THE AYODHYĀKĀṆḌA

THE SECOND BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYAṆA

The National Epic of India

Critically edited by

DR. P. L. VAIDYA M.A. (Cal.), D. Litt. (Paris),

Retired Professor of Sanskrit and Allied Languages
Nowrosjee Wadia College, Poona

Sometime Mayurbhanj Professor and Head of the Department of Sanskrit and Pali
Banaras Hindu University

Sometime Director, Mithila Institute of Research, Darbhanga
Editor, Karṇaparvan

General Editor, Critical Edition of Mahābhārata
Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona

Oriental Institute
Baroda (India)
1962

Printed by [illegible] J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof. B. J. Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1962.

CONTENTS

LIST OF ILLUSTRATIONS

PREFACE

It gives me great pleasure in placing before the world of scholars the Second Volume of the Critical Edition of the Valmiki-Rāmāyaṇa comprising the Ayodhyākāṇḍa edited by Dr P L. Vaidya, M A (Cal), D Litt. (Paris), the General Editor of the Mahābhārata The Bālakāṇḍa was completed in 1960 and the first Fascicule of the Ayodhyākāṇḍa containing the first forty Sargas was published last year It is gratifying to note that both of them were very favourably received by competent authorities in India and abroad The reviews in the Press, both Indian and foreign, were also equally favourable

The University Grants Commission which was pleased to give an annual grant of Rs 20 000 for four years, from 1955-59, and a liberal grant of Rs 45 000 for the year 1959-60 to the Rāmāyaṇa Department, appointed an expert committee to evaluate the work done in the publication of the Critical Edition of the Valmiki Ramayana and to examine and recommend how the scheme should be implemented in future The committee consisted of the following members —

1 Professor Suryakant, Banaras Hindu University

2 Professor R N. Dandekar, Poona University

3 Dr S Bhattacharya, University Grants Commission

The committee visited the M S University of Baroda on the 28th and the 29th June, 1960 and was satisfied with the work of the Rāmāyaṇa Department accomplished since the inception of the scheme by the University in March 1951 On their recommendation the University Grants Commission was pleased to continue its assistance on the basis of the two-third of the expenditure on the Rāmāyaṇa Scheme from 1960-61 to 1966-67 on condition that the remaining one third would be met by the University/State Government The Government of Gujarat was also later on pleased to sanction the grant of the remaining one third of the expenditure. We ever remain most grateful to the University Grants Commission and the Government of Gujarat for their liberal financial help

The progress of the Rāmāyaṇa Department is quite satisfactory The text of the Araṇyakāṇḍa was constituted by Shri P C. Divanji, M A , LL.M ,—alas, he is now no more—and was thoroughly checked by the General Editor The Critical Apparatus of the whole Araṇyakāṇḍa is completed and is under revision The Third Volume will be published in 1963 The text of the first twenty five Sargas of the Kiṣkindhākāṇḍa has been constituted by Prof D R, Mankad, M.A who will complete the work very shortly The Critical Apparatus of the Kiṣkindhākāṇḍa is under preparation and it is proposed to publish it as the Fourth Volume in 1964 The Sundarakāṇḍa which will be soon taken up by Prof G C. Jhala, M.A , will be published in 1965 Dr P L. Vaidya will take up the Yuddhakāṇḍa and the General Editor will mind the last kāṇḍa It is proposed to finish the entire work in 1967

in the publication of the Critical Edition I also most sincerely thank the staff of the Rāmāyaṇa Department for their hearty co-operation I am also thankful to the Director of the Oriental Institute, Dr B J Sandesara, for his interest in the Rāmāyaṇa Department.

Once more I thank the University Grants Commission and the Government of Gujarat for their financial help

RAMAYANA DEPARTMENT,
ORIENTAL INSTITUTE,
Shrimati Hansa Mehta Library Building, Baroda

G. H BHATT
General Editor

EDITORIAL NOTE

The Critical Apparatus

The text of the Ayodhyākāṇḍa in this edition is based upon the following 29 MSS., selected from out of a total of 43 MSS. collated for the purpose :—

I N(orthern) Recension (15 MSS :—ŚÑVB 8 + D 7)

(a) North-western Group

Śāradā Version [Ś]

Ś$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

(b) North-eastern Group

(i) *Nepālī Version [Ñ]*

Ñ$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS. No. 934 of The Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 (c.A.D. 1020).

Ñ$_2$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14157. Microfilm of MS. No. 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A.D. 1675).

(ii) Maithili Version [V]

V$_1$ = Baroda, Oriental Institute, Devanāgarī Transcript of a Maithili MS. of the Palace Library, Darbhanga. Undated.

(iii) Bengālī Version [B]

B$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14122 Photo-stat copy of MS. No. 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D 1688).

B$_2$ = Śāntiniketana Viśvabhāratī, No 776. Dated Śaka 1711 (c.A.D. 1789).

B$_3$ = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 394 dated 1833 A.D.

B$_4$ = Calcutta, Calcutta *University* Library, *No. 764*. Undated.

Devanāgarī Version [D], sub-divided into

(i) Devanāgarī Version of Govindarāja (Dg$_1$), Tilaka (Dt$_1$), Devarāmabhaṭṭa (Dd$_1$) and Maheśvaratīrtha (Dm$_1$). (all S).

Dg$_1$ = Baroda, in private possession (of Prof G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Samvat 1830 (c.A.D. 1775).

Dt$_1$ = Jodhapur, Palace Library. Unnumbered. Undated.

Dd$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 1097. Dated Samvat 1897.

Dm$_1$ = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 110/81-82. Undated.

(ii) *Devanāgarī Composite Version.*

D$_1$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14142. Photo-stat copy of MS. No. 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Samvat 1512 (c.A.D. 1456). (W)

D$_2$ = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 825 of 1875-76. Dated Samvat 1829 (c.A.D. 1773). (W)

D$_3$ = Baroda, Oriental Institute, No. 3937. Dated Samvat 1773 (c.A.D. 1717). (W)

D$_4$ = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 2611. Undated. (NE)

D$_5$ = Vallabha Vidyanagar (Via Anand) Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya. Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c.A.D. 1848). (W)

D$_6$ = Baroda, Oriental Institute, No. 14062. Undated. (NW)

D$_7$ = Bikaner, Palace Library of The Maharaja of Bikaner, No. 2019. Dated Samvat 1696. (NW)

II S(outhern) Recension (14 MSS —TGM 10 + D 4)

Telugu Version [T]

T1 = Madras Adyar Library No 72372 Undated

T2 = Madras Adyar Library No 72393 Undated.

T3 = Madras Adyar Library No 75597 Undated

Grantha Version [G]

G1 = Baroda Oriental Institute No 6362 Dated Kollam 993 (c A D 1818)

G2 = Trippunithura (Travancore Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated

G3 = Ahmedabad in private possess on (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered Undated

) Malayalam Version [M]

M1 = Chunangad (Via Ottapalam) South Malabar in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiri pad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512)

M2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 158 Dated Kollam 865 (c A D 1690)

M3 = Tr ppunithura (Travancore-Cochin State now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 159 Undated

M4 = Malabar in private possession (of Śri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Undated

TESTIMONIA

(i) Commentaries

= Commentary (Vivekatilaka) of Udari (also Udali) Varadaraja as in the transcript of the MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras The comm is earlier than 1250 A D

= Commentary of Ramanuja as given in MS No 14066 of Oriental Institute Baroda Transcr pt of MS No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library Madras undated

n = Commentary of Maheśvaratirtha as given in MS no 844 of the Nas k Patwardhan Collection deposited at the Bharata Itihasa Samśodhaka Mandala Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776)

g = Commentary of Govindraja as given in MS (Dg1) of Prof G H Bhatt Baroda Dated Samvat 1830 (c A D 1775)

k = Commentary (Kataka or Amrtakataka) of Katakayogindra (al as Madhavayog n) as given in MS No 14053 of the Oriental Institute Baroda Transcript of MSS nos 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts L brary Madras undated

t = Commentary (Tilaka) of Nageśa Bhatta as given in Dt1 undated also as printed in Vulgate editions

(ii) Epitomes

(1) The Ramopakhyana (Mbh III 258 276 BORI Poona 1942)

(2) Purāṇas—Viṣṇu Purana III 3 IV 4 (Gitā Press Gorakhpur 1937)
Agni Purana chaps 5 11 (Ānandaśrama ed Poona 1900)
Padma Purāṇa IV 66 121 V 35 (Ānandāśrama ed Poona 1893-94) etc

(3) The Rāmāyaṇa mañjari of Kṣemendra (Kāvyamālā No 83 Nirnaya Sagara Press Bombay 1903)

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl. = additional.
af. = after.
App. = Appendix.
B. = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A.D. 1912; the Vulgate).
bef. = before.
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont. = continue(s; ed; ing).
corr. = corrected, correction.
Crit. App = Critical Apparatus.
ed. = edition.
ex. = except.
fig. = figure(s).
fol. = folio(s).
foll. = following.
fragm. = fragment(ary).
G. = Gorresio's ed. of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl. = haplographic(ally).
hypm. = hypermetric.
illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line)
ins. = insert(s, ed, ing)
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
interp. = interpolate(s).
introd. = introduction, introductory
K. = Kumbhakonam ed. of the R.
Kat. = Kataka.
L. = Lahore ed. of the R
l. = line(s).
m. or marg. = marginal(ly).
Mah. = Maheśvaratīrtha
Manu. = Manusmṛti (N.S.P. ed.).
Mbh. = Mahābhārata.
meta = by metathesis.
N. = Northern.
NE. = North-eastern.
NW. = North-western.
om. = omit(s, ing, ed,)
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *prima manu* (by own hand).
prob. = probably.
R. = Rāmāyaṇa.
r. = repeat(s; ed; ing).
Rām. = Rāmānuja.
ref. = refer(ence).
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No. 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh. III. 258-276, BORI, Poona, 1942).
S. = Southern.
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
Sga. = Sarga.
st. = stanza(s).
subm. = submetric
subst. = substitute(s, ed).
supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
Til. = Tilaka.
transp. = transpose(s, ed), transposition.
v. = verse.
(var.) = (with variation).
v.l. = varia(e) lectio(nes).
vulg. = vulgate.
W = Western
❀❀ (in the critical foot notes) enclose citations from commentators.
[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings.
( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings.
* (superior star) in the text indicates an *emendation*.
* (in the critical foot-notes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passages.
* * (in the MS readings) indicate equal number of syllables lost through injury to MS.
〰 printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.
C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cv = Comm. Vyekaṭanātha; Cr = Comm. of Rāmānuja, Cm g. = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck.t. = Comm. Kataka and Tilaka. A "p" is added on to denote a "pāṭha" or variant; thus, Crp = a pāṭha mentioned in the Comm. of Rāmānuja; Ckp = pāṭha mentioned in the Comm. Kataka.

INTRODUCTION

This Critical Edition of the Ayodhyākāṇḍa of Vālmīki's Rāmāyaṇa is based on 29 MSS., selected from out of 43 MSS. fully collated for this purpose. These MSS. are written in Śāradā or Kaśmīrī, Newārī or Nepālī, Maithilī, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayalam scripts. There are some MSS. in Nandināgarī and Uriyā scripts, but they hardly differ from Southern and Bengali versions respectively, and hence not utilized for the preparation of the Critical Apparatus. Some of these MSS. are dated while some do not record their dates, but all of them have been selected as best representatives of different scripts and different parts of this Bhāratavarṣa, such as Kaśmīra, Nepal, Mithilā, Bengal, Rajasthan, Gujarat, Western India, Andhradesa, Tamilnad and Kerala. The dates of these MSS., further, range from 1020 A.D. to 1860 A.D. In fact, it is now well nigh impossible to come across a MS. of the Rāmāyaṇa older than 1020 A.D. Some of these MSS. are accompanied by commentaries, normally representing texts which their authors considered best, but occasionally offering different readings. Some of these commentators seem to have consulted several MSS. to fix up the best Text according to them, recording readings as well as order of the Sargas, and criticising views of their predecessors. Further, some very ancient commentaries, not accompanied by text, have also been utilized in the constitution of the Text and its Critical Apparatus. I thus feel that the Rāmāyaṇa Department of the Oriental Institute of Shri Maharaja Sayajirao University of Baroda, has spared no pains to obtain for me MS. material needed for the preparation of a Critical Edition of the second great epic of India.

The MSS. actually used for the constitution of the text and the critical apparatus of the Ayodhyākāṇḍa are already mentioned previously in the Editorial Note.

Over and above this, the following MSS. were fully collated, but were rejected as they did not yield any useful material for Text-constitution.

1. A paper MS., transcript of a MS. in the Maithili script, No. 14145, belonging to the Oriental Institute, Baroda. The original belonged to the Raj Library, Darbhanga, dated Śaka 1473. It was discovered that this MS. is a transcript in the Maithili script of a MS. representing the S recension (Vulgate), and rejected on that account (V_1, collation no.)

2. A paper MS. in the Maithili script, being a microfilm of a MS. in the University Library, Patna. Due to faulty exposure, the film has become illegible. It represents the NE version (V_2).

3. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 12804, belonging to the Oriental Institute, Baroda, and representing the NW version (D_5).

4. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 5600, obtained from the Scindia Oriental Institute, Ujjain, representing the Western version (D_9).

5. A paper MS. in Devanāgarī, Jodhpur Library, dated Śaka 1708, Samvat 1788, and representing the Western version (D_{10}).

6. A paper MS. in the Devanāgarī script, Bundle No. 4, belonging to H. H. Maharaja Shri Gaja Singhji Sahib Bahadur of Jodhpur, now forming part of the Jodhpur Library. It was prepared by a Brahmin Gopal Khare at Kalīmūla Matha in Central Kashmir, representing the NW version (D_{11}).

7. A paper MS. in the Devanāgarī script with the comm. of Maheśvaratīrtha, No. 844, and belonging to the Bharat Itihasa Samshodhak Mandal, Poona, representing the S recension (D_{12}).

8. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 2986, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, dated Samvat 1808 and representing the NW version (D_{14}).

9. A paper MS. in the Devanāgarī script, No. 2959, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, dated Samvat 1869 and representing the NW version (D_{15}).

10 A paper MS. in the Devanāgarī script, No 1767, belonging to the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur, and representing the NW *version* (D10).

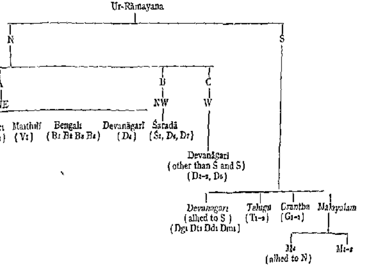
11. A paper MS in the Devanāgarī script, No. 1022, belonging to the Lall Garh Palace, Bikaner, and representing the NW version (D11)

12 A paper MS. in the Devanāgarī script, No 1020, belonging to the Maharaja of Bikaner (now deposited in the Anup Library), dated samvat 1731, and representing the NW version (D12).

13. A palm leaf MS in the Grantha script, No 9869, belonging to the Government Oriental MSS. *Library, Madras*

14 A palm-leaf MS in the Malayalam script in private possession of Sankaran Nampyathan Nambudripad, Avana Parampumana, Malbar, dated Kollam 998 (*i e*, A D 1823)

These MSS *broadly fall into two major groups, representing the two main recensions*, Northern and Southern They can be further divided into sub groups or versions on the strength of insertions (* passages not included in the constituted text), longer or shorter, and also on account of various readings they offer The following pedigree of the MSS used will clearly show *the relation that exists* between the main recensions and the versions

Detailed Description of the MSS

Ś1

Baroda, Oriental Institute, No 14061. Dated Saptarṣi Samvat 34 (C. 1860 A D) It was purchased for the Institute by Dr S. N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, *size* 12¼" × 7", Śāradā script.

The MS is complete in seven kāṇḍas total number of folios for Ayodhyā being 82 The folio has 17 *lines to a page* and about *45 to 68* letters to a line. *Margins are seldom ruled* stanzas are not numbered The first five Sargas are not numbered Sargas from 6 to 103 are numbered, but the remaining Sargas are not A single daṇḍa demarcates both the halves of the stanza Colophons are daubed over with orpiment generally, but sometimes red chalk is used *for the purpose* *Colophons give* significant Sarga names There are marginalia, *pr m* occasionally, as also additions and *corrections, most of* them *pr. m*. Transpositions of stanzas and their halves are occasionally found In this connection, we may mention the episode of Kākavṛttānta which seems to be newly added. Hand writing

is fairly legible It does not use pṛṣṭhamātrās but uses parasavarna The MS seems to have been written by two scribes

At the end of the present Kanda Samvat 34 is mentioned which according to Dr Sharma's report is probably the Saptarṣi Samvat corresponding to A D 1860 This means that it is a very late exemplar It represents the NW version

There are a few * passages exclusive to this MS viz 176* 220* 1818* and 2396*

Ñ1

Baroda Oriental Institute No 14156 microfilm of MS No 934 of the Bir Library, Kathmandu Nepal dated Samvat 1056 which according to Pandit Baburam Acharya Itihasaśiromaṇi the ex Librarian refers to Vikrama Samvat corresponding to A D 1020 This MS is thus the oldest dated MS of Valmiki's Ramayana known to us Palm leaves 21½" × 2", Newari script

The codex has preserved all the seven kaṇḍas The Ayodhyākāṇḍa begins with folio 91 and ends with folio 221 It has 6 lines to a page and about 85 letters to a line It has side margins of 1½", and top and bottom margins ½" each which are not ruled

Stanzas and Sargas are not numbered and stanza endings are marked with a single daṇḍa There are very few marginalia and corrections but additions are frequent all *pr m* The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition The writing is fairly correct but owing to old age it is not clear at places It uses pṛṣṭhamatras च and प, ध and घ, त and न, स and म, and at places even ण and ह are confounded It has a long break owing to missing folios corresponding to the portion from Sarga 44 (1058*) up to 2 68 23 (1763*) of our Critical Text

The Bala Ayodhya Araṇya and Kiṣkindhā Kaṇḍas are written in one hand and the remaining Kandas in another The post colophon entry made at the end of Kiṣkindha *pr m* states that the MS was copied by Śrī Gopati son of Panḍita Śrī Śrikara on the 4th Day of the dark half of the month of Aṣadha in the Samvat year 1076 (A D 1020) सम्वत १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[ल्पस.]लोक सोमवंशो द्भवगरुड्ध्वजश्रीमद्गांगेयदेव भुज्यमानतीर[भी]र भुक्तीत्रलगुणविजयधामे[या मासे ? यावांदे ? यथीप्र ?]क्षि[ति]पालदर्शी[शिक्ष] प्रभातु व]शाक्कि श्रीआनन्दस्य कृत पाठ[तु]कावस्थिते पण्डितश्री श्रीकरसुतसुत श्रीगोपतिना[ऽ]लेखीदं॥

The MS represents the NE version

The exclusive * passages in the available portions of this MS are few *viz* 497* 508(A)* and 2278*

Ñ2

Baroda Oriental Institute No 14157 This is a microfilm of MS No 905 of the Bir Library, Kathmandu Nepal dated Newari Samvat 795 (A D 1675) It is written on thick country paper size 10½"×5" in the Newari script

The codex contains all the seven kāṇḍas total number of folios for Ayodhya being 113 It has 10 lines to a page and about 30 letters to a line The folio has a side margin of 1½" and top and bottom margins of ½" which are unruled Stanzas are not numbered but the Sargas are Single daṇḍas mark śloka endings There are occasional marginalia a few corrections and a number of additions all *pr m* Condition good writing neat legible and fairly correct It does not use pṛṣṭhamatras, ब and व, र and व, सु and स्र are often confounded

The MS represents the NE version

There are only two exclusive * passages viz, 1397* and 2196*

V1

Baroda Oriental Institute No 14160 This is a transcript in Devanāgarī of the Ayodhyākāṇḍa of MS No 196 of the Palace (Raj) Library Darbhanga. The original MS in the Maithili script is un dated It is a palm leaf MS size 14"×2" the total number of folios for Ayodhya being 201 with 5 lines to a page and about 75 letters to a line Folios 181, 182 190 192—196 and 198 a, missing

The Devanagarī transcript contains 391 leaves (written on one side only) of size 13"×8" with 20 lines to a page and 16 letters to a line. Margins are unruled, stanzas unnumbered though the Sargas, which number 111, are exactly as in our constituted Text. Single and double daṇḍas indicate the two halves of a stanza. Colophons with appropriate Sarga names are written in red ink. Corrections which are few are made in the margin in black ink. Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist. The copyist has in some places left blanks marked by dots indicating that he could not decipher the portion of the original MS or that the portion of the original was damaged. Writing legible and correct. ब is often confounded with or replaced by व. Letters ष and श, स and श are also promiscuously used. The rule of Parasavarṇa is generally observed but rules of sandhi are not.

The MS represents the NE version.

The number of exclusive * passages is small. They are 91*, 1099*, 1100*, 1512*, 2003*, 2021*, 2041*, 2246*, 2247*, 2287(A)* and 2336*.

B1

Baroda Oriental Institute, No 14122. Photo copy *in situ* of the MS No 348 of the Bibliothèque nationale Paris. Undated. This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition and was designated G by him. Palm leaves, Bengali script. Size of the photograph 18" × 1½".

The MS represents the NE version.

The exclusive * passages in this MS are 60*, 184*, 185*, 480*, 636*(m), 1006* and 2391*.

B2

Śāntiniketana Viśvabhāratī No 776. Old unglazed paper, size 19" × 5", Bengali script.

In addition to the Ayodhyākāṇḍa which contains 151 folios, the MS also contains Bāla and a portion of Araṇya. It has 8 to 12 lines to a page and about 55 letters to a line. Margins are unruled and stanzas are not numbered. Sargas are numbered only in a few cases. A single daṇḍa is used to mark both the halves of the stanza. There are many additions and corrections, *pr m*. Transpositions of stanzas and also of Sargas in some places. Writing is fairly legible but incorrect at places. It uses pṛṣṭhamātrās. Rules of sandhi are not strictly observed and the final म् is always replaced by an anusvāra. ष is replaced by श in many places.

Although no date is mentioned at the end of Ayodhyā, there is mention at the end of Bāla that the codex was prepared by Śivadeva in the Śaka year 1711 (A D 1789).

The MS represents the NE version.

There are a few exclusive * passages *viz* 201*, 369*(m), 459(A)*, 744*, 774*, 1026*, 1910*, 2164(A)*, 2198* and 2361*.

B3

Calcutta Asiatic Society of Bengal No G 394.

Written on paper size 19" × 7". Bengali script.

This MS contains only three Kāṇḍas *viz*, Ayodhyā, Araṇya and Kiṣkindhā, total number of folios for Ayodhyā being 194. It has 10 lines to a page and about 45 letters to a line. Margins unruled, stanzas unnumbered but sargas are numbered. The total number of Sargas as stated at the close of the present Kāṇḍa is 126. Both the halves of the stanzas are marked by single daṇḍas. Colophons written in red ink. Marginalia additions and corrections are few, some of them being *sec m*. There are cases of transpositions of lines and stanzas. It appears to be an old MS as the pages are worn out. The writing is good with but very few errors. Rules of sandhi are strictly observed and pṛṣṭhamātrās are used. The MS is written in one hand and is complete for Ayodhyā.

Though no date is mentioned at the end of Ayodhyā, it is stated at the end of Kiṣkindhā that the MS was completed in the Śaka year 1755 (A.D 1833).

The MS. represents the NE version

This MS has a very large number of exclusive *passages, viz 65*, 93*, 111*, 137*, 156*, 222 (A)*, 239*, 447*, 479* 510*, 522*, 535*, 561*, 609*, 629*, 667*, 701*, 751*, 781 (A)*, 872*, 908*, 932*, 960*, 978*, 987*, 1010*, 1019*, 1073*, 1097 (A)*, 1117*, 1103 (A)*, 1164*, 1240 (A)*, 1272 (A)*, 1296*, 1327*, 1346 (A)*, 1383*, 1431*, 1437*, 1491*, 1512*, 1557*, 1578*, 1618*, 1639 (A)*, 1700 (A)*, 1723*, 1762*, 1806 (A)*, 1822*, 1840*, 1863*, 1896*, 1900*, 1905 (D)*, 1925*, 1928*, 1939*, 1947*, 1983*, 2004*, 2016*, 2031*, 2069*, 2077*, 2097*, 2114*, 2130*, 2147*, 2180*, 2200*, 2318*, 2327*, 2328*, 2338*, 2339 (A)*, 2341*, 2350*, 2357* and 2372*.

B4

Calcutta, University Library, No 761, undated, written on paper, size 21" × 4" Bengali script

This MS contains only Ayodhyakanda, the number of folios being 130 It has 8 lines to a page and about 60 letters to a line Margins unruled Total number of Sargas is 121, the last one corresponding to Sarga 115 of the Vulgate, and all Sargas are numbered, while stanzas are not Both the halves of the stanza are marked with single dandas No marginalia Additions and corrections are few, and corrections are both *pr m* and *sec m* Transpositions of stanzas and their halves are found at some places (Additional Sargas are found) Condition very old, last folio broken as a result of which the date is perhaps lost Writing neat and legible with few errors Wrong forms of letters common *e g* the use of त for स्त, स्य for स्थ, त for स्त and स्न The MS is written in one hand

The MS. represents the NE version

This MS has only two exclusive * passages, viz, 83* and 170*.

Dg1

Baroda, in private possession (of Professor G H Bhatt, General Editor of this edition) Unnumbered Written on tough and durable paper, size 12½" × 5½", in the Devanāgarī script, hand writing of North India This codex is complete in Seven Kāṇḍas total number of folios of Ayodhyā being 234 It has 6 lines to a page and about 48 letters to a line Margins ruled in black ink

The MS contains the commentary Bhuṣaṇa of Govindarāja up to Yuddhakāṇḍa The text is written in three strips the upper and lower ones contain the commentary while the central band with a wider margin contains the epic text written in bolder hand than that of the commentary Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary the number of Sargas being 119 as in the Vulgate No daṇḍas are used to mark the halves or ślokas or even the Sargas Even in the commentary the daṇḍa is not used Colophons are daubed over with red chalk and erasures made in yellow pigment sometimes in white pigment and sometimes with the usual black ink No marginalia There are occasional additions and corrections generally *pr m* A few cases of *sup lin* and *inf lin* correction are noticed It is a well preserved MS writing is not good and a few errors are found

The whole MS is copied in one hand and the post colophon entry made at the end of Ayodhyā states that the scribe completed the kāṇḍa on the sixth day of the dark half of the month of Āṣāḍha in the Samvat year 1830 (A D 1774) सवत् श्रावणमासे कृष्णपक्षे ॥

The MS represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja

The exclusive * passages pertaining to this MS are 1558*, 1666*, 1946* and 2177*.

D11

Jodhpur, Palace Library. Unnumbered Written on tough paper, size 13½" × 6" Devanāgarī script.

This codex contains all the seven kāṇḍas written probably by different scribes at different periods and is thus a composite MS For instance, the Kiṣkindhā was written in Samvat 1899 Yuddha in Śaka 1636 by Tryambaka, Uttara in Samvat 1816 Śaka 1741 The total number of folios for Ayodhyā is 333.

Yellow papers are inserted at places, perhaps to prevent damage by insects. The entire MS. is bound in one bundle, and has 6 lines to a page and about 40 letters to a line. Margins are ruled in black and daṇḍas are in red

The MS. contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa. The text is written in three strips: the upper and lower ones contain the commentary and the central strip with a wider margin contains the epic text in a bolder hand. Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary, the total number of Sargas being 119 as in the Vulgate. Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza. No marginalia, no additions, corrections, omissions or transpositions. The MS. is well preserved and writing is neat and legible. This MS seems to belong to the group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate is based. The text of the epic occasionally differs from that of the commentary. The story of Jayanta, covering one Sarga, is an episode added after Sarga 95 of the Vulgate. The Ayodhyākaṇḍa is written in one hand. Though no date is mentioned at the end of Ayodhyā, the MS. appears to be about 150 years old.

The MS. represents the S recension.

There is only a single exclusive * passage in this MS., viz., 2054*.

Dd₁

Baroda, Oriental Institute, No 1097. Dated Samvat 1897 (A.D 1840). Written on old paper, size 11¾″×7¼″. Devanāgarī script.

This codex contains only two kāṇḍas, viz., Bāla and Ayodhyā, the number of folios for Ayodhyā being 293. This MS. was not utilized for the Critical Edition of Bāla. The page contains 5 to 7 lines with about 35 letters in a line. Margins are ruled in red and daṇḍas in black ink.

This MS. contains the commentary of Devarāma Bhaṭṭa. The text is written in three strips: the upper and lower ones containing the commentary, and the central one with a wider margin and bolder hand containing the epic text. Stanzas and Sargas are numbered in both the text and the commentary, the number of Sargas being 119 as in the Vulgate. Double daṇḍas are used for marking both the halves. Colophons and stanza numbers are daubed over with red chalk and erasures in yellow pigment. Very few marginalia, corrections *pr m* and *sec m* are noticed in few places, both in black ink. Transpositions of stanzas are noticed in few places. Condition old, but writing is fairly legible. A few errors are noticed. व and ब are often confounded.

The MS. represents the S recension.

There are no * passages exclusive to this MS.

Dm₁

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 110 of 1881-82. Undated. Written on paper, size 15″×7″. Devanāgarī script.

This codex contains all the Seven Kāṇḍas with the commentary of Maheśvaratīrtha. It was, however, not used for the Critical Edition of Bāla. The number of folios for Ayodhyā is 186. It has 8 lines to a page and about 48 letters to a line. Margins are ruled and daṇḍas put in black ink.

The text is written in three strips: the upper and lower ones contain the commentary, and the central one with a wider margin contains the epic text. Stanzas and Sargas are numbered in both the text and the commentary.

The number of Sargas is 119 as in the Vulgate. Double daṇḍas mark both the halves of the stanza. Colophons are daubed over with red chalk. Marginal notes are few, corrections sec. m., transpositions of stanzas in a few places. This MS. freely uses the word [illegible] to fill in the blank space even between the two halves of stanzas. No additions or omissions. Writing is neat and legible with occasional errors. The whole MS. is written in one hand.

The MS. represents the S recension.

The following * passages are exclusive to this MS 924*, 1058(A)* and 1200(A)*

D1

Baroda Oriental Institute No 14142 It is a photo-stat copy of the MS No 123 of 1884 87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona The Original MS is dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Karttika of Samvat 1512 corresponding to Monday 5th November 1455 A D Written on paper size 8" × 4" Devanagari script of Gujarat or Rajasthan

This MS has only two Kandas i e Bala and Ayodhya The total number of folios for the Ayodhyakanda proper is 262 with 12 lines to a page and about 35 letters to a line Margins are ruled in black and stanzas and Sargas are numbered Colophons recording significant Sarga names read अयोध्याकाण्डे throughout even in the portion which in the Critical Edition is included in the Balakanda Perhaps the present exemplar is a descendent of a MS of the Ramayana which divided it into three (Ayodhya Aranya and Yuddha) or five (Ayodhya Aranya Kiskindha Sundara and Yuddha) Kandas Consequently the Sargas for Ayodhya are from 53 to 177 the total number of the Sargas for Ayodhya being 125 Single dandas mark both the halves of the stanza A few marginal notes corrections and transpositions of stanzas and their halves are noticed at few places After Sarga 175 (i e, after vulgate 115 and Critical Edition 107) two new Sargas (176-177) containing the episode of Rama pādukābhiṣeka by Bharata which is not found in any other MS are added followed by phalaśruti stanzas (see App I No 30) This indicates that the Ayodhya according to this MS ended here Condition of the MS is good writing legible and generally correct It is written in one hand and uses pṛṣṭhamatras

The MS represents the W version

The following * passages are exclusive to this MS 217* 440* 478*, 764* 837* 840* 903*, 930* 1039* 1046* 1054* 1114*, 1134* 1401* 1637* 1800* and 2136*

D2

Poona Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (A D 1773) Written on paper size 10½" × 4½" Devanāgarī script Handwriting of Gujarat

The codex is complete in seven kandas the number of folios for Ayodhya being 260 The MS has 10 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in double red lines Stanzas and Sargas numbered the total number of Sargas for Ayodhya being 121 (121 st= 107th in the Crit Ed) From Sarga 108 of the Critical Edition begins the Araṇyakāṇḍa Colophons bearing significant Sarga names are daubed over with red chalk Double daṇḍas mark both the halves of stanzas A few marginal notes and corrections *sec m* are noticed Transpositions and repetitions of stanzas at some places No omissions but additional Sargas are found Condition worn out Writing fairly legible but incorrect in many places Final म् is always replaced by an anusvara रेफ is dropped in a number of places The MS is written in one hand

The first folio of Bala has the remark स्वामिपुरषोत्तमाश्रमस्येदं पुस्तकम् The colophon at the end of his kandla giving date of the first four kāṇḍas runs as follows —

संवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिन सप्तद्र विरमग्रामसध्ये लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गंगाराम उपाध्याय भवानीदास

The kāṇḍas 6 and 7 seem to have been written by the same scribe and therefore belong to the same period But the entry at the end of the Sundarkāṇḍa runs as follows —

संवत् १६५० वर्षे कार्तिकमासशुक्लपक्ष द्वादशीतिथौ चंद्रवारे लिखितमिदं सुंदरकांडम्

That is to say, that the Sundarkāṇḍa was written in Saṁvat 1650 (A D 1594) i e nearly 180 years before the first four Kāṇḍas. The colophon at the end of the Yuddhakāṇḍa records that the scribe was a resident of Ahmedabad लेखक नागरज्ञातीं अमदावादस्थानस्य Viramgam is a place about 40 miles north

of Ahmedabad in Gujarat Taken all this evidence together, it appears to be a composite MS belonging to Gujarat

The MS represents the W version

This MS has very few exclusive * passages *viz* 190*, 384* 664*, 1924(A)* 2238*, 2256*, 2291* and 2364*

D3

Baroda Oriental Institute No 3937 Dated Samvat 1773 (A D 1717) Written on paper, size $9\frac{1}{2}" \times 6"$ Devanagari script Hand writing of Gujarat

The codex contains two kandas Bala and Ayodhya, the number of folios for Ayodhya being 106 There is an unusual variation in the number of lines to a page which has 12 to 23 lines and about 30 letters to a line Margins are ruled in black ink Stanzas are not numbered but at the end of Ayodhya it records the number of stanzas as 8900 (*for both the kāṇḍas ?*) The *Sargas also are not numbered* Ayodhya ending with Sarga 107 of the Critical Edition (= 115 of the Vulgate) Double and single daṇḍas are promiscuously used to mark the halves of stanzas Colophons are occasionally daubed over with red pigment Few marginalia few corrections *pr m* Transpositions of stanzas in a few places *Dilapidated in condition Writing legible but incorrect at places* The Kaṇḍa seems to have been written by three scribes—all hailing from Gujarat Like D1 this MS also writes अयोध्याकाण्डे even for Bala but the Sargas are not numbered as in D1 At the end of Ayodhya the copyist writes —

लिखितमिदं संवत् १७७३ वर्षे शाके १६०० फाल्गुनमासे कृष्णपक्षे तथ बीज शनिवासरे

The MS represents the W version

Exclusive * passages peculiar to this MS are 160* 162* 881* 1128* 1239(A)* 1319* 1536*, 1617* 1789*, 1834* 1905(A)*, 1911* 2012* and 2266*

D4

Ujjain Scindia Oriental Institute No 1611 A composite MS written on paper size $14" \times 5\frac{1}{4}"$ Devanagari script Hand writing of Rajasthan

This MS contains all the seven kandas written probably by different scribes at different periods For instance Sundara is written in Samvat 1837 Śaka 1702 Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742 Ayodhya has 141 folios numbered from 1 to 141 It has 10 lines to a page and about 53 letters to a line Margins are ruled in black Stanzas are unnumbered while Sargas are numbered *Total number of Sargas for Ayodhya is* 115 (115th = 107th of Cnt Ed) Aranyakanda begins from Sarga 108 of the Critical Edition Colophons containing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk There is no device such as dandas to separate the halves of stanzas Marginal is rarely found Corrections and additions are few some of them *sec m* *Transpositions and repetitions of stanzas are noticed* *Condition old* Writing fairly legible and generally correct व for ब and स्ख for ख are often confounded The entire Kānda is written in one hand Though undated it appears to be about 200 years old

The MS represents the NE version

There are very few * passages exclusive to this MS *vi* 1614(A)* 2257* and 2366*

D5

Vallabha Vidyanagar (Via Anand Gujarat) Vitthalabhai Patel Mahavidyalaya Unnumbered Dated Samvat 1905 (A D 1848) *Written on* thick and durable paper size $14" \times 6"$ Devanāgarī script Hand writing of Gujarat

This MS contains the first five Kāṇḍas of the Ramayaṇa the number of folios for Ayodhyā being 269 Folio 166[b] is blank but no portion of the text is missing The MS has 9 lines to a page and about 32 letters to a line Margins are ruled *stanzas and Sargas numbered* The total number of Sargas for Ayodl ya is 120 (120th = 107th of the Critical Edition) Araṇyakāṇḍa in this MS begins from Sarga

108 of the Critical Edition Double dandas mark both the halves of the stanzas Colophons contain appropriate Sarga names Marginalia and corrections are few and the latter in red ink, *see m* Transpositions of stanzas or their halves are found in few places Condition good Writing fairly legible and generally correct This Kanda is written in one hand

As stated at the end of Ayodhya the MS was written by Pathak Gaurishankara son of Vallabharama of Śuklatirtha a place about 10 miles north east of Broach in Gujarat on Wednesday the 14th day of the dark half of the month of Magha in the Samvat year 1905 (A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे माघमासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां सौम्यवासान्वितायां श्रीशुक्लतीर्थनिवासिना पाठकवल्लभरामसूनुना गौरीशंकरेण लिखितम् ॥

The MS represents the W version

The * passages exclusive to this MS are 69* 449* 459* 499*, 768* 865* 956* 1137* 1183*, 1185*, 1300* 1375* 1530*, 1625* and 2368*

D6

Baroda Oriental Institute No 14062 Undated Written on thin paper size 13¾ × 7½ Devanagari script

This MS contains Ayodhya Aranya Sundara Yuddha and Uttara Kandas The number of folios for Ayodhya is 114 The MS has 16 lines to a page and about 36 letters to a line

Margins are not ruled stanzas and sargas not numbered The last Sarga in this MS corresponds to Sarga 107 in the Critical Edition The last four Sargas in the Critical Edition go in this MS to Aranya Colophons contain appropriate Sarga names There is no device to separate the halves of the stanza A few marginal notes are noticed Erasures are many and are made with yellow pigment There are a number of corrections made *see m* Condition worn out Writing legible but with numerous errors The whole of Ayodhya is written in one hand There is no date given anywhere

The MS represents the NW version

The exclusive * passages in this MS are 27(A)* 26* 283* and 651*

D7

Bikaner Anup Sanskrit Library No 1019 Dated Vikrama Samvat 1696 (A D 1640) Written on paper size 11 × 4½ Devanagari script Hand writing of Rajasthan

This MS contains only Ayodhyakanda the number of folios being 149 Folio No 17 is missing and folios 35 and 55 are repeated The MS has 11 lines to a page and about 46 letters to a line Margins unruled Sargas are numbered while stanzas are not The MS has 121 Sargas corresponding to Sargas 10- in the Critical Edition A single danda marks both the halves of the stanza Colophons containing significant Sarga names are daubed over with red chalk Omission of Sargas 92 and 97 is noteworthy Marginalia additions and corrections are very few Corrections seem to be made *see m* Omissions of stanzas are indicated by blanks Condition worn out Writing is good and legible with few errors Occasional use of pṛṣṭhamatras is noticed प्र and प्त ष्प and ष्य ध्र and ध्य ध्म and ध्न तु and नु च and व and व and ब are often confounded The whole MS is written by one hand

At the close of this MS it is stated that it was completed on Friday the first day of the dark half of the month of Mañgasira (*i.e* Margaśirsa) in Vikram Samvat 1696 (A D 1640) at Bikaner

The MS represents the NW version

The exclusive * passages in this MS are 65(A)*, 148(A)*, 228*, 1130* and 1540*

T1

Madras Adyar Library No 72372 Undated. Written on palm leaves size 18¾″ × 2″ Telugu script.

The MS. contains all the seven Kāṇḍas. The number of folios for Ayodhyā is 71. Folio 107 which is the last folio of Ayodhyā is half blank. The MS. has 11 to 13 lines to a page, and about 92 letters to a line. Margins are unruled and stanzas unnumbered. The Ayodhyā has 119 Sargas in all as in the Vulgate, the Sarga numbers being all mentioned in words. The halves of the stanzas are marked by single daṇḍas. No marginalia, no additions. Corrections are few, *pr. m.* Transposition of stanzas following Govindarāja are noticed. The MS. is in dilapidated condition. Writing is fairly legible and correct. Sandhi rules are not rigidly observed. No parasavarṇa is used, anusvāra is used instead. The Kāṇḍa is written in one hand.

Though no date is mentioned at the end of Ayodhyā or of other Kāṇḍas, the codex seems to be more than 500 years old.

The MS. represents the S recension.

There are no exclusive * passages in the MS.

T2

Madras, Adyar Library, No. 72393. Undated. Written on palm leaves, size 15¼" × 1¾". Telugu script.

Besides Ayodhya, the codex contains Aranya, the number of folios for Ayodhyā being 121. It has 8 lines to a page and about 70 letters to a line. Margins unruled, stanzas numbered in figures, and Sarga numbers in words. The total number of Sargas is 119 as in the Vulgate. The halves of stanzas are marked by single daṇḍas. No marginalia, a few corrections *sec. m.* Condition good, writing legible with occasional errors. रस्य is sometimes written as रस्य. वृ is written as व and पार्तीव as पार्तीव्व. The MS. is written in one hand.

Though the codex is undated, it appears to be about 350 years old.

The MS. represents the S recension.

The exclusive * passages peculiar to this MS. are: 3*, 958*, 1341*, 1676*, 1811*, 2024* and 2298*.

T3

Madras, Adyar Library, No. 65597. Undated. Written on Palm leaves, size 19¾" × 2". Telugu script.

In addition to the Ayodhyakāṇḍa, the codex contains Araṇya, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 64. It has 11 to 13 lines to a page, and about 92 letters to a line. The lines on each page are numbered at both ends, *pr. m.* Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas are numbered in words, which amount to 119 as in the Vulgate. Both the halves of the stanzas are marked by single daṇḍas. No marginalia, no additions and very few corrections *pr. m.* Transpositions of stanzas are noticed in a few places. Tying threads pass through two holes in the middle of the folios. Condition very good, writing very clear and correct. Anusvāra is generally replaced by parasavarṇa. चे is written for पु, शु for श्रु and सीत्य for सीप. The whole MS. is in one hand.

The MS. is undated, but it is stated at the end of the Araṇya that it was copied by Tāḍitoḍa Venkaṭarāya for Dasu Atmārājugaru. This MS. also seems to be 350 years old.

The MS. represents the S recension.

There is a single * passage exclusive to this MS., viz., 2144*.

G1

Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Dated Kollam 993 (A.D. 1818). Written on palm leaves, size 16½" × 2½". Grantha script.

The MS. is complete in seven Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 35 (34½). It has 23 lines to a page, and about 95 letters to a line. Margins unruled and stanzas unnumbered. Sargas are,

However, numbered in words which are 119 as in the Vulgate Both the halves of the stanzas are marked by single dandas Marginalia few *pr m* Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at a few places Corrections very few *pr m* Condition good but some folios are damaged and broken Lacunae for letters in a few places Writing fairly legible and correct The words पत्र and पाठि are written as पत्र and पाठि The whole MS is written in one hand

As stated at the end of the Uttarakanda the MS was completed by Śrinivasan on Friday the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year called Bahudhanya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The exclusive * passages found in the MS are 1603* 16 9* and 2274*

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin now Kerala State) Maharaja s Grantha Library Sanskrit College No 152 Undated Written on palm leaves size 17" x 1¾" Grantha script

The MS contains all the seven kandas the number of folios for Ayodhya being 71, out of which folio No 112² is blank It has 14 to 15 lines to a page and about 72 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered Sargas 119 as in the Vulgate bear numbers in words Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare but all *pr m* There are a few corrections *sec m* in Malayalam script Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places Condition good Writing fairly clear and legible with a few errors corrected *sec m* in Malayalam script The scribal peculiarities of G1 are also shared by this MS The whole MS is in one hand

Though the MS is undated it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

No exclusive * passages are found in this MS

G3

Ahmedabad in private possession (of Muni Śri Punyavijayaji) Unnumbered and undated Written on palm leaves size 15 x 2¼ Grantha script

The codex is complete in seven kandas the number of folios for Ayodhya being 31 It has 25 to 26 lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled stanzas unnumbered The Sargas 119 as in the Vulgate are numbered in words Both the halves of the stanzas are marked with single dandas Marginalia rare *pr m* Few corrections both *pr m* and *sec m* Transpositions of stanzas following Govindaraja are noticed at places

Dilapidated in condition Miniature writing which is fairly correct The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS also The whole MS is written in one hand

Though undated the MS appears to be about 500 years old

There is a single exclusive * passage found in this MS i e 2275*

M1

Chunangad (via Ottapalam) South Malbar in private possession (of Shri Nilakantan Nambudripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (A D 1512) Written on Palm leaves size 13.6" x 2" Malayalam script

The MS is complete for Ayodhya and has 131 folios Two folios are blank It has 11 lines to a page and about 50 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered. Sargas which are 119 as in the Vulgate are numbered in words. The number of stanzas of Ayodhya as stated at the end of the Kanda is 4415 Both the halves of the stanza are marked with single dandas. No marginalia Haplographical omissions are found at some places in this MS Corrections both *pr m* and *sec m*, are noticed Condition very good Writing nice clear and without errors. The whole MS is in one hand.

As stated at the close of the Kāṇḍa, it was completed by Kaṇṇanūr Śaṅkaran for Kaṇḍūr Nambi-kal on Tuesday in the Rohiṇī nakṣatra on the third day of the first half of the month of Meṣa in Kollam year 687 (A.D. 1512):

प्रेषमंख्या द्वितीये तु काण्डे मान्यमाना (i.e., 4415) स्मृता . कोर्र 687 (in Malabar numerals) [illegible] मेषमास च नि भौमवारे, रोहिण्यां पूर्वपक्षे [illegible] तृतीये दिवसे कण्णूर शंकरन् [illegible] पुस्तकं [illegible] सर्वं मयोत्पादितम्.

The MS. represents the S recension.

There is only one exclusive *passage in this MS., viz., 355*.

M₂

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (A.D. 1690). Written on Palm leaves, size 20.5" × 2". Malayalam Script.

The codex is complete in seven Kāṇḍas, the number of folios for Ayodhyā being 63. There is one blank folio at the beginning of the Kāṇḍa. It has 12 lines to a page and about 95 letters to a line. Margins unruled and slightly damaged at both ends. Stanzas are unnumbered, but Sargas are numbered in words. The total number of Sargas is 120. Occasionally a single daṇḍa is used to indicate the half or whole stanza, otherwise the writing is continuous. No marginalia, no corrections, no additions. Leaves have become darkened. Writing clear and correct and with few errors. The scribal peculiarities of M₁ are also shared by this codex. The whole MS. is written in one hand.

As stated at the end of the Uttarakāṇḍa, the MS. was completed by Caṇḍāla[illegible] of Karakuḷatt[illegible] Pillai Kuṭṭi for Śivasvaraṭṭu Mullar [illegible] on the [illegible] day of the month of Kārttika in the Aṇḍa (i.e. Kollam) year 865 (A.D. 1690) [illegible].

The MS. represents the S recension.

There is only one * passage exclusive to this MS., viz., 270*.

No marginalia, but a number of omissions and additions. Very few corrections *pr m*. Transpositions of stanzas noticed at few places. Condition very old. Writing good and fairly correct. The MS shares the scribal peculiarities of the southern writing. The whole MS is written in one hand.

Though undated, the MS seems to be at least 400 years old.

The MS represents generally the S recension, but shows considerable influence of the N recension as well, as will be shown later.

It has a pretty large number of exclusive * passages, *viz*, 146*, 336(A)*, 337*, 474(A)*, 491*, 512*, 514*, 534*, 562*, 579*, 1031*, 1056*, 1576*, 1640, 1693*, 1797*, 1932*, 1943*, 1951, 1974, 1994*, 2010*, 2011*, 2039*, 2052*, 2067*, 2207*, 2285*, 2308*, and 2403 (C, D, F)*.

This feature of a number of exclusive * passages in M1 indicates that it is not only a mixed codex, but most probably a representative of another version.

Testimonia

Of the Commentaries available on the Ayodhya Kanda, we have consulted six, *viz*, the *Vivekatilaka* of Udali or Udalı (1200 A D), of Rāmānuja, of Maheśvaratīrtha, of Govindaraja (1450 A D), *Kataka* or *Amṛtakataka* of Katakayogindra and *Tilaka* of Nageśabhaṭṭa. They all comment on the S recension of the Rāmāyaṇa. The readings recorded in them and adopted by them have been cited both in support of our text and also when they do not support it.

Of epitomes, the Mahabhārata, the Purāṇas like Viṣṇu, Agni and Padma, and Kṣemendra's *Rāmāyaṇakathāsāra* or *Rāmāyaṇamañjarī* have been used. Although there is an agreement on the main story, only Agni and Padma Purāṇas and Kṣemendra's *Rāmāyaṇamañjarī* support the crow incident found in the N recension. They also refer to the name of the young ascetic as Yajñadatta who was killed by Daśaratha. He was not a Brahmin boy as the Rāmāyaṇa says

न द्विजातिरहं राजन्मा भूत्ते मनसो व्यथा ।
शूद्रायामस्मि वैश्येन जातो जनपदाधिप ॥ Crit Ed 2 57 37

How in later ages, the young ascetic came to be a Ṛṣikumāra or a Brāhmin boy is a moot question, and I must leave the question here to be studied later. In any case, the N recension of the Rāmāyaṇa must have been before the authors of Agni and Padma Purāṇas and before Kṣemendra. The MBh story of Rāma is very brief for the Ayodhyakaṇḍa as it covers only 33 stanzas (MBh 3 261 7 39). For text constitution thus, it does not help much. Similarly the Agni and Padma Purāṇas, though their narration is much more detailed, help us little for our purpose. However, Agni in 6 36 and Padma in 6 269 194 210 refer to the crow incident. The *Rāmāyaṇamañjarī* of Kṣemendra devotes some 708 stanzas for Ayodhyākāṇḍa and he imitates Valmiki in a number of places. His narration of Rāma story is often marked by a lack of propriety (see for instance page 52 stanzas 631 634). There is, however, no reference to the crow incident in the S recension, and hence it is relegated to App I (No 26).

It will be seen from the above description of the MS material for Ayodhyākāṇḍa that I have selected almost every available MS, which I thought, would help me to constitute a critical text. Almost each and every MS used has some special features of its own, and all of them, taken together, go to make up the Ur text as far as the available stock of MSS can take us back. The Critical Apparatus may appear somewhat loaded as a result of our selection of MSS, but it was necessary in view of the importance of the Text.

Recensions and Versions

The above material falls broadly into two major groups of recensions, Northern and Southern. Some MSS, however, particularly of the Devanāgarī group, are divided among themselves, some sharing characteristics of N and others of S recension. To indicate their features, letters N and S could be used rarely. This is the reason why the apparatus appears to be loaded. But I could not do anything to shorten it.

The Northern group of MSS includes those in Śāradā, Nevari or Nepali, Bengali and Devanāgarī

scripts. The Southern group covers MSS in Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayalam scripts, barring, of course, M₃ which in some respects exhibits characteristics of a mixed version, sharing the characteristics of Newārī and Bengali versions as well as those of the S recension, having at the same time a number of exclusive insertions *not found in either recension* It should be borne in mind, however, that this MS cannot be called a mixed codex, as it has a very large number of exclusive * passages I would rather call it a sub-version of Malayalam.

The main principle on which the constitution of our Critical Text is based is that there should be a full agreement *in substance* between all recensions and versions This has resulted in rather a large number (1131) of substitute * passages in a critical text of 3170 stanza units All these substitute * passages come from the Northern *recension* and its *three or four versions, viz*, *NE*, NW, W versions and M₃ of the Malayalam version This has one good result namely, that we are enabled to maintain the purity of a recension instead of creating a new recension as the late French scholar Lévi jocularly stamped the critical edition of the Mahābhārata as a Poona recension Our constituted Text of the Ramayana is a pure text of an Ur-Rāmāyana supported by the Southern group of MSS from which all unauthorised *additions are expunged, for, we believe, and we can prove by evidence, that this group alone has kept* up the archaic characteristics of the Ur-Ramayana of Valmiki as far as existing MSS can take us This, however, does not mean that the Southern recension has remained absolutely pure, it also has its own insertions, both longer and shorter, which are not known to any versions of the Northern recension Our Critical Text naturally, has excluded all such passages which are not supported by the Northern recension

The two main recensions of the Valmiki Ramayana have a few more features that distinguish them, *e g* the *beginning* and the *ending portions of the Ayodhya Kanda* In the *N recension Ayodhya* begins with the topic of the departure of Bharata and Śatrughna to the Kekaya country of their maternal grand father and ends with the topic of Rama's departure from Citrakuta to Atri's hermitage In the Southern recension the departure of Bharata to the Kekaya country is found towards the end of the Bālakānda (Vulgate 1 77 15 19) in the midst of a description of the happiness of Daśaratha on the marriage and *happy life of his sons* at a *position* which is awkward enough This might be due to the fact that the original Ramayana which was divided into three Kandas, *viz*, Ayodhyā, Aranya and Yuddha had combined the contents of the present *Bala* and *Ayodhya as has been evidenced by the Western version* represented by our D₁ and got these four stanzas transposed from the following Sarga The topic of Rāma's visit to Atri's hermitage is, in my opinion, a part of Ayodhya, as it is a prelude to his entry into the Dandakāranya I have, therefore, taken Sargas 116 119 of the Ayodhyā of the Vulgate following the Southern tradition to be a part of Ayodhya Our Ayodhyakanda, therefore, ends in the constituted text with

इतीव तै प्राञ्जलिभिस्तपस्विभिर्द्विजै कृतस्वस्त्ययन परंतप ।
वनं सभार्यं प्रविवेश राघव सलक्ष्मण सूर्य इवाभ्रमण्डलम् ॥

(Crit 2 111 20 = Vulgate 2 119 22) = N recension 3 3 41

which I hope, stands to reason

The Northern recension is further subdivided into NE, NW and W versions In our Critical Apparatus, NE is represented by Ñ (Nevari 2 MSS), V (Maithili, one MS), B (Bengali, 4 MSS), and D (Devanagari, one MS), NW by Ś (*Śārada, one MS*) and D (Devanāgarī, 2 MSS) and W by D (Devanāgarī 4 MSS) The principle guiding us in determining this grouping into versions is the agreement in variants they record, as well as the locations of certain stanzas and *insertions* (*subtitute and *passages*).

The Southern recension, *on the other hand*, is divided into four versions D is represented by MSS. accompanied by commentaries (all on S recension), *viz*, Dg₁ Dt₁, Dd₁, and Dm₁, T (Telugu, 3 MSS), G (Grantha, 3 MSS) and M (Malayalam, 3 MSS, M₃ *belonging to a sub-version of M*) These MSS, barring * passages and longer passages relegated to App I, present a remarkably uniform text, retaining

all archaisms. It should always be borne in mind that it also has undergone revisions unknown to the N recension.

Before closing this topic of recensions and versions I should like to bring to the reader's notice, a feature of my MS material. M1 is a very elusive and peculiar MS, as it sometimes agrees with N (invariably with NE version) and sometimes with S Whether it belongs to an older version or is a mixed codex is a perplexing question The large number of * passages exclusive to the manuscript suggests that it represents a new version, and its agreement with NE supports this point of view. When the three best representatives of Malayalam version present a uniform text, why only M1, which is also a fairly old MS., should show its contact with N, has perplexed me much I give below an analysis of * and appendix passages in which M1 agrees or does not agree with the N and S recensions

** Passages exclusive to the N recension*

(a) Without M1:

13*, 17*, 18*, 19*, 25*, 29*, 31*, 41*, 44*, 48*, 49*, 50*, 62*, 66*, 67*, 70*, 71*, 72*, 73*, 74*, 75*, 77*, 79*, 82*, 88*, 90*, 92*, 95*, 96*, 97*, 98*, 100*, 104*, 105*, 106*, 107*, 114*, 121*, 122*, 124*, 128*, 133*, 135*, 148*, 149*, 150*, 161*, 179*, 180*, 242*, 250*, 263*, 270*, 271*, 286*, 391*, 534*, 542*, 580*, 722*, 776*, 786*, 872*, 877*, 894*, 895*, 900*, 902*, 908*, 909*, 966*, 981*, 1021*, 1023*, 1024*, 1036*, 1057*, 1059*, 1063*, 1072*, 1082*, 1097*, 1102*, 1103*, 1104*, 1135*, 1166*, 1322*, 1329*, 1314*, 1450*, 1493*, 1788*, 1790*, 1792*, 1798*, 1801*, 1824*, 1847*, 1905*, 1906*, 1907*, 1931*, 1940*, 1941*, 1942*, 1958*, 1971*, 1972*, 1973*, 1975*, 1977*, 1995*, 1997*, 2008*, 2019*, 2026*, 2061*, 2143*, 2150*, 2156*, 2164*, 2166*, 2184*, 2188*, 2194* 2294*, 2312*, 2339*, 2351*, 2367*, 2369*, 2385*, 2389*, 2398*, 2399* and 2404* (137)

(b) With M1:

22*, 47*, 53*, 54*, 63*, 84*, 140*, 145*, 165*, 178*, 181*, 188*, 195*, 218*, 225*, 233*, 237*, 239*, 245*, 248*, 249*, 295*, 351*, 356*, 383*, 388* 391*, 395*, 404*, 409*, 412*, 413*, 417*, 421*, 430*, 435*, 438*, 444*, 452*, 460* 462*, 468*, 471*, 474*, 476*, 481*, 483*, 494*, 496*, 500*, 502*, 506*, 517*, 519*, 526*, 531*, 538* 540*, 545*, 548*, 553*, 556*, 560*, 564*, 566*, 568*, 592*, 604*, 614*, 616*, 619*, 624*, 643*, 645*, 654*, 656*, 662*, 672* 679* 681* 695*, 703*, 710*, 716*, 724*, 727*, 733*, 747*, 753*, 755* 766*, 767*, 772*, 778*, 795*, 808*, 814*, 815*, 825*, 830*, 836* 852*, 864*, 885*, 906*, 912*, 918*, 919*, 921*, 934* 936*, 969*, 983*, 1004*, 1011*, 1012*, 1013*, 1014*, 1015*, 1034*, 1035*, 1041*, 1050*, 1058(c)*, 1069*, 1083*, 1085*, 1123*, 1133*, 1139*, 1177*, 1178* 1186*, 1190*, 1192*, 1193*, 1194*, 1196* 1203*, 1223*, 1250*, 1257*, 1265*, 1270*, 1279*, 1292*, 1307*, 1315*, 1355*, 1361*, 1380*, 1386*, 1395*, 1425* 1456*, 1468*, 1481*, 1498*, 1499*, 1505*, 1519*, 1526*, 1532*, 1533*, 1541*, 1550*, 1569*, 1573*, 1582*, 1586*, 1589*, 1597*, 1623*, 1645*, 1653*, 1674*, 1683*, 1687*, 1692*, 1697*, 1698*, 1703*, 1709*, 1712*, 1718*, 1720*, 1724*, 1726*, 1728*, 1731*, 1734*, 1739*, 1741*, 1743*, 1763*, 1771*, 1796*, 1799*, 1806*, 1808*, 1810*, 1866*, 1868*, 1870*, 1892*, 1898*, 1914*, 1924*, 1954*, 1961* 1969*, 1970*, 1984*, 1988*, 1989*, 1993*, 1998*, 2013*, 2017*, 2056*, 2060*, 2089*, 2106*, 2111*, 2120*, 2125*, 2215*, 2220*, 2231*, and 2332* (230).

** Passages exclusive to the S recension*

(c) Without M1

4*, 8*, 10*, 16* 23*, 26*, 30*, 32*, 35*, 36*, 37*, 39*, 40*, 43*, 45*, 55*, 56*, 115*, 138*, 141*, 153*, 159*, 163*, 172*, 174*, 183*, 199*, 221*, 223*, 230*, 240*, 252*, 255*, 256*, 264*, 265*, 275*, 277*, 288*, 293*, 296*, 305*, 310*, 317*, 330*, 346*, 348*, 357*, 399*, 401*, 405*, 410*, 414*, 418*, 420*, 422*, 424*, 436*, 443*, 458*, 470*, 472*, 488*, 503*, 504*, 507*, 527*, 539*, 543*, 546*, 549*, 551*, 554*, 557*, 559*, 565*, 567*, 569*, 574*, 577*, 581*, 584*, 587*, 594*, 611*, 612*, 613*, 621*, 626*, 631*, 646*, 660*, 689*, 699*, 705*, 707*, 709*, 711*, 714*, 719*, 725*, 728*, 729*, 745*, 749*, 754*, 756*, 761*, 775*, 777*, 797*, 800*, 802*, 804*, 805*, 806*, 816*, 818*, 819*, 821*, 831*, 833*, 845*, 848*, 857*, 857*, 860*, 878*, 901*, 913*, 923*, 937*, 946*, 959*, 962*, 970*, 993*, 998*, 1001*, 1016*, 1028*, 1037*, 1067*, 1081*, 1093*,

1108*, 1127*, 1128*, 1136*, 1167*, 1198*, 1200*, 1204*, 1206*, 1210*, 1213*, 1221*, 1232*, 1244*, 1253*, 1259*, 1261*, 1263*, 1266*, 1267*, 1271*, 1275*, 1280*, 1282*, 1297*, 1335*, 1345*, 1349*, 1350*, 1352*, 1369*, 1370*, 1374*, 1377*, 1381*, 1384*, 1390*, 1392*, 1415*, 1418*, 1421*, 1433*, 1443*, 1457*, 1465*, 1469*, 1472*, 1482*, 1483*, 1485*, 1486*, 1488*, 1490*, 1494*, 1496*, 1506*, 1534*, 1545*, 1551*, 1560*, 1566*, 1572*, 1590*, 1606*, 1611*, 1642*, 1662*, 1664*, 1666*, 1667*, 1679*, 1681*, 1710*, 1716*, 1725*, 1735*, 1754*, 1764*, 1768*, 1772*, 1784*, 1791*, 1807*, 1831*, 1838*, 1839*, 1889*, 1894*, 1915*, 1917*, 1964*, 2062*, 2091*, 2094*, 2095*, 2118*, 2208*, 2210*, 2217*, 2218*, 2261*, 2262*, 2263* 2304*, 2311*, 2320* and 2402* (251)

(d) With M4

129*, 873*, 875*, 968*, 973*, 974*, 975*, 976*, 1027*, 1029*, 1030*, 1032*, 1033*, 1042*, 1044*, 1047*, 1048*, 1053*, 1060*, 1061*, 1064*, 1074*, 1075*, 1087*, 1089*, 1091*, 1096*, 1101*, 1105*, 1106*, 1107*, 1152*, 1156*, 1247*, 1636*, 1793*, 1795*, 1802*, 1874*, 1883*, 1899*, 1934*, 1965*, 1967*, 1982*, 2006*, 2027*, 2032*, 2112*, 2121*, 2132*, 2157*, 2186*, 2249* and 2323* (55).

The above analysis of * passages clearly shows that M4 goes more frequently with N than with S, and further, when it goes with N, it is invariably associated with the NE version

Of the longer passages relegated to App I, Nos 12 13, 16, 17, 18, 22, 23 24, 25 26, 27, 28 and 29 are found in M4 along with the MSS of the N recension, while only in Nos 8 14 and 15 M4 is found associating with the S recension

There is one more MS in the Critical Apparatus, viz B1, belonging to the Bengali version and it has 84 exclusive * passages It must be admitted that this is a pretty big number for a single MS, but normally it does *not* show any *marked influence of the S recension as M4 does*

Extent of the Constituted Text

The constituted Text of the Ayodhyākāṇḍa consists of 3170 stanza units divided into 111 Sargas as against the traditional number of 4415 units and 119 Sargas recorded by Udāri in his Vivekatilaka This latter number represents the bulk of Ayodhyā according to the Southern recension existing in the 12th or the 13th century. We have not discovered similar *figures of stanza units of the Northern recension, but Gorresio's edition records 127 as the number of Sargas and the Lahore edition mentions the same as 128* At the end of 2 107 (Crit Text) most of the N MSS record the number of Sargas as ranging from 120 to 126, while D1 mentions there the number 175 (including those of Bāla). This means that the number of Sargas in the N recension ranges from 124 to 130

The total number of * passages in the Critical Apparatus of Ayodhyā is 2418, out of these 1131 are substitute * passages, shown as insertions only because that was the best way of recording variants of the constituted Text They are, thus to be left out of consideration *for the volume* of our text This leaves 1287 passages as additions to or interpolations in our Text Out of these, again, 245 * passages are peculiar or exclusive to single MSS belonging to both the recensions, leaving 1042 *passages as real additions Out of these, the S recension is responsible for 306* (with M4 55 and without M4, 251) The N recension, similarly is responsible for 367 (N without M4 137 and N with M4, 230) The remaining 349 additional *passages occurring in the various groups of N (NW, NE and W) and S (D with comm and T,G,M) are the group-interpolations which have been added to the Ur text from time to time

Further, there are 31 longer passages relegated to App I which are found in the MSS of both the recensions and which I considered to be not genuine and germane to the Text The principle determining their spuriousness is that they are not found supported by *all the recensions, and in some instances their location is not uniformly supported* They cover about 1931 lines or about 960 stanza units The longest among them contains 235 lines and the shortest 16 lines.

It will, thus, be seen that the constituted Text is the shortest one based on the agreement of all the MSS taken as a whole. The principle followed by me in eschewing passages or lines is that there is

no unanimity among MSS about their contents and position, and their exclusion causes no break in the narration In doing so, the traditional value of the text of the Rāmāyana as a sacred one cannot weigh as an overwhelming factor. If the reader dispassionately reads the constituted Text of Ayodhyā, he will I feel confident, find it a true representative of the Ādikāvya

Appendix Passages

There are in all 31 passages long and short, relegated to App I to the constituted Text. Many of them are found in a few MSS Passage No 9 is, however, found in a very large number of MSS, and as such, deserves a special consideration It is a long passage having 235 lines, and a major portion of it belongs to the S recension, only a few lines occurring in the N recension As the contents of our constituted Text are covered by the lines in N, they could have been shown as subst lines, but they are relegated to App I, to keep their continuity

Passage No 26 in App I is peculiar in some respects and deserves a detailed consideration. It is found in all the MSS of the N recension ($\tilde{N}_1$ missing for a major portion of it), and in Dt and M1 of the S recension There is, however, no trace of it in any of the commentaries on the S recension from Udari down to Maheśvaratirtha and also in the bare text of 9 MSS (T G M1-3) *Naturally, it had to be relegated to App I*

This passage consists of two parts lines 1-66 forming the first which may be somewhat treated as a subst passage for Sargas 88-89 of Ayodhyā and lines 67-122 forming the second The antiquity of this passage is beyond question, the following stanza

त्वदर्थमिव विन्यस्तः शिलापट्टोऽयमग्रतः ।
अस्य पार्श्वे तरुः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरैः ॥ (App I, No 26, lines 11-12)

with a variant for the second line

यस्यायमभितः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरः ।

being immortalised by Bhavabhuti, a northerner In my opinion the passage was first introduced in the N recension and was blindly copied by Dt and M1 The lines 31-52 describe a highly poetic and romantic situation the elimination of which from the constituted Text might displease lovers of a fine poetic composition The passage is no doubt charming and old enough as it is referred to by Bhavabhūti (8th century) and Ksemendra (11th century) but no trace of it is to be found in the purest form of the S recension represented in our Critical Apparatus by as many as 9 MSS (T G M1-3) which in Sargas 88 and 89 represent the contents of this part For the hero and the heroine of the Ramāyana, I, however consider this passage as out of taste in the present context for, they could not indulge in such amorous sport when their departure from Ayodhya, Bharata s visit etc were still fresh in their mind, and the suggestion of Śṛṅgāra at this juncture is hardly justifiable I was, therefore, most reluctantly forced to eschew it from the constituted Text

The second part of this passage narrates the crow-episode It is found also in the Padma Purāṇa and Ksemendra s *Rāmāyaṇamañjarī* and is therefore fairly old To me it appears to be an episode first introduced by a kirtanakāra bent on amusing his audience, and offering at the same time an explanation why a crow sees with one eye only The description of the harrassment of Sītā by the crow is highly inappropriate in the Ādikāvya, and does no credit to Sītā or to Rāma who was for a while silently looking at the harrassment The use of a reed sanctified by mantras as described in

सोऽभिमन्त्र्य दर्भैषीकामिषीकास्त्रेण वीर्यवान् ।
काकं तमभिसंधाय समर्थं पुरतोऽर्पयत् ॥ (App I, No 26, lines 89-90)

against a small bird for such a trifling purpose surely looks strange I had, therefore, no alternative before me but to reject the passage from the constituted Text

The Rāma Story in the Ayodhyākāṇḍa

There is often a list of Vṛttāntas or events at the end of each parvan of the Mahābhārata MSS

We do not find any such light in the case of the Ayodhyā Kāṇḍa, probably because the story here, barring of course the Uttarakāṇḍa, is well-knit. In Ksemendra's *Rāmāyaṇamañjarī*, we get some indication of the contents of the Ayodhyā Kānda. If I add one or two titles to Ksemendra's list, it will run as follows :—

1 [भरतस्य केकयगमनम्]; 2 [दशरथस्य रामयौवराज्याभिषेकाभिलाषः], 3 अभिषेकारम्भः; 4 मन्थरावाक्यम्; 5 कैकेयीवरयाचनम्; 6 रामप्रवासनम्; 7 [गङ्गातरणम्], 8 यज्ञदत्ततापसवधवृत्तान्तः; 9 दशरथविपत्तिः; 10 भरतप्रत्यागमनम्; 11 दशरथसंस्कारः; 12 [भरतेन राज्यप्रत्याख्यानम्], 13 भरतयात्रा; 14 [काकाक्षिशातनम्], 15 लक्ष्मणकोपः; 16 कच्चित्सर्गम्; 17 [रामेण राज्यप्रत्याख्यानम्], 18 [भरतप्रायोपवेशनम्], 19 रामेण भरताय पादुकाप्रदानम्; 20 भरतव्रतग्रहणम्; 21 [चित्रकूटाश्रमत्यागः], 22 [अन्याश्रमगमनम्] and 23 [दण्डकारण्यप्रवेशः].

Based upon the above topics, the contents of the Rāma story in the Ayodhyā Kānda are as follows :—

After the wedding of his four sons, Daśaratha returns to Ayodhyā. For a while, all his sons live with their wives in happiness, in Ayodhya. At the invitation of their maternal grandfather, Bharata and Śatrughna go to see him and spend some time there, utilizing this vacation to learn some useful arts which Kṣatriya princes are expected to acquire. In the meanwhile, a thought occurs to Daśaratha that he should crown his son Rama, the beloved of all, as his heir apparent. The idea is hailed by ministers and eminent people in the country. The day is fixed and the news is received with joy by all citizens of Ayodhya. At this juncture, an old maid of Kaikeyī poisons the ears of her mistress, telling her that Rāma's coronation would ruin for ever Bharata's chances of becoming a king. She suggests to Kaikeyī that she should press Daśaratha to grant her the two boons promised by him long ago, and kept in reserve by her. One of them should be, she further tells her, that Bharata should be crowned instead of Rāma, and the other, that Rāma should stay in the Daṇḍakāraṇya for fourteen years. Kaikeyī, accordingly, asks Daśaratha to grant her the boons. Rāma is called in and informed of the situation. He immediately agrees to abide by the word of honour of his father, and prepares to renounce the kingdom and spend fourteen years in the forest, to the great shock to his mother, Lakṣmaṇa and Sītā. Sītā persuades Rāma to take her to the forest, and Lakṣmaṇa also does the same. The trio, accordingly, takes leave of all and leaves Ayodhyā. The party crosses the Gangā with the help of Guha, and proceeds towards Prayāga. Daśaratha unable to bear his separation from Rāma, dies in the meanwhile. Before death, he narrates to Kausalyā, how in his young days he hit unawares an ascetic with an arrow and how his old blind parents cursed Daśaratha that he also would die as a result of separation from his son.

Keeping the dead body of Daśaratha embalmed, Vasiṣṭha and others send messengers to the Kekaya country to bring Bharata back to Ayodhyā without informing him of Daśaratha's death and the departure of Rāma in exile. On arrival Bharata goes straight to see Daśaratha when the news of his death is first broken to him. He then inquires about Rāma when Kaikeyī herself tells him that the throne is his and his elder brother has left for the forest in order to fulfil his father's word. Learning that Kaikeyī is responsible for the catastrophy, he reproaches his mother, and declares that he cannot accept the throne under those circumstances. After performing the funeral rites of his father, he immediately starts with his mothers and retinue on his mission to bring Rāma back and make him accept the kingdom of Ayodhya. He visits Guha and then the hermitage of the sage Bharadvāja in Prayāga, where he learns from him that Rāma has just proceeded towards Citrakūṭa. He then moves in that direction, meets Rāma, tells him that Daśaratha is dead and that Rāma should return to Ayodhyā to rule. Rāma tells him plainly that he must keep the promise he made to his father, and hence he cannot return to Ayodhyā for fourteen years. Bharata, to make Rāma return, starts preparations for a Prāyopaveśana, fasting to death till the objective is achieved. Rāma dissuades him from his resolve, agrees to return to Ayodhyā after 14 years, and gives to Bharata his gold studded sandals. Bharata accepts them, returns to Nandigrāma near Ayodhyā, and reigns there in the name of Rāma till his return.

After Bharata's departure, Rāma, not finding his stay at Citrakūṭa very congenial, decides

to leave the place and move further south He meets the sage Atri His wife Anasūya receives Sītā with kind favours, and Rama then enters the Daṇḍakāraṇya

This in brief is the story of Rama as found in the Ayodhyakanda and is uniformly supported by all recensions and versions

Episodes

There is only one episode in the constituted Text that deserves notice It occurs in 2 57 and relates to the death of a young ascetic (not a Brahmin) at the hands of Daśaratha This young ascetic was the only child of his blind parents and had gone rather early in the morning to the river Sarayū to fetch water for his thirsty parents Daśaratha quite young and unmarried at this time had gone to the same spot ahunting and was desirous of testing his skill in hitting game at its mere sound The young ascetic was filling his earthen pitcher with water and which produced the sound of an elephant Daśaratha hit at it and on hearing a cry of distress of a human being rushed to the spot to find his mistake The young ascetic narrated the story of his aged and blind parents requested Daśaratha to take out the arrow from his body and died soon after Daśaratha with a heavy heart approached the parents of the ascetic with the water jar narrated to them how through mistake he had caused the death of their only son and was cursed by the father to the effect that Daśaratha also would meet his death on separation from his dear son

The story in the episode is simple enough but it appears that it developed in subsequent ages with a number of additions The Ramayaṇa nowhere gives the name of the young ascetic but the Agni Puraṇa and Ksemendra name him Yajñadatta The popular mythology calls the young ascetic as Śravana or Śravaṇa Further the Ramayana clearly states that this incident took place when Daśaratha was young and unmarried

देव्य‍(द्रा स्वमभवो युवराजो भवाम्यहम् । Crit Ed 2 57 10

Kalidasa in his Raghuvamsa IX narrates the same does not name the young ascetic but states in st 17 that Daśaratha was married to the princesses of Magadha Kosala and Kekaya and in sts 48 49 that he went ahunting with his wives Further in st 80 Daśaratha is said not to have seen the face of a child so far and so received the curse of the ascetic s parents as an *anugraha* or favour

शापोऽप्यदृष्टतनयाननपद्मशोभे
सानुग्रहो भगवता मयि पातितोऽयम् । (Raghu IX 80)

All this indicates that Daśaratha was at the time of this incident not only married but was much advanced in age Is it deliberately done by the poet to heighten the poetic value of the incident or has the poet drawn on other sources ? It is a moot point

The crow episode is found only in the N recension as detailed above

Time Data in the Ayodhyakanda

There is an interesting passage in Nageśa s *Tilaka* commentary (A D 1700 1750) regarding the time from Rama s departure from Ayodhya till his entry into the Dandakaranya It runs as follows

अत्रेद बोध्यम्-चैत्रशुक्लदशम्या पुष्ये रामप्रस्थानम् । तत पूर्णिमायामर्धरात्रे दशरथमरणम् । तत पक्षेण भरतागमनमयोध्यायाम् । तत और्ध्वदैहिकेन पक्षो गत । एव वैशाखे गत ज्येष्ठे भरतस्य चित्रकूट प्रति प्रस्थानम् । अग्रे वर्षाकाले सनिहिते सति कार्तिकान्त चित्रकूटे वासो रामस्य । तदनन्तर तापसोपद्रवलक्षणम् , न तु भरतनिवृत्त्यनन्तरमेव ।

This is a general calculation of the time taken up by the events from Rama s departure to his entry into the Daṇḍakāraṇya and is acceptable There is one indication in the body of our constituted Text regarding time taken up by Bharata s return journey from Kekaya to Ayodhya with seven nights halt on the way (सप्तरात्रोषित पथि 2 65 14) The messengers sent to the Kekaya country might have taken a day or two less We may therefore, accept Nageśa's calculation to be fairly correct

Geographical Data in the Ayodhya Kāṇḍa

On the death of Daśaratha, Vasiṣṭha and others sent messengers to bring *Bharata* and Śatrughna back from Girivraja or Rājagṛha, the capital of the Kekaya country (not to be confounded with the old capital of the Magadha). These messengers had definite instructions not to reveal to Bharata the news of the death of Daśaratha or of Rama's departure from Ayodhya to the forest. They were asked to go as fast as they could, and might have selected short-cuts on the route. From Ayodhya they proceeded west-ward, crossed the Ganga at Hastinapur, went to Pañcāla through the Kurujaṅgala, crossed the river Śaradaṇḍa, reached Kuliṅgāpurī, Bāhlika country, Sudāma mountain, Viṣṇupada, river Vipāśā and Śālmali and thereafter Girivraja, the capital of Kekaya. On their return journey, they seem to have travelled rather leisurely, and taken a more comfortable route. From Rājagṛha (another name of Girivraja) they proceeded east ward, crossed rivers Hrādinī, Dūrapārā and Śatadrū at Eladhāna, covered the *region Aparaparpata, passed through a swift river, Śila akurvatī*, passed by Salyakartana, Mahaśaila and Caitraratha forest. They then crossed the river Yamunā, visited Jambūprastha, village Varūtha, the garden of the town Ujjihāna, and before reaching the town Lauhitya, crossed Uttanakā, reached Hastiprsthaka, passed Kutikā and Kapivatī, Sthānumatī at Ekasāla, and after crossing Gomatī at Vinata and passing through Kaliṅganagara (Gorakhpur) and the Sāla forest, reached Ayodhyā.

I have given above the names of rivers, towns, mountains, forests and gardens as they are mentioned in the constituted Text, *without making any attempt to identify them*. The difficulties in my way are many, and Bhavabhūti anticipated them when he says

पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरिता
निवेशः शैलानां तदिदमिति बुद्धिं द्रढयति।

I might add that in modern times even hills have been rendered flat, and so, the difficulties in identifying places have now been increased hundredfold.

There is a mention in the Ayodhyākāṇḍa of Rāma's journey southwards from Ayodhya in which Śṛṅgaverapura, Bhardvaja's *hermitage (at Prayaga), Citrakūṭa hill and a small river near it, Mandākinī* (not to be confounded with Gaṅgā) are mentioned. I keep in reserve the idea of supplying a suitable map of India, on which would be marked places that are mentioned in the Rāmayana, for, after all, we must be sure of our authorities on which location and identification of place names are to be based.

Emendations

There are only seven cases of emendations in the Ayodhyākāṇḍa. Most of them are obvious as they relate to omissions of तु or हि introduced to avoid hiatus, as in *भीता for हाभीता in 2 11 2 त्वायों *अयोध्यां for त्वायों ह्ययोध्या in 2 82 25, and सम स्त्रिया *अह दत्ता for स्त्वह दत्ता in 2 110 50. It should be noted* that with Vālmīki the use of तु and हि is very frequent and without their usual sense of contrast or emphasis, and so it has to be regarded as his stylistic peculiarity. In the above instances also the introduction of तु or हि can be explained away as such, but in the first case, our emendation is supported by MSS containing commentaries. In the second and third cases, the text introduces हि and तु without any *reason except that of avoiding hiatus. In the case of* दुर्ध्येये *अशोभेतां *for* दुर्ध्येये त्वशोभेतां *in 2 30 2*, there is no need to introduce तु, as दुर्ध्येये is neuter dual ending in ए and hence a प्रगृह्य. The MSS of the S recension intentionally changed here the text into क्षेत्रायामशोभेतां, Ts alone keeping दुर्ध्येये of the N recension and adding तु under the impression that there was a case of hiatus. I was thus compelled to restore the reading of the N recension, *which I consider to be the genuine S reading*.

There are three *more cases of emendations which require some explanation*. The first of these is स* निर्देशे पितुस्तिष्ठ in 2 16 24 where S reads सन्निदेशे or तन्निदेशे and Si D1-1 read सन्निदेश पितुस्तेऽस्त्व. I have emended here स* for स and I construe it as स(त्वं) पितुर्निदेशे तिष्ठ for the reason that prefix स to निर्देशे is not usual or necessary for stylistic reasons. In 2 23 30, I have emended the text found in the MSS, भरत वाग्रुह्मी into *लक्ष्मणवाग्रुह्मी, as the *case of Lakṣmaṇa accompanying* Rāma *was not, at this stage*, even a probability. How Sitā should behave towards Bharata has been referred to in st. 23 above and st. 31 below,

le Lakṣmaṇa is not mentioned anywhere This is the reason for the emendation which is based on *context* The last case of emendation तु स्वज विसृजस्व*स्व occurs in 2 39 13 The MSS of the S recension divided between अश्रु and मास, commentators reading अश्रु and the MSS T G M1 3 reading मास which 'd is not found in lexicons

Use of Wavy Lines

The late Dr V S Sukthankar the first General Editor of the Critical Edition of the Mahabharata roduced the use of wavy lines below the accepted text to indicate that the text adopted was *less than tain* i e, it was not uniformly supported by both the N and S recensions The wavy line was also used en these recensions differed in wording though agreed in substance Such a use of wavy lines for stitute passages or for the text which is less than certain is not found practicable in the case of the mayana In the first place it is our experience that the S recension alone has rather preserved the chaic form of the text than the N recension The S recension is therefore adopted for our principal nted Text Further in the Text of 3170 stanzas of the Ayodhyākanda the number of substitute ssages is 1131, which would mean that almost every third stanza should be marked with wavy lines ch a thing would look very awkward in print as the text in the Virataparvan of the Mahabharata is d hence Sukthankar s scheme of wavy lines could not be adopted for our text We have, however, ed the wavy line rarely, when the MSS of the S recension are found divided among themselves and e editor could not choose a particular reading of the S MSS as final

Metres in the Ayodhya Kanda

The main body of the text of the Ramayana as Ād kavya is in the anuṣṭubh metre According Sahityadarpana of Viśvanatha a Kavya should be composed in one main metre with a change at e end

एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ।
नातिस्वल्पा नातिदीर्घाः सर्गा अष्टाधिका इह ।
नानावृत्तमयः क्वापि सर्गः कश्चन दृश्यते ॥ VI 320-21

Viśvanatha in the above lines has recorded only a general principle अवसानेऽन्यवृत्तकैः, which he found to be n practice If we examine the Sargas in the Ayodhya kanda to see how far Valmiki has followed the above principle we see that as many as 16 Sargas out of 111 of the constituted Text have not got any change n metre at the end but in some cases *e g* in Sargas 26 40 41 90 91 100 105 106 107 and 109 the redactors or interpolaters of both the recensions are seen active to have a stanza or two in a different metre or to make the Sarga run on into the next

Of the metres in the closing stanzas of a Sarga Vamsastha occurs some sixty times Upendravajra, Upajati Praharsini and Vaitaliya figuring next in frequency With reference to two stanzas at the end of Sarga 108 the commentator Govindaraja states वृत्त तु श्लोकद्वयस्य चिन्त्यम् My friend Professor H D VELANKAR tells me that the metre of stanza 2 108 25 is Asambadha (first line slightly defective) and of 2 108 26 a mixture of Triṣṭubh and Jagati There is one more instance of a defective line of Vamśastha which I have noticed at the end of Sarga 2 69

Before conclusion, I should like to gratefully record my sincere thanks to those persons who entrusted this work to me and who actively helped me in my task from beginning to end In fact, I feel very much overwhelmed by their kindness when on the conclusion of the work I find how my role has been insignificant compared with an enormous quantity of quality labour these persons bestowed upon the production of this volume of the Ayodhyākanda It is obviously difficult for me to mention all names but I am all along conscious of their kind help to me

I should like to record in the first place my grateful thanks to Dr (Shrimati) Hansaben Mehta the then Vice Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda who without any acquaintance accepted my name first for the membership of the Editorial Board and then for the editorship of the Ayodhyākanda on the recommendation of my friend Professor Govindlal H Bhatt the General

Editor of the Critical Edition of Vālmīki's Rāmāyaṇa Professor Bhatt has also been equally kind to me from beginning to end, and advised me in all my difficulties in the editorial task. My heartfelt thanks go to him For the preparation of my text, I had to spend weeks in Baroda when I was deeply impressed by his organising ability in the selection of the staff for the collection of MSS and collation work He was ably assisted by Shri M R Nambiar, the Assistant Editor, and also by Shri Haribhau Tryambak Desai and Shri B N Bhatt in all his activities—the selection of MSS collation and supervision, preparation of Critical Apparatus and its checking, and finally proof correction Obviously, the Critical Edition of a text like the Ramayaṇa is not the work of an individual, but of a team and the successful completion of it depends upon the staff, prepared to give its best to the General Editor It is only loyalty of this type which enables the editor to give a trustworthy text This preliminary task is both hard and stupendous I consider myself lucky in having a staff which rendered my work easy and light If, therefore, there is any credit in my performance 90% of it goes to the members of the staff I am aware of my limitations I, therefore, like to record my grateful thanks to them individually and collectively Lastly, the artists and the staff of the University Press have spared no pains to make the paintings and the printing of this volume excellent in their usual way, and I must not miss to record my best thanks to them also

204/2, Sadashiv Peth, Poona, 2 P L VAIDYA

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1 1^{ab}	I. 77 15^{cd}	I. 77 18^{ab}	I. 79 1^{ab}	1 1^{ab}
3*	—	—	—	—
1^{c}-2	16^{a}-17^{b}	18^{c}-19	1^{c}-2	1^{c}-2
4*	—	—	3	3
5*	—	[20]	—	—
3^{ab}	17^{cd}	21^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
6*	—	[21^{cd}]	—	—
3^{cd}	18^{ab}	21^{ef}	4^{cd}	4^{cd}
7* l. 1-4	—	—	5-6	5-6
„ l. 5-7	—	—	—	7-8^{b}
„ l. 8-9	—	—	7	8^{c}-9^{b}
App. I. No. 1 l. 1-10	—	—	8-12	—
„ l. 11-14	—	—	13-14	15^{c}-17^{b}
„ l. 15-16	—	—	—	—
„ l. 17-30	—	—	15-21	—
„ l. 31	—	—	—	—
„ l. 32-37	—	—	22-24	—
4	18^{c}-19^{b}	22	25	9^{c}-10^{b}
App. I No. 2 l. 1-10	—	—	—	10^{c}-15^{b}
„ l. 11-63	—	—	—	17^{c}-43
„ l. 64-67	—	—	—	2 1-2
„ l. 68	—	—	—	[3^{ab}]
„ l. 69-73	—	—	—	3^{c}-5
—	—	—	—	6
„ l. 74-75	—	—	—	7 fn
—	—	—	—	8
„ l. 76	—	—	—	8 fn
„ l. 77-79	—	—	—	9-10^{b}
—	—	—	—	10^{cd}
„ l. 80-124	—	—	—	11-32
App. I. No. 3 l. 1-32	—	—	26-41	—
„ l. 33-35	—	—	—	—
„ l. 36-41	—	—	42-44	—
5	19^{c}-20^{b}	[23]	—	—
8*	II. 1 1	II. 1 1	—	—
6-7	2-3	2-3	—	—
App. I No. 4 l. 1-64	—	—	80 1-32	—
8-9	4-5	4-5	II. 1 1-2	3 5^{c}-7^{b}
9*	—	—	3	—
10	6	6	4	7^{c}-8^{b}
10*	7-9	7-9	—	—
11-13	I. 77 20^{c}-23^{b}	I. 77 24-25	I. 79 45-47	1-3
14^{ab}	23^{cd}	27^{ab}	48^{ab}	[4^{ab}]
14^{cd}	24^{ab}	27^{cd}	48^{cd}	4^{cd}
13*	—	—	—	5^{ab}
15^{ab}	II. 1 10^{ab}	II. 1 10^{ab}	II. 1 5^{ab}	5^{cd}
15^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	5^{cd}	—
16	11	11	—	15
17	12	12	6	16
14* l. 1-7	15^{c}-18	15^{c}-18	—	—
—	19^{ab}r	19^{ab}r	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14* l 8	19^{cd}	19^{cd}	—	9^{cd}
, l 9-10	20	20	—	—
18-19^{b}	21-22^{b}	21-22^{b}	7-8^{b}	11-12^{b}
19^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	8^{cd}	12^{ab} fn
15* l 1	—	—	—	12^{cd}
l 2	23^{ab}	23^{ab}	—	12^{cd} fn l 3
l 3-5	23^{c}-24	23^{c}-24	—	13-14^{b}
20^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	9^{ab}	—
20^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	9^{cd}	14^{cd}
16*	26^{ab}	26^{ab}	—	—
21-25	26^{c}-31^{b}	26^{c}-30	11-15	15-20
17*	—	—	—	21^{cd}
26^{ab}	31^{cd}	31^{ab}	16^{ab}	9^{ab}
26^{c-f}	32	31^{c-f}	—	22
18*	—	—	—	23^{ab}
27-28	33-34	32-33	—	24-25
19*	—	—	—	26-28
29^{ab}	35^{ab}	34^{ab}	17^{ab}	29^{ab}
20* l 3	13^{ab}	13^{ab}	—	—
l 4	13^{cd}	13^{cd}	—	23^{cd}
l 5-7	14-15^{b}	14-15^{b}	—	—
l 9-10	—	—	10	—
l 15-16	—	—	—	12^{cd} fn l 1-2
, l 22	—	—	16^{cd}	—
29^{cd}	35^{cd}	34^{cd}	17^{cd}	29^{cd}
21*	36^{ab}	35^{ab}	—	30^{ab}
22* l 1	—	—	18^{ab}	—
l 2	—	—	18^{cd}	30^{cd}
23*	36^{cd}	35^{cd}	—	—
30-33	37-40	36-39	19-22	31-34 [35^{ab}]
25*	—	—	—	—
26*	41	40	—	35^{c-f}
34	42	41	—	36
27* l 1-2	43	42	—	36^{cd} fn
, l 3	—	—	23	
l 4-5	—	—	24^{ab}	37^{ab}
l 6	—	—	—	37^{cd}
—	—	—	—	38^{ab}
27 (A)*	—	—	—	38^{c}-40^{b}
27* l 7-10	44-45	43-44	—	40^{c}-42^{b}
l 11-14	—	—	—	52^{cd}
35^{ab}	46^{ab}	45^{ab}	—	—
28*	—	—	—	53^{ab}
35^{cd}	46^{cd}	45^{cd}	—	53^{c}-54
29* l 1-3	—	—	—	—
App I No 5	—	—	—	55
29* l 4-5	—	—	—	[56^{ab}]
29(A)* l 1	—	—	—	[56^{cdf}]
—	—	—	—	[57-60^{b}]
29(A)* l 2-8	—	—	—	60^{c}-61
29* l 6-9	—	—	—	—
30* l 1-2	47	47	—	—
„ l 3-4	48	46	—	62
, l 5-6	49	48	—	—
36	50	49	—	63-64
31*	—	—	—	65
37	51	50	—	4 1-2
2 1-2	2 1-2	2 1-2	—	—
32*	3-4	3-4	—	3-12
3-12	5-14	5-14		

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
35^*	15–16	15–16	—	—
13	17	17	—	13
36^*	18	18	—	—
14^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—	14^{ab}
37^*	19^c–20^b	19^c–20^b	—	—
14^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	24^{cd}	14^{cd}
15	21	21	25	3 42^c–43^b
39^*	22	22	—	—
16	23	23	26	43^c–44^b
40^*	24	24	—	—
17–18	25–26	25–26	27 28	44^c–46^b
41^*	—	—	—	46^{cd}
42^*	—	—	—	47^{ab}
—	—	—	—	47^{cd}r
43^*	27	27	—	—
19–20^b	28–29^b	28–29^b	—	4 15–16^b
44^*	—	—	—	17^{cd}
45^*	29^c–30^b	29^c–30^b	—	—
—	30^{cd}	30^{cd}	—	—
20^c–21^b	31	31^{a-d}	—	17
21–22	32–33^b	31^e–32	29–30^b	18–19^b
47^* l 1–6	—	—	30^c–33^b	3 48–50
47 (A)*	—	—	33^{cd}	—
47^* l 7–8	—	—	34	—
48^*	—	—	—	51
—	—	—	—	52^{ab}r
23^{ab}	33^{cd}	33^{ab}	—	4 19^{cd}
49^*	—	—	—	20
23^c	34^a	33^c	—	21^a
50^*	—	—	—	21^{bc}
23^d	34^b	33^d	—	21^d
—	34^c–36^br	33^e–34^fr	—	—
24	36^c–37^b	35	35	22
53^*	—	—	36	—
25–26^b	37^c–38	36–37^b	37–38^b	23–24^b
54^*	—	—	38^{cd}	—
26^c–28	39–41^b	37^c–39	—	24^c–26
29^{ab}	41^{cd}	40^{ab}	—	3 21^{ab}
55^* l 1–2	42	40^c–41^b	—	—
—	43^{ab}r	41^{cd}r	—	—
55^* l 3–9	43^c–46	42–44	—	—
—	47–48	45–46	—	—
29^c–30^b	49–50^b	47–48^b	—	27–28^b
56^*	50^{cd}	48^{cd}	—	—
30^{cd}	51^{ab}	49^{ab}	—	28^{cd}
31–34	51^c–54	49^c–52	39–42	29–32
3 1–4	3 1–4	3 1–4	2 1–4	5 1–4
61^*	—	—	—	—
App I No 6	5 21^b	5–19	—	—
63^*	—	—	5–6	5–6
5	21^c–22^b	20	7	7
64 (A)*	—	—	—	—
65^*	—	—	—	—
6	22^c–23^b	21	8	8
66^*	—	—	—	—
7	23^c–24^b	22	9	9
67^*	—	—	—	—
8^{ab}	24^{cd}	23^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
68^*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
8^{c}–9^{b}	25	23^{c}–24^{b}	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
69*	—	—	—	—
9^{c}–10	26–27^{b}	24^{c}–25	11^{c}–12	11^{c}–12
70*	—	—	—	—
11	27^{c}–28^{b}	26	13	13
71*	—	—	—	—
12	28^{c}–29^{b}	27	14	14
72*	—	—	—	—
13	29^{c}–30^{b}	28	15	15
73*	—	—	—	—
14–16	30^{c}–33^{b}	29–31	16–18	16–18
74*	—	—	—	—
17	33^{c}–34^{b}	32	19	19
75*	—	—	—	—
18	34^{c}–35^{b}	33	20	20
76*	—	—	—	—
19–20	35^{c}–37^{b}	34–35	21–22	21–22
77*	—	—	—	—
21	37^{c}–38^{b}	36	23	23
78*	—	—	—	—
79*	—	—	—	—
22	38^{c}–39^{b}	37	24	24
80*	—	—	—	—
23–26^{b}	39^{c}–42	38–41^{b}	25–28^{b}	25–28^{b}
81*	—	—	—	—
26^{c}–27^{b}	43	41^{c}–42^{b}	28^{c}–29^{b}	28^{c}–29^{b}
			29^{c}–31^{b}	29^{c}–31^{b}
82*	—	—	—	—
83*	—	—		—
84*	—	—	—	
27^{cd}	44^{ab}	42^{cd}	31^{cd}	31^{cd}
86*	44^{cd}	43^{ab}	—	—
28–30	45–48^{b}	43^{c}–46	32–35^{b}	32–35^{b}
88*	—	—	—	—
31–32	48^{c}–49	47–48	35^{c}–36	35–36
89*	—	—	—	—
4 1–2	4 1–2	4 1–2	3 1–2	6 1–2
90*	—	—	—	—
3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}
5^{c}–6	5^{c}–6	5^{c}–6	5^{c}–6	—
91*	—	—	7^{ab}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}	5^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	6^{ab}
8–17	8–17	8–17	8–17	6^{c}–16^{b}
92* l 1	—	—	—	—
92(A)*	—	—	—	—
92* l 2	—	—	—	—
18–45	18–45	18–45	18–45	16^{c}–43
5 1–2	5 1–2	5 1–2	4 1–2	7 1–2
93*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
94*	4	4	4	4
4–5	5–6	5–6	5–6	5–6
95*	—	—	—	7fn
6	7	7	7	7
96*	—	—	—	7fn
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
97*	—	—	—	8^{ab}fn
7^{c}–10^{b}	8^{c}–11	8^{c}–11	8^{c}–11	8^{c}–11
98*	—	—	—	12^{ab}fn

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
11-15	12-16	12-16	12-16	12-16
16-18^b	17-19^b	17-19^b	17-19^b	17-19^b
100*	—	—	—	—
18^c-22	19^c-23	19^c-23	19^c-23	19^c-23
101*	24	24	24	24
23-24	25-26	25-26	25-26	25-26
6 1-9	6 1-9	6 1-9	5 1-9	8 1-9
102*	—	—	—	—
10	10	10	10	10
103*	—	—	—	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
104*	—	—	—	—
11^c-12	11^c-12	11^c-12	11^c-12	11^c-12
105*	—	—	—	—
13	13	13	13	13
106*	—	—	—	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
107*	—	—	—	—
14^c-15	14^c-15	14^c-15	14^c-15	14^c-15
108*	—	—	—	—
16	16	16	16	16
109*	—	—	—	—
17	17	17	17	17
110*	—	—	—	—
18-19	18-19	18-19	18-19	18-19
111*	—	—	—	—
20-28	20-28	20-28	20-28	20-28
7 1	7 1	7 1	6 1	9 1
112* l 2	—	—	—	—
2	2	2	2	2
113*	—	—	—	—
114*	—	—	—	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
115*	—	—	—	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	—
116*	4-7^b	4-7^b	—	—
4^{ab}	7^{cd}	7^{cd}	3^{cd}	3^{cd}
4^c-5^b	8	8	5	5
5^c-7	9	9	4	4
6-7	10-11	10-11	6-7	6-7
121*	—	—	8	8
8	12	12	9	9
122*	—	—	—	—
9^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
124*	—	—	—	—
9^c-13	13^c-17	13^c-17^d	10^c-14	10^c-14
126*	—	[17^d]	—	—
14-18	18-22	18-22	15-19	15-19
19-22	23-26	23-26	23-26	[20-23]
23-25	27-29	27-29	20-22	[24-26]
26	30	30	27	27
128*	—	—	28	28
27^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
129*	31^c-32^b	31^c-32^b	—	—
27^c-29	32^c-34	32^c-34	29^c-31	29^c-31
130*	—	—	—	—
—	—	—	—	[32]1
30-31	30-31	30-31	32-33	33-34
8 1	8 1	8 1	7 1	10 1

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2	2	2	2	2
133*	—	—	3	3
134* l. 1-3	3-4^{b}	3-4^{b}	—	—
134 (A)*	—	—	—	—
134* l. 4-10	4^{c}-7	4^{c}-7	—	—
134 (D)*	—	—	—	—
134* l. 11-12	8	8	—	—
3^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
135*	—	—	—	—
3^{c}-4	9^{c}-10	9^{c}-10	4^{c}-5	4^{c}-5
137*	—	—	—	—
138*	11	11	—	—
5	12	12	6	6
139* l. 2	—	—	—	6^{cd} fn.
6-8^{b}	13-15^{b}	13-15^{b}	7-9^{b}	7-9^{b}
140*	—	—	9^{c}-11^{b}	9^{c}-11^{b}
8^{c}-10^{d}	15^{c}-17	15^{c}-17	11^{c}-13	11^{c}-13'
141*	18^{ab}	18^{ab}	—	—
10^{ef}	18^{cd}	18^{cd}	—	—
142*	19	19	—	—
11-13^{b}	20-22^{b}	20-22^{b}	14-16^{b}	14-16^{b}
143*	—	—	16^{cd}	16^{cd}
144*	—	—	—	16^{cd} fn.
13^{c}-14^{b}	22^{c}-23^{b}	22^{c}-23^{b}	17	17
145*	—	—	18^{ab}	18^{ab}
146*	—	—	—	—
14^{c}-15	23^{c}-24	23^{c}-24	18^{c}-19	18^{c}-19
147*	—	—	20	20
16	25	25	21	21
148* l. 1	—	—	—	—
148 (A)*	—	—	—	—
148* l. 2-4	—	—	—	—
17-19^{b}	26-28^{b}	26-28^{b}	22-24^{b}	22-24^{b}
149*	—	—	—	—
19^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	24^{cd}	24^{cd}
150*	—	—	—	25^{ab}
151*	29-30	29-30	—	—
20^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	25^{ab}	25^{ab} fn
20^{c}-26	31^{c}-37	31^{c}-37	25^{c}-31	25^{c}-31
153*	38	38	—	—
27	39	39	32	32
9 1-4	9 1-4	9 1-4	8 1-6	11 1-6
5	5	5	10	10
155*	6-7	6-7	—	—
6-7	8-9	8-9	7-8	7-8
156*	—	—	—	—
8	10	10	9	9
9-11	11-13	11-13	11-13	11-13
12^{a}	14^{a}	14^{a}	14^{a}	14^{a}
158*	14^{b}-15^{a}	14^{b}-15^{a}	—	—
12^{b}	15^{b}	15^{b}	14^{b}	14^{b}
159*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
12^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
160*	—	—	—	—
13	16^{c}-17^{b}	16^{c-f}	15	15
161* l. 1	—	—	—	—
14	17^{c}-18	17-18^{b}	15-17^{b}	16-17^{b}
162*	19	18^{c}-19^{b}	—	
15	20	19^{e-f}	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}
163	21	20	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
16^{e-f}	22-23^{b}	21-22^{b}	18^{c}-19	18^{c}-19
165*	—	—	20-21^{b}	20-21^{b}
166*	23^{cd}	22^{cd}	—	—
17	24	23	21^{c}-22^{b}	21^{c}-22^{b}
18	25	24	30^{c}-31^{b}	30^{c}-31^{b}
19^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	31^{cd}	31^{cd}
19^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	30^{ab}	30^{ab}
20	27	26	22^{c}-23^{b}	22^{c}-23^{b}
21	28	27	25^{c}-26^{b}	25^{c}-26^{b}
22-23	29-30	28-29	23^{c}-25^{b}	23^{c}-25^{b}
167* l. 1-2	31	30	—	—
" l. 3-4	32	31	26^{c}-27^{b}	26^{c}-27^{b}
24-25	33-35^{b}	32-33	27^{c}-29	27^{c}-29
168*	—	—	—	—
26	35^{c}-36^{b}	34	32	32
169*	—	—	—	33-36
170*	—	—	—	—
27^{ab}	36^{cd}	35^{ab}	33^{ab}	37^{ab}
App I (No 7) l. 1-9	—	—	33^{c}-37	37^{c}-41
" l. 10-12	—	—	—	42-43^{b}
" l. 13	—	—	—	—
" l. 14-27	—	—	—	43^{c}-50^{b}
" l. 28-29	—	—	—	—
l. 30-53	—	—	—	50^{c}-60
171*	—	—	—	12 1-2
27^{cd}	37^{ab}	35^{cd}	—	—
172*	37^{c}-38^{b}	36	—	—
28-31	38^{c}-42^{b}	37-40	38-41	3-6
174*	42^{c}-43^{b}	41	—	—
32-33	43^{c}-45^{b}	42-43	42-43	7-8
175*	45^{c}-46^{b}	44	—	—
34^{ab}	46^{cd}	45^{ab}	44^{ab}	9^{ab}
176*	—	—	—	—
34^{c}-37	47-50^{b}	45^{c}-48^{d}	44^{c}-47	9^{c}-12
178*	—	—	48^{ab}	13^{ab}
38-41	50^{c}-54	48^{c}-52	48^{c}-52	13^{c}-17
179* l. 1	—	—	—	—
l. 2-3	—	—	53	18
180*	—	—	—	—
42	55	53	55	20
43	56	54	54	19
44-45	57-58	55-56	56-57	21-22
181*	—	—	58	23
182*	—	—	—	—
App I No 8 l. 1	10 1^{ab}	10 1^{ab}	—	—
" l. 2	—	—	—	—
l. 3-18	1^{c}-6^{b}	1^{c}-8	—	—
183*	9 59-64	9 57-62	—	—
46-47	65-66	63-64	9 59-60	13 24-25
10 184*	10 —	10 —	—	—
185*	—	—	—	—
1^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
186*	10	9^{c}-10^{b}	—	—
1^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
187* l. 1-10	11^{c}-16^{b}	11-15^{d}	—	—
—	—	[15^{ef}]	—	—
187* l. 11-22	16^{c}-22^{b}	16-21	—	—
2-3^{b}	22^{c}-23	22-23^{b}	2-3^{b}	2-3^{b}
3^{c}	24^{c}	23^{c}	3^{c}	3^{c}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
188*	—	—	3^{d}-4^{c}	3^{d}-4^{c}
3^{d}	24^{b}	23^{d}	4^{d}	4^{d}
189* l. 1	24^{cd}	24^{ab}	—	[5^{ab}]
—	—	—	—	[5^{cd}]r
189* l. 2-3	25	24^{c}-25^{b}	—	—
4-6^{b}	26-28^{b}	25^{c}-27^{b}	5-7^{b}	6-8^{b}
190*	—	—	—	—
6^{c}-9	28^{c}-32^{b}	27^{c}-30	7^{c}-11^{b}	8^{c}-12^{b}
191*	—	—	—	12^{cd}
192*	32^{cd}	31^{ab}	—	—
10	33	31^{c-f}	11^{c}-12^{b}	13
193*	—	—	12^{cd}	14^{ab}
11^{ab}	34^{ab}	32^{ab}	—	17^{ab}
11^{c}-12^{b}	34^{c}-35^{b}	32^{c}-33^{b}	15	17^{c}-18^{b}
—	35^{c}-36^{b}	33^{c-f}	—	18^{c}-19^{b}
12^{cd}	36^{cd}	34^{ab}	13^{ab}	14^{cd}
194*	37^{a}-39^{f}	34^{c}-36^{d}	—	15-16 and 19^{c}-20
195*	—	—	13^{c}-14	21-22^{b}
13	40	37	16	22^{ab} fn.
196*	11 1	11 1	—	[22^{c}-23^{b}]
14-15	2-3	2-3	17-18	23^{c}-25^{b}
16^{ab}	22^{ab}	22^{ab}	19^{ab}	25^{cd}
197* l. 1	22^{cd}	22^{cd}	19^{cd}	26^{ab}
" l. 2	—	—	20^{ab}	26^{cd}
16^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	20^{cd}	27^{ab}
198*	—	—	—	—
199*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
17	5	5	21	27^{c}-28^{b}
200* l. 1-4	6-7	6-7	—	[28^{c}-30^{b}]
" l. 5-6	8	8	—	—
18^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	22^{ab}	30^{cd}
201*	—	—	—	—
18^{c}-19^{b}	9^{c}-10	9^{c}-10	22^{c}-23	31-32^{b}
202*	11	11	—	—
20	12	12	24	32^{c}-33^{b}
203*	—	—	—	—
21-25	13-17	13-17	25-29	33^{c}-38^{b}
204* l. 1-3	18-19^{b}	18-19^{b}	—	—
" l. 4-6	—	—	—	—
" l. 7-11	19^{c}-21	19^{c}-21	—	—
" l. 12	—	—	—	—
—	23^{abr}	23^{ab}	—	—
26-27	23^{c}-25^{b}	23^{c}-24	30-31	38^{c}-40^{b}
207*	23^{c}-26^{b}	25	—	—
28-29^{b}	26^{c}-27	26-27^{b}	32-33^{b}	40^{c}-41
208*	28^{ab}	27^{cd}	—	—
29^{cd}	28^{cd}	27^{ef}	33^{cd}	42^{ab}
210*	29	28	—	—
30^{ab}	12 1^{ab}	12 1^{ab}	34^{ab}	42^{cd}
212* l. 1-4	1^{c}-3^{b}	1^{c}-2	—	—
" l. 5	—	—	—	—
" l. 6	3^{cd}	3^{ab}	—	—
30^{c}-31^{b}	4	3^{c}-4^{b}	34^{c}-35	42^{c}-44^{b}
215* l. 1	5^{ab}	4^{cd}	—	—
" l. 2	—	—	—	—
31^{c}-39	5^{c}-14^{b}	5-13	35-44	44^{c}-53^{b}
217*	—	—	—	—
40	14^{c}-15^{b}	14^{c-d}	45	53^{c}-54^{b}
219*	—	—	46	54^{c-d}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I. No. 9 l. 1-6	15^{c}-18^{a}	14^{c}-17^{b}	—	—
" l. 7	—	—	—	—
" l. 8-34	18^{c}-31	17^{c}-30	—	—
" l. 35-38	—	—	—	—
" l. 39-60	32-42	31-41	—	—
" l. 61	—	—	—	—
" l. 62-87	43-55	42-54^{d}	—	—
" l. 88	—	—	—	—
" l. 89-103	56-63^{b}	54^{e}-60	—	—
" l. 104-107	—	—	—	—
" l. 108-111	63^{c}-65^{b}	61-62	—	—
" l. 112-113	65^{c}-66^{b}	63	10 6	14 6
" l. 114-132	66^{c}-75	64-73^{b}	—	—
" l. 133	[76^{ab}]	73^{cd}	—	—
" l. 134-145	76^{c}-81	74-79	—	—
" l. 146	82^{ab}	80^{cd}	—	—
" l. 147	82^{cd}	80^{ab}	10^{cd}	9^{cd}
" l. 148-149	83	81	8	7 fn.
" l. 150-151	84	82	11	10
" l. 152-153	—	—	—	—
" l. 154-157	85-86	83-84	—	—
" l. 158-159	[87^{ab}]	85	—	—
" l. 160-162	87^{c}-88^{b}	86-87^{b}	—	—
" l. 163-172	88^{c}-92	87^{c}-91	—	—
" l. 173	[93^{ab}]	92^{ab}	—	—
" l. 174	—	—	—	—
—	93^{cd}	92^{cd}	—	—
l. 175	93 ef	92 ef	—	—
l. 176	—	—	—	—
l. 177-178	94^{a-d}	93^{a-d}	—	—
l. 179	94 ef	93 ef	15^{cd}	14^{ab} fn.
l. 180-235	95-111	94-110	—	—
41	111	111	9 47	13 55
219^{b}	13 26	13 26	—	—
11 1-2	13 1-2	13 1-2	10 1-2	14 1-2
220^{b}	—	—	—	—
3-4	3-4	3-4	3-4	3-4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{cd}
221^{a}	6	6	—	—
[illegible]	7	7	7	7
222^{a} l. 1	—	—	9^{ab}	8^{ab}
222 (?)^{a}	—	—	—	—
222^{b} l. 1-3	—	—	9^{c}-10^{b}	[illegible]
l. 4-?	—	—	12 14	11-13
223^{a}	[illegible] 13	6-13^{d}	—	—
[illegible]	14^{ab}	13^{cd}	15^{ab}	14^{ab}
[illegible]	14^{c}-17^{b}	14-16	16-19	14^{c}-17^{b}
225^{a}	—	—	19 21^{b}	17^{cd}-19
[illegible]	18^{cd}	17^{ab}	21	20^{ab}
[illegible]	18^{cd}-[illegible]	17^{cd}-18^{b}	—	—
[illegible]	[illegible]	17^{cd}	21^{c}	20^{c}
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]-23	[illegible]	22-24	[illegible]-23^{b}
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	23^{ab} fn.
[illegible]	—	—	23-[illegible]	23^{c}-[illegible]
13	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14-15	24-25	24-25	28-29	26^{c}-27
12 1-4	14 1-4	14 1-4	11 1-4	15 1-4
5	5	5	6	5
233* l 1	—	—	7^{ab}	6^{ab}
" l 2	—	—	7^{cd}	6^{ab} fn
" l 3	—	—	6^{ab}	6^{cd}
6	6	6	5	4^{cd} fn
234*	7-9	7-9	—	—
7-10	10-13	10-13	8^{c}-12^{b}	7-10
237*	—	—	12^{c}-14^{b}	11-12
11^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{cd}	12^{cd} fn
11^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	15^{ab}	13^{ab}
239* l 1-2	—	—	15^{c}-16^{b}	13^{c}-14^{b}
239(A)*	—	—	—	—
239* l 3-14	—	—	16^{c}-22^{b}	14^{c}-20^{b}
240*	15-18	15-18	—	—
241*	19	19	—	—
242*	—	—	—	—
12-13	20-21	20-21	23^{c}-25^{b}	21^{c}-23^{b}
245*	—	—	25^{c}-26^{b}	23^{c}-24^{b}
14-15^{b}	22-23^{b}	22-23^{b}	26^{c}-27	24^{c}-25
15^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	—	—
16	24	24	28^{c}-29^{b}	26^{c}-27^{b}
App I No 10 l 1-5	25-27^{b}	25-27^{b}	—	—
" l 6	[27^{cd}]	27^{cd}	—	—
" l 7-55	27^{e}-51	28-51	—	—
" l 56-59	[52^{a-d}]	52-53	—	—
" l 60-68	52^{f}-56^{b}	54-57	—	—
17^{a-c}	—	—	29^{c}-30^{a}	27^{c}-28^{a}
248*	—	—	—	28^{bc}
17^{d}	—	—	30^{b}	28^{d}
249*	—	—	30^{cd}	29^{ab}
250* l 1	—	—	—	29^{cd}
" l 2	—	—	—	—
l 3-6	—	—	—	30
18	56^{c}-57^{b}	58^{a-d}	28^{ab}	26^{ab}
252*	57^{cd}	58 ef	—	—
19	58	59	22^{c}-23^{b}	20^{c} 21^{b}
20	59	60	—	—
253*	60-61	61-62	—	—
254*	62	[63^{a-d}]	—	—
21^{ab}	63^{ab}	[63 ef]	—	—
21^{cd}	63^{cd}	64^{ab}	—	—
255*	64^{ab}	64^{cd}	—	—
22-23	64^{e}-66^{b}	65-66	—	—
256* l 1	66^{cd}	67^{ab}	—	—
" l 2	[66^{ef}]	67^{cd}	—	—
24	67	68	31	31
13 1-3^{b}	15 1-3^{b}	15 1-3^{b}	12 1-3^{b}	16 —
259*	3^{cd}	—	—	—
3^{c}-4	4-5^{b}	3^{c}-4	3^{c}-4	—
261*	—	—	—	1-3^{b}
5	5^{c}-6^{b}	5	5	3^{c}-4^{b}
6^{ab}	6^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	—
6^{cd}	7^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	4^{cd}
263*	—	—	—	5 6^{b}
7^{ab}	7^{cd}	8^{ab}	7^{ab}	6^{cd}
264*	8^{ab}	—	—	—
265* l 1	—	8^{cd}	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
265* l. 2	—	[8^{ef}]	—	—
7^{c}-9	8^{c}-11^{b}	9-10	7^{c}-10	7-10^{b}
10^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
10^{cd}	[12^{ab}]	11^{cd}	11^{cd}	10^{cd}
11^{ab}	[12^{cd}]	12^{ab}	12^{ab}	11^{cd}
270*	—	—	—	12-13
11^{cd}	12^{ef}	12^{cd}	12^{cd}	14^{ab}
271*	—	—	—	14^{c}-15
12	12^{e}-13^{b}	13	13	16
13-14	13^{c}-15^{b}	14-15	14-15	—
15	15^{c}-16^{b}	16	16	17
275*	16^{c}-17^{b}	17	—	—
16-17^{b}	17^{c}-18	18-19^{b}	17-18^{b}	18-19
277*	19-20	19^{c}-21^{b}	—	—
17^{cd}	21^{ab}	21^{cd}	18^{cd}	20^{ab}
278* l. 3-4	—	—	19	—
279*	21^{c}-22^{b}	22	—	20^{c}-21^{b}
280*	—	[23]	—	—
18	22^{c}-23^{b}	24	20	21^{c}-22^{b}
281*	—	—	—	30^{c}-31^{b}
282*	—	—	—	22^{c}-30^{b}
283*	—	—	—	30^{cd} fn.
19^{ab}	23^{cd}	25^{ab}	21^{ab}	31^{cd}
284*	—	—	—	—
19^{cd}	24^{ab}	25^{cd}	21^{cd}	32^{ab}
20	24^{c}-25^{b}	26	22	32^{c}-33
286*	—	—	—	34-41^{b}
288*	25^{c}-26^{b}	27	—	—
21	26^{c}-27^{b}	28	23	41^{c}-42
290*	—	—	—	—
22-23^{b}	27^{c}-28	29-30^{b}	24-25^{b}	43-44^{b}
293*	29^{ab}	30^{cd}	—	—
23^{cd}	29^{cd}	31^{ab}	25^{c}-26	44^{c}-45
295* l. 1-2	—	—	27	46
" l. 3	—	—	28^{ab}	—
" l. 4	—	—	28^{cd}	47^{cd}
" l. 5	—	—	29^{ab}	47^{ab}
" l. 6-8	—	—	29^{c}-30	48-49^{b}
296*	30^{ab}	31^{cd}	—	—
24^{ab}	30^{cd}	32^{ab}	—	49^{cd}
24^{cd}	31^{ab}	32^{cd}	—	[50^{ab}]
25	31^{c}-32^{b}	33	32	50^{c-f}
297*	—	—	33	—
26	32	34^{ab}	31^{ab}	51^{ab}
299*	—	—	—	—
300* l. 1-8	33-37^{b}	35-38	—	52-55^{b}
" l. 9-13	37^{c}-39	39-40	—	—
27^{ab}	40^{ab}	41^{ab}	34^{ab}	—
301*	—	—	34^{cd}	—
302*	40^{cd}	41^{cd}	—	—
27^{cd}	41^{ab}	42^{ab}	35^{ab}	55^{cd}
303* l. 1-2	41^{cd}	42^{cd}	35^{cd}	55^{ef}
" l. 3-4	42^{ab}	43^{ab}	—	56^{ab}
304*	—	—	36-37	56^{c}-59^{b}
305*	42^{c}-47	43^{c}-48	—	—
28	48	49	38	59^{c-f}
14 1-4^{b}	16 1-4^{b}	16 1-4^{b}	13 1-4^{b}	17 1-4^{b}
310*	4^{c}-6^{b}	4^{c}-6^{b}	—	—
4^{c}-14	6^{c}-16	6^{c}-16	4^{c}-15	4^{c}-15

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
—	—	—	—	—
317*	17–18	17–18	—	—
15	19	19	16	16
16^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	17	17
16^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	18^{ab}
17	21	21	18–19	18^{c}–19^{b}
320*	—	—	20–21	—
321* l. 1–9	22–26^{b}	22–26^{b}	—	19^{c}–23
„ l. 10	26^{cd}	26^{cd}	—	—
„ l. 11	27^{ab}	27^{ab}	—	24^{ab}
18^{ab}	27^{cd}	27^{cd}	22^{ab}	24^{cd}
18^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	22^{cd}	25^{cd}
322* l. 1	28^{cd}	28^{cd}	—	26^{ab}
„ l. 2	29^{ab}	29^{ab}	—	25^{ab}
19–23^{b}	29^{c}–33	29^{c}–33^{b}	23–27^{b}	26^{c}–30
325*	—	—	—	39^{cd}
23^{cd}	34^{ab}	33^{cd}	27^{c}–28	31^{ab}
327* l. 1–16	34^{c}–42^{b}	34–41	—	31^{c}–38
„ l. 17–18	42^{c-f}	42	—	—
—	—	—	—	39^{ab},
24–25	43–45^{b}	43–45^{b}	—	40–42^{b}
328*	45^{cd}	45^{cd}	—	42^{cd}
26	46	46	29	43
27	47	47	—	44
15 1^{ab}	17 1^{ab}	17 1^{ab}	14 1^{ab}	18 1^{ab}
330*	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	—
1^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	—	—
332*	—	—	—	1^{c}–3
2	2^{c}–3^{b}	2	—	4
334* l. 1	3^{cd}	3^{ab}	—	5^{cd}
„ l. 2	4^{ab}	3^{cd}	—	5^{ab}
„ l. 3	4^{cd}	4^{ab}	—	6^{ab}
3	5	4^{c}–5^{b}	—	6^{c}–7^{b}
335* l. 1	6^{ab}	5^{cd}	—	7^{cd}
„ l. 2–3	6^{c}–7^{b}	6	—	—
4	7^{c}–8^{b}	7	8	8
336* l. 1–12	—	—	2–7	—
336 (A)*	—	—	—	—
337*	—	—	9	—
5–8	8–11	8–11	10–13	9–12
342*	—	—	14–16	—
9–10	12–13	12–13	17–18	13 14
345*	—	—	—	15
346*	14	14	—	—
11	15	15	19	16
348*	16	16	—	—
12^{a}	17^{a}	17^{a}	20^{a}	17^{a}
349*	17^{b}–19	17^{b}–19^{a}	—	17^{b}–19^{a}
12^{b-d}	19^{b-d}	19^{b-d}	20^{b-d}	19^{b-d}
350*	20	20	—	20
13–14	21–22	21–22	21–22	21–22
16 1–2	18 1–2	18 1–2	15 1–2	19 1–2
351*	—	—	3–4	3 4
352*	—	—	—	—
3–8^{b}	3–8^{b}	3–8^{b}	5–10^{b}	5–10^{b}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	10^{c}–11	10^{cd}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	12^{ab}	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	12^{cd}	11^{ab}
354*	—	—	—	11^{c}–12^{b}
355*	—	—	13	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	10	10	14	12c-13b
356*	—	—	15ab	13cd
11	11	11	16	16c-17b
357*	12ab	12ab	—	—
12-13	12c-14	12c-14	15c-17	14-16b
14-15	15-16	15-16	19-20	17c-19b
359*	—	—	—	—
360*	—	—	21-23	—
16-17	17-18	17-18	24-25	19c-21b
361* l. 1	19ab	19ab	—	21cd
" l. 2-3	—	—	—	22
" l. 4	—	—	—	—
362*	—	—	—	—
363* l. 1	19cd	19cd	—	—
" l. 2-9	20-23	20-23	—	23-25
" l. 10	24ab	24ab	—	—
" l. 11-18	24c-25b	24c-25b	—	27-30
18-19	25c-30	25c-30	26-30b	31-33a
366*	—	—	—	—
20-22	31-33	31-33	30c-33b	33c-36b
23	34	34	34c-35b	36c-37b
24	35	35	33c-34b	37c-38b
368*	36	36	—	38c-39b
369*	—	—	—	—
25	37	37	35c-f	39c-40b
26	38	38	—	40c-41b
371*	—	—	—	41cd
372*	39-41	39-41	—	—
373*	—	—	36	—
27-29b	19 1-3b	19 1-3b	16 1-3b	42-44b
375*	—	—	3c-5	—
29cd	3cd	3cd	—	44cd
30-32	4-6	4-6	6-8	45-47
377*	—	—		48ab
33	7	7	9	48c-49b
378*	—	—	10	—
34-35b	8-9b	8-9b	11-12b	49c-50
379*	—	—	12cd	—
35cd	9cd	9cd	—	51ab
36	10	10	13	51c-52b
380*	—	—	—	52cd
37-42	11-16	11-16	14-19	53-58
383*	—	—	20	59
43	17	17	21	60-61b
384*	—	—	—	—
44-50	18-24	18-24	22-28	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
51-53	25-27	25-27	33-35	[illegible]
[illegible] l. 1-3	—	—	[illegible]	[illegible]
" l. 4	—	—	[illegible]	—
54	28	28	39	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	41cd	[illegible]
[illegible]	—	—	42	[illegible]
[illegible]	—	—	43	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible] l. 1	—	—	—	[illegible]
" l. 5	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
57	31	31	40	77^{c}–78^{b}
398*	—	—	41^{ab}	—
58–59	32–33	32–33	44–45	81^{c}–83^{b}
399*	34	34	—	—
60	35	35	46	83^{c}–84^{b}
401*	36–39	36–39	—	—
61	40	40	47	84
17 403* l. 1–8	20 1–4	20 1–4	17 —	20 —
403(A)*	—	—	—	—
403* l. 9–14	5–7	5–7	—	—
1–2	8–9	8–9	1–2	1–2
404*	—	—	3	3
405*	10	10	—	—
3	11	11	4	4
4–8	12–16	12–16	5–8	5–8^{b}
409*	—	—	9–10	8^{c}–10^{b}
410*	17–18	17–18	—	—
411*	19	19	—	—
9	20	20	11	10^{c}–11^{b}
413*	—	—	12	11^{c}–12^{b}
414* l. 1	21^{ab}	21^{ab}	—	—
414(A)*	—	—	—	—
414* l. 2	21^{cd}	21^{cd}	—	—
10–11	22–23	22–23	13–14	12^{c}–14^{b}
417*	—	—	15	14^{c}–15^{b}
12	24	24	16	15^{c}–16^{b}
418*	25^{ab}	25^{ab}	—	—
13	25^{c}–26^{b}	25^{c}–26^{b}	17	16^{c}–17^{b}
420*	26^{cd}	26^{cd}	—	—
14	27	27	18	17^{c}–18^{b}
421*	—	—	19	18^{c}–19^{b}
422*	28	28	—	—
15	29	29	21	20^{c}–21^{b}
16	30	30	20	19^{c}–20^{b}
424*	31	31	—	—
425*	32	32	—	—
17–22	33–38	33–38	22–28	21^{c}–28^{b}
430*	—	—	29	28^{c}–29^{b}
23	39–40^{b}	39–40^{b}	30–31^{b}	29^{c}–30
431*	40^{cd}	40^{cd}	—	—
432*	—	—	—	—
24	41	41	31^{c}–32^{b}	31
433*	42	42	—	—
25	43	43	32^{c}–33^{b}	32
434(A)*	—	—	—	—
435*	—	—	33^{c}–35^{b}	33–34
436*	44	44	—	—
26	45	45	35^{c}–36^{b}	35
437*	46–47	46–47	—	—
27	48	48	36^{c}–37^{b}	36
438*	—	—	37^{c}–38^{b}	37
28–29^{b}	49–50^{b}	49–50^{b}	38^{c}–39^{b}	38–39^{b}
440*	—	—	—	—
29^{cd}	50^{cd}	50^{cd}	39^{cd}	39^{cd}
30–31	51–52	51–52	41–42	41–42
32	53	53	40	40
443*	54	54	—	—
33	55	55	43	43
18 444*	21 —	21 —	18 1–2	21 1–2

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
40	64	64	56	56
19 1-2	22 1-2	22 1-2	19 —	23 —
484*	3-4	3-4	—	—
3-4	5-6	5-6	2-3	2-3
485*	—	—	—	—
5-10	7-12	7-12	—	—
11	13	13	9	7
12-14	14-16	14-16	—	—
486*	—	—	—	—
15-20	17-22	17-22	—	—
487*	$23-25^{b}$	$23-25^{b}$	—	—
21^{ab}	25^{cd}	25^{cd}	20^{cd}	18^{cd}
21^{c-f}	26	26	—	—
488*	27-29	27-29	—	—
22^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	22^{ab}	20^{ab}
22^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	—	—
489* l. 1-2	—	—	1	1
" l. 7-9	—	—	$4-5^{b}$	$4-5^{b}$
" l. 10-13	—	—	$5^{c}-7^{b}$	—
" l. 14-16	—	—	$7^{c}-8$	$5^{c}-6$
" l. 19-38	—	—	10-19	8-17
489 (A)*	—	—	—	—
489* l. 39	—	—	20^{ab}	18^{ab}
" l. 41-42	—	—	21	19
" l. 45-46	—	—	22^{cd}	20^{cd}
20 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$	20 $1-2^{b}$	23 $1-2^{b}$
491*	—	—	—	—
$2^{c}-4$	$2^{c}-4$	$2^{c}-4^{d}$	$2^{c}-4$	$2^{c}-4$
493*	—	—	5^{ab}	5^{ab}
494*	—	—	—	—
495*	—	—	—	—
$5-7^{b}$	$5-7^{b}$	$4^{c}-6$	$5^{c}-7$, 8^{ab}	$5^{c}-7$, 8^{ab}
496*	—	—	—	—
497*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	—	—
499*	—	—	$9-10^{b}$	$9-10^{b}$
500*	—	—	$10^{c}-11^{b}$	$10^{c}-11^{b}$
8	8	$7^{c}-8^{b}$	$11^{c}-12$	$11^{c}-12$
502*	—	—	—	—
503*	9	$8^{c}-9$	13^{ab}	13^{ab}
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	—	—
504*	10^{cd}	10^{cd}	$13^{c}-14^{b}$	$13^{c}-14^{b}$
9^{c-f}	11	11	$14^{c}-18^{b}$	$14^{c}-18^{b}$
506*	—	—	—	—
507* l. 1-4	12-13	$12-13^{d}$	—	—
" l. 5	14^{ab}	[13^{ef}]	—	—
" l. 6-7	14^{c-f}	14	18^{cd}	18^{cd}
10	15	15	—	—
508(A)*	—	—	$19^{c}-23^{b}$	$19^{c}-23^{b}$
11-14	16-19	16-19	—	—
510*	—	—	$23^{c}-25^{b}$, $26^{c}-27^{b}$	$23^{c}-26^{b}$, 26^{ef}
15-17	20-22	20-22	—	—
—	—	—	—	—
512*	—	—	25^{cd}	—
18^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	—	—
514*	—	—	26^{ab}	—
18^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	$27^{c}-31$	$27-31^{b}$
$19-23^{ab}$	$24-25^{b}$	$24-25^{b}$	$32-34^{b}$	$31^{c}-33$
517*	—	—	—	—

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	—	—
$24–34^{b}$	$29–39^{b}$	$29–38^{b}$	$34^{c}–44$	$34–44^{b}$
34^{cd}	39^{cd}	38^{cd}	—	44^{cd}
35	40	39	45	45
519*	—	—	46	46
36	41	40	47	47
21 App 1 No 12 l. 1–54	24 —	24 —	21 1–26	24 1–26
1	1	1	25 1	25 1
App. 1 No. 13 l. 55–90	—	—	22 1–17	2–18
" l. 91–134	—	—	23 1–22	26 1–22
" l. 135–136	—	—	23	—
" l. 137–144	—	—	24–26	23–25
" l. 145–156	—	—	—	26–28
521*	—	—	—	28 1
2–4	2–4	2–4	2–4	2–4
526*	—	—	5–6	5–6
527*	5–7	5–7	—	—
5–10	8–13	8–13	7–12	7–12
531* l. 1–2	—	—	13	—
" l. 3 4	—	—	14	13
11	14	14	15	14
532*	—	—	16	15
12	15	15	24 1	27 1
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
534*	—	—	—	—
$13^{c}–15^{b}$	$16^{c}–18^{b}$	$16^{c}–18^{b}$	$2^{c}–4^{b}$	$2^{c}–4^{b}$
15^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	—
16	$19–20^{b}$	$19–20^{b}$	$4^{c}–5$	$4^{c}–5$
535*	—	—	—	—
536*	—	—	—	—
17	$20^{c}–21$	$20^{c}–21$	$6–7^{b}$	$6–7^{b}$
537*	—	—	7^{cd}	7^{cd}
538*	—	—	$8–9^{b}$	$8–9^{b}$
539*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
18	$22^{c}–23^{b}$	$22^{c–f}$	$9^{c}–10^{b}$	$9^{c}–10^{b}$
540*	—	—	$10^{c}–11^{b}$	$10^{c}–11^{b}$
19^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	$11^{c}–12^{b}$	$11^{c}–12^{b}$
542*	—	—	$12^{c}–13^{b}$	$12^{c}–13^{b}$
543*	$24^{c}–25^{b}$	24	—	—
20	$25^{c}–26^{b}$	25	$13^{c}–14^{b}$	$13^{c}–14^{b}$
545*	—	—	$14^{c}–15^{b}$	$14^{c}–15^{b}$
546*	$26^{c}–27^{b}$	26	—	—
21	$27^{c}–28^{b}$	27	$15^{c}–16^{b}$	$15^{c}–16^{b}$
548*	—	—	$16^{c}–17^{b}$	$16^{c}–17^{b}$
549*	28^{cd}	28^{ab}	—	—
22	29	$28^{c}–29^{b}$	$17^{c}–18^{b}$	$17^{c}–18^{b}$
551*	30^{ab}	29^{cd}	—	—
23	$30^{c}–31^{b}$	30	$18^{c}–19^{b}$	$18^{c}–19^{b}$
553*	—	—	19^{cd}	19^{cd}
$24^{a–d}$	$31^{c}–32^{b}$	31	20^{ab}	20^{ab}
554*	$32^{c}–33^{b}$	32	—	—
24	33^{cd}	33^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
556*	—	—	21	$21–22^{b}$
557*	34–37	$33^{c}–37$	—	—
25	38	38	22	22
22 1	25 1	25 1	25 17	28 16
559*	2–7	2–7	—	—
2	8	8	21	$20^{c}–21^{b}$
560*	—	—	22	$21^{c}–22^{b}$

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
561*	—	—	—	—
56,*	—	—	—	—
563*	9^{ab}	9^{ab}	—	—
3	9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}	23	22^{c}–23^{b}
4^{ab}	10^{cd}	10^{cd}	26^{cd}	26^{ab}
564*	—	—	27	26^{c}–27^{b}
4^{cd}	11^{ab}	11^{ab}	28^{ab}	$2\cdot^{cd}$
5^{ab}	11^{cd}	11^{cd}	28^{cd}	28^{ab}
565*	12–13	12–13	—	—
5^{cd}	14^{ab}	14^{ab}	29^{ab}	28^{cd}
566*	—	—	29^{cd}	29^{ab}
567*	14^{c}–15	14^{c}–15	—	—
5^{ef}	16^{ab}	16^{ab}	30^{ab}	29^{cd}
568*	—	—	30^{c}–31	30–31^{b}
569*	16^{c}–17	16^{c}–17	—	—
6–8	18–20	18–20	32–34	31^{c}–34^{b}
9	21	21	37	36^{c}–37^{b}
10	22	22	35	34^{c}–35^{b}
574*	23–24	23–24	—	—
11	25	25	36	35^{c}–36^{b}
575* l. 1. 2	—	—	—	—
12	26	26	18–19	17–18
577*	27–31	27–31	—	—
13–14	32–33	32–33	24–25	23^{c}–25^{b}
579*	—	—	—	—
580*	—	—	26^{ab}	25^{cd}
581*	34–37	34–37	—	—
15	38	38	20	19
583*	—	—	—	20^{ab}
584*	39	39	—	—
16	40	40	39–40	38^{c}–40
17	41	41	38	37^{c}–38^{b}
587* l. 1–4	[42^{a-b}]	42–43	—	—
,, l. 5–6	42^{c-f}	44	—	—
18–19	43–44	45–46	41–42	41–42
20	45	47	—	43
23 1–4	26 1–4	26 1–4	26 1–4	29 1–4
592*	—	—	5	5
5–6	5–6	5–6	6–8	6–8
594*	7	7	—	—
7–13	8–14	8–14	9–16	9–16
14	15	15	17	—
15–17	16–18	16–18	18–19	17–18
18–22^{f}	19–24^{b}	19–24^{b}	20–25^{b}	19–21^{b}
604*	—	—	25^{c}–27^{b}	24^{c}–26^{b}
23	24^{c}–25	24^{c}–25	27^{c}–28	26^{c}–27
24	26	26	37	36
606*	27	27	—	—
25–27	28–30	28–30	29–31	28–30
28	31	31	38	37
29	32	32	32	31
60,*	—	—	—	—
30–32	33–35	33–35	33–35	32–34
6 0*	—	[36]	—	—
33	36	37	36	33
611*	37	38	—	—
34	38	39	39	35
24 1	27 1	27 1	27 1	30 1
612*	2	2	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
613*	3	[3]	—	—
2	4	4	2	2
614*	—	—	3	3
3	5	5	4	4
616*	—	—	5-6	5-6
4	6	6	8	8
5	7	7	7	7
6	8	8	9	9
618*	—	—	10	10
619*	—	—	11	11
8	10	10	22-23	22-23
621*	11	11	—	—
9-10	12-13	12-13	12-13	12-13
624*	—	—	14^{ab}	15^{ab}
11	14	14	14^{c}-15	15^{cd}, 14
625* l 2-3	—	—	—	—
626*	15	15	—	—
12	16	16^{a-d}	16	16
628*	17^{ab}	[1^{ef}]	—	—
13^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}
629*	—	—	—	—
13^{c}-14^{b}	18	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}
14^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	18^{c}-19^{b}	18^{c}-19^{b}
631*	19^{cd}	19^{ab}	—	—
15	20	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}	19^{c}-20^{b}
633*	—	—	20^{cd}	20^{cd}
634*	21^{ab}	20^{cd}	—	—
16	21^{c-f}	21	21	21
636*	—	—	—	—
17-19	22-24	22-24	24-26	24-26
25 1^{ab}	28 1^{ab}	28 1^{ab}	28 1^{ab}	31 1^{ab}
639*	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}	—	—
1^{c}-2^{b}	2^{c}-3^{b}	2^{c}-3^{b}	1^{c}-2^{b}	1^{c}-2^{b}
2^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	2^{c}-3	2^{c}-3
641*	—	—	—	—
3-5	4-6	4-6	4-8	4-8^{b}
642*	—	—	—	—
6	7	7	11	10^{c}-11^{b}
643* l 1	—	—	12^{ab}	—
l 2-4	—	—	12^{c}-13	11^{c}-12
644* l 1-2	8	8	—	—
l 3	9^{ab}	9^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
l 4	—	—	15^{cd}	15^{cd}
l 5-7	9^{c}-10	9-10	—	—
7	11	11	20	17
645*	—	—	21-22^{b}	18-19^{b}
646*	12	12	—	—
8	13	13	22^{c}-23^{b}	19^{c}-20^{b}
647*	—	—	—	—
648* l 1-12	—	—	23^{c}-29^{b}	20^{c}-26^{b}
l 13-14	—	—	29^{c}-30^{b}	—
l 15	—	—	30^{cd}	26^{cd}
649*	14-17	14-17	—	—
9-10	18-19	18-19	9-10	8^{c}-10
651*	—	—	—	—
11	20	20	14	13
12	21	21	—	14
13	22	22	16	—
651* l 1	—	—	17^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
654* 1 2-3	—	—	17^{c}-18^{b}	16
" 1 4-6	—	—	18^{c}-19	—
655*	23-24	23-24	—	—
14	25	25	31	27
656*	—	—	32	28
657*	—	—	—	—
15	26	26	33	29
26 1-2	29 1-2	29 1-2	29 1-2	32 1-2
660*	3-4	3-4	—	—
3	5	5	6	6
4	6	6	3	3
662*	—	—	4-5	4-5
5	7	7	7	7
664*	—	—	—	—
6-7	8-9	8-9	8-9	8-9
667*	—	—	—	—
8-14^{b}	10-16^{b}	10-16^{b}	10-16^{b}	10-16^{b}
672*	—	—	16^{c}-17^{b}	16^{c}-17^{b}
14^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
15^{ab}	17^{ab}	16^{ef}	18	18
673*	—	[17]	—	—
15^{cd}	17^{cd}	18^{ab}	19	19
16	18	18^{c-f}	20-21	20-21
17-19	19-21	19-21	22-24	22-24
20	22	22	27	27
679*	—	—	28	28
21	23	23	25	25
681*	—	—	26	26
22	24	24	29	29
27 1-8	30 1-8	30 1-8	30 1-8	33 1-8
688*	—	—	9-10	9-10
689*	9	9	—	—
9	10	10	11	11
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	12^{cd}	12^{cd}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	12^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	13^{c}-14	13^{c}-14
691* 1 2-3	—	—	—	—
12-17	13-18	13-18	15-20	15-20
18	19	19	22	22
19	20	20	21	21
20-21^{b}	21-22^{b}	21-22^{b}	23-24^{b}	23-24^{b}
695*	—	—	24^{c}-25^{b}	24^{c}-25^{b}
21^{c}-23	22^{c}-24	22^{c}-24	25^{c}-27	25^{c}-27
699*	25	25	—	—
24	26	26	28	28
701*	—	—	—	—
25	27	27	29	29
26	28	28	33	33
703*	—	—	34	34
27	29	29	35	35
28	30	30	30	30
705*	31	31	—	—
29	32	32	31	31
707*	33-37	33-37	—	—
30	38	38	37	37
709*	39-40^{b}	39-40^{b}	36^{ab}	36^{ab}
30^{cd}	40^{cd}	40^{cd}	37^{cd}	37^{cd}
710*	—	—		

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
711*	41-42	41-42	—	—
31	43	43	37	37
713*	—	—	38^{ab}	38^{ab}
714*	44-45	44-45	—	—
32^{ab}	46^{ab}	46^{ab}	38^{cd}	38^{cd}
32^{cd}	46^{cd}	46^{cd}	—	39^{ab}
715*	—	—	—	—
33^{ab}	[47^{ab}]	47^{ab}	39^{ab}	39^{cd}
33^{c}	[47^{c}]	47^{c}	39^{d}	39^{e}
33^{d}	[47^{d}]	47^{d}	39^{c}	37^{f}
28 716*	31 —	31 —	31 1-7	34 1-7
717*	—	—	—	—
718*	1-8	1-8	—	—
1	9	9	8	8
719*	10	10	—	—
$2-3^{b}$	$11-12^{b}$	$11-12^{b}$	$9-10^{b}$	$9-10^{b}$
3^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
720*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
721*	—	—	—	—
722*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
4	13	13	12	12
724*	—	—	13-14	13-14
725*	14-17	14-17	—	—
5	18	18	15	15
6	19	19	17	17
727*	—	—	18	18
728*	20-21	[20-21]	—	—
7	22	22	16	16
729*	23-24	23-24	—	—
8-10	25-27	25-27	19-21	19-21
733*	—	—	22	22
11-12	28-29	28-29	23-24	23-24
13	30	30	—	—
734*	—	—	25	25
14-18	31-35	31-35	26-30	26-30
738* l. 2	—	—	—	—
19-20	36-37	36-37	31-32	31-32
29 1-2	32 1-2	32 1-2	32 1-2	35 1-2
740*	—	—	—	—
3 7	3-7	3-7	3-7	3-7
744*	—	—	—	—
745*	8	8	—	—
8-10	9-11	9-11	8-10	8-10
747*	—	—	11-12	11- 2
11	12	12	13-15	13-15
12	13	13	16	16
749*	14	14	—	—
13-14	15-16	15-16	17-18	17-18
751*	—	—	—	—
15	17	17	19	19
753*	—	—	20-22	20-22
754*	$18-20^{b}$	18-19	—	—
16	$20^{c}-21^{b}$	20	23	23
755*	—	—	24-29	24-29
756*	$21^{c}-22$	21-22	—	—
17^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	30^{ab}	—
17^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	30^{cd}	30^{ab}
18	24	24	31^{ab}	30^{cd}
759*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19	25	25	31^{c}–32^{b}	31
20	26–27^{b}	26–27^{b}	32^{c}–35^{b}	32–34
761*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
21	28	28	35^{c}–36	35–36^{b}
22^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	37^{ab}	36^{cd}
762* l. 1–5	29^{c}–31	29^{c}–31	—	—
762(A)*	—	—	—	—
763* l. 6–8	32–33^{b}	32–33^{b}	—	—
22^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	37^{cd}	37^{ab}
764*	—	—	—	—
23	34–35^{b}	34–35^{b}	38–39^{b}	37^{c}–38
24^{ab}	35^{cd}	35^{cd}	39^{cd}	39^{ab}
766*	—	—	40^{ab}	39^{cd}
24^{c-f}	36	36	40^{c}–41^{b}	40
767*	—	—	41^{cd}	41^{ab}
25	37	37	42–43^{b}	41^{c}–42
768*	—	—	—	—
770*	38–39	38–39	—	—
26	40	40	43^{c}–44^{b}	43–44^{b}
772*	—	—	44^{c}–45	44^{c}–46^{b}
773*	—	—	—	—
774*	—	—	—	—
775*	41–42	41–42	—	—
27	43	43	46	46^{c-f}
777*	44–45	44–45	—	—
30 1	33 1	33 1	33 1	36 1
778*	—	—	2	2
2–4	2–4	2–4	3–5	3–5
781(A)*	—	—	—	—
5–9	5–9	5–9	6–10	6–10
784*	—	—	—	—
10	10	10	11	11
786*	—	—	12	12
11–13	11–13	11–13	13–15	13–15
14	14	14	16–17	16–17
787* l. 2	—	—	—	—
790(A)*	—	—	—	—
790* l. 4	—	—	—	—
791*	15	15	—	—
15	16	16	18–19	18–19
793* l. 2–3	—	—	—	—
16–17	17–18	17–18	20–21	20–21
795*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
18^{a}	19^{a}	19^{a}	22^{c}	22^{c}
796*	—	—	—	—
18^{b}	19^{b}	19^{b}	22^{d}	22^{d}
797*	19^{c}–21^{b}	19^{c}–21^{b}	—	—
18^{c}–19^{b}	21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	23	23
798*	—	—	24^{cd}	24^{cd}
19^{c}–20^{b}	22^{c}–23^{b}	22^{c}–23^{b}	24^{ab}, 25^{ab}	24^{ab}, 25^{ab}
799*	23^{cd}	23^{cd}	—	—
20^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	25^{cd}	25^{cd}
800*	24^{c}–25	24	—	—
21	26	25	26	26
802*	27–28	26–27	—	—
22–23	29–30	28–29	27–28	27–28
24	31	30	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
31 App. I No. 13 l. 1 —the prior half of l. 31	34 —	34 —	34 1–16^{a}	37 1–16^{a}
App. I No. 13 the Post. half of l. 31 —the prior half of l. 33	—	—	16^{b}–17^{a}	—
„ Post. half of l. 33–39	—	—	17^{b}–20^{b}	16^{b}–19^{b}
„ l. 40	—	—	20^{cd}	—
„ l. 41–60	—	—	21–29	19^{c}–27
804*	1	1	—	—
1–3	2–4; 6	2–4; 6	35 1–4^{b}	38 1–4^{b}
806*	5	5	—	—
4	7	7	—	—
5^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
5^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
808*	—	—	5	5
6–10	9–13	9–13	6^{c}–11^{b}	6^{c}–11^{b}
11	14	14	—	—
809*	—	—	11^{c}–12^{b}	11^{c}–12^{b}
12–15	15–18	15–18	12^{c}–16^{b}	12^{c}–16^{b}
16	19	19	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}
17	20	20	16^{c}–17^{b}	16^{c}–17^{b}
18–20	21–23	21–23	18^{c}–21^{b}	18^{c}–21^{b}
813*	—	—	—	—
21–24	24–27	24–27	21^{c}–25^{b}	21^{c}–25^{b}
814*	—	—	25^{c}–27^{b}	25^{c}–27^{b}
25^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	27^{cd}	27^{cd}
815* l. 1–13	—	—	28–34^{b}	28–34^{b}
815 (A)*	—	—	—	—
815* l. 14–18	—	—	34^{c}–36	34^{c}–36
25^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	—	—
816*	29–30	29–30	—	—
26	31	31	37	37
818*	32	32	—	—
27	33^{ab}, 34	33^{ab}, 34	37^{c}–39^{b}	37^{c}–39^{b}
819*	33^{cd}	33^{cd}	—	—
821*	35–35	35–35	—	—
28^{ab}	36^{ab}	36^{ab}	39^{cd}	39^{cd}
28^{cd}	39^{cd}	39^{cd}	40	40
29–30	40–41	40–41^{a}	41–42	41–42
825*	—	—	43	43
826*	42–45	41^{b}–44	—	—
31–32^{b}	46–47^{b}	45–47^{b}	44–45^{b}	44–45^{b}
827*	47^{cd}	47^{cd}	—	—
32^{cd}	48^{ab}	48^{ab}	45^{cd}	45^{cd}
830*	—	—	46	46
831*	48^{c}–54	48^{c}–53	—	—
33–37	55–59	54–58	47–52	47–52
833*	60–61	59–60	—	—
32 App. I No. 14 l. 1–21	35 1–11^{b}	35 1–11^{b}	36 —	39 —
„ l. 21 fn.	—	(11^{b})	—	—
„ l. 22	11^{cd}	11^{cd}	—	—
„ l. 23–25	12–13^{b}	(12^{c}–13)	—	—
„ l. 26	13^{cd}	—	—	—
„ l. 27–41	14–22	14–22	—	—
„ l. 41 fn.	—	—	—	—
„ l. 43–45	23	23	—	—
„ l. 45 fn.	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
App. I No 14 l. 47-49	24-25^{b}	23-24^{b}	—	—
„ l. 49 fn.	—	[24^{cd}]	—	—
„ l. 50-69	25^{c}-30^{b}	24^{e}-29^{b}	—	—
„ l. 59 fn.	—	—	—	—
„ l. 60-74	30^{c}-37^{b}	29^{c}-36	—	—
1-4	36 1-4	36 1-4	1-4	1-4
837*	—	—	—	—
838*	—	—	5	5
839*	5	5	—	—
5	6	6	6	6
840*	—	—	—	—
841*	—	—	—	—
6-7	7-8	7-8	7-8	7-8
843*	—	—	—	—
8-10^{a}	9-11^{a}	9-11^{a}	9-11^{a}	9-11^{a}
845*	11^{bc}	11^{bc}	—	—
10^{b-f}	11^{d}-12	11^{d}-12	11^{b}-12	11^{b}-12
11	13-14^{b}	13-14^{b}	13-14	13-14
848*	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	—	—
12^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	15	15
12^{c}-14	16-18	16-18	16-18	16-18
852*	—	—	19	19
15-19	19-23	19-23	20-24	20-24
857*	24-25	24-25	—	—
20	26	26	25	25
859* l 1-5	27-29^{b}	27-29^{b}	—	—
859 (A)*	—	—	—	—
859* l 6-8	29^{c}-30	29^{c}-30	—	—
21	31	31	26	26
860*	32	32	—	—
22	33	33	27	27
33 1-9^{b}	37 1-9^{b}	37 1-9^{b}	37 1-9^{b}	40 1-9^{b}
864*	—	—	9^{c}-10^{b}	9^{c}-10^{b}
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}
865*	—	—	—	—
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
866*	10^{c}-11^{b}	10^{c}-11^{b}	—	—
10^{c-f}	11^{c}-12^{b}	11^{c}-12^{b}	11^{c}-12^{b}	11^{c}-12^{b}
868*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
11	13	13	12^{c}-13^{b}	12^{c}-13^{b}
869* l 3	—	—	13^{cd}	—
12	14	14	—	—
App I No 15	15-37	15-37	—	—
13	38 1	38 1	14	13^{c}-14^{b}
871* l 1	2^{ab}	2^{ab}	15^{ab}	14^{cd}
„ l 2	[2^{cd}]	2^{cd}	15^{cd}	15^{ab}
14^{ab}	2^{ef}	3^{ab}	16^{ab}	15^{cd}
872* l 1-3	—	—	16^{c}-17	16-17^{b}
872 (A)*	—	—	—	—
872*	—	—	18^{ab}	17^{cd}
14^{cd}	[2^{gh}]	3^{cd}	18^{cd}	18^{ab}
873*	3-8	4-9	—	—
15	9	10	19	18^{c}-19^{b}
875* l 1-4	10-11	11-12	—	—
„ l. 5-8	[12^{a-d}]	13	—	—
16-18	12^{e}-14	14-16	20-22	19^{c}-22^{b}
876 l 2	—	—	—	22^{c}-23^{b}
877*	—	—	23	—
878*	[15^{a-d}]	17		

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19	15^{e-f}	18	24	23^{e-f}
34 1-4	39 1-4	39 1-4	38 1-4	41 1-4
885*	—	—	—	—
882*	—	—	—	—
5-6	5-6	5-6	5-6	5-6
883*	—	—	7	7
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	—
8	8	8	8^{cd}	8^{cd}
9-10	9-10	9-10	9-10	9-10
11	11	11	—	11
12-16	12-16	12-16	11-15	12-16
891*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	16-17	17-18
894*	—	—	—	19
895* l. 1	—	—	—	42 1^{ab}
" l. 2	—	—	—	—
896*	—	—	—	—
19	19	19	18	—
898*	—	—	—	$1^{c}-2^{b}$
20^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	$2^{c}-3^{b}$
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	3^{cd}
900*	—	—	—	—
901*	21-24	21-24	—	4
21	25	25	—	—
902* l. 1-2	—	—	20	5
" l. 3-12	—	—	—	6
22	26	26	—	—
903*	—	—	21	7
23-27	27-31	27-31	—	—
906* l. 1-2	—	—	22-26	8-12
" l. 3-4	—	—	28	13
" l. 5-10	—	—	27	14
" l. 11-12	—	—	—	15-17
" l. 13-16	—	—	—	—
907*	—	—	—	18-19
28	32	32	—	—
908* l. 1-3	—	—	29	20
908(A)*	—	—	$30-31^{b}$	$21-22^{b}$
908* l. 4-17	—	—	—	—
29-34	33-38	33-38	$31^{c}-35^{b}$	$22^{c}-26^{b}$
912*	—	—	$35^{c}-47$	$26^{c}-35$
913*	—	—	45	37
35-36	39	39	—	—
	40-41	40-41	47-59	40-41
35 $1-2^{b}$	40 $1-6^{b}$	40 $1-6^{b}$	39 1-6	43 $1-2^{b}$
915*	—	—	$7-8^{b}$	$2^{c}-4$
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	8^{cd}	5^{ab}
916* l. 1	—	—	9^{ab}	—
" l. 2-3	—	—	$9^{c}-10^{b}$	10
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	10^{cd}	9^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
921*	—	—	$12^{c}-13^{b}$	$12^{c}-13^{b}$
922*	—	[8^{cd}]	—	—
923*	8	8	—	—
924*	—	[9]	—	—
8	9	10	$13^{c}-14^{b}$	[illegible]
9	10	11	[illegible]	[illegible]
10-11	11-12	12-13	[illegible]	[illegible]
12	13	14	[illegible]	[illegible]

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
926*	—	—	—	—
927*	14	16	—	19^{c}–2^{b}
13	15	17	19^{c}–20^{b}	20^{c}–21^{b}
928*	16	15	—	21^{c}–22^{b}
929*	—	—	20^{c}–21^{b}	—
14	17	18	21^{c}–22^{b}	22^{c}–23^{b}
930*	—	—	—	—
15–17	18–20	19–21	22^{c}–25^{b}	23^{c}–26^{b}
18^{ab}	21^{ab}	22^{ab}	—	25^{cd}
932*	—	—	—	—
18^{c}–19	21^{c}–22	22^{c}–23	25^{c}–26	27–28^{b}
933*	—	—	27–28	28^{c}–30^{b}
20–23	23–27^{b}	24–28^{b}	29–31^{b}	30^{c}–34
936*	—	—	33^{c}–34	35–36^{b}
937*	27^{cd}	28^{cd}	—	—
24–26	28–30	29–31	35–37	37^{c}–39^{b}
940*	31–36	32–37	—	—
27–28	37–38	38–39	38–39	39^{c}–41^{b}
29^{a-d}	39	40	40	41^{c}–42^{b}
942*	40^{ab}	41^{ab}	—	—
29^{ef}	40^{cd}	41^{cd}	41	42^{c}–43^{b}
30–31	41–42	42–43	42–43	44^{c}–45^{b}
947*	43	44	—	—
32^{a-d}	44	45	44	45^{c}–46^{b}
949*	45^{ab}	46^{ab}	—	46^{cd}
950*	—	—	45^{ab}	—
32^{e}–35	45^{c}–48	46^{c}–49	45^{c}–48	47–50^{b}
36	49	50	49–50	50^{c}–52^{b}
37–38	50–51	51–52	51–53	52^{c}–53
36 1–2	41 1–2	41 1–2	40 1–2	44 1–2
955*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
956*	—	—	—	—
4–9^{a}	4–9^{a}	4–9^{a}	4–9^{a}	4–9^{a}
958*	[9^{bc}]	9^{bc}	—	—
9^{b-d}	9^{d-f}	9^{d}–10^{b}	9^{b-d}	9^{b-d}
959*	[9^{ef}]	10^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
960*	—	—	—	—
10^{c}–11	10^{c}–11	11^{c}–12	10^{c}–11	10^{c}–11
961* 1 1–3	12–13^{b}	13–14^{b}	12–13^{b}	12–13^{b}
" 1 4	13^{cd}	14^{cd}	—	—
12	14	15	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14
962*	15	16	—	—
13–14	16–17	17–18	14^{c}–16^{b}	14^{c}–15^{b}
15^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	16^{c}–17	—
15^{c}–16	18^{c}–19	19^{c}–20	18–19^{b}	16^{c}–17
966*	—	—	19^{c-f}	18
17	20	21	20	19
37 1	42 1	42 1	41 1	45 1
			2	
967*	—	—	—	—
2–14	2–14	2–14	3–15	2–14
968*	15	15	—	—
15–17	16–18	16–18	16–18	15–17
969*	—	—	—	18–19
970*	19–20	19–20	—	—
18–21	21–24	21–24	19–22	20–23
22	25	25	23	26
972*	—	—	24^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
973*	26	26	—	—
23^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
974*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
23^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	25^{ab}	24^{cd}
975*	28^{cd}	28^{cd}	—	—
24	29	29	25^{c}-26^{b}	25
976*	30	30	—	—
25-26	31-32	31-32	26^{c}-28^{b}	27-28
977*	33	33	—	29
27^{ab}	34^{ab}	34^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
27^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	28^{ef}	30^{cd}
28	35	35	29	31
38 1-6	43 1-6	43 1-6	42 1-6	46 1-6
978*	—	—	—	—
7-8	7-8	7-8	7-8	7-8
979*	—	—	9	—
9	9	9	10	9
10-11	10-11	10-11	12-13	11-12
12	12	12	11	10
13	13	13	14	13
980*	14	14	—	16
981*	—	—	—	17
14	15	15	16	15
15	16	16	15	14
16-20	17-21	17-21	17-21	18-22
39 1-2	44 1-2	44 1-2	64 1-2	68 1-2
983*	—	—	3	3
3-5	3-5	3-5	4-6	4-6
6	6	6	7-8^{b}	7-8^{b}
987*	—	—		—
988*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7-11	7-11	7-11	9-13	9-13
991*	12-16	12-16	—	—
12-13^{b}	17-18^{b}	17-18^{b}	14-15^{b}	14-15^{b}
993*	18^{c}-23^{b}	18^{c}-23^{b}	17	17
13^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
99[illegible]*	—	—	16	16
998*	24-26	24-26	—	—
14	27	27	19	19
15	28	28	18	18
1001*	29-30	29-30	—	—
16	31	31	20	20
40 1-7	45 1-7	45 1-7	43 1-7	47 1-7
1003*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}
1004*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9	8^{c}-9
1005*	—	—	—	—
10-12	10-12	10-12	11-13	11-13
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	14	14
1006*	—	—	—	—
13^{c}-14^{d}	13^{c}-14	13^{c}-14	15-16^{b}	15-16^{b}
1007* l. 1	15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
,, l. 2-3	15^{c}-16^{b}	15^{c}-16^{b}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	17^{ab}	17^{ab}
1008* The prior half of l. 1	—	—	17^{c}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
926*	—	—	—	—
927*	14	16	—	$19^{c}-20^{b}$
13	15	17	$19^{c}-20^{b}$	$20^{c}-21^{b}$
928*	16	15	—	$21^{c}-22^{b}$
929*	—	—	$20^{c}-21^{b}$	—
14	17	18	$21^{c}-22^{b}$	$22^{c}-23^{b}$
930*	—	—	—	—
15-17	18-20	19-21	$22^{c}-25^{b}$	$23^{c}-26^{b}$
28^{ab}	21^{ab}	22^{ab}	—	26^{cd}
932*	—	—	—	—
$16^{c}-19$	$21^{c}-22$	$22^{c}-23$	$25^{c}-26$	$27-28^{b}$
934*	—	—	27-28	$28^{c}-30^{b}$
20-23	$23-27^{b}$	$24-28^{b}$	$29-31^{b}$	$30^{c}-34$
936*	—	—	$31^{c}-34$	$35-36^{b}$
937*	27^{cd}	28^{cd}	—	—
24-26	28-30	29-31	35-37	$36^{c}-39^{b}$
940*	31-36	32-37	—	—
27-28	37-38	38-39	38-39	$39^{c}-41^{b}$
29^{e-f}	39	40	40	$41^{c}-42^{b}$
941*	40^{ab}	41^{ab}	—	—
29^{ef}	40^{cd}	41^{cd}	41	$42^{c}-43^{b}$
30-31	41-42	42-43	42-43	$44^{c}-45^{b}$
947*	43	44	—	—
32^{a-d}	44	45	44	$45^{c}-46^{b}$
949*	45^{ab}	46^{ab}	—	46^{cd}
950*	—	—	45^{ab}	—
$32^{e}-33$	$45^{c}-48$	$46^{c}-49$	$45^{c}-48$	$47-50^{b}$
36	49	50	49-50	$50^{c}-52^{b}$
37-38	50-51	51-52	51-52	$52^{c}-53$
36 1-2	41 1-2	41 1-2	40 1-2	44 1-2
955*	—	—	—	—
3	3	3	3	3
956*	—	—	—	—
$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$	$4-9^{a}$
958*	[9^{bc}]	9^{bc}	—	—
9^{b-d}	9^{d-f}	$9^{d}-10^{b}$	9^{b-d}	9^{b-d}
959*	[9^{gh}]	10^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
960*	—	—	—	—
$10^{c}-11$	$10^{c}-11$	$11^{c}-12$	$10^{c}-11$	$10^{c}-11$
961* I 1-3	$12-13^{b}$	$13-14^{b}$	$12-13^{b}$	$12-13^{b}$
" I 4	13^{cd}	14^{cd}	—	—
12	14	15	$13^{c}-14^{b}$	$13^{c}-14$
962*	15	16	—	—
13-14	16-17	17-18	$14^{c}-16^{b}$	$14^{c}-16^{b}$
15^{ab}	18^{ab}	19^{ab}	$16^{c}-17$	—
$15^{c}-16$	$18^{c}-19$	$19^{c}-20$	$18-19^{b}$	$16^{c}-17$
966*	—	—	19^{c-f}	18
17	20	21	20	19
37 1	42 1	42 1	41 1	45 1
967*	—	—	2	—
2-14	2-14	2-14	3-15	2-14
968*	15	15	—	—
15-17	16-18	16-18	16-18	15-17
969*	—	—	—	18-19
970*	19-20	19-20	—	—
18-21	21-24	21-24	19-22	20-23
22	25	25	23	26
972*	—	—	24^{ab}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
973*	26	26	—	—
23^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
974*	27^{cd}	27^{cd}	—	—
23^{cd}	28^{ab}	28^{ab}	25^{ab}	24^{cd}
975*	28^{cd}	28^{cd}	—	—
24	29	29	25^{c}–26^{b}	25
976*	30	30	—	—
25–26	31–32	31–32	26^{c}–28^{b}	27–28
977*	33	33	—	29
27^{ab}	34^{ab}	34^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
27^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	28^{ef}	30^{cd}
28	35	35	29	31
38 1–6	43 1–6	43 1–6	42 1–6	46 1–6
978*	—	—	—	—
7–8	7–8	7–8	7–8	7–8
979*	—	—	9	—
9	9	9	10	9
10–11	10–11	10–11	12–13	11–12
12	12	12	11	10
13	13	13	14	13
980*	14	14	—	16
981*	—	—	—	17
14	15	15	16	15
15	16	16	15	14
16–20	17–21	17–21	17–21	18–22
39 1–2	44 1–2	44 1–2	64 1–2	68 1–2
983*	—	—	3	3
3–5	3–5	3–5	4–6	4–6
6	6	6	7–8^{b}	7–8^{b}
987*	—	—	—	—
988*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7–11	7–11	7–11	9–13	9–13
991*	12–16	12–16	—	—
12–13^{b}	17–18^{b}	17–18^{b}	14–15^{b}	14–15^{b}
995*	18^{c}–23^{b}	18^{c}–23^{b}	17	17
13^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
99[illegible]*	—	—	16	16
998*	24–26	24–26	—	—
14	27	27	19	19
15	28	28	18	18
1001*	29–30	29–30	—	—
16	31	31	20	20
40 1–7	45 1–7	45 1–7	43 1–7	47 1–7
1003*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
1004*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9
1005*	—	—	—	—
10–12	10–12	10–12	11–13	11–13
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	14	14
1006*	—	—	—	—
13^{c}–14^{d}	13^{c}–14	13^{c}–14	15–16^{b}	15–16^{b}
1007* l. 1	15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
,, l. 2–3	15^{c}–16^{b}	15^{c}–15^{b}	—	—
14^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	17^{ab}	17^{ab}
1008* The prior half of l. 1	—	—	17^{c}	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1008* From the post. half of l. 1 up to the prior half of l. 2	—	—	—	—
1008* The post. half of l. 2	—	—	17^d	—
$15–19^b$	$17–21^b$	$17–21^b$	$18–22^b$	$17^c–21^b$
1010*	—	—	—	—
$19^c–23^b$	$21^c–25^b$	$21^c–25^b$	$22^c–26^b$	$21^c–25^b$
1011*	—	—	26^{cd}	25^{cd}
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	27^{cd}	26^{cd}
24^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	28^{ab}	26^{ab}
24^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	29^{ab}	27^{ab}
1012*	—	—	$28^c–29^b$	$27^c–28^b$
$25–27^b$	$27–29^b$	$27–29^b$	$29^c–31$	$28^c–30$
1013*	—	—	32^{ab}	31^{ab}
27^{cd}	29^{cd}	29^{cd}	32^{cd}	31^{cd}
1014*	—	—	—	32^{ab}
$28–30^b$	$30–32^b$	$30–32^b$	$33–35^b$	$32^c–34$
1015*	—	—	$35^c–36^b$	35^{cd}
30^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	36^{cd}	33^{ef}
1016*	31	33	—	—
41 1–4	46 1–4	46 1–4	44 1–4	48 1–4
1019*	—	—	—	—
1020*	5–6	5–6	5–6	—
1021*	—	—	—	—
5–12	7–14	7–14	7–14	5–12
1022*	—	—	—	13
1023*	—	—	—	—
13	15	15	15	14
14	16	16	17	16
15	17	17	16	15
16–19	18–21	18–21	18–21	17–20
1024*	—	—	—	21
20–22	22–24	22–24	22–24	22–24
1025*	—	—	25^{ab}	—
1026*	—	—	—	—
1027*	25	25	—	—
23	26	26	—	25
1028*	27	27	—	—
24^{ab}	30^{ab}	30^{ab}	—	26^{ab}
$24^c–26$	$30^c–32$	$30^c–32$	$25^c–27$	$26^c–28$
1029*	33–34	33–34	—	—
27–28	28–29	28–29	28–29	29–30
29–33	47 1–2, 13–15	47 1–2, 13–15	30	31
1030*	3–12	3–12	—	—
1032*	16–19	16–19	—	—
42 1033*	48 1	48 1	45 —	49 —
1–2	2–3	2–3	1–2	1–2
1034*	—	—	3–5	3–5
3	4	4	6	—
4–8	5–9	5–9	7–11	6–10
9	10	10	15	11
1035*	—	—	16	16
10	11	11	14	13
1036*	—	—	—	14^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	11^{cd}
1037*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
$11^{c–f}$	13	13	13	12

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1038*	14ab	14ab	—	—
12ab	14cd	14cd	—	14cd
12cd	15ab	14ef	12cd	11cd
13ab	15cd	15ab	17ab	17ab
13cd	16ab	15cd	21cd	21cd
14ab	16cd	15ef	19ab	18cd
14cd	17ab	16ab	19cd	19ab
14ef	17cd	16cd	17cd	17cd
15	18	17	19	19c-20b
16ab	19ab	18ab	20ab	18ab
16cd	19cd	18cd	20cd, 21ab,	20cd, 21ab
17-18	20-21	19-20	22-23	22-23
19-20	22-23	21-22	26-27	26-27
21ab	24ab	23ab	24ab	21ab
1011*	—	—	24c-25	24c-25
21cd	24cd	23cd	—	—
1012*	25	24	—	—
22	26	25	28	28
23ab	27ab	26ab	30cd	30ab
23cd	27cd	26cd	30ab	30cd
24ab	28ab	27ab	29ab	29ab
24cd	28cd	27cd	29cd	29cd
1041*	29-31	28-30	—	—
25	32	31	31ab, 31cd	31ab
1016*	—	—	—	—
1017*	33-35	32-34	—	—
26	36	35	32	31c-f
1018*	37	36	—	—
43 1-2	49 1-2	49 1-2	46 1-2	51 1-2
1050* l. 1	—	—	3ab	3ab
1050 (A)*	—	—	—	—
1050* l. 2-4	—	—	3c-4	3c-4
3-4b	3-4b	3-4b	5-6b	5-6b
1051*	—	[4cd]	—	—
4cd	4ef	5ab	6cd	6cd
5-6	5-6	5-6	7-8	7-8
1053* l. 1-2	[illegible]	7	—	—
" l. 3-4	[illegible]	8	—	—
7	8	9	9	9
8-9	9-10	10-11	10-11	—
1054*	—	—	—	—
10-13	11-14	12-15	12-15	10-13
1055*	16	16	16	—
14	15	17	17	14
15	17	18	18	15
44 1ab	50 1ab	50 1ab	25ab	25ab
1057*	—	—	—	—
1cd	1cd	1cd	25cd	25cd
1062*	—	—	—	27ab
1058* l. 1	1ef	1ef	—	27cd
1058 (A)*	—	—	—	25ef
1058* l. 2-9	2-5	2-5	—	27c-28b
1058 (B)*	—	—	—	—
1058* l. 10-19	6-10	6-10	—	28c-29b
1058 (C)*	—	—	29	29c-f
1058* l. 20-21	11	11	—	—

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
2	12	12	47 1	51 1
1059*	—	—	2	2
1060*	13-18	13-18	—	—
3^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	3^{cd}	—
1061* l 1-10	19^{c}-24^{b}	19^{c}-23	—	—
„ l 11	24^{cd}	24^{cd}	—	—
3^{cd}	25^{ab}	24^{ab}	3^{ab}	—
1062* l 1	25^{cd}	[25^{ab}]	—	—
„ l 2	26^{ab}	25^{cd}	—	3^{ab}
1063*	—	—	—	3^{cd}
4-5	27-28	26-27	4-5	4-5
1064*	29	28	—	—
1065*	—	—	—	—
6-12	30-36	29 35^{d}	6-12	6-12
1067*	37^{ab}	35^{ef}	—	—
13-14	37^{c}-39^{b}	36-37	13 15	13, 15
1069*	—	—	16	16
15	39^{c}-40^{b}	38	14	14
16-19	40^{c}-43	39-42	17-20	17-20
1070*	—	—	—	21^{ab}
20-22	44-46	43-45	21-23	21^{c}-24^{b}
1071*	—	—	—	—
1072*	—	—	—	24^{cd}
23-25	47-49	46-48	24-26	25-27
1073*	—	—	—	—
26-27	50-51	49-50	27-28	28 29
45 1-2	51 1-2	51 1-2	48 1-2	52 1-2
3	3	3	3	—
4-16	4-16	4-16	4-16	3-16
1074*	17-18	17-18	—	—
17	19	19	17	—
18-21	20-23	20-23	18-21	17-20
1075*	24	24	—	—
22-23	25-26	25-26	22-23	21-22
1076	—	—	—	23 26
24	27	27	24	27
46 1-3	52 1-3	52 1-3^{d}	49 1-3	53 1-3
1077*	—	—	—	—
1078*	—	[3^{ef}]	—	—
4	4	4	4	4
1079* l 1-2	5	5	—	—
„ l 3-8	6-8	6 8	—	5-7
„ l 9-12	9-10	9 10	—	—
5 6	11-12	11 12	5-6	8-9
1080*	—	—	—	10
1081*	13	13	—	—
7-19	14-26	14-26	7-19	11-23
1082*	—	—	20-21	24 25
20	27	27	22	26
1083*	—	—	23-27	27-31
21-28	28-35	28-35	28-35	32-39
1085*	—	—	—	40
App I No 16 l 1-14	—	—	50 1-7	54 1-7
l 14 fn	—	—	—	—
„ l 15-30	—	—	8-15	8-15
„ l 30 fn	—	—	—	—
„ l 31-36	—	—	16-18	16-18
„ l 36 fn	—	—	—	—
„ l 37-42	—	—	19-21	19-21

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1114*	—	—	—	—
9-17	9-17	9-17	11-19	10^{c}-19^{b}
1117*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	20^{ab}	19^{cd}
1118*	—	—	—	—
18^{c}-21	18^{c}-21	18^{c}-21	20^{c}-23	20-23^{b}
22	22	22	24	—
1119*	—	—	—	—
1120*	—	—	25	—
23-28	23-28	23-28	26-31	23^{c}-29^{b}
1123*	—	—	32-33	29^{c}-31^{b}
1124*	—	—	34-35	—
29-30	29-30	29-30	36-37	31^{c}-33^{b}
1126* l 1-2	—	—	38	—
,, l 3	—	—	—	—
,, l 4	—	—	39^{ab}	—
31^{ab}	31^{ab}	31^{ab}	—	33^{cd}
31^{c}-32	31^{c}-32	31^{c}-32	39^{c}-40	34
1127*	33	33	—	—
33	34	34	41	35
1128*	35	35	—	—
48 1-7	54 1-7	54 1-7	54 1-7	58 1-7
1130*	—	—	—	—
8-10	8-10	8-10	8-10	8-10
1132*	11	11	—	—
1133*	—	—	11	11
11	12	12	12	12
12	13	13	14	14
1134*	—	—	—	—
13-16	14-17	14-17	15-18	15-18
			19	19
1135*	—	—	—	—
1136*	18	18	13	13
17	19	19	20-21	20-21
18-19	20-21	20-21	—	—
1137*	—	—	22	22
20	22	22	23	23
1139* l 1-2	—	—	—	24^{ab}
l 3	—	—	24	24^{c-f}
21	23	23	25^{ab}	25^{ab}
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	—	25^{cd}
1142*	24^{cd}	24^{cd}	—	26^{ab}
1143*	—	—	25^{c}-26^{b}	26^{c-f}
22^{c-f}	25	25	26^{c}-27	27^{a-d}
23	26	26	—	27^{e}-28^{b}
1144* l 2-3	—	—	—	—
1145*	—	—	28-30	28^{c}-31^{b}
24-26	27-29	27-29	—	—
1147*	—	—	31-32	31^{c}-33^{b}
27-28	30-31	30-31	—	—
1148*	—	—	33	33^{c}-34^{b}
29	32	32	34	34^{c}-35^{d}
1149*	—	—	35-36	35^{e}-37^{b}
30-31	33-34	33-34	—	—
1152*	35	35	37	37^{c}-38^{b}
32-33	35^{c}-37	35^{c}-37	38-39	38^{c}-40^{b}
34	38	38	—	—
1155* l 1	39^{ab}	39^{ab}	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
l 2-5	39^{c}-41^{b}	39^{c}-40	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
35	41^{c}-42^{b}	41	40	40^{c}-41^{b}
1156*	42^{c-f}	42	41	—
36	43	43	42	41
49 1	55 1	55 1	55 1	59 1
1158*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2	2^{c}-3^{b}	2^{c}-3^{b}	2-3^{b}	2-3^{b}
1160*	3^{c}-4	3^{c}-4	—	—
3^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	3^{cd}	3^{cd}
1161*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
3^{cd}	5^{ef}	6^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
4	6	6^{c}-7^{b}	4^{c}-5	4^{c}-5
1163(A)*	—	—	—	—
1164*	—	—	6	6
1165*	7	7^{c}-8^{b}	—	—
5-6	8-10^{b}	8^{c}-10^{d}	7-9^{b}	7-9^{b}
1166*	—	—	9^{cd}	9^{cd}
1167*	10^{cd}	10^{ef}	—	—
7-8	11-13	11-12	10-11	10-11
1168* | 1-2	—	—	—	—
" | 3-4	13	13	—	—
" | 5-10	—	—	—	—
9^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1170*	—	—	—	—
1171*	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}	—	—
9^{c}-10	15^{c}-16	15^{c}-16	12^{c}-13	12^{c}-13
1173*	17-21	17-21	—	—
11-12^{b}	22-23^{b}	22-23^{b}	14-15^{b}	14-15^{b}
1174*	—	—	—	—
12^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
1175*	24	23^{e}-24^{b}	—	—
1176*	—	—	—	—
13^{ab}	25^{ab}	24^{cd}	17^{cd}	17^{cd}
1177*	—	—	18	18
13^{cd}	25^{cd}	24^{ef}	16^{ab}	16^{ab}
1178*	—	—	16^{c}-17^{b}	16^{c}-17^{b}
1179*	—	—	—	—
1180* | 1-6	26-29	25-27	—	—
" | 7-8	[29^{a-d}]	28	—	—
" | 9-14	29^{e}-31	29-31	—	—
14^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
1181*	—	—	—	—
14^{cd}	32^{cd}	32^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
1182*	—	—	—	—
15	33	33	20	20
1183*	—	—	—	—
50 1-2^{c}	56 1-2^{c}	56 1-2^{c}	56 1-2^{c}	60 1-2^{c}
1185*	—	—	—	—
2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}	2^{d}-4^{b}
1186*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	5	5
5-6	5-6	5-6	6-7	6-7
1190*	—	—	8	8
7	7	7	9	9
1192*	—	—	10	10
8-9^{b}	8-9^{b}	8-9^{b}	11-12^{b}	11-12^{b}
1193*	—	—	12^{c}-13	12^{c}-13
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
1194*	—	—	14^{c}-15	14^{c}-15
10	10	10	16	16

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
See Errata	11	11	—	—
1106*	—	—	17	17
11-12^{b}	12-13^{b}	12-13^{b}	18-19^{b}	18-19^{b}
1198* l. 1	13^{cd}	13^{cd}	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
,, l. 2-4	14-15^{b}	14-15^{b}	—	—
12^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
1200* 1-4	16-17	16-17	—	—
,, (A)* l. 1	—	—	—	—
,, ,, l. 2-3	—	[18]	—	—
,, ,, l. 4-5	—	—	—	—
1200 * l. 5-6	18	19	—	—
13-14	19-20	20-21	20-21	20-21
1203*	—	—	22^{ab}	22^{ab}
1204*	21^{ab}	22^{ab}	—	—
15	21^{c}-22^{b}	22^{c}-23^{b}	22^{c}-23	22^{c}-23
1206*	22^{c}-25	23^{c}-26	—	—
16-18	26-28	27-29	24-26	24-26
19^{ab}	29^{ab}	30^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
1210*	29^{c}-32^{b}	30^{c}-33^{b}	—	—
19^{cd}	32^{cd}	33^{cd}	27^{c}-29	27^{c}-29
1212*	—	—	30-31	30-31
1213* l. 1-2	33	34	—	—
,, l. 3-6	$[34^{a-h}]$	35-36	—	—
20	34^{i-l}	37	32^{ab}	32^{ab}
21	$[35^{a-d}]$	38	32^{cd}	32^{cd}
22^{ab}	35^{ef}	39^{ab}	33^{ab}	33^{ab}
22^{cd}	35^{gh}	39^{cd}	33^{cd}	33^{cd}
51 1	**57** 1	**57** 1	**57** 1	**61** 1
1218*	2	2	—	—
2-4	3-5	3-5	2-4	2-4
5	6	6	5-6	$5, 6^{cd}$-7^{b}
1220* l. 3	—	—	—	6^{ab}
6^{a-e}	7-8^{a}	7-8^{a}	7-8^{a}	7^{c}-8^{c}
1221*	8^{bc}	8^{bc}	—	—
6^{f}	8^{d}	8^{d}	8^{b}	8^{d}
1223*	—	—	8^{cd}	9^{ab}
1224*	—	—	—	—
7-15	9-17	9-17	9-17	9^{c}-16^{b}
1232*	18-19	18-19	—	—
16-24^{c}	20-28^{c}	20-28^{c}	18-26^{e}	18^{c}-26^{e}
1238*	—	—	—	—
24^{d}-25	28^{d}-29	28^{d}-29	26^{d}-27	27^{b}-28^{b}
26	30	30	28	28^{c}-29^{b}
1239 (A)*	—	—	—	—
27	31	31	29	29^{c}-30^{b}
1240 (A)*	—	—	—	—
28-29	32-33	32-33	30-31	30^{c}-32^{a}
30	34	34	32	32^{b-f}
52 1	**58** 1	**58** 1	**58** 1	**62** 1
1243*	2	2	—	—
2-3	3-4	3-4	2-3	2-3
4^{a-d}	5	5	4-5^{b}	4-5^{b}
1247*	6^{ab}	6^{ab}	—	—
4^{ef}	6^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
5	7	7	$7^{ab}, 6^{ab}$	$7^{ab}, 6^{ab}$
6	8	8	$6^{cd}, 7^{cd}$	7^{cd}
7	9	9	8	8
1250*	—	—	9	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
8	10	10	—	—
9	11-12^{ab}	11-12^{ab}	11-12	11-12
1253*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
10	13	13	13	13
1254*	—	—	14	14
11-12	14-15	14-15	15-16	15-16
1257*	—	—	17-18	18-19
13	16	16	19	17
14^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	20	20
1259*	17^{c}-18^{b}	17^{c}-18^{b}	—	—
14^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	21	21
1261*	19-20	19-20	—	—
15-16	21-22	21-22	22-24	22-24
1263*	23-24	23-24	—	—
17-18	25-26	25-26	25-26	25-26
1265*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
1266*	27	27	—	—
19^{a-d}	28	28	28	28
126-*	29^{ab}	29^{ab}	—	—
19^{ef}	29^{cd}	29^{cd}	27^{cd}	27^{cd}
20-21	30-31	30-31	29-30	29-30
22	32	32	31	31
1269* l. 2	—	—	—	—
1270*	—	—	32-33	32-33
127 *	33	33	—	—
23-25	34-37	34-37	34-37	34-37
53 1272* l. 1-2	59 —	59 [1]	59 1	63 1
" (A)*	—	—	—	—
" l. 3-6	—	[2-4]	2-3	2-3
" l. 7-9	—	[4^{ef}]	—	4-5^{ab}
1	1	5	—	—
1273*	—	—	4	5^{c}-6^{b}
2-4	2-4	6-8	5-7	6^{c}-9^{b}
1275*	5	9	—	—
5	6	10	9	10^{c}-11^{b}
6	7	11	8	9^{c}-10^{b}
7	8	12	10	11^{c}-12^{b}
1279*	—	—	11	12^{c}-13^{b}
1280*	9	13	—	—
8	10	14	12	13^{c}-14^{b}
1282*	11	15	—	—
9-17	12-20	16-24	13-21	14^{c}-23^{b}
18	21	25	26	27^{c}-28^{b}
129 *	—	—	27-28^{b}	28^{c}-29
19^{ab}	22^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	23^{cd}
19^{c}-21	22^{c}-24	26^{c}-28	22^{c}-24	24-26^{b}
22	[25^{a-d}]	29	25	26^{c}-27^{b}
23	25^{e-h}	30	30	31^{c}-32^{b}
24^{a-d}	26	31	29	30^{c}-31^{b}
1296*	—	—	—	—
1297*	27-31^{b}	32-36^{b}	—	—
24^{ef}	31^{cd}	36^{cd}	28^{cd}	30^{ab}
25	32	37	31	32^{c-f}
26	33	38	32	33
54 1-5	60 1-5	60 1-5	60 1-5	64 1-5
1300*	—	—	—	—
6-12	6-12	6-12	6-12	6-12
1307*	—	—	13	13
1308*	13	13	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1309*	14-15	14-15	—	—
13-14	16-17	16-17	14-15	14-15
1310*	—	—	—	—
15	18	18	16	16
16^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	17^{ab}	18^{cd}
1312*	—	—	—	19
16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	17^{cd}	17^{ab}
1313*	—	—	—	17^{c}-18^{b}
17	20	20	18	20
1315*	—	—	19-20	21-22
1316*	—	—	—	—
18	21	21	21	23
1317*	—	—	—	—
19-20	22-23	22-23	22-23	24-25
55 1^{ab}	61 1^{ab}	61 1^{ab}	61 1^{ab}	65 1^{ab}
1319*	—	—	—	—
1^{c}-2	1^{c}-2	1^{c}-2	1^{c}-3	1^{c}-3
App. I No. 16 l. 1-2	—	—	—	—
" l. 3-6	—	—	4-6	4-6
" l. 6 fn.	—	—	—	—
" l. 7-15	—	—	7-11^{b}	7-11^{b}
" l. 16 prior half	—	—	11^{c}	11^{c}
" l. 16 prior half fn.	—	—	—	—
" l. 16 post half	—	—	11^{d}	11^{d}
" l. 16 post half fn.	—	—	—	—
" l. 17-18	—	—	12	12
" l. 19-20	—	—	—	13
" l. 21-29	—	—	13-17^{b}	14-18^{b}
" l. 29 fn.	—	—	—	—
" l. 30-50	—	—	17^{c}-27	18^{c}-28
" l. 50 fn.	—	—	—	—
" l. 51-53	—	—	28-29^{b}	29-30^{b}
" l. 53 fn.	—	—	—	—
" l. 54-72	—	—	29^{c}-35	30^{c}-36
1322*	—	—	62 1	66 1
3	3	3	2	2
1324* l. 1-4	—	—	3-4	3-4
" (A)*	—	—	—	5-6^{b}
" l. 5-6	—	—	5	—
" l. 7-14	—	—	6-9	6^{c}-10^{b}
4	4	4	10	10
1326*	—	—	11	11
1327*	—	—	—	—
5	5	5	12	12
1329*	—	—	13	13
6	6	6	14	14
1331*	—	—	15-17	15-17
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	18-19^{b}	18-19^{b}
7^{c}-9	7^{c}-9	7^{c}-9	19^{c}-21	19^{c}-21
1334*	—	—	22	22
1335*	10	10	—	—
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	23^{ab}	23^{ab}
1336*	—	—	—	23^{c}-24^{b}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	23^{cd}	24^{cd}
1337*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1339^{*}	12-14	12-14	—	—
11-15	15-19	15-22	24-28	25-29
1343^{*} l. 1	—	[19^{ab}]	—	—
1344^{*} l. 1-5	—	[19^{c}-21]	29-31^{b}	30-32^{b}
" l. 6	—	—	31^{cd}	32^{cd}
1345^{*}	20-21	23-24	—	—
16	22	25	32	33
17-19	23-25	26-28	33-41	34-42
1346 (A)*	—	—	—	—
20-21	26-27	29-30	42-43	43-44
56 1	62 1	62 1	63 1	67 1
1349^{*}	2-3	2-3	—	—
2-3^{b}	4-5^{b}	4-5^{b}	2^{ab}	2^{ab}
1350^{*}	5^{cd}	5^{cd}	—	—
3^{cd}	6^{ab}	6^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
1352^{*}	6^{cd}	6^{cd}	—	—
4^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
4^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	3^{c}-4	3^{c-f}
5	8	8	5	4
1355^{*}	—	—	6	5
6-8	9-11	9-11	7-9	6-8
9-10	12-13	12-13	10-12	9-11
11-13	14-16	14-16	13-15	12-14
1361^{*}	—	[17]	16	15
14-15	17-18	18-19	17-18	16-17
1364^{*}	—	—	—	18
16-17	19-20	20-21	19-20	19-20
57 1-2	63 1-2	63 1-2	65 1-2	69 1-2
1369^{*}	3	3	—	—
3^{c-d}	4	4	3	3
1370^{*}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
3^{ef}	5^{cd}	5^{cd}	4	4
4-6	6-8	6-8	5-7	5-7
1374^{*}	9	9	—	—
7	10	10	8	8
1375^{*}	—	—	—	—
8	11-12^{b}	11-12^{b}	9-10	9-10
9^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	11^{ab}	11^{ab}
1377^{*}	13^{ab}	13^{ab}	—	—
9^{cf} 12	13^{c}-16	13^{c}-15	11^{c}-14	11^{c}-14
1380^{*}	—	[20^{ab}]	15	15
1381^{*}	17	17	—	—
13	18	18	16	16
1383^{*}	—	—	—	—
1384^{*}	19	19	—	—
—	—	[20^{cd}],	—	—
14	20	21	17-18^{b}	17-18^{b}
1386^{*}	—	—	18^{c}-19	18^{c}-19
15	21	22	20	20
1387^{*}	—	[23]	—	—
16	22	24	21^{ab}	21^{ab}
1389^{*}	—	—	—	—
17^{ab}	23^{ab}	25^{ab}	22^{ab}	22^{ab}
1390^{*}	23^{cd}	25^{cd}	—	—
17^{cd}	24^{ab}	26^{ab}	22^{cd}	22^{cd}
18^{a-c}	24^{c}-25^{a}	26^{c}-26^{e}	23^{a-c}	23^{a-c}
1392^{*}	24^{d}-25^{c}	26^{d}-27^{a}	—	—
18^{d}	25^{d}	27^{b}	23^{d}	23^{d}
18^{ef}	26^{ab}	27^{cd}	24^{ab}	24^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1395*	—	—	24^{cd}	24^{cd}
19	26^{c}–27^{b}	28	25	25
20^{ab}	27^{cd}	29^{ab}	—	26^{ab}
1397*	—	—	—	—
20^{cd}	28^{ab}	29^{cd}	—	26^{cd}
21–24	28^{c}–32^{b}	30–33	26–29	27–30
1399*	—	—	—	—
25	32^{c}–33^{b}	34	30	31
1401*	—	—	—	—
App. I, No. 19	—	—	—	—
26	33^{c}–34^{b}	35	31	32
1404*	34^{c}–35^{b}	36	—	—
27	35^{c}–36^{b}	37	32	33
1407* l. 1–2	—	—	—	—
„ l. 3–4	36^{c}–37^{b}	38	—	—
„ l. 5–14	—	—	—	—
28–29	37^{c}–39^{b}	39–40	33–34	34–35
30	39^{c}–40^{b}	41	36	37
31	40^{c}–41^{b}	42	35	36
32	41^{c}–42^{b}	43	37	38
33–35^{b}	42^{c}–44	44–46^{b}	38–40^{b}	39–41^{b}
1413*	—	—	—	—
35^{c}–36^{b}	45	46^{c}–47^{b}	40^{c}–41^{b}	41^{c}–42^{b}
36^{cd}	46^{ab}	47^{cd}	41^{c}–42^{b}	42^{c}–43^{b}
1415*	46^{c}–50^{b}	48–51	—	—
37	50^{c}–51^{b}	52	42^{c}–43^{b}	43^{c}–44^{b}
1417*	—	—	—	—
38^{ab}	51^{cd}	53^{ab}	43^{cd}	44^{cd}
1418*	52^{ab}	53^{cd}	—	—
38^{cd}	52^{cd}	54^{ab}	45	46
1420*	—	—	46–47	47–49
1421*	52^{ef}	54^{cd}	—	—
39	53	55	44	45
58 1422*	64 1	64 1	66 —	70 —
1423*	—	—	—	—
1424*	—	—	—	—
1^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1425*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	1^{ab}	1^{ab}
2^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
1429*	—	—	—	—
2^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	—
3^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1431*	—	—	—	—
3^{c}–4	4^{c}–5	4^{c}–5	2^{c}–3	2^{c}–3
1433*	6	6	—	—
5–8	7–10	7–10	5–8	5–8
1437*	—	—	—	—
9–14	11–16	11–16	9–14	9–14
1442* l. 2	[17^{a-d}]	17	15	15
15	17^{ab}	18	—	—
1443*	18–20^{a}	19–21^{a}	16–18^{a}	16–18^{a}
16–18^{a}	20^{b}–21^{a}	21^{b}–22^{a}	—	—
1446*	—	—	18^{bcd}	18^{bcd}
18^{bcd}	21^{bcd}	22^{bcd}	19–20	19–20
19–20	22–23	23–24	21	21
1450*	—	—	—	—
1451*	24	25	22	22
21	25	26		

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
—	—	—	—	—
22	26	27	23-24	23-24
23-25	27-29	28-30	25-27	25-27
1446*	—	—	28-31	28-31
1457*	30	31	—	—
26-27	31-32	32-33	32-33	32-33
28	33	34	39	39
29-33	34-38	35-39	34-38	34-38
1465*	39	40	—	—
34ab	40ab	41ab	40ab	40ab
34cd	40cd	41cd	—	—
1466*	—	—	40cd	40cd
35-38	41-45b	42-46b	41-42b, 44-45b	41-43
1467* l. 4-6	—	—	43c, 43	—
1468*	—	—	45cd	44ab
1470*	45cd	46cd	—	—
39ab	46ab	47ab	46ab	44cd
1471*	—	—	—	45ab
39c-40b	46c-47b	47c-48b	46c-47b	45c-46b
1472*	47c-48b	48c-49b	—	—
40c-41	48c-49	49c-50	47c-48	46c-47
1475*	—	—	49	48
42-43	50-51	51-52	50-51	49-50
44	52	53	52-53	51-52
1477* l. 3	—	—	—	—
1479*	—	—	—	—
45-46	53-54	54-55	54-55	53-54
1481*	—	—	56	55
1482*	55-59	56-60	—	—
47ab	60ab	61ab	57ab	56ab
1483*	60cd	61cd	—	—
47cd	61ab	62ab	57cd	56cd
1485* l. 1	61cd	[illegible]	—	—
l. 2	62ab	62cd	—	—
48ab	62cd	63ab	59	58
1486*	63ab	—	—	—
48cd	63cd	64ab	60	59
1488*	64-65b	64c-65	—	—
49	65c-66b	66	58	57
50	66c-67b	67	61	60
1490*	67c-68b	68	—	—
51-52b	68c-69	69-70b	64-65b	63-64b
1491*	—	—	—	—
52c-53	70-71b	70c-71	65c-66	64c-65
1493*	—	—	67	66
54	71c-72b	72	63	62
1494*	72c-73	73-74	—	—
55	74	75	62	61
56ab	75ab	76ab	66ab	67ab
1497*	75c-76b	76c-77b	—	—
56c-57	77c-78	78c-79	68c-69	67c-68
59 1499*	65 —	65 —	67 1-2	71 1-2
1	1	1	3	3
1499*	—	—	4	4
1500*	2-6	2-6	—	—
2	7	7	5	5
3-4	8-9	8-9	6-7	6-7
1501*	10-11	10-11	—	—
5	12	12	8	8
1503*	—	—	9	9

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1506*	13-14^{b}	13-14^{b}	—	—
1507*	—	—	—	—
6-7	14^{c}-15	14^{c}-15	10-11	10-11
1508* l. 1-2	16	16	—	—
" l. 3-8	17-19	17-19	—	—
" (A)*	—	—	—	—
8-9	20-21	20-21	12-13	12-13
1512* l. 1	—	—	14^{ab}	—
" l. 2-4	—	—	14^{c}-15	14-15^{b}
" (A)*	—	—	—	—
" l. 5-13	—	—	16-20^{b}	15^{c}-19
" (B)*	—	—	—	—
" l. 14	—	—	20^{cd}	20^{ab}
10	22	22	23	22^{c}-23^{b}
1514*	—	—	—	—
11	23	23	24	23^{c}-24^{b}
1516*	24-26	24-26	—	—
12	27	27	21	20^{c}-21^{b}
13	28	28	22	21^{c}-22^{b}
14	29	29	25	24^{c-f}
60 1-2	66 1-2	66 1-2	68 1-2	72 1-2
1519*	—	—	3-13	3-13
1520*	—	—	—	—
3	3	3	14	14
4	4	4	30	30
App. I No. 20 l. 1-2	—	—	31	31
" l. 2 fn.	—	—	—	—
" l. 3-10	—	—	32-35	32-35
" l. 10 fn	—	—	—	—
" l. 11-14	—	—	36-37	36-37
" l. 15-16	—	—	—	—
" l. 17-18	—	—	38	38
5-6	5-6	5-6	15-16 17-20^{b}	15-16, 17^{ab} 17^{c}-20^{b}
1526*	—	—	—	—
1527*	—	—	—	—
1528*	8^{ab}	8^{ab}	39	39
7	7	7	—	—
App. I, No. 21	—	—	20^{c}-21	20^{c}-21
8	8^{c}-9	8^{c}-9	—	—
1531* l. 1	—	—	22	22
9	10	10	23-29	23-29
1532*	—	—	40	40
10	11	11	41-44^{b}	41-44^{b}
1533* l. 1-7	—	—	—	44^{cd}
" (A)*	—	—	44^{cd}	44^{ef}
" l. 8	—	—	—	—
1534*	12	12	45	45
11	13	13	—	—
1536*	—	—	46	46
1537*	—	—	47	47
12	14	14	—	—
1539*	—	—	—	—
1540*	—	—	48	48
1541*	—	—	49-51	49-51
13-15	15-17	15-17	—	—
1545*	18-23	18-23	52-53	52-53
16-17	24-25	24-25	—	—
1548*	26-27	26-27	54-55	54-55
18-19	28-29	28-29		

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13^{c-f}	$18^{c}-19^{b}$	$18^{c}-19^{b}$	18	15
1590*	$19^{c}-20$	$19^{c}-20$	—	—
14^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	19^{cd}	16^{cd}
1591*	—	—	—	—
14^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	19^{ab}	16^{ab}
15^{ab}	22^{ab}	22^{ab}	20^{ab}	17^{cd}
15^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	20^{cd}	17^{ab}
63 1-6	69 1-6	69 1-6	71 1-6	75 1-6
1597*	—	—	7	7
7	7	7	8	8
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	$10-11^{b}$	$10-11^{b}$
$8^{c}-10$	$8^{c}-10$	$8^{c}-10$	$11^{c}-13$	$11^{c}-13$
11	11^{ab}, 12^{cd}	11^{ab}, 12^{cd}	9, 16	9, 16
1602*	$11^{c}-12^{b}$	$11^{c}-12^{b}$	—	—
1603*	—	—	—	—
12	13	13	17	17
13-14	14-15	14-15	14-15	14-15
1606*	16	16	—	—
15	17	17	18	18
16^{a-d}	18	18	19	19
1609*	—	—	—	—
16^{ef}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
1610*	—	—	20^{cd}	20^{cd}
17^{ab}	19^{cd}	19^{cd}	21	21
1611*	20^{a-d}	20^{a-d}	—	—
17^{cd}	20^{ef}	20^{ef}	22	22
18	21	21	23	23
64 1614* l. 1	70 —	70 —	72 —	76 —
" (A)*	—	—	—	—
" l. 2-8	—	—	—	—
1-3	1-3	1-3	1-3	1-3
1615*	4	4	—	—
4	5	5	4	4
1617*	—	—	—	—
5	6	6	5	5
1618*	—	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
1619* l. 2	—	—	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	$6^{c}-7$	$6^{c}-7$
7-9	8-10	8-10	8-10	8-10
10^{a-d}	11	11	11	11
10^{ef}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1623* l. 1-2	—	—	$12^{c}-13^{b}$	$12^{c}-13^{b}$
" l. 3	—	—	—	—
" l. 4	—	—	13^{cd}	13^{cd}
1624*	12^{cd}	12^{cd}	—	—
11	13	13	14	14
12^{a}	14^{a}	14^{a}	15^{a}	15^{a}
12^{bc}	14^{bc}	14^{bc}	15^{bc}	—
12^{d}	14^{d}	14^{d}	15^{d}	15^{b}
13-17	15-19	15-19	16-20	16-20
18-20	21-23	20-22	21-23	21-23
21	20	23	24	24
1636*	24-27	24-27	—	—
22	28	28	26	26
23^{ab}	29^{ab}	29^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
1637*	—	—	—	—
$23^{c}-24$	$29^{c}-30$	$29^{c}-30$	25^{cd}, 27	25^{cd}, 27
65 1^{ab}	71 1^{ab}	71 1^{ab}	73 1	77 1

Cri. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1638*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
1^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1639 (1)*	—	—	—	—
1^{c}-2	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3	2^{c}-3
1640*	—	—	—	—
3	4	4	4	4
1641*	—	—	—	—
1642*	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1643*	5^{cd}	5^{cd}	—	—
4	6	6	5	5
5^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
5^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	6^{cd}	—
6^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	7^{ab}	6^{cd}
6^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	7^{cd}	—
1645*	—	—	8^{ab}	7^{ab}
1646*	9-10	9-10	—	—
7-8	11-12	11-12	8^{c}-10^{b}	7^{c}-9^{b}
9	13	13	10^{c}-11^{b}	9^{c}-10^{b}
10	14	14	11^{c}-12^{b}	10^{c}-11^{b}
1648* l. 2	—	—	—	—
11^{a-c}	15	15	12^{c}-13^{b}	11^{c}-12^{b}
11^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	13^{cd}	12^{cd}
1650*	—	[16^{cd}]	—	—
12	16^{c}-17^{b}	17	14	13
1652*	—	—	—	14^{ab}
1653*	—	—	15^{ab}	14^{cd}
13	17^{c}-18^{b}	18	15^{c}-16^{b}	15
1655*	—	—	16^{cd}	16^{ab}
14	18^{c}-19^{b}	19	17	16^{c}-17^{b}
15	19^{c}-20^{b}	20	18	17^{c-f}
1658*	—	—	—	—
16	20^{c}-21^{b}	21	19	18
17	21^{c}-22^{b}	22	20-21	19-20
18	22^{c}-23^{b}	23	22	21
19	23^{c}-24^{b}	24	23	22
20	24^{c-f}	25	24	23
1662*	25-29	26-30	—	—
21	30	31	25	24
1664*	31-32	32-33	—	—
22-23	33-34	34-35	26-27	25-26
1666*	35	36	—	—
24	36	37	28	27
1667*	37-42	38-43^{b}	—	—
25-28	43-46	43^{c}-46	29-32	28-31
[illegible]	72 —	72 —	74 1	78 —
1	1	1	2	1
2	2	2	3	—
3	3	3	—	—
1769*	—	—	4	2
4-10	4-10	4-10	5-11	3-9
1774*	—	—	12-14^{b}	10-12^{b}
11-12^{b}	11-13^{b}	11-13^{b}	14^{c}-16^{b}	12^{c}-14
1775*	—	—	—	—
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	16^{cd}	—
1776* l. 4-5	—	—	—	—
13	14-15^{b}	14-15^{b}	17-18	15-16
1777*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
14	16	16	19	17
1779*	17	17	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
16-17^b	18-19^b	18-19^b	20-21^b	18-19^b
1681*	19^cd	19^cd	—	—
17^cd	20^ab	20^ab	21^cd	19^cd
1683*	—	—	22	20
1684*	20^c-21	20^c-21	—	—
18^ab	22^ab	22^ab	23^ab	21^ab
1685*	22^c-23^b	22^c-23^b	—	—
18^cd	23^cd	23^cd	23^cd	21^cd
19	24	24	24	22
1687*	—	—	25-26	23-24
1688*	25	25	—	—
20-26	26-32	26-32	27-33	25-31
1692*	—	—	34	32
27^ab	33^ab	33^ab	35^ab	33^ab
1693*	—	—	—	—
27^cd	33^cd	33^cd	35^cd	—
1694*	—	—	—	—
1695*	34^ab	34^ab	—	—
28^ab	34^cd	34^cd	36^ab	—
1696*	[35^ab]	[35^ab]	—	—
28^cd	35^cd	35^cd	36^cd	—
1697*	—	—	37^ab	33^cd
29^ab	35^ef	35^ef	37^cd	34^ab
1698*	—	—	38-39	34^c-36^b
29^cd	36^ab	36^ab	40^ab	36^cd
29^ef	36^cd	36^cd	40^cd	37^ab
30^ab	37^ab	37^ab	41^ab	37^cd
30^cd	37^cd	37^cd	—	38^ab
31-32	38-39	38-39	41^c-43^b	38^c-40^b
33	40	40	43^c-44^b	40^c-41^b
1700 (A)*	—	—	—	—
34-35	41-42	41-42	44^c-46^b	41^c-43^b
			46^c-47^b	43^c-44^b
1703*	—	—	47^c-49^b	44^c-46^b
36-37	43-44	43-44	49^cd	46^cd
1705*	—	—	50^ab	47^ab
38^ab	45^ab	45^ab	—	—
1706*	—	—	50^cd	47^cd
38^cd	45^cd	45^cd	—	—
1707*	—	—	51	48
39	46	46	52	49
1709*	—	—	—	—
1710*	47	47	53^ab	50^ab
40^a-d	48^a-d	48^a-d	53^cd	50^cd
40^ef	48^ef	48^ef	54-56^b	51-53^b
1712*	—	—	56^c-57^b	53^c-54^b
41	49	49	57^c-58	54^c-55
42	50	50	59	56
43	51	51	60-62	57-59
44	52	52	—	—
1716*	53	53	—	—
1717* I 1-2	—	73 [1]	—	—
" I 3-20	—	—	—	—
			63	60
45	54	54		
67 1	73 1	73 2	75 1	77 1
			2^ab	2^ab
1718*	—	—	9^c-10^b	9^c-10^b
2	2	3	10^c-11	10^c-11
1720*	—	—	15-16	15-16
3-4	3-4	4-5	17-19	17-19
1724*	—	—		

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1725*	5-7	6-8	—	—
5	8	9	20	20
1726*	—	—	21-22	21-22
6	9	10	23^{ab}	23^{ab}
1728*	—	—	23^{c}-24	23^{c}-24
7	10	11	25	25
8	11	12	27	26-27^{b}
1730* I 1-2	—	—	26	—
" I 3	—	—	—	—
9-13	12-16	13-17	—	—
1732*	—	—	—	—
14^{a-d}	17	18	12	12
1734*	—	—	13-14	13-14
1735*	18-26^{b}	19-27^{b}	—	—
14^{ef}	26^{cd}	27^{cd}	28^{ab}	27^{cd}
1737*	27	28	—	—
15	28	29	30	29^{a-f}
68 1-2^{b}	74 1-2^{b}	74 1-2^{b}	76 1-2^{b}	80 1-2^{b}
1739*	—	—	2^{c}-6	2^{c}-6
1740*	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	75 2^{cd}	79 2^{cd}
1741* I 1-2	—	—	3	3
1741(A)*	—	—	—	—
1741* I 3-6	—	—	4-5	4-5
3-4^{b}	3-4^{b}	3-4^{b}	6-7^{b}	6-7^{b}
1743*	—	—	7^{c}-8^{b}	7^{c}-8^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
5-6	5-6	5-6	76 7-8	80 7-8
7-15	7-15	7-15	9-17	9-17
1751* I 1	—	—	—	—
16-17	16-17	16-17	18-19	18-19
1754*	18	19	—	—
18-23	19-24	20-25	20-25	20-25
1761*	—	—	—	—
1763* I 1-16	—	—	—	26-33
I 17	—	—	26^{ab}	34^{ab}
1764* I 1-2	25	26	—	—
I 3-4	26	28	—	—
" I 5-6	27	27	—	—
24^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	26^{cd}	34^{cd}
24^{c}-25	28^{c}-29	28^{c}-29	27-29	35-37
26	30	30	30	38
27	31	31	75 28^{c}-29	79 28-29^{b}
1766*	32-34	32-34	—	—
28-29	35-36	35-36	76 31-32	80 39-40
69 1771*	75 —	75 —	78 1-9	82 1-9
1772*	1-4	1-3	—	—
1-2	5-6	4-5	10-11	10-11
3-5^{b}	7-9^{b}	6-8^{b}	12-14^{b}	12-14^{b}
5^{cd}	9^{cd}	8^{cd}	14^{c}-15^{b}	14^{c}-15^{b}
1776*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
6	10^{c}-11	9^{c}-10	15^{c}-17	15^{c}-17
7^{a}	12^{a}	11^{a}	18^{a}	18^{a}
1777*	—	—	—	—
7^{b}	12^{b}	11^{b}	18^{b}	18^{b}
7^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
8-12	13-16	12-15	19-22	19-22
1784*	17-18	16-17	—	—
13	19	18	23	23

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1786*	—	—	79 1	83 1
13	20	19	2	2
1787*	—	—	—	3^{ab}
14^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	3^{ab}	—
14^{c}–15	21^{c}–22	20^{c}–21	3^{c}–4	3^{c}–4
1788*	—	—	5–6	5–6
16	23	22	—	9
17	24	23	—	8
18	25	24	—	7
19	26	25	—	10
20–21	27–28	26–27	7–8	11–12
1789*	—	—	—	—
1790*	—	—	9	13
1791*	29	28	—	—
22	30	29	13	16
1792*	—	—	14	18
1793*	31–33	30–32	—	—
23^{ab}	34^{ab}	32^{ab}	—	—
23^{cd}	34^{cd}	33^{cd}	23^{cd}	24^{cd}
1794*	35–36	34–35	—	—
24	37	36	—	—
1795*	38–43	37–42	—	—
25	44	43	20	22
1796* l. 1–2	—	—	21	23
,, l. 3–4	—	—	22	—
,, l. 5	—	—	23^{ab}	24^{ab}
1797*	—	—	—	—
26	45	44	19	—
27	46	45	10	14
1798*	—	—	11	15
1799*	—	—	12	17
1800*	—	—	—	—
28	47	46	15	19
1801* l. 1–4	—	—	16–17	20–21
,, l. 5–6	—	—	18	—
1802* l. 1–10	48–52	47–51	—	—
,, l. 11–12	55	52	—	—
,, l. 13–14	53	53	—	—
,, l. 15–16	56	54	—	—
,, l. 17–18	54	55	—	—
,, l. 20–22	57–58	56–57	—	—
29^{ab}	59^{cd}	58^{ab}	—	—
29^{cd}	59^{ab}	58^{cd}	—	—
1803*	—	—	24	25
30–32	60–62	59–61	25–27	26–28
1806* l. 1–4	—	—	28–29	29–30
,, (A)*	—	—	—	—
,, l. 5–12	—	—	30–33	31–34
1807*	63	62	—	—
33	64	63	34	35
1808*	—	—	35–37^{b}	36–38^{b}
34	65	64	37^{c}–38	38^{c}–39
1810*	—	—	39–40	40–41
70 1	76 1	76 1	83 1	87 1
2	2	2	3	3
3	3	3	9–10^{b}	9–10^{b}
4	4	4	12	12
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	14^{ab}	14^{ab}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
6-13	6-13	6-13	—	—
14	14	14	14^c-15	14^c-15
15	15	15	21-22	21-22
16	16	16	29^c-30^b	29^c-30^b
17	17	17	30^c-31^b	30^c-31^b
18	18	18	33	33
19	19	19	27^c-28	27^c-28
20-23	20-23	20-23	—	—
1812* l. 3-4	—	—	2	2
" l. 7-16	—	—	4-8	4-8
" l. 20-22	—	—	10^c-11	10^c-11
" l. 25-26	—	—	13	13
" l. 30-40	—	—	15^c-20	15^c-20
" l. 45-53	—	—	23-27^a	23-27^a
" l. 57	—	—	29^ab	29^ab
" l. 62-64	—	—	31^c-32	31^c-32
" l. 67-88	—	—	34-42	34-42
71 1-2^ab	77 1-2^b	77 1-2^b	86 1-2^b	90 1-2^b
1814*	[2^cd]	2^cd	—	—
2^c-3	2^c-3	3^e-f	2^c-3	2^c-3
4	4	4	—	—
5	5	5	87 5	88 6
6^ab	6^ab	6^ab	6^cd	—
6^cd	6^cd	6^cd	—	—
7	7	7	7	7^c-8^a
1815*	—	—	1-3	1-3
8	8	8	4	4
9-11^b	9-11^b	9-11^b	5-10^a	5^c-10
1822*	—	—	—	—
11^c-12	11^c-12	11^c-12	10^c-11	11-12^b
1824*	—	—	—	12^cd
13	13	13	—	5
14-21	14-21	14-21	12-19	13-20
1831*	22	22	—	—
22	23	23	20	21
1833*	—	—	21	22
1834*	—	—	—	—
23-24^b	24-25^b	24-25^b	22-23^b	23-24^b
24^cd	25^cd	25^cd	23^cd	—
25	26	26	24	25
App. I No. 23	—	—	85	89
72 1-2^b	78 1-6^b	78 1-6^b	77 1-7^b	84 1-[illegible]
1825*	6^cd	6^cd	—	—
6^c	7^ab	7^ab	7^a	7^a
1826*	7^cd	7^cd	—	—
7^c-8	7^c-9	7^c-9	7^c-9	7^c-9
1827*	—	—	—	—
9-10	10-11	10-11	10-12	[illegible]
11-12^b	12-13^b	12-13^b	13	13
1843 [A]*	—	—	—	—
12^c-1[illegible]	13^c-15	13^c-15	14-1[illegible]	14-1[illegible]
18[illegible]*	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	20-22	[illegible] 22	[illegible]	[illegible]
18[illegible]*	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	23	23	23	—
23-2[illegible]	24-[illegible]	24-[illegible]	[illegible]	—
73 1-[illegible]	79 1-[illegible]	79 1-[illegible]	86 4-[illegible]	90 4-[illegible]
1[illegible]	—	[illegible]	—	—
6^cd	6^cd	6^cd	6^cd	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1857*	—	—	—	—
6^{d}–12^{b}	6^{d}–12^{b}	6^{d}–12^{b}	9^{d}–16^{b}	9^{d}–16^{b}
1863*	—	—	—	—
12^{c}–17	12^{c}–17	12^{c}–17	16^{c}–21	16^{c}–21
74 1–3	80 1–3	80 1–3	87 1–3	91 1–3
1866*	—	—	4	4
1867*	—	[4^{a-f}]	—	—
4–5^{b}	4–5^{b}	5–6^{b}	5–6^{b}	5–6^{b}
5^{cd}	3^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—
1868* l 1	—	—	7^{ab}	—
" l 2	—	—	7^{cd}	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	7^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	8^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	8^{cd}	7^{cd}
7^{c}–8	7^{c}–8	8^{c}–9	9^{c}–10	8^{c}–9
1870*	—	—	11^{ab}	10^{ab}
9–10^{b}	9–10^{b}	10–11^{b}	11^{c}–14^{b}	10^{c}–13^{b}
1872*	—	—	—	—
11^{a-d}	11	12	14^{c}–15	13^{c}–14
1874*	12^{ab}	13^{ab}	—	—
11^{e}–13	12^{c}–14	13^{c}–15	16–18^{b}	15–17^{b}
14–15^{a}	15–16^{b}	16–17^{b}	18^{c}–19	—
15^{b}–20^{b}	16^{c}–21^{b}	17^{c}–22^{b}	20–24	17^{c} 19, [19^{c}–20^{b}] 20^{c} 23^{b}
20^{cd}	21^{cd}	22^{cd}	—	23^{cd}
21	22	23	25	24
75 App I No 23 l 1–8	81 —	81 —	80 1–4	84 1–4
" l 9	—	—	5^{ab}	—
" l 10–41	—	—	5^{c}–21^{b}	5–20^{b}
App I No 23 l 41 fn	—	—	—	—
" l 42–54	—	—	21^{c}–25	20^{c}–24
" l 55–88	—	—	81 1–17	85 1–17
" l 88 fn	—	—	—	—
" l 89–95	—	—	18–21^{b}	18–21^{b}
" l 95 fn	—	—	—	—
" l 96–109	—	—	21^{c}–28^{b}	21^{c}–25^{b}
" l 109 fn	—	—	—	—
" l 110–122	—	—	28^{c}–33	28^{c}–33
1–6	1–6	1–6	82 1–6	86 1–6
1883*	7	7	—	—
7–11	8–12	8–12	7–12	7–12
1889*	13	13	—	—
12–14	14–16	14–16	13–11	13–15
76 1	82 1	82 1	88 1	92 1
1893*	—	—	—	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
1894*	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	—	—
2^{c}–6^{b}	3^{c}–7^{b}	3^{c}–7^{b}	2^{c}–6^{b}	2^{c}–6^{b}
1896*	—	—	—	—
6^{c}–15	7^{c}–16	7^{c}–16	6^{c}–15	6^{c}–15
16	17	17	21	21
			22–28	22–28
1897* l 1–16	—	—	—	93 1
" l 17–18	—	—	16	16
17	18	18	17–20	17–20
1898*	—	—	89 1	2
18	19	19	—	—
1899*	20	20	2–9	3–10
19–26	21–28	21–28	—	—
1900*	—	—	10–13	11–14
27–30	29–32	29–32		

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
77 1–15^{a}	83 1–15^{a}	83 1–15^{a}	90 1–15^{a}	94 1–15^{a}
1905* l 1	—	—	15^{b}	15^{b}
,, (A)*	—	—	—	—
,, l 2	—	—	15^{cd}	—
,, l 3–5	—	—	16–17^{b}	15^{c}–16
,, (B)*	—	—	—	17^{ab}
,, (C)*	—	—	17^{cd}	—
,, (D)*	—	—	—	—
,, l 6–15	—	—	18–22	17^{c}–22^{b}
,, l 16–17	—	—	23	—
,, l 18–24	—	—	24–27^{b}	22^{c}–25
,, (E)*	—	—	—	—
,, l 25–26	—	—	27^{c}–28^{b}	26^{abc}
15^{bcd}	15^{bcd}	15^{bcd}	28^{bcd}	26^{d}–27^{ab}
1906*	—	—	29	27^{c}–28^{b}
16–17	16–17	16–17	30–31	28–30^{b}
1907*	—	—	—	—
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	32^{ab}	30^{cd}
1908* The prior half of l 1	—	—	32	31^{a}
1908* The post half of l 1 up to the prior half of l 4	—	—	32^{d}–34^{a}	—
1908* The post half of l 4	—	—	34^{b}	31^{b}
1909*	18^{c}–21^{b}	18^{c}–21^{b}	—	—
1910*	—	—	—	—
18^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	34^{cd}	31^{cd}
1911*	—	—	—	—
19–23	22–26	22–26	35–39	32–36
78 1–2	84 1–2	84 1–2	91 1–2	95 1–2
1914*	—	—	3^{ab}	3^{ab}
1915*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3–4^{b}	3^{c}–4	3^{c}–4	3^{c}–5^{b}	3^{c}–5^{b}
1917*	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1918*	—	—	—	—
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
1921*	—	—	6	6
5–8	6–9	6–9	7–11	7–11
1923*	—	—	—	—
1924* l 1–the prior half of l. 7	—	—	12–15^{a}	12–15^{a}
1924 (A)*	—	—	—	—
,, the post half of l 7 up to l 20	—	—	15^{b}–20	15^{b}–20
9–10	10–11	10–11	92 1–2	96 1–2
1925*	—	—	—	—
11–17	12–18	12–18	3–9	3–9
79 1–16	85 1–16	85 1–16	10–25	10–25
1928*	—	—	—	—
17–18	17–18	17–18	26–27	26–27
19	19	19	—	28
1931*	—	—	—	29
1932*	—	—	—	—
20	20	20	—	30
1934*	21	21	—	—
21	22	22	28	31
p. 34 No 21 l 1–6	—	—	93 1–3	97 1–3
,, l. 6 fn	—	—	—	

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
App. I No. 24 l. 7-12	—	—	4-6	4-6
" l. 13-14	—	—	7	—
" l. 15-19	—	—	8-10^b	7-9^b
" l. 19 fn.	—	—	—	—
" l. 20-36	—	—	10^c-18	9^c-17
80 1936*	86 —	86 —	94 —	98 —
1	1	1	1	1
1937*	—	—	2	—
2-8^b	2-8^b	2-8^b	3-9^b	2-8^b
1939*	—	—	—	—
8^c-14^b	8^c-14^b	8^c-14^b	9^c-15^b	8^c-14^b
1940*	—	—	—	14^cd
14^cd	14^cd	14^cd	15^cd	15^ab
1941*	—	—	—	15^c-16^b
15-16	15-16	15-16	16-17	16^c-18^b
1942*	—	—	—	18^c-19^b
17	17	17	—	19^c-20^b
18-24	18-24	18-24	18-24	20^c-27
1943*	—	—	—	—
25	25	25	25	28
81 1	87 1	87 1	95 1	99 1
2	2	2	3	3
1945*	4	[4]	4	4
3	3	3	2	2
4^ab	5^ab	5^ab	5^ab	—
1946*	—	—	—	—
4^cd	5^cd	5^cd	5^cd	—
5-6	6-7	6-7	6-8	5-7
7^ab	8^ab	8^ab	9^ab	—
7^c-10	8^c-11	8^c-11	9^c-12	8-10
1949*	—	—	13	11
11-12	12-13	12-13	14-16	12-14
1951*	—	—	—	—
13-15	14-16	14-16	17-19	15-17
1952*	—	—	20^ab	18^ab
16-18^b	17-19^b	17-19^b	20^c-22	18^c-20
1958*	—	—	23	21
1959*	—	—	—	—
18^cd	19^cd	19^cd	24^ab	22^ab
19	20	20	24^c-25^b	—
20-22	21-23	21-23	25^c-27	22^c-24
23	24	24	28	25
82 1	88 1	88 1	96 1	100 1
1961*	—	—	2	2
2-4	2-4	2-4	3-5	3-5
5-6	5-6	5-6	7, 6	7, 6
1964*	7	7	—	—
7-8	8-9	8-9	8-9	8-9
9-10	10-11	10-11	12-13	12-13
11-12	12-13	12-13	15, 14	15, 14
13	14	14	16	16
14-15	15-16	15-16	18 17	18, 17
1965*	17	17	—	—
16-17	18-19	18-19	10-11	10-11
1967*	20	20	—	—
18-24	21-27	21-27	19-25	19-25
25	28	28	—	26
1969*	—	—	—	27
26-27	29-30	29-30	26-27	28-29

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1970*	—	—	28	30
83 1-2b	89 1-2b	89 1-2b	97 1-2b	101 1-2b
1971*	—	—	2cd	2cd
2c	2c	2c	3a	3a
1972*	—	—	3bc	3bc
2d	2d	2d	3d	3d
1973*	—	—	4-5b	4-5b
1974*	—	—	—	—
3ab	3ab	3ab	5cd	5cd
1975*	—	—	6	6
3c-5	3c-5	3c-5	7-9	7-9
1977*	—	—	10-11	10-11
6-21	6-21	6-20	12-27	12-27
App. I. No. 25 l. 1-2	—	—	98 1	102 1
" l. 2 fn.	—	—	—	—
" l. 3-27	—	—	2-14b	2-14b
" l. 27 fn.	—	—	—	—
" l. 28-44	—	—	14c-22	14c-22
" l. 44 fn.	—	—	—	—
" l. 45-46	—	—	23	23
22	22	21	24	24
1982*	23	22	—	—
84 1ab	90 1ab	90 1ab	99 1ab	103 1ab
1983*	—	—	—	—
1c-2	1c-2	1c-2	1c-2	1c-2
1984* l. 1	—	—	4cd	4cd
" l. 2-4	—	—	3-4b	3-4b
" l. 5-6	—	—	5	5
3-11	3-11	3-11	6-14	6-14
1987*	—	—	—	—
12	12	12	15	15
1988*	—	—	16	16
13	13	13	17	17
1989*	—	—	18	18
14-15	14-15	14-15	19-20	19-20
1990*	—	—	—	—
16	16	16	21	21
1991*	—	—	22-24	22-24
1994*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	25-26	25-26
1995*	—	—	27-32b	27-32b
1996*	19ab	19ab	—	—
19c-e	19c-20b	19c-20b	32c-33b	32c-33b
1997*	—	—	33cd	33cd
19f	20cd	20cd	34ab	34ab
1998*	—	—	34c-36	34c-36
20ab	21ab	21ab	37ab	37ab
20cd	21cd	21cd	37cd	—
2000*	22ab	22ab	—	—
21a-d	22c-23b	22c-23b	38-39b	37c-39b
2001*	—	—	—	—
21ef	23cd	23cd	39cd	39cd
22	24	24	40	39
85 1-3	91 1-3	91 1-3	100 1-3	104 1-3
2004*	—	—	—	—
4-6	4-6	4-6	4-6	4-6
2005*	7	7	—	—
7-10b	8-11b	8-11b	7-10b	7-10b
2006*	—	—	—	10c-12

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10c–11	11c–12	11c–12	10c–11	13a–f
2009*	13ab	13ab	—	—
—	13cd	13cd	—	—
2010*	—	—	—	—
12	14	14	12	14
2011*	—	—	—	—
13	15	15	13	15
2012*	—	—	—	—
14–15b	16–17b	16–17b	14–15b	16–17b
2013*	—	—	—	17cd
2014*	17cd	17cd	—	—
15c–25	18–28	18–28	15c–25	18–28
2016*	—	—	—	—
25–28	29–31	29–31	26–28	29–31
2017*	—	—	29	32
29–36c	32–39c	32–38c	30–37c	33–40c
2018*	—	—	—	40d, 41a
36d–37	39d–40	38c–39	37d–38	41b–42b
2023*	—	—	39	42c–43b
38a	41a	40a	40a	43c
2021*	—	—	—	—
38b–45	41b–48	40b–47	40b–47	43d–50
46–47	49–50	48–49	—	51–52
48ab	51ab	50ab	48ab	53ab
2024*	[51cd]	50cd	—	—
48cd	51ef	51ab	48cd	53cd
2025*	—	—	—	—
49–52b	52–55b	51c–54b	49–52b	54–57b
2026*	—	—	—	—
2027*	55cd	54cd	—	—
52c–f	56	55	52c–53b	57c–58b
2028*	—	—	—	—
53	57	56	53c–54b	58c–59b
2030*	—	—	—	—
54–55b	58–60b	57–59b	54c–56	59c–61
56cd	60cd	59cd	—	62ab
57	61	60	57	62c–f
2031*	—	—	—	—
2032*	62	61	—	—
58–61	63–66	62–65	58–61	63–66
2034*	—	—	—	—
62–63b	67–68b	66–67b	64–65b	69–70b
63cd	68cd	67cd	—	—
64–65	69–70	68–69	62–63	67–68
66a	71a	70a	65c	70c
2036*	71bc	70bc	—	—
66b–71	71d–77	70d–76	65d–71	70d–76
2037*	—	—	—	—
72	78a–d	77	72	77
2038*	78ef	78ab	—	—
73	79	78c–f	73	78
2039*	—	—	—	—
74	80	79	74	79
2040*	—	—	—	—
75–77	81–83	80–82	75–77	80–82
86 1–4	91 1–4	92 1–4	101 1–4	105 1–4
2044*	—	—	—	—
5–8	5–8	5–8	5–8	5–8
2046*	—	—	9	9

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
2047*	—	—	—	—
9–12	9–12	9–12	10–13	10–13
2050* ǀ 1	—	—	—	—
" ǀ 2	—	—	—	14^{ab}
" ǀ 3–4	—	—	14	14 15^{b}
13	13–14^{b}	13	15	15^{c}–16^{b}
2052*	—	—	—	—
14–22^{b}	14^{c}–22	14–22^{b}	16–24^{b}	16^{c}–23
2054*	23^{ab}	[22^{cd}]	—	—
22^{cd}	23^{cd}	22^{ef}	24^{cd}	24^{ab}
2055*	—	—	—	—
23	24	23	25	24^{c}–25^{b}
2056*	—	—	26	25^{c}–26^{b}
24	25	24	27	26^{c}–27^{b}
2057*	26^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{a-d}	26^{c}–27^{b}	25^{c}–26^{b}	28	27^{c}–28^{b}
2058*	—	—	29^{ab}	28^{cd}
25^{ef}	27^{cd}	26^{cd}	29^{cd}	29^{ab}
26–28	28–30	27–29	30–32	29^{c}–32^{b}
2059*	31	30	—	—
29–35^{d}	32–38	31–37	31–38, 40	32^{c}–39^{b}
2060*	—	—	39	39^{c}–40^{b}
35^{ef}	39^{ab}	38^{ab}	41^{ab}	40^{cd}
2061*	—	—	41^{cd}	41
2062*	39^{cd}	38^{cd}	—	—
36	40	39	42	42
87 1–3	93 1–3	93 1–3	102 1–3	106 1–3
2063* ǀ 1	—	—	—	—
" ǀ 2–3	—	—	4	4
4–5	4–5	4–5	5–6	5–6
2064*	—	—	—	—
6–10	6–10	6–10	7–11	7–11
11	11	11	13	13
12	12	12	12	12
13–17^{b}	13–17^{b}	13–17^{b}	14–18^{b}	14–18^{b}
17^{c}–18	17^{c}–18	17^{c}–18	19^{c}–20	19^{c}–20
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	15^{cd}
20–23^{b}	20–23^{b}	20–23^{b}	21–24^{b}	21–24^{b}
[illegible]*	—	—	—	—
23^{c}–24	23^{c}–24	23^{c}–24	24^{c}–25	24^{c}–25
2069*	—	—	—	—
25–27	25–27	25–27	26–28	26–28
88 1–8^{b}	94 1–8^{b}	94 1–8^{b}	103 1–8^{b}	107 1–7^{b}
2073*	—	—	—	—
8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	8^{c}–9	7^{c}–8
2075*	—	—	—	—
10–17	10–17	10–17	10–17	9–16
2077*	—	—	—	—
18–20	18–20	1^{c}–20	18–20	17–19
2078*	—	—	—	—
21–25^{b}	21–25^{b}	21–25^{b}	21–25^{b}	20–24^{b}
2082*	—	—	—	24^{cd}
25^{c}–26	25^{c}–26	25^{c}–26	25^{c}–26	25–26
2084*	—	—	—	—
27	27	27	27	27
89 1–8	95 1–8	93 1–8	104 1–8	108 1–8
2086*	—	—	—	—
9	9	9	10	10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	10	10	9	9
11-16	11-16	11-16	11-16	11-16
2089*	—	—	17	17
17	17	17	18	18
2090*	—	—	—	—
18-19	18-19	18-19	19-20	19-20
App. I No. 26 l. 1	95 add. 1^{ab}	95 add. 1^{ab}	105 1^{ab}	109 1^{ab}
" l. 2	—	—	1^{cd}	1^{cd}
" l. 3-5	1^{c}-2	1^{c}-2	2-3^{b}	2-3^{b}
" l. 5 fn.	—	—	—	—
" l. 6-12	3-6^{b}	3-6^{b}	3^{c}-6	3^{c}-6
" l. 12 fn.	—	—	—	—
" l. 13-15	6^{c}-7	6^{c}-7	7-8^{b}	7-8^{b}
" l. 16—	8-10^{c}	8-10^{c}	8^{c}-9^{a}	8^{c}-9^{a}
the prior half of l. 18				—
" l. 18 fn.	—	—	—	
" the post. half of l. 18-36	10^{d}-19	10^{d}-19	9^{b}-18	9^{b}-18 19-20
" l. 37-40	—	—	—	
" l. 41-42	20-25	20-25	19-24	21-26
" l. 53	26^{ab}	26^{ab}	25^{cd}	27^{cd}
" l. 54	26^{cd}	26^{cd}	25^{ab}	27^{ab}
" l. 55	27^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	28^{ab}
" l. 55 fn.	—	—	—	—
" l. 56-115	27^{c}-57^{b}	27^{c}-37^{b}	26^{c}-56^{b}	28^{c}-58^{b}
" l. 115 fn.	—	—	—	—
" l. 116	57^{cd}	57^{cd}	56^{cd}	58^{cd}
" l. 117-122	—	—	57-58	59-60
90 2091*	96 1-2	96 1-2	106 —	110 —
1-5	3-7	3-7	1-6	1-6
2094*	8	8	—	—
6^{a-d}	9	9	7	7
2095*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
6^{ef}	10^{cd}	10^{cd}	13	13
2097*	—	—	—	—
7-11	11-15	11-15	8-12	8-12
12-15^{b}	16-19^{b}	16-19^{b}	14-17^{b}	14-17^{b}
15^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	21^{ab}
16	20-21^{b}	20^{a-d}	17^{c}-18	17^{c}-18
2105*	—	—	—	—
2106*	—	—	19^{cd}	21^{cd}
2107*	—	—	—	19-20
17-19^{b}	21^{c}-23	21-23^{b}	20-22^{b}	22-24^{b}
19^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	—	24^{cd}
2110*	—	—	—	25^{ab}
19^{e}-25	24^{c}-30^{f}	24-30	22^{c}-28	25^{c}-31
2111*	—	—	29	32
91 1	97 1	97 1	107 1	111 1
2	2	2	3	3
2112*	3-12	3-12	—	—
3	13	13	4	4
4^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	2^{ab}	2^{ab}
2113*	—	—	—	—
4	14^{cd}	14^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
5^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
2114*	—	—	—	—
5^{c}-9	15^{c}-19	15^{c}-19	5^{c}-9	5^{c}-9
2115*	20	20	10	10

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
10	21	21	11	11
2117* l. 1	—	—	—	—
" l. 2	—	—	—	12^{ab}
2118*	22^{ab}	22^{ab}	—	—
11^{ab}	22^{cd}	22^{cd}	12^{cd}	12^{ef}
11^{cd}	23^{ab}	23^{ab}	12^{ab}	12^{cd}
2119*	23^{cd}	23^{cd}	—	—
12-13	24-25	24-25	13-14	13-14
2120*	—	—	15	15
2121*	26-27	26-27	—	—
14-16	28-30	28-30	16-18	16-18
17	31	31	20	20
92 1	98 1	98 1	107 19	111 19
2-3	2-3	2-3	—	112 1-2
2123* l 1-2	4	4	—	3
" l 3-4	5	5	—	—
4	6	6	—	4
5	7	7	—	[5^{a-d}]
2124*	8	10	—	—
6	9	8	—	5^{e-h}
2125*	—	—	—	6
—	—	—	—	7^{a-d},
7	10	9	—	7^{e-h}
8-15	11-18	11-18	—	8, 10-16
93 $1-4^{a}$	99 $1-4^{b}$	99 $1-4^{b}$	108 $1-4^{b}$	113 1-4
$4^{c}-5^{b}$	$4^{c}-5^{b}$	$4^{c}-5^{b}$	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	$7^{c}-8^{b}$	8
2126*	—	—	—	—
2127*	6	6	—	—
6-8	7-9	7-9	$4^{c}-7^{b}$	5-7
9-24	10-25	10-25	$8^{c}-24^{b}$	9-24
25	26	26	—	25
26^{ab}	27^{ab}	27^{ab}	24^{cd}	26^{ab}
2130*	—	—	—	—
$26^{c}-30$	$27^{c}-31$	$27^{c}-31$	25-29	$26^{c}-30$
31-32	32-33	32-33	32-33	31-32
33-34	34-35	34-35	30-31	—
35-41	36-41	36-41	34-40	35-39
94 2132*	100 1-2	100 1-2	109 —	114 —
1-3	3-5	3-5	1-3	1-3
2133*	—	—	—	—
2134*	6-7	6-7	—	—
4-6	8-10	8-10	4-6	4-6
2135*	—	—	—	—
7	11	11	7	7
2136*	—	—	—	—
2137*	—	—	—	—
8	12	12	8	8
2138*	13	13	—	—
8-19	14-24	14-24	9-19	9-19
2140*	—	—	—	—
20	25	25	20	20
21	26	26	32	35
2141*	27	27	—	—
22	28	28	36	39
2143* l 1	—	—	37^{ab}	40^{ab}
" [A]*	—	—	—	—
" l 2	—	—	37^{cd}	40^{cd}
2144*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
23	29	29	38	41
24	30	30	40	43
25	31	31	39	42
26-31^{b}	32-37^{b}	32-37^{b}	41-46^{b}	44-49^{b}
2147*	—	—	—	—
2148*	—	—	—	—
2149*	—	—	—	—
31^{cd}	37^{cd}	37^{cd}	46^{cd}	49^{cd}
32-33	38-39	38-39	29-30	30-31
2150* l. 1-4	—	—	—	32-33
" l. 5-6	—	—	31	34
34^{ab}	40^{ab}	40^{ab}	47^{ab}	50^{ab}
2151*	—	—	—	—
34^{c}-36	40^{c}-42	40^{c}-42	47^{c}-49	50^{c}-52
37-39^{b}	43-45^{b}	43-45^{b}	21-23^{b}	21-23^{b}
2154*	45^{c}-46^{b}	45^{c}-46^{b}	—	—
39^{cd}	46^{cd}	46^{cd}	23^{cd}	21^{cd}
2155*	—	—	—	24^{ab}
40^{ab}	47^{ab}	47^{ab}	24^{ab}	24^{cd}
40^{c}-41^{b}	47^{c}-48^{b}	47^{c}-48^{b}	24^{c}-25^{b}	—
41^{c}-43^{a}	48^{c}-50^{a}	48^{c}-50^{a}	25^{c}-27^{a}	25-27^{a}
2156*	—	—	27^{bc}	27^{bc}
2157*	50^{bc}	50^{bc}	—	—
43^{b}	50^{d}	50^{d}	27^{d}	27^{d}
2158* l. 1-2	—	—	—	28
" l. 3-4	—	—	28	29
43^{cf}	51	51	50	53
2160*	52	52	51	—
44-55	53-64	53-64	52-63	54-65
2162*	—	—	—	—
56-58	65-67	65-67	64-66	65-68^{d}
2163* l. 1	—	—	—	—
" l. 1-2	—	—	—	68^{ef}
2164* l. 1-2	—	—	110 1	69
" l. 3-6	—	—	3	70
" (A)*	—	—	—	—
" l. 7-10	—	—	4	71
2165*	68-74	68-74	—	—
59	75	75	109 33	36
2166*	—	—	34-35	37-38
2167*	76	76	—	—
95 1-5	102 1-5	101 1-5	111 1-5	116 1-5
2171*	6	6	—	—
6	7	7	6	6
2172*	—	—	—	—
7	8	8	7	7
2173*	9	9	—	—
8	103 1	102 1	8	8
2174*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
9-12	2^{c}-6	2^{c}-6	9-13	9-13^{b}
2175*	7-8^{b}	7-8^{b}	—	—
2176*	8^{cd}	8^{cd}	—	13^{cd}
2177*	—	—	—	—
13-19	9-15	9-15	14-20	14-20
2178*	16-17	16-17	22-23	21-23^{d}
2179*	18	18	21	21
—	—	—	24	23^{ef}, 24
2180*	—	—	—	—
20-26^{b}	19-25^{b}	19-25^{b}	25-31^{b}	25-31^{b}

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2181*	—	—	—	—
26^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	31^{cd}
2182*	—	—	—	—
27-31	26-30	26-30	32-36	32-36
2183*	—	—	—	—
32-33	31-32	31-32	37-34	37-38
2184*	—	—	—	39^{ab}
34^{ab}	33^{ab}	33^{ab}	39^{ab}	39^{cd}
34^{cd}	33^{cd}	33^{cd}	39^{cd}	—
2185*	34^{ab}	34^{ab}	40^{ab}	—
35^{ab}	34^{cd}	34^{cd}	40^{cd}	—
35^{c}-36	35-36	35-36	41-42	40-41
37	37	37	45	41
38-39	38-39	38-39	43-44	42-43
40-44	40-44	40-44	46-50	45-49
2186*	45-46	45-46	—	—
45-47	47-49	47-49	51-53	50-52
96 1-5	101 1-5	103 1-5	112 1-5	117 1-5
2187*	—	—	—	—
2188* l. 1-4	—	—	6-7	6-7
" l. 5	—	—	—	—
" l. 6-7	—	—	8	8
2189*	6-7	6-7	—	—
6-12	8-14	8-14	9-15	9-15
2190*	15	15	—	16
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	—	17^{ab}
2191*	—	—	16	17^{c}-18^{b}
13^{c}-16	16^{c}-19	16^{c}-19	17-20^{b}	18^{c}-21
2192*	—	—	—	—
17	20	20	20^{c}-21^{b}	22
2194*	—	—	21^{c}-22^{b}	23
2195*	—	—	—	—
18-21	21-26	21-26	22^{c}-25^{b}	24-27^{b}
2196*	—	—	25^{cd}	27^{cd}
21-26	27-29	27-29	27-31	30-32
27	30	30	—	33
28-29	31-32	31-32	32-33	34-35
97 1	101 1	104 1	110 —	115 1
2198*	—	—	—	—
2-4	2-4	2-4	—	2-4
5	5	5	2	5
6-7	6-7	6-7	5-6	6-7
2200*	—	—	—	—
8-15^{b}	8-15^{b}	8-15^{b}	8-14^{b}	8-15^{b}
15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
16^{c}-17	16^{c}-17	16^{c}-17	15^{c}-16	16^{c}-17
2201*	18-20	18-20	—	—
18-22	21-25	21-23	17-21	18-22
23	{26[illegible]}	25	22	23
24	26[illegible]	27	23	24
98 1-4	103 1-4	103 1-4	112 1-4	119 —
2202*	—	—	5-7	—
5-6	5-6	5-6	8-9	—
2203*	—	—	10-11	—
7-11	7-11	7-11	12-17	—
2204* l. 1-7	—	—	18-21^{b}	—
2204 (A)*	—	—	—	—
2205* l. 1-22	—	—	21^{c}-23	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13	13	13	27	—
14	14	14	26	1
15	15	15	114 2	2
2206*	—	—	1	—
16	16	16	3	3
2207*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	4-5	4-5
2208*	19	19	—	—
2209*	—	—	—	—
19-20	20-21	20-21	7-8	7-8
21	22	22	6	6
22-31^{b}	23-32^{b}	23-32^{b}	9-18^{b}	9-18^{b}
31^{c}-32	[32^{c-h}	32^{c}-33	18^{c}-19	18^{c}-19
2210*	32^{i-l}	34	—	—
33	32^{m-p}	35	20	20
2211*	32^{q-r}]	36^{ab}	—	—
2212*	32^{s-t}	36^{cd}	—	—
34-35	33-34	37-38	21-22	21-22
2213*	—	—	—	—
36-39	35-38	39-42	23-26	23-26
2214*	39-42	43-46	—	—
2215*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
40^{ab}	106 1^{ab}	106 1^{ab}	113 1^{ab}	118 1^{ab}
2217*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
40^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	1^{cd}	1^{cd}
41-43^{b}	2^{c}-4	2-3	114 27^{c}-29	119 27^{c}-29
2218*	5^{ab}	4^{ab}	—	—
43^{c}-44^{b}	5^{c}-6^{b}	4^{cd}, 5^{ab}	30	30
44^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	—	31^{ab}
45	7	6	31	31^{cd}, 32
2219*	—	—	32-33	—
2220*	—	—	34	33
2221*	—	4^{ef}	—	—
46-51^{b}	8-13^{b}	7-12^{b}	113 2-7^{b}	118 2-7^{b}
2223*	—	—	—	—
2224*	—	—	—	—
51^{c}-52	13^{c}-14	12^{c}-13	7^{c}-8	7^{c}-8
2225*	—	—	—	—
53-56	15-18	14-17	9-12	9-12
2228*	19-20	18-19	—	—
2229*	—	—	—	—
57-59^{b}	21-23^{b}	20-22^{b}	13-15^{b}	13-15^{b}
2230*	—	—	—	—
59^{c}-66	23^{c}-30	22^{c}-29	15^{c}-22	15^{c}-22
2231*	—	—	23	23
67-68	31-32	30-31	24-25	24-25
69	33	32	114 35	119 34
70	34	33	36	—
71	35	34	113 26	118 26
99 1-19	107 1-19	107 1-19	115 1-19	120 1-19
100 2235*	108 —	108 —	116 1	121 —
1	1	1	2	1
2237*	—	—	4-11	—
2-3	2-3	2-3	3, 12	2-3
2238*	—	—	—	—
4-10	4-10	4-10	13-19	4-10
2239*	11	11	20	—
11-16	12-17	12-17	21-26	11-16
2240*	—	—	—	—

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2241* l. 1-4	109 30	109 30	—	17
" l. 5-8	32	32	—	—
" l. 9-12	33	33	—	19
" l. 13-16	34	34	—	—
" (A)*	—	—	—	—
" l. 17-20	35	35	—	18
" l. 21-22	38^ab	38^ab	—	—
" (B)*	38^cd	38^cd	—	—
" l. 23-26	39	39	—	—
17	108 18	108 18	27	—
App. I, No. 27 l. 1	—	—	28^ab	—
" l. 1 fn.	—	—	—	—
" l. 2-47	—	—	28^c-49^b	—
" l. 47 fn.	—	—	—	—
" l. 48-49	—	—	49^cd	—
101 1-10	109 1-10	109 1-10	118 1-10	—
11-13^b	11-13^b	11-13^b	12-14^b	—
13^cd	13^cd	13^cd	11^cd	—
14^ab	14^ab	14^ab	11^ab	—
14^c-18	14^c-18	14^c-18	14^c-18	—
19^ab	19^ab	19^ab	20^ab	—
2243*	—	—	—	—
19^cd	19^cd	19^cd	20^cd	—
20	20	20	19	—
21-29	21-29	21-29	21-29	—
2246*	—	—	—	—
30^abc	31^abc	31^abc	32^abc	—
2247*	—	—	—	—
30^d	31^d	31^d	32^d	—
2248*	—	—	30	—
31	36	36	31	—
2249*	37	37	—	—
102 1-3^d	110 1-3^d	110 1-3^d	119 1-3^d	123 1-3^d
2250*	—	—	—	—
2251*	—	—	—	—
3^e-11^b	3^e-12	3^e-11^b	3^e-12	3^e-12
2256*	—	—	—	—
2257*	—	—	—	—
11^c-15^b	13-17^b	11^c-15^b	13-17^b	13-17^b
15^cd	17^cd	15^cd	19^ab	18^ab
15^ef	18^ab	16^ab	17^cd	17^cd
2260*	—	—	18	—
2261*	18^c-19^b	—	—	—
2262*	19^cd	16^cd	—	—
16-17^b	20-21^b	17-18^b	19^c-20	18^c-19
2263*	21^c-23^b	18^c-19^d	—	—
17^c-19	23^c-25	19^e-21	21-22	20-21
2266*	—	—	—	—
20-21	26-27	22-23	23-24	22-23
2268*	—	—	—	24^ab
22-24	28-30	24-26	25-27	24^c-26
2271*	—	—	—	—
25-28	31-34	27-30	28-31	27-30
2274*	—	—	—	—
2275*	—	—	—	—
29-30	35-36	31-32	32-33	31-32
2276*	—	—	—	—
31	37	33	34	33
103 1-4	111 1-4	111 1-4	120 1-4	124 1-4

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
13	13	13	27	—
14	14	14	26	1
15	15	15	114 2	2
2206*	—	—	1	—
16	16	16	3	3
2207*	—	—	—	—
17-18	17-18	17-18	4-5	4-5
2208*	19	19	—	—
2209*	—	—	—	—
19-20	20-21	20-21	7-8	7-8
21	22	22	6	6
22-31^{b}	23-32^{b}	23-32^{b}	9-18^{b}	9-18^{b}
31^{c}-32	[32^{c-h}	32^{c}-33	18^{c}-19	18^{c}-19
2210*	32^{i-l}	34	—	—
33	32^{m-p}	35	20	20
2211*	32^{q-r}]	36^{ab}	—	—
2212*	32^{s-t}	36^{cd}	—	—
34-35	33-34	37-38	21-22	21-22
2213*	—	—	—	—
36-39	35-38	39-42	23-26	23-26
2214*	39-42	43-46	—	—
2215*	—	—	27^{ab}	27^{ab}
40^{ab}	106 1^{ab}	106 1^{ab}	113 1^{ab}	118 1^{ab}
2217*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
40^{cd}	2^{ab}	1^{ef}	1^{cd}	1^{cd}
41-43^{b}	2^{c}-4	2-3	114 27^{c}-29	119 27^{c}-29
2218*	5^{ab}	4^{ab}	—	—
43^{c}-44^{b}	5^{c}-6^{b}	4^{cd}, 5^{ab}	30	30
44^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	—	31^{ab}
45	7	6	31	31^{cd}, 32
2219*	—	—	32-33	—
2220*	—	—	34	33
2221*	—	4^{ef}	—	—
46-51^{b}	8-13^{b}	7-12^{b}	113 2-7^{b}	118 2-7^{b}
2223*	—	—	—	—
2224*	—	—	—	—
51^{c}-52	13^{c}-14	12^{c}-13	7^{c}-8	7^{c}-8
2225*	—	—	—	—
53-56	15-18	14-17	9-12	9-12
2228*	19-20	18-19	—	—
2229*	—	—	—	—
57-59^{b}	21-23^{b}	20-22^{b}	13-15^{b}	13-15^{b}
2230*	—	—	—	—
59^{c}-66	23^{c}-30	22^{c}-29	15^{c}-22	15^{c}-22
			23	23
2231*	—	—	24-25	24-25
67-68	31-32	30-31	114 35	119 34
69	33	32	36	—
70	34	33	113 26	118 26
71	35	34	115 1-19	120 1-19
99 1-19	107 1-19	107 1-19	116 1	121 —
100 2235*	108 —	108 —	2	
1	1	1	4-11	1
2237*	—	—	3, 12	—
2-3	2-3	2-3	—	2-3
2238*	—	—		—
4-10	4-10	4-10	13-19	4-10
	11	11	20	
2239*	—	—		—
11-16	12-17	12-17	21-26	11-16
2240*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
2241* | 1-4	109 30	109 30	—	17
,, | 5-8	32	32	—	—
,, | 9-12	33	33	—	19
,, | 13-16	34	34	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
,, | 17-20	35	35	—	18
| 21-22	38^{ab}	38^{ab}	—	—
(B)*	38^{cd}	38^{cd}	—	—
| 23-26	39	39	—	—
17	108 18	108 18	27	—
App I No 27 | 1	—	—	28^{ab}	—
| 1 fn	—	—	—	—
,, | 2-47	—	—	$28^{c}-49^{b}$	—
,, | 47 fn	—	—	—	—
,, | 48-49	—	—	49^{cd}	—
101 1-10	109 1-10	109 1-10	118 1-10	—
$11-13^{b}$	$11-13^{b}$	$11-13^{b}$	$12-14^{b}$	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	11^{cd}	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	11^{ab}	—
$14^{c}-18$	$14^{c}-18$	$14^{c}-18$	$14^{c}-18$	—
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	20^{ab}	—
2243*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	20^{cd}	—
20	20	20	19	—
21-29	21-29	21-29	21-29	—
2246*	—	—	—	—
30^{abc}	31^{abc}	31^{abc}	32^{abc}	—
2247*	—	—	—	—
30^{d}	31^{d}	31^{d}	32^{d}	—
2248*	—	—	30	—
31	36	36	31	—
2249*	37	37	—	—
102 $1-2^{d}$	110 $1-3^{b}$	110 $1-3^{b}$	119 $1-3^{b}$	123 $1-3^{b}$
2250*	—	—	—	—
2251*	—	—	—	—
$2^{e}-11^{b}$	$3^{c}-12$	$3^{c}-11^{b}$	$3^{c}-12$	$3^{c}-12$
2256*	—	—	—	—
2257*	—	—	—	—
$11^{c}-15^{b}$	$13-17^{b}$	$11^{c}-15^{b}$	$13-17^{b}$	$13-17^{b}$
15^{cd}	17^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	18^{ab}
15^{ef}	18^{ab}	16^{ab}	17^{cd}	17^{cd}
2260*	—	—	18	—
2261*	$18^{c}-19^{b}$	—	—	—
2262*	19^{cd}	16^{cd}	—	—
$16-17^{b}$	$20-21^{b}$	$17-18^{b}$	$19^{c}-20$	$18^{c}-19$
2263*	$21^{c}-23^{b}$	$18^{c}-19^{d}$	—	—
$17^{c}-19$	$23^{c}-25$	$19^{e}-21$	21-22	20-21
2266*	—	—	—	—
20-21	26-27	22-23	23-24	22-23
2268*	—	—	—	24^{ab}
22-24	28-30	24-26	25-27	$24^{c}-26$
2271*	—	—	—	—
25-28	31-34	27-30	28-31	27-30
2274*	—	—	—	—
2275*	—	—	—	—
29-30	35-36	31-32	32-33	31-32
2278*	—	—	—	—
31	37	33	34	33
103 1-4	111 1-4	111 1-4	120 1-4	124 1-4

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
5	5	5	5	—
$6–18^{b}$	$6–18^{b}$	$6–18^{b}$	$6–18^{b}$	$5–17^{b}$
2280*	—	—	—	—
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}
2282*	—	—	19	—
$19–20^{b}$	$19–20^{b}$	$19–20^{b}$	$20–21^{b}$	$18–19^{b}$
2283*	—	—	21^{cd}	—
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	22^{ab}	19^{cd}
2284*	—	—	22^{cd}	—
2285*	—	—	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	23^{ab}	20^{ab}
2286*	—	—	23^{cd}	—
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	24^{ab}	20^{cd}
2287*	—	—	$24^{c}–25$	—
2287a*	—	—	—	—
22	22	22	121 1–2	21
App. I. No. 28 l. 1–6	—	—	3–5	—
„ l. 7	—	—	—	—
„ l. 8–14	—	—	$6–9^{b}$	—
23^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	9^{cd}	22^{ab}
App. I. No. 28 l. 15–17	—	—	$10–11^{b}$	—
23^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	—	22^{cd}
24	24	24	$11^{c}–12^{b}$	23
2290*	—	—	$12^{c}–13$	—
2291*	—	—	—	—
25–32	25–32	25–32	14–32	24–31
2294*	—	—	—	32
104 $1–2^{b}$	112 $1–2^{b}$	112 $1–2^{b}$	122 $1–2^{b}$	125 1^{ab}
$2^{c}–4$	$2^{c}–4$	$2^{c}–4$	$2^{c}–4$	$1^{c}–3$
$5–7^{b}$	$5–7^{b}$	$5–7^{b}$	$5–7^{b}$	4–5
$7^{c}–16$	$7^{c}–16$	$7^{c}–16$	$7^{c}–16$	6–15
App I No. 29	—	—	17–24	—
2298*	—	—	—	—
17–20	17–20	17–20	25–28	16–19
App I No. 30 l. 1–4	—	—	29	—
„ l. 5–30	—	—	123 1–13	—
„ l. 30 fn	—	—	—	—
„ l. 31–42	—	—	14–19	—
2300*	—	—	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
2301*	—	—	—	—
$21^{c}–22^{b}$	$21^{c}–22^{b}$	$21^{c}–22^{b}$	$20^{c}–21^{b}$	$20^{c}–21^{b}$
2303*	—	—	—	—
22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
2304*	—	—	—	—
23–25	23–28 29–31	23–27 28–30	22–24	22–24
105 1–5	113 1–5	113 1–5	124 1–5	126 1–5
2306*	—	—	—	—
6–10	6–10	6–10	6–10	6–10 10^{cd} fn.
2307*	—	—	—	11–22
11–22	11–22	$11–22^{d}$	11–22	—
2310*	—	—	—	—
23^{ab}	23^{ab}	22^{ef}	23^{ab}	23^{ab}
2311*	23^{cd}	23^{ab}	—	—
$23^{c}–24$	24–25	$23^{c}–24$	$23^{c}–24$ 25	$23^{c}–24$ 25
2312*	—	—	—	—
2313*	—	—	—	—
2314*	—	—		

Crit. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
106 1-4^{b}	114 1-4^{b}	114 1-4^{b}	125 1-4^{b}	127 1-4^{b}
4^{c}-5	4^{c}-5	4^{c}-5	4^{c}-5	—
6-8	6-8	6-8	—	4^{c}-6
9-15	9-15	9-15	6-12	7-13
16-17^{b}	16-17^{b}	16-17^{b}	13-14^{b}	—
17^{cd}	[17^{cd}]	17^{cd}	14^{cd}	—
2315*	[17^{e-f}]	18-19	15-16	14-15
18	[17^{g-j}]	20	17	16
—	Qr	—	—	—
	—	—	—	—
2316*				
19-20	18-19	21-22	18-19	17-18
21-22^{b}	20-21	23-24^{d}	21-22^{b}	20-21^{b}
2318*	—	—	—	—
22^{cd}	22^{ab}	24^{ef}	22^{cd}	21^{cd}
	22^{c}-26^{d}	25-28	—	—
2319*	26^{e}-27^{b}	29	20	19
23	27^{cd}	—	—	—
2321*	28^{ab}	30^{ab}	23^{ab}	22^{ab}
24^{ab}	—	—	—	—
2322*	28^{cd}	30^{cd}	23^{cd}	22^{cd}
24^{cd}				
2323*	29	31	—	—
107 1-7	115 1-7	115 1-7	126 1-7	128 1-7
8-10	8-10	8-10	127 1-3	8-10
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	4^{cd}	11^{ab}
2324*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{ab}	11^{cd}
12-14^{d}	12-14	12-14	5-7	12-14
2326*	15-17^{b}	15-17^{b}	8-10^{b}	—
14^{ef}	17^{cd}	17^{cd}	10^{cd}	15
15-16	18-19	18-19	—	16-17
17	20	20	11	18
18-19	[21^{a-b}]	21-22	12-13	19-20
20^{ab}	21^{c}	23^{ab}	14^{ab}	21^{ab}
2327*	—	—	—	—
20^{cd}	21^{d}	23^{cd}	14^{cd}	21^{cd}
2328*	—	—	—	—
2329*	—	—	—	—
21	[22^{a-d}]	24	15	22
2330*	22^{ab}	25^{cd}	16^{cd}	23^{ab}
2331*	—	—	—	—
22	22^{ef} 32	25^{ab} 25^{ef}	17	23^{c-f}
2332* l. 1	—	—	18^{ab}	24^{ab}
(A)*	—	—	—	—
" l. 2	—	—	18^{cd}	24^{cd}
2333* l. 1	23^{ab}	26^{ab}	16^{ab}	—
" l. 2	23^{cd}	26^{cd}	—	—
2334*	24	27	—	—
2335*	—	—	—	—
App. I No. 31	—	—	—	—
108 2336*	116 —	116 —	III. 1 —	III. 1 —
1-7	1-7	1-7	1-7	1-7
2337*	—	—	8	7 fn.
2338*	—	—	—	—
8	8	8	9	8
			11^{ab}	9^{ab}
2339* l. 1	—	—	—	—
" (A)*	—	—	10^{e}-11^{b}	9^{c}-10^{b}
" l. 2-3	—	—	11^{cd}	—
—	—	—	—	—
" l. 4	—	—	12^{ab}	10^{cd}
" 1^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	12^{cd}	11^{ab}

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
2341*	—	—	—	—
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	13^{ab}	11^{cd}
2342*	—	—	—	—
10	10	10	13^{c}–14^{b}	12
2343*	—	—	15^{ab}	13^{ab}
2344*	—	—	15^{cd}	—
2345*	—	—	16	16
—	—	—	—	17^{ab},
2346*	—	—	—	14^{cd}
11	11	11	18	15
2347*	—	—	—	—
12–16	12–16	12–16	19–23	17^{c}–21
2350*	—	—	—	—
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	24^{ab}	22^{ab}
2351*	—	—	24^{c}–25	22^{c}–23
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	26^{ab}	24^{ab}
2352* l. 2	—	—	26^{cd}	24^{cd}
18	18	18	27	25
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	28^{ab}	[illegible]
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	28^{cd}	[illegible]
20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	29^{abc}	[illegible]
2357*	—	—	—	—
20^{d}–21^{b}	20^{d}–21^{b}	20^{d}–21^{b}	29^{d}–30^{b}	[illegible]
21^{c}–23^{b}	21^{c}–23^{b}	21^{c}–23^{b}	30^{c}–33^{b}	[illegible]
2359*	—	—	—	—
2360*	—	—	—	—
2361*	—	—	—	—
23^{c}–24	23^{c}–24	23^{c}–24	33^{c}–34	[illegible]
25–26	25–26	25–26	35	[illegible], 33^{ef}
2363 (A)*	—	—	—	33^{cd}
2364*	—	—	—	—
109 1^{ab}	112 1^{ab}	117 1^{ab}	2 1^{ab}	34^{ab}
2366*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	34^{cd}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	—
2^{c}–3	2^{c}–3	2^{c}–3	2^{c}–3	[illegible]
[illegible]	—	—	—	[illegible]
4–7^{b}	4–7^{b}	4–7^{b}	4–7^{b}	[illegible]
[illegible]	—	—	—	[illegible]
[illegible]	7^{c}–5	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	[illegible]
9^{ab}	9^{ab}	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	9	11	43
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—
[illegible]	—	—	—	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
110 [illegible]	115 [illegible]	118 [illegible]	3 [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Cnt. Ed.	Bom. Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
16-18	17-19	17-19	17, 18^{c}-20^{b}	77-79
2381(A)*	—	—	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	18^{ab}	80^{ab}
19^{c}-20	20^{c}-21	20^{c}-21	20^{c}-21	80^{c}-81
2382*	—	—	22	—
21	22	22	4 1	2 1
2383*	—	—	—	—
22-26	23-27	23-27	2-6	2-7
2385* l. 1-5	—	—	7-9^{ab}	8-10^{b}
,, l. 6-7	—	—	—	10^{c}-11^{b}
,, l. 8-12	—	—	9^{c}-11	11^{c}-13
27-28	28-29	28-29	12-13	14-15
2386*	—	—	—	—
29-30	30-31	30-31	14-16^{b}	16-18^{b}
2389*	—	—	16^{c}-17	18^{c}-19
31-35^{b}	32-36^{b}	32-36^{b}	18-22^{b}	20-24^{b}
35^{cd}	36^{cd}	36^{cd}	22^{cd}	25^{ab}
36^{ab}	37^{ab}	37^{ab}	23^{ab}	24^{cd}
36^{c}-41	37^{c}-42	37^{c}-42	23^{c}-30	25^{c}-30
2396*	—	—	—	—
2398*	—	—	31-34	3 1-4
42	43	43	35	5
2399*	—	—	36	6
43^{ab}	44^{ab}	44^{ab}	37^{ab}	7^{ab}
2400*	—	—	37^{c}-38	7^{cd}, 8^{ab} fn.
43^{cd}	44^{cd}	44^{cd}	39^{ab}	7^{c}-8
44-46	45-46, 47^{cd}, 48	44^{c}-46^{b}, 47^{ab}, 48	39^{c}-44	9-12, 13^{ab} fn. 13^{cd}, 1
2402*	[47^{ab}], 47^{cd}	46^{cd}, [47^{cd}]	—	—
2403 (E)*	—	—	—	—
47	49	49	45	14
2404*	—	—	46-48	15-17
48-52	50-54	50-54	49-53	18-22^{d}
2408*	—	—	—	22^{ef}
111 1	119 1	119 1	5 1	23
2409*	—	—	2^{ab}	—
2-3	2-3	2-3^{b}	2^{c}-4^{b}	24-25
2410*	—	—	4^{cd}	—
4-18	4-18	3^{c}-17	5-20	26-40
2417* l. 3-6	19-20	18-19	—	—
19	21	20	1 17, 5 21	1 13^{c}-14^{b}
2418* l. 1	—	—	—	—
,, l. 2-5	—	—	5 22	—
20	22	21	23	3 41

CONTENTS OF THE AYODHYĀKĀNDA

(N.B.: The figures within brackets show the number of stanzas.)

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ अयोध्याकाण्डम् ॥

कस्यचित्त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतम् ।
भरतं केकयीपुत्रमब्रवीद्रघुनन्दनः ॥ १
अयं केकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रक ।
त्वां नेतुमागतो वीर युधाजिन्मातुलस्तव ॥ २
श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः केकयीसुतः ।
गमनायाभिचक्राम शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥ ३

G 1 79 4
B 1 77 16
L 2 1 4

1

☞ In Ñ1 Sarga 1 is lost on missing fol (cf v l 1 66 10) Ck missing for Sargas 1–3 B3 4 missing Sargas 1–2 Sargas 1 and 2 in B3 4 seem to appear at the end of Balakanda after colophon, as in the case of B1 2 M4 contains only Ayodhya and Aranya Ś1 begins with

1* ॐ श्रीशारदापदाम्भोजभृङ्गश्रकारनिश्[नि स]त ।
जयतु लिखितश्चैव प्रथमो बालकाण्डक ।
अत परमयोध्याकाण्डो भविष्यति ।

V1 with श्रीरामाय Dg1 D2 श्रीगणेशाय नम , Dd1 T2 (marg शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु । अयोध्याकाण्ड) श्रीरामाय नम , Dm1 ॐ श्रीगणेशाय नम ॐ, D2 अत परमयोध्याप्रवेशो भविष्यति, D4 श्रीगणेशाय नम । श्रीजानकीपतये नम , D6 श्रीगणेशाय नम । श्रीरामचन्द्राय नम । श्रीरामनुजाय नम ।,

2* जित भगवता तेन हरिणा लोकसाक्षिणा ।
तं विष्णु च नमस्कृत्य ततो जयमुदीरयेत् ।,

D6 ॐ श्रीगणेशाय नम । ॐ नम कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामसीतालक्ष्मणाय नमो नम ॐ अथ अयोध्याकाण्ड लिख्यते ॐ, D7 ॐ श्रीगणेशाय नम , T1 श्रीरामचन्द्राय नम , T3 ॐ गुरुभ्यो नम , G1 M3 अविघ्नमस्तु G3 हरि । ॐ शुभमस्तु श्रीगुरुभ्यो नम । अयोध्याकाण्ड M1 हरि , M3 4 हरि श्रीगणपतये नम ।

1 V1 M3 om 1–7 ☞ Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 read 1–5 and Dg1 T1 2 G M1 2 read 1–4 followed by 11–14 after 1 76 12 Ś1 repeating them in their proper place and Cv m g l t also read them after 1 76 12 but Cv comm on St 13 and 14 only Cm on 12–14 Cg on 1 2 4, 13 and 14 Ck 1–4 13 and 14 Ct on 1 2, 4 and 12–14 while Cr does not comm at all on any of them —After 1[ab], T3 ins

3* अभिवादयितु प्राप्त श्याम कमललोचनम् ।
आदिष्टकारिण शूर परसैन्यप्रमर्दन ।

—[c]) D3 om भरत Ś1 (first time) कैकियी (second time) B1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 S (M4 om) कैकयी, Dg1 D1 कैकेयी (for केकयी) ☞ The spelling of केकयी in different MSS is not uniform hence its variants are ignored hereafter —[d]) Dg1 रघुसत्तम (for °नन्दन) Ś1 (second time) D1–4 7 इद वचनम ब्रवीत् , Ñ2 B1 2 D6 M3 समाहूयेदमब्रवीत्

2 V1 M4 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 and repetition in Ś1 cf v l 1 —[a]) Ś1 (second time) भवति, D6 भरत (for वसति) —[c]) D6 त्वा (for त्वां) Ñ2 B1 2 नेतु त्वाम् (by transp) Ś1 (first time) Ñ2 Dt1 Dm1 D6 वीरो (for वीर) —[d]) Ś1 (second time) सदा, D4 तथा (for तव) Ś1 (first time) युधाजिन्मातुलस्य च —After 2, Ñ2 B1 2 D6 M3 2 ins

4* तस्मान्मातामह द्रष्टुमितोऽनेन सह त्वया ।
गन्तव्यं पुत्र पश्य त्वं पुर मातामहस्य तत् ।

[(l 1) B2 नेतु (for ऽनेन) D6 राम (for सह) M2 अत्र (for त्वया) —M3 om l 2 —(l 2) D6 पश्य पुत्र (by transp) M3 पश्यामि पर (for पश्य त्व पुर)]

On the other hand D3 T G3 ins

5* प्रार्थितस्तेन धर्मज्ञ मिथिलायामह तदा ।
ऋषिमध्ये तु तस्य त्वं प्रीतिं कर्तुमिहार्हसि ।

[(l 1) T3 पार्थिवस् (for प्रार्थितस्) T3 त* (for तदा)]

3 V1 M4 om 3 (cf v l 1) For sequence in Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 2 and repetition in Ś1 cf v l 1 —[a]) Ś1 (second time) श्रुत्वा दशरथ वाक्य —[b]) Ñ2 B1 2 D6 वचनं (for भरत) —After 3[ab] D3 T G1 3 M1 ins

6* अभिवाद्य गुरु रामं परिष्वज्य च लक्ष्मणम् ।

—[c]) Ś1 (second time) D1 2 7 गमनेच्छ (for °नाय) Ś1 (second time) D1–5 7 मतिं चक्रे, Ñ2 B1 2 D6 M3 [उ]पचक्राम (for [अ]भि°) —After 3 Ś1 (after repetition) Ñ2 B1 2 D1–7 M3 ins

G 2 1 5
B 2 1 15
L 2 3 8

स हि नित्यं प्रशान्तात्मा मृदु पूर्वं च भाषते ।
उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५

कथंचिदुपकारेण कृतेनैकेन तुष्यति ।
न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥ १६

शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च सज्जनैः ।
कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥ १७

कल्याणाभिजनः साधुरदीनः सत्यवागृजुः ।
वृद्धैरभिविनीतश्च द्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ १८

[D1 • 7 वृत्तु (for तुष्टु)]

while Ñ2 B1 2 M2 ins an addl colophon after 14, D6 ins it after the first occurrence of 13^{ab} [*Kaṇḍa name* B1 2 आदिकाण्ड; M2 बालकाण्ड —*Sarga name* Ñ2 B1 2 भरतस्य मातामहगृह(B2 °पुर)गमन(B1 °प्रवेश) D6 भरतमातामहगमन —*Sarga no* Ñ2 79 B2 80, M2 76]

which is followed by a passage given in App I (No 4) in Ñ2 B1 2 D6

15 M1 om 15^{ab} (cf v l 10) D1 om 15 —^{ab}) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1-3 Cg तु, Dt1 G1 om (subm), D1 ह, Cm च (for हि) Ś1 D1 5 6 सदा(D6 मत) युक्त, D1 सदा युक्त, D3 7 धर्मयुक्त (for मृदु पूर्वं) Dg1 G1 स (for च). Ñ2 V1 B1 2 स हि सर्वं जन नित्य मधुर मृदु चाभ्यधात्. —After 15^{ab}, Ś1 D1-3 5-7 read 26^{ab}. —Ś1 D1-3 5-7 om 15^{cd} —^{c}) G1 2 पुरुष (sic) (for प°) —^{d}) Ñ2 B1 2 नोवाचाप्रियमप्यपि, V1 रामो वाप्रिय* * *

16 For 16^{a}-29^{b}, Ñ2 V1 B1 2 M2 (16 = lines 3-4 18^{a}-29^{b} = lines 5-21) subst 20* Ś1 D1 4 6.7 read 16 after 20 D5 after line 10 of 20* —^{a}) Dt1 कदाचिद् (for कथं°) —^{b}) Dd1 [पु]के, G1 [पु]वैहि (for [पु]केन) Ś1 D1-7 कस्यचित् (for तुष्यति) —^{d}) D1 [आ]त्मविस्तया, D6 G2 [आ]त्मवत्तथा —After 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21

17 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M2 cf v l 16 —after l 8 of 14* Ś1 D1-4 (after 13*) 6.7 read 17 —^{ab}) Dd1 Dm1 T1 2 G3 M1 वयोवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैश्च (by transp) T2 वयोधर्मज्ञान°, G3 वयोवृद्धै शील° Ś1 D1 2 शीलविद्याव(Ś1 D1 6 °वृद्धा 2)योवृद्धज्ञातिवृद्धाश्च सज्जनान् —^{c}) Ś1 D1-7 कथ(D3 सेव)यामास ताविस्मन् —^{d}) Ś1 (sup lin) D6 अस्त्रयोग्यकथान्तरे (Ś1 [origin] °गुणेषु च) D1 2 अस्त्र विद्यासु चान्तरे D3 4 °शास्त्रे तु धर्म(D5 °कथा) सरे, D4 7 °योग्यान्तुनैपुणात् —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) ins lines 3-7 of 20* after 17 and cont Ś1 D1-3 5-7 ins l 8 only after 26^{ab}, V1 ins lines 2-3 only after l 22 of 20*

14* दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्य प्रमद्वाञ्शुचि ।
कुलोचितमति क्षात्र धर्मं स्व बहु मन्यते ।
मन्यते परया कीर्त्या महत्स्वर्गफलं तत ।
नाश्रेयसि रतो यश्च न विरुद्धकथारुचि ।
उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा । [5]
अरोगस्तरुणो वाग्मी वपुष्मान्देशकालवित् ।
लोके पुरुषसार‍ज्ञ साधुरेको विनिर्मित ।
स हि श्रेष्ठ इव प्राणो बभूव गुणत प्रिय ।
सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्साङ्गवेदवित् ।
इष्वस्त्रे च पितु श्रेष्ठो बभूव भरताग्रज । [10]

[(l 1) T2 नियमवान् (for प्रमद्वान्) —(l 2) V1 कुलोचितामपि (for °मति) V1 धर्मेण, Dt1 स्व धर्म (by transp) Dd1 स्वधर्मं, Dm1 सुधर्मं, Cg धर्मं स्व (as above) —(l 3) T2 प्रीत्या (for कीर्त्या) V1 परया मन्यते प्रीत्या (for the prior half) V1 तप (for तत) —(l 4) Dm1 G3 पदो (for रतो) Dd1 Dm1 G1 2 नित्य, Cg विद्वान् (for यश्च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat l 5 after l 2 of 55*. —(l 5) Dt1 -युक्तीनां (for -युक्तौ च) G2 (first time) युक्त, (second time) युक्ता (sic) (for वक्ता) —After l 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 read 26^{ab}, repeating it in its proper place —(l 8) Ś1 D5 5-7 पितु (for प्रिय) Dg1 T M2 बभूव गुणवत्तर D1 बभूव तस्य भूषण, D3 बभूव गुणसागर Cg as above —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat lines 9-10 after 2 2 23 followed by 18 —(l 9) Dt1 (first time) G1 (both times) M1 (first time) Ct सर्वं, M3 (first time by corr) सम्यं, Cg सम्यग् (as above) G3 -वेद (metathesis) (for -वेद) —(l 10) G2 M2 (both first time) [अ]स्त्रेषु (for [अ]स्त्रे च) M2 (first time) [अ]पि च (for पितु) All MSS (second time) सर्ववेदषु (M1 [ed]°वे च) शुचि श्रेष्ठो (for the prior half)]

18 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M2, cf v l 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read 18 here for the first time repeating it after the second occurrence of lines 9-10 of 14* —^{a}) D2 जनो (for -जन) —^{b}) D1 Cr सत्यवान् (for °वाग्) D1 जन (for ऋजु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) अदीनात्मा महामति (Dg1 G M1 °धृति) —D2 om 18^{a}-19^{b} —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) द्विजैर् (for वृद्धैर्) Dm1 G3 (both both times) अपि (for अभि) Ś1 D1-7 (D3 om) वृद्धैरपि विनीतैश्च —^{d}) Ś1 D1-7 (D3 om) समर्थो धर्मनैपुणे (D1 7 °णो), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) श्रेष्ठैर्धर्मार्थनैपुणो

धर्मार्थकामतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥ १९
शास्त्रज्ञश्च कृतज्ञश्च पुरुषान्तरकोविदः ।
यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २०
आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ।
श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु प्राप्तो व्यामिश्रकेष्वपि ॥ २१
अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतन्त्रो न चालसः ।
वैहारिकाणां शिल्पानां विज्ञातार्थविभागवित् ॥ २२
आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनाम् ।
धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसंमतः ॥ २३
अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ।
अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरासुरैः ॥ २४
अनसूयो जितक्रोधो न दृप्तो न च मत्सरी ।
न चावमन्ता भूतानां न च कालवशानुगः ॥ २५

G 2 1 15
B 2 1 31
L 2 3 20

19 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 D2 om 19^ab (cf v l 18) —^a) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 (D5 om) T G1 Cr m g धर्मकामा(D4 °शास्त्रा)र्थतत्त्वज्ञ —^b) Ś1 D1-7 (D5 om) स्मृतिमान्धर्मकोविद —D1 6 om 19^cd —^c) Ś1 D2 5 7 समुदाचारे (for समया°) —^d) Ś1 D 4 7 सुविकल्पे(D1 7 °ल्पो) (for कृतकल्पो) —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-5 7 T3 G M1-3 ins after 19 D1 6 after 19^ab T1 3 after 21^cd which they read after 19

15* स्मितपूर्वाभिभाषी च सत्यवाग्व्यवसायवान् ।
निभृतः संवृताकारो गुप्तमन्त्रः सहायवान् ।
अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ।
दृढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचाः ।
निस्तन्द्रीरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् । [5]

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1-3 om l 1 —(l 1) D1 3 5 6 (marg) क्षान्तो(D4 °न्ते)ऽयं (for सत्यवाग्) —After line 1 Ś1 D2-5 7 read lines 15-16 of 20* —D6 om line 2 —(l 2) Dm1 D1 4 7 संवृतात्मा(Dm1 °त्मा)तो (for संवृताकारो) Ś1 निभृत संस्कृताचारो (for the prior half) Ctp गुप्तमित्रे —(l 3) Ś1 D1-7 सानुक्रोश: कृतज्ञश्च (for the prior half) Ś1 D2 7 त्यागी (for त्याग) —(l 4) Cmp स्थिरप्रज्ञ G1 दृढमतिर्दृढप्रज्ञो (for the prior half) Dd1 Dm1 G1 2 M3 Ct दुर्वच: Cm g as above (for °चा) Ś1 D2 4 गुणग्राही न दूषक , D1 2 6-7 गुणग्राहकु(D5 °ग्राहक D4 7 °ग्रान)धारक (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 7 निस्तन्द्रो वि(Ś1 °दोषि) प्रमत्तश्च D1 3 निस्तन्द्री धाम° D3 नित्य धीरोऽ° D4 निस्तन्द्री च प्र°, Cg as above (for the prior half) D3 नैव, D4 निर्दोष (for स्वदोष) D7 om (hapl) परदोष]

20 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 Ś1 D1 2 om 20^ab G1 om 20^cd —^c) D3 om तुप्र, D7 om (hapl) हानुग्र Ś1 D4 6 परिग्रहानु (D1 5 °ह) (for य प्रग्र°) D2 3 परिग्रह सर्वसैन्ये हि (hypm) —^d) Ś1 D3 6-7 सर्वेक्षिता(D7 °क्षते) (for विचक्षण) D1 3 दृढ सैन्यसंग्रह —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 after 20^ab) M1-3 ins.

16* शास्त्रसंग्रहणे श्लाघ्यविधिग्रहस्य च ॥

[Dt1 T1 Ct शस्त्रसंग्रहणे, Dd1 °हे प्रग्रहणे Ctp °ग्रहणे (for the prior half)]

while Ś1 D1-4 6 7 read 16 and D5 ins lines 9 10 of 20* after 20

21 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21 after 16 —^a) Ś1 D1 7 अर्थे; D1 3 6 आय (for आय) D6 धर्मकाण्यप्युपायज्ञ —^b) G1 सहृष्ट (for संदृष्ट) G2 M1 Cm °कर्मकृत्, Cg as in text (for °विद्) Ś1 D1-7 धर्मेणावेक्षते(D5 °विक्षित , D3 °वेक्षिता) सदा —D1 3 om 21^cd —^c) Ś1 D1-7 श्रैष्ठ्यं (D4 7 श्रेष्ठ) चा(D3 धा, D7 स्वा)थप्रदानेन —^d) Ś1 D1-7 प्राप्तो(Ś1 °प्ति)न्यायादि(D1 7 °म) वेषु च

22 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 —^a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मसंक्लिष्य, D1-2 मसंक्ले(D3 °क्ले)ष्य (for च संगृह्य) Ś1 अर्थधर्मविसंक्लेश्य D6 7 °र्मावस(D7 °श)फश्च —^b) Ś1 सत्ये D2 3 तद्ज्ञो (for °तन्त्रो) D5 नालस (for चा°) D6 सुखतन्त्रे न लालस D6 °तन्त्रे चालस —After 22^ab Dm1 ins राम —^c) D3 4 कार्याणां (for शिल्पानां) Ś1 D1 6 वैरिका(D1 °हारि)णां च कार्याणां —^d) Ś1 D1 3 विज्ञानार्थी(D7 °र्थो) य(D1 त) थार्थवित्, D1-3 5 6 °तार्थो यथार्थवित्

23 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 —^a) Ś1 D1-4 6 7 आरोहा(D1 °हो) च विने(Ś1 °नी)ता च, D3 आरोहणे च(वि)नेता च —D6 reads 23^ab 24^ab in marg —^cd) D1-2 श्रेष्ठो D3 शास्त्रैर् (for श्रेष्ठो) D1 7 °संमत (for °संमत) D4 लोकानामतिसंमत (for ^d) D5 धनुर्वेदविदां शास्त्रविद् लोकेषु संमत

24 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 D5 reads 24^a in marg (cf v l 23) —^a) G1 अभिपेता D3 प्रवता (for प्रहर्ता) —^b) D1 सेनानय; D1 सेनामय (for °नय) —T3 om 24^cd T1 2 read 24^cd after 19 —^c) D3 आपदध्य (s c) —^d) D6 सर्वैर् (for क्रुद्धैर्) —After 24^cd, T1 2 ins 15*

25 For substitution in Ñ2 V1 B1-3 M4 cf v l 16 —^a) Ś1 D1-7 अन(D1 2-4 °सू)सूय —^b) Ś1 D1-6 7 न दृप्तो D6 [s]मुद्देश (for न दृप्तो) D2 (gloss)

G 2 1 5
B 2 1 15
L 2 3 8

स हि नित्यं प्रशान्तात्मा मृदु पूर्वं च भाषते ।
उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५

कथंचिदुपकारेण कृतेनैकेन तुष्यति ।
न स्मरत्यपकाराणां शतमप्यात्मवत्तया ॥ १६

शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्च सज्जनैः ।
कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥ १७

कल्याणाभिजनः साधुरदीनः सत्यवागृजुः ।
वृद्धैरभिविनीतश्च द्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ १८

[D1 • 7 तुष्टुः (for तुष्टुः)]

while Ñ2 B1 • M2 ins an addl colophon after 14 D4 ins it after the first occurrence of 13^{ab} [*Kanda name* B1 2 आदिकाण्ड, M3 बालकाण्ड —*Sarga name* Ñ2 B1 2 भरतस्य मातामहगृह(B2 °पुर)गमन(B1 °प्रवेश) D6 भरतमातामहगमन —*Sarga no* Ñ2 79 B2 80 M2 76]

which is followed by a passage given in App I (No 4) in Ñ2 B1 2 D4

15 M4 om 15^{ab} (cf v l 10) D1 om 15 —^{ab}) Dg1 Dd1 Dm1 T G2 3 M2 3 Cg हु, Dt1 G1 om (subst) D1 ह, Cm च (for हि) Ś1 D1 5 6 मद्(D5 मत) युक्त, D2 सदा युक्तं, D3 7 धर्मयुक्त (for मृदु पूर्वं) Dg1 G1 प्र (for च) Ñ2 V1 B1 2 स हि सर्वं जन नित्य मधुर मृदु चाब्रवीत्. —After 15^{ab}, Ś1 D1 3 5-7 read 26^{ab} —Ś1 D1-3 5-7 om 15^{cd} —^{c}) G1 3 पुरुष (sic) (for प°) —^{d}) Ñ2 B1 2 नोवाचाप्रियमप्यपि, V1 रामो चाप्रिय * *

16 For 16^{a}–29^{b} Ñ2 V1 B1 2 M4 (16 = lines 3-4 18^{a}–29^{b} = lines 5-21) subst 20* Ś1 D1-4 6 7 read 16 after 20 D5 after line 10 of 20* —^{a}) Dt1 कदाचिद् (for कथं°) —^{b}) Dd1 [ए]के , G1 [ए]कहि (for [ए]कन) Ś1 D1-7 यस्यचित् (for तुष्यति) —^{d}) Dt [आ]त्मचित्तया, D5 G3 [आ]त्मवत्सया —After 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21

17 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 —after l 8 of 14*, Ś1 D1-4 (after 13*) 6 7 read 17 —^{ab}) Dd1 Dm1 T1 3 G2 M3 वयोवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैश्च (by transp) T2 वयोधर्मज्ञान°, G3 वयोवृद्धै शील° Ś1 D1-7 शीलविद्या(Ś1 D1 4 °वृद्धा°)योवृद्धान्ज्ञानवृद्धांश्च सज्जनान्. —^{c}) Ś1 D1-7 कथ(D5 सद)यामास सर्वित्यम् —^{d}) Ś1 (*sup lin*) D4 अस्त्रयोग्यकथांतरे (Ś1 [orig10] °गुनेषु°) D1 2 अथ विद्यासु चांतरे; D3 5 °ज्ञाने सु चा(D5 °कथां) तरे; D6 7 °योग्यान्गुनैपुणान् —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins lines 3 7 of 20* after 17 and cont Ś1 D1-3 5-7 ins l 8 only after 26^{ab}; V3 ins lines 2-3 only after l 22 of 20*

14* दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्यं प्रग्रहवाञ्शुचि ।
कुलोचितमतिः क्षात्रं धर्मं स्वं बहु मन्यते ।
मन्यते परया कीर्त्या महत्स्वर्गफलं ततः ।
नाश्रेयसि रतो यश्च न विरुद्धकथारुचि ।
उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा । [5]
अरोगस्तरुणो वाग्मी वपुष्मान्देशकालवित् ।
लोके पुरुषसारज्ञ साधुरेको विनिर्मित ।
वह्निश्वर इव प्राणे बभूव गुणत प्रिय ।
सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्साङ्गवेदवित् ।
इष्वस्त्रे च पितु श्रेष्ठो बभूव भरताग्रज । [10]

[(l 1) T2 नियमवान् (for प्रग्रहवान्) —(l 2) V2 कुलोचितमपि (for °मति) V2 धर्मेण Dt1 स्व धर्मं (by transp) Dd1 स्वधर्मं Dm1 सुधर्मं, Cg धर्मं स्व (as above) —(l 3) T2 प्रीत्या (for कीर्त्या) V1 परया मन्यते प्रीत्या (for the prior half) V1 स्वर्ग (for तत°) —(l 4) Dm1 G3 परो (for रतो) Dd1 Dm1 G1 3 नित्य Cg विराट् (for यश्च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat l 5 after l 2 of 55*.—(l 5) Dt1 °युक्तीनां (for °युक्तौ च) G3 (first time) युक्त, (second time) युक्ता (sic) (for वक्ता) —After l 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 read 26^{ab}, repeating it in its proper place —(l 8) Ś1 D2 3 7 पितु (for प्रिय) Dg1 T M2 बभूव गुणवत्तर D1 बभूव तस्य भूषण, D3 बभूव गुणसागर Cg as above —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat lines 9-10 after 2 2 23 followed by 18 —(l 9) Dt1 (first time) G3 (both times) M1 (first time) Ct सर्वं, M3 (first time by corr) सम- Cg सम्यग् (as above) G3 -वेद (metathesis) (for -वेद) —(l 10) G3 M3 (both first time) [अ]स्त्रेषु (for [अ]स्त्रे च) M3 (first time) [अ]स्त्रे च (for पितु) All MSS (second time) सर्ववेदेषु (K[ed] °वे च) मुनि श्रेष्ठो (for the prior half)]

18 For substitution in Ñ2 V1 B1 2 M4 cf v l 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read 18 here for the first time repeating it after the second occurrence of lines 9-10 of 14* —^{a}) D5 कार्य (for -जन) —^{b}) D1 Cr सत्यवान् (for °वाग्) D1 जन (for ऋजु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) अदीनात्मा महामति (Dg1 G M1 °धृति) —D1 om 18^{c}–19^{b} —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 (all second time) द्विजैर् (for वृद्धैर्) Dm1 G3 (both both times) अपि (for अभि) Ś1 D1-7 (D1 om) वृद्धैरपि विनीतश्च —^{d}) Ś1 D1-7 (D1 om) सम्यक् धर्मनैपुणं (D1 7 °णैः), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) श्रेष्ठैर्धर्मार्थनैपुणैः

धर्मार्थकामतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥ १९
शास्त्रज्ञश्च कृतज्ञश्च पुरुषान्तरकोविदः ।
यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २०
आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ।
श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु प्राप्तो व्यामिश्रकेष्वपि ॥ २१
अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतन्त्रो न चालसः ।
वैहारिकाणां शिल्पानां विज्ञातार्थविभागवित् ॥ २२
आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनाम् ।
धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसंमतः ॥ २३
अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ।
अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरासुरैः ॥ २४
अनसूयो जितक्रोधो न दृप्तो न च मत्सरी ।
न चावमन्ता भूतानां न च कालवशानुगः ॥ २५

G 2 1 15
D 2 1 31
L 2 3 20

---

19 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 D3 om 19^ab (cf v l 18) —^a) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 (D3 om) T G1 Cr m g धर्मकामा(D2 °शास्त्रा) र्थतत्त्वज्ञ —^b) Ś1 D2-7 (D3 om) स्मृतिमान्धर्मसंवित् —D1 4 om 19^cd —^c) Ś1 D5 6 7 समुदाचारे (for समया°) —^d) Ś1 D2-6 7 सविकल्पे(D4 7 °ल्पो) (for कृतकल्पो) —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-5 7 T1 G M1-3 ins after 19 D1 4 after 19^ab, T2 3 after 24^cd which they read after 19

15* स्मितपूर्वाभिभाषी च सत्यवाग्व्यवसायवान् ।
निभृत संवृताकारो गुप्तमन्त्र सहायवान् ।
अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ।
दृढभक्ति स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचाः ।
निस्तन्द्रीरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् । [5]

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G M1-3 om l 1 —(l 1) D3.5 6 (marg) क्रुद्धे(D4 °द्धे)षु (for सत्यवाग्) —After line 1, Ś1 D2-5 7 read lines 15–16 of 20* —D4 om line 2 —(l 2) Dm1 D2-6 7 संवृतात्मा(Dm1 °त्मा)तो (for संवृताकारो) Ś1 निभृत संवृताकारो (for the prior half) Ct̃p गुप्तविधि —(l 3) Ś1 D2-7 स्वयुद्धेन कृतज्ञश्च (for the prior half) Ś1 D2-7 त्यागे (for त्याग) —(l 4) Cmp स्थिरमति, G1 दृढभक्तिस्थिरप्रज्ञो (for the prior half) Dd1 Dm1 G1 3 M1 Ct दुर्वच, Cm g as above (for °चाः) Ś1 D3 6 गुणग्राही न दुर्वचः, D2 3.5-7 गुणग्राहा(D4 °ग्रोन D6.7 °हान)युक्त (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 5 निस्तन्द्री(Ś1 °न्द्रि) D3 5 निस्तन्द्री चाप्र° D2 निस्तन्द्री ह्य°, D6 निस्तन्द्रो न प्र°; Cg as above (for the prior half) D2 स्व°ज्ञः; D6 स्वेष्टवित् (for स्वदोष) D7 om (hapl) परदो]

20 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 Ś1 D1-7 om 20^ab, G3 om 20^cd —^a) D3 om तुल्य D7 om (hapl.) कृतज्ञ Ś1 D2-4 परिग्रहानु (D4 5 °ह) (for य प्रग्र°) D1 3 परिग्रह सर्वेषां हि (hyprn.) —^d) Ś1 D2-5 7 सर्वेक्षिता(D5 °क्षते) (for विचक्षण) D1 3 च नुहिप्रवृत्त्यधिकमात्मनः —After 20, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 after 20^ab) M1-3 ins.

16* सर्वोत्पत्तिपरिधानेऽपि स्यात्प्रविशिष्टस्य च ॥

[Dt1 T1 Ct मत्संप्रहानुग्रहणे, Dd1 °ह ग्रहणे, Ct̃p °ग्रहणे (for the prior half)]

while Ś1 D1-4 6 7 read 16 and D5 ins lines 9–10 of 20* after 20

21 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 Ś1 D1-4 6 7 read 21 after 16 —^a) Ś1 D2 7 अर्थ ; D1-3 5 कार्ये (for आय) D4 धर्मकामव्ययनुपायज्ञ —^b) G1 सदृष्ट (for संदृष्ट) G2 M1 Cm धर्मसंवित् ; Cg as in text (for °वित्) Ś1 D1-7 धर्मशास्त्रेषु(D3 °ति वित ; D5 °क्षिता) सदा —D1 3 om 21^cd —^c) Ś1 D2-7 श्रेष्ठं (D4 7 श्रेष्ठ) चा(D3 चा, D7 स्या)र्थसमुदायेन —^d) Ś1 D2-7 प्राप्तो(Ś1 °प्तिं)व्यवसायि(D3 7 °म) केषु च

22 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 —^a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भवाञ्छिद्रस्य D1-4 भवद्धे (D5 °द्धे)इय (for च संगृह्य) Ś1 अर्थधर्मावसंरक्ष्य । D1 7 °मावस(D1 °ह)चश्च —^b) Ś1 -सत्ये, D1 3 -संद्रो (for -तन्त्रो) D3 क्वालस (for चा°) D4 सुराचार्ये न वालस ; D6 °त्तवे चालस —After 22^ab Dm1 ins राम —^c) D2-5 कायाणां (for वैहारिका) Ś1 D3 6 वैरिका(D4 °हारि)णां च कायाणां —^d) Ś1 D2 7 विज्ञातार्थी(D7 °र्थो) च(D4 त) चापवित् ; D1-3 5.6 °तार्थी यथार्थवित्

23 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 —^a) Ś1 D2-4 6 7 आरोहणे(D4 °हे) च विने(Ś1 °नी) ता च; D3 आरोहणे च वि)नेता च —D4 reads 23^c–24^a in marg. —^cd) D1-3 श्रेष्ठ D6 सर्वेषु (for श्रेष्ठो) D1 3 -संयम (for -संमत) D6 लोकानामतिरथित (for ^d) D3 धनुर्वेदविदां शास्त्रविदां लोकेषु संमत

24 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16. D1 reads 24^a in marg (cf v l 23) —^a) G2 अभिरक्षिता D3 प्रहर्ता (for प्रहर्ता) —^b) D3 नयत्वज्ञ ; D3 सेनानय (for °नय) —T1 om 24^cd, T2 3 read 24^cd after 19. —^c) D3 अप्रधृष्य (s c) —^d) D3 क्रुद्धैः (for क्रुद्धै) —After 24^cd, T2 3 ins 15*

25 For substitution in Ñ2 V1 B1 3 M1 cf v l 16 —^a) Ś1 D1-4 स्व(D1 3 4 °सू)यक, —^b) Ś1 D2-4 7 न दृप्तो; D3 (s) दुरात्मा (?र न दप्त) D3 (s s)

G 2 1 16
B 2 1 31
L 2 3 21

एवं श्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तः प्रजानां पार्थिवात्मजः ।
संमतस्त्रिषु लोकेषु वसुधायाः क्षमागुणैः ।
बुद्ध्या बृहस्पतेस्तुल्यो वीर्येणापि शचीपतेः ॥ २६
तथा सर्वप्रजाकान्तैः प्रीतिसंजननैः पितुः ।
गुणैर्विरुरुचे रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभिः ॥ २७
तमेवं वृत्तसंपन्नमप्रधृष्यपराक्रमम् ।
लोकपालोपमं नाथमकामयत मेदिनी ॥ २८
एतैस्तु बहुभिर्युक्तं गुणैरनुपमैः सुतम् ।
दृष्ट्वा दशरथो राजा चक्रे चिन्तां परंतपः ॥ २९

परोक्षयासहन मत्सर (for मत्सरी) —^{cd}) Dt1 [अ]वशेषश्च (for चारमन्ता) Ś1 D1-7 भूत्वाना (for भूवाना) and मृत्य (for काल) ❀ Ct सिद्धनामिति पाठे सिद्धा देवभेदा इति कतकवृद्। ❀ —After 25 Ś1 D1-7 read 2 2 29^{ab} and then ins

17* सितयागपि कार्येषु सक्ता वाचस्पते सम ।

26 For substitution in Ñ1 V1 B1.2 M4 cf 1 1 16 D4 om 26^{ab} Ś1 D1-3.5.7 read 26^{ab} after 15^{ab} Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 read it for the first time after l 7 of 14* —^{a}) Ś1 D1-7 (D4 om) नित्य (D6 °स्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 (all first time) स तु (for एव) Ś1 D6 T2 (second time) श्रेष्ठ, D6 युक्तैर्, G2 (first time) ज्येष्ठैर्, Cg as in text (for श्रेष्ठैर्) —^{b}) Ś1 D1.3.5.7 प्रज्ञायान् (for प्रजानां) D3 मूर्तिमानिव मन्मथ —After 26^{ab} Ś1 D1.3.5.7 ins l 6 of 14* —^{c}) Ś1 D1-7 लोकप्रियत्वे चन्द्रस्य —^{d}) D7 M3 वसुधाया D1.2 क्षमो गुणै —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 repeat 26^{cd} after 45* —^{e}) Ś1 D2.3 धीय (Ś1 °र्य) च स्यात्, Dt1 Dd1 Dm1 M1.3 (both times) वीर्ये चापि, D4 वीभषा स्यात्, D6 वीर्य चैव (for वीर्येणापि) G1 (first time) शतक्रतो (for शचीपते) D1.7 वीर्ये च स्याच्चापि, D6 तल्येनानुपम सदा —After 26 Ś1 D1-7 ins

18* लोके सत्यायमानाना प्राज्ञ सर्वमनुप्मताम् ।

[D7 (before corr as above) 3.7 लोक (for लोके) D4 लोकसत्येयमाना (for the prior half) D1.3 प्राज्ञ D4 प्राज्ञ, D7 श्रेष्ठ (for प्राज्ञ) D1.3 मनुष्माता (for °तानाम्)]

which is followed by l 4 of 20*

27 For substitution in Ñ2 V1 B1.2 M4 cf 1 1 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat 27-28 after 55* —^{a}) M3 (second time) om सर्वप्रजाकान्तै Ś1 D1.3.7 सतै सर्वै, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) (all second time) हृ(Dg1 हा)तै सर्व, Dm1 (first time) यथा सर्व, D3 सर्व स्वरै (for तथा सर्व) D3 प्रजाकामै (for °कान्तै) —^{b}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 (all second time) गुणा (for पितु) D3 प्रीति संजनन प्रभु —^{c}) Dg1 (second time) विराजते Dt1 G1 (both second time) विरोचते (for विरुरुचे) —^{d})

Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 (second time) G3 (first time) दीप्तै, D2.5 T2 (second time) दीप्त (for दीप्त)

28 For substitution in Ñ2 V1 B1.2 M4 cf 1 1 16 and repetition in Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cf 1 1 27 —^{a}) Dt1 (second time) Dm1 D5.6 M3 एव (for एव) D2 Cg मत (for वृत्त) —^{b}) Ś1 D1-7 T G M1-3 (all except Ś1 D1-7 second time) राम सत्य, Dd1 Dm1 G3.5 M1 (all first time) अप्रमेय, Cg as in text (for °धृष्य) —^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 M1.2 (all first time) -कायोपमा Cg as in text (for पाले°) ❀ Cg उप समीपे मा लक्ष्मी सीतारूपा यस्य स उपम । लोकपालश्चासावुपमश्चेति समास । ❀ D2.3 T3 (second time) रामम् (for नाथम्) —^{d}) D3 (before corr) मेदिनीं —After 28 Ś1 D1-4.6.7 ins

19* अनुरक्ता प्रजास्ता हि सानुक्रोशो प्रजाहितम् ।
स प्रेक्ष्य सुमहोत्साहं धर्मं च परिपालने ।
वृद्धे श्रुतगुणोपेतैरासीद्धर्मार्थतत्पर ।
स तं बाल्यात्प्रभृत्येव नृपति समयोजयत् ।
स्वभावेन विशुद्धेन सर्वशास्त्रागमेन च ।   [5]
सोऽभवत्सर्वभूतानामधिको गुणवत्तया ।

[(l 1) Ś1 D4.7 त हि D3 ताभि D6 ताहि (for ता हि) D2 अनुरक्त प्रजानां हि (for the prior half) —(l 2) D4 स वीक्ष्य (for स प्रेक्ष्य) D3 सुमनोत्साह (for °होत्साहं) D3 संप्रेक्ष्य सुमनोत्साह (for the prior half) Ś1 सर्व D6 दृष्ट (s c) (for दृष्ट) D6 प्रतिपालने —(l 3) Ś1 D1.7 वृ(°द्ध) [v]द्धैर्, D3 वृद्धै श्रुतै (for वृद्धे श्रुत) —(l 4) D1.3 ते हि D1.4.7 तं हि D6 तौ हि (for स तं) D4 बाल्यात् —(l 5) D1 विशुद्धेन (for °शु°) —(l 6) D1.3.6 अभवत् (for सोऽभव°) D6 गुणवत्तया (for °वत्ता)]

On the other hand D4 ins lines 19-21 of 20* after 28

29 For substitution up to 29^{ab} in Ñ2 V1 B1.2 M4 cf 1 1 16 —^{a}) Ś1 D1-4.6.7 सर्वै (for एतैस्तु) —^{b}) D4 मनवर्यै, D6 अनुपमै (for °पमै) D6 सुतं (for सुतम्) —Ñ2 V1 B1.2 M4 subst for 16^{a}-29^{b}, Ś1 D1-7 ins, l 4 after 18* and Ś1 D6 1.7 ins lines 15-16 after l 1 of 15*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins, lines 3-7 after 17, D4 ins lines 9-10 after 20 lines 19-21 after 28 and subst l 23 for 29^{ab}

एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि संपरिवर्तते ।
कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियम् ॥ ३०

वृद्धिकामो हि लोकस्य सर्वभूतानुकम्पनः ।
मत्तः प्रियतरो लोके पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ ३१

G 2 1 20
B 2 1 35
L 2 3 37

20* ज्ञानशीलवयोवृद्धैर्गुणवद्भिः सदा नरैः ।
स कथां योजयामास मैत्रीं सगतश्चैव च ।
विद्वानुदारो मेधावी पूर्वभाषी प्रियंवदः ।
वीर्यवांश्च च वीर्येण महता स्वेन गर्वितः ।
न चानृतकथो धीमान्वृद्धानां प्रतिपूजकः । [5]
नित्यानुरक्तप्रकृतिः प्रजानामनुरञ्जकः ।
सानुक्रोशो जितक्रोधो ब्राह्मणप्रतिपूजकः ।
दीनानुकम्पनो धीमान्प्रियवागनसूयकः ।
कुलक्रमागताचारः राज्यधर्मेर्गलस्पृहः ।
राज्यलाभादपि प्रियं मेने विद्यागमं परम् । [10]
दयावान्सर्वभूतेषु शरण्यः शरणैषिणाम् ।
दाक्षानुगोप्ता साधूनां शरणागतवत्सलः ।
कृतमप्युपकारी च कृतज्ञः सत्यसंगरः ।
गुणज्ञो गुणवांश्चैव धर्मात्मा दृढनिश्चयः ।
भर्तृवैभृशो दक्षश्च क्रियासु प्रतिपत्तिमान् । [15]
सुतोऽसमर्थे सुहृद्वाक्यवादी प्रियंवदः ।
प्राणात्ययादपि धैर्यं येन वर्जितमपि महात्मना ।
अपि वा दर्पितान्भोगान् सु सत्य करानन ।
वस्तु दैन्यं विमृत्र्वतिष शीलसम्पद ।
महायशा महोत्साहो महात्मा गुणवत्सलः । [20]
तेजस्वी च क्षमावांश्च सोमवत्प्रियदर्शनः ।
दुर्दम्य मत्तेरद्धिश्च सत्रुतुदिवाम्बर ।
एभिर्गुणगणैर्युक्तमन्यैश्चानुपमद्युतिम् ।

[M1 damaged for l. 1-2 —(l. 3) V1 partly damaged. Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 बुद्धिमान्मधुरभाषी (for the prior half) —(l. 4) D3 [illegible] D3 [illegible] T [illegible] (for च) G1 [illegible] (for च) V1 D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-3 T1-3 G M [illegible] (for [illegible]) —(l. 5) V1 B1-4 [illegible] (B1 [illegible] B3 [illegible]) V1 [illegible] D1 [illegible] Ct as above (for न चानृत) Dm1 [illegible] M1-3 [illegible] (for कथो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] (for धीमान्) C [illegible] (for the prior half) [illegible] —(l. 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] D1 T G2 M1-3 [illegible] Dm1 [illegible] —(l. 7) [illegible] —(l. 8) [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for [illegible]) —M1 om lines 9-10. —(l. 9) Ñ1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 10) V1 B1 [illegible], L1 D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the post. half) —After l. 10 D1 reads st. 16 —(l. 11) V1 [illegible] —(l. 12) M1 [illegible] (for [illegible]) V1 M1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 14) V1 [illegible] (for [illegible]) —Ś1 D1-3 read lines 15-16 after l. 2 of 15* —(l. 15) D1 (gloss) [illegible] (for [illegible]) —(l. 16) Ś1 D2-4 [illegible], Ñ1 [illegible], V1 [illegible] B1 D1 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 B1 अनु (for अपि) B1 (gloss) [illegible] —(l. 17) V1 [illegible] (by pm) (for प्राणात्ययात्) V1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 18) Ñ1 [illegible] V1 [illegible] M1 [illegible] —(l. 19) B1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) V1 M1 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 20) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) M1 महोत्साहो महायशा (by transp.) B1 D1 गुणवत्सल (D1 [illegible]) (for [illegible]) Ñ1 [illegible] (for the post. half) —(l. 21) V1 [illegible] (for the prior half) —(l. 22) V1 [illegible] (for [illegible]) —After l. 22 V1 ins. lines 2-3 of 14* —(l. 23) Ñ1 V1 [illegible] (for [illegible]) D1 M1 [illegible] (for the prior half) V1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 V1 [illegible] (for [illegible])]

—[a]) Ñ1 V1 B1 [illegible] (for राजा) Ś1 D1-4 [illegible] राजा दशरथः, D1 M1 [illegible] दशरथो —[b]) M1 transp. [illegible] and [illegible] Dg1 (before corr.) [illegible], Dd1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-4 [illegible] Ñ1 V1 B1 D1 M1 [illegible] (M1 [illegible]) [illegible] —After 29 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4 S (except M1) ins.

21* तस्य बुद्धिरियं [illegible] वृद्धस्य [illegible] ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) [illegible] (for the prior half) [illegible] D1 [illegible]]

Ś1 D1-4 cont.; Ñ1 V1 B1 D1 M1 ins. after 29

22* चिन्तयामास [illegible] ।
यौवराज्ये सुतं राममभिषेक्तुम् [illegible] ।

Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M1) cont. after 21*

23* [illegible] राजा [illegible] ।

30 [a]) D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-4 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible], Ñ1 V1 B1 D1 M1 [illegible] (V1 [illegible] M1 [illegible]) [illegible] G1 [illegible] —[b]) Ñ1 V1 B1 M1 [illegible], D1 G1 M1 [illegible] D1 [illegible] Cm g as in text (for हृदि सं) Ś1 D1-4 [illegible] G1 [illegible] —[c]) Ś1 D1 [illegible] D1-4 [illegible] (for नाम सुतं) D1 [illegible] D1 (with Cm) [illegible] (for द्रक्ष्यामि) —[d]) Ś1 D1-4 [illegible] (D1 [illegible]) G1 [illegible] (for [illegible]) —For 30[cd], V1 B1 D1 M1 subst.

24* [illegible] राजा [illegible] ।

[D1 M1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (for the post. half)]

31 [a]) Ś1 D1-4 [illegible] (for लोकस्य) Ñ1 V1 B1 D1 M1 [illegible] (V1 M1 [illegible]) [illegible] —[b]) Ś1 Ñ1 V1

G 2 1 21
B 2 1 39
L 2 3 33

यमशक्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ।
महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ ३२
महीमहमिमां कृत्स्नामधितिष्ठन्तमात्मजम् ।
अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयाम् ॥ ३३
तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ ३४

B1 2 Dt1 D1 2 4 7 M4 -क्षपक, G3 M2 -क्षपिन —c) D5 मम, M4 मया (for मत्त) Ś1 प्रियवरो, D2 3 4 °तमो (for °वरो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 राम (for लोके) —d) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 प्रजाना स्वगुणैर्विभु

32 a) D2 मय (metathesis) (for यम) D6 शक्रोपमो (for शक्रसमो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 पराक्रमे शक्रसमो —b) D3 द्विजौ (for मतौ) —c) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 स्थैर्ये; Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 6 7 T1 2 G2 M1-3 धृत्या, D1 धैर्ये (for धृत्यां) —d) Ś1 D1-4 6 7 गाम्भीर्ये सागरोपम

33 a) D1 2 कुमारमह (by transp) V1 अभिषिक्त महात्मान —b) V2 स मे तिष्ठेत्तम्, D6 मसि°, D1 2 अभिषिक्त सम् (for °तिष्ठन्तम्) —D3 om 33cd —d) Ś1 D1-3 6 7 क्षीरम्, Ñ2 V1 B1 2 D5 सुखं (for यथा) M4 स्वर्गं मुरसम यास्यामि —Ś1 D1 2 6 7 ins after 33 D4 after 33ab

25* कुरुक्षेत्रमपि राज्य क्रम प्रत्र नियुज्य हि ।

[Ś1 D1 7 कुरु (for क्रम) D6 एव D3 च (for हि)]

—After the above D3 ins 27* and D3 reads an addl colophon [*Sarga name* रामप्रशंसा —*Sarga no* 3]

Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4-6 of 27* after 33 On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 33

26* इत्येवं विविधैस्तैस्तैरन्यपार्थिवदुर्लभैः ।
शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ।

[(l 1) [G1 2 M1-2 Ctp [र]ति (for [र]म) —(l 2) Dt1 T2 G1 M2 3 Ct लोकोत्तरैः, T2 °परैः Cm g as above (for °परैः) T लोके सर्वैर्गुणैः, G3 लोकत्रयेऽपि गुणैः (for the post half)]

34 Ñ1 V1 B1 2 M4 om from 34 up to 2 2 14ab D3 om 34ab —a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा राजा (Dm1 °जे), G2 3 M2 महातेजा Cg as in text (for °राजो) D1 2 समीक्ष्य स तदा राजा —b) M2 युक्त Dg1 Cg गुणैः, Ct as in text (for गुणैः), Ś1 D1 2 4 7 समुपेतं गुणैः गुणैः (D1 2 गुणैः गुणैः) —Ś1 D1 4-7 repeat 34cd after 46* D3 reads 34cd after 27* —c) Ś1 D1 7 (all first time) स हि संमन्त्र्य सचिवैः; Ś1 D1 3 4-7 (all second time) सह मन्त्र्य सचिवैः; D1 4 6 (all first time) स हि (D6 सह) निश्चित्य सचिवैः; D2 (first time) सहितश्चैव सचिवैः —d) D1 (both times) 6 7 (last two both times) यौवराज्यम् (for युवराजम्) D1 4 6 (all second time) मभिषेचयत् (for ममन्यत) Ś1 D4 6 7 (all both times) यौवराज्यममन्यत —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4-7 T G M1-3 ins after 34 Ñ2 V2 B1 2 M4 ins lines 4-6 only after 33 D3 after 25*

27* दिव्यं पैतामहात्तस्मै च भीमं घोरपराक्रमं भयम् ।
मायवत्तेष्वथ मेधावी दशस्तं यामुनो धाम्नाम् ।
एवं विज्ञायतस्तस्य रामं प्रति महात्मन ।
तत्तस्य भ्रात मात्रेषा विज्ञाय गुणवत्तरैरिहः ।
गुरवो मत्रिणश्चैव प्रत्ययं प्रीतिं गता हि मे । [5]
ततस्तु मत्रयामासुर्यौवराज्याभिषेचन ।
पूर्णचन्द्राननस्यास्य सदृशस्याम्नो गुणैः ।
लोके भियं रामस्य गुणवैर्यन्महात्मन ।
आत्मनश्च प्रजानां च श्रेयसा च विवेकेन च ।
काले कालं सर्वोत तत्र तत्रहितावृत । [10]
अर्हत्येव हि धर्मात्मा यौवराज्यं महाबल ।
समर्थः सर्वकार्येषु मन्त्रज्ञ प्रज्ञावान् ।
एवं समस्त सहिता वसुंधराम् गुणम् ।
राजधर्मेण धर्मज्ञ पृथिवीं संप्रशासितुम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 दिव्यानैः घृणैः च (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 घोरम् D3 भीमम् (for भीम च) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 तत्रच; Ś1 D1 2 7 ह, D2 T1 2 G M1-3 च, D6 स (for च) D2-3 7 मतेन (for °ते न) G1 स्वर्ग (metathesis) G2 [आ]त्मनं (for धाम्नाम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om lines 3-6 D3 om lines 3-5 Ñ2 V2 B1 2 M4 read lines 4 6 after st 33 —(l 4) Ñ2 V1 B1 D5 तस्य D3 तस्येव (for तस्य) V1 D5 विज्ञाय मात्रा (by transp) D3 विज्ञाय द्वर्ये Ñ2 B1 2 गुणैः (B2 [in marg]गुरुः)ज्ञात्वा; D3 विधुना ज्ञाता; M4 गुणवत्तया (for ज्ञात्वेरिहः) —(l 5) D1 2 ज्ञानवान्; D3 मत्रयन् (for गता हि मे) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 देवमन्यमत्वा (for the post half) —(l 6) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 तत्कृते (for ततस्तु) D3 अभिषेचन (for °षेचन) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 मत्रयित्वा च निश्चित्य (D5 °त्य) (for the post half), —After line 6 D3 ins the line of 2 2 14cd and then cont

27(A)* ... [illegible]

—D3 om lines 7-12 —(l 7) T1 om from l 7 up to ... l 3 (lines 1-2 and 3-4 transposed) of 27*. D1 2 6 [स्व म M4 (र)]म (for [स्व ए]) ... D2 2 पूर्णेन्दुनिभवक्त्रस्य (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ... (T2 ...) D2 6 ... (for the post half) —(l 9) D1 2 4 T1 ... (for ...) D1 निश्चय (for विवेक) Dg1 D1 च, D1 वै (for

तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितगुणं ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ 2 1 34

G 2 1 21
B 2 1 39
L 2 3 33

यमशक्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ।
महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ ३२
महीमहमिमां कृत्स्नामधितिष्ठन्तमात्मजम् ।
अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयाम् ॥ ३३
तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ ३४

B1 2 Dt1 D1 2 4 5 M1 कपक, G2 M2 कंपित —^c) D5 मम; M1 मया (for मत्त) Ś1 प्रियकरो, D2 3 4 °समो (for °त्तरो) Ñ2 V1 B1 4 D5 M4 राम (for लोके) —^d) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 प्रजाना स्वगुणैर्विभु

32 ^a) D2 मय (metathesis) (for यम) D6 शक्रोपमो (for शक्रसमो) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 पराक्रमे शक्रसमो —^b) D3 द्वितौ (for मतौ) —^c) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 स्थैर्ये, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 6 7 T1 2 G2 M1-3 धृत्या, D1 धैर्ये (for धृत्या) —^d) Ś1 D1-4 6 7 गाम्भीर्ये सागरोपम

33 ^a) D1 4 इमामहं (by transp) V1 अभिषिक्त महात्मानं —^b) V2 स मे तिष्ठन्तं, D2 अधि°, D4 7 अभिषिक्तम् (for °तिष्ठन्तम्) —D4 om 33^cd —^d) Ś1 D1-3 6 7 जीवम्, Ñ2 V2 B1 2 D5 सुख (for यथा) M4 स्वर्गं सुखम् आप्नुयात् —Ś1 D1-3 6 7 ins after 33 D4 after 33^ab

25* कुलक्रमागत राज्यं क्रम एव नियुज्य हि ।

[Ś1 D1 3 कुल (for क्रम) D6 एव D3 च (for हि)]

—After the above D2 ins 27* and D3 reads an addl colophon (*Sarga name* रामप्रशंसा —*Sarga no* 3)

Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4-6 of 27* after 33 On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 33

26* इत्येवं विविधैस्तैस्तैरन्यपार्थिवदुर्लभैः ।
शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ।

[(l 1) T G1 2 M1-3 Ct^{p} [इ]त्येवं (for [इ]ति) —(l 2) Dt1 T2 G1 M1 2 Ct लोकोत्तरैः, T2 °त्तरो Cm^{g} as above (for °रैः) T3 लोके सर्वोपदे शुभे, G2 लोकाभिनेयैः गुणैः (for the post half)]

34 Ñ2 V2 B1 2 M4 om from 34 up to 2 2 14^{ab} D2 om 34^{ab} —^a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा राजा (Dm1 °जो), G1 2 M2 महातेजा Cg as in text (for °राजो) D1 2 समीक्ष्य स तदा राजा —^b) M2 युक्त Dg1 Cg गुणैः; Ct as in text (for गुणैः), Ś1 D1 2 4 7 समुदितं गुणैः गुणैः (D1 गुणैः गुणैः) —Ś1 D1 2 4-7 repeat 34^{cd} after 48* D1 reads 34^{cd} after 27* —^c) Ś1 D4 7 (all first time) स हि संमन्त्र्य सचिवैः, Ś1 D1 2 4-7 (all second time) सह संमन्त्र्य सचिवैः; D1 3 6 (all first time) स हि (D6 सह) निश्चित्य सचिवैः; D1 (first time) सहितश्च सचिवैः —^d) D1 (both times) 2 4 7 (last two both times) यौवराज्यम् (for युवराजम्) D1 4 6 (all second time) अमन्यत (for अमन्यत) Ś1 D2 4 7 (all both times) यौवराज्यममन्यत —Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4-7 T G M1-3 ins after 34 Ñ2 V1 B1 2 M4 ins lines 4-6 only after 33 D3 after 25*

27* दिव्य वैवाननरिक्षे च भौमं घोरमात्मनः भयम् ।
सञ्चयश्चेऽस्य मेधावी शरीरे चात्मनो जराम् ।
पूर्णचन्द्राननस्यास्य राम प्रति महात्मनः ।
ततस्य भाव भावज्ञा विज्ञाय जनकोऽपि हि ।
गुरवो मन्त्रिणश्चैव परां प्रीतिं गता हि ते । [5]
ततस्त मन्त्रयामासुर्यौवराज्यमभीप्सय ।
पूर्णचन्द्राननस्याथ सदृशस्यात्मनो गुणैः ।
लोके वियदे रामस्य श्रुयते परमात्मन ।
आसनश्च प्रजाना च श्रेयसा च प्रियेण च ।
काले काकुरि संयोगे तेन राजि स्यायुष । [10]
अहर्येव हि धर्मात्मा धीमान् महायशः ।
समर्थे सर्वगात्रेषु सत्यप्रतिष्ठम ।
एष समक्ष्य सहिता चतुर्दशास्य नृपम् ।
राजन्धर्मेण धर्मज्ञ पृथिवी तेऽनुपालिता ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 दिव्यान्तरिक्षे भौमे च (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 घोरम् D1 भौमम् (for भौम च) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 सञ्चयो Ś1 D4 5 7 D2 T1 2 G M1-3 च, D6 स (for श्च) D1-3 7 जरोग (for °रे च) G1 रर्श (metathesis) G2 [ज]रम् (for जराम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om lines 3-6 D6 om lines 3-5 Ñ2 V1 B1 2 M4 read lines 4-6 after st 33 —(l 4) Ñ2 V1 B1 D4 [illegible] D2 [illegible] (for ततस्य) V1 B1 [illegible] (by transp) D3 [illegible] Ñ2 B1 2 [illegible] (B1 [marg] [illegible]), D1 [illegible] M4 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) D1 2 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 [illegible] (for the post half) —(l 6) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 [illegible] (for ततस्ते) D1 [illegible] (for °यत) Ñ2 V1 B1 2 D5 M4 [illegible] (D5 °यत्) (for the post half). —After line 6 D6 ins. the line of 2 2 14^{ab} and then cont

27(1)* [illegible]

—D2 om lines 7-12 —(l 7) T2 om from [illegible] up to [illegible] 13 (lines 1-2 and 3-4 transposed) of 30*. D1 2 6 [illegible] M3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 2 7 [illegible] (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [illegible] (T2 om [illegible]) D1 2 [illegible] (for the post half) —(l 8) D1 2 4 6 T2 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible], D6 [illegible] (for

Decision of Rama's Coronation

तं समीक्ष्य महाराजो युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्धं युवराजममन्यत ॥ २ । ३।

नानानगरवास्तव्यान्पृथग्जानपदानपि ।
समानिनाय मेदिन्याः प्रधानान्पृथिवीपतिः ॥ ३५

अथ राजवितीर्णेषु विविधेष्वासनेषु च ।
राजानमेवाभिमुखा निषेदुर्नियता नृपाः ॥ ३६

G 2 1 0
B 2 1 50
L 2 3 62

नृ] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 लोके रामस्य सुखे संमित्य महात्मन —(l 9) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M1 2 श्रेयसे (for °सः) G2 M1 प्रियाय (for निवेण) —(l 10) D3 काल, D4 लोक (before corr °के) (for काले) Dg1 T1 2 G M1-3 मासक्रमेण धर्मविशा Dt1 Dd1 Dm1 Cm प्रासका (Dt1 °कि का) ले स धर्मवता (for the prior half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M3 2 भवस्या (for तेन) M1 वच (for नृप) Ś1 D1-4 6 7 तेन त्वरति भूमिप G2 M1 तेन त्वरिता नृप (for the post half) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-3 om l 11 —(l 11) D4-6 [प]र (for [प]प) D1 सु D3 6 च (for दि) —(l 13) D2 सगम (for संमक्ष) D1 कच्चुश्च स्वमत स्थे (for the prior half) D6 वृद्ध (for कच्चुर्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1 2 G M1-3 om l 14 —(l 14) D1 च, D6 तु (for ते)]

—After the above Ś1 D1-7 read (without var) 2 2 15-18 22^{cd} and then D3 reads 34^{cd}

35 Ñ2 V1 B1 2 T3 M4 om 35 (cf v l 34) —^{a}) Ś1 D4 7 सर्वान् (for नाना) —^{b}) Ś1 D4 7 भूपान्, D5 तथा (for पृथग्) Dd1 D3 6 M3 जनपदान् —After 35^{ab} D6 ins

28* आनयामास सचिवैर्यौवराज्यमचिन्तयत् ।

—^{c}) Dt1 Dm1 T3 G3 मेदिन्या Cg as in text Ś1 D1 7 आनाय (D4 7 आनाह्य D5 आनाय) यामास तदा —^{d}) Ś1 D4 6 पृथिव्या, D1 3 6 7 पृथिव्या (for प्रधानान्) Dm1 T1 2 G1- (G2 before corr) 3 M1-3 पतीन् (for पति) —After 35 Ś1 D1 7 ins

29* तत प्रजा समागम्य प्रह्लादमुखास्तदा ।
अनुज्ञाता प्रविविशुर्नृपतेर्भवन महत् ।
आसीन चापि राजानमिक्ष्वाकु राष्ट्रवर्धनम् ।
प्राच्योदीच्या प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च भूमिपा ।
म्लेच्छाश्चार्ये च बहव पार्वतीयाश्च सगता । [5]
सद्राजवेश्म मनुजैर्यथाब्धिं प्रतिपूरितम् ।
ददृशे भीमनिर्ह्रादं वार्यौघैरिव सागरम् ।
तं नर्नौघ बहुविध राजभि समलंकृतम् ।
ददर्श द्युतिमान्राजा प्रजापतिरिवापर ।

[(l 1) Ś1 समागत D1 2 तत्रागत्य D3 समागता (for °गम्य) D1 2 5 6 मुखास्तथा D2 पुरोगमा (for मुखास्तदा) —For lines 3-5 cf 2 3 8^{a}-9^{b} —(l 3) Ś1 D1-4 6 7 ऐक्ष्वाकु (D6 °क्ष) (for इक्ष्वाकु) —After l 3 D1 ins a passage given in App I (No 5) —(l 4) D6 प्राच्योदीच्य (for °दीच्या) D6 च वारुण्या (for प्रतीच्याश्च) and ये नृपा (for भूमिपा) —(l 5) Ś1 म्लेच्छास्त्वन्ये, D5 (by corr) वेप्यन्येपि (for म्लेच्छाश्चान्ये) D3 तु, D6 om (for the second च) — Ś1 D4 6 ins after l 5 D7 after the first occurrence of st 36

29(A)* उद्यमानकिरे प्रीता मही द्रमिव देवता ।
विद्योतमान प्रभया ददर्श सुवनाम्बन ।
गन्धर्वराजप्रतिम लोके विश्रुतपौरुषम् ।
दीर्घबाहु महासत्त्वमत्यन्तप्रियदर्शनम् ।
शैलेक्षपितरन्तानां महोतार विषाणिनाम् । [5]
लोके विख्यातवीर्याणां श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।
ह्लादन सर्वमित्राणां शत्रूणां शोकवर्धनम् ।
घुणै प्रद्योतयन्त त सहस्रांशुमिवांशुभि ।

[(l 1) Cf 2 3 9^{cd} D6 तपसा पाकिरे (sic) —After l 1 all MSS ins l 1 of 31*, repeating it in its proper place —(l 2)=70* D6 विद्योतमान —(l 3) =2 3 11^{ab} Ś1 लोक (for लोके) —For l 4 cf 2 3 11^{cd} —(l 5)=l 1 of 71* D6 -प्रतिम (for -क्षपित) —(l 6) cf l 2 of 71* Ś1 लोक (for लोके) —(l 7) D6 ह्लादयेणे [णे]व पर्जन्य ह्लादयन्न प्रजा गुणै —(l 8) cf l 4 of 71* D4 तु D7 च (for त) D6 प्रद्योतयन्त लोकांश्च (for the prior half)]

—D7 repeats lines 6-9 after 29(A)* —(l 6) D2 परिपूजित D3 परिपूरित —(l 7) D4 6 वीर्यौ (D4 °र्यौ) घैर् D7 (both times) वार्यौघैर् (sic) (for वार्यौघर्) D1 3 6 सागर —(l 8) D4 7 (both times) जनौघैर् (for °घ) D7 (first time) बहुभिर्नो —(l 9)=l 1 of 73* D6 श्रीतिमान् (for द्युति°) D2 [अ]मरान् (for [अ]पर)]

On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 ins after 35 T3 ins after सहशस्या (in l 7 of 27*)

30* तान्वेश्मनानाभरणैर्यथार्हं प्रतिपूजितान् ।
ददर्शाविकृतो राजा प्रजापतिरिव प्रजा ।
न तु कैकयराजान जनकं वा नराधिप ।
त्वरया चानयामास पश्चात्तौ श्रोष्यत प्रियम् ।
अथोपविष्टे नृपतौ तस्मिन्परपुरार्दने । [5]
तत प्रविविशु शेषा राजानो लोकसमता ।

[Dg1 T1 3 G3 M2 Cr m g transp lines 1-2 and lines 3-4 —After l 2 Dm1 ins राम T3 om up to त्वरा (cf v l 34) —(l 3) Dg1 स तु M3 नतु (for न तु) Dg1 च (for वा) T1 G M1 नराधिप —(l 4) Dg1 न (for च) T3 पश्चात्तौ प्रस्थाय गुणैः (for the post half) —(l 5) T M3 -बलार्दने (for पुरा°) —(l 6) T3 सर्वे (for शेषा)]

36 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 36 (cf v l 34) D7 reads 36 for the first time after the first occurrence of lines 6-9 of 29* —^{a}) Ś1 Dd1 Dm1 D3-7 (second time) T2 राज्ञां (D2 T2 °ज्ञा) (for राज) D1 2 अथ

२

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
हितमुद्धर्षणं चेदमुवाचाप्रतिमं वचः ॥ १
दुन्दुभिस्वनकल्पेन गम्भीरेणानुनादिना ।
स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २
सोऽहमिक्ष्वाकुभिः पूर्वैर्नरेन्द्रैः परिपालितम् ।
श्रेयसा योक्तुकामोऽस्मि सुखार्हमखिलं जगत् ॥ ३
मयाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
प्रजा नित्यमतन्द्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिताः ॥ ४
इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितम् ।
पाण्डुरस्यातपत्रस्य च्छायायां जरितं मया ॥ ५
प्राप्य वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवितः ।
जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ॥ ६
राजप्रभावजुष्टां हि दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ७
सोऽहं विश्रममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
संनिकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ८

G 2 .. .
B 2 2 10
L 2 4 5

2

☞ Ñ1 B4 Ch missing for this Sarga (cf v l 2 11).

1 Ñ2 V1 D1 3 M1 om 1-14ᵃ (cf v l 2 13) —ᵃ) Ś1 D1-7 तत परिषद सवा (D4 °षांद्) —ᵇ) D1 यामंप (for मा°) D1 वसुधाधिप —ᶜ) D1 उद्धर्षणं, M1 3 उद्धरणे (for °र्षणं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 T G2 3 M1 2 Cg चैवम्; D3 (before corr सूचा) हृष्टम्, G1 M3 चैव (for चेदम्) —ᵈ) G1 बुवाच Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 प्रतिमं (T3 °तो), D3 (before corr) प्रतिमं (for [illegible])

2 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) T1 partly damaged Ś1 Dt1 D3 7 T3 G1 M1 स्वर (for स्वन) D1 कोपेन (for कल्पेन) —ᵇ) D3 गाम्भीर्येण (for गम्भीरेण) D3 (अ) नुनादिना, D1 7 °नादिना, D3 °नादिना (for °नादिना) —ᶜ) Ś1 D1-7 स्वनेन (for स्वरेण) Ś1 D1 7 [illegible], D1 3 भुवने, D1 3 4 [illegible] (for महता) —After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

3* [illegible] ।
उवाच [illegible] स्वरेण पूर्वनिर्घोषम् ।
[illegible] ।
पूर्वैरेव [illegible] ।

T3 transp the post half of 1 and the post half of 2 —(1 3) G1 [illegible] (sic) ([illegible])]

3 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D1-7 इदम् (for सोऽहम्) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 7 T3 G M1-3 सर्वैर् (for पूर्वैर्) —ᵇ) Ś1 D1 D1 Dm1 D3 T3 Ct [illegible]; Cm g as in text (for [illegible]) —ᶜ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 G1 श्रेयसा D3 [illegible] ([illegible]) योक्तुमिच्छामि —ᵈ) Ś1 D1-7 सुखार्हाय (for °र्हम्) D3 7 सर्वं (for जगत्)

4 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 4 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D1 [illegible], D3 7 मयोक्ता, G3 मया च, Cg as in text (for [illegible]) Ś1 D3 4 पूर्वं (for पूर्वै) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 G M1 2 Cm g t [illegible] (for मतन्द्रेण) Ś1 D1-4 7 प्रजा [illegible], D3 प्रजा [illegible], L(ed) प्रजा [illegible] —ᵈ) Ś1 D1 4 यथाशक्त्यापि (for °शक्त्यभि) D3 7 T3 रक्षिता (D3 4 [before corr] T3 °तं), Cg K(ed) रक्षिताः D3 यथा[illegible], D3 [illegible], L (ed) यथा[illegible]

5 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 5 (cf v l 1) Before 5, Dm1 ins. राम —ᵃ) D3 कृत्स्न्य, G3 [illegible] (for कृत्स्नस्य), —ᵇ) T3 G3 चरिता, Cm g as in text Ś1 D1 7 सुचरता [illegible] (D3 °थे) [illegible] —ᶜ) Dg1 (by corr) D1 T G M1 3 Cg पाण्डरस्य —ᵈ) Some MSS छायायां Ś1 D1-7 धारितं T3 G3 धरितं, Cm g t as in text (for जरितं)

6 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 6 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D1 प्राप्ते (for प्राप्य) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 Cg [illegible], G3 जीवितं Ś1 D1-4 7 बहून्यायुष्य [illegible] D3 सुबहून्यायुर्[illegible] D3 बहून्यायुष [illegible] (sic) —D3 om 6ᶜ-8ᵈ —ᵈ) Ś1 D1-4 7 G1 विश्रामम् (for विश्रान्तिम्) D1 3 मपि (for मभि) D1 [illegible] (for रोचये)

7 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 7 (cf v l 1) D3 om 7 (cf v l 6) —ᵃ) Ś1 D1-4 7 [illegible] (for प्रभाव) D1 3 [illegible] D3 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible]) Dt1 Dd1 Dm1 च (for हि) —ᵇ) D1 D1 3 (before corr) [illegible], D1 दुर्धराम्; T1 दुर्वंसाम् (sic) M1 [illegible] L (ed) [illegible] (for दुर्व) D1 [illegible] (for [illegible]) —ᶜ) T1 हि (for [illegible]) Ś1 D1-4 7 [illegible] (D3 [illegible], D1 [illegible], D3 [illegible]) [illegible] —ᵈ) G3 उर्वीं, C as in text (for गुर्वीं) D1 [illegible] (for धर्म)

8 Ñ2 V1 B1 3 M1 om 8 (cf v l 1) D3 om 8ᵃᵇ (cf v l 6) —ᵃ) Ś1 D1 3 D1 4 7 G1 3 विश्रामम्; Cg as in text (for विश्रम) —ᵇ) G3 [illegible] (for पुत्रं) Ś1

G. 2. 1. 0
B. 2. 1. 51
L. 2. 3. 65

स लब्धमानैर्विनयान्वितैर्नृपैः
पुरालयैर्जानपदैश्च मानवैः ।
उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतो बभौ
सहस्रचक्षुर्भगवानिवामरैः ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

राज्ञां विकोर्णेषु; D7 (first time) अथ राजसु सर्वेषु. —ᵇ) Dg1 विविधेषु (for °धेषु) T2 ते (for च). Ś1 D1-7 आस(D7 [first time] °सी)नेषु समततः. —ᶜ) D5 7 (first time) सुखं (for सुखा). —ᵈ) Ś1 D1-4 7 (both times) जना:; D5 [आ]सना; D6 प्रजाः (for नृपाः) G2 निपेतुर्वैय-कोविदाः. —After 36, Ś1 D1-7 (D7 after the second occurrence) ins.:

31* तेषां मध्ये महातेजा देवानामिव वासवः ।
शुशुभे सर्वसिद्धार्थः सर्वाभरणभूषितः ।
ते तु तं सुमहात्मानं पूर्णचन्द्रसमद्युतिम् ।
उपासांचक्रिरे वीराः कुबेरमिव नैरृताः ।

[Ś1 D1 6 7 read l. 1 for the first time after l. 1 of 29(A)*. —(l. 1) Cf. 2. 3. 10ᵃᵇ. D2 राज्ञां, D5 एव (for देवा). Ś1 D6 8 9 (last two first time) राजो; D7 (first time) राज्यो (for नेजा). D5 अपि (for इव). —(l. 2) D7 सत्व (for सर्व). —(l. 3) D5 (s)तुल, D7 तु त (for तु तं). D5 -चद्युति, D6 -समप्रभ (for °द्युतिम्). —(l. 4) D6 उपसांच-क्रिरे (sic) D5 पौरा (for वीरा).]

37 Ñ2 V1 B1 2 M4 om. 37 (cf. v. l. 34). —ᵃ) G1 से (for स). Ś1 D1 2-4 विनयात्समागतैः (for °यान्वितैर्नृपैः). D2 लब्ध्वा समानैर्विनयात्समागतैः; D7 स लब्धमानोऽथविनया-त्समागतैः. —ᵇ) D1 पुरालयैर् (for पुरा°) Ś1 D4 7 समागतैः (for च मानवैः). —ᶜ) Ś1 D1 7 सुखोपविष्टैर्, M2 3 Cm उपोपविष्टो (for °विष्टैर्). Ś1 D2-7 च नृपर्षभो; G1 नृपतिर्वृतो (for °वृतो). —ᵈ) Ś1 मघवान् (for भग°).

Colophon om. in Ñ2 V1 B1 2 M1. —*Sarga name*: Ś1 D1-4 7 प्रकृतिसमागम; D5 पौरादिवाक्यं. D6 प्रकृतिसमोद्र. —*Sarga no.* (figures, words or both): D1 56. D2 4, 7 3; D3 45. D5 4. —D6 G M1 conclude with श्री (D6 om.) रामाय नमः; M4 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः.

२

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
हितमुद्धर्षणं चेदमुवाचाप्रतिमं वचः ॥ १
दुन्दुभिस्वनकल्पेन गम्भीरेणानुनादिना ।
स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २
सोऽहमिक्ष्वाकुभिः पूर्वैर्नरेन्द्रैः परिपालितम् ।
श्रेयसा योक्तुकामोऽस्मि सुखार्हमखिलं जगत् ॥ ३
मयाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
प्रजा नित्यमतन्द्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिता ॥ ४
इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितम् ।
पाण्डुरस्यातपत्रस्य च्छायायां जरितं मया ॥ ५
प्राप्य वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवितः ।
जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ॥ ६
राजप्रभावजुष्टां हि दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ७
सोऽहं विश्रममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
संनिकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ८

C. 2 B. 2. 2. 10 L. 2. 4. 8

2

☞ Ś1 B1 Ch missing for this Sarga (cf 1. 1. 21)

1 Ś2 Ñ1 B1 M1 om 1–4[a] (cf 1. 1. 2731) —[a]) Ś1 D1 तत परिषद गत्वा (D1 °वाद्) —[b]) D1 [illegible] (for सर्वा°) D1 वसुधाधिप —[c]) D1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 D1 D1 D1 D1 T C M1 C [illegible] D1 (before corr [illegible]) [illegible] C1 M1 [illegible] (for [illegible]) —[d]) G1 [illegible] D1 D1 D1 Dm1 T G M1 [illegible] (T1 °[illegible]) D1 (before corr) [illegible] (for [illegible])

2 Ś1 Ñ1 B1 M1 om 2 (cf 1. 1. 21) —[a]) T1 (partly) [illegible] Ś1 D1 D1 T1 C1 M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —[b]) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] L1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —[c]) Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) — After 2 D1 D1 D1 Dm1 T1 M1 [illegible]

4 Ñ1 Ñ1 B1 M1 om 4 (cf 1. 1. 2) —[a]) Ś1 D1 [illegible] D1 अयोध्या G1 [illegible] C1 as in text (for [illegible]) Ś1 D1 पूर्वे (for पूर्वै) —[b]) D1 D1 D1 Dm1 D1 G M1 Cm[illegible] [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] J (ed) [illegible] —[d]) Ś1 D1 यथान्यायमभि (for [illegible]) D1 T1 [illegible] (D1 [before corr] T1 °[illegible]) C1 K (ed) [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] L (ed) यथावत्परिरक्षिता

5 Ñ1 Ñ1 B1 M1 om 5 (cf 1. 1. 2) Before 5 D1 [illegible] —[a]) D1 [illegible] G1 [illegible] (J [illegible]) —[b]) T1 G1 [illegible] Cm as in text Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] —[c]) D1 (by corr) D1 T G M1 C [illegible] —[d]) Some MSS [illegible] Ś1 D1 [illegible] T1 C1 [illegible] Cm as in text (for [illegible])

6 Ñ1 Ñ1 B1 M1 om 6 (cf 1. 1. 2) —[a]) Ś1 D1 [illegible] (for प्राप्य) —[b]) D1 D1 D1 D1 T C1 M1 C1 [illegible] C1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (1) —D1 om [illegible] —[c]) Ś1 D1 C1 [illegible] (for विश्रान्ति°) D1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for रोचये)

G 2 . . 11
B 2 2 11
L 2 4 9

अनुजातो हि मे सर्वैर्गुणैर्ज्येष्ठो ममात्मजः ।
पुरंदरसमो वीर्ये रामः परपुरंजयः ॥ ९
तं चन्द्रमिव पुष्येण युक्तं धर्मभृतां वरम् ।
यौवराज्येन योक्तास्मि प्रीतः पुरुषपुंगवम् ॥ १०
अनुरूपः स वो नाथो लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणाग्रजः ।
त्रैलोक्यमपि नाथेन येन स्यान्नाथवत्तरम् ॥ ११
अनेन श्रेयसा सद्यः संयोज्याहमिमां महीम् ।
गतक्लेशो भविष्यामि सुते तस्मिन्निवेश्य वै ॥ १२
इति ब्रुवन्तं मुदिताः प्रत्यनन्दन्नृपा नृपम् ।
वृष्टिमन्तं महामेघं नर्दन्तमिव बर्हिणः ॥ १३
तस्य धर्मार्थविदुषो भावमाज्ञाय सर्वशः ।
ऊचुश्च मनसा ज्ञात्वा वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ १४

D1–4 6 7 कृत्वा सर्वं (L[ed.] °र्व) प्रजाहित —d) Cr\<sub\>p\</sub\> Cm\<sub\>p\</sub\> अनुज्ञाप्य (for °मान्य) —For 8cd, Ś1 D1–7 subst

33* भवद्भिरपि तत्सर्वमनुमन्तव्यमथ मे ।

[Ś1 ॰चर्वैव्यम्, D4 7 ॰चर्वैव्यम्, D6 ज्ञातव्यम् (for ॰मन्त॰) D7 वै (for मे)]

9 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 9 (cf v l 1) —a) Ś1 D1 3 अनुज्ञातो, D6 °यातो (for °जातो) G1 तु (for हि) K(ed) मा (for मे) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) D6 महात्मना, G2 समात्मज (for °त्मज) D3 गुणैर्ज्येष्ठैर्ममात्मजा

10 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 10 (cf v l 1) —a) D4 ते (for तं) D1–7 चन्द्रमसि (for °मिव) —b) D1 3 6–7 युक्ते, D3 T2 युक्त (for युक्तं) —c) G2 यौवराज्येन Ś1 D1–7 यौवराज्येऽभिषेक्ता(D2 °षि[मि]क्ता D5 °षेक्तो)स्मि, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1–3 Cm g t °ज्ये नियोक्ता(Dd1 °युक्ता, G2 °युक्तो)स्मि —d) Dt1 प्रात (for प्रीत) Ś1 D1–5 7 प्रात (D3 °ह) क्षत्रियपुंगव, D6 पुत्र क्षत्रस्य पु°, M2 सुप्रीत पुरुषर्षभ

11 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 11 (cf v l 1) —a) T1 partly damaged Ś1 D5 6 हि राज्यस्य, D1–4 7 हि राजा वै, G1 M2 स वै नाथो —b) G1 partly damaged Ś1 D4 7 लक्ष्म(Ś1 °क्ष्म)णान्वित (for लक्ष्मणाग्रज)

12 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 12 (cf v l 1) —b) G2 damaged Dt1 Dd1 Dm1 T1 Ct संयोक्ष्ये, M2 संयोक्ष्य (sic) Cv r g as in text (for °ज्य) §§ Cm श्रेयसा महीं संनियोज्य । §§ Dg1 T1 2 Cg (ए)वम्, G2 M1 च (for [अ]हम्) T1 2 G2 M1 महीमिमां (by transp) —c) T2 -श्लेशो (for -क्लेशो) Dt1 गमिष्यामि (for भवि°) —d) Dg1 निवेद्य (for °श्य) —For 12 Ś1 D1–7 subst

34* संयोज्य राम राज्येन श्रेयसाह महीमिमाम् ।
संश्रित्य रामस्य भुजौ विहतास्मि गतज्वर ।

[(l 1) Ś1 D1 6 7 महीपति (for °मिमाम्) —(l 2) D1 2 3 सहस्य, D3 संगृह्य (for संश्रित्य) Ś1 विश्राम्यामि, D1 विवर्तामि, D6 विदितासि (sic) D4 विशश्रेरिम D7 विहर्ता वि (for विहर्तास्मि)]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

35* यदिदं मेऽनुरूपार्थं मया साधु सुमन्त्रितम् ।
भवन्तो मेऽनुमन्यन्तां कथं वा करवाण्यहम् ।
यद्यप्येषा मम प्रीतिर्हितमन्यद्विचिन्त्यताम् ।
अन्या मध्यस्थचिन्ता तु विमर्दाभ्यधिकोदया ।

[(l 1) Cm g यदीदं G2 M1 वो (for मे) Dg1 G1 निशमित (for सु°) —(l 4) G2 तु, K(ed) हि (for तु) T2 विमर्दाभ्यधिको मया (for the post half)]

13 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 13 (cf v l 1) G3 damaged up to वृष्टिम (in 13c) —a) Ś1 D1–7 ब्रुवाण (for ब्रुवन्त) —b) G1 अभ्यनन्दन् (for प्रत्य°) Ś1 D1–5 7 सर्वेनवृ(Ś1 °र्वे वै त नृ, D3 °र्वे च ते नृ, D4 7 °र्वे चैते नृ)प सत्तमं, D6 अभ्यनन्दन्नृप प्रजा —c) Ś1 D1–5 7 हर्षमोदं, Dm1 (marg) यथा मेघ, D6 महानाद (for °मेघं) —d) Ś1 D1–5 7 स नर्दन्तम्, D6 पर्जन्यम्, K(ed) नर्दन्त (for नर्दन्तम्) —After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

36* स्निग्धोऽनुनादः संघुष्टस्तत्र हर्षसमीरितः ।
जनौघोद्घुष्टसंनादो विमानं कम्पयन्निव ।

[(l 1) T1 2 G3 M1–3 (ऽ)नुनादो Dt1 Dd1 Dm1 तदो (for तत्र) G1 समुद्भव, M3 -नादो महान् (for समीरित) —(l 2) Dg1 reads after जनौघोद्घु in marg M1 ष्टोषाद्घु. Dt1 मेदिनीं (for विमानं) G3 damaged for कम्पयन्]

14 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 14ab (cf v l 1) G3 damaged up to समतागत in 37* —ab) T2 भरस्य (for तस्य) G1 धर्मेश (for सर्वश) G(ed) स तस्य भावं भावज्ञा विज्ञाय सुधियो जनाः —After 14ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

37* ब्राह्मणा बलमुख्याश्च पौरजानपदैः सह ।
समेत्य मन्त्रयित्वा तु समतागतबुद्धयः ।

[(l 1) Dg1 Cg जना॰ Dm1 ना॰ L(ed) कवि (for ब्रा॰) L(ed) सर्वे वचनमब्रुवन् (for the post half) G(ed) गुरवो ब्राह्मणश्रेष्ठ पौरजानपदास्तथा —(l 2) G3 damaged up to समतागत T2 च (for तु) Dt1 ते मन्त्रयित्वा (for मन्त्रयित्वा तु) Dg1 सर्वे समागम्य, T2 G1 Cr समागत°, M3 सम्यगागत°; Cm g t as above (for the post half) G(ed) समेत्य मन्त्रयामासुर्मन्त्रविदा च निश्चय]

—c) Dd1 (marg) स्व (for च) G2 M1 ध्यात्वा, Cg t as in text (for ज्ञात्वा) Ñ2 ऋजु संमेत्य ते सर्वे V2 ऊचुस्ते स्वागतं सर्वे, B1 2 ऊचु (G[ed.] °चे) समेत्य सर्वे M4

G 2 1 28
B 2 2 31
L 2 4 17

क्षान्तः सान्त्वयिता श्लक्ष्णः कृतज्ञो विजितेन्द्रियः ।
मृदुश्च स्थिरचित्तश्च सदा भव्योऽनसूयकः ॥ २१
प्रियवादी च भूतानां सत्यवादी च राघवः ।
बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ॥ २२
तेनास्येहातुला कीर्तिर्यशस्तेजश्च वर्धते ।
देवासुरमनुष्याणां सर्वास्त्रेषु विशारदः ॥ २३

44* समो न विद्यते कश्चिद्विशिष्टः कुत एव तु ।

[De वा (for तु)]

On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 20ᵃᵇ

45* साक्षाद्रामाद्विनिर्वृत्तो धर्मश्चापि श्रिया सह ।
प्रजासुखत्वे चन्द्रस्य वसुधायाः क्षमागुणैः ।

[(l 1) G3 M1 धर्माद्, M3 रामो (for रामाद्) —(l 2) M3 प्रजा सुखयतेन्द्रस्य (for the prior half) M3 वसुधायां Dg1 क्षमागुणे]

Thereafter the above MSS repeat 2 1 26ᵉᶠ

—ᶜᵈ) D1-7 धर्मात्मा सत्यवादी च (D7 °दीव) (for 20ᶜ) T2 G1 वीर्यवान्, Cg as in text (for शील°) D1 4-6 अनुसूयक (for अन°) ※ Cv अनसूयक इति द्विरूपादानात्स्वयमन्यस्मै नासूयको भवतीत्येवंरूपस्तु पुरुष । स्वस्मै चान्योऽनासूयको विद्यत इत्यन्यो बहुव्रीहिर्वेदितव्य । ※ Ś1 धर्मो नाम नसूयी च सत्यवान्यल्पवाक्तथा

21 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 21ᵃᵇ (cf v l 19) G3 om 21 —ᵃ) D1 5 6 दान्त, T2 M3 श्रान्त, G1 2 M1 क्षता, Cg as in text (for क्षान्त) D5 (before corr) सान्त्वयिता D1 2 4 T2 M2 3 शक्त, T1 3 शक्य, Cm g t as in text (for श्लक्ष्ण) Ś1 D6 7 दान्त सत्यहित प्राज्ञ, D3 दान्त शान्तो यतो वश्य —ᵉ) Ś1 D6 -वृत्तिश्च, D1 3 4 7 वृत्तिश्च, D2 5 -वृत्तश्च, T3 चित्तस्य (for चित्तश्च) Ñ2 V1 B1 2 M4 मृदुश्च देवमानश्च —ᵈ) Ś1 D1 7 नित्य दीनानुकम्प (D3 °न), Ñ2 V1 B1 2 M4 साध्वा (V1 M3 सदा) चात्रोऽनसूयक

22 For 22ᵃᵇ Ś1 D1-7 subst

46* प्रियवादी तितन्प्रेयो दीर्घदर्शी महामति ।

[D2 दृष्टिर् (for -दर्शी) D1 धुनि (for -मति)]

while Ñ2 V1 B1 2 M4 subst 42* for 22ᵃᵇ —Ś1 D1-6 7 read 22ᶜᵈ after 42* D6 after 18 all for the first time —After 22 Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-7 M4 (Ś1 D1-7 after the first occurrence of 22ᶜᵈ) ins

47* नियन्ता दुर्विनीतानां विनीतप्रतिपूजक ।
न ज्ञातिषु न मित्रेषु न च जानपदेष्वपि ।
जनोऽस्त्यगुणवादी यो रामस्य शुचि भूपते ।
सवृद्धबाला पौरास्ते तथा जानपदा जना ।
गुणानुरक्ता राजेन्द्र रामभिपालन्ति भूमिपम् । [5]
गुणकीर्त्या नरपते प्रजा रामेण रक्षिता ।
कृती रामो धनुर्वेदे दिव्यास्त्रे चैव संयुगे ।
अमोघास्त्रो दूरपाती चित्रयोधी दृढायुध ।

[Ś1 D3 4 7 om l 1 —(l 1) D6 दुर्वृत्तानां नियन्ता च (for the prior half) B3 D1 वीनीत —(l 2) D3 जातिषु (for ज्ञा°) Ñ2 V1 B1 3 D5 M4 वैरेषु (for मित्रेषु) Ñ2 V1 च (for [अ]पि) —(l 3) Ś1 V1 B3 M4 [ऽ]स्य D1 (ऽ)सि D2 हि (for ऽस्ति) D1 नो (for यो) D1 2 विप्रे, D3 भूमिप (for भूपते) Ñ2 रामस्य तु विरूप ते (for the post half) —(l 4) B3 partly damaged D1 पौरजना D3 6 जनपदा (for जान°) —(l 5) Ñ2 V1 B1 2 D3 रामस्य (for राजेन्द्र) M4 गुणानुरक्तो रामस्य (for the prior half) D3 ते त्वाम् (for रामम्) M4 इच्छति —(l 6) D3 गुणे (for गुण) —After l 6 V1 M4 ins

47(A)* धर्मज्ञेन वदान्येन विनीतेन महात्मना ।

Ś1 D1-7 om l 7-8 —(l 7) Ñ2 B1 दिव्यास्त्रयुक्, M4 दिव्यास्त्रविद्संयुग, G (cd) दिव्यास्त्रज्ञश्च संयुगे (for the post half) —(l 8) Ñ2 B1 (sup lin as above) दूरघाती, M4 °वेधी (for °पाती)]

Ś1 D1-7 cont

48* एतच्छ्रुत्वा वचो राजा द्विजानां मन्त्रिणामपि ।
हर्षं परमुपागच्छत्तेषां भावज्ञता प्रति ।

[(l 1) D3 तु राजेन्द्रो, D5 तु राजा स D6 स नृपतिर् (for वचो राजा) D1 2 इति श्रुत्वा नरो राजा (for the prior half) —(l 2) Ś1 D4 हर्षितस्तत्र, D1 2 पर हर्ष (by transp) D4 हर्षं परममागच्छन् (for the prior half) Ś1 D4 7 भावज्ञत्व D3 वाक्ज्ञता (sic) (for भावज्ञता)]

—After the above Ś1 D1 2 4 7 repeat 2 1 34ᶜᵈ

23 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 23 —ᵃ) Ś1 D1 7 तस्य T2 G2 [इ]हास्य, M1 चास्य, M3 [अ]स्येन (for [अ]स्येह) —ᵇ) D4 वर्धित, D6 वा भवेत् (for वर्धते) —After 23ᵃᵇ, Ś1 D3 7 ins

49* समस्तश्च धनुर्वेदे हयपृष्ठे गजे रथे ।
लक्ष्यश्च शब्दवेधी च दूरपाती दृढायुधे ।

[(l 1) Ś1 D6 समर्थेषु (for समस्तश्च) D3 (with hiatus) अश्व (for हय) D1 गजे रथे D6 रथे गज (by transp) —D4 om from l 2 up to 23ᶜᵈ —(l 2) Ś1 D3 6 लक्ष्य (D3 °क्ष्या)स (for लक्ष्यश्च) D3 शब्द (for शब्द) D6 लक्ष्यज्ञ शब्दवेधी Ś1 D1 3 (D5 before corr) दूरपाती D3 च सायक (for दृढायुध)]

—For similar lines in 47* and 21 31ᶠ, cf App 2 (No 5)

—After 23ᶠ Ś1 D1-3 6 7 ins

50* सयुगेष्वपराजित ।
दिव्यमानुषसर्गेषु

यदा व्रजति संग्रामं ग्रामार्थे नगरस्य वा ।
गत्वा सौमित्रिसहितो नाविजित्य निवर्तते ॥ २४

संग्रामात्पुनरागम्य कुञ्जरेण रथेन वा ।
पौरान्स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ॥ २५

पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ।
निखिलेनानुपूर्व्या च पिता पुत्रानिवौरसान् ॥ २६

शुश्रूषन्ते च वः शिष्याः कच्चित्कर्मसु दंशिताः ।
इति नः पुरुषव्याघ्रः सदा रामोऽभिभाषते ॥ २७

व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ।
उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितुष्यति ॥ २८

सत्यवादी महेष्वासो वृद्धसेवी जितेन्द्रियः ।
वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघवः ।
दिष्ट्या पुत्रगुणैर्युक्तो मारीच इव कश्यपः ॥ २९

G 2 1 35
B 2 2 49
L 2 4 27

[(l 1) D5 संग्रामेषु (for संवृतेषु) Ś1 वसुजित (for [अ]परा°) —(l 2) Ś1 -मानुष, D5 -भारत (for -मानुष)] —ᵈ) D5 सर्वशास्त्रे G1 सर्वशास्त्रेषु (hypm) (for सर्वविद्यु) —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 repeat lines 9-10 of 14*, followed by 2 1 18

24 ᵃ) Ñ2 V1 B1 2 M3 यं ये (for यदा) T3 संग्रामे Ś1 D1-3 6 7 यं चो (D7 यश्चो) पयाति संग्रामे, D4 य च प्रयाति संग्रामे —ᵇ) G3 ग्रामार्थं (sic) (for ग्रा°) Dt1 Dm1 च (for वा) Ś1 D1 7 ग्रामान्ते नगरेऽपि वा (D7 च), Ñ2 V1 B1 2 M3 राजग्राम(M3 ग्रामो राजे)स्तथाञ्ज्ञया —For 24ᶜᵈ, Ś1 D1-3 subst

51* गत्वा सौमित्रिणा सार्धं न जित्वोपनिवर्तते ।

[D6 (by corr) सार्क (for सार्धं) D4 6 विजित्य (for न जित्वा) Ś1 D6 विनिवर्तते (for [उ]पनि°)]

while Ñ2 V1 B1 2 M3 subst for 24ᶜᵈ

52* ततस्ततो विजित्यारीन्निजयी विनिवर्तते ।

[M3 पुनो (for ततो) Ñ2 विजित्वा (for °त्य)]

Ñ2 V1 B1 2 M3 cont

53* जित्वा जित्वारिसैन्यानि यदायं विनिवर्तते ।
तदापि प्रजितत्रो भूत्वा न पूजयत्युत ।

[Cf lines 10-11 of App I (No 5) —V1 M3 om l 1 —(l 1) Ñ2 (marg) विजित्य सर्वसैन्यानि G(ed) जित्वारि सारिसैन्यानि (for the prior half) —(l 2) V1 प्रजयत्रो M3 चापु भवन (for प्रजितत्रो)]

25 ᵃ) Dt1 G1 भागत्य (for °म्य) Ś1 समये नगरे गच्छन्, Ñ2 V1 B1 2 M3 प्रयाणात्पुनरागत्य(M3 °म्य) D1 3 5 संग्रामे(D5 °यामे) निर्भयं गच्छन्, D4 6 7 संग्रामे(D6 °द्वारे) नगराद्गच्छन् —ᵇ) Ñ2 B1 2 Dg1 D4 6 च (for वा) —ᶜ) Ś1 D1-4 5 राजमार्गं(D1 3 °र्गे) यो दृष्ट्वा Ñ2 V1 B1 2 D6 M3 राजमार्गेऽपि दृष्ट्वा न (D6 निर्दृष्टा) D7 राजमार्गे पुरि पौरे दृष्टा (sic) G1 पौरान्नुत्तरवर्णिता —ᵈ) Ñ2 V1 B1 2 M3 पित्रा पु(M3 °रान् पु)त्रस्य(D2 °द)भावने

26 V1 om 26-30 —ᵃ) Ñ2 V1 1 2 D1 M3 सविस्त्रीषु Ñ1 दर्पेषु D3 दाराणु (sic) (for दारेषु) —ᵇ) Ñ2 D1 शिष्यप्रेष्य (by transp) B1 शिष्य*** D4 प्रेष्ये शिष्य, D5 पुत्रशिष्य (for प्रेष्य°) Ñ2 B1 2 -जनेषु G1 -गुणेषु (for -ग°) M3 शिष्ये प्रेष्यजनेषु च —After 26ᵃᵇ, Ñ2 B1 2 M3 ins

54* सानुक्रोश सदा राम पृच्छत्यस्मानामयम् ।

[M3 अनुकम्प्य सम (for the prior half)]

—Ñ2 B1 2 M3 om 26ᶜ-30 —ᶜ) Ś1 D1 6 7 -पूर्व्येण Dm1 T1 2 G1 2 M3 -पूर्व्याथ, D1 3 5 -पूर्वेण, T3 -पूर्व्यार्था, G3 M3 -पूर्वाथ (for पूर्व्या च) G2 आनुपूर्व्यात् —ᵈ) G1 सीता (for पिता) D5 पुत्रामिवौरसे

27 Ñ2 V1 B1 2 M3 om 27 (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 D1-7 शुश्रूषति T2 G3 शिश्रूषते (sic) Ś1 Dt1 Dm1 D2 5 6 M3 यच, Dg1 च यच (hypm) (for च व°) D6 शिष्य —ᵇ) Ś1 D1 4 7 G1 कश्चित् (sic) D3 कच्चित्; T2 नित्यं (for कच्चित्) Dt1 धर्मेषु Dd1 G2 M1 Cep धर्मेषु Dm1 धर्मेषु (for कर्मसु) Ś1 D6 देशिता (for दं°) —ᶜ) B (ed) व (for न) D1 5 6 पुरुषव्याघ्र (for °घ्र) D6 इति स विदुषो वृद्धान्

28 Ñ2 V1 B1 2 M3 om 28 (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 D1-7 च सर्वेषां (for मनुष्याणां) —ᵇ) G1 सदा (for भृशं) —ᶜ) Ś1 D1-7 श्रुत्वा चा(D6 दृष्ट्वा भो D7 श्रुत्वा या)प्युदयं किंचित् —ᵈ) D2 स चैवं (for पितेव) D3 -तुष्यति (sic) D1 तुष्यति (for -तुष्यति)

29 Ñ2 V1 D1 2 M3 om 29 (cf v l 26) Ś1 D1-7 read 29ᵉᶠ after 2 1 25 —ᵃ) Ś1 D1 7 महोत्साहो (for महेष्वासो) —After 29ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

55* स्मितपूर्वाभिभाषी च धर्मं सर्वात्मनाश्रितः ।
सम्यग्योक्ता श्रेयसां च न विगृह्य कथारुचिः ।
सूक्ष्मावतरणग्राही सारग्राही गुरुप्रियः स्वयम् ।
रामो लोकाभिरामोऽयं शौर्यवीर्यपराक्रमैः ।
प्रजापालनसंयुक्तो न रागोपहतेन्द्रियः ।　　[5]
शक्तस्त्रैलोक्यमप्येष भोक्तुं किं नु महीमिमाम् ।
नास्य क्रोधः प्रसादश्च निरर्थोऽस्ति कदाचन ।
हन्त्येष नियमाद्वध्यानवध्येषु न कुप्यति ।
युनक्त्यर्थैः प्रहृष्टश्च तमसौ यत्र तुष्यति ।

G 2 1 39
B 2 2 50
L 2 4 28

बलमारोग्यमायुश्च रामस्य विदितात्मनः ।
आशंसते जनः सर्वो राष्ट्रे पुरवरे तथा ॥ ३०
अभ्यन्तरश्च बाह्यश्च पौरजानपदो जनः ।
स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च सायं प्रातः समाहिताः ॥ ३१
सर्वान्देवान्नमस्यन्ति रामस्यार्थे यशस्विनः ।
तेषामायाचितं देव त्वत्प्रसादात्समृध्यताम् ॥ ३२
राममिन्दीवरश्यामं सर्वशत्रुनिबर्हणम् ।
पश्यामो यौवराज्यस्थं तव राजोत्तमात्मजम् ॥ ३३
तं देवदेवोपममात्मजं ते
सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टम् ।
हिताय नः क्षिप्रमुदारजुष्टं
मुदाभिषेक्तुं वरद त्वमर्हसि ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

[(l 1) T2 पूर्वाभिभाषे G3 सुर (for [आ]भिस) —(l 2) T2 विरुद्ध, G M1-3 विग्रह, Cr m g t as above, Ct विग्रह (for विगृह्य) —After l 2, all the above MSS repeat l 5 of 14* —(l 5) Cg प्रजापालनतत्त्वज्ञ Dg1 (before corr) रोगोपहृतेंद्रिय, Dt1 रागोपहित प्रिय G2 M3 रागोपहि°, Cg as above —(l 8) T G1 2 M1 3 Cg [ए]व (for [ए]ण) G1 नियन (for °गाद्) Dg1 व्यपधे स्तु G1 3 °ध्ये न च, Cg न वध्ये न च (for °ध्येषु न) T G3 M1-3 यथेष्ट(G2 °थेव, M3 °थेष) राजु(G2 M1 2 पति) तुष्यति(T2 °ते [sic]) (for the post half) —(l 9) T2 पुनर्वद्धे (sic) (for °भर्त्सये) T2 चेत् (for च) M2 मनसा (for तमसौ) Dg1 तुष्यते, G3 तिष्ठति (for तुष्यति)]

Thereafter all the above MSS repeat 2 1 27–28

—a) Dg1 D2 T1 3 G1 2 M1-3 वत्स (sic) D6 वशो (for वत्स) —d) D6 वत (metathesis) (for तव) Ś1 D5 7 G2.3 M1 2 राघव —e) Ś1 D1-7 रामो (for पुत्र) —f) Dg1 Dm1 D3 S (except M4) काश्यप, Ct as in text

30 Ñ2 V1 B1 2 M4 om 30 (cf 1 1 26) —a) D5 आयुष्य (for °श्च) —After 30ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 ins M2 3 ins after 30

56* देवासुरमनुष्येषु सगन्धर्वोरगेषु च ।

[G M1 गन्धर्वेषूरगेषु च, M3 गन्धर्वोरगभतिषु (for the post half)]

—c) Ś1 D2-6 7 आशासते, D1 आशास्ते हि, G3 M1 Cr आशासते, Cm g t as in text (for °सते) Ś1 D1-5 7 G3 M1-3 जना सर्वे(D5 [before corr] °र्वे) (for जन सर्वो) —d) Ś1 D1-7 राष्ट्रेषु नगरेषु च

31 a) Ś1 D1 3 आभ्यंतराद्, Ñ2 V1 B1 2 M4 अ(Ñ2 M4 आ)भ्यन्तरे, Dg1 Dt1 Dd1 D7 T1 G2 M1 3 Cm g t आभ्यन्तरद्, D4 5 6 अभ्यन्तराद्, Cr as in text (for °रश्) Ś1 D1-3 (before corr as in text) बाह्यश्च, Ñ2 B1 राज्ये च, V1 B2 M4 बाह्ये च, G1 बाहुश्च (for बाह्यश्च) D6 अथो तु वसुधायास्ते —d) Ś1 D1-7 G2 M1 पौरजानपदा जना, Ñ2 V1 B1 2 M4 पौरजानपदे तथा(M4 जने) —d) Dg1 प्रीत (sic) D6 तस्स (sic) (for प्रात) D1 2 समाहित Ñ2 V1 B1 2 M4 देवाज्ञाजन्यगृहे गृहे

32 a) D1 सर्वे देवान्, D2 3 सर्वे देवा, D6 सर्वदेवान्; D4 सर्वे एव (for सर्वान्देवान्) —b) Ś1 D1 5-7 महात्मन, Dt1 Dd1 Dm1 मनस्विन D2 न सशय (for यशस्विन). —For 32ab, Ñ2 V1 B1 2 M4 subst

57* रामस्यैवाभियाचन्ते यौवराज्याभिषेचनम् ।

[M4 अभियाचति रामस्य (for the prior half) B1 पौरराज्याभिषेचन, G(ed) यौवराज्येऽभिषेचन (for the post half)]

—D3 reads 32cd in marg —c) Ñ2 V1 Dg1 M4 तासाम् (for तेषाम्) Ś1 D4 आशसित, Ñ2 V1 स(V1 तु)याचितं, Dg1 D3 6(before corr) 7 T2 G3 यथाचित, Dt1 D3 G1 Ct तथाचित, D3 त्वमर्चित, Cm g as in text (for आयाचित) Ś1 D1-7(D5 [by corr] as in text) चैव, Ñ2 V1 B1 2 M4 राजन् (for देव) —d) Ś1 D1 7 (D5 [by corr] as in text) च युज्यता, Ñ2 V1 B1 M4 प्रसेध्यता (for समृध्यताम्) B2 त्वत्प्रसादेन सिध्यता

33 a) Ś1 D2 5 7 वीरम् (for रामम्) —b) Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 प्रजानामनु(Ñ2 °सुप)रजक(B1 2 °र्वपक) —c) Ś1 पश्येमो, D2 7 पश्येम (for पश्यामो) Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 पश्येम यु(B2 °युधुं)वराज तम्(D1 M4 °जानम्) —d) Ś1 D1-7 राम(D1 °मे) राजीवलोचन, Ñ2 V1 B1 2 D1 M4 अभिषिक्त त्वद्वा(Ñ2 V1 तथा)ज्ञया

34 a) Ś1 एव (for देव) ❀ Cg देवेति संबुद्धि । देवदेव विष्णु तत्सदृशमिति वा । ❀ Ś1 D1 7 आत्मवत (for °ज ते) —b) D4 सुखे (for हिते) D2 विनिष्टे (metathesis) —c) M3 om न (subm) Ś1 D1-7 भवीत न (Ś1 D4 5 7 त) क्षिप्र(D1 अत्र)मुदारसत्त्व(D2 °भावे) —d) Dg1 G1 वरदे Ś1 D1-7 पुरेभिषेक्तु वरदाऽर्हसि त्वं. —For 34 Ñ2 V1 B1 2 M4 subst

३

तेषामञ्जलिपद्मानि प्रगृहीतानि सर्वशः ।
प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वचः ॥ १
अहोऽस्मि परमप्रीतः प्रभावश्चातुलो मम ।
यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥ २
इति प्रत्यर्च्य तान्राजा ब्राह्मणानिदमब्रवीत् ।
वसिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वताम् ॥ ३
चैत्रः श्रीमानयं मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ।
यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यताम् ॥ ४

G 1 2 5
B 1 3 4
L 1 3 4

58* स रा[illegible]
　　गुणाभिराम नरलोककान्तम् ।
　रामं सुदुर्वाहेति लोकनाथ
　　निहाभिषेत्तु युवराजमुर्व्याम् ।

[Cf lines 18-21 of App I (No 5) —(l 1) V1 [illegible] (for °वन्त) M4 म राजर्षे रामये भव न —(l 2) Ñ2 -वासे (for -राने) —(l 3) V1 तथैव (for नृदेव) —(l 4) Ñ2 V1 अथ (for इह) V1 [अ]भिषिक्त (for °षेक्तु)]

Colophon missing in Ñ1 om in Ñ2 B1 2. —*Kanda name* om in Ś1 D6 D1 अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 D1-4 1 प्रकृतिवाक्य, V1 रामप्रशंसा, D3 दशरथं प्रति पौरवाक्यं, D4 प्रकृतिसमागम, G(ed) रामाभिषेकव्यवसायो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D6 om V1 1 D1 57 D1 1 7 4 D3 48 D5 5 —After the colophon, D6 concludes with रामाय नमः, G M1 2 श्रीरामाय नमः

3

☞ This Sarga is missing in Ñ1 and Ch (cf 1 1 2 1 1) B3 4 begin from this Sarga Before st 1 Ñ2 begins with ॐ नमो भगवते रामचन्द्राय। and then ins

59* नमस्तस्मै मुनीन्द्राय श्रीगुराय यशस्विने ।
　　[illegible] श्रीरामाय वाल्मीकाय नमो नमः ।
　　जयति रघुवंशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो रामः ।
　　दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ।
　　जयति जनकसुतापति रावणारि　　　　[5]
　　　दशरथसुतराम कौसल्येयो निशारि ।
　　भ्रमरमुनिगणाभिसेव्यारि मैदमारि
　　　ईरतु सकलपापं पूतनारिर्मुरारि ।
　　रामरामेति रामेति कूजन्तं मधुराक्षरम् ।
　　आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् । [10]

Before st 1 B1 begins with ॐ नमो रामचन्द्राय। and ins

60* वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
　　आदौ चान्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ।

Before st 1, B3 begins with ॐ नमः श्रीरामाय। and ins. lines 3-4 of 59*

Before st 1, B3 begins with ॐ रामचन्द्राय नमः and then ins 59* B4 begins with ॐ नमो रामचन्द्राय Thereafter ins lines 9-10 of 59*, D1 ins. the same after 60* (om second रामेति in l 9) B1 3 4 read आरुह्यकविताशाखे for the prior half of l 10

—Before st 1, D3 ins. a passage given in App I (No 5) Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 M4 -माञ्जलिं, D3 (also by corr sec m) -साभांसान् (for -पद्मानि) B1 (gloss) प्रजा —ᵇ) M3 नि (for प्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्रतिगृह्य समंतत (Ś1 D1-4 7 विशांपति) —ᶜ) Ś1 D1-4 7 संप्रहृ(D1 स प्रहृ D3 स प्रहृ)ष्टोमहीपालो राजा; Ñ2 V1 B D3 4 M4 हृ(B1 [before corr] हृ, D3 [illegible])ष्टो दशरथो राजा —ᵈ) Ś1 D3 4 7 स तान्; D1 2 सता (for तेभ्य) Dt1 (before corr) त्रिय (for प्रिय) Ñ2 V1 B D3 4 प्रोवाचेदं वचस्तदा M4 प्रोवाच वचनं तदा

2 ᵃ) Ś1 D1 3 4 7 अद्य; D3 अद्य, G1 मनो (sic) (all to avoid hiatus!) (for अहो) ⊛ Cr g अहोऽस्मीति सेविताएं । ⊛ D7 [अ]स्मिन् (for ऽस्मि) M3 पाम (for °म) Ñ2 V1 B D3 धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्य, D1 M4 अहोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्य (D3 °यं) —ᵇ) M3 प्रभवश्च (sic) Ś1 D1-4 1 हा (Ś1 D3 ह्रो)भ्यानुगमो (D3 °च परो) मम (D2 °हान्); Ñ2 V1 B D3 4 M4 मयदि प्रिय(D3 सत्य)वादिभि —ᶜ) Ś1 Dd1 (before corr) D3 4 7 ज्येष्ठ; G1 2 धर्मे (for यन्मे) D3 राम (for पुत्रं) —ᵈ) Ś1 यौवराज्य यदीच्छथ, Ñ2 V1 B D3 युवराजमिहेच्छथ, D1 4 7 यौवराज्ये यदीच्छ(D1 2 °दिच्छ D3 °दीच्छ)थ, D3 M4 युवराजमिहेच्छथ

3 ᵃ) Ś1 Dt1 D1 2 7 M2 (ref lin as in text) Ct प्रत्यर्चितान्; G1 2 °र्चतान् (sic) (for °र्च्य तान्) ⊛ C₀ ब्राह्मणान् आवरये मधुरवचनेः संमान्य । ⊛ Ś1 D1 7 G3 M1 राजन् (for राजा) Ñ2 V1 B D3 4 M4 इति(M4 °तो) राजसुता वैतान्(L1 3 (also marg sec m) °तान्; D3 °तं, M4 °तं), D3 इति प्रशस्तुभाभाग (sic) —ᵇ) Ñ2 V1 B D3 M4 एवं मु(D1 M4 पौराण्)धोजयांनृपः (D3 °दि), D4 इदं वचनमब्रवीत् —ᶜ) T3 वसिष्ठं D3 om च (subm) —ᵈ) D6 उपाच्च; D3 om (for तेषा°) Ś1 T3 °देव (for °मेव) D4 7 [अ]थ (for [उ]प)

4 ᵃ) D6 D1 2 पुण्य, D3 शुभ (for पुण्य) D3 पर्ण पु(°प्पितद्रुम —ᵇ) D3 पौरराज्याय D6 कामस्य (for रा°)

G 2 2 7
B 2 3 21
L 2 5 7

कृतमित्येव चाब्रूतामभिगम्य जगत्पतिम् ।
यथोक्तवचनं प्रीतौ हर्षयुक्तौ द्विजर्षभौ ॥ ५
ततः सुमन्त्रं द्युतिमान्राजा वचनमब्रवीत् ।
रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ॥ ६
स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
रामं तत्रानयांचक्रे रथेन रथिनां वरम् ॥ ७
अथ तत्र समासीनास्तदा दशरथं नृपम् ।
प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च भूमिपाः ॥ ८

D5 रामस्य यौवराज्याय (by transp) —ᵈ) D3 reads in marg Dg1 Dm1 D1-2 5 7 -कल्पता In D5 दातुमस्य रोचते is written and crossed —For 4ᶜᵈ, Ñ2 V1 B M1 subst

61* रामाय यौवराज्यं मे दातुमत्रैव रोचते ।

[Ñ2 partly illeg M1 रामस्य (for रामाय) B1 अद्य (for अत्र) M1 [अ]पि (for [ए]व)]

—After 4 Ś1 D1-4 7 ins D5 ins after l 2 of 63*

62* श्वोभूते पुष्ययोगेन मूल यो यदि रोचते ।
अथाब्रुवन्द्विजाः सर्वे पूर्वमेव नराधिपम् ।
रामो वाग्भिर्मनोभिश्च अभिषिक्तो हि नागरैः ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पौराणां हर्षसंभव ।
सघशोऽभून्महाञ्शब्दः साधु साध्विति जल्पताम् । [5]

[(l 1) D1 3 पुष्ययोगे च D3 °सयोगे (for °योगेन) D3 भवतो (for मूल यो) —(l 2) Ś1 D4 7 नरा (for द्विजा) Ś1 एवम् (for एव) Ś1 (sup lin also as above) उन्नाहन D7 नराधिप —(l 3) D5 (to avoid hiatus) स्वभिषिक्तो D3 अस्माकं हीप्सितो नृप (for the post half) —(l 4) Ś1 D1 7 तत्र हर्षेण (for हर्षसंभव) —(l 5) Ś1 D1 महा (for महान्) D1 3 6 रामतो (for जल्पताम्) D3 मेघनादमिव निस्वनः (for the post half)]

—After the above Ś1 D1-5 7 ins. a passage given in App I (No 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins it after 4 V1 B1 (om some lines) after l 2 of 63* —Ñ2 V1 B D5 6 M1 ins after 4

63* आभिषेचनिकं द्रव्यं भवन्तो ज्ञापयन्तु माम् ।
यन्मया चोपहर्तव्यं रामराज्याभिषेचने ।
तौ तथेति प्रतिज्ञाय नृपतेर्वचनं तदा ।
ऐन्द्रयोचयतुर्द्रव्यं भूपश्चैव ननन्द तु ।

[(l 1) D3 अभिषेचनिकं D6 सर्वं (for द्रव्य) D1 यावन्तु D6 यत्किंचिद्राज्यरक्षार्थं (for the post half) —(l 2) D3 M1 [अ]त्र (for च) D1 भवन्ति (for च°) D3 रामराज्या भिषेचने M1 °प्रदेशाय (for the post half) —After line 2 D1 ins 62* V1 B1 D5 read lines 3 4 after l 31 of App I (No 6) —(l 3) D1 ते (for तौ) D1 अनुज्ञाप्य (for प्रति°) V1 B1 2 4 D1 वचनम् (for °नं) —(l 4) B1 नृपश्रेष्ठ, D1 M1 त प(M1 स्व)यं (for भूपश्चैव) Ñ2 illeg D5 कार्यं तोषयत्ता L(ed) भूपते ननन्द (for the post half)]

5 ᵇ) D2 6 M1 अपि (for अपि) Ñ2 V1 B D2 6 M1 आर्यपि (for ज्ञापयन्तु) —ᶜ) Ñ2 V1 B D6 तु (D3 च) प्रीतसौ प्रीत (B1 sec m भूयः) D5 M1 सुप्रीतमनसं प्रीतौ —ᵈ) Ñ2 V1 B D2 6 M1 हृष्यती पुनर्द्वि (D5 तु स नृ) पं —For 5 Ś1 D1-4 7 subst

64* एवमाज्ञाप्य तत्सर्वं कृतमित्यभ्यवेदयत् ।
सुप्रीतमनसे राज्ञे वसिष्ठो हर्षयन्पुन ।

[(l 1) Ś1 [अ]भिनेन्य D1 [अ]भ्यवेदेव, D2 7 °वेदयन् —After the prior half of l 1 D7 ins.

64(A)* वसिष्ठतरिचवात्सन ।
कृतेन तौ च तत्परं

—(l 2) D1 आनते (for अ°) D1 [ऽ]दत्त (for हर्षयन्) D3 मुनि (for पुन) Ś1 D4 7 सुप्रीतमनसो राज्ञ वसिष्ठ हर्षयन्पुन]

—After 5 B1 ins

65* हर्षयन्सर्वलोकांश्च अयोध्यापुरवासिनः ।

6 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 M1 आहूय (for द्युतिमान्) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D2 6 M1 दशरथो (for वचनम्) —ᶜ) D1 राम (for राम) B2 कृतार्थो (for °त्मा) —ᵈ) D1 4 7 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) —After 6 D1-4 7 ins

66* समानयेह धर्मज्ञं सुमन्त्र प्रियदर्शनम् ।
रामं मम मतो यावद्गमतो प्रेष्य तं सुतम् ।

[(l 1) D1 (after corr) धर्मेश (for °ज्ञं) and (before corr) सुमन्त्र (for सुमन्त्र) —(l 2) D1 7 स्तो D2 4 7 प्रेष्य (for प्रेष्य तं) D1 पुत्रं (for सुतम्)]

7 ᵃ) D5 प्रतिज्ञाप्य —ᵇ) D1 न्यायत (for °नात्) —ᶜ) Ś1 B (except B1) D6 (आ) नियामास V1 निनायासा D1-4 7 (आ)नयामास (for °यांचक्रे) Dm1 G1 2 M1 रामानयांचक्रे —ᵈ) D1 स रथेन (l pm) (for रथेन) D2 रथिनं (for °नां) Ś1 B1 2 (before corr) Dₙ1 D6 पर —After 7 D1 7 ins

67* प्रययौ रथमास्थाय तत्र तु रथिनां वरम् ।

8 Cf lines 3-4 of 71* —ᵃ) 1 2 श्रीराम (for अथ) Ś1 D1 समासीनाग V1 1 2 M1 श्रीमं Dt1 Dd1 T1 2 M1 सहासीनाम् G1 M1 तत्र 1 Cr as in text (for समा°) D1 2 7 आसीनं चैव राजानम् —ᵇ) T1 2 G1 2 M1 तथा (for तदा) D1 4 5 तु (D5 ते) दशतु नृपतेर्जने —After 8ᵃᵇ G1 M1 ins

68* प्रयोगविदः नविदा नामपथ दर्शिता ।

[M1 (sec m as above) व °देशान् (l r m°)]

म्लेच्छाश्चार्याश्च ये चान्ये वनशैलान्तवासिनः ।
उपासांचक्रिरे सर्वे तं देवा इव वासवम् ॥ ९
तेषां मध्ये स राजर्षिर्मरुतामिव वासवः ।
प्रासादस्थो रथगतं ददर्शायान्तमात्मजम् ॥ १०
गन्धर्वराजप्रतिमं लोके विख्यातपौरुषम् ।
दीर्घबाहुं महासत्त्वं मत्तमातङ्गगामिनम् ॥ ११
चन्द्रकान्ताननं राममतीव प्रियदर्शनम् ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणम् ॥ १२
घर्माभितप्ताः पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजाः ।
न ततर्प समायान्तं पश्यमानो नराधिपः ॥ १३
अवतार्य सुमन्त्रस्तं राघवं स्यन्दनोत्तमात् ।
पितुः समीपं गच्छन्तं प्राञ्जलिः पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ १४
स तं कैलासशृङ्गाभं प्रासादं नरपुंगवः ।
आरुरोह नृपं द्रष्टुं सह सूतेन राघवः ॥ १५
स प्राञ्जलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरन्तिके ।
नाम स्वं श्रावयन्रामो ववन्दे चरणौ पितुः ॥ १६

G 2 2 18
B 2 3 33
L 2 5 18

—ᶜ) V1 B (except B1) प्राच्योदीच्य, D6 °दीश्यो (sic) (for °दीच्या) D6 प्रतीच्याश्च (sic), G3 प्रतीच्यास्त (sic) —ᵈ) Ñ2 illeg

9 For 9ᵃᵇ, cf l 5 of 29*. —ᵃ) D5 मत्स्याश्च (for म्लेच्छाश्च) M3 भार्याश्च (for चा°) T3 चान्या Ś1 Ñ2 V1 B D4 म्लेच्छाश्च यवनाश्चैव, D1-4 7 आर्या म्लेच्छाश्च मध्या (D1 °द्या)श्च —ᵇ) Ś1 Ñ2 B शका: D6 वाका (for वन) V1 शका शैलानुवासिनः, D1-3 पार्वतीयास्तथैव च, D4 7 पा (D7 प)र्वतीयाश्च सर्वश, M1 वनपार्श्वनिवासिनः —After 9ᵃᵇ, D4 ins

69* अरण्यां म्लेच्छा मध्याश्च पार्वतीयास्तथैव च ।

—ᶜ) D1 3 भीता, D4 7 धीरा (for सर्वे) —ᵈ) Ñ2 V1 B M1 ते (for तं) D11 वामर्जं तथा (for इव वासवम्) D1-4 7 कुबेरमिव नैर्ऋता

10 ᵃ) T1 च मध्ये (for मध्ये स) D1 3 महाराजो (for स राजर्षिर्) D4 7 तथा मध्ये महाराजो —ᵇ) D1-4 7 देवतानाम् (for मरुताम्) —ᶜ) Dg1 G3 प्रसादस्थो D11 दशरथो, Dd1 Dm1 D1-4 7 G1 रथस्थं तं (for °गतं) —ᵈ) G3 ददर्शायांत समात्मजं (sic) —After 10 D1-4 7 ins

70* विद्योतमानं प्रभया ददर्श सुतमात्मन ।

[= l 2 of 29(A)* D4 7 सुतहामनि (for सुतमात्मन)]

11 ᵃ) D7 प्रतिभ (for °मं) —ᵇ) B3 लोक, M3 देव (for लोके) Ś1 B D1-7 M1 विश्रुत (for विख्यात) V1 लोक पौरुषसंयुतं —After 11 D1-4 7 ins

71* शैलशृङ्गमिवोन्नतं शत्रूणां भयवर्धनम् ।
एकं विख्यातवीर्यं सामर्थ्यं सर्वधनुष्मताम् ।
सुवर्णैव पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजा ।
गुणैर्दिवौकसामिव सद्वांशुभिरिवांशुभिः ।

[(l 1) = l 5 of 29(A)*. D4 शुचिर (for शुचिर), D3 भद्रिणां, D4 4 गृहीणां —(l 2) Cf l 6 of 29(A)*. D1 3 एकं D3 श्वात्यातं (for विख्यात) D1 प्राज्ञ D3 शत्रु, D3 सर्व (for सर्व) —(l 3) Cf 13ᵃᵇ. D1 3 [इ]व (for [इ]व). —(l 4) Cf l 8 of 29(A)*. D1 3 विद्योतमाने (for °दं)]

12 ᵈ) B3 हृद (for दृष्टि) —After 12, D1-4 7 ins

72* हारिं सुनीक्ष्णदंष्ट्रं हन्तारं हस्तिनामपि ।
दंष्ट्रिणामिव सर्वेषां प्रधानं युद्धकाङ्क्षिणाम् ।

[(l 1) D3 -दंष्ट्रं, D1 7 इव (for अपि) —(l 2) D3 दंष्ट्रागाम्, D1 3 अपि (for इव) D7 हरिणानां च सौता (sic) (for the prior half)]

13 D1-4 7 om 13ᵃᵇ —ᵃ) B3 घर्माभितप्त —ᵇ) B3 सीदयतम् (for ह्लाद°) —ᶜ) Dg1 Dd1 ततर्पे, D5 चक्षुष्याद् (sic) (for ततर्प) D1 3 5 समायात (for समा°) Ś1 Ñ2 V1 B D4 7 आयान्त(Ś1 °न्त, D4 °न्त)मायान्तं, D3 नायर्पत मायांतं (sic) M3 समायान्तमायान्तं —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D4 ई(Ñ2 B3 वी)क्षमाणो (for पश्यमानो) D1-4 7 महीपतिः M3 नराधिप (for °धिप) M1 पश्यमाने नराधिपे —After 13, D1-4 7 ins

73* ददर्श मुदितस्तात प्रजार्तिनिवारण ।
राजा बभूव सहसा दृष्ट्वाऽऽयान्तं समागमम् ।

[l 1 = l 9 of 29* —(l 2) D3 महसान (for समा°)]

14 ᵃ) D1 4 7 अवतीर्य D3 सुमंत्रो Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D4 च, B1 D11 Dd1 D1 3 4 7 तु, B4 [s]थ, D3 तु 1 T1 damaged (for तं) —ᵇ) Dd1 Dm1 G1 3 M1 °थं स्यंदनाच्च —ᶜ) D1 4 7 सकाशं (for समीपं) M1 गच्छन् (for गच्छन्तं) —ᵈ) D1 4 G1 प्राञ्जलिं D1 4 [s]नुयान् (for °गात्) M1 तं ददर्शास्य नृप

15 ᵃ) B1 3 स तु, D5 तत (for स तं) D1-4 7 तत शैलासमवस (sic) —ᵇ) Dm1 D3 3 (before corr) 4 प्रसादं (sic) D11 रघुनंदन, Dd1 (before corr) नरपुंगवः D1-4 7 समरिंदम (for नरपुंगव) —ᶜ) D1-4 7 समायाय (for नृपं द्रष्टुं) —ᵈ) Ś1 D4 सहितस्तेन D11 G1 महता तेन T1 सूतेन सह (by transp)

16 ᵃ) D1 3 स (for स) D1-4 7 अभिगम्य (for °प्रेत्य), —ᵇ) D4 प्रणम्य Ś1 V1 B (except B1) D4 4 M3 अन्तिके D1-4 7 विविशुः समाहित (D3 °तं) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B (B1 by corr) D11 D4 4 M3 सं(M3 स्व)श्रावयन्, D1-4 7

G 2 2 19
B 2 3 33
L 2 5 19

तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृताञ्जलिपुटं नृपः ।
गृह्याञ्जलौ समाकृष्य सस्वजे प्रियमात्मजम् ॥ १७
तस्मै चाभ्युद्यतं श्रीमान्मणिकाञ्चनभूषितम् ।
दिदेश राजा रुचिरं रामाय परमासनम् ॥ १८
तदासनवरं प्राप्य व्यदीपयत राघवः ।
स्वयेव प्रभया मेरुमुदये विमलो रविः ॥ १९
तेन विभ्राजिता तत्र सा सभाभिव्यरोचत ।
विमलग्रहनक्षत्रा शारदी द्यौरिवेन्दुना ॥ २०
तं पश्यमानो नृपतिस्तुतोष प्रियमात्मजम् ।
अलंकृतमिवात्मानमादर्शतलसंस्थितम् ॥ २१
स तं सस्मितमाभाष्य पुत्रं पुत्रवतां वरः ।
उवाचेदं वचो राजा देवेन्द्रमिव कश्यपः ॥ २२
ज्येष्ठायामसि मे पत्न्यां सदृश्यां सदृशः सुतः ।
उत्पन्नस्त्वं गुणश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः ॥ २३

स्वकीर्तयन्, G2 स्वय श्रावयन् (hypm) M3 चाश्रावयद् (for स्व श्रावयन्) —^{d}) D4 7 चरण —After 16, D1–4 7 ins

74* त पुत्रमिक्ष्वाकुवर सुनीतं जयवर्धनम् ।
[D1 (*inf lin sec m*) विनीत (for सु°)]

17 ^{a}) D1–4 7 स (for त) D3 पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) B1 प्रणत, G2 °तौ (for °त) D4 प्राञ्जु, D7 प्राञ्जु (for पार्श्वे) —^{b}) D3 तत (for नृप) —^{c}) D2 [अं]गुलौ (for [अ]ञ्जलौ) Ś1 Ñ2 V1 B D4 गृहीत्वाञ्जलिमाकृष्य —^{d}) D3 om सस्वजे Ś1 D4 स्वयम् (for प्रि°) —After 19 D1–4 7 ins

75* प्रत्यनन्दत्स धर्मात्मा स्व पुत्र पार्थिवावृत ।
[D1 4 स्व (for स्व) D3 7 पर्थिवावृत]

18 ^{a}) Ś1 [अ]भ्युत्थित, Ñ2 [अ]भ्युषित, V1 B2 Dg1 G1 2 M1–3 Cg [अ]भ्युदित, B1 [अ]भ्युषित, B3 [अ]भ्युपचित (hypm) B4 corrupt, D5 [अ]भ्यर्चित, D6 [अ]भ्युच्छ्रित, M4 [अ]भ्युचित, Ct as in text (for °द्यत) ॐ Cv तस्मै चाभ्युद्यतमिति पाठ । ॐ B1 3 D5 6 M4 श्रीमन्, Dg1 Dt1 Dd1 G1 M1–3 सस्पद्, Dm1 G2 3 सौम्य, T श्रिय (for श्रीमान्) ^{b}—) Ñ2 B1 3 D6 भूषण —^{c}) Ś1 D4 रुचिर राजा (by transp) G2 M1 राजा सुचिर —^{d}) Dg1 काचन (for रामाय) Ś1 V1 B D6 [अ]नुपम, T2 परम् (for परम्) —For 18 D1–4 7 subst

76* तस्मै सुरूप रुचिर काञ्चन रत्नभूषितम् ।
राघवायासन राजा प्रदिदेश महात्मने ।

[(l 1) D5 सुरूप D7 रु चिर (for रुचिर) D3 मणि (for रत्न) —(l 2) D2 प्रादिदेश D3 प्रद° (for प्रदि°)]

19 ^{a}) Ś1 Dt1 तथा, D3 स तद् (hypm) (for तद्) V1 आसनमनु (for °वर) —^{b}) G3 partly damaged Ś1 D1–4 6 7 दीपयामास B1 प्रदीपयत M4 व्यदीप्यत स (for °पयत) —D1 om 19^{cd} —^{c}) Ñ2 स्वयमेव (hypm) V1 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 G3 M3 स्वयैव D1 स्वयं च (for स्वयेव) M4 सुत्तम् (for मेरुम्) —^{d}) Ś1 B1 D3 6 विमले D7 निपुलो, T3 निमलो (for विमलो) V1 उदये सवितेव हि

20 ^{a}) Ś1 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1 M2 3 Cr g विभ्राजता D4 स प्राजता Crp as in text (for विभ्राजिता) D1–4 7 तेन विभ्राजमानेन —^{b}) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 7 G2 M1 [अ]पि, Ñ2 B3 Dg1 [अ]ति, D3 वै, M2 हि (for [अ]भि) Ś1 Ñ2 B D2–4 6 7 M4 व्यराजत V1 D6 व्यनावत (for व्यरोचत) D1 सा सभा समराजिता —^{c}) Ś1 D6 विशाल (for विमल) —^{d}) Ñ2 illeg D6 [अ]मुना (for [इ]न्दुना) D1 (gloss) शशिना —After 20 D1–4 7 ins

77* प्रासादवर्यं शुशुभे नसौ भानुमता यथा ।
[D1 प्रासादवर्ये D3 शुमे शुभे (sic) (for शुशुभे)]

21 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D4 त स प (V1 B3 स संप, B3 (also) तमप) श्यवरपतिस् —^{d}) Ś1 B D5 6 तलमास्थित, Dg1(m) °स्वस्थित (sic) (for °संस्थितम्) —For 21, D1–4 7 subst

78* तमवैक्षत सहषादिक्ष्वाकु प्रियमात्मजम् ।
आत्मानमिव चादर्शे युक्तरूपमिव श्रिया ।

[(l 1) D3 अवेक्षत (for अवै°) —(l 2) D2 युक्त (for युक्त)]

Thereafter cont

79* राजलक्षणसपन्नं व्यूढोरस्कं महाभुजम् ।
[D3 –रक्षण (for °क्ष)]

22 D1–4 7 om 22^{ab} —^{a}) B3 (before corr) सस्मितम् (sic) Dt1 सुस्थि°, T3 संस्मि° (for सस्मि°) —^{c}) D1–4 7 राजपु(D2 3 °जा पु)त्रमुवाचेद् —^{d}) D1–4 7 महेन्द्रम् (for देवेन्द्रम्) Ś1 D6 भूमिप B2 (before corr) Dg1 Dm1 S काश्यप (for क°) —After 22 D1 2 4 7 ins while D3 subst for 23^{ab}

80* स्यादिष्टो हसि मे ज्येष्ठ प्रसूत सदृश सुत ।
[D2 आदिष्टो]

23 ^{a}) T1 ज्येष्ठायाम् (sic) B3 D5 6 7 असि (for आसि) ^{b}) पत्न्यां तु Dt1 मे पत्न्या (sic) D3 पत्न्यां मे (by transp) D2 मे पत्नं —^{b}) B3 समत: D7 स सदृशा (hypm) (for सदृश) —For 23^{ab}, D3 subst 80* —^{c}) Ñ2 partly illeg D4 तस्मात्सम् (for उत्पन्नस्त्वम्) Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D1 2 3 7 M3 4 गुणज्येष्ठो Dg1 T1 2 गुणे श्रेष्ठो, D2 गुणज्येष्ठो D3 गुणश्रेष्ठ G1 गुणो ज्येष्ठो (for गुण

त्वया यतः प्रजाश्चेमाः स्वगुणैरनुरञ्जिताः ।
तस्मात्त्वं पुष्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि ॥ २४

कामतस्त्वं प्रकृत्यैव विनीतो गुणवानसि ।
गुणवत्यपि तु स्नेहात्पुत्र वक्ष्यामि ते हितम् ॥ २५

भूयो विनयमास्थाय भव नित्यं जितेन्द्रियः ।
कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेथा व्यसनानि च ॥ २६

परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा ।
अमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरञ्जय ॥ २७

तुष्टानुरक्तप्रकृतिर्यः पालयति मेदिनीम् ।
तस्य नन्दन्ति मित्राणि लब्ध्वामृतमिवामराः ।
तस्मात्पुत्र त्वमात्मानं नियम्यैवं समाचर ॥ २८

G 2 2 35
B 2 3 46
L 2 5 33

श्रेष्ठे) Ś1 D6 उत्पन्न सद्गुणै पूज्यो —^{d}) V1 B4 चात्मात्मज, B1 D5 ज्येष्ठोत्मज (for रामो°) D1 3 4 7 रामनामात्मज प्रिय, D2 रामो मे चात्मज प्रिय, M4 रामो रामात्मज प्रिय

24 Dg1 reads 24 in marg —^{a}) V1 D1-3 7 त्वया तात, B2 (marg) त्वयायत्ता, Dg1 M3 यतस्तथा, Dm1 G1 त्वया यथा, D6 त्वय्यायत्ता, K(ed) यतस्त्वया (by transp) (for त्वया यत) —^{b}) Dg1 M3 अभि (for अनु) Dm1 G2 3 M3 स्वगुणेनाभिरञ्जिता —Ñ3 illeg for 24^{cd} —^{c}) D1 पुण्य (for पुष्य) D3 योगे तु (for योगेन) —^{d}) D1-4 7 अवाप्स्यसि, M4 इहार्हसि (for अवाप्नुहि)

25 D1-4 7 om 25 —^{a}) Ś1 D6 कार्यं च ते, Ñ3 illeg V1 B2(marg sec m) 3 राम त्वं तु (B3 च), B1 2 (also) D5 कामं च त्व B3 4 M1 काम त्वं च (for कामतस्त्व) —^{b}) Dt1 निर्णीतो (for विनीतो) V1 B1 2 4 Dd1 अपि, Dt1 इति, M4 च ह (for असि) —^{c}) G3 न (for तु) Ś1 D6 गुणवत्यापितृस्नेहात्, Ñ3 illeg V1 B °त्वे पितृस्ने(B3 °त्वेपि च स्ने)हात्, G (ed) गुणवत्त्वपि च स्नेहात्

26 ^{a}) Cr भूयोविनय as a compound —^{b}) B3 (before corr as in text)भवन्, Dd1 Dm1 G2 3 भवान् (for भव) V1 यतद्रिय (for जितेन्द्रिय) —For 26^{cd} D1-4 7 subst

81* जितेन्द्रिय प्रकृत्यासि गुप्तस्थानि वशी कुरु ।

[D6 वशीकुरु]

—^{c}) Dm1 (before corr) कामे (for काम) D1-4 7 -समुत्थ च (for -समुत्थानि) —^{d}) Ś1 Ñ3 D6 त्यज त्व, V1 त्यजाशु, B3 त्यजे त्व, B1 °द्व, B4 त्यक्त्वाशु, Dd1 (by corr) त्यजेथ (for °था) B2 (marg also) व्यवसायानि च त्यज, D1-4 7 सप्तवर्ग व्यसन(D2 व्यसने, D4 7 सप्त) त्यथा

27 ^{ab}) D3 दृत्या (for वृत्त्या) Dd1 तथा (for तथा) Ś1 Ñ3 V1 B D6 M4 लोकपालिता(Ś1 °पि सं, D6 °भिसं) मुद्रया राम(B4 °म) प्रत्यक्षया तथा —After 27^{ab}, Ś1 Ñ3 V1 B D5 6 M4 ins

82* परात्मप्रकृतिं शुद्ध परिपाल्या प्रजास्त्वया ।
तत्परो निरहंकारो भूत्वा राम गुणान्वित ।
तत पालय पुत्रेमा प्रजा पुत्रानिवौरसान् ।
योधानमात्यान्सुहृत्स्वं कोषं चावेक्ष्य यत्नतः ।

[(l 1) Ś1 Ñ3 V1 D6 परमा, B1 2 (marg.) परा च (for परात्म) D5 प्रकृती[ती॰] (for °तिं) Ñ3 V1 D6 त्वया प्रजा (by transp) D5 प्रजास्तथा —(l 2) Ś1 D6 निर्मोहो, B3 (also as above) तत्परो, G(ed) तत्परो (for तत्परो) D5 M4 निरभिमानो (for निरहंकारो) —(l 3) B1 erroneously repeats प्रजा —(l 4) Ś1 V1 D6 [अ]मात्, D4 [अ]श (for [अ]थे) V1 योधा द्याहरितश्च M4 योधानथामात्यदर्शनात् (for the prior half) Ś1 जयीश्च Ñ3 illeg V1 परे[रो]क्ष्य D4 च वीक्ष्य (for चावेक्ष्य) B1 (sup lin) यत्त (for °वान्)]

B4 cont

83* देशान्यौरनिशालात सामन्तानुगतास्तथा ।

D6 M4 cont after 82*

84* दुर्गाण्यौराजानपदान्सामन्तनगराणि च ।

[M4 दुर्गे (for दुर्गान्)]

—^{c}) T1 अमात्य D1-4 7 प्रमुखा (for प्रभृती) G1 M1 चैव (for सर्वा) —^{d}) Dt1 प्रजाश्चैव (for प्रकृतीश्च) D1 अनुरञ्जय (for चा°) —For 27^{cd} Ś1 Ñ3 V1 B D5 6 M4 subst

85* तथा मित्राणि मध्यस्थानुदासीनांश्च रञ्जय ।

[B1 2 D5 मित्राणि(D5 °णं)मित्रमध्यस्थान् B3 मित्रामित्राणि म° (for the prior half) B1(before corr) 2 4 राघव, D5 रञ्जयन् Ś1 Ñ3 D6 मित्राध्यक्षा(D6 °ध्यक्षा)रञ्जय V1 दातीनांश्च राघव B3 (also as above) अपि च धातुरञ्जयन् (for the post half)]

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4 7 T G M1 3 ins

86* कोष्ठागारायुधागारैः कृत्वा सन्निचयान्बहून् ।

[D1-4 7 कोष्ठा(D3 कोष्ठ)गारायुधागारे, T2 G M3 कोष्ठा° (for the prior half) D1 4 कृत्ता(D3 कृत्वा च) सन्निचयाद्विरे D5 कृत्वा सर्वे चैवाधिके, D4 7 कृत्वा सरदसाधिके (for the post half)]

28 ^{a}) V1 M4 तुष्टानु, V1 (marg) तुष्टानु, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 Cr तुष्टानु, Cg as in text (for तुष्टानु) V1 T2 G1 3 -नय (for -रक्त) Dm1 T1 2 G2 प्रकृतिर् (for °तिर्) D1-3 तुष्टपुष्टप्रकृतिर्येन, D4 3 तुष्टपुष्टप्रकृता येन्या, —^{b}) D1-4 7 पृथिवीमनुपाल्य D1 °चय) —^{c}) D1 (by corr) [आ]नंदति (for नन्दन्ति) D1-4 7 पूर्ण मित्राणि नंदन्तु —^{d}) B1 (marg) लब्ध्वामृतम्, D1 (sec m as in

G 2 2 33
B 2 3 46
L 2 5 33

तच्छ्रुत्वा सुहृदस्तस्य रामस्य प्रियकारिणः ।
त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कौसल्यायै न्यवेदयन् ॥ २९
सा हिरण्यं च गाश्चैव रत्नानि विविधानि च ।
व्यादिदेश प्रियाख्येभ्यः कौसल्या प्रमदोत्तमा ॥ ३०
अथाभिवाद्य राजानं रथमारुह्य राघवः ।
ययौ स्वं द्युतिमद्वेश्म जनौघैः प्रतिपूजितः ॥ ३१
ते चापि पौरा नृपतेर्वचस्त-
च्छ्रुत्वा तदा लाभमिवेष्टमाप्य ।
नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि गत्वा
देवान्समानर्चुरतीव हृष्टाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

text) °मृताम् B4 M1 (*inf lin sec m* as in text) [अ]पश (for [अ]मरा) —D1-4 7 om 28^{cd} T1 illeg for 28^{e}-29^{b} —^{e}) Dm1 (before corr) तथा (for त्वम्) Dg1 T2 3 G1 M3 तस्मात्त्वमपि चात्मानं —^{f}) B3 (also as in text) निशम्य (for नियम्य) V1 B4 T2 [इ]र्दं (sic) M2 [ए]व (for [ए]वं) B3 (also as in text) ञ्जाचर (for समा°)

29 T1 illeg for 29^{ab} (cf v l 28) —^{a}) G3 सौहृदस् —^{b}) Dt1 -कारिण (for -कारिण) —For 29^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

87* इति राज्ञो वच श्रुत्वा नरा प्रियनिवेदिन ।

[D5 (before corr as above) रामो (for राज्ञो) —D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 1 of 88* D2 जना, M4 प्रिय (for नरा) Ñ2 V1 निवेदन B4 *शदिन (for निवेदिन)]

—^{c}) D1 3 त्वरित D2 चरित (before corr °ते), D4 7 त्वरया (for त्वरिता) Dt1 आगत्य, D6 अत्येत्य (for अभ्येत्य) —^{d}) V1 B Dm1 D1-4 7 कौश(Dm1 °शि)ल्यायै M4 कौसल्याया (for °ल्यायै) ☞ The spelling of कौसल्या in different MSS is not uniform hence its variants are ignored hereafter B1 D2 निवेदयन्

30 D5 om up to the prior half of l 1 of 88* (cf v l 29) —^{a}) M2 damaged Dd1 Dm1 G2 3 M1 हिरण्यानि (for हिरण्यं च) B2 3 D3 G1 गाश्चैव B4 वासश्च, D6 गौश्चैव (for गा°) —^{b}) B4 वस्त्राणि (for रत्नानि) —^{c}) V1 Dd1 D1-4 7 आदिदेश (for व्या°) Ś1 तस्मै तेभ्य, D3 प्रियाभ्येत्य, D6 ततस्तेभ्य (for प्रियाख्येभ्य) —After 30 B3 D1 4 (after श्रुत्वा in 87* owing to om) 2 ins

88* रामोऽपि तद्वच श्रुत्वा राज्ञो ह्यमिततेजस ।
प्रहृष्टवदनो भूत्वा वचस्याह नराधिपम् ।
राजापि गुरुणाज्ञप्त सानुजोऽयं विसृज्यताम् ।
राममुद्दिश्य राजा वै गम्यतामित्यनोदयत् ।
अनुज्ञातस्तु पित्रा वै गमनायोपचक्रमे । [5]

[D5 om the prior half of l 1 —(l 1) D1 वचन (for तद्वच) —D5 transp lines 3 and 4 —(l 3) D5 रामो D7 राज्ञा (for राजा) B3 [आ]दिष्ट (for [आ]ज्ञप्त) B3 सानुगोय D4 7 सोनुज्ञाप्य (for सानुजोऽयं) D5 विसर्ज्यतां, D4 7 विसर्ज्यं त —(l 4) D5 [अ]थ (for वै) B3 [अ]नोदयत् D1 [अ]वेदयत्, D4 7 [अ]नोदयन् (sic) D6 नोदयन् (for [अ]नोदयत्) —(l 5) B3 तथा पित्रा D5 स पित्रा च (for पित्रा वै)]

31 ^{a}) V1 G1 3 तथा, D2 यथा (for अथ) Dg1 [अ]भिवंद्य (for °वाद्य) —^{b}) D2 M3 स्व, M4 स (for स्वं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 T3 द्युतिमा(D1 T3 °म)न्, T1 M2 3 द्युतिम (T3 °म)द् (sic) (for द्युतिमद्) —^{d}) B1 4 D4 जनोघै (sic) Ś1 Ñ2 V1 B1 2(marg) 4 D6 पथि, D1 2 अपि, D3 अपि, D4 7 अथ, G3 परि (for प्रति) D1-4 7 संवृत D5 (before corr) पूजक (for पूजित) G(ed) परि वारित

32 ^{a}) Ñ2 अथो वच B1 D5 वचस्तत्वा (for वचस्तच्छ्) —^{b}) Ś1 Ñ2 B1 2 4 D4 ततो, V1 B3 सदा, T1 3 तथा (for तदा) Ś1 D6 अनंतम् (for इष्टम्) Ś1 B4 D6 आप्तु, Dg1 Dt1 आप्तु, Dd1 Dm1 आपन्न (for आप्य) M4 श्रुत्वा काम मन्यमानो यथा वै —^{c}) Ś1 B4 D6 गृहाश्च (for गृहाणि) —^{d}) M2 partly damaged D6 समानर्चुर् (sic) (for °र्चुर्) B3 (marg) अतीव भक्त्या Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M2 damaged) अति(Dg1 Dt1 M3 °भि)प्रहृष्टा (for अतीव हृष्टा) D5 देवान्समभ्यर्चुरमीष्टहृष्टा B1 (gloss) हृष्टा भवतर्निदिष्टा बभूवु (sic) —For 32 D1 4 7 subst

89* ते चापि सर्वे समवाप्य काम
नरा नरेन्द्रेण कृतप्रहर्षा ।
नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि सत्वरा
प्रपेदिरे राघवराज्यहर्षिता ।

[(l 1) D2 राम (for काम) —(l 2) D3 नरा नरवराज्ञ समर्दर्या]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 रामाभिषेकव्यवसाय D1 4 दशरथानुशासन, D7 रामानुशासन —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B4 2 1, V1 2 D1 58 D2 4 7 5 D3 49 D5 7

४

गतेष्वथ नृपो भूयः पौरेषु सह मन्त्रिभिः ।
मन्त्रयित्वा ततश्चक्रे निश्चयज्ञः स निश्चयम् ॥ १

श्व एव पुष्यो भविता श्वोऽभिषेच्येत मे सुतः ।
रामो राजीवताम्राक्षो यौवराज्य इति प्रभुः ॥ २

अथान्तर्गृहमाविश्य राजा दशरथस्तदा ।
सूतमाज्ञापयामास रामं पुनरिहानय ॥ ३

प्रतिगृह्य स तद्वाक्यं सूतः पुनरुपाययौ ।
रामस्य भवनं शीघ्रं राममानयितुं पुनः ॥ ४

द्वाःस्थैरावेदितं तस्य रामायागमनं पुनः ।
श्रुत्वैव चापि रामस्तं प्राप्तं शङ्कान्वितोऽभवत् ॥ ५

प्रवेश्य चैनं त्वरितं रामो वचनमब्रवीत् ।
यदागमनकृत्यं ते भूयस्तद्ब्रूह्यशेषतः ॥ ६

तमुवाच ततः सूतो राजा त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
श्रुत्वा प्रमाणमत्र त्वं गमनायेतराय वा ॥ ७

इति सूतवचः श्रुत्वा रामोऽथ त्वरयान्वितः ।
प्रययौ राजभवनं पुनर्द्रष्टुं नरेश्वरम् ॥ ८

G 2 3 8
B 2 4 8
L 2 6 7

4

☞ Ñ1 missing for Sarga 4 (cf v l 2 1 1) D1 begins with ॐ

1 ª) D1 गतेष्येन, D3 °ष्वेव, D4 °ष्वथो, D5 °ष्वपि (for गतेष्वथ) V1 नृपैर् (for नृपो) —ᵇ) V1 पौरैश्च T2 नृप (for सह) D6 मन्त्रिषु (for मन्त्रिभि) —ᶜ) Dg1 reads मंत्र in marg —ᵈ) V1 सनातन, B3 (also) Dg1 सुनि° (for स निश्चयम्)

2 ª) D1 3 7 M4 स्व (for श्व) V1 सेव्यो, D4 (after corr see m as in text) पुण्ये (for पुष्यो) D5 भविति (sic) (for भविता) —ᵇ) G M3 [ऽ]भिषिच्यत (for ऽभिषेच्येत) Ś1 V1 D4 पुत्रो मे श्वो(Ś1 सो)भिषि(D4 °षे)च्यता, Ñ2 B सुतो मे श्वोभिषिच्यता, Dg1 श्वोभिषिचत मे सुत Dt1 श्वोभिषेच्यस्तु मे सुत, Dd1 Dm1 श्वोभिषिच्येत मे सुत, D1-5 7 श्वोभिषे(D1 3 5 °षि)च्य सुतो मया(D5 मम) M4 श्वोभिषेच्यस्तु राघव —ᶜ) Dt1 T1 °पद्माक्षो, D4 राजा च ताम्राक्षो (for राजीवताम्राक्षो) Dg1 राम राजीवताम्राक्षं —ᵈ) V1 यौवराज्यम्, Dt1 Ct युवराज B3 4 इव (for इति) D4 7 श्रुति (for प्रभु) —After 2 D1-4 7 ins

90* रामे निवेदित सर्वं प्रणयाद्दर्शितेन च ।

3 ª) V1 तथा (for अथ) B3 (also) [अं]तगृहम् D1-4 7 आसाद्य (for आविश्य) —ᵇ) B4 तथा (for तदा) —ᶜ) T G3 M3 Cr m g t भाषयामास (for आज्ञापयामास) —ᵈ) D1-4 7 रामस्यानयनं(D4 7 °ने) पुन

4 D4 om 4 —ª) V1 महद्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 7 T G2 3 M1 2 तु तद् (for स तद्) —ᵇ) Ś1 D4 यथौ ययौ T2 M3 4 इहा° (for उपा°) —ᶜ) D1 सुचने B2 दिव्ये (for शीघ्रं) —ᵈ) D1-3 7 तमेव (for रामम्)

5 G3 om (hapl) 5ᵃᵇ —ª) B4 reads 5ᵃᵇ also in marg as in B4 Ś1 Ñ2 B1-3 D6 तेन च V1 द्वा स्थेन, Cm g as in text (for द्वा स्थैर्) D1-4 7 M4 तत्र, D2 सर्वं (for तस्य) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 रामस्य, B4 D5 सूतस्य (for रामाय) Ñ1 B3 Dd1 D6 गमन (for [आ]गमनं) D1-4 7 राघवाय महात्मने —B1 3 D6 om 5ᶜ-7ᵇ, Ñ2 om 5ᶜ-6 and D1-4 7 om 5ᶜᵈ B4 reads 5ᶜ-7ᵇ in marg Ś1 reads 5ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ś1 तु (for स) G2 M1 चाभिरामस्त B2 श्रुत्वापि चैव स प्राप्तं —ᵈ) Ś1 G2 प्राप्त, Ñ2 B1 3 D1-4 6 7 राम, V1 D5 प्राप्त (for प्राप्तं) Ś1 [ऽ]ब्रवीत्

6 Ñ2 B1 3 D6 om, B2 reads in marg 6 (cf v l 5) Ś1 om 6ᵃᵇ —ᵃᵇ) B4 प्रविश्य M4 चैव V1 B2 4 Dg1 Dt1 T2 M1 त्वरितो (for त्वरित) D1-4 7 प्रवेशयामास तद्वा वचनं चे(D2 द)दमब्रवीत् —Ś1 reads 6ᶜ-7ᵇ in marg —ᶜ) D2 4 7 किम् (for यद्) B4 हुतं, Dd1 Dm1 G2 M1 कार्यं (for कृत्य) —ᵈ) M4 त (for तद्) D1-4 7 वक्तव्यस्तुमर्हसि(D7 °सि) —After 6 V1 ins

91* तेन चावेदित तस्य रामस्यागमनं तत ।

7 V1 B1 3 D6 om 7ᵃᵇ (except V1 cf v l 5) Ś1 B4 read 7ᵃᵇ in marg (cf v l 6 and 5) —ᵃᵇ) D1 अर्हसि (for इच्छति) Ñ2 D6 (m) द्रष्टुमिच्छति राजा त्वां धीप्रमाणेतुमर्हसि —B4 D1 4 om 7ᶜᵈ —ᶜ) B3 (m also as in text) Dt1 Dd1 Dm1 G M1 2 तत्र, Cg t as in text (for अत्र) —ᵈ) Dg1 Dd1 च (for वा) ॐ Ce गमनाय इतराय आगमनाय च ॥ ॐ Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 T2 G3 गमनायेति राघव(Ś1 D6 °व) D3 (after corr as in text) °यैव राघव

8 ª) V1 इति सूतस्य, D1 तस्य तद्वचनं, D2-4 7 सूतस्य वचनं (for इति सूतवच) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B2-3 Dt1 D1 6 7 (ऽ)पि (for अथ) B1 reads त्वरयान्वित in marg (also द्वास्य … प्रीतिवर्धन … न्वालोक्य रामोपि इत्युक्त्वा) B1 (marg also as in Ś1) रामो वचनमब्रवीत् (= 6ᵇ) D1 2 4 * त्वरयान्वित —ᶜ) Dm1 D1 भुवनं —ᵈ) Ñ2 [illegible] (for द्रष्टुं) Ś1 Ñ1 B D6 नरर्षभ, V1 D5 M4 नराधिप (for नरेश्वरम्)

G 2 3 25
B 2 4 25
L 2 6 23

विप्रोषितश्च भरतो यावदेव पुरादितः ।
तावदेवाभिषेकस्ते प्राप्तकालो मतो मम ॥ २५
कामं खलु सतां वृत्ते भ्राता ते भरतः स्थितः ।
ज्येष्ठानुवर्ती धर्मात्मा सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ॥ २६
किं तु चित्तं मनुष्याणामनित्यमिति मे मतिः ।
सतां च धर्मनित्यानां कृतशोभि च राघव ॥ २७
इत्युक्तः सोऽभ्यनुज्ञातः श्वोभाविन्यभिषेचने ।
व्रजेति रामः पितरमभिवाद्याभ्ययाद्गृहम् ॥ २८
प्रविश्य चात्मनो वेश्म राज्ञोद्दिष्टेऽभिषेचने ।
तस्मिन्क्षणे विनिर्गत्य मातुरन्तःपुरं ययौ ॥ २९
तत्र तां प्रवणामेव मातरं क्षौमवासिनीम् ।
वाग्यतां देवतागारे ददर्श याचतीं श्रियम् ॥ ३०
प्रागेव चागता तत्र सुमित्रा लक्ष्मणस्तथा ।
सीता चानायिता श्रुत्वा प्रियं रामाभिषेचनम् ॥ ३१
तस्मिन्काले हि कौसल्या तस्थावामीलितेक्षणा ।
सुमित्रयान्वास्यमाना सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ३२
श्रुत्वा पुष्येण पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।
प्राणायामेन पुरुषं ध्यायमाना जनार्दनम् ॥ ३३

---

25 [a]) Ś1 निष्कासितश्च, Ñ V1 B निवासितश्च (for विप्रोषितश्च) M4 तु (for च) —[b]) V2 स्वरावयत, D1-4 7 पुरान्मम (for पुरादित) —D1 4 7 om (hapl) 25[cd] T2 [अ]भिषिकस् —[d]) In Ñ1 two letters are illegible after प्रा

26 [a]) D1 4 7 मार्गे (for वृत्ते) —[b]) G3 सुत (for स्थित) —[c]) D1 4 7 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —[d]) B4 यसानुक्रोशो (corrupt) (for सानुक्रोशो) D3 यतेंद्रिय

27 [a]) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 M2 Ct नु, Cr g as in text (for तु) —[b]) Ś1 V2 B D6 जानाम्ये(V1 °त्ये, B1 3 [m also] 3 D6 °स्ये)व यथाचल(V2 °ल), Ñ2 B3 (also) D1-4 7 जानासि(D1 7 °सि) चलना(D2 3 °ना) त्मक —[c]) Dg1 M3 Cg सतां तु, D3 स तानि, Cv m as in text (for सतां च) Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 M4 कृत्यानि, D1 4 7 वर्त्यानि (for नित्यानां) —[d]) Ś1 Ñ2 B D3 7 -शोभानि, V1 D1 2 M4 शोभीनि, Dd1 Dm1 G2 -शोभि हि, T2 G1 शोभी च, Cv (for शोभि च) T3 राघव D3 कृताशाभीनि राघव

28 [a]) Ś1 Ñ1 V2 B D5 6 [उ]क्त्वा (for [उ]क्त) Ś1 सोभ्यनुज्ञात, B4 सोभ्यनुज्ञात, D1 4 5 त्व(D6 चा)भ्यनु° (for सोऽभ्यनु°) —[b]) D1-5 7 श्वोभिषे(D3 4 °षि)च्ये भवानिति —[c]) D3 तथा (for व्रज) V1 द्विप (for राम) Ś1 D1-4 6 7 व्रजेति राज्ञा काकुत्स्थो —[d]) V1 B3 (also as in text) ययौ, B4 lacuna (for [अ]भ्ययाद्) B4 सुत D3 गृहात् (...) Ś1 D1-4 6 7 जगाम स्व(D2 स्व) निवेशन

निवेशन, D1 3-5 7 विनिर्गम्य, D3 विनि क्रम्य Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 तत्क्षणेन च(Dd1 Dm1 G1 स) निष्क्रम्य (Dg1 T2 3 निर्गम्य), Dt1 M1 तत्क्षणादेव निष्क(Dt1 °ष्क्र)म्य, G1 M3 तत्क्षणे स च निष्क्र(M3 °ष्क्रा)म्य

30 [a]) Dg1 तद् (for तां) B M4 प्रव(B3 °य)णाम्, Cm g k t as in text (for प्रवणाम्) G1 3 एव (for एव) Ś1 D5 प्रणतस्तत्र वामेव V1 तां तत्र प्रयतामेव D1 3 तत्राप श्यद्रामो(D1 °द्रामो)पेता D4 7 तां रामार्थं मतोपेताम् —[b]) D1-4 7 महत (for मातर) Ś1 Ñ2 V1 B D5 7 (D5 after corr as in text) M4 -वासस (for वासिनीम्) —[cd]) Dg1 Dt1 Dd1 T2 3 G3 M1 3 Cm g t [आ]यान्तीं M4 ध्यायतीं, Ck as in text (for याचतीं) Ś1 Ñ V1 2 B D6 ददर्श याचमानां तां दयता(V1 देवतां D5 देवतां)योगमनि श्रिय(B3 [also] श्रिय) D1-4 7 ददर्श(D1 यागिनां D1 वाग्यता) मातरं रामो देवपूजनतत्परां

31 [a]) V2 [अ]थ (for च) Dt 5 6 M4 तथा (for [आ]गता) D4 7 प्रागेव तत्र आयाता(D2 °तौ) —[b]) B1 सुमित्रा (sic) Dg1 Dd1 Dm1 G1 3 तदा (for तथा) —[c]) M4 [अ]पि (for च) Ś1 D6 [तु]वापि तत्र V2 Dg1 Dm1 D3 T2 G2 Ck [आ]नायिता D6 [आ]नीयता (sic) D4 7 नियता Cg t as in text (for [आ]नायिता)

32 [a]) V2 M3 च, B1 Dd1 Dm1 D1 4 7 G1 3 M1 तु Dt1 Cl t [अ]पि (for हि) D5 M3 4 transp काले and हि —[b]) D3 तस्थिवान्मीलितेक्षणा (sic) —[c]) Ś1 Ñ2 B Dg1 D1 2 5 6 [उ]पास्यमाना D4 7 सेव्यमाना (for [न्व]ास्यमाना)

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा ॥ ३४
अम्ब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
भविता श्वोऽभिषेको मे यथा मे शासनं पितुः ॥ ३५
सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
एवमृत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान्पिता ॥ ३६
यानि यान्यत्र योग्यानि श्वोभाविन्यभिषेचने ।
तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चैव कारय ॥ ३७
एतच्छ्रुत्वा तु कौसल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितम् ।
हर्षबाष्पकलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥ ३८
वत्स राम चिरं जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
ज्ञातीन्मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥ ३९
कल्याणे बत नक्षत्रे मयि जातोऽसि पुत्रक ।
येन त्वया दशरथो गुणैराराधितः पिता ॥ ४०
अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥ ४१
इत्येवमुक्तो मात्रेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥ ४२
लक्ष्मणेमां मया सार्धं प्रशाधि त्वं वसुंधराम् ।
द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥ ४३

G 2 3 43
B 2 4 43
L 2 6 43

---

34 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स (B1 सु)नियताम् Dg1 Cg स° D1 7 [अ]भि° (for सनियमाम्) Ś1 Ñ2 V1 B D6 1 D1 4 6 7 T2 3 एव —[b]) Ś1 Ñ V1 B D6 अभिगम्य (D1 °वाद्य [hapl repetition]) (for सोऽभिगम्य) M3 सोऽभिवाद्याभिगम्य च (by transp) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 मातरं (for वचनं) —[d]) Dt1 वर M3 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 6 M1 हर्षयि(D5 °मे)त्यमिदं वच D1 7 हर्षयन्निदं वच T2 3 हर्षयंस्तामनिंदिता —After 34 Dm1 ins रामश्री

35 [a]) Ñ2 V1 B1 4 अथ B3 (also) अद्यो B3 वत्स (for अम्ब) —[c]) Dd1 Dm1 G3 [ऽ]प M4 वै Cr m1 l t as in text (for मे) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D 1 6 7 M4 वै (for मे) M1 वचनं (for शासनं)

36 [a]) Ñ2 B3 (before corr as in text) सीतायाः Ś Ñ2 B3 (also as in V1) D 4 6 7 च V1 L D1 5 M4 [अ]प च D2 हि (for [अ]पि) D श्रीपयस्तया —[b]) D2 रजनी च —[c]) Dt1 जनम् (for ऋत्विग्) —[d]) Dt1 D2 तु हि (for सह) Ś1 Ñ2 B D1 7 M4 नृप (for पिता) V1 सह मामब्रवीन्नृप

37 [a]) Ś1 Ñ2 B D6 यान्य(D2 द्य)त्र V1 D1 यान्यत्र D2 यावि च D3 या च (for यान्यत्र) M4 युक्तानि (for योग्यानि) —[c]) Dt1 [अ]थ D1 4 7 त्र (for [अ]द्य) —[d]) Ś1 D6 सीतायाः V1 वैदेह्याम् (for वैदेह्याः) Ś1 Ñ2 B D6 T2 3 चापि V1 अपि (for चैव)

38 [b]) V1 [अ]भिवाञ्छित —[c]) Ś1 Ñ2 B2 Dt1 Dd1 D1 7 (D3 before corr as in text) M4 Ct भा कुले Dg1 °माला (sic) T2 G1 2 M1 2 कलं G2 गद्गदं Cr g k as in text (for °कलं) —[d]) D1 4 7 पुत्रम् (for रामम्)

39 [a]) B3 चिरं जीव —[c]) Ñ2 reads स in marg V1 D1 5 ज्ञाती(D1 5 °ती)न्म B3 ज्ञातीन्मे (for ज्ञातीन्मे) D2 3 युक्ता M4 पुत्र (for युक्तः) —[d]) Ñ2 V1 सुमित्रां चापि (Ñ2 °त्रा चमि [sic]) B3 4 D1 नन्दन(B4 °न) D3 द्रावय (for नन्दय)

40 [a]) Ś1 D6 न च B बत (for बत) Ñ V1 B3 (also) D1 3 5 कल्याणरति (for कल्याणे बत) —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 D 5 7 T3 G2 3 M Cm मया T मम Cg as in text (for मयि) B सुपुत्रक (hypm) —[c]) Dg1 यतश्च (for येन) M3 दाशरथ T3 त्वया दशरथो राजा —[d]) T3 G1 (also as in text) पुत्र (for पिता)

41 [a]) D5 ध्यात (for क्षान्त) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अमोघा बत(Ś1 D6 च त्र B1 3 तत्र) मे मतिः D1 3 अमोघ मे तप क्षान्त(D3 ध्यात) D1 7 अमोघं मे तप पुत्र Cr m g t as in text —[b]) B1 damaged D1 7 पुरुषे (for पुरुषे) Dm1 (before corr as in text) D1 3 पुष्करेक्षण D1 5 कमलेक्षण(D1 °ण) (for पुष्करेक्षणे) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 (also as in text) D6 सेयम् D1 3 4 7 यद्य D यद्या च T इयम् M3 एवम् Cv m g t as in text (for येयम्) Ś1 D6 M3 राजर्षे Ñ2 V1 B D1 राजर्षे D1 4 7 राजश्रीस् (for राज्यश्री) —[d]) T3 त्वा (for त्वां) Ś1 D6 श्रीरद्यास्मानाश्रयिष्यति Ñ2 V1 B D6 श्रीस्त्वामाश्रया(B3 4 °य)श्रयि(D2 °श्रयि)ष्यति D1 4 7 त्वां समाश्रयिष्यति M4 श्रीस्त्वामाश्रयिष्यति

42 [a]) D5 एवमुक्त्वा तु (for इत्येवमुक्तो) Dt1 तु L3 [अ]प च (for [इ]दं) —[b]) Ś1 B (B3 before corr as in text) M1 लक्ष्मणम् (for भ्रातरम्) —Dg1 reads 42 [cd] in marg —[c]) V1 D3 4 M4 प्राञ्जलि (V1 °लिं) V1 Dt1 प्राञ्जलि(V1 प्राञ्जलिः)मभिवीक्ष्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 स्मितान्वित (for स्मयन्निव)

43 [a]) L1 [अ]थ तां D3 5 [अ]थ मां —[b]) D2 प्रशाधि त्वं च G3 प्रशाधि त्वं (for प्रशाधि त्वं) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 द्वितीयो मे(D4 °मम)न्तरात्मा त्वं —[d]) D2 इयं श्री समुपस्थिता M4 श्रीरियं समुपस्थिता

Rāma sees Kausalya after the Coronation decision

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा॥ 2 4 34

तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच वचनं रामो हर्षयंस्तामिदं तदा ॥ ३४
अम्ब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
भविता श्वोऽभिषेको मे यथा मे शासनं पितुः ॥ ३५
सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
एवमृत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान्पिता ॥ ३६
यानि यान्यत्र योग्यानि श्वोभाविन्यभिषेचने ।
तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चैव कारय ॥ ३७
एतच्छ्रुत्वा तु कौसल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितम् ।
हर्षबाष्पकलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥ ३८

वत्स राम चिरं जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
ज्ञातीन्मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥ ३९
कल्याणे बत नक्षत्रे मयि जातोऽसि पुत्रक ।
येन त्वया दशरथो गुणैराराधितः पिता ॥ ४०
अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥ ४१
इत्येवमुक्तो मातेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥ ४२
लक्ष्मणेमां मया सार्धं प्रशाधि त्वं वसुंधराम् ।
द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥ ४३

G 2. 3. 43
B 2. 4. 43
L 2. 6. 42

---

34 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स (B1 सु)नियतास्, Dg1 Cg स°, D2 7 [अ]सि° (for सनियमाम्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D1-4 6 7 T2 3 एष —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अभिगम्य (B1 °वाद्य [hapl repetition]) (for सोऽभिगम्य) M3 सोऽभिवाद्याभिगम्य च (by transp) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 मातर (for वचन) —^{d}) Dt2 वर, M3 तथा (for तदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 M3 हर्षयि(D3 °म)त्यनिद् वच, D4 7 हर्षयन्नाह्रद् वच, T2 3 हर्षयन्तामनिन्दिता —After 34 Dm1 ins रामश्री

35 ^{a}) Ñ2 V2 B1 4 अद्य, B3 (also) अहो, B2 अनु (for अम्ब) —^{c}) Dd1 Dm1 G3 [ऽ]यं, M1 वै, Cr m k t as in text (for मे) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 7 M3 वै (for मे) M3 वचन (for शासन)

36 ^{a}) V2 B2 (before corr as in text) सीतयास्, Ś1 Ñ2 B3 (also as in V1) D1 4 6 7 च, V1 B D3 6 M1 [अ ष D8 हि (for [अ रि) D3 सौपवस्तव्या —^{b}) D2 रजनी च —^{c}) Dt1 उत्तम् (for ऋत्विग्) —^{d}) Dt1 D3 स हि (for सह) Ś1 Ñ2 B Dt-7 M3 नृप (for पिता) V1 सह मामब्रवीन्नृप

37 ^{a}) Ś1 Ñ2 B D6 चाद्य(B2 °द्य)त, V1 D1 चास्यत्र, D4 चापि॰, D2 या॰थ (for यान्यत्र) M3 युक्तानि (for योग्यानि) —^{c}) Dt1 [अ]अ D1 4 7 [अ न (for [अ द्य] —^{d}) Ś1 D6 सीतायास्तु V1 वैदेह्याम् (for वैदेह्यास्) Ś1 Ñ2 B D6 T2 3 चापि, V1 अपि (for चैव)

38 ^{b}) V1 [अ]भिवाञ्छित —^{c}) Ś1 Ñ2 B3 Dt1 Dd1 D1-7 (D3 before corr as in text) M1 Ct [वा]कुलं, Dg1 -कालं (sic) T2 G1 2 M1 3 -कण्ठ, G3 गद्गदं Cr g k as in text (for -कलं) —^{d}) D1 4 7 पुत्रम् (for रामम्)

39 ^{a}) B1 चिर ॰॰ —^{c}) Ñ2 reads मे in marg V1 D1 2 ज्ञाति(D1 2 °ता)श्च, B3 ज्ञानीना (for ज्ञातीन्मे) D4 5 युक्त॰ M1 पुत्र (for युक्त) —^{d}) Ñ2 V1 सुमित्रां चाभि (Ñ2 °नन्दयसि [sic]) B3 4 D6 नन्दन(B4 °न) D3 दर्शय (for नन्दय)

40 ^{a}) Ś1 D6 त्व च, B वर (for बत) Ñ2 V1 B3 (al o) D1 3 5 कल्याणमवति (for कल्याणे बत) —^{b}) Dt2 Dd1 Dm1 D1 3 7 T3 G2 3 M Cm मया T2 मम, Cg as in text (for मयि) B1 सुपुत्रक (hypm) —^{c}) Dg1 यतस् (for येन) M3 दाशरथे T2 त्वया दशरथो राजा —^{d}) T2 G1 (also as in text) पुरा (for पिता)

41 ^{a}) D5 ध्यान (for क्षान्त) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अमोघा बत(Ś1 D6 चात्र, B1 3 तत्र) मे भक्ति , D1-3 अमोघं मे तप क्षात(D5 ख्यात) D4 7 अमोघं मे तप पुत्र, Cr m g t as in text —^{b}) B1 damaged D4 7 पुष्कर (for पुरुषे) Dm1 (before corr as in text) D1 2 पुष्करेक्षण, D4 7 कमलेक्षण(D7 °णे) (for पुष्करेक्षणे) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 (also as in text) D6 सेयम्, D1 3 4 7 यद्य, D यत्र च, T2 इयम्, M3 एवम्, Ct m g t as in text (for येयम्) Ś1 D6 M1 राजर्षे, Ñ2 V1 B D5 राजर्षे, D1-4 7 राजश्री(for -राज्यश्री) —^{d}) T2 त्वा (for त्वां) Ś1 D6 श्रीस्त्वामाश्रयिष्यति Ñ2 V1 B D5 श्रीस्त्वामया(B1 2 °या)श्रयि(D5 °यिष्य)ष्यति, D1 4 7 त्वा श्रमाद्या गमिष्यति, M3 श्रीस्त्वामाश्र भविष्यति

42 ^{a}) D5 एवमुक्ते तु (for इत्येवमुक्तो) Dt1 तु, B3 [इ व (for [इ]दं) —^{b}) Ś1 B (B3 before corr as in text) M3 लक्ष्मणम् (for भ्रातरम्) —Dg1 reads 42^{cd} in marg —^{c}) V1 D3-4 M1 प्राञ्जलि (V2 °लि), V1 Dt1 प्राकृत(V1 प्राञ् °)मासीनम् —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स्मितान्वित (for स्मयन्निव)

43 ^{b}) D1 [इ]वा D1 2 [इ]ना —^{b}) D2 शाधि त्व च, G3 प्रशासि त्व (for प्रशाधि त्व) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 द्वितीयो मे(B4 °याो)तरात्मा त्व —^{d}) D3 इय श्री समुपस्थिता, M3 श्रीरियं त्वामुपस्थिता

G 2 3 44
B 2 4 44
L 2 5 42

सौमित्रे भुङ्क्ष्व भोगांस्त्वमिष्टान्राज्यफलानि च ।
जीवितं च हि राज्यं च त्वदर्थमभिकामये ॥ ४४

इत्युक्त्वा लक्ष्मणं रामो मातरावभिवाद्य च ।
अभ्यनुज्ञाप्य सीतां च जगाम स्वं निवेशनम् ॥ ४५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

५

संदिश्य रामं नृपतिः श्वोभाविन्यभिषेचने ।
पुरोहितं समाहूय वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ १
गच्छोपवासं काकुत्स्थं कारयाद्य तपोधन ।
श्रीयशोराज्यलाभाय वध्वा सह यतव्रतम् ॥ २

तथेति च स राजानमुक्त्वा वेदविदां वरः ।
स्वयं वसिष्ठो भगवान्ययौ रामनिवेशनम् ॥ ३
स रामभवनं प्राप्य पाण्डुराभ्रघनप्रभम् ।
तिस्रः कक्ष्या रथेनैव विवेश मुनिसत्तमः ॥ ४

---

44 a) B1 भोगाश्च (with hiatus) — b) D7 इष्टा (for इष्टान्) B1 राज्यसुखानि, B4 याज्य°, D4 7 रानकुलानि, D5 राज° (for राज्यफलानि) D1 इष्टाशनफलानि च — c) Ś1 B2 4 Dt1 D9 चापि, Ñ2 B3 D8 °चैव, D7 वै हि (for च हि) — d) Ś1 Dg1 D4 6 7 T3 G1 M3 अभिकाङ्क्षये, V1 त्वदृते भामिकासये

45 b) Ñ2 om च (subm) D1 6 7 M4 मातर चाभि(D6 °भ्य)वाद्य च(M4 ह) — cd) Ś1 D6 6 M4 अभ्यनुज्ञाय V1 स्व(also च)निवेशन Dt1 ययौ स्व च निवेशन (for d) D1-4 7 अनुज्ञातो जगामाशु स्वगृह सह सीतया (D1 transp सह and सीतया)

Colophon — *Sarga name* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 om Ś1 Ñ2 B D3 6 राम(B3 om)राज्योपनिमन्त्रण(D5 °णो) V1 रामस्य राज्यनिमन्त्रण, D1-4 7 औप(D2 जय, D3 भय)वस्तौ(D1 3 °स्तो) — *Sarga no* (figures words or both) B1 D6 om Ś1 D2 4 7 6 Ñ2 B3 4 2 V1 3 D1 59 D3 50 D5 8 — After colophon D6 concludes with रामाय नमः, G M1 2 श्रीरामाय नमः

5

☞ Ñ1 T1 missing for Sarga 5 (cf 2 1 1 and 2 4 19 respy) Dm1 begins with ॐ

1 a) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स चिन्त्या(V1 °मा)नो (for संदिश्य रामं) — d) D1 2 4 7 इदं वचनम्, D3 वचनं चेदम् (for वसिष्ठमिदम्)

2 D3 om. 2 — b) B3 कारयस्व (for °याद्य) — c) V1 Dt1 Dd1 M1 Ct श्रेयसे, B1 श्रीरस्य, Dg1 श्रायसो (for श्रीयशो) D3 लंभाय (for -लाभाय) — d) V1 G2 यतव्रत, Dt1 D1 3-6 7 G2 य(D1 क्षि)तव्रत — After 2 B3 ins

93* कौसल्यायै प्रियाख्याने कथितव्यं त्वरस्वया ।

3 D3 om 3 — a) V1 त स, B4 स तु, D3 च स (for च स) B4 स तथेति च (by transp) Dg1 ते तथेति स (for तथेति च स) — b) G2 वेदविदां (metathesis) — d) D1 4 7 रथमास्थाय सत्वर — After 3 Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5(after 2)-7 S (T1 missing) all Cs ins.

94* उपवासयितु राम मन्त्रविन्मन्त्रपारगः ।
ब्राह्म रथवरं युक्तमास्थाय सुदृढव्रतः ।

[(l 1) Dt1 M3 वीर (for राम) Ñ2 marg B3 D2 T2 3 M4 मन्त्रवत् Dd1 Dm1 G3 काकुत्स्थ (for मन्त्रवित्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 -कोविद (Dg1 °द) D7 G2 M1 2 -भारग (for पारग) — (l 2) V1 माहन्मो (by pm) D6 7 ब्राह्मय, T3 ब्राह्म G2 ब्राह्म (for ब्राह्म) G1 ब्राह्मण तु रथ (for ब्राह्म रथवर) Ś1 Ñ2 B2-4 Dt1 D6-7 G1 M2-4 स(Ñ2 स्व, B2(m)-4 Dt1 D6 G1 M2-4 सु)धृतव्रत (M3 °त), B1 सुव्रतवान]

Thereafter B4 reads 16cd (var स्वरं and सदा for -स्वनं and सदा respy) and subst 99 in its proper place*

4 a) Dd1 Dm1 G1 3 M1 गत्वा (for प्राप्य) — b) V1 T1 2 G M1-3 पाण्डुर, Ck t as in text (for पाण्डुरं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पयोदसं (for घनप्रभम्) Cv r m g as in text (for b). — d) D1 2 4 7 प्रविश्य (for विवेश).

तमागतमृषिं रामस्त्वरन्निव ससंभ्रमः ।
मानयिष्यन्स मानार्हं निश्चक्राम निवेशनात् ॥ ५
अभ्येत्य त्वरमाणश्च रथाभ्याशं मनीषिणः ।
ततोऽवतारयामास परिगृह्य रथात्स्वयम् ॥ ६
स चैनं प्रश्रितं दृष्ट्वा संभाष्याभिप्रसाद्य च ।
प्रियार्हं हर्षयन्राममित्युवाच पुरोहितः ॥ ७
प्रसन्नस्ते पिता राम यौवराज्यमवाप्स्यसि ।
उपवासं भवानद्य करोतु सह सीतया ॥ ८
प्रातस्त्वामभिषेक्ता हि यौवराज्ये नराधिपः ।
पिता दशरथः प्रीत्या ययातिं नहुषो यथा ॥ ९
इत्युक्त्वा स तदा राममुपवासं यतव्रतम् ।
मन्त्रवत्कारयामास वैदेह्या सहितं मुनिः ॥ १०
ततो यथावद्रामेण स राज्ञो गुरुरर्चितः ।
अभ्यनुज्ञाप्य काकुत्स्थं ययौ रामनिवेशनात् ॥ ११
सुहृद्भिस्तत्र रामोऽपि सहासीनः प्रियंवदैः ।
सभाजितो विवेशाथ ताननुज्ञाप्य सर्वशः ॥ १२
हृष्टनारीनरयुतं रामवेश्म तदा बभौ ।
यथा मत्तद्विजगणं प्रफुल्लनलिनं सरः ॥ १३

G 2 4 14
B 2 5 14
L 2 7 14

5 [a]) D1 4 7 राघवोऽपि मुनिं ज्ञात्वा —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 त्वरमाण (Ñ2 °न) (for °न्निव) Ñ2 B3 Dt1 Dd1 D2 G2 M1 Ct ससंभ्रम (G2 °मात्) Dg1 Dm1 M2 त्वरयन्निव सभ्रमात् (Dg1 M2 °म) —[c]) Ñ2 illeg D4 5 M1 transp मानयिष्यन् and स D1 5 मानयार्हं, D1 7 च मा° (for स मानार्हं) —After 5 V1 D1-5 7 ins Ś1 D6 ins after 6

95* स रथाद्वरोहन्स विद्वानभ्यागतं गुरुम् ।
आलोकाद्वारयामास प्रत्युद्गम्य स राघवः ।

[(l 1) V1 वीक्ष्य च (for विद्वान्) —(l 2) Ś1 D6 आलोकाद्वारयस्मात् V1 अथोद्वार° D2 आलोकोद्वार° D5 आलोक्य वार° (for the prior half) D5 मन्वागच्छ् (for प्रत्युद्गम्य)]

6 [a]) Dt1 D1 2 5 त्वरमाणोथ (D1 2 5 °णस्य) —[b]) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dm1 D1 3 5 (अ)भ्याशम् (for श्रं) B1 समीपिण V1 रथातिकमथाम्यगात् —[d]) L2 (also as in text) परिपूज्य, D2 G1 प्रति° Ct as in text (for परिगृह्य) D2 रथी (for रथात्) —After 6 Ś1 D6 ins. 95* and then cont while D1 5 7 ins after 6

96* मह्यो वचनमाकाङ्क्षस्तस्थौ राम कृताञ्जलि ।

[Ś1 D4 5 7 तस्थे (for तस्थौ) D2 transp तस्थौ and राम]

7 [a]) B1 [प्र]श्रं (for [प्र]श्रि°) Ñ2 V1 1 3 4 D6 G2 M2 प्रसृत T2 प्रान्जलिं, M1 प्रणतं, Cg as in text (for प्रश्रितं) Ś1 D1 4 7 कामादभिमुखमास्थौ (D1 2 4 7 °मास्थे ते, D2 °मा स्वस्थ) —Dt1 reads 7[b]-8[b] inf lin —[b]) D1 समाप्यौ D4 7 प्रभाष्य, T2 M1 Cg.p समाज्य, Cm g k t as in text (for संभाष्य) Ś1 D4-7 (अ)भिप्रशस्य (for [अ]भिप्रसाद्य) Ñ2 V1 B प्रसे(B2 सद्य)भाष्य प्रश्र(B °श्र)स्य च, M2 समाभाष्याभिवाद्य च —After 7[ab], Ś1 D4-7 ins

97* स तु प्रविश्य भ(D2 सु)वनं रामस्य मुनिसत्तम ।

—[c]) D5 प्रियार्थं, G1 प्रियार्हो M1 स्वरया (for हर्षयन्) D1-4 7 यथार्ह(D2 °र्थं) मीगयत्रामम् —[d]) V1 इदं वचनम् मब्रवीत्.

8 Dt1 reads 8[ab] inf lin (cf v l 7) —[a]) M1 स्वपिता —[b]) Dt1 T2 स्वस्त राज्यम् (for यौवराज्यम्)

9 [a]) D6 वै (for हि) —[b]) V2 reads up to दशरथ inf lin M1 प्रिय (for पिता) V1 G1 प्रीतोऽस्य D1 M1 प्रीमान् (for प्रीत्या) —[d]) D5 ययातिनहुषो यथा

10 [a]) D5 तथा (for तदा) —[b]) B1 Dg1 Dt1 D1 3 5 7 G1 3 M1 3 यतव्रत (G2 °त [sic]) D5 यथाविधि (for यतव्रतम्) —[c]) Ñ2 V1 B1 3 Dg1 Dd1 Dm1 G2 M2 मन्त्रवित् —[d]) G1 3 M1 3 सह त (for सहितं) Dt1 शुचि, M1 तदा (for मुनि) —After 10 V1 B4 (m) D1 3 5 ins

98* स्वस्तिपुण्याहघोषेषु देवतायतनेषु च ।
प्रसादं राघवो राज्ञः शिरसा प्रतिगृह्य स ।
स्पर्शयामास गुरवे सहस्राणि गवां दश ।

[(l 1) B4 घोषेण D5 °यतनेषु (for °यतनेषु) —(l 2) D5 राज्य (for राज्ञः) V1 च (for स) —(l 3) V1 विप्रेभ्यो (for गुरवे)]

11 [a]) D1 5 7 यथावद्राघवेण —[b]) Ñ2 V1 B D1 2 5 M1 स राजगुरुर्, D4 7 पुरोधा गुरुर्, G2 स राज्ञो गुरुर् (sic) (for स राज्ञो गुरुर्) —[c]) Ś1 D2 5 7 M1 अभ्यनुज्ञाय, B2 अनुज्ञाप्य च (for अभ्यनुज्ञाप्य) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4-7 रामनिवेशन (for रामनिवेशनात्) D2 यौवराज्यनिवेशन, M1 जगाम स्व°

12 [a]) D1 2 4 6 सह, D3 स तु D7 स तु, M2 अत्र (for तत्र) —[b]) Ś1 D6 सहायैश्च, Ñ2 V1 B °सीनैः, Dm1 D1 5 7 G2 M1 2 सुखा°, M1 सहसीनैः (for सहासीनः) D1-5 7 प्रियंवद —D1 7 om from 12[c] up to 14 —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 [अ]तस्, M1 [ध]तु (for [अ]थ) —[d]) Ś1 D6 मनुज्ञाय B1 अनु°

13 D1 7 om 13 (cf v l 12) —[a]) B4 (m, 23 in text) G1 M1 -जन (for -नर) Dd1 Dm1 G2 3 M1 प्रहृष्टनरनारीकं —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D6 राजवेश्म B2 राजस्थानं (for रामवेश्म) T2 तथा M1 reads बभौ inf lin see m —[c]) D1 तथा मत्त (for यथा मत्त) —[d]) V2

G 2 4 15
B 2 5 15
L 2 7 15

स राजभवनप्रख्यात्तस्माद्रामनिवेशनात् ।
निर्गत्य ददृशे मार्गं वसिष्ठो जनसंवृतम् ॥ १४
वृन्दवृन्दैरयोध्यायां राजमार्गाः समन्ततः ।
बभूवुरभिसंबाधाः कुतूहलजनैर्वृताः ॥ १५
जनवृन्दोर्मिसंघर्षहर्षस्वनवतस्तदा ।
बभूव राजमार्गस्य सागरस्येव निस्वनः ॥ १६
सिक्तसंमृष्टरथ्या हि तदहर्वनमालिनी ।
आसीदयोध्या नगरी समुच्छ्रितगृहध्वजा ॥ १७
तदा ह्ययोध्यानिलयः सस्त्रीबालाबलो जनः ।
रामाभिषेकमाकाङ्क्षन्नाकाङ्क्षन्नुदयं रवेः ॥ १८
प्रजालंकारभूतं च जनस्यानन्दवर्धनम् ।
उत्सुकोऽभूज्जनो द्रष्टुं तमयोध्यामहोत्सवम् ॥ १९
एवं तं जनसंबाधं राजमार्गं पुरोहितः ।
व्यूहन्निव जनौघं तं शनै राजकुलं ययौ ॥ २०

प्रफुल्लनलिन, D1 3 5 फुल्लपद्मोत्पल (for प्रफुल्लनलिन) G2 रस (metathesis) (for सर).

14 D1 7 om 14 (cf 1 1 12) —a) Ś1 B4 Dt1 D6 M2 राजभवन(B3 °नाद्), Ñ2 B1 3 4 रामभवनात् (for राजभवन) Ś1 B4 D6 गच्छन्, Ñ2 B1 3 4 निर्यान् (for प्रख्यात्) —b) Dm1 अस्माद् (for तस्माद्) G2 राज (for राम) Ś1 Ñ2 B D6 मुनि कैलाससंनिभात् (Ś1 D6 °भ) —c) Ś1 Ñ1 B D6 सर्वतो, V1 Dg1 Dd1 Dm1 D1-3 4 T2 3 G M1 4 नि (Dm1 D2 3 T2 G2 3 M1 नि)सृत्य, M3 °त्य (for निर्गत्य) D3 om मार्गं —d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 -सङ्कुलं, D1-3 5 -संवृत, M3 -संवृ. (for -संवृतम्)

15 a) Ś1 V1 D1 6 G1 वृन्दैर्वृन्दैर्, B2 3 D2 M4 जन°, D2 °वृन्दैर्, D5 नर°, T2 3 °वृन्दम्, Cr p m p वृन्द वृन्द, Cg k t as in text (for वृन्दवृन्दैर्) —b) B1 2 4 D1-5 7 G1 राज(D1 °म) मार्गं (D5 °र्गं) —cd) B3 Dg1 G1 M3 4 अतिसंबाधा (B3 °धा) B1 2 4 बभूव चातिसंबाधो (for c) Dg1 T2 कुतूहलिजनैर् Ś1 Ñ2 V1 B D6 जनैर्जातकुतूहलैः, M4 कौतूहलसमन्वितैः (for d) D1-5 7 समाकीर्णो (D6 °र्णा, D7 °र्णं) जनौघेन (D8 °घैश्च) द्रष्टुकामैः(D1 7 °म)स्तद(D2 °दा)द्भुत —After 15, B1 ins 99*

16 a) B1 वृन्दौघ, D1-4 7 -वृन्दौघ, D5 -वृन्दैश्च, T3 -समोर्मि (for वृन्दोर्मि) B3 सदर्प, B4 -संहर्ष, D2 4 7 -सहर्षाद्, G1 °र्षो, M4 समोर्मिर् (for -संघर्ष) —b) G2 -हत (sic) (for हर्ष) B2 -स्वनवतस्, G1 स्वनवस् (for °वतस्) Dm1 G2 M1 स्वन (for तदा) G3 हर्षस्वनित निस्वन —For 16ab, Ś1 Ñ2 V1 D1 6 subst B1 ins after 15 and D1-5 7 ins after 16ab

99* तदा हि शुश्रुमानस्य हर्षाद्भूतोर्मिभिर्नृणै ।

[Ñ2 B1 तदापि, V1 B2 (also) तदहि D4 6 7 तथा हि, D8 यथा हि (for तदा हि) V1 शृण्वमानस्य B1 2 (also) शृण्व°, D3 सत्य°, D1 5 7 प्रिय° (for शुश्रु) I 2 3 (also as above) हर्षाद्वो]

—G2 om (hapl) 16cd —c) M1 वेलेति (for बभूव) D1 रात, M2 रा * (for राज) —d) Ś1 V1 B1 Dg1 Dt1 D1-3 4 5 नि स्वन, Dt1 निस्वनं

17 a) V1 -संसृष्ट Dg1 -सहृष्ट (for स.. Dg1 G1 M3 रथ्या सा, Dd1 Dm1 G2 3 M1 -रथ्या D1 4 7 M2 -रथ्यामिर् —b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सा (I राजपथ, Dt1 Ct तथा च सन, D1-5 7 तदासीत्पुष्प सदर्भन, M4 °र्धन, C1 m g k as in text Cr तदहे° सदहर्धन) D6 शालिनी —c) Dt1 Ct सदृह (for .. D1-5 7 अयोध्यानगरी रम्या —d) B4 समुच्छित ; .. (for °च्छ्रित) Ñ2 B2 -बहुध्वजा, V1 D2 5 7 महा°, I G3 वृहत्त्रजा (for -गृह°)

18 a) Dm1 तदा तु, Dg2 G1 तदा हि (for तदा D1-5 7 तस्या पुर्या(D1 °र्या, D4 5 °र्य) निवासी च - Ñ2 V1 B2 4 M4 -बालजनो, Dt1 Dm1 Ch t C1 m g k p °बलो (as in text) Cr -बालाबला D6 स्त्रीबालसहितो जन, B1 सस्त्रीबालजनोज्वल, I सस्त्रीबालयुता जन —After 18ab, Dt-5 7 ins

100* न सुष्वाप तदा रात्रौ प्रहर्षोत्सुकमानसः ।

—c) D2 आकाङ्क्षी (for आकाङ्क्षन्) —d) Ś1 B1 3 I D6 T3 G2 M1-3 C1 m g आकाङ्क्षदुदय, B4 D3 4 6 .. D2 3 न काङ्क्षन्नु°, D6 3 ना(D7 म)गतायु°, Ch t as in (for आकाङ्क्षन्नु°)

19 a) Ñ2 V1 B1 हि, D1 3-5 7 M4 तं (for च) I राजालंकारभूत स —b) V1 Dg1 D2 जनस्यानंद, B3 I जनस्यानंदि (for °स्यानन्द) —c) D1-5 7 सोत्सुकोऽभूद्(I °श्र) (for उत्सुकोऽभूज्) M3 दृष्टाम् (for द्रष्टुं) —d Dg1 Dd1 Dm1 G2 3 M1 3 4 मयोध्यायां (M3 °या) (f समयोध्या)

20 ab) Ñ2 T2 G1 2 M1 2 तु, V1 B2 3 Dt1 M3 तं C1 r g as in text (for तं) D2 illeg from तं up t °मार्गं D2 तं नर, D3 जनेश्च, D5 (before corr after corr as in V1) स नगर (hypm) (for तं जन) —c V1 व्यूहयन्, D2 (m also) निर्देयन्, P2 (after corr गाहन्निव, D6 वहन्निव (for व्यूहन्निव) Dm1 तं, D6 तु (fo तं) B1 जनौघेस्तं (for जनौघं तं) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 तदा (for शनै) G2 3 M1 यु. (for ययौ) D1 3 व्यूहन्निव (D3 व्यूह्निवाथ) सर्वेषां, D1 5 7 समुत्सार्य(D4 °र्यैः) हि सर्वेषां, D2 .. (sic) हित्वा तु सर्वेषां, M4 सुप्रासादजर्जरं यो Cr g as in text

Manthara's intrigue with Kaikeyi

सा दह्यमाना कोपेन मन्थरा पापदर्शिनी ।

सिताभ्रशिखरप्रख्यं प्रासादमधिरुह्य सः ।
समियाय नरेन्द्रेण शक्रेणेव बृहस्पतिः ॥ २१
तमागतमभिप्रेक्ष्य हित्वा राजासनं नृपः ।
पप्रच्छ स च तस्मै तत्कृतमित्यभ्यवेदयत् ॥ २२
गुरुणा त्वभ्यनुज्ञातो मनुजौघं विसृज्य तम् ।
विवेशान्तःपुरं राजा सिंहो गिरिगुहामिव ॥ २३
तदग्र्यवेषप्रमदाजनाकुलं
महेन्द्रवेश्मप्रतिमं निवेशनम् ।
व्यदीपयंश्चारु विवेश पार्थिवः
शशीव तारागणसंकुलं नभः ॥ २४

G 2 4 25
B 2 5 26
L 2 7 26

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

---

21 a) Dg1 G1 M3 शुभ्राभ्रशिखर, M2 damaged (for सिताभ्र°) D1 G1 प्रख्य —b) Ñ1 B2.3 D2 ऽभिरुह्य Dt1 M4 च (for स) —c) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 T2.3 M2.3 समीयाय; D2 स निनाय, D3 समियाय इ (hypm) M1 समेयाय (for समि°)

22 a) D3 समागतम् M2 ऽभिसंप्रेक्ष्य —b) D2 राज्यासनं B2 तत (for नृप) —c) D1-3.7 अपृच्छत् (for पप्रच्छ) M4 transp स and च Dt1 Dd1 स्वमतं तस्मै, D2 सर्वं चास्मै तत्, G2 च तदा तस्मै (for स च तस्मै तत्) —d) V1 [अ]भ्यवादयत्, Dg1 D2-3 [अ]भि(D5 [अ]*)वेदयत्, Dd1 Dm1 G1.2 M1 [अ]भ्य(G1 [अ]भि)चोदयत् (for °वेदयत्) —After 22 Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 Dt1 Dm1 D1 T2.3 G M Cv g t ins

101* तेन चैव तदा तुल्यं सहासीना सभासदः ।
आसनेभ्यः समुत्तस्थुः पूजयन्तः पुरोहितम् ।

[(1 1) Ñ2 V1 B [ए]व च (by transp) M1 चापि (for चैव) M4 सनत् (for तदा) Ś1 Ñ1 V1 B1.2 D1 तुल्या, B1 तस्यां (for तुल्य) V1 B4 G1 (before corr) M4 समासीना, B3 सभासीना (for सहासीना) Dg1 G1.2 M1-3 transp तदा तुल्यं and सहासीना.]

23 a) Ś1 Ñ1 V1 B D4 सो (for तु) D1 मानवेन्द्र, M1 मनुजेन्द्रो (for मनुजौघं) B1.2.4 D4 च (for तम्) D1.6.7 अनुज्ञात स गुरुणा वसिष्ठेन महात्मना —c) M4 [अ]भ्यन्तरे (for [अ]न्तःपुर)

24 a) Ś1 Ñ1 V1 B D1.3.6-7 तदस्तु (V1 B3 [also] D5 °स्तु)दग्र (Ñ1 B1.3 D1.3.5.7 °ग्रं) Dg1 M2 °रूपं, Dm1 °वेश्म, D3 तदेतदुग्रं, G1 उदग्ररूप, G2 M1 °रूप, M3 समग्र्यरूप (for तदग्र्यवेष) Dg1 G1 M3 °गणा (for °जना) —b) M4 निशाकुल (for निवेशनम्) D1-6.7 महा(D4.7 सम)विमानायतनं(D2 °वितत, D3 °वलतं) सुदीप्तिमत् (D2 °दी ***, D6 °दीप्तिमान्) —c) Ś1 D4 सुशोभनं, Ñ1 V1 B स(Ñ2 B1 स)शोभयंश्च, Dg1 D1-5.7 G1 M3 Cg विदी°, M4 निवेशनं (for व्यदीपयंश्च) —d) Ś1 D1-7 संवृतं (D6 °तो) (for संकुलं)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1.6.7 रामोत्सव, Ñ1 रामाभिषेकोपवासविधानं, V1 रामाभिषेकोपायनं, B1 रामाभिषेकउपवासनविधानकं, B2 रामाभिषेकसविधानं, B3 रामाभिषेकोपवासनविधान, B4 रामाभिषेके, D2-3 रामोपकरणं, D5 रामोपकरणयौवराज्याभिषेक —*Sarga no* (figures words or both) D1.4 D6 om Ś1 D2.6.7 7 Ñ1 B1.3 3 V1 4 D1 60 D2 51 D5 9.—After colophon D6 concludes with रामाय नमः, G M1.2 श्रीरामाय नमः

६

G 2 5 1
B 2 6 1
L 2 8 1

गते पुरोहिते रामः स्नातो नियतमानसः ।
सह पत्न्या विशालाक्ष्या नारायणमुपागमत् ॥ १
प्रगृह्य शिरसा पात्रीं हविषो विधिवत्तदा ।
महते दैवतायाज्यं जुहाव ज्वलितेऽनले ॥ २
शेषं च हविषस्तस्य प्राश्याशास्यात्मनः प्रियम् ।
ध्यायन्नारायणं देवं स्वास्तीर्णे कुशसंस्तरे ॥ ३
वाग्यतः सह वैदेह्या भूत्वा नियतमानसः ।
श्रीमत्यायतने विष्णोः शिश्ये नरवरात्मजः ॥ ४
एकयामावशिष्टायां रात्र्यां प्रतिविबुध्य सः ।
अलंकारविधिं कृत्स्नं कारयामास वेश्मनः ॥ ५
तत्र शृण्वन्सुखा वाचः सूतमागधवन्दिनाम् ।
पूर्वां संध्यामुपासीनो जजाप यतमानसः ॥ ६
तुष्टाव प्रणतश्चैव शिरसा मधुसूदनम् ।
विमलक्षौमसंवीतो वाचयामास च द्विजान् ॥ ७
तेषां पुण्याहघोषोऽथ गम्भीरमधुरस्तदा ।
अयोध्यां पूरयामास तूर्यघोषानुनादितः ॥ ८
कृतोपवासं तु तदा वैदेह्या सह राघवम् ।
अयोध्यानिलयः श्रुत्वा सर्वः प्रमुदितो जनः ॥ ९

6

☞ Ñ1 missing for Sarga 6 (cf v l 2 1 1) T1 missing from 1 up to कृत्वा in 19b (cf v l 2 4 29) Dm1 begins with ॐ

1 a) M1 भूप (for राम) —b) D2 7 स्थितो, D5 ततो (for स्नातो) Ś1 Ñ2 V1 B D6 स्नात्वा प्रयत° —cd) D3 5 विशालाक्षो (for °क्ष्या) Ś1 Ñ2 B D6 °क्ष्या त्रिदेशाय लक्ष्म्या (B4 °क्ष्मी) नारायणो यथा, V1 समियाय नरेन्द्रेण शक्रेणेव बृहस्पति

2 a) M3 ह्य damaged in प्रगृह्य Ś1 D1-7 पात्र —b) D7 हविष्वो (sic) D1 विविधं (for विधिवत्) Dg1 Dt2 D1 6 (by corr) 7 T3 G1 M3 तत (for तदा) —c) V1 वर्हते (for महते) V1 Dt1 Dm1 T2 M3 देवतायाज्य, D2 °राज्य (sic) D3 °यादौ (for दै°) —d) Dt1 ज्वलित, M4 [ऽ]ज्वलिते —After 2 Dm1 ins रामसत्ये

3 b) D3 6 [आ]शस्य, D1 7 वत्र, D6 [आ]शम्य, G1 [आ]यास्य (for [आ]शास्य) Ś1 D6 [आ]°मनाहित (sic) Ñ2 V1 B1 3 [आ]त्मनो हित, D1 M4 [आ]त्मन प्रियं B3 रामो ह्यात्मनो हित, B4 प्राश्य यथात्मनो हित —d) V1 आस्तीर्णे, M4 सस्तीर्णे (for स्वास्तीर्णे) B4 दर्भ, M3 कुश- (damaged) (for कुश)

तु प्रतिबुध्य वै Ś1 D6 रात्र्यां च प्रतिबुध्य ह, D1-3 7 सत्वर प्रत्यबुध्यत —c) Dt1 सम्यक् (for कृत्स्नं) —d) D4 7 सत्वर (for वेश्मन)

6 D1 3 om 6 (cf v l 5) For sequence in D3-6 7 cf v l 5 —a) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D3-7 G1 M3 4 तत्र, Cm g as in text (for तत्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 शुभा वाच, D3 शुभा वाचे (for सुखा वाच) —b) D7 °वन्दिन —c) V1 सर्वा, D4 पूर्वं (for पूर्वां) —d) Dt1 जजाप सुसमाहित, D3-6 7 तुष्टाव मधुसूदन (D3 °म), D4 after corr m as in text

7 D1 3 om 7 (cf v l 5) For sequence and om of 7ab in D3-6 7 cf v l 5 —a) Ś1 D6 तत स (Ś1 marg) (for तुष्टाव) Ñ2 V1 B प्रयतश् (for प्रणतश्) M4 [अ]पि (for [ए]व) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 प्रणम्य (for शिरसा) —c) D4 6 7 अहत (for विमल) G1 संवीतं (sic) —d) G1 पूजयामास Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 4 स, D3 7 M3 वै (for च)

8 D1 3 om 8 (cf v l 5) For sequence in D3-6 7 cf v l 5 —a) Ś1 Dm1 घोषेण, B3 घोष स D3 5 घोष (D5 °षै)स्तु, D4 घोषेषु (for घोषोऽथ) —b) Ś1 Dt1 D6 मधुरस्वन (Dt1 °स्तथा) D3 5 7 गंभीरो मधुर (D5 °र) स्वर —d) B1 4 तूर्यशब्द, B2 तूर्य in marg D3-6 7 शस्त° G1 तूर्यघोषो (sic) (for तूर्यघोष) Ś1 Ñ2 V1 B

ततः पौरजनः सर्वः श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ।
प्रभातां रजनीं दृष्ट्वा चक्रे शोभां परां पुनः ॥ १०
सिताभ्रशिखराभेषु देवतायतनेषु च ।
चतुष्पथेषु रथ्यासु चैत्येष्वट्टालकेषु च ॥ ११
नानापण्यसमृद्धेषु वणिजामापणेषु च ।
कुटुम्बिनां समृद्धेषु श्रीमत्सु भवनेषु च ॥ १२
सभासु चैव सर्वासु वृक्षेष्वालक्षितेषु च ।
ध्वजाः समुच्छ्रिताश्चित्राः पताकाश्चाभवंस्तदा ॥ १३
नटनर्तकसंघानां गायकानां च गायताम् ।
मनःकर्णसुखा वाचः शुश्रुवुश्च ततस्ततः ॥ १४
रामाभिषेकयुक्ताश्च कथाश्चक्रुर्मिथो जनाः ।
रामाभिषेके संप्राप्ते चत्वरेषु गृहेषु च ॥ १५

G 2 5 15
D 2 6 15
L 2 8 15

10 ^{a}) D5 6 7 T2 3 (before corr as in text) G1 -जना सर्वे (T2 °र्वा) M2 (before corr as in text) -जन सर्वे (for जन सर्व) Dg1 पौरजानपदा सर्वे —^{b}) B1 वीक्ष्य (for दृष्ट्वा) —^{d}) B4 om चक्रे V1 पुरे (for परा) B4 पुर (for पुन) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M Cr g चक्रे (G1 °क्रु) शोभयितुं (Dg1 °भायुता, G1 °भायिता) पुरीं (Dd1 Dm1 G2 °र) —For 10^{cd}, D1 6 7 subst

103* स प्रभाते तु भविता ता पुरीमभ्यशोभयत् ।

[D1 विमाने तु (for तु भविता) D2 मभिशोभयत्]

11 ^{ab}) Dd1 Dm1 शुभ्र (for सित) M3 damaged from भ्र up to रा and from षु in ^{a} up to ता in ^{b} D3 सिता- Ś1 Ñ2 V1 D2 T1 (after corr *inf lin* as in text) G1 [भ]भेषु, B3 (m also as in V1) Dt1 De3 [भ]भेषु, Cg as in text (for [भा]भेषु) —After 11^{ab}, D1 3-6 7 ins

104* पाण्डुराभ्रप्रकाशेषु पुरद्वारे गृहेषु च ।
स्वस्तिपुण्याहघोषेषु ब्राह्मणावसथेषु च ।
राजमार्गगतानां च पुरोऽलंकारकारिणाम् ।

[D1 5 6 om (hapl) l 1 D4 om (hapl) l 2 —D6 reads l 3 after 105* —(l 3) D4 पुरे (for पुरो) D1 पुरालंकारकारणात् (for the post half)]

—D2 om (hapl) 11^{c}-13^{b} V1 repeats D1 4 6 7 read 11^{cd} after 13^{ab} —^{c}) D3 damaged for ष्पथे, T2 चतुष्पथे तु (for °षु) V1 (second time) D1 3-6 7 चैत्येषु (for रथ्यासु) —^{d}) Ñ2 V1 (first time) B1 2 4 चित्रेषु, B3 विचित्र (for चैत्येषु) B4 [अ]दालिकेषु (sic) D6 जालकेषु (for [अ]ट्टालकेषु) V1 D1 3-6 7 चत्वरे (V1 [second time] समृद्धे, D1 शिखरे)षु च सर्वश

12 D1 3 om 12 (for D2 cf v.l 11) B1 om (hapl) 12^{cd} D6 transp 12^{ab} and 12^{cd} —^{a}) V1 -वेश्म; B1 Dg1 पुण्य (for पण्य) D1 5 6 7 भवनेषु प्रसादे(D1 5 °दे)षु —G3 om (hapl) 12^{bc} —^{b}) Ś1 D1 भासनेषु च(D6 तु) D1 6 7 भास्येषु च —T2 om 12^{c}-15^{b} —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4-(D2 after corr *sec m*)7 M4 समृद्धानां (for समृद्धेषु) —^{d}) Ś1 भवने°, D3 भुवनेषु —After 12, D1-(D2 after 11^{ab} owing to om D3 after 13^{ab})6 7 ins.

105* गृहेषु दुर्गमाना च सानुराग्येषु सर्वश ।

[D2 तु (for च) D3 राजमार्ग गतानां च (for the prior half) D2 सानुरागेषु D3 5 सानुर(D3 damaged for गुर) थ्यासु (for °रथ्येषु)]

Thereafter D6 cont l 3 of 104*

13 D1 om 13^{cd} (cf v l 11) T1 om 13 (cf v l 12) M3 om (hapl) 13-15 B3 om (hapl) 13^{ab} —^{a}) B4 om up to चैव Ś1 D1 3 7 सुरम्यासु (for [स]व सर्वासु) —B3 reads 13^{b}-15 in marg —^{b}) B3 (before corr as in text) [अ]लंकृतेषु, G2 [आ]ललितेषु (for [आ]लक्षितेषु) Ś1 V1 D1 3-7 सभ्या(V1 °भ्या, D6 °त्या)नामालयेषु च —After 13^{ab} V1 (repeats) D1 4 6 7 read 11^{cd} (for all cf v l 11) —After 13^{ab} D3 ins 105* —^{c}) B1 समुच्छ्रिताः Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 साधु, D2 श्वेता, M3 चारु (for चित्रा) —^{d}) T2 तु (for च) Ñ2 B1 Dt1 तथा (for तदा) V1 D1-3 5 पताकाभिर लंकृता —After 13 V1 D1-5 7 ins

106* बभूवुरुच्छ्रिता दूर मेघेष्विव शतह्रदा ।

[D3 घोर (for दूर) D3 मेघेष्वेव]

14 T1 M3 om 14 B3 reads 14 in marg (cf v l 12 and 13) —^{a}) D2 4 6 7 निर्घोषा, D3 -घोषणां (for -सघानां) —^{b}) Ñ2 V1 B1-4 (m also as in Dm1) गायनानां Dm1 गायमानां (sic) (for गायकानां) D1-6 7 शंखदुंदुभिनि स्वना (D7 illeg for स्वना) —After 14^{ab}, D1-6 7 ins

107* गीतध्वनि सुमधुरस्तथैवाध्ययनध्वनि ।

[D1-3 7 स मधुरस् D4 -स्वन (for -ध्वनि)]

—^{c}) D4 7 तत (for मन) B1 -सुखा D3 (after corr *sec m* as in text) सुखद् (for -सुखा) D4 सुखा वार्च (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D4 श्रूयते स्म (Ñ2 B3 4 च) G2 °श्च (for शुश्रुवुश्च) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 समंतत Dt1 शुश्राव जनता तत, M4 पुन शुश्रुविरे तदा —After 14 V1 B2 (m) ins 105*

15 T1 om 15^{ab} (cf v1 12) M3 om, B3 reads 15 in marg (cf v l 13) Ś1 D4 om (hapl) 15-16^{b}, V1 om (hapl) 15^{cd} —^{a}) G1-3 M1 रामाभिषेक B1 4 संयुक्ता (for -युक्ताश्च) Ñ1 B1 3 M2 4

G 2 5 16
B 2 6 16
L 2 8 16

बाला अपि क्रीडमाना गृहद्वारेषु संघशः ।
रामाभिषेकसंयुक्ताश्चक्रुरेव मिथः कथाः ॥ १६
कृतपुष्पोपहारश्च धूपगन्धाधिवासितः ।
राजमार्गः कृतः श्रीमान्पौरै रामाभिषेचने ॥ १७
प्रकाशीकरणार्थं च निशागमनशङ्कया ।
दीपवृक्षांस्तथा चक्रुरनु रथ्यासु सर्वशः ॥ १८
अलंकारं पुरस्यैवं कृत्वा तत्पुरवासिनः ।
आकाङ्क्षमाणा रामस्य यौवराज्याभिषेचनम् ॥ १९
समेत्य संघशः सर्वे चत्वरेषु सभासु च ।
कथयन्तो मिथस्तत्र प्रशशंसुर्जनाधिपम् ॥ २०
अहो महात्मा राजायमिक्ष्वाकुकुलनन्दनः ।
ज्ञात्वा यो वृद्धमात्मानं रामं राज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ २१
सर्वे ह्यनुगृहीताः स्म यन्नो रामो महीपतिः ।
चिराय भविता गोप्ता दृष्टलोकपरावरः ॥ २२

रामाभिष्ट(Ñ2 °स्त)वसंयुक्ता —[b]) M3 चक्रिरे च मिथ कथा —[c]) T2 रामाभिषेक —[d]) B4 चत्वरेषु च (hypm) M3 सभासु (for गृहेषु) —For 15 D1-3.7 subst , while V1 B2 (m) ins after 14

108* कचित्समाजा प्रवभु कचिद्वृत्या कचित्कथा ।
कचिन्मङ्गलसंयुक्तास्तदा रामाभिषेचने ।

[(l 1) D3 समाजा (for °जा) V1 B2 गाथा (for प्रथा) —(l 2) D4.7 मुदा (for तदा)]

16 Ś1 D6 om 16[ab] (cf v l 15) —[a]) V1 B T1 चापि (for अपि) —[b]) Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 G M सर्वश (Dd1 °त) (for संघश) —M4 om. 16[c]–18[b] while M5 om 16[cd] —[c]) Ñ2 V1 B Dg1 G M1.3 [अ]भिष्ट(Ñ2 °स्त)व, Dd1 Dm1 (after corr as in text) Cm.t [अ]भिषव (for [अ]भिषेक) M3 -युक्ताश्च (for -संयुक्ताश्च) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 चक्रिरे ते, Dg1 T2 चक्रुरेव (for चक्रुरेव) B4 (after corr sec m as in text) मिथ कथा, Dt1 कथा मिथ (by transp) M3 मिथ क* (damaged) (for मिथ कथा) —For 16 D1.5.7 subst

109* क्रीडन्ति बाला द्वारेषु धात्रीभि परिपालिता ।
कुलवृद्धाश्च निष्क्रान्ता द्वारदेशात्तथाङ्गना ।

[(l 2) D1.3.6.7 निक्रान्ता D3 देशे, D6 -देश (for देशात्)]

17 M1 om 17 (cf v l 16) —[a]) D1.6.7 T2 G2 [उ]पहारार, Cg °रश् (as in text) —[b]) V2 धूम (for धूप) B2 Dd1 G1.3 [अ]द्रि T2 -[अ]भि (for [अ]धि) D1.3.4 धूपाश्चैव वि(D3 °वार्थ, D5 °वाय)वासिता , D2.6.7 धूपाश्चैवाधिवासिता —[d]) B4 (after corr as in text) G1 पौरे (sic) (for पौरै) —For 17[cd], D1-3.7 subst V1 ins l 3 only after 17

110* पत्राकाशगतो गन्धो मुग्धो घ्राणमनोहर ।
तेन पुष्पोपहारेण सुखेन बहुला तदा ।
राजमार्गो विरराजे पुष्पदत्येव जाह्नवी ।

[(l 1) D3 काश (for [आ]काश) —(l 2) D1 om. the post. half of l. 2 and the prior half of l. 3 D4.7 शुक्लेन (for सुखेन) D5 बहुना दाा (metathesis) (for बहुला तदा) —(l 3) D1 [ऽ]पि रराजे D3 वि*° (for वि°) V1 om जाह्नवी]

18 M1 om 18[ab] (cf v l 16) —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D6 T1 प्रकाश , B3 (also) आकाश (for प्रकाशी) Ś1 Ñ2 V1 B D6 -गमनार्थं(B4 °थ) च (Ś1 D6 चै) D1.3.7 निशि सच(D3 °शा सेचा)रणार्थं(D5 °र्थे) चै —[b]) V1 D1-3.7 -कांक्षिण (for -शङ्कया) —[c]) Ś1 ततस्, B1.4 T2 तदा D1-3.7 सर्वे (for तथा) —[d]) B3 (also) D2.5 पथ्यासु D7 अथ्यासु M3 सु damaged (for रथ्यासु) Ñ2 Dd1 सर्वत

19 [a]) D4 G1 अलंकार M3 damaged for पुर in पुरस्य D2.3 [ए]व (for [ए]वं)
☞ T1 resumes from तत्पुर in [b] (cf v l 1) —[c]) Ś1 V1 B1.3 (also) D6 आकाङ्क्षन्तो(V1 °क्षयन्ते [hypm]) हि (for आकाङ्क्षमाणा) D4 (after corr as in text) T2 यौवराज्ये —After 19 B3 ins

111* स्वकस्वा सर्वे गृहकार्यं आनन्देन समायुता ।

20 [a]) D1-3.7 तत्र (for सर्वे) —[b]) M3 चत्वारिषु (sic) (for चत्वरेषु) —[c]) D1.3.7 दृष्टा स्वस्थास्त्वपासीना —[d]) B3 प्रशशंसुस्ततन्, M3 प्रशशासुस् (for प्रशशंसुस्) Ś1 Ñ2 V1 B D2.4.6.7 M1 नराधिप

21 B4 om 21[ab] —[a]) D1.3 महात्मा खलु (for अहो महात्मा) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 (all with hiatus) अहो महानयं राजा —[b]) Ñ2 B3 Dd1 Dm1 G2.3 M1.3 -वर्धन , Dg1 D7 -वर्धने (for -नन्दन) —[c]) N2 B1 (after corr as in text) ज्ञात्वाहो, B4 कृत्वा यो T1 °र्द, M4 यो ज्ञात्वा (by transp) (for ज्ञात्वा यो) Dt1 ज्ञात्वा वृद्ध स्वमात्मानं —[d]) Ś1 D1.3-7 (ऽ)भिषे(D5 °षे)चति —After 21 Dm1 ins राम

22 T1 damaged from ह्य in [a] up to ति in [b] —[a]) B3 (also) [अ]थ, Dd1 [अ]ति ; D1-3.7 च (for हि) Ś1 Ñ2 B2.3 D2.6 स्मो (for स्म) —[b]) D1.3 यतो (for यन्नो). T3 र म (sic) (for रामो) D1-3.7 क्षितीपति (for मही°) —[c]) Dg1 भुक्ता, D1-3.7 राजा (for गोप्ता) —[d])

अनुद्धतमना विद्वान्धर्मात्मा भ्रातृवत्सलः ।
यथा च भ्रातृषु स्निग्धस्तथास्मास्वपि राघवः ॥ २३
चिरं जीवतु धर्मात्मा राजा दशरथोऽनघः ।
यत्प्रसादेनाभिषिक्तं रामं द्रक्ष्यामहे वयम् ॥ २४
एवंविधं कथयतां पौराणां शुश्रुवुस्तदा ।
दिग्भ्योऽपि श्रुतवृत्तान्ताः प्राप्ता जानपदा जनाः ॥ २५
ते तु दिग्भ्यः पुरीं प्राप्ता द्रष्टुं रामाभिषेचनम् ।
रामस्य पूरयामासुः पुरीं जानपदा जनाः ॥ २६
जनौघैस्तैर्विसर्पद्भिः शुश्रुवे तत्र निस्वनः ।
पर्वसूदीर्णवेगस्य सागरस्येव निस्वनः ॥ २७
ततस्तदिन्द्रक्षयसंनिभं पुरं
दिदृक्षुभिर्जानपदैरुपागतैः ।
समन्ततः सस्वनमाकुलं बभौ
समुद्रयादोभिरिवार्णवोदकम् ॥ २८

G 2. 5. 28
B 2. 6. 28
L 2. 8. 28

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.3.4 M1 -स्तव (D1 °त्वं) Cv r mg.k.t as in text (for -स्रोक) Dg1 Dm1 परायर D3 इष्टस्त्व परायण, D4.7 सर्वेषां परमा गति

23 B3 reads 23ab in marg —a) Ś1 Dg1 D4 अनुषदसना, B3 अनुद्धृत्य मनोर् (sic) (for अनुद्धतमना) B1 वृद्धो (for विद्वान्) D1-4.7 सत्यानृतकथो वीर —b) D1-4.7 सत्य (for धर्मात्मा) B4 पितृवत्सल, D7 illeg (for भ्रातृ°) —c Ś1 D4 सर्वेषु Dg1 यथा स्व; D1.2 यथावद्; M2 यथैव (1 ... था च) Ñ1 B3 L(ed) यथा भ्रातृष्वपि स्निग्धस्, G1 ... भ्रातृषु सुस्निग्धस् —d) D2 तासु (for [अ]स्मासु) ... (for [अ]पि)

24 a) M ... er corr sec m as in text) चिरं जीवितु (sic ... Ñ2 V1 B1.2 G1 M1 नृप Dg1 प्रभु (for ऽनघ ... Ñ2 V1 B1.2 प्रसादाद् (for प्रसादेन) Ś1 D4 ... [अ]भिषिक्तं च (G1 तं) (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D4 द्र... यदि राघवे सर्वे (for °) D1-5.7 यस्य प्रसादाद्द्रक्ष्यामो रामराज्यमनुत्तम (D3 °त पर)

25 ab) M1 मिथ (for विध) Ś1 Ñ2 V1 B D4 मिथ कथयतांसेवं (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D4 M4 शुश्रुवे (for शुश्रुवुस्) B1 M1 (after corr sec m as in text) तथा, B3 (after corr sec m G1) G1 कथा Dt1 पुरे; M1 यथ (for तदा) D1-4.7 एवं कथयतां तेषां सर्वेषां पुरवासिनां —c) Dg1 [ऽ]नियुत, Dt1 Dd1 Dm1 T G2 M1-3 Ct नियुत, Cg as in text (for ऽपि श्रुत) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M1 दिग्भ्योऽपि युत (D1.2.4.7 दिग्भ्य संयुत, D2 °स्व), D2 दिग्भ्यः संवृतः M4 दिग्भ्यो हि श्रुत)वृत्तान्त —d) Dg1 प्राप (for प्राप्ता) Cm जनपदा Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 प्राप्तो जा(B4 D2 ज)नपदो जन.

26 D2 om, while M1 repeats consecutively 26. —a) Ś1 Ñ2 B1-3 D1-4.6(m) 1 M4 स तु, V1 B4 सर्वे (for ते तु) and all प्राप्तो (for प्राप्ता) Ś1 D1-4.6.7 पुर (for पुरीं) —b) Ñ2 B D1.4.7 द्रष्टुकामो (for द्रष्टु रामा) —c) Ś1 D4 (m) सर्वं च (for रामस्य) —d) D4 जनपदो

27 a) D1-6.7 परिसर्पद्भि (for तैर्वि°) —b) D2 तस्य निस्वन, D1.4.5.7 तुमुलो महत्, D4 तुमुल स्वन D3 तुमुलो महान् (for तत्र निस्वन) —T1 om (hapl) 27cd —c) V1 D1.2 पर्वस्य (V1 °स्य) दीर्णे, D1 पूर्णमासीन्दु, D3 पूर्वे हृदीण (sic) D5 पर्वसुदीर्ण (for पर्वसूदीर्ण) —d) Ś1 D4 गर्जत; B1.2.4 भिवत (for निस्वन)

28 a) D1-5.7 महेंद्र (for तदिन्द्र) D1.2.4 क्षये (for पुर) D1.7 °सनिभक्षय D4 °क्षयसंनिभस्य —b) Dt1 उपाहितैः, M1 समागतैः (for उपागतैः) D1-6.7 समाग(D3 °हि)तै रामहितार्थसिद्धये —c) B4 सुस्वनम्, D4 सुस्वरम्; G1 *° (for स°) D1-5.7 दिदृक्षुभिस्तत्पुरमा° —d) Ś1 Ñ2 B D4 समेक, T2 M4 सम(T2 °मु)द्र (for समुद्र) B4 -यादोगणभिर् (sic) (for -यादोभिर्) V1 रत्नाकरादोभिर् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D4 [अ]र्णवे(Ś1 D4 °वै) यथ, D1-5.7 [अ]म्बुजं यथ (D3 यथा) M1 [अ]र्णवो महान्; M4 [अ]र्णवाम्भस (for °दकम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 पुरालंकरणं, Ñ2 V1 B2-4 पुरशोभाभि(B2.4 °भि)धानं, B1 पुरशोभाभिधानं, D1-5.7 पुरालंकारो D4 पुरालंकारैकैः पौरवाक्य निवेदो —*Sarga no* (figures, words or both) B1.4 D2.7 om Ś1 D2.4 8 Ñ2 B2.3 4 V1 5, D1 61, D5 52 D3 10 —After colophon, D4 G M1.2 conclude with श्री(D4 om श्री)रामाय नमः

अविदूरे स्थितां दृष्ट्वा धात्रीं पप्रच्छ मन्थरा ।
उत्तमेनाभिसंयुक्ता हर्षेणार्थपरा सती ॥ ४

राममाता धनं किं नु जनेभ्यः संप्रयच्छति ।
अतिमात्रं प्रहर्षोऽयं किं जनस्य च शंस मे ।
कारयिष्यति किं वापि संप्रहृष्टो महीपतिः ॥ ५

विदीर्यमाणा हर्षेण धात्री परमया मुदा ।
आचचक्षेऽथ कुब्जायै भूयसीं राघवे श्रियम् ॥ ६
श्वः पुष्येण जितक्रोधं यौवराज्येन राघवम् ।
राजा दशरथो राममभिषेचयितानघम् ॥ ७
धात्र्यास्तु वचनं श्रुत्वा कुब्जा क्षिप्रममर्षिता ।
कैलासशिखराकारात्प्रासादादवरोहत ॥ ८

G. 2. 6. 9
B. 2. 7. 12
L. 2. 9. 9

मस्फाटिन, M3 संमणादित (sic) (for समणदित).—V1 om. l. 5–7.—(l. 5) Dt1 M1. 2 हृष्प- (by transp.), G1 हृष्ट· म; G2 हृष्ट म, G3 हृष्टे म (for प्रहृष्ट). B3 D1–5. 7 अयोध्यां तां तथा (B3 D3. 5 °वा) दृष्ट्वा (for the prior half). B3 D1–5. 7 पताका (for उच्छ्रित-).—D1–5. 7 om. (hapl.?) l. 6 and 7.—(l. 7) G3 स; K (ed.) प्र (for स्त). T G M1–3 पांडर- (for पाण्डुर-).]

4 [ab]) D2 दृष्ट्वा रात्रीं; D5. 7 गत्वा धात्रीं; G1. 2 M1 धात्रीं दृष्ट्वा (by transp.) (for दृष्ट्वा धात्रीं).—For 4[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 subst..

117* अदूरस्थां समासाद्य धात्रीं काचित्पृच्छत ।

[Ś1 Ñ1 D6 सुदूरस्था. M4 समासाद्य (for समासाद्य). V1 कुब्जां धात्रीम् (for धात्रीं काचित्). Ñ2 B3 अभ्यगात, B4 अपृच्छति (sic).]

विदीर्यमाणा).—[b]) Ś1 Dt1 G2 M1. 3 सु परया (for परमया).—[c]) G1 M1 च (for ऽथ) D1. 3–5. 7 अथाचचक्षे (by transp.). D1. 7 कुब्जां वै (for कुब्जायै)—[d]) D2 illeg. for भूयसीं. Dg1 D1–5. 7 T3 M3 Cm राघव (D5 °वं [sic]). Cr g t as in text (for राघवे).—For 6, Ñ1 V1 B M4 subst., Ś1 D6 subst. line 2 only for 6[cd]:

119* इति पृष्टा तदा धात्री कुब्जया भृशहर्षिता ।
आचचक्षे यथावृत्तं यौवराज्याभिषेचनम् ।

[(l. 1) V1 तदा (for तथा).—(l. 2) D6 (inf. lin. also) तथा वृत्त]

7 [a]) D1 G1. 2 M1 पुष्ये तु (D1 च). Cg as in text (for पुष्येण). D1–5. 7 जितक्रोधो, G2 जित. क्रोधं (sic) (for जितक्रोधं).—[b]) D2 यौवराज्ये च. Dt1 यानयं (for राघवम्).—[d]) Dt1 अभिषेक्ता हि राघवं; M4 अभिषेक्ष्यति वीर्यवान्; Cg as in text.—For 7, Ś1 Ñ1 V1 B D6 subst., while M4 subst. line 1 only for 7[ab]:

G 2 6 10
B 2 7 13
L 2 9 10

सा दह्यमाना कोपेन मन्थरा पापदर्शिनी ।
शयानामेत्य कैकेयीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
उत्तिष्ठ मूढे किं शेषे भयं त्वामभिवर्तते ।
उपप्लुतमघौघेन किमात्मानं न बुध्यसे ॥ १०
अनिष्टे सुभगाकारे सौभाग्येन विकत्थसे ।
चलं हि तव सौभाग्यं नद्याः स्रोत इवोष्णगे ॥ ११
एवमुक्ता तु कैकेयी रुष्टया परुषं वचः ।
कुब्जया पापदर्शिन्या विषादमगमत्परम् ॥ १२
कैकेयी त्वब्रवीत्कुब्जां कच्चित्क्षेमं न मन्थरे ।
विषण्णवदनां हि त्वां लक्षये भृशदुःखिताम् ॥ १३
मन्थरा तु वचः श्रुत्वा कैकेय्या मधुराक्षरम् ।
उवाच क्रोधसंयुक्ता वाक्यं वाक्यविशारदा ॥ १४
सा विषण्णतरा भूत्वा कुब्जा तस्या हितैषिणी ।
विषादयन्ती प्रोवाच भेदयन्ती च राघवम् ॥ १५
अक्षेमं सुमहद्देवि प्रवृत्तं त्वद्विनाशनम् ।
रामं दशरथो राजा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १६

9 D4 7 om 9[ab] —[a]) Dt1 D1-3 5 सरोषेन। Ct क्रोधेन (for कोपेन) —[b]) Dm1 पाद (for पाप) B4 -दर्शिनीं, D1 -दर्शनी, D2.3 5 G1 3 M1-3 -दर्शना M4 निश्चया, Ck 1 as in text (for -दर्शिनी) —For 9[ab], Ś1 B1-3 D6 subst, while Ñ2 V1 B4 ins after 8

123* सरक्तनयना कोपान्मन्थरा पापनिश्चया ।

Ñ2 V1 B4 D1-5 7 (D1-4 7 after 122*) cont.

124* रामे सा निश्चिता पापा पूर्ववैरमनुस्मरत् ।
कस्मिंश्चिदपराधे हि क्षिप्ता रामेण सा पुरा ।
चरणेन क्षितिं प्राप्ता तस्माद्वैरमनुत्तमम् ।

[D1-3.7 om l 1. —(l 1) Ñ2 रामे तितिक्षुते (sic) (for रामे सा निश्चिता) and अनुस्मृत (for अनुस्मरत्) —(l 2) D5 [s]पि (for हि) —D4 7 om l 3 —(l 3) Ñ2 क्षितौ तथ (for क्षितिं प्राप्ता) D2 4 5 चरणे दक्षिणे कुब्जा, D6 चरणेनाथ कुब्जा च (for the prior half) Ñ2 गृहीता, V1 तस्या (for तस्माद्) D1-3 5 तदस्या (D3 5 °स्या) वैरमुत्तम (for the post half)] —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1 3 5 6 M1 3 4 पृष्ट (for मूढ) D4 7 कैकेयीं प्राप्य सा पापा

10 [a]) Ś1 शिष्ये, D1 शे* (for शेषे) —[b]) D3 मपि (for अभि) Ś1 D6 भयं घोरमुपागतं, Ñ2 V1 B भय ते घोरमागतं, D4 7 सौभाग्यबलगर्विते, M4 भयं त्वामदुपागतं —[c]) Ś1 D6 समभिद्रुष्ट(L[ed] °त)मात्मान, Ñ2 B M4 समुपप्लुतमात्मानं, V1 समप्लुतमिवात्मान, D1 4 7 उपप्लुतं (D7 °प्लुवे) भयौघेन(D1 त दु रौन, D3 भय घोर) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 दुर्भगे नाव(M4 किं न)बुध्यसे, Dt1 D1-3 5 मात्मानम(D7 °न)वबुध्यसे

11 [a]) Ś1 Cg अशुभगाकारे इति वा छेद् । Ś1 —[b]) D6 सौभाग्ये से (for सौभाग्येन) D3 विकिरसे (for विकत्थसे) —[c]) D4 7 चरितं (for चलं हि) M4 भाग्यं (for सौ°) —[d]) T2 स्रोतस् D1-4 7 (का)लुषे (for (व)ष्णगे) —For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 subst

125* श्रुधा सौभाग्यमात्रेण दुर्भगे त्वं विकत्थसे ।
गिरिनद्या इव स्रोतस्तव सौभाग्यमस्थिरम् ॥

[(l 1) Ñ2 B2 तथा, V1 वृथा (for श्रुधा). Ś1 D6 विजृम्भसि, Ñ2 V1 B2 (marg. also) विकत्थसे (for विकत्थसे) —(l 2) B1 गमित (for स्रोतस्)]

12 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 तथैवमुक्ता, D1-4.7 एत (D7 illeg. for त) मुक्त्वा तु (for एवमुक्ता तु) —[b]) Ś1 D6 संक्रुध्य, Ñ2 V1 B D3-5 2 M4 संरंभ (D3 °भं) D7 3 संरब्ध G(ed) संरभात् (for रुष्टया) —[c]) Ś1 D1-7 कुब्जया (D1 °यो) पापदर्शिन्या (D1 °न्यो, D7 °न्या [sic]) —[d]) G1 2 M1 स्वयं (for परम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्रदुःखमुपचक्रमे

13 M4 om 13[ab] —[a]) Ś1 D6 मंथरे किं नु कुब्जासि Ñ2 V1 B मंथरे किमसि कुब्जा, D1-5 7 अथवीदथ सा कुब्जा (D3 4 °ब्जां) —D2 om 13[b]-14[a] —[b]) D1 किं ते। D3 4 कश्चित् (sic), D5 कच्चिद् (for कच्चित्) Dg1 D3 4 5 7 तु, D1 च, T M3 नु (for न) Ś1 Ñ2 V1 B D6 निवेद्य, (for न मन्थरे) —[c]) Ś1 D6 T2 विवर्णा, D7 विपस्त (sic) (for विषण्णा) Dd1 D3 G3 M3 त्वा (for त्वां) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 लक्षयामि सुदुःखितां —After 13 B4 M4 ins

126* मन्थरे वद्धि मे मूढे कुतस्ते भयमागतम् ।

[M4 मरीचय (for वद्धि मे मूढे) and वा (for ते)]

14 D1 om 14[abc] (cf v l 13) —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 T1 तद् (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 कैकय्याः (Ñ2 V1 B3 °यीं) पुनरप(B1 °न)वीद् —[c]) Dd1 Dm1 D1-3.5 7 G3 -संरब्धा Cg as in text (for -संयुक्ता) Ś1 Ñ2 V1 B D6 संरंभमर्पिताक्षी —[d]) M3 damaged up to वा in वाक्य D3 कुब्जा (for वाक्यं) G1 M1 वाक्यविशारदा

15 D1 4 7 om 15 —[b]) Dt1 तस्यां G1 हितैषिणी. —[c]) M3 विषादयंती —[d]) Dg1 भेदयंतीव (for °न्ती च) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D6 subst

127* भूयो विषादयिष्यन्ती कैकेयी पापनिश्चया ।
रामाद्विभेदयिष्यन्ती किल तस्या हितैषिणी ॥

[(l 1) V1 विषादयन्ती सा Ś1 कैकेयी, D6 केकेयी (sic) —(l 2) Ś1 तथा]

16 [a]) Ñ2 अक्षमो Dg1 Dt1 T1 M1 Ck 1 अक्षयो Dd1 Dm1 T3 1 Cm g अक्षय्यो, M3 अक्षेदे (sic) M4 मये हि (for

साऽस्म्यगाधे भये मग्ना दुःखशोकसमन्विता ।
दह्यमानानलेनेव त्वद्धितार्थमिहागता ॥ १७
तव दुःखेन कैकेयि मम दुःखं महद्भवेत् ।
त्वद्वृद्धौ मम वृद्धिश्च भवेदत्र न संशयः ॥ १८
नराधिपकुले जाता महिषी त्वं महीपतेः ।
उग्रत्वं राजधर्माणां कथं देवि न बुध्यसे ॥ १९
धर्मवादी शठो भर्ता श्लक्ष्णवादी च दारुणः ।
शुद्धभावे न जानीषे तेनैवमतिसंधिता ॥ २०
उपस्थितं प्रयुञ्जानस्त्वयि सान्त्वमनर्थकम् ।
अर्थेनैवाद्य ते भर्ता कौसल्यां योजयिष्यति ॥ २१
अपवाह्य स दुष्टात्मा भरतं तव बन्धुषु ।
काल्यं स्थापयिता रामं राज्ये निहतकण्टके ॥ २२
शत्रुः पतिप्रवादेन मात्रेव हितकाम्यया ।
आशीविष इवाङ्केन बाले परिधृतस्त्वया ॥ २३

G 2 6 20
B 2 7 27
L 2 9 74

शक्षेम) Dd1 Dm1 D2 G2 हि(D2 तु) महद्(Dm1 °हा) (for सुमहद्) —[d]) D1 द्वन्द्वजाशन, D2 तद्विनाशन Ś1 Ñ2 V1 B D3 तथे(D3 [m also] तदे)द समुपस्थित, Ct as in text —T1 damaged for 16[cd] —[e]) D1 द्वाशरथी —[d]) D4 5 7 [ऽ]भिषेचति (for ऽभिषेक्ष्यति)

17 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 [अ]पारे(Ś1 °र) भुग्ना (for [अ]गाधे भये) D1 श्यामगाधे नष्टे मग्ना —[b]) Cv r m g -समन्विता (as in text) Ś1 Ñ2 V1 L D6 दुःखशोकमहार्णवे, D1-3 7 दुःखशोक(D3 °के)परिप्लुता, M4 देवि दुःखमहार्णवे —[c]) Ñ2 V1 B M4 म(D3 [m also] स) दह्यासि(M4 °सा च) (for दह्यमाना) V3 [अ]नयेन, B3 [अ]दरेन (for [अ]नलेन) Dg1 D1 4 5 (after corr as in text) 7 T2 G3 M4 5(before corr as in text after corr see m) [ए]व (for [इ]व) —[d]) V1 त्वहिता त्वाम्, T2 त्वद्गृह्यर्थम्, Cm as in text (for त्वद्धितार्थम्) Ś1 Ñ2 V1 L D1 G1 M4 उपागता

18 [a]) M4 दुःख हि (for दुःखेन) —[b]) Ñ2 V1 B M4 दुःखतर भवेत् Dd1 Dm1 G3 दुःख भवेन्महत् (for दुःखं महद्भवेत्) —[c]) D2 तद् (for त्वद्) Ś1 D1-3 G1 2 M1 2 वृद्ध्या (for वृद्धौ) M3 स्याद् (for च) Ñ2 V1 B तव वृद्धौ हि मे वृद्धिः —[d]) Ś1 D1 4 7 इति, Dt1 M3 इह Dd1 Dm1 G M1 एव M3 मम (for अत्र) Ñ2 V1 L M4 इति मे(L1) निश्चिता मतिः

19 B1-3 om 19-25 —[a]) Ś1 D1-7 महीपति (for नराधिप) B1 lacuna for कुले जाता —T1 damaged from हि in [b] up to मा in [c] —[b]) G2 (erroneously) महिषि (for महिषी) Ś1 Ñ2 V1 B4 D1-7 पृथिवीपते (for त्वं महीº) —[c]) Ñ2 V1 मतिस्त्व, B4 पति॰ M4 उग्रत्वे (for उग्रत्वं) B4 om D1 राजकर्माणि, D2 राज्य°, D3 °कर्मेण (for राजधर्माणां) Dm1 G3 राजधर्माणामुग्र(G3 °म)त्व —[d]) K(ed) देवी

20 D1-3 om 20 (cf v l 19) —B4 partly om [a] —[a]) Ñ2 सत्य (for धर्म), G(ed) धर्मवादि, Ñ2 च ते, V3 D3 स ते; D2 शठो, D4 स बो (both sic) (for शठो) D1 धर्मवादस्वयैकर्मा —[b]) Ś1 D1-7 सुष्ठ(D1 2 °ष्ण)वाचा (for श्लक्ष्णवादी) B4 श्लक्ष्णया ॰ —[c]) Ñ2 V1 B4 सद्भावेनैव, Dm1 (after corr as in text) शुद्धभावे न, D2 मुग्ध° (for शुद्धभावे न) —[d]) Ś1 D4 अभिहिंसिता, V1 B4 D1 4 5 अभि(V1 B4 °भि)वञ्चिता, D3 अभि°, D7 असि हिंसिता, M3 इति स° (for अतिसंधिता)

21 B1-3 om 21 (cf v l 19) M4 om 21[ab], D1 reads 21 in marg —[a]) Ñ2 V1 D1-3 उपस्कृत(D3 °स्थे [sic]) B4 उपप्लुत, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 3 Cr m t उपस्थित, D alleg for उपस्थि, Crp mp g k tp as in text (for उपस्थितं) Ś1 D1-7 प्र(D7 alleg)यु(D1 3 °यु)ञ्जानो (for प्रयुञ्जानस्) —[b]) D1 alleg for यि in त्वयि Ś1 D4 5 7 सर्वम्, V1 B4 वाक्यम्, Dg1 शान्तम् (sic) (for सान्त्वम्) V1 अनुत्तम —[cd]) V1 [अ]द्यैव (by transp) Dg1 चारा (for एव याद्य) Ñ2 अर्थे त्वद्येन भर्ता ते (for °) D1 कौशिल्या V1 B4 कौसल्या भर्ता ते (by transp)

22 B1-3 om 22 (cf v l 19) —[a]) Dt1 T1 3 दुष्टात्मा, T2 G M दुःखात्मा G(ed) हि दुष्टात्मा Ś1 Ñ2 V1 B4 D1-7 भवत्य(D1 °ह) हि शाल्ये(L1 ed °ध्ये)न(Ñ2 V1 D4 दुष्टात्मा, D4 7 मान्येन) —[c]) Ś1 D7 काले, Ñ2 V1 L4 कल्यं, D1 3 5 कल्ये(D3 before corr as in T3 D7 alleg for ल्ये) T M3 Crp t काल्ये, Cr g k as in text (for काल्यं) Cm कल्य आगामि श्वः प्रातः काले ।, Ctp कौल्ये इति पाठे कुलक्रमागत इत्यर्थे भाव्यं । D alleg for स्थाप, M3 स्थापयितु राम (for स्थापयिता रामं) —[d]) D1 निह (for निहत) M4 राज्य निहतकण्टक

23 B1-3 om 23 (cf v l 19) —[a]) D3 धातु (for शत्रुः) D7 प्रतिवाद्य (subst) D5 (before corr) G3 M3 प्रतिप्रवादेन T2 प्रतिप्रदानेन, G2 पतिबलादेन (sic) L4 शत्रुप्रतिप्रवादेन, all Cs as in text —[b]) Ś1 पुत्रेण, Ñ2 भक्त्या, V3 P1 स ते च, D1 सिद्धे च, D4 (before corr मात्रेव) जानीषे, M4 मातेव (for मात्रेव) —[c]) V1 D4 Dt1 [अ]ङ्गेन G(ed) आशीविषस्त्वयाङ्केन —[d]) Ś1 V1 B4 D1-7 भर्ता (for बाले) Ś1 D4 [अ]परिभूतस्, Ñ2 परिहितम्, V1 B4 D1 2 5 [उ]प(D3 [अ]प)धारि°, Dg1 T2 G M1-4 Cr m/p g k °धृतस्; D3 [अ]परिचि°; D4 [अ]परिवृ°, Ct परिभूतस्; Cm t as in text (for परिधृतस्),

G 6 21 B 2 7 23 L 6 25

यथा हि कुर्यात्सर्पो वा शत्रुर्वा प्रत्युपेक्षितः ।
राज्ञा दशरथेनाद्य सपुत्रा त्वं तथा कृता ॥ २४
पापेनानृतसान्त्वेन बाले नित्यं सुखोचिते ।
रामं स्थापयता राज्ये सानुबन्धा हता ह्यसि ॥ २५
सा प्राप्तकालं कैकेयि क्षिप्रं कुरु हितं तव ।
त्रायस्व पुत्रमात्मानं मां च विस्मयदर्शने ॥ २६
मन्थराया वचः श्रुत्वा शयनात्सा शुभानना ।
एकमाभरणं तस्यै कुब्जायै प्रददौ शुभम् ॥ २७
दत्त्वा त्वाभरणं तस्यै कुब्जायै प्रमदोत्तमा ।
कैकेयी मन्थरां हृष्टा पुनरेवाब्रवीदिदम् ॥ २८
इदं तु मन्थरे मह्यमाख्यासि परमं प्रियम् ।
एतन्मे प्रियमाख्यातुः किं वा भूयः करोमि ते ॥ २९

---

24 B1-3 om 24 (cf v l 19) —^{ab}) Dg1 D1 तथा Ñ2 V1 तु (for हि) Ñ1 धं, T1 हि (for first वा) Ñ2 V1 B3 स्व (for second वा) Dt1 शत्रुर्वा सर्पो वा (by transp) Ś1 D1-7 [अ]प्यनवे(D1 °पे)क्षित, V1 B4 समुपेक्षित —^{d}) B4 सपुत्रार्थं, Dm1 सुपुत्रा त्व Ś1 D1 7 तथा ते सहसा(D3 साहस) कृत

25 B1-3 om 25 (cf v l 19) —^{a}) D5 पापिना (for पापेन) Ś1 D1-7 [अ]नृ(Ś1 [अ]नृ, D4 7 [अ]नृ) तसस्चे (D3 °स्वे)न, Ñ1 V1 B4 [अ]नृ(V1 [अ]नृ)तवाक्येन, Dg1 °शातेन, G1 3 M3 °वादेन, M4 [अ]नृत°, for [अ]नृत सान्त्वेन) —^{b}) Ñ2 V1 D1 बालप्रज्ञे(D1 °ज्ञा), Dg1 बाले नित्य, D2 3 5 बाला प्राज्ञा (for बाले नित्य) Ñ2 समुचिये (sic), V1 damaged Dt1 D1 5 सुखोचिता D2 सुखोपिता, D3 सुखेधिता, G (ed) सुखप्रिया Ś1 D4 6 7 बाला राज्य(D7 [before corr] °ज्ये)सुखे स्थिता, B4 राज्ञातिकपटात्मना —^{c}) B1 Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 G M स्थापयिता —After 25 B3 ins the line of 2 8 2^{cd} (followed by 133*)

26 ^{a}) Ś1 D4 6 7 M1 2 Ch स, Ñ2 V1 B M4 तद्, Cm g t as in text (for सा) Dg1 प्राप्तकाला B4 Dg1 Dm1 D2 6 G1 कैकयी —D2 om 26^{b}-27^{a} —^{b}) D1 3 4 हि यद्, D6 प्रिय, D7 स्वक (for तव) Ś1 D5 क्षिप्रं कुर्वा मतो हित Ñ2 V1 B M4 कर्तुमर्हसि मे(B2 मद्, M4 तद्) पत्र —^{c}) Ś1 D1 3 7 सुतम् (for पुत्रम्) Ñ2 V1 B M3 रक्ष(M4 प्राहि) पुत्र स(V1 य)थात्मान —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3-7 मा चैवामित्रकर्षिणि(Ś1 D6 °र्षणि Ñ2 B3 D1 °र्षणे, D4 °र्शिणी), M1 मा च विमोचिता त्वयि —After 26 Ñ2 V1 B M4 ins

128* तथा कुरु यथा राम नाभिषिच्यति ते पति ।
सकामां कुरु कौशल्या मा सपत्नीमनिन्दिते ।

[(l 1) V1 नृप (for पति) —(l 2) B1 (*sup lin* also) नकामां (for सकामां)]

27 D3 om 27^{a} (cf v l 26) —^{b}) Dd1 (before corr as in text) T G2 M2 4 शयाना G1 2 M1 शुभदर्शना (for सा शुभानना) Ś1 D1 7 कैकयी(D3 श्रुत्वा तु) परया मुदा, Ñ2 V1 B कैकयी हर्षिता तत —After 27^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

129* उत्तस्थौ हर्षसंपूर्णा चन्द्रलेखेव शारदी ।
अतीव सा तु संतुष्टा कैकयी विस्मयान्विता ।

[(l 1) M3 रेखा (for लेखा) —(l 2) G1 हि (for सा) Dg1 Dd1 Dm1 G M तु(G2 तु)संहृष्टा (for तु संतुष्टा) G1 2 M1 विस्मयं गता]

—^{c}) Dt1 दिव्यम् (for एकम्) Ś1 D1 7 तस्या, Ñ2 V1 B मु (B1 स)त्वा (for तस्यै) —T1 reads *inf lin pr m* from प्र in 27^{d} up to कुब्जायै in 28^{b} —^{d}) Ś1 D1-7 कुब्जाया T1 3 शुभा (for शुभम्)

28 T1 reads *inf lin pr m* up to कुब्जायै (cf v l 27) Ś1 D1-7 (D3 omitting from मरण up to रामे वा in 30^{a}) transp 28 and 29 L(ed) repeats 28 (var) after 29 within brackets —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 (D3 om) M1 च (for तु) Ś1 D1 7 (D3 om) तस्यास् (Ś1 °स्या) Ñ2 V1 B श्रीमत् (for तस्यै) G2 दत्त्वा त्वाभरणस्यैव —^{b}) Ś1 D1-7 (D3 om) वा(Ś1 स्या)पनीयमनु(L [ed] second time °कमु)त्तम, Ñ2 V1 B प्रीतिदाय प्रहर्षिता —^{c}) Ś1 Dd1 Dm1 D1 6 7 G1 दृष्ट्वा, Ñ2 एतत्, V1 B वाक्य (for हृष्टा) —^{d}) Ś1 D1-7 (D3 om) पच (for इदम्) Ñ2 D2 पुनर्वचनमब्रवीत्, V1 B1 2 4 इद तत्राब्रवीत्पुन (B3 °द्वच)

29 Ś1 D1 7 (D3 om 29 (cf v l 28)) transp 28 and 29 —^{a}) Cr m इद (as in text) Ś1 D1-7 (D3 om) यदिद, Dd1 Dm1 S इद(G1 शुभ) हि, Cg as in text (for इद तु) M3 5 8 म् (for मह्यम्) —^{b}) M3 आख्याहि Dd1 परम प्रिये T1 2 परमप्रिय Ś1 D4 6 7 आख्यातं मत्प्रिय हित, D1 2 5 आख्यात ते महत्(D1 °हा)प्रिय —^{c}) D4 (before corr as in text) हत (for एतन्) Ś1 D1-7 (D3 om) M1 त (for मे) Ś1 T M Cr *p m p* $_{\ell}$ *p t* प्रियमाख्यात, Dd1 Dm1 D1 6 7 G3 Cv m °तु, D1 3 5 प्रिय आख्याते(D5 °तं) G1 °स्या, Cr g as in text (for प्रियमाख्यातु) क्वचित् Cv एतन्मे प्रियमाख्यातुमिति सम्यक् पाठ । क्व —^{d}) Dd1 Dm1 G2 भूय किं वा (by transp) —For 29 Ñ2 V1 B subst

130* मन्थरे यत्त्वया सेऽद्य प्रियमाख्यातमीप्सितम् ।
तस्य प्रीतिदाय ते प्रीत्या भूयो ददामि ते ।

[(l 1) B1 माख्यातुम् N2 B3 हृष्ट (for ईप्सितम्) —(l 2) B3 तदिद (for तस्य) B1 प्रीता भूयो, B3 भूय प्रीता, B4 प्रीता दाय (for प्रीत्या भूयो)]

रामे वा भरते वाहं विशेषं नोपलक्षये ।
तस्मात्तुष्टास्मि यद्राजा रामं राज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ ३०
न मे परं किंचिदितस्त्वया पुनः
प्रियं प्रियार्हे सुवचं वचो वरम् ।
तथा ह्यवोचस्त्वमतः प्रियोत्तरं
वरं परं ते प्रददामि तं वृणु ॥ ३१

G 2. 8. 33
B 2. 7. 3?
L 2. ?. 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

—After 2?, I (ed.) repeats (v.l.) 2? within brackets.

30 D? om. रामे वा (cf. v.l. 2?). M? om. up to ते in [c] — [d]) Ñ? B [अ]वि. V? [अ] य. M? सं (for [अ]हं) — [b]) Ñ? V? B विशेषो नास्ति कश्चन (D? न); M? विशेषो नैव विद्यते. —D? reads 30[cd] in marg. — [cd]) Ś? D? यस्मात्तु, Ñ? V? B M? प्रिय मे, D? तुष्टा, D? दृष्टा°, D? दृष्टा°; D?? हृष्यामि; D? (after corr. as in text) दिष्ट्या° (for तुष्टास्मि). D? तद् (for यद्). Ñ? V? B रामं राजा (by transp.). Ñ? B?–? D? [ऽ]भिषेक्ष्य(D? °षेक्ष्य)ति.

31 [a]) Cv मम (for परं). Ś? Ñ? V? B D?–? G? M? Cv मतः; Cm.g as in text (for इतः). D? C? वरं पुनः (for त्वया पुनः). Ś? Ñ? V? B D?–? M? न मे प्रियं किंचिदतः परं भवेत् — [b]) D? प्रियार्हे, T? सुवचो, D? [ऽ]मुतो, G? परं, M? -वत (for वरम्). Ś? D?–? यद्य राजा सुतमिष्टमात्मनः (D? °इतम्), Ñ? V? B M? यदस्य राजा सुतमिष्ट° Ñ? V? B? °मेव)मात्मन — [d]) D? D? D? T? G? पर वर (by transp.). D? om. T? परं वरं (for वर पर) T?? G?? M?? प्रदास्यामि. G? तद्वृणु; M? damaged (for तं वृणु). —For 31[cd] Ś? Ñ? V? B D?–? M? subst.:

131* सुभाषणं राममुदारविक्रमं
स योवराज्ये प्रतिपादयिष्यति ।
(l. 2) D? ?वराज्ये]

Colophon. —*Sarga name*: Ś? D? मंथरावाक्यविभेदनम्, Ñ? B मंथरावाक्यविदिर(D? °वेद [metathesis])न, V? मंथरावाक्यं; D? स्थापन ; D? प्रियाख्यानविरो, D?–?? यौवराज्य(D? °ज्यः) स्थाप(D?? °ज्य निश्च्य)नो. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś? B? D? om., Ñ? B?? 5, V? 6, D? 6? D??? 9, D? 53, D? 12. —After colophon, D? concludes with रामाय नमः ; G M?? श्रीरामाय नमः.

G 2. 7. 1
B. 2. 8. 1
L. 2. 10. 1

मन्थरा त्वभ्यसूय्यैनामुत्सृज्याभरणं च तत् ।
उवाचेदं ततो वाक्यं कोपदुःखसमन्विता ॥ १

हर्षं किमिदमस्थाने कृतवत्यसि बालिशे ।
शोकसागरमध्यस्थमात्मानं नावबुध्यसे ॥ २

8

☞ Ñ1 missing for Sarga 8 (cf. v.l. 2. 1. 1). Dm1 begins with ॐ.

1 ^a) G2 मंथराम्. Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M1-3 त्वभ्यसूयैनाम्; D1 2 7 त्वभ्यसूयंती; D4 (after corr. sec. m.) त्वसूयतीति (sic); D5 मार्सयंती तां; G2 शभ्य°, Ct as in text (for त्वभ्यसूय्यैनाम्). —^b) D1 प्रक्षुभ्य; D2 4 7 प्रविध्य; D5 विमुच्य (for उत्सृज्य). Dt1 हि तत्; D4.7 महत् (for च तत्). —^c) D2 [ए]नां (for [इ]दं). D4 6 7 वचो (for ततो). D1 2 4 5 7 देवीं (D2 °वी) (for वाक्यं). —^d) G1 2 M1 (after corr. inf. lin. sec. m.) कोपाद् (for कोप-). T2 -समन्वितं. —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D3 4 M4 subst.

132* इत्युक्ता तत्र कैकेय्या तत्परिक्षिप्य भूषणम् ।
सासूयं मन्थरा वाक्यमिदं भूयोऽभ्यभाषत ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 B1.3 4 इत्युक्ता. Ś1 B4 कैकेय्यास्. Ñ2 B3 परित्यज्य, D3 °त्यज्य (for परिक्षिप्य) —(l. 2) Ñ2 B3 D6 सासूया, B4 साश्रिय. D3 उवाचेद वचो देवी कैकेयी शुद्धमानसा]

2 ^ab) Dt1 किमर्थम् (for किमिदम्). G2 बालिके. Ś1 Ñ2 B D6 M4 भयस्थाने किमयं ते (M4 °काले किमस्थाने) हर्षिता त्वमपंडिते. —After 2^ab, B4 reads 139* (l. 1 only) and 2^cd (along with 133*) after 2. 7. 25 —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D4 -समग्रम् (B2 °ग्राम्); Dg1 Dm1 (before corr. as in text) T M2 3 -मध्यस्था (T3 °स्थां). —^d) D2 च (for न). Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 7 T M2 3 नात्मानम् (by transp.). B4 त्रियुध्यसे; D5 अवबुध्यसे. —After 2, Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 ins.:

133* भार्यानिपरव्यां वसतु मूढे पण्डितमानिनि ।
दुर्भगे हृष्टसक्ते विपरीतार्थदर्शिनि ॥

(Cf. Mbh. 3. 261.17^cd. —(l. 1) Ś1 D6 M4 त्वं (for वां). M4 दशति —(l. 2) Ñ2 B3 चाहृत-, V1 B3 4 अहृत- (with hiatus) (for हृष्ट-). M4 दुर्भगाभक्तवशो (for the prior half).]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins.:

134* मनसा प्रहसामि त्वां देवि दु स्वार्दिता सती ।
यच्छोचितव्ये हृष्टासि प्राप्येदं व्यसनं महत् ।
शोचामि दुर्मतित्वं ते का हि प्राज्ञा प्रहर्षयेत् ।
अरेः सपत्नीपुत्रस्य वृद्धिं मृत्योरिवागताम् ।
भरतादेव रामस्य राज्यसाधारणाद्भयम् । [5]
तद्विचिन्त्य विषण्णास्मि भयं भीताद्धि जायते ।
लक्ष्मणो हि महेष्वासो रामं सर्वात्मना गतः ।
शत्रुघ्नश्चापि भरतं काकुत्स्थं लक्ष्मणो यथा ।
प्रत्यासन्नक्रमेणापि भरतस्यैव भामिनि ।
राज्यक्रमो विप्रकृष्टस्तयोस्तावद्यवीयसोः । [10]
विदुषः क्षत्रचारित्रे प्राज्ञस्य प्राप्तकारिणः ।
भयात्प्रवेपे रामस्य चिन्तयन्ती तवात्मजम् ।

[D2 reads line 1 and 2 after line 4. —(l. 1) D1-4 7 [ए]तद् (for त्वां). D7 देवी. D1-6 7 दुःखान्विता. —(l. 2) D2 शोचितव्ये. Dt1 त्व, D1-6 7 [ए]तद् (for [इ]द). D2 चाशुभ (for व्यसन). —(l. 3) T3 [इ]दमतित्वं. M3 स्तुत्वा (for प्राज्ञा). G2 प्रहर्षयेत्. —For l. 3, D1-5 7 subst.:

134(A)* प्रहृष्टा वाल्युचितवाक्यैर्वेला प्रज्ञयान्विता ।

[D5 हर्षोत्स (sic) (for हृष्टेला). D1 हृष्टे हा प्रज्ञयान्विता, D2 दुष्टे ह्यप्रज्ञयान्विता (for the post. half).]

—(l. 4) D1-5 7 कुला (for अरे) D1 3 5 सपत्नि. D2 -पुरुपस्य (hypm.) (for -पुत्रस्य). D1 वृद्धि (sic) (for वृद्धिं). D1 2 5 7 [आ]गम; D4 [आ]गत (for [आ]गताम्). D5 वृद्धिर्पंसत्शमेवत् (sic). G1 वृद्धि मृत्युमिवोद्गतां (for the post. half). —(l. 5) G2 कासती भरतादेव (for the prior half). Dg1 D1-6 राज्य (D2 4 [by corr.] °ज्ये) साधारण (Dg1 °णात्). D6 7 M3 °साधारण (for राज्यसाधारणाद्). —(l. 6) G2 [अ]तिविषण्णास्मि (for विषण्णास्मि) D1-5 7 भवतीना Dd1 D1-5.7 विजानती (Dd1 °यते) (for द्धि जायते) —(l. 7) Dg1 D1 2.4. 6 7 [S]पि (for हि) Dt1 महाबाहु (for महेष्वासो) —(l. 8) D1-6 7 इव लक्ष्मण (for लक्ष्मणो यथा) —(l. 9) D2 3 अ (D1 2)त्यापत्ति, D5 क्रमेणैव त्वपि; D2 7 अप्यापन्न, D5 °पत्ति (for प्रत्यासन्न) T6 प्रसवापि (sic) (for क्रमेणापि) D1 2 4 5 7 G2 भरतस्येद, G1 °स्यापि (for भरतस्यैव). Dm1 G1 2 मानिनी. —(l. 10) Dt1 T G1 M3 Ct विप्र, Dt1 T2 Ct °कृ]ष्टश्च, Cm g as above (for विप्रकृष्टः). Dg1 यवीयसे —For l. 10, D1-6 7 subst.

134(B)* न राज्यमनुपश्यामि भरतायाथ वीयसः ।

[D2 भरतस्य (hypm.) (for भरताय) D1 अपि, D2 अपि (for अनु-) D3 राजस्य (for भरतायाथ). D5 सत्यमेवमुपीण्यते (for the post. half) D1 erroneously repeats from 134(B)* up to अद्यैव in 22^b.]

—(l. 11) D5 विदुषा (sic). D4 7 बुध (for बुध). D1-4 (after corr. as above), 7 चारित्र (for -चारित्रे). Dg1 प्राज्ञस्य प्राप्त; D1-4 (before corr.) 7 प्राप्तस्य (for प्राज्ञस्य प्राप्त). T2 प्राप्तकाले (sic). —(l. 12) Dm1 भयेषे, D1 विवेद; D2 भयेन, D3 उचेत, D5 (marg. also) प्रांपे (for प्रवेपे).

सुभगा खलु कौसल्या यस्याः पुत्रोऽभिषेक्ष्यते ।
यौवराज्येन महता श्वः पुष्येण द्विजोत्तमैः ॥ ३
प्राप्तां सुमहतीं प्रीतिं प्रतीतां तां हतद्विषम् ।
उपस्थास्यसि कौसल्यां दासीव त्वं कृताञ्जलिः ॥ ४
हृष्टाः खलु भविष्यन्ति रामस्य परमाः स्त्रियः ।
अप्रहृष्टा भविष्यन्ति स्नुषास्ते भरतक्षये ॥ ५
तां दृष्ट्वा परमप्रीतां ब्रुवन्तीं मन्थरां ततः ।
रामस्यैव गुणान्देवी कैकेयी प्रशशंस ह ॥ ६
धर्मज्ञो गुरुभिर्दान्तः कृतज्ञः सत्यवाक्शुचिः ।
रामो राज्ञः सुतो ज्येष्ठो यौवराज्यमतोऽर्हति ॥ ७
भ्रातॄन्भृत्यांश्च दीर्घायुः पितृवत्पालयिष्यति ।
संतप्यसे कथं कुब्जे श्रुत्वा रामाभिषेचनम् ॥ ८

G २ ७ ११
B २ ८ १५
L २ १० ११

3 B4 om 3-4 Cf Mbh 3 261 18. —[a]) Dt1 किल (for खलु) D1 कौशिल्या Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 कौश(Ś1 D6 M4 °स)ल्या सुभगा(Ñ° °गा) मन्ये —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-5 7 M4 [अ]भिषिष्यते, D6 भविष्यति (for ऽभिषेक्ष्यते) —After 3[ab] V1 D1-5 7 ins

135* कुतो हि तव सौभाग्य यस्याः पुत्रो न राज्यभाक् ।

—[cd]) D7 यौवराज्येन Ś1 Ñ° V1 B1-3 D6 M4 यौवराज्ये पैतृकेस्मिन्पुष्येण(V1 °स्मैतृके) कृतलक्षण

4 B4 om 4 (cf 1 ? 3) —[a]) D1 प्राप्तम् (sic) D3 7 प्राप्ता, D5 (before corr as in text) प्राप्त (sic) Dt1 Dd1 (by corr) Dm1 D5(by corr) G° 3 M1 Ch t वसुमतीं, D1 तु महतीं, D3 7 सुमहती, Cg as in text (for सुमहतीं) Dg1 वृद्धिं Dm1 प्रीता D1 2 4 कीर्तिं, D3 7 कीर्ति, G1 चैव (for प्रीतिं) —[b]) D4 प्रथिता (sic) D3 प्रतीता, T1 3 प्रथितां (for प्रतीतां) Dg1 Dm1 च हतद्विष (Dm1 °षा) Dt1 M3 हतविद्विषं(M3 °षा) D1-5 7 निहतद्विष (for तां हतद्विषम्) —For 4[ab] Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 subst

136* प्राप्तां सुमहदैश्वर्यमृद्धां वृद्धिमनिन्दिताम् ।

[Ñ2 ता (for तु) B3 (marg also) प्राप्ताम् (for ऋद्धाम्) V1 वृद्धां वृद्धिमनिन्दिता (subm) (for the post half)]

—[c]) D1 उपास्थास्यसि, D2 3 °ति (sic) (for उपस्थास्यसि) D1 कौशिल्या —[d]) Ñ° D1 2-5 7 M1 3 दासीवत् (for दासीव) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D6 M4 त्वमपण्डित —After 4 B3 ins

137* सार्धं सपत्नपक्षीणा सा तु राज्ञी भविष्यति ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

138* त्वं च त्वं सहास्माभिस्तस्याः प्रेष्या भविष्यसि ।
पुत्रश्च तव रामस्य प्रेष्यभावं गमिष्यति ।

[(l 1) G3 M3 त्वम् (for च) —(l 2) T2 3 G M3 पुत्राय (sic) (for पुत्रश्च) Dt1 प्रेष्य व हि गमि शेम (for the post half)]

5 [b]) D1 2 7 [अं]तःपुरे(D3 4 5 °र) (for परमाः) —[c]) Ś1 D5 6 अहृष्टाश्च (for अप्रहृष्टा) —[d]) Ś1 D4 6 7 करुणाक्षये, D1 3 5 भरताक्षय (for भरतक्षये) —For 5[cd] Ñ2 V1 B D6 (Ś1 B4 D6 subst l 1 only for 5[cd] and B1 reads after 2[ab]) M4 subst

139* अर्थयुक्ता प्रिया पुष्टा रामपत्नी भविष्यति ।
अश्रीमती त्वनुद्धा च स्नुषा तव भविष्यति ।

[(l 1) Ñ2 B2 [आ]शिषा B3 4 युक्ता (for युक्ता) —(l 2) Ñ2 अश्रीमति (sic) V1 अश्रीसती (sic) Ñ° V1 B3 त्वम्(V1 °रा)मृद्धा M3 दरिद्रा च (for त्वनुद्धा च) V1 ते न (for तव) Ñ2 B3(marg also as in V1) त्वमनेन विनाकृता (for the post half)]

6 [a]) D3 G3 ता (for तां) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 तथा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ° V1 B D6 M4 भृशमप्रीता(Ñ2 °ता, B1 °ः) D1-4 7 °हृष्टा(D1 °ष्ट) D5 °प्रहृष्टा, T1 °रा प्रीता, T2 3 G3 M1 3 °प्रीता (for परमप्रीता) ※ Cm परम् अप्रीतामिति छेदः, Cg t dissolve similarly ※ —[b]) B1 °तीं, D1 3 M3 ब्रुवती (for ब्रुवन्तीं) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 श्रे(Ś1 वे D6 वी)क्ष्य(Ñ2 °क्ष [sic]) मथरां D1 M3 मथरा तत (sic) (for मन्थरां ततः) —[cd]) M3 [इ]व गुणा (for [ए]व गुणान्) G1 देवीं M3 देवि Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 प्रीता रामगुणान(V1 राम गुणैरेव) (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 वै (for ह) D1 5 7 दृष्ट्वापि(D7 °ष्ट्वापि) देवी (D3 °वि) कैकयी रामसेव शशंस ह

7 [a]) V1 Dt1 D1 5 7 गुणवान्, T1 °धीर्, G1 °भृद्, Cr m as in text (for गुरुभिर्) V1 मानु (for दान्त) Ś1 Ñ° B D6 M4 धर्मात्मा गुरुवर्ती च —[b]) V1 T सत्यवाक्(for °वाक्) D6 शुचि (for शुचिः) —B3 reads from 7[c] up to l 2 of 140* in marg —[c]) D3 पुरो (for रामो) Dt1 D1 3 5 राजसुतो(D4 °त) D3 राज सुतो, M4 इत्येव तो (for राज्ञः सुतो) —[d]) Dd1 Dm1 G3 ततो (for अतो) Ś1 Ñ° V1 B D6 M4 युवराजत्वमर्हति D1 M3 °ति (sic)

8 B3 reads 8[ab] in marg (cf 1 1 7) —[a]) D3 भ्रातृ (for भ्रातॄन्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D6 M4 सनाथस, Dt1 D1 5 7 पुत्रांश्च, Dd1 Dm1 G3 समात्यान् (for भृत्यांश्च) B4 भ्रातृन सनाथान्दीर्घायु (sic) —After 8[ab] Ś1 Ñ° V1 B (B3 in l 1 2 in marg) D1 5 6 M4 ins

140* भर्तृणां च स सर्वासां त्रिवर्गमुपहरिष्यति ।
विशेषतः पूजयति कौसल्यामभ्यनीय माम् ।
रामे राजीवताम्राक्षे सर्वत्र समदर्शने ।
अकल्याणं नास्ति रामे महेषश्च महामतिः ।

G. 2. 7. 12
B. 2. 8. 16
L. 2. 10. 12

भरतश्चापि रामस्य ध्रुवं वर्षशतात्परम् ।
पितृपैतामहं राज्यमवाप्स्यति नरर्षभः ॥ ९

सा त्वमभ्युदये प्राप्ते वर्तमाने च मन्थरे ।
भविष्यति च कल्याणे किमर्थं परितप्यसे ।
कौसल्यातोऽतिरिक्तं च स तु शुश्रूषते हि माम् ॥ १०

कैकेय्या वचनं श्रुत्वा मन्थरा भृशदुःखिता ।
दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ११

अनर्थदर्शिनी मौर्ख्यान्नात्मानमवबुध्यसे ।
शोकव्यसनविस्तीर्णे मज्जन्ती दुःखसागरे ॥ १२

भविता राघवो राजा राघवस्य च यः सुतः ।
राजवंशात्तु भरतः कैकेयि परिहास्यते ॥ १३

न हि राज्ञः सुताः सर्वे राज्ये तिष्ठन्ति भामिनि ।
स्थाप्यमानेषु सर्वेषु सुमहाननयो भवेत् ॥ १४

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D5 6 [ए]व, M3 [अ]पि (for स). D1 पितृणा चन संदेश (for the prior half). B2 प्रियान् (for प्रियाणि). D1 6 [उ]पकरिष्यति. Ś1 D6 शुश्रूषां स करिष्यति (for the post. half) —(l. 2) Ś1 D6 पूजयिता D1 कौशल्याम्. Ś1 D6 अथवापि मा(D6 वा). D1 5 अपि चोत्तमां(D1 °म) (for अथवापि माम्) —After l. 2, B3 ins मृ°.—(l. 3) Ñ2 V1 प्रियदर्शन —(l. 4) D1 सहला, D3 अहल्या (for अकल्याण).]

—c) M3 सतप्यते. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 मं(B2 त्वं)मापं मा(M3 मा सताप {by transp.}) कृथास्तस्मात्.

9 b) D3 om., D2 वर (for ध्रुव).—cd) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 समता(Ñ2 V1 B3 °भाग्या, B2 °भागा)समवाप्स्यति (V1 D1 °ति), G1 प्राप्स्यत्युरुपर्षभः. ※ Cs : अवाप्ता पुरुषर्षभ. इति पाठः । ※

10 b) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 समानन्दे च; D1 G1 M3 दृश्यमानेव; T2 वर्धमानेन, Cs r g as in text (for वर्तमाने च) —c) Dm1 (before corr. as in text) D3 कल्याणि, D4 7 कल्याणे. —d) Ś1 D6 कस्मात्त्वं, Ñ2 V1 B D1-3 M1 कथं नु(Ñ2 B2 3 D2 M3 नु, D3 च). D1 किमिदं (for किमर्थं) —After 10cd Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

141* यथा मे भरतो मान्यस्तथा भूयोऽपि राघव ।

[Dt1 पै (for मे) M3 damaged for the post. half.]

—f) Dg1 Dd1 Dm1 G M3 मोक्षु; Dt1 सम (for स तु) Dt1 चहु (for हि माम्) —After 10, B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

142* राज्यं यदि हि रामस्य भरतस्यापि तत्तथा ।
मन्यते हि यथात्मानं तथा भ्रातॄंस्तु राघवः ॥

[(l. 1) B3 हि यदि (by transp.), Dd1 Dm1 T2 3 M2 3 यदि, G2 न यदि, Cm as in text (for यदि हि). Dt1 T2 तदा, G3 damaged (for तथा) —(l. 2) B3 Dg1 Dt1 G1 M1-3 तु (for च).]

11 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 दुर्मना; Dg1 T1 2 G1 M3 कैकय्याः; Dt1 कैकय्या, Ct as in text (for कैकेय्या) D1-3 7 मंथरा तु वच श्रुत्वा कैकेय्या. शोकमूर्छिता. —c) Ś1 Ñ2 V1 B D6 D6 Dd1 Dm1 D4-5 च हि चाप. Ñ2 B3 M3 च निश्वस्य. B3 Dt1 D1 4 5 T G M1-3 °विश्वस्य. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 पुनर (for इदम्)

12 a) Ś1 D6 शंसिनी, Dm1 D2 3 G2 3 दर्शिनी. D1 7 दर्शने, Cm g k t as in text (for दर्शिनी) Ś1 D1-3 मूढे, Ñ2 B(B3 before corr.) M3 [अ]मूढे. V1 दुर्मते (by pm.), D1-3 मूढा (for मौर्ख्यात्) —b) Dg1 Dd1 Dm1 G3 आत्मान न (by transp.) (for नात्मानम्) —B2 reads 12c–13b in marg. —c) D2 सम्पूर्णे (for विस्तीर्णे) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 अगाधे दुःखपाताले; M3 शोकसागरमध्यस्था. —d) Ñ2 B2 3 Dd1 Dm1 मग्नेते, Ś1 Ñ2 V1 B D6 त्वमनेतके, D1 शोकसागरे (for दुःखसागरे). M3 मज्जमानमनंतरे.

13 B2 reads 13ab in marg. (cf. v. l. 12) —a) D1 रामो यदु, B3 राम (subor.) (for राघवो).—b) Dg1 [अ]नुज, D1-5 [अ]पि च, T2 प्रिय (for च य) Ś1 Ñ2 V1 B D6 रामस्य च(V1 °स्यैव, B3 °स्यापि) पुत्रक. —After 13ab, Ś1 Ñ2 V1 B D6 ins.:

143* तस्यात्यन्तस्य चापत्यो वंशे राजा भविष्यति ।

[V1 वान्यो वा (for चापत्यो) Ñ2 वंशो B2 3 वंशे (sic) (for वंशे) B3 राज (for राजा).]

while a D Ms. (not fully collated) ins.:

144* तस्यापत्यं च यो वंश्यो महाराजो भविष्यति ।

—cd) B3 वंश, D1-3 वंशात् (for वंशात्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D6 T M3 कैकेयि(B3 Dg1 °यी) भरत (by transp.) Dm1 G1 3 M3 भरत कैकेयी. D1-3 कैकयि(D1 3 °यी) भरतात् (for भरत कैकेयि) Ś1 Ñ2 B2 3 D1-3 परिहास्यति, V1 प्रहास्यति, T1 हीयते (for परिहास्यते)

14 a) M3 अपि (for हि) Ś1 Ñ2 V1 D6 (after corr. as in text); D1-3 M3 राज्ञो (for राज्ञः).—b) Ñ2 V1 B D6 भाविनि, D3 मानिनि, Cr g as in text (for भामिनि) —After 14ab, Ś1 Ñ2 V1 B D6 M3 ins.:

145* बहूनामपि पुत्राणामेको राज्येऽभिषिच्यते ।

—Thereafter M3 cont.:

146* यथा महाराजपतेरपि न भ्रातृभिरावृता ।
तद्वदर्थिनिवृत्तस्य राघवेऽनुगामिनि ॥

—d) D2 न (for सु)

तस्माज्ज्येष्ठे हि कैकेयि राज्यतन्त्राणि पार्थिवाः ।
स्थापयन्त्यनवद्याङ्गि गुणवत्स्वितरेष्वपि ॥ १५
असावत्यन्तनिर्भग्नस्तव पुत्रो भविष्यति ।
अनाथवत्सुखेभ्यश्च राजवंशाच्च वत्सले ॥ १६
साहं त्वदर्थे संप्राप्ता त्वं तु मां नावबुध्यसे ।
सपत्निवृद्धौ या मे त्वं प्रदेयं दातुमिच्छसि ॥ १७
ध्रुवं तु भरतं रामः प्राप्य राज्यमकण्टकम् ।
देशान्तरं नाययिता लोकान्तरमथापि वा ॥ १८
बाल एव हि मातुल्यं भरतो नायितस्त्वया ।
संनिकर्षाच्च सौहार्दं जायते स्थावरेष्वपि ॥ १९

{ 7 21 B 2 8 28 L ~ 10 24

15 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 तस्माज्ज्येष्ठेषु पुत्रेषु M4 प्रायश्च ज्येष्ठपुत्रेषु —ᵇ) Ś1 राज्यतन्त्राणि, D4 (after corr sec m) राज्य तन्त्राणि (for राज्यतन्त्राणि) D पार्थिव —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 7 आसन्न(D °न्न)ति D5 आसन्नत (for स्थापयन्ति) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D2 3 4 या B3 Dd1 Dm1 D2 1 7 G3 च (for [अ]पि) —After 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 ins while M4 subst 1 2 only for 15ᶜᵈ

147* त च ज्येष्ठा स्वपुत्रेषु ज्येष्ठेष्वेव न संशयः ।
 आसन्नजन्मरिक्तं राज्यं न भ्रातृषु कर्हिचित् ।

[(1 1) D4 ये (for ते) B1 4 [अ]पि (for च) V1 D6 पुत्रेषु Ñ2 B2 राज्याभिषेकं कुर्वन्ति D1 7 सर्वेषु ज्येष्ठपुत्रेषु (for the prior half) Ñ2 B2 ते च ज्येष्ठ(B2 °ष्ठ) V1 श्रेष्ठ°, B1 °पु च (for ज्येष्ठेष्वेव) —(1 2) D3 आसन्नमपि B3 [अ]चिर B4 [अ]मम (for [अ]रिक्तं) M4 अतो भूय प्रयच्छति (for the prior half) D1 7 कस्यचन (for कर्हिचित्)]

16 ᵃ) M1 निर्भिन्नस्त Ś1 Ñ2 V1 B D6 अतोऽत्यन्तम(Ś1 D6 अतो नित्यम B1 3 4 अतोऽत्यन्त न)पुत्रार्हम्, D1 5 7 त्वमेकान्तनिर्भुग्नम्(D3 4 7 °भंजनम्, D3 °भागम्) M4 अतोऽत्यन्तराज्यार्हम् —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 सुताद्वीरो (for सुखेभ्यश्च) —ᵈ) Ś1 D3 राज्य (for राज) Ś1 D6 हास्यति Ñ2 V1 B M4 शाश्वतात् (B1 °त) D1 7 दीयते Cm g t as in text (for वत्सले) G3 M1 राजपक्षा द्विवत्सले —After 16 D1 5 7 ins

148* दशामुपगिरस्तस्य श्रुता बहुविधाश्रयाः ।
 स्वार्थ स्वार्थ समुद्दिश्य संप्राप्त तैरेव हि कृतम् ।
 अनुप्राप्तोऽयतलोकेऽङ्कशकिरतरिणाय् ।
 निर्गाषूणां न पश्यामि सौभ्रात्रं कदाचिदप्यहम् ।

[(1 1) D1 श्रुता (for श्रुता) D1 त्या (for त्वा) —After l 1 D ins

148(A)* न पश्याम्यहमत्र, त्वत्तोऽन्यद्राज्यकम् ।

—(1 2) D1 3 स्वार्थ D4 om (l 1) (for first स्वार्थ) D1 जैव कहि कृत (l 3 pm) D3 ते चा 3 (for तैरेव हि कृतम्)]

17 ᵃ) B4 अह (for साह) Ś1 V1 D1 3 6 G1 2 M त्वदर्थे, Cg t त्वदर्थ (as in text) D1 अभ्युत्ता, D2 3 5 उद्युक्ता (for संप्राप्ता) D1 7 साह त्वदर्थमुक्ता च —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 च (for तु) Ś1 D6 M1 सौहार्द युज्यसे —ᶜ) Ñ2 V1 B T2 M1 सपत्न B3 (before corr) Dg2 सपत्नी, Cm g t as in text Cg सपत्निवृद्धाविति ह्ययपोषितिरिहम्य । Cg Ś1 D6 वृद्धौ V1 याचा त्वं B3 यन्मे त्व, D3 यामम, D3 याचे त्वा (for या मे त्वं) D सपत्नवृद्धौ यो मे त्व (corrupt) —ᵈ) Ś1 D6 भव्य Ś1 D11 Dd1 Dm1 D4 7 G1 2 M 4 Cm g वाञ्छसि, D4 °सि Cm g k as in text (for इच्छसि)

18 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 च, M1 हि (for तु) —Before ᵈ D2 wrongly repeats राम प्राप्य —ᶜ) Ś1 Dg1 D1 3 7 नाययिता V1 B2 प्राप्य, B1 3 T1 M1(after corr sup lin sec m) वा(B1 च) नयिता D2 राम°, Ct as in text (for नाययिता) Cg Cm नयिता नयिष्यति । —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 देशान्तरम् (for लोकान्त°) Dm1 च (for वा) D1 5 7 कान्तारमथवा पुन

19 ᵃ) B1 राम (s c) (for बाल) Ś1 Dt1 T1 तु (for हि) Ś1 D6 मातुर्वैर D1 3 4 अथ मातामहमिव्यात D1 5 अथ माया कनिष्ठया —ᵇ) Ś1 वासितस्, V1 प्रवितस् D1 नाशितस्, D3 (s)प्रेक्षितस्, D6 वासितस्, G2 M1 प्रापितस् (for नायितस्) D6 पुरा निराशितस्त्वया D1 7 भरतनापात तथि —After 19ᵃᵇ D1-5 7 ins

149* अपश्यमानस्य चापि राजा मध्यस्थतां गत ।
 अभीक्ष्णदर्शनाद्धास्य रामे स्नेहोऽभ्यवर्तत ।

[(l 1) D1 त (for न) D1 ता (for त) —(l 2) D2 3 भक्ति,न D3 भक्ति D1 (by corr) तु (for त) D3 भ पि (for ...) D 4 (after corr ... s above) राम (for राम) D1 5 अधवा D6 ...अ D3 5 ...त्रे D7 धैन (for स्नेहेन)

—ᶜ) D1-5 7 हि (for च) Ś1 Ñ2 B D6 M1 भ नुरागो, V1 सानुरागो (l5 pm) D11 T1 M1 3 Ct सौहार्दं, D1 7 सौभ्रात्रं, Cm g t as in text (for सौहार्दं) —ᵈ) M1 च भवेषु (for स्थावरेषु) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 दृषि मर्थ्यस्य(M1 °श्च) जायते D1-5 7 भप(D 7 °प,) तैर्वापि जायते —After 19 Ś1 D6 ins

150* शत्रुघ्नो भरते रक्तो लक्ष्मणश्चापि राघवे ।

while D1 Dt1 D1 1 D 11 D1-5 7 T G M1 3 ins

151* भरतस्याप्यनुवत्य शत्रुघ्नोऽपि सदा गत ।
 लक्ष्मणो हि यथा राम तथासौ भरत गत ।
 श्रूयते हि द्रुम कश्चिच्छेत्तव्यो वनजीविभि ।
 सनिकर्षादिषीकाभिर्मोचित परमाद्भयात् ।

G 2. 7. 25
B 2. 8. 31
L 2. 10. 29

गोप्ता हि रामं सौमित्रिर्लक्ष्मणं चापि राघवः ।
अश्विनोरिव सौभ्रात्रं तयोर्लोकेषु विश्रुतम् ॥ २०
तस्मान्न लक्ष्मणे रामः पापं किंचित्करिष्यति ।
रामस्तु भरते पापं कुर्यादिति न संशयः ॥ २१
तस्माद्राजगृहादेव वनं गच्छतु ते सुतः ।
एतद्धि रोचते मह्यं भृशं चापि हितं तव ॥ २२
एवं ते ज्ञातिपक्षस्य श्रेयश्चैव भविष्यति ।
यदि चेद्भरतो धर्मात्पित्र्यं राज्यमवाप्स्यति ॥ २३
स ते सुखोचितो बालो रामस्य सहजो रिपुः ।
समृद्धार्थस्य नष्टार्थो जीविष्यति कथं वशे ॥ २४
अभिद्रुतमिवारण्ये सिंहेन गजयूथपम् ।
प्रच्छाद्यमानं रामेण भरतं त्रातुमर्हसि ॥ २५
दर्पान्निराकृता पूर्वं त्वया सौभाग्यवत्तया ।
राममाता सपत्नी ते कथं वैरं न यातयेत् ॥ २६

[(l. 1) D5-7 भरत च (D1 °श) (for भरतस्य). Dd1 Dm1 D- G3 [अ]नुवदत्, D1 °चर, D2 °वत, G3 as in text (for [अ]नुव्रज). D11 भरतानुगत लोति, D3 भरते (after corr. marg.) वशमायते (for the prior half) D11 तत् (for स्थि). Dd1 M3 समागत, D1 मम तत, D2 5 वत्र गत, Ct p as in text (for राम गत). —(l. 2) T M3 तु, G1 M3 [ऽ]पि, Cm g as in text (for हि). D1 8- थ (D5 त)थैव लक्ष्मणो राम (for the prior half). D1 भरताथित°, D2 7 भ्रातर श्रित, D5 °तरित्वित (for भरत गत) —(l. 3) D11 वनजीवने, D1-5 7 द्रुमजीविभि (for वनजीविभि) —(l. 4) Dm1 ह[स्त्य]श्वाभिसैर (for हयीश्वभिर्) D1-5 7 मोदित]

20 Ś1 D5 om 20ab. —a) Ñ2 V1 B D1-4 2 M1 स (Ñ2 उ, D1 त, D2 3 स)र्वे हि (D4 7 °भि) राम सौमित्रि (B3 D2 °त्र, D4 °त्रिर्), D3 सर्वो भरत सौमित्रि (sic) —b) Ñ2 V1 B D1-5 7 M1 र्लक्ष्मणस्य. Ñ2 V1 B D1-3 5 7 M1 राघव. —c) D1-4 - अश्विनाविव रूपेण. —d) Ś1 Ñ2 V2 B D4 M1 अनयोर्लोक; Dg1 °लोके च (for तयोर्लोकेषु). D1-4 7 विश्रुति.

21 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D4 transp राम and किंचित्. D1 2 4 5 7 G3 M1 transp पापं and किंचित्. —M1 om 21cd. —c) M3 भावं (for पापं) —d) V1 D11 G1 मम (for इति).

22 a) M3 राज- (for राज). Dg1 Dd1 Dm1 G3 देहि. D1 पूर्व (for सुत). —b) D11 Dd1 Dm1 G3 राघवः (for ते सुत) —c) D3 M2 तु D- रि (for हि). —d) D4 3 प्रियं (for भृशं). Dm1 वा, D5 न (for च) G1 2 M1-3 हितं चापि भृशं (by transp). —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D4 M1 subst.

132* आगमद्गृहादेव तस्माद्गच्छतु ते सुत. ।
　　　एतस्माद्धि भृशं ज्ञातिसमेतद्वचस्तव राम संमत ।

[Ś1 Ñ2 D4 देहि (for न्तु). Ś1 B3 D4 (after corr.) भ्रातु (for गच्छतु). —(l. 2) D4 भवतु (for भर्तृतु) M3 तुष्यम् (for संमत). Ś1 D4 तथा, Ñ2 V1 B3 वत्र (for तत्र).]

23 a) Ś1 B1 4 D4 G2 M1 पुत्रस् (for पूर्व) B1 om. Dd1 Dm1 T4 G2 चेद्भ; D1-3 2 मो (for हि). Dd1 Dm1 ज्ञातिवर्गस्य. —b) Dd1 Dm1 G3 चापि (for चैव). Ś1 Ñ2 V1 B D4 M1 श्रेय (B1 श्रियं) स्यादिति मे मति —c) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D4 M1 वा, B4 D1-5 7 ते (for चेद्) Ś1 Ñ2 V1 B D4 M1 राज्यं. D1-5 7 पुत्र; G1 M2 धर्मार्थं (for धर्मात्) —d) B3 पैत्र्य (sic) M1 धर्मार्थं (for पित्र्यं) Ñ2 V1 B धर्मे (B4 °र्मे)ण; M1 पित्र्यम् (for राज्यम्) Ś1 D4 पित्र्यं समवाप्स्यति.

24 M1 om 24-26 —a) Dg1 न (for स) Ñ2 V1 B D2 M3 मे, D2 4 7 वै, D3 हि (for ते). M3 दु खोचितो (sic) —b) D4 repeats erroneously रामस्य. D1-7 रामोत्थ. Ñ2 सहज; D3 महतो (for सहजो) B1 [ऽ]रिपु (for रिपु) —c) Ñ2 स वृद्धार्थस्य Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 हीनार्थः (for नष्टार्थो) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-2 कथं जीवेत्तथा (B3 °त्तदा, D1 2 °त्त था)स्मज

25 M1 om 25 (cf 2. 1. 24) —a) T2 अभिप्लुतम् (sic) D2 अ रण्य —b) V1 नाग; D2 (after corr. sec m. as in text) गत (for गज). —c) Ś1 Ñ2 V1 D1-3 D4 उच्छि(Ś1 D4 °च्छे)द्यमानं, D2 उत्पात°, D3 4 7 प्रच्छि°, D2 प्रच्छिद्यमाने (sic) D3 आच्छिन्न (for प्रच्छाद्यमानं) —d) D4 क्षेतुम् (for त्रातुम्)

26 M1 om 26 (cf 2. 1. 23) —a) D2 दुहत्वाद् (for दर्पात्) Ś1 Ñ2 V1 B D2-7 हि निर्धि (D4 °ध) निकृता (B1 निहता), D4 निर्जित निह —b) M1 तथा (for त्वया) Ś1 Ñ2 V1 B D4 सौभाग्यमत्तया —d) B1 वैरं, B2 वैर (for वैरं) V1 B1 जातये, B3 4 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1-5 7 T4 Ct p पातयेत्, G1 पार°, G3 यात , Cm g k t as in text (for यातयेत्) —After 26, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T (T1 inf. lin.) G M1-3 ins

133* यदा हि रामः पृथिवीमवाप्स्यति ।
　　　　　प्रभूतरत्नाकरशैलपत्तनाम् ।
　　　तदा गमिष्यस्यशुभं पराभवं ।
　　　　　सहैव दीना भरतेन भामिनि ।

[(l. 1) = 27a. D11 यदा न, G1 M1 2 यदा हि, M3 यदा तु (for यदा हि). D11 अवाप्स्य°. —(l. 2) D11 °संयुतां (for °पत्तनाम्) —(l. 3) G1 M3 गता (for यदा). Dg1 Dm1 गमिष्यसि M3 [अ]शुभं. —(l. 4) T1 G1 2 सहैव]

यदा हि रामः पृथिवीमवाप्स्यति
ध्रुवं प्रनष्टो भरतो भविष्यति ।
अतो हि संचिन्तय राज्यमात्मजे
परस्य चाद्यैव विवासकारणम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

९

एवमुक्ता तु कैकेयी क्रोधेन ज्वलितानना ।
दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य मन्थरामिदमब्रवीत् ॥ १
अद्य राममितः क्षिप्रं वनं प्रस्थापयाम्यहम् ।
यौवराज्येन भरतं क्षिप्रमेवाभिषेचये ॥ २
इदं त्विदानीं संपश्य केनोपायेन मन्थरे ।
भरतः प्राप्नुयाद्राज्यं न तु रामः कथंचन ॥ ३
एवमुक्ता तया देव्या मन्थरा पापदर्शिनी ।
रामार्थमुपहिंसन्ती कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ४

G 2 8 9
B 2 9 4
L 2 11 ?

27 ᵃ) Dg2 T3 G2 M3 यथा हि M4 अथापि Cm g as in text (for यदा हि) M4 अवाप्स्यत Ś1 N2 V1 B D1 7 कृते हि(V1 B1 4 D1 6 °स D1 2 7 तु D5 °प)रामेण(V2 D1 1 4 तु B4 5 हि D5 च) महीपती क्षितौ(V2 ततो) —ᵇ) Dg1 Dt2 Dm1 T G M1 2 प्रणष्टो Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 गमि(M4 न स्तृ)ष्यसि त्वं समुता पराभव —ᶜ) N2 V1 B [s]तु (for हि) V1 M3 भात्मन (for आत्मजे) —ᵈ) Ś1 Dt1 (तृ)तस्य N2 V1 B D1 7 [त]स्य (by transp) T2 [भ]वति (for [च]ैव) G1 विवाह (sic) (for विवास)

Colophon —*Sarga name* Ś1 N2 V1 B D5 6 मंथरावाक्यं D1 2 4 7 कुब्जावाक्यं(D1 स) —*Sarga no* (figures or words or both) B1 D6 om Ś1 D 1 2 10 N2 V1 B2 3 6 D1 6 7 D2 5 4 D5 1? —After colophon D1 G1 2 M1 2 conclude with श्री D1 om)रामाय नम C2 श्रीमते रामानुजाय नमः

9

☞ M1 missing for Sarga 9 (cf v 1 7 1 1) S2 Dm1 begin with ॐ

1 ᵇ) G2 कोपेन —ᶜ) Dt2 T1 2 G M1 2 विनिश्वस्य Dd1 Dm1 च निश्व°; T3 समुच्छ्वस्य (for विनि श्वस्य) —ᵈ) T1 (here and below) मैरराम् (for मन्थराम्)

2 ᵃ) Dg1 T1 G1 यौवराज्ये च (for यौवराज्येन) —ᵈ) Dt1 भव (for एव)

3 ᵇ) Dt1 सांप्रते (for मन्थरे) —ᵈ) Dg1 om तु (subm) C1 रामैं (sic)

4 ᵃ) G2 उक्तया Dg1 Dt1 Dd1 Dm2 G2 M1 2 सु सा G1 तदा (for तथा) —ᶜ) Dm1 (after corr as in text) उपहसती G1 °सिहती (sic) G1 उहित सती (sic) (for उपहिंसन्ती) —For 1-4 Ś1 N2 V1 B1 4 D1 6 M4 subst while B1 3 subst for 1 5ᵃ and D2 5 7 subst for 1-5

354* एवमुक्ता तु कैकेयी विनिःश्वस्याब्रवीदिदम् ।
सत्यं वदसि मां कुब्जे नान्यत्र भक्तिमुत्तमाम् ।
न तु पश्याम्युपायं तं येन शक्येत मे सुतः ।
इदं प्रापयितुं राज्यं पितृपैतामहं महत् ।
अनुरक्तो नृपश्चापि रामे गुणगणान्विते । [5]
स कथं राममुत्सृज्य भरताय प्रदास्यति मृतम् ।
भरतं नाम मे पुत्रमभिषिञ्चेदकारणम् ।
प्रमाणयेद्वापि नृपः कथं राममकारणम् ।
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा कैकेय्या मन्थरा तदा ।
उवाचेदं विनिश्चित्य स्वबुद्ध्या पापनिश्चया । [10]
इमं राममहं चिरं वनं प्रस्थापयामि ते ।
भरतस्याभिषेकं च कारयामि यदीच्छसि ।

[(l 1) N2 B3 4 D1 7 M4 विनिश्वस्य —M4 om l 2 —(l 2) Ś1 V1 B1 3 मां कुब्जे D2 नान्यत्र मां (by transp) Ś1 B1 (both with hiatus) सत्यं वाक्यमुत्तमं (for the post half) —(l 3) D5 न (for तु) B1 न (for मे) D5 येन वन (ditto) —(l 4) B1 प्राप्तं (for इदं) D1 पितामह (sic) (for पै°) —(l 5) Ś1 D4 [अ]नु (for [अ]पि) D1 गुणगणान्वितं M4 गुणगणान्वितं —(l 6) D1 4 7 M4 प्राणेभ्यो ऽपि प्रियं (D5 °यं) (for प्राणेभ्यो ऽपि प्रियं) —(l 7) M4 मम मे (for नाम मे) V1 D1 4 5 M4 अकारण D1 2 10 अकारणं (for अकारणम्) —D1 7 om (hapl) l 8

2 8. 10 / 2. 9. 5 / 2 11. 10

हन्तेदानीं प्रवक्ष्यामि कैकेयि श्रूयतां च मे ।
यथा ते भरतो राज्यं पुत्रः प्राप्स्यति केवलम् ॥५
श्रुत्वैवं वचनं तस्या मन्थरायास्तु कैकयी ।
किंचिदुत्थाय शयनात्स्वास्तीर्णादिदमब्रवीत् ॥६
कथय त्वं ममोपायं केनोपायेन मन्थरे ।
भरतः प्राप्नुयाद्राज्यं न तु रामः कथंचन ॥७

एवमुक्ता तया देव्या मन्थरा पापदर्शिनी ।
रामार्थमुपहिंसन्ती कुब्जा वचनमब्रवीत् ॥८
तव देवासुरे युद्धे सह राजर्षिभिः पतिः ।
अगच्छत्त्वामुपादाय देवराजस्य साह्यकृत् ॥९
दिशमास्थाय कैकेयि दक्षिणां दण्डकान्प्रति ।
वैजयन्तमिति ख्यातं पुरं यत्र तिमिध्वजः ॥१०

—(l. 8) D2 प्रवाभयेद्; D3 प्रापयेद्वा (for प्रभाषयेद्). Ś1 D6 चापि नृप°; D1.4.6 वा नृपति°; D1-3 M4 वापि कर्थं (for वापि नृप°). D3 M4 रामं वनम्; D5 वनवासम् (for वन रामम्). Ñ2 B3.4 D5 अकारण(D5 °णात्). D1.2 रामं न मम कारणे (for the post. half). —(l. 10) D3 स्वबुद्धा. Ñ2 V1 B M4 बुद्धया(B1 बुद्धा) पापविनिश्च(V1 °*)या (for the post. half). —(l. 11) D1 स्त (sic); M4 स्य (sic) (for स्वं).]

—After 154*, Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M4 read 8.

5 D1 reads 5 after 7. —a) Ś1 D6 यत्तु; B2 M3 अद्य; D2 तव (for हन्त). Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1-3.6 M4 भाष्यमिहिते; Dt1 Dd1 G1.3 M1.2 प्रवक्ष्ये त्वं (for प्रवक्ष्यामि). —b) Dm1 T2 G1 कैकेयी (sic). Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1-3.6 M4 शृणु मे(V1 तद्) त्वमिद(Ñ2 B2 शंदिदं; D1-3 M4 परमं) वचः. —cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 पुत्रो राज्यं (by transp.). Ñ1 B2 प्राप्नोति; G3 प्राप्स्यसि (sic) (for प्राप्स्यति). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 [अ]सत्त्वं(B4 D3 °पः) (for केवलम्). —After 5, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.; while B1-3 D4.7 ins. l. 4 only after 8, whereas B4 ins. l. 1-2 and 4 after 5ab, while D3 ins. l. 4 after 5 and D5 ins. l. 4 after 6:

155* किं न स्मरसि कैकेयि स्मरन्ती वा निगूहसे ।
यदुच्यमानमात्मार्थं मत्तस्त्वं श्रोतुमिच्छसि ।
मयोच्यमानं यदि ते श्रोतुं छन्दो विलासिनि ।
श्रूयतामभिधास्यामि श्रुत्वा चापि विमृश्यताम् ।

[(l. 1) B4 तु (for न). G1 स्मरति (sic) (for °सि). G1 M3 [इ]ह (for वा). B4 [अ]नुगूहसे. —(l. 2) Dd1 Dm1 स्वद् (for यद्). G2 अर्थं (for आत्मार्थं). B4 ममोच्यमाना माथर्वे (for the prior half). Dg1 अ(नि, G1 इच्छति (sic) (for इच्छसि). —(l. 4) B M3 [च]पि, Dg1 Ga M3 [अ]पि; Dt1 [च]पि; G2 M1 हि (for [अ]पि). B विमृश्यतां, Dg1 विमृश्यतां, Dt1 विधीयतां.]

6 M1 om. (hapl.) 6-7. —ab) Dd1 Dm1 T2 G1.3 M1.2 [इ]दं (for [इ]दं). M3 पुनः कैकयी metri causa here and below; Dg1 कैकयी; Dt1 कथयी. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 पुत्रीत्व(D1.2.6.7 °व)मेतत्साधये कैकयी ह्य(D3 तु) इदमब्रवीत्. —d) T2 स्वास्तीर्णात्, M1 स्वास्तीर्णात् (sic) (for स्वास्तीर्णाद्). —After 6, D3 ins. l. 4 of 155*.

7 M4 om. 7 (cf. v.l. 6). D5 G2 om. (G1 hapl.) 7-8. —a) Dt1 M2 कथयस्व (for कथय त्वं). Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6.7 महाभाग(B1.4 D2 °ग)हे; G2 M1 इहो°; M3 Cm सहो°; Cg as in text (for ममोपायं). Dg1 reads पार्थे केनो in marg. —b) D1.4.7 येन (for केन). —D3 om. 7d-8c. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4.6.7 रामश्चैव(D1 °वं) वनं व्रजेत्. —After 7, D1 reads 5 whereas, B4 ins.:

156* अवश्यमेव वाक्यार्थं यदा वदसि संप्रति ।

8 Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M4 read 8 after 154*. Dg1 Dt1.6 G1 om. 8 (for D5 G2 cf. v.l. 7). —D3 om. 8abc (cf. v.l. 7). —ab) M4 उक्ते (for उक्ता). Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1.2 सदा (for तया). Ś1 Ñ2 V1 B D2.4.6.7 पापनिश्चया. M4 श्रुत्वैतत्संपरा पापं कैकेय्याः पापनिश्चया. —c) Ś1 Ñ2 V1 B D2.6.7 M4 घातं कुर्वाय रामस्य. —d) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 Dt1 D2.6.7 कैकयीमिदम्(B2 M4 कैकेयीं पुनः); Dd1 Dm1 कुब्जा वाक्यमथा D3 (with hiatus) मथरा इदम् (for कुब्जा वचनम्). —After 8, Ś1 Ñ2 V1 D2.3.6 M4 read 5, while B1-3 D4.7 ins. l. 4 of 155*, whereas B4 reads 5ab (cf. v.l. 5).

9 a) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D1.2.4 M4 पुरा, Dm1 (before corr. as in text) पुरा; D4-6.7 यदा(D3 °दि [sic]) (for तव). Ś1 B2 Dg1 T2.3 Cg देव; Cm.k.t as in text (for देव). D3.4 [अ]सुर°रे (for -[अ]सुरे युद्धे). —b) D3-6.7 नृप° (for पतिः). Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M4 युद्धस्य (Ñ2 °स्था; B1 °धाकः; B2 °सखः; B3 °साय; B4 °साधे, D1 °साहः; D2 °साहे; M4 °सहं) परिप्सया. —c) D2 T2.3 M2 सप्तद्रुह्. D3-5.7 धनुराय (for त्वामुपादाय). —d) D3 M4 देवराजस्य. —For 9cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst.:

157* यदि तो देवराजेन युद्धं कर्तुं निर्गतो गतः ।

[M4 अभिवाञ्छितो देवपता (hypm.) (for the prior half).]

10 a) B1 D2.3.6 G1 कैकेयि; Dd1 Dm1 T G2 देवि (for कैकेयि). —b) Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D2.6.7 दण्डकं; B1.3.4.7 °कं) (for °कान्). —c) D1 पुरं (for ख्यातं) Dd1 वैजयन्तपुरं. —d) D2.6 M4 यत्र राजा. D1 इति यत्र (for पुरं यत्र). B4 तिमिः पुनः. M4 Ck तिमिध्वज.

स शम्बर इति ख्यातः शतमायो महासुरः ।
ददौ शक्रस्य संग्रामं देवसंघैरनिर्जितः ॥ ११
तस्मिन्महति संग्रामे राजा दशरथस्तदा ।
अपवाह्य त्वया देवि संग्रामान्नष्टचेतनः ॥ १२
तत्रापि विक्षतः शस्त्रैः पतिस्ते रक्षितस्त्वया ।
तुष्टेन तेन दत्तौ ते द्वौ वरौ शुभदर्शने ॥ १३
स त्वयोक्तः पतिर्देवि यदेच्छेयं तदा वरौ ।
गृहीयामिति तत्तेन तथेत्युक्तं महात्मना ।
अनभिज्ञा ह्यहं देवि त्वयैव कथितं पुरा ॥ १४
तौ वरौ याच भर्तारं भरतस्याभिषेचनम् ।
प्रव्राजनं च रामस्य त्वं वर्षाणि चतुर्दश ॥ १५

G. 2. 8.18
B. 2. 9.20
L. 2. 11.18

11 ᵃ) V1 समुत्सर; B2.3 Dg1 स संवर; Dd1 शवर: स; Dm1 शंबर: स (by transp.), D1 स संचर (for स शम्बर) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 बहु- (for शत-). D1.2 M4 [s]भवत्सुरा(D2 °रे) (for महासुर:). —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 शक्राय; Cm as in text. M3 सं. (for संग्रामं). —ᵈ) V1 दैवे- सह (for देवसंघैर्). Ś1 V1 D6 विनिर्जित; Dt1 Dd1 Dm1 अनि(Dt1 °र्ज)र्जितः; D2 विनिर्जितः; G1 अर्दितः; G2 न निर्जित. (for अनिर्जित). —After 11, D2 ins. 160*.

12 ᵃ) D3-5.7 असुर (for महति). —After 12ᵃ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.; while D3-5.7 subst. for 12ᵇᶜᵈ

158* प्रैरयन्क्षतविक्षतान् ।
रात्रौ प्रसुप्तान्घ्नन्ति स्म तरसासाद्य राक्षसाः ।
तत्राकरोन्महद्युद्धं

[(l. 1) D5 पुरवा (sic) D6 विक्षता (sic), T3 -विक्षतां (sic) (for °तान्) —(l. 2) D1 -ते घ्नंते (for घ्नन्ति स्म). Dt1 Dd1 Ct तरसापाद्य, Dm1 तरसा तेन, D1.7 नरावासाय, D3 (with hiatus) अनर माद्य, T3 °साद्य, G2 °स च (for तरसासाद्य) —After l. 2, D2 ins. l. 1 of 161*. —D3-5.7 om. l. 3 —(l. 3) G1.3 M3 कृत्वा (for [अ]करोत्). Dt1 M3 महा.]

—ᵈ) T3 M3 तथा (for तदा) —After 12ᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

159* असुरैश्च महाबाहुः शस्त्रैश्च शकलीकृतः ।

[T3 असरैश्च (sic). M3 शलविक्षत (for शकलीकृत).]

—ᵈ) M3 -ष्ट (for नष्ट-). —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., while D3 ins. after 11:

160* तस्मिन्महति संग्रामे राजा शस्त्रपरिक्षतः ।
विजित्याभ्यागतो देवि त्वयोपचरितः स्वयम् ।

[Ñ2 reads l. 1 in marg. —(l. 1) D2 असुर (for महति). D2 शत्रु (for शस्त्र). D1 -परिक्षित. V1 रावासनर्विक्षत: (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D6 स विराधगतो. D1-3 M4 परिचीर्णस्त्वया (for त्वयोपचरित). D3 हर (for स्वयम्).]

13 ᵃ) T2 -विक्षित. (sic). D3-5.7 तत्रापिविक्षितस्तुर. —ᵇ) D3 भर्तारं (sic). D1.2.7 भर्ता स (for पतिस्ते). D3-5.7 स्वयं (for त्वया). —ᶜᵈ) D3-5.7 transp. तुष्टेन and तेन. Dd1 Dm1 G1.2 M1.3 दत्तौ तु; D3-5.7 ते दत्तौ (by transp.), T2 दत्तौ तौ (for दत्तौ ते). M3 transp. ते and द्वौ वरौ. D3-5.7 प्रिय (for शुभ-). —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., while D3 ins. l. 1 only after l. 2 of 158*:

161* व्रणसंरोहणं चास्य तत्र देवि त्वया कृतम् ।
परितुष्टेन ते दत्तौ वरौ द्वौ तत्र भामिनि ।

[(l. 1) Ś1 D6 -सरोपण, B4 सवव्रन (for -सरोहण). D6 चापि, B1 [आ]हृत, D2 तत्र (for कृतम्). —(l. 2) D1 तत्स; D2 तव (for परि-). Ś1 D6 ननु भामिनि, V1 B1.3.4 तत्र भामिनि, B2 तव भामिनि, D1.2 M4 वरव(D1 °र)र्णिनि (for तत्र भामिनि).]

14 ᵃ) M4 यस् (for स). Ś1 D6 प्रतिश्रुत्य; Ñ2 V1 B D1.2 M4 पतित्व(B2 °त्व)त्र (for पतिर्देवि). —ᵇ) V1 B1.2.4 Dt1 Dm1 (before corr. as in text) D4 (before corr. as in text, after corr. sec. m.) 6 T1 (after corr. pr. m. as in text) 2 यदि(B4 °दी)च्छेयं; Dg1 यथेच्छेयं (for यदेच्छेयं). B2 (m. also वरौ तदा [by transp.]) अहं नृप; Dg1 Dt1 G1.2 M1-3 तदा वरं (for तदा वरौ). —ᶜ) V1 D1 अपि (for इति). Ś1 D6 सयैचे(D6 °च), Ñ2 V1 B (B2 m.)त(V1 य)थैव(B2 °वं, B4 °वं); D1.5.7 तेनापि (D1 °पि); D3 M1 तथापि (for तत्तेन). Dt1 गृह्णीयं तु तदा महीस; D3 ग्रहीष्यामीति श्रुत्वाय. —ᵈ) V1 तथेत्युक्ता; D3 ≈ स्युक्तं (for तथेत्युक्तं) —D1.2 M4 om. 14ᶜᵈ. —ᵉ) D3 [अ]स्म्यहं देवि, M3 हि देवि त्वं (for ह्यहं देवि) B4 अभिज्ञानाम्यहं देवि. —ᶠ) Dg1 Dd1 D7 G2 M1.3 कथिता; Dm1 कथिता (sic), T2 कथित (sic) (for कथितं). —After 14, B2 (marg.) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3-5.7 T G M1-3 ins.:

162* कथंपा तव तु स्नेहान्मनसा धार्यते मया ।
रामाभिषेकसंभारान्निगृह्य विनिवर्तय ।

[(l. 1) Dd1 कथं; T2 तदेता (for कथंपा). B2 D3.5.7 तु तव (by transp.); D2 च तव (for तव तु). Dg1 reads मया in marg. —B2 D3-5.7 om. l. 2. —(l. 2) Dg1 च निवर्तय (for विनिवर्तय).]

15 ᵃ) Ś1 D6 पतिं वरौ तौ याचस्व; V1 B3.4 पतिं याचस्व च वरौ; Dt1 वरौ याचस्व भर्तारं. —ᶜ) V2 प्रव्रजनं; D2 प्रव्राजनं (sic); D3-5.7 प्रव्रज्यां च(D5 वा) (for प्रव्राजनं). B1 D6 हि; Dg1 om. (subm.), Dm1.2 [अ]पि (for च). Dt1 रामं च (sic) (for रामस्य). —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6

G 2 8 18
B 2 9 22
L 2 11 18

क्रोधागारं प्रविश्याद्य क्रुद्धेवाश्वपतेः सुते ।
शेष्वानन्तर्हितायां त्वं भूमौ मलिनवासिनी ।
मा स्मैनं प्रत्युदीक्षेथा मा चैनमभिभाषथाः ॥ १६

दयिता त्वं सदा भर्तुरत्र मे नास्ति संशयः ।
त्वत्कृते च महाराजो विशेदपि हुताशनम् ॥ १७

न त्वां क्रोधयितुं शक्तो न क्रुद्धां प्रत्युदीक्षितुम् ।
तव प्रियार्थं राजा हि प्राणानपि परित्यजेत् ॥ १८
न ह्यतिक्रमितुं शक्तस्तव वाक्यं महीपतिः ।
मन्दस्वभावे बुध्यस्व सौभाग्यबलमात्मनः ॥ १९
मणिमुक्तासुवर्णानि रत्नानि विविधानि च ।
दद्याद्दशरथो राजा मा स्म तेषु मनः कृथाः ॥ २०

वर्षाणि हि(B2 तु, D2 च), D5-8 वर्षाणि त्वं (by transp) M2 वर्षाणीह (for त्व वर्षाणि) D1 2 तव वर्षाणि पञ्च च —After 15, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

163* चतुर्दश हि वर्षाणि रामे प्रव्राजिते वनम् ।
प्रजाभावगतस्नेहः स्थिरः पुत्रो भविष्यति ।

[After l 1, Dm1 reads रामश्री —(l 2) Dg1 -गत° स्नेह°, Dm1 -गत स्नेह (sic) (for -गतस्नेह) Dg1 स्थिर, T2 स्थित° (for स्थिर)]

16 ᵃ) Ś1 B2 D2 3 प्रविश्याथ, Ñ2 Dg1 Dt1 D3 प्रविशाद्य(D3 °थ) D1 2 M4 °ह्येका, G2 M1 समाविश्य (for प्रविश्याद्य) —ᵇ) Dm1 क्रुद्धा च, M3 (after corr sec m as in text) क्रुद्धेव (sic) (for क्रुद्धेव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 क्रुद्धा भूत्वा(Ś1 D4 भूत्वा क्रुद्धा [by transp] D1 क्रुद्धा स्म तु, D1 M1 क्रुद्धा नाम) नृपात्मजे; D5-8 7 क्रुध्ये (D8 7 °ध्ये)था स्त्व(D5 तू)पते शुभे —ᶜ) Ś1 D4 शयनोत्थिता चाले, B1 शय्यानेतरिता श्रय, D2 शय्याभे गाङ्गतायां त्वं, D4 7 सुसानतर्हितायां(D7 °या) त्वं, D3 स्त्रपाते(पनो)तर्हितायां त्वं —ᵈ) D4 (after corr sec m as in text) मलनि (metathesis) (for मलिन). Ś1 V1 -वासमी —ᵉ) M2 मैनं (for स्मैनं) —ᶠ) Dg1 स्मैतम्, G2 चैतम् (for चैनम्) G2 प्रत्यभाषया , Cm °षेथा Cg as in text (for अभिभाषथा) D1 2 M4 मा भाषिष्ठा (D2 °षेथा) कथंचन —For 16ᵉᶠ, Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 subst

164* राजानं मा निरीक्षस्व मा भाषिष्ठा कथंचन ।

[Ś1 V1 B1 2 D6 निरीक्षिथा, D5-8 7 निरीक्षे(D8 °क्षे)था (for निरीक्षस्व). B1 om (hapl) मा भाषिष्ठा D4 चाभाषीः, D4 5 7 म्भाषीः (sic) (for भाषिष्ठा)]

Ś1 Ñ2 V1 B D6 cont D1 2 M1 ins. after 16ᵉᶠ

165* सुप्ता भूमावनाथेव तु स्थिता नाम भामिनि ।
तत्र त्वां सान्त्वयन् राजा स्वयं तु समुपस्थितः ।
प्रसादयिष्यति चिरं प्रदयस्वाथ च निश्चयम् ।

[(l 1) D1 -स्था (sic) Ś1 D4 तु स्थितैव च (for तु स्थिता नाम) Ś1 D6 M4 भामिनि (for भामिनि) —D6 om l 2 —(l 2) D2 स्था (for त्वां) Ś1 आर्त (for स्वयं) —D6 reads l 3 in marg —(l 3) B1 प्रसादयिष्यति D1 M4 स्थले (for चिरं) V1 M1 वेदयति (for प्र°यति) Ś1 D4 प्रसादयिष्यति (for the prior half)]

D5-8 7 cont (after 164*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 16ᵉᶠ

166* रुदन्ती चापि तं दृष्ट्वा जगत्यां शोकलालसा ।

[Dt1 पार्थिव (for चापि तं) Cm g t तं दृष्ट्वा (as above). D5 6 7 रुद(D5 2 °द)ती पतिता तिष्ठ (for the prior half) D5 6 7 -शोकुला, D3 -कोशिता (for -लालसा)]

17 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 भूत्वा; D3 6 7 त्वं (for सदा) D3 भर्त्रे (for भर्तुर्) V1 D1-8 7 तत्र (for अत्र). —D2 erroneously repeats from संशय in 17ᵇ up to प्रज्ञा ते ना in 31ᵃ (see reading in D1) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 त्वदर्थं हि, Dg1 °तेर्थं, D4 7 °तेपि, T1 तत्कृते च, T2 त्वत्कृते स (for त्वत्कृते च) D4 7 हि राजाय, M4 महाबाहुर् (for महाराजो) D1 2 अपि हि त्वत्कृते राजा —ᵈ) T2 एव (for अपि) Ś1 Ñ2 V1 B D6 प्रिय दीप्तामपि त्यजेत्; D1 2 M4 दीप्तमपि विशेच्चितां, D5-8 7 दीप्तामपि(D4 7 °प्रि) चितां (D5 °तिं) पतेत्

18 D1 2 M4 om 18-19 In Ś1 Ñ2 V1 B D5 6 7 the sequence of sl from 18-26 is as follows 20 22, 23 (D5 6 7 including l 1-2 of 167*), 21 (D5 6 7 with l 3 only the rest with l 3 4 cf 167*), 24 25 (Ś1 V1 B1 D6 om 25ᵃᵇ) 19ᶜᵈ, 18, 29ᵃᵇ (D4 7 read 19ᵃᵇ before 19ᶜᵈ) and 26 while in D6 it is 20 22, 23 (including l 1-2 of 167*) 21 (including l 3 of 167*) 24ᵃᵇ, 25ᶜᵈ, 24ᶜᵈ, 25ᵃᵇᵉᶠ, 19 18 and 26 —ᵃ) D6 T2 त्वा (for त्वां) —ᵇ) Dm1 reads न in marg Dg1 प्रत्यवेक्षितुं, M3 अभिवी° (for प्रत्युदीक्षितुम्) Ś1 Ñ2 V1 B D6 न च क्रु(V1 क्रु क्रु)द्धामुपेक्षितुं. D5 6 7 न क्रुद्धामप्युपेक्षितुं; T1 क्रुद्धां संप्रत्युदीक्षितुं —After 18ᵃᵇ, Ch reads 20 —ᶜ) Ś1 V1 B D6 प्रियार्थं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (sup m as in text) तु (for हि)

19 D1 2 M4 om 19 (cf v l 18) For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5 7 cf v l 18 —ᵃ) Ś1 B1 2 D1 2 6 ह्य(D7 ह्य)ति D4 2 °क्रा)मितुं (for ह्यतिक्रमितुं) B1 शक्ते (sic) —ᵇ) Dg1 कार्यं (for वाक्यं) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D1 2 7 °भाव (for स्व°) V1 मन्दभाग्यान् बुध्य(स्व) त्व. —ᵈ) Ñ2 V1 B1 2 °बलम् (for बलम्)

20 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-8 7 cf v l 18. Ch reads 20 after 18ᵃᵇ. —ᵃᵇ) Ś1 D6 पर्या Ñ2 सार्व

यौ तौ देवासुरे युद्धे वरौ दशरथोऽददात् ।
तौ स्मारय महाभागे सोऽर्थो मा त्वामतिक्रमेत् ॥ २१

यदा तु ते वरं दद्यात्स्वयमुत्थाप्य राघवः ।
व्यवस्थाप्य महाराजं त्वमिमं वृणुया वरम् ॥ २२

रामं प्रव्राजयारण्ये नव वर्षाणि पञ्च च ।
भरतः क्रियतां राजा पृथिव्यां पार्थिवर्षभः ॥ २३

एवं प्रव्राजितश्चैव रामोऽरामो भविष्यति ।
भरतश्च हतामित्रस्तव राजा भविष्यति ॥ २४

येन कालेन रामश्च वनात्प्रत्यागमिष्यति ।
तेन कालेन पुत्रस्ते कृतमूलो भविष्यति ।
संगृहीतमनुष्यश्च सुहृद्भिः सार्धमात्मवान् ॥ २५

G 2 8 29
B 2 9 35
L 2 11 29

(for मणि) Dg1 T3 M3 Cg -मुक्त Dt1 Dd1 Dm1 रत्न (for मुक्ता) G1 M1 2 मणि मुक्तो, G3 मणिरत्न D2 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1-3 सुवर्णं च (for सुवर्णानि) D5 6 7 यदि वापि हिरण्यस्य मयीना वा(D7 वा)पि पर्वतात् (D7 °त) —[c]) D5 दद्या (for दद्यात्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 यदि दद्यात्ते भर्ता (Ś1 D6 राजा) —[d]) Ñ2 ते स्व, B1 तव (for तेषु)

21 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 cf v l 18 M3 reads 21 after 23 —[a]) Ś1 D5 तौ यौ (by transp) Dg1 D5 T1 M3 यौ ते, G2 M1 यौ हि, Ce m g l as in text (for यौ तौ) T1 देवासुरे —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 D1 7 M3 द्दौ, Dm1 [s]द्दद, Cm as in text (for ऽददात्) —[cd]) D5 6 7 महाराज (for महाभागे) D5 G3 सार्थो (sic) D5 6 7 व्यतिक्रमेत्, B(ed) क्रमेदिति (for त्वतिक्रमेत्) Dt1 सोऽर्थो नातिक्रमेदिति (for [d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 3 M3 तौ स्मारयित्वा याचेथा पश्चादिद(Ñ2 V1 D3 °वे त, D1 °च व) रद्वय —After 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 M3 ins 1 3 and 4 while D5-7 ins 1 3 of 167*

22 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 cf v l 18 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M3 तु तौ (V1 दत्तौ) वरौ (for तु ते वरं) Ś1 Ñ2 V1 B3 D5 M3 हि तु, B1 3 D2 दिशेद्, B4 (with hiatus) द्दचेत, D3 दृष्ट्वा (for दद्यात्) —[b]) D5 6 7 उत्थाय (for °त्थ) Ś1 D6 M3 स्वयमुत्थापयित्वर्थे Ñ2 V1 B D1 3 स्वयमुत्थापयेत्(V1 B3 D1 °यद्, B4 °त्नु) पति (D6 °ति) —[cd]) Dm1 व्यवस्थाप्य T3 महाराजो (sic) (for महाराजं) M3 इम (sic) (for इमं) Dg1 Dt1 वृणुयाद्, T3 वृणुया D5 6 7 वृणीया(D7 °था)स्त्वमिमौ वरौ (for [d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 सत्ये(V1 यत्ने)न(B1 °ने [sic]) परिगृह्णीन याचेथास्त्व(V1 D3 °स्तु) तदा वरौ

23 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 cf v l 18 —[a]) D1 7 G3 (a प्रथम) (for °णे) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 3 रामप्रव्रा(D1 °व्र)ज्यार्थ, B3 Dt1 रामप्रव्रा(Dt1 °ज) वर्नेदूरं(B3 चैव) M3 राजप्रव्राजनं चैव —[cd]) Dd1 Dm1 T1 (before corr as in text after corr sec m) राज्ये (for राजा) Dg1 T1 3 M3 पृथिव्या (for पृथिव्यां) Dt1 D1 3 4 T1 G3 M1 2 पार्थिवर्षभं Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 द्वितीयं याचयिष्याव भरतस्य वरं शुभे(D5 °भ) —After 23, M3 reads 21. —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 T G M1-3 ins, while Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 ins l 3 and 4 only after 21

167* चतुर्दश हि वर्षाणि रामे प्रव्राजिते वनम्।
रूढश्च कृतमूलश्च शेषं स्थास्यति ते सुत ।
रामप्रव्राजनं चैव देवि याचस्व तं वरम्।
एवं सेत्स्यन्ति पुत्रस्य सर्वार्थास्तव भामिनि ।

[(l 1) D3 च (for हि) Dt1 D4 7 प्रव्राजिते, D5 प्रवसिते (sic) (for प्रव्राजिते) D5 (before corr) G1 M1 वने (for वनम्) —(l 2) D5 6 7 दृढ्म् (for रूढश्च) D5-7 दृढ (for कृत) M3 क्षेम (for शेष) G3 मे (for ते) —D5 6 7 read l 3 after 21 —(l 3) B1 प्रव्राजन, D5 प्रवसन Ś1 V1 B1 2 4 D1 2 6 M3 देवि Dd1 चैव (for चैव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 राजप्रयाति सुतस्य च(D5 M3 ते) D6 द्वितीयं याचस्व वर (for the post half) —D5-7 om l 4 —(l 4) T1 3 सेत्स्य(T3 °त)ति (sic) (for से°) Dt1 Dd1 Dm1 कामिति (for न्त°) Ś1 D5 याचेथा भुवि कल्याणि मा त्व(D5 त्वा) मातेवान्तर Ñ2 V1 B D1 2 M3 याचेथा(D1 2 चैव M3 तेन) भुवि(B3 तदि D1 सुत) कल्याण भुवं प्राप्स्यति ते सुत]

24 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 cf v l 18 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 ध्रुव, D1 2 M3 वनं D 5 1 सत्त (for एव) D5 6 Dg1 D1 प्रव्राजितव्य B1 D5 7 D6 चैवं —[b]) Dt1 सतो M3 सद (for रामो) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 अद्रे, B1 अद्रो, D5 om M3 [s]राजा (for ऽरामो) D5 6 7 वर्ने रामो गमिष्यति ॐ Cm रामोऽरामो भविष्यतीति स्वयमेक एव भविष्यति । ॐ —[cd]) Dg1 Dt1 M3 2 3 गतामित्रस्, Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M3 सोऽस्यते चापि पुत्रस्ते ध्रुवं(D1 6 M3 चिर)राज्यमकण्टक, D5 6 7 चतुर्दशैव वर्षाणि भरतस्ते सुतो नृप

25 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 cf v l 18 —Ś1 V1 B1 D1 6 M3 om 25[cd] D3 reads 25[cd] in marg —[a]) B4 om (hapl ?) कालेन Ñ2 B3-4 D5 6 7 पार्श्व स्थो (for रामश्च) Dt1 Ct अंतर्बहिष्य (for तेन कालेन) D5-6 तु पुत्र (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 भरतोऽतेन(Ś1 D5 °तस्तन) क्षा न —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 6 वद्, T3 रूढ, Cr g l as in text (for कृत) —D1 reads from 25[e] up to 168* in marg —[e]) V1 सगृहीतो, D5 सङ्गृहीत्वा (sic) (for संगृहीत) —[f]) Dt1 सात्मम्, D2 7 धायम्, T2 धार्यम् (for सार्धम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3

सन्ति दुःसंस्थिताः कुब्जा वक्राः परमपापिकाः ।
त्वं पद्ममिव वातेन संनता प्रियदर्शना ॥ ३०
उरस्तेऽभिनिविष्टं वै यावत्स्कन्धात्समुन्नतम् ।
अधस्ताच्चोदरं शान्तं सुनाभमिव लज्जितम् ॥ ३१
जघनं तव निर्घुष्टं रशनादामशोभितम् ।
जङ्घे भृशमुपन्यस्ते पादौ चाप्यायतावुभौ ॥ ३२
त्वमायताभ्यां सक्थिभ्यां मन्थरे क्षौमवासिनि ।
अग्रतो मम गच्छन्ती राजहंसीव राजसे ॥ ३३
तवेदं स्थगु यद्दीर्घं रथघोणमिवायतम् ।
मतयः क्षत्रविद्याश्च मायाश्चात्र वसन्ति ते ॥ ३४

G 2. 9. 14
B 2. 9. 47
L 2. 12. 9

हि (for तु ममार्थेषु) —b) V1 T2 नित्य युक्ता, B1 नित्यं युक्ता, D1.2 स्वमेव च (for नित्ययुक्ता) V2 हिते रता (for हितैषिणी) —c) T2 समयपुद्ध्येह Ś1 D5.6.7 नाज्ञासिषमह पूर्वं, Ñ2 V1 B D1.3 M3 नाह(V1 B1.4 न हि) जाना(D1.3 M4 बुद्धया)मि बुद्धिरे, D5 न जानामि (with hiatus) मपूर्वं तु —d) Ñ2 B(B2 [marg] as in text also) राम, V1 नाम, D2 राज्ञि, D3 राज्य (for राजसि)

30 a) V1 स्व तु (for सन्ति) V1 T2 दु सहिता (for दुःसंस्थिता) Ś1 D11 D5 M4 कुब्जे —b) D7 पापिका (sic), T G3 दारुणा (for पापिका) Ñ2 V2 B D1.3 M4 विरूपा विकृताननाः —c) Ñ2 V2 B D1.3 M4 त्वं तु पद्मानन (B1 °ग्रानन)निभा(D3 °भे) —d) Ś1 D6.7 नता(D7 न)मिता, Ñ2 B D1.3 M4 कुब्जेऽपि, V1 कुब्जाऽपि, D4 न हिता, D5 सकता, M3 संगता (for संनता) —After 30 T2 repeats 28

31 a) Ś1 D6 समभिसृ(D6 °रप)ष्ट, Ñ2 B M3 नाते (Ñ2 B2 °भि)निर्भग्नम्(B2-4 M4 °र्भुग्नम्, D3 [also] °भिन्नम्), D4 सुनिविष्टं वै (sic) D5 सुविशिष्टं च T2 °ष्टं हि, M3 हि नि° (for ऽभिनिविष्टं वै) V1 तपस्ते नाभिनिर्भग्नम्, D1 प्रज्ञा ते नात्रजानामि, D2 उन्नतं तेऽभिनिर्भुग्नम्, D3 उन्नतस्ते शुचि स्निग्ध (corrupt) D7 उन्नतस्तु निविष्टश्च (corrupt) —D8 reads 31b-32a in marg —b) D5 यौ च (for यावत्) Ś1 D5-7 स्कन्धौ समुन्न(D4.7 °न्न)तौ, Dg1 Cm tp सस्थानमुन्नत, V2 स्कन्धस° (for स्कन्धात्समुन्नतम्) Ñ2 V1 B भाकण्ठान्मु(V1 °ठ मु)खमुन्नत(B1 °त्तम), D1 नाकण्ठात्त समुत्तम, D2 M3 आकण्ठाच्च(M3 °न्तु) समुन्नत —c) V1 B1.3 T1 G1.3 M1.3 Ct m g k शात, B4 भूत, Dm1 शाते, D1.2 क्षाम, D3 श्यात, Cr t as in text (for शान्त) D4.7 (वि)वरस्थान Cmp मधस्ताद्वैव सशाते —d) Ś1 D6 भवलक्षित, D4.7 इव लक्षित, D5 अविलक्षित (for इव लज्जितम्) Ñ2 B D1.2 M4 त्रिवल्या च स्व(B1 स)यासुख (D1.3 सुख), V1 त्रिवली यथासुख (subm) —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

174* प्रतिपूर्णं च जघन सुपीनौ च पयोधरौ ।
विमलेन्दुसम वक्त्रमहो राजसि मन्थरे ।

[(l. 1) Dg1 Dd1 Dm1 T2 M3 C6 प्रति Ct as above (for प्रति) G3 सुपीनौ(नौ ?) (for सुपीनौ) —(l. 2) T2 मिव (for सम)]

32 D4 reads 32a in marg (cf 2.1.31). —a) Ś1 तव निर्घुष्टे, Ñ2 त स्वतिघास, V1 B2.4 ते सुनिर्माणं, B1.3 D1.3 M4 ते सु(B1 शु)निर्मांसं, Dt1 T1.3 G M1-3 Ct तव निर्दुष्ट (M3 °ष्ट) D3.4.6.7(m also) तव त्रिस्पष्ट, D5 तव शिष्टधी T2 तव संगूढ, Cm tp as in text (for तव निर्घुष्ट) —b) Ñ2 V1 B Dg2 D1-3.5 रसना Ś1 D5-7 गुण (for -दाम) Dt1 Dd1 Dm1 भूषित (for -शोभितम्) —c) Ś1 D6 भृशतम, D4.7 °मप (for भृशमुप) D5 उपधस्ते (sic) Ñ2 V1 B D1.3 M4 जंघे दीर्घे(Ñ2 D1 °र्घ) तथा चैव, —d) Ś1 D5-7 प्र(Ś1 D6 नि)ततागुली, Ñ2 V1 B D1.2 M4 [अ]प्या(V1 [ए]वा)यतौ दृढौ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ह्यायतावुभौ, T2 [अ]स्या° (for [अ]प्यायतावुभौ)

33 a) D4.7 संक्थिभ्या. T2 सद्विभ्यां (corrupt) (for सक्थिभ्यां) —b) Ś1 D5-7 शुभ्र, Ñ2 V1 B1-3 D1.2 M4 नील (for क्षौम) B3 Dt1 Dd1 D2.3.5 T2.3 G M1.2 वासिनी (for वासिनि) B4 मंथरानवासिनी (sic) —d) Ś1 D2.4.6.7 सारसीव विराजसे, Ñ2 V1 B D1 M4 हिंदिभीव विराजसे, Dt1 राजहंसीव शोभसे, Ctp as in text —After 33 Ś1 (m reads after 176*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins

175* आवध्या शम्बरे माया सहस्रमसुराधिपे ।
सर्वास्त्वयि निविष्टास्ता भूयश्चान्या सहस्रश ।

[(l. 1) Dg1 अन्त्या T2 आसक्ता Dg1 D4.7 G3 माया. D5 मरसामावधुराधिपे (for the post half) —(l. 2) Ś1 Dt1 हृदये ते (for सर्वास्त्वयि) G2 तु (for च)]

34 Ś1 reads 34ab in marg —a) Ś1 Dt1 M4 Ct तदेव(M3 °व) M3 तवेद (for तवेदं) Dm1 दीर्घ —c) M3 इ ते (for इवायतम्) —For 34cd, Ñ2 V1 B D1.2.3 M3 subst while Ś1 ins after 33 (followed by 175*)

176* तवेदं कद्रुदाकार कुब्जे ते चारु शोभते ।

[Ś1 D5 यदिदं B4 वन्प्राकार (unmetrical) D1 वै, D3 om lin (for ते) Ñ2 B3 दीप्ति, D1 शोभन, M4 शोभते (for शोभते) V1 कुब्जाये वारुदाने, B1.2.4 कुब्ज(B3 °ब्जे) चारु शुभानने (for the post half)]

Whereas D3-5 subst for 34cd

177* यत्रमार्यं कद्रुदीतो रथघोदुरिवोक्षण ।

[D1 स्व D3.4 रथघोणे इव स्थित (D3 स्त) (for the post. half)]

—c) Ñ2 B3 D1-3 बुद्धिविद्याश्च, D1 तत्र विद्याश्च, D3 °विद्याश्च M3 °वंशानां (for क्षत्रविद्याश्च) —d) M4 विशन्ति (for वसन्ति) D3 मे (for ते)

G 2 8 43
B 2 9 47
L 2 12 10

अत्र ते प्रतिमोक्ष्यामि मालां कुब्जे हिरण्मयीम् ।
अभिषिक्ते च भरते राघवे च वनं गते ॥ ३५

जात्येन च सुवर्णेन सुनिष्टप्तेन सुन्दरि ।
लब्धार्था च प्रतीता च लेपयिष्यामि ते स्थगु ॥ ३६

मुखे च तिलकं चित्रं जातरूपमयं शुभम् ।
कारयिष्यामि ते कुब्जे शुभान्याभरणानि च ॥ ३७

परिधाय शुभे वस्त्रे देवतेव चरिष्यसि ।
चन्द्रमाह्वयमानेन मुखेनाप्रतिमानना ।
गमिष्यसि गतिं मुख्यां गर्वयन्ती द्विषज्जनम् ॥ ३८

तवापि कुब्जाः कुब्जायाः सर्वाभरणभूषिताः ।
पादौ परिचरिष्यन्ति यथैव त्वं सदा मम ॥ ३९

इति प्रशस्यमाना सा कैकेयीमिदमब्रवीत् ।
शयानां शयने शुभ्रे वेद्यामग्निशिखामिव ॥ ४०

गतोदके सेतुबन्धो न कल्याणि विधीयते ।
उत्तिष्ठ कुरु कल्याणं राजानमनुदर्शय ॥ ४१

35 [a]) N3 तत्र, M1 यत्र (for अत्र) B3 reads ते *sup lin* V1 B4 प्रतिमोक्षामि (sic) B3 (also as in text) प्रतियोक्ष्यामि, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 3 Ct [ऽ]ह प्रमोक्ष्यामि, Cm as in text (for प्रतिमोक्ष्यामि) D5-7 भ्रातह प्रतिमोक्ष्या(D7 °क्षा)मि —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 transp मालां and कुब्जे —[c]) Ñ2 B1 4 तु (for च) —[d]) Ñ2 V1 B रामे चैव (for राघवे च) D1 2 M4 रामे चारण्यमाश्रिते

36 [a]) Ś1 B1 D6 जात्येन ते, Ñ2 जातरूपेन, V1 B1(*sup lin* also as in Ś1) 4 सुजातेन, B2 जाम्बूनद (for जात्येन च) T1 हिरण्येन (for सुवर्णेन) —[b]) Ś1 D6 मणियुक्तेन, V1 सुनिविष्टेन, B3 सुलिप्ते(also °प्तते [sic])न च, D2 सुनिसृष्टेन, D3 निष्टप्तेन च (sic) D4 7 सुतप्तेन च, G2 सुनष्टेन, G3 °ष्टप्तेन च (hypm) M3 सुनिष्ट++, M4 सुमृष्टप्तेन (for सुनिष्टप्तेन) D1 7 सुदरं, B(ed) मथरे (for सुन्दरि) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 समृद्धार्था, D1 2 समिद्धार्था (for लब्धार्था च) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 [अ]ह (for च) M4 सिद्धार्था प्रीतमनसा —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 भूषयिष्यामि (for लेप°) Ś1 Ñ2 B1 D1 - 4 M4 तनुं, V1 स्वयमिह, B1 मुदे, B2 त्वहं, B4 मुख, Dg1 T1 G1 2 M3 स्थगु, D1 4 7 कङ्कुम, D2 कट्टुं, T2 स्वगु, G2 स्थगु, Cm k t as in text (for स्थगु)

37 [a]) B1 4 ललाटे, D2 M3 मुखेन (sic) (for मुखे च) Ś1 D6 कान्त (for चित्रं) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 D1-7 M4 काञ्चनं कनकप्रभे(D5-7 °मरेक्षणे) —[c]) M4 करिष्यामि तव —After 37, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

178* पादद्वयमनर्घ्यं लिप्ता चन्दनेन सुगन्धिना ।

[D1 अत्र D2 अत्रे (for अत्र) Ś1 -सुगन्धिना, D2 सुगात्रकम, D5-7 -नगात्रकनाद, M4 -चन्दनाद्यं (for -ध्यं लिप्ता) D1 जातरूपविघटना (sic) (for the prior half)]

38 [a]) Ñ2 V1 B D1 M2 4 देवतेव(M4 देवते) विचरिष्यसि, D2 देवि त्वं विहरिष्यसि —[c]) M3 इसा damaged in चन्द्रमा Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 चन्द्रे ति(D2 2 °द्रस्य)स्पर्धमानेन, D5 - 7 चंद्रस्पर्धितानने(D3 °ते)न, D3 चन्द्रबिम्बपर्धमानेन, M4 चंद्रबिंबनिकाशेन —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D6 च(Ś1 D6 तं) शुभानने, D1 - M3 च(M4 त्व) शुचि(D1 मुचि)स्मिते, D3 [अ]प्रतिमानने, D5 6 7 G1 [अ]प्रतिमेन ते(G2 च) T1 प्रतिमेन च, T2 [अ]प्रतिमा शुचि G2 M1 [अ]प्रतिमानिना, Cg as in text (for [अ]प्रतिमानना) —[e]) B1 2 3 रमिष्यसि, D2 विशिष्टसि (sic) M4 भविष्यति (for गमिष्यसि). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 [अ]नघ्या(D6 °)मि (for गतिं मुख्यां) —[f]) Ś1 D6 नदयंती, Dd1 Dm1 G2 M2 Cr् गर्वयंती, D1 2 मर्दयंती D3-5 7 कर्ष(D5[after corr *see* अ] स्वयं)यती T1 रमयती, M4 स्पर्धयती, all Cs as in text (for गर्वयन्ती) Ś1 Ñ2 V1 B D6 सुहृज्जने, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 3 Cm t द्विषज्जने, D3 जनाज्जन, Cg as in text (for द्विषज्जनम्)

39 Dg1 om 39-40 —[ab]) G2 तथा (for तव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 कुब्जे दास्योऽन्या (for कुब्जा कुब्जायाः) D3 5 7 अद्यप्रभृति या काश्चित्कुब्जा(D5 °ब्जे) मम निवेशने —[c]) D3-5 7 तावत्या (for पादौ) V1 उपचरिष्यति (for परि°) —[d]) B1 2 तथैव, D3-5 7 तथा त्वं(D3 मां) (for यथैव) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 मम भामि(Ñ2 V1 B °नि)नि, D3 5 7 मा(D3 7 मा, D5 त्वं) वरानने, G2 (before corr) त्वं सभा मम (for त्वं सदा मम)

40 Dg1 om 40 (cf v l 39) —[ab]) Dd1 Dm1 M3 प्रशस्यमाना सा कुब्जा (for [a]) D3 5 7 कुब्जा देवीमथाब्रवीत् (for [b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 एवं प्रशस्ता कैकेय्या कुब्जा भूयोऽब्रवीदिदं —T2 om (hapl) from 40[c] up to 44 —[c]) Ñ2 V1 B M4 देवीं D1 2 दिव्ये (for शुभ्रे) —[d]) T1 damaged for अग्निशि Ś1 D3 7 स्वपयंतीव(D3 7 °प) तां भूतां, Ñ2 B1-3 D1 - M4 केकयीं स्तरयंतुत(Ñ2 °यमत, D1 M4 °यविव) B4 कैकयीं सा कृतस्मिता

41 T1 om 41 (cf v l 40) —[b]) Ś1 D1-7 transp न and कल्याणि Ñ2 V1 B D1 2 M4 प्रवर्तते (for विधीयते) —M4 om 41[cd]. —[c]) Dg1 Dm1 G3 M1 कल्याणि (for °णं) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 परिमोद(B1 °चार)य (for अनुदर्शय) —After 41, D2 ins while Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 6 ins l 2-3 only

179* तव यानयशो राजा करिष्यति महद्यशः ।
तथेत्यथ प्रतिज्ञाय मन्थरावचनं तदा ।
भरतस्याभिषेकाय कैकेयी कृतनिश्चया ।

तथा प्रोत्साहिता देवी गत्वा मन्थरया सह ।
क्रोधागारं विशालाक्षी सौभाग्यमदगर्विता ॥ ४२
अनेकशतसाहस्रं मुक्ताहारं वराङ्गना ।
अवमुच्य वरार्हाणि शुभान्याभरणानि च ॥ ४३

ततो हेमोपमा तत्र कुब्जावाक्यवशं गता ।
संविश्य भूमौ कैकेयी मन्थरामिदमब्रवीत् ॥ ४४
इह वा मां मृतां कुब्जे नृपायावेदयिष्यसि ।
वनं तु राघवे प्राप्ते भरतः प्राप्स्यति क्षितिम् ॥ ४५

G 2 8 37
B 2 7 50
L 2 12 22

[(1 2) D3 [प]त्र (for [अ]थ) D7 परिहाय D1 नयन्ता Ñ2 B3 D1 2 तत्र, D6 गृह (for तत्र)]
while D2 5 7 ins

150* इति प्रोत्साहिता देवी कैकेयी कुब्जया तदा ।
भरतार्थैषिणी मूढा रामार्थे भृशदूषिणी ।

[(l 1) D3 प्रोत्साहिता, D5 मो°, D2 वो° —(l 2) D2 7 रामा°, D3 रामार्थे]

42 T3 om 42 (cf v l 40) Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 transp 42 and 43 —ª) Ś1 Ñ2 V1 B D2 4 6 M4 मुदा वि(M4 वै)मेदिता, D3 तथा प्रोद्दा हिता, M3 तया प्रो° (for तथा प्रोत्साहिता) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 तया (for गत्वा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 सदा (D1 3 °था) (for सह) —ᶜ) D6 क्रोधागारे Ś1 Ñ2 V1 B D2-7 M4 प्रविश्यैका (Ś1 D6 °व, D1 7 °पा) (for विशालाक्षी) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 सौभाग्यबलदर्पि(Ś1 °र्वि)ता Dg1 D3 5 7 T3 G1 3 M1 3 °मददर्पिता

43 D1 3 T3 M1 om 43 (for T3 cf v l 40) Ś1 Ñ2 V1 B D5 7 transp 42 and 43 —ª) Ś1 Ñ2 V1 B D6 महार्हमणिरत्नाढ्य(V1 °रि) —ᵇ) Dg1 मुक्ताहारान् D1 5 7 वराङ्गना —ᶜ) Dg1 अनिमुच्य (for अव°) Ś1 Ñ2 V1 B D6 तथान्यानि D3 1 1 सुवर्णं त(D5 °णाभ) G1 3 M1 3 महार्हाणि (for वरार्हाणि) D11 (Not taken for Crit App) वराणानि त्थान्यानि —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 रत्नानि (for शुभानि)

44 T3 om 44 (cf v l 40) —ª) D11 Dd1 Dm1 तथा (for ततो) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 तत(D3 5 °थ)हे (D3 हे)मोपम(D3)सनु —ᵇ) Ñ2 V1 B D1 3 M4 °मनुगा (for °वशं गता) —ᶜ) D1 संचरय (for संविश्य)

45 ᵃᵇ) Ś1 D6 यत्र (for इह) Ñ2 B1 4 रामां B2 मां वा (by transp) M3 3 या मा (for वा मां) D2 इह वा कल्यां कुब्ज (for °) Ś1 Ñ2 V1 B D1 6 M1 अर्जुरायद् विश्यपि (for °) D1 3 5 7 इहेवाद्य विमोक्ष्यामि प्राणानिष्टो सायाद —ᶜ) D1 7 वने Ñ2 B1 3 D1-5 1 1 T1 3 G1 Ms

[(l 1) D3 5 मुखैन विना(D2 °ण नव ना)मन्यद्वन किंचित शोम(D1 भोज)न M4 मुखामभिमुखाती वीक्ष्य राहीन्दुवक्त्र —(l 2) Ś1 B1 D6 आलेवक्षिप्ते V1 B2 आगे°, B1 D1 3 आ (B1 न)गैविष्याम्यह M4 न महिष्याम्यह (for न ह्येषे वा) V1 B1 2 ब्रवेद् D2-5 7 रावदिष्याम्यह रात्वयाद्यतो न गच्छति]
B3(marg) D2-5 7 cont

152* अभिषिक्ते च भरते राघवे च वनं गते ।
क्रोधागारात्समुत्थास्ये नान्यथा पश्य मे मतम् ।

[(l 1) B3 तु (for च) —(l 2) D3 damaged for नान्य B3 शेर्ति D1 6 धृति (for मतम्)]

Thereafter, D2 11 read a passage given in App I (No 8), while B3 ins l 7-8 only of App I (No 8)
— After 45 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

153* न सुवर्णं न मे ह्यर्थो न रत्नैर्न च भोजनैः ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ।
अथो पुनस्तां महिषीं महीक्षितो
 वचोभिरत्यर्थमहापराक्रमः ।
उवाच कुब्जा भरतस्य मातरं
 हितं वचो राममुपेत्य चाहितम् । [5]
प्रशास्यते राज्यमिदं हि राघवो
 यदि ध्रुवं त्वं ससुता च तप्यसे ।
अतो हि कल्याणि यतस्व तत्तथा
 यथा सुतस्ते भरतोऽभिषेक्ष्यते । 10]
तथातिविद्धा महिषी तु कुब्जया
 समाहता वागिषुभिर्मुहुर्मुहुः ।
निधाय हस्तौ हृदयेऽतिविस्मिता
 शशास कुब्जां कुपिता पुनः पुनः । 15
यमस्य वा मां विषयं गतामितो
 निशाम्य कुब्जे प्रतिवेदयिष्यसि ।
वनं गते वा सुचिराय राघवे
 समृद्धकामो भरतो भविष्यति ।
अहं हि नैवास्तरणानि न स्रजो
 न चन्दनं नाञ्जनपानभोजनम् ।
न किंचिदिच्छामि न चेह जीवितं
 न चेदितो गच्छति राघवो वनम् ।

(2 9 2
B 2 10 22
L 2 13 2)

तां तत्र पतितां भूमौ शयानामतथोचिताम् ।
प्रतप्त इव दुःखेन सोऽपश्यज्जगतीपतिः ॥ २
स वृद्धस्तरुणीं भार्यां प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ।
अपापः पापसंकल्पां ददर्श धरणीतले ॥ ३
करेणुमिव दिग्धेन विद्धां मृगयुना वने ।
महागज इवारण्ये स्नेहात्परिममर्श ताम् ॥ ४
परिमृश्य च पाणिभ्यामभिसंत्रस्तचेतनः ।
कामी कमलपत्राक्षीमुवाच वनितामिदम् ॥ ५
न तेऽहमभिजानामि क्रोधमात्मनि संश्रितम् ।
देवि केनाभियुक्तासि केन वासि विमानिता ॥ ६

B2 निषसाद स, D5 विषसादत (sic) —(l 15) G2 वेल्भ् (for वेलाग्) D3 अस्यापवर्तेने (hypm) D1 अत्यवर्तत —(l 16) G3 स (for न) B3 G2 M1 हि (for च) —B3 om l 17–22 —(l 17) D4 7 गृहस्थस्य (for गृहगतो) D3 रा* (for राजा) D11 परिपृच्छत D5–6 7 पप्रच्छ ग्वितां शुभां (D3 5 प्रिया) (for the post half) —(l 18) Dm1 (after corr) T1 यथापूर्वम्, D3 °गरम्, D1 6 7 °रम् all Cs as above (for यथापुरम्) M3 अभिज्ञाय Dm1 आपन्नित (before corr °त) D3 6 7 स्वार्थलिप्सुरुपस्थित (for the post half) —D5 om (hapl ?) l 19 and 20 —(l 19) G2 M4 प्रतीहारी Dg1 तथोवाच G3 तु (for तु) Dg1 Dm1 T2 3 G1 2 M1 3 4 सुरु(M2 रचि)नाञ्जलि D3 4 7 छत्रधारा ततो वाक्यमकीर्त्तत्(D5 °र्त्तीत) कीर्तयत् —(l 20) D3 देवात्वा (sic) G3 M2 (after corr sec m as above) देवि देव (for देव देवी) D3 अतिद्रुता —(l 21) Dt1 T G1 2 M4 प्रतीहार्या, D2 प्रतीभार्या (sic) D1 5 7 छत्रधार्या (for प्रतिहार्या) D3 4 7 तत (for राजा) D4 7 –दुःखित (for –दुर्मना) —D3 5 7 om from l 22 up to 2^{ab} —(l 22) M3 –व्याकुले हृदि (for –व्याकुलेन्द्रिय) M4 तुलितत्वाकुलो हृदि (for the post half)]

2 D3 4 7 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) M4 स (for ता) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) तत्र ता (by transp M3 damaged for ता) D1 2 M4 दयितां, M3 lacuna for पति (for पतितां) B3 (m also as in text) तत्र ह्यपचितां भूमौ —^{b}) B3 (also as in text) D2 M4 अयथोचितां (for अतथो°) —Ś1 D3–7 repeat 2^{cd} after l 1 of 189* —^{c}) Ś1 D1–7 M4 (Ś1 D3–7 second time) प्रतप्त(D4 (before corr) °प्त)म्, D2 (first time) क्षुधार्त, D1 7 (both first time) प्रयात (for प्रतप्त) M3 om इव (subm) Dg1 शोकेन (for दुःखेन) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D1 6 M1 (Ś1 D6 first time) शुश्राव, Ś1 D3–7 (all second time) विशाय, B3 शुशोच D1 शुशुवे, D3–6 7 (all first time) बभूव (for सोऽपश्यत्) V1 जगता (for जगती)

3 ^{a}) Ñ1 स वृद्धस्, M4 वाधुर्यस् (for स वृद्धस्) —^{b}) D3 प्राणेभ्यो, M4 प्राणैर् (for प्राणेभ्यो) —After 3^{a} Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 ins

188* उपचक्राम दुःखित ।
सर्वलोकाधिपं भूपमनर्थमपि धारयन ।
भार्यानुमार्गं संप्राप्तो

[(l 1) B1 D1 अपचक्राम V1 सान्त्वितु B1 4 D2 M4 दुःखितां, D3 5 सान्त्वयन् (for दुःखित) D1 7 उवाच परिसान्त्वयन् —(l 2) Ś1 सर्वलोकप्रिय V1 B1 सर्वलोकप्रिया D1 4 1 सर्वलोकप्रिय (D4 5 7 °या) V1 अनाथाम् M4 पतने (for भूपम्) Ñ1 B D1 2 M4 लोकहित (for अपि चात्मन) —(l 3) V1 संप्राप्तां, B1 2 संप्राप्त Ś1 D3 7 वहुं प्र(D3 वि)यतानां तां]

—^{d}) D1 ददृशे (for ददर्श) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 पतितां भुवि (D3 **) (for धरणीतले) —After 3 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 7 T G M1–3 ins

189* लतामिव विनिष्कृत्ता पतितां देवतामिव ।
किंनरीमिव निर्धूतां च्युतामप्सरसं यथा ।
मायामिव परिभ्रष्टां हरिणीमिव संयताम् ।

[(l 1) Dg1 Dm1 विनिष्कृत्तां D3 विनिष्कृता (sic) D1 7 विनि(D3 °नि°)कृत्ता, D5 विनिष्क्रान्ता, T1 –विनिष्कृत्तां (for विनिष्कृत्तां) —After l 1, Ś1 D3–7 repeat 2^{cd} —Ś1 D3–7 om l 2 and 3 —(l 2) T1 damaged for प्सर M3 अप्सरसा (for °सं) —(l 3) Dg1 (before corr as above) T3 G1 M1 3 Cg मालया, T1 2 G2 Cgp बद्धाम्, Cm as above (for मायाम्) Dg1 संनिभा, T3 संयुतां Cr m g k t as above]

4 D1 reads 4 and 5 after 8^{ab} —^{a}) D3 करेणुम् Ś1 D4 विप (for इव) V1 B1 दग्धेन, D1 दर्पते, M4 दुःखेन (for दिग्धेन) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M1 व्याधेन दुःखिता, M3 damaged for वने (for मृगयुना वने) —^{c}) D1 3 महानाग, D6 (before corr) महागण T3 महागजम् (for महागज) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 इवासाद्य M3 इवारण्य (for °रण्ये) —^{d}) T3 damaged from हा up to मम T3 सिद्धे (for स्नेहात्) Ś1 D4 6 7 पस्पर्श तां नृपः Ñ1 V1 B1 4 परिममार्श(V1 °सर्शि)ता, B3 Dg1 D3 परममर्षिता Dt1 D1 3 M3 परमदुःखित (Dt1 °ता) Dd1 Dm1 D3 परममर्श(D3 °र्शि)तां(Dd1 °ता) (for परिममर्श ताम्)

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D3 5 7 स तां(B3 सुता) वि(V1 प्र)मृज्य(D3 7 °श्य), Dt1 परिमृज्य च D6 परिविमृश्य, M4 परिकृत्य च —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D3 4 6 7 अति (for अभि) Ñ1 B1 –संभ्रम(B3 °भ्रान्त)लोचन, V1 सत्रस्त°, B1 –संहित° (for –संत्रस्तचेतन) D2 6 M4 शा समुद्विग्नमानसः —^{cd}) D1 3 M4 कमलपत्राभा(for कमलपत्राक्षीम्) D1 3 पति(D3 °ति) तां पति (for वनितामिदम्) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 उवाच राजा(V1 गुरु) कैकेयीं धर्मनीमुरगी(Ś1 D6 °सीं पुरगी)मिव

6 ^{a}) V1 न चेऽहम् (sic) Dm1 अभिज्ञानामि (sic) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 D4 7 संस्थितं D3 संश्रितं, D3 संयतं (for

यदिदं मम दुःखाय शेषे कल्याणि पांसुषु ।
भूमौ शेषे किमर्थं त्वं मयि कल्याणचेतसि ।
भूतोपहतचित्तेव मम चित्तप्रमाथिनी ॥ ७
सन्ति मे कुशला वैद्या अभितुष्टाश्च सर्वशः ।
सुखितां त्वां करिष्यन्ति व्याधिमाचक्ष्व भामिनि ॥ ८
कस्य वा ते प्रियं कार्यं केन वा विप्रियं कृतम् ।
कः प्रियं लभतामद्य को वा सुमहदप्रियम् ॥ ९
अवध्यो वध्यतां को वा वध्यः को वा विमुच्यताम् ।
दरिद्रः को भवत्वाढ्यो द्रव्यवान्वाप्यकिंचनः ॥ १०
अहं चैव मदीयाश्च सर्वे तव वशानुगाः ।
न ते कंचिदभिप्रायं व्याहन्तुमहमुत्सहे ॥ ११

G 2. 9. 15
B 2. 10. 31
L 2. 13. 17

मधितम्) B4 क्रोध मार्गेन सायत (sic) D1.2 M4 कोप शरणमगने —After 6ab, D3 ins

191* कन्मा कथय दु खिता ।

—c) Ś1 D5 [अ]भिदासा, Ñ2 B1.2.4 T1.3 Cg [अ]भिशसा, V1 [अ]भितसा B3 विशसा D2.6 [अ]भिप(D5 °दि)ता, G1 वियुक्ता, G3 [अ] युक्ता (damaged) Cm k t as in text (for [अ]मियुक्ता) —d) B3 (also as in text) Dm1 चासि, D3.4 चादि D7 T2 चाति (for चासि) Dd1 D4 (inf lin sec m also) 5 7 [अ]व(D4 [अ]प)मानिता (for विमानिता) —For 6cd, D1.2 M4 subst 191* and read after 9

7 D2 om 7abcd —a) D1 तदेन, G1 यदिथ, G3 यदर्थं, M4 यदर्थं (for यदिदं) —b) D1 M4 मानिनि (for कल्याणि) Ś1 Ñ2 V1 B D3-7 दु खिता Dg1 D1 पांसुषु G2 पांसु च (sic) (for पांसुषु) —c) Ś1 D1.2 सति देवि महाराज्ञि Ñ2 V1 B D3.6 भूमौ पांसुष्वनाथेव (B3 [also] °न) D5 भूमावसन्नतायो स्था (sic) M4 भूमावपवृताया त्वं —d) B1.3 (after corr) 4 D5 (before corr) कल्य णि चेतसि, Dg1 D3.6 T G2 कल्याणि जीव(D3 °वि)ति Cm k t as in text (for कल्याणचेतसि) D1 M4 कस्मा त्वमिदि दु खिता —Dg1 om 7e & D3 om (hapl) from चि up to मम in 7f —e) V1 भूतोपचित —f) Ś1 Ñ2 V1 D1 D4.7 T1.3 G3 M4 प्रमाथिनि

8 V1 Dg1 om 8 (for Dg1 cf v l 7) —a) D1.2 शान्ति (for सन्ति) —b) D1 Dd1 Dm1 D7 T1.2 G M1.3 त्वभितुष्टाश्च, D3.4 स्वभितुष्टाश्च, D5 त्वभितुष्टाश्च, T3 स्वभि तुष्टाश्च (all to avoid supposed hiatus) (for अभि तुष्टाश्च) Ś1 D5 सुखितस्त्वां वृद्धि(D5 °ति)मि Ñ1 B D1.4 M4 हरि,(D1 °स)भक्ताश्च(B3 [also] °भक्ता स्व) वृत्तिमि —After 8ab D1 reads 4 and 5 —c) Ś1 Ñ2 B1.4 D1-4 M4 त्वामद्य(B1 D1 M4 °द्य) B3 त्वामेव्ये D5 सुखिनी (for सुखितां) V1 D1.3.4 D5.7 तां B3 marg (for त्वां) —d) V1 B D1.4 M4 व्याधिं (for व्याधिम्) D1.2 M4 चाचक्ष्व (for माचक्ष्व) V1 B भामि(D1 °म)नि(B4 °नी), Dd1 D3 (before corr) T1 G1.3 मानिनी, M2 damaged (for भामिनि)

9 a) M1 damaged up to प्रियं Ś1 D5 यस्य (for कस्य) Dg1 चापि D1 चापि T2 ते वा (by transp) G1 वा ते, Cr g as in text (for वा ते) D7 °र्यं, G1.3 M1.3 कुर्यां, Cv r m as in text (for कार्यं) —b) Ś1 D5 येन B1 केन (for केन) Ñ2 B1.3 तेप्रिय, V1 तप्रिय (for विप्रिय) —c) D5 लभतामद्य (sic) —d) Dg1 reads वा सुमहद-प्रियम् in marg B3 (also as in text) [अ]प (for सु) —After 9 Ś1 Ñ2 V1 B D5 ins while D1.2 M4 subst for 6cd, reading here

191* कन्न देव्यभिशस्तासि कन वाथ विमानिता ।

[B1 D1.6 °भत्तासि Ś1 वापि (sic) D1.2 M4 चापि D3 चासि (for वाथ)]

while B4 (after 9ab) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5-7 T G M1-3 Cg t ins after 9

192* मा रोदीस्त्वा च कार्यांस्त्वं देवि सपरिशोषणम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 M1 Ct रौत्सीद्, M3 रोत्सीन् (sic) Cg as in text (for रोदीर्) D5.7 कृपाश्च T2 च वाण्ये (sic) (for च कार्यां) G1.3 M3 स (for से) D5 समवशोभन]

10 a) V1 अवधो (sic) D5 अवध्या (sic) Ś1 V1 B1.2.4 D1.7 (s)व (for वा) —b) Ś1 D5 वद्धो वाथ, Ñ2 V1 B2.3 वध्यो(V1 वद्धो) वा को (by transp) D5 वध्य कश्चिद्, D1.2 वद्ध कोथ, T1.2 G3 को वा वध्यो (by transp) M4 विध्य को वा (for वध्य को वा) V1 विमु-च्यता D1.2 M4 वध्यो D5 वद्ध्य) वापि प्रमुच्यता —c) Ś1 भवत्वाढ्यो B2.3 Dt1 Dd1 Dm1 T1.3 M1.4 भवत्वा(B3 °द्धा) ढ्यो D2.3 भवत्व(D2 + D5 °त्वा)व्य (for भवत्वाढ्यो) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6.7 M4 धनवान्, D3.5 कोषवान् (for द्रव्यवान्) Ś1 Ñ2 B D1.2.4 M4 कोऽस्त्यपि(B1 °पि) चन, Dd1 Dm1 T1 M3 कोऽप्यकिंचन (for वाप्यकिंचन) D5 धनवाप्य किंचन (sic) —After 10 Ś1 D5 ins, while Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst for 11cd

193* यद्वनिता भर्त किरिसस्व देवि त्वमीश्वरि ।

D1.2 M4 यदिता नियन्ता (for the prior half) B4 देवि M4 त्वम्]

11 Ś1 D5 read 11ab-12d after 1 4 of 193* —a) Ś1 D5 चापि D5 कार्ये (for चव Dt1 D1.2.7 G1.3 M1-3 हि ,D2 [अ]पि (for [च]व) D5 वा (for the second च) —b) Dg1 सर्वे तव —For 11cd, Ñ2 V1 B D1.2 M4

G 2 9 23
B 2 11 10
L 2 13 31

बलमात्मनि पश्यन्ती न मां शङ्कितुमर्हसि ।
करिष्यामि तव प्रीतिं सुकृतेनापि ते शपे ॥ १९
तेन वाक्येन संहृष्टा तमभिप्रायमात्मनः ।
व्याजहार महाघोरमभ्यागतमिवान्तकम् ॥ २०
यथा क्रमेण शपसि वरं मम ददासि च ।
तच्छृण्वन्तु त्रयस्त्रिंशद्देवाः सेन्द्रपुरोगमाः ॥ २१
चन्द्रादित्यौ नभश्चैव ग्रहा रात्र्यहनी दिशः ।
जगच्च पृथिवी चैव सगन्धर्वा सराक्षसा ॥ २२
निशाचराणि भूतानि गृहेषु गृहदेवताः ।
यानि चान्यानि भूतानि जानीयुर्भाषितं तव ॥ २३
सत्यसंधो महातेजा धर्मज्ञः सुसमाहितः ।
वरं मम ददात्येष तन्मे शृण्वन्तु देवताः ॥ २४

201* दया ते परिक्लृप्तेव प्रिये हृदयमण्वहम् ।

[Ñ० न्दान Ñ2 परिक्लृप्तैन V1 परिहृत्येन B1 3 परिहृत्येन B3 (m also as in V1) विनिहृ तेद (for परिहृ येद) Ś1 D8 दयागद प्रिये राजे (for the prior half) Ś1 D8 त्वीय V1 प्रिय (for प्रिये) M4 आत्मनो हृन्य पिय (for the post half)]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B3 (m also as in B1) D1 2 6 M4 भत, B1 2 4 तत (for भुतत्) V1 समा त्व D5-5 7 परीक्ष्य (for समीक्ष्य) —After c, G1 erroneously repeats the post half of l 6 of 200* and then repeats 18abc —d) B3 तद् (for यद्) Dt1 शपे त वचनत्रिया

19 T1 missing (cf v l 13) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 T (T1 missing) G M1-3 read 19 for the first time after 12ab repeating it here while D5-5 7 read after 12cd —a) V1 वरम् Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 (all first time) जानती, D5 7 (D6 first time) जानामि T2 (second time) जानामि (for पश्यन्ती) —b) M3 (second time) damaged for न Ś1 D6 (both first time second time as in B1) मा किं सतुम्, Ñ2 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 second time) विशङ्कितुम्, V1 विकल्पितुम् B1 2 D1 2 M4 नि(M4 (after corr *inf lin*) च)काङ्क्षितुम् (for मां शङ्कितुम्) —c) M3 (first time) करिष्यति —d) D3 मुक्त तेन (sic) (for सुकृतेन) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 (Ś1 D8 second time) M4 [अ]स्मन (for [अ]पि ते) D8 वप (for शपे) —After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 ins while D5 5 7 subst for 20

202* सा तदर्थमना देवी तमभिप्रायमागतम् ।
निमाध्यस्थ्याच्च हृषाच्च बभाषे दुर्वचं वचः ।

[(l 1) D2 त र्थ (for तदर्थे) Dd1 Dm1 T3 G1 (before corr as above) M3 तद् (for तम्) D5 5 7 आगत (for आगतम्) —(l 2) T2 3 M3 निर्मध्यस्था(M3 °स्था)च Dd1 Dm1 G2 प्रहर्षाच्च (for च हर्षाच्च) D5 5 7 निर् (D6 नि)गीत्य तदा राजो (D5 °प्रे) (for the prior half) T3 न भावे (sic) (for बभाषे) Dg1 दुर्मद (for दुर्वच)]

20 T1 missing (cf v l 13) —a) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 6 M4 तुष्टा तेनाथ(Ś1 D6 °नैव D2 °नापि) वाक्येन, D2 सतुष्टा तेन वाक्येन —b) Ś1 N2 V1 B D6 दृष्ट्वाति(Ś1 D8 °पि V1 °मे)प्रियम्, D1 2 M4 दुष्टाभिप्रायम् (for तमभिप्रायम्) Ś1 आत्मना —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 8 M4 कैकेयी भृशमप्रिय —For 20 D5 5 7 subst 201* —After 20 D1 2 M4 ins

203* वरये त्वा महीपाल प्रणिपत्य प्रसाद्य च ।
अतिसृष्टं त्वयैव प्राग्वरद्वयमभीप्सितम् ।

[(l 1) M4 त्वा (for त्वां) D2 ‍ पत्य (for प्रणिपत्य) —(l 2) M4 त्वयैवेद प्राग्वरद्वयमीप्सित]

21 T1 missing (cf v l 13) D1 2 M4 om 21-23 B2 reads 21 23b in marg —a) V2 तथा (for यथा) Ś1 धर्मं च, Ñ2 B1 3(B3 [m also] तु धर्मं) 4 धर्मेण V1 च महा B2 रामेण D3 4 च(D3 तु) राम D5 7 तु(D7 च) रामे D6 च धर्मं (for क्रमेण) Ś1 N2 V1 B Dg1 (before corr as in text) Dt1 D3 7 शपसे (for शपसि) —b) Ś1 Ñ० V1 B D3 7 मह्य (for मम) M2 चेद् (for च) —c) D3 शृण्वन्त्वथ Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 समागम्य (for त्रयस्त्रिंशद्) —d) Ś1 N2 V1 B D3 7 शक्र (D6 °क्रो (sic)) Dg1 चन्द्र T2 साक्षि (for सेन्द्र)

22 T1 missing (cf v l 13) D1 2 M4 om 22 B2 reads 22 in marg (for both cf v l 21) —a) V1 चन्द्रादित्य Ś1 Ñ2 V1 B D4 7 महान्त D3 गृहौ (for नभश्च) —b) Ś1 N2 V1 B D3 1 6 7 नभो, D5 तमो (for ग्रहा) V1 पुन B० दिव (for दिशः) —c) D4 7 यक्षा (D7 °क्षा)श्च (for जगच्च) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 [इ]य (for [ए]व) —d) Dt1 T2 G2 M3 सगन्धर्वा Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 M3 (Dd1 Dm1 *inf lin*) सराक्षसा Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 सह गन्धर्वराक्षसैः (D3 °सा) Dg1 गन्धर्वाप्सरराक्षसा

23 T1 missing (cf v l 13) D1 2 M4 om 23 B2 reads 23ab in marg (for both cf v l 21) —a) B४ (before corr) सर्वाणि (for भूतानि) —b) T2 3 G ग्र(T2 गृ)हेषु ग्रहदेवता —c) Dg1 याः (for यानि) Ś Ñ2 B D6 सत्त्वानि V1 सत्त्वाणि (for भूतानि) —d) M1 भावित (for भाषितं) Ñ2 V1 B D4 5 7 वच D1 मम (for तव)

24 T1 missing (cf v l 13) D1 2 M4 om 24 (cf v l 21) —a) Ś1 D6 महाभागो N2 V1 B D5 5 7

इति देवी महेष्वासं परिगृह्याभिशस्य च ।
ततः परमुवाचेदं वरदं काममोहितम् ॥ २५
वरौ यौ मे त्वया देव तदा दत्तौ महीपते ।
तौ तावदहमद्यैव वक्ष्यामि शृणु मे वचः ॥ २६
अभिषेकसमारम्भो राघवस्योपकल्पितः ।
अनेनैवाभिषेकेण भरतो मेऽभिषिच्यताम् ॥ २७

G 2 9 31
B 2 11 25
L 2 13 40

महाराजो(Ñ2 B1 4 D4 7 °जा, D5 °ज्ञो) (for महातेजा) —b) D11 सत्यवाक्शुचि (for सुसमाहित) —c) D6 वरौ Ñ2 V1 B D6 मह्यं (for मम) D5 वदति (for ददाति) Ś1 D5 [तृ]ते D7 [तृ]त (for [तृ]प) —d) D11 Dd1 Dm1 सर्वे D6 7 यन्मे, D5 त मे, G3 त च (for सन्मे) Ś1 शृण्वत Ñ2 B D4-7 शृणुत (for शृण्वन्तु)

25 T1 missing (cf v l 13) D1 2 M1 om 25 (cf v l 21) —a) D3 G2 प्रति (for परि) Ś1 D4 7 [अ]भिगम्य, Ñ2 B1-3 D5 [अ]भि(B1 °ति)शा(Ñ2 श)स्य, V1 [अ]भिधाय, B4 [अ]भियाय, D3 [अ]भिताप्य (for [अ]भिशस्य) D4 7 चै (for च) —c) Ś1 D6 वाचम्, Ñ2 B वच, V1 D4 6 7 वरम् (V1 °र) (for परम्) V1 ययाच (for उवाच) D6 [इ]म (for [इ]द) —d) B2 reads ° काममोहित in marg D1 हर्षिण (for मोहितम्)

—After 25 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 (all subst line 12 for 26ab) ins D5(after 24a)-6 7 ins l 1-7 after 24 and subst lines 8-12 for 25c-26b

204* स्मर राजन्पुरा वृत्तं तस्मिन्दैवासुरे रणे ।
तत्र त्वां च्यावयच्छत्रुस्तव जीवितमन्तरा ।
तत्र चापि मया देव यत्त्वं समभिरक्षितः ।
यथा रथिरथिग्राह तस्मिन्दैवासुरे रणे ।
तत्र चोवाच तच्छ्रुत्वा राक्षसाः समभिद्रुताः ।   5
निहताश्च मया त्वस्ता महावीर्यपराक्रमाः ।
जाग्रत्या यतमानायास्ततो मे प्रददौ वरौ ।
तौ तु दत्तौ वरौ देव निक्षेपौ मृगयाम्यहम् ।
तवैव पृथिवीपाल सकाशे सत्यसंगर ।
तत्प्रतिश्रुत्य धर्मेण न चेदास्यसि मे वरम् ।   10
अद्यैव हि प्रहास्यामि जीवितं त्वद्विमानिता ।
वाङ्मात्रेण तदा राजा कैकय्या स्ववशे कृतः ।

[D3 om up to the prior half of l 3 (cf v l 14) —(l 2) Dg1 T2 3 G M1-3 त्वां(G1 त्वा)च्यावय° D4 —(l 2) मोवाच तच्छ्रु(D4 °च्छ्र)त्वा D5 प्रागत यच्छत्रु —(l 3) D4 5 ग्राम (for चापि) M3 तत्र नि न (by tr m) D3 5 7 सत्कार्य परिरक्षित (D3 °ता) (for the post half) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-2 om l 4-6 —(l 4) D4 5 7 राक्षसा: समभिद्रुता (for the post half) —(l 5) T2 त्वयं D4-6 तत्र D3 —D3 om l 5-6 —(l 7) T3 त्वया D4-6 तत्र D3 °त्र)मात्वाय (for यमा त्वया) Dd1 Dm1 T2 G1 M3 न(Dd1 M3 मा)त्वा(M3 °त्वा) वरौ D5 तत्र वरम, D4 5 7 तत स्त्वया, M3 प्रदौ च (for प्रददौ वरौ) —(l 8) Dt1 Dd1 Dm1 दत्तो च (for तु दत्तौ) Dg1 T2 3 G M1 2 [illegible], M3 [illegible]
निक्षिप्तौ (for निक्षेपौ) D3 5 7 निवेश D3 5 7 मार्गिता मया (for the post half) —(l 9) Dg1 स्तेव G2 M1 तवैव M3 पा in पृथिवीपाल damaged G3 स काले (for सकाशे) Dt1 रघुनन्द, D3 G3 °सागर (for °संगर) —(l 10) Dt1 सत् D3-5 7 तौ D3 6 7 मद् दे (for धर्मेण) Dd1 Dm1 वरौ (for वरम्) D5-6 दास्यसि च वरौ (for the post half) —(l 11) D3 न, T2 न T3 G3 तु (for हि) Dd1 Dm1 M2 (Dm1 M2 after corr inf lin pr m as above) प्रहास्यामि D3 मरिष्यामि, D4 6 7 न धारयामि (for प्रहास्यामि) D3 जीवितुं त्वद्विमानिता D4 6 7 जीवितं तद्विनाकृता(D5 °मानिता) (for the post half) —(l 12) D3 6 7 तदा (for तदा) Dg1 D3 6 7 T2 स्व(Dg1 T2 स्व)वशे Dt1 स्ववशे (for स्ववशे)]

—After 204*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 7 T (T1 missing) G M1 3 ins line 1 of 197* and thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1 3 repeat 25cd

26 T1 missing (cf v l 13) —a) Dt1 देवौ Dd1 Dm1 D5 7 T3 G M1 2 मे यौ (by transp) T2 मे च (sic) (for यौ मे) —b) D4 7 पुरा (for तदा) —For 26 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 6 M3 subst

205* पुरा देवासुरे युद्धे वरौ दत्तौ त्वया नृप ।
परितुष्टेन चेदानीं तौ वरौ देहि प्रयच्छ मे ।

(l 1) D1 2 वरा या या(D1 र) M3 वरौ च न (for वरौ दत्तौ) —(l 2) Ś1 D4 6 तं V1 D1 2 M3 मे(D1 2 दे) त्वया (M3 ए) B1 देहि D4 6 तत् D4 न ददात (for दत्तौ) Ñ2 V1 D1 2 D1 2 त्वया(Ñ2 m) तत् (by trans) D4 वरा वा [illegible] M3 न वरेष (for न वरा तत्) D1 2 मद् दत्ताय D4 6 न स्वात्) यस्मे म (for the post half)]

27 T1 missing (cf v l 11) —a) Dm1 T2 G3 सोमिषेक —d) D3 4 5 हि (for स) Dm1 (S मिषेच्यता —For 27 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M3 subst while D3 4 5 subst l 1 only for 27ab

206* यत्त्वयाद्य समारम्भो रामे प्रति समाप्तिः ।
अनेनाद्यैव भरतो यौवराज्येऽभिषेचनम् ।

(l 1) D1 तत् D2 तद् (for तम) D3-5 7 तं समुद्यतम (for the post half) —(l 2) D3 ततस्मात् D4 5 तत्समारि(D1 °तु) M3 तस्मात्तु (for अनेनाद्यैव तु) D1 [illegible]]

—After 27, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3-5 7 T (T1 missing) G M1-3 ins

G 2 9 32 B 2 11 36 L 2 13 41

नव पञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ।
चीराजिनजटाधारी रामो भवतु तापसः ॥ २८

भरतो भजतामद्य यौवराज्यमकण्टकम् ।
अद्य चैव हि पश्येयं प्रयान्तं राघवं वने ॥ २९

ततः श्रुत्वा महाराजः कैकेय्या दारुणं वचः ।
व्यथितो विक्लवश्चैव व्याघ्रीं दृष्ट्वा यथा मृगः ॥ ३०

असंवृतायामासीनो जगत्यां दीर्घमुच्छ्वसन् ।
अहो धिगिति सामर्षो वाचमुक्त्वा नराधिपः ।
मोहमापेदिवान्भूयः शोकोपहतचेतनः ॥ ३१

207* यो द्वितीयो वरो देव दत्त प्रीतेन मे त्वया ।
तदा दैवासुरे युद्धे तस्य कालोऽयमागत ।

[(l 1) D3 य (sic) (for यो) T2 द्वितीयो मे D4 प्रतिन (sic) (for प्रीतेन) Dm1 तदा (for त्वया) —(l 2) D3 (before corr) तदा D4 7 पुरा (for तदा) D5 वृत्त (for युद्धे)]

28 T1 missing (cf v l 13) —a) G1 चिराजन (sic) M3 चराजिन Dt1 Dd1 Dm1 धरो धीरो (for जटाधारी) D1-6 7 वसतु (for भवतु) —For 28 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 subst

208* वनं गच्छतु रामश्च चीराजिनजटाधर ।
नव पञ्च च वर्षाणि वरायैतौ वृणोम्यहम् ।

[(l 1) D1 3 M4 रामोय —(l 2) M4 वरे वरे (for वरावैतौ) B4 2 4 मह, D2 वराम्यह (for वृणोम्यहम्)]

29 T1 missing (cf v l 13) —a) D2 3 लभतामद्य, D4 7 लभता राज्य (for भजतामद्य) —After 29ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T(T1 missing) G M1 3 ins while D5 6 7 subst for 29cd

209* एष मे परम कामो दत्तमेव वरं वृणे ।

[G1 (after corr as above) मत (for परम) Dm1 T2 M3 वर (for एष) D3 5 7 त्वयैव (D3 6 °व) वरौ वृणे (for the post half)]

—c) Dg1 पश्यामि (for पश्येयं) —d) Dg1 Dm1 T2 3 G M1 3 (M2 before corr as in text) वन (for वने) —D5-7 cont after 209* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1 3 ins after 29

210* स राजराजो भव सत्यसंगर
कुलं च शीलं च हि जन्म रक्ष च ।
परत्र वासे हि वदन्त्यनुत्तमं
तपोधना सत्यवचो हितं नृणाम् ।

[(l 1) D3 स तौ दद त D4 5 7 अतो हि राजन् (for स राजराजो) Dm1 सदा (for भव) —(l 2) Dg1 reads च शीलं in marg D4 7 transp च and हि D4 6 रक्ष जन्म च (by transp) D4 7 रक्ष पालन —(l 3) D5-6 7 वासे (for वासे) —(l 4) D5 6 7 नृणो (D5 नरो) यम (for हितं नृणाम्)]

—Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 7 T[T1 missing] G M1-3 read an additional colophon [*Kāṇḍa name* Dd1 Dm1 D5 om T2 युद्द° —*Sarga name* D5 कैकेयीवरप्रार्थनो D4 7 वरप्रार्थनो D6 कैकेयीवरप्रदाने —*Sarga no* (figures words or both) D5 om Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T(T1 missing) G M1-3 21 D4 13 D5 15 —After colophon T2 concludes with श्री रामचन्द्राय नम, G M1 3 श्रीरामाय नम] —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 (*21/ lin sec m*) subst

211* यदि सत्यप्रतिज्ञोऽसि वन राम निमन्त्रय ।
भरतं चापि मे पुत्र यौवराज्येऽभिषेचय ।

[(l 1) B4 D1 2 M4 वने (for वन) D1 4 निवासय M4 निवेशय —(l 2) D1 2 transp मे and पुत्र]

30 T1 missing (cf v l 13) Dm1 begins with ॐ —a) D3 T2 G3 महातेजा (for महाराज) —After 30ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5-6 7 T(T1 missing) G M1 3 ins

212* चिन्तामभिसमापेदे मुहूर्तं प्रतताप च ।
किं नु मेऽद्य दिवास्वप्नश्चित्तमोहोऽपि वा मम ।
अथभूतोपसर्गाद्धि मनसो वाप्युपद्रव ।
इति संचिन्त्य तद्राजा नाध्यगच्छत्तदा सुखम् ।
पपात सहसा भूमौ निश्चेष्टश्चाभवत्तदा । [5]
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Dd1 D5 T2 M3 अपि (for अभि) ·D5 6 7 तै (D3 म) तताप भयशुगाह् (D4 7 °म) (for the post half) —(l 2) D1 6 तु (for नु) Dg1 Dm1 D5 T2 3 G M1 3 स्यादिवा (for स्य दिवा) G2 स्वप्नह् (sic) (for स्वप्नः) D5 6 7 चित्त(D5 °त्त)ने वाप्युपद्रव (for the post half) —D5 om l 3 —(l 3) D4 मर्गो वा D7 सर्गा वा Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (T1 missing) G M1-3 अथभूतोपसर्गो वा (for the prior half) D3 G1 मानसो (for मनसो) D4 7 [व]पद्रव —(l 4) D3 5 7 मचिन्तयत् (for सचिन्त्य तद्) Dg1 D3 4 (अ)ध्यगच्छद् (for [अ,ध्य°] —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 3 om l 5 —(l 5) D5 भूमा (sic) —(l 6) T2 G1 चिरात् (for ततः) Dg1 T1 कैकेयी (for कैकेयीं) Dg1 पीडित, Dt1 G1 नाब्रवीत् (for -ब्रवीत्)]

—c) Dg1 D3 4 विह्वलश्च (for विक्लवश्च) G1 [श्चा,चैव] (for [च]व) —d) D1 M3 व्याघ्रं (for व्याघ्रीं) Dt1 मृगी (for मृगः) —For 30 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 subst

213* कम्पितश्चासीत् कैकेय्या हृदि विद्धो नराधिप ।
भयेन दृष्टोमाग्नुमाभी दृष्ट्वा यथा मृग ।

[(l 1) D1 कम्पित् (for कम्पित्) —(l 2) N1 (भ य (for [भ]य(ं)) M4 व्याघ्रं (for व्याघ्री) Ś1 D4 वीक्ष्य (for दृष्ट्वा)]

31 T1 missing (cf v l 13) —a) D5 असंवृताया

चिरेण तु नृपः संज्ञां प्रतिलभ्य सुदुःखितः ।
कैकेयीमब्रवीत्क्रुद्धः प्रदहन्निव चक्षुषा ॥ ३२
नृशंसे दुष्टचारित्रे कुलस्यास्य विनाशिनि ।
किं कृतं तव रामेण पापे पापं मयापि वा ॥ ३३
सदा ते जननीतुल्यां वृत्तिं वहति राघवः ।
तस्यैव त्वमनर्थाय किंनिमित्तमिहोद्यता ॥ ३४
त्वं मयात्मविनाशाय भवनं स्वं प्रवेशिता ।
अविज्ञानान्नृपसुता व्याली तीक्ष्णविषा यथा ॥ ३५
जीवलोको यदा सर्वो रामस्याह गुणस्तवम् ।
अपराधं कमुद्दिश्य त्यक्ष्यामीष्टमहं सुतम् ॥ ३६
कौसल्यां वा सुमित्रां वा त्यजेयमपि वा श्रियम् ।
जीवितं वात्मनो रामं न त्वेव पितृवत्सलम् ॥ ३७
परा भवति मे प्रीतिर्दृष्ट्वा तनयमग्रजम् ।
अपश्यतस्तु मे रामं नष्टा भवति चेतना ॥ ३८

G 2. 9. 43
D 2. 12. 33
L 2. 13. 5*

T1 सर्वेशगतानाम् (sic) (for भस्मकृतायाम्). — d) M3 दीर्घमुष्ण विनिश्वसन्. — For 31ab, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M1 subst.

214* सीदन्नु योग महता स तेनाभिहतो नृप ।
भस्मकृतायां लिमना भूमावुपविवेश स ।

[(l. 1) D1 M1 सीदन्भानथ, D1 सीदन्मनथ, D6 आसीद्° (for सीदन्नु). V1 B1 मायेन, D1.2 दुःखेन, M3 शोकेन (for स तेन). B1 D1.2 इति (for नृप). — (l. 2) D3 इ (for स).]

— After 31ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3.5.7 T (T1 missing) G M1-3 ins.

215* भवतस्ते पवनो रुद्धो मर्मसिव महाविष ।
उत्थाय वक्त्रं नृपति कैकेयीमिदमब्रवीत् ।

[(l. 1) T3 G1 पवने. — Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3.4 G M1-3 om. l. 2. — (l. 2) D1.2 नृपतिर्वक्त्र (l. transp.).]

— b) G1 M3 भवि (for इति). Ś1 Ñ3 B M1 वाप्युक्त्वा, V1 चैयुक्त्वा, D1.4 वाप्युक्तो, D2 वाप्युक्त, D5 सामर्थ, D3 सामर्थ (for मामर्थो). — c) Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M3 शोकात पतित क्षितौ. — d) Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M1 अभ्यागमत् (B1 D2 °गत). Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M1 सद्यो (D1.3.7 °द). D2 भूत्वो (for भूय). — d) D1 चतम (for चेतन). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M1 वाक्यदस्य (V1 वाक्य°), D2 वाक्यस्या अभिदधो हरि.

32 T1 missing (cf. v. l. 13). — a) Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M1 च पुन, D5 च नृप, T3 तु तत (for तु नृप). — b) Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M1 [त्व]तासनम (for सुदुःखित). — c) Ñ2 अकुब्रन् (sic). G1 संवरित (for सावर्तित्). D1.3 M3 वाक्य. D1.2 क्रुद्धो (for क्रुद्ध). — d) G1.3 M1.3 चेतसा (for चक्षुषा). Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 दुष्टलोक(D1 मोह)महतिम, D3 निर्दहन्निव मानसा. D1 शोकार्णवप्रदीपित, D5 शोकतप्त प्रदीपिता. D2.3 शोकदुष्ट समाहत, M3 शोकाग्निसंदीपित.

33 T1 missing (cf. v. l. 13). — a) Ś1 V1 D1.2.4 M3 भ्रष्ट (for दुष्ट). Ś1 चरित्रे (for °चारित्रे). — b) V1 प्रणाशिनि, B1 Dg1 Dd1 D6 T3 G1.3 M1 विनाशिनी (for विनाशिनि). — c) Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 स(D1.2.4 °)वा पापदर्शने (D5 °दर्शिनि). D2.3 M3 मया वा (D1 वा). घोरमर्षिय, D3.6 या प पापप्रदर्शिनी.

34 T1 missing (cf. v. l. 13). — ab) D1 G1 M3 यदा (for सदा). Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M1 यद् (D1 °दा) तील्य (D1 जननी वा)पि कौसल्यां रामस्त्वामनुवर्तते, D3.5 M1 °स्वां बहु मन्यते. D3.5.7 मातृतुल्यां सदा वृत्ति वर्तते तव राघव. — c) Dg1 Dd1 D6.7 M1.3 [न]मे, D1.2 M1 [म]व (for [त्व]व). — d) D1.2 महोद्यता (for इहोद्यता). Ś1 Ñ3 V1 B D6 किमर्थं वै समुद्य(V1 °त)ता. T3 कार्यापरित्यागता.

35 T1 missing (cf. v. l. 13). — a) V1 D6 मम, G3 मना (sic) (for मया). Dd1 Dm1 T2.3 G1 M1.3 विनाशार्थं. D1 विनाशाया (sic). G1 विनाशया (sic) (for विनाशाय). — b) Ś1 B1 Dg1 D6 G3 मे(B1 स्व)प्रवेशिता, V1 Dt1 Dd1 Dm1 M1 स्वे निवेशिता. — c) T1 M3 अविज्ञाना (for अविज्ञानात्). Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M1 राजपुत्री(D1-3 M1 °त्र, D6 °त्रं D7 °त्र) विनाश(D1-6.7 M1 °श). — d) T3 G M1 व्याळी. D6 तीक्ष्णा. B1 तिक्ष्णा (sic). M1 भीम (for तीक्ष्ण). Ñ3 V1 B D1.2 M1 महाविषा (B1 °विषा).

36 T1 missing (cf. v. l. 13). — a) D1.5 M1 जीवन्लोक. Ś1 Dm1 D1.7 T1 यथा. V1 D6 G3 सदा (for यदा). D1.2 M3 सर्व, D1.7 लोके D7 च) (for सर्वो). — b) D3.5 (after corr. marg. ... in text) M1 भा(?)हुर (for भाह). Ś1 Ñ3 V1 B D1.2.4 M1 रमो रामगुणैस्तथा. — c) G3 M1 किम् (for कम्). — d) D3 मुते. G1 सहस (for महं). D1 इदानीं. D6 वधं (a guh) (for सुतम्).

37 T1 missing (cf. v. l. 13). M3 om. (hapl.) 37 and 38. — a) Ś1 om. (s. ?m.). Dt1 D7 च (for first वा). Dt1 D6 च (for second वा). — b) D7 च (for वा). D1 श्रिये. D5 स्वय (for श्रियम्). — c) Ś1 Ñ3 B1.2 Dt1 Dd1 Dm1 D5 च (for वा). Dt1 Dd1 वा प्यस्य (for वात्मनो). — d) 21 D6 नैवाहं Ñ3 B1.2 Dm1 M1 न त्यजे. V1 B1 न त्यजेयं. D1.7 वर्जित (for न त्वेव). D1 सम वलभं. T1 °ल (for पितृवत्सलम्).

38 T1 missing (cf. v. l. 13). M3 om. (cf. v. l. 37). — a) D1 (before corr.) भवति, T3 भवतु (for भवति). D1.2 (before corr.) मां (for मे). — c) D1-4.7 आत्मज (for अग्रजम्). — d) Dg1 D2 Dd1 D1.3 T1.3 G

G 2 9 44 B 2 12 13 L 2 13 52 तिष्ठेल्लोको विना सूर्यं सस्यं वा सलिलं विना ।
न तु रामं विना देहे तिष्ठेत्तु मम जीवितम् ॥ ३९
तदलं त्यज्यतामेष निश्चयः पापनिश्चये ।
अपि ते चरणौ मूर्ध्ना स्पृशाम्येष प्रसीद मे ॥ ४०

स भूमिपालो विलपन्ननाथव-
त्स्त्रिया गृहीतो हृदयेऽतिमात्रया ।
पपात देव्याश्चरणौ प्रसारिता-
वुभावसंस्पृश्य यथातुरस्तथा ॥ ४१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

M1-2 read भवति चेतन —For 38, Ś1 Ñ2 V1 B D1-2 subst while D3-5 subst 1 2 only for 38cd

216* नन्दामि हि प्रिय पुत्र दृष्ट्वा राममहं सदा ।
अपश्यत क्षण त मे न भवेदिह चेतना ।

[(l 1) B2 D1 2 D5 (2)इ (for हि) —(l 2) V1 क्षणम् (for क्षण) Ñ2 B3 5 ता मे°, D5 स्ते, D1 5 7 8 (D3 यन्) मे (for त मे) Ś1 इति (for इह) D1 2 अकस्मात (D2 °न्नः [sic]) कैकेयी न जीवेय प्रिय सुत]

39 T1 missing (cf v l 13) —a) D1 2(before corr) लोके Ś1 Ñ2 V1 B D2-4 M1 भूमि (for सूर्य) —b) D1 2 सस्यं (for सस्य) Ś1 च (for वा) —c) Ś1 D6 च, V1 हि (for तु) Ś1 D5 7 लोक, B4 देह, Dg1 (before corr as in text) T3 देहि (for देहे) —d) D3-5 7 हि (for तु) Dm1 जीवन (for जीवितम्) Ś1 D6 तिष्ठेत्प्राणो मम क्षण, Ñ2 V1 B D1 2 M1 तिष्ठेयुरसवो मम —After 39 D1 (marg) ins l 1-5 of the passage given in App I (No 9) while D1 ins

217* रामस्य वनवासाय यस्ते मन्त्रिपसंस्थित ।

40 T1 missing (cf v l 13) —a) M1 तम्, Ś1 D5 अथ, B1 अत (for अलं) D2 5 6 T3 त्यज्यताम् B1 D5 म्य (for एष) V1 तत्र परित्यजतामेष (hypm) —b) D5 निश्चय (for निश्चय) —c) B1 स्पृशामि (for स्पृशामि) D2 [ए]वं, G1 [ए]व (for [ए] ष) —After 40 Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 M1 ins

218* स तेन वाक्येन महाप्रियेण
घोरेण राजा हृदये गृहीत ।
अद्रष्टस्पो विमना बभूव
व्याधाभिपन्नो धन्वानिवौका ।

[(l 1) Ś1 D5 तथैव D1-4 M1 मृशाप्रियेण —(l 2) V1 सदैन (for घोरेण) B1 [अ]तीव (for गृहीत) —(l 3) Ñ2 B3 भ्रष्टस्पो°, D1-4 संहृष्टो D5 असृष्ट (for अद्रष्टस्पो) D1 2 M1 सन्नद्व (for विमना) —(l 4) D1 व्याधाभिपन्नो V1 damaged for धन्वानिवौका]

—After 40 V1 (lines 112 113 147-151 179 as in Ñ2 and other lines are omitted up to शशेन in line 169) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 T G M1-4 ins, the passage given in App I (No 9)

41 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 लोकस्य नाथोपि(V1 °थ) विपलन्नाथो, M4 लोकस्य नाथो वचनेन तेन —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M1 मृशा, V1 D5 7 8 तदा(V1 °दा) (for स्त्रिया) B4 om T1 M1-4 हीते (for गृहीतो) Ś1 V1 V2 B D1-6 M1 तथैव (Ś1 °थैव, V2 B2 °थैव) V1 मूल तथा, D5 8 9 मूर्छया (for अतिमात्रया) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M1 भूमौ (for देव्याश्) D1 7 चापीड, G2 चरणा (sic) (for चरणौ) Ś1 V2 V1 D6 परिस्पृशन्, V2 अथ कृतान्, D1 6 M4 उपस्पृशन्, D3 5 अथो ह(D5 °ह)तो, D1 7 विना पथा (for प्रसारितौ) —d) Dt1 D3-7 M3 उ(D1 7 अ)भावसमाप्य (for उभावसंस्पृश्य) M1 (before corr after corr see m as in text) तदा (for तथा) Ś1 V2 V1 B D1 2 M1 प्रसीद देवीति वचोम्यु(B1 4 °म्यु)दीरयन्(B1 °यद्) —After 41 V1 D5-8 ins, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins after 2 11 15

219* इतीव राज्ञो व्यथितस्य सा निशा
जगाम घोरा श्वसतो मनस्विन ।
विशोध्यमान प्रतिबोधनाय
निवार्यमाणा च राजगा ।

[(l 1) V1 अथ D5 8 7 V1 हस ता (for सा निशा) —(l 2) V1 निशा जगाम Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 जगाम घोर (for जगाम घोरा) Dg1 श्वसो Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 मनस्विन —(l 3) Dg1 विवृध्यमान M1 प्रतिबोधवद् D1 6 प्रतिबोधनाय(D1 °नाय) G3 M3 परकृतिर्भि (for प्रतिबोधनाय) —(l 4) V1 तु D1 च (for च) D1 नमन (for नृपन)]

Colophon D(1) ins पीनाये after Kāṇḍa name —*Sarga name* Ś1 V1 B1 4 वरामिवारणं V1 D1-4 7 दशरथ V1 D1 वि(?)लापो, V1 रामाभिषेक B3 वरयाचनं D1 कैकेय्या वर नियारणो D2 वरामिवारणो D6 वरनिमिषणो —*Sarga no* (figures words or both) V1 B1 2 D5 8 om Ś1 13 Ñ2 B4 8 V1 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1 3 22 D1 65 D2 7 14 D5 27 M1 10 (as in text) M2 इति श्रीरा° ... (moth eaten) —After colophon D6 G M1 4 *conclude with* श्री (D6 om)रामाय नम

११

अतदर्हं महाराजं शयानमतथोचितम् ।
ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकात्परिच्युतम् ॥ १

अनर्थरूपा सिद्धार्था *अभीता भयदर्शिनी ।
पुनराकारयामास तमेव वरमङ्गना ॥ २

त्वं कत्थसे महाराज सत्यवादी दृढव्रतः ।
मम चेमं वरं कस्माद्विधारयितुमिच्छसि ॥ ३

एवमुक्तस्तु कैकेय्या राजा दशरथस्तदा ।
प्रत्युवाच ततः क्रुद्धो मुहूर्तं विह्वलन्निव ॥ ४

मृते मयि गते रामे वनं मनुजपुंगवे ।
हन्तानार्ये ममामित्रे सकामा सुखिनी भव ॥ ५

कैकेय्याः प्रियकामेन रामः प्रव्राजितो वनम् ।
यदि सत्यं ब्रवीम्येतत्तदसत्यं भविष्यति ।
अकीर्तिरतुला लोके ध्रुवः परिभवश्च मे ॥ ६

G 2 10 15
B 2 13 14
L 2 14 14

11

1 Before 1, D11 ins ॐ —ᵃ) B1 भवदह (sic) Dm1 (before corr) भतदर्हं, M4 भवास्त (for अतदर्हं) D4.7 महाप्राज्ञ, D6 °प्रभ (for महाराज) —ᵇ) Ś1 Ñ V1.3 B D1.2.4 M4 पतितं पादयोरपि, D3.5 शयानं सुसुखोचितं, D7 शयानमसुखोदय, M3 शयानमथतो (metathesis) चित —ᶜ) B4 ययातिर् (for °तिम्) —ᵈ) G2 देविलोकात् (sic) Dm1 (before corr) परिच्युतं, D3 महीगत, D4.7 इहागतं, D6 मही गतं (for परिच्युतम्)

2 Ś1 reads 2 in marg —Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) Cr m g t असिद्धार्था ॐ Ct असिद्धोऽर्थं प्रयोजनं यस्या । ॐ —ᵇ) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ह्यभी (Dd1 भि) ता, Cr m g t as in text (for अभीता) —ᶜᵈ) M3 moth-eaten for स तमेव —For 2, Ñ V1 B D1-7 M4 subst. Ś1 ins after 2

2.0* कैकेयी पुनरेवाह घोरं वचनमप्रियम् ।
भवन्तु गर्भविश्रमभीता भयदर्शनम् ।

(D1-6.7 M4 transp. l. 1 and 2 —(l. 1) B1.2 पुनरेवं D3.4 पुनराभ्याभाषत D6.7 पुनः सा व्यवभाषत (for the prior half) D3.4.7 वा; D1 (before corr. °रे) °र्मां (D5 °राज) ना घृणं (for the post. half) —(l. 2) V1 अपि च V3 भवन्तु B1.2 D2-6.7 M4 शत्रो D1 भवन् (for भवन्तु) Ś1 D6 दुःखकृपितम् B4 दुःखमुदितम् D2.3 M4 व्यवस्थितम् D7 दुःखितं वचः (for दुःखितं वचः) Ś1 D1.2 …ते Ñ1 अपि D3.4 भतीता (for भतीता) B1 सवनेन D1.5 M4 °तं (D6 °न) (for °नम्)

3 ᵃ) D1-6.7 T1.2 G2.3 M1.3 Ch कत्थसे, Cm t as in text (for कथ्यसे) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 कीर्त्यसे (D4 °र्त्य) ऽसि (Ñ2 °ह) त्वं सदा (D1.5 M4 भूमि) पदि (B2 [sup. lin. as in Ś1 also] D2 भुवि) —ᵇ) Ś1 V1 B1.2.4 D4 पैशुनं V1 °श्री), Ñ2 B3 घोषणं V3 घोरं, Dg1 Dt1 Dm1 M3 धैर्यं D6 धैर्य (sic) D7 वचम् (for धैर्यं) Ś1 Ñ (V1 marg.) B D5 वरो (for वरं) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D5 दाशय Ñ2 B3 इमौ (for कस्माद्) D1.5 व्यवसितौ (D2 °चा) वर्यं (D6 °तो) दृष्ट्वा, M4 स समेत परं दृष्ट्वा —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D6 किं विधारयसि प्रभो, D1-6.7 M4 विधारयितुमह D3.4 M4 °मिच्छ (सि) —After 3, Dm1 ins राम

4 ᵃ) D2.7 एवमुक्ते तु —ᵇ) D5 तत , T3 तथा (for तदा) —ᶜ) V1 तत्र क्रुद्धो, V3 °त्र क्रुद्धो, B1 पुन क्रु°, D1 तत क्रुद्धा, D3.4 स (D5 सु) क्रुद्धो, D6 (with hiatus) इव क्रु° (for ततः क्रुद्धो) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D6 वि (Ś1 Ñ1 B4 वि) ह्वलन् (Ñ2 V1 D6 marg. also as in Ś1; °वि) वि (Ñ2 V1 B3 °च) विह्वल , D3.4 M4 विह्वलन्निव तु भित (D2 मुदित) D5-7 व्यथमान इव श्वसन (D3 श्वस)

5 Dg1 om. 5 Ñ V1 B D1.2 M4 transp. 5ᵃᵇ and 5ᶜᵈ For 5ᵃᵇ see line 16 of App. I (No. 9) —ᵃ) D1 हते (for मृते) —ᵇ) Dt1 वने (for वनं) Ñ V1 B D1 मनुजे नरे, D5 सानुजे नर (for पुंगवे) —After 5ᵃᵇ Ś1 Ñ V1 B D1.2 (Ś1 D5 after 5) M4 read l. 112-113 of App. I (No. 9) —For 5ᶜᵈ see line 174 of App. I (No. 9) —ᶜ) D1 प्र भवाय, D5 जाये (sic) (for हन्तानार्ये) B1 मम मित्रे, D1.2.4.6 ममामित्रे, D3 ममामित्र, M1 द्दामि ते (for ममामित्रे) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 D1.2.4 भव कैक (Ñ1 V1 °क) यि, Ñ2 B3 भव पक्षपि, Dt1 Dm1 D3.4.7 सुखिता भव —After 5, D1 (after 4 as it omits 5) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 ins

5.1* भवतश्चि यत्तु रामस्य कुरु + देवि सहम् ।
प्रयात्स्वाशिनि च कारिष्ये वधं च ।

(l. 1) D1 सह (for भद्र) G3 °स्वरूपं (sic) —(l. 2) G2 न भवा M1 °शरीर (for भारिते) Dm1 (before corr.) त्वं (for स)

6 D1.5.6.7 6 7 See lines 114 115 and 178 of App. I (No. 9) —ᵃ) Ñ2 D6 कैकेयस्य (for °य्या) T1 प्रि कामेन —ᵇ) D1 (after corr. as in text) प्रवासितो, B1 D3 प्रयासितो Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 मया (for वनम्) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 यदि त्यामि हृत्यं तेषां (for यदि सत्यं तदसत्यं) —After 6ᶜᵈ, Ñ V1 B D1.2 M4 ins

G 2 10 27
B 13 14
L 2 14 14

तथा विलपतस्तस्य परिभ्रमितचेतसः ।
अस्तमभ्यगमत्सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ ७
सा त्रियामा तथार्तस्य चन्द्रमण्डलमण्डिता ।
राज्ञो विलपमानस्य न व्यभासत शर्वरी ॥ ८
तथैवोष्णं विनिःश्वस्य वृद्धो दशरथो नृपः ।
विललापार्तवद्दुःखं गगनासक्तलोचनः ॥ ९

1 146 149 of App I (No 9) then cont with 222* Ś1 D6 ins after 6ᶜᵈ

222* इति मा गर्हयिष्यन्ति कीर्तित सर्वसाधव ।
गर्हितस्य च मे श्रेयो नेह नामुत्र विद्यते ।
स्त्रीजितेन नृशसेन राम सर्वगुणान्वित ।
अनियोज्यश्च स कृच्छ्रे यदि मे मरण भवेत् ।
अनुग्रह परो मे स्यादिति वाप्यभिकाङ्क्षितम् । [5]
प्रियार्हं च सुखार्हं च प्रिय पुत्र गुणान्वितम् ।
कथ वक्ष्याम्यह पापो वन गच्छेति राघवम् ।
नृशसमकृतात्मान स्त्रीवशसत्त्व स्त्रिया जितम् ।
निरामर्षं निरुत्साहमल्पवीर्यं विभस्तु माम् ।

[(l 1) B4 क्याहरिष्यति Ś1 D6 गर्हिष्यन्ति च मा निल्य (for the prior half) D2 om (hapl) from the post half up to l 4 D1 धा तु च M4 मान्स्य (before corr °स) (for स्म रघ) —After l 1 B3 ins

222(A)* विना रामेण किं कार्यं जीवितेन ममापि च ।

—(l 2) Ñ2 अर्था (sic) V1 नेहामुत्र प V2 नेह नात्र B3 नेह नोमुत्र (for नेह नामुत्र) M4 योज्यते (for विद्यते) —After l 3 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 ins l 147 150 151 of App I (No 9) —(l 4) D2 अनियोज्य न (for अनियोज्यश्च) D1 2 कृच्छ्रे (for कृच्छ्रे) —(l 5) B1 अर्थप्र° D2 °प्रद (for अनुग्रह) Ś1 D6 वैवामिकाक्षे V1 D1 मया° B4 बाप्य° D3 राघवकृत M4 मया° (for वाप्यभिकाङ्क्षितम्) —D2 om l 6 7 Ñ1 om l 7 —(l 7) Ś1 वाप D1 राघव (for राघवम्) —(l 8) D1 मुग नालिनात्मान D2 मुशमनिन्तात्मान (for the prior half) T1 (marg also as above) स्त्रीवशेन (for °सत्त्व) —(l 9) Ś1 D6 निरर्थ, V1 निराशिव B3 (marg also as above) निरामय D निरामय (for निरामर्ष) M4 अल्पसत्त्व (for °वीर्य)]

—After 6ᶜᵈ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

223* अनुक्षण मया पुत्र धर्मश महता महान् ।
रामो लब्धो महाबाहु स कथं त्यज्यत मया ।
शूरश्च कृतविद्यश्च जितक्रोध क्षमापर ।
कथ कमलपत्राक्षो मया रामो विवास्यत ।
कथमिन्दीवरश्याम दीर्घबाहु महाबलम् । [5]
अभिराममह रामं प्रेषयिष्यामि दण्डकान् ।
सुखानामुचितस्यैव दु खैरनुचितस्य च ।
दु ख नामानुपश्येय कथं रामस्य धीमत ।
यदि दु खमकृत्वाद्य मम सक्रमण भवेत् ।
अदु खार्हस्य रामस्य तत सुखमवाप्नुयाम् । [10]
नृशस पापकल्पे रामं सत्यपराक्रमम् ।
किं विप्रियेण कैकेयि प्रियं योजयसे मम ।

[(l 1) G1 (before corr) तम (for मया) —(l 2) Dt1 महाराजा (for °बाहु) —(l 6) T2 मा (for अह) Dt1 Ct त्यजयिष्यामि (for प्रे°) —(l 7) ❀ Ct m g l 1 दु खैरित पश्चार्धे व्याख्या । ❀ —(l 8) T3 M3 दु खवान् (for दु ख नाम) —(l 9) Dt1 Dd1 Dm1 तु (for [अ]द्य) G2 सक्रमश्र (sic) (for °ण) —(l 10) Dm1 अवाप्नुयात् —(l 11) M3 म (for मम)]

—ᵃ) D4 (before corr) अतुला G1 चातुला (for अतुला) B1 लोके( ) —ᵇ) Ś1 V1 D5 1 Dt1 D4 दुःख V1 परिभवश्च न, Dt1 परिभविष्यति (for परिभवश्च मे) —After 6 Ñ V1 B D1 2 M4 ins l 179 of App I (No 9)

7 D2 6 om 7 (cf v l 6) —ᵃᵇ) G1 विलपतस् (sic) G1 परिभूमित (sic) (for °भ्रमित) G1 चेतन (for चेतस) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 इति (B2 marg) राज्ञो विलपत शोकसविग्नचेतस —After 7ᵃᵇ, Dm1 ins राम श्री —ᶜ) Ś2 Ñ2 B2 Dg1 Dt1 T1 3 G1 M1 2 अभ्या गमत्, B1 °गतत्, Dd1 Dm1 G2 M1 अभ्यागात D1 °गात (for °गमत्) —ᵈ) D4 reads from व्यवर्तत up to वध in l 2 of 224* in marg sec m D1 वाप्यवर्तत

8 ᵃ) D5-11 च तस्य (for त्रियामा) ❀ Cg सा त्रियामेति । अत्रियामा यामत्रयवर्त्त विहायातिदीर्घेत्यर्थ । ❀ Dt1 Dd1 तदा (for तथा) —ᶜ) D4 5 विलपत स्त(D2 स्ता)त D3 विलपतो घोरा (for °मानस्य) —ᵈ) T1 व्यभसत (sic) (for व्यभा°) D5-7 शर्वरी तु(D5 च D6 स) क्षयं ययौ —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst

224* त्रियामापि भृशार्तस्य सा रात्रिर्भयदा नृप ।
तथा विलपतस्तस्य राज्ञो वधशतोपमा ।

[D4 reads up to वध in l 2 in marg sec m (cf v l 7) —(l 1) Ś1 Ñ2 V1 B2 D4 तु (for [अ]पि) B1 दुःखार्तस्य Ñ2 मा रात्रि क्षपाणा B4 मा रात्रिभ° (for the post half) Ñ1 त्रियामा तस्य मा रात्रिभवद्दारुणा तदा —(l 2) Ñ1 राज्ञो (for तथा) B1 reads स sup lin D1 2 M4 विलपमानस्य (for °पतस्तस्य) V1 तस्य (for राज्ञो) B1 reads प in वधशतोपमा sup lin]

9 ᵃ) Dt1 सदैवोष्णं Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 विनिश्वस्य Ś1 D6 दीर्घमुष्णं च नि(Ś1 नि)श्वस्य, Ñ1 D1 2 4-7 M4 त(B2 3 सु)दीर्घमुष्ण(Ñ2 °ष्णं)नि(Ñ2 B1 D2 6 °नि)श्व(D4 after corr sec m before corr °स)स्य, V1 सुदीर्घमुष्णं च नि श्वस्य (hypm) D3 स दीर्घमुष्णं सुदुःख —ᵇ) B1 वृद्धो Dg1 कुद्धो (for वृद्धो) —D1 om 9ᶜᵈ —ᶜ) D2 दु खात्, T2 दीनो (for दु खं) Ś1

न प्रभातं त्वयेच्छामि मयायं रचितोऽञ्जलिः ।
अथवा गम्यतां शीघ्रं नाहमिच्छामि निर्घृणाम् ।
नृशंसां कैकयीं द्रष्टुं यत्कृते व्यसनं महत् ॥ १०

एवमुक्त्वा ततो राजा कैकेयीं संयताञ्जलिः ।
प्रसादयामास पुनः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥ ११
साधुवृत्तस्य दीनस्य त्वद्गतस्य गतायुषः ।
प्रसादः क्रियतां देवि भद्रे राज्ञो विशेषतः ॥ १२

G 2 10 24
B 2 13 21
L 2 14 23

N V1 B D1 2 6 M4 करुण(V1 °णं) विलपमानः, Dg1 विलपमानेन ह्य D5 विलपमानं तु स —d) Ñ2 गणना सकलोचन Dr °न (sic) D3 श्रमता, D5 6 सन्द्र(D2 मन्त्रग [sic])हृदया गिरा —After 9 Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 ins

225* कैकेयि हा नृशंसासि यन्मामिच्छसि बाधितुम् ।
राज्यलोभात्त्वया त्यक्तः प्राणास्त्यक्ष्याम्यसंशयम् ।
हा पुत्र राम धर्मात्मन्मङ्गल गुरुवत्सल ।
कथं त्वामहमपुण्योऽहं परित्यक्ष्याम्यसंशयम् ।
हा रात्रि सर्वभूतानां जीवितापहारिणि । [5]

[(l 1) V2 कैकेयि त्वं B1 4 कैकेये(B4 °यी) हा D1 M4 हा कैकेयि (by transp) D3 हा कैकेये (for कैकेयि हा) B1 हि (for [अ]सि) D1 बाधितु (for बाधितुम्) B1 बाधितुमिच्छसि (by transp) —(l 2) D2 प्राण (sic) (for प्राणास्) —D2 om from l 3 up to st 10 —(l 3) M4 transp पुत्र and राम Ñ2 भद्रात्मन् (for धर्मात्मन्) Ś1 D6 सदृक्त V2 काकुत्स्थ M4 विनीत (for मङ्गल) Ś1 D6 गुरुवत्सल, B4 °ल D1 पितृ° (for °वत्सल) —(l 4) B4 (with hiatus) वा (for त्वाम्) V2 B2 (marg) D1 M4 [अ]नागस (for [अ]संशयम्) —(l 5) V1 हं V2 B2 3 हे (for हा) Śt D6 राज B1 4 रात्रि (B4 राम also) (for रात्रि) V1 जीवितस्यापहारिणि B4 जीवितापहारिणि (subm) D1 जाविताद° D6 जीवितापहारिणि M4 असि सूचि प्रहारिणी (for the post half)]

10 D2 om 10 (cf v l 9) —a) D3 प्रभात (sic) Dm1 त्व इच्छामि Dd1 Dm1 D5 6 7 Ct1 त्व(Dd1 त्वं)वच्छामि G1 तदिच्छामि, Ct1 (second) as in text (for त्वये°) —After 10ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5–7 T G M1 3 ins

226* निशे नक्षत्रभूषणे ।
क्रियतां मे दया भद्रे

[(l 1) D4 निशि (for निशे) Dt1 Dd1 Dm1 न क्षपयिता —(l 2) G1 हि Ct as above (for मे) Dg1 त्वं D5 6 7 क्रियतां मयि दया]

—b) D3 न स्वयं, D4 7 तवायं D6 रत्वय (sic) (for मयायं) G1 रचितोयं मयाञ्जलिः (by transp) —For 10cd Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 subst

227* नेच्छाम्यद्य प्रभातां त्वामभियाचे कृताञ्जलिः ।

[Ś1 D6 हि, B1 [अ]द्य (for [अ]त्र) Ś1 D6 त्वार रचितोऽञ्जलिः (for the post half)]

—After 10ab, D7 ins

228* विज्ञापयामास पुनर्वचनं चेदमब्रवीत् ।

—D1 om (hapl) 10c–11b Ś1 D6 om 10cdef —c) D3 अथ चागम्यता, G2 °मतां (for अथवा गम्यतां) —d) Ñ B M4 नैवा(M4 [before corr]°मो)मिच्छामि V1 न तु चेच्छामि, D3 नाहमि , D5 शीघ्रं नाहमि, M2 नाहं जानामि (for नाहमिच्छामि) B1 घृणा D3 reads नि sec m B4 ध्नां, D5 (before corr) निघृंणा, M3 निर्घृणात् (for °णाम्) —e) G2 नृशसा (sic) M3 नृशंसात् (for नृशंसां) N V1 B D1 M4 अकृतज्ञां पिर द्रष्टुं D5 6 7 द्रष्टुं नृशंसां कैकयीं(D2 °यी) (by transp) —f) Dg1 Dt1 T2 G2 M1 3 मम (for महत्) N V1 B D1 M4 कैकेयीं (Ñ2 °यी) भर्तृघातिनि D5 6 7 व्यसनं न कृते(D7 °ते [by transp])मम

11 D1 om 11ab (cf v l 10) —a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 विलप्यैव(D6 °च) Dt1 Dd1 एवमुक्त्वा D3 एवमुक्त्वाथ (hypm) (for °क्त्वा) G1 2 M1 तदा (for ततो) —b) D3 कैकेयी Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 प्रयताञ्जलि, Dm1 समता°, D5 6 7 सहताञ्जलि (D3 °लि) M3 (after corr sec m as in text) मथतो° —c) D5 7 विज्ञापयामास T2 तदा (for पुन) —d) D1 5 7 M4 वचनं (for कैकेयीं) Dt1 राजधर्मविद् (for चेदमब्रवीत्) Ś1 N V1 B1 3 4 D6 वाक्यं चेद(V1 चैवा)मथाब्रवीत्, B2 वाक्यं चेदमुवाच ह

12 a) Ś1 D1 2 G1 M3 साधुवृत्तस्य, N V1 B साधि(V2 धि [sic])वृत्तस्य (for साधुवृत्तस्य, —b) D5 7 मद्विधस्य (for त्वद्गतस्य) Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 त्वद्वश(Ś1 D6 मादृश, V1 दुर्वृत्त P2 D1 तद्वश)स्याल्पचेतस (V2 V1 B3 [marg sec m] also °तेजस D3 °मेधस) —B2 reads from 12c up to l 1 of 229* in marg —cd) D5 T2 देवी (for देवि) T1 2 G3 M3 मम G3 भर्तो (for भद्रे) Dt1 Dd1 Dm1 transp देवि and भद्रे Ś1 D1 2 राज्ञो भर्तुरि(D1 °रि)ति(Ś1 °रि)ति V2 D1 2 M4 मता त्वा(D M4 °तुत्वा)समियाचत (V2 B2 °तः D1 °ति) (for d) —N B1 3 4 subst l 1 only for 12cd and then cont l 3–6 Ś1 V1 B2 D1 4 M4 ins after 12

229* भीतोऽस्म्यस्मि दासोऽस्मि दासोऽस्मि दासोऽस्मि कृताञ्जलिः ।
शरणं गतस्य सुभगे कुरु प्राणप्रसीद मे ।
कृत्वा न यदि विज्ञाप्य प्रसीद दारदाभिनि ।
मत्तमैर दण्डनीयो मे त्वद्धृतीतोऽस्मि सर्वथा ।
यद्यप्यदपि सम्राडुं राममाप्ना न्वादते । [5]
सर्वदमपि वा प्राप्यास्ते ददामि प्रसीद मे ।

G 2 10 27 · B 2 13 21 · L 14 75

शून्येन खलु सुश्रोणि मयेदं समुदाहृतम् ।
कुरु साधु प्रसादं मे बाले सहृदया ह्यसि ॥ १३

विशुद्धभावस्य हि दुष्टभावा
ताम्रेक्षणस्याश्रुकलस्य राज्ञः ।
श्रुत्वा विचित्रं करुणं विलापं
भर्तुर्नृशंसा न चकार वाक्यम् ॥ १४

ततः स राजा पुनरेव मूर्छितः
प्रियामतुष्टां प्रतिकूलभाषिणीम् ।
समीक्ष्य पुत्रस्य विवासनं प्रति
क्षितौ विसंज्ञो निपपात दुःखितः ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११॥

[Ś1 D4 om 1 1 2 V B1 3 4 om 1 1 B4 reads 1 1 in marg —(1 1) B3 सुश्रोणि M4 दानोसि (for दासोऽस्मि) V3 ज्ञानेस्त्रस्त (for वरनो स्मि) —(1 2) Prior half 1/3 pm —D1 2 M4 शरणागत मा (for त्वणागताय) N1 L4 D सुभगे M4 हि भद्रे (for सुभगे) D1 6 M3 प्राहि देवी (for कुरु त्राण) —(1 3) D1 6 M1 मयि (for यदि) D यामा (sic) (for निशा) Ś1 D4 मनीषा V1 मंद्य B1 मयिध B4 (before corr) मयेव D1 6 M4 यदीव (for यदीय) —(1 4) Ś1 V1 B1-3 D6 स्वयमेव M4 सत्यमेव (for स्तवाय) M4 प्रभावो D1 तद् M4 तव (for त्वद्) V1 हि (for पर्सि) Ś1 D4 सदा (for °धा) —(1 5) V1 B1 सताप D1 2 M4 यन्म्यनिष्ठसि प्राग् (for the prior half) V1 राम (sic) B1 प्रमादात् (for प्रसा°) —(1 6) D3 सदय वि Ś1 D6 च भाशास् V1 प्राप्नुवन्ने M1 च प्राप्नात् (for मा प्राप्नोत्) Ś1 B1 4 D6 ते दर्शमि V1 दर्शमि च D1 6 तद्दर्शामि M4 स्वान्यामि (for ते ज्ञानामि)]

[(1 1) T4 दत्ती Dd1 Dm1 [अ]पि T4 हि (for मे) —(1 2) G रक्षाम् (for लभताम्) Dt1 [अ]वाणि (for [अ]शु) Dt1 Dd1 Dm1 M3 परमवाप्स्यसि M2 परममाप्नुहि —(1 3) Dg1 reads रद रोष in marg —(1 4) T2 गुरा (sic) Ct/ kr (for गुरु)]

13 ª) V2 B2 स्वयेन D6 (before corr) शून्यो न Crk as in text Cm g t शून्येन and as in text also (for शून्येन) ‖ Cm शून्ये विजनप्रदेशे इदं रामाभिषेचनं न समुदाहृतं खलु । किंतु ज्ञानसभायामुदाहृतम् । अथवा शून्येन प्रकटसर्वाङ्गभावेन मया इदमुदाहृतमिति वाच्य । ‖ Cg t also offer similar explanations Ś1 V1 V1 D1 3 D1 6 M4 कैकेयि B ये दवि B1 केकयी (for सुश्रोणि) —ᵇ) D3 4 7 मयैतद् (for मयेदं) Dt1 समुपाहृत D3 °हृत (for °दाहृतम्) Ś1 V1 V1 B D1 6 M4 मयं(V1 °न्ये D3 °पि)वहरस्य मीरित —ᶜ) Ś1 V1 B साधि र Dt1 (lacuna)षु D3 मत् स्व D1 सा स्व M4 भद्र (for साधु) D3 om स (subm) V1 साधित प्रसादं करु मे —ᵈ) Dg1 G1 M1 3 सुहृदया D3 5 7 [अ]हमकृन्या Ct as in text (for सहृदया) Cv सुहृदयास्यसि (sic) Ś1 N V1 J D1 6 M4 मीत(M4 जात)स्य शरणार्थिन (Ś1 D 6 M4 °र्थिण D1 °र्थिन) —After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

230* प्रसीद देवि रामो मे त्वद्दत्तं राज्यमव्ययम् ।
लभतामसितापाङ्गे यशः परमवाप्नुहि ।
मम रामस्य लोकस्य गुरूणां भरतस्य च ।
प्रियमेतद्गुरुश्रोणि कुरु चारुमुखेक्षणे ।

14 ª) Ś1 B2 D4 T2 6 सु L3 D3 om (subm) D1 3 M4 पि D4 5 तु M4 प V Ct as in text (for हि) B2 दुष्टभावाद् D1 (after corr see 11 as in text) °वा T3 °भाव (sic) —ᵇ) D2 5 श्रोत्रातुरस्य (for ताम्रेक्षणस्य) T1 [अ]श्रुगलस्य T 3 G M1-3 [अ]श्रुकलस्य Ś1 D2 6 दुःखातुरस्याश्रुमुख(D6 °ह)स्य राज्ञः V V1 B D1 3 M4 भृशातुरस्य च (V2 D3 हि V3 om (subm)) तस्य राज्ञ Dt1 दीनस्य ताम्राश्रु° —ᶜ) Ś1 V V1 B D1 6 M4 कृताश्रुया (V1 °तप्रया)तस्य (B4 ins हि after स्य) तथा(D1 °थो) वि(V1 हि)चाविता(Ś1 D6 चावतो B4 D1 6 M4 वाचनो) D2 6 7 शुश्रावापि सा(D1 शा) त क° —ᵈ) Ś1 भृश सा V1 नृशंसा D1 निरा्या (for नृशंसा) Ś1 B2 D1 3 मना(Ś1 °न्न) V V1 B1 4 D3 साज्ञा (for वाक्यम्)

15 D3 om 15 —ª) B2 दुःखित (for मूर्छित) —ᵇ) D6 (before corr) प्रिय Ś1 V B 3 D6 सुदुष्टा V1 D2 स दुष्टा B4 स दृष्ट्वा D1 3 M4 कनिष्ठा D2 Cm1 अतुष्टा Ct as in text (for अतुष्टा) —ᶜ) Ś1 V V1 B D1 6 विवास(V1 °श)कारण (for विवासनं प्रति) —ᵈ) Ś1 V2 B D3 5 M4 विषण्णो V1 D1 6 7 निषण्णो V1 महात्मा D2 विनिष्णो Cm t as in text (for विसंज्ञो) Ś1 V V1 B D1 3 M4 विललाप (for निपपात) Ś1 D1 6 7 पार्थिव V1 सुदुःखित (13 pm) B1 मूर्छित (for दुःखित) —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins 219*

Colophon —Sarga name Ś1 V V1 B D1 4 6 दशरथ विलापो Dg1 पीतवर D6 कैकयीवचनं D7 महर्षिवाल्मीकि विरचित दशरथविलापः —Sarga no (figures words or both) V1 B1 4 D6 om Ś1 14 N4 B2 3 9 V1 10 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D T G M1 3 13 D1 66 D3 59 D1 7 15 D3 18 M4 11 (as in text) —After colophon D6 concludes with रामाय नमः T3 श्रीरामचन्द्राय नमः G M2 श्रीरामाय नमः

१२

पुत्रशोकार्दितं पापा विसंज्ञं पतितं भुवि ।
विचेष्टमानमुद्वीक्ष्य सैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥ १
पापं कृत्वेव किमिदं मम संश्रुत्य संश्रवम् ।
शेषे क्षितितले सन्नः स्थित्यां स्थातुं त्वमर्हसि ॥ २
आहुः सत्यं हि परमं धर्मं धर्मविदो जनाः ।
सत्यमाश्रित्य हि मया त्वं च धर्मं प्रचोदितः ॥ ३
संश्रुत्य शैब्यः श्येनाय स्वां तनुं जगतीपतिः ।
प्रदाय पक्षिणे राजञ्जगाम गतिमुत्तमाम् ॥ ४
तथा ह्यलर्कस्तेजस्वी ब्राह्मणे वेदपारगे ।
याचमाने स्वके नेत्रे उद्धृत्याविमना ददौ ॥ ५
सरितां तु पतिः स्वल्पां मर्यादां सत्यमन्वितः ।
सत्यानुरोधात्समये वेलां स्वां नातिवर्तते ॥ ६

G 2. 11. 5
B 2. 14. 6
L 2. 15. 0

12

1 Dm1 begins with ॐ —a) D3 पाप (for पापा) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 पुत्रशोकातु(D2 °र)र दीन, M4 °मामि सतसं —b) D3 मिह, D4.5.7 नि° (for विसंज्ञं) D2 पतितुं —cd) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5-8.7 T1 M1-3 Ct विचेष्टमान(M3 °)म् Dt1 Dd1 Dm1 Ct उत्प्रेक्ष्य, D5-7 आशिष्टम् (for उद्वीक्ष्य) Dg1 Dd1 T2 G1 M1-3 से(Dg1 T2 सै, M3 स्वे)क्ष्वाकुम्, Dt1(with hiatus) ऐक्ष्वाकुम्, Dm1(before corr as in Dd1) D5-7 (Dm1 with hiatus) इक्ष्वा(D4 °क्षु)कुम्, G2 से° (for सैक्ष्वाकम्) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 विचे(Ś1 M4 °चे)ष्टमान भर्तार कैकेयी वाक्यम(M4 पुनर)ब्रवीत्

2 a) D3 कृते च, D4 M3 Cm g कुरुषेव, Ch t as in text (for कृत्वेव) Ś1 D4 [इ]त्र भो भर्तर्, Ñ V1 B3 [इ]दमपर, B1 [अ]व कि°(sic) (for [इ]व किमिद्) —b) D3 न प (sic) D4.7 न च (for मम) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4 दत्त्वा वर(V1 °र, B4 [before corr]°वौ)द्वय, B2.3 D1.2 M4 दत्त्वा वरौ(M4 °र) स्वय, T2 M3 °स्य सश्रुय(sic) (for सश्रुत्य सश्रवम्) —c) B1 G3 शेते Ś1 Ñ V1 B3 D4 किं भूतले (for क्षितितले) Ś1 D4 स्वस्थ, B4 राजा (for सन्न) —d) Ñ V1 B1-3 D1.2 M4 स्थातु सत्ये(B1 °त्ये), B4 नैव स्थातु, D5-8.7 सत्ये स्थातु T1.2 G3 त्व स्थातुम् (by transp) Ś1 D4 सत्ये त्व(Ś1 त्वा [sic]) स्थातुमर्हसि

3 a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 पर धर्म (for हि परम) —b) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 धर्मज्ञा सत्यवादिन —cd) Dt1 च, T2 तु, Cg as in text (for हि) T2 मर्म (sic) G3 धर्म, Cm g t as in text (for धर्म) Dt1 त्व धर्म प्रति चोदित, D5-8.7 त्वमिहाभिप्रणोदित (for d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सत्यवादि(Ś1 D4 °दी)ति च ज्ञात्वा मया त्वमभि(Ś1 D4 °मिह)याचित

4 D3.4 om 4-6 —a) T2 चैत्य (for शैब्य) D5 शिबि सश्रुत्य श्येनाय, D7 सश्रुत्य श्येनाय शिबि —b) D5.7 स्वमांस पक्षिणे(D7 दक्षिणा) ददौ —c) Dt1 Dm1 T2 G2 M1 पक्षिणे राजा, Dd1 पक्षिण राजा, D4 वचनात्तस्मै, D1 च वर तस्मै (for पक्षिणे राजन्) —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 subst

231* कपोतायाभय दत्त्वा शिबि किल महीपति ।
उत्कृत्य च स्वमासानि दत्त्वा स्वर्गमितो गत ।

[(l 1) D1.2 कपोतस्य Ñ M4 नैव्य —(l 2) Ñ2 तत्कृत्य (sic)]

5 D3.4 om 5 (cf v l 4) —a) D7 [अ]लुर्के, T G M1-3 [अ]ळर्कस् (for [अ]लर्कस्) —c) Dt1 D7 M3 याच्यमाने, Dd1 Dm1 D5 T2 G1.2 याच(D5 G1.2 °च्य)मान, Cg as in text D7 तु बलश (for स्वके नेत्रे) —d) Dt1 Dd1 Dm1 (before corr as in text) विमना, D7 विमल, T1.2 G2.3 M1.2 सुमना, Cg as in text (for [अ]विमना) —For 5 Ś1 Ñ V1 B (Ñ V1 B reading it after 6) D1.2.4 M4 subst

232* अलर्कश्चापि राजर्षिर्ब्राह्मणेनाभियाचित ।
प्रदायोत्कृत्य नेत्रे स्वे नाकपृष्ठमितो गत ।

[(l 1) M4 अळर्कस्, V1 [अ]पि चाचित, B2 [ए]व या° (for [अ]भियाचित) —(l 2) Ś1 D4 नेत्रे द्वे M4 नयने (for नेत्र स्वे) V1 स्वग (for नाक)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1 M4 cont Ñ1 cont l 1 and 3 only after 234* D1.2 ins after 6

233* सत्यप्रतिज्ञस्तस्मात्त्व प्राक्प्रतिज्ञाय मे वरौ ।
न ददासि च कस्मात्त्व लुब्ध कापुरुषो यथा ।
परित्यज्य सुत राम वनवासाय राघवम् ।

[(l 1) D4 तस्मात्त्व D4 च दिनाय (for प्रतिज्ञाय) D1.2 M4 वरे (for वरौ) —Ś1 V1 B1 D1.2 om B2 reads in marg l 2 —(l 3) B1.2 परित्यज Ś1 D4 पार्थिव D1 राघव (for राघवम्)]

—Thereafter M4 reads 14cd for the first time repeating it in its proper place

6 Ś1 D3.4.6 om 6 (for D3.4 cf v l 4) —a) Ñ V1 B D1.2.7 च, Dm1 (after corr as in text) सु (for तु) M4 सरितश्च. Ñ V1 B D1.2 M4 स्वस्था(D7 [before corr] °स्य), T2 वेला, G1 स्वल्प, G2 स्वल्प (sic) (for स्वल्पा) D5 सरिता पति सत्याद्धि ❀ Cv स्वल्पमर्यादा स्था (दास्था), Cr k सूक्ष्मा (Ck °क्ष्मं) सत्यस्य मर्यादा। ❀ —b) Ñ V1 B D1.2 M4 स्थापिता(V1 B1 °त, B2

G 2.12.8
B 2.14.10
L 2.15.7

समयं च ममार्येमं यदि त्वं न करिष्यसि ।
अग्रतस्ते परित्यक्ता परित्यक्ष्यामि जीवितम् ॥ ७
एवं प्रचोदितो राजा कैकेय्या निर्विशङ्कया ।
नाशकत्पाशमुन्मोक्तुं बलिरिन्द्रकृतं यथा ॥ ८
उद्भ्रान्तहृदयश्चापि विवर्णवदनोऽभवत् ।
स धुर्यो वै परिस्पन्दन्युगचक्रान्तरं यथा ॥ ९
विह्वलाभ्यां च नेत्राभ्यामपश्यन्निव भूमिपः ।
कृच्छ्राद्धैर्येण संस्तभ्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ १०

[before corr.] °त्त.) पुरा; D5 1 °सचित; T2 M1 °सयुत.; Cv.m g t as in text (for सत्यमभिव:).—ᶜ) D5 सत्यानुरोध; D7 °सधात्; M3 °धा: (for सत्यानुरोधात्) D6 -समयात्; G1 M1 समयं (for समये) Ñ V1 B समय पालयन्वेरं, D1 M4 समयं पालयानस्तु, D3 समयं पाश्यामास —ᵈ) D4 स वेलां; D7 T1 2 G3 M1 स्वां चेरां (by transp) (for चेलां स्वां). Ñ V2 B D1 3 M4 न स्त (Ñ1 नोत्तु, B1 श्ल) यपति चेगवान्.—After 6, Ñ1 (ins l 1-4 only after 232*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, whereas D5-5 7 ins l. 5 and 6 only (D5 4 after 3, owing to om. of 4 and 5):

234* सत्यमेकपदं ब्रह्म सत्ये धर्मः प्रतिष्ठितः ।
सत्यमेवाक्षया वेदाः सत्येनावाप्यते परम् ।
सत्यं समनुवर्तस्व यदि धर्मे धृता मतिः ।
स वरः सफलो मेऽस्तु वरदो ह्यसि सत्तम ।
धर्मस्यैवाभिकामार्थं मम चैवाभिचोदनात् । [5]
प्रव्राजय सुतं रामं त्रिः खलु त्वां ब्रवीम्यहम् ।

[(l 1) Dm1 T1 2 G3 एव पद, Cm g as above (for एकपदं). Ñ1 धर्मे, G3 ब्रह्मा (for ब्रह्म). Ñ1 लोक (for धर्मः). —(l 2) Ñ1 (अ)क्षर (for (अ)क्षया). Dg1 (ए)वाप्स्यते, T3 M1 Cg (ए)वाप्यते. Ñ1 महत् —(l 3) Dg1 स्वमनुवर्तस्व Dt1 धर्मे (for धर्मे). Ñ1 स्थिता, Dg1 दृढा, Cg as above (for धृता).—(l. 4) Ñ1 वरः स (by transp) T1 2 G3 सत्यः स (G3 °स्तु) वरो Ñ1 (अ)व (for मे). Ñ1 वर एव हि मे मत (for the post. half).—(l 5) Dg1 T3 M3 स (Dg1 स्व)धर्मस्य, G1 °स्य च (for धर्मस्यैव). D3 4 स्वधर्ममभिगम्य स्व, D4 7 स्व धर्ममभिसमम्य, T1 2 G3 धर्मस्य हित°; G3 M1 धर्मस्यापि च कामार्थं, Ck °स्यैव हि कामार्थं, K(ed) धर्मस्येहाभिकामार्थे (for the prior half) D3 (अ)भिनोदन, D4 6 7 °नोदनात् (for (अ)भिचोदनात्) —(l 6) M3 स्वां (for त्वां) D5-6, 7 वनवासाय पार्थिव (D4 °प) (for the post. half).]

—Thereafter Ñ1 cont lines 1 and 3 of 233*, while D1 3 ins. 233* after 6.

7 ᵃᵇ) G3 (after corr. sup lin. as in text) सकल (for समयं) K(ed) (आ)चेमं (for (आ)र्येमं). D5-6 7 अथवा त्व (D5 न स [hypm])मय मह्य (for ᵃ) T1 2 M3 स त्वं (by transp.) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 न करिष्यसि (V1 °ष्यामि) चेद्दत्त वचनं मम (D1 3 M4 मेऽपि) काङ्क्षितं.—ᶜ) Ś1 D5-7 महाराज. Ñ V2 B D1 3 M4 ततो राजन्; G3 परित्यक्ता (sic) (for परित्यक्ता).—ᵈ) T3 G1 3 जीवितुं.

8 ᵃ) D1 6 प्रनोदितो. D4 7 प्रणो° (for प्रचो°).—ᵇ) D3-4 7 वचनात्तदा. M3 नृशिशङ्कया (sic) —ᶜᵈ) T2 नाशक्नुवन् (sic), M3 नाशक्नोत् (for नाशकत्). Dd1 उन्मुक्तं. D6 विष्णु- (for इन्द्र-) D4 7 नाशक्नुवत्पाशबधात्तं (D7 °तु) मोक्तुं सुगवरो यथा.—For 8, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst.

235* छलपाशेन कैकेय्या बद्ध एवं नराधिपः ।
न शशाक तदाच्छेत्तुं बलिः प्राग्यिव विष्णुना ।

[(l 1) Ñ1 पश्चपाशेन, B3 कु(m. also फ)लपाशेन (for छलपाशेन). V1 B3 D3 एव (for एवं).—(l 2) M4 नाशक्नोत् (for न शशाक). D1 3 नाशक्नु (D3 °त्) कस्ताच्छेत्तु (for the prior half) M4 नागपाशान्यथा बलि (for the post. half).]

9 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 विपर्णं; D1 (after corr m as in text) उद्भ्रान्त (for उद्भ्रान्त). Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 6 7 M4 -वदनश्च; B4 -वदनं (for हृदयश्च) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 विभ्रान्तनयनो (Ñ1 D1 °वदनो; D3 M4 °हृदयो) (for विवर्णवदनो).—D4 om. 9ᶜᵈ.—ᶜᵈ) M3 धुधुर्यो Ś1 Ñ V1 B D3 5-7 महाधु (Ś1 Ñ °धू)र्यः स्र (V1 B1 स)माधु (Ś1 D3 5 6 °स)को (for ᶜ) M1 (before corr.) -चक्रांतरा. Ś1 Ñ V1 B D3 5-7 धुर्य (D7 °स्य) स (Ñ2 6) क्रांतरे. V1 B1 D3 तथा, T1 2 गत; T3 यदा (for यथा). D1 3 M4 यद्वच्छयांतरगतो राजा गौ (M4 गौ) श्चक्रयोरिव.

10 D4 om 10-11.—ᵃ) Dt1 विकृताभ्यां, Dm1 विपक्षाभ्यां, D3 द्विफलाभ्यां (for विह्वलाभ्यां).—ᵇ) D3 अपश्यन्निव (for अपश्यन्निव). T3 भूपति (for भूमिपः) —ᶜ) D4 साचिव्य, T3 M3 3 स्तब्ध (sic) (for °स्तभ्य) —For 10, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

236* विभ्रान्तचित्तमनो भ्रष्टसंज्ञोऽतिदुःखितः ।
कृच्छ्रादेव स धैर्येण सास्त्रया वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D1 3 M4 नष्ट (for भ्रष्ट). D1 (ऽ)भि, M4 (ऽ)व (for ति) —(l 2) Ś1 D1 3 6 M4 एव (for एव). D1 3 च (for स) M4 धैर्ये च (for धैर्येण). M4 सत्राभ्य (sic). Ś1 D6 आत्मना (for अब्रवीत्).]

—Then cont.:

237* शोकसंरम्भसाम्राक्षः कैकेयीमभिवीक्ष्य ताम् ।
क्रियस्तु पापशीले त्वां नृशंसे पतिघातिनि ।
त्यजामि त्वामहं पापां निर्घृणां विपक्षयाम् ।
न मे त्वया कृत्यमस्ति क्षुद्रया राज्यलुब्धया ।

[(l 1) Ś1 D6 इत्यब्रवीत्; D3 अभिमृश्य तां (sic).—(l 2) D1 3 M4 ते पापशीले (for पापशीले त्वां). B3 पतिघातिनी, D1 3 M4 भर्तृघातिनि —(l 3) Ś1 D6 अहं पापे, Ñ1 B1 अहं पापा (sic),

यस्ते मन्त्रकृतः पाणिरग्नौ पापे मया धृतः । तं त्यजामि स्वजं चैव तव पुत्रं सह त्वया ॥ ११

G 2 11 15
B 2 14 14
L 2 13 13

V3 महा°, M4 महात्मानं (for अह पापं) B1 om निर्दय B1 निरपद्रवं (for निरपत्रपाम्) —(l 4) D1 न मे चास्ति त्वया कृत्ये (for the prior half) B4 ∗∗क्ष (for सुह्या) Ś1 D6 पाप, D5 राज (for राष्ट्र)]

11 D5 om 11 (cf v l 10) Ś1 D6 om 11[cd] —[b]) D4 7 सह T3 [अ]भृत G1 भूत G3 M2 हुत M5 हृत (for धृत) ⸎ C1 पाणिं पाणिग्रहण व्याहृत अनुष्ठितम् । ⸎ —[a]) Dg1 Dt1 M2 स (for त) Dg1 स्वकं, Dm1 स्वत्त (sic) D5 4 7 T3 G1 2 M1 2 Cr[p] स्वय C1 r m g t as in text (for स्वजं) T1 2 G3 चापि (for चैव) —[d]) D4 7 पुत्रभार्यं (D1 °भार्या [sic]) (for तव पुत्र) M3 transp तव and सह D4 7 त्वया सह (by transp) —For 11 Ñ V1 B D1 3 M4 subst while Ś1 D6 subst l 2 only for 11[cd]

238* मन्त्रवच्च मया पाणिर्गृहीतो यस्तवाऽप्यहम् ।
त्वत्कृते चापि भरत त्यजाम्यनपकारिणम् ॥

[(l 1) D1 3 M4 मन्त्रवते B3 D1 2 त (for [अ]हम्) —(l 2) M4 सत्यध्ये नापकारिण (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 cont D4 7 ins l 5-12 only after l 43 of App I (No 10)

239* एवं विलपतस्तस्य राज्ञो दशरथस्य तु ।
जगाम सा निशा कृत्स्ना दु खार्तस्य महात्मन ।
अथोपसि प्रभातायां शर्वर्यां द्वारमागत ।
सुमन्त्र प्राञ्जलिर्भूत्वा बोधयामास पार्थिवम् ।
सुप्रभाता निशा राजंस्तथैव भद्रमस्तु ते ।   [5]
बुध्यस्व नरशार्दूल प्रिय भद्राणि चास्तु हि ।
पूर्णचन्द्रोदये पूर्णो वर्धते सागरो यथा ।
सर्वर्द्धिविभवै पूर्णस्तथा वर्धस्व भूपते ।
यथा रविर्यथा सोमो यथेन्द्रो वरुणो यथा ।
मन्दयुक्त्या श्रिया चैव तथा त्व नन्द भूपते ।   [10]
तत स राजा सूतस्य प्रतिबोधनमङ्गलम् ।
श्रुत्वा तद् दुसततस्समाभाष्यदमब्रवीत् ।
सूत किं तु स्तित त्व मामस्तुत्य श्रोतुमिच्छसि ।
वचोभिरेभिरार्तं मां भूयस्त्वं तु कृन्तसि ।

[(l 1) M4 विलपमानस्य Ś1 D5 6 M4 च (for तु) B4 राज्ञो दशरथस्तदा (for the post half) —(l 2) V1 कृत्स्नाद् (for कृत्स्ना) —After l 2 B3 ins

239(A)* विप्रपाठैन भविष्यो यथा गजपति स्थित ।

—(l 3) M4 निशि (for [उ]षसि) M4 (after corr sec m as above) दूरमागत and (inf lin sec m also) द्वारमागम्य (for द्वारमागत) —(l 4) B2 (m also as above) राघव (for पार्थिवम्) —(l 5) N1 [इ]त्यं (for [इ]व) —(l 6) D4 7 बुध्य (for बुध्यस्व) B1 D5 6 भद्रा (D4 7 °द्र)मवाप्नुहि D1 3 M4 प्रतिबुध्य (D1 °ध्य)स्व सर्वाणि राजकार्याणि कारय —(l 7) D1 चन्द्र (for पूर्णो) D4 5 सागरो वर्धते (by transp) D1 3 M4 यथा वर्धति सागर (for the post half) —D5 reads l 8-9 in marg —(l 8) B4 सर्वैर्हि, D1 3 M4 सर्वर्धि (for सर्वर्द्धि) Ś1 B3 (before corr as above) पूर्णैस्तु, B1 om for वर्धस्व Ś1 D6 पार्थिव (for भूपते) D1 3 M4 व (D3 ∗)र्धं महीपते D4 5 7 सर्वर्द्धिविभवैः पूर्णं तथा वर्धं महीपते —(l 9) Ñ1 रवि (for रविर्) M4 महा (for यथा) M4 महेन्द्रो (for यथेन्द्रो) —(l 10) V1 नन्दस्व∗ B4 नन्दस्वथा D1 3 4 नन्द्य (D3 °न्द्र)यथा (for नन्द्ययुक्त्या) D4 5 7 वर्ध (D4 कन्य)ते विभवै पूर्णैस्तु (D7 पूर्णैस्तु) (for the prior half) Ś1 D1 3 4 7 M4 नन्दस्व (for त्व नन्द) —(l 11) M4 तु (for स) V1 प्रीतिबोधन, M4 सुतस्य बोधन (for प्रतिबोधन) D4 5 वचस्तेन स तु राजान गतहर्षं विरोधयन् —(l 12) M4 तदा (for श्रुत्वा) Ñ1 च D5 तु (for [अ]पि) Ś1 -शोक D6 -कोप (for -दु स) V1 समाभाष्य D4 5 सुमन्त्र परमोद्विग्न किमेतदिति चित्यन् —After l 12 D4 5 7 read 20 —(l 13) L(ed) स्तुत Ś1 स्तु (sic) B1 4 D1 3 मां त्व (by transp) M4 मा त्व (for त्व माम्) Ś1 अस्तोत्र (sic) B3 अस्तुत्य B4 ∗∗ (for अस्तुत्य) Ñ1 कर्हिसि D1 स्तोतुकामश्च तिष्ठसि D3 स्तो∗∗मेवमिहेच्छसि M4 स्तोतुमस्त्यमिच्छसि (for the post half) —(l 14) D6 एवम् (for एभिर्) B4 D1 त्वम् (for त्वम्) Ś1 परिकृन्तसि D1 अनुकर्तसि]

—Thereafter all (except D4 5 7) read 19 —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

240* मयाता रजनी देवी सूर्यस्योदयनं प्रति ।
अभिषेक गुरुजनस्त्वरयिष्यति मां ध्रुवम् ।
रामाभिषेकसंभारैस्तदर्थमुपकल्पितैः ।
राम कारयितव्यो मे मृतस्य सलिलक्रियाम् ।
सपुत्रया त्वया नैव कार्या सलिलक्रिया ।   [5]
व्याहन्तास्य शुभाचारे यदि रामाभिषेचनम् ।
न शक्तोऽद्यास्म्यह द्रष्टु दृष्ट्वा पूर्वं तथामुखम् ।
हतहर्षं निरानन्द पुनर्जनमवाङ्मुखम् ।

[(l 1) Dt1 T1 3 G1 3 M1 देवि (for देवी) —(l 2) T3 गुरुजनाद् (for °नस्) Dt1 अभिषेकाय हि जनस् (for the prior half) Dt1 T3 त्वरयिष्यति (Dt1 sic) M3 मा (for मां) —(l 4) M3 रामा (sic) (for राम) —(l 5) Dg1 T1 2 M3 त्वया सपुत्रया (by transp) —(l 6) Dd1 Dm1 (both before corr) शुभाचारे (Dm1 °रि) —(l 7) Dm1 T1 3 G3 M3 न च शक्तो G1 2 M1 अशक्तोऽह (for न शक्तोऽद्य) Dg1 न च शक्तोऽस्त्र द्रष्टु K(ed) न च शक्तोऽस्म्यह द्रष्टु (for the prior half) T1 तदा G1 M1 अह G2 यथा Cr m g t as above (for तथा) Dt1 Ct -मुख M3 मुख Cr m g as above (for -मुखम्) —(l 8) M3 गतहर्षं Cm g as above Dg1 हतभाग्य Cr m g as above (for निरानन्दं) T2 M1 राम (M3 पुत्र) दीनम् (for पुनर्जनम्)]

—Thereafter all the above MSS cont D4-6 (D4 after 9 owing to om of 10-11) 7 ins. after 11

G 2 11 0
B 2 14 59
L 2 15 0

यदा वक्तुं स्वयं दैन्यान्न शशाक महीपतिः ।
तदा सुमन्त्रं मन्त्रज्ञा कैकेयी प्रत्युवाच ह ॥ २०
सुमन्त्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुन्दरम् ।
स मन्यमानः कल्याणं हृदयेन ननन्द च ॥ २१
सुमन्त्रश्चिन्तयामास त्वरितं चोदितस्तया ।
व्यक्तं रामोऽभिषेकार्थमिहायास्यति धर्मवित् ॥ २२
इति सूतो मतिं कृत्वा हर्षेण महता पुनः ।
निर्जगाम महातेजा राघवस्य दिदृक्षया ॥ २३
ततः पुरस्तात्सहसा विनिर्गतो
महीपतीन्द्वारगतान्विलोकयन् ।
ददर्श पौरान्विविधान्महाधना-
नुपस्थितान्द्वारमुपेत्य विष्ठितान् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

सु(D5 मु)त किंचिद् (for तस्माद्देशाद्) Ñ2 V1 B D1 अपागमत्; T3 अपाक्रमात्, G1 अप°

20 Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 M4 om 20-23 D4 6 7 read 20 after l 12 of 239* —a) Dg1 G1 2 M5 Cg k, t दैन्य (for दैन्यात्) —c) D5 7 तत D6 मन्त्रज्ञ —d) G2 हा (for ह) D4 5 7 वाक्यमब्रवीत् —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 (D4 6 7 l 1-3 only) T G M1 2 ins

253* सुमन्त्र राजा रजनीं रामहर्षसमुत्सुक ।
प्रजागरपरिश्रान्तो निद्राया वशमागत ।
तद्गच्छ त्वरित सूत राजपुत्र यशस्विनम् ।
राममानय भद्रं ते नात्र कार्या विचारणा ।

[(l 2) Dd1 निद्रस्य, D4 6 7 स्वप्नस्य (for निद्राया) G1 2 M1 एयिवान् (for आगत) Dg1 Dt1 निद्रावशमुपागत (for the post half) —(l 3) G2 M1 त्वरित(G2 °त्)ए Dd 6 7 रा राजवचनात्सूत गच्छ त्व राममानय —After l 3 D4 6 7 ins 249*]

—Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 cont

254* अश्रुत्वा राजवचनं कथं गच्छामि भामिनि ।
तच्छ्रुत्वा मन्त्रिणो वाक्यं राजा मन्त्रिणमब्रवीत् ।

[Dg1 reads line 1 in marg —(l 1) Dg1 भामिनि —(l 2) Dg1 वचनम् (for मन्त्रिणम्)]

21 Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 M4 om 21 (cf v l 20) D4 6 7 om 21-23 T G M1 2 om 21ab —d) Dt1 ननंद, Dm1 प्रनद् (for ननन्द) —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

255* निर्जगाम च सप्रीत्या त्वरितो राजशासनात् ।

[Dt1 सुप्रीत्या, Dd1 Dm1 G2 स प्री° (for संप्रीत्या)]

22 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 om 22 (for D4 6 7 cf v l 21 and for the rest cf v l 20) —b) Dg1 G1 2 M1 त्वरितस्तु, G2 त्वरित (sic) Dm1 तथा, T3 त्वया (sic) (for तया) —c) Dt1 रामाभिषेकार्थे, Dd1 Dm1 (after corr) T1 2 M1 3 रामा(M3 °म [sic])भिषेकार्थम् —d) Dg1 Dd1 Dm1 [आ]यस्यति (sic), Dg1 Dt1 धर्मरत्, Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 °त्मा द्द, M3 धार्मिक (for °वित्)

23 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 om 23 (for D4 6 7 cf v l 21 and for the rest cf v l 20) —a) G3 मत (for मतिं) —b) Dg1 Dd1 Dm1 T G M1 3 कृत (for पुन) —c) Dg1 T3 G1 2 M1 महाबाहु, T1 °वेगाद्, T3 G1 M2 °बाहो (for महातेजा) —d) Dd1 दिश्क्षया (for दिदृक्षया) —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

256* सागरह्रदसंकाशात्सुमन्त्रोऽन्त पुराच्छुभात् ।
निष्क्रम्य जनसंबाधं ददर्श द्वारमग्रत ।

[(l 1) T1 हृदयसंकाशात् (hypm) —Dt1 Dd1 om l 2 —(l 2) Dm1 [आ]सर्वम् (for द्वारम्) G1 2 M1 आगन]

24 Dm1 begins with राम —a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 विनिःसृतो Ś1 D1-7 तत सुमन्त्र प्रययौ रथेन, Ñ V1 B D1 2 M4 तत सुमन्त्रस्त्वरितो विनिर्ययौ —b) Ś1 N1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-7 T2 महीपतेर्, V1 B2 4 D1 G1 M4 °पतिं, T3 °भृतो (for महीपतीन्) V1 B2 3(also रामगतिं) 4 Dg1 Dm1 T G M1 2 द्वारगतो, M4 °गत (for द्वारगतान्) Ś1 D4-7 द्वारमतीत्य सत्वर, Ñ B1 द्वारगतोऽवलोकयन् —c) T2 पाराद् (for पौरान्) Dd1 Dm1 T G2 महाजनान्; M2 उपस्थितान् (for महाधनान्) —d) M2 महीसुतान् (for उपस्थितान्) Dg1 G2 M2 निष्ठितान् —For 24cd Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

257* विनिर्गमव्यपि ददर्श विष्ठिता
नुपागतान्मन्त्रिपुरोहितास्तदा ।

[(l 1) V1 B2 4 M4 विष्ठि(B1 [m also] °ष्ठ)तान् —(l 2) Ś1 D4 अ(D4 उ)पागतान्, Ñ2 प्रयुजेगमा B1 उप° (for उपागतान्) Ñ1 तथा (for तदा)]

Colophon —*Sarga name* Ñ V1 B कैकेय्युपालंभ । D1 कैकेयीप्रत्युपाल(लं)भो, D2 कैकेयीप्रापवंभो। D4-7 सुमंत्रवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 B1 2 4 om Ś1 15 Ñ2 B2 10, V1 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 S (except M3 4) 14 D1 67 D4 7 17 D6 20. —After colophon D6 G conclude with श्री(D6 श्री)रामाय नमः; T2 M2 श्रीरामचन्द्राय नमः

१३

ते तु तां रजनीमुष्य ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
उपतस्थुरुपस्थानं सह राजपुरोहिताः ॥ १
अमात्या बलमुख्याश्च मुख्या ये निगमस्य च ।
राघवस्याभिषेकार्थे प्रीयमाणास्तु संगताः ॥ २
उदिते विमले सूर्ये पुष्ये चाभ्यागतेऽहनि ।
अभिषेकाय रामस्य द्विजेन्द्रैरुपकल्पितम् ॥ ३
काञ्चना जलकुम्भाश्च भद्रपीठं स्वलंकृतम् ।
रथश्च सम्यगास्तीर्णो भास्वता व्याघ्रचर्मणा ॥ ४
गङ्गायमुनयोः पुण्यात्संगमादाहृतं जलम् ।
याश्चान्याः सरितः पुण्या ह्रदाः कूपाः सरांसि च ॥ ५
प्राग्वाहाश्चोर्ध्ववाहाश्च तिर्यग्वाहाः समाहिताः ।
ताभ्यश्चैवाहृतं तोयं समुद्रेभ्यश्च सर्वशः ॥ ६

G 2 11 6
B 2 11 7
L 2 16 4

13

☞ D5 missing Sarga 13 (cf v l 2 12 12) M1 missing up to समृद्ध in 21ᵃ (cf v l 2 12 17)

1 Dg1 om 1ᶜᵈ

2 ᵃ) G2 अमात्य —ᵇ) M3 वै (for ये) —ᶜ) Dd1 प्रयसाणा (sic) Dm1 प्रीयमाणा G2 प्रीयमाणाए, G3 M1 प्रियमाणास् (for प्री°) Dt1 Dd1 Dm2 सुसंगता —For 1 2 N V1 B D1 2 M4 subst

258* अथ तां रात्रिमुषिता प्रधाना नृपसंश्रिताः ।
पौरजानपदाश्चैव पुरोहितपुरोगमाः ।
राज्ञोपस्थानमागत्य राजमन्दिरवासिनः ।
आभिषेचनिकं सर्वं कृत्वा तस्थुर्नृपाज्ञया ।

[D3 om l 1 —(l 1) M4 रजनीं मुष्य (for रात्रिमुषिता) D1 अथ प्रभाते विमले (for the prior half) B3 प्रधाना D1 संभाषा (for प्रधाना) —(l 2) M4 [अ]पि (for [ए]व) —(l 3) M4 राज्ञोपस्थानम् B3 4 आमाय D1 3 M4 आगम्य (for आगत्य) —B4 om (hapl) from l 4 up to line 1 of 260* —(l 4) B1 (before corr) D1 2 अभिषेचन (B1 °नि)क V1 कृत्य B3 कृत्य D1 M4 सर्वं D2 द्रव्यं (for सर्वं) B1 न तत् (for तस्थुर्)]

3 ᵃᵇ) M4 स्[* * * * *]गते (damaged) T3 [अ]भ्युदिते Cm as in text (for [अ]भ्यागते) —After 3ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 Cm ins

259* यतो कर्कटके प्राप्ते जन्म रामस्य च स्थिते ।

[G1 जन्म (for च स) G1 जन्मलग्नं चतुर्थे (for the post half)]

—ᶜ) T1 द्विजैस्तत्र परिकल्पितं

—For 3 N V1 B D1 2 M4 subst

260* अभिषेकाय रामस्य पुष्येण सोमेन योगमुपागते ।
आभिषेचनिकं द्रव्यं रामायणमुपकल्पितम् ।

[B4 om l 1 (cf v l 2) —(l 1) D1 3 पुष्ये च (for पुष्येण) D1 सने (for सोम) Ñ भगतो (for आगते) —(l 2) D1 2 अभिषेचनि(D1 °न)कं]

4 ᵃᵇ) Dd1 Dm1 काचनाजलकुम्भाश्च G2 काञ्चनात्कुम्भाश्च (for ᵃ) Dg1 भद्रपीठ N V1 B D1 2 M4 शातकौं(D1 °कौ D2 °को)भ च रुचिरं भद्रासनमलंकृत —ᶜᵈ) Dg1 भास्तीर्णो (for आस्ती°) Ñ V1 B D1 M4 उपकल्पित मालीर्यं(Ñ2 B3 °णं V1 °यं) मृगराजस्य चर्मणा D1 (gloss) मृगाधिपचर्मणा अन्यैश्च परिपूजितं D2 तस्योपरि समास्तीर्ण मृगाधिपतिचर्मणा —For l 4 Ś1 D4 7 subst

261* ततस्ते मन्त्रिणः सूत सुमन्त्रं सपुरोहिताः ।
ऊचुरभ्यागतास्तत्र ब्राह्मणाश्च वेदपारगाः ।
पश्यामो न च राजानमुदितश्च दिवाकरः ।
आभिषेचनिकं सर्वं द्रव्यमेवोपकल्पितम् ।
औदुम्बरं भद्रपीठं पादुके चाभिभूषितम् । [5]

[(l 1) D4 मन्त्रि —(l 2) D7 राजे (with hiatus) D7 राजश्चोत्पन्न इ (for the post half) —For l 3 Cf 14ᶜᵈ —(l 4) D4 7 अनिर्गतं(D4 [before corr] °न) क D4 7 द्रव्य सर्वम् (by transp) D4 (before corr) सर्वं भद्रम् (for सर्वं द्रव्यम्) D4 [उ]पकल्पितं —(l 5) Cf line 21 of App I (No 10) D4 औदुम्बर D4 युग्म (for चाभि)]

5 ᵃ) Ś1 N V1 B1 3 4 D1 2 4 7 M4 चैव B2 चापि (for पुण्यात्) —ᵇ) Ś1 D4 7 पय (for जलम्) G1 repeats 5ᵃᵇ consecutively —ᶜ) M3 सत्या (for पुण्या) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ताभ्यश्च जलं हृतं —After 5 D4 ins 263*

6 D4 om 6 Ś1 D4 7 om 6ᵃᵇ T1 3 G1 2 transp 6 and 7ᵃᵇ —ᵃ) Dt1 प्राग्वहाश्च G1 [ऊ]र्ध्ववाहाश्च (for [ऊ]र्ध्ववाहाश्च) —ᵇ) Dt1 च शीतिला (for समाहिता) —For 6 N V1 B D1 2 M4 subst Ś1 D4 7 subst l 2 only for 6ᶜᵈ

262* पृथग्जलान्युपनीतानि निम्नगाभ्यश्च सर्वशः ।
समुद्रेभ्यश्च सर्वेभ्यः सलिलं समुपाहृतम् ।

[(l 1) M4 [* * *]न्युपनीतानि (damaged) V1 निर्दिष्टा स्य (sic) B2 निर्दिष्टस्य D2 निम्नाभ्य —(l 2) V2 सलिलानि B2 D1 2 M4 समुपाहृत]

—Ś1 D4 7 cont D4 ins after 5

G 2 12 0
B 2 15 7
L 2 16 0

क्षौद्रं दधि घृतं लाजा दर्भाः सुमनसः पयः ।
सलाजाः क्षीरिभिश्छन्ना घटाः काञ्चनराजताः ।
पद्मोत्पलयुता भान्ति पूर्णाः परमवारिणा ॥ ७
चन्द्रांशुविकचप्रख्यं पाण्डुरं रत्नभूषितम् ।
सज्जं तिष्ठति रामस्य वालव्यजनमुत्तमम् ॥ ८

चन्द्रमण्डलसंकाशमातपत्रं च पाण्डुरम् ।
सज्जं द्युतिकरं श्रीमदभिषेकपुरस्कृतम् ॥ ९
पाण्डुरश्च वृषः सज्जः पाण्डुराश्वश्च सुस्थितः ।
प्रसृतश्च गजः श्रीमानौपवाह्यः प्रतीक्षते ॥ १०

263* सर्वबीजानि गन्धाश्च रत्नानि विविधानि च ।
वाहनं नरसंयुक्तं दर्भाः सुमनसः स्त्रियः ।
अहतानि च वासांसि भृङ्गारं च हिरण्मयम् ।

[See lines 22 26 and 27 of App I (No 10) (l 1) Ś1 गन्धम् —(l 2) D5 रथसंयुक्तं Ś1 दर्भान् D6 पद]

7 T1 2 G1 2 transp 6 and 7^{ab} —^{a}) G1 क्षुद्रं, M2 हुत (for घृतं) —After 7^{ab} Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G (T3 G3 after 7^{cd}) M1 ins

264* अष्टौ च कन्या रुचिरा मत्तश्च वरवारणः ।

[See line 24 of App I (No 10) T3 अष्टौ सुरुचिरा कन्या (for the prior half)]

—T3 cont Dm1 and M2 ins l 1 only after 7^{cd} and 10 respy while Dg1 T1 2 G3 M1 ins after 11

265* वेश्याश्चैव शुभाचारा सर्वाभरणभूषिताः ।
क्षीरवृक्षः सुधुवश्च रोहनेजा सहस्रशः ।

[Cg comm on l 1 only —(l 1) Dg1 M2 शुभाकारा]

—^{c}) Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 (before corr as in text) M2 सजला, Cg as in text (for सलाजा) Dm1 छिन्ना (for छन्ना) —^{d}) T2 घंटा G3 हाटका (for राजता) —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M1 subst

266* क्षीरवृक्षप्रवालैश्च पद्मोत्पलविमिश्रितैः ।
पूर्णकुम्भा अलंकृत्य काञ्चना उपकल्पिताः ।
रुचका रोचना चैव घृतं मधु पयो दधि ।
तथैव पुण्यतीर्थेभ्यो गृहीतो मङ्गलानि च ।

[(l 1) Ś1 B4 क्षीरि B4 -वृक्ष, M4 -पुष्प (for -वृक्ष) Ś1 D1 8 7 प्रवालाश्च V1 प्रवरैश्च (for प्रवालैश्च) Ś1 D1 7 विमिश्रिता, V2 विभूषिते B2 *मिश्रिते —(l 2) Ś1 D1 4-7 पूर्णकुम्भोत्पलान्युक्ल, D2 पूर्णकुम्भा इव कुम्भ (for the prior half) V2 B2 M4 काञ्चनानुप(V1 om °प [subm] M4 °नेनैव) कल्पिताः (for the post half) —(l 3) Ś1 मा(ला), V2 रुचिरा D1 रुचको, D4 8 7 रुचको D6 वृषि (for रुचका) Ñ1 V1 B1 4 रोचनाम् Ś1 D1-7 लाजा दधि घृतं मधु (for the post half) —(l 4) D2 तथैव (for तथैव) B1 चैव B2 (after corr) D7 गृहीतो, M4 गृहीतो (for गृहीतो)]

8 ^{a}) Cr विकृत (for विकच) T2 प्रख्यं (for प्रख्यं) —^{b}) Dg1 Dd1 T1 2 G1 M2 Cr g काञ्चनं, T3 G 1

M1 पाण्डर (for पाण्डुर) —^{c}) Dd1 वि (om hapl) (for तिष्ठति) —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 subst

267* चन्द्रांशुविमलं चापि मणिदण्डमलंकृतम् ।
चामरव्यजनं श्रीमद्रामार्थमुपकल्पितम् ।

[(l 1) D1 5 7 विमले (for विमलं) Ś1 D4 चारु D1 2 4 5 7 चारु (for चापि) M4 शुक्लमुक्तिमलं चारु (for the prior half) D1 2 मणिरत्नम् V1 विभूषितं (for अलंकृतम्) Ś1 D1 7 मणिदण्डे (D5 °दं) स्वलंकृते (for the post half) —M4 om l 2 —(l 2) B1 2 4 D1 1 चामर D5 चामरे (for चामरं) Ś1 D4 6 7 -व्यजने (for व्यजनं) B2 reads श्रीमद्रा in marg Ś1 D1 4 7 उपकल्पितं Ñ1 reads मुप in marg]

9 ^{b}) Dg1 T G M1 2 पाण्डर (for पाण्डुरम्) —^{c}) T2 सद्य (sic) (for °ज्जं) Dm1 द्युतिकरश्रीमद् —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 Ct पुर सर, Cg k as in text (for पुरस्कृतम्) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 subst

268* पूर्णेन्दुमण्डलाभं च श्रीमन्माल्यविभूषितम् ।
रामस्य यौवराज्यार्थमातपत्रं प्रकल्पितम् ।

[(l 1) Ñ1 °मण्डलाकारं D2 पूर्णेन्दु मण्डलाभं M4 °विमलाभं च (for the prior half)]

10 ^{a}) T G M1 2 Cm पाण्डरश्च T1 सद्य (for सज्जः) —^{b}) Dg1 पाण्डुरो, T G M1 2 पाण्डरो Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च सुस्थित G1 2 M1 च सुस्थिर (for च सुस्थितः) Dt1 om 10^{cd} —^{c}) Dg1 Dd1 Dm1 प्रस्नुतश्च, T G M1 2 Cr m g प्रसृतश्च (for प्रसृतश्च) —^{d}) G2 प्रतिक्षत M2 च वीक्ष्यते (for प्रतीक्षते) —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 subst

269* श्वेतश्चतुरगश्चैव रामार्थमुपकल्पितः ।
मत्तो गजवरश्चैव औपवाह्यः प्रतीक्षते ।

[Ś1 D4 7 transp lines 1 and 2 B2 reads l 1 in *marg* —(l 1) D1 5 7 च तुरगश्च (D5 °ग) (for तुरगश्च) D5 श्वेतो (for चैव) Ñ V1 B1-3 तथा च वीरश्च श्वेत (Ñ2 om श्वेत) B4 D1 2 M4 तथा वीरश्च श्वेतो (B4 °तः) (for the prior half) Ñ V1 2 B मेरुश्च (D2 °श्च [by transp]) प्रकल्पितः D1 2 M4 वृषा(M4 महा)श्वेत(D1 °श्च प्र)कल्पितः (for the post half) —(l 2) Note the hiatus between the two halves B2 M4 मत्त (for मत्तो) D1 2 गजेन्द्रश्च M4 कुञ्जरश्च (for गजवरः) Ś1 D4 श्वेतः (for औपवाह्यः) Ñ V1 B D1 2 M4 श्रीमांश्चौपवाह्यश्च (for the post half)]

अष्टौ कन्याश्च मङ्गल्याः सर्वाभरणभूषिताः ।
वादित्राणि च सर्वाणि वन्दिनश्च तथापरे ॥ ११
इक्ष्वाकूणां यथा राज्ये संभ्रियेताभिषेचनम् ।
तथाजातीयमादाय राजपुत्राभिषेचनम् ॥ १२
ते राजवचनात्तत्र समवेता महीपतिम् ।
अपश्यन्तोऽब्रुवन्को नु राज्ञो नः प्रतिवेदयेत् ॥ १३
न पश्यामश्च राजानमुदितश्च दिवाकरः ।
यौवराज्याभिषेकश्च सज्जो रामस्य धीमतः ॥ १४
इति तेषु ब्रुवाणेषु सार्वभौमान्महीपतीन् ।
अब्रवीत्तानिदं सर्वान्सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥ १५
अयं पृच्छामि वचनात्सुखमायुष्मतामहम् ।
राज्ञः संप्रतिबुद्धस्य यच्चागमनकारणम् ॥ १६

G 2 11 17
B 2 15 18
L 2 16 18

—After 10 M4 ins l 1 of 265*

11 M4 om (hapl ?) 11–12 Dt1 T2 3 om 11ab B2 reads 11 in marg —a) Dg1 Dd1 Dm1 Cg मागल्या, G2 M1 3 मगल्य, (for मङ्गल्या) T1 अष्टौ च कन्या इषिता —b) Ñ V1 B D1 2 वराभरण (for सर्वाभरण) V1 भूषणा (for भूषिता) —After 11ab Ś1 D4–7 ins

270* रूपयौवनसपन्ना गणिकाश्च स्वलकृता ।
श्वेतपुष्पाणि वेणुश्च निस्त्रिंशो धनुरेव च ।
हेमदाम्नाम्बरकृत्य ककुद्मान्पाण्डुरो वृष ।
सिंहासन व्याघ्रचर्म समिद्धश्च हुताशन ।

[(l 2) D4 वेणुश् (for वेणुश्) —(l 3) See line 28 of App I (No 10) D4 7 स्वलकृत्य D6 6 7 ककुद्मी, D6 ककुमान् (for ककुद्मान्) D6 पाण्डरो —(l 4) See line 30 of App I (No 10) D6 समिद्धश्च D4 7 मणिश्च च हुताशन (for the post half)]

—d) Ñ V1 Dg1 Dt1 Dd1 T G M1 3 वन्दिनस् (T2 °तस्) Ñ1 V1 B1 2 च स्वलंकृता, Ñ2 B3 4 चाभ्य(B4 °भ्य)लकृता Ś1 D4–7 सूतमागधवन्दिन (D4 °दीसि) D1 3 गणिकाश्च स्वलंकृता —After 11 Ś1 D4–7 ins

271* आचार्या ब्राह्मणा गाव पुण्याश्च मृगपक्षिण ।
पौरजानपदश्रेण्यो नैगमाश्च गणै सह ।
एते चान्ये च बहव प्रीयमाणा प्रिय वच ।

[See lines 32 34 of App I (No 10) —(l 1) D6 आचार्य —(l 2) D4 6 7 श्रेणी (for श्रेण्यो) —(l 3) D4 7 एतानन्यांश्च D6 7 प्रियवरा (for प्रिय वच)]

12 M4 om 12 (cf 1 1 11) T3 om (hapl) 12cd —c) G2 तदा (for तथा) —For 12 Ś1 D4–7 subst

272* इक्ष्वाकुराजाभ्युदये यथान्यदपि किंचन ।
तत्सर्वं कृतमस्माभि सूत राज्ञे निवेदय ।

[(l 1) D4 राज्ञो (for राजा) Ś1 यथान्यद् —(l 2) D4 7 मस्माभी, D6 असिमिभि (sic) D4 6 7 राज्ञ (for सूत)]

while for 12 Ñ V1 B (B1 marg) D1 2 subst

273* इक्ष्वाकुराज्याभ्युचितं यथान्यदपि किंचन ।
साभिषेचनिकं द्रव्यं सर्वं तत्रोपकल्पितम् ।

[(l 1) B4 राज्याभ्युचित D1 2 राजाभ्युचित (D1 °त) Ñ2 यथापद् D1 कल्पित (for किंचन) D2 साभिषेचनिक (for the post half) —(l 2) D1 सर्वं तत्रोपयोज्य च, D2 यथा यदपि हस्ते (for the prior half) D2 तत्र (for सर्वं) D1 राज्ञे तत्र निवेदय (for the post half)]

13 Ś1 D4 7 om 13 T1 damaged from त्र in 13a up to वेद् in 13d —d) Dd1 व (for न) G2 प्रतिवेदयत, M1 प्रतिदेवयेत् (metathesis) Cr प्रतिवेदयत् —For 13 N V1 B D1 2 M4 subst

274* अथ ते मन्त्रिण सूत सुमन्त्र सपुरोहिता ।
ऊचुरभ्यागतान्सर्वांश्च आवेदयेति वै ।

[(l 1) D1 सुपुरोहिता —(l 2) M4 (अ)थ (for (इ)ति) Ñ B D2 च (for वै)]

14 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 M4 पश्यामो न हि (Ś1 D4 7 च) (for न पश्यामश्च)

☞ B1 missing from 14cd up to 2 14 2ab

Ś1 D4 7 om 14cd —c) Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 क्लृप्तो (for सज्जो)

15 ab) Dt1 सर्वांस्तांश्च (for सार्वभौमान्) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 2 4–7 M4 इति तेषु (D6 तेनै)वमा(D6 °चा)श्रम प्रतीहारो महीपत (B1 D6 [before corr] °ति) —c) Ś1 N V1 B1–4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 G2 3 M1 4 वाक्य (for सर्वान्) —d) Ś1 N V1 B1–4 D1 2 4–7 G2 3 M1 3 मन्त्रिसत्तम (N B1 3 °मान्, V1 °म) T1 damaged from त in सत्कृत up to पूज्या राज्ञो in l 2 of 275* —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

275* तान राज्ञो नियोगेन त्वरया प्रथितो ह्यहम् ।
पूज्या राज्ञो भवन्तश्च रामस्य च विशेषत ।

[Cr does not comment —(l 1) Dg1 T2 3 G2 (अ)त्यहं (for ह्यहम्) —(l 2) G2 पूज्य (sic) T2 राज्यो, G2 रामो (for राज्ञो) Dt1 भवतस् Dg1 T G M1 तु, M3 हि (for first च) Dt1 T2 तु (for second च) T1 निवेदित (for विशेषत)]

16 a) Ś1 B2 D1 2 सदा V1 M4 स्वयं, D2 अथ (for अयं) M4 भवतो (for वचनात्) —b) V3 सुखम्, B1 स्वयम् (inf lin as in text) (for सुखम्) Ś1 N V1 D1–4 D2 4–7 M4 नृप (for अहम्) —c) Dg1 Dm1 T3 G2 संप्रतिबुद्धस्य (G2 °स्य) Cm °बुद्धस्य as in text ※ Ck

G 2 12 18
B 2 15 18
L 2 16 19

इत्युक्त्वान्तःपुरद्वारमाजगाम पुराणवित् ।
आशीर्भिर्गुणयुक्ताभिरभितुष्टाव राघवम् ॥ १७

गता भगवती रात्रिरहः शिवमुपस्थितम् ।
बुध्यस्व नृपशार्दूल कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ १८

संप्रति उदयसमये सर्वथा बुद्धस्य प्रबुद्धस्य (छ—^{d}) Dt1 चानागमनः. —For 16^{cd}, Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.3.4–7 M4 subst. :

276* राजसंदर्शनार्थं त्वमथ प्रावेदयामि वः ।

[V1 स्वयम्; D1 सम्यग्, M4 ग्रहम् (for अहम्). D2 ह (for व').]

17 After 17^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 ins. :

277* सदामत्तं च तद्वेश्म सुमन्त्रः प्रविवेश ह ।
सुप्तायास्य तदा येन प्रविश्य स विशांपतेः ।
शयनीये नरेन्द्रस्य तदासाद्य व्यतिष्ठत ।
सोऽभ्यागाय तु तद्वेश्म तिरस्करणिमन्तरा ।

[(l. 1) M2 तदा (for सदा). T1 damaged from च up to विशां in l. 2. G2 हा (for ह).—(l. 2) T3 तथा (for तदा). Dd1 Dm1 सुप्त्वा (for प्रविश्य).—(l. 3) G2 शयनीये (metathesis). T1 नरेन्द्रस्य (sic). Dt1 व्यतिष्ठत (subm.). M1 प्रविष्ट (before corr. °ष्ठि)त.—(l. 4) T1 नरेन्द्रस्य (for तु तद्वेश्म) Dg1 तिरस्कारिणिम्, Dm1 तिरस्कारिण्य् (before corr. as in Dg1). Cm तिरस्करिणीम्; Cg as above.]

—^{c}) Dt1 आशीर्भिर्; G2 आशीर्भिर् (both corrupt) (for आशीर्भिर्). Ś1 D4–7 वाग्भिः परमयु(Ś1 D4 °यु)क्ताभिर्.—^{d}) Ś1 D4–7 पार्थिव —For 17, Ñ V1 B D1.3 M4 subst., Ś1 D4–7 subst. l. 1 and 2 only for 17^{ab}

278* इत्युक्त्वान्तःपुरद्वारमासाद्य त्वरयान्वितः ।
सुमन्त्रो नृपतिं सुप्तं मत्वा भूयो व्यबोधयत् ।
महेन्द्राभिपुरोगास्त्वां विबुधा विबुधोपमम् ।
शिवाय बोधयन्त्यद्य कल्याणाय च मानद ।

[(l. 1) V1 सम्पुर॰ (for (अ)न्तःपुर॰). Ś1 D1.4.7 M नरेन्द्र, B1 स त्वरान्वितः; D1.3.4 M4 स पुनस्त्वरन्. —(l. 2) Ñ1 V1 D3 (अ)व्यबोधयत्; D1 व्यबोधयत्; D4 व्यबोधयत् (sic). M4 (अ)व्यबोधयत् (for व्यबोधयत्) —(l. 3) V1 महेन्द्र॰; M1 महेन्द्राणि (for महेन्द्राभि॰). D2 पुरोगाः (sic). Ñ2 D1.3 D4 विबुधोत्तम, D1 विबुधोपमा.—(l. 4) Ñ1 reads the prior half in marg. M4 शरीराय (for शिवाय). B1 बोधयन्त्य, B2 बोधयन्त्य, B3 मानव (sic) (for मानद).]

—After 17, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 T G M1.2 ins. :

279* सोमसूर्यौ च काकुत्स्थ शिववैश्रवणावपि ।
वरुणश्चाग्निरिन्द्रश्च विजयं प्रदिशन्तु ते ।

[See lines 56 and 57 of App. I (No. 10).—(l. 1) Ś1 D1.4 सोम सूर्यश्च (for वैश्रवणौ च). M1 वरुणा॰ (for शिव॰). Ś1 D4 शिवो वैश्रवणोऽपि च (for the post. half).—(l. 2) Ś1 D4–7 अग्निरिन्द्रः (for वरुण॰). T1 damaged from second श्च up to न्तु in 18^{c}. Dd1 प्रदेशन्तु (sic).]

—Dd1 Dm1 T3 cont. :

280* यथा साङ्गाश्च वेदा वै महात्मं बोधयन्ति ते ।
तथा त्वां वीर बोध्यामि उत्तिष्ठ पुरुषर्षभ ।

[(l. 2) T3 वीर (for वीर) and तूत्तिष्ठ (to avoid hiatus) (for उत्तिष्ठ).]

18 See lines 58 and 59 of App. I (No. 10).—^{cd}) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M2 नरशार्दूल; T3 राज° (for नृप°). Cv. नृपशार्दूल इति संपदपाठः । Ś1 D4–7 प्रतिबुध्यस्व नृपते सर्वकल्याणसिद्धये. —For 18, Ñ V1 B1–4 D1.3 M4 subst., while Ś1 D4.5.7 ins. after 282*, D6 ins. after 283* :

281* गता निशेयं कथिते सुदिनेन नृपसत्तम ।
प्रतिबुध्यस्व राजर्षे धर्मकृत्यानि कारय ।

[D6 reads l. 1 in marg.—(l. 1) Ś1 स्वल्पके (for सुदिनेन).—(l. 2) D6 राजेंद्र (for राजर्षे). Ś1 D1–7 राजकार्याणि, D1.3 राजकृत्यानि (for धर्मकृत्यानि).]

—After 18, Ś1 D4–7 ins. :

282* इन्द्रमस्तौ हि वेलायामभितुष्टाव मातलिः ।
सोऽजयद्दानवान्सर्वांस्तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
वेदाः सहाङ्गा सविद्या यथा कमलसंभवम् ।
ब्रह्माणं बोधयन्त्यद्य तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
आदित्यः सह चन्द्रेण यथा भूतधराभिमाम् । [5]
बोधयत्यद्य पृथिवीं तथा त्वां बोधयाम्यहम् ।
उत्तिष्ठ त्वं महाभाग कृतकौतुकमङ्गल ।
शोभमानो वपुषा मेरोरिव दिवाकर ।
इदं तिष्ठति सामन्तं सर्वं संबोधनाय ते ।
पौरजानपदश्रेणी नैगमश्चागतो जनः । [10]
सर्वे वसिष्ठो भगवान्ब्राह्मणैः सह तिष्ठति ।
[illegible]
यथा हानोता पशवो यथा सेनमनायकम् ।
एवं प्रजा भवन्त्येव भवति धर्मवर्जिता ।
चन्द्रहीना यथा रात्रिः [illegible] यथा । [15]
तथा भवति राष्ट्रं यत्र राजा न दृश्यते ।

[Cf. lines 48–55 and 60 f. of App. I (No. 10). —(l. 1) Ś1 [illegible]—(l. 2) D7 [illegible] —(l. 3) Ś1 वेदाः D4.7 [illegible] —(l. 4) D4 (before corr.) [illegible] (for तथा त्वां) —(l. 6) Ś1 [illegible] —(l. 7) D4 [illegible] —(l. 9) D4.5.7 [illegible] —(l. 11) Ś1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 14) Ś1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 16) D4.5.7 [illegible] (for यत्र).]

G 2 12 24
D 2 15 27
L 2 16 43

स राजवचनं श्रुत्वा शिरसा प्रतिपूज्य तम् ।
निर्जगाम नृपावासान्मन्यमानः प्रियं महत् ॥ २२
प्रपन्नो राजमार्गं च पताकाध्वजशोभितम् ।
स सूतस्तत्र शुश्राव रामाधिकरणाः कथाः ॥ २३

ततो ददर्श रुचिरं कैलाससदृशप्रभम् ।
रामवेश्म सुमन्त्रस्तु शक्रवेश्मसमप्रभम् ॥ २४
महाकपाटपिहितं वितर्दिशतशोभितम् ।
काञ्चनप्रतिमैकाग्रं मणिविद्रुमतोरणम् ॥ २५

[(l 1) Ñ2 B3 नैव (for नाव) —(l 2) Ñ2 B1 3 पुनरन्वगात्]

22 ^{a}) G1 damaged from जवचन —T1 damaged from प्रतिपूज्य in ^{b} up to 22^d. —For 22, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 subst

292* सुमन्त्रश्चाप्यवहृच्च श्रुत्वा समार्येस्य नृपस्य ह ।
निर्जगाम सुसम्भ्रान्तस्तस्माद्राजनिवेशनात् ।

[(l 1) D4 7 तु (for हह्) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 इति राज्ञो वचः श्रुत्वा सुमन्त्र (Ñ2 °न्त्र) स्त्वरितस्तथा (D2 3 स त्वरितः, M4 प्रहसन्निव) —(l 2) Ñ B1-3 D5 [अ]थ, V1 [अ]तु (for स) D1 दारात् (sic) (for राज)]

23 ^{a}) Dg1 Dm1 प्रसन्नो —After 23^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

293* हृष्ट प्रमुदित सूतो जगामाशु विलोकयन् ।

[G1 3 हृष्ट Dg1 प्रहृष्टमुदित]

—^{d}) T1 श्रुश्व (for शुश्राव) —For 23, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4-7 M4 subst

294* निःक्रम्य चैव त्वरितं राममानयितुं तदा ।
रथेन प्रवितायेन राममानयितुं गृहात् ।
जनौघं राजमार्गस्थं प्रतिव्यूहमुपागमम् ।
शृण्वन्वाचः कथयतो रामाभ्युदयसंयुताः ।

[(l 1) D1 (before corr) निःक्रम्य Ñ V1 B1-3 D1 2 सारथिो, M4 सारथिो (for त्वरि) —(l 2) Ñ V1 B3 त्व(V1 °रि)तश्च D4 7 गृहं (for गृहात्) Ñ V1 B1-3 D1 2 5 M4 ययौ राजगृहं प्रति(V1 पुन°) (for the post half) —(l 3) D7 राजमार्गस्थ (for °स्थ) Ñ V1 B2 3 D2 4 5 7 M4 प्रतिव्यूहन् Ñ1 V1 B1 3 उपागम, D4 7 उपागमत् (for °मम्) —(l 4) Ñ B1 D2 रामाभिषेक V1 B1 D1 2 4 7 रामाभिषेक (for °भ्युदय) Ñ V1 B1-3 D1 2 संश्रिताः (for °युताः)]

—Thereafter all cont

295* अथ रामो यं यदा यं पुरम् [illegible] ।
अहो महोत्सवोऽस्माकमद्यायं भविता पुरे ।
गद्गदोक्तं पौरजनं सर्वभूतहिते रतः ।
युवराजं करिष्यति रामो [illegible] ।
अहोऽस्माकं [illegible] । (5)
[illegible] ।
इति तत्र जनौघस्य श्रुत्वा [illegible] ।
ययौ सुमन्त्रस्तो राममानयितुं गृहात् ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 [illegible] (for the prior half) Ś1 मास्यन्ति, D1 2 4 5 M4 प्राप्स्यते (for लप्स्यते) Ś2 D1 2 नृप (D4 नृप, D8 राज) रामनाथ, D2 पुनराज्यया —(l 2) B2 अद्य तु, D1 अत्यर्थ, D2 यथार्थ, D4 7 अत्यर्थ (for अथाद्य) M4 (5)पाय-मस्माक (by transp.) D4 महान् (for पुरे) —M4 om lines 3 4 Ś1 D4 6 7 om l 3 and read l 5 after l 2 —(l 3) Ñ2 सर्वेषां D1 2 5 -मनोहरं (for -हिते रतः) Ñ2 repeats the post half of l 3 —(l 4) D2 3 युवराज (sic) Ś1 D4-7 [अ]चाद्य (for [अ]स्माकम्) Ś2 D1 2 4-7 अस्माकं (D1 3 अद्याद्य, D5 [illegible]) भविता पुरे (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 6 7 अद्याहो (by transp.), B2 अहो हि (for अहोऽथ) Ś1 V1 D4 6 7 सम (for स्मो) —(l 6) D1 पश्य (for राम) —(l 7) Ś1 D4-7 तस्य (for तत्र) M4 वच शृण्वन् (for श्रुत्वावाच) —(l 8) D2 गृहान्, D1 4 गृह (for गृहात्)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

296* अभिषेचनसंयुक्तं सर्वलोकस्य हृष्टवत् ।

[T1 damaged after सर्व up to रामवेश्म in 24^b. G3 damaged for लोकस्य T3 रुचिरो (for हृष्टवत्)]

24 T1 damaged up to रामवेश्म in 24^b (cf v.l 23) Ñ V1 B1 3 D2 3 M4 om 24 D6 reads 24 in marg —^{b}) D1 कैलास D4 T1 G M1-3 शिखराभं (for -सदृशप्रभम्) —T2 om 24^{cd} —^{c}) Ś1 D4-7 विविक्त (for रामवेश्म) —After 24 G1 reads l 1 of 300* repeating it in its proper place

25 D1 2 M4 om 25 G1 om (hapl ? Cf l 1 of 300*) 25^{ab} Ñ V1 B1-3 transp 25 and 26. —^{a}) Ś1 B1 D6 T G1 3 M1 2 C1 m.g. -कवाट ; C1 as in text (for -कपाट) B2 -[अ]पि]पिहितं D4 T1 G1 Cm.g. पिहितं T3 विततं C1 t as in text (for पिहितं) —^{b}) Ñ1 विविध्यात , Ñ2 वितर्दिभिः , V1 विविधिरिव , B1 चतुर्वितर (for वितर्दिशत) D1 दिव्यवेश्मसमप्रभम् —D1 om 25^{cd}. —^{c}) Dg1 काञ्चन V1 प्रतिमैकाग्रं V1 भूतिकाग्रः B1 प्रतिमैकाग्रः D5 °मौक्तिकाग्रं T2 °वेदाग्रं (for °मैकाग्रं) —^{d}) B1 2 मणिमु (for विद्रुम) —After 25, Ñ V1 B1-3 ins, while D1 2 M4 ins after 26

297* रत्नैश्च चित्रैश्च सुवर्णतोरणभूषितम् ।
[illegible] ।

[(l 1) B1 2 [illegible] —(l 2) [illegible] (for the prior half)]

शारदाभ्रघनप्रख्यं दीप्तं मेरुगुहोपमम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां सुमहद्भिरलंकृतम् ॥ २६

स वाजियुक्तेन रथेन सारथि-
र्नराकुलं राजकुलं विलोकयन् ।
ततः समासाद्य महाधनं मह-
त्प्रहृष्टरोमा स बभूव सारथिः ॥ २७

G 2 12 35
B 2 15 41
L 2 16 35

26 Ñ V1 B1 2 transp 25 and 26 D4 om 26^{ab} —^{a}) D7 (before corr शरदाभ्र) शारदभ्र —^{b}) Dg1 Dm1 D7 दीप (for दीप्त) Dt1 Dd1 Dm1 मेरुगुहासम, D5 °गृहोपम, D7 °समप्रभ Ś1 D6 दीप्तपावकसु(D6 °सु)प्रभ —For 26^{cd}, Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 subst

298* अथाससाद रामस्य स वेश्माभ्रचयोपमम् ।

[Ñ2 [अ]भ्रचयोपम, D2 [अ]त्र चयोपम]

—^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S(except M4)मणिभिर् (for दामभिर्) T1 damaged from र्वर up to रात्कीर्णं in l 1 of 300* Ś1 D4 6 7 T3 वरमाल्यै(T3 °ल्यै)श्च Ñ B1-3 D1 2 M4 प्र(B1 2 प्रा)ख्यै (B2 °ख्य) समलंकृत, V1 प्रख्यै समलंकृत (subm) —After 26, M2 ins

299* ततो ददर्श माल्यैश्च सुमहद्भिरलङ्कृताम् ।

—M2 cont Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins after 26

300* मुक्तामणिभिराकीर्णं चन्दनागरुधूपितम् ।
गन्धान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुरं शिखरं यथा ।
सारसैश्च मयूरैश्च विनदद्भिर्विराजितम् ।
सुकृतेहामृगाकीर्णंगु कीर्णं भक्तिभिस्तथा ।
मनश्चक्षुश्च भूतानामाददत्तिग्मतेजसा । [5]
चन्द्रभास्करसंकाशं कुबेरभवनोपमम् ।
महेन्द्रधामप्रतिमं नानापक्षिसमाकुलम् ।
मेरुशृङ्गसमं सूतो रामवेश्म ददर्श ह ।
उपस्थितैः समाकीर्णं जनैरञ्जलिकारिभिः ।
उपादाय समाक्रान्तैस्तदा जानपदैर्जनैः । [10]
रामाभिषेकसुमुखैरुन्मुखैः समलङ्कृतम् ।
महामेघसमप्रख्यमुदग्रं सुविराजितम् ।
नानारत्नसमाकीर्णं कुब्जकैरपि चावृतम् ।

[G2 reads l 1 after 24 repeating it here —(l 1) T1 damaged up to र्णं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [अ]ग(Dt1 °गु)रुधूपित Ś1 D4 7 जनैरञ्जलिसहितै (D4 7 °हतै) (for the post half) —(l 2) T2 गुडान् (for गन्धान्) Dd1 Dm1 विदधद् (for विसृजद्) Dm1 (before corr) T2 3 G1 3 M2 3 Cv r दा°रं T1 G2 दा(G2 द)र्दुर Cg t as above Ck दर्दुर (for दार्दुरं) Ś1 D4 7 यथा सत्पर्वत (D6 °त) (for the post half) —(l 3) G2 सारसैश्च Dd1 विन ह्रिर्, D7 (before corr) विनर्द्वहिर् (for विनदद्भिर्) —Ś1 D4 om l 4 —(l 4) Dg1 सुकृते Dg1 T3 G2 3 M2 3 Cr g सुकीर्णं, Dm1 T1 Cv m सुकीर्णं, T2 G1 M1 प्रकीर्णं, Ct as above (for कीर्णं) G2 M3 Cr भित्तिभिस्, M1 पङ्क्तिभिस्, Cv m g k t (for भक्तिभिस्) G2 तदा (for तथा) —(l 5) T1 damaged from नश्च up to कुबेर in l 6 D4 ममतुल्यं (sic) T3 मनश्चक्षु T3 प्रभूतानाम् (for च भूतानाम्) Dg1 आददत्, Ś1 D4 7 T3 आन्दानमिव श्रिया, M3 आददत्तिव तेजसा (for the post half) —(l 6) Ś1 D4-7 सदनोपम, M3 भवनोत्तम —(l 7) Ś1 D4 7 महेन्द्रसद्म —(l 8) Ś1 वेश्मोपम D4 7 गृहोपम (for शृङ्गसमं) G2 रामे (sic) Dm1 वेदन (sic) —Ś1 D4 6 7 om l 9-13 —(l 9) D5 अञ्जलिभिस्तथा —(l 10) D5 उपायनसमाकीर्णै (for the prior half) Dd1 Dm1 T2 G1 3 M1-3 तथा, D4 यथा (for तदा) T1 damaged from ता in तदा up to first स in l 12 —D5 om l 12-14 —(l 12) Dg1 महामेरु G2 महावेग (for महामेघ) M3 गिरिप्रख्यम Dm1 M3 उन्न्य (for उदग्र) Dg1 T G M1-3 सुविभूषितम् —(l 13) Dg1 T G1 2 M1-3 कुब्जैरावाकुल, G3 कुब्जवामनिकावृत (for the post half)]

27 Ś1 D4 6 7 om 27^{ab} —^{b}) Dg1 निराकुल, Dt1 समाकुल Dg1 D5 T G2 राजपथ, Cr k t as in text (for राजकुलं) Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1 2 M1-3 विराजय(G2 °त्)न् (for विलोकयन्) Ñ V1 B1 2 D1 2 M4 सदागत (Ñ1 B2 D2 °त) पौरजन प्र(Ñ1 °जनानि, B2 °जनम, D1 °जन स) हर्षयन् (B2 °ण) —After 27^{ab}, Ñ V1 B1-3 D1 2 ins

301* विवेश रामस्य गृहं महर्द्धिम-
न्महेन्द्रवेश्मप्रतिमं नृपाज्ञया ।

[(l 1) Ñ2 B3 समृद्धिमत्, B2 सदृद्धिमत् D1 तदर्द्धिना, D2 तदाऽऽक्रमत् —(l 2) B2 तदाज्ञया]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T G M1 3 ins

302* वहुधिना रामगृहाभिपातिना
पुरस्य सर्वस्य मनांसि हर्षयन् ।

[(l 1) Dt1 D5 राजगृह —(l 2) D5 परस्पर एव (for पुरस्य सर्वस्य) D2 (before corr) मनसि Dd1 रञ्जयन् T1 damaged from हर्षयन् up to रोमा स in 27^{d}]

—^{c}) Ñ V1 B1 2 D1 2 M4 स तत् (for ततः) Ñ V1 B1-3 D1 2 M4 महर्द्धिमत्तदा(V1 °था) (for महाधनं महत्) —^{d}) M3 स्वेता (for रोमा) Ñ V1 B1 2 D1 2 M4 जहर्ष सूतो गुरुदेशमिवीक्ष्य च(D1 om च, D2 स) —After 27 Ś1 Ñ V1 B1-3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 S ins

303* मृगैर्मयूरैश्च समाकुलोल्बणं
गृहं वराहस्य शचीपतेरिव ।
स तत्र कैलासनिभाः स्वलंकृताः
प्रविश्य कक्ष्यास्त्रिदशालयोपमाः ।

G 2 13 24
B 2 15 27
L 2 16 43

स राजवचनं श्रुत्वा शिरसा प्रतिपूज्य तम् ।
निर्जगाम नृपागारात्मन्यमानः प्रियं महत् ॥ २२
प्रपन्नो राजमार्गं च पताकाध्वजशोभितम् ।
स सूतस्तत्र शुश्राव रामाधिकरणाः कथाः ॥ २३

ततो ददर्श रुचिरं कैलाससदृशप्रभम् ।
रामवेश्म सुमन्त्रस्तु शक्रवेश्मसमप्रभम् ॥ २४
महाकपाटपिहितं वितर्दिशतशोभितम् ।
काञ्चनप्रतिमैकाग्रं मणिविद्रुमतोरणम् ॥ २५

[(l 1) Ñ2 D3 नैव (for गाव) —(l 2) Ñ2 B1 3 पुनरन्वगाद]

22 ^{a}) G2 damaged from जवचन —T1 damaged from प्रतिपूज्य in ^{b} up to 22^{d} —For 22, Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 6-7 M4 subst

292* सुमन्त्रस्तद्वच श्रुत्वा सभार्यस्य नृपस्य ह ।
निर्जगाम सुसंभ्रान्तस्तस्माद्राजनिवेशनात् ।

[(l 1) D4 7 तु (for तद्) Ñ V1 B1-3 D1 2 M3 इति राज्ञो वच श्रुत्वा सुमन्त्र (Ñ2 °न्त्र) स्त्वरितस्तदा (D3 3 स त्वरित, M3 प्रहसन्निव) —(l 2) Ñ B1-3 D3 [भ्र]म, V1 [ग]तु (for स) D1 दारत् (sic) (for राज)]

23 ^{a}) Dg1 Dm1 प्रसन्नो —After 23^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

293* हृष्ट प्रमुदित सूतो जगामाशु विलोकयन् ।

[G1 3 हृष्ट Dg1 संहृष्टमुदित]

—^{c}) T1 **व (for शुश्राव) —For 23 Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 6-7 M4 subst

294* निष्क्रम्य चैव त्वरित राममानयितु तदा ।
रथेन ध्वविताश्वेन राममानयितु गृहात् ।
जनौघे राजमार्गस्थे प्रतियूह्युपागतम् ।
शृण्वन्वाच कथयता रामाभ्युदयसयुता ।

[(l 1) D5 (before corr) निष्क्राम्य Ñ V1 B1-3 D1 2 त्वरितो, M4 चरितो (for त्वरित) —(l 2) Ñ V1 B2 जव (V1 °वि) ताश्वन D4 7 गृह (for गृहात्) Ñ V1 B1-3 D1 2 5 M4 ययौ रामगृह प्रति (V1 पुन) (for the post half) —(l 3) D7 राजमार्गस्थ (for °स्थे) Ñ V1 B2 3 D6 4 2 M4 प्रतिव्यूहन् Ñ1 V1 B1 2 उपागत, D4 7 उपागमत् (for °तम्) —(l 4) Ñ B3 D2 रामाभिस्तव, V1 B1 D2 3 5 रामाभिषेक (for °भ्युदय) Ñ V1 B1-3 D1 2 -सहिता (for -सयुता)]

—Thereafter all cont

295* अद्य रामो यौवराज्यं लप्स्यते विपुलाश्रया ।
अहो महोत्सवोऽस्माकमद्यायं भविता पुरे ।
मृदुर्दान्त पौरहित सर्वभूतहिते रत ।
युवराज्य विशाल्य कमथ रामो भविष्यति ।
अहोऽद्यानुगृहीता स्मो वयसत्पुत्रवत्सल । [5]
पालयिष्यति नो राम पिता पुत्रानिवौरसान् ।
इति तत्र जनौघस्य शृण्वन्वाच समन्तत ।
ययौ सुमन्त्रस्त्वरितो राममानयितु गृहात् ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 रामोऽद्य युवराजत्व (for the prior half) Ś1 प्राप्स्यति, D2 4 6 7 M4 प्राप्स्यते (for लप्स्यते) Ś1 D4 7 नृप (D4 भूप, D5 राज) शासनात्, D3 युवराजतया —(l 2) B2 अद्याहं, D1 अद्याय, D3 यथायं D4 7 अद्याय (for अद्याय) M4 [ऽ]वाय-मस्माक (by transp) D5 महान् (for पुरे) —M4 om lines 3 4 Ś1 D4 6 7 om l 3 and read l 5 after l 2 —(l 3) Ñ1 चरित D2 2 6 मनोहर (for हिते रत) Ñ2 repeats the post half of l 3 —(l 4) D1 2 युवराजा (sic) Ś1 D4-7 [अ]वाप्स्य (for [अ]स्माकम्) Ś1 D1 2 6 7 अस्माक (D1 2 अद्याय, D5 यद्याभो) भविता पुरे (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 6 7 अद्याहो (by transp) B2 अहो हि (for अहोऽद्य) Ś1 V1 D1 6 7 स्म (for स्मो) —(l 6) D4 राजा (for राम) —(l 7) Ś1 D4-7 तस्य (for तत्र) M4 वच शृण्वन् (for शृण्वन्वाच) —(l 8) D2 गृहान्, D4 7 गृह (for गृहात्)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

296* अभिषेचनसयुक्ता सर्वलोकस्य हृष्टवत् ।

[T1 damaged after सर्वे up to रामवेश्म in 24^{b}. G2 damaged for लोकस्य T2 सन्निधौ (for हृष्टवत्)]

24 T1 damaged up to रामवेश्म in 24^{b} (cf v.l 23) Ñ V1 B1 2 D1 2 M4 om 24 D5 reads 24 in marg —^{a}) D5 कैलाश D3 T2 G M1-3 शिखरप्रभ (for -सदृशप्रभम्) —T2 om 24^{cd} —^{d}) Ś1 D4-7 त्रिदिव (for शक्रवेश्म) —After 24 G1 reads l 1 of 300* repeating it in its proper place

25 D1 2 M4 om 25 G2 om (hapl ? Cf l 1 of 300*) 25^{ab} Ñ V1 B1-3 transp 25 and 26 —^{a}) Ś1 B3 D4 T G1 3 M1 3 Cr m g -कवाट, Ct as in text (for कपाट) B2 [अ]पिहितं, D4 T2 G1 Cm g त्रिहितं, T1 वितते, Cr 1 as in text (for पिहितं) —^{b}) Ñ1 वितर्दिगत, Ñ2 वितर्दिशत, V1 विविदिशित, D3 वर्णवीत (for वितर्दिशत) D4 दीप्तमेरुसमप्रभं —D4 om 25^{cd}. —^{c}) Dg1 काञ्चनै Ñ प्रतिमैकाग्र, V1 सुविर्णैकार्थ, D1 प्रतिमैकाग्र, D3 °मौकार्य. T3 °कैकाग्र (for °मैकाग्र) —^{d}) B2 2 प्रतिम (for विद्रुम) —After 25, Ñ V1 B1-3 ins, while D1 2 M4 ins after 26

297* रामोपवाह्य च यत्र सुमहारविभूषितम् ।
एकाक्ष्य चन्दनेन दर्शीराकोपमम् ।

[(l 1) B1 2 रामोत्तराद —(l 2) Ñ2 B2 3 M4 एकोत्तर, V1 प्रत्नानवरचनैक (for the prior half)]

शारदाभ्रघनप्रख्यं दीप्तं मेरुगुहोपमम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां सुमहद्भिरलंकृतम् ॥ २६

स वाजियुक्तेन रथेन सारथि-
र्नराकुलं राजकुलं विलोकयन् ।
ततः समासाद्य महाधनं मह-
त्प्रहृष्टरोमा स बभूव सारथिः ॥ २७

G 2 12 35
B 2 15 41
L 2 16 55

26 Ñ V1 B1.3 transp 25 and 26 D3 om 26^ab —^a) D7 (before corr शारदाभ्र) शरदभ्र —^b) Dg1 Dm1 D7 दीप (for दीप्त) Dt1 Dd1 Dm1 मेरुगुहासम, D5 °गृहोपम, D7 °समप्रभ Ś1 D6 दीप्तपावकस(D6 °सु)प्रभं —For 26^cd, Ñ V1 B1.3 D1.2 M4 subst

298* अथाससाद रामस्य स वेश्माभ्रचयोपमम् ।

[Ñ2 -[अ]भ्रचयोपम D2 [अ]भ्र चयोपम]

—^c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S(except M4)मणिभिर् (for दामभिर्) T1 damaged from र्व up to रासी in l 1 of 300* Ś1 D4.6.7 T3 वरमाल्यै(T3 °कै)श्च Ñ B1–3 D1.2 M4 प्र(B1.2 प्रा)लम्बै (B3 °ब) समलंकृत, V1 प्रलंबै समलत (sublm) —After 26 M3 ins

299* ततो ददर्श माल्यैश्च सुमहद्भिरलंकृतम् ।

—M3 cont Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 T G M1.2 ins after 26

300* मुक्तामणिभिराकीर्णं चन्दनागरुधूपितम् ।
गन्धान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुरं शिखरं यथा ।
सारसैश्च मयूरैश्च विनदद्भिर्विराजितम् ।
सुकृतेहामृगाकीर्णमुत्कीर्णं भक्तिभिस्तथा ।
मनश्चक्षुश्च भूतानामाददत्तिग्मतेजसा । [5]
चन्द्रभास्करसंकाशं कुबेरभवनोपमम् ।
महेन्द्रधामप्रतिमं नानापक्षिसमाकुलम् ।
मेरुशृङ्गसमं सूतो रामवेश्म ददर्श ह ।
उपस्थितैः समाकीर्णं जनैरञ्जलिकारिभिः ।
उपादाय समाक्रान्तैस्तथा जानपदैर्जनैः । [10]
रामाभिषेकसुमुखैरुन्मुखैः समलंकृतम् ।
महामेघसमप्रख्यमुदग्रं सुविराजितम् ।
नानारत्नसमाकीर्णं कुब्जकैरपि चावृतम् ।

[G3 reads l 1 after 24 repeating it here —(l 1) T1 damaged up to रासी Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [अ]स(Dt1 °गु)रुधूपित Ś1 D4.7 चन्दनागरुविभूषिते (D4.7 °हृते) (for the post half) —(l 2) T2 गुडान् (for गन्धान्) Dd1 Dm1 विदयद् (for विसृजद्) Dm1 (before corr) T2.3 G1.2 M2.3 Cv r दर्दर T1 G2 भा(G2 द)र्दर, Cg t as above Ck दर्दुर (for दार्दुर) Ś1 D4.7 यथा मलयपर्वत (D5 °त) (for the post half) —(l 3) G2 सारसैश्च Dd1 विन द्भिर्, D7 (before corr) विनदद्भिर् (for विनदद्भिर्) —Ś1 D5 om l 4 —(l 4) Dg1 सुकृतेह Dg1 T2 G1.2 M2.3 Cr g सुकीर्णं, Dm1 T1 Cv m सुकीर्णं, T3 G3 M1 समीर्णं, Ct as above (for सुकीर्णं) G2 M2 Cr भित्तिभिस्, M1 पक्षिभिस्, Cv m g k t (for भक्तिभिस्) G2 तदा (for तथा) —(l 5) T1 damaged from मश्च up to कुबेर in l 6 D6 गन्तकुश्च (sic) T3 मनश्चक्षु T2 प्रभूतानाम् (for च भूतानाम्) Dg1 आददन् Ś1 D4.7 T2 आददानमिव श्रिया, M2 आददन्निव तेजसा (for the post half) —(l 6) Ś1 D4.7 शाहनोपम, M3 गवनोपम —(l 7) Ś1 D6.7 मरुद्गणस —(l 8) Ś1 वेश्मनोत्तम, D4.7 शृङ्गोपम (for शृङ्गसम) G2 रामो (sic) Dm1 वेश्म (sic) —Ś1 D4.6.7 om l 9 13 —(l 9) D5 अञ्जलिभिस्तथा —(l 10) D5 उपस्थानसमाकीर्णं (for the prior half) Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1–3 तथा, D5 यथा (for तदा) T1 damaged from त in तदा up to first स in l 12 —D4 om l 12–14 —(l 12) Dg1 महामेरु, G2 महावेग (for महामेघ) M3 गिरिप्रख्यम् Dm1 M2 उदय (for उग्र) Dg1 T G M1–3 सुविभूषितम् —(l 13) Dg1 T G1.2 M1–3 कुब्जकैरावकाशिर, G3 कुब्जवामनिकावृत (for the post half)]

27 Ś1 D4.6.7 om 27^ab —^b) Dg1 निराकुल, Dt1 समाकुल Dg1 D5 T G3 राजपथ, Cr k t as in text (for राजकुल) Dt1 Dd1 Dm1 D5 G1.2 M1–3 विराजय(G2 °*)न् (for विलोकयन्) Ñ V1 B1.3 D1.2 M4 तदागत (Ñ2 B3 D2 °त) पौरजन श्च(Ñ1 °जनानि, B3 °जनश्च, D1 °जने स) हर्षयन् (D3 °न) —After 27^ab, Ñ V1 B1.3 D1.2 ins

301* विवेश रामस्य गृहं महर्द्धिम-
न्महेन्द्रवेश्मप्रतिमं नृपाज्ञया ।

[(l 1) Ñ2 B3 समृद्धिमन्, B1 महर्द्धिमत्, D1 महर्षिणा, D2 ... —(l 2) B2 तदाज्ञया]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1–3 ins

302* प्रहर्षिणा रामगृहाभिगामिना
पुरस्य सर्वस्य मनांसि हर्षयन् ।

[(l 1) Dt1 D5 रामगृह —(l 2) D6 परस्पर स्व (for पुरस्य सर्वस्य) D5 (before corr) मनसि Dd1 रञ्जयन् T1 damaged from हर्षयन up to रोमा स in 27^d]

—^c) Ñ V1 B1.3 D1.2 M4 स तत् (for ततः) Ñ V1 B1–3 D1.2 M4 महर्द्धिमच्चदा(V1 °था) (for महाधनं महत्) —^d) M3 चेता (for रोमा) Ñ V1 B1.3 D1.2 M4 जहर्ष सूतो मुमुदेऽभिवीक्ष्य च(D1 om च, D2 स) —After 27 Ś1 Ñ V1 B1–3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4.7 S ins

303* मृगैर्मयूरैश्च समाकुलोल्बणं
गृहं वराहस्य शचीपतेरिव ।
स तत्र कैलासनिभाः स्वलंकृताः
प्रविश्य कक्ष्यास्त्रिदशालयोपमाः ।

G. 2. 12. 38
B. 2. 15. 48
L. 2. 16. 59

तदद्रिकूटाचलमेघसंनिभं
महाविमानोत्तमवेश्मसंघवत् ।
अवार्यमाणः प्रविवेश सारथिः
प्रभूतरत्नं मकरो यथार्णवम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

[(l. 1) Ś1 D1.6.7 समावृत्य सुत, D6 °कुलाग्र, T3 G2.3 M3.5 °कुलोद्रा, Ñ V1 B1-3 D1.2 M4 अनेकरत्नाचित(V1 °चित, D1.2 M4 °कर)भूष(Ñ2 B1 °स)लक्षण. —(l. 2) Ś1 D5 च रामस्य, M4 महार्हस्य (for बराहस्य). Ñ V1 B1-3 D1.2 M4 om. lines 3-4 —(l. 3) D6.7 कैलाश-. —(l. 4) Dg1 प्रवीर्य (for प्रविश्य) Dg1 Dm1 D1.7 कक्षात् (for कक्ष्याम्). D5 त्रिदिवाभ्योपमा.]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4-7 M4 cont. :

304* उपस्थितैर्मागधसूतबन्दिभि-
स्तथैव वैतालिकसौख्यशायिकैः ।
अभिष्टुवद्भिर्गुणतो नृपात्मजं
समावृतं राजपथं ददर्श सः ।
स सप्तकक्ष्यं पुरवेश्मलंकृतं [5]
विनीतवेत्रैर्बहुभिः सुरक्षितम् ।
विवेश रामस्य महात्मनो गृहं
महीपतेर्लो नृपमन्त्रिसत्तमः ।

[(l. 1) D5 M4 उपस्थित. D2 मागधवन्दिभिस्तथ . —(l. 2) B1.2 वैतालिक. V2 D5.6 सौम्य(D5 °च्य, D6 °ख्य)शायिकैः, D2 सौख्यशायिकैः ; D2 स्तोकशायिकैः. —(l. 3) D4.5 अभिष्टुवद्भिर्. D4 गुणतो, D7 गणतो. —(l. 4) Ñ M4 समावृत , D2 समाश्रित (for समावृत). Ñ M4 द्वारपथ (for राजपथ). —(l. 5) Ś1 D6 M4 -कक्ष्य, B3 D1 -कक्ष्य D6 सप्तगृहस्य, D7 सप्तकक्ष्या. Ś1 B1 D1.2.4.6 M4 अलंकृत —(l. 6) Ś1 सुरक्षित —M4 om. lines 7-8. —(l. 7) Ñ1 D6 गृहं महात्मनो (by transp.). D1.2 गृहं महाद्युतिमान् —(l. 8) Ś1 D1.6.7 -सत्तमे.]

—After 303*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont. :

305* त्रियामशेषाममतो भिताञ्चह
न्यग्रोध शुद्धान्तमुपस्थितो रथी ।
स तत्र शुश्राव च हर्षयुक्ता
रामाभिषेकार्थकृतां जनानाम् ।
नरेन्द्रसूनोरभिमङ्गलार्थाः [5]
सर्वस्य लोकस्य गिरः महाशा ।
महेन्द्रसद्मप्रतिमं तु वेश्म
रामस्य रम्यं मृगपक्षिजुष्टम् ।
ददर्श मेरोरिव शृङ्गमुच्चं
विभ्राजमानं प्रभया सुमन्त्रः । [10]
उपस्थितैरञ्जलिकारिभिश्च
सोपायनैर्जानपदैर्जनैश्च ।
कोट्यापरार्धैश्च विमुक्तयानैः
समाकुलं द्वारपथं ददर्श ।
ततो महामेघमहीधराभं [15]
प्रभिन्नमत्यङ्कुशमप्रसह्यम् ।
रामोपवाह्यं रुचिरं ददर्श
शत्रुंजयं नागमुदग्रकायम् ।
स्वलंकृतान्साश्वरथान्सकुञ्जरा
नमात्यमुख्याञ्शतशश्च वल्लभान् । [20]
व्यपोह्य सूतः सहितान्समन्ततः
समृद्धमन्तःपुरमाविवेश ह ।

[(l. 1) Dt1 T1 वराह् (for नराह्). M3 -न्ते (for -न्ते), —(l. 2) Dg1 T3 G1.2 M3 Cg अरोध, T1.2 वरोध; M3 अरोध, Cm.t as above (for न्यग्रोध). T1 damaged from शुद्धान्त up to माभिषे in l. 4. T3 मिहाविस्. —(l. 3) Dd1 Dm1 हर्षयुक्ते. —(l. 4) Dg1 Dt1 Dm1 M1.2 Cr.m.g -कृता, G2 -कृतां, M1 -कृता, Ct. -कृता (for -कृतां) ॐ Ct. रामस्याभिषेकार्थमभिषेक प्रयोजनकं सर्वे कुर्वतां जनानां गिर. ... । ॐ —(l. 5) Dt1 अभि; G3 अभि, all Cs as above (for अभि.). —(l. 6) T1 G3 M1.3 Cv.m महत् —(l. 7) Dg1 Cg -वेश्म (for सद्म). Dm1 च (for तु). —(l. 8) Dg1 दम्यं (for रम्यं). —(l. 9) Dg1 M3 शरिणुं, Dd1 Dm1 G3 श्रेष्ठं (for उच्चं). —(l. 10) G3 विभ्राजमानं T1 damaged from न up to जानप in l. 12. —(l. 11) Dg1 T2.3 G M1-3 अञ्जलि-(G1 °ञ्ज, M3 °रि)भिश्च. Dg1 च ते. —(l. 12) T1.2 G3 M1 च पदैः, T3 पूर च, G1.2 M1 जनैः (for जनैश्च) —(l. 13) Dt1 द्वारपथ. Dg1 ददर्श ह. —(l. 15) Dg1 ततो, Cg as above (for ततो) —(l. 16) Dt1 Dm1 अप्रसह्य —(l. 17) T1 -[उ]र वाह्य (sic) —(l. 18) T1 damaged from मुदग्र up to मुख्याञ्श in l. 20. T1 नागमुदग्रकाय —(l. 19) M1 सु-कृतान्. Dm1 च कुञ्जरान्, G3 damaged for -कुञ्जरा —(l. 20) G1.2 M1 मुख्यान् (for -मुख्यान्) Dt1 Dd1 Dm1 च दर्शी (for शतशश्च). T3 दुर्भान् —(l. 21) Dg1 सहित, M3 सहिता (for सहितान्) —(l. 22) Dg1 Dt1 Dd1 T G1.2 M1 om G3 तत (for ह)]

28 D1.2 om. 28 —[a]) Dt1 तत्तो (for तत्) Ck.t.[h] तदेङ्गद्र. —[b]) Dt1 विमानोत्तम. Dm1 संघर्ष G1-संघाम (subm) (for संघवत्). —For 28[cd], Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4-7 M4 subst. :

१४

स तदन्तःपुरद्वारं समतीत्य जनाकुलम् ।
प्रविविक्तां ततः कक्ष्यामाससाद पुराणवित् ॥ १ ॥
प्रासकार्मुकबिभ्रद्भिर्युवभिर्मृष्टकुण्डलैः ।
अप्रमादिभिरेकाग्रैः स्वनुरक्तैरधिष्ठिताम् ॥ २

तत्र काषायिणो वृद्धान्वेत्रपाणीन्स्वलंकृतान् ।
ददर्श विष्ठितान्द्वारि स्त्र्यध्यक्षान्सुसमाहितान् ॥ ३
ते समीक्ष्य समायान्तं रामप्रियचिकीर्षवः ।
सहभार्याय रामाय क्षिप्रमेवाचचक्षिरे ॥ ४

G 2 13 4
B 2 16.6
L 2 17 4

306* सित च शैलोत्तमशृङ्गसनिभे
महाविमानप्रतिम जनौघवत् ।

[(l 1) D1 2 M4 सितोश्च Ñ V1 B1-3 D7 -चयेस (for -सनिभ) —(l 2) V1 महावितान M4 महौघवद्]

—c) Ś1 D5 स भोज्यमान, Dg1 प्रवर्त्यमाण, D2 आमार्थमाण, D7 सगाह्यमान (sic), M3 प्रवर्यमाण (for प्रवा°) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 6 7 M4 तद्गृह, D3 सद्गृह (for सारथि) —d) Ś1 D6 7 सपूज्यमानो नृपमन्त्रिसत्तमै, Ñ V1 B1 3 D1 2 M4 स राजपुत्रस्य वरद्गसारथि T1 damaged from धार्णवम् up to स तदन्त in 2 14 1a

Colophon missing in B4 D3 T1 damaged (cf v l 28) —*Sarga name* Ś1 सुमन्त्रप्रवेशन, Ñ V1 B1 2 D5 आ(Ñ1 अ)भिषेचनिकद्रव्योपक्षेप, B3 रामानयनोपक्रम, D1 1 द्रव्याभिक्षेपो, D4 सुमंत्रप्रेषणो, D6 उद्वेगे सुमन्त्रप्रेषण, D7 महर्षिसुमन्त्रप्रेषणो —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D4 om Ś1 16 Ñ2 B2 3 11 V1 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except T1 M4) 15 D1 63 D1 7 18 D5 21 M4 13 (as in text) —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T2 3 श्रीरामचन्द्राय नमः, G M3 श्रीरामाय नमः

14

☞ D3 missing for Sarga 14 (cf v l 2 12 12) Dm1 begins with ॐ

1 B4 missing 1-2b (cf v l 2 13 14) —a) T1 damaged for स तदन्त (cf v l 2 13 28) —c) Dg1 प्रविभक्तां सत कक्ष्याम् —For 1 Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 2 4 7 M4 subst

307* जनौघवत्य सोऽनीक्ष्य पद्भ्याम्लक्ष्य येनमन ।
प्रविभक्तां तत कक्ष्या राहमीमाससाद स ।

[(l 1) Ñ1 B1-3 जनौघ(B1 °क [sic])तीत (Ñ1 °त) V1 °पूर्णा (for जनौघवत्य) V1 सु (for पद्) Ñ1 V1 B1-3 D1 4 पदाद् —(l 2) Ñ1 B3 अविभक्तां, B1 प्रव्याक्तां D1 M4 प्रविविक्तां, D5 प्रविवेश (for प्रविभक्तां) D4 प्रविभक्ताता Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4 कक्ष्यां Ś1 D2 4-7 ह, M4 (before corr) च (for स).]

2 D1 missing 2ab (cf v l 1) —d) Dg1 स्वनुरक्तैर्, Dt1 Dd1 स्वानुरक्तैर् Dd1 Dm1 T3 M4 अधिष्ठित (for अधिष्ठिताम्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 4 7 M4 subst while B4 subst 1 2 for 2cd

308* युवभि पुरुषैर्गुप्ता प्रासकार्मुकधारिभि ।
अप्रमादिभिरेकाग्रैर्भक्तिमद्भिरलङ्कृतै ।

[(l 1) D5 युक्ता (for गुप्ता) V1 बाण (for प्रास) Ñ1 V1 B1-3 D1 2 M4 पाणिभि (for धारिभि) —(l 2) M4 सत्कृत (for °कृतै)]

3 a) T3 damaged from णो वृद्धान् up to स्त्र्यध्यक्षा न्सु in d Dd1 अत्र (for तत्र) —c) Dm1 विष्ठितद् (sic) G1 2 M1 निष्ठितान्, M3 [अ]वस्थितान् Dg1 द्वारे —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

309* तथा कञ्चुकिभिर्वृद्धै काषायाम्बरधारिभि ।
रक्षितामन्तरकार्यै स्त्र्यध्यक्षैर्वेत्रपाणिभि ।

[(l 1) M4 अथ (for तथा) Ś1 D6 युद्धै, V1 वृद्धैश्च (hypm) M4 गुप्ता (for वृद्धै) Ś1 Ñ1 V1 D2 4 6 कषायाम्बर, D1 दायाम्बर (for काषायाम्बर) Ñ V1 B2 (B2 3 marg also as above), M4 -शालिभि (for धारिभि) —(l 2) V1 रक्षित सम° (sic) D1 2 रक्षितामन्तद्वारि (for the prior half) D1 कीर्तिर् M4 अध्यक्षैर् (for स्त्र्यध्यक्षैर्)]

4 a) D5 त T3 समीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 ते दृष्ट्वा(D6 7 °ष्ट्वा च)गत सूत(Ñ1 V1 B2 D1 4 5 1 दूत) D5 ते दृष्ट्वा ह्यागत दूर (sic) —After 4cd, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

310* सहभार्योपविष्टा सर्वे ह्यासनेभ्य समुत्थिता ।
तानुवाच विनीतात्मा सूतपुत्र प्रदक्षिण ।
क्षिप्रमाख्यात रामाय सुमन्त्रो द्वारि तिष्ठति ।
ते राममुपसंगम्य भर्तुं प्रियचिकीर्षव ।

[(l 1) T3 lacuna up to °ताः G1 महमारपष्टिता T3 ह्यासनेभ्य, M3 [अ]भ्यासनेभ्य Dt1 समुत्थिता T3 च सम्भ्रमा, G1 2 M3 सम्भ्रमा —(l 2) T1 damaged for °तिना —(l 3) G2 आरयाय G1 सद यो (for रामाय) —T1 damaged from रामा up to ष्ट in l 4 G2 सुतत्रो, M3 सुन्त्रो (for सुमन्त्रो) —(l 4) T3 G1 M3 न्यागम्य]

—c) Ś1 Dd1 Dm1 D6 T3 समायान्तं च, D2 भार्यया सह (for सहभार्याय) —d) Ś1 D2 3 6 7 M4 समुपेत्य (for क्षिप्रमेव) Ñ V1 B प्रविश्य न्यवेदयन्.

G 2 13 5
B 2 16 7
L 2 17 5

प्रतिवेदितमाज्ञाय सूतमभ्यन्तरं पितुः ।
तत्रैवानाययामास राघवः प्रियकाम्यया ॥ ५
तं वैश्रवणसंकाशमुपविष्टं स्वलंकृतम् ।
ददर्श सूतः पर्यङ्के सौवर्णे सोत्तरच्छदे ॥ ६
वराहरुधिराभेण शुचिना च सुगन्धिना ।
अनुलिप्तं परार्ध्येन चन्दनेन परंतपम् ॥ ७
स्थितया पार्श्वतश्चापि वालव्यजनहस्तया ।
उपेतं सीतया भूयश्चित्रया शशिनं यथा ॥ ८
तं तपन्तमिवादित्यमुपपन्नं स्वतेजसा ।
ववन्दे वरदं वन्दी विनयज्ञो विनीतवत् ॥ ९
प्राञ्जलिस्तु सुखं पृष्ट्वा विहारशयनासने ।
राजपुत्रमुवाचेदं सुमन्त्रो राजसत्कृतः ॥ १०
कौसल्यासुप्रजा देव पिता त्वां द्रष्टुमिच्छति ।
महिष्या सह कैकेय्या गम्यतां तत्र माचिरम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु संहृष्टो नरसिंहो महाद्युतिः ।
ततः संमानयामास सीतामिदमुवाच ह ॥ १२

5 ᵃ) G2 M1 प्रतिचोदितम्, Cm g k t प्रतिवेदित (as in text) —ᵇ) T1 3 अभ्यागत, Cm g k t as in text (for अभ्यन्तर) —ᶜ) T1 damaged for नाय Dg1 [आ]नानयामास (sic) —ᵈ) Dt1 M3 Cg राघवप्रिय° ✻ Ct प्रियकाम्यया पितुरिति शेष । ✻ —For 5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 subst

311* श्रुत्वैवाभ्यागतं तं च सूतमभ्यर्हितं पितुः ।
राम प्रवेशयामास सत्कृत्याभ्यागमासन ।

[(l 1) Ñ2 श्रुत्वैवाभ्यागत (sic) D3 श्रुत्वा चाभ्यागत Ś1 V1 D4 7 M1 तं तु B3 तत्र (for तं च) Ś1 Ñ1 D1 2 6–7 धूतम् D2 अभ्यागत, D5 M1 अभ्यर्चित (for अभ्यर्हितं) —(l 2) Ñ1 सत्कार (sic) D3 सत्कृत्वा (for सत्कृत्य) Ś1 D4–7 गृहम्, V1 स्वयम् (for [आ]त्यम्)]

6 T1 lacuna for 6ᵃᵇᶜ —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M1 स तं धन(Ñ2 B3 जल)द° D5 स तु तं धर्म° —T1 damaged from संकाश up to वर्णे सो in ᵈ —ᶜᵈ) Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M1 transp पर्यङ्के and सौवर्णे Ś1 Ñ2 B D1 2 4 6 7 M1 रांकवास्तृते(Ś1 D1 6 °श्रिते B4 °चितेः D2 °सिते) Ñ2 राङ्कवाचित (sic) V1 om D5 (before corr शंकवास्तृते) सु° (for सोत्तरच्छदे) T3 सुवर्णोत्तरच्छदे

7 ᵃ) D1 3 वराहं (for वराह) Ś1 V1 D1 2 4 Dg1 T2 रुधिरातेन, D2 M2 रुधिराभेण(D1 °न) Cg as in text (for °भेण) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 सु(D1 स्व)ष्ठ (D2 °ष्ठि [sic])स्थेन(Ś1 D5 सुस्थेन, V1 om B4 सुएकसेन) महाद्यु° —ᶜᵈ) Dg1 Dd1 G2 परार्ध्येन, Cr m g t °र्ध्येन (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 महा(D1 2 4 परा)र्हेण and सुगन्धिना (for परार्ध्येन and परंतपम् resp)

8 T1 damaged for ति पा in 8ᵃᵇ —ᵇ) Dm1 बाल —ᵈ) T1 damaged from शशिनं up to 9ᵇ —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 subst

312* व्यजनधारिण्या सीतया पार्श्वसंस्थया ।
सपद्मया शैलवनं श्रियेव मधुसूदनम् ।

[(l 1) Ñ D1 4–7 व्य(D1 [before corr] धा)ल° M1 वाल (for व्यज-) D1 6 धारिण्या, D1 4 7 धारिण्या (sic) (for धारिण्या) D6 (before corr) सीताया B1 पार्श्वे, B4 (marg also as above) पार्श्व (sic) —(l 2) M1 सपद्मया V1 व्यस्मानं D2 सैवमास (for सैन्यमान) D1 सुश्रिया सैन्यमानं स (for the prior half) D6 मधुसूदन]

9 T1 damaged for 9ᵃᵇ (cf v l 8) —ᵇ) M3 उपविष्ट (for °पन्न) Dg1 सुतेजसा —ᶜ) T1 विनुतज्ञो (for विनयज्ञो) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D4–7 M1 subst while D1 2 subst l 2 for 9ᶜᵈ

313* तरुणादित्यसदृश प्रज्वलन्तमिव श्रिया ।
ववन्दे राममभ्येत्य सुमन्त्रो विनयान्वित ।

[(l 1) V1 B4 M1 संकाशं (for -दृशं) Ś1 D4 7 M1 उज्ज्वलन्तम् D4 अपिश्रिया —(l 2) D1 3 M1 विनयानत, D7 विस्मयान्वित]

10 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सुमुखं दृष्ट्वा T1 M1 तु सुख स्पृष्ट्वा, T1 °दृष्ट्वा (for तु सुखं पृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 B1–4 D1 2 4 6 7 पृष्ट्वा(Ś1 B3 D1 6 7 दृष्ट्वा) चैनं(D1 °वं) सुखं(D4 °खे) महात्मन(B3 महाते [sic]) Ñ1 दृष्ट्वा चैनं सुखं दृष्ट्वा V1 दृष्ट्वा चैन सुखं सर्वं D1 M1 पृ(B4 दृ)ष्ट्वा चैनं सुखं मासेः D3 दृष्ट्वा चैनं सुखासीनं —ᵈ) Ñ B1 2 4 Dd1 Dm1 D1 6 7 °नासने Cm °नासने (as in text) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 ययाचानंतरमिदं सुमंत्रो रामनन्दनम् (Ñ V1 D °नं)

11 ᵃ) ✻ Cm कौसल्या सुप्रजा सुपुत्रेण त्वया ✻ Cg k t explain similarly Cg also पठन्ति कौसल्यया सुप्रजाः सुपुत्रा अनेन प्रशस्यता ✻ Ś1 Ñ B D1 2 4 7 G1 देवी(G1 °वि [sic]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M1 राम Ck as in text (for देव) V1 कौसल्यासुत वादिति —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 देवस(Ś1 D1 °स) (for पिता) T1 damaged from मिच्छति up to त in 12ᵃ —ᶜ) D3 [स]हि हि (for सह) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 कैकेयी (M1 °यि)सहितो राजा(Ñ B D1 राजा M1 तत्र) त्वयतां वरि तोषते

12 T1 damaged up to त in ᵃ (cf v l 11) —ᶜ) Dg1 स मानयामास —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M1 subst

देवि देवश्च देवी च समागम्य मदन्तरे ।
मन्त्रयेते ध्रुवं किंचिदभिषेचनसंहितम् ॥ १३
लक्षयित्वा ह्यभिप्रायं प्रियकामा सुदक्षिणा ।
संचोदयति राजानं मदर्थं मदिरेक्षणा ॥ १४
यादृशी परिषत्तत्र तादृशो दूत आगतः ।
ध्रुवमद्यैव मां राजा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १५
हन्त शीघ्रमितो गत्वा द्रक्ष्यामि च महीपतिम् ।
सह त्वं परिवारेण सुखमास्स्व रमस्व च ॥ १६
पतिसंमानिता सीता भर्तारमसितेक्षणा ।
आद्वारमनुवव्राज मङ्गलान्यभिदध्युषी ॥ १७

G 2 13 19
B 2 16 21
L 2 17 19

314* एवमुक्त सुमन्त्रेण रामो राजीवलोचन ।
शिरसा प्रतिगृह्याज्ञा पितु सीतामथाब्रवीत् ।

[(l 1) D6 राजविलोचन (for राजीव°) —(l 2) M4 राज्ञ (for पितु) D4 यथा (for अथ)]

13 ^ab) Ś1 reads थ in marg D3 om second च (subm) Dg1 सहैवरे Cg मद्वरे (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 सीते and परस्पर (for देवि and मदन्तरे respy) —^c) Dg1 मन्त्रयेत Dm1 मन्त्रयेथि (both s c) (for °येते) —^d) T1 2 G1 Ch -संयुत Cr g t -सहित Cm as in text (for -संहितम्) —For 13^cd Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 subst

315* मम मन्त्रयतो नूनं यौवराज्याभिषेचनम् ।

[Ś1 D2 (after corr sec m) 7 मिनयतो M1 [आ] मंत्रयतो D1 नित्य (for नूनं) D1 यौवराज (for यौवराज्य)]

14 ^a) T1 damaged from त्वा ह्य up to first म in ^d Dm1 G1 M1 3 हु (for हि) —^b) G2 सुदारुणा —^d) Dg1 T G1 2 M2 3 Cg मादिरेक्षणा Dt1 Dd1 Dm1 असितेक्षणा (for मदिरे°) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 subst

316* ध्रुवं मे यतते माता कैकयी मत्प्रियेप्सया ।
अद्यैव मां यौवराज्य प्रतिपादयितु स्वयम् ।
नूनं रहसि राजानं मत्कृते त्वरयत्यसौ ।
अथवा सहिता राज्ञा मा प्रियं वक्तुमिच्छति ।

[(l 1) D1 मेतनरे (s c) (for मे यतते) D1 सीता (sic) (for माता) D 3 4 6 7 M4 सा यतति (D तयति [meta thesis] M4 यातति) माता (D4 दत्तौ [sic] मे (for the prior half) V1 कैकेयी B4 (l eg for प्रियेप्सया) D1 3 4 6 7 °प्रियेप्सया —(l 2) V1 2 B1 3 M4 मे (for मां) Ś1 D1 4 7 यौवराज्ये D3 प्रतिपादयितु M4 पुर (for स्वयम्) —(l 3) M1 B3 (also as above) मत्कृते (for मत्कृते) Ś1 D1 4 7 °रयत्येव (D1 ईरयत्यसौ [s c] D3 स्वरयत्येव D4 स्वरयत्यपि) M4 स मां स्मारयति मत्कृते (for the post half) —(l 4) D1 3 4 प्रियं मां (by transp) D4 7 प्रियं मे M4 प्रिय मा (for मां प्रियं) B3 (also as above) वक्तुम् (for वक्तुम्) M4 D1 7 मति]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

317* सा ससहृष्टा महाराजे हितकामानुवर्तिनी ।
जननी च भकामा मे मत्कृते चिन्तयति सुता ।
दिष्ट्या खलु महाराजो महिष्या प्रियया सह ।
सुमन्त्र प्राहिणोद्दूतमर्थकामकरं मम ।

[(l 4) Dg1 सुमत (for °मन्त्र) T1 damaged from प्राहिणो up to दू in 15^b Dg1 -कामर (for कामकर)]

15 T1 damaged up to दू in 15^b (cf v l 14) —^a) N1 यदृशम् (for परिषत्) M4 यादृश यदृसे Ś1 V1 B D1 3 4 7 M4 सीते (for तत्र) —^b) Ś1 N V1 B D1 2 4 (after corr sec m) 7 M4 दूत (M4 सूत)श्चाय (V1 D3 °पि) यथा(N2 B3 4 D 4 7 तथा)गिर (B1 °गत) —^c) Ś1 D1 7 M4 सप्रति (for मद्यैव) N V1 B D1 3 राजा मां (by transp) —^d) B1 [ऽ]भिषिक्ष्यति (sic) B3 [ऽ]भिषेक्ष्यत

16 ^a) G1 अद्य T2 शीघ्रगतो (s c) (for °मितो) —For 16^ab Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

318* तस्माच्छीघ्रमहं गत्वा पश्यामि जगतीपतिम् ।
एकं रहसि कैकेय्या सहासीनं गतज्वरम् ।

[(l 2) Ñ1 D3 एव रहसि V3 एकासनगतं D6 एक रहसे V1 कैकेय्या Ś1 D6 सहासीन B3 reads सहासीन in marg]

—V1 B D1 3 M4 om 16^cd —^c) Ś1 D6 इह D4 3 यथा (for सह) D3 (after corr sec m) 5 परिचारेण T3 परिवारैः

17 ^a) Ś1 D6 7 इति सत्कृता —^b) T1 damaged from सि in 17^b up to राजा in l 2 of 321* Ś1 D1-7 भया न(D3 स्व)सितलोचना —^c) Ś1 D1-7 द्वारान्तम् , G1 आसानम् (for आद्वारम्) D6 अनुप्रयात (s c) —^d) Dm1 मङ्गलाद् D4 3 मङ्गलानि (for मङ्गलानि) Ś1 (in marg also as in Dn1) D6 [अ] भि दध्युषी D6 दधुषी (both sic) Dd1 Dm1 °मपी D3 वादिनी T3 दध्युषे (sic) G1 [अ]भि° (for [अ भिदध्युषी) —For 17 Ñ V1 B D1 2 M4 subst

319* इति भर्तृवच श्रुत्वा सीता वचनमब्रवीत् ।
गच्छायुष्मन् शिवं तेऽस्तु मातरं मम च ।
इत्युक्त्वा सा ततो सीता रामस्यार्थयत तदा ।
आद्वारमनुयाता सीता भर्तृमार्गानुगा ।

(l 1) M4 एवं (for भर्तृ) —(l 2) D1 [आ]युष्मन् (s c) D1 आर्यपुत्र) (for [आ]युष्मन्) B1 शिवम् (for मातरं) —(l 3) D1 3 M4 राम° D3 च (for तः) —(l 4) N1 V1 B1 (B3 also as above) D1 3 आद्वारम् B3 अभ्यगात् (s c) M4 मद्वारम् (for आद्वारम्) D3 अनुयाता]

—Then all cont

G 2 13 22
B 2 16 27
L 2 17 24

स सर्वानर्थिनो दृष्ट्वा समेत्य प्रतिनन्द्य च ।
ततः पावकसंकाशमारुरोह रथोत्तमम् ॥ १८

मुष्णन्तमिव चक्षूंषि प्रभया हेमवर्चसम् ।
करेणुशिशुकल्पैश्च युक्तं परमवाजिभिः ॥ १९

हरियुक्तं सहस्राक्षो रथमिन्द्र इवाशुगम् ।
प्रययौ तूर्णमास्थाय राघवो ज्वलितः श्रिया ॥ २०

स पर्जन्य इवाकाशे स्वनवानभिनादयन् ।
निकेतान्निर्ययौ श्रीमान्महाभ्रादिव चन्द्रमाः ॥ २१

320* सा विज्ञाय ततो रामो निवास स्वरान्वित ।
पितरं द्रष्टुमाहूत कैकेय्या सहितं रहः ।
विनिर्गत्य च तस्मात्स गृहादनुपमद्युतिः ।
ददर्शार्थिजनं द्वारि स्थितं दर्शनलालसम् ।

[(l 1) D1 2 तत (for ततो) M4 दृष्टित —Ś1 om l 3 —(l 3) B1 4 विनिर्गत्य D2 2 विनिगम्य Ś2 reads in marg B4 om (subm) (for स) —(l 4) B2 [अ]र्थिजनान् D2 [अ]थ जन D1 स्थितान्दर्शनलालसान् (for the post half)]

—After 17 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 2 T G M1–3 ins

321* राज्ञ द्विजातिभिर्जुष्टं राजसूयाभिषेचनम् ।
क्रतुमर्हति ते राजा वासवस्येव लोककृत् ।
दीक्षितं व्रतसंपन्नं वराजिनधरं शुचिम् ।
कुरङ्गशृङ्गपाणिं च पश्यन्ती त्वां भजाम्यहम् ।
पूर्वां दिशं वज्रधरो दक्षिणां पातु ते यमः । [5]
वरुणः पश्चिमामाशां धनेशस्तूत्तरां दिशम् ।
अथ सीतामनुज्ञाप्य कृतकौतुकमङ्गलः ।
निश्चक्राम सुमन्त्रेण सह रामो निवेशनात् ।
पर्वतादिव निष्क्रम्य सिंहो गिरिगुहाशयः ।
लक्ष्मणं द्वारि सोऽपश्यत्प्रह्वाञ्जलिपुटं स्थितम् । [10]
अथ मध्यमकक्ष्यायां समागच्छत्सुहृज्जनैः ।

[T1 damaged up to राजा in l 2 —(l 1) D7 मन्य (sic) (for राज्य) Ś1 D1 4 [अ]भिषेचनम्, D7 (after corr sec m) °षेचन (for [अ]भिषेचनम्) —(l 2) G1 अर्हति —(l 3) T2 M2 वृत Cg as above (for व्रत) Ś1 M3 शुभ T2 (before corr) शुभ G1 शुची (sic) (for शुचिम्) —(l 4) D3 पश्यती (sic) G1 त्वा (for त्वां) Ś1 D4 7 भजामि (for भजाम्य°) —(l 5) Dt1 °णी D4 °णी (both sic) (for °णां) T1 damaged from वज्र in l 5 up to first म in l 7 —(l 6) G1 [उ]त्तरं (sic) (for [उ]त्तरां) D4 (marg sec m) तथा (for दिशम्) —(l 8) Ś1 सवक्त्र —(l 9) D4 निर्गत्य (for °क्रम्य) D4 °गुहाश्रय —Ś1 D4 7 om l 10 —(l 10) G1 कृताञ्ज M3 पुट (for पुटं) T1 damaged from स्थितम् up to 18a
—After l 10 Dm1 ins राम —(l 11) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मध्यमां Dm1 समागच्छत् (sic) (for °च्छत्) Ś1 D1 7 मध्यमायां सम्(D4 [after corr]°च्छ)त्य सह (D1 4 1 [after corr] °हृ)ज्जनैः(D4 °नैः [sic])मित्रैः(Ś1 D4 °त्रैः)]

18 T1 damaged for 18ab (cf v l l 10 of 321*) —a) M2 सर्वांस्ते (for °र्वा) M4 स तु सर्वार्थिनो Ś1 reads दृष्ट्वा in marg —b) G2 M3 च संवंद (for प्रतिनन्द्य) —After 18ab Ś1 D4 7 read l 2 of 372* —c) Ś1 D4 8 7 तथा, D5 तदा G1 स तु (for ततः) G1 M1 पर्वत (for पावक) Ñ V1 B D1 3 M4 युक्तमेव रथं रौप्यम् (V1 यौप्यम्, D1 7 रौक्मम्) —d) Ñ V1 B2–4 रत्नाचित, B1 रत्नाचि च (sic) (for रथोत्तमम्) —After 18 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 T G M1–3 ins

322* वैयाघ्र पुरुषव्याघ्रो राजत राजनन्दन ।
मेघनादमसंबाधं मणिहेमविभूषितम् ।

[(l 1) Dd1 पुरष (sic) (for पुरुष) Ś1 Dt1 D4 7 Ct राजित, Dd1 Dm1 D5 Cg राजत Ct gp as above (for राजत) ©Ct राजन राजनन्दन इति पाठ ।©—Ś1 D4 7 read l 2 after 18ab —(l 2) Ś1 D4 7 नगाद, G1 सम बाध (for असंबाध) M3 मेघनादसमं बधं (sic) [for the prior half] Dg1 मणिलोम (for °हेम)]

19 D2 om from 19 up to l 1 of 323* —a) B1 मुष्टतम् (sic) (for मुष्णन्तम्) —T1 damaged from 19b up to रथ in 20b —b) Ś1 Dd1 Dm1 D4–7 T1 सूर्यवर्चसं Ñ V1 B M1 before corr as in D1) मेघनादिनं(B4 °नं) Dt1 Ct सेन°, D1 (अ)र्कसिरावरे (for हेमवर्चसम्) —c) V1 B4 करेणुशिर, M1 °वर (for °शिशु)

20 T1 damaged up to रथ in 20b (cf v l 19) —a) Ś1 D4 सहस्रहयसंयुक्त —b) M2 [अ]पर (for [आ]शुगम्) D4 2 रथं च मघवानिव —c) M3 moth eaten for यौ तू D5 पुण्यम् T2 त्वरम् (for तूर्णम्) Dd1 M2 (before corr) उत्पाय (for मास्थाय) —d) Ś1 D4–7 ज्वलितो Dg1 Dd1 T2 3 G2 M2 3 ज्वलितः Dt1 ज्वलिते (sic) (for ज्वलित) ©Ct श्रज्वलित इति पाठे तदा सवितेव ।© G1 राघवो हि श्रिया सह —For 20 Ñ V1 B D1 2 M1 subst

323* हर्षयन्नागरजनं मघवानिव ।
समारुह्य ययौ राम श्रिया परमया ज्वलन् ।

[D2 om l 1 (cf v l 19) —(l 1) Ś1 हर्षयन्पुरं सत्या (for the prior half) V1 सर V1 स (for स) V1 जनं B1 तस्मात् D1 2 रत्नं (for नागर) —(l 2) V1 ययौ (l 2 °)]

21 a) Dt1 पर्जन्यवत्, Ct as in text —b) Ś1 D4 वि नि(Ś1 D4 नि)नादयन् (2 अभिनिनादयन् —c) Ś1 D4 8 1 चक्राम (for निकेतान्) D5 प्राप्त (for नीययौ) —d) Dg1 महाभ्रात् (for महाभ्रादिव) © Ct महाभ्र दत् तदभ्रादिव ।© —For 21, Ñ V1 B D1 2 M1 subst :

छत्रचामरपाणिस्तु लक्ष्मणो राघवानुजः ।
जुगोप भ्रातरं भ्राता रथमास्थाय पृष्ठतः ॥ २२

ततो हलहलाशब्दस्तुमुलः समजायत ।
तस्य निष्क्रममाणस्य जनौघस्य समन्ततः ॥ २३

G 2 13 27
D 2 16, 31
L 2 17 31

324* स तेन रथमुख्येन पर्जन्यसमनादिना ।
विनिर्ययौ स्वभवनान्निशाभ्रादिव चन्द्रमा ।

[(l 1) D2 स्तु (for स) B1 (m gloss) पर्जन्यस्य इति अ थ अश्यप (sic) (for पर्जन्य) Ñ1 [अ]ममनादिना, B4 -स्वनेन च (sic) (for -समनादिना) B1 पर्जे थ समुपत (for the post half) —B1 om (hapl ?) from l 2 up to 23ab —(l 2) D1 स्वभुवनाद्]

22 B1 om 22 (cf v l 21) V1 om 22ab. —a) Ñ1 Dd1 Dm1 G1 M1 Ctp (first) चित्र, Dt1 Ctp (second) चड्, Cg as in text (for छत्र) Ñ2 V1 B2-3 D2 M4 पाणिस्से, B4 D1 पाणिस्य T1 damaged from र in 22a up to ततो in 23a —b) Ś1 D5 राघवो लक्ष्मणेपुर, Ñ V1 B2-4 D1-3 M1 प्रयाते लक्ष्मणस्तदा —cd) M1 moth eaten for गोप भ्रा Dm1 reads भ्रातर in marg Dm1 पृष्ठत (sic) (for पृष्ठत) Ñ V1 B2-4 D1-3 M1 अन्वारुरोह देवेन्द्रं दुपेंद्र (Ñ1 repeats सुपेंद्र) इव दर्पवान्

23 B1 om 23ab (cf v l 21) T1 damaged for ततो (cf v l 22) Ś1 D5-7 repeat 23ab (= var) after l 16 of 327* —a) Dg1 reads हल in marg D2 कोलाहल, D6 (second time) हलाहल। D7 (second time) हलहल। (for हलहल) —b) G3 तुमुल (for तुमुल) Ś N B2-4 D4-6 M1 (Ś1 D5 first time D4 second time) समपतत्, D6 (second time) समज़ा** —After the repetition of 23ab Ś1 D5-7 ins

325* उपस्थाने नरेन्द्रस्य विसर्जेश महापथि ।
(Ś1 D5 विम° भुवतात्)

—c) Ś1 D5-7 निष्क्रामकस्य, Dg1 (before corr) Dd1 निष्काम°, Cg as in text (for निष्क्रममाणस्य) —For 23cd, N V1 B D1-3 M1 subst

326* रथेन राममायान्त रथस्य रथिना वरम् ।
दृष्ट्वा तत्र जनौघेन सहसा समुदीरित ।
स शब्दः परमासाद्य दिशोऽष्टौ निरिसमिधा ।

[(l 1) Ñ रथेन B1 (sup lin) रथेन M1 रथिन (for रथिना) D1-2 उपस्थाने महाराज कनान्ते मेघ राघव —(l 2) D3 सुकीर्तिर —(l 3) B1 दिश स D1-2 दिव भूमि च सर्वत (for the post half)]

—After 23 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins :

327* ततो हयवरा मुख्या नागाश्च गिरिसंनिभा ।
अनुजग्मुस्तदा रामं शतशो च सहस्रश ।
अग्रतश्चास्य सन्नद्धाश्चन्दनागरुभूषिता ।
खड्गचापधरा शूरा जग्मुराशंसवो जना ।
ततो वादित्रशब्दाश्च स्तुतिशब्दाश्च बन्दिनाम् । [5]
सिंहनादाश्च शूराणां तदा शुश्रुविरे पथि ।
हर्म्यवातायनस्थाभिर्भूषिताभि समन्तत ।
कीर्यमाण सुपुष्पौघैर्ययौ स्त्रीभिररिंदम ।
रामं सर्वानवद्याङ्ग्यो रामपिप्रीषया तत ।
वचोभिरग्र्यैर्हर्म्यस्था क्षितिस्थाश्च ववन्दिरे । [10]
नूनं नन्दति ते माता कौसल्या मातृनन्दन ।
पश्यन्ती सिद्धयात्रं त्वां पित्र्यं राज्यमुपस्थितम् ।
सर्वसीमन्तिनीभ्यश्च सीतां सीमन्तिनीं वराम् ।
अमन्यन्त हि ता नार्यो रामस्य हृदयप्रियाम् ।
तया सुचरितं देव्या पुरा नूनं महत्तप । [15]
रोहिणीव शशाङ्केन रामसंयोगमाप या ।
इति प्रासादशृङ्गेषु प्रमदाभिर्नरोत्तम ।
शुश्राव राजमार्गस्थ प्रिया वाच उदाहृता ।

[(l 1) T1 damaged for वरा T3 हयरथा (for हयवरा) Ś1 वर, M3 गिर (sic) (for गिरि) —(l 2) M3 moth eaten for -नुजग्मु Ś1 D4-7 G1-3 M1 ततो (for तदा) T1 damaged from त in शतशो up to षु in शृङ्गेषु in l 4 —(l 3) Ś1 Dg1 D6-7 चन्दनागुरु Ś1 D5 वासिता, Dt1 भूमि (sic) T2-3 G M1-3 Cg रूपिता (for भूषिता) —(l 4) Ś1 D6 चर्मधरा, D7 चापवरा (for °धरा) Ś1 D6 रामस्य पुर D4-7 आम्नातो° M3 आश्रसो° —(l 5) Ś1 D4-7 अथ, G1-3 M1 अग्र Cg as above (for ततो) Ś1 D4-7 शब्दाश्च for both the शब्दाश्च Dg1 om (subm) D4 T1 तु (for first च) Dg1 शब्दश्च (for second शब्दाश्च) —(l 6) Ś1 D4-7 -नादाश्च (for -नादाश्च) Dg1 G3 तथा Dt1 Dd1 Dm1 Ct तत Cg as above (for तदा) T1 damaged for दा शु Ś1 D4-7 शुश्राव वै T2 शुश्रुवरे (sic) (for शुश्रुविरे) G1 पुर (for पथि) —(l 7) Ś1 वातायन स्थाभि T2 °स्थाभि (both sic) (for °वातायन°) T1 damaged from त in समन्तत up to the prior half of l 9 —(l 8) D4-7 M3 च T2 G1 M1 तु M3 तु (for तु) Ś1 सुपुष्पैश D1 आकीर्यमाण पुष्पैश्च (for the prior half) —(l 9) D6 रामापरं (for राम सर्वा) Ś1 D6 [अ]नवद्या (for °ङ्ग्यो) D4 राम D7 रामा (for राम) Dg1 G3 विप्र(Dg1 °प्र)तया (sic) Cg as above (for °प्रीषया) M3 विप्र (for तत) Ś1 D6 (after corr) रामाश्च प्रीतिसंयुता T2-3 °प्रियचिकीर्षया (for the post half) —(l 10) T2 अग्र्ये (for अग्र्यै) Ś1 D5-7 क्षितिस्थ च(Ś1 [marg] D6 त) Dg1 °स्थ (for क्षितिस्थाश्च) —(l 11) M3 moth eaten for -न्दति in नन्दति Ś1 D6 अन्द्य T1 damaged (for मातृ) —(l 12) D4 T2-3 पश्यन्ति (sic) Ś1 D6 सिद्धयात्र Dg1 सिद्ध (before corr °द्धि°)यात्र, M3 सिद्ध° (sic) Cg as above (for सिद्धयात्र) D7 त्वा (for त्वां) T G M1-3 Cg k अव, Cm t as above (for त्वं) T1 damaged from पित्र in l 12 up to

G. 2. 23. 0
B. 2. 16. 43
L. 2. 17. 40

स राघवस्तत्र कथाप्रलापं
शुश्राव लोकस्य समागतस्य ।
आत्माधिकारा विविधाश्च वाचः
प्रहृष्टरूपस्य पुरे जनस्य ॥ २४
एष श्रियं गच्छति राघवोऽद्य
राजप्रसादाद्विपुलां गमिष्यन् ।
एते वयं सर्वसमृद्धकामा
येषामयं नो भविता प्रशास्ता ।
लाभो जनस्यास्य यदेष सर्वं
प्रपत्स्यते राष्ट्रमिदं चिराय ॥ २५
स घोषवद्भिश्च हयैः सनागैः
पुरःसरैः स्वस्तिकसूतमागधैः ।
महीयमानः प्रवरैश्च वादकै-
रभिष्टुतो वैश्रवणो यथा ययौ ॥ २६
करेणुमातङ्गरथाश्वसंकुलं
महाजनौघैः परिपूर्णचत्वरम् ।
प्रभूतरत्नं बहुपण्यसंचयं
ददर्श रामो रुचिरं महापथम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

ता in l. 14.—(l. 13) D6 तु (for च). T2 चरा (sic) (for चराम्). Dg1 D4 M2 सीतां सीमन्तिनीनां, Dt1 Dm1 सीता(Dm1 (before corr.) °तां) सीमन्तिनी(Dm1 °न्त्रिं) वा (for the post. half).—(l. 14) Ś1 D6 अम्यनंदत(D6 °द्यु) वै; D4 1 °तन्नो; T3 °ति * (for अमन्यन्त हि ता). Ś1 (before corr.) D7 हृदयप्रिय, D4 हृदये प्रिया. M3 moth-eaten from प्रि in l. 14 up to द in तथा in l. 15.—(l. 15) D5 यतो (sic) (for तथा). Dg1 तथा (for पुरा).—(l. 16) Ś1 D4-7 रोहिण्या शशिनेवेह (for the prior half). Ś1 D4-7 -मयोगकाम्य(D5 7 °ग)या, Dt1 °गायया, Dd1 °मागा (sic), Dm1 °गता (for -स्तोगमाय या). M3 रामयोगमवाप या (for the post. half).—After l. 16, Ś1 D4-7 repeat (= var.) 23[ab].—Ś1 D4-7 om. l. 17-18.—(l. 17) T3 damaged from पु in l. 17 up to तत्र 24[a].—(l. 18) Dg1 (before corr.) राजा, M3 राज- (for राज). M3 moth-eaten for स्य प्रिया. T2 इत्र इना (for स्त्रा°). ∰ Cg : प्रमदाभिरुद्वीक्षिता इति योजना । ∰]

24 Ñ V1 B D1 2 M1 om. 24-25. (For om. cf. 336*).—[a]) T1 damaged up to तत्र (cf. v. l. l. 17 of 327*). Ś1 D4-7 कथाभिरामा ; Dg1 °प्रसंगाद् ; Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 कथा(Dt1 वदा, G3 तथा)प्रलापान्(T2 °पां [sic]); Cg °प्रपंचान् (for °प्रलापं).—[c]) Ś1 D6 आत्माधिकारैर् ; D4 5 7 °कारे (for °कारा). D6 (before corr.) वाचाः(for वाचः).—[d]) M3 प्रहृ- (for प्रहृष्ट). Dg1 Cg पुरो (for पुरे).

25 Ñ V1 B D1 2 M1 om. 25 (cf. v. l. 24).—[a]) Ś1 D4-7 स्वयं (for श्रियं). M3 moth-eaten for ऽद्य. D7 ins. वो after ऽद्य.—[b]) Dg1 विपुला (for °लां). Ś1 D4-7 राज्ञः प्रसादात्पृथिवीमवाप्स्यन् (D6 °मभिरिप्स्यन्; D7 °वाप्स्यन्).—[c]) Ś1 D6 जाता (for एते). T1 damaged after ए up to 25[c]. D4 5 G1.2 °समृद्धिकामा. ∰ Cm : सर्वसमृद्धकामाः समृद्धसर्वकामाः । ∰ —[d]) Dm1 T2 G2 एषाम्.—[e]) Ś1 D6 [ध]य (for [य]स्य).—After 25, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins :

328* न ह्यप्रियं किंचन जातु कश्चि-
त्पश्येन्न दुःखं मनुजाधिपेऽस्मिन् ।

[(l. 1) Ś1 D4-7 कथन, Dg1 किंचत्, Dt1 °तु; Cg t as above (for किंचन). Ś1 D4-7 त्रिविद्. M3 moth-eaten for प्रि, and श्च in l. 2.—(l. 2) Ś1 D4 5 7 पश्येत्; M3 पश्यत्र (for पश्येन्न). D6 पश्येद्दुः.]

26 [a]) D1 2 सु ; G1 सं- (for स). M3 घोषवद्भिस्(sic). D5 सु- (for च). Ś1 D4-7 स[D4 सु]सारथिः; Dg1 T2 3 G3 M2 च नागैः; Dd1 सुनागैः (for सनागैः).—[b]) Ś1 D4-7 पुरःस्थितैरर्थिक(Ś1 °रःथिक [sic])सूत°.—[c]) T1 damaged from मा up to कु in 27[a]. D6 (before corr.) महीसमानः; M3 महीयमान (sic) (for महीयमानः). Ś1 D6 च पाञ्जनैर्; Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 G2 M3 च वादिकैर्; D4 7 वणिग्जनैर्; D5 °वाणिग्भैर् (for च वादकैर्).—[d]) M3 moth-eaten for ययौ.—For 26, Ñ V1 B D1 2 M1 subst. :

329* भद्रैर्गजेन्द्रैः तुरगादिभिर्जनैः
सभाग्यसन्न प्रियसंवदद्यादिभिः ।
करात्सरस्विस्मितभार्गवेन्द्रितैः
ययौ जनौघे प्रतिपूज्यमानः ॥

[(l. 1) D1 भद्रैर्गजादि.—(l. 2) B3 ह वाद्यमान (for सभाग्य°).—(l. 3) B3 (also as above) -करस (for इति). M1 स्थिति (for स्मित-). Ñ2 -भार्गवैर्गजैर्; D1 -भार्गवांगरै.—(l. 4) B4 illeg. for ययौ. M1 प्रतिपूज्यमाने.]

27 Ñ V1 B D1.2 M1 om. 27.—[a]) T1 damaged up to कु (cf. v. l. 26). M3 moth-eaten for करेणुमा.

१५

स रामो रथमास्थाय संप्रहृष्टसुहृज्जनः ।
अपश्यन्नगरं श्रीमान्नानाजनसमाकुलम् ॥ १
स गृहैरभ्रसंकाशैः पाण्डुरैरुपशोभितम् ।
राजमार्गं ययौ रामो मध्येनागरुधूपितम् ॥ २
शोभमानमसंबाधं तं राजपथमुत्तमम् ।
संवृतं विविधैः पण्यैर्भक्ष्यैरुच्चावचैरपि ॥ ३
आशीर्वादान्बहूञ्शृण्वन्सुहृद्भिः समुदीरितान् ।
यथार्हं चापि संपूज्य सर्वानेव नरान्ययौ ॥ ४

G 2. 14. 8
B 2. 17. 8
L. 2. 18. 8

—[b]) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D4-7 महाजनौघ(Dg1 °घ)प्रतिपूर्ण° (Ś1 D6 °पद्रे). —G3 illeg. for 27[cd]. —[c]) Ś1 D4-7 चत्वरसंचयं. —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 विमलं (for रुचिरं).

Colophon *Kāṇḍa name*: M3 सुंदर° (sic). —*Sarga name*: Ś1 D4-7 (D5 prefixes दशरथ प्रति)रामानयनो (Ś1 D6 °यं). Ñ V1 B D1-2 रामाह्वान(D1-2 °नो). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ2 B1-4 D5 om. Ś1 17, Ñ1 B2-3 12, V1 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 T G M1-3 16, D1 69, D6-7 19, D8 22 —After colophon, Dm1 concludes with राम श्री; D6 G M1-3 श्री(D6 om. श्री)रामाय नमः; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः.

15

☞ D1 missing for Sarga 15 (cf. v.l. 2. 12. 12). Dm1 begins with ॐ.

1 T1 missing from स रामो up to रु in 330* on a damaged fol. —[a]) In M3 the portion up to स्था is moth eaten —[b]) Dg1 T2 G1 संप्रहृष्ट सुहृज्जनैः, Dm1 (before corr.) संप्रहृष्टसुहृज्जनैः —After 1[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

330* पताकाध्वजसंपन्नं महार्हागरुधूपितम् ।

[Dg1 Dt1 महागुरु°, M3 °हेगरु (for महार्हागरु)]

—T1 damaged from अपश्य up to समा in [c] —[d]) Dt1 -समन्वितं; G1 -समाकुलां (sic) (for -समाकुलम्) —For 1, Ś1 D4-7 subst

331* प्रासादैश्च चारुरथः संप्रहृष्टसुहृज्जनः ।

[D5 प्रवारैश्च (for प्रासादैः) D4-7 तु (for च)]
and then cont.

332* सुश्राव राजमार्गेषु स्त्रिया वाचोऽभ्युदीरिताः ।
एष राजा प्रसादेन राघवो रघुनन्दन ।
सुहृद्भ्योऽभिषिक्तप्राप्तकुलं प्राप्स्यति श्रियम् ।
जनस्यास्य महाभाग स्वामी यत्राप्यतो महि ।
राज्यं प्राप्स्यति दुर्धर्षः सकोशबलवाहनम् । [5]

[(l. 2) Ś1 राजमार्गेषु. D5 [स्]र्वसुराज्ञया. —(l. 3) D4 सुहृद्भ्यश्चैव (corrupt) (for the prior half).]
—For 1, Ñ V1 B D1-2 M3 subst.:

333* अथ रामो रथगतः पूज्यमानः समन्ततः ।
पौरैरभिमतश्चाभिरनुगो पथि संस्थितैः ।

[(l. 1) B1 अथो (for अथ). Ñ (Ñ2 marg. also) पृच्छमान (for पूज्यमान). —(l. 2) V1 अनुगे (for अनुगो). Ñ1 संस्थितैः, V1 स्थितैः (for संस्थितैः). D1-2 अभ्यागत(D1 °त)यि स्थितैः, M3 अनुरागात्पथि स्थितैः (for the post. half).]

2 Ñ V1 B D1-2 M3 om. 2-3. —[a]) Ś1 D6 सुगृहैः (for स गृहैः). —[b]) T G M1-3 पांडुरैः. M3 moth-eaten from रै up to first रा in 2[c]. —[d]) D5 मध्ये च (for मध्येन). Ś1 Dg1 Dt1 D6-7 [अ]गुरु-. —After 2, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 ins.:

334* चन्दनानां च मुख्यानामगरूणां च सञ्चयैः ।
उत्तमानां च गन्धानां क्षौमकौशाम्बरस्य च ।
अविद्धाभिश्च मुक्ताभिरुत्तमैः स्फाटिकैरपि ।

[Ś1 D5-7 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) Ś1 Dg1 Dt1 D6 अगुरु(Dt1 °रु)णां Ś1 D4-(D5 before corr.)7 धूपित (for सञ्चयैः). T1 missing for l. 2–3 on a damaged fol. —D4 om. l. 2. —(l. 2) Ś1 D6-7 क्षौमपट्टवरस्य च, D5 क्षौमरत्नविभूषित, T2-3 G M1-3 क्षौमकौशाम्बरस्य च (for the post. half). —(l. 3) Dm1 T2-3 M1-3 Cv m g k.tp अविद्धाभिश्च M3 मु॰ (moth-eaten), Ct as above (for मुक्ताभिः) Ś1 D4-7 आवद्धाभिश्च मुक्ताभिः (for the prior half) Ś1 D4-7 अपि(Ś1 °पी)भि (for उत्तमैः) Ś1 Dg1 D4-6 स्फ(Dg1 स्प)टिकैः (for स्फाटिकैः).]

3 Ñ V1 B D1-2 M3 om. 3 (cf. v.l. 2) —[a]) D1-7 शोभयानम्. —[b]) Ś1 D4-7 नरेन्द्र (for तं राज) —[c]) Dg1 संभृत, D5 संवृत्त (for °वृत) Dg1 Dt1 पुष्पैः, T1 पुष्पैः (for पण्यैः). —[d]) Dg1 D6-7 भक्षैः (for भक्ष्यैः) Ś1 D6 तथा, D6-7 शुभैः (for अपि) —After 3, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 (Ś1 D4-7 l. 1 only) ins

335* ददर्श तं राजपथं दिवि देवपथं यथा ।
दध्यक्षतहविर्लाजैर्धूपैरगरुचन्दनैः ।
नानामाल्योपगन्धैश्च सदाभ्यर्चितचत्वरम् ।

[(l. 1) Ś1 D6 राजमार्गं, D6-7 °मुखे (for °पथं). Dg1 reads देव in marg. Ś1 D6 दिवि राजपुत्रस्य(D6 °त्र), Dt1 दिवि देवपथं, D1-3 दिव्य राज, D5 देव)पथं यथा (for the post. half). —(l. 2) Dg1 Dt1 अगुरु- (for अगरु). T1 missing from चन्दनैः up to दि in 4[b] on a damaged fol —(l. 3) M3 मा moth-eaten in नानामाल्यो. Dg1 Dt1 M3 सदा (for सदा).]

4 T1 missing up to सुहृद्भिः (cf. v.l. 3). —[b])

G 2 14 10
B 2 17 8
L 2 18 9

पितामहैराचरितं तथैव प्रपितामहैः ।
अथोपादाय तं मार्गमभिषिक्तोऽनुपालय ॥ ५
यथा स्म लालिताः पित्रा यथा पूर्वैः पितामहैः ।
ततः सुखतरं सर्वे रामे वत्स्याम राजनि ॥ ६
अलमद्य हि भुक्तेन परमार्थैरलं च नः ।
यथा पश्याम निर्यान्तं रामं राज्ये प्रतिष्ठितम् ॥ ७

D12 बहुभि (for सुहृद्भि) —[c]) Ś1 D1.6.7 ताश्च, D5 तान्सु (for चापि) —[d]) D11 T1.2 नरान् (for नरान्) —For 4 Ñ V3 B D1.2 M4 subst

336* शुश्राव राम शतशो वाच पौरजनेरिता ।
आत्माभिप्रायसंयुक्ता पुण्यश्रवणकीर्तना ।
अद्य राज्ञा स्वयं दत्ता रामो राजीवलोचन ।
स्वगुणोपार्जितां धर्म्यामतुलां प्राप्स्यति श्रियम् ।
अर्हत्येव श्रियं प्राप्तुं पृथिव्या वासवोपम । [5]
राज्ञ सकाशाद्गुणवान्मानमर्हति राघव ।
यदि नाम भवेद्रामो राजा न परिरक्षिता ।
भुवि मोदेमहि तदा नित्यं स्वर्गनिवासिवत् ।
यदि न सुकृतं किंचिद्यदि दत्तं हुतं यदि ।
फलेन तेन राज्याय रामो भवतु रक्षिता । [10]
न कृच्छ्रजीवी भविता न दुःखी भुवि कश्चन ।
यदि राजा यौवराज्ये राममद्याभिषेक्ष्यति ।
इति राम शुभा वाच शृण्वन्पौरजनेरिता ।
राजमार्गे हृष्यमाणो जगाम भवनं पितुः ।

[(l 1) Ñ1 शृण्वन् (for शुश्राव) D1 M4 चैता (for राम) —(l 2) Ñ2 आत्मसंस्तव°, B1 आत्माभिस्तव° (for the prior half) B1 °कीर्तित, M4 °कीर्तिता (for °कीर्तना) —(l 3) D2 अद्य (for अद्य) —(l 4) Ñ1 स्वयम् (for धर्म्याम्) V1 स्वगुणो°, D2 स्वगुणोपार्जितां धर्म्याम्, M5 स्वगुणोपार्जितां पुण्याम् (for the prior half) B3 M4 प्राप्स्यते (for प्राप्स्यति) —(l 5) D1.2 M4 [ए]व (for [ए]व) D2 श्रियं (for श्रियं) Ñ पृथिव्यां (for पृथिव्या) —(l 6) B1 किंतु (for राज्ञ) M4 राज्यम् (for मानम्) —(l 7) V1 यस्य B4 राम (for नाम) Ñ2 B2 परिरक्षिता D2 D2 °ता (for परिरक्षिता) —(l 8) Ñ1 सन्त (for तदा) B1.3 D1.2 अनीत्य(D1.2 °य)भुवि मोदेम(B3 [before corr] D1.2 °न) M4 अनिशं भुवि नो देवाः (for the prior half) B1.2 D1.2 M4 तत्रापि(D1.2 जना M4 तत्र) स्वर्गनिवासिन (for the post half) —(l 9) B4 om किंचिद् V1 दत्तं (for हुतं) —(l 10) B3 (also as above) राज्ञ D1.2 नो रामा (for राज्याय) M4 तेन पुण्येन वै रामो (for the prior half) M4 राजा (for रामो) —(l 11) V1 कृच्छ्रजीवी D1.2 जन (for भुवि) V1 कश्चन (for कश्चन) M4 दुःखी भवति कश्चन (for the post half) —(l 12) D1 यत्र (for यदि) Ñ1 [अ]भिषेक्ष्यति B1 [अ]भिषेक्षति (for [अ]भिषेक्ष्यति) —After l 12 M4 ins

336(A)* न नरेन्द्र धार्मिको रामे राज्ये प्रतिष्ठिते ।
यदि पुण्यानि वा सन्ति कृतानि सुकृतं च ।
— — दुःखी हि रामो राज्येऽभिषिच्यताम् ।

—(l 13) M4 [अ]शुभा (for शुभा) B4 पौरजनेरिता, D2 पौरजनाकुल (sic) (for पौरजनेरिता) —(l 14) Ñ1 प्रहृष्यन्, B1 प्रहृष्यन् (for हृष्यमाणो) Ñ2 V1 D1.3 राजमार्गेषु हृ(V1 कृ)ष्यन्स B4 राजमार्गे प्रसन्नस (for the prior half) D1 भुवन (for भवन)]

—and then cont

337* यावत्प्रवेशयामास भवनं पौरजनप्रिय ।
ददृशु महाशालाश्च स्वगुणैरनुरञ्जिता ।

[(l 1) Ñ1 [ए]व (for [ए]व) B4 पौरजने प्रिय —(l 2) Ñ1 महाशालाश्च, B4 स∗∗शाल, D1 महाशालाश्च (for महाशालाश्च) M4 स्वगुण महात्मना (for the prior half)]

5 [b]) M3 त∗∗ (moth eaten) (for तथैव) —D5 om (hapl) 5[c]–6[b] —[c]) Ś1 D6 अथा समादाय T3 अथोपायैव (corrupt) (for °पादाय) —For 5[cd], Ñ V1 B D1.2 M4 subst

338* अनुवर्ति यते वृत्त रामो गुणगणान्वित ।

[D2 अति, B4 अपि (for अनु) D1.2 अभिवर्तन्ते वृत्ते (sic) M4 अभिवर्तयते वृत्त (for the prior half) Ñ1 transp वृत्त and रामो B4 गुणान्वित, D1.2 गणान्वित (for गणान्वित) M4 रामो रविगुणाकर (for the post half)]

6 D5 om 6[cd] (cf v l 5) —[a]) T1 damaged from स्म up to हि in 7[a] D11 पोषिता, D1.2 लालिता (for लालिता) —[b]) Ś1 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D6.7 T2 G1.2 M1.2 सर्वैः (for पूर्वैः) T2 G3 तथैव प्रपितामहैः —[c]) T3 तथा (for ततः) —[d]) M3 राजस (moth eaten) (for राजनि) Ś1 D6.7 वत्स्यामस्तत्र राजनि —For 6 Ñ V1 B D1.2 M4 subst

339* यथा पितामहेनासि यथा पित्रा च पालिता ।
तथाधिकतरं राम पालयिष्यसि नो प्रजाः ।

[(l 1) D2 अथ (for यथा) V1 पितामहैः Ñ1 [अ]पि (for [अ]सि) Ñ1 B1.2 लालिता V1 रक्षिता (for पालिता) —(l 2) B1 रक्षिष्यसि च D1.2 रक्ष्यसि (for पालयिष्यसि)]

7 T1 damaged up to हि (cf v l 6) —[a]) G2 भुक्तेन (as in text) Ś1 D6.7 [अ]भियुक्तेन Dm1 G1.3 M1.2 हि भुक्तेन (for हि भुक्तेन) M3 ∗∗∗ अपि भुक्तेन (moth eaten) —[c]) Ś1 D6.7 तावत् D11 G1 M1 C1 यदि G1 यदा C6 k as in text (for यथा) T1.2 G2.3 M1 C1 पश्येम, Cm g t as in text (for पश्याम) Ś1 D6.7 निर्यान्तं T1.2 G3 राजानं Cm g k t as in text (for निर्यान्तं) —For 7, Ñ V1 B D1.2 M4 subst

यतो हि नः प्रियतरं नान्यत्किंचिद्भविष्यति ।
यथाभिषेको रामस्य राज्येनामिततेजसः ॥ ८
एताश्चान्याश्च सुहृदामुदासीनः कथाः शुभाः ।
आत्मसंपूजनीः शृण्वन्ययौ रामो महापथम् ॥ ९
न हि तस्मान्मनः कश्चिच्चक्षुषी वा नरोत्तमात् ।
नरः शक्नोत्यपाक्रष्टुमतिक्रान्तेऽपि राघवे ॥ १०
सर्वेषां स हि धर्मात्मा वर्णानां कुरुते दयाम् ।
चतुर्णां हि वयःस्थानां तेन ते तमनुव्रताः ॥ ११

G 2. 54. 19 B 2. 17. 15 L 2. 18. 20

340* [illegible] ।
[illegible] रामोऽपि [illegible] ।

[(l. 1) B1 (marg. also) [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (for [illegible]) B3 [illegible] (for [illegible]) M3 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) B1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 B1 D2 [illegible], V1 [illegible] B3 [illegible], D1 [illegible] (for [illegible])]

8 a) Dg1 D3 D 1 Dm1 M1 Cm g k t [illegible] (for यतो) Dm1 [illegible] (for [illegible]) —c) D3 तथा (for यथा) D2 G2 M3 [illegible], M2 [illegible] (for [illegible]) —d) D1 [illegible] D4 [illegible] (for [illegible]) G1 [illegible], M1 [illegible] (moth eaten) (for °तेजस) —For 8, Ñ V1 B D1 M1 subst. Ñ1 D1 subst. l. 2 only for 8cd

341* यतो हि न प्रियतरं [illegible] ।
रामाभिषेका [illegible] ।

[(l. 1) Ñ1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 D1 [illegible] D1 (after corr. as above) [illegible] (hyperm.) (for [illegible]) M1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the post. half) —(l. 2) V B1 [illegible] V1 [illegible] (hyperm.) B1 (marg. also) [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 D1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (sic) (for the post. half)]
—Ñ V1 B D1 M1 cont.:

342* [illegible] राघव ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।   5
[illegible] ।

9 a) T1 [illegible] from [illegible] up to [illegible] in 9d. Dg1 reads [illegible] in marg. —b) Ś1 Dg1 D1 G1 M1 [illegible], Cm g k t as in text (for [illegible]). D1 D1 Dm1 [illegible] (by transp.) —d) Ś1 D1 [illegible] G1 [illegible] (for °पथम्) —For 9, Ñ V1 B D1 M1 subst.:

343* [illegible] शुभा ।
शृण्वन्रामो ययौ [illegible] ।

[(l. 1) Ñ1 [illegible] B1 [illegible] (for the prior half) Ñ1 V1 [illegible], B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] V1 [illegible] (for शुभा) —(l. 2) D1 M1 [illegible] (for [illegible])]

10 a) D1 [illegible] G1 M1 [illegible] C1 as in text (for नरोत्तमात्) —c) Ś1 D1 (D1 bef. corr.) [illegible] (for शक्नोत्यपाक्रष्टुम्) —d) T1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] —For 10, Ñ V1 B D1 M1 subst.:

344* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (sabm.) (for the post. half) —(l. 2) D1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (as at V1 also) [illegible] V1 B1 [illegible] B1 (marg.) D1 [illegible] (sic) (for [illegible]) Ñ1 [illegible] B1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible])]
—After 10, Ñ1 D1 ins.:

345* [illegible] ।
[illegible] ।
(l. 2) D1 [illegible] (for [illegible])]

On the other hand, Dg1 D3 D1 [illegible] T G M1 ins.

स राजकुलमासाद्य महेन्द्रभवनोपमम् ।
राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविवेश श्रिया ज्वलन् ॥ १२
स सर्वाः समतिक्रम्य कक्ष्या दशरथात्मजः ।
संनिवर्त्य जनं सर्वं शुद्धान्तःपुरमभ्यगात् ॥ १३

ततः प्रविष्टे पितुरन्तिकं तदा
जनः स सर्वो मुदितो नृपात्मजे ।
प्रतीक्षते तस्य पुनः स निर्गमं
यथोदयं चन्द्रमसः सरित्पतिः ॥ १४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

त्रिपथस्थेषु ꣸ Cv वय स्थानामिति द्वितीयान्तमेतत् । वय स्थानं प्रमाणं यस्याः तां वयसा वयोऽनुरूपाम् । Cg वय स्थानां वृद्धानामिति वा । ꣸ —d] M3 lacuna for तेन D1 7 समनुयता —For 11, Ñ V1 B D1 3 M3 subst

347* सर्वषां हि स वर्णानां चतुर्णामपि राघवः ।
प्राणेभ्योऽपि प्रियतरो बभूव गुणसागरः ।

[(L 1) Ñ B1 3 स सर्वेषां हि (B1 च) वर्णानां (Ñ1 धर्मात्मा) V1 D3 8 "षां चैव (D5 सर्व) वर्णानां (for the prior half) —(L 2) D1 3 M3 प्राणैरपि (for प्राणेभ्योऽपि) B4 प्रियतमो (for °तरो) V1 प्रियसागर]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

348* चतुष्पथान्देवपथांश्चैत्यांश्चायतनानि च ।
प्रदक्षिणं परिहरञ्जगाम नृपतेः सुतः ।

[(L 1) M3 चत्वरान् (for पथांश्च) Dg1 T G M1 2 Cr m g चैत्यानि (for चैत्यांश्च) T1 damaged from नि च up to प्र in L 2 —(L 2) ꣸ Cg आयतनानि परिहरन् प्रदक्षिणं यथा भवति तथा जगाम । ꣸]

12 a) D7 गृहम्, T3 भवनम्, M4 क्षयम् (for कुलम्) T1 missing from मा up to प in L 2 of 349* on a damaged fol —After 12a Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins

349*   मेघसंघोपमे शुभे ।
प्रासादशृङ्गैर्विविधैः कैलासशिखरोपमैः ।
आवारयद्भिर्गगनं विमानैरिव पाण्डुरैः ।
वर्धमानगृहैश्चापि रत्नजालपरिष्कृतैः ।
तत्पृथिव्यां गृहवर   [5]

[(L 1) Ś1 D4 7 द्रुम मेरोपमे (for मेघसंघोपमे) —(L 2) D5 भवन् (for शृङ्गैः) Ś1 D4 7 शिखरप्रभैः —(L 3) D7 आवारयद्भिः (for आवार°) D4 T G M1-3 पाण्डुरैः (for पाण्डुरैः) —(L 4) Ś1 D4-7 [ए]व (for [अ]पि) Ś1 D6 हेमजालपरिष्कृतैः D4 5 7 हेमजालपरिष्कृ(D7 °तु)तैः (for the post half) —(L 5) T1 पृथि (damaged) Ś1 D4 7 गृह (D4 [after corr]°ह) श्रेष्ठ (for गृहवर)]

—b) Ś1 Ñ V1 B1 4 Dg1 Dd1 Dm1 D4 7 T1 G1 2 M1 3 भवन, Dt1 ***, D1 भुवन (for भवन) —T1 missing from वे in 12c up to पदा in L 2 of 350* —c) Ś1 D4-7 पुत्र (for वेश्म) Ñ V1 B D1 3 M1 सवतीर्य रथात्तस्मात् —d) M3 श in प्रविवेश moth eaten Ś1 D4 गृहोत्तमं, D4 7 श्रियोज्ज्वल (for श्रिया ज्वलन्) —After 12 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 ins

350* स कक्ष्या धन्विभिर्गुप्तास्तिस्रोऽतिक्रम्य वाजिभिः ।
पदातिरपरे कक्ष्ये द्वे जगाम नरोत्तमः ।

[(L 1) Ś1 D4 7 कक्ष्यां Dg1 कक्षा D1 3 कक्षा (for कक्ष्या) D5 धन्विभिर् (sic) (for धन्विभिर्) Ś1 D4 5 7 गुप्ता D5 गुप्तो (for गुप्तास्) Ś1 D4 7 प्रविवेश तुरङ्गैः (for the post half) —(L 2) D4 पादातिर् Dm1 अपरे (for अपरे) Dg1 D4 कक्षे T2 कक्ष्या (sic) (for कक्ष्ये) Ś1 D4 नृपात्मज D1 3 7 नराधिप]

13 M1 om 13 D5 reads 13ab in marg —a) D1 3 सर्वा क्रमेणाभ्यतीत्य, D5 तस्सर्वी समतिक्रम्य —b) V1 B Dg1 D1 3 कक्षा (for कक्ष्या) Dd1 Dm1 T2 G2 3 M1 नरवरात्मजः —c) Ś1 Ñ V1 B D4 7 सन्निवार्य, D1 °वृत्य T2 °वर्त्य (for °वर्त्य) M3 *** *** (moth eaten) —d) Ñ V1 B रामोऽन्तःपुरम्, D1 3 राज्ञोऽन्तःपुरम्, T1 शुद्धान्तःपुरम् B3 Dg1 समभ्यगात्, B4 D2 अभ्ययात्, Dt1 ***त् Dd1 Dm1 अत्य°, D1 अभ्य°, G1 °यात् (for अभ्यगात्)

14 a) Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 तस्मिन् (D1 repeats तस्मिन्) (for ततः) V1 Dg1 प्रविष्ट (for प्रविष्टे) D2 (also as in text) 3 M4 अन्तिकम् (for अन्तिकं) D4 तदा (for तदा) —T1 damaged from दा in 14a up to दयं in 14d —b) Ś1 sup lin D3 स (for स) Ñ V1 B D1 3 [अ]नुगतो D4 7 मुमुदे (for मुदितो) Ñ V1 B D1 3 नृपात्मज (V1 °ज) —c) T2 M3 प्रतीक्षते Dg1 T2 3 G1 विनिर्गमं G1 च निर्गमे M3 स निगम (for स निर्गमं) Ś1 D4 7 प्रतीक्ष(D4 5 7 °क्ष)माण पुनरस्य निर्गमं (D5 °मे) Ñ V1 B चकाङ्क्ष तस्यैव विनि(B1 °नि)र्गमं पुनः; D1 चकाङ्क्ष चास्यैव विनिर्गमं पुनः (sic) D3 आकाङ्क्ष तस्यैव विनिर्गमं पुनः —d) T2 यथोदये D1 चंद्रमस (for °मसः) Ñ V1 B D1 3 महोदधिः M3 moth eaten (for सरित्पतिः)

१६

स ददर्शासने रामो निषण्णं पितरं शुभे ।
कैकेयीसहितं दीनं मुखेन परिशुष्यता ॥ १
स पितुश्चरणौ पूर्वमभिवाद्य विनीतवत् ।
ततो ववन्दे चरणौ कैकेय्याः सुसमाहितः ॥ २
रामेत्युक्त्वा च वचनं बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
शशाक नृपतिर्दीनो नेक्षितुं नाभिभाषितुम् ॥ ३
तदपूर्वं नरपतेर्दृष्ट्वा रूपं भयावहम् ।
रामोऽपि भयमापन्नः पदा स्पृष्ट्वेव पन्नगम् ॥ ४
इन्द्रियैरप्रहृष्टैस्तं शोकसंतापकर्शितम् ।
निःश्वसन्तं महाराजं व्यथिताकुलचेतसम् ॥ ५
ऊर्मिमालिनमक्षोभ्यं क्षुभ्यन्तमिव सागरम् ।
उपप्लुतमिवादित्यमुक्तानृतमृषिं यथा ॥ ६

G 2 15 8
B 2 18 6
L 2 19 8

Colophon —Sarga name Ś1 N B1 3 D6 रामोपयान (D6 °याय ?)न V1 रामोपयानं B3 D5 रामप्रवेश D1 2 रामालयनो D1 7 रा(D4 *)मोपयानिको(D1 °का) —Sarga no (figures words or both) N1 B1 4 D3 om Ś1 18 N2 B2 3 13 V1 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G M1 3 17 D1 70 D1 7 20 D5 23 M1 15 (as in text) —After colophon D6 concludes with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G M1 2 श्रीरामाय नमः (G1 °यन्म)

16

☞ D3 missing for Sarga 16 (cf v l 2 12 1*) Dm1 begins with ॐ

1 a) D1 2 ददर्शासन —b) Ñ V1 B D1 2 M4 आसीनं Dg1 Dm1 T1 3 G1 M1 2 विषण्णं (for निषण्णं) Ś1 D1 4 7 शुभ Ñ B D1 2 सदा V1 M1 तथा Dg1 शुभ (for शुभे) —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 G1 कैकेय्या D1 कैकेयी G2 सतत (for -सहितं) —d) T1 damaged from ष्यता up to सुसमा in 2d

2 T1 missing up to सुसमा (cf v l 1) In M3 णौ पूर्वम is moth eaten —a) N V1 B तस्य (for पितुः) V1 मूर्ध्ना (for पूर्वम्) —b) N V1 B D1 2 M4 प्रणिपात्य कृताञ्जलिः —cd) Ñ V1 B प्रणतः (for चरणौ) D1 कैकेय्या M1 कैकेय्याश्चरणौ (by transp) N V1 B1 3 4 D1 M4 तदनन्तरं D1 च विनीतवान् M1 च समाहितः M1 सुमहायशा Ct as in text (for सुसमाहितः) B1 कैकेय्या निपपात (for d) —After 2 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M1 4 ins

351* सौमित्रिरपि चाभ्येत्य पितुः पादाववन्दत ।
ववन्दे परमप्रीतः कैकेय्याः पादावन्वितः ।
तं विरहप्रणतं दृष्ट्वा रामं दुःखार्दितो नृपः ।
तरुणेन्दुस्थितं चन्द्रं प्रियं पुत्रसमागतम् ।

[D1 om l 1-4 —(l 1) M1 [उ]पेत्य (for [अ]भ्येत्य) Ś1 D1 7 4 सौमित्रिरपि(D4 °प्य)थ M1 सौमित्रिरपि (for the prior half) D1 पादयोः (for पादौ) —(l 2) Ś1 D1 7 M1 कैकेय्याश्च तथा(Ś1 D1 °त्र) पुनः (for the post half) D1 M1 पादौ प्राञ्जलिः ...]

—D3 repeats l 3 —(l 3) Ś1 प्रहृतं V1 विरहं D1 (second time) प्रस्थितं M1 प्राञ्जलिं (for प्रणितं) N1 सप्रश्रितं प्रहृतं (hypm) B1 3 4 स्थितं भयं(B1 सह [sic])जितं (for प्रणतं प्रणितं) N2 नृपः Ś1 D1 (first time) 1 7 M1 अश्रु(M1 रामः)परं प्राञ्जलिं(Ś1 D1 °लिं तं M1 प्राञ्जलिं) राम दृष्ट्वा कथंचित —(l 4) D1 om (hapl) D1 बालकं प्रियं (for चन्द्रं प्रियं) Ś1 D1 2 M1 न नाशका(M1 शक्तो ति)दिव वक्तुं नाभिभाषितुम्] —After 2 G2 M1 ins

352* स ददर्श नृपतिं शोकाकलितचेतसम् ।

3 Before 3 Dm1 ins राम —a) Ś1 D1 7 स N1 V1 om N2 B Dt1 D1 3 M1 4 तु (for च) Dd1 Dm1 G1 2 M1 °त्युवाच वचनं —b) N V1 B D1 4 M1 बाष्पव्याकुली(Ñ V1 B1 °ली M1 °ली ?)कृत (V1 °तं) —c) Ś1 D1 न शक्तो D1 7 नाशकोत् D5 नाशकन् (sic) (for शशाक) N V1 B D1 2 नाशक्नोत्(D1 °नु)दीनो वक्तुं(D2 वाक्यं) M1 नाशक्नोदपरं वक्तुं —d) Ś1 D1 3 वीक्षितुं D1 7 प्रेक्षितुं M1 वीक्षितुं (for नेक्षितुं) T1 lacuna from नाभि up to रूपं भ in 4b N V1 B D1 2 M1 दुःखितः सुतं D5 नैव भाषितुं

4 T1 lacuna up to रूपं भ (cf v l 3) —a) Dt1 तदपूर्वं M1 नरपतिं N V1 B D1 2 M1 तमपूर्वं पितुर्दृष्ट्वा —D1 om (hapl ?) 4b 5a —b) M1 पूर्वं (for रूपं) D1 भयार्ह N V1 B D1 M1 विकारं परिशङ्कितः —T1 damaged from 4c up to स्त in 5a —c) Ś1 D1 7 भयमापेदे N V1 B D1 M1 [उ]द्विग्नमापेदे G1 पत्र (for भयमापन्नः) —d) Ś1 D1 यथा (for पदा) V1 ... व (for इव)

5 T1 damaged up to स्तं in 5a D1 om a (for both cf v l 4) —a) N V1 B D1 M1 अप्रहृष्टेन्द्रियं(V1 °यः) दृष्ट्वा —b) T1 खेद (for शोक) V1 संताप (for -संताप) Ś1 Dg1 D1 7 -कर्षितं N V1 B D1 2 M1 विह्वलं (for -कर्शितम्) —c) B1 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 (after corr see m) T1 3 G M निश्वसन्तं N V1 B D1 2 M1 यथा नागं (for महाराजं) —d) N V1 B D1 2 M1 दीर्घमुष्णं च निःश्वसन्तं (D1 2 M1 तु निर्गतं [D1 °तः])

6 ab) Ñ V1 B D1 2 M1 क्षो(V1 क्षु)भितं सागरं यथा (for b) Ś1 D1 7 ऊर्मिमालापरिक्षिप्तं क्षो(Ś1 क्षु)भ्य

G 2. 15. 9
B. 2. 18. 7
L 2. 15. 9

अचिन्त्यकल्पं हि पितुस्तं शोकमुपधारयन् ।
बभूव संरब्धतरः समुद्र इव पर्वणि ॥ ७
चिन्तयामास च तदा रामः पितृहिते रतः ।
किंस्विदद्यैव नृपतिर्न मां प्रत्यभिनन्दति ॥ ८
अन्यदा मां पिता दृष्ट्वा कुपितोऽपि प्रसीदति ।
तस्य मामद्य संप्रेक्ष्य किमायासः प्रवर्तते ॥ ९
स दीन इव शोकार्तो विषण्णवदनद्युतिः ।
कैकेयीमभिवाद्यैव रामो वचनमब्रवीत् ॥ १०
कच्चिन्मया नापराद्धमज्ञानाद्येन मे पिता ।
कुपितस्तन्ममाचक्ष्व त्वं चैवैनं प्रसादय ॥ ११
विवर्णवदनो दीनो न हि मामभिभाषते ।
शारीरो मानसो वापि कच्चिदेनं न बाधते ।
संतापो वाभितापो वा दुर्लभं हि सदा सुखम् ॥ १२

मान्मिवार्णवं. —^{c}) Dd1 G1 उपप्लुतम्; Cm g.k.t उपप्लुतं (as in text). —^{d}) V1 B2.4 D4 इवत्वा (for उक्ता). B3.4 तद्वा (for यथा). D1 इवत्कांश्चैरं नृपं यथा.

7 ^{cd}) T1 damaged from तुस्तं up to किं in 8^{c}. Dt1 नृपतेस् (for हि पितुस्). Ś1 D4-7 G1.2 M1 Cm अवधारयन्; Cg.t उप° (as in text). Ñ V1 B D1.2 M4 अनिमित्तं (B4 °वृत्तं; D1.2 °मित्त) विकारं तं (V1 B1 च) दृष्ट्वा रामः पितुस्तदा (V1 °था). —^{c}) Ñ V1 B D1.2 संक्षु (D1 °*) ब्धतरः (B1 °**).

8 T1 damaged up to किं (cf. v.l. 7). —^{a}) V1 च तथा; Dg1 Dt1 T3 चतुरो; Dd1 Dm1 G1.2 M1.2 च ततो; D4-7 स तदा; D6 om. च (subm.); T2 हि तदा; M3 तु° (for च तदा). D3 स चिन्तयामास**. —^{b}) Ś1 Ñ1 M1.2 प्रियहिते. —^{c}) D4.6.7 अद्येह; T1 अद्यैव; T3 सत्येव. —^{d}) Ś1 D4-7 प्रेक्ष्य (for प्रति-). G2 -नंद्रन (sic) (for -नन्दति). —For 8^{cd}, Ñ V1 B D1.2 M4 subst.:

353* किंनिमित्तमयं राजा मां न शक्नोति वीक्षितुम् ।
उक्त्वा रामेति कस्माच्च नोत्तरं प्रतिपद्यते ।
कच्चिन्मया नापकृतमज्ञानाल्लाघवेन वा ।

[(l. 1) D1 राजन् (sic). D2 lacuna for न. D1.2 M4 न मा (by transp.). D3 [व]दीक्षितु, M4 भाषितु (for वीक्षितुम्). —(l. 2) B2 [न]करमाच्च —(l. 3) D1 कश्चिन्. V1 नापकृतम्. Ñ2 B2 च (for वा).]

9 Ś1 D4-7 om. (hapl.?) 9^{ab}. —^{a}) Dg1 Dm1 (before corr. as in text) T G1 सर्वदा; Cm g.k.t °दा (as in text). Ñ1 चैव मां, Ñ2 V1 B1-3 D1 M4 होव मां; B4 होव मां, D2 ह्यपि मां; T3 M3 मा पिता (for मां पिता). —^{b}) T3 दुःखितो, Cm as in text (for कुपितो). D1 सो (for ऽपि). —^{c}) Ñ B1 यस्य मां तु समागोक्ष्य (Ñ1 °क्ष्य); B1.3.4 कस्माच्च मां तु दृष्ट्वैव. D1 तस्यास्यमद्य मा दृष्ट्वा; D3 न-(स ?)द्य मामद्य दृष्ट्वा (sic), M4 कस्माच्चमां हि दृष्ट्वा मे; G (ed.) कस्माच्चैव तु मां दृष्ट्वा. —^{d}) Ñ1 विरत इव दृश्यते; Ñ2 B2 स विरक्तो निरीक्ष्यते, V1 B1.3.4 D1.2 M4 येनायासोपपीडितः. —After 9, Ś1 D4-7 ins.:

354* ततस्तु पितुरप्रीत्या व्यथितः सिद्धमानसः ।
चिन्तयामास धर्मात्मा रामस्तद्दुःखं पितुः ॥

while Ñ V1 B D1.2 M4 ins.:

355* स तदा पितुरायासमपूर्वं प्रियवत्सलः ।
दृष्ट्वा संचिन्तयामास वत्तद्बुद्धिसमाकुलः ।

[(l. 1) B1 सम, D1.2 M4 तथा (for तदा). Ñ1 आकारम् (for आयासम्). M4 -वर्धन (for -वत्सल). —(l. 2) V1 तु, D1 त (for स-). Ñ1 B2 त (for तत्).]

10 ^{a}) D1 तत्तद्द्विगुणवंश्चैव; D2 M4 तत्तद्विग(M4 °गु)णयितैवं. —^{b}) Ś1 D4-7 M3 विवर्ण° (D7 °र्णा); Ñ B1-3 D1 °वदनस्ततः, V1 विषंतु वदनं ततः (sic), B4 विवर्णवदनस्तदा; D1 विषण्णो भरताग्रजः; M4 °वदनं ततः. —^{c}) Ñ V1 B समिवी (B1 °*) क्ष्यैवं (B4 °व); D1.2 °वीक्ष्यैवं; D4 M3 °वाद्यैवं; T3 °वाद्यैव (sic), M4 °वेक्ष्यैवम्. —^{d}) M4 इदं (for रामो). —After 10, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins.:

356* देवि किं नु मयाज्ञानादपराद्धं महीपतेः ।

[Ñ1 V1 B2 (after corr. as above) न, D1.2.6.7 तु (for नु).]

11 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 read 11 after 13. —^{a}) Ś1 D4.5 कच्चिन्; Dd1 D1 कश्चिद् (corrupt). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ना (B4 पा) पकृतम्. —^{b}) Ś1 D4.7 एव (for येन). B2 ह्यज्ञानेन, Ñ2 V1 B D2 वा (for मे). —^{c}) B1 तु; T3 त्वं (for तत्). Ś1 D4.7 ममाचक्ष्व. —^{d}) Ñ V1 B1 त्वं चैनं वा; B1 स्वयं चैनं; Dg1 त्वं च वैनं, Dt1 त्वमे°; D1.2 °वैवैनं; G (ed.) त्वं चैनं वै (for त्वं चैवैनं). —After 11, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

357* अप्रसन्नमनाः किं नु सदा मां प्रति वत्सलः ।

12 ^{a}) Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M1.3 विषण्ण; T1 damaged (for विवर्ण). B1 om., D2 येन (for दीनो). —^{b}) Ñ1 V1 B1.3.4 येन मां, Ñ2 B2 (also as in Ñ1) येनापि; D1.2 M4 येन मां (for न हि माम्). Ñ V1 B D1.2 M4 नाभि (B1 °च) भाषते; Dg1 Dd1 Dm1 M1.3 प्रति भाषते; Dt1 प्रति भाषते (sic), D1 अपि भाषते. —^{cd}) T2 शारीरे. Ñ1 reads from वा up to न in marg. Ś1 D1.2 (after corr. as in text) कच्चिद्. Ś1 V1 B1.3.4 D4-7 देहि; B2 (also) पूर्व (for एनं). D1 विबाधते. —D1 om. 12^{e}-13^{a}. —^{e}) Ś1 D6 (अ)नुतापो; Ñ B1.3.4 (अ)भितापो; V1 D2 विषादो; D1 °तापो; M4 हि तापो (for (अ)भितापो). B1 om. the second वा (subm.).

कच्चिन्न किंचिद्भरते कुमारे प्रियदर्शने ।
शत्रुघ्ने वा महासत्त्वे मातॄणां वा ममाशुभम् ॥ १३
अतोषयन्महाराजमकुर्वन्वा पितुर्वचः ।
मुहूर्तमपि नेच्छेयं जीवितुं कुपिते नृपे ॥ १४
यतोमूलं नरः पश्येत्प्रादुर्भावमिहात्मनः ।
कथं तस्मिन्न वर्तेत प्रत्यक्षे सति दैवते ॥ १५
कच्चित्ते परुषं किंचिदभिमानात्पिता मम ।
उक्तो भवत्या कोपेन यत्रास्य लुलितं मनः ॥ १६
एतदाचक्ष्व मे देवि तत्त्वेन परिपृच्छतः ।
किंनिमित्तमपूर्वोऽयं विकारो मनुजाधिपे ॥ १७

G 1 13 25
B 2 18 18
L 2 19 11

13 D4 om 13^cd (cf v l 12) —^a) Ś1 B1 किंचिद्, D1 • G1 कश्चिन् Ś1 B1 • D4 तु (for न) D4 किं चेद् (for किंचिद्) Ñ V1 B D1 • M4 भरते किंचिद् (by transp) —^b) Ñ1 V1 B1 • D1 [illegible] Ñ1 B1 [illegible], D1 [illegible] M4 [illegible] —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 • M4 [illegible] Ñ1 D4 [illegible] (for महासत्त्वे) —^d) D4 मातॄणां D1 • मया (for मम) Ś1 Ñ V1 B D1 • • M4 देवि मातृषु वा पुन (B1 D1 • • M4 मम) —After 13 Ś1 Ñ V1 B D1 • • M4 read 12

14 Dm1 begins with राम —^a) Ś1 D4-7 अतोषयित्वा राजानम् —^b) Ś1 D4-7 [illegible] (D4 तु); G1 M4 [illegible] (M4 [illegible]) G1 M1 [illegible] (for मकुर्वन्वा) —^c) T1 G1 इव (for अपि) —^d) D1 • M4 जीवितं D4 जीवितो (sic), Ś1 D4 कुपितं (D1 °ते) —For 14 Ñ V1 B D1 • M4 subst

358* [illegible]
[illegible]

15 ^b) D1 • [illegible] —^c) G1 [illegible] —^d) Ś1 D4 • प्रत्यक्षे (Ś1 °क्षि)व T1 • G1 दैवत सति (by transp) [illegible] C1 यतोमूलं [illegible] ॥ [illegible] —For 15 Ñ V1 B D1 • M4 subst

359* [illegible]
[illegible]

[(l 1) B1 • • D1 • M4 न (for वा) —(l 2) D4 [illegible]]

—Thereafter all cont

360* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] (5)
[illegible]

[(l 1) Ñ B1 [illegible] (l 5) [illegible] —(l 2) [illegible] (for the prior half) —(l 3) [illegible] (by transp) V1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] —(l 4) V1 [illegible] [अ]तापेद् (sic) V1 [illegible], D1 [s]व (for °u) B1 [illegible] D4 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) Ñ B1 [illegible], V1 [illegible], M4 [illegible] Ñ1 B1 • [illegible] D4 [अ]पि (for [illegible])

☞ Ñ1 damaged from अ in [illegible] up to 42^d

D4 [illegible] (for the post half) —(l 6) D4 [illegible]]

16 ^a) Ś1 D1 • • M4 कच्चित्, Ñ1 V1 B न किंचित् D4 [illegible], D1 कच्चिद्व D4 कच्चिद्व V1 B1 • D1 • T1 (before corr) [illegible] Ñ1 कच्चिद् B Dm1 कच्चिद् (for किंचिद्) —^b) B4 अभिमानी, G1 अति मानात् —^c) D1 रोषेण C1 as in text (for कोपेन) Ñ1 B D1 • M4 [illegible] V1 [illegible] —^d) Ś1 Ñ1 V1 B D1 Dd1 Dm1 D1 • • M4 C1 येन Cm g k t as in text (for यत्र) D4 G1 [आ]सीत्, M4 [अ]पि (for [अ]स्य) V1 D1 [आ]कुलितं V1 B1-4 [आ]कुलितं B4 [आ]कारितं (sic) D4 [illegible], M4 [अ]कुलितं

17 ^a) Ñ1 V1 B1 • D1 • M4 [illegible] (V1 D1 M4 [before corr]) [illegible] (B1 [illegible]) [illegible] (B1 [illegible], M4 [illegible]) B1 [illegible] (sic) —^cd) Ñ1 V1 B D1 • M4 [illegible] (M4 [illegible]) (B1 • • °तो) [illegible] (B1 • • °[illegible] D1 [illegible], D4 °[illegible]) [illegible] —After 17 Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 • • T G M1-4 ins

361* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[(l 1) Dm1 D4 Ś1 G1 M1 read M1 [illegible] (for the post half) —D_6 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 om l 2-4 —(l 2) Ś1 T1 • [illegible] —(l 3) D1 [illegible] (sic) —Ś1 D4 om l 4]

while T1 (l 1) cont after l 1 of 3_5* and D1 after 3_4* whereas D1 • M4 ins after 17

362* [illegible]
[illegible]
[illegible]

[(l 1) T1 [illegible] (for [illegible]) —(l 3) B1 [illegible] D1 [illegible], T1 [illegible]]

—Thereafter [illegible]

G 2 15 26
B 2 18 28
L 2 19 31

अहं हि वचनाद्राज्ञः पतेयमपि पावके ।
भक्षयेयं विषं तीक्ष्णं मज्जेयमपि चार्णवे ।
नियुक्तो गुरुणा पित्रा नृपेण च हितेन च ॥ १८

363* उवाचेदं सुनिर्लज्जा धृष्टमात्महितं वचः ।
न राजा कुपितो राम व्यसनं नास्य किंचन ।
किंचिन्मनोगतं त्वस्य त्वद्भयान्नाभिभाषते ।
प्रियं त्वामप्रियं वक्तुं वाणी नास्योपवर्तते ।
तदवश्यं त्वया कार्यं यदनेनाश्रुतं मम । [5]
एष मह्यं वरं दत्त्वा पुरा मामभिपूज्य च ।
स पश्चात्तप्यते राजा यथान्यः प्राकृतस्तथा ।
अतिसृज्य ददामीति वरं मम विशांपतिः ।
स निरर्थं गतजले सेतुं बन्धितुमिच्छति ।
धर्ममूलमिदं राम विदितं च सतामपि । [10]
तत्सत्यं न त्यजेद्राजा कुपितस्त्वत्कृते यथा ।
यदि तद्वक्ष्यते राजा शुभं वा यदि वाशुभम् ।
करिष्यसि ततः सर्वमाख्यास्यामि पुनस्त्वहम् ।
यदि त्वभिहितं राज्ञा त्वयि तन्न विपत्स्यते ।
ततोऽहमभिधास्यामि न ह्येष त्वयि वक्ष्यति । [15]
एतत्तु वचनं श्रुत्वा कैकेय्या समुदाहृतम् ।
उवाच व्यथितो रामस्तां देवीं नृपसंनिधौ ।
अहो धिङ्नार्हसे देवि वक्तुं मामीदृशं वचः ।

[Ś1 D1 5 7 M4 om l 1 —(l 1) G3 धृष्ट (sic) (for धृष्टम्) B2 4 D1 2 निर्मर्यादा (D1 °र्मर्यादा) ततो राममिदं (B4 °म ततो) वचनमब्रवीत —(l 2) Ś1 राजा तु D4-7 राजा न (by transp D6 [before corr] °न) Ś1 D5 न न, D4 6 7 च न, T2 G1 चास्य (for नास्य) B2 4 D1 2 नाय कुप्यति ते राम नान्यत्र व्यसनी (B4 °न मां) नृपः —(l 3) B2 4 D1 2 विभक्षित (for मनोगत) B2 4 यस्य, Dg1 D4 5 तस्य (for त्वस्य) B3 D3 महाक्षात् (D3 °क्षात्), B4 [अ]प्रियत्वात्, D1 मदाक्षी, G3 तद्भ° (for त्वद्भयात्) Ś1 D4 6 7 न च B4 न हि, Dg1 Dd1 Dm1 M2 3 न तु Dt1 नानु, D1 2 नन्न D6 तु न (for नाभि) —(l 4) D4 6 प्रियत्वाद् (for प्रियं त्वाम्) D3 नाप्रिय Ś1 D4 6 7 नास्य वाणी (by transp) D3 अस्य वाणी Ś1 Dt1 D4-7 T2 प्रवर्तते, G2 [उ]पजायते B2 4 D1 2 M4 नाय (B3 न स)मुत्सहते नृप (for the post half) —(l 5) Ś1 D4 यच्च B2 4 Dg1 D1 2 4 6 7 M4 तच्च (for तद्) B3 प्रियं (for त्वया) Ś1 D4 यच्च (for यद्) Cr m g k t [आ]श्रुत (as in text) T2 मया Ck अपि (for मम) Ś1 B1 D1 2 4-7 प्रति (D2 परि)श्रुत B2 (m also as in B4) Dg1 (before corr as above) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M4 श्रुतं मम (Dg1 °या) —D1 4 om lines 6–12 —(l 6) T2 वरौ दत्त्वा D2 reads the post half in marg Ś1 D4 6 7 त्व (D4 त)र्थमभिहृ (Ś1 °*)ष्य च (for the post half) B1 M4 अय मह्यं वरं (D2 °रौ) राजा दत्त्वा तुष्टेन चेतसा B4 स्वयं मह्यं वरौ दत्त्वा राजा (°जा !) हृष्टेन चेतसा —(l 7) Ś1 B2 4 D4-7 M3 पश्चात्तं (for स पश्चात्) B4 -तपति, D1 -तापते, M4 -तप्यते B3 M4 मोऽन्यस्, B4 सच (for राजा) —D4 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 11 B4 जन (for तथा) —(l 8) B2 4 प्रतिश्रुत्य, D4 7 अति° G1 °सृज्य (for अतिसृज्य) Dg1 Dt1 Dd1 D5 7 T2 3 G2 3 M3 ददामि B3 वरौ T1 [द]**र (damaged) (for [द]मि वरं) Ś1 B2 4 D4-7 M4 मम (for मम) B2 4 M3 महीपति —(l 9) B2 4 M4 निरर्थक, T3 स निरर्थं (for स निरर्थं) Ś1 D4 सेतुबन्धनम् D3 सेतु बद्धुमिहेच्छति, D7 सेतुबन्धमिहेच्छति (for the post half) —Ś1 D5-7 om l 10 —(l 10) T3 om राम M3 मम (for अपि) B2 4 M4 धर्म्यं स्वर्ग्यं यशस्यं च सद्भिराचरितं जनैः —After l 10 B4 reads 18ab (var) repeating it in its proper place —B4 om l 11-18 —(l 11) Ś1 D5 7 त्वत्कृते (for तत्सत्यं) M3 [ऽ]त्यद् (for त्यजेद्) Dd1 Dm1 न च, G1 [ऽ]त्य (for यथा) Ś1 D4-7 यथा सत्यं तथा कुरु (for the post half) B2 M4 यथाय त्वत्कृते सत्यं न बद्धस्तथा तथा कुरु —After l 11 B2 reads in marg 24 (including 369*) while M3 reads only 24ab —M4 om l 12 —(l 12) Dt1 *द, T2 G1 Cm g t तद् (for तद्) G1 -वक्ष्यते (sic) Ś1 D4-7 यदव वक्ष्यति नृप (for the prior half) B2 यदि ते ते वद राम प्रियं वा यदि वाप्रियं —(l 13) Dm1 T2 G2 करिष्यसि, G3 ***दि, Cv g k t °सि (as above) Dg1 Cg तदा Dt1 पुन, Ct as above (for तत) Ś1 D4-7 तत्करिष्यसि चेत्सत्यं, B2 D1 2 M4 अभ्यवस्यसि (M4 °ति) चेत्तद्धि (for the prior half) G3 M3 व्याख्यास्यामि, Ck t आख्या° (as above) Ś1 D4 7 त (D6 हा)स्य (for पुनस्) B3 वन गतु तदाहेति, D1 2 M3 ततो वक्ष्यामि यत्त (M4 तद्)र (for the post half) —B1 om l 14 —(l 14) Ś1 D5 7 यत्त, D2 यथा (for यदि) D4 राजा (sic) (for राज्ञा) D4 7 विपत्स्यति Ś1 D6 राम दैवा दयिष्यति (for the post half) D1 2 M4 राजाभिहितं यदि मे (D1 ते) राम कर्तुं व्यवस्यसि (M4 °ति) —(l 15) Ś1 D4-7 त्वां प्रवक्ष्ये (Ś1 D6 °क्ष्ये) (for त्वयि वक्ष्यति) B2 D1 2 M4 त (B2 अ)तस्त्वां संनियोक्ष्यामि न चास्त्वां नियोक्ष्यति —(l 16) B2 D1 2 M4 इति रामो वचः श्रुत्वा कैकेय्या यत्न (D2 °त्न)कृतं —(l 17) T3 M3 [अ]व्यथितो Cm g t व्य° (as above) B2 D1 2 M4 उवाच रोमांचितमनाः कैकेयीं नृप (D1 2 पितृ)संनिधौ —(l 18) Ś1 D5 7 नार्हसि मां D1 नार्हसे देवी D2 अर्हसि मां (for नार्हसे देवि) Ś1 D4 7 देवि (for माम्) D2 3 इत्थीदृशं (D2 °दृशं) (for ईदृशं वचः)]

18 B1 (marg sec m) repeats (wrongly) from 18a up to l 1 of 365* after 363* B4 reads 18ab after line 10 of 363* repeating it here —a) Ñ2 V1 B D1 2 M4 अहं हि (B4 first time त)स्य कृते रामो (M4 देवि) —b) Ñ2 V1 B (B4 both times) D1 2 M4 विशेयम् (for पतेयम्) Ś1 Ñ2 V1 B (B4 both times) D1 2 4-7 M पावके —c) Ś1 D4-7 यापि (for तीक्ष्णं) —d) Dt1 पतेयम् (for मज्जेयम्) Ś1 D4 7 वा जले, Ñ2 V1 B D1 2 M सागरे (V1 °रे)1 G1 वार्णवे (for चार्णवे) —f) T1 (after

तद्ब्रूहि वचनं देवि राज्ञो यदभिकाङ्क्षितम् ।
करिष्ये प्रतिजाने च रामो द्विर्नाभिभाषते ॥ १९
तमार्जवसमायुक्तमनार्या सत्यवादिनम् ।
उवाच रामं कैकेयी वचनं भृशदारुणम् ॥ २०
पुरा देवासुरे युद्धे पित्रा ते मम राघव ।
रक्षितेन वरौ दत्तौ सशल्येन महारणे ॥ २१
तत्र मे याचितो राजा भरतस्याभिषेचनम् ।
गमनं दण्डकारण्ये तव चाद्यैव राघव ॥ २२
यदि सत्यप्रतिज्ञं त्वं पितरं कर्तुमिच्छसि ।
आत्मानं च नरश्रेष्ठ मम वाक्यमिदं शृणु ॥ २३
*स निदेशे पितुस्तिष्ठ यथा तेन प्रतिश्रुतम् ।
त्वयारण्यं प्रवेष्टव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ॥ २४

G 2. 15. 34
B 2. 18. 35
L 2. 19. 38

corr. *inf. lin. pr. m.* as in text) [अ]न (for the first च) Dd1 Dm1 T3 G1 M2 विशेषत. (for द्विर्न च). —For 18^{ef}, Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst.

361* धर्मात्मना नियुक्तोऽस्य विधानेन त्वयापि वा ।
तथैव वचनाद्देवि नान्यथं विद्यते मम ।
यथैव मे पिता पूज्यस्त्वमप्यद्य तथैव मे ।

[(l. 1) V1 धर्मात्मनो D1.2 त्वन् (for ऽस्य) M4 धन श्लाघि वृत त्वन् (for the prior half). Ñ2 विधानेह (sic). —(l. 2) B2 (also) वरणाद् (for वचनाद्).—(l. 3) B4 यथा मम, D3 °थव (for थैव मे), B2 D1.2 M4 [अ]थ (for [अ]द्य. D1.2 M4 च (for मे).]

—After 364*, B4 ins. 362*.

19 ^{a}) D7 देवि; T2 देवी (both sic), G1 देहि (for देवि) —^{b}) Ś1 D5-7 हि (Ś1 D5 यद्) राज्ञः समभीक्षितं (Ś1 °क्षितं, D6 °क्षितुं) —^{c}) Ś1 D5-7 प्रतिजाने (Ś1 D5 °ज्ञाते) करिष्ये च (D6 ये) (by transp).—^{d}) Ś1 D1.2 [ऽ]सत्यं न भाषते. —For 19, Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst

365* तस्मात्त्वमेव मां ब्रूहि यद्राज्ञोऽस्य चिकीर्षितम् ।
कर्तव्यं प्रतिजानीहि न हि वक्ष्याम्यहं मृषा ।
पतेद्द्यौः पृथिवी दीर्येच्छोषं जलनिधिर्व्रजेत् ।
स्वैरेष्वपि न तु मृषाभनृतं कश्चिदप्यहम् ।

[B2 (marg. *sec. m.*) repeats l. 1 (cf. v. l. 18) —(l. 1) D1.2 M4 मे (for मां) and विवक्षित (for चिकीर्षित) —After l. 1, B2 ins. (in marg.) 362*. —(l. 2) D2 करिष्ये प्रतिजाने ते, M4 प्रतिजाने करिष्येति (*sic*) (for the prior half) B4 om. (hapl.) न हि —(l. 3) B4 दीर्येतेर् (sic) —(l. 4) Ñ2 हि न, V1 न हि, B2 (after corr. also as above) हि, D1 न नद्, D2 om. न (subm.), M4 तु न (by transp.) (for न तु). B4 °विर्,]

—After 19, M1 ins.

366* अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
करिष्ये वचनं देवि रामो द्विर्नाभिभाषते ।

20 ^{a}) Ñ2 V1 B D1.2 M4 तम (B4 °मृ) जैवमनार्या सा (V1 °वैमिव [hypm.], M4 °माग्याद्), G2 M1 तम् समार्जवसंयुक्तम्. —^{b}) Ñ2 V1 B D1.2 M4 कैकेयी (for तमार्या). —^{c}) Ñ2 V1 B D1.2 M4 वाक्यं (for रामं). —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4-7 M4 मधुरावाक्यदूति (Ś1 D5-7 °मोहि) ता (D4 °तं).

21 ^{a}) B3 देवासुरा युद्धे; T1.2 दैवासुरे युद्धे. —^{b}) Ñ2 V1 B D1.2 M4 रघुनंदन (for मम राघव). —^{cd}) G2 वरौ दत्तो. Dg1 T3 मया (for महा). Ñ2 V1 B D1.2 M4 शुश्रूषितेन प्रीतेन मह्यं दत्तं वरद्वय.

22 ^{a}) Ś1 D5-7 द्वौ वरौ; Ñ2 V1 B D1.2 M4 मयापं (M4 °च) (for तत्र मे) D4 (after corr. as in text) याचितौ. Ñ2 V1 B D1.2 M4 तत्र; D7 राज्ञा (for राजा). —M2 repeats 22^{cd} after 368*. —^{cd}) M2 दंडका-ण्ये, Ś1 D5-7 दंडकारण्यगमनं (for °). Ś1 D5-7 भवतो (for तव च) Dg1 Dm1 G2 [प्र]वास (by transp.) Ñ2 V1 B D1.2 M4 तव निर्वासनं चैव वर्षाणि हि (V1 °णि च; D1.2 M4 °णीह) चतुर्दश. —After 22, B2 reads 24 as in Ñ2, M2 reads 24^{cd} after 22.

23 M2 om. 23 and 24 Ñ2 V1 B2.3.4 D1.2 transp. 23 and 24. —^{a}) D2 (after corr. as in text) सत्यं (for सत्य-) V1 B4 D1.1 Dd1 D1.4 T2 प्रतिज्ञार्थं G1 प्रतिज्ञस्त्वं. —^{b}) Ñ2 B1.3.4 D4.7 G1 M3 अर्हसि (for इच्छसि) —For 23^{cd}, Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst.

367* आत्मानमपि वा कर्तुं यदि सत्यं व्यवस्यसि ।

D2 आत्मानमपि ते D1.2 M4 transp. कर्तुं and सत्यं. D2 व्यवस्यति]

24 M2 om. 24 (cf. v. l. 23) Ñ2 V1 B2.3.4 D1.2 transp. 23 and 24. B2 reads 24 in marg. M4 reads 24^{ab} after l. 11 of 363*. —^{ab}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M2 om.) सनि (M4 नहि) देशे, B3 Dg3 M1 यद् (D$_{g1}$ °था) तेन; Dt1 Dd1 यथानेन. M4 श्रुतं मम (for प्रतिश्रुतम्). Ś1 D5-7 सन्निदेशः पितुस्तेषं प्रतिज्ञातं कृतेन मे. Ñ2 V1 B2.3 D1.2 तथैव च (B4 om. [subm.]) त्वया राम गंतव्यं वचनान्नृप. —M4 reads 24^{cd} after 22 —^{c}) Ś1 D5-7 त्वया स्व (Ś1 a [subm.]) रण्ये वस्तव्यं; Ñ2 V1 B2.3.4 D1.2 M4 वनवास समुद्दिश्य. B2 स्वयं वनेभिरस्तव्यं. —^{d}) D1 M4 पञ्चानि नव (D2 वन [metathesis]) (by transp.). —After 24, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 T G M1-3 (M4 after 22 owing to om.) ins.

G 2 15 35
B 2 18 37
L 2 19 39

सप्त सप्त च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ।
अभिषेकमिमं त्यक्त्वा जटाचीरधरो वस ॥ २५
भरतः कोसलपुरे प्रशास्तु वसुधामिमाम् ।
नानारत्नसमाकीर्णां सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ २६

तदप्रियममित्रघ्नो वचनं मरणोपमम् ।
श्रुत्वा न विव्यथे रामः कैकेयीं चेदमब्रवीत् ॥ २७
एवमस्तु गमिष्यामि वनं वस्तुमहं त्वितः ।
जटाचीरधरो राज्ञः प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥ २८

368* भरतश्चाभिषिच्येत यदेतदभिषेचनम् ।
त्वदर्थे विहितं राज्ञा तेन सर्वेण राघव ।

[(l 1) T1 G1 2 भरतस्य D5 [अ]भिषिच्येत, G2 [अ]भि षेक्ष्य, G3 °षिच्ये च —(l 2) Ś1 D1 2 त्वदर्थं Dg1 Dm1 [s]मिहितं, Cg विहितं (as above)]

—Thereafter M2 repeats 22 cd. —After 24 B1 (m) ins

369* इह च प्यभिषेचयो यौवराज्ये सुतो मम ।
पित्रा ते भरतो राम वरमेवद्वृत मया ।

25 a) D7 om (hapl) सप्त D6 स सप्त सप्त वर्षाणि —b) Ñ2 V1 B D1 2 M2 ततो वनचरो भव —After 25ab, M1 ins 373* —M1 om 25c–26 —c) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 इह (for इम) —d) Dg1 T1 3 G M1 3 जटाजिन Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D5–7 G3 M1 3 भव (for वस) —For 25cd, Ñ2 V1 B D1 2 subst

370* त्यक्त्वा राज्यस्पृहां प्रोता चीराजिनजटाधर ।

[D1 2 भुवता V1 B1 राज्यं प्रिय, B3 4 राज्यहरां G(ed) राज्य दिष्टा B2 चैव, D6 वर्त्त D5 वर्ता (for प्रोता)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1–3 read 373*

26 Ñ2 V1 B1 3 M2 om 26 (for M2 cf 1 1 25) —a) D1 (after corr sec m int lin as in text) भवत (for भरत) B1 कोसले देशे, Dg1 कोसलपति, Dt1 कोसलपते, D1 2 4 6 7 पते (D1 2 नौ) वालपुरे, G1 M2 कोसलपुरं —b) D2 प्रशास्ता —B1 om 26cd —c) D1 2 घन (D1 नाना) रत्नसपर्ता —d) Dt1 °कुंजरं (for कुञ्जराम्) —After 26, Ś1 D4 1 ins

371* एवं ते पितुरादेश इतो राम भविष्यति ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

372* एतेन त्वां नरेन्द्रोऽयं कारणेन समागत ।
शोकसंक्लिष्टदयो न शक्नोति निरीक्षितुम् ।
भ्रातृस्तुतं नरेन्द्रस्य वचनं रघुनन्दन ।
सत्येन महता राम तारयस्व नरेश्वरम् ।
इतीव तस्यां परुषं वदन्त्यां [5]
न चैव राम प्रविवेश शोकम् ।
प्रविव्यथे चापि महानुभावो
राजा तु पुत्रव्यसनाभितप्त ॥

Colophon

[(l 2) Dt1 Dd1 2 Dm1 M2 °निरी (for यन्°) —(l 3) G3 damaged from हु up to र —(l 4) D6 1 °ह (for महता) —(l 5) G3 पुत्रं (sic) G2 न्यां (for वं°) —(l 7) T3 न (for च) —(l 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct च, G2 M2 Cm k तु (for स) *Sarga no* 15 in all the above MSS]

whereas Ñ2 V1 B1–3 cont after 370* (owing to om) B2 after 26ab (owing to om) D1 2 ins after 26 M1 ins after 25ab (owing to om)

373* मनसापि नहि कस्तदानीं
धर्मं निवर्तयते व्यपाश्रयात् ।
पितृवचननियोगमाश्रितो
वनगमनं स तदाभ्युपगत ।

Colophon

[(l 1) B1 (*sup lin* also) त्वदनीत्व (sic) (for तदानीं) Ñ2 B3 4 तदा (for तदानीं) —(l 2) Ñ2 धृतमति, B3 4 D5 M2 धृतिमति B2 धृतिर Ñ2 B1 सततं B3 °वचन् B3 °गुरु, D1 स्वाश्रयं D2 स्वाश्रयं, M2 स्वाश्रय (for व्यपाश्रयात्) B1 व्यपाश्रयत् (sic) D1 M2 व्यपाश्रयं, D2 [s] पाश्रय V1 ह्रतमिति स्वाश्रमाश्रयात् (sic) —(l 3) B1 °विनियोग —(l 4) Ñ2 तापसवत्, B3 4 [अ]भ्युपगत M2 °व्यवस्यत् (for [अ]भ्युपगत) D1 2 वनमवते स मनाश्र (D2 °ना) वसतिं *Sarga no* Ñ2 B 14 V1 15 D2 18, M2 16]

27 Dm1 begins with 25 —a) M2 ममित्रघ्नो —b) Dg1 reads वचनं in marg —c) Ñ2 V1 B D1 2 M2 वि (V1 वि) [वि]वृत्वा ततो (B1 M2 °दा) T3 तुरु श्रुत्वा न विं M2 °व्यथे (for श्रुत्वा न विव्यथे) B Cm न प्रविव्यथे च मानसश्चापि च न प्रातप्यत —d) Ñ2 V1 B D1 2 M2 इदं वचनम् T1 G2 M2 °मोलिदम् (for कैकेयीं चेदम्) —For 27, Ś1 D1–3 subst Ñ2 V1 B D1 2 M2 subst l 1 only for 27ab

374* स तु तद्वचनं श्रुत्वा कैकेय्या समुदाहृतम् ।
महत्यार्तं परं धारयमुवाच रघुनन्दन ।

[(l 1) Ñ2 B D1 2 सविद् (D1 (before corr) °वि) M2 मम वद V1 कवे तदव हास (for the prior half) Ñ2 D1 वे निरत]

28 a) M2 एव (for अस्तु) Ñ2 V1 B D1 2 V1 निष्यथामि M2 इत्यर्थं (?), transp) Ñ2 V1 B D1 2 M2 वन चीराजिनधर (for °) Ś1 D1–2 देवदेवन्द्र वनवासि सद वासीप च —c) T1 G M1 2 जटाजिन Ś1 D2 2 [s] (D1 2) वस (for राम) Ñ2 V1 B D1 2 M2 वसुधीव वसति —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M2 वं प्रतिपालय

इदं तु ज्ञातुमिच्छामि किमर्थं मां महीपतिः ।
नाभिनन्दति दुर्धर्षो यथापुरमरिंदमः ॥ २९
मन्युर्न च त्वया कार्यो देवि ब्रूहि तवाग्रतः ।
यास्यामि भव सुप्रीता वनं चीरजटाधरः ॥ ३०
हितेन गुरुणा पित्रा कृतज्ञेन नृपेण च ।
नियुज्यमानो विस्रब्धः किं न कुर्यामहं प्रियम् ॥ ३१
अलीकं मानसं त्वेकं हृदयं दहतीव मे ।
स्वयं यन्नाह मां राजा भरतस्याभिषेचनम् ॥ ३२
अहं हि सीतां राज्यं च प्राणानिष्टान्धनानि च ।
हृष्टो भ्रात्रे स्वयं दद्यां भरतायाप्रचोदितः ॥ ३३
किं पुनर्मनुजेन्द्रेण स्वयं पित्रा प्रचोदितः ।
तव च प्रियकामार्थं प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥ ३४
तदाश्वासय हीमं त्वं किं न्विदं यन्महीपतिः ।
वसुधासक्तनयनो मन्दमश्रूणि मुञ्चति ॥ ३५

G 2 16 0
B 2 19 9
L 2 19 51

29 a) B1 हि (for तु) — b) Ś1 D5 7 नाभिसाषत V1 B D1 3 मां स्वयं गुरु (D1 नृप) M3 मामय गुरु — After 29ab N3 V1 B D1 3 M3 ins

375* नाभिनन्दति विस्रब्धं प्रेमस्नेहसमन्वितम् ।
महानुभावो मे त्वदाज्ञस्य महात्मनः ।
मयि भृत्ये च पुत्रे च किं रुष्टो दाति गौरवम् ।
दैवतं हि प्रभुश्चैव पिता राजा गुरुश्च मे ।
यस्यार्थे गिरसा तुष्ट करिष्यामि यथाज्ञ मम । [5]

[(l 2) B1 [आ]गतस्य B3 M3 विहृत्य B3 प्रेष्य B1 भजन (for आना) —(l 3) D5 पुत्रस्य (for पुत्रे च) D5 विधि (for °दि) —(l 5) Ñ2 D5 [आ]ज्ञा D5 मात्र (for नृप)]

— N3 V1 B D1 3 M3 om 29cd — c) Ś1 D5 7 महीपालमाँ (D5 °ला) (for नाभिनन्दति) — d) Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D5 7 G1 3 M3 यथापूर्वम् T1 पुनर् Cr g as in text (for पुरम्)

30 a) N3 V1 B D1 3 न च मन्युस् (D1 transp) M3 न हि मन्युस् B3 तस्य (for त्वया) — b) N1 D1 3 प्रसीदेति (Ś1 °देवि) T2 इति ब्रूहि (for इति भूमि) N2 V1 B D1 3 M3 तथ्यं मे N3 B1 हि V1 च) वद(D1 M3 ब्रुव)त्वेति D5 बुद्धयते s c) यत्र — c) T3 G (after corr ref I n as in text) M3 तव (f r भव D5 सुप्रीतो — d) B3 वने

31 a) C1 हितेन गुरुणा (by trans — b) N3 D1 3 विस्रब्धं I(g विस्रब्धं Dm I I1 Dm1 T C M3 Cm1 विस्रब्ध P Ck कृतज्ञेनेति रामचन्द्रेश रत्नादीति तत्र विशुद्ध विविन्ति (P — d) Dt1 तु (for न — For 31 N3 V1 B D1 3 M3 subst

376* प्रीतो विरम पिपुत्रो यथानम्य महाराज ।
सिनु पुत्र कथं ब्रात न करानालिखे च ।

(l 1 2) B1 इन्व M1 न (for इत्य) (l 2) V1 damaged (l a V1) (l r r r)

32 a) Ś1 N3 V1 B D1 3 M3 भानीर्तं T G M3 7 Cr अलीकं Cm g k e मनीकं (as in text) N3 V1 B D1 3 M3 तु मनसं(M3 °सा) (for मानसं तु) M3 [प्र]अनद (for [प्र] के) — b) B1 om (l apl) दे दृ N3 B M3 यत् D1 3 तत् (for मां) Dt1 दहत मम Ddı हनीय मे — c) Ś1 D5 7 मा(L5 मा) नाह यद् G1 यदाह मां (for यन्नाह मां) M3 नाइ महाराज N3 V1 D1 भरताभिषेकं राजा B1 3 M3 भरत सिषेचने राजा (hypm) D1 3 भरतस्याभिषेके तु — d) N3 यन्नाब्रवात् नारब्धं V1 य नाशापयति यत्स्वयं (both hypm) B1 3 D1 3 M3 यो नाज्ञापयति(D1 °ति) स्वयं B3 य न चाज्ञापयान स्वयं (hypm) — After 32ab Ś1 D5 7 ins

377* यद्गत न महाराजो मम चैव प्रयाणकम् ।
[Ś1 महाराज D5 महाराजः]

33 a) Ś1 N3 V1 B1 D5 M3 राज्यं दारा(N3 B1 °रा)न्(for सीतां राज्यं) B1 अहं राज्यं हि दारांश्च D1 अथ राज्यं च दारांश्च D5 अहं हि सीतां च राज्यं च — b) V1 प्राणान् — c) Ś1 V1 B D1 3 M3 हृष्टोऽहं स्वयं(D5 °यं)स्वयं — d) Ś1 D5 7 प्रचोदितः N3 V1 B अ प्रिय पितृ(V1 °तः) Dg1 Dt1 Dt1 Dm1 T5 (before corr s c m as in text) G1 M3 Ck1 प्रचोदितः D1 3 M3 महात्मने Cm as in text (for [अ प्रचोदितः] — After 33 N3 reads 34cd repeating it in its proper place in marg — V1 (after the first occurrence of 34cd) V1 B D1 3 M3 ins after 33

378* भ्रात्रा गुरुत्वं तस्मै भरत च महात्मने ।
न स त्वदर्थं केन नि पाणि सावेत न दपे ।

N3 om l 1 —(l 2) D5 M3 (स चित्वात्वो D5 न चित्वात् (for न स त्वदर्थं) —D5 om whole N3 reads in marg l 2 —(l 2) D1 चि (for °त्व)]

34 M3 om (l apl) 34ab — b) Ś D5 7 प्रचोदितः N3 V1 B D5 M3 नियोजितः D5 नियोजितः (for प्रचोदितः) — N3 reads 34cd for the first line after 378 repeat ing it let it in its [proper place] — cd) N3 I a r दुष्यास्ते प्रियसा कामक्रम् (for c) Dm1 T5 त्वनुपालयन् N3 V1 B D1 M3 प्र(D1 M3 न)त्यां भरतायामनि नीतिमात्मनाम्

35 a) D5 7 तदा (for तदा) N1 D1 3 3 तो नं D5 M3] इति N3 V1 B D5 N3 राजानम् Dg1 T5 G1 भीतं तं Dt1 D5 Dm1 G1 M3 Ck1 हीमेतं T1 G1 Cr कमपं मे Mg त्वमेतं मे (for हीमं त्वं) — Ck इमं राजानं प्रसादयेत् । B D5 तदाश्वस मया इति — d) Dt1 Ddı D1 D5 7 T5 Ck1 तु

G 2 16 13
B 2 19 10
L 2 79 51

गच्छन्तु चैवानयितुं दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
भरतं मातुलकुलादद्यैव नृपशासनात् ॥ ३६
दण्डकारण्यमेषोऽहमितो गच्छामि सत्वरः ।
अविचार्य पितुर्वाक्यं समा वस्तुं चतुर्दश ॥ ३७
सा हृष्टा तस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा रामस्य कैकयी ।
प्रस्थानं श्रद्दधाना हि त्वरयामास राघवम् ॥ ३८
एवं भवतु यास्यन्ति दूताः शीघ्रजवैर्हयैः ।
भरतं मातुलकुलादुपावर्तयितुं नराः ॥ ३९
तव त्वहं क्षमं मन्ये नोत्सुकस्य विलम्बनम् ।
राम तस्मादितः शीघ्रं वनं त्वं गन्तुमर्हसि ॥ ४०
व्रीडान्वितः स्वयं यच्च नृपस्त्वां नाभिभाषते ।
नैतत्किंचिन्नरश्रेष्ठ मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥ ४१
यावत्त्वं न वनं यातः पुरादस्मादभित्वरन् ।
पिता तावन्न ते राम स्नास्यते भोक्ष्यतेऽपि वा ॥ ४२

(for तु) Ñ2 V1 B D1 M1 आनायनमपि च (Ñ2 B2 का) स्वय —After 35^{ab}, Ñ2 V1 B D1 M1 ins

379* यामि यास्यहमद्यैव सुखी भवतु मे पिता ।

[D1 M4 गमिष्येद (M4 °प्यामि) वन देवि (for the prior half)]

—Ñ2 V1 B D1 M1 om 35^{cd} —^{c}) G2 *सुखा D4 घमुधातुसकमनो —^{d}) Ś1 D2 4 7 भूतम् (for मन्दम्)

36 ^{ab}) G1 शैव (sic) (for चैव) D1 त्वरित (for [आ]नयितु) D3 T1 शीघ्र Ñ2 V1 B D1 M4 गच्छेत्वरा पुरादस्माच्छीघ्र (M4 °च्छीघ्रमस्माद् [by transp]) भवति (Ñ2 °तिति, B4 °ति [both sic] D1 °वजि)तैर्हयै —^{c}) D2 भरतो Ś1 D2 4 7 -गृहाद् (for -कुलाद्) B4 मातु **रूपाद् —M4 om (hapl) 36^{d}-39^{c} —^{d}) Ñ2 V1 B D1 उ(B2 [before corr] प)पावर्तयितु नरा (B1 °राश्च [hypm]) (=39^{d}) —After 36 Ś1 D2 4-7 ins

380* आनीयतां महाभागो राज्ये चैवाभिषिच्यताम् ।

[D4 6 7 भरति त Ś1 D2 4 5 महाभागे D4 °भागे (for °भागो) D3 [अ]भिषिच्य न]

37 M1 om 37 (cf v l 36) —^{b}) D1 गच्छाम्यैव हि (for इतो गच्छामि) G1 M2 सत्वरं —^{c}) D7 सुविचार्य T2 अविचार्य, Cm g l. t अविचार्य (as in text) T3 वाक्यात् —For 37 Ñ1 V1 B D1 subst

381* एषोऽद्यास्मि गच्छामि वनवासाहृत्प्रभाग ।
पितुर्नियोगा देव वि रज वा हृष्टमानस ।

[(1 1) V1 B4 वनवासं —(l 2) B1 वनार्थे]

38 M1 om 38 (cf v l 36) —^{ab}) Ś1 D6 M3 संहृष्टा D1 Dd1 T1 2 कथयी Ś1 D2 4-7 कैकयी मति (D4 सा हि राम्य ह (for ^{b}) N2 V2 B D2 हृषि रामस्य श्रुत्वा कैकयी हृष्टमानसा

39 M1 om 39^{abc} (cf v l 36) —^{a}) Dg1 यास्यन्तु D7 यास्यति (sic) —^{b}) Ñ2 V2 B D1 शीघ्रं प्रजविभिर्हयै (cf 36^{a}) —^{c}) D1 भरत (for उपाव°) Ś1 D2 4 7 सु(D4 सू)ना (for नरा)

40 ^{a}) Ś1 D2 4 7 मैव त्व D1 1 सवत्र्वह T1 (after corr pr m as in text) तव त्वह (for तव°) —^{b}) Ś1 D2 (both with hiatus) औत्सुक्याद्धि, D3 (with hiatus) उत्सुकस्य D1 7 त्वौत्सुक्यं च, D3 (with hiatus) औत्सुक्यस्य D4 (after corr m as in text) M1 विलम्बनं —^{c}) Ñ2 V1 B D1 M1 इ(D1 तु)तोऽद्यैव, D2 4 7 इ(D1 अ)त पितृ —^{d}) D3 वने D3 T2 G M1 2 गन्तु(T2 °न्त) त्वम् (by transp)

41 ^{a}) Ś1 D6 यथा, D7 यज (sic) (for यच्च) —^{b}) D3 (before corr °तुस्) पिता (for नृपस्) D6 त्वं नाभि, G1 त्वामपि (for त्वां नाभि) —^{c}) D1 केचित् D3 नृप (for नर) —For 41 Ñ2 V1 B D1 2 M1 subst Ś1 D6 subst l 2 only for 41^{cd}

382* न त्वामुन्मिदते यत्तु स्वयं व्रीडान्वितो नृप ।
मा तेऽत्र सत्यतोऽन्यो मा मन्यु कुरु राघव ।

[(l 1) V1 M4 व्रीडानितो —(l 2) Ś1 D6 मा च ते D1 न चेत D2 यदेत M1 मा तेतु (for मा तेऽत्र) N2 B4 मा चा, B4 निले, D1 तूशो D2 (s) मन्यु (for सत्यतो)]

42 ^{a}) G1 नयं (for वनं) —^{b}) T2 पुरा तस्माद् Ś1 D6 अपि त्वरन् Ñ2 V1 B D1 M1 अभित्वसि(V1 D1 M1 [before corr] °नि) D1 Dd1 Dm1 M1 अपि त्वरन् (for अभि°) —^{c}) Ś1 N2 V1 B D1 तावन्न त पिता (by transp) D1 4 7 तावत्त पिता तव Ś1 resumes from न in^{d} (cf v l 360*) —^{d}) Ś1 N2 V1 B D2 M1 स्नास्यते प्रत्य(Ś1 °त्यो, D1 °त्य D6 नत्र)ति तु ति (Ñ1 damaged up to ति) नि; D2 (with hiatus) न उपोष्यति भोक्ष्यति, D3 न स्नास्यति न भोक्ष्यते D1 न स्नास्यति न भोक्ष्यति D7 न पास्य(sic)ति न भोक्ष्यत —After 42 Ś1 N V1 B D1 2 M1 ins D3 ins after 43

383* तिमिति [illegible] राजा धुर्यमार्गं वन ।
कैकय्या चाद्यमानावा सुत्वाया रामनिश्चयम् ।

[(l 1) [illegible]]

धिक्कष्टमिति निःश्वस्य राजा शोकपरिप्लुतः ।
मूर्छितो न्यपतत्तस्मिन्पर्यङ्के हेमभूषिते ॥ ४३
रामोऽप्युत्थाप्य राजानं कैकेय्याभिप्रचोदितः ।
कशयेवाहतो वाजी वनं गन्तुं कृतत्वरः ॥ ४४
तदप्रियमनार्याया वचनं दारुणोदयम् ।
श्रुत्वा गतव्यथो रामः कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४५
नाहमर्थपरो देवि लोकमावस्तुमुत्सहे ।
विद्धि मामृषिभिस्तुल्यं केवलं धर्ममास्थितम् ॥ ४६
यदत्रभवतः किंचिच्छक्यं कर्तुं प्रियं मया ।
प्राणानपि परित्यज्य सर्वथा कृतमेव तत् ॥ ४७
न ह्यतो धर्मचरणं किंचिदस्ति महत्तरम् ।
यथा पितरि शुश्रूषा तस्य वा वचनक्रिया ॥ ४८
अनुक्तोऽप्यत्रभवता भवत्या वचनादहम् ।
वने वत्स्यामि विजने वर्षाणीह चतुर्दश ॥ ४९
न नूनं मयि कैकेयि किंचिदाशंससे गुणम् ।
यद्राजानमवोचस्त्वं ममेश्वरतरा सती ॥ ५०

G 2 16 28
D 2 19 24
L 2 19 33

---

43 ^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वस्य D2 विश्रष्य- मुभिनि श्वस्य (corrupt) D4 (before corr) धिकृत्यामि विनि°, D4 (after corr *sec m*) 7 धिकष्टमभिनि (D7 °नि)°. —For 43^{ab}, Ś1 D6 subst Ñ V1 B D1 M4 subst for 43 while after 43 D3 ins 383* and then cont

384* सुदीर्घं हा हतोऽस्मीति वाक्यमुक्त्वा सुदु खित ।
मूर्छामुपागमद्भूयो शोकवाप्यपरिप्लुत ।

[(l 1) D2 3 M4 अहो धिक्हा (D3 om हा [subm] M4 °च्च) (for सुदीर्घं हा) Ñ1 (m) मुक्त्वा —(l 2) D1 3 M4 वाप्यवेगजडी (M4 °डी) कृत (for the post half)]
—^{c}) Ś1 D6 चापतत्, Dg1 न्यपतत्, D5 व्यपतत् —^{d}) D1 हेमपर्यंकभू°

44 ^{a}) B4 हि (for ऽपि) T1 राजा* (damaged) Ñ B1 3 D1 M4 [प्र]वे वाक (M4 °*) शया, V1 [प्र]वे वाक्सायके, B4 [प्र]वे वाक्यशरै (for [उ]त्थाप्य राजानं) Ś1 D5 6 7 अथ रामोऽपि दुर्धर्ष —^{b}) Ś1 D5 6 7 [अ]भिप्रणोदित, D3 प्रतिनोदितः, M4 हृदि ताडित Ñ V1 B D1 कैकेय्या (V1 B3 °य्या) परिपी (Ñ1 B4 D1 °सा) डित —^{c}) Ś1 कशयेव, V1 D1 कशयेव, D2 कस्ययेव (corrupt) Ñ V1 B M4 हय (Ñ1 °त) साधुस्, Dt1 Dd1 हतो वाजी (for [वा]हतो वाजी) D2 कशावचसना (before corr °नो) वासि —^{d}) D6 कृतादर (for कृतत्वर) Ñ V1 B D1 M4 त्वरावान्वन (D1 M4 °नातु) मुपत —After 44 Dm1 ins राम

45 ^{a}) V1 B4 D1 तदा (for तद्) Ś1 D5 6-7 मतिप्रभावो, Ñ V1 B D1 M4 मतिक्रूर (for मनार्याया) —^{b}) Ś1 D5 6-7 M3 मरणोपमः Dg1 T2 दारुणोपमं, Cm t दारुणोदयं (as in text) ‡ Ch दारुणोदयं (दयं ?) क्रोधोत्सरं ‡ Ñ V1 B D1 M4 वाक्यं हृदयदार (B3 [before corr] °र)ण —^{c}) D5 6 7 श्रोत्रे (for श्रुत्वा) Ś1 D6 न (D6 [अ]प्य) व्यथितो Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M4 न विव्यथे (for गतव्यथो) —^{d}) Ñ1 V1 B M4 वचनं (for कैकेयीं) Ś1 D5 6 7 इदम्। Ñ V1 B D3 5 M4 चेदम् (for वाक्यम्)

46 ^{a}) B4 om, D2 देवी (sic) (for देवि) —^{b}) Ś1 D5 6-7 लोकानां (Ś1 °ना) वस्तुम्, Ñ V1 B D1 M4 न राज्येप्सु (V1 damaged) र्न चानृती —^{d}) Dt1 Ct विमल (for केवलं) —For 46^{cd}, Ñ V1 B D1 M4 subst

385* सत्यवाक्सुदृढभक्तोऽस्मि कस्मान्मा परिशङ्कसे।

[M4 [S]ह (for ऽस्मि) and मा (for मां) D1 शङ्किताऽसे]

47 ^{a}) M4 तद् Ś1 D5 6 7 यत्रभवतां, Ñ1 यत्रभवती, Ñ2 B3 एतद्भवतां, V1 अत्र भविता, B2 4 6 तत्रा (B2 °चा) पि भवेत्, Dt1 Dd1 Dm1 Ct तत्रभवत, Cm g k as in text (for अत्रभवत) D3 5 यदत्र भवता किंचि (D3 °द्) —^{b}) Dg1 (before corr) शक्यं, D2 सत्य (for शक्यं) M4 वस्तु (for कर्तुं) Ñ V1 B हितं (for प्रियं) —^{cd}) M4 कृतमेवेति विद्धि तत् (for ^{d}) Ñ V1 B D1 M4 कृतं तदिति (Ñ1 °दपि) विद्धि त्वं (V1 तद्विद्धि) त्यक्त्वा (Ñ °क्ता) प्राणानपि प्रियान् (M4 ध्रुवं)

48 ^{a}) V1 न श्रुतो, Dm1 न त्वत्तो, D3 4 5 7 तस्मात्तो (for न ह्यतो) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 3 5-7 M4 -चरणाद्, B3 -वचनाद् (for -चरणं) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 मन्यदस्य (M4 °स्या) धिकं भुवि (B3 also मम); D2 4 5 7 नास्ति किंचिदत्र परं —^{d}) D4 क्रियां, T2 3 क्रिया (for क्रिया) —For 48^{cd} Ñ V1 B D1 M4 subst

386* पितुर्नियोगकरणात्तस्मादेव वचनाद्ध्यहम्।

[Ñ2 B3 4 एव, B1 देवि D1 वचो (for एव)]

49 V1 om (hapl) 49^{ab} —^{a}) D2 नियुक्तो (for अनुक्तो) Ś1 Ñ B2 4 D5 6 7 गुरुणा, B1 भवता, D3 भवनात् (for भवता) D2 5 मनियुक्तोऽपि गुणवान् (D5 °हगा) —^{b}) D4 तस्य वा (for भवत्या) —^{c}) Ñ1 repeats वने वत्स्यामि —^{d}) M3 वर्षाणि हि B1 च*** (for चतुर्दश) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4-7 नव वर्षाणि पञ्च च

50 ^{a}) Dm1 तद्नूनम्; D2 4 5 7 नूनं न (by transp) Cm न नूनं (as in text) Dm1 मयि, G2 3 M3 मम, Cm t as in text (for मयि) Dm1 D2 4 T2 G3 M3 कैकेयी, Ct °यि (as in text) —^{b}) Dg1 कंचन, D2 4 5 7 Ctp मुरुत्वान्; T2 3 कंचिद्, Cm k t as in text (for किंचिद्) D3 4 5 7 गुणान्, —^{d}) D4 [ई]श्वरता —For 50, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst

G 2 26 31
B 2 19 25
L 2 19 70

यावन्मातरमापृच्छे सीतां चानुनयाम्यहम् ।
ततोऽद्यैव गमिष्यामि दण्डकानां महद्वनम् ॥ ५१
भरतः पालयेद्राज्यं शुश्रूषेच्च पितुर्यथा ।
तथा भवत्या कर्तव्यं स हि धर्मः सनातनः ॥ ५२
स रामस्य वचः श्रुत्वा भृशं दुःखहतः पिता ।
शोकादशक्नुवन्बाष्पं प्ररुरोद महास्वनम् ॥ ५३
वन्दित्वा चरणौ रामो विसंज्ञस्य पितुस्तदा ।
कैकेय्याश्चाप्यनार्याया निष्पपात महाद्युतिः ॥ ५४
स रामः पितरं कृत्वा कैकेयीं च प्रदक्षिणम् ।
निष्क्रम्यान्तःपुरात्तस्मात्स्वं ददर्श सुहृज्जनम् ॥ ५५

387* नूनं न मयि कल्याण सभावयसि किंचन ।
यत्त्वया भरतस्यार्थे राजा विज्ञापित स्वयम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D8 त्व(V1 त)मपि, Ñ2 च°, B1 मयि च (for न मयि) Ś1 B2 D6 कल्याणि (Ś1 °णी) V1 समानयामि] and then cont

388* इष्टान्भोगान्प्रियान्दारानपि वा जीवितं प्रियम् ।
सर्वैव वचनाद्देया भरताय महात्मने ।
राजानं दु खितं कृत्वा पुत्रार्थं रात्यलुब्धया ।
अम्ब किं नाम संप्राप्तं त्वया फलमभीप्सितम् ।

[(l 1) B3 (also) प्राणान् (for दारान्) B2 transp भोगान् and दारान् —(l 2) B4 om D1 यातु (for देया) —(l 3) V1 दु खितं श्रुत्वा, B3 (m)°स्त्वा, B4 om (for दु खितं कृत्वा) —(l 4) Ñ2 V1 अथ किं B3 अर्थं किं, B4 अथ किं (for अम्ब किं) B3 अभीप्सया]

51 [a]) D3 4 5 आपृच्छ्य —[d]) Dg1 D3 महावन, Dt1 महत्वने, Cg as in text —For 51, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst

389* अहं मातरमापृच्छ्य वैदेहीं परिहाय च ।
अद्यैव वनवासाय गच्छामि सुखिनी भव ।

[(l 1) Ñ B1 3 D1 M4 अथ, B4 भव G(ed) स्त्र (for अह) Ś1 D6 प्रविहाय, M4 °दाय (for परिहाय)]

52 [a]) Ś1 V1 D4–7 पालयन् —[b]) Ś1 शुश्रूषेत् V1 D6 शुश्रूषेत, T2 शिश्रूषेश (sic) M2 शुश्रुषा च Ś1 Ñ V1 B D1 4 य(D1 त)था नृपं (for पितुर्यथा) D2 4 5 7 M4 °पितरं य(D2 M4 त)था —[c]) M4 एतद् (for तथा) B1 G2 कर्तव्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M1 एष (for स हि)

53 [a]) Dg1 Dt1 G1 रामस्य तु (G1 च) (for स रामस्य) —[b]) T G2 M1 2 भृशं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 दु ख(Dm1 °खा)र्त, D3 4 5 7 अश्रुमुख, G1 3 M1 दु खाहत —[c]) Dt1 Dm1 बाष्पं, Cm g t as in text (for बाष्पं) D3 4 5 7 नाशक्नुव(D4 °व द्वि, D5 °क स्व [sic]) द्धि तं (D4 तदा, D7 °हि तु) बाष्पं (D3 वाक्य) —[d]) D2 4 5 7 स(D1 स) रुरोद D4 5 महास्वरे (D5 °न) —For 53 Ś1 Ñ V1 B D1 3 M4 subst

390* इति रामस्य श्रुत्वा शोकसंतापपीडितः ।
ईषत्संसक्तो नृपतिर्भूयो मोहमुपागमत् ।

[(l 1) D1 क्षेश(metathesis)संतापपीडित (for the post half) —(l 2) Ñ1 V1 ईषत्संक्षोभ B3 ईषत्संक्षोभि, B4 ईषत्संसक्तो Ñ1 V1 B1 3 उपागम]

and then cont while D2 4 5 7 ins after 53

391* श्रुत्वा चैनाप्रियाख्यानं राममातुस्तदप्रियम् ।
अन्तःपुरचरा नार्यः प्रदुःखभयशङ्किता ।
अतो नाभ्यागमस्तत्र यौमत्याया निवेदितुम् ।
कैकेयीवचनाद्राम प्रतिपेदु यतव्रतम् ।

[(l 1) B4 श्रुत्वा चैव निशाम्याथ, D2 4 5 7 श्रुत्वापि (D7 °g) नेत्रकृतिं तदा, M4 श्रुत्वापि वैश्वशारव्यां (for the prior half) Ñ1 तत (for तद्) —(l 2) V1 B4 तथा प्रश्न शङ्किता (for the post half) D2 4 5 7 आरक्षतु योषित विदेषभयशङ्कया —D2 4 5 7 om l 3 4 —(l 3) Ñ1 B1 ततो V1 सुतो (for अतो) B3 (by corr as in text) [अ]थागमन्, D1 M4 [अ]भ्या(D1 °भ्य)गमन् D4 तु धाम्यागमन् Ś1 D6 कौसल्यायै (D6 °ल्यायै) D1 M4 कौसल्या(D1 °सिल्या) परि(D1 °रे)नोदिता (for the post half) —Ś1 D6 om l 4 —(l 4) V1 B1 4 रामो G(ed) प्रतिपेदु V1 B1 4 वनं गतु यतव्रत (for the post half)]

54 [a]) Ś1 D2 4 7 नि(D4 निप)पीड्य (for वन्दित्वा) Dt1 T3 M3 रामो (for रामो) —[b]) Ś1 D2 4 7 महीपते (for पितुस्तदा) —[c]) Dm1 D3 कैकेय्यास्, Ś1 D2 4 7 धर्मात्मा (for [अ]नार्याया) —[d]) Ś1 D2 4 5 7 निर्जगाम, T2 3 G3 निश्चक्राम, Cm g t as in text (for निष्पपात) —For 54 Ñ1 V1 B D1 M4 subst

392* नि सृतस्य पितु पादौ शिरसा सोऽभिवाद्य च ।
अनार्यायाश्च कैकेय्या कृत्वा पादाभिवन्दनम् ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 रि (for च) D1 प्रणिपत्य स M4 चाभिवाद्य स (by transp) —(l 2) Ñ1 कैकेय्या B4 कैकय्या D1 [अ]भिवादन]

55 Ś1 D1 4 read 55 after 57 D3 reads it after 398* —[a]) Ñ V1 B D1 M4 कृत्वांजलिर्दैवतवं —[b]) Dm1 D4 प्रदक्षिणा —After 55[ab] Ñ V1 B D1 M4 ins

393* दृष्ट्वा रामस्तमस्थाविर्जगाम गृहात्पितु ।

—Ñ V1 B D1 M4 read 55[cd] after 398* —[c]) D4 निष्क्रम्य T1 [अ]न्त पुरं —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 स्वं D1 4 7 M4 स (for स्वं) Ñ V1 B D1 सुहृद (for सुहृज्जन) —After 55 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 ins

394* दृष्ट्वा च तस्मिन्सुहृत्प्रतिपूज्य यथार्हत ।
जगाम त्वरितो द्रष्टुं मातरं स्वनिवेशनम् ।

तं बाष्पपरिपूर्णाक्षः पृष्ठतोऽनुजगाम ह ।
लक्ष्मणः परमक्रुद्धः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ ५६
आभिषेचनिकं भाण्डं कृत्वा रामः प्रदक्षिणम् ।
शनैर्जगाम सापेक्षो दृष्टिं तत्राविचालयन् ॥ ५७
न चास्य महतीं लक्ष्मीं राज्यनाशोऽपकर्षति ।
लोककान्तस्य कान्तत्वं शीतरश्मेरिव क्षपा ॥ ५८
न वनं गन्तुकामस्य त्यजतश्च वसुंधराम् ।
सर्वलोकातिगस्येव लक्ष्यते चित्तविक्रिया ॥ ५९
धारयन्मनसा दुःखमिन्द्रियाणि निगृह्य च ।
प्रविवेशात्मवान्वेश्म मातुरप्रियशंसिवान् ॥ ६०

C 2 16 46
B 2 19 35
L 2 19 24

[(l 1) N1 मुख V1 -मस्र (for -मुख) B1 2 4 प्रतिगृह्य (for °पृश्य) —(l 2) Ś1 सरित V1 च B2 D1 रते, B4 हु, D1 स्व (for स्व) Ñ1 V1 B2 4 D1 2 -नैर्वेर्गते]

and then cont M4 ins after 55

395* दुःखमन्तर्गतं तस्य न कश्चिद्बुबुधे जनः ।
लक्ष्मण वर्नेपि वैक धृतिमप्यतचेतस ।

[(l 1) D1 2 M4 न कश्चिद्(D2 च बु)बोध हि(M4 [inf lin sec m] ह) (for the post half) —D2 om l 2 —(l 2) B4 च (for [प]त्र) Ś1 D6 धृतिरेयतचेतसी, B4 °चेतन D1 °मानम M4 क्ष्ममदमत्तम (for the post half)]

56 a) Ś1 D4 7 रुद्वाक्षो, D2 रुद्वाह (sic) (for पूर्णाक्ष) —b) Ś1 D6 लक्ष्मण पृष्ठतोन्वगात् (= post half of l 4 of 396*) —c) D2 T1 परम —d) Ś1 D4 6 7 कुलनंदन, G1 2 M1-3 मंत्रिवर्धन —For 56 Ñ V1 B D1 M4 subst

396* तं बाष्पपरिरुद्धाक्षो लक्ष्मण शुभलक्षण ।
निरिक्षन्तं सुदुर्धर्षमनुवव्राज पृष्ठत ।
सन्निवर्तयितुं राम वनवासकृतोद्यमम् ।
निश्चयेनानुगन्तुं स लक्ष्मण पृष्ठतोऽन्वगात् ।

[(l 1) D1 पूर्णोक्ष M4 -लक्षस् (for -रुद्धाक्षो) D1 M4 साश्रुनेत्रा —(l 2) D1 M4 निरीक्षमाण दुर्धर्ष (for the post half) —(l 3) M4 (by corr inf lin pr m) लक्ष्मण (before corr °म) —(l 4) V1 B1 4 [अ]नुगन्तुम् M4 वा (for न) B1 (inf lin also) निश्चयेन वनं गच्छन् D1 निश्चय मानुगन्तुं न (for the prior half) V1 D1 5 न्वयात् (for ऽन्वगात्)]

—After 56 Ś1 D4 6 7 ins

397* रामं च मतिं चक्रे वनवासाय लक्ष्मण ।
अनुचिन्त्य विना रामं नाहं जीवितुमुत्सहे ।

[(l 1) Ś1 D6 नैव हि (for लक्ष्मण) —Ś1 D6 om l 2]

57 a) Dm1 D4 T1 G1 M1-3 अभिषेचनिकं Cr m g h t आभि° (as in text) Ñ V1 B D1 M4 द्रव्य (for भाण्डं) —b) D4 तत्र (for राम) —c) D4 स निर्जगाम V1 D6 (both before corr) सोपेक्षो G1 सापेक्षो L(e1) सापेक्षो & Cr सापेक्ष पाश्चात्त्यावलोकनसहित । Cm सापेक्ष अपगता ईक्षा अपेक्षा, अपेक्षया सहित सापेक्ष । निरपेक्ष इत्यर्थ । यद्वा सापेक्ष अपेक्षा अयोध्यागमे तद्युत सापेक्ष (Same in Cv1)। यद्वा सापेक्ष वन प्रतीति शेष (as in Ct) । Cg सापेक्ष भरतस्यानेनाभिषेकोऽस्त्विति प्रार्थनासहित । —d) D1 दृष्टिम् Ś1 Ñ G1 3 M1-3 [अ]विचारयन्, V1 B [अ]वि धा(B1 चा)रयन्, Dg1 [अ]प्यचालयन्, Dm1 G2 विचारयन्, Dt1 5 M4 विचारयन्, D4 6 [अ]विधारयन्, D1 7 विधारयन्, Cr m g k t as in text —After 57 Ś1 D1 6 read 55 —After 57 Ñ V1 B D1 2 M4 ins

398* ततद्विगायन्तु स पितुरात्मवियोगतम् ।

[Ñ D1 M4 विगुणयन्]

—Thereafter Ñ V1 L D1 M4 read 55[cd] and D2 reads 55

58 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 M4 न ह्यस्य रात्(B1 4 ∗ D1 6 राज्य)लक्ष्मीं ता —b) T1 -ज्य, G2 राज्ये —c) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 7 Cm t कान्तत्वात्, V1 B D1 सौम्यत्वात् (for कान्तत्व) —d) Ś1 Dt1 Dd1 D4 6 7 T1 (after corr inf lin pr m also as in text) Ct क्षय, Ñ1 क्षमा, G1 क्षुपा (for क्षपा) —After 58 Ñ1 erroneously reads लोककान्तस्य

59 a) Dm1 (after corr) न, T2 न, Cm as in text (for न) Dd1 वने T2 गामस्य (sic) (for -कामस्य) Ś1 Ñ V1 B D1 2 न चापि धन(D1 ° वसु)संपूर्णां D2 ∗∗∗वसु संपूर्णां D4 न विचित्र धनप्रस्था D6 विचित्रपर्वतप्रस्थां, D7 न विचित्र वनप्रस्थां —b) M4 त्यज सू Ś1 Ñ V1 B D2 6 7 [अ]तस्य D1 [अ]पि M4 वा (for च) —c) G2 [अ]पि (for [इ]व) T1 -लोकातिग(metathesis)स्येव, G1 -लोकातिगस्यैव S1 Ñ V1 B D1 6 M4 यतेरिव विमु(V1 B1 °र)क्तस्य, D4 5 7 राज्य(D6 ज्यं)लाभा(D4 5 °लभ)विमुक्तस्य —d) B1 (sup lin also) लक्ष्य न (sic) D4 5 7 दृश्यते (for लक्ष्यते) D2 चित्र (for चित्त) —After 59 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

399* प्रविविक्ष्य शुभ छत्र व्यजन च स्वलंकृते ।
विसर्जयित्वा स्वजनं रथं पौरांस्तथा जनान् ।

[(l 1) Dg1 सम Dm1 (before corr) छत्र M3 चित्र (for छत्र) —(l 2) T1 G1 पैरजनांस्तथा]

60 a) Dm1 मनसो D1 म सा —b) Ś1 D4 5 6 विगृह्य (for निगृह्य) —c) Ś1 D4 6 7 जगाम च (for प्रविवेश) —d) Ś1 D4 5 7 अप्रियदर्शिवान् D1 अप्रियशंसवान् —For 60, Ñ V1 L D1 M4 subst

G. 2. 16. 47
B. 2. 19. 40
L. 2. 19. 64

प्रविश्य वेश्मातिभृशं मुदान्वितं
समीक्ष्य तां चार्थविपत्तिमागताम् ।
न चैव रामोऽत्र जगाम विक्रियां
सुहृज्जनस्यात्मविपत्तिशङ्कया ॥ ६१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

400* मतत्तैव महद्दुःखमुद्वहन्दयविमास्थितः ।
जगाम मातृदुःखं स्वयं वेदयितुं गृहात् ।

[(l. 1) Ñ1 om. (hapl.), while B3 reads in marg. *from the post. half of* l. 1 *up to the prior half of* l. 2. D1 धृतिम् (for धृतिम्). V1 (after corr. *sup. lin.*) B2.4 D2 चास्थित; B2 (*after corr. m. as above*) आत्मना (for मास्थितः). —(l. 2) M1 तस्यैव (for तद्दुःखं). B2 आवेदितुं. Ñ1 V1 गृहे; B1 गृहं; B2.4 गृहान्. Ñ2 B3 °वेद गितुर्गृहम्(B3 after corr. °गृहं) (for the post. half).]

—After 60, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–4 ins.:

401* रामो ह्यपि जनः परिसान्त्वयित्वा सत्यवादिनः ।
मातृक्षयस्य रामस्य किंचिद्वाकारमानने ।
उचितं च महापात्रं जहौ हर्षमात्मवान् ।
शारदः समुदीर्णांशुश्चन्द्रस्तेज इवात्मजम् ।
वाचा मधुरया रामः सर्वं संमानयञ्जनम् । [5]
मातुः समीपं धर्मात्मा प्रविवेश महायशाः ।
तं गुणैः समतां प्राप्तो भ्राता विपुलविक्रमः ।
सौमित्रिरनुवव्राज धारयन्दुःखमात्मजम् ।

[(l. 1) Dt1 [अ]पि (for पि). Dt1 Dd1 Dm1 G2.3 M1 Cm.k.t [अ]पितत्र. Dg1 तत्रापिजनः. —(l. 2) Dd1 किंचिद्. —(l. 3) T1 उचितं (for उचितं). Dg1 महात्मदेह. T1.2 G3 M1 मात्मजम्; G2 M2 Ct मात्मनः. —(l. 4) T1 तेजस्तद् (by transp.). Dg1 [आ]त्मज (for [आ]त्मजम्). —M1 om. l. 5. —(l. 5) Dd1 Dm1 सन्मानयन्. —(l. 6) Dg1 T G1 श्रीरामा (for धर्मात्मा). —(l. 7) G2 gl. —(l. 8) Dg1 M1 मात्मनः (for मात्मजम्).]

61 ᵃ) G1 M1 [अ]तिहृष्टं (for [अ]तिभृशं). D1.2.3.7 स मातृवेश्मातिभृशं (D1 °श्मनि भृशं; D6 °श्मानि भृशं). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1.2 मुदा मुदा; T1 मुदा तद्; G1 M1 मुदा युतः; G2 मुदान्वितम्. —ᶜ) Dm1 समीक्ष (sic). D1.2.3.7 [अ]पि (for [अ]र्थ.). —ᵈ) D1.2.3.7 स (D1 च) चापि रामो न. —ᵈ) D1 [अ]त्र; D1.7 G1 (after corr. as in text) [अ]स्य (for [आ]त्म-). D1 [अ]र्थविपत्तिशंकया (sic). —For 61, Ś1 Ñ V1 B D1.2 M1 subst.:

402* तथैव रामः स्वजनं समागमे
महर्षयन्वदमनाः स्पृहदः ।
जगाम रामार्थविपत्तिशङ्कितो
विचित्रवन्मातुरथो निवेशनम् ।

[(l. 1) M1 चापि (for रामः). Ñ स्वजनम्, V1 B1 सु(D1 [स्व])जने. B1 M1 समागमे (M1 °मम्). —(l. 2) Ñ B1 हृष्टमनाः; V1 हृष्ट(?)मना, Ñ1 B2 स्तुतमनाः, D1 M1 महायशाः. —(l. 3) Ñ1 रामस्य, B2 महात्मा (for रामार्थ). B2 मातुरथो (for मातुरथो).]

Colophon. *Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 B2.3 Dg1 D2 om. —*Sarga name*: Ś1 वनगमनसमर्थनम्. Ñ V1 B D1.2 वनवास (D1 ins. राम *before* वनवास) प्रतिज्ञा. D3.4.5 रामवनवासे. —*Sarga no.* (*figures, words or both*): Ñ2 B2.4 om. Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2 T G M1–4 15; Ś2 B1 15; V1 16 (as in text); D1 22; D3.5 21, D2 21 M1 17. Dm1 concludes with इति; D1 इत्यार्ष महा; T श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1.2 श्रीरामाय नमः.

१७

रामस्तु भृशमायस्तो निःश्वसन्निव कुञ्जरः ।
जगाम सहितो भ्रात्रा मातुरन्तःपुरं वशी ॥ १
सोऽपश्यत्पुरुषं तत्र वृद्धं परमपूजितम् ।
उपविष्टं गृहद्वारि तिष्ठतश्चापरान्बहून् ॥ २
प्रविश्य प्रथमां कक्ष्यां द्वितीयायां ददर्श सः ।
ब्राह्मणान्वेदसंपन्नान्वृद्धान्राज्ञाभिसत्कृतान् ॥ ३

G 2 17 4
B 2 20 11
L 2 20 4

17

☞ D3 missing for Sarga 17 (cf v l 2 12 12) Dm1 D4 begin with ॐ —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1–3 ins

403* तस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्रे निष्क्रामति कृताञ्जलौ ।
आर्तशब्दो महाञ्जज्ञे स्त्रीणामन्तःपुरे तदा ।
कृत्येष्वचोदितः पित्रा सर्वस्यान्तःपुरस्य च ।
गतिर्यः शरणं चापि स रामोऽद्य प्रवत्स्यति ।
कौसल्यायां यथा युक्तो जनन्यां वर्तते सदा । [5]
तथैव वर्ततेऽस्मासु जन्मप्रभृति राघवः ।
न क्रुध्यत्यभिशप्तोऽपि क्रोधनीयानि वर्जयन् ।
क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्स इतोऽद्य प्रवत्स्यति ।
अबुद्धिर्बत नो राजा जीवलोकं चरत्ययम् ।
यो गतिं सर्वभूतानां परित्यजति राघवम् । [10]
इति सर्वा महिष्यस्ता विवत्सा इव धेनवः ।
पतिमाचुक्रुशुश्चैव सस्वरं चापि चुक्रुशुः ।
स हि चान्तःपुरे घोरमार्तशब्दं महीपतिः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तः श्रुत्वा व्यालीयतासने ।

[(l 1) D3 च, D4 m sec m (for तु) D1 निश्चपति (sic) (for निष्क्रामति) —(l 2) D2 5 7 आर्तनादो G1 M1 आसीद् (for जज्ञे) Dt1 अतःपुर (sic) D2 4 5 7 भृशं (for तदा) —(l 3) Dg1 कृत्ये स्वचोदितः पित्रा, D2 4 5 7 कृत्येषु चो(D2 नो)दितो राज्ञा, T1 ** स्वचोदितः पित्रा (for the prior half) —(l 4) Dt1 च Ct as above (for च) Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 चागीद् (for चापि) Dd1 प्रवत्स्यति —(l 5) D1 कौसल्यया G2 वात्सल्यात् (sic) D2 4 5 transp यथा and सदा D4 युदा (for यथा) D1 T1 जनन्या D5 यथा (for सदा) —(l 6) T1 (S)स्मास (sic) (for स्मासु) D2 4 5 7 तथानुवर्तते नित्यं (for the prior half) —(l 7) D1 [अ]भियुक्तो, T1 G1 [अ]भिशप्तो, Cr m g k t as above (for [अ]भिशप्तो) D4 स (sec m) क्रुद्धानभियुक्तोऽपि (for the prior half) D4 वर्तयन् —(l 8) M1 sup lin sec m स Dd1 युक्तो, M1 रामो (for इतो) D2 4 5 कुद्धान्प्रसादयत्येव स नो देश म° (D4 नो दर्शयन् म°) —After l 8 D2 5 ins

403(A)* शूरः सत्यव्रतो नित्यं धर्मज्ञोऽनसूयकः ।
मितपूर्वाभिभाषी च स रामः क्व नु गच्छति ।
दत्ता बहुशो यस्मै कृपणा प्रियवादिनः ।
अयमद्य पुरीं त्यक्त्वा क्व नु गच्छति राघवः ।

[(l 2) D4 (after corr) [अ]नुगच्छति]

(l. 9) D2 5 बतो, D4 7 संवतो, T1 बनो (metathesis) (for बत नो) G2 जीवलोके, D2 4 5 7 धर्मस्थाने महात्मनो (for the post half) —(l 10) Dg1 Dt1 D2 T1 2 G2 M1 3 Cm g गति (for गति) Dg1 -लोकानां, Cg as above (for -भूतानां) G1 परित्यक्ष्यति —(l 11) T1 2 सव —(l 12) Dg1 M1 सर्वा, Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 चापि (for चैव) D2 4 5 7 रुरुदुश्चार्तवद्भृशम् (for the prior half) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Ct सस्वनं, D2 4 5 7 सुस्वरं, T1 सु°, Cm as above (for सस्वरं) —(l 13) D2 निशम्य पुरे, D2 5 7 स ततो° (for स हि चान्त°) —(l 14) D2 4 5 7 संतप्तः (D2 °स)सुते, T1 *क्लीय°]

1 ᵃᵇ) M1 रामः Dm1 Cdp मायस्तो, D2 मायस्त्र (sic) Cm as in text (for आयस्तो) Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1 3 निश्वसन् Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 रामोऽपि दु:खसंतप्त: श्वस(B4 °स)न्निव भुजंगमः (D1 M4 महोरगः) —D2 4 5 7 om 1ᶜ–7 —ᶜ) B2 भ्राता (sic) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 कौ(Ñ1 को)स(D1 °शि here and below)ल्याया निवेशनं

2 D2 4 5 7 om 2 (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 पुरुषांस् (M1 °षान्) M4 वृद्धांस् (for तत्र) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 वृद्धान् (M1 तत्र) वर्ष(Ś1 D4 बंधु V1 धर्म)वरा(B4 °र, D1 °वरा)न्तथा —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 द्वा(Ś1 Ñ1 D4 द्वाः Ñ2 V1 B1 4 D1 M4 द्वा)स्थानविनय(N2 विनय [sic])संपन्नान्विधि(Ñ2 D1 °विधि: B1 °स्थिति [sic] D1 °विधि)ज्ञान्सानुराज्ञया —After 2, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 ins

404* स कृताञ्जलिभिस्तत्र द्विवेशाप्रतिवारितः ।
प्रथमां राघवः कक्ष्यां मातुर्दृष्ट्वातुरः ॥

[(l 1) Ñ2 B1 प्रतिहारैर्वि (for (अ)प्रतिवारित°) —(l 2) Ñ1 B1 4 प्रथम (sic) Ñ2 V1 B कक्ष्यं Ñ2 B4 D1 आगत M4 आकुल (for आतुर:)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

405* वृद्धैर् तु तदा राम ते सर्वे समुपस्थिताः ।
जयति जयतां श्रेष्ठ वर्धयन्ति स्म राघवम् ।

[(l 1) T1 2 G2 समुपस्थिताः (for समुपस्थिताः) —(l 2) D1 Dt1 G2 3 M1–3 Cr g k t कोन, Cm tp (for वर्धेति)]

3 D2 4 5 7 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) V1 प्रवेश्य (sic) D1 M1 प्रविश्य (for प्रविश्य) V1 B Dg1 D1 कक्षां —ᵇ) T1 द्विद्वितीयां (corrupt) —T1 om (hapl) 3ᶜ–4ᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 विदुषो (for -संपन्नान्) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B (B1 m. also) D1 4 M1 राजपुरोहि(V1 B1 °रोहि)तान्.

G 2 17 5
B 2 20 12
L 2 20 0

प्रणम्य रामस्तान्वृद्धांस्तृतीयायां ददर्श सः ।
स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च द्वाररक्षणतत्पराः ॥ ४
वर्धयित्वा प्रहृष्टास्ताः प्रविश्य च गृहं स्त्रियः ।
न्यवेदयन्त त्वरिता राममातुः प्रियं तदा ॥ ५
कौसल्यापि तदा देवी रात्रिं स्थित्वा समाहिता ।
प्रभाते त्वकरोत्पूजां विष्णोः पुत्रहितैषिणी ॥ ६
सा क्षौमवसना हृष्टा नित्यं व्रतपरायणा ।
अग्निं जुहोति स्म तदा मन्त्रवत्कृतमङ्गला ॥ ७
प्रविश्य च तदा रामो मातुरन्तःपुरं शुभम् ।
ददर्श मातरं तत्र हावयन्तीं हुताशनम् ॥ ८
सा चिरस्यात्मजं दृष्ट्वा मातृनन्दनमागतम् ।
अभिचक्राम संहृष्टा किशोरं वडवा यथा ॥ ९

4 D2.4.5.7 om 4 (cf v l 1) T1 om 4ab (cf v l 3) —a) T1 राममार्या बभाम्, T2 वृद्धास्रामस्तान् (by transp), G3 रामो विप्रांस्तान् —c) Dt1 Dd1 Dm1 बालाश्च वृद्धाश्च (by transp) —d) T2 द्वारि (for द्वार)

5 D2.4.5.7 om 5 (cf v l 1) —a) G1 सा (sic) (for ता) —b) G2 M1.2 तत (for स्त्रिय) —c) Dt1 Dm1 न्यवेदयतस्, Dd1 न्यवेदयसस् Dt1 Dm1 त्वरित, G2 त्वरता (sic) —d) T1 तथा (for तदा) —For 4 and 5 Ñ V1 B1.3.4 D1 M4 subst while Ś1 D6 subst l 2 and B2 l 1 only

406* अभिवाद्य स तान्सर्वान्दीनेनैव तु चेतसा ।
विवेश मातुर्भवन रामस्त्वरितमानस ।

[(l 1) Ñ1 D1 M4 अदीनेनैव, Ñ2 दीनमेव च V1 स दीनेनैव, B2 (m) °तु B3.4 °च (for दीनेनैव तु) —(l 2) Ñ1 B3 मातृभवन, D1 °भुवन]

6 D2.4.5.7 om 6 (cf v l 1) —a) D1 G1 च (for [अ]पि) Dt2 ∼री (for देवी) —b) Dg1 रात्रीं T3 G2 M1 नीत्वा (for स्थित्वा) Ś1 Ñ V1 B D1.4 M4 परं नियम (B3 sup lin म)मास्थिता(V1 B3 °स [sic]) —c) Dt1 च (for तु) T2 पूजा —d) Dg1 पुत्र —For 6cd Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst

407* अकरोत्प्रयता पूजां देवानां नियतव्रता ।
आशासन्ती च पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।

[(l 1) B1 प्रयता, B4 परमा B3.4 नियमव्रता —B4 om (hapl ?) l 2 and st 7 and 8 —(l 2) V1 आशंसती B1 आशासती ह M4 आशंसमाना D1 आशासमाना रामस्य (for the prior half)]

7 B1 D2.4.5.7 om 7 (cf v l 6 and 1) —b) G1 M2 नित्य (for नित्यं) —For 7ab, Ś1 Ñ V1 B1.2 D1.6 M4 subst

408* सा शुक्लाम्बरसंवीता तत्परा नान्यमानसा ।

[D1 -[अ]कुर (for [अ]म्बर) M4 शुक्लांशुकसंवीता (for the prior half) Ś1 V1 B2.3 D6 [अ]ल्प (for नान्य)] —Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.6 M4 om 7cd —c) T2 अग्नी —d) M2 मंत्रय (sic)

8 B4 om 8 (cf v l 6) —a) Dt1 Dd1 Dm1 G1 तु, M4 om (subm) (for च) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.6 M4 प्रविश्य चैव(D1 M4 °च) त्वरितो रामो मातुर्निवेशन, D2.4.5.7 जनन्या रुचिर वेश्म प्रविवेश नरर्षभ —D2.4.5.7 om 8cd —d) Ct मावयन्ता (for हाव°) Ś1 Ñ V1 B1.3 D1.6 M4 देवागारे यतव्रता —After 8 Ś1 Ñ2 V1 B1.3 (B1 l 1 only) D1.6 M4 ins while D1 ins before 9

409* कृताञ्जलि देवपरां स्थिता मङ्गलवादिनीम् ।
अर्चयन्तीं पितृंश्चैव देवांश्चानन्यमानसाम् ।
तामभेक्ष्य ततो रामो चरन् विनयान्वित ।
उवाच चैनामभ्येत्य रामोऽहमिति वन्दयन् ।

[(l 1) V1 B4 पुरा (for परा) Ś1 D6 कृताञ्जलिपुटा चैव (for the prior half) B3 स्थिता (for स्थितां) B1 ∼वादिनी —(l 2) V1 देवीश् (for देवांश्) —(l 3) D1 M4 विनयान्वित —(l 4) M4 तामथ (for चैनाम्) D1 आमन्त्र्य (for अभ्येत्य)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins

410* देवकार्यनिमित्तं च तत्रापश्यत्समुद्यतम् ।
दध्यक्षतघृतं चैव मोदकान्हविषस्तथा ।
लाजान्माल्यानि शुक्लानि पायसं कृसरं तथा ।
समिधः पूर्णकुम्भांश्च ददर्श रघुनन्दन ।

[(l 2) T2.3 G1.2 M1 ∼अक्षत T1.2 G3 M2.3 तत्र (for तथा) —(l 3) M3 तत्र (for तथा)]

—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont D2.4.5.7 ins after 8ab

411* तां शुक्लक्षौमसंवीतां व्रतयोगेन कर्शिताम् ।
तर्पयन्तीं ददर्शाद्भिर्देवतां देववर्णिनीम् ।

[(l 1) D2.4.5.7 शुक्लाम्बरसंवीता (for the prior half) and ∼योग (for योगेन) —(l 2) G2 M3 आदर्श°, Cr m g t as above (for तर्प°) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 Ct देवतां वरवर्णिनीम् (Dm1 [before corr] वर्णिनीं) D2.4.5.7 दानां (D7 om hapl) °वर्णिन (for the post half)]

9 B4 om 9ab —a) D1.3 सा चिरस्य G2 सुचिरस्य (for सा चिरस्य) Ś1 V1 B1.2.3 D1.6 M4 तथा (D1 M4 च) दृष्ट्वैव तनय —b) D1 मातृवंदनम् D2.4.5 शिशुर्वंदनम् (D7 m also °दर्शनम्) —d) D2.4.5.7 इव गैवत्सं (for वडवा यथा) —For 9cd Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst

तमुवाच दुराधर्षं राघवं सुतमात्मनः ।
कौसल्या पुत्रवात्सल्यादिदं प्रियहितं वचः ॥ १०
वृद्धानां धर्मशीलानां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
प्राप्नुह्यायुश्च कीर्तिं च धर्मं चोपहितं कुले ॥ ११
सत्यप्रतिज्ञं पितरं राजानं पश्य राघव ।
अद्यैव हि त्वां धर्मात्मा यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १२
मातरं राघवः किंचित्प्रसार्याञ्जलिमब्रवीत् ।
स स्वभावविनीतश्च गौरवाच्च तदानतः ॥ १३
देवि नूनं न जानीषे महद्भयमुपस्थितम् ।
इदं तव च दुःखाय वैदेह्या लक्ष्मणस्य च ॥ १४

G 2 17 18
B. 2 20 27
L. 2 20 18

412* अभ्यनन्दत्ततः प्रीत्या साधु सा गौरवशाली ।

[D1-4 अभ्यनन्दत B4 वात्सल्याद् V2 हिन्ना, D1 वत्सलात् (for वत्सला)]

—Thereafter all cont

413* स स मया समभिप्रेत्य परिष्वज्याभिनन्दितः ।
पृच्छयामास तां देवीमिदमिति महायशाः ।

[(l 1) Ñ2 B2 M2 समभिगम्य D1 °प्रेत्य (sic) Ñ1 illeg for प्रेत्य परि Ś1 D4 परित च (for °ष्वज्य) —(l 2) V1 मया यथा]

—After 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

414* स मातरमभिक्रान्तामुपसंगृह्य राघव ।
परिष्वक्तश्च बाहुभ्यामुपाघ्रातश्च मूर्धनि ।

[(l 1) Dt1 उप (for अभि) G1 उपगृह्य च (for उपसंगृह्य) —After l 1, Dm1 T2 G M1 ins

414(A)* पर्यश्रुनेत्रा धर्मज्ञा माता चैव परंतप ।

[T2 पर्यश्रुणि च]

—(l 2) G2 M1 स (for च) Dt1 Dd1 Dm1 G अव(G उप)घ्रातः]

10 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D2 ततो हृष्टा (V1 हृष्टा, B2 ह्रष्टा) D1 M4 तत (D2 ततो) प्राप्त (for दुराधर्षं) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-4 कौसल्या प्रियमात्मनः, M4 कौसल्या सुतमात्मनः —For 10ᶜᵈ Ś1 Ñ V2 B D1-4 M4 subst

415* प्रयोजयन्ती पुत्रस्य शिरस्युक्षणमाशिषः ।

[Ś1 D4 प्रयुञ्जती B4 प्रयोजयती (sic) V2 D2 युक्ताशीर् (for युक्ताशीः) D1 M4 युक्त(M4 °क्ता)न्यभि दिशी (for the post half)]

—For 10 D4 4 subst

416* माता शत्रुघ्नसमाधुर्यमनुवृत्य पालिता ।
परिपद्य च बाहुभ्यां वचनं चेदमब्रवीत् ।

[(l 1) D1 मातेव (for माता) —(l 2) D2 वालिनी (for बाहुभ्यां)]

11 ᵃ) Ś1 Ñ V2 B D1-4 M4 वृद्ध सर्वो (Ñ1 (m) वां) —ᵇ) T1 Dm1 D2 राजर्षिणां (sic) —ᶜ) Ś1 प्राप्नोषि, D2 प्राप्नुया T2 प्राप्नुहि (all sic) V1 T1 Dg1 D1 T2 M4 कीर्तिम् (sic) D1 (before corr) [प्र]कीर्ति —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1-3 M1-3 धर्म (T2 धर्मा [sic]) कुर्विति, D1-4 M4 धर्मं च स्व (B1 [m] स्व [sic]) कुलोचिते —After 11 Ś1 Ñ V2 B D1-4 M4 ins

417* पिता निसृष्टमवलम्बय्य प्रियमाप्नुहि ।
द्रक्ष्यामि प्रिया पुत्र निष्कन्दय पुत्रक ।

[(l 1) Ñ1 V1 B1 निसृष्टम् Ñ2 B1-3 [अ]भि(प्र Ñ2 °स्त)ष्टम् Ś1 D4 अनुज्ञाम् (for अवलम्ब्य) B2 सम्पन्नं (for अवलम्ब्य) —(l 2) B4 प्रिये (for प्रिया) D2 द्रक्ष्यामि प्रिया पुत्र (sic) (for the prior half)]

12 ᵇ) Dt2 राघवं Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 पश्य राघव मा चिर —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 D2 त्वां (D2 ते) हि, D4 5 7 च त्वां (D5 [after corr] त्वां च [by transp]) G2 3 M1 transp हि and त्वां Ś1 Ñ V2 B D1-4 M4 अद्य हि त्वां पिता राम —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

418* वृत्तमासनमालम्ब्य भोजनेन निमन्त्रितः ।

[T1 भाजने च]

13 ᵃᵇ) G1 राघव (sic) Dg1 Dm1 T G M1-3 कौसल्यामञ्जलिं कृत्वा, Dt1 प्रमाणाञ्जलिम् D2 4 5 7 कौसल्याया वचः श्रुत्वा राघवो वाक्यमब्रवीत् —D4 5 6 7 om 13ᶜᵈ —ᶜ) T2 सर्वभाव ; T2 स्वस्वभाव (for स स्व°) —ᵈ) Dt1 T1 3 तथानत —For 13 Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 subst

419* स च श्रुत्वा कौसल्यां रामो वचनमब्रवीत् ।
कैकेयीवाक्यमखिलं ईक्ष्वाकुकुलोचित ।

[(l 1) D1 M4 स्व (for श्रुत्वा) —(l 2) B1 श्रुत्वा (for च स्व) B2 इदं (for ईद) Ś1 D4 ज्ञापयन् (for आहूय) Ś1 D1 4 D4 वेष्ट (for लोचन)]

—After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

420* प्रविशन्तीं इक्ष्वाकुपतिप्रसन्नमुपगता ।

14 ᵃ) Dg1 om (hapl ?) न Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 त्वं (Ś1 त्वम्) न वै ना Ñ1 V2 D1 हि जानासि, D4 5 6 7 नूनं देवि न (D2 transp देवि and न, D2 [o / the ना] जानासि (D2 °o)षि —ᵇ, D2 महद् D2 (before corr) उपस्थितम् Ś1 D2 महद्भयमुपागतम् Ñ V2 B D2 M4 महद् (D2 °द्भय) रूपागतम् —G1 om (hapl ?) 14ᵃ-422ᵃ —ᶜ) Dg1 transp त्व and च, D4 5 6 7 तव तु (D2 त [sic]) M4 तु तव Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 तव दुःखाय महते —ᵈ) T2 लक्ष्मणेन (sic) —After 14 Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 ins

G 2 17 21
B 2 20 29
L 2 20 20

चतुर्दश हि वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
मधुमूलफलैर्जीवन्हित्वा मुनिवदामिषम् ॥ १५
भरताय महाराजो यौवराज्यं प्रयच्छति ।
मां पुनर्दण्डकारण्यं विवासयति तापसम् ॥ १६
तामदुःखोचितां दृष्ट्वा पतितां कदलीमिव ।
रामस्तूत्थापयामास मातरं गतचेतसम् ॥ १७
उपावृत्योत्थितां दीनां वडवामिव वाहिताम् ।
पांशुगुण्ठितसर्वाङ्गीं विममर्श च पाणिना ॥ १८
सा राघवमुपासीनमसुखार्ता सुखोचिता ।
उवाच पुरुषव्याघ्रमुपशृण्वति लक्ष्मणे ॥ १९
यदि पुत्र न जायेथा मम शोकाय राघव ।
न स्म दुःखमतो भूयः पश्येयमहमप्रजा ॥ २०

421* कैकेय्या भरतस्यार्थे राज्यं रामाभिषेचितं ।
सत्येन परिगृह्णाती तेन चास्यै प्रतिश्रुतम् ।
[(1 2) Ñ1 चास्ये, M4 चास्या]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1.2 M1-3 ins

422* गमिष्ये दण्डकारण्यं किमनेनासनेन मे ।
विष्टरासनयोग्यो हि कालोऽयं मामुपस्थित ।
[(1 2) T2 विष्टराजिन]

15 ᵃ) M4 च (for हि) —ᶜᵈ) D4 कंद (for मधु) Dd1 मुनिश्च D3.5.7 मधु(D3 कंद)मूलफलाहारस्तापस धुमवत्सले —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst and read after 16

423* सोऽहं वत्स्यामि वर्षाणि वने देवि चतुर्दश ।
स्वादूनि हित्वा भोज्यानि फलमूलकृताशन ।
[(1 1) V2 वर्षाणां]

16 ᵃ) D2.4.5.7 भरतार्थे —ᵇ) Dg1 °राज्ये Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 प्रदास्यति (for प्रयच्छति) D2.4.5.7 यौवराज्ये प्रचोदित —ᶜᵈ) T1.2 G M1.2 [अ]रण्ये Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 मा पुनर्वनवासाय नियोजय(B1 °ज)ति सांप्रतं, D3.4.5.7 प्रतिगृह्य च(D3.5 तु) कैकेय्या प्रथमं सुकृतेन च —After 16, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

424* स षट् चाष्टौ च वर्षाणि वत्स्यामि विजने वने ।
आसेवमानो वन्यानि फलमूलैश्च वर्तयन् ।
[(1 1) Dd1 Dm1 G3 M1.2 षष्टी (for षट् चाष्टौ) —(1 2) Dm1 आसेव्यमानो]

—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont D2.5.6.7 ins after 16

425* सा निकृत्तेव सालस्य यष्टि परशुना वने ।
पपात सहसा देवी देवतेव दिवश्च्युता ।
[(1 1) Dg1 (after corr as above) निकृता D2 निकृता (sic) D3 निवृत्त (for निकृत्त) Dg1 D2.7 शाल्मस्य D2 (before corr) वने, (after corr sec m) वन (both sic) (for वने) —(1 2) D2.4.5.7 दृष्ट्वा (for देवी) D2.4.5.7 नभश्च्युता]

17 ᵃ) D2.4.5.7 तु दुःखार्दितां (for अदुःखोचितां) D3 om (hapl) from दृष्ट्वा up to स्थितां in 18ᵃ —ᵇ) Dt1 पपातिव (sic) D2.4.7 जगती यथा (for कदलीमिव) —ᶜ) D2.4.7 om तु —ᵈ) D2.4.7 शोकोपहतचेतना —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst

426* इति राघववचः श्रुत्वा सा पपात तपस्विनी ।
कौसल्या दुःखसंतप्ता निकृत्ता कदली यथा ।
स तां निपतितां दृष्ट्वा भूमौ मातरमातुराम् ।
राम उत्थापयामास दुःखितां गतचेतनाम् ।
[(1 3) D1 M4 तां तत (for स तां नि) D1 M4 transp दृष्ट्वा and भूमौ —(1 4) Ñ1 तूत्थापयामास M4 त्वरया (for दुःखितां) Ñ2 V1 D6 गतचेतसम्]

18 ᵃ) D3 om up to स्थितां (cf v l 17) Ś1 Ñ B1 Dg1 Dd1 D2.4.5 G M उपावृत्य, B1.3 °वृत्त (for °वृत्य) D1.6 स्थिता (for [उ]त्थिता) V1 देवीं (for दीनां) —ᵇ) B3 वडवाम् (for वडवाम्) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 विह्वलां, T3 पांसुलां, M3 वाहिता (sic) —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 पांसु Dg1 Dm1 T G M1-3 कुण्ठित, D7 गुर्धित (sic) (for गुण्ठित) Dd1 सर्वांगीं (sic) G2 विममर्दि (sic) D2.5.6.7 पाणिना विममार्जे ह (for ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 प्र(Ś1 B1 D6 M4 प्र)मार्ज पाणिना राम पांसु(Ś1 Ñ D6 M4 °सु)ना परिगु(M4 °कु)ण्ठितां

19 ᵃ) T1 उपासीनाम् (sic) —ᵇ) Dd1 असुखार्तं Dm1 (before corr as in text) सुखोचितां, M3 सुखोचिता D2.5.7 अदु खार्ते सुखोचिते —For 19 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst

427* अथ किंचिदिवाश्वस्य कौसल्या दुःखमोहिता ।
उद्वीक्ष्य राम प्रोवाच बाष्पगद्गदया गिरा ।
[(1 1) Ñ2 V1 समाश्वास्य B4 समाश्वास्य —(1 2) B4 उद्वीक्ष्य राम (sic) M4 उत्थितमाना (for उद्वीक्ष्य रामं) D1 निःश्वस्य M4 स्वीयस्य (for गद्गदया) M4 बाष्पसद्गदमाह च (for the post half)]

20 ᵃ) D2.4.5.7 तावत् (for पुत्र) —ᵇ) D2.4.5.7 °दुःखाय पुत्रक —ᶜ) D2.5.7 [अ]त्र(D3 °त्र) M3 [अ]स्मात् (for स्म) D4.7 अहं (for अतो) —ᵈ) Dg1 (before corr) Dt1 D2 G1.2 अप्रजा (sic) —For 20 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 subst

428* नैव राम यदि त्वं मे जायेथाः शोककर्षण ।
नैव चाहमिदं दुःखं प्राप्नुयां त्वद्वियोगजम् ।

एक एव हि वन्ध्यायाः शोको भवति मानसः ।
अप्रजास्मीति संतापो न ह्यन्यः पुत्र विद्यते ॥ २१

न दृष्टपूर्वं कल्याणं सुखं वा पतिपौरुषे ।
अपि पुत्रे विपश्येयमिति रामास्थितं मया ॥ २२

सा बहून्यमनोज्ञानि वाक्यानि हृदयच्छिदाम् ।
अहं श्रोष्ये सपत्नीनामवराणां वरा सती ।
अतो दुःखतरं किं नु प्रमदानां भविष्यति ॥ २३

त्वयि संनिहितेऽप्येवमहमासं निराकृता ।
किं पुनः प्रोषिते तात ध्रुवं मरणमेव मे ॥ २४

यो हि मां सेवते कश्चिदथ वाप्यनुवर्तते ।
कैकेय्याः पुत्रमन्वीक्ष्य स जनो नाभिभाषते ॥ २५

G 2 17 33
B 2 20 43
L 2 20 38

[(l 1) V1 सैव (for यदि rt) V1 मापेधा शोकवधन (for the post half) —(l 2) Ś1 D8 transp [प]व and च D1 M4 [अ]हमीदृग (for चाहमिह) B2 ०कियोगन]

21 Ś1 om (hapl ? see 428*) 21 —a) Ñ V1 B D1 6 M4 एकम् M2 भवति (for एव हि) D1 M4 वन्ध्याया —b) D2 4 5 7 पुत्रक (for मानस) Ñ V1 B D1 6 M4 दुःख भवति पुत्रक —B1 om 21cd —cd) D2 4 5 7 अपुत्रास्मीति D1 मरवाह (for संतापो) T1 न ह्यन्य संताप (by transp) D1 दृष्ट्वा पुत्रवियोगम्, D2 4 5 7 न हि दुःख कुतो जरा(D5 ज्वर) (for cd) Ñ V1 B2–3 D6 M4 अनपत्यास्मीति न त्वा (V1 B2 3 M4 त्वौ, D6 ता)दृगिष्टापत्य(V1 °ष्टपुत्र)वियोगज —After 21 D2 4 6 7 read 434*

22 D2 4 6 7 om 22 —a) Ś1 Ñ V1 B D1 न प्राप्त, G1 M2 अदृष्ट, M4 अप्राप्त (for न दृष्ट) D1 पूर्व D6 न प्राप्त पूर्वकल्याण —b) Dg1 शुभ (for सुख) T1 पत्र (for पति) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 6 M4 मया पतिपरिग्रहात्, B4 मया पत्युरनुग्रहात् —c) Dg1 M3 पुत्रे तु, Dd1 Dm1 G2 3 M1 Cv पुत्रेऽपि (for पुत्रे वि) ‖ Cv अपि पुत्रेऽपीति। एकोऽपि शब्द पदार्थसंभावनायाम्। ‖ —d) Dg2 G2 Cg k स्थित, T3 G2 M3 (आ)स्थित Cm as in text (for [आ]स्थित) —For 22cd Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 subst

429* आशासितं मे सुचिरं त्वत्तोऽपि प्राप्स्याम्यमिति ।

[D1 M4 आशासित Ś1 D8 आशन्सितास्मि कचिर (for the prior half) B2 हि D1 (S) य (for ऽपि) B4 प्राप्नुयाद् (sic)]—Thereafter cont

430* तद्व्यर्थ विफलीभूत मम राम विचिन्तितम्।
दुःखागमेन पुत्राहं तिरोहितात्मभागिनी।

[(l 1) Ś1 विफल जात D6 विफल जात (for विफलीभूत) Ñ1 मन्ये (for मम) D1 reads मम in marg B2 विचक्षितं (for विचिन्तितम्) —(l 2) Ś1 [आ]गत (for [आ]गम) B1 (m also) भागिनि B3 4 भागिनी]

23 a) Ś1 सु (for सा) B4 बहनि B2 [अ]मनोज्ञानि D1 मनोज्ञानि (both sic) (for [अ]मनो°) D1 साहं बहूनि दुःखानि, D6 भावद्भास मनोज्ञानि, M4 साहं बहून्यनिष्टानि —b) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 वाचश्च(V1 °सु, B1 °स्व) हृदयच्छिद —After 23ab, D2 ins l 2 (var) of 435* —c) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 सहिष्येऽहं(Ś1 D6 °ष्ये न) (for अहं श्रोष्ये) D2 4 5 7 कैकय्या प्रसह्य(D5 प्रसभ, D1 सहसा, D7 प्रहसे [metathesis]) नित्यम् —d) B1 अवराणा वराणा (ditto) D2 4 5 अवरा(D7 °रा [sic])था G1 अपराणा Dt1 Dd1 Dm1 Ct परा, Cm g k as in text (for वरा) V1 वरणो अवरा सती (sic) D5 त्वयि राम वन गते —After 23cd D2 4 5 7 ins l 1 and 2 of 437* —e) Ś1 Ñ V1 B D1 6 एतो (for अतो) Ś1 Ñ V1 B D6 [ऽ]पि च(Ś1 D6 वै, V1 यद्, D1 वा) दुःखतर, D1 2 4 5 7 M4 नु किं दुःखतर(by transp) —f) T1 प्रमदाया (for °दाना) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मम राम भविष्यति —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1–3 ins

431* मम शोको विलापश्च यादृशोऽयमनन्तक ।

[G2 M1 2 शोकविलापश्च]

while D1 M4 ins

432* आशावती यासहस्रा निराशाद्य त्वया कृता ।

[M4 निराशास्मि]

24 V1 om 24 —a) B1 सनिहि Ś1 Ñ B D1 2 4 7 M4 तावद् (for ऽप्येवम्) —b) Ś1 Ñ B D1 6 M4 इय मे राम(D1 पुत्र, M4 साधु) विप्रिया D2 4 5 7 कहमेवा ह्यकिंचना —c) G1 प्रेषिते (sic) D2 4 7 वत्स (for तात) Ś1 Ñ1 B D6 प्रोषिते तु त्वयि, Ś1 B1 त्वयि तु B3 4 त्वयि तु)व्यक्त, D1 M4 त्वयि तु प्रोषिते व्यक्त, D7 त्वयि तु सैवित वत्स —d) Dt1 हि, T1 च, Cg as in text (for मे) Ś1 Ñ B D1 6 M4 नैव शक्ष्या B1 शक्या B3 सक्ष्या)मि जीवितु D2 4 5 7 वध एव ध्रुवो मम —After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1 3 ins

433* अत्यन्त निगृहीतास्मि भर्तुर्नित्यमसंमता ।
परिवारेण कैकेय्या समा वाप्यथवावरा ।

[(l 1) Dt1 D2 3 T1 G1 M3 Cm अत्यन्त, T2 अत्यन्ता Cg k as above D2 4 5 7 नि(D4 5 नि)कृता ह्यस्मि(D5 °स्मिन्) T1 निप्रनीतास्मि Dg1 Cg अनादृ(Cg °त्रि)ता D2 7 असमता (for असमता) D1 नित्यमन्न गता —(l 2) M3 पुरा (for [अ]वरा) Dm1 समप्येवावरा, G1 समताप्यथवा वर (sic ?) Ct समा वाप्यवरा वरा (for the post half) D2 4 5 7 परिवारेन कैकेय्यां सरवो गुणवत्तरा]

25 b) Dt1 अपि (for अथ) T1 -वर्तति (sic) —c) G1 3 M4 त्वदीक्ष्यः Cm g k as in text (for मन्वीक्ष्य)

G 2 17 35
B 2 20 45
L 2 20 35

दश सप्त च वर्षाणि तव जातस्य राघव ।
अतीतानि प्रकाङ्क्षन्त्या मया दुःखपरिक्षयम् ॥ २६

उपवासैश्च योगैश्च बहुभिश्च परिश्रमैः ।
दुःखं संवर्धितो मोघं त्वं हि दुर्गतया मया ॥ २७

—[d]) Dm1 (before corr) सज्जनो, G3 जनको (for स जनो) —For 25, Ś1 Ñ V1 B D2 4-7 (D2 4 5 7 read after 21) M4 subst.

434* या हि मे प्रीयते काश्चित्सम्यक्च परिवर्तते ।
सर्वा एव तु ता द्दृष्टि कैकेयी वीक्ष्य मत्कृते ।

[(l 1) Ś1 B4 D6 यदि, Ñ2 यो हि, D2 4 5 7 या च Ś1 B1 2 D2 4-7 मां (for मे) Ś1 श्रयते, B1 प्रीनये (metathesis) (for प्रीयते) D1 M4 यो हि मा भजते कश्चित् (for the prior half) Ś1 D6 न, B4 तु, D1 M4 वा, D2 मां (for च) D1 M4 [अ]प्युपपश्यति, D1 3 7 मयि वर्तते —After l 1, D1 M4 ins

434(A)* सर्वे मत्सागरैर्येन चिराद्राम विनश्यति ।
अन्तर्निरुद्धा दु खार्ता राघवकल्याणनाशिनी ।
दुष्टपत्न्यस्मि कैकेय्या परिभूता सुखच्युता ।
य एव मे हितान्वेषी कश्चिद्भवति राघव ।
स एव मम कैकेय्या मद्देशाद्द्विष्यते जन । [5]

[(l 1) M4 सर्व स मे भागधेयैश्चिराद्राम नश्यति —(l 2) M4 नाशिनी (for नाशिनी) —(l 3) M4 दुष्टपत्नि च (for दुष्टपत्न्यस्मि) M4 (*inf lin sec m* as above) सुख (for परि) M4 (*inf lin sec m* as above) परि (for सुख) —(l 4) M4 य एव मयि कान्वेषी (for the prior half) M4 पुत्रक (for राघव) —(l 5) M4 राम (for मम) M4 मद्देषो द्विष्यते मम (*for the post half*)]

—D1 7 (hapl ?) M4 om l 2 —(l 2) B4 (m) नीक्ष्य, D2 4 6 पश्य]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 cont, D3 ins l 2 after 23[ab]

435* साह बहून्यनिष्टानि वाचश्च हृदयच्छिद ।
सहिष्ये खलु कैकेय्यास्त्वयि राम वनं गते ।
तदसह्यमिदं दु खं सोढुं पुत्रक नोत्सहे ।
अतोऽद्य मरणं मेऽस्तु को वार्थो जीवितेन मे ।

[B4 om l 1 —(l 1)=23[ab] (var) D1 दु खानि (for [अ]निष्टानि) —(l 2) B4 इहे वत्सि, D1 3 M4 स(M4 न)हिष्यामि (for सहिष्ये खलु) —(l 3) Ś1 D6 अहं, M4 चिर (for इदं) D1 सहे सत्वपि दुख (*for the prior half*) —(l 4) D1 नैव (for को वा) V1 त्वयि राम वन गते (for the post. half)]

On the other hand, D[g1] Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 25

436* विस्मकोपतया तस्या कथ नु सत्यादि तत् ।
कैकेय्या वदनं द्रष्टुं पुत्र शक्ष्यामि दुर्गता ।

[(l 1) G3 निवे M3 °कोपितया Dt1 Dd1 Dm1 T1 Cm k t ना(Dm1 स्वै)रवादिनं(T1 °वद [sic]), M3 सत्यामि तत् (sic) Cg as above ‖ Cm लिङ्गव्यत्यय आर्ष । स्वरवादिनामिति पाठ ‖ —(l 2) T1 वदन (for वदनं) Dg1 द्रक्ष्यामि (sic) (for शक्ष्यामि) T2 दुर्गत]

26 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मम जातस्य वर्षाणि, D2 4 5 7 सप्तविंशतिरद्येह (I 2 °विंशाह [sic] D4 om from रद्येह up to दु खे स in 27[c]) —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 transp तव and जातस्य Dg1 पुत्रक, D2 5 7 मे समा (for राघव) Ś1 Ñ V1 B D1 6 दश चाष्टौ च तेनच(V1 ते यथ, B1 तेन मे) M4 दशाष्टादश चैव ते —[c]) Dg1 Dm1 T1 2 M2 3 Cm g व्यासितानि, G1 व्यासिथ°, G3 भासीत्त°, Ct अती° (as in text) Ś1 Ñ B D6 क्षपितानीह काङ्क्षन्त्या, V1 समतीतानि जानीम । D1 M4 यान्यासितानि काङ्क्षया(M4 कैकेय्या), D2 5 7 क्षपिता काङ्क्षमाणायास् —[d]) Ś1 Ñ B D1-7 यत्तो, V1 प्रायो, Dg1 मम (for मया) D1 क्षये, M4 क्षयात् —After 26 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins D1 4 5 7 ins. l 1 and 2 only after 23[cd]

437* तदक्षय महद् दु ख नोत्सहे सहितु चिरम् ।
विप्रकार सपत्नीनामेव जीर्णापि राघव ।
अपश्यन्ती तव मुखं परिपूर्णशशिप्रभम् ।
कृपणा वर्तयिष्यामि कथ कृपणजीविकाम् ।

[(l 1) G2 3 दु (for तद्) D2 4 5 7 तमक्षय(D4 तदक्षय) महा(D4 °ह) दु च (for the prior half) D1 चिराद् —(l 2) D2 4 5 7 अपि (for एव) D1 7 वृद्धा, D3 जीर्णे (for जीर्णा) D2 5 च (for [अ]पि) —(l 3) G1 प्रति (for परि) Dm1 पूर्ण (for पूर्ण) —(l 4) T1 - G M2 Ct जीविका, Cm g °का (as above)]

27 D4 om up to दु खे स in [c] (cf v l 26). —[ab]) D2 5 7 प्रयत्नैश्च (for च योगैश्च) D2 5 7 परातमैः (for परिश्रमैः) Ś1 Ñ V1 B D1 6 (in marg from चासै up to अपि in l 1 of 438*) M4 नियमैरुपवासैश्च कर्षयन्त्या कलेवर —[cd]) B1 4 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6 T1 2 G2 3 M1-3 दु ख, M4 दु खात्, Cm k t दु खं (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 राम (for मोघं) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मया दु खितया (V1 °- ") त्वमसि (for [d]) D2 4 5 7 दु खे स[D4 om up to स]वर्धितस्तात कथ मामवहास्यसि(D5 [ditto] चवहास्यसि, D6 °ति) —After 27 D1 wrongly repeats 26 as in D1 —After 27 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

438* नियमाश्चोपवासाश्च ये मया त्वत्कृते कृता ।
ते सेऽद्य विफलीभूता वने त्वय्यवस्थिते त्वयि ।

[(l 1) D6 reads नियमाश्चोप in marg V1 त्वत्कृते ये मया (by transp) —(l 2) Ñ1 D1 transp मे and अद्य Ś1 D6 त एते विफला जाता (for the prior half), B1 मयि (for त्वयि)]

स्थिरं तु हृदयं मन्ये ममेदं यन्न दीर्यते ।
प्रावृषीव महानद्याः स्पृष्टं कूलं नवाम्भसा ॥ २८

ममैव नूनं मरणं न विद्यते
न चावकाशोऽस्ति यमक्षये मम ।
यदन्तकोऽद्यैव न मा जिहीर्षति
प्रसह्य सिंहो रुदतीं मृगीमिव ॥ २९

स्थिरं हि नूनं हृदयं ममायसं
न भिद्यते यद्भुवि नावदीर्यते ।
अनेन दुःखेन च देहमर्पितं
ध्रुवं ह्यकाले मरणं न विद्यते ॥ ३०

इदं तु दुःखं यदनर्थकानि मे
व्रतानि दानानि च संयमाश्च हि ।
तपश्च तप्तं यदपत्यकारणा
त्सुनिष्फलं बीजमिवोप्तमूषरे ॥ ३१

यदि ह्यकाले मरणं स्वयेच्छया
लभेत कश्चिद्गुरुदुःखकर्शितः ।
गताहमद्यैव परेतसंसदं
विना त्वया धेनुरिवात्मजेन वै ॥ ३२

G 2 17 40
B 2 20 53
L 2 20 40

28 D2.4.5.7 om 28 —[a]) Dt3 Dm2 तु Dd1 Cr m g हि (for तु) —[b]) Dg1 (इ)य (for (इ)द) G1 हि (for यत्) —[d]) T3 M5 हृद (for नव) —For 28 Ś1 Ñ V1 B D3.6 M3 subst

439* दुःखेन परिक्लिष्टं हृदयं सीदतीव मे ।
दुर्बलं विपरिक्लिन्नं नदीकूलमिवाम्भसा ।

[(L 1) Ñ2 V1 B3 क्लिन्न (for क्लिष्ट) B2.4 D1 M4 दुःशोकविपरिक्लिन्न(M4 °ष्ट) (for the prior half) M4 om (hapl) the post half of L 1 and prior half of L 2 B3 [इ]द (for [इ]व) —(L 2) V1 दुर्बलं (for दुर्बलं) Ś1 D8 क्लिष्ट (for क्लिन्न) B3 D1 M4 नद्या (for नदी) B2 M4 तीरम् (for कूलम्)]

29 D2.4.5.7 transp 29 and 31 —[a]) V1 प्रशस्त (for न विद्यते) —[b]) D2.6.7 मम (for न च) D2 अ)व शो Dg1 [s]स्तु D2 न (for ऽस्ति) Ś1 B1 D6 मम (for मम) Ś1 Ñ V1 B D6 इदिह, T1 [s] दिवा (for मम) D2.4.5.7 न(D5 च) वा यमक्षये (for यमक्षये मम) —After 29[ab] D3 ins

440* यातीति राम विनया कृता त्वया । (sic)

—D3 om 29[d] B1 transp 29[c] and 29[d] —[c]) T1 यदृंतकोप्येव T3 यदन्तकोऽद्यैव (sic) Ś1 D6 प्रयर्पेत Ñ V1 B M4 प्रकर्षति(M4 °त) D2.4.5.7 जिघांसति (for जिहीर्षति) —[d]) D2.4.5.7 हृ(D2 हु)यतीं (for रुदतीं) Ś1 D8 गृहीत कोऽस्मि निगृह्य जीवित Ñ V1 B प्रसह्य(Ñ B3 [m also] °गृह्य V1 °सज्य B4 °वृद्) शोकाश(V1 °शि B3.4 °नि) निकृन्तजीविता —After 29 Ś1 Ñ V1 D6 M4 read 32[cd] followed by 441*

30 B reads 30 after 441* —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1.4 इदं च D2.4.5.7 स्थिरं तु M4 इदं हि D2.4.5.7 मन्ये (for नूनं) Ś1 Ñ V1 B3.4 D6 सु(Ñ2 स्व)सह(V1 °ष)त B1.4 सुसम्भृ(B4 °स्तृ)त, D3 ममा** D4.5.7 ममाय, M3 ममाग —[b]) T2.3 विद्यत Cr m g t as in text (for भिद्यते) Dt3 M3 नो विदीर्यते, Dd1 Dm1 T1 नाविदीर्यते Ś1 Ñ V1 B D1.4 M4 ममायस(D1 M4 सुसहते) पद्वतया न(M4 चि) दाय(Ñ2 B3 [orig]) शीय D1 °य)त D2.4.7 विभि(D3 **)द्यत यद्भुवि नापि शीर्यते D5 °द्वहुनापि शीर्यते —[c]) Dg1 दुःखेषु (sic) D2.4.7 तु(D4 च) यद्प्रिये त्वह(D2 च*) D5 तु यदात्मसह G3 हित (for च देहमर्पितं) Ś1 Ñ V1 B D6 त्वयैव मुक्ता(Ś1 D6 °क्त) च न यत्(Ś1 D6 °सदा Ñ1 damaged for च न यत्) मृता ह्य(Ñ1 *)ह(Ś1 °द (sic)) D1 त्वयैव मुक्ता च हता गतास्म्यहं M4 त्वयैव मुक्ता न मृता च यद्यहं —[d]) Dt1 ध्रुव स्वकाले, D2.6.7 ह्यदृशकाले Ct as in text (for ध्रुव ह्यकाले) Ś1 Ñ V1 B D1.4 M4 ध्रुव हि मृत्युर्मम नै(B1 सै [sic])व विद्यते

31 D2.4.5.7 transp 29 and 31 —[a]) T2.4 G3 हि Cm g as in text (for तु) D2.6.7 अनर्थकं मम T3 अनर्थकानि मे —[b]) D5 चीर्णानि (for दानानि) D2.4.5.7 वाश्च(D4 °कु (sic)) समता(D5 संयम, यम being in m) G2 M1.2 संयमाश्च (for °श्च हि) —[c]) D2 एपश्च (sic) (for तपश्च) T3 अवश्य (for अपत्य) Dt1 Dd1 Dm1 -काम्यया (for -कारणात्) —For 31 Ś1 Ñ V1 B (reads after 33) D1.4 M4 subst

441* इदं तु तं दुःखमनाथ यन्मया
सुदुश्चरं तप्तमनर्थकं तप ।
प्रसादिता यच्च कृतात्मना तथा
निरर्थकं पुत्र सुरद्विजर्षयः ॥

[(L 1) B1.3 पुनर् B2 M4 °मे (for तु मे) B4 wrongly repeats सा V1 इदं च दुःखं महतीव यन्मया —(L 2) Ś1 D6 सुदुष्करं दुःखम् D1 M4 सुदुष्करं चीर्णम् (for सुदुश्चरं तप्तम्) Ś1 D6 तु म (for तप) —(L 3) V1 प्रसादिता (sic) D1 प्रसादिता (by ditto) Ś1 D6 दे (for यच्च) M4 मया निरर्थया —(L 4) D1 निरर्थक (by ditto) M4 निरर्थका B3 तद D1 M4 पुत्र (for पुत्र) Ś1 D6 द्विजाः प्रहृष्टाः Ñ2 °द्विजर्षभाः (sic ?) D1 द्विजाः सुराश्च]

32 D1 om 32 Ś1 Ñ V1 D6 M4 read 32[cd] followed by 441* after 29 (cf v.l. 29) —[a]) D2.4.6.7 तु (for

G 2 17 43
B 2 20 55
L 2 20 43

भृशमसुखममर्षिता तदा
बहु विललाप समीक्ष्य राघवम् ।
व्यसनमुपनिशाम्य सा मह-
त्सुतमिव बद्धमवेक्ष्य किंनरी ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

हि) Ñ2 B3 [अ]काल (for [अ]काले) V1 यद्वत् काले D2 प्रश्न Ñ B3 यथेच्छयौ (B3 °ति) V1 B4 निजेच्छया B1 (m also) स्वये°, B3 स्वके°, Dt1 Dd2 Dm1 यद° D4.5.7 नरेश्वरस, D6 यदि° (for स्वयेच्छया) —[8]) Ś1 D6 इमेय, B4 इमेह (sic) G2 अमेत Ś1 Ñ V1 B D5.6 M1 बहु (for गुरु) Ś1 D6 -नु रित (D6 °ता) Ñ1 V1 B1.3.4 Dg1 Dd1 Dm1 -कपित (sic) (for -कल्पित) D4.7 स्वदृष्टमरथौ लभते सदाचन —[9]) Dm1 (after corr m as in text) D2 यता, D1 गीता (for गता) T1 गतामद्य (metathesis) D3.4 पतामिहापद, D6.7 पेतमपदा (for पेतमसद्दृ) —[d]) T1 [आ]गमता (for स्थया) D6.7 [आ]नुशामजा (D3 °अ) (for [आ]त्मजेन वै) —For 32[cd] Ś1 Ñ V1 B (followed by 30) D6 M4 subst

442* अपेयमथैव निजीविता ध्रुवं
गुरु विना राम विनाकृता त्वया ।

[(l 1) Ś1 V1 D6 M4 न(V1 ति [sic] M4 तु) जीविता D6 तु (for ध्रुवं) —(l 2) M4 विजीविता (for गुरुविना) M4 transp गुणा and त्वया]

—After 32 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins

443* कथमपि किं जीवितमस्त्र मे कृथा
त्वया विना चन्द्रनिभाननप्रभ ।
अनुव्रजिष्यामि वनं त्वयैव गौ
सुदुर्बला चापमिवानुकर्षता ।

[(l 2) M3 transp त्वया and विना Dt1 °प्रभा (sic) T3 चन्द्र॰ ननप्रभ, M3 °निभाननेन —(l 4) M3 सुदुर्बला (sic) Dt1 Dd2 Dm1 T3 G3 M1 Cm1 [अ]मित्र (T3 °त्र)गात्र, Cg h (as above)]

33 [a]) M4 inf lin sec m तु in असुखम् D1 असाध्य पद (for ममर्षिता) Dt1 Dd1 Dm1 यदा, D3 तदानीं (for तदा) Ś1 Ñ1 V1 B1.3 D6 M1 समाप्य तस्तु (B1 M1 तद) सा (V1 c) Ñ2 D3 समवा (B3 °व,)प्य तथा सा (Ñ3 m तथ सा) (for ममर्षिता तदा) G1 मृमदा (metathesis) सुप्त मवि(?)दा —[b]) D3 °वं च D6.7 मराददवी (for समीक्ष्य राघवम्) Ś1 Ñ V1 B D5.6 M1 नृप (N2 marg) मपि (D1 °ः) पी विललाप तु विता —[c]) Dt1 Dm1 T2 निरन्वा Cm निशाम्य (as in text) ॐ Ct महदमनं तु नं निशाम्य । ॐ Ś1 Ñ V1 B D1.2.5.7 M1 व्यसनमिममपि (Ś1 D6 °मिप) वीक्ष्य राघवी (B3 °वं गतं D6 °वं गतं) —[d]) V3 B3 सुतं सुतम् (Ñ3 ditto) Ś1 वेसति, D3 सुरभीव (unmetrical) D4.7 गौरिवी D6 गौरभेयी (for किंनरी) —After 33 B reads 441*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1.5.7 कौसल्याविलाप (V1 m first) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B3.4 D6 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1-3 20 V1 B1.3 16 V1 M4 18 D1 73 D5.7 22 D4 25 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः । श्रीः ; T1 श्रीरामचन्द्राय परमात्मने नमः G M1.2 श्रीरामाय नमः

१८

तथा तु विलपन्तीं तां कौसल्यां राममातरम् ।
उवाच लक्ष्मणो दीनस्तत्कालसदृशं वचः ॥ १
न रोचते ममाप्येतदार्ये यद्राघवो वनम् ।
त्यक्त्वा राज्यश्रियं गच्छेत्स्त्रिया वाक्यवशं गतः ॥ २
विपरीतश्च वृद्धश्च विषयैश्च प्रधर्षितः ।
नृपः किमिव न ब्रूयाच्चोद्यमानः समन्मथः ॥ ३
नास्यापराधं पश्यामि नापि दोषं तथाविधम् ।
येन निर्वास्यते राष्ट्राद्वनवासाय राघवः ॥ ४
न तं पश्याम्यहं लोके परोक्षमपि यो नरः ।
अमित्रोऽपि निरस्तोऽपि योऽस्य दोषमुदाहरेत् ॥ ५
देवकल्पमृजुं दान्तं रिपूणामपि वत्सलम् ।
अवेक्षमाणः को धर्मं त्यजेत्पुत्रमकारणात् ॥ ६

G 2. 18. 8
B 2. 21. 6
L 2. 21. 6

18

☞ D1 missing for Sarga 18 (cf. v.l. 2. 12. 12). —Before 1, Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 8 M4 ins.:

444* पुनरेव तु तु स्वार्ता कौसल्या राममब्रवीत् ।
न श्रोतव्यं त्वया राम पितुः कामवतो वचः ।
इहैव वस किं तेऽसौ राजा वृद्धः करिष्यति ।
न गन्तव्यं त्वया वत्स जीवन्तीं मां यदीच्छसि ।

[(l. 1) Ś1 D4 M4 सु; B1 D2 च, D6 स्व (for तु). B3 transp. तु स्वार्ता and कौसल्या. D1 कौशिल्या. B4 वाक्यम् (for रामम्). —(l. 2) D1 2 8 पुत्र (for राम). M4 कामान्वित (for कामवतो). —(l. 3) B4 स्व (for [ए]व). B3 तिष्ठ, D2 त्वां स (for वस). M4 न (for ते). Ñ इहैव वसता किं ते (for the prior half). D2 3 8 वृद्धो राजा (by transp.). —(l. 4) B1 राम, D2 M4 पुत्र (for वत्स). B3 मा (for मां).]

Dm1 begins with ॐ.

1 a) Dg1 Dd1 तदा, Cg तथा (as in text). D3 [अ]पि (for तु). Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 तथा (B3 अथ) रामातुरा (V1 च मातर) दृष्ट्वा. —b) D1 कौशिल्या राम°. —c) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 धीमान् (for दीनस्).

2 a) Ñ1 ममाप्यवत्, B1 Dm1 (after corr. as in text) मयाप्येतद्; Dt1 समाप्येवद् (sic), D1 4 5 7 मम ह्येतद्. —b) Ś1 D4 यद्रार्ये (by transp.). Ñ2 (with hiatus) V1 B3 (after corr. as in text) D1 2 4 7 आर्यो यद्, M4 अथ यद् (for आर्ये यद्). —c) Ñ V1 B राज्यमितो, M1 2 राजश्रिय. —d) Ś1 D8 वृद्ध, D4 7 स्त्रियो (for स्त्रिया). Ñ B D1 M4 स्त्रीमत्स्येन (B3 (gloss) कैकेयीवाक्येन) प्र (D2 M4 °क्य प्रति)चो(D3 नो)दित, V1 स्त्रीवाक्यप्रचोदित (subm.).

3 a) Ñ V1 B D1 M4 विपरीतम(D3 °ग)तिर्वृद्ध. —b) Ñ V1 B D1 3 M4 कीलित. काम (B3 [also] °क, लालस (D4 मानसः). —c) Ñ V1 B D1 M4 राजा (for नृप.). Ñ1 B1 Dm1 इति, Ñ2 इह; V1 किं तु; Dg1 अपि (for इव). D3 नो. —d) D3 नोद्यमान. Ñ V1 B D1 M4 कैकेय्या वशमागत.

4 Ś1 D4 om. 4 and 5. —c) D5 निर्वास्यति. Dg1 राज्याद्. —For 4, Ñ V1 B D1 M4 subst.:

445* नापराधं हि पश्यामि न दोषमणुमप्यहम् ।
रामस्य येन राज्ञायं राष्ट्रान्निर्वास्यते वनम् ।

[(l. 1) Ñ2 नापराध च, V1 अपराध न. V1 दोषमनुपम् [sic]; D1 दोषगुणम्. B4 [अ]य (for [अ]हम्). —(l. 2) Ñ B3 रामस्तु. B3 (also as above) मे न (for येन). Ñ1 [अ]प, B3 यद्; M4 हि (for [अ]य). V1 रामेय राज्ञा (for राज्ञाय राष्ट्रान्).]

—After 4, Dg1 G2 3 M1 Ck ins., G1 ins. after 5:

446* अद्य वृद्धं हनिष्यामि दुर्गं कामवशं गतम् ।
स्त्रिया युक्तं सुनिर्लज्जं धर्मयुक्ते नृपे सथा ।

[(l. 1) Dg1 Ck अहं हनिष्ये पितर (for the prior half). Dg1 वृद्ध (for दुर्गं). —(l. 2) G1 सुनिर्लज्जा (sic). Dg1 स्त्रीयुक्त च विनिर्लज्ज (for the prior half). Dg1 मदयुक्त, G1.3 सत्युक्त, Ck धर्मा° (as above). G3 यथा.]

5 Ś1 D4 om. 5 (cf. v.l. 4). —a) D2 4 6 7 च (for त). —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 2 Cr m g t स्वमित्रो, G1 स्वामित्रा, M2 स्वामित्रो. G1 वा. G1 [ऽ]सि (for the second ऽपि). D2 4 7 पित्रापि हि निरस्तस्य; D6 अमित्रो हि नरस्तस्य. —d) D2 उदाहरेद्; M1 उपाहरेत्; Cr g उदाहरेत् (as in text). —For 5, Ñ V1 B D1 M4 subst.:

447* न च पश्यामि त लोके योऽस्य दोषमुदाहरेत् ।
अमित्रोऽप्यनतिस्निग्धो निरमित्रस्य धीमतः ।

[(l. 1) M4 हि (for च). Ñ2 B3 M4 उपाहरेत्.

—After l. 1, B3 ins.:

447(A)* तस्य लक्ष्मणे पुत्रो ज्येष्ठ राजगुणान्वर ।

—(l. 2) Ñ2 V1 B2-4 हि, D1 [ऽ]थ (for ऽपि). V1 [अ]भिक्षिधो, B3 (also) [अ]नभिक्षिधो, D1 न चाक्षिप्यो. Ñ1 निरमित्रस्य च (hypm.), D1 नरमित्रस्य.]

—After 5, G1 ins. 446*.

6 a) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 देवसत्त्व. Ś1 Ñ V1 B2 4 D4-7 M4 मृदु दा(Ś1 दां)न्त, B1 सुदं (sic) दान्तं, B3 D1 सु(B3 [also] D1 मृ)दुदान्तं, M2 सत्त दान्तं. —b) D1 इव (for अपि). —c) Ś1 V1 B2 4 Dd1 Dm1 D2 4 7 M4 अपेक्ष्यमाण; Dt1 अवेक्ष्यमाण; T1 damaged for अ, Ct °ण. (as in text) (for अवेक्षमाण.). ☞ Cs : अधर्मं अधर्म-]

2 18 9
2 21 7
2 21 7

तदिदं वचनं राज्ञः पुनर्बाल्यमुपेयुषः ।
पुत्रः को हृदये कुर्याद्राजवृत्तमनुस्मरन् ॥ ७
यावदेव न जानाति कश्चिदर्थमिमं नरः ।
तावदेव मया सार्धमात्मस्थं कुरु शासनम् ॥ ८
मया पार्श्वे सधनुषा तव गुप्तस्य राघव ।
कः समर्थोऽधिकं कर्तुं कृतान्तस्येव तिष्ठतः ॥ ९
निर्मनुष्यामिमां सर्वामयोध्यां मनुजर्षभ ।
करिष्यामि शरैस्तीक्ष्णैर्यदि स्थास्यति विप्रिये ॥ १०
भरतस्याथ पक्ष्यो वा यो वास्य हितमिच्छति ।
सर्वानेतान्वधिष्यामि मृदुर्हि परिभूयते ॥ ११

विग्रहम् । ꣸ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 अकारण, Dg1 D4.5.7 G1.2 M1.2.4 °णे, Cg °णात् (as in text)

7 ᵃ) D2.4.7 वाक्य (for इद) —ᶜ) D2.4.5.7 क कुर्याच्छासन वीरो —ᵈ) M3 राजधर्मम् —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M3 subst D5 subst l 1 only for 7ᵃᵇ

448* पुनर्बालस्य वृद्धस्य स्रोतितस्य विशेषत ।
क कुर्याद्वचन तस्य रसधर्मार्थविद्बुध ।

[(l 1) Ñ2 यथा (sic) बालस्य B3 (also as above) यद्बालकस्य, B4 पुनराल्स्य (sic), D5 पुनर्बाल्यस्य वृद्धस्य स्रोतितस्य विशेषत —(l 2) D1 M3 राज्ञो (for तस्य) B3 धर्मस्य (for धर्मार्थ) Ñ2 विद्विष V1 राज्ञो धर्मार्थविद्बुध (for the post half)]

8 ᵇ) कश्चिद् D1 नृप, D7 जन (for नर) —ᵈ) Ñ B3 काकुत्स्थ (for आत्मस्थ) D1 M3 शासनं कुरु (by transp) ꣸ Ck आत्मसस्थ कुरु स्वदाज्ञासेव राज्ये प्रतरोप । ꣸ —After 8 D5 ins 449*

9 ᵃ) Dg1 पार्श्वेन, T1 पा स (damaged) G1 पार्श्वेषु (for पार्श्वे स) —ᵇ) D2.4.5.7 transp तव and गुप्तस्य —ᶜ) D2.4.5.7 मुख मुखे T1.2 M1 (ऽ)धिप° Cr m g l as in text (for ऽधिक कर्तुं) —ᵈ) D1 [ए]व (for [इ]व) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M3 subst while D5 ins after 8

449* भूत्वे ते मयि पार्श्वस्थे राज्यात्राप्यर्थमुच्यते ।
यौवराज्याभिषेकस्य विघात क करिष्यति ।

[(l 1) Ñ1 मयि च V1 हि मयि B1 तु मयि (for ते मयि) Ś1 D6 राज्यकार्यार्थिन्, B1 राज्यग्राहवर्थम् D1 राघवो वार्थम्, D5 त्वयि राज्यार्थम् (for राज्यग्राहवर्थम्) —(l 2) B1 यौवराज्ये D1.6 M3 [अ]भिषेकस्य B1 क (sic)]

10 ᵃ) T1.2 G3 कृत्स्नाम् (for सर्वाम्) —ᵇ) D2.4.5.7 G1.2 M1 पुरुषर्षभ —ᵈ) T3 तिष्ठति (for स्थास्यति) D2.4.5.7 विग्रहे —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1.6 M3 subst

450* निर्मनुष्यामयोध्या हि कुर्यां राम शितै शरै ।

[D1 तु (for हि) B3 कुर्याद्राम Ś1 शरै B1 om शरै]

11 ᵃ) G3 भरतस्यापि Dg1 T2.3 G1.2 M3 पक्षो वा, D2.4.5.7 वा पक्षे, Cm g t as in text (for पक्ष्यो वा) —ᵇ) Dg1 [अ]प, M3 [अ]पि, Cm t as in text (for [अ]स्य) D6 हृदयम्, G1.2 [अ]हितम् (for हितम्) —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वांस्तांश्च, D1 सर्वंस्तेष, D6.8 सर्वमपि, D7 सर्वं सम (for सर्वानेतान्) D2.4.5.7 G3 हनिष्यामि —ᵈ) T3 तु (for हि) T3 परिभू ते (moth eaten) —For 11 Ś1 Ñ V1 B D6 M3 subst

451* यौवराज्यविघात स य कुर्वीत नृपाज्ञया ।
भरतस्यापि वा पक्षं यो गृह्णीयाद्रघूत्तम ।
त पापमद्यैव प्रेषयिष्यामि यमक्षयम् ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 D6 यौवराज्ये Ñ1 [अ]विघात, V1 [अ]भिघात Ś1 D6 क (for य) M3 यौवराज्याभिषेकस्य न क्रियेत नृपाज्ञया —(l 2) V1 भरतस्य च Ñ2 B3 वाक्य B4 पक्ष (for पक्ष) —(l 3) Post half hypm D1 प्रेषयेय M3 प्रेषयिष्ये D6 यमालय]

and then cont while D1.6 (l 1 2 only) ins after 11

452* मार्दवमद्य क्षमाकालस्तेजो दर्शय राघव ।
क्षमी लोकरतो राम लोकेन परिभूयते ।
कैकेय्या नियत राजा मोहितोऽद्य भविष्यति ।
त्वया तस्य विभिन्नस्य श्रोतव्य न कथचन ।
कं हि धर्मं समाश्रित्य त्वामसौ त्यक्तुमिच्छति । [5]

[Ñ1 om l 1 —(l 1) Ś1 D6 मार्दव यतिकालस्ते (for the prior half) —(l 2) V1 क्षमालोकरतो (sic) M3 after corr *inf lin sec m* as above D1.6 M3 वी(D1 वी)र (for राम) B3 (in also) व क्षमितलो राम (for the prior half) Ñ2 B3 लोके च B1 लोकेऽपि B4 (in also) लोके स D6 लोको लोकाय नि (for the post half) —After l 2 D5 ins 454* —(l 3) D6 कैकेया V1 निमत (sic) (for नियत) M3 भवे, नय (for भविष्यति) —(l 4) D1 M3 transp त्वया and तस्य D1 M3 न श्रोतव्य (by transp) B3 कदाचन —(l 5) Ś1 D6 नु (for हि) B3 (also as above) कि धर्मं मनसाश्रित्य D1 M3 कारण कि(D1 किं) स(M3 कि)मुद्दिश्य (for the prior half) B3 (also) स्व नरस (for त्वामसौ) Ñ2 B3 D1 भक्ति(D1 °नि [sic]) (for त्यक्ति)]

—D1 M3 cont (further)

453* त्वां त्यक्त्वा भरतं चापि कथं राज्येऽभिषेक्ष्यति ।

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.5 (after l 2 of 452*) T G M1-3 ins

454* श्रोत्साहितोऽयं कैकेय्या सतुष्टो यदि न पिता ।
अमित्रभूतो नि सङ्ग वध्यता वध्यतामपि ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत ।

त्वया चैव मया चैव कृत्वा वैरमनुत्तमम् ।
कास्य शक्तिः श्रियं दातुं भरतायारिशासन ॥ १२
अनुरक्तोऽस्मि भावेन भ्रातरं देवि तत्त्वतः ।
सत्येन धनुषा चैव दत्तेनेष्टेन ते शपे ॥ १३
दीप्तमग्निमरण्यं वा यदि रामः प्रवेक्ष्यति ।
प्रविष्टं तत्र मां देवि त्वं पूर्वमवधारय ॥ १४
हरामि वीर्याद्दुःखं ते तमः सूर्य इवोदितः ।
देवी पश्यतु मे वीर्यं राघवश्चैव पश्यतु ॥ १५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
उवाच रामं कौसल्या रुदन्ती शोकलालसा ॥ १६
भ्रातुस्ते वदतः पुत्र लक्ष्मणस्य श्रुतं त्वया ।
यदत्रानन्तरं तत्त्वं कुरुष्व यदि रोचते ॥ १७
न चाधर्म्यं वचः श्रुत्वा सपत्न्या मम भाषितम् ।
विहाय शोकसंतप्तां गन्तुमर्हसि मामितः ॥ १८

G. 2. 18. 23
B. 2. 21. 22
L. 2. 21. 21

उत्पथं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम् ।
बलमेष किमाश्रित्य हेतुं वा पुरुषोत्तम । [5]
दातुमिच्छति कैकेय्यै राज्यं स्थितमिदं त्वया ।

[(l. 1) M2 शोस्मारितम्, D2 [s]गि, D4 5 7 हि, M2 ग्रु (for ग्रु). Dd1 Dm1 D4 5 7 M1 3 म(D4 5 स) दुशे; T G1 3 दुदु(T1 2 °दु)शे, G2 मतुशे, M3 संदिशे, Ct रात्तुशे (as above). —(l. 2) G2 -भूशो (for भूशो) Dg1 reads from सम up to मपि in marg Dg1 नि इक, D4 7 कि इम Dg1 T G M1 2 बध्यन्तां बध्यताम् (by transp) M3 (after corr. sec. m. as above) इति (for अपि) D4 5 6 7 वार्यमाणम्(D4 7 °पतय, D5 °रस्य)ने त(D5 6 य)दा (for the post half). —D2 4 5 om. l. 3 and 4. —(l. 4) Dm1 (before corr. as above) M3 उत्पथ, Cm.g °थ (as above). —(l. 5) M2 बलस्येष (sic) D2 हतु, D5 दातु (for हेतु) —(l. 6) Dg1 T2 G1 2 राज्य स्थितम्, Dt1 Ct बवस्थितम्, G3 राज्य° (for राज्य स्थितम्) Dd1 Dm1 राज्येनानुपस्थित (for the post. half) D4 5 6 7 प्रयच्छेद्भरतायेद राज्य निहतकण्टक]

12 ^ab^) D2 साह्यमय, D5 सार्धं मया (for चैव मया) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 विग्रहीय कृतोनेन(V1 °तस्तेन) त्वया सह मयैव(Ñ2 B3 °थापि) च —^c^) Ś1 Ñ1 V2 B4 D4 5-7 (D5 after corr as in text) कस्य (for कास्य) D4 5 7 मही (for श्रिय) Dg1 को हि राम प्रियं दातुं —^d^) Ś1 Ñ B D1 6 M4 दशाद्भिय, V1 om., Dg1 [अ]रिसूदन T1 [अ]विनाशन (sic) M2 3 [अ]रिनाशन D4 5 6 7 आत्मज(D5 [before corr.] °छे)देन राघव.

13 ^b^) Dm1 दैवि, M1 देव (for देवि) —^c^) Dm1 [ए]तद् (for [ए]व) —^d^) D4 7 दत्तेष्टेन च —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 subst. and read after 456*

455* तथैभावानुरक्तोऽस्मि रामं भ्रातरमग्रजम् ।
आयुधं तेन सत्येन पादौ चैवालभे तव ।

[(l. 1) D1 6 राम. —(l. 2) Ś1 D6 -यायवृक्तेः, V1 आयुदतेन (for आयुध तेन). D1 M4 [आ]लभामि ते]

14 ^b^) D4 6 प्रविश्यति. —^d^) T1 2 G2 M1 उपधारय(M1 °चक्रसे also in marg.), G3 अभिधारय. D4 5 6 7 पूर्वमेवो (D6 °वा)पधारय. —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 subst. and read before 455*:

456* प्रविवक्षति रामोऽयं यदि दीप्तं हुताशनम् ।
पूर्वमेव ततो देवि प्रविष्टं विद्धि मामपि ।

[(l. 1) V1 आ प्रवेक्ष्यति, D1 प्रतिवक्षति (sic) —(l. 2) D1 इति (for अपि) Ś1 D6 उपधारय (for विद्धि मामपि)]

15 ^a^) D4 5 6 7 दुःख वीर्याद् (by transp., D4 6 °र्यां [sic]) —^c^) Dg1 Dt1 D4 5 6 7 M3 देवि, D4 5 7 पश्यावः M3 पश्यति. —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 subst.:

457* अद्य पश्यन्तु मे वीर्यं सर्वशो युधि मानवाः ।
रामाज्ञया तु सशल्यमयमद्योद्धरामि ते ।

[(l. 1) D1 सवनो (for सर्वशो). D1 M4 युधि (for युधि). —(l. 2) Ś1 B4 D1 6 अहम्; B1 (inf. lin., also as above) 3 (also) इमम् (for अहम्).]

—After 15, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 3 Ck ins

458* इन्निन्ये पितरं वृद्धं कैकेय्यासक्तमानसम् ।
कृपणं चास्थिरं बालं वृद्धभावेन गर्हितम् ।

[(l. 1) G2 वृद्धा (sic) G2 [आ]सक्तमुत्तर (for -[आ]सक्तमानसम्) G1 M2 कैकेय्या वश्यमानं (for the post. half). —(l. 2) Dt1 Dd1 च स्थिरं (for चास्थिरं) Dt1 Dd1 Dm1 बाल्ये Dm1 मोहितं (for गर्हितम्)]

16 ^a^) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 इत्येतद्; D2 एतत्तु; D4 एवं तु (for एतत्तु) —T1 om. (hapl.) from श्रुत्वा in 16^a^ up to वच in 18^a^ —^d^) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 M2 रुदती D4 5 6 7 विह्वला (for लालसा) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 तु सशोकपरिप्लुता.

17 T1 om. 17 (cf. v.l. 16) —^a^) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 वचनं राम, M3 वचनं पुत्र (for वदत पुत्र) —^b^) D4 5 6 7 वच श्रुत(D4 7 शुभ) (for श्रुतं त्वया). Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 श्रुतं भक्तिमतो(Ś1 D6 °युत) हितं. —^c^) D5 तद् (for यद्) D4 5 6 7 G2 3 M3 Ck कार्यम्; Cv m as in text (for तत्त्वं) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 यत्तदेव विमृश्य(D2 °श्या)शु. —^d^) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 क्रियतां(M4 °तें), D4 5 6 7 भाति (for कुरुष्व).

18 T1 om. up to वच. in^a^ (cf. v.l. 16) —^a^) Dm1 न चाधर्म्यं; D4 5 6 7 अधर्मिष्ठं(D5 °ष्ठं [sic]) (for न चाधर्म्यं). —^b^) D2 मास (sic) (for मम) —^c^) D2 शोक-

G 2 18 23
B 2 21 23
L 2 21 21

धर्मज्ञ यदि धर्मिष्ठो धर्मं चरितुमिच्छसि ।
शुश्रूष मामिहस्थस्त्वं चर धर्ममनुत्तमम् ॥ १९
शुश्रूषुर्जननीं पुत्र स्वगृहे नियतो वसन् ।
परेण तपसा युक्तः काश्यपस्त्रिदिवं गतः ॥ २०
यथैव राजा पूज्यस्ते गौरवेण तथा ह्यहम् ।
त्वां नाहमनुजानामि न गन्तव्यमितो वनम् ॥ २१
त्वद्वियोगान्न मे कार्यं जीवितेन सुखेन वा ।
त्वया सह मम श्रेयस्तृणानामपि भक्षणम् ॥ २२
यदि त्वं यास्यसि वनं त्यक्त्वा मां शोकलालसाम् ।
अहं प्रायमिहासिष्ये न हि शक्ष्यामि जीवितुम् ॥ २३
ततस्त्वं प्राप्स्यसे पुत्र निरयं लोकविश्रुतम् ।
ब्रह्महत्यामिवाधर्मात्समुद्रः सरितां पतिः ॥ २४

(for शोक) —[d]) D2 4 6 7 T1 G2 M1 3 मा(D4 5 7 न, D5 M3 मा) वन गन्तुमर्हसि(D5 °मिच्छ)सि ‖ Cl. मां विहाय वनं गन्तुं नार्हसि । ‖ —For 18 Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 subst D5 ins only l 2 after 16

459* न मे सपत्न्या वचनाद्रुन न तु मितोऽर्हसि ।
शोकपावकसंतप्तां मां विमुच्यारिकर्शन ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 D1 हन्तुमर्हसि V1 त्वमर्हसि —(l 2) B1 शोके Ñ1 पावके B1 3 4 D5 M4 उत्सृज्य D1 उत्सृत्वा(sic) (for विमुच्य) Ś1 D6 [अ]रिघ्नघ्न B4 विरघ्न]

19 D5 repeats 19[ab] after 460* —[a]) Ś1 Ñ V1 B D6 धर्मं च, D7 सर्वज्ञ, M3 धर्मज्ञो K and B(eds) हृति (for यदि) Ś1 D6 धर्मात्मन्, Ñ V1 B धर्मज्ञ(Ñ2 °ज्ञ), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 5(second time) 7 T1 G1 3 M1 3 धर्मिष्ठ D1 6(first time) M4 धर्मं(D5 °र्मे) त्वं(D1 त्वा), Cm as in text (for धर्मिष्ठो) —[b]) G3 damaged for मिच्छसि Ś1 Ñ V1 B D1 5(first time) 6 M4 पौ(Ś1 D6 M4 पु)राण(D5 °णा)मनुवर्तसे(D5 °से) —D1 M4 (hapl) om 19[cd] —[c]) Ś1 D6 शुश्रूषुः, Ñ V1 B (B1 m also) D3 6 7 शुश्रूषन्, D4 शुश्रूषु (sic) Ś1 B3 (also) D6 च (for त्वं) —[d]) Ñ1 धर्मं च Dg1 नरधर्मम् (for चर धर्मम्) V1 ऽनुत्तमम् —After 19 Ś1 Ñ V1 B D6 ins while D1 5 M4 ins after 19[ab] (D1 M4 owing to om)

460* ततो ममापि वचनं धर्म्यं कर्तुमिहार्हसि ।
पुरा मातुर्नियोगाद्धि राम परशुरामस्य ।
भ्रातृभ्रधान सपत्नस्य चाप दिवौकसाम् ।

[Ś1 Ñ V1 B D6 om l 1 —(l 1) D5 धर्मं कर्तुमितोऽर्हसि (for the post half) —(l 2) B1 तु (for हि) D1 5 M4 मातुर्हि(M4 °र्नि)योगाद्धि पुरा (for the prior half) —(l 3) Ś1 D6 सापत्न्याद्, Ñ2 B1 3 D1 5 सापत्नान् B4 अश (sic) (for राज्य) Ñ V1 B1 D1 5 चापि M4 प्राप्तो (for चाप)]

—Thereafter D5 repeats 19[ab]

20 [a]) Ñ V1 B1 3 D3 6 शुश्रूषन्, B1 D1 7 G1 शुश्रूष Ś1 D6 M3 (before corr) तत्र, Dd1 Dm1 D5 पुत्र (for पुत्र) —[b]) D3 6 7 चिर(D1 °य)तोऽपि सन् (for नियतो वसन्) —[d]) B1 3 Dt1 D3 4 6 7 कश्यपस् —For 20 D1 M4 subst

461* तथैव का(D1 क)श्यपेनापि मातृ कृत्वा प्रियं वच ।
यशो लोके महत्प्राप्तं स्वर्गलोकश्च शाश्वत ।

21 B2 reads 21[ab] in marg —[a]) D1 यथैव B1 D3 राज्य (for राजा) G1 पूज्यस्त (sic) —[b]) Dg1 G2 [अ]पि T1 2 [अ]पि (for हि) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 तथाहमपि पुत्रक, D1 M4 तथैवाहम(M4 °ह न)स्तव —[c]) Dg1 त्वामहम्, D2 4 5 7 अहं त्वाम्, T3 त्वां साहम् (for त्वां नाहम्) Ś1 D6 त्वया ममापि वचनात्, Ñ V1 B D1 M4 म(D1 स)मान्यतस्त(B1 °तीस्त) वचनात्(B1 °ने)

22 G1 om 22 23[ab] —[ab]) D5 च (for वा) Ś1 Ñ V1 B D3 6 M4 न चैव त्व(B1 त)द्विहीनाह जीवेयमिति मे मति (Ñ1 damaged for मति) —After 22[ab] Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins

462* मामुपेक्ष्य च राम त्वं न वनं न तुमर्हसि ।
गन्तव्यं यदि चावश्यं मयैव सहितो व्रज ।

[(l 1) D6 अपेक्ष्य Ñ D3 मामप्यपेक्ष्य राम V1 B1 2,4 D1 M4 मत्पेक्षयाऽपि(M4 °हि) राम त्व (hypm) (for the prior half) V1 वन गन्तु न चार्हसि (for the post half) —(l 2) V1 B3 4 D1 M4 वा (for च) Ñ2 V1 B3 [अ]त्र (for [अ]वश्य)]

—[c]) Ñ V1 D3 4 D1 M4 हि मे सह B1 हि सह मम (for सह मम)

23 G1 om 23[ab] (cf v l 22) —[ab]) D2 4 5 7 यदि यास्यसि(D5 °सर [hypm])वनं त्व (for [a]) D3 7 transp त्यक्त्वा and मां M3 om मां (subm) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 यदि वा मा(Ś1 D6 मां स M4 त्व मा)परित्यज्य वनं यास्यसि राघव —D2 om (hapl ? cf 23[cd] in D1) 23[d] —[c]) Dg1 Dt1 Dm1 T2 [आ]सिष्ये Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 सत्योऽहं प्रायमासि(Ś1 V1 D6 M4 °सि)ष्ये, D3 4 7 तत प्रायम्(D5 °म्) पासि(D5 °सि)ष्ये M3 तदाहं प्रायमासिष्ये —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 च M1 [अ]हं (for हि) V1 शक्ष्योऽसि B3 (m also) D6 शक्ष्यामि D1 शिष्यामि (both sic) T1 वक्ष्यामि

24 [ab]) D2 4 7 तत प्राप्स्यस्यधर्मं त्वमतुलं धर्मवत्सल —For 24[ab] Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 subst

463* मातृहा निरयं घोर तेनावाप्स्यसि कश्यपात् ।

[Ś1 मातृघातिमव Ñ1 °हानिमवं B3 °हानिरिव Ś1 त्वमवाप्स्यसि V1 D2 3(after corr as above) 4 तेन यास्यसि Ñ V1 B3 रिरिति, D1 ताथर्व D6 वर्मणा, M4 कल्मषी (for कश्यपात्)]

विलपन्तीं तथा दीनां कौसल्यां जननीं ततः ।
उवाच रामो धर्मात्मा वचनं धर्मसंहितम् ॥ २५
नास्ति शक्तिः पितुर्वाक्यं समतिक्रमितुं मम ।
प्रसादये त्वां शिरसा गन्तुमिच्छाम्यहं वनम् ॥ २६
ऋषिणा च पितुर्वाक्यं कुर्वता व्रतचारिणा ।
गौर्हता जानता धर्मं कण्डुनापि विपश्चिता ॥ २७
अस्माकं च कुले पूर्वं सगरस्याज्ञया पितुः ।
खनद्भिः सागरैर्भूमिमवाप्तः सुमहान्वधः ॥ २८
जामदग्न्येन रामेण रेणुका जननी स्वयम् ।
कृत्ता परशुनारण्ये पितुर्वचनकारिणा ॥ २९

G 2 18 36
B 2 21 33
L 2 21 35

—Ś1 D1 om 24^cd —^c) M2 [म]धर्मात्. Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M1 म(M1 [before corr] मा)हात्मा(D1 °मा)च (Ñ1 महात्मना)ति(D1 °दि)वाक्यतान् —After 24 D1 (l 1 only) 2 4 5 7 ins

464* गुरोरप्यधिका माता धर्मज्ञा कथयन्ति हि ।
कुरु मे वचनं पुत्र मा पितुः परचेतसः ।

[(l 1) D1 7 अप्यधिका D1 7 ह (for हि)]

25 ^a) Dg1 तदानीं ता, D1 यथा दीना (for तथा दीना) M1 इत्येवं विलपतीं तां —^b) Ś1 D1 शोकमूर्छिता, Ñ V1 B दुःखमूर्छिता, D1 M1 शोककर्शिता —^d) B1 धर्मसंहितं —After 25 Ś1 D1 1-7 ins

465* किमेतदेवि धर्मज्ञे मोहविक्लवया त्वया ।
भाषितं स्मर धर्मं त्वमाश्वासं त्यज दुःखं तथा ।
भवतं परमोदारं तथो मातः प्रसादय माम् ।
आत्मनोऽपि हि मातुस्ते दुःखं पुत्रप्रवासजम् ।

[(l 2) D1 (before corr as above) पठ (for स्मर) —(l 3) D1 तना (sic) (for तत्) —(l 4) D1 आत्मनापि D1 7 आत्मापि हि D1 आ--नस्थापि (sic) (for आत्मनो हि हि) D1 lacuna for म D1 प्रवासन (for प्रवासजम्)

26 ^a) D1 वर्ति G1 कामि G1 as in text (for मास्ति) G1 विप (for पितुः) —^b) Ś1 D1 1-7 प्रतिकूलयितुं —^c) Ś1 D1 T1 M1 त्वा —^d) Ñ V1 B D1 M1 गन्तुमिच्छामि वनमाश्रितुं —After 26 Ś1 Ñ V1 B D1 M1 read 30^ab (471*) D1 (along with 472*) 2 4 5 7 read 30 and then 29 (cf v l 29)

27 D1 om (l 2) 27^ab —^a) D1 2 4 7 G1 M1 [अ पि (for च) —^b) Dg D1 D1 2 4 7 G1 M1 वनचारिणा —^cd) D1 कण्वेन, D1 कनापि D1 कंडुना (for कण्डुना) Dg1 M1 transp जानता and कंडुना D1 Ddt Dm1 D1 (m) T1 च, D1 अ पि, G1 M1 हि (for अ पि) —For 27 Ś1 Ñ V1 B D1 M1 subst

466* कण्डुना च हि विदुषा वनाश्रमनिवासिना ।
महर्षिणा गौर्विनष्टा तथैव पितुराज्ञया ।

[(l 1) V1 कंडुनापि, B1 कण्डुना च D1 (before corr च)न्दुना च (for कण्डुना च) B1 [च]हि च (by transp) D1 दुषेन (for विदुषा) Ñ V1 B1 वनाश्रम, B1 वनाश्रय (for वनाश्रम) B1 निवासिन (sic) —(l 2) V1 damaged B1 (m also) महर्षिर्ग (for महर्षिणा)]

28 D1 repeats 28^ab as in D1 after 469* —^a) D1 Ddt Dm1 D1 7 तु (for च) D1 4 1 कुले पूर्वे (for कुले पूर्वं) —^b) D1 4 7 पितुर्वच (for [आ]ज्ञया पितुः) —D1 4 7 om 28^cd —^c) M1 सागरं पूर्वम् (for सागरैर्भूमिम्) —^d) Ddt Dm1 समाप्त, Cm as in text (for अवाप्त) —For 28 Ś1 Ñ V1 B D1 4 1 M1 subst

467* अस्माकं पूर्वजैश्चापि खनद्भिः पितुराज्ञया ।
भूतले सागरैर्महान्वधस्तथा कृत ।

[Ś1 V1 (both hapl cf 463*) D1 om l 1 —(l 1) Ñ1 पूर्वजैः B1 (also as above) खनि (for खनद्भिः) —(l 2) Ś1 Ñ1 B1 भूतले D1 सगरस्यैः स्वकैः (hypm) D1 सागरैरतबभूर्भुवम् M1 सगरस्यात्मजैर्भूमि (for the prior half) Ś1 B1 D1 वधः (for महत्)]

—Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M1 cont D1 ins after 28^ab

468* तद्वत्स मयैकेन स्थित पितृशासनम् ।

[D1 4 M1 तस्य (for तद्वत्) D1 °देवि मा शुच (for the post half)]

—D1 8 cont further

469* प्रायशस्तु सुनि सर्विशेतो मातापितुराज्ञ्ये ।

—Thereafter D1 repeats 28^ab (as in D1

29 Ś1 Ñ V1 B D1 M1 transp 29 and 30^ab (including 471*) D1 2 4 5 7 transp 29 and 30 and both the groups read them after 26 —^a) B1 जामदग्नेन, D1 Ddt T1 जामदग्नेन, D1 जामदग्नेन D1 reads from म up to कारिण in ^b in marg —^b) Ś1 Ñ V1 B D1 M1 जननस्य शिरः पीतिमा —^cd) Dg1 छिन्ना D1 4 कृत्वा D1 कृता Cm as in text (for कृत्ता) Dg1 D1 D1 G1 M1 4 कारणात् Ś1 Ñ V1 B D1 M1 निकृत्ता परशुना शिरस्तस्य पितुराज्ञया —After 29 Dg1 D1 D1 Dm1 T G M1-4 ins

470* एवमस्मैः बहुभिर्देवि देवसमैः कृतम् ।
पितुर्वचनमहं करिष्यामि पितुर्हितम् ।

[(l 1) D1 Dm1 T1 4 हि (for देवि) —(l 2) Dm1 अहं]

G 2 18 38
B 2 21 35
L 2 21 38

न खल्वेतन्मयैकेन क्रियते पितृशासनम् ।
पूर्वैरयमभिप्रेतो गतो मार्गोऽनुगम्यते ॥ ३०
तदेतत्तु मया कार्यं क्रियते भुवि नान्यथा ।
पितुर्हि वचनं कुर्वन्न कश्चिन्नाम हीयते ॥ ३१
तामेवमुक्त्वा जननीं लक्ष्मणं पुनरब्रवीत् ।
तव लक्ष्मण जानामि मयि स्नेहमनुत्तमम् ।
अभिप्रायमविज्ञाय सत्यस्य च शमस्य च ॥ ३२

30 Ś1 Ñ V1 B D5 M4 transp 29 and 30[ab] (including 471*) D2 4 5 7 29 and 30 and both the groups read them after 26 —[a]) M3 [ह]द, M3 [पृ]व (for [ए]तन्) Ś1 D6 [ए]तेष (for [ए]केन) —After 30[ab], Ś1 Ñ V1 B D1 (after 30) 5 6 M4 ins

471* अरण्यवास साधूनां विशेषेण प्रशस्यते ।
इद च मे कथयता ब्राह्मणाना परिश्रुतम् ।
पुरा कृत पितृवचो यथान्यैरपि साधुभि ।

[(l 1) B1 -वासश्च (hypm) —(l 2) Ñ B2 मया, D1 तु° (for च मे) D6 प्रतिश्रुत —(l 3) B3 reads sup lin पुरा कृत (as above) Ś1 D6 यदन्यैर्]
while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

472* पूर्वैरपि कृत देवि ये मया तव कीर्तिता ।
नाह धर्ममपूर्वं ते प्रतिकूल प्रवर्तये ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 परिकीर्तिता, G3 M1 कीर्तितास्तव (by transp) —(l 2) M3 धर्मंरमपूर्वं]
—[c]) Dm1 अभिप्रेत्य Ś1 V1 D5 प्रायश पितृभि सद्भिर्, Ñ B M4 प्रायशश्च(Ñ B3 °शो हि) नृभि सद्भिर्, D2 4 5 7 आर्यैरपि कृ(D2 ह)त देवि —[d]) Ñ2 B3 कृतो, D3 हतो (for गतो) D3 मार्गं B1 [ऽ]नुगम्यते

31 M4 om (hapl ?) 31 D7 om 31[ab] —[ab]) D1 4 5 न मयैकेन (for तु मया कार्यं) D2 4 5 देवि मा शुच (for भुवि नान्यथा) Ś1 Ñ V1 B D1 4 कारिष्ये वचन तस्मात्पितुरथ(Ñ2 B2 4 D1 °रव, B2 °र्थं) प्रसीद मे —[c]) D1 7 सर्वं (for कुर्वन्) —[d]) Ś1 B1 Ck किंचिन् Ś1 Ñ V1 B D1 4 न(Ś1 नु) प्रशस्यते, G3 °** D2 4 6 7 विगृह्य(D2 °च्य)ते, Cm g t नाम हीयते (as in text)

32 [a]) Ñ V1 B D1 M4 इत्येवम् (for तामेवम्) Ñ V1 B D1 M4 कौश(D1 °सि, M4 °स)ल्यां, T2 ज**नीं, T3 वचन (for जननीं) Ś1 D6 इत्युक्त्वा चैव(D6 चापि) कौसल्या —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 रामो लक्ष्मणम् (for लक्ष्मण पुनर्) —After 32[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 6 7 T G M1-3 ins

473* वाक्य वाक्यविदां श्रेष्ठ श्रेष्ठ सर्वधनुष्मताम् ।

[D2 4 6 7 अथ (for वाक्य) Dt1 Dm1 (before corr as above) D6 T3 G1 3 M1 2 श्रु (T3 G1 °श्रु [sic]) (for श्रेष्ठ) Dg1 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ)]
—[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 जानामि लक्ष्मणाह ते (D1 M4 ते लक्ष्मणाह (by transp)) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 4 भक्तिमत्तम (for मयि स्नेहम्) M4 रामे भक्तिमनुत्तमां
Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 ins

474* मदर्थमपि ते प्राणा अपि जानामि राघव ।
दु खशल्य त्वविज्ञानात्त्वमद्यासि मे पुन ।
तदेव तावद्दु खं मे यदसौ म हते नृप ।
दु खेन महताविष्ट शेते मोहमुपागत ।
कैकेय्या स्त्रीस्वभावेन पातितो धर्मसंकटे । [5]
मूर्च्छामुपागतो राजा न संज्ञा लभते चिरात् ।
अहो कृच्छ्रमहो दु खं यत्पाप कर्तुमिच्छसि ।
धर्मज्ञस्य पितु को नु मादृशो राज्यलिप्सया ।
उत्क्रम्य शासन जीवेत्सर्वलोकविगर्हित ।
मा भूत्स काल सौमित्रे यदहं शासनं पितु । [10]
इच्छेयं समतिक्रम्य मुहूर्तमपि जीवितुम् ।

[(l 1) D3 यदर्थम् Ñ1 मम (corrupt) (for the first अपि) D1 च (for ते) V1 B2 (also) D1 प्राणान् B4 प्राणाम् (sic) M4 प्राणास् (for प्राणा) D1 जहा, M4 त्यक्ष्य (for the second अपि) B3 D1 M4 लक्ष्मण (for राघव) —(l 2) Ś1 D6 त्वा(D6 [before corr] °व)ज्ञानाद्, M4 (after corr pr m) त्विज्ञानाद् B4 मन (for पुन) —(l 3) D1 तम् (for तद्) B3 भाव (for तावद्) D1 यदासौ, M4 यदद (for यदसौ) Ñ1 पुन (for नृप) —(l 4) D6 (before corr) आविष्टे —(l 5) Ñ1 कैकेयी Ñ2 B4 पतितो, B1 पतिता (sic) D1 [आ]पातितो (for पातितो) —All the above MSS (except M4) om l 6 —(l 7) B1 स्तो (for the first अहो) D1 दु ख महत्कृ D M4 दु खमहाकृच्छ्र (by transp) (for कृच्छ्रमहो दु ख) Ś1 तत्पाप B1 मत्पाप D6 तत्पाप Ñ2 D1 अर्हसि, M4 इच्छसि —(l 8) Ś1 V1 D6 कोऽत्र B1 कोऽस्य B4 कोऽपि D1 कोऽपि M4 मादृशः (for को नु) M4 धन (for राज्य) —After l 8, M4 ins

474(A)* को नाम वर मे मित्रे भ्राकृतोऽपि पितु सुत ।

—(l 9) M4 त्युक्रम्य M4 विगर्हित —(l 10) D1 स कालोऽद्य M4 न स काल (for भूत्स काल) V1 B3 D1 यदा, M4 यदापि (for यदह) —(l 11) Ñ2 B4 इच्छेऽह]

—After 32[cd] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 T G M1-3 ins

475* विक्रमे चैव सत्य च तेजश्चैव दुरासदम् ।
मम मातुर्महद्दु खमतुलं शुभलक्षण ।

[D2 4 5 7 om l 1 —(l 1) Dg1 Dt1 T G1 3 M3 तु, M3 [अ]पि (for [च] च in the post half) —(l 2) D2 4 5 7 सर्वं मत्तो(D2 7 °त्त)च मे दुरा (for the prior half) Dg1 T1 3 G2 3 M1 2 सद्(Dg1 सं) दुरा, D2 4 5 7 मन्यो, T2 M3 महुर (for अतुलं) D6 -लक्षण]

धर्मो हि परमो लोके धर्मे सत्यं प्रतिष्ठितम् ।
धर्मसंश्रितमेतच्च पितुर्वचनमुत्तमम् ॥ ३३

संश्रुत्य च पितुर्वाक्यं मातुर्वा ब्राह्मणस्य वा ।
न कर्तव्यं वृथा वीर धर्ममाश्रित्य तिष्ठता ॥ ३४

सोऽहं न शक्ष्यामि पितुर्नियोगमतिवर्तितुम् ।
पितुर्हि वचनाद्वीर कैकेय्याहं प्रचोदितः ॥ ३५

तदेनां विसृजानार्यां क्षत्रधर्माश्रितां मतिम् ।
धर्ममाश्रय मा तैक्ष्ण्यं मद्बुद्धिरनुगम्यताम् ॥ ३६

तमेवमुक्त्वा सौहार्दाद्भ्रातरं लक्ष्मणाग्रजः ।
उवाच भूयः कौसल्यां प्राञ्जलिः शिरसानतः ॥ ३७

अनुमन्यस्व मा देवि गमिष्यन्तमितो वनम् ।
शापितासि मम प्राणैः कुरु स्वस्त्ययनानि मे ।
तीर्णप्रतिज्ञश्च वनात्पुनरेष्याम्यहं पुरीम् ॥ ३८

G 2. 18. 33
B 2. 21. 47
L 2. 21. 53

—B4 om. 32ᵈ–34. —ᶜ) B1 नाभिप्रायम्. Ś1 Ñ1 B2.3 D1 अभिप्राय°. Dg1 Dt1 न त्रि° ; T1 *in/ lin. pr. m.* G5 as in text (for अवि°). —ᶠ) D2.4.6.7 स सत्व(D4 °त्य)स्य, T2 समस्य च (for सत्वस्य च). D2 श्रमस्य (for शमस्य). Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.8 M4 नैव(D1 °व) मा (B2.3 समैव, M4 मा मैव) यन्तुमर्हसि. —After 32, Ś1 Ñ V1 B1.3 D1.8 M4 ins.:

476* साधु लक्ष्मण स शाम्य मम चेदिच्छसि प्रियम् ।
[D1 शासाधि (for सशाम्य).]

33. B4 om. 33 (cf. v. l. 32). —ᵇ) D2.4.6.7 धर्मे सत्ये प्रतिष्ठित. —ᶜ) M3 धर्मं. Dg1 (before corr.) सस्थितम् (for -संश्रितम्). Dt1 Dd1 Dm1 भप्येतत् (for एतच्च). D2.4.6.7 धर्माश्रय(D4 °श्रित)मि मे सत्व(D6.7 तच्चैव). —For 33, Ś1 Ñ V1 B1–3 D1.8 M4 subst.:

477* धर्मं स्थितिं परो लाभो धर्मो धारयते धृत ।
न च धर्मो धृतो मेऽन्य पितुराज्ञाधनादृते ।

[(L. 1) Ś1 Ñ2 V1 B3 D8 धर्मं. V1 [ऽ]लाभो (for लाभो). D1 धर्म (for धर्मो). V1 नृप, D1 धृप (for धृत). —(L. 2) Ñ1 धर्मो वा धृतो (*by pm.*). Ñ2 धर्मोधृते. B3 D1 M4 धर्मो(D1 °र्मे) मतो (for धर्मो धृतो). Ś1 D8 मन्ये. Ñ B2.3 (also as above) मेव. M4 सौम्य (for मेऽन्य). V2 न धर्मोऽस्ति मतो मेऽन्य (for the prior half). D1 M4 मत् (for ऋते). Ś1 D8 पितुराज्ञामृतेऽन्य (for the post. half).]

34. B4 om. 34 (cf. v. l. 32). —ᵃ) D2.4.6.7 संश्रुत्य हि. T1.2 सुसंश्रुत्य. —ᵇ) D1 G3 M3 च (for the second वा). —T3 om. 34ᶜᵈ. —ᶜ) D2.4.6.7 कर्तव्य नान्यथा वीर. —ᵈ) D1 आश्रुत्य. D3 जानता. D6.7 चेष्टता (for तिष्ठता). —For 34, Ś1 Ñ V1 B1–3 D8 M4 subst. D1 ins. after 34:

478* करिष्यामीति संश्रुत्य तदह पितृशासनम् ।
न कुर्यां यदि सौमित्रे सर्वथैव धिगस्तु माम् ।

[(L. 1) V1 सश्रुत्य (for संश्रुत्य). Ś1 D1.8 M4 यद् (for तद्). —(L. 2) Ñ2 सौमित्रि (sic).]

—B4 cont.:

479* जीवितुं नैव शक्ष्यामि पितुर्वाक्यबहिष्कृत ।

35. ᵃ) Ś1 शिक्ष्यामि, Ñ2 B2 शक्नोमि, D8 शक्यामि (sic). Dt1 Dd1 Dm1 पुनर्, G3 *तुर् (for पितुर्). D2.4.6.7 पितुर्न शक्या(D6 °क्या [sic])मि(by transp.). —ᵇ) Ñ V1 B2.4 नियोगाद्, B1 (after corr. as in text) ? (before corr. as in text) नियोगान्. Ñ V1 B3 अपवर्तितु, B1.2 D1 सत्तुवर्तितु, B4 विनिवर्तितु, D6 (before corr.) हृति वर्तितु. —ᶜ) V2 न पितुर्, D3 पितुर्वा (for पितुर्हि). Ś1 Ñ B D1.8 M4 [अ]नुमत तन्मे(Ñ1 सत्य, B4 मन्ये). V1 अनुगत मे. D5 °देव (for वचनाद्वीर). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.8 M4 समु(D1 M4 समु)द्वाहृत, D2.4.6.7 [अ]हं प्रणोदित.

36. ᵃ) Ś1 Ñ B D1.8 M4 एता(M4 °ना)मुत्सृज(D1 °ज्य). V1 एतास्त्वसृज (sic). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T1.2 G1.2 M1 एतां विसृज(D3 [before corr.] °ज्य). M3 एव विसृज, M5 एवा विसृज. —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.8 M4 विद्या(M4 धर्मा)कुला (for धर्माश्रिता). D8 मति, D7 गति (for मतिम्). —ᶜᵈ) G3.4 आश्रयता तैक्ष्ण्य. D2.4.6.7 बहतो भव. T1 (after corr. as in text) अनि° (for अनुगम्यताम्). Ś1 Ñ V1 B D1.8 धर्ममाश्रित्य स(V1 B2.4 D1.8 म)द्बुद्धिमनुवर्तितुमर्हसि. M4 धर्मोयमस्मिन्नस्माके गम्यता सत्तमस्त्वम.

37. ᵃ) Ñ2 इत्येवम्, M3 तद्वम्. Ñ1 वचन. D2.4.6.7 सौमित्रि. M3 धर्मात्मा (for सौहार्दाद्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.8 M4 इत्युक्त्वा वचन(M4 °नुनयन्) रामो. —ᵇ) Dd1 [अ]ग्रत. Ś1 Ñ V1 B D1.8 लक्ष्मण लक्षितवर्धन, D2.4.6.7 लक्ष्मण शुभलक्षण, M4 लक्ष्मण हतुमद्रूच. —ᶜ) D2.4.6.7 राम (for भूय). D1 कौशिल्या. —ᵈ) B4 प्राज ४. D2 प्रावलि (sic) (for प्राञ्जलि). B4 शिरसा नत.

38. ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.8 M4 अनुजानीहि, D2.4.6.7 अनुजानीष्व. G3 अनुमन्य ×. G2 भा (for मा). —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.8 M4 करिष्ये शासन पितु, Dg1 T1.2 G3 M3 गमिष्येऽहमितो वन, D2.4.6.7 गन्तुमिच्छाम्यह वन. —ᶜ) G1 M3.5 च (for [अ]सि). Ś1 B2 (m. also) D8 मया (for मम). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.8 M4 पुनरागमनेन(B2 [m. also] °नाय) च. —After 38ᶜᵈ, B1 ins.:

480* यदि विघ्नं करोष्यत्र यास्यामि गहनं वनम् ।

—ᵉ) D2 पूर्णप्रतिज्ञश्च, M1 तीर्णप्रतिज्ञ. Ś1 Ñ V1 B D1.8

G 2 18 54
B 2 21 63
L 2 21 54

यशो ह्यहं केवलराज्यकारणा-
न्न पृष्ठतः कर्तुमलं महोदयम् ।
अदीर्घकाले न तु देवि जीविते
वृणेऽवरामद्य महीमधर्मतः ॥ ३९

प्रसादयन्नरवृषभः स मातरं
पराक्रमाज्जिगमिषुरेव दण्डकान् ।
अथानुजं भृशमनुशास्य दर्शनं
चकार तां हृदि जननीं प्रदक्षिणम् ॥ ४०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

M4 कुशली (D1 °लैः) (for च धनात्) —f) I2 moth-eaten for स्य Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 पादौ गृ (D4 ह)ह्यामि ते पुन —After 38, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 ins

481* गच्छेय त्वदनुज्ञातो निर्व्यलीकेन चेतसा ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4 5 7 T G M1-3 ins

482* ययातिरिव राजर्षिः पुरा हित्वा पुनर्दिवम् ।

[G2 एव (sic) (for इव) M3 यथा (for पुनर्), D2 यथा राज्ये प्रतापवान्, D4 5 7 यथा राजा ययौ (D5 °न्ध तथे) वनात् (for the post half)]

—Thereafter, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins a passage given in App I (No 11)

39 a) Ct यशो (as in text) V2 न शोचतो, Dt1 यशो ह्यहं, Dm1 यशो ह्ययं, D1 M4 यशोर्थ्य (M4 °र्थ्य)थे, D1 7 य (D7 श)शा ह्यह Ś1 Ñ V1 B D1 4 M4 देवि न (for केवल) G1 राजकारणात् —b) D2 M3 न (D3 मे) पृष्ठत Dm1 D4 7 भाई (for भलं) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 यदि (D6 भाई)त्वजेयं पुरुषेण ते वचे —c) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 नरलोक (for न तु देवि) T2 damaged for जीवि in जीविते, D1 अदीर्घकालेमरलोकजीविते, M3 अदीर्घकालस्य हि जीवितस्य —d) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 वृणोमि धर्मं न (V1 *) D1 4 7 वृणे च (D4 च)लाघवः M4 वृणे पराम्यथा D1 समर्पय (for मधर्मत) B1 4 महीं न प (B1 * *)मेव M3 वृणोमि धर्मादि सत्कर्थं पुन, —After 39 Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 M4 ins

483* प्रसादये त्वां शिरसा यतव्रते
प्रसीद मे कर्तुमभिक्षमर्हसि ।
वनं गमिष्यामि नृपाज्ञया ह्यहं
प्रदेह्यनुज्ञां शिरसा नतस्य मे ।

[(l 1) D6 त्वा M4 प्रसादयेय D4 यतव्रते, D7 (before corr नतस्य मे) [य]व सुव्रते, D7 4 7 M4 यतव्रता (D3 M4 °व्र) —(l 2) D1 प्रसीद (metathesis) (for प्रसीद) M4 इदं स्वम् (for अभिक्षम्) —(l 3) D1 M4 वन (D1 °ने) गमिष्ये पितुराज्ञया ह्यद (M4 °स्य शासनात्) D1 4 5 7 वनं गमिष्याम्यहमाज्ञया पितु —(l 4) M4 नमोस्त्वनुज्ञां कुरु गम्यतामिति]

40 D1 M4 om 40 —a) Ñ1 V1 नरर्षभ (subst), D3 4 5 7 नरऋषभ Dg1 स्वमानर —b) Ś1 Ñ V1 B D3 4-7 यदूत्तवान् (for पराक्रमात्) T3 दरि (sic) (for एव) —c) D2 अथा (for अथ) Ś1 Ñ V1 B D3 4-7 [अा]त्मजे (for [अ]नुजं) Ś1 D4 अतिदुःखितं तदा, Ñ V1 B ह (Ñ1 D3 ख) खि (B2 °भि)तान्वितं तदा, D3 4 5 7 अनुदर्शयंस्तदा, T1 अ * * damaged) T3 अनुज्ञास्य दर्शने (sic) (for अनुशास्य दर्शनं) —d) Ś1 Ñ B D3 4 7 सा हृदि V1 हृदये (for तां हृदि) Ś1 Ñ V1 B D3 4-7 जना (B1 °*)नीं पुन पुन.

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D3 4 पौरस्त्या सुनय. D2 रामाश्वासनो D3 4 5 7 स्मयाचे —*Sarga no* (figures words or both) Ñ3 B3 4 D1 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1-3 21 Ñ2 B3 4 17 D1 74, D4 7 23 D3 26 M4 19 —After colophon D6 G M3 4 conclude with श्रीरामाय नम

१९

अथ तं व्यथया दीनं सविशेषममर्षितम् ।
श्वसन्तमिव नागेन्द्रं रोषविस्फारितेक्षणम् ॥ १
आसाद्य रामः सौमित्रिं सुहृदं भ्रातरं प्रियम् ।
उवाचेदं स धैर्येण धारयन्सत्त्वमात्मवान् ॥ २
सौमित्रे योऽभिषेकार्थे मम संभारसंभ्रमः ।
अभिषेकनिवृत्त्यर्थे सोऽस्तु संभारसंभ्रमः ॥ ३
यस्या मदभिषेकार्थे मानसं परितप्यते ।
माता नः सा यथा न स्यात्सविशङ्का तथा कुरु ॥ ४
तस्याः शङ्कामयं दुःखं मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
मनसि प्रतिसंजातं सौमित्रेऽहमुपेक्षितुम् ॥ ५
न बुद्धिपूर्वं नाबुद्धं स्मरामीह कदाचन ।
मातॄणां वा पितुर्वाहं कृतमल्पं च विप्रियम् ॥ ६
सत्यः सत्याभिसंधश्च नित्यं सत्यपराक्रमः ।
परलोकभयाद्भीतो निर्भयोऽस्तु पिता मम ॥ ७
तस्यापि हि भवेदस्मिन्कर्मण्यप्रतिसंहृते ।
सत्यं नेति मनस्तापस्तस्य तापस्तपेच्च माम् ॥ ८

G 2 19 7
B 2 22 0
L 2 22 5

19

☞ D4 missing for Sarga 19 (cf v l. 2 12 22) For Sarga 19 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 have a different version which is given at the end Dm1 begins with ॐ T1 श्रीरामाय नम

1 [a]) D2 कथया, M3 श्वथता (for व्यथया) D1 (before corr) हीनं M4 (also as in text) राम (for दीनं) —[b]) T1 सविशेषम् D2 4 7 असर्पित D3 असमर्पण (sic) (for अमर्षितम्) —[c]) Dt1 सरोषम् (for श्वसन्तम्) —[d]) G1 2 M1 रोष, Cg as in text (for रोष) G1 विस्फारि° तक्षण

2 [a]) Dm1 सौमित्रं —[b]) G1 प्रिय —[c]) T1 उ**द् —[d]) T3 (after corr see m as in text) M3 सत्यम् Cr m g t as in text (for सत्त्वम्) —After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 (G2 M1 3 ins lines 3 4 after 3) ins D2 4 5 7 ins 1 3 only after l 4 of 485*

484* निगृह्य रोषं शोकं च धैर्यमाश्रित्य केवलम् ।
अवमानं निरस्याथ गृहीत्वा हर्षमुत्तमम् ।
उपक्लृप्तं हि यत्किंचिदभिषेकार्थमद्य मे ।
सर्वं विसर्जय क्षिप्रं कुरु कार्यं निरत्ययम् ।

[(l 1) T1 M3 transp रोष and शोक Dt1 आलम्ब्य (for आश्रित्य) —(l 2) Dg1 [ह]त्वा Dt1 [ए]त्य G2 M1 [ए]व M3 3 [ह]त्य (for [इ]त्वा) T1 °र्षम् (for हर्षम्) —(l 3) Dg1 उपक्लृप्त D3 उपक्लिष्ट Cg as above (for उपक्लृप्त) Dt1 Dd1 Dm1 यत्नेन मे (with lacuna) D2 4 7 G2 M1 3 त्व य° D5 तु य° (for हि यत्किंचिद्) Dt1 Dd1 उत्तम D2 4 5 7 अत्र मे T1 उपमे (for अद्य मे) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 M3 निवर्तय (for विसर्जय) Dt1 निरत्यय T1 निरत्यय (for निरत्ययम्) ॐ Cv निगृह्येत्यादि श्लोकस्यानन्तरमुपक्लृप्तमित्यादिश्लोको द्रष्टव्य । अस्य चानन्तरं सौमित्र इत्यादि द्रष्टव्य । विपर्यासस्तु लेखकप्रमादकृत । ॐ]

3 [a]) Dg1 Dm1 (before corr) G2 M1 3 Ck [ऽ]भिषे° कार्यं (Dg1 °र्थो) (for ऽभिषेकार्थे) —T1 om (hapl) 3[cd] —After 3 G2 M1 3 ins l 3 4 of 484*

4 [a]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 Cm g k t अभिषेकार्थ Cr as in text (for अभिषेकार्थे) ॐ Cr यस्या कैकेय्या मदभिषेकार्थे मदभिषेकप्रयोजनमुद्दिश्य मदभिषेक इति पाठ । ॐ —[c]) Dg1 G1 मम G2 M1 से सा (for न सा) —[d]) M3 सविशेका (sic) —For 1[c] 4 D2 4 5 7 subst

485* अभिरामं हि तं किंचिल्लक्ष्मणं लक्षणान्वितम् ।
राघवो भ्रातरं भ्राता व्याजहार प्रियाप्रिये ।
स्वसैन्यमपि वीरेण विजित्य गुरुधर्षणे ।
सौमित्र योऽभिषेकार्थं तवार्थे तात संभ्रम ।
स विमुच्य स्थिरो भूत्वा शृणु चेदं वचो मम । [5]
माता न सा यथा न स्यात्सशङ्केव यवीयसी ।

[(l 1) D2 6 [अ]भिन (for हि त) D7 वाक्य (for किंचिल) —(l 2) D2 4 राघव (for राघवो) D5 राघवो (for भ्रातर) D5 प्रिय वच (for प्रियाप्रिये) —(l 3) D2 6 स्वसैन्यम् (for स्वसैन्यम्) D5 धैर्येण (for वीरेण) D5 गुरुधर्षम (sic) —After l 4 all the above MSS ins l 3 of 484* —(l 6) D7 तस्माद् (for न सा) D4 भूयो (for न स्यात्) D5 सत्यैव D5 नान्यथा (for सशङ्केव) D5 तथा कुरु (for यवीयसी)]

5 D2 4 5 7 transp 5 and 6 —[a]) D2 4 5 7 तस्माद् (for तस्या) D5 सकालय G2 3 तापमान् (both sic) (for शङ्कामय) —[c]) D 4 5 7 तस्मान् (D2 4 तस्या) मनसि (for मनसि प्रति) —[d]) D2 4 5 7 लक्ष्मण (for सौमित्र) Dg1 (before corr as in text) उपेक्षितु Dm1 Ct[p] उदीक्षितु T1 उपेक्षित Cm as in text (for उपेक्षितुम्)

6 D2 4 5 7 transp 5 and 6 —[a]) D4 5 नाबुद्धि (D5 °द्धिं [sic]) (for नाबुद्ध) —[b]) D2 5 हि (for [इ]ह) D2 7 कथचन (for कदाचन) —[c]) D2 4 5 7 [अ]पि (for [अ]हं) —[d]) T1 कृतकल्प D5 कृत स्वल्प मयाप्रिय D2 4 7 कृत स्वल्पमथाप्रिय

7 [a]) D2 7 साय (for सत्य) —[b]) T1 सत्य, M3 नित्य (for नित्य) —[d]) D2 4 5 7 °तो भवतु निर्भय

8 [a]) D2 7 तस्माद्य (D7 °द्य)भिभव तस्मिन् —[b]) D2 4 5 7 [अ]प्रतिपूजित, T1 [अ]पि सहते (subm) Cr

G. 2. 19. 8
B. 2. 22. 11
L. 2. 22. 6

अभिषेकविधानं तु तस्मात्संहृत्य लक्ष्मण ।
अन्वगेवाहमिच्छामि वनं गन्तुमितः पुनः ॥ ९
मम प्रव्राजनादद्य कृतकृत्या नृपात्मजा ।
सुतं भरतमव्यग्रमभिषेचयिता ततः ॥ १०
मयि चीराजिनधरे जटामण्डलधारिणि ।
गतेऽरण्यं च कैकेय्या भविष्यति मनःसुखम् ॥ ११
बुद्धिः प्रणीता येनेयं मनश्च सुसमाहितम् ।
तत्तु नार्हामि संक्लेष्टुं प्रव्रजिष्यामि माचिरम् ॥ १२
कृतान्तस्त्वेव सौमित्रे द्रष्टव्यो मत्प्रवासने ।
राज्यस्य च वितीर्णस्य पुनरेव निवर्तने ॥ १३
कैकेय्याः प्रतिपत्तिर्हि कथं स्यान्मम पीडने ।
यदि भावो न दैवोऽयं कृतान्तविहितो भवेत् ॥ १४
जानासि हि यथा सौम्य न मातृषु ममान्तरम् ।
भूतपूर्वं विशेषो वा तस्या मयि सुतेऽपि वा ॥ १५
सोऽभिषेकनिवृत्त्यर्थैः प्रवासार्थैश्च दुर्वचैः ।
उग्रैर्वाक्यैरहं तस्या नान्यद्दैवात्समर्थये ॥ १६
कथं प्रकृतिसंपन्ना राजपुत्री तथागुणा ।
ब्रूयात्सा प्राकृतेव स्त्री मत्पीडां भर्तृसंनिधौ ॥ १७
यदचिन्त्यं तु तद्दैवं भूतेष्वपि न हन्यते ।
व्यक्तं मयि च तस्यां च पतितो हि विपर्ययः ॥ १८

[अ]प्रतिसम्हृते. —^{c}) M₃ नैति (for नेति). —^{d}) D₂.₄.₇ स(D₄.₇ स्व) तापसापर्यंश्चि मां.

9 ^{a}) M₃ तत् (for तु). Dd₁ अभिषेकाविधानं तु (sic), D₂.₄.₅.₇ अभिषेकाभिलाषि(D₅ °ष)त्वं. —^{b}) D₂.₆ मयि गुणैन; D₄.₇ मयि गुणे च (for तस्मात्संहृत्य). —^{c}) Dg₁ अन्वगेवावम् (sic). —^{d}) Dd₁ इतः पुरः; Dm₁ इतः पुरं; D₂.₄.₅.₇ अभिरवरन्; G₂ M₁ इतः पुरात् (for इतः पुनः). ॐ Cl. इतः पुरः पुरशब्दात्परमी । ॐ

10 ^{a}) T₂ मनः (sic) (for मम). —^{b}) G₂.₃ नृपात्मज (for नृपात्मजा). —^{d}) Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ G M₁.₂ अभिषेचयता(G₂ °धा [sic], G₃ °या) (for अभिषेचयिता). —For 10, D₂.₄.₅.₇ subst. l. 19-20 of 489* and read after 11.

11 ^{a}) D₅ यदि (for मयि). —^{c}) Dg₁ D₃ (before corr.) [ऽ]रण्ये (for ऽरण्यं). D₂.₄.₅.₇ हि (for च). Dm₁ कैकेय्यां (for °य्या). —After 11, D₂.₄.₅.₇ read l. 19-20 of 489*.

12 ^{ab}) Dt₁ D₅ प्रणिहिता(D₅ [before corr.] °ते) येन। D₃ प्रणिहिर्नैवेय, D₄.₇ प्रणिहिता चेयं (for प्रणीता येनेयं). Dt₁ D₅ मनश्चात्तु समाहितं. Ct cites ^{ab} as in text. —^{cd}) Dt₁ Dd₁ T G M₁₋₃ all Cs तं (for तत्). Dg₁ Dm₁ तु; Ck as in text (for तु). Dg₁ संक्लिष्टुं; Cg as in text (for संक्लेष्टुं). T₁ damaged from र in माचिरम् up to राज्यस्य in 13^c. D₂.₄.₅.₇ मातापित्रोः प्रियं कर्तुं यतोऽहं तत्र किं पुनः. —After 12, Dm₁ ins. राम सीता ॐ.

13 T₁ damaged up to राज्यस्य in 13^c (cf. v.l. 12). D₂.₄.₅.₇ read 13 after 16. —^{a}) Dt₁ D₃ कृतान्त एव (for कृतान्तस्त्वेव). —^{b}) D₂.₃ दृष्टव्यो (sic) (for द्रष्टव्यो). Dd₁ Dm₁ Ct प्रियासने; D₅ M₃ प्रवासने; Cm as in text (for प्रवासने). —^{c}) D₄.₅.₇ हि (for च). —^{d}) T₁ पुनं (for एव).

14 ^{a}) D₂.₄.₅.₇ विप्रप्रतापा: (for प्रतिपत्तिर्हि). —^{b}) Dt₁ चेष्टने, D₅ पीडनं (for पीडने). —^{c}) Dm₁ reads न दैवो in marg. M₃ दैवो वा (for दैवोऽयं). Dt₁ Dd₁ G₁ यदि तस्या न भावोयं. ॐ Ct: यदि कृतान्तविहितस्य प्रेरितोऽयं भावोऽभिप्रायो न भवेत् । ॐ —^{d}) T₂ कृतांतविवशो भवेत् (sic). —For 14^{cd}, D₂.₄.₅.₇ subst.:

486* बुद्धिर्यदि न मे भावसेवं भावो भवेत्पुनः ।

[D₇ मम (for न मे). D₄.₇ भावम्; D₅ तादृ (for भावम्). D₅ एवं भाव भवेत्पुन (for the post. half)]

15 ^{a}) D₂.₄.₅.₇ जानीषे (for जानासि). —^{c}) G₁ M₁ भूतपूर्वो; M₃ भूतपूर्वं, Cv.r.m.g.t as in text (for भूतपूर्वं). D₂.₄.₅.₇ तथा तासां (for विशेषो वा). —^{d}) Dg₁ Dd₁ Dm₁ तस्यामपि, Cm.g as in text (for तस्या मयि). D₂.₄.₅.₇ मयि ते(D₅ स्वे)षु सुतेषु वा.

16 ^{a}) D₂.₄.₅.₇ -निवृत्यर्थैः G₃ -निवृत्यर्थं. —^{b}) D₂.₄.₅.₇ प्रवासार्थं च G₃ प्रवासार्थं तु. D₄.₇ दुर्धैरे (for दुर्वचैः). —^{c}) D₅ वाक्यम् (for वाक्यैर्). D₅ नाना, D₄.₇ नान्यद् (for तस्या). —^{d}) Dg₁ Dd₁ Dm₁ नान्यं दै(Dd₁ दे)वात्; D₂.₄.₅.₇ दैवादिति, G₁ नाम्यदेवात्; Cm.g as in text (for नान्यद्दैवात्). D₅ समे कृते (for समर्थये). G₂ नान्यदेवार्थं मर्थये. —After 16, D₂.₄.₅.₇ read 13.

17 ^{a}) D₅ प्रकृतिसार्थं वा (sic). D₄.₇ वि(D₅ प्र)कृतिसंपन्ना (for प्रकृतिसंपन्ना). —^{b}) T₂ राजपुत्र (for °त्री). —^{c}) Dd₁ D₄.₇ T₃ G M₁₋₃ भूयात्सु; Dm₁ भूयात्सुः D₅ प्रयात्सु (sic), T₁ भूयात्सु (for ब्रूयात्सा). ॐ Cm.k भर्तृसंनिधौ कथं कुर्यात् । ॐ —^{d}) Dt₁ Cp मत्पूर्वः Ct °र्वं (for मत्पीडां).

18 ^{a}) D₅ च (for तु). Dm₁ यद् (for तद्). D₄.₅.₇ transp. यद् and तद्. —^{b}) D₂.₄.₅.₇ निरासने (for न हन्यते). ॐ Ct: तद्दैवं पञ्चतेषु भूताधिष्ठातृषु महात्मिप्यपि न हन्यते । ॐ —^{c}) D₇ च मयि (by transp.). —^{d}) D₂.₄.₅.₇ पतितं तद्विपर्यये.

कश्चिद्दैवेन सौमित्रे योद्धुमुत्सहते पुमान् ।
यस्य न ग्रहणं किंचित्कर्मणोऽन्यत्र दृश्यते ॥ १९
सुखदुःखे भयक्रोधौ लाभालाभौ भवाभवौ ।
यस्य किंचित्तथाभूतं ननु दैवस्य कर्म तत् ॥ २०
व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते ।
तस्मादपरितापः संस्त्वमप्यनुविधाय माम् ।
प्रतिसंहारय क्षिप्रमाभिषेचनिकीं क्रियाम् ॥ २१
न लक्ष्मणास्मिन्मम राज्यविघ्ने
माता यवीयस्यतिशङ्कनीया ।
दैवाभिपन्ना हि वदन्त्यनिष्टं
जानासि दैवं च तथाप्रभावम् ॥ २२

G 2 19 22
B 2 22 30
L 2 22 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

---

19 [a]) Dt1 Dd1 D2.4 T G1 M2.3 Ct कश्च, Cm as in text (for कश्चिद्) G3 देवेन (for दैवेन) —[b]) D3 योयम् (for योद्धुम्) D7 उत्सहसे (sic) D4.7 सह (for पुमान्) —[c]) D3 तस्य (for यस्य) D (ed) न —[d]) Dt1 Ct कर्मणोन्यत्र, D2.4.7 कृतमेवास्य, D6 °ण्योन्यत्र (sic) G3 °णस्तत्र (for कर्मणोऽन्यत्र)

20 [ab]) D2 भयोद्वेगौ (for भयक्रोधौ) Dd1 सुखदु ख भय क्रोधौ (sic) G3 सुखदु खाभयक्रोधौ, M3 सुखदुख भयक्रोधा (for [a]) M3 भयाभये (for भवाभवौ) D4 लाभालाभ भयाभवा, M3 लाभालाभे भयाभये (for [b]) D3.6.7 सुख दु ख(D7 °खे)भयोद्वेगला(D7 °लो)भालाभभवाभवा (D5 °भौ जयाजयौ) —[c]) Dg1 Dm1 D2.4 T2.3 G M1.3 Cm g k यच्च किंचित्, D5 य किंचिच्च D7 यत्किंचित्, Ct as in text (for यस्य किं°) D3 यथाभूत —[d]) D2.4.6.7 सर्वं (for ननु) D3 देवस्य (for दै°) — After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.7 T G M1-3 ins

487* ऋषयोऽप्युग्रतपसो दैवेनाभिप्रपीडिता ।
उत्सृज्य नियमांस्तीव्रान्भ्रश्यन्ते काममन्युभिः ।
असमर्थितमर्थेह यत्र कस्मात्प्रवर्तते ।
निवर्त्यारब्धमारब्धं ननु दैवस्य कर्म तत् ।
एतया तत्त्वया बुद्ध्या संस्तभ्यात्मानमात्मना । 5]

[Before l 1, D4.7 read l 5 —(l 1) D3 ऽपि (for ऽपि) Dg1 [ऽ]पि प्रपीडिता, Dt1 [अ]भिप्रचोदिता Dm1 [अ]पिप्र°, D4 [अ]भिनिपीडिता T2 [अ]भि° G3 [अ]पि प्र° M2 [अ]भिप्रपीडिता (for [अ]भिप्रपीडिता) —(l 2) D4 तीक्ष्णान्, T2 तीव्रा (for तीव्रान्) D3 प्रायशः, D4.7 विविधा, T G3 दूरतो, Cm g as above (for भ्रश्य ते) —G3 om l 4 —(l 4) Dt1 T2 Ct निवर्त्यारब्धमारब्धं (T2 °भ) D2 व्याहृत्यारब्धमारब्धं, D4.7 न्यवार्यं च सनारब्धं (D4 [marg see m]°ब्धं) (for the prior half). D2.4.7 विधि (for ननु) M3 देवस्य कस्य ‖ Ct ननु दैवस्य कार्यं सत्विति। निपत्येति पाठे निपात्येत्यर्थ । ‖ —After l 4 Dm1 ins राम —D4.7 read l 5 before l 1 —(l 5) D2 (before corr) तत्त्वया D7 तु त्वया (for तत्त्वया) D2 विश्वास्य, D4.7 निश्चित्य, D5 विभृश्य (for संस्तभ्य) M3 मात्मना (for आत्मना).]

21 [a]) D2 च (for ऽपि) G1 व्याहतेऽभिषे° —[b]) D2.4.5.7 जायते (for विद्यते) —[c]) D2.4.5.7 तस्मादपरितापस्त्वं —[d]) Dm1 तम् (sic) (for त्वम्) D2.4.7 [अ]नुविधत्स्व, D5 [अ]नुविधस्व (sic) (for °धाय) —[e]) D4.7 प्रतिसंहर मे भ्रातर् —[f]) Dt1 D5 T2 आभिषेचनिका (D5 °का T2 °कीं) Dm1 अभिषेचार्थां D5 क्रिया Dg1 D4.6.7 आभिषेचनिका (Dg1 °निकीं) क्रिया —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

488* गभीरेषु घटैः सर्वैरभिषेचनसंभृतैः ।
मम लक्ष्मण तापस्ये व्रतस्नानं भविष्यति ।
अथवा किं ममैतेन राज्यद्रव्यमयेन तु ।
उद्धृतं मे स्वयं तोयं व्रतादेशं करिष्यति ।
मा च लक्ष्मण संतापं कार्षीर्लक्ष्म्या विपर्यये । 5]
राज्यं वा वनवासो वा वनवासो महोदयः ।

[(l 3) Dg1 T (T2 after corr for m) G1 M3 तत्र (for राज्य) Dg1 M3 Cg गतेन, Cgp भवेन as above —(l 4) Dg1 तत्स्नानं Cg व्रतादेशं as above —(l 6) T2 वने वासो (for the second वनवासो)]

22 [a]) Dg1 T G M1-3 खलु कर्मविघ्ने (for मम राज्यविघ्ने) —[b]) Dt1 Dd1 D2.4.7 Ct [अ]पि, Cm as in text (for [अ]ति) Dd1 शङ्कितायाः Dm1 D2.4.5.7 G1.3 M1 Ct शङ्कितव्या Cm as in text (for शङ्कनीया) —[c]) Dg1 दैवाभिपन्ना हि भवत्यनिष्टा, Dt1 D2.4.5.7 दैवाभिपन्नो (Dt1 °न्ना) न(D2 वि) पिता कथंचिन —[d]) Dd1 जानासि Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.5.7 हि (for च) D2.4.5.7 यथाप्रभावं, G3 तथा प्रभाव , Cm यथाप्रभावे (for तथाप्रभावम्) —For Sarga 19 S1 Ñ V1 B D1.6 M3 subjet.

489* इत्युक्त्वा मातरं रामो भूयो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
दृष्ट्वा तथैव सामर्षं निःश्वसन्तमिवोरगम् ।
(3) योऽयं मदभिषेकार्थं तव लक्ष्मण संभ्रमः ।
तमेवार्हसि कर्तुं त्वं मम प्रस्थानाय संभ्रमम् ।
(4) यस्या ममाभिषेकार्थं मनो विपरितप्यते । [5]
माता मे सा यथा भूय शङ्कते न तथा कुरु ।
न बुद्धिपूर्वं नाज्ञानात्स्मरामो मातृनन्दन ।
कृतपूर्वमहं वीर स्मरामि न क्वचिदप्रियम् ।
तस्मात्त्वदाहृतं तूर्णं मुहूर्तमपि लक्ष्मण ।
उपेक्षितुमशक्तोऽस्मि जीवितेन हि ते शपे । [10]
मिथ्याप्रवचनभीरुश्च सत्यधर्मपरायण ।
पिता मे निर्भयोऽस्त्वाशु मयि लक्ष्मण निर्गते ।
तस्यापि च भवेच्छङ्का कदाचिन्मयि लक्ष्मण ।
गच्छेद्य येति सा चापि शङ्का मा भून्महीपते ।
अभिषेकाभिलापं च युक्तेन मम लक्ष्मण । [15]
समस्येहाहमिच्छामि वनं गन्तुमितः पुरात् ।
(21) मयि चीराजिनधरे जटामण्डलधारिणि ।
गतेऽरण्यं च कैकेय्या भविष्यति मनःसुखम् ।
मयि प्रव्रजिते देवी कृतकृत्य सुनिर्वृतम् ।
आत्मानमभिजानातु पितुश्चानृण्यमस्तु मे । [20]
एवं मे निश्चिता बुद्धिर्मनश्चैव समाहितम् ।
न विलम्बितुमिच्छामि मुहूर्तमपि कर्हिचित् ।
कारणं तु कृतान्तोऽत्र द्रष्टव्यो मद्विनिग्रहे ।
यौवराज्याभिषेकस्य तथैवास्य विनिग्रहे ।
कैकेयी च महार्थैव सदा मा मयि वत्सला । [25]
सत्यं मत्परिपीडार्थं बलाद्दैवेन मोहिता ।
तदुक्तं परुषं यच्च तत्कृतान्तकृतं स्मर ।
नित्यं मातृषु मे प्रीतिर्विशेषेण लक्ष्मण ।
सर्वास्वपि विशेषेण तासामपि तथा मयि ।
अनुक्तपूर्वं कैकेय्या यदुक्तं परुषं रुषा । [30]
कथं प्रकृतिकल्याणी राजर्षिकुलजा सती ।
ब्रूयाद्धि प्राकृतस्त्रीव मां तथा पितृसंनिधौ ।
दैवं स्वभावसंसिद्धमचिन्त्यमिति मे मतिः ।
यश्च पतितं मूर्ध्नि मम भाग्यपरिक्षयात् ।
कश्चिद्दैवेन सौमित्रे योद्धुमुत्सहते सह । [35]
यस्येह विग्रहोपायो न कथंचन विद्यते ।
सुखदुःखभयोद्वेगलाभालाभभवाभवाः ।
नृणां भवन्ति दैवेन न भवन्ति च लक्ष्मण ।
अवश्यभावि व्यसनं ममैतदिति पश्यत ।
(21^{ab}) व्याहतेऽप्यभिषेके मे परितापो न विद्यते । [40]
तस्मात्त्वमपि मे बुद्धिमनुवर्तितुमर्हसि ।
प्रतिसंहर संतापं मा च शोके मनः कृथाः ।
(22^{cd}) न लक्ष्मणास्मिन्मम राज्यविघ्ने
माता यवीयस्यभिशङ्कनीया ।
न चैव राजाभिशङ्कनीयो [45]
दैवं हि कोऽतिक्रमितुं समर्थः ।

[(l 1) M4 transp रामो and भूयो —(l 2) B1 सामर्षं, D1 स्वामर्षं (sic) (for सामर्षं) —(l 3) V1 अभिषेकाय, Ñ1 अभिषेकार्थे —(l 4) V2 तदेवार्हसि D1 M4 कर्तुमद्यैवमे(M4 °तद्)व (for the prior half) Ś1 D6 प्रस्थानेच(D6 °श) मम च (for the post half) —(l 5) V1 यस्या (for यस्या) Ś1 D1.4 M4 मद् (for मम) M4 अभिषेकार्थे D1 M1 मनो निपरितप्यते (for the post half) —(l 6) Ñ1 illeg for मे V1 तथा (for यथा) Ñ1 V1 B1 न तप्येत, Ñ2 B2.3 शङ्केत न, D1 न शङ्केत, M4 न शङ्केत (for शङ्कते न) B1 तत्र (for तथा) —(l 7) B4 न ज्ञानात् (for नाज्ञा°) B4 D1 मातृनन्दन —(l 8) V1 तथा, D2 तात (for वीर) D1 किंचिद् (for क्वचिद्) —Ś1 D6 om (hapl) ll 10-13 —(l 10) B1 अपेक्षितुम् B2 (before corr) मशक्तोऽस्मि (sic) M4 न शक्तोऽस्मि (for अशक्तोऽस्मि) —(l 11) V1 नीताश् (for भीरुश्) —(l 12) V1 [illegible], V1 B1 त्वस्तु D2 [ऽ]स्तव, M4 नास्तु (for ऽस्त्वाशु) —(l 13) D1 हि, M4 न (for च) B4 यदि (for मयि) —(l 14) Ś1 D6 वेति मा चापि, Ñ1 वेद°, V1 वापि° B2.3 चेति° D1 चतसा चापि (for येति सा चापि) Ś1 D6 शङ्का मयि मतीप्स्ये, D1 M4 शङ्का मा यदि(M4 मा चापि)पीडयेत् (for the post half) —(l 15) D1 M4 ममाभिषेकाभिलाप(M4 °पो) (for the prior half) V2 युक्तेन, M4 यत्नेन (for युक्तेन) D1 M4 साधु (for मम) —(l 16) D1 साधन यथम्, D6 सम्यक्येहाहम् (sic) M4 मोचय स्वदम् (for समस्येहाहम्) B4 पुरीं (sic) (for पुरात्) —(l 17) Ñ1 धारिणि, V1 धारिणे (for धारिणि) D1 M4 मयत्न च(M4 हि) सौमित्रे मयि निर्वासिते पुरा(M4 °रात्) —(l 18) Ñ B2 गतेऽरण्ये हि, V1 गच्छे अरण्य (sic) B4 गते वनं च (for गतेऽरण्यं च) D1 M4 विहाय मत्पुत्रं(M4 °त्रे) दाशौ राजा सुखमवाप्स्यति —D2.5.6.7 subst l 19-20 for St 10 —(l 19) B1 प्रव्रजिते (sic) D1 M4 चाथ (for देवी) M4 om from the post half up to the prior half of l 23 B3 (before corr) कृतकृत्य (for कृतकृत्य) Ñ2 सुनिर्वृता D1 कृतकृत्यास्तु कैकेयी (for the post half) —(l 20) Ś1 D6 अपि (for अभि) Ñ1 B1 अस्तु मे, B2 अस्तु मे (for अस्तु मे) D1 जानातु मां शुद्धभावेन राजा लक्ष्मण निर्गतं —(l 21) Ś1 सुनिश्चिता Ñ2 मनश्चैव —(l 22) Ñ1 कर्हिचित् (sic) —(l 23) D1 वै (for तु) Ś1 D6 सौमित्र, Ñ2 द्रष्टव्यो (sic) (for द्रष्टव्यो) B1.4 D1 M4 विनाशने, B2 विनाशन (for विनिग्र°) —(l 24) M4 यौवराज्याभिषेके च (for the prior half) —(l 25) B1 M4 तु (for च) —(l 26) V1 B1.2.4 D1 M4 सत्ये (for सत्यं) B4 विपरीतार्थं (for परिपीडार्थं) V1 दैवेन (for दैवेन) Ś1 D6 बलादेव(D6 °दैव) विमोहिता (for the post half) —D1 M4 read l 27 after l 30 —(l 27) V1 यदुक्तं, D1 M4 तथोक्तं(M4 °क्त [sic]) (for तदुक्तं) B4 परुषं (sic) (for परुषं) V1 किंचित्, D6 तच्च, M4 घोरं (for यच्च) —(l 28) V1 मातृषु मे (sic) B1 मातृषु मद् (for °षु मे) B4 om लक्ष्मण D1 M4 जानामि हि यथा सौम्य नास्ति मातृषु मेऽन्तरं —(l 29) B1 सर्वास्व°, B3 सर्वास्वपि (sic) B4 [अ]विशेषेण Ś1 D6 सर्वासामविशेषेण (for the prior half) V2 तथापि (for तथा मयि) M4

२०

इति ब्रुवति रामे तु लक्ष्मणोऽधःशिरा मुहुः ।
श्रुत्वा मध्यं जगामेव मनसा दुःखहर्षयोः ॥ १
तदा तु बद्ध्वा भ्रुकुटीं भ्रुवोर्मध्ये नरर्षभः ।
निशश्वास महासर्पो बिलस्थ इव रोषितः ॥ २
तस्य दुष्प्रतिवीक्ष्यं तद्भ्रुकुटीसहितं तदा ।
बभौ क्रुद्धस्य सिंहस्य मुखस्य सदृशं मुखम् ॥ ३

G 2 20 3
B 2 23 3
L 2 23 3

तस्याभिषिक्ति हि मे मति (for the post half) —(l 30) B4 -पूर्वां, M4 -पूर्व (for पूर्वं) M4 पक्ष (for कैकेय्या) V1 विमुक्त (for पदुक) B2 पक्ष, B3 पुत्र (for यथा) D1 M4 पक्ष(M4 कै+य्या) यदद् क्षा (for the post half) —(l 32) Ñ1 B2 माङ्गा कोव, V1 B4 M4 प्राकृतस्रीवन्(B4 °मिद्) (for प्राकृतस्रीव) Ñ1 मासाद्य (for मां तथा) —(l 33) Ś1 Ñ1 B1 D6 M4 दैव (for दैव) Ś1 D6 -मसिदिद् (for -मसिद्धम्) Ś1 D6 अचिरवेति च, M4 अनित्स्यमिति (for अनित्स्यमिति) —(l 34) B4 न (for तन्) Ś1 D6 M4 विपर्य(D6 °थ)यात् (for -परिक्षयात्) —(l 35) Ś1 Ñ D6 M4 कश्च, B1 कश्चित्, D1 को हि (for कश्चिद्) M4 न (for सह) —(l 36) M4 धस्य त (for कर्येत) Ś1 B1 D6 M4 निश्चयोपायो D1 यस्य संनिमित्तोपायो (for the prior half) Ś1 M4 कायचन न (by transp) —After l 36 B4 reads for the first time L 41-42, repeating them in their proper place —D1 om (hapl) l 37-40 —(l 37) B3 मुश्दुःखमयदेश (also as above) (for the prior half) —(l 38) Ś1 V1 B4 D6 नूणां —After line 38, B4 (up to शुभाशुभौ in l 4 in marg) ins

489(A)* पत्नयो ह्यभिमुख्याश्च तपसा सिद्धिमागताः ।
देव नैवाभिवर्तन्ते दानध्यानपरायणाः ।
अथ कश्चिन्न पदार्थो योऽन्यमादेव लभ्यते ।
शुभाशुभौ वा सौमित्रे स दैवादिति मे मतिः ।

—(l 39) V1 मरणं भावि, D6 M4 अवश्यभावि —D6 reads l 40 41 in marg —(l 40) B4 व्याहतोप्यभिनेरौ मे D1 विहते° M4 व्यर्थोहितं (for the prior half) —(l 41) D1 M4 मद् (for मे) —(l 42) Ś1 D6 प्रतिमर्षितवर्यमान V1 प्रतिराज्यमयत्नान D1 परि°, M4 सत्यभया मनस्तान (for the prior half) B4 (first time) om the post half —(l 43) B4 राम (for मम) V1 राज्यभङ्गे —(l 44) Ñ1 [अ]पि (for [अ]मि) Ñ2 -शङ्कितीया (sic) D1 शङ्कितव्या (for -शङ्कनीया) —(l 45) Ñ1 B3 [अ]त्र (for [त्र]त्र) Ñ1 B3 D1 [अ]पि, V1 [अ]पि (for [अ]त्र) D1 M4 विज्ञनिनयो —(l 46) Ñ1 दैव D1 नु (for हि) D1 [ऽ]पि क्षपितु (for ऽभिमित्तु)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 ‹ लक्ष्मणानुनय, B1 रामवाक्यं, Dm1 D3 4 6 7 लक्ष्मणसंभाषणो (D3 °णं) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B4 D6 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1-3 22, Ñ2 V1 B1-3 19 (as in text) D2 75, D4 7 24 D5 27, M4 20 —After colophon D6 G M1 2 conclude with श्री(D6 ॐ)रामाय नमः, T3 श्रीरामचन्द्राय नमः

20

D3 missing for Sarga 20 (cf v l 2 12 12) Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) B4 रामेति (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 2 6 M4 [ऽ]धोमुख, B4 [ऽ]गत्मुख, Dt1 D4 5 7 [ऽ]वाक्शिरा, Ct as in text (for [ऽ]ध शिरा) Ś1 N V1 B D1 2 3 M4 स्थित, Dt1 Ct इव, Dd1 Dm1 सदा, D4 7 तत (for मुहुः) —M4 om 1ᶜᵈ —ᶜ) Ñ1 Dt1 D4 5 7 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) Ñ2 [अ]य, Dg1 [द्]व, Dt1 D4 5 7 [आ]शु (for [इ]व) —ᵈ) Ñ2 Dt1 D4 5 7 महृत्या (for मनसा) Ñ1 Dt1 D4 5 7 दैन्यहर्षयोः, Dg1 हर्षदुःखयोः (by transp) Cg t as in text (for दुःखहर्षयोः) —For 1ᶜᵈ Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 subst

490* दुःखामर्षपरीतात्मा दध्यौ विप्लुतलोचन ।

[B1 (after corr *sup lin* as above) दुःखावाह (for दुःखामर्ष) V1 -पतात्मौ (for परतात्मा) Ś1 D6 दिवृतचलन, D1 2 अचलल्लोचन (for विप्लु°)]

2 ᵃ) Dg1 Dt1 D4 5 7 T3 C3 Ck t तथा, Cg as in text (for तदा) D4 7 बद्ध्वा च, D6 हि बद्ध्वा, T1 बद्ध्वा तु (by transp) M2 3 तु कृत्वा (for तु बद्ध्वा) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 स बद्ध्वा(D1 2 बद्ध्वा च) भ्रुकुटीं रोषाद्, M4 क्रोधेन भ्रुकुटीं बद्ध्वा —ᵇ) G1 damaged for नरर्षभ —After 2ᵃᵇ, M4 ins

491* हा कष्टं हा हतोऽस्मीति वाक्यमुदीरयन् ।

—ᶜ) D1 निशश्वास D? विशश्वासो (both sic) G(ed) निशश्वास —ᵈ) G1 महस्थ (sic) D4 7 कोपित (for रोषित)

3 ᵃ) Dm1 D3 T2 3 वीक्षे (for वीक्ष्यं) D6 तु (for तद्) —ᵇ) D1 -कुटिल, D4 7 -सवृत (for -सहित) D4 5 7 मुखं (for तदा) —ᵈ) D4 5 7 सदा भूरितेजस —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst

492* कुपितस्य च तस्यासीद्भ्रुकुटीकुटिलं मुखम् ।
क्रुद्धस्येव मृगेन्द्रस्य दुर्धर्षं भूरितेजसः ।

[(l 1) Ś1 D6 कुपितस्य तथा साक्षाद्, D1 2 M4 तस्यासीत्कुपित स्येव (for the prior half) B4 मुखकुटिल —(l 2) D1 M4 [प]व (for [इ]व) Ś1 D6 विश्वौ, Ñ B1 दुर्दर्श, B2 दुर्धर, B3 M4 दुर्दर्शं (for दुर्धर्षं) V1 भुनि तेजस (sic)]

G 2 20 4
B 2 23 4
L 2 23 4

अग्रहस्तं विधुन्वंस्तु हस्ती हस्तमिवात्मनः ।
तिर्यगूर्ध्वं शरीरे च पातयित्वा शिरोधराम् ॥ ४

अग्राक्ष्णा वीक्षमाणस्तु तिर्यग्भ्रातरमब्रवीत् ।
अस्थाने संभ्रमो यस्य जातो वै सुमहानयम् ॥ ५

धर्मदोषप्रसङ्गेन लोकस्यानतिशङ्कया ।
कथं ह्येतदसंभ्रान्तस्त्वद्विधो वक्तुमर्हति ॥ ६

यथा दैवमशौण्डीरं शौण्डीरः क्षत्रियर्षभः ।
किं नाम कृपणं दैवमशक्तमभिशंससि ॥ ७

4 ᵃ) Dm1 T G M1-3 विधून्वन् D4 5 7 स (for तु) —ᶜ) D4 ऊर्ध्वे (for ऊर्ध्वं) D1 शरीर (for °रे) —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M2 subst, while D4 5 7 cont after 495*

493* विनिर्धूयाग्रहस्तं च प्रभिन्न इव कुञ्जरः ।
तिर्यगूर्ध्वं च संप्रेक्ष्य शिरः संस्तभ्य चाग्रतः ।

[(l 1) Ñ2 विनिर्धूय (sic) D1 2 M2 तु (for च). D1 2 विभिन्न (for प्रभिन्न) —(l 2) V1 संस्तभ्य च, D2 कपमथ (for संस्तभ्य च) D1 [अ]ग्रतः (metathesis) (for [अ]ग्रतः)]

—Thereafter all cont

494* खड्गं परामृशन्नेवाप्युग्रमर्मविदारणम् ।

[Ś1 Ñ V1 B2-4 D6 M2 परिमृशन्, B1 परिस्पृशन्, D4 5 7 चाप्यस्पृशद् M2 भृशम् (for तेवाप्य) D1 छेत्तु (for उग्र) Ś1 D6 पक्षविदारण Ñ B D1 2 -मर्मविदार(B1 4 °र)ण, D2 -कर्म° (for -मर्मविदारणम्)]

—After 4, D4 5 7 ins (followed by 493*)

495* असिना तीक्ष्णधारेण स तु सर्वातिवर्तिना ।
निरीक्षमाण इव वक्त्रं तिर्यग्दृष्टिसपुटम् ।

[(l 1) D5 शत्रुमर्मविदारिणा (for the post half) —(l 2) D4 5 निरीक्षमाण]

5 ᵃ) Dt1 अग्राक्षुण (sic) (for अग्राक्ष्णा) G1 damaged for माणस्तु Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M2 सरोषमर्दं नागइव —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 (marg)-7 M2 ततो (for तिर्यग्) Ñ1 D1 2 वचनम् (for भ्रातरम्) —ᶜ) V1 अस्थाने D1 अस्थान (for अस्थाने) Ś1 D4-6 यस्ते, D7 ये ते (sic), M2 यस्य (for यस्य) —ᵈ) M3 om वै (subm) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M2 जातोयं सहसं प्रति

6 ᵃᵇ) D4 5 धार्यधर्म, G2 °लोप (for धर्मदोष) Dd1 [अ]तिविशङ्कया D4 5 7 [अ]नृत° (for [अ]नतिशङ्कया) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M2 धर्मलोप(Ś1 °लोभ B1 °लोक M2 °भाव)भयादेव लोकस्यादभयेन च(Ś1 Ñ1 D6 M2 वा) —ᶜ) Ś1 V1 D6 ईदृशं Ñ2 ईदृश (for ह्येतद्) V1 B2-4 कथं हीदृशसंभ्रान्तम्, B1 D1 2 कथं हि नाम, B1 भृशं) सम्भ्रान्त D4 7 कथमीदृशम संभ्रान्त, D1 M2 कथमीदृशमनौचित्य(M2 °मुद्भ्रान्तम्) —ᵈ) V1 कर्तुम् (for वक्तुम्) B1 2 D1 2 (before corr) M2 अर्हसि

7 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 M2 क्लीबं(Ñ V1 B1 M2 °बम्) ग्रायम्, Dt1 Dd1 यथा हैवम् T1 M3 4 यथैवैवम् G1 2 यथार्थवम् G3 यथा वैवम् M2 यथैव सम् (for यथा दैवम्) Ś1 Ñ1 V1 B1 D6 अशौण्डीर्यं (Ñ1 °र्य B1 °र्य D6 °र्ये) Ś1 B1-3 D4 5 अशौण्डी(D4 7 °वी)र, M1 °र्य (for अशौण्डीरं) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D6 शौण्डीर, Ñ2 °र, B2 शौण्डीरः B4 क कुर्यात्, Dg1 T1 G1 3 °रः D1 2 शौर्येण, M1 °र्य (for शौण्डीर) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 2 4 5 7 क्षत्रिय(B2 °यो)न्वय (V1 °य, D1 °ये), Ñ2 क्षत्रमन्वय (sic) B3 क्षत्रियाग्र्य (also °य) Dg1 T1 G1 M3 G2 °भ, M1 °ये वरं, Cm Lt as in text (for क्षत्रियर्षभ) —After 7ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M2 ins

496* तेन क्षात्रं समालम्ब्य सम्रमं शत्रुमर्हसि ।

[V1 क्षात्रं धर्मं, D4 5 7 क्षात्र तेज (by transp) (for तेन क्षात्रं) V1 समालम्ब्य B1 °लम्ब्य, D2 भवा° (for समालम्ब्य) D1 4 5 7 सर्वेड् (for सम्रमं) M2 कर्तुम् (for शत्रुम्). Ś1 D6 अनाकुल न चार्हसि (for the post. half)]

and thereafter Ñ1 cont

497* अतिरिक्तस्तु तेजस्वी न दैवमनुवर्तते ।

—ᵈ) G1 damaged for वर्तते —For 7ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M2 subst

498* क्लीबा हि दैवमेवैकं प्रशंसन्ति न पौरुषम् ।

[V1 D1 2 4 5 7 M2 क्लीबो (for क्लीबा) Ñ2 दैवम् B1 D1 एवं मे(D4 च) (for एवैकं) V1 D1 2 4 5 7 प्रशंसन्ति]

—and then D6 cont

499* उद्यमं साहसं धैर्यं बलं बुद्धिपराक्रमम् ।
षडेते यत्र तिष्ठन्ति दैवो (sic) तत्रापि शङ्कते ।

—D6 further cont, while Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M2 cont after 498*

500* मनीषिणो ह्यनीति व्यसनेष्वायतात्मवान् ।
दैवं पुरुषकारेण प्रतिरोद्धुमरिंदम ।
कैकेयी च नरेन्द्रं च कथमप्युद्गौ न शङ्कते ।

[(l 1) B1 (also) ग्रसनम् D1 2 4 5 7 (for प्रति) V1 B1 D4 5 ह्यमति(D4 °ति) Ñ1 व्यसनेन (for व्यसनेषु) V1 धुत° B1 [अ]प्युद्य° (for [अ]प्युद्गत्य) —(l 2) V1 D1 दैवं (D1 दैवं) हि (by pm) (for °न्) Ś1 D6 प्रतिरोद्धुम्, B1 °रोद्धुं (sic) V1 M2 °रोद्धम् D1 2 4 5 7 °रोद्धुम्, D4 °रोद्धुं (for प्रतिरोद्धुम्) B1 D1 अरिंदम (sic) —(l 3) D1 6 M2 कैकेयी च नरेन्द्रं (D4 न नरेन्द्र [metathesis]) (for the prior half) V1 कथं (for कथमप्युद्) Ś1 D4 5 7 कथमप्यद्य दृश्यते (D1 °दृश्य° [sic]) (for the post. half)]

—After 7, Dm1 ins, इ्म

पापयोस्ते कथं नाम तयोः शङ्का न विद्यते ।
सन्ति धर्मोपधाः श्लक्ष्णा धर्मात्मन्किं न बुध्यसे ॥ ८

लोकविद्विष्टमारब्धं त्वदन्यस्याभिषेचनम् ।
येनेयमागता द्वैधं तव बुद्धिर्महीपते ।
स हि धर्मो मम द्वेष्यः प्रसङ्गाद्यस्य मुह्यसि ॥ ९

G 2 20. 14
D 2 23. 11
L 2 23 14

8 ᵃ) Dt1 Ct धर्मोपधास्तास्का , T2 °धा श्लक्ष्णा Ct r m g as in text (for धर्मोपधाः श्लक्ष्णा) —ᵈ) T2 तु (for न) —For 8 Ś1 Ñ V1 B1 D1 2-7 M4 subst

501* तयोर्न प्रतिकर्तव्य कस्मा पापानुबन्धयो ।
धर्मात्युपाया सन्त्यन्ये बुद्धौ परिविन्तिता ।

[B1 which is a photostat copy of the original MS is missing from कार्य in 1 1 up to 14ᵃᵇ and erroneously repeats from 14ᶜ–24 probably owing to oversight —(1 1) Ś1 Ñ1 B3 (also) D4 प्रतिपत्तव्य (for °कर्तव्य) Ś1 D2 4 6 7 तस्मात् (for कस्मात्) Ñ1 °बन्धयो (ditto) D3 बद्धयो , D1 5 7 M4 भाश्यो (for बन्धयो) —(1 2) B1 (also as above) धर्मात्युपाया , D4 2 धर्म्या(D4 र्सा) श्रु° (for धर्मात्युपाया) V1 स्त्रये (for सन्त्यन्ये) D1 परिवर्तिता D4 7 °निश्चिता D3 °निश्चिता (for परिविन्तिता)]

—Thereafter all the above MSS (except B1) cont

502* तैरुपायैरर्थसाम्यैर्धर्मैर्यन्तितुमर्हसि ।
यदि धार्य स्वयं कर्तुं त्वमेवं न व्यवस्यसि ।
मा नियुङ्क्ष्व करिष्येऽहं वचन यदनन्तरम् ।

[(1 1) Ś1 D6 M4 अर्थसिद्धैर् , V2 अर्थ ** B3 °सिद्धौ D3 कार्यसिद्धैर् D4 5 7 °मिच्छा (for अर्थसाम्यैर्) D4 6 7 M4 धर्मै D1 धर्म्यैर् (for धर्मैर्) B3 यमितुम् (for यन्तितुम्) D5 कर्हेति (sic) Ś1 D6 मानवं नेतुमर्हसि V2 धर्मे यदि त्वमीच्छसि (for the post half) —V1 om 1 2 —(1 2) Ñ1 चापि, B1 कार्यं, B3 D6 चाप B1 रा व M4 कार्यं (for कार्यं) B4 त्वमेव D1 2 एतत्र M4 एव त्व (by transp) (for त्वमेव) B1 व्यवस्यसि (sic) D4 7 पश्चा(D7 °पा)द्यौ नाप्यमुक्त त्वन्न चावबुध्यसे D1 यदि चान्येव्यवसानि न सम नावबुध्यसे —(1 3) V1 D3 मां नियु°च(V1 ° व [sic]) D4 समायुङ्क्त D7 सम्यग्युङ्क्त (for मां नियुङ्क्ष्व) D1 2 4 6 7 M4 य(D6 त)न्मानन्तर हित (for the post half)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dm1 T G M1 3 ins

503* ययो सुचरित स्वार्थं शास्त्राद्परिनिर्दीयतो ।
यदि नैवं व्यवसितं स्याद्धि ग्रागेव राघव ।
तयो ग्रागेव दृस्तब्ध स्याद्वर अहृतश्च स ।

[(1 1) M3 यार्थं (for स्वार्थं) Dg1 (before corr) शौर्याद् (for °श्चात्) —(1 3) G3 damaged for तथ स°]

9 B1 missing (cf v 1 8) D1 2 4 6 7 M4 repeat 9ᵃᵈ consecutively —ᵃ) V1 विप्रियम् ; M4 (second time) प्रतीपम् (for विद्विष्टम्) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 2 4–7 M4 (D1 2 4 6 7 M4 second time) उपकृत्य (for आरब्धं) —ᵇ) D1 (first time) त्वत्तोऽन्यस्य M4 (first time) भरतस्य (for त्वदन्यस्य) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 2 4–7 M4 (D1 2 4 6 7 M4 second time) तस्माल्लोकप्रिय(D1 2 4 7 M4 °हित) कुरु —After 9ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

504* नोत्सहे सहितु वीर तत्र मे क्षन्तुमर्हसि ।

[G3 क्षणम् (sic) (for क्षन्तुम्)]

—ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 [ए]वम् (for [इ]यम्) T1 द्वैत (for द्वैध) —For 9ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 7 M4 subst

505* यदर्थं बुद्धिमोहोऽयमीदृशस्त्वामुपागत ।

[D4 7 °समोह (for °मोहोऽयम्) D1 4 6 7 सहसा (for ईदृशः) D3 ताम् (sic) (for त्वाम्)]

—ᵈ) Ś1 Ñ V1 B3 4 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4–7 M4 Ct सोऽपि (for स हि) D2 धर्म्य, D3 [अ]धर्मो (for धर्मो) —ᶠ) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2 4–7 M4 य प्रसङ्गाद्विमुह्यसे(Ś1 D4 7 °ह्यसि B3 °क्षसे [sic] D3 °च्यते) —After 9 Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2 4 7 M4 ins

506* लोकस्याप्रियमारब्धं कैकेय्या केवलं प्रियम् ।
एत कार्यं नरेन्द्रेण कामतो न तु धर्मत ।
चातिसृष्टाभिषेक ते पुन प्रत्यवगृह्णत ।
रामतीर्थे कृते ह्यत्र किंचिन्न नोपपद्यते ।
क्षुद्रायाः पापभावाया प्रद्विषन्त्या विशेषत । [5]
कैकेय्या वचन क्षुद्र नैव त्व कर्तुमर्हसि ।
यौवराज्याभिषेकं च त्यासुपामक्य धर्मत ।
कथं नाम स्थितो धर्मे कुर्यात्तादृगृत नृप ।

[(1 1) D5 आरभे (for आरब्ध) B3 reads the post half in marg —(1 2) V1 कार्यं D3 (sup lin sec m) कृत (for काम) —(1 3) V1 B4 अतिसृष्ट (for °सृष्टा) Ñ1 B2 3 D4 7 अभिसृज्या(B3 gloss स्वीकृत्य)भिषेक ते(B3 °कार्ते) D1 2 M4 तवातिसृष्टा(D1 M4 °ज्या)भिषेके D5 अतिराज्याभिषेक त्व (for the prior half) Ñ1 प्रत्यवगृह्णता N2 V1 B1 D1 °गृह्णता B4(gloss निवारयत) 2 D4 5 7 °गृह्य 6 B2 3 °ता D1 °ता) (for प्रत्यवगृह्णत) D2 पुन स दो च गृहित (for the post half) —(1 4) D1 2 यत् D4 M4 त्वत् (for तत्) V2 प्रतीने D4 5 7 M4 प्रतीप (for प्रतीपे) D1 2 M4 [ऽ]पि (for हि) V2 तत्प्रतीपकृतत्वेत्र (for the prior half) Ś1 कस्य (for किंचित्) M4 P (for न) —(1 5) D1 2 M4 पापशीलाया (for °भावाया) D5 विप्रया च (for प्रद्विषन्त्या) —(1 6) D1 क्षुद्र (for क्षुद्रं) V1 न त्व कर्तुमिहार्हसि D4 5 7 कर्तुं नैव त्वमर्हसि (by transp) (for the post half) —(1 7) N1 V1 त्यजन्, B3 तु (for च) D1 2 M4 यौवराज्याभिषेकाय D5 6 °क च (for the prior half) Ñ1 V1 त्यक्तस्य च धर्मत (for the post half) —(1 8) D1 नाम स्थितो V1 कथ धर्मे स्थितो राजा (for the prior half) V1 कुर्याद् (for कुर्यात्) Ñ1 V2 D1 2 नृप (for नृप)]

G 2 20 18
B 2 23 15
L 2 23 18

यद्यपि प्रतिपत्तिस्ते दैवी चापि तयोर्मतम् ।
तथाप्युपेक्षणीयं ते न मे तदपि रोचते ॥ १०
विक्लवो वीर्यहीनो यः स दैवमनुवर्तते ।
वीराः संभावितात्मानो न दैवं पर्युपासते ॥ ११
दैवं पुरुषकारेण यः समर्थः प्रबाधितुम् ।
न दैवेन विपन्नार्थः पुरुषः सोऽवसीदति ॥ १२
द्रक्ष्यन्ति त्वद्य दैवस्य पौरुषं पुरुषस्य च ।
दैवमानुषयोरद्य व्यक्ता व्यक्तिर्भविष्यति ॥ १३
अद्य मत्पौरुषहतं दैवं द्रक्ष्यन्ति वै जनाः ।
यैर्दैवादाहतं तेऽद्य दृष्टं राज्याभिषेचनम् ॥ १४
अत्यङ्कुशमिवोद्दामं गजं मदबलोद्धतम् ।
प्रधावितमहं दैवं पौरुषेण निवर्तये ॥ १५

---

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

507* कथं स्व कर्मणा शक्य कैकेय्यास्त्वयार्जितं ।
करिष्यसि पितुर्वाक्यमधर्मिष्ठ विगर्हितम् ।
यद्ययं किल्बिषाद्भेदः कृतोऽप्येवं न गृह्यते ।
जायते तत्र मे दुःखं धर्मसङ्गश्च गर्हितः ।
तवायं धर्मसंयोगो लोकस्यास्य विगर्हितः । [5]
मनसापि कथं कामं कुर्यास्त्वं कामवृत्तयोः ।
तयोस्त्वहितयोर्नित्यं शत्र्वोः पित्रभिधानयोः ।

[(l. 1) T3 तु (for त्वं) T1 damaged for कैकेय्या —(l. 3) Dt1 Dd1 Dm1 Ct कथं. Cr r m g as above. Cl. यासत्र (for यद्य) —(l. 4) G1 धर्म (for धर्मः) G3 संगम्य (for °सङ्गश्च) M1 गर्हित —Dg1 T1 3 G1 3 M1 3 om. l. 5. K(ed.) reads l. 5 within brackets. —(l. 6) M1 च (for [अ]पि) Dg1 कर्म M3 कार्यं (for कामं) Dt1 Dd1 (before corr.) Ct कुर्यास्त्वं (for कुर्यास्त्वं) —(l. 7) Dd1 यतोस् (metathesis) (for तयोस्) Dg1 Dd1 Dm1 M1 शत्रो (for शत्र्वोः) M1 भावितो (for भानयो) G2 वेत्रा° विद्रु°विनो (sic) M2 °त्रो ज्ञा°नि° (for the post. half).]

10 B1 missing (cf. v.l. 8) —[a]) G1 damaged for यद्यपि —[b]) Dg1 दैवमपि T3 Cv दर्वी चापि Cg as in text (for दैवी चापि) T G M1 3 Cr m मता. Cr g t as in text (for मतम्) —[c]) Dg1 मपि (for यपि) —For 10 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4–7 M4 subst.

508* पापबुद्धिरियं राज्ञो दैवेनापहृता यदि ।
तथाप्युपेक्षणीयो द्य नैव बुद्धिमता भवेत् ।

[(l. 1) V1 पापात्. B2 4 D2 4 M4 पाता (for पाप) D4 7 कर्वे (for यं) D4 7 यातो (for राज्ञो) D6 दैवेन Ñ1 [उ]पहृता V1 [अ]पि हृता B1 M4 [अ]पि हृता D1 [अ]पि°, D4 7 [उ]पहतो D5 [उ]प° (for [अ]पहृता) D1 यदा (for यदि) Ñ1 न कर्तां युक्तिस्तथा (for the post. half) —After l. 1 Ñ1 ins.

508(A)* बुद्धिमान्कथमग्रा ** ता °गता° ।

—(l. 2) Ś1 Ñ1 B1 यथा (for तथा) D1 2 4 हि (for [अ]पि) V1 B1 [उ]पेक्षणीयो B4 (gloss त्याज्य) लोके°देशो (for [उ]पेक्ष°) V1 B1 °र B1 °र) D1 2 4–7 M4 मा(D1 मा)व (for नैव) D1 2 4 6 7 बुद्धि°]

11 B1 missing (cf. v.l. 8) —[a]) Ś1 B2 4 D4 7 दुर्बलीयो Ñ V1 B3 दुर्बुद्धि M4 धीरहीनो (for वीर्यहीनो) —D4 7 om. B3 reads in marg. 11[cd] —[cd]) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 5 M4 मनस्वि(B3 °स्व B4 °स्वीन D1 °स्विन)स्तु(V1 °श्च) तेजस्वी न दैवमनुवर्तते

12 B1 missing (cf. v.l. 8) —[a]) Ś1 पुरुषकारेण (for °कारेण) —[b]) M4 प्रबाधितुं (for प्रबाधितुम्) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4–7 M4 दातुं योति(V1 °ति D4 °त)वर्तितुं (D1 2 7 य प्रबाधितुं) —[cd]) Dg1 Cg स (for न) G1 विपन्ना ** र्थ (damaged) M1 [अ] विपन्नाथ पुरुष (for विपन्नार्थः पुरुषः) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 2 4–7 M4 न स दैवविपन्नार्थ (G(ed.) °र्था) कदाचिदपि सीदति (B3 सीदते)

13 B1 missing (cf. v.l. 8) —[a]) G3 द्रक्ष्यन्ते (for द्रक्ष्यन्ति) —[b]) G3 परुषं (sic) (for पौ°) —Dt1 repeats (wrongly) 13[ab] up to पौरुषं after 13 —For 13 Ś1 Ñ V1 B (B1 missing) D1 2 4–7 M4 subst.

509* लोके परस्तु द्रक्ष्योऽद्य दैवपौरुषयोरिदम् ।
अन्तरं कार्यसिद्धौ यत्तु मनुष्याणां भविष्यति ।

[(l. 1) D5 परानि D1 [ऽ]य D1 2 4 [ऽ]द्य (for ऽद्य) V1 D1 2 4 7 दैव(D1 2 4 °व) पुरुषं(D5 °षे [sic]) (V1 D1 °षयि [sic]) (for the post. half) —(l. 2) D1 2 4 कार्यसिद्धिव्यवहारे (for the prior half) M4 दृश्यते D1 2 4 6 7 मेति (for ष्यति)]

14 B1 missing up to 14[b] and erroneously repeats from 14[a]–14[d] (cf. v.l. 8) Dt1 om. 14[ab] —[a]) Ś1 D6 तद्य D4 7 त्वद् (for मत्) D6 पौरुषमत्ते (sic) (for °हतं) —[b]) Dg1 (before corr. as in text) द्रक्ष्यन्ति M3 द्रक्ष्यामि (sic) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 7 M4 दैवं(D6 दुर्वं) परमं(B1 परमत [sic]) मानवा(V1 मानुषा) —[cd]) Dt1 Ct येन्द्र Dd1 Cp as in text (for यैर्) T1 दैवाद्धतं C1 M3 दृष्ट्वा (for °द्हतं) G3 M1 यथा दैवहते इति (for °) M3 द्रष्टुं (for दृष्टं) T1 राज्याभिषेचनं Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 तद(B1 पौरं) तदर्थ(V1 D1 °त्सादि) यत्र पौरुषं सद्गुणानां —After 14 B1 ins.

510* मदैव सर्वलोकेषु दर्पयाणि च पौरुषम् ।

15 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 शिखुरम्. D1 2 4 7 कार्यं कुञ्जरम्. Dg1 Dt1 M1 [अ] दामं Cg as in text (for [अ]द्दामं) —[b]) Ñ V1 B D1 2 M4 [अ]दृ Ñ1 च कोप्यतो Dt1 Dd1 Dm1 G1 बलोद्वृत्तं 1 4 5 °लितो D1 °बलो°(sic) बलो° G1 °दर्प (sic) (for °बलोद्धतम्) Ś1 D6 repeat in marg. 15[cd] after 17 —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4

लोकपाला समस्तास्ते नाद्य रामाभिषेचनम् ।
न च कृत्स्नास्त्रयो लोका विहन्युः किं पुनः पिता ॥ १६
यैर्विवासस्तवारण्ये मिथो राजन्समर्थितः ।
अरण्ये ते विवत्स्यन्ति चतुर्दश समास्तथा ॥ १७
अहं तदाशां छेत्स्यामि पितुस्तस्याश्च या तव ।
अभिषेकविघातेन पुत्रराज्याय वर्तते ॥ १८
मद्बलेन विरुद्धाय न स्याद्दैवबलं तथा ।
प्रभविष्यति दुःखाय यथोग्रं पौरुषं मम ॥ १९
ऊर्ध्वं वर्षसहस्रान्ते प्रजापाल्यमनन्तरम् ।
आर्यपुत्राः करिष्यन्ति वनवासं गते त्वयि ॥ २०
पूर्वराजर्षिवृत्त्या हि वनवासो विधीयते ।
प्रजा निक्षिप्य पुत्रेषु पुत्रवत्परिपालने ॥ २१
स चेद्राजन्यनेकाग्रे राज्यविभ्रमशङ्कया ।
नैवमिच्छसि धर्मात्मन्राज्यं राम त्वमात्मनि ॥ २२

G 2 20 31
B 2 23 27
L 2 23 30

प्रतीपमागत Dm1 प्रधार्षितमहद् D4 7 प्रधार्षितुमह G1 प्रधाश्नि° (for प्रधार्षित°) —ᵈ) V1 B3 विजय

16 ᵃ) T2 समस्तास् (s c) —ᵇ) D1 5 7 राज्याभिषेचने —ᶜ) D4 1 नरलोकपते शक्ता D5 न लोका नृपते शक्ता —ᵈ) D4 7 विहतुं D5 विहतुं (for विहन्युः) —For 16 Ś1 N V1 B D1 5 6 M4 subst

511* लोकपाला महेन्द्रेण यौवराज्याभिषेचनम् ।
प्रतिहन्तुं न शक्तास्ते किमुतैको नराधिप ।

[(l 1) D6 M4 सेन्द्रेण —(l 2) D6 प्रतिहन्तुं D3 न शक्तेस् (s c) D1 3 अशक्तास् (for न शक्तास्) M1 त्रिभिर्लोकैर्नराधिप (for the post half) —After 16 Dm1 reads राम]

17 N V1 B D1 3 M4 transp 17 and 18 —ᵃ) Ś1 N3 V2 B1 3 D6 यैर्निवासस् D5 यो विवासस् M2 यैर्हि M4 यया वासस् (for यैर्विवासस्) Dd1 तथा V3 तत्र (for तव) —ᵇ) N3 D1 3 मिथ्या V1 मिथ्ये G3 मिथो (both s c) (for मिथो) Ś1 N V1 B D1 3 6 M4 राम D4 7 कर्तुं (for राजन्) V1 समन्वित D3 सुमन्त्रित D1 विचिन्त्य च D5 विचिन्तित G3 M3 समुचित (for समर्थित) —ᶜᵈ) Dd1 अरण्य D4 विप्रवत्स्यति V3 स नि° (for ते नि°) Dg1 T G1 M3 तथा समा (by transp) D4 7 द्विष G3 तदा समा (for समास्तथा) Ś1 N V1 B D1 3 4 6 M4 अहं निवासयिष्यामि तानेव(B3 °नि)वाद्य(M4 तामेता हि) बलान्वित (Ś1 D6 °न्वित) —After 17 Ś1 D6 (in marg) repeat 15ᶜᵈ while M4 ins

512* तपस्ते ये च वत्स्यन्ति निरुक्तान्विद्धि तानपि ।

18 N V1 B D1 3 M4 transp 17 and 18 Ś1 D6 om 18 —ᵃ) M3 आशा (for आशां) Dt1 Dd Dm1 धक्ष्यामि (for छेत्स्यामि) T1 [damaged] D4 7 यो[D7 ऐ]न्द्रयामि शीघ्र(D7 °घं) मा नाधि D3 स्थास्यामि दुष्पमाशां हि —ᵈ) D4 7 चास्यास्तथा D3 तस्याश्रया T2 तस्येप्सया (for तस्याश्च या) —For 18ᵃᵇ N V1 B D1 3 M4 subst

513* अहं छेत्स्यामि पाप त्वां कैव त्यास्तस्य च प्रभो ।

[D1 3 तावान्ते M4 ते पाश (for पापां) D1 तदन्त D3 तव च M4 तु पन (for तस्य च) N1 B3 प्रभो (for प्रभो)]
—M4 cont

514* सर्वथा नैव कर्तव्यमेतत्कार्यं न संशयः ।

—ᶜ) M3 अभिषेकविघाताय M4 साभिषेकविधानेन —ᵈ) N1 राज्यायवर्तिनो N3 B1 3 राज्यायवर्तिने V1 भिषेचने B4 राज्यप्रवर्तन D1 राज्या° (for राज्याय वर्तते) D4 7 पुत्र राज्याय शासत(D7 °त)

19 ᵃ) Dm1 D3 Ct1 M3 विरुद्धाय D4 7 विशुद्धाय —ᵈ) D4 5 7 [अ] नास्याद् (s c) (for न स्याद्) —ᶜ) D4 7 भविष्यति च (for प्रभविष्यति) —ᵈ) Dd1 Dm1 तथोग्रं Cm यथोग्रं (as in text) D5 मम पौरुषं (by transp) —For 19 Ś1 N V1 B D1 3 6 M4 subst

515* प्रतापमपि दुःखाय नेदं दैवमुपागतम् ।
प्रभविष्यति राम त्वा मम पौरुषसाहृतम् ।

[(l 1) V1 द्राय (s c) (for दुःखाय) Ś1 D6 नैव L(ed) नव (for नेदं) N3 B3 D1 3 दुःखम् D1 देवम् (for दैवम्) M4 देव नतुषु (for the post half) —(l 2) V1 प्रभविष्यासि D1 3 M4 हे (M4 नो) राम (for राम त्वा) V1 B4 म शेषयम् V1 धनाहृत B4 दपान्त D1 3 M4 बलाहृत (for °साहृतम्)]

20 ᵃ) Ś1 N V1 B D4 7 बहु Dd ऊर्ध्वं D1 अर्धं (for ऊर्ध्वं) B1 वर्ष (for वर्ष) Ś D6 °सहस्रात —ᵇ) B प्रजाप्रपाल्यम् (typo) B2 पाल्यम् D1 3 प्रजा पाल्यम् (for प्रजापाल्यम्) Ś1 N V1 B1 3 4 D3 6 मनुत्तम (for अनन्तरम्) B3 प्रजापालनमुत्तम D4 7 सर्वे नैवोत्तम भवम् —ᵈ) Dt1 D3 G3 वनवास Ct °स (as in text) D1 भविष्यति (for गते त्वयि) —After 20 B1 reads (gloss) in marg ह आर्ये बहुवर्षसहस्रान्ते त्वयि वनवास गत सति तव पुत्रा प्रजापालनं करिष्यन्ति अधुना तु त्वमेव प्रजापालनं कुरु इत्यर्थ

21 ᵃ) Ś1 N Dg1 D1 3 पूर्वं (for पूर्व) Ś N V1 B D 6 M4 वृत्तेन D4 7 °र्षीर्हि D3 °वृत्ते हि (for °वृत्त्या हि) —ᵇ) B1 विधीयता Dd1 Dm1 Ct [s]मिधी Cm °धी as in text (for विधीयते) —ᶜᵈ) Dg1 reads 21ᵈ in marg Ś1 N V1 B D1 3 4 M4 पुत्रवते विनिक्षिप्य राज्यं वयसि विन्त(Ś1 D6 M4 पश्चिमे)

22 ᵃ) D4 7 राज्यमनकाग्रो —ᶜ) T1 damaged for नै D₆1 [ए]तद् (for [ए]वम्) Dm1 M3 इच्छति Cm °सि (as in text) D4 5 7 धर्मेश (for धर्मात्मन्) —ᵈ) G1]

G 2 20 31
D 2 23 28
L 2 23 31

प्रतिजाने च ते वीर मा भूवं वीरलोकभाक् ।
राज्यं च तव रक्षेयमहं वेलेव सागरम् ॥ २३
मङ्गलैरभिषिञ्चस्व तत्र त्वं व्यापृतो भव ।
अहमेको महीपालानलं वारयितुं बलात् ॥ २४
न शोभार्थाविमौ बाहू न धनुर्भूषणाय मे ।
नासिराबन्धनार्थाय न शराः स्तम्भहेतवः ॥ २५
अमित्रदमनार्थं मे सर्वमेतच्चतुष्टयम् ।
न चाहं कामयेऽत्यर्थं यः स्याच्छत्रुर्मतो मम ॥ २६
असिना तीक्ष्णधारेण विद्युच्चलितवर्चसा ।
प्रगृहीतेन वै शत्रुं वज्रिणं वा न कल्पये ॥ २७

आमन (for आमनि) D7 त्वं राज्य कर्तुमामना, D3 तत्कर्तुं स्वयमामना, M3 राज्यकाम स्वमामनि —For 22, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 subst

516* न त्व निमर्थं धर्मज्ञ धर्मलोपविशङ्कया ।
कैकेयीवचनाद्धर्म्यं स्वराज्य त्यक्तुमिच्छसि ।

[(l 1) Ś1 D6 समर्थो (for निमर्थं) B4 om (hapl) धर्मज्ञ V1 धर्मपापोपशङ्कया, B1 धर्मलोक° (for the post half) —(l 2) Ś1 B1 4 D1 2 6 कैकेय्या (for कैकेयी) Ñ2 B3 वचन (for वचनाद्) Ñ1 B3 कुर्वन्, V1 धर्मं (for धर्म्यं) Ś1 B3 D1 6 स्व, D2 न (for स्व) Ñ2 V1 B3 D1 2 अर्हसि (for इच्छसि)]

23 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 G2 3 M1 3 4 प्रतिजानामि, Cm g k t °जाने च (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-6 M4 ते सत्य (D6 सत्य ते [by transp] D4 [before corr.] ते सत्ये) (for ते वीर) —b) Dt1 om मा V1 भूम (sic) B4 भूयां, D1 2 वै स्या, M4 जह्यां (for भूवं) Ś1 N1 D1 6 7 वीरशब्दभाक्, D2 लोकवीर° (by transp) M4 °ता (for वीरलोकभाक्) —After 23ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 ins

517* यदि प्रदीप दैव ते न निहन्यामुपागतम् ।
फलमेवास्य दैवस्य प्रतीपस्य निवर्तते ।
तथैव तेनसेऽद्यापि दैव लोकान्निवर्तितुम् ।
अनिसृष्टसम लोके विद्यते मे न किंचन ।
त्वदर्थमुत्सहे देव परिवर्तयितुं जगत् । [5]

[(l 1) D2 दर्शने (for दैव ते) Ñ V1 B3 निहन्याम् (for निहन्याम्) Ś1 न हनिष्याम्युपागतम् B4 अनिवाहमपागत (sic) (for the post half) —(l 2) Ñ1 B1 D1 2 M1 अलम्, B3 (also) अहम् (for फलम्) Ś1 [अ]व, M4 [अ]स्मि (for [अ]स्य) V1 फाल्गे चास्य Ñ1 B4 D1 देवस्य Ś1 B3 D6 निवर्तये, Ñ2 V1 B4 °र्तेने, M4 निवारणे (for निवर्तते) —(l 3) V1 नथैव B3 (after corr sup lin as above) तथापि B1 तं च D1 न चैव (for तथैव) B4 दैवाल, D2 देव (for दैव) D1 2 M4 लोके (for लोकान्) M4 निवारितुं —(l 4) Ś1 Ñ1 D6 M4 अनिवहनम D1 2 अनिरुद्धागम Ś1 D6 निपश (for नियते) Ś1 D6 केन (for मे न) D1 2 M4 न मे (D1 नत्र) किंचन विद्यते (for the post half) M4 om l 5 —(l 5) B4 तदर्थम् (sic) D1 2 तदर्थम् (for त्वदर्थम्) V1 D1 2 M4 उत्सहाम्ये (V1 °स्ये)क (for उत्सहे देक)]

—Ś1 Ñ V1 B D6 om 23cd, while D1 2 M4 om 23c–34d —c) D4 राज्ये (for राज्यं) D4 5 7 तेऽहं न, G2 M2 तव च (by transp) (for च तव) —d) D4 5 7 यद्वि (for अहं)

24 D1 2 M4 om 24 (cf v l 23) —a) D4 मङ्गलैर्, Ś1 Ñ V1 B Dt1 D4 5 T2 M4 Ck अ(B4 आ)भिषि(Dt1 °षि)च्यस्व, D6 °इवश्र (sic) Cr m g t as in text (for अभिषिञ्चस्व) —b) B1 ततस् (for तत्र) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D4-7 निर्वृ(Ñ °वृ)तो, B1 (after corr as in text) निभृतो, Dg1 व्याप्लुतो, Cg as in text (for व्यापृतो) V1 M3 [s]भवद् (M3 °द्) (sic) (for भव) —c) Ñ V1 B D4 5 7 अलम् (for अहम्) Ś1 B2 D6 महीपाल(B2 D4 °ल) Ñ °पाला (sic) V1 B1 3 4 D4 5 7 °पाले (for महीपालान्) —d) Ś1 Ñ V1 B D4-7 मही (for अलं) Ś1 Ñ1 D4-7 पालयितुं, Ñ2 V2 B1 2 T2 G1 2 M1 3 धारयितुं, B4 धारयते, Cr m g as in text (for वार°) ‖ Ct तं प्रतिबन्धकानहं वारयिष्यामीत्याह । ‖ Dt1 क्षम (for बलात्)

25 D1 2 M4 om 25 (cf v l 23) B1 missing from र्थौ in 25a up to वि in 35d —a) Ñ1 marg B2 (also as in text) स (for न) Ś1 Ñ V1 B1-4 D4-7 शोभार्थम्, T2 शोभार्थाव Cm शोभनार्थाव् (hypm) (for शोभार्थाव्) —b) B4 च, G2 वै, M3 om (subm) (for मे) —T2 om (hapl ?) from 25c 28b —c) Ś1 Ñ1 D4 7 नासंधनार्थं मे, Ñ2 D6 नाप्युनार्थं मे, B3 नालम्बनार्थं हि (for नायबन्धनार्थाय) V1 नशिवा धवनार्थं मे (sic), B3 (also) न च ज्या वद्धनार्थं मे, B4 नासाणि च न शस्त्राणि, D4 (after corr sec m) नासि सुबन्धनार्थं मे, G(ed) नासिर्वा धवनार्थं मे —d) Ñ1 शराद् D6 शिरा (sic) (for शरा) Ś1 D4 5 7 तूणहेतव Ñ1 अर्थ°, V1 तन°, B3 दम्भः L(ed) स्थाण° (for स्तम्भ°)

26 D1 2 M4 om 26 (cf v l 23) D3 missing T2 om (cf v l 25) —a) B3 [अ]कुशलार्थं मे, Dg2 Dd1 Dm1 मथ° Dt1 मथनार्थाय G1 -दहनार्थं° (for दमनार्थं मे) —b) Ñ1 सर्वाम् (sic) —After 26ab, Dm1 reads राम राम —cd) T1 2 G1 [s]त्यर्थं, Cr g k t as in text (for °त्यर्थं) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 7 न चार्थमभिकांक्षेयं यश्च शत्रुवधो मम (N B2 4 °वधोपमः D4 7 °वधे ममः D3 °वधाद् [ऋ]ते)

27 D1 2 M4 om 27 (cf v l 23) B1 missing T2 om (cf v l 25) —b) D4 G1 ज्वलित (for चलित) —c) D3 प्रतिगृहीतो, Ck परिगृहीतेन (hypm) (for

खड्गनिष्पेषनिष्पिष्टैर्गहना दुश्चरा च मे ।
हस्त्यश्वनरहस्तोरुशिरोभिर्भविता मही ॥ २८
खड्गधाराहता मेऽद्य दीप्यमाना इवाद्रयः ।
पतिष्यन्ति द्विपा भूमौ मेघा इव सविद्युतः ॥ २९
बद्धगोधाङ्गुलित्राणे प्रगृहीतशरासने ।
कथं पुरुषमानी स्यात्पुरुषाणां मयि स्थिते ॥ ३०
बहुभिश्चैकमत्यस्यन्नेकेन च बहूञ्जनान् ।
विनियोक्ष्याम्यहं बाणान्नृवाजिगजमर्मसु ॥ ३१
अद्य मेऽस्त्रप्रभावस्य प्रभावः प्रभविष्यति ।
राज्ञश्चाप्रभुतां कर्तुं प्रभुत्वं च तव प्रभो ॥ ३२
अद्य चन्दनसारस्य केयूरामोक्षणस्य च ।
वसूनां च विमोक्षस्य सुहृदां पालनस्य च ॥ ३३
अनुरूपाविमौ बाहू राम कर्म करिष्यतः ।
अभिषेचनविघ्नस्य कर्तॄणां ते निवारणे ॥ ३४
ब्रवीहि कोऽद्यैव मया वियुज्यतां
तवासुहृत्प्राणयशःसुहृज्जनैः ।
यथा तवेयं वसुधा वशे भवे-
त्तथैव मां शाधि तवास्मि किंकरः ॥ ३५

G 2 20 45
B 2 23 40
L 2 23 45

प्रगृहीतश) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 क शरो Dg1 क शत्रु T3 [ए]व शत्रु (for °पै शत्रु) —d) M3 कन्दयेत् (sic) (for करस्ये) Ś1 D6 वज्री वा स समो न च Ñ1 वज्रिणो मानदानये, Ñ2 V1 B2.4 (B3 marg) वज्रिणापि (Ñ1 चक्रेणापि V1 वज्रिणोपि) महाहवे B3 (before corr) वज्रिणो मानसालये, D4-7 °र्ण शाति मा नमेत् D5 °ण स्यारमानय, G (ed) वज्रेणापि महाहवे

28 D1.2 M4 om 28 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) T2 om 28ab (cf v l 25) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 transp 28 and 29 —b) Ś1 D6 दुस्तरा V1 दुश्चराम् (sic) (for दुश्चरा) Ś1 N V1 B3.4 D6 तथा B3 चरा B3 (also in marg) न्यहा D5 च मा (for च मे) D4-7 निहता दुस्तराश्चथा (D4 °स्तराश्च) L (ed) गहनासदुराश्चथा (sic) —cd) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 रथ B (ed) नयि (for नर) Ś1 N V1 B3.4 D4-7 पत्यश्व (D7 द्वयश्व [sic]) रथमातङ्गैर्मही भवतु सर्वशः (V1 D4.6.7 °त)

29 D1.2 M4 om 29 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 transp 28 and 29 —b) Dt1 M3 Ct इवाशय Ś1 N V1 B3.4 D4-7 पततु नरवाजय —cd) Dt1 Dd1 Dm1 द्विपो M3 द्विपा (for द्विपा) G3 ससुयत (sic) (for सविद्युत) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 प्रावृट्काले समासाद्य विद्युतेव समा (D6 °म) हता (V1 गता)

30 D1.2 M4 om 30 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) M3 बध (sic) (for बद्ध) V1 भोला (for गोधा) Ñ2 B3.3 त्राण, B4 त्राणे (for त्राणे) —b) G1 प्रगृहीत Ñ2 B3.4 D4-7 शरासन (B4 D6 °नं, D7 °नौ) N V1 B2.4 om 30cd —cd) Ś1 D6 पुरुषकार D4-7 पुरुषमास (for °मानी) Dt1 Dm1 D4 अपि Gm (but as in text) (for मयि) Dm1 स्थिति Gm स्थिते (as in text) G (ed) स्थिते मयि पुरुषाणां कोऽभिमते करिष्यति

31 D1.2 M4 om 31 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —ab) Cv r m g t अत्यस्यन् (as in text) Dg1 T1.2 G3.2 M3.4 अत्यस्य (Dg1 °स) नैः (M3 °स्यानै) केन (sic) (for °क्षेनच) —For 31ab, Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 subst

518* अभ्यस्तान्विविधाकारान्विविधान्रुधिराशनान् ।

[V1 अभ्यशन् B4 अभ्यस्ताम् (sic) D4-7 अभ्यस्ता D4 स्वे दस्तान् Ś1 D6 विविधे कल्पे P2 विविधोल्लिङ्गान् ([before corr] °भान्) B3 D4.6.7 विविध बाण G (ed) त्रिविधान्वाणै (for विविधाकारान्) Ñ2 विशिताल् D4-7 विशिता (D5 °तान्) रुधिराशिन (for the post half)]

—c) Ś1 N V1 B3-4 D6 विप्रमोक्ष्या (V1 °क्षा मि D6 °ष्यामि D7 °ष्यामि (both sic) (for विनियोक्ष्यामि) M3 प्राणान् (for बाणान्) —d) D7 नागमर्दनात् T3 °मर्देसु (sic) M3 हयमर्मसु, Ck °धर्मसु (for गजमर्मसु)

32 D1.2 M4 om 32 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) D4-7 तु (for ऽस्त्र) D5 प्रतापस्य Cr प्रतापस्य (for प्रभावस्य) —b) Ñ2 प्रभव D6 प्रवाह (for प्रभाव) V1 प्रवर्तिष्यति Ñ2 B3.4 प्रवर्ति° D4-7 सु° (for प्रभवि°) —c) D4 [अ]प्रभुत्वं D6 प्रभुता (for [अ]प्रभुता) G1 राज्ञो प्रभवता कर्तुं —d) V2 B3 तु (for च) V1 V2 D6 T G M1.3 तव च (by transp) B4 स्वप्रभुत्व तव प्रभो

33 D1.2 M4 om 33 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ2 V1 B3.4 D4-7 चन्दनसाराणां —b) Ñ1 D5 [आ]मोदनस्य, Ñ2 B3-4 D4-7 [आ]मोचनस्य (for [आ]मोक्षणस्य) Ś1 V2 D4 (after corr marg) केयूराणां धनस्य च Cr °रमोक्षणस्य च —V1 om 33cd —c) Dg1 reads व वि in marg —d) D7 सुहृदर (sic) (for सुहृदां) Ś1 Ñ B3.4 D4-7 पूजनस्य (B4 [before corr] मोजनस्य) (for पालनस्य)

34 D1.2 M4 om 34 (cf v l 23) B1 missing (cf v l 25) —a) Ś1 N V1 B3.4 D4-7 अभिरूपाव् (Ś1 D6 °पम्) —b) Ś1 Ñ V1 B3-4 D6 रावन् (D6 °व) D4.5.7 शृणु (for राम) T3 कर्तुं (for कर्म) Ñ V1 B3-4 om (hapl ?) 34cd —c) Ś1 D4-7 अभिषेक तु (D6 च) (for अभिषेचन) —d) Ś1 D4-7 शत्रूणां ते निबर्हणं (D4 °णो)

35 B1 missing up to कि in 35d (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ V1 B3.4 D4-7 वद्धि D1 ब्रुवेहि (sic) D4

G 2 20 47
B 2 23 41
L 2 23 47

निमृज्य बाष्पं परिसान्त्व्य चासकृ-
त्स लक्ष्मणं राघववंशवर्धनः ।
उवाच पित्र्ये वचने व्यवस्थितं
निबोध मामेष हि सौम्य सत्पथः ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

ब्रवीमि (for ब्रवीहि) D3 हि कोत्र (for कोऽत्रैव) Ś1 Ñ1 B2 D1.2.4.7 M4 त्रि (M1 त्रि) योज्यता मया (D1 त्वया) Ñ1 B2.4 वियुज्यता मया (by transp) (for मया वियुज्यता) —b) D2 [श्र] सु*ः (for [श्र] सुहृत्) V1 श्रण स्यता (hypm) B3 श्रणशय (metathesis) (for प्रणयश्च) —c) Dg1 Dt1 T1.2 तथा (for यथा) Dt1 सवेवं (sic) (for तथैव) B3 भवेद्धृशो (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 G2 यशा भवेत्, D1 वाशु भ°, D4.7 भवेत्तथा (for यशो भवेत्) —d) Ś1 Ñ B2.4 D1.2.3.4 तथाच, V1 ततथाव (corrupt) D4.7 यतेथ (D7 °थ); M4 तवाथ (for तथैव) M1 मा (for मा) —After 35 Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4–7 M4 ins

519* इति स्म मन्यु परिगृह्य पौरुषं
स लक्ष्मणो राममभिप्रसादयत् ।
उवाच भूयोऽपि पितुर्विनिग्रहे
यतस्व रामैष ममाद्य निश्चय ।

[(l 1) Ś1 D4.6.7 प्र (D6 नि) गृह्य D1.2 भतीव, D2 प्रहृत्य M4 उग्य (for इति स्म) D1.2 M4 मन्यु V1 प्रनिपत्य D1.2.4.7 प्रनिगृह्य (for परि°) —(l 2) B4 अभिप्रसादयत् M4 प्रति प्र° (for अभि°) —(l 4) D7 यतस्व M4 यतेयम् (for यतस्व) Ñ2 रामैव B1 रामेव (sic) M4 ममेव (for रामैष) Ś1 D6 विनिश्चयो मम, B4 रामेव°, D1 ममाय° (for ममाद्य निश्चय)]

36 Ñ1 om 36 —a) Dg1 Dd1 G1 M1 Ch tp विमृज्य, Cm g t as in text (for विमृज्य) Dt1 परिसांत्व (sic) Dd1 Dm1 च सकृत्, M2 धावा (for चासकृत्) —b) Dd1 राधव (for राघव) —c) Dt1 Dd1 विबोद् (for पित्र्ये) —d) Dg1 Dm1 पृच, Cm as in text (for पृच) T1 om हि Dg1 Dm1 T2 G1.2 M1 सत्पथे, T1.2 G3 स पथे —For 36 Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.7 M1 subst

520* इति वचनमुदारमप्युर्ज
तदभिसमीक्ष्य तु लक्ष्मणस्य रामः ।
मधुरतरमुवाच सोऽर्थयुक्तं
परिकुपितं पितरं प्रति प्रतीत ।

[(l 1) Ś1 D6 उदारमात्तयुक्त —(l 2) V1 तम् (for तद्) D6 om तु Ñ1 B1 लक्ष्मणं स (for लक्ष्मणस्य) —(l 3) B1 मधुर..तम्, D2 मधुरतम्(subm) (for मधुरतरम्) Ñ1 B1.2 वाक्य (D1 °नि) युक्तं V1 सावयुक्तं, D1 व्रतियुक्तं (both sic) D1 M4 मोलयय D4.7 साथ° (for सोऽर्थयुक्तं) —(l 4) B1 इति कुपितं, D1 प्रति° (for परि°) D1.2 M4 पति प्रति (D1 °प)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D6 लक्ष्मणमन्युनिवारणं V1 D1.2 लक्ष्मणप्रकोपनो (V1 D1 °प्रकोपो); D4.7 लक्ष्मणाभिगमनं; D5 लक्ष्मणगमनं —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1.4 D4.5 om Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–4 23 Ñ2 B2.3 19 V1 20 (as in text) D1 76 D4.7 25 D2 28 M1 21 —After colophon D6 T1 G1–3 M1.4 conclude with श्री (D6 om श्री) रामाय नमः

२१

तं समीक्ष्य त्ववहितं पितुर्निर्देशपालने ।
कौसल्या बाष्पसंरुद्धा वचो धर्मिष्ठमब्रवीत् ॥ १
अदृष्टदुःखो धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
मयि जातो दशरथात्कथमुञ्छेन वर्तयेत् ॥ २
यस्य भृत्याश्च दासाश्च मृष्टान्यन्नानि भुञ्जते ।
कथं स भोक्ष्यते नाथो वने मूलफलान्ययम् ॥ ३
क एतच्छ्रद्दधेच्छ्रुत्वा कस्य वा न भवेद्भयम् ।
गुणवान्दयितो राज्ञो राघवो यद्विवास्यते ॥ ४

G 2. 25. 4
B 2. 24. 4
L 2. 18. 4

21

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v.l. 2. 12. 12). —Ś1 B3 D1 4–7 ins. lines 1-54 and lines 55-156 of Appendix I (No. 12) in Sarga 21 before and after st. 1 respy. and they read st. 2-11 (including the star passages up to 532*) before 2. 22. 1. Ñ V1 D2 3 4 D1 M4 read st. 1-11 (including the star passages up to 532*) before 2. 22. 1. —Dm1 begins with ॐ.

1 a) T3 तं (sic) (for तं). Ś1 D1 4–6 स्ववसितं; Dt1 Ct स्वपरिधितं, D7 स्ववसिद (corrupt) (for त्ववहितं). —b) Dg1 पितृ (for पितुर्). Ś1 D5 वचन-; D1 4 5 7 संदेश- (for निर्देश-). —c) Ś1 D1 4–7 -संदिग्धा; G3 -सरुद्द (for संरुद्धा). —For 1, Ñ V1 B1 3 4 D5 M4 subst., while Ś1 D1 D1 4–7 ins. before 2:

521* समाश्वास्य ततो भूप. कौसल्या राममब्रवीत् ।
साश्वाक्षरपदं वाक्यमिदं बाष्पाकुलेक्षणा ।

[(l. 1) Ś1 Ñ B1–3 (B3 before corr.) D5 M4 समा श्वस्य D1 7 चेदम्, D6 पुत्रम् (for रामम्). —(l. 2) Ñ1 B1 D1 2 4 5 7 सत्ता(Ñ1 शक्ता, D1 भक्ता, D5 अक्ता)क्षरपद(Ñ1 B2 °मिद), Ñ2 B3 काक्वा(B3 also स्व)क्षरमिद, V1 स्लक्ष्णाक्षरमिद, B3 शुक्लाक्षरमिद, B4 सूक्ष्माक्षरमिद, M4 सत्ताक्षरमिद, G(ed.) व्यक्ताक्षरमिद (for साश्वाक्षरपद). D1 साधु (for वाक्यम्). Ñ V1 B दीना, D1 3 M4 तदा, D5 पुन (for इद). Ñ V1 B1–3 D5 साश्रा(Ñ1 B1 °श्र)विलेक्षणा, D1 2 M4 बाष्पा(D2 °ष्प)वि°, D6 अश्राविलेक्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणा).]

—For 1, B3 subst.

522* एवं रामवचः श्रुत्वा लक्ष्मणानुनयं तथा ।
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य कौसल्या राममब्रवीत् ।

2 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 cf. v.l. 1. —M3 om. 2ab. —b) Ś1 D4–7 -हिते रत (for प्रियंवद). —For 2ab, Ñ V1 B D1 2 M4 subst.:

523* अदृष्टलोकधर्मात्मा लोकप्रियहिते रत. ।

[B2 4 D1 2 -दुःख (for -लोक). Ñ B3 -धर्मा सत्; V1 B1 2 M4 -धर्मज्ञ (for -धर्मात्मा).]

—c) Ś1 D1 4–7 मया, V1 मयाः त्वं (hypm.); B4 माया- (sic) (for मयि). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 transp. जातो and दशरथात्; M3 जाते दशरथात् (for जातो दशरथात्). —d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 कथं दुःखमवाप्स्यसि (D5 °ति).

3 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ V1 B D5 M3 (after corr.) प्रे(V1 प्रे)ष्या (B6 °ष्या [sic]) श्च; D3 प्रेक्षाश्च; D5 प्रेक्ष्याश्च (for भृत्याश्च). Ñ3 marg., B1 दासांश्च (sic), D2 1 दाराश्च; G(ed.) दास्यश्च (for दासाश्च). —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 M4 स्वादूनि (for मृष्टानि). M4 [अ]न्यानि (for [अ]न्नानि). G3 भुंजति (sic). —c) D4 5 7 स कथं (by transp.). G3 M3 स भोक्ष्यसे (for स भोक्ष्यते). Dt1 Dd1 Dm1 T1 रामो (for नाथो). —d) T2 वन-, D7 [ऽ]मल- (for मूल). —For 3cd, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 subst.:

524* तस्य पुत्रः प्रियो वन्यं भोक्ष्यते मुनिभोजनम् ।

[B1 [ऽ]रण्य (sic); D1 राज्ये (for वन्य). Ś1 B3 3 (also) D4 M4 भोक्ष्यते. D1 2 [ऽ]रण्य (for मुनि).]

4 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 cf. v.l. 1. —a) Ś1 Ñ V1 B D1 4–7 M4 श्रद्दध्यादिदं(D7 °म); D1 श्रद्दधति तं (for एतच्छ्रद्दधेत्). M3 एकतः श्रद्दधे श्रुत्वा. —b) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 4–7 M3 4 भयं भवेत् (by transp.), B4 भयं सदा (for भवेद्भयम्). —After 4ab, G3 repeats 4a. —c) Dg1 राज्ञा (for राज्ञो). —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst.

525* राज्ञा निर्वासितः पुत्र प्रियोऽतिगुणवानिति ।

[D1 राज्य, D2 राज्या (both sic) (for राज्ञा). V2 निर्विसित (sic). B3 (also) हि (for ऽति-). B4 अपि (for इति).]

—Thereafter cont.

526* अयं धक्ष्यति मां पुत्र शोकव्यसनहुताशन ।
वियोगार्तिसमुद्भूतस्त्वद्वियोगानिलेरितः ।
चिन्ताबाष्पमहाधूमस्त्वद्गुणौघमहेन्धनः ।
मां प्रधक्ष्यत्ययं नूनं निःश्वासायासपावकः ।

[(l. 1) B3 शोय B1 लोकवाद, D1 2 5 7 M4 शोकदुःख, D4 दुःखशोक (for शोकव्यसन). D4 7 -समुद्भव (for -हुताशन). —(l. 2) D4 5 7 transp. the prior halves of l. 2 and l. 3, while Ś1 D1 transp. the post. halves of the same lines. D4 -समुद्भवः (sic) V1 -[अ]नले रत (sic) (for -[अ]निलेरितः). D1 2 स्वरेखे(D4 स्वले)दानलेरीजित (for the post. half). —(l. 3) Ś1 D1 चितावाम (for चिन्ताबाष्प-). B1 -महाधूम्र, D5 °धूम (sic) (for -महाधूमस्). Ś1 D1–6 -महेन्धन; D7 -महेधन (sic) (for -महेन्धन). —(l. 4) B3 reads from धक्ष्यति up to पावकः in marg. B1 प्रधक्ष्यति; D1 प्रधक्ष्येत् (sic) (for प्रधक्ष्यति). Ś1 यं (for

G 2. 25 7
B. 2 24 8
L. 2 18 7

त्वया विहीनामिह मां शोकाग्निरतुलो महान् ।
प्रधक्ष्यति यथा कक्षं चित्रभानुर्हिमात्यये ॥ ५
कथं हि धेनुः स्वं वत्सं गच्छन्तं नानुगच्छति ।
अहं त्वानुगमिष्यामि यत्र पुत्र गमिष्यसि ॥ ६
तथा निगदितं मात्रा तद्वाक्यं पुरुषर्षभः ।
श्रुत्वा रामोऽब्रवीद्वाक्यं मातरं भृशदुःखिताम् ॥ ७
कैकेय्या वञ्चितो राजा मयि चारण्यमाश्रिते ।
भवत्या च परित्यक्तो न नूनं वर्तयिष्यति ॥ ८
भर्तुः किल परित्यागो नृशंसः केवलं स्त्रियाः ।
स भवत्या न कर्तव्यो मनसापि विगर्हितः ॥ ९
यावज्जीवति काकुत्स्थः पिता मे जगतीपतिः ।
शुश्रूषा क्रियतां तावत् स हि धर्मः सनातनः ॥ १०

[अ]थ) N Br3 4 D1 3 7 विश्रामायाम- V1 बलीया शोकः D2 विश्रा° (sic) D3 वि श्रामाया॰ (for वि-श्रामायाम) D1 2 3 M2 -मात्स्य (for -मावक)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 4

527* नून तु वत्सवल्लोके कृतान्त सर्वमाद्दितान् ।
लोक रामाभिरामस्त्वं वन यत्र गमिष्यसि ।
भयं तु मामात्ममयक्तादर्शनमारुत ।
विलापदु खसमिधो रुदिताश्रुहुताहुति ।
चिन्ताबाष्पमहाधूमस्तवादर्शनचिन्तज । [5]
कर्शयित्वाधिक पुत्र नि श्वासायासमभव ।

[(l 1) T3 शोके M3 सर्वे (for लोके) Dm1 G1 आ°शेत् G3 M3 आश्रित् Cm आश्रित् (as above) —(l 2) Dg1 पुत्र Cg यत्र (as above) M3 गमिष्य॰ —(l 3) Dt1 भ्रममस्तु —(l 4) T1 3 G3 विवाम Cm g k t विलाप (as above) —(l 5) Dt1 Cg p t तवागमन- Ct p तवादर्शन (as above) Dg1 Dm1 G3 M1-3 Cm g चित्तज, Dt1 चित्तक, T1 3 चिलप T2 चिन्तज G1 3 चित्यज (sic) Ct चिंतज (as above) —(l 6) Dg1 कर्शयित्वा G1 दर्शयित्वा Cg as above (for कर्°) Dd1 Dm1 T1 3 G1 3 M1 शुच (for [अ]धिकं) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1 3 निश्वास]

5 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) T1 विहीना M3 विहीनम् (both sic) (for विहीनाम्) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 2 4-7 M1 अ(D3 M2 वि) बला, B4 अबलां T3 मां राम (for इह मां) —*) Ś1 N1 B1 2 4 D1 3 4 7 M1 अमितं उत्कटम् । N1 V1 B1 अधि(V1 °वि)सत्वस्व (for अतुलो महान्) —*) Dm1 मधक्ष्यति (for प्रधक्ष्यति) T1 तथा (for यथा) Ś1 D1 4 T1 कक्षं N V1 B D1 4 M1 शुष्कं(N1 B1 D1 °ष्क) शुष्क(V1 कक्ष [sic] B1 D1 4 कक्ष M1 कक्ष)मिवानल

6 For sequence in Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) D1 4 7 T1 3 Ct p यथा (for कथं) D1 7 धनुश्च D1 तु धेनु (for हि धेनु) —*) Dt1 Dd1 D1 4 7 अनुगच्छति —*) D1 4 7 तथा (for अहं) Dt1 त्वां तु गमिष्यामि D1 त्वनु°, G1 तु त्वामि° (for त्वानुगमि°) —*) D2 inf lin D1 4 7 यत्र (for यत्र) Dt1 Dd1 Dm1 वत्स (for पुत्र) —For 6 Ś1 N V1 B D2 3 4 M1 subst

528* वत्सलात्वयथा धेनु स्वनुवत्समनुधावति ।
तथा त्वामनुयास्यामि यावच्चक्षुरिति मे मति ।

[(l 1) D1 3 M1 यथा धेनुवत्सवत्सात् (by transp) (for the prior half) Ś1 D1 2 4 M1 त्वं B1 3 तु (for त्वं) V1 -वत्सम् (for पुत्रम्) Ś1 D2 अभिधावति D1 °धावति (sic) (for अनुधावति) —(l 2) D3 त्वं (sic) (for माम्) —D3 reads from वाक्यश्या in l 2 up to 7* in marg Ś1 D3 अभिधावती (sic) [for इति मे मति]]

7 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ck t यथा Cg as in text (for तथा) §§ Cm यथेति पाठ । §§ —*) G1 M1 मनुजर्षभ —For 7** Ś1 N V1 B D1 2 4 (D3 reads in marg) 7 M1 subst

529* इति मातुर्निगदितं वाक्यं सकरुणाक्षरम् ।

[D1 3 V1 माता (for मातुर्) D2 M1 (before corr) निगदि°तु (sic) Ś1 मातु (for वाक्यं)]

—D3 reads 7* in marg (cf v l 528*) —*) D1 रामो (for रामो) D2 7 हि तद् (for अब्रवीद्) —*) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M1 कौसल्यां शोकविह्वलां, Ś1 D1 °कर्शितां D1 3 M1 °कर्शितां]

8 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) T1 कैकेयी (for °य्या) —*) B1 तु (for च) Dm1 आश्रित —*) T1 भवता (sic) Dg1 (च)पि (for च) —*) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 मन्ये (for नूनं) M1 (before corr) संधारिष्यति (after corr inf lin sec m वि) (for वर्तयिष्यति)

9 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) Ś1 N1 V1 B D1 2 4 7 M1 वीरस्य V1 तस्य Dm1 Dt1 T G1 M1 3 पुत्र (for किल) —*) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M1 स्त्रिय (sic) (for स्त्रिया) Ś1 N V1 B D1 2 4-7 M1 स्वस्य (V1 स्वस्त [sic], D1 नित्यश) न कार्य(B1 D1 कार्य)श्च D1 न कार्येण गर्हित —*) Ś1 विगर्हित (sic) D1 विगर्हि(त) M1 कथंचन (for विगर्हित) D1 कथयो मनसा पुनि मनसो मनसापि मे

10 For sequence in Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M1 cf v l 1 —*) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M1 न यावत (for काकुत्स्थ) —*) Ś1 D1 धर्मो हि मम देवि V1 B D1 2 4 7 M1 देवीत्यमस्य D1 °मस्य)शुश्रूषा —*) Dm1 च (for हि) —For 10** Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M1 subst

530* तावत्तावद देवस्य शुश्रूषां कर्तुमर्हसि ।

एवमुक्ता तु रामेण कौसल्या शुभदर्शना ।
तथेत्युवाच सुप्रीता राममक्लिष्टकारिणम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु वचनं रामो धर्मभृतां वरः ।
भूयस्तामब्रवीद्वाक्यं मातरं भृशदुःखिताम् ॥ १२
मया चैव भवत्या च कर्तव्यं वचनं पितुः ।
राजा भर्ता गुरुः श्रेष्ठः सर्वेषामीश्वरः प्रभुः ॥ १३
इमानि तु महारण्ये विहृत्य नव पञ्च च ।
वर्षाणि परमप्रीतः स्थास्यामि वचने तव ॥ १४
एवमुक्ता प्रियं पुत्रं बाष्पपूर्णानना तदा ।
उवाच परमार्ता तु कौसल्या पुत्रवत्सला ॥ १५

G 2 25.0
B 2 24 8
L 2 18 0

[N₂ देवत्व (subm) V₂ °देवत्व (sic) D₃ [अ]पि देव स, D₇ दैवत तव, D₁ ₇ देवत्व(D₁ °च) (for देवत्वम्) B₁ त्वयापि देवत्वमवत् (for the prior half) V₁ D₁ ₄ नान्यभक्तया (D₁ °चित्तया) D₃ M₄ [ऽ]नन्यचित्तया (for ऽनन्यभक्तया) Ś₁ D₆ सर्वं°भर्ता सपत्ना समाराधयितुमर्हसि]

—Thereafter Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ cont

531* नाहं त्वयानुगन्तव्यो भर्ता हि तव दैवतम् ।
तमिहैव वसन्ती त्वमाराधयितुमर्हसि ।
राजा हि ते प्रभवति प्राणानां जीवितस्य च ।
अनुगन्तुमतो देवि न मामर्हसि सर्वथा ।

[Ś₁ D₆ om l 1-2 —(l 1) V₁ न हि त्वया M₄ त्वया न (by transp) (for नाहं त्वया) Ñ₁ (also as above) जीवित (for दैवतम्) —(l 2) D₁ ताम् (sic) (for तम्) Ñ₁ त्वाम् (sic) (for त्वम्) M₄ transp तम् and त्वम् in the prior half B₄ आधारयितुम् (metathesis) (for आराध°) —(l 3) V₁ [अ]पि (for हि) Ś₁ D₆ प्रभविता (for प्रभवति) B₄ प्रभवतां (hypm) D₃ प्राणीनां (sic) (for प्राणानां) —(l 4) B₃ M₄ त्वतो (for अतो) V₁ ममार्हसि B₄ मार्हसि (for मामर्हसि) D₁ ₃ M₄ नार्हसे त्वं(M₄ मां नार्हसि) कथचन (for the post half)]

11 For sequence in Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ ₇ M₄ cf v l 1 —ᵃᵇ) G₃ M₁ उक्त्वा (sic) (for उक्ता) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ ₇ M₄ इत्येवमुक्ता(V₁ M₄ [after corr inf lin sec m] °क्त्वा) Dg₁ transp रामेण and कौसल्या Ś₁ N₂ V₁ B D₁ ₃ ₄ ₇ M₄ धर्मदर्शिनी(B₃ ₄ D₄ ₅ °ना, D₁ °र्शनी, D₃ °दृर्शना [sic] D₇ °दर्शना) (for शुभदर्शना) —ᶜ) Ś₁ N V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ दुःखार्ता M₁ सप्रीता (for सुप्रीता) —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ ₈ M₄ सप्र(N₂ °प्र)स्थित मनं(D₁ ₇ °ने), D₃ अक्लिष्टकारण (for °कारिणम्) —After 11, Ś₁ N V₁ B D₁ ₃ ₄-₇ M₄ ins

532* निश्चितं च तथा राम विज्ञाय गमनोत्सुकम् ।
प्रास्थानिकं स्वस्त्ययनं कर्तुं समुपचक्रमे ।

[(l 1) Ś₁ D₆ विनिश्चित V₁ D₃ निश्चित तु(V₁ D₇ तं) (for निश्चितं च) D₁ ₃ M₄ ततो (for तथा) Ś₁ D₆ गमनोन्मुख —(l 2) Ś₁ D₆ राममाता (for स्वस्त्ययन) D₄ ₇ प्रोपचक्रमे (for समुप°)]

☞ Before 12 Ñ V₁ B₁ ₃ ₄ D₃ M₄ ins a passage given in Appendix I (No 12)

12 ᶜ) D₁ ₃ ₇ उक्त्वा तु जननीं —ᵈ) D₁ तत्र (for ताम्) —For 12 Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ subst

533* स मुक्त्वा जननीं रामो धर्मज्ञ मातुर्नय वच ।
स्थिता धर्मपरा दीना पुनर्वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) D₁ ₃ मातर (for जननीं) B₁ repeats जननीं रामो D₃ reads नय व in marg D₁ ₃ M₄ धर्म्यं सानु° (for the post half) —(l 2) V₁ B₂ D₁ ₃ M₄ स्थानवर्ती]

13 ᵃᵇ) D₆ तु (for the second च) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₆ M₄ त्वया चापि(M₄ चैव) मया चैव स्थेय नृपतिशासने(Ñ °न) —After 13ᵃᵇ, D₃ reads an addl colophon [Sarga name कौसल्यावारण Om Sarga no and concludes with श्रीरामचन्द्राय नम]

—After 13ᵃᵇ M₄ ins

534* तथा गुरुः सा चैव कारयायं तवाञ्जलिः ।

—M₄ om 13ᶜ-14 —ᶜᵈ) D₆ ₇ T G M₁ ₂ गुरु (for गुरुः) Ś₁ Ñ V₁ B D₆ चैव (for श्रेष्ठः) Ś₁ D₁ ईश्वरेश्वर , N V₁ B D₆ ₇ ईश्वरश्च न M₁ ₂ ईश्वर° (for ईश्वर प्रभु) D₁ ₂ राजा गतिर्गुरुर्भर्ता प्रतिष्ठा दैवतं च नौ

14 M₄ om 14 (cf v l 13) —ᵃ) G₃ M₁ Cr k इदानीं Cm g as in text (for इमानि) D₂ च M₃ [अ]हं (for तु) Ś₁ N V₁ B D₁ ₆ विहृ(N₂ °हृ)त्याहं(Ś₁ B₄ D₆ °त्वैव, N₂ V₁ °त्वेह) (for महारण्ये) D₃ इमानि विहृत्यानि —ᵇ) Ś₁ N V₁ B D₁ ₃ ₆ नव वर्षाणि(B₁ ₃ ₄ वर्षाणि नव [by transp]) (for विहृत्य नव) —ᶜ) Dt₁ Dd₁ परमप्रीत्या Dm₁ परम प्रीत (for परमप्रीत) Ś₁ Ñ V₁ B (B₁ after corr marg) D₁ ₃ ₆ वने तु(B₁ [before corr] D₁ ₂ °मातु)नरपावृत्त (B₁ ₂ °स्य) —ᵈ) M₁ पितु (for तव) N V₁ B D₁ ₂ पितृ(B₁ D₁ ₂ तव)शासने —After 14 D₄ ₇ read 17

15 ᵃ) Ś₁ N V₁ B D₁ ₂ ₆ M₄ इत्युक्ता(Ś₁ D₆ °क्त्वा Ñ °क्त [sic]) सा D₄ एवमुक्त D₃ ₇ °क्त, M₃ °क्त्वा (for एवमुक्ता) Dm₁ प्रिय पुत्रा (sic) (for प्रियं पुत्रं) —ᵇ) Dt₁ मा* (for बाष्प) G₃ पूर्णानने (sic) (for पूर्णानना) D₄ ₅ ₇ वच (for तदा) Ś₁ N V₁ B D₁ ₂ ₆ M₄ बाष्पपर्याकुलं (D₁ ₃ M₄ बाष्पपर्याकुलेक्षणा) वच —Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₃ ₄ ₇ M₃ ₄ om 15ᶜᵈ —ᶜ) T₁ ₂ G₃ दु खान्यसहमाना सा —ᵈ) Dt₁ Dd₁ Dm₁ M₃ सुत (for पुत्र) T₁ ₂ G₃ राम(G₃ वाक्य) समब्रवीत्

G 2 24 4
B 2 24 19
L 2 17 4

आसां राम सपत्नीनां वस्तुं मध्ये न मे क्षमम् ।
नय मामपि काकुत्स्थ वनं वन्यां मृगीं यथा ।
यदि ते गमने बुद्धिः कृता पितुरपेक्षया ॥ १६
तां तथा रुदतीं रामो रुदन्वचनमब्रवीत् ।
जीवन्त्या हि स्त्रिया भर्ता दैवतं प्रभुरेव च ।
भवत्या मम चैवाद्य राजा प्रभवति प्रभुः ॥ १७
भरतश्चापि धर्मात्मा सर्वभूतप्रियंवदः ।
भवतीमनुवर्तेत स हि धर्मरतः सदा ॥ १८
यथा मयि तु निष्क्रान्ते पुत्रशोकेन पार्थिवः ।
श्रमं नावाप्नुयात्किंचिदप्रमत्ता तथा कुरु ॥ १९

---

16 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 यथाचेद्, D4 5 7 आह राम, G2 आसा राम (sic) (for आसां राम) —[b]) Ñ3 B2 4 Dd1 Dm1 D4 5 7 G M1 3 मध्ये वस्तु (by transp) (for वस्तुं मध्ये) D5 (before corr) क्षय (for क्षमम्) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 पुत्र स्व(D1 °स्त्व (sic)) (for काकुत्स्थ) —[d]) In B1 (photo copy) the portion after बहु (for वन्यां) in 16[d] up to स्था in l 2 of 547* is missing Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M1 इव (for यथा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 5 6 M4 वन(D3 °ने) वन्य (D1 3 5 M4 व्याघ्र)मृगाकुल(M4 °युत) D4 7 वनवास मृगायुत —[e]) D1 यदे (sic) M3 यथा, Ct as in text (for यदि) —[f]) D6 (after corr marg as in text) बुद्धिर् (for पितुर्) Ś1 Dg1 D1 3 4 6 7 G2 अवेक्षया, Cr m g as in text (for अपेक्षया) —After 16 B3 ins

535* अवश्यमेव गन्तव्य तथैव सह पुत्रक ।,

while D4 7 ins

536* एवमुक्तस्तु रामस्तु पुनर्मातरमब्रवीत् ।

Thereafter D4 7 cont 538*

17 B1 missing (cf v l 16) D4 7 read 17 after 14 —[a]) T2 damaged M4 इति (for तथा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 6 M4 ब्रुव(D1 °वे)तीं, D5 उद्तीं (sic) (for रुदतीं) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 पुनर्, Dt1 Ck t [ऽ]रुदन् (for रुदन्) Dg1 reads inf lin रुदन्वचन D7 व*नम् (for वचनम्) —[cd]) Ś1 Ñ2 B3 4 D3 6 जीवत्पत्या (D6 6 °क्या), Ñ1 V1 B2 जीवपत्या (V1 °त्न्या), Dg1 D4 7 जीव(D4 °व)त्याश्च, G3 स्त्रीवत्या हि (sic) (for जीवन्त्या हि) Dg1 Dm1 D5 6 G1 3 स्त्रियो (for स्त्रिया) Ś1 D6 परम(D6 °म) स्मृत, Ñ V1 B2 4 प पुत्र सुत (for प्रभुरेव च) D1 3 M4 जीव पत्यु (D3 °त्पितु, M4 °त्पत्न्या) प्रभवति पतिर्न तु सुत स्त्रिय (M4 °या) —[e]) Ñ2 B4 [अ]न्याद्य, D5 [इ]वाद्य, G1 [अ]द्यैव (for [ए]वाद्य) —[f]) Ñ1 हि भवति —After 17 Ś1 Ñ V1 B2 4 D4 7 ins, while D1 3 M4 subst for 17[ef]

537* क्रतो माद्यैस्पद्दं नेतुं त्वाशिवो नागराद्भुतम् ।

[Ñ V1 B3 तनो D2 वाझीनि (sic) V1 [अ]ह (for [अ]द्द) Ñ1 कुतो (for इतो) D4 7 वनगहं]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 6 M4 cont, D4 7 cont after 536*

538* न चानुगन्तुं न्याय्योऽहं जीवपत्न्या त्वयापि च ।
महात्मा वामहात्मा वा पतिरेव गतिः स्त्रियाः ।
किं पुनर्नृपतिर्वृत्ति महात्मा दयितश्च ते ।

[(l 1) B3 नार्या, D2 त्वाव्यो (for न्याय्यो) Ś1 V1 B3 D6 M4 जीवपत्न्या(Ś1 D6 °वत्पत्न्या, B3 °वपत्ना) (for जीवपत्न्या) Ś1 D6 [अ]पि वा, D4 7 वन (for [अ]पि च) D5 तव पत्युस्त्वया वन (for the post half) —(l 2) B1 च (for the first वा) Ñ2 [अ]पि पतितो, V1 °त्मा च (for [अ]महात्मा वा) D4 7 गतिरेव पति (by transp) D5 गतिरेव पति (for पतिरेव गति) D1 3 4 7 स्त्रिय (for स्त्रिया) —(l 3) D2 तु नो (for पुनर्) M4 transp नृपतिर् and देवि V1 दैवतम् (for दयितश्) D4 4 5 वै (for ते)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

539* न ह्यनाथा वयं राज्ञा लोकनाथेन धीमता ।

18 B1 missing (cf v l 16) —[b]) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 4 7 M4 विनीतो गुरु(Ś1 धर्म, B3 भ्रातृ)वत्सल (Ñ1 °ला) —[cd]) T2 M3 भवतीम् (sic) T1 श्रोत (for धर्म°) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 4 7 M4 असंशयं(M4 न संशयो) च (D1 *)चैवाह पुत्रस्ते धर्मवत्सलः —After 18 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4-7 M4 ins

540* मत्तोऽधिकतरां पूजां भरताद्प्यवाप्स्यसि ।
न हि किंचिदकल्याणं तस्मादामर्षयाम्यहम् ।

[(l 1) B4 D5 मतो (sic) M4 अतो (for मत्तो) B3 [ऽ]धिकतरां Ś1 D6 त्वम् (for अपि) Ñ1 [अ]वाप्स्यति D5 भवाप्स्यसि —(l 2) D6 तस्मिन् (for तस्माद्) Ś1 D1 3 7 आह संशयम्यहं, Ñ1 V1 पश्याम्या तव D5 आमर्षयाम्यहं (sic), M4 आत्सय्यस्यह]

19 B1 missing (cf v l 16) —[a]) D1 तथा Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4 7 G3 M1 तु मयि (by transp) M4 त्वं मयि (for मयि तु) G2 विज्ञाते —[b]) M4 शोकेन (for °शोकेन) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4 6 7 मे पिता, B3 (also as in Ś1) M4 मोहिता (for पार्थिव) D5 पुत्रशोकान्महीपति —For 19[cd], Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 4 7 M4 subst

541* अतिमात्रं न संतप्येत्तथा त्वं कर्तुमर्हसि ।

[V1 D4 7 न तप्येत D1 न सन्तप्येत्, D3 न सन्तप्येत्, M4 न तप्येतायं (for न संतप्येत्)]

—Then all cont

542* कार्यं प्रत्युप्रमयसि न तथा मय्यपद्रव ।
पत्यौ वृद्धे यथा कार्यं त्वया मत्शोककर्शिते ।

[(l 1) D2 प्रत्युग्रमयसि V1 B3 यथा Ś1 D6 यदि D1 मेति (for मयि) —(l 2) Ñ V1 B2-4 यथा (for यथा) D1 3 4 4 7 M4 यथा(D1 तथा) वृद्धे पत्यौ(D6 पितौ (sic) M4 तथा) कार्यं (for the prior half) D6 त्वयि, M4 पत्यौ (for त्वया) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 6 कर्शिते]

व्रतोपवासनिरता या नारी परमोत्तमा ।
भर्तारं नानुवर्तेत सा च पापगतिर्भवेत् ॥ २०
शुश्रूषामेव कुर्वीत भर्तुः प्रियहिते रता ।
एष धर्मः पुरा दृष्टो लोके वेदे श्रुतः स्मृतः ॥ २१

पूज्यास्ते मत्कृते देवि ब्राह्मणाश्चैव सुव्रताः ।
एवं कालं प्रतीक्षस्व ममागमनकाङ्क्षिणी ॥ २२
प्राप्स्यसे परमं कामं मयि प्रत्यागते सति ।
यदि धर्मभृतां श्रेष्ठो धारयिष्यति जीवितम् ॥ २३

G 2 21 19
B 2 24 31
L 2 17 19

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

543* दारुणश्चाप्ययं शोको यथैनं न विनाशयेत् ।
राज्ञो वृद्धस्य सततं हितं चर समाहिता ।

[(l 1) G2 दाक्षिणश् (sic) T1 [अ]यय शोको G3 [अ]पिय शोके (sic) (for [अ]प्ययं शोको) G1 यथैन —(l 2) Dm1 रज्ञा (sic)]

20 B1 missing (cf v l 16) —[a]) G1 व्रतोपवासा (for °वास) M1 नियता (for निरता) —[b]) Dg1 sup lin या —[c]) G1 3 अनुवर्तेत, M3 नानुवर्ते च (sic) (for नानुवर्तेत) ※ Cr भर्तारं नानुवर्त[ते]ति पाठ । ※ —[d]) Dg1 T1 2 G3 (sic) सा तु G1 मना (sic) (for सा च)

—For 20 Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 4.6-7 M4 subst

544* या धर्मचारिणी नारी पतिं पतिपरायणा ।
नानुवर्तेत यत्नेन न सा सद्भिः प्रशस्यते ।

[D5 om l 1 —(l 1) D1 2 च धर्मवती M4 धर्मरागिनी (for धर्मचारिणी) —D5 reads l 2 after l 1 of 545* —(l 2) V1 नानुवर्तेत (subm) D1 4 6 7 M4 नानुवर्तेति, D1 अनुवर्तेति (for नानुवर्तेत) V1 D1 2 M4 धर्मेण (for यत्नेन) Ñ1 या सद्भिर्न प्रशस्यते V1 D1 5 7 M4 सा सद्भिर्न प्रशस्यते (by transp) D2 सा सद्भि किं न शस्यते (for the post half)]

—Then all cont

545* भर्तृव्रता भर्तृपरा नारी भर्तृपरायणा ।
इह कीर्तिं परां प्राप्य प्रेत्य स्वर्गे महीयते ।

[(l 1) M4 reads नारी भर्तृपरा in marg D1 4 7 पतिव्रता धर्मपरा (D5 °रता) नारी पतिपरायणा —After l 1 D5 reads l 2 of 544*]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

546* भर्तुः शुश्रूषया नारी लभते स्वर्गमुत्तमम् ।
अपि या निर्नमस्कारा निवृत्ता देवपूजनात् ।

[(l 1) Dg1 T1 G3 M1 3 भर्तु (for भर्तु) Dd1 Dm1 G3 M1 शुश्रूषया]

21 B1 missing (cf v l 16) —[a]) M3 शुश्रूषाद् (sic) (for °षाम्) —[b]) Dg1 भर्तुं (for भर्तु) Dt1 प्रिय (sic) (for प्रिय) —[c]) Dt1 Ct स्त्रिया दिष्टो (for पुरा दृष्टो) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 वेदे लोके (by transp) T2 G3 M3 लोके वेदे (for लोके वेदे) T1.2 G M1 3 श्रुत (T2 G1 °ति)स्मृत , M2 श्रुतौ स्मृतौ Cm g t as in text (for श्रुतः स्मृतः) —For 21 Ś1 Ñ V1 B (B1 missing up to स्या in l 2) D1 4.6-7 M4 subst

547* प्रशान्तस्तैव भर्तुस्त्य शुश्रूषानिरता गृहे ।
स्यात्तुमर्हसि धर्मो हि सत्स्त्रीणामेष शाश्वत ।

[(l 1) D1 4 सदा, D5 मम (for गृहे) —(l 2) (In B1 [photo copy] the portion of the text from तु in l 2 up to व्याज in 2 21 2[cd] [see sequence above] is reproduced) D1 4 7 कस्तुम् M4 वस्तुम् (for स्यातुम्) D1 म (for हि) Ñ B3 D1 4.6 7 तु (for सत्) Ñ1 B4 D1 4 7 एव (for एष) M4 स्त्रीणामेष सनातन (for the post half)]

—Then all cont

548* गार्हस्थ्यधर्मरतया देवाराधनशीलया ।
भर्तृचित्तानुवर्तिन्या भर्ता सेव्य इह त्वया ।

[(l 1) D1 4.6 7 गार्हस्थ (for गार्हस्थ्य) D5 reads from धर्म up to इह in l 2 in marg B D1 2 -रतया (for रतया) D4 7 धर्माराधन (for देवाराधन) —(l 2) D4 6 7 भर्तुश्च (for भर्तृ) Ś1 D1 चित्तानुवर्तिन्या, D5 °नुगामिन्या (for चित्तानुवर्तिन्या)]

—After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

549* अग्निकार्येषु च सदा सुमनोभिश्च देवता ।

[Dg1 सर्वेषु G3 M1 च तदा (for च सदा) T1 2 तु (for the second च)]

22 [b]) Dt1 सत्कृता (for सुव्रता) —For 22[ab], Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

550* ब्राह्मणान्वेदविदुषः पूजयन्ती यतव्रता ।

[D5 reads (erroneously) the prior half of 552* before the prior half of 550* repeating in its proper place B4 देवि दुषः (sic) (for वेदविदुषः) D1 नियता, G(ed) यतव्रते (for यतव्रता)]

—[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 वसेह (B1 वासेय D5 वसेहि [both sic]) भर्तृसहिता —D4 om (hapl) from 22[c] up to the prior half of 552* —After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

551* नियता नियताहारा भर्तृशुश्रूषणे रता ।

[Dg1 T1 2 G1 M1 भर्तु (for भर्तृ)]

23 Ś1 om 23 —[a]) T1 (inf lin also as in text) काल (for काम) —[b]) Dt1 पर्यागते —For 23[ab] Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

552* द्रक्ष्यसे भर्तृसहिता ममाभ्यागमनं पुनः ।

[D4 om the prior half (cf v l 22) B1 ममागमनं, B2 (marg also as in B1) (with hiatus) मम आगमनं, B3 ममाभ्यागमने D2 °गमन (sic), D4 °गमनं (ditto) D5 M4 °भ्यागमनं (for ममाभ्यागमनं)]

—[c]) M3 श्रेष्ठे (for श्रेष्ठो) Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 यदि राजा सद्वृत्ती (B2 मया ही)तो —[d]) T2 धारयत्वपि, M3 °ति (for धारयिष्यति) Cr cites 23[cd] as in text —After 23 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 ins

G 2 24 20
D. 2 24 31
L. 2 17 20

एवमुक्ता तु रामेण बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।
कौसल्या पुत्रशोकार्ता रामं वचनमब्रवीत् ।
गच्छ पुत्र त्वमेकाग्रो भद्रं तेऽस्तु सदा विभो ॥ २४

तथा हि रामं वनवासनिश्चितं
समीक्ष्य देवी परमेण चेतसा ।
उवाच रामं शुभलक्षणं वचो
बभूव च स्वस्त्ययनाभिकाङ्क्षिणी ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

553* इति सानुनयं वाक्य श्रुत्वा धर्मार्थसहितम् ।

[N̈2 reads in marg from सानुनय up to द्रक्ष्या in l 1 of 556* D2 सा-नय (for सानुनय)]

24 a) M2 उक्तस्, M3 उक्तवा (for उक्ता) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M2 3 पूर्णायते (M2 °कुले) क्षणा —c) Dd1 सा कौसल्या (hypm) —d) M3 (with hiatus) इदं (for राम) —After 24ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

554* गमने सुकृता बुद्धि न ते शक्नोमि पुत्रक ।
विनिवर्तयितु वीर नून कालो दुरत्यय ।

[(l 1) Cg k t सुकृतां (as above) M3 सुकृता बुद्धि —(l 2) G3 नून (sic) (for नून) T3 कामो (for कालो)] —f) M2 प्रभो (for विभो) —For 24 Ś1 N̈ (N̈2 in marg) V1 B D1 2 4-7 M4 subst

555* रामेणोक्त वचश्रुत्वा कौसल्या साश्रुलोचना ।
गच्छ पुत्र शिव तेऽस्तु कुरु त्व पितृशासनम् ।

[D6 reads l 1 in marg —(l 1) Ś1 D6 (उ)क्त (for (व)क्त) B3 (also) मा (sic) D1 2 4 5 7 (श्रु)त्वा M4 च (for श्रु) —(l 2) B1 3 पुत्र गच्छ (by transp) D1 सत (sic) (for शिव) D4 7 गच्छ राम निवर्तस्व (for the prior half) Ś1 D6 कुरुष्व]

—Then all (D4 repeats consecutively) cont

556* स्वस्तिमन्तमरिष्टं त्वा द्रक्ष्यामि पुनरागतम् ।
शुश्रूषालिरता भर्तुर्भविष्यामि यथार्थ माम् ।
यच्चान्यदपि कर्तव्य करिष्ये तत्सुखी भव ।

[(l 1) N̈2 reads up to द्रक्ष्या in marg (cf v l 553*) D4 (second time) तथा तु राम तम् (hypm) (for स्वस्तिमन्तम्) B2 D1 2 शोक त्वां D7 °ष्ट त्वा M4 शो गता (for अरिष्ट त्वा) D3 पुनरागो (sic) —(l 2) D2 निर्त्ये (for भर्तुर्) Ś1 यथार्थं (sic) (for °र्थ) —(l 3) D4 5 7 तत्सर्व (for कर्तव्य) D4 (both times) 5 7 [ऽ]त्र (for तत्) D6 सुख (for सुखी) Ś1 V1 B1 3 4 D4 (both times)-7 भव (for भव)]

—After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

557* पुनस्त्वयि निवृत्ते तु भविष्यामि गतक्लमा ।
प्रत्यागते महाभागे कृतार्थे चरितव्रते ।
पितुरानृण्यतां प्राप्ते त्वयि लप्स्ये परं सुखम् ।
कृतान्तस्य गतिः पुत्र दुर्विभाव्या सदा भुवि ।
यस्त्वा सचोदयति मे वच आच्छिद्य राघव । [5]
गच्छेदानीं महाबाहो क्षेमेण पुनरागत ।
नन्दयिष्यसि मां पुत्र साम्ना श्लक्ष्णेन चारुणा ।
अपीदानीं स कालः स्याद्वनात्प्रत्यागतं पुनः ।
येन त्वां पुत्र पश्येयं जटावल्कलधारिणम् ।

[(l 1) G3 निवर्ते (sic) (for निवृत्ते) G2 गतश्रमा M3 भविष्यामि गत श्रमा (sic) (for the post half) —(l 3) G1 चानृण्यता (for आनृण्यता) Dg1 Dt1 त्वयिष्ये एतम सुख (for the post half) —(l 4) Dg1 वीर (for पुत्र) —(l 5) Cm t as above Ck त्वा (for त्वां) T2 यत्ता T3 G1 2 M2 3 यत्या (G2 3 °त्वां) (for यत्ता) Dm1 G1 सचोदय (Dm1 °य)ती (for °ति) Dt1 Ct वाच्छिद्य (for आच्छिद्य) —(l 6) T2 महाभाग —(l 7) G2 नन्दयिष्यति M3 मद्यिष्यसि (sic) (for नन्द°) M3 मा (for मा) T3 नत्वा Dg1 T3 वाक्येन, T2 G2 M2 3 Ctp शुद्धेन G1 शुक्लेन M2 शुद्धेन Cm t as above (for श्लक्ष्णेन) Dg1 वाचा Dd1 Dm1 G1 चेतसा Cm k as above (for चारुणा) —(l 8) M3 अपीदानीं स कालस्य (sic) (for the prior half) —T1 partly damaged from the post half of l 8 up to पु in l 9 —(l 9) Dg1 Dt1 T2 3 M3 Cg यत्वां (T3 यत्र (sic)) पुत्रक (M2 °क) (for येन त्वां पुत्र) Dg1 जगत्स्कन्, T1 damaged (for जटावल्कल)]

25 a) Dt1 तदा Ś1 N̈ V1 B D1 3 4-7 तु Dg1 G1 [अ]भि, T3 [अ]पि, M4 [इ]ति (for हि) —b) Dt1 ददर्श (for समीक्ष्य) Ś1 N̈ V1 B D1 2 6 M4 गतसत्त्वचेतना —d) T1 G3 स्वस्त्ययनानि काङ्क्षिणी —For 25cd Ś1 N̈ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

558* बभूव भूय सहसैव दुःखिता
सगद्गद बाष्पकलप्रलापिनी ।

[(l 1) B3 सन्ध्या सु दुःखिता D1 2 4 6 7 M4 सहसा मूर्छिता (for सहसैव दुःखिता) —(l 2) D1 सगद्गद D1 3 प्रभाषिणी M4 प्रवादिनी (for प्रलापिनी) B4 D4 6 7 सगद्गदं बाष्पकल(B4 °ल)प्रलापिनी (D3 प्रपीडिता) G (ed) सगद्गद बाष्प°]

Colophon —*Kanda name* Ś1 B4 Dg1 Dm1 D6 om —*Sarga name* Ś1 D4 6 7 कौसल्याश्वासनं (D4 7 °नो), N̈ रामस्य गमनप्रतिज्ञा (N̈2 गमनानुज्ञा) V1 राम गमनानुज्ञा B1 कौसल्यायाः रामस्य वनगमनाभ्यनुज्ञा B3 कौसल्यावाक्ये B2 कौसल्यायाः रामस्य गमनानुज्ञा B4 रामवनवासानुज्ञा D1 2 रामाभ्यनुज्ञानो (D2 °नुज्ञा) D5 कौसल्यानुयोगो —*Sarga no* (figures words or both) N̈2 D6 om Ś1 D2 27 N̈1 B 23 V1 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 24 D1 80 D4 7 29 D6 32 M4 25 —After colophon T3 concludes with श्रीरामः T2 श्री, G M1 3 श्रीरामाय नमः

22

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v. l. 2. 12. 12). —Dm1 begins the Sarga with ॐ.

In Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4, the sequence of stanzas in this Sarga (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader. It is ignored in the Critical Apparatus.

Tabular conspectus of the sequences of stanzas in Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4

Ś1 D6	Ñ2	V1 B1.2.4 D4	B3	D1	D1.7	D5	M4	Ñ1 (Note.—As Ñ1 does not agree with any other MSS., the sequence is mentioned separately last.)
1	1	1	1	1	1	1	1	1
576* (12)	576* (12)	576* (12)	576* (12)	l. 4 of 576* (12)	ll. 1-2 of 576* (12)	ll. 1-2 of 576* (12)	576* (12)	576* (12)
					15^{ab}	15^{ab}		582* (15)
582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15)	582* (15^{cd})	582* (15^{cd})	582* (15)	2
583*								560*
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}		
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	3
560*	560*	560*	560*	560*	560*	560*	560*	578* (13)
			561*					14
							562*	580*
3	3	3	3	3	3			4^{ab}
578* (13)	578* (13)	578* (13)		578* (13)	578* (13)	578* (13)	578* (13)	5^{ef}
14	14	14	14	14	14	14	14	568*
							579*	6
580*	580*	580*	580*	580*	580*	580*	580*	570* (7)
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	571* (8)

Ś1 D1	Ñ2	V1 B1.2.4 D1	B3	D2	D11	D5	M4	Ñ1 (Note —As Ñ1 does not agree with any other MSS, the sequence is mentioned separately last)
564*	564*	564*	564*	564*	l 1 of 564*	564*	l 1 of 564*	10^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd} } Btr (564*–566*)	4^{cd}	4^{cd}		4^{cd}	4^{cd}	573* (10^{cd})
5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	5^{abcd}	11^{ab}
566*	566*	566*	566*	566*	566*	566*	566*	l 1 of 575* (11^{cd})
5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	5^{ef}	564*
568*	l 1 of 568*	568*	l 1 of 568*	568*	568*	568*	568*	4^{cd}
	l 1 of 570* (7)		l 1 of 570* (7)					5^{abcd}
	l 2-3 of 568*		l 2-3 of 568*					566*
6	6	6	6	6	6	6	6	9^{ab}
570* (7)	l 2 of 570* (7)	570* (7)	l 2 of 570* (7)	570* (7)	570* (7)	570* (7)	570* (7)	572* (9^{cd})
571* (8)	571* (8)	571* (8)	571* (8)	571* (8)	l 1 of 571* (8)	571* (8)	571* (8)	586* (17)
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}		10^{ab}	10^{ab}	585* (16)
573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	573* (10^{cd})	18
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	19
l 1 of 575* (11^{cd})	l 1 of 575* (11^{cd})	l 1 of 575* (11^{cd})	l 1 of 575* (11^{cd})	l 1 of 575* (11^{cd})	575* (11^{cd})	575* (11^{cd})	l 1 of 575* (11^{cd})	20^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	588* (20^{cd})
572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	572* (9^{cd})	
586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	586* (17)	
585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	585* (16)	
18	18	18	18	18	18	18	18	
19	19	19	19	19	19	19	19	
20^{ab}	20^{ab}				20^{ab}	20^{ab}		
588* (20^{cd})	588* (20^{cd})				588* (20^{cd})	588* (20^{cd})		

२२

सापनीय तमायासमुपस्पृश्य जलं शुचि ।
चकार माता रामस्य मङ्गलानि मनस्विनी ॥ १

स्वस्ति साध्याश्च विश्वे च मरुतश्च महर्षयः ।
स्वस्ति धाता विधाता च स्वस्ति पूषा भगोऽर्यमा ॥ २

ऋतवश्चैव पक्षाश्च मासाः संवत्सराः क्षपाः ।
दिनानि च मुहूर्ताश्च स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा ॥ ३

स्मृतिर्धृतिश्च धर्मश्च पान्तु त्वां पुत्र सर्वतः ।
स्कन्दश्च भगवान्देवः सोमश्च सबृहस्पतिः ॥ ४

G 2 25 28
B 2 25 11
L 2 28 27

---

1 Ś1 B3 D4-7 read sts 2-11 and Ñ V1 B1.2.4 D2 M4 read sts 1-11 of Sarga 21 before 1 (cf v l 2 21 1) —a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 विनीय, Cm g as in text (for [अ]पनीय) M3 समायासम् Ś1 Ñ V1 B D1.2.3.4 M4 सा(Ñ V1 D2 M4 स) निगृह्य ततो बाष्पम्(Ñ1 बाष्पम्म् [ditto]), D4-7 सा तु गृह्यागत बाष्पम् —b) V1 उपसृत्य V1 B3 Dg1 Dt1 D1.5 T2 G1.2 M3-4 Cg शुचि (for शुचि) ※ Cg रोदनस्पाशुचिताहेतुत्वाद्देवताप्रार्थनस्य शुचिना कर्तव्यत्वादुपस्पर्शनमुक्तम् । अत एव शुचिरित्युच्यते । ※ —c) Ś1 Ñ V1 B1.2 D1.2.4-7 M4 देवी (for माता) D1.3 रामाय —d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 तत(M4 कृते) स्वस्त्यय(D4 °न)नक्रि(D2 °क्रि)या —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

559* न शक्यसे वारयितुं गच्छेदानीं रघूत्तम ।
शीघ्रं च विनिवर्तस्व वर्तस्व च सतां क्रमे ।
यं पालयसि धर्मं त्वं धृत्या च नियमेन च ।
स वै राघवशार्दूल धर्मस्त्वामभिरक्षतु ।
येभ्य प्रणमसे पुत्र चैत्येष्वायतनेषु च । [5]
ते च त्वामभिरक्षन्तु वने सह महर्षिभि ।
यानि दत्तानि तेऽस्त्राणि विश्वामित्रेण धीमता ।
तानि त्वामभिरक्षन्तु गुणैः समुदितं सदा ।
पितृशुश्रूषया पुत्र मातृशुश्रूषया तथा ।
सत्येन च महाबाहो चिरं जीवाभिरक्षित । [10]
समित्कुशपवित्राणि वेद्यश्चायतनानि च ।
स्थण्डिलानि विचित्राणि शैला वृक्षाः क्षुपा ह्रदाः ।
पतगाः पन्नगाः सिंहास्त्वां रक्षन्तु नरोत्तम ।

[(l 1) Dt1 T रागपये M3 शक्यसे Cm शक्यसे (as above) —(l 2) G1 M3 एव Cr as above (for च वि) G1 om (hapl) second वर्तस्व G1 पथि, Cg as above (for क्रमे) —(l 3) M3 धर्मज्ञ Dt1 प्रीत्या (for धृत्या) —(l 5) Dt1 Ct देवेषु (for चैत्येषु) —(l 8) T2 समुदितस्तथा —(l 10) Dd1 -रक्षितु (sic) —(l 12) Dt1 Dd1 Dm1 च विप्राणि, T1.2 G1 M3 च विप्राणि (for विचित्राणि) Dg1 द्रुमा, T2 G1 M3 द्रुमा, all C as above (for क्षुपा) Dd1 Dm1 transp क्षुपा and ह्रदाः]

2 M4 om (hapl) 2cd —a) T2 स्वाध्याश्च, G1 साध्या च G1 विश्वेश (for विश्वे च) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 स्वस्ति कुर्वन्तु(D1 °स्तु) ते(V1 से, D2 *) साध्या(V1 °ध्ये) —b) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T M3 स(Ñ2 B1 D5-7.8)महर्षिभि , D6 महागणा (for महर्षय) —d) D3 स Ñ1 om D2 तथा (for भगो) —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins

560* वरुण स्वस्ति राजा च करोतु वसुभि सह ।
स्वस्ति मित्र सहादित्यैः स्वस्ति रुद्रा दिशन्तु ते ।

[(l 1) V1 वरुणश्च (hypm) B1 om स्वस्ति D1.2.4.6.7 M4 स्वस्ति ते(D2 च) वरुणो राजा (for the prior half) D2 करोत्* Ś1 D6 मुनिभि (for वसुभि) —(l 2) V1 [अ]मरैः, D1 [आ]श्विनो, M4 [उ]पेंद्र (for [आ]दित्यै) D4.5.7 तथा रुद्रा]

—B3 cont

561* नागाश्च पर्वताश्चैव स्वस्ति कुर्वन्तु मामके ।

Whereas M4 cont after 566*

562* स्वस्तीन्द्र स्वस्ति ते साध्या स्वस्ति सर्वे दिशन्तु ते ।

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins

563* लोकपालाश्च ते सर्वे वासवप्रमुखास्तथा ।

3 D3 M4 om (hapl) 3 D1 reads 3 in marg —a) T G M1-3 लोकपालाश्च (for ऋतवश्चैव) T2 G1 यक्षाश्च Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.6.7 दिशश्च विदिशश्चैव(Ñ1 °वं), Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ऋतव षट् च ते सर्वे —b) Dg1 क्षणा , D2 क्षिपा —c) Dg1 दिवसानि, D2 दिनानि * D1.2 मुहूर्तानि —d) M3 मे (for ते) —After 3, Dd1 Dm1 read 5cd

4 a) Dg1 धृति स्मृतिश्च (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 श्रुति स्मृतिश्च Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 ध्रु(Ś1 श्रु)ति स्मृतिश्च मेधा च —b) Dt1 Dm1 D5.7 T2 पातु त्वा, D2 रक्षतु (for पान्तु त्वा) Ś1 Ñ V1 B D6 G2 M4 सर्वदा , D6.7 सर्वदा (for °त) D1 रक्षतु त्वा च सर्वत —After 4ab Ś1 Ñ2 V1 B(B1 r consecutively from 564* to 566*) D1.2.4.7 M4 ins Ñ1 cont after l 1 of 575*

564* सिद्धा देवर्षय सर्वे तथा ब्रह्मर्षयोऽमला ।
नागा सुपर्णा पितरो रक्षन्तु त्वा समन्ततः ।

[(l 1) D1.2 चैव (for सर्वे) D2 [अ]न्ये ऋषयो (for ब्रह्मर्षयो) —D4.7 M4 om l 2 —(l 2) D2 गाथा (sic) (for नागा) Ñ2 B1 (first time) सुपर्ण]

—D4.7 om 4cd Ñ1 reads 4cd after 564*. —cd) Dd1 Dm1 सोमश्चैव, G1 ससोमश्च (for सोमश्च स) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 स्कन्दश्च सुरसेनानीश्चैव च महे(D1.2.4 धने)श्वर]

C 2 25 28
B 2 25 11
L 2 28 28

सप्तर्षयो नारदश्च ते त्वां रक्षन्तु सर्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि ग्रहाश्च सहदेवताः ।
महावनानि चरतो मुनिवेषस्य धीमतः ॥ ५
प्लवगा वृश्चिका दंशा मशकाश्चैव कानने ।
सरीसृपाश्च कीटाश्च मा भूवन्गहने तव ॥ ६
महाद्विपाश्च सिंहाश्च व्याघ्रा ऋक्षाश्च दंष्ट्रिणः ।
महिषाः शृङ्गिणो रौद्रा न ते द्रुह्यन्तु पुत्रक ॥ ७
नृमांसभोजना रौद्रा ये चान्ये सत्त्वजातयः ।
मा च त्वां हिंसिषुः पुत्र मया संपूजितास्त्विह ॥ ८

---

5 ^{a}) D1 सप्तषर्पयो (sic) T1 सप्त** —^{b}) T3 om ते (subm) Dm1 रक्षतु Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 सोम शुक्रो बृहस्पति —After 5^{ab} Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

565* ते चापि सर्वेन सिद्धा दिशश्च सदिगीश्वराः ।
स्तुता मया वने तस्मिन्पान्तु त्वां पुत्र नित्यशः ।
शैलाः सर्वे समुद्राश्च राजा वरुण एव च ।
द्यौरन्तरिक्षं पृथिवी नद्यः सर्वास्तथैव च ।

[(l 1) M3 om (hapl) up to सर्वेन T2 3 G3 M1 3 Cg यास्(for ते) M3 °भ्ः (sic) —(l 2) M1 [अ]पि ते नित्य (for वने तस्मिन्) T1 **श (for त्वां पुत्र) M2 सर्वेन —After l 2 Dm1 ins राम —(l 3) T3 मरुण (sic) (for वरुण) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 वायुश्च सचराचर (for the post half)]

—Dd1 Dm1 read 5^{cd} after 3 —^{cd}) T1 च****ग्रहाश्च M3 गृहाश्च (for ग्रहाश्च) Dt1 Dm1 Ct ग्रह (for सह) Dd1 D4 5 7 T G1 3 M2 3 दै(G1 दे)वतै M1 दैवता, Cg k t देवता (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 नक्षत्राणि ग्रहाश्चान्ये तथा नक्षत्रदेवता —After 5^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ins

566* ज्योतींषि चैव दिव्यानि पान्तु त्वां पुत्र सर्वशः ।
[D5 पातु Ś1 D5 सर्वत D4 सर्वग]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

567* अहोरात्रे तथा सन्ध्ये पान्तु त्वां वनमाश्रितम् ।
ऋतवश्चैव षड् पुण्या मासाः संवत्सरास्तथा ।
कलाश्च काष्ठाश्च तथा तव शर्म दिशन्तु ते ।

[(l 1) G1 तत्र (for तथा) Dd1 सन्ध्या G3 M1 आश्रित (for आश्रितम्) —Dd1 Dm1 om l 2 —(l 2) Dt1 [अ]पि (for [ए]व) Dt1 चान्ये (for पुण्या) T1 संवत्सरास् M3 सव सरम् —(l 3) G1 कला मुहूर्ता काष्ठाश्च (for the prior half) M3 पुत्र (for तव) M3 मे (for ते) ✥ Cr पूर्वं क्षत्रिणीशुभमिन्वीमे ति पुनः इत्युच्यते । अस्मिन्प्रकरणे यदमान्य पुनरुक्तय पुत्रमण्डिपये प्रेमपक्षता इत्यवगन्तव्य । Cg यत्र पूर्वमभ्य सहदेवता तदभिमानिदेवतास्तिता अ दैवत तदभिमानिदेवो अतो न पुनरुक्ति । ✥ Cm k t offer similar comments on the पु क्ति.

—^{e}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 3 M3 महावने वि (Dt1 M3 °चेरि) G3 च ततो Dd1 वनस्य Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 महावने विचरतो(D4 °रचतो [metathesis] M4 निवसतो) मुनिवेष(Ñ2 B D5 °ष)धरस्य ते(B3 4 D7 च) —After 5 Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 2 4 7 M4 ins Ñ2 B3 ins l 1 after 5 and l 2 3 after l 1 of 570*

568* उग्ररूपविषा नागाः सौम्यरूपा भवन्तु ते ।
राक्षसाश्च पिशाचाश्च यक्षाश्च विविधाशनाः ।
शिवा भवन्तु ते पुत्र व्यालाश्चारण्यवासिनः ।

[(l 1) B2 धरा B3 विषा (for विषा) D5 (also as above) सर्पा (for नागा) —(l 2) Ś1 Ñ1 B1 (m also) D5 M4 पिशिताशिन D4 पिशिताशिन —(l 3) D5 त्वां (for ते) B1 राम (for पुत्र) Ñ2 V1 B1 4 D7 M4 श्वापद(M4 °दा)श्च B3 D1 चाथाश्च]

While Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 5

569* सवादित्याश्च दैत्याश्च भवन्तु सुखदाः सदा ।
राक्षसानां पिशाचानां रौद्राणां क्रूरकर्मणाम् ।
क्रव्यादानां च सर्वेषां मा भूत्पुत्रक ते भयम् ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तव) Dg1 भवतु सुसुखास्तथा (for the post half) —(l 2) Dd1 Dm1 दैत्यानां (for रौद्राणां) —(l 3) G1 पुत्रको (for पुत्रक ते)]

6 ^{ab}) T3 प्लवगाः G3 मगाका वेष धीमत (sic) (for ^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 पतगा वृश्चिका (Ñ V1 B3 °काश्च वृका) की(D5 वी)टा दंशाश्च मशकैः सह —G3 om 6^{c}–7 —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 M4 [उ]प्रविषा D4 5 7 [उ]ग्ररूपा (for कीटाश्च) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 हिंसाय विचरन्तु(B1 प्रभवन्तु) ते

7 G3 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Dt1 सह (for महा) —^{b}) M3 व्याघ्रान् (sic) Dg1 T3 G1 M1 3 चर्क्षान् (for ऋक्षाश्च) Dg1 दृंष्ट्रिण (sic) (for दंष्ट्रि°) —For 7 Ś1 Ñ V1 B (Ñ2 B3 read l 1 after l 1 of 565* and l 2 after 6) D1 2 4 7 M4 subst

570* महागजा वराहाश्च ऋक्षाः सिंहास्तथैव च ।
ऋक्षाश्च महिषाश्चैव शिवास्ते सन्तु पुत्रक ।

[(l 1) B1 4 वराहश्च Ñ B ऋक्षि D5 व्याघ्रा D7 पगाः (sic) (for ऋक्षाः) B4 D4 (before corr) सिंहाः D4 5 7 M4 तरक्षव D5 च ऋक्षाश्च D5 च ऋक्ष (for तथैव च) —After l 1 Ñ2 B3 read l 2 3 of 568* (cf v l 5) —(l 2) Ñ1 (in brackets) D1 दशाश्च (for ऋक्षाश्च) D5 महिषा D5 च]

8 G1 reads 8^{ab} after 9 and then repeats 8^{cd} and 9 —^{a}) Dm1 M3 भोजिनो Cg भोजना (as in text)

आगमास्ते शिवाः सन्तु सिध्यन्तु च पराक्रमाः ।
सर्वसंपत्तयो राम स्वस्तिमान्गच्छ पुत्रक ॥ ९
स्वस्ति तेऽस्त्वान्तरिक्षेभ्यः पार्थिवेभ्यः पुनः पुनः ।
सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो ये च ते परिपन्थिनः ॥ १०
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा भूतभर्ता तथर्षयः ।
ये च शेषाः सुरास्ते त्वां रक्षन्तु वनवासिनम् ॥ ११
इति माल्यैः सुरगणान्गन्धैश्चापि यशस्विनी ।
स्तुतिभिश्चानुरूपाभिरानर्चायतलोचना ॥ १२

C 2 25 18
B 2 25 26
L 2 25 17

—d) Dt1 Dd1 Dm1 M2 Ctp सर्व(Dm1 °र्व)जातय, Cv r m g सर्व° (as in text) Ct सर्वजातिथा —For 8, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

571* ये चामिषाशिनो रौद्रा नानारूपा मृगद्विजा ।
सर्वामिषाचितास्त्वेते शिवा सन्तु वनेचरा ।

[(l 1) Ñ2 ये वासिनो वने रौद्रा, D2 °षाश*** (for the prior half) D2 -रूप V1 D1 4 6 M4 मृगा —D4 7 om l 2 —(l 2) Ñ1 सु, N2 [अ]त्र (for [अ]स्ति) Ñ2 V1 B M4 ते ते, D1 2 त सु D3 ते पे (for स्त्वे)]

9 G3 repeats 9 (cf v l 8) —a) Cv अगमा ‖ Cv अत्र पुनरुक्तता केचन सन्ति ते पुत्ररक्षणादरेण पुन पुन प्रार्थ्यन्त इति न दोष । ‖ D1 M4 च (for ते) D2 भागमाश्चापि सत्राश्च —b) B3 सिध्यतु च, D1 M4 ससिध्यतु, M3 सिध्यतु च Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 मनोरथा (for पराक्रमा) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G2 Cg सपत्तये, Cm k °यो (as in text) —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

572* सुखेन यान्तु कालस्ते स्वस्ति प्राप्नुहि राघव ।

[V1 ते काल (by transp) D4 6 7 सर्वं च ते सुखायान्तु (for the prior half) D1 3 स्वस्तिमा(D2 °चा)प्नुहि M4 पुत्रक (for राघव)]

10 D4 7 om 10cd —a) Cg [आ]न्तरिक्षेभ्य (as in text) N1 B1 3 Dg1 D1 T2 G3 M1 2 4 [ऽ]स्त्वंतरिक्षेभ्य, Ñ2 V1 B3 4 G3 M3 स्व(V1 नु [sic] M3 स्वा)न्तरिक्षेभ्य D3 स्वस्तिरस्तु चान्तरिक्षेभ्य —b) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 5 6 M4 च पुत्रक, B1 च सर्वश (for पुन पुन) —c) G1 3 (before corr) दिव्येभ्यो, M3 दैत्येभ्यो, Cm t as in text (for देवेभ्यो) —d) Dg1 marg T1 2 [तु]ष, Ck [म]ते (for ते) Cg t परिपन्थिन (as in text) —For 10cd Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

573* दिव्येभ्यश्चैव सर्वेभ्यो जलचारिभ्य एव च ।

[B3 D1 देवेभ्यश्च Ś1 D3 4 मुनिभ्यो Ñ1 M4 सर्वेभ्यो, V1 स्सुरभ्या (sic) (for सर्वेभ्यो) D1 2 देवेभ्यश्च तथा दिग्भ्यो (for the prior half) Ś1 D1 2 3 M4 वनचारिभ्य (for जल°)]
—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

574* शुक्र सोमश्च सूर्यश्च धनदोऽथ यमस्तथा ।
पान्तु त्वामर्चिता राम दण्डकारण्यवासिनम् ।
अग्निर्वायुस्तथा धूमो मन्त्राश्चर्षिमुखाच्च्युता ।
उपस्पर्शनकाले तु पान्तु त्वा रघुनन्दन ।

[(l 1) T2 शक्र, M2 Cg गुरु (for शुक्र) G1 3 M3 transp सोमश्च and सूर्यश्च —(l 2) M3 रक्षतु वै सदा राम (for the prior half) Dt1 °वासिन, T1 2 G3 M3 °माश्रित (for the post half) —(l 3) T1 2 भूमो, G2 राम, M3 सोमो, M3 क्षेम (for धूमो) M2 ऋषि (for चर्षि) Dg1 Dt1 G1 M2 3 -मुखच्युता, Cm g k t °मुखाच्च्युता (as above) —(l 4) M3 त्वा (for त्वां)]

11 a) V1 विभुर्, D4 5 7 M4 -गुरुर् (for प्रभुर्) —b) T1 damaged from त in भूत up to शेषा in 11c Dt1 Ct भूतकर्तृ, Dd1 Dm1 °कर्ता, Cg as in text (for °भर्ता) Ś1 N V1 B D1 2 4 M4 वृषभाक्ष(M4 °भास्कर)स्तथैव च (D1 2 M4 सुरेश्वर), D4 6 7 वृषाकश्च गणै सह, M3 भूतकर्ता स्वयंप्रभ —c) Dg1 M3 सर्वे, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 2 ते तु (for ते त्वां) —d) G2 M1 वनवासिन —For 11cd, Ś1 N V1 B D1 2 4-7 M4 subst

575* त्रैलोक्यनाथश्च वने रक्षतु त्वा जनार्दन ।
ये चान्येऽपि सुरा पुत्र ते त्वा रक्षन्तु सर्वत ।

[(l 1) Ś1 D6 विशेष D4 7 विष्णुस्त्रैलोक्यनाथश्च (for the prior half) B2 रक्षतु (sic) —N1 reads 564* after l 1 —Ś1 N V1 B D1 2 4 M4 om l 2 —(l 2) D6 तव वने (for पुत्र ते त्वां)]

12 b) D11 यशस्विनि (sic) T2 यशस्वि* —c) Dg1 G1 [अ]नुकूलाभिर् (for [अ]नुरूपाभिर्) —d) Dm1 G3 3 -लोचन (sic) —For 12 Ś1 N V1 B D1 4 M4 subst, D2 subst l 4 only (om l 1-3) D4 5 7 subst l 1-2 only

576* सुमनोभिश्च गन्धैश्च मनोज्ञैर्बलिभिस्तथा ।
दद्यादभ्यर्च्य विविधं प्रणम्य च शुभव्रता ।
गन्धमाल्यहविर्होर्थं रामाय प्रतिपाद्य च ।
मूर्ध्नि चैनमुपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) B4 तु (for the first च) M4 धूपैश् (for गन्धैश्) D1 धूपैश्च D4 5 दिव्यैश्च, D7 दिव्य (sic), M4 गन्धैश्च (for मनोज्ञैर्) —(l 2) B4 विविध (for विविधं) M4 शुचिव्रता —(l 3) V1 °माल्ये D1 M4 प्रतिनेद्य (for °पाद्य) —(l 4) V1 B4 [ए]वम् (for [ए]नम्)]
—After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

577* ज्वलन समुपादाय ब्राह्मणेन महात्मना ।
हावयामास विधिना राममङ्गलकारणात् ।
घृत श्वेतानि माल्यानि समिध श्वेतसर्षपान् ।
उपसंपादयामास कौसल्या परमाङ्गना ।
उपाध्याय स विधिना हुत्वा शान्तिमनामयम् । [5]

C 2 25 24
B 2 25 32
[2 26 23

यन्मङ्गलं सहस्राक्षे सर्वदेवनमस्कृते ।
वृत्रनाशे समभवत्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ १३
यन्मङ्गलं सुपर्णस्य विनताकल्पयत्पुरा ।
अमृतं प्रार्थयानस्य तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ १४
ओषधीं चापि सिद्धार्थां विशल्यकरणीं शुभाम् ।
चकार रक्षां कौसल्या मन्त्रैरभिजजाप च ॥ १५

हुतहव्यावशेषेण बाह्य बल्मिकल्पयद् ।
मधुदध्यक्षतघृतैः स्वस्ति वाच्य द्विजांस्तत ।
वाचयामास रामस्य वने स्वस्त्ययनक्रियाम् ।
ततस्तस्मै द्विजेन्द्राय राममाता यशस्विनी ।
दक्षिणां प्रददौ काम्यां राघवं चेदमब्रवीत् । [10]

[(l 1) T3 G3 M1-3 समुपाश्रत्य M2 माझगेन —T1 damaged for l 2-10 except संवाचयामास कौसल्या in l 4 —(l 2) M3 हा भ्मास —After the prior half of l 2 T3 reads for the first time the post half of l 7 (var स्वस्तिवाच्य द्विजातिभि) and prior half of l 8 (var रामश्च) repeating those halves in their proper place —(l 3) M3 घृतैतानि Dt1 चैव (for श्च) Dd1 -वर्षपान् (sic) T3 सर्वभान् (for न्सर्वान्) —(l 5) G1 om स (subm) G3 M1-3 अनामर्था Cm g k t °य (as above) —(l 7) Dm1 मध्यु (sic) (for मधु) Dg1 Dt1 Cr k t स्वस्तिवाच्यं G1 °वाच्यान् Cm g as above (for स्वस्ति वाच्य) Dg1 G1 3 तथा (for तत) M3 स्वस्तिवाच द्विजैश्च (for the post half) —(l 8) Cr m g स्वस्त्ययनक्रिया Ck t °या (as above) —(l 10) Dt1 दक्षिण (sic) T3 G3 M3 रम्यां M3 काम Cg t as above (for काम्यां)]

13 B3 G2 om (hapl) 13 —^{a}) T1 damaged for यन्मङ्ग M3 सहस्राके (sic) —For 13 Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D2 3 4 7 M1 subst

578* यन्मङ्गलं महेन्द्रस्य सर्वदेवैः पुरा कृतम् ।
वृत्रं हन्तुं प्रयातस्य वत्स तत्तऽस्तु मङ्गलम् ॥

[(l 1) D2 3 4 7 M4 देवराजो(D3 M4 °जो D4 7 °जे) D5 देवराजस्य (hypm) (for महेन्द्रस्य) V1 दितश्च विदिशश्चैव (for the prior half) Ś1 D4 6 सर्वैर् B1 D7 सर्वे (sic) V1 देवैश्च (hypm) Ś1 D4-7 transp पुरा and कृतम् D1 3 M4 जयायासीन् (D3 जजपाशी [s c]) महात्मन (for the post half) —D6 reads l 2 in marg —(l 2) D2 3 वृत्र Ś1 पुत्र (for वत्स) D2 M4 तत्र भवतु मङ्ग (for the post half)]

14 T1 damaged for 14^{ab} D1 reads 14^{ab} in marg —^{b}) B1 [अ]कल्पय D7 [अ]कल्पयत (both sic) —^{c}) D6 प्रार्थमानस्य Ś1 N V1 B D1 2 3 अमृतार्थे(Ñ1 D2 °र्थं) प्रयातस्य —^{d}) D5 वत्स तत्तेस्तु मंगल —After 14 M4 ins

579* खगा सुपर्णो विरतो रक्षन्तु त्वां समन्तत ।

—M4 cont while Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 ins, after 14

580* येऽत्र साद्धास्तथा विश्वे मरुतश्चाथवर्णाश्च ये ।

[Ś1 V1 देवा (metathesis ?) (for येऽत्र) Ś1 V1 D1 तथाविश्वा Ś1 Ñ1 V1 B1 D6 1 om first च D1 अथर्वणास् V1 B3 च ये D1 2 तथा (for च ये) D4 7 M4 मन्त्राण्याथर्वणानि च (for the post half)]

On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins after 14

581* अमृतोत्पादने दैत्यान्घ्नतो वज्रधरस्य यत् ।
अदितिर्मङ्गलं प्रादात्तत्ते भवतु मङ्गलम् ।
त्रीन्विक्रमान्प्रक्रमतो विष्णोरमिततेजस ।
यदासीन्मङ्गलं राम तत्ते भवतु मङ्गलम् ।
ऋतव सागरा द्वीपा वेदा लोका दिशश्च ते । [5]
मङ्गलानि महाबाहो दिशन्तु शुभमङ्गलम् ।
इति पुत्रस्य शेषाश्च कृत्वा शिरसि भामिनी ।
गन्धैश्चापि समालभ्य राममायतलोचना ।

[(l 2 M3 प्राद (for प्रादात्) —T2 om (hapl) l 3) —(l 3) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1-3 त्रिविक्रमान् T3 त्रि (for त्रीन्) Dt1 Dd1 Dm1 M3 अतुल- (for अमित) M1-वर्चेस (for -तेजस) —(l 5) Dt1 ऋतव T3 M3 सरित, Cm g as above (for ऋतव) G3 द्वीपो M3 लेखा T3 G1 M1 3 लोका वेदा (by transp) M3 om दिश Dt1 च सा M3 तथा —(l 6) Dg1 G3 Cm g शुभमङ्गला T1 2 G3 तव कानने M2 3 °मङ्गल(sic ?) Cr t °ल(as above) —(l 7) T3 पुत्रस्य Dt1 G3 M2 3 शेषाश्च Dd1 शेषो T3 देवांश —(l 8) Dg1 (before corr) गन्धेश् (for गन्धैश्) G3 माल्यै, M3 च (subm) (for चापि)]

15 D4 6 7 read 15^{cd} and 582* after l 1 2 of 576* —^{a}) Cm g ओषधीं (as in text) Ct ओषधी Dt1 Dd1 Dm1 औषधिं(Dm1 °धीं) च सु D6 7 G2 ओषधीश्चापि(D5 °धीं चैव) T M1 औ(T1 ओ)षधीं(T1 °धिं) चापि M3 ओषधीश्चापि Cr सिद्धार्थां Cm g k t °र्थां (as in text) Dg1 G2 M4 ओ(G1 औ)षधीश्चापि सिद्धार्थां —^{b}) Dd1 Dm1 M3 तथा Cm k t as in text (for शुभाम्) D4 6 7 सर्वामयविनाशिनीं(D5 °नाशनीं D7 °शनीं) —^{d}) Dg1 T3 G3 M1 अपि G1 3 अपि, Cg k as in text (for अभि) ⊛ Ct तामन्त्रैरभिरक्षितां कृत्वा जजाप च ॥ ⊛ —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M4 subst (reading after 576*) D4 6 7 subst for 15^{cd}

582* रक्षोघ्नीमोषधीं पाणौ बबन्धाऽस्य यशस्विनी ।
रामस्वस्त्ययनार्थं हि सप्रसेत जजाप च ।

[(l 1) Ñ2 रक्षोघ्नीं Ś1 Ñ V1 D1 M4 औषधी V1 पाणि (for पाणी) Ś1 Ñ2 D1 3 च Ñ1 B a(m also as above) [s]य V1 वि (for स्य) D2 तु (for सा) D4 6 7 रक्षोघ्नीं गोपीं पाणौ रामस्य(D6 °स्य)बबन्ध सा —(l 2) B1 रामा Ñ1 हि च (sic) (for हि) D1 स्वस्त्ययन(D2 °न)नार्थं M4

आनम्य मूर्ध्नि चाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनी ।
अवदत्पुत्र सिद्धार्थो गच्छ राम यथासुखम् ॥ १६
अरोगं सर्वसिद्धार्थमयोध्यां पुनरागतम् ।
पश्यामि त्वां सुखं वत्स सुस्थितं राजवेश्मनि ॥ १७
मयार्चिता देवगणाः शिवादयो
महर्षयो भूतमहासुरोरगाः ।
अभिप्रयातस्य वनं चिराय ते
हितानि काङ्क्षन्तु दिशश्च राघव ॥ १८
इतीव चाश्रुप्रतिपूर्णलोचना
समाप्य च स्वस्त्ययनं यथाविधि ।
प्रदक्षिणं चैव चकार राघवं
पुनः पुनश्चापि निपीड्य सस्वजे ॥ १९

G 2 25 42
B 2 25 44
L 2 28 42

°भनार्थो च Ś1 Ñ1 पत B3 एव D6 (before corr) एतं (for एत) D1 2 M3 इम मत्र (for °स्त्वेन) V1 B1 D2.6 सा (for च) D4 6 7 अथ स्वस्त्ययनार्थाय इम मत्र जजाप ह (D5 सा)]
—Ś1 D6 cont

583* स्वस्ति ते कुरुतां ब्रह्मा शिवो विष्णु प्रजापति ।

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

584* अथाधाभिप्रहृष्टेव सा तु स्वयवर्तिनी ।
बाष्पायेण न भावेन वाचा ससज्जमानया ।

[(l 1) Dg1 T3 Cg k [अ]ति , Dt2 Dd1 Dm1 G2 M1 Ct [अ]ति G1 [इ]ति (sic) (for [अ]थि) —(l 2) T3 om न G1 संयु°थमानया M2 3 वाचस्ख°, Cm t as above Cg [अ]सस्ख° G3 सा वाचा सज्यमानया (for the post half)]

16 ᵃ) T1 मू G1 [उ]पाघ्राय (for चाघ्राय) —ᶜ) Dt1 पुत्रसिद्धार्थो —ᵈ) V2 lacuna for सुखम् —For 16 Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst and read after 586*

585* इत्युक्त्वा मूर्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्याभिनन्द्य च ।
पुनरागमनायेद गच्छ पुत्रेत्युवाच तम् ।
शीघ्रं त्वां पुनरायात पश्येयं सहलक्ष्मणम् ।
वनवाससमुत्तीर्णं नव चन्द्रमिवोदितम् ।

[(l 1) D2 [अ भिवद्य (sic) —(l 2) D3 [इ]ति (for [इ]ह) B1 D4 5 7 6 (for तम्) —(l 3) D2 1 त्व (for त्वां) Ñ1 D1 कालेन (for आयात) B2 ••लक्ष्मण —(l 4) B3 reads l 4 in marg Ñ1 वनवास (sic) D4 5 6 M4 वनवासात (D4 °स) Ñ1 B3 D5 नव— V1 B2 3 पूर्ण B4 वर (for नव) D1 [उ चन (for [उ]°दितम्)]

17 ᵃ) M3 अशोग T3 सिद्धसर्वार्थम् —ᶜ) T1 पश्या , G1 द्रक्ष्यामि M3 त्वा G1 • M1 शद M3 सदा (for सुखं) —ᵈ) Dt1 Ct सुचित T1 संस्थित (for सुस्थितं) M3 राम (for राज) Dg1 T2 3 G2 3 M1 2 —वस्मनि Dt1 Dd1 Dm1 Ct —वासेषु (for वेश्मनि) —For 17, Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 subst and read before 585*

586* सलिलक्षयस्रोतं त्वामयोध्या पुनरागतम् ।
द्रक्ष्यामि त्वां यदा पुत्र सुखं राजनिवेशने तु ।

[(l 1) V1 सलिलार्थेन D2 सत Ñ1 repeats erroneously अरोगं सत D4 (to avoid hiatus) 2 ins. हि before अयोध्या —(l 2) D2 त्वा M4 [अ]हं (for त्वां) Ñ1 सुख B2 सुखे D1 2 सुख (for सुखं) Ś1 D1 4.6 7 राजनिवेश्मनि D3 गृह D5 तन्, D1 (before corr) शुभ (for सुखं) V1 शिवा सुख पुन स्वच (for the post half)]

—After 17 Dg1 Dt1 (om l 1 1) Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

587* प्रवदन्तु सखरत्वा हर्षवियोगितानना ।
द्रक्ष्यामि त्वा यतात्मानं पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ।
भद्र भद्रासनगतं वनवासादिहागतम् ।
द्रक्ष्यामि त्वामहं पुत्र तीर्णवन्तं पितुर्वचः ।
मङ्गलैरुपसंपन्नो वनवासादिहागतः । [5]
वध्वा मम च नित्य त्वं कामान्संवर्धय प्रभो ।

[(l 1) T G M1-3 प्रवद G1 —तनया (for °नना) —(l 3) M3 भद्र (for भद्र) Dg1 T1 2 G2 भद्रासनगत रामं (for the prior half) —(l 4) Dd1 Dm1 सुतं (for अहं) T3 G2 M1 2 वत्स (for पुत्र) Dg1 च पुत्रत्वां तु (for त्वामहं पुत्र) G3 तीर्णमन —(l 6) T1 तथा (for वध्वा) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 transp मम and च T3 G2 नित्यं (sic) Dg1 सर्वकामश्च Dt1 Dd1 Cm t भवं वर्ध यो T1 G2 M1 मयवर्धय भो , T3 °व नित्यो G1 M2.3 सर्वयामि भो)]

18 ᵃ) T1 damaged for या शिवा V3 पुन पुनर् (for शिवादयो) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 गणा (for महा) Ś1 Ñ V1 B D2.4-7 M4 महर्षयश्चैव पितामहः सह (Ś1 D6 °हो महान्, M4 तथाशिवादय) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.4-7 M4 इत , Ñ1 तत (for अभि) —ᵈ) Dd1 Dm1 हिताय काङ्क्षन्तु T1 2 G3 °ति कुर्वन्तु M3 हितादितो क्षेतु (sic) Ś1 Ñ V1 B D1.4 7 M4 हितैषिण सन्तु सदाभियाचिता

19 ᵃ) Ś1 D1 2 इत्येवमश्रु Ñ B3 अ(B2 त)थैवमश्रु , V1 B1.4 अथैवमश्रु , Dt1 Dd1 Dm1 भतीव च(Dt1 या) श्रु , D1 M4 इतीद(D3 व मश्रु , D4 इति समश्रु Dg1 D5 परि (for प्रति) D1 लोचनं —ᵇ) Ñ2 V1 B1 3 D2.4.7 M4 सा B4 om Dg1 marg D1 स (for च) Ś1 Ñ V1 B D1.4.7 M4 कृतात्मरि (D5 °ति) (for यथाविधि) —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 M2.3 [अ]पि (for [ए]व) D2 राघव —ᵈ) D2 om the first पुन Ś1 D1 सा परिपीड्य Ñ V1 B चैव निपीड्य Dd1 चापि निपीड्य D1.6 M4 चापि(D1 °पि) समीक्ष्य (for चापि निपीड्य) T1 पु • • • • पीड्य D1 सा सुत, D3 सस्वजे]

G 2 25 0
B 2 23 45
L 2 28 43

तया तु देव्या स कृतप्रदक्षिणो
　　निपीड्य मातुश्चरणौ पुनः पुनः ।
जगाम सीतानिलयं महायशाः
　　स राघवः प्रज्वलितः स्वया श्रिया ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

२३

अभिवाद्य तु कौसल्यां रामः संप्रस्थितो वनम् ।
कृतस्वस्त्ययनो मात्रा धर्मिष्ठे वर्त्मनि स्थितः ॥ १
विराजयन्राजसुतो राजमार्गं नरैर्वृतम् ।
हृदयान्याममन्थेव जनस्य गुणवत्तया ॥ २
वैदेही चापि तत्सर्वं न शुश्राव तपस्विनी ।
तदेव हृदि तस्याश्च यौवराज्याभिषेचनम् ॥ ३
देवकार्यं स्म सा कृत्वा कृतज्ञा हृष्टचेतना ।
अभिज्ञा राजधर्माणां राजपुत्रं प्रतीक्षते ॥ ४

---

20 V1 B D1.3 M4 om. 20 —^{a}) Dt1 Dm1 तया हि, Dd1 तया हि D7 तया तु, T1 तया स, T2 G1.3 M2.3 Cr m तया च (for तया तु) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 च (for स) Ś1 प्रदक्षिणाम्; Dm1 M3 प्रदक्षिणे (Dm1 °णौ) —^{b}) G3 मातौश्चर्णौ (sic) M3 om. नः in the second पुनः Ś1 D4.7 चकार मूर्धा (Ś1 पूर्वां) चरणाभिवा (Ś1 D4 °व) दनं —^{c}) T2 सीता —^{d}) Dt1 Dd1 Ct तया श्रिया Dm1 तया श्रिया, G2 M1.2 श्रिया स्वया (M3 °या) M3 प्रज्वलित श्रिया स्वया —For 20^{cd}, Ś1 Ñ D4.7 subst

588* स चापि सौमित्रिसमिश्रदर्शनो
　　जगाम चामन्त्र्य च तां स्वमालयम् ।

[(l. 1) Ś1 D4.6 -दर्शनो Ñ -मूर्त्नो D3 -वर्शिनो (m after corr -दर्पितो) —(l. 2) Ñ तान्, D4.7 निज (for च तां)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B4 D4.6.7 कौ (Ñ1 कौ) श(Ś1 D4 स)ल्यास्वस्त्ययन (B4 °यनक्रिया D4.7 °नो) Ñ2 V1 B1.3 D1.2.5 स्वस्त्ययनक्रिया, D3 स्वस्त्ययनं —*Sarga no* (figures, words, or both) Ñ1 D4 om. Ś1 D3 28 Ñ2 B 24 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 25 D1 81 D4.7 30 D5 33 M4 26 —After colophon D6 concludes with रामाय नमः T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G M1.2 श्रीरामाय नमः (M1 adds श्री after नमः)

23

☞ D3 missing for Sarga 23 (cf. v.l. 2. 12. 12) Dm1 begins with ॐ

1 ^{a}) Dg1 च (for तु) —^{b}) Dg1 स प्रस्थितो, Cg स° (as in text) —For 1^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

589* कौसल्यामभिवाद्यैवमनुमान्य च राघव ।

[D3 अनुमान्य (for अभिवाद्य) V1 अनुमान्यतु, D2 अभिनय D4.5.7 अनुनीय (for अनुमान्य) D1 M4 अनुमान्यैवमभिवाद्य (by transp.)]

—^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 प्रतस्थे सहलक्ष्मण

2 ^{a}) Ś1 राजमार्गे B2 D4 °पुत्रो (for राजसुतो) —^{b}) Ś1 राजसुतो (for °मार्गं) Ś2 Ñ2 B Dg1 D4.7 T1.2 G3 जनैर्वृतं, D1 जनावृतं, D2 जनाकुलं, M4 श्रियान्वितं (for नरैर्वृतम्) Ñ1 राजमार्गान्नरैर्वृतान्, V1 राजमार्गं नरैर्वृतं —^{c}) Dt1 Dm1 [आ]ममर्थे (Dm1 °थ [sic]) व —For 2^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.7 M4 subst

590* हृदयानीव जनौघस्य हृदयानि जगाम स ।

[D4.7 जनौघानां D5 transp. हृदयानि and जगाम]

3 For 3^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 subst

591* वैदेह्यपि च तत्काले तपश्चानन्यमानसा ।

[Ñ2 तत काल, B1 च तत्काले, B4 च त काल (for च तत्काल) वैदेहीमपि तत्काल (for the prior half) Ñ1 D1.2.5.7 M4 नान्यमानसा (for [अ]नन्यमानसा)]

—D2.5 om. (hapl.?) 3^c-4^b (cf. 591* and 4^{cd}) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D6 स्वा (D6 [before corr.] स) दा (Ñ स) सचेव (Ś1 D4 °ती च) सा भर्तुर् (V1 तूर्णं) D1.2.7 M4 भर्तुरासमनाद्य वै —^{d}) G2 यौवराज्ये (for °राज्य)

4 D2.5 om. 4^{ab} (cf. v.l. 3) —^{ab}) Dg1 स्वयं, D4.7 हि सा (for स्म सा) D4.7 धर्मज्ञा (for कृतज्ञा) D2.3 M4 (before corr.) -मानसा (for -चेतना) Ś1 D6 दृष्टाविपुत्र्य(?) तु कृत्वा तया नियतमानसा, Ñ2 V1 B D1 M4 दृष्टाविद्वेष

प्रविवेशाथ रामस्तु स्ववेश्म सुविभूषितम् ।
प्रहृष्टजनसंपूर्णं ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ॥ ५
अथ सीता समुत्पत्य वेपमाना च तं पतिम् ।
अपश्यच्छोकसंतप्तं चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियम् ॥ ६
विवर्णवदनं दृष्ट्वा तं प्रस्विन्नममर्षणम् ।
आह दुःखाभिसंतप्ता किमिदानीमिदं प्रभो ॥ ७
अद्य बार्हस्पतः श्रीमान्युक्तः पुष्यो नु राघव ।
प्रोच्यते ब्राह्मणैः प्राज्ञैः केन त्वमसि दुर्मनाः ॥ ८
न ते शतशलाकेन जलफेननिभेन च ।
आवृतं वदनं वल्गु छत्रेणाभिविराजते ॥ ९
व्यजनाभ्यां च मुख्याभ्यां शतपत्रनिभेक्षणम् ।
चन्द्रहंसप्रकाशाभ्यां वीज्यते न तवाननम् ॥ १०

G 2 26 13
B 2 26 11
L 2 29 13

दर्शने गत्वा(L3 °वा) नि(M4 प्र)यतमानसा —°) N1 अनभिज्ञा (by pun) D2 अभिराज्ञा तु पुत्रात्मा, M4 अनभिज्ञा रामकृत —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 राजपुत्री य(Ś1 D6 श)तव्रता, D11 राजपुत्री मनीक्षती D4 5 7 राजपुत्री यशस्विनी —After 4 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 ins

592* पूर्वाभासजनयता भर्तृदर्शनलालसा ।
तस्थौ स्ववेश्ममध्ये सा रामागमनशङ्किणी ।

[(l 1) Ś1 V1 D6 M4 प्रहारा(Ś1 °र)लकनयता, Ñ1 D2 आहारा°, D1 अथवारानलसा, D4 7 मान्दारा°, D5 पौवराज्य सर्वोत्सुक्याद् (for the prior half) B4 मुदु (for भर्तृ) —(l 2) Ñ2 B3 D3 स्ववेश्ममध्यस्य, M4 सा वेश्ममध्ये वै D2 स चोवर्वेश्ममध्ये सा (for the prior half)]

5 ᵃ) T1 प्रविवेशापि Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 सहसा (for रामस्तु) —ᵇ) V2 स्वं वेश्म, M3 स वेश्म (for स्ववेश्म) Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 रामो(D6 °म) वेश्मात्मन स्तदा, D1 रामो वेश्म स्वक तदा, D4 5 7 महद्वेश्म वि° —ᶜ) Dd1 प्रहृष्ट Dg1 D4 7 जनसङ्कीर्णं, D5 मनुजाकीर्णं, M3 **संपूर्णं (for जनसंपूर्णं) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 भक्तिमद्भिर्जनै कीर्णं —ᵈ) M3 क्रिया (sic) (for ह्रिया) Ś1 D6 अधोमुख

6 ᵃ) G2 [आ]विपमाना (for वेपमाना) —ᶜ) M2 -संतप्ता —ᵈ) M2 तदा (for चिन्ता) —For 6 Ś1 Ñ V1 B D1 2 6-7 subst M4 subst for 5ᶜ–6

593* ईषद्दीनमुख रामो मनोदु खसमन्वित ।
नातिहृष्टमना सीतां ददर्शाथ प्रविश्य स ।
तत्परं वेश्ममध्यस्थां विनयावनतां स्थिताम् ।
विनयाचारसंपन्नां प्राणेभ्योऽपि प्रियां प्रियाम् ।

[(l 1) D2 रागद् (sic) (for -मुख) B4 दीनो D7 श्नो (sic) (for रामो) B4 महा॰, M4 मानि (for मनो) B1 समन्वित —(l 2) D2 -हृष्टम् (for हृष्टमना) Ś1 D2 D6 M4 प्रविश्याथ °र्श (by transp) Ñ2 V2 ददर्शानुप्रविश्य B1 4 च (for स) —(l 3) B1 विनयावनत, D5 विनयावनता (for विनयावनतां) V1 स्थितो —(l 4) V2 reads °पा in marg D7 सत्या (sic) D2 4 5 6 M4 आर्ये प्रियतमे प्रिये (for the post half)]

—After 6, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

594* तां दृष्ट्वा स हि धर्मात्मा न शशाक मनोगतम् ।
तं शोकं राघव सोढुं ततो विवृतता गत ।

[(l 1) G2 संवृत्ता (sic) (for स हि) —(l 2) T1 2 G2 विवृतता (for विवृतता)]

7 ᵃ) T2 विवर्णां, M3 विषण्ण (for विवर्ण) —ᵇ) Dd1 प्रस्विन्नम् (for प्रस्विन्नम्) G अमर्षिणं, M3 समर्पित —ᶜ) T (T3 after corr sec m as in text) अह (sic) (for आह) —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

595* सा च दृष्ट्वैव भर्तारं प्रत्युत्थाय प्रणम्य च ।
वामपार्श्वे स्थिता देवी राम दीनमुख तदा ।
अभिवीक्ष्य वरारोहा वेपमानेदमब्रवीत् ।
दृष्ट्वा त्वमेतनु त्वत्तं किमेतदिति विह्वला ।

[(l 1) N V1 B तु, D1 2 4 [अ]पि (for the first च) D4 7 transp the first च and दृष्ट्वा —(l 2) Ñ D1 4 6 M4 रामपार्श्वे V1 D4 7 पार्श्वस्थिता D4 सीता (for देवी) V1 तथा (for तदा) —D4 5 7 om l 4 —(l 4) D1 तनुमध्यमार्ते, M4 [अं]तगतदुःखार्तां]

—After 7 Dm1 ins रामश्री

8 ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 D6 किं नु, Ñ1 किं नो, B1 किं तु, B3 4 किं तु, D2 3 M4 नाद्य, D4 7 माद्य (for अद्य) B1 [भ] बार्हस्पतो, T1 M3 Cv r बार्हस्पत्यस्(M3 °त्यस्), T2 G M2 बार्हस्पति, Cm g t as in text (for बार्हस्पत) Ś1 Ñ V1 B1 D2 4 5 7 M4 योगो, B3 योगा, B4 योग, D6 योगे (for श्रीमान्) D2 किं न बार्हस्पतो (m किमत्र कर्मणि) योगो, D1 बार्हबार्हस्पतो योगो —ᵇ) B1 D2 युक्त, D3 6 युक्त T G2 3 M1 2 Cv r g उक्त, Cm g p k p t as in text (for युक्त) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 5 7 पुष्येण, D6 पुष्येन, M3 पुष्योऽद्य (for पुष्यो नु) N1 Dm1 (before corr) D1 राघव (for राघव) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D2 4 5 M4 प्राज्ञै (for प्राज्ञैः) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 -6 येन (for केन) Ś1 D6 असि दुर्मना, V2 अभिदुर्मनोण (sic) (for असि दुर्मना)

9 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 कस्माच (for न ते) D6 शलाकं त (for शलाकेन) —ᵇ) M3 जय (for जल) Ś1 Ñ1 V1 B D1 4 6 M4 पूर्णेन्दुप्रतिमे(B4 °सदृशे)न ते, Ñ1 D4 5 7 पूर्णचन्द्रनिभेन च(Ñ1 D7 ते) —T1 damaged for ᶜ —ᶜ) D4 7 नावृतं Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 2 4-7 M4 चारु, Ñ1 चैर, B3 चाल्गु (sic) (for वल्गु)—ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 2 3 6 M4 Cm g L न विराजते, B3 [इ]व विराजते, Dg1 T1 G2 3 M1 2 [अ]पि विराजते D4 7 [इ]ह विराजते, T1 damaged, Ct as in text (for [अ]भिविराजते)

10 ᵃ) T2 व्यजनौ चाय (metathesis) M3 °भ्या तु

G 2 26 14
B 2 26 12
L 2 29 14

वाग्मिनो बन्दिनश्चापि प्रहृष्टास्त्वां नरर्षभ ।
स्तुवन्तो नाद्य दृश्यन्ते मङ्गलैः सूतमागधाः ॥ ११
न ते क्षौद्रं च दधि च ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
मूर्ध्नि मूर्धाभिषिक्तस्य ददति स्म विधानतः ॥ १२
न त्वां प्रकृतयः सर्वाः श्रेणीमुख्याश्च भूषिताः ।
अनुव्रजितुमिच्छन्ति पौरजानपदास्तथा ॥ १३
चतुर्भिर्वेगसंपन्नैर्हयैः काञ्चनभूषणैः ।
मुख्यः पुष्यरथो युक्तः किं न गच्छति तेऽग्रतः ॥ १४
न हस्ती चाग्रतः श्रीमांस्तव लक्षणपूजितः ।
प्रयाणे लक्ष्यते वीर कृष्णमेघगिरिप्रभः ॥ १५
न च काञ्चनचित्रं ते पश्यामि प्रियदर्शन ।
भद्रासनं पुरस्कृत्य यान्तं वीर पुरःसरम् ॥ १६
अभिषेको यदा सज्जः किमिदानीमिदं तव ।
अपूर्वो मुखवर्णश्च न प्रहर्षश्च लक्ष्यते ॥ १७

(for व्यजनाभ्यां च) —ᵇ) Dm1 (before corr as in text) निमेक्षण (for निरीक्षणम्) —ᵈ) M3 व्यज्यते (for वी°) G1 नु (for न) —For 10 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

596* चामरव्यजनाभ्यां च चारुपद्मदलेक्षणम् ।
न वीज्यते तेऽद्य मुख कस्मात्पूर्णेन्दुसप्रभम् ॥

[(l 1) D2 -व्यजनार्थं च (sic) D3 -व्यजनेनाथ (for -व्यजनाभ्यां च) D2 पद्मेपत्रेक्षण —(l 2) D1 7 वीक्ष्यते B4 om (hapl) ते Ñ2 सुमुख (for ऽद्य मुख) D4 7 मुख तेऽद्य (by transp) D3 न राजते मुख कस्मात् (for the prior half) Ñ2 B1 4 D2 6 7 सन्निभ (B1 °भं) D1 M4 -वर्चसं L(ed) -सुप्रभ (for -सप्रभम्) V1 पूर्णचन्द्रसमप्रभ D4 पूर्णेंदुसम वर्चसं (for the post half)]

11 ᵃ) T1 (after corr sup lin sec m as in text) बंदितश् (for बन्दिनश्) —ᵇ) Dd1 प्रहृष्टास् (for प्रहृष्टास्) T1 नरेश्वर —ᶜ) T3 नाद्य (for नाद्य) —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

597* यौवराज्याभिषिक्तं च सूतमागधबन्दिनः ।
वाग्मिनो न स्तुवन्ति त्वामद्य राघव हास मे ॥

[(l 1) B1 यौवराज्ये B2 यौवराज्ये (for यौवराज्य) V1 [अ]भिषेके (for [अ]भिषिक्त) D1 2 4 6 7 M4 अभिषिक्त यौवराज्ये (for the prior half) —B4 reads from l 2 up to 12ᵃᵇ in marg —(l 2) Ś1 D6 कस्माद् (for अद्य) V1 राघव सगम B4 राघव संशने (both sic)]

12 B4 reads 12ᵃᵇ in marg (cf v l 11) —ᵃ) B4 चे (sic) (for ते) M4 क्षौम (for क्षौद्र) D1 2 न च दधि M4 च विमल (for च दधि च) T1 damaged for the portion from धि in दधि up to नप in 13ᵈ —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cm1 (by corr orig as in text) t मूर्धाभिषिक्तस्य, T2 3 मूर्धा (T3 मुख्या) भिषिक्तस्य —ᵈ) Dt1 G1 दद्याति (sic) Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 ददति (for ददति) —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

598* मूर्ध्नि मूर्धाभिषेकार्थं ददते विधिवत्तव ॥

[Ś1 D4 6 7 राज्या(D6 °ज्या)भिषेकार्थं Ñ1 V1 D2 M4 मूर्धा (V1 °र्ध्ने)भिषेका(Ñ1 °षेका)र्थं Ś1 दद्युश्च D2 दधते, D2 *दति (for ददते) Ś1 तु Ñ1 D1 2 न (for च)]

13 T1 damaged for the portion up to नप in ᵈ (cf v l 12) —ᵃ) T3 M1 3 त्वा (for त्वां) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 कस्मात्प्रकृतिमुख्यास्त (D1 °ख्या चे, D2 4 7 °ख्याश्च) —ᵇ) B1 सेना (for श्रेणी) Dg1 मूतमङ्ग Cg as in text (for मुख्याश्च) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 M4 च राघव, D2 वर्धय च (for च भूषिता) —ᶜᵈ) T1 तदा (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 किमर्था नाद्य (V1 नाद्यपि, D6 7 नाथ, M4 नोप) तिष्ठन्ति (D4 °ते) यौवराज्या (B1 °ज्य) भिषेचने (V1 °न)

14 Ś1 om 14 D6 om. (hapl) from 14 up to l 2 of 600* (cf 13ᶜᵈ var) —ᵇ) Dg1 भूषितैः (for भूषणैः) —ᶜ) Dt1 गुरुत्व Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 पुष्परथो —T1 damaged from पु in 14ᶜ up to 15ᵇ —For 14 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M4 subst

599* महाभद्रयुतस्ते मणिकाञ्चनभूषण ।
नाद्य पुष्यरथः पुत्र कस्मादरिनिषूदन ॥

[(l 1) M4 भद्राह (metathesis) Ñ1 -चायुरथस्, D1 2 4 6 7 M4 -युक्तो रथस् (for -चयुतस्) B4 भूषित (for भूषण) —(l 2) V1 B D1 2 6 पुत्र D4 7 श्रीो (for पुत्र) D2 द्विप (sic) (for पुत्र) Ñ1 V1 B D1 7 M4 निषूदन]

15 T1 damaged for 15ᵃᵇ (cf v l 14) —ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वे, D4 6 7 दिव्य (for तव) Dg1 G1 लक्षणपूजित, D4 6 7 °लक्षित —ᶜ) D4 7 प्रयाणे दृश्यते G1 प्रयाते लक्ष्यते (for प्रयाणे लक्ष्यते) —ᵈ) D1 5 7 तव (for कृष्ण) D6 निभप्रभ (for गिरि°) —For subst see 600*

16 ᵃ) M3 न काञ्चनविचित्रं ते —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 प्रियदर्शने —ᵈ) Dm1 यात L(ed) पुरस्कृत —For subst see 600*

17 ᵃ) M3 अभिषेके Dg1 T यथा Cg as in text (for यदा) —ᵇ) M3 अथ (for इदं) —ᵈ) T1 damaged from ह up to प in 18ᵃ —For 15–17 Ś1 Ñ V1 B (B4 sup lin) D1 2 4 6 M4 subst D4 6 7 subst for 16–17

600* प्रियस्तुतो गजवरः शुभलक्षणलक्षितः ।
पृष्ठतो नानुयाति त्वां कस्माद्राज्याभिषेचने ।
शुभलक्षणसंपन्नः श्वेतश्च तुरगोत्तमः ।
न तेऽद्य याति पुरतः कस्माच्छ्रीविजयावहः ॥

इतीव विलपन्तीं तां प्रोवाच रघुनन्दनः ।
सीते तत्रभवांस्तातः प्रव्राजयति मां वनम् ॥ १८
कुले महति संभूते धर्मज्ञे धर्मचारिणि ।
शृणु जानकि येनेदं क्रमेणाभ्यागतं मम ॥ १९
राज्ञा सत्यप्रतिज्ञेन पित्रा दशरथेन मे ।
कैकेय्यै प्रीतमनसा पुरा दत्तौ महावरौ ॥ २०

तयाद्य मम सज्जेऽस्मिन्नभिषेके नृपोद्यते ।
प्रचोदितः स समयो धर्मेण प्रतिनिर्जितः ॥ २१
चतुर्दश हि वर्षाणि वस्तव्यं दण्डके मया ।
पित्रा मे भरतश्चापि यौवराज्ये नियोजितः ।
सोऽहं त्वामागतो द्रष्टुं प्रस्थितो विजनं वनम् ॥ २२

G. 2 26 25
B. 2 26 24
L. 2. 29. 24

[D6 om l 1-2 (cf v l 14) —(l. 1) N1 B2.4 D1 त्रिषुलोके(B2 [gloss] त्रिषु लोकेषु रथात) B3 त्रि मग्नौ, D2 नृपपुरे —D3 om (hapl) from the post half up to l 2 B3.4 -लक्षण (for -लक्षण) V1 लिखित (for -लक्षित) Ś2 त्रिजगता गजकुल शुभलक्षणलक्षिता —(l 2) Ś1 V1 [अ]नुयाति Ñ1 [अ]नुयारिय (sic) (for °याति) D1 M4 सा नदनुयाति (by transp) —(l 3) B4 संपूर्ण (for -संपन्न) —(l 4) D1.2 पुरतो याति (by transp), D4.5.7 याति विविधद् (for याति पुरत) B2-4 न याति पुरत समाप्त (for the prior half) B2-4 शीघ्र ते, M4 °चे (for समाप्ते) D1.4 D4.6 विजयाय]

18 T1 damaged up to प in ᵃ (cf v l 17) —ᵃ) G2 त्रिपुलीरे (sic) (for विलपन्तीं) —ᵈ) G3 प्रभावास् (hypm) (for भवांस्) —For 18, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

601* एवं बुवाणां तां रामो व्यवशक्रां स मैथिलीम् ।
उवाचेदं वचो वीर सत्त्वगाम्भीर्यसंस्थित ।

[(l 1) D1.2.4 तां बुवतीं D4.7 M4 बुवतीं तां (for बुवाणां तां) Ś1 D1.3.4-7 M4 च (for स) —(l 2) Ñ2 B1.2.4 धीरे (B1 [before corr] °र्) V1 D1.2.6.7 M4 वीर°, D4 राम° (for वीर°) D2 स त्वां (sic) (for सत्त्व) B4 D1.2 M4 आश्रित (for आस्थित) D4.5.7 सत्त्वाविश्रयो(D5 °य) स्थित (for the post half)]

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सार्विकुल (for कुले महति) D6 संभूता —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सत्यवादिनि Dd1 D6 G1 धर्मचारिणी —ᶜ) D1.5.7 [अ]त्र (for [इ]दं) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 [अ]वागत (for [अ]भ्या°) D4.6.7 विरूपमिव पश्यसि —For 19ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 subst

602* शृणु मैथिलि धीरा त्वं भूत्वा वाक्यमिदं मम ।
[M4 वाक्यमेतं (for वाक्यमि°)]

20 ᵃ) D1 (m al o) हि समय दृष्ट्वा (for सत्यप्रतिज्ञेन) —ᵇ) Ś1 B1.4 Dg1 G2 M1.3 (also as in text) च, Dt1 Dd1 Dm1 पै (for मे) —ᶜ) B4 D1.4 G3 (before corr) कैकेय्या (B1 °य्या G3 °या) M3 °ये M4 °य्यो (for °य्यै) V1 B1.2.4 प्रीतिमनसा Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1-3 मम (G2 °म) मात्र सु D4.7 हृष्टमनसा (for प्रीतमनसा) —ᵈ) T1 damaged after दा in महावरौ up to तयाद्य in 21ᵃ Ś1 N V1 B D6 दत्तौ किल पुरा वरौ(Ś1 D6 वरौ पुरा [by transp]), D1.2 M4 दत्ते किल वरे पुरा, D4.5.7 मात्रे दत्तौ वरौ पुरा

21 ᵃᵇ) T1 damaged for तयाद्य (cf v.l 20) T2 (before corr सज्जे, after corr sec m) सज्ये (sic) (for सज्जे) Ñ2 D4.6.7 सौ चापि मम च ह्य(Ñ1 °समवाप्याः D5 °मम चाया)स्मिन् (for ᵃ) Ñ2 D4.5.7 नृपेण तु(D5 हि) (for नृपोद्यते) Ś1 D6 ममोपक्लृप्ते चैवाद्य यौवराज्याभिषेचने, Ñ2 V1 B D1.2 M4 ममोप(N1 ममोप, M4 रामाय)कल्पिते चैव(V1 B2 °क्लृप्ते चैवाद्य, B1.2 °कल्पिते चाद्य, D1 °कल्पिते चाद्य, D2 M4 °कल्पिते चाद्य) यौवराज्या(B1 °ज्ये)भिषेचने —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 B1.2.4 D6 प्रचोदितेन, Ñ1 प्रचोदितेन, D4 प्रचोदितेन, D5 (before corr प्रचोदितेन) प्रचोदित स, D7 प्रचोदितेन (both sic) (for प्रचोदित स) Ś1 B2 D4.6.7 समये, Ñ1 B1 म (B1 स) मया, Ñ1 B4 समयाद् V1 प्रदेशितेन तौ सत्या, B3 पुरोदितेन समयाद्(m also प्रचोदितेन सहसा) (for ᶜ) Ś1 N V1 B D4.6.7 धर्मज्ञेनापवर्जितौ(Ñ1 °त) (for ᵈ) D1.2 M4 समभिसाचितेन पित्रा(D2 [before corr] मे पित्रा M4 मात्रा मे [both hypm]) देव्यै प्रीत्या(M4 पित्रा)पवर्जित

22 ᵇ) M3 वने, Cg K as in text (for मया) —ᶜ) T1 damaged for पित्रा —For 22ᵃᵇᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

603* मया वर्षाणि वस्तव्य चतुर्दश वने प्रिये ।
भरतनाप्ययोध्यायां राज्ञः भाव्यमनिन्दिते ।

[(l 1) N1 D4.6.7 वने मदैर च(Ñ1 *)लक्ष (for the prior half) N2 D4.7 चतुर्दश समा प्रिय D5 नव वर्षाणि पच च (for the post half) —(l 2) D6 राज्ञो (sic)]
—Dg1 reads 22ᵃᵈ in marg —ᶠ) N2 विजने, B4 om , D1.2 निर्जने, D6 विजने (for °जनं) Ñ1 वने —After 22, Ś1 N V1 B D1.2.4-7 M4 ins

604* भारच्छे वै रमाराध्य मामनुस्मर्तुमर्हसि ।
श्वश्रूश्च श्वशुरं चैव वस त्वं सगुणान्विता ।
शुश्रूषणरता भूत्वा यावदागमनं मम ।
मद्रूपरा भव त्वं जानमाश्रित्य पदयोर्हि ते ।

[(l 1) Ś1 V1 भाव(Ś1 °ए [sic])न्य D4 आप्तय (for भारच्य) —(l 2) Ñ D2.4 D1.4.6 M4 च(D2.6.6 स)श्व° च, D श्वश्रूश्च (sic) (for श्वश्रूश्च) V1 सह्सुरं, D1.4.6 सन्दुरं]

G. 2. 26. 27
B. 2. 26. 24
L. 2. 29. 26

भरतस्य समीपे ते नाहं कथ्यः कदाचन ।
ऋद्धियुक्ता हि पुरुषा न सहन्ते परस्तवम् ।
तस्मान्न ते गुणाः कथ्या भरतस्याग्रतो मम ॥ २३
नापि त्वं तेन भर्तव्या विशेषेण कदाचन ।
अनुकूलतया शक्यं समीपे तस्य वर्तितुम् ॥ २४
अहं चापि प्रतिज्ञां तां गुरोः समनुपालयन् ।
वनमद्यैव यास्यामि स्थिरा भव मनस्विनि ॥ २५
याते च मयि कल्याणि वनं मुनिनिषेवितम् ।
व्रतोपवासरतया भवितव्यं त्वयानघे ॥ २६
काल्यमुत्थाय देवानां कृत्वा पूजां यथाविधि ।
वन्दितव्यो दशरथः पिता मम नरेश्वरः ॥ २७
माता च मम कौसल्या वृद्धा संतापकर्शिता ।
धर्ममेवाग्रतः कृत्वा त्वत्तः संमानमर्हति ॥ २८

B1 श्वश्रूश्वशुरयोश्चैव (for the prior half). Ñ2 B3.4 पर्युपा(B3 °प)स्य(B4 °स्य)ता, Ñ1 D4.5.7 वसेह स्वनुपाश्रिता, D3 2 वसेह स्वपस्थिता (for the post. half). —(l. 3) Ñ2 शुश्रूषेपरमा. Ñ1 D4 आगमनात. —(l. 4) B3 (also as above) मद्गुराश्रय. M4 विमुच्य (for आश्रित्य)]

23 [a]) Ś1 Ñ V1 B D6 [ऽ]हं; D4 7 च; M3 तु (for ते). —[b]) Ś1 Ñ V1 D D6 न ते (V1 ना ते) स्तुत्यः; D1 न श्लाघ्योऽहं; D2.4.5.7 न श्लाघ्योऽहं; M4 न स्तोतव्य (for नाहं कथ्यः). Ś1 Ñ B2 3 D4 5 7 M3 कथं(B2 °थ)चन. —T1 damaged from चन up to -युक्ता in [c]. —[c]) G1 ऋषियुक्ता (for ऋद्धि°). Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 ऐश्वर्यमदमत्ता(V1 °त्तो) हि; M4 ऐश्वर्यमत्ता हि नरा. —[d]) D1.2 सहंति; D6 हसंते (metathesis), G2 सहस्ते (sic) (for सहन्ते). D2 परस्तुतिं. —[e]) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D1 3 6 M4 तस्मात्त्वया; T3 कस्मान्न ते (sic) (for तस्मान्न ते) G1 कथा; G2 गुणः (for गुणाः). Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D6 स्तुत्या, D1 2 M4 श्लाघ्या; D4 5 7 वाच्या; G1 कथ्यो (sic) (for कथ्या). Ñ2 B3 4 तस्मात्गुणास्त्व(Ñ2 °श्च)या स्तुत्या. —[f]) Ś1 Ñ V1 B D1.3 6 M4 न मे (for मम).

24 [a]) D1 Ck.t अहं ते नानुयक्तव्यो; M3 नाहितं तेन कर्तव्यं. —[b]) Dg1 कथंचन (for कदा°). —G3 illeg. for 24[c]–25[b]. —[d]) G2 वर्षितुं (for वर्तितुम्). ⊕ Ck. अनुकूलतयेत्यादि । अत्र नापि तेन तुभ्य तस्येति सर्वात्मना पाठो बाधितः प्राचीनः परेण । ⊕ —For 24, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 subst. and read after 33 (D6 after 33[cd], owing to om. of 33[cd]):

605* स च तेनेह भर्तव्या वने विप्रोषिते मयि ।
तस्मात्तस्यैव विप्लेषाच्छ्लिपिण्डस्तुतिं ततः ।

[(l. 1) B3 [आ]ह(sic), M4 [द]न (for [स]ह). Ś1 D6 वक्तव्या, V1 D5 वर्तव्या (for भर्तव्या). Ñ1 स्तथा च इह यदे वा (for the prior half) B1.3 वने (for °न). Ś1 D6 हि प्रोषिते, B1 2 हि प्रेषिते (for विप्रो°). —(l. 2) Ś1 चल (sic), Ñ2 D6 चैल, B4 चेन; D2 4 6.7 चैल, M4 चलि- (for चैल). Ś1 D6 पिंड, D1 चैलपिंडे भूमि तन (for the post. half).]

—After 24, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G3 illeg.) M1-3 ins.:

606* तस्मै वृत्त मृगाक्षि यौवराज्ये सनातनम् ।
स प्रसाद्यस्त्वया सीते नृपतिश्च विशेषतः ।

[(l. 1) G1 नृपतिश्च स (by transp.). —(l. 2) M3 संप्रसाद्यम्, Dg1 नृपतेश्च (for °तिश्च). —T1 damaged from विशेषत: up to अह in 25[a].]

25 G3 illeg. for 25[ab] (cf. v.l. 24). —[ab]) T3 damaged for अहं (cf. v.l. 606*). T3 (after corr. sec. m. as in text) .त्वां (for तां). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 अहं(Ñ1 °ह चे [by pm.]) हि पितरं सत्यं चिकीर्षुस्तथि(D1 °र्षुति [sic]) धोगत. —[c]) T1 ..मद्यैव (for वनम°). —[d]) Dg1 स्थिर (sic), Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3 2 स्थिरे- (for स्थिरा). Dd1 Dm1 T2 3 G M1 2 मनस्विनी. Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 गुरु त्वं(D6 कुरुत्वं) हृदयं स्थिरं(D1 दृढं; D5 दृढं [sic]).

26 [a]) Ś1 Ñ D2 D1 2 4-7 M4 मयि याते च (by transp.), V1 मयि प्रयाते; B1 2 4 मयि जाते च(B1 तु); Dt1 G1 याते मयि च; T2 याचते (metathesis) मयि (for याते च मयि). —[b]) B3 (as in text also) वनं, D7 वने (for वनं). Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 6 M4 -जनप्रिय; D7 -निषेविते (for -निषेवितम्). —[c]) Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2.3 -परमा; T2 -निरता (for रतया). —[d]) T1 श्या (for त्वया). Ś1 Ñ2 V2 B1-3 D1 2 3 M4 प्रिये, B4 प्रभो (sic) (for [त्व]नघे).

27 [a]) Ś1 D6 वदये(Ś1 by corr. त्वं), Ñ2 सत्यम्, V1 कल्यम्; B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (before corr. as in text) D1 2 4 7 कल्यम्, D6 काल्य (for काल्यम्). —[b]) T3 transp. कृत्वा and पूजां. Ś1 Ñ2 V1 B D6 पूजामिवाग्नेः D1 2 M4 पादाभिवंदनं (for पूजां यथाविधि) —T1 damaged after च up to त in [c]. —[c]) Ś1 D6 वंदितव्यो; D1 वंदनीयो (for वन्दितव्यो) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 जनेश्वर:. Ś1 Ñ V1 B D4-7 M4 पिता मे(D4 मद्; M4 ते) दैवतं यथा.
—After 27, V1 B M4 read 608*.

28 Ś1 Ñ V1 B D1 2.4-7 M4 read 28 (including 607*) after 605*. —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 G2 M1 4 मम माता च(D6 तु) (except D6, all by transp.), T3 °च म.., G1 M3 माता मम च (by transp.). T1 माता च**** ल्या (damaged). —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 4-7 मद्शोक- (for संताप-) D3 मद्रु यास्तोकर्शिता. —[d]) T3 अर्हति; M3 अर्हेदु.
—For 28[cd], Ś1 Ñ V1 B D1.2 4-7 M4 subst.:

वन्दितव्याश्च ते नित्यं याः शेषा मम मातरः ।
स्नेहप्रणयसंभोगैः समा हि मम मातरः ॥ २९
भ्रातृपुत्रसमौ चापि द्रष्टव्यौ च विशेषतः ।
त्वया °लक्ष्मणशत्रुघ्नौ प्राणैः प्रियतरौ मम ॥ ३०
विप्रियं न च कर्तव्यं भरतस्य कदाचन ।
स हि राजा प्रभुश्चैव देशस्य च कुलस्य च ॥ ३१
आराधिता हि शीलेन प्रयत्नैश्चोपसेविताः ।
राजानः संप्रसीदन्ति प्रकुप्यन्ति विपर्यये ॥ ३२
औरसानपि पुत्रान्हि त्यजन्त्यहितकारिणः ।
समर्थान्संप्रगृह्णन्ति जनानपि नराधिपाः ॥ ३३
अहं गमिष्यामि महावनं प्रिये
त्वया हि वस्तव्यमिहैव भामिनि ।
यथा व्यलीकं कुरुषे न कस्यचि-
त्तथा त्वया कार्यमिदं वचो मम ॥ ३४

G 2 25 39
D. 2 26 38
L. 2 19. 38

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

607* मत्प्रियार्थं प्रिये सीते शुश्रूषाननन्यचित्तया ।

[V1 सप्रीत्य] Ñ1 D2 3 4 6 7 M1 त्वया (for प्रिये) Ñ2 V1 शुश्रूषा (sic) Ñ1 D6 7 नान्यचित्तया B4 [अ]नन्यमनसा (hypm) D1 [अ]नन्यमानसा (sic) D2 [अ]नन्यचेतसा, D5 [अ]नन्यकलया D6 [अ]नन्यचित्तया (for [अ]नन्यचित्तया)]
—Thereafter V1 B read 34

29 a) Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 त्वया (for च ते) —b) T2 मम (for मम) —c) M3 सयोगै (for संभोगै) —d) T1 damaged after मम up to भ्रा in 30a M3 समाहित मनास्तथा —For 29 Ś1 Ñ V1 B D2 3 4-7 M4 subst (V1 B M4 read after 27)

608* मातरश्चैव मे सर्वा यथाक्रममशेषतः ।
त्वयार्चनीया सततं समा हि मम मातरः ।

[(l 1) N1 विशेषत D4 °शेषत (for अशेषतः) D1 4 5 7 स(D5 सौ)र्भ्रातृविशेषेण, D3 वर्णपूरवाशेषेण M4 पूर्णधृतिविशेषेण (for the post half) —D5 om from l 2 up to 31ab —(l 2) D6 7 विनेया (for [अ]र्चनीया) D1 सुसमाहितमातर, M4 समाहितमनस्तया (for the post half)]
—Thereafter B3 cont

609* तत्र मेऽहो न कर्तव्य सेवा कार्या विशेषतः ।

30 D5 om 30 T1 missing up to भ्रा (for both cf v l 29) —ab) Dm1 वा (for च) D6 7 भ्रातरौ च विशालाक्षि (for a) D1 7 द्रष्टव्यौ M4 द्रष्टव्या (for द्रष्टव्यौ) D1 7 G2 त T1 तु (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 भ्रातरौ चापि मे(V1 च) सीते प्राणतोऽपि प्रियौ(D6 7 M4 प्राणैः प्रियतरौ)मम —c) Dd1 Dm1 T1 G M1 उभौ D6 7 त्विय, M1 प्रिये (for त्वया) Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 4 6 7 T1 2 G M भरत (for लक्ष्मण) T1 [illegible] (damaged) (for त्वया लक्ष्मण) —d) G2 M1 प्रिये, Cr m g t as in text (for प्राणैः) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 द्रष्टव्यौ भ्रातृपुत्रवत्(D6 °वत्)

31 D1 om 31cd (cf v l 29) —ab) T1 विप्रियौ (for °यं) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 M1 transp न and च D6 7 कामपि T1 कर्तव्यौ (for कर्तव्य) D6 7 विशापर (for कदाचन) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 न कर्तव्योऽप्रिय सीते मत्प्रीत्या भरतस्य मे —c) D1 यदि (for स हि) Ś1 Ñ V1 B D1 6 गुरुश्चैव, Dt1 Dd1 Dm1 M3 च वैदेहि, M4 प्रियश्चैव (for प्रभुश्चैव) D3 राजा गुरुश्च मान्यश्च —d) D5 7 [अ]स्य (for the first च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 देशस्यास्य(Ñ1 °स्यापि, N2 B4 °स्यापि) विषय(B4 °यस्य, D1 °यस्य) मे

32 a) Dm1 आराधितो (sic) Dg1 च (for हि) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 राजानो (for शीलेन) —b) Ś1 D6 देववाक्, Ñ V1 B D1 5 6 7 M4 दे(B4 D1 दै)वच(D7 °वद्) (for प्रयत्नैश्च) D7 योऽपसेविता (sic), M4 चापि सेविता D2 दववचोभि सेविता (sic) —c) T1 damaged from रा up to प्र Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 अनुगृह्णन्ति योजयन्ति (Ś1 N1 D6 °ते) —d) Ś1 V1 B1 3 4 D1 3 6 M4 सकामानिति, N2 B4 निगृह्णं(B4 °ह्ण)न्ति D6 7 T2 G2 3 M1 कुप्यन्ति च (for प्रकुप्यन्ति) M3 विपत्यये (sic) B2 (m also) भागान्बुद्धिविपर्यये —After 32 Dd1 Dm1 D5 T1 2 ins

610* स्फटिकमिव मणौ हरि न विग्रहमिव भुजगम ।
साधयिव नृपो हन्ति मानयत्निव दुर्जन ।

33 a) Dt1 भारसानपि, D3 उरसा पि (corrupt) (for औरसानपि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 च M1 वा (for हि) —b) Ś1 N2 B D6 M4 विहिंसत्यपकारिणः, N1 D1 5 7 त्यजत्यनु(N1 °न)पकारिण V1 हित सत्यपकारिण, D2 विहि सत्युपकारिण (sic) D3 विहिंसत्यपकारिणः —D1 om Dg1 reads 33cd in marg —cd) Dg1 Dt1 समर्था M3 सप्रसीदन्ति G2 M3 नराधिपा Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 7 M4 अनुगृह्ण(B1 °ह्ण)न्ति च प्रीता(D1 सप्रीता) परान्यु(B4 °न्तु)पकारिण
—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

611* सा त्व वसइ कल्याणि राज्ञ समनुवर्तिनी ।
भरतस्य रता धर्मे सत्यव्रतपरायणा ।

[(l 1) T2 damaged up to वसेद D5 वसेति, M3 [illegible]]

34 V1 B read 34 after 607* —a) Ś1 D6 सोऽह D2 M4 हि वनं, D3 [अ]प कानन G2 3 वनं (for महावनं) —b) Ś1 N2 V1 B2 4 Dg1 [अ]पि, V2 D1 तु D6 [अ]पि, D7 तु, G2 [अ]पि (for हि) Ś1 N2 V1 B D2 3 6 M4

२४

G 2 27 1
B 2 27 1
L 2 30 1

एवमुक्ता तु वैदेही प्रियार्हा प्रियवादिनी ।
प्रणयादेव संक्रुद्धा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
आर्यपुत्र पिता माता भ्राता पुत्रस्तथा स्नुषा ।
स्वानि पुण्यानि भुञ्जानाः स्वं स्वं भाग्यमुपासते ॥ २
भर्तुर्भाग्यं तु भार्यैका प्राप्नोति पुरुषर्षभ ।
अतश्चैवाहमादिष्टा वने वस्तव्यमित्यपि ॥ ३

[आ]श्या मम. Dt1 Dm1 G °च भामिनी (for [ए]व भामिनि) —ᶜ) Ś1 D6 करोमि, Ñ2 V1 B D1 3 M4 करो(B1 रको [metathesis]),वि T2 पुरुपे (sic) (for कुरुषे) D1 7 यथा व्यलीकं च न कस्यचिद्भवेत् —ᵈ) B1 om त्वया Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 इतो गते(D6 °तो [sic]) मयि (for इद वचो मम)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 5 7 सीतानुशासनं (D4 7 °नो), Ñ1 सीतासंदेशो, Ñ2 V1 B सीतोप(Ñ2 B2 3 °पा)लम्भ, D1 3 सीतादर्शनो, D6 सीतासंभाषणो —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D4 T1 (damaged) om Ś1 D2 29 Ñ2 B2–4 25 V1 28 (after corr as in Dt1), Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 26 D1 8 D2 D4 7 31, D5 34 M4 27 —After colophon, D6 G M1 2 conclude with श्री(D6 *)रामाय नम. T3 श्रीरामचन्द्राय नम

24

☞ D2 missing for Sarga 24 (cf. v l. 2 22.12) Dm1 begins with ॐ

1 ᵃᵇ) M1 2 उक्त्वा (for उक्ता) D3 [अ]थ (for तु) Ñ1 प्रियवादिने Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 इत्यप्रियमिदं वाक्यं श्रुत्वा सा प्रियभाषिणी(B2 M4[before corr] °वादिनी) —ᶜ) T2 प्रणयाद् D4 इव (for एव) Ñ1 D4 5 7 सरोषम् (for संक्रुद्धा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 सासूय(D3 सकोप) मिव(V1 °ति) भर्तारं —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1–4 7 M4 सीता (Ñ1 D4 5 7 इदं) वचनम् (for भर्तारमिदम्) —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

612* किमिदं भाषसे राम वाक्यं लघुतया ध्रुवम् ।
त्वया यदपहास्यं मे श्रुत्वा नरवरोत्तम ।

[(l 1) T1 G1 3 M2 3 भाष्यते, T2 भाषसे Cm k t °से (as above) —(l 2) Dg1 उपहास्य, Cg अप° (as above) K(ed) नरवरात्मज]

—Thereafter Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 Ct cont

613* वीराणां राजपुत्राणां शस्त्रास्त्रविदुषां नृप ।
अनर्हमयशस्यं च न श्रोतव्यं त्वयेरितम् ।

[(l 1) T1 damaged from पां in विदुषां up to अनर्हं in l 2—(l 2) T1 2 [उ]दित, Ct as above (for [ई]रितम्)]

2 ᵃ) D5 भ्राता (for माता) —ᵇ) D4 7 भार्या (sic) (for भ्राता) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 भ्रा(D3 मा)तरो बांधवा सुता (M4 तथा) —ᶜᵈ) T1 damaged for भुञ्जाना स्वं स्वं Ś1 Ñ V1 B D6 प्रेत्य चैवेह चाश्नन्ति(V1 °श्नाति), D1 3 प्रेत्येह(D3 प्रत्यह) चैव भुञ्जति (for ᶜ) Ñ1 M3 भागम् (for भाग्यम्) Ñ1 D5 समुपिता(D5 °ता) (for उपासते) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 स्व स्व(B1 स्वय, B4 स्वक) कर्मफलं पृथक्(B3 [before corr] शृणु) D4 7 स्वं भाग्यमनुतिष्ठते (for ᵈ) M4 प्रेत्य चेह च भुञ्जति स्वं स्वं कर्म पृथक् पृथक्. —*After 2* Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 ins

614* न पितुः कर्मणा पुत्रः पिता वा पुत्रकर्मणा ।
सुखमाप्नोति दुःखं वा स्वेन तु कर्माभिजायते ।

[(l 1) D3 पितृ (for पितु) D1 3 न पिता (for पिता वा) Ñ1 D4 5 7 न पिता पुत्रपेन पुत्रो वा पितृकर्मणा —(l 2) Ñ1 दुःखं वा यदि वा दुःखं (for the prior half) Ś1 D6 7 स्व स्व, Ñ2 स्वेन, M4 स्व तु (for स्व तु) D1 3 [अ]भिभोक्ष्यते, M4 [अ]भिजायते (for °जायते)]

3 ᵃ) Ñ1 D4 5 7 पति, Dg1 भर्तृ, Cg as in text (for भर्तुर्) Dd1 (before corr) भाग्ये (for भाग्य), Dt1 नारी वै, Dd1 Dm1 T G M1–3 Ct भार्य(Dm1 T2 3 G3 °र्यै [sic])का Cg k as in text (for भार्यैका) —ᶜ) Dt1 उद्दिष्टा, Ct as in text (for आदिष्टा) —ᵈ) T1 damaged for मित्यपि M3 इत्य* (for इत्यपि) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst while Ñ1 D4 5 7 subst l 2 only for 3ᶜᵈ

615* भार्यैका पतिभाग्यानि भुङ्क्ते पतिपरायणा ।
साहं त्वामनुयास्यामि यत्र यत्र गमिष्यसि ।

[(l 1) Ś1 D6 भोज्यानि, B1 2 M4 भोग्यानि (for भाग्यानि) B2 om (hapl) पति —(l 2) Ñ1 अहं तु (hypm), D4 7 अहं (for साहं) B3 D6 M4 यत्र (for the second यत्र) D1 गमिष्यति]

—Thereafter all cont

616* शपेऽहं ते प्रसादेन जीवितेन च राघव ।
यथा नेच्छाम्यहं वस्तुं स्वर्गेऽपि रहिता त्वया ।
त्वं मे नाथो गुरुश्चैव भर्ता दैवतमेव च ।
गमिष्यामि त्वया सार्धमेष मे निश्चयः परः ।

[(l 1) Ñ1 D4 7 M4 शपे हि ते, Ñ2 V1 B2 °पे ते, D1 शपे तेऽहं (by transp) D3 शृणु हि (for शपेऽहं ते) D5 जीवितेति (for जीवितेन) N1 [अ]पि M4 हि (for च) —(l 3) D3 यदि D7 नरिः (s c) (for नाथः) —(l 4) Ñ1 D1 3 4 5 7 M4 गमिष्येऽहं Ñ2 B3 एव (for एष)]

न पिता नात्मजो नात्मा न माता न सखीजनः ।
इह प्रेत्य च नारीणां पतिरेको गतिः सदा ॥ ४
यदि त्वं प्रस्थितो दुर्गं वनमद्यैव राघव ।
अग्रतस्ते गमिष्यामि मृद्नन्ती कुशकण्टकान् ॥ ५
ईर्ष्यारोषौ बहिष्कृत्य भुक्तशेषमिवोदकम् ।
नय मां वीर विश्रब्धः पापं मयि न विद्यते ॥ ६

प्रासादाग्रैर्विमानैर्वा वैहायसगतेन वा ।
सर्वावस्थागता भर्तुः पादच्छाया विशिष्यते ॥ ७
अनुशिष्टास्मि मात्रा च पित्रा च विविधाश्रयम् ।
नास्मि संप्रति वक्तव्या वर्तितव्यं यथा मया ॥ ८
सुखं वने निवत्स्यामि यथैव भवने पितुः ।
अचिन्तयन्ती त्रींल्लोकांश्चिन्तयन्ती पतिव्रतम् ॥ ९

G 2 27 18
B 2 27 12
L 2 30 18

---

4 Ś1 Ñ V1 B D1 2 3-7 M4 transp 4 (along with subst) and 5 —ª) V1 नाम, Dg1 नाम, Dt1 वात्मा, D5 भ्राता (for नात्मा) G2 [भ्रा]ता * * * — ᵇ) B1 G3 M1 भ्राता, M4 श्वशुर (for माता) Ś1 Ñ V1 B D1 2 3-7 M4 सुहृज्जन, G3 °ना (for सखीजन) —ᵈ) G1 एका (for एको) Dt2 सदा गति (by transp) —For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 3-7 M4 subst

617* नास्ति भर्तृसमं स्त्रीणां पतिरप्येक परा गतिः ।

[Ñ1 न, Ñ2 B3 हि, D1 2 स D4 7 सा (for सद्) Ñ1 D1 स्वेन (D3 °क) (both sic), Ñ2 B3 एकः, B3 चैक, D5 एव (for त्वेक) M4 सदा (for परा)]

5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 3-7 M4 transp 4 (along with subst) and 5 —ᵃᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 3-7 M4 यदि त्वमुप (Ś1 °द्रि)तो गन्तु दुर्गं(D6 7 दु सं) कण्टकित(Ñ V1 D5 M4 °नं, D1 कन्टकित [metathesis]) वन —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D6 M4 अहं तवाग्रे यास्यामि, D1 2 4 6 7 अहं तवाग्रतो यास्ये(D1 यामि) —ᵈ) V1 मृद्नती, B1 (m also) मृद्नती, Dg1 (before corr as in text) मृद्नति, D2 गृह्णती, D4 मर्द्दती, D3 गुह्नती, D7 G1 मृद(G1 °दा)ती (sic) Ñ2 V1 B D1 3 -कंटक, D6 -काष्टकान् (sic)

6 Ñ1 D4 7 om 6 —ª) Dt1 T2 3 ईर्ष्या(T2 °र्षा) रोषा(Dt1 Ct °ष) T1 2 G1 2 M1 परित्यज्य, Cm g t as in text (for बहिष्कृत्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 6 M4 ईर्ष्यारो(M4 [before corr] °रौ)प समुत्सृज्य(D3 परित्यज्य) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B Dd1 Dm1 D1 2 5 6 M4 पीत, Cm as in text (for भुक्त) —ᶜ) B1 Dm1 D2 मा (for मां) D3 धीर (for वीर) Ś1 D5 विस्रब्धा, Ñ2 V1 B विस्र(D1 3 4 °श्र)ब्धं, Dt2 Dd1 Dm1 S विसब्ध —ᵈ) T1 partly damaged M3 reads *inf lin* मयि B1 4 न मयि (by transp) D6 लिप्यते (for विद्यते)

7 ª) Dt1 Ct प्रासादाग्रे, M3 प्रासादाग्रैर्. ॐ Cv प्रासादाग्रैरित्यादि । पञ्चम्यर्थे तृतीया । ॐ —ᵇ) T1 सर्वावस्थां —ᵈ) Dm1 [स]विशिष्यते, Cm विशि° (as in text) —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M4 subst

618* हर्म्यप्रासादभवनविमानेष्वपि मे प्रभो ।
तव पादाश्रयः श्रेयान्स्वर्गादपि सुदुर्लभ ।

[(l 1) D1 7 प्रसाद Ñ2 B3 च M4 वा (for मे) V1 D1 3 M4 विभो, D3 प्रिय (for प्रभो) —(l 2) Ś1 D5 त्वत्पादाश्रयणं D3 त्वत्पादोपाश्रय, V3 D4 6 7 M4 त्वत्पादाश्र(D4 7 °दाश, M4 °दस)श्रय, D1 3 त्वत्पादाश्रय (subm), L(ed) त्वत्पादाश्रयणं (for तव पादाश्रय) Ś1 D4 6 7 श्रय, D3 श्रीमान् (for श्रयान्) Ś1 D6 च दुर्लभ, D3 °र्लभात् (for सुदुर्लभ)]

—Thereafter all cont.

619* कुरु प्रसादं गच्छेयं त्वयाहं सहिता वनम् ।
सिंहकुञ्जरशार्दूलवराहर्क्षनिषेवितम् ।

[(l 1) D1 कुरु प्रसाद M4 कृपाप्रसादा Ś1 D6 त्वयाथ D1 om (for त्वयाहं) B4 इहदा (for सहिता) B1 मम, D4 वने (for वनम्) —(l 2) Ñ2 D1 3 4 6 7 M4 खड्ग(D1 °ङ्गि)कुञ्जर सिंहर्क्षशार्दूलमृगसेवित (M4 °गणनादित)]

8 D4 6 7 om 8 —ª) G1 M1 च (for [आ]स्मि) —ᵇ) Dt1 त्रिविधाश्रिय (sic) —ᶜ) Dm1 G1 नास्ति, Cm नास्मि (as in text) M3 वक्ता वा (sic) (for वक्तव्या) —ᵈ) G3 वर्तितव्या —For 8 Ś1 Ñ V1 B D6 subst and read after 635* (B1 after 636*) D1 2 M4 subst l 4 only for 8 and read after 632*.

620* पित्रा चाप्यनुशिष्टास्मि मात्रा बन्धुजनेन च ।
विना भर्त्रा न वस्तव्यं त्वयेति रघुनन्दन ।
अतः प्रणम्य पादौ त्वां गमने कृतनिश्चया ।
न मामर्हसि संद्रष्टुमितिकर्तव्यता प्रति ।

[(l 1) B1 (before corr) पित्रा (for पित्रा) V1 [अ]हम् (for चापि) Ñ2 [अ]नुसृष्टास्मि (sic) Ś1 D6 च स्वजनेन, V1 सुहृ° B1 °पु (for बन्धुजनेन)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

621* अहं दुर्गं गमिष्यामि वनं पुरुषवर्जितम् ।
नानामृगगणाकीर्णं शार्दूलगणसेवितम् ।

[(l 2) T1 damaged T3 -गणमृगाकीर्णं (by transp), M3 -नृपरुष° (for मृगगण°) T1 2 G2 M3 वृक, M1 (after corr *inf lin* as above) -मृग (for -गण)]

9 ᵈ) Ñ1 D6 7 पति(D7 °ति) प्रिय, Dt1 M3 °व्रतां (M3 °ता) Ct as in text (for पतिव्रतम्) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst, Ñ1 D4 6 7 subst for 9ᵃᵇ

622* सुखं वनेऽपि वत्स्यामि तव पादव्यपाश्रयात् ।
विहरन्ती त्वया सार्धं यथेन्द्रभवने तथा ।

[(l 1) B3 वनेह, D1 2 M4 वने हि, D1 7 वनेषु K(ed) वने हि (for वनेऽपि) D1 वर्ते (for तव) Ñ1 D4 6 7 M4 मर्ते]

G 2 27 13 B 2 27 13 L 2 30 13

शुश्रूषमाणा ते नित्यं नियता ब्रह्मचारिणी ।
सह रंस्ये त्वया वीर वनेषु मधुगन्धिषु ॥ १०
त्वं हि कर्तुं वने शक्तो राम संपरिपालनम् ।
अन्यस्यापि जनस्येह किं पुनर्मम मानद ॥ ११
फलमूलाशना नित्यं भविष्यामि न संशयः ।
न ते दुःखं करिष्यामि निवसन्ती सह त्वया ॥ १२
इच्छामि सरितः शैलान्पल्वलानि वनानि च ।
द्रष्टुं सर्वत्र निर्भीता त्वया नाथेन धीमता ॥ १३
हंसकारण्डवाकीर्णाः पद्मिनीः साधु पुष्पिताः ।
इच्छेयं सुखिनी द्रष्टुं त्वया वीरेण संगता ॥ १४

(Ñ1 मवेन्य [sic]) मूल(M1 °षाद) ध्याशना D3 मत्तु तद्धाशना (for the post half) —(l 2) B1 यथा (for तथा)]

10 a) Ñ1 D4 5 7 शुश्रूषती वने (Ñ1 च त्वा, D5 च ते) M2 °माणा मे (sic) (for शुश्रूषमाणा ते) —b) D5 नियम (for नियता) Ñ2 D4 6 7 मतचारिणी —c) Ñ1 साहं रंस्ये, D4 7 रे(D7 र)मे सह, D6 विहरस्ये (for सह रंस्ये) Ñ1 M3 सार्धं (for वीर) —d) D4 6 7 सुसुगन्धिषु —For 10, Ś1 Ñ2 (marg) V1 B D1 2 8 M4 subst

623* शुश्रूषमाणा वत्स्यामि पार्श्वे ते नियतव्रता ।
रममाणा त्वया सार्धं काननेषु सुगन्धिषु ।

[(l 2) D1 वनेषु सु, D8 वनेषु च (for काननेषु)]

—Thereafter Ś1 (after 625*) Ñ2 V1 B D1 2 8 M4 cont

624* शक्रतुल्यम स्थैर्ये विष्णोस्तुल्यपराक्रम ।

[Ś1 Ñ2 V1 B3 D8 M4 शौर्ये (for स्थैर्ये) D1 2 शक्रतो सम (D8 °म) शौर्ये (for the prior half) Ś1 Ñ2 V1 D8 विष्णु (for विष्णोस्तु) D1 2 पराक्रमे]

11 a) T1 2 G1 2 transp कर्तुं and शक्तो —b) Dg1 सर्वपरिपालन —c) T1 damaged from अ up to स्ये M1 [इ]त, M2 [इ]व (for [इ]ह) Ñ1 D4 6 7 त्रै(N1 त्रि) लोक्यस्यापि (D1 7 °स्य) सर्वे(N1 कृत्स्न)स्य Dg1 अन्यस्य परिजनस्येह (hypm) —For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 8 M4 subst Ñ2 D4 6 7 subst l 1 only for 11ab and ins l 2-3 after 11

625* त्वं हि लोकत्रयस्यास्य समर्थ परिपालने ।
न समाभिभवेच्छक्रो महेन्द्रोऽपि त्वदाश्रयात् ।
अतो नार्हसि मां भर्तः निवर्तयितुमातुराम् ।

[Ś1 reads l 1 after 624* —(l 1) Ñ1 D4 6 7 त्रिभुवन तु, D1 2 M4 लोकत्रयस्यापि Ś1 Ñ2 B2 3 4 D8 परिपालने, V1 परिरक्षणे (for परि°) —(l 2) Ñ2 D1 2 4 6 7 M4 न मां (M4 मा) धर्षितुं शक्त (for the prior half) D1 2 त्व (for त्वद्) D4 6 7 आश्रयं (D4 °य) —(l 3) D8 ततो (for अतो) D8 आगतां (for आतुराम्)]

—Thereafter Ś1 cont 624* —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

626* साहं त्वया गमिष्यामि वनमद्य न संशय ।
नाहं शक्या महाभाग निवर्तयितुमुद्यता ।

[(l 1) Dg1 T1 2 G3 सा, G1 2 M1-3 सा हि (for साहं) T1 damaged for ष्यामि in गमिष्यामि]

12 d) Ñ1 D4 7 महावने, Dt1 त्वया सदा, Dd1 Dm1 T G3 त्वया सह (by transp) Ct as in text (for सह त्वया) —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 8 M4 subst, while Ñ1 D4 2 subst l 1 only for 12ab

627* त्वया सह भविष्यामि फलमूलकृताशना ।
दुर्भरा न भविष्यामि वने तेऽह कथंचन ।

[(l 1) D1 यथा (sic) (for त्वया) D1 2 8 M4 वसिष्यामि —Ñ2 reads from फलमूल up to भविष्यामि in l 2 in marg Ñ1 D4 6 7 फलमूलकृताशिनी (Ñ1 °शना) B4 फलमूलकृताशना (for the post half) —(l 2) V1 B2 4 दुर्भरा Ñ2 नो V2 om (subm) (for न) D5 न दुर्भरा (by transp) D8 M4 [s]ह ते (by transp) (for तेऽह) B4 कदाचन]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins

628* अग्रतस्ते गमिष्यामि भोक्ष्ये भुक्तवति त्वयि ।

13 a) Dt1 परत (for सरित) —T1 partly damaged for 13a —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 8 7 Ct सरांसि च (for पल्वलानि) Ñ1 समानि विषमाणि च, D6 सरांसि विविधानि च, M4 वनानि च सरांसि च —After 13ab, B2 ins

629* मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्फलमूलादिसंयुतान् ।

—c) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 8 M4 पक्षकलसंवीता, D7 च कृत्स्नसर्वीवान्, T2 सर्वत्र निरता, M3 सर्वाणि नि° (for सर्वत्र निर्भीता) —Ñ2 om (hapl ?) 13c —d) Ś1 Ñ1 V1 B D4 6 7 रक्षिता, D5 पालिता (for धीमता) D1 2 M4 त्वया नाथ विरक्षिता

14 a) T1 damaged for हंस D6 कारण्डकाकीर्णा ; T2 °कारण्डवा° (for °कारण्डवा°) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 पद्मिन्यो (V1 B1 4 °नीः, V2 B2 4 D5 °नी) विकचोत्पला —d) Dt1 समता (for संगता) —For 14cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

630* स्वगाहमानस्त्वयेऽहं त्वयैव सह राघव ।
पद्मोदेषु रम्येषु नानाकुसुमगन्धिषु ।

[(l 1) V1 अवगाहमान, B1 (m also as above) अभिगन्तु, D8 अवगाह्य (for अवगाह) Ñ1 D1 4 6 7 M4 [अ]वगाहयामि, B1 [अ]भिगाहेऽहं —Ś1 om (hapl ?) from l 2 up to l 1 of 632* (cf D8 var) —(l 2) M4 तडागेषु Ñ1 वनेषु

सह त्वया विशालाक्ष रंस्ये परमनन्दिनी ।
एवं वर्षसहस्राणां शतं वाहं त्वया सह ॥ १५

स्वर्गेऽपि च विना वासो भविता यदि राघव ।
त्वया मम नरव्याघ्र नाहं तमपि रोचये ॥ १६

अहं गमिष्यामि वनं सुदुर्गमं
मृगायुतं वानरवारणैर्युतम् ।
वने निवत्स्यामि यथा पितुर्गृहे
तवैव पादावुपगृह्य संमता ॥ १७

अनन्यभावामनुरक्तचेतसं
त्वया वियुक्तां मरणाय निश्चिताम् ।
नयस्व मां साधु कुरुष्व याचनां
न ते मयातो गुरुता भविष्यति ॥ १८

G 2 27 25
B 2 27 23
L 2 30 23

शुश्रेषु D2 वि॰ स्वेषु वासु (for the prior half) V1 सुखेषु (by pm) (for सुखेषु)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

631* अभिषेकं करिष्यामि तासु नित्यं यतव्रता ।

[Dt1 तत्र°, G2 तास, Ct as above (for तासु) Dt1 Dd1 Dm1 अनुव्रता G1 पतिव्रता]

15 T1 damaged from न्दिनी in b up to स in c — c) Ñ1 D4 6 7 सहस्र वा Dt1 Dm1 °स्राणि (for °स्राणां) — d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [स]पि (for [स]ह) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 subst while Ñ1 D4 6 7 subst l 2 only for 15cd

632* रन्तुमिच्छामि मुदिता त्वयाहं सह कानने ।
सहस्राण्यपि वर्षाणां बहूनि सहिता त्वया ।

[Ś1 om l 1 (cf v l 630*) —(l 1) Ñ2 V1 वर्तुम् (sic), B1 3 सतुम्, D2 M1 नतुम् (for रन्तुम्) Ñ1 तावच्च, B1 कुशिता, M1 सहिता (for मुदिता) M1 सर्वत्र D6 राघव (for कानने) —(l 2) Ś1 B1 3 D6 M1 वर्षाणि (for °र्णां) Ñ1 एव वर्षसहस्राणि (for the prior half) M1 वने [illegible] सखा (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D6 cont

633* समतीतानि मन्येऽहं यथैकदिवसं तथा ।

[Ñ2 B3 यथैव, Ś1 तदा (for तथा)]

—D1 2 M1 read l 4 of 620* after 632*

—After 15 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1-3 ins

634* व्यतिक्रमं न चेत्स्यामि स्वर्गोऽपि न हि मे मतः ।

[T1 damaged from क्र up to चे Ñ1 D4 6 ‹य›(D4 भ) तिक्रमं, M1 °तिक्रम (for व्यतिक्रमं) Ñ1 ज्ञास्यामि D4 नरयिष्ये D6 कांक्षिष्ये (for चेत्स्यामि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M1 हि न (by transp) Ñ1 D4 6 7 यथा स्वर्गे(D6 °र्गो) नरोत्तम (for the post half)]

16 D1 2 M1 om 16 — a) G1 (and Vyankateshvara Press ed) स्वयं Dg1 हि (for च) D4 6 7 स्वर्गे म(D6 °र्ग)पि च मे वासो — cd) Dt1 Dm1 विना (for मम) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 3 तद् (for तम्) D6 7 त्वया मम विहीनाया कुत स्वर्गं कुत सुखं —For 16 Ś1 Ñ V1 B D6 subst

635* स्वर्गेऽपि वास रहिता त्वया वीर न कामये ।
नरकश्चापि मे स्वर्गो ह्यपि स्यात्त्वया सह ।

[(l 2) Ñ2 V1 B1 4 नरक वापि Ñ1 वाप्ये V1 स्वर्गे B1 स्वर्गो (for स्वर्गोऽ) Ñ2 V1 B3-4 विदित Ñ2 सुख (for सह)]

—Thereafter, Ś1 Ñ V1 B3-4 D6 read 620*, while B1 cont. (in marg within brackets)

636* त्रियाद्दिष्टे वने वास यथा त्वं कर्तुमर्हसि ।
तथाहं त्वत्कृतादेशा वत्स्यामि ते समीपत ।

—Thereafter B1 reads 620*

17 a) D1 om वन Ñ1 D2 सुदुर्गमे वने (by transp) — b) D1 मृगाकुलं T1 damaged from यु up to first र Ñ1 G1 M1 वारणवानरैर्युतं (by transp , Ñ1 °रायुते) Dt1 Dd1 Dm1 T1 °रणैश्च D4 6 7 °रणायुतं, T1 °र्वृत Ct as in text (for वानरवारणैर्युतम्) —For 17cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M1 subst

637* वने गमिष्यामि सह त्वयाहं
न मा नृवीर प्रतिषेद्धुमर्हसि ।

[(l 1) G(ed) सार्ध (for [स]ह) D1 2 M1 वने गमिष्येऽहमितः सह त्वया —(l 2) B4 न वीर (for नृवीर)]

— c) D1 2 6 T1 2 G1 2 M2 3 Cg [s]पि(D6 वि) वत्स्यामि (for निवत्स्यामि) Ñ1 D4 6 7 M1 पितुर्गृहे यथा (by transp) D2 यथा पितुर्गृहे (for यथा पितुर्गृहे) — d) D4 T1 G1 तथा, Cg as in text (for तव) Dd1 पादानुपगृह्य Dg1 G1 सयुता, D4 6 7 T G2 M2 3 Cg सखता, G1 M1 सर्वदा, Ct as in text (for संमता) Ś1 Ñ2 V1 B D6 L(ed) तथै(B4 °है, D6 °थै)व पद्मनाभ(B1 °स्य स्व)भिरक्षिता त्वा(L(ed) त्वया), D1 2 वर्धमानुसा त्वयि रक्षिता सुखं D2 (with hiatus) तथापि भक्त्या अभिरक्षिता सुखं, M1 यथैव पत्या हि सुरक्षिता सुख

18 a) G1 अनन्यभावाद् Ñ1 D4 6 7 प(D7 न)रायण निश्चितं(D6 °श्चितां, D4 [before corr] तं) D1 त्वनुरक्त चेतसा (for अनुरक्तचेतसं) —Ñ1 om (hapl) 18b — b) B1 3 Dm1 D1 2 विमुक्ता M1 विहीना (for वियुक्तां), B1 तथा वियुक्तं मरणाय निश्चिता — c) D1 नयस्व मु (sic) M1 2

G. 2.27.26
B 2.27.24
L. 2.30.26

तथा ब्रुवाणामपि धर्मवत्सलो
　　न च स्म सीतां नृवरो निनीषति ।
उवाच चैनां बहु संनिवर्तने
　　वने निवासस्य च दुःखितां प्रति ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

नयस्व मा Ś2 Ñ2 V1 B D1.2.4.7 M4 कुरु प्रिय च (V1 °यश्च) मे, Ñ1 °च्च च प्रिय (for कुरुष्व याचतः) —Ñ1 om 18ᵈ —ᵈ) D12 नातो मया ते (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D5 मया न भारो गुरुतामुपैष्यति D1.3 न ते प्रयाण गुरुतामुपैति, D4.6.7 न मे मया त्व गुरुतामुप(D7 °पै)ष्यसि —T1 damaged from ति in सवित्र्यति up to ब्रु in 19ᵃ

19 ᵃ) D12 धर्मवत्सला —ᵇ) G1 न च सीतां नृवरो तु निनीषति —ᵈ) M3 विनासस्य Dg1 तु (for च) D12 G1.2 M1.2 Ch t दुःखता, Cm as in text —For 19, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst

638* इति ब्रुवाणामपि धर्मचारिणीं
　　नेतुं न रामो दयिता व्यवस्यति ।
निवर्तयिष्यन्हि स तां तदा प्रिया
　　मुवाच दोषान्वनवासिनामथ ।

[(l. 1) Ñ1 D4.6.7 अथ (for अपि) Ñ2 D2.3.7 धर्मचारिणीं, B4 ध*°, D2 दर्शिनीं प्रिया (for धर्मवादिनीं). B3 इति ब्रुवाणामभिवादिनीं तां —(l. 2) Ñ2 D1.4.5.7 M4 प्रियां, D2 न तां (for नेतुं) V1 om D6 हि (for न) Ñ2 D1.2.4.6.7 M4 नयितुं B2 गमने (for दयितां) Ñ D2 व्यवस्यत, B4 व्यपेष्यति, D1 विवस्यति —(l. 3) Ñ2 reads निवर्तयिष्य in marg Ñ1 स्व, Ñ2 B2 M4 स हि (by transp) B1 अपि (for हि स) D1.2 M4 वनात् (for प्रियाम्) —(l. 4) B1 *च, D1.3 इति, M4 तदा (for अथ) Ñ1 D2.5.7 वनवासवासिनां]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.6.7 सी (Ñ2 श्रीरसी) तानाश्वः, D2 रामं प्रति सीतावाक्यं. —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D4 om Ś1 D2 30, Ñ2 B2-4 26 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 27, D3 83 D1.7 32, D5 35, M4 28 —After colophon D6 G M1.2 conclude with श्री (D6 om) रामाय नमः ; T2 श्रीरामचन्द्राय नमः

२५

स एवं ब्रुवतीं सीतां धर्मज्ञो धर्मवत्सलः ।
निवर्तनार्थे धर्मात्मा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
सीते महाकुलीनासि धर्मे च निरता सदा ।
इहाचर स्वधर्मं त्वं मा यथा मनसः सुखम् ॥ २
सीते यथा त्वां वक्ष्यामि तथा कार्यं त्वयाबले ।
वने दोषा हि बहवो वदतस्तान्निबोध मे ॥ ३

C 2 28 4
B 2 28 4
L 2 31 4

25

☞ This Sarga is missing in D5 (cf v l 2 12 32) Dm1 begins with ॐ

1 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M3 तां (D5 तत्, D7 त) तथा (for स एवं) Dg1 Dd1 Dm1 सुवर्तीं Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M3 रामः (D1 °म) (for सीतां) G2 M1.3 एव सुवर्ती सीता तु (M3 तां सीता) —^{b}) Ñ1 Dt1 D4.8 धर्मज्ञा, D7 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञो) N1 धर्मचारिणीं, D4.8 धर्मवत्सला (for धर्मवत्सल) Ś1 Ñ2 V1 B D1.4.6 M3 प्रियां भार्यामनुव्रता (M3 °निर्दिशा) —After 1^{ab} Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.8.7 T G M1.3 ins

639* स नेतुं कुरुते बुद्धिं वने दुःखानि चिन्तयन् ।
सान्त्वयित्वा ततस्तां तु बाष्पदूषितलोचनाम् ।

[(l 1) Ñ1 अकरोद् (for कुरुते) T1 damaged for बुद्धिं वने दु Dm1 वने दुःखानुचिन्तयन् (for the post half) —(l 2) N1 D4.5.7 तु तां देवीं T1.2 G2 पुनस्तां तु (for ततस्तां तु) M3 पूरित (for -दूषित) Dg1 बाष्पपर्याकुलेक्षण (for the post half)]

—^{c}) N1 Dm1 D4.5.7 G2 M1 निवर्तनार्थं, Ck °नाय (for °नार्थे) —For 1^{cd}, Ś1 N2 V1 B D1.2.6 M3 subst

640* उवाचेदं बहून्दोषान्वनवासस्य उदाहरन् ।

[N2 B2 [अ]थ B3.4 [इ]मान् D6 [इ]त्थ (for [इ]दं) D1.2 M3 वचो (for बहून्) M3 दोष Ś1 D6 वनवासम् D1 वनवासान् V1 वनवासे समाहरन् B1.4 °वासकृतानथ (for the post half)]

2 ^{a}) G1 सीता —^{b}) N1 D4.5.7 [अ]भिरता (D4 °तो), T3 नियता (for निरता) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M3 धर्मज्ञासि (B3 M1 °ज्ञा च) यशस्विनी (Ś1 B1 D1.6 °नि) —^{c}) ॐ Cr इह धर्ममाचरस्व मदभ्युदयहेतुभूतमतोऽपरमादवमाकाण्डतर्पणादि धर्मानाचरस्वेत्यर्थः । ॐ —^{d}) Dt1 Ct यथा ते, Dm1 मा मुधा T1.3 M3 मा कृथा, G1 मे यथा G2 मा स्वया C1 g as in text Cm (also as in text) h मा यथा (for मा यथा) C3 मनसे (for °सः) ॐ Cm मा मामुद्दिश्याचर । अथवा धर्मं आचर । मनसः यथा सुखं भवति तथा मा चरेति वार्थः, Ck यथा मनसः सुखं मा चर इति शिक्षामनापि सुखस्ययोजनोऽस्य ग्रन्थः । ॐ —For 2^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M3 subst

641* अपि नियं गता वासि मामेव मनसा धिया ।
सत्यं मे वचनं कार्यं श्रोतुमर्हस्यनिन्दिते ।
मनो हि त्वयि निक्षिप्य शरीरेणैव केवलम् ।
गमिष्याम्यवशः सीते कानने पितुराज्ञया ।

[M3 om l 1-2 Ś1 N2 V1 B D1.2.4 om l 1 —(l 1) D1.6 चासि (for वासि) Ñ2 सह (for धिया) —(l 2) N1 D1.2.4.5.7 सत्यं (for सत्यं) Ś1 D6 मद् (for मे) N1 D1.2.4.5.7 धर्म्यं (for कार्यं) D1 [अ]नन्दिते —(l 3) N2 V1 B3.4 निक्षिप्य N2 D4.7 च M3 [इ]ह (for [ए]व)]

3 ^{a}) Ś1 N V1 B1.2 D2.4.7 M3 तस्माद् (for सीते) Ś1 Ñ2 B1.2 D4.6 M3 वदामि त्वां (M3 त्वा) (for त्वां वक्ष्यामि) B4 तस्माद्यदा वदामि त्वा D1 तस्मात्तथ वदामि त्वां —^{b}) Dt1 यथा (sic) T1 damaged for कार्यं त्वयाब Dd1 बल (for [अ]बले) Ś1 Ñ2 V1 B D1.4.6 M3 तथा त्वं कर्तुमर्हसि —^{cd}) Dt1 वसतस् (for वदतस्) G2 [ऽ]स्मात् (for तान्) Ñ1 D4.5.7 श्रुता ये तांस्तु मे (Ñ1 योतानि मे (sic) D5 ये तानिमान्) शृणु (for ^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M3 वनवास हि (D1 ह) बहव इमे (V1 °त्यो) दोषा महाभया (N2 महाभया D1 महत्तमा M3 महोद्भया)

☞ In Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M3 the sequence of stanzas 4 14 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is mostly ignored in the notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas 4 14 in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M3

Ś1	Ñ1	Ñ2 V1 B2-4	B1	D1.2 M3	D4.7	D1	D6
4^{ab}	4^{ab} (1 after 14)	4^{ab}	4^{ab} 4^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab} (1 after 14)	4^{ab}
642*(4^{c}-5)	642*	642* (4^{c} 5)	642* (subst l 1 2 for 5 and then cont l 3-6)	642*(4^{c} 5)	642*(4^{c} 5)	642*	642* (4^{c} 5)

Ś1	Ñ1	Ñ2 V1 B3-4	B1	D1 2 M4	D4 7	D4	D6
650* (9^{ab})	9^{ab}	650* (9^{ab})	650* (9^{ab})		9^{ab}	9^{ab}	650* (9^{ab})
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}		9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}
10	10	10	10				
6	6	6	6	6	6	6	6
					l 1 2 of 644*	l 1 2 of 644*	
		643*	643*	643*			l 2 3 of 643*
							10 651*
		652* (11)	652* (11)	652* (11)	11	11	652* (11)
	12^{ab}	12^{ab}		12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
		12^{cd}		12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
	l 1-2 of 644*						
	11 l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3 4 of 644*	l 3-4 of 644*	l 3 4 of 644*
	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})	653* (13^{ab})		
	13^{cd} 8^{ab} 654*	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	
		654*	654*	654*			l 2 3 of 654*
7	7	7	7	7			7
645*	645*	645*	645*	645*	645*	645*	645*
647* (8)	647*	647* (8)	647* (8)	647* (8)	l 1 of 647*	l 1 of 647*	647* (8)
648*	l 1 7 of 648*	648*	648*	648* (subst l 1 4 for 9 10 and then cont l 5 15)			648*
					7 8^{ab}	7 8^{ab}	
	8^{cd}				8^{cd}	8^{cd}	
						l 1 7 of 648* (subst l 1 3 for 10 and then cont l 4 7)	
	649*				649*	649*	
	l 3 of 655*				l 3 of 655*	l 3 of 655*	
	l 8-15 of 648*				l 8-15 of 648*	l 8-15 of 648*	
14	14 4	14	14	14	14	14 4	14
	5				657*	5 657*	
656*	656*	656*	656*	656*			656*

सीते विमुच्यतामेषा वनवासकृता मतिः ।
बहुदोषं हि कान्तारं वनमित्यभिधीयते ॥ ४
हितबुद्ध्या खलु वचो मयैतदभिधीयते ।
सदा सुखं न जानामि दुःखमेव सदा वनम् ॥ ५
गिरिनिर्झरसंभूता गिरिकन्दरवासिनाम् ।
सिंहानां निनदा दुःखाः श्रोतुं दुःखमतो वनम् ॥ ६

C 2. 28. 11
B 2. 28. 7
L 2. 31. 11

4 ᵃ) T2 एषु (sic) (for एषा). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 (Ñ1 D5 first time) M4 तान्धु(Ś1 D4.6.7 तच्छ). D5 (after corr. as in Ñ2) D1.5 तो शु)त्वा स्वस्य(Ñ2 D4.5 M4 °ज; D2 °* तो) मीर. —ᵇ) D4(first time) -कृतां मतिं (for -कृता मति.). —ᶜ) D11 बहुदोषो; Ct °षं (as in text).

5 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4, cf conspectus at 4.—After 5ᶜ, T2 wrongly reads 8ᵃ and 8ᵈ and thereafter ins the prior half of l. 1 of 649*.—ᶜ) G2 तथा; M1 तदा (for सदा). M2 दुःखं (for सुखं). D4 श्रवण (sic) (for सुखं न). Ñ1 श्रमुता थवेस्म (corrupt).—ᵈ) Ñ1 एतत् (for एव). Ñ1 D6 महावनं. —For 4ᶜ-5, Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1.2.4.6.7 M4 subst; B1 subst. l. 1-2 for 5 and then cont. l. 3-6, while Ñ1 D5 ins after 4ᵃᵇ:

642* तवानुकम्पयैवाहं वनदोषान्प्रदारुणान् ।
नानाप्रस्थामहं नेतुं वन न हि समुत्सहे ।
वनेषु सन्ति शार्दूला मानुषजनघातिनः ।
भेतव्यं च सदा तेभ्यस्तेन दुःखं प्रिये वनम् ।
प्रभिन्नकरटा नागा बहवः सन्ति कानने । [5]
आबाध ये विनिघ्नन्ति तेन दुःखं वनं प्रिये ।

[(l. 1) D4 D1.2.7 [त]व (for [त]व) V1 तवानुकम्पया वाहं (for the prior half) Ñ1 M4 वने दोषान्, B3 (after corr as above) वनवासान् (for वनदोषान्).—(l. 2) Ñ1 V1 तान्, B3 तास् (for नान्) Ñ1 न तां (for नेतुं) Ś1 D1.7 स(D1 प्र)जहानो चर न तां, D1.6 M4 जानमान(M4 विमलान) ह्यमार्ग(D2 °र्ग न) तां (for the prior half) D1.6 वन Ś1 Ñ1 D1.2.4-7 M4 नेतुं Ñ2 नार, V1 B4 न तां, B4 न च (for न हि) Ñ1 D4.7 सहामहे —(l. 3) Ñ1 D1.2.4.6.7 वसेत (for वनेषु) V1 वने वसति शार्दूल, M4 वसो वनशार्दूला (for the prior half). V1 -कारवातिन (metathesis) M4 -मृगघातिन (for -जनघा°) Ñ1 D4.6.7 भक्षा नरमग्नि (for the post half) —(l. 4) D1 (before corr. दुष्ट) तेभ्य (for तेभ्यः) Ś1 B1 D4.6 हि (for च) Ñ B3 (also as above) तदा, D4.6 वने (for सदा) D2 विभ्यतः सदा तेभ्यस्तु (for the prior half). Ś1 D4.6.7 महान्, V1 D1.2 M4 वनं प्रिये (by transp.) (for प्रिये वनम्) —D2 om. (hapl.) l. 5-6 (cf l. 6 in D4.7) —(l. 5) Ś1 D6 प्रभिन्न करटे, B1 अभिवदा, Ñ1 D4.7 करटु(Ñ1 °ट)कटा नागा बहव. सन्ति (D2 °*)न्मा.—(l. 6) Ś1 D6 अभिरम (for आबाध ये). B1 न निघ्नन्ति. Ñ1 प्रिये वनं (by transp.). Ñ1 D4.5 बालवत्सान् दृष्ट्वेव दुर्गं महान्, D1.2 M4 मानव ये(M4 द्वार हि ते) आ[?]ग दुर्गं दुःखं(D2 °खि)ने वने.]

6 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4, cf conspectus at 4.—ᵃᵇ) G1 -सम्भूतान्; M4 -संभूत- (for -संभूता). Ñ1 D4.6.7 गिरिकंदरजातानां (for ᵇ). T1 damaged from रि in second गिरि up to दुःख in ᵈ. D11 Dd1 Ct -निर्झरवासिनां; Dm1 M3.5 -निर्झ(Dm1 [before corr.] °र्झ)रवासिनां; G2 M1 Ck -निर्झ(M1 [before corr.]-निर्झ)रवासिनां; G2 -निर्झरवारिनां (sic); Cm as in text (for -कन्दरवासिनाम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M4 गिरिकंदरजातानां नाना(B1.3.4 D1.2 M4 महा)रण्यनि(V1 °*)वासिनां.—ᶜᵈ) Ñ2 D4.6 G1.3 निनदान्; D1 T2 निनदा (sic); G2 M2 निनदाद्; M3 निनदं (for निनदा). Ñ1 D3 उत्थान्; Dm1 G2 M3 दुःखे (Dm1 G2 sic), D4.7 श्रोतुं (sic), T2 दुःखा (sic), G1 दुःखान्; G2 M1 दुःखाय (for दुःखाः) D4.7 तेन (for श्रोतुं). Ñ1 D4.5.7 महावनं. G1 इतो वनम् (for अतो वनम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 M4 उद्वेजना(V1 °मा [sic], B2.4 °का)नां सिंहानां श्रूयंते नि(B1 नि)नदा वने —After 6, Ñ2 V1 B D1.2.4(l. 2-3 only) M4 ins:

643* प्रपातश्चात्र सहसा दृश्यन्ते महतो वने ।
सिंहर्क्षमृगशार्दूलव्याघ्रोरगवारणाः ।
भ्रमन्ति विपिनेषु घोरास्तथान्या मृगजातयः ।
सन्ति दुर्गे वने तस्मात्र गन्तव्यं त्वया प्रिये ।

[B3 reads l. 1 in marg.—(l. 1) M4 दृश्यते (for दृश्यन्ते) Ñ2 transp सहसा and दृश्यन्ते. Ñ2 महतो, D1.2 M4 गहने (for महतो)—(l. 2) D1 शार्दूल (for -शार्दूल-) Ñ2 -वाहना, V1 -राक्षसा, B3 -वानरा (for वारणा).—(l. 3) B2.3.4 D4 भ्रमन्ति(B3 D4 °नि)पातिनो D1 (भ)न्यो, D2 (भ)न्ये (both sic) (for (भ)न्या) D4 महाविपिनचारिणः (for the post half)]

—After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-5 ins, Ñ1 ins l. 1-2 after 12ᵃᵇ and l. 3-4 after 11, Ñ2 V1 B2-4 D1.2.4 M4 ins lines 3-4 only after 12, B1 cont. lines 3-4 after 652*, while D4.5.7 ins. l. 1-2 after 6 and l. 3-4 after 12

644* क्रोशमानाश्च निपतन्त्यः मृगा दृष्ट्वा तथा मृगाः ।
दृष्ट्वा गमनिरर्थं तत्र सीते दुःखमतो वनम् ।
समाहा सरिताश्चैव पङ्कवत्यस्तु दुस्तराः ।
मत्तैरपि गजैर्नित्यमतो दुःखतरं वनम् ।
मत्तैरपि मत्तगजैर्नित्यमतो दुःखतरं वनम् । [5]
स्थानस्थानकंटकैर्गीर्णा इक्ष्वाकुस्वामिनि ।
निरापाश्च सुदुर्गाश्च मार्गा दुःखमतो वनम् ।

[T2 om. l. 1-5.—(l. 1) Ñ1 D4.5.7 उदीरयन्. Ñ1 Dg1 D5 निपत्य, D4.7 °त्य, Cg as above. D4.7 वन्ये

G. 2. 28 20
B. 2. 28 11
L. 2. 31 17

सुप्यते पर्णशय्यासु स्वयं भग्नासु भूतले ।
रात्रिषु श्रमखिन्नेन तस्माद्दुःखतरं वनम् ॥ ७

उपवासश्च कर्तव्यो यथाप्राणेन मैथिलि ।
जटाभारश्च कर्तव्यो वल्कलाम्बरधारिणा ॥ ८

(for शल्ये). Dg1 D4.6.7 Cg महामृगा°. Ñ1 वने क्रीडन्ति निस्वनाः (for the post. half).—(l. 2) T1.2 दुष्टा°; G3 दृष्टा°; Cg.k.t as above (for दृष्टा). Ñ1 सर्वाभिधावन्ति; D7 °वर्तन्ति. Ñ2 D4.5.7 तेन (for सीते). Ñ1 D4.6.7 महावन (for अतो वनम्).—(l. 3) T2 सप्रदा, G1 समादा°; Cm.g स° (as above). G2 पक्वत्वा°. Dg1 Dm1 T2 G2.3 M1-3 सुदुस्तरा° (M3 °रा) (for दु दुस्तरा°). Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 श्यामा° पक्व (D7 कप [metathesis]) मत्स्य महानक (D2 °क्र) ग्रहा (Ñ2 V1 B1-3 [B3 also] °समा, D1 °नला, D6 °कुल) कुला (D2 रुताग्रुरमतृणा°).—Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om. l. 4.—(l. 4) Ñ2 V1 B1-4 तरितव्यास्तु (for तरणीयास्तु). Ñ1 D1.5.4.7 M4 स (D2 क) र्वत्या° सरितो भीरु (for the prior half). B4 दुरापारा. B1-3 (B1-3 m. also) M4 दुरासदा° (for सुदुस्तरा°). Ñ1 दूरवाहा दुरावहा; Ñ2 V1 D1.4.7 दूरपारा (D1.4 °रा, D7 °.-) दुरासदा; D3 दूरवाहदुस्तरा° (for the post. half). D5 सरित. सस्यपथानि नदीकदर्थाति च.—(l. 5) G2 M1 सीते (for अतो). G1 दुःखतरो (sic), G2 M1 दुःखम (G3 °मि [sic]) तो.—T1 damaged for l. 6-7.—(l. 6) G3 M3 लता (for लता-). T2 G2 कृत (G2 पक्व) वनोपनादिता; G1 M1.2 कृतवाकुविनादिता (for the post. half).—(l. 7) Dt1 Dd1 Dm1 हद्दु खाद्य (for हद्दुर्गाद्य). M3 दुर्गमतो]

7 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4, cf. conspectus at 4. T2 om. (hapl.) 7.—a) V1 स्वप्यते; D5 सुप्यति; D4.7 अपि वै; D6 अथवा; T1 * * ते (for सुप्यते). Ś1 D2.6 तृणशय्यासु; B3(marg. as in text) 4 पर्णशालासु (for पर्णशय्यासु).—b) Ś1 Ñ B D1.2.4-7 M4 तृण (Ś1 D2.6 पर्ण) शय्यासु चावले (Ñ2 B [B3 marg. also] M4 चा वने, D2.5 वाचले), V1 भग्नरूक्षासु कानने.—cd) Dt1 दुःखसतो वन. Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 स्वयकृतासु दुःखासु भूतले (Ñ1 भूमौ स्वो [sic]) निर्जने (Ś1 D6 °ले) वने (D2 तेन दुःखमतो वने).—After 7, Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 ins., while D4.5.7 ins. after 13:

645* आहारश्चैव कर्तव्यो यदुपाभसन्नैरुपैः ।
तथा श्यामाकनीवारकषायकटुतिक्तकैः ।
वनेष्वलभ्यमानेषु वन्ये मूलफले पुनः ॥

[(l. 1) D1.6 M4 आहारार्थेन, D4.7 आहारस्त्व Ś1 D6 आहारार्थेन कर्तव्या (for the prior half). D1.4 -[आ]त्म्नैः फलै (B4 [before corr.] °सह).—(l. 2) D6 नीवारा° (for नीवार). Ś1 -प्रियाङ्गु-; Ñ1 -कुशान-, B4 -कृते, D1 -प्रशाने (sic), D1.4.5.7 -प्रशाकै°, D6 -प्रियाल-, M4 -भासने (for -कषाय). Ś1 D6 -निद्वे (for -तिक्तकै).—(l. 3) Ś1 D6 वनेषु, D4.7 हि, Ñ B2 D5 M4 [अ]लभ्यमाने च (D5 वै). V1 वनेषु लभ्यमानेषु (for the prior half). Ñ1 वने (for वन्ये). Ś1 D6 वने मूलफलेषु वै; B1 फलमूलेषु कैश्चित्; D2.4 [illegible] च प्रिये,

D1 वने मूलफलाशनैः (sic), D2.4.7 फलमूलफलाशनैः (D4.7 °फलेषु च); D5 वन्यैर्मूलफलाशनैः; M4 वन्ये मूलफलाशने (for the post. half).]

whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 7:

646* अहोरात्रं च संतोषः कर्तव्यो नियतात्मना ।
फलैर्वृक्षावपतितैः सीते दुःखमतो वनम् ।

[(l. 1) G3 M3 अहोरात्रश्च.—(l. 2) T1 G3 वृक्ष (G3 °क्षै°) भ्रपतितैः; T2 M3 वृक्षाच्च पतितैः; G1 वृक्षाग्र° (for वृक्षाव°). T3 दुष्कर (for °मतो).]

8 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4, cf. conspectus at 4.—a) G2 उपासश्च न (sic) (for उपवासश्च). D5 उपवासाश्च कर्तव्या.—T2 om. (hapl.) 8bc.—c) Ñ1 D4.5.7 बोढव्यो (for कर्तव्यो).—M3 om. (hapl.) from 8d up to the prior half of l. 5 649*.—d) D4.5.7 वल्कलाजिन- (for वल्कलाम्बर-). Dt1 -धारणं (for -धारिणा).—For 8, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst.; Ñ1 ins. after 645*, D4.5.7 ins. l. 1 only after 645*:

647* बहून्यहानि वस्तव्यं निराहारैर्वनाश्रयैः ।
वल्कलाजिनपर्णानि वसितव्यानि कानने ॥

[(l. 1) Ś1 D6 वनाश्रये; V1 D1.5.4.7 निराश्रये (for वनाश्रयैः).—(l. 2) M4 वल्कलानि च (for वल्कलाजिन). B3 -पत्राणि (for पर्णानि). D1 निवस्यानि च, M4 निवस्थानि च (for वसितव्यानि)]

—Ś1 Ñ2 V1 B D6 cont., Ñ1 cont. lines 1-7 after 647* and Ñ1 along with D4.7 cont. lines 8-15 after line 3 of 655*, D1.2 M4 subst. lines 1-4 for st. 9-10 and thereafter cont. lines 5-15, while D5 subst. lines 1-3 for st. 10, then cont. lines 4-7 (all are read after st. 8) and cont. lines 8-15 after line 3 of 655*

648* वनेषु भवितव्यं च दीर्घश्मश्रुजटाधरैः ।
दीर्घरोमधरैश्चैव मलपङ्कसमाचितैः ।
वातातपविशुष्काङ्गैः प्रिये दुःखमतो वनम् ।
स्थानं वीरासनं संध्यमुपचाराश्च मैथिलि ।
कर्तव्या दुश्चराश्चैव नियमा वनवासिभिः । [5]
ग्रीष्मे पञ्चतपोभिश्च पर्यासश्रावकारिकैः ।
जलवासैश्च शिशिरे भाव्य वनचरैः प्रिये ।
स्वर्गस्थिमात्रशेषेण तपसा कर्शितेन च ।
मया ते तत्र का प्रीतिः का रतिर्वा भविष्यति ।
मां वा मामनुगच्छन्त्या नियमव्रतदीक्षया । [10]
त्वयापि हि वने तत्र का रतिर्मे भविष्यति ।
पापापरिपूर्णाङ्गीं तपोनियमकर्शिताम् ।
दुःखितां त्वां वने दृष्ट्वा भविष्याम्यतिदुःखितः ।
न त्वामिच्छामि वैदेहि सम्पूर्णं शोककर्शिताम् ।
इष्टं प्रतिभयेऽरण्ये शून्यं हि प्रमिताप्ति मे । [15]

G 2. 28 14
B 2. 28 20
L 2. 31 13

नदीनिल्वनाः सर्पा नदीकुटिलगामिनः ।
तिष्ठन्त्यावृत्य पन्थानमतो दुःखतरं वनम् ॥ ११
पतंगा वृश्चिकाः कीटा दंशाश्च मशकैः सह ।
बाधन्ते नित्यमबले सर्वं दुःखमतो वनम् ॥ १२
द्रुमाः कण्टकिनश्चैव कुशकाशाश्च भामिनि ।
वने व्याकुलशाखाग्रास्तेन दुःखतरं वनम् ॥ १३
तदलं ते वनं गत्वा क्षमं न हि वनं तव ।
विमृशन्निह पश्यामि बहुदोषतरं वनम् ॥ १४

651* प्राणाभिघातिनो घोरास्तथान्या मृगजातय ।
यद्यत्र सन्ति वने दुर्गे न गन्तव्य ततो वनम् ।

11 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 cf conspectus at 4 Ś1 om 11–13 —a) Ñ1 D4 5 7 दरी (for नदी) Dg1 निलयिन, Dm1 निरयना (sic) (for °यना) —d) T1 2 G2 3 M1 तथो (for अतो) Ñ1 D4 5 7 तेन (D7 मतो) दु खं महावन —For 11, Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 subst

652* नदीकुटिलगा नागा नदीनिलयशायिन ।
दृश्यन्ते चात्र मार्गेषु दृष्टिभासा महाविषा ।

[(l 1) D6 तथा (for नदी) V1 B1 D6 नगा (for नदी) —(l 2) Ñ2 B3 M4 पातु– V1 B1 वन, D1 2 °रि (for चात्र) V1 M4 दृष्टिविषा, B1–4 °स, D1 दृष्टिभ्या सु (sic) D4 वृश्चिकाश्च (for दृष्टिभासा)]

12 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4, cf conspectus at 4 Ś1 B1 om 12 (For Ś1 cf v l 11) —a) B4 पतंग, Ñ2 V1 B2–4 D1 2 6 मक्षिका (for वृश्चिका) B1 om कीटा —b) Ñ1 मशकादय (for मशकैः सह) —Ñ1 om 12cd —cd) Dt1 वर्धंते Dt1 T1 G1 M1 सर्वे, M2 तस्माद्, M3 सर्वं (for सर्वं) M3 दु खतर (for दु खमतो) Ñ2 V1 B2–4 D1 2 4–7 M4 सत्यरण्येषु वैदेहि तीक्ष्णा (V1 °द)ष्टनिपातिन (D4 5 7 दु ख तेन (D5 °खमेव) महावन (D4 °ने))]

13 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4, cf conspectus at 4 Ś1 D4 om 13 (For Ś1 cf v l 11) D5 om 13ab —a) T1 क्षमा (for द्रुमा) T2 कीटकिनश् —b) Dt2 Dd1 Dm1 T1 2 G3 कुशा (for कुशा) G1 2 M1 भामिनी (sic) —For 13ab Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

653* कुशाकण्टकवन्तश्च लतागुल्मतृणाचिता ।

[Ñ2 V1 M4 –कण्टकलश्च D7 ला (for लता) D1 –गुरु (sic) (for गुल्मा) Ñ1 D4 7 समावृता, B1 –तृणावृता (for –तृणाचिता) D2 तना मधुवृतावला (sic) M4 वल्मीगुल्मलता चिता (for the post half)]

—T3 om 13cd —c) Dm1 शाखाबाधाश् (for शाखाग्राश्) Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M4 दुर्गमा सति पन्थान —d) Ñ V1 B D1 4 5 7 M4 सीते, D2 कंति (for तेन) Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4 5 7 M4 दु खमतो (for दु खतर) Dd1 वने —After 13 Ñ (Ñ2 after 8ab) V1 B D1 5 M4 ins while D4 ins l 2 3 only after l 4 of 644*

654* निर्मनुष्याण्यरण्यानि नदीकन्दरवन्ति च ।
वक्षवृक्षोपलल्लतागहनानि शुचिस्मिते ।
मन्नारण्यश्च वैदेहि दुर्गमा बहुयोजना ।
पुष्पोदकफलैर्हीना घोरसत्त्वसमाकुला ।
गिरिकन्दरदुर्गाणि पल्वलोदकवन्ति च ।
शयानूपानि वैदेहि सन्त्यगम्यानि कानने । [5]

[(l 1) D1 5 M4 असनुष्याणि D1 5 M4 निर्झराणि (for कन्दर°) B1 2 (marg also) 4 तथा दुःखतराणि च (for the post half) —(l 2) V1 कक्षवृक्षाकुलास्ता, D1 2 4 D6 क (D4 क)क्षवृक्ष (D6 °क्ष)लता, D1 कक्षवृक्षलताढ्य D5 कक्षवृक्षद्रुमा, M4 कक्षवृक्षाचलस्था (for the prior half) Ñ2 –गहणानि (sic) D4 –गहनाश्च (for –गहनानि) —(l 3) B4 मनुष्याश्च (sic) D6 नरमार्गं परं वन (for the post half) —(l 4) Ñ1 –फलैर्हीना (for फलैर्हीना) B1 2 घोरा (for घोर) —(l 5) D2 सरि (for गिरि) Ñ2 वक्रलोदक (sic), B1 (m also as above) कल्कलोदक (for पल्वलोदक) —(l 6) Ñ1 मयानि, D1 शून्यानि, D2 शय्यानि (sic) (for [अ]नूपानि)]

On the other hand, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 13 whereas Ñ1 D4 5 7 ins l 3 only after 649*

655* कायक्लेशाश्च बहवो भयानि विविधानि च ।
अरण्यवासे वसतो दु खमेव सदा वनम् ।
क्रोधलोभौ विमोक्तव्यौ कर्तव्या तपसे मति ।
न भेतव्यं च भेतव्ये नित्य दु खमतो वनम् ।

[(l 1) T2 विविधाः —(l 2) M1 (after corr. pr m as above) विविधो (for वसतो) M2 एवम् (for एव) Dg1 महा M3 भयो (for सदा) —(l 3) G1 विमुक्तोर्थौ (sic) Ñ1 D4 5 7 धृति (for मति) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 दु ख क्लिश (by transp)]

14 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 cf conspectus at 4 —a) T3 अ. (for अल) B1 ते (for ते) Ñ2 B3 वने Ś1 D1 2 4–7 M4 गन्तु (for गत्वा) —b) T1 2 क्षेम (for क्षम) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 वन (Ñ1 °ने)वर्षा न ते क्षमा —cd) Dg1 M3 इव, M2 अपि (for इह) Dg1 –दोषतम, Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 दोषकर, T1 2 G2 –दोषमतो, G3 दोषमन (sic) M1 दोषमह (for दोषतर) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 विमृशन्त्य (Ś1 B2–4 D6 °पश्य, V1 °पश्य, M4 °शे च)हुदोष (D2 7 °षान्) हि (M4 च) पश्यामि दयिते वन (V1 D2 7 °ने) D1 2 विमृश (D1 °मर्शेन [hyp m])न्बहुदोष हि वन पश्या (D2 वस्या)म्यह प्रिये —After 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 ins, Ñ1 ins after 5

वनं तु नेतुं न कृता मतिस्तदा
बभूव रामेण यदा महात्मना ।
न तस्य सीता वचनं चकार त-
त्ततोऽब्रवींद्राममिदं सुदुःखिता ॥ १५

G 2 28 33
B. 2 28 26
L. 2 31 29

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

656* तत्रस्थस्यापि मे नित्यं हृदय त्व निरस्यसि ।
इहस्थापि न दूरं त्व प्रिया हि भवती मम ।

[D2 om l 1 —(l 1) N1 तत्रस्थापि (subm) N2 तत्र स्था° B4 तत्र स्थस्यापि (for तत्रस्थस्यापि) B2 हृदय Ś1 नित्य स्थति (sic) M4 भविष्यसि (for निरस्यसि) —M4 om l 2 —(l 2) D1 त मे दूरो (sic) D4 न मे दूरे (for न दूरं त्व) Ś1 भवनो (sic) (for भवती) D1 1 प्रियो (D1 प्राय [sic]) त्व हि भविष्यसि (for the post half)
—After 14 D4 7 ins D8 ins after 5

657* वनं प्रतिगमाकार शिलिकागणनादितम् ।
बहुदोषं बहुभयं तु व्यालेन महावनम् ।
एतद्विमृश्य बहुशो मानुयत्नं त्वमर्हसि ।

[(l 2) D4 एव (for एव)]

15 D4,7 om 15 —a) T1 कर्तुम् (for मातद) Dt1 T2 यदा G2 सदा (for तदा) —b) Dt1 T2 तदा Dd1 Dm1 G2 यथा (for यदा) G2 M1 महात्मना यदा (by transp) —c) Dg1 om Dd1 Dm1 G2 M1 2 तत् B(ed) न (for तत्) —For 15 Ś1 N V1 B D1 2 3 6 M4 subst

658* वनं यत नेतुमनिश्चितोऽसौ
श्रुत्वा प्रिया सा विरराम राम ।
अथोत्तरं सा रुदती सुदीना
सीता पुनर्वाक्यमिदं जगाद ।

[(l 1) N1 अनिश्चिता D3 अनिश्चितो V1 सा D1 2 ता D4 व M4 नग (for °तद्) —(l 2) N1 श्रुत्वा M4 श्रुत्वा (for उक्त्वा) D3 4 M4 तं (for तां) B1 विरेज (for विरराम) —(l 3) D1 4 अथान्तरे Ś1 D6 भव्ती सुदीना Ñ B2 4 °पी सुदीन D1 4 M4 वक्त्र(D2 °त्रं) रुन्वी D1 °वी + दीना (for रुन्वी सुदीना) —(l 4) D1 4 बभाषे (for जगाद) D2 पुनरेतदर्थं वचन बभाषे]

Colophon D4 7 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 B1 3 सीतावनदोषदर्शनं (B2 °कथनं) Ñ V1 B2 4 D4 वनदोषदर्शनं (B1 °वर्णनं) D6 वनप्रस्तावो D4 सीताशंसा D4 वन सीताभयदर्शनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 B1 D6 om Ś2 D2 31 N1 B2-4 27 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3 4 28 D2 84 D1 36 M4 29 —After colophon D4 concludes with श्रीरामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम, G M3 4 श्रीरामाय नम

२६

G. 2. 29. 1
D. 2. 29. 1
L. 2. 32. 1

एतत्तु वचनं श्रुत्वा सीता रामस्य दुःखिता ।
प्रसक्ताश्रुमुखी मन्दमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
ये त्वया कीर्तिता दोषा वने वस्तव्यतां प्रति ।
गुणानित्येव तान्विद्धि तव स्नेहपुरस्कृतान् ॥ २
त्वया च सह गन्तव्यं मया गुरुजनाज्ञया ।
त्वद्वियोगेन मे राम त्यक्तव्यमिह जीवितम् ॥ ३
न च मां त्वत्समीपस्थामपि शक्नोति राघव ।
सुराणामीश्वरः शक्रः प्रधर्षयितुमोजसा ॥ ४
पतिहीना तु या नारी न सा शक्ष्यति जीवितुम् ।
काममेवंविधं राम त्वया मम विदर्शितम् ॥ ५

26

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v.l. 2. 12. 12). D4.7 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ.

1 ab) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 अथ तद् (for एतत्तु). D4.5.7 एवमुक्त्वा राघवेण (D5 तु रामेण) सीता भर्तृपरायणा. —c) B2 D6 प्रसक्ता; D4 प्रिया च; D2.3 अशक- (for प्रसक्त-). B2 D6 सुमुखी (for -[अ]श्रुमुखी). T3 प्रसक्ता श्रुमुखी (sic). Ś1 Ñ B1-3 D1.2.6 M4 वाक्यम्; V1 दीना (with hiatus); B4 रामम् (for मन्दम्). D4.5.7 हर्षयंतीव भर्तारम्. —d) Ś1 (transp.) Ñ B D4 (transp.) M4 इद भर्तारम् (Ñ1 °रमिदम् [sic]). T3 इ*° (for इदं वचनम्). D7 वचनमब्रवीत्. D2 उवाच नियतेंद्रिया.

2 b) Dt1 (after corr. sec. m.) वास्तव्यतां. —c) M3 गुणा. —d) Ch तत (for तव). Dt Ch t -पुरस्कृता; Cr.m g as in text (for पुरस्कृतान्). —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst.:

659* वनवासे त्वया दोषा य एते परिकीर्तिताः ।
तानार्यपुत्र मन्येऽहं स्नेहस्त्वा सर्वशो गुणान् ।

[(l. 1) V1 B2.3 यत्र ते (for य एते). —(l. 2) Ś1 त्त (for ऽह). D2.3 मन्ये तानार्यपुत्राह (by transp.) (for the prior half). D4.5 M4 (after corr.) सर्वतो (for सर्वशो). Ñ1 गुणा.]

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr.m g.k.t ins.:

660* मृगाः सिंहा गजाश्चैव शार्दूलाः शरभास्तथा ।
चमराः सृमराश्चैव ये चान्ये वनचारिणः ।
अदृष्टपूर्वरूपत्वात्सर्वे ते तव राघव ।
रूपं दृष्ट्वापसर्पेयुर्भये सर्वे हि बिभ्यति ।

[(l. 1) Dm1 शलभास्. —(l. 2) Dg1 T3 G1 M3 किंनरा स(T3 M3 स)मराश्, Dt1 नमरा समराश्; Dd1 om. (hapl.) रा सृम, T1.2 G2 पक्षिण स°, M2 Cr सृमराश्चमरास् (by transp.) (for चमराः सृमराश्). —(l. 3) G2 M3 -रूपपूर्वत्वात् (by transp.), Cm g.t as above (for पूर्वरूपत्वात्). Dt1 Dd1 राम. —(l. 4) M3 रूपदृश (sic). Dd1 Dm1 M3 प्रसर्पेयुर् (for [अ]प°). Dt1 Ct तव; Cg.k as above (for भये). T1 ह (for हि). T3 बिभ्रति.]

3 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 read 3 before 663*. —a) D4.7 मया (for त्वया). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.6 M4 वा सह; Ñ1 illeg. for च सः; Dg1 तु सह, G1 सह च (by transp.), Cg as in text (for च सह). —b) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 त्वदनुज्ञातया वन. —cd) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 त्व(B3 त)त्परित्यक्तया (L[ed.] °त्यक्ता [subm.]) वापि त्यक्तव्यं जीवितं मया. —After 3, Dm1 ins. राम.

4 a) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.3 M2 हि (for च). —b) Dg1 Dd1 शक्तोपि, Dt1 Dm1 T G1 M1.3 शक्तोसि; G3 शक्नोमि (for शक्नोति). —c) Dt1 Dd1 Dm1 T G2.3 M1.2 शक्तः (for शक्रः). —For 4, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst. and read after 659*.

661* त्वद्बाहुगुप्तां न च मामपि देवः शतक्रतुः ।
शक्तोऽभिभवितुं लोके कुतोऽन्ये वनचारिणः ।

[(l. 1) V2 तु (for च). D1.2 transp. न and च. Ñ1 D1.4.7 त्वद्बाहुबलगुप्ता च (for the prior half). Ñ1 D4.5.7 न मा (Ñ1 सा). D2 सोपि (for अपि). —(l. 2) Ñ1 D1.2.4.5.7 M4 धर्षयितु, V2 [ऽ]भिरक्षितु (for ऽभिभवितु). B1.3 च (for कुतो).]

—Thereafter all cont.

662* सिंहव्याघ्रवराहादींस्तु चरानसि यान्वने ।
दुरासदास्त्र मे तेभ्यो भयं किंचन विद्यते ।
त्वद्बाहुबलगुप्तायाः कुतो मे विद्यते भयम् ।
विपत्तिरपि वा तत्र श्रेयो मे नेह जीवितम् ।

[(l. 1) B3.4 मद् (for यान्). —(l. 2) V1 om. न (subm.). D3 ते मे, D5 राम (for न मे). D4.7 transp. न मे and भय. Ś1 Ñ1 V3 D1.2.6 किंचिद (for °चन). —(l. 3) Ñ1 ins. wrongly भय after मे. Ś1 D6 तु भय भवेद्, L(ed.) [ऽ]तुलं भवेद् (for विद्यते भयम्). —(l. 4) M4 अथ (for अपि). Ñ1 मे न (hypm.) (for वा). D5 न श्रेयो (for श्रेयो मे). B4 D1 जीवितु. D2 तत्परित्यागे मरणमेव श्रेयो न जीवितं.]

5 a) Dg1 T3 G1.2 M1-3 Cr च (for तु). —b) Dd1 Dm1 G3 M1 Cg सा न (by transp.), T3 न सा (sic) (for न सा). T2 शक्षयति (sic), G2 शक्ष्यतु, Cr शक्ष्यति (for °क्ष्यति). —cd) T3 moth-eaten for म त्व in रामं त्वया. Dt1 Dd1 T2 निदर्शितं; Cr.m g as in text (for विदर्शितम्). —For 5, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst. and read after 3:

अथ चापि महाप्राज्ञ ब्राह्मणानां मया श्रुतम् ।
पुरा पितृगृहे सत्यं वस्तव्यं किल मे वने ॥ ६
लक्षणिभ्यो द्विजातिभ्यः श्रुत्वाहं वचनं गृहे ।
वनवासकृतोत्साहा नित्यमेव महाबल ॥ ७
आदेशो वनवासस्य प्राप्तव्यः स मया किल ।
सा त्वया सह तत्राहं यास्यामि प्रिय नान्यथा ॥ ८
कृतादेशा भविष्यामि गमिष्यामि सह त्वया ।
कालश्चायं समुत्पन्नः सत्यवाग्भवतु द्विजः ॥ ९
वनवासे हि जानामि दुःखानि बहुधा किल ।
प्राप्यन्ते नियतं वीर पुरुषैरकृतात्मभिः ॥ १०
कन्यया च पितुर्गेहे वनवासः श्रुतो मया ।
भिक्षिण्याः साधुवृत्ताया मम मातुरिहाग्रतः ॥ ११
प्रसादितश्च वै पूर्वं त्वं वै बहुविधं प्रभो ।
गमनं वनवासस्य काङ्क्षितं हि सह त्वया ॥ १२

G 2 29 14
B 2 29 14
L 2 32 14

663* नारी भर्तृपरित्यक्ता जीवन्त्यपि सुदुःखिता ।
मृता भवत्यार्यपुत्र तस्माच्छ्रेयोऽद्य मे मृतम् ।

[(1 1) Ñ1 adds wrongly एरे after नारी D5 च (for सु) Ñ2 D1.4.6.7 M4 जीवन्त्यन्तर्हि (D5 °न्ति M4 °यु) दुःखिता (for the post half) —(1 2) Ñ1 सुप्त मृता गवत्यर्थं (for the prior half) D1 भूत सम, M4 [s]य मे मृति (for ऽद्य मे मृतम्) Ñ1 श्रेयो मे विधते मृत, D5 दत्र जनाति मृत(मृत ?)शी (for the post half)]
—D5 cont

664* इहैव मरणं श्रेयो न च वै त्वद्वियोगजम् ।

6 a) Dg1 G1.2 M1.2 Ck अथचापि, Dt1 Dd1 Dm1 Ct अपापि च (by transp) G3 अ**पि, Cv r m g as in text (for अथ चापि) —b) M3 अद्या (sic) (for मया) —c) T1 पितुर्गृहे, Cr k t पितुर्गेहे, Cm g as in text (for पितृगृहे) —d) Dg1 Cv m खलु Cr g k as in text (for किल) —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1.4.7 M4 subst

सह) Dt1 भर्त्रा (for तत्र) —For 8, Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 subst

665* स चेदवश्य प्राप्तव्य सिद्धादेशस्तथा मया ।
सह त्वया भवतु मे न हीच्छामि तमन्यथा ।

[(1 1) V1 वरण्य (for अवश्य) D5 सिद्धादेशम् B1.4 तदा, B2 तथा (for तथा) —(1 2) N1 स च (for सह) Ñ1 B2 D4.7 M4 तद्, D5 त्वद् (for तम्)]

9 T1 om 9 (cf v l 8) D5 reads 9c in marg —a) Ś1 N2 V1 B D2.8 M3 प्राप्ता (V1 M3 °प्त) देशः —b) Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 गत्वा (D1 भर्त्रा) ह सहिता त्वया, D5 राम सत्य ब्रवीमि ते —cd) G2 M3 [अ] पि (for [अ] य) Cr m g t द्विज (as in text) Ś1 N B D1.4-7 सत्यास्ते सन्तु वै द्विजा, V1 सत्यास्ते वै द्विजा पुन (for cd) D1 M1 वनवासमितो राम सिद्धादेशा भवतु ते (D1 [before corr] M1 मे)

G 2 29 15
B 2 29 15
L 2 32 15

कृतक्षणाहं भद्रं ते गमनं प्रति राघव ।
वनवासस्य शूरस्य चर्या हि मम रोचते ॥ १३
शुद्धात्मन्प्रेमभावाद्धि भविष्यामि विकल्मषा ।
भर्तारमनुगच्छन्ती भर्ता हि मम दैवतम् ॥ १४
प्रेत्यभावेऽपि कल्याणः संगमो मे सह त्वया ।
श्रुतिर्हि श्रूयते पुण्या ब्राह्मणानां यशस्विनाम् ॥ १५
इहलोके च पितृभिर्या स्त्री यस्य महामते ।
अद्भिर्दत्ता स्वधर्मेण प्रेत्यभावेऽपि तस्य सा ॥ १६

[(l 1) D2 प्रमादय ज (sic) —(l 2) B3 [ऽ]पि (for दे). Ñ1 शुभग (for शुभश) D2 [ऽ]थ, D4 7 हि, M4 तु (for मे)]

13 a) Ś1 Ñ1 D4 कृतकृत्यो (Ñ1 °त्या), M3 कृतलक्ष्मणा (hypm), Cv r,m g k t as in text (for कृतक्षणा) Ś1 D6 [ऽ]सि, Ñ V1 B D2 4 5 7 [अ]सि (for [अ]हं) D1 M4 कृतनिश्चया वने (M4 °न) गन्तुं (hypm) —D1 om (hapl ?) from गमन in 13b up to वनचर्येय in 670*. —b) Ś1 रावव, Dt1 राघव (both sic) M4 त्वयाहं सह राघव —c) T2 घोरस्य, M3 lacuna for शू (for शूरस्य) —d) Dg1 भ(sup lin)चर्या हि मम (hypm) Dt1 Dd1 Dm1 मम चर्या हि (by transp) —For 13cd, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

670* पुण्या हि वनचर्येयं त्वया मे सह काङ्क्षिता ।

[D1 om the prior half B3 [इ]ह, B4 D5 (after corr as above) [य]ह (sic) (for [इ]यं) M4 [अ]ह (for ये) D1 काङ्क्षता Ñ B3 काङ्क्षिता सह (by transp) V1 त्वया सह नियोजिता (for the post half)]

14 G3 om 14ab —a) G2 M1 प्रेम्य (for प्रेम) —b) M3 गमिष्यामि, Cm g k t as in text (for भविष्यामि) G1 विकिल्बिषा, M3 विकल्मषा, Cm g k t as in text (for विकल्मषा).—For 14ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

671* पूतानया भविष्यामि पुण्यया वनचर्यया ।

[D1 गता यया (sic) (for पूतानया) —Ś1 om (hapl) while B3 reads in marg, from the post half up to the prior half of l 2 of 672*]

—Thereafter all cont

672* विहरन्ती त्वया सार्धं हृदयोत्सवभूतया ।
स्पृहणीया भविष्यामि लोकेऽमुष्मिन्निहेह च ।

[(l 1) B3 विचरती D4 म (for सार्धं) B1 हृदयङ्गम, D2 7 द्विगुणेऽस्य B4 भूवतया (sic) (for भूतया) V1 हृदयेन वने सदा (for the post half) —(l 2) D2 4 5 7 M4 भविष्ये स्पृहणीया च (for the prior half) —B4 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 2 of 674* B3 reads लोके in marg D5 लोकेऽस्मिन् B3 लोके स्मिन्नत्र (for the post half)]

—c) V1 °गच्छती, D6 °गच्छामि, G3 गच्छति (sic) —d) T1 (before corr as in text after corr inf lin pr m) भवान् (for भर्ता) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 5 4-7 M4 स्त्रीणां हि, Dt1 हि पर (for हि मम)

15 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G3 M3 हि, Cm g k t as in text (for ऽपि) Dt1 T1 2 कल्याणे, G1 2 M1 Ck मल्याण, M3 कार्याणि, Cr m g t as in text (for कल्याण) —b) T2 सगतो, Cr m g k t as in text (for सगमो). Dt1 मे सदा, G2 सह मे (by transp) (for मे सह) —After 15cd, K(cd) ins within brackets

673* पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।
पुत्रा रक्षन्ति वार्धक्ये न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ।

[Cf Manu 9 3]

—d) Dg1 तपस्विना, Dd1 Dm1 यशस्विनी —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

674* त्वयैव सह संयोगः प्रेत्यभावेऽपि मे भवेत् ।
इत्यतोऽनुगमिष्यामि त्वामहं कृतनिश्चया ।
मया कथयतां पूर्वं श्रुतं प्रत्यक्षदर्शिनाम् ।
ब्राह्मणानां निसर्गेण धर्मनिश्चयवादिनाम् ।

[B4 om up to the prior half of l 2 (cf v l 672*) —(l 1) Ñ2 V2 B1-3 M4 हि (for [ए]व) D1 संयोग Ñ2 B1-3 प्रेत, D5 प्रेष्य (sic) (for प्रेत्य) V1 भावो —(l 2) Ś1 D6 च (for [अ]तो) D2 4 7 M4 [ऽ]ह (for ऽहं) —(l 3) Ñ1 V1 D1 2 4 5 7 M4 श्रुत (V1 पूर्वं) हि मे (Ñ1 V1 मया) कथयतां (for the prior half) Ñ1 D1 4 श्रुति, D1 5 सत (for श्रुतं) Ñ1 प्रत्यय V1 प्रत्यक्षु (for प्रत्यक्ष) Ñ2 दर्शिन M4 ब्राह्मणानां पितृगृहे (for the post half) —B4 (hapl ?) M4 om l 4 —(l 4) Ñ1 D1 2 4 5 7 पितृगेहे (for निसर्गेण) D2 4 5 7 °दर्शिना (for °वादिनाम्)]

16 b) Dt1 महाबल, Dd1 °मते, Cm g k as in text (for महामते) —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1 4 4 7 M4 subst

675* भर्तारं किल या नारी छायेवानुगता सदा ।
अनुगच्छति गच्छन्तं तिष्ठन्तमनुतिष्ठति ।
तद्भावभावनिरता तत्संयोगपरायणा ।
सैव भूयो भर्तारं सा प्रेत्याप्यनुगच्छति ।

[(l 1) D6 om या (subst) D1 [अ]नुगा (for [अ]नुगता) D5 सती (for सदा) —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 3 D5 यातु (for the second अनु) D1 2 अनुतिष्ठति तिष्ठन्तं गच्छन्तमनुगच्छति (by transp) —(l 3) D1 भावभाव, D2 भावाभाव, M4 भावभाव (for भावभाव) Ñ2 निरता (for निरता) Ś1 B1 D4 5 7 तद्भाव (B1 [inf lin] भाव) निरता नित्यं (B1 3 3) (for the prior half) —(l 4) B1 [ए]व D7 [अ]व (for [अ]पि) D1 [ए]व, D5 [अ]पि (for [अ]नु)]

एवमस्मात्स्वकां नारीं सुवृत्तां हि पतिव्रताम् ।
नाभिरोचयसे नेतुं त्वं मां केनेह हेतुना ॥ १७
भक्तां पतिव्रतां दीनां मां समां सुखदुःखयोः ।
नेतुमर्हसि काकुत्स्थ समानसुखदुःखिनीम् ॥ १८
यदि मां दुःखितामेवं वनं नेतुं न चेच्छसि ।
विषमग्निं जलं वाहमास्थास्ये मृत्युकारणात् ॥ १९
एवं बहुविधं तं सा याचते गमनं प्रति ।
नानुमेने महाबाहुस्तां नेतुं विजनं वनम् ॥ २०
एवमुक्ता तु सा चिन्तां मैथिली समुपागता ।
स्नापयन्तीव गामुष्णैरश्रुभिर्नयनच्युतैः ॥ २१
चिन्तयन्तीं तथा तां तु निवर्तयितुमात्मवान् ।
क्रोधाविष्टां तु वैदेहीं काकुत्स्थो बह्वसान्त्वयत् ॥ २२

G 2 31 27
B 2 29 24
L 2 32 29

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥२६॥

17 [a]) M3 कस्मात्स्वयं, G1 m g t as in text (for अस्मात्स्वकां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 अनुरक्तां प्रियां भार्यां —[b]) T1 2 सुव्रतां, T3 सुवृत्तां Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1 2 4-7 M4 सुव्रतां (D5 °र्तीं) पतिदे(Ñ V1 B3 D5 °दै)वतां —[cd]) Dg1 तु केन, Dd1 Dm1 T3 M2 केनैव (for केनेह) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 न त्वं रोचय(B3 मां [m1] रोच)से नेतुं मामित्थं केन हेतुना

18 [b]) Dg1 reads समां in marg —For 18 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

676* तुल्यशीलव्रताचारां छायामनुगतामिव ।
नेतुमर्हसि मां वीर वनं मुनिजनप्रियम् ।

[B3 reads l 1 in marg —(l 1) Ñ1 D4 5 7 समाचारां (for व्रताचारां) B1 इमाम् (for छायाम्) D1 2 M4 अनुव्रताम् (for अनुगताम्) Ñ1 D4 5 7 समान्वयनचारिणी (for the post half) —(l 2) B3 marg D7 नर (for वीर) D7 कुन (sic) (for वन)]

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 M4 निश्चितां गन्तुं(Ś1 D6 गन्तुम्), T1 3 G1 3 दुःखितामेवं, T3 °तां देवीं (for दुःखितामेवं) —[b]) Dd1 वने Dm1 च नेच्छसि (by transp) D5 न इ° (for न चेच्छसि) Ś1 Ñ B1 4 5 D4 5 7 न नेतुं त्वमिहेच्छसि V1 नेतुं वै त्वमिच्छसि (subm) B3 न हि नेतुं त्वमिच्छसि, D1 2 M4 न नयिष्यसि(D2 °ति) राघव —[c]) Dg1 जलमग्निं विषं (by transp) Dm1 च (for वा) —For 19[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

677* सत्येनालभ्य ते पादौ न भविष्याम्यसंशयम् ।

[Ñ2 B D1 2 पादौ ते (B4 om ते [subm]) (by transp) B4 न भविष्यामि न संशय (sic) (for the post half)]

20 [a]) Dm1 सा त (by transp) —[b]) G2 M1 ययाचे, G3 as in text (for याचते) —[c]) Dg1 m बाहु in महाबाहुस —For 20, Ś1 Ñ V1 L D1 2 4-7 M4 subst (and read after 681*)

678* एवमारामिरि तु सा विलपन्ती सुदुःखिताम् ।
राम प्रियामनुगतां नेतुं नैव व्यवस्यति ।

[(l 1) V1 अपि स तां, M4 अपि वनं (for अपि तु तां), D1 2 एवं तु तां विलप(D1 °प)न्तीं (for the prior half) —D1 2 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 2) V1 नैव नेतुं (by transp) D4 7 तां नेतुं न (for नेतुं नैव) Ñ1 B3 4 [न]व्यवस्यति, D1 [अ]वस्यते (sic) D6 [अ]वस्यत (sic) D4 5 7 [अ]ध्यवस्यत]

—Thereafter all cont

679* दृष्ट्वा चाधोमुखं किंचिद्रुदतीमभिवीक्ष्य ताम् ।
वनवासगतान्दोषान्बहुधाभिविचारयन् ।

[(l 1) D4 7 अधोमुखं (for चाधो°) Ś1 D6 विमुखाम्, V1 B1 रुदतीम् (for रुदतीम्) —(l 2) V1 B1 4 D4 6 7 °गुणान्, D1 2 M4 भयान् (for °दोषान्) Ś1 D5 6 [अ]पि, B1 D1 [अ] ति (for [अ]भि)]

21 [a]) Dm1 G1 M2 3 उक्त्वा —[c]) Dg1 T2 3 G1 M2 3 तापयन्ती, G1 as in text (for स्नापयन्ती) Dd1 Dm1 T1 G3 कुंभाम्(Dd1 °म्) (for [इ]व गाम्) —For 21 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

680* इत्युक्त्वा प्ररोदार्ता मैथिली शोककर्शिता ।
शोकोष्णैरभिवर्षन्ती दुःखजैरश्रुबिन्दुभिः ।

[(l 1) D1 4 [उ]क्ता Ś1 D6 प्ररोदार्ता B4 पुनरोदार्ता (for प्ररोदार्ता) D1 मैथली D7 मैथिला Ś1 Ñ1 V1 B D6 कर्षिता —After l 1 M4 reads l 2 of 681* —(l 2) D2 शोकैर् D4 शोकोष्णैर् (sic) V1 दुःखजैश्च (for दुःखजैर्)]

—Thereafter cont

681* पीनोन्नतावपतितौ स्नापयन्ती पयोधरौ ।
दुःखामर्षपरीताङ्गी सुस्वरं करुभाषिणी ।

[D2 om l 1 —(l 1) D4 5 7 सा पीनौ(D7 वनौ [sic]) तावपतितौ, D6 °विक्षिप्तौ (for the prior half) D1 2 स्नापयता M4 चारुणी (for स्नापयन्ती) —M4 reads l 2 after l 1 of 680* —(l 2) B4 दुःखरोष, D2 दुःखार्त. Ñ1 V1 D1 4 5 7 M4 सु(V1 D4 5 7 स)स्वनं (for सुस्वरं) D1 2 विन्न, M4 करु (for करु-)]

—Thereafter all the above MSS read 678*

22 [a]) Dt1 चिंतयंतं, Dm1 T2 M3 चिंतयती (sic), Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 2 तदा (for तथा) —[c]) M1 (after corr, inf lin sec m as in text) क्रोधाविष्टा (sic) (for

२७

G. 2. 30. 1 B 2. 30. 1 L. 2. 33. 1

सान्त्व्यमाना तु रामेण मैथिली जनकात्मजा ।
वनवासनिमित्ताय भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
सा तमुत्तमसंविग्ना सीता विपुलवक्षसम् ।
प्रणयाच्चाभिमानाच्च परिचिक्षेप राघवम् ॥ २
किं त्वामन्यत वैदेहः पिता मे मिथिलाधिपः ।
राम जामातरं प्राप्य स्त्रियं पुरुषविग्रहम् ॥ ३
अनृतं बत लोकोऽयमज्ञानाद्यद्धि वक्ष्यति ।
तेजो नास्ति परं रामे तपतीव दिवाकरे ॥ ४
किं हि कृत्वा विषण्णस्त्वं कुतो वा भयमस्ति ते ।
यत्परित्यक्तुकामस्त्वं मामनन्यपरायणाम् ॥ ५
द्युमत्सेनसुतं वीर सत्यवन्तमनुव्रताम् ।
सावित्रीमिव मां विद्धि त्वमात्मवशवर्तिनीम् ॥ ६

क्रोधाविष्टां). M2.3 ताम्रोष्ठीं (for वैदेहीं). ✻ Cg: ताम्रोष्ठीमित्यनेन सान्त्वादिना स्थातुमशक्यत्वमुच्यते। ✻ —d) Dg1 Dt1 M2 Ct सांत्वयत्. —For 22, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

682* निमनसमभिवीक्ष्य चिन्तयन्तं
जनकसुता पतिमप्रतीतरूपम् ।
मृगातरमभिरोषताम्रनेत्रा
वचनमुवाच पुनर्निगृह्य बाष्पम् ।

[(l. 1) B1 अभिचिन्तयन्तमेव. —(l. 2) D1.4.5.7 अप्रतीतरूप, G(ed.) अप्रतिरूप. —(l. 3) Ñ2 B2.4 D2 M4 अति- (for अभि-). V1 मृगमतिरोषरोषताम्रनेत्रा. —(l. 4) B4 विगृह्य, M4 नियम्य (for निगृह्य). D2 वचनं पुनरब्रवीद्विगृह्य बाष्प.]

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 D2 सीतानुनयो; Ñ1 रामनानुनयो; Ñ2 V1 B D1.2.4.6.7 रा(Ñ2 B3 श्रीरा)मानुनयो. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B4 om. Ś1 D2 32; Ñ2 28, V1 B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T G M1-3 29, B2 27, D1 85, D4.7 33, D5 37, M4 30. —After colophon, D4 concludes with रामाय नमः; T2 श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1.2 श्रीरामाय नमः.

27

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v. l. 2. 12. 12). Dm1 begins with ॐ.

1 c) Dt1 G2 M1 Ck.t -निमित्तार्थं; T1 M2 -निमित्तं तु; Cm.g as in text (for निमित्ताय). ✻ Ck: अन्यस्तु वनवासनिमित्ता येति पठति स पाठो नास्माभिर्दृश्यते ✻ —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

683* रामस्य तां मतिं बुद्ध्वा मैथिली कृतनिश्चया ।
रोषात्प्रस्फुरमाणोष्ठी पुनर्वचनमब्रवीत् ॥

[(l. 2) Ñ V1 B2-4 प्रस्फुरितो(Ñ1 B2 °तौ)ष्ठी मा (Ñ1 च).]

2 M4 om. 2. —a) Cv.r.m.g.k उत्तमसंविग्ना (as in text). ✻ Cv.: उत्तमसपत्नेति सम्यक्पाठः ✻ —c) M3 चातिमानात् (for चाभि°). —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 subst.:

684* उन्मत्तेवाभिपश्यन्ती भर्तारं विपुलेक्षणा ।
रोषावेशात्क्षिपन्तीव प्रणयादभिमानिनी ।

[(l. 1) Ś1 D6 [अ]ति- (for [अ]भि-). Ñ1 -वीक्षती; D1.2 -वीक्षती, D4.7 -शक्षती (for -पश्यन्ती). —(l. 2) G(ed.) रोषवेगात्. Ñ2 D2 आक्षिपती; B4 क्षिपती च (for क्षिपन्तीव). B2 ह्यभिमानिनी (for अभि°). Ñ1 D1.2.4.5.7 प्रणयादभि(D2 °ति)मानाश्च रोषावर्षा(D1.6.7 °र्षां) क्षिपन्निव.]

3 a) T2 त्वामन्य(+)त् M3 त्वां मन्यते; G1 त्वा° (for त्वामन्यत). —b) T2 मैथिलाधिपः. —For 3cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

685* कृतार्थं मन्यते मूढः स आत्मानं पिता मम ।

[Ñ1 D1.2.4.6.7 M4 मन्यतेऽत्मान (metri causa) (for मन्यते मूढः). V1 स्वमात्मानं (for स आत्मानं). Ñ1 D1.2.4.6.7 M4 पिता मे मूढचेतन(D5 °स) (for the post. half).]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 रामे (for राम). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 लब्ध्वा (for प्राप्य). —d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 स्त्रीं पुरुषमानिन.

4 a) D6 अनृतो. B3 (before corr.) हत; Dt1 वत; Cr.t as in text (for बत). —D6 reads 4b–5a in marg. —b) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 अनुपश्यति; Dt1 Dd1 Ct यदि वक्ष्यति, Dm1 भविष्यति (for यद्धि वक्ष्यति). —c) Dg1 रामे नास्ति परं तेजः. —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

686* तेजस्वी राम पूर्वैकः सूर्यवद्द्युतिमानिति ।

[Ś1 D1.6.7 सूर्यो नर, D1.6 सूर्यो वै, D2 सूर्यं खे, M4 ह्यो वै (for सूर्यवद्). D1.2.4.6.7 इव (for इति).]

5 D6 reads 5a in marg. (cf. v. l. 4). —a) Ś1 D6 चावश्यं; Ñ V1 B D4 मां पश्यन्; D1.2.5 मां पश्यन्; D7 चापश्यन् (for हि कृत्वा). B4 विरक्तस्त्वं; Dt1 D7 विपणस्त्वं (sic), Dd1 विपस्त्वस्त्वं (sic). D2 निर्विण्णस्त्वं; G1 हि पण्णस्त्वं (for विषण्णस्त्वं). Cm.g [S]सि (for त्वं). M1 किं वा पश्यसि पक्तव्यं. —b) T1 कुतो (damaged) (for कुतो). M1 आगतं (for अस्ति ते). —cd) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 यत्पुनरिच्छसि मां येन प्रियां नान्यपरायणां.

6 a) V1 श्रीमत्सेनसुतं. B1 G1 M1.2 °सुतां (sic) (for

न त्वहं मनसाप्यन्यं द्रष्टास्मि त्वदृतेऽनघ ।
त्वया राघव गच्छेयं यथान्या कुलपांसनी ॥ ७
स्वयं तु भार्यां कौमारीं चिरमध्युषितां सतीम् ।
शैलूष इव मां राम परेभ्यो दातुमिच्छसि ॥ ८
स मामनादाय वनं न त्वं प्रस्थातुमर्हसि ।
तपो वा यदि वारण्यं स्वर्गो वा स्यात्सह त्वया ॥ ९
न च मे भविता तत्र कश्चित्पथि परिश्रमः ।
पृष्ठतस्तव गच्छन्त्या विहारशयनेष्वपि ॥ १०
कुशकाशशरेषीका ये च कण्टकिनो द्रुमाः ।
तूलाजिनसमस्पर्शा मार्गे मम सह त्वया ॥ ११

G. 2. 30 13
B. 2. 30 12
L. 2. 33. 13

सुमत्सेनसुत). Ś1 D4 वीरः Ñ1 V1 B1.4 Dg1 D1.2.4.5.7 वीरं (for वीर). —[b]) V1 सत्यव्रतम्. Ñ1 D1 D4.5.7 ऽनुव्रतं (for ऽनुव्रताम्). —[c]) M4 इति (for इव). D7 मा (for मां). —[d]) G1 त्वाम् (for त्वम्). Ś1 Ñ V1 B D1.4–7 M4 मर्द्धनं (D1 °र्णं) तिपरायणां.

7 [a]) Dd1 Dm1 तु (for [अ]पि). G3 [अ]न्यान् (for [अ]न्यं). —[b]) T1 ननु (for ऽनघ). —[c]) M3 त्वयि. —[d]) Dg1 कुलपांसुनी, Dd1 Dm1 T1.2 G M1.2 Cr कुलपांसिनी; Cm g k.t as in text (for °पांसनी). —For 7, Ś1 Ñ V1 B D1.4–7 M4 subst.:

687* त्वत्तोऽन्यां हि गतिं गन्तुं मनसापि न कामये ।
त्वया नाथ परित्यक्ता नेच्छामि मरणादृतिम् ।

[(l. 1) D3 त्वत्तोन्य (sic). Ñ2 V1 B अन्यां गतिमहं गन्तुं (for the prior half). D4 reads from मनसापि up to भार्यां in 8[a] in marg. D3 हि न चिन्तये (for [अ]पि न कामये). —(l. 2) V1 धृतिं; B2 धृत, D4.5 गतिं (for धृतिम्).]

8 [ab]) Dt1 G2 भार्यां (sic). Dt1 कौमारि (sic). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 (D4 reads up to भार्यां in marg [cf. v.l. 7]) M4 कौमारीं दयितां भार्यां (B1 reads भार्यां in marg. sec. m.) स्वयमाह (B1 °कृ,त्य मां कथं —[c]) Ś1 D4–7 शैलूषीम्; B2 (gloss) नट, D1 शैलूष (for शैलूष) Ś1 Ñ V1 B2–4 D4–6 पोषार्थम्, B1 योषां त्वम्, D1.2 M4 पुष्ट्यर्थम्; D7 योषार्थम्, M3 मां राम (for मां राम). —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 अन्यस्मै (for परेभ्यो). B1 D5 अर्हसि. —After 8, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 ins.:

688* न तेऽहमपराध्यामि कर्मणा मनसापि वा ।
वाचा वा स कथं मां त्वं त्यक्तुमिच्छस्यकारणम् ।
यदि वाप्यपराधस्ते मया कश्चित्पुरा कृतः ।
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञाना क्षामये त्वां प्रसीद मे ।

[(l. 1) M4 अपर ध्यामि (for अपरा°). D2 lacuna for मनसा. —(l. 2) Ñ1 वाचाप्येवं मां, V1 वाचा वा सह (hypm.), B1 वाचा वा त्वं, B3 वाचापि तत्, B4 वाचा राम, M4 वाचा नाथ (for वाचा वा स). Ñ1 त्याग, Ñ2 B3 वा त्यं, B1 om. (for मां त्वं). Ñ1 गन्तुम् (for त्यक्तुम्). Ś1 Ñ1 [अ]कारणात्, V1 B2 D1.2.4.5.7 M4 [अ]कारणे (for [अ]कारणम्). —(l. 3) D1 न (for वा). D1.2.4.7 M4 [अ]पराध(M4 °रद्ध) ते (for [अ]पराधस्ते). V1 यद्यप्यस्त्यपराधस्ते (for the prior half). Ś1 Ñ1 D1.2.4.7 किंचित् (for कश्चित्). Ñ1 D4.7 पुरा कृत, D1.2 M4 कदाचन (for पुरा कृतः). —(l. 4) D4.7 ज्ञानाद्वा यदि चाज्ञानात् (for the prior half). Ñ2 V1 B क्षमस्व, D4.7 क्षम मे (for क्षामये). D4.7 हि (for त्वां).]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins.:

689* यस्य पथ्यं च रामात्र यस्य चार्थेऽवरुध्यसे ।
त्वं तस्य भव वश्यश्च विधेयश्च सदानघ ।

[(l. 1) T2 M3 रामार्थे(T2 °र्थं), G3 रामात्मा, Cv r m g as above (for रामात्र) ⊕ Ck : पथ्यहरान्निष्ठानुवर्तितीमात्य । रामेत्यत्र इतिवत् कृति पूर्वपदगणस्य मुमागमः । Ct. : यस्य मत्स्य मां पथ्यहरान्निष्ठानुवर्तिनीमात्य । ⊕ —(l. 2) Dm1 विशेयश्च (for विधेयश्च).]

9 [b]) Dg1 Dt1 प्रस्थितुम्, T2 मर्हति (sic). —[c]) Dt1 Dm1 राज्य, Cg as in text (for [अ]रण्य). —[d]) K(ed.) मे (for स्यात्). Dt1 Dd1 Dm1 त्वया सह (by transp.). —For 9, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 subst.:

690* आर्यपुत्र परित्यज्य न मां त्वं गन्तुमर्हसि ।
वासः स मे स्वर्गभूतस्त्वया सह भविष्यति ।

[(l. 1) V1 त्यक्तुम् (for गन्तुम्). D1.2 M4 गन्तुमिहा(M4 [after corr. sec. m. °तो] °हे)र्हसि (for त्वं गन्तुम°). —(l. 2) B1 स्वर्गभूत (for स्वर्गभूतः). D2 वासो मे स्वर्गभूतस्तु (for the prior half).]

10 Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 transp. 10[ab] and 10[cd]. —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4–7 M4 न भविष्यति मे (D4 °ष्यामि ते) नाथ (Ñ2 B3 राम, D4–7 तत्र), Ñ1 भविष्यति न मे तत्र. —[b]) Ś1 मार्गेष्वपि, Ñ1 मार्गे वापि, Ñ2 B3 मार्गे चात्र, V1 मार्गे यदि, B1.2 मार्गे चाप्य; B4 मार्गेणापि ; D1 मार्गेष्वपि ; D2.4 मार्गेध्वान, D5.6 मार्गेऽप्यध्व ; D7 मार्गेऽप्यथ ; M4 मार्गे वा न (for कश्चित्पथि). —[c]) M3 सह (for तव). B1 गच्छन्त्य (sic). —[d]) Ñ1 G2.3 [इ]हः B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4.7 T G1 M3.4 Cm g k.t [इ]व, D5 च, M1 [अ]थ (for [अ]पि). Ś1 D4 विहारे शयनेऽपि वा, Ñ1 B3 विहारशयनेषु वा (B3 च).

11 [a]) D2 कुशाश्व ; D7 कुश** ; M3 कुशाशाक- (metathesis) (for कुशकाश). Ś1 D4.5 M4 -शरैषीकाः ; Dm1 T1.2 G3 -शरैषीका, D1 शिरीषैकाश, D2.4 -शरेषीकाश् (for शरेषीका). —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4–7 M4 तथैव द्रुम(D1 M4 कुश)कैटका (D7 °कान्), G(ed.) तथैव वनकण्टका. —[c]) D4.7 सर्वे ; G1 तूल- (for तूल-). —[d]) Ñ1 D4.5.7 भविष्यति (for मार्गे मम). T2 transp. मम and सह. —For 11[cd],

G 2 30 15 B 2 30 13 L 2 33 15

महावातसमुद्धूतं यन्मामवकरिष्यति ।
रजो रमण तन्मन्ये परार्ध्यमिव चन्दनम् ॥ १२
शाद्वलेषु यदासिष्ये वनान्ते वनगोचरा ।
कुथास्तरणतल्पेषु किं स्यात्सुखतरं ततः ॥ १३
पत्रं मूलं फलं यत्त्वमल्पं वा यदि वा बहु ।
दास्यसि स्वयमाहृत्य तन्मेऽमृतरसोपमम् ॥ १४
न मातुर्न पितुस्तत्र स्मरिष्यामि न वेश्मनः ।
आर्तवान्युपभुञ्जाना पुष्पाणि च फलानि च ॥ १५
न च तत्रगतः किंचिद्द्रष्टुमर्हसि विप्रियम् ।
मत्कृते न च ते शोको न भविष्यामि दुर्भरा ॥ १६
यस्त्वया सह स स्वर्गो निरयो यस्त्वया विना ।
इति जानन्परां प्रीतिं गच्छ राम मया सह ॥ १७
अथ मामेवमव्यग्रां वनं नैव नयिष्यसि ।
विषमद्यैव पास्यामि मा विशं द्विषतां वशम् ॥ १८

Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-6 M4 subst , while Ñ1 D3 ins 1 2-3 only after 11

691* मार्गे मम भविष्यन्ति स्पर्शे कौशेयसंनिभाः ।
शय्याश्च वनवासे मे वन्यपर्णतृणास्तृताः ।
राङ्कवाजिनसंस्पर्शा भविष्यन्ति सह त्वया ।

[(l 1) D1-3 M4 भविष्यति च मे मार्गे (for the prior half) Ñ2 स्पर्शं —(l 2) D3 M4 शय्या (for शय्याश्) Ñ1 D6 दुग , Ñ2 मन्ये, V1 B4 D1-3 M4 वन , B2-3 नव (for वन्य) D1 -तृणाश्रिता , D2 -तृणस्तृता , D3 तृणै स्तृता —(l 3) V1 शाकुर (for राङ्कव) Ś1 -सम्पता, B1 -स्पर्शा, D2 -संस्पर्शा (for -संस्पर्शा) D3 M4 भविष्यति V1 D1-3 transp सह and त्वया]

12 D3 M4 om 12 —a) B3 महावातम् . Ś1 Ñ V1 B1-2-4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-4-7 -समुद्भूत, B3 उद्भूत (subm) (for समुद्धूत) —b) D4 जन्मामाथ (sic) Dm1 यन्मामप (for यन्मामव) —c) D4 रास न तन् , D2 विपतित, D4-5-7 विनिपतन् (for रमण तन्) Ś1 Ñ1 V1 B1-2-3 D1-3-7 मेने, G1-3 M2 मन्ये (for मन्ये) B3 (marg also) रमाकर न तन्मन्ये —d) B4 Dd1 Dm1 G1 M3 परार्द्धम् , Cr g t as in text (for परार्ध्यम्)

13 a) Dt1 Dd1 Dm1 D1-5 G2-3 M1-4 शाड्वलेषु Dg1 D6 T1-2 G2-3 Cm g यथा (for यदा) Ś1 B2 शेष्ये, Ñ1 V1 T1-3 G2-3 M1-2 शिश्ये, B1-3-4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4-7 G1-3 शिष्ये, T3 शिस्ये D1 [अ]पि शेषे स्या, D2 [अ]वशिष्टे स्या, M1 [अ]पि शेष्ये वा —b) Dt1 घनात G3 वनगोचर Ś1 Ñ V1 B D4-7 विविक्तेषु च राघव, D1-2 M1 यद्दि (D2 °द्वि)विक्तषु राघव —c) Ś1 B1 Dm1 D1-3-4 M4 कुशास्तरण , V1 शयास्तरण , B4 शशास्तरण , D7 कुश्स्तरण Ñ V1 B D1-3 M1-4 Cr (also cites as in text) कल्पेषु, Dt1 -युक्तेषु, D3 -कार्श्यात् , D4-7 कालेषु, Cm g k as in text Ct युक्तेषु (for -तल्पेषु) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-6 किं मे, D6-7 तन्मे, M4 किं वै (for किं स्यात्) D4-7 तथा (for तत)

14 a) Dd1 G2 M2 पत्र Dd1 -मूल Dt1 पत्तु, T1 यवत्, G2 M1 तोयम् (for यत्त्वम्) —c) Dt1 Dd1 Dm1 Ct दास्यसे —d) Dg1 M3 सुखोपम —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1-3-7 M1 subst

692* यन्मे मूलफलं वन्यं वने दास्यसि राघव ।
स्वादु वा यदि वास्वादु भविष्यत्यमृतोपमम् ।

[(l 1) Ñ2 यथा (for यन्मे) Ñ1 D1-4-6-7 M4 मूल (for मूल°) D1-2 फलि (for फलं) Ñ1 नत्र, B1 रम्य D1-3 तत्र D4-5-7 M4 वासे (for वने) Ñ1 D6-7 M4 तत्र, D1 om D3 स्व च (for वने) —(l 2) D1-3 M4 [अ]स्वादु वा तथे, D4-7 [अ]प्यथ वास्वादु (for यदि वास्वादु) Ś1 D6 तद्भवति (for भविष्यति)]

16 a) Dt1 Dm1 Ct तत्र , Dd1 त , M3 गता (for गत) M3 कश्चिद् —c) Dt1 om ते (subm) —d) M1-3 भविष्यति T1 दुर्धरा —For 15-16 Ś1 Ñ V1 B D1-3-4-7 M4 subst

693* न बन्धूना स्मरिष्यामि न मातुर्न पितुर्वने ।
वसन्ती भवता सार्धं स्वादुमूलफलाशना ।
न मत्कृत व्यलीकं ते तत्र किंचिद्भविष्यति ।
भविष्यामि न चैवाहं तत्र भारस्तवानघ ।

[(l 1) D1 ना (for the third न) —(l 2) Ñ1 D1-4-5-7 M4 वसमाना तथा सार्धं (for the prior half) D4 -फलाशिनी D7 फलाशिना —(l 3) Ś1 मत्कृत, B1 मत्कृत , B3 मे कृत, D1-3 M4 मत्कृते (for मत्कृत) B2-4 ते व्यलीक (by transp) D6 तत (for तत्र) —(l 4) B4 भविष्य त (sic) D3 च (for न) V1 M4 वै चाह D3 चैवाह (for चैवाह) Ñ1 D1-3 भार, V1 भारम् (for भारस्) B4 तु राघव, D1-3 यथा तव (for तवानघ) D4-7 तव भार(D6 °र) स्य मम, D5 तत्र भारमी तव (sic) M4 तत्र राघव दुःखिता (for the post half)]

17 a) B1-2 D1 यत् (for यस्) B3 सह मे, B4 स्वयं मे (for सह स) B3 स्वर्गो मे (for स स्वर्गो) D3 तन्मे त्वया सह स्वर्गो —b) D4-7 नरको (for निरयो) Ś1 D6 नरकश्च त्वया विना, Ñ V1 B1-3 नरक यत्त्व(V1 °त्त्व)या विना, B3 नरक स त्वया विना, D1-3 M4 त्वदृते नरको मम(D1 °को मया M4 °कोपम) —cd) Ś1 Ñ V1 B D1-3-6-7 M4 कुरु मे दयि(D1 दीयि)त(B3 तु) काम(D3 °र्थं) गच्छेय सहिता त्वया

18 The sequence of st 18-21 (including the star passages) in D1 is 694* 21[ab] 695*, 18 20 and 696* —a) M3 इति (for अथ) Ś1 Ñ2 B D6 यदि मेऽद्य नि चेत्(B4 मां ने)यु, Ñ1 V1 D1-3-5-7 M4 अथ(D3 °द) मा

पश्चादपि हि दुःखेन मम नैवास्ति जीवितम् ।
उज्झितायास्त्वया नाथ तदैव मरणं वरम् ॥ १९
इमं हि सहितुं शोकं मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
किं पुनर्दश वर्षाणि त्रीणि चैकं च दुःखिता ॥ २०
इति सा शोकसंतप्ता विलप्य करुणं बहु ।
चुक्रोश पतिमायस्ता भृशमालिङ्ग्य सस्वरम् ॥ २१
सा विद्धा बहुभिर्वाक्यैर्दिग्धैरिव गजाङ्गना ।
चिरसंनियतं बाष्पं मुमोचाग्निमिवारणिः ॥ २२
तस्याः स्फटिकसंकाशं वारि संतापसंभवम् ।
नेत्राभ्यां परिसुस्राव पङ्कजाभ्यामिवोदकम् ॥ २३
तां परिष्वज्य बाहुभ्यां विसंज्ञामिव दुःखिताम् ।
उवाच वचनं रामः परिविश्वासयंस्तदा ॥ २४

G 2 30 28
B 2 30 26
L 2 33 18

च्छसे(D5 °से) नेतु —b) Dt1 Dd1 Dm1 M3 नयितुमिच्छसे Ś1 Ñ2 V1 L D1 3 M4 मार्गेर्य(M4 °ष) सम(V1 B3 [also] स्वाम, B1 स्वद्, D1 3 M4 स्वाम)नुमता(B1 °त) V4 D4 6 3 मामेव(D4 1 °व) त्वमसहाय —c) V3 अन्वैव (sic) (for अद्यैव) Ś1 D4 मोक्ष्येह, B4 प्राश्यामि (for पास्यामि) —d) Dt1 M3 वस, T2 G1 2 M1 वास, T3 वित, M2 इमान्, Cg as in text (for विश) Dg1 विश Dt1 M3 4 वास, Cg as in text (for वसम्) Ś1 Ñ2 B D6 षड्वत्सरे नृपा गत (B1 2 °त), Ñ1 V1 D4 7 मा हत्स्व(Ñ1 °स्ते) द्विपतो(V3 °ता) वाम(V1 °ह, D1 °भ) D1 न हि तद्विरहागम, D2 सहेत्वा विसत राम (sic) D3 मा वत्स द्विपता गम

19 For sequence in D1 cf v l 18 —a) T1 2 G3 च (for हि) —c) Dt1 उज्झतायास् (sic) —d) T1 2 G3 तथैव, M2 तदेव, Cm g k t as in text (for तदैव) —For 19 Ś1 Ñ V1 L D1 2 4 7 M4 subst and read after 17

694* त्वया त्यक्ता न शक्तास्मि जीवितुं रघुनन्दन ।
त्वद्वियोगभयोद्विग्नां त्रायस्व शरणागताम् ।

[(l 1) Ś1 B1 (also as above) D6 हि (for न) Ś1 D6 नेच्छामि D1 8 न(D2 Pr)क्ष्यामि (for शक्तास्मि) D7 ... स्मि V1 B3 जीवित (sic) —(l 2) B3 मद् (for त्वद्) Ñ1 V1 D1 2 4 5 7 M4 त्राहि मा(N1 मा) (for त्रायस्व)]

20 For sequence in D1 cf v l 18 —a) M3 इद (for इमं) M1 तु (for हि) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 इद(D6 अह) हि दुःखं ससोढुं G2 इद तु सहितं शोके —c) D1 7 त्रीणि (for दश) —d) D1 दश (for त्रीणि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 राघव (for दुःखिता) D5 त्रिशैक च दुःखिता D7 दशैकैव दुःखिता % C8 आहो दश वर्षाणि सप्ते त्रीणि वर्षाणि अन्न पुड वर्ष च तुलयरया भाति [तिङ्क्ष्या इत्यावेदयितु विभज्योक्ति । %

21 For sequence in D1 cf v l 18 —a) Ś1 N V1 B D1 2 6 शोकाभिसंतप्ता D2 4 7 M4 शोकाभि° (for सा शोक°) —b) Ś1 Ñ V1 B D2 4 7 M4 जनकात्मजा (for करुणं बहु) —After 21ab, Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

695* बाष्पोर्मिपरिपाताभ्यां भर्तुर्गमनदुःखिता ।
उक्त्वा वाक्यं सकरुणं त्रायस्व नय मामिति ।

[(l 1) Ś1 D6 [अ]थ, D1 [अ]पि (for [आ]र्ता). —(l 2) V1 अवशं, D6 सुकरुण (for सकरुण) Ñ1 D4 5 7 M4 त्राहि मा, V1 D1 2 त्राहीति (for त्रायस्व) Ś1 D6 नृप (for नय) V1 D1 2 त्व, M4 अपि (for इति)]

—cd) Dm1 चिक्रोश (sic) T1 2 G M1 2 भृशम् and पतिम्, T3 परम् and पतिम् (for पतिम् and भृशम् respy) —For 21cd, Ś1 N V1 B D1 2 4–7 M4 subst

696* रुरोद पतिता तत्र सस्वनं मृदुभाषिणी ।

[Ñ1 D4 5 7 M4 पश्चा (for तत्र) V1 D1 2 पश्चा पतिता (for पतिता तत्र) Ś1 D6 सुस्वर, Ñ1 सपर B1 4 सुस्वर D1 6 सुस्वन (for सस्वन) V2 D1 2 4 7 M4 करुणभाषिणी]

22 b) G3 विदग्धैर् (for दिग्धैर्) —c) T1 2 G1 चिर सन्निहित G1 चिर सा निवत, G2 M1 चिर सनियत, M3 चिर सनिवत, Cm g k t चिरसंनियतं (as in text) —For 22, Ś1 N V1 B D1 2 4–7 M4 subst

697* स तस्याः करुणैर्वाक्यैर्हृदि शर इवाहतः ।
मुमोच बाष्पं शोकेन धैर्यसद्मा मनः ।

[(l 2) V1 शोकेन B4 शोकेन च (for शोकेन) Ś1 D6 बाष्पसंरुद्धपेलव V2 D1 2 धैर्यं मुक्त्वा तत्र गतः B1 धैर्यसद्मपनः B4 धैर्यमस्थ्यग्रतः M4 धैर्यमस्तम्य चार्मति (for the post half) Ñ1 D4 5 7 रामधिश्वास(Ñ1 °* * [illeg ?] बाष्पं मुमोचाभिविवारिव]

23 For 23ab Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

698* तस्याः शोकाश्रुपूर्णाभ्यां विचारयपत्त तदा ।

[V1 D1 2 M4 नेत्राभ्या (for पूर्णाभ्या) M4 त्रिः (for त्रिया) B4 M4 तथा (for तदा) V1 विवाकालयस्तर D1 2 °मस्र (for the post half)]

—c) Ś1 N2 V1 B D6 सुस्राव वारि(V1 वार) नेत्राभ्या, Ñ1 D1 5 7 नेत्राभ्या वारि सुस्राव, D1 2 सुस्राव वारिनाशाभ्या M4 सुस्राव वारिनेत्राभ्या —d) Ñ V1 B D1 2 4 5 7 M4 पुष्कराभ्याम् —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

699* तवैवामलचन्द्राभ मुखमायतलोचनम् ।
पर्यशुष्यत बाष्पेण जलेवृत्तमिवाम्बुजम् ।

[(l 1) Dg1 नेव Dt1 Dd1 Ct तस्मि(Dd1 °स्मी)न्, Cv as above (for तवैव) Cg[अ]मलपद्मास (for °चन्द्राभ) Dm1 मुखम् (for मुखम्)]

24 a) Dg1 परिक्ष्वाप च (for तां परिष्वज्य) —b) G1 M1 2 असंज्ञाम्, Cg as in text (for विसंज्ञाम्) —For 24ab, Ś1 N V1 B D1 2 4–7 M4 subst.

G 2. 30. 29
B 2. 30. 27
L 2. 33. 29

न देवि तव दुःखेन स्वर्गमप्यभिरोचये ।
न हि मेऽस्ति भयं किंचित्स्वयंभोरिव सर्वतः ॥ २५
तव सर्वमभिप्रायमविज्ञाय शुभानने ।
वासं न रोचयेऽरण्ये शक्तिमानपि रक्षणे ॥ २६
यत्सृष्टासि मया सार्धं वनवासाय मैथिलि ।
न विहातुं मया शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ॥ २७
धर्मस्तु गजनासोरु सद्भिराचरितः पुरा ।
तं चाहमनुवर्तेऽद्य यथा सूर्यं सुवर्चला ॥ २८
एष धर्मस्तु सुश्रोणि पितुर्मातुश्च वश्यता ।
अतश्चाज्ञां व्यतिक्रम्य नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ २९

700* स तामुत्थाप्य शनकैः पादयोः पतितां प्रियाम् ।

[Ñ1 दयिता, V1 D1 5 M1 पतितां, D4 7 मनिशान् (for शनकैः) D3 स ता तु पतितं दृष्ट्वा (for the prior half) V1 D3 4 M4 दयितां (for पतितां) Ñ1 मुदा, D1 7 तदा, D4 तत (for प्रियाम्)]

—c) Ñ1 illeg D4 5 7 M4 मधुर (for वचन) G1 राम, G2 M3 धीर (for राम).—d) G2 विश्वासयन्, Cr m g k t as in text (for विश्वासयन्) Ś1 Ñ2 V2 B D1 2 6 मधुर परिसान्त्वयन्, Ñ1 D4 5 7 M4 वचनं परिसान्त्वयन्. —After 24 B3 ins

701* शृणु सीतेऽत्र वक्ष्यामि वचनं मम हृद्गतम् ।

25 a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 न कामये स्वर्गमपि —b) Dd1 G1 रोचये, Cg as in text (for रोचये) Ś1 Ñ2 B2–4 D6 M1 त्वदृतेऽहमपि प्रिये, Ñ1 B1 D4 5 7 त्वदृतेऽह(Ñ1 om हं [subm]) वरानने, V1 त्वदृतेऽह सुमध्यमे, D1 2 त्वदृतेऽह सुमध्यमे —c) M1 damaged up to भ Ś1 Ñ V1 B D1 4–7 M4 च D2 तु (for हि). Ñ1 नेह (for किंचित्) —d) Ś1 Ñ2 B D6 अपि साक्षा(B2 साक्षा)त्स्वयम्भुव, Ñ1 V1 D2 4 6 7 M4 साक्षा(D7 °क्ष)दपि(D4 अपि साक्षात् [by transp]) स्वयम्भो, Cr m g k as in text (for d)

26 b) G2 अभिप्राय (for अभिप्राय) —d) T2 शक्तमपि (moth eaten) Dd1 om रक्षणे —For 26, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst and read after 30cd

702* तथा तत्र च विज्ञातुमिच्छामि शुभनिश्चये ।
ज्ञात्वापि तवाभिप्रायं त्वामद्य रक्षितुम् ।

[(l. 1) Ñ1 D4 5 7 च, V1 D6 M4 तत्र, D2 तत्र (for तथा) Ñ1 तदैव, V1 तत्र हि, B1 च तत (by transp) D1 2 M4 तत्र हि D1 तत्रापि, D5 तथो हि (for तत्र च) V1 निश्चि (for निश्च) D1 (before corr) शुभदर्शने, G(ed) °दर्शन —(l. 2) V1 D1 2 न (V1 om [hapl]) नहि... B1 नाभिप्राय, D4 5 7 हि न (D4 न हि [by transp]) ... M4 न्याय्यं त्वां (for न शक्नोऽहम्) D1 त्वं, D4 7 ... (for अपि) B1 [ऽ]पि (for ऽपि) M4 रक्षा (for रक्षितुम्) D1 तां गुप्तां हित्वा (for the post half)]
Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 cont.

703* यदर्थं चैव ते भीरु नेच्छामि शुभदर्शने ।
वनवासमहं देवि त्वां गुप्तवानपि शिव ।

[(l. 1) B3 यद (for यद्). Ś1 D6 भीरु त्वं, V1 D1 2 के ... (for ते भीरु) —(l. 2) V1 वनवासेऽहं, V1 ...]

B1 बोढुं त्वां (for बोढुं त्वां) M4 शुभदर्शिनि, V1 शुभगामिनी, D1 शुभभाषिणी, D2 सुकेशी भव (for शुभभाषिणीम्)]

27 D4 5 7 om 27. —a) Dg1 M4 हि, T1 [अ]पि, Cm g k t as in text (for [अ]पि) —b) G1 धर्म (for वन) T2 G1 3 मैथिली —For 27ab, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 subst (followed by 27cd) and read after 703*

704* सा तु सहानपेक्षा च वनाय मदपेक्षया ।

[Ñ2 B2 (marg also मासि तथा) सानुरक्ता, V1 D2 4 मासि सक्ता, B1 या निसृष्टा, D1 मासि रक्ता, M4 मासि स्पृष्टा (for सा तु सह) V1 [अ]नपेक्ष न तां (sic), D1 2 [अ]नपे(D2 °क्ष)स्य स्वात् (for [अ]नपेक्षा च) Ś1 D6 कृत्स्नेषया महाभागा (hypm) (for the prior half) Ñ1 illeg for वनाय V1 मदपेक्षया]

—c) B1 हि (for न) Ś1 D6 त्यक्तुं त्वं, V1 हि हातुं (for विहातुं) Dg1 Dt1 शक्ता, G1 शक्ये (for शक्या) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M3 Cr प्रीतिर्, M3 प्रीतिम् (for कीर्तिर्) G2 M3 आत्मवतो, Cr आत्मवता. Cm g t as in text (for आत्मवता)

28 a) Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 4 M4 धर्मं (for धर्मस्) Ñ1 D4 5 7 [ऽ]य (for तु) Ś1 D6 यतितं भीरु. Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 नागना(B1 °व)सोरु (for गजनासोरु). D1 धर्मं त्वया सा शोक —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 आचरितो गतिः, Ñ1 D4 आचरित सदा, G2 आचरित पुरा (for आचरितः पुरा) —cd) Dg1 अनुवर्तेऽद्य Dt1 Dd1 Dm1 T1 अनुवर्तिष्ये (for °वर्तेऽद्य) T2 सूर्य (for सूर्यं) Dt1 सुवर्चला : T1 सुवर्चलो (for सुवर्चला) Cr m g k t as in text (for d) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 नान्य(B1 °म्, D2 °म्)पति(V1 °पतिं) त्वामिच्छामि केवलमिव महोदधिः —After 28, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

705* न त्यजेच्च न सक्ष्येऽहं धर्मं जनकात्मजे ।
वचनं तदपि मां त्यज संधीश्वरमिह ।

[(l. 1) Dd1 Dm1 तु T2 तु G2 तु (sic) M3 च, Cr m g k t as above (for second न) —(l. 2) M3 मां (for मां) Dm1 ...]

29 a) D2 एष (for एष) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M4 च (for तु) —b) D4 7 ... G2 ... Cr m g k t as in text (for वश्यता) —c) V1 D4 7 ... Dg1 ... Dt1 Dm1 (after corr ... in T2) T1 ... Dd1 ... D4 7 ...

स मां पिता यथा शास्ति सत्यधर्मपथे स्थितः ।
तथा वर्तितुमिच्छामि स हि धर्मः सनातनः ।
अनुगच्छस्व मां भीरु सहधर्मचरी भव ॥ ३० ॥

G 2. 32. 36
B 2. 30. 40
L 2. 33. 36

Ts Ga M1-3 मतब्धाद्, G1 मतिश्राद्, K (ed.) Cm g मतश्च सं (for मतश्राद्धः). Ñ1 Dd1 D1-7 मतिक्रम्य, Cr m g t as in text (for व्यतिक्रम्य). —ᵈ) D1 नैव D5 नैव (for नाद्) —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.

706* यथा गुरुनियोग च पर धर्मं विदुर्बुधाः ।
स चातिक्रमितुं नाल्पमहं शक्तः कथंचन ।

[(l. 1) V1 नियम D1-3 नियति, M4 मिति (for यथा). V1 गुरुनिर्देश तु D1-3 M4 गुरुनिर्देशे च (M4 हि) (for °ग च). —(l. 2) V1 D1-3 M4 समतिक्रमितुं. B2 (before corr.) न चाति शक्नुं (for स चाति°). D2 चाल्पम्, M4 यदि (for नाल्पम्). V1 D1-3 द (D1 दि) नि (for शक्तः). Ś1 D2 कथंचन D1 कथं बत (for कथंचन). M4 नाल्पमपि न त्यजेत् (for the post. half).]
—After 29, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

707* सत्यार्पितं कथं दैवं प्रकारैरभिराध्यते ।
स्वाधीनं समतिक्रम्य मातरं पितरं गुरुम् ।
यत्र त्रयं त्रयो लोकाः पवित्रं तत्समं भुवि ।
नान्यदस्ति शुभापाङ्गे तेनेदमभिराध्यते ।
न सत्यं दानमानौ वा यज्ञा वाप्याप्तदक्षिणाः । [5]
तथा बलकराः सीते यथा सेवा पितुर्हिता ।
स्वर्गो धनं वा धान्यं वा विद्या पुत्राः सुखानि च ।
गुरुवृत्त्यनुरोधेन न किंचिदपि दुर्लभम् ।
देवगन्धर्वगोलोकान्ब्रह्मलोकांस्तथा नराः ।
प्राप्नुवन्ति महात्मानो मातापितृपरायणाः । [10]

[T1 G M1 transp. l. 1 and l. 2. —(l. 1) T3 अन्याधीन (for सत्यार्पित) M2 दव (for दैव). T1 प्र० ० (damaged) (for प्रकारै). Dg1 अभिधाय्यैते Dm1 आविधार्य्यते (for अभि राध्यते). —(l. 2) Dm1 समतिक्रम्य —(l. 3) Dm1 च य G1 तत्र (for यत्र). G2 M1 Cr तत्र (for त्रयो). T M3 [illegible] लोका (for the prior half). T2 repeats पवित्र. ⊕ Cr [illegible] ।
Cr [illegible] ।
Cm [illegible] ।
[illegible] ।
Cg [illegible] ।
Ck [illegible] ।]

[illegible] ।
D1-3 M1 तु ० (damaged) —(l. 4) M2 नान्यदस्ति. —(l. 5) T1 दानमानौ (damaged). G2 illeg. from यज्ञा up to सेवा in l. 6. Dt1 M2 च) बलकरा (M2 damaged for च). Dm1 यथा बलकराः सीते. T1-3 यथाश्वासकरा, T2 यथा बालकरा, G2 M1 यथा वा सात्त्विकाः (for the post. half). —(l. 6) Dt1 Dd1 Dm1 यथा. M2 B2 सा (for सेवा). —(l. 7) G1 M1 पुत्रा विद्या (by transp.). Dg1 T2 M1-3 वा T1-3 [इ]व (for च). —(l. 8) M1 गुरुवृत्त्यनुरोधेन (for the prior half). Dt1 om. (hapl.) न (subm.). G3 कश्चिद्वै न. —(l. 9) G2 लोकांश्च (for लोकांस्तथा). Dg1 T3 G2 M1 Cg ब्रह्मलोके (for ब्रह्मलोकांस्तथा). Dt1 (अ)परान्, G2 damaged. C as above (for नराः). —(l. 10) G2 damaged up to महात्मा.]

30 ᵃ) Ñ1 पिता Dt1 D7 M1-3 Cg t स मां, G2 स मे (for स मां). Ñ1 मम, G2 (before corr.) स्थिता (for पिता). D1-7 यथा पिता (by transp.). —ᵇ) Ñ1 D1-3 परायण, Dt1 पथस्थित (for पथे स्थितः). —For 30ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.

708* स यथैवानुशास्ति त्वस्मि पितास्य महात्मनः ।

[V1 तथा स्म त्वास्मि D1 तथाथानु°, D2 अहं यथानुशास्मि, M4 स यथा वानु° (for the prior half). B4 सः पितृतः, D2 पुत्रास्य (for पितास्य).]

—ᶜ) Ñ1 D1-7 वर्तितुम् (for वर्तितुम्). ⊕ Cg स स्वयं वर्तितुमनुशास्तु स वचनं धर्मावेक्षया पुरुषम्। ⊕ —After 30ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-3 (D1-7 702* only) M4 read 702*, 703* 704* 27ᶜᵈ. —After 30ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

709* मम सखा मतिः सीते यदि त्वं मे तु दण्डकावनम् ।
वर्तिष्यामीति सा त्वं मामनुयातुं सुनिश्चिता ।
सा हि रक्षसमवादि यमाय सविहाये ।

[(l. 1) M1 सौ 1 (for सीते). Dt1 Dd1 Dm1 मे तु यदि (by transp.). M1 [illegible] —(l. 2) M2 सा [illegible]. G1 [illegible] (for सा). M2 damaged for [illegible]. —(l. 3) Dt1 Dd1 Dm1 सा हि हि, Dm1 सा हि हता, T1 सा हि द्युत, G3 M1 Ck सा हि हि हता. M2 सा द्युता, Cr g as above. Cmp सा हि हि (for सा हि हता). T1 सा [illegible]]

—ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 यदि मया (V1 D1-3 यदि) सार्धं च (Ś1 स) यत स (V1 स, D1-7 °मि) वर्तितुं (V1 D1-3 °तुं) निर —After 30, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 ins.

710* इत्यापि हि प्रिये कर्तुं मिथ्ये नेदृशमभिद्रुतम् ।

[D1 कर्तुं Lu, D2 तु D1 It (for हि). Ñ1 तु(

G 2 30 37
B 2 30 43
L 2 33 37

ब्राह्मणेभ्यश्च रत्नानि भिक्षुकेभ्यश्च भोजनम् ।
देहि चाशंसमानेभ्यः संत्वरस्व च माचिरम् ॥ ३१
अनुकूलं तु सा भर्तुर्ज्ञात्वा गमनमात्मनः ।
क्षिप्रं प्रमुदिता देवी दातुमेवोपचक्रमे ॥ ३२
ततः प्रहृष्टा परिपूर्णमानसा
यशस्विनी भर्तुरवेक्ष्य भाषितम् ।
धनानि रत्नानि च दातुमङ्गना
प्रचक्रमे धर्मभृता मनस्विनी ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

नित्य कर्तुम् V2 D3 5 6 तेह कर्तुं नित्यम् D4 7 कर्तुं देह नित्यम् (all by transp) B1 *निंदिते D4 अनद्रिते D6 अनिन्द्रिते (for अनिर्दिते)]

while Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

711* सर्वथा सदृशं सीते मम स्वस्य कुलस्य च ।
व्यवसायमनुक्रान्ता कान्ते त्वमतिशोभनम् ।
आरभस्व शुभश्रोणि वनवासक्षमा क्रिया ।
नेदानीं त्वदृते सीते स्वर्गोऽपि मम रोचते ।

[(l 1) Dg1 सदृश (for साधु) Dm1 स्वस्य (for स्वस्य) —(l 2) T G2 3 M1 2 Ce m g अतिक्रान्ता Ck t as above (for अनु°) Dg1 असि शोभने T3 अति शोभन —(l 3) Dd1 Dm1 T3 M1 गुरु° M3 च शु° (for शुभश्रोणि) M3 वनधान° (for वनवास°) —(l 4) G3 M1 देवि (for सीते) Dt2 T1 स्वर्गेऽपि]

31 [b]) T1 शोभन (for भोजनम्) —[c]) D4 5 7 प्रयच्छाग समानेभ्य —[d]) M3 सा स्वरस्व D3 7 यथार्थिर (for च माचिरम्) —For 31 Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M1 subst D3 5 7 subst l 1 only for 31[cd]

712* ब्राह्मणेभ्यस्तु साधुभ्यो वासांस्याभरणानि च ।
सर्चितभ्यस्तथान्येभ्यो देहि दानानि जानकि ।

[(l 1) N1 D4 5 7 च M4 हि (for तु) D1 भाण्डानि (for वासांसि) —(l 2) Ś1 D6 सर्चितेभ्यस् B3 गर्भितेभ्यस् B4 सभिनेभ्यस् (for मर्चितेभ्यस्) N1 B3 तु अन्य(B1 marg also मान्ये)भ्यो (for तथान्येभ्यो) V1 D1 2 M4 प्रतिसंत्य महीपि सत्व(V1 सत्व D2 सत्व)रस्व च मा चि(D2 °ह)र]

Ś1 Ñ B D6 cont

713* गुरुश्चामन्त्र्य शुभे गतो मन मया सह ।

[N1 G(ed) गुरूंश्चान्य समुभे(G[ed] नमसे) (for the prior half)]

—Thereafter V1 (om च [subm]) reads 31[cd] as in D5 —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

714* भूषणानि महार्हाणि वरवस्त्राणि यानि च ।
रमणीयाश्च च काश्चित्क्रीडार्थाश्चाप्युपस्कराः ।
शयनीयानि यानानि मम चान्यानि तानि च ।
देहि स्वभृत्यवर्गस्य ब्राह्मणानामनन्तरम् ।

[(l 2) Ce विरल्यापि Cm g t as above (for क्रीडार्थाश्च) —(l 3) Dm1 भाण्डानि (for यानानि) Dg1 Dt1 G2 3 M3 यानि (for तानि)]

32 [a]) D4 5 7 अनुलोमाथ(D6 °त्र D7 तु) (for अनुकूलं तु) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 इति भर्त्रा(M4 तता)भ्य(B4 °भ्य)नुज्ञाता(M4 °त) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 मत्वा D4 5 7 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) D2 (with hiatus) आत्मा गमनमात्मनः D2 तदात्मनो हित Cm यागमनम° Ct as in text (for गमनमात्मनः) —N2 B1 om 31[cd] —[c]) Ś1 D6 क्षिप्रमेव च सा D4 5 7 क्षिप्रमेव तदा M3 सा क्षिप्र मुदिता —[d]) Dt1 Cm प्रचक्रमे G2 [उ]पचक्रवे (s c) —For 32[cd] Ñ3 V1 B2 4 D1 2 M4 subst

715* दातुं सा त्वरते सीता वासांस्याभरणानि च ।

[V1 सा त्वरिते B2 4 स त्वरते D3 M4 सत्वरते D1 सुत्वरते D2 त्वरते (for सा त्वरते)]

33 Dt1 om 33 —[a]) V1 D1 2 ततोऽतिहृष्टा B4 अतिप्रहृष्टा M4 सुसंप्रहृष्टा (for तत प्रहृष्टा) V1 परितुष्ट° Dg1 Dd1 Dm1 T G3 M1 3 4 Cg प्रतिपूर्ण D1 अनघा M3 मानिनी —[b]) B4 D2 अपेक्ष्य Cr g as in text (for अवेक्ष्य) Ś1 Ñ B1 3 D6 मानस V1 B2 4 D1 2 M4 शासनं (for भाषितम्) D4 5 7 यशस्विनी रामवरात्मना प्रिया(D6 शुभा) —Ś1 N V1 B D1 2 6 M4 transp 33[c] and 33[d] —[c]) D4 5 7 धान्यानि (for रत्नानि) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 धनानि वासांसि च(B3 हि) भूषणानि च(N2 V1 B1 M4 om [subm] B 2 4 सा) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 दातुमथो(V1 तो) (for धर्मभृता) Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 M4 मनस्विनी(D2 °णी D6 णी च [hypm]) (for मनस्विनी)

Colophon *Sarga name* Ś1 Ñ B [D6 सीतामि(D4 °क्ष)ग्रायसिद्धाला V1 D1 2 सीतावनानुज्ञा(V1 °नो D1 °न) D4 5 7 सीतानिष्क्रमा —*Sarga no* (figures words or both) V1 D1 D6 om Ś1 D3 33 N1 B1 29 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 30 B2 4 28 D1 86 D4 7 34 D2 38 M4 31 —After colophon D6 G M1 3 conclude with श्री(D6 om)रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः

G. 2 31 9
B 2 31 11
L. 2 34 9

मयाद्य सह सौमित्रे त्वयि गच्छति तद्वनम् ।
को भरिष्यति कौसल्यां सुमित्रां वा यशस्विनीम् ॥ २
अभिवर्षति कामैर्यः पर्जन्यः पृथिवीमिव ।
स कामपाशपर्यस्तो महातेजा महीपतिः ॥ ३
सा हि राज्यमिदं प्राप्य नृपस्याश्वपतेः सुता ।
दुःखितानां सपत्नीनां न करिष्यति शोभनम् ॥ ४

शोकं गोत्रम् (by transp), Cm as above (for शोक शोकम्) —(l 3) Dg1 निपीड, Dt1 M3 निष्पीड्य (for निपीड्य) —(l 4) Dt1 Dd1 Ct [अ]तियशां, M3 [अ]तिशया (metathesis) Ch [अ]तियशां, Cg as above (for °यशा), D4 6 7 सीतायाश्च महाप्राज्ञस्तो वचनमब्रवीत् —(l 5) M3 गता (for हृता) Dg1 T1 M3 गजमृगायुत (by transp), Dd1 Dm1 M1 मृगागैयुत, G1 M2 °गजायुत, G2 मुनिनिषेवित (for मृगगजायुतम्) —(l 6) Dg1 वनमध्ये, Cg as above (for °ये) —(l 7) Dt1 Dd1 Dm1 रम्याणि, Cg as above (for बहूनि) —(l 8) M2 मृगयूथेषु, M3 °यूथानां, B(ed) भृग° (for मृगयूथेषु) Dg1 °संयुतानि —(l 9) T1 damaged for the prior half T3 °लोकक्रमण, G1 °लोककमण —(l 10) Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 च (for वा) —(l 13) Dt1 Dd1 Dm1 अनुज्ञातोऽसि(Dt1 °तस्तु) Cv g as above (for °तस्य) G3 भवतो (sic) —(l 14) Dt1 Dd1 Dm1 अपि (for इद) —(l 15) Dg1 प्रतिषिद्धो (sic) (for प्रतिषेधो) M3 इच्छया —(l 16) Dg1 [ऽ]प्य (for हि)]

—Thereafter D4 6 7 cont 717*

1 ᵃ) Ś1 D6 इति ब्रुवन्तं रामं , Ñ2 V1 B D1 3 M3 राम (D6 °दा)मब्रवीत्ततो रामं —ᵇ) Ś1 D6 ततो, Ñ2 V1 B D1 2 M3 स्थितं (for रामो) Ś1 Ñ1 D6 अब्रवीत् , M3 °ज (for अपतं) —ᶜ) Dg1 Dt1 धीर (for वीर) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M4 प्रह्वा(Ś1 D1 • 6 प्रह्व, B3 [also] भक्त, B3 [also] श्रद्धा) वलेन शिरसा, Ñ1 D4 5 7 पुत्र(Ñ1 एक, D6 महा) वीर स्थित प्रह्व, V1 प्रसन्न तेन शिरसा (sic) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4 6 7 वेपमान(B1 °न) (for याचमान) —After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins.

719* स्निग्धो धर्मरतो वीर सततं सत्पथे स्थित ।
प्रिय प्राणसमो वश्यो भ्राता चापि सखा च मे ।

[(l 1) G1 धर्मवतो (for °रतो) —(l 2) M2 प्रिय(sic) Dt1 विधेयश्च T3 G2 M1 3 भ्राता चासि G1 भ्रातासि च (by transp) (for भ्राता चापि) T3 सुत (for सखा)]

2 ᵃ) Ñ1 D4 5 7 तु, M3 [अ]त्र (for [अ]द्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M3 गते त्वयि मया सार्धं —ᵇ) Ś1 V• B3 D6 च(Ś1 त)थाभिरत(Ś1 D6 °था तेऽसु, I [ed] °था तेऽसु) पितृ प्रिय, Ñ1 D4 5 7 गच्छतस्ते महावन, V1 B1 2 4 D1 3 M3 इतो लक्ष्मण कानन —ᶜ) D3 कि (for को) Ś1 करिष्यति (sic), Ñ2 V1 B (B• after corr m as in text) D1 2,3 भविष्यति, Ch t भविष्यति, Cₚ as in text (for भरि°) G3 कौसिलियां (sic) D1 कौशिल्यां —ᵈ) Ś1 Ñ B D4–7 G1 M1 3 च (for वा) Ñ1 यशस्विनीं, V1 D1 2 M3 तपस्विनीं, G3 M2 मृदु स्थिता (for यशस्विनीम्) —After 2, M1 reads for the first time l 2 of 725*, repeating it in its proper place

3 ᵃ) G1 (after corr as in text) कामुख्य, G3 कैकेयीं (for कामैर्य) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M3 मातरौ (Ñ1 D4 7 °र) नौ(Ñ1 मे, B3 D1 4 7 नो, B1 M3 ते) मम प्रिय , D6 मातरौ नौ नरोत्तम —ᶜᵈ) G1 °पाश (for पाश) Ś1 Ñ B D4–7 स कामवशमापन्नो महाराज पितावयो (D4 6 7 °ता मम) —For 3ᶜᵈ, V1 D1 2 M3 subst , Ś1 Ñ1 B D6 ins after 3ᵃᵇ

720* स कामवशगो व्यक्त न द्रक्ष्यति यथा पुरा ।

[V1 कामे वशगो V1 D1 नित्य (for व्यक्त) V1 द्रक्षति(sic) M3 पुर (for पुरा)]

—V1 D1 2 M3 cont B3 cont l 2 only after l 3 of 724*

721* कौसल्या वा सुमित्रा वा कैकेयीप्रियकाम्यया ।
अपि राजा वियोगार्ता प्राणान्त्यक्ष्यत्यथापि च ।

[(l 1) D1 कौशिल्या M3 कै यी —(l 2) B3 D1 2 M3 चा मद् (for राजा) M3 वियोगार्ता (sic) B2 D1 2 कदाचन]

—After 3 Ś1 Ñ B D4–7 ins

722* भरतं राज्यमासाद्य कैकेय्या वशमागत ।

[D1 3 4 आसाद्य D6 भारतेन (for आसाद्य)]

4 ᵃ) M1 (after corr s c m as in text) स (for सा) —For 4 Ś1 Ñ V1 B D1 • 4 7 M3 subst

723* राज्यैश्वर्यमदान्धा हि कदाचिदपि कैकयी ।
असाधु प्रतिपद्येत सपत्नीनामचेतना ।

[(l 1) V1 राज्यैश्वर्ये B1 -मदोधा च, B2 मदान्धापि, B4 -मदान्धापि D1 2 M3 -मदान्धा वा D4 -मदान्धा सा, D6 -मदोधो वा (for मदान्धा हि) M3 इद (for अपि) V1 कैकेयी, B1 केकयी —(l 2) V1 असाद (sic) (for असाधु) D1 2 प्रतिपद्येत D7 सपत्नीनाम्]

—Then all cont

724* ते मातराविहस्थात्र समाश्वास्य विशेषत ।
परिपाल्ये च सौमित्रे यावदागमनं मम ।
यथेमाइ सर्वथैव त्व तयोरिह भविष्यसि ।
मत्पुरावायनं चैव दुःखोच्चैश्चैव रक्षिता ।

[☞ In B3 the portion from विशेषत in l 1 up to the end of Sarga 46 is written in 22 Sodhapatras —(l 1) D1 2 ते (for ते) D6 [इ]ह स्थाने M3 तौ मातरा विहस्थित्वा (sic) (for the prior half) Ñ1 V1 B1 3 D1 2

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणः श्लक्ष्णया गिरा ।
प्रत्युवाच तदा रामं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ ५
तवैव तेजसा वीर भरतः पूजयिष्यति ।
कौसल्यां च सुमित्रां च प्रयतो नात्र संशयः ॥ ६

कौसल्या बिभृयादार्या सहस्रमपि मद्विधान् ।
यस्याः सहस्रं ग्रामाणां संप्राप्तमुपजीवनम् ॥ ७
धनुरादाय सशरं खनित्रपिटकाधरः ।
अग्रतस्ते गमिष्यामि पन्थानमनुदर्शयन् ॥ ८

G 2 31 29
D 2 31 25
L 2 34 19

समाश्वास्य D1 2 त्वया गोप्ये M4 समाश्वास्ये D5 [ह]व तोषन (for विशेषत) —(1 2) B3 परिपाल्य D6 7 सागमनात् (for °त) —(1 3) D6 च (for the first [ए]व) N2 यथैव D3 1 °वा (sic) (for तवैव) —After 1 3 B3 cont 1 2 of 721* —(1 4) N2 वधुत्रांतं नश्च B1 वधुराप्यश्च B3 वधुरर्थाय D5 वधुराशा यथ (sic) Ś1 D1 2 4 दुःखेभ्यश्चापि D4 दुःखस्य परि D4 दुःखेभ्यश्च V1 वधुवाहेन चैव दुःखेन शीघ्र रक्षिता (sic)]

—After 4 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins.

725* न स्मरिष्यति कौसल्या सुमित्रा च सुदुःखिताम् ।
भरतो राज्यमासाद्य कैकेय्या पर्यवस्थितः ।
तामार्यां स्वयमेवेह राजानुग्रहणेन वा ।
सौमित्रे भर कौसल्यामुक्तमर्थमिमं चर ।
एवं मयि च ते भक्तिर्भविष्यति सुदर्शिता । [5]
धर्मज्ञगुरुपूजायां धर्मश्चाप्यतुलो महान् ।
एवं कुरुष्व सौमित्रे मत्कृते रघुनन्दन ।
अस्माभिर्विप्रहीणाया मातुर्नो न भवेत् सुखम् ।

[(1 1) B(ed) भरिष्यति Ct as above (for स्मरिष्यति) Dg1 Dd1 वा (for च) —M3 reads for the first time 1 2 after 2 repeating it here —(1 3) M3 आर्यं —(1 4) Dt1 भरत (hypm) M3 lacuna (for भर) Dt1 अस्य G3 इम (for इम) —(1 5) T1 2 G3 M3 Cg मम Ct as above (for मयि) Dg1 (after corr) चेत्सविदि (for च ते मक्ति) —(1 8) M3 विप्रयुक्ताया Ct as above (for विप्रहीणाया) G3 मे (for नो) T1 damaged for वेत्सु T2 भवेत्सुखम् (for भवे सुखम्)]

5 c) T2 G2 M3 ततो (for तदा) —For 5 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 subst

726* इति रामस्य श्रुत्वा लक्ष्मणः श्रीमतां वर ।
कृताञ्जलिरिदं भूयो रामं वचनमब्रवीत् ।

[(1 1) B4 श्रीमतोऽपि (for श्रीमतां वर)]

6 Ś1 N V1 B1 3 D1 2 4 7 M4 transp 6 (including star passage) and 7 —a) G3 तवैव M3 तव वै (for तवैव) Ś1 N B1 3 D4 त्वदपेक्षश्च(N1 °क्ष [sic]) भरत V1 त्वदपेक्षी च भरत B3 तदपेक्षश्च भरत B4 त्वपेक्षश्च भरत D1 2 त्वदपेक्षैव भरत D6 7 M4 तदुष(D6 त्वदपे M4 तदपे)क्षयैव भरत (hypm) —b) M3 पूपयिष्यति (sic) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 पूजयिष्य(D4 °)त्यसंशय —c) D1 कौशिल्या —d) Dt1 [अ]ग्रत (for [अ]त्र) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 परम पदमास्थित —After 6 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

727* नय मामनपेक्षस्त्वं वनवासकृतोद्यमम् ।
शिष्यं प्रेष्यं सहायश्च भविष्यामि वने तव ।

[(1 1) N1 नून (for नय) B3 अनपेक्ष D1 2 4 5 7 अनवेक्ष —(1 2) V1 D1 2 M4 भविष्येह]

While Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 K(ed [within brackets]) Ck t ins

728* यदि दुष्टो न रक्षेत भरतो राज्यमुत्तमम् ।
प्राप्य दुर्मनसा वीर गर्वेण च विशेषत ।
तमहं दुर्मतिं क्रूरं वधिष्यामि न संशय ।
तत्पक्ष्यानपि तान्सर्वांस्त्रैलोक्यमपि किं नु सा ।

[(1 1) Dt1 Ct दुरुत्रो G1 दुरुवो (sic) (for दुष्टो) —(1 2) G1 वापि G2 वीरा (for वीर) —(1 3) G1 वीर (for क्रूर) —(1 4) K(ed) पक्ष्यान् Dt1 तु G1 च (for नु)]

7 Ś1 N V1 B1 3 D1 2 4 7 M4 transp 6 (including star passage) and 7 —a) G1 2 विभि(G3 °भ्र)याद् (sic) M3 आर्ये Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 मद्विधानां सहस्राणि(D2 °णां) —b) Dt1 Dd1 Dm1 मद्विधानपि (by transp) Ś1 N V1 B 3 D1 2 4 7 कौसल्या बिभृयाद्वि(N2 °प्र)मो B4 कौसल्या रिपयाद्विमो (sic) M4 कौसल्या बिभृयुरिमो —c) V1 यस्या सहस्र D 2 यस्यास्तस्त (for यस्या सहस्र) —d) Ś1 N V1 B D4 1 M4 निसृष्टम् D1 2 सदत्तम् (for संप्राप्तम्) N Dt1 Dd1 Dm1 G 2 M3 Cm k t उप(Dd1 °भ)जीविनां(N G3 °न) Cmp as above (for जीवनम्) —After 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

729* तदा समरणे चैव मम मातुस्तदैव च ।
यशस्विनी मद्विधाना च भरतश्च यशस्विनी ।
न हृत्य मामनुचरं वैधर्म्यं नेह विद्यते ।
कृतार्थोऽहं भविष्यामि तव चाप्य प्रकल्पते ।

[(1 1) G1 [ए]व (for [ए]व) Dg1 T1 [आ]समरणैव M3 [आ]समवरे °व —(1 2) T1 damaged for च Dg1 तपस्विनी Dt1 Dd1 Dm1 मनस्विनी —(1 4) T1 G3 M3 Ct प्रकल्पते Ck प्रकल्पते Cm g as above (for प्रकल्पते) T2 erroneously reads 10ab for the post half and then 11ab repeating them in their proper place]

8 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 3 सगुण (for सशर) —For 8cd Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 subst

730* खनित्रपिटकं गृह्य खड्गपाणिर्धनुर्धर ।

[V1 D1 7 पी(D1 पि)टं B4 (gloss) धारि (for पिटक)]

G. 2. 31. 20
B. 2. 31. 25
L. 2. 34. 20

आहरिष्यामि ते नित्यं मूलानि च फलानि च ।
वन्यानि यानि चान्यानि स्वाहाराणि तपस्विनाम् ॥ ९
भवांस्तु सह वैदेह्या गिरिसानुषु रंस्यते ।
अहं सर्वं करिष्यामि जाग्रतः स्वपतश्च ते ॥ १०
रामस्त्वनेन वाक्येन सुप्रीतः प्रत्युवाच तम् ।
व्रजापृच्छस्व सौमित्रे सर्वमेव सुहृज्जनम् ॥ ११
ये च राज्ञो ददौ दिव्ये महात्मा वरुणः स्वयम् ।
जनकस्य महायज्ञे धनुषी रौद्रदर्शने ॥ १२
अभेद्यकवचे दिव्ये तूणी चाक्षयसायकौ ।
आदित्यविमलौ चोभौ खड्गौ हेमपरिष्कृतौ ॥ १३
सत्कृत्य निहितं सर्वमेतदाचार्यसद्मनि ।
स त्वमायुधमादाय क्षिप्रमाव्रज लक्ष्मण ॥ १४

Ś1 D4.5.7 M4 खड्गपाणिः; V1 D1 2 बाणखड्ग (by transp.) (for खड्गबाण). V1 -धनुर्धर (sic), D4 7 -धनेश्वर (for -धनुर्धर°).]

—°) D2 अनततस् (sic) (for अग्रतस्). B4 D4 5 7 भविष्यामि (for गमि°). —d) T2 moth-eaten for प in पन्थानम्. Ś1 Ñ V1 B D1.2 4–7 M4 परि(D3 अनु; D4.5.7 उप)शोधयन्; Dt1 दय द° (for अनुदर्शयन्)

9 °) Dt1 च तथान्यानि; T2 चानि यान्यानि (sic). —d) Dt1 Ct स्वाहार्हाणि; Cg tp as in text (for °राणि). —For 9, Ś1 Ñ V1 B D1.2 4–7 M4 subst. :

731* वन्यानि चाहरिष्यामि पुष्पमूलफलानि ते ।
शय्योपकरणार्थं च द्रुमपर्णतृणानि च ।

[(l. 1) D7 मूलपुष्प- (by transp.). Ñ2 B D4.5 7 च (for ते). —B1 reads l. 2 after 17ab. —(l. 2) V1 D1 2 4 5.7 M4 -(उ)पकरणार्थाय (M4 °र्थानि). D4 मृदु, M4 पुष्प- (for द्रुम). Ñ2 B2–4 ते (for च). D2 वि(वृ)णानि विविधानि च (for the post. half).]

—Thereafter D2 cont. 733*.

10 D3 om. 10. —a) Ś1 Ñ1 B1 D4.5 6 M4 त्वमार्यः; Ñ1 B2 3 सर्वं मया; V1 त्वयार्य; B4 तत्त्वया (for भवांस्तु). B4 वैदेही. D4 7 प्रसादभद्र वैदेह्या. —b) M4 रंस्यसे (sic). Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 4–7 M4 वनवासेऽपि (B1 °पि) रंस्यसे (D3 °ते), B4 मम वासेऽपि रंस्यसे (sic), M4 रंस्यसे गिरिसानुषु. —T2 repeats 10d here (cf. v.l. 7) —For 10cd, Ś1 Ñ V1 B D1 4–7 M4 subst. :

732* रक्षतस्त्वां गमिष्यन्ति रात्रयो मम जाग्रतः ।

[D4 5.7 मम सर्वा (for रक्षतस्त्वां). Ñ1 D4 5 7 वीर (for मम). Ś1 Ñ1 D4–7 transp. रात्रयो and जाग्रतः.]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D2 6 M1 cont., D3 cont. 731*

733* आर्य शिष्योऽस्मि दासोऽस्मि भक्तोऽस्म्यनुगतस्तथा ।
तवाहं सर्वदा साधो प्रसीद नय मामपि ।

[(l. 1) V1 om. (hapl.) दासोऽस्मि. Ñ2 B2 4 [अ]नुगतः सदा, V1 D1 M4 [अ]नुगतोऽस्मि ते, D2 [अ]नुगतोऽस्मि ते. —(l. 2) Ñ2 B2 4 [अ]हं सर्वथा, V1 D1 2 M1 [अ]प्यनुपद (for [अ]हं सर्वदा).]

11 T2 repeats 11ab here (cf. v.l. 7). —cd) T2 moth-eaten for स्त्व in रामस्त्वनेन. D4 7 तेनैव; D3 T2 तु तेन (for त्वनेन). D4 5 7 तु (for तम्). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 M4 वाक्येनानेन तु (D2 M4 सु) प्रीतो रामो लक्ष्मणमब्रवीत्. —c) Ś1 Ñ B D2 आगच्छ वत्स; V1 D1 2 पृच्छ त्वं गच्छ; Dm2 (after corr. as in text) T1 3 G1.3 व्रज त्वं पृच्छस्व; D4 5 7 M4 प्रतीहि गच्छ; G2 °च्छ च, G1.m.k.t as in text (for व्रजापृच्छस्व). —d) Ś1 Ñ2 B1–3 D2 आपृच्छ(Ś1 °च्छन्)स्व; Ñ1 आपृच्छ च (all with hiatus), V1 (marg. also) D1 2 समापृच्छ(V1 [before corr.] °पृच्छ), B4 (with hiatus) आपृच्छस्व च; D4 5 7 M4 त्वमापृच्छ (D4 °च्छ). Ś1 सुहृज्जनान्.

12 a) D4.7 अपि, D3 ये तु (for ये च). Ś1 Ñ B(B3 before corr. as in text) Dg1 (after corr. as in text) D4–7 T3 G1 M4 1 राज्ञे (for राज्ञो). —b) V1 वरुणश्च (hypm.). D1 वरुणस्तथा. —c) M1 महाराज्ञो; Cr.m.g.k.t as in text (for °यज्ञे). Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 धनुषी ते (V1 D1 2 द्वे) गृहाण त्वं. —d) Dm1 (after corr. as in text) रौद्रदर्शिने. Ś1 Ñ2 B D2 M4 अक्षय्य(D2 °य्या) निषुधींश्च तान्(M4 °स्तथा); Ñ1 अक्षयादिषुधी च ते; V1 D1 2 4 7 अक्षय्यानिषुधी तथा(D4.5.7 च तौ); D3 अक्षय्यौ च महेषुधी.

13 a) Dt1 T1 अभेद्ये. —b) Dt1 Dm1 [अ]क्षय्य-. —c) Dt1 आदित्यविमलाभौ द्वौ. —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst.

734* अभेद्ये च तनुत्राणे गृहाण लघुनी शुभे ।
खड्गौ च विमलाकाशवर्णकौ कनकत्सरू ।

[(l. 1) D1 अभिद्ये, V1 अनघ तनुत्राणे, D4 5 अभेद्य कवचे दिव्ये (for the prior half). B3 (also [with hiatus]) उभे (for शुभे). M4 ४ महाघने (for लघुनी शुभे). Ñ1 D4 7 निशितांशाशुकाः शरा(Ñ1 शुभाः), D3 निशितान्युपदन्दरान् (for the post. half). —(l. 2) Ś1 D4 न्खड्गौ, B4 खड्गे (for °वर्णकौ). Ś1 D2 विमलाकाशौ; Ñ2 B (B2 marg. as above) विमलाभ्र, D3 °कप्रभौ (for कनक°). D4.7 खड्गं विमलाकाशवर्णक कनकप्रभम्.]

14 °) Dg1 Dt1 T1 सर्वम् (for स त्वम्). —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1.2 4–7 M4 subst. :

735* यथाचार्यगृहे दिव्यं धनुस्तिष्ठति मेऽर्चितम् ।
तदानयस्व गत्वा त्वं त्वरमाणोऽद्य लक्ष्मण ।

स सुहृज्जनमामन्त्र्य वनवासाय निश्चितः ।
इक्ष्वाकुगुरुमामन्त्र्य जग्राहायुधमुत्तमम् ॥ १५
तद्दिव्यं राजशार्दूलः सत्कृतं माल्यभूषितम् ।
रामाय दर्शयामास सौमित्रिः सर्वमायुधम् ॥ १६
तमुवाचात्मवान्रामः प्रीत्या लक्ष्मणमागतम् ।
काले त्वमागतः सौम्य काङ्क्षिते मम लक्ष्मण ॥ १७
अहं प्रदातुमिच्छामि यदिदं मामकं धनम् ।
ब्राह्मणेभ्यस्तपस्विभ्यस्त्वया सह परंतप ॥ १८
वसन्तीह दृढं भक्त्या गुरुषु द्विजसत्तमाः ।
तेषामपि च मे भूयः सर्वेषां चोपजीविनाम् ॥ १९
वसिष्ठपुत्रं तु सुयज्ञमार्यं
त्वमानयाशु प्रवरं द्विजानाम् ।
अभिप्रयास्यामि वनं समस्ता-
नभ्यर्च्य शिष्टानपरान्द्विजातीन् ॥ २०

G 2 32 34
B 2 31 37
L 2 34 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

२९

G. 2. 32. 1
B. 2. 34. 1
L. 2. 35. 1

ततः शासनमाज्ञाय भ्रातुः शुभतरं प्रियम् ।
गत्वा स प्रविवेशाशु सुयज्ञस्य निवेशनम् ॥ १
तं विप्रमग्न्यगारस्थं वन्दित्वा लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
सखेऽभ्यागच्छ पश्य त्वं वेश्म दुष्करकारिणः ॥ २
ततः संध्यामुपास्याशु गत्वा सौमित्रिणा सह ।
जुष्टं तत्प्राविशल्लक्ष्म्या रम्यं रामनिवेशनम् ॥ ३
तमागतं वेदविदं प्राञ्जलिः सीतया सह ।
सुयज्ञमभिचक्राम राघवोऽग्निमिवार्चितम् ॥ ४
जातरूपमयैर्मुख्यैरङ्गदैः कुण्डलैः शुभैः ।
सहेमसूत्रैर्मणिभिः केयूरैर्वलयैरपि ॥ ५
अन्यैश्च रत्नैर्बहुभिः काकुत्स्थः प्रत्यपूजयत् ।
सुयज्ञं स तदोवाच रामः सीताप्रचोदितः ॥ ६

29

☞ This Sarga is missing in D3 (cf. v.l. 2. 32. 12), Dm begins with ३३.

1 T1 damaged from तु in ᵇ up to स्थं in 2ᵃ. —ᵇ) Dg1 T2 G2 M3 भ्रातुः शुभकर प्रिय, Dt1 Dd1 Dm1 भ्रातुः (Dm1 °तृ) प्रियकर हितं, G2 M1 भ्रातुः प्रियतरं शुभं, Cg as in text. —ᶜ) T2 गत्वा, M2 तु (for स). —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 subst.:

739* भ्रातुः शासनमाज्ञाय लक्ष्मणस्त्वरित स्वयम् ।
सुयज्ञगृहमागम्य प्रविश्य च विनीतवत् ।

[(l. 1) V1 D2.4.5.7 M4 भृशं (for स्वयम्). —(l. 2) Ñ2 स्वयज्ञ, V1 स्वय ज्ञ (for सुयज्ञ). V1 D1.2 आगाय, B1.4 D4 आगत्य (for आगम्य). V1 D1.2 प्रविवेश (for प्रविश्य च).]

2 T1 damaged up to स्थं in 2ᵃ (cf. v.l. 1). D1 om. 2ᵃᵇ. —ᵃ) Dt1 ते, Dg1 (after corr. marg., before corr. अग्निगा[हस्थं]) Ch अभ्यगारस्थं, G1 मायदारस्थं; Cm g as in text (for अग्न्य°). Ś1 Ñ B D2.4.7 M4 मान्या(D6 M4 °न्य)गारस्थमभ्येत्य; V1 D5 मान्यागारं स(D4 स)मभ्येत्य; L(ed.) मान्यागारसमभ्येत्य (subm.). —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B D4-7 M4 सुयज्ञं, Ñ2 स्वयज्ञं (for वन्दित्वा). —ᶜ) T2.3 G2.3 M1 हि (for ऽभि). M3 (after corr. sec. m. as in text) [illegible] Ś1 Ñ B D6 [illegible] V1 D1.2 M4 [illegible] हि [illegible], D4.7 [illegible] पश्य. —ᵈ) Ś1 Ñ B D4.6 M4 गत्वा से (D1.2 M4 त्वां) [illegible], V1 [illegible], D4.7 वेश्म [illegible]. —After 2, Ñ2 D4.7 ins.:

740* [illegible]
[illegible]
[illegible]

[Ñ1 om. (hapl.?) l. 1. —(l. 1) D4 [illegible] —(l. 2) Ñ1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 3) Ñ1 [illegible] (for the post. half).]

3 ᵃ) Ñ1 Dt2 Dd1 Dm1 D4.7 T2 G1 [स]मु (for [सा]मु). Dg1 M3 उपा(M3 °प)स्थाय, D5 सन्ध्यामुपास्थाय गतः. —ᵈ) Dt1 [illegible] स (for जुष्टं तत्). —For 3, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst., Ñ1 D4.7 subst. l. 2 only for 3ᶜᵈ:

741* सुवेषितलक्ष्मण्यश्च सुयज्ञोऽभिययावपि ।
प्रविवेशाभ्युपागम्य रामवेश्म सलक्ष्मण ।

[(l. 1) B1 [illegible] (for [च]ल[क्ष्म]). Ñ1 [illegible] V1 B1 D1.2 [ऽ]थ, M3 [ऽ]पि (for [ऽ]पि). —(l. 2) M3 [illegible] (for प्रविवेश).]

4 ᵃ) D4 समागत. —ᵇ) T1 damaged from सीतया up to जातरूप in 5ᵃ. M3 सह सीतया (by transp.). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 सीतया सह राघवः. —ᶜᵈ) D4 उप[illegible] (for अभि°). Ñ1 [अ]र्चितं, M3 [अ]र्चितं (for [अ]र्चितम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 अभ्यु(V1 D1.2 अभ्यु)त्थापयामास प्रदीप्तमिव पावकं.

5 T1 damaged up to जातरूप in ᵃ (cf. v.l. 4). —ᵃ) M3 जाता (sic) (for जात). Ñ1 D4.7 [illegible] (for मुख्यैर्). —ᵇ) D4.7 [illegible] (for अङ्गदैः). —ᶜ) D4.7 हेमसूत्रैर्मणिभिः. —For 5, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst.:

742* [illegible]
महार्हैश्च [illegible] ।

[(l. 1) Ñ2 B1 [illegible], V1 [illegible] (for the post. half). —(l. 2) V1 D1 [illegible], D5 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D6 [illegible], M4 [illegible] (for the prior half).]

6 ᵃ) D5 repeats [illegible]. Ñ1 (also) [illegible] (for [illegible]). —ᵇ) Ñ1 D4.7 [illegible] D5 (after corr. [illegible]). —ᶜ) Dd1 [illegible] (sic) (for स). Dg1 [illegible] (for [illegible]). —For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., Ñ1 D4.7 subst. for 6ᶜᵈ only:

743* [illegible]
[illegible]

[(l. 1) B1 [illegible], D1.2.6.7 [illegible], D5 [illegible], D6 [illegible] (for [illegible]) —(l. 2) [illegible]]

हारं च हेमसूत्रं च भार्यायै सौम्य हारय ।
रशनां चाधुना सीता दातुमिच्छति ते सखे ॥ ७
पर्यङ्कमग्र्यास्तरणं नानारत्नविभूषितम् ।
तमपीच्छति वैदेही प्रतिष्ठापयितुं त्वयि ॥ ८
नागः शत्रुंजयो नाम मातुलो यं ददौ मम ।
तं ते गजसहस्रेण ददामि द्विजपुंगव ॥ ९
इत्युक्तः स हि रामेण सुयज्ञः प्रतिगृह्य तत् ।
रामलक्ष्मणसीतानां प्रयुयोजाशिषः शिवाः ॥ १०
अथ भ्रातरमव्यग्रं प्रियं रामः प्रियंवदः ।
सौमित्रिं तमुवाचेदं ब्रह्मेव त्रिदशेश्वरम् ॥ ११

G 2 31 15
B 2 31 12
L 2 35 15

7 T1 damaged up to र in ^{c} —^{a}) Ś1 D1 D6 स (D6 [स]त) हमसूत्र (for हमसूत्रं च) —^{b}) G1 धारय (for हारय) Dg1 सोम्य हारयत्, Dd1 सौ महारय (both corrupt) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 शुभा(V1 D4 5 1 दिव्या)न्याभरणानि च —B2 reads 7^{cd} in marg —^{c}) B3 प्रथिनी D11 Dd1 Dm1 Ct चाथ सा (for चाधुना) —^{d}) Dt1 Ct सखी Dd1 सखीं (for सखे) —For 7^{cd} Ś1 Ñ V1 D1 3 4 D1 2 4 7 M3 subst B2 ins after 7^{ab}

744* आसनानि चैव दिव्यानि ब्राह्मण्यै त प्रयच्छति ।

[N1 D3 भार्यायै V1 D1 2 M4 ब्राह्मण्यै D4 7 भार्याया (for दिव्यानि) Ś1 D6 ब्राह्मणान् Ñ1 V1 D1 3 6 M3 सीतेयं ते D3 (before corr सीता यते after corr *sec m*) सीतायास्ते D7 सीताय ते (sic) (for ब्राह्मण्यै ते) D7 प्र दाति M3 प्रतीच्छति]

—After 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

745* अङ्गदानि विचित्राणि केयूराणि शुभानि च ।
प्रयच्छति सखे तुभ्यं भार्यायै गच्छती वनम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 च (for वि) Dt1 marg T1 क्यूराणि (for केयूराणि) —(l 2) Dt1 सखी (for सखे) G3 गच्छतो Cg K t as above (arch aic) (for °ती)]

8 ^{a}) D4 5 पर्यंकस्त्र्या(D7 °ग्र्या)स्तरणं D3 पर्यंकम स्त्या° —^{b}) T2 नानारत्नैर् —T1 damaged from पीच्छति in ^{c} up to शत्रुंजयो in 9^a —^{c}) D3 तद् (for तम्) —^{d}) D4 5 7 प्रतिपादयितुं —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M3 subst

746* शय्यास्तरणं चैव पर्यङ्कं सपरिच्छदम् ।
सपादपीठं भार्यायै सख सीता ददाति ते ।

[(l 1) V2 संवेशाशिनास्तरणं (l p m) V1 वांकुरास्तरणं V1 D3 5 [स] M3 [स]म (for [स]च) D3 -कानन (sic) (for -च्छदम्) —(l 2) V1 D1 2 M3 ब्राह्मण्यै (for भार्यायै) D4 सदये (for सख) Ś1 Ñ1 D6 च (for ते) V2 सीतेय ते प्रयच्छति (for the post half)]

9 T1 damaged up to शत्रुंजयो in ^{a} (cf v l 8) —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 7 M3 नागो शत्रुं(D4 5 1 °त्रु)जयो —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 य मह्यं(V1 D1 M3 ममार्थं B1 मह्यं य [l, transp]) मातुलो ददौ D3 ममाय मातुलो ददौ —^{cd}) Dt1 Dd1 Dm1 Ct शिबिका M3 गवां (for गज) M3 Ck ददामि M3 ददौ हि Ct as in text (for ददामि) Dg1 T G3 सत्तमा Dt1 पुंगव (for पुंगव) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 तं तं ददा(Ñ V1 B1 दास्या)म्य(Ś1 न्य)हं तुभ्यं सहस्रेण गवां सह

10 ^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 तु (for हि) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 प्रतिगृह्य च(B1 D4 तु) तं सर्वं —^{b}) Ñ1 स्वयशो, D3 सुमत्रो (for सुयज्ञ) Ś1 D1 6 7 मन्त्र(D3 यज्ञ) विद्वान् Ñ V1 B1 4 D1 4 मन्त्रवर्ण(V1 °वच B3 [marg] °वद)न B2 M3 मन्त्रि(M3 यज्ञ)वर्धन M3 °ज्ञ तान्, M3 Ck प्रत्यगृह्णात् (for प्रतिगृह्य तत्) —D4 om (hapl) from 10^c up to l 2 of 747* —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 6 M3 रामाय सह वैदेह्या Ñ1 2 रामा * थ * * (illeg) D3 वैदेह्या सह रामस्य D5 7 रामायाय च वैदेह्यै —^{d}) T3 प्रयचौन (sic) M3 प्रदद्यौ च (for प्रयुयोज) Dg1 D1 3 G1 3 शुभा (for शिवा) Ś1 Ñ1 B D6 सपर्युक्ताशिष शुभा Ñ1 * * ज्याथा * * शुभा (illeg) —After 10 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 (after 10^{ab} owing to omission) 7 M3 ins

747* सुयज्ञं सविशार्थवमन्यांश्चार्हतो द्विजान् ।
अन्यस्योऽपि ददौ राम सुहृद्भ्यः कामतो धनम् ।
भृत्येभ्यश्चानन्यचश्च विभवस्यानुरूपत ।
शिल्पिभ्यश्चोपकारिभ्यो ददौ रामो महायशा ।

[D4 om l 1 2 —(l 1) V1 सविम *वैरम् (corrupt) B1 च समाचैव B1 सविभ*वैम (for °ज्यैवम्) B1 4 मान्यांश् (for अन्यांश्) Ś1 D3 7 द्विजान् V1 [आ]र्तान् B1 4 तत्र (for [अ]र्हतो) —B1 om l 2 3 —(l 2) V1 च तुतो B3 वसूनि (for कामतो) —B4 om (hapl) from l 3 up to l 2 of 748* —(l 3) B3 प्रेष्य D3 भृत्य (for प्रेष्य) N1 illeg for लेप्यय विभवस्य तु V2 प्रतिभागत् V1 D5 7 M3 विभवात्तु (for विभवत्तु) —(l 4) D3 शिल्पिभ्योपकारिभ्यः (sic) (for the prior half)]

11 T1 damaged from थ in ^{a} up to त in ^{c} —^{a}) M3 अव्ययम् M3 अव्यग्रं (for °ग्रं) —^{b}) Dt1 T2 प्रिय (for प्रियं) Dg1 Dt1 G1 M3 1 प्रियंवद D1 प्रियं वच —^{d}) Dt1 (also as in text) T3 G3 त्रिदशाधर —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 subst

748* ततो भ्रातरमामन्त्र्य लक्ष्मणं राघवोऽब्रवीत् ।
ददस्व दास्यामि प्रिय द्विजाग्र्येभ्योऽर्हतो धनम् ।
सुहृद्भ्यश्चापरान् कामतोऽभिविचारपराश्रय ।
गोभिर्धनैश्च धान्यैश्च भोजनाच्छादनेन च ।
इष्टान्सर्वान्सौमित्रे ब्राह्मणान्पर्युपासतम् । (5)
सुहृद्भ्यश्चार्हतः सर्वान् मनसि मन्यसि ।

G 2 32 16
B 2 32 13
L 2 35 16

अगस्त्यं कौशिकं चैव तावुभौ ब्राह्मणोत्तमौ ।
अर्चयाहूय सौमित्रे रत्नैः सस्यमिवाम्बुभिः ॥ १२
कौसल्यां च य आशीर्भिर्भक्तः पर्युपतिष्ठति ।
आचार्यस्तैत्तिरीयाणामभिरूपश्च वेदवित् ॥ १३

तस्य यानं च दासीश्च सौमित्रे संप्रदापय ।
कौशेयानि च वस्त्राणि यावत्तुष्यति स द्विजः ॥ १४
सूतश्चित्ररथश्चार्यः सचिवः सुचिरोषितः ।
तोषयैनं महार्हैश्च रत्नैर्वस्त्रैर्धनैस्तथा ॥ १५

[B4 om l 1-2 (cf v.l. 10) —(l 1) D5 अन्यच्च (for मामाप्य) —(l 2) B1 तम् (for स्वम्) M4 शीघ्र स्वमपि (for स्वमपि क्षिप्र) D4 द्विजायेभ्योपि —(l 3) B2 D7 सुहृदम्, D1 सुहृद्विश (for सुहृद्गणश) Ś1 D6 [आ]त्मनः, M3 [अ]°त (for [आ]त्मन) Ñ2 उपवर्जेप —(l 4) B1 om (hapl) M4 कांश्च (for यान्येश्च) V1 [आ]च्छादनानि —(l 5) D1 हृदम्, M4 दोर्च (for श्वश्च) M1 भद्र ते (for सौमित्र) B4 -परम्परा(ditto)गात् —(l 6) Ñ1 D4 5 7 [आ]नन, Ñ2 [आ]मन (sic), V1 [आ]हूत (for [अ]हित) B1 गर्भे, M4 वाम (for गर्भे) B4 स्व (for स) V1 संभोज्य चेष्मिते, B4 शतिभनेष्मिते, D5 6 शतिभजेष्मित]

12 [a]) Dm1 D1 7 Ct आगस्त्य, D5 आगस्त्ये, Cg as in text (for अगस्त्य) M4 गार्ग्यं (for चैव) —[b]) Ś1 Ñ V1 D1 2 4-7 गार्ग्य शाण्डिल्यमेव च, M4 शाडि(before corr शाली)ल्य मौद्गल तथा —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 समाहूयाभिवर्ष स्व(V2 °भर्तस्व, D1 2 M4 °वर्षेस्व) Ñ1 D4 5 7 तर्पयस्व समाहूय —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 धनरत्नै(M4 °धान्यै)र्यवृष्टिभि —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

749* तर्पयस्व महाबाहो गोसहस्रैश्च मानद ।
सुवर्णरजतैश्चैव मणिभिश्च महाधनै ।

[(l 1) G1 सतर्पय Dt1 Dd1 Dm1 गोसहस्रेण राघव, T1 2 गामिवश्चैव मानद (for the post half) —T1 damaged from l 2 up to कौसल्यां in 13[a] —(l 2) Dg1 सवर्णं (for सुवर्णं) T2 G3 रत्नैश्चैव (for मणिभिश्च) M3 महाधनै (sic)]

13 T1 damaged up to कौसल्यां in [a] (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 4-7 M4 सुहृन्मां(V1 M4 °न्मा) परया भक्त्या, Ñ2 सुहृन्मां परमभक्तो —[b]) Dg1 Ct द्विज (for भक्त) Ś1 Ñ2 ,B D6 य उ(Ñ1 D4 यदु) भास्ते सदैव स (B1 तु देवत , B3 [by corr] समाहित), Ñ1 V1 D1 2 4 5 7 M4 योसौ(Ñ1 D1 5 7 य स) नित्यमुपासते —[c]) V1 स्याद्वार्यस् M1 आचारस् (for आचार्यस्) B4 तित्तिरीयाणा, Dt1 तैत्तिरीयाणाम्, D1 4 ततिरीयाणा, D6 T2 तैत्तरीयाणा —[d]) Dt1 वेदवित् (for षड्वित्) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 तमानय यत्त(Ñ2 °य च सु, V1 °यस्व सु)वत

14 [a]) M1 यस्य M3 lacuna for न in याने T3 यानस्य (for दासीश्च) —[b]) G1 सम्प्रदाय च —T3 om (hapl) from 14[c] up to 754* —[c]) M3 कौश(before corr °शि)कानि, Cv कौशिकानि, Cr Cg t as in text (for कौशेयानि) —For 14, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

750* तस्मै ददानि दास्यामि रत्नानि विविधानि च ।
रुचिराणि च वासांसि यावन्मत्तोऽभिकाङ्क्षति ।

[(l 1) Ñ1 यानानि (corrupt), D1 7 यानानि, M4 धनानि (for दानानि) —(l 2) Ñ1 D1 7 वस्त्राणि (for वासांसि) V1 मणारि, B4 (after corr as above) मत्तोऽपि (for मत्तोऽभि) D6 वाञ्छति (for काङ्क्षति)]

—B1 cont

751* अन्यांश्च ब्राह्मणान्सर्वान्समाहूय प्रयत्नत ।

15 T1 om 15 (cf v l 14) —[a]) Dd1 Dm1 G1 चित्ररथाचार्य —[d]) Dg1 धनैर्वस्त्रैर्र (by transp) —For 15, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

752* सूत चित्ररथ नाम सखाय मे समानय ।
तस्मै दास्यामि विभवान्महार्हानभिकाङ्क्षितान् ।

[(l 1) B1 सुत त (by pm) D3 स्वाल (sic) (for सूत), Ñ1 D4 6 7 चैव (for नाम) D2 त्वम् (for मे) Ñ2 B2 3 समानय B1 स्वयान्य, D2 इहानय —(l 2) D1 7 विभव Ś1 यथान्यान्, D3 मानार्हान्, D6 यथार्हान् (for महार्हान्) V1 अभिकाङ्क्षति Ñ1 महार्हाविभिकाङ्क्षितै, D1 7 महार्ह यैभिकाङ्क्षति (for the post half)]

—Then all the above MSS cont

753* ये च मे वत्रिंस सन्ति ये चापि परिचारका ।
सर्वांस्तर्पय कौसल्यांस्तान्समाहूयाशु लक्ष्मण ।
चेलप्रक्षालका ये च ये च न श्मश्रुवर्धका ।
हारका सेवकाश्चैव स्नापका अनुलेपका ।
संवाहका सलिलदा पुरतो वाचकाश्च ये ।   [5]
तान् नित्यहृष्टांस्त्वं पूज्यस्वमुपकल्पय ।

[(l 1) Ś1 च नो, Ñ2 D5 M4 च नो, V1 D1 5 यावे, D6 मे च (by transp) (for च मे) Ś1 D6 [अ]न्ये Ñ1 D4 5 7 न, V1 D1 2 M4 [ए]व (for [अ]पि) —(l 2) B4 (before corr) काश्चेव (for यांश्च) Ñ1 D4 5 7 तं (for तान्) —(l 3) Ś1 D1 2 4-7 चैव (for चेल) Ñ2 B1 3 D1 य नो Ñ2 B1 (m also as in Ñ1) ये मे V1 चैवे, B4 म च, D4 ये च ये च (ditto) (for the first ये च) B2 मे (for च) —D1 om erroneously from the post half of l 3 up to St 16 reading in its place the portion from the post half of l 5 up to l 6 of 755* repeating them in their proper place Ś1 D6 7 स्नापके चरा Ñ2 B1 D1 2 ये न (Ñ2 च) श्मश्रुविर्द(B1 °र्धे)का, M4 ये पेषश्मश्रुधका (for the post half) —(l 4) B4 (before corr) दासका (for हासका) Ś1 D1 6 M4 अनु

शालिवाहसहस्रं च द्वे शते भद्रकांस्तथा । व्यञ्जनार्थं च सौमित्रे गोसहस्रमुपाकुरु ॥ १६

G 2 31 23
B 2 37 27
L 2 35 23

(D5 अनु[पे]ऐका शत(Ś1 सेव)शाह (hypm) V1 अनुक्रियता ताते D1 सेवता हास्नाश्च (by transp) D2 अनुकेरतात्वाशाय (sic) D6 अनुरैका शताः(D7 सत्या)श्च (hypm) (for the prior half) B1 चातु(I3 चतु [sic])रैका Ś1 V1 D1-3 हासता सेर(Ś1 D6 सर)शाह वे D2 हासता कथयश्च वे (sic) M4 गुरुवो भारताश्च वे (for the post half) —Ś1 Ñ1 D5-7 M1 om (all except Ñ1 hapl) 1 5 —(1 5) V1 वान्यशाद, L1 D1-3 भावशाद (for वाक्यशाद) B1 ये (for वे) —(1 6) V1 D1-2 M1 अ(M1-2)पद्रव्य (for उपरक्य)]

—After 15 D(g) D(t) D(d) Dm1 T (T1 om cf v1 14) G M1-3 ins

754* पशुरामश्च सत्यामिर्गेवो दशशतेन च ।
ये चान्ये कठकालापा बहवो दण्डमाणवाः ।
नित्यस्वाध्यायशीलत्वान्नान्यत्कुर्वन्ति किंचन ।
अलसाः स्वादुकामाश्च महतां चापि संमताः ।
तेषामशीतियानानि रत्नपूर्णानि दापय । [5]

[(1 1) G1 शत (for स्य) —(1 2) D(t) T1 M1 मे (for [ए]मे) D(t) मानवा, Dm1 (before corr भाणवा) भाणव (for माणवा) —(1 3) G1 नित्य (for नित्य) M1 किंचन —(1 4) D(t) अल्पशा G1 अमरा M1 सतता (for संमता)]

16 D1 om 16 (cf v1 15) M1 om (hapl) from 16 up to l 2 of 755* —*) T1 शालीवाह T1 G1 M1 Ch सहस्रैस् Ch(g) as in text (for सहस्र) Ś1 Ñ B D1-3 भोजनार्थं दशशतं (D1 च शतं) V1 पृथक्पृथक्शतानि D1 पृथक्पार्थशतं (subm) —*) Ś1 Ñ B D6 शालीनां पृथक्पृथक् V1 D1-2 शालीनामयशत, D1 Dm1 भद्र कास्तथाय —*) D(d) om (subm) D1 स (for च) —*) B1 D1-2 भयाहरु B1 महाहरु (sic) —After 16 Ś1 Ñ V1 B D1-2 (after line 6 read erroneously)-2 M1 (cont after 753* owing to omission) ins

755* सहस्रं भोगकामो च तथोऽहनतमाश्चिनाम् ।
श्रीरकाणां च शिष्याणां सहस्रमपरं तथा ।
कौसल्यां प्रत्यगर्षेणं च पुत्रप्रीति लक्ष्मण ।
सुमित्रा चैव तस्ते तं सहद्य हे मनुष्यत ।
मिश्रामुसौ द्विजा ये च कौसल्यां मातरं मम । [5]
पर्युपास्यन्ति ये सन्तो द्व सहस्रे समुन्मुय ।
तथैव च सुमित्रां ये मिमन् समुपासते ।
तेषमथैव द्विजातिश्च सहस्रमपरं तथा ।
न सौहृदं यथा कश्चित्मपि विरोधेऽरिति धनम् ।
अनुशीलिम संत्यय तथा त्वं कर्तुमर्हसि । [10]
न सेवमर्द्यं माकुम्यो ममर्हिस हि ह्यस्य ।
यो मेऽरन्ति निमत कश्चित्त विभावय सदा ।

[M1 om 1 1-2 —B2 reads 1 1-4 in marg —(1 1) D1 च हुनाना D1-2 कौर* (for भोगकाम) B1 मितेरशानां नहान (for the prior half) Ś1 D6 स्वीशेत्य- V1 सर्वशेष्ट, D2 तथा यहरु (for तर्वशेष्ट) B2-4 D2-3 गीतिना —(1 2) D(d) शीलनानां Ś1 om च (subm) D1-3 शिवाये (for शिष्याणां) B1 अपरंच —(1 3) Ñ1 प्रयस्वपृ M1 B1 D1-2 हि (for च) V1 प्रेमयपृ (sic) D1-2 श्रीत्या हे मम (for the prior half) Ś1 च पुत्रपणं (hypm), Ñ1 V1 B1 सुखमाप्ति, Ñ1 वसुपती B1-2 सुप्रेमनि (both sic) D1 सुप्रेमनि त (for च सुप्रीति) —M1 om (hapl) D1 reads 1 4-11 in marg —(1 4) D1 [र]ष्टाश्च D1 तथा वीर (for [र]हस्य च) —B1 repeats 1 5-6 in marg —(1 5) D6 द्विजयश्च (for द्विजा ये च) —D1 repeats the post half of 1 5 and 1 6 here (cf v1 753*) V1 D1-2 (both times) मे मे (for मम) —B1 om 1 6 —(1 6) D1 पर्युपास्यन्ति Ñ1 V1 D1-3 (both times) 1 तेभ्यो हि Ñ1 V1 D1 "रि) (for ये तेभ्यो) Ñ1 B1-3 पद्मुपास (D1 "सी)न्त्रेभ्यो (for the prior half) Ñ1 [5]परंच (for मनुष्य) V1 D1-4 (second time) 1 सतो देहवत D1 (first time) सहरमाहुय (subm) (for the post half) —B1 reads 1 7 in marg —(1 7) Ñ1 तत्र (for तथा) Ñ1 [१]व (for [च]व) B1 मे (for ये) B1-4 पर्युपास्ते (for समु") Ñ1 V1 D1-2-3 पयुपासति लिख्य (V1 D1-3 लक्ष्मण) (for the post half) —(1 8) Ñ1 B1-3 D1-3-4 [अ]पि हि Ñ1 B1-3 [अ]रि च (for थैव) Ñ B1-3 D1 द्विजाये (Ñ B1 "नि)भ्यो V1 D1 तेभ्यो हि विविधायानान्यश्रहृदश्च चापकेय —(1 9) Ś1 D6 मिश्रित् (for कश्चित्) V1 वनं D1 वनं (for धनम्) B1 सति च प्रोक्ति का (for the post half) —(1 10) V1 अनुशीरि कह (with hiatus?) D1 "जन D1 पीत मृत्य" (for अनुशीलिम) Ñ1 V1 B1-2 सम्य (for संत्यय) —Ś1 om from 1 11 up to 1 2 of 757* —(1 11) V1 सान D1 (5 स्वार्ष (sic) (for पवर्ग) V1 D1-3 मिश्रेम्भिर B1 सम्बेवेति B1 D1-2 तसहिन हि(D1 "हृदय) —(1 12) D1-2 यत् (for यो) Ñ1 illeg B1 तर, D1 सि (for म) Ñ1 विभायय (sic) (for विभावय) V1 सङ्गम (for सदा)]

while D(g) D(t) D(d) D(t) Dm1 T G M1-3 ins after 16

756* संतर्पणीयो महाभाग कौसल्यां समुपस्थित ।
तेषां सहस्रं सौमित्रे प्रत्येकं संप्रदापय ।
अम्बा यथा नो मम्बुद्ध कौसल्या मम दृष्टि गच्छेत् ।
तथा द्विजातीनसर्वान्लक्ष्मणार्चयस्व सर्वशः ।

[(1 1) D(g) M1-3 तान्तनं (Cm मंगल ममत नष्ट पर्वतनि । सर्वं सन्तियादन । (Cg k l as above D(d) मनु पत्ति C1 मनुष्यति —(1 2) T1 प्रदेय Ñ1 (by transp) —(1 3) G1 अस (for अम्बा) D1 यथा म

G 2 32 30
B 2 32 23
L 2 35 0

ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं लक्ष्मणः स्वयम् ।
यथोक्तं ब्राह्मणेन्द्राणामददाद्धनदो यथा ॥ १७
अथाब्रवीद्बाष्पकलांस्तिष्ठतश्चोपजीविनः ।
संप्रदाय बहुद्रव्यमेकैकस्योपजीविनः ॥ १८
लक्ष्मणस्य च यद्वेश्म गृहं च यदिदं मम ।
अशून्यं कार्यमेकैकं यावदागमनं मम ॥ १९
इत्युक्त्वा दुःखितं सर्वं जनं तमुपजीविनम् ।
उवाचेदं धनाध्यक्षं धनमानीयतामिति ।
ततोऽस्य धनमाजह्रुः सर्वमेवोपजीविनः ॥ २०
ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं सहलक्ष्मणः ।
द्विजेभ्यो बालवृद्धेभ्यः कृपणेभ्योऽभ्यदापयत् ॥ २१

नदेश Dm1 यथा नो नदेश T1 2 G3 यथा च मा(G3 ॰) नदेश, T3 यथा नो नदेश G1 सो यथा नदेश M3 यथा तु नो नदेश M2 यथा न नदेश (for यथा नो नदेश) G3 * * * M3 दक्षिणा Cr m g t as above Cm p k दक्षिणा (for दक्षिणाम्) —(l 4) Dm1 यथा (for तथा) Dg1 सर्वांश, Dt1 Dd1 Dm1 G1 तान्सर्वान् (by transp) (for सर्वांस्तान्)]

17 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 पुरुषशार्दूलस् —ᵇ) Dt1 वन (for धन) —T1 damaged from लक्ष्मण up to यथोक्त m ᶜ —ᵈ) M3 अददद् (for अददाद्) —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1 • 4 2 M4 subst

757* इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्राता धनं रामस्य सर्वशः ।
यथाशास्त्रं ददौ तेभ्यः सर्वेभ्य उपजीवनम् ।

[Ś1 om l 1 (cf v l 16) —(l 1) B2 3 M4 भ्राता Ñ1 D4 5 7 धनमान्यं वीर्यवान् (for the post half) —(l 2) Ś1 B1 2 D4 [उ]द्दि Ñ B3 4 [आ]दि (for [आ]ज्ञ) Ñ1 V1 B1 D5 उपजीवित(Ñ1 °न V1 °न B1 °नी) Ś1 D4 क्रमविक्रम(D5 क्रमविक्रम)जीवित (for the post half)]

18 ᵃ) T G M1 3 क(G2 -ना)लास् (for -कलास्) —ᶜᵈ) B(ed) स प्रदाय, G2 सम्प्रधाय (for संप्रदाय) —G3 damaged from से up to स्यो Dg1 [उ]पजीवन Dt1 Dd1 Dm1 T (T3 before corr) Cm k t [उ]पजीवन G3 [-]पजीविना (for [उ]पजीविन) —For 18 Ś1 Ñ B D1 2 4 1 subst

758* संविभज्य ततो रामः सर्वानाहूय सोऽब्रवीत् ।

[D1 3 यथार्हमुपजीविन D4 5 7 वचनं चानुवाच ह (for the post half)]

—D1 3 cont V1 M4 subst for 18

759* उवाच तान्समाहूय सर्वानेव समागत ।

[M4 [इ]म (for तान्) V1 समागत M4 समाहितान्]

19 ᵃᵇ) Dg1 [अ]पि गृह (for यद्वेश्म) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 कार्या भवद्भिर्गोत्र्या रक्ष(B4 °क्ष D2 3 °क्ष) चे (D3 चे)द् गृह मम —ᶜ) Dt1 अशून्य (for न्यं) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 लक्ष्मणस्य च यत्नेन(B3 [after corr m] सीताया) —ᵈ) D4 7 आगमनात् (for °न)

20 ᵃ) T1 damaged from सं in दु खित up to ᵇ Dt1 दु खित (sic) —ᵇ) T3 G1 उपजीवने —ᶜ) Dt1 मम (for इति) —ᵉ) T3 जनम् (for धनम्) —ᶠ) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वं (for सर्वम्) —For 20 Ś1 Ñ V1 B D1 • 4 7 M4 subst

760* अनुजीविनं रामः इत्युक्त्वा शोककर्शितम् ।
धनाध्यक्षानुवाचेद समाहूय पुनर्वचः ।
यदस्ति वित्तशेषं मे तदिहानय शेषतः ।
आनयध्वं प्रदास्यामि तदप्यहमशेषतः ।
इत्युक्ता समुपाजह्रुर्धनशेषमशेषतः । [5]
रामाज्ञया धनाध्यक्षाः समुपादाय सर्वशः ।

[(l 1) V1 B1 अनुजीविन (sic) (for अनुजीविनं) B1 इति इत्युक्त्वा (sic) Ś1 शोकवर्जित Ñ2 B D4 • 7 शोककर्शित (B1 °त B4 °ता [sic]) (for शोककर्शितम्) —(l 2) V1 धनाध्यक्षम् Ñ1 om for समाहूय V1 D1 2 M3 पुनः पुनः (for पुनर्वचः) —(l 3) D4 7 यदि (for यद्) D1 शेषवित्त (for वित्तशेष) B2 शेषित Ś1 D4 6 7 सर्वमेवावशेष(Ś1 °षि)न Ñ2 तदिहानयशेषतः D1 2 तदिहाय विशेषतः M4 तदिहानय हुतं (for the post half) Ñ1 यावदिहमशेषं मे तावदानय शेषतः —D3 om (hapl) l 4-5 —(l 4) B1 तदा (for तद्) Ñ2 B1 2 अतद्रित N2 B3 4 अशेषित (for अशेषत) V1 यावत्केभ्य समर्थत (for the post half) —B4 om (hapl) D4 reads to mixing l 5 —(l 5) Ś1 V1 (उ)वाच (for [उ]क्त्वा) N2 समुपाजह्य V1 धन जहत् (sic) D2 धनमाजह्रु (for समुपाजह्रु) D2 कोषाद्धनम् (for धनशेषम्) —(l 6) V1 रामा नया (for रामा°) M4 धनमाशय (for समुपादाय) Ś1 D4 सर्वत]

—Thereafter D5 reads 22ᵃᵇ (followed by 763*)

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

761* स राशिं सुमहांस्तत्र दर्शनीयो ह्यदृश्यत ।

21 ᵃ) = 17ᵃ —ᵈ) Dt1 कृपणेभ्यो Dg1 [ऽ]पि Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 हि (for ऽभि) —For 21 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

762* तद्धनं विकलानाथकृपणाभ्यश्च राघव ।
वृद्धेभ्यश्च सानुजस्तो ददौ सर्वमशेषत ।
नाप वृद्धो दरिद्रश्च बहुभृत्यजनो द्विज ।

[Ś1 om l 1-2 —(l 1) N2 B3 विकलानाथ V1 D4 विकलानां च B2 कृपणानाथ D4 4 7 कृपणानाथ (for विकलानाथ) V1 D1 2 M4 °भ्यस्त् D1 D4 1 7 द्विजेभ्यश्च (for °णाभ्यश्च) D5 [उ]त (for च) —(l 2) V1 D1 2 M4 कृपणेभ्यस्

तत्रासीत्पिङ्गलो गार्ग्यस्त्रिजटो नाम वै द्विजः ।
आ पञ्चमायाः कक्ष्याया नैनं कश्चिदवारयत् ॥ २२
स राजपुत्रमासाद्य त्रिजटो वाक्यमब्रवीत् ।
निर्धनो बहुपुत्रोऽस्मि राजपुत्र महायशः ।
उञ्छवृत्तिर्वने नित्यं प्रत्यवेक्षस्व मामिति ॥ २३
तमुवाच ततो रामः परिहाससमन्वितम् ।
गवां सहस्रमप्येकं न तु विश्राणितं मया ।
परिक्षिपसि दण्डेन यावत्तावदवाप्स्यसि ॥ २४

C 2 32 41
B 2 32 36
L 2 33 40

(for °रिद्रे यत) Ñ2 illeg for मयम —Ś1 D1 4 7 om l 3]

22 D3 reads 22ab (followed by 763*) after 760* —a) Ñ1 illeg up to पिङ्गलो D4 6 9 माद्र(D1 °*)णो, T G M1 पिङ्गो Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M3 उपायाद्विशिशु राम —b) D1 om (hapl) नाम Ś1 Ñ2 B D4 त्रिशुत Ñ1 V1 D1 2 4 6 7 M2 मामन (for वै द्विज) —After 22ab, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 6 7 T G M1-3 ins

763* क्षतवृत्तिर्वने नित्यं फाल कुद्दाललाङ्गली ।
तं वृद्धं तरुणी भार्या बालानादाय दारकान् ।
अब्रवीद्ब्राह्मणं वाक्यं दारिद्र्येणाभिपीडिता ।
अपास्य फालं कुद्दालं कुरुष्व वचनं मम ।
रामं दर्शय धर्मज्ञं यदि किंचिदवाप्स्यसि । [5]
भार्याया वचनं श्रुत्वा शाटीमाच्छाद्य दुश्छदाम् ।
स प्रातिष्ठत पन्थानं यत्र रामनिवेशनम् ।
भृग्वङ्गिरःसमो दीप्त्या त्रिजटो जनसंसदि ।

[Ñ1 D1 4 6 7 om Dm1 reads in marg *sec m* l 1 —(l 1) Dg1 G1 M1 3 Cg (*v l*) °वृत्तिर् T1 [illegible]वृत्तिर् C1 r m g(*v l*) as above (for क्षतवृत्तिर्) T2 °कुद्दाल (for °कुद्दाल) —(l 2) D4 सा (for तं) T2 M2 [illegible] Cg as above (for तरुणी) —Dm1 reads l 3 in marg *sec m* —(l 3) G1 [illegible] (for वाक्यं) Ñ1 D1 4 6 7 [illegible] (for the prior half) Dg1 G2 [illegible] D3 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 [म]पि Dg1 [म]पि D3 [म]पि G1 3 M1 3 (for [illegible]) Dt1 Ct [illegible] (for the post half) —(l 4) D3 reads from l 4 (except अपास्य) up to [illegible] in l 1 of 763(A)* in marg Ñ1 D1 4 6 7 [illegible] (D3 °[illegible]) [illegible] (D3 °[illegible]) Dg1 Dm1 T1 3 M1 [illegible] (Dm1 °[illegible]) —(l 5) Ñ1 D1 4 6 7 [illegible] (D3 [illegible]) (for [illegible]) and [illegible] (for [illegible]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 2 Ck [illegible] Cm (*v l*) as above (for [illegible]) —After l 5 D1 7 ins

763(A)* [illegible]
[illegible] ।

[(l 1) D1 [illegible] (for the post half) —(l 2) D1 [illegible]]

—(l 6) Dg1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 D1 4 G1 M1 [illegible] (M1 °[illegible]) [illegible] (for the prior half) D1 4 [illegible], D4 [illegible] (for [illegible]) Cg (*v l*) Cm g as above (for दुश्छदाम्) Ñ1 D1 4 6 7 [illegible] —Ñ1 partly illeg for l 7 —(l 7) G1 [illegible] M1 रामो (sic) (for राम) D1 4 6 7 [illegible] —Ñ1 D1 4 6 7 om l 8 —(l 8) Dg1 [अ]पि Dm1 [अ]पि (for [अ]ङ्गिर) @ C1 [illegible] । @ M3 दीप्य (for दीप्त्या)]

—cd) G1 पञ्चमायाः Dg1 Dt1 D1 4 6 कक्ष्याया D1 [illegible] च कक्ष्यायां (sic) (for °) Ñ1 नैव Dt1 M3 न च (for नैनं) Dg1 किंचिद् (for कश्चिद्) —For 22cd Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M3 subst D1 ins after 22cd

764* स रामभवन प्राप्य प्रविश्याप्रतिवारित ।

[D3 रामभवन Ñ1 D1 4 6 M2 गृह (for प्राप्य) Ś1 D1 प्रविश्यत्वनिवारित (for the post half)]

23 a) Dt1 स राममासाद्य तदा —b) Dg1 Dm1 (before corr) G1 M3 (after corr *sec m* as in text) महायशा (for °यश) —c) Dt1 Dd1 Dm1 क्षत (for उञ्छ-) Ñ1 D1 5 वनचर (for वने नित्यं) —d) T1 स प्रत्यवेक्षस्व Ñ1 D1 4 6 अपि (for इति) —For 23 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M3 subst Ñ1 D4 6 7 subst l 2 only for 23cd

765* उवाच राममासाद्य वेपमान इदं वच ।
दारिद्र्योऽस्म्यसमर्थश्च बालपुत्रश्च राघव ।
सामर्थ्यमपि चित्तस्य संविभज्य यथार्हत ।

[(l 1) D1 [illegible] —(l 2) D1 7 M3 [illegible] (for [illegible]) —(l 3) Ñ1 D1 [illegible] V1 D1 M3 [illegible] B1 [illegible] (for सामर्थ्य) B1 4 D4 [illegible] (B1 [illegible]) [illegible] (for [illegible]) M3 [illegible] (for यथार्ह) Ñ1 B1 [illegible] (Ñ2 °[illegible]) V1 D1 4 [illegible] (for the post half)]

24 a) Dg1 G1 M1 [illegible] D1 4 1 [illegible], Cm g (*v l*) as in text (for समन्वितम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M3 [illegible] (V1 D1 3 M3 [illegible]) परिहसन्निव —After 24ab Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M3 ins

766* [illegible]

V1 D1 3 4 [illegible] D1 (before corr) [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] D3 (with hiatus) [illegible] (for the post half)

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 Ct (*v l*) [illegible] (Ś1 D1 °[illegible]) D1 4 [illegible] (D3 °[illegible]) D4 [illegible] Ct as in text (for [illegible]) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M3 [illegible], Ñ1 [illegible] (*subm*) B1 D1 [illegible] B3 [illegible] Dt1 [illegible], D4 [illegible], D1 [illegible] M3 [illegible] (for [illegible])]

G. 2. 32. 42
B. 2. 32. 37
L. 2. 35. 42

स शाटीं त्वरितः कट्यां संभ्रान्तः परिवेष्ट्य ताम् ।
आविध्य दण्डं चिक्षेप सर्वप्राणेन वेगितः ॥ २५

उवाच च ततो रामस्तं गार्ग्यमभिसान्त्वयन् ।
मन्युर्न खलु कर्तव्यः परिहासो ह्ययं मम ॥ २६

त्रिशाणितं).—c) Ñ1 illeg., Dg1 °क्षपसि (sic), D4.5.7 °क्षेप्स्यसि (for परिक्षिपसि). Ś1 Ñ2 V1 B तन्मे गृहाण यावत्त्वं.—f) Dg1 reads त्वावद् in marg. Dt1 Dd1 Dm1 M3 Cr (also as in text).L.t अवाप्स्यसे; Cm g as in text (for °प्स्यसि). Ś1 Ñ2 B D6 स्वयं (B3 यदि) शक्नोमि (Ś1 B3 D6 °क्नोमि) रक्षितुं; V1 M4 न शक्तो (M4 before sec. m. corr. °क्तो) ह्यभिरक्षितुं; D1.2.3 शक्तोप्यभिरक्षितुं; D5.6.7 सा (D5 या) त्वं समवाप्स्यसि.—After 24, Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 ins.:

767* इति रामवचः श्रुत्वा त्रिजटो ब्राह्मणो द्विजः

—After 24, D5 ins. 768*.

25 a) Dg1 Dt1 (after corr. m. as in text) परितः (for त्वरितः). Ck कट्याः; Cg as in text (for कट्यां). D1 स शाटीं सहितां कट्यां.—b) D5 सम्भ्रेष्टय. Dt1 तं.—For 25ab, D1.7 subst., D5 ins. after 24:

768* एवमुक्तस्तु रामेण त्रिजटो ब्राह्मणस्ततः ।
[D5 स (for तु). D7 तत (for ततः).]

—D5 reads स दण्डं चिक्षेप in marg. and om. from 25d up to बहुसाहस्रे in l. 2 of 770*.—d) Dt1 Dd1 D4.5 Ct वेगतः; Cm as in text (for वेगितः).—For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst., Ñ1 subst. l. 1 only for 25ab:

769* शाट्यात्मनो दृढां कक्ष्यां बद्ध्वा संभ्रान्तमानसः ।
दण्डमुद्यम्य सहसा प्रवरेषे गोधनं प्रति ।
वृद्धभावाद्वेपमानो गाः स काङ्क्षितु स्वयम् ।

[(l. 1) Ś1 D6 स शाटात्मनो, V1 माशात्मना, D1.4 शाट्यायनो, B3 मेध्यात्मनो, D2 सर्वात्मना (sic), D3 सर्वात्मना, M4 रत्नात्मनो (for शाट्यात्मनो). V1 दृढां काक्षां (sic), B4 D6 M4 दृढां बद्ध्वा V1 B3 (after corr. m. as above) -लोचन; D6 -मानग (for -मानस).—(l. 3) B4 D6 (before corr.) वृद्धभावाद् (for वृद्ध°). Ñ2 गाः स्व-; V1 D1.2 M4 गाः प्र-; B1 गाः स्व-; D6 ग्राम (sic) (for गाः स).]

—After 25, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins.:

770* स तीर्त्वा सरयूपारं दण्डस्तस्य कराच्युतः ।
गोव्रजे बहुसाहस्रे पपातोक्षाणमन्तिके ।
तं परिष्वज्य धर्मात्मा आ तस्मात्सरयूतटात् ।
आनयामास ता गावस्त्रिजटस्याश्रमं प्रति ।

[D5 om. up to बहुसाहस्रे in l. 2.—(l. 1) D4 गत्वा (for तीर्त्वा). Ñ1 Dg1 सरयूपारं. Dt1 कोशात्, T3 करच्युतः, Ct as above (for कराच्युतः).—(l. 2) D7 गोव्रजे M3 om. व्र-.

Dd1 Dm1 [उ]क्षाणं च, D4.7 M1 Cg k [उ]क्षाणं; G3 [उ]क्षेणं, M2 [उ]क्षाणम्; Cm t as above (for [उ]क्षाणं). D1.5.7 -सन्निधौ; M2 अन्तिके.—(l. 3) T3 म (for तं). D4.5 परिरभ्य, Ñ1 त्रिजटः, D4.6.7 सुदान्तात्मा (for धर्मात्मा). Ñ1 D4.5.7 स तस्मात्; Dt1 आ स्थाप्य, Cr m g as above (for आ तस्मात्). Dg1 D4 सरयूः.—(l. 4) Ñ1 illeg. up to ता.—T1 damaged from गावस up to राम in 26a. Ñ1 रामस्य; T2 वै गावः; T3 गोधनं; G2 M1.2 गा वै; G3 वै गावः (sic) (for गावस्). D4.5.7 अनादराद्यतो रामस्य (for the prior half). Ñ1 Dg1 G1 M3 Cm त्रिजटस्य, D5 त्रिजट गृ- (for त्रिजटस्य). D7 [आ]श्रमं]

26 T1 missing up to राम in a (cf. v.l. 25).—a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 रामुवाच, G1 M3 उवाच स (for उवाच च). Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for ततो).—b) T3 G1 M1 अभिहर्षयन्. Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 त्रिजटं द्विजस (V1 °सु)त्तमं; Ñ1 D4.5.7 प्रहृष्टमना (Ñ1 °न्विता (sic)) द्विजोत्तमं.—c) M3 (after corr. sec. m. as in text) परिहास्यो. Dm1 तु; Cm [ऽ]पि; Cg k as in text (for हि).—For 26cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.:

771* परिहासः कृतो मह्यं निर्वाहं किमिष्यसि ।

[Ñ1 निर्वर्त्य, D1 निवृत्त, D4 निर्वर्त्य, D5 निर्वर्त, D7 निर्वर्त (both sic), M4 निश्चलं (for निर्वर्त्य).]

—then all the above MSS. cont.:

772* एतच्चैव सहस्रं ते गवां गोपैस्तु सह ।
धनं ददामि भूयश्च यावदिच्छसि शाधि माम् ।
इत्युक्तस्त्रिजटो यत्ने धनेच्छामिति राघव ।
तस्मै रामो ददौ द्रव्यं प्रभूतं यशसिद्धये ॥

[D5 om. (hapl.?) up to ददामि in l. 2.—(l. 2) Ś1 D6 दास्यामि, Ñ2 B1.2 ददानि (for ददामि). Ñ1 V1 D1.4.7 M4 ददामि (Ñ1 °मि) भूयश्च धनं (by transp.) (for the prior half).—M4 om. from l. 3 up to the end of the sarga.—(l. 3) D2 कृतं (for यत्ने). V1 कोषम् (metathesis) (for धनेषु). B1 चैव (for इति). Ñ2 V1 B2.3 D1.2.4 रामं]

—thereafter Ñ2 B2.4 further cont.:

773* दशनिष्कसहस्रं तु रत्नानि विविधानि च ।
ददौ सुभानि वासांसि रामस्यप्रभोतिदयो ॥

[(l. 1) B1 च (for तु).]

—while B3 cont. after 772*:

774* निष्कानां पञ्चसाहस्रं रत्नग्रामभरणानि च ।
प्रीतो रामो ददौ तस्मै वासांसि विविधानि च ।

—whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 26:

ततः सभार्यस्त्रिजटो महामुनि-
र्गवामनीकं प्रतिगृह्य मोदितः ।
यशोबलप्रीतिसुखोपबृंहिणी-
स्तदाशिषः प्रत्यवदन्महात्मनः ॥ २७

G 2 32.46
B 2 32.43
L 2 33.46

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

775* इदं हि तेजस्तव यद्दुरत्ययं
तदेव जिज्ञासितुमिच्छता मया ।
इमं भवानर्थमभिप्रचोदितो
वृणीष्व किं चेदपरं व्यवस्यति ।
ब्रवीमि सत्येन न तेऽस्ति यन्त्रणा [5]
धनं हि यद्यन्मम विप्र कारणात् ।
भवत्सु सम्यक्प्रतिपादनेन त
न्मयार्जितं प्रीतियशस्करं भवेत् ।

[(l 2) Ms [illegible] (sic) Cs r m g t as above —(l 3) Ga M1 3 Ck r [illegible] Cm g t as above (for [illegible]) Ms [illegible] (sub m) —(l 4) Dt1 T Ga Ck r [illegible], Cm g as above (for °[illegible]) —(l 5) Ti damaged from [illegible] up to [illegible] (l 6) Dg1 Dt1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (after corr °[illegible]) Ga Ck [illegible] (sic) Cs m g t as above (for [illegible]) —(l 6) Ia Cs Ms [illegible] (for हि [illegible]) —(l 7) Dm1 [illegible] Dt1 Dd1 om [illegible] (subm) —(l 8) Dm1 [illegible] (by m) (for [illegible]) Dt1 [illegible] Cs m g k t as above (for [illegible]) Dm1 marg 3 Ms [illegible] (sic) (for [illegible])

27 Ms om 27 (cf v l 26) —[a]) S1 N V1 B Dt [illegible] Ga M1 [illegible] (for [illegible]) T1 [illegible] D1 (before corr) [illegible] D[illegible] (for समार्थ[illegible]) S1 N V1 B D[illegible] [illegible] D[illegible] (for महामुनि[illegible]) —[b]) S1 N V1 B D[illegible] [illegible] (D[illegible] [illegible] sic) [illegible] (V [illegible]) D[illegible] [illegible] —[c]) T1 [illegible] Ga [illegible], Cr [illegible] —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] Cm g k t as in text (for [illegible]) —Ti damaged from [illegible] up to [illegible] of 777* Ga M1 [illegible], M1 [illegible] C [illegible] as in text (for [illegible]) —For 27[cd], S1 N V1 B D[illegible] subst

776* [illegible] राम [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ।

[(l 1) V1 V3 D1 D2 [illegible], D3 [illegible] D7 [illegible] (corrupt) (for [illegible]) V1 B2 [illegible] (for [illegible]) B1 [illegible] (for °[illegible]) Ś Bc 4 om V2 B2 D6 7 [illegible], B3 D2 3 4 [illegible] (for [illegible])]

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

777* स चापि रामः प्रतिपूर्णपौरुषो
महद्धनं धर्मबलैरुपार्जितम् ।
नियोजयामास सुहृज्जने चिरा
द्यथार्हसंमानवचःप्रचोदितः ।
द्विजः सुहृद्भृत्यजनोऽथवा तदा [5]
दरिद्रभिक्षाचरणश्च यो भवेत् ।
न तत्र कश्चिन्न बभूव तर्पितो
यथार्हसंमानदानसंभ्रमैः ।

Ti damaged up to [illegible] 2 —(l 1) Ga [illegible] (for [illegible]) D[illegible] [illegible] M1 3 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] (for [illegible]) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] —(l 3) T1 [illegible] Ga [illegible] —(l 4) T1 [illegible] Cm g k t as above —(l 5) Dg1 Ga [illegible] —(l 6) Cr [illegible] Cm g k t as above (for [illegible]) Dt1 T1 G1 M1 [illegible] (for [illegible])

(l 8) Ti damaged from [illegible] up to sarga no in colophon of this sarga]

Colophon — Ms om (cf v l 26) Ti damaged up to Sarga no (cf v l 777*) —Sarga name Ś1 N V1 B Da [illegible] D[illegible] [illegible] (D[illegible] °[illegible] D[illegible] °[illegible], D[illegible] [illegible]) V1 [illegible], V1 D2 [illegible], D[illegible] [illegible] D[illegible] [illegible] —Sarga no (Ti [illegible] both) N P1 Da m1 Ś1 De 35 N1 B1 31 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T (Ti damaged) G M1 3 32 D[illegible] 30 D[illegible] 28 D[illegible] 36 D[illegible] 39 —After colophon D[illegible] G M1 3 conclude with श्री D[illegible] om] [illegible] Ti [illegible]

३०

G 2 33 1
B 2 33 1
L 2 36 1

दत्त्वा तु सह वैदेह्या ब्राह्मणेभ्यो धनं बहु ।
जग्मतुः पितरं द्रष्टुं सीतया सह राघवौ ॥ १
ततो गृहीते दुष्प्रेक्ष्ये *अशोभेतां तदायुधे ।
मालादामभिरासक्ते सीतया समलंकृते ॥ २
ततः प्रासादहर्म्याणि विमानशिखराणि च ।
अधिरुह्य जनः श्रीमानुदासीनो व्यलोकयत् ॥ ३
न हि रथ्याः स्म शक्यन्ते गन्तुं बहुजनाकुलाः ।
आरुह्य तस्मात्प्रासादान्दीनाः पश्यन्ति राघवम् ॥ ४
पदातिं वर्जितच्छत्रं रामं दृष्ट्वा तदा जनाः ।
ऊचुर्बहुविधा वाचः शोकोपहतचेतसः ॥ ५
यं यान्तमनुयाति स्म चतुरङ्गबलं महत् ।
तमेकं सीतया सार्धमनुयाति स्म लक्ष्मणः ॥ ६

30

☞ D3 missing for Sarga 30 (cf v l 2 12 12) M4 cont the previous Sarga Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) V1 D1 . 6 [तु]च, M4 तत् (for तु) V1 परिवैदेह्या (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 . 4 . 7 M4 धनानि स (V1 B4 D2 च) (for धनं बहु) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 . 4–7 M4 जगाम (for जग्मतु) —ᵈ) B1 om सीतया Ś1 Ñ V1 B D1 . 4–7 M4 राघव —After 1 Ś1 Ñ V1 B D1 . 4 . 7 M4 ins

778* आयुधानि गृहीत्वा तौ सर्वोपकरणानि च ।
लक्ष्मणेन सह भ्राता वस्माश्चि सृत्य वेश्मन ।

[(l 1) Ñ1 [अ]थ (for [अ]थौ) V1 D1 . 4 . 7 M4 गृह्यायुधानि सर्वाणि (for the prior half) —(l 2) Ś1 D6 विष्क्रम्य V1 M4 निगत्य B4 नियेध (for निःसृत्य)]

2 ᵃᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 . 2 G M1–3 शिल्पाभ्याम शोभेता, T3 दुष्प्रेक्ष्ये व्यशोभेतां (for दुष्प्रेक्ष्ये *अशोभेतां) —ᶜ) G1 M2 आबद्धे (for आसक्ते) —ᵈ) T1 damaged from तया up to 3ᵇ —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 . 4 . 7 M4 subst

779* तौ गृहीतायुधौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
राजमार्गं समेयातां सीतयानुगतौ तदा ।

[(l 1) Ś1 B4 D1 गृहीत्वायुधौ, D5 गृहीत्वायुधे (for °तायुधौ M4 तौ गृहीतायुधवरौ (for the prior half) —(l 2) V1 B4 राजमार्गे Ś1 समीयातां V1 D1 . 4 . 5 . 7 M4 समाया (V1 D1 . 5 °या)तौ V1 तथा (for तदा)]

3 T1 damaged up to 3ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) G1 M1 तदा (for ततः) Dt1 प्रसाद —ᵇ) Dt1 Dm1 T2 . 3 अभिरुह्य, D5 अभ्यारोहन्त (for अधिरुह्य) Ñ1 नरा धीमत् (for जन श्रीमान्) —ᵈ) Ñ1 D4 . 5 . 7 पौरजानपदा(D5 °द)स्तदा(Ñ1 °दा नरा, D4 °दास्तथा) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1 . 6 M4 subst Ñ1 D4 . 5 . 7 subst l 1 only for 3ᵃᵇ

780* तत स्ववेश्मशृङ्गाणि हर्म्याणि च समन्ततः ।
रुरुहुः स्त्रीजनाश्चैव पौरजानपदैस्त्रिय ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B3 D6 च Ñ2 तु B4 M4 स, D1 . 7 तु (for स्व) —(l 2) Ś1 D6 तौ Ñ2 ताव, V1 D1 . 2 च, M4 तु (for नाव) V1 D2 M4 [आ]पिरोहन्(M4 °हौ) B4 तम राज्य, D1 [अ]रुरुहुर्गो (for तदारुह्य) D1 . 3 °रुज्जवना स्त्रिय (for the post half)]

4 ᵃ) Dg1 Dd1 Dm1 D1 M6 रथ्यासु (Dg1 [before corr] °स्तु) D1 . 7 रथ्याश्च (for रथ्या स्म) Ñ2 Dt1 सुशक्यन्ते (for स्म श°) —ᵇ) Ñ1 D4 . 7 बहुजनाकुला, Dm1 °कुले (for बहुजनाकुला) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G2 M2 . 3 Cm k t प्रासादाद् Ñ1 D4 . 5 . 7 प्रासादानधिरुह्य तु ॐ Cm आरुह्य प्रासादानारुह्य प्रासादा प्रासादारोहणस्योपाया देय पश्यन्ति । प्रासादानिति वा पाठ । Cg प्रासादानिति पाठ । प्रासादादिति पाठे ल्यब्लोपे पञ्चमी द्रष्टा । ॐ —ᵈ) Ñ1 (sec hm also) भजेति, D4 . 5 प्रेक्ष्यति (for पश्यन्ति) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1 . 2 M4 subst

781* अन्तर राजमार्गे च नासीज्जनपदावृते ।
तदानुरागाधरस्थाने रामस्यामिततेजस ।

[(l 1) V1 अनतर (hypm) B1 राजमार्गेषु B3 M4 जन पदावृते B4 नासीत जनसंपदा (for the post half) —After l 1, B3 ins

781(A)* किं वक्ष्यति वै राजा वृद्धश्चैवेश्वरस्तत ।

—(l 2) Ś1 D6 तदानुरागे V1 D1 . 2 M4 रामानुरागात् B4 तस्या° (for तदानुरागात्)]

5 ᵃ) Dt1 सानुजं दृष्ट्वा (for वर्जितच्छत्रं) —ᵇ) Dt1 ससीत च, T1 . 2 G1 दृष्ट्वा राम (by transp) (for रामं दृष्ट्वा) Ñ2 Dt1 D4 . 5 . 7 T G M1 . 3 जनास्तदा(D5 [before corr] °नावृत) (by transp) Dg1 तथा जना (for तदा जना) —T1 damaged from विधा in 5ᶜ up to 6ᵇ —ᶜ) Ñ1 बहुविधा, Dt1 °जना (for बहुविधा) —ᵈ) Ñ1 D4 . 5 . 7 मृत्योपहत (for शोको°) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 . 2 . 6 M4 subst

782* पदातिर्न समायान्तं सभार्यं सहलक्ष्मणम् ।
ऊचुर्दृष्ट्वा बहुविधा वाचो दु समन्विता ।

[(l 1) Ś1 D6 पदाति स D2 पदातिनम्, Ś1 B3 D6 समायान्तं, V1 D1 . 2 स(D2 च) गच्छन्त (for समायान्त) M4 पदाति तत गच्छन्त (for the prior half) D2 M4 रामं (for सभार्यं) V1 D1 सह सीता(D1 °त) लक्ष्मणं (for the post half)]

6 T1 damaged up to ᵃᵇ (cf v l 5) —ᵃ) Ś1 Ñ1 B3 . 4 D6 अनुयाति यं(Ñ2 तं) यं(Ś1 D6 यां)तं V1

ऐश्वर्यस्य रसज्ञः सन् कामिनां चैव कामदः ।
नेच्छत्येवानृतं कर्तुं पितरं धर्मगौरवात् ॥ ७
या न शक्या पुरा द्रष्टुं भूतैराकाशगैरपि ।
तामद्य सीतां पश्यन्ति राजमार्गगता जनाः ॥ ८
अङ्गरागोचितां सीतां रक्तचन्दनसेविनीम् ।
वर्षमुष्णं च शीतं च नेष्यत्याशु विवर्णताम् ॥ ९
अद्य नूनं दशरथः सत्त्वमाविश्य भाषते ।
न हि राजा प्रियं पुत्रं विवासयितुमर्हति ॥ १०
निर्गुणस्यापि पुत्रस्य कथं स्याद्विप्रवासनम् ।
किं पुनर्यस्य लोकोऽयं जितो वृत्तेन केवलम् ॥ ११
आनृशंस्यमनुक्रोशः श्रुतं शीलं दमः शमः ।
राघवं शोभयन्त्येते षड्गुणाः पुरुषोत्तमम् ॥ १२

G 2. 35. 12
B 2. 35. 11
L 2. 35. 11

[illegible] ... (Ms अनु° ...) — Ś1 ... — Thereafter ... Dg1 D5 [illegible]

7 a) [illegible] as in text (for कामिनां) [illegible] (for चैव कामदः) — c) [illegible] (sic) — d) [illegible] as in text (for पितरं) — For 7, Ś1 Ñ V1 B D2 ... M4 subst.

753* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) [illegible] — (l. 2) [illegible] — After first, D3 wrongly repeats from [illegible] in 6ᶜ up to [illegible] (for the post. half)]

754* [illegible] ।

[D5 [illegible] (for [illegible])]

10 a) T G2 [illegible] as in text (for [illegible]) [illegible] as in text (for आविश्य) — c) G2 M1 [illegible] as in text (for न) — d) [illegible] (as in text) — For 10, Ś1 Ñ V1 B D2 ... M4 subst.

755* नूनं दशरथोऽद्यैव [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) D5 [illegible] (for नूनं) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (Dr [illegible] by transp.)] (for the prior half) Ś1 [illegible] (for [illegible]) — (l. 2) Ś1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] — Thereafter all (except D5 M4) cont.

756* यदि हि [illegible] ।
[illegible] ।

[(l. 1) [illegible] (for [illegible]) [illegible] (sic) [illegible] (for [illegible]) [illegible] — (l. 2) [illegible] (also) [illegible] (for [illegible]) [illegible]

G 2 33 15 B 2 33 13 L 2 36 15

तस्मात्तस्योपघातेन प्रजाः परमपीडिताः ।
औदकानीव सत्त्वानि ग्रीष्मे सलिलसंक्षयात् ॥ १३
पीडया पीडितं सर्वं जगदस्य जगत्पतेः ।
मूलस्येवोपघातेन वृक्षः पुष्पफलोपगः ॥ १४
ते लक्ष्मण इव क्षिप्रं सपत्न्यः सहबान्धवाः ।
गच्छन्तमनुगच्छामो येन गच्छति राघवः ॥ १५
उद्यानानि परित्यज्य क्षेत्राणि च गृहाणि च ।
एकदुःखसुखा राममनुगच्छाम धार्मिकम् ॥ १६
समुद्धृतनिधानानि परिध्वस्ताजिराणि च ।
उपात्तधनधान्यानि हृतसाराणि सर्वशः ॥ १७

श्रुतसत्त्वपराक्रमा (before corr °पश) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 पुरुषर्षभ —For 12^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1 ४ ५ M4 subst

788* शोभयन्ति गुणा राममेते पद प्रथिता भुवि ।

[Ś1 B3 D6 एते सु, Ñ1 B4 एतेषु Ñ2 एते स, D1 ये च पर, D3 तेन पद् (for एते प°) V1 पद् नाथिना, L(ed) सुप्रथिता (for प° प्रथिता)]

13 ^{a}) G3 [उ]पघातेन (for [उ]पघातेन) Ñ2 D5 विवासनाच्च तस्याथ, D6 7 विवासेनापि तस्याद्य —^{b}) Ñ1 D6 4 7 समस्ति(D7 °पि)पीडिता —For 13^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 M4 subst

789* विवासेनास्य तेनाद्य तु विशेषेण महात्मन ।

[Ś1 B4 D1 M4 [अ]द्य (for [अ]स्य) D1 M4 तस्य (for तेन) Ś1 [अ]स्य D4 [अ]द्य (for [अ]थ) V1 विवासनेन तस्याथ D3 विवासनादस्याद्य तु (for the prior half) V1 D1 2 M4 वै, B2 sup lin (for च)]

—^{c}) D7 उदकानि (for औद°) B4 G3 च (for [इ]व) —^{d}) Dg1 illeg for ग्रीष्मे Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 M4 सलिलस्य परिक्षयात् (B4 °क्षये)

14 ^{b}) Dg1 जगदस्य —^{c}) Dg2 Dm1 D4 6 7 T3 G1 2 M4 [ए]व, G2 as in text (for [इ]व) —^{d}) Dt1 G2 M1 वृक्षा D3 वृक्षपुष्पै Dm1 G2 M1 फलोपगा —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 M4 subst Ñ1 ins 1 2 and 1 4 after 14^{ab} and 791* respy D6 7 ins 1 2 only after 14^{cd}

790* लोकनाथस्य रामस्य पीडया पीडितं जगत् ।
अपर्वणीव सोमस्य राहुग्रहणपीडया ।
परेष्टभोगदानानां परित्राता गुरुस्य च ।
तथाभयप्रदानस्य दाता गच्छति नो वनम् ।

[(1 1) D5 पीडितं पीडया (by transp) —(1 2) D6 7 राहोर् Ś1 B3 D6 -ग्रहनि, D2 ग्रहण (for -ग्रहण) V1 पीडना (for पीडया) —After 1 2 D4 5 7 ins

790(A)* सर्वं विनाशमायान्ति य(D2 त)था वज्रगृहीता ।

—(1 3) B2 प्रदाता, B4 परीच्छा (for परेष्ट) Ś1 D6 परिभोग प्रमाणानां, V1 अर्थ दाता पुत्रो(रो)णानां, B1 (m also) परीष्ट भोगदानानां] अर्थं स दाता भोगानां, D1 5 आहारदानभोगानां, M4 परित्राता च भोगानां (for the prior half) Ś1 B1 4 D5 परि त्राण, V1 D1 2 °दाता (for परित्राता) —(1 4) D2 चव (sic) (for वनम्)]

—After 14, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1 2 ins

791* मूलं छेप मनुष्याणां धर्मधारी महाद्युति ।
पुष्पं फलं च पत्रं च शाखाश्चास्येतरे जना ।

[(1 1) D4 स्थ D4 7 छन (for छेप) Ñ1 महाद्युति —(1 2) Ñ1 D5 फलं पत्रं च पुष्पं च, D4 7 फलं पुष्पं च पत्रं च (all by transp) M3 पुष्पं च फलं च (for the prior half) Dg1 [अ]'य (sic) (for [अ]स्य) Ñ1 D5 [अ]परे D4 7 [अ]परे, M3 [इ]तरे (for [इ]तरे) Ñ1 D5 M3 जन-] —Thereafter Ñ1 cont 1 4 of 790*

15 ^{b}) D4 6 7 सामात्या सह बान्धवै, T3 G1 M2 सपत्नीका सबान्धवा —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1 2 5 M4 subst D5 7 ins 1 2-3 only after 15

792* साधु लक्ष्मणवत्सर्वे त्यक्तभोगपरिग्रहाः ।
राममेवानुगच्छाम किं नो दारैर्धनेन वा ।
सपुत्रधनदारा वा सपशुद्रव्यसंचयाः ।
गच्छामस्तत्र यत्रापि साधु गच्छति राघवः ।

[(1 1) V1 लक्ष्मण वत्सर्वे B4 मुक्त (for त्यक्त) M4 -लोभ (for भोग) B1 परीच्छदा V1 D1 2 त्यक्त्वा भोग(V1 °ग) परिग्रहान्(V1 °ह) (for the post half) —M4 om from 1 2 up to 1 1 of 793* —(1 2) Ś1 B1 नार्थ((for दारै) B1 धनैर (for धनेन) Ś1 B1 च (for वा) D5 किं दारै किं धनेन च (for the post half) —(1 3) D7 पुत्र (for धन) Ś1 दाराधन (metathesis) Ñ1 -दारैर् (for -दारा) Ś1 D5 7 च (for वा) B4 धनदारा (metathesis) Ś1 सपुत्र, Ñ1 सदा स (for सपशु) D1 -संचयान् —(1 4) V1 D1 2 तत्र गच्छामहे साधु (for the prior half) V1 D1 2 यत्र, G(ed) साधुर् (for साधु)]

16 ^{c}) M3 गता (for -सुखा) —^{d}) Dd1 G1 2 M1 G1 राघव —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

793* विहारोद्यानशयनशरणासनसाधनम् ।
परित्यज्यानुगच्छामस्तुल्यदुःखा नृपात्मजम् ।

[M4 om 1 1 (cf v l 792*) —(1 1) Ś1 Ñ1 V1 B4 D4 शयनं, B3 -सलिल- (for शयन) Ś1 D4 सरासन-, B3 शयनासन, B4 भवसामन (sic) D4 7 भवनासन-; D5 शयनासन (for शरणासन) —(1 2) B1 परित्यक्ता, D5 परित्यज्य B1 तु D5 [अ]थ (for [अ]नु) D4 6 1 भोगा, M4 दीना (for -दुःखा) D1 नृपात्मजे]

17 ^{a}) Ñ1 समुद्धृत, Dg1 समुद्धृत्य D4 समुद्धृतं (for

रजसाभ्यवकीर्णानि परित्यक्तानि दैवतैः ।
अस्मत्त्यक्तानि वेश्मानि कैकेयी प्रतिपद्यताम् ॥ १८

वनं नगरमेवास्तु येन गच्छति राघवः ।
अस्माभिश्च परित्यक्तं पुरं संपद्यतां वनम् ॥ १९

बिलानि दंष्ट्रिणः सर्वे सानूनि मृगपक्षिणः ।
अस्मत्त्यक्तं प्रपद्यन्तां सेव्यमानं त्यजन्तु च ॥ २०

इत्येवं विविधा वाचो नानाजनसमीरिताः ।
शुश्राव रामः श्रुत्वा च न विचक्रेऽस्य मानसम् ॥ २१

G 2. 33
B 2. 33
L 2. 36

समुद्धृत) Ñ1 शयनानि (sic) B1 विधानानि (for -विधानानि] V1 समुद्धृतानि धान्यानि, B4 समुद्धृतेनिधानानि, D1 समुद्धतानि स्थानानि (both sic) —b) Ś1 Ñ B D4-7 शी(B3 च)र्णाम्बरवो(D3 °जो)च्छ्रयाणि च. V1 D1.2 शीर्णध्वज (D2 °ध्वज, D8 °ध्वस्त)ध्वजानि च, M4 शीर्णवस्त्रोच्छ्रयाणि च. —c) Dg1 reads -धन inf. lin.—For 17cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.

794* प्रक्षीणधान्यकोशानि हीनसमार्जनानि च ।

[Ś1 Ñ1 V1 D4.5.7 प्रकीर्ण Ñ1 D1.2.3 धनधान्य(Ñ1 °धान्य)नि (for धान्यकोशानि)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.4.5-7 M4 cont., Ñ2 B3 cont. after 796*.

795* विनाशप्रेतरक्षोभिर्जुष्टान्युच्छिष्टभोजनैः ।

[Ñ1 विनानि, B4 दुष्टानि (for जुष्टानि). Ś1 [उ]च्छिन्न D1 [उ]च्छिष्ट (corrupt) (for [उ]च्छिष्ट).]

18 D4 om. 18cd.—a) T1 G2 M1 स्वपर्णीर्णानि, M3 [अ]भ्यवकीर्णानि (for [अ]भ्य°) Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D1.2.4-7 अपहृतेभ्य(Ś1 Ñ1 D4.7 °न्य, B4 °च)मनोज्ञानि, B3 रजसाभ्यवकीर्णानि, M3 अपहृतमिवनानीव —After 18a, Ñ1 B3 ins

796* विनिर्लेपान्यशोधन ।
मधुशीघ्रकमाल्यादिस्वभूषितयुतानि च ।
अपेतधर्मगृहाणि क्रियाभिर्वर्जितानि च ।

Thereafter cont. 795* and repeat 18b as in Ś1 —b) V1 च क्रियाः; D1.2 M4 च क्रिया, D6 देवतै (for दैवतैः) —After 18ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

797* भूषितैः परिधाय क्षिरद्विरोपहृतानि च ।
अपेतोदकधूमानि हीनसमार्जनानि च ।
प्रनष्टबलिकर्मेज्यामन्त्रहोमजपानि च ।
दुष्कालेनेव भग्नानि भिन्नभाजनवन्ति च ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भूषते . T2 अर्चिता कृतानि च (sic) (for the post. half) —(l. 2) Post. half=post. half of 794*. T2 -समार्जनेन च —(l. 4) Dm1 T2 G1.3 M1 [इ]व (for [इ]व).]

—cd) D6 वेश्मानि (for वेश्मानि) B(ed.) कैकेयी वेश्मानि (l.) transp.) T1 प्रतिपद्यताम्.

19 B3 om. 19.—b) Ś1 Ñ B D4.7 यत्र (for येन) —For 19cd, V1 D1.2 M4 subst., Ś1 Ñ B D4-7 ins. after 19c

798* यत्र वनवासि रामोऽयं पुरं तत्र भविष्यति ।

[D1 [अ]स्मो रामो (for रामोऽयं). Ñ2 पुरी, B3 पुत्र (sic) (for पुरं)]

—c) Ś1 D4.7 M4 अस्मादिस्तु, Ñ V1 B D1.2 M4 अस्मद्यक्तं (for अस्माभिश्च). —d) Dm1 G1.2 संपद्यतां, D2 संपद्यन्ति (sic) Ñ B अस्माभि(B1 °s)र्वाधि(B1.4 °धि)र्दं पुरं, V1 D1.2 यास्यस्माभिरिदं पुरं, M4 यास्यस्माभिरिदं पुरं

20 a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 सर्वा (for सर्वे). —T1 om. (hapl.) from 20b up to सर्वे in l. 3 of 800*. —b) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1.2.4 M4 वनानि मृगाः D1 [illegible] (for सानूनि मृगाः). D1 तथा सानूनि पक्षिणः . —After 20ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6.7 T (T1 om.) G M1-3 ins., V1 D1.2 M4 subst. for 20cd

799* त्यजन्त्वस्मद्भयाद्भीता गजाः सिंहा वनान्यपि ।

[Dg1 D1.2 G3 M4 सर्वेऽपि V1 D1.2 M4 भये (for भीताः) D6.7 G3 M1 च (for [अ]पि). V1 D1.2 M4 रामस्य वसते वने (for the post. half)]

—c) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M3 प्रपद्येयुः —d) B1 ते, G2 वा (for च) —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

800* तृणमांसफलादानां देशं व्यालमृगद्विजम् ।
प्रपद्यतां हि कैकेयी सपुत्रा सह बान्धवैः ।
राघवेण वने सर्वे वयं वत्स्याम निर्वृताः ।

[T1 om. up to सर्वे in l. 3 —(l. 1) T2 damaged for तृण in तृण° Dt1 Dd1 Dm1 G1 C1 -भक्षाणां, C1 r.m.g as above (for -भक्षाणां). G2.3 M1.2 देशान्, M2 व्याल (for व्याल). G2.3 M1.2 द्विजम्, C1 m g.t. as above (for द्विजम्). C1 Cm. [illegible] —(l. 2) Dg1 प्रपद्य°, G1 M1 सपुत्रा स बान्धवा (for the post. half) —(l. 3) Dt1 Dd1 Dm1 transp. वने and वयं Dg1 M2 सह, T2 वने (for वयं) G1 वसन्ति (sic).]

21 a) Dg1 reads वाचो in marg. —c) Dt1 Dd1 Dm1 राघवः श्रुत्वा (for रामः श्रुत्वा च) —d) G1 मानवम् (sic) —For 21, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 subst.

801* एताश्चान्याश्च विविधा वाचः पौरजनेरिताः ।
शृण्वन्नपि ययौ मार्गे वनवासकृतोद्यमः ।

[(l. 1) B4 विविधाः (sic) V1 म च विविधा वाचः (for the prior half) V1 एता (for एताः). D2 [इ]रिताः (sic). —(l. 2) B1 शृणु (sic). D1.2 शृण्वे V1 शृण्वे, M4 -कृतोद्यमः.]

G 2. 33. 27
B 2. 33. 29
L 2. 36. 27

प्रतीक्षमाणोऽभिजनं तदार्त-
मनार्तरूपः प्रहसन्निवाथ ।
जगाम रामः पितरं दिदृक्षुः
पितुर्निदेशं विधिवच्चिकीर्षुः ॥ २२

तत्पूर्वमैक्ष्वाकसुतो महात्मा
रामो गमिष्यन्वनमार्तरूपम् ।
व्यतिष्ठत प्रेक्ष्य तदा सुमन्त्रं
पितुर्महात्मा प्रतिहारणार्थम् ॥ २३

पितुर्निदेशेन तु धर्मवत्सलो
वनप्रवेशे कृतबुद्धिनिश्चयः ।
स राघवः प्रेक्ष्य सुमन्त्रमब्रवी-
न्निवेदयस्वागमनं नृपाय मे ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

—After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

802* स तु वेश्म पितुर्दूराक्कैलासशिखरप्रभम् ।
अभिचक्राम धर्मात्मा मत्तमातङ्गविक्रमः ।
विनीतवीरपुरुषं प्रविश्य तु नृपालयम् ।
ददर्शावस्थितं दीनं सुमन्त्रमविदूरतः ।

[(l. 1) Dt1 Ct पुनर्मेघु, T2 M3 पुनर्दूरात् (for पितुर्दूरात्) G2 M1 सहश (for शिखर) —(l. 3) T1 3 G1 3 M1 3 धीर (for वीर) T3 G2 M1 स(T3 सं) प्रविश्य (for प्रविश्य तु) —(l. 4) Dd1 [अ]वस्थित T2 G2 M3 धीर, M2 वीर (for दीन)]

22 ᵃᵇ) Ś1 Ñ B2-4 M1 अवेक्षमाणो, B1 3 D1-3-7 अपेक्ष्यमाणो, Dg1 प्रतीक्ष्यमाणो Ś1 Ñ B D1 2.4-7 M4 [ऽ]पि, Dg2 T1 2 G1 3 हि, M3 त्रि, Ct as in text (for ऽभि) V1 अवेक्ष्यमाणो अनसघम् Ś1 सदार्तमनन्तरं च, Ñ1 तथार्तं हाना°, V2 आर्तं तमार्तरूप, B4 * * * * नार्तं° (damaged), D1 तमार्तं तथार्तं°, D3 तमार्तमनार्त°, D4 7 M3 अथार्तमार्त°, D5 तमार्तं ह्यनार्त° (for तदार्तमनार्तरूप) B1 प्रथ° मन्, D4 7 प्रशमन् (for प्रहसन्) Ñ1 V1 P1 D1-3 5 7 M4 [आ]र्तं, Ñ2 B1 3 4 [आ]र्तं (for [अ]थ) —ᶜ) D1 सहितो (for पितर) —ᵈ) Dm1 निवेश, Cm k as in text (for निदेशं) Ś1 V1 B D1 2 4-7 M4 सत्यप्रतिज्ञो नृपतेः(Ś1 V1 D-4 M4 पितुः; D4 7 च तथा, D5 हि तथा) चिकीर्षुः

23 ᵃ) T2 सर्वम् (for पूर्वम्) Dg1 (before corr.) G2 M2 3 ऐक्ष्वाकु, —ᵇ) Dt1 Dm1 नृपम्, Ct as in text (for वनम्) Dg1 मातिरूपं —ᶜ) Ct प्रेक्ष्य Ct m. as in text (for प्रेक्ष्य). —For 23, Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 subst

803* आसाद्य चेक्ष्वाकुकुलप्रदीपो
रामः पितुर्वेश्म तदार्तरूपः ।
व्यतिष्ठत प्रेक्ष्य ततो नियोगे
स्थितं सुमन्त्रं प्रतिहारमिष्टम् ।

[(l. 1) D1 आसाद्य (for आसाद्य च) D1 (with hiatus) आसाद्य इक्ष्वाकु Ñ B प्रभुवो (for प्रदीपो) —(l. 2) Ś1 D1 तथा (for तदा) B1 [आ]र्तरूप —(l. 3) D2 (before corr.) प्रतिष्ठत (for व्य°) Ñ2 तत्र नियोगे Ñ1 D1 2 [तु]र्निवेशाद्, D6 °देश M4 नियुक्तं° (for ततो नियोगे) D4 5 7 अर्थिहारं D3 °प्र]माण पूर्वं महात्मा —(l. 4) M1 स्थितं D4 5 7 ततः स्थितं सह लक्ष्मणेन]

24 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 om. 24 —ᵃ) Dg1 M3 निदेशं स (for निदेशेन) M3 हि (for तु) —ᵇ) Dt1 वने (s.c.) Dd1 प्रदेशे (for प्रवेशे) —ᶜ) G1 3 तु (for स)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 5 7 पितृवाक्यं Ñ1 B1 2 4 वनागमनं(B4 °न)नाम, Ñ2 वनागमनप्रस्तावः V1 रामगुणवर्णनं B3 अयोध्यानगरवर्णनं D1 2 गुणवर्णनं D3 गौरसानसुर गीतादिवर्णनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 D4 om. Ś1 D5 36 Ñ2 B 32 V1 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 33 D1 39 D5 7 37 D4 40. —After colophon, D4 concludes with रामाय नमः T3 श्रीरामचन्द्राय नमः; G M1 3 श्रीरामाय नमः

३१

स रामप्रेषितः क्षिप्रं संतापकलुषेन्द्रियः ।
प्रविश्य नृपतिं सूतो निःश्वसन्तं ददर्श ह ॥ १

आलोक्य तु महाप्राज्ञः परमाकुलचेतसम् ।
राममेवानुशोचन्तं सूतः प्राञ्जलिरासदत् ॥ २

अयं स पुरुषव्याघ्र द्वारि तिष्ठति ते सुतः ।
ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा सर्वं चैवोपजीविनाम् ॥ ३

स त्वा पश्यतु भद्रं ते रामः सत्यपराक्रमः ।
सर्वान्सुहृद आपृच्छ्य त्वामिदानीं दिदृक्षते ॥ ४

गमिष्यति महारण्यं तं पश्य जगतीपते ।
वृतं राजगुणैः सर्वैरादित्यमिव रश्मिभिः ॥ ५

G 2 35 4
B 2 34 6
L 2 34 4

31

☞ D3 missing for Sarga 31 (cf 1 2 12 12) —Before Sarga 31 Ś1 Ñ V1 B D1 7 (D3 missing) M4 ins. a passage relegated to App I (No 13) —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 illeg) M1 2 ins

804* तत कमलपत्राक्ष श्यामो निरुदरो महान् ।
उवाच रामस्तं सूत पितुराख्याहि मामिति ।

[Dm1 begins with ॐ —(l 1) Dt1 G1 निरुदरो M3 निरुदरो Cr m g tp as above (for निरुदरो) —(l 2) Dt1 राम (for रामस्) M3 कथाहि (sic) (for आख्याहि)]

1 G1 illeg from st 1 (including 804*) up to त वधरिता in l 1 of 806* —a) Dm1 T2 1 G1 M3 राम (for राम) —b) Dt1 Dd1 Dm1 संतापकलुषेन्द्रिय —d) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 3 निश्वसत —After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G (G1 illeg) M1-3 ins

805* उपरक्तमिवादित्यं भस्मछन्नमिवानलम् ।
तटाकमिव निस्तोयमपश्यज्जगतीपतिम् ।

2 G1 illeg (cf v l 1) —a) Dt1 T1 Ct आवेक्ष्य (for आलोक्य) Dg1 Dt1 च, Dd1 Dm1 स (for तु) ⊕ Ct आलोक्य तु सम्यक्पाठ । ⊕ —b) Dt1 -चेतसं (for -चेतसम्) —d) Dt1 समवीत् (for आसदत्) —After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

806* तं पर्यवेक्ष्य रामाते पूर्वं सूतो जयाशिषा ।
अयविद्वयया वाचा श्लक्ष्णया श्लक्ष्णमब्रवीत् ।

[(l 1) G1 illeg up to त वधरिता (cf v l 1) G2 M1 3 तद्वेद्य (for तं प्र) Dg1 मम पूर्व (by transp) Dt1 पूर्वतो (for पूर्वं सू) —(l 2) Dt1 अप्य च मधुरेण (for the post half) ⊕ Cg अथ, स्वर्ग्यैः हेतुः । Ct अभ्यर्णे हेतुः । ⊕]

3 a) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 3 पुरुषव्याघ्रो, Dt1 पुरुषो व्याघ्रो —b) G2 द्वार (sic) (for द्वारि) —For 3 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

807* प्रवत्स्यतो हि स इति वाक्यमुवाच नराधिप ।
तीव्रशोकसमाविष्टो भूयो मोहमुपागतः ।
मुहूर्तमिव निःश्वस्य भूयो मोहमुपागत ।
प्रविवेश तत सूतो निदाघतप्ततो नृप ।

लब्धसंज्ञं च तं भूय सुमन्त्र पृथिवीपतिम् । [5]
उपेत्य प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाचेदं मृदु स्मित ।
दत्त्वा धनानि विप्रेभ्यो भृत्येभ्यश्चोपजीविनाम् ।

[(l 1) D1 रामरामा (ditto) D4 7 रामम् (for रामस्) M4 जनाधिप —(l 2) D4 तीव्रशोकसमाविष्टो (for the prior half) V1 राजा (for भूयो) B1 मोहम् (for मोहम्) B1 4 D4 M4 उपागत —B1 D6 om l 3 —(l 3) D4 7 अपि (for तत) D1 निश्वसो (for निश्वस्य) M4 शोक (for मोह) —(l 4) Ñ1 M4 प्रविवेदे, V1 प्रविलम्ब D1 पुनः तेभ्यो (for प्रविवेश) Ñ2 V1 D1 2 पुनः (for तत) —(l 5) V1 D1 2 लब्धसंज्ञं D1 लब्धसंज्ञश्च D4 7 लब्धसंज्ञोऽपि M4 स लब्धसंज्ञ (for लब्धसंज्ञं च) V1 D1 2 M4 भूयस्तं (by transp) (for तं भूय) D4 लब्धसंज्ञ ततो भूय (for the prior half) D2 पृथिवीपति D7 पृथिवीपति (sic) —(l 6) V1 उवाच Ñ2 V1 D1 2 [इ]दं मृदु स्मित M4 मृदुस्मितम् (for [इ]दं मृदुस्मित) —(l 7) D3 धनानि G(ed) वित्तस्य (for धनानि) G(ed) ब्राह्मण (for विप्रेभ्यो) M4 दान्यभ्यश् (for भृत्येभ्यश्) Ś1 Ñ2 B2 4 D4 7 M4 (उ)पजीवन B1 D1 (उ)पजीविन]

4 Ś1 Ñ V1 L D1 2 4 7 M4 om 4 —a) Dt1 Dd1 Dm1 T1 त्वा (for त्वा) —d) Dt1 Dd1 Dm1 द्रष्टानी (for इदानीं) Dt1 द्रष्टान (sic) Dd1 दिदृक्षत (for दिदृक्षते)

5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 transp 5^{ab} and 5^{cd} (including 808*) —a) G2 3 M1 गमिष्यति (for गमिष्यति) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 दृष्टे सम्प्रति (B1 तं) पार्थ —b) G2 M1 पश्य त्वं (for तं पश्य) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 यदि मन्यसे (for जगतीपते) —cd) Dm1 वृत (for वृत) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 स्व (V1 शु B1 4 स)रश्मि (D3 मान्यरो)मिवादित्य रथाने लोक (D3 7 क) गुण तु D1 °वादि)ति (V1 गुणै गुणै) —After 5 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 ins

808* आर्यां त विमानाद्य वनं गन्तु कृताशय ।
दृष्टुमन्ते तद् भ्राता सीतया च नराधिप ।

[(l 1) V1 illeg B1 4 अद्य तां (for आर्या त) V1 D1 4 7 दृष्टा V2 D3 (आ)याय (for (आ)गत्य) V1 D1 M4 विमान पुरीजनस्यात् (l 1) (l 2) (for 1) pm) D2 विमान पुत्रेण त्व (for the prior half) B1 reads as in marg D4 7 पुत्रस्य —(l 2) D1 ते (for च) Ñ1 B1 D1 नराधिप]

G 2 35 6
B 2 34 9
L 2 38 6

स सत्यवादी धर्मात्मा गाम्भीर्यात्सागरोपमः ।
आकाश इव निष्पङ्को नरेन्द्रः प्रत्युवाच तम् ॥ ६
सुमन्त्रानय मे दारान्ये केचिदिह मामकाः ।
दारैः परिवृतः सर्वैर्द्रष्टुमिच्छामि राघवम् ॥ ७
सोऽन्तःपुरमतीत्यैव स्त्रियस्ता वाक्यमब्रवीत् ।
आर्यो ह्वयति वो राजा गम्यतां तत्र माचिरम् ॥ ८
एवमुक्ताः स्त्रियः सर्वाः सुमन्त्रेण नृपाज्ञया ।
प्रचक्रमुस्तद्भवनं भर्तुराज्ञाय शासनम् ॥ ९
अर्धसप्तशतास्तास्तु प्रमदास्ताम्रलोचनाः ।
कौसल्यां परिवार्याथ शनैर्जग्मुर्धृतव्रताः ॥ १०
आगतेषु च दारेषु समवेक्ष्य महीपतिः ।
उवाच राजा तं सूतं सुमन्त्रानय मे सुतम् ॥ ११
स सूतो राममादाय लक्ष्मणं मैथिलीं तदा ।
जगामाभिमुखस्तूर्णं सकाशं जगतीपतेः ॥ १२
स राजा पुत्रमायान्तं दृष्ट्वा दूरात्कृताञ्जलिम् ।
उत्पपातासनात्तूर्णमार्तः स्त्रीजनसंवृतः ॥ १३
सोऽभिदुद्राव वेगेन रामं दृष्ट्वा विशांपतिः ।
तमसंप्राप्य दुःखार्तः पपात भुवि मूर्छितः ॥ १४

---

6 ^{ab}) Dt1 सत्यशस्यो (for सत्यवादी) Ś1 N V1 B D1 2 4–7 M4 इति राजा सुमन्त्रस्य श्रुत्वा वचन(Ñ B2 3 M4 °त्वान्तर, D5 °त्वा भाषित)मब्रवीत् —B1 om (hapl) 6^{c}–8^{b} —D4 7 om 6^{cd} —^{c}) D1 4 आकाशम् (for आकाश) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 3 4 M4 शुद्धात्मा, Dd1 निष्कपो, Cg t as in text Ctp निष्पदो (for निष्पङ्को) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 3 4 M4 नि(B3 M4 नि)श्चयोक्यं(Ś1 D6 निश्चयोप) सु(D1 स)दु स्थित (V1 °त)

7 B1 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D2 [आ]यन (metathesis) (for [आ]नय) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 4 6 7 M4 मे क्षिप्र, D6 क्षिप्रं मे (for मे दारान्) —^{b}) Ñ V1 B1 3 D1 2 5 M4 यावं(D2 °म)त (for ये केचिद्) Ś1 D4 6 7 याव(D4 °व) तो हि(D4 7 मे) परिग्रहा (D4 °ह) —^{c}) Ñ V1 B1 2 D1 5 M4 दारा, D2 हारै (for दारै) T3 M3 (before corr) परिवृतै Ś1 D1 तै हि, N1 D4 7 तार्हि, Ñ2 V1 B1 3 D1 3 5 तैर्हि, M4 तामिर् (for सर्वैर्) —^{d}) G3 राघव (sic) K(ed) धार्मिक

8 B1 om 8^{cd} (cf v l 6) —^{a}) Dt1 [इ]व, T2 3 G3 [आ]शु (for [ए]व) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 4 7 M4 इत्युक्तो(D2 °क्त्वा)त पु(D4 °मप्पु [sic])र गत्वा —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 2 4–7 M4 सुमन्त्रो (for स्त्रियस्ता) —^{c}) Ś1 Ñ B D1 2 6 M4 आर्या [Ś1 [m also] °र्य, D2 °र्ये]कंद्दति, V1 आज्ञापयति, D4 6 7 T2 आर्या ह्वयति (for आर्यो ह्वयति) Ś1 D6 राजा वद्, D4 7 [अ]य राजा, G1 यो राजा (for वो राजा) —^{d}) Ñ V1 B D1 2 4 5 M4 transp गम्यतां and माचिरम् Ś1 D6 चिरं तत्र हि गम्यतां, D2 माचिर तत्र गम्यतां ❀ Ck t आसम्यतामिति पदम् । ❀

9 ^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 स्वराभिवता, M4 महात्मना (for नृपाज्ञया) —^{c}) G2 अवक्रमुस्र (sic) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 तत्र(B1 4 D5 [before corr] M4 °त्र)ज (B3 नि)ग्मुर्नृप गृहं —^{d}) B1 भर्तारमनुशासनात्

10 ^{ab}) Dm1 अर्ध (for अर्ध) Dt1 M3 तत्र (for तास्तु) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 अर्धसप्तशता(D4 °ता, M4 °स) नार्यो रूपवत्य स्वले D5 °धे)हु(D6 °ना)ता —^{cd}) G2 [ए]व (for [अ]थ) Ś1 N V1 B D1 2 4–7 M4 उपे युक्ता पतिं (D6 नृप) द्रष्टुं कैकेय्या(M4 °यी) सहित तदा(D5 [marg also] नृप)

11 M4 om 11^{c}–13^{b} —^{d}) G1 राम आनीयतामिति —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 (l 1 only for 11^{ab}) subst

809* समवेक्ष्यागतान्दारानशेषेण ततो नृप ।
सुमन्त्रानय मे क्षिप्रं पुत्रमित्यभ्यभाषत ।

[(l 1) Ñ1 आगतेषु V1 स निरीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ñ1 गतान्दारान् D4 7 [आ]गता सर्वा (for [आ]गतान्दारान्) B1 समवल्य गतन्देशान् (corrupt) (for the prior half) V1 D1 3 निःशेषेण B3 इ क्षेत्रेण B4 शेषेण हि (for अशेषेण) D1 reads ततो in marg V1 D4 7 नृपस्तत्, D1 2 5 M4 नृपस्तत (by transp) (for ततो नृप) N1 अशेषाणृपसतत (for the post half) —(l 2) B4 [अ]भ्यभाषत D5 [अ]भिभाषित V1 त्व पुत्रमित्यभाषत (for the post half)]

12 M4 om 12 (cf v l 11) —^{ab}) T1 2 सुमंत्रो (for स सूतो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M3 तथा T2 सदा (for तदा) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 तत्र सुमन्त्रस्त्वरितो राम(B1 D5 7 °म) लक्ष्मणमेव च(V1 D5 °माब्रवीत्) —^{cd}) Dg1 T3 [अ]भिमुखे Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 प्रवेशयामास गृहं राज्ञस्तां चैव(G[ed] चापि) मैथिलीं

13 M4 om 13^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 दृष्ट्वैव च तम् [D5 सम्], Dm1 T2 M3 स तत्पुत्रम् (for स राजा पुत्रम्) —^{b}) Ś1 Ñ2 B D6 दूरागमं, Ñ1 D1 2 4 5 7 राम दूरत, V1 राम(marg) दूराद्, Dt1 दृष्ट्वा धाराद् (for दृष्ट्वा दूराद्) —^{c}) Ś1 Ñ B D1 2 4 6 7 M4 आर्ता V1 दोभ्या, D6 भार्या (for तूर्णम्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 राजा (for आर्त) Ś1 D4 7 स्त्रीसङ्घसमन्वित, Ñ1 V1 D1 3 स्त्रीगणसंवृत

14 ^{a}) Dm1 T3 G1 M1 अभि (for सोऽभि) —^{c}) G1 M1 स तमप्राप्य (for तमसंप्राप्य) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4–7 M4 subst

तं रामोऽभ्यपतत्क्षिप्रं लक्ष्मणश्च महारथः ।
विसंज्ञमिव दुःखेन सशोकं नृपतिं तदा ॥ १५
स्त्रीसहस्रनिनादश्च संजज्ञे राजवेश्मनि ।
हा हा रामेति सहसा भूषणध्वनिमूर्छितः ॥ १६
तं परिष्वज्य बाहुभ्यां तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
पर्यङ्के सीतया सार्धं रुदन्तः समवेशयन् ॥ १७
अथ रामो मुहूर्तेन लब्धसंज्ञं महीपतिम् ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा शोकार्णवपरिप्लुतम् ॥ १८
आपृच्छे त्वां महाराज सर्वेषामीश्वरोऽसि नः ।
प्रस्थितं दण्डकारण्यं पश्य त्वं कुशलेन माम् ॥ १९
लक्ष्मणं चानुजानीहि सीता चान्वेति मां वनम् ।
कारणैर्बहुभिस्तथ्यैर्वार्यमाणौ न चेच्छतः ॥ २०
अनुजानीहि सर्वान्नः शोकमुत्सृज्य मानद ।
लक्ष्मणं मां च सीतां च प्रजापतिरिव प्रजाः ॥ २१

G 2. 35. 22
B 2. 34. 24
L 2. 38. 22

810* आगच्छ पुत्र रामेति परिष्वक्तुमुपागतम् ।
अप्राप्यैव च सम्भ्रान्तः पपात नृपतिः सुतम् ।

[(l. 1) M4 एहि पुत्रेति (for आगच्छ पुत्र). G(ed.) उपागत B1 D1.4.6.7 परिष्वज च(D3 illeg.) मां भु(B1 बु [sic])श (for the post. half). —(l. 2) V1 अप्राप्यैव म B4 अप्राप्येव च (for अप्राप्यैव च). D4.7 सतत (for सम्भ्रान्त). V1 D1.3 M4 क्षितौ. D6 तत (for सुतम्).]

15 [a]) D4 [ऽ]भिपतत्, D7 [ऽ]भिपतन्. —[b]) D1.6.7 चैव मूर्छित (D1 °त) (for च महारथ). —D4.6.7 om. 15[cd]. —[d]) M3 सशोक (for सशोकं). Dt1 तथा (for तदा). —For 15 Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 subst.

811* सीदन्तं तं समभ्येत्य रामः सम्भ्रान्तमानसः ।
अप्राप्यैव धरणीं परिगृह्यार्तमानसः ।

[(l. 1) M3 तातमभ्येत्य (for तं सम°). V1 D1.3 स सीदन्त (V1 स सीदन्ति, D3 सीदन्त [sic]) तथाभ्येत्य (for the prior half). —V1 om. (hapl.) l. 2. —(l. 2) Ś1 चरण (for धरणीं). B1 परिष्वज्य (for परिगृह्य). Ś1 D6 [अ]भ्याश्रित, B3 [आ]र्तमानस (for [आ]र्तमानस).]

16 [b]) T3 समसे (sic). D5 राजसदने (for राजवेश्मनि). —D4.6.7 om. 16[cd]. —[d]) Dt1 G2 M1 Cm(p) k(p) t मिश्रित, Cr m g t(p) as in text (for मूर्छित). —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 subst. and read after 17:

812* स्यन्दनेनोपयातैव सीतयामात्र मूर्छितम् ।
तत स्त्रीणां महानादः सजज्ञे राजवेश्मनि ।

[(l. 1) Ś1 D6 सीतलेन, V1 D1.3 आसने च (for स्यन्दनेन). B1 [उ]पविश्य (for °वेश्य). N1 illeg. after मा. D6 जीवयामास (for सीत°). V1 D1.3 पापित (for मूर्छितम्). —(l. 2) B2 तत्र (for तत). D2.6 महानाद. B4 सजज्ञे (sic). M3 तत्र (for राज).]

17 [ab]) D4 सपरिष्वज्य. Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 शनैरुत्थाप्य स(V1 B2-4 D1.3 त)मुद(M4 °दस्) तल्लिखे(V2 °थे)वासने पुन. —[cd]) T1 G2 सीतया सह पर्यङ्क (for °). Dg1 Dt1 T3 G1 M3 रुदंत. D6 (before corr. as in text) रुदत (for रुदन्त). Dg1 D3 Ck समवेशयत्, M3 सन्न्यवेशयत्, Cv as in text. Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 लक्ष्मणेन (D6 °ण) सह भ्रात्रा सीतया चान्व(Ś1 D6 च त्व, N2 चाम, V1 चानु)वेशयत्(Ñ1 °वेदयन्, Ñ2 °वेशय).

18 [a]) D1.7 तत्र (for अथ). Dt1 T1 G3 Cg(p) t मुहूर्तस्य, Dd1 G2 मुहूर्तात्तु, Dm1 मुहूर्ताभ्यां, T2 M1 मुहूर्तान्ते, G1 M3 मुहूर्तात्तु (for मुहूर्तेन). Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 मुहूर्तादि(D2 °दे)व त(B1 स) रामो. —[b]) B1 लब्धसंज्ञो, T3 लब्धसंज्ञया (for लब्धसंज्ञं). D5 नराधिप. —[c]) Dt1 चाप (for भूत्वा). —[d]) D1.6.7 M3 परिप्लुत.

19 [a]) D1.6.7 आपृच्छामि, T1 आपृच्छा त्वां (for आपृच्छे त्वां). V1 D1.3 महीपाल (for महाराज). —[b]) T2 [ऽ]पि (for ऽसि). Ñ V1 B D1.2 M4 ईश्वरोसि हि(V1 D1.3 M4 °ह्यसि (by transp.)) न प्रभो. —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3.6 M4 वनवासाय, Dm1 (before corr. as in text) दण्डकारण्ये (for दण्डकारण्य). —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4-7 M3 सपश्य (for पश्य त्व).

20 [b]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G2 M1.3 Ct [अ]न्वेतु, G1 [अ]न्वे तु (sic) (for [अ]न्वेति). M3 मा (for मां). Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 वैदेही च महीपते. —[c]) N1 राजन्, D4.7 तस्थैर्, D6 वेरैर् (for तथ्यैर्). —[d]) N1 illeg. for वार्यमाणौ. Ñ1 D1.7 इ(Ñ1 illeg.)मावुभौ (for न चेच्छत). D5 वार्यमाणौ पुन पुन. —For 20[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 subst. N1 D1.6.7 ins. after 20:

813* निवर्त्यमानावपि हि न निवृत्ताविमौ मया ।

[N1 निवर्त्यमाणाव. V2 निवर्त्यमानाव, B1 निवर्तमानाव. V1 मे, B4 om. (subm.) (for हि). Ś1 D6 निवर्त्यं (for निवृत्त इ). B4 यथा (for मया). N1 D1.6.7 M4 सर्वेषां(M4 °षां) न निवृते (N1 °वृत)न. V1 D1.3 न भवो विनिवर्ते (for the post. half).]

—Thereafter D1.3 read (var.) for the first time 23[cd] repeating it in its proper place.

21 D3 om. 21. —[ab]) Dg1 मानद् (sic) (for मानद). Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 स(D5 M4 स)र्वो नो(B4 न) वनवासाय गमने कृतनिश्चयान्. —Dg1 reads 21[cd] in marg. —[c]) V1 लक्ष्मण च (hypm.) (for लक्ष्मणं). —[d]) Dt1 T1.2 G1.2 M3 [आ]त्मजान् (for प्रजा). Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 समनु(Ñ1 °ज्ञा)ज्ञातुमर्हसि.

C 2 35 22
B 2 31 25
L 2 39 22

प्रतीक्षमाणमव्यग्रमनुज्ञां जगतीपतेः ।
उवाच राजा संप्रेक्ष्य वनवासाय राघवम् ॥ २२
अहं राघव कैकेय्या वरदानेन मोहितः ।
अयोध्यायास्त्वमेवाद्य भव राजा निगृह्य माम् ॥ २३
एवमुक्तो नृपतिना रामो धर्मभृतां वरः ।
प्रत्युवाचाञ्जलिं कृत्वा पितरं वाक्यकोविदः ॥ २४
भवान्वर्षसहस्राय पृथिव्या नृपते पतिः ।
अहं त्वरण्ये वत्स्यामि न मे कार्यं त्वयानृतम् ॥ २५

---

22 ^{ab}) Dg1 प्रतीक्ष्यमाणम् M3 जगतीपत Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 अनुज्ञाकाङ्क्षिणं राममिति मत्वा (G[ed] ज्ञात्वा) महीपतिः (M4 नराधिप) —T om 22^{c} 25^{b} —^{d}) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 उवाच प्रश्न दानाख्यं वाक्यमथानुलक्षण (D7 °णं)

23 T2 om 23 (cf v l 22) —^{ab}) Ś1 N3 V1 B D1 2 4 7 M4 वरप्रदानाद् (B3 °दान) कैकेय्याः (V1 B2 4 D1 8 °य्या) पुराहं राम वञ्चित —D1 2 repeat 23^{cd} (cf v l 20) —^{cd}) N1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 7 T3 G1 2 M1 3 Ck t अयोध्याया T3 राजा भव (by transp) G2 त्वं (for माम्) Ś1 N4 V1 B D1 2 4 M4 त्वमा(D2 [second time] °हिं)निगृह्य मां (D7 ° [both first time] मां) मूढ (D1 [first time] मौढ्य D2 [first time]मोह [s c]) राजा भवितुमर्हसि

24 T2 om 24 (cf v l 22) —^{a}) D4 7 [S]थ नृपति (for नृपतिना) —^{b}) N2 B3 सर्वे D7 रामे (for रामो) —^{cd}) Dt1 (also) वाक्यमब्रवीत् (for वाक्यकोविद) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 पितरं प्रणिपत्येदं प्रत्युवाच कृताञ्जलि —After 24 Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

814* भवान्पिता गुरुश्चैव राजा भर्ता प्रभुश्च मे ।
दैवतं पूजनीयश्च गरीयान् धर्म एव च ।
भवन्नियोगे स्थातव्यं मया राजन्प्रसीद मे ।
न नियन्तव्योऽहं भव सत्यप्रतिश्रवः ।

[(l 1) N1 V1 D2 4 5 7 गुरु पिता (by transp) M4 गुरु प्रभुश्च (for पिता गुरुश्च) D4 राजन् D7 राजा (for चैव) B2 राज्ये D7 भर्ता (for राजा) D2 गुरुश्च (for प्रभुश्च) D4 पूज्यश्च त्व प्रसीद मे M4 राजा मान्य प्रियश्च मे (for the post half) —D5 om (hapl) l 2 3 —(l 3) D3 भवति योगाद्भवन्त्य (for the prior half) —(l 4) B4 तव (for भव) Ś1 भव सत्यपरिश्रव V1 °प्रतिश्रव D4 °प्रतिश्रवा M4 भवितासि प्रतिश्रवे (for the post half)]

25 T2 om 25^{ab} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 N V1 B1 3 D1 2 4 5 7 M4 राजा B4 D5 राजन् (for भवान्) Ś1 N V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D5 वर्षसहस्रायुर् M3 वर्षसहस्राणि —^{b}) Ś1 N V1 B D1 2 4-7 M4 भवानेवास्तु न (N1 B1 3 मे) प्रभो (N1 D4 5 7 पुर N2 B प्रभु) —After 25^{ab} Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 ins

815* यथा त्वया प्रतिज्ञातं कैकेय्यास्तत्तथा कुरु ।
सत्यो चेत्कृत्यादतः राज्यमिच्छेयमिन्युत ।
त्रैलोक्यस्यापि कृत्स्नस्य न स कार्यो भविष्यति ।
श्रुत्वा तु वचनं रामस्यस्य परासितो नृप ।
उवाच करुणं वाक्यं वा गद्गदया गिरा । [5]
निश्चितं यदि ते राम मत्प्रियार्थमितो वनम् ।
गन्तु पुरादतः पुत्र तदो गच्छ मया सह ।
न हि त्वया विहीनो राम जीवितुमुत्सहे ।
मया त्वया च रहितो राजास्तु भरतः पुरः ।
इति ब्रुवाणं नृपतिं रामो वचनमब्रवीत् । [10]
नार्हसि त्वमितो गन्तु मया सह महाप्रभो ।
नानुवृत्तिस्त्वया कार्या मम राजन्कथंचन ।
प्रसीद तात धर्मेण योक्तुमर्हसि नो भवान् ।
सत्यप्रतिज्ञमात्मानं कर्तुमर्हसि मानद ।
स्वधर्मं स्मारयामि त्वा राजन्नोपदिशामि ते । [15]
स्वधर्मतोऽद्य मत्स्नेहाच्चलितुं न त्वमर्हसि ।
एवमुक्तो दशरथो रामं वचनमब्रवीत् ।
कीर्तिमायुर्बलं शौर्यं धर्मं चाप्नुहि शाश्वतम् ।

[(l 1) D4 7 तु M4 स्व (for तत्) —(l 2) B4 D3 4 7 न M4 वै (for चेत्) B3 कृता (for कृत्या) M4 अनृते (for °त) —(l 3) Ś1 D6 त्वत्कारे B3 सत्यो (s c) (for स कार्यो) —(l 4) B1 तद् (for तु) N1 V1 D1 2 4 5 7 M4 राममेव महात्म तु (D3 त) (for the prior half) Ś1 D6 तत्सत्यपरायणो N2 °श्रितो N4 B3 D5 °गतिता V1 °शासितो B3 °शासिनो D4 °शालिनो D2 4 सत्यपाशे स्थितो (for °स्थितो) —(l 6) B4 निश्चय (for °तं) D3 अतो (for इतो) —(l 7) B1 पुरादित B4 भवादित D1 3 4 पुरोदितं D4 7 पुरात्त्वं (for पुरादित) —(l 8) V1 D1 4 त्वया विरहित राम (for the prior half) V1 D2 4 नाहं (for राम) B1 जीवितुं चाहमुत्सहे (for the post half) —(l 9) N1 B1 D4 5 7 transp मया and त्वया N2 B -4 D1 4 च रहितो B1 D2 4 7 विरहितो (B1 °तो) (for च रहितो) D4 7 हि D6 तु (for [अ]स्तु) —(l 10) D5 पितर (for नृपतिं) D5 reads वचनं in marg —D5 om l 11 12 —(l 11) N1 नार्हसे D4 7 विभो —(l 13) N1 तात V1 D1 2 4 7 M4 राजन् (for तात) V1 योक्तुम् Ś1 N2 V1 B1 D1 2 4 7 अर्हसि B1 4 D1 4 7 मां (for नो) —After l 13 B3 ins

815(A)* सत्यधर्मप्रतिज्ञो हि पुत्रो रक्षितो भवेत् ।

—(l 14) D7 सत्यप्रतिज्ञं (for सत्यप्रतिज्ञम्) D3 7 तूर्णं (for आत्मानं) D4 तात प्रतिज्ञां तूर्णं (for the prior half) D4 (after corr) कर्तुं (for कर्तुम्) —(l 15) D7 M4 स्मा (for त्वा) V1 (उ)पदिशामि ते —(l 16) D7 स्वधर्मं नाथ M4 स्वभावतोऽथ (for स्वधर्मतोऽद्य) B3 संग्रहात् (for मत्स्नेहाच्च) V1 स्वधर्मतो मैत्स्नेहात् (s c) (for the prior half) V1 B2 4 न त्व चलितुम् V1 चर्तुं न त्वम् (subm) B1 4 चलितुं न त्वम् D2 च्यवितुं च त्वम् D3 चलितुं त्वम् D7 च्यावितुं न त्वम्

श्रेयसे वृद्धये तात पुनरागमनाय च ।
गच्छस्वारिष्टमव्यग्रः पन्थानमकुतोभयम् ॥ २६

अद्य त्विदानीं रजनीं पुत्र मा गच्छ सर्वथा ।
मातरं मां च संपश्यन्वसेमामद्य शर्वरीम् ।
तर्पितः सर्वकामैस्त्वं श्वः काले साधयिष्यसि ॥ २७

अथ रामस्तथा श्रुत्वा पितुरार्तस्य भाषितम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा दीनो वचनमब्रवीत् ॥ २८

G 2 35 40
B 2 34 39
L 2 38 40

(for स्वस्ति न त्वम्) —(l 16) V1 D2 दीर्घ V1 धर्म्यं V1 D2 मामुदि, M4 आमुदि (for नामुदि)]

—Ś1 Ñ V1 B D1 2-7 M4 om 25cd —d) Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 M2 कार्येषु (for कार्ये) Dd1 T2 त्वयानुल, T1 M3 त्वमानुग (for स्वयातुलम्) ꣸ Cm1 कार्येस्त्वमानुग इति पाठः । ꣸ Dt1 Ct न मे राज्यस्य कांक्षिता —After 25 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

816* तत्र पश्य च वपस्वि यमजाता विहृत्य ते ।
पुनः पार्श्वं महीप्यामि प्रतिज्ञान्ते नराधिप ।
स्त्र्यर्थं प्रियं पुत्र सत्यपाशान सत्यते ।
कैकय्या चोद्यमानस्तु मिथो राजा समर्थयीत् ।

[(l 1) G3 वनवास —(l 2) Dg1 Dm1 M2 गमिष्यामि —(l 3) Dg1 कवित, Dt1 Dd1 Dm1 M2 सयुत (for सेयत) —(l 4) M3 राजवद् (for राजा तद्)]

26 a) Ś1 Ñ B D4-7 यशसे, V1 D1 3 यशसे, Dm1 M4 प्रेयसे (for श्रेयसे) Ś1 Ñ B D4-7 M4 भूय, V1 D1 3 चैव (for तात) —c) ꣸ Ct गच्छस्वेत्यारभ्य । ꣸ Dg1 मव्यग्र, Dm1 T3 M3 मव्यग्रं, Ct as in text (for मव्यग्र) —For 26cd, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 subst

817* अरिष्ट गच्छ पन्थानं मत्सत्यं परिपालयन् ।

[Ñ1 गच्छत्वायण (sic) (for गच्छ पन्थानं) V3 स्वतत्वं B1 सत्यत्वं (for सत्यत्वं) V1 B2 परिपालय M4 पुत्र पाल्य (for परिपालयन्)]

—After 26 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

818* न हि सत्यात्मनस्तात धर्माभिमनसस्तव ।
विनिवर्तयितुं बुद्धिः शक्यते रघुनन्दन ।

[(l 1) M3 धर्माभिमतस्य —(l 2) Dt1 विनिवर्तयितुं Dm1 न निवर्तेत]

27 D1 3 7 om 27d —ab) Dg1 सर्वदा —After 27ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

819* एकाहं दर्शनेनापि साधु तावच्चराम्यहम् ।

[Dg1 T G1 M1 2 चराम (for चरामि) ꣸ Cm L रक्ष देति ꣸]

—c) D2 तु (for त्वं) —d) Dt1 Dd1 T2 M1 च कल्ये (Dm1 after corr कल्ये) D4 7 कल्ये च, D3 काले च (by transp) G1 च काले (for च काले) —For 27, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 subst.

820* इमां तु शर्वरीमेकामिह त्वं वस्तुमर्हसि ।
अद्य पुत्रक मया सार्धं मोदमानः सुखं वस ।
समाश्वास्य सुहृदं भ्रातॄन् मातरं च गमिष्यसि ।

[(l 1) D1 वसतिं (for वस्तुमिह) —(l 2) V3 पुत्र (for पुत्रक) V1 D1 3 M4 भोगान्समन्, B1 भोगैर्हि (for भोगविहार्) Ñ2 B3(marg also as above) 4 भोगा(Ñ2 °गा)नि विविधानि च —(l 3) B1 4 M4 मातरमा(M4 °श्वा)स्य Ñ2 B2 3 M4 सु(Ñ2 M4 च)हृदाः V1 D1 3 च सुहृदाश्च, B4 च सुहृदं (for सुहृदं) Ś1 D2 वे (for च) V1 D1 3 मां च यास्यसि (for च गमिष्यसि)]

—After 27, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

821* दुष्करं क्रियते पुत्र सर्वथा राघव त्वया ।
मत्प्रियार्थं प्रियांस्त्यक्त्वा यद्यासि विजनं वनम् ।
न चैतन्मे प्रियं पुत्र शपे सत्येन राघव ।
छन्नया चलितस्त्वस्मि स्त्रिया छन्नाग्निकल्पया ।
वञ्चना या तु लब्धा मे तां त्वं निस्तर्तुमिच्छसि । [5]
अनया वृत्तसादिन्या कैकेय्याभिप्रचोदित ।
न चैतदाश्चर्यतमं यत्त्वं ज्येष्ठः सुतो मम ।
अपानृतकथं पुत्र पितरं कर्तुमिच्छसि ।

[(l 1) G3 राघव, Dt1 प्रिय (for सर्व) —(l 2) Dt1 त्यक्त्वा हि मत्प्रियार्थं तु वनवासमुपाश्रित —(l 3) Dt1 पुत्र —(l 4) M1 छन्नया D2 चलितास्मि हि T3 चलितस्त्वसि T3 चलितस्त्वम्, G1-3 चलित(G3 °स्त)मिन् (for चलितस्त्वस्मि) ꣸ Cg (तुरीय इति) पाठान्तरे तु चलित स्वार्थे । ꣸ Dt1 Dd1 मत्पाप्मि —(l 5) G3 वञ्चनां (for वञ्चना) —(l 6) Dg1 वृत्तसादिन्या, G1 वृत्तसादिना G2 वृत्तसादिना Cm g t as in text (for वृत्तसादिन्या) —(l 7) Dg1 Dd1 T G1 2 M1 यत् (for यत्) Dg1 M2 यदह (for ज्येष्ठ) —(l 8) Dg1 मामपि Dt1 अपापि (for अपानृत)]

28 a) Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T2 तदा (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 इति रामो वच श्रुत्वा —b) B1 वाक्यमिदं (for आर्तस्य) Ś1 Ñ B D4 5 पीडितं, V1 D1 भाग(V1 °षि)तं, T1 भाषितुं (sic) (for भाषितम्) —c) M3 लक्ष्मणेन —For 28cd, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 subst

822* उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा राजानं शोकविह्वलम् ।
मधुराक्षरं पुत्रं भूयो मातुर्वचनमुत्तमम् ।

[V1 D1 3 4 M4 om l 1 —(l 1) B1 प्राञ्जलिर्भूत्वा —(l 2) Ś1 illeg from पु up to मं V1 सर्वमुत्तमम् (for वचनमुत्तमम्) Ś1 D1 3 निर्विण्णम्, V1 सान्त्वपूर्वम्, D1 मातुर्वचं पुरा (for मातुर्वचनमुत्तमम्) Ñ1 भूयो V1 D1 3 पुन D1 M4 स्मरन्ति (for भूयो) D4 5 7 मधु(D7 °मा)रं ह(D4 °न) पुत्रं मम न श्रम देव(D1 हस्त)-नागम्(D4 °दम्)]

G. 2. 35. 41
B. 2. 35. 40
L. 2. 35. 41

प्राप्स्यामि यानद्य गुणान्को मे श्वस्तान्प्रदास्यति ।
अपक्रमणमेवातः सर्वकामैरहं वृणे ॥ २९

इयं सराष्ट्रा सजना धनधान्यसमाकुला ।
मया विसृष्टा वसुधा भरताय प्रदीयताम् ॥ ३०

अपगच्छतु ते दुःखं मा भूर्बाष्पपरिप्लुतः ।
न हि क्षुभ्यति दुर्धर्षः समुद्रः सरितां पतिः ॥ ३१

नैवाहं राज्यमिच्छामि न सुखं न च मैथिलीम् ।
त्वामहं सत्यमिच्छामि नानृतं पुरुषर्षभ ॥ ३२

---

29 a) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 यानद्य भोगान्प्राप्स्या (D4 °प्रो)मि. — b) Ñ1 D2 यो मे स्वस्ताद् ; V1 भो भवान्वाद् ; D3 कामैश्च तान् ; D2 का मे श्वस्तान् ; M4 श्वो मे पस्तान् (by transp.) (for को मे श्वस्तान्). Dm1 को श्वस्तान्प्रतिदास्यति. — c) D1.2 [अ]वः ; D5 [आ]वं ; T2 [अ]थ (for [अ]त:). — For 29cd, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 subst. :

823* प्रसादमनसैवाहं वृणोमि न निवर्तितुम् ।

[B1 वृणोवि (sic). Ñ B1.3.4 निवर्तन. V1 M4 रोचये न विस्मन्; D1 रोचये वशुभाविप; D2 रोचये न निवर्ते (for the post. half).]

30 a) T2 सराष्ट्र ; G1 सुराष्ट्रा (for सराष्ट्रा). Dt1 स्वजना (for सजना). — For 30ab, Ś1 Ñ V1 B D1.3.4-7 M4 subst. :

824* धनरत्नचिता भूमिरियं सद्रव्यसंचया ।

[Ñ1 B2 धनरत्नाचिता, V1 धनरत्नहिता, B1.4 °रत्नान्विता, D3 धनवत्नचिता, D1 धान्यधनचिता, D2 इय रत्नरती (for धनरत्नचिता). D2 तथा (for इय). M4 -साधना (for -संचया) D1.5.7 इय समान्या सधना सराष्ट्रसुमचया.]

— c) D4.5 G M1-3 विसृष्टा; D7 [अ]विसृष्टा; Cg as in text (for विसृष्टा). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 M4 सहस्रयश्रय (V1 D1 M4 पुरः; D2 पुरा)ग्रामा. — After 30, Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 ins. :

825* त्यजेयं दयितान्प्राणानिष्टान्भोगान्धनानि च ।
भवन्तमनृतं कर्तुं न विरक्षेय कथंचन ।

[(l. 1) Ñ1 मुखे (for प्राणान्). Ñ1 प्राणानिष्टान्; B1 इष्टान्भोग (for इष्टान्भोगान्). D4.5.7 अपि त्यजेय सीतां च यथा (D7 °था( )न्यदपि मे धन — D4.5.7 om. l. 2 — (l. 2) B4 अमृत (for अनृत). D1 नच्छिरक्षेय, D3 अन्वेक्ष्येय (for न विरक्षेय). Ś1 D1 कदाचन B3 नहीच्छेय कथचन (also कदाचन) (for the post. half)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 30, Ñ1 cont. l. 7 and 8, D4.5.7 cont. l. 1, 7 and 8, after 825* :

826* वनवासकृता बुद्धिर्न च मेऽद्य चलिष्यति ।
यस्तुष्टेन वरो दत्तः कैकेय्यै वरद त्वया ।
दीयतां निखिलेनैव सत्यस्त्वं भव पार्थिव ।
अहं निदेशं भवतो यथोक्तमनुपालयन् ।
चतुर्दश समा वत्स्ये वने वनचरैः सह ।   [5]
मा विमर्शो वसुमती भरताय प्रदीयताम् ।
न हि मे काङ्क्षितं राज्यं सुखमात्मनि वा प्रियम् ।
यथा निदेशं कर्तुं वै तवैव रघुनन्दन ।

[T3 om. (hapl) l. 1-6. — (l. 1) D4.5.7 -कृता बुद्धि (for -कृता बुद्धिर्). D4.5.7 न स्वेऽपमद् शुभां (for the post. half). — (l. 2) Dt1 तु तुष्टे (for तुष्टेन). — (l. 4) Dm1 सोऽहं, Cm as above (for अहं). — Ñ1 illeg. for l. 7. — (l. 7) D4.5.7 काङ्क्षितव्यस्; M3 च मे काङ्क्षित (for हि मे काङ्क्षित). D5 राजन् (for राज्यं). D4.5.7 सुतानीशानि न(D5 नः) प्रियं (for the post. half). — (l. 8) Ñ1 मे; D4.5.7 ते (for वै). D4.7 सत्य मे; D5 सत्यमि (for तवैव).]

31 a) D7 अथ गच्छतु (for अपगच्छतु). B4 सर्वं (for दुःखं) — b) T2 G2 M1-3 मा भूद्. T2 G1.2 M3 बाष्पपरिप्लुति (G1 °त). Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 M4 नृपते (V1 तत पद्) म(B1 स)द्वियोगजं. — V1 om. 31c-32. — For 31cd, Ś1 Ñ B D1.3.4-7 M4 subst. :

827* क्षुभ्यन्ति त्वद्विधा नैव साधवः सागरोपमाः ।

[Ś1 D4 नैव. Ñ1 D1.2.4.5.7 M4 न क्षुभ्यति(M4 °ते) त्वद्विधा हि (for the prior half). D1 सागरोपमः.]

32 V1 om. 32 (cf. v.l. 31). — a) Ś1 Ñ1 B1-3 D1.4.5.7 न राज्यप्राप्तिम्; Ñ2 B4 D1.2.5 M4 न राज्यं प्राप्तुम् (B4 °प्तम्) (for नैवाहं राज्यम्) — b) Dt1 मैथिलीं (for मैथिलीम्) Ś1 Ñ B D1.2.4-7 M4 न सुखानि महीपते. — After 32ab, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins. :

828* नैव सर्वानिमान्कामान्स्वर्गं न च जीवितम् ।

[Dd1 T1.2 G2 M1 लोकान्, Dm1 लोमान् (sic) (for कामान्). Ñ1 D4.5.7 नैव सर्वाणि रत्नानि (for the prior half). Dt1 om. first न (suhm). Ñ1 सुख न, D4 स्वर्गं न, D5 स्वर्गानि (for स्वर्गं न). 1 G2.3 M1.2 नैव (for न च). M3 न स्वर्गं न पुत्रेष्टिं (for the post. half).]

— c) T2 कर्तुम् (for सत्यम्) — d) Dt1 पुरुषर्षभं (sic). — For 32cd, Ś1 Ñ B D1.2.4-7 M4 subst. :

829* त्वत्प्रतिज्ञातमिच्छामि कर्तुं सत्यं प्रशाधि माम् ।

[B3 सत्यनिजानुम् (for त्वत्प्रतिज्ञातम्). D1.5.7 सत्यविज्ञो वनवासं, D2 सत्यविज्ञो नो (with hiatus) अनुत्तं, D4 सत्यविज्ञो तु रामन्ते, M4 न ते प्रतिज्ञामनुना (for the prior half). Ś1 D4 transp. कर्तुं and माम्. Ñ1 illeg. after स. B1.4 तु (for प्र-). D1.2.4.5.7 M4 कर्तुमिच्छामि शाधि मां (for the post. half).]

— Then all cont. :

830* अनुजानीहि मां शीघ्रं वनवासकृतोद्यमम् ।
अनुमार्हं परं मन्ये त्वत्सत्यपरिपालनम् ।

पुरं च राष्ट्रं च मही च केवला
मया निसृष्टा भरताय दीयताम् ।
अहं निदेशं भवतोऽनुपालय-
न्वनं गमिष्यामि चिराय सेवितुम् ॥ ३३

मया निसृष्टां भरतो महीमिमां
सशैलखण्डां सपुरां सकाननाम् ।
शिवां सुसीमामनुशास्तु केवलं
त्वया यदुक्तं नृपते तथास्तु तत् ॥ ३४

न मे तथा पार्थिव धीयते मनो
महत्सु कामेषु न चात्मनः प्रिये ।
यथा निदेशे तव शिष्टसंमते
व्यपैतु दुःखं तव मत्कृतेऽनघ ॥ ३५

तदद्य नैवानघ राज्यमव्ययं
न सर्वकामान्न सुखं न मैथिलीम् ।
न जीवितं त्वामनृतेन योजय-
न्वृणीय सत्यं व्रतमस्तु ते तथा ॥ ३६

G. 2. 35. 50
B. 2. 34. 58
L. 2. 38. 50

[(l. 1) D3 5 7 क्षिप्र (for शीघ्र) —(l. 2) B3 तद् B4 स्व (sic) (for त्वद्) Ś1 प्रतिपाल्य, D7 परिपाल्ने]

—After 32 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins.:

831* प्रत्यक्षं तव सत्येन सुकृतेन च ते शपे ।
न च शक्यं मया तात स्थातुं क्षणमपि प्रभो ।
स शोकं धारयस्वेम न हि मेऽस्ति विपर्ययः ।
अर्थितो ह्यस्मि कैकेय्या वनं गच्छेति राघव ।
मया चोक्तं व्रजामीति तत्सत्यमनुपालये । [5]
मा चोत्कण्ठां कृथा देव वने रंस्यामहे वयम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णे नानाशकुनिनादिते ।
पिता हि दैवतं तात देवतानामपि स्मृतम् ।
तस्माद्दैवतमित्येव करिष्यामि पितुर्वचः ।
चतुर्दशसु वर्षेषु गतेषु नरसत्तम । [10]
पुनर्द्रक्ष्यसि मां प्राप्तं संतापोऽयं विमुच्यताम् ।
येन संतापनीयोऽयं सर्वो बाष्पकलो जनः ।
स सर्वं पुरुषशार्दूल किमर्थं विक्रियां गतः ।

[(l. 2) Dg1 तु (for च) —(l. 3) Dg1 न (for स) Dg1 धारयस्वैनं T3 धारयिष्यामि (for धारयस्वेम) —(l. 4) T1 damaged for मि रा —(l. 6) G2 मा चोत्कण्ठां (as above) G1 M2 वीर, M3 राजन् (for देव) Dg1 मयोत्कण्ठा कृता देव (for the prior half) —(l. 7) Dg1 -हरिणाकीर्णे M2 -कुनानि (metathesis) K(ed.) शकुन (for शकुनि) —(l. 8) Dg1 G2 M3 दैवतानाम् T3 स्मृत —(l. 10) Dt1 चतुर्दशेषु G3 नृपसत्तम —(l. 11) T3 संतापो (for संतापो) —(l. 12) Dg1 बाष्पगतो Dd1 बाष्पकुलो (sic) T3 **कलो (damaged) M1 बाष्पगतो (for बाष्पकलो)]

33 a) Dg1 G3 मही (for मही) Dg1 च वत्सलं, T1 3 G1 2 सकानना (for च केवला) Ś1 Ñ V1 B D5 इमां (V1 °मा) सराष्ट्रा, B4 °त्रा) सपुरा च मेदिनी, D1 3 4 6 7 M4 इमां सराष्ट्रां सपुरां च मेदिनीं — b) Ś1 K3 B3 Dg1 Dt1 Dd1 D6 T1 3 विसृष्टा (Dg1 °ष्टां), V1 B2 4 D7 [अ]तिसृष्टा (D7 °ष्टां), B1 [अ]भिसृष्टा, D3 5 विसृष्टां (for निसृष्टा) Cg मया विसृष्टं पुरं च दीयताम् मया विसृष्टं राष्ट्रं च दीयतामिति प्रत्येकमन्वयः Cr T1 **ताय (damaged) D1 4 दीयतां (for दीयताम्) D1 3 M4 मद्यपानं, M4 °नि)यतो भरतोऽनुशासतां (D3 °शासन, M4 °शास्तु वै) — c) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 M4 च (D1 3 M4 तु) सत्य (for निदेशं) V1 भरतो (sic) (for भवतो) M3 [ऽ]नुपाल्य (for ऽनुपालयन्) — d) D1 7 प्रगच्छामि (for गमिष्यामि) Ś1 Ñ B1 3 D1 4–7 M4 तपो (D5 °नो) निषेवितुं, V1 B2 4 तपोनुसेवितं (B3 °तुं) T3 चिराय जीवितुं (for चिराय सेवितुम्)

34 M4 om. 34–37 — a) Ś1 Ñ1 V1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T1 3 G3 विसृष्टां, Ñ2 B1 3 [अ]भिसृष्टां (Ñ2 °ष्टो) B4 D7 [अ]तिसृष्टां (for निसृष्टां) T1 मन्म् (for महीम्) D1 3 मयाविसृष्टा भरताय मेदिनी — b) Ś1 D5 सवनशैलां, Ñ2 V1 B सवनशैलां, T G M1–3 सशैलपट्टां (for सशैलखण्डां) B1 सपुरीं, G1 सपुर B4 सपुरीं सकाननां, Dt1 सपुरोपकाननां D1 3 चिराय राजा भरतोऽनुशासतां — c) Ñ1 Dt1 शिवासु सीमासु (Dt1 °मासु) V1 शिवा ससीमाम्, B1 सीमा ससीमाम्, D6 सर्वां सुसीमाम् D7 सर्वासु सीमासु (for शिवां सुसीमाम्) Ś1 Ñ V1 B D1–7 वीर्यवान् (Ñ V1 B1 3 °वान्), T3 कवल (for केवलं) D1 सुखी सराज्य स उद्गुरु वीर्यवान्, D3 सुखी च राज्यं * भुनक्तु वीर्यवान् — d) D1 3 यथोक्तं D1 तथा सुखं T3 तदास्तु तव (for तथास्तु तत्)

35 M4 om. 35 (cf. v.l. 34) — a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 transp. न मे and तथा Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 Ct ह्रियते, G1 ह्रीयते, Cm g as in text (for धीयते) — b) M3 कालेषु (for कामेषु) T1 3 प्रिये (for प्रिये) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 महत्स्वपि प्रीतिं (V1 महत्सु धीमत्सु) सुखेषु (B3 °षु) वर्तितुं (D5 °तं) — c) V1 Dd1 तथा, T3 यथा (for यथा) T3 शिष्ट (sic) (for शिष्ट) — d) Ś1 B1 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 7 M3 व्यपैतु D5 व्यपैति (sic) G3 व्यपेत (for व्यपैतु) B4 om. दुःखं Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 म(B4 त्व)द्वियोगज (for मत्कृतेऽनघ)

36 M4 om. 36 (cf. v.l. 34) B4 reads 36cd in marg. — a) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 5 7 इदं हि (B2 4 न, D1 तु) D6 अहं हि, T3 तदःप (sic) (for तदद्य) V1 नवानघम्, B1 नैवानम (sic) B2 4 D1 3 चैवानघ, D4 5 7 नैवाघ न (for नैवानघ) G3 illeg. from रा up to स in b. — b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 वसुधां, M2–3 न सुखान् (for न सुखं)]

G 2 35 51
B 2 34 59
L 2 51 51

फलानि मूलानि च भक्षयन्वने
गिरींश्च पश्यन्सरितः सरांसि च ।
वनं प्रविश्यैव विचित्रपादपं
सुखी भविष्यामि तवास्तु निर्वृतिः ॥ ३७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

G1 च (for न) Ś1 Ñ V1 B D1 2.6–7 न चापि भोक्ता (Ś1 °क्ते, B1 °क्तु, D4 °क्तान् [subm]) सुखानि (B1 °नु) कानने —ᶜ) B2 4 Dg1 D6 (before corr as in text) 7 T3 न जीवितु, Dt1 न जितिः D2 तज्जीवित (for न जीवित) D7 याम् (for त्वाम्) Ñ1 V1 अनृते नियोज्य D1 2 6 अनृते नि (D1 नि) योजयन् (for अनृतेन योजयन्) —ᵈ) T3 वृणोष्व, G2 M1 वृणोस्तु, M2 वृणीसि (sic) (for वृणीष्व) Dg1 reads from त्र up to तथा in marg G2 तदा (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 7 वृणोमि राज्यसुकृतेन ते शपे

37 M4 om 37 (cf v l 34) —ᵇ) D2 गिरीन्स D6 गिरिं स (for गिरींश्च) B1 सरित (for सरित) —ᶜ) T1 विचि . . . प (damaged) D4 6 7 वनप्रदेशाश्च विचित्रपादपान् —ᵈ) D1 6 7 भवाय निर्वृत (for तवास्तु निर्वृति) —For 37ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 subst

832* वने विवत्स्यामि सुखी गतज्वरो
व्यपैतु दु ख तव मद्वियोगजम् ।

[(l 1) D1 transp वने and सुखी D1 सुखेन वत्स्यामि वने गतज्वरो —(l 2) Cf 35ᵈ Ś1 Ñ1 B1 D2 6 व्यपैतु Ś1 मद्वियोग्य]

—After 37, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

833* एव स राजा व्यसनाभिपन्न
शोकेन दु खेन च ताम्यमान ।
आलिङ्ग्य पुत्र सुविनष्टसंज्ञो
मोहं गतो नैव विवेद किंचित् ।
दुखस्तत सहसु समेता [5]
सा वर्जयित्वा नरेन्द्रपत्नीम् ।
रुदन्सुमन्त्रोऽपि जगाम मूर्छां
हाहाकृत तत्र बभूव सर्वम् ।

[(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 तापेन (for शोकेन) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 पीड्यमान (for ताम्यमान) —(l 3) Dt1 सुविश्व T3 म विन्ष्ट (for सुविनष्ट) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 मूर्छि (for मोह) Dg1 Dt1 T3 G1 3 M1 विवेद Dd1 T3 विवह (sic) T1 G2 विनाह (for विवेद) —(l 5) Dg1 T3 सवस्ता सहु Dt1 Dd1 Dm1 समस्ता सहु, G1 M1 ततस्त स्सहु (for तत सहसु)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B1 D6 7 दशरथ समाश्वासना (Ś1 D6 °नं, D6 7 °न) V1 D1 2 रामवाक्यं, B1 3 4 दशरथाश्वासनं, D6 दशरथवनगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 D6 om Ś1 D1 38 Ñ2 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 34 V1 36 D3 33 D1 91, D6 7 39 D2 42 M4 35 —After colophon D6 G M1 2 conclude with श्री (D6 om) रामाय नम , T3 श्रीरामचन्द्राय नम ,

३२

ततः सुमन्त्रमैक्ष्वाकः पीडितोऽत्र प्रतिज्ञया ।
सबाष्पमतिनिःश्वस्य जगादेदं पुनः पुनः ॥ १
सूत रत्नसुसंपूर्णा चतुर्विधबला चमूः ।
राघवस्यानुयात्रार्थं क्षिप्रं प्रतिविधीयताम् ॥ २
रूपाजीवाश्च शालिन्यो वणिजश्च महाधनाः ।
शोभयन्तु कुमारस्य वाहिनीं सुप्रसारिताः ॥ ३
ये चैनमुपजीवन्ति रमते यैश्च वीर्यतः ।
तेषां बहुविधं दत्त्वा तानप्यत्र नियोजय ॥ ४
निघ्नन्मृगान्कुञ्जरांश्च पिबंश्चारण्यकं मधु ।
नदीश्च विविधाः पश्यन्न राज्यं संस्मरिष्यति ॥ ५

G 2. 36. 6
B. 2. 36. 6
L. 2. 39. 6

32

☞ D1 missing Sarga 32 (cf. v. l. 2. 12. 32). Before Sarga 32 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. a passage given in App. I, No. (24). Dm1 begins with ॐ.

1. a) Ś1 Ñ V2 B Dt.2.4.7 M2 नृपति (for ऐक्ष्वाक). —b) Ś1 Ñ B1 सु, V2 Dt.4 Dt.2.4.7 M2 स्तु, Dg1 तु (for ऽत्र). —c) Dt1 Dd1 T G1.2 M1.2 मतिनिःश्वस्य, G1 इति निश्वस्य. —d) Dm1 T2 [पु]नः G1.2 M1.3 [प]नः (m as in text) (for [पु]नः). Dd1 Dm1 T1.2 G M1.2 वच (for second पुन). —For 1cd Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M2 subst.

834* दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य महाबाहुम् अब्रवीत् ।

[Ś1 B1 च निश्वस्य Ñ1 च निश्वस्य B2 निश्वस्य, Ñ1 V2 स महाबाहु D2 महाबाहु V1 D1.4.7 M2 नृपतिः (V1 °ति) (for अब्रवीत्). D1 महाबाहु नृपतिः (for the post. half).]

2. a) Dt1 रत्नसपूर्णा. —For 2cd Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M2 subst.

835* चतुरङ्गबलं भूरि राघवस्यानुगम्यताम् ।

[Ś1 V2 D1.4 तु ... M2 ... (sic). Ñ1 D2 ... V1 D1.4.7 M2 ... (D2 ...) (D4 ...) ... (for the post. half).]

—c) B1 ... नुयाणाय. —d) Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.7 M2 निरूप्येतां ... D1 ... D2 ....

3. a) Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.7 M2 रूपानीवा. Dt1 D1.2 Cm ... D2 ... (m as in text) (for शालिन्यो). Dt1 ... —b) Ś1 Ñ B D1 ... V1 D1.2.4.7 M2 ... Dt1 ... (for ...) —c) Ś1 Ñ V2 D1.2.4.7 M2 सुमनोहराः. —d) Dg1 ... Dt1 G1 ... G2 ... Cm as in text. Ck ... Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M2 ... B1 D1 ... D2 ... (Ñ1 ...).

4. c) Dd1 Dm1 G1 M1 ... Cm ... (as in text). —d) T1 नियोजय (sic). —For 4 Ś1 Ñ V2 B D1.2.4.7 M2 subst.

836* सुहृदो येऽनुरक्ताश्च रामं राजीवलोचनम् ।
ते चैनमनुगच्छन्तु संविभज्य महाधनैः ।

[(l. 1) D1 (m also) ये (for ये). —(l. 2) B1 D1 ...मनुगच्छन्तु D4 ... (for चैन°). B2 संविभज्य.]

—D1 cont.

837* यत्नश्चैव विभव ... सर्वतः ।

—D1 further cont., while Ś1 Ñ V1 B D2.4.7 M2 cont. after 836*:

838* ... मे सर्वे ... सर्वतः ।
गच्छन्तमनुगच्छन्तु रामं राजीवलोचनम् ।

[D1 transp. lines 1 and 2. —(l. 1) V2 B2.3 ... Ś1 D1 ... Ñ1 ... B1 D2 M2 ... (for ...). Ñ1 B ... V1 D2.4 ... (for ...). D1.7 ... (for °...) —Ś1 D1.4.7 om. l. 2.]

—Thereafter D1 cont. 840*, while D1.4.7 cont. 841*. —After 4, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins. (Ś1 after 835*; D2.4.7 cont. l. 2 only after 841*):

839* आयुधानि च मुख्यानि नागराः शकटानि च ।
अनुगच्छन्तु काकुत्स्थं व्याधाश्चारण्यगोचराः ।

[(l. 1) D1 ... D4 ... D2 ... (for ...) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G2 M1.3 Cr ... (for ...).]

5. a) D1.4 ... (for निघ्नन्). D1 om. च (also m). V2 ... (sic). D1 ...—b) Dt1 ... (sic). D2 ... (sic) (for पिबंश्च). M1 ... —c) M1 ... (corrupt) (for नदीश्च). D2.4 ... (for पश्यन्). —d) Dg1 न (for न). Dg1 ... D1 T G M1.3 Ck ... (for राज्यं स). —For 5 Ś1 Ñ V2 B D1.4 M2 subst. D1 cont. after 839*:

840* ... ।
... ।

[(l. 1) V2 D1.4 ... (D1 °..., D2 °...). D1 ... (for ...). M2 ... (for the prior half). Ś1 D1 ... V1 D2.4 M2 ... (D4 ...) ..., B1 ... (for the post. half). —(l. 2) V2 D1.4 ... M2 ... (for the prior half). Ś1 D2 ..., Ś1

G 2 36 7
B 2 36 7
L 2 3; 7

धान्यकोशश्च यः कश्चिद्धनकोशश्च मामकः ।
तौ राममनुगच्छेतां वसन्तं निर्जने वने ॥ ६
यजन्पुण्येषु देशेषु विसृजंश्चाप्तदक्षिणाः ।
ऋषिभिश्च समागम्य प्रवत्स्यति सुखं वने ॥ ७
भरतश्च महाबाहुरयोध्यां पालयिष्यति ।
सर्वकामैः पुनः श्रीमान्रामः संसाध्यतामिति ॥ ८

एवं ब्रुवति काकुत्स्थे कैकेय्या भयमागतम् ।
मुखं चाप्यगमच्छोषं स्वरश्चापि न्यरुध्यत ॥ ९

सा विषण्णा च संत्रस्ता कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
राज्यं गतजनं साधो पीतमण्डां सुरामिव ।
निरास्वाद्यतमं शून्यं भरतो नाभिपत्स्यते ॥ १०

B2 3 D2 मुक्ता राज्य D1 भुक्त्वा राज्य, M1 भुक्त राज्य (for भोक्ता राज्य) B1 1 D2 3 M3 वे (for च)]

—D1 further cont while D1 5 3 cont after 8, S*

841* ब्राह्मणाश्चैव ये श्रेष्ठा मदर्थं मम सन्ति ते ।
सुहृदो महता त्वश्चैव गायनाख्यानशालिन ।
नर्तकाश्चारणाश्चैव गायिका ये च सन्ति मे ।
अनुगच्छन्तु ते सर्वे कुमारस्य प्रहर्षणा ।

[(l 1) D1 सन्ति (for श्रेष्ठा) D1 सन्ति D5 सन्ति वै D1 सन्ति ये (for सन्ति ते) —(l 2) D1 महा तुल्य D5 7 महत (D7 स)ल्य D5 7 त्वाशु (for त्वश्च) D1 3 गायक (for गायन) D1 5 शीलिन —(l 3) D1 ये वै (for चश) D1 वैतालिका इ सन्ति ये D1 तथा वैतालिका सन्ति (for the post half) —D5 om l 4 —(l 4) D1 त (for ते)]

—Thereafter D1 5 7 read l 2 of 839*

6 ab) G1 2 M1 2 transp धान्य and धन Dg1 reads कोषश् in both the places —For 6 S1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M3 subst

842* धान्यकोशं विभवं यश्चिद्धनद्रव्यमुपजीवनम् ।
अशेषेणैव तत्सर्वं राममेवानुगच्छतु ।

[(l 1) S1 B2 D6 M1 धान्यवद् (B2 M1 °ते) (for धान्यं) Ñ2 B2 (च)विद् (for कश्चिद्) V1 M1 धन मेतिव (M1 °मि) B1 धान्यानि D1 3 4 7 धान सन्ति, D2 धनमपि (for धान सन्ति) —(l 2) V1 [ए]व (for [ए]व)]

7 D1 7 om 7cd —ab) G1 विसृजन्नद् (sic) M3 धाति (for धाप्त) S1 Ñ V1 B D1 3 5 6 M3 ददद् (D3 °दा)दानानि मोदेषु विसृजंश्च धनानि मे (Ñ V1 D3 °नि च B1 M1 °नि वै D3 5 °स्यति) —c) D1 [अ]पि सागरं, Dd1 Dm1 [अ]पि संगम्य, D1 3 7 समागच्छद् (for समागम्य) Ñ2 ऋषिभिस्तैः समागच्छन् —d) D1 प्रवत्स्यति, D1 7 प्रवत्स्यतु (D7 °ति) D6 प्रतिश्रयति (for प्रवत्स्यति) V1 वनं सुखी D1 सुखं वने —For 7cd, S1 Ñ2 V1 B D2 6 M1 subst V1 D2 ins after 7

843* रामो ऽयं धनमादाय सर्वधर्मं समर्जयन् ।

[B1 सार्वधर्मं V1 D1 1 M1 समर्जयन् (D1 °स्यन्) °मर्थं (for the post half)]

8 a) S1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M1 (2 3)पुत्रकुलमयाम् (for च महाबाहुर्) —b) Ñ2 V1 D1 3 D1 5 6 7 M1 पालयति (D1 °पति D7 °र्ति)मा B1 पालयित्वा° —c) T1 पुर Dg1 Cg गतः T1 पुन (for पुन) V1 D1 2 M1 सर्वैर्योगेस्समुत्थो —d) Ñ D1 4 D1 3 अभिष्वताम्, D1 7 T2 सम्पद्यताम्, Cg as in text S1 D1 राम सम्पद्यतां वने V1 B1 D1 M1 राम सविष्यतामित (B1 °तां वने) Dg1 न राम साध्यतामिति

9 a) Dd1 Dm1 इति (for एवं) Dm1 G1 काकुत्स्थ —b) Dd1 Dm1 कैकेयी भयमागता Cm as in text —c) G1 सुख (sic) Dg1 अभ्यागमच्च, Dt1 चाभ्यगमत् Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 चाभ्यागमत् (G2 °न्तं), M1 चश्च° —d) Dg1 G2 निरुध्यत Dt1 Dd1 Dm1 Ct व्यरुध्यत M1 (अ)रु° —For 9 S1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M1 subst

844* श्रुत्वैवं दशरथं कैकेयी भयसंवृता ।
आस्य शुशोष चैवास्या स्वरश्चैव व्यसीदत ।

[(l 1) S1 Ñ1 D6 कैकेय्या B1 4 D1 3 4 5 7 कैकेयी V1 आविशत् (for भय°) —(l 2) Ñ2 D1 शुशोष (for शुशोष) V1 व्यसज्यत D1 [अ]वसज्जत (sic) (for व्यसीदत)]

10 a) Dg1 विह्वला च Dd1 विषमा च (sic) T1 G1 2 M1-3 विषण्णा च (G1 M3 तु) G3 विषण्णेत (for विषण्णा च)

—After 10ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 1 ins

845* गुणैश्च परिपूर्णया ।
रामानसेवाभिमुखी

[(l 1) T1 dam aged for गुणैश्च]

—c) Dg1 Dt1 M3 गतधनं —d) M3 मद्यमिव (for पीतमण्डां) —e) G1 M1 निरास्वाद्यतमं, Cm as in text —f) Dt1 नाभिपद्यत (sic) M3 °पत्स्यति —For 10 S1 Ñ V1 B D1 3 4 7 M1 subst

846* सा विषण्णमुखी दीना वचो राजानमब्रवीत् ।
सर्वकामविहीनं हि कोषगर्भविवर्जितम् ।
हृतसारमिदं राज्यं पीतमण्डां सुरामिव ।
दुःखसंप्राप्तमत्यर्थं भरतः पालयिष्यति ।

[(l 1) S1 Ñ2 B1 D1 4 (for °मुखी) S1 सा विषण्णमुखी Ñ2 D3 7 वचो [illegible] (for the post half) —(l 2) S1 D1 [illegible] Ñ2 D1 3 4 सर्व सारमयं राज्यं V1 D1 3 M1 [illegible] V1 °सं, M1 °सं [illegible] (for the post half) —(l 3) [illegible] S1 D1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible]

G 2 36. 21
B 2 36 20
L 2 39. 21

तं दृष्ट्वा नागराः सर्वे क्रुद्धा राजानमब्रुवन् ।
असमञ्जं वृणीष्वैकमस्मान्वा राष्ट्रवर्धन ॥ १६
तानुवाच ततो राजा किंनिमित्तमिदं भयम् ।
ताश्चापि राज्ञा संपृष्टा वाक्यं प्रकृतयोऽब्रुवन् ॥ १७
क्रीडतस्त्वेष नः पुत्रान्बालानुद्भ्रान्तचेतनः ।
सरय्वां प्रक्षिपन्मौर्ख्यादतुलां प्रीतिमश्नुते ॥ १८
स तासां वचनं श्रुत्वा प्रकृतीनां नराधिपः ।
तं तत्याजाहितं पुत्रं तासां प्रियचिकीर्षया ॥ १९
इत्येवमत्यजद्राजा सगरो वै सुधार्मिकः ।
रामः किमकरोत्पापं येनैवमुपरुध्यते ॥ २०

असमञ्जमनाशय (for the prior half) Ś2 Ñ2 B3 D4 दारकमपके V1 D1 2 पिर बालकान् B2(m also as in Ś1) 4 दारकान्वम् (for रिक दारकान्) —(l 2) Ś1 D6 मत्स्वामानु Ñ2 D3 4 सत्स्वा म(B4 #)नु V1 म नयमपि, D1 4 शत्स्वभपि (for सत्स्वमपि) V1 दी शैल्यानपि (sic) Ś1 Ñ2 B2-4 D4 म, Ñ1 तु (for न) B4 तुम]

16 B1 missing (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 2 4-7 M4 तेन नित्र(V1 ते नि, D4 नि) तृता मुद्धा (Ñ1 D4 5 7 पौरा) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 2 4 M4 पौरा (B4 °-) (for क्रुद्धा) B4 om राजानमब्रुवन् Ś1 D6 सगरम् (for राजानम्) D5 अब्रवीत् (sic) —V1 om (hapl) B4 reads in marg from 16[c] up to 854* —[cd]) Ś1 Ñ B2 4 D1 2,4-7 M4 असमञ्जमथैक वा स्वानात्मान्या महीपते

17 B1 missing (cf v l 12) V1 om B4 reads in marg from 17[a] up to 854* (cf v l 16) —[a]) Ñ2 B4 ताम् (for तान्) —[b]) Ś1 B1 1 D1 4-7 किं कारणमिति प्रभु, Ñ B3 किं च पुत्र करोति मे, D3 किं करणीयमिति प्रभु (hypm) M4 किं करोमीति च प्रभु —D2 om 17[cd] —[c]) T1 G2 M3 ते चापि, G3 M1 ततश्च (for ताश्चापि) —For 17[cd], Ś1 Ñ B2 4 D1 4-7 M4 subst

854* स तदा हर्षिता पौरास्तत्र राजानमब्रुवन् ।

[Ś1 D1 4-7 M4 तथा (for तदा) D4 भाविता, D4 7 भाविता (for हर्षिता) Ś1 D6 सर्वे पौरा Ñ1 D4 5 7 °रा (for पौरास्तत्र) D1 M4 सुभार्मिकमब्रवीत् (for the post half)]

18 B1 missing (cf v l 12) —[b]) Dg1 बालकानथ (for बालानुद्भ्रान्त) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 चेतन, Cg °न (as in text) —[c]) Dg1 सरय्वा, G3 मरय्वा (for सरय्वां) Dg1 T3 G1 2 M1-3 पातयन्, T2 G1 प्राक्षिपन् —For 18 Ś1 Ñ V1 B3-4 D1 2 4 7 M4 subst

855* पुत्रान्वेष ईदृशीनास्माक निल शारकान् ।
मते क्रीडन्त मादाय सरय्वां क्षिपते भ्रमम् ।

[(l 1) V1 न दस्, B3 4 D1 तथैव (for तवैव) Ś1 D6 पर्व निल स दारकान्, V1 D1 2 4 5 M4 भ्यवाल् वान्(D4 7 M4 दार) कानुदार (for the post half) —(l 2) N1 ततो (sic) D4 ततो (for नतो) Ñ1 सरय्वां तित्र B4 ततितित्ति (n) Ś1 D6 मत्तो (for मयम्) V1 D2 2 4 5 M4 a तदाय पुरे(D4 पुरे, M4 °ते) एव स(D6 न)रय्वां निक्षेपम् (V1 °न) स्थाय् [sic] D4 7 सरय्वा, निक्षिपति)]

19 B1 missing (cf v l 12) —[a]) T3 सीतादृ (sic) (for स तासां) —[c]) G M1 2 स, M3 तु, Ct as in text (for त) —[d]) Dg1 T1 G3 M3 तेषां (for तासां) —For 19 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4 7 M4 subst

856* इति तेषां वचः श्रुत्वा पौराणां सगरो नृपः ।
तत्याज दयितं पुत्रं तेषां स प्रियकाम्यया ।

[(l 1) D5 अथ (for इति) B4 तस्य (sic) (for तेषां) —B4 reads l 2 in marg —(l 2) B1 D4 5 7 वै (for स) V1 D1 2 M4 पौ(D2 पु)राणां हितकाम्यया (for the post half)]

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

857* तं याने शीघ्रमारोप्य सभार्यं सपरिच्छदम् ।
यावज्जीवं विवास्योऽयमिति स्वानन्वशासिषम् ।
सफालपिटकं मृद्य गिरिदुर्गाणि लोलयन् ।
दिशः सर्वास्त्वनुचरन्स यथा पापकर्मकृत् ।

[(l 1) G1 सुरश्चारे —(l 2) T1 विवस्य (sic) (for विवास्य) Dt1 Dd1 T2 तान् (for स्वान्) —(l 3) Cm सफाले ति । Ct G1 M1 2 सफाल तिप M3 सफाले तिर्त D6 2 [अ]लोकयन्, Dt1 Dd1 Dm1 T2 [अ]लोडयन्, G1 2 M1-3 Cg [अ]लम्बन्[G2 °यन्] (for लोलयन्) —(l 4) G1 दिशु (sic) (for दिशः)]

20 B1 missing (cf v l 12) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1-3 [मु]तम् (for [रु]ध्यते) —For 20 Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 2,4-7 M4 subst

858* महिनीपमेवं नृपतिं मगरस्याथ पार्थिवम् ।
गुणवन्तं सुतं राजा रामं स्वस्य कथम् ।

[(l 1) Prior half hypm B4 महिपैवम् (for महि° °मेवं) M1 महितं स्वसु राजा (for the prior half) —(l 2) Ñ1 स्वस्य ii Ñ1 B3 नाटवा (for स्वस्य) M4 सं सुतम् (by transp)]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

859* न हि कंचन पश्यामि राघवस्यागुणं वयम् ।
दुर्लभो ह्यस्य निरयः शशाङ्कस्येव कल्मषम् ।
अथवा त्वं दोषं त्वं कंचित्पश्यसि राघवे ।
तमद्य ब्रूहि तत्त्वेन ततो रामो विवास्यताम् ।
अदुष्टस्य हि संत्यागः सत्पथे निरतस्य च ।
निर्दहेदपि शक्रस्य द्युतिं धर्मनिरोधनम् । (5)

श्रुत्वा तु सिद्धार्थवचो राजा श्रान्ततरस्वनः ।
शोकोपहतया वाचा कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ २१

अनुव्रजिष्याम्यहमद्य रामं
राज्यं परित्यज्य सुखं धनं च ।
सहैव राज्ञा भरतेन च त्वं
यथासुखं भुङ्क्ष्व चिराय राज्यम् ॥ २२

G 2 36 27
B 2 36 35
L 2 39 27

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

तद्रूले देवि रामस्य श्रिया विहवया त्वया ।
शोकतोऽपि हि ते रक्ष परिवादः शुभानने ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G1 2 M1 किंत्व Dm1 [अ]शुभा, G2 शुभ (sic) (for [अ]शुभ) —(l 2) M2 रामस्य —(l 3) Dg1 Dm1 T1 G1 2 M3 किंचिस्त्वमपि T1 damaged for कंचित (for कश्चिस्त्वपि) Dt1 त्व कविचेच (by transp) —(l 4) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M2 रक्ष्, G1 रक्ष् (for रक्ष) Dt1 Dd1 Dm1 यदा रामे विवासते, T1 partially damaged (for the post half) —In T1 some portion of l 5 is damaged and some is illeg —After l 5, Dm1 ins

859(A)* भवत्स्व विवासेऽस्य वनेषु सुपदस्थित ।

—T1 illeg for l 6 8 —(l 6) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 विहीयन्त (Dt1 °वान्) —(l 7) Dm1 दद्रे (for तद्रूले) Dg1 T3 1 G1 विहिताया Cr in g k t as above —(l 8) Dg1 T1 हिते, Ct as above (for हि ते) Dd1 (before corr) परिवार (for °वाद)]

21 B1 missing (cf v l 22) —[a]) Dm1 (च च (for तु) M4 श्रोत्र (for श्रान्त) Dt1 -स्वरं, Dd1 Dm1 T1 1 G1 2 -स्वर, G2 M1 स्वरं (for -स्वन) S1 Ñ V1 B2 4 D1 2 4-7 M4 इति सिद्धार्थवचनं श्रुत्वा दशरथो नृप —[b]) S1 Ñ V2 B2 4 D1 2 4-7 M4 शोकसन्तापहतया वाचा —[d]) Ñ V1 D1 2 4 5 7 M4 पुनर् (for इदम्) —After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M2 3 ins

860* पुत्रस्त्वयो नेच्छसि पापवृत्त
हि त न जानासि ममात्मनो वा ।
आख्याय मार्गं कृपणं कुचेष्टा
चेष्टा हि ते साधुपथादपेता ।

[(l 1) T3 नायमि (for नेच्छ°) Dt1 Dd1 Dm1 पारक्ये —(l 2) Dg1 [s]पि वा (for वा) —(l 3) T1 om कृपणं —(l 4) G1 उपेत (sic) (for अपेता)]

22 B1 missing up to मनु (cf v l 22) The portion from मनुर्थ in 22[a] up to सुगी र in 2 31 863* is reproduced in the photo-copy of B1 —[a]) S1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 मनु (B1 missing मनु) व्रज मि, Ñ2 V3 D1 4 5 7 M4 °जिष्ये B1 4 °नय) स्वयमद्य राम (D1 रामं) —[b]) S1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M4 सुखानि चैव T1 2 G1 M1 धनं सुखं च (by transp) (for सुखं धनं च) —[c]) Dt1 सर्वं च (for सहैव) Ñ2 V V1 B D1 2 4-7 M4 त्वमपि (D1 °त्व) न च भव न सार्धं (V B °धम्) —[d]) V B तत्र (for यथा) B1 राज्ये (for राज्यम्)

Colophon —Sarga name S1 D1 सिद्धार्थवचनं V B D1 5 सिद्धार्थवाक्यं D1 7 °वच) V1 D1 3 कैकेयीवाक्यं, D4 दुःशरथ्याख्यानं सिद्धार्थवाक्यं —Sarga no (figures words or both) S1 V1 D5 om Ñ1 B1 2 35 V1 M3 37 B3 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 36 D1 92 D5 39 D7 40 D1 43 —After colophon, D5 concludes with रामाय नमः ; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः G2 3 M1 श्रीरामाय नम

३३

2 37 1 / 2 37 1 / 2 40 1

महामात्रवचः श्रुत्वा रामो दशरथं तदा ।
अन्वभाषत वाक्यं तु विनयज्ञो विनीतवत् ॥ १
त्यक्तभोगस्य मे राजन्वने वन्येन जीवतः ।
किं कार्यमनुयात्रेण त्यक्तसङ्गस्य सर्वतः ॥ २
यो हि दत्त्वा द्विपश्रेष्ठं कक्ष्यायां कुरुते मनः ।
रज्जुस्नेहेन किं तस्य त्यजतः कुञ्जरोत्तमम् ॥ ३
तथा मम सतां श्रेष्ठ किं ध्वजिन्या जगत्पते ।
सर्वाण्येवानुजानामि चीराण्येवानयन्तु मे ॥ ४
खनित्रपिटके चोभे ममानयत गच्छतः ।
चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वसतो मम ॥ ५
अथ चीराणि कैकेयी स्वयमाहृत्य राघवम् ।
उवाच परिधत्स्वेति जनौघे निरपत्रपा ॥ ६
स चीरे पुरुषव्याघ्रः कैकेय्याः प्रतिगृह्य ते ।
सूक्ष्मवस्त्रमवक्षिप्य मुनिवस्त्राण्यवस्त ह ॥ ७
लक्ष्मणश्चापि तत्रैव विहाय वसने शुभे ।
तापसाच्छादने चैव जग्राह पितुरग्रतः ॥ ८

33

☞ D3 missing up to st 12 and then up to line 15 of App I (No 15) (cf v l 2 32 12) In the photo copy of B1 the portion up to ह in 863* is reproduced (cf v l 2 32 22)

Dm1 begins with ॐ

1 ᵃ) Dg1 महामात्यवच , Cg as in text —ᶜ) Dg1 Dd1 Dm1 T2 Cg अभ्यभाषत —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M3 subst

861* कैकेय्या वचनं श्रुत्वा पितुर्दशरथस्य च ।
अभ्यभाषत धर्मात्मा रामस्तत्र महायशाः ॥

[(l 1) V2 कैकेयी —(l 2) D1 अभ्यभाषत (for अन्व°) Ś1 D4 7 महामनाः]

2 ᵇ) Dd1 जीवतः, G2 M3 जीवित (sic) —ᵈ) M3 त्यक्तसर्वस्य सगत —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4-7 M3 subst

862* त्यक्तसर्वस्वभोगस्य वन्याहारनिषेविणः ।
अनुयात्रेण मे राजन्किं कार्यं विजने वने ।

[(l 1) D1 2 M3 (after corr as in text) त्यक्तसर्वस्य Ñ B2 D4 6 भोग्यस्य B4 त्यक्तराज्यसुभोग्यस्य (for the prior half) D4 5 7 वने वन्येन जीवत (D7 °ते) (for the post half) V1 सत्यक्तसर्वभोगस्य वन्याहार निषेवत —(l 2) Ñ1 अनुयात्रेण किं (hypm) B3 4 अनुयाने (B4 °ते)न D7 अनुयात्रेण (sic) (for °यात्रेण) B4 तात (for राजन्) Ś1 transp राजन् and कार्यं]

3 ᵃ) Ś1 B1 2 4 D1 2 4 7 M3 हित्वा V2 B3 त्यक्त्वा V1 हत्वा, G3 गत्वा (for दत्त्वा) Ñ1 B1 2 Dg1 गजश्रेष्ठं D4 5 7 गज श्रेष्ठ (for द्विपश्रेष्ठं) —ᵇ) Dg1 कक्षायां Cg °क्ष्यायां (as in text) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M3 गजकक्ष्या(V1 B1 2 4 D4 5 7 °कक्षा, B3 °क्षां) वहे(Ñ1 °ह)नृप(Ś1 Ñ1 B4 D1 °प) —ᶜ) Ś1 B1 4 D4 किं कार्यं(B1 4 °र्यं) मृदया(B1 कक्षया) तस्य, N V1 B2 3 D1 2 4 5 7 M3 किं कक्ष्य(D1 5 7 M4 °क्ष्य)योरज्जुया(Ñ1 °येद्वया, V2 °योरज्या D3 [before corr] °याचया D4 °याज्ञुया D7 °यानुया) तस्य

4 D4 5 7 om 4ᵃᵇ —ᵃᵇ) G1 श्रेष्ठ T2 महीपते (for जगत्पते) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M3 तथा मम रिपु(N1 B2 3 [before corr as in Ś1] M4 °मु B1 °र) तस्य ध्वजिन्या किं प्रयोजनं —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 2 6-1 M3 सर्वमेव (for सर्वाण्येव) B1 [अ]वजानामि, B3 [अ]नुजानामि B4 सवाम्यगतं यानानि (sic) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4-7 M3 तु वल्कल, V1 D1 2 [आ]हरन्तु मे (for [आ]नयन्तु मे)

5 ᵃ) V1 D4 खनित्रपीठक(D4 °कं) Dm1 D5 °पटक, D1 2 खनित्र पिटके(D2 °कं) M3 न चित्रपिटकं, M4 खनकं पिटकं (for खनित्रपिटके) V1 M4 चैव (for चोभे) —ᵇ) Dg1 Dd1 Dm1 म(Dm1 स)मानयतु Dt1 T1 2 G1 3 M1 समानयत T3 गच्छत Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M3 स(V1 सु)शि(D3 °श)रो(Ś1 D6 °के V1 °रा N °क M4 °क्य) वरये(V1 °येन्, D2 °य) नृप —ᶜ) Ś1 N V1 B D1 3 5 7 M4 चतुर्दश हि(G[cd] च) वर्षाणि —ᵈ) Ś1 N V1 B D1 3 4 7 वने वत्स्यामि निर्जने(N1 °र्जे) M4 वत्स्यामि विजने वन

6 ᵃ) V2 D1 ततस्(for अथ) —ᵇ) Ś1 D4 स्वयमादाय V2 स्वयमाहृत्य (for स्वयमाहृत्य) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 M4 निर्लज्जा(Ś1 Ñ1 M4 °ज्ज) जनसंसदि

7 ᵃ) G3 चीर —ᵇ) Dm1 (before corr as in text) प्रतिगृह्यत T3 परिगृह्य त, G1 °गृह्य तद् (for प्रतिगृह्य ते) —ᶜ) T3 भनिक्षिप्य G1 अपक्षिप्य —ᵈ) G1 अवास्त —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 7 M4 subst

863* प्रतिगृह्य च ते चीरे कैकेय्या हस्ततस्तत ।
विहाय वासंसी सूक्ष्मे राम परिदधे स्वयम् ।

[(l 1) Ś1 B3 D4 M4 परिगृह्य Ś1 Ñ1 D4 6 7 तु ते V1 वरे (for च ते) B1 D3 M4 तत्र D2 स्वयं (for तत)]

8 ᵃ) Ś1 N V1 B D1 3 4 7 M4 तत्रैव(V1 B1 °व्ये च, B3 4 °न्येवे, D1 °न्वेप, D4 °न्वेवे, D7 °न्वेतुं) लक्ष्मणश्चापि

अथात्मपरिधानार्थं सीता कौशेयवासिनी ।
समीक्ष्य चीरं संत्रस्ता पृषती वागुरामिव ॥ ९

सा व्यपत्रपमाणेव प्रतिगृह्य च दुर्मनाः ।
गन्धर्वराजप्रतिमं भर्तारमिदमब्रवीत् ।
कथं नु चीरं बध्नन्ति मुनयो वनवासिनः ॥ १०

कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना ।
तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा ॥ ११

तस्यास्तत्क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ १२

G 2 37 0
B 2 37 14
L 2 40 0

—^{b}) B1 च समे (for वसन) —^{c}) T1 न (for च) Ś1 Ñ V1 B D1 1 2 M4 चीरं परिदध चीरस(Ñ2 V1 D 4 5 2 M4 गृह्य) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 1 M4 चैव (for जग्राह) T1 damaged from स्मृत up to अथा in 9^a

9 T1 damaged for अथा (cf v 1 8) For subst in D1 cf 866* —^{a}) Ñ2 B D3 तथा M4 दृष्ट्वा (for अथ) B4 [अ]नु (for [आ] त्म) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 4 6 M4 ॰परिधानस्य —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 (marg also) D1 6 M4 पीत (Ś1 B1 ॰त) (for सीता) Ś1 V1 D1 6 कौशेयवासनी G1 सक्षौम॰ (for कौशेयवासिनी) D3 दृष्ट्वा कैकेयवासनी D5 7 मैथिली समुदा(D7 ॰पा)हृते —After 9^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 M4 ins D5 ins 1 2 only after 9

864* दृष्ट्वा समुद्यते चीरे कैकेय्या जनकात्मजा ।
लज्जमाना स्थिता पार्श्वे रामस्य शुभदर्शना ।

[(1 1) B1 कैकेयी (sic) (for कैकेय्या)]

—^{c}) Dg1 निरीक्ष्य Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 2 सप्रेक्ष्य (for समीक्ष्य) D5 7 चीरं वित्रस्ता —For 9^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 M4 subst D5 cont after 864*

865* जग्राह सूक्ष्ममुद्विग्ना मृगी दृष्ट्वेव वागुराम् ।

[B1 missing from दृष्ट्वे up to राम in 10^b M4 तन्मात्र भयात्मिका (for the prior half) V1 B4 D1 2 एव [इ]व (for [इ]व)]

10 B1 missing (cf v 1 9) —^{ab}) G ... व्यपत्र पमाणा Dg1 Dm1 T1 2 G1 [न]व (for [इ]व) Dg1 परिगृह्य च Dt1 Dd1 Dm1 T3 M1 2 प्रगृह्य च सु (Dt1 ॰) D5 दार्यमाणेन D7 दार्यमाणा सु (for प्रतिगृह्य च) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 3 4 M4 परि(V1 D1 2 प्रति)गृह्य च स चीरं सीता सा(Ś1 D1 शापा Ñ2 B3 D2 साश्रु [sic] B4 पाश्रु [sic])विह्वला —After 10^{ab} Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 1 T G M1 2 ins while D1 5 subst for 9 10^a

866* कैकय्या कुशचीरं तु जानकी शुभलक्षणा ।
अश्रुसंपूर्णनेत्रा च धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ।

[(1 1) G1 कैकेय्या B(ed) कैकेयी D5 कुशचीरम् D7 कुशचीरम् D1 (marg sec m after अथा) अथात्ते तथा चीरे (for the prior half) D1 1 वृत्ते D5 जग्राह (for जानकी) Dg1 T1 G2 M4 शुभेक्षणा D6 7 कमले॰ (for शुभलक्षणा) —(1 2) M4 अश्रुपूर्णमुखी दीना (for the prior half) D5 धर्मधर्मेन्द्री (for the post half)]

—Ś1 reads 10^d (followed by 867*) in marg —^{c}) M4 दृष्ट्वा पतिं वाक्यम् —^{d}) D4 5 7 राघवं विद्रुम(D7 ॰) मब्रवीत् T1 मनाक्** ब्रवीत् (damaged) —^{e}) D1 5 तु D7 om (subm) (for तु) M3 किं नु चीरमवाप्नोति (sic) —For 10^{ef} Ś1 (marg) Ñ V1 B2 4 D1 4 6 M4 subst

867* आर्यपुत्र कथं चीरमिदं बध्नामि शाधि मे ।

[Ñ1 D2 चीरे B4 चीरं (for चीरम्) Ś1 Ñ B 3 D6 अ B4 चीर (for इ)]

—After 10 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6 S (G1 illeg up to 11^{ab}) ins

868* इति ह्यकुशला सीता सा मुमोह मुहुर्मुहुः ।

[Dg1 शाकुन्तिता D1 6 7 [उ]त्सुकुशला G2 ह्यकुशलं (sic) (for ह्यकुशला) M4 संमुमोह (for सा मुमो)]

11 B1 missing (cf v 1 9) G1 illeg for 11^{ab} (cf v 1 10) —^{ab}) T ... स्कन्धे Ct as in text (for कण्ठे) Dt1 Dd1 Dm1 स (for च) D1 5 7 सीतायाश्चैकमादाय गृही वैकमव(D1 या)स्थिता —^{c}) G2 M1 सीता (for तत्र) —^{d}) S व्रीडिता —For 11 Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 4 6 subst while D5 6 7 subst 1 3 for 11^{cd}

869* इत्युक्त्वा चीरमेकं सा स्वशिरस्कन्धे समासजत् ।
द्वितीयं च परिदधौ चीरमादाय मैथिली ।
चीरस्याकुशला दधौ सम्यग्विपरीतं शुभा ।

[(1 1) Ñ1 समासृजत् V1 D 4 1 स्कन्धे मनस्विनी (D ... सुभ्रू) B 4 ता परिधाय तथा (for the post half) —(1 2) Ś1 D1 4 परिदधौ Ñ1 न परिधा (sic) Ñ2 V1 B3 4 D1 3 वा(Ñ1 वा V1 वे)परिधाय (for च परिदधौ) —Ś1 D6 om from 1 3 up to st 12 —D1 repeats consecutively 1 3 (v 1) —(1 3) D1 (second time) 4 6 7 सीता (for स्या) B1 3 संवयधमने Ñ1 D1 (first time) गुणा (for शुभा) D1 (second time) 4 5 7 सुभद्रा शोभिता(D1 दर्शिता)वपुः]

12 B1 missing (cf v 1 9) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 4 om 12 (for Ś1 D6 cf v 1 11) —^{a}) D1 5 6 7 G2 तु (for तत्) M1 पार्थम् (for क्षिप्रम्) M4 मागम्य (for ॰म्य) D5 तस्या सुक्षिप्रमागम्य —^{b}) G1 2 वर (for वरः) —^{c}) V1 D1 6 7 बबन्ध चीरं (by transp) —M1 om (hapl) from 12^d up to the prior half of 1 1 of App I

Rama places the bark garment over S ta s s lken garment

तस्यास्तत्क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीताया कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ 2 33 12

अथात्मपरिधानार्थं सीता कौशेयवासिनी ।
समीक्ष्य चीरं संत्रस्ता पृषती वागुरामिव ॥ ९

सा व्यपत्रपमाणेव प्रतिगृह्य च दुर्मनाः ।
गन्धर्वराजप्रतिमं भर्तारमिदमब्रवीत् ।
कथं नु चीरं बध्नन्ति मुनयो वनवासिनः ॥ १०

कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना ।
तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा ॥ ११

तस्यास्तत्क्षिप्रमागम्य रामो धर्मभृतां वरः ।
चीरं बबन्ध सीतायाः कौशेयस्योपरि स्वयम् ॥ १२

G 2 37 9
B 2 37 14
L 2 40 9

—b) B3 च सर्वे (for वसने) —c) D1 न (for च) Ś1 Ñ V1 B D1-4-7 M4 चीरं परिदधे चीरम्(M1 V1 D1-6-3-2 M1 वृत) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-3-1 M4 क्षौम (for जगाह) T1 damaged from वन up to यथा in 9a

9 T1 damaged for अथा (cf v 1 8) For subst in D1 cf 864* —a) Ñ1 B D1 तथा M1 तद्वा (for अथ) B1 (स तु (for [स तत्र] Ś1 Ñ1 V1 B1-3 D1-6 M1 परिधानाय —b) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 (marg also) D1-6 M1 सीता (Ś1 B1 °ते) (for सीता) Ś1 V1 D1-6 कौशेयवासिनी G1 वस्त्रीम° (for कौशेयवासिनी) D2 दृष्ट्वा कैकेयवासिनी, D3-7 संविष्टे समुद्र(D1 °चा)हत —After 9ab, Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 ins, D3 ins l 2 only after 9

864* दृष्ट्वा मनुष्यते चीरं कैकय्या जनकात्मजा ।
लज्जमाना स्थिता पार्श्वे राघवस्य शुभदर्शना ।
[(l 1) B1 कैकेयी (sic) (for कैकय्या)]

—c) Dg1 निरीक्ष्य, Dt1 Dd1 Dm1 T G1-3 M1-3 समुद्र्य (for समीक्ष्य) D3-7 चीरं निरस्ता —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 subst D3 cont after 864*

865* जगाह सुसमुद्विग्ना मृगी दृष्ट्वा वागुराम् ।
[B1 missing from दृष्ट्वा up to राम in 10d M4 जगाम सुसमुद्विग्ना (for the prior half) V1 B1 D1-6 [for (the ?)]

10 B1 missing (cf v 1 9) —ab) G1 स व्यपत्र व्यगम् D3 D1-3 T1-2 G1 स व (for च) D3 प्रतिगृह्य च Dt1 Dd1 Dm1 T1 M1-3 प्रगृह्य च तु (D1-6) D1 दीर्घमाणेव D1 दीर्घमाणे तु (for प्रतिगृह्य च) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-6 M4 परि(V1 D1-3 प्रति)गृह्य च तं चीरं सीता साध्वी (Ś1 D1 बाला Ñ1 V1 D1 साधु sic B1 साधु (sic))विनिश्वस्य —After 10ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T G1 M1-3 ins, while D3 subst (for 9c-10b)

866* कैकय्याः कुशचीरे ते जानकी शुभलक्षणा ।
अकुशला तथा च पर्णा धर्मदर्शिनी ।
[(l 1) G1 कैकेय्याः K(sic)] ... [illegible]

—Ś1 reads 10cd (followed by 867*) in marg —c) M4 दर्शनीयतरा वाक्य —d) D1-4 तापसं [illegible] (D1 °क) मर्यादा, T1 मताः... (damaged) —d) D1-6 नु, D1 om (subm) (for नु) M1 कि तु चीरमबध्नति (sic) —For 10cd, Ś1 (marg) Ñ V1 B1-3 D1-6 M1 subst

867* आर्यपुत्र कथं चीरमिदं बध्नामि तत्त्व मे ।
[Ñ1 B1 चीरं B1 चीर (for चीरम्) Ś1 Ñ B1-3 D1 कथं, P1 °चीर (for कथं)]

—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 S (G1 illeg up to 11cd) ins

868* इति सकरुणा सीता सा मुमोह मुहुर्मुहुः ।
[Dg1 सकरुणा D3-7 [illegible] G1 [illegible] (sic) (for सकरुणा) M1 मुमोह (for सा मुमोह)]

11 T1 missing (cf v 1 9) G1 illeg for 11ab (cf v 1 10) —ab) T1-3 कण्ठे, Ct as in text (for कण्ठे) Dt1 Dd1 Dm1 सा (for च) D1-7 सीतायामेकमा कण्ठ पूर्वे चैकमद्(B1 °वा)निधा —c) G1 M1 सीता (for तत्र) —d) S व्रीडिता —For 11 Ś1 Ñ V1 B1 B1-3 D1-6 subst while D1-3 subst l 3 for 11cd

869* इत्युक्त्वा चीरमेकं सा कण्ठे निक्षिप्य जानकी ।
द्वितीयं च परिक्षिप्तं चीरमादाय वेष्टितं ।
चीरवस्त्रागता दृष्ट्वा लज्जिता सा शुभा ।
[illegible]

12 [illegible] (cf v 1 9) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-6 ... 12 ... —d) D1-4-6 Cg [illegible] ... [illegible]

G 2 37 14
B 2 37 1
L 2 40 13

तस्यां चीरं वसानायां नाथवत्यामनाथवत् ।
प्रचुक्रोश जनः सर्वो धिक्त्वां दशरथं त्विति ॥ १३

स निःश्वस्योष्णमैक्ष्वाकस्तां भार्यामिदमब्रवीत् ।
कैकेयि कुशचीरेण न सीता गन्तुमर्हति ॥ १४

(No 15) —^{d}) G3 illeg for स्वयम् Ñ1 चीरोपरि च स्वयं —After 12, Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4 7 S (M1 after 12^c) ins a passage of 46 lines relegated to App I (No 15)

13 B1 missing (cf v l 9) Before 13 Dm1 ins ॐ —^{a}) G1 चीर (for चीरं) —^{c}) D7 G2 सर्वे (for सर्वो) —^{d}) D4 धिग्धिग्, D5 G1 3 M1 धिक्त्वा T2 धिक (damaged) (for धिक्त्वां) D5 दशरथास्त्विति —For 13 Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 4 subst while D4 5 7 subst l 1 only for 13^{ab}

870* तां चीरवसनां दृष्ट्वा भर्तृमत्यामनाथवत् ।
प्रचुक्रुशुः स्त्रियः सर्वा धिग्धिगित्येव चाब्रुवन् ।

[(l 1) Ñ1 B2-4 चीरं वसानां तां दृष्ट्वा (for the prior half) —(l 2) B2 4 चुक्रुशुस्ता (for प्रचुक्रुशु) V1 D1-3 राज्ञो (for सर्वा) V1 D1 3 [अ]पि (for [ए]व)]

—Ś1 Ñ V1 B2-4 D1 3 4 cont, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 ins after 13

871* तं धिक्शब्दं नृप श्रुत्वा स्वस्त्रीभिः समुदीरितम् ।
चिच्छेद जीविते श्रद्धां धर्मे यशसि चात्मन ।

[(l 1) Ś1 D1 धिक्कार, Ñ1 B2 धिक्कार (for धिक्शब्दं) D1 4 7 तत् (for नृप) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तेन तत् श्रणुयेन (for the prior half) D1 3 सुतीलि Ñ1 समुदीरितं, G(ed) समुदाहृतं (for समुदीरितम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 7 दुःखित स जहौ तदा (for the post half) —Dt1 om l 2 —(l 2) V1 चिच्छेद (for चिच्छेद) Ñ1 Dg1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 जीविते श्रद्धां Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 4 M1 दुःखश्रद्धां च दुःखित (Ś1 °ता, M4 दुर्मना) D4 5 7 धर्मेश्रद्धां तथात्मन (for the post half)]

14 B1 missing (cf v l 9) —^{a}) V1 B2 4 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 S निश्वस्य (for निःश्वस्य) D1 [इ]दम् (for [उ]ष्णम्) G(ed) निःश्वस्योष्णं तु (by transp) Ś1 Ñ B2-4 D4 5 7 M2 दुःखाद्दुः; D2-3 °तु (for ऐक्ष्वाकः) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 B2-4 D1-3 M1 भार्यां ताम् (by transp) Ñ1 भार्यां वचनमब्रवीत् —After 14^{ab}, Ś1 Ñ B2 4 D1 3 ins

872* रामस्यैकस्य गमने वरं याचितवत्यसि ।
स मे विप्रः सानुगया कुतः सीता दुष्टचारिणि ।
स्त्रियमेतां वोढुमर्हामि दुःखमनुभवन्निह ।
पापे पापपराचारे कृतं ते कृत्यमीदृशम् ।

[(l 1) D1 वरं वरं याचितवत्यसि —(l 2) D1 न दृष्टि (for कुतः) Ñ1 illeg l om से up to सिन्धे in l 3 —(l 3) D4 (marg) चीर (for चीरे) —After l 3, B2 ins

872(A)* दासु वासन न मे वरे व्याधि साक्षिभिरिति ।

—D4 om from l 4 up to 15^d —(l 4) Ś1 कुल्वासिनि, Ñ1 B2 D4 कुल्वा[स](D1 °स)नि, B3 कुल्वासिने, D4 5 7 पापनिश्चये (for कुल्वासने)]

—Dt1 om 14^{cd} —^{c}) Ś1 D1 3 न च सौमित्रिः D1 कुशचीरे किं (for कुशचीरेण) —^{d}) V1 सीतां (for सीता) V1 D1 अर्हति Ñ1 B2-4 सीता(D1 °ता) च(B2 4 था)मिदु महसि, D1 न सीतावमिदुमर्हसि, T2 सीता गन्तुं च नार्हति —After 14, Dg1 Dt1 (om 14^{cd}) Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, while M4 ins after 15

873* सुकुमारी च बाला च सततं च सुखोचिता ।
नेयं वनस्य योग्येति सत्यमाह गुरुर्मम ।
इयं हि कस्यापकरोति किंचित्
तपस्विनी राजवरस्य कन्या ।
या चीरमासाद्य जनस्य मध्ये [5]
स्थिता विसंज्ञा श्रमणीव कापि ।
चीराण्यपास्याज्जनकस्य कन्या
नेयं प्रतिज्ञा मम दत्तपूर्वा ।
यथासुखं गच्छतु राजपुत्री
वनं समग्रा सह सर्वरत्नैः । [10]
अजीवनार्हेण मया नृशंसा
कृता प्रतिज्ञा नियमेन तावत् ।
त्वया हि बाल्यात्प्रतिपन्नमेतत्
तन्मां दहेद्वेणुमिवात्मपुष्पम् ।
रामेण यदि ते पापे किंचित्कृतमशोभनम् । [15]
अपकारः क इह ते वैदेह्या दर्शितोऽधमे ।
मृगीवोत्फुल्लनयना मृदुशीला मनस्विनी ।
अपकारं कमिह ते करोति जनकात्मजा ।

[M4 om l 1 —(l 1) G1 सुखोचिता —(l 3) M4 च (for हि) T1 तस्य (for कस्य) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 पुत्री(Dm1 °त्री) (for कन्या) —(l 5) Dd1 M4 च (for या) —(l 6) Dt1 कापि (for कापि) —(l 7) G1 [अ]पास्य, M4 [अ]पास्ये (for [अ]पास्यात्) —(l 9) T1 damaged from ℓ up to ℓ in l 10 —(l 11) M4 [illegible] M4 4 [illegible], G1 2 3 as above (for [illegible], M4 [illegible] (for [illegible]) —(l 15) T1 [illegible] T1 [illegible] (for [illegible]) —(l 16) Dm1 M4 [illegible], G1 [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for [illegible]) G(ed) (इ)[illegible] (for [illegible]) —(l 17) D6 G1 M4 [illegible], M4 [illegible] —(l 18) M4 [illegible] Dm1 T1 G1 M4 [illegible], Dd1 M4 [illegible], G1 [illegible] (l [illegible])]

ननु पर्याप्तमेतत्ते पापे रामविवासनम् ।
किमेभिः कृपणैर्भूयः पातकैरपि ते कृतैः ॥ १५

एवं ब्रुवन्तं पितरं रामः संप्रस्थितो वनम् ।
अवाक्शिरसमासीनमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६

इयं धार्मिक कौसल्या मम माता यशस्विनी ।
वृद्धा चाक्षुद्रशीला च न च त्वां देव गर्हते ॥ १७

मया विहीनां वरद प्रपन्नां शोकसागरम् ।
अदृष्टपूर्वव्यसनां भूयः संमन्तुमर्हसि ॥ १८

G 2, 37. 23
B 2 38. 14
L 2 40 23

---

15 B1 missing (cf v l 9) D4 om 15[cd] (cf v l 14) M4 repeats 15 after 873* which is inserted in M4 after the first occurrence of 15 —[a]) V2 न त्व, Dm1 D2 अनु, D7 T3 न तु (for ननु) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1–3 5–7 M4 (first time) पुत्राश्रद्, Dg1 T G M3–5 एतत्, Dt1 एवं ते (for एतत्ते) —[b]) B3 M4 (both times) पाप (for पापे) D3 4 G2 M2 रामनिवासन —[c]) M2 किमेभ्य —For 15[cd], Ś1 Ñ V1 B2 4 D1–7 M4 (first time) subst

874* किं ते भूय इद कर्तुं मतिर्निरयगामिनि ।

[B4 भूयम् V1 कर्म, M4 कार्य (for कर्तुं) Ñ1 D3 5 7 पापे, V2 D1 3 M4 पाप, B4 मति (for मतिर्) D4 7 नरकगामिनि (for निरय°)]

—After 15 Dg1 Dt1 (l 1–4 only) Dd1 Dm1 S (M4 after the repetition) ins

875* प्रतिज्ञात मया तावत्त्वयोक्त देवि शृण्वता ।
राम यदभिषेकाय त्वमिहागतसत्यवी ।
तत्त्वेतत्समतिक्रम्य निरय गन्तुमिच्छसि ।
मैथिलीमपि या हि त्वमीक्षसे चीरवासिनीम् ।
इतीव राजा विलपन्महात्मा [5]
शोकस्य नान्त स ददर्श किंचित् ।
सुसंप्रमुत्थाय पपात भूमौ
तेनैव पुत्रव्यसने निमग्न ।

[(l 1) Dt1 शृण्वत —(l 2) Dm1 त्वम् (for त्व) T1 G M4 अब्रवीत् (for अब्रवी) —(l 3) Dt1 न T1 त्व (for तत्) T2 चैतद्, G1 एतद् (for त्वेतद्) —(l 4) M4 वा (for या) T1 2 G3 स्वत्(T2 °त्व)से T2 ईक्षसे —(l 6) Dd1 प्रददर्श (for स ददर्श) —(l 7) M1 3 यथानुरतात् —(l 8) Dg1 Dd1 Dm1 G1 M2 3 व्यसनेन मग्न]

16 B1 missing up to राम in [a] (cf v l 9) —[a]) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1 3 4 M4 इति(Ñ1 पुत्र) ब्रुवाण (for एवं ब्रुवन्तं) V2 D1–3 नृपति (for पितरं) B1 repeats erroneously from संप्रस्थितो in 16[b] up to 2 31 5[ab] —[b]) D4 7 च प्रस्थितो (for संप्रस्थितो) —[c]) Ñ1 B1 3 अवाक्शिरा समासीनम्, D5 अवाक्शिरं समासीनम् —B3 reads from 16[d] up to राजन् in l 1 of 876* in marg

17 B3 reads 17 in marg (cf v l 16) —[a]) Ś1 Ñ V1 B D2 4 6 M4 धर्मज्ञ(D2 °ज्ञा), D4 5 7 च राजन् (for धार्मिक) —[b]) Ś1 V2 B3 4 D6 माता मम (by transp) Ś1 Ñ V1 B D1–7 तपस्विनी —B4 reads from 17[c] up to l 1 of 877* in marg —[d]) M4 चैव (for न च) Ś1 Ñ V1 B D1–7 सुभृशं(V1 D1–5 7 भृशं च) त्वामनुरक्ता(B3 °क्ता) Dm1 न त्वा देव विगर्हते

18 V2 D1 2 M4 om 18 —[d]) T3 सा सनुम् —For 18 Ś1 Ñ B(B3 marg [cf v l 17]) D1–7 subst

876* मद्वियोगाच्च शोकार्ता राजन्निमग्ना शोकसागरे ।
अदृष्टपूर्वं व्यसन प्राप्ता पुत्रविवासनम् ।
सेऽनुग्रहार्हा कृपणा त्वत्तो रक्षणमर्हति ।

[(l 1) B3 reads the prior half in marg (cf v l 16) D3 5 7 इह (for भृश) —Ś1 Ñ B D4 om l 2 —(l 2) D4 7 प्राप्ता D4 पुत्रविवासन —D4 om l 3 —(l 3) Ś1 Ñ1 B3 D3 6–7 मत्तोऽनुग्रहार्हा (hypm) B1 4 अनुग्रहार्ह (for सेऽनुग्रहार्हा) D6 7 कृपणा B1 3 4 (s)पि(B1 वै)क्षणम् (for रक्षणम्) D3 6 7 त्वमवेक्षितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS (except D4) cont

877* यथा न दु खितेयं स्यात्त्वया नाथेन नाथिनी ।
मदपेक्षा तथा राजन्सादर द्रष्टुमर्हसि ।

[B4 reads l 1 in marg (cf v l 17) —(l 1) D3 [इ]यं दु खिता न (by transp) D3 6 7 दु खिता (for नाथिनी) —(l 2) Ñ1 B1–4 D3 6–7 मदर्थे(D3 7 °र्थे)तथा(hypm) (for मदपेक्षा) B1 यथा (for तथा) Ś1 Ñ1 B3 D6–7 सदे(D1 °हे)मा B1 सदैवा D3 सदैव (for सादर)]

—After 18 Dg1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

878* पुत्रशोक यथा नर्च्छेत्त्वया पूज्येन पूजिता ।
मा हि सचिवा त्वयस्यै सा त्वयि जीवेत्तपस्विनी ।

[(l 1) T1 पुत्रं न मो Dg1 G3 नेच्छे(Dg1 °च्छेद्) M1 नच्छेद् (for नर्च्छेद्) Cg न मन्येतावथा नश्येत् (for the prior half) Dg1 तथा (for यथा) M1 पूज्या न (for पूज्येन) T1 न यथा नैति पूजिता (for the post half) —(l 2) Dm1 ता (for मा) Dg1 या Dd1 Dm1 G1 M1 1 4 प, T1 मा, Cg [ह]र्षं (for सा) Dg1 Dd1 Dm1 अपि, T1 M1 यदि (for त्वयि)]

G 2 37 24
B 2 38 15
L 2 40 23

इमां महेन्द्रोपम जातगर्धिनीं
तथा विधातुं जननीं ममार्हसि ।
यथा वनस्थे मयि शोककर्शिता
न जीवितं न्यस्य यमक्षयं व्रजेत् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

रामस्य तु वचः श्रुत्वा मुनिवेषधरं च तम् ।
समीक्ष्य सह भार्याभी राजा विगतचेतनः ॥ १
नैनं दुःखेन संतप्तः प्रत्यवैक्षत राघवम् ।
न चैनमभिसंप्रेक्ष्य प्रत्यभाषत दुर्मनाः ॥ २
स मुहूर्तमिवासंज्ञो दुःखितश्च महीपतिः ।
विललाप महाबाहू राममेवानुचिन्तयन् ॥ ३
मन्ये खलु मया पूर्वं विवत्सा बहवः कृताः ।
प्राणिनो हिंसिता वापि तस्मादिदमुपस्थितम् ॥ ४

---

19 ª) B3 इय (for इमा) Ś1 D6 तात दु खिताम्, Ñ1 B1.2.4 जात दु खिताम्, Ñ2 B3 जातु दु खिताम्; D4.7 पुत्र वर्धिनीम्, T3 G1 पुत्रगर्धिनीं, M3.5 जातगृद्धिनी (for जात गर्धिनीं) V1 D1-4 M4 इमा महेन्द्रप्रतिमप्रभाव (M4 °पातु) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सबे (V1 D1-3 तथे) क्षितु त्वं, T2 तथाविधा त्वं, M4 मया विहीना (for तथा विधातु) V1 B3 (after corr sec m as in text) D2 T3 जननी (for जननीं) D1.4.7 इहार्हसि, M3.4 त्वमर्हसि (for ममार्हसि) —ᶜ) T3 मम (for मयि) —ᵈ) Ś1 Ñ V2 B D1-7 M4 न जीवहीना (D6 मया विहीना) यमसाद् (Ś1 °सास) न म (B4 भ) जेत्

Colophon D1.3 ¹om (sarga cont) —*Sarga name* Ś1 (marg) Ñ B D6 रामस्य (Ś1 om रामस्य, Ñ2 B2.4 D6 राम) चीरपरिग्रह (Ñ1 °सग्रहण), V1 D1-3 चीरग्रहणिको, D5 दण्डकारण्यगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ2 D5 om Ś1 D2 40 Ñ2 B2.3 36 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S 38 B1.2 37 D1 93 D3 44 —After colophon D6 G M1.2 conclude with श्री (D6 om) रामाय नम , T2 श्रीरामचन्द्राय नम

34

D1.3 continue the previous sarga Ś1 Dm1 D6 begin with ॐ Sts 1-5ᵇ appear twice in the photo copy of B1

1 ª) Dg1 वचन (for तु वच) —ᵇ) Dm1 सुत (for च तम्) —ᶜ) Dg1 सहभार्यो हि —ᵈ) T2 [अ] पि गत (for विगत) —For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

879* मुनिवेषधर राम दृष्ट्वा वल्कलिन नृप ।
भार्याभि सह सर्वाभि शुशोच स रुरोद च ।

[(l 1) Ś1 Ñ B D1-3 मुनिवेश D5 वीर (for राम) —(l 2) D1.3.7 भृशाभि (for सर्वाभि) D1 प्रलोद (for च रुरोद) M4 transp शुशोच and रुरोद]

2 ª) M3 तेन (for नैन) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.2 M3 Ck प्रत्यवेक्ष (M3 °प) त, Ct °वैक्षत (as in text) —ᶜ) Dm1 [प्र] त्यक्ष्य (for [प्र] दम्) —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

880* न चैन शोकदु खार्त शशाकाभिनिरीक्षितुम् ।
न चाभिभाषितु राजा शशाकैन कृपान्वित ।

[(l 1) D3 नरेन्द्र (for न चैन) D1.5 M4 दुरशोकार्त (by transp) D2.6.7 नैन शोके (D5 दु खे) न सतप्त (for the prior half) V1 [अ] क्षिणि वीक्षितु D1 च निरीक्षितु D2 [अ] भिमभीक्षितु (for [अ] भिनिरीक्षितुम्) —(l 2) B1 [अ] भि (for [अ] भि) Ś1 D5 शुद्दु खित, Ñ2 B1.3.4 शराचित (for कृपान्वित)]

3 ª) B1 सु (for स) Ś1 Ñ1 B1.4 D1.7 M4 इव ध्यात्वा B3 अपि ध्यात्वा (for इवासंज्ञो) Ñ2 V1 D1.2 मुहूर्तमिव स ध्यात्वा —ᵇ) D1.3 पृथिवीपति (for च मही पति) Ś1 Ñ V1 B D1-3.6 M4 तु स्वामी (Ś1 B1 D6 °रामी, Ñ2 D2.3 °वाम्मी, V1 °शोन्मी) लितलोचन —ᶜᵈ) Ś1 D6 [आ] तुरो दीनो (for महाबाहू) Ñ V1 B D1-3 M4 विललाप पातुरो राजा कृतास्थल (B1 °वाम्बरण) मोहित

4 ª) D1 विपुत्रा पुत्रवत्सला —Ñ1 reads 4ᶜᵈ after 883* —ᶜ) Ñ1 D1-3.7 चापि Dg1 पाव (for वापि) —ᵈ) Ñ1 Dt1 D2.3.7 तस्मान्नाम् (for तस्माद्) —For 4, Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M4 subst Ñ1 subst for 4ᵃᵇ, while D5 ins after 4

881* नून मया कृता पूर्वं विपुत्रा पुत्रवत्सला ।
यथा पुत्र वियुज्येऽहं त्वमाति कृपणोऽवश ।

[(l 1) D1 कृता मया (by transp) B1 भृशा Ñ2 पुत्र (for पुत्र) D5 निरम्य बहवो नरा (for the post half) —(l 2) D1.6 M4 तथा (for यथा) Ñ2 D1.3 वियुक्तो, V1 D1.3 M4 वियुज्यामि (D2 °मि), D1 वियुज्येह (sic), D1 वियुज्यामि (for वियुज्येऽह) V1 D1-3 M4 कृपणोऽह रसवश (for the post half)]

न खेवानागते काले देहाच्च्यवति जीवितम् ।
कैकेय्या क्लिश्यमानस्य मृत्युर्मम न विद्यते ॥ ५
योऽहं पावकसंकाशं पश्यामि पुरतः स्थितम् ।
विहाय वसने सूक्ष्मे तापसाच्छादमात्मजम् ॥ ६
एकस्याः खलु कैकेय्याः कृतेऽयं क्लिश्यते जनः ।
स्वार्थे प्रयतमानायाः संश्रित्य निकृतिं त्विमाम् ॥ ७
एवमुक्त्वा तु वचनं बाष्पेण पिहितेक्षणः ।
रामेति सकृदेवोक्त्वा व्याहर्तुं न शशाक ह ॥ ८
संज्ञां तु प्रतिलभ्यैव मुहूर्तात्स महीपतिः ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ ९

G 2 38 9
B 2 39 9
L 2 41 9

—After 4 Ñ1 (after 4[cd] read after 883*) D4 5 7 ins

882* धिक्त्वां नृशंस निर्लज्ज क्रोधवश्यमजितेन्द्रियम् ।
 मत्र त्यजामि यो ज्येष्ठमिम पुत्रमकारणात् ।
 सत्यप्रतिज्ञता नाम विख्याम क्षत्रियव्रतम् ।
 त्यजामि पुत्रमत्याज्य यस्कृते निरपत्रप ।
 यत्प्रदानमज्ञानाद्य देय खलु पण्डितैः । [5]
 लब्धानासतनभाषानां युवतीना विशेषत ।
 नेदृशोऽप्युपलभ्येत स्वकृतेन मनस्विना ।
 अतर्थो दुस्तरो लोके प्राप्तोऽद्य यादृशो मया ।
 इच्छेय जीवित त्यक्तु कालेनापहृतेन्द्रिय ।
 व्यसन हि नृणां मृत्यु स्वर्गादपि विशिष्यते । [10]

[(l 1) Ñ1 धृणामिषिन (for नृशंस निर्लज्ज) —(l 2) D4 7 सिय (for इम) Ñ1 D5 अकारणे —(l 3) D1 (after corr *sec m*) वे पिख्यन तद् (for नाम विख्याम) Ñ1 विख्यदे क्षत्रिय वने, D5 वेदस्य क्षत्रिकरे (for the post half) —(l 4) Ñ1 अत्याज्य D3 अदमात्यं (hypm) (for अत्याज्य) Ñ1 illeg from यत् up to ज्ञा in l 5 —(l 5) N1 नादेय (for न देय) —(l 6) D7 विशेषतम (hypm) —(l 7) Ñ1 नेदृशा ह्युपलभ्यते (for the prior half) D5 नेतादृशा सुपलभ्यते स्वाकृतेन मनस्विनि (hypm) —(l 8) N1 अतरो तरो —(l 9) D4 5 जीवितु (for जीवित) N1 त्यक्त (for त्यक्त) Ñ1 D5 गोरनापहृतेन्द्रिय, D4 कालेनेह हृतेन्द्रिय (for the post half) —(l 10) N1 स्वर्गादपि (for स्वर्गादपि)]

5 [a]) T3 ननु (for न तु) —[b]) Dg1 देहाच्च्यवति, T3 G1 3 M3 देहाच्च्यवति —[d]) M3 मनसि (for मम न) —For 5 Ś1 Ñ V2 B D4 7 M4 subst

883* अकाले देहिना मृत्युस्तात नून न विद्यते ।
 वियुज्यमानो यन्मृत्यु नाधिगच्छाम्यहं त्वया ।

[D3 om l 1 —(l 1) Ñ2 अकाले देहिनां B2 3 अकाल देहिना D1 अकाले नहि म (sic) (for अकाले देहिना) Ś1 D4 मृत्युनूनं तावत्, V1 D2 2 5 M4 तात नून मृत्यु (by transp) D4 7 तावन्न मृत्यु (for मृत्युस्तात नून) —(l 2) Ñ1 B1 वियुज्यमानो V2 वियुज्यमानो न (hypm) B4 वियुज्य°, D4 7 °माने (for वियुज्यमानो) B4 मृत्युं (for मृत्यु) D2 न च (for नाधि)]

—Thereafter Ñ1 reads 4[cd]

6 [b]) Dg1 reads स्थितम् in marg —For 6 Ś1 Ñ V1 B D2 7 M4 subst

884* शोककान्त प्रिय पुत्र कुशाचीरधर वनम् ।
 प्रस्थित पश्यतो मेऽद्य हृदय किं न दीर्यते ।

[(l 1) D3 शोककान्त B4 शान (for पुत्र) Ñ2 B (m also) 3 चीरवल्कल B1 D2 3 7 M4 चीरधर वने (B1 D4 5 °न) B2 4 चीराजिनधर D1 चीरधर वने (for चीरधर वनम्) —(l 2) Ñ2 B3 न विदीर्यते D3 यत्र दीर्यते (for किं न दीर्यते)]

—All the above MSS cont

885* यत्र पुत्र मया काले लालनीयोऽसि सर्वथा ।
 दु खी भवति तत्र त्वा योजयामि धिगस्तु माम् ।

[(l 1) D4 om काले Ś1 Ñ1 D6 सदा (for सर्वथा) —(l 2) M4 त्वां (for त्वा) N1 नियुञ्जे (subm) V1 नियु क्ष्ये, D2-5 M4 नि (D2 वि)युनज्मि D4 7 विनियुञ्जे, D6 विनियुञ्जो (for योजयामि)]

7 [b]) D2 कृतेऽय D5 कृते यत् (for कृतेऽयं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तु क्लिश्यते, Dt1 क्लिश्यते B(ed) क्लिश्यते (for क्लिश्यते) —M4 om 7[c]-8 Ś1 V2 B D4 om 7[cd] —[c]) D2 स्वीये (for स्वार्थे) D5 प्रयतमाना यो —[d]) Dg1 D2 4 5 7 सगृह्य D1 T2 G2 M3 • Cr*p* संश्रुत्य, Cr संस्कृत्य, Cm g as in text (for संश्रित्य) D1-3 निकृतिं (D3 °ते) पुरा D4 5 7 निकृतामिमा V2 सदृश निकृतीमिमा V1 संश्रत्य नकृता पुरा (sic)

8 M4 om 8 (cf v l 7) —[a]) V2 D1 3 युतात्र दुःखा, D4 5 7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —[b]) V1 D2 3 शोकेन (for बाष्पेण) V1 Dt1 D2 3 [अ]पिहितेन्द्रिय, Dd1 Dm1 M3 पिहितेन्द्रिय, G2 M1 पिहितानन, B(ed) विहतेन्द्रिय (for पिहितेक्षण) D2 शोचत्येवाहतेन्द्रिय D4 7 बाष्पपिहित विलोचन D5 बाष्पापिहितलोचन —N1 transp 8[cd] and 9[ab] —[c]) D4 5 स तदैवोक्त्वा —[d]) N1 Dt1 स (for ह) V1 D2 3 5 7 व्याहर्तुं नाशकत्पुन —For 8 Ś1 V2 B D4 subst. V1 subst for 8[ab]

886* इत्युक्त्वा निपपातोर्व्यां राजा मूर्च्छां जगाम च ।

[Ñ मूर्छा (sic) (for मूर्च्छां) B4 ह (for च)]

9 N1 transp 8[cd] and 9[ab] —[a]) Ś1 Ñ B D4 च (for तु) Ś1 Ñ B D4 [अ]थ, D5 [ए]व, G3 [इ]व (for [ए]व) —[b]) B1 च (for स) D6 स मुहूर्तात् (by transp) —[c]) Ś1 Ñ V1 P D1 3 M4 अश्रुपूर्णेक्षणो वाक्य (Ñ2 राम) —[d]) Ñ1 वाक्यम् (for इदम्)

G 2 37 24
B 2 38 25
L 2 40 23

इमां महेन्द्रोपम जातगर्धिनीं
तथा विधातुं जननीं ममार्हसि ।
यथा वनस्थे मयि शोककर्शिता
न जीवितं न्यस्य यमक्षयं व्रजेत् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

रामस्य तु वचः श्रुत्वा मुनिवेषधरं च तम् ।
समीक्ष्य सह भार्याभी राजा विगतचेतनः ॥ १
नैनं दुःखेन संतप्तः प्रत्यवैक्षत राघवम् ।
न चैनमभिसंप्रेक्ष्य प्रत्यभाषत दुर्मनाः ॥ २
स मुहूर्तमिवासंज्ञो दुःखितश्च महीपतिः ।
विललाप महाबाहू राममेवानुचिन्तयन् ॥ ३
मन्ये खलु मया पूर्वं विवत्सा बहवः कृताः ।
प्राणिनो हिंसिता वापि तस्मादिदमुपस्थितम् ॥ ४

---

19 a) B4 इय (for इमां) Ś1 D6 तात दु खिताम्, Ñ1 B1.3.4 जात दु खिताम्, Ñ2 B2 जातु दु खिताम्, D4.7 पुत्र वर्धिनीम्, T3 G1 पुत्रगर्धिनीं M2.3 जातगृद्धिनी (for जातगर्धिनीं) V1 D1.3 M4 इमां महेंद्रप्रतिमप्रभाव (M4 °पातु) —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सवे (V1 D1-3 सर्वे) शिवु त्व, T3 तथाविधा त्व, M4 मया विहीना (for तथा विधातु) V1 B2 (after corr sec m as in text) D3 T3 जननी (for जननीं) D4.5.7 इहार्हसि, M1.4 त्वमर्हसि (for ममार्हसि) —c) T2 मम (for मयि) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 न जीवहीना (D6 मया विहीना) यमसाद (Ś1 °शास) न म (B2 म) चेत्

Colophon D4.7 om (sarga cont) —*Sarga name* Ś1 (marg) Ñ B D6 रामस्य (Ś1 om रामस्य, Ñ2 B3.4 D6 राम) चीरपरिग्रह (Ñ1 °समग्रहणा) V1 D1.3 चीरग्रहणिशे, D3 दण्डकारण्यगमने रामवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 D6 om Ś1 D5 40 Ñ2 B3.4 36 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S 38 B1.2 37 D1 93 D5 44 —After colophon D6 G M1.2 conclude with श्री (D6 om) रामाय नम T1 श्रीरामचन्द्राय नम

34

D4.7 continue the previous sarga Ś1 Dm1 D6 begin with ॐ Sts 1 5b appear twice in the photo copy of B1

1 a) Dg1 वचन (for तु वच) —b) Dm1 सुत (for च तम्) —c) Dg1 सहभार्या हि —d) T3 (अ)पि गत (for विगत) —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

879* मुनिवेषधर राम दृष्ट्वैवादिन नृप ।
भार्याभि सह सर्वाभि शुशोच च रुरोद च ।

[(l 1) Ś1 Ñ B D2.6 मुनिवेश D3 वीर (for राम) —(l 2) D4.5.7 स्त्राभि (for सर्वाभि) B2 प्ररोद (for च रुरोद) M4 transp शुशोच and रुरो°]

2 a) M2 सेन (for नैन) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.2 M3 Ct प्रत्यवेक्ष (M3 °प) त Ct °वैक्षत (as in text) —c) Dm1 [ण]मद् (for [म्]नम्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B D3.7 M4 subst

880* न चैन शोकतु तात शशाकाभिनिरीक्षितुम् ।
न चाभिभाषितु राजा शशाकैन कथंचन ।

[(l 1) D3 नैव (for न चैन) D1.2 M4 दु खनोपार्ति (by transp) D4.5.7 नैन शोके (D5 दुःखे) न सतप्त (for the prior half) V1 [अ]पि वीक्षितु D1 च निरीक्षितु D3 [अ]भिसमीक्षितु (for [अ]भिनिरीक्षितुम्) —(l 2) B4 [अ]ति (for [अ]भि) Ś1 D6 सुदुःखित N2 D1.3.4 कथंचन (for कथंचन)]

3 a) B4 सु (for स) Ś1 Ñ1 B1.4 D3.7 M4 इव ध्यात्वा B2 अपि ध्यात्वा (for इवासज्ञो) Ñ2 V1 D1.2 मुहूर्तमिव स ध्यात्वा —b) D4.5.7 पृथिवीपति (for च महीपति) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 दु खार्त (Ś1 B2 D6 °खात्री Ñ2 D1.2 °खार्त्ती V1 °शोकी) रितलोचन —cd) Ś1 D6 [आतु]रो दीनो (for महाबाहू) Ñ V1 B D1.3 M4 विललापातुरो राजा कृताञ्जलि (L1 °ताम्रन्न) लोहित

4 b) D3 विपुत्रा पुत्रव त्सला —V1 reads 4cd after 883* —c) V1 D3.5.7 वापि Dg1 पार्थ (for वापि) —d) N1 Dt1 D3.5.7 तन्मात् (for तस्मात्) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 subst Ñ1 subst for 4ab while D3 ins after 4

881* नून मया कृता पूर्वं विपुत्रा पुत्रव त्सला ।
यथा पुत्र वियुज्येऽहं त्वया तत्कृपणोऽद्य ।

[(l 1) D1 कृता मया (by transp) B1 अपुत्रा Ñ1 पुत्र (for पुत्र) D3 विवत्सा बहवो नरा (for the post half) —(l 2) D3.6 M4 तथा (for यथा) Ñ2 B1.3 वियुक्तो V1 D3.6 M4 वियुज्यामि (D3 °मि) B4 वियुञ्येद (sic) D1 वियुक्तोऽस्मि (for वियुज्येऽहं) V1 D1.2 M4 कृपणोऽह त्वयात्मज (for the post half)]

न त्वेवानागते काले देहाच्च्यवति जीवितम् ।
कैकेय्या क्लिश्यमानस्य मृत्युर्मम न विद्यते ॥ ५
योऽहं पावकसंकाशं पश्यामि पुरतः स्थितम् ।
विहाय वसने सूक्ष्मे तापसाच्छादमात्मजम् ॥ ६
एकस्याः खलु कैकेय्याः कृतेऽयं क्लिश्यते जनः ।
स्वार्थे प्रयतमानायाः संश्रित्य निकृतिं त्विमाम् ॥ ७
एवमुक्त्वा तु वचनं बाष्पेण पिहितेक्षणः ।
रामेति सकृदेवोक्त्वा व्याहर्तुं न शशाक ह ॥ ८
संज्ञां तु प्रतिलभ्यैव मुहूर्तात्स महीपतिः ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ ९

G 2. 38. 9
B 2. 39. 9
L 2. 41. 9

—After 4, Ñ1 (after 4^{cd} read after 883*) D4-7 ins.

882* धिग्मां नृशंसं निर्लज्जं स्त्रीवश्यमजितेन्द्रियम् ।
यस्त्यजामि यो ज्येष्ठमिमं पुत्रमकारणात् ।
सत्यप्रतिज्ञता नाम विख्यातं क्षत्रियव्रतम् ।
त्यजामि पुत्रमत्याज्यं यत्कृते निरपत्रप ।
परप्रदानमज्ञानाय्येव खलु पण्डितैः ।   [5]
अस्थावरस्वभावाना युवतीना विशेषतः ।
नेदृशोऽप्युपलभ्येत स्वकृतेन भवन्विना ।
अनर्थो दुःसहो लोके प्राप्तोऽयं यादृशो मया ।
दृष्टेऽपि जीवितं लघु कालेनापहृतेन्द्रिय ।
व्यसने हि नृणां मृत्युः स्वर्गादपि विशिष्यते ।   [10]

[(l. 1) Ñ1 धृग्मामस्त्रिया (for नृशंसं निर्लज्जं) —(l. 2) D4-7 त्रिय (for इम) Ñ1 D5 अकारणे —(l. 3) D4 (after corr. sec. m.) मे विख्यातं तत् (for नाम विख्यातं) Ñ1 विमले क्षत्रिय धर्मे, D5 वेश्यवत् क्षत्रियमते (for the post. half) —(l. 4) Ñ1 अथाज्ञ D5 अहगायं (hypm.) (for अत्याज्य) Ñ1 illeg. from अप up to ज्ञा in l. 5 —(l. 5) V1 न्नादेव (for न देव) —(l. 6) D4 विशेषतम (hypm.) —(l. 7) Ñ1 नेदृशा स्वलभ्येत (for the prior half) D5 नेदृशा युवलभ्येत स्वागृहेण मनस्विनि (hypm.) —(l. 8) V1 अन कस्तो —(l. 9) D4-6 जीवितु (for जीवितं) V1 लघु (for लघु) V1 D5 कालेनापहृतेन्द्रिय, D4 कालेनेह हृतेन्द्रिय (for the post. half) —(l. 10) V1 स्वर्गादपि (for स्वर्गादपि)]

5 ^{a}) D5 ननु (for न तु) —^{b}) Dg1 देहाच्च्यवति, T1 G1. 2 M3 देहाच्यवति —^{d}) M3 मनसि (for मम न) —For 5, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

883* अकाले देहिना मृत्युस्तात नून न विद्यते ।
वियुज्यमानो यन्मृत्युं नाधिगच्छाम्यहं त्वया ।

[D5 om. l. 1 —(l. 1) Ñ2 अकाले दर्शितं, B1. 2 अकाल देहिना, D1 अकाले न्हि स (sic) (for अकाल देहिना) Ś1 D6 मृत्युनूनं तावत् V1 D1-3 M4 तात नून मृत्यु (by transp.) D4-7 तावन्न मृत्यु (for मृत्युस्तात नून) —(l. 2) Ñ1 B1 वियुज्यमान V1 वियुज्यमाने न (hypm.) B4 वियुज्य°, D4-7 °माने (for वियुज्यमानो) B4 मृत्यु (for मृत्यु) D2 न च (for नाधि)]

—Thereafter Ñ1 reads 4^{cd}.

6 ^{d}) Dg1 reads क्षितम् in marg. —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

884* लोककान्त प्रियं पुत्र कुशचीरधरं वनम् ।
प्रस्थितं पश्यतो मेऽद्य हृदयं किं न दीर्यते ।

[(l. 1) D5 लोकनाथ B4 बाल (for पुत्र) V2 B (m. also) 3 चीराम्बरधर, B1 D2. 4-7 M4 चीरधरं वने (B1 D4-6 °न) B3. 4 चीराजिनाम्बर D1 चीरधर वर (for चीरधरं वनम्) —(l. 2) Ñ2 B3 न विदीर्यते, D5 यत्र दीर्यते (for किं न दीर्यते)]

—All the above MSS. cont.

885* यत्र पुत्र मया बाले ह्यवसीदोऽसि सर्वथा ।
दुःखे महति तत्र त्वां योजयामि धिगस्तु माम् ।

[(l. 1) B4 om. बाले Ś1 Ñ1 D6 सततं (for सर्वथा) —(l. 2) M4 त्वा (for त्वां) Ñ1 नियुञ्जे (subm.) V1 नियु हिंस, D1. 3 M4 नि(D3 वि)युनज्मि D4-7 विनियुञ्जे D5 विनियुक्ता (for योजयामि)]

7 ^{b}) D3 कृतोऽयं, D5 कृते यत् (for कृतेऽयं) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 3. 4 M4 तु क्लिश्यते, D11 विपद्ये, B(ed.) क्लिश्यते (for क्लिश्यते) —M4 om. 7^c–8. Ś1 Ñ1 B D6 om. 7^{cd} —^{c}) D3 स्वीये (for स्वार्थे) D5 प्रयतमाना यो —^{d}) Dg1 D2. 4-7 समुत्थ D1 T1 G1 M1-3 Grp. समाश्रुत्य, Gr समत्युत्थ, Cm. g. as in text (for संश्रित्य) D3. 5 निकृतिं (D3 °ते) पुरा D4-7 विकृत्याभिमां V1 महतः विकृतीभिमा, V1 मध्यस्य महता पुरा (sic)

8 M4 om. 8 (cf. v. l. 7) —^{a}) V1 D1. 3 एतावदुक्त्वा, D4-7 स एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा तु) —^{b}) V1 D1. 2 शोकेन (for बाष्पेण) V1 D11 D1. 2 [अ]पिहितेन्द्रिय, Dd1 Dm1 M3 पिहितेन्द्रिय, G1 M1 पिहिताननः, B(ed.) निहतेन्द्रिय (for पिहितेक्षणः) D2 शोकसंवाहतेन्द्रिय, D4-7 बाष्पपिहित विलोचनः, D5 बाष्पपिहितलोचनः —Ñ1 transp. 8^{cd} and 9^{ab} —^{c}) D1. 3 स तदेवोक्त्वा —^{d}) Ñ1 D11 स (for ह) V1 D1. 3. 5. 7 व्याहर्तुं नाशकत्पुनः —For 8, Ś1 V1 B D4 subst. Ñ1 subst. for 8^{ab}.

886* इत्युक्त्वा विपपातोर्व्यां राजा मूर्च्छां जगाम च ।

[Ñ मूर्च्छ (sic) (for मूर्च्छां) B4 ह (for च)]

9 V1 transp. 9^{cd} and 9^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ B D6 च (for तु) Ś1 V B D6 [अ]थ, D4 [त]तो G1 [इ]ह (for [तु]च) —^{b}) B1 च (for स) D4 स मुहूर्तात् (by transp.) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अश्रुपूर्णाभ्यां बाष्प (Ñ1 राम) —^{d}) Ñ1 वाक्यम् (for इदम्)

S 2.38.10
B 2.39.10
L 2.41.10

औपवाह्यं रथं युक्त्वा त्वमायाहि हयोत्तमैः ।
प्रापयैनं महाभागमितो जनपदात्परम् ॥ १०
एवं मन्ये गुणवतां गुणानां फलमुच्यते ।
पित्रा मात्रा च यत्साधुर्वीरो निर्वास्यते वनम् ॥ ११
राज्ञो वचनमाज्ञाय सुमन्त्रः शीघ्रविक्रमः ।
योजयित्वाययौ तत्र रथमश्वैरलंकृतम् ॥ १२
तं रथं राजपुत्राय सूतः कनकभूषितम् ।
आचचक्षेऽञ्जलिं कृत्वा युक्तं परमवाजिभिः ॥ १३
राजा सत्वरमाहूय व्यापृतं वित्तसंचये ।
उवाच देशकालज्ञो निश्चितं सर्वतः शुचि ॥ १४
वासांसि च महार्हाणि भूषणानि वराणि च ।
वर्षाण्येतानि संख्याय वैदेह्याः क्षिप्रमानय ॥ १५
नरेन्द्रेणैवमुक्तस्तु गत्वा कोशगृहं ततः ।
प्रायच्छत्सर्वमाहृत्य सीतायै क्षिप्रमेव तत् ॥ १६

---

10 [a]) Dg1 Dt1 युक्ता, Dd1 Dm1 Ct*p* योज्य, T1 3 युक्त्वा, Cr g k t as in text (for युक्त्वा) —[b]) T2 रथया हि (for त्वमायाहि) —For 10 Ś1 Ñ V2 B D1-7 M4 subst

887* युक्त्वा रथं मदीयं त्वं शीघ्रमानय वाजिभिः ।
तेन प्रापय मे पुत्रं वनं मुनिनिषेवितम् ।

[(l 1) D5 युक्त्वा, D7 युक्त M4 यत्नात् (for युक्त्वा) D1 तु D2 3 त (for त्वं) D1 7 युक्तम्, D4 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) B4 मां नय D4.7 आदाय (for आनय)]

11 Ñ2 V2 B D2 3 M4 om 11 —[a]) Ś1 Ñ1 D5-7 एतन् (for एवं) Ñ1 गुणवतो —[b]) D4 फलाना (for गुणाना) —[c]) T G2 3 M1 मात्रा पित्रा (by transp) D2 [अ]थ (sic) (for च) Ś1 Ñ1 D4 6 7 य, T2 या (sic) (for यत्) —[d]) Ś1 Ñ1 D5-7 पूर्व(D5 7 °द) (for वीरो) and सुत (for वनम्)

12 [a]) G2 M1 आस्थाय (for आज्ञाय) —[c]) Ct ययौ ॐ Cr g k मायसौ इति पदच्छेदः ।ॐ —[d]) D4 6 7 स्वर्णभूषितं (D4 °त) (for अलंकृतम्) —For 12 Ś1 Ñ V2 B D2 3 6 M4 subst D4 6 7 subst l 1 only for 12[ab]

888* इति राज्ञा समादिष्टः सुमन्त्रस्त्वरयान्वितः ।
आनयामास रथं राज्ञो युक्त्वा परमवाजिभिः ।

[(l 1) Ñ B1 3 4 D1-8 M4 समाज्ञप्त V1 समाज्ञात (for °दिष्ट) Ś1 V1 D2 3 त्वरयान्वितः, Ñ1 illeg D5 6 7 M4 स त्वरान्वित (for त्वरयान्वित) —(l 2) Ñ1 योजयित्वा (for आनयाम) Ñ1 D1 युक्त (for युक्त्वा)]

13 [b]) Dt1 कनकभूषित, D4 6 7 कनकभूषण (for °भूषितम्) —[c]) D4 6 7 आचचक्षे प्राञ्जलिर्भूत्वा —[d]) G2 परमवाजिभि (sic) —For 13 Ś1 Ñ V2 B D1 3 6 M4 subst

889* उपनीय च युक्तं तं रथं रत्नविभूषितम् ।
राज्ञो निवेदयामास रथोऽयं युक्त इत्युत ।

[(l 1) V1 उपनीय D2 तु (for च) Ś1 V1 D1 3 6 संयुक्त D5 M4 तं युक्त (by transp) —(l 2) B D5 (before corr राज्ञे) राज्ञे (for राज्ञो) Ñ1 युक्तम् (sic) (for युक्त) Ś1 D6 युक्त इत्यभिनोदित V1 D1 3 युक्त इ(V1 °त्य)भिनो मत D2 युक्त इत्यभिधानत, M4 युक्त इत्यभिनो ना (for the post half)]

14 [b]) Dg1 T2 व्याहृते (for व्यापृत) T2 G2 वृक्षसंचये —[c]) Dg1 Dd1 Dm1 G1 M3 देशकालज्ञ(M3 °ज्ञ) —[d]) T3 नियतं (for निश्चितं) Dg1 Dd1 T1 G1 3 M1-3 Cr m g शुचि, Dt1 Dm1 T1 Ck t शुचि (for शुचि) —For 14 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

890* कोशाध्यक्षमथाहूय स्वममात्यं नराधिप ।
उवाचेदं वचो धर्म्यं शोकव्याकुलिताक्षरम् ।

[(l 1) Ñ2 V1 B कोशाध्यक्षम्, D5 कोशाध्यक्षत् D5 समाहूय M4 उपाहूय (for अथा°) D1 स्वमात्य (for स्वममात्यं) —(l 2) B4 (च)न (for [द]द) Ñ1 व्याकुलितेक्षण D1 व्याकुलिताक्षर (for °ताक्षरम्)]

15 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 त्व (for च) V1 समाहार्णि, Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 वराहाणि —[b]) B1 धनानि, Dt1 महाति (for वराणि) —[c]) B1 4 सर्वाणि, G2 नित्यानि (for वर्षाणि) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वैदेहीं (M4 °ह्या) प्रतिपादय

16 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 इति राज्ञा समादि(D2 °दि)ष्टो —[b]) V1 B Dg1 कोपगृहं, D1 G1 2 शोक° (for कोश°) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 तु स, D4 5 7 हि स (for ततः) —[c]) Ś1 Ñ B D6 शीघ्रम्, V1 D1 2 तूर्णम्, D4 6 7 क्षिप्रम्, G2 M1 2 स्वयम् (for सर्वम्) Ś1 V1 D1 3 6 7 आनीय, Ñ B D5 M4 आदाय, D4 आनाय (for आहृत्य) D2 प्रायच्छत समानीय, M3 प्रायच्छत्स समाहृत्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 6 वैदेहीं, D4 7 M4 वैदेह्या (for सीतायै) Ś1 Ñ B D1 7 G2 M सर्वम्, V1 Dd1 Dm1 G1 Cm g tp समम् (for क्षिप्रम्) —After 16, B1 3 ins

891* राज्ञे महार्हाभरणानि देव्यै
दत्तौ सुपार्श्वे स्वपतीय चीरम् ।
चीरं न युक्तं परिधानमस्या
नियम्यतामील्वदद्वारिष्ट ।
एकस्य रामस्य वने निवासः
त्वया वृतः केकयराजपुत्रि ।
विभूषितेयं प्रतिकर्मणा तु
वसत्वरण्ये सह राघवेण । [5]

ता सुजातानि वैदेही प्रस्थिता वनम् ।
स गात्राणि तैश्चित्रैर्विभूषणैः ॥ १७
त वैदेही वेश्म तत्सुविभूषिता ।
मतः काले खं प्रभेव विवस्वतः ॥ १८

तां भुजाभ्यां परिष्वज्य श्वश्रूर्वचनमब्रवीत् ।
अनाचरन्तीं कृपणं मूर्ध्न्युपाघ्राय मैथिलीम् ॥ १९
असत्यः सर्वलोकेऽस्मिन्सततं सत्कृताः प्रियैः ।
भर्तारं नानुमन्यन्ते विनिपातगतं स्त्रियः ॥ २०

G 2 38 19
B 2 39 20
L 2 42 4

यानैश्च शीघ्रैः परिचारकैश्च
सुसत्कृता गच्छतु राजपुत्री । [10]
वस्त्रैश्च सर्वैः परिवर्तमान
रत्नैश्च युक्ता ते धनसम्प्रदानैः ।

1) Ds दिव्य (sic) (for दे वै) —(l 2) Bs नीरत्न) —(l 4) B1 समिह (sic) (for समिश्र) —(l मन युता (for युक्ते°) —(l 11) B1 विविधैश्च वेषैर्नानाविधैः) —(l 12) B1 सा धनसम्प्रदाय (for ते)]

c) T1 सुजातानि —d) T1 reads as in —For \ V1] D1-3 (D2 om hapl ?) M1 subst

ततो निवासयामास तानि वासांसि मैथिली ।
भूषयामास चात्मानं भूषणैस्तैर्वराङ्गना ।

1) V1 [S]निवासयामास D4 निवासयामास D5 निवा (for तानि वासांसि) V1 D5 मानवी (for मैथिली) 2) V1 गात्राणि (for चात्मान)]

d) Dm सुविभूषिता G2 M1 °षित (for सुविभू —For 18 Ś1 V V1 L D1 3 M4 subst

ततो विराजयामास तद्वेश्म सुविभूषिता ।
विमलेव प्रभा सौरी व्यभ्र वितिमिरं नभः ।

1) D5 [S]विराजयामास V1 सुविभूषित V2 P D5 सा विभूषिता D6 तद्वेश्मेन सुभूषिता (for the post half) 2) V1 B1 सौरा (for सौरी) D3 स्वभ्र (for व्यभ्र) व्यभ्र निमिरं B1 निम्रानिमिर P3 निभ्रं वनिमिर (sic)]

V1 D5 7 cont

तथा तु सा मैथिलपार्थिवात्मजा
विभूषिता भीतिकरैर्विभूषणैः ।
विरिंचिते सौरिव तोयदागमे
शरद्वदाघ्रवतैरलंकृता ।

Colophon

l 1) D5 वैदेही (for मैथिल) —(l 2) V1 illeg रिंशिभू — l 4) V1 ह्यानिता (for लंकृता) Colo —*Sarga name* Ś1 D4-5 सीतालंकारः V1 ऽनदर्थ , D3 सीताभरणानि —*Sarga no* V1 D3 om Ś1 41 D5 45 D1 39 —After colophon D5 ins नम]

Ñ1 D3 7 cont further D1 cont after 893*

* अलंकृता तु वैदेही द्योतमानामिव श्रियम् ।
निरीक्ष्य पार्श्वे कौसल्या सृजती वारि नेत्रजम् ।

[(l 1) D5 रि (for तु) —Ś1 D6 om l 2 —(l 2) D4 निरीक्ष्य पार्श्व V1 सृजन्ती D1 स्रवती D2 सृजती (for सृजती)]

On the other hand G M1 ins after 18

895* तत्र सीता महाभागा ववन्दे श्वश्रुपादयोः ।

19 a) Ś1 D6 विभूषिता V2 V1 B1 2 4 M1 ता भूषिता, B3 D1 2 (before corr) ता विभूषितां (hypm) (for तां भुजाभ्या) —c) G2 कृपणा —For 19cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M1 subst

897* स्नेहात्पूर्वमुपाघ्राय सीतां दुहितरं यथा ।

[D5 स्नेहान् (for स्नेहात्) Ś1 D1 सीता (for सीतां)]

—Ś1 V1 D5 7 cont

898* गच्छन्तं वनवासाय त्वं राममनुगच्छसि ।
स्वागतोऽनुसमाधास्ये कार्यं ते हृदि मद्वच ।

[(l 1) D5 गच्छन्ते D7 गच्छन्त (for गच्छन्तं) —(l 2) Ñ1 स्वा सुते (for स्वागत) D5 गवत्स्वामनुशिष्यामि (for the prior half)]

20 a) G1 सर्वे प्रियै M1 सत्कृता (for सत्कृता) G2 प्रियो (sic) (for प्रियैः) —c) D11 नाभिमन्यंते, G1 M2 अव मन्यते (for नानु°) —d) Dg1 विनिपातरत M3 विनिपात गता (for °गत) —For 20 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

899* स्वकृता लालिताश्चैव वैदेहि प्राकृताः स्त्रियः ।
दरिद्रमवमन्यन्ते भर्तारं न तु सत्स्त्रियः ।

[(l 1) B1 M4 सत्कृता D4 5 7 ला D1 ता)लिताश् M4 लालिताश् V1 D1 2 6 M4 श्च)पि (for [श्च]ऐ) B1 D2 7 वैदेही V2 V1 D1 7 प्रा(D1 प्र)कृतस्त्रिय —Ś1 D4 6 7 om (hapl) l 2 —(l 2) L1 इव (for अव) B4 दरिद्रं सततुराग तथ नानुवर्तति च]

—Ś1 V1 D1 5 7 cont

900* न स्मरन्त्युपकारं च न प्रीतिं न च सौहृदम् ।
रूपयौवनसम्पन्नाः स्वभावेन च दर्पिताः ।

[(l 1) Ś1 D4 हि (for first च) D5 राप्रीति (for न प्रीतिं) —(l 2) D5 सपथा (for स्वभाव) L (ed) सुभावेन]

—After 20 D$_6$1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

901* एष स्वभावो नारीणामनुभूय पुरा सुखम् ।
अल्पामप्यापदं प्राप्य दुष्यन्ति प्रजहत्यपि ।
असत्यशीला विकृता दुर्ग्राह्यहृदयाः सदा ।
युवत्यः पापसंकल्पाः क्षणमात्राद्विरागिणः ।

G 2 38 20
B 2.39 25
L 2 41 5

स त्वया नावमन्तव्यः पुत्रः प्रव्राजितो मम ।
तव दैवतमस्त्वेष निर्धनः सधनोऽपि वा ॥ २१
विज्ञाय वचनं सीता तस्या धर्मार्थसंहितम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं श्वश्रूमभिमुखे स्थिता ॥ २२
करिष्ये सर्वमेवाहमार्या यदनुशास्ति माम् ।
अभिज्ञास्मि यथा भर्तुर्वर्तितव्यं श्रुतं च मे ॥ २३
न मामसज्जनेनार्या समानयितुमर्हति ।
धर्माद्विचलितुं नाहमलं चन्द्रादिव प्रभा ॥ २४

न कुलं न कृतं विद्या न दत्तं नापि संग्रहम् । [5]
स्त्रीणां गृह्णाति हृदयमनित्यहृदया हि ताः ।
साध्वीनां तु स्थितानां तु शीले सत्ये श्रुते स्थिते ।
स्त्रीणां पवित्रं परमं पतिरेको विशिष्यते ।

[(l 2) Dg1 (before corr as above) अन्यम् (for भाग्याम्). Dm1 Cl रुष्यन्ति, T G1 M1-2 दूष्यन्ति, Cm g t as above (for दुष्यन्ति) & Cr दृश्यन्ति ! (दुष्यन्ति) विकृता भवन्ति दुःशीला भवन्तीत्यर्थः & Dg1 T G Ck भवन्ति, Cr g t °हन्ति (as above) T3 च (for [अ]पि) —(l 3) T1 2 असत्यशीलं, G M1-3 असत्य शील, Cm g k t °त्य °ला (as above) Dt1 Ct दुर्गा भवन्ति T1 2 दुर्गो हृदया (for दुर्गा°) —(l 4) Dt1 G2 Ck t असत्य (for युक्त) Dt1 Ct क्षणमात्र विरागिण्य Ck °प्रविरागिण्य —(l 5) T2 G1 कुलं M2 कुलं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 विद्या T3 अपि, Cm t as above (for नापि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cm l t संग्रहं, Cr g °हं (as above) —(l 6) G3 damaged from ति up to नित्य T1 गृह्णाति M2 सदा (for हि ताः) —(l 7) Dg1 T1 2 G1 2 M3 हि Dm1 तु, Ct as above (for first तु) T1 2 G3 सत्ये शीले (by transp) G3 कुले (for श्रुते) Dg1 T2 G1 (before corr) समे, T1 2 G2 दमे, G1 2 M1 3 Cg शमे, Cm k t as above (for स्थिते) —(l 8) G2 [ऽ]तिरिच्यते]
—Thereafter Dg1 ins श्रीमते रामानुजाय नमः

21 ᵃ) Ś1 Ñ1 B2 1 D5-7 तत्त्वया Ñ2 बहुधा B1 न त्वया (for स त्वया) V3 नावमन्यते, D1 नावमन्तव्या, T1 नावमतव्य —ᵇ) T3 प्रव्राजिते (sic) Dt1 वन (for मम) Ś1 Ñ1 D1 4 7 पुत्रो मम वनच्युत, Ñ2 V1 B D2 3 M1 भर्ता पुत्रि (M1 °त्रो) वनच्युत —ᶜᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 दैवसम स्त्वेष, T1 2 G3 दैवतमेवैष Ś1 Ñ V1 B D1-7 M2 दैवत हि (D3 देव देहि [sic]) पति स्त्रीणां सधनो निर्धनोऽपि वा —After 21 Ñ1 D1 4 5 7 ins Ś1 D6 ins l 1 2 only

902* मद्वियोगकृतं दुःखं वनवासकृतं तथा ।
न सस्मरेद्यथा रामस्तथा कार्यं हि मैथिलि ।
प्रायशो ह्यत्र लोके च चलचित्ता हि योषितः ।
अलयं यान्ति विद्रोषु स्वबन्ध्य इव येपिताः ।
नैवाकृतज्ञो दयितो नापि द्वेष्योऽस्ति कश्चन । [5]
सर्वेषामेव कर्तव्यं वाक्यं महात्मनः इव ।
शक्यो महीतुं पवनः शक्यः पुराधितोऽनलः ।
न शक्यं हृदयं स्त्रीणां महीतुं चपलं हि तत् ।
गुणवन्तं च भर्तारं निर्गुणं वापि मैथिलि ।
या स्त्रियोऽभिप्रपद्यन्ते तासां लोका महोदयाः । [10]
पतिर्नास्तीह नारीणां स्वैरभोज्यो महाभुज ।
इह लोके यशो यस्मादर्मं प्रेत्य च वर्धते ।

[(l 1) N1 -मा (for first कृत) D6 -मन (for second कृत) —(l 2) D4 स्मरेत् यथा (for संस्मरेद्यथा) D1 च (for हि) —(l 3) Ñ1 [अ]नुलेखेव D1 [अ]त्र शेषेऽस्मिन् D1 2 [अ]त्र्यत्रेव —(l 4) D4 त्वर्थं (sic) D1 6 निगन्, D4 निश्रे षु D निश्रेर (sic) Ñ1 D6 मनसा (for सवं ता) —(l 5) Ñ1 न (for[अ]पि —(l 7) D1 4 7 गृहते (for शक्यो) and शक्यम् (for शक्य) N1 स्वाहुत, D1 7 स्वाश्रितु D6 नस, D7 ताव (sic) (for ज्वल) D6 शक्य पावक आश्रितु (for the post half) —(l 9) D1 हि (for च) D1 6 चापि (for वापि) —(l 10) N1 न, D4 हि (for स्मि) —(l 11) D1 पतिर्नास्ति हि D1 स्त्रीनामिह (for पतिर्नामिह) D1 स्थिरभोज्यो D4 °भूज्यो D7 °श्यो (for स्वैरभोज्यो) D1 6 7 महाप्रभु (for °भुज) —(l 12) V1 D1 यस्या (for यस्माद) D1 4 1 7 कर्षो (for धर्मं)]

22 ᵃᵇ) G3 damaged from सा to धर्मा —ᶜ) Dg1 Dt1 M2 कृता (Dt1 °स्नो) जलिम् —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T M2 स्थिता Cl अभिमुखस्थिता —For 22 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M2 subst D1 4 5 7 subst l 2 only for 22ᶜᵈ and then D1 ins l 1 repeating l 2 thereafter

903* इति श्रुत्वा समादिष्टा सीता भर्तृपरायणा ।
कृताञ्जलिः स्थिता प्रह्वा कौसल्यामिदमब्रवीत् ।

[(l 1) B3 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) D3 शीता (for सीता) —(l 2) V1 स्थितानाम (for स्थिता प्रह्वा)]

23 ᵃ) D4 5 7 [ए]तद् (for [अ]हम्) —ᵇ) D4 3 7 आय D1 मनुशासन —ᵈ) G1 कृत (for श्रुतं) Dd1 reads च in marg —For 23 Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M2 subst D4 5 7 subst l 2 only for 23ᵈ

904* आर्य करिष्येऽप्यधिकं शासनं ते यथार्थं माम् ।
अभिज्ञा ह्यस्मि तस्त्रीणां धर्माचारस्य सर्वदा ।

[(l 1) D1 [ऽ]प्यधिक Ś1 D2 6 न (for ते) M1 यथार्थं (for यथार्थं माम्) —(l 2) D3 प्रतिज्ञा D3 नमितो (for अभिज्ञा) V1 B2 हाति M2 सत्र (for ह्यस्मि) D3 ज्ञातार्थी D4 7 च स्त्रीणां (for तस्त्रीणां)]

24 ᵃᵇ) Dg1 Dm1 G3 [आ]र्य (for [आ]र्या) Dg1 T3 M3 Cv r k समानयितुम्, Cm g t समा° (as in text) Dt1 मन्ति, M1 मर्हसि (sic) Ś1 V1 D1-7 M2 न मां प्रयाजतां V1 पृच्छ … विमामार्य त्य सतु (V1 M2 सतु D4 वोढु, D2 [after corr] शातु D7 वोढु) मर्हसि Ñ B पृथग्जनसमामार्ये मा मा (B1-3 [m also] न मां B4 मा मा B1 किं मां) त्वं कर्तु (B1 वक्तु) मर्हसि —ᶜᵈ) D6 धनाद् (for धर्माद्) B1 4 विचलितः Dg1 M2 हि चलितं (M2 °तुं) [for

नातन्त्री वाद्यते वीणा नाचक्रो वर्तते रथः ।
नापतिः सुखमेधेत या स्यादपि शतात्मजा ॥ २५
मितं ददाति हि पिता मितं माता मितं सुतः ।
अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ २६
साहमेवंगता श्रेष्ठा श्रुतधर्मपरावरा ।
आर्ये किमवमन्येयं स्त्रीणां भर्ता हि दैवतम् ॥ २७
सीताया वचनं श्रुत्वा कौसल्या हृदयंगमम् ।
शुद्धसत्त्वा मुमोचाश्रु सहसा दुःखहर्षजम् ॥ २८

C. 2.39.30
B. 2.39.22
L. 2.41.30

[illegible]) Ś1 [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] (by transp.) V1 D [illegible] (for साहमेव) Ś1 V1 B D [illegible] (for [illegible]) D [illegible] (sic).

25 [illegible]) Ca (along with 24) [illegible] V1 T2 (as [illegible]) D [illegible] — [illegible]) V1 B2 (as also in text) D [illegible] (for [illegible]) — [illegible]) [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] (sic) (for [illegible]) — [illegible]) Ś1 V1 B D [illegible] (sic) [illegible]

26 [illegible]) D [illegible] reads हि in marg — [illegible]) V1 B D (except D [illegible]) [illegible] (for माता) — [illegible]) Ś1 V1 D [illegible] (for हि) Ś1 B [illegible] — [illegible]) D [illegible] (sic) (for स) V1 B [illegible]

27 [illegible]) T [illegible] (sic) — [illegible]) G [illegible] (G [illegible] from [illegible] to [illegible]) T [illegible] — [illegible]) D [illegible] (for स्त्रीणां) — [illegible] Ś1 V1 B D [illegible] M subst.

005* [illegible]
[illegible]

[(l. 1) M [illegible] (l. [illegible]) V1 [illegible] (sic) (l. [illegible]) V1 B [illegible] D [illegible] (for [illegible]) V1 B D M [illegible] D [illegible]
— Ś1 V1 D [illegible] V1 B [illegible] 1 2 4 [illegible] D M cont. [illegible]

006* [illegible]
[illegible] 5
[illegible]
[illegible] [10]
[illegible]
[illegible] [15]
[illegible]

[V1 D [illegible] om. [illegible] — V1 B transp. [illegible] — (l. 1) V1 D [illegible] (for [illegible]) — (l. 2) [illegible] (for the prior half) — (l. [illegible]) [illegible] — (l. 3) [illegible] — (l. 4) [illegible] — (l. 5) [illegible] (sic) (for [illegible]) — (l. 6) [illegible] — (l. 8) [illegible] — (l. 9) [illegible] — (l. 10) [illegible] (for the post. half) — D om. l. 11 and 12 — (l. 11) [illegible] (hypm.) [illegible] — (l. 12) [illegible] — (l. 13) [illegible] (sic) — (l. 14) V1 D [illegible] (l. [illegible]) D [illegible] transp. [illegible] — (l. 15) V1 [illegible] (for the prior half) [illegible]]

D [illegible] cont. [illegible]

007* [illegible]
[illegible]

28 [illegible]) Ś1 V1 D [illegible] (for [illegible]) V1 B D M [illegible] — [illegible]) D [illegible] — [illegible]) V1 B D M [illegible] (for [illegible]) — [illegible] Ś1 V1 B D [illegible]

008* [illegible]
[illegible]

G 2 38 38
B 2 39 33
L 2 42 .9

तां प्राञ्जलिरभिक्रम्य मातृमध्येऽतिसत्कृताम् ।
रामः परमधर्मज्ञो मातरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २९
अम्ब मा दुःखिता भूस्त्वं पश्य त्वं पितरं मम ।
क्षयो हि वनवासस्य क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ ३०
सुप्तायास्ते गमिष्यन्ति नव वर्षाणि पञ्च च ।
मा समग्रमिह प्राप्तं मां द्रक्ष्यसि सुहृद्वृतम् ॥ ३१

वनेषु खलु ते पुत्रि मान्यमस्याप्रमत्तया ।
लक्ष्मणस्य च वीरस्य देवरस्य विशेषतः ।
एवं संदिश्य सीतां तु प्रशस्य च यशस्विनीम् ।
मूर्ध्न्युपाघ्राय सस्नेहं कौसल्या राममब्रवीत् ।
नित्यं राघव सीताया भवितव्यं समीपतः । [15]
लक्ष्मणस्य च वीरस्य त्वयि भक्तस्य मानद ।
कर्तव्यश्चाप्रमादस्ते वने प्रचुरपादपे ।

[(l 1) D1 तु (for च) Ñ2 B तां वधूं (for भविन्यं) —(l 2) Ś1 D6 °स्वलिताक्षर, Ñ2 B3 (in also) 4 D7 °अभिताक्षर —(l 3) B4 om, D3 वत्से (for पुत्रि) Ñ2 B3.4 गमन (for वचन) —After l 3 B3 ins.

908(A)* अयोनिजे महाभागे लक्ष्मीरूपासि पुत्रिके ।

—(l 4) Ñ1 शुभ्रशब्द (sic) Ñ2 B3 शुभा मस्वम्, B1 शुभ तस्याम्, B4 शुभां स° (for शुभ सत्त्वम्) Ś1 D6 सीते मत्कलिर्योदिता (for the post half) —D1 om (hapl) l 5–7 —(l 5) Ñ2 reads नरेन्द्रस्य मैथिलस्य in marg Ñ1 मिथिलस्य D1 विशेषतः (for महात्मन) —(l 6) D1 यशश्विन B3 ईदृशी Ñ1 विभूषणा, D1 *भूषण Ś1 D6 सीते स्वगति भूषण, D4.7 स्त्रीणां (D1 °णा) विभूषण (for the post half) —(l 7) B1 समुपाश्रिता, D1 समुपस्थित —(l 8) B4 प्रतिज्ञा (for कृतज्ञा) —(l 9) Ñ1 D1.6 निवृत्ता —(l 10) Ś1 D4.6 राज्ञीवरमाहे, Ñ1 B1.2.4 राज्ञीवरागारे (for °स्वकृते) Ś1 D6 ययोध्यां, Ñ2 B3 स्वगेहं, B1 मार्गेण, B2.3 स्वकाय (for अयोध्यां) —(l 12) D3 [च]व (for च) B4 वीरस्व B3 वसुकस्य (for देवरस्य) —(l 13) D3 तां सीतां प्रशस्य (for सीतां तु प्रशस्य), Ñ2 illeg for तु प्रशस्य च B1 transp तु and च B4 D1 यशस्विनीं (for °नीम्) —(l 14) Ś1 D6 [उ]पाघ्राय B4 सस्नेहा D3 पुत्राश्चिरम् (for कौसल्या रामम्) —(l 15) D6 समीपग —(l 16) Ś1 D1–3 भक्तस्य B4 वीरस्य (for वीरस्य) Ś1 D6 तथा वीरस्य, B1 लक्ष्मणस्य च D1.6 भक्तस्य त्वयि (by transp). D1 सं वीरस्य (subm) D7 त्वयि वीरस्य (for त्वयि भक्तस्य) —(l 17) B4 प्रवराप्रमादस्य (for प्रचुर°)]

29 ☞ The text in Ñ1 from प्राञ्जलि to से वै in 2 35 916* is lost on missing fol

D1 repeats 29ᶜ–30ᵈ consecutively —ᵃ) D1 (first time) 3 तां प्राञ्जलिम्, D6 कृताञ्जलिः (for तां प्राञ्जलिर्) Ñ2 B3 G2 M1.2 अभिवीक्ष्य, Ñ1 D1 D6(second time) 3 अभिवीक्ष्य D1 (first time) अभिवाद्य D1 अभिवीक्ष्य (for अभि°) B3.4 तां तु प्राञ्जलिमध्येषु —ᵇ) Ś1 B D6(first time) 1–7 स्वयंगतां(B D7 °तां) Ñ2 सुरक्षितां, D21 सुसत्कृतां Dm1 [5,]निरत्कृतां Ñ1 D6(second time)–2 M1 मातरं पुत्रगृद्धिनीं(D1 °गृध्निनीं D1 °गृद्धिनीं D1 °र्तस्विनीं) —ᶜᵈ) Ś1 D6 [5,]वि धर्मं, Ñ2 B1–3 स धर्मं, B4 स्वधर्मं, D1(first time) 5 स धर्मं, D4.7 च धर्मं(D7 °र्मं) (for परम) B3 (in) D11 Dd1 Dm1 T1 धर्मात्मा, D1 (first time) धर्मज्ञ (for धर्मज्ञो) Ñ1 D1(second time)–2 M1 अभिवाद्याब्रवीद्रामो धर्मज्ञो(D2 °ज्ञं) धर्मवित्(D1 °वेदि)वीं —After 29, Ś1 Ñ2 B D1 (after the first occurrence) 4–7 ins

909* अन्य सीता समाश्रित्य पार्श्वं मामनुयास्यति ।
लक्ष्मणो दक्षिणे बाहुस्त्वाया मम मैथिली ।
न विहातुं मया शक्या कीर्तिरात्मवता यथा ।
गृहीतशरचापस्य कुतोऽस्ति हि भयं मम ।
अपि प्रयाणं लोकानामीश्वराद्या शतक्रतो । [5]

[(l 1) Ñ2 B4 अथ, B3 अथ, D3 ननु (for अन्य) Ñ2 सीतां समाश्रित्य Ñ2 B1–3 D3 तथा मां(B3 °र्श्वं)मनुयाति हि (B3 °ति च, D1 °स हि) B3 तदर्थमनुयाति हि, D4.7 यतो मामनुयास्यति हि, D6 तथा मामनुयाति हि (for the post half) —(l 2) Ś1 D1.7 पार्श्वे —(l 3) Ś1 D6 नैव शक्यं B1–3 (in also) D3 न हि हातुं (for न विहातुं) B3 यथा (for यथा) —(l 4) B1 [5]सि (sic) (for ऽस्ति)]

30 Ñ1 missing, D1 repeats 30ᵃᵈ (for both cf v l 29) —ᵃ) B4 D1 (second time) अपि मा (D1 मां) Ś1 D4.7 दु खिनी, T2 दु खिते (for दु खिता) D1 भूत्वार्थ (hypm) D11 Dd1 Dm1 T1 G1.2 M1–3 भूत्वा (for भूस्त्वं) —ᵇ) Ś1 D1.4 पश्यतं, Ñ2 B1 B D1(second time)–3 M1 सुखम् (B4 °खु, D1 °च), D11 पश्येस्त्वं D7 पश्यात्र (for पश्य त्वं) —ᶜ) D3 क्षिप्रा (for क्षयो) Ś1 Ñ2 B D1–3 M1 (5,]अथ, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 (5]पि (for हि) M1 नवत्सराय (sic) —ᵈ) Ś1 D4.7 भविष्यतिरेण मे, Ñ1 B D1–3 भविष्यति शिवे(Ñ1 D3 शुभे)न मे, D3 न चिराय्येव भविष्यति, M1 भविष्यति तवानघे

31 Ñ1 missing (cf v l 29) —ᵈ) D11 Dd1 समग्रमिह संप्राप्तं —For 31, Ś1 Ñ2 Ñ1 B D1–7 M1 subst

910* अस्य राज्ञः प्रसादेन पर्याप्तैर्वाजि मे शुभे ।
सुखेनैव गमिष्यन्ति वर्षाणि नव पञ्च तथा ।
व्यतिक्रान्तस्ततोऽपि मां पुनरभ्यागतं वनात् ।
द्रक्ष्यसे पुत्रवत्सले वृतं सुहृद्भिः सा शुभे ।

[(l 1) D1.3 राज्ञि (for राज्ञ) —(l 2) Ś1 D6 स्थितेन B1 गुप्तस्व (for गुप्तेन) D1 वर्षाणि, D1 वर्षाणि (for नवात्र) D4.7 M1 वर्षाणि पञ्च D1 तथा —(l 3) D6 अन्तिम, D1 मनो वा (for मां पुनः) D4.7 पुनरागतं —(l 4) B1 शुभे (for सुभे) Ś1 D1.4 द्रक्ष्यसे, D1 शुभ (l 1 पिं) D1 सा शुभे (for सा शुभ)]

एतावदभिनीतार्थमुक्त्वा स जननीं वचः ।
त्रयः शतशतार्धा हि ददर्शावेक्ष्य मातरः ॥ ३२

ताश्चापि स तथैवार्ता मातॄर्दशरथात्मजः ।
धर्मयुक्तमिदं वाक्यं निजगाद कृताञ्जलिः ॥ ३३

संवासात्परुषं किंचिदज्ञानाद्वापि यत्कृतम् ।
तन्मे समनुजानीत सर्वाश्चामन्त्रयामि वः ॥ ३४

जज्ञेऽथ तासां संनादः क्रौञ्चीनामिव निःस्वनः ।
मानवेन्द्रस्य भार्याणामेवं वदति राघवे ॥ ३५

मुरजपणवमेघघोषवद्
दशरथवेश्म बभूव यत्पुरा ।
विलपितपरिदेवनाकुलं
व्यसनगतं तदभूत्सुदुःखितम् ॥ ३६

G 2 38 50
B 2 36 41
L 2 42 41

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

32 Ñ1 missing (cf v l 29) —[a]) B2 4 हि विनीतार्थम्, M4 उपपन्नार्थम् (for अभिनीतार्थम्) —[b]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उक्ता P4 Dd2 D3 5 7 स जननी, D2 राज सुता —[cd]) T1 तत्र सप्त (for त्रय शत) Dg2 G2 च, G1 [अ]पि (for हि) M3 -शताधानि Ś1 V1 D1-7 M4 मर्ध(D4 °थ)मप्तशतास्तत्र(D5 °तास्तास, M4 °तं तत्र) (for [c]) Ś1 D6 [अ]न्यास्त्रिमातर, V1 [उ]पेत्य मा°, D2 [अ]पत्य मा°, D3 [उ]पेत्य मातर, D7 [औ]पेत्य मा° (for [अ]वेक्ष्य मातर) Ñ2 B ददर्शोपे(Ñ2 °त्य)त्य मातॄणाम्(B3 °णा सा)र्धसप्त शतानि स (B4 च) ✻ Cf त्रीणि शतानि शतार्धं च संख्या यासां ता । त्रेधाय सादेश आर्षं । ✻

33 V1 missing (cf v l 29) —[d]) Dd1 Dm1 स जगाद (for निजगाद) —For 33 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst

911* समुपेत्य च मातृभ्यः कृताञ्जलिरिदं वच ।
उवाच रामो धर्मात्मा प्रश्रयावनतस्तदा ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 समुपस्थ्य V1 समाभ्येत्य (for समुपेत्य) D1 6 7 तु (for च) B4 मातॄस्ता —(l 2) B4 राम (sic) B3 (also) प्रणयावनतस् V1 B1 4 तथा (for तदा)]

34 V1 missing (cf v l 29) —[ab]) T3 सवादात् Dt1 Dd1 Dm1 अपि (for वापि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मत्तामा पुरत्व कश्चिद्विश्वासाद्गापराध्यति(M4 °ते) —[c]) Dt1 समुपजानीत, Cm g समनुजानीत (as in text) Ś1 V1 D1 3 5 6 क्षमताव्यमपराध(Ś1 D5 6 °व) मे, Ñ2 B तत्तो(B1 4 सम्मे)पराध क्षन्तव्य (B4 °व्य), M4 तम्मयं क्षमता मया —[d]) D5 सर्वां (for सर्वाश्) B1 3 आमन्त्रयामि, B4 वै मन्त्रयामि (for चामन्त्र°) —After 34 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 ins

912* अज्ञानाद्वा प्रमादाद्वा मया वो यदि किंचन ।
अपराद्धं तदद्याहं सर्वेषां क्षमयामि व ।

[(l 1) B1 प्रमाणाद्वा Ñ2 B4 वा (for वो) D1 कृत भवति, D3 5 यद्(D5 °था)न्यदपि (for मया वो यदि) —(l 2) V1 D1 2 5 अपराध D5 तेन (for तद्) B4 अस्यात् D5 सर्वांश्च (for सर्वेषां)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

913* वचनं राघवस्यैतद्धर्मयुक्तं समाहितम् ।
शुश्रुवुस्ता स्त्रिय सर्वा शोकोपहतचेतस ।

35 Ñ1 missing (cf v l 29) —[ab]) T1 तु (for ऽथ) G2 सवाद् (for सनाद्) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निस्वन Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 अथ जज्ञे महाशब्दस्तासां नृपतियोषिता —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 क्रौञ्चीनामिव सक्रद्(B3 सक्रदन [hypm], B4 सधुष्ट, M4 चाक्रन्द) —[d]) Ñ2 V1 B D1-7 ब्रुवति (for वदति)

36 Ñ1 missing (cf v l 29) —[ab]) D1 2 महज, T3 G2 3 M2 3 Cv r k मुरव, Cm g t as in text (for मुरज) D4 5 पटह (for पणव) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1-7 M4 वेणुनादित (for मेघघोषवद्) D1 द्विजवन्द्नोद्यत सामनादित (for [a]) D2 दशरथ (sic) Dg1 मुरजपणवमेघघोषेध [व?] दसरसवेश्म यमूव यत्पुरा (sic) —[c]) Dg1 विलपति Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4-7 M4 परिदेवि(B1 °वेदि [metathesis] D2 °देव)तकलैर्(B3 D5 °रैर्) D7 °क्रन्दस्वनैर्, G3 °वेद्(metathesis)नाकुल —[d]) Ś1 Ñ2 B1 2 D1 2 4-7 भवेत्, V1 B4 भवेत्, D3 उवैस (sic) M4 गतैस् (for गतं) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 विनादित(D2 °क) (for सुदु खितम्)

Colophon Ñ1 missing —*Sarga name* Ś1 V1 D1-3 6 दशरथ(Ś1 om)स्त्रीविलाप, Ñ2 B श्री(B1 4 om)सीतारामाज्ञेप्स, D4 5 वनप्रयाण, D3 दण्डकारण्यगमने वनवासप्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) D5 6 om Ś1 D4 7 42 Ñ2 B1 3 4 37 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 39 B2 38 D1 94 D2 41 D3 46 —After colophon D4 concludes with रामाय नमः, T2 M1 श्रीरामचन्द्राय नमः, G M3 श्रीरामाय नमः.

३५

2 39 1
2 40 1
2 43 1

अथ रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च कृताञ्जलिः ।
उपसंगृह्य राजानं चक्रुर्दीनाः प्रदक्षिणम् ॥ १
तं चापि समनुज्ञाप्य धर्मज्ञः सीतया सह ।
राघवः शोकसंमूढो जननीमभ्यवादयत् ॥ २
अन्वक्षं लक्ष्मणो भ्रातुः कौसल्यामभ्यवादयत् ।
अथ मातुः सुमित्राया जग्राह चरणौ पुनः ॥ ३
तं वन्दमानं रुदती माता सौमित्रिमब्रवीत् ।
हितकामा महाबाहुं मूर्ध्न्युपाघ्राय लक्ष्मणम् ॥ ४
सृष्टस्त्वं वनवासाय स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
रामे प्रमादं मा कार्षीः पुत्र भ्रातरि गच्छति ॥ ५
व्यसनी वा समृद्धो वा गतिरेष तवानघ ।
एष लोके सतां धर्मो यज्ज्येष्ठवशगो भवेत् ॥ ६

35

☞ N1 missing up to त व in 916* (cf v l 2 34 29) Ś1 Dm1 begin with ☙

1 [b]) T1 damaged for ध्र —[c]) D4 5 उपसंगम्य —[d]) D4 5 7 दीनाश्चक्रु (by transp) T2 चक्रुर्दीन D6 प्रदक्षिणा —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M3 subst

914* कृताञ्जलिस्ततो रामो लक्ष्मणश्च महायशा ।
वैदेही चैव राजानं परिक्रम्य प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) B2 स्थितो (for ततो) B4 reads तथा in marg D3 om (hapl ?) from म up to शि in l 1 of 915* —(l 2) Ś1 D6 परिक्रम्य]

2 Ñ1 missing (cf v l 1) —[a]) M3 तां चापि समनुज्ञाप्य —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 G4 सह सीतया (by transp) —[c]) Dg1 T2 G3 शोकसंतप्तो, T4 °समूढ —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 subst

915* कृत्वा प्रदक्षिणं चैव प्रणिपत्यानुमान्य च ।
रामः शोकपरिम्लानो जननीमभ्यवादयत् ।

[D3 om up to शि in l 1 (cf v l 1) B1 reads l 1 in marg —(l 1) Ś1 V1 D1 2 5 6 M3 [प्र]णे (for [प्र]णि) V1 [अ]नुमन्य (sic) D1 [अ]नुगम्य D4 5 7 M3 [अ]भिवाद्य (for [अ]नुमान्य) —D1 7 om l 2 —(l 2) B1 4 M3 म्लानां B3 म्ला(also म्ला)नौ, D1 म्लानो (for म्लानो) D3 रै न्यानमभिवाद्याथ राघव: प्रदक्षिणं]

3 N1 missing (cf v l 1) Ñ2 B2 T3 om (hapl) 3[cd] B4 reads in marg 3[ab] —[a]) Ś1 D3 5 6 M3 अन्वेव V1 अथैव B1 अन्वेवं D4 सर्वेस्य D1 अथैव (sic) D3 अत्रैव D4 अन्वक्षय D अन्वस्र (sic) G1 अन्वक्षर G2 सान्वर्थं (for अन्वक्षं) Ś1 V2 B1 3 4 D4-7 चैता (D5 °तौ) (for भ्रातुः) —[b]) Ś1 V2 B1 3 4 D1 3-6 M3 रुद(V1 D1 6 °द)तीम्, D3 सीदन्तीम्, D7 रुदताम् (sic) (for कौसल्याम्) D1 सत्यवादयत्, D4 सभ्यधारत् (subm) (for अभ्य°) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 ततो, D12 अपि (for अथ) G3 सुमित्राय (sic) (for सुमित्रायाः) —[d]) T1 3 G3 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M3 पादौ जग्राह लक्ष्मण

4 D3 om (hapl) from 4[a] up to l 1 of 917*

—[b]) M3 वन्दमाना —[c]) T1 G1 M1 3 हितकाम —[d]) Dg1 [अ]पघ्राय (for [उ]पा°) —For 4 Ś1 V1 B D1 3 7 M3 subst

916* तं वन्दमानं चरणौ सुमित्रा पुत्रमब्रवीत् ।
स्नेहान्मूर्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) N1 missing त व (cf v l 1) D1 om तं (subm) V1 D1 वन्दमान(D1 °नौ) च (for तं वन्दमानं) Ś1 D1 7 र ती (for चरणौ) —Ś1 D1 7 transp the post halves of l 1 and l 2 —(l 2) Ś1 B1 D1 मूर्ध्नि(D1 °ध्नु [sic])घ्राय (subm) B4 मूर्ध्नि समा° (for मूर्ध्न्युपा°) Ñ B3 4 परिरभ्य च D3 परिष्वजन (sic) D7 परिष्वज्यान (for परिष्वज्य च)]

5 [b]) T1 स्वनुरक्त —For 5 Ś1 V V1 B D1 7 M3 subst

917* अरिष्टं गच्छ पन्थानं सह रामेण लक्ष्मण ।
शुश्रूष भ्रातरं ज्येष्ठं रामं लोकहिते रतम् ।
सत्पुत्रेण त्वया पुत्र तारिताहं समान्धवा ।
यस्त्वं स्वसुखं हित्वा प्रियान्दारांस्तथा च राममनुव्रत ।

[D1 om l 1 (cf v l 4) —(l 1) D1 4 लक्ष्मणा (sic) —(l 2) Ś1 D शुश्रूष D4 शुश्रूषे (for शुश्रू) D1 श्रेष्ठ D ज्येष्ठ (for श्रेष्ठ) D1 रामस्य हितकृद्विर्तैव (sic) (for the post half) —(l 3) D1 सुपुत्रेण V2 D1 त्वया D2 तात (for पुत्र) B तारिता (sic) B3 D1 तारितास्मि (sic) M3 (after corr pr m as above) समान्धवा —(l 4) B3 स्वसा (sic) B2 D3 प्रिया नारी

6 [ab]) Ś1 V V2 B D1-7 M3 व्यसनी वा समृद्धो वा (V2 B1 °म [sic]) समृद्धो वा रामस्त (V1 °स्य) परमा गति —After 6[ab] Ś1 V V1 B D1 7 M3 ins

918* प्राणैरपि प्रियतरो ज्येष्ठो भ्राता गुरुश्च मे ।
तस्मात्स्वावमत्तस्त्वं शरीरं परिपालय ।
विशेषं यस्तोऽरण्ये सीतया रमया सह ।

[(l 1) V1 प्राणेभ्योऽपि M3 गुरुच (for गुरुश्च) D3 म (for मे) —(l 2) B3 तस्मात् D1 प्रमत्त D7 प्रमत्त (sic) D4 अप्रमत्त (for मत्त) B1 प्रमत्तेन, D1 5 6 प्रमत्तः (sic) (for [अ]प्रमत्तः) Ñ B3 4 परिरक्षय —(l 3) D7 विशेषे (for

इदं हि वृत्तमुचितं कुलस्यास्य सनातनम् ।
दानं दीक्षा च यज्ञेषु तनुत्यागो मृधेषु च ॥ ७
रामं दशरथं विद्धि मां विद्धि जनकात्मजाम् ।
अयोध्यामटवीं विद्धि गच्छ तात यथासुखम् ॥ ८
ततः सुमन्त्रः काकुत्स्थं प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ।
विनीतो विनयज्ञश्च मातलिर्वासवं यथा ॥ ९
रथमारोह भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
क्षिप्रं त्वां प्रापयिष्यामि यत्र मां राम वक्ष्यसि ॥ १०
चतुर्दश हि वर्षाणि वस्तव्यानि वने त्वया ।
तान्युपक्रमितव्यानि यानि देव्यासि चोदितः ॥ ११

G 2. 39. 18
B 2. 40. 11
L 2. 43. 15

[illegible]

—After 8, N V Tr read:

922* [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

—After 9, G M T read after 9:

923* [illegible]

—Ś Ñ V ... D Dt D ... M ... after 9 ... after 9

925* [illegible]
[illegible]

G. 2. 39. 18
B. 2. 40. 13
L. 2. 43. 18

तं रथं सूर्यसंकाशं सीता हृष्टेन चेतसा ।
आरुरोह वरारोहा कृतालंकारमात्मनः ॥ १२
तथैवायुधजातानि भ्रातृभ्यां कवचानि च ।
रथोपस्थे प्रतिन्यस्य सचर्म कठिनं च तत् ॥ १३
सीतातृतीयानारूढान्दृष्ट्वा धृष्टमचोदयत् ।
सुमन्त्रः संमतानश्वान्वायुवेगसमाञ्जवे ॥ १४
प्रयाते तु महारण्यं चिररात्राय राघवे ।
बभूव नगरे मूर्छा बलमूर्छा जनस्य च ॥ १५
तत्समाकुलसंभ्रान्तं मत्तसंकुपितद्विपम् ।
हयशिञ्जितनिर्घोषं पुरमासीन्महास्वनम् ॥ १६
ततः सबालवृद्धा सा पुरी परमपीडिता ।
राममेवाभिदुद्राव घर्मार्तः सलिलं यथा ॥ १७

---

reads यानि in marg., D4 5 7 दंक्या यान्यसि (by transp.) (for यानि देक्यामि). D4.7 नोदितः (for चोदितः) Ś1 Ñ V1 B D1-3 4 M4 राज्यर्थिन्या पिता सैय (M4 दृशात्) कैकेय्या यानि याचितः. —After 11, D1 3 ins. 926*.

12 [a]) Ś1 D2-7 तं वरार्हं रथं युक्तं (Ś1 योक्तुं), D1 तांस्तदा यानमारूढान्. —[b]) D2 दृष्ट्वा हृष्टेन; D2 सीतायास्तेन (for सीता हृष्टेन). —[d]) D1 M3 कृता (sic) (for कृत्वा). —For 12, Ñ V1 B M4 subst., while D1 3 ins. after 11:

926* सुमन्त्रवचनं श्रुत्वा ततो रामः सलक्ष्मणः ।
सीतया चैव सहित आरुरोह रथोत्तमम् ।

[(l. 2) B1 धापि, V1 D1 2 M1 रथं तदा (for रथोत्तमम्).] —After 12, Ś1 Dg1 Dt3 Dd1 Dm1 D1-7 T G M1-3 ins.

927* वनवासं हि संख्याय वासांस्याभरणानि च ।
भर्तारमनुगच्छन्त्यै सीतायै श्वशुरो ददौ ।

[(l. 1) D1 वने वासं हि, D2 G3 वनवासस्य, G2 °से न. —D6 reads from l. 2 up to 13[ab] in marg. —(l. 2) D7 सीताया (for °यै). M2 [ऽ]ददात् (for ददौ).]

13 [ab]) Dd1 यथैव, T3 तथैव. B1 Dg1 Dd1 Dm1 G2 M1 -जालानि (for -जातानि). Ś1 Ñ V1 B D1.3 6-7 तूणांश्च (for भ्रातृभ्यां). D3 तथैवायुधानामानि (sic) तूणानुचावचानथ. —[c]) Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T1 G3 C1 प्रतिन्यस्य; Cm g k as in text. Ś1 D2 4-7 रथोपस्थमभि(D3 °स्थ च स)न्यस्य. —[d]) Dt1 Dm1 यत् (for तत्). Ś1 Ñ V1 B D1-4 6 7 स(D7 चे)नित्र(Ñ2 B3-4 D5-4 °त्र)पिटकं(V1 B1 °कं) च तत् (V1 B1 2 रथ; B4 तथा). —After 13, Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 4-7 T G M1-3 ins., while Cm g ins. after 12:

928* अथ ज्वलनसंकाशं चामीकरविभूषितम् ।
समारुरुहतुस्तूर्णं भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dm1 T3 G1 2 M1-3 Cm g t अथो. —(l. 2) Dd1 Dm1 तान् (for तत्). D2 5 G1 M1 3 आरुरोहतुस् (sic). Ś1 D1 2 4-7 क्षिप्रं (for तूर्णं).]

whereas Ñ V1 B D3 ins. after 12, D1 M4 ins. after 926*:

929* ततः कठिनकायस्थान्सुमन्त्रो राजशासनात् ।
समारोप्य ततः पश्चाद्रथमारुरोह सः ।

[(l. 1) Ñ1 कठिनकाय च, Ñ2 B3 कायस्थमारोप्य, V1 °कायस्थान्, B1 2 3 (m) कठिनमारोप्य, B1 °कायस्तु, M4 °कायस्थ (for कठिनकायस्थान्). Ñ B3 राम, D3 रामस्य (for राज). —(l. 2) Ñ B तानारोप्य V1 D1 3 M4 समारोप्य रथं पश्चात्(V1 °थे राम च)श्चाप्या (V1 वा, D3 °श्चा, M4 स्था)रुरोह स.]

14 [a]) Ñ2 B (B3 [marg. also] तांस्तृतीयानथान्) M4 तान्वीरं(B4 तान्वीर् [sic])तृतीयान्; V1 D3 तांस्तदा यानम्; D1 2 7 सीतातृतीया (for सीतातृतीयान्). D1 चारूढा; D2 7 चा° (for आरूढान्). Ś1 D1-4 सीतातृतीयांस्तानारूढां. —[b]) Ś1 D1 6 7 तूर्णमचो(D7 °चो)दयत्; Ñ V1 B M4 हृष्टेन चेतसा, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 रथ°; D1 हृष्टमनोदयत्; D5 °मचोदयत् (for धृष्टमचोदयत्). D2 हृष्टाक्रिष्टेन चेतसा (sic). —[cd]) Ś1 D1 2 4 6.7 स(D1 4.7 स)हितान्; Dd1 Dm1 सयतान्; D5 स ह तान् (for संमतान्). D1 वायुवेगान् (for °वेगा). Ñ V1 B D3 M4 चो(D3 नो)दयामास तानश्वान्सुमन्त्रो राघवाज्ञया. —After 14, D1 ins.

930* नोदयामास त पश्चात्सुमन्त्रो राघवाज्ञया ।

15 [a]) Dg1 Dd1 प्रतियाते (for प्रयाते तु). Ñ V1 B D1 3 M4 तस्मिन्प्रयाते सहसा. —[b]) Ñ V1 B D1.3 M4 वनवासाय (for चिररात्राय). —[cd]) M3 बलस्यैव (for बलमूर्छा). Ś1 D2 4-7 बभूव नगरं मू(D5 रू)र्छ(Ś1 D6 सर्वं) क्षोभपूर्णं बलं(D2 बल, D7 * *) च तत्; Ñ V1 B D1 3 M4 हा राम इति विक्रुष्टे(D1 सुक्रुष्टे [sic]) जनौघेन समंततः.

16 [b]) D5 मत्तं (for मत्त) M3 संदर्पित (for -संकुपित-). —[c]) T3 हये (sic) (for हय) Dg1 Dt1 Dm1 D1 4 5 7 C1 -शिं(D1 3 म)जित; Cm g as in text (for शिञ्जित). D2 -निर्घोष (for -निर्घोषं). —[d]) D1 महास्वने. —For 16, Ñ V1 B D1.3 M4 subst.:

931* आर्तनादीनरवेण सम्भ्रान्तजनाकुलम् ।
पुरमासीद्दुर्गारात्तं रामप्रव्राजने तदा ।

[(l. 1) B1 संभ्रान्तजनाकु°. —(l. 2) Ñ1 V1 D1 (after corr.) D1 3 रामप्रव्रजने.]

17 [ab]) Dg1 [आ]सीत्; D5 हि (for सा) Ś1 D1-7 ततः सवृद्ध(D1 7 °वृद्धः D5 °वृद्धा)बाला हि (for °). Ñ V1 B D1 3 M4 सवृद्धबाला हि पु(V1 पौ [sic])री शोकसंताप-

Rāma's exile to the forest

सीतातृतीयानारूढान्दृष्ट्वा धृष्टमचोदयत् ।
सुमन्त्रः संमतानश्वान्वायुवेगसमाञ्जवे ॥ 2.35.14

पार्श्वतः पृष्ठतश्चापि लम्बमानास्तदुन्मुखाः ।
बाष्पपूर्णमुखाः सर्वे तमूचुर्भृशदुःखिताः ॥ १८
संयच्छ वाजिनां रश्मीन्सूत याहि शनैः शनैः ।
मुखं द्रक्ष्याम रामस्य दुर्दर्शं नो भविष्यति ॥ १९
आयसं हृदयं नूनं राममातुरसंशयम् ।
यद्देवगर्भप्रतिमे वनं याति न भिद्यते ॥ २०

कृतकृत्या हि वैदेही छायेवानुगता पतिम् ।
न जहाति रता धर्मे मेरुमर्कप्रभा यथा ॥ २१
अहो लक्ष्मण सिद्धार्थः सततं प्रियवादिनम् ।
भ्रातरं देवसंकाशं यस्त्वं परिचरिष्यसि ॥ २२
महत्येषा हि ते सिद्धिरेष चाभ्युदयो महान् ।
एष स्वर्गस्य मार्गश्च यदेनमनुगच्छसि ।
एवं वदन्तस्ते सोढुं न शेकुर्बाष्पमागतम् ॥ २३

G. 2. 39. 33
B. 2. 40. 27
L. 2. 43. 34

विह्वला(V1 [also] °कर्षिता). —[c]) D4 D5 रामरामेति (for रामोत्सवाभि-). —[d]) Ñ2 B1-2 Dg1 Dd1 D1-3 T1-2 G1-3 M1-3 धर्मार्ता ; V1 Dt1 D2-3 T1 M1 °र्ता (for भ्रमार्त-).

18 D4 om. 17 B1 om. 17[cd]. —[a]) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3.5.6 M4 [पृ]ष्ठ (for [श्र]ति). —[b]) T1 तदुन्मुखाः. Ś1 Ñ V2 B2-4 D1-3.4-7 M4 जनाः पुरनिवासिनः ; Dg1 रुदमाना तदुन्मुखा (sic). —After 18[ab], B2 ins.:

932* न याति रामो महत्यत्वा न सीता न च लक्ष्मण ।

—[c]) Ś1 D1-7 अश्रु- (for बाष्प-). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1-3 M1-3 नि(Dg1 -नि)ष्वनाः (for -दु खिताः). —For 18[cd], Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

933* सर्वोचुरनुगच्छन्तो बाहूनुत्क्षिप्य दु खिता ।

[V1 D1.2 तत्र (for सर्वा). D4 मनुगच्छन्तै (sic). M4 सर्वो रामो गच्छन्तो (for the prior half). B1 बाहूनुत्क्षिप्य, B2-4 °मुद्धृत्य, D1 बाहूरुत्धृत्य (sic). D3 बाहूरुत्क्षिप्य (sic). D5 बाष्पानुत्सृज्य (for बाहूनुत्क्षिप्य).]

19 [a]) T1 G1 M1-2 संयम्य (for संयच्छ). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वाजिन सूत(B1 °त) G1 वाजिनो रश्मीन् (for वाजिनां रश्मीन्). —[b]) Ś1 D1-1 शनैर्याहि(D4 °स्व)यथा पुनः. Ñ B शनैर्याहीति वादिन. V1 D1-3 M4 शनैर्याहि(V1 °मि) निवारिता. —[cd]) G1 M1 द्रक्ष्यामि. Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D4 marg.) M4 रामस्य द्रक्ष्यामश्चक्षुषो(V1 °मि) दुर्दर्शं महायशः. —After 19, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins.:

934* मनःसि नो दुस्त्येष सर्वेषां नरचन्द्रमाः ।
परमानन्दवदैनं कदा द्रक्ष्यामहे पुनः ।
प्रस्थितो कृष्णवर्त्मे नाथो नो भव राघव ।
कदैव वनवासात्त्वां द्रक्ष्याम पुनरागतम् ।

[D4 reads l. 1-4 in marg. —(l. 1) Ś1 D1-5.6 दुःखानि (Ś1 °नि) हानि, V1 दुःखे रिपवि, B1 नो दुःखानि (for सर्वेषां नो दुःखे). B1 नरपुंगव (for नरचन्द्रमाः). —(l. 2) Ñ B दुःखानैव(B1 वै) कदा पुनः (for the post. half) —(l. 3) Ś1 D1-5 प्रस्थितम्; G(ed.) दुष्टम् (sic) (for दुष्टम्). Ñ2 कष्टतः (sic), B1 कष्टतो (sic) (for °म). Ñ B प्रवेशनम्. D2.3 प्रस्थितं कृत्वा वर्त्मे नो भगवन् (D1 °न [sic]). —(l. 4) M4 द्रक्ष्य° [sic].]

20 [a]) Ś1 Ñ B D1-7 M4 सुसह(B1 °हि)तं; V2 स्वयं हत (for असंशयम्). —[cd]) Dg1 T1 याते (for याति). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 यस्य दीर्घं प्रिये पुत्रे वनवासाय निर्गते (B1 प्रस्थिते).

21 [a]) G2 वैदेहि (sic). —[b]) G3 छायैव —[c]) G1 धर्म —[d]) Dm1 मेरुमर्क- (metathesis) (for °मर्क-). —For 21, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

935* एकैव कृतपुण्येयं वैदेही तनुमध्यमा ।
यानुगच्छति गच्छन्तं छायेवानुगता पतिम् ।

[(l. 1) Ñ1 सैकम् M4 सदा च (for एकैव). —(l. 2) Ś1 D1 छायेवानुगम; V1 D1-3 °न(V1 °न, D1 °नु)गता (for छायेवानुगता). M4 यानुगच्छति काकुत्स्थ छायेवानुगता वने.]

22 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सुखं च (for अहो). D1 T2 सिद्धार्थ. —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 कृतपुण्यश्च. (D1.4 M4 पद्) प्रिय —[cd]) G1 देवसकाश. T2.3 परि चारिष्यति (sic). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 समया(B1 [marg. after corr.] °मा)नुगच्छसि(D4 M4 °से) ज्येष्ठं भ्रातरं धर्म(Ñ2 marg. V1 D1-3 M4 भ्रातृ)वत्सलं.

23 [a]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M1 बुद्धिर् (for सिद्धिर्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 एषा ते महती(D1-7 महत्या) सिद्धिर्. —[b]) D5 चापि (for एष). Ś1 Ñ1 V1 B1 D1-4 M4 ते. Dd1 Dm1 (after corr.) D1 वा (for च) —[c]) D2 एतत् (for एष). Dt1 T2.3 स्वर्गश्च (for स्वर्गस्य). Ś1 D4 ते पथा. B1 पंथास्ते. D1.4 सोपानो. T1 मोक्षश्च (for मार्गश्च). Ñ V1 B2-4 D1-3 M4 स्वर्गस्य पंथ(Ś1 D1 D4 °पंथ च [by transp.]. Ñ2 B2 °स्वर्गस्य: B1 °स्वर्ग च. M4 °स्य पंथ) पंथास्ते(V1 D1-3 M4 ते पंथा) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-3.4 M4 यदग्रजम्. D1 यदेनम्; T1 यदैनम्; G1 मदेनुम् (sic) (for यदेनम्). D1 अनुगच्छसि, D1.3 °गच्छसे(D4 °सि) (for मनुगच्छसि) —[e]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ब्रुवन्तस्ते पौरा. D1.4 °वदितुं. D1 °ते हिता). G1 °न्त सोढुं (for वदन्तस्ते सोढुं). —[f]) Dm1 अ्रं. नं. G1 मागते (for मागतम्). Ś1 Ñ V1 B D1-3.4 M4 बाष्पमनुपागत. —After 23, Ś1 Ñ V1 B D1-3.4 M4 ins.:

936* यथा न तेन मनोदुःखं दुःखार्तं रघुनन्दनः ।
न स गच्छति दुःखार्तानवतानुगामिनं राघवः ।
प्रयात्वान्तरि यत्र एव मन्ये तान सुखम् ।

G 2 39 35
B 2 40 28
L 2 43 36

अथ राजा वृतः स्त्रीभिर्दीनाभिर्दीनचेतनः ।
निर्जगाम प्रियं पुत्रं द्रक्ष्यामीति ब्रुवन्गृहात् ॥ २४
शुश्रुवे चाग्रतः स्त्रीणां रुदन्तीनां महास्वनः ।
यथा नादः करेणूनां बद्धे महति कुञ्जरे ॥ २५
पिता च राजा काकुत्स्थः श्रीमान्सन्नस्तदा बभौ ।
परिपूर्णः शशी काले ग्रहेणोपप्लुतो यथा ॥ २६
ततो हलहलाशब्दो जज्ञे रामस्य पृष्ठतः ।
नराणां प्रेक्ष्य राजानं सीदन्तं भृशदुःखितम् ॥ २७
हा रामेति जनाः केचिद्राममातेति चापरे ।
अन्तःपुरं समृद्धं च क्रोशन्तं पर्यदेवयन् ॥ २८

[(l 1) Ś1 D6 सरोद्व B1 सवोद्व D5 हासातु (sic) D3 हसोद्व (sic) (for रामोद्व) Ñ B M4 तन्न (for सत) —D3 om (hapl ?) l 2-3 —(l 2) B1·4 किं नु B3 (sup lin also) अनु, M4 वन (for क्व नु) Ś1 V1 D1·2·6 M1 यास्यामि (for गच्छसि) N· क्व गच्छसि स (m) दुरात्मिन् (for the prior half) —(l 3) M4 न देश (for क्व त्व) V3 नयास्यामि क्व (subm) (for the prior half) Ñ1 B4 समवन् (Ñ1 °त) (sic) (for सनुपत) D3 नु रामस्य सुचन (sic) M4 यत्र स्न गतुसुवन (for the post half)] while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T G M1 ins

937* वरात्तमनुगच्छ र प्रियमिक्ष्वाकुनन्दनम् ।

[Dt1 अनुगच्छत (sic) Dm1 °न उन G2 M1 °गच्छति (for °गच्छत) D6 सोढुम् (for प्रियम्)]

24 d) N B3 स रुदन्, B1 निवत्ते, D1·7 दीनात्मा (for दीनाभिर्) Ś1 N B D2·4-7 दीनमानस Dd1 दीनचेतस —d) T3 नृप (sic) (for ब्रुवन्) Ś1 N V1 B D1·3·4 M4 द्रष्टुमिच्छन्स्वय (D1 °स्वय, D3 °न्स्वरं) गृहात्

25 a) D1·2·7 शुश्राव (for शुश्रुवे) D1 सोऽग्र (for चाग्र°) —b) D7 T2 G1 M4 रुदतीना D1·2·7 महास्वनं (for °स्वन) —cd) D1·2·7 यथा नाग करेणूनां मध्ये महति संस्थित —For 25 Ś1 N V1 B D1-3·4 M4 subst

938* क्रन्दन्तीनां नृपस्त्रीणां शुश्रुवे तत्र निस्वन ।
करेणूनामिवाक्रन्दो बद्धे यूथपतौ वने ।

[(l 1) D1 क्रन्दीनां Ś1 तत्र (for नृप) Ś1 B1·3 D2·6 M4 निस्वन N V1 निस्वन —(l 2) Ś1 D6 बृहा (D6 °द्धे) गजशिशौ (Ś1 °शौ [sic]) (for बद्ध यूथपतौ) V1 यथा M4 तथा (for वने)]

26 a) Dt1 Dd1 Dm1 हि T3 स (for च) G1 राजा च (by transp) D1·2·7 दैन्याच्च राजा काकुत्स्थ —b) Dt1 सन्नत (sic) D1 यथा (for तदा) —c) D7 (उ)पप्लुतो, M1 [अ]प° (for [उ]पप्लुतो) D4 ग्रहणोपप्लुतो यथा —For 26 Ś1 N V1 B D1·2·4 M4 subst

939* स च राजा दशरथो गाढोन भग्नो तदा ।
विरेजि पर्वणीवेन्दुर्ग्रहेणोपप्लुतो ।

[(l 1) M2 reads in marg B4 D1 तथा (for तदा) —(l 2) V1 विरेजे (for विरेजि) D3 पर्वणीन्दुर् (for पर्वणीवेन्दुर्) Ś1 D2·4 यथा (D6 यदि) पूर्ण शशी काले (for the prior half) Ñ V1 B4 D1 M4 ग्रहेणो° (for the post half)]

—After 26 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 ins

940* स च श्रीमानचिन्त्यात्मा रामो दशरथात्मज ।
सूतं सचोदयामास त्वरित वाह्यतामिति ।
रामो याहीति त सूत तिष्ठेति स जनस्तदा ।
उभय नाशकत्सूत कर्तुमध्वनि चोदित ।
निर्गच्छति महाबाहौ रामे पौरजनाश्रुभि । [5]
पतितैरभ्यवहित प्रशशाम महीरज ।
रुदिताश्रुपरिद्यूनं हाहाकृतमचेतनम् ।
प्रयाणे राघवस्यासी पुर परमपीडितम् ।
सुस्राव नयनै स्त्रीणामस्रमायासमभवम् ।
मीनसक्षोभचलितै सलिल पङ्कजैरिव । [10]
दृष्ट्वा तु नृपति श्रीमानेकचित्तगत पुर ।
निपपातैव दु खेन हतमूल इव द्रुम ।

[(l 1) G2 तरिणो रघुनन्दन (for the post half) —(l 2) M3 वृष (sic) —(l 3) Dt1 न (for स) Dt1 तथा (for तदा) —(l 4) Dd1 चोदिते (sic) —(l 5) Dg1 (after corr m as above) पौरजनाश्रुभि —(l 6) T1 अभ्यवहित Dg1 प्रशशाम (sic) Dt1 प्रणनाश (for प्रशशाम) —(l 7) Dg1 Dm1 G1 परिद्यून M3 परिद्यून (for परिद्यूने) —(l 8) M3 प्रयाणे (for प्रयाणे) —(l 9) Dg1 Dm1 अस्र (Dg1 °स्रं न, T1·2 G M1·2 अस्रं, T3 °श्रु)म् (for अस्रम्) G1 आयासमभवम् —(l 10) T3 चलितै G2 M1 अभि° (for सलिल) G तु (sic) —(l 11) T1 नृपतिं (for नृप) —(l 12) Dt1 दृष्ट (sic) Dt1 कृत Dm1 कृत (sic) T1·2 G2 हित (for हत) T1 damaged for मू]

27 ab) Dt1 हलहला, D4 हला° (for हलहला) Ś1 Ñ V1 B D1·2·6 M4 रामो हाहेति करुणा (D6 °णा [sic]) शब्द तम (M4 स शब्दम [sic]) भवन्महान् —M4 om 27cd —c) Ś1 N V1 B D1·3·6 नृपतिं D4 कुपित (for नराणां) D1·2·7 प्रेक्षमाणानां (for प्रेक्ष्य राजानं) —d) Ś1 N V1 B D1·3·4 सदारं निर्गतं गृहात् D1·2·7 ततो (D6 तत) दृष्ट्वा शुशुचिरे

28 a) Ñ1 B M4 जना (for जना) V2 D1·3 हरि —b) Ś1 N V1 B1·4 D1·3·4 M4 हा हा रामेति (for राममातेति) Dg1 T1 रामस्येति मतिरपरे D1 राम विरेति तथापरे, D1·2·7 हा रामजननीति च —c) Dg1 Dt1 Dd1 अंत पुर D1·2·7 हा देव हा सखेति D1 हा दशेति सुखदुःखे —d) Dg1 Dm1 D1·2·7 T1 G1 M1·2 क्रोशन्तं G1 कोशंत (as in text) Dt1 पर्यदेवयन् (metathesis) —For 28cd, Ś1 Ñ V1 B D1·3·4 subst

अन्वीक्षमाणो रामस्तु विषण्णं भ्रान्तचेतसम् ।
राजानं मातरं चैव ददर्शानुगतौ पथि ।
धर्मपाशेन संक्षिप्तः प्रकाशं नाभ्युदैक्षत ॥ २९
पदातिनौ च यानार्हावदुःखार्हौ सुखोचितौ ।
दृष्ट्वा संचोदयामास शीघ्रं याहीति सारथिम् ॥ ३०
न हि तत्पुरुषव्याघ्रो दुःखदं दर्शनं पितुः ।
मातुश्च सहितुं शक्तस्तोत्रार्दित इव द्विपः ॥ ३१
तथा रुदन्तीं कौसल्यां रथं तमनुधावतीम् ।
क्रोशन्तीं राम रामेति हा सीते लक्ष्मणेति च ।
असकृत्प्रैक्षत तदा नृत्यन्तीमिव मातरम् ॥ ३२

G 2 39 45
B 2 40 45
L 2 43 47

941* क्रोशमाना पुत्र तत्र पश्यतु सम रर ।
[Ñ B क्रोशन्ती पुत्रेति D5 परिचम]

29 a) Dg1 Dm1 अन्वीक्ष्यमाणो, D4 6 7 अन्वेक्ष्य° (for अन्वीक्ष°) —b) D4 6 7 विह्वल (for विषण्ण) D7 भ्रान्त चेतसा, T2 3 G1 2 M1 3 °चेतनं (T2 °न) —c) D4 6 7 [अ]नुगत (for °तौ) —After 29cd Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1-3 ins

942* स बद्ध इव पाशेन किशोरो मातरं यथा ।
[Dd1 Dm1 निबद्ध (for स बद्ध)]

—e) Dt1 T2 G2 M1 Ct संयुक्त, Cv r m g as in text (for संक्षिप्त) —f) Dm1 नाभ्युपैक्षत —For 29ef, D4 6 7 subst

943* धर्मपाशपरिक्षिप्त प्रकाम चाभ्यवर्तत ।
[D6 प्रकाशं नाभ्यवर्तत (for the post half)]

—For 29 Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 M4 subst

944* समवेक्ष्य ततो राम पितरं शोकविह्वलम् ।
पदातिमनुगच्छन्तं मार्गे परिवृतं तदा ।
देव्या कौसल्यया सार्धं विह्वलन्त पदे पदे ।
धर्मपाशस्थितो दीनो नाशक्नोदभिवीक्षितुम् ।

[(l 1) Ś1 V1 D1 6 M3 समवेक्ष्य Ñ B M4 शोकवि°(M4 °वि)त —(l 2) Ñ2 ° (for परिवृत) Ś1 V1 D1 3 5 M4 ° (for the post half) —(l 3) Ñ2 दृष्ट्वा (for देव्या) Ñ B विलपन (for विह्वल) —(l 4) Ñ1 स्थितो Ñ2 B1 3 M4 स्थितो L1 °तो (sic) D5 °तो (for स्थित) B2 धर्मपाश° दान (for the prior half) D1 [अ]शक्नोद् (sic) (for [अ]शक्नोद्) L(ed) अभिभाषितुं]

30 Dg1 om 30 —a) G3 M3 च यानार्हौ (with hiatus) (for च यानार्हाव) D4 7 पदातिनौ (D7 °नौ) तौ यानार्हौ (with hiatus) —d) D5 सुख चितौ (for सुखोचितौ) —For 30cd Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 M4 subst

945* पदाती तौ तु दुःखार्हौ दृष्ट्वा शोकसमन्वितौ ।
[B1 4 पदा(Ñ1 4 प)तौ तौ च B3 D3 पदातिनौ च(D1 तु) D2 पदा तौ तौ (sic) च (for पदाती तौ तु) Ñ V1 B3 M4 पदा(Ñ2 प)तौ (V1 पदाती) दुःखार्हौ D2 पदाती दुःखार्हौ (for the prior half) Ñ B M4 दुःखसमन्वितौ (M4 °ता) (for शोक°)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 M4 स्थितौ चो, Ś1 V1 D2 3 5 चो दयामास, D4 6 7 समीक्ष्य नियमाद —d) Ñ V1 B D1-3 5 M4 रामो (for शीघ्रं) D4 6 7 संयाहि सारथे

31 d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T2 G3 (before corr prim) M3 Ct तु यान Cm tp °तु (as in text) M2 तु दर्शन —For 31ab Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 M4 subst

946* न हि सद्दर्शन रामस्तयोर्दुःखपरीतयो ।
[Ñ B1 3 M4 तद्दर्शन (M4 °ने) D2 सदर्शन (for संदर्शन) D2 3 राम Ñ1 तथा (sic) D1 भृशो (for तयोर्) D5 शोक (for दुःख)]

—B4 reads 31cd in marg —c) Ś1 V1 B1 2 4 D1-3 5 M4 शशाक सोढुं तु रामस्(B1 °सं, D2 °रामस, M4 °रामद्) Ñ B3 शशाक पितृ(B3 °श्रो) सखो(Ñ2 °श्रो [sic])ढुं, D4 6 7 मातुश्च सोढुं शक्तो वै —d) Ñ1 तु राक्षित, B1 तोत्रा यत, Dt1 तोत्रेर्नुन्न (for तोत्रार्दित) —After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1 3 ins

947* प्रत्यगारमिवायान्ती वत्सला वत्सकारणात् ।
बद्धवत्सा यथा धेनू राममाताभ्यधावत ।

[(l 1) D4 7 प्रत्यागारम् D5 (before corr) T2 G1 प्रत्या° C1 r m g k t as above (for प्रत्यगारम्) Dg1 प्रत्यावी (sic) D6 °यांती G3 °यायां° Cr °यानी Cg as above (for इवायान्ती) Dt1 Ct वत्सला D6 7 वामनी (for वत्सला) —(l 2) D7 धत्ते (for धेनू) D4 7 तथामातृ M3 [अ]भ्य° (for [अ]भ्यधावत)]

32 Ś1 Ñ V1 B (B1 marg) D1 3 5 M4 subst for 32abcd D4 6 7 subst 948* only for 32ab and read after 32cd

948* हा पुत्र राम हा सीते हा हा लक्ष्मण पश्य माम् ।
इति रामा च दृष्ट्वा च क्रोशन्तमभ्यधावताम् ।

[(l 1) Ñ1 B1 transp पुत्र and राम 1 B D1 read second हा in marg Ñ1 सीतेति (for हा सीते) Ñ1 om (hapl) third हा D1 हा लक्ष्मण च पश्य मां (for the post half) —(l 2) D4 6 क्रोशमानाभ्यधावता (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 2 (D1 marg) cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 32cd

949* रामलक्ष्मणसीतार्थं स्रवन्ती वारि नेत्रजम् ।
[Ś1 D1 2 सीताथ (for सीतार्थं) Ś1 सुवंती, Dd1 M3 स्रवती, D4 5 स्रवन्ती D7 सृजन्ती Ck t as above (for स्रवन्ती)]

Ñ V1 B D1 3 M4 cont after 948*

950* रुदित्वा बाहू करुणं क्रोशन्ती कुररीमिव ।

G 2 39.46 B 2 40.46 L 2 43 47

तिष्ठेति राजा चुक्रोश याहि याहीति राघवः ।
सुमन्त्रस्य बभूवात्मा चक्रयोरिव चान्तरा ॥ ३३
नाश्रौषमिति राजानमुपालब्धोऽपि वक्ष्यसि ।
चिरं दुःखस्य पापिष्ठमिति रामस्तमब्रवीत् ॥ ३४
रामस्य स वचः कुर्वन्ननुज्ञाप्य च तं जनम् ।
व्रजतोऽपि हयाञ्शीघ्रं चोदयामास सारथिः ॥ ३५
न्यवर्तत जनो राज्ञो रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ।
मनसाप्यश्रुवेगैश्च न न्यवर्तत मानुषम् ॥ ३६
यमिच्छेत्पुनरायान्तं नैनं दूरमनुव्रजेत् ।
इत्यमात्या महाराजमूचुर्दशरथं वचः ॥ ३७
तेषां वचः सर्वगुणोपपन्नं
प्रस्विन्नगात्रः प्रविषण्णरूपः ।
निशम्य राजा कृपणः सभार्यो
व्यवस्थितस्तं सुतमीक्षमाणः ॥ ३८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[B1 3 M4 सहृन्त D1 [illegible] (sic) D2 [illegible] (for उच्छ्रितं) Ñ D3 बाहु (sic) V1 बाहु D3 बा[illegible] (for बाहू) B4 D2 M4 वरुणा (for करुणा) D3 मोहुर्णीर्ण (sic) (for [illegible])]
— B4 D2 read 32^cd in marg — ^e) Dg1 D[illegible] G1 [illegible] Dm1 (marg see m [illegible]) स्त्रैणम् (for प्रैषम्) Dg1 D[illegible] T3 स तो (for तदा) Ś1 D1-7 असतृप्ता(D3 °दृप्ता) [illegible] (D1 7 °चैवम) V V1 B D1 3 M1 अपश्यतस(V1 D1 3 M1 °त) तदा रामो — ^f) B3 (before corr as in text after corr m) मुखमाम् (for मुखम्लानम्)

33 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1 2 तिष्ठ तिष्ठेति (for [illegible]) Ś1 N2 D1-7 राजा हि(V1 च) V1 D2 चाक्रोशद् D1 °श [sic]) (for चुक्रोश) —^b) Ñ V1 B D1 3 राजा D3 om M3 रामो (for first याहि) M3 सारथे (for राघव) —^c) N2 V1 B D1 3 6 M1 [अ]भवत्तत्र D3 [illegible] (sic) (for बभूवात्मा) —^d) Dg1 घोरं [illegible] Ś1 D1 [illegible] यथा V1 D1 7 मध्ये चक्रा(D1 °म)तो यथा [illegible] B तो च तो(B1 तो [sic]) चक्रता स्थितिः V1 D1 3 [illegible] गोत्र(M1 [illegible]) [illegible] म(D1 [illegible]) D1 सत्य [illegible]

34 ^a) G3 मति (for इति) D1 नाश्रयसि (sic) [illegible] Dm1 पश्यमानम् (for राजानम्) —^b) G1 1 M3 3 उप[illegible] Cm L1 उपा° (as in text) M1 हि वक्ष्यसि (for [illegible] वक्ष्यसि) Ś1 यत्स्यसि सत्यासि या V1 B D1 7 V1 [illegible] वक्ष्यसि सत्य(D1 सत्त)से —^c) D3 चिर (for चिरं) [illegible] D1-3 दुःखे हि (for दुःखस्य) Ś1 D1 6 3 ज्ञात्वा(D3 °त) [illegible] V V1 1 3 6 D1 3 पापीय D1 (marg [illegible] पापीय) पापीयान्) D1 (before corr as in text) अ पापीय M1 पापीयान् (for पापिष्ठम्) —^d) V1 रामस्य (for [illegible]) M1 सदा (for तम्)

([illegible]) V1 B1 D1 3 मति (for मन) B1 रामस्य पुनः [illegible] (for the prior half) —(l 4) V1 [illegible] M4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D4 सदा M4 भूत्वा (for कृत्वा) Ś1 D1-[illegible] [illegible] D3 प्रेत° (for [illegible])]

36 ^a) Dg1 निवर्तत (sic) Cg न्यवर्तत (as in text) M1 गता (for जनो) Dm1 (before corr as in text) राज्ञा (for राज्ञो) —^c) D1 Ct [illegible] Cp as in text (for [illegible]) —^d) G3 मानसं (for मानुषम्) — For 36 Ś1 V V1 B D1 3 M1 subst

[illegible]^* [illegible] राघवम् ।
[illegible] पौराणां [illegible] ।
न्यवर्तत [illegible] ।
[illegible] न्यवर्तत सर्वशः ।

D1 3 om [illegible] D1 [illegible] V1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) — [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] from l [illegible] up to [illegible] 3 Ś1 [illegible] G(c[illegible]) [illegible] (for [illegible]) — D3 om (l 1) from l 3 up to [illegible] l 4 — (l 3) D1 [illegible] M1 [illegible] (sic) V1 [illegible] (for the prior half) V V1 B D1 M1 [illegible] — (l 4) Ś1 D1 [illegible] V1 [illegible] (sic) D1 1 M1 [illegible] D1 3 [illegible] (for [illegible]) V1 D1 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible])]

37 ^a) Ś1 V B D1 7 M (D3 3) पुनरागच्छेत् D1 D[illegible] पुनरागतं (for [illegible]) M1 यदि [illegible] —^b) Ś1 Ñ V1 B D1 1 M1 [illegible] (D1 [illegible]) D1 °र (for [illegible]) —^d) T1 पुरे (for वचः) — For 37 ^d Ś1 V V1 B D1 3 [illegible] subst

३६

तस्मिंस्तु पुरुषव्याघ्रे निष्क्रामति कृताञ्जलौ ।
आर्तशब्दो हि संजज्ञे स्त्रीणामन्तःपुरे महान् ॥ १
अनाथस्य जनस्यास्य दुर्बलस्य तपस्विनः ।
यो गतिः शरणं चासीत्स नाथः क्व नु गच्छति ॥ २
न क्रुध्यत्यभिशस्तोऽपि क्रोधनीयानि वर्जयन् ।
क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्समदुःखः क्व गच्छति ॥ ३
कौसल्यायां महातेजा यथा मातरि वर्तते ।
तथा यो वर्ततेऽस्मासु महात्मा क्व नु गच्छति ॥ ४
कैकेय्या क्लिश्यमानेन राज्ञा संचोदितो वनम् ।
परित्राता जनस्यास्य जगतः क्व नु गच्छति ॥ ५

G 2.40.5 B 2.41.5 L 2.44.5

सुसमीक्ष्यमाण, G2 3 सुसमीक्ष्यमाण —For 3ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1–7 M1 subst

954* सेना तदा तद्वचनं निशम्य
राजा गुरुत्वा विनिगृह्य बाष्पम्।
तस्थौ प्रयान्तं सुसमीक्षमाणो
निशाशशोकाभ्यधितान्तरात्मा।

[(1 1) Ś1 V1 D1–3 5 स राजा, B1 निरस्य (for निशम्य) M1 पैर्यं नरेंद्रो वचनं यथार्थं —(1 2) Ś1 V1 D1 3 6 M1 गुरुत्वा (for गुरुत्वा) Ś1 D1 3 5 परिगृह्य V1 तु नि° D2 7 भति गृह्य D6 अनि° M2 प्रति° (for विनि°) D1 शास्त्र (for बाष्पम्) —(1 3) D1 M1 प्रयान्त B1 D1–3 सुमति(D5 °ति [sic]) क्षमाणो D4 समुदक्ष्य° D2 7 समीक्ष्य°, M1 समवेक्षमाण (sic) —(1 4) Ś1 Ñ1 D1–7 मोह (for शोक)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 D4 रामनिर्याणं Ñ2 B2 श्रीरामनिर्याणं, V1 D1–3 रामनिर्या(D1 °या)णं, B2 3 रामवनागमनं, D4 7 दशरथविलापः D6 दशरथविलापः —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B2 D2 om Ś1 D1 43 V1 B3 4 38 V1 D2 1 D11 D13 Dm1 D4 S 40 B3 29 D3 4 D4 47 —After colophon D4 G M1 conclude with श्रीरामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय नमः

36

1 Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः —ᵃ) D4 तत्र तु Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M1 तस्मिन्नपात्र स्थिते (D1 M1 °त) —ᵇ) Ñ V1 D1–6 पुरद्वारे Ñ B वने याते, D2 T1 G2 3 M1 विनिष्क्रान्ते, D2 शीघ्रं याते D1 3 7 विनिष्क्रान्ते M1 सुमन्त्र च C1 समनिम्न (sic) G m नियाते (sub m) (for विनियाते) D1 कृताञ्जलि (sic) —ᶜ) B2 सज्जन्ते T1 सञ्जे (for सञ्जज्ञे) V1 5 निमज्जे, B1 हि सञ्जज्ञे D2 3 5 निमज्जे G1 M1 3 महान् नासीत् K(ed.) (5 प्रभाव D3 4 5 अवनिपा D1 आनने) स्त्रीणां महात्मनां, M1 वनितानामिमज्जे —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 G1 M2 3 महा, Ñ1 om D4 5 पुरं (for महत्)

2 G2 illeg from कस्यास्य up to 3ᵇ —ᵇ) V1 reads दुर्बलस्य in marg D3 3 7 निर्धन (for तपस्विनः) —ᶜ) V1 D1–3 यः (for यो) Dm1 गतिं, Cm गति (as in text) —ᵈ) D1 5 7 राम (for नाथ) D4 स च, D5 (before corr as in text) क्व नु, D1 कुत्र, M2 क्व स (for क्व नु) D2 गच्छतु —After 2 D3 7 ins

955* शूरः सत्यव्रतो विद्वान्धर्मज्ञो मृदुभाषकः ।
स्मितपूर्वाभिभाषी च स राजन् क्व नु गच्छति।

3 G3 illeg for 3ᵃᵈ (cf v l 2) D1 7 T2 om (hapl) 3 5 —ᵃ) Ś1 Dm1 Cm न क्रुध्यत्यभिशस्तोऽपि, Ñ B न च कुप्यति शप्तो(Ñ P2 °स्तो)ऽपि V1 °भिनतोऽपि, Dg1 °सुदारतोऽपि, D2 °मिशाक्रोऽपि, D4 °भिदिष्टोऽपि M2 °नि दास्तोऽपि —ᵇ) B1 क्रोधनीयान्विवर्जयन्, B2 क्रोधनीयानि वर्तयन्, B3 क्रोधनायो व्यवर्तयत् —ᶜ) Ñ1 प्रसादयत्रितं B3 (m also) °दयंस्तत्रान्, D3 °यमरत्नान्, D3 M1 °दयति च (for प्रसादयन्सर्वान्) —ᵈ) K(ed.) एवंविधः (for क्व गच्छति) Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 5 6 M1 स नाथ (Ñ2 B D3 M1 राम) क्व नु (D5 [after corr] क्व तु) गच्छति (D1 °ति [sic]) V1 स नो राम क्व गच्छति, T2 G2 3 M1 3 समदुःखः क्वचित् ये C1 यदि विद्युतिरीति सम्प्र C1 यदि विद्वत्यः स मुच्यतेऽस्मान मदन्य इति —After 3 D4 ins

956* दाता बहुश्रुतो धार्मी शूरश्च प्रियवागृजुः ।
अद्यमसो गुणी दाता हा क्व गच्छति राघवः ।

4 D1 3 T3 om 4 (cf v l 3) D1 om (hapl) 4 5 —ᵃ) D5 महाबाहु (for °तेजा) —ᵇ) V1 D3 3 5 M1 वर्तति मातरि, G2 मातरि वर्तते —G3 illeg for 4ᵃ-5 —ᵃ) Ñ B सर्वेषु Dm1 तथा नो (for तथा यो) Ś1 D4 तथा मयासु वर्तेत V1 D3 3 5 सः D4 य था वर्तति मयासु —ᵈ) D1 (after corr) क्व नु गच्छति, M1 स गच्छति Ñ B D3 1 D5 M3 4 स महात्मा क्व गच्छति

5 D1 3 T3 om 5 (cf v l 3 and 4) G3 illeg for 5 (cf v l 4) D5 om (hapl) 5 T3 reads 5 in marg —ᵃ) Ś1 क्लिश्यमानेन, Ñ B D3 4 M1 क्लिश्यमानानां, V1 D4 नश्यमानायां —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M1 राजा च चोदितः च (V1 2 Ñ2 L 1 3 वनं, B1 वनं, L3 वनं, D5 M1 वनम्) —ᶜ) Ś1 परित्राता, B1 परित्राता Ś1 Ñ1 V1 L D3 3 4 M1 च रक्षिता च (for जनस्यास्य) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 L D3 3 4 M1 रक्षिता च क्व (Ś1 Ñ2 V1 D3 4 क्व नु), B2 3 स इत क्व नु (for जगतः क्व नु)

G 2 40 6
B 2 41 6
L 2 44 6

अहो निश्चेतनो राजा जीवलोकस्य संप्रियम् ।
धर्म्यं सत्यव्रतं रामं वनवासे प्रवत्स्यति ॥ ६
इति सर्वा महिष्यस्ता विवत्सा इव धेनवः ।
रुरुदुश्चैव दुःखार्ताः सस्वरं च विचुक्रुशुः ॥ ७
स तमन्तःपुरे घोरमार्तशब्दं महीपतिः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तः श्रुत्वा चासीत्सुदुःखितः ॥ ८
नाग्निहोत्राण्यहूयन्त सूर्यश्चान्तरधीयत ।
व्यसृजन्कवलान्नागा गावो वत्सान्न पाययन् ॥ ९
त्रिशङ्कुर्लोहिताङ्गश्च बृहस्पतिबुधावपि ।
दारुणाः सोममभ्येत्य ग्रहाः सर्वे व्यवस्थिताः ॥ १०
नक्षत्राणि गतार्चींषि ग्रहाश्च गततेजसः ।
विशाखाश्च सधूमाश्च नभसि प्रचकाशिरे ॥ ११

6 [b]) D1 Dd2 Ct सक्षय, T1 2 स (T2 [before corr] as in text) प्रिय, M2 समर्त (for संप्रियम्) —[c]) T2 धर्म, G2 M1 धर्मे —For 6, Ś1 Ñ V2 B (B3 m) D1 7 M4 subst

957* अबुद्धिर्यत किं राजा विपर्ययमतिर्नु किम् ।
यो नाथ सर्वभूताना परित्यजति राघवम् ।

[(l 1) Ñ1 वन नो राजा, B2 वृद्धराजाय B1 M4 न किं D1 नु मो, D3 नु किं (for नु किम्) D3 5 7 अबुद्धिरन नो राजा जीवलोक (D3 [after corr] °का)हितोपि सन् —(l 2) D2 5 पति, D2 पति (for नाथ) D1 (before corr as above) राघव]

7 G2 illeg —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M4 राज, M2 सर्व (for सर्वा) —[cd]) M2 सुस्वर T1 2 M2 3 चापि, G2 M1 चैव (for च वि) Ś1 D1-7 अन्योन्य स(D6 च)परिष्वज्य बाहुभ्या सम्चुक्रुशु, Ñ V1 B D1-3 M4 सु(D2 च)क्रुशुश्च तु पाता स्तुव(B2 [m after corr] °च)त्यो(V2 °तो) रुरुदुश्च स (N2 °श्च ते, V1 °श्च ता, D1 2 °सता)

8 [a]) V1 B1 2 D1 4 M2 समन्तत पुरे, D2 समन्त पुरे, T3 तमन्तर पुरे (for स तमन्त पुरे) Ñ V1 B D1-3 नाद (for घोरम्) M4 समततात्कद्रा नाद —[b]) Ñ V1 B D1 3 M4 श्रुत्वा तासा(Ñ2 सासा, B3 भासा [both sic]) (for आर्तशब्द) —[c]) Ñ 1 3 [आ]र्ति, B1 2 4 [अ]भि (for [अ]भि) Ś1 D6 2 श्रुत्वा पुनर्नियुक्तमा —[d]) Ś1 D4-7 वि(D4 7 वि)षसाद (for श्रुत्वा चासीत्) Dt1 स (for सु) Ñ V1 B D 3 M4 ससाद गतचेतन, D1 सहसा गतचेतसा

9 [a]) V1 D1-5 7 M4 हूयते (for [अ]हूयन्त) —After 9[a] T2 ins

958* नापचन्गृहमेधिन ।
अकुर्वत्र प्रजा कार्यं

—[b]) Ñ V1 B D1-3 तम (B3 मत [metathesis]) सूर्य समा(V1 तदा)वृणोत्, T1 2 नापचन्गृहमेधिन —[cd]) D1 व्यासृजन्, D4 वृ° (for व्य°) Dg1 कवल, D3 कवलान् (sic) (for कवलान्) Ś1 D7 न पादद्नु, Dg1 Dm1 T1 M2 अपाययन्, D4 5 न पा दद्नु D6 न पादधु, G2 न पादयन् (sic) Cv r m t as in text Ck नापाययन्निति (for न पाययन्) Ñ V1 B D1-3 M4 वत्सा(V2 D1-3 M4 नाद्दु) कवल(Ñ2 V1 D1 3 M4 °लान्) गावा बहु(M4 °[illegible]) °बु)वंसाश्च धेनव —After 9 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 ins while T3 ins after 9[cd]

959* पुत्र प्रथमज लब्ध्वा जननी नाभ्यनन्दत ।
[Dd1 Dm1 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा)]

10 [ab]) Ñ2 D4 5 7 शुक्रश्च (for त्रिशङ्कुर्) Ñ1 शनिश्चारे (corrupt) D1 5 7 शनैश्चरो (for बुधावपि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 6 M4 बृहस्पति(Ñ2 °बु)धाकेतु(V2 °कोफि D1 °कयके, D3 °ककि [sic]) शुक्र(Ñ2 B1 2 4 °सूर्यो, B2 °भानु, G[ed] °शन्य)गारकाहय (Ñ2 B °कभागेना, M4 °श्चरा) —After 10[ab], B3 ins

960* शुक्रश्चैव तु तारा सूर्याङ्गारकभार्गवा ।
—[c]) Ś1 Ñ1 V2 D1-7 M4 सोममासाद्य, Ñ2 B समवर्त(Ñ2 °ते) Dd1 सममस्येत्य G1 सोम[illegible]त्य —[d]) Ś1 V2 D1 3 4 M4 [ऽ]वतस्थिरे, Ñ2 B प्रदक्षिणा, D1 च तस्थिरे (for व्यवस्थिता)

11 M4 om 11[ab] B1 reads 11 in marg —[a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 हतार्ची(D3 °र्चि [sic])षि, D4 5 7 वियोगीनि —[b], Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 [उ]पहता(मि B °त[र])प, D2 [अ]पि हतत्विष, D4 5 7 हततेजस, T1 2 गत चेतस (for गततेजस) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 D1 6 निष्प्रकाशा (for विशाखाश्च) T1 2 तु M2 lacuna (for च) Ñ B1 D4-7 M4 विधूमाश्च (for स°) B1 3 4 दिश सधूमाश्च तदा —[d]) V1 D2 नासन्त, B1 2 4 न नभ, D4 7 नभस (for नभसि) B2 प्रचकाश च B4 Dg1 D1 3 4 प्रचकाशिरे, D3 न [illegible] च S1 नामन्त प्रकाशिरे —After 11 Ś1 V2 D S ins while Ñ1 ins after 13

961* कालिकानिलवेगेन महोदधिरिवोत्थित ।
रामे वन प्रव्रजिते नगर प्रचचाल तत् ।
दिश पर्याकुला सर्वास्तिमिरेण समावृता ।
न ग्रहो नापि नक्षत्रं प्रचकाशे न किंचन ।

[(l 1) Ś1 V2 D1-3 6 कालानिल(D2 °रिव)वेगेन Ñ1 नाव्धितो°, D1 5 7 तानिलो° (for the prior half) V2 [उ]दत, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 [उ]त्थित, D4 [आ]हत (for [उ]त्थित) —(l 2) D1 तथा (for वने) D3 प्रवसिते (for प्रव्रजिते) Dm1 प्रचचार, D3 चचाल (subm) (for प्रचचाल) Ś1 V1 D1 3 च D2 3 M4 इ (for तत्) —(l 3) Ś1 V2 D1 3 6 पर्याकुली(V2 D2 3 °ला)भूताः T1 कस्मिन्न Dg1 Dd1 Dm1 T3 G2 [प]र्यवृता, Dt1 T1 3 G1 M1 3 [ए]व [illegible]

अकस्मान्नागरः सर्वो जनो दैन्यमुपागमत् ।
आहारे वा विहारे वा न कश्चिदकरोन्मनः ॥ १२
बाष्पपर्याकुलमुखो राजमार्गगतो जनः ।
न हृष्टो लक्ष्यते कश्चित्सर्वः शोकपरायणः ॥ १३
न वाति पवनः शीतो न शशी सौम्यदर्शनः ।
न सूर्यस्तपते लोकं सर्वं पर्याकुलं जगत् ॥ १४
अनर्थिनः सुताः स्त्रीणां भर्तारो भ्रातरस्तथा ।
सर्वे सर्वं परित्यज्य राममेवान्वचिन्तयन् ॥ १५
ये तु रामस्य सुहृदः सर्वे ते मूढचेतसः ।
शोकभारेण चाक्रान्ताः शयनं न जहुस्तदा ॥ १६
ततस्त्वयोध्या रहिता महात्मना
पुरंदरेणेव मही सपर्वता ।
चचाल घोरं भयभारपीडिता
सनागयोधाश्वगणा ननाद च ॥ १७

G 2 40 20
B 2 40 20
L 2 44 19

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

M3 न स° (for सम°) —D1-3 M1 om l 4 —(l 4) Dg1 वापि (for नाति) Dm1 लक्ष्ये M1 न विचित्रचचारिरे (for the post half) D6.7 नक्षत्राणि न दृश्यन्ते न च (D2 om च) कश्चि(D5 चिच्चि) प्रकाशते]

12 B4 reads 12^{ab} in marg —^{a}) D5.7 अतीव (for अकस्मात्) D1 T2 M3 नागरा सर्वे जना D5.6.7 T G2 M3 उपागत (T3 M° °गमन्) (for °गमत्) Ś1 Ñ V1 B D1.3.5 M4 नागरश्च जन सर्वो दु खशोकपरायण —^{c}) D1.7 G1 च (for both वा) Ś1 Ñ1 V1 D1.2.3 व्यवहारे च (Ñ1 V1 D1 वा) (for वा विहारे वा) —^{d}) Ś1 V1 D1.7 M4 कुरुते (for अकरोत्) V2 मति G3 Ñ3 जन (for मन) —After 12 Dg1 D13 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins

961* शोकसंतापसंतप्त सतत दीर्घमुच्छ्वसन् ।
अयोध्याया जन सर्व शुशोच जगतीपतिम् ।

[(l 1) T3 हतम् (for सततम्) —(l 2) D13 Dm1 चुक्रोश Dd1 चुक्रोश (for शुशोच)]

13 Dg1 reads 13^{ab} in marg —^{b}) M4 राम (for राज) —^{c}) D5 न दृष्टो, D4 प्रहृष्टो Ñ1 B D13 Dd1 Dm1 दृश्यते (for लक्ष्यते) —^{d}) B4 (m also as in text) शोकमोह (for सर्व शोक) M4 सर्वे शोकपरायणा —After 13 Ñ1 ins 962*

14 ^{ab}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3 M4 ववौ (for वाति) Dm1 reads शीतो न च in marg M3 यशी (for शशी) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5 M4 न ताप दिवाकर (for ^{c}) —^{c}) T3 तप्यते Dm1 लोक, D4.5.7 लोकान् —For 14^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1.3.5 M4 subst

963* न रराज तथा चापि सर्वमासीत्समाकुलम् ।

[V3 विराज (for र°) V1 D2 वा (for च)]

15 For 15^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1.3.5 M4 subst

964* नाचिन्तयन्सुतान्स्त्रियश्च भर्तृंस्तथा स्त्रिय ।
न कान्त कामिनी काचिच्च वार्ता पराक्रमात् ।
नासस्थाद्रति कश्चिच्छोकसंविग्नमानस ।

[(l 1) V2 D1.2 M4 नाचिन्तयत् D3 सुतान् (for सु°) Ś1 D4 पितृन्, V1 D1.2 M4 भर्तॄन् (for नाश्विन्) —Ś1 D5 om (hapl ?) from न च up to कश्चि in l 3 V1 भ्रातॄन् (for भर्तॄन्) —(l 2) M4 चापि (for काचित्) V2 न चासुत कामिनी च न कश्ची न पराक्रम —(l 3) B1 रुदित (sic) (for रतिम) Ś1 Ñ1 मानसा]

While D1.3.7 subst

965* न चेतसि पति स्त्रीणां न भर्तृणां तथा स्त्रिय ।

—^{c}) Ñ V1 B1.3 D1.2.3 M4 सर्वे (for सर्वे) D1.4 सर्वे सर्वे, D3 सर्वे सर्वं (sic) —^{d}) Ñ1 V2 Dg1 D1.4 G1.2 [श]नुचिन्तयन् (V1 °यत्) Ñ3 B3.4 D4 [अ]न्वचिन्तयत्

16 ^{a}) Ñ2 V1 B D1.3 M4 च, Dg1 marg (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3 M4 ते सर्वे (by transp) G1 M4 चेतना (for चेतस) —^{c}) G3 च भ्राता Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 शोकभारसमाक्रान्ता (D5 °न्त [sic]) —^{d}) Ñ B न जहु (B1 [after corr m] जग्मु) शयनं तदा (by transp) D13 Dd1 Dm1 शयनं नैव भेजिरे, D2 शयनं जगृहुस्तथा —After 16 Ś1 Ñ B D5-7 ins

966* गर्हयन्तश्च कैकेयीं निन्दन्तश्चापि भूमिपम् ।
आसन्नभाग्यान्यसून्त्यक्त्वा पर दैन्यमुपागता ।

[(l 1) Ś1 D6 न मही पति (for चापि भूमिपम्) —(l 2) D7 om (hapl) from मनसा up to दैन्य]

17 ^{a}) Ñ V1 B D1-3 M4 तथा, D5 तत्र (for ततस्) —^{b}) V2 B3.4 (B4 [before corr] as in text) Dm1 D2 [पु]र (sic) (for [इ]व) Ś1 N B D1.2.3 यथा (B तदा) मरावती V1 D5 मही ससागरा (for मही सपर्वता) —^{c}) V1 चचार Ś1 Ñ V2 B D1.2.3 M4 सर्वा, D1.2.3 घोरा (for घोरं) Dg1 शोकपीडिता, D13 Dd1 Dm1 शोकदुःखिता (for भार पीडिता) —^{d}) D3 सभाग, T3 सनाथ (for °नाग) T2.3 योगाश्व, M1-3 योधाश्व (for योधाश्व) Ś1 V1 D1.7 M4 रथा(M4 रथा)कुला तदा(V1 D1.2 पुरी) Ñ B नरा समाकुला (for गणा ननाद च)

३७

G. 2. 41. 1
B. 2. 42. 1
L. 2. 45. 1

यावत्तु निर्यतस्तस्य रजोरूपमदृश्यत ।
नैवेक्ष्वाकुवरस्तावत्संजहारात्मचक्षुषी ॥ १
यावद्राजा प्रियं पुत्रं पश्यत्यत्यन्तधार्मिकम् ।
तावद्व्यवर्धतेवास्य धरण्यां पुत्रदर्शने ॥ २
न पश्यति रजोऽप्यस्य यदा रामस्य भूमिपः ।
तदार्तश्च विषण्णश्च पपात धरणीतले ॥ ३
तस्य दक्षिणमन्वागात्कौसल्या बाहुमङ्गना ।
वामं चास्यान्वगात्पार्श्वं कैकेयी भरतप्रिया ॥ ४
तां नयेन च संपन्नो धर्मेण विनयेन च ।
उवाच राजा कैकेयीं समीक्ष्य व्यथितेन्द्रियः ॥ ५
कैकेयि मा ममाङ्गानि स्प्राक्षीस्त्वं दुष्टचारिणी ।
न हि त्वां द्रष्टुमिच्छामि न भार्या न च बान्धवी ॥ ६
ये च त्वामुपजीवन्ति नाहं तेषां न ते मम ।
केवलार्थपरां हि त्वां त्यक्तधर्मां त्यजाम्यहम् ॥ ७

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1-4.6.7 अंतःपुरविलापः, Ñ B पुरजनविलापः, D5 अयोध्याविलापः —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B1 D3.6 om. Ś1 D1.7 44 Ñ2 39 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 41 B2 30 B3.4 38 D1 96 D2 43, D5 48 —After colophon D5 concludes with रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः

37

Ś1 begins with ॐ, M1.2 श्रीरामाय नमः

1 [a]) V2 B3 च (for तु) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 वनकृतस्य (for निर्य°) —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 D1-3.5.6 राज्ञा, B2.3 राज्ञः, D4 M4 राज्ञो, D2.7 राम (for रजो) Ś1 Ñ1 D1-7 ध्वलोकयत्, Ñ2 V1 B1.4 D1.2 अपश्यत —[c]) V1 न च (for नैव) Ś1 [इ]क्ष्वाकुरथस्, D6 [इ]क्ष्वाकुरवस् (metathesis) (for °वरस्) T2 नैवेक्ष्वाकस्यस्तावत् —[d]) M4 स्व (for 'त्म) Ś1 D1-7 चक्षुषी समुपावृतत् —After 1 Ñ V1 B D1.3 M4 ins.

967* यावद्राजा प्रियं पुत्रं पश्यति स्म स्वचक्षुषा ।
तावत्समं महीं तावत्तदा दूरमीमानरम् ।

[(L. 1) D3 यद्य (for यावद्) V1 D1 न स्वक्ष M4 संपश्यती (for पश्यति स्म) Ñ B1 स चक्षुषा M4 न चक्षुषा D5 नावदस्यत्कतः चक्षुषा (for the post. half) —(L. 2) B1 हस्तम् B1-3 M4 नग D1 M4 हस्तम् (for हृतम्) B3 [°र्]मिर (for [अ]तरम्) V1 पश्य दूरमिमाय (for the post. half) D5 हतोत्क्षमः । स मार्गार्थेरूप इयंतिर]

2 [a]) Ñ2 B3.4 D1.7 राम (for राजा) D1.7 पश्यन् (for पुत्रं) —[b]) Ś1 D1-7 ददर्श (for पश्यति) Ñ V1 L D1-3 M4 समपश्यत्तं तु (Ñ1 V1 °द्रति D3 °श्य तु) धार्मिके —D5 partially illeg. for 2[cd] —[c]) Ś1 D5.6 प्रवर्धेत, Ñ V1 B2-4 D1 M4 प्र(Ñ2 B4 D1 प्र)वर्धेत, D1 प्रावृजनासि, Dg1 हि वर्धेत, D1.7 प्रवर्धेत (D7 °र्ते) (sic) Cg as in text (for व्यवर्धत) Ś1 Dd1 D1.6-7 G1 चास्य, Ñ B D2 तस्य, V1 नास्य M4 हस्य (for [इ]वास्य) Dg1 व्यवर्धते वा हि, G1 व्यवर्धेते वपुर —[d]) Ś1 D1-7 चक्षु तु(D5 °हुन) परिदृश्यया, Ñ B चक्षुषी पश्यतः सुतं, V2 D1.3 M4 चक्षुषी पुत्रमीर्ण तु (M4 °हस्तं).

3 [a]) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 (D5 after corr. as in text) M4 नापश्यत, Ś1 Ñ2 B2 D1.6.7 °तु, B3.4 °ह), Ñ1 तयोश्चाय (sic) (for न पश्यति).—[c]) Ñ V1 B1-3 D1-3 M4 स, B4 न (for first च) Ś1 Ñ B D1-7 विवर्णश्च (for विषण्णश्च) —[d]) Ñ V1 B D1.3 M4 धर(D1-4 °रि) ण्यां निपपात ह

4 [a]) D5 illeg. for तस्य द° Ś1 D1.2.6 अंग तु (D1 च), Ñ2 V1 B D5 अन्व(B3 [after corr.] °न्वा)गं, D4.7 अभ्यागात्, M4 पुरयाग (for अन्वागात्) —[b]) Ñ2 V1 L [स] भिवद्, D1-4.7 [अ]बद्धृत् (for बाहुम्) G(ed.) व्याकुला (for अङ्गना) —[c]) Dt1 पर, Ct as in text (for वामं) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5 M4 च ता, T1.2 चापि, G3 चान्या (for चास्य) Ś1 D6 [अ]स्यगात् (for [अ]न्वगात्) Ś1 D6 पापा, Ñ B1.3 (marg. also अंग) 4 अंगं, B3 अर्धं, G1.2 M1 बाहुं (for पार्श्वं) D4.5.7 वामं पार्श्वमगाच्च या —[d]) Dt1 सा सुमध्यमा, D1.3.6 भर्तुरप्रिया (D5 °य), M1 भयविद्वला (for भरतप्रिया)

5 [a]) B2 नयेन तु, D4.7 तु तु तेन (for नयेन च) —[b]) D2 धर्मा तु (sic) (for धर्मेण) —[d]) Ñ B1-4 वाक्यं(Ñ2 B3 स ता) पापविनिश्चया(B2 °यात्), D1 स च ता पापनिश्चयां

6 [a]) D1 D1.3.5 G1.2 कैकयी B1 Dt1 Dd1 G3 M1 ममाङ्ग(T1 °ङ्गा)नि, Dg1 मम नानानि (sic) (for मा ममाङ्गानि) —[b]) Dt1 Dd1 G2 M1 मा स्प्राक्षी, D5 स्पृक्षीस्त्वं (sic) (for स्प्राक्षीस्त्वं) Ś1 Ñ2 V1 B3.4 Dg1 D1.3-7 T M1.3.4 दुष्टचारिणि Dt1 Dd1 Dm1 पापनिश्चये —[c]) Ñ D1.4.5.7 [अ]हं (for हि) Ś1 Ñ2 D1.4-7 स्प्रष्टुम् (for द्रष्टुम्) Dm1 इच्छामि —[d]) D1 भार्या मे (for न भार्या) Ś1 D6 त्वं न मे प्रिया T1 मम समता T2.3 त्वं न सद्गुणा, D1 त्वं न सभाता D1.3 त्वं न बान्धवी, D1.4 न च सद्गुणा D7 न च सद्गुणा (for न च बान्धवी) Ñ सद्गुणा च सद्गुणा, V1 न भार्यात्वं न बान्धवी B1 (marg. also) मम भार्या न समता

7 [a]) Ś1 Ñ B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3 T1.2 सनुजीवंत त, B1 (after corr. as in text) °वस्यंति (for उपजीवन्ति) —[c]) T1.3 G1.3 त्वा (for त्वां)

अगृह्णां यच्च ते पाणिमग्निं पर्यणयं च यत् ।
अनुजानामि तत्सर्वमस्मिँल्लोके परत्र च ॥ ८
भरतश्चेत्प्रतीतः स्याद्राज्यं प्राप्येदमव्ययम् ।
यन्मे स दद्यात्पित्रर्थं मा मा तद्दत्तमागमत् ॥ ९
अथ रेणुसमुध्वस्तं तमुत्थाप्य नराधिपम् ।
न्यवर्तत तदा देवी कौसल्या शोककर्शिता ॥ १०
हत्वेव ब्राह्मणं कामात्स्पृष्ट्वाग्निमिव पाणिना ।
अन्वतप्यत धर्मात्मा पुत्रं संचिन्त्य तापसम् ॥ ११

निवृत्यैव निवृत्यैव सीदतो रथवर्त्मसु ।
राज्ञो नातिबभौ रूपं ग्रस्तस्यांशुमतो यथा ॥ १२
विललाप च दुःखार्तः प्रियं पुत्रमनुस्मरन् ।
नगरान्तमनुप्राप्तं बुद्ध्वा पुत्रमथाब्रवीत् ॥ १३
वाहनानां च मुख्यानां वहतां तं ममात्मजम् ।
पदानि पथि दृश्यन्ते स महात्मा न दृश्यते ॥ १४
स नूनं क्वचिदेवाद्य वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
काष्ठं वा यदि वाश्मानमुपधाय शयिष्यते ॥ १५

G. 2 41 16
B 2 42 16
L. 2 45 25

8 D3 om 8^{cd} —^a) V1 B Dm1 (before corr as in text) D1-3 M3 अगृह्ण. D4 M2 यद् (for यच्च) T1 damaged from ते up to रेणु in 10^a. —^b) Dm1 अग्नि, D3 अग्नौ Ś1 Ñ2 B1 3 4 Dg1 D1 2 6 7 अग्नि(D1 2 °ग्नौ)पर्यं (Ś1 B4 D1 2 6 °र्यं)यणं, M4 अग्नौ परिणय Ś1 D5 T2 M3 (after corr as in text) तद् (for यत्) —^c) V1 नानु जानामि, D5 सर्व° (for अनु°) —^d) Ś1 Ñ B D4-7 इह लोके, D3 अस्मिन्लोके (for अस्मिँल्लोके) D2 वा (for च)

9 T2 damaged (cf v l 8) Ñ1 om 9^{ab} —^a) B1 प्रीतिमान् (for प्रतीत) —^b) D5 अद्य (for प्राप्य) V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 T3 M1 4 [ए]तद्, T3 [ए]वम् (for [इ]दम्) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-3 6 M4 उत्तम, B4 ईदृश (for अव्ययम्) —^c) Ñ1 च (for मे) Ñ1 D3 दद्यात्स (by transp) D4 प्रयच्छेत्, D 7 प्र°, T3 स द् द् (lacuna) (for स दद्यात्) Ś1 Ñ1 D1-3 5 6 प्रीत्यर्थं, V1 तृप्त्यर्थं, D4 7 प्रेतार्थं, M4 प्रीत्यार्थं (for पित्रर्थं) Ñ2 B प्रेतार्थं(B1 °र्थ) यत्स मे दद्यात् —^d) Ś1 D2 मम, Ñ1 मा मे, Ñ2 B (B2 marg also as in text) Dg1 Dd1 D5 मा मा, Dt1 Dm1 D3 न मां, D1 7 न मे, T1 मो मा (for मा मा) Ś1 Ñ2 B D1 5 6 समुपागमत् (Ś1 D1 6 °गात्), Ñ1 D4 7 उदक व्रजेत्, T3 दत्त मन्वगात्, G3 M2 दत्तमाप्नुयात्, M3 फलमन्वियात् V1 मामेव (sic) तदुपागमत्

10 T1 damaged up to रेणु (cf v l 8) —^a) B4 अथ, D4 5 7 रथ (for अथ) Ś1 D5 परिष्वज्य, Ñ V1 B D1 2 4 6 7 M4 परिष्वज्य, Dt1 Dm1 समध्वस्त, D5 -प (also पा)रिध्वस्त (for समुध्वस्त) —^b) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G3 M4 समुत्थाप्य, G3 तमुत्थाय (for तमुत्थाप्य) Ś1 Ñ V1 B D1-4 5 6 M4 महीपतिं (for नराधिपम्) D4 7 उत्थाप्य जगतीपतिं —^c) Ñ2 V1 B2 न्यवर्तयत्, D1 निवर्तत, D4 अवर्तत D5 om, M4 ततो (for तदा) D5 तदा तु देवी कौसल्या —T1 damaged from स in 10^d up to 12^b —^d) D5 वधूर् (for कौसल्या) G3 शोक (for शोक-)

11 T1 damaged (cf v l 10) —^a) V1 हत्वैव, B3 (also as in text) कृत्वेव, B4 T3 M1 4 हत्वेव, G3 हत्वैव Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 राज्ञा, M3 रामात् (for कामात्) —^b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पद्भ्या(V1 °भ्या) स्पृष्ट्वा(V1 B3 [before corr] D3 °ष्टुं)र चाग्नि गा(Ś1 V1 D1 2 6 पवन, D3 4 7 पावक, D5 पातक) —^c) Ñ2 अथातप्यत, V1 अनु°, B2 तन्व° (sic) T3 अन्वतस्तप्य (for अन्वतप्यत) —^d) Ś1 V1 D4 5 6 सत्यज्य, Ñ2 B M1 संस्मृत्य (for संचिन्त्य) Ś1 V1 Dt1 D2 5 6 राघव, M4 राघव (for तापसम्)

12 T1 damaged up to ^b (cf v l 10) —^a) Ś1 Ñ1 V1 D1-7 M4 नि(D5 न्य वर्तित्वा निवर्तित्वा, Ñ2 B पतित्वर्थे (B2 [marg also] °र्त्य) निवृत्तस्य(B3 [orig] °वर्तस्य, B3° गृहात्तो, B4 °वर्तस्य) Dg1 निवृत्यैव निषयैव —^b) Ñ2 V1 B D1 2 रथवर्त्मनि (for °वर्त्मसु) M4 सीदतोनर्थवर्त्मणि —T1 illeg from 12^c up to नग in 13^c —^c) Ś1 V1 D1 2 6 M4 तस्य, Ñ2 B तत्र, T2 नैव (for नाति) —^d) M4 प्रस्तमंशुमतो

13 T1 illeg up to नग (cf v l 12) —^a) B1 2 G2 M1 2 सु, Dt1 Dd1 Dm1 D1 T2 स, D5 [अ]थ (for च) —^c) Ñ2 D4 6 (after corr as in text) अनुप्राप्य Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 6 M4 नगरीं ता(D5 °रीन्ता)मनुप्राप्तस् (Ñ2 B D3 °प्य) D2 नगरीना तदुपासस् (corrupt) —^d) D5 उदाहरन् (for अथाब्रवीत्) Ś1 V1 D1 2 6 M4 सक्तश्च पुनरनाथवत्, Ñ B जगत्ताथोप्य(Ñ1 °थम)नाथवत्, D1 4 7 बद्धायन्द (D4 [after corr] °दृष्टि)मुद्रा(D4 °पा)हरन् (sic)

14 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 इमानि हयमुख्याना —^b) Ñ2 च (for त) —^c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M4 गुति (for पथि) —After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

968* य सुखेषूपधानेषु शेते चन्दनरूषित ।
वीज्यमानो महार्हाभि स्त्रीभिर्मम सुतोत्तम ।

[(l 1) Dt1 सुखेन (for सुखेषु) Dg1 -भूषित (for -रूषित) —(l 2) M3 (also) Cop पूज्यमानो (for वीज्य°), Dd1 Dm1 महाबाहु, G2 M1 मरा° (for महार्हाभि) Dm1 नरोत्तम]

15 ^a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 किंचिद् (for क्वचिद्), Ñ1 D1 4 प्रासाद, D4 7 अस्याद्य, G3 M2 एवास्य (for एवाद्य), —^c) D5 [अ]प्यथ (for यदि) —^d) B1 4 D2 उपाधाय

G 2 41 17
B 2 42 17
L 2 45. 16

उत्थास्यति च मेदिन्याः कृपणः पांसुगुण्ठितः ।
विनिःश्वसन्प्रस्रवणात्करेणूनामिवर्षभः ॥ १६
द्रक्ष्यन्ति नूनं पुरुषा दीर्घबाहुं वनेचराः ।
राममुत्थाय गच्छन्तं लोकनाथमनाथवत् ॥ १७
सकामा भव कैकेयि विधवा राज्यमावस ।
न हि तं पुरुषव्याघ्रं विना जीवितुमुत्सहे ॥ १८
इत्येवं विलपन्राजा जनौघेनाभिसंवृतः ।
अपस्नात इवारिष्टं प्रविवेश पुरोत्तमम् ॥ १९
शून्यचत्वरवेश्मान्तां संवृतापणदेवताम् ।
क्लान्तदुर्बलदुःखार्तां नात्याकीर्णमहापथाम् ॥ २०
तामवेक्ष्य पुरीं सर्वां राममेवानुचिन्तयन् ।
विलपन्प्राविशद्राजा गृहं सूर्य इवाम्बुदम् ॥ २१
महाह्रदमिवाक्षोभ्यं सुपर्णेन हृतोरगम् ।
रामेण रहितं वेश्म वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ २२

D3 उप * Ś1 D1 3 5 M1 स्थापिष्यति, Ñ2 B1 3 Dg1 D5 6 7 T2 स्थापयिष्यति, V1 उत्थेष्यति (for स्थापिष्यते)

16 [a]) M3 उत्थास्य* Ñ2 V1 B3 स (for च) —[b]) V1 D3 कृपण —[c]) Ś1 Ñ2 Dt1 Dm1 D1 2 7 S विनिश्वसन्, Ñ1 विनि श्वस Ś1 D3 प्रस्रवणे, M4 प्रस्रवणात् —[d]) Ś1 D3 4–7 इव द्विप, V1 इवर्षभं (for इवर्षभ) D3 (before corr as in text) करेणवेव महागज

17 [a]) Dt1 द्रक्ष्यन्ति (for द्रक्ष्यन्ति) Ś1 D3 पुरुषाश्चैव, Ñ1 D3 6 7 दूरात्पुरुषा, Ñ2 V1 B3 4 D2 5 M4 पुरुषा नूनं (by transp) G1 नूनं पुरुष (for नूनं पुरुषा) —[b]) D3 6 1 वनेचर —[c]) Ñ1 कृच्छ्राद्धि पथि गच्छन्त, D1 6 7 कृच्छ्राद्धि (D1 °द्धि) परिधावन्त —After 17 Ś1 Ñ1 D3–7 M4 ins

969* श्यामामदात रक्ताक्ष चन्द्राननमनिन्दितम् ।
पृथूरस्क महाबाहु शार्दूलसमगामिनम् ।
सिंहोरस्कं वृषस्कन्ध गौरकृष्णाजिनाम्बरम् ।
यदृच्छया दनलोका समासमिव वासवम् ।

[(l 1) D3 [illegible] Ñ1 अरिंदम (for अनिन्दितम्) —(l 2) V1 पृथुरक्ष, D3 1 पृथूरस्कं, D1 1 पृथुरस्क (for पृथूरस्क) M4 समगामिन —(l 3) Ñ1 [illegible] —(l 4) M4 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 D3 6 1 [illegible] (for [illegible])] —M4 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 17

970* मा नूनं [illegible] सुता गुरुसदोषिता ।
[illegible] गमिष्यति ।
[illegible] सा नूनं [illegible] ।
[illegible] पुरुषा [illegible] ।

[(l 1) M4 [illegible] (for [illegible]) T1 [illegible] T2 M1 [illegible] C1 (as also e —(l 2) G1 M1 [illegible] M4 [illegible] (for [illegible]) T2 [illegible] M4 [illegible], K(ed) [illegible] (for [illegible]) T1 [illegible] T2 M1 [illegible] —(l 3) Dm1 T G M1–3 [illegible] —(l 4) M4 (after corr see sa) [illegible] (for [illegible])]

18 [a]) L1 Dm1 D3 1 T1 G1 3 M1 कैकेयी —[b]) Ñ1 [illegible] (sic) (for विधवा) Ś1 D3 6 7 राज्यमत्यदर्शि (D1 °षि), Ñ1 B1 (m also as in text) 3 4 राज्यमन्वसा B1 राज्यमसित (for राज्यमावस) —[c]) Ś1 D1 न इदं [illegible] नरव्याघ्रम्, Ñ2 V1 B D3 M4 न हाय पुरुषव्याघ्र (V1 D1 °घ्रम्, M4 °घ्रे) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 [illegible], Dg1 marg M4 [illegible] (for विना)

19 [a]) Ñ2 B [स]मौ, D1 [ए]ष (for [ए]व) —[b]) M4 [illegible] (for जनौघेन) Ñ2 [अ]भि (for [अ]भि) T2 संवृत (for संवृत) D3 मोहेनाभि च संवृत —[c]) Ś1 Ñ1 D3 6 अपस्नातैर्, B3 (m also) मृतस्नात, D3 5 (before corr) अपस्नात (for अपस्नात) Ś1 Ñ1 D1–7 [आ]रिष्ट Ñ2 V1 B D1–3 M4 [आ]विष्टम् (for [अ]रिष्ट) —[d]) Ś1 D1 7 स विवेश Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 M4 पुरीं सदा (Ñ1 B1 3 °दा) Dt1 गृहोत्तम (for पुरोत्तमम्) D3 विवेश पुरपुरम्

20 [a]) B1 वेश्मस्तां (for वेश्मान्तां) —[b]) Ñ B3 3 (marg also वीथिकां) वीथ्यां, V1 Dt1 Ck t [illegible] (V1 [illegible]) [illegible] B1 वीथ्यां T G1 M1 देवतां, Ck r m g as in text (for देवताम्) B1 संवृतां वा पुरीं सदा, M1 संवृताव्यमेव तां —[c]) Ś1 D1 4–7 क्लान्तदुःखातुरामार्तां, Ñ B क्लान्तदीन (Ñ1 °दीनां, Ñ2 °[illegible]) दुःखार्तां V1 D3 दुर्बलार्तां (V1 °[illegible]) दुःखार्तां (D3 °र्ता) D3 दुर्बलादुःखार्तां (sic) M4 दुर्बला [illegible] —[d]) V1 नात्याकीर्ण, B1 3 नात्या [illegible], B3 [illegible], D3 1 नातिरिक्त, T1 नात्या° M4 [illegible] (for नात्याकीर्ण) D3 [illegible]

21 [a]) G1 समवेक्ष्य (for मवेक्ष्य) Ñ1 D1 3 तां (for सर्वां) Ś1 D1 तां सोऽपश्यत् (D3 स पश्यन्) पुरीं तदा —For 21[cd] Ñ1 V1 B D1–3 M4 subst

971* [illegible] ।

[V1 [illegible] (for [illegible]) Ñ1 B1 3 [illegible], M4 [illegible] Ñ1 reads the post half in marg V1 D1–3 [illegible]]

22 Ś1 Ñ1 D1 3 read ... after 24 —[a]) Ś1 D1 3 [illegible] Ñ1 D1 2 3 [illegible] (D3 [illegible]) [illegible] Ñ2 V1 B D3 3 M4 [illegible] (V1 [illegible], B1 [illegible]) B1 [illegible] D1 3 [illegible]) [illegible] D1 [illegible] —[b]) Ñ2 B [illegible] (B1 [illegible] T1 [illegible]) (for [illegible]) Ñ1 B1 [illegible] B3 (marg also as in D1 1) [illegible] D1 1 D3 1 T2 [illegible] (for [illegible]) V1 D3 [illegible] M4 [illegible] —[c]) V1 D3 1 M1 [illegible] (for वेश्म) —After 22 B1–3 (B3 1 marg) ins

कौसल्याया गृहं शीघ्रं राममातुर्नयन्तु माम् ।
इति ब्रुवन्तं राजानमनयन्द्वारदर्शिनः ॥ २३

ततस्तत्र प्रविश्यैव कौसल्याया निवेशनम् ।
अधिरुह्यापि शयनं बभूव लुलितं मनः ॥ २४

तच्च दृष्ट्वा महाराजो भुजमुद्यम्य वीर्यवान् ।
उच्चैः स्वरेण चुक्रोश हा राघव जहासि माम् ॥ २५

सुखिता बत तं कालं जीविष्यन्ति नरोत्तमाः ।
परिष्वजन्तो ये रामं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ॥ २६

न त्वा पश्यामि कौसल्ये साधु मां पाणिना स्पृश ।
रामं मेऽनुगता दृष्टिरद्यापि न निवर्तते ॥ २७

तं राममेवानुविचिन्तयन्तं
समीक्ष्य देवी शयने नरेन्द्रम् ।
उपोपविश्याधिकमार्तरूपा
विनिःश्वसन्ती विललाप कृच्छ्रम् ॥ २८

G 2 41 29
B 2 41 35
L 2 45 37

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

972* इदं प्रोवाच वचनं राजा शोकसमन्वित ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

973* अथ गद्गदवाक्यस्तु विलपन्मनुजाधिप ।
उवाच मृदु मन्दार्थं वचनं दीनसस्वरम् ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 मनुजाधिप —(l 2) Dg1 मृदुमन्दार्थं G1 M1 2 मृदु मन्दन M1 मृदु मन्दं (for मृदु मन्दार्थं) G1 M1 सस्वन (for सस्वरम्)]

23 ab) V1 राममातुः शीघ्रं (by transp) D3 om (hapl) नयन्तु —After 23ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

974* न ह्यन्यत्र ममाश्वासो हृदयस्य भविष्यति ।

[Dt1 T1 2 G2 ममाश्वासो T3 ममाश्वासे G1 मम श्वासो]

—c) V3 B1 4 ब्रुवाणं (for ब्रुवन्तं) —d) Ś1 V1 D1 4 7 अन्वयुर् V1 B1 D3 आनयन् B3 च ययुः (for अनयन्) Ś1 D6 मार्गदर्शिन V2 V1 D3 शास्त्रदर्शिन Dt1 G3 द्वारि दर्शिन D1 द्वारवेदिन (for द्वारदर्शिन) —After 23 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

975* कौसल्यायाः गृहं तत्र न्यस्यन्त निवेशनम् ।

[Dg1 न्यस्यन्त G3 नि° M1 (for नि°) M1 गृहीत्वा]

24 a) V3 D5 6 7 M1 तत्र V3 B तस्य D1 तथा (for तत्र) Ś1 V3 D1 2 7 पाद्य V1 Dg1 D1 T G1 1 M1 तस्य M3 तु तत्र Ch as in text (for तत्र) D3 प्रविश्येव G3 M1 Ch विविश्येव M1 तु पविश्य Ct as in text (for प्रविश्य) —b) Ś1 V1 D1 (after corr) D1 2 G1 M1 4 निवेशनं Ch t नं (as in text) —c) V3 B M1 (अ य D3 3 [अ दि D1 1 (अ वि (for [अ दि) D3 शयन —d) Ś1 B [बा सर्वे V1 [उ इन्द्रि D1 [बा बुद्धि D3 बुद्धि S तु(M1 [बा तु)द्धि (for लुलितं) —After 24 Ś1 V3 D1 read ० —After 24 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

976* तु भद्दयविहीनं च तुरया च विवर्जितम् ।
अशयमपयनं राजा मदमन्दमितस्सम्भ्रमम् ।

[(l 1) Dm1 तद् M1 तु (for first च) G1 [अ]पि (for second च)]

25 a) D1 2 स (for तत्) T1 2 G3 तु (for च) D3 दृष्ट्वा तदा (for तच्च दृष्ट्वा) N V1 B D1 3 M1 तत्र स(V1 समस्य V1 D3 तत्र स D1 स तत्र) राजा शोक(M1 दु ख) —b) Ś1 V B D1 3 5 6 M1 भुजावुद्यम्य (N1 M1 °युद्य) दुःखित V1 भुजमुद्यम्य दुःखित D3 बाहू उ(D1 °मु)द्यम्य दुःखित —c) D1 3 7 उच्चस्वरेण Dt1 Dd1 Dm1 प्राक्रोशद् (for चुक्रोश) V V1 B D1 3 M1 उच्चैश्चुक्रोश करुणं —d) D3 मा (for हा) V B1 4 राम म Dt1 Dd1 Dm1 राम हि G1 M1 हा राम (for राघव) V1 जहाति Dt1 Ct मां (for माम्)

26 a) V B D1 3 सुखिन V1 दुःखिन D1 सुखत M1 दुःखिता (for सुखिता) Ś1 V1 D1 2 6 खलु तद् V B खलु(B3 m) तं D1 तदा(before corr °खलु) T3 किल ते M1 खलु तद् (for बत तं) Ś1 D काल —b) D1 2 जीविष्यात —c) N V V1 B D1 3 प्रतिपश्यन्त D1 7 पश्यन्ता साधु (for परिष्वजन्तो) —d) D3 पुनरागते (sic) —After 26 Ś1 V1 D1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 7 ins

9 * अथ रामो महाबाहु कान्तारमभियास्यति ।
कर्थताज्ञं दुरायं कं न्यायामनसा ।

[(l 1) T1 2 G3 महात्मा T3 महा M1 महात्मा M1 कान्तारं Ch k t as above (for महाबाहु) Ś1 V1 D3 7 पि(D3 1 3) °मम]

27 Ct tr ab and cd —a) T G3 M1 2 Ch तत्र Cm तव (as in text) Ct कौसल्ये त्वां न पश्यामि (by transp) —b) T G3 V3 Ch t तत् (for मां) D1 G1 पाणिना(sic) (for पाणिना) V1 T पाणिना स्पर्श मे स्पृश —c) Ś1 D3 राम (for रामं) D1 मदनुगता M1 तव गता (for मेऽनुगता) —d) D1 T3 (after corr) निवर्तते

28 a) Ś1 D3 4 तं राममेवानुविचिन्तयानं V तं राममेवानुविचिन्तयन्तं D3 °राम नृप° D1 G1 °नुचि° —b) V3 दृष्ट्वा V1 नृपस्य (for नरेन्द्रम्) —c) V3 L1 4 अथोपविश्य, D1 तथोपविश्य D3 समोप° D1 सुखो° (for उपोपविश्य)

३८

G 2.42 1
B 2.43 1
L 2.46 1

ततः समीक्ष्य शयने सन्नं शोकेन पार्थिवम् ।
कौसल्या पुत्रशोकार्ता तमुवाच महीपतिम् ॥ १

राघवे नरशार्दूले विषमुप्त्वा द्विजिह्ववत् ।
विचरिष्यति कैकेयी निर्मुक्तेव हि पन्नगी ॥ २

विवास्य रामं सुभगा लब्धकामा समाहिता ।
त्रासयिष्यति मां भूयो दुष्टाहिरिव वेश्मनि ॥ ३

अथ स्म नगरे रामश्चरन्भैक्षं गृहे वसेत् ।
कामकारो वरं दातुमपि दासं ममात्मजम् ॥ ४

पातयित्वा तु कैकेय्या रामं स्थानाद्यथेष्टतः ।
प्रविष्टो रक्षसां भागः पर्वणीवाहिताग्निना ॥ ५

गजराजगतिर्वीरो महाबाहुर्धनुर्धरः ।
वनमाविशते नूनं सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ६

वने त्वदृष्टदुःखानां कैकेय्यानुमते त्वया ।
त्यक्तानां वनवासाय का न्ववस्था भविष्यति ॥ ७

ते रत्नहीनास्तरुणाः फलकाले विवासिताः ।
कथं वत्स्यन्ति कृपणाः फलमूलैः कृताशनाः ॥ ८

—[d]) N V1 B3-4 Dd1 Dm1 D4.6.7 S त्रिविधस्तौ, Dt1 Ct त्रिविं(Ct °नि)श्वसत Ś1 V2 D1.3-7 M4 कृच्छ्रात्; D2 द्रु खिता (for कृच्छ्रम्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 दशरथविलाप, Ñ1 वैदेहीशापप्रदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D4.7 43, Ñ2 B1 40 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 42 B2.3 39 D1 97 D2 44 —After colophon D6 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम

38

Dm1 begins the Sarga with ॐ while M1.2 begin with श्रीरामाय नम

1 [a]) N1 सा त, Ñ2 सासु, B4 मत्र, Dt1 सत्री D2 सुस, D1 सन (sic) Ct as in text (for सन्नं) D1 कोशेन (metathesis) Ś1 Ñ B1.2.4 D6 कर्षित D1.3 M4 कर्शित, D6.7 पीडित (for पार्थिवम्) V1 B3 शोकेन कर्षित त्वा (B3 भूश), D2 भर्तार शोककर्शित

2 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 नृपशार्दूल(B3 D6 [before corr] °ले), M4 नरशार्दूल —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B2.4 Dg1 Dt1 D1.3.6 M4 Ct*p* सुप्त्वा, Ñ2 B1.3 D4.7 लब्ध्वा Dd1 Dm1 क्षिप्त्वा D2 दत्त्वा, D5 युक्ता (sic) Cm g k as in text (or उप्त्वा) Dg1 G1.2 M1 विषिक्षिता(D*g*1 °त), Dt1 G3 द्वि जिह्वगा, Dd1 Dm1 T Ct*p* द्वि जिह्व(T3 °ह्वा sic) गां M3.5 C1 त्रिजिह्वगा Ct [as] द्विजिह्वगा (for द्विजिह्ववत्) —[c]) Ś1 N V1 B D1-7 M4 विहरि पति —[d]) G1 निर्मुक्ता (as in text) Ś1 N V1 B D1-7 M4 तुष्ट(B1 [m also] °ष्टा) प्रसन्न(V1 °सा)मनोरथा Dg1 विनिर्मुक्तेन पन्नगी

3 [a]) G1 विवास्यमान —[b]) Ś1 N V1 B D1.7 M4 मनस्विनी (for समाहिता) —[c]) V1 शमयिष्यति (for त्रास°) V1 D3 M1.4 मा भूय, T1.2 G3 भूयो मां (by transp) —[d]) Ś1 V2 D1-6 M4 दृष्टमाहिरिव, G2 दुष्टा मीरिव N1 (also) पाशित, D6.7 वर्त्मनि (for वेश्मनि)

4 [a]) Ś1 D1-4 यद्यस्तु(D3 °स्तु), N B3 अथ स्म, V1 D1.3 यदि स्म, B1.2.4 Dt1 Dd1 G1.2 M4 यद्यस्मिन, D*g*2 तथापि (for अथ स्म) —[b]) Ś1 V1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-4.6 भैक्ष्य Ct r m g k t °क्ष्यं (as in text) G3 गृह्य (for °हे) Ś1 V1 B2 (before corr as in text) D2.4.6.7 वसन् (for वसेत्) —[c]) Ñ V1 B D1 M1 दासम्(V1 दासा)भ्यात्[?] Ñ2 B भरत राज्यम् (B3 in gloss भरताय) (for वर दातुम्) —[d]) Ś1 राम, B2 राज्य Dd1 स दाम (*by pm*) Dm1 दासस, D*e*3 दत्तु (*sic*) G3 दास (for दास) D3 ममात्मन B1 मम राज्ये ममात्मज

5 B1 transp 5[ab] and 5[cd] —[a]) Ś1 Ñ B1.4 D1.3.4.6.7 M4 पा(D3 प)तित स तु(Ñ2 B3 D1.5 M4 हि, D4.7 च) V1 B2.4 D2 पा(B3 प)तित (B4 °त) स तु, D5 पत्रित स तु —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-6 M4 स्थानादिष्टाद् (B1 °ष्टो) Dd1 Dm1 T G3 राम स्थानाद्, D6.7 स्थानादिष्ट (for राम स्थानाद्) B3 यशेप्सित —[c]) N1 स दृष्टो (sic) N2 D3 प्रदुष्टो, D*g*1 T2 G2.3 प्रविष्टे, Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 Ct*p* m*p* k प्रविष्टो, D1.7 सविष्टो, D5 स विष्टो, Cr m g as in text (for प्रविष्टो) ॥ Ct विपरीत प्रविष्ट । ॥ V1 रक्षसा (for रक्षसां) M4 भाग (*sic*)

6 [a]) Ś1 गज, Dt1 Dd1 Dm1 नाग, D6 हार (for गज) G3 पक्षिर् (for गजर्) B4 धीरो (for वीरो) —[b]) Ś1 N1 D1-3.6 महाब(D2 °हद)तु, Ñ2 V1 B M4 महद्धतु, D4.7 महाद्युति (for धनुर्धर) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 विश(V1 D3 वन अरण्य नून स —[d]) Ś1 V1 D1-4 M4 लक्ष्म(D6 °क्ष्म)णान्वित —After 6 B1 ins.

9 8[*] तुष्टो भव महाप्राज्ञ राम श्वव पा च कानने ।

7 [a]) Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 वनेष्व(N2 V1 B1 °ष्ठ D3 °ष्व)दृष्ट (for वने त्वदृष्ट) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-4.7 M4 कैकेय्या वचनात्, Dt1 Dd1 Dm1 D6 M4 कैकेय्यनुमते (D3 reads मत in marg) B3 reads वचना in marg —[c]) T2 व्यसनाना; G1 व्यक्ताया (sic) D1 वनवासाय (for वनवासाय) —[d]) Ñ2 D1.3-4 का व्यवस्था Dg1 का व्यवस्था Dt1 Ct काप्यवस्था, D6 का व्यवस्था

8 [a]) Ś1 N B D4.7 स भोगहीन तु V1 राज्यहीनाश D1 सौ राज्यहीनौ तरुणौ —[b]) D3 विवासितौ, D5 विवासिता

अपीदानीं स कालः स्यान्मम शोकक्षयः शिवः ।
सभार्यं यत्सह भ्रात्रा पश्येयमिह राघवम् ॥ ९
शुश्रूषैर्नोपस्थितौ वीरौ कदायोध्या भविष्यति ।
यशस्विनी हृष्टजना सुच्छ्रितध्वजमालिनी ॥ १०
कदा प्रेक्ष्य नरव्याघ्रावरण्यात्पुनरागतौ ।
नन्दिष्यति पुरी हृष्टा समुद्र इव पर्वणि ॥ ११

कदायोध्यां महाबाहुः पुरीं वीरः प्रवेक्ष्यति ।
पुरस्कृत्य रथे सीतां वृषभो गोवधूमिव ॥ १२
कदा प्राणिसहस्राणि राजमार्गे ममात्मजौ ।
लाजैरवकरिष्यन्ति प्रविशन्तावरिंदमौ ॥ १३
कदा सुमनसः कन्या द्विजातीनां फलानि च ।
प्रदिशन्त्यः पुरीं हृष्टाः करिष्यन्ति प्रदक्षिणम् ॥ १४

G 2 42 1
B 2 43 1
L 2 40 1

(for विवासिता) —c) Ś1 N V1 B D1 7 M1 वने (for कथं) D1 कृपणा —d) G1 वद् (for यत्र) Ś1 N V1 B D1 M3 मम वत्सा सुरोचिता (Ś1 °दु रिता D1 °शेचिता) D1 मम वत्सा सुलोचिता —After 8 B1 2 (marg) ins

979* गतयथा विनाथस्य या शाला सचिवस्त तरो ।
अद्य या परितप्स्यति सार्थे कृषा दुर्मतिना ।

[(l 1) B1 शालार्थ (for या शाला) —(l 2) B2 मतिहिंसा (for दुर्म°)]

9 a) N B D1 6 7 ध्रुवे (for श्रय) Ś1 V1 D1 3 6 शोकापहारक D3 शोकपहारक (corrupt) M1 शोक क्षयात्त्वि(by corr दि)त —c) Ś1 N V1 B D1 7 M1 सहित Dg1 तत्सह (for यत्सह) D1 सहभार्य सह भ्राता —d) Dm1 पश्येदम् Cm as in text (for पश्येयम्) Ś1 D3 4 7 M1 दृष्टु(D7 °र) यत्सुत(M1 त्त) V B यत् तौ (N1 [marg] D1 before corr) 4 तै) सुत D1 दृष्ट यत्र त (for इह राघवम्) V1 पश्येयमिह यत्र त (corrupt) D3 त पश्येयमिहागत —After 9 Ś1 N V1 B D1 7 M1 read 12

10 a) N1 B D1 3 M1 शुश्रूषैरु V1 शुश्रूषैरु D4 शुश्रूषैरु D1 7 श्रुत्वा वा K(ed) शुश्रूषैरु Ś1 N1 B D1 3 6 M1 [उ परिपत्त राम V1 प्रविष्यत इम (for [उ]पस्थितौ वीरौ) T1 शुश्रूषा वै हसितनी वीरौ —b) D1 [ह]यत्या K(ed) कद योध्या गमि पत —c) N1 B हासित्ती N1 V1 B1 4 D1 M1 हृष्टमना D1 हृष्टमना (for °जना) —d) Ś1 N V1 B D 7 M1 च्छ्रा(D1 °र)श्र Dg1 मूच्छ्रिता (for सूच्छ्रित) D1 मालिनी (for मालिनी)

11 a) M1 मुदा (for कदा) N B1 प्रेक्षे D प्रेक्ष्य D3 [अ]वेक्ष्ये (for प्रेक्ष्य) Ś1 N1 V1 B D 4 M1 नरव्याघ्राम् D1 महाप्राज्ञम् —b) D1 [m sec] तारण्यात D1 धरण्या (for अरण्यात्) Ś1 N1 V1 B D1 4 M1 पुनरागत D3 रारण्यापुनरागतौ (sic) —c) Dt1 Dd1 Dm1 भविष्यति D1 त दृष्यति (for नन्दिष्यति) Ś1 N1 V1 B D1 3 6 M1 रम्या (for हृष्टा) —d) M1 समुद्रम् —After 11 V1 D4 7 ins 980*

12 Ś1 N V1 B D1 7 M1 read 12 after 9 G1 Breg for 12ab —b) Ś1 N V1 B1 4 D1 7 M1 राम T1 वीर (for वीरः) N1 B1 प्रवेक्ष्यत D1 प्रवेक्ष्यति सत्त्वमाण —c) D1 7 कदा (for रथे) —d) B1 G1 M1 वृषभो N D1 वाणि

(D1 °हि)ता(N1 °ता)यथा V1 B1 3 4 D1 3 M1 वानिताविव B1 गोइव यथा (for गोवधूमिव) Ś1 D1 4 7 पतीगोमाविव वृषभा

13 N1 D1 6 7 om 13ab —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M1 राघवा पु(D1)रागतो —N1 D1 6 7 transp 13cd and 14ab B1 reads 13cd in marg —c) V1 च विकरि ष्यति B1 4 अवाकारि° Dg1 D3 4 T1 3 M1 अवकरि° Dm1 D1 इव करि° D1 यदें क° (for अवकरिष्यन्ति) —d) Dg1 M1 विप्रसमान् (for प्रविश न्तौ) N1 अरिंदितौ (for अरिंदमौ) N1 प्रविशतानु ** —After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins while Ś1 V1 D1 3 6 M1 ins after 14 (transp) N1 D1 6 7 ins after 11

980* प्रविशन्ती कदायोध्या द्रक्ष्यामि गुरुप्रपुण्डरीको ।
उद्यमायुधनिस्त्रिंशौ सशृङ्गाविव पर्वतौ ।

[(l 1) Ś1 N1 D1 4-6 सुमनसौ D1 गुरुपुष्पसौ (for °पुण्ड °) —D1 om l 2 —(l 2) Ś1 V1 D1 3 6 M1 उत्तम(V1 °च M1 °त)सौ वीरौ निविशन्तापरीवृतौ]

—Ś1 D1 cont D1 cont after l 1 of 980* while V1 D1 6 7 ins after 15

981* आत्मासिताति दृष्येय करते प्रति मानदम् ।
राम दृष्ट्वा महात्मानि दुर्ललाम्य महीतिता ।

[(l 1) D1 आत्मासितानि (sic) D1 तव (for त) D1 प्रविमानों (sic) (for प्रति मानदम्) —(l 2) N1 देवेन्द्र, D1 4 राज्ञा(D1 °नी)भ्य]

14 V1 D1 6 7 transp 13cd and 14ab Ś1 N1 V1 B D 3 6 M1 transp 14 and 15 —a) M1 सुमनसे —b) Ś1 V1 D अद्विजा ता(D1 प्रा)श N1 B1 द्विजातैन B1 3 M1 द्विजातैन D1 द्विजा तानाश (hypm) Dg1 वदानि (for फलानि) V B (m sl o sm N1) D1 4 7 दिना पैत (B1 ह) सदृश्ता —N1 D1 6 7 om 14cd —c) Ś1 N1 V1 B D1 3 6 M1 प्रविशन्ती Dt1 Dd1 Dm1 प्रविशन्त M1 प्रदायिन्य Cg as in text (for प्रदिशन्त्यः) Ś1 N1 V1 B1 4 D 3 6 M1 हृष्टाः B1 रम्या (for हृष्टा) —d) Ś1 N1 V1 B D1 3 6 M1 करिष्यत(D 3 °ता) D1 D1 प्रदक्षिणौ (D1 णां) ⊕ Cm k कन्याद्विजातीनां कन्याश्च द्विजायश्च हृष्टा । अत कन्याश्च सुमनस पुष्पाणि द्विजातय फलानीति विवेक । प्रादक्षिण समुद्र । हृष्टा भूत्वा रामादय पुरीं प्रदक्षिणं

G 2 42 15
B 2 43 16
L 2 46 14

कदा परिणतो बुद्ध्या वयसा चामरप्रभः ।
अभ्युपैष्यति धर्मज्ञस्त्रिवर्षं इव मां ललन् ॥ १५
निःसंशयं मया मन्ये पुरा वीर कदर्यया ।
पातुकामेषु वत्सेषु मातॄणां शातिताः स्तनाः ॥ १६
साहं गौरिव सिंहेन विवत्सा वत्सला कृता ।
कैकेय्या पुरुषव्याघ्र बालवत्सेव गौर्बलात् ॥ १७
न हि तावद्गुणैर्जुष्टं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
एकपुत्रा विना पुत्रमहं जीवितुमुत्सहे ॥ १८
न हि मे जीविते किंचित्सामर्थ्यमिह कल्प्यते ।
अपश्यन्त्याः प्रियं पुत्रं महाबाहुं महाबलम् ॥ १९
अयं हि मां दीपयते समुत्थित-
स्तनूजशोकप्रभवो हुताशनः ।
महीमिमां रश्मिभिरुत्तमप्रभो
यथा निदाघे भगवान्दिवाकरः ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८

करिष्यन्ति ।, Ct has also given similar readings ‡ —After 14 (transp) Ś1 V1 D1–3 6 M4 ins 950*

15 Ś1 Ñ2 V1 B D2(om 15cd)–3 6 M4 transp 14 and 15 —b) Ñ2 B3 वा सुरप्रभ, B4 D1 चामरप्रभु, D3 पामरप्रभ —D1 om 15cd–17 —c) Ś1 V1 D6 मत्पु(V1 प्रपु)पैष्यति B1–3(B3 before corr as in text) Dd1 Dm1 D7 T G M1 3 अभ्युपेष्य(B1 °ष्य)ति, D4 5 प्रत्युपैष्य (D5° प्रेक्ष)ति V3 Dt1 Dd1 Dm1 धर्मात्मा (for धर्मज्ञस्) M4 भूय एष्यति सर्वज्ञस् —d) Ñ B D1 6 7 समन्स, V1 सुपर्ण, D3 सदृश (for त्रिवर्ष) D3 श्च (for इव) Ñ1 Dg1 Dt1 T3 G1 2 M1 Cr g लालयन्, B4 (m also as in Ñ1) मां ममन्, B4 सीलयन्, D5 मगालन् (sic), D1 6 7 मातर, D6 लाडयन्, M3 पालय Cm मा एत्य न् (as in text) Ś1 सत्यमिव मानरं ‡ Ct सुपर्ण इव बालिका बालिकामुद्दिश्य ललंल्लालयन् । ‡ —After 15 Ñ1 D1 3 7 ins 981*

16 D1 om 16 (cf v l 15) V1 D3 M4 om 16 and 17 —a) Ś1 D4 5 अहं (for मया) —b) Ś1 D1 6 7 मया पूर्वं, D5 मया धीर (for पुरा वीर) V2 B2 (m also) पुरा (B4 पूर्वं) जन्मनि सूरपा, D2 मया यद्वायया (sic) —c) D5 पुत्रकामेषु (for पातु°) —d) Ś1 B1 D4 5 पातिता स्तना, Ñ1 D7 पातितास्तन V2 B1 3 पाविता स्तना, D4 6 पातिता मया (D5 पुरा), T1 2 G2 दारिता स्तना

17 V1 D1 3 M4 om 17 (For D1 cf v l 15 for the rest 16) —a) Ś1 गारिंर (sic) (for गौरिव) Ś1 Ñ B D2 5–7 पशेन (B2 m gloss पशुविशिष्टा गौरिव) (for सिंहेन) —b) Ś1 D1 निर्दुग्ध (for वत्सला) Ñ2 B मतो (for कृता) —d) D2 बालवत्सा (subm) (for °वत्सेव) N2 B बाल (B4 m gloss राम) वत्सा व (B4 *) लाद्वता

18 a) Ś2 Ñ V1 B D1 2 M4 सत्त्व(D1 °द्)र्हं सत्त्(B1 पक्ष)र्गुण(Ñ1 D4 7 °र्दुष्टं) —b) B1 विशारद (for विशारदम्) —c) B4 पुत्र D2 पुत्री (sic) (for पुत्रा) —d) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 जीवितुं(D1 °तु D2 °*) नोत्सहे चिर(B4 om)

19 a) Ś1 B1 D4 जीवितु Ñ2 T2 जीविते D3 कश्चित् (for किंचित्) Ñ1 न जीवितेन मे किंचित् —b) Ś1 V1 D1–3 5 6 M4 स्थित, Ñ1 D4 7 दृश्यते, Ñ1 T1 G2 Cm b g b lp कल्पित, Cr g t as in text (for कल्प्यते) —c) Dt1 प्रियपुत्र —d) Dt1 Dd1 Dm1 एकमेव च (for महाबाहुं) Ñ2 V1 B D1 3 M4 लोकनाथं महाद्युतिं(V1 सहा)ते

20 a) B1 मद (for अयं) D3 M4 मा (for मां) Ñ1 D4 7 तापयते (for दीप°) Dt1 (S) प्रवर्धित G1 समुद्धत (for समुत्थितस्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 गात्र(V2 B1 दार)जं सुतशोकज(D1 °ज) D2 तापयाद्य पापते —b) D3 सुतज (for तनूज) Dt1 महाग्नि, D6 7 हुताशन (for हुताशन) —c) Ñ B महीदं (for °मिमां) N2 B D2 (before corr) ज्वाले प्रभो, D1 Dt1 Dm1 Cg उदयाग्रे (Cg °ग्र), D7 °प्रभुर, D6 7 °प्रभेद, Cl as in text (for उत्तमप्रभो) —d) M4 यदा (for यथा)

Colophon —Sarga name Ś1 Ñ V1 B D1–7 कौसल्या विलाप —Sarga no (figures, words or both) V1 B1 D1 om Ś1 D4 7 46 V2 B1 41 V3 Dg1 Dt1 D 4 Dm1 S 43 T1 32 B3 40 D1 9° D2 45 D6 50 Dt 42 —After colophon D1 concludes with रामाय नमः ; T1 श्रीरामचन्द्राय नमः ; G श्रीरामाय नमः

३९

विलपन्तीं तथा तां तु कौसल्यां प्रमदोत्तमाम् ।
इदं धर्मे स्थिता धर्म्यं सुमित्रा वाक्यमब्रवीत् ॥ १
तवार्ये सद्गुणैर्युक्तः पुत्रः स पुरुषोत्तमः ।
किं ते विलपितेनैवं कृपणं रुदितेन वा ॥ २
यस्तवार्ये गतः पुत्रस्त्यक्त्वा राज्यं महाबलः ।
साधु कुर्वन्महात्मानं पितरं सत्यवादिनम् ॥ ३
शिष्टैराचरिते सम्यक्शश्वत्प्रेत्य फलोदये ।
रामो धर्मे स्थितः श्रेष्ठो न स शोच्यः कदाचन ॥ ४
वर्तते चोत्तमां वृत्तिं लक्ष्मणोऽस्मिन्सदानघः ।
दयावान्सर्वभूतेषु लाभस्तस्य महात्मनः ॥ ५
अरण्यवासे यद्दुःखं जानन्ती वै सुखोचिता ।
अनुगच्छति वैदेही धर्मात्मानं तवात्मजम् ॥ ६

G 2 64 8
B 2 44 6
L 2 63 5

39

☞ In Ś1 this Sarga is lost on missing folios Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 read Sarga 39 after Sarga 56 M1 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः, M3 श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4-7 M4 एवं तु विलप(D4 °न्)तीं ता, D3 एवं विलपतीं तां तु —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 धैर्यान्वित T2 धर्म्ये स्थिता G1 धर्मे स्थिता (for धर्मे स्थिता) Ś1 Ñ2 B D4-7 वाक्यं, V1 D1-3 M4 तत्र, Dd1 धर्मं, G1.2 धर्म्यां (for धर्म्यं) —d) Ś1 Ñ2 B1-3 D1.3 धर्म्यम्, B4 धर्मम् (for वाक्यम्)

2 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M2 स पुत्र (by transp) G1.2 M1 सपुत्र (for पुत्र स) —c) M3 [पु]त्र (for [ते]) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

982* निर्वैगुण्यगुणैर्युक्तः पुत्रस्ते दयि राघवः ।
विनिर्दोषो निरस्तो न त्वं शोचितुमर्हसि ।

[(1) V1 D1.3.4.7 M4 °र्ये (for निर्वै°) V1 युक्त V2 दि° शत्रु सह° युक्त D2 राम श्रेष्ठ युक्त (for the prior half) V1 पुत्र D2.6.7 °त्म (for पुत्र) V1 राघव —(1 2) D2 पुत्र (for विदुः) D3.6.7 विदुर् Ś1 D1.3.7 न त (by transp) (for त न)]

—Thereafter cont

983* नाऽस्यरामस्त्वया धर्मात्मा पुत्रस्ते नानवर्तिनि ।
विनिर्दोषो स्थितिर्न वाक्यस्याभिभाविनि ।

4 a) T2 G2 M1.3 आचरिते —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

984* सद्भिराचरिते धर्मे यथार्थे वर्तते स्थितम् ।
पुत्र धर्मभृतां श्रेष्ठ नानुशोचितुमर्हसि ।

[(1 7) Ś1 B1.2 D6 धर्मे D2.3.7 कर्मे (for धर्मे) D3 corrupt for यथार्थे V1 °न्ते (for वर्तते) —(1 2) Ñ2 धर्मज्ञ (for °भृतां) Ś1 D3 न त्वं, Ñ2 D1.3.4 न त्व, B2 न त्वं, D4.6.7 नैव (for नानु)]

5 a) G2 लाभस्य —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

985* तस्यानुवर्तते वृत्तं लक्ष्मणोऽपि महायशाः ।
तमस्यतो नार्हसि त्वं शोचितुं भ्रातृवत्सलम् ।

[(1 1) Ś1 B2 D6 अन्व° D1 M4 [अ]नुवर्तते D1 वृत्तो, D1.2 (D6 before corr) वृत्ते (for वृत्तं) Ś1 D6 शे (for ऽपि) V1 D2.3 M4 गुणान्वितः D2 गुणावृत (corrupt) D1.4.7 महदर्थेन (hypm) (for महायशाः) —(1 2) V1 [अ]पि, D4 [अ]पि (for [अ]पि) D3 om त्वं (subm) Ñ2 B त्व (B3 त्व)न्नार्हसि नैवार्हसि (V1 °षि) (for the prior half) V2 भ्रातृवत्सल (sic) D2 भ्रा° D1.3.7 भ्रा° (for भ्रातृवत्सलम्)]

6 a) Dg1 न वनेषु Dt1 वनवासेषु T1.2 Cm.g जानती वै (T2 तत्), T1 G1.2 M2 जानती वै, G3 M3 Cr.h जानती वै (for जानन्ती वै) ⊕ Cv यद्दुःखं न जानाति वै सुखोचिता ⊕ G1 सुखोचिता —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

986* अरण्यवासदुःखानि नानाभाव्यानि नन्दिनी ।
सुखमर्वाचीना स्वस्था गृहवासमुखानि च ।
अनुगच्छति भर्तारं या सा धर्मपरायणा ।

G. 2 64 9
B 2 44 7
L. 2 68 9

कीर्तिभूतां पताकां यो लोके भ्रामयति प्रभुः ।
दमसत्यव्रतपरः किं न प्राप्तस्तवात्मजः ॥ ७
व्यक्तं रामस्य विज्ञाय शौचं माहात्म्यमुत्तमम् ।
न गात्रमंशुभिः सूर्यः संतापयितुमर्हति ॥ ८
शिवः सर्वेषु कालेषु काननेभ्यो विनिःसृतः ।
राघवं युक्तशीतोष्णः सेविष्यति सुखोऽनिलः ॥ ९
शयानमनघं रात्रौ पितेवाभिपरिष्वजन् ।
रश्मिभिः संस्पृशञ्शीतैश्चन्द्रमा ह्लादयिष्यति ॥ १०
ददौ चास्त्राणि दिव्यानि यस्मै ब्रह्मा महौजसे ।
दानवेन्द्रं हतं दृष्ट्वा तिमिध्वजसुतं रणे ॥ ११

—B3 cont

987* मति समस्य छायेव गच्छतीति पतिव्रता ।

—B3 cont further, Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-7 M4 cont after 986*

988* सा यशोभाजना धन्या नैव शोचितुमर्हसि ।

[Ñ2 B3 D3 M4 यशोभाजन D5.4 नेव, D3 न हि, M4 तां न (for नैव)]

7 ^a) Dd1 Dm1 भ्रामयिता, T2 M2.3 भ्रमयति, Cg k t भ्रा° (as in text) —^c) Dt1 Ct धर्म, T1.3 धर्मं, G2 दम (for दम) G1 -सत्यनरापर ‡ Ct दमादिपर ‡ —^d) Dt1 T3 [आ]त्मजा —For 7, Ñ2 B D1-7 M4 subst

989* यश पताका विपुला त्रिषु लोकेषु विश्रुताम् ।
उच्छ्रित्य ते गता पुत्रस्तव शोचितुमर्हसि ।

[(l 1) D5 विम°] (for विपुल°) D3 corrupt for विश्रुताम् —(l 2) Ñ2 उच्छ्रित्य B1 उच्छ्रिय D4.7 उद्धृच D3 corrupt M4 उच्छ्रितु (for उच्छ्रित्य) D6 न तन्ये च ते पुत्रम, L(ed) तदन्ये न ते पुत्रम् (for the prior half)]

8 ^ab) T2 G2 शौर्यं T6 शौर्यं, Cr m g t as in text (for शौचं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामस्य विपुल सत्त्व विज्ञायोदारचेतस (V1 D1-6.7 °कर्मण) —^c) Ñ2 V2 B1.3 D1-4.6.7 M4 गात्राण्यंशुभि, B4 D5 गात्राण्यंशुभि (for गात्रमंशुभि) —^d) V1 B1 D3 s(also) 7 अर्हसि (sic)

9 ^b) Dd1 Dm1 T G M1.3 विनिस्सृ(G2 °सृ)त —^c) M4 युत (for युक्त) ‡ Cl शीतयुक्तो या इति ‡ —^d) G1 M1.3 सुखानिल Ck t सुखो° (as in text) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

990* आदाय सुरभीन्गन्धान्काननेभ्य सुखानिल ।
पुत्र ते नातिशीतोष्ण ससेविष्यति कानने ।

[D1.7 om l 1 —(l 1) B1 आदाय D1.4 सुरभि गन्ध Ś1 D4 वनेभ्य स (for काननेभ्य) Ś1 B1.2 D3.4.6 सुखोऽनिल, M4 सुखेचेन —(l 2) B4 पुत्रस् (for पुत्र) D1.4.7 नाति शीतोष्ण D4 सेविष्यते (subm) (for ससेविष्यति) M4 मारुत (for कानने)]

10 ^b) Dg1 शीतलस्पिरिष्वजन् —^c) Dt1 घर्मेश (for रश्मिभि) and शीतश (for शीतैश) —^d) T1 moth-eaten for चन्द्र in चन्द्रमा Dg1 Dm1 चंद्र मा(Dm1 °द्र म)ह्लादयिष्यति —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst :

991* सुप्तानपि शयानं त वैदेह्या सह राघवम् ।
पितेवांशुकरै स्पृष्ट्वा ह्लादयिष्यति चन्द्रमा ।

[(l 1) D4.5.7 ह्रै (for त) —(l 2) Ñ2 B1 D7 [ ]शुकरै (for [अं]शुकरै) M4 शिशिरांशुकरै स्पृष्ट्वा ह्लादयिष्यति चन्द्रमा]

11 ^a) Dg1 सत्राणि (for दिव्यानि) ‡ Ct न ब्राह्मणो विश्वामित्र महोत्र सृष्टिकर्ता वा तिमिध्वज शम्बर तत्सुबाहुमित्यर्थ इति कतकवृत्त । तीर्थस्तु कदाचिद्वामो वैजयन्तं नगर निरुध्य तत्रत्यतिमिध्वजाख्यशम्बरस्य दानवस्य पुत्र हतवान् तेन प्रीतो ब्रह्मा etc इति वक्ष्यत्यथ ॥ Cg also follows तीर्थ ‡ —For 11 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

992* अस्त्राणि यस्मै दिव्यानि विश्वामित्रो ददौ स्वयम् ।
तं त्वं सर्वास्त्रविद्वांस कथ शोचितुमर्हसि ।

[(l 1) D4.7 यस्मिन् (for यस्मै) V1 D1-3 [5]ऽ (sic) D4.5.7 [5]न्वात् (for ददौ) M4 पुरा (for स्वयम्) —(l 2) B1.4 त तु B2 D1.2.3 त (by transp) D7 त (for त त्वं) Ś1 सर्वास्त्र, B2 D3 सर्वार्थ (for सर्वास्त्र) D1.5 विद्वष (for विद्वांस) V1 D2 नैव, D1 नैव, D3 न त्व (for कथ) D4.5.7 शोचसि राजन्]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

993* स शूर पुरुषव्याघ्र स्वबाहुबलमाश्रित ।
असत्रस्तोऽप्यरण्यस्थो वेश्मनीव निवत्स्यति ।
यस्येषुपथमासाद्य विनाशं यान्ति शत्रव ।
कथं न पृथिवी तस्य शासने स्थातुमर्हति ।
या श्री शौर्यं च रामस्य या च कल्याणसत्त्वता । [5]
निवृत्तारण्यवास स क्षिप्रं राज्यमवाप्स्यति ।
सूर्यस्यापि भवेत्सूर्यो ह्यग्नेरग्नि प्रभो प्रभु ।
श्रिय श्रीश्च भवेदग्र्या कीर्त्या कीर्ति क्षमाक्षमा ।
दैवतं देवतानां च भूतानां भूतसत्तम ।
तस्य के ह्यगुणा देवि वने वाप्यथवा पुरे । [10]

[(l 1) M3 (before corr as above) वीर (for शूर) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 वनेऽप्येवो, T1 वरण्यस्थो (for ऽप्यरण्यस्थो) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 निवत्स्यते (G2 °ति) M3 निवत्स्यति (for निवत्स्यति) —(l 3) M3 आश्रित्य (for आसाद्य) —(l 4) M3 (before corr) तत्र (for तस्य) T2 (before corr as above) भाति —(l 5) G2 M1 शौर्यं, Cr m g t as above (for शौर्यं) G3 कल्याणसत्त्व, M3 कल्याणसत्त्वता —(l 6) D(ed) स्तं (for स) G1 निवृत्तारण्यवासस्य (for the prior half) M3 समवाप्स्यति —T1 repeats l 7

पृथिव्या सह वैदेह्या श्रिया च पुरुषर्षभः ।
क्षिप्रं तिसृभिरेताभिः सह रामोऽभिषेक्ष्यते ॥ १२
दुःखजं विसृजन्त्यस्रं* निष्क्रामन्तमुदीक्ष्य यम् ।
समुत्स्रक्ष्यसि नेत्राभ्यां क्षिप्रमानन्दजं पयः ॥ १३
अभिवादयमानं तं दृष्ट्वा ससुहृदं सुतम् ।
मुदाश्रु मोक्ष्यसे क्षिप्रं मेघलेखेव वार्षिकी ॥ १४

G 2 64 19
B 2 44 27
L 2 68 19

after 12 —(l 8) Dt1 श्रिया M4 श्रिया (for श्रिय) G3 मय (for मया) T G2 3 M2 वीर्ति कीर्त्या (by transp) Cm g t क्षमाक्षमा (as above) —(l 9) T3 moth eaten for दे in देवस T2 3 G M1 2 देवतानां —(l 10) Dg1 ते के गुणा, G2 ते स्व° (for के समुणा) Dg1 Dt1 G1 M2 3 देशे T1 2 राष्ट्रे, G3 राष्ट्रे (for वने) Dt1 वने (for पुरे)]

12 d) Dd1 Dm1 [ऽ]भिषेक्ष्यति, T1 [ऽ]भिषिच्यते, Cm as in text (for ऽभिषेक्ष्यते) —For 12 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

994* कीर्त्या श्रिया भार्यया च यो नित्य तिसृभिर्युत ।
तृतिभिर्हितहासश्च स रामो राज्यमर्हति ।

[(l 1) D5 यो (for च) D4 7 कीर्त्या च भार्यया भात्रा (for the prior half) Ś1 नित्य च B3 D6 नित्य स (for यो नित्य) D4 7 तैस्त्रिभिर् (for तिसृभिर्) V1 D1-3 M4 योषिद्भिरितिसमिर्वृत, D8 नित्य तिसृभि संयुत (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 B D6 धु (Ś1 D6 धृ)तिगाथ D4 7 दीप्यते हि (for धृतिमद्भिर्) V1 D1-2 5 M4 रामो राज्येभिषेक्ष्यति (V1 M4 °ते) (for the post half)]

—After 12 T1 repeats l 7 of 993*

13 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct विसृज (Dm1 °ज)त्यश्रु (Dg1 °स्रु), T G M1-3 विसृजन्(T3 G1 M1 2 °ज)त्यास्र (for विसृजन्त्यस्रं*) —After 13ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins while Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 cont l 2-3 only after 997*

995* अयोध्यायां जनः सर्वे शोकवेगसमाहतः ।
कुशचीरधरं वीरं गच्छन्तमपराजितम् ।
सीतेवानुगता लक्ष्मीस्तस्य किं नाम दुर्लभम् ।
धनुर्धरवरो यस्य बाणखड्गास्त्रभृत् स्वयम् ।
लक्ष्मणो व्रजति ह्यग्रे तस्य किं नाम दुर्लभम् । [5]
निवृत्तवनवासं तं द्रष्टासि पुनरागतम् ।
जहि शोकं च मोहं च देवि सत्यं ब्रवीमि ते ।
शिरसा चरणावेतौ वन्दमानमनिन्दिते ।
पुनर्द्रक्ष्यसि कल्याणि पुत्रं चन्द्रमिवोदितम् ।
पुनः प्रविष्टं दृष्ट्वा तमभिषिक्तं महाश्रियम् । [10]

(l 1) T1 2 G3 जना सर्वे Ct as above T1 2 G3 समाहता —(l 2) T1 नत (for धर) Dg1 Dd1 Dm1 देव (for वीर) Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 कुशचीराजिनधरं (D2 °जिनं, D4 5 7 °धर) (for the prior half) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 M4 च सीतं नरपुंगवं (V1 D1 3 °पुगव) D3 यथानरं पुगवं, D4 5 7 शोभितं नरपुंगवं (for the post half) —(l 3) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 श्रीरेवानुगता सीता (D3 तस्य D7 om) (for the prior half) D3 सीता, D4 7 तस्मा (for तस्य) —(l 4) T1 धनुर्धरवरो G1 °वरो (for धनुर्धरवरो) Dg1 यश (for यस्य) —(l 6) G3 द्रक्षसि (sic) —(l 8) T1 चरणावेतौ Dg1 वन्दमानम]

—d) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Dt1 Dd1 Dm1 जलं (for पय) —For 13 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

996* यान्यद्य पुत्रशोकार्ता कौसल्ये ऽश्रूणि मुञ्चसि ।
आनन्दजानि तानि त्वं रामे मोक्ष्यस्युपस्थिते ।

[(l 1) D4 7 यथा (for यानि) D5 मुचति —(l 2) D4 7 आनन्दवनिताश्रु]

—Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 cont

997* पुत्रस्ते यशसा लोकान्व्याप्य धर्मभृतां वर ।
चतुर्दशानां वर्षाणामन्ते मोक्ष्यति मेदिनीम् ।

[(l 1) D4 तु (for ते) V1 B1 यशसो D1 प्राप्य (for व्याप्य)]

—Thereafter cont l 2-3 of 995* —After 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

998* मा शोको देवि दुःखं वा न रामे दृश्यतेऽशिवम् ।
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि पुत्रं त्वं ससीतं सहलक्ष्मणम् ।
त्वयाऽऽपो जनश्चायं समाश्वास्यो यदानघे ।
किमिदानीमिदं देवि करोषि हृदि विक्लवम् ।
नार्हा त्वं शोचितुं देवि यस्यास्ते राघवः सुतः । [5]
न हि रामात्परो लोके विद्यते सत्पथे स्थितः ।

[(l 1) Dd1 लोके M1 शुचो (for शोको) M2 दुखा (sic) T1 [ऽ]शुभ (for ऽशिवम्) —(l 2) G1 सदसीतं सलक्ष्मण (for the post half) —(l 3) T1 2 G3 [ए]ष, K(ed) [ए]व (for [आ]पो) G3 समाश्वस्य M1 **श्वास्यो (for समाश्वास्यो) Dt1 Dd1 Dm1 यतो T1 2 G3 यथा (for यदा) —(l 4) K(ed) इदं (for इ) —(l 6) M2 दृश्यते (for विद्यते)]

14 a) M2 त्वा (for तं) —b) Dg1 सुसुहृद् (for ससुहृदं) M1 दृष्ट्वा ससुहृदं सुतं —c) G3 [अ]श्रु (for [अ]श्रु) —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 मेघरेखेव M1 वार्षिक —For 14 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst and read after 1000*

999* तं पादौ वन्दमानं त्वं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ।
मेघराजीव शैलेन्द्रं सेक्ष्यस्यानन्दजाश्रुभिः ।

G. 2.64.18
B. 2.44.28
L. 2.63.18

पुत्रस्ते वरदः क्षिप्रमयोध्यां पुनरागतः ।
कराभ्यां मृदुपीनाभ्यां चरणौ पीडयिष्यति ॥ १५

निशम्य तल्लक्ष्मणमातृवाक्यं
रामस्य मातुर्नरदेवपत्न्याः ।
सद्यः शरीरे विननाश शोकः
शरद्गतो मेघ इवाल्पतोयः ॥ १६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

[(l. 1) B3 °स्वद्; D6 वै (for त). Ś1 D2 °तु, B3.4 D6 ते (for त्व). B1 transp. त and त्व. V3 पदमल स्वमखेन (for the prior half). —(l. 2) D5 मेघरालिव V2 हंदेत (for रैलैष्ठ). Ś1 D6 बंमि, V1 मिचमि, D2 गुलत्य, D7 गुडमि (sic), M1 मोदयलि (for सेदमि). B4 [अ]श्रुमि°, M1 [अ]ब्रुये (for [अ]श्रुमि).]

15 [a]) Dg2 पुनस् (for पुत्रस्). D11 पादं —[b]) T2.3 G3 पाणिभ्यां (for कराभ्यां). —For 15, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst.:

1000* तव पुत्रो वरः पुत्रो धनदायानुगायत ।
शुभायनशुभ पार्श्वं हस्तसम्धारयिष्यति ।

[(l. 1) D1 वनागमन् (sic). —(l. 2) M1 हस्तयिष्यति (for हस्त°). V1 पुनैः सो वंदयिष्यति (for the post. half).]

—Thereafter read 9.19*.

—After 15, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins.:

1001* अभिवाद्य नमस्यन्त शूरं ससुहृदं सुतम् ।
मुदास्रैः प्रोक्षसि पुनर्मेघराजिरिवाचलम् ।
आश्वासयन्ती विविधैश्च वाक्यैर्
वाक्योपचारे कुशलानवद्या । [5]
रामस्य तां मातरमेवमुक्त्वा
देवी सुमित्रा विरराम रामा ।

[(l. 2) Dg1 च (for [म]दै). Dg1 Dm1 (before corr. as above) मेघमित्, Dd1 C1 मेघाये, M1 मेघ्यां (for मोक्षसि). D11 शुभ (for पुनर्). Dg1 मेघराजिमिव, G3 M2 °राजिरि (G3 °क)व (for °राजिरिव). —(l. 4) Dm1 T1 G1.3 M1 वाक्योपचारे, Cr m g k t °चारे (as above). —(l. 5) Dg1 D11 Dd1 उक्ता (for उक्त्वा). —(l. 6) Dd1 [व]विराम]

16 Cv r m g k t offer no comm. on this st. —[a]) D5.6 T2 त (for तल्). T1 M2.3 मात्र (sic) (for °मातृ). —For 16[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst.:

1002* शनैः स शोकः प्रशमं जगाम
पृष्ट्वा यथाति परिपिष्यमाण ।

[(l. 2) B1 पृष्ट्वा (sic) (for पृष्ट्वा).]

Colophon. D5.7 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.6 सुमित्रावाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D1 om. Ś1 68, Ñ2 65, V1 M1 64, B3.4 62, B1 60, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1-3 44, D1 170, D6 67. —*After colophon*, D6 G conclude with श्री[D6 om.]रामाय नमः; T2 श्रीरामचन्द्राय नमः.

४०

अनुरक्ता महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
अनुजग्मुः प्रयान्तं तं वनवासाय मानवाः ॥ १
निवर्तितेऽपि च बलात्सुहृद्वर्गे च राजनि ।
नैव ते संन्यवर्तन्त रामस्यानुगता रथम् ॥ २
अयोध्यानिलयानां हि पुरुषाणां महायशाः ।
बभूव गुणसंपन्नः पूर्णचन्द्र इव प्रियः ॥ ३
स याच्यमानः काकुत्स्थः स्वाभिः प्रकृतिभिस्तदा ।
कुर्वाणः पितरं सत्यं वनमेवान्वपद्यत ॥ ४
अवेक्षमाणः सस्नेहं चक्षुषा प्रपिबन्निव ।
उवाच रामः स्नेहेन ताः प्रजाः स्वाः प्रजा इव ॥ ५
या प्रीतिर्बहुमानश्च मय्ययोध्यानिवासिनाम् ।
मत्प्रियार्थं विशेषेण भरते सा निवेश्यताम् ॥ ६
स हि कल्याणचारित्रः कैकेय्यानन्दवर्धनः ।
करिष्यति यथावद्वः प्रियाणि च हितानि च ॥ ७

G 2. 43. 7
R 2. 45. 7
L 2. 47. 7

40

M1, 2 begin with श्रीरामाय नमः

1 a) Dg1 G1, 2 M2 अनुरक्त, Cg as in text (for अनुरक्ता) D3 om. महात्मानं — b) V1 D1-4 राघवं पौरवत्सलं (D5 °व**) — c) B1 अभिजग्मु Ś1 reads second तं in marg. — d) D3 वन**य (for वनवासाय) Ñ2 B1 बान्धवाः

2 M4 om. 2ab — a) Ñ1 Dg1 Dd1 G2 निवर्तते (sic) M2 निवर्जिते (for निवर्तिते) Ñ B [ऽ]प्यनिमले, Dt1 [ऽ]तीव बलात्, D4, 5, 7 ह्यतिवलात् (for ऽपि च बलात्) Ś1 V1 D2, 3, 6 निवर्त्यमाना सुभृशं, D2 *वर्तमाना सुभृ* — b) Ś1 Ñ2 V1 B D1, 2, 6 सुहृद्वर्गेण D11 D2, 4, 7 Ct सुहृद्वर्गेण, D3 *हृ***, G2 सुहृद्वर्गेऽपि M1 सुहृद्वर्गेऽपि Cr as in text (for सुहृद्वर्गे च) Ś1 V2 D1-3, 6 राघवात् (for राजनि) — c) Ś1 N1 V1 B2, 4 D1, 3 M4 न स्म ते वि(Ñ1 B1, 3 स)निवर्तंते Ñ2 B3 तदा ते न निवर्तंत, B1 D4 न ते स्म स(D6 वि)निवर्तंते, Dg1 नैव ते सनिवर्तंत, Dd1 नैव ते सन्यवर्तंत, D3 न **वतिवसत (sic), D4, 7 न स्म(D6 (after corr. marg. sic m]°पि) ते सनिवर्तंरन्, D5 तस्मात्त सनिवर्तंते — d) D3 [अ]**ता (for [अ]नुगता) V1 B2, 4 D1-3 पथि, M4 पथ (for रथम्)

3 a) Ñ B जनानां स(Ñ B2 सु) (for पुरुषाणां) V1 महायशा (sic) D3 महायशा (sic) — c) D2 तथा च (for बभूव) B1 गुणसपूर्ण, D3 गु**ण**, D4 सल° (for गुणसंपन्न) — d) B4 सूर्यश्चद्र, D5 पूर्णे चद्र (sic) (for पूर्णचन्द्र) Ñ2 समप्रिय, D3 इव **, D4 रथ प्रिय

4 a) Ñ2 B3 वार्यमाणोऽपि, V1 B1, 3 (marg. as in Ñ2), D1-3 M4 याच्यमानो(B4 °ने [sic])ऽपि, D4 (before corr.) स याचमान ; M3 स याच्यमानं (for स याच्यमान) — b) N1 Dt1 तासि, D4, 7 द्विजैं (for स्वाभिः) Ś1 N2 V1 B D1-3, 4 M4 यदा, D4, 6, 7 T3 G3 M3 तथा (for तदा) — d) Ñ2 B3 D3 [अ]नुवर्तंते(D3 °ह [sic]) V1 B1, 2, 4 D1, 3 M4 [अ]भ्यवर्तत, Dg1 [ऽ]पद्यत (sic), D5 [अ]न्वर्तत, D7 विपद्यत (sic) (for [अ]न्वपद्यत)

5 a) Ś1 V1 B1, 3, 4 Dg1 Dm1 D1, 6, 7 अवेक्ष्यमाण Ñ1 D1, 6, 7 स्नेहाच्च D3 स**, G1 सस्नेहर (for सस्नेह) — b) B4 चक्षुषाम् (sic) D3 **षा (for चक्षुषा) Ñ1 तु पिबन्, Ñ2 B1-3 स पिबन्, V1 D1-3 सपिबन्, B4 अपिबन्, D4 प्रापयन्, M4 [अ]नुपिबन् (for प्रपिबन्) — c) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 धर्मात्मा Dt1 Dd1 Dm1 सस्नेह (for स्नेहेन) — d) M4 प्रजाः स्वा (for ताः प्रजाः) D1 M4 स्व (for स्वाः) Ś1 N1 D2, 4-7 सनि(D1 दसि D6 स नि)वर्तयन्, Ñ2 (marg.) B स्वा इव प्रजा (by transp.) M3 स्वा प्रजा इति (for स्वाः प्रजा इव)

6 a) B1 पीतिर् (for प्रीतिर्) B1, 3 M3 बहुमान, D7 °मानाद्, B3 reads च in marg. — b) B1, 4 मया (for मयि) Ś1 V1 D1-4, 6 (before corr.), 7 T3 G3 निवासिन — c) Dt1 मत्प्रियार्थे Ś1 N V1 B D1-7 M4 अशेषेण — d) Dg1 संनिवेश्यता, Dt1 Dd1 Dm1 सा विधीयता (for सा निवेश्यताम्).

7 a) Dd1 D5 (before corr.) ह (for हि) Ś1 कल्याणचारित्रै — b) Ñ V1 B D3 G1, 2 M कैकय्या नंदिवर्धन — c) Ñ B2 (marg. as in B1), 4 यथाह च, V1 यथा वृद्ध, B1 यथार्हं च, B3 महार्हं च, D2, 3 G3 M1 यथावच, D4, 7 °द्धि, M2 °द्धे (sic) (for यथावद्व) — d) D3 om. first च (subm.) — After 7, Ñ2 V1 B D1-3, 6 ins. Ś1 Ñ1 subst. for 8ab

1003* ज्ञानविज्ञानविनयैर्वृद्ध शीलगुणान्वित ।

[Ñ B1, 4 विनयैर् (for विनयैर्) B1, 4 D1, 3 वृद्ध (for वृद्ध)]

G 2. 43. 10
B. 2. 45. 8
L. 2. 47. 8

ज्ञानवृद्धो वयोबालो मृदुर्वीर्यगुणान्वितः ।
अनुरूपः स वो भर्ता भविष्यति भयापहः ॥ ८

स हि राजगुणैर्युक्तो युवराजः समीक्षितः ।
अपि चापि मया शिष्टैः कार्यं वो भर्तृशासनम् ॥ ९

न च तप्येद्यथा चासौ वनवासं गते मयि ।
महाराजस्तथा कार्यो मम प्रियचिकीर्षया ॥ १०

यथा यथा दाशरथिर्धर्ममेवास्थितोऽभवत् ।
तथा तथा प्रकृतयो रामं पतिमकामयन् ॥ ११

बाष्पेण पिहितं दीनं रामः सौमित्रिणा सह ।
चकर्षेव गुणैर्बद्ध्वा जनं पुरनिवासिनम् ॥ १२

ते द्विजास्त्रिविधं वृद्धा ज्ञानेन वयसौजसा ।
वयःप्रकम्पशिरसो दूरादूचुरिदं वचः ॥ १३

—Thereafter D3 reads 8^cd for the first time, repeating it in its proper place.

8 Ñ1 V2 B D1.2.6 read 8^cd (followed by 1004*) after 9 (V2 D1.2.6 after 1005* [9^cd subst]) D3 transp 8 and 9 (including 1005*) G & L(eds) repeat 8^ab after 9 —^a) B2 (after corr marg as in text) D1-3.6 M3.4 वयोवृद्धो, D1.3.7 गुणैर्वृद्धो (for वयो बालो) —^b) V1 वृद्ध (for मृदुर्) D3 वरगुणैर्युत, D6 G2 वीर्ये गु°, T2 वीर°, G(ed [second time]) वीर्यसमन्वित (for वीर्यगुणान्वित) —For 8^ab, Ś1 Ñ1 subst. 1003* —Ñ1 V1 B D1.2.6 M4 ins after 8^ab, D3 ins after 8 (transp), while Ś1 ins after 9^ab

1004* प्रशास्य प्रियवादी च नित्य बन्धुजनप्रिय ।

[B1 प्रसन्न, D3 प्रनाम (sic) (for प्रशास्य)]

—D2 repeats here 8^cd (cf v l 7) —M1 om 8^c-9 —^c) B1 सर्वो, B4 सभो, D4.7 हि वो (for स वो) —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 (second time गुणान्वित) 4 सुखावह, Ñ1 [अ]वधापदि, D11 भयापह, D4.7 भवाय वै, M3 महाबल (for भयापह)

9 M4 om 9 (cf v l 8) D3 transp 8 and 9 (including 1005*) —^a) D3 राजगुणैर्, D4.7 राजा गुणैर् (for राज°) —^b) Ś1 D5.6 समाहित, Ñ2 B1.2.4 परीक्षित, V1 D1.2.3 समीहित, B3 प्रकल्पित (for °क्षित) —After 9^ab, Ś1 reads 1004* and om 9^cd —^c) G1.2 M1.2 चाद्य Cv t as in text (for चापि) T2 मयै (sic) (for मयाः) Ñ B D4.7 अविचार्य (B4 °र्ये) सदा (D5 तदा) सत्य (Ñ B3 marg after corr] 3 °र्वं) —^d) B3 marg, M3 Crp वै (for वो) D1 भर्तृदर्शने Dm1 कार्यं चोभयशासन, Cm as in text —For 9^cd, V1 D1-3.6 subst

1005* निर्दिष्टेश्च सहायैर्वः पतितव्यं धर्मशासनम् ।

(V1 D6 निर्दिष्ट D1.3 सता यथे (for °र्वः). D2 मम शासने, D6 सदा शासने)

—Thereafter Ñ2 V1 B (Ñ2 B after 9) D1.2.6 read 8^ab (followed by 1004*) G & L(eds) repeat 8^ab after 9

10 ^a) Ś1 D5 सतप्यते यथासौ न, Ñ B D1-4.7 सतप्येत (Ñ D1.2 °प्यते, Ñ1 °प्यत [sic]) यथा मासौ V1 स च सतप्यते नासौ, Dg1 Dt1 Ddt Dm1 T3 G1 M1-3 न सतप्ये यथा चासा, D5 स तप्येति यथा मासौ (before corr °सौ), M4 स तुष्यति यथा चासौ, Crp न च तप्येद्यथा सावो —^b) B3 वनवासे —^c) B2 (gloss) भरत (for महाराजस्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 कार्यं (for कार्यो) —^d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रियचिकीर्षुभि, T2 [अ]प्रिय° (for प्रियचिकीर्षया)

11 D6 reads 11 in marg —^a) D4.7 om (hapl) from दा up to तथा तथा in ^c. —^b) Dg1 G2 Cg धर्म (for धर्मम्) Ś1 B1 D1-3 [अ]न्यवर्तयत (D1.3 °त्र [sic] Ñ1 D6 M4 [अ]नुवर्तयत (M4 °र्तेत), V1 [अ]नुवर्तयत् (sic) B3 प्रवर्तयेत्, Dg1 T [आ]स्थितो भवेत्, Dt1 [आ]स्थितो भवेत्, G1 स्थितो भवेत (for [आ]स्थितोऽभवत्). Ñ2 B1.2 धर्मेष्वेवावर्तत, D5 धर्मामास्थितो भवेत् —^c) D6 यथा (for first तथा) —^d) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 M4 एवानुवर्तिरे, D4.7 एवाभिवर्ध्य, G1 पतिमयाचयन्, G2 Cr °मकामयत, M3 °मकामयन्, Cm g) t as in text (for पतिमकामयत्)

12 ^a) Ś1 D1.2.7 पिहितो, V1 B1.3 D1.4 M4 (अ)पिहि (D1 °त)त, D2 (आ)पिहित, D5 (अ)पिहितो (for पिहित). Ś1 D4.5.7 धीरो Ñ1 lacuna D6 रामो (for दीनं) —^b) D3 M3 राम, D6 धीर (for राम) —^c) Ś1 D4.7 चाचकर्ष, Ñ B D1.2 मचकर्ष, V1 सचकर्ष, Dm1 M1 चकर्ष च M3 स च D3 स चकर्ष, D6 चकर्षेव (for चकर्षेव) V1 वृद्ध, Dg1 Dd1 Dm1 D1.2 M1.2 बद्धो Dt1 corrupt (for बद्ध्वा) M4 चकर्ष गुणतो म्रु —^d) T1 पुरी धामन (sic). Ś1 Ñ V1 B D1-3.6 M4 पौरानपदं जनं.

13 ^a) B1 D4.5.7 ते (for ते) B1 D1 T1 G1.2 M1 त्रिविधा, Cm g t as in text (for °धं) D4.7 वृद्धं (for वृद्धा) —^b) B1 तपसा वयसा, Dg1 ज्ञानेन तपसा, D4.5.7

वहन्तो जवना रामं भो भो जात्यास्तुरंगमाः ।
निवर्तध्वं न गन्तव्यं हिता भवत भर्तरि ।
उपवाह्यस्तु वो भर्ता नापवाह्यः पुराद्वनम् ॥ १४
एवमार्तप्रलापांस्तान्वृद्धान्प्रलपतो द्विजान् ।
अवेक्ष्य सहसा रामो रथादवततार ह ॥ १५
पद्भ्यामेव जगामाथ ससीतः सहलक्ष्मणः ।
संनिकृष्टपदन्यासो रामो वनपरायणः ॥ १६
द्विजातींस्तु पदातींस्तान्रामश्चारित्रवत्सलः ।
न शशाक घृणाचक्षुः परिमोक्तुं रथेन सः ॥ १७
गच्छन्तमेव तं दृष्ट्वा रामं संभ्रान्तमानसाः ।
ऊचुः परमसंतप्ता रामं वाक्यमिदं द्विजाः ॥ १८

G 2 43 21
B 2 45 20
L 2 47 20

तपसा यशसा (for ज्ञानेन वयसा) —For 13^{ab}, Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-3 6 M4 subst B1 ins after 13^{ab}

1006* अथ द्विजानथ शीलवयोरूपगुणान्विता ।
तपसा भाविता मानो वयसा यशसौजसा ।

[(l 1) Ñ B2 4 तथा (for अथ) Ñ1 वृद्धा (for शील) Ś1 D6 -वृत्तवृत्त Ñ2 शीलरूप V1 D1 3 M4 श्रुतवृत्त, D2 सतश्रुत (for -वयोरूप) V1 D1 3 गुणान्विता, B2 समन्विता (for गुणान्विता) —(l 2) Ñ1 विदितात्मानो, Ñ2 B दर्शिता° (for भाविता°) Ś1 वचसा (for यशसा) Ś1 V1 D1-3 6 च महौजस, D1 3 4 वर्चसौजसा M4 महतौजसा (for यशसौजसा)]

—V1 om 13^{c}-15^{b} —^{c}) Dg1 वपु, D2 M4 वय (sic) (for वय) B3 D3 6 प्रकम्पितशिरसो, B4 प्रकम्पित°, Dm1 प्रकप शिरसो (sic) D1 3 प्रकम्प्य° (for प्रकम्पशिरसो). —^{d}) D1 7 उवाचपन्थच

14 V1 om 14 (cf v l 13) —^{a}) D4 G1 जवनाद् (for रथात्) —^{b}) B3 भो जात्यास्तु (for भो भो जात्यास्) —D1 7 om (hapl) from 14^{c} to l 1 of 1007* D1 3 (followed by l 1 of 1007*) transp 14^{cd} and 14^{ef} —^{c}) Ñ B न गन्तव्य, D1 निवर्तयध्व (hypm) (for निवर्तध्व) Ś1 D2 4 M4 न गन्तव्य निवर्तध्वं (by transp) D3 न गन्तव्य निवर्तध्व —T1 om from 14^{d} to निवर्तध्वं in l 2 of 1007* —^{d}) B4 D5 G1 भवतु (for °त) B2 (gloss) रामे (for भर्तरि) D1 भर्तुरेतद्धि वो हितं —After 14^{cd} Dg1 D1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins, Ś1 Ñ B D2-7 (D1 7 om) M4 ins l 1 only

1007* कर्णवन्ति हि भूतानि विशेषेण तुरंगमाः ।
यूयं तस्मान्निवर्तध्वं याचना प्रतिवेदिता ।
धर्मत स विशुद्धात्मा वीर शुभदृढव्रत ।

[T1 om up to निवर्तध्व in l 2 —(l 1) B2 कं स्तुति, D1 कर्णवति (for कर्णवन्ति) D1 om हि (subm) —(l 2) Dm1 वारिता (for याचना) G1 प्रतिवेदिता, M1 प्रतिपालिता (for °वेदिता).]

—^{e}) B1 परवाह्यो, B4 अप°, M4 औपवाह्यस् (for उपवाह्यस्) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 हि वो, D5 corrupt, D1 2 4 पुर, G1 स वो (for तु वो) —^{f}) Dg1 D1 7 नोपवाह्य —After 14 Ñ B D1 3 M4 ins

1008* निवर्तध्व न गन्तव्य भो भो जात्यास्तुरंगमाः ।
न गन्तव्य न गन्तव्य भर्तुरेतद्धि वो हितम् ।

[(l 1) D2 निवर्तयध्व (hypm) (for निवर्तध्व) Ñ B2 3 D1 3 M4 om (hapl) from the post half to the prior half of l 2 —(l 2) B4 हितेहित, M4 हि वो हित (for हि वो हितम्)]

15 V1 om 15^{ad} (cf v l 13) —^{a}) G1 आर्ताँन् (for आर्त) Ś1 D6 प्रलापान्ता (for प्रलापास्तान्) —^{b}) M4 om द्विजान् Ś1 Ñ B D1-7 M4 ब्राह्मणानां निशम्य (D6 °वेक्ष्य) स (B4 च) —^{c}) D1 (after corr) समवेक्ष्य (for अवेक्ष्य) M4 अवेक्ष्यमाण सहसा —^{d}) Ñ B Dm1 G1 3 M1 स (for ह) —After 15 B2 reads 16^{ab} for the first time repeating it in its proper place

16 ^{a}) Ś1 D2 6 जगाम तु, Dt1 वन स जगाम (for जगामाथ) —^{b}) Ñ2 B (B1 after corr marg as in text) स राम (for ससीत) Dt1 उपनद्ध सलक्ष्मण —Ñ1 om 16^{cd} —^{c}) D1 तन्, D2 तान् (for स) V1 D1 3 पदैरेव (for पदन्यासो)

17 D3 om 17 Ś1 om 17^{cd} —^{a}) V1 B1 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6-7 T1 G M1 3 4 द्विजातीन्हि B4 द्विजातीन् D2 द्विजातीन् (subm) M3 द्विजान्सर्वा (for द्विजातींस्तु) Ñ2 L1 द्विजातीनिह पादातान —^{b}) L1 धार्मिक: G (ed) चारित्र्य Ñ1 V1 D1 3 M4 भूयश (for -वत्सल) —^{c}) Ś1 D1 6 7 (घृणाचक्षु, B2 घृणा पक्ष (for घृणाचक्षु) —^{d}) Ñ1 V1 B D1 3 परित्यक्तु, Dd1 °भोक्तुं (for °मोक्तु) Ś1 D4 6 7 अवस्थित, D5 पथि स्थित (for रथेन स).

18 B2 repeats 16^{ab} (cf v l 15) V1 om (hapl ?) 18^{ab} —^{a}) D1 4 दृष्ट्वा (for एव) —^{b}) Ś1 Ñ B (D1 both times) D1 2 4-7 वने (for रामं) T1 (first time) D1 3 4 संभ्रान्तमानसम्, D1 3 सम्भ्रान्तमानसा, T1 G1 3 M1 °चेतस, T2 °चेतसम् (for संभ्रान्तमानसा) —^{c}) Ñ2

G 2.43.22
B 2.45.21
L 2.47.21

ब्राह्मण्यं कृत्स्नमेतत्त्वां ब्रह्मण्यमनुगच्छति ।
द्विजस्कन्धाधिरूढास्त्वामग्नयोऽप्यनुयान्त्यमी ॥ १९

वाजपेयसमुत्थानि छत्राण्येतानि पश्य नः ।
पृष्ठतोऽनुप्रयातानि हंसानिव जलात्यये ॥ २०

अनवाप्तातपत्रस्य रश्मिसंतापितस्य ते ।
एभिश्छायां करिष्यामः स्वैश्छत्रैर्वाजपेयिकैः ॥ २१

या हि नः सततं बुद्धिर्वेदमन्त्रानुसारिणी ।
त्वत्कृते सा कृता वत्स वनवासानुसारिणी ॥ २२

हृदयेष्ववतिष्ठन्ते वेदा ये नः परं धनम् ।
वत्स्यन्त्यपि गृहेष्वेव दाराश्चारित्ररक्षिताः ॥ २३

न पुनर्निश्चयः कार्यस्त्वद्गतौ सुकृता मतिः ।
त्वयि धर्मव्यपेक्षे तु किं स्याद्धर्ममवेक्षितुम् ॥ २४

B1.4 परमसत्कृता, B2 °सप्राता, B3 °सहृदा, D3 °सतता (sic) (for °सतक्षा) —d) M4 पौरा (before corr. °र) वाक्यमिदं जना

19 a) T1.2 G3 सर्वम् (for कृत्स्नम्) Dd1 Dm1 G1 एव (for एतत्) —For 19ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst :

1009* अथ ब्राह्मणसंघश्च भवन्तमनुगच्छति ।

[Ś1 हि ब्राह्मणसंघ (for ब्राह्मणसंघ) Ñ2 B1.3.4 ते, B2 त्वां, G(ed) तु (for च) Ñ1 B गच्छन्तम् (for भवन्तम्)]
—B3 cont

1010* तत्र गच्छन्ति सर्वे च यत्र गन्तासि राघव ।

—c) Ś1 D6(sic) द्विजा (for द्विज°) B2 D2 विरूढास्, D4.5.7 -वसकास्, M4 -वरूढास् (for धिरूढास्) D3 वाम् (sic) (for त्वाम्) —d) Ś1 D6 श्वानो (for ग्नयो) Dg1 Dm1 [अ]नुयान्तु Ś1 Ñ V1 B D1-7 हि, M4 न (for [अ]मी)

20 a) D6 वाचिन ÷ (lacuna) (for वाजपेय) T3 -समृद्धानि (for -समुत्थानि) Ś1 वाजिनां तु समुच्छानि —b) Ś1 V1 D2.3 वास्यत, Ñ राघव, B1 पश्य मे, Dg1 (before corr) D1 पश्यत (D1 °त (sic)), D3-5.7 राघव, M4 न पश्यो (for पश्य नः) —c) Ś1 V1 D1-3.6 M4 [ऽ]नुप्रयानि स्वा, B1 [ऽ]नुप्रयातानो (for ऽनुप्रयातानि) —d) Dg1 हंसा इव, Dt1 Dd1 Dm1 Cm k t मेघानिव (for हंसानिव) Dm1 जलात्यये, M3 ज ** ये (moth eaten), Cm as in text (for °त्यये) Ś1 Ñ V1 B D1-3.6 M4 हंसानामिव पंक्तय, D4.5.7 श्वेताभ्राणीव पश्यत

21 a) B1 हे (sic) (for ते) —c) Ś1 V1 D2.4 यदि, Dg1 M4 एहि, D3 तामिह (for एभिश्) T3 करिष्यामि (for °म) —d) B4 स्वे, T3 स्वे (sic) (for स्वैश्) Ś1 V1 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D4-6.7 T2 G3 M3 Ct वाजपेयकैः; B1 °यिनैः; B4 वाजिभियिकैः (corrupt), D1.4 वाजपेयकैः (D6 °कैः), Cm g as in text (for वाजपेयिकैः).

22 a) B2 (gloss इत्थप्रकारा) सा (for या) D1 द्विजा (for हि न) M3 प्रीतिर् (for बुद्धिर्) —D5 om (hapl ?) 22bc. —b) Ñ B3.4 वेदतत्त्वानुसारिणी —Ñ2 V1 B1.2.4 om (hapl) 22cd. —c) M2 त्वत्कृता Ś1 D1.6 स्वकृता, D7 *ता (for कृता) Ś1 Ñ2 B3 D1-3.6 M4 [अ]स्माभिर् D4.7 बुद्धिर् (for वत्स) —d) G3 धर्मवासानुचारिणी, M2 °सा ** रिणी

23 a) Ś1 V1 D2.4.5.7 [अ]वतिष्ठति, Ñ B3 हि तिष्ठति (Ñ1 °ते), B1 [इ]ति तिष्ठति, B2.4 D3 [अ]धितिष्ठति, Dg1 M4 [अ]नुतिष्ठति, Dt1 D6 G3 Cg [ए]व तिष्ठति (Dt1 °ते) D1 [इ]व तिष्ठति, T3 °ष्ठतः M3 [अ]वतिष्ठते, Ck t as in text (for [अ]वतिष्ठन्ते) —b) B2 यत्र, G3 एव, M4 येषां (for ये नः) B1.4 M3 वेदा न (B1 [with hiatus] आपस्ता) परम धन, D3 *द्ये परमधनं (sic) —After 23ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

1011* ते यास्यन्ति वनान्येव त्वद्वाहुपरिरक्षिता ।

[L(ed) ये (for ते) Ś1 D7 वनं राघ, V1 D1-3 M4 वने वेव (M4 °य) D4 वने सह (सह marg sec m), D5 वने स्थिते (for वनान्येव) D6 ते यास्यन्ति वने राघ (hypm) (for the prior half) Ś1 D4-7 त्वद्बाहुपरिरक्षिता (for the post half)]

—Ś1 Ñ2 om 23c-24b Ñ1 V1 B D1-7 M4 transp 23cd and 24ab —c) M4 B निवत्स्यंति, V1 D1.2 M4 च (D1 चे)त्स्यंति स्व, D4-7 वत्स्यंति, T1.2 G3 M1 यत्स्यन्ति (for वत्स्यन्त्यपि) —d) M4 चारित्रभूषणा; G(ed) चारित्र° (for चारित्ररक्षिता)

24 Ś1 Ñ2 om 24ab (cf v 1 23) Ñ1 V1 B D1-7 M4 transp 23cd and 24ab. —a) Ñ1 न पुनो Dt1 पुनर्नै (by transp) (for न पुनर्) —b) G2 M1 Ck त्वद्गतो Cr m g t as in text (for त्वद्गतौ) Dg1 त्वद्गता, Cg as in text (for गु°) Ñ1 V1 B D1-7 M4 त्वद्(M4 °द)ते विहिता मति (Ñ1 B D4-7 यते) —c) B1 धर्मे व्यपेक्षे तु Dg1 धर्मत्रिपेक्षे तु D1 धर्मे व्यपेक्षेया D2 धर्मे व्यपेक्षेया D3 धर्मे व्यपेक्षैः D6 धर्मे व्यपेक्षेया G1 M4 धर्मव्यपेक्षे तु Cr m g k t as in text (for धर्मव्यपेक्षे तु) —d) Ś1 Ñ1

याचितो नो निवर्तस्व हंसशुक्लशिरोरुहैः ।
शिरोभिर्निभृताचार महीपतनपांसुलैः ॥ २५
बहूनां वितता यज्ञा द्विजानां य इहागताः ।
तेषां समाप्तिरायत्ता तव वत्स निवर्तने ॥ २६
भक्तिमन्ति हि भूतानि जंगमाजंगमानि च ।
याचमानेषु तेषु त्वं भक्तिं भक्तेषु दर्शय ॥ २७
अनुगन्तुमशक्तास्त्वां मूलैरुद्धतवेगिभिः ।
उन्नता वायुवेगेन विक्रोशन्तीव पादपाः ॥ २८
निश्चेष्टाहारसंचारा वृक्षैकस्थानविष्ठिताः ।
पक्षिणोऽपि प्रयाचन्ते सर्वभूतानुकम्पिनम् ॥ २९

G 2 43 34
B 2 41 31
L 2 47 34

स्यार्थ N2 B2 स्यादय V1 D2 यदिचिद् B2 3 4 D2 4 5 स्यादय D1 स्यादय (for कि स्याद्) V1 B1 D 5 स्वयमेव तु Dg1 (after corr) Dd1 Cg कथचित्तु G1 (before corr) Cm कथंचित्तु (Cm° तं) (for अयं चित्तुम्) Dt1 Dm1 किं स्याद्धर्मपथ स्थित D1 कच्चिद्धर्मपथे रतं (s c) M4 न कश्चिद्धर्ममीक्षत —After 24 Ś1 N V1 B D1-3 M4 ins

1012* यदि धर्मं विजानासि प्रजानां रक्षणोत्तमम् ।
ब्राह्मण्यमानतोपास्ते प्रजानां हितकाम्यया ।

[(l 1) Ś1 D4 5 7 न जानासि V1 ध्यजानामि D3 प्रजानासि (for विजानासि) N2 reads from प्रजानां up to रं in l 2 in marg —(l 2) V1 D1-3 M4 हितनिष्फलां (V1 °ष) (for °काम्यया)]

25 a) Ś1 Ñ B D4 7 याचितोसि V2 D1-3 M4 याचि (V1 °नि [s c])तोसि (for याचितो नो) Ct निवर्तस्व (as in text) G1 याचितो नातिवर्तस्व —b) D3 शुभ्र (for शुक्ल) B3 (gloss) पक्वतर° (for b) —c) Ś1 N V1 B D1 3 5 6 M4 निवृताचार (D1 °रं) Dm1 निभृताचार D4 (after corr) 7 निभृताचार (D7 °रा) G1 चारैः (for निभृताचार) —d) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 S पांसुलैः D3 पांसुल (for पांसुलैः)

26 Ś1 om 26 —b) D3 यद् (for य) —c) Ñ1 D1 3 5 6 D6 आयत्ता (for आयत्ता) —d) N B3 राम (for वत्स) V1 सपद निवर्तने

27 a) Ś1 N2 Dt1 Dd1 D4 5 7 [इ]ह (for हि) —b) Ñ1 reads in marg D3 om (hapl) b t जंगमा M4 विभ्रमा भक्तानि —After 27 Ś1 N2 V1 B D1 3 6 M4 ins

1013* याचन्ते त्वां भूतानि सर्वां कुरु दयां विभो ।

[N2 V1 B3 4 D1 5 7 8 V1 om तां (subst) Ñ1 reads भूतानि तेषां in marg V1 भूतानि D4 भूतानि M4 भूतानां हि (for भूतानि) Ś1 D4 कुरु तेषां (by transp) Ś1 D6 प्रभो विभो B दयां प्रभो (for दयां विभो)]

—e) Ñ1 नाथयानसि (for याचमानेषु) T1 राम त्वं G2 M1 भूतेषु (for तेषु त्वं) —After 27 Ś1 N V1 B D1-3 M4 ins

1014* भक्तानां हि परित्यागस्त्वयैव विदितो यथा ।

[V1 अपरित्यागः M4 हा परित्यागः (for हि परि°) Ś1 Ñ1 तथैव D6 तवैव (for त्वयैव)]

28 a) Ś1 V1 D1 3 M4 न शक्ता हि Ñ1 D1 7 न शक्ता स्त्वां Dg1 G3 M1 अनुगन्तुमशक्तास्त्वां (for अशक्तास्त्वां) D1 अनुगन्तुं न शक्तास्त्वां (s c) —b) V1 मूले (s c) (for मूलैर्) Ś1 N V1 B D1 7 M4 उद्धृत (V1 D1 3 उद्ध° M4 दाह)निर्धनैः Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M1 Cg t °घनैः T1 2 G1 2 M1 3 घनैः (for उद्धृतवेगिभिः) —c) Dg1 सक्ता Ś1 N V1 B D1 7 M4 ऊर्ध्वं° V1 or ता [subst] V1 D1 3 4 7 °ताः सु D2 ता हि D3 सा सु)करुणं (D1 °रुणं D3 °रुणं G[cd]°रुणा) —d) D3 व (for [इ] व)

29 a) N B D4 5 7 निराहार V1 Dd1 °संचार T1 °संचार (s c) (for संचारा) D3 निश्चेष्ट हर सचार (corrupt) —b) Dg1 G M1 3 निश्चिता Dt1 Dd1 Ct °निश्चिता V1 सुस्थिता (for विष्ठिता) Ś1 N B3 4 D1 3 4-7 वृक्ष (D1 °क्ष° स्कन्ध (N1 B3 4 D1 3 °सु)स्थिता V1 T1 2 M1 वृक्षस्कन्धेषु स्थिता D3 वृक्षस्कन्धस्थिता —c) M1 हि याचन्ते (for प्र°) Ś1 V1 D1 3 6 M4 त्वां परिरक्षन्ति याचन्ते N B D4 5 7 त्वामनुयाचन्ति राघव —d) Ś1 D3 सर्व भूतानुकम्पिन N1 D4 5 7 सर्वलोक (N1 हि) पालक N2 B पार्थिव इव पालक Dt1 D1 T1 2 सर्वभूतानु (T1 हि)कम्पन M4 सर्वभूतानुकम्पकं

G. 2. 43. 35 B. 2. 45. 32 L. 2. 47. 31 एवं विक्रोशतां तेषां द्विजातीनां निवर्तने । | ददृशे तमसा तत्र वारयन्तीव राघवम् ॥ ३०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

---

30 [illegible]) Ś1 V2 D1-3 एव (for तेषां). Ñ2 B विक्रोशता-मेवमपि; M4 एवं विक्रोशमानानां —[b]) Dd1 निवर्तेन (sic) (for °ने) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 द्विजातीं न न्य(D1 न न्या; D2 नान्या; D4 नाम्या; D7 नान्या)वर्तत(Ñ2 °तो; D7 °त· [sic]), Ñ2 द्विजानामभिवर्तने —After 30[ab], Ś1 Ñ V1 B D1-4. 6. 7 M4 ins., D5 ins. after 30 :

1015* तूष्णीमेव ययौ वाग्मी रामः सौमित्रिणा सह ।
गच्छन्नेवाथ सहसा राघवो धर्मवत्सलः ।

[(L. 1) D4. 7 अथ (for एव). Ś1 Ñ1 D2. 3. 6 रामो वाग्मी (by transp.). V1 राम सीता (for वाग्मी रामः). D1 repeats (erroneously) ययौ after वाग्मी.]

—[cd]) Dm1 ददर्शे. Ś1 Ñ V1 B D1-4. 6. 7 M4 ददर्श तमसां (D2 °सा) तत्र(Ñ1 चाथ; M4 भगैर्) वारयंतीमिवा(B1 °यंतीमिव चा)गतः; D5 ददर्शांतयमाश्चाथ मानवत इवागतः (sic).—After 30, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. :

1016* ततः सुमन्त्रोऽपि रथाद्विमुच्य
श्रान्तान्हयान्संपरिवर्त्य शीघ्रम् ।
पीतोदकांस्तोयपरिप्लुताङ्गा-
नचारयद्वै तमसाविदूरे ।

[(L. 1) T3 G2 M1 विमुच्य तान् (for विमुच्य).—(L. 2) G1 शातान् (for श्रा°). Cr संपरिवृत्य]

Colophon. D4. 7 M4 om. (cont. the sarga).—*Sarga name* : Ś1 V3 D1-3. 4 ब्राह्मण(D1 ब्राह्म)यात्रा; Ñ B ब्राह्मण विलाप.; D5 रामदेवकारण्यगमनं.—*Sarga no.* (figures, words or both). Ñ1 B1 D1 om. Ś1 47, Ñ2 B3. 4 42; V1 44, B2 33, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 45; D2 99; D3 46, D5 52; D6 43.—After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः। T1 श्रीराम-चन्द्राय नमः.

४१

ततस्तु तमसातीरं रम्यमाश्रित्य राघवः ।
सीतामुद्वीक्ष्य सौमित्रिमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
इयमद्य निशा पूर्वा सौमित्रे प्रस्थिता वनम् ।
वनवासस्य भद्रं ते स नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ २
पश्य शून्यान्यरण्यानि रुदन्तीव समन्ततः ।
यथानिलयमायद्भिर्निलीनानि मृगद्विजैः ॥ ३
अद्यायोध्या तु नगरी राजधानी पितुर्मम ।
सस्त्रीपुंसा गतानस्माञ्शोचिष्यति न संशयः ॥ ४
भरतः खलु धर्मात्मा पितरं मातरं च मे ।
धर्मार्थकामसहितैर्वाक्यैराश्वासयिष्यति ॥ ५
भरतस्यानृशंसत्वं संचिन्त्याहं पुनःपुनः ।
नानुशोचामि पितरं मातरं चापि लक्ष्मण ॥ ६
त्वया कार्यं नरव्याघ्र मामनुव्रजता कृतम् ।
अन्वेष्टव्या हि वैदेह्या रक्षणार्थे सहायता ॥ ७

G 2. 46. 9 — R 2. 40. 9 — L [illegible]. 7

41

D1 M1 continue the previous Sg. M1-2 begin with श्रीरामाय नमः

1 a) Ś1 V̂ V1 B D1-3.6 M1 तु (for तु). Ś1 V̂ V1 B D1 M1 तीरे (for तीरं). — b) Ś1 V V2 B D1- M1 यान्तम् (for रम्यम्). V B उद्दिश्य (for माश्रित्य). — c) V̂ B D1.3 वदान्, D3 स तान् (for सीताम्). Ś1 V2 V1 B1 D1.3.6 M1 उद्दिश्य. D3 उद्वीक्ष्य (for उद्वीक्ष्य). D2 सौमित्र — d) D1 रामो, D3 मद् (for इदं).

2 a) T2 अयद् (corrupt) (for इयम्). T1 पूर्वं (for पूर्वा). V1 D3.5.7 इयं सा समनुप्राप्ता — b) V1 B1 D3.5.7 प्रथमा निशा. Dg1 प्रस्थिता वन. Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.3 M1 G1 m g. l. t महिता वने (Dm1 °य). G1 °ता वय. G1 r? as in text (for प्रस्थिता वनम्). — For 2cd, Ś1 V2 V1 B D1.3.6 M1 subst.

101* इयमद्य निशा सौम्य सौमित्रे समुपस्थिता ।

[V1 सखेन. D1 दुष्प्राप (for सौमित्रे). V2 1 M1 समुपस्थिता — c) V1 V1 D1.3. वन (V1 न वासस्य — d) V1 न. V2 D3.4 M1 स्व न. V1 B1.2 D1.3 तव. Dt1 D1.5.7 म च (for स न). D1 सर्हति. V1 D1.1 नोत्कण्ठितुमिहार्हसि.

3 a) T1 रुदति (sic) (for रुदन्ति). —) D1.1 भाषाति (for भायद्भिः). Ś1 V̂ V1 B D1.3.6 M1 य (V2 D1 स. B1 ख) यानिलयमारब्धैर. — d) Dg1 विलीनानि. D1.3.7 विहीनानि. Cg as in text (for निलीनानि). Ś1 V V1 B D1-3.6 M1 हीना (M1 धूसा) नि मृगपक्षिभिः (V1 °भि).

4 a) V̂2 D1.3.7 वरपुरी (for तु नगरी). Ś1 D1 मयोध्या नगरी शून्या. V̂2 V1 B D1-3 अयोध्या सौम्य (D1 शून्य) नगरी — For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M1 subst.

101S* सबालवृद्धा विपन्नमना शोचति लक्ष्मण ।

[Ś1 विपन्नाः. D1 विपन्ना (for विपन्न). Ś1 कलत्र. V1 सा. D1 कलत्र. M1 भूय (for मना).]

— D1 cont.

101S* दिवारात्रौ करिष्यन्ति स्मरण मम सर्वथा ।

— B1 further cont. V V1 B1.2.3 D1.3 M1 cont. after 101S*. Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.4.5 T G M1-3.4 after 4.

10..* [illegible]

[(l. 2) V2 V1 B D1.3 M1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 Dm1 (before corr. as above) [illegible]. T1 dhmaced for [illegible]. Dg1 [illegible]. T2 G1 M1-3 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible] (for the post. half). — (l. 3) Ñ V1 B1 D1-3.6 [illegible]. D1 (after corr. as above) [illegible] (for [illegible]). V1 B Dg1 D1-3.7 T G M1-3 [illegible] (for [illegible]). — (l. 4) V1 B1 (m al ons above) [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 V1 B1 B1.2.4 Dm1 D1-3 [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for the prior half). V1 B D1.3 M1 [illegible]. D1.1 [illegible] (for [illegible]).]

— D1.4.5.7 cont.

10..* [illegible]

[(l. 1) D1.3 [illegible] (D1 [illegible]) (for [illegible]). — (l. 2) D1.3 [illegible]. D1 [illegible]. D1.3 [illegible] (for [illegible]). — (l. 3) D1 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for the post. half).]

5 a) D1 खलु (for खलु). — b) V1 [illegible] (for च मे). — c) Ś1 V̂ V1 B D1.3 G1 M1.4 धर्मार्थं (by transp.). D1.1 [illegible] (for [illegible]).

6 — d) D1 D1.1 [illegible] (for [illegible]). T1.2 G1 [illegible]. D1 [illegible] (for [illegible]). D1.1 G1 [illegible]. M1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D1.3 [illegible]. V1 चापि लक्ष्मण. Dt1 Dd1 Dm1 [illegible].

7 a) Ś1 D1.1 [illegible]. V1 B1.1 [illegible] [illegible] [illegible].

G 2 45 10
B 2 46 10
L 2 48 8

अद्भिरेव तु सौमित्रे वत्स्याम्यद्य निशामिमाम् ।
एतद्धि रोचते मह्यं वन्येऽपि विविधे सति ॥ ८
एवमुक्त्वा तु सौमित्रिं सुमन्त्रमपि राघवः ।
अप्रमत्तस्त्वमश्वेषु भव सौम्येत्युवाच ह ॥ ९
सोऽश्वान्सुमन्त्रः संयम्य सूर्येऽस्तं समुपागते ।
प्रभूतयवसान्कृत्वा बभूव प्रत्यनन्तरः ॥ १०
उपास्य तु शिवां संध्यां दृष्ट्वा रात्रिमुपस्थिताम् ।
रामस्य शयनं चक्रे सूतः सौमित्रिणा सह ॥ ११
तां शय्यां तमसातीरे वीक्ष्य वृक्षदलैः कृताम् ।
रामः सौमित्रिणा सार्धं सभार्यः संविवेश ह ॥ १२
सभार्यं संप्रसुप्तं तं भ्रातरं वीक्ष्य लक्ष्मणः ।
कथयामास सूताय रामस्य विविधान्गुणान् ॥ १३
जाग्रतो ह्येव तां रात्रिं सौमित्रेरुदितो रविः ।
सूतस्य तमसातीरे रामस्य ब्रुवतो गुणान् ॥ १४
गोकुलाकुलतीरायास्तमसाया विदूरतः ।
अवसत्तत्र तां रात्रिं रामः प्रकृतिभिः सह ॥ १५

[sup lin also] साधु, V1 [अ]त्यर्थं, B3 चाप D5 3 स्वार्थं, M4 वय (sic) (for कार्यं) — b) V1 B3 कृता, D5 कुर्वौ (for कृताम्) — c) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M3 ईप्सि(B4 °हि)तव्या (D1 °स्या) (for अन्वेष्टव्या) D3 हु, G3 च (for हि) — d) Ś1 Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 रक्षणार्थं (for °णार्थे) V1 दृक्षिणार्थे सहायत (sic), D3 रक्षार्थे समहायता (sic)

8 a) G3 सद्भिर् (for अद्भिर्) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 G2 M3 3 हि (for तु) D2 om (hapl) from सौमित्रे to तु in 9a — b) Ś1 Ñ B1 3 वसामोद्य V1 B2 (also as in B3) D1 3 6 M3 4 वत्स्यामोद्य (V1 °* M4 °ऋ), B4 वसामोत्र, Dd1 Gm वत्स्याम्यत्र, Dm1 वसाम्यत्र, D4 7 निवत्स्यामि, D6 विवत्सामो, G3 वसाम्यद्य (for वत्स्याम्यद्य) — c) M3 moth eaten for ह्य in मह्य V1 D1 3 M4 रोचये (M4 °ते) तद्धि मे (V1 m) वीर — d) Ñ2 रण्ये (sic) M3 moth eaten for प, M4 धान्ये (for वन्ये)

9 D2 om up to तु in a (cf v l 8) — a) Ñ1 [अ]थ, B3 3 च (for तु) — c) M4 सुप्रसन्नस् (for अप्रमत्तस्) Dt1 सम् (for त्वम्) — d) Ś1 D4–7 सूत (for सौम्य) B3 D3 तं (for ह) M4 तवराण्यमुपाचह

10 a) M3 lacuna for सोऽश्वान् — b) D4 प्रत्युपस्थिते, D5 समुपस्थिते (for समुपागते) Ś1 D6 7 भूयस्त प्रत्युपस्थित — c) D3 प्रसूत (for प्रभूत) V1 यवसान् (metr) (for -यव°) D2 दत्त्वा (for कृत्वा) — d) Ś1 Ñ B D4 3 प्रभूतं (Ñ1 B4 D6 °त) यवस दत्त्वा — d) V1 प्रत्यनतर

11 a) B1 3 (bf corr च शिवा) पश्चिमा D3 तु सीता, M3 स शिवा (for तु शिवा) — b) B1 Dg1 Dt1 T3 G1 M3 3 उ(B1 अ)पागता B4 Dd1 उपास्थिता — c) Ś1 Ñ V1 B2–4 D1 3 M4 शय्या सचक्रे, B2 शय्या चक्र वै (for शयनं चक्रे)

12 M3 repeats consecutively 12 — a) T1 2 G3 शय्या तां (by transp) — b) Dg1 Dt1 G3 M1 3 दलैर्वृता, D6 लतायुता (for दलैः कृताम्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M3 वृक्ष Ñ1 वीक्ष्य)पर्णं (V1 M4 °र्णं) कृता त(V1 °तास्त [sic]) द्या D4 7 वीक्ष्य पत्रतृणैर्वृता D7 °युता(sic)) — c) Ś1 Ñ V1 B D1 7 G3 M1 4 राम सौमित्रिमामन्त्र्य (B3 °भाष्य) — d) D3 ह (for स) —After 12 Ś1 Ñ B2 (marg) D1 3 4–7 ins D3 ins after 13cd

1022* प्रक्षाल्ययामास तदा पादौ रामस्य लक्ष्मण ।
स्वयं सलिलमादाय सीतायाश्चाप्यनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ1 तत (for तदा) —D6 reads in marg from l 2 to 13b —(l 2) D6 आदाय सलिलं (by transp)]

—B2 cont Ñ1 D1 4 6 7 (Ñ1 D4 7 after the addl colophon) ins after 14

1023* अथ रामस्तु कारुण्यात्पौरसमेषणोद्यत ।

[D1 रामस्य (for °स्तु) Ñ1 पौराणां प्रणोद्यत (sic) B1 पौरसमेक्षणोद्यत (for the post half)]

13 D6 reads 13ab in marg (cf v l 12) — a) V1 सप्रविष्ट, Dm1 त प्रसुप्त, D6 °स्वप्त (sic) (for संप्रसुप्तं) Ñ1 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D7 तु, B1 D4 6 च (for तं) B3 सप्रसुप्तार्थं M4 सहभार्यं सप्रसुप्त — b) Dt1 धात स (for भ्रातर) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M2 3 प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य) —After 13ab D3 ins 1022* — c) D1 4 5 7 सूतस्य (for सूताय) — d) Ñ1 B विहितान् (for विविधान्) M3 बहून् (for गुणान्)

14 Ś1 Ñ V1 B D1–4 6 7 M4 transp 14 and 15 D1 reads 15cd before 14 — a) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1–3 6 M3 जाग्रतोरेव, D4 7 जाग्रतस्त्वेव Ś1 Ñ V1 B Dd1 Dm1 D1–4 6 7 M4 सा रात्रिं, Cg t as in text (for तां रात्रिं) D5 जाग्रतौक्षमसा रात्रिं (sic) ✿ Cv जाग्रतो ह्येव यामिति सम्यक्पाठ । जाग्रतोरेव इति पाठे सौमित्रेः सूतस्य च तयो । ✿ — b) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 सारथेर्लक्ष्मणस्य च Dd1 Dm1 तयो सौमित्रिसूतयो ✿ Cm उदितो रवि अरुणोदयकालो जात इत्यर्थ । ✿ — c) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dm1 D1 7 M4 जगाम (for सूतस्य) — d) Ś1 Ñ1 B Dt1 D3 6 M4 ब्रुवतोर्, Ñ1 विब्रुवतो hyp (m) M3 वदतो (for ब्रुवतो) —After 14 N1 D1 4 5 7 ins 1023* (N1 D4 7 preceded by an addl colophon Sg name All MSS तमसातीरनिवास —Sg no [figures, words or both] N1 om D4 7 47)

15 Ś1 Ñ V1 B D1–4 6 7 M4 transp 14 and 15 D3 om (hapl ?) 15ab — a) Ñ1 B तीर्थं तत् (Ñ1 तु

उत्थाय तु महातेजाः प्रकृतीस्ता निशाम्य च ।
अब्रवीद्भ्रातरं रामो लक्ष्मणं पुण्यलक्षणम् ॥ १६
अस्मद्व्यपेक्षान्सौमित्रे निरपेक्षान्गृहेष्वपि ।
वृक्षमूलेषु संसुप्तान्पश्य लक्ष्मण सांप्रतम् ॥ १७
यथैते नियमं पौराः कुर्वन्त्यस्मन्निवर्तने ।
अपि प्राणानसिष्यन्ति न तु त्यक्ष्यन्ति निश्चयम् ॥ १८
यावदेव तु संसुप्तास्तावदेव वयं लघु ।
रथमारुह्य गच्छामः पन्थानमकुतोभयम् ॥ १९
अतो भूयोऽपि नेदानीमिक्ष्वाकुपुरवासिनः ।
स्वपेयुरनुरक्ता मां वृक्षमूलानि संश्रिताः ॥ २०
पौरा ह्यात्मकृताद्दुःखाद्विप्रमोच्या नृपात्मजैः ।
न तु खल्वात्मना योज्या दुःखेन पुरवासिनः ॥ २१
अब्रवील्लक्ष्मणो रामं साक्षाद्धर्ममिव स्थितम् ।
रोचते मे महाप्राज्ञ क्षिप्रमारुह्यतामिति ॥ २२

G 2 41 24
B 2 40 24
L 2 48 24

B4 तं) V1 D1 3 M4 नीर त(D5 M4 तत्), D4 7 नीराया (for नीरापास्) Ś1 D4 गोकुलाकुलता नीत —b) Ś1 Ñ V1 B D2-3 4 M4 समभातीर(D1 3 °धं)माश्रि(Ś1 Ñ B3 D4 °श्रि)त, D4 7 समभाया समाश्रित —D5 reads 15cd before 14 —c) Dg1 Dm1 तां रात्रीं D5 रात्रिं तां (by transp) —d) Ñ2 D4 4 7 युत (for सह)

16 D5 reads 16 17ab in marg —a) Dt1 T1 • G3 च (for तु) Ś1 Ñ B3 D2-4 M4 उत्थाय चिर(V1 D5 °य घाय N1 L3 °थाथार्थे, M4 °य स्वर्थं)रात्र स(D4 य), V1 D1 3 उत्थाय तु(D1 °थार्थे, D7 °य च) निशे स(D5 तु, D7 य) B1 3 उत्थायापर(B3 [m also as in V1] °वर) रात्र स B4 उत्थायोत्तरपार्श्वे तु D5 उत्थाय तु निशाम् स (sic) —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रजा सुप्ता (for प्रकृतीस्ता) Ś1 L1 2 4 D5 निद्रा(B1 °)मय च D3 G3 M3 4 निशाम्य तु(D5 म M4 ता) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 शुभ (for पुण्य) D1 4 लक्ष्मणं

17 B1 reads 17ab in marg (cf v 1 16) —a) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 5 M4 स्वपेक्ष्या तान्(V1 D1 3 [also] धामन्) —b) Ś1 Ñ V1 B3 4 Dg1 Dt1 D1-4 7 G1 M3 4 निर्व्य(V2 Dt1 D1 G1 °र्वि)पेक्षान् (for निरपेक्षान्) —D4 7 om (hapl ?) from गृहेष्वपि (in b) up to पौरान् (in d) (cf Ś1 v 17) Ś1 V1 B1 D1-3 5 M4 सुपोन्निमान्, Ñ B1-3 Dd1 Dm1 G1 M1-3 गृहान्निमान्, D5 गृहेभ्यिमान् (for गृहेष्वपि) —c) Dt1 T1 समस्तान् (for संसुप्तान्), —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पश्य पौरान् (Ñ1 B3 सुप्तान् D4 7 om up to पौरान्) गृहेष्विव

18 D4 7 om 18 —a) D1 य • • D3 यथैव, T1 यदैते (for यथैत) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 निश्चिता सर्वे T1 M3 नियता(M3 °ते) पौरा Ak C5 यथैते नियममिति मत्यत्र । Ck —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 M4 यत्नेन(V1 D1 °त्न)मस्त् (Ś1 Ñ1 B1 4 तम्), D3 यत्नोऽस्मिन्, D5 • • न्य° (for कुर्वन्त्यस्मन्) —cd) Dg1 T1 2 M1 प्राणा Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 M3 Cm त्यजिष्यन्ति, Dt1 Ct त्यजिष्यन्ति Cr त्य°, Cg as in text (for असिष्यन्ति) Ś1 V1 D1-3 5 6 M4 अपि त्यक्ष्यन्ति न तु त्यक्ष्यन्ति निश्चयं(D5 सत्यतां), Ñ B त्यक्ष्यन्ति (L2 °त्यं)ति हि तथा देहा(B1 [sup lin also] प्राणा)न्नापि नैव(L1 °न्यथा ना)न्त संशय

19 b) D5 lacuna for वय —c) D5 यथा • • (for रथमारुह्य) B1 D1 3 4 गच्छाम —d) Ś1 Ñ1 B D1 M4 पथाने (M4 °न्ये)न तथोत्तन, Ñ2 V1 D1-6 7 प(D1 3 थं, D4 7 त)था येन तथो(D5 °धा)यन —After 19 Ś1 V1 D1 3 4 7 ins

1024* प्रभात विमोक्ष्यन्ति मतमस्मदपेक्षण ।
अतोऽन्यथा कृतऽस्माभिर्न तु मोक्ष्यन्ति निश्चयम् ।

[(l 1) V1 गतम् (for मतम्) V1 अस्मिन् पथे, D1 3 4 अस्माकम् (for अस्मदपेक्षण) —D1 om l 2 —(l 2) D4 7 कृता (for कृते) D5 मोक्ष (for मोक्ष्यन्ति)]

20 a) Ś1 V1 D5 तात V2 B3-4 D1 3 ह्यत V1 D1 3 येन B1 यादृ D4 7 अपि (for अतो) G1 2 5 हि भूयो (by transp) B4(bf corr) 4 मेदि(यात् D1 महार्तिं (for नदानीम्) —b) M1 2 ययुःपुरवासिनः —D om (hapl) 20c 21 —c) N1 स्वयपथ्य V1 B1 2 3 स्वपुर B r al 1 as in text) 3 (m al o) वपयुर् (for स्वपेयुर्) L1 4 अनु युक्ता G3 अनुरक्तो (sic) (for रक्ता N1 V1 L1 2 4 D1 3 7 M4 मे B3 तो B cl)मा (for मां) V1 स्वपन्त नुरक्ता मे —d) V1 D1 3 7 C5 M3 मूलम् Dt1 Dm1 T1 G1 M1 मूलम् Cr m g, as in text (for मूलानि) N1 V1 L1 D1-4 G3 M1 2 3 पाश्रिता (for संश्रिताः)

21 D5 om 21 (cf v 1 20) —a) D1 7 [आ]त्रि (for हि) Ś1 B1 D1 अ नुगताद् V V1 B1-4 D1-7 M4 (अ)नुगता (for [आ]त्मकृताद्) —b) V1 विप्रमुच्याः Dd1 Dm1 D1 M1 °मोक्ष्या (for °मोच्या) Ś1 V V1 B D1 3-7 नराधिपै (for नृपात्मजैः) M4 द्विजै पुण्य नराधिपैः —c) D1 4 ननु (for न तु) Ś1 V1 D1 3 4 G1 M1 त्वात्मनो, V सर्वात्मना B1 D1 योज्या (sic), D5 योज्या (sic) (for योज्या) —d) Ś1 V V1 D1-7 दु स्वेषु Dm1 दुःखं च (for दुःखेन) D5 दुःखे पुरवासिन

22 a) Ś1 V1 D1-6 अथाब्रवीत् Ñ1 तथा हि Ñ1 B तथाह (for अब्रवील्) D4 7 लक्ष्मणो लक्ष्मणोऽब्रवीत् —b) D2 अथ स्थितं, D4 7 इवार्थं (for इव स्थितम्) —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M1 3 तथा (for महा) M3 प्राज्ञ —d) B1 (m also)Dg1 रथम् (for क्षिप्रम्) —After 22, Ñ1 B1 2 4 ins

1025* शुभाङ्ग तनो तमनुज्ञमनुप्रार्थये ।

प्रभातायां तु शर्वर्यां पौरास्ते राघवं विना ।
शोकोपहतनिश्चेष्टा बभूवुर्हतचेतसः ॥ २९
शोकजाश्रुपरिद्यूना वीक्षमाणास्ततस्ततः ।
आलोकमपि रामस्य न पश्यन्ति स्म दुःखिताः ॥ ३०
ततो मार्गानुसारेण गत्वा किंचित्क्षणं पुनः ।
मार्गनाशाद्विषादेन महता समभिप्लुताः ॥ ३१
रथस्य मार्गनाशेन न्यवर्तन्त मनस्विनः ।
किमिदं किं करिष्यामो दैवेनोपहता इति ॥ ३२
ततो यथागतेनैव मार्गेण क्लान्तचेतसः ।
अयोध्यामगमन्सर्वे पुरीं व्यथितसज्जनाम् ॥ ३३

G 2. 41. 30
D 2. 47. 15
L. 2. 46. 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

दर्शने Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 read 24-26 (followed by 1029*) after 28 —After 28, M4 ins 1029*

29 Dm1 begins with ॐ M1-4 श्रीरामाय नमः —a) T G M शत, Gr t as in text (for हत) G1 -चेतना —For 29-33 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst 1031*

30 M3 om (hapl) from 30 up to l. 3 of 1030* —a) M4 -परिस्पृता (sic) —b) Dg1 Dd1 Dm1 वीक्ष्य माणास्त —c) T2 इति (for अपि) —d) Dt1 पश्यन्स्त* (corrupt) —After 30 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 om l. 1-3 for which see above) ins

1030* ते विषादार्तवदना रहितास्तेन धीमता ।
कृपणाः करुणा वाचो वदन्ति स्म मनस्विनः ।
धिगस्तु खलु निद्रां तां ययापहृतचेतसः ।
नाद्य पश्यामहे रामं पृथूरस्कं महाभुजम् ।
कथं नाम महाबाहुः स तथाविधविक्रमः ।   [5]
भक्तं जनमभित्यज्य प्रवासं राघवो गतः ।
यो नः सदा पालयति पिता पुत्रानिवौरसान् ।
कथं रघूणां स श्रेष्ठस्त्यक्त्वा नो विपिनं गतः ।
इहैव निधनं यामो महाप्रस्थानमेव वा ।
रामेण रहितानां हि किमर्थं जीवितं हि नः ।   [10]
सन्ति शुष्काणि काष्ठानि प्रभूतानि महान्ति च ।
तैः प्रज्वाल्य चितां सर्वे प्रविशामोऽथ पावकम् ।
किं वक्ष्यामो महाबाहुरनसूयः प्रियंवदः ।
नीतः स राघवोऽस्माभिरिति वक्तुं कथं क्षमम् ।
सा नूनं नगरी दीना दृष्ट्वास्मानागतान्विना ।   [15]
भविष्यति निरानन्दा सस्त्रीबालवयोधिका ।
निर्यातास्तेन वीरेण सह नित्यं महात्मना ।
विहीनास्तेन च पुनः कथं द्रक्ष्याम तां पुरीम् ।
इतीव बहुधा वाचो बाहुमुद्यम्य ते जनाः ।
विलपन्ति स्म दुःखार्ता विवत्सा इव धेनवः ।   [20]

*(l. 1) G1 M1 -स्रस्त (for वदना) —(l. 2) M4 कृपण (for करुणा) Dt1 Dd1 Dm1 मनीषिण (for मनस्विन) —(l. 3) Dg1 Dd1 [अ]पहृत (for °हृत) Dt1 Dd1 Dm1 चेतना —(l. 4) G1 महारथ (for °भुजम्) —(l. 5) Dt1 Dd1 Dm1 रामो T1 नाम (for नाम) M3 damaged for तथा M4 तथापावविध. —(l. 6) Dg1 T1 2 G3 M3 परित्यज्य, M4 रस. त्यक्त्वा (for अभित्यज्य) Dt1 मानवो (for राघवो) —(l. 7) Dg1 पश्यते, G3 पालयिता —(l. 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M1-3 स श्रेष्ठ M4 तथा स्थः (for स श्रेष्ठ). Dt1 Dd1 Dm1 विपिन (for विपिनं) M4 वनं —(l. 9) M3 damaged for यामो Dm1 न (for वा) —(l. 10) Dt1 नो, M4 वै Cv as above (for हि) Dt1 Dd1 Dm1 किं (for हि न) —(l. 11) T2 संतु (for सन्ति) T1 2 G M1-4 शुष्काणि (by transp) —(l. 12) Dt1 M3 [इ]ध्य काष्ठ, Dt1 [इ]ध्म वा सर्वे M4 यथा वय —(l. 14) T1 2 G3 इत्य वय (by transp) —(l. 15) M4 अपेक्षया (by transp) —(l. 16) G1 M4 स्त्रवाल T2 (इ) च्छा (sic) G2 [इ] विद्ध (for वीक्ष) —(l. 17) M3 damaged for विधुराम निवृत्ता Dt1 Dd1 Dm1 महात्मना (for नित्यं) —(l. 18) M4 पश्याम (for द्रक्ष्याम) —(l. 19) G3 M3 वा (for [इ]व) Dm1 T1 2 बाहू (for बाहुम्) M4 दुःखिता (for उद्यम्य) —(l. 20) Dt1 M4 इवारण्ये स्म (M4 °वर्ति°) (for the post. half)]

31 b) Dt1 Dd1 Dm1 Ct सर्वे M3 सर्वे पुनः (for क्षणं पुनः) —cd) M4 मार्गनाशाद्विषादेन महता समभिप्लुता

32 a) Dt1 Dd1 रथनाशाभिमार्गेण —b) T1 न्यवर्तत —c) T2 किमिदानीं (for किमिदं किं)

33 a) Dm1 Dt1 M4 तदा M3 तथा (for ततो) —For 29-33 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst ; M4 cont after 1029*

1031* तद्रजः प्राप्य निमग्ने
    सहसा नगरप्रयाणदर्शनम् ।
गुरुरमाध्य मोदनुगः पुरीमेव
    अयोध्यायां ते नगरीं पुनर्ययुः ।

४२

G 2 43 1 B 2 48 2 L 2 49 1

अनुगम्य निवृत्तानां रामं नगरवासिनाम् ।
उद्गतानीव सत्त्वानि बभूवुरमनस्विनाम् ॥ १

स्वं स्वं निलयमागम्य पुत्रदारैः समावृताः ।
अश्रूणि मुमुचुः सर्वे बाष्पेण पिहिताननाः ॥ २

[(1 1) Ñ1 B1 प्रबुद्ध N1 निशाक्षये तदा D4 ततो निशाक्षये V1 D1 3 M4 समुपितास्तात्तु(D1 °ता सा तु) निशाक्षये प्रना —(1 2) B2 वै (for नद्) —(1 3) V1 B2 4 D1–3 नृशालनाथ (B4 °रथ) B3 M4 नृपामजस्यानुपता (M4 °त) B3 D4 इत, D2 इव D4 इमा (for इति) —(1 4) D5 [ए]व (for ते) Ś1 D6 नगर (for °री)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1032* आलोक्य नगरीं तां च क्षयव्याकुलमानसा ।
अवर्तयन्त तेऽश्रूणि नयनैः शोकपीडिताः ।
एषा रामेण रहिता नगरी नातिशोभते ।
आपगा गरुडेनेव ह्रदादुद्धृतपन्नगा ।
चन्द्रहीनमिवाकाशं तोयहीनमिवार्णवम् । [5]
अपश्यन्निहतानन्दं नगरं ते विचेतसः ।
ते तानि वेश्मानि महाधनानि
दुःखेन दुःखोपहता विशन्त ।
नैव प्रजज्ञुः स्वजनं जनं वा
निरीक्षमाणाः प्रविनष्टहर्षाः । [10]

[(1 1) M3 चनस (for मानसा) —(1 2) Dg1 Dt1 T2 3 M3 4 (*inf lin sec m* bf corr as above) Ct आवर्तयन(Dg1 °ति) G2 M1 अवर्तन्त Ct r m g as above Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 शोकपीडिते —(1 3) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 M3 रामेण रहिता (by transp) —(1 4) Dg1 T2 G2 M1 [ए]व (for [इ]व) Dg1 ह्रदाद् (for ह्रदाद्) —(1 6) T1 3 निचेतना —(1 7) M4 महार्हाणि (for महाधनानि) —(1 8) M4 दुःखानि (for दुःखेन) —(1 9) T1 प्रणेशे, T2 G2 3 M1 2 4 Ct r m g प्रजज्ञु, G1 प्रजज्ञ Ct °ज्ञुः (as above) Dt1 पुरं G3 धन (for जन) —(1 10) Dg1 Dm1 निरीक्ष्यमाणा, T3 विनिक्षमाणा (sic)]

Colophon —M1 om colophon (cont the Sg)— *Sg name* Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 तमसातीर(V1 °रे)निवास, Ñ1 पौरमोह, D4 7 पौरव्या(D7 °स्या)मोह, D5 पौरप्रत्यागमनं —*Sg no* (figures, words or both) Ñ1 D1 2 om Ś1 D4 5 48 Ñ2 B1 3 4 43 V1 45 B2 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1–3 47, D5 52 D4 44 — After colophon D5 T2 G1 2 conclude with श्री(D5 om)रामाय नमः

42

M4 continues the previous Sarga Dm1 begins with ॐ, M3 श्रीरामचन्द्राय नमः, M4 श्रीरामाय नमः —Before 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1033* तेषामेव विषण्णानां पीडितानामतीव च ।
बाष्पविप्लुतनेत्राणां सशोकानां मुमूर्षया ।

[(1 1) Dd1 एवाविपण्णानां (corrupt) —(1 2) M1 विप्लुष (for विप्लुत) M4 मुमूर्षितां]

1 *a*) Dt1 Dd1 Dm1 अभिगम्य —D3 om from 1*c* to 1 2 of 1034* —Ñ1 illeg from *c* to बभूवुर in *d* —*c*) Ñ2 B3 4 उद्धृतानि, V1 तपतानि (sic) B2 D3 5–7 तद्गतानि, D6 वद्गतानि (for उद्गतानि) —*d*) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 गतचेतसां(D1 °स, D7 °सः) (for अमनस्विनाम्)

2 D2 om 2 (cf v l 1) —*a*) D1 सस्व (sic) G2 स्वस्वं (for स्वं स्वं) Ś1 Ñ1 D4 7 ते गृहम्, Ñ2 V1 B D2 3 M4 शरणम् (for निलयम्) Ś1 D5 6 7 आसाद्य (for आगम्य) —*b*) Ś1 D3–7 G3 M1 4 समागताः —*d*) Ś1 V1 D5 6 स(D3 4 सु)स्वरं बाष्पविह्वलाः (V1 D3 °ला), Ñ1 D4 5 7 सस्वरं(Ñ1 °स्वर, D5 °स्वरं) बाष्पगद्गदाः, Ñ2 B सुस्वरं(B1 4 सस्वराः) शोकविह्वलाः (B4 °विह्वला), D1 स स्वरं बाष्प मुद्गता (sic) M3 बाष्पपूर्णमुखा नराः —After 2 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 ins (D4 after 1*ab* owing to omission Ñ D5 ins 1 1–2 after 2 and 1 3 6 after 3)

1034* न स्म सर्वे सुतान्कश्चित्सुप्रियानपि बान्धवान् ।
तथा शोचन्त्ययोध्यायां यथा रामविवासनम् ।
न च श्रीशविशत्कश्चिन्नैव तुष्टमुदितो नरः ।
ग्रहं न प्राभवत्किंचिन्न च धर्मोऽभ्यवर्तत ।
क्यनद्य्वाप्यमु सृज्य केचित्तत्र सुदुःखिताः । [5]
शयलेऽत्र पतश्चान्ये निकृत्ता इव पादपाः ।

[D2 om 1 1–2 (cf v l 1) —(1 1) B2 तांस्तु, D4 7 नास (for न स्म) D6 नास्मरंश्चे (for न स्म सर्वे) Ś1 D1 सुता (for सुतान्) N1 illeg B1 D4 6 7 M4 कश्चित्, D1 केचित् (for कश्चित्) V1 B1 स्वप्रियान्, B3 सप्रियान् (for सुप्रियान्) D4 7 चापि, M4 न च (for अपि) Ñ1 प्रियानपि च B4 बान्धव —(1 2) D4 7 नि स्नेहा, D6 [अ]तिस्नेहाद् (for [अ]योध्यायां) Ś1 B1 D4 6 7 विवासने B4 विसान्ने, D1 विवेशन (for विवासनम्) —Ñ1 om 1 3–6 D4 7 om 1 3–4 —Ñ2 repeats consecutively 1 3 —(1 3) D6 श्रीशोभित (for श्रीशविशद्) V1 किंचित्, D5 कश्चिन् (for कश्चित्) Ñ2 (first time) D5 न च धर्मो व्यवर्तत (for the post half) Ñ2 (second time) B पौरा न चा(B2 न पौराः)पि न्यविश्यन्त दिशश्च, M4 न च श्रीशविशत्कश्चिन्निर्विष्टमुदितः —D5 om 1 4 —(1 4) Ñ2 B3 4 अ(B4 अ)ग्रहकश्चित्, B2 ग्रामनैवचित्, D5 ग्रामनैतिकश्चित् V1 B2 आदानप्रभावा(B2 °भावद)त्कश्चित्

न चाहृष्यन्न चामोदन्वणिजो न प्रसारयन् ।
न चाशोभन्त पण्यानि नापचन्गृहमेधिनः ॥ ३
नष्टं दृष्ट्वा नाभ्यनन्दन्विपुलं वा धनागमम् ।
पुत्रं प्रथमजं लब्ध्वा जननी नाभ्यनन्दत ॥ ४
गृहे गृहे रुदन्त्यश्च भर्तारं गृहमागतम् ।
व्यगर्हयन्त दुःखार्ता वाग्भिस्तोत्रैरिव द्विपान् ॥ ५
किं नु तेषां गृहैः कार्यं किं दारैः किं धनेन वा ।
पुत्रैर्वा किं सुखैर्वापि ये न पश्यन्ति राघवम् ॥ ६
एकः सत्पुरुषो लोके लक्ष्मणः सह सीतया ।
योऽनुगच्छति काकुत्स्थं रामं परिचरन्वने ॥ ७

G. 2. 45. 10
B. 2. 48. 8
L. 2. 49. 9

(for the prior half). D1 [5]व्यवर्तत, D3 न्यवर्तत, M4 व्यवर्तत (for व्यवर्तत).—(l. 5) B4 D5 व्यरुदन् (for व्यनदन्). V1 व्यरुदनवाप्य (corrupt) समुत्सृज्य (for the prior half) D3 सुदु खित.—(l. 6) D2 शयने न्यपतद्धान्ये (for the prior half). D1 निकृता, D4 न्यकृता (for निकृता).]

3 Ś1 D1.6.7 om 3.—ab) B प्राहृष्यन्, Dd1 Dm1 चाहर्षन्; M3 चाभाष्यन् (for चाहृष्यन्). B न चा(B3 [also] चा)भजन् (for न चामोदन्). V1 D1-3 M4 न प्रा(D1.3 प्र)मोदश्च चाहृष्यन (for ᵃ). B3 D1-3 [न]प्रसारयन्; M4 नाप्ययोपि प्रसारिता (for ᵇ). Ñ D5 क्रयसा(D5 ᵒसा)दंन वणिजो न पण्यानि च चक्रिरे(D5 चक्रिरे) —ᶜ) M4 [भा]हरंत (for [अ]शोभन्त) B3 पद्मानि; D5 T3 M4 Cr g पुण्यानि, Ck as in text (for पण्यानि).—ᵈ) Ñ2 [भा]चरन् (for [अ]पचन्)

4 Ñ1 illeg. for ᵃᵈ.—ᵃ) Ś1 V1 D1-3.6 M4 दृष्टं; Ñ2 B1.4 लब्धं (for नष्टं). D4.5.7 लब्ध्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 न चा(Ś1 Ñ2 B3 D6 च ना [by transp.]) हृ(B3 ᵒहृ)ष्यन्; D4.7 धन दृष्ट्वा; T3 नाभ्यनंदन् (for नाभ्यनन्दन्) —ᵇ) B4 साधनागमे; D4.5.7 धनसचयं (for वा धनागमम्) —ᶜᵈ) D2.3 पुत्र Ś1 V1 D1-3.6 M4 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा) D4.5.7 पुत्रं प्रसूते दृष्ट्वापि(D5 ᵒष्ट्वा च) (for ᶜ). D1 सवित्री; M3 जनित्री (for जननी) Ñ1 नाभ्यनंदत, D4.7 नाभिनंदति (for नाभ्यनन्दत). Ñ2 B न चाभ्यनंदज्जननी दृष्ट्वा प्रथमजं (Ñ2 B3 च प्रथमं) सुतं.

5 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-7 M4 कुले कुले(D3 लोमे [sic]). Ñ B4 रुदत्यश्च; D4.7 तु भार्याश्च (for रुदन्त्यश्च).—ᶜ) Ś1 V1 D1-3.6 वितु(D2 ᵒन)दंती(D3 ᵒत) सुदु खार्ता; B3 व्यगर्हत सुदु खार्ता, Dg1 विगर्हयत दु खार्ता, D4.5.7 न्य(D5 न्य)गर्हन्दु खिताः सर्वा(D5 नार्यो); G1 व्यगर्हयन्स्त्रियो दु खात्; M4 गर्हयंति स दु खार्ता, Cg as in text.—ᵈ) Ñ1 illeg for वाग्भिस्तोत्रै. D3 वाक्यैस; D4.5.7 वाक्य॰ (for वाग्भिस्). Ś1 V1 D1-3.6 M4 द्विप (for द्विपान्).

6 ᵃ) Ñ2 न; V1 D1.3.4.6 M4 सु (for नु). V1 D2 गृहे (for गृहैः).—ᵇ) Ñ2 B दारैर्वा(B3 ᵒरै)पि, V1 D1-3.7 M4 दारैर्वा कि(D3 कि वा [by transp.]) (for किं दारैः किं).—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 प्राणैर् (for पुत्रैर्). Ñ2 B1 Dg1 Dt1 [अ]पि (for किं). V1 D2 G2 सुखैर्वा किं; Dg1 कि सुखैर्वा; D4.5.7 सुतैर्वापि (for सुखैर्वापि)

7 ᵃ) Ś1 D1-7 स एकः(D5 ᵒए) पुरुषो; V1 Dd1 एकः स पुरुषो; D1 एकः सुपुरुषो, D3 एकस्तु पुरुषो (for एकः सत्पुरुषो) —ᶜ) T1 * * * च्छति (damaged) (for योऽनुगच्छति).—ᵈ) D2 परिश्र॰; D3.4 परिचपन् (for परिचरन्). B3 वनं (for वने).

☞ In Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 the sequence of stanzas 8–16 (including star passages) is so complicated that it is given separately in a tabular form and is mostly ignored in the notes.

Tabular conspectus of the sequence of stanzas 8–16 in Ś1 Ñ2 V1 B D1-7.

Ś1	Ñ1	V1	B	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	21^{cd}	12^{cd}	12^{cd}
11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}	11^{c-f}
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
1036*	-	—	—	—	1036*	—	1036*	1036*	1036*	1036*

G. 2 45 11
B 2. 48 9
L. 2 49 10

आपगाः कृतपुण्यास्ताः पद्मिन्यश्च सरांसि च ।
येषु स्नास्यति काकुत्स्थो विगाह्य सलिलं शुचि ॥ ८
शोभयिष्यन्ति काकुत्स्थमटव्यो रम्यकाननाः ।
आपगाश्च महानूपाः सानुमन्तश्च पर्वताः ॥ ९
काननं वापि शैलं वा यं रामोऽभिगमिष्यति ।
प्रियातिथिमिव प्राप्तं नैनं शक्ष्यन्त्यनर्चितुम् ॥ १०

Ś1	Ñ2	V1	B	D1	D5	D6	D2	D3	D8	D7
12^{ab}	—	—	—	—	12^{ab}	—	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
1035*	1035*	1035*	1035	1035	1035	1035*	1035	1035*	1035*	1035*
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}	14^{ef}
—	—	1038*	—	1038*	1038*	1038	—	—	—	—
—	—	12^{ab}	—	12^{ab}	12^{ab} (r)	12^{ab}	—	—	—	—
16^{ab}	—	—	—	—	16^{ab}	—	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
1039* (14^{ab})	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	1039 (14^{ab})	14^{ab}	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})	1039* (14^{ab})
1040* (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040 (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	1040* (14^{cd})	14^{cd}
15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
16^{ab} (r)	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab} (r)	16^{ab}	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)	16^{ab} (r)
16^{cd}	—	—	16^{cd}	—	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
—	—	—	—	1039*	—	—	—	—	—	—
—	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	13^{ab} (r)	—	13^{ab} (r)				—
13^{cd}	13^{cd} (illeg)	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	—	—	13^{cd}	—

8 ^{a}) D3 lacuna for कृता. Ś1 Dd1 Dm1 D2.4 च, M2 तु (for ता). —^{b}) Ś1 Ñ2 B D1-3.6 M4 च वने शुभा (D2 °भा), Ñ1 कमलान्विता, V1 च वने शुद्धा, D4.6.7 च शुभा वने (for च सरांसि च). —^{c}) Ś1 D2-7 यासु यास्यति, Ñ2 B1-3 T3 G2 M1.3 यासु (B2 यास्तु, T3 G2 M1.3 येषु) यास्यति, V1 D4 य उपास्यति, Dg1 यासु स्नास्यति, D1 यास्व यास्यति, G1.3 एतु यास्यति, M4 यास्तु पश्यति (for येषु स्नास्यति). —^{d}) V1 B1.4 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.3 T2 M1.4 शुचिं (for शुचि).

9 The sequence in M4 is 11^{ab}, 12^{cd}, 11^{c-f}, 1036*, 12^{ab}, 10, 9, 1035*, 13^{ab}. —^{a}) Ś1 D4.6-7 रमयिष्यन्ति, Ñ2 B शोभयिष्यन्ति (for शोभयिष्यन्ति). —^{b}) D1.4 M2 मटव्यां (for मटव्यो). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रियकानना (for रम्य°). —^{c}) Ś1 Ñ1 D4 तथाम्भसा, V1 B1 D2 M4 सहानूपा, D2.3-5 यथानूपा, M3 महारूपा, Cr m g as in text, Crp °रूपा (for महानूपा). —After 9, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

1035* स हि सर्वां सर्वेशाथा यमुमस्या महायशा ।
धर्मपालश्च लोकस्य धीरो दशरथात्मज ॥

[D4.7 om 1 1 —(l 1) D1 संक्षीणाया (sic), D5 सर्वेशाय (sic) (for सर्वेशाथा). V1 M4 वसुधायां —(l 2) Ś1 Ñ V1 D2.6 धर्मज्ञश्च B1 राजा (for धीरो).]

10 For sequence in M4, cf. 9. —^{a}) B1 D2.4 चापि (for वापि). —^{b}) M4 यद् (for यं). Ś1 D4 [रामो]ऽभिगमिष्यति, V1 D1-3 T2 [रामो]ऽभिगमिष्यति, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M4 [रामो]ऽनुगमिष्यति (for ऽभि°). G1.2 ये वा रामो गमिष्यति —B1 reads 10^{cd} in marg. —^{c}) D3 प्रियातिथिमिवि. —^{d})

विचित्रकुसुमापीडा बहुमञ्जरिधारिणः ।
अकाले चापि मुख्यानि पुष्पाणि च फलानि च ।
दर्शयिष्यन्त्यनुक्रोशाद्गिरयो राममागतम् ॥ ११
निदर्शयन्तो विविधान्भूयश्चित्रांश्च निर्झरान् ।
पादपाः पर्वताग्रेषु रमयिष्यन्ति राघवम् ॥ १२

यत्र रामो भयं नात्र नास्ति तत्र पराभवः ।
स हि शूरो महाबाहुः पुत्रो दशरथस्य च ॥ १३
पुरा भरति नो दूराद्नुगच्छाम राघवम् ।
पादच्छाया सुखा भर्तुस्तादृशस्य महात्मनः ।
स हि नाथो जनस्यास्य स गतिः स परायणम् ॥ १४

G 2 45 27
B 2 48. 33
L 2.49 27

V1 पुन, D5 M3 नैन, D3 नन (for नैव) 11 V1 शिख(V3 °इय)रि B1 2 4 Dg1 T2 G1 2 M1 सहयति Cg k t s in text (for साहयति) Ś1 D5 चार्थितु N B1 2 3 नार्थितु V1 D1 नाविते D4 चर्थितु D7 चार्थितुं M3 [अ] नर्थितु (for [अ]नर्थितुम्) —After 10 Ś1 N1 D1 4-7 ins

1036* विचित्रकुसुमैर्शैलैस्तमञ्जरिधारिभिः ।

[D3 पुत्र (for °कु°) D1 तत्र D7 वर (for तत्र) D1 7 मंजर (for मञ्जरि)]

11 For sequence in M3 cf v1 9 —a) B1 कुसुमापीडा B4 कुसुमापीड —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 मञ्जरिमुप (D5 6 7 मञ्जुमंजरि [by transp]) Ñ1 मंजरीजाति (for बहुमञ्जरि) B2 धारिण (for धारिणः) —After 11ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

1037* रावन दर्शयि यान्ति नाना भ्रमरमालिनः ।

—cd) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 कानि Dd1 यानि G1 चैव G2 M1 [S]रिप (by transp) (for चापि) Ś1 N V2 B D1 7 M4 पुष्पाणि मुख्यान Dg1 पुष्पाणि पु° T2 3 G1 3 पाणि मुख्यानि (by transp) —In N3 ab is illeg —e) ... दर्शयि यति Ś1 D5 6 7 दृष्टेषु N2 V1 B D1 2 M4 ... D5 कुलेषु T2 [अ]नाकोशाद् (for [अ]नुक्रोशाद्) —f) Ś1 N2 V1 B D1 2 6 M4 गिरिशो (for गिरयो) —After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins V1 D1 3 ins ... 14

1038* प्रसवि यान्ति सौवानि विकसन्ति महीधराः ।

[D3 प्रस्थयि T2 °विशति G1 M1 2 प्रम° (for प्रसवि) V1 D1 2 चैव हि (for सौवानि) Dd1 महीदरा M2 ... (for महीधरा) V1 D1 2 विस्र° (D2 विर्के°) चारि शैल ... (the post half)]

12 For sequence in M3 cf v1 9 D7 repeats 12ab after 1038* and then reads 16ab repeating 16ab in its proper place —V1 B om 12ab —a) D2 निदर्शयति D1 2 (D2 second time) भान्तरि (D2 °तृक्ष) (for ...) —b) Ś1 D2 (first time) 2 2 भावृश्चित्रान् V1 D2 (D2 second time) चित्राश्चित्रान् Ddr धारा (D7 ...) भूयश्चित्रांश्च Dd1 वीचरन् D4 (after ...) निझरात् D5 वेझरान् M3 निर्झरा (for निर्झरान्) Ś1 N B1 2 D2 7 M3 पर्वताग्रेषु (D3 3 M4 °ग्रे).

V1 सर्वदा प्रस्त B2 परप्रमत्ता (for पर्वताग्रेषु) —d) V1 Dg1 D5 रमयि यति

13 For sequence in M3 cf v1 9 Ñ1 V1 repeat (var) 13ab after 16ab while B D2 repeat after 16 and D1 repeats 13ab after 1039* —a) Ś1 Ñ2 (first time) V1 (both times) D5 भरेद्रवि (Ñ2 °सत्र) V3 B (all second time) न तत्रास्ति B1 2 (both first time) [S]भ्य तत्र B2 (first time) [S]भवत्र B4 (first time) D5 वसे (D5 भवे) विरय Dg1 G M1 2 भय नास्ति D1 2 (D2 both times) [S] भयवत्र M3 [S]भरद्वाजा (for भयं नात्र) —b) N2 (first time) नास्ति कश्चिद् N3 B (all second time) भय न च (N नैव), Dg1 तत्र तत्र, D7 नास्ति कस्य G3 तत्र नास्ति (by transp) (for नास्ति तत्र) G1 पराभव —Ñ1 (illeg) D1 2 7 om 13cd Ś1 D1 2 read 13cd after 16 while N2 V1 B D1 2 read after the repetition of 13ab —c) Ś1 N2 V1 B D1 2 3 4 D2 हि (for च)

14 a) B1 2 G1 दूरो V1 च यानि (for भरति) Cr m k t (S)दूराद् Cg as in text —b) T1 अनुगच्छति —For 14ab Ś1 Ñ1 D1 2 7 subst while D1 ins after 16ab

1039* तूर्णं समनुगच्छामो यावद्दूर न गच्छति ।

[D1 7 द्रुत (for तूर्णं)]

—Thereafter D1 repeats 13ab —c) Dt1 T2 2 Ct मुखं भर्तुस् Dd1 Dm1 मुखोदर्का D1 7 सुखं तस्य G2 M1 सुखा तस्य (for सुखा भर्तुस्) —For 14cd, Ś1 N1 V1 B D1 2 subst

1040* पादच्छाया महात्मास्य विरस्साभोऽकुतोभया ।

[B1 पादच्छाया V1 D1 2 स्याँ D2 4 मय (for महात्म) Ś1 पाच्छायाद्वारा Ś1 D5 सश्रयण, V1 नियतासो (for निरस्साभो) V1 D1 [S कुतोभया]

—e) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 7 [S]स्य जगत्, D4 [S]स्य लोकस्य (for जनस्यास्य) —f) V1 D1 2 सा गतिः, D5 थागति V1 D1 2 तत् (for second स) N2 B2 2 D1 4 7 T2 G1 परायण Cr m g k t °णं (as in text) —After 14 Ś1 D1 7 read 16ab (var) for the first time, repeating it in its proper place —After 14 V1 D1-2 ins 1038*

G. 2. 45 19 L. 2. 48 18 B. 2. 49 19

वयं परिचरिष्यामः सीतां यूयं तु राघवम् ।
इति पौरस्त्रियो भर्तॄन्दुःखार्तास्तत्तदब्रुवन् ॥ १५

युष्माकं राघवोऽरण्ये योगक्षेमं विधास्यति ।
सीता नारीजनस्यास्य योगक्षेमं करिष्यति ॥ १६

को न्वनेनाप्रतीतेन सोत्कण्ठितजनेन च ।
संप्रीयेतामनोज्ञेन वासेन हृतचेतसा ॥ १७

कैकेय्या यदि चेद्राज्यं स्यादधर्म्यमनाथवत् ।
न हि नो जीवितेनार्थः कुतः पुत्रैः कुतो धनैः ॥ १८

यया पुत्रश्च भर्ता च त्यक्तावैश्वर्यकारणात् ।
कं सा परिहरेदन्यं कैकेयी कुलपांसनी ॥ १९

कैकेय्या न वयं राज्ये भृतका निवसेमहि ।
जीवन्त्या जातु जीवन्त्यः पुत्रैरपि शपामहे ॥ २०

या पुत्रं पार्थिवेन्द्रस्य प्रवासयति निर्घृणा ।
कस्तां प्राप्य सुखं जीवेदधर्म्यां दुष्टचारिणीम् ॥ २१

15 [a]) B3 (also वने and वय in marg.) रामे (for वयं) D3 परि**ष्याम (damaged!) —[b]) D7 यूयं (for वयं) D3 परि**ष्याम (damage!) —[d]) Ś1 N B Dt1 Dd1 Dm1 D3.4-1 च (for तु) —[d]) Ś1 ता समब्रुवन्, V1 B D1.2.4.7 ता स्त (B3 च त, D1.2 तास्ता, Ś1 ता समब्रुवन्, V1 B D1 2.4.7 तास्त(B3 च त, D1.2 तास्ता, D3.4 *स्त)दाब्रुवन्, T2 पर्यभस्येयन्, G2 M1 तास्तदब्रुवन्, G1 सानब्रुवन्, D6 सुदु खातास्तदब्रुवन्

16 Ś1 D2.4.7 repeat 16[ab] here (cf. v. l. 14 and 12) —[a]) Ś1 V1 D1-3.6 (Ś1 D2.4 second time) रक्षन्, Ś1 D1.4.7 (all first time) [s.]व्यर्थ, Ñ2 B नायो, D3.6 (both first time) [s.]स्यन D1.6.7 (second time) रक्षत (for ऽरण्ये) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 (Ś1 D4-7 both times D2 first time) करि यति (D2 [second time] °ते) —After 16[ab] Ñ2 V1 repeat (var.) 13[ab] (cf. v. l. 13) and D1 ins. 1039* —Ñ2 V2 D1 om. (hapl.) 16[cd] —[c]) G1 युष्माकं जानकी सीता —After 16, B D2 repeat (var.) 13[cd] (cf. v. l. 13)

17 [a]) Ś1 को न तेन, V1 B1.4 यो ह्यनेन B3 कोर्थं° (sic) D2.3 कस्त्वनेन D6 को नु नेन (for को न्वनेन) Ś1 D6 प्रतीयेत, V1 D1 M4 प्रतीपेन (for [अ]प्रतीतेन) —Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 transp. 17[b] and 17[d] —[b]) N V1 B D1.2.4.6 सु कण्ठितजनेन च (D3 कै) D1.7 शोकवित्तजनेन च —[c]) B1 D7 संप्रीयेत मनोज्ञेन —[d]) Ś1 D6 वास न V1 B1 Ś1 V1 D1-3.6 [उ]द्विग्नमानसा B3 यातेन (for वासेन) Ś1 V1 D1-3.6 [उ]द्विग्नमानस N B D1.5.7 M4 [उ]द्विग्नचेतसा (B3 D4.7 °सा, M4 °न), G1.2 M3.5 °तेजसा, Cm g k t as in text (for हृतचेतसा)

18 M4 om. 18 —[a]) Ś1 V1 D1-3.6 यदिह, Ñ B D1.4.7 चेदिह (B4 °त [sic]) (for यदि चेद्) D1 वाक्य, D1.2 राष्ट्रं, T2 राज्ये (for राज्य) —[b]) V1 B3.4 D1.2.4.7 T1.3 G1.2 M3 Ck अधर्मम् Cm g t as in text (for °र्म्यम्) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.3.6 नात्र, B4 अत्र (for न हि) —B1 reads 18[d] in marg. D2 [अ]र्थं (for [अ]र्थः) —After 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 read 21[cd].

19 [a]) Ś1 B1 D1.4.7 यथा T2 पुत्राद् —[b]) V1 त्यक्त B2 Dg1 त्यक्तस्य G1 यया (for त्यक्ता) B3.4 Dt1 T3 धैर्यं —[c]) Ś1 D1-3.6 M4 न सा (M4 क सा) स (D3 सु) रक्षितुं शक्ता, Ñ V1 B D4.5.7 यथ सा (V1 न च सा) रक्षितुं शक्ता (D1.7 शक्या) —[d]) Ñ2 B1 D6 कुलपाशनी V1 B1 °पाशुली, B2 Dg1 D1-3 °पांसुनी (D3 °ना), B1 T1.2 G °पांसुली, M1.3 °पालिनी, M4 भर्तृघातिनी (for कुलपांसनी)

20 [a]) D6 M4 वन (for वयं) D3 न कैकेय्या वयं राज्ये —[b]) Ś1 भृतका निवसीमहि, Ñ भृता अपि वसेमहि V1 भृत्या वापि वसेमहि, B भृता अपि वसेम B3 वसे न, D1 Dd1 Dm1 भृतका हि वस°, D1-5.7 भृतका(D2 °ताका D1 °त्यका)पि वस°, G2 M3 हृतकामा वसे°, M2 भृतकामा वसे° Cm g as in text —[c]) Ś1 B1.3 D6 M4 जीवन्त्या Dm1 जीवन्त्या, D3 जीवित्वा, D3 जीवती Cm as in text (for जीवन्त्या) Ś1 V1 D1.3.6 सत्यु B1 तु न D1 G3 M2.4 तु जीवन्त्या) Ś1 V1 D1.3.6 सत्यु B1 तु न D3 G3 M 2.4 तु D3 नातु, G1 नतु M3 धतु (for जातु) Ś1 V1 B1.4 D1-4 जीवाम Ñ2 B3 जीवेम, D6 जीवन्त्या (for जीवन्त्य) —[d]) Dm1 T3 G1.2 M1.3 शपाम, Dm1 °मि) च (for शपामहे)

21 Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 read 21[cd] after 18 —[a]) Ś1 Ñ2 B D1-7 प्रवासयति, M4 प्रस्थापयति (for प्रवासयति) V1 D1.3 प्रवासयितुमिच्छति —After 21[ab], Ś1 N V1 B D1.2 ins. M4 after 21

1041* इक्ष्वाकूणां यदि महाराजस्ते राज्ये नाभिषेचितुम् ।
न हि जातु चिरं जीवेद्राजा परमदुःखितः ।
गते दशरथ स्वर्गमधर्मं प्रतिपत्स्यते ।

[M4 om. l. 1 —(l. 1) V1 तान् D1.6 तौ D3 ते (for ते) Ñ2 P2 राज्ये च (for राज्ये न) D3.5 अभिषे(D6 °ष्टु) —(l. 2) D3 च (for हि) B2 राजा जीवेत् (by transp.) Ñ1 damaged D1.3.5 धार्मिक (for दुःखित) —(l. 3) B1.4 अधर्म, B2 D3 °र्मं (for अधर्मं) V1 M4 प्रतिपत्स्यते]

—Ś1 Ñ V1 B D1-7 om. 21[cd] —[d]) T1 अधर्मं, G1 °र्म्यं (for अधर्म्यां) —After 21 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.

1042* उपद्रुतमिदं सर्वमनालम्बमनायकम् ।
कैकेय्या हि कृते सर्वं विनाशमुपयास्यति ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 अनालम्ब; M3 निराल्न्बः; M4 damaged (for अनालम्ब) —(l. 2) Dt1 Dd1 Dm1 S (for हि) T3 कृते (for कृते) D1.3 °त°, T1.3 G2.3 M1.4 भृत्य, M2 सर्व (for सर्व)]

न हि प्रव्रजिते रामे जीविष्यति महीपतिः ।
मृते दशरथे व्यक्तं विलोपस्तदनन्तरम् ॥ २२
ते विषं पिबतालोड्य क्षीणपुण्याः सुदुर्गताः ।
राघवं वानुगच्छध्वमश्रुतिं वापि गच्छत ॥ २३
मिथ्या प्रव्राजितो रामः सभार्यः सहलक्ष्मणः ।
भरते संनिसृष्टाः स्थः सौनिके पशवो यथा ॥ २४
तास्तथा विलपन्त्यस्तु नगरे नागरस्त्रियः ।
चुक्रुशुर्भृशसंतप्ता मृत्योरिव भयागमे ॥ २५
तथा स्त्रियो रामनिमित्तमातुरा
यथा सुते भ्रातरि वा विवासिते ।
विलप्य दीना रुरुदुर्विचेतसः
सुतैर्हि तासामधिको हि सोऽभवत् ॥ २६   G 2 45 31 B 2 48 36 L 2 49 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

---

22 [a]) B1 D4 7 G1 M1 प्रव्रजित — [c]) Ś1 दशरथ Dd1 व्यक्ते (for व्यक्तं) T1 मृते दशरथेऽप्युग्र — [d]) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D 7 M2 Cg विलापस् (for विलोपस्) D1 ह्यनुचर, D3 मनतर

23 Ś1 Ñ V1 B D1 3 transp 23 and 25 (including 1043*) N2 B transp 23[ab] and 23[cd] repeating 23[cd] in its proper place — [ab]) N2 B विषं वा (for ते विषं) D1 3 T1 पिबत (for पिबत) V1 सुदुर्गता, B1 4 च दुर्गता, D2 T2 G2 सु(T2 तु दुर्गता T3 तु दुर्गता Cg as in text (for सुदुर्गता) D12 T2 G1 M1 2 3 क्षीणपुण्या स्थ (T3 स्थ M1 [a]थ) दुर्गता (D12 G2 M1 दुर्विना) (for [b]) M3 [अ]लो ऽल्पपुण्या स्थ दुर्गता (I cuna) — [c]) V3 B1 4 (B1 4 second time) च Dg1 om (for वा) V3 [अ]नुगच्छध्व G1 M3 अ विगच्छध्वम् (for [अ]नुगच्छध्वम्) N2 B (all second time) अनुगच्छत वा राम — [d]) Ś1 Ñ1 (N2 B1 both times B1 second time) (first time [गच्छत]) प्रमाद V1 प्रमाद D1 M3 अश्रुत (for अश्रुतिं) Ś मानुगच्छत V1 V1 B2 3 (B2 3 first time) M3 (before corr) वा तु D11 वापि गच्छत Dm1 वापि गच्छथ M1 वा विगच्छत (for वापि गच्छत)

24 Ś1 Ñ V1 B D1 3 transp 23 and 24 — [a]) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 1 6 T1 2 M1 2 C1 k प्रव्रजितो Cm g t प्रव्रा° (as in text) — [b]) T1 2 G1 3 सदीन (for सभार्यः) Ś1 Ñ V1 B D1 3 सीता लक्ष्मण एव च — [c]) Dg1 Dd1 T1 3 C1 3 M1 3 Cm k संनिविष्टा स्थ D11 Ct संनिविष्टा स्थ Dm1 संनिरुद्धा G3 निरुद्धा M3 सृष्टा स्थ Cv g s as in text (for संनिसृष्टाः स्थ) — [d]) Dg1 सौनिक Cg सौनि° (as in text) — For 24[c] Ś1 Ñ V1 B D1 3 subst

1043* भरताय विसृष्टा स्म सूनाये पशवो यथा ।

[Ś1 विसृष्टा स्थ V1 D1 3 विसृष्टा स्थ (V1 थे) D3 [अ]भि सृष्टा स्थ D4 3 विसृष्टा स्थ D4 5 विसृष्ट (for [अ]भिसृष्टा स्म) B1 सैन्याय B4 D4 5 सूनाय Dd1 सूनाय G(ed) चोराय (for सूनाय)]

—After 24 Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins

1044* पूर्वाभिभाषी मधुरः सत्यवादी महाबलः ।
आजानुबाहुः पद्माक्षो रामो लक्ष्मणपूर्वजः ।
पूर्वाभिभाषी मधुरः सत्यवादी महाबलः ।
सौम्यश्च सर्वलोकस्य चन्द्रवत्प्रियदर्शनः ।
नूनं पुरुषशार्दूलो मत्तमातङ्गविक्रमः । [5]
शोभयिष्यत्यरण्यानि विचरन्स महारथः ।

[(l 3) G3 M1 पूर्वभाषी च M3 मतिमान् (for मधुरः) —(l 4) D11 लोकेश T2 M3 सत्त्व (for लोकस्य) —(l 6) G1 M1 महाबल (for महारथ)]

25 [a]) G1 वास्ते (for तथा) Dg1 G1 1 च (for तु) —[b]) M1 नगर T1 G1 M3 नागरा (for नागर) — [c]) Dg1 M3 दु खसंतप्ता D11 Dd1 Dm1 M2 3 दु खसंतप्ता — [d]) M1 समागमे (for भया°) —For 25 Ś1 Ñ V1 B D1 3 subst

1045* विलेपुरवमार्गस्था नगरे नागरस्त्रियः ।

[Ś1 B1 D3 नगर D2 4 5 7 नागरा (for नागर)]

—D1 cont

1046* व हुसु राज्य कस्याश्च शोचतो द्विजमानसा ।

—After 25 Dg1 D3 Dd1 Dm1 S ins

1047* इत्येवं विलपन्तीनां स्त्रीणां वेश्मसु राघवम् ।
जगामास्तं दिनकरो रजनी चाभ्यवर्तत ।
नष्टज्वलनसंपाता प्रशान्ताध्यायसत्कथा ।
तिमिरेणाभ्युपलिप्ता तदा सा नगरी बभौ ।
उपशान्तवणिक्पण्या नष्टहर्षा निराश्रया । [5]
अयोध्या नगरी चासीन्नष्टतारमिवाम्बरम् ।

[(l 1) M1 वेश्मनि (for वेश्मसु) —T1 damaged for l 2 —(l 2) T1 न (for च) —(l 3) Dg1 T2 संताप (for संपाता) Dm1 T1 3 G2 3 M2 Cl नानाध्ययन Cm g t as above (for प्रशान्ताध्याय) G1 M1 स्वथा —(l 4) D11 (अ)तुलश्च Dg1 तिमिरेणाभिलिप्तेव G1 तिमिरेणाभिलिप्ता° (for the prior half) Dg1 सा तथा D11 तथा T2 M2 3 सा (T3 स) तत्र T2 तदा G3 तथा स M1 ब्भूव (for तदा सा) D11 नगर T3 स नगी (for नगरी) D11 मता M1 बभौ (for बभौ) —(l 5) M2 1 शान्ता (M3 स) M1 नष्टाशा (for नष्टहर्षा) —(l 6) T3 (अ)भि (for (अ)सीन्)]

26 [a]) Ś1 D1 3 इति V1 B2 4 अथ (for तथा) Ś1 D1 3 स्म ता (for स्त्रियो) D1 रूप (for राम) M3 निवृत्तम् (for निमित्तम्) D3 रामनिमित्तकातरात् — [b]) Ś1

४३

G. 2. 46. 1
B. 2. 49. 1
L. 2. 50. 1

रामोऽपि रात्रिशेषेण तेनैव महदन्तरम् ।
जगाम पुरुषव्याघ्रः पितुराज्ञामनुस्मरन् ॥ १
तथैव गच्छतस्तस्य व्यपायाद्रजनी शिवा ।
उपास्य स शिवां संध्यां विषयान्तं व्यगाहत ॥ २

ग्रामान्विकृष्टसीमान्तान्पुष्पितानि वनानि च ।
पश्यन्नतिययौ शीघ्रं शनैरिव हयोत्तमैः ॥ ३
शृण्वन्वाचो मनुष्याणां ग्रामसंवासवासिनाम् ।
राजानं धिग्दशरथं कामस्य वशमागतम् ॥ ४

D4 6 7 पितुर् (for सुते) B1 भर्तरि (for भ्रातरि) N B निपातिते, B1 °ष); D5 [अ]विसर्जिते (for विवासिते) —°) D1-3 G3 M3 विरुध्यमाना D6 रुरुदु (for रुरुदुर्) Ś1 V1 D1-3 सुदु रिता, Ñ3 B M4 त्रिचेतनास्, Dg1 त्रिचेतसा (for त्रिचेतस) —d) D2 सुतो (for सुतैर्) D1 [ऽ]पि (for second हि) Ś1 V1 D1-7 M4 स राघव, Dg1 हि नोऽभवत् (for हि सोऽभवत्) Ñ B दासो सुतेभ्योऽभ्य(Ñ3 B1 °च्य) पिको हि राघव. —After 26, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 5 ins.

1048* प्रशान्तगीतोत्सवनृत्यवादना
व्यपास्तहर्षा विहितापणोदया ।
तथा ह्ययोध्या नगरी बभूव सा
महार्णवः संक्षुभितोदको यथा ।

[(l. 1) M4 -नृत्तेश्वर Dt2 Dd1 T1 G1 3 M1-3 Cm -नृत्त- M4 -गीत (for -नृत्य) Dg1 T3 M3-4 -वादिता(T3 °ना) T1 3 -वाद्य G3 M1 -वादि॥ G3 -वादना (for -वादना) —(l. 2) Dt2 Dd1 Dm1 विहत, M3 व्यपास्य (for व्यपास्त) Dd1 पिहिता गतोदया —(l. 3) Dt1 T3 M2 4 तदा, M3 om. (for तथा). M4 तु (for हि) —(l. 4) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G3 Cv m g t संक्षुभि(T3 °क्षिप)तोदको K(ed) सुक्षिप्तितोदको, Cr tp as above (for संक्षुभितो°)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B नगर(Ñ1 illeg) स्त्रीविलाप, V1 D1 3 4 6 7 स्त्रीविलाप, D5 नागरिकस्त्रीविलाप, D2 पौरस्त्रीविलाप —*Sarga no* (figures words or both) Ñ3 B1 D5 6 om Ś1 D4 7 49 Ñ3 B4 44 V1 46 B3 35 B3 43 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T G M1 3 48 D1 101, D6 47 M4 45 —After colophon D6 G M1 conclude with श्री(D5 om.)रामाय नम, T3 श्रीरामचन्द्राय नम

43

Dm1 begins with ॐ, M3 श्रीरामाय नम

2 b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M3 प्रभ ता M1 व्यपेयाद् (for व्यपायाद्) Ś1 Ñ B D4 6 7 शुभा D3 प्रिया (for शिवा) —c) Ñ V1 B D1-3 M3 [अ]थ, Dt1 Dd1 Dm1 T3 तु (for स) Ñ1 तत (for शिवां) —d) Dt1 व्यगाद्यत N V1 B D1 3 M4 प्रययौ राघव पुन, B(ed)विषयान्तमगाहत —For 2cd, Ś1 D4-7 subst

1049* उपस्थाय तत संध्यां तथैवाभ्युदिते रवौ ।

[D4 6 7 उदिते विमले (for तथैवाभ्युदिते)]

—Ś1 D4-7 cont, while Ñ V1 B D1-3 M4 ins after 2

1050* तं स्यन्दनमधिष्ठाय सभार्यं सपरिच्छद ।
श्रीमतीमाकुलावर्तामतरत्तां महानदीम् ।
रामसुतीर्थे महाबाहु श्रीमच्छिवमकण्टकम् ।
प्रपेदे स महामार्गमनुरूपं शिवं शुभम् ।

[Cf 2 41 27-28 —(l 1) Ñ B3 तद (for तं) V1 D1-3 M4 राघव (for सभार्यं). Ś1 D4 7 प्रययौ(Ś1 D6 °ययौ) राघवस्त° (for the post half) —After l 1, B3 ins

1050(A)* इक्ष्वाकोऽभवद्ग्रामो राज्य श्रस्तदा यथापर ।

—(l 2) Ś1 B3 D4 6 7 गोमतीम् (for श्री°) V1 D1 3 M4 श्रीमत्यागनुत्तमाम् (for the prior half) Ś1 D4-7 वै (for तां) M4 तमसां नदीं (for तां महा°) —(l 3) D3 M4 तामुत्तार्य, D5 समुत्तीर्य V1 D1-3 M4 समम् (for शिवम्) Ś1 B2 (bef corr) D4 6 7 अकर्दम (for अकण्टकम्) —(l 4) B3 reads स in marg V1 D1-3 M4 प्रतिपेदे V1 महाबाहु (bef corr °राम) Ś1 D4-7 प्रपेदे तमथागमम् (D6 मार्गम्) (for the prior half) V1 D1-3 शुभ (for शुभम्)]

3 a) D7 ग्रामा Ñ सुहृष्ट, V1 प्रहृष्ट, D3 प्रहृष्ट, M4 द्विकृष्ट (sic) (for विकृष्ट) Ś1 D6 सुकृष्टसीमाश्च, Ñ3 B2 3 सस्य(B3 °स्क)ष्टसीमान्त, B1 D4 7 सुकृष्टसीमाश्च(D4 5 °मान) B4 सुकृष्टमान्त D2 M4 प्रकृष्टसी मान्त (M4 °मादि) —b) B3 पुष्पाणि च (for पुष्पितानि) —c) Ś1 D6 एव, Ñ1 B D3 6 अपि V1 M4 अपि, Dt1 इति D4 5 इव (for अपि) Ś1 D4-7 शीघ्रं D2 राम (for शीघ्रं) —d) D5 damaged for च हयो Ś1 D6 शनैरिव, Ñ B D1 3 7 M1 (sf corr as in text) हयैनैरिव, Dt1 Ck tp शनैरिव, Cv r m g t as in text (for शनैरिव) D7 महोत्तमै

4 a) D5 वाचान्, M4 रामो (for वाचो) —b) V1 D1-3 सीमान्त, M4 -सामन्त (for सवास) Ñ3 B ग्रामसवासिना तदा(B3 °था) —After 4ab Dd1 Dm1 M1 2 ins.

1051* विगर्हितां हि कैकेयीं क्रूरां क्रूरेण कर्मणा ।

[M1 विगर्हिता Dd1 reads क्रूरां in marg]

—d) D5 damaged for का स्य and च D4 वश्य (for कामस्य) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 वशवर्तिनं Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 °मास्थितं, D5 °वर्तिनी(sic) (for °मागतम्).

हा नृशंसाद्य कैकेयी पापा पापानुबन्धिनी ।
तीक्ष्णा संभिन्नमर्यादा तीक्ष्णे कर्मणि वर्तते ॥ ५
या पुत्रमीदृशं राज्ञः प्रवासयति धार्मिकम् ।
वनवासे महाप्राज्ञं सानुक्रोशमतन्द्रितम् ॥ ६
एता वाचो मनुष्याणां ग्रामसंवासवासिनाम् ।
शृण्वन्नतिययौ वीरः कोसलान्कोसलेश्वरः ॥ ७
ततो वेदश्रुतिं नाम शिववारिवहां नदीम् ।
उत्तीर्याभिमुखः प्रायादगस्त्याध्युषितां दिशम् ॥ ८
गत्वा तु सुचिरं कालं ततः शीतजलां नदीम् ।
गोमतीं गोयुतानूपामतरत्सागरंगमाम् ॥ ९
गोमतीं चाप्यतिक्रम्य राघवः शीघ्रगैर्हयैः ।
मयूरहंसाभिरुतां ततार स्यन्दिकां नदीम् ॥ १०
स महीं मनुना राज्ञा दत्तामिक्ष्वाकवे पुरा ।
स्फीतां राष्ट्रावृतां रामो वैदेहीमन्वदर्शयत् ॥ ११

G 2 46 15
B 2 49 12
L 2 50 11

---

5 D5 om (hapl ?) 5 — a) N1 धिङ् and [अ]थ (for हा and [अ]द्य) Ś1 D4. 7 नृशंसा यद, M3 हा हा नृशंसा — b) D4 यासौ (for पापा) M1 पापानुवर्तिनी (sic) G1 °बोधिनी (for °बन्धिनी) — c) Dt1 Dd1 T1 तीक्ष्ण, G3 M3 तीक्ष्णा, Cm g °क्ष्णा (as in text) Ś1 D4. 7 सा (for सं) — d) Ś1 D4–7 क्रूरे Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G3 तीक्ष्ण, T2 G1 क्षुद्र, M3 तीव्र (for तीक्ष्णे) —For 5 Ñ2 V1 B D1. 5 M4 subst

1052* धिङ्नृशंसां च कैकेयीं पापां पापानुवर्तिनीम् ।
तीक्ष्णां संभिन्नमर्यादां क्रूरकर्मानुसेविनीम् ।

[(l 1) M4 पापानुगामिनी —(l 2) Ñ2 तीक्ष्णा G(ed) -चारिणीं (for -सेविनीम्) V1 D1. 5 M4 क्रूरे कर्मणि वर्तिनीं (for the post half)]

6 a) D5 damaged for या पुत्र —V3 om (hapl ?) 6ab — b) Ñ B M4 विवासयति D5 प्रवाजयति (for प्रवासयति) D2 T3 G3 M1. 4 राघव — c) D1. 5 महारण्ये, M3 महाशूर (for वनवासे) G3 M1 महात्मान (for °प्राज्ञं) Ś1 Ñ B D4. 7 भरण्याय महात्मान — d) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4–7 T3 G3 M1 जितेन्द्रिये (for मतन्द्रितम्) —After 6 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1053* कथं राम महाभागा सीता जनकनन्दिनी ।
सदा सुखेष्वभिरता दुःखान्यनुभविष्यति ।
अहो दशरथो राजा निःस्नेहः स्वसुतं प्रियम् ।
प्रजापालनयं राम परित्यक्तुमिहेच्छति ।

[Dt1 om l 1–2 —(l 3) M3 स गुण M4 परम (for स्वसुतं) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M3 प्रति (for प्रियम्) —(l 4) Dg1 [र]क्ष्यते (sic)]

7 a) D5 damaged for चो and ष्या — b) Ś1 Ñ V1 B D1. 7 M4 शृण्वन्नध्याति (Ś1 N1 D1. 7 यदि प्रामेषु) राघव — c) Ś1 D4–7 अपि (for अति) M1. 3 राम (for वीर) Ñ B M4 अचिरेणाल (B1. 4 °श्य M4 °त्र)माद्वीर, V1 D1. 5 अचिरादभ्ययाद्वीर D3 अचिरादभ्ययाद्वीरे (corrupt) — d) Dd1 कोसल्ला (sic) D2 कौशशान् (sic) D5 कुशली, M3 कौसल्यान्, M4 कोसलो (for कोसलान्) Ś1 D4. 7 कौसल्यानन्द (D4 °दि)नंदन

8 Ś1 D5 om 8 and 9 — a) D5. 1 देय (meta) (for वेद) Ñ1 V1 D1. 2. 4. 6. 7 -स्मृतिं, B1 श्रुती Dg1 श्रुतीं, Dt1 श्रुतिर् (corrupt) (for श्रुतिं) — b) Dg1 M3. 3 शीत, D4. 7 शिवा (for शिव) T3 G2. 3 M1. 3 -तोय, Cm k t as in text (for वारि) Ñ V1 B D1. 3 G3 शिवावर्तां (V1 °वर्ता [sic], D1–3 G3 °वर्ता) महानदी —After 8ab, D3 reads 9cd — c) V1 D3. 5 (bef corr) M3 उत्ताये Ñ2 -मुखे (sic), Dg1 -मुख (for मुखः) — d) B3 दिशी (sic) (for दिशम्)

9 Ś1 D5 om 9 (cf v l 8) — a) Ñ V1 B1. 3 D1. 3. 5. 7 M4 यात्वा तु, B1. 4 यात्वा तु (B3 [m also] गत्वा च), D6 यीत्वा स (for गत्वा तु) — b) G3 तव (sic) (for ततः) G2. 3 M3 शिव, M3 शीक्ष (sic) (for शीत) Dt1 Dd1 Dm1 -वहां (for -जलां) B1 शुभा (for नदीम्) —D3 reads 9cd after 8ab — c) D1 गोवती D7 गौमती (for गोमतीं) Ñ V1 B D1–3. 7 गोकुलाकीर्णाम्, M4 गोचरानूपाम् — d) V1 अगमत्, G3 अतर (sic) (for अतरत्) N2 B2–4 स त्वरित B1 ता महानदी —After 9 D1 ins

1054* गोमतीं शाममकरो स्यन्दनेन हयोत्तमैः ।

10 a) Ñ2 B समतिक्रम्य V1 D1. 5 चापि निष्क्रम्य, Dg1 चाप्युपक्रम्य D3 चाथ निक्रम्य, D4 चाप्यतिक्रम्य — b) Ñ2 B ततः प्रतरि (B1 प्रत-)र्हयैः — c) D5 सिंह (for हंस) Dm1 (अ)भिरताम्, D7 (अ)भिहृता (for (अ)भिरुता) — d) Ś1 D4. 6. 7 ससार, Ñ2 Dd1 Dm1 D2. 5 T3 अतरत्, Ñ2 प्रस्तार (corrupt) (for ततार) Ś1 N1 D1. 3. 5. 7 M4 सरयू (D3 °यू), N2 B2 स्यन्दिका V1 च सती D1. 5 संधिका B1 (m also as in B1) शन्दिका, Dg1 स्यन्दनी (for स्यन्दिकां)

11 a) B4 महती, M1 स नदीं (for स महीं) M3 moth eaten for नुना रा — b) Ñ1 B1 D2. 5 M3 दत्ताम् (sic) Ś1 D4. 7 चेक्ष्वाकव — c) Ś1 Ñ V1 B1. 3 D1–7 G3 M1. 3 स्फीत (for स्फीतां) Ś1 D6 राष्ट्रवती Ñ2 B2. 3 D4. 7 -राष्ट्र (D4 °ष्ट्र D7 °ष्ट्र)या B1 D5 -राष्ट्रां च ता (D5 वृतां), D3 -राष्ट्राभिमा, T M3 Ct र ष्ट्र, Cm g k as in text (for राष्ट्रावृतां) D2 स्फीतराष्ट्र च गोधाम (sic) — d) T1 G1 अनु दर्शयन्, Ś1 Ñ V1 B1 D1. 5 M1 वैदेही समद (Ñ1 °षेद्)यत्,

हंससारससंघुष्टां चक्रवाकोपकूजिताम् ।
शिशुमारैश्च नक्रैश्च भुजंगैश्च निषेविताम् ॥ ३
तामूर्मिकलिलावर्तामन्ववेक्ष्य महारथः ।
सुमन्त्रमब्रवीत्सूतमिहैवाद्य वसामहे ॥ ४
अविदूरादयं नद्या बहुपुष्पप्रवालवान् ।
सुमहानिङ्गुदीवृक्षो वसामोऽत्रैव सारथे ॥ ५
लक्ष्मणश्च सुमन्त्रश्च बाढमित्येव राघवम् ।
उक्त्वा तमिङ्गुदीवृक्षं तदोपययतुर्हयैः ॥ ६

G 2.47. 6
B. 2.50. 50
L. 2.31 0

3) M4 -भाग (for -कूल) —(l 9) Dt1 Dd1 Dm1 -समा [illegible] G1 -जनाकुलां (for -जग°) —(l 10) Dd1 Dm1 S निस्वनां —(l 11) T1 -[illegible] (damaged) G1 3 M1 शोभितां (for -संकुलाम्) —(l 12) M4 -त्रुटितां (for पुष्पितां)]

3 S1 D4 (both hapl ?) om 3 Ñ1 (hapl ?) D1 4 1 7 om 3^cd. V1 B D3 transp 3^ab and 3^cd. —^a) T3 -सागर (for -सारस) V1 B2 4 D1 2 -सपैश्च, B1 3 सहैश्च (sic) (for -संघुष्टां) —^b) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 -[उ]पशोभितां V1 D1 वारणैश्चाभिनादितां, B वारणैश्च [illegible]विंतां, D3 वारणैश्चाभिनदितां —After 3^ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.:

1061* सदा मत्तैश्च विहगैरभिनादितान्तराम् ।
क्वचित्तीरहैर्वृक्षैर्मालाभिरिव शोभिताम् ।
क्वचित्फुल्लोत्पलच्छन्नां क्वचित्पद्मवनाकुलाम् ।
क्वचित्कुमुदषण्डैश्च कुड्मलैरुपशोभिताम् ।
नानापुष्परजोध्वस्तां समदामिव च क्वचित् । [5]
व्यपेतमलसंघातां मणिनिर्मलदर्शनाम् ।
दिशागजैर्वनगजैर्मत्तैश्च वरवारणैः ।
देवोपवाह्यैश्च मुहुः संनादितवनान्तराम् ।
प्रमदामिव यत्नेन भूषितां भूषणोत्तमैः ।
फलैः पुष्पैः किसलयैर्वृतां गुल्मैर्द्विजैस्तथा । [10]
शिशुमारैश्च [illegible] दिव्यामघापां पापनाशिनीम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सदैव (for -मत्तैश्च) Dt1 [illegible] (for the post half) —(l 2) Dg1 T1 (ef corr) [illegible] —(l 3) M4 पद्मवनाकुलां —(l [illegible]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 -[illegible] M4 [illegible] (for -षण्डैश्च) [illegible] (for कुड्मलै°) Dg1 T1 M3 4 चोपशोभितां (for [illegible]) —(l 5) G1 [illegible] —(l 6) M4 [illegible] Cg [illegible] —(l 7) G1 च [illegible] (for वनगजै°) —(l 8) M3 [उ]पवाह्य M3 सदैव, M4 सततं (for च मुहुः) Dt1 [illegible] (for the prior half) —(l 9) G1 [illegible] (for भूषितां) —(l 10) M1 C1 -[illegible] (for -पुष्पैः) Cg and [illegible] M1 [illegible] (sic!) (for [illegible]) —M4 om [illegible] —T1 2 G M3-5 ins. l 11 after St 3 —(l 11) [illegible] (for दि°)]

[illegible] reads 3^cd after 5 —^c) Ñ1 V1 B Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] निकुञ्जावर्ता, D3 [illegible] (for -कलिला°) —^d) Ñ1 B [illegible] Dm1 D4-7 G1 M1 भुजगैश्च D3 [illegible] Dt1 Dm1 [illegible] D4 1 [उ]पशोभितां D1 [illegible] निषेविताम्] —After 3 T1 1 G M3-5 ins. l 11 of [illegible]. —T1 2 G M3-5 (om. l 1) cont. Dt1 Dd1 Dm1 ins. after st 3 while Ś1 D4-7 cont l 2 only after 1059* and Dg1 T3 M1 ins l 2 only after 3

1062* तां शंकरजटाजूटभ्रष्टां सागरतेजसा ।
समुद्रमहिषीं गङ्गां सारसक्रौञ्चनादिताम् ।

[K(ed) reads l 1 within brackets —(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 शंकरस्य (for तां शंकर) G1 जूटं M1 भ्रष्टं (for -जूटम्) G1 [illegible] (for भ्रष्टां) M3 [illegible] (for the post half) —(l 2) Ś1 D4-7 एवं (for गङ्गां) D3 निनादितां (hypm) (for -नादिताम्)]

—Ś1 D4 cont D1 7 ins after 3^cd

1063* शृङ्गपूरे [illegible] वारणैश्चाभिनादिताम् ।

[D3 चाभिनन्दितां D4 7 चाभि नन्दितां (D7 °तं)]

—After 1062*, M3 reads 1st for the second time, reading it for the first time after 1056*.

4 ^ab) D1 कपि (sic) (for ऊर्मि) Ñ1 B3 4 D3 -सलिलावर्ताम्, Dg1 Dm1 कलिलावर्ताम्। G1 2 -कलिला- [illegible] Cm g k t as in text (for -कलिला°) B1 3 [illegible], D1 मनवेक्ष्य, G1 3 M3 अवेक्ष्य स, M4 अन्वीक्ष्य स (for अन्ववेक्ष्य) Ś1 V1 D1-4 6 स राघव D3 महायश —^c) D3 चाब्रवीत् Ñ1 B1 4 वाक्यं B1 रामो, M1 सूत (for सूतम्) —^d) Ñ2 B निवसाम इहाद्य वै V1 इहैव निवसामहे Dg1 इहाद्य निवसामहे, D7 M1 इहाद्यैव वसामहे

5 Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1-7 अ(Dt1 आ)विदूरे ह्ययं D3 मद्द (for नद्या) —^b) D1 2 पत्र (for बहु) —^d) Ś1 D1 वसाम —After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.

1064* नद्यास्मि सरितां श्रेष्ठां सम्मान्यसलिलां शिवाम् ।
देवदानवगन्धर्वमृगमानुषपक्षिणाम् ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 केवल(Dt1 °ला)मि, M1 Cg [illegible] G1 3 [illegible] C1 t as above (for सं°) —(l 2) Dt1 Dd1 -[illegible] (for -मान्य) Dg1 -मानव- Dt1 Dd1 Dm1 -[illegible] (for -मानुष)]

—M1 3 cont

1065* सर्वे समाप्लुतां दिव्यां सर्वपापप्रणाशिनीम् ।
दृष्ट्वा रामो महातेजा वस्तुं समुपचक्रमे ।

—After 5 D3 reads 3^cd

6 ^a) D1 2 तं (for first च) —^c) Dg1 Dd1 Dm1 D1 2 तथा (D1 2 °था) (all s c) —^d) Dd1 Dm1 तथा

G. 2. 47. 7
B. 2. 50. 31
L. 2. 51. 7

रामोऽभियाय तं रम्यं वृक्षमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
रथादवातरत्तस्मात्सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ७
सुमन्त्रोऽप्यवतीर्यैव मोचयित्वा हयोत्तमान् ।
वृक्षमूलगतं राममुपतस्थे कृताञ्जलिः ॥ ८
तत्र राजा गुहो नाम रामस्यात्मसमः सखा ।
निषादजात्यो बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुतः ॥ ९
स श्रुत्वा पुरुषव्याघ्रं रामं विषयमागतम् ।
वृद्धैः परिवृतोऽमात्यैर्ज्ञातिभिश्चाप्युपागतः ॥ १०
ततो निषादाधिपतिं दृष्ट्वा दूरादवस्थितम् ।
सह सौमित्रिणा रामः समागच्छद्गुहेन सः ॥ ११
तमार्तः संपरिष्वज्य गुहो राघवमब्रवीत् ।
यथायोध्या तथेदं ते राम किं करवाणि ते ॥ १२
ततो गुणवदन्नाद्यमुपादाय पृथग्विधम् ।
अर्घ्यं चोपानयत्क्षिप्रं वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ १३
स्वागतं ते महाबाहो तवेयमखिला मही ।
वयं प्रेष्या भवान्भर्ता साधु राज्यं प्रशाधि नः ॥ १४
भक्ष्यं भोज्यं च पेयं च लेह्यं चेदमुपस्थितम् ।
शयनानि च मुख्यानि वाजिनां खादनं च ते ॥ १५

T1.2 M3 तत्र (for तदा) G1 [अ]भिपद्य गुह् (for [उ]प°) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 सुमन्त्रोऽपि (V2 °न्त्रो हि, B4 D5 °न्त्रोऽपि) ययौ हयैः

7 [ab]) Ś1 V1 D1-7 [ऽ]पि भाषा, Ñ2 B [ऽ]थ गत्वा (for ऽभियाय) Ś1 D2.3.6 I2 M2 वृक्षं रम्यम् (by transp.) M4 इक्ष्वाकुकुलनन्दन (for [d]) —[c]) B4 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T1 G1 M2.3 Ct अवतरत्, Dg1 D1 अवतरत्, —[d]) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 ससीत (for सभार्य) Dt1 सहलक्ष्मण (sic)

8 [a]) D1 [ऽ]थ (for ऽपि) D4.5.7 [अ]वतार्य B1-4 [ए]व, Dg1 (by corr.; orig. थान्) [अ]थान्, Dt1 Dd1 Dm1 [अ]थ, T1.3 [ए]तान्, J3 M3 स्थान्, M3 [अ]थान् (for [ए]व) —[b]) Ś1 V1 D2.3.6 स्थापयित्वा, D4.5.7 विमुच्य च (D5 °च्येह) (for मोचयित्वा) —[c]) B1.3 वृक्षमूल B4 स्थित (for -गत)

9 [a]) D4.5.7 ततो B4 राज्ये (for राजा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 निषादस्तु (for गुहो नाम) —[b]) Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 दयित (for [आ]त्मसम) —[d]) G1 [अ]तिविश्रुत, M3 विशेषत (for [इ]ति विश्रुत) —For 9[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 subst.:

1066* धार्मिकः सत्यवादी च गुहो नाम महाबलः ।

[Ś1 V1 D1-5.6 M4 स्थपतिश्च (for °वादी)]

10 [b]) G2 रामभेव समागत —D4 reads 10[c]–11[b] in marg. —[c]) D3 परिवितो (for °वृतो) —[d]) D4 ज्ञातिभिः. Ś1 B D2.4.5.7 T2 M3 [अ]भ्यु(B4 [अ]न्यु)पागमत्, Ñ2 V1 D1.2.3 [अ]भ्युपागमत् (D6 °गत्), Dm1 [अ]भ्युपागत (for [अ]भ्युपागत)

11 D4 reads 11[ab] in marg. (cf. v. l. 10) —[a]) D2 निषादाधिपतिर् —[b]) Dt1 दृष्ट्वा, D7 रामम् (for दूराद्) Ñ2 V1 B1 D1.3 M3 उपागतं B2.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T3 G2 M1 Cg उपस्थितं —[c]) B4 सा राम (sic) D1-7 रामं (for राम) —[d]) B1 reads from गच्छद् up to स in marg., V1 समागच्छेद् (sic) D1 °च्छत्, Ś1 D4-7 गुह (D7 °ह) प्रति, B3 °हेन च

12 [a]) Ś1 Ñ2 B3.4 Dg1 D2.4.7 M4 आर्तं, D2 M3 आर्ते (sic) T1 damaged from संपरिष्वज्य up to 12[c] Ñ2 D2 स (for स) —[b]) Ś1 V2 D1-7 G2 M3 वचनम् (for राघवम्) —[c]) B3 M2 तथेय ते, Dg1 तथैव, D1 G2 तवेदं ते, Ck t as in text (for तथेदं ते) —[d]) Ñ2 B1.2.4 गुह, B3 गुरो D4.5.7 काम, G1.3 M2 राम्ये (for राम) D7 स, T1.2 G1.3 M2 [अ]हं (for ते) Ś1 D4 करवामहे —After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins.:

1067* इदं हि महाबाहो क आस्व्यस्यतिथि नियम् ।

[G3 क (for च) G2 मान्यातिथि]

13 [b]) G1 चतुर्विध, G2 M1 पृथक्पृथक् —For 13[ab] Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 subst.:

1068* स गुणीन्यन्नपानानि गुणवन्ति च राघवे ।

[V2 गुणीलानि, B4 सं गुणानि, D1.8 गुणानि (for गुणीनि) Ñ2 [अ]न्नपानानि D2 स गुणीन्यन्नपानानि (sic) (for the prior half) V2 B1.3 राघव, D4 राघ (sic)]

—[c]) V2 B1 Dg1 D1-3 G1 अर्घ्यं, B4 अर्घं T2 [उ]पानयत् (metri) Dt1 Dd1 Dm1 शीघ्रं

14 D4.5 om. (hapl.) from 14[b] up to the prior half of l. 1 of 1069* Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M3 transp. 14 and 15 —[c]) Ś1 D6 निदिष्टा —[d]) Ñ2 B1.3 राज्यं B4 कार्यं D2 राज्यम् (for राज्यं) —After 14, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 ins.:

1069* आज्ञापय महाबाहो यथेष्टं रघुनन्दन ।
यथा स्वके तथेदं ते पुरं किं करवाणि ते ।

[D4.5 om. the prior half of l. 1 —(l. 2) D1 यथास्वा. Ś1 D4.5 स्वके Dt-5 M3 पुरं (for पुरं) B3 करवाम (for °वाणि)]

15 Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M3 transp. 14 and 15. —[b]) Dg1 reads च पेयं in marg. D2 M3 लेह्यं (for

गुहमेवं ब्रुवाणं तं राघवः प्रत्युवाच ह ।
अर्चिताश्चैव हृष्टाश्च भवता सर्वथा वयम् ॥ १६
पद्भ्यामभिगमाच्चैव स्नेहसंदर्शनेन च ।
भुजाभ्यां साधुवृत्ताभ्यां पीडयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १७
दिष्ट्या त्वां गुह पश्यामि अरोगं सह बान्धवैः ।
अपि ते कुशलं राष्ट्रे मित्रेषु च धनेषु च ॥ १८
यत्त्विदं भवता किंचित्प्रीत्या समुपकल्पितम् ।
सर्वं तदनुजानामि न हि वर्ते प्रतिग्रहे ॥ १९
कुशचीराजिनधरं फलमूलाशनं च माम् ।
विद्धि प्रणिहितं धर्मे तापसं वनगोचरम् ॥ २०
अश्वानां खादनेनाहमर्थी नान्येन केनचित् ।
एतावतात्र भवता भविष्यामि सुपूजितः ॥ २१
एते हि दयिता राज्ञः पितुर्दशरथस्य मे ।
एतैः सुविहितैरश्वैर्भविष्याम्यहमर्चितः ॥ २२
अश्वानां प्रतिपानं च खादनं चैव सोऽन्वशात् ।
गुहस्तत्रैव पुरुषांस्त्वरितं दीयतामिति ॥ २३

Ś 2. 47. 24
B 2. 50. 47
L 2. 51. 25

पेय) —[d]) D1 M3 पेय (for पेयं) Ś1 D1. 7 सुसुखश्विल D6. 7 D11 Dd1 Dm1 T3 G1. 3 M2. 3 [तु]न्तु° (for [इ]दमु°) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M1 यत्र (D1 यत्र [metath.]) स (B3 D1 °सम) तथा (B4 °श्वा) Dg1 G1 खादनानि ते (G1 च) (for खादन च ते)

16 [a]) B3 D7 एव (for एवं) Ś1 V1 B2 Dg1 D12 Dd1 Dm1 D1. 4. 5. 7 T3 G2 M2. 4 तु (for तं) —[b]) G1. 2 M1. 3 प्रत्यभाषत —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 मानिताश्चैव (for °ताश्चैव हृष्टाश्च) —[d]) D11 Dd1 Dm1 T3 सर्वदा (for °था) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सर्वथा भवता (by transp.)

17 D4. 5. 7 om. 17 —[a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–5. 6 M4 अभि M4 °पि)गम्य Ñ2 B D3 चैव (for चैव) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 3. 4 M4 स्नेहादाघ्राय मूर्धनि —[c]) Ś1 V1 D1. 5. 6 T G1. 3 M1 Cm g पीनाभ्यां (for वृत्ताभ्यां)

18 [a]) Ś1 Ñ2 B D1. 3. 6 M4 दिष्ट्याद्य, V1 यद्द्य, D1. 4. 7 °ष्ट्या तु D5 °ष्ट्याद्य, M3 °ष्ट्या त्वा (for दिष्ट्या त्वां) —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) Dg1 G1. 3 M1 नीरोगं D11 स्व°, T3 सु° (last two to avoid hiat.) (for अरोगं) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 त्वामरोग स(D3 च)बान्धवं —[c]) G3 अथ (for अपि), Ñ2 B3 राज्ये (for राष्ट्रे) —[d]) D4. 5. 7 पुत्रेषु (for मि°) V1 स्व (bef. corr. सु)जनेषु, D12 T1. 2 G1 M3 च धनेषु, D3 च बलेषु (for च धनेषु)

19 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B Dd1 D1–7 M4 यदिदं (for यत्त्विदं) M4 भवतो (for °ता) G2 कंचित् —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B3. 4 D1–7 M4 प्रीत्यर्थमुपकल्पितं B1 प्रीत्यर्थं समुपाहृतं —[c]) G1 तम् (for तद्) —[d]) Ś1 D3. 4 न काले मे V1 हि वर्तये Dm1 (bef. corr. sec. m. as in text) हि सर्वे (for हि वर्ते) —After 19, Ś1 D1. 3. 4. 5 ins.:

1070* चातुर्मास्यमिदं सौम्य वत्स्यामि पितुराज्ञया ।

[Ś1 D1 सौम्य (for सौम्य) D3 वत्स्ये (for वत्स्यामि)]

20 [a]) T3. 4 -चीन (for -चीर) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 5. 6 M4 [ध्रो]वर (for [ध]जिन) —[b]) T3 फलं (sic) Dg1 D1. 7 M4 -मूलाशिनं —[c]) B2 D1. 4 प्रा(D4 प्री)णिहिते (sic) Dm1 धर्मं (for °र्मे)

21 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 यव(D3 °य [sic])सेन (for खादनेन) Ś1 D6 [अ]र्थी D2 [अ]र्थि (sic) (for [अ]हम्) —[b]) Ś1 D6 नाहमन्येन, Ñ2 अर्थी नान्येन B1 अर्थेना° D1 अर्थी नान्येन, D6 अहं नान्येन (for अर्थी नान्येन) —[c]) G3 एतावद् (for °वता) Ś1 Ñ2 V1 B1. 3 D1–7 M4 [अ]द्य B1 [अ]त्र (for [अ]त्र) V1 भविता (sic) —[d]) Ñ1 स्वपूजित

22 [a]) T1 एता (sic) B1 दयिता, T3 श्री दि° (sic) (for हि दयिता) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 3. 6 M4 सु(V1 सु, B1 D6 च)विहितैर् G3 M1. 3 सुयत्रि(M3 °ति)तैर्, Cm समाहितैर्, Cg as in text (i. e. सुविहितैर्) —[d]) Ñ2 B सु(Ñ2 स्व)पूजित —After 22, Ñ2 D3. 5 ins.:

1071* यदत्र दापिण्यति धुष्या च मम्य आसिनम् ।
दुःखशोकपरमाणा न सायुकत्यो पयसीन्द्रियम् ।
यच्चादपि भृता मन्ये पितुस्ते हृदयं दृढम् ।
यन्न रामं वा वायुना वन दीर्णं सहस्रधा ।
परिदेवयमाने तु रामेऽश्रुपूर्णमनस्यत् ।
प्रत्याश्वस्य स्वयं रामो गुहमाह यशस्विना । [5]
अशोचनीयौ विदितौ प्राणिनौ सुखदुःखयोः ।
उवाच चैनमध्यात्म वचनं दातुमर्हसि ।

[(l. 1) D3 निशामयित (subm.) —(l. 3) Ñ2 मदाद् (for यच्चाद्) and दृढ (for भृत) —(l. 4) D3 [उ]क्तं (for [उ]क्तो) —(l. 5) Ñ2 परिदेवयमानं D3 वर्तेयत् —(l. 6) Ñ2 आश्वासयत् (sic) (for °श्वस्य) —(l. 7) D3 गुणिहितौ, D5 स्वविहितौ (for हि विदितौ) —(l. 8) D3 दानमेवम्]

—Ñ2 D3. 5 cont.: Ś1 D1. 3. 4. 5 ins. after 22:

1072* स एवमुक्तो रामेण गुहो गहनगोचरः ।

[D3 om. स (subm.)]

23 [a]) Ś1 D3 प्रतिपाने Ñ2 V1 B3 D1. 7 °पान Dg1 D2 पान (for च) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1. 7 M4 यवसं (for खादनं) Ñ2 चैव सोऽनुयात् (sic) B1 चैव यवसं, B3 चैव सोऽभ्यगात्, D6 चैव सोऽभ्यगात् (sic) D1. 3 च यवसं समादात् —[c]) Ñ2 V1 B3 D1. 3 तथा (for तत्र) V1 पुरुष —[d]) V1 दयितम् (sic) (for दीयताम्), Ś1 D3 दीयतामिति सत्वर.

G. 2. 47. 25
B. 2. 50. 48
L. 2. 51. 26

ततश्चीरोत्तरासङ्गः संध्यामन्वास्य पश्चिमाम् ।
जलमेवाददे भोज्यं लक्ष्मणेनाहृतं स्वयम् ॥ २४
तस्य भूमौ शयानस्य पादौ प्रक्षाल्य लक्ष्मणः ।
सभार्यस्य ततोऽभ्येत्य तस्थौ वृक्षमुपाश्रितः ॥ २५
गुहोऽपि सह सूतेन सौमित्रिमनुभाषयन् ।
अन्वजाग्रत्ततो राममप्रमत्तो धनुर्धरः ॥ २६
तथा शयानस्य ततोऽस्य धीमतो
यशस्विनो दाशरथेर्महात्मनः ।
अदृष्टदुःखस्य सुखोचितस्य सा
तदा व्यतीयाय चिरेण शर्वरी ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

24 [a]) M_1 damaged for ततश्ची —[c]) B_4 सप्याश्चो (ष्या चो ?)पोष्य, M_3 सप्यावन्वास्य (sic) —[c]) D_3 [आ]ददद् $Ś_1$ $Ñ_2$ V_1 B D_{1-7} M_1 रामो (for भोज्य) —[d]) V_1 B_2 हृत (for [आ]हृत)

25 [b]) $D_{4,5,7}$ जग्राह (for प्रक्षाल्य) D_2 राघव (for लक्ष्मण) —[c]) $Ś_1$ $Ñ_2$ V_1 B D_{1-7} M_1 पश्चाद् (for ऽभ्येत्य) —[d]) $Ñ_2$ समवस्थित, D_2 समाश्रित D_{m1} उपस्थित (for उपाश्रित) D_7 तस्थौ वृक्षसमाश्रित —After 25 B_3 ins

1073* अजागार महावीर प्रगृह्य च शरासनम् ।

26 [b]) M_1 सौमित्रम् $Ś_1$ $Ñ_1$ V_1 B D_{1-7} M_1 अनु(B₂ $D_{1,7}$ M_1 °ति)भाष्य च (V_1 $D_{1-3,6}$ °क), G_2 M_3 अभिभाषयन्

27 [a]) T_1 M_1 तद (for तथा) $Ś_1$ V_1 B_1 $D_{1-3,6}$ च तस्य धीमतो, B_{1-4} $D_{4,5,7}$ M_1 तु तस्य धी°, D_1 ततो यशस्विनो (for ततोऽस्य धीमतो) —[b]) D_1 मनस्विनो (for यश°) B_1 दाशरथिर् —[c]) $Ś_1$ $D_{2,3,6}$ सुखे($D_{2,3}$ °खो)चितस्य (for सुखोचि°) $Ś_1$ $Ñ_2$ $B_{1,3,4}$ $D_{1-4,5}$ G_1 om D_7 च (for सा) —[d]) $Ś_1$ $Ñ_2$ V_1 B_1 D_{d1} D_{m1} D_{1-3} M_1 व्यतीयाय(D_1 °ताय) सुदेवा D_1 व्यतीता सुचिरेण D_5 सर्वदा (for शर्वरी)

Colophon $Ñ_1$ missing (cf 1 1 1) —*Sarga name* $Ś_1$ V_1 $D_{1-3,6}$ गुहाश्रमनिवास, $Ñ_2$ $B_{2,4}$ इंगुदीवृक्षमूलनिवास, $B_{1,3}$ इंगुदीमूल(B_3 °तीर)निवास, $D_{4,5}$ इंगुदीनिवास, D_5 रामस्य इंगुदीवृक्षनिवास —*Sarga no* (figures words or both) D_3 om $Ś_1$ 51 $Ñ_1$ M_1 47, V_1 D_1 48 B_1 D_{g1} D_{t1} D_{d1} D_{m1} $D_{4,7}$ T G M_{1-3} 50 B_2 37 B_3 43 B_4 46 D_2 103 D_5 54 —After colophon, D_1 concludes with रामाय नम, T_1 श्रीरामचन्द्राय नमः । G श्रीरामाय नमः

४५

तं जाग्रतमदम्भेन भ्रातुरर्थाय लक्ष्मणम् ।
गुहः संतापसंतप्तो राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
प्रत्याश्वसिहि साध्वस्यां राजपुत्र यथासुखम् ॥ २
उचितोऽयं जनः सर्वः क्लेशानां त्वं सुखोचितः ।
गुप्त्यर्थं जागरिष्यामः काकुत्स्थस्य वयं निशाम् ॥ ३
न हि रामात्प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
ब्रवीम्येतदहं सत्यं सत्येनैव च ते शपे ॥ ४
अस्य प्रसादादाशंसे लोकेऽस्मिन्सुमहद्यशः ।
धर्मावाप्तिं च विपुलामर्थावाप्तिं च केवलाम् ॥ ५
सोऽहं प्रियसखं रामं शयानं सह सीतया ।
रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वतो ज्ञातिभिः सह ॥ ६
न हि मेऽविदितं किंचिद्वनेऽस्मिंश्चरतः सदा ।
चतुरङ्गं ह्यपि बलं सुमहत्प्रसहेमहि ॥ ७
लक्ष्मणस्तं तदोवाच रक्ष्यमाणास्त्वयानघ ।
नात्र भीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥ ८
कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥ ९

G 2 48 9
B 2 51 9
L 2 51 8

45

☞ Ñ1 missing for Sarga 45 (cf v l 1 17 of 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नमः

1 a) V1 D7 स जाग्रतम् Ś1 V2 D1-3 5 जाग्र(Ś1 °ग्र) भ्रातं(D1 °त) D5 तदा तत्र (for अदम्भेन) M3 स तु जाग्रतमभ्येत्य —b) Ś1 D5 भ्रातुरर्थे महात्मन —c) Ś1 V1 D1-3 5 परम, B1 3 शोकाभि (for संताप) T1 3 G1 -समुक्तो, G2 m g t as in text (for -संतप्तो) —d) Ś1 D1 5-7 लक्ष्मण, D4 सौमित्रि (for राघवं) G1 पुरुषम् (for वाक्यम्) Ñ2 V1 B D1 3 M4 वाक्यमेतदुवाच ह

2 a) T2 शुभा (for सुखा) —c) B2 प्रत्याश्वसिहि V1 तत्प्याप्त, D1 M1 शेष्यास्या (sic) D3 6 साध्वस्या (for साध्वस्यां) —d) Ś1 Ñ2 V3 B1 3 4 D1-7 M1 निशामिमां, B2 प्रशाधि मां (for यथासुखम्)

3 Ś1 D3 6 M4 om (hapl ?) 3 D4 7 om 3cd D2 transp 3 and 4ab —c) V1 B D1 2 5 M3 जागरि(D2 °प्रदि [sic])ष्यामि —d) Ñ2 V1 B D1 5 निशामिमां (for वयं निशाम्)

4 D5 transp 3 and 4ab —a) Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1 3 प्रियतमो (for °तरो) —D2 om from भुवि in 4b up to लोकेऽस्मि in 5b —b) Dt1 Dd1 ममास्त M3 ममास्तु G1 कश्चन, V2 B मानव, V1 कश्च न (sic) (for कश्चन) —c) V1 D1 3 तदह, Dt1 Dd1 Dm1 [त]द्वचन (for [त]तदह) T2 सत्यात्, G1 M3 सर्वं (for सत्यं) V2 B1 3 प्रतापि तर्हि सर्वं (B1 सर्वं) Cv cites c as सत्यवत्पाठ —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M3 चीरेण येन (for सत्येनैव च)

5 D3 om up to लोकेऽस्मि (cf v l 4) —b) G2 M3 लोकेषु (for लोकेऽस्मिन्) V1 सुमहद्यशा, D1 तु म, D3 महत्सुखत (for सुमहद्यशः) M1 जीवलोके महद्यशः —c) B3 धर्मावाप्तिं Ñ2 B D4 5 महतीम्, Dg1 विपुलाम् (for विपुलाम्) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 अ(B1 सा)र्थसिद्धिं (for अर्थावाप्तिं) Ñ2 B3 त (for च) D1 3 5 Cm g p l केवल (for केवलाम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G3 अर्थकामौ च पुष्कलौ (T2 °लां) Cg as in text

6 a) Ś1 Dg1 D5 प्रियतमं, Dt1 प्रिय सखं (for प्रियसखं) —b) D4 7 सीतया सह (by transp) —T3 om (hapl) from 6c–9b V1 om 6cd —c) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वथा (for सर्वतो) Ś1 D2 5 6 वृत (for सह)

7 T1 om 7 (cf v l 6) —a) Ś1 D1 D3 6 मे हि (by transp) Ñ2 B1 3 4 हि मे, V1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 3 मेऽस्ति (for हि मे) Dg1 [ऽ]विदित, D1 (अ)विहितं, M4 क्रमितं —b) Ñ2 B चरता, D2 ***त, M4 वसत, Ck निरत (for चरत) —c) D5 damaged for चतुरङ्ग D2 6 तु (for ह्यि) Dt1 Dm1 [अ]तिबल —d) Ś1 D1 3 5-7 प्रसहाम्यह Dt1 सतरेमहि

8 T3 om 8 (cf v l 6) —a) Dt1 Dd1 T1 तु (for त) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M3 उवाचेदं (D3 ° *) Dg1 Dt1 Dd1 Ct ततोवाच G3 तथोवाच (for तदोवाच) —b) V1 Dg1 Dt1 D4 M1 रक्ष्यमाणस्य, B2 4 D1 6 7 रक्ष°, D2 3 वक्ष्य° (for रक्ष्यमाणास्) B2 त्वया लघु, D5 °या (for त्वयानघ) Ñ2 B3 गुहं वीरो महद्वच —D2 repeats 8cd consecutively —c) Ś1 D1 3 (first time) भवनीता Ñ2 V1 B3 D1 3 न स्म(Ñ2 B3 हि) भीता M3 नास्मि भीतो D5 damaged M4 भूत्वा (for वयं) V1 D1 3 M1 सौम्य (for सर्वे) —d) V1 D2 7 (second time) G2 3 M3 [अ]नुपश्यत, B4 D1 °ता, D5 °सि, Ck t as in text (for [अ]नुपश्यता) V2 B3 जागृम किं तु चिन्तया M3 धार्मं त्वा सनातन

☞ In B1 (a photostat copy) the portion from भूमौ in 9a up to 18d is lost in omitting to photograph the folio

9 T3 om 9ab (cf v l 6) —a) Ś1 D1 7 हि राघव (D3 °वे) (for दाशरथौ) —b) Ś1 D1 3 7 शयाने Ñ2 B1 3

G 2. 48. 10
B 2. 51. 10
L 2. 51. 9

यो न देवासुरैः सर्वैः शक्यः प्रसहितुं युधि ।
तं पश्य सुखसंविष्टं कुशेषु सह सीतया ॥ १०
यो मन्त्रतपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
एको दशरथस्यैष पुत्रः सदृशलक्षणः ॥ ११
अस्मिन्प्रव्रजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
विधवा मेदिनी नूनं क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ १२
विनद्य सुमहानादं श्रमेणोपरताः स्त्रियः ।
निर्घोषोपरतं तात मन्ये राजनिवेशनम् ॥ १३
कौसल्या चैव राजा च तथैव जननी मम ।
नाशंसे यदि जीवन्ति सर्वे ते शर्वरीमिमाम् ॥ १४
जीवेदपि हि मे माता शत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ।
तद् दुःखं यत्तु कौसल्या वीरसूर्विनशिष्यति ॥ १५
अनुरक्तजनाकीर्णा सुखालोकप्रियावहा ।
राजव्यसनसंसृष्टा सा पुरी विनशिष्यति ॥ १६

M4 भार्यया (for सीतया). —[c]) D3 missing for या ह. G1 मया प्राप्तु (for मया लब्धुं). —[d]) D4. 7 च (for first वा). D3 missing for सुरा. Dm1 D2. 4. 5 च (for second वा).

10. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) Ñ2 B2. 4 शक्य (for सर्वैः). —[b]) V1 D5 प्रहसितुं (metr.). D1 युद्धे, D5 यदि (for युधि). Ñ2 B3. 4 प्रसोढुं सहितैर्युधि. D4. 7 शक्य प्रतिविधा(D7 °धा)तुं. D6 शक्यः प्रविसमासितुम्. —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B2. 4 D1. 7 T2 M4 गृह (for सुख). Dt1 Dd1 D4. 7 सशुभ (for संविष्टं). —[d]) D4. 5 कुशेषु (for कुशेषु). Ś1 Ñ2 V1 B2. 4 D1–3. 5. 6 M4 भार्यया (for सीतया).

11. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) D3 missing for यो. Ś1 Ñ2 V1 B2. 4 D1–7 M3 मायया (for मन्त्र°). D3 missing for लब्धो. —[b]) Ś1 V1 D1. 5. 6 [श्र]दि (V1 [अ]भि) यानिरे. Ñ2 B3. 4 महाव्रतैः. Dt1 Dd1 Dm1 M1 Cm1 पराक्रमः. D4. 5. 7 क्रियाफलैः. Cg as in text (for परिश्रमैः). —[c]) D4. 7 पश्य त्व (hypm.) (for एको). B2. 4 [ए]व. T3 G2. 3 M2 [इ]ह (for [ए]ष). —[d]) B3. 4 D2. 3. 5. 7 (D3 sup. corr. as in text) T2 M3 Ck सदृश (B4 °श)लक्षण. Cm1 g t. as in text (for °लक्षण).

12. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) B3 G3 वसिन् (for अस्मिन्). T3 G3 M2 प्रयाजित (for प्रव°). —[d]) D5 (sup. corr. as in text) एव (for एव).

13. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) Ś1 D5. 6 च महानाद. D1 M4 सुमहन्नाद. —[b]) Ś1 D1. 5. 7 च युता. Ñ2 B3. 4 [श्र]वणा. V1 D1. 3. 5 विरता. B2 [अ]वरता. D2 रहिता. V4 [उ]पहता (for [उ]परता). —[c]) K(ed.) यातो (for तात). Ś1 Ñ2 B2. 4 D4. 7 मूका इव स्थिरा नूनम्. V1 D1. 5 M4 निर्घोषरहितं नूनम्. —[d]) Ś1 V1 B2. 4 D1. 3. 5 M4 अद्य. Ñ2 B3 D2 महा. D6 अपि (for मन्ये). Dg1 Dt1 T1. 3 G1. 3 M3 Ck राम (for राज°). Ś1 Ñ2 B2–4 D1. 6. 7 विवेशने.

14. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) D5 सच. G(ed.) यापि (for चैव). —[c]) Ś1 D5 नाशा मे (D5 °से). B1 नाशंसे. D1 न मन्ये. D4. 7 नाशाक (for नाशंसे). D5 सन्त.

D4. 7 न हि (for यदि). D5 जीविति (sic). —[d]) D5 सर्वे तु. M3 त सर्वे (by transp.) (for सर्वे ते). D4. 5. 7 रजनीम् (for शर्वरीम्).

15. B1 missing (cf. v.l. 9). —[a]) Ñ2 B3–4 जीवेद्वा (Ñ2 °त्वा) पि. D4. 5. 7 जीवे. D6 °वे(त्)तावि (for °दपि). B3 च (for हि). T3 तो (sic). G2 तु (for मे). Ñ2 B3–4 माता मे (by transp.). —[b]) Ñ2 स्वपेक्षया. V1 [प] र्यवेक्षया. B3 D5 [अ]न्ववेक्षया. B2 स्वपेक्षया. M3 [अ] नपेक्षया (for [अ]न्ववेक्षया). —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B2. 4 D1. 5. 6 एतद् दुःखं तु. Ñ2 B3 °खात. B4 °खात. G(ed.) °मं हि). B1 दुःखं पुत्रश्च. Dt1 D1 °खं यदि. Dm1 तद् दुःखं यदि. D5 महद् दुःखं तु (for तद् दुःखं यत्तु). —[d]) D5 विरसा (for वीरसूर्). Ñ2 B2. 4 सा विनश्यति. D5 विनश्यति (for विनशिष्यति). Ś1 V1 D1. 5. 6 विरसा(V1 °सो) न सहिष्यति. M3 विवशापि नदिष्यति.

16. B1 missing (cf. v.l. 9). D5 om. (hapl.) while B1 reads in marg. 16. —[b]) Ś1 V1 D1. 5 शोकदुःखसमाकुला. Ś1 D5 मार्गस्था. Ñ2 B3–4 M3 सुखा लोकभयाव(B4 M4 °प) हा. D4. 7 राम सर्वात्मना गता. —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–6 राज(B4 °मो)व्यसनसंसक्ता. D5 रामस्य व्यसनसमकुला (hypm.). D4. 7 राजनिर्वासमनघा. T3 G1. 2 M3 राजव्यसनसतप्ता (T3 °प्ता). G3 राजव्यसनसंसृष्टा. M4 राजव्यसनसंसृष्टा. Cm1 g as in text. Ct °सक्ता. —[d]) Ñ2 B2–4 T2 G3 M3 पुरी सा (by transp.). Ñ2 B3–4 [अ]पि विनश्यति. D5 च विनश्यति (for विनशिष्यति). —After 16, Dg1 Dt1 D1 Dm1 S ins.:

1071* कथं पुत्रं महात्मानं ज्येष्ठं पुत्रमनुव्रता ।
शरीरं धारयिष्यन्ति प्राणा रामो महामनाः ।
विनष्टे नृपतौ पश्चात्कौसल्या विनशिष्यति ।
अनन्तरं च मातापि मम नाशमुपैष्यति ।

[(L. 1) T1. 3 G1 कथं. G3 पुत्र. M3 हि (for पुत्रं). M3 महात्म (for °त्मान). Dt1 D1 ज्येष्ठपुत्रम्. Dm1 °ष्ठ गतम्. G2. 3 M1. 2 °ष्ठं सतम्. M3 °ष्ठ प्रियम् (for ज्येष्ठ पुत्रम्). —(L. 3) M3 प्रणष्टे (for विनष्टे). M4 न भविष्यति (for विनशिष्यति). —(L. 4) G1. 2 च (for [अ]पि). Dg1 Dt1 Dm1 उपैष्यति.]

अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनवाप्य मनोरथम् ।
राज्ये राममनिक्षिप्य पिता मे विनशिष्यति ॥ १७
सिद्धार्थाः पितरं वृत्तं तस्मिन्काले ह्युपस्थिते ।
प्रेतकार्येषु सर्वेषु संस्करिष्यन्ति भूमिपम् ॥ १८
रम्यचत्वरसंस्थानां सुविभक्तमहापथाम् ।
हर्म्यप्रासादसंपन्नां गणिकावरशोभिताम् ॥ १९
रथाश्वगजसंबाधां तूर्यनादविनादिताम् ।
सर्वकल्याणसंपूर्णां हृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २०
आरामोद्यानसंपन्नां समाजोत्सवशालिनीम् ।
सुखिता विचरिष्यन्ति राजधानीं पितुर्मम ॥ २१
अपि सत्यप्रतिज्ञेन सार्धं कुशलिना वयम् ।
निवृत्ते वनवासेऽस्मिन्नयोध्यां प्रविशेमहि ॥ २२
परिदेवयमानस्य दुःखार्तस्य महात्मनः ।
तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥ २३

G 2 48 23
B 2 51 5
L 2 57 22

17 B1 missing (cf v l 9) Ś1 D5 7 om (hapl), B1 reads in marg, 17 D1 transp 17 and 18 —a) D1 विसर्जयित्वा नूनम् —c) V1 Dg1 D1 3 6 M4 रामे राज्यम्, Cv m g k t राज्ये रामम् (as in text) D3 अनुक्षिप्य, D5 निनि°, Cv k निक्षिप्य (for अनिक्षिप्य) ⊕ Cv निक्षिप्य अत एव मनोरथमवाप्य । ⊕ —d) Ñ2 B2-4 स विनङ्क्ष्यति, V1 D1 3 न भवि° (for विनशिष्यति)

18 B1 missing 18ab (cf v l 9) D5 transp 17 and 18 —a) Ś1 Ñ2 B2 4 D1 4 6 T3 M4 सिद्धार्थं, Cm g k °र्थाः (as in text) ⊕ Ck सिद्धार्थाः प्राप्तराज्य प्रयोजनाः भरतस्य पक्षपाः इत्यर्थः । ⊕ Ś1 Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-7 G3 M4 वृद्धं, Cm g t as in text (for वृत्तं) —b) B4 ह्युपस्थिते, Dg1 T3 G1 3 [s]प्युप°, Cm as in text (for ह्युपस्थिते) M1 4 तस्मिन्काल उपस्थिते ⊕ Cg उपस्थिते प्रेतकार्येष्वप्युपस्थिते । ⊕ B1 erroneously repeats from 2 45 18c up to कृ in 2 46 2d —c) D1 (bef corr as in text marg sec m) सदा कार्येषु —d) Ś1 D1 6 संस्मरिष्यति राघव (D1 °व), Ñ2 B संस्करिष्यति राघव । V1 संस्मरिष्यति राघव Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 4 संस्करिष्य(M4 °ष्य)ति राघवं D4 T3 स स्मरिष्यति राघव (T3 °व) D3 8 संस्करिष्यति राघव D4 7 संस्करिष्यति राघवं, Cg as in text

19 a) D1 रथ्याश्व (for रम्य) —b) Ñ2 सुविभक्त Dt1 D3 M4 सविभक्त (for सु°) Ś1 V1 D1-3 6 चतुष्पथा, G1 -महापथा (for महापथाम्) —c) B3 (marg also) गजाश्वरथ (for हर्म्यप्रासाद) Ś1 D6 सपन्ना, Ñ2 V1 B D1 3 6 7 M4 -संबाधा, D2 -संबाधा (for -संपन्ना) —D1 om (hapl) while B2 reads in marg 19d-20a G1 transp 19d and 21b —d) Ś1 D2 6 7 गणिकागणशोभिता, Ñ2 B3 D3 गणिकावर°, B1 गणिकावर°, B3 गणिकाभिरशोभिता, B4 गणिकागार°, D3 गणिकागार° T3 गणिकाद्वर°, M4 मणिप्राकार°

20 D4 om, B1 reads in marg 20a (cf v l 19) D3 रथाश्वगजयानाढ्या, G3 गजाश्वरथसंपूर्णां —b) Ś1 Dt1 D3 G2 तूर्यनादविनादिता, Ñ2 B D1 3 7 M3 तूर्यघोषनि(Ñ2 B3 (also as in B1) M3 °नि)नादितां —c) D1 सर्व (for सर्वं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 G1 M3 संपदा (for संपूर्णां) —d) Ś1 हृष्टपुष्ट, D3 सहृष्टपु, M3 हृष्टपुष्ट (for °पुष्ट) Dm1 -समाकुला, D6 7 M4 जनावृते

21 D3 om 21a —a) Ñ2 B1 D1 T1 3 -संपूर्णां, Cg as in text (for -संपन्नां) —G3 transp 19d and 21b —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 G1 M4 सुखिनो (D1 °तो [sic]) (for सुखिता) D6 विहरिष्यन्ति, G3 विचरिष्यन्ति (for विचरिष्यन्ति) —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1075* अपि जीवेद्दशरथो वनवासात्पुनर्वयम् ।
प्रत्यागम्य महात्मानमपि पश्याम सुव्रतम् ॥

[(l 2) G3 M1 महाभागम् (for °त्मानम्) G3 पश्येम Cg t as above M4 साश्रु (for सुव्रतम्)]

22 a) G3 अथ (for अपि) —b) Ś1 Ñ2 V1 B1 4 Dt1 D1 3 7 T3 M4 कुशलिनो —c) T1 3 निवृत्ते, Cm as in text (for निवृत्ते) —d) D3 6 7 सलक्ष्मीम पुरेश वै, T3 मयोध्यां प्रविशेमहि

23 a) Ñ2 B3 परिदेव(D3 °वेद [meta])मानस्य, D1 3 7 परिदेवयतस्तस्य —b) M4 तथा तस्य (for दुःखार्तस्य) —c) D1 तिष्ठित (for तिष्ठतो) —d) Ś1 सात्यवर्तत, V1 B1 4 D3 6 M4 सा त्यवर्तत, D3 सा त्य° D3 सात्य वर्तत (for सात्य°) D1 6 7 सा व्यतीपाय शर्वरी —After 23 Ś1 D1 4 7 ins D3 ins l 1 and 2 only after 23

1076* चिन्ता ग्रासस्तु सौमित्रिर्विद्वया परिवर्जितः ।
सपत्न्यैवेर्ष्यया च न सक्ते विप्रलम्भया ।
रामोऽपि सह वैदेह्या भार्यया ह्यनुरूपया ।
एकस्मिन्नन्तरे सुप्त परिगम्यपितृ निशाम् ।
उपधाय मृदुन्मूले पादपस्य यदृच्छया । (5)
न लेभेऽस्य प्रसुप्तस्य निद्रा नेत्र सुप दधत् ।
विप्रलम्भश्च राज्यस्य गृहत्यागो वनाश्रय ।
सममेन श्रय तदि निद्रां तस्य जहार ह ।

[(l 1) D4 6 चिन्ताग्रस्तु, D3 चिन्ताग्रस्त मु; D1 7 चिन्ताग्रस्तु (for चिन्तां ग्रासस्तु) —D1 7 om l 2 —(l 2) Ś1 वैराति, D6 वैरमा (for [इ]र्ष्यया) Ś1 D6 संरेन-प्रतिलम्भया (for the post half) —(l 3) D3 [अ]प्यनुरूपया, D1 6 7 स्वनुरक्तया (for ह्यनुरूपया) —(l 6) D3 तु (for न सु) D4 रामस्य (bypm) (for प्रसुप्तस्य)

G 2 48 24
B 2 51 27
L 2 52 27

तथा हि सत्यं ब्रुवति प्रजाहिते
नरेन्द्रपुत्रे गुरुसौहृदाद्गुहः ।
मुमोच बाष्पं व्यसनाभिपीडितो
ज्वरातुरो नाग इव व्यथातुरः ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

D3 राम (for नेत्रे) D4 7 हताकथय —(I 7) Ś1 विकल्पश्च D3 विप्रलभस्तु —(I 8) D3 राम भव तमेतद्धि D4 7 सग तत्र गमेतद्धि D6 संतापजमसेतद्दि (for the prior half) D3 मरय (for तत्य)]

24 a) G3 सदा (for तथा) Ñ2 V1 B D1-7 तु: D1 [स]ति (for हि) Ś1 D2 4 7 तस्मिन्, Ñ2 B D3 M4 तथ्य V1 तथ्यं D1 -मात्र (for सत्यं) B1 न भुवति (sic) D1 सुपत (for ब्रुवति) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 प्रजाहितं G1 प्रियंवद (for प्रजाहिते) —b) B4 4 नरेंद्रपुत्रो (sic) Dt1 Dd1 Dm1 नरेंद्रसूनौ (for °पुत्रे) Ñ2 B [s]धिक V1 गुण (for गुरु-) D3 गुरु (for गुह) —c) Dd1 बाष्प Ś1 N2 V1 B D1-3 7 M2 4 व्यथयाभि(V1 D1 3 °नि)पीडितो; Ch as in text —d) V1 B3-4 D1 4 6 7 जरातुरो M2 जरातुरो (for ज्वरातुरो) Ś1 D2 4 7 भासन्य(D2 °इ)री Ñ2 V1 B D1 3 [स]सि(B2 [also as in B1] [ना]ग)पीडित; D11 व्यथातुरा T1 2 व्यथान्वित; M2 व्यथातुर; Cm g k t as in text M4 जरातुरो गौरिव भारपीडित

Colophon —Sarga name Ś1 V1 D2 1 सुमगति (D4 7 °प्र)लाप; Ñ2 B सौमित्रिविलाप —Sarga no (figures words or both) D3 om Ś1 52 Ñ1 V1 D4 49 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 7 T G M1 3 51 B3 37 B2 46 B4 47 D1 104 D3 50 D6 55 M2 48 —After colophon D2 G conclude with श्री(D2 om)रामार्पणम्; T2 3 श्रीरामचन्द्राय नम

G 2 49 6
B 2 52 12
L 2 53 9

राममेव तु धर्मज्ञमुपगम्य विनीतवत् ।
किमहं करवाणीति सूतः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ६
निवर्तस्वेत्युवाचैनमेतावद्धि कृतं मम ।
यानं विहाय पद्भ्यां तु गमिष्यामो महावनम् ॥ ७
आत्मानं त्वभ्यनुज्ञातमवेक्ष्यार्तः स सारथिः ।
सुमन्त्रः पुरुषव्याघ्रमैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥ ८
नातिक्रान्तमिदं लोके पुरुषेणेह केनचित् ।
तव सभ्रातृभार्यस्य वासः प्राकृतवद्वने ॥ ९
न मन्ये ब्रह्मचर्येऽस्ति स्वधीते वा फलोदयः ।
मार्दवार्जवयोर्वापि त्वां चेद्व्यसनमागतम् ॥ १०
सह राघव वैदेह्या भ्रात्रा चैव वने वसन् ।
त्वं गतिं प्राप्स्यसे वीर त्रींल्लोकांस्तु जयन्निव ॥ ११
वयं खलु हता राम ये तयाप्युपवञ्चिताः ।
कैकेय्या वशमेष्यामः पापाया दुःखभागिनः ॥ १२
इति ब्रुवन्नात्मसमं सुमन्त्रः सारथिस्तदा ।
दृष्ट्वा दूरगतं रामं दुःखार्तो रुरुदे चिरम् ॥ १३

---

6 B1 missing (cf v l 2) —a) Ñ2 B2–4 Dt1 Dd1 T1 2 Ct एव (for एव) —b) Ś1 Ñ2 B2–4 D1–7 M3 अभिगम्य (B3 [also sup lin] °वीक्ष्य), V1 इति गम्य (archaic) Dg1 Dt1 Dm1 उपागत्य, T1 2 उपागम्य —c) T3 इमं (for अहं) T3 करवाणी ते (sic) —After 6, Ś1 D2 3 ins

1080* अथाब्रवीद्दाशरथिः सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
स्पृशन्करेण धर्मज्ञो दक्षिणं दक्षिणेन तम् ॥

[(l 1) D2 अद, D3 तथा (for अथ) D2 3 मन्त्रि(D2 °त्र) त्तम —D4,7 om l 2 —(l 2) D2 स्पृशत् (sic) D2 lacuna for दक्षिण D5 तु (for तम्)]
while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–5 ins

1081* ततोऽब्रवीद्दाशरथिः सुमन्त्रं
स्पृशन्करेणोत्तमदक्षिणेन ।
सुमन्त्र शीघ्रं पुनरेव याहि
राज्ञः सकाशे भव चाप्रमत्तः ॥

[(l 4) T3 G1 समीपे (for सकाशे)]

7 B1 missing (cf v l 2) B3 reads 7 and 8 in marg —ab) T3 G1 [उ]वाचेदम्, G3 [उ]वाचैवम्, D3 (for हि कृत) G2 (before corr) M1 मया (for मम) विहृतं Ś1 D2 3 गच्छ सौम्य निवर्तस्व कृतमेतावता मम —cd) Dt1 Dd1 Dm1 Ct रथं, Cr m g k as in text (for यान) M3 महद्वनं (for महा°) Ś1 V1 D1–3 पद्भ्यामेव गमिष्यामि (D3 °व) सीतया सहितो(D3 °तौ) वन Ñ2 B2–4 D4 7 M3 यानेन (M3 येनेह) पद्भ्यामेवाद्य गमिष्यामि महा(M3 तपो)वनं

8 B1 missing (cf v l 2) B3 reads 8 in marg (cf v l 7) —a) V1 B2 D3 त्वभ्यनुज्ञाप्य(B2 °नुं, D3 °य) M3 4 चा(M4 अ)भ्यनुज्ञातम् —b) Ś1 D2 अथाशाय, Ñ2 B2 3 D4 7 विज्ञायार्तं (D7 °र्त) V1 समार्तश्च, B4 ज्ञात्वा चार्तं, D1 भायतस्य, D3 lacuna D2 तं, M3 मज्ञाय (for मवेक्ष्यार्त) G3 M3 अवेक्ष्य स च सारथि —c) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–7 M3 इदं वचनम्, Dt1 Dm1 °क्ष्वाकु मिदम्,

9 B1 missing (cf v l 2) —a) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–7 M3 कार्तिकोऽयं ह्यो(D3 ह्ये [sic])केषु —b) B2 पुरुषेण च —) D7 सभ्रातृ —d) B3 रास (m also as in text) प्राकृतवचने (sic)

10 B1 missing (cf v l 2) —a) B4 मन्ये (for मन्ये) V1 M3 [ऽ]ति, D4 om, Dt1 Dd1 Dm1 वा (for ऽस्ति) —b) Ñ2 B2–4 प्रा(B4 प्र)धीते, D2 3 T3 G1,2 M3 स्वाधीते (D7 °ते), M4 स्वाध्याये, Cg k as in text (for स्वधीते) B3 reads वा in marg Ś1 V1 D1–3 फलं श्रुति —d) D7 त्वा G(ed)व्यसनमागमत्.

11 B1 missing up to प्राप्स्यसेऽपर in c variant (cf v l 2) —a) Dt1 सदा, D4 7 त्वं तु, D5 त्वं च, Ct as in text (for सह) —b) V1 B4 D1 भ्राता (sic) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D1–3 6 M4 च त्वं, T1 2 G1 3 चापि (for चैव) —c) Ś1 D1 2 6 M3 रतिं स, V1 न रतिं (for त्वं गतिं) —Cv,m k interpret गतिं as मुक्ति Cr g as कीर्तिं, while Ct as उत्कर्ष T3 om प्राप्स्यसे Ñ2 B D4 7 रतिं प्राप्स्यसेऽरण्येषु (Ñ2 °स्मिन्, B1 missing up to स्यसे, B2 °सि वन्ये[m also रण्ये]ष्विह) D5 रतिं समाप्स्यसे वीर —In the photocopy of B1 the portion from °ण्येषु in 11c up to राजन् in l 2 of 1083* is reproduced —d) Ś1 D1 विजयन्, Ñ2 V1 B D2 4 7 नि(B1 2 व)र्जयन् (for तु जयन्) D1 2 M3 यतिलों(D1 पतिलो)कान्नप(M3 °प)विश

12 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M3 वीर, T1 2 G1 नाथ G2 M1 2 नाम (for राम) —b) B2 स्वयेसे, Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M3 5 यत्वया (for ये त्वया) Ś1 Ñ2 B D1 7 निश्च(D1 नाथ)साधिता (B3 °शाधिता [sic]) V1 परिरक्षिता, Dt1 Dd1 Dm1 G2 सुपवञ्चिता, D1 2 परिवर्जिता D3 [अ]भि वञ्जिता, G2 ह्यद्य वञ्चिता (for [अ]प्युपवञ्चिता) M3 सान्त्वया पर्यपसिता —c) V1 च सर्वे यास्य —d) V1 B1 D7 पापया D2 दु:खमोहिता

13 a) Ś1 V1 B1 2 4 Dm1 D1 4 6 7 M3 नाम D3 lacuna (for -समं) —b) Dm1 D4 सुमित्र D5 सुमर्थ (sic) B1 Dt1 D1 T3 तथा —c) D1 3 वाप दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा दूर) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1 2 3 4 M3 वनगतं Cm tp as in text, Ck दूरं गतं —d) V1 D1 वृतं रेत्व M3 तु स्राय (for दुःखार्तो) Ś1 Ñ2 B D2 4–7 Ck करुरं भृशं चिरम्.

ततस्तु विगते बाष्पे सूतं स्पृष्टोदकं शुचिम् ।
रामस्तु मधुरं वाक्यं पुनः पुनरुवाच तम् ॥ १४
इक्ष्वाकूणां त्वया तुल्यं सुहृदं नोपलक्षये ।
यथा दशरथो राजा मां न शोचेत्तथा कुरु ॥ १५
शोकोपहतचेताश्च वृद्धश्च जगतीपतिः ।
कामभारावसन्नश्च तस्मादेतद्ब्रवीमि ते ॥ १६
यद्यदाज्ञापयेत्किंचित्स महात्मा महीपतिः ।
कैकेय्याः प्रियकामार्थं कार्यं तदविकाङ्क्षया ॥ १७
एतदर्थं हि राज्यानि प्रशासति नरेश्वराः ।
यदेषां सर्वकृत्येषु मनो न प्रतिहन्यते ॥ १८
तद्यथा स महाराजो नालीकमधिगच्छति ।
न च ताम्यति दुःखेन सुमन्त्र कुरु तत्तथा ॥ १९
अदृष्टदुःखं राजानं वृद्धमार्यं जितेन्द्रियम् ।
ब्रूयास्त्वमभिवाद्यैव मम हेतोरिदं वचः ॥ २०

G. 2. 49. 22
B. 2. 52. 27
L. 2. 53. 26

14 a) Ś1 D1-3.4 M4 तं, V2 ते (for तु). T2 [त]पगते, G1 त्रिगते, M3 विरते (for विगते). Ñ2 B D4.6.7 ततो (D5 [m] सुतं) वि(D4.7 वि)गतबाष्पं स. — b) Ñ2 B1.3 दृष्ट्वा, D5 सत· (for सूतं) V1 पृष्ट्वोदकं; B4 Dd1 Dm1 M5 स्पृष्ट्वोदकं. V1 D1 T1.3 M3.4 शुचि; Cg t as in text (for शुचिम्). — c) Ś1 B2 D1.2 स; Ñ2 V1 B1.2.4 D5-7 M4 सु- (for तु). G2 मधुरां वाचं. — d) V1 D1.4 इदं. Dg1 marg (for पुन.). Ś1 N2 V1 B D3-5.6 G1 तु; G2 तां (for तम्).

15 a) Ś1 V1 D1-7 M4 त्वया तुल्य ; Ñ2 B सुहृत्त्व (B1 °दः; B2 °द्ध)न्यस्त् (for त्वया तुल्य). — b) Ś1 V1 D1-7 M4 सुहृदन्यो न विद्यते; Ñ2 B त्वया तुल्यो न विद्यते. — c) Ñ2 B D4.6.7 राजा दशरथो (by transp) — d) Ś1 B2.4 D4.6.7 मा(B2 मा)नुशोचेत् ; D3 मा न शोचेद् । D6 न शोचेय (for मां न शोचेत्).

16 Ś1 transp 16a and 16c — a) Ś1 D4-7 काम ; Ñ2 B दुःख (for शोक-). Ñ2 B2 चित्तो (for -चेताश्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 हि; G2 M1 तु (for च) Dm1 चित्तश्च. — b) G2 M1 तु, M4 स (for च) — c) T2 -भाग (for भार) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मद्वि(V1 महद्वि [hypm.])योगाच्च सत्वरः । D4.6 °सः; D7 °शो) — d) D1.7 (with hiatus between c and d) मस्माद् (for तस्मात्). Ñ2 B एनं (for एतद्) Ñ2 B D4.6.7 ब्रवीम्यहं, Dm1 नराधिप (for ब्रवीमि ते)

17 Dm1 om. 17-18b B4 om 17ab. — a) Ñ2 Dt1 Dd1 T1 यथाज्ञापयेत् । M4 यद्विप्रोऽन्नया (for यदाज्ञापयेत्). — b) Ś1 Ñ2 B1-3 D4-7 महाद्युति (for मही°) — c) D3 T3 कैकेय्या. T G M1 Cg -कामार्थे. Ct as in text (for -कामार्थं). — d) Ś1 Ñ2 B1.4 D4-7 तत्कार्येत् (by transp) D1 om from काङ्क्षया up to न in 18d. Ś1 Ñ2 V1 B2.4 D1-7 G2 अवि(G1 °वि)शंकया; M4 नविशङ्कया (for -अविकाङ्क्षया) B1.3 तत्कार्यमशंकया. D2 * * * तद्विशंकया.

18 Dm1 om. 18ab. D1 om up to न in 18d. (for both, cf v l. 17). — a) V1 राज्याणि (for राज्यानि). — b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 प्रशं(V1 D1.7 °स [sic])संति; Dg1 T G1.2 M1-3 प्रशासंति, Cg k1 °सति (as in text). Ś1 Dt1 Dd1 D5 G3 M1 नराधिपा. — c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सर्वकार्ये(B1 °र्ये)षु; L(ed.) °कालेषु. — d) Ś1 Ñ2 D5.6 वचो न(D6 नो). B3 मानो न (for मनो न).

19 a) Dt1 Dd1 Dm1 D7 T3 G1 M3 यद् (for तद्). T3 यदा (for यथा) V1 महाभागो. B4 D2 G3 °राजा (sic), M4 °तेजा (for महाराजो). — b) D5 नालीकम् (for नालीकम्) Dg1 मधिगच्छति. — c) M3 * काम्यति (for च ता°). Dt1 Dd1 Dm1 शोकेन (Dm1 [before corr.] श्लोकेन); Cm as in text (for दुःखेन) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 न चानु(D3 जातु, D6 चापि)चिन्तयति मां. — d) V1 कुपितस् (for कुरु तत्) — After 19, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 (D7 l. 1 only) M4 ins. :

1052* सूत मद्वचनात्तत्वा वसिष्ठं मुनपुंगवम् ।
उपाध्यायांश्च सर्वांश्च ब्रूयास्त्वमभिवादनम् ।
कैकेयी च सुमित्रा च याश्चान्या मम मातरः ।
ता चाल्पभाग्यां कौसल्यां यदि जीवति मा विना ।

[(l 1) M4 ते (for मद्) Ś1 V1 D3.5.6 गत्वा, D1 त्वं, M4 तावद् (for गत्वा) Ś1 D6 च, Ñ2 सु (for मु) —(l 2) Ñ2 B4 D5 उपाध्याय (for °यांश्) M4 सान्ताय (for सर्वांश्च). Ñ2 B3 तत्वया (by transp).—(l 3) Ś1 D6 मातरो या (by transp) M4 मर्त्याः पार्थिव मातर (for the post half). —(l. 4) Ñ2 B2 D3 चाल्प(D6 °ल्प)भाग्यां(Ñ2 °ग्य), D6 चान्यभाग्यां D4 मद्वि]

20 a) D3 मदृष्टपूर्वं — b) T1.3 G1.3 वार्यं वृद्धं (by transp.). Dg1 reads तेन्द्रियम् in marg Ñ2 B D4.6.7 मद्वियोगेन(D4.6.7 °गाच्च) कर्शि(D4.7 °र्शि)तं — c) B2 D1 तम् (for त्वम्) Dg1 and Dm1 read ब्रूयास्त्वमभि and वाद्यै respy. in marg Ś1 Ñ2 V1 D4-7.3 M4 [च]मं, B2.3 G1 [च]तं (for च च) —After 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins.

1053* न विषादो न सन्तापः कर्तव्यो मम कारणात् ।
इच्छन्तं प्रति या राज्ञो देवी या भरतेऽपि ।
अपि वर्षसहस्राणि तात रम्ये वनान्तरे ।
निवसेयं वने तत्र स्वर्गलोके इवामरः ।
स्वयं हि पितुः पुत्रस्य यो व्यवेक्ष्यति ।　　[5]
वसु वा यदि वा वसूं यत्सर्वाण्यपि मानव ।
यस्तु पुत्रो न पुत्रार्थे पितुः पुत्रोपकारकृत् ।

G. 2 49 28 · B. 2 52 48 · L. 2 53 32

नैवाहमनुशोचामि लक्ष्मणो न च मैथिली ।
अयोध्यायाश्च्युताश्चेति वने वत्स्यामहेति वा ॥ २१
चतुर्दशसु वर्षेषु निवृत्तेषु पुनः पुनः ।
लक्ष्मणं मां च सीतां च द्रक्ष्यसि क्षिप्रमागतान् ॥ २२
एवमुक्त्वा तु राजानं मातरं च सुमन्त्र मे ।
अन्याश्च देवीः सहिताः कैकेयीं च पुनः पुनः ॥ २३
आरोग्यं ब्रूहि कौसल्यामथ पादाभिवन्दनम् ।
सीतायाः मम चार्यस्य वचनाल्लक्ष्मणस्य च ॥ २४
ब्रूयाश्च हि महाराजं भरतं क्षिप्रमानय ।
आगतश्चापि भरतः स्थाप्यो नृपमते पदे ॥ २५
भरतं च परिष्वज्य यौवराज्येऽभिषिच्य च ।
अस्मत्संतापजं दुःखं न त्वामभिभविष्यति ॥ २६
भरतश्चापि वक्तव्यो यथा राजनि वर्तसे ।
तथा मातृषु वर्तेथाः सर्वास्वेवाविशेषतः ॥ २७

आत्मानं पातयेत्तासां दुःखयानिव निर्जितः ।
नरकं वा पतेद्वाप्ते ज्वलितं वा हुताशनम् ।
न तु तत्कर्म कुर्वीत येन वाच्य पितुर्भवेत् । [10]

[(1 1) Ś1 V1 D1-3 6 राम (for मम) —(1 2) D3 लक्ष्मणस्य तथा (for °ण प्रति वा) D3 च (for second वा) Ś1 V1 D1-3 6 M4 लक्ष्मणे (D3 °ण) वा वत्स्याव (Ś1 °म) सीताया (V1 °तया) वा वनाश्रित —(1 3) Ś1 V1 D1-3 6 M4 वने Ñ2 वन (for वयम्) —(1 4) B2 निवसामो, B4 वसिष्यामो (for निवसेम) Ś1 V1 D1-3 6 M4 विहरेम (D3 °राम) स्थिता धर्मे (for the prior half) —(1 5) Ś1 V1 D1-3 6 M4 कोऽन्यो व्यपनयिष्यति (for the post half) —(1 6) V1 अत्र, B1 4 अथ, B2 अयु (sic), D6 अगुरु (for अगु) D3 चेत (for first वा) D3 छन्, M4 अगात् (for प्रगम्) —(1 7) V1 reads न *sup lin* Ś1 D6 वचन, D1 3 विप्रं (for गुरार्थं) B3 D3 कार्यार्थ (for कुर्यात्) D3 अशाप (for अवदित) —(1 8) Ś1 D1 6 7 पातयेच्छासो, B1 3 पार (B3 तार)येनाभी, D1 शोषयेतान्ये (for पातयेत्तासौ) V1 निष्कय (for निर्जित) —(1 9) Ś1 D6 नरके D3 पातयेद् (for वा पतेद्) Ś1 V1 D1 6 ज्वलन्तं वा, B2 जलं वापि (for ज्वलितं वा) —(1 10) M4 transp न तु and तत्कर्म Ś1 D3 6 transp तत्कर्म and कुर्वीत Ñ2 B2 वाच्यं, D1 दुःख (for वाच्य) D1-3 6 M4 पिता (for पितुः)]

21 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 Ct च, Ct g k as in text (for [म्]व) —ᵈ) M1 लक्ष्मण Dt1 शोचति, M4 मैथिलीं (for °ली) —For 21ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 subst

1084* नैवाहं शोचितव्यस्ते न सीता न च लक्ष्मणः ।

[D1 7 च (for [च]व) Ñ2 B1-4 D6 च सीता न (by transp) (for सीता न च)]

—ᶜ) D3 ins आत्मा before अयोध्यायाः, D2 अयोध्यायां, Ś1 D1 6 6 M1 च्युता स्मेति, V1 च्युताश्चैव, D1 च्युतास्यति (corrupt) (for च्युताश्चेति) Ñ2 B D1 3 7 नैवायोध्यायाच्युता श्चेति (B3 °श्चैते) —ᵈ) Dm1 G1 3 च (for वा) Ś1 V1 D1-3 6 M4 निवत्स्यामोऽपि वा (V1 °मो महत्, D1 °म प्रिये, D3 °मो यथा) वने, Ñ2 B D4 7 वने वत्स्यति चेति च (Ñ2 चेति वा, D7 मा शुच, D3 चेतता), Dd1 वत्स्यामहेति वा वने.

22 ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 व्यतीतेषु (for निवृत्तेषु) Ñ2 B D4 5 7 शतं, V1 D1 3 प्रभो (for second पुन) M4 व्यतीतेष्वभित प्रभो —D3 om (hapl) 22ᶜ-23 —ᶜ) D1 मा (for मां) G2 सीता च —ᵈ) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 D1 6 7 द्रक्ष्यसे (for °सि) Ś1 D1 6 7 पुनर्, Dt1 क्षीप्रम् (for क्षिप्रम्) Ñ2 V1 B1 3 4 Dm1 D1 आगत Cm पुनरागतान् —After 22, V1 D1 3 M4 ins 1085*.

23 D3 om 23 (cf v l 22) —ᵃ) V1 D1 M4 [म]व, D3 om (subm) (for तु) Ś1 Ñ2 B D1-7 महाराज (for तु राजानं) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3-7 M4 कौसल्या (D1 °ल्यां) मातरं मम (Ñ2 V1 B D1 3 M4 च मे) —ᶜ) V1 देव्य B1 सहिता देवी (by transp) —ᵈ) B1 कैकयीं D3 om second पुन

24 Dg1 transp 24ᵃᵇ and 24ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 D6 ब्रूयास्त्व (D6 °या स)र्वं रामारोग्यम्, Ñ2 B D4 5 7 ब्रूया सर्वा स्त्वमारो (B1 °यारो, D6 °मास)ग्यम्, V1 D1 3 M4 ब्रूया श्चारो (D3 °...)ग्य कौसल्याम् —ᵇ) B D5 7 [अ]भिवादनं —ᶜ) Dm1 आर्यायाः, G1 3 M1 चाप्यस्य (for चार्यस्य) Ś1 Ñ2 B D3 4 7 सुत मद्वचनादेव (B3 D1 6 7 °देवी) V1 D1 3 M4 सीतायाः सुत मम च —ᵈ) Ś1 Ñ2 B D4 7 सीतायाः (for वचनात्)

25 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 [अ]पि (for हि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 विज्ञाप्यश्च महाराजो B3 °ज) —ᵇ) Ś1 V1 Dd1 Dm1 D1 3 6 क्षीप्रम् (for क्षिप्रम्) D3 एव च (for आनय) —ᶜ) Ś1 D3 6 राज्ये चैवाभिषेक्तव्यो, Ñ2 V1 B D1 3-5 7 M4 आगत (D3 °मे)श्चाभिषेक्तव्यो —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 5 7 M4 क्षिप्रमेव नरर्षभ (B1 4 D1 4 °भ) D3 राज्यार्थं च नरर्षभ

26 ᵃᵇ) V1 D1 3 M4 हि, T1 तु (for first च) D1 T1 [S]भिषेच्य G1 यौवराज्येऽभिषिच्यत (before corr °च्य च) (for ᵇ) Ś1 Ñ2 B D1 4-7 अभिषिक्ते च भरते यौवराज्याय धार्मिके —ᶜ) Ś1 D3 6 ह्यस्मत्संतापजं Ñ2 B1 4 राजन्संताप जं, D1 6 7 T1 आत्म°, T1 3 °द्विषोत्थं (for अस्मत्संतापजं) —ᵈ) D3 नाशमाशु भविष्यति

27 ᵃ) B1 D3 चाभिवक्तव्यो —ᵇ) D1 G1 सर्वाभिवर्तसे —ᶜ) V1 D1 3 M4 वर्तेत, D3 वर्तय (sic) —ᵈ) B1 4 D1 G1 M4 सर्वास्वेव विशेषतः, D3 सर्वासां चाविशेषतः

यथा च तत्र कैकेयी सुमित्रा चाविशेषतः ।
तथैव देवी कौसल्या मम माता विशेषतः ॥ २८
निवर्त्यमानो रामेण सुमन्त्रः शोककर्शितः ।
तत्सर्वं वचनं श्रुत्वा स्नेहात्काकुत्स्थमब्रवीत् ॥ २९
यदहं नोपचारेण ब्रूयां स्नेहादविक्लवः ।
भक्तिमानिति तत्तावद्वाक्यं त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ ३०
कथं हि त्वद्विहीनोऽहं प्रतियास्यामि तां पुरीम् ।
तव तात वियोगेन पुत्रशोकाकुलामिव ॥ ३१
सराममपि तावन्मे रथं दृष्ट्वा तदा जनः ।
विना रामं रथं दृष्ट्वा विदीर्येतापि सा पुरी ॥ ३२

G 2 51 4
B 2 52 40
L 2 55 4

28 M3 om (hapl) D2 reads in marg 28 —ª) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 D2 4-6 M4 यथैव, B4 D3 7 तथैव, D1 यथेव (for यथा च) T2 तत्र च (by transp) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 सुमित्रापि यथैव ते (V1 D2 च), Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1 2 सुमित्रा च विशेषत —ᶜ) Ś1 D2 4 6 7 तथैव तत्र, D3 सा तथैव च (for तथैव देवी) —ᵈ) T1 2 G3 तव माता (for मम माता) —After 28 Ś1 D2 6 ins V1 D3 5 M3 ins after 22 D2 5 7 cont after 1086*

1085* यशस्विनी सा भरतस्य माता
प्रीता सपुत्रा नृपते प्रतीता ।
समीपते केकयराजपुत्री
महावने नो विनियोज्य वासम् ।

Colophon

[(l 1) D3-5 7 आशास्विनी —(l 2) D1 2 सुपुत्रा M4 भिन्ने प्रतीत (for नृपते प्रतीता) —(l 3) V1 D3 6 सा प्रीयते, D1 2 यथा प्रिय, M4 यत्नार्थयत्र (for समीपते) D2-6 कैकय (for केकय) —(l 4) V1 यो (for नो) Ś1 D3 6 विनियुज्य D4 7 प्रयुज्य (for °योज्य) V1 राम D3 वाम (for वासम्) —Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1 2 6 सुमन्त्रसमा° (D2 °वे)श, D3 सुमन्त्रे, D4 5 7 सुमन्त्रसंदेश —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 53 V1 D4 50 D1 105 D2 7 52 D4 51 D5 56 M4 49 —After colophon, D6 concludes with रामाय नम]

—Thereafter, Ś1 D2 4-7 ins a passage relegated to App I (No 16) —After 28 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 5 7 S ins

1086* तातस्य प्रियकामेन यौवराज्यमवेक्षता ।
लोकयोरुभयोः शक्यं नित्यदा सुखमेधितुम् ।

[(l 1) V1 पूर्णकामेन Dg1 प्रियकाम्येन, D4 7 °कामस्य D6 °काम्यस्य Dg1 Dd1 Dm1 G1 2 अपश्यता (Dg1 G2 °ता, G1 °त [sic]) D1 M4 अवेक्षता, D3 अविक्षन (sic), D4 5 7 अपेक्ष्य (D4 °क्ष्य)न Ñ2 B यौवराज्य (L1 °ज्य) दपेक्षया (for the post half) —(l 2) B2 शक्या Ñ2 B नन्दा (B3 °धा) G3 नित्यथा M4 न नित्य, G(ed) भवता (for नित्यदा) B3 दुःखम् (for सुखम्) D4 7 नित्य दास्यसुखं प्रभुम् (for the post half)]

—After 1086* Ñ2 B ins an addl colophon (*Sarga name* Ñ1 B3 श्रीरामसंदेश, B1 2 4 रामसंदेश —*Sarga no* (figures words or both) B1 om , Ñ2 B4 48 B3 39 B2 47 G(ed) 49]

—Thereafter Ñ2 V1 B D1 7 M3 ins a passage relegated to App I (No 16) D1 5 7 cont 1085*

29 ª) V1 विनिवर्त्यमानो (hypm) Dg1 G2 °नो, D3 G3 °र्तमानो, D5 (before corr as in text) निवर्तमानो —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 D2 6 शोककर्षित , Dt1 Dd1 Dm1 प्रतिबोधित —ᶜ) D1 सर्ववचन D2 7 सर्वं (for श्रुत्वा) D4 6 transp सर्वं and श्रुत्वा

30 ª) Dg1 नृपचारेण, Dm1 नाप°, M3 नोपचा° (for नोपचा°) Ś1 V1 D1-7 उपचा (D4 7 °का)रेण यद्वीर (Ś1 D6 °द्वीर) Ñ2 B3 4 ह्री (B3 द्री)न यदुपचारेण, B1 ह्रीणो यद्वदता राम —ᵈ) Dt1 D4 7 Ct ब्रूयां M3 transp ब्रूयां and स्नेहाद् Ś1 V1 D1 2 4 M1 स्नेहेन विक्लव , Ñ2 B1-3 D4 5 7 त्वा स्नेहविक्लव , Dt1 स्नेहादविक्लव B4 ब्रूयात्त्वं स्नेहविक्लव ※ Ct स्नेहाद्विक्लव वाक्य यथीति। ※ —ᶜ) Ś1 D6 य (D6 प)द्वाक्य, N2 तस्मात्त, B3 तत्तत्र, B4 भक्तात (sic) D1 2 तद्वाक्य, D5 तत्तात (for तत्तावद्) —ᵈ) Ś1 D4 6 तन्मे त्वं, Ñ2 V1 B D3-5 M3 वाक्य (V1 °च्य) मे, Dt1 वाक्य ?, D3 मम ?, D7 वाक्यैर्मे (for वाक्यं त्वं)

31 ª) Ś1 B1 2 D6 नु Ñ2 V1 B3 4 D3 5 M1 तु, D4 (m sec m) च (for हि) D1 तव (for हि त्वद्) D1 (also as in text) s (m af corr as in text) विहीनोऽह, L3 विना सोऽह —ᵇ) M4 पुनर्यास्यामि पुरीं —ᶜ) B3 भरता तु (sic) Dg1 तव तावद्, M4 तावता त्वद् (for तव तात) ※ Cg तव तावद्वियोगेनेति पाठ । तत्र तातेति पाठे तात स्वामिन्नित्यर्थः । वृद्धत्वाद्वत्सेति संबोधन वा । ※ —ᵈ) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 7 पुत्रशोकातुरामिव

32 ª) G2 सुरामम् Ś1 Ñ2 B3 4 D3 6 इति B2 इव (for अपि) Ś1 Ñ2 V1 L D1 3 6 M1 हि (for मे) D4 7 अमु सराम तावद्धि —ᵇ) Ś1 D2 6 पुर (Ś1 [before corr] D4 पुरा, D5 पर) तु तत्, N2 B समाधन्नीत्, V1 D1 3 M4 पुरा शुभ, D4 पुरो हि त, D पुरा हि तत्, T1 2 M3 यथा जन (for तदा जन) —ᶜ) Ś1 N2 V1 B D1 3 M1 त्वया विहीन दृष्ट्वा तु (D1 दृष्ट्वा हि, D3 न दृष्ट्वा) —ᵈ) Ś1 D6 विदीर्यत्येव, N2 B3 4 D3 7 विदीर्येतैव, V1 प्रविदीर्येत B1 D4 विदीर्येतैव, B4 विदीर्येदेव, Dg1 विदीर्येदपि, D1 M4 प्रविदीर्येत, D3 विनीर्येतेव, D5 विप्रदीर्येत, T2 विदीर्येत हि, Cg as in text (for विदीर्येतापि)

G 2 51 5
B 2 52 41
L 2 55 5

दैन्यं हि नगरी गच्छेद्दृष्ट्वा शून्यमिमं रथम् ।
सूतावशेषं स्वं सैन्यं हतवीरमिवाहवे ॥ ३३
दूरेऽपि निवसन्तं त्वां मानसेनाग्रतः स्थितम् ।
चिन्तयन्त्योऽद्य नूनं त्वां निराहाराः कृताः प्रजाः ॥ ३४
आर्तनादो हि यः पौरैर्मुक्तस्त्वद्विप्रवासने ।
रथस्थं मां निशाम्यैव कुर्युः शतगुणं ततः ॥ ३५
अहं किं चापि वक्ष्यामि देवीं तव सुतो मया ।
नीतोऽसौ मातुलकुलं संतापं मा कृथा इति ॥ ३६
असत्यमपि नैवाहं ब्रूयां वचनमीदृशम् ।
कथमप्रियमेवाहं ब्रूयां सत्यमिदं वचः ॥ ३७
मम तावन्नियोगस्थास्त्वद्बन्धुजनवाहिनः ।
कथं रथं त्वया हीनं प्रवक्ष्यन्ति हयोत्तमाः ॥ ३८
यदि मे याचमानस्य त्यागमेव करिष्यसि ।
सरथोऽग्निं प्रवेक्ष्यामि त्यक्तमात्र इह त्वया ॥ ३९
भविष्यन्ति वने यानि तपोविघ्नकराणि ते ।
रथेन प्रतिबाधिष्ये तानि सत्त्वानि राघव ॥ ४०

33 [a]) Ñ2 B D1.3.4 T2 G2 नगर (D1 T• °री [sic] D6 °रे) D4.7 सहसा (for नगरी) —[b]) Ñ2 M4 शून्यमिद्, G1 °तम (for °मिम) —[cd]) Ś1 D6 हयावशेष (for सूता°) V1 सुरथ, D2.6 M2 स्वसैन्य, D3 सशून्य (sic) (for स्वं सैन्य) D6 G3 इह, T3 सहा (for इव) Ñ2 B D6 सु (B1 D3 सु, B3 सू) तावशेषा पृतना हतवीरेव संगरे (D3 °रा इवाग्रतः) D1.7 हतेश्वरा यथा सेना हतनाथा यथाबला

34 [a]) V1 B1 दूरोपि (sic) B4 T3 दूरेव, D3 दूरे पि (for दूरेऽपि) V1 मा (sic) D3 त्वा, G2 त्वं (sic) (for त्वां) D4.7 दूरेऽपि वसतः त्वा हि —[b]) Ś1 D6 चिन्तयस्यैवाग्रत, Ñ2 B D2.3.7 मनस्ये (D3 °न्यसे [sic]) व (B4 °धं) ध्रुवं, V1 मन्यसेवाग्रत (sic) D1-3 मनस्येवाग्रत, M3 मानसेवाग्रत, M4 मनसैवाग्रत (for मानसेना°) D3 स्थितिं (sic) G2 स्थित (sic), M2 स्थितः (sic) (for स्थितम्) —[c]) Dt1 Dm1 T1.2 G1 M3 चिन्तयतो (for °यन्त्यो) Dg1 [ऽ]पि (for ऽद्य) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 हि T1.2 G3 तु (for त्वां) Ś1 Ñ2 B D1.2 M4 चिन्तये येव (B1 °यते च, D3 °यन्त्येव [sic]) त्वामद्य (Ñ2 B2.4 त्वामपु B3 सततं, D1.2 M4 त्वा [D1 त्वां] हि त्वा, D3 त्वा वाचा), V1 चिन्तयन्त्येव हि त्वा हि त्वा (sic) —[d]) Ś1 V1 D1.2.4 कृता प्रजा, N1 B D3.4.1 प्रजाः कृताः (for कृताः प्रजाः) —After 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1087* दृष्टे तदि त्वया राम यास्यते राज्यमाश्रम ।
प्रजाना सगुर्णे दृष्टे त्वद्धोषशून्य त्वोमसाम् ।

[(l 1) Dt1 वै (for हि) G2 त्वद्गमने (sic) —(l 2) T1.2 G2 त्वद्गतार्तसंयोजनम (for the post half)]

35 [a]) D6 आर्तनादो (hypm) D1.2 य पौरैर् D4.7 न पौरैर् (for य पौरैर्) —[b]) Ś1 D1.2.4 मुक्तं हि (D1.2 प्र) वासने, V1 त्वत् प्र°, D4.7 (स्त) °द्विप्र° (for त्वद्विप्र°) Dt1 मुक्तस्तं हि प्रवासने Dt1 Dd1 Dm1 उच्चस्तदुत्प्रवासने, D6 मुक्तो यद्विप्रवासति —[c]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M2.4 Cm रथस्थे (for रथस्थं) D1 D7 T3 मा (for मां) Ś1 V1 B D1.4 निशाम्यैव, V2 D3.5 निशाम्यैव Dg1 Dm1 निशाम्यैव (Dg1 °वं) Dt1 Dd1 निशाम्य (Dd1 °म्य) च D6 निशाम्येव (sic), M4 निशाम्यैवम् (for निशाम्यैव) —[d]) D3 कुर्यां (sic) D4.7 दशगुण Ñ2 B2.4 तु तत् (Ñ2 तत्) B1 हि तं B3 तो (sic) G2 M1 जना, Cg as in text (for तत)

36 [a]) Ś1 D2.3 किं चापि, V2 चापि प्र, D4.7 च (D1 च) किं तु, T3 किं चाद्य (for किं चापि) —[b]) Ñ2 B M1 यस्या (for तव) —[c]) V1 marg, M4 नीतोयं (for नीतोऽसौ) D4.7 मातुलगृहं —[d]) V1 Ck मा संतापं (by transp), D1 न संतापं (for संतापं मा) Ś1 D4.6-7 T3 G1 संतापस्त्यज्यतामिति, Cg as in text

37 For 37[ab], Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst

1088* सत्यं चैव प्रियं चैव ब्रूयां हि वचनं गुरुम् ।

[Ñ2 marg D1 [अ]प्रियं चैव (for प्रियं चैव) Ñ2 T1.2 ब्रूयादि V1 D1.2 M4 ब्रूहीति, D7 ब्रूते (for ब्रूयां हि) D3 त्वद्विप्रवासने (for the post half)]

—[c]) D3 चेवप्रियम् (for मप्रियम्) —[d]) D3 ब्रूयाम्, V1 ब्रूया (sic) (for ब्रूयां) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 गुरुम् (B4 ..म्) (for सत्यम्)

38 [ab]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मम नित्यं नरव्याघ्र इक्ष्वाकुकुलवाहिन (B1 D3 °हना) —[c]) V1 D1-4 M4 हन्ते (for कथं) Ś1 B1 D4 वाजिनः Ñ2 B2.3.4 D4.6.7 वाजिन T1 धुरौ (for रथं) B2 D3 हीना (sic) T3 हीनो (for हीनं) —[d]) Dg1 T G1.2 M1.2 प्रवेक्ष्यन्ति Dt1 Dd1 G1 Ct प्रवक्ष्यन्ति Cr m g k as in text (for प्रवक्ष्यन्ति) Ś1 Ñ2 D1.2 D4.6 रथं वक्ष्यन्ति वाजिन, V2 D1-3 M4 न वक्ष्यन्ति वाजिन (D7 lacuna from ष up to न; D3 वाजिन) B1 B4 कथं वक्ष्यन्ति वाजिन (sic) D1 रथं नेष्यन्ति वाजिन —After 38 D1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1089* तव शब्दमपश्यन्तं तद्गुप्तयोधा स्वकेऽनघ ।
धनवाजपथायुगनाथ रामगुणागुणगर्वितं ।

[(l 1) T3 G1 तव (for तत्) M1 ... (for त्वत्)]

39 D1 om 39 D4.7 read 39 after 41 —[a]) Ś1 V1 D1 D3 याचमाने —[b]) V2 B1.3 करोषि (for करिष्यसि) D6 (s°) (for त्य°) D3 प्रवेक्ष्यामि (sic) (for प्रवेक्ष्यामि) —[d]) Ś1 D1 इहै (for इह) D4.7 न वाक्येन त्यक्त इह

40 D4.7 transp 40 and 41 —[a]) D3 भविष्यति

तौ तदा चीरवसनौ जटामण्डलधारिणौ ।
अशोभेतामृषिसमौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ५७
ततो वैखानसं मार्गमास्थितः सहलक्ष्मणः ।
व्रतमादिष्टवान्रामः सहायं गुहमब्रवीत् ॥ ५८
अप्रमत्तो बले कोशे दुर्गे जनपदे तथा ।
भवेथा गुह राज्यं हि दुरारक्षतमं मतम् ॥ ५९
ततस्तं समनुज्ञाय गुहमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
जगाम तूर्णमव्यग्रः सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥ ६०
स तु दृष्ट्वा नदीतीरे नावमिक्ष्वाकुनन्दनः ।
तितीर्षुः शीघ्रगां गङ्गामिदं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ६१
आरोह त्वं नरव्याघ्र स्थितां नावमिमां शनैः ।
सीतां चारोपयान्वक्षं परिगृह्य मनस्विनीम् ॥ ६२
स भ्रातुः शासनं श्रुत्वा सर्वमप्रतिकूलयन् ।
आरोप्य मैथिलीं पूर्वमारुरोहात्मवांस्ततः ॥ ६३
अथारुरोह तेजस्वी स्वयं लक्ष्मणपूर्वजः ।
ततो निषादाधिपतिर्गुहो ज्ञातीनचोदयत् ॥ ६४

G 2 52 11
B 2 52 77
L 2 56 31

V1 B4 D1 3 M1 क्षीरम् (for क्षिप्रम्) T2 G1 उदाहरत् (for उपा°) Ś1 B1-3 D4 क्षीरमुपानयत् —c) B1 D1 4(after corr as in text) लक्ष्मणश्चात्मनश्चैव —d) M1 जटा (for जटा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामश्चक्रे ततो जटा (Ś1 D4 4 7 जगामतु [by transp] V1 ततो जटा) —After 56 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1-3 ins

1093* दीर्घबाहुर्नरव्याघ्रो जटिलत्वमधारयत् ।

57 a) M3 सदा (for तदा) Dg1 Dt1 T3 M1-3 चीरसवर्णौ Ś1 D4 7 वृत्तबाहू नरश्रेष्ठौ Ñ2 V1 B D1 3 M4 दीर्घवृत्तभुजौ धीरौ —c) Dt1 D2 M3 अशोभताम् (sic) D1 शुशुभेताम् (sic) V1 ऋषिवरौ —After 57 Ś1 Ñ2 B D3 3 (repeats in its proper place) 4 7 ins l 1 only of 1095*

58 V1 D1 om 58 and 59 —a) Ś1 Ñ2 B D1 7 राघव प्रययौ (for ततो वैखानस) M3 वृत्तम् (for मार्गम्) —b) Dd1 Dm1 आश्रित्य, D3 प्रस्थित Cm as in text (for आस्थित) —c) M3 4 आदि(M2 ति [sic])ष्टवान् —d) Dg1 T2 3 G1 3 Cg p सखाय, Cg k t as in text —For 58cd Ś1 Ñ2 B D3 7 subst

1094* तापस व्रतमाश्रित्य ततो गुहमुवाच ह ।

[Ś1 D4 तापसव्रतम् D4 7 °सं वेशम् (for तापसं व्रत्म्) D1 om ह (subm)]

59 V1 D1 om 59 (cf v l 58) T3 om (hapl) 59-61 —ab) Ś1 Ñ2 B D1 7 अ(D2 न)प्रमादी G3 अप्रमत्ते (sic) (for °मत्तो) Ñ2 बलो (sic) D3 जागृ T3 यशो (for बले) B2 4 कोपे D4 7 (S)रि वा G3 सदा (for तथा) M3 अप्रमत्तो जनपद दुर्गे कोश बल तथा —c) Ś1 Ñ2 B D2-7 कार्यस्त (B2 4 °र्य त) (for भवेथा) D3 गुरुकार्ये (for गुह राज्ये) Ś1 D4-7 स्यात्; B2 वै (for हि) —d) Dd1 Dm1 G3 3 M3 Ct p दुरारक्ष्यतमं Cm g t °क्षतम (as in text) Dm1 मथा G1 महत् (for मतम्) Ś1 D4 सदा र्वं गुर्वाप्त तत् (sic) Ñ2 B D1 7 सदा रक्ष्य(B2 4 °क्ष) तमं मतं D2 सदा तापसमं मतं D3 सदा रक्षण सम्मतं

60 T3 om 60 (cf v.l. 59) For 60-64 V1 D1 subst 1095* —a) Ñ2 B इति (for ततस्) Ñ2 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 तं समनुज्ञाप्य G(ed) स तमनु. —b) M4 (with hiatus) इक्ष्वाकुकुलनन्दन —Ś1 D3 4 om (hapl.) 60c 61b —c) Ñ2 B गगाम्, D1 4 5 7 वनम् (for तूर्णम्) —d) T1 2 M3 4 सहभार्यः सलक्ष्मण (M4 °दानुग) G1 सभार्यश्च सलक्ष्मण

61 T3 om 61 (cf v l 59) Ś1 D4 5 om 61ab (cf v l 60) For subst in V1 D1 cf 64 For 61-64 D2 subst 1095* —a) Dg1 तं (for तु) —c) B1 3 4 त्वरित (for शीघ्रगां) Ś1 D4 5 7 शीघ्रं तितीर्षुर्गमयो Ñ2 B2 त्वरितं तितीर्षुर्गङ्गां —d) Dt1 T1 G1 वचनम् (for लक्ष्मणम्) Ś1 Ñ2 B D4 5 7 लक्ष्मण वाक्य(B1 * *)मब्रवीत्

62 For subst in V1 D1 2 cf 64 —ab) Ñ2 B त्वरं (for शनैः) —c) Dg1 M3 आ(M2 त्वा)रोपय G1 चारोहय (for चारोपय) Ś1 D4 5 M4 क्षिप्रं Ñ2 B शनैः M2 [अ]न्वीक्ष्य (sic) (for [अ]न्वक्षं) —d) Ś1 Ñ2 B D4-7 परिरभ्य (for °गृह्य) Ñ2 B2 तपस्विनीं

63 For subst in V1 D1 2 cf 64 —a) D3 भर्तुः (for भ्रातुः) Ś1 Ñ2 B D1 7 कुर्वन्; D1 श्रीत्वा (for श्रुत्वा) —b) Ñ2 B मूनम् (for सर्वम्) Ś1 D4 G3 M3 4 अप्रति कूलवत्, G(ed) °कूलयन्, Cm g k t as in text —d) Ś1 D4 स्वयं ततः Ñ2 B D3 4 5 7 [आ]रुरोह(D3 * *) ततः (B3 सह) (for [आ]त्मवांस्ततः)

64 a) B1 2 तदा (for अथ) G3 M3 [आ]रोहत (for [आ]रुरोह) M4 आरुरोहाथ (by transp) —b) D3 लक्ष्मणपूर्वेन (sic) —d) D3 आनीत् (for ज्ञा°) D4 7 अनोदयत् —For 60-64 V1 D1 subst D2 subst for 61-64 while Ś1 Ñ2 B D3 4-7 ins l 1 only after 57

1095* ततः गङ्गातटे रम्याय पुण्यां सरितमुत्तमाम् ।
दाशानपश्यत नौभ्यामुपान्तारमुपागतान् ।
तस्यामारोहयां तां तु सीतया सह राघवौ ।

[D3 repeats l 1 here (cf v l 57) —(l 1) Ś1 Ñ2 B D3(first time)-7 ततः ततः °वन्द्रियः (for the prior half) —(l 2) D1 वेन्त्र् (sic) (for दृष्ट्वा) V1 ग्र॰

G 2 52 12
B 2 52 80
L 2 56 12

अनुज्ञाय सुमन्त्रं च सबलं चैव तं गुहम् ।
आस्थाय नावं रामस्तु चोदयामास नाविकान् ॥ ६५
ततस्तैश्चोदिता सा नौः कर्णधारसमाहिता ।
शुभस्फ्यवेगाभिहता शीघ्रं सलिलमत्यगात् ॥ ६६
मध्यं तु समनुप्राप्य भागीरथ्यास्त्वनिन्दिता ।
वैदेही प्राञ्जलिर्भूत्वा तां नदीमिदमब्रवीत् ।
पुत्रो दशरथस्यायं महाराजस्य धीमतः ।
निदेशं पालयत्वेनं गङ्गे त्वदभिरक्षितः ॥ ६७
चतुर्दश हि वर्षाणि समग्राण्युष्य कानने ।
भ्रात्रा सह मया चैव पुनः प्रत्यागमिष्यति

(for नयाम्) —(l 3) Prior half subm Dt अथारोह्य तां नावं, D2 अ[illegible] रोहतां नाव (sic) (for the prior half)]

—After 64 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1096* राघवोऽपि महातेजा नावमारुह्य तां तत ।
ब्रह्मवत्क्षत्रवच्चैव जजाप हितमात्मन ।
आचम्य च यथाशास्त्रं नदीं तां सह सीतया ।
प्रणमत्प्रीतिसंहृष्टो लक्ष्मणश्चामितप्रभ ।

[(l 1) Dg1 आविश्य (for आरुह्य) T2 G2 [illegible] M2 [illegible] (for तत) —(l 2) T2 [illegible] (sic) G1 M1 (अ)पि (for (च)ै) G1 [illegible] (for जजाप) —(l 3) Dm1 reads च in marg M1 तां नदीं (by transp) T1 2 G1 2 सीतया सह (by transp) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 (before corr as above) T2 C1 [illegible] G1 [illegible] (meta) [illegible] C1 [illegible] Dt1 M2 [illegible] (M1 °[illegible])शो Dt1 महाप्रभ (for [अ]मितप्रभ)]

65 a) Ś1 D2 4 [illegible] (D2 [sup lin also] °त्य) म(Ś1 च) [illegible] B [illegible] V1 अनुज्ञाय D5 [illegible] (for अनुज्ञाय) B1 तं D2 om (subm) (for च) —b) Ś1 D2 4 7 [illegible] चैव तं गुहं V2 B1 2 सामात्यं च तथो गुहं B3 [illegible] तथो गुहं B1 परिष्वज्य ततो गुह (sic) Dg1 [illegible] चैव तं गुहं (sic) —c) D2 8 याते (for नावं) Ś1 V2 B D2 3 4 [illegible] V2 D1 [illegible] D1 [illegible] (for रामस्तु) —d) D2 7 [illegible] V2 B [illegible] V1 D2 [illegible] —After 65 V2 B D2 3 ins V1 ins l 1 only after 65 Ś1 D2 4 ins l 3-4 only after 74

1097* [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

[(l 1) [illegible] (sic) D1 [illegible] —(l 2) B1 (before corr) [illegible] B1 [illegible] (sic) —(l 3) Ś1 D2 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for [illegible]) —After l 2 B2 ins

1097(A)* [illegible] ।

—(l 4) Ś1 D2 4 [illegible] (sic) B1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the prior half) [illegible]]

—Thereafter Ś1 D2 4 cont. V2 B D2 3 7 74 while V1 (reads after 1100*) D1 3 ins

1098* वायुवेगाहता सा नौर्वाहुवीर्यैश्च चोदिता ।
गृहीत्वा राजपुत्रौ तौ पारं पारमुपागमत् ।

[(l 1) Ś1 V1 D2 4 7 [illegible] (V1 D2 [illegible] B1 D4 [illegible]) [illegible] D2 4 [illegible] (D2 °[illegible] the prior half) Ś1 V2 D2 4 7 [illegible] (D1 —(l 2) Ś1 D2 4 7 [illegible] D1 [illegible] D2 [illegible]) V1 [illegible] राजपुत्रौ तौ [illegible] (for the prior half) D2 4 [illegible] (Ś1 D2 °[illegible]) (for °[illegible]) V2 D2 [illegible] (for the post half)]

66 a) D2 च (for ततः) Dt1 [illegible] D2 8 (for चोदिता) Dt1 Dd1 Dm1 नौका (for सा नौः) [illegible] (D1 °[illegible]) [illegible] —b) Ś1 [illegible] V1 [illegible] B1 कर्णधारसमर्पिता [illegible] D2 8 [illegible] D2 7 [illegible] M2 कर्णधारसमाश्रिता —c) V1 B2 3 [illegible] B1 [illegible] B2 [illegible] Dt1 [illegible] D2 [illegible] T2 [illegible] G1 M1 [illegible] C text (for [illegible]) [illegible] [illegible] Ś1 D2 4 [illegible] D2 [illegible] —d) [illegible]

67 [illegible]

68 [illegible]

69 [illegible]

ततस्त्वां देवि सुभगे क्षेमेण पुनरागता ।
यक्ष्ये प्रमुदिता गङ्गे सर्वकामसमृद्धये ॥ ७०
त्वं हि त्रिपथगा देवि ब्रह्मलोकं समीक्षसे ।
भार्या चोदधिराजस्य लोकेऽस्मिन्संप्रदृश्यसे ॥ ७१
सा त्वां देवि नमस्यामि प्रशंसामि च शोभने ।
प्राप्तराज्ये नरव्याघ्रे शिवेन पुनरागते ॥ ७२
गवां शतसहस्राणि वस्त्राण्यन्नं च पेशलम् ।
ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामि तव प्रियचिकीर्षया ॥ ७३
तथा संभाषमाणा सा सीता गङ्गामनिन्दिता ।
दक्षिणा दक्षिणं तीरं क्षिप्रमेवाभ्युपागमत् ॥ ७४
तीरं तु समनुप्राप्य नावं हित्वा नरर्षभः ।
प्रातिष्ठत सह भ्रात्रा वैदेह्या च परंतपः ॥ ७५
अथाब्रवीन्महाबाहुः सुमित्रानन्दवर्धनम् ।
अग्रतो गच्छ सौमित्रे सीता त्वामनुगच्छतु ॥ ७६

G 2 52 28
B 2 51 95
L 2 56 16

हि) —b) Ś1 Ñ1 V1 B D3.4.7 पश्चं (Ś1 D2.4–7 प्राप्य) व्य विजने वने —c) M4 चैव (for दैव) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D2.4–7 प्रत्यागच्छेत्पुन पुरीं

70 D1.3 om 70 (cf v l 67) —a) Ś1 D3.4.5 अतस् (for ततस्) M1.3 त्वा B1 D7 शुभगे V1 ततस्त्रिपथगे त्वा वै —c) Ś1 D5.6 द्रक्ष्ये प्र, Ñ1 यक्ष्ये च, V1 अथे प्र, D2 यजेयुर्, D2 यक्ष्ये स (for यक्ष्ये प्र) B4 Dm1 M3 प्रमुदिते B4 गंगा, M4 देवि (for गङ्गे) —d) Dg1 Dt1 Dd1 M2 Cg -समृद्धिनि (Dg1 Ct °नी, M4 °र्दी) Dm1 प्रदायिनि, T1.2 G3 प्रसादिनि (T2 °नी) T3 G1.2 M1–3 प्रसाधिनी (for -समृद्धये)

71 D1.3 om 71 (cf v l 67) —a) Ś1 om हि (subm) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 M1.4 त्रिपथगे Dd1 D6 T2 G1.3 देवी —b) Dt1 Dd1 Ck t समक्षसे, T2 समीक्ष्यसे, G1 वर्धी°, Cr g as in text (for समी°) ⊕ Ck अस्तु त्पाति सघासयो श्रौ च अन्यच्छान्दसम् । ⊕ Ś1 Ñ2 V1 B D2.4–7 सह लोकामवर्तसे, M4 सर्वलोकाम्समीहसे —M4 reads 71c–72d after 67 —c) Ś1 D4.6.7 वरधि, B चोदक (for चोदधि) —d) B1 Dt1 Dd1 D5 T2 G3 समदृश्यते, B2 °दिश्यसे (sic) D4.7 °दृस्यसे (for °दृश्यसे)

72 D1.3 om 72 (cf v l 67) —a) M4 तां (for सा) D2.6 त्व (for त्वां) D3.6 T2 देवी (sic) T2 न पश्यामि (for नमस्यामि) —b) B1 प्रशंसामि —c) D7 नरेन्द्र (for नरव्याघ्रे) —d) T1 जयेन, M3 राघवे (for शिवेन) Dm1 पुनरागता Ś1 Ñ1 B D2.4–7 शिवेनैष्य (D4.7 °निष्य) पुनरागता (Ñ2 B1–3 D7 °ह) —For 71c–72d, V1 subst

1099* पावनी सर्वलोकानां त्वामहं शरणं गता ।
निस्तीर्णवनवासाद भर्त्रा सौमित्रिणा सह ।
त्वामर्चयिष्ये विविधैरुपहारैरनुत्तमे ।

73 D1.3 om 73 (cf v l 67) —a) Ñ1 शतसहस्रेण, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M1–3 °सहस्र च (for °स्राणि) —b) Ś1 [व]न्य सु (सु ?) D3.4.6.7 [व]न्यच्च (D6 °श्च [sic]) (for [व]स्त्र च) Dd1 Dm1 शोभने, D4.7 पेशन (for पेशलम्) Ñ1 V1 B वस्त्राण्याभरणानि च —d) D4.7 प्रीति (for प्रिय) —After 73 V1 ins (followed by 1098*)

1100* ततस्तौ राघवौ वीरौ धीरश्रुत्पौरविक्रुशौ ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1101* सुरापदसहस्रेण मांसभूतौदनेन च ।
यक्ष्ये त्वां प्रयता देवि पुरीं पुनरुपागता ।
यानि त्वत्तीरवासीनि दैवतानि वसन्ति हि ।
तानि सर्वाणि यक्ष्यामि तीर्थान्यायतनानि च ।
पुनरेव महाबाहुर्मया भ्रात्रा च संगतः । [5]
अयोध्यां वनवासात्तु प्रविशत्वनघोऽनघे ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dm1 T G1.3 M3–4 मांसभूतोदनेन (G1 °के)न, Cg t as above —(l 2) G1 त्वा Dg1 G3 M1 (after corr as above) श्रीस्तां (for प्रयता) Dg1 G2 M1 देवी (sic) G2 M1.2 यशागता —(l 3) M4 तीरवर्तीनि Dg1 M3 ए, G3 च (for हि) Dt1 Dd1 Dm1 च (Dm1 [after corr]न) संति हि T1.2 G1 महाति च M4 [स]द संति पै]

74 V1 D1.3 om 74 (for D1.3 cf v l 67) —a) G3 तदा (for तथा) Ś1 D5 सभाष्यमाणा, B1 [स]ह भाष्यमाणा (sic) Ś1 Ñ1 B D2.4–7 M4 तु (for सा) —c) M4 उत्तराद् (for दक्षिणा) Ś1 दक्षिणा (for दक्षिण) D7 तीर्थे (for तीर) —After 74 Ś1 D5.6 ins l 3–4 of 1097* Ñ2 B D1.3.7 ins 1098*

75 a) D5 तर्ही (meta) V1 D1–3 तौ, B1 तत्, G1 M1 हि (for तु) V1 समनुप्राप्तौ —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 नरर्षभौ —After 75ab Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 ins

1102* प्रणाम चक्रतुर्वीरौ गङ्गायै सुसमाहितौ ।
[Ñ2 B D1.3.7 गङ्गाया Ñ1 D6 समुपाहितौ]

—c) B4 Dt1 D6 प्रातिष्ठत (sic) Ś1 D4–7 ततो राम (for सह भ्रात्रा) —d) V1 सपुर तत, D2.3 स परतप Ś1 D4.7 सभार्य सहलक्ष्मण —After 75 Ś1 Ñ1 B D1.7 ins

1103* वानप्रस्थवपुर्वीरो बाष्पपर्याकुलेक्षण ।
[Ś1 गङ्गाया पूजयित्वा (for the post half)]

—Ś1 Ñ1 B cont V1 D1–3.6 ins after 75

1104* स राघवस्ततो धीमान्वनवासाय दीक्षित ।
[B1 स राजसुतो, B4 राघवसुतो (sic) (for राघवस्ततो) Ś1 V1 D1–3.6 निश्चित (for दीक्षित)]

76 a) Ñ1 B तम् (for अथ) Ñ1 B3.4 D1.3 महाबाहुं,

G 2 52 28
B 2 52 96
L 2 56 27

पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि त्वां च सीतां च पालयन् ।
अद्य दुःखं तु वैदेही वनवासस्य वेत्स्यति ॥ ७७

गतं तु गङ्गापरपारमाशु
रामं सुमन्त्रः प्रततं निरीक्ष्य ।
अध्वप्रकर्षाद्विनिवृत्तदृष्टि-
र्मुमोच बाष्पं व्यथितस्तपस्वी ॥ ७८

तौ तत्र हत्वा चतुरो महामृगा-
न्वराहमृश्यं पृषतं महारुरुम् ।
आदाय मेध्यं त्वरितं बुभुक्षितौ
वासाय काले ययतुर्वनस्पतिम् ॥ ७९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

G1 °तेजा (for महाबाहु) —b) Ñ2 V1 B D3 G1 2 M सुमि (D3 °म)त्रात्मदिवर्धने (G1 °न) —After 76ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1105* भव संरक्षणार्थाय सजने विजनेऽपि वा ।
अवश्यं रक्षणं कार्यमदृष्टे विजने वने ।

[(l 1) G1 सीतायां विजने वने (for the post half) —(l 2) B(ed) मविषेर्, Cg k as above (for अदृष्टे)]
—c) Dg1 अग्रे त्वं, G1 त्वमग्र (for अग्रतो) —d) D5 7 त्वा(D5 त्वा)नुगमिष्यति (D7 °रि) G2 त्वामनुगच्छति

77 a) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 6 M3 पृष्ठतोनु D5 [ऽ]नुगमि त्वां च (corrupt) —b) D3 त्वा Dg1 reads second च in marg Dt1 Dd1 Dm1 D3 सीता त्वा चानु (D3 च परि)पालयन् —After 77ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1106* अन्योन्यस्य हि नो रक्षा कर्तव्या पुरुषर्षभ ।
न हि तावदतिक्रान्ता सुकरा काचन क्रिया ।

[(l 1) G2 M1 अन्योन्यं नो Cg k as above T1 G2 च k(ed) [इ]ह (for हि) Dm1 तौ M3 नौ (for नो) —(l 2) M3 सुतरां पालनक्रिया (sic) (for the post half)]
—c) T3 अन्य (for अद्य) B1 Dg1 D5 7 च D3 6 G1 हि (for तु) Ś1 D4 [प]श्य दुःखं (for दुःखं तु) —d) D2 वनवासाय (for °वासस्य) —Ś1 D1 4 7 ins after 77 Ñ2 V1 B D1 3 M3 ins before 1109* a passage relegated to App I (No 17) On the other hand Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 77

1107* प्रनष्टजनसंबाधं क्षेत्रारामविवर्जितम् ।
विषमं च प्रपातं च वनमद्य प्रवेक्ष्यति ।
श्रुत्वा रामस्य वचनं प्रतस्थे लक्ष्मणोऽग्रतः ।
अनन्तरं च सीताया राघवो रघुनन्दनः ।

[(l 1) Dg1 Dm1 T G M1 2 प्रणष्ट —(l 2) T3 प्रताप (mela) (for प्रपातं) Dg1 T2 G2 M1 2 वन अद्य Dg1 प्रवेस्यति (sic) —(l 3) G2 लक्ष्मणाग्र (sic)]

78 a) Ś1 Ñ2 B D2 4–7 गुहेन सार्धं तु (B1 4 D6 च) तत्र सुमन्त्रो, M3 गतं तु गङ्गा परमाशु पारं —b) Ś1 Ñ2 B D2 4–7 व्रजन्तं (for सुमन्त्रः) Ñ2 B स वनं, V1 पतितं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 सततं, D1 4 7 प्रयतं (for प्रततं) Ś1 D4 6 7 समीक्ष्य (for निरी°) M3 सुमन्त्रमुद्दिश्य निरीक्षमाणः —c) Ś1 V1 D2 4 6 7 अध्व, B3 M3 अध्व (for अध्व) M3 दृष्टः (for दृष्टिर्) —d) T3 बाष्प (sic) Ś1 B1 D2 4 7 व्यथितान्तरात्मा V1 B2 4 D1 3 M3 4 व्यथितस्वरस्वी —After 78 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 2 ins

1108* स लोकपालप्रतिमप्रभावां-
स्तीर्त्वा महात्मा वरदो महानदीम् ।
ततः समृद्धाञ्शुभसस्यमालिनः
क्रमेण वत्सान्मुदितानुपागमत् ।

[(l 1) M1 प्रतिम प्रभावो Cg k(ed) प्रतिमप्रभाववां —(l 3) G1 -सस्यमालिनि —(l 4) T1 2 G2 क्षणेन (for क्रमेण) Dt1 वत्स्यान् (sic) ✻ Cv मत्स्यानिति प्रायेण पुस्तकेषु पाठः । सोऽपपाठः इत्यभिप्रायः । न यथागमनं हि वत्सविषयः । मत्स्यविषयस्तु दूरे पश्चिमे । Cr मत्स्यदेशान्(?) यमुनादक्षिणदेशान् । मत्स्यानिति पाठस्तु लेखकप्रमादकृतः । ✻ T3 उदिताम् (for मुदि°)]

79 Ś1 D5 om 79 —a) D2 4 5 6 ते (for तौ) —b) Dg1 Dt1 Dd1 D5 वराहमृश्यं D1 रुरुं वराहं, M3 वराहमृश्यं Cv t m g k t as in text (for °मृश्यं) D3 महारुरुं, G1 रुरुं च (for महारुरुम्) D7 वराहं च मृगं महारुरं (sic) —cd) T1 2 G1 2 मेध्यान्, Cg as in text (for मेध्यं) G1 M1 2 त्वरितं (M1 °तो) Cg as in text (for त्वरितं) D2 4 6 7 आदाय काले त्वरिता बुभुक्षिता सहैव रामेण ययुर्द (D3 याता बुभुक्षौ) वनस्पतिं (D7 °ते [sic]) —For 79 Ñ2 V1 B D1 3 M3 subst and read after 77

४७

स तं वृक्षं समासाद्य संध्यामन्वास्य पश्चिमाम् ।
रामो रमयतां श्रेष्ठ इति होवाच लक्ष्मणम् ॥ १
अद्येयं प्रथमा रात्रिर्याता जनपदाद्बहिः ।
या सुमन्त्रेण रहिता तां नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ २
जागर्तव्यमतन्द्रिभ्यामद्यप्रभृति रात्रिषु ।
योगक्षेमो हि सीताया वर्तते लक्ष्मणावयोः ॥ ३
रात्रिं कथंचिदेवेमां सौमित्रे वर्तयामहे ।
उपावर्तामहे भूमावास्तीर्य स्वयमार्जितैः ॥ ४

G 2. 53. 5
B. 2. 53. 4
L. 2. 57. 4

1109* तत्र तौ पीतपानीयौ हत्वैकं पृषतं मृगम् ।
ज्वलयित्वा हुताशं ह पेचतुस्तौ नरर्षभौ ।
भक्षयित्वा च तन्मांसं सीतया सह राघवौ ।
वासाय जग्मतुर्न्यग्रोधं कल्पयामासतुस्तदा ।

[(l. 2) G(ed.) ज्वालयित्वा (for ज्व°). —After l. 2, Ñ2 V1 B3 D1.3 ins.:

1109(A)* संभावयित्वा दत्त्वा च पितृभ्यो देवतासु च ।
भक्षयामासतुर्मांसं तावुभौ सीतया सह ।

[(l. 1) Ñ2 संभावयित्वा च, V1 च साधयित्वा, D3 विशोधयित्वा (sic) (for संभा°). V1 दत्वापि, D1 च तदा (for दत्त्वा च). Ñ2 देवनेषु (sic). B3 दैवतेषु. —V1 D1.3 om. l. 2.] —M4 om. l. 3. —(l. 3) V1 D1.3 तौ भक्षयित्वा. —(l. 4) V1 D1.3 M4 न्यग्रोधमेव वासार्थे (for the prior half).]

Colophon.—Ñ1 missing.—*Sarga name*: Ś1 Ñ2 B D6 गंगास(Ś1 D6 °व)तरण. V1 D1-3.5 सुमन्त्रविसर्जन (D5 °र्जन), D4.7 गंगावतरणं सुमन्त्रविसर्जनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): B1 D3 om.; Ś1 56; Ñ2 51; V1 D1.7 53; B2 41; B3 50; B4 Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 D4 S 52; D1 108; D2 53; D6 57. —After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः, T2 श्रीराम-चन्द्राय नमः.

47

☞ Ñ1 missing for Sarga 47 (cf. v. l. 1058*). Ś1 begins with ॐ, M2.4 with श्रीरामाय नमः.

1 B4 om. 1-2ᵃ. —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.3 D2.3.4 M4 तु न्य(D1 नि)ग्रोधमुपागम्य, B2 D5-6.7 स तु न्यग्रोधमाश्रित्य(B2 °गम्य). —ᵇ) B1 उपास्य (for मन्वास्य). —ᶜ) M3 श्रेष्ठम्. D4.5.7 रामो रा(D5 m.)जीवलोचन. —ᵈ) Ś1 V1 D1-3 सौमित्रिमिदमब्रवीत्, Ñ2 B1.3 M4 इति लक्ष्मणमब्रवीत्.

2 B4 om. 2ᵃᵇ (cf. v. l. 1). —ᵃ) D7 अद्यो (for अद्य). Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.2.3 M4 न, D7 च (sic) (for [इ]यं). —ᵇ) D1 यातो (for याता). ⊛ Ct.: या जनपदा-द्वितिच्छेदः । या इति यातेत्यनेन संबध्यते । ...या रात्रिर्याता गता ॥ ⊛ D3 जानपदाद्. Ś1 V1 D1-3.4 निर्गमनान्निर्ये पुरात् ; Ñ2 B1-3 M4 निरूता(Ñ2 B3 °ष्टा)न्नाति(M4 °त)पुरा(B3 M4 °रात्). —After 2ᵃᵇ, Ś1 D4 ins. l. 1 and subst. ll. 2-3 for 2ᶜᵈ, while Ñ2 V1 B1.3 D1-3 M4 ins. after 2ᵃᵇ:

1110* यत्तीनामिव मुक्तानां स्वजनेन भविष्यति ।
मा ते भीरस्तु नोत्कण्ठा मा व्यथा स्वजनं विना ।
अस्मिन्हि विजनेऽरण्ये नानासत्त्वनिषेविते ।

[(l. 1) B1 भुवनेन, D1 विजनेन. —Ś1 D4 transp. l. 2 and 3. —(l. 2) V1 शोके (subm.), B3 सोत्कण्ठा, G(ed.) शोकौ वा (for नोत्कण्ठा). Ś1 D4 मा ते भीर्मा कुतोत्कण्ठा, M4 मा ते भीरस्तु सोत्कण्ठ (for the prior half). M4 मनोऽथ (for मा व्यथा). D3 न शोभते न न सर्वो दुःखेन स्वजनं विना (sic). —Ñ2 B1-3 D3 M4 om. l. 3. —(l. 3) V1 मन्ये (for ऽरण्ये).] —B4 begins with ॐ राम ॐ राम. —ᶜ) Ñ2 V1 B D1-6.7 M4 सुमन्त्रेणापि रहितो(Ñ2 D5 °ता). —ᵈ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 नैव, D5 न च, G2 M1.2 त्वं न, Cm.t. as in text (for तां न). D7 न शोचितुम्. M3 (before corr.) B(ed.) अर्हति (for °सि). D4 नोत्कण्ठां कर्तुमर्हसि. —After 2, D4.5.1 ins.:

1111* वने चातीव विजनं श्वापदैरभिनादितम् ।
झिल्लीपिकाभिर्विततं झिल्लिकागणनादितम् ।

3 ᵃ) D6 M4 अतन्द्राभ्याम्. D4.5.7 तस्मा(D5 यत्ता)ज्जागरितव्यं स्याद्. ⊛ Ct.: न विद्यते तन्द्री ययोस्तावतन्द्री ताभ्याम् ।, Ct.: न विद्यते तन्द्री ययोस्ताभ्याम् । इकाभावो दुस्तरं चार्षम् । क्वचित्तु 'अतन्द्रीभ्याम्' इत्येव पाठः । ⊛ —ᶜ) Dt2 क्षेमो, T3 G1 क्षेम (for क्षेमो). M3 [ऽ]पि (for हि).

4 ᵃ) D4.7 (ए)ता (for [इ]मां). —ᶜᵈ) Dt2 T1 Ct. अप(T1 °पा)वर्तामहे, Dm1 उपावर्तावहे, T2.3 स्व(T3 ऊ)पावर्ते महा., Cg. °महे (as in text). Dt2 Dm1 (before corr. as in text) Ct. अर्जितैः, Cm.g.k. as in text (for आर्जितैः). D4.5.7 उषा(D6 °पा)वर्तय भूयोऽपि सन्तरीपमकंटकं. —For 3-4, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1112* अद्यप्रभृति कर्तव्यं सीतायाः रक्षणं मया ।
त्वया च सतत कार्यमप्रमत्तेन लक्ष्मण ।
तृणान्याहृत्य सौमित्रे ममाशु शयनं कुरु ।
मम एवानिरूपं च शयनं ह्यचराम्यहम् ।
इत्युक्तो लक्ष्मणस्तेन भ्रातुः शय्यां तथाकरत् ।   [5]
वृक्षपर्णैस्तृणैश्चैव तस्याधस्ताद्वनस्पतेः ।

[(l. 1) Ñ2 B M4 हि मम (for कर्तव्यं). M4 वैदेह्या (for सीतायाः). B4 रक्षण (sic) (for रक्षणं). Ś1 D4 तथा (for मया). —After l. 1, B4 reads 1123* followed by 8ᶜᵈ. —(l. 2) Ś1 D4 मया (for त्वया). B1.4 चैतस्मा (for लक्ष्मण). —(l. 3) B4 [आ]हृत्य, D4 [आ]दाय (for [आ]हृत्य). Ś1 V1 D1-3 मम

G 2 53 7
B 2 53 5
L 2 57 6

स तु संविश्य मेदिन्यां महार्हशयनोचितः ।
इमाः सौमित्रये रामो व्याजहार कथाः शुभाः ॥ ५
ध्रुवमद्य महाराजो दुःखं स्वपिति लक्ष्मण ।
कृतकामा तु कैकेयी तुष्टा भवितुमर्हति ॥ ६
सा हि देवी महाराजं कैकेयी राज्यकारणात् ।
अपि न च्यावयेत्प्राणान्दृष्ट्वा भरतमागतम् ॥ ७
अनाथश्चैव वृद्धश्च मया चैव विनाकृतः ।
किं करिष्यति कामात्मा कैकेय्या वशमागतः ॥ ८
इदं व्यसनमालोक्य राज्ञश्च मतिविभ्रमम् ।
काम एवार्थधर्माभ्यां गरीयानिति मे मतिः ॥ ९
को ह्यविद्वानपि पुमान्प्रमदायाः कृते त्यजेत् ।
छन्दानुवर्तिनं पुत्रं तातो मामिव लक्ष्मण ॥ १०
सुखी बत सभार्यश्च भरतः केकयीसुतः ।
मुदितान्कोसलानेको यो भोक्ष्यत्यधिराजवत् ॥ ११

(for [आ]श्र) —(l 4) D3 अत्र (with hiatus) (for मत्त) V1 D1 2 वै (for च) —B3 om (hapl) l 5 —(l 5) B4 [उ]क्ता (sic) (for [उ]क्तो) Ś1 V1 B4 D1 2 4 M4 अथा अन, D3 महा° (for कथात्मन) —(l 6) M4 फक्षपूणस् (for पुष्पफलैस्) D1 तातो M4 सत्य (for तस्य) B4 वनस्पति D3 पुंगे( )ष्ठुबोभिरे(र्)मूलै(र्)एद्धुणे च वनस्पते]

5 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 5 M4 तत्र B2 D4 6 7 तत (for स तु) D4 संवेश्य Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 काकुस्थो (for मेदिन्यां) —[cd]) D4 6 7 इमा D4 6 7 गिर तदा (for कथाः शुभाः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 चक्रे स(D3 4)ह (V1 नेह [sic]) कथा(Ś1 Ñ2 V1 B3 7 D4 °था) रात्रौ सीतया लक्ष्मणेन च

6 [a]) Ñ1 B नूनम्, M4 ध्रुवम् (for ध्रुवम्) D4 (after corr sec m before corr as in text) महाराज्ञी, G1 M3 °राज्ञो (for °राजो) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सुखं (for दुःखं) Dg3 D7 8 स्वपति (sic) D3 प्रास्व(प्स्य)ति, D7 स्वप्स्यति (for स्वपिति) —[cd]) G1 कृतकृत्या D4 6 7 च, T1 2 G M1 3 हि (for तु) D4 6 7 हृष्टा (for तुष्टा) D5 ह्यर्हति Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 समाप्तया (V1 D1 3 M4 कृतकार्य[D1 3 M4 °स]या [hypm]) सेव्यमान कैकेय्या परितुष्टया

7 [c]) D4 6 7 त्याजयेत् (for च्यावयेत्) —[d]) D6 कृते (for दृष्ट्वा) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B (B1 reads after l 1 of 1112*) D1 3 6 M4 subst

1113* राज्यलुब्धा नृशंसा च कैकेयी स नराधिपम् ।
आगते भरते प्राणैः कथं न व्यावयेदपि ।

[(l 1) D3 राज्य लुब्धा D3 राज्यलुब्धा B4 राज्य नरस्तिश्च सा च (hypm) (for the prior half) —(l 2) D3 प्रा* *थं (for प्राणैः कथं) V1 कथ्यावयेद् (sic) (for न व्या°) M4 हरि (for अपि) D3 च्यावयेच्च Ñ2 B B1 व्यापादयेन्नृपं (for the post half)]

8 B1 reads 8[ab] after l 1 of 1112* (cf v l 4) D1 3 3 transp 8[ab] and 9[ab] —[ab]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M3 3 हि (for [च]) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 वृ (D3 4)द्धोनाथश्च नृपतिर् (for [a]) M3 [म]ति (for [च]व) B3 (m. also) निराश्रय (for विना°) D4 6 7 तस्या जनन्या(D3 तस्यया) धृष्टोसौ यदि चापि(D3 चमि [meta] चापि) विचारितो —After 8[ab], D3 ins 1114* and transp 8[cd] and 9[ab] —[c]) Dg1 D4 7 कामार्त (for °त्मा) —[d]) Dg1 D4 7 M3 कैकेयी —For 8[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 4 M4 subst while D1 ins. after 8[ab]

1114* नावेक्षते स कामात्मा प्रागास्तस्या वशे स्थित ।

[Ñ2 नैवावेक्षन V1 नावेक्षिष्यति (sic) B1 2 नैवा(B2 °वे)क्षत, B3 नैवावेक्षेत B4 नैवापेक्ष्ये (subm) D1 नावमोक्ष्यति, D3 न स्वक्ष्यी(ति) च, D2 न चावेक्ष्यति M4 नावेक्षिष्यति B4 कामात्मा च (sic) M4 धर्मात्मा (for कामात्मा)]

9 D1 6 7 transp 8[ab] and 9[ab], D1 8[cd] and 9[ab] —[ab]) D3 एव, M4 इह (for इद) D3 व्यस* *लोक्य, D5 °साद, T2 वचन° (for व्यसनमालोक्य) Ś1 D2 3 राज स्व (D3 स) V1 राज्ञा सु, D1 6 राजा स्त, D4 7 रामस्य (for राज्ञश्च) D3 विभ्रम, D4 6 7 विभ्रमात् Ñ2 B1 2 पितु कामपरत्वेन दृष्ट्वेमं व्यसनागमं(B3 °मे) —[d]) D3 परीयान् G3 मे मत

10 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 विद्वान् Ñ1 B पितरो यदि, V1 D2 3 M4 इह पुमान्, D4 6 7 भवत्यपि (for अपि पुमान्) —[b]) Ñ2 B प्रमदायाःसमागमे —[cd]) Ś1 V1 D1 3 6 इह M4 यथा, K(ed) तातो (for तातो) M4 इह (for इव) D4 6 7 भवानिव हि लक्ष्मण (for [d]) Ñ2 B धर्मदृष्टात्मा पुत्रं प्रियं(B3 °य) धृत्वा(B1 धृत्वा)नुवर्तिनं(B4 [before corr] °त)

11 [ab]) Ś1 D4 च स, V1 चत्र (for बत) Ś1 D3 4 सुभार्यश्च, V1 B D1 3 M4 सभार्यश्च D3 सुभार्यश्च L(ed) सुभार्यश्च Ñ2 सुखी च तदभार्यश्च (for [a]) D3 स राजा (for भरत) V1 B4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 T2 3 G M2 3 कैक(Dt1 Dd1 Dm1 °क)यी G1 -सुतं Ś1 D6 कैकय्या भात सुत (for [b]) D4 6 7 पुण्यपुण्यो हि भरत कैकय्यानन्दवर्धन —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D3 7 मुदित (for °तान्) V1 कोशलान् Ś1 D1-3 4 यस्तान्, V1 पूर्वो B4 एकोयो M4 यो वै (for एको) —[d]) Ñ2 B भोक्ष्यते यो(B3 या)पि, D3 यो भुञ्जत्यपि, D1 3 यो भोक्ष्य स(D3 स्य)पि (sic) M3 यो भोक्ष्यसि, M4 लंभोक्ष्यत्यपि

स हि सर्वस्य राज्यस्य सुखमेकं भविष्यति ।
ताते च वयसातीते मयि चारण्यमाश्रिते ॥ १२
अर्थधर्मौ परित्यज्य यः काममनुवर्तते ।
एवमापद्यते क्षिप्रं राजा दशरथो यथा ॥ १३
मन्ये दशरथान्ताय मम प्रव्राजनाय च ।
कैकेयी सौम्य संप्राप्ता राज्याय भरतस्य च ॥ १४
अपीदानीं न कैकेयी सौभाग्यमदमोहिता ।
कौसल्यां च सुमित्रां च संप्रबाधेत मत्कृते ॥ १५

मा स्म मत्कारणाद्देवी सुमित्रा दुःखमावसेत् ।
अयोध्यामित एव त्वं काले प्रविश लक्ष्मण ॥ १६
अहमेको गमिष्यामि सीतया सह दण्डकान् ।
अनाथाया हि नाथस्त्वं कौसल्याया भविष्यसि ॥ १७
क्षुद्रकर्मा हि कैकेयी द्वेषादन्याय्यमाचरेत् ।
परिदद्या हि धर्मज्ञे भरते मम मातरम् ॥ १८
नूनं जात्यन्तरे कस्मिंस्त्रियः पुत्रैर्वियोजिताः ।
जनन्या मम सौमित्रे तदप्येतदुपस्थितम् ॥ १९

G 2 53 27
B 2 53 19
L 2 57 21

12 a) B1 inf lin राज्यस्य Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M1-3 राज्यस्य सर्वस्य (by transp) D7 second स्य in marg M1 (inf lin sec m also as in text) °स्य तु शस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) —b) Dt1 Dd1 Ct सुखमेक (Dd1 Ctp °को) Dm1 G1 °मेको, Cm g as in text (for सुखमेक) Ś1 V2 D1-3 सुखमद्य गमि(Ś1 D2 करि)ष्यति, N2 B सुखमद्य महात्मन, D4 7 सुखस्य च नराधिप, M1 सुखस्य सुमहात्मन —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तु (for च) Ś1 D2 तमसा प्रस्ते, V2 वयसा व्राते, B1 °सा नीते, D3 °सा शीते, D4 1 °सा ग्रस्त, M3 °.त (for वयसातीते) —d) N2 B3 भावते, B1 Dg1 D5 M3 आस्थित (for आश्रिते)

13 a) D4 7 कोर्थधर्मौ Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M1 य परित्यज्य (D1 परित्यज्य च) धर्मार्थौ (by transp)—b) Ś1 N1 V1 B D1-7 M1 काममेवानुवर्तत (V1 °स, M1 °च निषेवते) —c) D4 7 सोर्तिम् (for एवम्) Ś1 V2 V1 B D1-3 4 M1 स कृच्छ्रं महदाप्नोति

14 b) V2 second म in marg D4 7 M1 राम (for मम) V1 B1 D1 3 4 प्रमननाय —c) Ś1 D1-7 इच्छया सौम्य कैकेयी V2 V1 B D1 3 M1 क्रूरा नृपेण(V2 D1 3 सार्धेन, D3 सा तन) कैकेयी —d) Ś1 D1 4 राज्या(D1 °ज्या)र्थे (for राज्याय)

15 a) Dt1 Dd1 Dm1 G1 तु D4 7 च (for न) Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M1 अपि ना(B1 रा, sic)द्य —b) D4 7 M1 -बल (for मद) Ś1 V2 V1 B1 3 D1 3 4 -गारव, B2 4 D5 7 M1 -दूषिता (for मोहिता) —d) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1 सा प्रबाध (for संप्र°) —For 15cd, Ś1 V2 V1 B D1 3 4 V subst

1115* न प्रबाधेत मद्दैवात्कैं सत्यां महितादृशाम् ।

[V1 संप्रबाध, V2 न प्रबाधेत् (sic) B1 न प्रबाधेत B3 न प्रबाधेत, D2 न प्रबाधेत (sic) B3 दैवात् (for दैवम्) D2 महिताशा]

16 ab) G1 सा (for मा) Dt1 Dd1 Dm1 मात्कारणात् (for सा मा मत्) Dg1 G1 मावितुम् (for मावसेत्) D4 5 समुत्तीर्य पुनर्गत्वा सुमित्रानन्द(D3 °दि)वर्धन —c) D4 7 एकत्र (for एव) —d) D4 7 कल्ये, G2 M2 काल्ये, Ck t काले (as in text) —For 16 Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M1 subst

1116* मत्पक्षग्राहिणीं नित्य सुमित्रां वा तपस्विनीम् ।
इदानीमपि तस्मात्त्वमयोध्यां गच्छ लक्ष्मण ।

[(L 1) B2 मत्पक्षे, D4 7 मत्पक्ष Ś1 D2 6 नून (for नित्य) Ś1 D2 6 च (for वा)]

17 b) B3 जानक्या (for सीतया) Ś1 N2 V1 B D1 3 4 M1 स(D1 - हितो वनं (for सह दण्डकान्) —M1 om 17c-20 —c) B D4 7 अनाथयोस् Ś1 V1 D1-3 4 तु मे मातुर, N2 B तु मे मात्रोर्, D4 5 7 तयोर्हि त्वं (for हि नाथस्त्व) —d) D4 7 त्व हि(D1 हि [sic]) नाथो (for कौसल्याया) Ś1 N2 V1 B D1 3 4 गत्या नाथो भवानय(B1 D3 °थ) —After 17 B3 ins

1117* त्वयि तत्र गते भ्रातस्तयोराश्वासन भवेत् ।

18 M1 om 18 (cf v l 17) —ab) D4 -वृत्ता च, D5 प्रवृत्ता G2 धर्मो हि (for -कर्मा हि) Dg1 T1 2 M3 Cr m g द्वेष्यम्, D4 7 द्वेष्या G2 3 M3 द्वेष्याद्, Cgp as in text Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D5 T2 G M1 2 Ct अन्यायम्, D4 1 ह्यनयम्, Cg as in text (for °य्यम्) Ś1 V2 V1 B D1 3 4 क्षुद्रा(B1 रुद्रा) चापि(Ś1 B2 D2 °पि, V1 °ऽपि) नृशंसा च कैकेयी पापनिश्चया —After 18ab D3 ins

1118* असत्यं मम दद्यादन्याय पापमाचरेत् ।
[cf 18cd v l in Ś1]

—cd) Dt1 Dm1 Ck परिदद्यात्, Cm g as in text D5 1 तु, D2 3 च (for हि) D4 7 हर्षयतेव D5 1 (स भ्रमा (sic) Dt1 Ct भरत न (for भरत) D3 भरत धर्मज्ञे (by transp) D4 7 धर्मज्ञो भरतो, D5 भरत धर्मज्ञ D3 मातृम् (sic) (for मातरम्) Ś1 N2 V1 B D1 3 4 भवान्यै हि(D2 च) मह्य(Ś1 V2 D1 3 4 मम तु) परिदेयास्य भाइ (V1 पात्र) चिन्तय

19 M1 om 19 (cf v l 17) —a) D5 1 M3 कस्मिन्, Dt1 Dd1 Dm1 तात (for कस्मिन्) Ś1 V2 V1 L4-

G 2 53 22
B 2 53 20
L 2 57 21

मया हि चिरपुष्टेन दुःखसंवर्धितेन च ।
विप्रायुज्यत कौसल्या फलकाले धिगस्तु माम् ॥ २० ॥
मा स्म सीमन्तिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ।
सौमित्रे योऽहमम्बाया दद्मि शोकमनन्तकम् ॥ २१ ॥
मन्ये प्रीतिविशिष्टा सा मत्तो लक्ष्मण सारिका ।
यस्यास्तच्छ्रूयते वाक्यं शुक पादमरेर्दश ॥ २२ ॥
शोचन्त्याश्चाल्पभाग्याया न किंचिदुपकुर्वता ।
पुत्रेण किमपुत्राया मया कार्यमरिंदम ॥ २३ ॥
अल्पभाग्या हि मे माता कौसल्या रहिता मया ।
शेते परमदुःखार्ता पतिता शोकसागरे ॥ २४ ॥
एको ह्यहमयोध्यां च पृथिवीं चापि लक्ष्मण ।
तरेयमिषुभिः क्रुद्धो ननु वीर्यमकारणम् ॥ २५ ॥
अधर्मभयभीतश्च परलोकस्य चानघ ।
तेन लक्ष्मण नाद्याहमात्मानमभिषेचये ॥ २६ ॥
एतदन्यच्च करुणं विलप्य विजने बहु ।
अश्रुपूर्णमुखो रामो निशि तूष्णीमुपाविशत् ॥ २७ ॥

D1 2 6 ह्या(N* V1 B2 3 D1 जा)तिषु(B2 °ष्व [sic] B3 °स्म) ध्रुवमन्यासु(Ś1 D5 °स्तु) B1 D3 6 7 ध्रुवमन्यास्तथा (D3 6 °स्तु या D4 °स्तया) जात्या —b) V1 विनियोजिता (hypm) —d) Dt1 तदृश Dd1 Dm1 T G1 M2 3 तामपि, G1 यस्माद् K(ed) तस्माद् (for तदपि) Ś1 V1 D1 2 6 ततस्त्वादि(V1 D2 °स्त्वामि)ह(Ś1 °*)मागत(V1 °ते) Ñ2 B D3 6 7 तदस्था (B1 °स्था) समुपस्थित(D3 °ते)

20 M4 om 20 (cf v l 17) —a) Dg1 [अ]पि D3 सु (for हि) Ś1 V1 D1 2 6 रु(D1 2-रु)ध्येन (for पुष्टेन) —b) D3 6 7 चिर(D4 °र) (for दुःख) V1 D1 3 सा (for च) —c) V1 अप्रायुज्यत, B4 वियुज्यते च, Dg1 Dt1 D1 3 4 5 7 G2 M1 विप्रयुज्यत, D3 विप्रयुज्येत (for विप्रायुज्यत)

21 a) Ñ2 B1 3 4 नाम्या, B2 (m also as in Ñ1) M1 माम्या D1 7 मास्तु (for मा स्म) D2 नाम (for काचिद्) —b) D3 सुतम् (for पुत्रम्) —c) B1 Dd1 सो (for यो) D3 अंबाया G2 अंभाय (sic) —d) G1 दद् (sic) (for दद्मि) T2 G1 3 M2 3 मनन्तर Ś1 Ñ2 B D4-7 जात शोकाय दु सह, D3 जातशोको हि दु सह

22 Ś1 D6 om 22 —a) Ñ2 V1 B1-3 D1 4 (after corr as in text) 7 M4 प्रति (for प्रीति) —b) M4 मया (sic) (for मत्तो) B2 (after corr as in text) सारिका, S शारिका —c) V1 D2 [अ]य D1 3 4 स, D4 2 स्म (for तत्) D2 4 7 शब्द (for वाक्य) —After 22 D4 7 ins

1119* यावत्स्वकर्थं न भूमिस्थ यावत्राप्नते महीम् ।
तावत्स्वमस्य पापस्य शुक पादमरेर्दश ।

[(l 1) D7 यावत्स्वरथो न भूमिस्थो (for the prior half)]
—D4 7 cont , while Ñ2 B D1 2 ins after 22

1120* यावदेकश्च शरपथ यावदस्य सुरं मयि ।
तावदात्मविमोक्षार्थं शुक पादमरेर्दश ।

[Ñ2 reads twice 1120* —(l 1) Ñ1 एतद् (for एकश्) B4 स्वस्वद D1 7 स्वसश्च D2 यावत्स्वरथो न भूमिस्थो (cf in D7 the prior half of l 1 of 1119*) B1 4 सुरं (for सुरं) D7 अपि अदि D1 यावत्स्वगना यथ(D2 यं) (for the post half) —(l 2) D2 यथा हि]

23 M4 om 23ab —a) Ñ2 B D3 6 7 मेदभाग्याया K(ed) Cg अल्प° —c) V1 समायाया, G1 3 अपुत्राय —d) D3 किं वा (for मया) T1 वाक्यम् (for कार्यम्)

24 a) M3 (before corr as in text) अल्पभागा —b) D3-6 7 ध्रुवमद्य सा M1 lacuna (for रहिता मया) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 M4 तु स्वनामेन केवल —V1 om (hapl ?) 24c–28b —d) D7 पातिता (sic) —For 24cd, Ś1 Ñ2 B D1 2 6 M4 subst

1121* भागिनी न तु सौमित्रे सुखानामिति मे मति ।

[D2 दुःखानाम् (for सुखानाम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 24) —ab) Ś1 D6-7 योऽहम् । Dg1 ह्ययम् (for ह्यहम्) D3 लक्ष्मण (sic) Ñ2 B D1 6 M4 भवद्यामपि शक्रेह यशो(D1 2 °शी)कर्तुं वसु(M4 °स)धरां —c) Ś1 D3 7 दहेयम्, G1 तपेयम् (for तरे°) Ñ2 B D1 2 M4 यत्र(D2 अद्य)क्रुद्धसमिर्म, B4 °सिद्, M4 °मह)शक्तो —d) Ś1 D4 6 7 नात्र B1 नानु, D1 2 6 T1 2 M4 न तु G2 सम्पु (for ननु) D2 कार्यम् (for वीर्यम्) B2 अपूर्णं D6 हि का° (for अकारणम्)

26 V1 om 26 (cf v l 24) —a) Dg1 भीतेश्च, D3 भीतस्य, D4 7 भीतस्तु ⊛ Cg अधर्मभयभीत । ⊛ —b) D4 वा (for च) —d) D6 अभिषिंचये —For 26 Ñ2 B D1 2 M4 subst while Ś1 D6 subst l 1 only for 26ab

1122* अधर्मपापभीतोऽहं लोकवादभयेन च ।
शक्तोऽपि यसहे दु खमिदं मुग्धाहतो मया ।

[(l 1) M4 वा (for च) —(l 2) D1 2 M4 शक्तोऽपि तु (D1 सन्, M4 हि) सहामीदं (for the prior half) D1 2 M4 हेत (for हतो) Ñ2 न (for तु)]

27 V1 om 27 (cf v l 24) —a) Ś1 Dt1 Dm1 D6 एतदन्यच्च Ś1 D1 2 6 M4 विविधं B2 Dg1 M3 कारुण्यं (for करुणं) —b) Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 बहुदु खित (Ñ2 B M4 °राघव) G1 करुणं बहु, K(ed) °र यन (for विजने बहु) —cd) Dt1 Dd1 Dm1 दीनो (for रामो) D2 तूष्णाम् (sic) D3 तूष्णम् (for तूष्णीम्) Ñ2 B M4 रामोऽथ धैर्यमुपागम्य (M4 °यम्य) स(Ñ2 B2 3 तु)स्वरं(M4 °न्) वाष्पविक्लव]

विलप्योपरतं रामं गतार्चिषमिवानलम् ।
समुद्रमिव निर्वेगमाश्वासयत लक्ष्मणः ॥ २८
ध्रुवमद्य पुरी राम अयोध्या युधिनां वर ।
निष्प्रभा त्वयि निष्क्रान्ते गतचन्द्रेव शर्वरी ॥ २९
नैतदौपयिकं राम यदिदं परितप्यसे ।
विषादयसि सीतां च मां चैव पुरुषर्षभ ॥ ३०
न च सीता त्वया हीना न चाहमपि राघव ।
मुहूर्तमपि जीवावो जलान्मत्स्याविवोद्धृतौ ॥ ३१
न हि तातं न शत्रुघ्नं न सुमित्रां परंतप ।
द्रष्टुमिच्छेयमद्याहं स्वर्गं चापि त्वया विना ॥ ३२

G 2 53 40
B 2 53 32
L 2 57 34

---

28 V2 om 28^{ab} (cf v l 24) —^{a}) Dt1 Dd1 Dm1 D2.1 T2 G2 M1 विलापोपरतं, D4 2 M3 विलाप(M3 °पो)परम, Cg as in text Ś1 D1 2 1 चैवं (for रामं) Ñ1 B1-3 विलाप(B1 °पे)वि(B2 °नि)रत चैवं(Ñ2 B1 °व) B4 विरेपनायै रितं (sic) चैव, M4 विलप्योपरतश्चैव —^{b}) Ś1 Ñ1 B1-2 D1 2 4 M1 शान्तार्चिषम्, M4 दाताचिषम् —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2.4 M4 इति होवाच, Dm1 T2 3 G1 M2 3 आश्वासयति —After 28 Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 4 M1 ins

1123* महामत्त्व न शोकस्य वशमागन्तुमर्हसि ।
त्वद्विधा हि न शोचन्ति कृच्छ्रेऽपि व्यसनागमे ।
इदं तु ते न व्यसनमवगच्छाम्यहं प्रभो ।
अनुरागाद्धि पौराणां मन्ये तेऽभ्युदयागमम् ॥

[(l 1) B1 न्य (sic) (for न) D4 आय(र्थ ?)तुम, M4 गन्तुं रमं (for भागन्तुम्) —(l 2) B1 4 D4 न हि (by transp.) D3 कृच्छ्रो (for कृच्छ्रे) M4 हि (for अपि) —(l 3) Ś1 V2 D1 4 हि ते न (V2 om न [subm]) B1 3 तु नैव D3 दिनेन (sic) M4 हि तेव (for तु ते न) V1 अनुगच्छामि Ś1 ते (for [अ]हं) —(l 4) Ś1 V1 D1 2 4 M4 अनुराग(M4 °गम्) तु D1.4 M4 मन्यो(M4 °ते) (for मन्ये ते) M4 [s] भ्युदयागम]

—Ñ1 B cont

1124* ननु दुष्कृतिनं पापं न कश्चिदनुकम्पते ।
स्वधृतस्याभ्युदये सर्वं पापो न व्यसने जनः ।
यथायं ध्रुवते लोको व्यसनेऽपि गुणान्वित ।
तस्यान्युदयमेवाहं मन्ये न व्यसनागमम् ।

[(l 1) B4 दुष्कृति॰ Ñ2 B1(also as above) पापे (for पापं) Ñ2 B2 न किंचिद् —(l 2) B2 4 सुखे (for स्व॰) V1 B2 सर्वे —(l 3) B1 यत्तायं B2 य त्वायं, B4 यत्वे (for यथाय) B4 लोके, Ñ2 गुणान्वित, B4 गुणान्वित —(l 4) G(ed) सर्वे (for तस्य) B4 न मन्ये (by transp)]

29 ^{a}) T2 पुरीं Dt1 Dm1 D5-7 T2.3 G1 राजन् (for राम) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2.4 M4 अयोध्या सा पुरी इयं(M4 रम्या) —^{b}) G1 M2 3 ह्ययोध्या (to avoid hiatus) (for अयोध्या) D5 युधना, Cg k आयुधिनां (for युधिनां) ई, Cr m t आयुधिनामिति प्लेद ।ई. Ś1 V1 D1 2.4 M4 *निरानन्दापि(D1 °पि हि) तु निशा Ñ2 B नूनमद्य(B1 °र्धा) पुरु निशा —^{c}) D6 च विनि ष्क्रान्ते (before corr °त) D7 °पि नि ष्क्रान्ते (for त्वयि निष्क्रान्ते) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2.4 M4 म ता(M1 सा)यपि(Ś1 D2.4 D6 °पि) त्वया हीना. —^{d}) Ñ2 B1-4 हीन, T3 हृत (for गत) Ś1 V1 D1 2 4 M4 विचेन्द्रा (D1 °ण्ड्रा [sic]) रजनी यथा B1 चन्द्रेणेव तु सर्वशं.

30 ^{a}) Ñ1 B मन्ये (for राम) Ś1 D1-7 नैतदुक्त च ते राजन् (D1 राम) —^{b}) Ś1 D5-7 परिदेवसे Ñ1 B शुद्र(B2 कृच्छ्र)वत्परिदेवित(B1 3 °तुं) —^{d}) D6 चेह —For 30 V1 D1 2 M4 subst, while Ñ2 B D3 subst l 2 only for 30^{cd}

1125* परिदेवितुं कृपणवदौपयिकं सत्र ।
सीतां विषादयस्येवं विलपन्मां च राघव ।

[(l 1) Prior half hypm D1 परिदेवैव D1 कृपणं च, D2 कृपणवद् (for कृपण॰) M4 वद् (for [प]नद्) D2 औपायिकं, D2 औपयिके —(l 2) V1 B4 D3 [प]न्तां, B1 [प]न्नं, D1 2 M4 [प]ती (for [प]न)]

—Then all cont

1126* तत्सारसत्त्वमर्षाभ्यामात्मनैवात्र मा शुच ।
शोकपङ्कनिमग्ना हि सीदन्त्यकृतबुद्धय ।
सर पङ्कार्णवे मग्ना जीर्णा वनगजा इव ।
भवन्तमेव सीदन्तं दृष्ट्वाऽद्य मैथिली तथा ।

[(l 1) V1 D1 2 4 स्वभव, B2 संरम्भ (for सं॰) B1 मा स्मर, D3 सेनत( ) (for मा शुच) M4 मा च शोके मन कृथा (for the post half) —(l 2) D1 पङ्कनिमग्ना V1 D1 2 M4 शोचन्ति (for सीदन्ति) —V2 B1-3 M4 om l 3 —(l 3) B4 °र्णवे D2 °वसाग —(l 4) B1 भवन्तम् (for भवन्तम्) V2 B1 4 दर्श (for एव) V1 D1-3 M4 एवं हि सीदमानं(D2 °नं) सा (for the prior half) D4 मैथिली B1 4 D1.3 तदा (for तथा)]

31 Ñ1 V1 B D1 2 M4 om 31^{ab} —^{a}) Ś1 D1-7 G1 हि (for च) —^{b}) T1 damaged for हम in चाहमपि Dt1 राघव —^{c}) Dt1 इव (for अपि) Ś1 Cv जीवामो, Ct p m g t as in text ¶ Cv अपि जीवाम । जीवा वयेव् जलादुद्धृतौ मत्स्याविव ..1 ई Ñ1 V1 B D1-2 M4 न(D3 अ) चिरं जीवितुं शक्तौ —^{d}) B1 जलाद् (for जलान्) Ś1 D4 मत्स्य इवोद्धृत, D7 मत्स्या इवोद्धृता.

32 ^{a}) Ñ1 V1 B D1 2 M4 तातं न च(Ñ1 B नैव) D2 [अ] गुरुं तं च (for हि तातं न) —^{b}) Ñ1 B M4 सुमित्रां च(B1 4 M4 च) (for न सुमित्रां) B1 D1 परत्र —^{c}) Dm1 इच्छामि (sic) (for इच्छेयम्) Ś1 Ñ2 B D1-7 यद्यहं द्रष्टुमिच्छामि V1 D1-3 M4 द्रष्टुमिच्छाम्यहं वीर —^{d})

G. 2 53 41
B. 2 53 34
L. 2 57 35

स लक्ष्मणस्योत्तमपुष्कलं वचो
निशम्य चैवं वनवासमादरात् ।
समाः समस्ता विदधे परंतपः
प्रपद्य धर्मं सुचिराय राघवः ॥ ३३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

Dg1 स्वर्गे Ś1 Ñ2 B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 7 स, T1 sup lin (for या) Ś1 V1 D3 5 6 विना त्वया (by transp) —After 32, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1127* ततस्तत्र सुखासीनौ नातिदूरे निरीक्ष्य ताम् ।
न्यग्रोधे सुकृतां शय्यां भेजाते धर्मवत्सलौ ।

[(l 1) G1 सुखासीना, B(ed) समासीनौ Dt1 नातिदूरे —(l 2) G1 न्यग्रोध (for °धे)]

33 a) V1 om स (subm) T2 (after corr inf lin as in text) लक्ष्मणश्च (for °स्य) Ś1 Ñ2 B D1-3 5 M1 [म]र्थं(D3 [मा]र्गं, B1 °न्य [sic])व(M1 [ष]ग म) दूषितं, V1 [म]नुचमूजित (sic) (for [उ]त्तमपुष्कलं) —b) Ñ2 B D4 5 7 रामेण Dg1 चैनं (for चैवं) Ś1 B D4 5 7 भाषितम् (for मादरात्) Ś1 V1 D1-4 6 M1 निशम्य तथ्यं (Ś1 D6 रामो) हितमेव भाषितम् —cd) Dg1 व्यदधे, Cg as in text (for वि°) D4 5 7 प्रमुच्य शोकं प्रदधे (D6 °धत्) पुनर्मन (for °). Dm1 राघवे Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 M1 प्रमुच्य (B1 lacuna) शोकं परिरभ्य लक्ष्मणं स्थित (Ñ2 B स्थितं) शोकादिति (V1 °य) राघवोऽभवीत् —After 33, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1128* ततस्तु तस्मिन्विपुले वने तदा
महाबलौ राघववंशवर्धनौ ।
न तौ भयं संभ्रममभ्युपेयतु-
र्यथैव सिंहौ गिरिसानुगोचरौ ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 महावने (for वने तदा) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 महात्मने (for °बलौ) —(l 3) G1 ते (for तौ) M3 भ्युपेयतु]

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 B3 4 4 D1-3 4 5 रामविलापः; Ñ2 B2 श्रीरामविलापः; D4 7 रामप्रलापः —*Sarga no* (figures, words or both) B3 4 D2 6 om, Ś1 57, Ñ2 52, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 S 53, B1 46, B3 52, D2 109, D3 56, D4 7 54 —After colophon, D3 concludes with रामाय नमः; T3 श्रीरामचन्द्राय नमः; G श्रीरामाय नमः.

४८

ते तु तस्मिन्महावृक्ष उषित्वा रजनीं शिवाम् ।
विमलेऽभ्युदिते सूर्ये तस्माद्देशात्प्रतस्थिरे ॥ १
यत्र भागीरथी गङ्गा यमुनामभिवर्तते ।
जग्मुस्तं देशमुद्दिश्य विगाह्य सुमहद्वनम् ॥ २
ते भूमिभागान्विविधान्देशांश्चापि मनोरमान् ।
अदृष्टपूर्वान्पश्यन्तस्तत्र तत्र यशस्विनः ॥ ३
यथाक्षेमेण गच्छन्स पश्यंश्च विविधान्द्रुमान् ।
निवृत्तमात्रे दिवसे रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ४
प्रयागमभितः पश्य सौमित्रे धूममुन्नतम् ।
अग्नेर्भगवतः केतुं मन्ये संनिहितो मुनिः ॥ ५
नूनं प्राप्ताः स्म संभेदं गङ्गायमुनयोर्वयम् ।
तथा हि श्रूयते शब्दो वारिणो वारिघट्टितः ॥ ६
दारूणि परिभिन्नानि वनजैरुपजीविभिः ।
भरद्वाजाश्रमे चैते दृश्यन्ते विविधा द्रुमाः ॥ ७

C 2.54.7
B 2.54.7
L 2.58.7

48

☞ Ñ1 missing for Sarga 48 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1.2 श्रीरामाय नमः

1 [ab]) V1 D1.3 M4 तु तत्र, D2 तत्र तु (for तु तस्मिन्) V1 D1.3 M4 रजनीमुष्य ता (for उषित्वा रजनीं) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1.3 शुभा Ś1 Ñ2 B D2-7 ता तु रात्रिमुषित्वा ते (B1 तु) तस्मिन्वटप्रोषपादपे —[cd]) Ś1 D2.6.7 वासात् ; D5 वनात् (for देशात्) N2 V1 B D1-3 M4 उपास्य सन्ध्यामुदिते सूर्ये (B2 reads in marg सूर्ये) भूय प्रतस्थिरे

2 T3 repeats erroneously 2[ab] —[a]) V1 तत्र (for यत्र) Ñ2 V1 B2-4 Dt1 Dm1 D5.3 T3 G1 M1.4 भागीरथीं Ś1 B1 D4-7 पुण्या, Ñ2 V1 B3.4 D1-3 M4 पुण्या Dt1 G1 M4 गता (for गङ्गा) Dg1 G2 M2 भागीरथीगता —[b]) N2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T3 G M1.3.4 यमुना Ś1 D4.7 अभिपद्यते, N2 B1.2.4 M4 [अ]भिप्रप(B4 °मु)द्यते, V1 B3 D1.3 प्रतिपद्यते, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2.3 M1.3 [अ]भि प्रवर्तते G1 समवर्तते (for अभिवर्तते) ॐ Cm k t गङ्गामभि यमुना प्रवर्तते इति योजना । ॐ —[c]) B1 तद्, B4 ते (for तं) Ñ2 उद्यम्य, B2-4 Dg1 उत्सृज्य (for उद्दिश्य) Ś1 D4-7 त्वरता दिशमुद्दिश्य

3 [a]) M4 वसुधा (for विविधान्) —[b]) T2 [श्च]ति, M4 [श्च]न्यान् (for [श्च]पि) B2 मनोरथान्, Dt1 Dd1 Dm1 M4 मनोहरान् (for °रमान्) —[c]) B4 अगोष्ट, D2 अदृश्य (sic) (for अदृष्ट) M4 -पूर्वं (for -पूर्वान्) G1 M2 श्चा(M3 स)पश्यस् (for पश्यन्तस्) —[d]) V1 D1-3 M4 समन्तत, B1 तपस्विन (for यश°) Ś1 D4.7 विचित्रकुसुमान्वयान् (D5 °मद्रुमान्)

4 [ab]) Dm1 (after corr) T1.2 G2.3 M1 क्रमेण Ct cp m g as in text (for क्षेमेण) ॐ Cg यथाक्षेमेण क्षेमानतिक्रमेण । "यथा सादृश्ये" इति पदार्थानतिवृत्त्यावव्ययीभाव ।, Ct यथा यथासुखं जनानुमानसङ्काभावात् क्षेमेण उपविश्य उत्थाय च । ॐ Dt1 Ct सपश्यन् ; Dd1 Dm1 पश्यंश्च, G2 M1 समगच्छन् (for गच्छन्स) Ñ2 V1 B D1.3 M4 दिवेनाथ यथा गच्छन् (B2 पश्यन् [marg also गच्छन्]) (for [a]) Dt1 Dd1 Dm1 पुष्पितान् (for पश्यंश्च) Ś1 D4.7 पथान क्षेममासाद्य प्रययु सुमनस्विन —[c]) Ś1 D4-7 ततो निवृत्ते, Dd1 Dm1 Ct निवृत्त° Cm g k as in text (for निवृत्तमात्रे) Ñ2 V1 B D1.3 M4 नि(D2 त्रि)वृत्ते किंचिदादित्ये —[d]) Ñ2 V1 B D1.3 G2 M1.4 लक्ष्मणम् (for सौमित्रिम्)

5 [b]) Ś1 D4-7 G2 M1 उद्गत(D5 °म) Ñ2 V1 B2-4 D1.3 M4 उच्छ्रि(D2.3 °छ्रि)त B1 आश्रित, Dt1 Dd1 Dm1 उत्तम (for उन्नतम्) —[c]) B2 D5 केतुर्, T1 moth eaten (for केतुं) —[d]) Ś1 D4-7 सन्निहित मुनि

6 [a]) D4.5.7 प्राप्तो(D7 °प्ता) हि (for प्राप्ता स्म) Ś1 D5 संयोग, D4.5.7 समेद्गो (for °दं) Ñ2 V1 B D1-3 M4 प्राप्ता स्म(D2 सप्राप्ता) सगम नून(D2 पुण्यं) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1.4.5.7 M4 शिव(D4.5.7 °व) D2 शि॰ (for वयम्) —[cd]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 Cg t वारिणोर् (T3 G2 °णा) (for वारिणो) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1.2 Ctp घट्ट(Dt1 Ct °र्द)न, T1.2 G3 घट्टनाद्, Cg as in text (for घट्टित) Ś1 D4.7 वारिसघर्ष(D5 °द [sic])तो महान् (for [d]) Ñ2 V1 B D1-3 M4 श्रूयते हि महानघोर(D1.3 °षा) वारिसघट्ट(V1 D2.3 M4 °ट्ट, D1 °हर्ष)श्च स्वन (D1 °हर्षणो ध्वनि)

7 [a]) Ś1 D5 [इ]व विशीर्णानि, D4.5.7 च विकीर्णानि (for परिभिन्नानि) —[b]) Ś1 D4.7 वनस्थैरुपजीविभि —For 7[ab] Ñ2 V1 B D1.3 M4 subst

1129* दारूण्येतानि यनार्थं भग्नानि वनवैर्वने ।

[Ñ2 वल्यर्थं, B1 यज्ञार्थं B2.4 होमार्थं B3 बलार्थं, D3 वाणार्थं M4 [इ]धनार्थे (for [इ]धनार्थं) V1 वनेवेने, D1.2 वनपवने (for वनेचरे)]

—D2 om 7[c]-8[b] —[c]) V1 B3 D1.3 [ए]व (for [ए]ते) —[d]) D3 विविधद्रुमा —After 7 D2 ins

1130* एवं ब्रुवन्तौ [तौ] वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

G 2 54 8
B 2 54 8
L 2 58 8

धन्विनौ तौ सुखं गत्वा लम्बमाने दिवाकरे ।
गङ्गायमुनयोः संधौ प्रापतुर्निलयं मुनेः ॥ ८
रामस्त्वाश्रममासाद्य त्रासयन्मृगपक्षिणः ।
गत्वा मुहूर्तमध्वानं भरद्वाजमुपागमत् ॥ ९
ततस्त्वाश्रममासाद्य मुनेर्दर्शनकाङ्क्षिणौ ।
सीतयानुगतौ वीरौ दूरादेवावतस्थतुः ॥ १०
हुताग्निहोत्रं दृष्ट्वैव महाभागं कृताञ्जलिः ।
रामः सौमित्रिणा सार्धं सीतया चाभ्यवादयत् ॥ ११
न्यवेदयत चात्मानं तस्मै लक्ष्मणपूर्वजः ।
पुत्रौ दशरथस्यावां भगवन्रामलक्ष्मणौ ॥ १२
भार्या ममेयं वैदेही कल्याणी जनकात्मजा ।
मां चानुयाता विजनं तपोवनमनिन्दिता ॥ १३
पित्रा प्रव्राज्यमानं मां सौमित्रिरनुजः प्रियः ।
अयमन्वगमद्भ्राता वनमेव दृढव्रतः ॥ १४
पित्रा नियुक्ता भगवन्प्रवेक्ष्यामस्तपोवनम् ।
धर्ममेवाचरिष्यामस्तत्र मूलफलाशनाः ॥ १५

---

8 D2 om 8^cd (cf v l 7) —^a) N2 B1 3 D3 धन्विनस्तौ, Dt1 °नौ तु, G2 M1 तौ धन्विनौ (by transp) (for धन्विनौ तौ) Dg1 लब्ध्वा (for गत्वा) Ś1 V1 B4 D1 5 6 M4 तु पुव (D3 M5 पुव ते) क्रमशो गत्वा, Dm1 धन्विनौ त्रितनौ गत्वा ❀ Cp धन्विना त्रितनौ इति पाठे तेषा मध्ये विवद्धौ मुख्याविति यावत् । ❀ —M4 transp 8^cd and l 1 of 1131* —^cd) T3 मध्ये (for संधौ) D4 5 7 संप्राप्तौ (D5 °प्ता) (for प्रापतुर्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 भरद्वाजाश्रम पुण्यमासेदु श्रमकर्षिता

9 ^a) G1 M1 आगम्य, Cm k as in text (for आसाद्य) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 subst

1131* तद्वाश्रमपद प्राप्य राम सौमित्रिणा सह ।
त्रासयन्सालुय मुमाम्यवेश मृगपक्षिण ।

[M4 transp 8^cd and l 1 of 1131* —(l 1) D6 रामे (sic) (for राम) —M4 om l 2 —(l 2) B4 राघव (for सालुय)]

10 ^a) T3 त्वाश्रयम् Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 आरात्य(B1 °म्य) चाश्रम(D1 °मे [sic])द्वार, M4 आगत्या चाश्रमद्वारि (sic) —^b) B2 मुनिदर्शन Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 -काङ्क्षया (for -काङ्क्षिणौ) —^cd) M1 सीतायाः (sic) (for सीतया) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तस्थौ राम सह धीमान्सीतया लक्ष्मणेन च —For 9 10 D4 5 7 subst Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1132* स प्रविश्य महात्मानमृषिं शिष्यगणैर्वृतम् ।
संशितव्रतमेकाग्रं तपसा लब्धचक्षुषम् ।

[(l 1) Dm1 T3 G1 Ch संप्रविश्य Cr m g t as above D4 5 7 तस्मिन्नीर्थे महाभागम् (for the prior half) T3 सर्वतोर् (for शिष्य°) D4 7 G1 (before corr) गुत (for वृतम्) —(l 2) D4 5 7 नशित (for संशित) Cr लब्धचक्षुषा]
—After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ins

1133* तौ विविश्वागतौ चापि भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रवेशयामास मुनि स्वमाश्रमपदं तदा ।

[(l 1) M4 मुनिश्च (for [भ्रा]तरौ] V1 [अ]थ (for [अ]पि) D6 om राम —D1 om l 2 —(l 2) M4 पुन (for मुनि) B1 D1 तथा]

11 ^a) B1 हुत्वाग्निहोत्रम्, G(ed) हुताग्नि° Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 आसीन, D4 5 7 त दृष्ट्वा, G1 दृष्ट्वा च (for दृष्ट्वैव) —^b) B4 Dt1 Dd1 Dm1 महाभाग D7 G1 कृताञ्जलि —^d) D4 5 7 [अ]भ्यु(D5 [अ]भ्यु D7 [अ]सु [sic]) पागमत् (for [अ]भ्यवादयत्) —After 11 Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 read 17

12 ^a) V1 निवेदयत (sic), Dg1 सन्यवेदयत्, M4 न्यवे° (for न्यवेदयत) —^b) D5 -पूर्वज —^c) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 भ्रातरौ (for भगवन्) —For 11-12 D1 subst

1134* उवाच मुनिशार्दूलो राघव सहलक्ष्मणम् ।
किमागमनकार्यं वो मुनिवेषधरौ कथम् ।
कथ च सीतासहितौ राजचिह्नविवर्जितौ ।
तस्यैवंवचन श्रुत्वा भरद्वाजस्य राघव ।
उवाच प्रसृतो वाक्य वनागमनकारणम् । [5]
पितुर्वाक्येन भगवन्कैकेय्या प्रियकाम्यया ।
राज्यभोगान्परित्यज्य वनवासाय निर्गत ।

13 ^ab) D1 मामेव (for ममेयं) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 कल्याणी वैदेही (by transp) B2 सीता जनकनंदिनी (for ^b) —^c) Ś1 V1 D1 3 6 M4 मामनुयाता मामेयं, Ñ2 B अनुयान्ती मामेव(B1 °वं) D4 मया सार्धं तु विजनं D5 7 समागता विप्र विजन —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 उपागता(V1 तं [sic]) (for अनिन्दिता)

14 ^a) Dt1 Dd1 D2 G1 M4 प्र(D4 प्रा)व्राजमानं, D6 प्रमाज्य° (damaged) (for प्रव्राज्यमानं) D6 मा —^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 5 7 चानुज (for अनुजः) —^c) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 5 7 स्वयम् (for अयम्) V1 Dg1 D1 M4 अन्वा (Ñ2 नु)गमद् V1 समानुगत D7 मया सह (for अन्वगमद्) —^d) M2 वनम् (for वनम्) Ś1 D4 5 7 व्रत M2 व्रत (for व्रत) Dt1 Dd1 Dm1 दृढव्रत D6 दृढव्रत M3 दृढव्रता

15 ^a) Ś1 V1 B D1 7 T1 नि(D1 [अ]नु)युक्तो M4 नियुक्तौ (for नियुक्ता) —^b) Dg1 Dt1 प्रवेक्ष्याम (for °मस्) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 प्रवेक्ष्या(V1 D3 °क्षा [sic])मि महत् (Ś1 D4 7 °हद्)वनं, M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ (cf the post half of l 2 of 1133*) —^c) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 5-7 चरिष्यामि Dg1 T1 3 G M1 3 चरिष्यामहे D1 6 M1 [आ]चरिष्यामि(M1 °यह) (for [आ]चरिष्यामस्) —^d) Ś1

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रस्य धीमतः ।
उपानयत धर्मात्मा गामर्घ्यमुदकं ततः ॥ १६
मृगपक्षिभिरासीनो मुनिभिश्च समन्ततः ।
राममागतमभ्यर्च्य स्वागतेनाह तं मुनिः ॥ १७
प्रतिगृह्य च तामर्चामुपविष्टं स राघवम् ।
भरद्वाजोऽब्रवीद्वाक्यं धर्मयुक्तमिदं तदा ॥ १८
चिरस्य खलु काकुत्स्थ पश्यामि त्वामिहागतम् ।
श्रुतं तव मया चेदं विवासनमकारणम् ॥ १९
अवकाशो विविक्तोऽयं महानद्योः समागमे ।
पुण्यश्च रमणीयश्च वसत्विह भवान्सुखम् ॥ २०
एवमुक्तस्तु वचनं भरद्वाजेन राघवः ।
प्रत्युवाच शुभं वाक्यं रामः सर्वहिते रतः ॥ २१

G 2 54 24
B 2 54 23
L 2 58 24

D1 6 G1 . M1 यत्र N2 B2 3 वन्द्य, Dm1 (before corr as in text) D4 (after corr sec m marg) वन्द्य D5 7 यत्र (for तत्र) Ś1 V1 B D1 3 फलाशन (D1 °क) Dm1 G2 M1 फलाशिन (Dm1 °ना [sic]) M2 फलाशिनौ

16 c) V1 उपानयास —d) D2 सर्वम् N2 V2 B D1 3 M4 तथा (for तत) Ś1 D4 7 रामतयार्घ्यमुपस्तत —After 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 7 M4 ins

1135* प्रतिगृह्य च काकुत्स्थमासनेनोदकेन च ।
चमन्नयन् मूलैश्च फलैश्च फलभोजन ।

[(l 1) D1 3 परिगृह्य D4 5 7 तु (for च) —(l 2) D1 lacuna for मूलैश्च D2 मूलैश्च (for फलैश्च) Ś1 B2 D1 7 भोजि(B2 D6 7 °ज)न(D2 °नि [sic]) (for भोजन)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 16

1136* नानाविधानन्नरसान्वन्यमूलफलाश्रयान् ।
तस्मै ददौ तप्ततपा वासं चैवाभ्यकल्पयत् ।

[(l 1) Dd1 घन (for वन्य) G2 [आ]श्रयात् —(l 2) Dg1 G2 M1 3 [अ]पि T1 2 M2 [अ]नु G1 [अ नि (sic) (for [अ]भि)]

17 D1 4 5 7 om 17 Ś1 N2 V1 L D2 3 4 M4 read 17 after 11 —a) Ś1 N2 V1 B D2 3 4 M4 आसीनैर् (for °नो) —b) Ś1 N2 V1 B D2 3 4 M4 वृतो मुनिभिरेव च —c) T1 आनर्घ M4 अभ्येत्य Ck as in text (for अभ्यर्च्य) —d) Dd1 Dm1 G1 M1 3 Ct [आ]गत मुनि T1 . M2 [अ]तिथि मुनि G1 [अ]दित मुनि G2 महामुनि Cg as in text (for [आ]ह तं मुनि) Ś1 V1 D2 3 4 M4 सौम्य भाषत वै मुनि N2 B सौम्यनैदत(B2 स ननद च) तं मुनिं Dt1 स्वागतं तु महामुनि

18 a) B1 प्रतिमाह्य (for °गृह्य) Ś1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 तु (for च) Ś1 N2 B2 D4 1 तां पूजाम् V1 तामध्यम् (sic) —b) D उपतिष्ठ (ष्टं?) (for °विष्ट) B2 G1 च Dg1 marg (for स) G2 M2 (after corr sec m as in text) राघव —c) D1 5 भारद्वाजो —d) M4 रामपुत्रम् (for धर्मयुक्तम्) Ś1 N2 B Dt1 D4 6 हितं Dg1 D2 तथा M1 तत (for तदा)

19 ab) Dd1 काकुत्स्थ G2 M1 पश्यामि काकुत्स्थ (by transp) Dt1 [अ]हमुपागतं Ct as in text (for त्वामिहागतम्) N2 V1 B2 4 D1-3 M4 दिष्ट्यासि(B1 °ह्रि) कुशली राम समाश्रममुपा(B1 °नुप[sic])गत B1 दिष्ट्यासि कुशली राममाश्रम समुपागत D1 दिष्ट्यासि कुशली राम आश्रम समुपागत —c) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 M4 हि ते(D2 मे) (for तव) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 M4 विना Dt1 Dd1 Dm1 चैव (for चेदं) B न श्रुत हि मया विना —d) Ś1 V1 D1 4 6 7 M4 अकारणात्(V1 D1 2 M4 °ण) (for °णम्) —After 19 D3 ins

1137* यशस्यं श्लाघनीयं च दयानामपि सुप्रियम् ।
धन्यौ तथा च पितरौ सत्यधर्मपरायणौ ।
ययोरस्त्वं तरणार्थाय जातो हृदयवल्लभः ।
सुव्रत पितृवर्ती च यशस्वी दृढनिश्चय ।

20 a) B2 3 विमुक्तोय G1 [ऽ]पि मुक्तोय (for विविक्तोऽय) —b) Dm1 समागम T2 तु सागे (for समागमे) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 रमणीय(B1 °य [sic])श्च राघव(B4 D1 °व [sic]) —c) Dt1 पुण्य —d) Dm1 वसत्विह, T2 वसविध —For 20cd Ś1 N2 V2 B D1 7 M4 subst

1138* गङ्गायमुनयो पुण्य सगमो लोकविश्रुत ।

[V1 पुण्य D2 पुण्यं (sic) D6 चैव (for पुण्य) D3 वन विश्रुत (for लोक°)]

—Then cont

1139* इह राम मया सार्धं वस त्व यदि रोचते ।
वन साधारण ह्येद तपोवननिवासिनाम् ।
इह त्व रघवर सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(l 1) D2 त्व सीतया (for राम मया) D1 वसध्व (sic) D2 वसत (sic) (for वस त्व) B1 रोचसे —(l 2) Ñ2 B2-4 मद (for वन) V1 D1 3 हीन M4 मात्र (for ह्ये°) D5 विवासिनो —Ñ2 V1 B1 D1 M4 om l 3 —(l 3) Ś1 D6 [च]व (for त्व)]

21 a) G2 सुवचन —c) M2 हित (for शुभ) —For 21 Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 subst

1140* तमेववादिन राम कृताञ्जलिरभाषत ।
वसतोऽनुमतो मे स्यादिह धर्मस्वया सह ।

[(l 1) D1 त्व (for एव) —(l 2) V1 [°]व गुणो (for °नुमतो) D2 मया (for त्वया)]

G 2 54 25
B 2 54 24
L 2 56 25

भगवन्नित आसन्नः पौरजानपदो जनः ।
आगमिष्यति वैदेहीं मां चापि प्रेक्षको जनः ।
अनेन कारणेनाहमिह वासं न रोचये ॥ २२
एकान्ते पश्य भगवन्नाश्रमस्थानमुत्तमम् ।
रमते यत्र वैदेही सुखार्हा जनकात्मजा ॥ २३
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरद्वाजो महामुनिः ।
राघवस्य ततो वाक्यमर्थग्राहकमब्रवीत् ॥ २४
दशक्रोश इतस्तात गिरिर्यस्मिन्निवत्स्यसि ।
महर्षिसेवितः पुण्यः सर्वतः सुखदर्शनः ॥ २५
गोलाङ्गूलानुचरितो वानरर्क्षनिषेवितः ।
चित्रकूट इति ख्यातो गन्धमादनसंनिभः ॥ २६
यावता चित्रकूटस्य नरः शृङ्गाण्यवेक्षते ।
कल्याणानि समाधत्ते न पापे कुरुते मनः ॥ २७

---

22 a) G3 इव (sic) (for इत) —For 22ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M3 subst

1141* इतस्तु विषयोऽस्माकमभ्यासे तपसां वर ।

[V1 इत तु, B1 इह स्तु, D2 इति तु M3 भारतु (for इतस्तु) D7 ins श्री after इत Ñ2 V1 तपसां वर]

—Ś1 V1 D1-7 M3 cont, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 ins after 22ab

1142* सुदर्शमिव पश्यामि स्वजनस्य ममाश्रमम् ।

[D4 7 मादर्शम् (for सु°) V1 सु (for स्व) Ś1 D1-7 पौराणामि° श्रमम् (D4 6 °मिममाश्रम [D4 °म] D7 °मिव माश्रय [sic]) (for the post half) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 सुदर्शमिह मां प्रेक्ष्य मन्येऽहमिममाश्रम]

—Ś1 D4 7 further cont

1143* अभ्यासे वर्तमान मां श्रुत्वा दूरादिहाव ।
[D5 7 अभ्यासे]

—cd) Ś1 Dm1 D4 6 7 आगमिष्यति Ś1 D1-7 मामपि प्रेक्षका जना (for d) Ñ2 V1 B D1 3 M4 आगमिष्यति सुव्यक्त द्रष्टुं मामिह बान्धवा —f) V1 D1 3 इमां B4 इव (for इह) Ñ2 वासो, D2 वाच (for वास) Ñ2 D1 रोचते

23 b) D7 वासस्थानमनुत्तम —c) D4 रमेच तत्र, D7 रेमे च तत्र (for रमते यत्र) —d) Ś1 D4 6 7 सुखेन, G3 सुखार्थे (for सुखार्हा) —For 23, Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst Ś1 D6 ins 1 2-3 D5 l 3 after 23

1144* अन्यमाश्रममेकान्ते विविक्त वक्तुमर्हसि ।
वसेयं यत्र वैदेह्या सहितो लक्ष्मणेन च ।
स्वजनेनापरिज्ञातो निरुद्विग्न सुखी वने ।

[(l 1) D3 विवकु (sic) V2 D1-3 M4 इदम् (for वक्तुम्) —D1 om l 2-3 —(l 2) D6 वसेद (for °य) Ñ2 B तत्र (for यत्र) M4 सहितो वैदेह्या (by transp) —(l 3) V2 सुजनेन, D3 स्वजनैर् (for स्वजनेन) V1 [अ]निविज्ञातो, D2 परिज्ञातो (before corr °ज्ञातो) (for [अ]परिज्ञातो) Ś1 D6 निरुद्वेग (for °ग्न) B3-4 D2 3 4 4 मुने (for वने)]

—Thereafter V1 B4 D1-3 2 cont

1145* वसेय यत्र तन्मे त्वमुपदेष्टुमिहार्हसि ।

[V1 यत्र तन्मेत्र (with hiatus) D3 तत्र मे त्व हि (with hiatus) (for यत्र तन्मे त्वम्) V1 त्वम्, D1 मम (for इह)]

24 a) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 6 M4 इति रामस्य श्रुत्वा, D4 6 7 राघवस्य वच श्रुत्वा —b) D4 5 7 महानृषि —cd) Dt1 Dd1 Dm1 तु तद् (for ततो) D4 6 7 तस्य वाक्य (D6 कार्यार्थं च) निशम्ये (D6 7 °रीक्ष्ये) दमनुकूलं (D6 °रूपं) वचोऽब्रवीत् —For 24cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1146* ध्यात्वा मुहूर्तमेकाग्रो राम वचनमब्रवीत् ।

[V1 एकाग्रे, M4 एकाग्रे (for °ग्रो)]

25 a) Ś1 D4-7 त्रियोजनम्, G3 दशक्रोशम्, M3 दश** (for दशक्रोश) M3 lacuna for इतस्तात Ñ2 V1 B D1 3 M4 इतस्त्रि (Ñ2 °ति त्रि, D1 °तस्तु, D3 **स्त्रि)योजनाद्राम —b) Ś1 Ñ2 V1 B D4 6-7 T1 2 G1 2 M2 4 यत्र, G2 m g as in text (for यस्मिन्) Ś1 V1 D2 Dd1 D4 6 निवत्स्यति, D7 नि° (for निवत्स्यसि) —c) Ś1 D4 7 -नाग (Ś1 D6 जन)सङ्घ (D4 °जु)ष्ट, D1 -संयुत पुण्य (for -सेवित पुण्य) —d) Dt1 Dm1 पर्वत, M3 सर्वत्र (for सर्वत) Dt1 Dd1 Dm1 शुभदर्शन, M3 प्रियदर्शनं Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 सर्वेषु (Ñ2 B °षैश्च, D1 2 3 7 °वैश्च, D6 °वैं तु [sic]) सुखद शिव

26 M4 om 26ab —a) Ś1 Ñ2 B D1 6 7 गोलाङ्गूलाभिन (B4 °मु)र्दितो, V1 गोलांगुलाभिमुदितो, Dt1 °गुलानुचरितो, D2 °गुलाभिनर्दितो, D3 4 गोल(गू)लादिनर्दितो, D6 °लाभिर दितो —b) V1 वानरैश्च, D4 नानापक्षि (for वानरर्क्ष) —After 26, D3-6 7 (D4 6 7 subst l 1 for 29ab) ins

1147* युक्तरूपमहं मन्ये तं वास भवत सुखम् ।
कपालशिरसा योऽसौ बिरमध्युषित पुरा ।

[(l 1) D4 दर्शित, D7 वासं ते (by transp) D3 शिव (for सुखम्) —(l 2) D3 चिरम् (for चिरम्)]

27 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 यावद्दि D4 6 7 यावति (for यावता) D7 चित्रकूट तु, D7 चित्रकूटस्य स्म (by pun) (for °कूटस्य) —b) Ś1 D4-7 [द]र्शित, Ñ2 B D1-3 M4 पश्यति (for [अ]वेक्षते) V1 नर शृङ्गि निशक्ष्यति —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 शाश्वत्कल्याणमाप्नोति —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 धर्मे च, Dt1 न मोह (for न पापे) Ñ2 B मति (for मन)

ऋषयस्तत्र बहवो विहृत्य शरदां शतम् ।
तपसा दिवमारूढाः कपालशिरसा सह ॥ २८
प्रविविक्तमहं मन्ये तं वासं भरतः सुखम् ।
इह वा वनवासाय वस राम मया सह ॥ २९
स रामं सर्वकामैस्तं भरद्वाजः प्रियातिथिम् ।
सभार्यं सह च भ्रात्रा प्रतिजग्राह धर्मवित् ॥ ३०
तस्य प्रयागे रामस्य तं महर्षिमुपेयुषः ।
प्रपन्ना रजनी पुण्या चित्राः कथयतः कथाः ॥ ३१
प्रभातायां रजन्यां तु भरद्वाजमुपागमत् ।
उवाच नरशार्दूलो मुनिं ज्वलिततेजसम् ॥ ३२
शर्वरीं भगवन्नद्य सत्यशील तवाश्रमे ।
उषिताः स्मेह वसतिमनुजानातु नो भवान् ॥ ३३
रात्र्यां तु तस्यां व्युष्टायां भरद्वाजोऽब्रवीदिदम् ।
मधुमूलफलोपेतं चित्रकूटं व्रजेति ह ॥ ३४

C 2.54.38
B 2.54.38
L 2.58.38

28 ᵃ) Ñ2 V1 B D1-4 M4 मुनयस् B2 शतशो, M3 बहुशो (for बहवो) —ᵇ) B1 विकृत्य (for विहृत्य) V1 D4 5 7 M4 शरद् (for शरदां) —ᶜ) D1 3 दिव्यम् (for दिवम्) V1 स्वर्गं तत्तपसारूढा —ᵈ) Ś1 D6 सुकृतैकनिषेवणात् ‖ Cv कपालशिरसा सह शरीरेण सहेति यावत्। कपालशिरसा मुनिना सह इत्यन्ये ।, Cr तपश्चरणे निरन्तर कपालासनेन प्रक्षीणत्वङ्मांसशिरोरहतया कपालावशिष्टशिरसा सह सर्वे दिवमारूढा इत्यर्थः । कपालशिरसेत्येतच्छरीरस्योपलक्षणम् ।, Cg कपालरूपशिरोयुक्तेन इति अध्याहृतशरीरपदविशेषणमित्येके । कपालमात्रावशिष्टं शिरो यस्मिन्निति तपोविशेषणमित्येके ।, Ck दुर्भिक्षमृतनृकपालवत् पतितेन शुष्क शिरस्तया मध्यमपदलोपी समास । तादृशेन शिरसा सह । ‖ —After 28, D4 5 7 ins

1148* तत्र वा वस काकुत्स्थ नानाविहगनादिते ।

[D4 वा (for च)]

29 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 स विवि(B1 °प्र, D3 °*)क्तम् —ᵇ) Dm1 निवासं Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 वास ते रघुनंदन —For 29ᶜᵈ D4 5 7 subst l 1 of 1147* and read after 26 —D6 om 29ᶜ-34 —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 B D4 5 7 पुरुषव्याघ्र (for वनवासाय) B4 om सह V1 D1-3 M4 शाका चैतां (D3 °का चैतां M4 °कामैतां) परित्यज्य वसेह सहितो मया (V1 °नया) —After 29 Ś1 Ñ2 B D4 6 7 ins

1149* सर्वथा रस्यसे राम तस्मिन्नाश्रममण्डले ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया चानयानघ ।

[(l 1) Ś1 मास्यसे B4 वाक्ष्मे (sic) (for रंस्यसे) B1 ज्यसे —(l 2) Ś1 D4 5 7 वैदेह्या चापि भार्यया (for the post half)]

30 D6 om 30 (cf v l 29) —ᵃᵇ) Ñ2 V1 B D1 3 M4 इक्ष्वाकुभार्या (for स राम) D4 स्वैः D3 M4 तु (for तं) D1 3 D1 सि(B1 सि)यातिथिं (for °तिथिम्) Ś1 D4 5 7 एवमुक्त्वा तत कामैः(Ś1 कर्दै)र्भ(D6 °भा)रद्वाजेन राघवं —ᶜ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 भ्रा(V1 भ्रा)तुर्न चैव(B2 चापि) D4 7 च सह भ्रात्रा (by transp) (for सह च भ्रात्रा) Ś1 D4 सहभार्यं सह भ्रात्रा —ᵈ) ‖ Cg, p प्रतिजग्राह उपचचार । ‖ Dt1 दर्शयन् । M3 तापसं (for धर्मवित्) Ś1 D4 6 3 महर्षिं प्रत पूजयत्

31 D6 om 31 (cf v l 29) —For 31ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 subst

1150* तस्य मुक्तवतस्तत्र तं मुनिं समुपासत ।

[V1 धर्मवतस् (for मुक्त°) M4 तस्य (for तत्र) D3 समुपासत (sic) Ñ2 B वदान्तीं(B1 °न्तां) मुनिना सह (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 जगाम, T2 प्रसन्ना (for प्रपन्ना) —ᵈ) Ś1 V1 D1 3 5 M4 विचित्रा (D1 °त्रा) शृण्वत कथा (D1 °था) —For 31, D4 7 subst

1151* ततो निवृत्तो दिवसः प्रवृत्ता रजनी शुभा ।
तां कथां मुनिना सार्धं चित्रां कथयतस्तदा ।

—After 31 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1152* सीतातृतीयः काकुत्स्थः परिश्रान्तः सुखोचितः ।
भरद्वाजाश्रमे रम्ये तां रात्रिमवसत्सुखम् ।

[(l 2) G3 M1 2 4 पुण्ये (for रम्ये) M1 स रात्रिम्, M4 रजनीम् (for तां रात्रिम्)]

32 D6 om 32 (cf v l 29) D4 5 7 om 32-33 —ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M2 तु शर्वर्यां (for रजन्यां तु)

33 D4 5 7 om 33 (for D4 5 7 cf v l 32 and for D6 cf v l 29) —ᵃ) Dd1 Dm1 G1 M1 शर्वरी Cm g k t as in text (for °रीं) —ᵇ) T1 श्च, G2 तम् (for तव) Dd1 (आ)श्रमे (for °मे) —ᶜ) G2 वसतीम् (sic) G1 भवविम् (sic) —ᵈ) T1 अनुजानाति (for °तु) —For 32-33 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1153* तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां सध्यामन्वास्य राघव ।
उपगम्य महर्षिं तं समुवाच ततो मुनिं ।

[(l 1) Ś1 तस्यां रात्रौ D2 रात्र्यां तस्यां (by transp) V1 D2 च (D3 अ) व्युष्टायां D1 M4 रात्र्यां च तस्यां व्युष्टायां (M4 °ष्टायां) (for the prior half) Ś1 सौभाग्य (for मन्वास्य) Ś1 D4 सानुज, V1 D3 लक्ष्मण (for राघव) —(l 2) Ñ2 तु (for तं) Ś1 D6 उवाच च (for समुवाच) M4 महामुनि]

34 D6 om 34 (cf v l 29) —ᵃ) D4 7 तस्यां रजन्या M3 4 रात्र्यां च तस्यां —ᵇ) D1 3 महातपा G2 M1 (s)ब्रवीदिति —ᵈ) Dd1 Dm1 गिरिं व्रज, D4 7 भरद्वाज ।

G. 2 54 40 तत्र कुञ्जरयूथानि मृगयूथानि चाभितः ।
B. 2 54 41 विचरन्ति वनान्तेषु तानि द्रक्ष्यसि राघव ॥ ३५
L. 2 58 40

प्रहृष्टकोयष्टिककोकिलस्वनै-
र्विनादितं तं वसुधाधरं शिवम् ।
मृगैश्च मत्तैर्बहुभिश्च कुञ्जरैः
सुरम्यमासाद्य समावसाश्रमम् ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डेऽष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

G1 प्रजेति ह्य, Cv g L as in text (for प्रजेति ह) —For 34, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1154* चित्रकूटमितो राम गच्छाशु सह सीतया ।
लक्ष्मणेन च विश्रब्ध तत्र त्व विहरिष्यसि ।
शुचिशीताम्बुवाहिन्या मन्दाकिन्योपशोभिते ।
मन्येऽहं तत्र ते वास रम्ये स्वादुफलोदके ।

—(l 1) Ś1 D3 गत्वा (for राम) Ś1 D4 त्वरन्, D2 गत्वाशु (for गच्छाशु) —(l 2) B3 om च Ś1 B2.4 D1-3 विश्रब्ध, B1.2 M4 विश्र(B3 M4 °स्र)ब्धस् (for °श्रब्ध) —After l 2, B1 ins सह वै —(l 3) Ñ2 B रम्ये, D3 ॰न्ज, D4.7 शिव, M3 शुभ (for शुचि) B3 सित B4 शीते (for शीत) D4.7 M4 [उ]पशोभित —B1 om l 4 —(l 4) Ñ2 B3 स, V1 त (for ते) B4 राम (sic) (for वास)]

—After 34 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 T G M1-3 ins

1155* वासमौपयिकं मन्ये तव राम महायश ।
नानानगगणोपेत किंनरोरगसेवित ।
मयूरनादाभिरतो गजराजनिषेवित ।
गम्यता भवता शैल श्रित्रकूट स विश्रुत ।
पुण्यश्च रमणीयश्च बहुमूलफलायुत । [5]

[For l 1, D4.7 subst and read after line 5

1155(A)* वासानुरूप मन्येह तवैव धरणीधरम् ।
शुचिशीताम्बुवाहिन्या मन्दाकिन्योपशोभितम् ।

—(l 2) Dm1 -मृग-; Cm as above (for -नग) G1 -गणोपेत (for °त) G1 सेवित —(l 3) Dt1 -नादाभिरतो, G1 -नादाभिरतो (for -नादाभिरतो) —(l 4) G2 M1 यत्र वै (for भवता) D4.7 एष राम(D7 °*) महाशैलस् (for the prior half) D4.7 इति हत, T1 M3 शुचिहत, G1 शुचि हत (sic) (for स विश्रु°) —(l 5) D4.7 -फलोपेत (for -फलायुत)]

35 a) D4.7 अत्र Ñ2 B D1.4.7 कुंजरयूथाश्च —b) B3 om मृग Ñ2 D4-6 -यूथाश्च(D4 °*) B3 om (for -यूथानि) Ñ2 B सर्वत, V1 *भित, Dt1 Dd1 Dm1 चैव हि, D3 राघव, D4.6 निर्वृता, G3 चाभिते (sic) (for चाभित) D7 करिणीसहिता सुखं —c) D2 विचरिष्यति (hypm) Dg1 वनान्तेऽस्मिन् —d) Ś1 D3 तत्र, B3 D4.5.7 तास्त्वं(B1 °श्च) (for तानि) D3 द्रक्ष्यति (for °सि) B3 D3 राघवं(D3 °व) —After 35 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S G(ed) ins

1156* सरित्प्रस्रवणप्रस्थान्दरीकन्दरनिर्झरान् ।
चरत सीतया सार्धं नन्दिष्यति मनस्तव ।

[(l 1) Dm1 गुहा-; G3 दरि Cm as above (for दरी)]

36 D4.6.7 om 36 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D2.6 हृष्टपुष्ट, D3 हृष्टपुष्ट (sic) M4 नष्टपुष्ट (sic) (for प्रहृष्ट) B1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M2.3 Ct -कोयष्टिभ (D4 °* Dt1 °भ [sic] T3 M2.3 Cv L °स) Cr m g as in text (for -कोयष्टिक) D2 -कोकिलनि (sic) (for -कोकिल) —b) Dd1 Dm1 विनोदयतं (for °नादितं त) Dt1 विनोदयत च सुखं परं शिवं —c) G1 मृगेश (for मृगैश्च) —d) N2 स्वरम्यम्, M4 सुरा समासाद्य Ś1 Ñ2 B D1-3.4 तम् (for सम) Dg1 Dt1 G3 [आ]श्रयं (for °मम्) V1 °मासाद्य समसाश्रमं

Colophon D4.6.7 om —*Sarga name* Ś1 V1 B2.4 D1.4 भरद्वाजाभिगमनं(D2 °न) Ñ2 B3 वनप्रवेशो भरद्वाजा(Ñ2 °जो [sic])भिगमन, B1 D3 भरद्वाजाश्रमाभिगमन (B1 °न) D2 भरद्वाजाश्रमगमन —*Sarga no* (figures, words or both) B1.4 D3 om Ś1 58 Ñ2 53 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 45 B3 43 B2 53 D1 110 D2 57 D4 55 —*After colophon* D2 concludes with रामाय नमः T2 श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नमः ; G श्रीरामाय नम

४९

उषित्वा रजनीं तत्र राजपुत्रावरिंदमौ ।
महर्षिमभिवाद्याथ जग्मतुस्तं गिरिं प्रति ॥ १
प्रस्थितांश्चैव तान्प्रेक्ष्य पिता पुत्रानिवान्वगात् ।
ततः प्रचक्रमे वक्तुं वचनं स महामुनिः ॥ २
अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतसमापगाम् ।
तत्र यूयं प्लवं कृत्वा तरतांशुमतीं नदीम् ॥ ३
ततो न्यग्रोधमासाद्य महान्तं हरितच्छदम् ।
विवृद्धं बहुभिर्वृक्षैः श्यामं सिद्धोपसेवितम् ॥ ४

G 2 55 ; B 2 55 ; L 2 59 ;

49

☞ Ñ1 missing for Sarga 49 (cf v l 1058*) D5 7 continue the previous Sarga M1 2 begin with श्रीरामाय नमः

1 ab) D4 5 7 उषित्वा तत्र रात्रिं सुखमिक्ष्वाकुनन्दनौ —D5 om 1cd —cd) Dd1 Dm1 G2 [ए]व (for [अ]थ) D4 7 अभिवाद्य ततो जग्मतुर्मुनिमुद्दिश्य तं गिरिं —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1157* तौ तत्र रजनीमुष्य सुखमिक्ष्वाकुनन्दनौ ।
अभिवाद्य महर्षिं तं दृष्टतुर्गमने मति ।

[(l 1) N2 B ताम्(B3 4 °त्र)षित्वा निशां तत्र (for the prior half) —(l 2) B4 सद्र्षे (for महर्षि) Ñ2 B मति (for मन)]

—B2 (marg) cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T G M1-3 ins after 1

1158* तेषां चैव स्वस्त्ययनं महर्षिः स चकार ह ।

[B2 जय D4 7 तदा (for चैव) Dt1 Dd1 Dm1 transp चैव and स्वस्त्ययन B3 महर्षिरनुवर्यवान् D4 7 चकार त(D7 ज) पतो वर (for the post half)]

2 B3 reads 2ab in marg —a) B3 कृत्वा प्रेक्ष्यो स्थितश्चैव Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 2 प्रस्थिता प्रेक्ष्य तांश्चैव, D4 5 7 प्रस्थितान्प्र(D7 °नी)क्ष्य पार्श्वेतान् —b) B3 [अ]न्वयात्, Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 [औ]रसान्, T1 2 Cg p [अ]न्वशाद, Cg as in text (for [अ]न्वगात्) —For 2 Ś1 N2 V1 B2 3 4 D1-3 6 M4 subst B3 subst for 2cd only

1159* तौ प्रयान्तावभिप्रेक्ष्य भरद्वाजो महामुनि ।
चित्रकूटस्य पन्थानमुपदेष्टुं प्रचक्रमे ।
राघव स्वमितो देशान्पश्यन्नावसथान्बहून् ।

[(l 1) D2 3 अभिवीक्ष्य Ś1 D6 प्रयातो रजनी सौ(D6 ते)क्ष्य (for the prior half) D2 3 भारद्वाजो —(l 3) B2 3 4 देशात् V1 D1-3 M4 इतो देशादारात्र त (for the prior half) D2 वसन् (for पश्यन्) V3 आवसतान् D6 आवसथान्]

—After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins

1160* भरद्वाजो महातेजा राम सत्यपराक्रमम् ।
गङ्गायमुनयो सन्धिमासाद्य मनुजर्षभौ ।
कालिन्दीमनुगच्छेतां नदीं पश्चान्मुखाश्रिताम् ।

[(l 1) D6 [S]मितेजा —(l 2) Dt1 आगम्य (for °साद्य) D4 5 7 पुरुषर्षभौ —(l 3) D6 अथ (for अनु) G1 -गच्छेथां D4 5 7 पुरो शिवां, G1 मुखाभृतां (for मुखाश्रिताम्)]

3 D4 5 7 om 3ab —b) Dt1 Ct प्रतिस्रोत समागता —After 3ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins while D4 5 7 cont after 1160*

1161* तस्यास्तीर्थं प्रचरितं पुराण प्रेक्ष्य राघव ।

[Dm1 T2 Cm प्रचलित D4 तस्यास्तु तीर्थं त्वरित, D5 तस्यास्तीर्थं त्वरीत (sic) D7 तस्या तु तीर्थं त्वरित (for the prior half) Dt1 Dd1 Dm1 प्रकाम (for पुराण) D4 5 7 प्राप्य (for प्रेक्ष्य) Dg1 D4 5 7 G2 M2 राघवौ T2 M1 राघव]

—d) Cr t [अं]शुमतीं (as in text) Cm g [अं]शु°. D4 7 तरतांशु(D4 °शु)मता नदीं —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1162* नातिदूरे समासाद्य तरेथा यमुना नदीम् ।
कूलोडुप ग्राहवती सा हि नित्य महानदी ।

[(l 1) Ñ2 B2 3 4 तरेतम, B1 तरेतां D6 तरेथां M4 पश्येथा (for तरेथा) V1 तरेषां (sic) यमुनानदी (for the post half) —D2 read l 2 twice —(l 2) B4 कूलोडुम, D6 कूलोडुप M4 महाहन Ś1 B2 D1 2 ग्राहवतीं]

4 a) D4 5 7 तत्र (for ततो) —b) D5 हरितच्छद् —c) Dt1 Dd1 Dm1 परी(Dd1 °रि)त (for विवृद्ध) D4 (after corr see m as in text)वृक्षे —For 4 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst

1163* तस्या नद्या परे पारे नातिदूरे महाद्रुम ।
सत्यामिव घन श्रीमान्न्यग्रोधो हरितच्छद ।
नानासत्त्वगणावास श्याम इत्यभिविश्रुत ।

[(l 1) M4 (after corr see m as above) तस्या —(l 2) Ś1 स चापि पावित Ñ1 B2-4 D1 2 सत्याभिश्राचित (D2 °न) D6 सत्यापि पावित (for सत्याभिश्रावन) —After l 2 B3 ins

1163(A)* स्निग्धच्छाये महाशृङ्ग सर्वैरो हितकारक ।

—(l 3) B1 -कृतावास, B4 D3 गुणावास B4 [अ]पि (for [अ]भि) D2 3 [अ]मित (D3 °*) श्रुत]

—Thereafter cont

1164* सीतेयं तं नमस्कृत्य समभ्यर्च्यं च पादपम् ।
अभियाचेत कल्याणी वर यद्भिकाङ्क्षितम् ।

G 2 55 7
B 2 55 7
L 2 59 7

क्रोशमात्रं ततो गत्वा नीलं द्रक्ष्यथ काननम् ।
पलाशबदरीमिश्रं राम वंशैश्च यामुनैः ॥ ५

स पन्थाश्चित्रकूटस्य गतः सुबहुशो मया ।
रम्यो मार्दवयुक्तश्च वनदावैर्विवर्जितः ।
इति पन्थानमावेद्य महर्षिः स न्यवर्तत ॥ ६

उपावृत्ते मुनौ तस्मिन्रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
कृतपुण्याः स्म सौमित्रे मुनिर्यन्नोऽनुकम्पते ॥ ७
इति तौ पुरुषव्याघ्रौ मन्त्रयित्वा मनस्विनौ ।
सीतामेवाग्रतः कृत्वा कालिन्दीं जग्मतुर्नदीम् ॥ ८
तौ काष्ठसंघाटमथो चक्रतुः सुमहाप्लवम् ।
चकार लक्ष्मणश्छित्त्वा सीतायाः सुखमासनम् ॥ ९

[(l 1) Ś1 D6 सीतापि (for सीते) V1 से, M3 ते (for त) V1 D1 2 सुसस्कृत्य, D2 सुमत्कृत्य M3 समभ्यर्च्य (for नमस्कृत्य) M4 सुमत्कृत्य (for समभ्यर्च्य) —(l 2) B3 अभियाचेतु Ś1 D6 कल्याण (for °णी)],

while Dg1 Dt2 Dd1 Dm2 D4 5 7 T G M1–3 ins after 4

1165* तस्मै सीताञ्जलिं कृत्वा प्रयुञ्जीताशिषं शिवा ।
समासाद्य च तं वृक्षं वसेद्वातिक्रमेत वा ।

[(l 1) D1 6 7 तस्य (for तस्मै) Dm2 शिवा Dt1 Ct [आ]शिषं श्रियं D4 5 7 व्य(D4 न्य, D5 नि)युञ्जीताशिषोपि वा (D5 च) (for the post half) —(l 2) T G1 3 M3 तु (for च) M3 [अ]तिव्रजेति (sic) D4 7 वसनां च मनोपरा, D6 वासित्वा प्रवनेद्रवान् (for the post half)]

5 [b]) B1 D2 7 द्रक्ष्यत, Dt1 Dd1 Dm1 प्रेक्ष्य च B1 illeg for काननम् —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 शाल्मली (for पलाश) Ñ2 V1 B D1–3 M4 -चश (for मिश्रं) —[d]) D4 7 युतं, K(ed) रम्यं (for राम) Ś1 Ñ2 B D2–5 6 M4 मधु(Ś1 Ñ2 B4 D6 °धु)काश्यपा(B3 M4 °पा)युतं, V1 -मधुकाश्यपायत, Dt1 राम वन्यैश्च यामुनैः, G(ed) मधुकाश्यपायुतं.

6 [b]) V1 गतं, Dd1 Dm1 यात, D2 तत (for गत) M4 ह्यहं (for मया) Dt1 T2 गतस्स बहुशो मया —V1 D1 2 M4 om 6[cd] —[c]) M1 (after corr sec m) रम्ये Ś1 Ñ2 B D3–7 चाश्रमयुक्तश्च —[d]) Dt1 Dd1 Dm2 T G1 2 (before corr) M2 3 द्रावै(T2 °वा [sic] M3 °द)श्च, Gm g as in text (for वनदावैर्) Dg2 च वनितं (for विवर्जित) Ś2 Ñ2 B D3–7 वनदोषैश्च(Ñ2 B °दै: ह3 D2–5 1 °दैर्वि) वर्जित —[ef]) M2 इत्यं (for इति) Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 G1 आदिश्य, D2 आविश्य (for आवेद्य) Dg2 Dt1 G1 सन्न्यवर्तत Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 पन्थानमुपदिश्यैव (V1 D1 2 °दिश्यैव B3 D3 °दिश्यैनं) भरद्वाजो न्य(D3 °न्य)वर्तत —After 6 Ś1 Ñ2 B D4–7 ins

1166* रामेण दशरथेनापि सीतया चाभिवादितः ।

[B1 [अ]प (for [अ]पि) Ś1 सीतया चापि (before corr °पि च) वदित (for the post half) D4 7 रामेण सीतया वा(D2 पा)पि लक्ष्मणेनाभिवादितः]

while Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. :

1167* अभिवाद्य तथोक्त्वा रामेण विविर्जितः ।
[Dt1 विनिवर्जितः]

7 [a]) D1 उपावृते, D2 उपावर्ते, D4 उपावृत्तो, G3 अपावृत्ते (for उपावृत्ते) —[b]) V1 सुपद तदञ्चत, D1–3 स्वमाश्रमपदं तत, M4 गत्वाश्रमे तत पर —V1 D1–3 M4 om 7[c]–8[b] —[c]) M3 तु (for स्म) Ś1 Ñ2 B D4–7 कृतपुण्योस्मि सौमित्रे —[d]) Ś1 Ñ2 B3 D4–7 मानुकम्पते, Dm1 मानुकंपते, T2 नो न करपते B1 4 1 मुनिर्यन्नानुकंपते

8 V1 D1–3 M4 om 8[ab] (cf v l 7) —[a]) B3 reads तौ in marg —[b]) D4 5 7 कथयन्तौ (for मन्त्रयित्वा) Ś1 Ñ2 B D6 कथयन्तौ यश(B1 तप)स्विनौ —[c]) V1 D1–3 M4 सीतासहायौ कालुष्यौ(M4 कालिन्दीं) —[d]) V1 मन्यानां, D1–3 M4 यमुना (for कालिन्दीं) Ś1 Ñ2 B D4–7 सदा (for नदीम्) —After 8, D2 4 5 7 ins, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins l 3–4 only :

1168* ते गत्वा किंचिदध्वानं ददृशुर्विमलां नदीम् ।
दिव्यामंशुमतीं नाम शीघ्रतोयप्रवाहिनीम् ।
अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतोवहां नदीम् ।
चिन्तामापेदिरे सर्वे नदीजलतितीर्षव ।
ततोऽब्रवीद्दाशरथिः सौमित्रिमपराजितम् । [5]
दिव्या सरिदियं पुण्या यामुनी पश्य पर्वत ।
न स्वस्मिन्पुरशासः पश्यामि पुरुषर्षभ ।
स त्वं कुरुष्व संतारं सुखं येन तरेम वै ।
स धीर वासनं धातु सर्वमप्रतिकूल्यवन् ।
निरीक्ष्य तद्वने सर्वं गृहीत्वा सङ्कसुत्तमम् । [10]

[(l 1) D4 किंचिद् D5 अध्वानं —(l 3) Dt1 शीघ्रस्रोतस्विनीं नदीं, T2 शीघ्रस्रोतस्वगां, G3 M1 शीघ्रवेगां महानदीं (for the post half) D2 4 5 7 समासाद्य तु तां सौ तां संप्रस्थेमान्मिनि —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 सर्वं (for सर्वे) D2 4 5 7 तितीर्षवः —(l 5) D2 अपराजितं —D2 om l 10]

—Thereafter D2 4 5 7 cont l 2 of 1171*

9 [b]) Dg1 T1 2 G3 M1 मु, T3 म (sic) G2 च, G1 M3 त्व (for सु) —For 9[ab], D2 4 5 7 subst and read after 9[cd] :

1169* बद्ध्वा लताभिर्वेत्रैश्च सुमहद्वै दृढं तत ।
प्रचक्रे काष्ठसंघाटं सौमित्रिर्विपुलं शुभम् ।

[(l 1) D1 महत् D5 दृढंप्(for बद्ध्वा) D2 बहवीं, D4 7 दृढेन, D5 दृढं वहं]

तत्र श्रियमिवाचिन्त्यां रामो दाशरथिः प्रियाम् ।
ईषत्संलज्जमानां तामध्यारोपयत प्लवम् ॥ १०
ततः प्लवेनांशुमतीं शीघ्रगामूर्मिमालिनीम् ।
तीरजैर्बहुभिर्वृक्षैः संतेरुर्यमुनां नदीम् ॥ ११
ते तीर्णाः प्लवमुत्सृज्य प्रस्थाय यमुनावनात् ।
श्यामं न्यग्रोधमासेदुः शीतलं हरितच्छदम् ॥ १२

G 2 55.15
B 2.55.23
L 2.59 15

—Then cont

1170* कृत्वा च स तदा (?) राघवाय महात्मने ।
लक्ष्मणो लक्षणोपेतो नदीं समवतारयत् ।

[(l 2) D3 8 नद्या, D2 समवतारित, D4 °यत्, D5 °रितु]
—After 9ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M2 3 ins, D2 4 6 7 cont l 2 only after 1168*

1171* शुष्कैर्वंशैः समाकीर्णंमुशीरैश्च समावृतम् ।
ततो वेतसशाखाश्च जम्बुशाखाश्च वीर्यवान् ।

[(l 1) Dt1 वन्यैः (for वंशैः) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 वेतसशाखाश्च, D2 4 6 7 वेतसशाखानां D2 4 6 7 श्ताना (D2 श्ताना [sic], D5 तालानां) चैव, T G1 2 जम्बू° (for जम्बुशाखाश्च)]

—c) Dm1 तस्यां, D7 शिवा (sic) —d) D2 सीतायां, D4 7 वैदेह्या (for सीतायां)

10 G2 M1 om 10 —a) Dg1 D2 4 6 7 T2 3 G3 M3 तत्र (for तत्र) D5 श्रियमिवाचिंत्य (sic) —b) Ñ3 दशरथ (sic) M3 दाशरथि (sic) —c) Dd1 M2 ईषत्स, D2 4 5 7 ईषत्सलज्जा(D5 °ज्ज)मुपस्थाप्य(D7 °स्थाप्य) —d) D3 समत्या रोपयत्प्लव, D4 7 समारोपयत प्लवं, D5 समध्यारोपयत्प्लव —For 9-10, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1172* तत्र वत्सोडुप काष्ठैर्वेणुभिश्चापि तीरजैः ।
सीतामारोपयांचक्रे रामस्तत्र स्वयं तदा ।
परिगृह्य प्रियां बालां वेपमानां लतामिव ।
सीतामारोप्य रामोऽपि लक्ष्मणश्चाप्यरोहताम् ।

[(l 1) D3 कुलोडुप, D6 वडोश्य B1 काष्ठैर् V1 ***वड्ड काष्ठैर् (for the prior half) V2 वेणुजैश्, B4 रेणुभिर् D6 वारैश् (for वेणुभिश्) B1 चैव (for चापि) M4 transp वेणुभिश् and तीरजैः —D6 om (hapl) l 2-3 —(l 2) V3 om स्वयं तदा —(l 3) Ś1 (marg) दृढा बाला, V3 प्रिय भार्या, D1 3 M4 प्रियां(D3 °या) भार्यां (for प्रियां बालां) Ś1 कम्पमाना, V3 M4 सज्जमाना, D1 महृष्ट च, D3 सज्जमाना (for वेपमानां) —M4 om l. 4 —(l 4) D1 चापि रोहता, D3 चाप्यरोहतां Ś1 लक्ष्मण नाप्यरोहयत् (for the post half) V1 अचिरात्स्वयं रामो लक्ष्मणश्चाधिरोहतां]
—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 6 7 T G M1-3 ins, D1 ins l 5-10 only after 11ab

1173* पार्श्वे तत्र च वैदेह्या वसने भूषणानि च ।
प्लवे कठिनकाजं च रामश्चक्रे सहायुधैः ।
आरोप्य सीतां प्रथमं सघाट परिगृह्य तौ ।
ततः प्रतेरतुर्यत्तौ वीरौ दशरथात्मजौ ।
कालिन्दीमध्यमायाता सीता त्वेनामवन्दत ।   [5]
स्वस्ति देवि तरामि त्वां पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ।
यक्ष्ये त्वां गोसहस्रेण सुराघटशतेन च ।
स्वस्ति प्रत्यागते रामे पुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ।
कालिन्दीमथ सीता तु याचमाना कृताञ्जलिः ।
तीरमेवाभिसंप्राप्ता दक्षिणं वरवर्णिनी ।   [10]

[(l 1) Dg1 पार्श्वे D2 4 7 तु तत्र, K (ed) त्र तत्र (by transp) D5 पार्श्वे तु तत्र D2 4 6 7 यमनात् (D7 °ना) —(l 2) D7 प्लव (for प्लवे) D4 7 कठिनका चैव, D5 कठिनके कु(also क)त्वा (for कठिनकाजं च) Dt1 समाहित, D2 सहायुधैः (for सहायुधैः) —(l 3) D2 सभार, D4 om, D6 7 सुघाटे (for प्रथमं) Dg1 transp सीतां and प्रथमं M3 प्रतिगृह्य D4 7 वै, G1 च (for तौ) D2 परिगृह्य तत (for परिगृह्य तौ) —G2 illeg for l 4-9 —(l 4) Dm1 प्रचेरतुर्यत्तौ, D2 प्रयातु तौ वीरौ, D4 7 प्रयतुर (D7 °तौ) वीरौ, D5 प्रयत्तुवीरौ (for प्रतेरतुर्यत्तौ) Dt1 प्रीतौ D2 4 6 7 तदा (for वीरौ) —(l 5) D2 3 4 6 7 कालिंदीमध्यगा (D4 °गाद्) सीता तां नदीमिदमब्रवीत् —(l 6) Dm1 T G M3 त्वा D1 पारा(र)य, G1 तारयेत्, M3 पारयत् (for पारयेत्) D4 न, D7 चेत् (for मे) D2 2 7 M2 मम पति (by transp), D4 तु पति, D8 मम प्रति, T2 G1 पतिव्रत —(l 7) T2 M3 8 त्वां D3 यक्षे त्वम्, D2 4 6 7 यक्ष्ये (D7 °क्षे) त्वांक्षि (D4 °वि) (for यक्ष्ये त्वां गो) D2 3 6 7 सुराघाटशतेन, D6 सुराभाण्डशतेन, M2 सुराशतघटेन (meta) (for °घटशतेन) G2 सुरघटशतेन च (for the post half) —(l 8) D1 2 4 6 7 प्रत्यागते वनाद्रामे (for the prior half) —(l 9) D1 2 4 6 7 कालिंदीमथ तामेवमाशास्य तु (D2 7 सु) कृताञ्जलि —(l 10) Dd1 Dm1 वरवर्णिनी]

11 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 तेन (for ततः) Ś1 B2 D6 प्लवेनांशुमतीं, V3 D1 °गौघवतीं, B1 3 °नांशुमतीं, B4 D3 M4 °मोघवतीं D2 4 6 7 °नांशुमतां (for °नांशुमतीं) —b) D2 4 6 7 तरसावर्तसंकुलां —After 11ab, D1 ins l 5-10 of 1173* —c) Ś1 Ñ2 B D6 महता, V1 प्लवेन, D1 3 प्लवेन, M4 गह्वरैर् (for बहुभिर्) —d) Ñ2 V1 B D1 3 M4 तेरुस्ते (D3 °रु [om hapl]), D2 सरसा, D4 7 सतीर्थं, T3 सुतेरुर् (for संतेरुर्) V1 यमुनानदीं

12 a) Ś1 D6 सतीर्थं, Ñ2 सतीर्णं, V1 B D1 3 M4 सतीर्णा, Dt1 तेषु ते (for ते तीर्णाः) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 प्रणम्य यमुनां नदीं (V1 D1 3 तत) D2 4 6 7 प्लवमुत्सृज्य (D2 7 °मु सृ) महाद्रुमं —After 12ab, D2 4 6 7 ins

1174* यमुनावनमित्येव ख्यातं दृष्टिमनोहरम् ।
तद्वृत्तीय वनं रम्यं नानाशकुनिनादितम् ।
ददृशुः पद्मषण्डानि तडागं पद्मपुष्करम् ।
तत्र चास्वाद्य पानीयं मृणालान्पुष्कराणि च ।

G 2 55 17
B 2 55 25
L 2 59 17

कौसल्यां चैव पश्येयं सुमित्रां च यशस्विनीम् । इति सीताञ्जलिं कृत्वा पर्यगच्छद्वनस्पतिम् ॥ १३

सुविश्रान्ता पुनर्जग्मुश्चक्रुश्च शासितव्रता । [5]
तत प्रस्थमथ्यान गत्वा संरूपया सुरम् ।

[(l 1) D5 मानम् (for वनम्) —(l 2) D4 7 सर्वे (for रम्य) D6 नानाकुलनिनादित (for the post half) —(l 3) D4 7 पथगमीर —(l 4) D1 सम्यानि, D5 संस्थाय (for चास्थाय) D2 6 शृगाल —(l 5) D5 संविश्राता पुनर्जग्मुस्तद्वा सवितमना —(l 6) D2 प्रक्रम्, D5 प्रहृष्ट्, D6 संक्रम्य (metri) D6 सगतया]

—cd) D2 मासेंद्र, D1 7 थ्यासाद्य (for आसेदु°) D4 ददृशुर्, D7 जहृशुर् (for शीतल) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 4 M4 हरी(Ñ1 D1 सी)तच्छाय(V3 B3 °च्छाय, D6 °छाया) समासेदु (D1 °सीदु) श्याम(D5 °म) न्यग्रोधपादप —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2,4 5 7 T G M1–3 ins

1175* न्यग्रोध समुपस्थाय वैदेही वाक्यमब्रवीत् ।
नमस्तेऽस्तु महावृक्ष पारयेन्मे पतिर्व्रतम् ।

[(l 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G3 त(Dt1 Dm1 स) मुपागम्य, D4 7 तदुपाश्लाय D5 M2 3 तमुपाश्लाय Dt1 चाभ्यवदत, Dd1 Dm1 त्विदमब्रवीत् (for वाक्यम°) —After l 1, D5 reads 13cd for the first time repeating it in its proper place —(l 2) D2 4 5 7 नमोस्तु ते, T1 नमस्ते तु, T2 नमस्ते तु (for नमस्तेऽस्तु) Dt1 पतिर्वते, Dd1 T2 3 G1 °व्रत G2 M1 व्रत पति (by transp) M3 वृत पति, Cm as above D2 4 शिवो नो वन दर्शने, D4 5 शिव वत्स दर्शने (for the post half)]

—D2 4 5 7 cont

1176* चतुर्दशसु वर्षेषु व्यतीतेषु वने सुखम् ।
अयोध्यां सर्वसामग्र्या प्रविशेम पुन पुरीम् ।

—Thereafter D5 cont 1178*

13 M3 om 13ab Ś1 V2 B D1 3 4 transp 13ab and 13cd —a) V3 om D1 3 4 अपि (for चैव) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 4 कीर्तीं, Dg1 Dt1 Dm1 D2 T1 M2 पश्येम(D4 °म) Dd1 D4 7 पश्याम, G1 पश्यामि (for पश्येयं) —b) M1 मनस्विनीं Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 पश्ये(V1 **) यमिति मैथिली(B3 मे मति) D2,4 5 7 सर्वाश्च(D2 पश्येयं) श्च (D7 जा) स्तियाश्च्यवान् —After 13ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 ins M4 ins l 2 only after l 1 of 1178*

1177* पयाचे तं ततोऽभ्येत्य द्रुमं सत्योपयाचनम् ।
प्रदक्षिणमुपावृत्य ततस्त प्रययु पुन ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 ययाचेद, V1 D1 ययाच तं, B1 ययाचे, B4 ययाचे V3 रण्ड्र** स D1 7 ततोभ्येत्य, D6 °भ्रमे (sic) (for ततोऽभ्येत्य) Ñ1 B3 4 द्रुमं D1 द्रुमं (for द्रुमं) Ś1 D6 अभ्यर्थे स्यन्त(D6 °न्त)मने (for the post half) —(l 2) D3 4 उपावृत्य (sic) Ś1 D1 ह्यु (for पुन) D1 3 ततस्ते(D1 °ते) ते वयु द्रुमं (for the post half)]

—Ds repeats here 13cd (cf v l 1175*) —c) Ś1 Ñ1 B D1 अर्चयित्वा च(Ñ2 B °च) त सीता V3 D1 3(first time) M1 तं सीताभ्यर्च्ययित्वाथ(D5 °र्च्ये यथेन), D2,4 5 (second time) 7 इत्यञ्जलि(D4 °लि)कृत्वा(D4,5 °त्वा) सीता, D2 सीता समर्पयित्वाथ —d) Dd1 पर्यच्छद्, T1 3 प्रस्थ°, Cv r m g k t as in text (for पर्यगच्छद्) Ś1 Ñ1 B1–3 D3 याचतेदं कृताञ्जलि, V3 B4 D1 3 (first time) 3 M4 ययाचेदं कृताञ्जलि, D2 5 (second time) तं ययाचे वनस्पतिं, D4 7 ययाचे तां (D7 त) वनस्पतिं

—After 13 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 M4 ins while D5 cont after 1176*

1178* चिरं जीवन्तु मे श्वश्र्व श्वशुर कौसलेश्वर ।
भर्ता मे देवराश्चैव जीवन्तु भरतादय ।

[M4 om l 2 —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 D1 4 देवरा]
whereas D2 4 5 7 ins after 13

1179* क्रोशमात्रं ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रसन्नसलिलां दूराददृशुर्यमुनां नदीम् ।

—D2 4 5 7 cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 13

1180* अवलोक्य तत सीतामायाचन्तीमनिन्दिताम् ।
दयिता च विधेयां च रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
सीतामादाय गच्छ त्वमग्रतो भरतानुज ।
पृष्ठतोऽहं गमिष्यामि सायुधो द्विपदां वर ।
यद्यत्फलं प्रार्थयते पुष्पं वा जनकात्मजा । [5]
तत्तत्प्रदद्या वैदेह्या यत्रास्या रमते मन ।
गच्छतोस्तु तयोर्मध्ये बभूव जनकात्मजा ।
मातंगयोर्मध्यगता शुभा नागवधूरिव ।
एकैकं पादपं गुल्मं लतां वा पुष्पशालिनीम् ।
अदृष्टपूर्वां पश्यन्ती रामं पप्रच्छ साबला । [10]
रमणीयान्बहुविधान्पादपान्कुसुमोत्करान् ।
सीतावचनसंरब्ध आनयामास लक्ष्मण ।
विचित्रवालुकाजलां हंससारसनादिताम् ।
रेमे जनकराजस्य सुता प्रेक्ष्य तदा नदीम् ।

[(l 1) D2 4 5 7 सीतां निरीक्ष्य G1 याचन्तीं तामनिन्दितां M1 याचन्तीं तामनिन्दितां (for the post half) —(l 2) D2 4 5 7 दयितं च विधेयं च (for the prior half) —(l 3) D1 अग्रे Dg1 T1 3 G1 3 M1 3 भरताग्रज G1 m g भरताग्रेति बहुषु | Cr भरतानुजेति बहुषु | ––(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 [2]3 (for 5b) Dd1 सायुधं D2,4 5 7 धन्विनां वर(D5 °र) (for द्विपदां वर) —D2,4 5 7 om l 5-6 —T1 om (hapl) l 6-7 —(l 6) M3 तत्र (for तत्र) Dg1 M3 प्रदद्या, Dt1 Dd1 Dm1 प्रदद्या Dg1 वैदेहि G1 प्रददा —Dt1 om l 7-8 —(l 7) D2,4 5 7 fe (for तु) G1 M1 बभौ च (for बभूव) —(l 9) D5 पुष्पशोभि ? —(l 10) Dg1 अदृष्टपूर्वा Dt1 °र्वं DM1

क्रोशमात्रं ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बहून्मेध्यान्मृगान्हत्वा चेरतुर्यमुनावने ॥ १४
निहत्य ते बर्हिणपूगनादिते
शुभे वने वारणवानरायुते ।
समं नदीवप्रमुपेत्य संमतं
निवासमाजग्मुरदीनदर्शनाः ॥ १५

G 2.55 20
B 2.55 33
L 2.59 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

Dm1 °ह्या, D4.6.7 °पूर्वं, G M1 °पूर्वान् M3 राम प्रजज (for राम पापच्छ) D3.6.7 वाल्मी (for साथला) —D1.4.6.7 om l 11 —(l 11) M3 रमणीय Dm1 T2.3 G M1–4 कुसुमो त्पादान्, Ct °त्करान् (as above) —(l 12) Dt1 नवन T3 -मरण्यम् —(l 13) G2 M3 विचित्रवालुका नीला (for the prior half) —(l 14) T1 moth eaten for रेमे जनक T3 om प्रेक्ष्य M3 सदा (for तदा) k(ed) transp पुरा and तदा]

14 b) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D1.5.6 M4 नीलमासाद्य सद्वने, B2 नील वनमपश्यता —After 14ab D1.4.6.7 ins

1181* बहुमुर्धगसधाता सलिलार्थमुपागतान् ।
[D1.7 ह्यागतान्]

—c) Ś1 Ñ1 V1 B D1.5.6 M1 हत्वा तत्र मृगा मेध्य(V1 मध्ये [metr]) D3.4.6.7 तत्र हत्वा मृगान्काश्चिद् —d) Ś1 Ñ1 B D6 त्वा(Ś1 D6 शु)त्वा त(B3 स)मुपसृज्य(Ś1 °योज्य, B3 D6 °युज्य, B4 °हाय) च V1 D1.5 M1 पक्त्वा भुक्त्वा च राघवौ, D4.6.7 विविशे यमुनातटे —After 14 D4.6.7 ins

1182* श्रान्तावालोक्य वैदेहीं तत्र वास प्रचक्रिरे ।
[D4.6 वाप तवैर चक्रिरे (for the post half)]

15 a) D6.7 विगाह्य, Dm1 -कूज (for पूग) D4.6.7 -नादिते —b) Dg1 T2.3 G2.3 M1.2 वानरवारणायुते (by transp) M3 शावरवारणायुते (sic) D4.6.7 शुभ वने वानरवारणा(D5 °भरी)युत —c) T3 समुद्रदीपग्रम् Dt1 Dd1 Dm1 सरवर, Cg as in text (for समत) —d) Dd1 सदीनदर्शन, D3 सर्दीनसत्त्व —For 15 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst D5 ins after 15

1183* विहृत्य तस्मिन्बहुपक्षिनादिते
वने यथेष्टं बहुयूथसेविते ।
ततो निवासार्थमुपाययुः शिवं
शुभं नदीतीरवटं समुच्छ्रितम् ।

[(l 1) B3.4 विहृत्य Ś1 (marg) B1 D6 M4 पशु (for पक्षि) B1 -नादिते —(l 2) Ś1 D6 बहुसत्त्व, V1 B3.4 D1-3.6 मृगयूथ D5 पावने —(l 3) V1 सम, B3 D1-3.6 शुभ (for शिव) —(l 4) Ñ1 B -तरु (for -वट) V1 समन्वित, B4 D1 समुत्थित Ś1 D2.6 -समुच्छ्रित(D6 °च्छ्रित) द्रुम(D3 वट) (for -वट समुच्छ्रितम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B D4.6.7 यमुना तीर(Ñ1 °पर, D2 °पार, D5 °**)नि(B1 om)वास, V1 D1 यमुनातीरगमन, D3 यमुनातीराभिगमन —*Sarga no* (figures words or both) B2.4 D3 om Ś1 59 Ñ1 D4 54 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S 55 B1 44 B3 53 D1 111, D2.4 58, D6 56 —After colophon D6 concludes with रामाय नमः, T1 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः.

५०

G 2. 56. 1
B 2. 56. 1
L 2. 60. 1

अथ रात्र्यां व्यतीतायामवसुप्तमनन्तरम् ।
प्रबोधयामास शनैर्लक्ष्मणं रघुनन्दनः ॥ १

सौमित्रे शृणु वन्यानां वल्गु व्याहरतां स्वनम् ।
संप्रतिष्ठामहे कालः प्रस्थानस्य परंतप ॥ २

स सुप्तः समये भ्रात्रा लक्ष्मणः प्रतिबोधितः ।
जहौ निद्रां च तन्द्रीं च प्रसक्तं च पथि श्रमम् ॥ ३

तत उत्थाय ते सर्वे स्पृष्ट्वा नद्याः शिवं जलम् ।
पन्थानमृषिणोद्दिष्टं चित्रकूटस्य तं ययुः ॥ ४

ततः संप्रस्थितः काले रामः सौमित्रिणा सह ।
सीतां कमलपत्राक्षीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५

आदीप्तानिव वैदेहि सर्वतः पुष्पितान्नगान् ।
स्वैः पुष्पैः किंशुकान्पश्य मालिनः शिशिरात्यये ॥ ६

50

☞ Ñ1 missing for Sarga 50 (cf v l 1058*) Ś1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नम

1 ^{a}) B1 अत्र (for अथ) Ś1 D6 रात्रौ (for रात्र्यां) T3 M3 अतीतायाम् —^{b}) Ś1 Ñ2 (m) B D6 सुख(B4 °खं)सुप्त, Dg1 अनुसुप्तं, Cg as in text (for अव°) Ś1 Ñ2 B D4 6 7 अप्रमत्त(B4 °त्तप [sic]) V1 D1-3 M4 श्रमात्मित (for अनन्तरम्) —^{c}) G2 M1 बोधयामास शनकैर् —^{d}) Dt1 रघुपुंगव (for °नन्दन) —For 1^{cd}, Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 subst

1184* राम उत्थापयामास लक्ष्मणं शनकैस्तदा ।

[Ś1 V2 D4 7 रामस्तु (for राम) V1 कुलैव, M4 तु शनैस् (for शनकैस्) V1 B4 तथा (for तदा)]

2 B2 om 2^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 4 D1-7 M4 रामाता शृणु सौमित्रे —^{b}) B1 वल्गु Ś1 Ñ2 V1 B2 3 4 D4 6 7 M4 वने D1-3 5 वच (for स्वनम्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 भूयो, Dm1 D2 4 7 G1 काले (for काल) —After 2^{c} D5 ins

1185* यदि लक्ष्मण रोचसे ।
न निद्रायाः हाह(य) काल

—^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 M4 यदि लक्ष्मण मन्यसे

3 ^{a}) Ś1 V1 D2 ससुप्त, B2 Dt1 प्रसुप्त, T3 समस्त (for स सुप्त) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-7 M4 स(V1 स, B2 3 D2 3 5 6 सु)सुप्त, B2 सुसुप्तो Dt1 तु ततो (for समये) V1 सीता B1 M4 भ्राता —^{b}) Dt1 समये (for लक्ष्मण) —^{c}) Cg तन्द्रीं (as in text) Ct तद्रः Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 3-7 M4 क्लमं(D4 5 7 श्रम) चैव, B4 क्लमं चैव, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च तद्रीं च (for च तन्द्रीं च) D2 निद्राश्रमं चैव —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 G2 परिश्रम (for पथि श्रमम्) Ś1 Ñ2 B D6 त चैवाध्व(D4 °ध्व)परिश्रम, V1 D1-5 7 तथाध्वान(D1 °ध्वान D3 °ध्यान)परिश्रम, M4 तं च यानपरिश्रमं

4 ^{a}) G (ed) अथ (for तत) Ś1 सहसा, Ñ2 V1 B D1 7 M4 सहिता (for ते सर्व) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 स्पृष्ट्वा च सलिलं शुचि(D3 यद्गु) —After 4^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1186* उपास्य च शिवां संध्यां तत्रैवाभिप्रतस्थिरे ।

[Ś1 Ñ2 B D4 शुभां (for शिवां) V1 D1 3 [अ]प (for [अ]भि)]

—^{c}) Dt1 ऋषिभिर्दृष्ट, K(ed) ऋषिणादिष्टं —^{d}) M3 समयु (for तं ययु) —For 4^{cd} Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1187* चित्रकूटस्य पन्थानमासाद्य कृतनिश्चया ।
वनवासं समुद्दिश्य ययु शीघ्रपराक्रमा ।

[(l 1) D5 अध्वानं (for मासाद्य) D2 3 6 M4 कृतनिश्चय —(l 2) D4 ततो (for वन) D1 5 वशे, M4 तत (for ययु) D2 3 6 (before corr as above) M4 शीघ्रपराक्रम]

5 ^{a}) Dg1 सप्रस्थिते —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1188* अचिरेण समासाद्य ततस्त चित्रपादपम् ।
चित्रकूटवनं रामः सीतां वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B तत्र, D4 तत्र (sic) (for त) —(l 2) D2 4 5 7 M4 चित्रकूटं ततो (for °कूटवन)]

6 ^{a}) M3 सुदीप्तान् M3 इह (for इव) Dt1 Dm1 G1 3 M2 वै(M3 *)देही —^{b}) T3 G1 3 द्रुमान् (for नगान्) —^{c}) M3 पद्मैः (corrupt) (for पुष्पैः) Dg1 किंशुकान् —Dg1 reads 6^{d} in marg —^{d}) G3 मलिन, M1 मालिन, Cv °लिन, Cm g k t as in text (for मालिन) —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1189* पश्यैतान्पुष्पितान्सीते मालिनीं कृत्स्नवनस्थलीम् ।
शिशिरात्ययदग्धाङ्हि प्रदीप्तानिव किंशुकान् ।

[(l 1) Ñ2 B2-4 [आ]भान्, D5 [आ]पूर्व D7 [ए]तान् (for [ए]तान्) D4 om (hapl) पुष्पितान् D6 पश्यन्पुष्पिते सीते (for the prior half) Ñ2 मालिनी (for मालिनी) —(l 2) D4 सेवन्तान् (for नगान्द्हि) Ñ2 V1 B D1-4 6 M4 शिशिरात्यये विशालाक्षि(Ñ2 B1 3 च[B2 4 तु]मैथिलि) (hypm), D4 7 शिशि(D7 om [hapl] शि)रात्यये पश्य (for the prior half) D3 इव (for इह)]

—Then all the above MSS cont

पश्य भल्लातकान्फुल्लान्नरैरनुपसेवितान् ।
फलपत्रैरवनतान्नूनं शक्ष्यामि जीवितुम् ॥ ७
पश्य द्रोणप्रमाणानि लम्बमानानि लक्ष्मण ।
मधूनि मधुकारीभिः संभृतानि नगे नगे ॥ ८
एष क्रोशति नत्यूहस्तं शिखी प्रतिकूजति ।
रमणीये वनोद्देशे पुष्पसंस्तरसंकटे ॥ ९
मातंगयूथानुसृतं पक्षिसंघानुनादितम् ।
चित्रकूटमिमं पश्य प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ॥ १०
ततस्तौ पादचारेण गच्छन्तौ सह सीतया ।
रम्यमासेदतुः शैलं चित्रकूटं मनोरमम् ॥ ११

G 2 56 18
B 2 56 12
L 2 60 18

1190* कर्णिकारान् चापि पश्य मन्दाकिनीमनु ।
दीपित रुचिरं पुष्पे प्रदीप्ते काञ्चनैरिव।

[(l 1) V1 D1-5 7 चाप, M4 चाम (for चापि) —(l 2) V1 D1 3 शोभित, D5 दीपितैर्, D6 दीक्षित (for दीपित) Ñ2 B3 रुचिर D4 6 7 M4 वृक्षे (for पुष्पे) D1 3 प्रदीपे, D4 प्रदीप्त B4 * * -र् (for काञ्चनैर्)]

7 a) B3 सल्लातकान्, D1 भिल्लवातिकान् (hypm) D6 भैल्ल°; T2 3 पल्ला°, G1 फुल्ला° G3 फल्ला°, Cv भल्ल°, Cg k as in text (for भल्लातकान्) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3-7 T2 G2 M बिल्वान्, D2 सीते (for फुल्लान्) —b) G1 3 उपनिषेवितान् (for अनुपसे°) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पनसान् (B3 °सासा) तिन्दु (Ñ2 B3 4 तिलक, D7 लाकुच) कालम्बान् (D4 4 5 7 कानपि), G2 M3 वानरैरपशोभितान् —c) Dt1 Dd1 Dm1 फलपुष्पैर् —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 M2 Cv r t शक्ष्याम Cm g k °मि, as in text) Dt1 जीवित —For 7cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1191* फलभारनताश्चैव तथान्यान्फलपादपान् ।

[B1 3 4 D5 फलभारानताश्, D4 7 फलभारनतेश् V1 D1-5 7 M4 [अ]पि (for [च]ैव) Ś1 D6 शुभदर्शनान् D4 5 7 वानरैर (D5 नरैरनु)पसेवितान् (for the post half)]

—Then all cont

1192* शक्यमत्र फलैरेव जीवितुं तनुमध्यमे ।
अहो स्वर्गोपम श्लाघ्यश्चित्रकूटमिमं वयम् ।

[(l 1) D4 5 7 एभि (for अत्र) D6 पर (for एव) Ñ2 जीवित —(l 2) V1 चित्रकूटवन, D4 7 चित्रकूटमिम Ñ2 B3 वन, D6 पुण्य (for वयम्)]

8 a) D1 यस्य (for पश्य) B3 द्रोणप्रमाणानि (meta) —b) D1 लंबमानि च लक्ष्मण (sic) —c) Ś1 B2 D4 M4 चित्राणि, Ñ2 B1 3 4 विचित्राणि (for मधूनि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 चित्रकूटेस्मिन्, D4 5 7 मधुमासेस्मिन् (for मधुकारीभि) —d) D1 समुद्भूतानि, D5 सम्पूर्णानि, T2 सुसंभृतानि (for सम्भृतानि) D1 नगे वने, D4 5 नगोत्तमे (D5 °मै) (for नगे नगे) Ś1 Ñ2 B1-3 D6 M4 मधूनि मधुपैः सगे, B4 स न्यूनानि मधुप्सै

9 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 असौ (D4 5 7 एष) कूजति, Dm1 एवं क्रोशति Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 दात्यूहस्, Cm g as in text (for न°) —After 9ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1193* त चौपहसतीवायं कूजन्त जलकुक्कुट ।
परपुष्टरत श्रुत्वा गायन्त इव कानने ।
भ्रमरा विचरन्त्येते पुष्पपानमदस्खला ।

[(l 1) Ś1 D6 कूजश्च, D4 5 7 कूजन्दे (for कूजन्त) Ñ2 (m also as above) B1 जलकुक्कुभ D1 4,5 जल्कुर्दर —(l 2) D4 7 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) Ñ2 reads इव in marg D4,5 7 मानकलरणेषु वै (D6 च) (for the post half). —D4 5 7 om from l 3 up to st 10 —(l 3) M4 पुष्पदारसक्त° (for the post half)]

—cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 पश्य मन्दाकिनीतीरे कुसुम प्रकरे प्रिये —After 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ins

1194* रचितानीव सुश्रोणि शयनानि द्रुमे द्रुमे ।
शिलातलानि चेमानि विमलानि शुचिस्मिते ।
लतावितानैश्छन्नानि पश्य रम्याणि भामिनि ।

[(l 1) Ś1 D6 वितानानीव शुभाणि (for the prior half) V1 om शयनानि D3 om (hapl) second द्रुमे —(l 2) Ś1 D6 नीलानि, B4 चैनानि (for चेमानि) Ñ2 विपुलानि, V1 D1-3 विशालानि (for विमलानि) —(l 3) Ñ2 B3 D1 लता वितानैश् (D1 °नैश्) B1 3 4 लतावितानाश्, M4 लताप्रतानैश् Ś1 D6 लतापुष्पाश्रितानीह (for the prior half) Ñ2 V1 B मानिनि (for °मिनि)]

10 D4 5 7 om 10 (cf v l 9) —c) G2 M2 बहुमूल फल पश्य —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1195* मार्तंगयूथनिचिते नानाविहगनादिते ।
नानामृगगणाकीर्णे शैलेऽस्मिन्रम्यकानने ।

[(l 1) Ś1 यूथविचिते V1 D1 3 M4 यूथानुसृते D6 यूथानुस्रुते B4 नाद्रते (sic) D3 नादिने (sic) (for नादिते) —(l 2) V1 D1 2 द्रुमसमाकीर्णे M4 द्रुमलताकीर्णे]

—Thereafter all the above MSS (except D3) cont while D1 3 ins after l 2 of 1193* (owing to omission)

1196* वैदेहि विचरिष्याम सुखमत्र वयं प्रिये ।
इह प्राप्स्यसि वैदेहि मया सह रतिं शुभाम् ।

[(l 1) B4 विहरिष्याम D4 5 7 प्रिये वय (by transp) —(l 2) Ś1 D1-2 परां रतिं (Ś1 D6 °तिं) V1 D1 M4 रतिं परां, D6 रतिं प्रिये (for रतिं शुभाम्)]

11 b) G1 M1 सीतया सह (by transp) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

G. 2, 56 19
B 2 56 13
L. 2 60 19

तं तु पर्वतमासाद्य नानापक्षिगणायुतम् ।
अयं वासो भवेत्तावदत्र सौम्य रमेमहि ॥ १२

लक्ष्मणानय दारूणि दृढानि च वराणि च ।
कुरुष्वावसथं सौम्य वासे मेऽभिरतं मनः ॥ १३

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सौमित्रिर्विविधान्द्रुमान् ।
आजहार ततश्चक्रे पर्णशालामरिंदमः ॥ १४

शुश्रूषमाणमेकाग्रमिदं वचनमब्रवीत् ।
ऐणेयं मांसमाहृत्य शालां यक्ष्यामहे वयम् ॥ १५

1197* अवेक्षमाणा एव ते रम्यां मन्दाकिनीं नदीम् ।
चित्रकूटं समाजग्मुर्नानाकुसुमितद्रुमम् ।

[(l 1) Ś1 B4 अवेक्षमाणा V1 D1-3 7 M4 इत्येव वीक्ष्य(D4 5 7 पश्य)मानास्ते (for the prior half). —(l 2) M4 समासेदुर् (for समाजग्मुर्) B1 नानाकुसुमित द्रुम, D5 नाना कुसुमभक्ति (for the post half)]

12 ᵇ) G1 पक्षिगणैर्युतं —After 12ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1198* बहुमूलफलं रम्यं सपद्मसरसोदकम् ।
मनोज्ञोऽयं गिरिः सौम्य नानाद्रुमलतायुतः ।
बहुमूलफलो रम्यः स्वाजीवः प्रतिभाति मे ।
मुनयश्च महात्मानो वसन्त्यस्मिन्शिलोच्चये ।

[(l 1) G1 2 M1 संपन्नसमरो(G1 °रसो)दकं K(ed) संपन्न सरसोदकं (for the post half) —After l 1, G1 ins

1198(A)* चित्रकूटं हि संप्राप्तो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—(l 3) M1 (before corr) बहुमूलफलो M3 मां (for मे) —(l 4) G2 M1 महाभागा (for °त्मानो)]

—ᶜ) Dt1 तात (for तावद्) —ᵈ) Dg1 Dt2 T3 G2 M2 वयमत्र (for अत्र सौम्य) Dg1 रमामहे, Dt1 वसेमहि —For 12 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1199* तस्य शैलस्य पादे तु विविक्ते सलिलावृते ।
आश्रमं चक्रतुर्वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) D4 5 7 पार्श्वे (for पादे) V2 D1 4 5 7 M4 [S]प, D3 6 च (for तु) V3 D1 M4 विविक्ते सलिलावृते, B1 विमले सलिलावृते, B2 D2 विविक्तसलिलावृते, D3 विविक्ते च शिलावृते, D4 7 विविधद्रुमसंवृते, D5 विविक्तसलिलावृते (for the post half) —(l 2) Ś1 D3 चाथ (for वीरौ) Ñ2 marg , B3 विविधौ, D2 om (hapl) (for भ्रातरौ)]

—After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1200* इति सीता च रामश्च लक्ष्मणश्च कृताञ्जलिः ।
अभिगम्याश्रमं सर्वे वाल्मीकिमभिवादयन् ।
तान्महर्षिः प्रमुदितः पूजयामास धर्मवित् ।
आस्यतामिति चोवाच स्वागतं तु निवेद्य च ।
ततोऽब्रवीन्महाबाहुर्लक्ष्मणं लक्ष्मणाग्रजः । [5]
संनिवेद्य यथान्यायमात्मानमृषये प्रभुः ।

[(l 1) T1 2 G1 महात्मा (for कृताञ्जलिः) —(l 2) Dm1 [आ]श्रमे (for °मं) —(l 4) M2 वाक्य Dm1 तै; T1 च K(ed) तु (for तं) G1 निवेद्य (for निवेद्य)
—After l 4, Dm1 ins

1200(A)* राघवः प्रीतिसंयुक्तमिदं वचनमब्रवीत् ।
ज्ञानि मया रघुश्रेष्ठ रक्षणागमनकारणम् ।
अत्र बालवृद्धीनां च अस्माकं रोचय प्रभो ।
इति तेन रामाज्ञप्तः श्रीमानसौ महाशयः ।
तथेति प्रतिजग्राह ऋषिर्गोऽकं कृताञ्जलिः । [5]

—(l 5) G1 महातेजा, M3 महाबाहु T3 लक्ष्मणाग्रजः]

13 D3 om 13 —ᵇ) G1 वराणि च दृढानि च (by transp) —ᶜ) G3 कुरु°त्वावसथं(थ्) —ᵈ) T2 वासाः G3 वासो G2 वसेत्वाभिमतं मन —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 2 M4 subst

1201* गजभग्नान्युपादाय दारूण्युपवनान्तरात् ।
कृत्वाविमानवद्दे द्वे चक्रतुः सदने पृथक् ।

[(l 1) Ś1 B1 2 D1 6 7 [उ]पाहृत्य, D3 °हृत्य (for °दाय) V1 D2-5 7 M4 [अ]थ (for [उ]प) —(l 2) Ñ2 लतावनवद्दे च तावत्, V2 °लवद्दे B3 °वद्दे तु B3 4 D1 6 लतावनवद्दे (B3 च) D4 5 °नद्दे M4 लताप्रतानवद्दे (for the prior half) Ñ2 B3 चक्रतु शयने, V1 D1-4 शरणे चक्रतुः, B1 4 M4 चक्रतुः शरणे D7 प्रतानबद्धे शरणे (णे) चक्रतुस्तौ पृथक् (subst)]

14 ᵃ) T1 4 सौमित्रीत् (sic) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1202* वृक्षपर्णैश्च बहुभिश्छादयामासतुस्तदा ।
ते पर्णशाले कृत्वाथ शोधयामास लक्ष्मण ।

[(l 1) V3 D1 3 तु(V3 च)ह्रिभिः, D2 4 5 M4 बहुभिश्च (M4 °लौ) (for च बहुभिस्) B1 छादयामास लक्ष्मणः (for the post half) —(l 2) B1 तु D2 च (for [अ]थ)]

—Then all cont

1203* शुद्धोपलेपनं चक्रे वैदेही तनुमध्यमा ।
[B1 शुभैर्देश्यैः, D1 शुद्धैर्षैः]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1204* तां निष्ठितां बद्धकटां दृष्ट्वा रामः सुदर्शनाम् ।
[Dg1 निष्ठितां (for निष्ठितां) T3 G1 निष्ठितामवतां (for) सुदर्शनाम् ( ) G1]

15 For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1205* कृत्वाश्रमपदं रामस्तो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
मृगमाहृत्य सौमित्रे कर्तुं यजनं मासिनम् ।
तेन यक्ष्यामि यद्दाहमत्रवासमदूरतः ।

[(l 1) D4 5 7 कृत्वाश्रमं(D5 °दं) —(l 2) Ś1 D4 बलवत Ñ2 आहृत्य (for आहृत्य) D2 मेध्यं (meta) (for

स लक्ष्मणः कृष्णमृगं हत्वा मेध्यं प्रतापवान् ।
अथ चिक्षेप सौमित्रिः समिद्धे जातवेदसि ॥ १६

तं तु पक्वं समाज्ञाय निष्टप्तं छिन्नशोणितम् ।
लक्ष्मणः पुरुषव्याघ्रमथ राघवमब्रवीत् ॥ १७

अयं कृष्णः समाप्ताङ्गः शृतः कृष्णमृगो यथा ।
देवता देवसंकाश यजस्व कुशलो ह्यसि ॥ १८

रामः स्नात्वा तु नियतो गुणवाञ्जप्यकोविदः ।
पापसंशमनं रामश्चकार बलिमुत्तमम् ॥ १९

G 2 56 29
B. 2 56 31
L. 2 60 29

चिरम्) —(l 3) Ś1 B3 D3 4 वत्स(B3 वत्स)णावमदेवता (for the post half)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1206* कृतव्य वास्तुशमनं सौमित्रे चिरजीविभि ।
मृगं हत्वानय क्षिप्रं लक्ष्मणेह शुभेक्षण ।
कर्तव्यं शास्त्रदृष्टो हि विधिर्धर्ममनुस्मर ।
भ्रातुर्वचनमाज्ञाय लक्ष्मण परवीरहा ।
चकार च यथोक्तं स तं राम पुनरब्रवीत् । [5]
ऐणेयं श्रपयस्वैतच्छालां यक्ष्यामहे वयम् ।
त्वर सौम्य मुहूर्तोऽयं ध्रुवश्च दिवसो ह्ययम् ।

[(l 1) T2 G1 3 M2 चिरजीविभि Cg t as above (for °जीविभि) —(l 3) T2 वा T3 om (subm) (for हि) T3 विधिधर्मम् Dg1 Dm1 T2 M3 (before corr) अनुसरन् Cm g h as above —(l 4) T2 M3 आस्थाय (for आज्ञाय) —(l 5) Dt1 हि (for स) h(cd) स यथोक्तं च G1 राम (sic) —(l 6) Dg1 श्रपयस्वाघ —(l 7) G1 ध्रुव h(cd) [s]पि (for हि) G1 3 [अ]द्य (for [अ]यम्)]

16 For 16 Ś1 N2 V1 B D1 7 M4 subst

1207* इत्युक्तो लक्ष्मणो भ्रात्रा हत्वा कृष्णमृगं वनात् ।
आहृत्य चनयित्वाग्नौ श्रपयामास संस्कृतम् ।

[(l 1) B1 D2 भ्राता D3 सह (for हत्वा) Ś1 D4 7 वने (for वनात्) —(l 2) B2 आहृत्य (for आहृत्य) Ś1 D4 7 ज्वालयित्वा N2 B2–4 ज्वा(B3 4 ज्व)ल° (for चनयित्वा) D3 जन ॰ग्नौ Ś1 D1,4–7 तं चरुं (for संस्कृतम्) D2 श्रपयामास (sic) सस्कृत (for the post half)]

17 a) Dt1 तत् (for तं) T1 स विज्ञाय (for समा°) —b) T2 छिन्नशोणितं G2 छन्न° (for °शोणितम्) —For 17 Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst

1208* तं मृगं संस्कृतं दृष्ट्वा सुनिष्टप्तं च लक्ष्मण ।
उवाच राममभ्येत्य कृताञ्जलिरिदं वच ।

[(l 1) M4 दृष्ट्वा (for मृग) N2 B3 अपि V1 B1 D5 सुभिन्न B1 4 D1 3 M4 सुकृत (for संस्कृत) Ś1 D4 6 7 सुसु पक्व N2 B3 °ह्लतं B4 सुपिष्ट (subm) D2 सुनिष्टत (s c) M4 सुनिविष्ट (for सुनिष्टप्त) —(l 2) N2 कृताञ्जलिम्]

18 a) Dt1 Ct सर्वे (for कृष्णः) Dt1 Dm1 M2 (inf lin sec m also) समस्ताङ्ग T3 समाप्तश्च (for समाप्ताङ्ग) —b) Dt1 Dd1 Dm1 श्रित (for शृत) Dt1 मया Cm g as in text (for यथा) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G M1 दैवता —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1209* आज्ञया ते मयाहृत्य शृत कृष्णमृगो वनात् ।
यष्टुमर्हसि तेन त्वं देवता अभिकाङ्क्षिता ।

[(l 1) V1 वचनात् (for आज्ञया) B2 मयाहृत्य D4 7 समा° (for मयाहृत्य) B2 D5 श्रित D1 कृत D4 7 श्रित (for शृत) Ś1 B1 कृष्णो मृगो D4 7 कृष्ण मृग(D7 मृग [sic]) (for कृष्णमृगो) —(l 2) D7 येन (for तेन) V1 अपि काङ्क्षिता D1 5 7 M4 अभि°]

19 a) G1 [अ]थ (for तु) —b) Dt1 जपकोविद —After 19ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1210* समहेणाकरोत्सर्वान् गत्वान्तरावसानिकान् ।
इष्ट्वा देवगणान्सर्वान्विवेशावसथ शुचि ।
बभूव च मनोह्लादो रामस्यामिततेजस ।
वैश्वदेवबलिं कृत्वा रौद्रं वैष्णवमेव च ।
वास्तुसंशमनीयानि मङ्गलानि प्रवर्तयन् । [5]
जपं च न्यायत कृत्वा स्नात्वा नद्यां यथाविधि ।

[(l 1) Dd1 निग्रहेण (for सं°) —(l 2) Dd1 दृष्ट्वा (for इष्ट्वा) Dm1 T1 3 G1 M2 वर्तान् G2 M1 सन्न (for [आ]वसथ) G2 शुचि —(l 3) G2 वचनोह्लादो (for च मनो°) —(l 5) M2 वासस्य (for वास्तुस) T2 G1 वास्तुशम (metri)मनीयानि —(l 6) Dg1 अथ (for जप)]
—For 19 Ś1 N2 V1 B D1–7 M4 subst

1211* इत्युक्तो राघव स्नात्वा जप्त्वा च विधिवत्तदा ।
इध्माग्नि मध्यवत्तत्र तत्रत्जुहुवे हवि ।
हविर्हुत्वा च देवेभ्य पितृभ्यस्तदनन्तरम् ।
निर्वपाप पवित्रेषु निवाप सजलाञ्जलिम् ।
न्युप्य चैव निवापं स भूतेभ्योऽपि विधानत । [5]
चकार बलिनिर्वापं राघवस्तदनन्तरम् ।

[(l 2) Ś1 इध्माग्नि N1 M4 इध्माग्नि B3 4 दुर्वाग्नि B2 दुर्वाग्नि D1 3 6 इध्माग्नि (for इध्माग्नि) B1 विधिवत्तत्र D4 7 संभृत कृत्वा D2 मन्त्र कृत्वा (for मध्यवत्तत्र) Ś1 V1 B4 D1 6 तु M4 त (for तत्र) B2 जुहुवे हविस्तदा (for the post half) —(l 3) D4 5 7 निर्वेप (for हुत्वा च) B1 सर्वेभ्य D2 पितृभ्य (sic) (for पितृभ्यस्) B2 च तत्पर N2 D3 हविर्हुत्वा च विधिवद्देवेभ्य स्तत्पर —After l 3 D2 reads (erroneously) l 1 2 only of 1212* —B1 om (hapl) l 4–6 —(l 4) B1 विनिर्वाप B2 निर्वाप D1 3 M4 निवाप (for निवाप) D2 पवित्रे D4 पवित्रेषु (for पवित्रेषु) V1 D1 5 6 निर्वाप V1 च जलाञ्जलि D1 M4 स्वञ्जलि D5,4 7 सलिलाञ्जलि Ñ1 B2 (also as above [var] निवाप) निवाप स पवित्रेषु निवाप सजल बलि —(l 5) V1 D1–4 7 निर्वा(D1 3 °वा)प्य च B2 न्युप्याथ (for न्युप्य चैव) D1 निर्वाप D2 निर्वाप (sic) (for

G 2. 56. 32
D 2. 56. 34
L 2. 60. 32

तां वृक्षपर्णच्छदनां मनोज्ञां
यथाप्रदेशं सुकृतां निवाताम् ।
वासाय सर्वे विविशुः समेताः
सभां यथा देवगणाः सुधर्माम् ॥ २०

अनेकनानामृगपक्षिसंकुले
विचित्रपुष्पस्तबकैर्द्रुमैर्युते ।
वनोत्तमे व्यालमृगानुनादिते
तदा विजह्रुः सुसुखं जितेन्द्रियाः ॥ २१

सुरम्यमासाद्य तु चित्रकूटं
नदीं च तां माल्यवतीं सुतीर्थाम् ।
ननन्द हृष्टो मृगपक्षिजुष्टां
जहौ च दुःखं पुरविप्रवासात् ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

निवाप) B2 तु (for त) M4 निवाप च निवाप्यादि (for the prior half) D2 विधानल (sic) (for विधानत) D5 निर्वाप्यैव च निर्वाप भूतेभ्यो विधिना तत —B4 om l 6].

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1 3-7 M4 cont D2 ins l 1-2 only after l 3 of 1211*

1212* लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा हुतशेषं तत स्वयम् ।
उपविश्योपयुयुजे कृते पर्णपुटे शुचौ ।
परिविष्य च सीतापि तावुभौ भर्तृदेवरौ ।
एकान्ते समुपागम्य तत शेषमुपाददे ।

[(l 2) D4 7 उपविश्योपयुयुजे (for the prior half) V1 D1 3-5 7 कृत्वा, B4 हते (for कृते) Ś1 D5 6 M4 शुभे, D2 शुचि, D4 7 शुभ (for शुचौ) D2 कृतवंशशुचौ पुटे (sic) (for the post half) —(l 3) Ś1 B4 D6 परिवेष्य, V1 परिष्वज्य, D3 परिवेश्य (for °विष्य) B4 [इ]ति, D6 च (for [अ]पि) D1 रामलक्ष्मणौ (for भर्तृदेवरौ) —(l 4) V2 D4 7 M4 एकान्त V1 D1 3-5 7 M4 उपविश्यैका (for समुपागम्य) V1 D3 M4 तयो (for तत) V1 उपाददेव.]

while Dg1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins Dt1 ins l 1-2 only after 19

1213* वेदिस्थलविधानानि चैत्यान्यायतनानि च ।
आश्रमस्यानुरूपाणि स्थापयामास राघव ।
वन्यैर्माल्यैः फलैर्मूलैः पक्वैर्मांसैर्यथाविधि ।
अद्भिर्जपैश्च वेदोक्तैर्दर्भैश्च ससमित्कुशैः ।
तौ तर्पयित्वा भूतानि राघवौ सह सीतया । [5]
तदा विविशतु शालां सुशुभां शुभलक्षणौ ।

[(l 1) T3 वेपिस्थल, M3 °स्थली (for वेदिस्थल) —(l 3) Dg1 अन्यैर् (for वन्यैर्) M3 मांसै (for माल्यै) Dg1 मद्यैर् (for पक्वैर्) —(l 4) T1 G3 समभिकुशै, T2 समभिकुशै —(l 5) M3 transp राघवौ and सीतया —(l 6) G3 शाला (for शालां) Dm1 सशुभां M3 शुभांश्च (for सुशुभां) G1 शुभदर्शना, G3 M1 °णा (for शुभलक्षणौ)]

20 ^{a}) D3 7 वृक्षपर्णाच्छदना —^{b}) D4 7 यथाप्रदेशाः, T3 निवेता (sic), M3 निवातस्ता (sic) —^{c}) D7 समेता

21 ^{a}) Dm1 M3 नानाविध, T3 नागायुत (for नानामृग) —^{b}) M3 विचित्रपुष्पै Dd1 Dm1 स्तबकै, M3 [मा]ल्यकैर्, T1 om द्रुमैर्, D4 6 7 विचित्रपुष्पस्तबकोपशोभिते —^{c}) D4 3 7 नगोत्तमे (for वनोत्तमे) —^{d}) T3 तथा (for तदा) M3 सुसंखि (for सुसुखं) —For 20-21, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1214* अनेकनानाविधपक्षिनादिते
विचित्रपुष्पस्तबकोपशोभिते ।
नगोत्तमे तत्र निवासमेयिवान्
स्तुतोष राम सहलक्ष्मणस्तदा ।

[(l 1) D2 lacuna up to पक्षि Ś1 नानाविधि B2 D1 पक्ष (for पक्षि) D2 पनीते (for नादिते) —(l 2) V1 पत्र (for पुष्प) —(l 3) D6 निकासम् (for निवा°) Ñ2 B1 3 4 D2 ईयिवांस्, V1 एववान् (sic) D1 निवा(स)लक्ष्मणः]

22 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 त रम्यम्, T1 damaged (for सुरम्यम्) T2 moth eaten for म तु चि Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 हि, M2 3 चि (for तु) —^{b}) M3 माल्यवता Dg1 सतीर्थां, D4 7 सुरम्या (for सुतीर्थाम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 ता(D6 ते) चैव पुण्या सरित(D1 °त) सु(D3 स)तीर्था (B4 °र्थे) —^{c}) Dm1 T2 3 G2 M1 रामो, M3 हृष्ट्वा, Cg I as in text (for हृष्टो) —^{d}) T2 पुन (sic) (for पुर) —For 22^{cd} Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 6 M4 subst

1215* मन्दाकिनीं पुण्यजलप्रतीरां
दु सो जहुस्तेऽथ विवासमूलम् ।

[(l 1) D2 3 पुष्पफलावतीरां —(l 2) Ś1 D6 ते वनवासमूल, V1 D1-3 M4 पुरविप्रवासम्(D1 °सा) (for वेऽथ विवासमूलम्)], while D1 5 7 subst

1216* वनं च दृष्ट्वा मृगपक्षिजुष्टं
दु सो जहू राज्यविनाशमूलम् ।
[(l 2) D5 जहुस्तद राज्यविनाशमूल]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 6 7 चित्रकूटनिवास, B2 4 भरतप्रवेशो चित्रकूटनिवास, D1 चित्रकूटपर्णकुटीरक, D2 3 चित्रकूटे पर्णकुटीकरण, D6 पर्णकुट्यां बलिपूजा —*Sarga no* (figures, words or both) B1 4 D3 4 om Ś1 60, Ñ1 D2 55 V2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S 56 B2 45 B3 54 D1 112 D5 6 59 —After colophon, D5 G conclude with रामाय नमः T1 श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे नमः.

५१

कथयित्वा सुदुःखार्तः सुमन्त्रेण चिरं सह ।
रामे दक्षिणकूलस्थे जगाम स्वगृहं गुहः ॥ १

अनुज्ञातः सुमन्त्रोऽथ योजयित्वा हयोत्तमान् ।
अयोध्यामेव नगरीं प्रययौ गाढदुर्मनाः ॥ २

स वनानि सुगन्धीनि सरितश्च सरांसि च ।
पश्यन्नतिययौ शीघ्रं ग्रामाणि नगराणि च ॥ ३

ततः सायाह्नसमये तृतीयेऽहनि सारथिः ।
अयोध्यां समनुप्राप्य निरानन्दां ददर्श ह ॥ ४

स शून्यामिव निःशब्दां दृष्ट्वा परमदुर्मनाः ।
सुमन्त्रश्चिन्तयामास शोकवेगसमाहतः ॥ ५

कच्चिन्न सगजा साश्वा सजना सजनाधिपा ।
रामसंतापदुःखेन दग्धा शोकाग्निना पुरी ।
इति चिन्तापरः सूतस्त्वरितः प्रविवेश ह ॥ ६

G 2 57 8
B 2 57 8
L 2 61 8

51

☞ Ñ1 missing for Sarga 51 (cf v l 1058*) M4 begins with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) Dg1 Dt1 Dm1 G3 तु Cr g t as in text (for सु) —ᶜ) Dm1 -कूलस्थे, Cm as in text Ct -तीरस्थे T1 जग्व (moth eaten) (for जगाम) —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1217* स शोचित्वा तु सुचिरं सुमन्त्रेण गुहस्तदा ।
गङ्गापारगते रामे जगाम स्वपुरं तत ।

[(l 1) B1 4 (अ)थ (for तु) B3 स शोचयित्वाथ (hypm) Ś1 Ñ2 B1 3 D1 3 4 M4 सह, B4 पुनि (for तदा) —(l 2) Ñ2 D3 4 6 -पारे D1 7 -पारे M4 -तीरे (for -पार) D2 4 5 7 -गते रामे V2 सुपुर M4 पनि (for तत)]

—D2 4 5 7 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 1

1218* भरद्वाजाभिगमनं प्रयागे च सहासनम् ।
आ गिरेर्गमनं तया चस्य धैरभिलक्षितम् ।

(l 1) Dt1 समासने D5 महासन T1 समसन Ctp as above —(l 2) G3 M1 Cv m उपलक्षितं Cr g k t as above D3 4 6 7 चित्रकूटनिवासं च तत्रस्थैरेव तैः श्रुत]

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 B D2 4 अनुज्ञाप्य (D3 °प्य) V2 D1 3 M4 समन्वित (for अनुज्ञात) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 G1 M4 (स)पि (for ऽथ) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 हया (B4 महा)श्वे, T1 °त्तमा (for हयोत्तमान्) V1 om from 2ᶜ to 3ᵇ —ᵈ) Ś1 प्रययुः Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 भृश T1 गृहं (for गाढ) B4 D2 4 5 7 -दुःखित (for -दुर्मना)

3 V1 om 3ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) T1 स missing Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 सोऽतीत्य (D3 °पे) सु(Ñ2 B3 च)बहू न्देशान् —ᵇ) M4 सरांसि सरितस्तथा —ᶜ) Dt1 Ct वसो (for ऽति) Dg1 M4 प्रतिययौ T1 प्रतययौ (moth-eaten) (for ऽतिययौ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पश्यन् सारथिस्तदा —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 5 T1 G1 3 M4 ग्रामांश्च (D1 °स्तु) D2 4 5 सोऽतीत्य (for ग्रामाणि)

4 ᵇ) T1 (inf lin) G3 M1 Cv k t द्वितीये Cr m g as in text (for तृतीये) ※ Cm तृतीयेऽहनि तृतीये सायाह्न समये अह्नस्तृतीयभागरूपे सायाह्नकाले Cg offers similar *explanation* ※ —ᵈ) G3 हि (for ह) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1219* अयोध्यामाजगामाशु निवृत्तेऽहनि सारथि ।
शान्तनारीनरगणां दीनस्वनवतीं तदा ।

[(l 1) D4 5 7 आजगामाथ (D4 °तो) D3 निवृत्ते —(l 2) Ś1 B1 3 D4 7 -स्वन(D7 °*)नी D3 तथा]

5 For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1220* शून्यामिव च निःशब्दां निरानन्दजनाकुलाम् ।
प्रम्लानपङ्कजवनां विपन्ना पद्मिनीमिव ।
निशाकरपरिभ्रष्टां ताराहीनां निशामिव ।
तां दृष्ट्वा चिन्तयामास सुमन्त्रो मन्त्रिसत्तम ।
प्रविशंस्तां पुरीं दीनां निर्जनां विगतत्विषम् । [5]

[Before] 1 Ś1 (m) ins शिवायो नम —(l 1) D4 7 स (for च) Ś1 D6 -जनाकुला Ñ2 D3 -जनाकुलां B4 °कुलां (for -जनाकुलाम्) —(l 2) D3 4 7 प्र(D7 आ)म्लान Ś1 -पङ्कजवतीं Ñ2 B विपुलं D3 6 निर्जनं M4 विजनं (for विपन्नां) —Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 om (hapl) l 3 —(l 4) D4 स (for तां) Ś1 D4-7 चिन्तयेत M4 मन्त्रयामास (for चिन्तयामास) —(l 5) Ś1 D4 7 प्राविशत् (for प्रविशन्) Ś1 Ñ2 B D1 4 7 दीनो (for दीनां) Ñ2 D2 3 हिर V1 D3 हिरी, M4 हिरं (for -त्विषम्)]

6 ᵃ) Dg1 कच्चिन (for कच्चिन्न) —ᵇ) T1 M1 सजनाधिप (sic) —ᶜ) Dg1 रामसंतापयुक्तेन (sic) —After 6ᵃ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1221* प्राकारैः दीप्तप्राकारैः ।
नगरद्वारसायां

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 दीप्तप्राकारैः]

—For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 (om l 1) 3-7 M4 subst

G. 2 57 9
B 2 57 9
L. 2 61 9

सुमन्त्रमभियान्तं तं शतशोऽथ सहस्रशः ।
क्व राम इति पृच्छन्तः सूतमभ्यद्रवन्नराः ॥ ७
तेषां शशंस गङ्गायामहमापृच्छ्य राघवम् ।
अनुज्ञातो निवृत्तोऽस्मि धार्मिकेण महात्मना ॥ ८
ते तीर्ण इति विज्ञाय बाष्पपूर्णमुखा जनाः ।
अहो धिगिति निःश्वस्य हा रामेति च चुक्रुशुः ॥ ९
शुश्राव च वचस्तेषां वृन्दं वृन्दं च तिष्ठताम् ।
हताः स्म खलु ये नेह पश्याम इति राघवम् ॥ १०
दानयज्ञविवाहेषु समाजेषु महत्सु च ।
न द्रक्ष्यामः पुनर्जातु धार्मिकं राममन्तरा ॥ ११
किं समर्थं जनस्यास्य किं प्रियं किं सुखावहम् ।
इति रामेण नगरं पितृवत्परिपालितम् ॥ १२

1222* यथिस्सरत्निचया सनरा सनराधिपा ।
रामशोकाग्निना दृष्ट्वा न दग्धेय पुरी भवेत् ।
इति संचिन्तयन्सूत प्रविवेश स तां पुरीम् ।

[(l 1) D6 कश्चित् V1 सचने (for सरत्न). Ñ2 V1 B D1-7 सरामाश्व(D1 °जा स)नराधिपा, M4 सराज्या रानराधिपा (for the post half) —(l 2) V1 कृत्स्नो, D7 श्रत्ता D3 हि (for न) Ñ2 B transp कृत्स्ना and दग्धा M4 दग्धेय नगरी भवेत् (for the post half) —(l 3) Ñ2 V1 B D1-4 M4 आर्त (for सूत)]

—After 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-6 M4 ins

1223* सुमन्त्रो व्यथयोपेत स्यन्दनेन हतत्विषा ।

[Ñ2 B3 D6 हतश्रिया, V1 महत्त्विषा (for हतत्विषा)]

—D3 cont, while D2-4-7 ins after 6

1224* ते श्रुत्वा रथनिर्घोषं बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।
सोत्सुका नागरा सर्वे सुमन्त्रागमने तदा ।
एक रथस्थं दृष्ट्वा तु सर्वे पौरा विचेतस ।
कस्माद्देष समायातस्त्यक्त्वा राम च निर्नदे ।

[(l. 1) D4 श्रुत्व (for श्रुत्वा) D2 -कुलेक्षणे —(l 2) D2 सोत्सुका D5 गमने (for [आ]गमने) —(l 3) D5 एकं रथे स्थित दृष्ट्वा पौरास्ते समचिंतयन् —(l 4) D2 त्यक्त्वा राम, D4 7 राम त्यक्त्वा (by transp) (for त्यक्त्वा राम)]

7 [a]) B1 सुमन्त्र Ś1 D1-2-4 अभियात तु(D3 च) Ñ2 B3-4 D4-5-7 T1-3 M4 अभियान्त(B4 °या)तं तु(T1-2 त), V1 अभ्ययात्स्थेत, Dt1 Dd1 Dm1 G1 अभियान्तेत (G1 °त्तं) D1 अभियाचत (for अभियान्त त) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 दृष्ट्वा शत (for शतशोऽथ) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 रथम् (for सूतम्) B4 रथम सहमसुन्मरा (sic)

8 [a]) D5 तत्कथम् (for गङ्गायाम्) —[b]) Ś1 D1-7 आसमन्य (for आपृच्छ्य) —[c]) M3 हि वृत्तो (for निवृत्तो) —[d]) Ś1 D6 तेनैव सु, D7 मार्मिकेण (for धार्मि°) —For 8, Ñ2 V1 B D1-2 M4 subst.

1225* तेभ्य शशंस स तदा गङ्गातीरे महात्मना ।
तेनाह समनुज्ञात उत्तीर्णेनागत पुरीम् ।

[(l 1) B4 शशंस V1 D1-4 M4 तीरात् (for -तीरे). —(l 2) B1-3 उत्तीर्णे च D5 om from त in समनुज्ञात up to त in आगत]

9 [a]) Ñ2 B3-4 D4-6-7 तीर्(D5 तृ)र्णम् (Ñ2 B4 °र्ण) (for तीर्ण) Ñ2 B D1 स(B1-2 D1 च, B4 तत्) श्रुत्वा, D4-5-7 सश्रुत्य(D5 °त्य) (for विज्ञाय) Ś1 D6 ते तीर्णमिति सश्रुत्य, V1 D2-3 M4 ते स तीर्णमिति श्रुत्वा —[b]) Dt1 Dd1 Dm1 D4-5-7 नरा (for जना) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-6 M4 बाष्पपर्या(D2 °पूर्णा)कुलेक्षणा —[c]) T1 इत (sic) G1-3 अति (for इति) Ñ1 V1 B D1-3 M4 [उ]दाहृत्य (for निःश्वस्य) —[d]) Dt1 Dd1 M3 चिक्रु(Dt1 °*)क्रुशु, Dm1 (also as in Dd1) चिक्रुक्रुशु, T3 चुचुक्रुशु (for च चुक्रुशु). Ś1 Ñ2 B D6 M4 हता स्मेति वि(B1 चि)चुक्रुशु, V1 D1-6-7 G3 M1 हा हतास्मे(G3 M1 °हा रामे)ति चुक्रुशु

10 [a]) Dd1 वचनम् (for च वचः) —[d]) Dd1 इह (for इति) —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 subst (D4-7 line 1 only)

1226* वृन्दशो जल्पता तेषा शुश्राव स तदा गिर ।
निर्लज्जोऽद्य कथं राम त्यक्त्वा पुनरिहागत ।

[(l 1) V1 देवशो, D6 वृन्दशो (for वृन्दशो) —(l 2) D2 रामत्यक्ता Ś1 Ñ2 B D6 निर्लज्जोऽद्य वने त्यक्त्वा राम पुनरा(Ś1 D6 °रिहा)गत]

11 [b]) Dd1 समाधिषु (for °जेषु) —[c]) T3 जाम (sic) (for जातु) —[d]) G1 आंतर (sic) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1227* अहो सदस्समाजेषु यत्र नाम सुनिर्घृणा ।
विहरेम पुनर्द्रष्टा विना तं नरकुञ्जरम् ।

[(l 1) D1 नाना (for नाम) Ñ2 सनिर्घृणा, B4 °र्घृत, D1-2 °ण, D4-7 स निर्घृता, D5 °र्घ्रया (for सुनिर्घृणा). —(l 2) B4 विहरेस D6 विहरेम (meta) (for विहरेम) Ś1 V1 D5-7 दृष्ट्वा, B4 द्रष्टे (for द्रष्टा) V1 वितान (meta), D3 विनीत (for विना त)]

12 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3-4 D1-6 स्वाभिप्रेयं (for समर्थं) B2 M4 किं स्यात्प्रियजनस्यास्य, D4-5-7 किं स्यात्प्रयोजनं चास्य. —[b]) Ś1 Ñ2 V2 B D1-2-6 M4 कांक्षित (for किं प्रियं). T1-2 G2 किं सुखं किं प्रियावह (by transp) —[cd]) Ś1 D1-7 इदं (for इति) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 M2-3 Cr m g t पित्रेव T3 G2 M4 पुत्रवत् (for पितृवत्) —For 12[cd], Ñ2 V1 B D1-2 M4 subst

वातायनगतानां च स्त्रीणामन्वन्तरापणम् ।
रामशोकाभितप्तानां शुश्राव परिदेवनम् ॥ १३
स राजमार्गमध्येन सुमन्त्रः पिहिताननः ।
यत्र राजा दशरथस्तदेवोपययौ गृहम् ॥ १४
सोऽवतीर्य रथाच्छीघ्रं राजवेश्म प्रविश्य च ।
कक्ष्याः सप्ताभिचक्राम महाजनसमाकुलाः ॥ १५
ततो दशरथस्त्रीणां प्रासादेभ्यस्ततस्ततः ।
रामशोकाभितप्तानां मन्दं शुश्राव जल्पितम् ॥ १६
सह रामेण निर्यातो विना राममिहागतः ।
सूतः किं नाम कौसल्यां शोचन्तीं प्रति वक्ष्यति ॥ १७
यथा च मन्ये दुर्जीवमेवं न सुकरं ध्रुवम् ।
आच्छिद्य पुत्रे निर्याते कौसल्या यत्र जीवति ॥ १८
सत्यरूपं तु तद्वाक्यं राज्ञः स्त्रीणां निशामयन् ।
प्रदीप्तमिव शोकेन विवेश सहसा गृहम् ॥ १९

G 2 57
B 2 57
L 2 61

1228* इति चिन्तयता तेन धनोऽस्य परिपालित ।
[Ñ1 येन, D7 (अ)नेन (for तेन) D5 जानोय]

13 a) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M1 रामप्रेयाभि (for रामशोकाभि) —d) T1 G3 M3 परिदेवित

14 For 13-14ab, Ś1 D1-7 subst, Ñ2 subst l 1-2 of 1229* and 1230* for 13-14ab

1229* तं कथं पुण्डरीकाक्षं श्याम पद्मदलेक्षणम् ।
निर्लज्जोऽयं वने रामं विसृज्य पुनरागत ।
एवाश्चान्याश्च विविधा शृण्वन्वाच स सारथि ।

[(l 2) D7 निर्लज्जेन (sic) (for निर्लज्जोऽय) Ś1 D1-7 गृहे (for वने) —Ñ2 om l 3 —(l 3) D4 5 7 दुःखार्ता (for विविधा°)]

—For 13-14ab, Ñ1 (see above) V1 B D1-3 M4 subst

1230* वातायनगतानां च स्त्रीणां शुश्राव भाषितम् ।
निराशोऽयं कथं राममुत्सृज्य पुनरागत ।
एताश्चान्याश्च दुःखार्ता शृण्वन्याच स सारथि ।

[(l 1) D4 तत्रोय नागराणां तु (for the prior half) —(l 2) D3 निराशोऽ (sic) —(l 3) B1 D3 दुःखार्ता]

—d) Dd1 शम् (sic) (for तद्) Ś1 D5-7 प्रययौ (D7 °यो) D4 (उ)पाययौ D6 (उ)पाययौ (for (उ)प°) T1 om from गृहं up to इत्य in 16ab

15 T2 om 15 (cf v l 14) —a) Dg1 T2 G2 3 प्रवेश्य (G3 °श) (for प्रविश्य) —c) Dg1 कक्षा T1 3 G1 3 M1 2 (आ)तिचक्राम —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1231* अवतीर्य रथात्तूर्णं राजवेश्म विवेश तत् ।
लोकैर्जनसमाकीर्णं सप्तकक्ष्यं हतत्विषम् ।

[(l 1) Ś1 D1-7 स्यन्दनात्, V1 D5-7 वाजि M1 चातु (for तत्तूर्णं) D1 तत्, D5 7 तं (for तत्) —(l 2) D4 5 7 लोक- हीने D7 जनाकीर्णं, D1 सप्त- (for सप्त) Ñ2 B D1-3 7 -कक्ष्य (B1 °क्ष्या) (for °कक्ष्य) Ñ2 B हतत्विष (B1 2 °षा, B4 °षो), D1 हतत्विषं, D3 °षां (for हतत्विषम्)]

—After 15, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-4 ins :

1232* हर्म्यैर्विमानैः प्रासादैरवेक्ष्याय समागतम् ।
हाहाकारकृता नार्यो रामादर्शनकर्शिता ।
आयतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्ते व्यक्तमार्ततरा स्त्रिय ।

[= 2 53 9-10 —(l 1) M3 अवेक्ष्याय (sic) T1 2 समा- गत, Cr m g t स° as above —(l 2) G2 M3 हाहाराव Dm1 T2 -दर्शन (for -(अ)दर्शन) Dg1 Dt1 -कर्शिता (for -कर्शिता) —(l 4) Dm1 -वीक्ष्यते]

16 T1 om 16ab (cf v l 14) —c) T2 राममेवाभि (for रामशोकाभि) —For 16, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1233* ततो दशरथस्त्रीणां शुश्राव परिदेवितम् ।
प्रासादशिखरस्थानां तु रुदतामतिदुःखित ।

[(l 1) Ś1 D5-7 दशरथ D4 परिदेवित —(l 2) B1 प्रसादशिखरे साला (sic) (for the prior half) Ś1 D4 दुःखितम्]

17 a) G1 स हि (for सह) Ñ1 V1 B D1-3 M4 निर्याय (V1 D1-3 °ता) (for निर्यातो) —b) Ñ2 V1 B D1-4 7 M4 उपागत (for इहा°) —c) V1 B1-3 D2 4 6 7 सूता D1 सत (for सूत) D1 2 तात (for नाम) T2 om, from की in c up to इव in 19c V1 B2 4 D2 7 कौशल्या, G3 M1 कथं नु सूत कौसल्या —d) Dt1 Dd1 Dm1 G1 क्रोशन्तीं (for शोचन्तीं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पुत्र (V1 °त्रे) स (D1 6 (कि)मति (D7 नाम) वक्ष्यति (Ś1 D1 2 4 6 M4 °ति)

18 T1 om 18 (cf v l 17) —a) B1 तथा (for यथा) Ś1 D4 तु मन्ये, V1 D1-3 °माम, B1 2 D1 (अ)व°; M4 °नूनं (for च मन्ये) Ś1 D4 दुर्वातं (for दुर्जीवम्) —b) Ś1 B1 2 D1 तथा न, B1 यथा तु, Dm1 D1 एवं तत् (D1 °तत्), D4 एवं तु, D1 2 सदैवं M1 2 न तथा (for एवं न) Ś1 B1 D1 स्वर्ग, V1 B2 स्वबलं B1 D1 3 सुकरं, D1 स्वकरं (for सुकरं) Ñ2 D1 तथानतकरं (B1 °नतम) ध्रुवं (sic) —c) M4 आच्छाय Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 विषे निर्यां (B1 निर्यां, B1 D1 निर्या)तेते पुत्रे —d) Dd1 जीवतां (for जीवति)

19 T1 om up to इव in c (cf v l 17) —a) Ś1 D1 तथाभूते (D1 °तम्), D1 सर्वं सर्वं (for सत्यरूपं) D1

G 2 57 22
B 2 57 24
L 2 61 22

स प्रविश्याष्टमीं कक्ष्यां राजानं दीनमातुरम् ।
पुत्रशोकपरिद्यूनमपश्यत्पाण्डरे गृहे ॥ २०
अभिगम्य तमासीनं नरेन्द्रमभिवाद्य च ।
सुमन्त्रो रामवचनं यथोक्तं प्रत्यवेदयत् ॥ २१
स तूष्णीमेव तच्छ्रुत्वा राजा विभ्रान्तचेतनः ।
मूर्छितो न्यपतद्भूमौ रामशोकाभिपीडितः ॥ २२
ततोऽन्तःपुरमाविद्धं मूर्छिते पृथिवीपतौ ।
उद्धृत्य बाहू चुक्रोश नृपतौ पतिते क्षितौ ॥ २३
सुमित्रया तु सहिता कौसल्या पतितं पतिम् ।
उत्थापयामास तदा वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २४
इमं तस्य महाभाग दूतं दुष्करकारिणः ।
वनवासादनुप्राप्तं कस्मान्न प्रतिभाषसे ॥ २५
अद्येममनयं कृत्वा व्यपत्रपसि राघव ।
उत्तिष्ठ सुकृतं तेऽस्तु शोके न स्यात्सहायता ॥ २६

---

om तु (subm) —[f]) D4-7 राजचोण(D6 निवासयन् ⊕ Cg निशामयन् निरामयन्। दीर्घस्कान्दस ।⊕—[f]) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 2 Ck t मदोस —For 19 Ñ2 B D1-3 M4 subst while Ś1 V1 D4-7 subst l 2 only for 19[cd]

1234* राजस्त्रीणां स तद्वाक्य श्रुत्वा निशम्य तदा च दिवान् ।
शोकाग्निना दह्यमानो रामवेश्म विवेश तत् ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 D2 3 [अ]नु(B1 °श)श्रविवान् (B1 नगाश) —(l 2) B3 श्वसमानो D1 3 M4 तप्य° (for दह्य मानो) B4 D1-3 नृप (for राम) D2 ***वेश (damaged) Ś1 D4 स, D3 ह (for तत्) M4 पप्पसाण श्वासस (for the post half)]

20 [b]) Dt1 [अ]ष्टमी (sic) Dg1 कक्षा (for कक्ष्यां) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 पाण्डुरे, Cg as in text T3 ग्रहे —For 20 Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1235* प्रविश्य च गृहं दीनो राजानं दीनचेतसम् ।
अपश्यत्पुत्रशोकार्तं हतसत्त्वमिव तथा ।

[(l 1) Ñ2 B3 D1 M4 तदा B1 3 4 D2 3 तथा (for गृह) D1 यतो D3 दीन (for दीनो) —(l 2) D6 पुत्रशोकार्ते D7 °शोकार्तं (for °शोकार्तं) D1 सर्व (for सत्त्व) Ñ2 V1 B1 3 4 D1-3 M4 तदा (for तथा)]

21 [a]) Ś1 D4-7 तथा (Ś1 D6 °दा)सीन, Ñ2 V1 B D1 3 M4 स राजानं, G1 2 M2 समासीन (for तमासीनं) —[b]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1-3 राजानम् (for नरेन्द्रम्) Ñ2 V1 B D1-3 M4 प्रणिपत्य च सारथि —[c]) Ñ2 V1 B D1-3 M4 यथोक्तं (for सुमन्त्रो) —[d]) T1 यथो moth eaten Ñ2 V1 B D1-3 M4 कृतान्तादिस्य(B4 °वा)द्य(V1 °*)द्(M4 °भाषत)

22 [b]) Dg1 विभ्रान्तमानस, Dt1 निर्वृतमानस Cg as in text (for °चेतन) —[c]) M3 न्यपतद् —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1236* तच्छ्रुत्वा स वचो राजा विसंज्ञो भ्रान्तचेतन ।
निपपातासनाद्भूमौ दु रशोकविमूर्छित ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 वचन, Ñ2 B2 3 D5 M4 [अ]थ (D5 M4 तु) वचो (for च वचो) D6 भ्रान्तचेतन (sic) —(l 2) D1 स तद् (for [आ]सनाद्) B4 भूमौ (for भूमौ) M4 शोकदुःख [by transp] Ś1 D6 -सम्मित (for विमूर्छित) D4 6 7 राम(D6 °मा)दुःखेन मूर्छित (for the post half)]

23 [a]) G3 M3 आविद्ध, Ck आविद्, Ct °द्धं (as in text) —[c]) Dt1 Dm1 उच्छ्रि(Dm1 °क्षि)प्य Dd1 उत्क्षिप्य, T1 उच्छ्रित्य, M3 उत्क्षिप्य, Cg as in text (for उद्धृत्य) —[d]) T2 परिदेवतो —For 23 Ś1 Ñ2 V1 B D4-7 M4 subst

1237* दृष्ट्वा तमासनाद्भूमौ पतितं जगतीपतिम् ।
अन्तःपुरस्त्रियोऽभ्येत्य बाहूनुत्क्षिप्य चुक्रुशु ।

[(l 1) D6 पतत D7 जगती (for जगती) D3 -पति, D6 ***म् (for पतिम्) —(l 2) D6 [ऽ]पेत्य (for ऽभ्येत्य) V1 D2 7 बाहुन् (V1 °हू) (for बाहून्) V1 त्वक्षिप्य B3 D1 4 M4 उद्धृत्य D2 उत्सृज्य, D4 7 उद्यम्य D6 उत्क्षि° (for उत्क्षिप्य)]

24 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 7 M4 तु तं(D1 6 7 तत M4 तु सा) सार्धं, D6 तत सार (sic) (for तु सहिता) —[b]) Dt1 om (hapl) D4 5 7 तु क्षितौ (for पतितं) —After 24[ab] D3 erroneously reads l 2 of 1237* —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 दीन(D2 इम)मुत्थापयामास, D4 6 7 तूर्णमुत्थाप्य कौसल्या(D6 तु सार्धं) —After 24[c] D4 6 7 ins

1238* राजानमभिवीक्ष्य च ।
सुमन्त्रो वाष्पवेगेन च

[(l 2) D4 7 प्रवेक(ग)]

—[d]) B1 वच* (for °न) D3 [इ]दम् (for [इ]दम्)

25 [a]) V1 इद (for इम) Ñ2 V1 B D1 3 M4 महाप्राज्ञ, D3 7 महाप्राज्ञ —[b]) Ś1 Ñ2 D2 4 7 सूत, B3 दूर (sic) (for दूतं) Ś1 V1 Dg1 D4 6 T3 दुष्कृत (Dg1 °र) D6 दु कार (sic) Cg as in text (for दुष्कर) Ś1 Ñ2 B D1 4 6 7 G3 M2 4 -कारिण, V1 -कारण, Cg as in text (for कारिण) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 उपायात (for अनुप्राप्त) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कस्मात्त्व नानुपृच्छसि(D6 °ति)

26 [ab]) Dg1 Dm1 G3 M3 Cm अद्येम(Cm °म), M3 अद्येयम्, Cg t as in text (for अद्येमम्) D4 6 7 यद्य(D5 °द)यम(D7 °*)से कृत्वा व्यपत्र(D6 °व)पसे(D6 °पे)

देव यस्या भयाद्रामं नानुपृच्छसि सारथिम् ।
नेह तिष्ठति कैकेयी विश्रब्धं प्रतिभाष्यताम् ॥ २७
सा तथोक्त्वा महाराजं कौसल्या शोकलालसा ।
धरण्यां निपपाताशु बाष्पविप्लुतभाषिणी ॥ २८
एवं विलपतीं दृष्ट्वा कौसल्यां पतितां भुवि ।
पतिं चोवेक्ष्य ताः सर्वाः सस्वरं रुरुदुः स्त्रियः ॥ २९
ततस्तमन्तःपुरनादमुत्थितं
समीक्ष्य वृद्धास्तरुणाश्च मानवाः ।
स्त्रियश्च सर्वा रुरुदुः समन्ततः
पुरं तदासीत्पुनरेव संकुलम् ॥ ३०

G 2. 57 33
B 2. 57. 34
L 2 61 32

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

प्रभो. —^{d}) D4.5 M3 [अ]स्ति(D7 °ति) (for स्यात्) —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1239* यदिदं निर्घृणं कृत्वा रुजयैव विमुह्यसि ।
उत्तिष्ठ नाथ कालस्ते रुजितुं मा व्यपत्रप ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B D6 M4 यदि (for यद्) Ñ2 B M4 रा (for रु) Ñ2 V1 B D1-3 M4 विमुह्य(D3 °ध्य)से —After l 1, D3 ins

1239(A)* उत्तिष्ठ नाथ कैकेयी विश्रब्धं प्रष्टुमर्हसि ।

—(l 2) B1 नास्ते; B4 om , D1 नाथ (for नाथ) D3 रुजितु (sic) D6 रुजितं (for रुजितुं) B1.3 वा (for मा) Ś1 Ñ1 B1.3 D6 व्यपत्रः, B4 व्यपद्रुप (sic)]

27 ^{a}) D4.7 देव्यस्त (for देव) D6 तस्या (for यस्या) T3 रामा —^{b}) Dt1 D2 M3 [अ]नुपृच्छसि T3 राघव (for सारथिम्) —^{c}) D4.5.7 कच्चिन्नास्तीह (for नेह तिष्ठति) —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 D4.1.3 S Cm g k विस्रब्धं, Ct as in text D4.5.7 मभिभाष्यताम् —For 27, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst.

1240* कस्मादद्य महीपाल न त पृच्छसि मे सुतम् ।
नास्तीह काचित्कैकेयी विस्रब्धं प्रष्टुमर्हसि ।

[(l 1) B4 क्यादस्त्य (for कस्मादद्य) V1 D1-3 M4 क्यादस्त्य महाराज (for the prior half) Ś1 B4 D1 रा, D3 प (for त) —After l 1, B1 ins

1240(A)* विमुक्त मम रामेण पुत्रेण वनगामिना ।

—(l 2) V1 B1 D1-3 M4 न सेह, B4 नास्तीह (for नास्तीह) D3 यासि, M4 कश्चिद् (for काचिद्) Ś1 B1.3 D6 कैकेय्या V1 D3 विश्रब्धं(D3 °ब्ध) (sic) B1.4 D2.3 विश्रब्ध B1 D2.3 प्रष्टुमर्हसि]

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 B D6 एवमुक्त्वा Dt1 D1 °त्वा (for सा तथोक्त्वा) D1 महाराजन् , V1 D1-3 M4 पुत्रश्च(V1 °ट्ट) साध्वी(M4 श्र)क्या(D3 °क्त) —^{b}) M4 दु स (for शोक) Ś1 V1 D1 कर्शिता Ñ1 B मूर्छिता D1-3 M4 कर्शिता (for लालसा) D4.5.7 पुत्रशोकसमाहता For 28^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1241* धरण्यां निपपातार्ता बाष्पविप्लुतभाषिणी ।
[D6 निपपातात्ता D6 बाप B4 भाविनी]

29 ^{a}) M3 शुश्रु (sic) (for दृष्ट्वा). Dt1 Dd1 Dm1 विलपंतीं तथा दृष्ट्वा. D4.5.7 एव तु विलपन्ती तां —^{c}) G1 missing from चे up to र in तस्वर D4.5.7 पतिं च प्रेक्ष्य सर्वास्ता —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 समताद्(Dl2 °ता), D4.5.7 स(D5 सु)स्वन (for सस्वर) —For 29 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1242* विलप्य पतिता भूमौ कौसल्यां शोकविह्वलाम् ।
पतितं च पतिं दृष्ट्वा रुरुदुः सुस्वरं स्त्रिय ।

[(l 1) D1 विलप्य (sic) Ś1 Ñ1 D2.3 पतिता(Ś1 °ता, D3 °तौ) (for पतितां) D1 कौसल्या Ś1 D6 M4 -व्यर्दिता, D1 विह्वला (for विह्वलाम्) —(l 2) B1 M4 transp पतितं and पतिं Ś1 V1 D1 M4 सुस्व(D1 °स्व)रं(M4 न) रुरुदुः, B1.2 °स्वन, B3 °सुस्वनाः, D1.3 सुस्वरं रुरुदुः (by transp) D6 सुस्वरं रुरुदुः (for रुरुदुः सुस्वरं)]

30 ^{a}) B4 सुमहत् पुर , D1 स्वपित्ते पुर ; G1 M1 स्वदृत ° (for तमन्त पुर) Ñ2 V1 B D1-3 M4 -त्वोदितं(D1 °त) स्वनं(B4 °रं) D3 -नादनादित (for -नादमुत्थितं) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 निश(D3 °शा)म्य (for समीक्ष्य) B3 पौरास् (for वृद्धास्त) —^{c}) D6 च (marg) D2 वृद्धा (for सर्वा) Ñ2 V1 B D1-3 M4 गृहे गृहे(D3 तत) (for समन्तत) —^{d}) T3 M3 विह्वल (for संकुलम्) Ś1 Ñ2 B D6 निरीक्ष्य रामस्य रथं(Ñ1 रथो; B1 कर्थं, B3 गृहं) महाजन , V1 D1-3 तत पुर त(D3 पुर तत्र)पुनरार्तनादयो M4 तत पार्थ तत्पुर मालिमागमत्

Colophon *Sarga name* Ś1 D6 सुतोपालम्भे(D6 °न्त)-, Ñ2 B1-3 D1 सुमन्त्रोपालम्भे, V1 D2.3 सुमन्त्रप्रत्यागमनो, B4 सुमन्त्रोपालम्भ , D1 सुमन्त्राभिगमनो, D6 सुमन्त्रोपलम्भो, D7 सुमन्त्रोपलम्भो —*Sarga no* (figures, words or both) B1.4 D2.4 om Ś1 62, Ñ1 D1 56 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S 57 B3 45 B1 55, D3 213 D2.3 60 —After colophon, D1 concludes with रामाय नमः T1 G1-3 श्रीरामाय नम

५२

G 2 58 1
B 2 58 1
L 2 62 1

प्रत्याश्वस्तो यदा राजा मोहात्प्रत्यागतः पुनः ।
अथाजुहाव तं सूतं रामवृत्तान्तकारणात् ॥ १
वृद्धं परमसंतप्तं नवग्रहमिव द्विपम् ।
विनिःश्वसन्तं ध्यायन्तमस्वस्थमिव कुञ्जरम् ॥ २
राजा तु रजसा सूतं ध्वस्ताङ्गं समुपस्थितम् ।
अश्रुपूर्णमुखं दीनमुवाच परमार्तवत् ॥ ३
क्व नु वत्स्यति धर्मात्मा वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
सोऽत्यन्तसुखितः सूत किमशिष्यति राघवः ।
भूमिपालात्मजो भूमौ शेते कथमनाथवत् ॥ ४
यं यान्तमनुयान्ति स्म पदातिरथकुञ्जराः ।
स वत्स्यति कथं रामो विजनं वनमाश्रितः ॥ ५

52

☞ Ñ1 missing for Sarga 52 (cf v l 1058*) Dm1 begins with अथ, M5 with श्रीरामाय नमः

1 ^{a}) G1 महाराजो (for यदा राजा) —^{b}) Dt1 Dd1 Ct प्रत्यागतस्मृतिः, Ctp as in text G3 मोऽ**न्तः पुन (damaged) —^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 तदा (for अथ) —For 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1243* अथ राजा पुनः संज्ञां प्रतिलभ्य समुत्थितः ।
उपविश्यासने सूतं प्रष्टुं समुपचक्रमे ।

[(l 1) B4 समुत्थितः D1 6 7 [आ]श्वस्तः (for समुत्थितः) —(l 2) D1 6 7 [आ]सन V1 द्रष्टुं B4 समुपचक्रमे (sic)]

—After 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1244* अथ सूतो महाराजं कृताञ्जलिरुपस्थितः ।
राममेवानुशोचन्तं दुःखशोकसमन्वितम् ।

[(l 1) Dt1 तदा (for अथ) M3 कृताञ्जलिम् —T3 om (hapl ?) from l 2 to 3^{ab} —(l 2) G2 परिप्लुतं M1 -समन्वितं]

2 T3 om 2 (cf v l 1) —^{b}) T1 इह (for इव) —^{d}) G1 घन (for इव) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1245* अश्रुपूर्णमुखो दीनो नवग्रह इव द्विपः ।
दीर्घमुष्णं च निःश्वास मुह्यमानो मुहुर्मुहुः ।

[(l 1) B2 राजा (for दीनो) Ś1 B4 D4 7 नागेन्द्र B1 वनेन्द्र B3 सावग्रह (for नवग्रह) —(l 2) Ñ2 B1 3 D2 6 M4 निश्वासं D1 7 नि (D7 नि)श्वस्य (for निःश्वास) Ś1 Ñ2 B1 D1 स विमुञ्चन्, B3 स विमुच्य D1 6 7 मूर्च्छमानो (for मुह्यमानो)]

3 T3 om 3^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Dg1 Cg धूतं, G1 भूतं (for सूतं) —^{b}) G1 ध्वस्ताङ्ग G3 ध्वस्ताङ्***स्थितं (damaged) —^{d}) T1 परमार्तवत् (for °वत्) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1246* अथ रेणुपरिध्वस्तं कृताञ्जलिमुपस्थितम् ।
पप्रच्छैनमभिप्रेक्ष्य सुमन्त्रं वाक्यविक्लवः ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 4 D1 6 7 एवं D4 अथ (for अथ) M4 -परिष्वज्य M4 अवस्थित —(l 2) M4 तम् (for [ए]नम्) Ś1 M4 अभिप्रेत्य D1 6 7 सु(D4 स)निरीक्ष्य (for अभिप्रेक्ष्य) B3 विह्वल°, D4 7 विह्व (for विक्लव°)]

4 After 4^{cd}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins while M4 ins after l 3 of 1248*

1247* दुःखस्यानुचितो दुःखं सुमन्त्र शयनोचितः ।

[G1 M1 नित्य Ct as above (for दुःखं) Cg दुःख मित्येतक्रियाविशेषणम् । Cm gives similar explanation T1 G1 M1 Cg महार्हं (for सुमन्त्र)]

—^{c}) Dt1 भूमिपालात्मजः —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1248* क्व सुमन्त्र गतो रामः क्व च वत्स्यति राम मे ।
वस्त्येन तेन चैव त्वं राघवेण विसर्जितः ।
सोऽत्यन्तसुखसंवृद्धः किमशिष्यति मे सुत ।
भूमिपालात्मजो भूमौ कथं स्वप्स्यति वा वने ।

[(l 1) V1 कुतो (for गतो) D1–6 7 M4 क, D6 स (for च) D4 कानने (for राम मे) —D4 om (hapl ?) l 2–4 —(l 2) B4 om up to तेन Ś1 D6 स्थाने (for -स्थेन) B3 D7 transp तेन and चैव D6 केनेव तेनास त्वं च (for the prior half) —(l 3) B1 सोऽत्यन्त V1 -सौख्य (sic) D1 -सौख्य (for -संवृद्ध) Ś1 B D6 कथमाश्यते गुरु (B3 गुरु) (for the post half) —After l 3 M4 ins 1247* —(l 4) V1 D1–3 स्वपिति B1 दुःखिते B4 स्वप्स्यति B1 शयन D1 6 7 कानने (for वा वने)]

☞ The sequence of stanzas (including star passages) from 2 52 5 to 2 54 9^{cd} as found in B1 is 2 52 6^a 2 53 18–26 (except 19–21) 2 52 5–25^{ab} (except 5^d and 6^a) 2 54 1–9^{ab} 2 52 25^{cd}–26 2 53 1–21 (except 18) 2 52 5^d

It however reads very clumsy

5 B1 transp 5^{ab} and 5^{cd} —^{a}) D3 यो यान्तम्, D6 यो यान्तुम् (sic) (for यं यान्तम्) —^{b}) Ś1 V1 B3 D1–7 गजाश्च (Ś1 °श्च) V1 B3 पदाश्च (B3 °श्च) B2 4 रथाश्च (for पदाति) B1 M4 नर (for -रथ) —^{cd}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 कथं स(V1 D1–4 7 स कथं) विजने (V1 D1–3 विजने) स्थले (B2 वन्ये) यास्ति (D7 माय) पद्मासु गायत्र

व्यालैर्मृगैराचरितं कृष्णसर्पनिषेवितम् ।
कथं कुमारौ वैदेह्या सार्धं वनमुपस्थितौ ॥ ६

सुकुमार्या तपस्विन्या सुमन्त्र सह सीतया ।
राजपुत्रौ कथं पादैरवरुह्य रथाद्गतौ ॥ ७

सिद्धार्थः खलु सूत त्वं येन दृष्टौ ममात्मजौ ।
वनान्तं प्रविशन्तौ तावश्विनाविव मन्दरम् ॥ ८

किमुवाच वचो रामः किमुवाच च लक्ष्मणः ।
सुमन्त्र वनमासाद्य किमुवाच च मैथिली ।
आसितं शयितं भुक्तं सूत रामस्य कीर्तय ॥ ९

इति सूतो नरेन्द्रेण चोदितः सज्जमानया ।
उवाच वाचा राजानं स बाष्पपरिरब्धया ॥ १०

अब्रवीन्मां महाराज धर्ममेवानुपालयन् ।
अञ्जलिं राघवः कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ॥ ११

G 2 58 15
B 2 58 14
L 2 62 15

6 ᵃ) M3 व्याघ्रैश्च (for व्यालैर्) — ᵇ) T1 कृष्णा (damaged) — ᵈ) Dg1 वनमुपस्थितौ, Dt1 उपाश्रि° Cg as in text —For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 (Ś1 Ñ2 B2-4 D8 read after 1248*) subst

1249* सिंहव्याघ्रसमाकीर्णे सरीसृपसमाकुले ।
स कथं सुकुमाराङ्गो वने वसति मे सुतः ।

[V1 B1 (reads l 1 after 5ᵃᵇ and l 2 after 5ᶜᵈ) D1-5 7 M1 transp l 1 and l 2 —(l 1) B4 वृष (sic) (for वृक) V1 गणा, D5 -मृगा (for -समा) —(l 2) V1 B1 D1-5 7 M1 कथं स (by transp) D5 घने (for वने) V1 D1 3 M1 वसति, D1 तिष्ठति, D6 5 7 वत्स्यति (for वसति)]

7 ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M1 वैदेह्यानुगतः कथं —D1 7 om 7ᶜᵈ —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 वनं कण्टकिनं (D1 3 6 °नं) दुर्गं राम पद्भ्यां विगाहते (Ś1 Ñ1 विगाहते, D2 व्यगाहत) M1 वने कंटकिले चैव पद्भ्यामेव विगाहते —After 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 M1 ins

1250* स चाप्रतिमतेजस्वी सुकुमारो महायशाः ।
अनुगच्छति तं भक्त्या लक्ष्मणो भ्रातरं कथम् ।

[(l 1) V1 D1-3 M1 चाप्यम° (D2 °मि) D5 चाप्य स्या (for चाप्रतिम) —B1 om (hapl) from सुकुमारो in l 1 up to तेजस्वी in l 1 of 1252* D5 दुःखी राम (sic) (for सुकुमारो) V1 D1-3 6 M1 महात्मना —(l 2) V1 D1 3 5 पश्चात्, B3 सत्त्वस्थ (for भक्त्या) Ś1 D6 भ्रातरं लक्ष्मणः (by transp) V1 D1-3 6 लक्ष्मणः कथमग्रजः, M1 राघवं लक्ष्मणोऽग्रजं (for the post half)]

8 ᵃ) Dd1 Dm1 खलु सुकृतं G2 किल सूत त्वं, M2 ** त्वं (for खलु सूत त्वं) —ᶜ) Dd1 Dm1 वने तव (for वनान्ते) Dt1 प्रविशन्तौ —ᵈ) G1 मंदिरं (for मन्दरम्) —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B (B1 om [cf v l 1250*]) D1-7 M1 subst

1251* सिद्धार्थस्त्वं कृतार्थश्च येन तौ समागतौ ।
तपोदीप्तावश्विनौ दृष्टौ वनान्तरगताविव ।

[(l 1) V1 त्वं कृतार्थः सन् D1 कृतार्थस्त्वं, M1 तौ कृतार्थश्च (for त्वं कृतार्थश्च) Ñ2 तौ, V1 D1 3 M1 दृष्टौ, D1 सुतौ, B1 3 मे तौ (for तौ) V1 D1 3 M1 गुणोपेतौ (for समागतौ). —(l 2) V1 दृष्टौ (for दृष्टौ) M1 [illegible] (for the post half)]

9 ᵇ) G1 M1 3 च (for च) —ᵈ) T1 om च (subm) M1 कि*-**थिली (moth eaten) —ᵉ) Cv आसीत् G1 भुक्ति (for भुक्तं) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst.

1252* किमाह रामस्तेजस्वी किं च मां लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
किमुवाच च मां साध्वी सीता भर्तृपरायणा ।
आसितं शयितं भुक्तमितःप्रभृति शंस मे ।
अतोऽपतो यथावृत्तं वने रामस्य गच्छतः ।

[(l 1) B4 om prior half (cf v l 7) V1 D1-3 M1 किं च मामाह लक्ष्मण (M1 also within brackets सुकुमारो महायशाः) (for the post half) —D1 4 7 om l 2-3 —(l 2) V1 D2 च सा D1 तथा, D3 सा च, M1 च मे (for च मां) —(l 3) V3 असितं (for आसितं) G (ed) शयितं (for शयितं) B3 भवम् (for भुक्तम्) L (ed) किं तावन्मामगिर्नं कुशलम् (for the prior half) —(l 4) D4 7 सह रामेण, D3 वन रामेण (for वने रामस्य)]

—After 9 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1253* जीविष्याम्यहमेतेन ययातिरिव साधुषु ।
[Dm1 जीविष्याम्यहम्]

10 ᵇ) Ś1 D3 4 7 चोदितः D1 दीप्यमानया, Cm सज्जमानया (as in text) —ᶜ) D3 वाचं (for वाचा) Dt1 Dd1 Ct -परिवद्धया, Dm1 परिनद्धया G2 M1 -परिपूरया (for °रब्धया) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-7 M1 बाष्प (Ś1 °रुद्धया) गद्गदया तत ; B4 बाष्पगद्गदया तथा ; D4 5 7 बाष्पविक्लवया तत —After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-5 7 M1 ins D6 subst for 10

1254* सुतप्रभृति वृत्तान्तमशेषेणानिवर्तनात् ।
उवाच तत् पार्थिवं रामसंदेशमब्रवीत् ।

[(l 1) D4 स्मरन् D6 पुण (for सुतप्र°). Ś1 D4 7 [illegible] V1 [illegible] D4 5 [illegible] P [illegible], D1 [illegible] (corrupt) (for the post half) —(l 2) D3 [illegible] D4 [illegible] (for तत्) Ś1 V1 D1 3 6 M1 [illegible] (for तत्) M1 [illegible] (for तत्) D4 5 7 [illegible] (D4 [illegible]) (for the prior half) D1 [illegible] (for the post half)]

11 ᵃ) Dg1 Dt1 T1 G1 M1 om (subm) (for मां) —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst.

G 2 58 16
B 2 58. 13
L 2 62 16

सूत मद्वचनात्तस्य तातस्य विदितात्मनः ।
शिरसा वन्दनीयस्य वन्द्यौ पादौ महात्मनः ॥ १२
सर्वमन्तःपुरं वाच्यं सूत मद्वचनात्त्वया ।
आरोग्यमविशेषेण यथार्हं चाभिवादनम् ॥ १३
माता च मम कौसल्या कुशलं चाभिवादनम् ।
देवि देवस्य पादौ च देववत्परिपालय ॥ १४
भरतः कुशलं वाच्यो वाच्यो मद्वचनेन च ।
सर्वास्वेव यथान्यायं वृत्तिं वर्तस्व मातृषु ॥ १५
वक्तव्यश्च महाबाहुरिक्ष्वाकुकुलनन्दनः ।
पितरं यौवराज्यस्थो राज्यस्थमनुपालय ॥ १६

1255* कृत्वा तेऽस्तुदिश राम प्रणाम प्राञ्जलि सुत ।
दृढ मा सपरिष्वज्य सदिदेश कृताञ्जलि ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 तेऽनुदिन, B4 D1 ते तु (B4 तेन) दिश, D3 5 निदेश ते (D5 त) D4 तवादिश, D7 तव दिश, M4 ते तु दिशो (for तेऽनुदिश) V1 D1-3 M4 राजन् (for राम) —B4 om from प्रणाम up to कुशल सूत in l 1 of 1257* Ñ2 B1-3 D5 साञ्जलि V1 तत, B1 पुन, G(ed) स्थित (for सुत) —(l 2) D3 7 इम (for दृढ) B3 स परिष्वज्य, D5 स्परिष्विज्य B3 सनिदेश G(ed) महाबल (for कृताञ्जलि)]

12 —[b]) Dd1 Dm1 M1 देवस्य (for तातस्य) —[d]) G3 M3 वन्दे, Gr m g t as in text (for वन्द्यौ) T3 G3 M1-3 पुन पुन (for महात्मन) —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B1 (B4 om [cf v l 1255*]) D1-7 M4 subst

1256* सूत मद्वचनात्त्वत्वा समासाद्य नराधिपम् ।
शिरसा प्रणिपत्याग्रे प्रष्टव्य कुशलं तत ।

[(l 1) D7 स्वमासाद्य Ś1 D6 महीपतिं —(l 2) Ś1 D4 [आ]हो, D1 [अ]प, D3 [अ]ग्र (for [अ]ग्रे) M4 प्रष्टव्य (for °व्य) V1 D1-3 M4 त्वया, D3 नृप (for तत)]
—Thereafter Ñ2 V1 B (B4 after 1255*) D1-3 M4 cont, while Ś1 cont after 1258* and D6 cont after l 1 of 1258*

1257* पृष्ट्वा च कुशल सूत विज्ञाप्यो मे पिता त्वया ।
अनुमहार्यमस्माकं न शोच्योऽहं त्वयेत्युत ।
जात सर्वो हि राजेन्द्र भवितव्यमुपागते ।
अतो न शोच्योऽस्मि विभो मम चेदिच्छसि प्रियम् ।

[B4 om up to कुशलं सूत (cf v l 1255*) D1 6 om l 1 —(l 1) M4 वीर (for सूत) Ñ2 B3 विज्ञाप्य (for विज्ञाप्यो मे) —After l 1, M4 reads l 2 of 1258* repeating it in its proper place —(l 2) V1 D1-3 नृपते (for अस्माकं) M4 त्वमनुमहार्यं नृपते (hypm) (for the prior half) V1 D1 त्वया पुन, D3 त्वया पुन (for त्वयेत्युत) —(l 3) Ś1 D6 यत (for जात) V1 D1-3 M4 सर्वो हि अतो (by transp) —D7 om from भवितव्य up to शोच्योऽस्मि in l 4 —(l 4) D1 तु (for न) V1 D3 M4 शोचितव्योऽसि, D6 शोचयितव्योऽसि (hypm)]

13 [a]) G1 तथा (for त्वया) —[d]) Dt1 T3 मभिनन्दनं G3 [अ]पि वादनं Gm g t as in text (for चाभि°) —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1258* भ्रातरश्चापि मे सर्वा प्रष्टव्या कुशलं त्वया ।
अशेषेण समासाद्य प्रणिपत्याभिवाद्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 6 3 [अ]पि ता, V1 D2 3 [अ]व मे, D3 (with hiatus) त्वया (for [अ]पि मे) —After l 1, D6 ins 1257* (cf v l 12) B4 om (hapl) from l 2 up to l 2 of 1260* D4-7 om l 2 M4 repeats l 2 here (cf v l 12) —(l 2) B1 विशेषेण]
—After 1258*, Ś1 cont 1257*

14 D3 om from 14 up to l 5 of 1262*. —[b]) M3 यथार्हं (for कुशलं) —After 14[ab], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1259* अप्रमाद च वक्तव्या ब्रूयाश्चैनामिद वच ।
धर्मनित्या यथाकालमग्न्यगारपरा भव ।

[(l 1) Dg1 G1 M3 वक्तव्य —(l 2) T3 अग्न्यागारपरा]
—For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 (om up to l 5 of 1262*) 3-7 M4 subst

1260* कौसल्यापि च मे माता विज्ञाप्या सततं त्वया ।
मच्छोककर्शितो राजा न वाच्य परुषं त्वया ।
त्वत्पितास्ति मम प्राणैः पुनरागमनेन च ।
देववत्पूजनीयस्ते पिता न इति धर्मवित् ।

[B4 om l 1-2 (cf v l 13) —(l 1) Ñ2 विज्ञाप्य Ś1 D6 कुशलं त्वया, D1 सा च तु विना (for सततं त्वया) D4 5 7 कौसल्या च विशेषेण वक्तव्या मम मातरे —(l 2) D1 न (for मत्) Ś1 Ñ2 V1 B D6 कर्शितो D6 वाच्य (lacuna) (for वाच्य) B1 पुरुष D4 5 7 प्रभु (for त्वया) —(l 3) V1 D4 5 शापितोऽसि (V1 °हि) (for त्वत्पितास्ति) D4 वा (for च). —(l 4) V1 D1 2 M4 नो (for न)]
—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1261* अभिमानं च मानं च त्यक्त्वा वर्तस्व मातृषु ।
अनु राजानमार्यां च कैकेयीमम्ब कारय ।
कुमारे भरते वृत्तिर्वर्तितव्या च राजवत् ।
अर्थज्येष्ठा हि राजानो राजधर्ममनुस्मर ।
[(l 2) Dt1 Cp वारय]

15 D3 om 15 (cf v l 14) —[ab]) M3 om (hapl) the second वाच्यो —[d]) Dm1 °न्यायं; M3 °न्याय; Cm as in text (for °न्यायं) ॥ Cv भरतं कुमारं वाच्यो . . . च इत्यनन्तरम् 'सर्वास्वेव ... मातृषु । वक्तव्यश्च ....नन्दन । पितरं ....मनुपालय । अभिषिक्त ...व्यवस्थितः ।' इत्येवम् श्लोकद्वयं प्रायेण लेखकप्रमादात् पुस्तकेषु न लिखितम् । ॥

16 [c]) Dd1 यौवराज्यस्थो (sic) T3 वर्तमान M3 वक्तव्यं च Cm g t as in text (for वक्तव्यश्च) —For 15-16, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 (D3 om up to line 5) 4-7 M4 subst.

इत्येवं मां महाराज ब्रुवन्नेव महायशाः ।
रामो राजीवताम्राक्षो भृशमश्रूण्यवर्तयत् ॥ १७

लक्ष्मणस्तु सुसंक्रुद्धो निःश्वसन्वाक्यमब्रवीत् ।
केनायमपराधेन राजपुत्रो विवासितः ॥ १८

यदि प्रव्राजितो रामो लोभकारणकारितम् ।
वरदाननिमित्तं वा सर्वथा दुष्कृतं कृतम् ।
रामस्य तु परित्यागे न हेतुमुपलक्षये ॥ १९

असमीक्ष्य समारब्धं विरुद्धं बुद्धिलाघवात् ।
जनयिष्यति संक्रोशं राघवस्य विवासनम् ॥ २०

G. 2. 58. 29
B. 2. 58. 30
L. 2. 62. 29

1262* परिष्वज्य च धर्मज्ञो भरतो वचनान्मम ।
यौवराज्यमवाप्य त्वं पूजयेथा नराधिपम् ।
त्वया शुश्रूष्यमाणो मां न शोचति यथा नृपः ।
न चेहादर्हसि तथा कर्तुमित्यभिनिःश्वसन् ।
समं मातृषु सर्वासु वर्तेथा इति चाब्रवीत् । [5]
भरतं पृथिवीपाल पुत्रं ते कैकयीसुतम् ।

[(l. 3) Ś1 D4 शुश्रूषमाणो, Ś1 D4-7 हि, M4 मा (for मां). V1 विरक्तः प्रभिस्याथे (for the prior half). —(l. 4) Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 इत्यभिनिःश्वसन्; B1 इत्यति निश्चय, B2 अर्थमि निश्चसन्; B4 इत्यभिविभसन्; D1 इत्य वेनि श्वसन्; D4-7 इत्यतिनिश्चय, D5 इत्यभिनिश्चित, M4 इत्यभिनिश्चय (for इत्यभिनिःश्वसन्). —(l. 5) Ś1 D1 समो (for सम). B4 सर्वाः श्वश्रा —(l. 6) V1 B2-4 D1.2.7 पृथिवीपाल (for °पाल). D1 om. ते (subm.).],

—After 16, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1263* अतिक्रान्तवया राजा मा स्नेहं व्यपरोपय ।
कुमारराज्ये जीव त्वं तस्यैवाज्ञाप्रवर्तनात् ।
असमीक्ष्यापि मां भूयो भृशमश्रूणि वर्तयन् ।
मातेव मम माता ते द्रष्टव्या पुत्रगर्धिनी ।

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dm1 G3 M3 Cv -वयो राजा, M3 -वया राज्यात् (for -वया राजा) M3 स्नैव (for स्नेहं) Dt1 G1 Ct व्यपरोपय, G2.1 M1 व्यनुपालय (sic). Cv m g as above (for व्यपरोपय) —(l. 2) Dt1 Dd1 Ct जीवस्व Dd1 Dm1 M1 -प्रवर्तनं, Cm °नात् (as above) —(l. 3) G3 M3 वरदर् —(l. 4) G1.2 M1.2 Cg पुत्रगेधिनी, M3 Cr °गृद्धिनी, Cm as above, Ct °गर्धिनी ‖ Ct. मम स्नेहाच्च प्रतिज्ञम् । यो व्यपरोपय । कर्तृगंतिरिति । ‖ (i.e. l. 3 and 4 and st. 16 are interpolations acc. to Kataka.)]

17 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 महाबाहुः (for °राज). —ᶜ) Dt1 -पद्माक्षो (for -ताम्राक्षो) —ᵈ) Dd1 Dm1 Cm (भ)वर्तयत् G1 (भ)पातयत्. —For 17, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1264* एवमार्त सखे धर्मं ब्रुवन्नेव नराधिप ।
वाक्यं क्रोशयत्स्फुरन् ब्रुवो बाधुनि ते गुरु ।

[(l. 1) B4 D5 धर्मं, D5 ब्रुवे च Ñ2 B1 (भ)वन् गुरु, V1 B1.2.4 D1.7 M4 च नरो गुरु (B4 °च). D5 त्वपि. —(l. 2) V1 D2.3 बाष्पेण (V1 °षि, D5 °षं) (for बाष्पेण).]

18 ᵃᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 T G M1-3 निश्वसन्. Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 हैन्द्रोपवीतिम्नु (B1 °रीते तु D1 °रीतश्चो [sic], D5 °रीतश्च) सौमित्रिरिदमब्रवीत्. —B1 om. 18ᶜ-19ᵇ. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-7 M4 राज्ञा (for राज-). —After 18, Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 ins.:

1265* मया तावन्न वैकिंचित्कार्यं वैरयाद्विमिदं कृतम् ।

[B2 मया किंचिद्धनेदादृ (by transp.). D5 मयानजेन वै विनिद्र (for the prior half). V1 B1 कार्ये स्वयं (for कार्यस्याद्). Ñ2 V1 B2-4 D1.2 अपिदे (for विविध).],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1266* राज्ञा तु खलु कैकेय्या लघु त्वाश्रित्य शासनम् ।
कृत कार्यमकार्यं वा वयं येनाभिपीडिता ।

[(l. 1) T1 reads खलु inf. lin. T1 कैकेयी. Dg1 Dm1 त्वाश्रुत्य, Dt1 Ct चाश्रुत्य, Cv.g as above (for त्वाश्रित्य). —T1 om. (hapl.) l. 2-19ᵈ. —(l. 2) M3 (व)य (for (भ)भि-).]

19 T3 om. 19ᵃ⁻ᶠ, B1 om. 19ᵃᵇ (for both cf. v.l. 18). —Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 transp. 19ᵃᵇᶜᵈ and 19ᵉᶠ —ᵃ) G (ed.) यत्र (for यदि) M3 (after corr. sec. m. as in text) प्राव्राजितो (for प्रव्राजितो) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 कैकेय्या प्रियकाम्यया (Ś1 Ñ2 B2-4 D4 °कारणात्). —ᶜ) D7 वरदाने. D2 -निमित्तात्वान्. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 न कृत (B1 कृत तद्) M4 तत्कृतं) मातु सर्वथा —After 19ᶜᵈ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.3 G M1-3 ins.

1267* इदं तावद्यथाकामसीश्वरस्य कृते कृतम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 G1.3 M3 Cv.r.g.t कृते, Cm as above M3 damaged for कृतम्.]

—B1 om. 19ᵉᶠ —ᵉ) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 रामस्य. M3 damaged for रामस्य तु D1.2.7 च, M3 हि (for तु). —ᶠ) Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 कारणं नोपलक्षये (D4 °लक्षते).

20 T3 om. 20 G3 om. (hapl.) 20-21ᵃᵇ. —ᵃ) M3 समा** (for समारब्धं) Ś1 Ñ2 V1 B D3.4 M4 विरुद्धं (Ñ2 B1 °द्धं) धर्मेणेर्निन्द्यं (B1 °नि च, M4 °निन्द्यं). D1.2.3.7 इदं धर्मविरुद्धं वै. —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D5 M4 राज्ञेद. D1.2.3.7 राज्ञेश्वरम्, D4 राज्ञा तद्, D6 राज्ञोपं (for विरुद्धं) M3 बुद्धि-लाघवं. —ᶜ) T1 सक्रोश Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 जनपदस्यं इह मन्ये, D7 इत्थं मन्ये M4 इत्यादिदं). —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4 रघुपतेः M4 रघुपतेः (for राघवस्य).

G 2 58 30
H 2 58 31
L 2 61 30

अहं तातान्महाराजे पितृत्वं नोपलक्षये ।
भ्राता भर्ता च बन्धुश्च पिता च मम राघवः ॥ २१
सर्वलोकप्रियं त्यक्त्वा सर्वलोकहिते रतम् ।
सर्वलोकोऽनुरज्येत कथं त्वानेन कर्मणा ॥ २२
जानकी तु महाराज निःश्वसन्ती तपस्विनी ।
भूतोपहतचित्तेव विष्ठिता विस्मृता स्थिता ॥ २३
अदृष्टपूर्वव्यसना राजपुत्री यशस्विनी ।
तेन दुःखेन रुदती नैव मां किंचिदब्रवीत् ॥ २४
उद्वीक्षमाणा भर्तारं मुखेन परिशुष्यता ।
मुमोच सहसा बाष्पं मां प्रयान्तमुदीक्ष्य सा ॥ २५

---

21 G3 om 21[cd] (cf v l 20) —[d]) Dt1 मापलक्षये, M3 नोपल॰॰ (damaged) —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1268* मम तावत्त तातेऽद्य पितृस्नेहोऽस्ति कश्चन ।
पिता माता सुहृच्चाथ रामो बन्धुर्गुरुश्च मे ।

[(l 1) Ñ2 मम तात तु V1 D2-3 M4 तातेऽपि, B॰ तातेऽस्य, D5 वा तेष (for तातेऽद्य) D4 7 मयि तात्तन्न तेषापि (D7 तेनापि) (for the prior half) D5 पुत्र, D7 पित्रा (sic) (for पितृ) M4 स्नेहोय —(l 2) Ś1 D4 भ्राता, D1 बान्धवे, D2 श्वशुर, D5 राज्ञ (for चाथ) B1 पित्रा माता सुहृद्भार्यो (sic) (for the prior half) V1 D2 M4 गतिश् (for गुरुश्) D5 अथ रामो गतिश्च मे (for the post half)]

22 [b]) Ct रते, Ctp रतम् (as in text) —[c]) Dd1 सर्वलोकास्तु —[d]) Dg1 Dt1 M1 2 त्वानेन, Dm1 त्वेनेन, T1 ॰॰न, Cg त्वा॰ (as in text) —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1269* लोकप्रियमिमं त्यक्त्वा लोकनाथं च राघवम् ।
स्थापयित्वा वने राम ज्येष्ठं पुत्रमकारणम् ।
राजा त्रिमिव कल्याण भरताद्भिकाङ्क्षति ।

[(l 1) D5 लोक D॰4 प्रियत्वा D1 4 5 7 नराधिप (D4 5 ॰प), D5 राघव (sulun) (for च राघवम्) —All except B1 3 om l 2 —(l 2) B1 अकारणे —(l 3) Ś1 D5 राज्ञा, D1 तु त्व (for राजा) D1 त्वमित्र, D2 6 किमिति (for त्रिमिव) D2 भरतम् D5 भवि (for अभि) Ś1 V1 D6 काङ्क्षिता, D1 काङ्क्षसि, D5 काङ्क्षति, M4 कांक्षते (for काङ्क्षति)]

—Then cont

1270* सुमन्त्र भरतश्रेष्ठ वाप्यास्ते राजसंनिधौ ।
आगमंचमि मे कांचिदि रामापकृतिं विषाम् ।
सतो मातृषु सर्वासु समागम्युपागत ।
राज्याभिमानमुपास्य वर्तेयतादिशा माम् ।

[(l 1) Ñ2 B2 भारत्य (for सुमन्त्र) Ś1 B2 4 D5 [प]व, Ñ2 [प]न, B1 3 [प]व (for [इ]द) M4 वक्तव्यो —(l 2) Ś1 B1 D4 6 7 भर्तायमि, Ñ2 आभरयमि Ś1 D6 M4 किंचित् (for कांचिद्) D2 यदि मदार्थयमि (for the prior half) Ñ2 B1-3 अथ D4 ल स (for यदि) B1 2 रामे (for रामाद्) Ś1 D6 तं राज्यादिभिरिति D4 7 न राज्यादिभिरिति D5 स राज्यादि ममिति (for the post half) B4 भार्यावि हि है नाद्यामोरथ ममिति (sic) —(l 3) B4 मातो (sic) (for सतो) V1 D1 ममताम्, D5 समेताम् (for सम्ताम्) V1 अभ्युपागत॰, B4 D1 4 7 अभ्युपागम (for अभ्युपागत॰) —(l 4) B2 M4 राज्याभिमानम्, D1 4 6 7 राज्याभिलाषम्, D5 राज्यश्रीमानम् (for राज्याभिमानम्) D4 7 [प]व (for [इ]ति) V1 D1 6 7 M4 दिदेश (for [आ]दिदेश) Ś1 D4-6 द, B1 इ (for माम्)],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 22:

1271* सर्वप्रजाभिरामं हि रामं प्रव्राज्य धार्मिकम् ।
सर्वलोक विरुध्येन कथं राजा भविष्यति ।

[(l 1) M1 हि (after corr inf lin sec m as in text) (for [अ]भि) M3 रामम् ॰॰ ॰॰ (damaged) —(l 2) Dg1 Dt1 Dm1 G3 M1 2 सर्वलोक Dg1 विरुध्येन; Dt1 विरोधेन, M1 विरुध्य M2 विरुद्धे तु (for विरुध्येन) G1 सर्वलोको विरुध्येत Dg1 Dt1 G1 2 M2 3 Ck t भविष्यति Cm g ॰ति (as above)]

23 [a]) D2 T1 G3 M1-4 च, Cg as in text (for तु) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 विनि (D1 3 वि) श्वस्य (for महाराज) —[b]) Dd1 T G M1-3 निश्व (M3 ॰श्व) सती T1 G1 M1 Cg मनस्विनी (for तप॰) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 बाष्पसम (Ñ2 B1 ॰पहव, D5 ॰विभ) स्वरा (V1 ॰स्वरा B3 ॰मुखी B4 ॰स्वरा [sic]) नृप —M4 om (hapl) 23[c]-24[b] —[c]) Ñ2 B भूतोपहत॰ —[d]) Dd1 विष्ठिता (sic) Cg t as in text (for विष्ठिता) V1 T2 G1 Cg विस्मिता, M1 विस्मृता Cm t as in text (for विस्मृता) ⊛ Cr विस्मृ (स्मृ) ता विस्मृ (स्मृ) तसर्वप्रयोजना । ⊛ Dd1 Dm1 T1 G1 M1 Cr m [ब] स्थिता, Ct as in text (for स्थिता) Ś1 D1 2 4-7 विनिश्वसी तप (Ś1 D6 मन) स्विनी Ñ2 B धीरा (B1 ॰इव) मत्या समतन, V1 D3 विनिश्वसी समत्व

24 M4 om (hapl) 24[ab] (cf v l 23) —[a]) M1 damaged for ॰ V1 D1-4 7 M4 अदृष्टदुःखा —[b]) D2 राज्यपुत्रा (corrupt) D5 M4 तपस्विनी —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पर्यश्रुनयना (Ñ2 B1 3 4 M4 ॰नयना) दीना (D2 om (hapl ?) D4 न च) —[d]) D1 4 7 न च D6 नैव (for नैव) M4 मा (for मां) D5 सा मां किंचिदभाषत ह

25 [a]) Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 उद्वीक्षमाणा Ñ2 B D6 उद्वीक्ष॰ V1 उद्वीक्ष॰ D1 उद्वीक्ष॰ D2 4 7 विनिरीक्ष॰ Cg as in text (for उद्वीक्ष॰) —[b]) D4 4 7 वैदर्ही बाष्पलेखना

☞ D1 reads from 25[cd] up to the colophon after 2 54 9[cd].

तथैव रामोऽश्रुमुखः कृताञ्जलिः
स्थितोऽभवल्लक्ष्मणबाहुपालितः ।
तथैव सीता रुदती तपस्विनी
निरीक्षते राजरथं तथैव माम् ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

५३

मम त्वया निवृत्तस्य न प्रावर्तन्त वर्त्मनि ।
उष्णमश्रु विमुञ्चन्तो रामे संप्रस्थिते वनम् ॥ १

उभाभ्यां राजपुत्राभ्यामथ कृत्वाहमञ्जलिम् ।
प्रस्थितो रथमास्थाय तद्दुःखमपि धारयन् ॥ २

G 2 59.5
B 2 49.2
L 2 63.7

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 यत्नेन (for सहसा) —d) M3 च (for सा) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 सा (D7 मा) निवृत्तस्ये (B1 °ये) हय (B1 °ह) सा (D2 3 7 च) D11 Dd1 Dm1 प्रयान्तमुपयी (Dd1 °ये) हय सा

26 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 स पश्यति (for तथैव) —M2 damaged from रा in कृताञ्जलि up to स्थि in b —b) D11 Dd1 Dm1 [S]प्रवीत् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 गतास्त्र (D2 3 4 7 प्रणत्र) पार्श्वे तत्र शोककिष्ट (Ś1 D3 4 °कृत°) —c) D2 तदैव Ś1 V1 B1 D3 4 M1 तदा (D1 °दा) वक्षा Ñ2 च बाला, B1 बालका B2 3 तु (B4 om) बाला D1 तथास्रान्, D3 बदामितें, D4 5 7 तथाबला (for तपस्विनी) —d) D1 Dm1 निरीक्ष्यते, Ct °क्षते (as in text) Dg1 राजर्थं T3 तदैव Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 गुरुपादौ शिरसा नमस्यति

Colophon Kāṇḍa name Ś1 Ñ2 Dg1 D1 4 om —Sarga name Ś1 D1 सुमन्त्रवाक्यं Ñ2 B1 3 श्री B1 रामसंदेशाख्यानं V1 D1 3 4 7 सुमंत्रमहनो, B1 राम वाक्यं, B4 रामसंदेशाख्यानं D1 रामसंदेशवचनं, D1 रामसंदेशो —Sarga no (figures words or both) B1 4 D1 4 om Ś1 62 Ñ2 D1 57 V1 Dg1 D11 Dd1 D1 1 D7 S 58 B4 47 B1 55 D1 114 D2 3 61 —After colophon D1 G conclude with श्री (D1 om) रामाय नमः T1 with श्रीमद्रामाय नमः

53

☞ V1 missing for Sarga 53 (cf v l 1058*) —D11 begins with श्री M1 3 with श्रीरामाय नमः —For sequence in B1 see note on 2 52 5

—Before 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 D1-7 T1 3 M1 (V1 B1 2-6 om Ñ2 V1 3rd L 1-4 only) ins

1272* इति सुमन्त्रं कैकेयी सुमन्त्र प्रतिपन्नवम् ।
सूत दिष्ट्या पुनर्दृष्टिं राजा वचनमब्रवीत् ।
तस्य राघवस्य शुश्रूषा सुमन्त्रो बाष्पविक्लवः ।
कथयामास भूयोऽपि रामसंदेशमादरात् ।
जटाः कृत्वा महाराज चीरवल्कलधारिणौ । [5]
गङ्गामुत्तीर्य तौ वीरौ प्रयागाभिमुखौ गतौ ।
अग्रतो लक्ष्मणो याति ततो मध्येन जानकी ।
राघवस्तु पृष्ठतो याति पालयन्रघुनन्दनः ।
तांस्तथा गच्छतो दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्म्यवशस्तदा ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B D2 सुमन्त्र (for सुमन्त्रं) K (ed) मे सुत (for संदे°) D3 सुमन्त्र संदेशं (by transp) B4 सन्देशवचन D1 संदेशवचन —(l 2) Dm1 T3 [म]न्त्र (for मेने) —After l 2 B1 ins

1272(A)* विपाद मन्त्रभवतस्य मम ततो गुणम्बरः ।

—(l 3) Ś1 D1 रामाभिहितं, B1 रामाभिहितं, Dm1 वाक्याभिहितः —(l 4) V1 कथयामास स (hypm) Ś1 Ñ2 V1 B D3 4 T3 M1 कृत्वा (for नरेन्द्र) —(l 5) Ñ2 B यतो राजन्, T3 °राज (for महाराज) —(l 6) D3 erroneously repeats from वीरौ up to गतौ B1 D1 -[अ]भिमुखौ T3 [अ]भिमुखौ (sic) (for °मुखौ) —(l 7) Dm1 T3 3 यान्ति (for याति) D1 लक्ष्मणे (for ततो) Ś1 D1 मध्येन (for मध्यम) Dm1 T3 3 पश्चादनुजगाम (for the post half) —Dm1 T3 om (hapl) l 8 —(l 8) Ś1 D3 4 तु (for तो) T3 स च पृष्ठतो याति रामो रघुनन्दनः —(l 9) Dm1 D2 तान् (for तां) D7 तथा (for तदा) T3 निवृत्तोऽस्मि सवासना (for the post half)]

1 a) D11 G1 त्वया (D11 मे मम (sic)) निवृत्तस्य, Dd1 तस्य निवृत्तस्य —b) M3 °र्तन्त मे —c) Dg1 अश्रु मुञ्चन्तो T3 प्रमुञ्चन्तो —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1273* ततो मम निवृत्तस्य शुष्का बाष्पविप्लवाः ।
रामलक्ष्मणसंदेशाद्भयमाना निवृत्तये ।

(l 1) V1 D1-4 5 M1 मम (for मम) B1 तत्र निवृत्त, —(l 2) V1 D1 4 5 M1 [अ]भिनिवृत्ते D1 4 [अ]भि, त, (for [अ]नुगम्यते) V1 D1 3 4 B1 दृष्टवा, D1 4 5 7 तुष्टोऽपि (D1 °स्य D1 °स्यः metri causa) D1 दृष्टिमे (for दृष्टा) D1 विदृष्टु (sic) M1 दृशु (for विदु°) D1 दृष्टस्य, निगृह्य निवृत्तये (1)]

2 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M1 तत्र (for अथ) D1 अञ्जलिं D1 (अ)ञ्जलिं —b) T1 damaged for स्थि —For 2cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

G 2 59 6
B 2 59 3
L 2 63 7

गुहेन सार्धं तत्रैव स्थितोऽस्मि दिवसान्बहून् ।
आशया यदि मां रामः पुनः शब्दापयेदिति ॥ ३
विषये ते महाराज रामव्यसनकर्शिताः ।
अपि वृक्षाः परिम्लानाः सपुष्पाङ्कुरकोरकाः ॥ ४
न च सर्पन्ति सत्त्वानि व्याला न प्रसरन्ति च ।
रामशोकाभिभूतं तन्निष्कूजमभवद्वनम् ॥ ५
लीनपुष्करपत्राश्च नरेन्द्र कलुषोदकाः ।
संतप्तपद्माः पद्मिन्यो लीनमीनविहंगमाः ॥ ६
जलजानि च पुष्पाणि माल्यानि स्थलजानि च ।
नाद्य भान्त्यल्पगन्धीनि फलानि च यथापुरम् ॥ ७

1274* खड्गैरवमयाश्वक्काम पुनरागत ।

[D2 4 6 7 M4 हद् (for खद्) Ñ2 B2 3 मिया (for -भयाद्) D3 यानों (for राजन्) Ś1 D4 खरावान्, B4 न राम, B3 D5 न कामाद्, D2-3 न काम (D3 °मा) (for अकाम) D3 पुनःगत]

3 ab) Dg1 reads तत्रै in marg M3 damaged for वसान्बहू Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 गुहेन सह कृच्छ्र (B1 खरस्त्र [sic] D3 कृच्छ्र) च (V1 D1 3 त, B2 4 तु, M3 तत्) तत्रैव (Ś1 B1 D4 °क) दिवस स्थित (D2 4 7 °त) —c) V1 D1 यदि से (D5 *) D2 4 5 7 पश्या, M3 यदि मा (for यदि मा) Ś1 Ñ2 B1-3 D3 रामो मा (by transp) B4 वा रामो मा (hypm) (for मा राम) —d) Ś1 Ñ2 B D2 4 7 पुनरेवाह्वये (D4 7 °म्यया) दिति, M2 °पयिष्यति (after corr inf lin sec m as in text)

4 a) Ś1 Ñ2 B D2 4-7 विषयेषु (D2 4 5 7 °ये ते) नरव्याघ्र —b) Dt1 Dd1 Dm1 महा, T3 lacuna (for राम) Dt1 *सन- Ś1 Ñ2 B Dg1 Dd1 D6 -कर्षिता, V2 D1-6 7 M4 दुःखिता (for -कर्शिता) —c) D3 परिम्लान —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सपत्र (Ś1 D6 2 °पुष्प, D5 6 °पर्ण) लपवाङ्कुरा —After 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

1275* उपलशोदका नद्य पल्वलानि सरांसि च ।
परिशुष्कपलाशानि वनान्युपवनानि च ।

[(l 1) M3 damaged from शो up to च —(l 2) T2 damaged for शानि व]

5 a) G1 सवाणि (for सर्पन्ति) T3 सत्वानि (sic) M3 सत्वानि (sic) (for सत्त्वानि) —b) Dg1 T1 G3 M3 Cm g प्रचरन्ति, Cr t as in text —c) Dd1 G3 तु (for तन्) —d) M3 damaged from ष्कू up to द्व Dt1 Dd1 Dm1 इव तद् (for मभवद्) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (1276* and 1277* being transp)

1276* ध्यानैकचित्ता निभृता न विचेरुर्मृगद्विजाः ।
आसीच्च रामशोकार्तं निष्कूजमिव काननम् ।

[(l 1) Ñ2 B1-3 M4 (ध्)यान V1 B4 D1 2 °ध्या, D2 °मृग (for (ध्)यानैकचित्ता) D2 M4 विषाद (for °ता) V1 स्तिमितास्त्विवचेरु (for निभृता न विचेरु) D5 ध्यानैका स्तिमिता स्तत्र विचेरुश्च मृगद्विजाः —(l 2) V1 तद् (for च) Ś1 V1 D5 रामरागेण B4 रामशोकार्तं (for राम°) B4 निष्कूजमपि (sic) D5 निष्कूजमिव (for निष्कूजमिव)]

6 b) Dt1 om Dd1 Dm1 नरश्च (for नरेन्द्र) —c) M2 सुसन्तप्ताश्च पद्मिन्यो —d) T3 लीनमीह (sic) —For 6 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (1276* and 1277* being transp)

1277* सप्तायां सरितश्चासन्सवत्सकलुषोदकाः ।
प्रम्लानपुष्कराश्चासन्पद्मिन्यो विगतश्रियः ।

[(l 1) D2 4 7 सप्तायां (for सप्तायां) B2 (sup lin also as in text) सरितः (for सरि°) Ś1 D5 तुच्छ B4 -कलुशोदका, D1 -कलुशो° (for -कलुषोदका) —(l 2) B3 प्रम्लाना, D5 6 म्लान D4 7 अम्लाना (D4 after corr sec m म्लानाश्च) (for प्रम्लान) Ñ2 B1 3 -कुसुमाश्च, V1 D1 3 -सरसाश्च, D2 पुष्करश्च, D4 पुष्पाश्च (for -पुष्कराश्च) B4 स्सन् Ñ2 B2 4 विगलद्रिश (sic?) V1 D5 [s]पि म्लानश्रिय (for °श्रिय) D1 म्लानाश्च म्लानश्रिय (for the post half)]

7 b) M3 damaged from नि च up to भा in c —c) Dg1 [भ्र]थ, Dt1 [भा]न्ति (for [भा]न्ति) Dd1 [भा]भाति (sic) Dg1 -गधानि, T3 भान्धानि, Cg as in text (for -गन्धीनि) T3 नाद्य***धानि —d) Dg1 फल वति, Cg as in text (for फलानि च) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1278* जलजान्यपि सत्त्वानि स्थलजान्यपि सर्वशः ।
स्थानेभ्यः स्वस्थितानीव स्पन्दितुं नैव भूपते ।

[(l 1) Ś1 D2 4 7 च for [अ]पि in both places. D5 सवत्र —(l 2) V1 D1 2 भावत (D5 °वे) M4 स्थनेभ्य (for स्थानेभ्य) Ś1 D5 6 सुस्थितानि (for स्थिता°) Ñ2 चेतुं B2 चैव च B4 चेतनु (for -तुं नै) Ś1 D4-7 सर्वतो नावगम्यत V1 D1 3 निश्चेष्टानि गृहोपम M4 स्थेयो न पश्यन्तुं (for the post half)]

—All the above MSS cont

1279* पुरे राष्ट्रे च ते राजन्नरीजनपदे जने ।
सं न पश्याम्यहं कंचिद्यो न शोचति तं सुतम् ।

[D3 om from पदे जने in l 1 up to चि in l 2 of 1281* (the portion being written and scored out) —(l 2) V1 D1 3 न सं (by transp) D6 सं न M4 न च (for सं न) B2 D4 6 किंचित् M4 कश्चित् D2 3 तस्य (for कंचिद्) V1 उद्योति (sic)]

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins

प्रविशन्तमयोध्यां मां न कश्चिदभिनन्दति ।
नरा राममपश्यन्तो निःश्वसन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ८

हर्म्यैर्विमानैः प्रासादैरवेक्ष्य रथमागतम् ।
हाहाकारकृता नार्यो रामादर्शनकर्शिताः ॥ ९

आयतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्ते व्यक्तमार्ततराः स्त्रियः ॥ १०

नामित्राणां न मित्राणामुदासीनजनस्य च ।
अहमार्ततया कंचिद्विशेषं नोपलक्षये ॥ ११

अप्रहृष्टमनुष्या च दीननागतुरंगमा ।
आर्तस्वरपरिम्लाना विनिःश्वसितनिःस्वना ॥ १२

निरानन्दा महाराज रामप्रव्राजनातुरा ।
कौसल्या पुत्रहीनेव अयोध्या प्रतिभाति मा ॥ १३

G 2 59. 17
B. 2 59 16
L. 2 63 19

1280* पत्रोद्यानानि शून्यानि प्रलीनविहगानि च ।
न चाभिरामानारामान्पश्यामि मनुजर्षभ ।

[(l 1) G1 मनो वनानि G2.3 M1 पुरो(G3 सर्वो)द्यानानि Dm1 [illegible] —(l 2) M3 [च]भि[illegible]नात्]

8 Dg1 om 8 —a) Dt1 Dd2 Dm1 T2 G1 अयोध्यायां —b) G1 कश्चिन्मां नाभिनंदति —c) Dm1 न रामं राम पश्यंतो; M3 नरा रामं न पश्यंतो —d) Dd1 T G M1-3 विश्वसति —For 8 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1281* अयोध्यां प्रविशन्तं मां नाद्यनन्दि(?) जनस्तत ।
चैत्ता तु सामिभक्ता विना राममुपागताम् ।

[B1 om. l 1 and चै in l 2 (cf. v. l. 1279*) —(l 1) V1 B2.4 [illegible] (for नाद्यनंदि) —M4 om. l 2 —(l 2) B1 [च]न्तु, D1 [illegible] (for [illegible]) D2 [illegible] (meta)]

—After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1282* देव राजपथे दृष्ट्वा विना रामं [illegible] ।
दु[illegible] गतो रामसारथिर्गतो जन ।

[(l 1) [illegible] (l 2) [illegible] Com. explain alike. T1 damaged from [illegible] up to [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]) —(l 2) Dg1 uses nom. plural for words in nom. singular. Dt1 [illegible] G1 [illegible] (sic) B(ed.) [illegible]]

9 Cf. l. 1 and 2 of 1232* in 2. 51. 15 —d) Dm1 (before corr. as in text) T1 G1 रामदर्शन° (for रामा°) Dg1 [illegible] —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

1283* [illegible] ।
[illegible] मुहुर्मुहुः ।

[(l 1) Ñ B [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] —(l 2) Ñ B [illegible] D1 [illegible] (D1 m1) [illegible] M4 [illegible] (for the prior half) Ñ V1 B D1 M4 [illegible] C(ed.) [illegible] (for the post. half)]

10 Cf. l. 3 and 4 of 1232* in 2. 51. 15 G1 [illegible] up to [illegible] —c) T1 om. [illegible] —d) B (and M4 [illegible]) (ed.) [illegible] —For 10, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

1284* अश्रुपूर्णमुखा दीना पश्यन्तो मामुपागताम् ।
हा नृशंस क्व रामस्ते नीत इत्यपि चाब्रुवन् ।

[(l 1) M4 अश्रुपूर्णमुखा दीने (for the prior half) Ś1 D2.4.7 [illegible] (Ś1 [illegible]) V1 D1.6 M4 [illegible] (D1.5 °शो, D2 [illegible], M4 [illegible]) माम् (for पश्यन्तो माम्) —(l 2) Ś1 D2.4 ते राम (by transp.) B1 रामोऽसौ, D1.7 [illegible], D6 [illegible] (for रामस्ते) B3 D1 [क्व]चि (for [क्व]चि) Ś1 B4 D6 स(B4 से) [illegible] (for [illegible]) D2.4.5 [illegible] (for the post. half)]

11 G1 illeg. (cf. v. l. 10) —a) D6 नामात्यानां (sic) T1 damaged for [illegible] D4.7 न मित्राणाममित्राणां —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 कोदासीन (for उदा°) —c) B1 अधार्ततया (subst.) Ñ2 B1 D1-4.7 T1 G2 M किंचिद् (for कंचिद्) —d) Ś1 Ñ V1 B2.4 D1-7 G1 M4.5 [illegible] (G1 [illegible]) [illegible] as in text (for नोप°)

12 D1 om. 12 —b) Dg1 [illegible] (for [illegible]) —c) Dt1 परिम्लाना; M3 परिम्लाना —G3 damaged from [illegible] up to महा in 13a —d) Dt1 Dd1 Dm1 S(except M3) [illegible] —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 subst.

1285* दीनातुरा [illegible] ।
परिदेवितवी[illegible] ।

[(l 1) Ñ B1 D1 [illegible] D1 [illegible] (sic) (for [illegible]) Ñ2 B1 D1-4 [illegible] (ditto.)) [illegible] (sic) —(l 2) [illegible] Dg1 [illegible] (for [illegible]) Ñ B1.3 D1 [illegible] (metrical) Ñ1 B1 M4 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D7 om. (hapl.) [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) B1 D2.4 [illegible]]

13 a) G1 damaged up to महा (cf. v. l. 12) —G3 damaged from [illegible] in a up to [illegible] in c. Note [illegible] between [illegible] —d) G1 M3 (to avoid hiatus) [illegible] Dg1 Dt1 Dd1 [illegible] Dm1 [illegible] (for [illegible]) —For 13, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

1286* [illegible] ।
[illegible] ।

G. 2 59 18
B. 2 59 17
L. 2 63 19

सूतस्य वचनं श्रुत्वा वाचा परमदीनया ।
बाष्पोपहतया राजा तं सूतमिदमब्रवीत् ॥ १४
कैकेय्या विनियुक्तेन पापाभिजनभावया ।
मया न मन्त्रकुशलैर्वृद्धैः सह समर्थितम् ॥ १५
न सुहृद्भिर्न चामात्यैर्मन्त्रयित्वा न नैगमैः ।
मयायमर्थः संमोहात्स्त्रीहेतोः सहसा कृतः ॥ १६
भवितव्यतया नूनमिदं वा व्यसनं महत् ।
कुलस्यास्य विनाशाय प्राप्तं सूत यदृच्छया ॥ १७
सूत यद्यस्ति ते किंचिन्मयापि सुकृतं कृतम् ।
त्वं प्रापयाशु मां रामं प्राणाः संत्वरयन्ति माम् ॥ १८
यद्यद्यापि ममैवाज्ञा निवर्तयतु राघवम् ।
न शक्ष्यामि विना रामं मुहूर्तमपि जीवितुम् ॥ १९

[(l 1) M4 हतोत्साहा (for निरु°) Ś1 D4 6 7 निरुत्साहा निरानन्दा (by transp) —(l 2) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 प्रमज (B1 °बाह)नानां D2 4 6 7 दि पुराय (for [इ]य पुरी वे)]

14 ᵃ) T3 तस्य सद् (for सूतस्य) T1 damaged for वचनं —ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 राजा (Dt1 lacuna for जा) (for वाचा) Dg1 (before corr) -दीनया, Dt1 Dd1 Dm1 -दीनवत् (Dt1 lacuna for व) —ᶜ) Dt1 सूतम्, Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 वाचा (for राजा) —ᵈ) Dt1 इद वचनम् (for त सूतमिदम्) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1287* इत्येवमादि करुणं सुमन्त्रवचनं नृप ।
　　　श्रुत्वोवाच ततो दीनो बाष्पगद्गदया गिरा ।

[(l 1) Ś1 D4 6 7 हत (for नृप) —(l 2) Ś1 D4 6 7 नृपो (for ततो) Ñ2 D2 D4 6 7 विह्वल(B2 °ह*)या (for -गद्गदया) B1 2 D3 बाष्पविक्लवाक्षि-, B4 °वि-लवाक्ष (for the post half)]

15 ᵃ) T1 [अ]भिनियुक्तेन, C1 m g as in text —ᵈ) G2 M1 सूत (for सह) Dd1 Dm1 सुमन्त्रित, M3 समर्पित —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1288* मिथ्योपचारात्कैकय्या धर्षितेन कथं मया ।
　　　न मन्त्रित विमूढेन धर्मज्ञैर्गुरुभि सह ।

[(l 1) D4 मध्योपचाराद्, D2 4 5 7 मया हता (for कथं मया) —(l 2) D2 om (hapl) from धर्मज्ञै up to विमूढेन in the prior half of l 2 of 1289* B4 धर्मज्ञो (sic) D1 तथा (for सह)]

16 ᵇ) Dg1 Dt1 G1 स L (ed) च (for न) ⊛ Cg निगमा पुर, तत्र भवा नैगमा ते । अत्रापि नेत्यनुषज्यते । ⊛ —ᵈ) T1 *सा G2 सह*ा (for सहसा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1289* कस्माद मोहित पापो यन्मया सह मन्त्रिभि ।
　　　असमाज्य विमूढेन सहसा साहस कृतम् ।

[D2 om up to the prior half of l 2 (cf v l 1288*) D4 om l 1 —(l 1) V2 B2 केनाथ D1 वचनात्, D5 तेनापि D7 केन से (for कस्माद) V2 पापे (for पापो) D3 7 सह ते सह, D2 न कृत सह (for सह मन्त्रिभि) —(l 2) D4 6 7 पातक (for साहस) B1 कृत (sic)]

17 ᵃ) G1 भवितव्य मया —ᵇ) Dm1 च, T2 G1 हि (for वा) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1290* भवितव्य यथा तेन रामेणापि महात्मना ।
　　　सया तु यात्ययशा प्राप्त तद्विमवाप्नवात् ।

[(l 1) B1 तदा (for यथा) D5 वै च (for तेन) —(l 2) Ś1 Ñ2 B1-3 D2 अशिव (for अयशा) B4 मया सत्वर यश (subm) (for the prior half) D5 प्राप्ते (sic) (for प्राप्त) D4 5 7 मयापि चेदमवा (D7 °यशा [sic]) प्राप्तव्य तद्विवासनात्]

18 ᵃ) Dg1 मे (for ते) —ᵇ) L (ed) तु (for [अ]पि) —ᶜ) T2 त्व प्रापयामाशु (sic) G1 त्व प्रापयाशु G2 सप्रापयाशु (for त्वं प्रा°) M1 (after corr see m as in text) मा (for मां) —ᵈ) M1 मा (for माम्) —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst and read after 1291*

1291* सुमन्त्र यदि ते किंचिन्मया पूर्वं प्रिय कृतम् ।
　　　तत प्रापय मा राम प्राणा हि त्वरयन्ति माम् ।

[(l 1) D1 सुमत्र (for सुमन्त्र) D4 पूर्व (for पूर्वं) Ś1 B4 D4 6 7 कृत प्रिय (by transp) D5 हि स(व5 !) कृत (for प्रिय कृतम्) M4 कुरु दाई मया कृत (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 तदा (for तत) D3 से (for the first मा) B1 मे (for the second माम्)]

—Thereafter cont

1292* रामप्रवाससलिले बाष्पशोकोर्मिमालिनि ।
　　　अगाधव्यसने मग्नो घोरेऽद्य शोकसागरे ।
　　　इष्टपुत्रवियोगाग्निदु खितेन मतायुषा ।

[(l 1) D4 सरिते (for सलिले) V1 D1-3 7 बाष्पवेगोर्मि D4 6 7 -सङ्कुले (for -मालिनि) —(l 2) D1 3 8 M4 अगाध V1 D4 6 7 M4 transp मग्नो and घोरे D2 [ऽ]द्य शोक (for ऽद्य शोक) —(l 3) D4 दृष्ट (for इष्ट) D4 7 [आ]र्तो (for [आ]र्ते)]

19 ᵃ) G1 यद्यद्यापि, G2 M1 Cg यदि वाद्य, M1 यद्यप्यन्या, Cg as in text (for यद्यद्यापि) —ᵇ) Dm1 निवर्तय, Cm °तु (as in text) ⊛ Cg राघवं निवर्तय । पुनश्शब्दो ऽवधारणे । ⊛ —For 19ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1293* इदानीमपि सूताशु गत्वा राम निवर्तय ।

[Ś1 D4 सूत त्व, D1 4 6 7 त्वाशु त्व (for शु त्व) V1 D2 1

अथवापि महाबाहुर्गतो दूरं भविष्यति ।
मामेव रथमारोप्य शीघ्रं रामाय दर्शय ॥ २०

वृत्तदंष्ट्रो महेष्वासः क्वासौ लक्ष्मणपूर्वजः ।
यदि जीवामि साध्वेनं पश्येयं सह सीतया ॥ २१

लोहिताक्षं महाबाहुमामुक्तमणिकुण्डलम् ।
रामं यदि न पश्यामि गमिष्यामि यमक्षयम् ॥ २२

अतो नु किं दुःखतरं योऽहमिक्ष्वाकुनन्दनम् ।
इमामवस्थामापन्नो नेह पश्यामि राघवम् ॥ २३

हा राम रामानुज हा हा वैदेहि तपस्विनि ।
न मां जानीत दुःखेन म्रियमाणमनाथवत् ।
दुस्तरो जीवता देवि मयायं शोकसागरः ॥ २४

G 2 59 28
B 2 59 31
L 2 63 30

गच्छाम्यपि च तावत्त (for the prior half) V1 D1 5 7 क्षिप्र (for गता) D2 विवत्य]

—°) Ś1 D1 4–7 T1 2 न हि (Ś1 D6 नाहं) शक्तो (D5 T1 2 शक्ष्ये) G1 न शक्नोमि (for न शक्ष्यामि) D1 मया (sic) (for त्विना) Ñ2 B1 3 न हि शक्यमृते तस्मात्, V1 D3 न हि शक्ष्याम्यते राम, B2 न हि शक्ष्याम्यृते तस्मात्, D2 न हि शक्यमृते राम —d) Ś1 Ñ2 B D4 7 जीवितुं (D4 °त) दे (D2 नै) वमोहित

20 ab) D4 5 (after corr as in text) 7 ते गते जाते (D6 °गतयाते) (sic) G2 हि महा° (for [वा]पि महाबाहुर्) Dg1 गतो दूरो, D4 5 (after corr as in text) 7 चिर पथि (for गतो दूरं) Ś1 Ñ2 V1 B D1–5 6 M4 गजगतेन वा काले (D1 marg) दीर्घे (D1 काले) एव (Ś1 B2 D1 °ध) भविष्यति —c) D3 एव (for एव) —d) V1 D1 3 क्षिप्र (for शीघ्रं) Ś1 Ñ2 B D4 7 क्षिप्र राम प्रदर्शय

21 a) G1 वृत्तकर्णौ, Cr m g °दंष्ट्रो (as in text) T1 2 G M1 महाबाहु (G2 M1 °काय) (for महेष्वास) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 सिंहस्कन्धो (Ś1 Ñ2 °दो) महाबाहु —b) D6 7 यशो (for क्वासौ) —c) V1 B D2 3 6 M4 जीवति, D1 जीविनु (sic) B1 साध्वैनं (sic) (for साध्वेन) —d) D4 पश्यामि Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M3 transp सह and सीतया ※ Cr g यदि पश्येयं तदा जीवामीति सम्बन्धः । Cm construes alike Ck t यदि जीवामि इति तत्समीपगमनपर्यन्तमपि मनीकनरिधषो संदेह । ※

22 Dt1 om 22 —b) Dd1 समुक्त, Dm1 मु°, G1 °क्त (sic?) Cg as in text (for मामुक्त) —c) T1 2 M3 पश्येयं —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst and read before 1291*

1294* पूर्णेन्दुकान्तवदनं चारपद्मदलेक्षणम् ।
यदि राम न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् ।

[(l 1) V1 D2 M4 पूर्णेन्द्वाभं (by transp) D7 पूर्णशीतुमिव (subm) (for the prior half) —(l 2) B1 reads यास्यामि in marg V1 D1–3 गमिष्यामि यमक्षय (for the post half)]

23 a) G1 न, G2 हि (for नु) —b) Dg1 T1 G1 M3 सोऽहम् (for योऽहम्) —For 23, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst and read after 24.

1295* कोऽन्वस्ति दुःखिततरो मया दुष्कृतकर्मणा ।
योऽहमन्तर्गतप्राणो नैव प्रक्ष्यामि राघवम् ।

[(l 1) B4 D1 को योऽस्ति B4 दुःखितरु D7 दुष्कृत° (for दुःखिततरो) D1 दुःखित (for दुष्कृत) B2 D4 5 7 कारिणा (for कर्मणा) —(l 2) D4 7 प्राणैर् (for प्राणो) Ś1 न वै, B3 D1 नैव, D6 (before corr as above) नैव्व (for नैव) B3 (sup lin also as above) D1 वक्ष्यामि]

24 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 transp 24abcd and 24ef. —a) V1 हा सानुज (for रामा°) Dg1 reads in marg the second हा G1 हा रामानुज हा राम (by transp) —b) B1 om (hapl) हा Ñ2 वैदेहि हा (m) (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 पतिव्रते, Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 तपस्विनी (G1 2 °नि) —c) G1 M3 मा (for मां) Ś1 V1 G1 जानीथ (Ś1 °हि) G2 M3 जहि (M3 °हु) त (sic) (for जानीत) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 दुःखार्तं (M4 °र्तो [sic]) (for दुःखेन) —d) M3 दीर्यमाणम् (for म्रिय°) D4 7 मयि क्षणात् (for मनाथवत्) —After 24cd, B3 ins

1296* न प्राणान्धारयिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins after 24cd

1297* स तेन राजा दुःखेन भृशमर्पितचेतनः ।
अवगाढः सुदुष्पारं शोकसागरमब्रवीत् ।
रामशोकमहावेगः सीताविरहपारगः ।
श्वसितोर्मिमहावर्तो बाष्पफेनजलाविलः ।
बाहुविक्षेपमीनौघो विक्रन्दितमहास्वनः । [5]
प्रकीर्णकेशशैवालः कैकेयीवडवामुखः ।
ममाश्रुवेगप्रभवः कुब्जावाक्यमहाग्रहः ।
वरवेलो नृशंसाया रामप्रव्राजनायतः ।
यस्मिन्बत निमग्नोऽहं कौसल्ये राघवं विना ।

[(l 1) G1 दृढम्, M3 भृशम् (for भृश°) Dg1 G1 अपि°, G3 अर्पित, Cr g t as above (for अर्पित) —(l 2) Dd1 सुदुस्तार —(l 3) h (ed) [आ]वेग (for °वेग) T1 विरहपारग —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 Ct °फेन° (for °फेन). —(l 5) Dt1 Dm1 M2 3 °मीनोघो, Dd1 °मीनोमी (sic) (for °मीनौघो) —(l 6) G1 °शैवाल (sic) (for °शैवाल) Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 °वडवानल, Ct °मुख (as above) —(l 7) G1 [अ]श्रुवेग, Ct as above Dm1 °महाग्रहः

G. 2. 59. 31
B. 2. 59. 32
L. 2. 63. 32

अशोभनं योऽहमिहाद्य राघवं
दिदृक्षमाणो न लभे सलक्ष्मणम् ।
इतीव राजा विलपन्महायशाः
पपात तूर्णं शयने स मूर्छितः ॥ २५

इति विलपति पार्थिवे प्रनष्टे
करुणतरं द्विगुणं च रामहेतोः ।
वचनमनुनिशम्य तस्य देवी
भयमगमत्पुनरेव राममाता ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

—(l. 8) Dg1 G1 प्ररेचेत्ता (sic). —(l. 9) M3 यस्मिन् (for यस्मिन्). G1.3 M1–3 प्रति (for विना).]

—^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 प्रयाये (for कुमारो). Ś1 Ñ1 V1 B3.4 D1.2.4 M4 जीव(M4 before corr. °वि)ता सुत (V2 तद्वद्). B1.3 D4.5.7 G1.3 जीवि(D4 °व)ता सात(B1 D5 सुता; G1.2 देवि); D3 जीवितनाशने (for जीवता देवि). —^{f}) Ś1 Ñ2 V2 B D1–7 M4 कुमारः (for प्रयाये).

25 ^{a}) G M1 सुशोभनं; Cg.t अ° (as in text). M2 शोकम् (for योऽहम्). G2 M2 रामे (for राघवे). —^{b}) M2 सकल्मषः. —^{d}) D1 Dd1 Dm1 T2 G2 सुमूर्छितः. —For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst.:

1298* इति स्म राजा करुणं महायशा
विलप्य दुःखोपहतेन चेतसा ।
गतानुकल्पः सहसैव मूर्छितः
पपात भूमौ व्यथितो नृपासनात् ।

[(l. 1) V1 D1–7 M4 अ(D1 इ)तीव (for इति स्म). —(l. 2) V1 दोषोपहतेन. —(l. 3) D2 गतानु कल्पः; D4 गतः स कल्पः (for गतानुकल्पः). —(l. 4) Ś1 Ñ2 B D2 प्रशान(B4 om.) भूमौ नृपासनात्तदा(Ñ2 B1.3 °दा; B2.4 °सुरा).]

26 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 वि(D2.3 वा D4 [s]वि)- मूर्छेः Dd1 Dm1 T2.3 G M1.3 प्रणष्टे. —^{b}) G1 करुणतया. D4.5.7 G1 च पुत्र; M4 पराय (for च राम-). Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M4 सुतकरणे पतिते(B4 lacuna; D1 ins. पतिते after पतिते) पुनर्भू(D4 सुमद् [sic])र(D1–2 °रि)भवत्. —^{c}) G1 तत्र (for तस्य). —^{d}) M4 पुनरेव तस्य (for पुनरेव राम-). D4.5.7 द्विगुणतरं विललाप राममाता. —For 26^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M4 subst.:

1299* भृशमरतिपरीतदुःखसत्त्वा
करुणतरं विललाप राममाता ।

[(l. 1) Ś1 D2 भविश्वसत् (for भृशमरत्). B1 अति; B4 रति; D1–3 M4 रत; D4 मत (for अति-). Ñ2 B1.3 दुःखपरीतचेतना(B2 °तमा; B3 °सत्त्वा); V1 B4 M4 परिचकुत(M4 °भयत)सत्त्वा(V1 °सः; M4 °त्वा).]

Colophon. Sarga name: Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.5–7 दशरथविला(B1 °प्र)लापः D4 रामविलापः. —Sarga no. (figures, words or both): B2.4 D3 om.; Ś1 65; Ñ2 D4 58, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S 59; B3 48; B1 57; D1 115, D2.3 62; D6 60. —After colophon, D2 concludes with रामाय नमः; T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः; G2.3 M1 with श्रीरामाय नमः; G3 with ॐ श्रीरामाय नमः.

५४

ततो भूतोपसृष्टेव वेपमाना पुनः पुनः ।
धरण्यां गतसत्त्वेव कौसल्या सूतमब्रवीत् ॥ १
नय मां यत्र काकुत्स्थः सीता यत्र च लक्ष्मणः ।
तान्विना क्षणमप्यत्र जीवितुं नोत्सहे ह्यहम् ॥ २
निवर्तय रथं शीघ्रं दण्डकान्नय मामपि ।
अथ तान्नानुगच्छामि गमिष्यामि यमक्षयम् ॥ ३
बाष्पवेगोपहतया स वाचा सज्जमानया ।
इदमाश्वासयन्देवीं सूतः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ४
त्यज शोकं च मोहं च संभ्रमं दुःखजं तथा ।
व्यवधूय च संतापं वने वत्स्यति राघवः ॥ ५
लक्ष्मणश्चापि रामस्य पादौ परिचरन्वने ।
आराधयति धर्मज्ञः परलोकं जितेन्द्रियः ॥ ६
विजनेऽपि वने सीता वासं प्राप्य गृहेष्विव ।
विस्रम्भं लभतेऽभीता रामे संन्यस्तमानसा ॥ ७

G 2. 60. 7
B. 2. 60. 7
L. 2. 64. 7

54

Ś. Ñ. missing for Sarga 54 (cf. v. l. 1058*). Dm1 begins with ॐ, M3 श्रीरामाय नमः. For sequence in B3 see note on 2. 57. 5.

1 a) Ś1 Ñ V1 B Dm1 M3 ... Ds Bi ... Dt ... (for ततो) ... Dd ... Gi M1 ... (as in text) ... Ś1 Ñ V1 B ... M3 ... Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 ... —d) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ...

2 a) M3 ... (for मां) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ... (for यत्र काकुत्स्थः) —b) Gi ... (for च) Ś1 Ñ V1 B Dm1 M3 ... Dg1 ... (for सीता यत्र च) —cd) Dg1 Dt Dd Dm (ज)... (for [ज] च) ... (for क्षणमप्यत्र) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ... (Ds ...)

3 ... 3cd —a) Ś1 Ñ V1 B ... M3 ... Dg1 ... (sic) ... as in text (for निवर्तय) ... Ś1 Ñ1 V1 B ... —c) ... (for ...) ... (as in text) ... —d) ... (for ...) ...

4 a) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ... (... for ...) ... —b) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ... —c) ... (for इदम्) Ds ... (for आश्वा°) —d) Ds ... (for सूत) —After 4 Ds ins. 1. 2 of 1300*.

5 a) Dm1 M3 ... (for च) —d) Ddt Gi M1 ... as in text (for वत्स्यति) —For 5 Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 subst. while Ds ins. 1. 2 only after 4.

1300* ... ।
... ॥

[(1. 1) ... (for ...) ... (for ...) —(1. 2) ... (for ...) ...]

6 a) Ds ... (sic) Ś1 Ñ1 V1 B Ds ... M3 ... (V1 Dm1 M3 ...) —c) M3 ... (for धर्मज्ञः) —For 6cd Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 subst.

1301* ... ।

[V1 ... (for ...) Ds ... (for ...) M3 ... (for the post. half).]

whereas Ds ... subst.

1302* ... ।
[Ds ...]

7 a) Ds ... (sic) —b) Ds ... (for प्राप्य) Dm1 ... Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 ... (Ś1 Ds ...) ... (V1 Dm1 M3 ...) —d) ... (sic) Gi ... Gm ... as in text (for ...) Ts ... (for ...) Dm1 Ts G M3 ... M3 ... (sic) ... as in text (for संन्यस्त°) ... —For 7cd Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 M3 subst.

1303* ... ।

[Ñ1 ... Ś1 Ds ... V1 Dm1 M3 ... (by transp.) ... (for the post. half).]

G. 2. 60. 8
B. 2. 60. 8
L. 2. 64. 8

नास्या दैन्यं कृतं किंचित्सुसूक्ष्ममपि लक्षये ।
उचितेव प्रवासानां वैदेही प्रतिभाति मा ॥ ८
नगरोपवनं गत्वा यथा स्म रमते पुरा ।
तथैव रमते सीता निर्जनेषु वनेष्वपि ॥ ९
बालेव रमते सीता बालचन्द्रनिभानना ।
रामा रामे ह्यदीनात्मा विजनेऽपि वने सती ॥ १०
तद्गतं हृदयं ह्यस्यास्तदधीनं च जीवितम् ।
अयोध्यापि भवेत्तस्या रामहीना तथा वनम् ॥ ११
पथि पृच्छति वैदेही ग्रामांश्च नगराणि च ।
गतिं दृष्ट्वा नदीनां च पादपान्विविधानपि ॥ १२

8 a) T2 [अ]हा (sic), M3 [अ]स्यो (for [अ]स्या). Dd1 D4.5.7 T3 G3 M1 दैन्य- (for दैन्यं). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 विषादं वा (D3 च) (for कृतं किंचित्) —b) D1 सुसूक्ष्म् (sic); D3 मुहूर्तम् (for सुसूक्ष्मम्). D4 अपि· (for अपि). Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T1.2 लक्ष्य(D2 लक्ष्य)ते (for लक्षये). —c) D5 उचिरे च (sic) (for °तेव). S1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वने(V1 D1-3 गृहे) यथो· चितो वासो. —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वैदेह्याः (for वैदेही). Ś1 Ñ1 V1 B Dt2 D1-7 मे; Dg1 Dd1 Dm1 मां (for मा).

9 a) Ś2 Ñ2 V2 B D1-3.6 M4 -वने रम्ये; D5 °भे पृत्वा (for -वनं गत्वा) —b) Ś2 Ñ2 B D4 [अ]रमत सा. M1 च र° (for स्म रमते).—c) D4.5.7 [अ]प्य (for [ए]व). —d) D4.5.7 वास प्राप्य गृहेष्विव (cf. 7b). —For 9cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst. :

1304* विजनेऽपि तथारण्ये रंस्यते देवि मा शुच ।

[D1.2 व्यजनेपि (sic). D5 तथैव (for तथारण्ये). V1 रामस्ते, B3 वासते, D1-3 रमते, M4 विरिने (for रंस्यते). D1 शुचा (sic).]

—After 9, D4.5.7 ins. 1308*.

10 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 वैदेही सह रामेण. —b) Ś1 Ñ1 V2 B D1-7 M4 पूर्ण- (D3 °र्ण), G2 as in text (for बाल). Ś1 Ct. बालचन्द्रेलाद्विशेष.। Ś1 Ct.m g alike. —For 10c-11d, D4.5.7 subst. 1306*. —c) G1 रामेति (for रामे हि) M4 ह्यदीनात्मा (sic). K (ed) Cg [अ]पी' (for [अ]दीनात्मा) —d) M4 विजिने (for °जने). Dg1 T1 M2 सति. —For 10cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst. :

1305* अतुल्यां विन्दति प्रीतिं न तां शोचितुमर्हति ।

[Ś2 B2 D4.6 विन्दे (for विन्दति). D1 अतुल्य विदति प्रीति (sic) (for the prior half) Ś1 V2 D1.2.6 M4 तां न (by transp.), D3 तानु- (for न तां)]

11 a) Ś1 Ñ2 B1-4 D6 M4 Cm तद्गताम्। V1 तदागत्। D2 T1 त(T1 त)गताम्। Dg1 Dt1 Dd1 D1 G1 M1 तद्गताम्। Cr as in text (for तद्गतम्).—b) D5 तदधीनं (sic). D1.3 Dg1 T2 om. (subm.) (for च).—For 10c-11b, D4.5.7 subst. :

1306* रामचन्द्रेण युक्ता सा प्रभा चान्द्रमसी यथा ।
नित्यं रामसमीपेऽस्याः स्थितिर्नैवोपलक्ष्यते ।
विविधारामेऽरण्ये सेनास्या विपुला रतिः ।
यथा पुरे तथा ह्यस्यास्तद्वनं भर्तृसंनिधौ ।

[(l. 1) D5 रामचद्रे ह्यदीना. D5 चद्रमसो (for चान्द्रमसी). —(l. 3) D7 -[अ]रण्ये. D4.7 [अ]स्य (for [अ]स्या). D5 विपुलावति. —(l. 4) D4 यथा प्रभा चांद्रमसी यथा स्थिता पुरे तथा तस्याम् (sic) (for the prior half).]

—c) Dt1 Dd1 Dm1 हि; D4 [अ]पि; Cr. as in text (for [अ]पि). B4 G2 तस्य (sic) (for °स्या). Dg1 वने तस्यास्। Dt1 Dd1 Dm1 T2 M2.3 °दस्याः D4.7 पुरी रम्याः D5 पुरी तस्या (for भवेत्तस्या). —d) G2 यथा (for तथा). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामेण र(Ñ2 B2 D2 M4 स)हितारवी.

12 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G1 M2 Cm पथि-1 Cg as in text (for पथि). V1 पश्यति. G1 पृच्छति (sic) (for पृच्छति). —b) D1 ग्रामाणि (for ग्रामांश्च). —cd) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 रामं कमलपत्राक्षी(D1-7 M4 °क्षि) स्वानि ललितस्था. —After 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 ins. :

1307* रामलक्ष्मणयोर्मध्ये सीता राजति ते सुता ।
विष्णुवासवयोर्मध्ये यथा श्रीरिव रूपिणी ।

[(l. 1) B1 वै (for ते) —D2 om. (hapl.) from the post. half of l. 1 up to the prior half of l. 2. —D1 om. (hapl ?) l. 2. —(l. 2) V1 D2.3 M4 राम (V1 रक्ष)विष्णवे; Ś1 D1.6 यथा श्रीः; D1 यथश्रिए (sic) (for यथा श्रीर्). M4 रूपिणी (for रूपिणी).],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins. after 12, and D4.5.7 ins. after 9

1308* रात्रौ या चन्द्रमसो भाति दृष्ट्वा तथापि जानकी ।
अयोध्या मोहमायेव तु विहरत्विव मंदिरम् ।

[(l. 1) Dm1 दृष्ट्वा, T2 दृ° (for दृष्ट्वा). G1 M1 भैर्यि (for जानकी). D4.5.7 पश्यति क्रममाया (for the post. half) —(l. 2) G1 हि (for तु). B (ed.) मन्दिरम् (for मं°). D4.5.7 सकले मुञ्चायुमन्दिरवर्त्य च.],

Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 cont., D4.5.7 ins. after 12, D5 cont. after 1307* :

1309* इत्येवं रमतात्यस्या गृहवैभवर्जितम् ।
वैदेहीमहितं भाव्यं वैदेही प्रतिभाति मा ।

अध्वना वातवेगेन संभ्रमेणातपेन च ।
न हि गच्छति वैदेह्याश्चन्द्रांशुसदृशी प्रभा ॥ १३

सदृशं शतपत्रस्य पूर्णचन्द्रोपमप्रभम् ।
वदनं तद्वदान्याया वैदेह्या न विकम्पते ॥ १४

अलक्तरसरक्ताभावलक्तरसवर्जितौ ।
अद्यापि चरणौ तस्याः पद्मकोशसमप्रभौ ॥ १५

नूपुरोद्घुष्टहेलेव खेलं गच्छति भामिनी ।
इदानीमपि वैदेही तद्रागान्न्यस्तभूषणा ॥ १६

G 2. 60. 0
B 2. 60. 10
L 2. 64. 17

विलसयित्वा तु तद्वाक्यं प्रसाद्य पर्युपस्थितम् ।
ह्लादनं वचनं सूतो देव्या मधुरमब्रवीत् ।

[(l. 1) D4.5.7 स्नेह, M3 एव (for एव). T2 सतामस्य (sic). G3 स्नह्येव. D4.6.7 प्रशमित, T2 [उ]प च हित (sic). M3 Cr [उ]पकल्पित, Cg k. t as above.—(l. 2) Dm1 कैकेय्या. D1 -सीदते, G3 °क्षुत (for सक्षित). Dt1 Dd1 Dm1 Ct वाक्य. Cm as above (for वाक्य). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct मां, D4.5.7 से. Cm g as above (for मा).—(l. 3) D4.7 निर्दयित्वा. D5 परिभाषित (for पर्युपस्थितम्).—(l. 4) Dd1 Dm1 D4.5 ह्लादय(Dd1 [m.] य)न्, D7 ह्लदयन् (sic). Cm as above (for ह्लादन). D4.5.7 हृद्य (for वचन). G1 मधुर and वचनम् (for वचन and मधुरम् resp.). D4.5.7 देवी वचनमब्रवीत् (for the post. half).]

13 [a]) Ś1 D5.6 अध्वनि, Ñ2 B न ध्यान, V1 D1.3 M4 अध्वान, D4 वाध्वन. Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 श्रमसंताप (D1.7 °पो) (for वातवेगेन).—[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 दु:खैरपि (V1 D1-3.5 °ति, M4 °स्य (sic)) (for संभ्रमेण). Ñ2 B1.4. G1.3 वा, B2 वै (for च).—L(ed.) repeats 13[ab].—[c]) Ś1 D1.3.7 न विमुञ्चति (D3 °चित (sic)). Ñ2 B2-4 विजहाति हि (B4 च). B1 म्लानि गच्छति हि (hypm.). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T M1 Cg न वि°, D2 नापि°, M3 न च स°, M4 (after corr. sec. m. as in Dg1) नाप° (for न हि गच्छति). Ś1 D1.4-7 वैदेही (D2 °ह्यै) (for वैदेह्याः).—[d]) Dg1 ह्यां in चन्द्रांशु sup. lin. Ś1 D1.6 T2 -सदृशी (D1 T2 °श (sic)) (for °शी). Ś1 D1.4-6 प्रभा. Ñ2 V1 B D1.3 M4 सद्भाव(V1 सुगाव, B1.2.4 स्वभाव, D2.3 M4 स्वगात्र)प्रभं वपु (M4 °था प्रभा).

14 [a]) V1 D3 पुण्डस्य, D2 भाले° (sic) (for शतपत्रस्य).—[b]) Ś1 Ñ1 V1 B D1.7 T2.3 M3.4 चन्द्रवाम(M3 °बिम्ब)द्युति(B1 D4.7 °तिं, B4 D1.5 M4 [before corr.] °ति, T2.3 M3 प्रभं).—[c]) Ś1 वर्ते च. M4 (after corr. sec. m. as in text) वपन (for वदनं). Ś1 Ñ2 B D1.7 दूत्या (Ñ2 D2 [m. also as in B1] वृत्त, B1.2.4 D7 ह्य)नाना (B4 °ना (sic))या. V1 दुःखमानायाया (sic). D3 दुष्ट° पार्थिवा, D4-6 दु(D5 स)च्छमानाया. M4 दुष्टमानायाः (for तद्वदान्यायाः).—[d]) Ś1 D5 सीताया (for वैदेह्या). Ś1 Ñ2 B1-3 D1-7 न विलुप्यते. V1 D1.3 M4 परिक्लिश्य(V1 °श्य)त, B4 न विलिप्यते (for न विकम्पते).—After 14, D1.4.7 ins.:

1310* चन्द्रकान्तसदृशं तस्या वदनं सत्प्रकाशते ।
सरसि प्रकुल्लमभो विमलं संस्थितं यथा ।
हिमालयसुता यादृक् तथा चाद्याद्य सुन्दरम् ।
रतिर्वा मदनस्येव याहृशी रूपसंपदा ।

[(l. 2) D4.7 चक्षो (for नित्योद्). D5 श्री प्रकाशते (for श्रीरिवागता). D4.7 विष्णो श्रीरिव रागता (for the post. half).—(l. 3) Note hiatus between two halves. D5 [अ]प्यगना (sic). D7 [अ]थगना (for [अ]प्या°).—(l. 4) D4.7 कदाश्वी (for यादृशी).]

15 [b]) T1.2 अलक्तकरि (for °रस).—[d]) T1 कोशक्रम्भौ.—For 15, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1311* प्रकृत्यालक्तकरसप्रख्यौ लक्ष्यवर्जितौ ।
तथैव रेजतुस्तस्याश्चरणौ पद्मवर्चसौ ।

[B2 om. l. 1.—(l. 1) B4 प्रकृत्यौ (sic). Ś1 D2 [अ]लक्तकमरयौ, Ñ2 (अ)नलक° (sic). D2 [अ]भक्तक°. D3.4.7 °निभौ, D3 रक्तनिभौ (for [अ]लक्तकरस). B4 तत्र स (sic) (for वर्ण). Ś1 D4-7 लाक्षारसम(D4 om. [hapl.?]) स]मप्रभौ, D3 लाक्षारसविवर्जितौ (for the post. half). M4 पतितालक्तकालक्तकयाभौ रसवर्जितौ.—(l. 2) Ś1 marg. पद्म. V1 D1-3 M4 पद्मसन्निभौ, B4 रत्नवर्ण (sic) (for पद्मवर्चसौ).]

16 Ś1 D4.7 transp. 16[ab] and 16[cd] (including the star passages).—[a]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3 Cr g k t [उ]द्घुष्ट, Cm as in text (for [उ]द्घुष्ट). Dt1 Ct हीलेव, Dd1 हेसे(वे)व, Dm1 हेलया, Cm -रेलेव (for हेलेव). Ś1 D4.7 नूपुराद्यु(Ś1 °स्तु, D5.6 °स)त्चरणा, Ñ1 V1 B D1-3 M4 नूपुराशिञ्जि(V1 B2 M4 °शिनि, B1.4 °ज)च(D3 °स)रणा.—[b]) D1 स्खलद्. D7 सुरत (sic). D3 खेलन्, T2 शेले (sic) (for खेलं). D4 गच्छतु (for °ति). Ś1 D4.7 जानकी. Ñ2 V1 B D1-3 मैथिली (for भामिनी).—After 16[ab], Ś1 D4-7 ins.:

1312* गुहां पुरस्तात्सिंहेन सिंहेनेव गिरेर्गुहाम् ।
दुःखपर्शा दुर्भर्षा सर्वेषां वनचारिणाम् ।

[(l. 2) D4.5.7 दुर्धर्षा दुष्प्रा(D7 °र्ग) च (for the prior half).]

—Ñ2 D2.3 om. (hapl.) from 16[c] up to l. 1 of 1314*.—[cd]) —D1 reads in marg. from 16[d] up to the prior half of l. 2 of 1314*. Ś1 D4-7 चरण मन्यस्तभूषणा, K(ed.) सद्रागान्न्यस्तभूषणा (for [d]). Ñ1 B D1 M4 प्रकाशमनुगच्छन्ती विष्णु श्रीरिव रुक्मिणी ॥ Cs: अनुभूतपूर्वरामानुरागात् न्यस्तानि त्यक्तानि भूषणानि यया सा ॥ —After 16, Ś1 D4.7 ins.:

1313* सुरूपा लोभयाहीव शोभतेऽभ्यधिकं वने ।
इदानीमपि वैदेही रामेणानुगता शुभे ।

[D1 reads sec. m. in marg. from l. 1 up to the prior half of l. 2.—(l. 1) D4 सरूप. Ś1 (म)°प D1

G 2 60 18
M 2 50 20
L 2 64 20

गजं वा वीक्ष्य सिंहं वा व्याघ्रं वा वनमाश्रिता ।
नाहारयति संत्रासं बाहू रामस्य संश्रिता ॥ १७

न शोच्यास्ते न चात्मा ते शोच्यो नापि जनाधिपः ।
इदं हि चरितं लोके प्रतिष्ठास्यति शाश्वतम् ॥ १८

विधूय शोकं परिहृष्टमानसा
महर्षियाते पथि सुव्यवस्थिताः ।
वने रता वन्यफलाशनाः पितुः
शुभां प्रतिज्ञां परिपालयन्ति ते ॥ १९

तथापि सूतेन सुयुक्तवादिना
निवार्यमाणा सुतशोककर्शिता ।
न चैव देवी विरराम कूजिता-
त्प्रियेति पुत्रेति च राघवेति च ॥ २०

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुष्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

[श्र]यि (for [श्र]यि) —(l 2) Cf 16° for the prior half]

17 ᵃ) G1 सा (for first वा) —ᵇ) T1 damaged for वा G1 ₂ वनकाश्रमा G2 M1 वनमागता Cg as in text (for °माश्रिता) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1314* सिंहं वने गजं प्रेक्ष्य व्याघ्रं चापि च मैथिली ।
सा नैवोद्विजते यान्ती भर्तुर्वीर्यबलाश्रया ॥

[V1 D2 3 om l 1 D1 reads up to the prior half of l 2 in marg (for both cf v l 16) —(l 1) B4 D4 5 7 वनं; D1 मत्त (for वने) Ś1 D1 4–7 M4 वापि (for प्रेक्ष्य) Ś1 D1 4–7 M4 वा प्रेक्ष्य B1 °तु (for चापि च) Ś1 D4 7 जानकी —(l 2) B4 [व]द्विजते याति (sic) Ś1 V1 D1 4–7 M4 न श्रमते (D6 °मि ।ति (V1 D1 M4 नैवोद्विजति) गच्छती D2 3 भर्तारमनुगच्छती (for the prior half) V1 B2 D1–6 7 M4 भर्तु (for भर्तुः) V1 D1 6 7 M4 —व्याश्रयात् (D3 6 7 °या) B1 —बलाश्रयात् Ś1 D6 वने भर्तृव्यपाश्रया (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont

1315* तथैव रामः पुरस्ते लक्ष्मणश्चैव वीर्यवान् ।
उदारवपुषौ वीरौ न ग्लानिमधिगच्छतः ।
परस्परप्रियहितौ सुचारुौ प्रियवादिनौ ।
न पितुर्नैव मातुश्च नान्यस्य स्मरतो वने ।

[(l 1) B1 अथैव D2 तावेव (for तथैव) M4 (after corr *sup lin sec m* as above) लक्ष्मण V1 D3 4 M4 (after corr *sup lin sec m*) चापि (for चैव) —(l 2) Ñ2 V1 B D1 2 M4 तथैवोन्नत(B2 °त्र. B1 °त्रत)पुषौ D3 तथा तौ चारुभापुषो (sic) (for the prior half) Ñ2 V1 B2 3 D3 4 7 M4 ग्लानिम् (for ग्ला°) D1–3 4 उपगच्छत; D4 7 उपगच्छतो (for अधि°) —(l 3) Ñ2 B2 3 परस्परं (for °पर) D4 7 —हिते V1 D1–3 M4 सुवेषौ (for सुचारुौ) M4 हितवादिनौ —(l 4) B4 वन (sic) D6 नापि (for नैव) V1 D1–3 चान्यस्य (for मातुश्च) D4 6 7 पितुर्मातुश्च नान्यस्य (D6 °न्यश्च D7 °स्य) M4 न पितुर्मातुर्नान्यस्य (by pm) (for the prior half) V1 D1–6 7 M4 स्मरतश्च (for नान्यस्य)]

while G1 2 M1–3 ins after 17

1316* करसंमितमध्याङ्गी पीनोन्नतपयोधरा ।
राजहंसीव रामस्य पादमार्गेण गच्छति ।

[(l 2) M1 3 पश्चात् (for पाद°) G3 पश्चादेव G1 M3 गच्छती]

18 ᵃᵇ) D1 6 7 न ते शोच्या (by transp) K(ed.) Cm g [श्र]मात (for [श्र]त्मा ते) D4 6 7 शोचनीयो V1 °च्यो नापि (for शोच्यो नापि) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 न ते शोच्यास्तथा देवि परस्परहिते रता —ᶜ) M4 च (for हि) T1 damaged for स in चरित Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 तथा T1 damaged (for लोके) —ᵈ) Ś1 Ñ2 L D1 ख्याति लोकेषु शाश्वति(B2 [sup lin also] °क गमिष्यति D7 गच्छति) V1 D1–6 7 M4 ख्याति(D2 °तं) लोके(D4 5 7 लोक ख्याति [by transp]) गमिष्यति —After 18 Ś1 D6 ins

1317* अवश्यमेतत्कार्यं हि सुखोदर्कं भविष्यति ।

19 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 G3 M4 विहाय B1 शोकं, D6 शोच्यानां (sic) (for शोकं) Ś1 Ñ2 B D6 परितुष्ट V1 D1–6 M4 °तुष्ट, D4 5 7 °पूर्ण (for °हृष्ट) Ś1 Ñ2 B D6 मानसा V1 D1–6 7 मानसो (for मानसा) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B D6 —कल्पया, D4 5 7 —पुरे (for —याते) V1 D1–6 7 सुव्यवस्थित Ś1 Ñ2 B D6 तपसि व्यवस्थित, D6 सुपथि व्यवस्थिता ; M1 पथि सव्यवस्थिता ; M4 °येपि च स्थिता —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 रतो M1 रत (sic) M4 चरा (for रता) Ś1 D1 7 मूल, Ñ2 B गोप्य, V1 रम्य ; Dg1 कंद (for वन्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 —भराशन, Dg1 °शिन (for °शना) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 6 M4 स(M4 च) त D4 7 सुतौ T1 मधुर (sic) (for पितु) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 G2 प्रति (for परि) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 सुतौ(D1 7 रामौ) महात्मा इरत (V1 D1–6 7 चरत) महत्(D1 7 परं)तप M4 सुतौ चरत हि वने महत्तप

20 ᵃ) Dm1 हि; M4 [प्र]व (for [श्र]पि) T1 विदुर ; M1 हितार्थं (for सु°) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 तथा सु(D6 सु [sic])मंत्रेण हितार्थवादिना —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 [श्र]पि(Ñ2 सु, B4 om (subm)) सती सुदुःखिता —ᶜ) Dm1 तुत्र G1 om first च (subm) —For 20ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

५५

वनं गते धर्मपरे रामे रमयतां वरे ।
कौसल्या रुदती स्वार्ता भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
यद्यपि त्रिषु लोकेषु प्रथितं ते महद्यशः ।
सानुक्रोशो वदान्यश्च प्रियवादी च राघवः ॥ २
कथं नरवरश्रेष्ठ पुत्रौ तौ सह सीतया ।
दुःखितौ सुखसंवृद्धौ वने दुःखं सहिष्यतः ॥ ३

G 2 62 2
B 2 61 3
L 2 66 2

1318* स विप्रलापाद्विरतम् तु पिता
नरेन्द्रपत्नी प्रियपुत्रलालसा ।

[(l 1) B4 विप्रलापा (corrupt), D1 विप्रलाप D6-7 चाभिलाप(D7 °पा)द्, D5 हि प्रला° (for विप्रलापाद्) —(l 2) D4-5-2 -कारि(D4 °रि)ता, M1 -वत्सला (for -लालसा)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 B1 D6-7 कौसल्याश्वासनं (D6-7 °न) Ñ1 B1-3 कौसल्यासमाश्वास (B1 °सन), V1 D1-3 कौसल्याविलाप, B4 कौसल्याश्वास —*Sarga no* (figures words or both) B1-2-4 D3 om Ś1 64 Ñ1 D1 59 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 S 60 B3 58 D1 116 D2-6 63 D4 61 —After colophon D4 concludes with रामाय नम, T2 श्रीरामचन्द्राय नम, G श्रीरामाय नम

55

☞ Ñ1 missing for Sarga 55 (cf 2 1 1058*) —Dm1 begins with ॐ, D6 रामाय नम, M1-2 श्रीरामाय नम

1 b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 धर्मरते (for °परे) —For 1cd, D1-2 subst while D5 ins before 1320*

1319* विसर्जिते तथा सूते सुमन्त्रे पार्थिवालयात् ।

—c) Ct*p* स्वदीय Dt1 D7 घार्ता, D4 घात्र, D5 ख्याता, Ct Ct*p* as in text (for स्वार्ता) —d) D4-7 राजानम् (for भर्तारम्) —For 1 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3-6 M4 subst

1320* प्रत्याश्वस्तं तु राजानमुत्थाप्य मृदु दुःखितम् ।
कौसल्याश्वासयामास शयने शोकलालसम् ।
तत एनं प्रमार्जन्ती वीजयन्ती च मूर्छितम् ।
भूयः प्रत्यागतप्राणमिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) V1 D1 प्रत्याश्वास्य B1 °श्वस्ता, D2-3 °श्वास्य (for प्रत्याश्वस्तं) D1 (अ)थ (for तु) L(ed) उत्थाय (for उत्थाप्य) —(l 2) V1 समाश्वासयामास D1-3 M4 समाश्वासयाम (for [आ]श्वासयामास) Ś1 शोकविह्वलं, V1 D1 शोकलालसा B3 (m also as above) शोकमानसं B4 लोकलालसं D6 शोकविह्वल (for शोकलालसम्) —(l 3) B3 (with hiatus) तत एव (for तत एनं) V1 D1-3 M4 सेवा(D1 M4 °व)यंती (for वीजयन्ती) M4 मूर्छितां Ś1 D6 अश्रूणि मार्जयन्ती च रुन्धती च दुःखिता]

2 a) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 M4 यद्यपि (for यद्यपि) —b) Dd1 स्थविते (for प्र°) D5 सुमहद् (for ते महद्) —d) G1 damaged for वदान्यश्च प्र° G1 M1 [इ]ति (for च) —For 2cd, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 M4 subst

1321* पुत्रप्रव्राजनात्तत्ते प्रनष्टमिति लक्षये ।

[B3 प्रणष्टम्, D1-3 विनष्टम् (for प्रनष्टम्) Ś1 B1 D6 इव (for इति) V1 D1-3-6-7 मे मति, D5 मे वच (for लक्षये)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 ins a long passage relegated to App I (no 18) and then Ś1 Ñ1 B D1-7 ins

1322* तथा तु बहु कौसल्या विलप्य मोहमूर्छिता ।
अनिवार्यैव रोषं सा पुनरेवाभ्यभाषत ।

[(l 1) B1 D4-7 च (for तु) Ś1 बहुमूर्छिता —(l 2) Ś1 D6 अनिकृष्य, Ñ1 B3 अनवाप्य, B1 अतिरार्थं (for अनिवार्य) Ś1 B3 D1-4-6-7 रोषस्य, Ñ1 दोषस्य, B1 रोषं वा (रोषं सा) Ñ1 B3 पार पुनरभाषत (for the post half)]

3 a) Dd1 नरवरश्रेष्ठौ, Dm1 नरवरश्रेष्ठौ —c) G1 सुखितौ (for दुःखितौ) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G1 दुःख (for सुख) T1 -सवृद्धौ (for -संवृद्धौ) Dt1 G1 कथं (for वने) —For 3 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

1323* त्वया यत्त्वनियुक्तेऽपि मत्त्या रामममनुव्रत ।
लक्ष्मणोऽनुगतः प्रेम्णा तं शोचामि विशेषतः ।

[(l 1) V1 D2 त्वया य (sic), B3 यत्त्वया (by transp) D2 हि (for तु) V2 [अ]युक्तोऽपि (subm) D5 °क्तो हि (for [अ]नियुक्तोऽपि) —(l 2) B4 lacuna for लक्ष्मणोऽनुगत]
—thereafter Ś1 Ñ1 B D1-7 cont while D1-3 M4 cont lines 10–11 only

1324* योऽभिषेके प्रतिहते मम पुत्रस्य धीमतः ।
निःसृतो धनुरादाय तूणमक्षुतविस्तरः ।
क्रोधेन महताविष्टो रामराज्यापहारिणम् ।
न स जानाति धर्मात्मा स्वगृहादभिसंस्थितम् ।
यो गच्छति स्वयं रामे क्रोधसंरक्तलोचनः । [5]
रोषाद्धि कृतवान्याप्य तथ तस्य साम्प्रतमहम् ।
योऽनुयातः स्वयं त्यक्त्या मातरं भ्रातृनं सह ।
लक्ष्मणं तमहं रामाच्छोचाम्यद्य विशेषतः ।
राज्ञो महेन्द्रकल्पस्य जनकस्य महात्मनः ।
सुतां शासनपरां कां वैदेहीं चिन्तयाम्यहम् । [10]
अत्यन्तसुखसंवृद्धां लालितां पितृवेश्मनि ।
अत्यन्तसुकुमाराङ्गीं श्यामां पद्मदलेक्षणाम् ।
या सुखानि परित्यज्य सर्वाण्यत्र भयानि यान् ।
पति ह्यनुगता यान्ति किमवस्था तु सा सती ।

[(l 1) B4 यो (for यो) B3 भ्रातुः रामस्य (for मम पुत्रस्य) D1 सुमत (for धीमत) —(l 2) B4 निःसृतो, D7 निःसृतो (for
]

G. 2 62 10
B. 2 61 4
L. 2 66 10

सा नूनं तरुणी श्यामा सुकुमारी सुखोचिता ।
कथमुष्णं च शीतं च मैथिली प्रसहिष्यते ॥ ४
[illegible]त्याशनं विशालाक्षी सूपदंशान्वितं शुभम् ।
वन्यं नैवारमाहारं कथं सीतोपभोक्ष्यते ॥ ५
गीतवादित्रनिर्घोषं श्रुत्वा शुभमनिन्दिता ।
कथं क्रव्यादसिंहानां शब्दं श्रोष्यत्यशोभनम् ॥ ६

मि सतो) B1 नूलम (for नूनम्) —(l 3) Ś1 D6 [अ] पहारण, Ñ2 B2 [अ]भिहारिण, B4 damaged (for [अ]प हारिणम्) —After l 4 Ś1 D5-7 ins

1324(A)* गृहीतचीरे नो दृष्ट्वा राघव प्रियराघव ।
यूपमेन सर्वीरोपभूतस्य शोचामि धीमत ।
क्रियमाण नरेन्द्रेण मम विविधपथ श्रुतम् ।

[(l 1) Ś1 -चीरे य (meta) —(l 2) D6 पूर्णम् D6 स शोचामि विशेषत (for the post half)]

—Thereafter D5 reads l 7 (var) repeating it in its proper place —Ś1 D4 6 7 om (hapl ?) l 5-6 —(l 5) D5 वन (for स्वय) —(l 6) B1 च (for हि) Ñ2 B2 रोषादि(B2 °द्रि) श्रुत्वाणं च (for the prior half) B2 तस्य (for तथ) B4 सम्यक् (for तस्य) —D5 reads (first time) l 7 after 1324(A)* —(l 7) Ś1 D6 भवत्या D4 5 (both times) 7 बुद्ध्या (for त्वक्त्वा) Ś1 D4-7 (D5 second time) भ्रातर (for मातर) D5 (first time) लक्ष्मण स मारामद (for the post half) —(l 8) D5 शोचाम्यस्य —(l 10) D1 2 M4 शोचे दुहितर चापि जनकस्य यहीपते —D4 1 transp l 11 and 12 —(l 11) B4 D4 सचका, D1-3 सहका (for -सहका) Ś1 D4-7 लाविता, D1-3 लाविता (for -लालिता) M4 चापि (for पितु) —(l 12) Ñ2 B2 3 कल्यत, B4 अत्यर्थं —(l 14) Ś1 D6 या B1 om B4 D5 च (for हि) B4 यानि (sic) (for शर्म) D4 7 पति -व(D7 श)नुश्रिता यत (for the prior half) B1 3 कामवशानुवैष्यति B4 विमदवशस्य शाश्वरी (for the post half)]

4 V1 om 4-7b —a) Ś1 Ñ2 B D4-7 कथ सा (Ñ2 B1 3 हि, G[ed] तु) सुतनुस्तन्वी (Ś1 D6 °तु साध्वी) —c-d) Dg1 G1 3 M1 विपहिष्यति, D11 Dd1 Dm1 T2 G2 M2 3 विस (T2 G2 M2 3 °ष)हिष्यते (Dm1 °ति) Ś1 Ñ2 B D4-7 शीतमुष्णं च वर्षं च (Ñ2 B1 3 सा) वैदेही प्र(Ñ2 B2 3 स, B4 वि)सहिष्यति (Ñ1 B2 °ते) —For 4, D1-3 M4 subst

1325* अत्यन्तसुकुमाराङ्गी श्यामा पद्मदलेक्षणा ।
घर्मोष्णहिमदु खानि शक्ष्यते मैथिली कथम् ।

[(l 1) D5 श्यामो पद्मदलेक्षणा (for the post half) —(l 2) D2 घर्मोष्णे M4 शीत (for हिम)]

—After 4 Ś1 Ñ2 B D4 6 7 ins

1326* या श्राम्यति गृहेऽप्यन्तश्चरन्ती मृदुगात्रका ।
कथं सा विजनेऽरण्ये वैदेही विचरिष्यति ।

[(l 1) D1 वरित्र, D2 चारित्र (for प्यन्तिम्) —(l 2) B2 सा कथ (by transp) B4 रम्ये (for ऽरण्ये) L(ed) प्रचलिष्यति]

—B3 cont

1327* कोमलाभ्यां च पादाभ्यां कथ यास्यति कानतम् ।

5 V1 om 5 (cf v l 4) —c) T2 नैवाहम् (sic) (for °रम्) —d) Dg1 Dm1 G1 M1 [उ]पभोक्ष्यति, G2 M1 [अ]भिभोक्ष्यति —For 5 Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 subst

1328* भुक्त्वा स्वादूनि भोज्यानि तथान्यानि च मैथिली ।
कथ वन्यान्यभोज्यानि कटुतिक्तानि भोक्ष्यते ।

[(l 1) B1 M4 त्यक्त्वा D4 भुक्त्वा (for भुक्त्वा) B4 स्वादुष्ठ, D1 मिष्टानि, D3 मृष्टानि (for स्वादूनि) B2 भोगानि (for भोज्यानि) Ñ2 B4 [अ]न्नानि (for [अ]न्यानि) Ñ2 B1 [अ]पि (for च) Ś1 D1-7 M4 सु(D6 चा)रूणि (D1-3 M4 ङ्गानि) जनकात्मजा (for the post half) —D4 reads (var) twice l 2 —(l 2) D1 चान्यानि D3 वन्यानि (for वन्यानि) Ñ2 B1 4 [अ]कृत्यानि, B2 3 D3 [अ]हृद्यानि, D4 6 7 M4 (both times) भोज्यानि (for [अ]भोज्यानि) D1 कथ वान्य(न्या)न्यत्र यानि (for the prior half) B1 D4 7 भोक्ष्यति M4 (first time) भोक्ष्यते जनकात्मजा (second time विजने वने) (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D6 7 cont

1329* शयनानि महार्हाणि पुरा ससेव्य जानकी ।
कथ पर्णवृता भूमिमधिशयिष्यति मे सुपा ।

[(l 1) Ś1 D4-7 मैथिली —(l 2) Ñ2 पत्रावृता B पर्णवृता (for पर्ण°) B2 अधिशयिष्यति D4 7 अभिवत्स्यति (for अधि°) D4 7 जानकी]

—Thereafter D1 2 3 ins 1331*

6 V1 D4 7 om 6 (for V1 cf v l 4) —d) D11 Dd1 Dm1 शुभसमन्विता G1 सुरसमनिन्दिता M4 शुभानिनादितं (for शुभ°) —For 6, Ś1 Ñ2 B D1-3 4 5 M4 subst

1330* वीणावेणुस्वनैः सुप्ता लालिता या विबोध्यते ।
तन्वङ्गी सा कथं घोरैर्बहुपक्षिमृगारुतैः ।

[(l 1) Ś1 D6 वेणुवीणा (by transp) Ñ2 -स्वनैः (for स्वनैः) Ñ2 B2 मालिता (for लालिता) B1 lacuna M4 विबु ध्यते (for विबो°) —(l 2) D1-3 M4 सा शीतवातेन (M4 °रुति) तन्वङ्गी, D5 सा बोध्यते च तन्वङ्गी (for the prior half). D1-3 M4 घोरे (for बहु) B1 (sup lin also) D5 निशागे, D2 °धुरे (sic) (for -मृगारुतैः)]

—Then Ś1 Ñ2 B D6 cont, while D4 5 7 cont (D4 7 owing to om.) after 1329*

महेन्द्रध्वजसंकाशः क्व नु शेते महाभुजः ।
भुजं परिघसंकाशमुपधाय महाबलः ॥ ७
पद्मवर्णं सुकेशान्तं पद्मनिःश्वासमुत्तमम् ।
कदा द्रक्ष्यामि रामस्य वदनं पुष्करेक्षणम् ॥ ८
वज्रसारमयं नूनं हृदयं मे न संशयः ।
अपश्यन्त्या न तं यद्वै फलतीदं सहस्रधा ॥ ९
यदि पञ्चदशे वर्षे राघवः पुनरेष्यति ।
जह्याद्राज्यं च कोशं च भरतेनोपभोक्ष्यते ॥ १०

G. 2 62. 23
B 2 61. 11
L. 2. 66 24

1331* पुरा वस्त्राणि मुख्यानि परिधाय यशस्विनी ।
कथं सा कुशचीराणि गात्रैः संधारयिष्यति ।
सुललाटं सुकेशान्तं पद्मपत्राभलोचनम् ।
सुदन्तं सुहनुस्कन्धं पूर्णचन्द्रसमप्रभम् ।
धूयमाने वने वातैर्निष्पीत चार्करश्मिभिः । [5]
कथं पद्मारविन्दं तस्या वैवर्ण्यमेष्यति ।

[(l. 1) Ś1 मुख्यानि वस्त्राणि (by transp.); D5 वस्त्राणि दिव्यानि (for वस्त्राणि मुख्यानि).—(l. 2) B3 कुश (for कुश-). D1 7 गात्रे, B3 संस्कारयिष्यति.—(l. 3) Ś1 D6 पद्मपत्रावतेक्षण; Ñ2 B2 पद्मवर्णं°, B1 पद्मवर्णं°, B3 (m. also as above) पर्णवर्णं° (for the post. half).—(l. 4) Ś1 सुदत (for सुदन्त). Ś1 D5 सुहनु स्कन्ध, B1 सुहनु स्कन्धं, B2 सहनु°, B4 सुहनुस्क (sic) (for सुहनुस्कन्धं). D1 1 7 सुनसं सुहनु (D4 सुनुमद्) स्वच्छ (D5 स्वच्छ) (for the prior half).—(l. 5) Ñ2 वनैः; D7 om. (for वने). Ś1 D6 7 निपीत, B1 निपीड, B4 निष्प्रभ, D4 निपीत, D5 नि पीतो (for निष्पीत).—(l. 6) Ñ2 B2 तु (for तत्). B4 (after corr. m. as above) -दर्शन (for -वदनं). D4 5 7 मुख तच्चारुताम्राक्ष (for the prior half). D5 वैवर्ण्यम्.]

—After 6, Dg1 ins श्रीमते रामानुजाय नमः

7 V1 om. 7^cd (cf. v l. 4).—^a) Dt1 G1 सकाशो (for -संकाशः) —For 7^cd, Ś1 Ñ1 B D1-7 M4 subst.:

1332* महेन्द्रध्वजसंकाशो यशस्वी मनुजध्वज ।
ध्वजो नृपकुलस्यास्य किमवस्थ स संप्रति ।
नूनं शेते स मेदिन्यां राजशार्दूलोचित ।

[(l. 1) D1 7 महेन्द्रगज, D1-3 ध्वजसारपात, M4 ध्वज विरजाक (for ध्वजसंकाशो) Ś1 D6 देवराजप्रतीकाशो (for the prior half). Ś1 D1 पुरुषर्षभ, D1 5 7 मनुजर्षभ (for मनुजध्वज) D1-3 M4 वंश रघुकुलध्वज (for the post. half).—D1-3 M4 om l 2 —(l. 3) Ś1 D6 स्वपिति, D4 5 7 स्वप्स्यति (for शेते स). D1-3 शेतेव (D3 °थ) वसुधापृष्ठे, M4 अधिशेतेथ वसुधा (for the prior half) Ś1 D4-7 महार्हशयनोचितः (for the post. half).]

—^d) D5 उपधाय. Ś1 Ñ2 B D4-7 महाभुजः; Dg1 Dd1 Dm1 G M1 महाभुजः (for °बलः) —For 7^cd, V1 D1-3 M4 subst.:

1333* उपधाय भुजं पीन भूपालेव महाभुजः ।
सीतया सह शेतेऽद्य तृणानां प्रस्तरे कृते ।

[(l. 2) D1 राम न, D2 रामश्च, D3 शेतेय (sic) (for शेतेऽद्य) —D3 om from तृणानां up to 8^c. V1 संस्तरे, D2 स्तरे (for प्रस्तरे). D2 क्षते (for कृते). D1 तृणैः संस्तरणस्थितौ (for the post. half).]

8 D3 om. 8^a (cf. v l. 1333*).—^a) Ñ2 V1 B D1 3 5 M4 पद्मगन्धि (D5 °ध-) (for °वर्णं). B1 **दर्यंतं (for सुकेशान्तं) Ś1 D4 6 7 चारुघो (D7 °घो)णं विशालाक्षं.—^b) G3 damaged from निः up to द्रक्ष्या in^c. Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1-3 -निश्वासम् (for -नि°). G2 (after corr. as in text) उचित (for उत्तमम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पूर्णचन्द्रसमद्युति.—^c) B2 द्रक्ष्यसि (for द्रक्ष्यामि).—^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मुखं पद्मनिभेक्षणम्.

9 ^ab) Dd1 Dm1 T2 G M1 वज्रसारमिदं, Cg °मयं (as in text). D5 7 मन्ये (for नून). D4 6 7 सुदुर्भिदं (for न संशयः). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 धात्रा मे हृदयं नूनमश्मसारमयं कृतं (D2 दृढं).—^c) G1 तनयं (for तं यद्वै). Ś1 Ñ2 B हीनं यदात्मजेनेणं V1 D1 3 स (D2 य) हीनं यन्न (D3 नृप)-चन्द्रेण D3 दुःखेन शतधा यतु, D4 7 यद्विदीर्णं सुपुत्रेण D5 यद्वीनाया सुपुत्रेण G3 अथ पश्यानने यद्वै (sic), M4 यद्विना यानुचन्द्रेण (sic).—^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 न विदीर्णं, Dd1 Dm1 फलतीह; G1 फलतीयं; Ct as in text (for फलतीदं) —After 9, Ś1 Ñ2 B D4-7 ins.:

1334* एतत्ते कृपणं कर्म कृतं लोकविगर्हितम् ।
निरस्ता परिधावन्ति अपहृते यन्महावने ।

[(l. 1) Ñ2 तु (for ते). B1 लोके (for लोक) —(l. 2) B1 निवृत्ता (for निरस्ता). Ñ2 illeg., B पथि धावति (for परिधा°).],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1335* यत्त्वया करणं कर्म व्यपोह्य मम बान्धवा ।
निरस्ता परिधावन्ति सुखार्हाः कृपणा वने ।

[(l. 1) Dg1 विपोह्य, G1 M3 व्यपोह्य, Cm g t as above; Ck अपोह्य (for व्य°) Dg1 Dm1 (after corr) G3 M3 बान्धवान् (Dm1 before corr. °वा), Cv.r.m g k t as above.—(l. 2) cf the prior half of l. 2 of 1334*. G3 damaged for निरस्ता. G3 वने (for °ने).]

10 ^a) Ś1 D4-7 न राम (D4 5 7 रामो न [by transp]) (for राघव). Ñ2 V1 B1-2 D1-3 M4 पुनरेष्यति मे सुत; B4 प्रणयेष्यति (sic) वै सुत.—After 10^ab, Ś1 D4-7 ins.:

1336* तदानुदृश्यते भाग्य कार्यं जीवितेन मे ।
सर्वथा ह्यागतो रामः प्रजासापुरुषर्षभ ।

[(l. 1) D5 तदा (for तत्र).—(l. 2) पुरुषर्षभ]

G. 2 61 24
B 2 61 25
L. 2 66 23

एवं कनीयसा भ्रात्रा भुक्तं राज्यं विशांपते ।
भ्राता ज्येष्ठो वरिष्ठश्च किमर्थं नावमंस्यते ॥ ११
न परेणाहृतं भक्ष्यं व्याघ्रः खादितुमिच्छति ।
एवमेव नरव्याघ्रः परलीढं न मंस्यते ॥ १२

हविराज्यं पुरोडाशाः कुशा यूपाश्च खादिराः ।
नैतानि यातयामानि कुर्वन्ति पुनरध्वरे ॥ १३
तथा ह्यात्तमिदं राज्यं हृतसारां सुरामिव ।
नाभिमन्तुमलं रामो नष्टसोममिवाध्वरम् ॥ १४

—^{cd}) G3 damaged for ज्ञात्वाद्राज्यं Dg1 Cg भरतेनोप भुज्यते, Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 Cm g/b t भरतो(T2 °ते) नोपरस्य(Dm1 °श)ते, T1 G2 M1 3 भरतो नोपभोक्ष्य(G3 °क्ष्य)ते, K(ed) भरतो नोपभुज्यते, Cg/b भरतो यदि भोक्ष्यते (for ^{d}) V2 D1-3 M4 न स राज्य मियेणैव(D1 °प) भरता भ्यतिलप्स्य(M4 °भ्य)ते —For 10^{cd}, Ś1 Ñ2 B D4-7 subst

1337* स मैता श्रियमन्विच्छेदीयमानामपि स्वयम् ।

[Ś1 D4-7 न,स ता, B4 सनैसां (for स नैतां) D6 7 आसाद्ये (sic) D7 आकांक्षेद् (for अभिच्छेद्)]

—Then D4 5 7 cont , while Ś1 D6 subst for 11

1338* भरतेनोपभुक्ता हि पृथिवीं विपुलश्रियम् ।
नोपभोक्ष्यति धर्मज्ञ परिभुक्तामिव स्रजम् ।

[(l 1) D7 भरतेनोमनुक्ता (sic) (for °पभुक्तां) Ś1 D6 पृथिव्यां Ś1 D5 6 विपुलां —(l 2) Ś1 D6 परभुक्ताम् D4 °भुक्ताम् (for परिभुक्ताम्)]

—D4 5 7 further cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1339* भोजयन्ति किल श्राद्धे केचित्स्वानेव बान्धवान् ।
तत पश्चात्समीक्षन्ते कृतकार्या द्विजर्षभान् ।
तत ये गुणवन्तश्च विद्वांसश्च द्विजास्तथा ।
न पश्चात्तेऽभिमन्यन्ते सुधामपि सुरोपमा ।
ब्राह्मणेष्वपि तृप्तेषु पश्चाद्भोक्तुं द्विजर्षभा । [5]
नाभ्युपेतुमलं प्राज्ञा शृङ्गच्छेदमिवर्षभा ।

[(l 1) D1 (after corr as above) 7 योजयति (for भोज°) D1 स्थाने च (for स्वानेव) —(l 2) Dt1 Dm1 D4 5 7 G3 समीक्ष्यते, Cm g k t °क्षन्ते (as above) Dg1 T G1 3 M3 कृतकार्यान् Cm g t °र्या (as above) Ck °कृत्या Dt1 द्विजोत्तमान् —(l 3) G1 तत्रैव —(l 4) Ct [ऽ]नुगच्छन्ते D4 5 7 पश्चात्स वदन्त्यन्ते (for the prior half) T1 3 G1 स्वधाम् Ct m g k as above (for सुधाम्) D4 5 7 इव (for अपि) D4 5 7 सुरोपमा G1 सुरोपमो —(l 5) G3 partly damaged for the prior half D4 5 7 सु (for [अ]पि) Dt1 Ct भुक्तेषु (for तृप्तेषु) Dd1 Dm1 द्विजोत्तमा, Cm as above (for द्विजर्षभा) Dt1 भुक्तवत्स्वपि द्विजोत्तमा D4 5 7 पश्चाद्भोक्ष्यामहे(D5 °श्च) वयम्वा (for the post half) —(l 6) Dd1 Dm1 T1 3 M1 Cg [अ]भ्युपैतुम्, M1 [अ]भ्युपेताम् Cv r m k t as above (for °पेतुम्) D1 5 7 इति ते तत्र गच्छन्ते श्राद्धभ(D5 °भे)विभाजन]

11 ^{b}) D7 भुक्तं D4 5 7 विशेषत, Ck विशां° (for विशांपते) —^{d}) Dg1 Dt1 Dm1 T2 3 नाव(Dg1 °भि)मन्यते (T2 °से) D7 बहुमस्यते, M3 नाप्यमंस्यते, Cm g k t as in text (for नावमंस्यते) —For 11 Ś1 D6 subst 1338*, while Ñ2 V2 B D1-3 M4 subst

1340* कथं हि भरतोच्छिष्टां श्रियं स बहुमंस्यते ।
ज्येष्ठ श्रेष्ठो वराहश्च परभुक्तामिव स्रजम् ।

[V2 om (hapl) l 1 —(l 1) B4 भरतोच्छिष्टां D1-3 M4 न चा(D2 वा)पि भरतोच्छिष्ट(D1 °ष्टिष्ट [sic]) (for the prior half) Ñ2 श्रिय च, D1 3 M4 स राज्य (for श्रियं स) B4 -मन्यते (for -मंस्यते) —(l 2) M4 ज्येष्ठ Ñ2 B वरिष्ठश्च B3 वरिष्ठ च (for वराहश्च) B4 सत्र (sic) D1 परि (for पर) Ñ2 B1 -भुक्ताम् (sic) V1 भुक्ताम्]

—After 11 Dm1 ins राम, while T2 ins 1341*

12 D4 om 12 —^{a}) G2 M1 नापरेण (for न प°) Dm1 [आ]हृत, D5 7 हृत, T1 हृते Cm आश्रित (for [आ]हृत) G3 सत्त्वं, M1 तस्य M3 भक्ष (for भक्ष्य) —^{c}) D5 7 T1 2 एतद् (for एव) —G3 damaged from 12^{d} up to हवि in 13^{a} —^{d}) D5 T परिलीढं, D7 °लब्धं (for परलीढं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cg t मन्यसे, T3 मस्यसे —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst while T2 ins after 11

1341* न हि सिंह परालीढमामिषं भोक्तुमर्हति ।
नृसिंहो भरतालीढं रामो राज्यं न भोक्ष्यते ।

[(l 1) Ñ2 B3 परालिप्तम् V1 D1 D2 T2 M4 इच्छति, D2 3 अर्हसि —M4 reads (var) twice l 2 —(l 2) B3 [आ]नीत, D6 [आ]रूढ (for [आ]लीढ) D3 रामो रामो (ditto) T2 भोक्ष्यते M4 (first time) न राज्यं भोक्तुमिच्छति]

13 G3 missing up to हवि (cf v l 12) —^{ab}) Ś1 B1-4 श्राद्ध चरु (B4 रु m), V1 D2 राज्यमाज्य: D1 दुग्धमाज्य च, D1 5 7 सर्पिराज्यः M4 आज्य राज्य (for हविराज्यं) Ñ2 B1 D2 पुरोडाश, V1 D1 4 5 7 M4 पुरोडाशे Ñ2 B1 3 कुशा यूप स्रु(D1 स्रु)चस्तथा V1 D1 M4 कुशान्यूपं (M4 °पां) स्रुव(D1 स्रुच) तथा, B4 कुशयूपस्रुचास्तथा (sic) D4 कुशान्यूप स्रुचस्तथा D5 कुशाश्चपश्रुचस्रुवा D7 कुशायूपा स्रुच स्रुवा, D1 कुशान्स्रुव स्रुव तथा D7 कुशा यूपा स्रुव स्रुच (for ^{b}) Ś1 D6 आज्य तिला समिधैव कुशा यू(D6 यू) पा स्रुचस्तथा —^{c}) V1 नैतान्यातयामानि (sic) —^{d}) Ś1 Ñ2 B D1-4 कल्प(B2 3 °ल्प्ये)ते(Ñ2 °न्ति), D7 कल्पते (for कुर्वन्ति) V1 D2 3 M4 भोक्तुमिच्छति साधव

14 D4 om 14 —^{a}) Dg1 प्राशम्, G2 3 M1 Ck (before corr as in text) ग्रासम् (for ह्यात्तम्) M3

नैवंविधमसत्कारं राघवो मर्षयिष्यति ।
बलवानिव शार्दूलो वालधेरभिमर्शनम् ॥ १५
स तादृशः सिंहबलो वृषभाक्षो नरर्षभः ।
स्वयमेव हतः पित्रा जलजेनात्मजो यथा ॥ १६
द्विजातिचरितो धर्मः शास्त्रदृष्टः सनातनः ।
यदि ते धर्मनिरते त्वया पुत्रे विवासिते ॥ १७
गतिरेका पतिर्नार्या द्वितीया गतिरात्मजः ।
तृतीया ज्ञातयो राजंश्चतुर्थी नेह विद्यते ॥ १८

G 2 62 38
B 2 61 24
L 2 66 39

कथाश्चाप्यहमिदं —[b]) G3 सुधाम् (for सुताम्) —For 14[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5-7 M4 subst

1342* भ्रात राज्यमिदं पश्चात्तथा भ्राता यवीयसा ।

[Ś1 D6 अनो राज्यम् V1 D1 3 M4 आत्मजाय, B4 मुक्त(m also as above) राज्यम् D5 7 तथा न्यपम् (for भ्रात राज्यम्) V1 D1 3 5 7 M4 राज्य (for पश्चात्) V4 D1 3 5 7 भ्राता रामो M4 रामो भ्राता (for तथा भ्राता) B3 कनीयसा D5 7 महात्मना (for यवीयसा) Ś1 D6 न्तो (D6 तथा) भ्रातुर्यवीयस (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ2 B D6 नाभिमन्तुम् D5 7 न विरतुम् (for °मन्तुम्) T2 न कामं तमुतं D3 7 पश्चात् (for रामो) V1 D1 3 M4 नाभिपश्य(V1 M4 °श्य)ति धर्मात्मा —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 7 M4 पीत(V1 D5 7 °त)सोमम्(Ś1 सोम पीताम्) (for दृष्टसोमम्) Ś1 V1 D5 6 7 [म]ध्वर —After 14 K (ed) ins 1343* and 1344* within brackets

15 G3 damaged for 15[a] —[a]) Dd1 बलवान् (sic) (for बल°) —[d]) M3 Cg अपमर्शने Cr m as in text (for अभि°) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst while K (ed) ins after 14 within brackets

1343* न चास्य भवता रामो व्यसहिष्यद्व्यपर्णं ।
नाधारयिष्यद्यदि ते गौरव मद्दरोत्तमम् ।

[(l 1) D3 न च मे D1 7 न विमं D5 तयेदं M4 नेमा ते (for न चेमं) Ś1 D6 हमहिष्यद् (for °च्य) V1 D1 3 प्रसह्ने (K (ed) संग्रहे) न्यसर्पेण D5 6 7 M4 सहेयस्य(D6 °म D7 °स्य M4 °स्य)मर्षेण (for the post half) —K (ed) om l 2 —(l 2) Ñ2 न धारयिष्यति (sic) V1 D3-5 7 न धारयेत् B3 नाधारयिष्यद् B2 4 न धारयिष्यद् D1 M4 न धारयेद् D3 नरधायन् (corrupt) (for नाधारयिष्यद्) B3 (m also as above) इति तद् (for यदि ते) V2 D1 3 M4 मंस्यते पि D5 6 7 मन्यते हि तत्]

—Then all the above MSS cont

1344* पितिं प्रोरे स हि क्रुद्धो दारयेत्तृपि मन्दरम् ।
त्वां तु नोत्सहते हन्तुं धर्मात्मा पितृगौरवात् ।
स सोमार्कमहागणं नभस्तारागिरिविदितम् ।
पातयेच्चो विशुं क्रुद्ध स स्थान व्यतिक्रमते ।
भ्राचलयेद्धारयेद्वा मही रैवशताचिताम् । [5]
भरतशरयी स तु पुत्रो गौरवाद्यतिरतः ।

[Ñ2 om l 1 —(l 1) D4 om D6 अपि (for स हि) V1 D1-4 7 M4 दार(V1 पार D4 5 पाल)येन्मन्दरमपि स हि मन्द (V1 सहितम्[ ]ह) गिरिपतिं (D4 5 7 M4 गिरे °रे) —(l 2) Ñ2 त्वां तु (for त्वां तु) Ś1 Ñ2 D3 4 6 7 हन्तु (for हन्तुं) M4 महात्मा K (ed) महात्मा (for धर्मात्मा) —(l 3) V1 युत (for °गण) D2 विभूषित (for विचित्रितम्) —(l 4) D4 7 चालयेच्चो (D4 °द्या) (for पातयेच्चो) Ś1 D5-7 M4 भुवि क्रुद्ध V1 [°]भिसंक्रुद्ध D 3 4 (before corr as in Ś1) भुवं क्रुद्ध K (ed) रिपुं क्रुद्ध (for विभुं क्रुद्ध) B1 3 4 स्थानात् D7 स च्या (for स स्था) B2 न प्रतिवर्तते D4 7 प्रतिनिवर्तते —D3 reads twice and D6 reads in marg l 5 6 —(l 5) D 3 5 सतोच्चयेद् D3 समानयेद् D4 7 आसादयेद् D6 प्रचालयेद् M4 आसादयेद् K (ed) प्रक्षोभयेद् (for आचालयेद्) Ñ2 V1 B 3 D1 2 4 M4 दारयेद् V1 D3 5 6 धारयेद् D7 वा दारयेद् (for धारयेद्) D1 2 गिरिचिता D1 5 7 °न्मा° (for °शताचिताम्) —(l 6) V1 D4 7 नाभिवर्तते D3 illeg (for नाति°) M4 नारत्नेनाभिवर्तते (for the post half)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1345* नैवास्य सहिता लोका भयं कुर्युर्महाहवे ।
अधर्मं त्विह धर्मात्मा लोकं धर्मेण योजयेत् ।
सत्यसौ काञ्चनैर्बाणैर्महावीर्यो महाभुजः ।
युगान्त इव भूतानि सागरानपि निर्दहेत् ।

[(l 1) T2 कथ (for भय) M3 महाहवे —(l 4) G2 damaged from देहेत् up to सिंह in 16[a]]

16 G3 missing up to सिंह in 16[a] (cf v l 1345*) —[ab]) Dg1 न (for स) Dg1 °नघभ (for नर°) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 एवं सीता(D4 यो [subm] D7 वै यो) महासत्त्वस्त्वया त्यक्त(B3 त्यक्त D2 °त्त)परात्मा —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 जनयित्वात्मना(Ñ2 B °त्मा) स्वको —[d]) D3 जलजैः न (for जलजेन) V1 D3 5 [न्धा]मजो (for °जो) B1 जलजैर्तुमजो (sic)

17 G1 om 17 19 —For subst (17 19) see 1346* —[a]) Dm1 द्विजातिचरितो —[b]) T1 3 शास्त्र दृष्ट Cr m g as in text Ck °दृष्टे Dt1 Ct शास्त्रे दृष्ट सनातने —[d]) T2 त्वयि (for त्वया) Dt1 M2 विवासित Ct वि°(as in text) ‡ Cm यद्वा — स्वे धर्मनिरत इत्यत्र अध्याहार्य इति छेदः । शास्त्रदृष्टो द्विजातिचरितो राजाभिराचरितः सनातनो धर्मस्त्वं पुत्रे यदि न स्यात् यदिधर्मनिरते तस्मिन् त्वया विवासिते युक्त भवेत् । ‡

18 G1 om 18 (cf v l 17) —[a]) G3 आत्मन (for °ज) —[c]) G3 damaged for तृतीया G3 नाम (sic) (for राजन्) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 नैव (for नेह)

G. 2 61 41
B 2 61 25
L. 2 66 42

तत्र त्वं चैव मे नास्ति रामश्च वनमाश्रितः ।
न वनं गन्तुमिच्छामि सर्वथा हि हता त्वया ॥ १९
हतं त्वया राज्यमिदं सराष्ट्रं
हतस्तथात्मा सह मन्त्रिभिश्च ।
हता सपुत्रास्मि हताश्च पौराः
सुतश्च भार्या च तव प्रहृष्टौ ॥ २०

19 G1 om 19 (cf v l 17) —ª) Dt1 मम चैवास्ति, Dd1 T3 चैव मे नास्ति, Cm as in text (for चैव मे नास्ति) ॐ Cv अस्तीति सुखमयर् पाठ । Cr नास्तीति पाठ सम्यक् । Ct नास्तिश्च इति पाठ अर्थस्य बोध्यम् । ॐ —ᵇ) Dt1 Ct आश्रित (for आश्रित) —ᶜ) M3 वन च (for न वन) —ᵈ) Dt2 हा हता, T1 2 M2 [अ]भिहता, K(ed) Cg निहता —For 17–19 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1–3 ins 1 3 and 1 11–13 after 16

1346* अनेन तेऽतिप्रसेण मन्येऽहं पृथिवीपते ।
स्वस्त श्रियमतिक्रान्तो कीर्तिं पापगणादिव ।
द्विजातिभिरिव धर्मं शाश्वतं सनातनं ।
गुरोर्दुष्टान्महाराज गौरवं विनिवर्तते ।
गुरुर्दुष्ट परित्याज्यस्तथा माता तथा पिता । [5]
योऽन्यनर्थाय कल्पेत स शत्रुर्न च बान्धव ।
न त्वेव भविता सेऽपरयपि रामस्य राघव ।
त्वया यदि कृत पाप न स धर्मा स्खलिष्यति ।
एवमुक्त्वा तु कौसल्या विलपन्ती यशस्विनी ।
ततो दुःखश्रसंयुक्त पुनरेवाब्रवीद्वच । [10]
प्रथमा गतिरस्मैव द्वितीया गतिरात्मन ।
सन्तो गतिस्तृतीयो वा चतुर्थो धर्मसञ्चय ।
धर्मस्य परिभ्रष्टो गतिर्न्यस्य नराधिप ।
वने परित्यक्तराम साधु सुखस्कारणे ।
न हि राम परित्यज्य चिर शक्ष्यसि जीवितुम् । [15]
सत्कमापानिताल्लोकात्कैकेयसर्थे परिच्युत ।
स च कीर्तिं च मा चैव त्यक्त्वा राम सुत च मे ।
प्राणास्त्यक्ष्यसि तु सार्धं सर्वैरस्मि हता त्वया ।

[D5 6 7 om 1 1–2 —(1 1) B3 D2 3 [अ]तिक्रमेणाद्य, B3 (sup lin also) D1 ते विक्रमेण (for तेऽतिक्रमेण) D5 पृथिवीपति —(1 2) B1 श्रियम् (for श्रियम्) B3 अतिक्रान्त B4 अतिक्रान्ती, D5 अतिक्रान्तो (all sic) D2 कीर्ति (for कीर्तिं) Ś1 पापमन्तरादिव Ñ2 पापगुणादिना V1 पापनराधिप B3 पापानुगामिव D1 3 पापनरादिव D6 पापगुरादिव M4 परनिपातमिव (for पापगणा दिव) —V1 D1–3 M4 om lines 3 10 —(1 3) D6 द्विजातिश्च अथ (metri causa) —(1 4) D4 7 गुरोर्दुष्टस्य राजेंद्र (D4 °ज्ञेंद्र [sic]) (for the prior half) D4 7 नाधिविरज्यते D6 चाभिवर्तते —(1 5) Ñ2 B3 पिता तथा (by transp) —(1 6) B3 कल्पेत Ñ2 B3 तु (for च) Ś1 D6 स तु शत्रुर्न बांधव D4 5 7 शत्रु स तु न बांधव (for the post half) —(1 7) D4 7 नतु (for न तु) Ñ2 D1 2 (आ)सत्य B4 रामस्य, B2 राघ(व)स्य (for रोपस्य) B3 तव (for त्वयि) Ñ2 B भूय (Ñ2 [m] न) मे —(1 8) B3 यदि (for यदि) B3 स धर्मात् D4 7 न स वत्स (for न स धर्मा) Ś1 D6 चलिष्यति, D4 7 चलिष्यति —(1 9) D4 5 7 वद (D7 °*)स्विनी —After l 9 B3 ins

1346(A)* हा राम हा च सौमित्र क गता जानकी वधू ।

—(1 10) D4 6 7 पुन (for वच) —(1 11) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 3 M1–3 गतिरेका पतिर्नार्या (for the prior half). D4 गतिर् (for गतिर्) G2 आत्मन, G3 आत्मना (for °न) —(1 12) Ś1 सेन्य, B3 (sup lin also) पतिः, B4 शास्त्रा (for सन्तो) B1 चतुर्थो V2 B1 D4 5 धर्मसंचया —(1 13) M4 परित्यक्तो (for °भ्रष्टो) D1 3 धर्माच्च सपरिभ्रष्टो (for the prior half) D3 जगति (for गतिन्यस्य) B4 न (for त्व) V1 नराधिपम् (sic) B1 2 4 नराधिप, D4 5 7 नरोत्तम —(1 14) V1 D1 3–5 7 M4 अरण्ये, D3 वनत्र (for वने) D3 पुत्र (for राम) D1 साधु, D4 7 मेघ (D4 °घ) D1 ज्येष्ठ (for साधु) D1–3 1 पुत्रम् (for सुतम्) Ś1 D6 अकारण Ñ2 B3 D4 5 7 अकारणात् D2 रोहितो( )पकारिण (for the post half) —(1 15) Ś1 D6 शक्नोषि, Ñ2 B1 4 D3 शक्ष्यसि, V1 D4 शक्ष्यामि, D3 शक्ष्यति, D5 शक्ष्यति, M4 वक्ष्यसि (for शक्ष्यसि) D5 जीवित M4 जीवित (for जीवितु) —(1 16) Ś1 D4 सत्कर्मो, V1 तत्कर्मो D5 स्वधर्मो (for सत्कर्मो) D1 3 1 स कर्मोपार्जितांल्लोकान् M4 सत्कर्मोपविकालोकान् (for the prior half) D5 परिच्युत —(1 17) Ñ2 B M4 सुत D5 चापि (for चैव) B3 त्यक्त (for त्यक्त्वा) M4 ते (for मे) D4 5 7 त्यक्त्वा राज्य सुख (D5 °ल) तथा (for the post half) —(1 18) V1 त्यक्ष्यामि, B1 D5 7 त्यक्ष्य (D5 °क्ष्य)सि, D4 6 त्यजसि, D3 त्यजति (for त्यक्ष्यसि) V1 5 सार्धं D4 1 समाना (for सर्वैश्च) V1 D1 3 M4 त्वया हता (by transp) D3 म्रियमाण हताहत (for the post half)]

20 ª) Dt1 Dd1 Dm1 राष्ट्रम्, Cg as in text (for राज्यम्) —ᵇ) G3 M4 सचिवैश्च (for °भिश्च) —ᶜ) Dg1 सपुत्रा, Dt1 (before corr) T3 सुपुत्रा (for सपुत्रा) —ᵈ) Dg1 T1 2 G2 M1 (after corr sec m as in text) प्रहृष्टा M3 प्रणष्टौ —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1347* हता त्वयेव नगरी सराष्ट्रा
कीर्तिश्च धर्मश्च तथैव चाम्मा ।
अहं सपुत्रा नृप नागराश्च
सर्वे हता कैकयिराज्यदानात् ।

[(1 1) Ś1 हता D4 त्वयैव (for त्वयैव) —(1 2) B M4 कीर्ति सधर्मा (M4 °र्मो)च B1 कार्ति स धर्मश्च D3 कीर्ति** तथैव चात्मा —(1 3) Ñ2 B M4 मह (for नृप) D1 नागरा: (sic) (for नागराश्च) —(1 4) V1 कैकय्य B1 D1 कोपि B4 कैरपि V1 D1–3 M4 पार राज्य]

—After 20 Dm1 ins राम

इमां गिरं दारुणशब्दसंश्रितां
निशम्य राजापि मुमोह दुःखितः ।
ततः स शोकं प्रविवेश पार्थिवः
स्वदुष्कृतं चापि पुनस्तदास्मरत् ॥ २१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

५६

तु क्रुद्धया राजा राममात्रा सशोकया ।
वितः परुषं वाक्यं चिन्तयामास दुःखितः ॥ १
य चिन्तयमानस्य प्रत्यभात्कर्म दुष्कृतम् ।
यदनेन कृतं पूर्वमज्ञानाच्छब्दवेधिना ॥ २
अमनास्तेन शोकेन रामशोकेन च प्रभुः ।
दह्यमानस्तु शोकाभ्यां कौसल्यामाह भूपतिः ॥ ३

G 2 63 2
B 2 62 6
L 2 67 2

21 a) Dt1 Ct सहिता, Dd1 सज्ञिता, Dm1 सव्रिता, h(alter corr inf lin as in text) लिश्रिता (for श्रिता) —d) Dt1 रामेति (for राजापि) —d) T2 G1 3 I3 Cv k सु, Cr m t as in text (for स्व) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तदा) Dg1 Dd1 Dm1 G3 M1–3 Cg स्मरन्, Cm [स]स्मरत् (as in text) —For 21 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1348* पुन गिरो दारुणनिष्ठुराक्षरा
श्रुत्वा स राजा प्रमुमोह दु खित ।
विनि श्वसञ्चापि निमीलितेक्षण
शुशोच राम हतसर्वचेतन ।

[(l 1) Ś1 D6 एता गिरो, V2 D5–6 7 M4 एतां गिर, D1 तथापि (for एव गिरो) Ś1 Ñ2 B3 D2–7 निष्ठुरदारुण (by transp) V1 D5–6 7 M4 [अ]क्षरं, D1 [अ]क्षर —(l 2) B4 [अ]थ (for स) Ñ2 D3–6 [अ]थ (for स) Ś1 D6 हृवाथ राजा सुतशोकदु खित —(l 3) Ñ2 V1 D1 2 3 7 M4 [नि]श्वस्य B2 (also) [अ]सि (sic) (for [अ]पि) —(l 4) V1 D1 3 4 राम (for रा), D5 रा पुत्रेत्याक्रोशनिमीलितात्मा D2 3 पुत्रेण हत स हतचेतन]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 कौसल्यादि(Ś1 D4 5 7 °प्र)लापो —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D2 om, Ś1 (Ś Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T G M1 2 61, V1 D3 M2 62, B3 60 B4 58 D1 119, D4 5 65 D7 63 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः; T3 श्रीरामचन्द्राय नमः; G M2 3 श्रीरामाय नमः

56

☞ Ñ1 missing for Sarga 56 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ —Before 1, M3 reads 2 55 1–2ab

1 a) G1 वाचा (for राजा) —b) Dg1 [अ]तिशोकया (for स°) —c) T1 lacuna for वाक्यं —For 1–3, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst 1351*. —After 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1349* चिन्तयित्वा स च नृपो मोहव्याकुलितेन्द्रिय ।
अथ दीर्घेण कालेन सज्ञामाप परंतप ।
स सज्ञामुपलभ्यैव दीर्घमुष्णं च निःश्वसन् ।
कौसल्यां पार्श्वतो दृष्ट्वा पुनश्चिन्तामुपागमत् ।

[(l 1) M3 चिन्तयेत् (for °यित्वा स) Dg1 G3 M3 om (subm) (for च) G1 स चिन्ता मुपागमत् (for the prior half) T मुमोह व्याकुलेन्द्रिय Ct as above (for the post half) —(l 2) M3 damaged for अथ दी Dg1 संज्ञां प्राप T1 संज्ञामाप्य परंतप (for the post half) —(l 3) G1 partly damaged for the post half Dt1 च निःश्वसन्, Dd1 Dm1 T1 निःश्वसन् (for च नि°) —(l 4) G1 damaged for कौस in कौसल्यां Dt1 Dd1 Dm1 गमत् (for मुपागमत्)]

2 a) T3 • स्य (for कृत) —c) G1 M1 पावक (for पूर्वम्) —c) T1 शब्दवेधिना (for °वेधिना) M3 अज्ञानाच्छब्द वेधिना —For subst, see 1351*.

3 a) G1 2 M1 विमनाः; Cr m g t अमनाः (as in text) —After 3ab, Dg1 Dt1 Dd1 D–m1 T G M1–3 ins

G 2 63 3
B 2 67 7
L 2 67 5

प्रसादये त्वां कौसल्ये रचितोऽयं मयाञ्जलिः ।
वत्सला चानृशंसा च त्वं हि नित्यं परेष्वपि ॥ ४
भर्ता तु खलु नारीणां गुणवान्निर्गुणोऽपि वा ।
धर्मं विमृशमानानां प्रत्यक्षं देवि दैवतम् ॥ ५
सा त्वं धर्मपरा नित्यं दृष्टलोकपरावरा ।
नार्हसे विप्रियं वक्तुं दुःखितापि सुदुःखितम् ॥ ६
तद्वाक्यं करुणं राज्ञः श्रुत्वा दीनस्य भाषितम् ।
कौसल्या व्यसृजद्बाष्पं प्रणालीव नवोदकम् ॥ ७
सा मूर्ध्नि बद्ध्वा रुदती राज्ञः पद्ममिवाञ्जलिम् ।
संभ्रमादब्रवीत्त्रस्ता त्वरमाणाक्षरं वचः ॥ ८

1350* द्वाभ्यामपि महाराज शोकाभ्यामन्वतप्यत ।

[G1 महातेजाश् Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 अभितप्यते (Dg1 °त)]

—G3 damaged from द्वा in ^{a} up to कौ in ^{d} —^{c}) K(ed) स (for तु) —^{d}) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G3 M1 2 भूमिप Dt1 दु खित (for भूपति) —For 1–3 Ś1 Ñ• V1 B D1 7 M4 subst

1351* कौसल्यैव नृपतिर्वाक्शरैरभिताडित ।
शुभेह शयने भूयो दु खेनामीलितक्षण ।
प्रतिलभ्य तत संज्ञा समुन्मील्य च लोचने ।
परिपार्श्वस्थिता दृष्ट्वा कौसल्यामिदमब्रवीत् ।

[(l 1) V2 B1 2 4 [इ]ति B2 च (for [म]व) B1 3 M4 वाक्शरैर् Ś1 D4–7 अभिपीडित V2 °रद्धित (sic) D1 3 °वि (D3°अ)क्षित M4 °विक्षत (for °ताडित) —(l 2) Ś1 D4–7 शुभे B4 भूयो (for भूयो) —(l 3) Ñ2 B M4 पुन (for तत) V2 समुन्मीलितलोचने D3 6 7 ह्युन्मील्य विलोचने, M4 समुन्मीलितलोचन (for the post half) —(l 4) Ñ1 B M4 अथ (for परि) B4 दृष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा)]

—After 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1352* येपशान्तेऽभवदिं कृत्वा प्रसादयमयाञ्जलि ।

[T1 damaged for ये]

4 ^{a}) T2 3 M2 त्वा (for त्वां) —^{b}) Ñ1 V1 B D1 3 7 M4 शोकार्ताद् कृताञ्जलि —D4 7 om from 4^c to l 1 of 1356* —^{c}) M4 [अ]नृशंस्या —For 4 Ś1 D4 subst Ñ2 V2 B D1–3 6 M4 subst for 4^{cd}

1353* नार्हस्युरसि मे क्षार निषेक्तुं सुतवत्सले ।
पुत्रशोकार्तमनसो हृदये मे निर्दये ।
असह्या यद्वचस्ते वाक्शराणि विमुञ्चसि ।

[(l 1) V2 D3 6 [अ]घ क्षते, D1 [अ]घ क्षार (sic) (for [उ]रसि मे) B2 क्षत (for क्षारं) M4 नारसि ईषा क्षार (for the prior half) D3 निषेक्तु D3 पुत्र (for सुत) —(l 2) D1 व्यथितेऽे —(l 3) Ś1 D4 यद्व D1 मर्चे (sic) D3 मर्म (for यद्व)]

5 D4 7 om 5 (cf v l 4) —^{a}) M4 वसु (for खलु) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 नृणां भर्ता (V1 B2 4 D1 °र्ता) स्वाधीनो (V1 स्वाधीनां [meta]) G3 missing from मृ in 5^c to द (in देवि) in 5^d —^{c}) Dm1 धर्मे (for धर्मं) Dg1 विमृषमाणाना, G1 विमर्शमानानां —For 5^{cd} Ś1 Ñ• V1 B D1 3 6 M4 subst

1354* दैवत च गतिश्चेति मत्वा पूज्यतमो मत ।

[V2 D1 3 6 M4 [ए]व (D1 °च) B4 [अ]पि (for [इ]ति) Ś1 D4 गत्वा V1 स च (for मत्वा) B4 पूजाथो (sic) (for पूज्यतमो) B2 हित (for मत)]

—All the above MSS cont

1355* क्षमस्वातिक्रमं देवि मृशातस्त्वा प्रसादये ।
हन्तुमर्हसि मा भूयो दैवेनोपहत न माम् ।

[(l 1) V2 D2 5 M4 क्षत मे B2 4 क्षम मा (for क्षमस्व) D1 क्षमेति वचन देवि, D3 क्षम* देवल देवि (for the prior half) —(l 2) B2 (also) M4 हन्तुर् V1 D1 3 5 नार्हसि (for अर्हसि) Ś1 Ñ2 B1 3 (also) D1 वे B• मे (for first मां) Ś1 D4 विहत, B3 [अ]पहत D1–3 5 [ए]व हत (D3 °त (sic)) (for [उ]पहत) V2 D1–3 5 M4 पुरा B4 तु मां (for न माम्)]

6 ^{a}) T3 धर्मभृता (for °परा) Dg1 देवि, M3 नित्य (for नित्यं) —^{c}) G3 विप्रिया G1 M3 वक्तुं (for वक्तुं) —^{d}) Dt1 दु खितोऽपि (sic) —For 6 Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 M4 subst

1356* जाने त्वां देवि धर्मज्ञां दृष्टलोकपरावराम् ।
कृतो नार्हसि मे भूयो वक्तुमेतादृशं वच ।

[D1 7 om l 1 (cf v l 4) —(l 1) D3 सत्य वे (for देवि धर्मज्ञां) D1 2 दृष्ट D3 सत (for दृष्ट) D4 5 °परायणां (D5 °ण) (for °परावराम्) —(l 2) Ñ2 V1 D1 2 D3 3 M4 मां (for मे)]

7 ^{a}) M3 moth-eaten for कारुण्यं —^{c}) Dg1 विसृजद् G3 M3 प्रासृजद् —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1357* इति राज्ञोऽतिकरुण श्रुत्वा दीनस्य भाषितम् ।
पुत्रशोकं परित्यज्य कौसल्या परिसान्त्वला ।

[(l 2) D3 पुत्रशोक (repeated ditto) (for परि°)]

8 G3 damaged partly for 8^a —^{b}) T3 (स्व)स्मिन् —^{c}) G1 सस्मार (for संभ्रमा) Dg1 reads 8^d in marg —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1358* शिरस्यञ्जलिमाधाय मूर्ध्नि समापतमानसा ।
शिरसा गृह्य ते पादौ प्रणिपत्येदमब्रवीत् ।

[D1 1 7 om l 1 —(l 1) B1 शिरसा (for शिरसि) B1 D3 आधाय V1 मूर्ध्नि भवमानसा (for the post half)]

प्रसीद शिरसा याचे भूमौ निपतितास्मि ते ।
याचितास्मि हता देव हन्तव्याहं न हि त्वया ॥ ९
नैषा हि सा स्त्री भवति श्लाघनीयेन धीमता ।
उभयोर्लोकयोर्वीर पत्या या संप्रसाद्यते ॥ १०
जानामि धर्मं धर्मज्ञ त्वां जाने सत्यवादिनम् ।
पुत्रशोकार्तया तत्तु मया किमपि भाषितम् ॥ ११
शोको नाशयते धैर्यं शोको नाशयते श्रुतम् ।
शोको नाशयते सर्वं नास्ति शोकसमो रिपुः ॥ १२
शक्यमापतितः सोढुं प्रहारो रिपुहस्ततः ।
सोढुमापतितः शोकः सुसूक्ष्मोऽपि न शक्यते ॥ १३
वनवासाय रामस्य पञ्चरात्रोऽद्य गण्यते ।
यः शोकहतहर्षायाः पञ्चवर्षोपमो मम ॥ १४
तं हि चिन्तयमानायाः शोकोऽयं हृदि वर्धते ।
नदीनामिव वेगेन समुद्रसलिलं महत् ॥ १५

G. 2. 63. 18
B. 2. 62. 18
L. 2. 67. 17

9 ᵃ) G1 ते (for [अ]स्मि) —ᵈ) D1 Ddt Dmt T M1 Cm t शंतव्या, Cg k as in text (for हन्तव्या). G3 इह (for न हि). —For 9-10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst. 1359*.

10 ᵃ) Dg1 Dt1 Ddt Dmt T3 श्लोके (for वीर). —For 9-10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1359* अतिक्रम मे नृपते त्वमिम क्षन्तुमर्हसि ।
अवाच्य हि मयोक्तोऽसि पुत्रशोकाभिमूढया ।
देवभूतेन भर्त्रा या याचिता न प्रसीदति ।
कृताञ्जलिभृतानेन हता सेह परत्र च ।
क्षमस्व राजन्नार्ताया व्यतिक्रममिमं प्रभो । [5]
प्रभुर्धैर्येश्वरश्चासि मम रामस्य चोभयो ।

[(l 1) D4 5 ते, D5 in marg (for मे) B1 अतिक्रम नृपते त्वमिम क्षन्तु त्वमर्हसि —(l 2) D4 7 अवाच्यो (for अवाच्य) B4 येन (hypm) (for हि) D5 स च (for मया) —D1 5 7 om l 3 —(l 3) V1 वा (for या) Ñ2 B3 4 M1 कुपितेह [B3[al o] 4 M1 °ता न) (for याचिता न) Ñ2 D1 M1 प्रसादये (for प्रसीदति) Ś1 D5 क्षमित न प्रसादये (for the post. half) —B4 reads l 4 twice —(l 4) Ś1 D4 कृताञ्जलिः, D1 5 कृताञ्जलि D2 कृताञ्जलि B4 मया (for हता) Ś1 M1 [अ]स्मि (for सा) —(l 5) V1 D1-4 7 M1 आर्ताया (D1 om) क्षम मे (V1 °थे) देव (for the prior half) G(ed) अतिक्रमम् D1 विभो (for प्रभो) —(l 6) B3 4 [अ]पि, D4 5 7 M1 [च]व (for [अ]सि) V1 D1-3 प्रभुर्धैर्य हि (D3 °त्वमसि) रामादि (V1 °जा हि) (for the prior half)]

11 G3 damaged from सि in ᵃ up to या in ᵈ —ᵃ) Dg1 धर्मज्ञा, D1 धर्मज्ञ, M1 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 6 M1 जाने त्वां (by transp), D4 7 मन्ये त्वा, M3 damaged (for त्वां जाने) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 [इ]दं, D4 6 7 [ए]वं, M3 यत् (for तत्) D4 5 7 ते (for तु) M1 पुत्रशोकाद्यदेतत्तु.

12 D4 om (hapl) 12ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 V1 B1-3 D1-5 7 M1 नाशयति —ᵇ) T1 ध्रुवं (for श्रुतम्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 शोको धृतिं नाशयति —ᵈ) Ś1 B1 4 D1 4-7 M1 -समं वस (B1 D4 5 7 M1 °त) (for -समो रिपु]

13 G3 missing from क in ᵃ up to श in ᵈ. —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst.

1360* सोढुं शक्योऽसिसंस्पर्शः शस्त्रस्पर्शश्च दारुणः ।
न तु शोकमयं दुःखं संसोढुं नृप शक्यते ।

[(l. 1) V1 शल्यघातश्, B1 शत्रु° (for शस्त्रस्पर्शश्). B3 4 सुदारुण (for च दा°). —(l 2) D4 7 M1 शोकमय, B3 °तं, D3 शोकोत्थ (for °मयं) V1 पुत्रशोकस्य दुःख (for the prior half) V3 न सोढुं, D3 स° (for संसोढुं). M1 नृपते क्षम (for नृप शक्यते)]

—Thereafter all the above MSS cont, T3 ins after 13

1361* सर्वेषां धर्मिणां लोकेऽपि छिन्नधर्मार्थसंशया ।
यतयो धीर मुह्यन्ति शोकसमुपस्थिताः ।

[(l 1) D4 7 T3 धर्मज्ञा (for सर्वेषां) T3 कुपितयो B3 M1 हि (for ऽपि) B3 धर्मार्थं —(l 2) Ś1 B3 4 D5 मुनयो (for यतयो) Ś1 Ñ2 B [ऽ]प्यत्र, V1 D1-3 [ऽ]पि हि, D4 7 M1 [ऽ]पि हि, D5 वापि (for धीर) D3 मुह्य Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 शोकोपहत, D1-3 शोकेन हत (for शोकसमुपस्थिताः)]

14 ᵃ) G3 वनवासाय (meta) (for वन°) —ᵇ) Dg1 Dt1 M1 Cv r k [ऽ]त्र Cm g t as in text (for ऽद्य). ☞ T1 lost on damaged fol from य in 14ᶜ up to या in 2 58 6ᵈ —ᶜ) G2 M1 शोकोपहत° —ᵈ) Dmt -वर्षी पमा (before corr as in text) —For 14, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1362* पञ्चरात्राणि गतान्यद्य दिवसानि सुतस्य मे ।
तानि वर्षशतानीव शोकार्ताया गतानि मे ।

[(l 1) B1 पञ्चैतानि (for पञ्चरात्राणि) V1 D1-3 M1 गतस्य (for गतानि) D3 दिनानि तु (for दिवसानि) Ñ2 B दिनानि सतयस्य मे (for the post half) —(l 2) D7 दुःख (for वर्ष) Ś1 V1 D1-3 दुःखार्ताया, D4 दुःखार्ताया (for शोकार्ताया)]

15 ᵃ) G1 वि (for हि) —ᵈ) G3 वर्धते महान् (for हृदि वर्धते). —ᶜ) T1 एव (for इव) —ᵈ) G2 3 M1 3 समुद्रे (for समुद्र) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1363* तद्गतास्य चिन्तया शोकौघो मे विवर्धते ।
जलौघवेगो गङ्गाया महानिव तपात्यये ।

G 2 63 19
B 2 62 19
L 2 67 19

एवं हि कथयन्त्यास्तु कौसल्यायाः शुभं वचः ।
मन्दरश्मिरभूत्सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ १६

अथ प्रह्लादितो वाक्यैर्देव्या कौसल्यया नृपः ।
शोकेन च समाक्रान्तो निद्राया वशमेयिवान् ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

[(l 1) M4 सहसामक D4 M4 शोको यो (for शोकौघो) Ñ2 [ऽ]य (for मे) Ś1 D6 7 मवर्धते V2 D5 [ऽ]भिवर्धते, D4 प्रवर्धते, M4 प्रवर्धत (for विवर्धते) —(l 2) V1 D4 7 गभस्ते (for गङ्गाया) V1 D1-3,6 7 हिमात्यये D4 महानिम्नगात्यये (for the post half)]

—After 15 Ś1 D4-7 ins

1364* एष शोको महान्मन्तु सुबुद्धानपि मानवान् ।
प्रसह्य हरते वृक्षाञ्जलस्य इवौरवण ।

[(l 1) Ś1 D6 महाराज D4 दुरवान्]

16 For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1365* एव समाधमागाप्यापहादातिकरण वच ।
कौसल्याया उवाचास्ते सविता दिवसक्षये ।

[(l 1) D4,7 मतम् (for एव) Ñ2 B1 2 4 समाधमागाया V1 D1-3 M4 सवेव (D2 °व) भाव (D3 °ष्य) गाणायाम् (for the prior half) D6 1 तस्य (for तत्) Ś1 D4 तथा दृश्यं —(l 2) Ñ2 B1 3 4 कौसल्यायां]

17 (a) Ś1 Ñ2 B D6 एव, V1 D1 6 7 M4 एमि T2 3 तथा G1 तत (for अथ) B3 T2 3 प्रसादितो, D2 आह्लादितो (for प्रह्लादितो) —(b) Ś1 D2 6 7 मैथ्यै (for देव्या) —(d) Dg1 Dd1 निद्रया (for निद्राया) —For 17[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1366* शोकश्रमपरिम्लान शनैर्निद्रावशं ययौ ।

[Ñ2 V1 B2 3 D5 M4 परिक्लान (B3 also in marg °ग्लान) Ñ2 V2 B गत (for ययौ)]

Colophon —D4 6 7 continue the Sarga —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 2 दशरथप्रसादनं (B1 2 °ना) V1 D1 3 कौसल्याविलापो, B3 4 D6 दशरथप्रसाद (B4 °द) —*Sarga no* (figures words or both) B1 4 D2 3 om Ś1 67 Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 3 62 V1 M4 63 B2 3 61 D1 119 D6 70 —After colophon D4 concludes with रामाय नमः, T2 G श्रीरामाय नमः —After Sarga 56 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 read Sarga 39

५७

युद्धो मुहूर्तेन शोकोपहतचेतनः ।
राजा दशरथः स चिन्तामभ्यपद्यत ॥ १
लक्ष्मणयोश्चैव विवासाद्वासवोपमम् ।
वेशोपसर्गस्तं तमः सूर्यमिवासुरम् ॥ २
ता रजनीं षष्ठीं रामे प्रव्राजिते वनम् ।
रात्रे दशरथः संस्मरन्दुष्कृतं कृतम् ।
ल्या पुत्रशोकार्तामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३

यदाचरति कल्याणि शुभं वा यदि वाशुभम् ।
तदेव लभते भद्रे कर्ता कर्मजमात्मनः ॥ ४
गुरुलाघवमर्थानामारम्भे कर्मणां फलम् ।
दोषं वा यो न जानाति स बाल इति होच्यते ॥ ५
कश्चिदाम्रवणं छित्त्वा पलाशांश्च निषिञ्चति ।
पुष्पं दृष्ट्वा फले गृध्नुः स शोचति फलागमे ॥ ६

G 2 65 7
B 2 63 8
L 2 69 7

57

☞ Ñ1 T1 missing for Sarga 57 (cf v) 1056* 2 56 14 resp) —Before Sarga 57 Ś1 Ñ2 V1 B 1-4 read Sarga 58 —Dm2 begins with ॐ, M3 h श्रीरामाय नमः

1 a) In M3 रा in राजा is moth eaten —b) Dg1 पयाता G1 अभ्युपेयिवान् (for अभ्य°) G2 M1 चिंतामभ्य पत —For 1 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 subst

1367* रामे मधुरवाक्ये तु सानुजे वनमाश्रिते ।
राजा दशरथः श्रीमानापद् समपद्यत ।

[(l 1) D4 1 [S]ण्यत् (for वनम्) N2 B2 D2 मह्यश्चे for आश्रिते) —(l 2) V1 D1 2 M1 दुःखं (D1 M1 ख्यम्) D1 °पदत् (for श्रीमान्) D2 3 7 अ(D3 श्रं)स्मद् (°दु)ष्कृतं कृतं (for the post half)]

2 a) Ś1 D3 1 वर्द्ध V2 B D1 2 7 मव V1 D1 श्रोतें D2 (sic) M1 धारि (for चैव) —b) V1 द्रियातो (sic), वियाम (sic) (for विवासाद्) Ś1 B1 D4 6 7 वासवो —c) D11 आपद् (for आविवेश) T2 अ,पसगश्चे °वेश —For 2cd Ś1 V2 V1 B D1 7 M1 subst

1368* पश्चाद्दोषप्रयासच सूर्यं तम इवाम्बरे ।

[Ś1 D1 4 6 7 आर V1 D1 1 M1 अभ (for भाग) Ñ2 B1 1 (अ वर (V2 °र) D4 1 3 (अ गुरु M1 (अ,वर or (आवरे) Ś1 D4 6 7 एव एवं सर्वागुणान् (for the st half)]

After 2 Dg3 D11 D h Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1369* सभार्ये निर्गते रामे कौसल्यां कोसलेश्वरः ।
विवक्षुरसितापाङ्गीं स्मृत्वा दुष्कृतमात्मनः ।

[(l 1) G2 सभार्ये (as above) Dg1 G1 सभार्ये गते T1 रो निर्गते M1 सभार्ये नि —(l 2) T2 3 G M1 3 Cg — Ct °F (as above)]

3 M1 om (hapl) from 3ab up to 1370* —a) अथरात्रे (sic!) —b) D11 D31 Dm1 G2 संस्मरन्, marg as in text (i e स्मरन्) —After 3ab, D11 h Dm1 T2 3 G M1 3 ins

1370* स राजा पुत्रशोकार्तः स्मृत्वा दुष्कृतमात्मनः ।
[M3 दुस्त (for पुत्र)]

—a) T1 शोकार्तं —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 subst

1371* स षष्ठ दिवसे राजा शोचन्नेव महायशाः ।
अर्धरात्रे विबुद्धः सन्स्मारायासमदुष्कृतम् ।
स्मृत्वा च देवीं कौसल्यामभिभाष्येदमब्रवीत् ।
यदि जागर्षि कौसल्ये शृणु मेऽव्यहितं वचः ।

[(l 1) B2 reads स in marg V1 षष्ठ- D2 षष्ट (for षष्ठ) Ś1 Ñ1 B D6 राज (for राजा) B1 D4 2 एव (for एव) —(l 2) Ś1 D4 7 प्रबुद्ध सन् (Ś1 D5 स) Ñ2 D3 विबुद्ध स (Ñ2 स in marg) (for विबुद्ध सन्) Ś1 D1 4 D6 मस्मराय रा (B2 4 °रनु D6 °थ स) D1 समस्मरात स D2 3 स(D2 सं [sic]) स्मारायाम- D4 7 सस्मार रा ° D5 सस्मरोथाम (sic) (for सस्माराथात्म) —(l 3) D2 [स]श्च (for च) D3 देवी च (by transp) —(l 4) D1 3 7 कल्याणि (for कौसल्ये) D1 ब्रुवम् (for शृणु मे) V1 D1 वचो (for व्यहिता)]

4 a) Ñ1 यत्र M1 यथा (for यद्) D3 सुश्रोणि D4 कर्माणि (for कल्याणि) D2 यदाचरन्कल्याणि (unmetrical!) —b) M3 शुभा (sic) (for शुभं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 वा कर्म(B1 om) शुभाशुभं —For 4cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 subst.

1372* सोऽवश्य लभमानोति तस्य कालेऽस्मागतम् ।
[V1 [?]ऽभ्य (sic) (for ऽवश्य)]

5 a) G1 damaged for गुरु D2 अथ न (corrupt) (for अर्थानाम्) —b) Ś1 V2 V1 B1 4 D2 3 4 M1 आरम्भे (D2 °रि)न्त(Ś1 D1 हि V1 °पु)नि(B1 °रि)नर्दयन्, B2 °भेऽर्थनिर्णय D1 °भ नतुर्निश्चय D4 °भेऽरिप शत्रय (sic) D7 °भ नास्याश्रय —For 5cd Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 subst

1373* दोषतो गुणतश्चैव धारं ह्यशुभ्यं शुभे ।
[V1 B दुःखो भवम् (by transp) M1 नर (for शुभे)]

—After 5 G1 ins 1374*

6 a) Ś1 Ñ1 V1 B D1 (marg also as in text) 3-7 M1 कश्चन (for कश्चिद्) Ś1 V2 V1 Dg1 Dm1 D1 3 4

G 2. 65. 8
B. 2. 63. 10
L 2. 69. 8

सोऽहमाम्रवणं छित्त्वा पलाशांश्च न्यषेचयम् ।
रामं फलागमे त्यक्त्वा पश्चाच्छोचामि दुर्मतिः ॥ ७

लब्धशब्देन कौसल्ये कुमारेण धनुष्मता ।
कुमारः शब्दवेधीति मया पापमिदं कृतम् ।
तदिदं मेऽनुसंप्राप्तं देवि दुःखं स्वयंकृतम् ॥ ८

संमोहादिह बालेन यथा स्याद्भक्षितं विषम् ।
एवं ममाप्यविज्ञातं शब्दवेध्यमयं फलम् ॥ ९
देव्यनूढा त्वमभवो युवराजो भवाम्यहम् ।
ततः प्रावृडनुप्राप्ता मदकामविवर्धिनी ॥ १०
उपास्य हि रसान्भौमांस्तप्त्वा च जगदंशुभिः ।
परेताचरितां भीमां रविराविशते दिशम् ॥ ११

आम्रवन Ñ2 V1 B1 3 (marg also as in text) ; D2 3 M1 हित्वा, D5 खस्त्वा (for छित्वा) —b) Dg1 M1 पालाशाश्र, Cg as in text Ś1 Ñ2 B2–4 D2 4–7 पलाशवनमाश्रयेत् (D2 °श्रित), V1 B1 D1 3 M3 पालाशं वनमाश्रित (B1 M4 °श्रयेत्) —c) M3 पर्ण (sic) (for पुष्प) Ś1 D4 2 छित्वा D6 हित्वा, D8 भित्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M1 फल(Ś1 N2 B2 4 D4 6 7 °ले)मेप्सुर् (for फले गृध्नु) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 निराशः स्याद्(B2 °शश्च) (for स शोचति) —After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1 3 ins G1 ins after 5

1374* अभिज्ञाय फलं यो हि कर्म त्वेवानुधावति ।
स शोचेत्फलवेलायां यथा किंशुकसेचकः ।

[(l 1) G2 3 M1 3 Ch कर्मणो वा(G2 °ण्येव) Cm g t as above (for कर्म त्वेव) —(l 2) Dt1 G1 सेवक (for सेचक)]

7 a) Ś1 Ñ2 V1 Dg1 D1 3 5 M3 आम्रवनं Ñ2 V1 B1 3 4 D2 3 M4 हित्वा, D8 भित्वा (for छित्वा) —b) M3 पालाशाश्र, Cr पलाश T1 G1 M3 निषेच(G1 °ष)य(sic) Ś1 Ñ2 B2 4 D2 4–7 पलाशवनमा(D6 7 °स)श्रित , V1 B1 D1 3 M4 पालाशं वनमाश्रि(D1 °श्रि)त —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 बुद्धिमोहात्परित्यज्य(D7 °ज्य) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 रामं (for पश्चाच्) M3 मदर्थी (for दुर्मति) —After 7, D5 ins

1375* मया स्वयमिदं दुःखं पुरा देवि समर्जितम् ।

8 e) G1 किम् (for तद्) —For 8 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1376* कौसल्ये लब्धलक्ष्येण तरुणेन मया पुरा ।
कौमारे शब्दवेधित्वात्सहसा दुष्कृतं कृतम् ।
तदिदं मामनुप्राप्तं फलं पापस्य कर्मणः ।
अशितस्य विषस्येव विपाके जीवितान्तकम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 लब्धलक्षेण (for °क्ष्येण) Ś1 D6 लब्ध लक्ष्येण कौसल्ये, D4 7 लब्धलक्ष्येण कौसल्ये, D5 लब्धलक्षणरौमल्ये (corrupt) (for the prior half) D1 कृत (for मया) V1 D2 पुरा मया (by transp) Ś1 D1–7 तरुणेन धनुष्मता (for the post half) —(l 2) V1 D2 4 दूरात् , B4 कौमारे (sic) (for कौमारे) B4 गत (for शब्द) Ś1 -वेधित्वाद्, Ñ2 B -वेधित्वं; D5 -वेधित्वाद्, M4 -वेधीति (for -वेधित्वात्) D1 शब्दस्य वेधित्वाद् (for the prior half) Ñ2 B -स्वविषा M4 श्रवणा (for सहसा) B1 lacuna for कृतम् —(l 3) V1 D1–5 7 M4 समनुप्राप्त(D1 °ऽ-) (for मामनु°) M4 मा तस्य (for पापस्य) D4 7 मनसा दुष्कर्षेण (for the post half) —D1 7 om from l 4 up to st 10 —(l 4) B3 विपाकेन D3 विपातो D5 विपाक (for विपाके) Ñ2 B D5 M4 विपाको जीवितान्तक (M4 °न्त) (for the post half)]

9 D1 7 om 9 (cf v l 1376*) —a) G2 3 M1 3 Ck इव, Cg as in text (for इह) T2 G2 3 M1 3 Cv k बाल्येन, Cg as in text (for बालेन) —After 9ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 ins

1377* यथान्य पुरुष कश्चित्पलाशैर्मोहितो भवेत् ।
[M3 पालाशैर्]

—c) M3 मामपि (meta) (for ममापि) T3 [अ]विज्ञा (sic) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1 3 Ct वेध्यमिदं, T2 विध्य° (sic) Cv r m g as in text, Cm p वेध° (for वेध्यमय) —For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 subst

1378* अविज्ञानाद्यथा कश्चिद्पुरुषो भक्षयेद्विषम् ।
तथा ममाप्यविज्ञाना पापं कर्म पुरा कृतम् ।

[(l 2) Ñ2 B3 4 D1 शब्दवेध]

10 D1 7 om 10 (cf v l 1376*) —a) Ñ2 B तदा (sup lin also पुरा)भूवस्त्व, V1 मम बाला, D1 2 त्वमभवद् (for त्वमभवो) Ś1 D3 5 6 कौसल्ये त्वमनूढाभो —b) B1 M4 यौवराज्ये (for °राजो) —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 अथ, M4 कृत (for तत) —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 मम काम , T3 मदमोद (for मदकाम) T3 3 G1 विवर्धनी Ś1 Ñ2 V1 B D1–6 M4 मम सहर्ष(B1 °र्षि)णी मम D5 मनसः समहर्षिणी

11 a) Dt1 T2 3 G2 M1 Ck 2 अपा(G2 °वा)स्य G1 उत्वास्य, Cv r m g tp as in text (for उपास्य) G1 वा G3 [अ]पि (for हि) —b) G1 जल्द (sic) (for जगद्) —c) T3 पिरेताचरिता (corrupt) —d) Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1 Ct आचर(G2 °रि [sic])ति, Cg k tp as in text (for आविशते) T3 दिशं (for दिशम्) —For 11, Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst

1379* आदाय हि रसं भौमं तप्त्वा च जगतीं रवौ ।
उद्यमाप्यामुपाग्नुते परेताचरितां दिशम् ।

उष्णमन्तर्दधे सद्यः स्निग्धा ददृशिरे घनाः ।
ततो जहृषिरे सर्वे भेकसारङ्गबर्हिणः ॥ १२
पतितेनाम्भसा छन्नः पतमानेन चासकृत् ।
आबभौ मत्तसारङ्गस्तोयराशिरिवाचलः ॥ १३
तस्मिन्नतिसुखे काले धनुष्मानिषुमान्रथी ।
व्यायामकृतसंकल्पः सरयूमन्वगां नदीम् ॥ १४
निपाने महिषं रात्रौ गजं वाभ्यागतं नदीम् ।
अन्यं वा श्वापदं कंचिज्जिघांसुरजितेन्द्रियः ॥ १५

G 2 65 20
B 2 63 21
L 2 69 20

[(l 1) D5 रविद् (for रस) V1 om च (subm) M4 अगन्तुमान् (for बर्न्ती रवौ) Ś1 D4-7 त्विसाध्वनोनिषा (D4 7 °षि [sic]) D5 प्रलाप च स्दशुषि (for the post half) —(l 2) V1 उदडसुहा (for उदगन्ता) B4 [अ]भ्युपावृते (for [अ]भ्युपा°) Ñ3 B1 D1 अदम्पाम्भुपावृते D3 अन्यपादुपावृत (for the post half) B1 [आ]रचिता (for [आ]चरिता) Ś1 D4-7 अगस्त्यचरितामाशामुपावर्तेत भानुमान्, M4 अस्त गताम्बु पावृत्त परीता नापि शर्वरी]

12 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 आ (B1 D1 3 ह, D4 प्र, D7 प्र) वृष्टा (Ñ2 °ष्ट) भा क्षिप (D5 om up to क्षिप) सर्वा —b) Ś1 D4-7 पवृधि (D5 5 °धि) रे (for ददृशिरे) D8 [ऽ]मधा (for घना) —c) V2 D1-6 7 M4 मुदा (for ततो) D2 3 जहृषिरे (sic) V1 D1 3 7 चापि, D3 6 चारि, D6 चाथ (for सर्वे) Ś1 Ñ2 B D6 मुदा त्रिज (B1 2 °जि [sic]) -हिरे (B4 °जुभिरे) चापि —d) Ś1 D6 तथा Ñ2 B D1 3 M4 बक, D4 दीनर, D1 [अ]दीनर (for भेक-) B1 2 4 सारग, D1 3 M4 -सारस, D8 -सागर (for -सारङ्ग) V4 भकसारसदृषिण —After 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 T3 (after 1384*) M4 ins

1380* आकुलानिलसोयानि स्रोतांसि विमलान्यपि ।
उन्मार्गजलवाहीनि बभूवुर्जलदागमे ।

[(l 1) V1 D1-4 7 T3 M4 [अ]ल्प, D5 [अ]ल्प (for [आ]विल) Ś1 D6 विपुलान्यपि V1 D2 3 5 विपुलान्यपि, B3 विपुलाण्यपि D1 [अ]पि नान्यपि D4 1 [अ]पि जलानि च (for विमलान्यपि)]

—After 12, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1 3 ins

1381* क्लिन्नपक्षोत्तरा याता कुब्जानिव पतत्रिण ।
वृष्टिवातावधूताग्रान्पादपानभिपेदिरे ।

[(l 1) T2 कि न (sic) (for क्लिन्न) Dm1 -पक्षोत्तर (for °त्तरा) G1 क्लिन्ना (for याता) —(l 2) T2 G2 3 वृष्टिपात M3 वार्ष्णिपात (corrupt) Cg k t as above (for वृष्टिवात) G1 ते प्रपेदिरे, G3 M1 प्रतिपेदिरे Cg as above (for अभि°)]

13 ab) G1 3 M1 2 [अ]कुला (for [अ]म्भसा) Dg1 [च्छा]च्छिन्न, Cg as in text (for छन्न) T2 °छन्नोपमानेन च चासकृत् —d) M3 damaged for राशिरि —For 13, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1382* मेघजेनाम्बुना भूमिर्भूरिणा परितर्पिता ।
उन्मत्तशिखिसारङ्गा बभौ हरितशाद्वला ।

[(l 1) D1-3 [अ]म्भसा (for [अ]म्बुना) D3 हरिणा (for भूरिणा) —(l 2) D3 रवानि (sic) (for -सारङ्गा) D3 हरितपोज्ज्वला]

—B3 cont

1383* लताश्च वृक्षाः सर्वे च सपत्रा हृष्टरूपिणः ।

—After 13 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1384* पाण्डुरारुणवर्णानि स्रोतांसि विमलान्यपि ।
सुस्रुवुर्गिरिधातुभ्यः सभस्मानि भुजंगवत् ।

[(l 1) T2 3 G M1 2 Cr k पांशुर, Cm g t as above (for पाण्डुर) Dg1 reads in marg रुणव G1 तोयानि (for स्रोतांसि) G1 च (for [अ]पि) —(l 2) G3 M3 -धातुभ्य, Cm g k t as above (for धातुभ्य) M3 सहस्रानभुजगवत् (sic) (for the post half)]

—After 1384*, T3 ins 1380*

14 b) G3 M1 कवची रथी, M3 इपुमानिति, M3 °मानथी (for इषुमान्रथी) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1385* एतस्मिन्नीदृशे काले वर्तमानेऽहमङ्गने ।
बद्ध्वा तूणी धनुर्गृह्य सरयूमगमं नदीम् ।
धनुर्व्यायामशीलत्वाच्छब्दवेधचिकीर्षया ।

[(l 1) M4 वर्धमाने (for वर्त°) Ś1 D6 घनागमे, V1 घनागमे, D4 6 7 वरानने (for ऽहमङ्गने) —(l 2) V1 M4 बद्धतूणी, D4 7 बध्वा तूणं (for बद्ध्वा तूणी) Ś1 Ñ2 B D6 धनुष्पाणि V1 B1 D5 शरयूम् M4 (with hiatus) आगम सरयू (by transp) —(l 3) Ś1 Ñ2 B D2 6 M4 शीलत्वात् (for शीलत्वात्)]

—Thereafter all cont

1386* तस्या नद्यास्ततस्तीरं निविक्तमुपसृत्य वै ।
निपाने निशि वन्यानां मृगाणां सलिलार्थिनाम् ।
तस्थौ तत्राहमेकान्ते रात्रौ विततकार्मुकः ।

[(l 1) Ś1 D6 तदा तीर्थं, Ñ2 B तथा (B3 4 °दा) तीरं D2 च तत्तीर्थं D3 ततस्तीरे D5 ततस्तीर्थं M4 तट तीर्थं (for ततस्तीरं) D1 निमुक्तम् (for निविक्तम्) B3 4 तत्सृज्य D4 7 अपि सेव्य D5 उपसेव्य (for उपसृत्य) Ś1 Ñ2 B D6 च (for वै) —(l 2) D1 3 M4 नि (D2 वि) पान (M4 °त) D5 (before corr) निपाते (for °ने) B1 वन्याख M4 बन्धानां (for वन्याना) —(l 3) Ś1 Ñ2 B D6 स्थितस् M4 तस्थे (for तस्थौ) D2 तस्य (for तत्र) D3 छोते (sic) (for रात्रौ)]

15 a) Dt1 मृत (sic), B (ed) मृग (for नदीम्) —c) Dg1 वन्य, Dt1 Dd1 Dm1 वन्यद् (for अन्य) Dt1

G 2 65 21
D 2 63 22
L 2 69 21

अथान्धकारे त्वश्रौषं जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
अचक्षुर्विषये घोषं वारणस्येव नर्दतः ॥ १६

ततोऽहं शरमुद्धृत्य दीप्तमाशीविषोपमम् ।
अमुञ्चं निशितं बाणमहमाशीविषोपमम् ॥ १७

तत्र वागुषसि व्यक्ता प्रादुरासीद्वनौकसः ।
हा हेति पततस्तोये वागभूत्तत्र मानुषी ।
कथमस्मद्विधे शस्त्रं निपतेत्तु तपस्विनि ॥ १८
प्रविविक्तां नदीं रात्रावुदाहारोऽहमागतः ।
इषुणाभिहतः केन कस्य वा किं कृतं मया ॥ १९

Dd1 Dm1 T2 3 G2 3 M1-3 किंचित —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst while K(ed.) ins within brackets after 15

1387* तत्राहं महिषं वन्य गजं वा तीरमागतम् ।
अन्य वापि मृगं हन्मि शब्दं श्रुत्वाभ्युपागतम् ।

[(l 1) Ñ2 B3 (also in marg as above) 4 [अ]पि (for [अ]हं) K(ed.) सत्त्वं (for महिषं) V1 वान्यं D7 8-9 (for वन्य) D2 गजं वा M4 K(ed.) इवागतं (for गजं वा) Ñ2 B D2 3 तीरगं V1 सागरं (for तीरम्) D2 त्वार्थे ममुपागते (for the post half) —(l 2) D1-3.5 (before corr.) M4 K(ed.) च (for वा) B2 मारदं (for [अ]पि मृगं) K(ed.) द्विरं (for हन्मि) V1 D3 G(ed.) [अ]भ्युपागतं]

16 a) G1 यथा (for अथ) T2 स्त्वाश्रौषं Ś1 Ñ2 B D4 7 अथाहं पूर्वमागत्य V1 D1 3 M4 अ(D3 था)श्रौषमथ कारे च (D2 °रेच) —b) Ś1 Ñ2 B D1-7 G3 M3 4 जलं, V1 प्लन (sic) (for जले) Ś1 B4 D1-6 नि सर्ने Ñ2 B1 3 D7 निस्वनं (for पूर्यत°) T2 om (hapl ?) 16cd —c) Ś1 Ñ2 B D4 7 [s]श्रौषं T3 G1 M3 4 घोरं (for घोषं) —d) Ś1 Ñ2 B D2 बृंहितं D6 7 नर्दितं G3 M1 गर्जितं, M3 गर्जत° (for नर्दत) —For 16cd V1 D1 3 M4 subst

1388* बृंहितं कुञ्जरस्येव शब्दं तोये पिपासतः ।

[D1 3 कुञ्जर V1 उत्तम D1 पिपासिन (for पिपासत)]

—After 16 D5 6 7 ins

1389* सोऽहं परमसंहृष्टः शरं संधाय कार्मुके ।
शब्दं प्रति जले क्षिप्रमविलक्षमुपप्लुतं ।

[(l 2) D5 अविप्लुतं]

17 ab) D6 7 तत शुपुंखं (D6 शर पुष्टं सु) तीक्ष्णाग्रं विकृष्य धनुरुत्तमं —After 17ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G (G1 om (hapl.) up to 17cd) M1-3 ins

1390* शब्दं प्रति गजप्रेप्सुरभिलक्ष्य त्वपातयम् ।

[Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 Ct अभिलक्ष्यन् Cm g °ष्य G. °त् (as above) M3 अलक्ष्यन् K(ed.) अभिलक्ष्य तत्° (for the post half)]

—G1.3 om 17cd —c) D4 7 मुक्तवान् (for अमुञ्चं) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1391* ततः सुपुङ्खं निशितं शरं संधाय कार्मुके ।
लक्ष्य शब्दं शरं क्षिप्रमसृजं दैवमोहितः ।

[(l 1) Ñ2 तत D1 3 न (for सु) V1 D1-3 M4 सृष्टवान् इ शब्दमे (for the post half) —(l 2) M4 ज्ञान (for दैव)]

18 a) G1 ततो (for तत्र) —b) M3 प्रा** नौकस (moth eaten) —After 18a Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins

1392* बाणाभिहतमर्मण ।
तस्मिन्निपतिते बाण

[(l 1) Dg1 बाणाहित, Dt1 Dm1 °हृतवित, T2 बाहाभिहत (for बाणाभिहत) G2 कर्णेन (for मर्मण) —(l 2) = Prior half of l 1 of 1394* Dt1 Dd1 Dm1 Ct शुभे (for बाणे)]

—For 18a-d Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1393* शरे चाश्रमरे तस्मिन्सुमुखे निपतिते तदा ।
हा हतोऽस्मीति करुणा मानुषेणेरिता गिरम् ।

[(l 1) B4 शरेण (sic) (for शरे च) D2 [आ]श्रमच° शुभे (for [अ]श्रमरे तस्मिन्) —(l 2) V1 हतो (sic) (for हता) D1 3 M4 करुणं (for °णा) V1 मानुषीन् (for °षेण) M4 [ई]रिता गिर]

—f) Ś1 Ñ2 B D1 3 4 निपात्यैतत् Ś1 D4 °श्यैतत्) V1 नि पतत, Dt1 Dd1 Dm1 निपतत्व (for °तु) —For 18 D1 3 7 subst

1394* तस्मिन्निपतिते बाणे घोरसालस्वरं तत ।
अथोरे पुरुषस्याहमिदं च परिदेवितम् ।

[For the prior half of l 1 cf l 2 of 1392*]

—After 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 ins

1395* यस्मात् सुरूपं सम मयि बाणे निपातितं ।

[Cf l 2 of 1396* D4 तेनाह (sic) (for केनाथ) D2 मया (for मयि)]

—Thereafter V1 reads 22ab for the first time repeating it in its proper place

19 a) T2 प्रविविक्तां (for प्र°) B3 कुत्र दि (for रात्राव्) —b) B1 3 4 D5 1 D6 T2 3 G1 M3 उदहा° M3 °का (sic ?))रो D4 7 °रर्भ°, Cm g Ct as in text (for उदा°) ep. Cg यद्यपि दाहार यदें उदाहरी सिञ्चि समर्थं "कालदाताविरूपमस्मवनर्षि" इति दीर्घ वाम्युपाता। ऋ M4 [s]थम् (for ऽहम्) —c) D2 [अ] भिहित

न्यस्तदण्डस्य वने वन्येन जीवतः ।
तु शस्त्रेण वधो मद्विधस्य विधीयते ॥ २०
प्रभारथरस्यैव वल्कलाजिनवाससः ।
वधेन समार्थी स्वार्तिक वास्यापकृतं मया ॥ २१
निष्फलस्यारब्धं केवलानर्थसंहितम् ।
कश्चित्साधु मन्येत यथैव गुरुतल्पगम् ॥ २२

नेमं तथानुशोचामि जीवितक्षयमात्मनः ।
मातरं पितरं चोभावनुशोचामि मद्वधे ॥ २३
तदेतन्मिथुनं वृद्धं चिरकालभृतं मया ।
मयि पञ्चत्वमापन्ने कां वृत्तिं वर्तयिष्यति ॥ २४
वृद्धौ च मातापितरावहं चैकेषुणा हतः ।
केन स्म निहताः सर्वे सुबालेनाकृतात्मना ॥ २५

G 2 65 30
B 2 65 33
L 2 69 31

sic) (for °हत) T3 धनि (sic) (for धन) —d) Ś1 B D4-7 [ह्]हापकृत, Dg1 Dm1 पापकृत, D1 Dd1 T1 वापकृत, T2 चाक कृत (sic) (for वा किं कृतं) —For 9 V1 D1 (D3 om hapl [cf 1395*]) M3 subst

1396* विश्विष्टमिलाइ सपापुदकापमिहागत ।
अथ पनायमागस्य मयि बाणो निपातित ।

[(l 1) V1 श्रेतिवोनन् (for विश्विरचिति) V1 विश्र D1 वृद्धा both with hiatus) (for सत्र) —V1 om (hapl)]

20 T3 om (hapl) 20-24b B3.4 om 20 —a) D1 स(D6 स)°पकाशयस्य, D4.5.7 स न्यस्तदण्डस्य (for न्यस्तदण्डस्य) Ñ2 V1 B1.2 D1.3 M4 स(D1 श)-स्तदण्डस्य वने(D7 M4 मुनेर्) —b) Ñ2 V1 B1.3 D1 D3 lacuna (for वन) —After 20ab Ñ2 ins

1397* वृद्धस्यान्धस्य दानस्य पङ्कज निवासम ।
समाह घातित पुत्र किं कार्यं तस्य मद्वधे ।

—D4.5 om (hapl) from 20c up to l 1 of 1395* —cd) D4.5 G2 तु (for नु) Ś1 D1 कथं नृशस शस्त्रेण (for °) V1 V1 B1.2 D1 M1 विनानात (V1 D1 M4 नाम) को हि नाम मयि नस्य विपातयेत्

21 T3 om 21 (cf v.l 20) —a) T2 °रस्यैव(sic) —b) G2 धारिण (for वासस) —For 21 Ś1 Ñ1 V1 B1.2 D1.7 M4 subst

1398* वृद्धस्यान्धस्य दानस्य वन वन्येन जीवत ।
मुन पुत्रस्य मे घन वाणो हरि निपातित ।

[D4.5 om l 1 (cf v l 20) —(l 1) Ś1 D4.7 वल्कलाजिनवाससम (for the post half) —(l 2) Ñ2 B1.2 मुने पुत्रस्यैव (for the prior half) V1 transp बाणो and हरि Ś1 D6.7 केनाद्य घातित पुत्र को वा(Ś1 D6 कथ्य) फलोंस्य (D5 का परित्राण) मद्वधे]

22 T3 om 22 (cf v l 20) V1 reads 22ab for the first time after 1395* repeating it here G2 repeats 22ab after 24ab —a) Ś1 Ñ2 V1 (both times) B3-4 D1.5.6 इम B1 D1 M4 इद M3 एवं (for एव) Ś1 V1(both times) B D1.2.4.7 M4 बाल(D3 °ले)म (for मारम्भ) —b) B3.4 केन च(B4 वा) (for फलम) Ś1 illeg D4.5.7 [स]धर्मं (for -[स]नर्थं) B4 -आर्जनं (for -संहितम्) —c) Ś1 D1 को विद्वान्, Ñ1 V1 B D1.2.3 विद्वान्क, D1.2 Dd1 G1 न चकिचिद् (for न कश्चिद्) D2 विद्वान्साधु न मन्येत —d) Ś1 Ñ1 V1 D1.7 M4 शिष्येणेव गुरोर्वध(D1 °ध)

23 T3 om 23 (cf v l 20) —a) V1 Dg1 नाह, D3 न त, D3 नैव (for नेम) D2 G1 न शोचामि (for [अ]नुशो°) —b) D4.7 जीवितार्थी(D7 °र्थे)हम् D3 जीवितु क्षयम् (for °तक्षयम्) —After 23ab, Dm1 ins. राम —c) D7 मातरौ पितरौ Ś1 B1.4 D6 चाथेह Ñ3 B2 चाप, V1 चापि (for चोभाव) —d) G1 मद्विधे (sic) M1 तु पितौ (for मद्वधे) Ś1 Ñ1 V1 B (B1 marg also द्वौ शोचामि हि तौ यथा) D1-3.5.6 वृद्धौ शोचामि तौ य(D3 तौ त)था, D4.7 वृद्धावथ कथ नु(D7 नु) तौ

24 T3 om 24ab (cf v l 20) —a) Ś1 D6 दीर्घ मिथुन, Ñ2 V1 B D1.5.7 M4 अथमिथुन D4.7 द्वन्द्व M4 reads *inf lin* (for वृद्ध) —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1.7 M4 दीर्घ (for चिर) B1.3.4 D2 M4 -काल भृत(D1 °न) Dd1 -कालामृत(sic) D4.5.7 -काल धृत (for -कालभृतं) —After 24ab G2 repeats 22ab —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1.3.4 कथ मयि मृतनाथ(V1 °त वद B °त नास) M4 मद्विहीन वने दीने —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1.2.3 कृपण D4 का प्रति (for कां वृत्तिं) —D3 om from च in 24d up to the prior half of l 1 of 1400* B1 D2 वर्तयिष्यत —After 24 D1.4.5.7 ins.

1399* अथ चक्षुर्वियोग हि स्वामी तौ गुरू मम ।
कस्तयोरन्धयो पादौ पापस्ता शोद्बुमुत्सहेत् ।

[(l 1) D3 तु (for तौ) —(l 2) D1.5 चक्षु (for पादौ) D1.5 मोह पसाम्यदृश (for the post half)]

—Thereafter D1 cont 1401*

25 M3 om 25ab —a) T1 वृद्धापि (sic) (for वृद्धौ च) —c) G1 सहिता (for नि°) —For 25 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1400* तौ चाहं चैव कृपणौ कनागम्य दुरात्मना ।
बाणनैकेन निहता शोकमूलप्रलापिना ।

[D3 om up to the prior half of l 1 (cf v l 24) —(l 1) V1 D1.2 M4 नैवाह च (by transp) (for चाह चैव) V1 D1.3 कृपा (for °णा) —(l 2) = l 2 of 1401* D1 बाणेन]

while D4.5.7 subst for 25 whereas D1 cont after 1399*

G 2 65 31
B 2 63 33
L 2 69 34

तां गिरं करुणां श्रुत्वा मम धर्मानुकाङ्क्षिणः ।
कराभ्यां सशरं चापं व्यथितस्यापतद्भुवि ॥ २६
तं देशमहमागम्य दीनसत्त्वः सुदुर्मनाः ।
अपश्यमिषुणा तीरे सरय्वास्तापसं हतम् ॥ २७
स मामुद्वीक्ष्य नेत्राभ्यां त्रस्तमस्वस्थचेतसम् ।
इत्युवाच वचः क्रूरं दिधक्षन्निव तेजसा ॥ २८

1401* केन स्म पुरुष सर्वे दुर्बला सुफलोपमाः ।
एकबाणेन निहता शारमूलफलाशना ।
विलम्बमाने मयि स किं नु वक्ष्यति मे पिता ।

[(l 1) D5 व (for तु) —(l 2) Cf l 2 of 1400* D4 7 एते (for एक) D1 निहिता (sic) D4 निहता (for निहता) D1 4 7 -शरा येन]

—Thereafter D4 6 7 cont a passage relegated to Appendix I (No 19)

26 c) T2 3 G1 करुण, Cg °णा (as in text) —c) G3 सुशर —For 26, Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst

1402* इति तां करुणां वाच श्रुत्वा मे भ्रान्तचेतस ।
अधर्मभयभीतस्य कराद्व्यपतदायुधम् ।

[(l 1) B2 om तां (subm) D1 [अ]ह, D2 तां (for मे) D1 3 भ्रांतचेतन —(l 2) V1 D3 M4 शाच्यवत, D1 2 भ्रव्य(D2 °च्यु)वन (for अच्यवत)]

while D4 6 7 subst

1403* एवं विलपतस्तस्य श्रूयमाणपदाक्षरम् ।
श्रुत्वैव तस्य यद्वाक्य सद्यश्च विमना निशि ।

[(l 2) D4 7 विमना निशि देवने (sic) (for the post half)]

—D4 6 7 cont whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins after 26

1404* तस्याहं करुण श्रुत्वा निशि लालपतो बहु ।
सभ्रान्त शोकवेगेन भृशमास विचेतन ।

[(l 1) Dm1 करुण G1 करुणं Cm as above (for करुणं) Dg1 G3 transp निशि and बहु D1 6 7 Ctp लालपतो Dt1 Dd1 Dm1 भर्गेश्वर(Dt1 °पि [sic])तो निशि (for the post half) —(l 2) D4 6 7 संभ्रान्तेन्द्रियसंकल्पो (for the prior half) G1 अचेतन]

27 a) Dm1 तद्देशम् M3 आगत्य —b) Dg1 om सु . —For 27ab, D4 6 7 subst

1405* ततस्तीर मनुसरन्सरय्वास्तापसमागताम् ।
तद्गम्भीरमुखमध्ये नैनमासाद्य शरा ।
मम निस्वनलक्ष्य शब्दरयांपशीर्षिम् ।
चेष्टा सरयूपारे भेकरवेण निकृन्तन ।
सरयूभालतीरमानस परिमर्दतो महागणम् । [5]
निर्माप्याय तर्पया धृयते ह्रस्य स पवनि ।
अथ बालं निरागोसं ब्रह्मरे क्रियपाण्डुर ।
अनुगाह्य च मारिसगा पस्य चरनेंगे ।
तत्रनीचाशु दूरी तत्र मात्रधर्मान्गत्ले सुदिम् ।

[(l 2) D5 तैलम् (sic) (for तैलम्) —(l 3) D4 नि स्ननतस् D7 शरेन —(l 7) D4 कालनिमाणेन]

—For 27, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1406* सहसाभ्युपसृत्यैनमपश्य हरि वारितम् ।
जटाजिनधर बाल दीनं पतितमम्भसि ।

[Ñ2 [अ]भ्युपसृत्य, V1 D1-3 बाम्युपेत्य (for [अ]भ्युपसृत्य) B1 मापिन (for वारितम्) —(l 2) Ś1 D6 बाल विरु, V1 दीन बाल (sic), D1-3 M4 दीन बाल (by transp) (for बाल दीन)]

—After 27, D4 6 7 ins while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 ins only l 3-4

1407* बाल बाल्यमतिक्रान्त नातात्प्यागतयौवनम् ।
सौम्ये वयसि तिष्ठन्तमसौम्यामास्थित दशाम् ।
अवकीर्णजटाभार प्रविद्धकलशोदकम् ।
पांसुशोणितदिग्धाङ्ग शयानं शल्यपीडितम् ।
अथ नद्या प्रगृह्याहं सत्वरं सलिलाञ्जलिम् । [5]
तं समाश्वासयं बालमपश्यं शरमागतम् ।
अस्पृशाय स्थूलस्त्नु जाम्बूनदविभूषितम् ।
दर्शनस्पर्शने पीतं प्रसृते कङ्कपत्रिणम् ।
समवार्यमतीयेन विमुञ्च साधुपातितम् ।
सायकं च समाश्वास मधुराद्रमचेतन । [10]
निरीक्ष्य च पुनस्तस्य तं शरं हृदयेऽर्पितम् ।
रोष हृदय शोको मम समुद्गचेतस ।
हा हतोऽस्मीति च वदन्सहसा प्रापतं भुवि ।
तेन विपुलनेत्रेण वीक्ष्यमाणतपस्विना ।

[(l 1) D5 शेष (for बालं) D5 [अ]स्याबान (for [अ]साम्यागत) —(l 3) Dg1 D4 7 M2 प्रवृ., G3 प्रविद्ध Cr m g t as above (for प्रविद्ध) —(l 4) G1 शोणित (corrupt) (for शोणित) D4 6 7 G3 M2 3 शरम Cg as above (for शल्य) Dg1 marg Dt1 पीडित (for पीडितम्) —(l 5) D5 सलिल (for सत्वरं) —(l 6) D5 शर (for शरम्) —(l 7) D5 मायताप (for जाम्बूनद) —(l 8) D5 दर्शने स्पर्शने पीत (for the prior half) —(l 9) D5 सायि —(l 10) D5 तान्ति ज्ञाय (for सायक) —(l 13) D5 वदती (sic), D7 वदन (for च वदन्)]

28 a) D4 6 7 दांनाभ्या (for नेत्राभ्यां) —b) T3 स्त मन्याम (for °मस्वस्थ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 स्वस्थ Cg as in text —c) D5 इति (for इति) D1 2 D7 T2 3 G1 M1 3 तव (for वच).—d) D4 6 7 दिधक्षुर (for °क्षन्) G1 M3 चक्षुषा (for तेजसा) —For 28, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

किं तवापकृतं राजन्वने निवसता मया ।
जिहीर्षुरम्भो गुर्वर्थं यदहं ताडितस्त्वया ॥ २९
एकेन खलु बाणेन मर्मण्यभिहते मयि ।
द्वावन्धौ निहतौ वृद्धौ माता जनयिता च मे ॥ ३०
तौ नूनं दुर्बलावन्धौ मत्प्रतीक्षौ पिपासितौ ।
चिरमाशाकृतां तृष्णां कष्टां संधारयिष्यतः ॥ ३१
न नूनं तपसो वास्ति फलयोगः श्रुतस्य वा ।
पिता यन्मां न जानाति शयानं पतितं भुवि ॥ ३२
जानन्नपि च किं कुर्यादशक्तिरपरिक्रमः ।
भिद्यमानमिवाशक्तस्त्रातुमन्यो नगो नगम् ॥ ३३
पितुस्त्वमेव मे गत्वा शीघ्रमाचक्ष्व राघव ।
न त्वामनुदहेत्क्रुद्धो वनं वह्निरिवैधितः ॥ ३४
इयमेकपदी राजन्यतो मे पितुराश्रमः ।
तं प्रसादय गत्वा त्वं न त्वां स कुपितः शपेत् ॥ ३५

G 2 65 40
B 2 63 45
L 2 69 41

1408* स मां कृपणमुद्वीक्ष्य मर्मण्यभिहतो भृशम् ।
इत्युवाच वचो दीनं दिधक्षुरिव तेजसा ।

[(l. 1) D3 मां (for मा) V1 [अ]भिहते, B4 [अ]भिमतो (for °हतो) B1.4 दृढ (for भृशम्) — (l. 2) D1-3 ततो (for वचो)]

29 V2 D1 om. 29ab — a) M3 तपा (sic) (for तव) Ś1 D6 [अ]प (for [अ]प) Ś1 Ñ2 B1-4 D6 क्षुद्र, B1 क्षत्र (for राजन्) — c) Ś1 D6 आपो निहर्षुर्, N2 B जिघृक्षुरा (Ñ2 °पा)पो M4 °रापो (for जिहीर्षुरम्भो) D5 M2 गुर्वर्थे — d) D1.6 यदि (for यद्) D4.1 यदिदं घातितस्त्वया

30 b) G3 damaged for भिहते म M3 मम (for मयि) — c) M3 अन्धौ (sic) (for अन्धौ) D4.7 तात, D5 तत्र (for वृद्धौ) — For 30 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst. and read after 1410*

1409* एकेनानेन बाणेन त्वया पाप हतास्त्रय ।
अहमम्बा च तातश्च कस्मात्त्वनपराधिन ।

[(l. 1) D3 transp. त्वया and हताः]

31 a) D4 तूभौ, D7 भूमौ (for नूनं) M3 यद्यौ, M3 वृद्धौ (for अन्धौ) — cd) G3 कथम् (for चिरम्) Dg1 Dt1 Ct आशा, Cg as in text (for आशा) D6.7 -कृतौ (for कृतां) T3 चिरमाणौ कृता Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T2.3 G1.2 M2 कष्टां तृष्णां (by transp.), M1 तृष्णां कष्टां (for तृष्णां कष्टां) G3 M1 संतारयिष्यत — For 31 Ś1 N2 V1 B D1-3.6 M4 subst. and read before 1409*

1410* अमू हि कृपणावन्धावनाथौ विजने वने ।
मदीयौ पितरौ वृद्धौ प्रतीक्षेते ममाशया ।

[D2 om. l. 1 — (l. 1) V3 यहा यनाथौ (sic) (for [अ]नाथनाथौ) M4 क्षणौ (for विजने) — (l. 2) Ñ2 प्रतीक्षौ (for प्रतीक्षेते) V1 D1.3 M4 ममायौ पितरौ वृद्धौ D2 ममायौ कृपणौ वृद्धौ (for the prior half) V1 D1.3 M4 आशया मां (V1 म) प्रतीक्षत (for the post. half)]

32 a) D4.6.7 नूनं हि (for न नूनं) D4.6.7 न (for वा) — b) G1 फलं (for फल) M3 योगी, M3 योगस्य (sic) (for -योग) D4.6.7 कृतस्य (for श्रुतस्य) D4.7 च (for वा) — c) Dg1 यं (for यन्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 जानीते — For 32 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.

1411* नूनं न तपसः किंचित्फलं मन्ये श्रुतस्य वा ।
यथा मां नाभिजानाति पिता मूढ त्वया हतम् ।

[(l. 1) B3 D3 M4 न नूनं (by transp.) B4 न्यून न (for नूनं न) V1 D1-3 M4 अस्ति (for मन्ये) D6 श्रु** (for श्रुतस्य) Ś1 V1 D2.6 च (for वा) — (l. 2) V1 मम (for मूढ) B3 (after corr. sup. lin. as above) हतं]

33 a) V1 B3 D4 हि (for च) — b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 अंधत्वाद्, Dt1 Dd1 Dm1 अशक्तश्च, G1 अशक्तिमद् (sic) (for अशक्तिर्) G3 damaged for निरपरि Ś1 Ñ2 V1 B D4 गजपराक्रम, V1 अपरिग्रह (for अपरिक्रम) — c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 हि(B1 त्रि)यमाणम् (V1 B3 D1-3 M4 °न) Dt1 [अ]शक्तिस्; D1 [अ]सक्तस्, Ct as in text (for [अ]शक्तस्) — d) Ñ2 V1 B1.3 D3 M4 अन्यं, D1 अन्य (for अन्यो) V1 नरोत्तमं, D5 न मातर (for नगो नगम्) B4 त्रायमन्यानुगोत्तुग (sic)

34 a) G1 M1 समीप, Ct as in text (for त्वमेव) Ś1 N2 B D4-1 पितुरेव च मे पूर्वं, V1 D1-3 M4 त्वमेवाशु (D3 °४, M4 °व हि)मा त्वया (D1 शीघ्रं) — b) V1 D1-3 M4 पितुर्, D1 ग या च (for शीघ्रम्) D1 (marg. also) तापस (for राघव) — c) D4.7 मा त्वामेव, D6 मा त्वा सोऽनु (for न त्वामनु) Dt1 Dd1 Dm1 D4.6.7 अग्निर्, Cm t as in text (for वह्निर्) Dg1 G1 M2 [इ]धित, Dd1 Dm1 [इ]द्धत, D7 [ए]धत (sic) T3 G3 [इ]धित (sic) Ct as in text (for [ए]धित) — For 34cd, Ś1 N2 V1 B D1-3.6 M4 subst.

1412* मा त्वा धक्ष्यति शापेन शुष्कं काष्ठमिवानलः ।

[Ś1 D4 मा त्वा Ñ2 स त्वा (for मा त्वां) V1 B4 वक्ष्यति, D3 धक्षु (for धक्ष्यति) V1 D1-3 M4 शुष्क(D3 °ष्क)वृक्षम्, B1 शुष्ककाष्ठम्, B3 शुष्कं वनम् B4 शुष्कं काष्ठम् (for शुष्कं काष्ठम्)]

35 a) D3 मयस् (for इयम्) Ś1 D6 यातु Ñ2 V1 B1.3 D1.4.7 याति, B2.4 M4 याहि (for राजन्) — b) Ś1 Ñ2 B2.4 D6 मम तद्, V1 B1.3 D1-3 M4 मम त(M4 त्व) (for यतो मे) Ś1 N2 V1 B D1.2.4.6.7 M4 आश्रम — For 35cd, D4 subst., while D6 ins. after 35ab

1413* तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र समीपे पितुराश्रम ।

— a) Dm1 इव (sic) D4.6.7 स (for त) Ś1 Ñ2 B

G 2. 65. 41; N 2. 63. 45; L 2. 69. 42

निःशल्यं कुरु मां राजन्मर्म मे निशितः शरः ।
रुणद्धि मृदु सोत्सेधं तीरमम्बुरयो यथा ॥ ३६
न द्विजातिरहं राजन्मा भूत्ते मनसो व्यथा ।
शूद्रायामस्मि वैश्येन जातो जनपदाधिप ॥ ३७
इतीव वदतः कृच्छ्राद्बाणाभिहतमर्मणः ।
तस्य त्वानम्यमानस्य तं बाणमहमुद्धरम् ॥ ३८

D1-3.6 गत्वा तु, V2 गत्वा तु, D4.5.7.8 गत्वा (for गत्वा त्व) —^{c}) V1 D1-3.7 मा (for न). Ś1 D4 येन. V2 B1.3 स त्वा (by transp.). Dg1 Dt1 T2 G2 M3 त्वा स. D3 [त्वा]त्वा स, T2 G1 M3 त्वा स (T2 स) (for त्वा स). D2 पदयेत्. D4.7 पिता (for शपेत्). —After 35, D4 ins. l. 2 of 1417*.

36 D7 om. 36-37. D4 om. 36. —^{a}) Ñ2 B मां कुरु (by transp.). Dd1 M1.4 कुरु मे (M3 मां) (for कुरु मां). Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 विप्र (for राजन्). —^{b}) G3 **त (damaged) (for निशित). Ś1 Ñ2 B D1-3.5.6 M4 त्वयाय (B4 D2 °ह [sic]) हा(Ś1 D4 मे, B1.2 D5 यो)र्पित (Ñ2 B3.4 रोपित) शर, V1 यस्त्वया हार्पित शर. —^{c}) M3 रुण[illegible]द्धि. —For 36^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 M4 subst.:

1414* हृदि यन्नाभिसंरब्धं प्राणानुपरुणद्धि मे ।
सवारयो मत्त नाहमाभुपा शल्यमुद्धर ।

[(l. 1) Ś1 D4 एत (for हृदि). D4 -संरब्ध (for -संरब्ध). B4.5 D5 मम प्राणान्. —(l. 2) Ñ2 बाहुम्. V1 नाहुवी, D1.3 मा° (for अहुवी). V1 D1.3 M4 शरम् (for शल्यम्). D4 माहुवी तं समुद्धर (for the post. half).]

—After 36, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 ins.:

1415* सशल्य क्लिश्यते प्राणैर्विशल्यो विनशिष्यति ।
इति मामविशच्चिन्ता तस्य शल्यापकर्षणे ।
दु:खितस्य च दीनस्य मम शोकातुरस्य च ।
लक्षयामास हृदये चिन्तां मुनिसुतस्तदा ।
ताम्यमानः स मां कृच्छ्रादुवाच परमार्तवत् । [5]
सीदमानो विवृत्ताङ्गोऽवेष्टमानो गतः क्षयम् ।
संस्तभ्य शोकं धैर्येण स्थिरचित्तो भवाम्यहम् ।
ब्रह्महत्याकृतं पापं हृदयादपनीयताम् ।

[(l. 1) M3 विशुष्ये. —(l. 2) Dd1 Dm1 M1 माविशत्. M2 विश (sic). —(l. 3) G2 M1 [च]हि (for first च). —(l. 4) Dg1 [illegible] Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for हृदये). Dg1 [illegible] (for [illegible]). —(l. 5) Dt1 Dd1 Dm1 [illegible], Cm °[illegible] (as above). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] (for [illegible]). Dt1 [illegible], Dm1 M1 [illegible], Cm [illegible] as above (for [illegible]). —(l. 6) [illegible] M3 [illegible] (sic) (for [illegible]). Dg1 [illegible] T1.2 G M1-3 [illegible], Ct as above (for [illegible]). M1 [illegible]. —(l. 7) M1-3 [illegible] (sic). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 V1 Cm [illegible], M1 [illegible] Cg as above (for [illegible]). Ct [illegible].]

37 D1 om. 37 (cf. v. l. 36). —^{a}) D1 [illegible] (for न). —^{b}) D4 ते [illegible], T2 ते [illegible] (sic). M3 [illegible] (for ते मनसो). —^{d}) Dt1 Dd1 Dm1 D2 नरवराधिप (D4 °धिप). —For 37, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 M4 subst.:

1416* न द्विजातिरहं शूद्रो ब्रह्महत्या न ते [illegible] ।
ब्राह्मणेन त्वहं जातः शूद्रायां वसता वने ।

[(l. 1) V3 -कृत्वा, D2.3 M4 -कृत्वा (D2 °[illegible]) (for -[illegible]). —(l. 2) V1 [illegible] B1 [illegible] (sic). D2 [illegible], M4 [अ]हमुत्पन्न (for त्वहं जातः). D4 शूद्रायां च (for शूद्रायां). B4 [illegible] (sic).]

—After 37, D4 ins., while D2.7 ins. only l. 2 after 35:

1417* ब्रह्मणायस्य कृतं [illegible] प्रजापतः ।
तेन त्वां [illegible] ब्रह्महत्या नराधिप ।

[(l. 2) D2 [illegible] (sic) (for तेन). D4 -[illegible] (for -[illegible]).]

—After 1417*, D4 reads l. 2 of 1419*.

38 ^{a}) G2 M3 [इ]ति (for [इ]व). G3 damaged for तीव वद[illegible]. —After 38^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 ins.:

1418* विघूर्णतो विचेष्टस्य वेपमानस्य भूतले ।

[Dg1 विघूर्णस, Dm1 M2 विघू[illegible] (sic) (for विघूर्णतो). M3 विचेष्ट. Dg1 [illegible] M3 वेपमानस्य. —Thereafter T2 ins. within brackets सीदमानो [illegible].]

—^{c}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1.3 Ct [illegible] (G1 वे)[illegible] (T2 G1 [illegible])म्यमानस्य. Cm Cg as in text. Cp [illegible]मानस्य. Dg1 उद्धरत्. C as in text. —For 38, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5.6 subst. D4 subst. only l. 2 for 38^{cd}, while M4 subst. only l. 1 for 38^{cd}:

1419* इति मामब्रवीत्[illegible] स वाक्यविदो मया ।
[illegible] बाणमुत्पाद [illegible] ।
[illegible] मुनेस्तस्य [illegible] ।

[(l. 1) [illegible] B1.2 [illegible] (for [illegible]). [illegible] (sic) (for [illegible]). [illegible] (for [illegible]). Ś1 D4 [illegible] (for the post. half). —D4 [illegible] l. 2-3, while Ś1 Ñ2 B D1-3 [illegible] l. 2-3 after 37. [illegible] as V1 reads l. 2-3 before 38. —(l. 2) [illegible] B1 D4 [illegible] B4 [illegible] (for [illegible]). [illegible] B4 [illegible] (for [illegible]). D2.3 [illegible] (D4 °[illegible]) [illegible]. D4 [illegible] (for the post. half). B4 [illegible] (sic). D1.3.5 [illegible] (for [illegible]). D2.3; D5.6 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible] (for the post. [illegible]

जलार्द्रगात्रं तु विलप्य कृच्छ्रा-
न्मर्मव्रणं संततमुच्छ्वसन्तम् ।
ततः सरय्वां तमहं शयानं
समीक्ष्य भद्रे सुभृशं विषण्णः ॥ ३९   G 2 65 B 2 63 L 2 69

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

half) —(l 3) V1 पुनस् (for मुनेस्) Ś1 D6 तश्, B4 त* (for तस्य) Ñ2 B1 विचेतन]

—then Ś1 Ñ2 V1 (before 2 58 1) B D6 7 cont

1420* शरे तु तस्मिन्व्यपनीतमात्रे
दिवश्चोद्धृतश्वापमुहूर्तविघ्न ।
विचेष्टमान परिवृत्तनेत्र
प्राणानसुख्य स मुनेस्तनूज । [5]
निधनमुपगते महर्षिपुत्रे
सह यशसा सहसैन मा निपात्य ।
भृशमहमभव निमूढचेता
व्यसनमपारमसंशय मपश्य ।

[(l 1) Ś1 D6 अपनीत, Ñ2 B3 व्यवनीता- V1 व्यवनीय (sic) (for व्यपनीत) —(l 2) Ś1 D6 हित्वा(D6 °त्वा [sic]) तुन, B1 दद्गात्राय (for दिवश्चोद्धृत) V1 यदोद्धतासु इ हुहूर्ते॰ष —(l 3) Ś1 विविष्टमान (sic) L(ed) विचे° (for विचे°) B3 marg D4 7 परिवृत्तलोचन (for °नेत्र) —(l 4) V1 मुचये (sic) (for असुख्य) —(l 5) D4 अपगते करवेस्तनूजे —(l 6) D4 बहु (for सह) Ś1 B4 D6 निप(D6 °द)त्य Ñ2 B3 निपात्य (for निपात्य) —(l 8) B3 मवाप पापरोट, D4 7 1 अतीव संभ्रम(D4 °स)म (for असंशय मपश्य) Ś1 D6 व्यसनमपारम् यतीव संभ्रमम्]

—After 38 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G M1-3 ins

1421* स मामुद्वीक्ष्य सजस्तो जहौ प्राणांस्तपोधन ।

39 D4 6 7 om 39 —a) V1 पात्र, M3 -गात्र (for -गात्र) Dm1 विलप्य (for विलप्य) Dg1 Dt1 Dd1 G1 3 M2 3 Ch कृच्छ्रे (for कृच्छ्रात्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 निपत्य तमेव (for तु विलप्य कृ°) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 शरा(Ś1 D6 बाणा)भिघाताभि(D6 °घात)मभि(Ś1 Ñ2 B3 D6 °ति, B3 °पि, D3 °मभिनि)श्वसन्त —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 तथा (for ततः) V1 B4 शराघातम्, D2 शरव्य तम् (for सरय्वां तम्) G3 सुभृत सुर* (damaged) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 दुःखं बाल(V1 °लो) G3 *…क्ष्य (damaged) भद्रे (for समीक्ष्य भद्रे) D2 विषण्ण, D3 विषाण (both sic) D6 विषप (sic) (for विषण्णः) —After 39 Ś1 Ñ2 B D6 read l 2-3 of 1419*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 ऋषिकुमारवधो (B3 °धः) D4 6 7 ऋषिपुत्रवधो —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D2 6 om Ś1 69 Ñ2 D4 64 V1 D7 M4 65 B2 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G M1-3 63 B4 61 D1 121 D2 3 68 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः

५८

G 2 66 4
B. 2 64 2
L. 2 70 4

तदज्ञानान्महत्पापं कृत्वा संकुलितेन्द्रियः ।
एकस्त्वचिन्तयं बुद्ध्या कथं नु सुकृतं भवेत् ॥ १
ततस्तं घटमादाय पूर्णं परमवारिणा ।
आश्रमं तमहं प्राप्य यथाख्यातपथं गतः ॥ २
तत्राहं दुर्बलावन्धौ वृद्धावपरिणायकौ ।
अपश्यं तस्य पितरौ लूनपक्षाविव द्विजौ ॥ ३
तन्निमित्ताभिरासीनौ कथाभिरपरिक्रमौ ।
तामाशां मत्कृते हीनावुदासीनावनाथवत् ॥ ४

58

☞ Ñ1 missing for Sarga 58 (cf v l 1058*) T1 missing up to यदि वा in 7^b (cf v l 2 56 14) Dm2 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नम

—Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T2 3 G M1–3 ins

1422* वचनमप्रतिरूपं तु मद्विधस्य राघव ।
विलप्येव धर्मज्ञा कौसल्यां पुनरब्रवीत् ।

[(l 1) Dg1 reads तु in marg D4 7 अप्रतिमस्याथ D6 धीमत (for राघव) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 G3 Ck t इदम् (for पुनर्) M3 moth eaten for ब्रवीत्]

—Thereafter D4 6 7 cont Ś1 Ñ2 B D6 subst for 1^{cd} and read after 4

1423* ततोऽहं शरमुद्धृत्य दीप्तमाशीविषोपमम् ।

—D4 6 7 further cont

1424* आगच्छमुपदेशेन पितुर(D4 °स्त)स्याश्रमं प्रति ।

1 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 read 1^{ab} after 1432* —^{a}) Dg1 M4 यद्, D6 तदा, M3 °द् (moth eaten) (for तद्) D4 6 7 G3 महापापं —^{b}) Ś1 D4–7 T2 G3 कृत्वाहं व्याकुलेन्द्रिय, Ñ2 V1 B D1 3 M4 कृत्वाहं दीनमानस, Dg1 T3 G1 M2 3 Cg k t कृत्वाहं सङ्कुलेन्द्रिय —After 1^{ab} Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 ins

1425* आश्रमस्थानभिप्रेक्ष्य तावपश्य तपस्विनौ ।

[V1 D1 3 अभिप्रेक्ष्य V1 तावस्येव, B3 तापनस्य (sic) (for °पश्य) M4 समाश्रितौ]

—^{c}) D4 6 7 एकाकि(D6 तत स)श्चिन्तयामास —^{d}) D4 7 कथं वै, D6 किं कृत्वा (for कथं नु) —For 1^{cd}, Ś1 Ñ2 B D6 subst 1423* —For 1^{cd}, V1 (reads after 1420*) D1–3 M4 subst

1426* तस्याहं हृदयाद्बाणं शरमुद्धृत्य तं तदा ।
[V1 तं तदा D1 हृदि (for तं तदा)]

2 For 2^{ab}, Ś1 Ñ2 B D6 subst

1427* आगच्छं कुम्भमादाय पितुरस्याश्रमं प्रति ।
[B1 आगम्य, B3 गतम (for आगच्छ).]

while V1 D1–3 M4 ins

1428* सम्प्राप्ते घटे गृह्य यतोऽस्य पितुराश्रम ।
[M4 तोयस्य पितुराश्रम (for the post half)]

—Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 om 2^{cd} —^{d}) Dm1 तथा (for यथा) —For 2^{cd}, D4 6 7 subst

1429* प्रयातोऽस्य मुखं दृष्ट्वा श्रेयो ज्वलिततेजस ।

[D6 [ऽ]स्य मुखे (for ऽस्य मुख) and अग्नि ज्वलनतेजसौ (for the post half)]

3 ^{ab}) Ś1 D6 ततो (for तत्र) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 कृपणाव(M4 °णौ) (for दुर्बलाव) M3 वृद्धाय (sic) (for °द्धाव) M4 वृद्धावधाव् (by transp). Ś1 Dg1 D3 4 6 अपरिनायकौ, Ñ2 B1–3 अपरिचारकौ, V1 विगतनायकौ —For 3^{ab}, D4 6 7 subst

1430* तदाश्रमपदे वृद्धावन्धौ पुन विना कृतौ ।
[अपायपरिणायकौ (for the post half)]

—After 3^{ab} B3 ins

1431* तपस्विनौ पिपासन्तौ वनमभ्यागतौ पुन ।
दुर्गं व्याघ्रसमाकीर्णं सूनुमागतयस्विनौ ।

—B4 reads 3^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 B D6 जनकौ तस्य, V1 D1 3 तस्य जनकौ (for तस्य पितरौ) —^{d}) B1 (after corr as in text) वृक्षान्, Dm1 पक्ष्याव् (for पक्षाव) Ñ2 B1 3 4 [अ]ण्डजौ (for द्विजौ)

4 ^{b}) Dt1 Dd1 Ck t अपरिश्रमौ —^{cd}) M3 सामाशां (sic) Dt1 उपासीनाव, T2 उदासीनाम् (for उदासीनाव्) M2 हीनौ °दासीनाव् (damaged) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 M4 subst

1432* तत्कथाभिरुपासीनौ व्यथितौ पुत्रलालसौ ।
पुत्रदर्शनमाशासावागमिष्यन्तं मया हतौ ।

[(l 1) M4 तौ (for तद्) B1 उपासीनौ —(l 2) Ś1 D6 पुत्र(D6 °त्र)दर्शनमागतम् D4 (in lso) 6 7 पुत्रागमनजा(D4 before corr °ना)शा (for the prior half) V1 D1–3 वांछन्तौ तौ (V1 g D1 marg) D4 6 7 M4 कांक्षन्तौ (for आशासा°) Ś1 D6 हत]

—Thereafter they (except D4 6 7) read 1^{ab} —After 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1–3 ins

1433* शोकोपहतचित्तश्च भयसंत्रस्तचेतन ।
तथाश्रमपदं गत्वा नृप शोकमहं गत ।

[(l 1) Dm1 G3 M1 3 तु (for च) —(l 2) Dd1 M3 तत्र, M3 तं च (for तथ).]

पदशब्दं तु मे श्रुत्वा मुनिर्वाक्यमभाषत ।
किं चिरायसि मे पुत्र पानीयं क्षिप्रमानय ॥ ५
यन्निमित्तमिदं तात सलिले क्रीडितं त्वया ।
उत्कण्ठिता ते मातेयं प्रविश क्षिप्रमाश्रमम् ॥ ६
यद्व्यलीकं कृतं पुत्र मात्रा ते यदि वा मया ।
न तन्मनसि कर्तव्यं त्वया तात तपस्विना ॥ ७
त्वं गतिस्त्वगतीनां च चक्षुस्त्वं हीनचक्षुषाम् ।
समासक्तास्त्वयि प्राणाः किंचित्त्वं नाभिभाषसे ॥ ८
मुनिमव्यक्तया वाचा तमहं सज्जमानया ।
हीनव्यञ्जनया प्रेक्ष्य भीतो भीत इवाब्रुवम् ॥ ९
मनसः कर्म चेष्टाभिरभिसंस्तभ्य वाग्बलम् ।
आचचक्षे त्वहं तस्मै पुत्रव्यसनजं भयम् ॥ १०
क्षत्रियोऽहं दशरथो नाहं पुत्रो महात्मनः ।
सज्जनावमतं दुःखमिदं प्राप्तं स्वकर्मजम् ॥ ११

G 2.66 11
B 2.64 13
L 2.70 11

---

5 ^{a}) V1 D3 पादशब्दं, D5 पदक्षब्दं, T1 दृक्शब्दं (for °शब्द) V1 D1-4 M4 तु श्रुत्वैव (V1 M1 °थं) G3 मम श्रुत्वा Ñ3 B श्रुत्वैव पदशब्दं तु —^{b}) Ś1 D1-7 मुनिमामभाष (D2 °र्मां मन्द)भाषत, V1 B ततो मां सौम्य (Ñ3 °स्य)भाषत, V1 D1-4 M4 वृद्धौ (D2 °द्धौ) मामभ्य D3 मयाभ्य (sic) M1 मां प्रव्य)भाषत —^{c}) Ś1 Ñ3 B D6 किं ते चिरायितं पुत्र, D1-7 किं चिरं ते कृतं (D1 °तं [sic]) पुत्र —^{d}) D3 क्षिप्रं पानीयम् (by transp.)

6 ^{a}) Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M1 यन्नदृत चिरं, Dd1 Dm1 T2-3 G2-3 M1-3 Cr m (p यस्य दृष्ट्वा चिरं Cm(p g k t as in text Ñ3 D3 T3 तावत् (for तात) —^{b}) Ś1 D6 पानीये, B1 सलिले B3 T2 सलिले B3 T3 क्रीडितो, D1-7 क्रीडता (for क्रीडितं) —^{c}) G3 मात्रेयं (corrupt) (for मातेयं) —^{d}) Dg3 प्रविश्य (sic) —For 6^{cd} Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M1 subst

1434* उत्कण्ठितेयं माता ते तथाहमपि पुत्रक ।

[V1 उत्कण्ठितो B3 उत्कण्ठिते D3 यथा (for तथा) B3 त्वम् (for [अ पि])]

7 ^{a}) Dd1 यद्व्यलीकं M3 यद्वलीकं Cm(p g) व्यलीकं Cm g k t as in text —T1 resumes from मया in 7^b (cf v.l. 2.56.14) —^{d}) Dm1 तपस्विनी (sic) —For 7, Ś1 Ñ3 V1 B D1-4 M1 subst

1435* यदि किंचिद्व्यलीकं ते मया मात्रापि वा कृतम् ।
तन्मा कार्षीस्त्वं मा भूर्विप्रियवक्ता कथंचन ॥

[(l. 1) D1-4 °व्यलीक (subst.) (for °व्यलीकं) D1 मे (for ते) D1 मात्रा (sic) (for मात्रापि) D1-4 [illegible] (for the post. half) —(l. 2) Ñ3 B कृते तत् D3 [illegible] D1 M1-3 [illegible] G(ed.) [illegible] (for [illegible]) Ñ3 B1-4 D3 [illegible], V1 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible])]

8 ^{a}) D1-4 G1 M1-3 त्वं गतिः G3 M1 गतिस्त्वम् (for त्वं गतिस्तु) M3 [अ]गतीनां (moth-eaten) —^{b}) D1-4 त्वं चक्षु: (by transp.) G2 हीनचक्षुषां —For 8^{cd}, Ś1 Ñ3 V1 B D1-4 M1 subst

1436* अन्धानामसि नेत्रं त्वं ते मे चक्षुरञ्जनम् ।

[Ñ3 D1 अन्धा [Ñ3 त]नाम् D3 [illegible] Ś1 D6 [illegible] गतिस्त्व (for गतिरिन्य) V1 [illegible] (for the post. half)]

—^{c}) B1 समासक्तास्, M1 समायताः (for समासक्ताः) D1-7 यत्र (for प्राणा) D3 [illegible] —^{d}) Ś1 V1 D1-4 कस्मान्नाभि Ñ3 B M1 कस्मात्त्वं Dg1 G2 M1-3 किं चिरात्, D1 Dd1 Dm1 Ct कथं त्वं D1-7 T3 G1 किं च नो (D2 यो) T1 किं त्वं नो (K(ed.) नो) G1 M1 किं च नः Ct as in text (for किंचित्त्वं) D3 किं च मैवाभिभाषसे —After 8, B3 ins.

1437* किमर्थमस्ते कथं तात कथ्यतां पुत्र कारणम् ।
किमर्थं त्वयि वत्स मुखमत्स्य न भाषसे ।

9 D2 om. 9^{ab} —^{a}) Dd1 Dm1 तदहं —^{c}) T3 हीन (sic) (for हीन°) D1-7 वाचा D3 वाक्यं (for प्रेक्ष्य) —^{d}) Dg1 T2 G2 M1-3 Cr भीतभीत, Dt1 D1 Dm1 Ct भीत भीत (C(p g k) भीतोभीत Cg as in text (for भीतो भीत) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 [अ]ब्रुवं (archaic) D1-7 भीत (D2 °तो) भीतोऽहमब्रुवं —For 9, Ś1 Ñ3 V1 B D1-4 M1 subst.

1438* तं तथा करुणं वाचं ब्रुवन्तं पुत्रलालसम् ।
अहमव्यक्तया वाचा प्रत्युवाच भयार्दितः ॥

[(l. 1) Ñ3 B पुनः, V1 D1-4 M1 [illegible] (D1 M1 [illegible]) G(ed.) [illegible] (for [illegible]) V1 D3 [illegible] (sic) D3 [illegible] (sic) D1 [illegible] (for °[illegible]) —(l. 2) D1 [illegible] (meta.) (for [illegible]) D3 om. the post. half D1 [illegible]]

10 ^{a}) M1 मनसः (moth-eaten) —^{b}) Ct m संस्तभ्य D1-4 G3 M1 अभिसंस्तभ्य C(p g k t) as in text —^{c}) M1 [illegible] —For 10 Ś1 Ñ3 V1 B D1-4 M1 subst.

1439* वाग्बलेन कथंचन पुनः संस्तभ्य वाग्बलम् ।
[illegible] ॥

[(l. 1) B1 [illegible] D1-7 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 D1-4 [illegible] D3 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) Ñ3 B1 [illegible] (sic) M1 [illegible] —(l. 2) V1 D1-4 M1 [illegible] D1 [illegible] (for the post. half)]

11 ^{a}) M1 क्षत्रियो V1 D1 [ऽ]हं (for ऽहं) —^{b}) D1 [म]हा (for [म]हा) M1 [illegible] (moth-eaten)

G. 2 66 12
B 2 64 14
L. 2 70 12

भगवंश्चापहस्तोऽहं सरयूतीरमागतः ।
जिघांसुः श्वापदं किंचिन्निपाने वागतं गजम् ॥ १२
तत्र श्रुतो मया शब्दो जले कुम्भस्य पूर्यतः ।
द्विपोऽयमिति मत्वा हि बाणेनाभिहतो मया ॥ १३
गत्वा नद्यास्ततस्तीरमपश्यमिषुणा हृदि ।
विनिर्भिन्नं गतप्राणं शयानं भुवि तापसम् ॥ १४
भगवञ्शब्दमालक्ष्य मया गजजिघांसुना ।
विसृष्टोऽम्भसि नाराचस्तेन ते निहतः सुतः ॥ १५
स चोद्धृतेन बाणेन तत्रैव स्वर्गमास्थितः ।
भगवन्तावुभौ शोचन्नन्धाविति विलप्य च ॥ १६
अज्ञानाद्भवतः पुत्रः सहसाभिहतो मया ।
शेषमेवं गते यत्स्यात्तत्प्रसीदतु मे मुनिः ॥ १७

(for नाह पुत्रो) Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 मुने(B4 °नि [sic]) वन —cd) B4 सजनात्रमत (sic) D5 सज्जनाच्चागतं, M4 दुर्जनाचरित Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 6 7 M4 घोर, D5 पाप (for दु:सह) G2 M1 Cl. t मया (for इदं) M3 [अ]* मत * साभि * (moth eaten) T1 प्राप्त (for प्राप्ते) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 कृत्वा पाप(D1 7 वध, D5 घोर)मुपागत (D1 7 °ते [sic]) (for d)

12 a) T3 [ऽ]य (for ऽह) B1 भग स्वरत्वाश्चापहस्तो (sic) —b) Ś1 V2 B D6 स(B1 श)रय्वास्तीरम्, V2 Dg1 D4 7 शरयूतीरम्, M4 सरय्वास्तीथम् (for सरयूतीरम्) Ñ2 om from गत up to तत्राभ्युपा in 1440* D4 7 आश्रित (for आगत) —D4 om 12c–13b —c) M3 श्वापदा (sic) Dg1 वचित् —d) D7 निपान Dg1 Dm1 T3 G1 2 M1 2 चागत G2 चापद, M2 त्वा° (for वागत) —For 12cd Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 subst

1440* काङ्क्षिघांसुरशात मृग तत्राभ्युपागतम्।

[Ñ2 om up to तत्राभ्युपा V1 जिघो B2 D1 3 5 M4 जिघो (for काङ्क्ष) V1 जिघांसुः B3 अल्पे D5 M4 अज्ञान(M4 °तो) (for अज्ञात) D5 मृत (sic) (for मृग)]

13 D4 om 13ab (cf v l 12) —a) V1 D1 3 5 7 M4 अथ Dt1 Dd1 Dm1 T G1 2 M1 2 तत Cm g as in text (for तत्र) —b) V1 D1 3 5 7 M4 जलकुम्भस्य M3 moth eaten for पूर्य —c) Cr द्विपोऽयमिति मत्वाथ मिति पाठे अथ शब्दाश्रय द्विप इति मत्वा अथ तत्र पुत्र । Dg1 T3 G1 M3 मत्वाय, Dt1 Ct मत्वाह D1 6 7 त(D5 च) शरस्त G1 मत्वा स (for मत्वा हि) —d) G2 [अ]भिहितो (sic) D1 5 7 तत क्षिप्त (D5 °प्र [sic]) शरो मया —For 13 Ś1 Ñ2 B D6 subst V1 D1 3 M4 subst 1 2 only for 13cd

1441* पूर्यमाणस्य कुम्भस्य तत्र शब्दो मया श्रुत ।
तत्र पुत्रो मयासौ ते निहतो गजशङ्कया।

[(l 1) Ñ2 B2 4 अथ (with hiatus) B1 पुत्र B3 अथ to avoid hiatus *sup lin* पुत्र) (for तत्र) —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 2 M4 तत्र (for तत्र) V2 D1 3 M4 तेनौ (by transp) (for [अ]सौ ते)]

14 ab) Dt1 सरयास् (for नद्यास्) M3 सरस् (sic) (for ततस्) D4 6 7 अथ नद्यास्तथा(D5 °दा) तीरं ददर्शाह ददर्शत —Dg1 reads 14d in marg —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-6 M4 subst while D6 7 ins l 2 only after 14

1442* तस्याहं रुदितं श्रुत्वा हृदि भिन्नस्य पत्रिणा ।
भीत आगम्य तं देशं तमपश्यं तपस्विनम्।

[(l 1) V2 D1-3 विद्ध, M4 भिन्न (for रुदित) V2 D1-3 भिन्नस्य (for भिन्नस्य) —(l 2) V1 भीत Ś1 B1 D6 आगत्य, V1 वाटस्य D4 7 त्वागम्य (for आगम्य) B4 भीतावागम्य (sic) B1 D4 5 7 M4 आगम्य त (by transp)]

15 Dt1 Dd1 om 15 —a) Ś1 B2 शब्दवेधित्वात्, Ñ2 V1 B3 4 D1 2 M4 शब्दवेधित्वात्, B1 शब्दवेधवान् M3 भगवा ** लक्ष्य (moth-eaten) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 मयाथ ग(B1 °वद्, D1 °च ग)जशङ्कया D6 7 मया गजजिघांसया —c) V1 विसृष्टोऽसि —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-4 6 7 येन ते, T1 तनस्ते, M4 मयाथ (for तेन ते) G2 M1 [ऽ]भिहत (for नि°) —After 15 Dg1 Dm1 T G M1-3 ins while Dt1 Dd1 (both owing to om) ins after 14

1443* ततस्तस्यैव वचनादुपेत्य परितप्यत ।
स मया सहसा बाण उद्धृतो मर्मतस्तदा ।

[(l 1) G1 परितप्यता —(l 2) T3 बाण G2 बाणात् (for बाण) G1 मर्मस्तना M2 मर्मतरन M3 °मर्म]

16 ab) G1 2 M3 चोद्दृ(G2 °द्धृ)तेन(M3 °) Cr m g as in text Dt1 Dd1 Dm1 सहसा (for तत्रैव) M3 तत्रैव बाणेन (by transp) —c) Dg1 Dm1 T1 2 भगवन्तात् (for °वन्तौ) K(ed) Cg भवन्तौ पितरौ शोचन् —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 3 M1 3 Cv K सुदुःखात् Cm g t as in text (for अन्धाव) G2 विलप्य (sic) (for °प्य) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1444* समुद्धृते मया बाणे प्राणास्त्यक्त्वा दिवं गत ।
भवन्तौ सुचिर मात्र परिशोच्य तपस्विनौ।

[(l 1) V1 D1 5 स मुद्धृते B4 समुद्धृते D7 स बाहो (for समुद्धृते) M4 समुद्धृतेन बाणेन (for the prior half) D4 5 7 प्राणा गताः (by transp) —(l 2) Ñ2 B3 परिशुष्य]

17 b) G1 M3 निहतो (for [अ]भि°) —For 17cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1445* अज्ञानतो मया पुत्रो हतस्ते दयितो मुने।

स तच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं निःश्वसञ्शोककर्शितः ।
मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥ १८
यद्येतदशुभं कर्म न स्म मे कथयेः स्वयम् ।
फलेन्मूर्धा स्म ते राजन्सद्यः शतसहस्रधा ॥ १९
क्षत्रियेण वधो राजन्वानप्रस्थे विशेषतः ।
ज्ञानपूर्वं कृतः स्थानाच्च्यावयेदपि वज्रिणम् ॥ २०
अज्ञानाद्धि कृतं यस्मादिदं तेनैव जीवसि ।
अपि ह्यद्य कुलं न स्याद्राघवाणां कुतो भवान् ॥ २१

G. 2. 66. 21
B. 2. 64. 25
L. 2. 70. 22

[D4 5 7 अजानतो (for अज्ञानतो)]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 तेजो (for उपस्थित्) M4 शोपमत्र गत कार्य —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 1 मय्युचस्तु यमर्हसि, D1 मच्छसमितुमर्हसि, D2 मया शक्य यमर्हसि M4 प्रसाद कर्तुमर्हसि

18 a) G1 तत D4 5 7 स ता श्रुत्वा ततो वाच —After 18b, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins

1446* अथोन्मयकशरिता ।
नादास्वीनमायावमर्तुं भावायुपि ।
स बाष्पपूर्णवदनो

[(l 1) Dg1 Dt1 G3 तस्य, M3 यस्य (for [ऽ]जभव) D4 5 7 सुतरात्वानिनी —(l 2) G2 नानारीशिविमायामन् (sic) (for the prior half) Dt1 Dm1 M3 स वर्तु Dd1 कर्तु स (for अर्हतु) T3 G2 M1 3 सुनि (for यपि) D4 5 7 स हि (D4 मद्य) मेतु तदा (D5 मदा) सुनि (for the post half) —(l 3) D1 7 G3 M1 -वयनो (for -वदनो)]

—b) Dt1 Dd1 Dm1 D7 T G M1-3 निश्वसन् Dg1 शोककर्षित, Dt1 Dd1 Dm1 शोकमूर्छित —d) T3 G3 कृताञ्जलिम्

—For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 4 M4 subst

1447* स एवदर्शिसशुत्य शुद्धसमिव मूर्छित ।
प्रशाधस्यातकशाणो मामुवाच कृताञ्जलिम् ।

[(l 1) V1 D1 2 स ता अस्त्रिकुल D2 (with hiatus) स सं स दृष्ट्वा (for the prior half) B4 अपि M4 अपि (for स्व) D2 मूर्छिवत् (sic) —(l 2) M4 दृष्टावि D2 स सुमोच कृताञ्जलि (for the post half)]

19 D1 7 om 19 and 20 —a) P(ed) K(ed) स्व, Cg L t as in text (for स्म) Dm1 (after corr sec m न मेस्य) G3 नास्य से (for न स्म से) Dg1 Dm1 कथय (Dg1 °य) (sic) —c) Dg1 T3 हि D1 (अ स्म Ct as in text (for स्म) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst, D2 subst l 1 only for 19ab

1448* यदि त्वमशुभं कृत्वा नाचक्षीथा स्वयं मम ।
कोपात्र भवि वतो दृग्धो मया त्व सहदृशा ।

[(l 1) D2 यत (for यदि) B3 D2 3 4 M4 यद् (for त्वम्) Ś1 D4 न कथेथा (for नाचक्षीथा) D2 तु (for स्वयं). —D2 om (hapl ? cf v l l 2 in D1) from l 2 up to l 1 of 1449* —(l 2) Ñ1 B2 त्वा (for भवे) Ś1 संभवात्, Ñ1 B3 (m also as above) वाने, D2 समस्त (for मया वै) V1 D1 3 M4 ततो लोकोऽपि त त्वयो मया शापाग्निना भवेत्]

20 D1 7 om 20 (cf v l 19) —a) T1 * * येण (damaged) —b) M3 वनस्थेऽपि (for वानप्रस्थे) D4 वानप्रस्थस्य धीमत —c) Dd1 Dm1 ज्ञानपूर्वं, D5 बुद्धिपूर्वं Dg1 Dt1 T1 2 G1 M1 3 Cg L t ज्ञानपूर्व (T3 G1 M1 Cg t °र्वं)-कृत (Dt1 T2 Cg L t °त) स्थानाच्, T3 G3 ज्ञानपूर्वं कृतं स्थानाच्, G2 M3 ज्ञानपूर्वं कृतस्थानाच —d) D4 वासव (for वज्रिणम्) —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1449* क्षत्रियैर्ज्ञानपूर्वं च वानप्रस्थवध कृत ।
स्थानाच्च्यावयेदाशु शक्राणमपि सुस्थितम् ।

[D2 om l 1 (cf v l 1448*) —(l 1) Ñ2 B क्षत्रिय ज्ञानपूर्वं चे (B1 °वश्र)द् V1 D3 क्षत्रियेण (V1 °न) ज्ञानपूर्वं, D1 मयु तव ज्ञानपूर्वं M4 क्षत्रियेण वधा ज्ञाताद् (for the prior half) —M4 om l 2 —(l 2) V1 स्थानाच्च (hypm) (for स्थानात्) B1 प्रच्यावयेद् (sic) D3 ततो लोकादयेताशु (for the prior half)]

—Thereafter all (except M4) cont

1450* सज्ञानशाकथा पूर्वं तव वध्या नृपाधम ।
पतेयुर्ज्ञानपूर्वं ते वधं इतवतो मुने ।

[(l 1) Ñ2 B (B2 m also) तव (for तथा) Ś1 D1 नायथा —(l 2) Ś1 D1 च (for ते) V1 D1-3 पतेयुर्मेऽद्य (D3 °रमे ज्ञा)नपूर्वं वानप्रस्थवध कृत (D3 °थ कृते)]

—After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins:

1451* सप्तधा तु फलेन्मूर्धा मुनौ तपसि तिष्ठति ।
ज्ञानाद्विसृजत शस्त्र तादृशे ब्रह्मवादिनि ।

[(l 1) G3 सप्तधा Dt1 भवेत् G2 चलेत् (sic) (for फलेत्) D4 5 7 ज्येष्ठ(D5 ज्यान) हि कुल फलेत् (for the prior half) Dm1 तिष्ठति (sic) —(l 2) D4 5 7 ज्ञात्वा विसृजतो बाण T1 ज्ञानाद् * * - ऽत्र (damaged) (for the prior half) M3 तादृशे (for तादृशे) Dg1 Dd1 Dm1 D4 5 Cr gp tp ब्रह्मवादिनि Cm g t as above]

21 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1 3 Ct ते (Dg1 तैः) तेन (for तेनैव) Dt1 Ck t जीवसे M3 तदिदं तेन जीवसि. —c) Dg1 ह्यद्य तत् Cr ह्यस्य कुलं, Cg as in text (for ह्यद्य कुलं) M3 repeats कुल T3 कथाद्; M3 तस्याद् (sic) (for न स्याद्) —d) T1 2 इक्ष्वाकूणां (for राघवाणां). —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 M4 subst

1452* इतरथा यदज्ञानात्त्वया तस्माच्च जीवसि ।
न स्याद्धि कुलमप्यद्य राघवाणां भवानिकमु ।

[(l 1) D1 7 M4 यत (for यद्) D2 [अ]तेन (for तेन) B1 तेनाद्यजीवसि —(l 2) Ś1 D2 भवादिकम् (for न]

G 2 66 23
B 2 64 25
L 2 70 23

नय नौ नृप तं देशमिति मां चाभ्यभाषत ।
अद्य तं द्रष्टुमिच्छावः पुत्रं पश्चिमदर्शनम् ॥ २२
रुधिरेणावसिक्ताङ्गं प्रकीर्णाजिनवाससम् ।
शयानं भुवि निःसंज्ञं धर्मराजवशं गतम् ॥ २३
अथाहमेकस्तं देशं नीत्वा तौ भृशदुःखितौ ।
अस्पर्शयमहं पुत्रं तं मुनिं सह भार्यया ॥ २४
तौ पुत्रमात्मनः स्पृष्ट्वा तमासाद्य तपस्विनौ ।
निपेततुः शरीरेऽस्य पिता चास्येदमब्रवीत् ॥ २५

स्यादि तुल्यम्) Ñ2 अप्यत्व (sic) B3 M4 °थ, D4.6.7 अप्येतद् (for अप्यथ) Ñ2 रापतानां, D2 रा°य शाणा Ś1 D6 भनेरित, V1 D1.3 सुतो गवान्, B4 भगवान्स्मि (hypm) D4.7 मया कृत, D5 °कितद, M4 तथा गवान् (for भगवान्कि)]

22 [a]) T1 damaged for नौ. —[b]) Dd1 Dm1 इति मामभ्यभाषत —[d]) Dg1 M3 पश्चिमदर्शिनं, Cm1 t °र्शन (as in text) —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1453* नय मा साधु त देश यशासौ बालकस्तथा ।
हतो नृशस बाणेन ममान्धस्यान्धयष्टिका ।
तमहं पतितं भूमौ स्प्रष्टुमिच्छामि पुत्रकम् ।
सप्राप्य यदि जीवेय पुत्रस्पर्शमपश्चिमम् ।

[(l 1) D3 यत्र, M4 भासु (for साधु) —(l 2) D1 [ऽ]सौ यत्र (for नृशस) Ś1 D3.7 [प]क, V1 [अ]पि (for [अ]थ) D4.7 -यष्टिक (for °का) B3 ममांधयष्टिकामिव (for the post half) —(l 3) D1 करेण (for तमह) B1 पतित B2–4 (B3 m also) D4.7 द्रष्टुम् (for स्प्रष्टुम्) Ñ2 B3 D3 बालक (for पुत्र°) —V1 om l 4 —(l 4) D3 यदा (for यदि) B3 (m also) पुत्रदर्शनम् (for °स्पर्शम्) M4 दि पश्चिम]

23 [a]) D4 ह सिक्ताग, G1 M3 [अ]नुलिप्ताग —[b]) Ś1 B2.3 D1.7 प्रकीर्णाजिन (B3 [m also] °रण) मूर्धज, Ñ2 B1.4 °जिनमूर्धन, Dd1 °निजवासस (meta) D5 °रणवासस —M4 om 23[c]–24[b] —[c]) V1 D1–3 निश्चेष्ट, D6 नि सर्ग (for नि सज्ञ) Ś1 Ñ2 B D6 समायेस्त स्पृशाम्यथ —[d]) V1 D1–3 मतराज, B4 धर्म ** V1 -वश गत

24 M4 om 24[ab] (cf v l 23) —[a]) B1.3 तथा (for अथ) D6 एव (for एकस्) Dt1 ते (for त) V1 D1–3 एवमुक्तस्तु त देश —[b]) V1 च, D1–3 [अ]थ (for तौ) V1 D1.2 भृशाद् सित —[d]) Dg1 Dt1 om (subm) Dm1 marg त —For 24[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4.7 M4 subst

1454* तमहं स्पर्शयामास सभार्यं पतित सुतम् ।

[Ś1 D4 असौ, V1 मुनि, D1.3 मुनि (for अह) D4.6.7 दर्शयामास B3 D6 सभार्यो (D6 °र्य) B1 D1.3 सभार्ये (B4 °र्यौ) D5 सुत (for सुतम्) Ś1 D4.6.7 सभार्यय मृत सुत (for the post half)]

25 [a]) G2 आसमा (sic) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct चैनमुवाच ह (Dd1 च) T2 तस्य तमब्रवीत्, T3 तस्येदम ब्रवीत् —For 25, Ś1 Ñ2 V1 B D2.3 (line 2 only) 4–7 M4 subst

1455* पुत्रशोकातुरौ स्पृष्ट्वा तौ पुत्रं पतित क्षितौ ।
आर्तस्वर विमुञ्चोभौ तस्यैवोपरि पेततु ।

[D3 om l 1 (cf v l 1454*) —(l 1) Ś1 B3 D1.4.6 M4 दृष्ट्वा D4.6.7 प्राप्य (for स्पृष्ट्वा) V1 त पुत्र M4 पुत्र त (for तौ पुत्र) D4.6.7 दृष्ट्वा पुत्रं यथास्थित (D6 °तौ) (for the post half) —V1 om l 2 —(l 2) Ñ2 B1.3.4 D6.7 आर्तस्वन Ś1 D6 विमुञ्चौती D1.3 M4 °ञ्चोभैय, D5 °ञ्चौभैय (sic) D6 °ञ्चैनौ (for °ञ्चोभौ) B3 तस्मिन् (for पेततु)]
—Thereafter all cont

1456* माता चास्य मृतस्यापि जिह्वया लिहती मुखम् ।
विललापातिकरुण गौरिव सेव वत्सला ।
ननवह ते यज्ञदत्त प्राणेभ्योऽपि प्रिया विभो ।
स कथ दीर्घमध्वानं प्रस्थितो मा न भाषसे ।
सपरिष्वज तावन्मा पश्चात्पुत्र गमिष्यसि । [5]
किं वत्स कुपितो मेऽसि येन मा नाभिभाषसे ।
अनन्तर पिता चास्य गात्राण्यार्त परिस्पृशन् ।
इदमाह मृत पुत्र जीवन्तामिव चातुर ।

[(l 1) D3 तस्य (for चास्य) D7 om (hapl) मृतस्या Ś1 लिहती V1 D4.7 M4 विलिहन्, B1 लिहते (sic), B4 लिलिहे, D2.3 विलिहन्, D3.6 व्य (D6 ले) लिहन् (for लिहती) —(l 2) D2 -करुण, D7 कारुण्य (for -करुण) D6 विह्वला (for वत्सला) —(l 3) Ñ2 D1.3.4 ननु (B3 अन) ते यज्ञदत्तार्थ (for the prior half) Ñ2 प्रिया ** (illeg) B3 प्रियाकुलौ (sic) B4 प्रिया प्रभो V1 D1–4.7 M4 प्राणै प्रियतरो (D4.7 M4 °रा) सि भो (V1 D3 विभो D4.7 सुत M4 प्रभो) D6 प्राणै प्रियतरासि भो (for the post half) —(l 4) D6 नाभिभाषसे —Ś1 om (hapl) D3 reads in marg l 5 and 6 —(l 5) B1 D1–3.7 संपरिष्वज्य D4.7 साव वा (sic) (for ताव मा) D4.6.7 सुत (for पुत्र) —(l 6) V1 पुत्र (for वत्स) V1 D1.3 M4 ततो मां, B1 येन मन्, D1.6 यतो मां, D4.7 कि च मा (for येन मा) Ñ2 B3 नाभभाषसे —(l 7) D6 अन्तरे Ñ2 पितास्य (subm) V1 D1.3 पिताप्यस्य, D3 पिता वत्स, D4 पिता तस्य D7 पिता स्वस्य (for पिता चास्य) D4.7 [अ]स्य (for [अ]र्त) L(ed) गात्राण्यत V1 D2–3.4 स्पृश्य (D3 °स्पृ) शन् (for परिस्पृ°) —(l 8) D4.6.7 चाह (for आह) Ś1 D3.4.6.7 प्रिय M4 पिता (for मृत) Ñ2 reads पुत्र in marg Ś1 V1 D1–7 M4 जीवमानमिवातुर (D4.7 °र) (for the post half)]
—After 25 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1457* नाभिवादयसे माद्य न च मामभिभाषसे ।
किं च शेषे तु भूमौ त्वं वत्स किं कुपितो ह्यसि ।

[(l 1) G1.3 वाद M3 मान्य (sic) (for माद्य) Dg1 मामभिवादसे मामद्य (for the prior half) —(l 2) T1.3 G1.3 M1 तु (for च) Dg1 G1 च, G2.3 M1.3 [ऽ]थ, M2 तु (for तु)]

न न्वहं ते प्रियः पुत्र मातरं पश्य धार्मिक ।
किं नु नालिङ्गसे पुत्र सुकुमार वचो वद ॥ २६
कस्य वापररात्रेऽहं श्रोष्यामि हृदयंगमम् ।
अधीयानस्य मधुरं शास्त्रं वान्यद्विशेषतः ॥ २७
को मां संध्यामुपास्यैव स्नात्वा हुतहुताशनः ।
श्लाघयिष्यत्युपासीनः पुत्र शोकभयार्दितम् ॥ २८
कन्दमूलफलं हृत्वा को मां प्रियमिवातिथिम् ।
भोजयिष्यत्यकर्मण्यमप्रग्रहमनायकम् ॥ २९
इमामन्धां च वृद्धां च मातरं ते तपस्विनीम् ।
कथं पुत्र भरिष्यामि कृपणां पुत्रगर्धिनीम् ॥ ३०
तिष्ठ मा मा गमः पुत्र यमस्य सदनं प्रति ।
श्वो मया सह गन्तासि जनन्या च समेधितः ॥ ३१
उभावपि च शोकार्तावनाथौ कृपणौ वने ।
क्षिप्रमेव गमिष्यावस्त्वया हीनौ यमक्षयम् ॥ ३२

C. 2. 66. 37
B. 2. 64. 37
L. 2. 70. 37

---

26 a) Dg1 Dd1 Dm1 T2-3 G1 M2 Cr m g न नु; Ct as in text (for न नु). T2 G2 प्रिये (sic); T3 sup. lin. (for प्रियः). ⊕ Ch: अप्रिय इति पदम् । ⊕ — b) M3 पुत्र (for पश्य). Dg1 Dt1 Dd1 G1 M3 धार्मिकी. — c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M1-2 च (for नु). — d) G1 सुकुमारो वचो (corrupt). T3 वच (sic) (for वद). — For 26, Ś1 Ñ3 V1 B D1-7 M4 subst.

1458* ननु तेऽहं पिता पुत्र सह मात्राभ्युपागतः ।
उत्तिष्ठ तावदेहास्मान् कण्ठे वत्स परिष्वज ।

[(l. 1) M4 जीवमान (for सह मात्रा). V2 भ्युपागत, D4.5 [अ]भ्युपागत, M4 उपागत. —(l. 2) D2 वाद (for तावद्). V1 D3-6 देहि. Ñ2 स्ते, V2 [आ]त्तं (for [आ]त्तां). D4.5.7 उत्तिष्ठ पुत्र तु[D6-7 °क]ण्ठेषु (for the prior half). Ś1 D6 वाद, D4.5.7 ह्यात (for वत्स).]

27 a) G1 च (for वा). — b) M2 हृदयगम (sic) — c) G2 M1 सतत (for मधुर). — d) G1 -त (damaged), M3 वाक्यं (for वान्यद्). — For 27, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1459* कस्य चापरात्रेऽद्य स्वाध्यायं कुर्वतो वने ।
श्रोष्यामि मधुरं शब्दं पुत्र शास्त्रं विपश्चितः ।

[(l. 1) D4-7 वा (for च). M4 मुने (for वने). —(l. 2) D4.5 मुनि (for मधुर). D6 transp. शब्द and पुत्र. V1 D1-3.7 पुत्र(V1 पुत्र, D3 वेद) शास्त्रमधीयत, M4 शास्त्रं चान्यद्धीयत (for the post. half).]

28 a) T3 यो मा (for को मां). — c) G2 M1.2 साधयिष्यति; Cr m g k t श्लाघ° (as in text). — d) M3 शोकभयार्दित° (sic). — For 28, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst. and read after 1464*.

1460* पर्युपासन्न च क्व संध्यां स्नात्वा हुत्वा च पावकम् ।
श्लाघयिष्यति मे पादौ कराभ्यां परिसंस्पृशन् ।

[(l. 1) V1 D1-3.7 M4 क्व संध्यां पर्युपासित्वा (for the prior half). D2 om. (hapl.) स्नात्वा. D2 om. (hapl.) हुत्वा. V1 हुत्वा (for हुत्वा च). —(l. 2) V1 श्लाघयिष्यति. Ś1 D4-7 पादौ (for पादौ). V2 चैव संस्पृशन्; B2 संस्पृ° (for परिसं°).]

29 a) Dm1 कंदमूलं, T3 हत्वा (sic) (for हृत्वा). — b) Dt1 Dd1 Dm1 यो (for को). Dt1 प्रिय°त. — c) ⊕ Ct: कर्मण्यमित्येव च पाठः । ⊕ — For 29, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1461* ननु मूलफले वन्यमाहरिष्यति को वनात् ।
भावयोरन्धयोः पुत्र क्षुद्वतोः क्षुधितयोः ।

[(l. 1) V1 D1.3.4.5.7 शाकं, D2 M4 शाक- (for ननु). Ñ2 V1 D3.4.5.7 मूल. D2 om. फल, D1-7 M4 भक्ष्यिष्यति (for आहरि°). D4.5.7 मल, M4 वने (for वनात्). —(l. 2) D2 मनु (for पुत्र). V1 D2 क्षुद्वते, B1.4 क्षुधितो (B4 °तो). V1 क्षुधितान[स्य]योः.]

30 a) D1-6 M4 अंध एव (for च वृद्धां च). — b) T3 च (for ते). — c) T1.2 G M2.3 Ch वत्स (for पुत्र). Ś1 Ñ2 B1.3 D1.3.4.5 भरिष्येऽहम्; V1 धरिष्येऽहं, B2.4 D2.6.7 M4 भरिष्येऽहम्; T3 M3 भरिष्यामि, Ch.t as in text. — d) G1 पुत्रगर्धिनीं; M2.3 °गृद्धिनी (sic) (for °गर्धिनीम्). Ś1 Ñ2 B D4-7 अंधां तापसकां; V1 D1-3 M4 वृद्धां सन्ध्येऽरिनतां.

31 a) T2 तिष्ठाम (metri.), M3 उत्तिष्ठ, K(ed.) Cm g t (also) तिष्ठ मा, Crp t as in text (for तिष्ठ मा). — c) M3 moth-eaten for श्वो मया. — For 31, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.

1462* एकाहमपि तावत्त्वं नैव गन्तुमितोऽर्हसि ।
श्वो मया चैव मात्रा च गन्तासि सह पुत्रक ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1 D3.4 वत्सक, V1 D1-3 तात(V1 °त्व) M4 तावत् (for तावत्त्वं). Ñ2 B1.3 नैवं, B3.4 D1.2.7 नेह (for नैव). Ñ2 B2.3.4 D6 रह (for इतो). V1 त्वं गंतुं गच्छति, D1-3 M4 न गंतुं गच्छसि (for the post. half). —(l. 2) D1 मया चैव जनन्या च (for the prior half). V1 D1-3.7 M4 सह गंता (by transp.).]

32 a) V1 D1-3 G1 M3 हि, Dg1 [इ]ह (for च). Ś1 Ñ1 B D6 मत्शोकार्त; D4.5.7 M4 हि त्वच्छोकार्त् (for च शोकार्त°). — b) D3.4 अनन्यौ, D2 अनाथौ; M2 भवाय; M3 भवायाद् (for अनाथौ). Ś1 Ñ2 V1 B D1-4.5.7 M4 ह[B1 M4 ब]हिष्कृतौ, D2 कर्षितावेतौ; M4 कृपणे वने (for कृपणौ वने). — c) T3 गमिष्यावस्; G1 [आ]गमिष्यावस्; M3 गमिष्यामि (sic) (for गमिष्यावस्). — d) T3 G1 M2.3 सह; K(ed.) [अ]हीनौ (for हीनौ). Dm1 यमक्षये. — For 32cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

G 2 66 38
B 2 64 38
L 2 70 38

ततो वैवस्वतं दृष्ट्वा तं प्रवक्ष्यामि भारतीम् ।
क्षमतां धर्मराजो मे बिभृयात्पितरावयम् ॥ ३३
अपापोऽसि यथा पुत्र निहतः पापकर्मणा ।
तेन सत्येन गच्छाशु ये लोकाः शस्त्रयोधिनाम् ॥ ३४
यान्ति शूरा गतिं यां च संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
हतास्त्वभिमुखाः पुत्र गतिं तां परमां व्रज ॥ ३५

यां गतिं सगरः शैब्यो दिलीपो जनमेजयः ।
नहुषो धुन्धुमारश्च प्राप्तास्तां गच्छ पुत्रक ॥ ३६
या गतिः सर्वसाधूनां स्वाध्यायात्तपसश्च या ।
भूमिदस्याहिताग्नेश्च एकपत्नीव्रतस्य च ॥ ३७
गोसहस्रप्रदातॄणां या या गुरुभृतामपि ।
देहन्यासकृतां या च तां गतिं गच्छ पुत्रक ।
न हि त्वस्मिन्कुले जातो गच्छत्यकुशलां गतिम् ॥ ३८

1463* प्राणे पुत्र विमोक्ष्यावो मरणे कृतनिश्चयौ ।

[V1 D1-3 5 M4 प्राणान् M4 प्रति (for पुत्र) Ś1 D5 6 7 विमु(Ś1 °श्चो)क्ष्यावो, V1 विमोक्ष्यामो, B1 2 4 M4 वियोक्ष्यावे, D1 विमोक्षतो]

33 b) M3 भार* (moth eaten) —c) Dg1 क्षम्यता, M3 *मता (moth eaten) Cg as in text G3 [ऽ]पि (for मे) —d) M2 बिहृयात् (for बिभृ°) M3 अ* (moth-eaten) (for अयम्) —For 33 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst (followed by 1460*)

1464* इतो वैवस्वतं गत्वा भिक्षिष्ये कृपणं स्वयम् ।
पुत्रभिक्षां प्रदेहीति ध्ययैव सहितो गतः ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 ततो, D7 इतौ (sic) (for इतो) V1 चाह D1 सोह, D2 सेहा (sic) D5 M4 सोह (for गत्वा) D1 भाषिष्ये (for भिक्षिष्ये) D4 5 7 कृपण Ñ2 B3 सुत (for स्वयम्) —(l 2) V1 D1-4 ददस्वेति, D4 5 7 म देहीति M4 देवा° (sic) (for प्रदेहीति)]

—After 33 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1465* दातुमर्हति धर्मात्मा लोकपालो महायशाः ।
ईदृशस्य ममाक्षय्यामेकामभयदक्षिणाम् ।

[(l 1) Dg1 T1 अर्हसि M3 * तु **(damaged)]

34 a) B1 अपापो, M2 अपापो V1 B2 D1-3 [ऽ]पि, T1 त्वं, M4 हि (for ऽसि) D3 G2 M1 2 Cr m g यदा, M3 यथा, Ck Ct यथा (as in text) V1 D1-3 वत्स (for पुत्र) —b) D5 हतस्त्व (for निहत) —d) M3 लो* (moth eaten) Dt1 शस्त्रयोधिनां, T3 शस्त्रयोनिनां —For 34cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1466* त्वमाशुहि तथा लोकान्सूराणामनिवर्तिनाम् ।

[B3 ताम् (sic) (for त्वम्) B4 आप्नुहि G(ed) यथा (for तथा) V1 D1 6 7 M4 तथा लोकानाप्नुहि त्व (for the prior half) D2 सुराणाम् (for शू°) D3 वाभिवर्तिना]

35 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct या हि, T3 या च, M3 †* Ck as in text (for यान्ति) Dg1 Dt1 यांति, Dd1 Dm1 प्राप्ता (for यां च) —cd) G3 ह*स्त्व हि मुख ****ता damaged)

36 c) T3 दुंधुमारश्च, T2 मधु°, M3 धुंधुमा** (moth eaten) —d) M3 त्व (for तां)

37 a) Dt1 Dd1 Dm1 Ct सर्वभूतानां —b) Dg1 Dm1 M3 स्वाध्याया(Dm1 °य)त्, G3 स्वाध्याय T1 3 M3 तपसा (for °सश्) —c) Note hiatus between c and d. M3 या भूमिदस्याहिताग्नेर्

38 a) M3 गोस** (moth eaten) —b) Dt1 Dd1 Dm1 गुरुसेवा, G1 यथा गुरु (for या या गुरु) —c) T3 G3 M3 [अ]स्मात् (for [अ]स्मिन्) —For 35-38 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst while T3 subst l 3 and 7-8 for 37-38

1467* अपरावर्तिना लोका शूराणां ये तपस्विनाम् ।
गुरुपूजारतानां च तॉंस्त्वमाप्नुहि पुत्रक ।
यॉंल्लोकान्वेदवेदाङ्गपारगा मुनयो गता ।
याश्च राजर्षयो याता ययातिनहुषादय ।
गृहमेधिनश्च यान्याता स्वदारब्रह्मचारिण । [5]
गोहिरण्यान्नदातारो भूमिदाश्चैव यान्गता ।
याश्चाभयप्रदातारस्तथा यान्सत्यवादिन ।
तॉंल्लोकान्मदनुध्यातो याहि पुत्रक शाश्वतान् ।
न हीदृशे कुले जन्म प्राप्य यात्यसतां गतिम् ।

[(l 1) M4 transp शूराणां and ये D3 तारस्विनां (for तप°) D1 4 5 7 अपराङ्मुखतम्पूर्वा ये(D5 प) शूराणां(D7 यथा शूरा) तपस्विना —(l 2) Ś1 D6 यज्वना च सुखाना Ñ2 B यज्वना गुरुसीना D4 5 7 M4 गुरुवर्तिनां यश्चि(D5 °श्च)नां(D4 7 M4 °नां च [hypm]) (for the prior half) Ś1 Ñ2 B D5 7 शाश्वतान् (Ñ2 °ता [sic]) (for पुत्रक) —Ñ2 om l 3 —D6 reads l 3 in marg —Ś1 D1 M4 om (hapl) l 4-6 —(l 4) B3 marg D3 यान (sic) (for याश्च) B4 om यता V1 D1 3 नहुषाद्य, B4 नहुषादिय (sic) —(l 5) Prior half hypm B1 गृहसेवेश्च Ñ2 B लोकान् (for याता) V1 B2 4 स्वदार, B1 सदार (for स्व°) —(l 6) Ñ2 reads गता in marg —D6 reads from l 7 up to 1468* in marg —(l 7) Ñ2 reads the prior half in marg V1 यांश्च भय D4 7 वअयपुसी (hypm) (for याश्चाभय) Ś1 प्रणारस्, Ñ2 प्रदानस् (subm) V1 याश्चैव, T3 M4 तथा ये (for तथा यान्) —(l 8) Ś1 B1 D5 मदनुज्ञातो(Ś1 °तो) D4 7 T3 M4 समनुध्यातो D3 याहि (for

एवं स कृपणं तत्र पर्यदेवयतासकृत् ।
ततोऽस्मै कर्तुमुदकं प्रवृत्तः सह भार्यया ॥ ३९
स तु दिव्येन रूपेण मुनिपुत्रः स्वकर्मभिः ।
आश्वास्य च मुहूर्तं तु पितरौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ४०
स्थानमस्मि महत्प्राप्तो भवतोः परिचारणात् ।
भवन्तावपि च क्षिप्रं मम मूलमुपैष्यतः ॥ ४१
एवमुक्त्वा तु दिव्येन विमानेन वपुष्मता ।
आरुरोह दिवं क्षिप्रं मुनिपुत्रो जितेन्द्रियः ॥ ४२
स कृत्वा तूदकं तूर्णं तापसः सह भार्यया ।
मामुवाच महातेजाः कृताञ्जलिमुपस्थितम् ॥ ४३
अद्यैव जहि मां राजन्मरणे नास्ति मे व्यथा ।
यच्छरेणैकपुत्रं मां त्वमकार्षीरपुत्रकम् ॥ ४४

G. 2. 66. 33
B. 2. 64. 52
L. 2. 70. 52

याहि).—(l. 9) Ś1 V1 D4.6.7 यान्यमनां; Ñ2 यान्त्वमनां (sic); B1 D1–3 यान्य°; D5 यांति यां; M4 °मुभां (for यान्त्वसनां).]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.4(m.) M4 cont. :

1468* तस्माद्धितकसुतः स्यानाद्याहि लोकानमुत्युतः ।

[M4 तस्य गता ते (for तस्मसुतः स्थानात्). V1 मधुहितः; B1 D3 °सुत; D1 M4 °वसुतः (for °सुतः). Ś1 D6 लोकानामुदे शाश्वतान् (for the post. half).]

—After 38, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. :

1469* स तु यास्यति येन त्वं निहतो मम बान्धवः ।

[M3 moth-eaten for बान्धवः.]

39 ᵇ) G1 [अ]सुरः (for [अ]सकृत्).—For 39ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst. :

1470* एवमादि विलप्यार्तः स मुनिः सह भार्यया ।

[Ś1 D6 [म]व; M4 [अं]ते (for [आ]र्तः). D7 om. (hapl.) स मुनिः. D6 भार्यया सह (by transp.).]

—Thereafter Ś1 D4–7 cont. :

1471* संहर्तुं लक्ष्मयामास दुःखोपहतचेतनः ।

[D4.5 हर्तुं. D6 °चेतस (for °न°).]

—ᶜ) Ś1 Ñ1 B D1–7 ततोऽस्य; Dt1 तपोऽस्या (for ततोऽस्मै).—ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 प्रययौ (Ś1 Ñ2 D6 °तस्यो; D4.7 °चक्रे) दीनमानसः.

40 ᵃ) T3 ततो (for स तु).—After 40ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. :

1472* स्वर्गमभ्यारुहत्क्षिप्रं शक्रेण सह धर्मवित् ।
आबभाषे च तौ वृद्धौ सह शक्रेण तापसः ॥

[(l. 1) Dm1 मभ्यारुहत्, Cm as above.—(l. 2) Dm1 आबभाषे; Cm as above. G1 reads तौ वृद्धौ twice. M3 reads वृद्धौ *inf. lin.* Dm1 transp. सह and वृद्धौ. T3 तापसं.]

—ᶜ) Dg1 Dt1 Ct आश्वास्य Cg as in text. G1 हि (for च). Dg1 Dd1 Dm1 T3 G M1–3 तौ (for तु).—ᵈ) Dt1 G1 पितरं. Dg1 M3 वाक्यं चिरमब्रवीत्.—For 40, Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst. :

1473* अथ दिव्यवपुर्भूत्वा विमानवरमास्थितः ।
मुनिपुत्रः स तौ वाक्यमुवाच पितराविदम् ।

[(l. 1) D1 भूत्वा (for भूत्वा) M4 आस्थित (for आस्थितः).

—(l. 2) Ś1 D4.5–7 M4 ततो (for स तौ). V1 पितर दिवि (for °राविदम्).]

41 ᵈ) T3 G3 लोकम्; Cr.g.k.t as in text (for मूलम्). Dg1 उपैष्यथः; Dt1 समेष्यथ; Dd1 T1.2 G1.2 M1.2 उपेष्यथः; Dm1 T3 M3 °थ; G3 गमिष्यथ; Cm as in text (for उपैष्यतः).—For 41, Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 subst. :

1474* भवन्तौ परिचर्याहं प्राप्तः पुण्यां परां गतिम् ।
भवन्तावपि हि क्षिप्रं स्थानमिदमवाप्स्यतः ।

[(l. 1) D3 भवतोः. Ś1 D6 स्थानं (for परां).—(l. 2) V1 अपि (for अपि). B1 om.; D1–3 M4 च (for हि). V1 क्षेत्रम् (for क्षिप्रं). V1 स्थानम्; D1–3 इदं स्थानम् (by transp.). Ś1 B1.4 D1–3 अवाप्स्यथ (Ś1 B1 D5 °थः).];

and then cont. :

1475* न भवद्भ्यामहं लोकेभ्यो नार्यं राजापराध्यति ।
भवितव्यमनेनैवं येनाहं निधनं गतः ।

[(l. 1) Ś1 D6 नाहि; D1 नान्ये (for नार्य). M4 [अ]प-राध्यते.—(l. 2) Ś1 D6 [ए]व (for [ए]वं). V1 एतेन तथा; D1.4.5.7 एवमेतेन; D6 एव मेतत्र (all hypm.) (for अनेनैवं). M4 भवितव्योऽपदेवेन (hypm.) (for the prior half).]

42 ᵃ) Dd1 reads तु in marg.—ᵈ) G3 damaged from निपुत्रो up to स कृ in 43ᵃ.—For 42, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.4 M4 subst.; whereas D4.5.7 subst. l. 1 only :

1476* एतावदुक्त्वा वचनमृषिपुत्रो दिवं ययौ ।
दिवि दिव्यवपुर्भूत्वा विमानवरमास्थितः ।

[(l. 1) D4.7 एवमुक्त्वा तु (for एतावदुक्त्वा). Ñ2 B1 D1 मुनिपुत्रो. Ś1 D4.6 दिवं गतः; B1 D2 ययौ दिवं (by transp.).—(l. 2) B1 D2 M4 देवं. Ś1 D6 दिव्योऽसौ (for दिव्यवपुः). Ś1 B1.4 D6 शस्त्र (for भूत्वा).]

43 G3 damaged for स कृ (cf. v.l. 42).—ᵃ) Dt1 Dd1 G1 M1–3 [अ]पि; T3 [अ]सौ; G2 च (for तु). Dm1 कृत्वापुदकं (sic). Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 सोऽपि कृत्वोदकं तस्य.—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 मुनिवरः (for तापसः).—ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 तपस्वी मामुवाचेदं.—ᵈ) D5 कृताञ्जलिम्. M4 बद्धाञ्जलिं.

44 ᵃ) G3 मे (for मां).—ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M1–3 यत्र Cg as in text (for यत्). G1 [ए]कपुत्रं.

G 2 66 44
B 2 64 53
L 2 70 53

त्वया तु यदविज्ञानान्निहतो मे सुतः शुचिः ।
तेन त्वामभिशप्स्यामि सुदुःखमतिदारुणम् ॥ ४५
पुत्रव्यसनजं दुःखं यदेतन्मम सांप्रतम् ।
एवं त्वं पुत्रशोकेन राजन्कालं करिष्यसि ॥ ४६
तस्मान्मामागतं भद्रे तस्योदारस्य तद्वचः ।
यदहं पुत्रशोकेन संत्यक्ष्याम्यद्य जीवितम् ॥ ४७

—For 44 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M1 subst G1 M3 cont l 3 only after 1478*

1477* कथं स्व दमातयशसां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
अविनीत कुले जात इक्ष्वाकूणां नराधम ।
स्त्रीनिमित्तं न वैरं ते क्षेत्रजं न मया सह ।
अर्थकनैपुण्या कस्मात्सभार्योऽहं हतस्त्वया ।

[(l 1) D1 ऋषीणां च (for राजर्षीणां) —(l 2) B1 D1 3 अविनीत Ś1 V1 D1–4 6 7 नृपाधम (V1 °म) D5 नराधम M3 कुलाधम —(l 3) Ś1 V1 D1–7 M4 न स्त्रीनिमित्त (by transp) D2 हि D4 7 वै (for ते) G1 M3 ते वैरं (by transp) V1 D1 6 7 M4 मया न क्षेत्रज सह (D7 हर) G1 M3 क्षेत्रज वस्तुन न ते (for the post half) —(l 4) Ñ2 B3 तदर्थनैपुण्या (sic) V1 तथैकेने° B1 तन्थैके° B3 वगथैके° B4 तत्र चैके° D1 अर्थकेने° M4 तथाप्येके° G(ed) तथैवैके° (for अर्थकेने°) D4 6 7 M4 त्वया हत (by transp)]

—After 44 G1 M3 ins

1478* कथं तेषां कुले जात क्षत्रियाणां महात्मनाम् ।
सर्ववेदविदग्धज्ञो धर्मं न कुरुषे (G1 °ते) मन ।

—Thereafter G1 M3 cont l 3 of 1477* Then M3 repeats 44^cd

45 ^a) Dt1 Dd1 Dm1 त्वयापि च यदज्ञानात् —^b) Dt1 Dd1 Dm1 स बालक (for सुत शुचि) —^c) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 अपि शप्स्येह (T1 3 अभिशप्स्यामि) —^d) Dg1 स्वदु खम्, Cg सु° (as in text) G2 इति (sic) G3 अपि (for अति) G3 damaged for दारुण —For 45 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1479* अविज्ञानात्तु मे पुत्रो हतो यदनयेन च ।
त्वया तस्मादहमपि शप्स्यामि त्वा निबोध मे ।

[(l 1) D3 च मे D4 7 त्वया (for तु मे) Ś1 D6 हतो यद्विनयेन वा V1 यदयोग्यविनयेन च B3 (m also) यज्ञाताविनयेन च D1–4 7 M4 यदतोविनयेन च (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 6 7 तथा (for त्वया) B D5 शपामि D4 6 शप्यामि (corrupt) (for शप्स्यामि) Ñ2 B3 नराधम (for निबोध मे)]

46 G3 mostly damaged for ^a —^b) T3 G1 मन (sic) (for मम) —^c) Dg1 reads त्व sup lin —^d) T1 3 G1 2 M1 Cr गमिष्यसि (T3 °ति) Cm करिष्यसि Cg t °सि (as in text) —For 46 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1480* पुत्रशोकातुर प्राणान्सन्त्यक्ष्याम्यहमेव यथा ।
त्वमप्यन्त तथा प्राणांस्त्यक्ष्यसे पुत्रकारणात् ।

[(l 1) Ś1 पुत्रशोकार्त, M4 °शोकार्तेत D3 om (hapl) from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 V1 D1 त्यक्ष्यामि विनतो यथा D4 6 7 M4 त्यक्ष्याम्यपा (M4 °त्य) विनतो यथा (D7 यथा) (for the post half) —(l 2) V1 लक्ष्मि]

and then cont

1481* एवं शापमहं लब्ध्वा श्वशुरं पुनरागत ।
सोऽप्यृषि पुत्रशोकेन नचिराद्दिवं समस्थित ।

[(l 1) B3 (sup lin also as above) शापम् (for शापम्) D3 om D4 श्वशुरे (for श्वशुर) —(l 2) Ś1 D4 6 M4 स ऋषि D3 सोनपि D4 सोथपि D7 सोप्यपि (sic) (for सोऽप्यृषि) D3 om (hapl) न in नचिराद् D3 एव संस्थित D5 6 7 पिसंस्थित D4 प्राणांस्त्यक्त्वा दिव गत (for the post half)]

—After 46 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1482* अज्ञानात्तु हतो यस्मात्क्षत्रियेण त्वया मुनि ।
तस्मात्त्वा नाविशत्याशु ब्रह्महत्या नराधिप ।
त्वामप्येतादृशो भाव क्षिप्रमेव गमिष्यति ।
जीवितान्तकरो घोरो दातारमिव दक्षिणा ।
एवं शाप मयि न्यस्य विलप्य करुणं बहु । [5]
चितामारोप्य देहं तन्मिथुनं स्वर्गमभ्ययात् ।
तदेतच्चिन्तयानेन स्मृतं पापं मया स्वयम् ।
तदा बाल्यात्कृतं देवि शब्दवेध्यनुकर्षिणा ।
तस्यायं कर्मणो देवि विपाक समुपस्थित ।
अपथ्यै सह संभुक्ते व्याधिरन्नरसे यथा । [10]

[(l 2) Dt1 त्वा Dm1 M3 नाविन बाशु T3 नाविशत्याशु (corrupt) G3 M3 न विशत्या (M3 °त्या)शु Cm as above M3 नृपाधिप (for नरा°) —(l 3) M1 पत्र (for पत्र) G1 3 [आ]गमिष्यति —(l 4) M3 जीवितान्तकरो घोरो (for the prior half) Dt1 Dd1 Ct दक्षिणां —(l 5) G3 damaged up to विल —(l 6) T3 चितामारोप्य —(l 7) Dg1 एव Cg as above (for एतत्) —T3 om from l 8 up to l 1 of 1485* —(l 8) M3 बाल्यात् (for बाल्यात्) G1 2 M3 -वेध्या (G2 °य)नुकर्षि (M3 °वे)णा Cm -वेध्यानुनिक्षिणा —(l 9) T3 विपाक (for °क) —(l 10) Dt1 Dd1 Cm संभुक्ते G3 संभुक्त M3 संभुक्तो K(ed) Ctp व्याधिम् (for व्याधिर्) M3 Ctp अन्नरसे G3 अन्नर * * * (damaged)]

47 T3 om 47^ab (cf v l 1482*) —^a) G3 mostly damaged Dg1 तस्मात् G3 M1 त्वामित (for आगतं) —After 47^cd Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1 2 ins Dg1 cont after 1486* while K(ed) cont after l 1 of 1485*

1483* इत्युक्त्वा स रुदंस्त्रस्तो भार्यामाह च भूमिप ।

यदि मां संस्पृशेद्रामः सकृदद्यालभेत वा ।
न तन्मे सदृशं देवि यन्मया राघवे कृतम् ॥ ४८
चक्षुषा त्वां न पश्यामि स्मृतिर्मम विलुप्यते ।
दूता वैवस्वतस्यैते कौसल्ये त्वरयन्ति माम् ॥ ४९
अतस्तु किं दुःखतरं यदहं जीवितक्षये ।
न हि पश्यामि धर्मज्ञं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ ५०

G 2 66 61
B 2 64 67
L 2 70 60

[Dt1 तु (for च) T1 3 स्मृति]

—Dg1 repeats 47[cd] in sec m after 48 —[c]) Dd1 यदद्य, T1 3 सदह (for यदह) —[d]) Dg1 (both times) Dt1 Dd1 Dm1 सद्यनिष्यामि —For 47, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst

1484* स यज्ञशापो नियतमद्य मां समुपस्थितः ।
तथा हि पुत्रशोकार्तं प्राणाः संत्वरयन्ति माम् ।

[(l 1) D1 M4 अथैव D2 अथैव D3 अथैव D5 ममाद्य (for अद्य मां) D1 2 6 7 M4 समुपागत V1 स यज्ञशापस्तिह च मय्येव समुपागत —(l 2) V1 D1-7 M4 यथा (for तथा) Ñ2 पुत्रशोकार्य, D1 4 7 °शोकेन B1 D2 प्राणी (sic) D6 मे (for माम्)]

—After 47, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins M3 cont after 1488* whereas K(ed) ins l 1 after 47 and l 2 after 48[ab]

1485* चक्षुर्भ्यां त्वा न पश्यामि कौसल्ये त्वं हि मां स्पृश ।
यमक्षयमनुप्राप्ता द्रक्ष्यन्ति न हि मानवाः ।

[T2 om l 1 (cf v l 1482*) —(l 1) M3 चक्षुषा (for °र्भ्यां) Cg मा (for मां) Dg1 T3 G1 साधु मां(K(ed) मा), Dm1 M3 त्व हि मा, G2 मामपि M2 न हि मा (for त्वं हि मां) T1 स्पृश —After l 1, K(ed) ins 1483* —(l 2) T1 तमक्षयम् M2 अनुप्राप्य Dg1 T1 2 G1 प्रेक्ष(Dg1 °क्ष)ते, Cg as above (for द्रक्ष्यन्ति) M3 अनुभाक्षन्त्यक्षति] On the other hand M3 ins 1488* after 47

48 T3 G2 om 48[cd] K(ed) transp 48[ab] and 48[cd] (along with their resp star passages) —[b]) Dt1 Ct अन्वारभेत Dd1 Dm1 अन्वालभेत T1 अथारं T2 अथ लभेत G1 M1 2 4 अप्या(M4 °प्य)लभे(M2 °भे)त (for अद्यालभेत) G1 च (for वा) Dg1 अन्वालभेत्तथा —After 48[ab], Dg1 (followed by 1483*) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M1 2 ins

1486* धनं वा यौवराज्यं वा जीवेयमिति मे मतिः ।

[G2 M1 वन (for धन) Dg1 ज्वोयन्, G1 जिग्येयम् (for जीवे°)]

while K (ed) ins l 2 of 1485* after 48[ab]

—[d]) K(ed) यत्तमेऽसदृशं —G1 damaged after राघ in 48[d] up to तत्तु स in l 1 of 1488* —For 48 Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 (l 2 4 only for 48[cd]) subst and read after 49

1487* यदि मां संस्पृशेद्रामः संभाषेतापि चागतः ।
जीवेयमिति मे बुद्धिः प्राप्यामृतमिवातुरः ।
दृष्ट्वापि यद्यहं प्राणांस्त्यजेयं दयितं सुतम् ।
प्रेत्यापि न विरहोऽयं पुत्रशोकेन दुःखितः ।

[(l 1) V1 संस्मरेद् (for °स्पृशेद्) D1 3 5 संभाषेद् (for °षेत) Ñ2 B1 3 चागत, V1 D1-3 वा पुन (for चागत) D4 7 चाप्यथागत —(l 2) B1 अपि (for इति) D1 3 M4 प्राप्त (for प्राप्य) —D4 6 7 om l 3-4 —(l 3) Ś1 D1 6 दृष्ट्वा हि B2 यद्यहं, D1 3 यन्नह (for यद्यह) —(l 4) Ś1 D6 च न दह्यम, D1 7 M4 न वि(M4 हि)रहोऽयं, G(ed) न विमुक्तस्य V1 प्रीत्यापि परित्यज्य पुत्रशोके सुदुःखित]

—After 48 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 K (ed) ins. Dg1 ins. after the repetition of 47[cd] (cf v l 47) while M3 ins after 47

1488* सदृशं तत्तु तस्यैव यदनेन कृतं मयि ।
दुर्वृत्तमपि कः पुत्रं त्यजेद्भुवि विचक्षणः ।
कश्च प्रव्राज्यमानो वा नासूयेत्पितरं सुतः ।

[(l 1) G1 damaged up to तत्तु स —(l 2) T1 दुःखतम् —(l 3) G1 कश्चित् (for कश्च) M3 पितर (sic)]

—Thereafter M3 cont 1485*

49 [a]) M4 चक्षुर्भ्यां T3 om न पश्यामि Ś1 Ñ1 B D1-7 चक्षुर्भ्यां(Ś1 D1 °षा)न प्र(B2 हि D5 च)पश्यामि, V1 D1 3 नाक्षिभ्यां त्वयि पश्यामि —[b]) D2 स्मृतिर् (sic) Ś1 D4 मे(D6 न) प्रविलुप्यते, Ñ1 B M4 मे देवि लुप्यते, V1 D1 2 7 मे विप्रलुप्यते —[c]) B1 [दृ]ति (sic) (for [दृ]ते) Ś1 D6 स्मृत्वा तौ द्वौ गतौ प्राणास् —[d]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 त्वरयन्ति च मां शुभे —After 49 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 read 1487*

50 [a]) Dd1 Dm1 ततस्तु, D1 7 अतो नु (for अतस्तु) G1 क (for किं) D5 इतो न किंचिद् सतर (hypm) —[c]) D1 6 7 नेह (for न हि) G1 पश्याम Dm1 D4 धर्मज्ञ (sic) —For 50 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst

1489* अतो नु किं दुःखतरं किं वा कृच्छ्रतरं भवेत् ।
यदद्यैव रामस्य मुखं त्यक्ष्यामि जीवितम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 कष्टतु(D3 °नु [sic]) D2 कष्टतर (for कृच्छ्र°) Ś1 B1 D6 transp दुःखतर and कृच्छ्रतर, Ñ1 B1 4 भवेन्मम तु भामिनि (G(ed) च भामिनि), B1 मद्दृष्टि पश्चिते (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 यदृष्ट्वा च, B4 यदि दृष्ट्वा Ś1 Ñ1 V1 B4 D2 मुखं (for मुखं)]

—All the above MSS then read 1495* followed by st 54

—After 50 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1490* तस्यादर्शनजः शोकः सुतस्याप्रतिकर्मणः ।
उच्छोषयति मे प्राणान्वारि स्तोकमिवातपः ।

G 2 66 64
B 2 64 68
L 2 70 63

न ते मनुष्या देवास्ते ये चारुशुभकुण्डलम् ।
मुखं द्रक्ष्यन्ति रामस्य वर्षे पञ्चदशे पुनः ॥ ५१
पद्मपत्रेक्षणं सुभ्रु सुदंष्ट्रं चारुनासिकम् ।
धन्या द्रक्ष्यन्ति रामस्य ताराधिपनिभं मुखम् ॥ ५२
सदृशं शारदस्येन्दोः फुल्लस्य कमलस्य च ।
सुगन्धि मम नाथस्य धन्या द्रक्ष्यन्ति तन्मुखम् ॥ ५३
निवृत्तवनवासं तमयोध्यां पुनरागतम् ।
द्रक्ष्यन्ति सुखिनो रामं शुक्रं मार्गगतं यथा ॥ ५४
अयमात्मभवः शोको मामनाथमचेतनम् ।
संसादयति वेगेन यथा कूलं नदीरयः ॥ ५५
हा राघव महाबाहो हा ममायासनाशन ।
राजा दशरथः शोचञ्जीवितान्तमुपागमत् ॥ ५६

[(l 1) B(ed) दर्शनम (for [अ]द°) —(l 2) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 वै (for मे)]

whereas after 50, D5 6 7 read 54 (followed by 1495*)

51 a) Ś1 D6 ते देवा न मनुष्यास्ते, D4 न ते देवा मनुष्यास्ते (by transp) —b) D4 7 मंडलं (for -कुण्डलम्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1-3 6 M4 ये तत्पु(M4 दि पु)र्णेंदुसंनिभ (V1 D1-2 M4 °वर्चसं) B4 ये पूर्णपुसमन्वितं (sic) —D6 om (hapl) 51d-52c —d) M3 *न (moth eaten) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M4 पुरीं प्रविशतो वनात्, D4 7 वनाद्भ्यागतस्य वै

52 D4 om 52abc (cf v l 51) —ab) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 7 M4 सुदंष्ट्रं विमल(Ś1 D6 निर्मल)कांतं चारुपद्मदलेक्षणं —After 52ab, B3 ins

1491* सर्वगुणगणैर्युक्तं सर्वलोकहिते रतम् ।

—d) Ś1 Ñ2 B D6 तारापति (for °धिप) V2 Dt1 Dd1 Dm1 -सम (for निभ) D3 शुभ (for मुखम्)

53 a) Ś1 D4 7 शरच्चंद्रस्य सदृशं —b) Ś1 D6 कुंदस्य (for फुल्लस्य) —c) Ś1 D4-7 पुत्रस्य, Dg1 नाथस्य, Dt1 Dd1 Dm1 रामस्य T1 **स्य (for नाथस्य) T3 सुगंधिमनुनाथस्य —d) Ś1 D6 वै, Dt1 Ct थे, D4 7 ते (for तन्) —For 53 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst

1492* शारपद्मस्य फुल्लस्य तुल्यानि श्वासमारुतम् ।
द्रक्ष्यन्ति सुखिनस्तस्य मुखं पुत्रस्य मे नराः ।

[(l 1) B1 फलस्य (for फुल्लस्य) V1 शरदे**कुपस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 V1 B1-3 D1 3 M4 निश्वास —(l 2) M4 पश्यति and सुखाश्च तु (for द्रक्ष्यन्ति and मुखं पुत्रस्य respy) B1 M4 ये (for मे)]

—All the above MSS cont while Ś1 D4 7 ins after 53

1493* इति राम सारस्येव शयनीयतले नृप ।
शनैरुपगताभास्त शशीव रजनीक्षये ।

[(l 1) D3 एव (for एव) V1 D1-3 शयनीय(V1 °नीय, D3 °नीये)गतो D3 नृप (sic) —(l 2) D4 7 अथ (for उप) Ś1 B1 [आ]सु (for [अ]स्त) V1 शयने स्वपमगामास्त (hypm) (for the prior half) M4 दिवसक्षये]

54 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 read 54 after 1495* D5 6 7 read 54 after 50 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 निस्तीर्ण, T3 निर्वृत्त (for निवृत्त) D3 स्थम् (sic) D5 मास् (sic) (for तम्) —D6 reads 54cd in marg —c) V1 द्रक्ष्यामि V1 सुखितो, B1 दु खिनो (for सुखिनो) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 शक्रं स्वर्गादि(B2 स्वर्गादिवक्रमि- [by transp])वागतं —After 54, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

1494* कौसल्ये चित्तमोहेन हृदयं सीदतीव मे ।
वेदये न च संयुक्तान्शब्दस्पर्शरसानहम् ।
चित्तनाशाद्विपद्यन्ते सर्वाण्येवेन्द्रियाणि मे ।
क्षीणस्नेहस्य दीपस्य संसक्ता रश्मयो यथा ।

[(l 1) Dt1 सीदतेतरां, T2 सीदती मने (sic); M3 सीदतीह मे —(l 2) T2 वेदये (metr), G3 वै वै (for वेदये) T1 -सुखानह (for -रसा°) —(l 3) Dt1 विपद्यंते (for °द्यन्ते). Dt1 Dd1 Dm1 हि, T3 च (for मे) —(l 4) Dg1 संसक्ता, Dt1 Dd1 Dm1 Ct संरक्ता G1 M3 संयुक्ता, Cg as above Ck संयुक्त (for °सक्ता)]

55 b) Dg1 T G M1-3 मचेतस (for °तनम्) —c) Dg1 सशीदयति, Dt1 Dd1 Dm1 Ct ससादयति, T3 ससारयति, G1 सरादयति —d) G1 M3 नदी (for यथा) G1 यथा (for नदी) M3 moth-eaten for रय —For 55 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst and read (except D4 5 7 which read after st 54) after 1489*

1495* रामादर्शनजः शोकः प्राणनाशस्वतीव मे ।
नदीतीररुहान्वृक्षान्पातयेद्वेगो महानिव ।

[(l 1) Ś1 D6 भिनत्तीव V2 D1 आरुज(D3 °रुज)तीव, B1 आभ्यजतीव B3 आरुज र D3 M4 तु(M4 स्त) गतीव —(l 2) D6 -रुहान्, M4 -रुहो (for रुहान्) D3 महानिव D4 7 वायुवेगहतानिव (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 read st 54

56 a) M3 moth-eaten for हा —After 56ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1496* हा पितृप्रिय मे नाथ हा ममासि गतः सुत ।
हा कौसल्ये विनश्यामि हा सुमित्रे तपस्विनि ।
हा नृशंसे ममामित्रे कैकेयि कुलपांसनि ।
इति मातुश्च रामस्य सुमित्रायाश्च संनिधौ ।

तथा तु दीनं कथयन्नराधिपः
प्रियस्य पुत्रस्य विवासनातुरः ।
गतेऽर्धरात्रे भृशदुःखपीडित-
स्तदा जहौ प्राणमुदारदर्शनः ॥ ५७

G 2. 66 69
B 2 64 78
L 2 70 68

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

[(l 1) M3 पुत्र (for पितृ) K (ed) (अ)त्र क (for मम) Dg1 Dd1 Dm1 T2 सुत Dt1 om (hapl ?) सुत —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 न पश्यामि, T1 न शिष्यामि M3 विनशिष्यामि (hypm) (for विनशयामि) T2 सौमित्रे —(l 3) G1 M3 कैकेयी (sic) Dg2 T G M1 2 कुल्पासि (Dg1 °श) नि —(l 4) T1 M3 रामस्य मातुश्च (by transp) T2 रामश्च (sic) मातुश्च]

—d) Dg1 G M1 2 क्षयमात्मम् (for जीवितान्तम्) —For 56 Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1497* हा पुत्र हा राम इति ब्रुवन्नेव शनैर्नृप ।
तत्याज सुमित्रान्प्राणानायुषोऽन्ते सुदुस्त्यजान् ।

[(l 1) Ś1 D1 4 7 हा राम हा पुत्र (by transp) B1 4 M4 हा पुत्र राम इति च (for the prior half) B4 पद (for वद) D2 ब्रुवते भुवनेश्वर, D5 शनैरेव भूतल (for the post half) —(l 2) Ñ2 B1 3 D4 स्व (D4 सु) प्रियान् (for सुप्रि°) D4 पुत्रान् (for प्राणान्) Ñ2 B1 (sup lin as above) 3 4 पुत्रशोकेन दुःखित (for the post half)]

57 a) K (ed) यदा (for तथा) Ś1 Ñ2 B D1–7 स, Dm1 (before corr) नु (for तु) Ñ1 B1 3 4 Dt1 Dm1 (before corr as in text) D5 T1 2 G3 M3 3 दीन V1 D1–3 M4 इति प्रसुप्त (D5 °पुत्र, M4 °युक्ते) कथ° —b) Ñ2 B2 प्रियं स्व (B3 सु) पुत्रस्य (for प्रियस्य पु°) Ś1 Ñ2 B D5 6 विवास (B4 om विवास) सकथा, V1 D1–3 M4 विवास कारणं, D4 7 °ससत्कथो —c) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 शय (D3 यश [meta]) नीयसंस्थितो —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 जहौ प्रिय जीवितमात्मनस्तदा (B1 °था)

Colophon —Before Sarga name Ś1 ins श्री twice —*Sarga name* Ś1 यज्ञदत्ताव, Ñ2 B D6 यज्ञदत्तशापाख्यानं (B2 °शापाख्यापन) V1 D1 3 6 दशरथप्राणत्याग, D2 4 7 दशरथमरणं (D7 °प्रविपत्ति) —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D3 6 7 om, Ś1 70 Ñ2 V1 B3 M4 66 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 64, B1 62, D1 122 D2 5 69, D4 65 —After *colophon*, D6 concludes with रामाय नमः, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः.

५९

G. 2.67.3
B. 2.65.1
L. 2.71.3

अथ रात्र्यां व्यतीतायां प्रातरेवापरेऽहनि ।
बन्दिनः पर्युपातिष्ठंस्तत्पार्थिवनिवेशनम् ॥ १
ततः शुचिसमाचाराः पर्युपस्थानकोविदाः ।
स्त्रीवर्षवरभूयिष्ठा उपतस्थुर्यथापुरम् ॥ २
हरिचन्दनसंपृक्तमुदकं काञ्चनैर्घटैः ।
आनिन्युः स्नानशिक्षाज्ञा यथाकालं यथाविधि ॥ ३

59

☞ Ñ1 missing for Sarga 59 (cf v l 1098*) Dm1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नमः —Before 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 ins

1498* विलप्याथ तथैवं तु तूष्णीं भूत नराधिपम् ।
सुप्त इत्यवगम्यार्ता कौसल्या न व्यबोधयत् ।
अनुक्त्वैव च भर्तारं किंचिच्छोकश्रमालसा ।
सुष्वाप शयने भूय पुत्रशोकार्तमानसा ।

[(l 1) Ś1 D6 अथैव (for एव तु) V1 M4 तमेव विलपित्वाथ (M4 °प्या तु) D1 तमेव प्रविलप्यार्तं D2-6 7 तमेव विलपन्त तु (D2 °पन्यार्तं) (for the prior half) V1 B1 D2-6 1 तूष्णीभूत (sic) —(l 2) D2-6 7 M4 सुप्तम् V1 [ए]व सत्यार्तो, D6 [अ] वगम्यती (for [अ]वगम्यार्ता) V1 D2 वि(D3 व [sic])बोधयेत्, B3 व्यवर्धयत् (sic) D7 प्रबोधयत् (for व्यबोधयत्) —(l 3) Ś1 D6 अनुक्तवत (sic), Ñ2 अनुक्तैव च, V1 अनुक्ते चैव, D3 न तूक्त्वैव च V1 D1-3 राजान (for भर्तारं) Ś1 D6 -श्रमाकुला, Ñ2 B D1 -समाकुला, D2 -समानसा (for श्रमालसा) —(l 4) D3 repeats erroneously the prior half of l 2 in place of the prior half of l 4]

1 a) Ś1 रात्रौ D6 अर्धरात्रौ (sic) Dg1 विनीतायां (sic) —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 सध्याकाल(D2 6 °ले) उप(D6 स्यम)स्थिते —D2 om 1ab —c) Some MSS बंदिन which is ignored here and below Ñ2 erroneously repeats पर्यतिष्ठन् . —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2-5 M4 पार्थिव (Ñ2 B2 4 D1 4 5 7 °व) प्रतिबोधका —After 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 M4 ins

1499* तेषां तु समुपश्रुत्य सूतमागधबन्दिनाम् ।
सर्वा बुबुधिरे सुप्ता नृपान्त पुरयोषित ।

[(l 1) Ś1 ततसुपश्रुत्य, V1 D1 5 M4 स्वस्तु°, D6 तु वसु° (for तु समु°) M4 तेषां स्वागतं° (for the post half) —(l 2) Ñ2 B (D2 before corr as above) तूर्णं, D6 सर्वा, M4 तत्र (for सुप्ता) M4 राजान्तपुर]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm2 D4 5 7 T G M1-3 ins

1500* सूता परमसंस्कारा मागधाश्चोत्तमश्रुता ।
गायका स्तुतिशीलाश्च निगदन्त पृथक्पृथक् ।
राजान स्तुवतां तेषामुदात्ताभिहिताशिषाम् ।
प्रासादभोगविस्तीर्ण स्तुतिशब्दो ह्यवर्तत । [5]
ततस्तु स्तुवतां तेषां सूताना पाणिवादका ।
अपदानान्युदाहृत्य पाणिवादानवादयन् ।
तेन शब्देन विहगा प्रतिबुद्धा विसस्वनु ।
शाखास्था पञ्जरस्थाश्च ये राजकुलगोचरा ।
व्याहृता पुण्यशब्दाश्च वीणानां चापि नि स्वना ।
आशीर्गेयं च गाथाना पूरयामास वेश्म तत् । [10]

[(l 1) T1 परमसत्कारा Dg1 Dt1 T2 3 G3 M3 C5 m g k (p मगधाश्च, Ct as above (for मागधाश्च) D4 5 7 बहुश्रुता, T1 [उ]त्तमाशिष (for [उ]त्तमश्रुता) —(l 2) D4 5 7 T1 G3 M1 3 गायना, G2 गायिन, Ch t °का (as above) Dt1 D4 7 Ck t हरि, Cr as above (for स्तुति) Dd1 Dm2 निनदत्व —(l 3) Dm1 तत्र (for तेषाम्) Dd1 Dm1 उत्तम, G1 उदित (for उदात्त) T3 [अ]भिहिताशिषां Dt1 वदाशाषि ॐ ॐ शि न, D4 5 7 सूतमागधबन्दिनां (for the post half) —(l 4) T G1 2 M1 2 -प्र(T2 प्रा)वर्तत, G3 M3 [ऽ]भ्यवर्तत Cm as above (for ह्यवर्तत) D4 5 7 प्रासादभागे विस्तीर्णे गीतशब्दोऽभ्यवर्तत —(l 5) D4 5 7 तेषां सुमनसां तत्र (for the prior half) D4 सुदतीभिर्हिताशिषां (sic), D6 सुवर्णाभिहितानिप, D7 सुदतीभि शुभाशिषा (for the post half) —(l 6) G3 [उ]पाहृत्य (for [उ]दा°) Dm1 (before corr as above) T1 M3 पाणिवादानि G2 3 M1 3 Cv g k पाणिवादान् Ct °वानि (as above) D4 5 7 अदस्माने व्य(D5 °प्यु D7 °प्य)पावृत्ते न निवेश(D5 निवेश त)मवेक्ष्य च —(l 7) Dd1 प्रति (for तेन) D4 ते सर्वे (for विहगा) G1 प्रतिबुद्धा Ch t सस्वनु Dt1 Dd1 Dm1 च रावना (Dt1 °नु) T2 3 G3 M2 3 विसस्नु D4 5 7 विप्रबुद्धा वि(D5 प्र)चुकुशु (for the post half) —G3 reads l 8 (var) twice —(l 8) G3 (second time व्याहृता) M1 शारिका (for शाखास्था) Cr राजगृह (for °कुल) Dd1 Dm1 -बोधका (for -गोचरा) —(l 9) T3 G3 M2 चैव (for चापि) Some MSS निस्वना D4 5 7 पुण्याहोङ्कारशब्दाश्च वाद्यनेषु द्विजेरिता —(l 10) Dm1 आशीर्गाथा, D5 आत्माशीर्गेय (for आशीर्गेयं च) D4 5 7 °थाश्च हर्म्यं समपूरयन्]

2 a) Ñ2 V1 B D1-3 M4 स्त्र(Ñ2 सु)कर्मभिश्चाप्यु(B2 4 M4 °भ्यु)पेते —b) ॐ Cv पर्यवस्थान परिचरण । ॐ Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 रामोपस्थानकारिण —c) Dd1 Dm1 D1 5 6 स्त्रीवर्ष(D5 °वेष)धर, G3 त्रिवर्षवर (sic) —D3 reads from 2a up to दा in l 2 of 1501* in marg —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 नराधिप, Dt1 Dd1 Dm1 यथा पुरा, D4 5 7 यथाविधि (for यथापुरम्)

3 a) D4 5 7 धारि (for हरि) T2 -संपृक्तम्, M3 -सदृशम् (for -संपृक्तम्) —b) D4 7 उपात्तं, D6 उपाते (for

मङ्गलालम्भनीयानि प्राशनीयान्युपस्करान् ।
उपनिन्युस्तथाप्यन्याः कुमारीबहुलाः स्त्रियः ॥ ४
अथ याः कोसलेन्द्रस्य शयनं प्रत्यनन्तराः ।
ताः स्त्रियस्तु समागम्य भर्तारं प्रत्यबोधयन् ॥ ५

ता वेपथुपरीताश्च राज्ञः प्राणेषु शङ्किताः ।
प्रतिस्रोतस्तृणाग्राणां सदृशं संचकम्पिरे ॥ ६
अथ संवेपमानानां स्त्रीणां दृष्ट्वा च पार्थिवम् ।
यत्तदाशङ्कितं पापं तस्य जज्ञे विनिश्चयः ॥ ७

G 2 67 11
B. 2 65. 15
L. 2 71 11

दक) —°) G1 स्थान (for स्नान) D4 मापन स्नान शीलैस्तैर् D4 मापय स्नानशालिजा D7 मापश स्नानसशीलैर् —For 3 Ś1 V2 V1 B D2 3 4 M4 subst

1501* गन्धास्तु वरिष्ठांश्च कुम्भान् काञ्चनराजतान् ।
उपतस्थुरुपादाय धारयन्तः पुरो नृपम् ।

[D4 reads up to त in l. 2 in marg (cf v l 2) —(l 1) B4 गर्न्धु D1 गुर्मध (for गन्धान्तु) D4 तु (for च) B4 कलशान्काञ्चनान् (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 समाप्य (for उप°) B4 सान्वा Ś1 D4 त नृपान्त M4 नृपस्य]

4 V1 om (hapl ? cf 1501* and 1504*) 4 5[b] —[b]) Cr m प्राशनीयान् (as in text) Cr उपस्करान् (s c) Ś1 V2 B D1 3 4 M4 तथैवान्ययु(B1 D1 3 M4 °हु)पस्कर (B1 °स्कृत) Dg1 Dt1 Dd1 D3 T1 G1 M1 3 Cg k t प्राशनीयान्यु° D4 2 °यानि यत् त्रिभो —[c]) T1 G M1 उपानिन्युरन् T1 यथाप्यन्या ; G1 तथा प्यन्या Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उपा नि°युस्तथा पुण्या D4 5 7 तम चो(D5 ततश्चो)पनयांचक्रु M3 3 उपानिन्युरथाप्यन्या —For 4[cd] Ś1 V2 B D1 3 4 M4 subst

150 * यथायोग्यमुपाजह्रुस्तत्रापि विचक्षणा ।

[D4 यथायोगम् B1 उपजह्रु (for °जह्रु) Ś1 B1 D4 उपजह्रु]

—After 4 Dg1 Dt1 Dd Dm1 D4 5 7 T G M1 3 ins

1503* सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वं विधिवदर्चितम् ।
सर्वं सुगुणलक्षणीयं धन्यं शुभाभिहारिकम् ।
तत्तु सूर्योदये काले परिसंगृह्य तत्क्रमम् ।
तस्थावनुसमप्राप्तं स्त्रियाः समुपलक्षितम् ।

[(l 1) M1 3 सर्व Cm g as above (for सर्वं) T1 सम्पूर्णं (for वर्जितम्) —(l 2) Dg1 reads in marg T1 गुणम् (for सुगुण) D4 7 हरस्गुण [?] D4 सस्त्कृत° (for the prior half) Dt1 मधुर (for भद्रं) D4 [भ]गहरि M1 [भ]गहारि —(l 3) Dt1 G1 तत D4 5 तत (for तत्तु) D4 5 after corr as above) 7 G1 M1 पूर्णक्रम् D5 1 तमप (for तं°) —(l 4) M1 विविद् (for विविध्)]

5 V1 om 5[ab] (cf v l 4) —[a]) D4 कथया (sic) (for अथ या) Dg1 D4 7 G1 M1 कौश(G1 M1 °स)लेन्द्रस्य —[b]) G1 शयाने —[cd]) T1 च (for तु) G1 M1 सम्प्रबोधयन् ; Cm g t प्रत्य° (as in text) D4 5 7 ता स्त्रियो यतस्वा(D1 °वत्स्यन्त) कायुर्भर्तारमिपोधनाम् —For 5 Ś1 V2 B D1 3 4 M4 subst while V1 subst. l 2 only for 5[cd]

1504* अभ्येत्य चोपचारज्ञा °पनीये नराधिपम् ।
स्त्रिय प्रबोधयांचक्रुराज्ञात्योदयशङ्कया ।

[(l 1) D1 3 M1 अ(D4 व)भ्येत्य (for अभ्येत्य च) M4 नयनीयनहे नृप (for the post half) —(l 2) M4 प्रबोधन चक्र् and कौशया (for प्रबोध° and शङ्कया respy)] and then cont

1505* प्रबोध्यमानोऽपि यदा नाबुध्यत स पार्थिव ।
मा सूर्योदयकालेषु तत्कालेषु शङ्किता स्त्रिय ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B1 3 प्रबुध्यमा° V1 D4 3 न प्रा(D4 प्र) बुध्यत B4 M4 नावबुध्यत(M4 °ति) D1 न प्रबुध्यत (for नाबुध्यत स) —(l 2) V1 आवर्तोन्याह (subm) D1 सूत्र (s c) (for सूत) V1 दूरस्थ (for तत्का) M4 निवासपरन्]

—After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1506* तथाप्युचितकाला विनयेन नयेन च ।
न ह्यस्य शयनं स्पृष्ट्वा किंचिदप्युपलेभिरे ।
ता स्त्रिय स्वप्नशीलज्ञाश्चेष्टासंचलनादिषु ।

[(l 1) Dt1 T1 तथ (for तथा) M3 3 तृष्णा Dg1 च in marg —(l 3) G1 या स्त्रिय G1 ता दीना M1 संचलनादिषु]

while D4 5 7 ins.

1507* न ह्यस्य शयनं स्पृष्ट्वा काश्चिदप्युपलेभिरे ।
उचिताश्च परिलक्षा चेष्टा संचलनादिषु ।

[(l 1) D4 नतु and स्पृष्टा (for न ह्यु and स्पृ respy) —(l 2) D7 संशोचनाश्च D4 उचिताश्च तु ° चेष्टा संचलनादिषु]

6 Dg1 reads 6 in marg —[a]) M1 सा (for ता) Ś1 K4 V1 B D1 3 4 M4 समागत्य(D1 3 दि°) D4 7 गृहीताश्च D5 गृहीताश्च च (corrupt) (for परीताश्च) —[b]) V1 D1 3 M4 प्रस(D1 3 °स्व)पाणा नराधिपे —[c]) B1 2 4 Dg1 D1 3 4 प्रतिस्रोतस Ś1 D4 तृणाग्रेण G1 त्रिधा प्राणै (corrupt) (for तृणाग्राणां) —[d]) B1 सदृश (s c) Ś1 V2 V1 B D1 3 4 M4 प्र(M4 प)चकंपिरे(B4 °प) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 M1 Cm,g t संचकम्पिरे D4 समाचकम्पिरे

7 For 7–9 V1 subst l 5 14 of 1512* —[a]) Dt1 Dd1 Dm1 Ct संदेहमानानां Ś1 V2 B D4 5 अथ ताभ्यां परिश्रान्त (D5 °सत्य) D4 7 अथ ता सर्वाप्रशस्ता —[b]) Ś1 D4 दृष्ट्वा दृष्ट्वा V1 B D4 5 7 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा (for स्त्रीणां दृष्ट्वा) M1 [अ]थ (for च) —[c]) Dm1 D4 7 तद् (for यत्) —[d]) Dt1 तत्र Ct as in text (for तस्य) Ś1 राज्ञो D4 7 राज्ञो (for जज्ञे)

G. 2. 67 12
B 2. 65 20
L 2 71 19

ततः प्रस्नुतक्षुर्दीनाः सस्वरं ता वराङ्गनाः ।
करेणव इवारण्ये स्थानप्रच्युतयूथपाः ॥ ८

तासामाक्रन्दशब्देन सहसोद्गतचेतने ।
कौसल्या च सुमित्रा च त्यक्तनिद्रे बभूवतुः ॥ ९

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins

1508* कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकपराजिते ।
प्रसुप्ते न प्रबुद्ध्येते यथाकालसमन्विते ।
निष्प्रभा च विवर्णा च सन्ना शोकेन सन्तता ।
न व्यराजत कौसल्या तारेव तिमिरावृता ।
कौसल्यानन्तरं राज्ञः सुमित्रा तदनन्तरम् । [5]
न स्म विभ्राजते देवी शोकाश्रुलुलितानना ।
ते च दृष्ट्वा तथा सुप्ते उभे देव्यौ च तं नृपम् ।
सुप्तमेवोद्गतप्राणमन्तःपुरमदृश्यत ।

[(l. 2) D3 प्रसुप्ते न D4 5 [प्र]बुद्ध्यन्, D7 G1 वि(G1 न) बु° G2 °ध्येत (for प्रबुध्येते) G3 तथा M1 moth eaten (for यथा) D4 5 7 यथास्थान समन्विते, M1 यथाकाले स° (for the post half) —(l 3) Dt1 G1 सा (for the first च) T1 [lacuna] (for शोकेन स°) —(l 4) T1 तिमिरे वृता —(l 6) M1 स (sic) (for स्म) M1 विरजते (moth-eaten) —(l 7) T1 G2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Dg1 Dt1 Dm1 तत्र G1 यथा (for तथा) G2 3 M1 2 उभौ (sic) (for उभे) D4 5 7 नृपं च तं (by transp) —(l 8) D7 [उ]द्गत G1 अत्ता परम् (for अन्तःपुरम्) T1 अभवन्, G1 अभवत् (for अदृश्यत) —For l 3-8, D4 5 7 subst

1508(A)* शुश्रुवुर्नी मधुरं द्वारा यथार्थपरीत मितिः ।
निद्राक्षयमवेक्ष्य ताः [illegible] विनीतवत् ।
ते च दृष्ट्वा तथा सुप्ते उभे देव्यौ नृपं च तम् ।
सुप्तमेवोद्गतप्राणं ज्ञात्वा [illegible] ।
अथ [illegible] [5]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
अथ [illegible] ।
[illegible] [10]
[illegible]
हा [illegible] ।

[(l. 1) D5 [illegible] (for °[illegible]) —(l. 2) D5 च (for तु).—(l. 3) D4 7 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) D5 [illegible] (for °[illegible]) —(l 7) D5 [illegible] (for [illegible] A). D7 [illegible] (for the post half) —(l 8) D5 [illegible] —(l 10) D5 [illegible] (by transp) D7 [illegible] —(l 11) D4 7 [illegible] (for [illegible]) —(l. 12) D5 [illegible] (for °[illegible])]

8 a) G2 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) —b) G2 3 M1 [illegible], M2 [illegible] (moth-eaten) —For 8cd, D4 5 7 subst. and read after 8ab

1509* [illegible] ।

{ D4 [illegible] (for the post half)]

—d) D4 5 [illegible] (D7 °[illegible]) [illegible] —Ś1 Ñ1 B D1 subst for 8 while D2-3 M1 subst for 7-8

1510* हा देवमाता सम्भ्रान्ता मृतं दृष्ट्वा नराधिपम् ।
हा नाथ हा मृतोऽसीति पतिता वै विचुक्रुशुः ।

[(l 1) M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 2) D1 sup lin [illegible] in पतिता D1-3 M1 हा महाराज हा नाथ मृतोऽसीति विचुक्रुशुः]

9 a) D4 7 शब्देनाक्रन्देन —b) D4 5 सहसोद्गतचेतना (D5 °ने) G1 M1 °सोद्गतचेतने; Cv r ng as in text —For 9cd, Ś1 Ñ1 B D1 2-4 M1 subst.

1511* त्रासात् तेनार्तनादेन महता शयिते तदा ।

[D1 शयने (for शयिते) D1-4 M1 [illegible] (for तदा)]

—d) Ś1 Ñ1 B D1 सुप्रभाते सुदु [illegible], D1-3 M1 सुप्रभाते (D3 °[illegible])मानसे —After 9 Ś1 Ñ1 B D1-2 4 M1 ins. while V1 subst l 5-14 only for 7-9

1512* हा हा किमेतदित्युक्त्वा सहस्रोद्भ्रमानने ।
[illegible] ।
दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च भर्तारं ते देव्यावतिदुःखिते ।
सुप्तमेवोद्गतप्राणं भर्तारं शुक्लसन्निभम् ।
तत शब्देन सम्भ्रान्ताः सर्वशोऽन्तःपुरस्त्रियः । [5]
[illegible] ।
[illegible] सर्वे महान् ।
पुरीं तां [illegible] ।
तत सम्भ्रान्तजनसमेन [illegible] ।
[illegible] स्त्रिय । [10]
[illegible] सर्वशोऽङ्गना ।
[illegible] नृपे पञ्चत्वमागते ।
[illegible] पुरी [illegible] ।
[illegible] ।

[B1 om l 1-3 Ś1 D1 om. l 1 —(l 1) D1 om [illegible] (subtr) —Ś1 om. l 2 —(l 3) Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) D1-3 M1 [illegible] (for the post half) —(l 4) Ś1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) D1 3 M1 om —After l. 4 M1 ins.

1512(A)* [illegible] ।

—(l. 5) [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] (for the prior half) Ñ1 D1 [illegible] (by transp.)—After l 5, B1 ins. l. 11 (var) for the first time repeating it in its proper place.—[illegible]) l. 6-10.

कौसल्या च सुमित्रा च दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च पार्थिवम् ।
हा नाथेति परिक्रुश्य पेततुर्धरणीतले ॥ १०
सा कोसलेन्द्रदुहिता वेष्टमाना महीतले ।
न बभ्राज रजोध्वस्ता तारेव गगनच्युता ॥ ११
तत्समुत्त्रस्तसंभ्रान्तं पर्युत्सुकजनाकुलम् ।
सर्वतस्तुमुलाक्रन्दं परितापार्तबान्धवम् ॥ १२

G 2 6 27
B 2 65.2[illegible]
L 2 [illegible] 21

—(l 6) Ś1 D4 [illegible] (for [illegible]) V3 [illegible] D1 [illegible] D3 [illegible] (sic) (for [illegible]) —(l 7) D1 [illegible] B3 [illegible] B1 [illegible] D1 [illegible] महान् (for the post. half) V2 D1 [illegible] नि(D2 [illegible])[illegible] महान् —(l 8) Ś1 D6 [illegible] B1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] —(l 9) B1 D1 3 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] —(l 10) N2 [illegible] V1 D1 3 [illegible](D2 [illegible]) Ś1 D1 [illegible] B2.4 [illegible] (for the prior half) Ś1 V3 [illegible], D1 M1 [illegible] —B1 reads l 11 for the first time after l 5 —(l 11) N1 B3 [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] B2.4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D6 [illegible] (for the post half) B1 (first time) [illegible] —(l 13) M1 [illegible] (for [illegible]) N1 B1 3 (B1 also as above) [illegible] (for [illegible]) Ś1 B1 D1-3 1 [illegible] V1 [illegible] (for [illegible]) —After l 13 B1 ins

1512(B)* [illegible] ।

—(l 14) V1 [illegible] (by transp) Ś1 Ñ2 V1 B [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) D2 [illegible]]

10 D1 om 10ab —b) M1 [illegible] (for [illegible]) M1 [illegible] ** (moth-eaten) T1 G1 M1 [illegible] (for पार्थिवम्) —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1 [illegible](Dt1 °*)[illegible] (for [illegible]) B(ed) परिकृष्य —d) G1 [illegible] —For 10 Ś1 N2 V1 B D1 3(D1 1 2 only for 10cd) 6 M1 subst and read after 13

1513* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l 1) D1 [illegible] Ś1 D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 2) V1 D1 3 M1 [illegible] Ś1 D6 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D6 [illegible] Ñ1 1 [illegible] (orig) [illegible](B1 [illegible]) B1 4 [illegible] B3 (sub. l n) [illegible] D1 [illegible] D2.3 [illegible]]

—All are followed by 1515*

while D2.3.7 subst for 10

1514* [illegible] ।
[illegible] ।

[(l 1) D1 [illegible] and [illegible] (for [illegible] and [illegible] resp)]

11 T1 om (hapl) 11ab —ab) T1 [illegible] [illegible] D[illegible] Dt1 Dd1 Dm1 T1 [illegible] For [illegible] cf. [illegible] 21b. D2.3.7 [illegible](D1 [illegible]) [illegible] स्र(D1 °*)[illegible](D1 °[illegible] D2 °[illegible]) [illegible] —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] G1 [illegible] G2 M2.3 [illegible](M1 °*)जे —d) Dd1 Dm1 T G1 2 M1 3 [illegible] —For 11 Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 6 M1 subst and read after 1513*

1515* [illegible] वेष्टमाना धरातले ।
[illegible] कौसल्या न [illegible] ।

[(l 1) Ś1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 B1.2.4 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) V1 D1 3 M1 [illegible](D1 M1 [illegible])[illegible] (for the post half) —(l 2) N2 V1 B D1 3 [illegible] V1 D1 3 [illegible]- D1 [illegible]- D1 [illegible] (for [illegible]) N2 B1 3 M1 [illegible] (for °[illegible])]

—After 11 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 7 T G M1 3 ins.

1516* [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।

[D2.3.7 om l 1 and 2 —(l 2) Dg1 [illegible] —(l 4) Dm1 [illegible] (sic) T1 [illegible] Dt1 [illegible] M1 [illegible], D2.3.7 [illegible](D1 °[illegible])[illegible] (for the post half) —(l 5) D2.3.7 [illegible](D1 °[illegible]) Dg1 T1 [illegible] —(l 6) D1 [illegible] (for [illegible]) Dg1 [illegible] D1 Dd1 D1 G1 [illegible] Dm1 T2.3 M1 G1 [illegible] M1 [illegible] h(ed.) Cm g [illegible] Cv as above (for [illegible]) D2.7 [illegible] (for the prior half) Dt1 Dm1 D1 3 [illegible] Cm t °[illegible] (as above)]

12 a) Ś1 N2 V1 B1 3 D1 2.3 M1 [illegible](Ś1 D6 [illegible]) D1 [illegible] Dt1 Dd1 Dm1 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D6 M1 [illegible] 3 [illegible] N2 V1 B1 Dt1 D1 [illegible] B1 [illegible] D1 [illegible] —b) V1 D2 T1 [illegible] M1 [illegible] D2.3.7 [illegible] —c) Dd1 Dm1 D1 T1 G2.3 [illegible] D2.7 [illegible] —d) D2.3.7 [illegible] —For 12cd Ś1 Ñ1 V1 B D1 2.3 M1 subst

1517* [illegible] ।

[B1 [illegible] D1 [illegible] (for °[illegible]) Ś1 B1 D1-3.6 [illegible] (D2.3.6 [illegible]) N2 B1-4 [illegible](D1 [illegible]) V1 [illegible] D2.3 M1 [illegible]]

C 2 67 22
B 2 65 28
L 2 71 21

सद्योनिपतितानन्दं दीनविक्लवदर्शनम् ।
बभूव नरदेवस्य सद्म दिष्टान्तमीयुषः ॥ १३
अतीतमाज्ञाय तु पार्थिवर्षभं
यशस्विनं संपरिवार्य पत्नयः ।
भृशं रुदन्त्यः करुणं सुदुःखिताः
प्रगृह्य बाहू व्यलपन्ननाथवत् ॥ १४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

६०

तमग्निमिव संशान्तमम्बुहीनमिवार्णवम् ।
हतप्रभमिवादित्यं स्वर्गस्थं प्रेक्ष्य भूमिपम् ॥ १
कौसल्या बाष्पपूर्णाक्षी विविधं शोककर्शिता ।
उपगृह्य शिरो राज्ञः कैकेयीं प्रत्यभाषत ॥ २

13 [a]) V1 नि॰तित, B1 निपाजित, Dg1 निवर्तित (for निपतित) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 6 M4 [श]नर्थं (for [सा]नन्द) —[b]) Dt1 दीन M3 —॰वदर्शन Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 निष्प्रकाशयनाशन (Ñ2 B3 4 °शन) D4 5 7 दीप (D5 °स)प्रम्लानदर्शनं —D2 om 13[cd] —[c]) Ś1 D4-7 G1 गृह, V1 सद्रा, B3 4 सद्मो (for सद्म) D3 दिष्टयातम्, D8 दष्टातस् Ś1 D4-7 कालात V1 शायुप, D1 S एयुष (for ईयुष) —After 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 (after 13[ab]) 3 6 M4 read 1513* and 1515*

14 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 व्यतीतम् (for अ°) V1 च, D3 om (subm) (for तु) —[b]) D1 मनस्विन Ś1 Dt1 D6 T3 त (for स) Dg1 सपरिवारि (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 तं स्त्रिय, G1 योषित (for पत्नय) —[c]) Ñ2 B रुदत्य, G1 M3 नदत्य M2 नुदत्य (for रुदन्त्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 करुणाक्षरा गिर —[d]) M4 प्रसार्य Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 3 6 T3 G1 बाहून्, Dg1 बाहौ (for बाहू) M3 प्रगृ॰ ॰हू (moth eaten) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 व्य(V1 व्य)लपन्(Ś1 V1 D1 3 6 M4 °त D2 °स [sic]) सर्वश, D4 7 व्यलपन्नना°

Colophon —*Sarga name* Ś1 V1 D1-3 6 अंतःपुर (D3 °*)विलाप, Ñ2 B3-4 दशरथमरणे॰पुत्राक्रंद B2 दशरथस्वर्गारोहण, D4 7 स्त्रीविलाप, D5 ममगर्हितः —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 6 om Ś1 71 Ñ2 V1 D7 M4 67 B2 3 D4 66 B4 62 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 65 D1 123 D2 5 70 —After colophon D1 G M1 conclude with श्री(D1 om)रामाय नमः T3 श्रीरामचन्द्राय नमः

60

☞ Ñ1 missing for Sarga 60 (cf v l 1058*) Ś1 Dm1 begin with ॐ, M2 with श्रीरामाय नमः

1 [a]) D3 सशान्ते D2 सपत्न (for संशान्तम्) —M4 reads 1[bc] twice —[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 (both times) सतोयिनम्, G2 तोय° (for अम्बुहीनम्) D5 महार्णवं (for इवा°) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 (both times) अस्तंगतम्, Dt1 Dd1 Dm1 गतप्रभम् (for हतप्रभम्) —[d]) Ś1 V1 B D1-3 M2 4 स्वर्यातं (for °स्थं) M3 moth eaten for स्थं पार्थि V2 T G2 M1 3 पार्थि(M3 **)व (for भूमिपम्)

2 [a]) T3 पुत्रशोकार्ता (for बाष्पपूर्णाक्षी) —[b]) G2 M1 Ch विधवा (for विविध) D2 शमकर्शिता —[d]) G2 पर्यभाषत (for प्रत्य°) D4 5 7 व्यथिता विललाप ह —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1518* द्विविधेनापि दुःखेन कौसल्या भृशदुःखिता ।
भर्तुः पादौ प्रगृह्यार्ता विललाप सुदुःखिता ।

[(l 1) D2 M4 त्रिविधेन B3 [अ]पि D2 [ए]व (for [अ]पि) V1 D1 3 M4 नीतेन (for दुःखेन) M4 भृशविह्वला (for °दुःखिता) —(l 2) V1 D1 3 M4 शृद्ध तथा, B1 सपरिवारी, D1 पुत्रकल्प (for सुदुःखिता)]

—Thereafter all the above MSS cont

1519* कृतपुण्योऽसि पुत्रते सुदर्शस्व मानद ।
यस्त्वं प्राणान्परित्यज्य नाथ शोचसि राघवम् ।
पुत्रशोकसमुद्भूतो दग्धस्तेऽद्य गतावपन ।
स्वप्राणहरणो व्याधिरायमनायां न बाधते ।
सत्यसंधे महाभागे प्रधानाभिजनात्मनि । [5]

सकामा भव कैकेयि भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् । त्यक्त्वा राजानमेकाग्रा नृशंसे दुष्टचारिणि ॥ ३

G 2 68 14
H 2 66 5
L 2 72 15

एवं त्वदनुरूपो वै भाव करणवेदिनि ।
अहमेवानुदक्षस्या सीता चाद्दर्गोहृदा ।
अजीवनार्हा जीवामि वत्स्यामि विनाकृता ।
मृत्युरप्यागमस्यायां प्रवासस्ते नराधिप ।
जीवितं मम चाप्यस्यामवस्थायां विगर्हितम् । [10]
अवस्थायामवस्थायां राजन्भवति पूजितम् ।
पूजितं मरणं तस्य यस्य जीवितमीदृशम् ।
यथा शुद्धस्वभावस्त्वं पुत्रशोकार्तया तथा ।
उक्तोऽस्यसदृशं वाक्यं तन्मां दहति कल्मषम् ।
देवोपम नमस्तेऽस्तु शुद्धभाव महीपते । [15]
समन्युरेवास्मि गृह क्षामये त्वां प्रसीद मे ।
पुत्रशोकार्तया दृष्टो यन्मयास्यशकृतस्तया ।
तदेवसत्व मामुक्तं स्मर्तुमर्हसि मे प्रभो ।
कारिकम चरथ मास्ति विदुषोऽपि महीपते ।
अतिक्रममतो मे त्वं मूढाया क्षन्तुमर्हसि । [20]
कृत्वानर्थं मूढरूप राज्यलोभाद्विगर्हितम् ।
मासाग्नि निरयं क्षुद्रे कैकेयि दानिश्चये ।

[(l 1) D1 गुणगण्योसि M4 राजेन्द्र कुलपुण्योसि (for the prior half) —(l 2) V1 D1 3 M4 नानु; D2 मानु (for नाथ). —(l 3) Ś1 D4 दारुणो, M4 शीमयो (for दुर्मनो) —(l 4) V2 द्रुत; D4 तव (for त्वत्) Ś1 D4 भागरत्वात् (for °णो) V2 मामनार्था, D2 मामवार्था, M4 मम नाथ (for मामनार्थां) V1 M4 प्रबाधते, D1 3 तु बाधते (for न बाधते) —(l 5) V1 D1-3 M4 दुष्करो (M4 °भरो) शुद्धतरो [for the prior half) V1 [अ]भिवनारमसि (sic) —(l 6) Ś1 D4 न हि युष्मद्विधे दुष्टो, V2 D1-3 M4 एव लभ्ये (D2 °भे, D3 °भी)नानुरूपो (for the prior half) D2 करणेति —(l 7) V1 D1 3 अनुदस्याद्दहेव (D2 °स्या हा ह्यन्त) M4 अनुदभावा चाद्मैव (by pm) (for the prior half) D1 निर्वाता M4 सता च (for सीता च) V1 हृदयिता विनीता B1 विना धानु (sup lin also 2)दग्रोहृदा (for the post half) D2 अनुद्र सारमनीत्या चानूढ हेन —(l 8) Ś1 D4 M4 यश (for वत्) Ñ1 B [अ]र्हे, M4 [अ]र्हि (for [अ]र्ह) N2 B1 विनाकृता (for विनाकृता) —(l 9) V1 D1 मृत्यु, D2 मृत्युर (for मरणम्) —(l 10) D2 3 वा (for च) Ś1 D4 न तु मे मेऽपि भवस्यादं (for the prior half) —V1 D1-3 M4 om l 11–12 —(l 11) B1 (marg, also as above) प्रवासस्यां (for second अवस्थायां) —(l 13) Ś1 D4 यत V1 D1-3 यं; B1 यथ M4 यदि (for यथा) Ś1 D4 तु (for त्वं) —(l 14) B1 [अ]पि (for [अ]स्य) Ś1 D4 यदि शुद्धात्मने, V1 D1-3 M4 अनुग्रहस्वश्रुत्वा (for the prior half) Ś1 D4 M4 मा (for मां) Ś1 D2 3 विषितं (for कल्मषम्) —(l 15) D4 om श्रु. V1 शुद्ध; D4 °भाव (for °भाव) —(l 16) D2 रत (for एव) Ś1 D4 तन्मन्युमेव मिन्द्र (for the prior half) Ñ1 V1 B कृपये (sic) (for क्षामये). —(l 17) Ś1 V1 D4 [अ]पुष्टो, D2 रुष्टो, B1 [स]

दृष्टो (for दृष्टो) V1 [अ]पि, B1(sup lin also) 2 हि (for [अ]पि) Ś1 [अ]कृतज्ञया, B1 [अ]कृतज्ञया (sic) (for [अ]कृतज्ञया) —(l 18) V1 तदेवमसदृशमुक्तं, B1 D2 3 यदे (B1 °ह)व सत्व मामुक्त D1 तन्मे तत्तत्व मामुक्त (for the prior half) Ñ2 B1 3 मे क्षन्तुं (for अर्हसि मे) Ś1 D4 [इ]नथ (for प्रभो) —(l 19) B4 विदुषो (for विदुषो) Ñ2 B1 3 वा (for इति) D1 महात्मने —(l 20) D4 अर्हति (for °सि) —(l 21) D3 कृत्वानर्थं (for कृत्वा°) V1 राज्यभोगात्, D1 राज्य लोभात्, D3 त्यज लोभात्, M4 राज्यलोभ (for राज्यलोभात्) M4 विगर्हिता (for विगर्हितम्) —(l 22) D3 प्राप्स्यसि (for यास्यसि) D2 परम मूढे (for निरयं क्षुद्रे) V1 M4 दृढनिश्चय, B1 शठनिश्चये]

—After 2, D3 1 7 ins

1520* अशोच्य एव शोचामि यत्र प्रेतानुशोचति ।
नरेन्द्र पुत्रदुःखस्य रणा सुतं पुत्रानुशोचनात् ।
पुत्रशोकादयं व्याधिर्भल्यान्दीर्घयेदन ।
त्वत्प्रमाणहरणो मृत्युर्मभावं न हास्यसून् ।
सत्यसंधे महाभागे प्रसादाभिनिशामनि । [5]
न हि युष्मद्विधे दुष्टो भाव करणवेदिनि ।
अहमेवास्मि सीता च यद्यदं न च लक्ष्मणः ।
अजीवनार्हा जीवामि दुर्लभं प्राणिनो हितम् ।
अवस्थानमवस्थाया तत्प्रभवति पूजितम् ।
पूजिते मरणे तस्य यस्य जीवितमीदृशम् । [10]
पुत्रशोकादनुशीर्णा भर्तृशोकपरिप्लुता ।
रोदा विपरिताप्ति विपदा शोकसङ्कटे ।
इदं मूल्हरं लोभादनर्थमुपपादय हि ।
कामसागुहि कैकेयि लोके हि सुमहद्यश ।

[(l 1) D3 1 अनुशोचसि (sic) (for °चति) —(l 2) D3 दुःख दुःखस्य शापनात्, D7 दुःखं स्वनु° (for the post half) —(l 4) D1 [म]प (for [अ]स) —(l 5) D1 महाभागे (for °भागे) —(l 6) D3 यन्मे (for न हि) D7 दुष्टो (for दुष्टः) —(l 7) D3 मय्येवास्मि सीता (for the prior half) —(l 8) D3(also) 1 दुर्लभं (for दुर्लभं) D3 प्राणिनां हितम् —(l 9) D1 मवस्थानम् (for °नम्) D3 न तत् (for तत्) —(l 10) = l 12 of 1519* D1 मरणं तस्य यस्यापि (for the prior half) —(l 13) D1 इम (for इदं) —(l 14) D7 om (hapl.) from the post half of l 14 up to 3ᵃ D1 च (for हि)]

3 D7 om 3ᵃ (cf v.l 1520*) —ᵇ) Ñ2 B1 सुभगा (for भुङ्क्ष्व) D7 भर्त्र** (for मकण्टकम्) —ᶜ) D4 हित्वा; D1 3 हत्वा (for त्यक्त्वा) D4 5 7 यथा (D5 °थो)दि, T1 G1 एकाग्रा; Ct as in text (for एकाग्रा). —ᵈ) D3 शंससे (for नृशंसे). D4 5 7 पापचारिणि (D2 °णि [sic]) (for दुष्टचारिणि) —For 3ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst..

G. 2.68 30 B 2 66 4 L 2.72 30

विहाय मां गतो रामो भर्ता च स्वर्गतो मम ।
विपथे सार्थहीनेव नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४
भर्तारं तं परित्यज्य का स्त्री दैवतमात्मनः ।
इच्छेज्जीवितुमन्यत्र कैकेय्यास्त्यक्तधर्मणः ॥ ५
न लुब्धो बुध्यते दोषान्किंपाकमिव भक्षयन् ।
कुब्जानिमित्तं कैकेय्या राघवाणां कुलं हतम् ॥ ६

1521* पतिं प्राणैर्वियोज्यैव धिकृते निर्वृता भव ।

[B$_4$ विमोक्ष, D$_s$ M$_s$ वियुज्य (for वियोज्य) Ś$_1$ [ए]व, Ñ$_2$ B$_{1\,3\,4}$ ह्य, B$_2$ M$_4$ [ह]ह (for [ए]व) Ś$_1$ D$_s$ विकृते, M$_4$ धिकृता (for धिकृते)]

4 ^{a}) M$_3$ मा (for मां) —^{c}) D$_{6\,7}$ विदिने (for विपथे) D$_5$ सार्थहीने च —Dg$_1$ reads 4^{d} in marg —^{d}) D$_{6\,7}$ न वर्तयितुम् (for नाहं जीवितुम्) —For 4, Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_1$ B D$_{1-3\,6}$ M$_4$ subst and read after 1532*

1522* विहाय मां वने रामो भर्ता च त्रिदिवं गतः ।
सार्थादिव परिभ्रष्टा कापथे विचराम्यहम् ।

[(l 1) M$_4$ विना च (for विहाय) V$_2$ D$_3$ मा (for मां) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ गतो (for वनं) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ वने भर्ता च स्वर्गेण (for the post half) —(l 2) V$_1$ सार्थाद्, B$_4$ स्वार्थाद् (for सार्थाद्) Ś$_1$ D$_s$ कुपथे (for कापथे)]

—Thereafter all the above MSS *ins* a passage relegated to App I (No 20)

5 ^{a}) Dt$_1$ तु, Dd$_1$ Dm$_1$ T$_2$ च, D$_{6\,7}$ हि, G$_1$ स (for तं) Ctp परित्यज्य (for °त्यज्य) —^{b}) D$_7$ जीवितम्, M$_3$ दै**म् (for दैवतम्) —^{c}) T$_2$ इच्छेद् (for इच्छेज्) D$_7$ जीवितम् (for जीवितुम्) —^{d}) Dg$_1$ G$_{1\,3}$ M$_3$ त्यक्तधर्मिणः, Cr m g t as in text (for °धर्मणः) D$_{6\,7}$ कैकेयीं धर्मं(D$_5$ पाप)चारिणीं —For 5 Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_1$ B D$_{1-3\,6}$ M$_4$ subst

1523* सुखभोगार्थदातारं दैवतं परमं पतिम् ।
का त्वन्या स्वदते नारी लुब्धा प्राणैर्वियोजयेत् ।

[(l 1) Ñ$_2$ भोगासु- B$_{3\,4}$ भोगात्र (for भोगार्थ) V$_1$ पितरं (for परमं) —(l 2) V$_1$ सिज्ञा D$_3$ त्वया (sic) (for त्वन्या)]

—After 5 D$_{6\,7}$ *ins*

1524* वैधव्यमयशश्चैव प्रेत्य चाकुशलं महत् ।
कर्मणानेन सीतासि वसु मे राज्ञि न प्रियम् ।

[(l 1) D$_7$ चाकुशलं —(l 2) D$_6$ तेन (for [अ]नेन)]

6 ^{a}) T$_3$ लुब्धा (sic) D$_s$ न लब्धो बध्यते दोषान् —^{b}) Dm$_1$ विपाकम्, M$_3$ विपाकम्, Cm as in text (for किंपाकम्) —^{c}) M$_3$ निमित्त (for निमित्तं) D$_{6\,7}$ कैकेयि (for कैकेय्या) Ś$_1$ D$_s$ कन्यका निमित्ते कैकेयि —^{d}) Ś$_1$ D$_{6-7}$ रघूणां ते —For 6 Ñ$_2$ V$_1$ B D$_{1\,3}$ M$_4$ subst, while Ś$_1$ D$_s$ subst for 6^{ab}

1525* लुब्ध कार्यमकार्यं वा न कीर्तिं निरयं न च ।
न धर्मं नापि चाधर्मं वेत्ति नैवायतीहितम् ।

[(l 1) Ś$_1$ D$_s$ कृत्वा (for लुब्ध) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ लुब्धो न (D$_2$ °ब्धेन M$_4$ °ब्धा न [sic]) कार्यं वाकार्यं (for the prior half) Ñ$_2$ तु (for first न) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ अनयं (for निरयं) D$_{1\,3}$ M$_4$ भयं (for न च) —(l 2) Ś$_1$ V$_1$ D$_{3\,6}$ चापि (for नापि) Ś$_1$ V$_1$ D$_{3\,6}$ नाधर्मं, B$_1$ [वा]धर्मं वा (by transp) B$_2$ D$_{1\,2\,6}$ M$_4$ चा°, B$_4$ *धर्मं (for चाधर्मं) Ś$_1$ D$_s$ वेत्सि (for वेत्ति) Ś$_1$ D$_s$ तवेहितं, V$_1$ [वा]यति हितं (sic), B$_1$ D$_1$ हिताहितं, D$_3$ [व]हित हितं (for [वा]यतीहितम्)]

—Thereafter all the above MSS *cont*

1526* त्वन्नियोगनियुक्तेन त्वया राज्ञा महात्मना ।
प्राणेभ्योऽपि प्रियः पुत्रो रामः प्रव्राजितो वनम् ।
यथा प्राणैः प्रियो रामस्त्यक्तो राज्ञा महात्मना ।
तद्वियोगात्तथा तेन त्यक्ताः प्राणाः सुदुस्त्यजाः ।
वैधव्यमयशश्चैव लोके चैव विगर्हितम् । [5]
लोभात्त्वया कृतोऽनर्थो यथाशास्त्रं न मे प्रियम् ।
श्रीरामेन्दीवरश्यामश्चारुपद्मदलेक्षण ।

[(l 1) Ś$_1$ D$_s$ त्वन्नियोग V$_1$ D$_{1\,3}$ अनियोगे M$_4$ °योज्ये (for अनियोग) D$_1$ [ऽ]नुयुक्तेन D$_3$ नियोगेन D$_2$ [ऽ]नियुक्त* (for नियुक्तेन) Ś$_1$ D$_s$ राज्ञा चैव (for त्वया राज्ञा) D$_3$ म*त्मना —(l 2) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ प्राणे (D$_3$ °ण) प्रियतरः पुत्रो (for the prior half) —(l 3) V$_1$ D$_{1-3}$ M$_4$ इह (M$_4$ °थ) प्राणे (D$_2$ °ण) प्रियतरं (M$_4$ °रो) राम प्रव्राज्य कानने (M$_4$ रामो ऽत्र महामना) —(l 4) V$_1$ B$_4$ त्वद् M$_4$ त्वन्) for तद्) M$_4$ नियोगाद् (for वियोगाद्) V$_1$ तनायेन, D$_1$ M$_4$ य (D$_1$ त)थानेन, D$_3$ तनाथनेन (sic) (for तथा तेन) —(l 5) V$_1$ B$_2$ D$_{1\,3}$ M$_4$ चैव (D$_3$ °च) (for चैव) D$_2$ वैधव्यमयशस्य च (for the prior half) Ś$_1$ D$_s$ लोके येन V$_1$ D$_{1\,3}$ लोके न च D$_3$ कर्म चेद् (for लोके चैव) N$_3$ B$_{3\,4}$ विगर्हण M$_4$ लोके वचनगर्हित (for the post half) —(l 6) V$_1$ भोगात्त्वया, D$_1$ लोभार्थया (for लोभात्त्वया) V$_1$ D$_{1\,3}$ M$_4$ शोभन (for न मे प्रियम्) D$_2$ लोभात्त्वमेव जानासि इन कर्म न शोभन —(l 7) M$_4$ पद्मपत्र (for चारुपद्म)]

—After 6 D$_{6\,7}$ *ins*

1527* त्वन्नियोगनियुक्तेन महाराजेन राघवः ।
वनं प्रस्थापितो रामो नव वर्षाणि पञ्च च ।

—D$_{6\,7}$ *cont* Dg$_1$ Dt$_1$ Dd$_1$ Dm$_1$ T G M$_{1\,2}$ *ins* after 7

1528* स मामनाथां विधवां नाद्य जानाति धार्मिकः ।

[T$_2$ M$_1$ [अ]पि G$_2$ वि (for [अ]द्य) T$_2$ G$_2$ M$_{1-3}$ राघव (for धार्मिक)]

अनियोगे नियुक्तेन राज्ञा रामं विवासितम् ।
सभार्यं जनकः श्रुत्वा परितप्स्यत्यहं यथा ॥ ७

रामः कमलपत्राक्षो जीवनाशमितो गतः ।
विदेहराजस्य सुता तथा सीता तपस्विनी ।
दुःखस्यानुचिता दुःखं वने पर्युद्विजिष्यति ॥ ८

नदतां भीमघोषाणां निशासु मृगपक्षिणाम् ।
निशम्य नूनं संत्रस्ता राघवं संश्रयिष्यति ॥ ९

G. 2. 68. 12
B. 2. 65. 10
L. 2. 72. 22

---

7 D1.6.7 read 7 after 9.—[ab]) M1 अनियोग- (for °गे). T1 निश्चितेन. Dm1 T1 अनियोगेन युक्तेन (for [b]). D4.5 कैकेय्या वि(D5 च)नियुक्तेन राज्ञा रामे विवासिते.—[c]) D6.7 सभार्यो.—[d]) D1 परितप्स्यति. T1 तथा (for यथा).—For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.8 M1 subst.:

1529* कैकेय्या वचनाद्राज्ञा श्रुत्वा रामं विवासितम् ।
सभार्यो जनको राजा परितप्स्यत्यसंशयम् ।

[(l. 1) D3.8 राम (sic) (for राज्ञा). B1 श्रु (sic) (for श्रुत्वा). D2 निवासि°.—(l. 2) Ś1 V1 परितप्स्य° (for °प्स्यत्य°).]

—After 7, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3-5 ins. 1528*, while D6.7 ins. a passage relegated to App. I (No. 21).

8 [a]) D2.3 इयाम: (for राम).—[b]) Dt1 D1.6.7 T1.2 Cm1 जीवन्; Ct[p] as in text (for जीव-).—After 8[ab], D2 ins. l. 1 of 1530*.—[c]) Dd1 Dm1 तथा दीना. D4.5 सा च बाला; G1.2 तथा सा च (for तथा सीता). Dt1 Ch.t चारुसर्वाङ्गी.—[e]) D4.5 दुःखेषु (for दुःखस्य). D6.7 नित्यं (for दुःखं).—[f]) Dg1 वासमुद्विजिष्यति; D1 M1 °जिष्यति (M1 °ते). T1 °जिष्यते (sic). G1.2 Ck °ष्यते. Cm g as in text (for पर्युद्विजिष्यति).—For 8, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 subst., while D2 ins. l. 1 after 8[ab] and l. 3 after 8[ef]:

1530* निर्गतोऽरण्यवासाय रामो धर्मभृतां वरः ।
विदेहराजस्य सुता ...मती तपस्विनी ।
दुःखस्यानुचिता दुःखं वनवासमुपैष्यति ।

[(l. 1) D2 ... (sic). M1 ... (for ...).—(l. 3) D1 अ, M1 ... (for दुः). D1 (वा)समासाद्य (for ...). V1 दुःखिनी च, D1 ... (for दुःखं वनं).]

9 [a]) Dd1 नर्दतां.—[b]) G1 निशा सा (for निशासु).—[c]) Dt1 Ct निशम्यमाना Dd1 Dm1 T1 G M1 Ct[p] निशम्य भाई (for निशम्य नूनं).—[d]) M1 समाश्रयिष्यति.—For 9, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.8 M1 subst.:

1531* श्रुत्वा नदितं भाई घोरं ... मृगपक्षिणाम् ।
श्रुत्वा नूनं भयोद्विग्ना रामं संश्रयते मैथिली ।

[(l. 1) V1 ... (for नदितं).—(l. 2) D1 (marg. also as above) ... (for ...).]

—Then all the above MSS. cont.:

1532* यथा पुत्रो मया रामः ... विवासितः ।
यशस्वी भरतस्तु गर्हयिष्यत्युपागतः ।
अनुरक्ता पुरा भूत्वा धर्मिष्ठा च पुरा मयि ।
कैकेयी नृशंसा स्वकर्मनिष्ठा च कैकयि ।
कथं पापी महात्मा इदं राममनुव्रतः । [5]
धर्मात्मा पापकर्मा भरतो दूषितस्तया ।
रामकृत्यानुवर्ती हि भरतः पापनिश्चये ।
नानुवर्त्स्यति तं पुत्रं गर्हयिष्यति चागतः ।
नृशंसमयशस्यं च लोके कर्म विगर्हितम् ।
यादृशं मन्यसे साधु तथ साधु कृतं त्वया । [10]
किं नु शोचामि भर्तारं रामं लक्ष्मणमेव च ।
उताहो स्वयं वैदेहीमाश्रमे याति दुःखिताम् ।
शोचितव्येषु सर्वेषु दुःखितेषु पृथक् ।
सर्वानि दु समाश्रिया मृतं श्रेयो न जीवितम् ।

[(l. 1) V1 D2.3 यथा (for यथा). B2 ... (for मया). Ñ2 परि श्रुत्वा, V1 D1-3 परि वि(D1 इ)त्य, B1 परिश्रुत्य, B2.3 परि श्रुत्वा, M1 परित्यागे (for परि त्यक्ता).—(l. 2) Ś1 D2 यशस्वी (for यशस्वी). B2 ...°, D2 नीं तु, M1 ... (for स्तु). Ñ2 D2 ...(D3 °स्थ)...गुणः (for the post. half).—(l. 3) V1 (अ)पि (for च). V1 D1-3 ... , M1 ... (for पुरा मयि).—(l. 4) D1-3 M1 ... (for ...). D2 ... (by transp.). D2 om. च. B2 ..., B2 ....—(l. 5) B1 M1 ..., D1.2.3 ... (for ...). V1 D1-3 M1 ... (by transp.).—(l. 6) Ś1 D2 ... (sic) (for ...). Ś1 ... (for ...).—(l. 7) V1 च (for हि).—(l. 8) Ś1 D2 ..., Ñ2 B2.3 M1 ..., V1 ..., D1 ..., V1 D1.3 ... (for ...).—(l. 9) B2.3 ... (for ...). Ś1 D2 ..., V1 ... (for ...). V1 ..., B2.3 (also) ..., D1-3 ... (for ...). D2 ... (for ...).—(l. 10) Ś1 ..., D1 ... (for ...). D2 ... D1-3 ... (for ...). Ś1 D2 ... (for the post. half).—(l. 11) Ś1 D2.3 ..., Ñ2 B2.3 ..., B2.3 D1.3 ... (for ...). Ñ2 V1 B2.3 ... (for च).—(l. 12) Ś1 D2 ...(D3 °...) (for ...). V1 B2 ..., D2.3 ..., M1 ... (for ...). B2 ... (for ...).—(l. 13) Ñ2 B2.3 (...)... (for (...)...). V1 ... (for ...).—(l. 14) B2.3 D1 (...)... (for (...)...).]

—Thereafter, Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-3 M1 read 1522*; while B1 reads l. 15-16 of App. I (No. 20) and then reads 1522*.—D6.7 read 7 after 9.

G. 2 68 40
B 2 66 11
L. 2 72 40

वृद्धश्चैवाल्पपुत्रश्च वैदेहीमनुचिन्तयन् ।
सोऽपि शोकसमाविष्टो ननु त्यक्ष्यति जीवितम् ॥ १०
तां ततः संपरिष्वज्य विलपन्तीं तपस्विनीम् ।
व्यपनिन्युः सुदुःखार्तां कौसल्यां व्यावहारिकाः ॥ ११
तैलद्रोण्यामथामात्याः संवेश्य जगतीपतिम् ।
राज्ञः सर्वाण्यथादिष्टाश्चक्रुः कर्माण्यनन्तरम् ॥ १२
न तु संकलनं राज्ञो विना पुत्रेण मन्त्रिणः ।
सर्वज्ञाः कर्तुमीषुस्ते ततो रक्षन्ति भूमिपम् ॥ १३

---

10 D4.5.7 om 10 —a) Ś1 D6 अनल्पश्चैव वृद्धश्च Ñ2 V1 B D1-3 M4 अल्पापत्यो हि(V1 D1.3 °त्यश्च, B1 °ति) वृद्धश्च —b) B1 परि (for अनु) —c) Dg1 reads सोऽपि in marg Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 शोकाग्निसंतप्त, T3 G2 M1 शोकसमायुक्तो (for °समाविष्टो) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 परि, Dt1 Dd1 Dm1 नून (for ननु) G2 शक्ष्यति जीवितु —After 10 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 ins

1533* साध्वि भर्तृव्रते देवि धन्या खल्वसि मैथिलि ।
समदुःखसुखा या त्वं भर्तारमनुगच्छसि ।
भर्ता बन्धुर्गतिश्चैव गुरुर्दैवतमेव च ।
भर्तैव परमं स्त्रीणामाश्रमस्तीर्थमेव च ।
इति सा पतिशोकस्य पुत्रशोकस्य चाबला । [5]
पतितामातुरा दीना क्रोशन्तीं कुररीमिव ।
सर्वज्ञानावृतद्वारो वसिष्ठो भगवानृषिः ।
व्यादिश्यानाययामास राजस्त्रीभिर्बलादिव ।

[(l 1) Ś1 D6 भर्तृरता (for °व्रते) —(l 2) D1 समदुःख सुखायान (for the prior half) D1 अनुशोचसि —(l 3) M4 स्त्रीणां (for चैव) —B3 om (hapl) l 4 —(l 4) Ñ2 B2 M4 आश्रयम् (for °मस्त°) —(l 5) V1 पतिता (for इति सा) D2 विलपन्ती च D3 पुत्रशोकस्य (for पति°) D3 पतिशोकस्य D3 भर्तृशोकस्य (for पुत्र°) B1 M4 transp पतिशोकस्य and पुत्रशोकस्य Ś1 D6 चान्तरे, Ñ2 B3 चार्दिर्ता, B1 विह्वला, B4 चार्दिता (sic?) D1.3 चोभयो (for चाबला) —(l 6) V1 D1-3 M4 अवरे, B2.4 अ(B4 ना)मरा (for आतुरां) Ñ2 कुररीव (for °मिव) —(l 7) M4 [अ]पावृतद्वारो —After l 7, Ś1 D6 ins

1533(A)* प्रविश्य राजभवनं वारयामास तां सतीम् ।

—(l 8) Ñ2 B3 व्यवयामास V1 D1 [अ]पनयामास D3 [उ]पनयामास M4 [अ]पानयामास (for [आ]नाययामास) G(cd) इत्य° (for इव)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 10

1534* साहमद्यैव दिष्टां ते गमिष्यामि पतिव्रता ।
इदं शरीरमालिङ्ग्य प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
[(l 1) G1 अहम् (for साहम्)]

11 a) D4.5.7 अथ तां(D7 ता) (for तां ततः) D5 समपरिष्वज्य —c) D4.5.7 उप(D5 अपि)निन्यु, G1 M1 Cg व्यनयन्त्याः Cg^b व्यप° (for व्यपनिन्यु) D4.5.7 T2 G1.3 सुदुःखातां (for °तीं) —d) D4 व्यवहारिका; Cv °हारका —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1535* परिगृह्य च तामार्तां विलपन्तीमनाथवत् ।
अपनिन्यु प्रकर्षन्त्य कौसल्यां राजयोषितः ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 B1.3 D6 [अ]थ M4 [अ]पि (for च) —(l 2) D3 उपनिन्यु]

—then D3 cont

1536* अथ ता रामरामेति विलपन्तीं तपस्विनीं ।

—D3 further cont while Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 M4 cont after 1535*, whereas D4.5.7 ins after 11

1537* ततस्तद्विजनीकृत्य मन्त्रिभिः सह निश्चयम् ।
कृत्वा वसिष्ठो भगवान्भाव्यकालमकारयत् ।

[(l 1) Ś1 B1 D6 तो (for तद्) Ś1 D6 स्वगत (for निश्चयम्) D4.5.7 स्वबुध्या(D5 °धा)नुमान्य च (for the post half) —(l 2) D4.5.7 अप्रमत्तविधानज्ञो बुद्धवा निश्चित्य बुद्धिमान्]

12 a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for अथ) —For 12^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 (D7 followed by 1540*) M4 subst

1538* शरीरं कोसलेन्द्रस्य तैलद्रोण्यां निवेश्य तत् ।

[Ś1 D6 न्यवेशयन् V1 D1-3 M4 विसृज्य तत् D4.5.7 अवासयत् (for निवेश्य तत्)]

—D4.5 cont D7 cont after 1540*

1539* कैकेयेषु प्रयस्तोऽस्तदा राजकुमारयोः ।
अमात्यास्ते तत सर्वं वसिष्ठप्रमुखा स्थिता ।

—c) D4.7 (with hiatus) सर्वं च चाक्लिष्टं, D4 सर्वमक्लिष्टं, T2 °मक्लिष्टं (meta), T3 °क्लिष्टा, M3 °विष्टाः (for सर्वाण्यथादिष्टाः) —d) D4.5.7 कार्यम् (for कर्माणि) —For 12^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst, while D7 ins after 1538*

1540* सम्प्रपामास सहितो मन्त्रिभिस्तदनन्तरम् ।
[D7 मम्रपामास (sic)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 cont

1541* उभौ सावामहदुःखं चिरकालं गताविव ।
कथं भरतशत्रुघ्नावानीयेतामिहेति वै ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 कैकेयनगरं यातौ (V1 D2 यौ तौ) (for the prior half) Ś1 Ñ2 चिरं (for चिर) V1 काल (for °कालं) M4 गतौ गतौ (by transp) —(l 2) V1 महाद्युती D2.3 महाद्विति M4 महाद्विति (for इहेति वै) Ś1 D6 आनयामेह चेति वै D1 आनयितामिहावानभि (for the post half)]

13 a) Dg1 Dt1 Dd1 T1.2 Ck t संकालनं; M3 संस्कारं, Cr m g as in text (for संकलनं) —For 13^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

तैलद्रोण्यां तु सचिवैः शायितं तं नराधिपम् ।
हा मृतोऽयमिति ज्ञात्वा स्त्रियस्ताः पर्यदेवयन् ॥ १४
बाहूनुद्यम्य कृपणा नेत्रप्रस्रवणैर्मुखैः ।
रुदन्त्यः शोकसंतप्ताः कृपणं पर्यदेवयन् ॥ १५
निशा नक्षत्रहीनेव स्त्रीव भर्तृविवर्जिता ।
पुरी नाराजतायोध्या हीना राज्ञा महात्मना ॥ १६
बाष्पपर्याकुलजना हाहाभूतकुलाङ्गना ।
शून्यचत्वरवेश्मान्ता न बभ्राज यथापुरम् ॥ १७

G 2 65 53
B. 2 68 25
L. 2 72 53

1542* न हि सत्करणं राज्ञो राजपुत्रैर्विना तदा ।

[Ñ2 सत्करणे V1 D1–3 M4 संस्क(D1 2 °स्का)रण D6 संवादन (for सत्करण) Ś1 D6 हि ते D1 तथा D3 भवेद् (for तदा)]

—c) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 M4 मंत्रिण (for सर्वेशा) Ś1 Ñ1 B D6 अर्हंति, V1 D1–3 7 M4 इच्छति (for ईपुस्ते) —d) Ś1 D6 रक्षत, Ñ2 B रक्षंतु (for रक्षन्ति)

14 ab) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 वसिष्ठेन, D4 च सचिवै (for तु स°) V2 शयित च (for शायितं तं) D5 7 शायिते तु नराधिपे Dt1 शायितं त सचिवैस्तु (by transp) —d) T2 G1 3 Cg पर्यवारयन्, T3 M2 °वेदयन् [meta] Ct as in text (for °देवयन्) D4 5 7 पर्यदेवस्तदा (D5 °देवत ता) स्त्रिय —For 14cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 subst

1543* दृष्ट्वा मृतोऽयमित्युक्त्वा स्त्रिय सर्वा प्रचुक्रुशु ।

[Ñ2 B1 4 दृष्टो B3 (also as in Ñ2) हतो (for मृतो) D3 [उ]क्ता (for [इ]त्युक्त्वा) Ś1 D6 प्रचक्रुशु B1 M4 सर्वाशि° (for सर्वा प्रचुक्रुशु)]

15 a) D1 बाहू (for बाहून्) Dg1 G M1 2 उद्धूल, Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 उत्क्षिप्य (for उद्यम्य) D4 5 7 दु खार्ता (for कृपणा) —c) T2 रुदत्य (for °न्त्य) M3 शोकसंत्रस्ता —d) T2 G1 M1 2 करुण (for कृपण) T3 प्रत्यदेवयन्, G2 पर्यवेदयन् (meta) (for °देवयन्) D4 5 7 पर्यचे(D5 °च, D7 °चे)रुन्महीतले —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 subst

1544* उत्क्षिप्य बाहून्स्तोमरास्ता बाष्पव्याकुललोचना ।
उर शिरश्च पाणिभि जघ्नु करतलैर्मुहु ।

[(l 1) Ś1 D6 उक्षिप्य D3 प्रसृत्य (for उत्क्षिप्य) D1 3 M4 बाहू D3 बाहू (sic) (for बाहून्) B3 4 M4 दुखार्ता (for शोकार्ता) D3 -व्याकुल (for -व्याकुल) —(l 2) V1 शिरोभि D1–3 M4 शिरोभि (for शिरश्च) V1 D1–3 M4 च ता (for मुहु)]

—After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1545* हा महाराज रामेण सततं प्रियवादिना ।
विहीना सत्यसंधेन किमर्थं विजहासि न ।
कैकेय्या दुष्टभावाया राघवेण वियोजिता ।
कथं पतिघ्न्या वत्स्याम समीपे विधवा वयम् ।
स हि नाथ सदास्माकं तव च प्रभुरात्मवान् । [5]
वनं रामो गत श्रीमान्विहाय नृपतिश्रियम् ।
त्वया तेन च वीरेण विना व्यसनमोहिता ।
कथं वयं निवत्स्याम कैकेय्या च विदूषिता ।
यया तु राजा रामश्च लक्ष्मणश्च महाबल ।
सीतया सह संत्यक्ता सा कमन्य न हास्यति । [10]
सा बाष्पेण च सवीता शोकेन विपुलेन च ।
व्यचेष्टन्त निरानन्दा राघवस्य वरस्त्रिय ।

[(l 1) B(ed) सतत —(l 2) T3 M1 प्रजहासि (for वि°) —(l 3) M3 दुष्टभावाश्च (for °वाया) Dt1 Dd1 Dm1 विवर्जिता —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 सपत्न्या (for पतिघ्न्या) —(l 5) Dg1 राम (for नाथ) Dt1 Dd1 Dm1 स च T3 M3 सह G3 तथा (for सदा) —(l 6) G3 नृपतिं (for नृपति) —(l 9) Dt1 च (for तु) —(l 10) Dg1 संयुक्ता (for संत्यक्ता) G1 कामन्या G3 M2 किमन्यत् (for कमन्य) —(l 12) Dg1 T3 विचेष्टति (T3 °त) G1 2 M1 2 °ध्वे° M3 व्यावेष्ट* (for व्यचेष्टन्त) T3 G2 3 M2 वरा G3 परा (for वर)]

16 a) D5 निशि (for निशा) G2 M2 3 चन्द्रविहीनेव (for नक्षत्र°) —b) D4 5 7 वा (for [इ]व) G1 3 M1 वियोजिता (for विवर्जिता) —c) D4 5 7 न भ्राजते, G1 M1 2 न राजते (for नाराजत) & Ct न भराजत इति च्छेद । & —d) T2 G2 विना (for हीना) D4 5 7 तेन (for राज्ञा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 4 M4 subst

1546* शशिनेव निशा हीना भर्तृहीनेव चाङ्गना ।
न व्यराजत्तदायोध्या तेन हीना महात्मना ।

[(l 1) V1 च B1 [ए]व (for [इ]व) B2 वांगना (for [इ]व चाङ्गना) —D3 reads l 2 twice —(l 2) Ś1 D6 व्याराजत स B1 राजत तदा B3 °स्तो (for व्यराजत्तदा) D1–3 M4 हीना तत्र (for तेन हीना)]

17 a) Ś1 D6 दुःख (for बाष्प) —b) Ś1 D6 -जनरवता, D1 7 -व्याकुला (for -कुलाङ्गना) —d) D4 5 7 भ्राजति G M1 3 बभासे (for बभ्राज) Dg1 Dd1 D4 5 7 T3 यथा पुरा(T2 °रि) (for यथापुरम्) —Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst for 17 Ś1 D6 subst only l 2 for 17cd

1547* शोकदु स्वातपुरुषा हाहाभूतजनाकुला ।
निष्पन्दस्वनवत्पथा निर्धूपविपणापणा ।

[(l 1) D1 हाहाकुल, D3 हाभूत (sic) (for हाहाभूत) —B1 om from l 2 up to 18cd —(l 2) Ñ2 D1–3 M4 प्रच्छन्न (for निष्पन्द) D3 om (hapl) च्छन्न [सा]न्तं] —After 17 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins, while D1 3 4 cont l 5-8 only after 1550*, whereas B1 ins. l 1-4 only after 19cd

G 2. 68. 54
B. 2 66. 28
L. 2 73 51

गतप्रभा द्यौरिव भास्करं विना
व्यपेतनक्षत्रगणेव शर्वरी ।
पुरी बभासे रहिता महात्मना
न चास्रकण्ठाकुलमार्गचत्वरा ॥ १८

नराश्च नार्यश्च समेत्य संघशो
विगर्हमाणा भरतस्य मातरम् ।
तदा नगर्यां नरदेवसंक्षये
बभूवुरार्ता न च शर्म लेभिरे ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

1548* गते तु शोकात्त्रिदिवं नराधिपे
महीतलस्थासु नृपाङ्गनासु च ।
निवृत्तचारः सहसा गतो रवि
प्रवृत्तचारा रजनी ह्युपस्थिता ।
ऋते तु पुत्राद्दहनं महीपते [5]
र्न रोचयन्ते सुहृदः समागताः ।
इतीव तस्मिञ्शयने न्यवेशयन्
विरीक्ष्य राजानमतीतदर्शनम् ।

[(l 2) T3 G1 om च —(l 3) T2 निवृत्तचार॰ —(l 5) D5 om तु —(l 6) Dt1 Dd1 D1 T1 [अ]रोचयन्त, D4 7 रोचयन् (for रोचयन्ते) —(l 7) Dg1 निवेशायन् (sic) (for न्य°) D1 3–5 7 इतीव ते त समवेतास्तदा —(l 8) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 विचिन्त्य D1 3 5 7 समीक्ष्य (for निरीक्ष्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 अचिन्त्यदर्शने, D1 3 5 अदीनाच्छैना (D3 °न्) D4 7 अदीनदर्शना (D7 °न) M3 अदीव दर्शन (for अतीत°)]

18 B4 om 18^{ab} (cf v l 1547*) —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 D1–7 G1 3 M3 हत (for गत) Ś1 D4–7 नष्टभास्करा (for भास्करं विना) —^{b}) V2 गणे च, Dg1 गणेश (for गणेव) Ś1 Ñ2 B1 3 D6 M1 °चन्द्रेव च निष्प्रभा निशा —^{c}) D1 3 7 बभौ पुरी (D5 पुरी बभौ [by transp]) सा (for पुरी बभासे) —^{d}) Dg1 Dm1 न (Dm1 स) चाश्रुकण्ठ ; Dt1 Ct स्त्रास्रकण्ठ, D4 7 स्वनेकरूप, D5 नराश्रुकण्ठ, M3 नवाश्रुकंठ (for न चास्रकण्ठ) D4 5 7 देवपथवरा (for मार्ग°)]

—For 18^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M3 subst

1549* नराश्च सा नैव भृशं महापुरी
विनाकृता तेन महात्मना तदा ।

[(l 1) V1 भारतमानेव V1 D1–3 M4 तथा भृश पुरी (for भृश महा°) —(l 2) Ś1 D6 तदा महात्मना (by transp) V1 चिर महात्मना (for महात्मना तदा)]

19 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M3 भृशार्तमानसा, D4 7 समेत्य सर्वशो (for समेत्य संघशो) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M3 वि (D7 व्य)गर्हयन्तो (B2 D3 M3 °यतो) (for °र्हमाणा)—After 19^{ab}, B3 ins l 1–4 of 1548* —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M3 तस्यां (for तदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M3 नराधिप (D5 7 °नाथ) (for °देव) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 5 M3 स्त्रियेपुर (for बभूवुर्) T3 5 च न (by transp) B4 कर्म, T3 रश्मि (sic) (for शर्म) —After 19 Ñ2 V1 B D1–5 7 M3 ins

1550* तथा गते मनुजपतावतु स्थितो
न कश्चनासीदपि पार्श्वयोरिह ।
तदापणा व्यपगतभिक्षुकक्रिया
बभूव सा व्यवमनधिश्रया पुरी ।

[(l 1) D2 मनुश्चपतात्, M3 मनुजपथात् (sic) (for °पतात्) V2 B1 अदुःखितो (sic) D1 4 7 च (D3 *) दुःखितो (for तदुःखितो) —(l 2) B4 [अ]गवश्यपि Ñ2 B2–4 [अ]पि (for [इ]ह) V1 D2–5 7 न पश्चन क्षितिपतिरीक्षणाम (D1 °च)रि, M3 न कश्चिदासीदथ पार्श्वयोरपि G(ed) °शुभ्रमरितश्च —(l 3) V1 D1 3 5 निरापणा, B1 तदापणानि (sic ?) M3 उपागत (for तदापणा) Ñ1 B2 [अ]त्यवगत, B3 [अ]पगत D5 व्यपहृत (for व्यपगत) D4 5 7 भिक्षुका तदा (for भिक्षुकक्रिया) —(l 4) V1 सा स्वहम् (sic) B2 सा रा यहम् (for सा व्यहम्) V1 अनतिश्रमा (sic) B1 D1 3 °धिपा, M3 अधीश्वरा (for अनधिश्रया) D4 7 बभूव भर्त्रा ह्यनधिष्ठिता]

—After 1550* D1 3–5 7 read l 5–8 of 1548*

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 दशरथ (D6 om)-तैलद्रोणिप्रक्रमणं, Ñ1 B दशरथस्य (B3 4 निष्)क्रम (B1 4 °क्र)-मणं V1 D1 3 दशरथस्वर्गगमनक्रिया (D3 °गंगाजल); D4 5 दशरथतैलद्रोणीप्र (D6 °ष्या)शयनो, D4 दशरथपुरविलाप, D7 स्त्रीविलाप —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 4 om Ś1 72 Ñ1 V1 D1 M1 68 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 66; B3 D4 67 B4 63 D1 124 D6 70, D5 71 —After colophon D1 concludes with अयोध्यापर्व समाप्तं, D1 रामाय नमः, T3 श्रीरामचन्द्राय नमः, G श्रीरामाय नमः

६१

व्यतीतायां तु शर्वर्यामादित्यस्योदये ततः ।
समेत्य राजकर्तारः सभामीयुर्द्विजातयः ॥ १
मार्कण्डेयोऽथ मौद्गल्यो वामदेवश्च काश्यपः ।
कात्यायनो गौतमश्च जाबालिश्च महायशाः ॥ २
एते द्विजाः सहामात्यैः पृथग्वाचमुदीरयन् ।
वसिष्ठमेवाभिमुखाः श्रेष्ठं राजपुरोहितम् ॥ ३
अतीता शर्वरी दुःखं या नो वर्षशतोपमा ।
अस्मिन्पञ्चत्वमापन्ने पुत्रशोकेन पार्थिवे ॥ ४
स्वर्गतश्च महाराजो रामश्चारण्यमाश्रितः ।
लक्ष्मणश्चापि तेजस्वी रामेणैव गतः सह ॥ ५
उभौ भरतशत्रुघ्नौ केकयेषु परंतपौ ।
पुरे राजगृहे रम्ये मातामहनिवेशने ॥ ६
इक्ष्वाकूणामिहाद्यैव कश्चिद्राजा विधीयताम् ।
अराजकं हि नो राष्ट्रं न विनाशमवाप्नुयात् ॥ ७

G 2 69 7
B 2 67 8
L 2 73 7

61

☞ Ñ1 missing for Sarga 61 (cf v l 1058*) —Before 1, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-5 ins

1551* आक्रन्दितनिरानन्दा साश्रुकण्ठजनाकुला ।
अयोध्यायामवतता सा व्यतीयाय शर्वरी ।

[Dm1 begins with ॐ, M1 2 श्रीरामाय नमः —(l 1) Dt1 आक्रन्दिता Dt1 Dd1 T1 G3 M3 Cm t माय (for साश्रु) T2 G1 सकरुणा B(ed) -जनाविला —(l 2) Dd1 अथ तदा G2 3 M1 2 अविनना (M3 °त) (for अवतता) T2 G2 व्यतीताय (sic), G3 व्यतीता च]

1 V1 begins with अथ भरतवर्षे, D2 अतो भरतवर्षेऽपि, D3 ऽथ —ᵃ) B2 व्यतीते या, M4 प्रभातायां D1 च (for तु) D1 शर्वर्यां तु व्यतीतायाम् (by transp) D4.5 1 ऽथ (D7 ॐ) रुणस्योदये (D1 °यो) तु —ᵇ) Ñ2 reads in marg from स्यो up to समेत्य in ᶜ, B4 तदा, Dd1 तम (sic) (for तत) D1 आदित्योदयने तत, D4.7 प्रभाताय शर्वरी —ᶜ) Ñ2 marg D4.7 समेता (for समेत्य) Ś1 Ñ2 V1 B D2-6 M4 राजगुरवे, D4 7 राज्यकतार —ᵈ) D1 शतमीयुर्

2 ᵃ) Dg1 च (for ऽथ) D4 G3 मौद्गलो —ᵇ) D1 स, T2 G1 3 M1 3 [ऽ]थ (for च) —ᶜᵈ) D4 5 7 तु (D3 च) जाबालिर्गौतमश्च (for गौतमश्च जाबालिश्च) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1552* वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यप ।
मार्कण्डेयो गौतमश्च मौद्गल्यश्च महायशा ।

[(l 1) D1 वामदेवस्तु Ś1 Ñ2 D1-3 4 काश्यप —(l 2) V1 D1-3 [ऽ]थ मौद्गल्यो (for गौतमश्च) Ś1 मुद्गलश्च V1 D1-3 गौतमश्च, B3 °श्च, B4 मुद्गलेर (for मौद्गल्यश्च) Ś1 D4 महातपा, D1 महायश (sic) D3 महायशा (illeg)]

3 ᵃ) Ś1 Ñ2 B1-3 D4 वाचः B4 वाक्यम् (for वाचम्) Ñ2 D4.5 D1 T1 द(D4 before corr स [as in B4])-दीरयन् । B1 सदैर°, Cm वदीरयन् (as in text) ❁ Cm, भाष्यकार मार्गे । ❁ —ᶜ) D1 विमुखा (for [ऽभि]मु°) —ᵈ) V1 राजपुरोहिता

4 ᵃ) D5 रजनी (for शर्वरी) Dm1 (before corr as in text) G3 दुःसहा D1 4.7 कृता —ᵇ) D4.5.7 येषां T2 दीनो (sic) (for या नो) —For 4, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1553* शर्वरी नो व्यतीतेयमेका वर्षशत यथा ।
शोचता पुत्रशोकेन मृत दशरथं नृपम् ।

[(l 1) Ś1 D4 सत्नीतेय, D3 न व्यतीतेदम् (sic) D1 सा व्यतीता च (for नो व्यती°) D2 तेषां (for एका) Ś1 D4 कृता वर्षशतोपमा (for the post half) —(l 2) B3 पुत्रशोके तु]

5 D4 5 7 om 5 Ñ2 reads in marg from स्व up to राम in ᵇ —ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 स्वर्गस्थश्च, Dd1 महाराजो, G3 महाराजो M4 (after corr *inf lin* as in text) महातेजो —ᵇ) D4 आसित (sic) (for आश्रित) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 रामेण सहितो गत

6 ᵃ) D1 द्वनौ (for उभौ) —ᵇ) B2 D2 (before corr) 7 M4 केकेयेषु B2 कैकेयी च Dm1 (before corr) D1 4 Cm केक°, D1 कैकये तु, D5 नि°, G1 k t as in text (for कयेषु) B1 कक्यस्य पुर गतौ —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 गिरिव्र(V1 °व्य)जे पुरवरे (Ñ2 repeats वरे) D1 °रे चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 वसत (D1 * सत) प्रोषितौ गतौ

7 ᵇ) D4 5.7 T1 राजा कश्चिद् (by transp) Cr k.t as in text —For 7ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1554* इक्ष्वाकुराज्यममरं को नु राजा भविष्यति ।

[B1 -अमरं (for अमरं) V1 D1-3 [ऽ]त्र D1 न (sic) (for नु) D2 राज (for राजा)]

—On the other hand D4.5.7 subst

1555* इक्ष्वाको कश्चिदेवेह राज्यता प्रतिपद्यताम् ।

[D4 देहाकः (for इक्ष्वाको) D1 राज्य यातु (for राज्यता)]

—ᶜ) T1 अनायकं (for अराजकं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 इदं (for हि नो) D1 T1 1 M1 राज्यं (for राष्ट्रं) Dd1 Dm1 G1 राष्ट्रं नो (by transp) —ᵈ) Ś1 Ñ2 B D4.5.7 विनाशमुपयास्यति, Dg1 ऽपि नाशमवाप्नुयात् । Dt1 Dd1 Dm1 विनाशं]

G 2 69 8
B 2 67 9
C 2 73 8

नाराजके जनपदे विद्युन्माली महास्वनः ।
अभिवर्षति पर्जन्यो महीं दिव्येन वारिणा ॥ ८
नाराजके जनपदे बीजमुष्टिः प्रकीर्यते ।
नाराजके पितुः पुत्रो भार्या वा वर्तते वशे ॥ ९
अराजके धनं नास्ति नास्ति भार्याप्यराजके ।
इदमत्याहितं चान्यत्कुतः सत्यमराजके ॥ १०
नाराजके जनपदे कारयन्ति सभां नराः ।
उद्यानानि च रम्याणि हृष्टाः पुण्यगृहाणि च ॥ ११
नाराजके जनपदे यज्ञशीला द्विजातयः ।
सत्राण्यन्वासते दान्ता ब्राह्मणाः संशितव्रताः ॥ १२
नाराजके जनपदे प्रभूतनटनर्तकाः ।
उत्सवाश्च समाजाश्च वर्धन्ते राष्ट्रवर्धनाः ॥ १३
नाराजके जनपदे सिद्धार्था व्यवहारिणः ।
कथाभिरनुरज्यन्ते कथाशीलाः कथाप्रियैः ॥ १४

समवाप्नुयात् ✱ Ct राजक सति राष्ट्रे नो नाश नावसुयाद्यथा इति कतकसम्मत पाठ । ✱ so also Ck —After 7 Ś1 Ñ2 B D6 ins

1556* इक्ष्वाकु कश्चिदेवेह राजास्माक विधीयताम् ।

8 Ś1 V2 T3 om (hapl) 8 D5 7 transp 8 and 9 D3 reads 8 twice and then reads 1559* —a) M3 नराजके —b) Dg1 विद्युन्मालि (sic) B3 4 महास्वन (sic) —d) D2 महा, D3 महान् (for महीं)

9 D5 7 transp 8 and 9 D3 om (hapl ?) 9 —After 9ab, B3 ins

1557* अराजके स्वामिदोष कार्यसिद्धिर्न जायते ।,

while Dg1 ins

1558* नाराजके जनपदे जना स्वाश्रमवर्तिन ।

—c) B3 repeats पितु Ś1 Ñ2 B D6 पुत्रा (for पुत्रो) —d) Dm1 T2 G2 या (for वा) D3 7 कुरुते मन, T2 वर्तेते वने (sic) (for वर्तते वशे) Ś1 Ñ2 V2 B D1-5 8 M4 सम्यग्विवष्ट(V1 D1 3 M4 °ष्ट)ति शासने

10 a) Dm1 Cg नाराजके T2 जन (sic) (for धनं) K(ed) च (for न) —b) D4 sup lin नास्ति G1 हि (for [प्य]पि) —c) G3 हितम्, Cr m g k t as in text (for इदम्) D5 7 इदमप्य(D7 °प्य)धिक राष्ट्रे —d) T1 3 G1 सौख्यम् (for सत्यम्) D1 3 7 कुतोऽथा(D3 °त्या)त्मास्य (D3 °प्य)राजके —For 10 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 8 M4 subst

1559* नाराजके पति भार्या यथावदनुतिष्ठति ।
नाराजके गुरो शिष्य शृणोति नियत हितम् ।
स्वं नास्त्यराजके राष्ट्रे पुंसो न च परिग्रह ।
अराजके ह्यात्मनोऽपि प्रभुत्व न हि कस्यचित् ।

[(l 1) Ś1 D6 वर्तते (for तिष्ठति) —(l 2) B4 गुरु (sic) (for °रो) V1 D1 3 M4 शिष्य (for नियत) —(l 3) B1 repeats erroneously from राजके up to मह° Ś1 D6 प्रशांतिश् (for पुंसो न) M4 transp न and च —(l 4) Ś2 D6 स्वात्मनो V1 B D3 हि (for ऽपि) V2 D1-3 M4 [प्र]पि (for हि)]

11 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 5 7 M4 (om 11cd) transp 11 and 12 —b) D3 कारयें हि (sic) G2 M3 प्रविशंति Ct as in text Ctp केऽपि याति (for कारयन्ति) ✱ Ck कुत याति प्राप्नुवन्ति न्यायविचारार्थेति शेष । ✱ Ś1 V1 D2 4 नरा सभा, Ñ2 B1 3 4 जना सभा, B2 D1 3 नरा सभां (by transp) D3 जना सभा, D4 7 नरा सदा M3 सभा सुरा (sic) —c) D7 उद्यानानि B3 sup lin D3 om च (subm) D6 विचित्राणि (for च रम्याणि) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 8 M4 हृष्टा T2 सृष्टा Ś1 V1 B3 D6 पुण्या, B1 M4 पण्य (for पुण्य)

12 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 7 M4 (om 11cd) transp 11 and 12 Dt1 D2.8 om (hapl) 12 T2.3 transp 12 (along with 1560*) and 13 D1 reads 12 in marg —a) D2 जनपदे —cd) M2 सत्यानि Ct सत्रम् (for सत्राणि) Dd1 Dm1 M2 [उ]पासते, G1 [अ]न्वारयते, Cm g k t as in text (for [अ]न्वासते) G2 सन्तो (for दान्ता) D4 7 क्रतुमप्यासते दान्त (for c) Dg1 D3 सशित व्रता, T2 सशित° Ś1 Ñ2 B D1 3 4 M4 विविधास्त°न्वते(B1 °न्यते) यज्ञान्दस्युसपै (Ś1 D6 °पै, D1 3 M4 °ध) प्रपीडिता V1 विविधास्तनुते देवो दारुणमहपीडित —After 12 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1560* नाराजके जनपदे महायज्ञेषु यज्वन ।
ब्राह्मणा वसुसपूर्णा विसृजन्त्याप्तदक्षिणा ।

[(l 1) Dg1 M3 यज्विन (sic), Cr m g t as above —(l 2) Dg1 बहुदक्षिणा]

13 T2 3 transp 12 (along with 1560*) and 13 —b) Dt1 Dd1 Dm1 Ct प्रहृष्ट, D4 7 प्रभूता (for प्रभूत) Dg1 reads नट in marg —c) Ñ2 B1 3 उत्सवारि, Cr m g k t as in text (for °वाश्च) Ñ2 B1 D3 समाजारि —d) Ñ2 V1 B D1-4 7 G1 M4 वर्तेते Dd1 D3 वर्धेते (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3(m) 3 4 M4 जनह(B4 °ष)र्षणा (Ñ2 °र्षय [sic] D3 °र्षिण) —After 13 D4 5 7 ins 1561*

14 a) D4 समृद्धा (for सिद्धार्था) —c) Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 अभिरज्यंते, Cv अनुरज्यते (as in text) Cr m g k नानुरज्यंते Ct न रज्यंते D7 कथाभि॰रज्यंते —d) D1 M1 कथाशीलै D5 7 कथाशीलै T2 कथा प्रियै, G2 M3 °प्रिया, M1 कथा प्रिया (for कथाप्रियैः) —For 14 Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 8 M4 (l 6-8 only) subst

नाराजके जनपदे वाहनैः शीघ्रगामिभिः ।
नरा निर्यान्त्यरण्यानि नारीभिः सह कामिनः ॥ १५
नाराजके जनपदे धनवन्तः सुरक्षिताः ।
शेरते विवृतद्वाराः कृषिगोरक्षजीविनः ॥ १६
नाराजके जनपदे वणिजो दूरगामिनः ।
गच्छन्ति क्षेममध्वानं बहुपण्यसमाचिताः ॥ १७
नाराजके जनपदे चरत्येकचरो वशी ।
भावयन्नात्मनात्मानं यत्रसायंगृहो मुनिः ॥ १८

G 2 69 23
B 2 67 23
L 2 73 21

1561* नाराजके जनपदे कश्चिदर्थं प्रतिब्रुवी ।
व्यवहारा न वर्तन्ते धर्मा सज्जनसेविता ।
वेदाध्यायीश्च विप्रा न च विन्दन्ति निर्वृतिम् ।
कथाशीलाश्च रज्यन्ते न कथाभिरतापके ।
न विवाहाश्च वर्तन्ते कन्यानां जनहर्षण । [5]
नित्योद्विग्ना प्रजा सर्वा दु खिताश्च भवन्त्यपि ।
नाराजके जनपदे विभक्ता कुलकन्यका ।
अलंकृता राजमार्गे क्रीडन्ति विहरन्ति च ।

[(l 1) D2 प्रतिश्रवे (sic) —(l 2) D2 reads the prior half except न्ते in marg Ś1 D4 न वर्तेते B2 निवर्तेते (for न वर्तन्ते) Ś1 D4 om (hapl) from धर्मा॰ up to वर्तन्ते in l 5 V2 D1 धर्म्या (for धर्मा॰) Ñ2 B3 सज्जनरता —(l 3) B2 देवान् (meta) (for वेदान्) V1 D1 विप्रो V2 B1 2 D2 विप्रा, G(ed) विन्दे (for विन्दन्ति) —(l 4) V2 गुणा, B1 रमते (sup lin also as above) D4 रमन्ते (sic) (for रज्यन्ते) —(l 5) V1 B4 विहाराश् (for विवाहाश्) B2 om च (subm) Ñ2 V1 कयाना (for कन्यानां) B1 जनहर्षका, B2 च न हर्षणा —(l 6) D1 नित्याद्यपि (hypm) (for भव॰) V1 दुःखान्यनुभवन्त्यपि, B4 दुःखिता धर्मवर्जिता (sic) (for the post half) —(l 7) Ñ2 विभक्त (sic)]

—After 14, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1–3 ins. D4 5 7 ins after 13 T3 ins after 16

1562* नाराजके जनपदे उद्यानानि समागता ।
सायाह्ने क्रीडितुं यान्ति कुमार्यो हेमभूषिता ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves Dg1 Dt1 M3 नृपकारि (to avoid hiatus) D1 4 5 कुमारिकाः (for उद्यानानि) —(l 2) D4 7 उद्याने (for सायाह्ने) D4 7 वि सभेत्य, D5 हेमवेष्टिता (for हेमभूषिता)]

15 M3 om (hapl) 15–16 D4 5 7 om (hapl.) 15 Dt1 T1 2 (om 16ab) transp 15 and 16 (along with the star passages) —b) Dt1 Dd1 -वर्त्मभिः (for -गामिभिः) Ś1 Ñ2 V1 B D1–4 6 M1 निर्य(V1 D1–3 M3 °द्)यान्त्य(D1 °न्ति)दुद्योपवने —cd) Dg1 -कामिन, G2 कामिभिः (for कामिनः) Ś1 Ñ2 V1 B D1–4 6 M1 कामिनः सह कान्ताभिर्हृद्योद्यानभूमिषु

16 G1 (hapl, ?) M3 om. 16 (for M3 cf v.l. 15) Dt1 T1 2 (om. 16cd) transp. 15 and 16 (along with the star passages) —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1–4 6 M1 कुटुम्बिन (for सुरक्षिता) —T3 om. 16cd —c) V1 निवृत द्वारा, Dm1 निरद्वारा (sic) T1 शे * * * वृतद्वारा (damaged) —d) D4 7 -गोरक्ष्य T2 -जीवन Ś1 Ñ1 V1 B D1–4 6 M1 विघ्नमुक्तोभया (D1 °भयात्) —After 16 Dg1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T1 G2 3 M1 2 ins Dt1 T1 2 G1 (owing to omission) ins after 15 M3 (owing to omission) cont after 1562*

1563* नाराजके जनपदे बहुधनं विभूषिता ।
अटन्ति राजमार्गेषु हृष्टाः पथिकाः जनाः ।
नाराजके जनपदे सरांस्ततमलतास् ।
श्रूयते तलनिर्घोष इन्दुयागानुपासने ।

[(l 1) M1 बहुधना D4 5 7 धनाचिता Cr g k t as above (for विभाषित) —(l 2) D4 7 रमन्ति, D5 भजन्ति (for अटन्ति) T G M1 2 पाथि° Cg k as above (for पथि°) —(l 3) T1 2 सरत्सम् D4 5 7 धनुर्ज्यानिर्घोषश्चैव (for the post half) —(l 4) Cv m g t as above Cr ज्ञायते (for उपासने) D4 5 7 शब्दनिर्घुषयश्च (for the post half)]

—After 16 T3 ins 1562*

17 b) Ś1 Ñ1 V1 B D1–4 6 M1 नाना(Ś1 D4 नरा)प(Ś1 D1 पु)ण्योपजीविन , D5 वणिजो धनहारिण —c) D4 5 7 दूरम् (for क्षेमम्) —d) Dt1 M3 -पुण्य (for -पण्य) D4 7 -समान्विता , T1 -समाहिता (for °चिता) —For 17cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1–4 6 M1 subst

1564* पण्यान्याहाय गच्छन्ति देशान्तरं मर्यादिता ।

[B3 गेहात् (for देशान्) Ś1 D4 देशान्तरे तथा (for देशं मर्यादिता)]

—Thereafter cont

1565* नाराजके कृषिकरा कर्षन्ति भयवर्जिता ।
पान्थो भाजितवन्तो नित्यं राष्ट्रे कराजके ।

[(l 1) B1 करिका (sic) (for कृषि°) V1 D1–3 कृषि (for कर्षन्ति) —(l 2) Ñ2 b1 2 [S ?] V1 B4 D1 2 M1 न हि(B1 ऽपि M1 न हि)क्वचे (for नाजितव °), Ñ2 D2 4 राजे हि B1 राष्ट्रे (for राष्ट्रे हि)]

18 D1–4 7 om (hapl) 18 Dt1 reads 18 in marg —b) D4 भवति (for चरति) M1 (च)कचरे (for °चरो) —c) B1 तापयंस् 1 Dd1 भाव्य° (sic) (for भावयन्) Ś1 Ñ2 B D1 2 4 M1 स्वयम (for आत्मना) V1 भावयोत्मान सामन्तं (sic) —d) T2 सार्य गृह (for -सायंगृहो)]

G. 2. 69. 24
B. 2. 67. 24
L. 2. 73. 22

नाराजके जनपदे योगक्षेमं प्रवर्तते ।
न चाप्यराजके सेना शत्रून्विषहते युधि ॥ १९
यथा ह्यनुदका नद्यो यथा वाप्यतृणं वनम् ।
अगोपाला यथा गावस्तथा राष्ट्रमराजकम् ॥ २०

नाराजके जनपदे स्वकं भवति कस्यचित् ।
मत्स्या इव नरा नित्यं भक्षयन्ति परस्परम् ॥ २१
ये हि संभिन्नमर्यादा नास्तिकाश्छिन्नसंशयाः ।
तेऽपि भावाय कल्पन्ते राजदण्डनिपीडिताः ॥ २२

19 V1 om 19^cd —^a) Ś1 Ñ2 B Dg1 Dt1 D2-7 G1 M3.4 क्षेम(B4 M3 °म)क्षेम, Cm g as in text (for °क्षेम) Ś1 Ñ2 B D2-7 M4 प्रकल्प(Ñ2 B1 D7 M4 °ल्प्य, B3 [before corr] °कल्प)ते (for प्रवर्तते) G3 नरा शस्त्रविवर्तने. —^c) Ś1 Ñ2 B D2-5.6 M4 [अ]राजके(D5 °के) सैन्य (for °के सेना) —^d) Ś1 B1-3 शत्रु, Ñ2 शत्रुर् (sic) Ś1 Ñ2 V1 B D1-5.6 M4 विजयते (for विषहते) V1 युधि, D4.5.7 परान् (for युधि) —After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1566* नाराजके जनपदे हृष्टैः परमवाजिभिः ।
नराः सयान्ति सहसा रथैश्च प्रतिमण्डिताः ।
नाराजके जनपदे नरा शास्त्रविशारदाः ।
संवदन्तोपतिष्ठन्ते वनेषूपवनेषु च ।
नाराजके जनपदे माल्यमोदकदक्षिणाः । [5]
देवताभ्यर्चनार्थाय कल्प्यन्ते नियतैर्जनैः ।
नाराजके जनपदे चन्दनागुरुरूषिताः ।
राजपुत्रा विराजन्ते वसन्त इव शाखिनः ।

[(l 2) Dg1 T1 M3 परि (for प्रति) G1.2 Cr k tp -मण्डिते, Ct as above —(l 3) Dd1 Dm1 शस्त्र (for शास्त्र) —(l 4) G1 संवदति Dg1 [ऽ]वतिष्ठन्ते, T G2 M1-3 [ऽ]वतिष्ठन्ते, G2 न तिष्ठति (for [उ]पतिष्ठन्ते) ꣸ Ct संवदन्त उपतिष्ठन्ते संधिरत्वार्षः । ꣸ M3 नगरेषु (for [उ]पवनेषु) Dg1 G1 M3 वा (for च) —(l 6) T3 देवतार्थेश्च नार्थाय (sic) (for the prior half) Dd1 Dm1 M1 कल्पते, Cr g k t as above —(l 7) Dm1 T1 M1.2 -[अ]गरु (for [अ]गुरु), Dd1 Dm1 G1 भूषिता, Cg as above (for -रूषिता) —(l 8) B(ed) शालिन (for शालिनः)]

20 ^a) G1 [अ]नुदके Ś1 D4 नदी शुष्कजला यद्वद्, Ñ2 V1 B D1-6 M4 नदी यथा शुष्कजला (B2 [m] °जला, D3 °जपला [sic]), D1.6.3 विगोपा(D6 °लाया, D7 °पोगा [meta])श्च यथा गावो —^b) Ś1 D5 यद्वच् (for यथा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 वा(Ñ2 च [sic], D2.7 वा)तृण (B2 °तृणं)कं (for वाप्यतृणं) Ñ2 चरं, B3 च(also as in Ñ2)कं (for वनम्) —^c) Ñ2 V1 B1-3 D1-3 M4 अगोपाश्च, B1 °पाश्चैव, D4.5.7 शस्त्रलाश्च: G3 अगोपाल (sic) (for अगोपाला) D4.5.7 मदय (for गावस्) —^d) V1 G3 राज्यम् (for राष्ट्रम्). —After 20, Ñ2 V1 B D2.3 M4 ins

1567* विनापि समुद्र्दन्त्यैरमिरि स्यन्दनो यथा ।
अस्वामिकमवाप्नोति तथा राष्ट्रमराजकम् ।

[(l 1) V1 समुद्यन्दैर्, B1 समुद्रानैर् (sic) —(l 2) D1 °राज्य, D2 ºराज्य, M4 ºम् (for राष्ट्रम्)],

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 20, whereas D4.5.7 ins after 23*

1568* ध्वजो रथस्य प्रज्ञानं धूमो ज्ञानं विभावसोः ।
तेषां यो नो ध्वजो राजा स देवत्वमितो गतः ।

[(l 1) D4.5.7 संज्ञानां(D6 °नं) (for प्रज्ञानं) D4 (before corr as in D6) ज्ञाने धूमो, D5.7 ज्ञानं धूमो (by transp) D5 विभावसोः —(l 2) D4.7 योसाक तु(D5 *) D5 देवो देवो (for तेषां यो नो) D4.7 पत्वम्, T3 दे° (for देवत्वम्) D6 उपागतः]

21 D4.5.7 om 21-22 —^a) Ś1 D6 स्वास्थ्यं, Ñ2 B3 स्वं वै, V1 B1.2 D1-3 M4 स्व वै, B4 सुखी, G(ed)स्वं वै, Cr t as in text Crp सुखं (for स्वकं) M3 भजति (sic) Ñ2 B1.2 कहिंचित्.—After 21^ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 ins

1569* हरन्ति दुर्बलानां हि स्वमाक्रम्य बलान्विताः ।
नाराजके जनपदे दुर्बलाश्चबलवशगाः ।

[(l 1) Ñ2 दुरति (sic), B1 चरति (for ह°) Ñ2 B1 समाक्रम्य, V1 D2.3 M4 स्वा य°, D1 ता या° (for स्वमाक्रम्य) Ś1 D1 बलाधिका —(l 2) D2 ब*वशगाः]

—^c) Dt1 Dd1 Dm1 T1 जना (for नरा) —For 21^cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1570* भक्षयन्ति निरुद्वेगा मत्स्यान्मत्स्या इवाल्पकान् ।

[Ś1 D4 भक्षयन्ति D1 निरुद्वेगात्, B4 D2.3 निरुद्विग्न (for निरु°) Ś1 V1 B2 D2.3 M4 मत्स्या मत्स्यान् (by transp) D3 *त्स्या मत्स्यापरा यथा (for the post. half)]

22 D4.6.7 om 22 (cf v l 21) —^a) Dd1 Dm1 तु (for हि) —^c) G3 Crp भोगाय (for भावाय) —^d) T3 राम (for राज) —For 22, Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.3 (followed by 1573*) 6 M4 subst

1571* च्युतस्वान्तधर्ममर्यादा नास्तिका निरपत्रपाः ।
भवन्त्यराजके राष्ट्रे मानवा धृतनिश्चयाः ।

[(l 1) V1 धर्मपर्यन्त]

—After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1572* यथा दृष्टिः शरीरस्य नित्यमेव प्रवर्तते ।
तथा नरेन्द्रो राष्ट्रस्य प्रभवः सत्यधर्मयोः ।
राजा सत्यं च धर्मश्च राजा कुलवतां कुलम् ।
राजा माता पिता चैव राजा हितकरो नृणाम् ।
यमो वैश्रवणः शक्रो वरुणश्च महाबलः । [5]
विशिष्यन्ते नरेन्द्रेण वृत्तैर्महता सदा ।

अहो तम इवेदं स्यान्न प्रज्ञायेत किंचन ।
राजा चेन्न भवेल्लोके विभजन्साध्वसाधुनी ॥ २३
जीवत्यपि महाराजे तवैव वचनं वयम् ।
नातिक्रमामहे सर्वे वेलां प्राप्येव सागरः ॥ २४

स नः समीक्ष्य द्विजवर्य वृत्तं
नृपं विना राज्यमरण्यभूतम् ।
कुमारमिक्ष्वाकुसुतं वदान्यं
त्वमेव राजानमिहाभिषिञ्चय ॥ २५

G 2 69 34
B 2 67 38
L 2 73 31

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

[(l 1) G3 वृद्धि (sic), Cv m g k t as above (for वृद्धि) T2 प्रवर्तेरे —Before l 2, Dm1 ins राम —(l 2) G3 राजस्य, Cv r m g k t as above (for राजस्य) —Before l 3 Dm1 (m) ms. नायकी —(l 3) G3 धर्मं Cm t as above (for धर्मेशु) —(l 4) M1 राज (sic) (for the first राजा) —(l 5) T2 G3 M2 3 यमवैश्रवणौ (T2 M2 °णो (sic)) M3 इन्द्रौ (sic) —(l 6) Dg1 विशिष्यते T2 3 G1 2 M1-3 Cv r m g k विशेष्य(G3 M1 Ck °ष्य M3 °ष)ते, Ct as above (for विशिष्यते)]

23 D3 om 23 —a) Ś1 Ñ2 B D1 2 4 7 M3 अंधं, V2 अप्न (sic) (for अहो) ❀ Ct तम इति प्रथमा सप्तम्यर्थे। अथवा तमशब्दस्य तमे इति सप्तम्यन्तं वा। तमस्यपि तम तथा इति द्विरूपकोशात्। ❀ —b) V1 B1 4 T2 G1 M3 4 प्र(V1 प्रा)ज्ञायत, B2 प्राज्ञायेत, Dt1 प्रणायेत D5 [इ]ह ज्ञायेत, Cr m g k t as in text (for प्रज्ञायेत) —c) B3 (m also) 4 राज्ये (for लोके) —d) Ś1 D6 [अ]साधु वा, Dg1 T1 3 G1 °धुनि, D1 2 M2 °धुना, G3 °धु च, Cr g k t as in text Cm [अ]सात्त्विनि (for [अ]साधुनी) —After 23 D1 4 7 ins 1568* while Ś1 Ñ1 V2 B D1 3 (cont after 1571* owing to omission) 6 M4 ins

1573* दस्यवोऽपि न च क्षेमं राष्ट्रे विन्दन्त्यराजके ।
द्वावाददाते ह्येकस्य द्वयोश्च बहवो धनम् ।

[(l 1) Ñ1 तस्यवो (corrupt) V1 बहवो (for दस्यवो) M4 transp न and च D1 क्षमन्त्यरोति (sic) न क्षेम (for the prior half) —(l 2) Ñ1 V1 द्वावदत्ता(V1 °दे)ते (sic) B4 °दाति (for द्वावाददाते) D3 (with hiatus) एकस्य D1 वा (for च)]

—Ś1 Ñ2 B D6 cont

1574* तस्माद्राज्ञैव कर्तव्य इच्छद्भि शुभमागमं ।
द्विजातो वचनं श्रुत्वा वसिष्ठं मन्त्रिणोऽब्रुवन् ।

[(l 1) B4 स्वकर्तव्य (for [र]ाज्ञ क°) Ñ2 B2 3 पाशमत शुभे, B1 4 शु(B4 आ)गमन शुभ (for शुभमागमं)]

24 a) Dd1 सदा, Dm1 T2 तथा, Cg t as in text (for तव) D1 7 वशागा, Cr g t as in text (for वचनं) Ś1 D6 महाभागा(D6 °गो- L(ed) °ग) वयं प्रभो, Ñ2 V1 B D1-3 M4 सह राज्ञा वय प्रभो, D5 तव देव वचो वय, G1 तवैव वचन श्रियां —cd) D7 नातिक्रम्यामहे, T2 M1-3 °क्रमामहे T3 G3 °चक्रामहे Cr g as in text (for °क्रमामहे) ❀ Ct नातिक्रमाम। ❀ Ś1 Ñ1 V2 B D1-3 6 M4 शासने तव तिष्ठाम स न (M4 तव) शाधि तपोधन

25 a) Dm1 सम, D4 7 अत, D5 M2 तत, M3 स त, Cr m g k t as in text (for स न) D4 6 7 राज्य, Cv r g k t as in text (for वृत्त) —b) D5 भकटक (for नृप विना) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 Ct राष्ट्रम्, D3 श्रेष्ठम्, Cr m g k as in text (for राज्यम्) D4 7 निष्कटकं श्रेष्ठ वरेण्यभूत —c) Dm1 ईक्ष्वाकु Dt1 Dd1 Dm1 Ct सुत तथान्य D4 6 7 Ck -वर(Ck -सुत) वरेण्य, G3 M1 वर° (for -सुत वदान्यं) —d) T3 त्वमेन(°नं ?) Ck तमेव (for त्वमेव) Dg1 D4 7 T G M1-3 Cm g k [अ]भिषिंच, Dt1 D5 Ct[अ]भिषेचय, Cr अभिषिंचस्व —For 25 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1575* वसिष्ठ धर्मेश महानुभाव
स न समीक्ष्याद्य ऋषिप्रवर्य ।
कुमारमिक्ष्वाकुकुलप्रसूत
तमाशु राजानमिहाभिषेक्तुम् ।

[(l 2) Ñ2 इन M4 तत्त (for स न) B3 विप्रवर्यन् —(l 3) V1 D1 3 -कुले V1 प्रसूत्न (for प्रसूत) —(l 4) Ñ2 मस्माणि (sic, V1 D1-3 M4 त्व° (for तमा°)]

Colophon —After *Kanda name* D1 3 5 ins भरत पर्वणि —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D6 राजप्रशसा, V1 भरत निश्चय, D1 3 भरतविनिश्चय (D3 °*) D5 मन्त्रिनिश्चय D6 पौरजानपदवाक्य D5 विराजवर्णन, D7 मन्त्रिवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 6 om Ś1 73 Ñ2 V1 D7 M4 69 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 67 B2 D6 68 B4 64 D1 125, D4 6 72 —After colophon, D6 G conclude with श्री(D6 om.)रामाय नमः, T1 श्रीरामचन्द्राय नमः.

६२

G 2 70 1
B 2 68 1
L 2 74 1

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
मित्रामात्यगणान्सर्वान्ब्राह्मणांस्तानिदं वचः ॥ १
यदसौ मातुलकुले पुरे राजगृहे सुखी ।
भरतो वसति भ्रात्रा शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ २
तच्छीघ्रं जवना दूता गच्छन्तु त्वरितैर्हयैः ।
आनेतुं भ्रातरौ वीरौ किं समीक्षामहे वयम् ॥ ३
गच्छन्त्विति ततः सर्वे वसिष्ठं वाक्यमब्रुवन् ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
एहि सिद्धार्थ विजय जयन्ताशोक नन्दन ।
श्रूयतामितिकर्तव्यं सर्वानेव ब्रवीमि वः ॥ ५
पुरं राजगृहं गत्वा शीघ्रं शीघ्रजवैर्हयैः ।
त्यक्तशोकैरिदं वाच्यः शासनाद्भरतो मम ॥ ६
पुरोहितस्त्वां कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं त्वया ॥ ७

62

☞ Ñ1 missing for Sarga 62 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नमः

1 a) T1 2 हि (for तद्) V1 श्रुत्वाथ मंत्रिणा वाक्य —b) Ñ2 B1 2(marg also as in text) 3 M4 तान्, G3 हा (for ह) —For 1c-6b D4 5 7 subst 1581* V1 D1 3 प्रत्यभाषत —c) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M3 Cl t °जनान् (for गणान्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 सुमन्त्रप्रभृतीन्सर्वान् —d) D2 ब्राह्मणानिदमब्रवीत्

2 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ab) M3 यदा (for यद्) Dt1 Ck t दत्तराज्य पर सुखी (for b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 योऽसौ (B4 येषां) मातामहकुले कुमार श्रीमता वर —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 गत सह, Dt1 सुदान्वित, M4 तव सह (for समन्वित)

3 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —a) Dd1 Dm1 G1 M1 2 तौ T2 3 G2 M3 त (for तच्) T3 G3 M4 शीघ्र (for शीघ्रं) M4 गमनैर् (for जवना) —b) Dt1 G3 M3 त्वरितं, M4 त्वरित (for °तैर्) —After 3ab, M4 ins

1576* आनयन्तु नरव्याघ्रौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।

—c) M4 भरते ध्रियमाणे तु —d) T3 G1 2 M4 समीक्ष्यामहे (sic) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 subst

1577* तस्मिन् शीघ्रैर्गता नरा प्रनयितैर्हयैः ।
इहानयन्तु वचनाद्गुरुस्तात्ययनादिन ।

[(l 1) Ś1 B3 D6 प्रजविनैर् V1 D1-3 आशु गत्वा कुमारं त (D2 त्व [sic] D3 त्व) शीघ्रमेव तरस्विन —(l 2) D2 गुरुत्वान् (for वचनात्) Ñ2 नृ०स्य B4 नृपात् (for नृपस्य) Ś1 D6 [अ]गृत्य, Ñ2 [अ]धन (sic) V1 [अ]र्थिव D1 3 [अ]थ्यग्न् G(ed)मिय (for [अ]त्यय) V1 °वेदिन (for °यादिन)]
—B3 cont

1578* आगते भरते धात्र राजकार्यं भविष्यति ।

4 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —a) M3 च मे: M4 तद (sic) (for तत) —b) G3 अब्रवीत् (sic) M3 ब्राह्मणा ब्रुवन् (metri causa) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T2 3 G M तु (for तद्) T3 om श्रुत्वा —After 4c, T3 repeats (erroneously) 1b-2a —d) M4 [इ]दीदम् (for वाक्यम्) —For 4 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 subst

1579* इति श्रुत्वा वचस्तस्माद्गुरोर्गाजमन्त्रिण ।
गच्छन्त्वाशिवति सर्वेऽथ प्रत्यूचुर्हृष्टमानसा ।

[(l 1) V1 D1-3 वसिष्ठस्य वचस्ते (for °चस्तस्माद्गिरा) —(l 2) Ś1 D6 गच्छन्तिति च V1 गच्छामिति (sic) D1 गच्छन्त्वेति (for °न्त्वाशिवति) Ś1 D6 6 ते, V1 D1 3 त (for थ) V1 सपर्त्ता निर्वि (for हृष्ट°)]

5 For D4 5 7 cf v l 1 and 6 —ab) Dd1 सहि (for एहि) T3 प्रजल (metri) (for जयन्त) Dg1 नंद (metri), Dd1 Dm1 नादन (for नन्दन) M3 सौम्या सिद्धार्थविजया शोका निर्गच्छताशु वै —c) M3 यदि (for इति) —d) M4 सर्वाश्चामन्त्रयामि व —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 subst

1580* ततो जयन्त सिद्धार्थमशोक धात्यवीदिदम् ।
वसिष्ठो जपतां श्रेष्ठो दूतानाहूय सत्वरम् ।

[(l 1) D2 जयत, D3 नयति (for जयन्त) D2 अशोकाद (sic) (for अशोक च) —(l 2) V1 D1-3 तपसां (D1 3 °तां) (for जपतां) D1 घोरो (for श्रेष्ठो) V1 D1 3 सत्वर Ś1 D6 दूतानाह तपोधन (for the post half)]

6 a) G2 पुरा (for पुर) D4 त्वष वा (for गत्वा) Ct appears to read the following for a ॐ Cv पठ्य तच्छीघ्रमिति च पाठ । ॐ —T3 om (hapl) 6b-8a —b) Ś1 Ñ2 B3 D1 3 4 प्र(D1 *)जवितैर्; V1 B1 2 4 D6 M4 प्रजविभिर्, G1 शीघ्रगतैर् (for शीघ्रजवैर्) —For 1c-6b, D4 5 7 subst

1581* भरते श्रूयमाणे तु किं समीक्ष्यामहे वयम् ।
भो भो विजय सिद्धार्थ जयन्ताशोक गच्छत ।

[(l 1) D5 भरत (sic)]

—c) V1 त्यक्त शोकमिदं, D4 5 7 कैकेय्या त्यापतो (for त्यक्तशोकैरिदं) —d) Ś1 D6 भर्त(D6 [after corr] °र)तो वचनाद्विशु, Ñ2 V1 B D1-3 M1 भरत शासनाद्विशु

7 T3 om 7 (cf v l 6) M3 om 7ab —a) Dd1 G M1-3 त्वा (for त्वां) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 सा(V1 D1-3

नास्मै प्रोषितं रामं मा चास्मै पितरं मृतम् ।
तः शंसिषुर्गत्वा राघवाणामिमं क्षयम् ॥ ८
यानि च वस्त्राणि भूषणानि वराणि च ।
मादाय राज्ञश्च भरतस्य च गच्छत ।
वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञाता दूताः संत्वरिता ययुः ॥ ९
ते हस्तिनपुरे गङ्गां तीर्त्वा प्रत्यङ्मुखा ययुः ।
पाञ्चालदेशमासाद्य मध्येन कुरुजाङ्गलम् ॥ १०

G 2 70 11
B. 2 68 13
L. 2 74 11

; रवो कुशलं वू(D1 इ)ह्रू —^{b}) Ś1 D5 राजा, Ñ2 V1 B3 पिता, D1 सर्व, T2 प्राद् (for प्राह्) D5 च नृप (for च) —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 Mत्वराघवाणामिमामच्छ 1 om 7^d-9^c —^{d}) Ś1 Ñ2 B D1-3 कार्यम्, D4 च (for क्षयम्) Ś1 D5 निमो, G1 तत्र G3 त्वयि (for :)

T3 om 8^{abc} V1 om 8 (cf v l 6 and 7 respy)) Ś1 Ñ2 B D1-3 न (for मा) D1-3 मस्मै (for) Ś1 Ñ2 B1 D5 प्रेषितो, B2 D1 M प्रोषिते (for म) Ś1 Ñ2 B D1-3 रामो, D5 (marg also as ext) पंधु (for राम) —^{b}) Ś1 Ñ2 B D1-3 M न स्वर्गतस्तथा —^{c}) D1 शासनाद् (for शंसिषुर्) —^{d}) Ct इत्त, Dm1 G1 M1 Ck इद, T2 इय (for इम) Ñ1 B D1-3 M गत्वा भवन्निता (Ś1 D5 °मा)वेद पुरेरपि

V1 om 9^{abc} (cf v l 7) D5 om 9^{abcd} —^{a}) mf lm pr m as in text) M1 Cv rp कौशिकानि, g as in text (for कौशेयानि) Ś1 Ñ2 B D1 M हाणि नि (D1 °हृत्वानि)विचार्य —^{b}) Ñ2 B1 [श्री] णे, B1 [मा]च्चराणि (sic) (for वराणि) —^{c}) Ś1 Ñ2 B1 M शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) T3 शासाद्य (for आदाय) गच्छन्तं, D5 गच्छ त्वं M1 गच्छतु (for राज्ञश्च) —^{d}) [श्र]पि (for च) Ś1 D5 गच्छत, B1 M गच्छत, Dg2 T3 G3 °थ (for गच्छत) V1 D1 M राज्ञश्च (V1 स्व ;) भरतस्य च —After 9^{cd} Ś1 Ñ1 V1 B D1 M D1 (owing to om) ins after 8

D1 सत्वरित, G1 M1 हते त्वरिता (G1 °त) (for सत्वरिता) Ś1 Ñ2 V1 B1 D1-3 M1 ययु शीघ्रगा (Ś1 D5 °गुरोग) मा B1 जग्मु कार्यवशादृत —After 9 V1 B1 (marg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 S ins

1582* इति ते दत्तसंदेशा दूतास्त्वरितमानसा ।

Ś1 B1 D1 ते शासनदेशा (B4 °शाय) V1 स्वसमदेशा (for °) B1 मृत्वाय (for दूताय)]

le Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 T G M1-3 ins

1583* दत्तपथ्यपना दूता जग्मु सर्वे इर्वे निवेशनम् ।
एकपार्श्वे वसिष्ठस्तो हयानारुह्य सत्वरम् ।
ततः प्रास्थानिकं कृत्वा कार्यशेषमनन्तरम् ।

([1] 1) G1 कृता (for दत्त) D4 पां (D5 प्)शेन्ना नयोन्त (for नयनपना) D1 G1 रर रह जग्मु (by nsp) —([1] 2) D1 M केकेय (for पस्त्वहं) D5 वंश D1 स्यात् (for हयान्) —([1] 3) Dt1 Dd1 D1 G1 M1 प्रस्थानिकं, Cm g k t as above D1 अनंदिता अनन्तरम्]

) T3 [क]म्यनुज्ञाय —^{c}) Dd1 reads दूता in marg

1584* न्यन्तेनापरतालस्य प्रलम्बस्योत्तर प्रति ।
निषेवमाणास्ते जग्मुर्नदीं मध्येन मालिनीम् ।

([1] 1) G3 अर्थेन Cv r m g k t as above (for मध्ये) T3 [म]ध्यतालस्य V1 B2 D1-3 M प्र (D1 M न)तिप्रलम्ब मध्येन D4 रबलिनेवार तत (Dr °दांबलम्) (sic) D5 अनरोणं बलस्य (for the prior half) V1 B2 प्रलम्बस्य V2 B2 D1-3 M (अ)परेण च (D1 तु) D4 (अ)परतरं प्रति Ct अपर तालपर्वतो पश्चात्तिति वचनात्तीर्थं ॥ —([1] 2) D5 निषेवमाणाम्, M1 निषेवम V1 निषेवमाणा Cr m g k t as above (for निषेवमाणाः) V1 B2 D5 M दूता (for ते) D1 मध्य मितो निर्ग D4 मध्येन मालिनाम्]

10 B1 om 10 —^{a}) V1 Dt1 D1 T3 M हास्तिनपुरे, Cr m g k as in text —^{b}) Dm1 ते प्राङ्मुखा D1 प्रत्युमुखा, T3 प्रत्युगुसा (sic) (for प्रत्य°) Dg1 ययौ (sic) —For 10^{ab} Ś1 Ñ2 B1-3 D5 subst

1585* ययाद हास्तिनपुर गङ्गामुत्तीय वेगिता ।

[Ñ2 B2 च (for [अ]थ) Ñ2 हस्तिनपुर Ś1 D5 वेगा (for वेगिता)]

—^{c}) Ś1 D5 पांचालदेशान्; Ñ2 V1 B1 Dt1 D1-3 Ct पञ्चालदेशम् (B1 °शान्) T3 पाञ्चालं देशम्, Cv r m g k as in text (for पाञ्चालदेशम्) Ś1 Ñ2 B1-3 D5 मासाद्य, D5 मागम्य (for आसाद्य) —B2 reads from 10^c up to आगुसत in 1 2 of 1587* in marg —^{d}) Ś1 Ñ2 B1-3 D5 ततस्त D1 मध्ये च (for मध्येन) Ś1 D5 कुरुजाङ्गलाद्, B1 D1 °गर्ल, D1 कुरुजागुलं (sic) —D1 read 12-13^b after 10 —After 10 Ś1 Ñ1 V1 B1 (marg) D1-3 M ins

1586* पूर्णा पश्यन्ती शीर्षा पुष्पैस्तु सरस्वतीम् ।
स्रवमाणा ययुर्दूता सुरम्यां पुष्पराशिनीम् ।

([1] 1) V1 दशन्ती Ś1 D5 तीर्था (D5 °र्थे) (for तीर्त्वा) B2 (marg also) पूर्णा नदी महानीर्थे (sic) (for the prior half) D5 M शुभे —Ś1 Ñ2 B1-3 D5 om 1 2 —([1] 2) D5 पुष्पसती D5 वायु हताशतुर, D5 पुरम्यपुष्पराती (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V1 B1-3 D1 M cont , Dg1 Dt1

G 2. 70. 13
B. 2. 68. 15
L. 2. 71. 0

ते प्रसन्नोदकां दिव्यां नानाविहगसेविताम् ।
उपातिजग्मुर्वेगेन शरदण्डां जनाकुलाम् ॥ ११
निकूलवृक्षमासाद्य दिव्यं सत्योपयाचनम् ।
अभिगम्याभिवाद्यं तं कुलिङ्गां प्राविशन्पुरीम् ॥ १२
अभिकालं ततः प्राप्य तेजोभिभवनाच्च्युताः ।
ययुर्मध्येन वाह्लीकान्सुदामानं च पर्वतम् ।
विष्णोः पदं प्रेक्षमाणा विपाशां चापि शाल्मलीम् ॥ १३

Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr.m g k t ins after 10, D4.5.7 ins after line 1 of 1588*:

1587* सरांसि च सुफुल्लानि नदीश्च विमलोदकाः ।
निरीक्षमाणा जग्मुस्ते दूता कार्यवशाद्द्रुतम् ।

[B3 reads in marg. up to जग्मुस्ते in l. 2 (cf. v.l. 10).—(l. 1) Ñ2 V1 B1-3 D1.3 च प्रफुल्लानि, Dd1 Dm1 विपुलान्येव, D4.5.7 च सुपुष्पानि, T1 च प्रपूर्णानि, T3 च वि°, G1 पुष्करानि, M1 नाथ पुष्करानि (for च सु°). D4.5 नयस् (for नदीश्.).—(l. 2) V1 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3-5 निरीक्ष्यमाणा, Cv.r m g as above. D2.3 जग्मु° (for दूता°). Ñ1 V1 B1-3 D1.3 M4 ते दू(B3 पू)ता जग्मु°, D4.5.7 दूतास्ते जग्मु°, T1.3 ते जग्मुर्दूता° (all by transp.) (for जग्मुस्ते दूता°).]

11 Ś1 D6 om. 11[cd].—[a]) Ñ2 V1 B D1-3 M4 ते पुण्य(Ñ2 B3-4 °पयां)शीतसलि(V1 °ल्ब)लां, D5 ते प्रसन्नोदका रम्या.—[b]) B2.4 D3 -नादिता, D5 -सेविता (for -सेविताम्).—[c]) Dm1 T1.3 भसीस्य जग्मुर्, D4.5.7 उपाभि°, M4 उपाजग्मुर्हि, Cg k t as in text (for उपाति°). ⊗ Cr: उपाजग्मु उपगम्यातिक्रान्ता इत्यर्थः । ⊗ —[d]) D4.7 शातद्रुं च (for शरदण्डां). Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.7 T2 जलाकुला, M1 समाकुलान् (sic), M4 चलाचलां (for जनाकुलाम्). D3 सरितो सप्तवाकुला. Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 शरदंडां(V1 °ड्ड) समुत्तीर्य नदीं जलधरा(Ñ2 °का)कुलां.—After 11, D4.5.7 ins. l. 2 of 1588*.

12 D4.5.7 read 12-13[b] after 10.—[a]) D4.7 निकूजं वृक्षम्; M4 निपूज्यवृक्षम्. Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 स(V1 म)-मूल(Ś1 V1 D6 °ल) शैल(D6 °न)मासाद्य.—[b]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 पुण्यं; M4 दिव्यां (sic) (for दिव्यं). V1 D1 सत्योपयाचितं, D3.6 सत्योपयाचना, Dt1 Dm1 D6 सत्योपयाचनं (D6 °चितं); D2 सत्योपयाचनं, Cr.m g t as in text (for सत्योपयाचनम्). ⊗ Cv: सत्योपयाचनं स्वाभीष्टार्थं वरप्रदानशीलं यागम् । ⊗ —[c]) V1 D1-3 M4 त प्रगम्य; T3 अभिगाप (for अभिगम्य). Ś1 Ñ1 B D4 प्रगम्यैनं(B4 °दं). V1 D1-3 M4 [म]प्र(V1 °च, M4 °भि) गम्य च. D4.7 [म]भिवाद्यैव (for [म]भिवाद्यं तं).—[d]) Ś1 Ñ2 B D1-7 M4 गृ(Ś1 D6 त्रि, D4 पु)लिंगां(M4 °गो). V1 T3 कालिंगां; T3 G1 °गान् (sic) M1 कुलिंगां (for कुलिङ्गां). Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 विविशु (for प्राविशन्).

13 D4.5.7 read 12-13[b] after 10.—[a]) Ś1 Ñ2 B D6 कालपूर्णं(Ś1 D6 °र्ण), V1 D1-4 ता(V1 D6 त)तीपुष्ठी; D1 कालीपूष्ठे; D7 नदीकालो; G3 अपि कालं; M1 अभिकाल; M4 भजाइल (for अभिकाल).—[b]) Ś1 B M4 बोधी(Ś1 B3 °धा, B4 °धा; M4 °धि)नो नगर ययु; Ñ2 V1 D6 राधीनां(V1 वाधनी; D6 बौद्धानां) भनर ययु; Dg1 ते पौधिम°; D1-3 बोधि(D1 बोध)नीनगर ययु. D5 तेजोभिभवने तत; T2.3 G M1-3 से बोधिभवनाच्च्युता. Cm p as in text; Ct p ततो बोधिवनच्युता. ⊗ Cr: तेजो बोधिभवन ग्रामं ताच्च्युता । ⊗ —After 13[ab], V1 B2.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3.5 Cv r m g k t ins; D4.5.7 ins l. 1 after 13[ab] and l. 2 after 11:

1588* पितृपैतामहीं पुण्यां तेरुरिक्षुमतीं नदीम् ।
अवेक्ष्याञ्जलिपानांश्च ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l. 1) ⊗ Ct: पितृपैतामहीमित्यर्थः । ⊗ V1 B2.3.4 D1-3 M4 ततो देव(V1 मह)र्षिचरितां (for the prior half). V1 B2.3.4 D1-3 M4 ययुर् (for तेरुर्). V1 इक्षुमतीं (sic), B2.3 रक्षु°, D4.7 गेक्षु(D5 °क्षु)मती (for इक्षु°).—After l. 1, D4.5.7 ins 1587*.—(l. 2) D4.7 नागवृद्धांश्च पर्वतां, D3 अवक्ष्यशाखिनांश्च, Cv p अपेक्ष्यांजलिपानांश्च (for the prior half). V1 B2.3.4 D1-3 तत्र(B3 °त्रो)भिगम्य संनिकृत्वेदपारगान्; M4 अथ तत्रापि संस्थिता वेदवेदान्तपारगा.]

—V1 B2.3.4 D1-3 M4 cont., Ś1 Ñ2 B1 D6 ins only l. 2 after 13[ab]:

1589* ब्राह्मणान्मध्ययु शीघ्रमनुज्ञाता युधाजितः ।
कथयन्तः कथाश्चित्रा रामलक्ष्मणसंश्रिताः ।

[(l. 1) B4 अनुज्ञातान्. D2 कृताशिष°, G(ed.) शुभाशिष (for द्रुता°). M4 ब्राह्मणा ययुः शीघ्रमनुज्ञाता ययुस्तु.—(l. 2) V1 D1-3 कथा किंचा V1 D1-3 M4 संश्रिता (for संश्रिताः).]

—[cd]) B4 वाल्मीकान्; M4 वा * * (for वाह्लीकान्). Ñ1 V1 B D1-3 सुदामांश्चो(V1 D1.3 °मं चो; D3 °मो *)त्तरेत च (V1 D1.3 तेः; D3 तु), D4.7 मरण्ये स्वादुसंचिनीः D1 कारण्या त्स्वदस्युतान्; M4 मरण्यस्वादुफलतपीन् (for [cd]) Ś1 D6 ययुर्मध्येविविधेन स्वतरुं ब्रह्मपुरं.—[e]) Cr. पादं (for पदं). Ś1 D1-3 वीक्ष्य(Ś1 °क्ष)माणा, Ñ2 B1 T2.3 G1 प्रेक्षमाणा (B4 G1 °णो), V1 प्रेक्षमाणा (sic). Dd1 Dm1 D1 वेक्ष°; D1 वेद° (for प्रेक्ष°).—[f]) Ñ2 B विपाशं; T2.3 विपाशां; M4 विपाशी (for विपाशां). Ś1 D6 चैव; Ñ2 B म च (for चापि). Ś1 D6 G M शाल्मलीं(M3 °लि) (for शाल्मलीम्).—After 13, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1590* नदीवापीतटाकानि पल्वलानि सरांसि च ।
सरांसि विविधांश्चापि सिंहव्याघ्रमृगद्विपान् ।
ययुः पथातिमहता शासनं भर्तुरीप्सवः ।

ते श्रान्तवाहना दूता विक्रुष्टेन सता पथा ।
गिरिव्रजं पुरवरं शीघ्रमासेदुरञ्जसा ॥ १४

भर्तुः प्रियार्थं कुलरक्षणार्थं
भर्तुश्च वंशस्य परिग्रहार्थम् ।
अहेडमानास्त्वरया स्म दूता
रात्र्या तु ते तत्पुरमेव याताः ॥ १५

G 2 70 20
B 2 68 22
L 2 71 17

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥६२॥

[(l 1) Dt1 T3 G1 2 M1 2 वापीस् Dm1 G3 वा(G2 पा) पि (for वापी) G3 तटाकांश्च (for -तटाकानि) T1 ** कानि (for पल्व°) —(l 2) Dt1 om from the post half up to विकृष्टे in 14[b] Dd1 द्विजान् (for द्विपान्)]

14 Dt1 om up to विकृष्टे in [b] (cf v l 13) V1 D1 2 M4 om 14[cd] Ś1 Ñ2 B D3 1 transp 14[ab] and 14[cd] —[a]) Dg1 M3 क्लान्त (for श्रान्त) T3 -वहना (for -वाहना) Ś1 Ñ2 B D8 सप्तरात्रेण गत्वा वै (Ś1 D6 च गता) D3 6 7 प्रययु सप्तमीं रात्रिं —[b]) Dd1 Dm1 T1 2 G2 M2 पथा सता (by transp) M3 पथा सत Ś1 Ñ2 B D3 1 दूतास्ते श्रान्त(D2 5 शीघ्र)वाहना Cty सप्तरात्रेण गत्वा वै दूतास्ते श्रान्तवाहना —After 14[ab] D4 5 7 ins

1591* सप्तरात्रेण ते तत्र गत्वा राजगृहं परम् ।
[D6 गता D4 7 प्रकृ (sic) (for परम्)]

—[c]) Ś1 वर (for -व्रज) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 विविशुस्ते चिरादिव D4 5 7 शीघ्रं ते विविशुस्तदा —After 14 Dm1 ins राम

15 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 प्रजा(D1 प्रिया)हितार्थं (for भर्तु प्रि°) Ñ3 lacuna V1 D1-3 M4 नृपतेः प्रिया(M4 °तेर्हिता)र्थं (for कुलरक्षणार्थं) —[b]) V1 D1 3 M4 भर्तु स्ववंशस्य च रक्षणार्थं —[c]) T3 मरया (corrupt) (for त्वरया) —For 15[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst and Ś1 D6 read before 15[ab]

1592* अतिचरन्तो विविशु पुरं ते
ततो ययु पार्थिववेश्म तूर्णम् ।

[(l 1) Ś1 D3 4 7 सपूर्यमाना B3 D1 3 M4 अभिलपन्तो D5 प्रविश्यमाना (for अतिचरन्तो) Ś1 D6 हि ते D3 2 च ते D1 च D5 6 7 तत् (for ते) —(l 2) B1 4 D4 5 7 ततोभ्ययु (for ततो ययु) Ś1 D6 मुख्य (for तूर्णम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D1 दूत(Ś1 भरत)प्रस्थापन(B 2 °ना D1 °न) V1 दूतागमन D2 दूतप्रस्थानिक D3 भरतदूतप्रस्थान D4 दूतप्रेषणं D5 भरतं प्रति दूतप्रस्थापन D6 दूतप्रस्थान D7 भरतदूतप्रस्थानिक —*Sarga no* (figures words or both) B1 D3 4 om Ś1 74 Ñ2 V2 D7 M3 70 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 68 B3 D5 69 B4 64 D1 126 D2 5 73 —After colophon D4 G conclude with श्री(D6 om श्री) रामाय नमः T3 with श्रीरामचन्द्राय नमः

६३

G 2 71 1
B 2 69 1
L 2 75 1

यामेव रात्रिं ते दूताः प्रविशन्ति स्म तां पुरीम् ।
भरतेनापि तां रात्रिं स्वप्नो दृष्टोऽयमप्रियः ॥ १
व्युष्टामेव तु तां रात्रिं दृष्ट्वा तं स्वप्नमप्रियम् ।
पुत्रो राजाधिराजस्य सुभृशं पर्यतप्यत ॥ २
तप्यमानं समाज्ञाय वयस्याः प्रियवादिनः ।
आयासं हि विनेष्यन्तः सभायां चक्रिरे कथाः ॥ ३
वादयन्ति तथा शान्तिं लासयन्त्यपि चापरे ।
नाटकान्यपरे प्राहुर्हास्यानि विविधानि च ॥ ४
स तैर्महात्मा भरतः सखिभिः प्रियवादिभिः ।
गोष्ठीहास्यानि कुर्वद्भिर्न प्राहृष्यत राघवः ॥ ५
तमब्रवीत्प्रियसखो भरतं सखिभिर्वृतम् ।
सुहृद्भिः पर्युपासीनः किं सखे नानुमोदसे ॥ ६

63

☞ Ñ1 missing for Sarga 63 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ab) Dg1 D4 6 7 G1 दूतास्ते (by transp) (for ते दूता) D4 7 प्रवेष्टार (for प्रविशन्ति) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 (marg also) 3 D1-3 6 M4 यमेव दिवस दूता प्रविष्टास्ते (B3 °स्तु) गिरिव्रज B3 4 यस्यामेव तु शर्वर्यामयोध्यामधिपति सुत —c) D3 पिता (for [अ]पि ता) B3 रात्रौ D3 रात्रौ (for रात्रिं) —d) V1 D1 3 6 7 दृष्ट स्वप्नो (by transp) D3 दृष्ट स्वप्ने T3 स्वप्न दृष्टो (for स्वप्नो दृष्टो) Ś1 N2 V1 B D1-7 भयावह M4 मृषाप्रिय (for ऽयमप्रिय)

2 a) Dm1 D5 व्युष्टायामेव, G1 °ष्ट च (for व्युष्टामेव तु) Dm1 रात्र्यां (for रात्रिं) —b) D4 7 स्वप्नमथाप्रिय (for तं स्व°) —c) M3 राज्याधिराजस्य —d) G1 परितप्यत (sic) —For 2 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1593* अनिष्टावेदिन स्वप्न दृष्ट्वा च भरताग्रजा ।
ससार पितर वृद्धमासीदुत्सुकमानस ।

[(l 1) Ś1 अरिष्टावेदिन V1 अनिष्टावेदित B1 D3 अनिष्टवेदिन D6 अरिष्टवेदिन M4 अनिष्टवेदन (for अनिष्टावेदिन) Ś1 D6 [अ]थ B4 तु (for च) V1 D1 3 M4 त(D3 *) दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा च) —(l 2) V1 दर्शेनमानस (sic) B4 नष्ट्वा° M4 दु खित° (for उत्सुक°)]

3 a) Dt1 G1 तमाज्ञाय (for समा°) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D1-3 6 M4 आलक्ष्य त(Ñ2 B1 2 चा)स्योत्सुकस्तो(D3 °स्योत्सु कस्ता [hypm]) B4 आलोक्य तस्यासुखता —b) D3 प्रियावादिन —c) D3 उपास (sic) (for आयास) Ś1 Ñ2 V1 B D4-7 अप(B1 उप D4 7 प्रति D6 प्रवि)नेष्यत Dg1 Dt1 Dd1 T2 G1 2 M3 4 Ck t विनयिष्यत Dm1 T1 G3 3 M1 विनशिष्यत D2 4 वि(D1 *)हरिष्यत Cr ष्यन्त विष्यत (for हि विनेष्यन्त) —d) G3 कथयांचक्रिरे Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कथाश्च(B1 2 कथां च D4 7 वार्ताश्च) दुरनुत्तमा (Ñ2 D3 °मंतरा B4 °नुत्तमां M4 °नेकश)

4 a) Dt1 Dd1 Dm1 तदा (for तथा) D4 6 7 शांति (sic) T1 2 शान्त्ये(T3 °न्त्या) (for शान्तिं) —b) Dt1 Dd1 M3 लालयंति, Cv r m,g l as in text, Ck t,p लोलयंति (for लासयन्ति) Dd1 Dm1 T3 G3 M1 [अ]परे तथा(T3 °दा), M3 तथापरे (for [अ]पि चापरे) D4 6 7 नृत्यति च हसति च —For 4ab Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1594* अवादयन्नुपुष्पान्ये नन्नृतुर्मेदसुखदा ।

[B4 D3 6 अवे(B1 D3 भावा)दयन् V1 जदन्नुनेंनृतु (by transp) Ś1 D1 6 M4 तथा (for तदा)]

—c) B4 नरनानि D4 6 7 M4 नाटकान्, Cr नाटकादि (for नाटकानि) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 चक्रुर्, Dt1 M3 Ck प्राहुर्, Ct माहु (for प्राहुर्) —d) T3 लास्यानि (for हास्यानि) Dd1 Dm1 [अ]पि (for च)

5 Dg1 om 5ab —a) D4 6 7 चै (for तैर्) —b) D6 T3 G3 M3 सखीभि, G3 सुरिभि (for सखिभि) —d) Dd1 Dm1 न प्रहृष्यत D4 नि प्रहृष्टेति D5 G1 न प्रहृष्य (G2 °ष्य)ति (for न प्रा°) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1595* प्रियैर्वयस्यैर्भरतस्तथापि प्रियवादिभि ।
हास्यानि चैव कुर्वद्भिर्नैवातुष्यत्सुदुर्मना ।

[(l 1) V1 D1 3 [अ]ति-; B3 4 [प]र (for [अ]पि) V1 प्रियवादिन —(l 2) Ś1 D6 [ए]व (for [ए]व) V1 कुर्वति (for कुर्वद्भिर्) V1 D1-3 M4 तु(D3 तू M4 तु)ष्यति दुर्मना (for [अ]तुष्य°)]

6 a) D4 6 7 अथ (for तम्) B1 प्रियसख (for °खो) —b) G3 युत (for वृतम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 सविश्वप्रविता(D1 °द्विग्न M4 °दुत्सुक)मानस —c) D4 7 सखिभि (for सुहृद्भि) Dd1 पर्युदासीन G1 2 M1-3 पर्युपासीनं —d) T3 सखे किं (by transp) D4 6 7 प्रहृष्यसि (D5 °ति) (for [अ]नुमोदसे) —For 6cd Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1596* उपास्यमान सखिभि किं सखे न प्रहृष्यसि ।

[Ś1 D6 [ए]व हृष्यसि, D3 M4 प्रहृष्यति(M4 °से) (for प्रहृष्यसि)]

and then cont

1597* समानसुहृदा तानासमाकमपि राघव ।
दु खमार्तिकर्रं यस्ते वक्तुमर्हसि ।

एवं ब्रुवाणं सुहृदं भरतः प्रत्युवाच ह ।
शृणु त्वं यन्निमित्तं मे दैन्यमेतदुपागतम् ॥ ७
स्वप्ने पितरमद्राक्षं मलिनं मुक्तमूर्धजम् ।
पतन्तमद्रिशिखरात्कलुषे गोमये ह्रदे ॥ ८
प्लवमानश्च मे दृष्टः स तस्मिन्गोमयह्रदे ।
पिबन्नञ्जलिना तैलं हसन्निव मुहुर्मुहुः ॥ ९
ततस्तिलोदनं भुक्त्वा पुनः पुनरधःशिराः ।
तैलेनाभ्यक्तसर्वाङ्गस्तैलमेवावगाहत ॥ १०
स्वप्नेऽपि सागरं शुष्कं चन्द्रं च पतितं भुवि ।
सहसा चापि संशान्तं ज्वलितं जातवेदसम् ॥ ११

G 2 71 16
B. 2 69 12
L. 2 75 16

[(l 1) M4 ममाग D3 om (hapl) राह्न B2.4 इति (for अपि) D1 आयर —(l 2) V1 D1-3 M4 अंतर्गत B4 आर्वेशर (for आविष्कृत) V1 अद् (for तद्) Ś1 D6 व्याशोद्वितुम् (for व्यापश्यितुम्)]

7 ᵃ) Dg1 T1.3 G2.3 M3 सह्दर (for सुहृद) —ᵇ) Dm1 marg, T2 स, G1 हा (for ह) —ᶜ) G2 शृण्वंतु (for शृणु त्वं) —ᵈ) T2 उपस्थितं (for उपागतम्) —For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 (all followed by l 1-2 of 1601*) subst

1598* इत्युक्तो भरतस्तेन प्रत्युवाच महायशाः ।
शृणुध्वं यो मया दृष्टः स्वप्नो येनास्मि दुर्मनाः ।

[(l 1) V1 तैस्तु (for तेन) M4 महामना (for °यशाः). —M4 om (hapl) l 2 —(l 2) D3 [अ]स्ति (for [अ]स्मि) Ś1 D6 दुर्मित (for दुर्मना)]

—For 7 D4.5.7 (all followed by 11ᵃᵇ and l 1 of 1602*) subst

1599* भरतस्तु तथा पृष्टः प्रत्युवाच महायशाः ।
स्वप्ने निखिलं सर्वं वयस्येभ्यनुपूर्वशः ।

8 ᵃ) D4.5.7 पितर चाहम् (for स्वप्ने पितरम्) Dg1 माद्राक्षम् (for °क्षं) —ᵇ) Dg1 वसते G1 वन्मुखं, M3 उज्मत्ते (for मलिनं) —For 8ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M4 subst

1600* अद्राक्षमपि च स्वप्ने पितरं रक्तवाससम् ।
कृष्यमाणं नैर्ऋताङ्का दक्षिणामभितो दिशम् ।
पुनश्चाप्येनमद्राक्षं स्नेहार्तं मुक्तमूर्धजम् ।

[(l 2) V1 B1 कृष्यमाणं B4 यत्र (for यदा) —(l 3) M4 पुनश्चैव तथाद्राक्षं (for the prior half)]

—ᶜ) V1 निपतितं शिखरात्माद् —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.4 M4 सागरे (for कलुषे) Ñ2 D4.5 T गोमयह्रदे D3 गोमयेकुलेः D2 *** हृदे

9 V1 D4.5.7 M4 om (hapl) 9ᵃᵇ —ᵃ) C1 प्लवमानः Cg as in text (for प्लवमानश्च) G2 मे (for मे) —ᵇ) G1 कस्मिंश्चिद् (for स तस्मिन्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1.2 M1.3 C1 गोमये ह्रदे —For 9ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 B D1-3.6 subst

1601* तस्मिन्निमग्नोऽन्धस्य दृष्टो मे गोमयह्रदात् ।

[D1-3 निमग्न (for निमग्नः) Ñ2 B2.4 D2.3 [उ]न्मज्जन् (for [अ]न्धस्य) B गोमयमह्रदात्, D1-3 कर्दमे च वै.]

—B3 om 9ᵈ-10 —ᵈ) Ñ2 V1 B1.2 D1.2 M4 ह(B3 हा)समान, B4 हसमानं च, T1 हसन्नपि (for हसन्निव) Ś1 Ñ2 V2 B1.2.4 D1.2.4 M4 पुन पुन D3 हसमान **** (damaged)

10 B3 om 10 (cf v l 9) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1.2.4 D1-3.4 तै(V1 D1-3 ति)लोदकं पीत्वा, D4.7 तैलोदनं भुक्त्वा, M3 त्रिलोचनं (sic) भुक्त्वा, Ck t as in text ⊕ Cg° तिलमिश्रं ओदनं तिलौदनं । ⊕ —ᵇ) D4 मुहुर्मुहुर् (for पुन पुनर्) Ñ2 D4.7 ह्यवाक्शिराः, D1 अधोमुखं, D2 अधोमुखे (for अध शिरा) —ᶜ) Ś1 D6 [आ]सिक्त (for [अ]भ्यक्त) D3 तैलोभक्त सर्वांगं (corrupt) —ᵈ) Ś1 D6 [अ]वगाह्यत्, Ñ2 B1.2.4 D2.3 M3 व्यगाहत, V1 D1.4.5.7 [अ]भ्यगाहते, Dg1 [अ]विगाहत, Dt1 Dm1 C1 [अ]भ्यगाहत, D6.7 [अ]वगाहते, M1 विगाहते, Ck as in text (for [अ]वगाहत)

11 D4.5.7 read 11ᵃᵇ (followed by l 1 of 1602*) after 1599* —ᵃ) D4.5 स्वप्नेहं, D7 स्वप्नेहं, G1 स्वप्नेपि, M3 स्वप्ने च (for स्वप्नेऽपि) —After 11ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M1-3 ins

1602* उपरक्तो च जगती तमसेव समावृताम् ।
औपवाह्यस्य नागस्य विषाणं शकलीकृतम् ।

[(l 1) C1 m g k t as above C1 उपरक्ता (for उपरक्तां) T2 पृथिवीं (for जगतीं) T1 G1 [इ]व (for [इ]व) D4.5.7 घनेन तमसावृता (for the post half) —D4.5.7 om from l 2 up to st 12 —(l 2) Dm1 विषाणं, G1 विषाणं (for विषाणं)]

—G1 cont

1603* सोपाश्रयं सोपधानं शयनं सोत्तरच्छदम् ।
पृथ्व्यां निपतितं शीघ्रं मया भग्नं मुहुर्मुहुः ।
प्रासादाग्रेषु पृथ्वी स्वयं यातेव भूयसी ।
सह बालया परिषदो मया दृष्टं सभागतम् ।

—ᶜ) Dg1 G2.3 M1-3 सन्तुष्टं(M3 °ष्ट) Dt1 Dd1 Dm1 प्रशान्तं (for संशान्तं) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1.2 ज्वलितं(Dt1 Dd1 Dm1 C1 °ता) (for °तं) Dg1 G2.3 M1 Cg जातवेदसा, Dt1 Dd1 Dm1 M3 °स, —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 (all read l 1-2 after 1598* and l 3-4 [followed by 1603*] after 14) subst.*

G. 2. 71. 17
B. 2. 69. 13
L. 2. 75. 17

अवदीर्णां च पृथिवीं शुष्कांश्च विविधान्द्रुमान् ।
अहं पश्यामि विध्वस्तान्सधूमांश्चैव पर्वतान् ॥ १२
पीठे कार्ष्णायसे चैनं निषण्णं कृष्णवाससम् ।
प्रहसन्ति स्म राजानं प्रमदाः कृष्णपिङ्गलाः ॥ १३
त्वरमाणश्च धर्मात्मा रक्तमाल्यानुलेपनः ।
रथेन खरयुक्तेन प्रयातो दक्षिणामुखः ॥ १४

एवमेतन्मया दृष्टमिमां रात्रिं भयावहाम् ।
अहं रामोऽथ वा राजा लक्ष्मणो वा मरिष्यति ॥ १५
नरो यानेन यः स्वप्ने खरयुक्तेन याति हि ।
अचिरात्तस्य धूमाग्रं चितायां संप्रदृश्यते ।
एतन्निमित्तं दीनोऽहं तन्न वः प्रतिपूजये ॥ १६

1604* दृष्टो मयाद्य सुखेन चन्द्रमाः पतितः क्षितौ ।
संशुष्कः सागरश्चैव सूर्यो ग्रस्तश्च राहुणा ।
महीसमम्भसा शान्तो दृष्टवानस्मि पावकम् ।
सीदन्तं च तथाद्राक्षं पङ्के मग्नं महागजम् ।

[(l. 1) Ś1 V1 B1.2.4 D1.2.4 स्वप्नेन (for सुखेन). D5 दृष्टश्च मया स्वप्ने (for the prior half). V2 D1-3 M4 भुवि (for क्षितौ). —(l. 3) D3 न शान्तं (hypm.) (for शान्तं). —(l. 4) V1 D1-3 M4 सीदमानं (for सीदन्तं च). Ś1 D6 ततो; B1 तदा (for तथा). Ś1 बद्धलग्न-; D6 बंधलग्नं (for पङ्के मग्नं). M4 यथा गजं.]

12 D4.6.7 om. 12 (cf. v.l. 1602*). —a) Dg1 G2 M2.3 Cg अवतीर्णां; Cm, Ct as in text (for °दीर्णां). —b) G3 विशुष्कान् (for शुष्कांश्च). —c) M5 च स्वाध्वान् (for विध्व°). —d) T1 M5 [श्च]पि (for [ए]व). G1 धूमांश्चैव सपर्वतान्. —For 12, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst. and read after 1604*:

1605* विशीर्यमाणः शैलेन्द्रो भग्नश्चैत्यमहाद्रुमः ।
स्वप्ने चाद्य मया दृष्टो निपतंश्च महाध्वजः ।

[(l. 1) B1 शलेंद्रो (for शैलेन्द्रो). D1 भग्नाश्च. Ś1 D6 चैव; V1 B4 D1-3 M4 चैत्ये (D1 °त्ये) (for चैत्य-). G(ed.) -महाद्रुमाः. —(l. 2) V1 D1-6 चाथं; B1.3 (also).4 नाथ (for चाद्य). Ś1 D6 पतितश्च; V1 D1-3 M4 पतमानो (for निपतंश्च).]

13 B om. 13a. —a) D1 M3 पीठे कृष्णायसे; D3 ** कृष्णायसं (illeg.) (for पीठे का°). V1 चैनं; Dt1 D4.5.7 M1 चैव (for चैनं). —b) Ñ1 V1 Dg1 D2 विषण्णं (for नि°). M4 रक्त- (for कृष्ण-). —c) V1 संहृसंति; Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 प्रहृसंति; D1 प्रहसंति; T1.3 प्रवदंति; G3 प्रससंति (sic) (for प्रहसन्ति). Ś1 B1 D2 च; B1 स (sic) (for स्म). D4.7 प्रहसन्निव.

14 Dd1 Dm1 G2 M1 transp. 14ab and 14cd. —ab) Ś1 Ñ1 V1 B D1.3.6 M4 दृष्टो रासभयुक्तेन रथेन च पिता मया; D2 दृष्टो ममाद्य संयुक्तो रासभेन पिता मया. —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 रक्तमाल्याम्बरधरः (D2 °**). —d) D4.6.7 T2.3 प्रययौ (T2.3 °यो) (for प्रयातो). V1 दक्षिणाभिमुखः (hypm.); D1 °णोन्मुखः; M3 °णां दिशं (also °णामुखः). —After 14, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 read l. 3-4 of 1604* and 1605*; while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1606* प्रहसन्तीव राजानं प्रमदा रक्तवासिनी ।
प्रकर्षन्ती मया दृष्टा राक्षसी विकृतानना ।

[(l. 1) G1 च (for [इ]व). —(l. 2) M3 प्रकर्षंती (hypm.).]

15 D4.5.7 transp. 15 and 16. —a) G2 पुत्र (for एतत्). T2 दृष्टम्. —b) T2 G1.3 M1-3 भयावहं. —c) D1 om. वा (subm.). —d) D4.7 G3 यास्य(G2 करि)ष्यति (for मरि°). —For 15, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1607* एवमेष मया स्वप्नो दृष्टः पापो भयावहः ।
व्यक्तं रामोऽथ वा राजा प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः ।

[(l. 1) Ś1 V1 B2 एव (for एष). B4 M4 दृष्टः स्वप्नः (by transp.). Ś1 Ñ1 B पाप- (for पापो). —(l. 2) D1 तथा (for अथ वा). Ñ1 B2.4 राजा वा (by transp.).]

16 D4.5.7 transp. 15 and 16. —ab) Dg1 G1 M3 तु (for हि). D4.5.7 नरश्च भुवि (D5 नरः स्वप्ने तु) यः कश्चित्खरयानेन गच्छति. —c) D4.5.7 नचिरात्. Dt1 Dd1 Dm1 Ct धूमाग्रे; Cg as in text (for धूमाग्रं). —d) D6 G2 M1 प्रति (D4 तस्य) दृश्यते (for संप्र°). —For 16a-d, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1608* यो हि रासभयुक्तेन रथेन परिदृश्यते ।
मर्त्यः स नचिरादेव भुवं याति यमक्षयम् ।

[(l. 1) D2 रासभभुकेन (corrupt). V1 D1-3 M4 याने (D3 **)न (for रथेन). Ñ1 परिदृश्यते. —(l. 2) Ś1 D6 मर्त्यः; V1 M4 मन्ये (for मर्त्यः). V1 D3 स त्वचिरादेव; D6 स तु चिरादेव; M4 समचिरा° (for स नचिरादेव).]

—After 16cd, G1 ins.:

1609* स्वप्नमानो यदि तरुर्दृष्टो हि फलसंभवे ।
राजा वा युवराजो वा सम्राड्वा परिवर्जयेत् ।

—D4.5.7 om. 16e–17. —e) Ñ2 एतस्मिन् (hypm.). M3 एवंनिमित्तं. —f) Dg1 G1.3 M2.3 न च (M3 तु) वः; Dt1 Dd1 Dm1 T2.3 G2 M1 न वचः (for तन्न वः). Dd1 प्रतिपूजते; G2 प्रति पिप्रिये (sic); Ct as in text (for °पूजये) ※ Ck: युष्माकं वचः प्रति हर्षित्य न पेप्रिये न भूशं प्रीतो भवामि ।। Ct: न प्रति पेप्रिये इति पाठे युष्माकं वचः प्रति न येन भृशं प्रीतो भवामीत्यर्थः । ※ Ś1 Ñ1 B1-3 D1-3.6 M4 नाभिनं(Ś1 °वं)दामि वो (B1 वे) वचः; V1 नाभिनंदसि यो वचः; B4 नानंदामि च वो वचः. —After 16, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.6 M4 ins.:

शुष्यतीव च मे कण्ठो न स्वस्थमिव मे मनः ।
जुगुप्सन्निव चात्मानं न च पश्यामि कारणम् ॥ १७

इमां हि दुःस्वप्नगतिं निशाम्य ता-
मनेकरूपामवितर्कितां पुरा ।
भयं महत्तद्धृदयान्न याति मे
विचिन्त्य राजानमचिन्त्यदर्शनम् ॥ १८

G 2. 71. 23
B. 2. 69. 21
L. 2. 73. 23

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

1610* दृष्टांश्च नानुकृष्यामि चिन्तयन्स्वप्नदर्शनम् ।

[Ś1 D4 दर्शनाते न हृष्यामि, Ñ2 B2 °श्च नानुकृष्यामि V1 दृष्टैर्नाश्र हृष्यामि, B2 °पश्यामि (for the prior half) M4 विचिन्त्य (for चिन्तयन्)]

17 D4.7 om 17 (cf 1 16) —a) Dg1 स्वस्थ इव (sic) —After 17ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1611* न पश्यामि भयस्थानं भयं चैवोपधारये ।
भ्रष्टश्च स्वरयोगो मे छाया चोपहृता मम ।

[(l 2) Dg1 Dt1 Ct चाहता, T2 (अ)पहृतश्च, T1 मोपहृता (sic) (for चोपहृता)]

—cd) Dm1 विगुप्सन्निव (sic) T1.3 G2 M1.3 Ct जुगुप्स इव; G1 M3 जुगुप्सामीव Cm g k tp as in text (for जुगुप्सन्निव) —For 17 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1612* भयाने चापि सोऽन्वच्छ मनो विह्वलतीव मे ।
भयाने व्याधिरभ्यायं देहे देहेश्वरो मम ।
हतन्निपतिमिवात्मानमपि चायोपलक्षये ।
जुगुप्सामि तथात्मानमकस्मात्पतितं यथा ।

[(l 1) B1 भयनेषु D2 °ने वा (for °ने च). —(l 2) V1 व्याधिरभ्येति, D2 व्याधिरागमि, D2 °अभ्य D2 यादे (for देहे) V1 देवदेवो यथा —(l 3) V1 गत (for हत) B2 -निरम् (for -निपत्) Ś1 D6 कथ, D2 पते (for भये) Ś1 D6 चैवोपधारये, B2 चाप्यु°.—(l 4) V1 D2.3 जुगुप्सामि, B1 जुगुप्सेमि (sic) (for जुगु°) Ñ2 V1 B2 D1-3 M4 [ह]तं पतनात्, B1 हि चा° (for त्मा°). V1 नकस्मात् (for अकस्मात्)]

18 a) Dt1 D4.5.7 T2 च (for हि) M3 इमानि (for इमां हि) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G2.3 M1.2 Ct निशाम्या D4.5.7 निरीक्ष्य Ck as in text (for निशाम्य). Dt1 T1 Ct हि, D4.5.7 om, M3 तु (for ताम्) —b) Dt1 T1 M3 त्वनेक, D1 इने°, Ct as in text (for अनेक) D4.5.7 अनाचिति(D7 अविचिन्त्य)तां, T2 G1 M1 Ct m न वितर्कितां, Cg as in text (for अवितर्कितां) D4.7 पुरीं (sic) (for पुरा) —cd) T1 -पौरुषं (for -दर्शनम्) D4.5.7 भयं महन्मे (D5 भयावह मे) हृदय न मुञ्चते (D4 मुच्यते, D5 मुञ्चति) प्रभुस्त्व चाहं विरसाम्यनायकम् —For 18, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst

1613* इमं हि दुःस्वप्नमहं विचिन्तय
न्समुत्सुकत्वाद्व्यथितोऽतिविह्वलः ।
न शर्म विन्दामि यथा भुवं तथा
विमध्यतीदं नचिरात्युपैष्यति ।

[(l 1) Ś1 D6 M4 इमां च (M4 हि) V1 अहं हि (for इमं हि) Ś1 V1 D2.6 M4 दुःस्वप्नमिति (V1 D2 °मिम्) —(l 2) Ñ2 B1 M4 हि (for ऽति) —(l 3) M4 तथा (for यथा) —cd D2 तथा भुवं (by transp) B1-4 D1 [अ]भुवं तथा, M4 [अ]भ्युद भुवं (for भुवं तथा) —(l 4) Ś1 D6 [अ]चिरं (for [अ]चिरा) V1 D1-3 M4 मति(M4 रि)ष्यति (for उपै°)]

Colophon —Sarga name: Ś1 Ñ2 B1.3.4 D1.2 भरतदुःस्वप्नदर्शनं (Ś1 °कथितं B2 °कथनं, D1.3 °दर्शनं) V1 D3 भरतस्वप्न(D3 °अ)दर्शनं, D6 दुःस्वप्नदर्शनं, D2 भरतचर्चेति भरतस्वप्नदर्शनं; D4 भरतदुःस्वप्नदर्शनं, D7 भरतचर्चेति दुःस्वप्नकथनं —Sarga no (figures, words or both) B1 D4.5 om Ś1 75, Ñ2 V1 D2 M4 73 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 60, D2 D6 70 B4 65 D5 129, D4.7 74. —After colophon, D1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमो नमः; T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः; G with श्रीरामाय नमः.

६४

G 2. 72. 1
B 2. 70. 1
L 2. 76. 1

भरते ब्रुवति स्वप्नं दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
प्रविश्यासह्यपरिखं रम्यं राजगृहं पुरम् ॥ १
समागम्य तु राज्ञा च राजपुत्रेण चार्चिताः ।
राज्ञः पादौ गृहीत्वा तु तमूचुर्भरतं वचः ॥ २
पुरोहितस्त्वा कुशलं प्राह सर्वे च मन्त्रिणः ।
त्वरमाणश्च निर्याहि कृत्यमात्ययिकं त्वया ॥ ३
अत्र विंशतिकोट्यस्तु नृपतेर्मातुलस्य ते ।
दश कोट्यस्तु संपूर्णास्तथैव च नृपात्मज ॥ ४

64

☞ Ñ1 missing for Sarga 64 (cf v l 1058*) —Dm1 begins with ॐ, M1-2 with श्रीरामाय नम. —Before 1 D5-6-7 ins

1614* श्रुत्वा भरतवाक्य ते दारुणं हृदयच्छिदम् ।
आकार छादयिष्यन्तो लीलयैव समब्रुवन् ।
कले शापेन काकुत्स्थ सत्यासत्या हि विभ्रमा ।
दृश्यन्ते भाविता स्वप्ने धातूनां च निमित्तत ।
तथा हि स्वौपि देवास्त्वं विप्रान्गाश्च समर्चय । [5]
ततस्त्व मोक्ष्यसे पापान्मानसाच्चात्र संशय ।
यस्माद्वेिषधातूनां वृद्धमेव परायणम् ।
भरतस्तास्तथेत्युक्त्वा स्वप्नमेव व्यचिन्तयत् ।

[(l 1) D5-7 श्रु (for ते) D5 हृदये भिन्न (for °यच्छिदम्) —After l 1, D6 ins

1614 (A)* राज्ञाव प्रियवक्तारो वार्तामिर्बुभिस्तन ।

—(l 2) D6 (marg after corr as above) आकाश (for °र) D5 [प]नम् (for तम्) —(l 4) D5-7 बहव (for भाविता) D5 भूता (before corr धातू)नां वन् (for धातूनां च) D6 दृश्यने भावविता स्वप्न धातू हि निमित्तम (sic) —(l 5) D5-7 [अ]पि (for हि) D5 om D6 स्वौहि (sic) (in also चित्त) D6 स्वादि, (for स्वोपि) D5-7 च (for त्व) D6 धातु (for गाश्च) D5-7 विप्राणां च समर्चय (for the post half) —(l 6) D5-7 शापात् (for पापात्) —(l 7) D5 देवोपमाता D5-7 om मेव in वैद्यमेव —(l 8) —After भरत्सु D6 repeats erroneously from मो up to सा in l 6 D6 तसु (sic) (for स्तौ) and विचिन्तयन् (for व्यचिन्तयत्)]

1 ᵃ) Dg1 ब्रुवते (for °ति) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 श्रान्तवाहना —ᶜᵈ) B1-2 [अ]गम्य (for [अ]सह्य) B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-2 Cg tp परिघं D1 illeg Ck t as in text (for परिख) Ś1 Ñ2 B D6-7 राजनिवेशनं (for °गृहं पुरम्) V1 प्रविश्य परिषदं रम्यां तदा राजगृहे पुरे (hypm)

2 ᵃ) G1 समासाद्य (for °गम्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2-3 G M1-2 च (for तु) Dt1 Dd1 Dm1 ते, T1 damaged (for च) Ś1 D2 समागम्युश्च राजानं, Ñ2 B D6 समागच्छत राज्ञा च, V1 D1-3 M4 अभ्यागच्छत राजानं, D4-7 समागच्छत्त राज्ञा (D7 °ज्ञा) —ᵇ) D4-7 सह पुत्रेण D4 [अ]र्पिता, D5 (after corr as in text) 7 [अ]र्पित । T2-3 M3 Cv k [अ]र्थित, G1 [अ]र्थिता, Cc [अ]र्थित, Cg t as in text (for [अ]र्चिता) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-4 भरतेनार्चित (V1 °र्चिता, D1-2 °र्चिता)स्तदा (B2 °था), M4 भरतेनार्चित स्तत —ᶜ) D2 पद्मौ (for पादौ) Ś1 Ñ2 B D4-7 [प्र]व, V1 D1-3 [अ]द्दौ, Dt1 Dd1 Dm1 G1 M2 च, T1 [अ]थ (for तु) M4 राज्ञो गृहीत्वानुज्ञा तु

3 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-2-4-7 T2 M1 स्वा (for त्वा) —ᵇ) G3 प्राहु (for प्राह) V1 D1-3 M4 पृष्ट्वेदं वाक्यमब्रवीत् —ᶜᵈ) G1 त्वरमाणास् Ś1 Ñ2 B D6 कार्यम् (for कृत्यम्) G2 तत्र, G3 त्वयि, Cg as in text (for त्वया) V1 कार्यमात्ययिकं किंचिच्छीघ्रमेहीति राघव D1-3 M4 कार्यं त्वयास्त्या (D2 °या था)त्ययिकं शीघ्रमेहीति राघव —After 3 V1 B3 (m) 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 S ins D6-7 ins l 1 only

1615* इमानि च महार्हाणि वस्त्राण्याभरणानि च ।
प्रतिगृह्य विशालाक्ष मातुलस्य च दापय ।

[(l 1) V1 च वराहाणि, B3-4 D1-3 M4 चैवार्हाणि (for च महार्हाणि) V1 B3-4 D1-3 M4 वासांसि (for वस्त्राणि) D2 om च (subm) D4-6-7 पुरुषर्षभ (for [आ]भरणानि च) —(l 2) T1 प्रतिग्रह (sic) V1 B3-4 D1-3 M4 प्रतिगृह्णी(M4 °ष्व) काकुत्स्थ (for the prior half) T2 [च]व (for च) V1 B3-4 D1-3 M4 तथैव च]

—Thereafter D5 reads 1617* twice

4 ᵃ) G1 अस्त्र (sic) Cv m g k t as in text (for अत्र) —For 4ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 D D1-3-4 M4 subst

1616* चैलिकस्य तु कोटीय देया मातामहस्य ते ।

[Ñ2 D2 चेलकस्य V1 चैलयस्य B3 (before corr) 4 चेरि°, D1-3 चैल° (for चैलिकस्य) V1 B4 D1-3 च (for तु) Ś1 D2 चैलानां चैव कोट्यर्धं (for the prior half) Ś1 D3-4 देय, D1 दाता (for देया) B4 च (for ते)]

—ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D2-3-4 M4 तिस्र, Dm1 दशा (sic) (for दश) B3-4 च (for तु) Dm1 सपूर्णास (sic) (for °र्णास्) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3-4 M4 तथैवा (V1 तथैव M4 स्वथैव) नृपात्मज —For 4 D6-7 subst D5 ins after 1615*

1617* पञ्चविंशतिदिशा कोट्यो दश चैव नृपात्मज ।

[D5 reads 1617* twice and ins. between them चैलिकस्य तथैव च D5 न च, D6 नय (for [अ]त्र)]

प्रतिगृह्य च तत्सर्वं स्वनुरक्तः सुहृज्जने ।
दूतानुवाच भरतः कामैः संप्रतिपूज्य तान् ॥ ५
कच्चित्सुकुशली राजा पिता दशरथो मम ।
कच्चिच्चारोगता रामे लक्ष्मणे वा महात्मनि ॥ ६
आर्या च धर्मनिरता धर्मज्ञा धर्मदर्शिनी ।
अरोगा चापि कौसल्या माता रामस्य धीमतः ॥ ७

कच्चित्सुमित्रा धर्मज्ञा जननी लक्ष्मणस्य या ।
शत्रुघ्नस्य च वीरस्य सारोगा चापि मध्यमा ॥ ८
आत्मकामा सदा चण्डी क्रोधना प्राज्ञमानिनी ।
अरोगा चापि कैकेयी माता मे किमुवाच ह ॥ ९
एवमुक्तास्तु ते दूता भरतेन महात्मना ।
ऊचुः संप्रश्रितं वाक्यमिदं तं भरतं तदा ।
कुशलास्ते नरव्याघ्र येषां कुशलमिच्छसि ॥ १०

G. 2. 72. 12
B. 2. 70. 12
L. 2. 76. 12

5 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 D4.6.7 T1 G1 M2.3 तु; D5 T2 स (for च). D5 ते (for तत्).—ᵇ) Ś1 अनुरक्तं सुहृज्जनः; Ñ2 B2.3 D1 अनुरक्तसुहृज्जनः; V1 D2–3 M1 प्रश्र(V1 D3 °श्रं)स च यथार्हत; B1 Dd1 Dm1 अनुरक्तः सुहृज्जनः (Dd1 °नैः; Dm1 °नैः); B4 D4.6.7 स्वनुरक्तसुहृज्जनः.—ᶜ) D3 एतान् (for दूतान्).—ᵈ) Ñ2 V1 B1.3 D1–3 T3 M2 सं(B3 D1 स)परिपूज्य तान्; B4 स परिगृह्य तान्; Dg1 M3 समतिपूजितान्; D4.6.7 संप्रति(D5 °परि)पूज्य च.—After 5, B3 ins.:

1618* कुशलं कथ्यतां सर्वमयोध्यायाः समन्ततः ।

6 ᵃᵇ) Dg1 च कुशली; Dd1 Dm1 G1 स कुशली; G2 दशरथो (for सु°). D4.6.7 कच्चित्स राजा कुशली (for ᵃ). M1 transp. सुकुशली and दशरथो.—ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 D4.7 T2.3 G1 M3 आरोग्यता; Dm1 D5 °ग्यता, Cg as in text (for चारोगता). ⊛ Cg.: आरोग्यतेति पाठे स्वार्थे ष्यञ् ।⊛ —ᵈ) Dt1 T2 च (for वा).—For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D2–5.6 M4 subst.:

1619* कच्चित्पिता मे कुशली वृद्धो दशरथो नृपः ।
धर्मात्मा सत्यशीलश्च दानधर्मरतः सदा ।
कच्चिद्भ्राता मम ज्येष्ठो रामो धर्मभृतां वरः ।
कुशली लक्ष्मणश्चापि भ्राता मे भ्रातृवत्सलः ।
कच्चित्स्मरति मामार्यो रामोऽसौ भ्रातृवत्सलः । [5]

[(l. 1) B1 कश्चित् (for कच्चित्).—Ś1 Ñ2 B1.3 D6 M4 om. (Ś1 B3 M4 hapl.), while B3 reads in marg. l. 2.—(l. 2) V1 सदा (for सदा).—(l. 3) Ñ2 B1 D2.6 कश्चिद् (for कच्चिद्).—V1 om. (hapl.) ll. 4–5.—(l. 4) B2 मे, B4 D1–3 M4 मे (for मे).—(l. 5) Ñ2 D6 कश्चित् (for कच्चित्). D1–3 धर्मभृतां वरः; M4 भ्रातृहिते रतः (for ऽसौ भ्रातृवत्सलः).]

7 ᵃ) G1 सीता (for आर्या). D4.5.7 आर्यपादेषु च रता (D5 [before corr. as in D4] °ती [sic]).—ᵇ) Dt1 धर्मवादिनी.—ᶜ) Dm1 D4.7 आरोग्या (D7 °ग्या); D6 अरोग्या. D7 चापि (for चापि). T2 भारोगावपि.—For 7, Ś1 Ñ2 V1 B D2–5.6 M4 subst.:

1620* कच्चित्तथा कुशलिनी कौसल्या धर्मचारिणी ।
माता रामस्य धर्मज्ञा भर्तृव्रतपरायणा ।

[(l. 1) B1 कच्चिद्; D6 कश्चिद् (for कच्चित्). Ś1 D6 च सुखिनी (for कुशलिनी). D1 धर्मचारिणी, M4 °दर्शिनी (for °चारिणी).—B4 om. (hapl.) from the post. half of l. 2 up to 8ᵃ.]

8 B4 om. 8ᵃ (cf. v. l. 7).—ᵃ) B1 D6 कश्चित् (for कच्चित्). D3 धर्मात्मा (for धर्मज्ञा).—ᵇ) Ś1 Ñ2 B D1–3.6 M4 लक्ष्मणं या व्य(Ś1 D6 याभ्य)जायत; V1 लक्ष्मणं या अजीजनत्; D4.7 लक्ष्मणं याभ्यसूयत; D5 लक्ष्मणे चाभ्यजानत (sic), T2 जननी लक्ष्मणप्रिया.—ᶜ) Dd1 Dm1 G2 M1.2 [अ]पि (for च). T2 धीरस्य; M3 ** स्य (damaged) (for वीरस्य).—Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 शत्रुघ्नं च महात्मानम् (V1 D1–3 °मागम्).—ᵈ) Ś1 V1 B1.2.4 Dt1 (with hiatus) D2.3.5–7 M4 अरोगा; Ñ2 B3 अरोगौ (sic), D1.6 आरोग्या (for सारोगा). ⊛ Cg.: सेति धर्मज्ञत्वस्मरणाभिनयः । ⊛ Ñ2 V1 B3 D6.7 वा; D1.3.6 M4 सा (for च). D4.7 सुमध्यमा.

9 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M4 आत्मकार्यपरा (for °कामा सदा). Ñ2 V1 B D3.5 चण्डा; M4 नित्यं (for चण्डी). Dm1 शुचिर्दी च (for सदा चण्डी).—ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 नित्यगर्विता, M4 कलहप्रिया (for प्राज्ञमानिनी). D4.6 क्रोधप्रज्ञामनस्विनी. D7 क्रोधप्रज्ञावमन्विता (sic).—ᶜᵈ) D5 (after corr. as in text) आरोगा (for अ°). D7 वा (for च). Dg1 T2 माता मे कैकेयी (by transp.), Dt1 T1 मे माता कैकेयी (by transp.). T3 damaged for सुवाच in किमुवाच. G2.3 हा (for ह). Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M4 कैकेयी चापि मे माता कच्चि(B4 काचि)त्कुशलिनी दृढं (Ñ2 B1.3.4 D3 भृशं; D1 ध्रुवं).

10 ᵃ) T2 उक्तावात् (sic), M3 उक्तस् (sic) (for उचाद्).—ᶜ) Dg1 ते प्रश्रितं; T1 सप्रश्रय, K(ed.) Cg समप्रश्रय, Ch t as in text (for संप्रश्रित).—For 10ᵃᵇᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3.6 M4 subst.:

1621* इति ते कुशलप्रश्नं पृष्टा दूताः ससंभ्रमाः ।
मन्त्रसंवरणं कृत्वा प्रत्यूचुर्हृष्टमानसाः ।

[(l. 1) B1 missing up to कुशल. B4 D3 om. ते (subm.). Ñ2 B2.3 कुशल (for कुशल-). Ś1 पृष्ट. B2.4 दूताः पृष्टाः (by transp.) Ś1 Ñ2 B1.3 D3 ससंभ्रम, M4 इति ते कुशलं पृष्टा दूताः संभ्रान्तमानसाः.—(l. 2) D3 मन्त्रा (for मन्त्र). Ś1 सचरणं (for -संवरणं). M4 समूचुर् (for प्रत्यूचुर्).], while D4.5.7 subst.:

G 2 72 14
B 2 70 13
L 2 76 14

भरतश्चापि तान्दूतानेवमुक्तोऽभ्यभाषत ।
आपृच्छेऽहं महाराजं दूताः संत्वरयन्ति माम् ॥ ११
एवमुक्त्वा तु तान्दूतान्भरतः पार्थिवात्मजः ।
दूतैः संचोदितो वाक्यं मातामहमुवाच ह ॥ १२
राजन्पितुर्गमिष्यामि सकाशं दूतचोदितः ।
पुनरप्यहमेष्यामि यदा मे त्वं स्मरिष्यसि ॥ १३
भरतेनैवमुक्तस्तु नृपो मातामहस्तदा ।
तमुवाच शुभं वाक्यं शिरस्याघ्राय राघवम् ॥ १४
गच्छ तातानुजाने त्वां कैकेयी सुप्रजास्त्वया ।
मातरं कुशलं ब्रूयाः पितरं च परंतप ॥ १५

1622* ते दूता राजपुत्रेण पृष्टा विस्तरशस्तत ।
समासेनैव वक्ष्यन्त प्रत्यूचुर्हृष्टवत्तदा ।

[(l 1) D1 विस्तारशस्]

—^{c}) D4 5 7 कुशल Dm1 त (for ते). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 सर्वे ह्येते कुशलिनो —^{f}) V1 पृच्छसि —After 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 ins.

1623* आह त्वां च पिता शीघ्रमेहीति रघुनन्दन ।
यदि पश्यसि गन्तव्यं गम्यतामविचारत ।
पुण्याजितमनुज्ञाप्य माचिरं कुरु मानद ।
भृश हि दर्शनाकाङ्क्षी पिता ते सह मन्त्रिभि ।

[(l 1) V1 D1-4 त्वां तु M4 च त्वं (for त्वां च) —V1 D1-3 om l 2 —(l 2) M4 मा विचारय, G(ed.)अविराचत (for अविचारत°) —Ś1 Ñ2 B1 3 D4 M4 om l 3 —(l 4) M4 वधुमि (for मन्त्रिभि)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins. :

1624* शीघ्र त्वां वृणुते यद्वा युज्यतां चापि ते रथ ।

[D4 5 7 शीरत्वां संवृणुते भद्रा, M3 शीघ्र त्वा वृणु* * (damaged)वा (for the prior half) ❀ Cr m शीरत्वां वृणुत इति लक्ष्मीपरत्वोऽचिरमन्वयाद्यत्वां न तु राज्यश्रीप्राप्तिरूपा(Cm °परा) । रामविवासनादिक(Cm राजमरणादिक) न वक्तव्यमिति वसिष्ठेनोक्तत्वात्, Cg राज्यश्रीरिति शार्ङ्गे यद । अगाङ्क्ष्याद्वृत्तिभिरतप्रत्याय्या , Ct शीरत्वां वृणुते तथा शोभा स्वपि दृश्यते येन सर्वाभिकाङ्क्षया यावृत्ति, अतो यात्रार्थे रथो युज्यताम् । ❀ Dm1 युज्येता]

11 ^{ab}) D4 5 7 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भरतो गुरुमब्रवीत् —^{c}) Dg1 T2 G3 Ct आपृच्छेयं, Dm1 आपृच्छे ह D4 5 7 आपृच्छामि (for आपृच्छेऽहं) Dd1 Dm1 D4 5 7 M1 3 महाराज Cr m g t as in text (for °जं) —^{d}) G1 दूत (sic) (for दूताः) T2 स्त्वरितेति (sic) M3 damaged for माम् —For 11, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1625* इत्युक्तो भरतो दूतौ प्रत्युवाच वचस्तदा ।
एवं भवतु गच्छामि मुहूर्तं प्रतिपाल्यताम् ।

[(l 1) B1 missing for इत्युक्तो —(l 2) D2 reads from मुहूर्तं up to च in l 1 of 1626* in marg Ñ2 B1 4 परिपाल्यतां]

12 D4 5 7 om 12 —For 12, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst.

1626* दूतानेवमनुक्त्वा च भरतः कैकयीसुतः ।
दूतसंचोदितोऽभ्येत्य मातामहमभाषत ।

[D2 reads up to च in marg (cf v.l. 1625*) —(l 1) B4 उक्ता (sic) (for उक्त्वा) —Ś1 D1 om from भरतः up to ऽभ्येत्य in l 2 —B4 om भरत° V1 B1 D2 कैकेयी (for कैकयी) —(l 2) D3 4 -संनोभ्येत्य (for -संचो°) M4 दूतास्त्वथाभिनोभ्येत्य (for the prior half) —D2 reads from मातामहम् up to इच्छामि in l 1 of 1628* in marg B4 महो (sic) (for माता)]

—For 12, D1 subst

1627* इति संभाष्य भरत आह मातामहं वच ।

—After 12, Dm1 ins राम

13 ^{b}) D2 समीपं (for सकाशं) D4 5 7 शासनाद्गुरो (for दूतचोदित) —^{c}) D4 5 7 पुनरेवागमिष्यामि —^{d}) D4 5 7 मा, T2 [मा]ह, Cm g k t as in text (for मे) D2 तु (for त्वं) Dd1 त्वं मे (by transp). D3 स्मरिष्यति —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1628* अयोध्यां गन्तुमिच्छामि नृपते पितुराज्ञया ।
दूता हि त्वरयन्तीमे मामनुज्ञातुमर्हसि ।

[D2 reads up to इच्छामि in marg (cf v.l 1626*) —(l 1) Ś1 नृपते (for नृपते) —(l 2) V1 संत्वरयंति, D1 3 मे त्वरयति D3 [इ]मे त्वरयति (by transp) M4 मा त्वरंति (for त्वरयन्तीमे) M4 तनो (for माम्)]

14 D4 5 7 om 14 —^{b}) G2 तथा (for तदा) —^{c}) G1 नरव्याघ्रं (for शुभं वाक्यं) —For 14 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 subst

1629* इति मातामहस्तेन भरतेनाभियाचित ।
शिरस्याघ्राय संप्रोह्य्यादिदं वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) V1 D1 3 [अ]नुयाचित (for [अ]भि°) —(l 2) V1 D1 3 M4 न केवलम् D2 संदेशम् (for स°)]

15 ^{a}) M3 damaged for च्छ ता T2 om (hapl) second ता Ś1 D2 त्वम्, D1 पुत्र, D7 [इ]ति च (for तात) V1 G1 [अ]नुजान (for [अ]नुजाने) V1 T2 G1 त्वं, M2 त्वा (for त्वां) D2 * * तामनुजाने त्वां, D1 गच्छ त्वं अनुजाने त्वम् —^{b}) Ś1 V1 D1 3 4 D1 सुप्रजा, Ch t as in text (for °जास्) D4 5 7 आह मातामहस्तं —^{c}) Dg1 ब्रूयाः D3 ब्रूयो (sic), D4 7 ब्रूहि M3 ब्रूत (for ब्रूया) —^{d}) M3 पि* * (damaged) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 च समागमेः D2 परमे तप (sic): M1 च परंत (for च परंतप)

पुरोहितं च कुशलं ये चान्ये द्विजसत्तमाः ।
तौ च तात महेष्वासौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६
तस्मै हस्त्युत्तमांश्चित्रान्कम्बलानजिनानि च ।
अभिसत्कृत्य कैकेयो भरताय धनं ददौ ॥ १७
रुक्मनिष्कसहस्रे द्वे षोडशाश्वशतानि च ।
सत्कृत्य कैकयीपुत्रं केकयो धनमादिशत् ॥ १८
तथामात्यानभिप्रेतान्विश्वास्यांश्च गुणान्वितान् ।
ददावश्वपतिः शीघ्रं भरतायानुयायिनः ॥ १९
ऐरावतानैन्द्रशिरान्नागान्वै प्रियदर्शनान् ।
खराञ्शीघ्रान्सुसंयुक्तान्मातुलोऽस्मै धनं ददौ ॥ २०
अन्तःपुरेऽतिसंवृद्धान्व्याघ्रवीर्यबलान्वितान् ।
दंष्ट्रायुधान्महाकायाञ्शुनश्चोपायनं ददौ ॥ २१

G 2 72 24
B 2 70 20
L 2 76 24

16 [a]) Dg1 (after corr marg as in text) नृपसत्तमा , D4 5 तान् द्विजोत्तमान् (for द्विजसत्तमा) D5 यांश्चान्या(न्यां)श्च द्विजोत्तमान् —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1630* पुरोहितं तथा रामं लक्ष्मणं मन्त्रिणस्तथा ।
कौसल्यां च सुमित्रां च सर्वं चान्य सुहृज्जनम् ।

[(l 1) D5 om त तथा M4 मतीहि त (for पुरोहित) B1 (*sup lin* also) तम (for तथा) —(l 2) V1 चान्यत् (sic) (for चान्य) Ś1 D6 सर्वांश्च सुहृज्जनान् D2 सर्वेवाक्य सुहृज्जन (sic) (for the post half)]

17 [a]) T2 तस्योत्तमांस्, G1 हन्युत्तमांस्, G3 हस्त्युत्तरास् (for °त्तमांस्) G2 चित्रान् Ct as in text (for चित्रान्) —[b]) Dg1 Dm1 कंबलानि T1 G3 °लान्, T2 3 G1 2 M1–3 Ch °लानि Ct as in text (for कम्बलान्) Dm1 [अ]जिनानि (for °नानि) —[c]) Dt1 सत्कृत्य केकयो राजा T1 सत्कृत्य राजा केकयो —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1–3 ददौ धनं (by transp) T3 ददौ(sic) धनं —For 17, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst

1631* तस्मै चित्रा कृथा शुभ्रा कम्बलान्यजिनानि च ।
महार्हाणि च वासांसि ददौ राजार्हणं तत ।

[(l 1) D5 illeg M4 शुभा (for शुभ्रा) Ś1 तस्मै चित्रान्पताकाश्चान् D3 partly illeg ; D4 5 7 अथ हस्तिकुथा चित्रा(D6 [marg after corr] °स्त्युत्तमाश्चित्रान्) (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B1 3 4 D1 6 7 वस्त्राणि (for वासांसि) D4 5 7 कैकेयो [अ]ति(D5 °ति) हृष्टात्मा (for the post half)]

—After 17 Dt1 reads 21

18 [a]) M4 5 रत्न (for रुक्म) ❀ Cv निष्कशुरोभूषणं कण्ठ °ष्ठ?)भूषणमिति कश्चित् । एतद्य तत्र दशाना आभरण जातदशपणम् , Cm रुक्मनिष्काणि वक्षोभूषणानि कण्ठभूषणानि वा । Cr निष्का वक्षोभूषणानि । निष्कोऽस्त्री हति दीनारे साथ कर्षेऽत पल । वक्षोविभूषण कर्षे इति वैजयन्ती । ❀ —[b]) Dd1 D1 4 (before corr) षोडशाश्च (for °श्व) Dt1 om च (subm) —[c]) B(ed) दशरथीपुत्रं —[d]) Dg1 Dt1 Dm1 कैकयो (for केकयो) Dt1 T1 भादिशत् ; B(ed) भादिशत् ; Cm as in text (for भादिशत्) —For 18 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 M4 subst D4 5 7 subst l 2 only for 18 [d]

1632* रुक्मनिष्कसहस्राणि दशाष्टादश चैव हि ।
मातामहः प्रीतिदाय भरताय ददौ धनम् ।

[(l 1) M4 ह (for हि) —(l 2) D4 5 7 अभिसत्कृत्य राजा च(D5 °तौ) (for the prior half) Ś1 धनं ददौ (by transp)]

19 [a]) Dt1 T2 M3 तदा(M3 °तो)मात्यान् , Cm g k as in text (for तथा°) —[b]) G3 गुणाधिकान् D4 5 7 उचितानुत्तमान्सुधीन् —[c]) ❀ Cv अश्वपतिर्मातामह । ननु मातुलेनाश्वपतिनेत्युक्तम् । तत्कथं मातामह इत्युच्यते । नैव दोष । एतत् केकया(°यानां ?) कुलानां नामधेयम् । तेषामश्ववत्तया ; Ck अश्वपतिः केकय तथा कुलनामधेयमिदं राजपत्याद्विवत् । ❀ T2 क्षिप्र (for शीघ्र) —[d]) D4 5 7 भरतस्य (for °ताय) Dd1 Dm1 G3 M1 [अ]नुजीविन (for °यायिन) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1633* तथामात्यान्बहुविधाञ्छूरान्मन्त्रिमतः सुधीन् ।
ददौ मातामहः प्रीत्या भरतस्यानुयायिन ।

[(l 1) V1 D1–3 M4 बहुमतान् (for °विधान्) V1 शक्तिमत्° (for मन्त्रि°) Ś1 D6 तथा M4 सुमान् (for सुधीन्) —(l 2) Ś1 D6 दत्तवानश्वपतिस्तस्य (for the prior half)]

20 [a]) D4 7 वपादाता सुदुर्मिदान् , D5 वपायुक्तानसुरवान् ❀ Cv इन्द्रशिरो नाम गजानां प्रशस्तो देश यत्र जातान् ; Cr m प्रशस्तगजोत्पत्तिहेतुभूतेन्द्रशिरनामकदेशोद्भवान् । Cg इन्द्रशिराख्यपर्वतभवान् , Ck इन्द्रशिरपर्वतभवा ऐन्द्रशिरा नागा न नास्ति विप्रतिपत्ति इति इन्द्रशिरस्यकारान्त प्रातिपदिकम् । Ct इन्द्रगिरिसमिधदेशभवान् । ❀ —[b]) D4 5 7 नागयान् ; G3 °नांश्च (for नागान्वै) —[cd]) T2 ददौ धनं (by transp) D4 5 7 तदा(D5 खरा)न्प्रीतिवलोपेता मातुल स्त्र(D5 °लोत्स)ददौ तदा —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1634* सहस्रमपि नागानां दशनानां वलाहकम् ।
ददौ दश सहस्राणि नागानां हयमालिनाम् ।

[(l 1) V1 D1 3 M4 देहज्जनां तरिवां (for the post half) —B1 om from l 2 up to 23[d] —(l 2) V1 D1 3 M4 दश चातुरं (for दश स हस्राणि)]

21 Dt1 reads 21 after 17 —[a]) D5 reads अंतःपुरे in marg D4 5 7 च Ct as in text (for उत्त) —[b]) T2 व्याघ्रान् (for व्याघ्र) D5 यत्र G1 वीर्य (for वीर्य)

G. 2 72 26
B 2 70 28
L. 2 76 26

स मातामहमापृच्छ्य मातुलं च युधाजितम् ।
रथमारुह्य भरतः शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥ २२
रथान्मण्डलचक्रांश्च योजयित्वा परःशतम् ।
उष्ट्रगोश्वखरैर्भृत्या भरतं यान्तमन्वयुः ॥ २३
बलेन गुप्तो भरतो महात्मा
सहार्यकस्यात्मसमैरमात्यैः ।
आदाय शत्रुघ्नमपेतशत्रु-
र्गृहाद्ययौ सिद्ध इवेन्द्रलोकात् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

Dg1 Dt1 T3 G1 3 M2 3 Ck t व्याघ्रवीर्यबलोपमान्, D4 7 व्याघ्रतुल्यपराक्रमान्, Ctp as in text —c) Dt1 दंष्ट्रायुक्तान्. D5 महाबाहून् —d) Dd1 (before corr as in text) पुनश् (for शुनश्) D4 6 7 शुनश्चोपानयद्बहून् —For 21, Ś1 Ñ2 V1 B (B4 om) D1-3 4 M4 subst

1635* अन्तर्गृहचरान्युद्धान्सिंहसहननद्युतीन् ।
तीक्ष्णदंष्ट्रायुधान्शूराञ्शुनश्चोपानयद्बहून् ।

[(l 1) V1 अयं (sic) M4 युद्धान् (for युद्धान्) Ś1 D6 व्याघ्रान्(Ś1 °भ्र्, L[ed]°घ्र)सिंहसनाद्युतान्, Ñ2 B3 M4 व्याघ्र सिंहा(G[ed]°संह)ननद्युतीन् (for the post half) —(l 2) Ñ2 B3 दीप्तान्, V1 M4 दीप्तान्, D1-3 दृप्तान् (for शूरान्) V1 D1 2 चोपायन, M4 °नान् (for °नयद्) V1 D1 2 बहु(D1 °हु [sic])]

—M4 cont l 1-4 only Dg1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1-3 ins. after 21 Dt1 ins after 20, T3 ins after 23

1636* स दत्तं केकयेन्द्रेण धनं तत्राभ्यनन्दत ।
भरतः कैकयीपुत्रो गमने त्वरया तदा ।
बभूव ह्यस्य हृदये चिन्ता सुमहती तदा ।
त्वरया चापि दूतानां स्वप्नस्यापि च दर्शनात् ।
स स्ववेश्माभ्यतिक्रम्य नरनागाश्वसंकुलम् । [5]
प्रपेदे सुमहच्छ्रीमान्राजमार्गमनुत्तमम् ।
अभ्यतीत्य ततोऽपश्यदन्तःपुरमनुत्तमम् ।
ततस्तद्भरतः श्रीमानाविवेशानिवारितः ।

[(l 1) G1 सुदत्तं (for स दत्तं) Dg1 Dd1 Dm1 G1 कैकयेन्द्रेण Dt1 कैकेयेन्द्रेण M4 ततः (by transp) (for धनं तत्) —(l 2) Dt1 केकयीपुत्रो, Dm1 कैकेयीपुत्रो, T3 कैकयीपुत्र M3 गमने (for गमने) M3 तथा M4 तया (sic) (for तदा) —(l 3) T3 M4 तस्य (for ह्यस्य) —(l 4) G1 [अ]पि च (by transp) (for चापि) —(l 5) Dg1 स्वस्य वेश्मानि, Dm1 स स्ववेश्मनि, T3 स्वस्ववेश्मानि, M3 तु स्ववेश्म हि, Cr as above (for स स्ववेश्माभि) K(ed) Cg स्ववेश्म व्यतिक्रम्य Dg1 T1 3 G1 M3 संकुल (for -संकुलम्) —T3 transp l 6 and 7 —(l 6) ⊕ Ck सुमहच्छ्रीमानित्येकं पदम् । सुमहान्तमन्तरं महत् । ⊕ —T1 M2 om (hapl) l 7 —(l 7) T1 उदारधीः (for अनुत्तमम्) —(l 8) Dg1 प्रविवेश, Dt1 अविवेश (sic) Cr as above (for आवि°)]

22 B4 om 22 (cf v l 21) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D4 7 T3 Cv transp 22 and 23 —a) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 M4 आमन्त्र्य (for आपृच्छ्य)

23 B4 om 23ab (cf v l 21) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 T3 Cv transp 22 and 23 —a) G3 रथ (for रथान्) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 2 6 M4 रथ(Ś1 D6 अति)विचित्रांश्च, D5 दिव्यान्विचित्रांश्च (sic), D4 5 7 मंडलसंयुक्तान्(D5 °युक्तांश्च) (for मण्डलचक्रांश्च) ⊕ Ck मण्डलाकारतया रथप्रवर्तनसाधनचक्र मण्डलचक्रं चतुर्दिक्चक्रमध्यस्थं यथास्वामि काष्ठादावनुभूयते तद्युक्ता तथा । मल्वर्थीयाजन्त । ⊕ —b) Ś1 Ñ2 D1 2 D5 6 M4 परःशतान्, V1 परःसतान् (sic) Dt1 परःशत, D3 4 5 7 परःशतान्, Cg as in text —After 23ab, D1 ins

1637* परःशतास्ते विज्ञेया येषां संख्या शतात्परा (?)।

—c) M2 इष्ट (for उष्ट्र) T1 2 G1 M2 3 रथैर्, Cm -खरैर् (for -खरैर्) G3 भूत्यै (sic) (for भृत्या) Ś1 D6 गोश्वोष्ट्रखरभैर्युक्तान्, Ñ2 V1 B D1 2 M4 गो(B4 गो)श्वोष्ट्र(M4 °ष्ट्राश्व)रासभैः शूरा(D2 पुंसो [sic]) D3 अश्वोष्ट्रखरैः पुंसो (sic) D4 7 उष्ट्रगोभि खरैः पुंसो (sic) D5 उष्ट्रगोसुखैः पुंसो (sic) —d) M4 यान्तं भरतम् (by transp) —After 23 T3 ins 1636*

24 a) T3 बलेनु (sic) Ś1 D4-7 G3 M1 4 युक्तो (for गुप्तो) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 महता (for भरतो) —b) Ś1 D6 सहायकैर्, B2 समार्यकश्च, B3 Dg1 साहार्यकस्य Dm1 D5 T1 2 स(T1 2 या)हाय(D5 °यि)कस्य(T2 °श्च), G3 M1 Ck tp सभार्यकस्तु(Ck tp °क सु) M2 सभायकैर्, M1 स भार्यकस्य, Cr m g t as in text (for सहार्यकस्य) B4 [अ] थ (for [आ]त्म) V1 स तैरमात्यैरनुगम्यमान , B1 सहार्यकस्यानुसमैः समात्यैः —c) D4 5 7 प्रगृह्य (for आदाय) Ś1 उपेत (sic) V1 समेत, G3 उपैति (for अपेत) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D4-7 G1 शत्रु, V1 शत्रिर् (for -शत्रुर्) —d) D4 7 ययौ हर्षा, M4 गृहं ययौ (for गृहाद्ययौ) Dm1 (before corr) G3 M3(sut lin also) -लोकान्, D4 7 M4 -लोके (for -लोकात्) Ś1 B D1 2 4 ययौ पुरं स्वर्गं(D1-3 स्वं स्व)सि(B3 दाश्च ह, B4 इव स्वर्ग)वामरेश (Ś1 D6 °इं)श Ñ2 V1 ययौ पुरं स्वं सुदिवा(V1 स्वमिवा)मरेश । D5 ययौ हर्षी सिद्ध इवादितिलोके

६५

स प्राङ्मुखो राजगृहादभिनिर्याय वीर्यवान् ।
ह्रादिनीं दूरपारां च प्रत्यक्स्रोतस्तरंगिणीम् ।
शतद्रूमतरच्छ्रीमान्नदीमिक्ष्वाकुनन्दनः ॥ १

एलधाने नदीं तीर्त्वा प्राप्य चापरपर्पटान् ।
शिलामाकुर्वतीं तीर्त्वा आग्नेयं शल्यकर्तनम् ॥ २
सत्यसंधः शुचिः श्रीमान्प्रेक्षमाणः शिलावहाम् ।
अत्ययात्स महाशैलान्वनं चैत्ररथं प्रति ॥ ३

G 2 73 4
D 2 71 4
L 2 77 4

Colophon —Ñ1 missing —*Sarga name* Ś1 D6 भरतगमन, Ñ2 B दूतसंदेशनं (B1 3 4 °दर्शनं), V1 D1 3 भरत प्रयाण, D2 3 भरतपर्वणि भरतप्रयाण (D2 °वागमन), D4 7 भरतगमन —*Sarga no* (figures, words or both) B1 D3 om Ś1 76 Ñ2 V1 D1 M4 72 B2 60 B3 D4 71, B4 66, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 70 D1 128 D2 6 75, D6 84 —After colophon D6 concludes with रामाय नम, T1 with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 2 with श्रीरामाय नम

65

☞ Ñ1 missing for Sarga 65 (cf v l 1058*) Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵇ) D4 7 बुद्धिमान्, T1 राघव (for वीर्यवान्) —After 1ᵃᵇ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins, while D4 6 7 subst for 1ᶜᵈ

1638* तत सुदामां द्युतिमान्संतीर्यावेक्ष्य तां नदीम् ।

[D7 G1 M3 सुदामा, Cr m g k t as above G3 संतार्य D4 7 [अ]वीक्ष्य, Cg as above (for [अ]वेक्ष्य) D4 6 7 चापगां (for तां नदीम्)]

—ᶜ) Dg1 Dm1 T M1 Cr m g h ह्रादिनीं, G3 ह्रादिनी, Ct as in text (for ह्रादिनीं) —ᵈ) G1 स्रोतान् (for स्रोतस्) —For 1ᶜ⁻ᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 6 M4 subst

1639* स तत प्राङ्मुखो राष्ट्राद्विनिर्याय भरतस्तदा ।
जगाम शीघ्रं द्युतिमान्पितुरादाय शासनम् ।
ह्रादिनीं दूरपारां च तिर्यक्स्रोत समागताम् ।

[(l 1) Ñ2 D1 M4 तत स (by transp) (for स तत) M4 पुर्यां (for राष्ट्रात्) V1 D1–3 स प्राक्(D1 पराक्)मुखो राज गृहात् (for the prior half) V1 (after corr) तथा (for तदा) —(l 2) M4 आज्ञाय (for आदाय) —After l 2 B3 ins

1639(A)* सारथिं स्तुपाचाय शीघ्रं याहि पुरं मम ।

—(l 3) Ś1 D6 स नदीं, Ñ2 V1 D1 3 M4 ह्रा(V1 M4 6)दि (D1 द)नीं (for ह्रादिनीं) Ñ2 B1 3 दूरपारां B1 °पारां, B3 °वारां D2 °पारस् (for दूरपारां) V1 D1–3 M4 तां प्रत्यक् (for च तिर्यक्) Ñ2 B1 3 4 D1–3 -स्रोता (for स्रोत) V1 B1 D1–3 -रामा(D1 °गा)पगां, B3 °वारां, M4 -तरंगिणीं (for -समागताम्)]

—ᵉ) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 Dm1 D1–3 M4 शतद्रुम्, Cr m g t as in text (for °द्रूम्) G1 चातरच्, Cg as in text (for भतरच्) —ᶠ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–3 M4 क्रमेण (for नदीम्) D1 ऐक्ष्वाकु (for इक्ष्वाकु) B1 -नन्द्न, Dg1 G1 M3 -पुंगव, M3 पालितां (for -नन्दन)

2 D3 om 2ᵃᵇ. —ᵃ) Ś1 D6 बीजवान्नां, Ñ2 B3 वीज धान्या, V1 वीर्यधान्नीं, B1 3 4 राजधान्यां, Dt1 Dd1 G3 3 Ct *tp* ऐलधाने (G3 Ct*p* °नीं), G1 M3 °धाने, M1 ऐपधानीं, Cr हेळ्याने, Cm g एळाधाने, Ck एळधानीं (for एलधाने) —ᵇ) B1 वाग् (for च) Ś1 Ñ2 V1 B3–4 D1 2 6–7 [अ]-मर, B1 श्रेत (for [अ]पर) Ś1 Ñ2 B D3 6 कंटक, V1 -पर्वते, Dt1 Dd1 पर्यटान्, D4 3 -पर्वट, D1 -कपंटा, D2 -वपर्वट, M1 (*inf lin see m*) -कामने, M4 -यातने; Cv r m g k (also within brackets) *tp* as in text, Ck t पर्वतान् (for -पर्पटान्) —ᶜ) B1 सशिलाम् (hypm), G3 शीलम् (for शिलाम्) Ś1 D6 अकच्छगां, Ñ2 B अक(B1 °का)र्वर्ती (Ñ2 °टा), Dg1 °र्वति, Cr m g k t as in text (for आकुर्वतीं) V1 शिलौघे तीर्थकूर्मं च, D1 शिलोमे तीर्थे कूर्मं च, D2 शिलोम कूर्मतीर्थे च D3 शिलोमा कुर्वतीर्थी च (sic), D4 7 सुसलोमां कुर्वतीं (D7 °ती) तीर्त्वा, D6 शिलोमां कुर्वती तीर्त्वा, M1 शिलादं कूर्मतीर्थ्यञ्च्वां (sic) M4 शिलादा कूर्मतीर्थं च । ꙮ Cr m g t शिलामाकुर्वतीं शिलामासमन्तात्कुर्वतीम् । शिलाकर्षणस्वभावाम् । Ck आकुर्वतीनामक नद्यन्तरम् । ꙮ —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᵈ) Ś1 D6 चाग्ने(Ś1 °ग्ने)र्यं, Ñ2 B चाग्नेय, Dg1 अग्नेय, Dd1 Dm1 T3 M1 ह्राग्नेय, D4 7 चाग्नेय्यां, G3 साग्नेय, Cv r m g k t as in text (for आग्नेय) Ś1 D6 कर्तनां, V1 -कीर्तित, B3 D3 M4 -वी(B3 -व)र्तने, Dt1 Ct -कर्षणे, D4 7 कीतना, Cv r m g k as in text (for -कर्तनम्) ꙮ Cv आग्नेयशैल्यकर्तनावोप विशेषाविरत्यन्ये । ꙮ —After 2, M4 (followed by 1646*) ins.

1640* भारतीं भरत प्राप्य नदीं रम्यां यशस्विनीम् ।

3 M4 reads 3 and 4 after 6 preceded by 1645* —ᵃ) V1 सत्यसधे, D3 सत्यसध, D7 °सत्त्व (for °सध) Ś1 D6 शुचितमां, Ñ2 B शुचिर्गतान्, V1 स्मेरमाण, Dt1 शुचिर्भूत्वा, D1 3 सेव(D2 °व्य)मान, D4 7 सुविमलां, D2 शुचिजलान्, G3 शुचिश्रीमान्, M4 शुचिमना, G(ed) पथि गतान् (for शुचि श्रीमान्) —ᵇ) B1 4 Dg1 Dm1 D2 M4 प्रेक्षमाण, D4 7 G3 प्रेक्ष्य°, Cv प्रेक्षमाणे, Cm g as in text (for प्रेक्षमाण) Ñ2 V1 B Dg1 Dm1 D1–3 शिला(B1 °ल).

G 2 73 5 B 2 71 6 L 2 77 5

वेगिनीं च कुलिङ्गाख्यां ह्लादिनीं पर्वतावृताम् ।
यमुनां प्राप्य संतीर्णो बलमाश्वासयत्तदा ॥ ४
शीतीकृत्वा तु गात्राणि क्लान्तानाश्वास्य वाजिनः ।
तत्र स्नात्वा च पीत्वा च प्रायादादाय चोदकम् ॥ ५
राजपुत्रो महारण्यमनभीक्ष्णोपसेवितम् ।
भद्रो भद्रेण यानेन मारुतः खमिवात्ययात् ॥ ६

महान्(V1 D1-3 °न्तं), D1 शिलोच्चयान्, Cv r g as in text, Cm शिलावह (for शिलावहाम्) —c) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1-7 मत्य(D1-3 °त्स्य)याद्, Dt1 M3 4 Ct अभ्यया(Dt1 Ct °गा)त्, Cv m g as in text, Ctp अत्यगात् (for मत्यपात्) Ś1 D4 5 7 स महासत्त्वो, Ñ2 B1 3 (m also सत्यशल्य) सोम पेशस्य, V1 सहसा रम्य, B1 सत्यपेशल्यं, D1-3 सहसा(D3 °मा)शल्यो, D3 सुमहाशल्यो, M4 सत्यपे शल्य, Cv r m g k t as in text (for स महाशैलान्) B4 प्रत्यया सत्य सस्यं (corrupt) —d) B1 D3 चित्ररथ प्रति M4 °रथोपमे, Cv r m g k t as in text (for चैत्ररथं प्रति) —After 3 V1 D1-3 ins

1641* सरितं त्रिदिवा चापि च्युचीयं सहवाहन ।

[V1 सत्त्वदीवित, D1 सत्ती त्रिदिश, D3 सत्ती त्रिदिश (for सरित त्रिदिश) D3 वा (for च)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1642* सरस्वतीं च गङ्गां च युग्मेन प्रतिपद्य च ।

[G2 M1 युग्मे तु M3 युगेन (for युग्मेन) T1 Cg प्रत्यपद्यत, G2 M1 प्रतिपद्यते, Cm k as above (for प्रतिपद्य च)]

—Thereafter V2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T G M1-3 cont

1643* उत्तरान्वीरमत्स्यानां भारुण्ड प्राविशद्वनम् ।

[V1 D1 3 उत्तरांतेन Dd1 उत्तरे वीर Dm1 T2 G2 Crp mp g tp उत्तर वीर-; D3 उत्तरानेन Cr m k t as above (for उत्तरान्वीर) V1 भारुड D3 भारुड मत्स्यानां (by transp) Cr m g t as above (for °मत्स्यानां भारुण्ड) ꣸ Ck दारुण्यारण्य वन । ꣸ Dd1 भाविशद्वन Cr m g k t as above (for प्राविशद्वनम्)]

4 M4 reads 3 and 4 after 6 preceded by 1645* D4 7 om 4ab —a) Ñ2 B T2 वेदिनीं, D3 वेदुनीं M4 वेहिनीं, Cm g t as in text (for वेगिनीं) Ñ2 वारवीं चैव, B1 3 कारवीं चो(B2 पा)वीं, B2 M4 कारपवां च, B4 कारयां चाशीं Dg1 M2 3 च कलिङ्गाख्या D5 कारया दावीं, Cr कुलुमारया, Cg k t as in text (for च कुलिङ्गाख्यां) Ś1 D4 स्यन्दनाकारयचैवा —b) Dd1 Dm1 T M2 3 Cg ह्लादिनीं D3 M4 ह्रदिनीं (for ह्लादिनीं) Ñ2 B3 4 पावनोदका, B1 (marg also पर्वतापगा)पावनोदक B2 पर्वताकरां, D5 पर्वतावहां (for पर्वतावृताम्) Ś1 D4 ह्लादिनी पावनोदका —c) Ś1 Ñ2 B D4 7 सतीर्यं(D4 7 °र्त्वा), M4 सतीर्णः Cg k t as in text (for संतीर्णो) —d) G2 M1 बाश्वासयत्, Cg k t as in text (for आश्वासयत्) M4 बलं (for तदा) —For 4 V1 D1-3 subst

1644* वेदिनीं पारपूर्वां च ह्रदिनीं विमलोदकाम् ।
यमुना सत्वरस्तीर्त्वा समाश्वास्य च वाहनम् ।

[(l 1) D3 वेगिनी (for वेदिनीं) D3 चारुपूर्वां D3 ह्लादिनी D1 3 विमलोदक —(l 2) V1 वाहिनीं]

5 a) T1 M1 2 4 Cr m g शीतीकृत्य, Ck t शीतीकृत्वा (as in text) T2 G2 M1 4 च (for तु) Ś1 D4 यमुनायां स च स्नात्वा, Ñ2 B1 स्नीवी(B1 शीवी)कृत्वाथ युग्यानि V1 उपावृत्ता स्नातपीता, B2 स्फीतीकृत्वाथ युग्यांश्च, B3 D5 स्फीती(D5 शावी)कृत्याथ युग्यानि B4 शीता गत्वा तु युग्मानि D1 3 उपावृत्तान्स्नातपीतान्, D5 7 धीधीं नीत्वाथ युग्यानि —b) Ś1 D4 स्नापयित्वा च, V1 D1-3 Ck समाश्वास्य च, D4 5 7 M3 क्लान्ताश्वाश्वा(D7 °श्वाश्वा [meta])स्य, G1 °श्वस्य, Cg t as in text (for क्लान्तानाश्वास्य) —Ś1 D4 om 5cd —c) B1 om (hapl) पीत्वा च V1 D1-3 स्नात्वा पीत्वा च तत्रैव M4 पीत्वा स्नात्वा च तत्रैव —d) Ñ2 B1 3 4 यथावादाय D1 7 प्रदायादाय (for प्रायादादाय) V1 D1-3 तत प्रतिययौ पुन M4 तत स प्रययौ पुन

6 a) Ś1 Ñ2 B D4 7 महाबाहुर् (for महारण्यम्) —b) Ś1 D4 5 7 भगच्छद्दर्पे(Ś1 °र्पै)दर्शन, Ñ2 B D5 भतिनीक्ष्णो पशोभित(D5 °सेवित), V1 D1-3 मुनिमुख्योपशोभित(D1 °सेवित), T2 वनमिक्षोप°, G2 °शोभिते, Cr m g k t as in text —Ś1 D4 om 6cd —c) Ñ2 B D4 5 7 भद्रं(B1 Gloss भद्रो नाम देश) भद्रेण, V1 D2 3 चन्द्रशुभ्रेण, D1 चन्द्रप्रकाश, M4 चन्द्रभद्रेण (for भद्रो भद्रेण) ꣸ Cr भद्रेण यानेन भद्रजातीयेन गजेन । , Cg भद्रेण भद्रगजरूपेण यानेन अरण्यसंचारनिपुणो भद्रजातीय । , Ck भद्रेण प्रशस्तेन रथेनाभियायत् । , Ct भद्रेण प्रशस्तेन रथेन गजेन वा । ꣸ —d) V1 D1 3 भरतस्, D6 मत्त (for मारुत) V1 तु समभ्यगात्, B1-3 Dg1 Dd1 M4 खमिवाभ्ययात्, B4 °ह्यभ्ययात्, Dt1 °वाभ्यगात्, D1 समचाभ्यगात्, D3 4 7 खमिवाभ्यगात्, D5 स इवाभ्यगात्, Cg as in text (for खमिवात्ययात्) —After 6 Ñ2 V1 B D1 6 7 M4 ins Ś1 D4 ins, after 6ab

1645* हिरण्यवतीमपि नदीमुत्तीर्यास्थिले पुरे ।

[Ś1 D4 हिरण्योगम(D4 °गाम् [< c]) Ñ2 B3 D1 6 हिरण्यवतीम् (D1 6 °तीम्) D2 हिरण्ववीम् D5 °भ्यानीम् D4 7 °ष्वां सां (for हिरण्यवतीम्) D3 वाप्नु नदीम् D4 5 7 नरत्याम (for अपि नदीम्) V1 D1 3 उत्तीर्यास्थि(D3 °थि)स्थले(V1 तेन) तु(D3 न)रा B1 4 उत्तीर्य हास्तिने पुरे D4 5 7 उत्तीर्यस्थिले पुरे M4 उत्तीर्य सुबलेरेषु (for the post half)]

—After 1645*, M4 reads st 3 and 4 —M4 cont after 1640* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 6 D4 6 7 ins l 1-2 after 7ab and D6 ins l 3-4 D1 7 ins l 3 only after 9

तोरणं दक्षिणार्धेन जम्बूप्रस्थमुपागमत् ।
वरूथं च ययौ रम्यं ग्रामं दशरथात्मजः ॥ ७
तत्र रम्ये वने वासं कृत्वासौ प्राङ्मुखो ययौ ।
उद्यानमुज्जिहानायाः प्रियका यत्र पादपाः ॥ ८
सालांस्तु प्रियकान्प्राप्य शीघ्रानास्थाय वाजिनः ।
अनुज्ञाप्याथ भरतो वाहिनीं त्वरितो ययौ ॥ ९
वासं कृत्वा सर्वतीर्थे तीर्त्वा चोत्तानकां नदीम् ।
अन्या नदीश्च विविधाः पार्वतीयैस्तुरंगमैः ॥ १०
हस्तिपृष्ठकमासाद्य कुटिकामत्यवर्तत ।
ततार च नरव्याघ्रो लौहित्ये स कपीवतीम् ।
एकसाले स्थाणुमतीं विनते गोमतीं नदीम् ॥ ११

G 2. 73. 13
B. 2. 71. 16
L. 2. 77. 12

1646* भागीरथीं दुष्प्रतरां सोंऽशुधाने महानदीम् ।
उपायाद्राघवस्तूर्णं प्राग्वटे विश्रुते पुरे ।
स गङ्गां प्राग्वटे तीर्त्वा समायात्कुटिकोष्टिकाम् ।
सबलस्तां स तीर्त्वाथ समगाद्धर्मवर्धनम् ।

[(l. 1) M3 दुस्तरां (for दुष्प्रतरां) Dt1 सोंऽशुधानेन (hypm.) D4.6.7 प्रविश्य स T1 Cm g अंशुधाने, T3 सोंऽशुधाने, G2 सोंऽशुधानो, Cv अंशुपाने, Cr k अंशुधाने, Ct अंशुपाने (for सोंऽशुधाने) D4.7 मनोरमां, D5 मनोनुगां, M4 महोरगां (for महानदीम्) —(l. 2) Dg1 Crp अगात्पद्, D4.5.7 G2 M1.4 Cvp tp mp अयाद्यद्, Cv r m g as above (for उपायाद्) D4.6.7 M4 भरत (for राघवस्) D4.7 G1 श्रीमान्, G3 तूर्णं (for तूर्णं) D5 प्राग्वाटे, D7 प्राग्वदे, M3 प्राग्वते, M4 प्रयातो, Cr m g t as above (for प्राग्वटे) D4.7 देवलातटे, D6 G3 विश्रुते परे, M4 विश्रुते गरे, Cr m g t as above (for विश्रुते पुरे) —(l. 3) D4.6.7 ययौ, M4 प्रीतिदस्, Cg as above (for प्राग्वटे) D4.7 समवाद्, M4 आयासीत् Cg as above (for समायात्) D4.7 कर्मियात्रिनी, T1.2 G1.3 M2.3 कुटिको(M3 °को)ष्ठां (G1.3 °कं) M4 गिरिकोष्ठकां, Cr कुटिकोष्ठकां, Cm g k कुटिकोष्ठिकां, Ct as above (for कुटिकोष्टिकाम्) D5 सर्वां सुमहत्कोष्टकां (for the post. half) —D4.7 M4 om. l. 4 —(l. 4) D5 सहूणां (for सबलस्तां) D5 Ct तत्र, T1 om. T3 M3 तां स Cg as above (for तां स) D5 च (for [अ]थ) Dg1 Dd1 Dm1 D5 T G M1-3 Cg समगाद्, Ct as above (for समगाद्) D5 हस्तिनापुरं, T3 G1 °वर्धनं (for धर्मवर्धनम्)]

☞ The sequence from 7–9 in D4.5.7 is 6[cd], 9, lines 3 and 4 (D4.7 om. l. 4) of 1646*, 7[cd], 8[cd], 7[ab] and lines 1 and 2 of 1646*.

7 [a]) Ś1 V1 D6 M4 तोरणाद्(V1 °द्) Ñ2 B1 D1 °णां, B2-4 °णीं, D2 तारणं, D4.7 तीरेण (for तोरणं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 दक्षिणेनैव, T3 रक्षणार्धेन (for दक्षिणार्धेन) —[b]) G3 कतुमस्थम् Dt1 Dd1 Dm1 समागमत्, D4.5.7 अथा°; Cg k as in text (for उपागमत्) Ś1 Ñ2 B2.3 D6 वारणस्थल(B2.4 °स्थान)मभ्ययात्, V1 D2.3 M1 वारणप्रस्थमभ्यया(D1.3 °स्थमा)त्, B1.3 वारणस्थलमभ्यया(B1 °गा)त्, D1 वारणप्रस्थमभ्यगात् —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.5 M4 ततो वरूथं(Ś1 D6 °तीर्थं, D3 °रूप)प्रययौ —[d]) Ś1 याम, G3 श्रीमान् (for ग्रामं)

8 For sequence in D4.5.7 cf. v.l. 7. —[a]) Ś1 Ñ2 B D6 तस्मिन्नुषित्वा तां रात्रिं, V1 D1-3 तत्रोषित्वा स तां रात्रिं, M4 स तस्मिन्नुष्य तां रात्रिं —[b]) Dg1 कृत्वा प्रत्यङ्मुखो, D4.6.7 स(D7 om.) कृत्वा प्राङ्मुखो Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.5 M4 प्राङ्मुख प्रययौ ततः —[c]) Ś1 D6 उज्जिहाना ये, V1 B1 M3 °हीनाया, D1 °हान्प्रायात्, D4.7 उपवीक्षमाण्, D5 उज्जयिन्याश्च, G(ed.) उज्जिहानाया (for उज्जिहानाया)

9 For sequence in D4.5.7 cf. v.l. 7 —[ab]) Dg1 शालास्, Dt1 T2 Crp tp रा तास्, Cv r g tp as in text (for सालास्) D4.5.7 शालांश्च प्रियकप्रायास्तत्र वासमकल्पयत् (D4 °न्) —For 9[ab], Ś1 Ñ1 V1 B D1.3.6 M4 subst.

1647* तत्र शालवनं दुर्गं समतीत्य त्वरान्वितः ।

[Ś1 B1.3 D6 भद्र (for तत्र) Ś1 D6 शल्य-; V2 D1 ताल-; B2.3 M4 साल, D3 नैना (for शाल) D3 समीक्ष्य (for समतीत्य)]

—[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 अथानुज्ञाप्य (by transp.), D4.5.7 आज्ञाप्य चाथ(D4 वाथ, D5 चाप्य) Cg k t as in text (for अनुज्ञाप्याथ) —[d]) D4.5.7 बलानि (for वाहिनीं) Ś1 D6 वाहिना चतुरंगिणा —After 9, Dm1 ins. राम

10 [a]) D4 वामं (for वासं) D4.7 सर्व(D7 °र्वा)तीर्थं, G3 M2.3 सर्पतीर्थे, Cg k t as in text (for सर्वतीर्थे) ※ Ct. सर्पक प्रक्षिप्त श्लोक परो व्याकरोत्(?)। ※ —[b]) Dg1 Dd1 Dm1 D5 T1.2 M2.3 Cg चोत्तानिकां(D5 T3 °कीं), Dt1 घोत्तरगां, D4.7 चोत्तानिकां, T2 घोरथाप ता, G3 M1 घोत्तानकीं (for चोत्तानकां) —[c]) Dt1 विविधे (for विविधा) —[d]) Dd1 Dm1 M2 पार्वतयैस्, Cr m g t as in text (for पार्वतीयैस्) —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.

1648* तत्र द्रोणिनकर प्राप्य चोत्तानिकां नदीम् ।
कावेरीमरुणा कम्बु रथपा चाव्रजर्नदीम् ।
सरितोऽन्याश्च विविधा सततार त्वरान्वितः ।

[(l. 1) Ś1 Ñ2 D6 [उ]त्तानिकां(Ñ2 °कां) B1 [उ]लूकिकां, D1 [उ]त्तानिका (for [उ]त्तानिकां) D3 नदी (for नदीम्) Ś1 om. from l. 2 up to st. 12 Ñ2 B D6 om. (hapl.) l. 2 —(l. 2) D2 अरुणां वसु D3 अरुणावेत्या (sic) (for अरुणां कम्बु) V1 कावेरावरुणा वसु (for the prior half) D1.3 रथ तां च(D1 वा) (for रथपां च) —(l. 3) Ñ1 संतरंश्च, V1 B1.4 D3 स ततार (for संततार)]

11 Ś1 om. 11 (cf. v.l. 10) —[a]) Ñ1 B D6 सतपर्णां समासाद्य, V1 D1-3 M4 हस्तिपृष्ठे समापाद्य, Cr m g t

G. 2 73 14
B 2 71 16
L. 2 77 13

कलिङ्गनगरे चापि प्राप्य सालवनं तदा ।
भरतः क्षिप्रमागच्छत्सुपरिश्रान्तवाहनः ॥ १२
वनं च समतीत्याशु शर्वर्यामरुणोदये ।
अयोध्यां मनुना राज्ञा निर्मितां स ददर्श ह ॥ १३
तां पुरीं पुरुषव्याघ्रः सप्तरात्रोषितः पथि ।
अयोध्यामग्रतो दृष्ट्वा रथे सारथिमब्रवीत् ॥ १४
एषा नातिप्रतीता मे पुण्योद्याना यशस्विनी ।
अयोध्या दृश्यते दूरात्सारथे पाण्डुमृत्तिका ॥ १५

---

as in text —b) Ñ2 V1 B D1-3 M1 कुटिलाम्(M1 °लम्), L(ed) कुटिलाम्, Cr कुटिकां, Cm g t as in text (for कुटिकाम्) Ñ2 V1 B1-3 Dt1 D1 3 M3 मत्य(Ñ2 °च्य)नतंत(Dt1 °ते), B4 मत्स पतंत, Dd1 मत्स्यपतंता M4 स त्स्यपतंत, Cr m g as in text (for मत्स्यवर्तं) —d) Dt1 Dd1 T1 2 G M1-3 Ct लोहित्ये(G2 3 M1 °त्यां), Cm g as in text (for लौहित्ये) Dt1 च कपीवतीं, G3 सिकतावतीं M3 स कलावतीं (for स कपीवतीम्) §§ Ct 'हस्तिपृष्ठ' इति, 'एकसाले' इति श्लोकद्वय प्रक्षिप्तमिति कतक । §§ —For 11cd, Ñ2 V1 B D1-3 5 M1 subst

1649* तस्मादभ्येत्य लोहित्ये ततारास्य कपीवतीम् ।

[M4 उपेत्य (for अभ्येत्य) D1-3 D5 6 लौहित्ये(D6 °त्य), M4 °त्यम् (for लोहित्ये) V1 तथा वा (for ततार) V1 कापीस्वतीं, B3 कापीस्वतीं, D2 कपीसुत, D3 कपिकुल, D5 कपीवती, D6 च पावनी (for कपीवतीम्)]

—e) Ñ2 B2-4 Dg1 D2 एकशाले, V1 °स्थाने, D5 °शल्या, T2 °स्थले, Cr m g as in text (for एकसाले) V1 षेवमतीं B3 स्थाणुवतीं, Dm1 स्थाणुमतीं D3 स्थाणुमतीः D6 स्थानवतीं, Cr m g as in text (for स्थाणुमतीं) —f) V1 त्रिल्वे, D3 त्रिनटे, D5 T2 विनता, Cr m g as in text (for विनते) D3 T2 गोमती(T2 °तीं) D3 नदी —After 11, K(ed) ins within brackets

1650* व्यपायाद्राघवस्तूर्णं तीर्त्वा शोणं महानदीम् ।

12 Ś1 om 12 (cf v l 10) —a) Dd1 कलिंगनगर Ñ2 V1 B1-3 D1-3 5 M1 [ऽ]तीत्य, B3(also) 4 तीर्थं (for चापि) —b) Ñ2 V1 B D5 6 M4 घन, D1 2 वन, M3 प्राप्य( ) (for प्राप्य) Ñ2 V1 B D3 शालवने, Dg1 सार्थं°, Cr g as in text (for साल°) Ñ2 V1 B D1-3 4 M1 तत Dm1 T2 G2 M1 तथा, Cg as in text (for तदा) —For 10c-12b, D4 5 7 subst

1651* वेदिर्नी करणा कम्नू रथस्थानन्तरा नदीम् ।
कुलीनमक्षरा चापि प्राप्य सौहितक पुरम् ।

[(l 1) D4 विरितिकरणां कइ, D6 मेन्नि वरुणां चापि (for the prior half) D3 रुपता चारयन् (for °स्थानन्तरां) —(l 2) D3 कुम्भानमक्षर चापि (for the prior half) D5 7 सौहीन(D7 °त)क (for सौहितक)]

—G2 M1 om (hapl) Dg1 reads in marg 12cd —c) V1 D1-2 शीघ्रसम्प्रायाद्, B3 D6 °सम्प्रायाद् (for क्षिप्रमागच्छत्) Ñ2 B1 3 4 शिघ्रसम्प्रायर्थी हृ(Ñ2 B3 [also] ती)वद् —d) Ñ2 V1 B D1-4 6 7 G1 M1 श(D1 7 G1 स)-
परिश्रांत, T3 स्वपुरी श्रत, Cg as in text —After 12 Ś1 (after l 1 of 1646* due to om) D6 ins

1652* गङ्गां दुवार कुटिमान्दहरितीर्थे महानदीम् ।
Ś1 D6 cont Ñ2 V1 B D1-5 7 M1 ins after 12

1653* गोमतीमभित सार्थे नानाद्विजसमाकुलम् ।

[D1 गोमतीसंगमे (for °मभित°) D4 तीर्त्वा, D5 7 M4 ततः (for सार्थं) Ś1 D6 द्विजवर्येसमाकुलं, V1 नानामृगगणाकुल, D1 ततो मृगगणाकुल, D2 3 नानामृगखगा(D3 °कुला)कुलां, D4 5 7 नाना (D5 [ब]नेक)पक्षिगणाकुलं M4 नानाद्विजगणयुतां (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg —a) Dt1 T3 G M1 3 मत्स, Cr g as in text (for वनं च) D4 5 7 तीर्त्वा च गोमतीमा(D7 °तीं स्वा)शु —For 13cd, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 M1 subst

1654* तत्र तां रजनीं नीत्वा प्रयातोऽभ्युदिते रवौ ।

[V1 D1-3 M4 उष्य रजनीं (for रजनीं नीत्वा) Ś1 D6 स ततो गोमती तीर्त्वा (for the prior half) Ñ2 B प्रभाते (for प्रयातो) Ś1 D6 चोदिते (for ऽभ्युदिते)]

—c) V1 अयोध्यामनु ता राज्ञो —d) Dg1 T2 3 G M1 3 Cg सददर्श Dg1 तां (for ह) Ś1 Ñ2 B D6 स ददर्श निवेशितां, V1 D1-3 M4 ददर्श विनिवेशिता —After 13 Ś1 Ñ2 B D6 ins

1655* सतीर्य गोमतीं तूर्णं भरतो दीनमानस ।
[D6 तूर्णो (for तूर्णं)]

14 a) V1 पुरीं च (for ता पुरीं) Ś1 D6 मनुजव्याघ्र —d) Dg1 Dt1 Dd1 T1 2 G2 M3 सारथिं चेद(T1 चास्य) मब्रवीद् —For 14cd Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 subst

1656* दृष्ट्वायोध्यामुवाचेद सारथिं रथिनां वर ।
[D1 6(before corr) 7 वरे, D3 वर (for वर°)]

15 M4 om 15-16 D4 6 7 om 15 —b) G2 [उ]द्यान (for [उ]द्याना) —For 15 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4 subst

1657* नातिप्रहृष्टदर्शीया ह्ययोध्या दृश्यते पुरी ।
प्रम्लानोपवनोद्याना इवचिद्विव सारथे ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 D1-3 [अ]ति(B1 3 [also] रि)प्रहृष्टे B4 °हृष्टे (for [अ]तिप्रहृष्ट) Ñ2 B1 3 D1-3 देवैभाद्, V1 देवेव, G(ed) -चेष्टाशान् (for -दर्शीया) Ñ2 B D1 3 अयोध्या V1 सायोध्या (for ह्ययोध्या) —(l 2) Ś1 D6 अ(D6 आ)म्लान V1 [उ]द्यानसंचारा (for [उ]पवनोद्याना)]
—V1 D1-3 cont

यज्वभिर्गुणसंपन्नैर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
भूयिष्ठमृद्धैराकीर्णा राजर्षिवरपालिता ॥ १६
अयोध्यायां पुरा शब्दः श्रूयते तुमुलो महान् ।
समन्तान्नरनारीणां तमद्य न शृणोम्यहम् ॥ १७
उद्यानानि हि सायाह्ने क्रीडित्वोपरतैर्नरैः ।
समन्ताद्विप्रधावद्भिः प्रकाशन्ते ममान्यदा ॥ १८
तान्यद्यानुरुदन्तीव परित्यक्तानि कामिभिः ।
अरण्यभूतेव पुरी सारथे प्रतिभाति मे ॥ १९
न ह्यत्र यानैर्दृश्यन्ते न गजैर्न च वाजिभिः ।
निर्यान्तो वाभियान्तो वा नरमुख्या यथापुरम् ॥ २०

G 2 71 24
B 2 71 24
L 2 77 23

1658* भग्नहट्टजनाकीर्णा शून्या ध्वस्तमहापथा ।
नि शब्दा च हतानन्दा लक्ष्यतेऽद्य महापुरी ॥

[(l 2) D3 च (for ऽद्य)]

16 M4 om 16 (cf v l 15) —ᵃ) Ś1 D2 त्रिद्भिर् ; B2 a¹(after corr) यज्ञभिर् ; Dg1 यज्वभिर् , Dt1 D1 2,7 T यज्विभिर् ; Cg as in text (for यज्वभिर्) —ᵇ) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 वेदवेदाङ्गपारगैः , T3 °पारगात् —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 5 द्विजैर्वृद्धैर् , D1 6 7 T G1 3 M1 3 °वृद्धैर् ; G2 °वृद्धैर् ; Cg as in text (for भूयिष्ठमृद्धैर्) D1 4,7 साकीर्णा —ᵈ) Ñ1 राजर्षिवरपालिता, V1 D1 राजर्षिबलपालिता (D1 °ता) ; Dd1 Dm1 T2 G1 3 M3 राजर्षिपरि° ; D1 7 °पालितां —After 16ᶜᵈ, Dg1 ins. धीमते रामानुजाय नम

17 ᵃ) D1 अयोध्याया D1 3 7 घोष (for शब्द) —ᵇ) D3 श्रुतो मे (for श्रूयते) —ᶜ) D4,5 7 ससद्धो (for समन्तात्) —ᵈ) D1 3 7 तं तु नाथ (for तमद्य न) —For 17, Ś1 Ñ2 V2 B D1-3 6 M3 subst

1659* अयोध्याया पुरा घोषो दूरादेव जनोऽश्य ।
श्रूयते सागरस्येव मथ्यमानस्य वायुना ।
सोऽद्य न श्रूयते कस्मादयोध्यायां जनस्वन ।
गतश्रीरिव चाभाति वनाद्योध्या महापुरी ।

[(l 1) Ś1 D2 अयोध्यायां (for °ध्याया) V1 पुरेऽस्यासो (for पुरा घोषो) M4 च अयोध्यापुरिघोषो (for the prior half) —(l 2) V1 D1-3 M4 पवनेनाभि(D2 °भ्य)मथ्यन्(D1 °न्तः) (for the post half) —D1 om from l 3 up to 1660* —(l 3) Ś1 स्वनो (for सोऽद्य) —(l 4) B3(also) 6 साभाति (for चाभाति)]

18 ᵃ) Dg1 D4,5 7 T1 3 G3 M1 2 4 च T2 तु, Cm as in text (for हि) —ᵇ) D1 7 क्रीड(D7 °डि)त्वापरिरैर् , D3 क्रीडित्वा रतैर् ; Cm g t as in text (for क्रीडित्वोपरतैर्) D7 नरो (for नरै) —D1 1 om 18ᶜᵈ —ᶜ) D1 विप्रया अद्भि (for विप्रधावद्भि) —ᵈ) T1 damaged from हि up to अरण्य in 19ᶜ Dg1 प्रकाश्यंते ; D4 प्रगायन्ति ; Cm g t as in text (for प्रकाशन्ते) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2,3 G3 M3 Cm t समा(T2 तु मा)न्यपा ; D1 च यान्यप G1 अत्र यानि तु G2 M1 यत्र या पुरा Cg as in text (for ममान्यदा) —For 18, Ś1 Ñ2 V1 B (B1 om [cf v l 1659*]) D1-3 6 M4 subst

1660* उद्यानानि च रम्याणि पुरा प्रक्रीडितैर्जनैः ।
नारीणामुपलक्ष्यन्ते तानि नाथ यथा पुरा ।

[(l 1) G(ed) विविधानि (for च रम्याणि) V1 कुसीत क्रीडितैर् (for पुरा प्रक्रीडितैर्) —(l 2) D3 नरीणामि V1 विनाथ (for तानि नाथ)]

19 T1 damaged up to अरण्य in ᶜ (cf v l 18). —ᵃ) Dt1 तान्यथा D1 7 तान्यत्र M3 तद्य, Cm g t as in text (for तान्यद्य) D1 7 च रुदति ; G1 नि° M1 प्र° (for [अ]नु°) —ᵇ) G1 परित्यक्ता न, G2 परित्यक्तानु , Cm t as in text (for परित्यक्तानि) D1 7 कर्मभि , Cm t as in text (for कामिभि) —ᶜ) D3 च (for [इ]व) D4 मही (for पुरी) —ᵈ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 M3 मा, G1 2 M2,3 मा (for मे) —For 19 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst

1661* अरण्यभूतं पश्यामि नगरोपवनं पितु ।
शून्योद्यानवनोद्देशं नरनारीविवर्जितम् ।

[(l 1) D2 मारण्ये यद (for अरण्यभूत) —(l 2) Ś1 D2 शून्य यथा (for शून्योद्यान) V1 °वनदेशं, D2 °वनोद्देशे (for °वनोद्देशं) V1 °स्वराजनं, D3 °जितं (for विवर्जितम्)]

20 ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 यानैरत्र ; D4,5 7 G3 M3 ह्यद्य यानैर् ; Cg k t as in text (for ह्यत्र यानैर्) —ᵇ) B1 नगैर् (for न गजैर्) D1 7 G3 (also) नर (for न च) —ᶜ) D1 3 निर्यान्त Cg as in text Ck निर्यान्ति (for निर्यान्तो). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 प्रविशन्तो ; Dd1 वाभिनिर्यान्तो (hypm) ; D1 4,7 वा समाना, M2 3 या(M1 मा)निर्यान्तो ; Cg t as in text Ck वाभियान्ती (for °यान्तो) —ᵈ) D4 नरमुख्या Dg1 reads यथा in marg Dt1 Dd1 D4,5,7 यथा पुरा, G1 यथा पुरी (for °पुरम्) Ś1 Ñ2 V1 B(D1 om after ना) D1-3 6 M4 जना पुरनिवासिन —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

1662* उद्यानानि पुरा भान्ति मत्तप्रमुदितानि च ।
जनानां रतिसंयोगेष्वत्यन्तगुणवन्ति च ।
तान्येतान्यद्य पश्यामि निरानन्दानि सर्वशः ।
स्रस्तपर्णैरनुपथं विक्रोशद्भिरिव द्रुमैः ।
नाद्यापि श्रूयते शब्दो मत्तानां मृगपक्षिणाम् । [5]
संरक्तां मधुरां वाणीं कलं व्याहरतां बहु ।
चन्दनागरुसंपृक्तधूपसंमूर्छितोऽमलः ।
प्रवाति पवनः श्रीमान्किं नु नाद्य यथा पुरा ।
भेरीमृदङ्गवीणानां कोणसंघट्टितः पुनः ।
किमयं स्वनो विरतः सदाऽदीनगतिः पुरा । [10]

[Before l 1, Dm1 ins. राम ईश्न —(l 1) G1 ft M3 तु ; Ct as above (for च) —T1 damaged from दे f1

G 2 73 25 D 2 71 50 L 2 77 24

अनिष्टानि च पापानि पश्यामि विविधानि च ।
निमित्तान्यमनोज्ञानि तेन सीदति मे मनः ॥ २१
द्वारेण वैजयन्तेन प्राविशच्छ्रान्तवाहनः ।
द्वाःस्थैरुत्थाय विजयं पृष्टस्तैः सहितो ययौ ॥ २२
स त्वनेकाग्रहृदयो द्वाःस्थं प्रत्यर्च्य तं जनम् ।
सूतमश्वपतेः क्लान्तमब्रवीत्तत्र राघवः ॥ २३
श्रुता नो यादृशाः पूर्वे नृपतीनां विनाशने ।
आकारास्तानहं सर्वानिह पश्यामि सारथे ॥ २४

l 2 up to स्वं in l 3 —(l 4) G₃ स्नस्तौ (for स्रस्त) —(l 5) G₂ नाथापि, G₃ M₃ नाथ हि, Cg t as above (for नाथापि) —(l 6) Dg₁ सयुक्तं, Dd₁ Dm₁ इत्स्त्र, T₂ सेतस्त्र Cg as above (for सस्त्र) Dm₁ वार (for कल) Dd₁ Dm₁ M₂ युद्ध (for बहु) —(l 7) Dg₁ Dt₁ चन्दनागुरु; Cg as above (for चन्दनागरु) Dg₁ Dd₁ Dm₁ T G₁ ₂ M₃ Cg -सम्पृक्तो (for -सयुक्त) Dg₁ T₁ G₃ धूम, Cg as above (for धूप) Dd₁ Dm₁ T G M₁ ₂ -संमूर्छितोत्कुल, M₃ °तोत्कवल (for °तोत्पल) Cr p धूपसमूर्छिताकुल —(l 8) T₁ damaged from न in पवन up to l 9 Dm₁ तु (for तु) Dm₁ T₂ ₃ G M₁-₃ पुर (for पुरा) —(l 9) G₃ -वेणुना (for वीणया) Dg₁ Dt₁ कोणसंघटित, T₂ °सघट्ट (for °ट्टित) —(l 10) Dg₁ विगत (for विरत) Dm₁ -नाति (for -नाभि) ‡ Cv सप्ताधीनगतिरित्यत्र अदीनगतिरिति पदभङ्ग । ‡ So also Cr m g k t

21 ^{b}) T₁ कुलपाकता, G₁ निरयाणि च, M₃ वितताणि च (for विविधानि च) —T₃ transp 21^{cd} and 22^{ab}. —For 21, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₇ M₄ subst

1663* अनिष्टान्येव पश्यामि निमित्तान्यद्य सर्वशः ।
केनापि च शरीरं मे व्यथते चाद्य सारथे ।

[(l 1) Ś₁ D₄ ₆ ₇ अरिष्टानि (for अनि°) B₂ ₄ [अ]व, M₄ च (for [ए]व) D₃ ₆ ₇ पश्यस (for पश्यामि) V₁ D₁-₃ M₄ च (for [अ]द्य) D₄ ₇ भास्करोऽप्यद्य यथा D₆ भास्करोऽस्त ग्रुपागते (for the post half) —(l 2) Ś₁ V₁ D₃ ₅ ₆ M₄ व्यथतीव (for व्यथते च) Ś₁ D₆ हि (for [अ]द्य) D₁ ₃ सहितो विजयेनैव तां पुरीं प्रत्तोऽभ्यगात्, D₆ ₇ सह तेन धनेनैव तां पुरीं स समभ्यगात्]

—After 21, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁-₃ ins

1664* सर्वथा कुशल सूत दुर्लभं मम बन्धुषु ।
तथा ह्यसति संमोहे हृदयं सीदतीव मे ।
विषण्णः श्रान्तहृदयस्त्रस्तः संलुलितेन्द्रियः ।
भरतः प्रविवेशाशु पुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ।

[(l 1) Dt₁ न सात् T₂ सूत (for सूत) Dt₁ सवथा (for दुर्लभ) T₂ transp कुशल and दुर्लभं —(l 2) G₁ [अ]व्यसति Cr l [अ]मसति (for ह्यसति) T₁ damaged from सीदति up to प्रविवेशाशु in l 4 Dd₁ Dm₁ T₂ G M₁ ₃ मथ्सीनति (for सीदतीव मे) —(l 3) T₂ विषण्ण-, G₁ श्रान्त-; Cr g k t as above (for श्रान्त) T₂ ₃ G₂ ₃ M₁ त्रस्त G₁ तत्र (for त्रस्त) G₁ न(सु)लित, K (ed) Cs; ग्लुलित, Ct as above (for संलुलित)]

22 Before 22, Dd₁ Dm₁ (crossed) ins अत्र गायत्री T₃ transp 21^{cd} and 22^{ab} —^{a}) D₇ ससैन्येन जयतेन —^{b}) D₆ ₇ प्रविश्य (for प्राविशत्) Dt₁ शात, D₆ ₇ क्लान्त (for श्रान्त) —^{c}) Dg₁ Dt₁ D₄ ₅ ₇ T₃ G M₁ ₂ द्वास्थैर्, Dd₁ T₁ ₂ M₃ द्वास्थैर् G₁ तु जयं (for विजयं) —^{d}) Dd₁ Dm₁ T₃ Ct p उक्तः (for पृष्टस्) D₆ ₇ सहितैर् (for सहितो) D₄ ₅ ₇ ययौ (for ययौ) —For 22, Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₁-₃ ₆ M₄ subst

1665* इति ब्रुवन्नेव वचो भरतः श्रान्तवाहनः ।
विवेश तां पुरीं रम्यां द्वाःस्थैः सम्प्रतिपूजितः ।

[(l 1) D₂ एव (for इति) —(l 2) M₄ प्रविवेश (for विवेश तां) V₁ तहन, D₁-₃ M₄ द्वास्थैर् (for रम्यां) Ś₁ V₁ D₁-₃ ₆ M₄ जयेति प्रतिपूजित (for the post half)]

23 ^{a}) Ś₁ D₄ ₆ ₇ त्वनेकाग्रहृदयो, V₁ स त्वनेक भक्तयो, B₁ स त्व नेकाग्रहृदयो (sic), Dd₁ सत्वेन कामहृदयो, Dm₁ स चानेका°, D₆ सत्वे नैका°, G₃ स त्वनैका°, Cg t as in text Ck °हृदय —^{b}) Ś₁ Ñ₂ V₁ B D₃ द्वा(Ś₁ N₂ D₁ ₂ द्वा)स्थे सपूज्य तं; Dm₁ द्वास्थ प्रत्यर्च्य तं, D₁ ₂ द्वारस्थं पूज्य तं, D₄ ₆ ₇ द्वास्थ प्रत्यर्च्यच, T द्वास्थं प्रत्यर्च्य (T₂ °र्चे) तं; G₁ द्वास्थ प्रत्यर्चितं, M₃ द्वारस्थं प्रत्यर्च्य तं (hypm), Cr m g k t as in text (for द्वाःस्थं प्रत्यर्च्य तं), D₆ नर (for जनम्) —^{c}) Ś₁ V₁ D₁-₇ अश्वपते (V₁ D₁ °तिं) ध्वांतम्; Ñ₂ B₁ ₄ अश्वपतिं क्ला(Ñ₂ °भ्रा)न्तम्, B₂ अश्वपतिक्रान्तम्, M₄ सारथि नवेक्ष्यतम् (for अश्वपते क्लान्तम्) —T₁ damaged from 23^{d} up to l 1 of 1666*. —After 23, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁-₃ ins

1666* किमहं त्वरयानीतः कारणेन विनानघ ।
अशुभाशङ्कि हृदयं शीलं च पततीव मे ।

[T₁ damaged for l 1 —(l 1) M₃ [अ]नीत (for [आ]नीत) G₂ ₃ M₁ Ck कारणानि, Cg t as above (for °णेन) —(l 2) M₁ Ck [अ]शङ्कि, Ct as above (for [आ]शङ्कि)]

24 ^{a}) D₆ ₇ दृष्टा, Cg t as in text (for श्रुता) V₁ Dg₁ D₄ ₆ ₇ मे; Dt₁ तु Cg as in text (for नो) Dt₁ D₃ पूर्व, D₃ om (for पूर्वे) —^{b}) D₄ ₆ ₇ पितृपतेः (for विना°) Ś₁ D₆ विपन्ने पृथिवीपते; Ñ₂ V₁ B D₁-₃ M₄ विनाशे (B₁ D₁ विनाश) पृथिवीक्षितां —^{c}) Ś₁ Ñ₂ B₁ ₄ Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ ₂ ₃ T₂ ₃ G M₁-₃ Cr g आकारांस्त (for आकारास्त) —^{d}) Ś₁ D₆ नाद्य D₄ ₆ ₇ नेह; I (ed) अद्य (for इह) —After 24, Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁-₃ ins.

मलिनं चाश्रुपूर्णाक्षं दीनं ध्यानपरं कृशम् ।
सस्त्रीपुंसं च पश्यामि जनमुत्कण्ठितं पुरे ॥ २५
इत्येवमुक्त्वा भरतः सूतं तं दीनमानसः ।
तान्यनिष्टान्ययोध्यायां प्रेक्ष्य राजगृहं ययौ ॥ २६
तां शून्यशृङ्गाटकवेश्मरथ्यां
रजोरुणद्वारकपाटयन्त्राम् ।
दृष्ट्वा पुरीमिन्द्रपुरीप्रकाशां
दुःखेन संपूर्णतरो बभूव ॥ २७
बहूनि पश्यन्मनसोऽप्रियाणि
यान्यन्यदा नास्य पुरे बभूवुः ।
अवाक्शिरा दीनमना नहृष्टः
पितुर्महात्मा प्रविवेश वेश्म ॥ २८

G 2 73 32
B 2 71 46
C 2 77 32

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1667* समार्जनविहीनानि परुषाण्युपलक्षये ।
असंयतकवाटानि श्रीविहीनानि सर्वश ।
बलिकर्मविहीनानि धूपसंमोदनेन च ।
अनाशितकुटुम्बानि प्रभाहीनजनानि च ।
अलक्ष्मीकानि पश्यामि कुटुम्बिभवनान्यहम् । [5]
अपेतमाल्यशोभानि असंमृष्टाजिराणि च ।
देवागाराणि शून्यानि न भान्तीह यथा पुरा ।
देवतार्चा प्रविद्धाश्च यज्ञगोष्ठ्यस्तथैव च ।
माल्यापणेषु राजन्ते नाद्य पण्यानि वा तथा ।
दृश्यन्ते वणिजोऽप्यद्य न यथापूर्वमत्र वै । [10]
ध्यानसंविग्नहृदया नष्टव्यापारयन्त्रिता ।
देवायतनचैत्येषु दीना पक्षिगणास्तथा ।

[(l 1) G1 पुरुषाणि (for परु°) T1 damaged from ये up to धू in l 3 —(l 2) G1 असंयत, G3 असंवृत, Cr असहित, Cm k t as above (for °यत) Dg1 Dm1 -कपाटानि, Cm k t as above (for -कवा°) —G3 damaged for l 3 —(l 3) Ck धूम (for धूप) T3 -संवर्जितानि, Cv g k t as above (for -संमोदनेन) —(l 4) M3 अनाशित Dm1 प्रवाहीन (for प्रभाहीन) —(l 5) G1 अलक्ष्मीहानि Dg1 M3 कुटुम्ब (for कुटुम्बि) —(l 6) Dt1 अपेत्य Cg as above (for अपेत) G2 M1 -शोभीनि (for -शोभानि) —Note hiatus between the two halves G1 3 M1 2 सु(M3 स्य)संमृष्ट, K(ed) [अ]प्यसं° (for असंमृष्ट) G2 [अ]जराणि, M2 [अ]जिनानि (for [अ]जिराणि) —(l 7) T1 damaged from भान्ती up to तथै in l 8 Dg1 भा मानि, Dd1 Dm1 T2 G3 M1 3 च(M1 चा) मानि (for भान्तीह) Dd1 T2 G M1–3 -पुरे (for पुरा) —(l 8) Dt1 देवन्तार्च T2 G2 देवताश्च (for देवतार्चा) G3 प्रविध्याश्च G2 [अ]प्रविद्धाश्च (for प्रविद्धाश्च) —G3 damaged from यज्ञ up to रा in l 9 M3 यान (for यज्ञ) Dg1 Dm1 G1 M1 3 Cg -गोष्ठ्यन्, Ck t as above (for -गोष्ठ्य्) Dg1 Dd1 Dm1 T G1 M1–3 Cg t तथा (T1 **)पि च (for तथैव च) —(l 9) Dg1 माल्यापणेषु Dd1 Dm1 T2 G3 M1 वै (for वा) Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M1 2 [ऽ]प्यत्र, G3 द्यत्र (for ऽप्यद्य) Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M3 अत्र (for मत्र) —(l. 11) M1 -यन्त्रिता, M2 °ता (for -यन्त्रिता) —(l 12) Dt1 -मृगाए (for -गणाए) —T1 damaged from खग up to सखी in 25°.]

25 T1 missing up to सस्त्री in c (cf. v l 24) Dg1 reads 25ab in marg —a) Dg1 चाश्रुपूर्णाक्ष्य, D1 ध्यान° D3 °पूर्णाक्ष (for °पूर्णाक्ष) —b) D1 7 ध्यान पर V1 D4 5 7 जनं, B3 (also) भृशं, G3 शुभ (for कृशम्) —cd) Ś1 V1 D4 सस्त्रीपुमास, Ñ1 B3 4 °पुंस प्र, B1 2 D1 3 °पुमास, D1 °पुसा स, T3 स्त्रिय पुंस च (for °पुंसं च) V1 नैनम् (sic) (for जनम्) D1 न यथापूर्वमेव च (for d) D4 5 7 पश्याम्युत्कण्ठिताकार न यथापवस्था(D5 °रसयथापूर्वसा)पुर

26 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 उक्त्वा (for उक्त्वा) V1 D2 5 M4 सुत स, T1 विरत (for सूत त) —b) V1 D1–3 M1 भरतो (for सूत त) V1 D1 G1 2 दीनमानस —c) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 अनि(Ś1 D4 °रि)ष्टानान्, Dg1 Cg तान्यरि°, M4 अनिष्ट यद् (for तान्यनिष्टानि) —d) M1 दृष्ट्वा (for प्रेक्ष्य) Ś1 D1–7 प्रेक्ष्य धीमान्ययौ गृहं(D5 °हान्) Ñ1 V1 B दृष्ट्वाकाराद्गृहमुपाययौ, D1 2 दृष्ट्वाकारान्गृ(D1 °रागृ)हान्ययौ, D3 दृष्ट्वा धीमान्गृहान्ययौ

27 a) M4 तन् (for तां) B4 वेश्य (for वेश्म) D4 रथ्यां, M1 -कक्ष्य (for -रथ्यां) —b) T1 damaged from जो up to दु खेन in d Ś1 D4 रजो रुणद्वार, V1 D1–3 नालेरुद्वार, D4 7 सतोरणा(D1 °ण)द्वार, D5 रजोरुणद्वार (for रजोरुणद्वार) Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 D4 5 T2 3 G M1–3 Cv r k t -कवाट, Cm g as in text (for -कपाट) G(ed) युक्त, Cv r m g k t as in text (for -यन्त्राम्) M4 राज्ञो गृह द्वारकवाटयत्न —c) D7 G1 3 इंद्रपुर (for °पुरी) D4 -समानां (for प्रकाशां) Ś1 Ñ1 V1 B D1–3 6 दृष्ट्वा पुरीं दीनजनानु(V1 °म)कीर्णां, M4 दृष्ट्वा पर भरतश्चो निर्विर्णं —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1–7 M4 शोकेन (for दु खेन) D3 सपूर्णतनो

28 a) V1 बहून्यपश्यन् —b) Ś1 D4 5 7 यान्यस्य दीनस्य(D4 7 सामान्य) B3 यान्यन्यदा तस्य, Dg1 T1 3 यान्यन्यथा ना(T3 द)स्य D3 यान्यन्यदीनस्य G1 M3 यान्यद्य तान्येव(M3 °न्य *), G3 यान्यन्यदानस्य, Cg k,t as

६६

G 2 74 2
B 2 72 1
L 2 78 1

अपश्यंस्तु ततस्तत्र पितरं पितुरालये ।
जगाम भरतो द्रष्टुं मातरं मातुरालये ॥ १
अनुप्राप्तं तु तं दृष्ट्वा कैकेयी प्रोषितं सुतम् ।
उत्पपात तदा हृष्टा त्यक्त्वा सौवर्णमासनम् ॥ २
स प्रविश्यैव धर्मात्मा स्वगृहं श्रीविवर्जितम् ।
भरतः प्रेक्ष्य जग्राह जनन्याश्चरणौ शुभौ ॥ ३
तं मूर्ध्नि समुपाघ्राय परिष्वज्य यशस्विनम् ।
अङ्के भरतमारोप्य प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ४
अद्य ते कतिचिद्रात्र्यश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ।
अपि नाध्वश्रमः शीघ्रं रथेनापततस्तव ॥ ५

---

in text (for यान्यन्यदा भास्य) D2 T2 पुरा (for पुरे) D3 M2 प्रभूव —ᶜ) Ś1 D2 5 मर्षांविशरा, Dm1 भार्याविशरा, D7 भयीविशद् (for भयाविशरा) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 दीनतरो (for दीनमना) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 मनस्वी, Dd1 प्रकृष्ट, D4 7 महत्तम्, D2 इतेजस, T1 नहृष्टं (for महृष्ट) —ᵈ) Ñ2 B D6 स विवेश (for प्रवि°) D2 वेश्मनि (for वेश्म)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 भरता(D4 °त) गमने, Ñ2 B2-4 भरतप्रवेश, V1 D1-2 भरतप्रत्यागमन, B1 D4 7 भरतपुरप्रवेश, D1 भरतपर्वणि भरतप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) B2 D2 5 om Ś1 77, Ñ2 V1 D1 M4 73 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-2 71 B2 D4 72 B4 67, D1 129 D4 5 76 —T1 damaged from समाप्ति up to जगाम in 1ᶜ of Sarga 66 —After colophon, D6 concludes with रामाय नम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नम, G with श्रीरामाय नम

66

☞ Ñ1 missing for Sarga 66 (cf v l 1058*) —Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम —Before 1 Ñ2 B ins

1668* महेन्द्रभवनप्रख्ये श्रीमदद्भुतदर्शनम् ।
प्रविश्य भवनं सोऽथ पितरं नाभ्यपश्यत ।

[(l 2) B2 नाभ्युपैक्षत (for नाभ्यपश्यत)]

1 D4 6 7 om 1 T1 damaged from समाप्ति in colophon of Sarga 65 up to जगाम in 1ᶜ —ᵃ) G1 तस्मिन् (for तत्र) Ś1 Ñ2 B1 2 4 D4 अ(B4 आ)वी(Ñ2 B2 °नी)-क्षमाण पितर, V1 D1-3 अपश्यमान पितर, B3 अलक्षमाण (after corr अनवीक्षमाण [sic])पितर, M4 अपश्यमान स्तस्मिंस्तु —ᵇ) Ś1 Ñ2 B D5 स तत्र, V1 स चास्मिन्, Dm1 *sup lin* D1-3 स तस्मिन् (for पितर) —T3 om (hapl) 1ᶜᵈ —ᶜᵈ) T1 2 G3 M2 3 मातुरालयं (for °लये) Ś1 Ñ2 V1 B D1 5 6 M4 जगाम नि (B1 नि)सृत्य ततो भरतो मातुरालयं(Ś1 D5 °रतिकं)

2 Ś1 D5 om 2 —ᵃ) D5 प्राप (for अनु) D4 5 सुतं (for तु तं) Ñ2 V1 B D1-3 M4 तमभ्यागततालोक्य(V1 D1-3 M4 °लक्ष्य, B2 °ज्ञाय) —ᵇ) Ñ2 V1 B D1-3 M4 भरत तदा(V1 °था) D4 7 प्रोषित चिर, D6 °त चिराद् (for प्रोषितं सुतम्) —ᶜᵈ) D1 [आ]सनाद्, D6 ततो, D7 समा (for तदा) D4 5 7 हित्वा (for त्यक्त्वा) Dg1 T2 M4 त्यक्त्वा हृष्टा (by transp) Ñ2 V1 B D1-3 M4 उत्पपातासनाद्धृष्टा हर्षेणोत्फुल्ललोचना(D2 °नं)

3 D4 5 7 om 3 —ᵃ) T2 G1 M1 4 सम्प्रविश्य M1 तु (for [ए]व) —ᵇ) T2 M3 तद्, G1 M4 स (for स्व) Dt1 विवर्जित (for °र्जितम्) —T1 damaged from भरत in ᶜ up to परिष्व in 4ᵇ —ᶜ) Dd1 Dm1 M1 प्रवि, G2 प्रवि (for प्रेक्ष्य) —ᵈ) M2 3 (after corr as in text) उभौ (for शुभौ) —For 3 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 subst

1669* स प्रविश्य तु तद्वेश्म मातुरन्तःपुरमानस ।
जग्राह पादौ भरत शिरसावनतो यशी ।

[(l 1) B4 om (subm) D3 सं (for स) V1 D1 2 [आ]शु (for तु) Ś1 D6 स तत्र गत्वा भरतो (for the prior half) —(l 2) B3 4 भरत पादौ (by transp) V1 प्रणतो (for [अ]वनतो) Ś1 D6 जग्राहावनत पादौ शिरसा पतितो भुवि]

4 T1 damaged up to परिष्व in ᵇ (cf v l 3) —ᵃ) T2 सा (for तं) Ś1 V1 D6 तं च सा मूर्ध्नि, Ñ2 B D1 3 तं सा(by transp) मूर्धनि, D2 5 7 सं तु मूर्धनि, M3 सा सं मूर्धनि (for तं मूर्ध्नि सम्) G3 M1 सा मूर्धनि समाघ्राय —ᵇ) Ś1 B3 4 D1-3 6 M4 च (D2 om [subm])कैकेयी, B1 च पीडिता, G2 3 यशस्विनी Ñ2 B2 सपरिष्वज्य के(B2 कै)कयी, V1 परिपीड्य च कैकयी, D4 7 परिरभ्य मनस्विनी —ᶜ) Ś1 D6 उपवेश्याथ भरतं, Ñ2 B1 3 4 भरतं चोपवेश्याङ्के V1 D1 2 M4 उपवेश्य चाङ्के भरत (hypm) B2 उपवेश्य पुरं क्रोडे, D2 निवेश्य चाङ्के भरतं —M3 damaged —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 2 3 समप्रष्टुमुपचक्रमे, B4 सम्प्रष्टुमुपचक्रमे D4 6 पप्रच्छ सुतमात्मन

5 ᵃ) M3 om ते (subm) M2 रात्रिश् (for रात्र्यश्) —ᵈ) Dg1 T2 च Dm1 (before corr as in text) T M3 वा (for न) —ᵈ) Ck as in text Ct [आ]पततस्तं (for [आ]पततस्) G2 (after corr as in text) तथा Ct as in text (for तव) —For 5 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 M4 subst

1670* प्रस्थितोऽसि कदा वत्स गृहात्मातामहस्य तु ।
सुखेनाभ्यागत कच्चित्कच्चिदस्य परिश्रम ।

आर्यकस्ते सुकुशली युधाजिन्मातुलस्तव ।
प्रवासाच्च सुखं पुत्र सर्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ६
एवं पृष्टस्तु कैकेय्या प्रियं पार्थिवनन्दनः ।
आचष्ट भरतः सर्वं मात्रे राजीवलोचनः ॥ ७
अद्य मे सप्तमी रात्रिश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ।
अम्बायाः कुशली तातो युधाजिन्मातुलश्च मे ॥ ८
यन्मे धनं च रत्नं च ददौ राजा परंतपः ।
परिश्रान्तं पथ्यभवत्ततोऽहं पूर्वमागतः ॥ ९
राजवाक्यहरैर्दूतैस्त्वर्यमाणोऽहमागतः ।
यदहं प्रष्टुमिच्छामि तदम्बा वक्तुमर्हति ॥ १०

G 2. 74. 11
B 2. 72. 10
L 2. 76. 9

[(l. 1) Ś1 D6 क विशेषाय, Ñ1 कतिनैनाद्य B2.4 कतिये°, B3 कथितं° (for कतमेनाद्य) B3 प्राप्त° कतिनियेनाद्य (for the prior half) V1 D1-4 M1 पुत्र मातामहपुरात् (for the post. half) —(l. 2) B1 [म]स्म (sic) (for [अ]सि) Ś1 D2 पथि मां(D6 मा)म, V1 D1-4 M4 °दस्य (for पथिश्रम) L(ed.) -परिच्छद: (for पथिश्रम) B3 कथिरप्यपरिश्रम (sic) (for the post. half).]

—For 5-6 D1.4.7 subst. 1672*.

6 [a]) M3 मे (for ते) Dd1 Dm1 G2 सु, G1.3 स, Cg k as in text (for सु) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 M1 कच्चित्कुश्यार्यकस्ते —[b]) M3 सुधाजित् Ñ2 B2-3 D2 तथा, V2 D1.4 M4 च ते, M3 च मे (for तव) B4 मातुलस्य च —M3 om. (hapl.) 6[c]-8 —T1 damaged from सुख in [a] up to प्रियं in 7[b] —[c]) M4 प्रयातश्च सुखं (for °च्च सुखं) Dg1 सर्वं (for पुत्र) —[d]) Dg2 पर्यं, Cg k t as in text (for सर्वं) —For 6[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 subst.

1671* सुखमस्युषित कच्चित्पुत्र मातामहे पुरे ।

[Ś1 Ñ1 B1.4 D6 असि, D2.4 असि (for सि) V1 तत्र, B3 पुत्र, D1 तस्मिन्, D3 तत्र, D4 कच्चित् (for कच्चित्) D3 सर्वं कुशली(नि)न कच्चित् (for the prior half) V1 B1 D3 कच्चित्, D1.4 तस्मिन् (for पुत्र) Ś1 B1 D6 गृहे (for पुरे).]

—For 5-6, D1.4.7 subst.

1672* अथ ते कतमा रात्रिः प्रयातस्य गिरिव्रजात् ।
आर्यकश्च सुखी कच्चिद्युधाजिन्मातुलश्च ते ॥

[(l. 1) D4 अथ मे (for अथ ते) —(l. 2) D4 अम्बयो कुशली तातो (for the prior half) D4 मे (for ते).]

7 M3 om. 7, T1 damaged up to प्रियं in 7[b] (for both cf. v.l. 6) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 इति (for एवं) V1 पृष्टः Dg1 वचनं (for पृष्टः) Ñ1 B (अ)थ कैकेय्या V1 D1-4 स कैकेय्या, D1.4.7 प्रहृष्टः स (for स्तु कैकेय्या) —[b]) D1.4.7 प्रिय (for प्रियं) Ś1 Ñ1 B D6 भरतो दीनमानसः V1 D1-4 भरतो पीडितो नरः —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 D4.9 M1 मातरं M3 (मा)तरं (for भरत) D1 पूर्वं (for सर्वं) —[d]) D1.4.7 कैकेय्यामैकमाप्य —For 7[cd], Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 subst.

1673* शशंस भ्रातुः स पितुः प्रियं गमनमादरात् ।

[V1 D1-4 प्रिय(पि)यं (for स पितुः) D2 om. second गमन.]

8 M3 om. 8 (cf. v.l. 6) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 दिवसा सप्त(D1.4.7 कतिचित्) Cr m g t as in text (for सप्तमी रात्रिः) —[b]) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 निर्गत(Ś1 D1.4 निःसृ, D1.4.7 प्रया)तस्य गिरि(D1 °रेः)व्रजात् —[c]) D1 मातरो, M1 अम्बया (for अम्बायाः).

9 [a]) D1 यत्तो (for यन्मे) Ś1 V1 B1 D1-4 प्रीतिधनं भूरि Ñ1 B1.4.4 M1 प्रीतिधन दत्त (for धनं च रत्नं च) —[b]) Ś1 V1 B1 D1-4 दत्तं, Ñ1 B1.4 M4 भूरि (for ददौ) T1 damaged from प in परंतप up to ह्व in 10[a]. Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 M1 मातामहेन मे(Ś1 मे) —[c]) G1 M3 परिश्रान्तं, Cr m g k t as in text (for °न्त) G1 पथि श्रान्तं Ś1 D1 पथि ततार्थं सुलभं Ñ1 V1 B D1.4 M1 पथि तच्चा(चा)नु (Ñ1 B1.4 °च्चातिस्, V1 °नुत)नुतन्या: D1 विपने (sic) भाविसुगन्ध्य, D1.4.7 परिश्रान्ते तत्र पथि —[d]) D1.4.7 सत्वरा Cm as in text (for ततो) Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 M1 शीघ्रम्, D1.4.7 क्षिप्रम्, M3 पूर्वं, Cm k as in text (for पूर्वम्).

10 T1 damaged up to ह्व in [a] (cf. v.l. 9) —T1 om. (hapl.) 10[ab] —[a]) Ś1 V1 B1.4 D1 M1 राज्ञानुप्रेषितैः Ñ1 D1 राज्ञा सुप्रेषितैः D1-4 राज्ञा तु प्रेषितैः D1.4.7 गुरुवाक्यहर(D1 °हु)रैः Ñ1 B1 भूपतेः B1.4.4 (for दूतैस्) —[b]) Ś1 D1 प्रेर्यमाणस्, D1.4 त्वरमाणो (for त्वर्य°) Ś1 Ñ1 V1 B D1.4 M1 त्वराम्बित (for ऽहमागत) D1 प्रेर्यमाण त्वराम्बित (corrupt) —[c]) Ś1 Ñ1 V1 B D1.4 M1 यत्तु(Ś1 D1 तत्र)त्वां D1 यत्त्वां, D1 अनु त्वां D1.4.7 यच्च त्वां (for यदहं) —[d]) T1 G1.3 अर्हति Ś1 Ñ1 B D1 M1 अम्ब(M1 °स)मास्यातुमर्हसि, V1 D1-4 तदाख्यातुं त्वमर्हसि D1.4.7 तन्ममाचक्ष्व पृच्छत (D1 तत्त्वतः) —After 10, Ś1 Ñ1 V1 B D1-4 T1 M1 ins.

1674* न यथापूर्वमिदं हृष्टपीनजनावृतम् ।
कस्मादिमजनाकीर्णं लक्ष्यते नियतपुनि ।
निरुत्साहं निरानन्दं विलाप्यवमध्यमम् ।
कस्मान्न मां राजमार्गे कश्चो मामपि भाषते ।
पितरं च न पश्यामि कस्मात्सदने स्थितः ॥ [5]

[(l. 1) V1 B3 D1.4 T1 पूर्व, M1 पूर्वं (for °पूर्व) T1 कल्पुर्वं, M1 कल्पुतं —(l. 2) V1 D1 कस्मादिवोत्सवदे (metri causa) D1.4 T1 कस्मादिव लक्ष्यते, M1 नियतमिव लक्ष्यते (metri causa) (for the post. half) —(l. 3) M1 कस्मादि (for निरु°) B1.4.4 विलाप (for विला°) T1 विलाप्यमिदं निलाप्यवमध्यमम् —(l. 4) T1 M1 राजमार्गे मां (by transp.) Ś1 कश्चो मामपि भाषते, Ñ1 B कश्चन्मामभिभाषते, V1

C 2 74 15
B 2 72 11
L 2 78 13

शून्योऽयं शयनीयस्ते पर्यङ्को हेमभूषितः ।
न चायमिक्ष्वाकुजनः प्रहृष्टः प्रतिभाति मे ॥ ११
राजा भवति भूयिष्ठमिहाम्बाया निवेशने ।
तमहं नाद्य पश्यामि द्रष्टुमिच्छन्निहागतः ॥ १२
पितुर्ग्रहीष्ये चरणौ तं ममाख्याहि पृच्छतः ।
आहोस्विदम्ब ज्येष्ठायाः कौसल्याया निवेशने ॥ १३

तं प्रत्युवाच कैकेयी प्रियवद्घोरमप्रियम् ।
अजानन्तं प्रजानन्ती राज्यलोभेन मोहिता ।
या गतिः सर्वभूतानां तां गतिं ते पिता गतः ॥ १४
तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं धर्माभिजनवाञ्शुचिः ।
पपात सहसा भूमौ पितृशोकबलार्दितः ॥ १५

D1-3 T3 M4 जनोय नाभिभाषते, D6 नवतो (sic) याति चाम्र (for the post half) —T2 om l 5 M3 reads l 5 after 1676* —(l 5) B2 D2 6 न च (by transp) Ś1 D6 निने, B3 सुखे (for स्वके)]

11 D4 6 7 om (hapl ?) 11-12 —For 11-13 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst 1676* —^{b}) Dt1 पर्यंकौ (sic) (for पर्यङ्को) —^{d}) T1 3 G1 3 M2 3 मा (for मे)

12 D4 6 7 om 12 (cf v l 11) T1 damaged from 12^b up to पितु in 13^a. T3 om 12-13^b T3 om (hapl) 12^c-13

13 T1 damaged up to पितु in 13^a T2 om 13^{ab} and T3 om 13 (for all cf v l 12) D4 6 7 G1 M1 2 transp 13^{ab} and 13^{cd} —^{a}) Dg1 Dd1 Dm1 D4 6 M1-3 गृही(Dm1 °हि)ष्ये (sic) Dt1 प्रहिष्ये (sic) (for ग्रहीष्ये) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1-3 पादौ च (Dd1 तौ) (for चरणौ) G1 पितु पादौ ग्रहीष्यामि —^{b}) D4 6 7 स ममाचक्ष्व तत्त्वतः —After 13^{ab}, D4 6 7 ins

1676* चिरस्य मामनुप्राप्तं दृष्ट्वा दशरथस्तदा ।
प्रहृष्टो मनुजव्याघ्रो भविष्यति यथा पुरा ॥
[(l 1) D3 पिता (for तदा)]

—^{cd}) Dg1 Dm1 अहोस्विद् (for आहो°) Dt1 Dm1 (before corr as in text) G3 M2 3 Ct अंबा (for अम्ब) D4 6 7 अथवा ज्येष्ठया (D3 ज्येष्ठाया अथवा) देव्या मातुर्मे भवने यदि —For 11-13 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 4 M4 subst while T3 ins l 4 5 only after 13

1676* किं वा भवेद्गतोऽम्बाया कौसल्याया निवेशनम् ।
वर्जितं शयनीयं ते राजा केनाद्य हेतुना ।
अप्रहृष्टो जनश्चाय केन वा ब्रूहि तन्मम ।
अथ राजा स यत्रास्ते तत्राहं गन्तुमुत्सहे ।
न हि शर्माधिगच्छामि तमदृष्ट्वा नराधिपम् ।   [5]

[(l 1) V1 D1-3 M4 किं भवेद्रा गतो मातुर्ज्येष्ठाया भवन गम —(l 3) V1 D1-3 केन सत्यं ब्रवीहि मे M4 केन सर्वं ब्रवीहि मे (for the post half) —(l 4) Ñ1 B1 4 D1-3 T3 M4 अत्र, V1 असौ B1 अथ (for अथ) Ñ1 च D1 2 तु (for स) T3 [आ]सि (for [आ]स्ते) T3 तमहं द्रष्टुम् (for तत्राहं गन्तुम्) —(l 5) D3 lacuna M4 [अ]भिगच्छामि (for [अ]धिगच्छामि) D3 तव दृष्ट्वा (for तम°) T3 नराधिपं (for नराधिपम्)]

—Thereafter M4 reads l 5 of 1674*

14 ^{a}) D4 6 7 तस्मै प्रोवाच —^{b}) D4 7 प्रिय भवा तु चाप्रिय, D3 प्रियवद्घोरमप्रिय —^{c}) D4 6 7 हित च (D4 om च [subm] D7 वै) जानती सुतु (D6 साधु, D7 सुतु [sic]) —^{d}) Dg1 -मोहेन (for -लोभेन) D4 6 7 मूर्छिता (for मोहिता) —T1 damaged from 14^e up to यज्ञ in याय जूक of 1678* —^{ef}) D4 6 7 स्वर्गतस्ते पिता साधु साधूनां च परा गतिः —For 14 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst

1677* इति ब्रुवाण भरत कैकेयी प्रत्यभाषत ।
निर्लज्जा दारुण वाक्यमप्रिय प्रियसहितम् ।
स्वर्ग गतो महाराज पिता ते सुकृतैं शुभै ।
त्यक्त्वा राज्य विसृज्य त्वं पुत्रशोकपरिक्षतः ।

[(l 2) V1 निष्ठुर (for निर्लज्जा) V1 D1-3 M4 -कृष्णा (for सहितम्) B2 प्रियवद्घोरमप्रिय =14^b (for the post half) —(l 3) V1 स्वकर्म (for सु°) Ś1 D6 स्वकै (for शुभै) —(l 4) Ś1 D6 राह (for राज्य) Ś1 D6 विसृज्यैव V1 समुत्सृज्य D1 स विसृज्य, D2 विसृज्याय (sic) D3 राजसिद्ध M4 विसृज्य त्वं (for विसृज्य त्व) V1 -परिप्लुत°, B1 D1 2 -परिक्लिन°]

—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 T G M1 3 ins

1678* राजा महात्मा तेजस्वी यायजूक सतां गतिः ।

[T1 damaged up to यज्ञ (cf v l 14) G1 3 M1 पतिः (for गतिः) D4 6 7 कृत्वा विपुलदक्षिण (for the post half)]

15 ^{ab}) D4 6 7 श्रुत्वा तु (for तच्छ्रुत्वा) Dg1 -रतवाश्च Cm t as in text (for -जन°) D4 6 7 धर्मात्मा दारुणं तदा Ś1 Ñ1 V1 B D2 3 6 M4 इति श्रुत्वा वचो मातुर्भरतो दारुणाक्षर —^{c}) Ñ2 B3 भूमौ सहसा (by transp) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 M4 छिन्नमूल (Ñ2 B3 D3 मूलच्छिन्न [by transp]) इव द्रुम —After 15 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1679* हा हतोऽस्मीति कृपणा दीनां वाचमुदीरयन् ।
निपपात महाबाहुर्बाहू विक्षिप्य वीर्यवान् ।

[(l 1) Dt1 T2 कृपण M2 कृपणो (for °णा) T3 वाचयन् (for वाचम्) Dg1 उदीरयन्]

—Thereafter Dm1 ins राम D4 6 7 ins 1684* after 15

ततः शोकेन संवीतः पितुर्मरणदुःखितः ।
विललाप महातेजा भ्रान्ताकुलितचेतनः ॥ १६
एतत्सुरुचिरं भाति पितुर्मे शयनं पुरा ।
तदिदं न विभात्यद्य विहीनं तेन धीमता ॥ १७

तमार्तं देवसंकाशं समीक्ष्य पतितं भुवि ।
उत्थापयित्वा शोकार्तं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १८
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ किं शेषे राजपुत्र महायशः ।
त्वद्विधा न हि शोचन्ति सन्तः सदसि संमताः ॥ १९

G 2 74 21
B 2 72 24
L 2 78 22

---

16 D4 5 7 om from 16 up to l 1 of 1684* T1 damaged up to भ्रान्त in ^d —^a) Dm1 सविग्न (for संवीत) —^d) G1 भ्रान्ताकलित —For 16 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst

1680* स भूमौ विनिपत्येद विललापाकुलेन्द्रिय ।
हा कष्टं स्वर्गतो राजा कथं केन च हेतुना ।

[(l 1) Ś1 विललाप (sic) (for विनिपत्य) Ñ1 B1 M1 [प]न (for [इ]^o) D3 [आ]कुलेक्षण (for [आ]कुलेन्द्रिय) —(l 2) V1 D1 3 स (for हा) V1 D1 3 M4 कथ (for कष्ट) D1 3 M4 कदा (for कथ) Ś1 D6 हा येन D3 केनैव (for केन च)]

17 D4 5 7 om 17 (cf v l 16) —^a) G1 एतं (for एतत्) G1 सरुचिर (for सु^o) —After 17^ab Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1681* शशिनेवामलै रात्रौ गगनं तोयदात्यये ।

—^d) T1 विहित (for विहीनं) —For 17 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 subst

1682* यत्पुरा तेन मे पित्रा शयनं भात्यलंकृतम् ।
तदद्य रहितं तेन श्रिया हीनं न राजते ।

[(l 1) B3 (*sup lin* also) ते भूप पित्रा D3 [अ]नेन महित्रा M4 तेन महित्रा (for तेन मे पित्रा) B3 भात्यलंकृत D3 भात्यलंकृत M4 ह्यलंकृत —(l 2) Ś1 D6 एव (for अद्य) Ñ1 सम्यग्वहित तेन (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont while T3 ins after l 1 of 1684*

1683* मन्निज्ञासार्थमपि वा यदि तेऽभिहित मृषा ।
प्रसीदाम्ब भ्रूशार्तोऽहं शंस मे क्व गतो नृप ।

[(l 1) L(ed) अप (for अपि) D3 असज्जिज्ञासया वापि (for the prior half) D1 भाषित (for ऽभिहित) T3 [ऽ]भिहित मृषाद (sic) —(l 2) Ś1 D1 B1 4 D3 प्रसीदस्व V1 प्रसीद च (for ^oदाम्ब) V1 D1 3 T3 M4 [ऽ]पि म (for ऽहं) D1 पिता (for नृप)]

—After 17 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins D4 5 7 (all due to om) ins after 15

1684* रात्रिरेव शशिना हीनमम्बुमुख इव सागर ।
बाष्पमुत्सृज्य कण्ठेन स्वार्तं परमपीडित ।
प्रच्छाद्य वदनं श्रीमद्वस्त्रेण जयतां वर ।

[D4 5 7 om l 1 (cf v l 16) —(l 1) Dm1 पुष्पाम T M2 Cg उच्छुष्क G1 3 M1 संशुष्क Cm g t as above Ct*p* पुष्पाम (for अम्बुमुख) Ck t*p* अम्बुमुखमिव सागरं (for the post half) —T1 damaged from इव up to प्रच्छाद्य in l 3 —After l 1 T3 ins 1683* —(l 2) D4 5 7 स्वतं Cr m g as above (for स्वार्तं) Dt1 स्वागता परिपीडित (for the post half) —(l 3) Cv as above Ck t आच्छाद्य (for प्र^o) G M2 श्रीमान् Ct as above (for श्रीमद्) T3 वस्त्रेय (sic) Cv m as above (for वस्त्रेण) Dg1 वदता (for जयतां) D4 5 7 उच्छ(D6 शेते)पुत्रमथ ह्यव वक्तेण पुरुषर्षभ]

18 D4 5 7 om (hapl) from 18^a up to the prior half of l 2 of 1685* —After 18^ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1 3 ins

1685* निकृत्तमिव सालस्य स्कन्धं परशुना वने ।
माता मातङ्गसंकाशं चन्द्रार्कसदृशं भुवि ।

[D4 5 7 om up to the prior half of l 2 —(l 1) Dg1 निकृत्तम् —(l 2) Dd1 T1 3 मत्त (for माता) G1 मा मातङ्गसमाशं च (for the prior half) Dg1 D4 7 T2 3 M1 (also as above) भुवि Dt1 सुते Cv as above (for भुवः) D6 चन्द्रकल्पमरिंदम (for the post half)]

—T1 damaged from पित्वा in 18^c up to रा in 19^b —^c) G3 उत्थाप्य माता Cv as in text (for उत्थापयित्वा) D4 5 7 उत्थापयन्ती कैकेयी —^d) D4 7 पुत्र वचनम् (for वचनं चेदम्) —For 18 Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 subst

1686* हृष्यातरूप भरतं पितुर्दर्शनलालसम् ।
कैकेयी पतितं भूमावुत्थाप्येदं वचोऽब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 D6 पतित (for भरत) M4 पितृ (for पितुर्) —(l 2) B1 [प]त (for [इ]^o) M4 उत्थाप्यैनमथाब्रवीत् (for the post half)]

19 T1 damaged up to रा in 19^b (cf v l 18) —^ab) Dt1 M3 Cm*p* g t राजपुत्र Cm t*p* as in text (for ^oपुत्र) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 उत्तिष्ठ भरत क्षिप्रं न त्वं शोचितुमर्हसि D4 5 7 उत्तिष्ठ पुत्र भद्रं ते राजपुत्र निबोध मे —^c) V1 Dg1 D1 G1 3 M1 3 4 हि न (by transp) D3 5 7 नैव (for न हि) —^d) D4 5 7 सतां (for सन्त) Ś1 D6 दृष्टधर्मा परंतप Ñ1 दृष्टधर्मपरंपरा V1 B1 D1 3 M4 दृष्टलोक- (D1 ^oक)परावरा B1 2 4 दृष्टधर्मपर वरा (B2 ^oपरम्परा) D3 दृष्टलोकपरायणा (sic) —After 19 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 ins while T3 ins after 1688*

1687* पालयित्वा महीं सम्यगिष्ट्वा दत्त्वा च ते पिता ।
दिष्टान्तं समनुप्राप्तो न त्वं शोचितुमर्हसि ।
इत ऊर्ध्वतर स्थानं राजा दशरथो गत ।
न स शोच्यस्त्वया पुत्र सत्यधर्मपरायण ।

C 2.74 27 B 2.72 26 L 2.78 25

स रुदित्वा चिरं कालं भूमौ विपरिवृत्य च ।
जननीं प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृतः ॥ २०
अभिषेक्ष्यति रामं नु राजा यज्ञं नु यक्ष्यति ।
इत्यहं कृतसंकल्पो हृष्टो यात्रामयासिषम् ॥ २१
तदिदं ह्यन्यथा भूतं व्यवदीर्णं मनो मम ।
पितरं यो न पश्यामि नित्यं प्रियहिते रतम् ॥ २२
अम्ब केनात्यगाद्राजा व्याधिना मय्यनागते ।
धन्या रामादयः सर्वे यैः पिता संस्कृतः स्वयम् ॥ २३
न नूनं मां महाराजः प्राप्तं जानाति कीर्तिमान् ।
उपजिघ्रेद्धि मां मूर्ध्नि तातः संनम्य सत्वरम् ॥ २४
क्व स पाणिः सुखस्पर्शस्तातस्याक्लिष्टकर्मणः ।
येन मां रजसा ध्वस्तमभीक्ष्णं परिमार्जति ॥ २५

[(l 1) V1 D1-3 T2 M1 प्रजा (for मही) D2.3 °गिरा (for सम्यगिरा) B4 मे (for ते) V1 इक्ष्वाकुकुल ये पिता (for the post half) —(l 2) D1.3 दिक्ष्या व, T3 दिष्टेत (sic) Ñ2 V1 B1.3.4 D1-3 T2 M1 तव, B2 त्व न (by transp) —(l 3) V1 D1-3 श्रत, T3 धन° (for श्रत) Ñ2 B2.3 इह(B3 m also स्वर्ग)नर, B1.4 पुन°, D1.2 शुच°, D3 शुद्ध°, T2 सिद्धतन, M1 सिद्ध° (for कल्पतर) D3 यथो (for गत) —(l 4) D2 शोचनीयस् (hypm) D3 हि शोच्यस्, T2 च शोच्यस् (for स शोच्यस्)]

—After 19 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4.5.7 T G M3-5 ins

1688* दानयज्ञाधिकारा हि शीलश्रुतितपोनुगा ।
बुद्धिस्ते बुद्धिसंपन्न प्रभेवार्कस्य मन्दिरे ॥

[(l 1) D4.5.7 यज्ञाधिकारेषु T2 यज्ञाधिकारो हि D4.7 ये च, D5 श्रुता (for शील-) Dd1 Dm1 T2 G1.3 M1.3 -श्रुतितपोनुगा, D4.5.7 श्रुतमनो(D5 °तपो)नुगा, k(ed) -श्रुतिवचोनुगा, Ck tp -श्रुतिमनोनुगा —(l 2) M2-सुपक्ष्म Dg1 D5 T1 G1 M5 Cm gp भवने, T2 मण्डले, Cg k t as above (for मन्दिरे) ⊕ Cm अर्कस्य प्रभा मन्दर इवेत्युक्तिः सर्युक्तमन्दरपर्वते अर्कप्रभाया पर्वतान्तरापेक्षया चिरकालावस्थानात्, Cg मन्दर इति पाठे मन्दरशिखरे स्थितस्यार्कस्य प्रभेवाधिकप्रकाशवतीत्यर्थः । उत्तरायणे हि मन्दरगतस्य सूर्यस्य प्रभाधिकं प्रकाशन इति प्रसिद्धम्, Ck अर्कस्य मन्दिरे सूर्यलोकवर्ति पद्मानि सूर्यगृहे । विपरीतपाठे परं कल्पयति द[म]न्दर इत्यादि रूप व्याख्याति च असंगतमेव च । ⊕]

—Thereafter T2 cont 1687*

20 T1 damaged from भौ in 20ᵃ up to रा in 20ᵈ —ᵇ) Dg1 T2.3 G M3 विपरिवर्त्य, Dt1 परिविवृत्य (for विपरिवृत्य) D4.5.7 उत्थाय भरतस्तदा —ᶜ) D4.5.7 कैकेयीं भृशदुःखित —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 subst

1689* इत्येतत्तत श्रुत्वा कैकेय्या दारुणं वच ।
जननीं पुनरेवेदमुवाच भृशदुःखित ॥

21 ᵃ) Ś1 अभ्यदेदयति (sic) Dm1 (after corr as in text) अभिवदयति D1 अभिषेक्षति (sic) D7 अभिषेस्यति (sic) G1 M1 अभिषेक्ष्यति B4 रामस् (sic) (for रामं) V1 तं, B1 Dt1 Dd1 D4.5.7 G1 M3 तु, D6 न (sic) (for नु) —ᵇ) B1 यज्ञान् (for यज्ञं) V1 Dd1 D1-4.7 M1 तु, Dt1 न (sic) (for नु) Dt1 Dd1 T2.3 G M1.2 Cr m g t यक्ष्यते, T3 वक्ष्यते, M3 वदयते (sic) Dm1 रामो यज्ञेन यक्ष्यते —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D4.5.6 M1 [अ]हं । D1 [अ]हं (for [अ]हं) —ᵈ) D4.7 मातर्, G3 [ऽ]योध्याम् (for यात्राम्) Dg1 Dt1 T1 Ct अयाचिषं (sic) D4.7 ययाचत D5 अयाचिता (sic) Cr m g tp as in text (for अयासिषम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 त्वरमाणोऽहमागत.

22 ᵃ) D4.5.7 G3 M3 तु (for हि) D4.5.7 [इ]दानीं (for भूतं) —ᵇ) Dg1 मवसीर्णं, T1 मव°, G3 व्यवतीर्णं, Cg as in text (for व्यवदीर्णं) D4.5.7 शून्या मम दिशो दश —T1 damaged from न in 22ᶜ up to व्याधि in 23ᵇ —ᶜ) D4.5.7 योऽहं तातं (for पितरं यो) Dg1 तु (for न) —ᵈ) D4.5.7 परम(D5 पितर)प्रियवादिनं —For 22 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 subst

1690* तदद्याशीसितं सर्वं मम मोघमचेतस ।
पितर कृतपुण्यो हि को मृते शोचुमर्हति ॥

[(l 1) B4 मम सोघ सचेतन (for the post half) V1 D1-3 M1 तत्(D2 वृथा)माशा(M1 °दिस्याश [sic])स्मिन् मोघ (V1 सोघ D1 पोद) मम सवमचेतस (M1 °शेषत°) —(l 2) V1 D2 M1 मर्हसि]

23 T1 damaged up to व्याधि in 23ᵇ (cf v.l 22) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M1 मृतो (for [अ]त्यगाद्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 धन्यो रामो लक्ष्मणश्च(D6 °ण त्वं) —ᵈ) D4.7 सत्कृत (for संस्कृत) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 पिता याभ्यां स(Ñ2 V1 D1.3 तु) सत्कृत (V1 D1-3 संस्कृत)ः M1 पिताभ्यां येन संस्कृत (sic)

24 ᵃᵇ) D6 महाभाग (for °राज) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 नूनं मां न(D1 न मां [by transp] D2 M1 मा न)पिता वृद्ध (for °) M1 प्रति । Ck t as in text (for प्राप्तं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 वत्सल । M1 धार्मिकं (for कीर्तिमान्) D4.7 गृहे नूनं महाराजे प्राप्तमार्ग यशस्विनम् —ᶜ) Ś1 D6 उपाजिघ्रेत, Ñ2 V1 B D2.3 उपाजिघ्रेद्धि(D2.4 °च, D1 °स्स) Dt1 उपजिघ्रेतु Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 स्नेहात् । D4.5.7 श्रीमान् (for मूर्ध्नि) —ᵈ) Ck t सत्वरम् (for संनम्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 सपरिष्वज्य मूर्धनि D4.7 आगतस्याथ मूर्धनि । D5 भावाभ्य मम मूर्धनि (sic)

25 T1 damaged from पाणि in 25ᵃ up to ध्वस्तम in 25ᶜᵈ —ᵃ) D4.5.7 [अ]सौ । Cr g as in text (for स) V1 D2 T2 पाणि । D1 पाणी (sic) (for पाणि) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M1 गुरुस्पर्श(Ś1 B1 °स्पर्श)न । D4.5.7 प्रियदर्शि(D5 °र्शी)न —ᶜ) Dg1 Dt1 T2 यो हि (for येन)

यो मे भ्राता पिता बन्धुर्यस्य दासोऽस्मि धीमतः ।
तस्य मां शीघ्रमाख्याहि रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ २६

पिता हि भवति ज्येष्ठो धर्ममार्यस्य जानतः ।
तस्य पादौ ग्रहीष्यामि स हीदानीं गतिर्मम ॥ २७

आर्ये किमब्रवीद्राजा पिता मे सत्यविक्रमः ।
पश्चिमं साधु संदेशमिच्छामि श्रोतुमात्मनः ॥ २८

इति पृष्टा यथातत्त्वं कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
रामेति राजा विलपन्हा सीते लक्ष्मणेति च ।
स महात्मा परं लोकं गतो गतिमतां वरः ॥ २९

G 2 74 40
B 2 72 36
I 2 78 37

D5 T2 रजसा (T2 [after corr pr m] °सा) ध्वस्तम्, M3 रजसो ध्वस्तम् D1 यो न मा रजसध्वस्तम् (sic) —ᵈ) V1 भतीक्ष्णं (for समीक्ष्णं) Ś1 B3 D8 परिमार्जयेत्, Ñ1 B1 3 पर्यमार्जयेत् (B1 °यत्) B4 पर्यमार्जयत्, D4 7 सम मार्जति, G1 परिमार्जये, Cr m g t as in text (for परिमार्जति)

26 ᵃ) Ś1 D4-7 यो मे माता Ñ2 V1 B1-3 D1-3 M4 यो (B2 om [subm]) मेऽद्य (V1 D1-3 °द्य मे [by transp]) स्यात्; B3 यो मे भ्रस्या (sic) L(ed) येन माता (for यो मे भ्राता) D3 मातर् (sic) (for बन्धुर्) —ᵇ) Dt1 समत M3 सर्वश (for धीमत) —ᶜ) M4 स मम (for तस्य मां) D4 5 7 M4 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) —ᵈ) M3 राम मक्लिष्टकारिणे —For 26ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 subst

1691* स नाथो मे त्वमाचक्ष्व राम भ्रातरमग्रजम् ।

[V1 D1-3 मे नाथ (by transp) B2 स नाथ मे तमाचक्ष्व (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont, while M4 ins 1 2 (followed by 1693*) only after 27ᵃᵇ

1692* यं दृष्ट्वा पितृशोकार्तो लप्स्येय निर्वृतिं पराम् ।
यस्य पादावुपाश्रित्य जीवेय न प्रचक्ष्व मे ।

[(l 1) B1 निर्वृत (sic) —(l 2) Ñ2 B1 3 4 पादावन्वा श्रित्य, D1 पादावुपायत्य B4 प्रचक्ष्व]

—After 26 Dm1 ins राम

27 ᵃ) G2 भवव (sic) (for °ति) D7 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) —ᵇ) D4 7 आर्ये विजानत; D4 आर्यं विजानतां, Cg t as in text (for आर्यस्य जानत) —For 27ᵃᵇ Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 4 subst, while M4 cont after 1692*

1693* क मे पितृसमो भ्राता ज्येष्ठो धर्मभृतां वर ।
[V1 स (for क)]

—After 27ᵃᵇ, M4 ins l 2 only of 1692* (followed by 1693*) —Ś1 B1 D4 om (hapl ?) 27ᶜ 28 —ᶜ) Dg1 M1 3 गृहीष्यामि (sic) (for ग्रही°) Ñ2 B2-4 M4 पादौ तस्य (by transp) प्रपत्स्ये, V1 D1-3 पादौ यस्य प्रपत्स्येह (D1 °त्स्ये) —T1 damaged from हीदानीं in 27ᵈ up to यमवी in 28ᵃ. —ᵈ) T2 श्वा Ck इदानीं (for हीदानीं)

—After 27 Ñ2 V1 B2-4 D1-3 M4 ins

1694* भ्रातरां (?) धर्मनित्यो धर्मात्मा सत्यपराक्रम ।
लोकपालोपमो राम क स भ्राता गुरुश्च मे ।

[(l 1) Ñ2 B3 धर्मवरो, B2 धर्मनो (for °नित्यो) Ñ2 V1 B2-4 धर्म (for भ्रा°) —(l 2) Ñ2 B2-4 वाली (for क स) Ñ2 B3 (in also as above) गतिश्च (for गुरुश्च)]

—Thereafter B4 repeats the prior half of 1693*

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T (T1 damaged) G1 M1 3 ins

1695* धर्मविद्धर्मनित्यश्च महाभागो दृढव्रत ।

[Dt1 शीलश् (for नित्यश्) K(ed) सत्यसंधो (for महाभागो) D4 5 7 सुतप्रिय (for दृढव्रत)]

28 Ś1 B1 D4 om 28 T1 damaged up to यमवी in 28ᵃ (for both cf v l 27) —ᵃ) Dm1 (before corr as in text) भार्ये, Ck as in text (for आर्ये) Ñ2 B2-4 D1 3 M4 किमभ्रवीच्च मे मात (B2 ते मात, B4 मे मात, D3 मे माता) V1 इदमब्रवीन्मे मात —ᵇ) T2 रामो (hypm) (for मे) Ñ2 V1 B2-4 Dg1 D1-3 M4 दशरथो नृप (Dg1 मम) D4 5 7 मे वसुधाधिप (D4 °धिप°) (for मे सत्यविक्रम) —After 28ᵃᵇ, Dg1 ins

1696* गुरुरेक धर्मात्मा तु पिता मे सत्यविक्रम ।

—ᶜᵈ) D4 5 7 श्रोतुमिच्छाम्यहं पितु (for ᵈ) Ñ2 V1 B2-4 D1-3 M4 ससश्चिम (D1 पश्चिम च) हितार्थं मे संदेशं धीमतो वद —After 28 Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 T2 M4 (Ś1 B1 D4 after 1693* owing to om) ins

1697* सर्वमेतद्यथातत्त्वमाख्यातुं त्वमर्हसि ।

[V1 D2 3 यथातथ्य B1 यथावृत्त D4 यथा तत्त्वं (for यथा तत्त्वम्) B1 D2 3 ह (B1 म) मारव्यातु (for आख्या°) Ñ1 तथाईसि (for त्वम°) Ś1 D4 त्वं ममाख्यातुमर्हसि, V1 त्वमस्मै ख्यातुमर्हसि (for the post half) D1 त सर्वमेतद्यथातथ्य ख[मा]-ख्यातुमर्हसि]

29 ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 पृष्ट्वा (for पृष्टा) Ś1 D4 [म]थ भरत, Ñ2 V1 B D1 3 M4 [म]थ (M4 तु) कैकेयी (for यथा तत्त्वं) —ᵇ) Ñ2 V1 B D1-3 M1 भरतं (for कैकेयी) —After 29ᶜᵈ Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 T2 M4 ins

1698* राजपुत्र महात्मानं शृणु वाक्यमशोभन ।
श्रुत्वा च न विषादं त्वं गन्तुमर्हसि मानद ।
यथा पिता ते धर्मात्मा प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गत ।
शृणु तत्तेऽभिधास्यामि यथोवाच पिता स ते ।

[(l 1) T2 महावीर्य (for °त्मन) V1 D2-3 T2 M4 सत्यम् (for वाक्यम्) —(l 2) Ś1 [म]च (for च) V1 D1 3 T2 M4 कर्तुम् (for गन्तुम्) —(l 3) D4 तु D3 मे (sic) (for ते) V1 D2 3 T2 M4 त्यक्त्वा प्राणान् (by transp) —M4

G 2 74 41
B 2 73 37
L 2 78 37

इमां तु पश्चिमां वाचं व्याजहार पिता तव ।
कालधर्मपरिक्षिप्तः पाशैरिव महागजः ॥ ३०
सिद्धार्थास्तु नरा राममागतं सीतया सह ।
लक्ष्मणं च महाबाहुं द्रक्ष्यन्ति पुनरागतम् ॥ ३१
तच्छ्रुत्वा विषसादैव द्वितीयाप्रियशंसनात् ।
विषण्णवदनो भूत्वा भूयः पप्रच्छ मातरम् ॥ ३२
क्व चेदानीं स धर्मात्मा कौसल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च समं गतः ॥ ३३
तथा पृष्टा यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ।
मातास्य युगपद्वाक्यं विप्रियं प्रियशङ्कया ॥ ३४
स हि राजसुतः पुत्र चीरवासा महावनम् ।
दण्डकान्सह वैदेह्या लक्ष्मणानुचरो गतः ॥ ३५

---

om (hapl ?) from l 4 up to 30ᵇ —(l 4) Ś1 ते तु (for तत्र) B1 om from यथा up to 30ᵃ Ś1 V1 B3 D6 यत्र (for यथा)]

—ᵃ) Ś1 Ñ2 B2-4 D1 2 6 हा पुत्र रामेत्युक्त्वासौ (Ś1 D6 °क्त्वा च) V1 हा पुत्र हा रामेत्युक्त्वा —ᵈ) Ś1 Ñ2 B2 4 हा पुत्र, B3 पुत्र हा (for हा सीत) V1 D1-3 पुत्र (D2 पिता) पुनरुद्वारयौ, D4 5 7 हा पुत्रेति विलप्य च —T1 damaged from क्व in 29ᵉ up to 30ᵇ —ᵉ) D5 महापरलोक स —ᶠ) B(ed) मतिमता (for मति°) D4 6 7 सप्राप्तो गमनक्षय —For 29ᵉᶠ Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-3 6 subst

1699* विलप्यैव सुबहुश प्राणास्त्यक्त्वा ते पिता ।

[V1 D1 2 बहुविध (for सुबहुश) D3 मे (sic) (for ते)]

30 T1 damaged M4 om up to 30ᵇ B1 om up to 30ᵉ (for all cf v l 29) —ᵃᵇ) Dt1 इतीमां, Cg k t as in text (for इमां तु) D4 5 7 इदं तु पश्चिम वाक्यं (for °) D4 7 जनाधिप D5 नराधिप (for पिता तव) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D1 3 6 इदं च (Ś1 D6 वा Ñ2 B2 4 चा) पश्चिमं वाक्यमुक्त्वा राजा दिवं गत —V1 om 30ᶜᵈ —ᶜ) B(ed) कालधर्मं Cm as in text (for °धर्म) T2 परिक्षिप्ते (sic) G3 परिक्षिप्तं (sic) (for °क्षिप्त) Ś1 Ñ2 D2-4 D1-3 6 M4 पुत्रशोकाभिसतप्त —ᵈ) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M1 कालवृत्तिः (B3 °त्र) पीडित

31 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B Dm1 D1-3 6 T1 M4 ते D4 7 च (for तु) Ś1 D6 हि राम ये (for नरा रामम्) —ᵇ) Dt1 D4 5 7 T1 G3 M4 सह सीतया (by transp) Ś1 D6 पश्यन्त्यस्यागतं वनात्, Ñ2 V1 B D1 3 M4 ये द्रक्ष्य(ष्यं)न्त्यागत वनात् —ᶜᵈ) G3 लक्ष्मणेन (for °णं च) D4 7 भरत चैव D5 चैव द्रक्ष्यन्ति (for च महाबाहुं) D5 वनादि (for द्रक्ष्यन्ति) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M1 G(ed) निस्तीर्ण (G[ed.]°र्णं) समय राघवं सीतया लक्ष्मणेन च

32 D5 om 32ᵃᵇ —ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ct [व]ै (for [व]व) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M1 शु वेवद्विपसादात्तां (Ś1 °मार्गोरि) V1 शुच्वैवविषमादशां —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 4-7 G1 M4 -शंसया G2 -शंसनं M1 दर्शनात्, Cr m g as in text (for -शंसनात्) ⊕ Cr रामस्य देशान्तरगमन रूपाप्रियस्य द्वितीयार्थ राजमरणापेक्षया । ⊕ —T1 damaged from व्यवदनो up to कौस in 33ᵇ —ᶜ) D1 विवर्णवदनो Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 चैव (for भूत्वा) —ᵈ) Ñ2 reads भूय in marg

33 T1 damaged up to कौस in ᵇ (cf v l 32) —ᵇ) G1 2 M1 2 कौसल्यानन्दिवर्धन —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct च समागत, D4 5 7 च परतप G3 सह सगत M3 सह भार्यया (for च सम गत) —For 33 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1700* क्वेदानीं वर्तते राम किमर्थं वा गतो वनम् ।
वैदेह्या सह कस्माच्च गतोऽसौ लक्ष्मणेन च ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 क्व च (V1 वे) दानीं गतो राम (for the prior half) D3 च (for वा) Ñ2 B3 वनं गत (by transp) —After l 1 B3 ins

1700(A)* येन वा प्रेषितो राम सत्यं मातः प्रकथ्यताम् ।

34 ᵃ) G पृष्टा (for पृष्टा) Dg1 Dt1 यथान्यायम्, T3 यथान्यायम् Cg यथा न्यायम् Cg p यथातथ (for °तत्त्वम्) —ᶜ) D4 7 आभाष्य (for मातास्य) Dd1 Dm1 तु महद्, T1 2 Cv p सुमहद्, Cv r m g t as in text (for युगपद्) D4 वाप (for वाक्य) —ᵈ) M1 अप्रियं Cr m g t as in text (for विप्रिय) Dt1 Ct प्रियशंसया Cm g as in text (for प्रियशङ्कया) D5 वाक्यं विप्रियकाम्यया —For 34 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 M4 subst

1701* इति पृष्टा पुनस्तेन कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
पुनर्घोरतरं क्षुद्रमप्रियं प्रियशङ्कया ।

[(l 1) Ś1 D6 तदा (for पुनस्) V1 पुत्रम् (for वाक्यम्) —(l 2) V1 D1-3 इद घोरतरं (V1 °मिदं) वचनम्, M4 इदं घोरतर पुत्रम् (for the prior half) D3 विप्रमप्रिय (for प्रिय शङ्कया) Ś1 D6 पुनर्वै भरतं क्षुद्रं दीनमप्रियदर्शना]

35 ᵃ) Dd1 तु (for हि) D4 5 7 धीमान् (for पुत्र) —ᵇ) D4 7 वनचर, D5 G3 महद्वनं (for महावनम्) Dg1 धीरकृष्णाजिनाम्बर —D5 om 35ᶜ-36ᵈ —ᶜ) D4 7 तापस T3 M3 दण्डकं Cg as in text (for दण्डकान्) —For 35 Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 subst

1702* चीरवल्कलसंवीतो गतो राम इतो वनम् ।
पितुर्नियोगात्सहितो वैदेह्या लक्ष्मणेन च ।

[(l 1) Ñ2 वनं राजसुते गत (for the post half)]

—Thereafter cont

तच्छ्रुत्वा भरतस्त्रस्तो भ्रातुश्चारित्रशङ्कया ।
स्वस्य वंशस्य माहात्म्यात्प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ ३६
कच्चिन्न ब्राह्मणधनं हृतं रामेण कस्यचित् ।
कच्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ॥ ३७

कच्चिन्न परदारान्वा राजपुत्रोऽभिमन्यते ।
कस्मात्स दण्डकारण्ये भ्रूणहेव विवासितः ॥ ३८
अथास्य चपला माता तत्स्वकर्म यथातथम् ।
तेनैव स्त्रीस्वभावेन व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ ३९

G 2 74 51
B 2 72 46
L 2 78 48

1703* मया च तत्कृतं येन रामः प्रव्राजितो वनम् ।
स्वर्गेण पुत्रशोकार्तस्त्वं च प्रव्राज्य ते पिता ।

[(l 1) V1 अथाचरत्स कौ येन (for the prior half) B4 D8 प्रव्रजितो (for मया°) —(l 2) V1 तस्मिन् (for त च). V1 B3 प्रव्राजिते B4 प्रव्राज्ये (sic) (for °ज्य ते) D3 त प्रव्राज्य च ते पिता (for the post half)]

36 D4 om 36^ab (cf v l 35) —^a) V1 स (for तच) Ś1 Ñ3 V1 B D1-3.6 M4 त्रस्या (for त्रस्तो) —^b) Ś1 Ñ3 V1 B D1-3.6 M4 मातु पापवि(V3 D1 M4 °पाभि, D3 °पाति)शङ्कित, D8 मातु पापाभिशङ्किनी (sic) —^cd) Dm1 स स्व (for स्वस्य) Dg1 Ct माहात्म्य, Cr m g as in text D6 प्रष्टुमारब्धवानिदं (for ^d) Ś1 Ñ3 V1 B D1-3.6 M4 स्वयशस्सुहृत्सम्बिभ्रत्-प्रष्टुमारब्धवानिदं (D1 °चिक [sic]) —For 36 D4.7 subst

1704* एवमुक्त स वै मात्रा प्रष्टुमारब्धवानिदम् ।
कच्चिन्न ब्राह्मणवरो हतो रामेण कर्हिचित् ।

37 ^a) D1 कच्चिन्नो (sic) —^b) Ñ3 कृत (sic) D3 स त (sic) (for हृतं) Ś1 Ñ3 V1 B D1-3.6 M4 धीमता D4.5.7 कर्हिचित् (for कस्यचित्) Ś1 B4 D6 om (hapl) 37^cd —^c) Dm1 D3 कच्चिन्(D3 °द्) D1 काश्चिद् N3 V1 B1-3 D1-3 वाढ्यो (for नाढ्यो) —^d) Ñ3 भ्राता तेन, V1 B3 D1.3 M4 भ्राता मे न, B1 भ्रातानेन (sic) B3 D3 भ्राता मे न (sic) Dt1 D6 तेन पापो, Ct as in text (for तेनापापो) B1 विहिंसिता (sic) —After 37, Ś1 Ñ3 B1.3.4 D6 (Ś1 B4 D6 after 37^ab owing to om) ins

1705* येन निर्वासित श्रीमान्प्राणेभ्योऽपि प्रिय सुत ।

—After 37 Dm1 ins रामश्री

38 ^a) D1 कच्चिन्, D6 काश्चिन् D4 [अ]पर, G2 वर (for पर) Ś1 Ñ3 B1.3.4 D4-7 -दारान्स V1 B3 D1-3 M4 -दाराणां Dm1-दाराहि (for °न्वा) —^b) M3 राजपुत्रे (sic) Dg1 [s]मिपद्यते, M1 हि मन्यते (for ऽभिमन्यते) Ś1 D6 मम भ्राता न(D6 °म्य)पद्यत, Ñ3 B1.3 D4.7 मम(Ñ3 om [subm]) भ्रातान्यपद्यत, V1 B3 D1.3 M4 परेभ्य कृतवान्द्द B4 मम भ्रात्राय पद्यत (sic) —After 38^cd, D4.5.7 ins

1706* कच्चिन्न बलमाश्रित्य दुर्बलस्तेन हिंसित ।
कच्चिन्न धर्मं सत्यज्य कृतवानिदमप्रियं पितु ।
कच्चिच्छीलवता तेन कृतं रामेण दुष्कृतम् ।

[(l 2) D5 विस्रब्ध (for संलाप) —(l 3) D5 कच्चिन्न शीलब्राह्मणं हि कृतं तेन किल्बिषं]

—^c) Ś1 Ñ3 V1 B D1-3 M4 येनासौ, Dd1 Dm1 T3 कस्मात्स (for कस्मात्स) Ñ3 B दण्डकारण्यं, V1 D1-3 M4 स्वपुरात्वि(M4 [before corr]°पु)वा (for दण्डकारण्ये) —^d) Dt1 माता रामो, Cr m g tp as in text (for भ्रूणहेव) —After 38, V1 D1-3 M4 ins

1707* किं वाप्यपकृतं तेन राज्ञो रामेण धीमता ।
येन निर्वासित श्रीमान्प्राणै प्रियतरोऽपि सन् ।

[(l 1) D1 M4 च (for वा) —(l 2) D3 योमौ (for येन)]

—After 38, Dm1 ins 1710*

39 ^a) T3 तथा, Cg as in text (for अथ) —^b) D4.5.7 स्वकर्म कृतमात्मना(D5 °न [sic]) —^c) D4.5.7 यथातत्त्वमवर्णयत् ※ Cg अथास्येति श्लोको मुने खेदाभिनय १ पुनरिति श्लोक क्षेपक इति केचित्, Venkateshwara Press edition of Cg quotes Cr —भ्रूणहेव विवासित इत्येतच्छ्लोकानन्तरम् एवमुक्तेति श्लोकश्चेत् सुसङ्गत भवति। मध्ये अथास्येति श्लोको वर्तते, ति तस्य गतिश्चिन्तनीयेति न्यायेनास्य व्याख्या क्रियते। ※ —For 39 Ś1 Ñ3 V1 B D1.3.4 M4 subst

1708* स्त्रीचापलात्तत श्रुत्वा कैकेयी पुनरब्रवीत् ।
भरत श्लाघमानेव स्वकर्म ख्यापयन्त्यथ ।

[(l 1) V1 D1-3 M4 स्त्रीचापल्यादिदं, L(ed) स्त्रीचापलाद्वच (for °लात्तत) —(l 2) D1.3 श्लाघ्य (for श्लाघ) Ś1 V1 -मानेन D4 -मानेय (sic) (for °व) Ś1 D6 M4 [अ]ख्यापयत्तदा, V1 ख्यापयेत्तदा B4 ख्यापयत्युत, D1 ख्यापयत् कुत D3.4 ख्यापयत्तत]

—Thereafter cont

1709* अशुभा शुभभावाय भरताय महामते ।
शशंस तद्यथावृत्त मूढा पण्डितमानिनी ।

[(l 1) D3 बालाय (for भवाय) —(l 2) Ś1 D6 स्व यथातत्त्व (for तद्यथावृत्त)]

—After 39 Dg1 Dt1 Dd1 T G M1-3 ins while Dm1 ins after 38

1710* एवमुक्ता तु कैकेयी भरतेन महात्मना ।
उवाच वचनं हृष्टा मूढा पण्डितमानिनी ।

[(l 1) T3 उक्ता (for वता) —(l 2) Dt1 कृष्णा (for मूढा) ※ Cg एवमिति । अयं श्लोकः पूर्वानुवादार्थं । ※]

G. 2. 74. 53
B. 2. 72. 48
L. 2. 78. 50

न ब्राह्मणधनं किंचिद्धृतं रामेण कस्यचित् ।
कश्चिदाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ।
न रामः परदारांश्च चक्षुर्भ्यामपि पश्यति ॥ ४०
मया तु पुत्र श्रुत्वैव रामस्यैवाभिषेचनम् ।
याचितस्ते पिता राज्यं रामस्य च विवासनम् ॥ ४१
स स्ववृत्तिं समास्थाय पिता ते तत्तथाकरोत् ।
रामश्च सहसौमित्रिः प्रेषितः सह सीतया ॥ ४२
तमपश्यन्प्रियं पुत्रं महीपालो महायशाः ।
पुत्रशोकपरिद्यूनः पञ्चत्वमुपपेदिवान् ॥ ४३
त्वया त्विदानीं धर्मज्ञ राजत्वमवलम्ब्यताम् ।
त्वत्कृते हि मया सर्वमिदमेवंविधं कृतम् ॥ ४४

---

40 ^a) D4.5.7 तेन (for किंचित्).—^b) D4.5.7 कांईचित्; G1 धीमता (for कस्यचित्).—^c) Dm1 T1 G M1 कश्चिच्छ्लाघ्यो; D4.5.7 न चाप्याढ्यो (for कश्चि°).—^d) Dt1 T2 M2 पापो (for [त्र]पापो). Dm1 न (for वि-). D4.5.7 हिंसितस्तेन नियतं (D1 कश्चन).—For 40^c–d, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M3 subst.:

1711* न महान्तं कृते तेन न च किंचिद्विहिंसितम् ।

[Ñ2 B1.3.4 न च किंचि(B1.3 कश्चि)द्विहिंसितः; V1 किंचिद्धिंसित कश्चित्; D1.6 न किंचिद्धिंसित कश्चित्(D2 कृते); D3 M3 न किंचिद्धिंसितं कश्चित् (for the post. half).]

—D3 om. (hapl. ?) from 40^e up to l. 1 of 1712*.—^e) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M2 चैव; D1.6.7 चापि (for रामः). Ś1 Ñ2 B Dt1 D1 परदारान्स; V1 परदारा च; Dm1 परदाराश्च; T2 G3 M1 परदारान् स; M3 परदारान्वै.—^f) M1 मय (for अपि). Ś1 V1 B1 D1 मनसापि प्रधर्षति (V1 °र्षित); Ñ2 B1.3.4 D1-3.5 M4 मनसापि प्रधर्षयेत्; D7 मनसासौ प्रकर्षयेत्.—After 40, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 (D3 after 40^cd due to om.) M2 ins.:

1712* दृढिकवाल्यधर्मिष्ठो रामो विपाप्मा विजितेन्द्रियः ।
न स किंचिन्महातेजाः कृतवान्पापमण्वपि ।
तेन धर्मात्मना लोकः कृत्स्नोऽयमनुरञ्जितः ।
अभिषेकुकामं तं राजा यौवराज्ये यदाक्षमत् ।
ततः श्रुत्वा मया पुत्र तथा कृतमनिन्दितः । [5]

[D3 om. l. 1 (cf. v.l. 40^e).—(l. 1) D3 [illegible]. Ś1 D3 विजितः (for रामो).—(l. 2) Ñ2 M4 न स, B3 स न (by transp.) (for न स) D2 [illegible] (by transp.). D2 [illegible] (for [illegible]). D7 न च किंचिन्महा[illegible] (hypm.) (for the prior half). D4.5.7 [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) B3 D3 [illegible] (sic). V1 [illegible]. D3 [illegible] (s c) (for [illegible]).—(l. 4) Hypm. D3 [illegible] (by transp.) (for the prior half). D3 [illegible] (for [illegible]). Ñ2 B1.3.4 [illegible]; V1 [illegible]; D1-3 [illegible]; M2 [illegible] (for [illegible]). Ś1 D3 [illegible]. D4.5.7 [illegible].—(l. 5) V1 D1-3 M2 [illegible] (for [illegible]). M3 (before corr.) [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible]. D1 [illegible]. D4.5.7 [illegible] (for the post. half).]

41 ^a) G1 [illegible] (for पुत्र).—^b) Dt1 G1 [illegible] Dt1 T3 G1 Ch.1 [illegible] (for [illegible]).—For 41, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

1713* एवमुक्ते याचितो राजा यौवराज्याभिषेचनम् ।
रामस्य च वने वासं नव वर्षाणि पञ्च च ।

[(l. 1) B1 D4.5 -राज्ये(D3 °ज्ञ)भिषेचने.—(l. 2) D1 वश्ने (corrupt) (for च वने).]

42 ^a) G1 स्व- (for स).—^c) Dt1 Dd1 T1 तु (for च). T1 सहसौमित्रः.—^d) Dg1 Dt1 T1 G1 M1.3 प्रोषितः. T1 सीतया सह (by transp.).—For 42, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

1714* तेन निर्वासितो रामः पित्रा ते भरतर्षभ ।
स चापि वचनात्तस्य पितुर्धर्मपरायणः ।
वनं गत इतः सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(l. 1) D4.7 तेन पुत्राद् (for ते भरत°). V1 B1 D1-3 M2 [illegible] (for [illegible]).—D1 om. l. 2.—(l. 2) Ñ2 B1 [illegible] (for पितुर्धर्म-).]

43 ^a) Ś1 D1 न च पश्यन् (for तम°).—^b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 पिता ते धर्म(Ñ2 B1 पुत्र)वत्सलः.—^c) Ś1 D3 [illegible]; V1 [illegible]; D1(gloss) [illegible]; D3 [illegible] D3 [illegible] D4.7 [illegible] D3 [illegible] M1.4 [illegible] Cr.m.g.k.t as in text (for [illegible]).—^d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः.

44 ^a) G1 धर्मात्मन्; Cr.m.g.t as in text (for धर्मज्ञ).—^b) T1 G1 M1 [illegible].—For 44, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

1715* त्वदर्थमेव मया कर्म कृतमेतद्विगर्हितम् ।
[illegible] रामः [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] । [5]
[illegible] ।

[(l. 1) D3 [illegible] (for [illegible]). G1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 2) D4.5 [illegible] (for [illegible]). V1 [illegible] (for [illegible]).—(l. 3) D3 [illegible] (for [illegible]). D4.5 [illegible], D1.5 [illegible]. M2 [illegible] (for [illegible]).—(l. 4) Ś1 D3 [illegible] (for [illegible]). M2 [illegible].—(l. 5) V1 D1-3 [illegible]. D4.5.7 [illegible] (for [illegible]).]

तत्र शीघ्रं विधिना विधिज्ञै-
र्वसिष्ठमुख्यैः सहितो द्विजेन्द्रैः ।
संकाल्य राजानमदीनसत्त्व-
मात्मानमुर्व्यामभिषेचयस्व ॥ ४५

G 2 74 63
B 2 72 54
L 2 78 60

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

M4 वदित गृहाण राज्य सफल मे मन कुरु (by transp) —(l 6) D3 मित्राणि (for °णां)]

—After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1716* मा शोकं मा च संतापं धैर्यमाश्रय पुत्रक ।
त्वदधीना हि नगरी राज्य चैतदनामयम् ।

[(l 2) Dd1 Dm1 T2 3 G2 च (for हि) G1 3 M1 [ए] तद् (for [च]तद्) M2 अनायकं, Cr m g t as above (for अनामयम्)]

—Thereafter T2 cont G1 3 M3 ins before 2 67 1

1717* कैकेय्याप्येवमुक्तस्तु भरतो राघवानुज ।
कर्णौ कराभ्यां प्रच्छाद्य पपात धरणीतले ।
हा तात राम मायेति विलप्य करुणं बहु ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ।
हतोऽस्मि राजा निहतो हतो लोकश्च दुर्मते ।   [5]
किमिदं शिक्षितं केन कस्य कार्यं त्वया कृतम् ।
राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ।
राज्यमाप्तफलं भोक्तुमनुतिष्ठसि दुर्मते ।
रामप्रस्थापितायाश्च पतिघ्नायाश्च योदरे ।
दश मासा मया नीता हा लोके निन्दितो ह्यहम् । [10]
कण्ठेऽवसज्य वा पाशं विषं पीत्वाथवा शठे ।
त्यज प्राणांश्च दुर्बुद्धे ज्वलमग्निं प्रविश्य वा ।
त्वामद्य निहनिष्यामि नो चेद्रामस्य दुर्यश ।
राघवस्यानुजो भ्राता भरतो मातृहा इति ।
एवं परुषमुक्त्वा तु निर्दहन्निव चक्षुषा ।   [15]
निरीक्षमाणे भरते कैकेयी वाक्यमब्रवीत् ।
किं मयापकृतं तेऽद्य गर्हसे मां मुहुर्मुहु ।
प्रसूय वर्धयित्वा त्वां मम रामेण किं नु वै ।
ते पिता स्वर्गतो राजा भ्रातरौ च विवासितौ ।
बहुना किं प्रलापेन कुरु राज्यं यथासुखम् ।   [20]

[M3 begins with श्रीरामाय नमः —(l 1) G1 च (for [अ]पि) M3 एवमुक्तस्तु कैकेय्या (for the prior half) G1 राघवाग्रज —(l 3) M3 राम तात (by transp) —G3 om. (hapl) l 6-8 —(l 7) T2 M3 रामं च वनवासिन (for the post half) —(l 9) T2 G3 रामप्रस्थापिताया (for the prior half) G3 पतिहीनायाः (for पतिघ्नायाः) —(l 10) G3 [s]स्मि (for हि). —(l 11) T2 च सज्य (for ऽवसज्य) G3 कण्ठे वा सज्य पाशं वा विषं पीत्वाथवापि च —(l 12) M3 तु (for च) G3 विषम् (for ज्वलम्) —(l 15) G3 M3 उक्त्वा (for उक्त्वा) —(l 16) G1 निरीक्षमाणो भरत (corrupt) (for the prior half) —G1 3 om l 18 —(l 18) M3 राज्यस्य ह्युसुखं (for the post half) —(l 19) T2 पिता ते (by transp) —(l 20) T2 बहूनां]

45 [a]) Ś1 B2 D4 च, Ñ2 B3 G1 तु, V1 B1 2 D1-3 7 M1 2 स, T2 त, Cr g as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B D2 3 M3 विधिवत्स्वराज्ये, V1 प्रविहाय शोकं, D1-4 7 विधिवत्स्व(D5 °ष)राज्य (for त्रिविना विधिज्ञैर्) —[b]) Dd1 Dm1 मुनीन्द्रै (for द्विजेन्द्रैः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 विप्रैर्वसिष्ठप्रमुखैः समेत्य —[c]) Ś1 Ñ2 V1 B D5-7 स कृत्य, Dm1 सकल्प (sic) D1 M4 सत्कृत्य, T2 सत्कार्य, Cr m g k t as in text (for संकाल्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 भर्तार(Ś1 °रं, B1 °र) त्वम्(Ś1 D6 च, B3 स्वम्) G3 अतीत° M4 अर्णव° (for अदीनसत्त्वम्) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B D4 अभिषिञ्च, D1-3 7 एवाशु (for उर्व्याम्) M4 एव ह्यभिषेचयस्व

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 भरतप्रश्न(D4 °श्ने) कैकेयीवाक्यं, Ñ2 B भरतप्रश्न, V1 D1-4 7 कैकेयीवाक्यं, D1 भरतकाण्डे कैकेयीवाक्य, D5 भरतपर्वणि भरताभिषादयानं —*Sarga no* (figures words or both) B1 D5 6 om Ś1 78 Ñ2 V1 D7 M4 74 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 72, B3 D4 73 B4 68 D1 130, D2 3 77 —After colophon, D4 concludes with रामाय नमः, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

G. 2. 74. 33
B. 2. 72. 48
L. 2. 78. 50

न ब्राह्मणधनं किंचिद्धृतं रामेण कस्यचित् ।
कश्चिन्नाढ्यो दरिद्रो वा तेनापापो विहिंसितः ।
न रामः परदारांश्च चक्षुर्भ्यामपि पश्यति ॥ ४०
मया तु पुत्र श्रुत्वैव रामस्यैवाभिषेचनम् ।
याचितस्ते पिता राज्यं रामस्य च विवासनम् ॥ ४१
स स्ववृत्तिं समास्थाय पिता ते तत्तथाकरोत् ।
रामश्च सहसौमित्रिः प्रेषितः सह सीतया ॥ ४२
तमपश्यन्प्रियं पुत्रं महीपालो महायशाः ।
पुत्रशोकपरिद्यूनः पञ्चत्वमुपपेदिवान् ॥ ४३
त्वया त्विदानीं धर्मज्ञ राजत्वमवलम्ब्यताम् ।
त्वत्कृते हि मया सर्वमिदमेवंविधं कृतम् ॥ ४४

40 a) D6.7 तेन (for किंचिद्). —b) D1.3.7 कर्हिचित्; G1 धीमता (for कस्यचित्). —c) Dm1 T1 G M1 कश्चिन्नाढ्यो; D1.3.4 न चाप्याढ्यो (for कश्चि°). —d) Dt1 T2 M2 पापो (for [अ]पापो). Dm1 न (for वि-). D4.6.2 हिंसितस्तेन विद्यते (D5 कश्चन). —For 40c-d, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.6 M4 subst.:

1711* न महास्वे हृतं तेन न च किंचिद्विहिंसितम् ।

[Ñ2 D1.3.4 न च किंचि(B2.3 कश्चि)द्विहिंसितः; V1 किंचिद्विहिंसितं कश्चित्; D1.3 न किंचिद्धिंसितं कश्चित् (D1 हृतं); D5 M4 न किंचिद्विंसितं कश्चित् (for the post. half).]

—D4 om. (hapl.?) from 40e up to l. 1 of 1712*. —e) Ś1 Ñ2 V1 B D2.3.6 M4 चैव; D1.6.7 चापि (for रामः). Ś1 Ñ1 B Dt1 D6 परदारान्स; V1 परदारा च; Dm1 परदाराश्च; T1 G1 M1 परदारते स; M2 परदारान्वै. —f) M1 अथ (for अपि). Ś1 V1 B3 D6 मनसापि प्रधर्षति (V1 °र्षित); Ñ1 B1.3.4 D1-3.5 M4 मनसापि प्रधर्षयेत्; D7 मनसासौ प्रकर्षयेत्. —After 40, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 (D4 after 40cd due to om.) M4 ins.:

1712* शीलवान्धार्मिको रामो विपाप्मा विजितेन्द्रियः ।
न स किंचिन्महाख्यः कृतवान्पापमण्वपि ।
तेन धर्मात्मना लोकः कृत्स्नोऽप्यनुरञ्जितः ।
अभिषेक्तुकामस्तं राजा यौवराज्ये महारथम् ।
ततः श्रुत्वा मया पुत्र तथा कृतवान्नृपः । [5]

[D4 om. l. 1 (cf. v.l. 40e). —(l. 1) D3 शीलवान्, Ś1 D6 विद्वान् (for रामो). —(l. 2) Ñ1 M4 न च; B4 म न (by transp.) (for न स). D3 किंचिन्न (by transp.). D4 महारि (for महाख्यः). D7 न च किंचिन्मनसा वापि (hypm.) (for the prior half). D4.6.7 स्वपि (for अण्वपि). —(l. 3) B1 D3 धर्मात्मने (sic). V1 लोकं. D3 [ऽ]प्यनुरंजितः (sic) (for ऽप्यनु°). —(l. 4) Hypm. D3 राजाभिषेक्तुकामस्तं (by transp.) (for the prior half). D6 सत्ता (for तं). Ñ1 B1.3.4 यते; V1 मरेद्; D1-6 [अ]महद्; M4 तदा (for [म]-हारथं). Ś1 D6 राज्याभिषेककाले वै यौवराज्यपदे स्थिते. D6.7 अभिषेक्तुं तदा यौवराज्ये वशावदेत. —(l. 5) V1 D1-4 M4 तदा (for तः). M4 (before corr.) तदा (for तथा). V1 इत्थं कृतवती [त्; D1 तदा कृतवान् नृपः; D3-6.7 तथा (D6.7 °दा) कृतवान् नृपः (for the post. half).]

41 a) G1 वत्स पुत्रः (for पुत्र). —b) Dg1 G1 [इ]ह; Dt1 T2 G1 Ck.t [इ]ह (for [ए]व). —For 41, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1713* त्वदर्थं याचितो राजा यौवराज्याभिषेचनम् ।
रामस्य च वने वासं नव वर्षाणि पञ्च च ।

[(l. 1) B4 D2.3 -राज्ये (D2 °ज्या)भिषेचनं. —(l. 2) D3 वचनो (corrupt) (for च वने).]

42 a) G1 स्व- (for स). —c) Dt1 Dd1 T1 तु (for च). T2 सहसौमित्रः. —d) Dg1 Dt1 T2 G1 M2.3 प्रोषितः. T1 सीतया सह (by transp.). —For 42, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 subst.:

1714* तेन निर्वासितो रामः पित्रा ते नगराद्बहिः ।
स चापि वचनाद्रामः पितुर्धर्मपरायणः ।
वनं गत इतः सार्धं सीतया लक्ष्मणेन च ।

[(l. 1) D6.7 तेन गृहाद् (for ते नगराद्). V1 B3 D1-3 M4 इतः (for बहिः). —B4 om. l. 2. —(l. 2) Ñ1 B3 पितृधर्म- (for पितुर्धर्म-).]

43 a) Ś1 D6 न च पश्यन् (for तम°). —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 पिता ते धर्म (Ñ2 B2 पुत्र) वत्सलः. —c) Ś1 D6 -पक्षे दीनः; V1 °क्षीणः; B1 (gloss) °खिन्नः; D1 -पराभूतः; D3 °संभ्रमः; D4.3 °क्लांतः; D6 °क्लांतः; M1.4 °न्यूनः; Cr.m.g.k.t as in text (for -परिद्यूनः). —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M4 प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः.

44 a) G2 धर्मात्मन्; Cr.m.g.t as in text (for धर्मज्ञ). —b) T2 G2 M2 मवलंब्यतां. —For 44, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1715* त्वत्प्रियार्थं मया कर्म कृतमेतद्धितावहम् ।
परसर्वगुणसंपन्नो रामः प्रवाजितो वनम् ।
तद्वियोगेन च राजासौ पुत्रशोकातुरेन्द्रियः ।
हृदयानाथान्परित्यज्य प्रेतराजवशं गतः ।
गृहाण तदिदं राज्यं त्वत्कृते पुत्र मे भवम् । [5]
मनो मन्दय मित्राणां मम चामित्रकर्षिन् ।

[(l. 1) D4 कार्ये (for कर्म). G(ed.) तुष्टिकृत् (for हितावहम्). —(l. 2) D6.7 सः (for सं). V1 -संपूर्णो (for °पन्नो). —(l. 3) D6 -वियोगाद् (for वियोगेन). D3 M4 तु (for च). Ñ2 B1.3.4 [अ]सौ; D3 स; M4 तु (for [अ]सौ). —(l. 4) Ś1 D6 विहाय (for हृदयान्). M4 प्रेतराड्. —(l. 5) V1 D1-3 त्वत्कृते सर्वे; D4.5.3 गृहाणेदं सर्वं (for गृहाण तदिदं).]

तत्पुत्र शीघ्रं विधिना विधिज्ञै-
र्वसिष्ठमुख्यैः सहितो द्विजेन्द्रैः ।
संकाल्य राजानमदीनसत्त्व-
मात्मानमुर्व्यामभिषेचयस्व ॥ ४५

G 2 74 63
B 2 73 54
L 2 78 60

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

M3 तदिदं गृहाण राज्य शासनं मे मम कुरु (by transp) —(l 6) D3 मित्राणि (for °र्णा)]

—After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3 ins

1716* मा शोकं मा च संतापं धैर्यमाश्रय पुत्रक ।
त्वदधीना हि नगरी राज्यं चैतदनामयम् ।

[(l 2) Dd1 Dm1 T1 2 G1 च (for हि) G2 3 M1 [इ]दम् (for [च]तत्) M3 अनामयम् Cr m g t as above (for अनामयम्)]

—Thereafter T1 cont G1 2 M2 ins before 2 6, 1

1717* कैकेय्याप्येवमुक्तस्तु भरतो राघवानुज ।
कर्णौ कराभ्यां संछाद्य पपात धरणीतले ।
हा तात राम मायेति विलप्य करुणं बहु ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ।
हतोऽस्मि राज्ञा निहतो हतो लोकश्च दुर्मते । [5]
किमिदं निश्चितं येन कस्य कार्यं त्वया कृतम् ।
राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ।
राज्यसाम्राज्यफलं भोक्तुमनुतिष्ठसि दुर्मते ।
रामस्तथापितापाश्च पतिरपाश्च तवोदर ।
दश मासा मया नीता हा लोके निन्दितो ह्यहम् । [10]
कण्ठेऽवसज्य वा पाशं विषं पीत्वाथवा शठे ।
त्यज प्राणांश्च दुर्मेधे ज्वलमग्निं प्रविश्य वा ।
त्वामद्य निहनिष्यामि नो चेद्रामस्य दुर्मते ।
राघवस्यानुजो भ्राता भरतो मातृहा इति ।
एवं परुषमुक्त्वा तु निर्दहन्निव चक्षुषा । [15]
निरीक्षमाणं भरतं कैकयी वाक्यमब्रवीत् ।
किं मयापकृतं तस्य गर्हसे मां मुहुर्मुहुः ।
प्रसूय गर्भं प्रियाः स्युः मम रामेण किं नु वै ।
स पिता स्वर्गतो राजा भ्रातरौ च विवासितौ ।
अधुना किं प्रलापेन कुरु राज्यं यथासुखम् । [20]

[M1 begins with श्रीरामाय नमः —(l 1) G1 च (for [अ]पि) M3 एवमुक्तस्तु कैकेय्या (for the prior half) G2 राघवात्मज —(l 3) M3 राम तात (by transp) —G2 om (hapl) l 6-8 —(l 7) T1 M3 रामं च वनवासिनं (for the post half) —(l 9) T2 G2 रामश्चापित्रिकापापा (for the prior half) G3 पतितभीषया (for पतिरपाश्च) —(l 10) G2 [ऽ]स्मि (for हि) —(l 11) T2 च सत्य (for ऽवसज्य) G1 कण्ठे वा सत्य पाशं वा विषं पीत्वाथवापि च —(l 12) M3 तु (for च) G3 विषम् (for ज्वलम्) —(l 15) G3 M3 उक्त (for उक्त्वा) —(l 16) G2 निरीक्षमाणो भरत (corrupt) (for the prior half) —G2 3 om l 18 —(l 18) M3 राज्यस्य हृष्टसुतस्त्वं (for the post half) —(l 19) T2 पिता हे (by transp) —(l 20) T3 अधुनेदं]

45 °) Ś1 B4 D4 अ Ñ1 B1 G1 तु ; V1 B2 3 D1 4 7 M2 3 स T2 त Cr g as in text (for तत्) Ś1 Ñ1 B D3 4 M4 विधिवत्स्वराज्ये V2 प्रविहाय शोकं D1-4,7 विधिनास्व(D2 °च)राज्य (for विधिना विधिज्ञैर्) —b) Dd1 Dm1 मुनीन्द्रैः (for द्विजेन्द्रैः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M1 त्रिप्रैर्वसिष्ठप्रमुखैः समेत्य —c) Ś1 Ñ2 V1 B D2 3 संस्कृत्य Dm1 सवकल्प (sic) D1 M4 सत्कृत्य T3 सत्कार्य Cr m g k t as in text (for संकाल्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 अनीद(Ś1 °दृ B1 °श) त्वम्(Ś1 D4 च B1 त्वम्) G1 अलीन° M3 अनंत° (for अदीनसत्त्वम्) —d) Ś1 Ñ1 V1 B D4 भजिन्, D1 2 3 त्वमात्मा (for उर्व्याम्) M4 त्व मामभिषेचयस्व

Colophon —Sarga name Ś1 D4 भरतप्रश्न D4 °प्रश्नो) कैकयीवाक्यं Ñ2 B भरतप्रश्न ; V1 D1-4 7 कैकयीवाक्यं D1 भरतकांड कैकयीवाक्यं D3 भरतपर्यंतिः भरतादिपाख्याने —Sarga no (figures, words or both) B1 D3 4 om Ś1 78 Ñ2 V1 D1 M1 74 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3 4 72 B2 D4 73 B4 68 D2 230 D3 4 77 —After colophon D4 concludes with रामाय नमः T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः.

६७

G 2. 75. 1
D 2. 73. 1
L 2. 79. 1

श्रुत्वा तु पितरं वृत्तं भ्रातरौ च विवासितौ ।
भरतो दुःखसंतप्त इदं वचनमब्रवीत् ॥ १
किं नु कार्यं हतस्येह मम राज्येन शोचतः ।
विहीनस्याथ पित्रा च भ्रात्रा पितृसमेन च ॥ २
दुःखे मे दुःखमकरोर्व्रणे क्षारमिवाददाः ।
राजानं प्रेतभावस्थं कृत्वा रामं च तापसम् ॥ ३
कुलस्य त्वमभावाय कालरात्रिरिवागता ।
अङ्गारमुपगूह्य स्म पिता मे नावबुद्धवान् ॥ ४

67

☞ Ñ1 missing for Sarga 67 (cf. v.l. 1058*). Dm1 begins with ॐ, M2 with श्रीरामाय नमः. —Before 1, G1.2 M2 ins. 1717*.

1 ᵃ) Ś1 B1.3.4 D6 [स्र]प, Ñ2 V1 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3.4.7 T2 G1 M3 च (for तु). Dt1 स पितुर् (for पितर). Ś1 Ñ2 B D6 प्रेत, D2 नृप (sic), D6 वृद्ध. Cr m g k.t as in text (for वृत्तं). D1 श्रुत्वा मृतं च पितर. —ᵇ) Ñ2 B3.4 प्रवासितौ M2 भ्रातर च विवासितं. —ᶜ) B1 दुःखसंतापो. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 मातरं पुनरब्रवीत्; D4.7 M4 मातर वाक्यमब्रवीत् —After 1, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 ins.:

1718* रामं राज्यात्प्रवास्यित्वा कैकेय्यनपकारिणम् ।

[Ś1 D6 राष्ट्रद्; V1 राज्य (sic) (for राज्याद्). Ś1 D4.7 [अ]नयकारिणि (D7 °ण), B1 [अ]नुपकारिण]

—Thereafter read 2. 68 2ᶜ–4 (including star passages up to l. 1 of 1744*).

2 ᵃ) T1 हतस्यैक (sic) —ᶜ) G2 च (for [स्र]थ). —For 2, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M2 subst.:

1719* किं मे राज्येन भोगैर्वा दग्धस्यापकृतस्त्वया ।
विप्रहीनस्य मे पित्रा भ्रात्रा पितृसमेन च ।

[(l. 1) V1 दग्धस्य (for दग्धस्य) B4 [अ]पत्म्य, D1 यत्सा (for [अ]पकृत्सा) D4.7 मम (for त्वया). M2 कि मे राज्येन किं भोगैर्दग्धस्यापकृतोऽप्रिना —(l. 2) Ś1 Ñ1 B1.2 D6 विप्रयुक्तस्य B3.4 विप्रयुक्तस्य (for °हीनस्य).]

—Thereafter cont.:

1720* जीवितेनापि कार्योऽस्ति कश्चिद्राज्येन वै कुत ।
देवकल्पेन पित्रा हि विहीनो राघवेण च ।
कैकेय्योर्य हेतुनाद्य राज्यं प्राप्तमशक्तिमान् ।

[(l. 1) V1 D2-4.6 मे नार्थ; D4.7 से नार्थ (for नार्थोऽस्ति). B1.4 कस्चिद् (for कश्चिद्) V1 D1-4 M2 मे, D4.7 वा; D6 कि (for वै) Ñ1 B4 कुत्र, V1 कुत (sic), D6 कुत (sic), D4.1 पुन (for कुत).—(l. 2) Ś1 D6 पित्रा यत्; Ñ1 B3.4 पितृच, B1 om; B2 D1 पित्रा च, D2 पित्रा वै, M2 पित्रपि (for पित्रा हि). V1 D4.7 विहीने (for विहीनो) D2 वा (for च). —For l. 3, D4.7 subst. the line of 11ᵉᶠ.—(l. 3) D6 कैक रथेन. B1-4 D1-3 M2 प्राप्तुं (for प्राप्त). D6 अप्तव्यम्.]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B D1-3.4 M2 cont. 1733*, D4.5 read 13, then D5 alone reads 14ᶜᵈ and l. 2 of 1733*.

3 ᵃ) G1.2 M2 दुःखे, Cr m g t as in text (for दुःखे) Dg1 G2 M2 अकरोद्; Cm k as in text (for अकरोर्) —ᵇ) Dg1 Dt1 [आ]ददा; Cr m k as in text (for [आ]ददथा). —For 3, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M2 subst.:

1721* व्रणे क्षारं विनिक्षिप्तं दुःखे दुःखं निपातितम् ।
त्वया पतिं घातयित्वा रामं कृत्वा च तापसम् ।

[D1 om. l. 1. D5 transp. l. 1 and l. 2 (followed by l. 4 of 1734*).—(l. 1) V1 D1.2 व्रणे क्षारो विनि(V1 °नि°)क्षिप्तो (D2 °क्षो [sic]), D4.7 व्रणे क्षारः समासक्तो, D4 व्रणे क्षारं समासक्त, M2 व्रणे क्षारो विनिक्षिप्तो (for the prior half) D3 दुःखे (for दुःख).—(l. 2) Ñ1 B1.3.4 घातयित्वा पतिं पूर्वं (for the prior half). D3 repeats erroneously पतिं कृत्वा. D4.7 सत्त्वा (for कृत्वा).]

—After 3, Dm1 ins. राम.

4 ᵃ) T1 damaged for त्रिरि. Dd1 कालरात्रिम् (sic) (for °रात्रिर्). T2 [अ]कालरात्रिरिहागता (sic).—ᵈ) Dm1 त्वा, M2 [ए]व; Ct as in text (for स्म). —For 4, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M2 subst.:

1722* कुलस्यास्य विनाशाय पित्रा मे त्वमिहाहृता ।
त्वां कालरात्रिमतिमां पिता मे नावबुद्धवान् ।

[(l. 1) V1 B4 त्वमिहागता, D4.5.7 त्वमुपाहृता, D2 त्वमिहा° (sic), D6 त्वमुपाहृता (for त्वमिहाहृता) —(l. 2) V1 D1 नावबुद्धिमान्, D2 नावबुध्यते]

—B3 cont.:

1723* कालसर्पी यथा माला मतो गृह्णाति वै गले ।

—B3 cont. further, Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 D1-7 M2 cont. after 1722*:

1724* आक्रम्य पौरमकरथा राज्ञा त्वं गृहगामिनः ।
त्वरनी पौरविरोध एवं भयोऽपि परिपालिता ।
अथात्र पालसंस्थापे सम्यवेष पिता मम ।
छद्मयित्वा प्रिये प्राणे सम्पुत्रेण विशेषितः ।
तथैव मे महाभागो लक्ष्मणो भ्रातृवत्सलः । (5)
प्रव्राजितो वने शत्रुनिषूदनस्तपस्विन ।

[D4.5.1 om. l. 1.—(l. 1) B1 आक्रम्य पौरमकरथा, D6

कौसल्या च सुमित्रा च पुत्रशोकाभिपीडिते ।
दुष्करं यदि जीवेतां प्राप्य त्वां जननीं मम ॥ ५
ननु त्वार्योऽपि धर्मात्मा त्वयि वृत्तिमनुत्तमाम् ।
वर्तते गुरुवृत्तिज्ञो यथा मातरि वर्तते ॥ ६
तथा ज्येष्ठा हि मे माता कौसल्या दीर्घदर्शिनी ।
त्वयि धर्मं समास्थाय भगिन्यामिव वर्तते ॥ ७
तस्याः पुत्रं कृतात्मानं चीरवल्कलवाससम् ।
प्रस्थाप्य वनवासाय कथं पापे न शोचसि ॥ ८

G 2 75 27
B 2. 73 15
L. 2 79 25

आह्नरे गोरसंकल्पो (for the prior half). V1 मे, M4 त्वां (for त्व) B3 M3 मृत्युमापन्न, D6 मृत्वरात्मन (sic).—(l. 2) D2 [अ]सि (for त्व). V1 D2 3 M3 transp. त्व and [अ]सि. Ñ2 B प्रतिपादिता.—(l. 3) B3 स्त्वबद्ध.—D3 reads l. 4-5 in marg.—(l. 4) Ś1 कल्पयित्वा V1 D1-6 7 M4 पुत्रेण च (for सत्पुत्रेण).—(l. 5) V1 D1 3 M4 न (for स). V1 B2 D1, 3 भ्राता मे; D2 राघवो, D3 4 भ्राता (subm.), D5 रामो वै; M3 भ्राता मे (for लक्ष्मणो). V1 B2 D1-8 M3 पितृवत्सल.—(l. 6) D1 वसन्; D3 8 M4 [ऽ]वशो, D4 7 वने (for वन) Ś1 D6 राज्यात् (for राष्ट्राद्). B4 om पितृ]

—After 4, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1725* मृत्युमापादितो राजा त्वया मे पापदर्शिनि ।
सुख परिहृतं मोहात्कुलेऽस्मिन्कुलपांसिनि ।
त्वां प्राप्य हि पिता मेऽद्य सत्यसंधो महायशाः ।
तीव्रदुःखाभिसंतप्तो वृद्धो दशरथो नृप. ।
विनाशितो महाराजः पिता मे धर्मवत्सल· ।   [5]
कस्मात्प्रव्राजितो राम· कस्मादेव वनं गतः ।

[(l. 2) Dg1 Dt1 Dd1 T1 M3 कुलपांसनि.—(l. 3) G1 M3 च (for हि). T2 म (for ऽद्य). G3 सत्यधर्मा. Dd1 Dm1 T2 G1 M1 महातपा (for महायशा).—(l. 4) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3 2 Cv r.m.t वृत्तो (for वृद्धो).]

5 a) Dt1 नमित्रा (for सुमित्रा).—b) Ś1 Ñ2 B D2 पुत्रशोकपरिप्लुते; V1 D1,3 पुत्रशोकेन पीडिते (V1 °ता); D3 4 6,7 वाथान्या मम मातर., M3 दु खशोकाभिपीडिते, M4 पुत्रशोकाभिपीडिते.—c) D3 4 6 7 जीवेयुस्; Cg k.t as in text (for जीवेतां).—d) G3 ता, Cm k.t as in text (for त्वां). Ś1 Ñ2 V1 B2-4 D1-7 M4 त्वया पापे (D3 °प) निराकृते (D1 4 6 7 °ता), B1 त्वया पापे विनाकृते —After 5, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 8 M4 ins., D4,6 7 ins. l. 1-2 after 1745* and l. 3-4 after 5.

1726* न त्व केकयराजेन जाता जातिमता ध्रुवम् ।
पापवृत्ता तु जाने त्वां जाता घोरेण रक्षसा ।
रामे त्वं किमकल्याणमत्र त्वराण्यनुपश्यसि ।
येन त्वया साधुवृत्तो राम प्रव्राजितो वनम् ।

[D3 repeats] 1-2 after 1745*.—(l. 1) Ś1 D6 केकयराज्ञोऽसि, B3 °राजेन, D1 कैकयि°, D3 (both times) 4 6 7 कैकेय°, D5 कैकय° (for केकयराजेन). D7 om. (hapl.) जाता. B4 जातिमय (for जातिमता). D3 (second time) ध्रुवं, D6 ध्रुव (for ध्रुवम्). Ś1 D6 जाता मतिमता वराद् (for the post. half).—(l. 2) Ś1 D6 प (for तु). V2 D1 3 (first time) 8 M4 म (D1 म)न्ये तु (V1 om. तु [subm.]) त्वां पापवृत्तां (for the prior half) D3 (second time) 4 5 7 मन्ये त्व राक्षसाज्जा (D3 राक्षसी जा, D4 रक्षसा जा)ता तीक्ष्णेन निरपत्रपे —(l. 3) D4 7 किं त्वम् (by transp); D5 किं तद् (for त्वं किम्) Ś1 Ñ2 B3 4 D6 न्व (D4 न)कल्याणम्, B1 त्व°, M4 नकल्याणे (for अकल्याणम्). D3 रामे किं तदकल्याणि (for the prior half). D1 3 M4 क(M3 [अ])ल्याणम्; D2 lacuna (for अकल्याणि). D2 6 मपश्यसि (D2 °सि), D4 7 प्रशमसि (for [अ]नुपश्यसि).—(l. 4) V1 D1 3 M4 यथा (for येन). D3 राघुवृत्त, M4 पापवृत्ते (for साधुवृत्तो) L.(ed.) वने (for वनम्).]

6 a) Dg1 स तु त्वार्योऽपि; Dt1 नन्वार्योऽपि च, Cm g k as in text (for ननु त्वार्योऽपि).—For 6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst.:

1727* मातरीवात्मनो वृत्तिं रामस्त्वय्यनुवर्तते ।

[V1 D6 मातर (for मातरि). Ś1 D6 [इ]व च वो, V1 वात्मया, B1 2 [इ]वात्म वो, D1 [इ]वात्म वो, D3 M4 [इ]वात्मवा; D5 [इ]वात्मम; D4 7 [इ]वात्मनो, D6 चात्मवो (for [इ]वात्मनो). D3 4 6,7 प्रीति (for वृत्ति) V1 निवर्तते; D1 M4 हि वर्तते (for [अ]नुवर्तते) D3 रामस्तु त्वयि वर्तते (for the post. half).]

—Thereafter cont.:

1728* तस्य प्रव्राजने पापे किं पश्यन्त्या त्वया कृतम् ।
पितर्यसाधु किं मे त्वं रामे वा दृष्टवत्यसि ।
येनाकार्यं कृतवती मम त्वमपराक्रमम् ।

[(l. 1) B1 चाप्राजन D6 रामे (for पापे). D2,6 दृष्ट्वा; D4 7 दृष्ट्वा तद् (for पश्यन्त्या). V1 D1-6 7 कृतं त्वया (by transp).—(l. 2) D4 7 पितृर्यसाधु, M4 वा (for मे). D3 5 यद्दृष्टं, D4 7 यद्दृष्टं (for रामे वा). D7 [अ]पि (for [अ]सि) —(l. 3) V1 B2 4 D1 3 कार्यं (for [अ]कार्यं). M4 त्वमेवम् (for मम त्वम्). D3 6 अपराक्तवती, D4 7 अपकारकारि; D8 अपराकर (sic) (for °क्रमम्).]

7 D4 6 7 om 7-8.—a) Dd1 Dm1 तत्र, Cr g k t as in text (for तथा).—For 7ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-4,6 M4 subst.:

1729* यथा माता च मे ज्येष्ठा कौसल्या धर्मदर्शिनी ।

[D6 यथा (for यथा). D3 ज्येष्ठा च (for मे ज्येष्ठा). M4 यथा माता मम ज्येष्ठा (sic) (for the prior half). V1 धर्मचारिणी.]
—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 8 M4 त्वयि वृत्तिं परां प्रोत्या (Ś1 D6 प्राप्ता).—After 7, Ñ2 B1-3 ins. l. 1 of 1730*.

8 D4,6 7 om. 8 (cf. v.l. 7).—a) B1 कृतात्मानं; Dg1 Dt1 महात्मानं (for कृतात्मानं).—d) Ñ2 B1-2 तु त्वं

G 2 75 24
B 2 73 11
L 2 79 24

अपापदर्शिनं शूरं कृतात्मानं यशस्विनम् ।
प्रव्राज्य चीरवसनं किं नु पश्यसि कारणम् ॥ ९
लुब्धाया विदितो मन्ये न तेऽहं राघवं प्रति ।
तथा ह्यनर्थो राज्यार्थे त्वया नीतो महानयम् ॥ १०
अहं हि पुरुषव्याघ्रावपश्यन्रामलक्ष्मणौ ।
केन शक्तिप्रभावेन राज्यं रक्षितुमुत्सहे ॥ ११
तं हि नित्यं महाराजो बलवन्तं महाबलः ।
अपाश्रितोऽभूद्धर्मात्मा मेरुर्मेरुवनं यथा ॥ १२
सोऽहं कथमिमं भारं महाधुर्यसमुद्यतम् ।
दम्यो धुरमिवासाद्य सहेयं केन चौजसा ॥ १३

(for पापे) Dg1 Dt1 शोचसे, T3 शोचसि (for °सि) —For 8, Ś1 V1 B4 D1-3 6 M4 subst Ñ2 B1 3 ins l 1 after 7 and l 2-3 after 11 B2 ins l 1 only after 7

1730* अथ कस्मात्त्वयानार्ये तस्या पुत्र प्रवासित ।
स्वपात्मानं दूषयन्त्या दूषितोऽद्य नृशंसया ।
अनृशस महात्मानमपापं पापनिश्चये ।

[(l 1) D2 [अ]नार्ये (for [अ]नार्ये) B1 om the post half V1 राजपुत्रो (for तस्या पुत्र) V1 D1-3 M4 विवासित —(l 2) V1 दूषयत्वा समात्मान, D1-3 दूषयत्वा स्वयात्मान (by transp) (for the prior half) —(l 3) Ñ2 B3 4 महा(B4 °वा)पापविनिश्चये (for the post half) M4 ज्ञानवत्स्वयत्यार्थं मम चेनाप्रिय पर]

9 Ś1 B3 D6 om 9-13 For 9-13 V1 B4 D1-5 7 (D3 4 5 7 l 1-7 only for 9-12) M4 subst 1731* —a) Ñ2 B1 3 स दीर्घदर्शि(Ñ2 °र्शी)न, G2 3 M1-3 Cg अपाप(M3 °पा)दर्शन (for अपापदर्शिनं) M3 क्रूर, M5 धीर (for शूर) —b) Ñ2 B1 3 स्थिरात्मानं —cd) Ñ2 B1 3 प्रव्राज्य राम गुणिनं गुण कमिह पश्यसि

10 Ś1 B3 D6 om 10 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1-5 7 M4 see 1731* —a) Ñ2 B1 3 वनाय विहितो नार्या(B1 °र्ये) —b) Ñ2 B1 यथेह, B1 यथेदं, G3 न ह्यहं (for न तेऽहं) Dt1 Dd1 Dm1 Cm g t यथा, Cv k as in text (for प्रति) —c) B3 सदा (for तथा) G3 M3 राज्यार्थं —d) Ñ2 B3 सद्विहीनो, B1 स्वद्विनीतो, Cr m g k t स्वयानीतो (for त्वया नीतो)

11 Ś1 B3 D6 om 11 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1-5 7 M4 see 1731* —c) B1 3 Dt1 D7 शक्ति प्रभावेण —After 11 Ñ2 B1 3 ins l 2-3 of 1730*

12 Ś1 B3 D6 om 12 (cf v l 9) For subst in V1 B4 D1-5 7 M4 see 1731* Ñ2 B1 3 om 12-13 —a) Dg1 मु (for हि) —b) Dg1 Dt1 T1 M3 महौजसं, G3 महायशं, Ck as in text (for °ल) —c) Dg1 Dt1 T उपाश्रितो, G1 2 M3 अपाश्रुतो —d) Dm1 Ck मेरं Cr m g t as in text (for मेरुर्)

13 Ś1 Ñ2 B1-3 D3 4 om 13 (for all except D2 cf. v l 9 and 12) D5 7 read 13 while D3 reads 13, 14ab and l 2 of 1733*, after 1730* —a) D5 6 7 गुरुम् (for कथम्) G3 महाभारं (sic) Cr m g as in text (for इमं भारं) —b) Dg1 G1 Cr m g -समुद्यतः Dm1 -समुद्धतं; Ck -स्वमुद्यतं, Ct as in text (for -समुद्यतम्) D5 6 7 महाभारमिवोद्यतं —c) T3 धर्मो, T3 दम्मो (sic) Cv दम्यं, Cr m g k t as in text (for दम्यो) D5 6 7 T1 इवासाद्य (D5 °द्यो), Cr g k t as in text (for इवासाद्य) —d) Dg1 Dd1 D5 6 7 M1 Cr m g k वहेयं, T3 सहेने (sic) M3 वनेय (sic), Ct as in text (for सहेयं) D5 6 7 हेतुना T1 G2 3 M1 Ck तेजसा, Cr m g t as in text (for चौजसा) —For 9-13, V1 B4 D1 2 M4 subst, D3 4 5 7 subst l 1-7 only for 9-12

1731* वनाय रामं प्रव्राज्य किं नाम सुकृतं कृतम् ।
राज्यलोभात्त्वया क्षुद्रे मम सर्वं न लक्षितम् ।
घोरं ममाप्रियं तेन त्वमेव कृतवत्यसि ।
तस्मिन्ते पुरुषव्याघ्रे महेन्द्रोपेन्द्रविक्रमम् ।
का शक्तिर्मम कैकेयि राज्यं कारयितुं महत् । [5]
तमहं भ्रातरं ज्येष्ठं रामं राजीवलोचनम् ।
अवष्टभ्याश्रितश्चैव गिरिं मेरुं रविर्यथा ।
इमां राज्यधुरं गुर्वीमसह्यामाहितामहम् ।
दम्यो धुरमिवासह्यां कथमुद्वोढुमुत्सहे ।

[(l 1) D1 राम वनाय (by transp) B4 तु ते D2 तु मे (for नाम) B4 सुकृत (for सुकृतं) D2 7 भवेद् (for कृतम्) —(l 2) D4 7 क्षुद्रे (for क्षुद्रे) B4 रक्षितं, D3 4 अर्जितं (for लक्षितम्) —D3 4 6 7 om l 3 —(l 3) D1 तेन M4 कर्म (for तेन) D1 2 कर्मेदं, M4 येनेदं (for त्वमेव) B4 [म]सि (for [अ]सि) —(l 4) B4 अमृते (sic) V1 महेन्द्रोपमविक्रमे D3 4 5 7 महामार्गणगामिनं (for the post half) —(l 5) D1 4 5 7 धारयितुं चिरं (for कारयितुं महत्) —(l 6) D5 (also) 3 शूरं ज्येष्ठं (for ज्येष्ठं रामं) —(l 7) D4 भवन्त D5 अवस्तव (sic) (for गत्वश्च) V1 B4 [अ]प्याश्रितस्; D1 [अ] पाश्रितस्, D2 7 [उ]पस्तभ्य; M4 [उ]पाश्रितस्य (for [उ]°) D2 4 5 7 M4 मेरुं गत्वा(M4 गि°त्)वा(D5 °नं) यथा (for the post half) —(l 8) V1 B4 राज्यधुरं (for राज्यधुरं) V1 तु दिशाहम्, B4 वा दितामदेव (sic), (for आहितामहम्) —(l 9) B4 [म]सह्यां M4 [आ]साद्य (for [अ]सह्यां)]

—Thereafter V1 B4 D1 2 M4 cont D3 4 5 7 cont l 5 6 9-14 only V1 ins. l 5-6 only after 1767*

1732* का शक्तिरस्य रामेण विना राज्यं प्रशासितुम् ।
लोकेश्वर्यमपि प्राप्य मम वा मद्विधस्य वा ।
परित्यागेऽपि कामं तं न तु बुद्धिर्भवेन्मम ।
यदि रामस्य नापेक्षा मातृवद्वै भवेत्त्वयि ।
यदि वा त्वत्परित्यागे रामो मां न परित्यजेत् । [5]

अथ वा मे भवेच्छक्तिर्योगैर्बुद्धिबलेन वा ।
सकामां न करिष्यामि त्वामहं पुत्रगर्धिनीम् ।
निवर्तयिष्यामि वनाद्भ्रातरं स्वजनप्रियम् ॥ १४

G 2 75. 18
B. 2 73. 18
L. 2 79 17

अथवाहं त्यजेयं त्वां हन्यां वा पापनिश्चये ।
इयं ते कथमुत्पन्ना बुद्धिः पापविनिश्चये ।
अधर्मां पापशीला च ममानर्थभयावहा ।
उचितं न कुले राज्ये ज्येष्ठस्यैवाभिषेचनम् ।
अपरे पितृवज्ज्येष्ठ पूज्यो भ्रातेति च स्थितिः । [10]
सत्यशास्त्रमिदं धूर्ते कुलं नो दूषितं त्वया ।
मामप्यपुण्यमुद्दिश्य निमित्तं राज्यलुब्धया ।
कुले महति जाताया सद्वृत्तस्य च धार्मिके ।
बुद्धिरेषा समुत्पन्ना कथं ते सद्विगर्हिता ।
नैव कामं करिष्यामि तथाहं पापभीरुताम् । [15]
यदर्थं जीवितान्ताय राजस्ते निर्मितं हृतम् ।
अयशः पातितं मूर्ध्नि मम लोभादिह त्वया ।
तस्मादहो न ते कामं करिष्ये पापनिश्चये ।

[(l 1) D1 सम, D3 M4 कार्य (for अथ) —(l 2) M4 योगैश्चैव D1 च (for second वा) —(l 3) V1 ते कार्य (by transp) B4 परित्यागोपि मे काम (for the prior half) V1 B4 न समुद्रि; D1 ननु बुद्धिर् M4 परित्यागेपिताधुस्य न बुद्धिर् कथं सम (sic) —(l 4) V1 स्तनेयस्य (for यदि राजस्य) D3 आपेक्षया B4 स्त्रैर्यं वचनापेक्षा (for the prior half) D1 स्थिरैव —(l 5) D2 परिक्षमाद् D3 अमा (for मां) —(l 6) D2 स्यन्ने वे स्वां (D1 स्तं) —V1 B4 om (hapl) l 7 —(l 7) M4 पापानुवर्तिनि —(l 8) M4 अधर्म्या V1 B4 अधार्यां पापनस्यां (B4 °ई पापस्तुरयं) च ममानर्थमयावहां (sic) —(l 9) D2 राज्ये (for राज्ये) B4 येनास्य (for ज्येष्ठस्य) —(l 10) D1 M4 भवरे; D3 भवरे (sic) (for अपरे) B4 वदेश M4 transp ज्येष्ठ and पूज्यो D3 वै स्थितिः M4 संस्थिति (for च स्थिति) B4 पूज्ये भ्रातस्थिति (for the post half) —(l 11) V1 सत्रिमित्तम् B4 पवित्रमेतत्, D3 सुवादेस्य D2 3 सवादेस्यम् M4 संमतास्यम् (for सत्यशास्त्रम्) M4 चैव (for धूर्ते) D3 कुले (for कुलं) —M4 om l 12-15 —(l 12) V1 D1 मम (for माम्) —(l 13) D3 सुमहति D3 महरति (sic) D1 सुमहत सताविते (for the post half) —(l 14) D2 3 गते (for कथं) D3 यथं विगर्हिते (subm) (for the post half) —(l 15) D3 करिष्यामि (for करि°) and नाहं (for तथाहं) V1 पापकर्मिणि B4 तं हि पापिने (for the post half) —(l 16) V1 यदर्थं M4 यदर्थाय V1 हतं (for हृतम्) B4 न चैवं निर्मितं सम्यक् निर्मितम् —(l 17) B4 पतितं, D3 पतितं (for पातितं) B4 मम M4 मयि (for मम) —(l 18) D2 3 तस्मात् (for तस्मात्) M4 हन्ते (for नो) and वां (for कामं)]

14 D2 3 om 14[a b c d] D1 reads 13 14[ab] and l. 2 of 1733* after 17*0* —[a]) M4 योगोत्थैर्बुद्धेन वा —[b]) G1 M1 पुत्रगृद्धिनीं, G2 3 as in text Ch पुत्रगर्धिनीं (for °गर्धिनीम्) —For 14[c d], S1 Ñ1 V1 B D1-4 M4 subst and read after 17*0* D3 subst l 2 only for 14[cd]

1733* भवेद्यद्यपि मे शक्तिः शासितुं राज्यमूर्जितम् ।
तथापि न सकामां त्वां करिष्ये मातृगर्धिनि ।

[(l 1) B4 (before corr)D1 शासितुं —(l 2) D3 त्वां, D4 त्वं V1 D1-3 भर्तृघातिनि D3 पुत्रगर्धिनि (for मातृ°) M4 करिष्यामि गृध्रसिनि (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont [D3 reads l 4 after l 2 of 1721*] D2 3 cont l 4 only after 13

1734* नन्विदानीं पिता प्राणैस्त्वया मे वियोजितः ।
प्रवासितो वनं चैव रामो धर्मभृतां वरः ।
अहो पापं महन्मूर्ध्नि त्वया मे विनिपातितम् ।
अपाप पापसंकल्पे सर्वथाहं हतस्त्वया ।

[(l 1) V1 B नन्विदानीं M4 transp पिता and त्वया —(l 2) B1 om धर्मभृतां —(l 3) V1 त्वया मूर्ध्ना B4 महामूर्ध्नि D2 3 महारौद्रे (for महन्मूर्ध्नि) V1 मूर्ध्नि मे विनिवेशितं (for the post half) —D3 om l 4 —(l 4) B1 पापसंकल्प, B4 कल्याणे V1 D1 2-3 कर्माण्यहं सर्वथा त्वया (for the post half)]

—After 14[cd], Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M3-5 ins.

1735* न मे निकामा भावेन सर्वं त्वां पापनिश्चयाम् ।
यदि रामस्य नावेक्षा त्वयि स्यान्मातृवत्सदा ।
उत्पन्ना तु कथं बुद्धिस्तवेयं पापदर्शिनि ।
साधुचारित्रविभ्रष्टे पूर्वेषां नो विगर्हिता ।
अस्मिन्कुले हि पूर्वेषां ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते । [5]
अपरे भ्रातरस्तस्मिन्प्रवर्तन्ते समाहिताः ।
न हि मन्ये नृशंसे त्वं राजधर्ममवेक्षसे ।
गतिं वा न विजानासि राजवृत्तस्य शाश्वतीम् ।
सततं राजवृत्ते हि ज्येष्ठो राजाभिषिच्यते ।
राज्ञामेतत्समं तत्स्यादिक्ष्वाकूणां विशेषतः । [10]
तेषां धर्मैकरक्षाणां कुलचारित्रशोभिनाम् ।
अद्य चारित्रशौण्डीर्यं त्वां प्राप्य विनिवर्तितम् ।
तवापि सुमहाभागा जनेन्द्राः कुलपूर्वगाः ।
बुद्धिमोहः कथमयं संभूतस्त्वयि गर्हितः ।
न तु कामं करिष्यामि तवाहं पापनिश्चये । [15]
यया व्यसनमारब्धं जीवितान्तकरं मम ।
एष त्विदानीमेवाहमप्रियार्थं तवानघम् ।

[(l 1) G1 हि (for सर्वं) G3 M1 त्वन्निश्चये —G1 partially damaged for l. 2 and 3 —(l 2) Dt1 नावेक्षा T2 1 G1 Ch भावेन M3 भावेन, Cg1 as above (for नावेक्षा) T1 वत्सला —After l 2 Dm1 ins. राम —(l 3) M3 हि (for तु) Dg1 Dt1 Dm1 T G1 M3 4 पापदर्शिनी, G1 पापदर्शिनि M5 पापदर्शिनि —(l 4) G2 विगर्हिते

G 2 75 30
B 2 71 8
L 2 79 29

इत्येवमुक्त्वा भरतो महात्मा
प्रियेतरैर्वाक्यगणैस्तुदंस्ताम् ।
शोकातुरश्चापि ननाद भूयः
सिंहो यथा पर्वतगह्वरस्थः ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७॥

—(l 5) Dt1 Ct सर्वेषा (for पूर्वेषा) T3 G3 M3 राजा (for राज्ये) —(l 7) G3 damaged from धर्म up to गात वा in l 8 Dg1 T3 M3 अवेक्ष्यसे G1 उपेक्षसे Cr m g k t as above (for अवेक्षसे) —(l 8) Dd1 Dm1 G3 M1 2 Cm नाभिजानासि G1 [अ]पि न जानासि G3 [अ]थ न जानासि Ck न हि जानासि (for न विज्ञा°) G3 राज्यवृत्तस्य Cr m g k t as above (for राजवृत्तस्य) —(l 9) Dt1 Dd1 T1 Ct राजवृत्तेषु T3 राजवृत्तो हि M3 राजवृत्तो हि Cg as above (for °वृत्ते हि) T1 (also) 2 G3 राज्ये (for राजा) —(l 10) G3 क्षम Cg t as above (for सम) ꣸ Ck t राजा सत्वम् इति पाठे सर्वमेतत्र स्थान्यौ पक्षयोः द्वितीया सर्वेषामित्यर्थः । ꣸ Dd1 Dm1 T3 G1 2 M3 तस्माद् T3 न स्याद् M3 तस्याम् (sic) (for तत्स्याद्) —(l 11) G3 damaged from शोभिनाम् up to चारि in l 12 T1 Cr p m चारित्रशोभिनां T3 चारित्रशोभिनां Cm p g t as above (for °शोभिनाम्) —(l 12) Dd1 Dm1 G1 2 M1 2 अत्र (for अत्र) Cr m g k as above Ct शौटीर्ये (for शौण्डीर्य) G3 विनिवर्तते —(l 13) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 Ck t सुमहाभागे Cg as above (for सुमहाभागा) G1 2 M1 नरेंद्रा Cv r m g t p as above (for जनेंद्रा) M3 पूर्वजा Cv r m g t p as above (for पूर्वजा) Dt1 Ct जनेंद्रस्तु पूर्वके (for the post half) —(l 14) T3 कुर्वेद् G3 कथयम (meta) G1 बुद्धिमोहोऽयमधुना (for the prior half) M3 एषांतस् Ck t as above (for सांप्रतम्) —(l 15) G3 नतु (for न तु) Dt1 तथापि —(l 16) Dd1 Dm1 तथा T1 यथा (for य t) G3 damaged from ता up to एव थि in l 17 —Dd1 reads from l 17 up to 14[f] in marg —(l 17) Dm1 T1 G1 तिरियाथ Ck t as above (for अप्रियार्थं) Dt1 Dd1 Dm1 तवान्तरे G1 तवानय]

—For 14[ef] Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M1 subst

1736* निवृत्तविष्ये त्वं गत्वा वनवासादहं स्वयम् ।

[B4 स्वयं (for स्वयम्)]

—Thereafter cont 1767* (subst for 2 68.27)
—After 14 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1 M1 2 ins.

1737* निवर्तयित्वा रामं च तस्याहं दीप्ततेजसः ।
दासभूतो भविष्यामि सुस्थितेनान्तरात्मना ।

15 [a]) T3 G1 2 हि मातरं Cv as in text (for महात्मा) —[b]) T3 तदा G1 स ता G3 स्तुत (sic) Cv as in text (for ताम्) —[c]) G3 damaged from का up to र Dt1 Dd1 Dm1 शोकार्दितश्च (for शोकातुरश्च) Cv शोकाभिभूतश्च M3 धीरं (for भूयः) —[d]) Dt1 T1 मदरकंदरस्थ M3 Cv p पर्वतकंदरस्थ Cg as in text (for पर्वतगह्वरस्थः) ꣸ Cv पर्वतकन्दरस्थ इत्ययं सम्यक् पाठः । अन्यथिष्टुब्जगतीसंकीर्णत्वेऽप्यज्ञानजनित । ꣸ —For 15 Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 M1 subst

1738* इत्येवमुक्त्वा भरतोऽतिरोषा
द्विगर्हयित्वा जननीं सुरुक्षं ।
शोकातुरः सस्वनमुन्ननाद
सिंहो यथा पर्वतकन्दरस्थः ।

[(l 1) V3 D 1 7 M1 महात्मा (for ऽतिरोषाद्) —(l 2) N1 B स गर्हयित्वा D2 विगर्ह्यित्वा (sic) (for विगर्हयित्वा) V1 D1 2 M1 सुघोरं D5 विग° (for सुरूक्षं) —(l 3) D1 3 सुस्वरम् M1 सस्वरम् (for सस्वनम्) B1 सस्वनमुन्ननाद —(l 4) B1 सत्वकन्दरस्थ D1 पर्वतकन्दरस्थः]

Colophon —*Sarga name* Ś1 N1 V1 B D 1-7 कैकयीनिग्रहो (V1 D1 2 1 2 °णं B1 °णा) D2 भरतपश्चात्ताप कैकयीनिग्रहणं —*Sarga no* (figures words or both) B1 D1 2 om Ś1 79 N1 V1 D7 M1 75 B3 63 B1 D1 74 B4 69 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 73 D2 131 D1 2 78 —After colophon *D6 G conclude with* श्री D6 om) रामाय नमः । T3 with श्रीरामचन्द्राय नमः

६८

तां तथा गर्हयित्वा तु मातरं भरतस्तदा ।
रोषेण महताविष्टः पुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ १
राज्याद्भ्रंशस्व कैकेयि नृशंसे दुष्टचारिणि ।
परित्यक्ता च धर्मेण मा मृतं रुदती भव ॥ २
किं नु तेऽदूषयद्राजा रामो वा भृशधार्मिकः ।
ययोर्मृत्युर्विवासश्च त्वत्कृते तुल्यमागतौ ॥ ३

G 2. 75. 6
B 2. 71. 7
L 2. 71. 6

68

☞ In Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 the sequence of Sargas from 68 to 75 is 68 72 69 75 70 71 73 and 74. Ñ1 missing up to सो in l. 10 of 1763* (cf. v.l. 1058*). —Ś1 Dm1 begins with ॐ, M1.2 with श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) Ś1 Ñ2 B D6 तथा स, V1 D1.3 M4 एव (M4 °व) स (V1 स, D3 ति), D2.4.6.7 तथा त्रि. Cg.l. as in text (for ता तथा). Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 ता (for तु). —ᵇ) Dd1 T3 G1 भरत स्थिता. —ᶜᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M4 दु रोषेन महताविष्टः पुनरेवेन्द्र, D3 °देव [metr.] मन्वयीत्.

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 पाप (Ś1 D6 योषित्) स्वभावे. G2 °स्य (sic). Cg.k.t. as in text (for राज्या-द्भ्रंशस्व). —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 निरपत्रपे, G1 दुष्ट° (for दुष्टचारिणि). —After 2ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M4 ins.

1739* किं तेऽपराद्धं रामेण भर्त्रा वा पापनिश्चये ।
एवं दुःस्वभावाया सर्वैरेव धिगस्तु ते ।
मा तस्य राम शुभो लोके मा परं कुलपांसनि ।
सर्वलोकप्रियं कृत्वा कथं नाम न लज्जसे ।
कथं धारयते भूमिस्त्वामिमां भर्तृघातिनि । [5]
कथं तेनापि कल्पेन मम पित्रा महात्मना ।
सनाथाय क्षान्तोऽस्य सर्वलोकविगर्हिते ।
कथं शरासिना तेन न दग्धासि महात्मना ।
त्वद्दोषदूषितश्चाहं न दग्ध एव हेतुना ।

[(l. 2) D3 एर (for एव). B1 D3 मे (for ते). —D2.4.6.7 om. ll. 3–5. —(l. 3) B3 कुलपासने. M4 भर्तृघातिनि (for कुलपांसनि). V2 मा तैरस्य शुभ्रा लोकेऽशनानता कुलपस्ले (sic). —(l. 4) D3 (before corr.) काले (for कृत्वा). B1 reads कथं in marg. V1 D3 कर्म (for नाम). B1 illeg. for लज्जसे. —(l. 5) Ś1 D6 त्वां नयते. B4 वा धरते (for धारयते). Ś1 D6 त्वामिति, Ñ2 B2 त्वामिमां. V2 D1.3 M4 इम त्वाः (by transp.) (for त्वामिमां). Ñ2 V1 (also) B1.3.4 D1.3 M4 भर्तृघातिनीं, B3 पति° (for भर्तृघातिनि). —(l. 6) B1 D2.6.7 तु (B1 ते, D7 नु) कथं (D3 निर्वि)कल्पेन (for तेनापि°). V2 D1–6.7 transp. मम and पित्रा. —(l. 7) V2 D1.3 M4 -गुणान्वित (D3 °सित [sic]). D2.6 °ते (for विगर्हिते). —(l. 8) Ñ2 B1 transp. न and दग्धासि. —(l. 9) D1.2.6.7 दोषाद् (for दोष-). B1 -दूषितेषु (for °तश्च). Ñ2 B1.3.4 दग्धः, V2 D1–6.7 [ऽ]हं वा (D1.3 वै). B2 [ऽ]हं च (by transp.) (for चाहं).]

—Thereafter D3.4.5.7 cont.

1740* धरस्व पापात्समुद्वार न ते पश्यामि गर्हिते ।

[D3 पाप (for पापात्). D3 om. (subm.). D4 ते, D7 [ए]व (for ते).]

☞ Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 read 2ᶜ–4 (including star passages up to l. 1 of 1744*) after 1718*.

—G1 partly damaged for 2ᶜ. —ᶜ) B3 परित्यक्ता Ś1 Ñ2 V1 B Dg1 Dt1 D1.7 T3 M3 [अ]पि, Dd1 Dm1 T3 G1.3 M1 हि, Cg.k. as in text (for च). —ᵈ) T1.2 मा (for मा) Dm1 (before corr. as in text) [अ]मृत (for मृतं). ⊛ Ck. परो मा मृतं रुदतीति मिथ्यापाठ प्रपञ्च्य मिथ्यार्थमसङ्गतमत्रोदाह। Ct. केचित्तु-परित्यक्ता धर्मेणासते पुत्र जीवनमसंभावितम्, अतो मा मा मृतं दृष्ट्वा रुदती भवेत्यर्थं। तव पुत्रमरणकृत शोकोऽस्त्विति भाव इत्याहु। ⊛ Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 गर्हित (D1 °ता) पापनिश्चये. —After 2, Ś1 Ñ2 V1 B D1.7 M4 ins.

1741* राज्यलोभात्पति प्राणैर्वियोज्य यशस्विनम् ।
गतासि निरयं घोरं सर्वैरेव धिगस्तु ते ।
यदि त्वं राज्यलोभेन गन्तुं निरयमिच्छसि ।
पतन्त्या निरये कस्मादहमप्यनुपातितः ।
हा दग्धोऽस्मि हतश्चैव त्वया मातर्नृशंसया । [5]
त्यक्ष्याम्यहमपि प्राणान्भव त्वं सुखिनी भव ।

[(l. 1) Ś1 D6 वियोज्य न (for वियोज्य). V1 D3.6.7 यशस्विन. D1 तपोधन (sic). M4 नराधिप (for यशस्विनम्). —(l. 2) D4.6 M4 गत्वा (for गता). D2 om. from निरय up to राज्यलोभेन in l. 3. M4 पापे (for घोरं). D3 मे (for ते). —After l. 2, V1 D1.3 ins.

1741(A)* पापे पापसमाचारे निघ्नी भर्तृघातिनि ।

—D3 om. l. 3. —(l. 3) D7 निरयं गन्तुम् (by transp.) D4.6.7 गन्तु नरकम् (for गन्तु निरयम्). —(l. 4) Ś1 D6 पतन्ता, V1 पतन्ती, D3 पतन्त्या (for पतन्त्या). V1 D1.2 M4 निरये (for °ये). D3.7 किं त्वया हि निमग्नं हि (for the prior half). B4 [अ]नुपीडित, M4 [अ]न पा° (for [अ]नुपातित°). —(l. 5) V1 मृतस्मास्मि (for हतश्चैव). Ś1 D6 मात्रा (for मातर्). —(l. 6) B2 [अ]हमिति, B4 [अ]ह** (for [अ]हमपि). D4.7 प्राण (for °णान्). Ś1 D6 भवस्व, Ñ2 B2.3.4 मत्ते, V1 सुभगे त्वं, D1–6 अव त्व (for भव त्वं).]

3 ᵃᵇ) Dg1 च, Dd1 Dm1 T3 तु, Cr.m.g. as in text (for नु). Dg1 Dt1 T3 रामो राजा (by transp.). —For 3ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 subst.

G. 2. 75. 1 B. 2. 74. 4 L. 2. 79. 7

भ्रूणहत्यामसि प्राप्ता कुलस्यास्य विनाशनात् ।
कैकेयि नरकं गच्छ मा च भर्तुः सलोकताम् ॥ ४
यत्त्वया हीदृशं पापं कृतं घोरेण कर्मणा ।
सर्वलोकप्रियं हित्वा ममाप्यापादितं भयम् ॥ ५
त्वत्कृते मे पिता वृत्तो रामश्चारण्यमाश्रितः ।
अयशो जीवलोके च त्वयाहं प्रतिपादितः ॥ ६
मातृरूपे ममामित्रे नृशंसे राज्यकामुके ।
न तेऽहमभिभाष्योऽसि दुर्वृत्ते पतिघातिनि ॥ ७
कौसल्या च सुमित्रा च याश्चान्या मम मातरः ।
दुःखेन महताविष्टास्त्वां प्राप्य कुलदूषिणीम् ॥ ८
न त्वमश्वपतेः कन्या धर्मराजस्य धीमतः ।
राक्षसी तत्र जातासि कुलप्रध्वंसिनी पितुः ॥ ९
यत्त्वया धार्मिको रामो नित्यं सत्यपरायणः ।
वनं प्रस्थापितो दुःखात्पिता च त्रिदिवं गतः ॥ १०

1742* किं नु तेऽपकृतं भर्त्रा किं रामेण महात्मना ।

[Ñ2 V1 D4 नु, D5 ते (for नु). D5 नु (for ते). Ñ2 D2.3.4 M4 भर्ना (sic), D1 पित्रा (for भर्त्रा).]

—c) V1 तयोर् (for ययोर्). M4 प्रवासस् (for निवासस्). —d) D11 स्याद् (for स्यात्). M3 तुल्यतां गतौ. Ś1 Ñ2 B D2.3.4 M4 त्वया तुल्यमुपाहि(Ñ2 B1.2.4 °कृ, B3 M4 कृ)तौ (B3 °ते), V1 तुल्यमुत्पादितो त्वया, D1 तत्तुल्यमुपपादितौ.

4 ab) Dm1 Ch ब्रह्महत्याम्; Cg t भ्रूणहत्याम् (as in text). V2 Dg1 अपि (for असि). V1 D1-3.7 ब्रह्महत्या च कुत्सिता, M4 ब्रह्मवध्यां च गर्हिता (for b). Ś1 Ñ2 B D8 भ्रूणहत्या त्वया प्राप्ता ब्रह्महत्या च कुत्सिता. —After 4ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 ins.

1743* राम राज्यात्प्रच्याव्य पतिं प्राणैर्वियोज्य च ।
मा तेऽस्त्वयं शुभो लोको मा परो भर्तृघातिनि ।

[(l. 1) V3 राज्य (for राज्याद्). D8 भ्रंशयित्वा (corrupt). D4.7 वियुज्य. —(l. 2) V2 भर्ता, D4.5.7 परो (for शुभो). D4.7 चास्य, D5 वरो (for परो). D4.7 भर्तृघातके.]

—c) M3 निरय, Ch t as in text (for नरक). V1 पाग (sic) (for गच्छ). —d) Dt1 तात (for भर्तुः). Ś1 Ñ2 B D8 M4 भर्तृशाप(D2 °शोक)परिक्षता(B3 °ता), V1 D1-3 भर्तृपुत्रनिराकृता(V1 °ता), D4.5.7 भर्तृलोकपरिच्यु(D5 °क्षि)ता.

5 a) Dt1 [ई]दृशो, Cr m g t as in text (for °श). —b) G2.3 M1 Cg त्यक्त्वा, Cr k t as in text (for हित्वा). —d) G3 Ch मया, Cr m g t as in text (for मम). Dg1 [आ]पतित, G3 °पादित (sic). Cr m g as in text, Ck [आ]पादयेद् (for [आ]पादित). —For subst. in Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 see 1744*.

6 a) M3 मम- (for मे). —d) G1 प्रतिपादितं (sic). Cm g t as in text. —For 5–6, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 (D2.4.5.7 om. l. 2–5) M4 subst.:

1744* हतो दग्धो नाशितश्च त्वयाहं राज्यलुब्धया ।
प्राणैर्वियोजितो भर्ता रामः प्रव्राजितो वनम् ।
मम पाप्ययशो मूर्ध्नि पातितं लुब्धया त्वया ।
तस्मात्पापसमुद्दारे न ते पश्यामि गर्हिते ।
लोकानां परिवर्जेऽपि निरयान्मोक्षमिष्यसि । (5)

[(l. 1) Ś1 D8 हा दग्धो नाशितश्चासि, Ñ2 B हा दग्धोऽसि नाशितश्च (for the prior half). —(l. 3) D8 श (for प). Ñ2 B3 (also marg. पतित) निहित, B1 पतित (sic) (for पातित). M4 राज्यलुब्धया (for लुब्धया त्वया). —(l. 4) cf. 1740*. Ñ2 B1.2 तस्मात्पापसमुद्धारं, V1 D1-3 अस्मात्पापात्समुद्धारं, B3 अ(also त)स्मात्पापात्समुद्धार, B4 अस्मां पापां समुद्धारं (corrupt), M4 अस्मात्पापात्समुत्तुं (for the prior half). Ś1 V1 ते न (by transp.). V1 गर्हित. M4 वने वत्स्यामि गर्हिते (for the post. half). —(l. 5) V1 परिवर्तौ (sic). M4 निरय (for °यान्). B3 [उ]त्तरिष्यति. Ś1 D8 निरयं न तरिष्यसि (Ś1 °ति) (for the post. half).]

7 a) Ś1 Ñ2 B D8 रूपेण मे (for -रूपे मम). D1.4.7 [अ]मित्रि (sic) (for °त्रे). —b) Ś1 D8 -कामिके, V1 D1-3 M4 °मिनि, D8 °कि, Cm g k t as in text (for -कामुके) ※ Cg k. राज्यकामुक इति भर्तृघुनेच्छातो न दोषः । ※ —c) V1 न च, D8 न त्वा, Cg k t as in text (for न ते). Ś1 Ñ2 B D8 अभिभाषव्यो. V1 °भाष्यो हि. D1 °भिभाष्योऽस्मि. D2.4.5.7 °भाष्य(D2 °त, D5 °च [sic])स्यो, D3 °भाषितो. T3 °भाष्यामि (sic). M4 चापि द्रष्टव्यो. Cg k t as in text (for अभिभाष्योऽसि). —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.8 निर्घृणे, D2.4.5.7 M4 नृशंसे (for दुर्वृत्ते). Ś1 V1 D1-3 M4 भर्तृघातिनि (D8 °नी), B4 Dm1 °तिनी. G1 पापकारिणी (for पतिघातिनि).

8 b) Ś1 Ñ2 V1 B D1.8 M4 तथा (for याश्च). —cd) Dg1 -घातिनीं. M1.2 -दूषणीं (for -दूषिणीम्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 त्वयैकया पापशीले पीडिता निरय(V1 महत्)मये

9 For 9 Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 M4 subst.:

1745* न त्वं कैकयराजस्य दुहिता निश्चितासि मे ।
राक्षसी कापि जाता त्वं कुलस्योत्सादनाय मे ।

[(l. 1) B1 D2.4 कैकय-, B4 D2.3.4.5 कैकेय (for केकय). D2.3 -राजस्य. Ñ2 B1-3 D8 सिद्धि(D1 °हि)तासि (for निश्चिता°). —(l. 2) D3 चापि, D4.7 तस्य, D5 वापि (for कापि). Ś1 D4.7 राक्षस, V1 B1.3 D1 कस्य (for तस्य). —Thereafter D5 (repeats) 4.1.3 ins. l. 1–2 of 1736*.

10 a) Dd1 यस्तु (for यत्). —b) G1 सत्यपराक्रमः. G2 सत्यपराक्रमः. —c) D11 वीर । M3 राज्यात् (for दुःखात्).

यत्प्रधानासि तत्पापं मयि पित्रा विनाकृते ।
भ्रातृभ्यां च परित्यक्ते सर्वलोकस्य चाप्रिये ॥ ११
कौसल्यां धर्मसंयुक्तां वियुक्तां पापनिश्चये ।
कृत्वा कं प्राप्स्यसे त्वद्य लोकं निरयगामिनी ॥ १२
किं नावबुध्यसे क्रूरे नियतं बन्धुसंश्रयम् ।
ज्येष्ठं पितृसमं रामं कौसल्यायात्मसंभवम् ॥ १३
अङ्गप्रत्यङ्गजः पुत्रो हृदयाच्चापि जायते ।
तस्मात्प्रियतरो मातुः प्रियत्वान्न तु बान्धवः ॥ १४
अन्यदा किल धर्मज्ञा सुरभिः सुरसंमता ।
वहमानौ ददर्शोर्व्यां पुत्रौ विगतचेतसौ ॥ १५

G 2 76 17
B 2 74 15
L 2 80 17

—[c]) Dt1 [अ]पि (for च) —For 10, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1746* सर्वलोकप्रियो रामो यस्त्वया पापनिश्चये ।
प्रयाति तु पापतरा का त्वदन्या भविष्यति ।

[(l 1) V1 B4 D2 5 6 यत् (for यत्) —(l 2) Ś1 B1 4 पापरता, D2 °परा (for °तरा) B4 त्वदन्या न (for का त्वदन्या)]

11 [a]) T2 यत् (for तत्) T1 पाद् (for पाप), ※ Cv यत्प्रधानायसे पापमि(ति) च पाठ । एतच्च पूर्वश्लोकस्थ पूर्वोक्तस्य कारणम्, Cr यत्प्रधानासि पापमिति वा पाठ । ※—[b]) M2 वियासिते (for विनाकृते) —[d]) M3 lacuna for लोकस्य —For 11, Ś1 Ñ2 V2 B D1-7 M4 subst

1747* पितृवियोगज दुःख मदर्शपादितं त्वया ।
भ्रातृत्यागकृत चैव सर्वलोकविगर्हितम् ।

[(l 1) B4 वियोगज (for पि°) V1 D1 2 M4 अदृशासादितम्, (D3 °पेनु) D5 4 5 7 अदृशापादितम्, G(ed) सहसा पादितम् (for मदर्शपादितं) —(l 2) Ś1 D6 भ्रातृत्याग (D6 °ग) (for भ्रातृत्याग) V2 D1 3 भ्रा(V1 मा)तृभ्या सहित चैव (for the prior half)]

12 M2 transp 12 and 11 —[a]) G3 सरक्ता (for वियुक्ता) G3 damaged for पाप —[c]) G3 किं, Cg t as in text (for कं) Dg1 (ऽ)पि, Dt1 T1 हि (for तु) G1 [ऽ]द्य एव (for त्वद्य) —[d]) Dg1 Dd1 T1 M1 3 Cg गामिनि (for °नी) —For 12 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1748* शुद्धस्वभावा सद्वृत्ता कौसल्या पुत्रवत्सलाम् ।
विवत्सा वत्सला कृत्वा काद्य लोकान् गमिष्यसि ।

[(l 1) D2 5 6 7 कौसल्या सदृशा (by transp) V1 शालिनी, D2 5 6 7 -वत्सला (for -वत्सलाम्) —(l 2) D3 erroneously repeats after विवत्सा from सहित चैव (see variant) in l 2 of 1747* up to विवत्सा in l 2 of 1748* Ś1 V2 B1 D2 6 कोसला, D3 नाव (for काद्य) D2 5 7 लोकांस्त्व, D6 लोकनु (by transp) (for नु लोकान्) D1 2 M4 अवाप्स्यसि (for गमिष्यसि)]

13 M2 transp 12 and 13 —[a]) G1 निरयं, Cg as in text (for नियतं) —[c]) G1 2 M1 पित्रा सम (for पितृसमं) —[d]) G3 कौसल्यापरतनूद्भव ※ Cg कौसल्याया आत्मसमवमित्यत्र कौसल्यायात्मसमवमित्यार्षं सधि । यद्वा षष्ठ्यर्थे द्वारित्येन ककारलोप । " एषोऽसौ न प्रकाशते " इतिवत् । तेन सम्यक सधि । ※ So also all other Cs —For 13 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1749* नाभिजानासि वै दुःखमिष्टपुत्रवियोगजम् ।
पुत्रेणेष्टेन कौसल्या यथा ते विप्रयोजिता ।

[(l 1) D4 [अ]भिजानासि (sic) Ś1 D6 कि D1 2 7 वा, M4 तद् (for वै) V1 नाभिजानाति चात्यन्त दुःख पुत्रवियोगज —(l 2) Ñ2 पुत्रशोकेन V1 पुत्रे नष्टे न (sic) Ś1 Ñ2 B D6 तथा (for यथा) D4 om ते (subm) B1 न वियोजिता (for विप्र°)]

14 [a]) V1 D3 प्रत्यङ्गयोर्, D4 T2 °तो, Cv r m as in text (for प्रत्यङ्गजः) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 मातु (for पुत्रो) —[b]) Dt1 [अ]भि (for [अ]पि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पुत्रो हृदयसभव —[c]) K(ed) Cr m g प्रियतमो, Cv k t as in text (for °तरो) —[d]) Dt1 Ck t प्रिया एव, Cm as in text (for प्रियत्वान्न) Dt1 Dm1 T2 G1 3 M3 Ck t बान्धवा, Cv m g बान्धव (as in text) ※ Ct 'प्रियत्वान्न तु बान्धव ' इति पाठ मत्वा तीर्थनेत्थं व्याख्यातम् प्रियत्वादेव न बान्धवो बन्धुद्वयपुत्रादिवद्य भवतीति । तत्र नार्थसामञ्जस्यमिति कतकसमतपाठ एव व्याख्यात् । ※ —For 14[cd] Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1750* तस्मादत्र प्रियतर पुत्रान्मातुर्न विद्यते ।

[Ñ2 B1 3 यस्माद (for तस्माद) Ś1 D6 कृते, M4 ह्य (for अत्र) D2 4 M4 पुत्रो (B2 [before corr] °त्रा) (for पुत्रान्) D2 4 5 7 तस्मात्के (D1 7 °स्मात्) प्रियतर पुत्रादन्यत्र विद्यते]

15 [a]) T1 2 अन्यथा, Cr m g k t as in text (for अन्यदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 पुरा किल गता माता —[b]) D1 3 7 सुरसी B2 सुरसत्तमा (for °समता) —[c]) M2 वहमानौ (sic) Cr g t as in text Ck वहमानौ (for वहनौ) —[d]) T1 चेतनौ, Cg as in text (for °सौ) —For 15[cd], Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1751* ददर्श पुत्रौ धर्मज्ञा लाङ्गलेनाभिपीडितौ ।
क्षुतौ प्रतोदनुन्नाङ्गौ वहमानौ महीतले ।

[Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 6 M4 om. l 1 —(l 2) Ñ2 V1 B1 2 4 M4 प्रतोदनुन्नाङ्गौ D1 6 वेप° (for वहमानौ). D2 7 repeat the post half of l 1 in place of the post. half of l 2]

G 2 76 18
D 2 74 16
L 2 80 18

तान्यदिवसे श्रान्तौ दृष्ट्वा पुत्रौ महीतले ।
रुरोद पुत्रशोकेन बाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥ १६
अधस्ताद्व्रजतस्तस्याः सुरराज्ञो महात्मनः ।
बिन्दवः पतिता गात्रे सूक्ष्माः सुरभिगन्धिनः ॥ १७
तां दृष्ट्वा शोकसंतप्तां वज्रपाणिर्यशस्विनीम् ।
इन्द्रः प्राञ्जलिरुद्विग्नः सुरराजोऽब्रवीद्वचः ॥ १८
भयं कच्चिन्न चास्मासु कुतश्चिद्विद्यते महत् ।
कुतोनिमित्तः शोकस्ते ब्रूहि सर्वहितैषिणि ॥ १९
एवमुक्ता तु सुरभिः सुरराजेन धीमता ।
प्रत्युवाच ततो धीरा वाक्यं वाक्यविशारदा ॥ २०
शान्तं पापं न वः किंचित्कुतश्चिदमराधिप ।
अहं तु मग्नौ शोचामि स्वपुत्रौ विषमे स्थितौ ॥ २१

---

16 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 M1 3 Cr mp gp t दिवस, T1 2 °स, Cg k as in text (for दिवसे) Dg1 reads a in marg —b) Dg1 पुत्रौ दृष्ट्वा (by transp) —d) Dg1 Dt1 -कुलेक्षण (for °णा) —For 16 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1752* दृष्ट्वा पुत्रौ रुरोदार्ता सीदमानौ मुहुर्मुहुः ।
तामिन्द्रो रुदतीं दृष्ट्वा धर्मात्मा वै कृपां गतः ।

[(l 1) Ś1 रुदती च Ñ2 °तु D2 तु भारार्तौ (for रुरोदार्ता) Ś1 N2 B D6 सीदन्तौ (Ś1 D6 °ती) च D3 दीद° (sic) D4 7 क्लाम्यन्तौ (D4 °न्ता) (for सीदमानौ) M4 सीदमाना पुन पुनः (for the post half) —(l 2) V1 [अ]थ इन्द्रान्वित, D1-3 5 M4 त्व(D1 5 त्त D3 त्वत्)इन्द्रायन(D1 °त [sic]) (for वै कृपां गत)]

17 b) Dd1 Dm1 G1 M3 तस्य (for तस्या) —For 17ab Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1753* आकाशे गच्छतो ह्यस्य सुरभ्या अश्रुबिन्दव ।

[Ś1 D2 4 7 तस्य M4 [ऽ]प्यस्या (for ह्यस्य) D1 4 7 चाश्रु M4 ह्यश्रु (for अश्रु)]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 शोकोत्था (Ñ2 °त्थाः D4 °त्था) (for बिन्दव) D3 शोकाश्रुपतिता (sic) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 सूक्ष्म (for सूक्ष्मा) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D4 गन्धय (for गन्धिन) —After 17 Dm1 G3 ins l 3-4 of 1764* —Dm1 G3 cont Dg1 Dt1 Dd1 T G1 2 M1 3 ins after 17

1754* निरीक्षमाणस्तां शक्रो ददर्श सुरभिं स्थिताम् ।
आकाशे विष्ठिता दीनां रुदतीं भृशदुःखिताम् ।

[(l 1) Dg1 Dd1 Dm1 निरीक्ष Cr g as above (for °क्ष) T1 शक्रस्तां (by transp) (for तां शक्रो) —T3 om (hapl) l 2 —(l 2) G2 निष्ठितां (for वि°) Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1 2 रुदतीं (for रुदतीं)]

18 d) G2 damaged for ब्रवी —For 18, Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1755* तौ पुत्रौ दुःखितौ दृष्ट्वा समुद्वीक्ष्याथ वासव ।
सुरभिं प्राञ्जलिर्भूयस्समभिगम्येदमब्रवीत् ।

[(l 1) D1 4 (D3 sup lin before corr) पै((for तैर्) V1 B2 D1 3 समुद्वीक्ष्य —(l 2) D4 7 भूत्वा समागम्य (for वासवाभिगम्य)]

19 a) Dd1 Dm1 T2 3 G1 2 M1 3 किंचि(M3 (before corr) कश्चि)न् (for कच्चिन्) —c) G3 निमित्तं (for °त्त) —d) Dg1 T2 3 G1 3 M3 सर्वं (for सर्व) Dg1 T1 M3 सुरैषिणि Dm1 G1 2 हितैषिणी (for °णि) —For 19 Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 subst

1756* कच्चिन्न भयमस्माकं कुतश्चिदनुपश्यसि ।
यन्निमित्तं सुदुःखार्ता रोदिषि ब्रूहि तन्मम ।

[(l 1) D1 5 यच्चिन् D4 किंचिन् (for कच्चिन्) Ñ2 D1 2 4 तु (for न) D4 7 अस्मासु (for °कं) N2 गतिं पश्यसि B1 अपि (for अनुपश्यसि) —(l 2) D2 3 किंनि° D4 °न्निमित्ते (for °त्त) D1 सदु खार्ता (for सु°) —D6 om (hapl) from रोदिषि up to सुदुःखार्ता in l 2 of 1757* V1 D2-4 7 M1 रोदिष्येव(V1 °षि त्वं M4 °त्व) ब्रवीहि(D2 ब्रूहि च) मे D2 रोदिषि ब्रवीमि ते (for the post half)]

20 ab) M1 3 उक्त्वा (for उक्ता) Dg1 reads भि सुर in marg —d) k(ed) वाक्यविशारदे —For 20 Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 subst

1757* इत्युक्ता सुरभिस्तेन शक्रेणामिततेजसा ।
प्रत्युवाच सुदुःखार्ता पुरंदरमिदं वचः ।

[D6 om up to सुदुःखार्ता in l 2 (cf v l 1756*) —(l 1) B1 3 4 D7 [उ]क्त्वा (for [उ]क्ता) D2 3 सुरभी (for °भिस्) —(l 2) D7 वच (for इदं)]

21 a) M3 शात (sic) (for शान्तं) Cr m g as in text Ck से (for वः) Ś1 D6 नाहं भयं च पश्यामि Ñ2 V1 B D1 2 3 M4 न वो (N2 B नाहं) भयं (B4 भयं in marg) प्रपश्यामि —b) Dd1 D2 अमराधिप (sic) G(e l) ते मरा°, Ck as in text (for अमराधिप) —c) Dd1 Dm1 G1 2 M1 3 हिय M3 मानौ (sic) Ck t as in text (for मग्नौ) —For 21cd, Ś1 N2 V1 B D1-7 M4 subst

1758* अहं निमग्नौ पुत्रौ द्वौ शोचामि तु स्थितौ ।

[V1 D1 2 अहो (for अहं) Ś1 (also तु in marg) Ś1 D6 हि (for तु) Ś1 D6 स्थितौ (for [स्]थितौ) D2 3 कृशाविमौ (for निमग्नौ पुत्रौ) V1 D1-4 7 कृशौ पुत्रौ (D4 7 द्वौ) शोचिमि (D2 3 5 शोचिषि [sic]) M4 कृशौ पुत्रौ शोचामि (for the post half)]

एतौ दृष्ट्वा कृशौ दीनौ सूर्यरश्मिप्रतापितौ ।
वध्यमानौ बलीवर्दौ कर्षकेण सुराधिप ॥ २२

मम कायात्प्रसूतौ हि दुःखितौ भारपीडितौ ।
यौ दृष्ट्वा परितप्येऽहं नास्ति पुत्रसमः प्रियः ॥ २३

G 2 76 25
B 2 74. 24
L 2 80. 25

22 [a]) Dm1 T1 G2 3 M1-3 सतो, Cv g as in text (for एतौ) —[b]) M2 प्रदीपितौ, M3 °तौ (for प्रतापितौ) —For 22[ab], Ś1 Ñ2 (om [hapl ?]) V1 B (B3 marg) D1-7 M4 subst

1759* प्रतोदप्रविभिन्नाङ्गौ सीदन्तौ सुदुःखितौ ।

[V1 B1 M4 प्रति(B3 °ति)तुन्न, B3 4 प्रतिभिन्न, D1 3 प्रतितुन्न (for प्रविभिन्न) D2 4 5 7 प्रतोदेन प्रतु(D5 °भनु [sic])न्नाङ्गौ (for the prior half) D6 वेपमानौ, M4 सीदमानौ (for सीदन्तौ सु) —D5 om (hapl) from सुदुःखितौ up to सीदमानौ in 1760* V1 D1 3 5 7 M4 वेप(V1 D1 3 वद्ध)मानौ महीतले (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ1 B D6 पीड्यमानौ, Dg1 बध्य°, T1 3 बाध्य°, T2 बध्य°, G1 M4 किश्य°, G3 पच्य°, K(ed) अर्द्य°, Ct as in text (for वध्यमानौ) Ś1 Ñ2 B D6 M4 लाङ्गलेन (for बलीवर्दौ) —[d]) Ś1 कार्षिकेन, Dg1 कर्षणेन, D2 कर्षकेन Ś1 Ñ2 B D1 Dd1 D6 M4 सुरोत्तम (for सुराधिप) —For 22[cd], V1 D1-4 7 subst

1760* दृष्ट्वा रोदिमि तौ पुत्रौ सीदमानौ मुहुर्मुहु ।

[D5 om up to सीदमानौ (cf 1759*) V1 D1 3 5 दृष्ट्वा पुत्रौ तु रोदामि(V1 रुदन्त्यतां, D1 3 रुदा[D3 °द]म्यार्ता) (for the prior half)]

23 [b]) Dd1 Dm1 G1 पर (for भार) —[d]) Dm1 Cv -सम , G1 -समं, Cg t as in text Ck -समा (for -सम) M3 पितु (for प्रिय) M2 नास्ति पुत्र समप्रिय —For 23 Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1761* भक्तप्रत्ययसंभूतावेतौ मे हृदयोत्थितौ ।
दृष्ट्वा क्लिश्यंत दुःखं नास्ति पुत्रात्परं प्रियं ।

[(l 1) Ś1 D6 तावेतौ, V1 D1 3 दृमौ मे (for एतौ मे) M4 हृदयोद्गतौ (for °त्थितौ) —(l 2) D2 [अ]क्लिश्येते (for क्लि°) B1 4 M4 पर प्रिय, D1 प्रिय पर (by transp) D2 परीप्रिय (sic) D6 प्रिय तर (for पर प्रिय)]

—Thereafter D5 cont

1762* प्राणैरपि सुता पाल्या मातृणा सर्वथापि च ।

—B1 further cont while Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1-7 M4 cont after 1761*

1763* सामग्र्येति ततो शक्रो देवानामीश्वर प्रभु ।
न सन्तापस्त्वया कार्यो गच्छामेष हि निर्णय ।
दीर्घकाले तपस्तप्त्वा गोभिर्यज्ञामिमावपि ।
इच्छेत्स लोकत्यपरमान्प्राप्तुं स्वै कर्मभिर्जितान् ।
ममायीव ततो मह्या मा प्रज्ञावनता स्थिता । [5]
कुरुध्वं मानुषे लोके तप पापभयापहम् ।
यो य इह गो दुर्भुक्त च वधे बन्धश्च मानुषे ।
लोके भविष्यति तपस्तद् पापभयापहम् ।
यो दुर्बलं परिश्रान्तं व्याधितं वापि निर्दयं ।
वाहयिष्यत्यनड्वाहं स गोघ्न पापमाप्स्यति । [10]
शक्तं समर्थं बलिनं पुष्टं यो वाहयिष्यति ।
प्रासोपादानसंयुक्तं न स पापमवाप्स्यति ।
न क्रोद्धव्यं तु युष्माभि क्लिश्यमाने कथंचन ।
तेनाक्षयान्परांल्लोकाल्लप्स्याप्स्यथ दुर्लभान् ।
एवमेतत्पुरा वृत्तं धात्रा कर्म गवां भुवि । [15]
तस्मान्मन्युर्न कार्यस्ते समुत्पन्नेतद्वासवम् ।
इत्येव शोचितवती गवां माता सुतप्रिया ।

[Ñ1 missing up to गो in l 10 (cf 2 44 1[cd]). —(l 2) D6 तत् (for न) B3 सन्तापम्, D4 स तापम् (for संतापस्) Ś1 D6 श्रृणु तेद् भवस्यामि सुरेश लोकपूजिते —(l 3) B4 -का(॰ (for -काले) M4 तपस् (for तपस्) Ś1 D6 पुरा कृतयुगे देवि (for the prior half) M4 प्रयाचित —(l 4) V1 गच्छाम, D1 3 M4 इच्छाम (for इच्छेत्स) M4 प्रवरान् (for परमान्) D4 7 transp लोकान् and परमान् V1 प्राप्तान् (for प्राप्तुं) D2 सुतान् (for स्थितान्) —(l 5) Ñ2 V1 B1-4 D1 3 M4 तान्(V1 D1 3 तांस्त्वं, B1 ताम)भवीद् (for अभवीद) B1 alleg from ता up to स्थिता Ñ2 B2 च प्रज्ञानता, M4 °नत (for प्रज्ञावनता) V1 स्थित, M4 स्थितान् (for स्थिता) —(l 6) V1 D1-5 7 M4 भ(V1 व)वेत्, B3 कुरुध्व (for कुरुध्वं) B4 मनुज (for मानुषे) B2 तत (for तप) V1 B4 D5 भयापदं (for °पहम्) —Ś1 om (hapl) l 7-8 D6 transp l 7 and 9 —(l 7) V1 आर (sic) (for यो य). D1 हतो (for इह गो) Ñ2 D4 7 M4 मानुषे D2 5 दारुण (for मानुषे) —(l 8) D2 4 5 7 काले (for लोके) M4 स वध (for तपस्) V1 तद्, D6 सुद (for तद) D1 5 भयाबह (for °पहम्) —(l 9) B1 4 व्याधिनं, D2 4 5 7 व्याधितो (for व्याधितं) Ś1 B2 D1 4 च (for वा) Ś1 D2 4 5 7 निर्भय, V2 निर्मम, M4 निर्दय (for निर्दयं) —(l 10) D2 [अ]नुड्वाह (sic) (for [अ]नड्वाह) ☞ Ñ1 resumes from ह D6 गोघ्न (for गोघ्न) Ś1 B1 D4 5 7 गोघ्न पापमवाप्स्यति (for the post half) —D2 om (hapl) l 11-12 —(l 11) D7 भक्तं (for शक्त) D1 समर्थं D7 मलिन (for बलिन) —(l 12) B4 ग्रासं (sic) (for प्रास) V1 [उ]पादान, D3-7 M4 °पान (for [उ]पादान) V1 स न (by transp) D4 न सा (for न स) —(l 13) D3 क्रोद्धव्य (for क्रोद्धव्यं) Ñ B2 3 4 D4 7 च (for तु) Ñ1 V2 क्लिश्यमान, D2 क्लेश°, D6 क्लेद्य° (for क्लिश्यमाने) —(l 14) D2 तेनाक्षरान्, D4 7 तेनोऽक्षयान् (for तेनाक्षयान्) Ś1 B3 4 D6 M4 वरान्, L (ed) मरीद् (for परान्) V2 तेनाक्षयाल्लोकान् (for the prior half) D4 7 म(D1 प्रे)प्स्याप्स्यथ (for लप्स्या°) —(l 15) Ś1 D6 तस्मात् (for एवम्) Ś1 D6 इद,

G 2 76 26
B 2 74 28
L 2 80 34

यस्याः पुत्रसहस्राणि सापि शोचति कामधुक् ।
किं पुनर्या विना रामं कौसल्या वर्तयिष्यति ॥ २४

एकपुत्रा च साध्वी च विवत्सेयं त्वया कृता ।
तस्मात्त्वं सततं दुःखं प्रेत्य चेह च लप्स्यसे ॥ २५

अहं ह्यपचितिं भ्रातुः पितुश्च सकलामिमाम् ।
वर्धनं यशसश्चापि करिष्यामि न संशयः ॥ २६

आनाययित्वा तनयं कौसल्याया महाद्युतिम् ।
स्वयमेव प्रवेक्ष्यामि वनं मुनिनिषेवितम् ॥ २७

V1 D1 3 6 [अ]हिह, M4 इह (for वृत्त) D5 भर्ता (sic) (for धात्र) D5 धर्मे (sic) (for कर्मे) —(l 16) Ñ2 नु मयु, B2 न मयु (by transp) (for मन्युर्न) Ś1 Ñ B1 3 4 D6 ध्रुवा (for स्मृत्वा) Ñ1 [प]च (for [प]तद्) —(l 17) Ś1 Ñ1 [प]व (for [प]व) D4 सुरप्रिया (for सुत°)]

—After 23 Dg1 Dt1 Dd1 T G1 2 M1 5 ins Dm1 G3 ins l 1–2 and 5–6 after 23 and l 3–4 after 17

1764* यस्या पुत्रसहस्रैस्तु कृत्स्न व्याप्तमिदं जगत् ।
ता दृष्ट्वा रुदतीं शक्रो न सुतान्मन्यते परम् ।
इन्द्रो ह्यश्रुनिपात त स्वगात्र पुण्यगन्धिनम् ।
सुरभिं मन्यत दृष्ट्वा भूयसीं तामिवेश्वर ।
सदाप्रतिमवृत्ताया लोकधारणकाम्यया । [5]
श्रीमत्या गुणनित्याया स्वभावपरिवेषया ।

[(l 2) Dd1 Ck रुसीं Ct as above (for रुदतीं) —Venkateshwar press ed om l 3–4 —(l 3) Dg1 Dm1 T1 2 G3 3 M1 Cg [s]पि Cv as above (for हि) G3 °°त (for निपात) —(l 4) M1 तास् (for ताम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 Ct इद K(ed) सुर Cv as above (for इव) G1 श्रिय (for [ई]श्वर) —(l 5) Dt1 Ck t सग Cv m g as above (for सप्र) T3 Cv -कारया Cm g t as above (for -काम्यया) —(l 6) Dt1 Dd1 Ct -मुख्याया, Dm1 G1 -मुकाया (for नित्याया) Dt1 Ck t -परिन्छेया Dm1 °वेष्या Cv r m g as above (for परिवेषया)

24 —a) B1 D3 4 5 7 तस्या (for यस्या) B4 lacuna Dd1 पुत्र, D1 पुन (for पुत्र) D4 7 सहस्राण (for °णि) —b) Ś1 N V1 B1 3 D1–7 बहून्यासन्महौजस (D1 5 7 °सा) B4 पभूव स °हौजस —For 24c–25 Ś1 N V1 B D1–7 M4 subst 1765* —c) G1 कार्या तु (for पुनर्या) —d) Dd1 Dm1 विनशिष्यति

25 a) G1 सैकपुत्री Cv g k as in text (for एकपुत्रा) —b) Dd1 Dm1 G1 विवत्सा चा (Dm1 °च [sic]) Ck विवत्सेव (for विवत्सेय) —For 24c–25 Ś1 N V1 B D1–7 M4 subst

1765* एक पुत्र सुतो यस्या किंतु रामो विवासित ।
प्राणस्योऽपि प्रिय साधु कथ शोचेन्न दु खिता ।
प्रसादं तु कैकेयि कौसल्यायास्त्वया कृतम् ।
इह चैव परत्रापि दु खं पुत्रवियोगजम् ।
तस्मात्त्वमपि कैकेयि दु ख प्रेत्येह चाप्स्यसि । [5]
महद्वाप्स्यसि दुर्मेध निरय पापमाश्रिता ।

[(l 1) Ñ1 V1 D1–5 7 M4 भवन (V1 D1 2 किंतु च M4 किंतु च)स्त्वेक एव (for the prior half) Ś1 D6 त्वया, Ñ1 V1 D1 3 5 M4 पुत्रो, B2 4 किं तु D6 1 राम (for किंतु) D17 पुत्रो (for रामो) —D4 om l 2 3 —(l 2) V1 D1 5 6 7 प्राणै प्रियतर (D7 °रै) (for प्राणेभ्योऽपि प्रिय) Ñ1 साव M4 D5 सोच B4 D2 सुच (for साध) M4 प्राणै प्रियात्साध (for the prior half) Ś1 D6 कथ जीवेद्दु खिता D3 1 7 कथ शेष (D7 जीवेत्) प्रवेपिता (D5 °त) (for the post half) —(l 3) Ñ B1 3 4 D2 एव V1 D1 2 एतत् M4 चैव (for एव) Ñ2 च (for तु) D7 तस्मादिह (for प्रसादे तु) —D6 reads in marg from कौसल्याया up to कैकेयि in l 5 V1 D1 2 त्वयैषित (for त्वया कृतम्) —M4 om l 4 —(l 4) D1 शोचि (for शोपि) B2 पुत्रशोक D3 न दु खपुत्र (l pm) D4 7 दु खं शोक (for दु ख पुत्र) —(l 5) M4 प्राप्य त्वं (for प्रेत्येह) D6 7 तुल्यभाग —(l 6) B3 प्राप्स्यति (for °सि) Ś1 V1 D1–3 4 M4 दु प्रज्ञे D6 7 दु ष्टाते (D7 °न्ते) (for दुर्मेधे) Ñ2 V1 D1 3 4 लोकम् M4 लोभम् (for पापम्) V1 D 3 M4 आश्रिता D3 4 6 7 आशु वै (for आश्रिता)]

26 a) Ś1 N V1 B Dt1 D1 7 M4 तु (for हि) B1 3 D1 3 [अ]पचिते T2 [अप]च° (for [अ]पचितिं) Ś1 D6 मातु (for भ्रातु) —c) Dg1 वार्धनीं T2 G3 3 M1 3 वर्धनीं Ck as in text (for वर्धनं) T2 वर्धमान यशश्चापि Ct वर्धयन्यशसा चापि M3 वर्धन यशसश्चापि —For 26cd Ś1 N V1 B D1 7 M4 subst

1766* भरत चायशसो लोके करिष्याम्यपमार्जनम् ।

[D3 5 7 वा (for च) V1 D1 4 7 प्रमार्जनं B1 [अ]पमार्ज (for [अ]पमार्जनम्) M4 करिष्ये ह्यपमर्जन (for the post half)]

27 a) Dd1 G3 आनयि त्वा तु (G3 च) Cm g k as in text (for आनाययित्वा) Dg1 Dt1 T1 Ct आनाय्य (D6 °नीय) च महाबाहुं —b) Dg1 Dt1 T1 कोसलेन्द्रं (for कौसल्याया) Dg1 Dt1 T1 2 G1 M1 महायश (for °द्युतिम्) —For 27 Ś1 N (Ñ1 missing cf v l 1058*) V1 B D1–7 M4 subst and read after 1736*

1767* विज्ञाप्य रघुशार्दूल रामं भ्रातरमग्रजम् ।
वत्स्याम्यहं वने घोरे नव वर्षाणि पञ्च च ।
पितुर्नियोगाद्भ्राता मे रामो राजा भविष्यति ।

[(l 1) V1 D1 3 4 7 नर (for रघु) Ñ2 B1 शासर (for भ्रातरम्) —(l 2) D5 वस्यामहं (corrupt) (for वत्स्याम्यहं) Ś1 D6 वनं (for वने) D6 घोरं (for घोरे) Ñ2 B1 3 4 वने (Ñ2 °न [sic]) वत्स्याम्यहं (by transp) घोरे (for the prior half) D1 transp नव and वर्षाणि —(l 3) V1 D1

इति नाग इवारण्ये तोमराङ्कुशचोदितः ।
पपात भुवि संक्रुद्धो निःश्वसन्निव पन्नगः ॥ २८

संरक्तनेत्रः शिथिलाम्बरस्तदा
विधूतसर्वाभरणः परंतपः ।
बभूव भूमौ पतितो नृपात्मजः
शचीपतेः केतुरिवोत्सवक्षये ॥ २९

G 2 76 32
B 2 74-36
L 2 80 40

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

M4 भ्रातुश्च (for भ्राता मे) D2 3 राज्ये (for राजा) V2 D1 3 M4 रामो राज्यं करिष्यति (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 cont l 5 6 of 1732*

—After 27 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1768* न ह्यहं पापसंकल्पे पापे पापं त्वया कृतम् ।
शक्तो धारयितुं पौरैरश्रुकण्ठैर्निरीक्षितः ।
सा त्वमग्निं प्रविश वा स्वयं वा विश दण्डकान् ।
रज्जुं बद्ध्वाथवा कण्ठे न हि तेऽन्यत्परायणम् ।
अहमप्यवनीं प्राप्ते रामे सत्यपराक्रमे ।   [5]
कृतकृत्यो भविष्यामि विप्रवासितकल्मषः ।

[(l 1) G1 ननु (for न हि) T2 -संकल्प (for °ल्पे) —M2 damaged from कृतम् in l 1 up to °ष्टो in l 2 —(l 2) T1 निरीक्षित (for °तः) —(l 3) T2 °क T1 transp विश and दण्डकान् —(l 4) Dd1 बद्ध्वा यथा कण्ठे Dm1 बद्ध्वाथ कण्ठेन T1 G1 M2 बद्धा न वा कण्ठे T2 G2 Cg बधान वा (G2 -न्य [sic]) कण्ठे (for बद्ध्वाथवा कण्ठे) —(l 6) G1 मयेप्याम]

28 a) Cv (?) [आ] रण्यस्, Cg as in text (for [आ] रण्ये) ॐ Cm वारण्यो नाम इति वा पाठ । ॐ —b) Dg1 Dt1 Ct -तोदित, Cv r m g as in text (for -चोदित) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सहसा दीप्तः (D1 7 विह्वलो) गात्र (D2 °त्रे) —c) Cv स क्रुद्ध, Cr m g t संक्रुद्ध (as in text) —d) Dt1 Dd1 T G M1-3 Cv r m विश्वसन्, Cg as in text (for नि °) —For 28cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1769* नि श्वसञ्छ्रुत्‌ पार्तो रुरोद भरतस्तदा ।

[V2 D1 3 M4 दुःखार्तो (for क्रुद्धार्तो) Ñ1 D2 4 5 7 निःश्वसन्दुःखसंतप्तो (for the prior half)]

29 a) Dt1 Dd1 Dm1 तथा (for तदा) —For 29ab, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1770* सरक्तनेत्रः शिथिलः क्रियासु
प्रमुक्तमुख्याभरणाम्बरस्रक् ।

[(l 1) M4 सरक्त (for °क्त) D1 7 चरल (शिथिल) V1 D1 3 M4 शिथि द्विप स (D1 °य सन् M4 °वल्गु) D2 4 स्वरक्रियाम (D1 °सु) (for शिथिलः क्रियासु) —(l 2) Ś1 D4 स्वलक्त V1 D1 प्रासक्त B2 वि° D2 3 प्रभूत D3 प्रन्यस्त (for प्रमुक्त-) Ñ2 B1 मुख B1 -मुद्रा D2 3 -वस्त्र (for मुख्य) Ñ1 -स्त्राभरण (sic) B1 [आ]सन° (for [आ]भरण) V1 [अ]म्बरश्च (for [अ]म्बरस्रक्) D1 7 प्रभूतपुष्पि क्रियाणि दुःसी M4 प्रन्यस्तमुख्याभरणश्च पुरा]

—d) D1 [उ]द्य, D3 °द्रक (for [उ]त्सव) G2 damaged for क्षये D1 7 शचीपतिर्वैत्यहतप्रमात्र

Colophon —*Sarga* name Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 भरतविलाप (B4 [before corr] °शपथ) D2 6 भरतपर्यवेषि सुत्स्युपाख्यानं (D1 भरतकोप) D3 7 सुरभ्युपाख्यानं —*Sarga* no (figures words or both) Ñ1 B1 4 D2 4 om Ś1 80 Ñ2 V1 B2 D7 M4 76 B2 64 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 74 D1 130 D3 5 79 D6 75 —After colophon D1 concludes with रामाय नमः, T1 with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

६९

G. 2 78 10
B 2 75 5
L. 2 82 10

तथैव क्रोशतस्तस्य भरतस्य महात्मनः ।
कौसल्या शब्दमाज्ञाय सुमित्रामिदमब्रवीत् ॥ १

आगतः क्रूरकार्यायाः कैकेय्या भरतः सुतः ।
तमहं द्रष्टुमिच्छामि भरतं दीर्घदर्शिनम् ॥ २

69

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1–7 cf. note before 2. 68. 1.—Before 1, Ś1 Ñ (Ñ1 repeats l. 9–14 after 13) V1 B D1–7 M4 ins.:

1771* गर्हयन्नेव जननीं तु प्रशोकाकुलेन्द्रियः ।
भरतोऽपेक्ष्य शत्रुघ्नमिदं वचनमब्रवीत् ।
अनीश्वरोऽयं पुरुषः सुखदुःखासये मम ।
विकर्षत्यवशं ह्येनं कृतान्तः सुखदुःखयोः ।
अहो कृतान्तो बलवान्येन सर्वगुणान्वितः । [5]
सुखार्हस्त्ववशो रामो बलाद्दुःखे नियोजितः ।
पुत्रशोकपरिद्यूना भर्तृव्यसनकर्शिताम् ।
कौसल्यामेहि सहितौ मया पश्याव दुःखिताम् ।
गर्हितं चाप्ययशस्यं च कर्म मात्रा कृतं मम ।
यदिदं तद्विपश्यामि कृतान्तकृतमेव हि । [10]
शत्रुघ्न स्त्री पुमान्वापि कृतान्तबलमोहितः ।
सुविपश्चिदपि प्राप्तं न चेत्यात्महिताहितम् ।
कृतान्तमोहिता माता मम शत्रुघ्न कैकयी ।
इदं कृतवती पापं सर्वलोकविगर्हितम् ।
इदं तु मे महद्दुःखं शत्रुघ्न हृदि वर्तते । [15]
किं नु वक्ष्यामि कौसल्यामिति मातृनिदूषितः ।
इत्युक्त्वा भरतो वाक्यं शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
करोदार्तस्वरेणोच्चैः पूरयन्निव तद्गृहम् ।

[(l. 1) Ñ1 D5 विगर्हयन्नेव (hypm.), D2.4.7 विगर्हन्नेव (for गर्हयन्नेव). B2 कैकेयीं. B4 रत्नीं (for जननीं). M4 [ई]क्षण (for [इ]न्द्रियः). Ñ1 D2.4.5.7 शोकसर्वाकुलेक्षण (for the post. half).—(l. 2) Ś1 Ñ2 D3.4–7 वीक्ष्य (for ऽपेक्ष्य). M4 भरतो वाक्यदुःखार्तः शत्रुघ्नमिदमब्रवीत्.—(l. 3) Ñ1 damaged for रोप्य पुरुष सुख.—(l. 4) Ś1 B2 D6 M4 कर्षयत्य(M4 कर्षत्यव)वशं ह्येन. B1.3.4 कर्षत्यवश्य(B4 °श)मेवैनं (for the prior half).—(l. 6) Ñ2 B1.2.4 हि, V1 D2 D3.5.6 यु (for तु). Ś1 Ñ1 V1 (also) D2.3.6 M4 दुःखेन योजितः.—(l. 7) Ś1 परिदीनां. Ñ2 परां दीनां. V1 परिक्षीनां, D2 परिधूर्णां. M4 परिन्यूनां (for परिद्यूनां).—(l. 8) B1 पश्य (for एहि). D4.7 पश्याव भृशदुःखिताम् (for the post. half).—(l. 9) D2.4 वा (for first च). Ś1 Ñ1 D6 कष्ट (for कर्म). Ñ1 damaged from कर्म up to हृदि व in l. 15.—(l. 10) B4 तत् (for यद्). V1 D2.3 प्रपश्यामि(D5 °म). B1.3.4 D2.6 हि प°, M4 प्रशस्यामि (for विप°). M4 °विहितं कृत (for the post. half).—(l. 11) B3 न (for वा). M4 °विनिर्मोहितः.—D1 reads l. 12 in marg.—(l. 12) B1 स्वं, B2 अ (for सु).—Ñ1 (second time) damaged from न चेत्यात्म up to पाप in l. 14. D5 चेति (sic) (for न चेति).—(l. 13) D4.7 transp. मा and शत्रुघ्न. V1 D1 माता मम च (D1 न मम) शत्रुघ्न कैकेयी भर्तृघातिनी (D1 पापनिश्चया).—(l. 14) D1 चेद. D2.4.5.7 लोमाद्. D6 यथ (for इद).—(l. 15) D1 om. from हृदि up to वाक्य in l. 17. M4 पते (for हृदि). D2 मे तु, D4.7 हि मे. D5 तु तु (for तु मे).—(l. 16) V1 D2 तु (for नु). D2 मत्तो (corrupt), D3.5 मात्रा (for मातृ). Ś1 D6 पुत्रशोकेन दुःखिता, V1 अतिमात्र निपीडितः. D4.7 अतिमात्रेण दुःखिता (for the post. half).—(l. 18) Ñ V1 B D2.4 M4 स्वनेन (for स्वरेण). B2 त (for तद्).]

—Before 1, Dg1 Dt1 Ddc Dm1 T G M1–3 ins.:

1772* दीर्घकालात्समुत्थाय संज्ञां लब्ध्वा स वीर्यवान् ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां दीनामुद्वीक्ष्य मातरम् ।
सोऽमात्यमध्ये भरतो जननीमभ्यकुत्सयत् ।
राज्यं न कामये जातु मन्त्रये नापि मातरम् ।
अभिषेकं न जानामि योऽभूद्राज्ञा समीक्षितः । [5]
विप्रकृष्टे ह्यहं देशे शत्रुघ्नसहितोऽवसम् ।
वनवासं न जानामि रामस्याहं महात्मनः ।
विवासनं च सौमित्रेः सीतायाश्च यथाभवत् ।

[Dm1 begins with ॐ, M1 श्रीरामचन्द्राय नमः, M2 श्रीरामाय नमः.—(l. 1) G1.2 -काल. Cm g as above (for -कालात्). Dm1 T1.2 G1.2 M1 त्र (for स).—(l. 3) M1 अभिकुत्सयत् (sic). Cr m g l t अभ्यकुत्सयत् (as above).—G2 repeats consecutively l. 4–5.—(l. 4) Dm1 G3 M1 जातु. G1 न तु (for नापि).—(l. 5) G3 damaged for योऽभू. Dd1 Dm1 समीहित. Cr m g k t समीहितः (as above).—(l. 6) G3 विप्रकृष्टो. Dt1 [ऽ]वस. T2 वसन् (for ऽवसम्).—(l. 8) Ddc Dm1 वनवासं. K(ed.) Cg या (for च). Dg1 marg. T2 मवे (sic) (for [अ]भवत्).]

1 ᵃ) Ś1 D6 तत्र श्रुत्वा सदा नादं. Ñ1 V1 तस्य श्रुत्वार्तनादं तु (V1 om. तु [subm.]). Ñ2 B D1 श्रुत्वा तस्यार्तनादं च. D2–5.7 M4 तस्य श्रुत्वा चार्तं (D5 प्रार्तं, D2 °चार्तं. D3 तथा. M4 °चार्तं) नादं.—ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 रुदतस्तस्य (M4 V1 D1.3.5 M4 °न्त) कौसल्या.—ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.2 M1–3 चेदम् (for इदम्).

2 Ñ1 damaged for 2.—ᵃ) D5 आगते (sic). Cr m g आगत (as in text). Ś1 Ñ2 B D6 क्रूरक(Ś1 D6 °क)र्मिण्या. V1 D1.2 °कर्मायाः. D3.4.5.7 दु(D5 दु)ष्टतायाः (for क्रूरकार्यायाः).—ᵇ) G3 कैक्य.—ᶜ) D7 यस्तद्दे. D6 सद्गम् (for द्रष्टुम्).—ᵈ) Ś1 B3.4 Dm1 D2.3 T2 Cr दीर्घदर्शनं, Cm g k t दीर्घदर्शिनं (as in text).

एवमुक्त्वा सुमित्रां सा विवर्णा मलिनाम्बरा ।
प्रतस्थे भरतो यत्र वेपमाना विचेतना ॥ ३
स तु रामानुजश्चापि शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
प्रतस्थे भरतो यत्र कौसल्याया निवेशनम् ॥ ४
ततः शत्रुघ्नभरतौ कौसल्यां प्रेक्ष्य दुःखितौ ।
पर्यष्वजेतां दुःखार्तां पतितां नष्टचेतनाम् ॥ ५
भरतं प्रत्युवाचेदं कौसल्या भृशदुःखिता ।
इदं ते राज्यकामस्य राज्यं प्राप्तमकण्टकम् ।
संप्राप्तं बत कैकेय्या शीघ्रं क्रूरेण कर्मणा ॥ ६
प्रस्थाप्य चीरवसनं पुत्रं मे वनवासिनम् ।
कैकेयी कं गुणं तत्र पश्यति क्रूरदर्शिनी ॥ ७
क्षिप्रं मामपि कैकेयी प्रस्थापयितुमर्हति ।
हिरण्यनाभो यत्रास्ते सुतो मे सुमहायशाः ॥ ८

G. 2. 78. 19
B. 2. 75. 13
C. 2. 72. 19

3 a) G2 इक्त्वा (sic). D1 तां (for सा). —b) Dd1 Dm1 विवर्ण- (for °र्णा). Dg1 T1 2 G2 M1 2 कृशा (for -(म)म्बरा). D1 विवर्णवदना कृशा. —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst :

1773* शत्रुघ्नस्य तु संतप्ता कौसल्या करुण वचः ।
प्रतस्थे भरत द्रष्टुं सुमित्रासहिता तदा ।

[(l. 1) D2 संतप्ता (for -संतप्ता). —D2 om. (hapl.) from l. 2 up to 4b. —(l. 2) D3 reads from सुमित्रा up to 4b in marg. B4 -सहितम् (sic). D1 4 7 कैकेय्या सा(D5 स)विवेशनात् (D5 °ने) (for the post. half).]

4 D1 om. 4, D3 om. and D6 reads in marg. 4ab (for both cf. v.l. 1773*). —a) Dg1 D11 T2 G3 M1 2 रामानुजस्तु (for रामानुजश्च). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 स चापि भरत. श्रीमान्. —b) V2 D1 1 M4 स्वस्तु; G M1 2 Cep तत; Cr as in text (for तदा). —c) D11 Dd1 T2 Ck t येन; G2 M1 यात्रम्; G2 M2 सारम्; Cg as in text (for यत्र). —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1774* प्रतस्थे दुःखिता द्रष्टुं कौसल्या स्वनिवेशने ।

[D2 reads the post. half in marg. Ś1 सार्त (for दुःखिता). M4 सार्त (for कौसल्या). Ñ1 B2 D1 3 M4 स्वे (for स्व). D4 7 स्वनिवेशनात्.]

5 a) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1-7 M4 भरतशत्रुघ्नौ (by transp.). —b) Ñ1 B1 2 D1 7 M4 दुःखितौ; V2 दुखितौ (for दुःखितौ). —c) Dd1 Dm1 T2 G1 परिष्वजेतां, G2 समष्वजेतां. —For 5cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1775* दुःखार्तौ भरतशत्रुघ्नौ दुःखार्तावभिपेततुः ।
तौ परिष्वज्य कौसल्या शत्रुघ्नभरतौ तदा ।

[(l. 1) Ñ1 D1 4 7 भव, V2 भव, B1 D1 3 M4 भवि (for भर्त). D1 (भ)र्ता, D1 3 (भ)र्ता (for (त)र्तौ). Ś1 दुःखार्तौ; D1 भरतौ (for दुःखार्तौ). D1 भवेतु; D7 अभ्युपेतुः. —(l. 2) D1 -रितौ (for भरतौ). Ś1 Ñ B D6 तां (for तदा).]

—After 5, Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins.:

1776* रुदन्तौ रुदतीं दुःखात्समेत्यार्यां मनस्विनीम् ।

[M4 रुदन्ते. Dg1 D11 G1 3 M1-4 रुदती (for °ती). Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G3 M3 Ct सर्वेरार्यां मनस्विनीं (for the post. half).]

6 c) M1 घोरेण, Cv,m,g t as in text (for क्रूरेण). —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1777* परीता तेन दुःखेन रुदतीं भृशदुःखिता ।
उवाच चैनं प्रणतमुत्थाप्य भयविह्वलम् ।
रुदती वाक्यमेतत्सा कौसल्या परमार्तवत् ।
दिष्ट्या ते राज्यकामेन प्राप्तं राज्यमकण्टकम् ।
कैकेय्या तं स्वयं मात्रा कैतवेनाभियाचितम् ।   [5]

[(l. 1) Ñ1 damaged. Ś1 V1 B2 D6 परीतापेन (for परीता तेन). —(l. 2) D4 6 7 भरतम् (for प्रणतम्). D2 transp. उवाच and उत्थाप्य. D1 4 7 निशम्याश्रुवशा यथा (for the post. half). Ñ1 दुःखात्म (illeg.) भरतं निशाम्यैव दुःखं. —(l. 3) V1 D1-7 रुदमाना दीनं वाक्यं (for the prior half). B2 परमाहत. —(l. 4) D2 काले च (for -कामेन). —(l. 5) Ś1 Ñ1 D4-7 दत्तं (for मात्रा). Ś1 D6 मात्रा स्वस्त्ये(D6 °स्त्य)र्थं, D4 6 7 मातृस्नेहेन हि (for the post. half).]

7 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रवास्य (for प्रस्थाप्य). —After 7a, Ñ2 B2 ins.:

1778* पुत्रं मे ऽरण्यवासिनम् ।
लक्ष्मणेन समं कृत्वा

—b) Ñ1 B1 2 पुत्र. Ś1 Ñ1 V1 D1-7, 5 ,तप(Ś1 तप, D4 5 7 नाप)वासिनं. B1 °वासिनं. Dd1 Dm1 T2 G2 M2 Ct वनवासिनं (for °वासिनम्). —c) G3 कर्त्री (damaged). G2 M1 गु, Cg k t as in text (for कं). —d) T2 G1 M1 पश्यन्ति, Cg k t पश्यति (as in text). G1 पाप (for क्रूर). Dd1 Dm1 -दर्शिना. —For 7cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1779* केन गुणार्थयोगेन कैकेयी जननी तव ।

[B4 गुण (for गुणार्थ). Ś1 D1 (म)हि (for (अ)र्थे). D2 illeg. for जननी तव.]

8 a) Ñ1 damaged from क्षिप्रं up to सतो in 1780*. B क्षिप्रं वाक्यम् वदेत्. —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 प्र(D5 प्र)स्था(Ñ1 °स्था)पयितुम् (for प्रस्थाप°). —d) Dg1 पुत्रो मेऽस्तु (for सुतो मे सु-). T2 (gloss) हिरण्यनाभमहर्षेः शरीरस्योपलक्षणं. —For 8cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

C. 2 78 10
B 2 75 14
L. 2 82 10

अथवा स्वयमेवाहं सुमित्रानुचरा सुखम् ।
अग्निहोत्रं पुरस्कृत्य प्रस्थास्ये यत्र राघवः ॥ ९
कामं वा स्वयमेवाद्य तत्र मां नेतुमर्हसि ।
यत्रासौ पुरुषव्याघ्रस्तप्यते मे तपः सुतः ॥ १०
इदं हि तव विस्तीर्णं धनधान्यसमाचितम् ।
हस्त्यश्वरथसंपूर्णं राज्यं निर्यातितं तया ॥ ११
एवं विलपमानां तां भरतः प्राञ्जलिस्तदा ।
कौसल्यां प्रत्युवाचेदं शोकैर्बहुभिरावृताम् ॥ १२
आर्ये कस्मादजानन्तं गर्हसे मामकिल्बिषम् ।
विपुलां च मम प्रीतिं स्थिरां जानासि राघवे ॥ १३

1780* यत्र मे दयित पुत्रो गतो राम सलक्ष्मण ।

[Ñ1 damaged up to गतो. Ñ2 B1-3 यथा. B4 यदि (for यत्र).]

9 ᵃ) Ñ2 B अथवा D3 5 [ए]तत्, D4 7 [इ]ह (for [अ]ह) —ᵇ) V3 D1 सुमित्रासहिता. Ś1 D5 वने, Ñ V1 B D1 M4 वनं, D5 6 7 इह (for सुखम्). D2 3 सुमित्रानुचराम्यहं (sic) —Dd1 reads 9ᶜᵈ in marg —ᵈ) Dt1 येन (for यत्र) —For 9ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1781* यास्यामि यत्र रामोऽसौ सह सीतासहायवान् ।

[Ñ2 V1 D1-5 7 M4 यास्ये. D2 येन (for यत्र). Ñ2 B2 वै (for असौ). Ñ1 damaged from सहायवान् up to स्वयमे in 10ᵃ.]

10 Ñ1 damaged up to स्वयमे (cf. v. l. 1781*) —ᵃ) B1 राम (for काम). D1 सहम् (for स्वयम्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 स्व (for [अ]द्य) —ᵇ) B2 तथ, D1 यत्र (for तत्र). Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1-7 नय पुत्रक. B2 तत्र पुत्रक. G3 नेतुम** (damaged) —ᵈ) Cr m g k as in text. Ct तप्स्यते (for तप्यते). Dt1 तप्यते मे सुतस्तप. T1 पुत्रो मे तप्यते तप —For 10ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1782* तपस्तप्स्यति यत्रासौ पुत्रो मे पितुराज्ञया ।

[Ś1 D5 तपति, Ñ2 D2 M4 तप्स्यति (for तप्स्यति).]

11 ᵇ) G3 M3 समाहितं, Cr m g k t as in text (for °चितम्) —ᵈ) T2 नियोजितं. Dd1 Dm1 तथा, T1 मया. T3 (before corr.) त्वया. Cg as in text (for तया) —For 11 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1783* इदं त्व धनरत्नाढ्यं चतुरङ्गबलान्वितम् ।
पित्रा विसृष्टं कस्माच्च राज्यं प्राप्नुह्यभीप्सितम् ।

[(l. 1) Ñ2 B1 4 तु D2 (marg.) स्व. M4 ते (for त्व). D2 भाग्य च, D1 रत्न च (for रत्नाढ्यं). G (ed.) बलान्वित (for °तम्) —(l. 2) Ñ B1 3 [अ]भिसृष्ट. B2 वि°, D1 [अ]ति° (for विसृष्ट). Ś1 Ñ1 D2 3 6 कस्माच्च (for °च). D2 आप्नुहि (for प्रा°). Ś1 Ñ2 B प्राप्नुहि. D2 प्राप्नुहि (for [अ]भीप्सितम्). M4 राज्य निष्कण्टक (for the post. half).]
—After 11 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 ins.

1784* इत्यादिबहुभिर्वाक्यैः क्रूरैः संभर्त्सितोऽनघ ।
विव्यथे भरतोऽतीव व्रणे तुद्येव सूचिना ।
पपात चरणौ तस्यास्तदा संभ्रान्तचेतनः ।
विलप्य बहुधासंज्ञो लब्धसंज्ञस्तदाभवत् ।

[(l. 1) G1 संभर्त्सितो (sic). Cg k t संभर्त्सितो (as above) —(l. 2) Dg1 reads सूचिना in marg. —(l. 3) G3 damaged for भ्रान्तचे —(l. 4) G3 M3 बहु दिवसंज्ञो. Cg बहुधासंज्ञ इत्यत्र असंज्ञ इति पदच्छेदः । So also Ct. T2 3 G3 M3 तत स्थित (M3 °स्तत) (for तदाभवत्).]

12 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 4 M4 इति, M3 स्थिरं (for एवं). Ś1 Ñ V1 B3 4 Dg1 D1 7 M4 वा(Dg1 वि. D1 बा)लप्य(Ñ2 D4 °प)माना, G3 M3 प्रलपमाना. Cr g k t as in text (for विलप°). D2 3 5 तु —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 कौसल्यां भरतस्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M1-3 प्राञ्जलिर्भरतस् (by transp.). V1 D1 तत, Dd1 Dm1 G1 2 M1 स्थित (for तदा) —For 12ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1785* प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यमिदं प्रश्रितमब्रवीत् ।

[Ś1 Ñ D3 6 7 प्रण(Ñ °स [sic])तो. V1 प्रणतो भूत्वा (hypm.) (for प्रणतो). Ñ1 V1 D1 प्रसृतम्, D4 अञ्जन्. D5 7 प्रथितम्, M4 मातरम् (for प्रश्रितम्).]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D3 M4 read an addl. colophon —Sarga name: Ś1 Ñ2 B D3 भरतोपालम्भः —Sarga no. (figures, words or both): B1 4 D4 om. Ś1 82. Ñ2 M4 78. B2 3 77 —D3 concludes with रामाय नमः —Thereafter Ś1 Ñ1 B D3 M4 cont.

1786* त्वमेव पुत्रीं सीता कौसल्या राममातरम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं भरतो बाष्पगद्गदम् ।

[(l. 1) Ś1 B1 4 त्वमेव. M4 ताम् तां (by transp.). Ñ1 B1 2 कृती (for भर्तीं). M4 पुत्रभूमिर्ना —(l. 2) B2 गद्° M4 विह्व (for गद्गद).]

13 Ñ1 illeg. up to गर्हसे in ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ2 B D1 7 अजानन्तीं. M4 अनानारा, Cr m g k t as in text (for °नन्तं) —ᵇ) M3 गर्हसे (for गर्हसे). Ś1 Ñ B Dt1 D2 7 मकल्मषं —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 हि (for च). D1 विपुला हि मम प्रीति —ᵈ) Dd1 T1 M3 Ct स्थिरता, D1 स्थिरा (for °रां). Dd1 जानासि. D4 जानीहि. Ct as in text (for जानासि)
—After 13 Ś1 D5 ins.

1787* येऽज्ञासिषत सद्धर्मं नास्त्यर्थाश्च विशेषतः ।

—After 13 Ñ1 repeats erroneously (damaged from मागे in l. 12 up to यायें in l. 14) ll. 9–14 of 1771*

कृता शास्त्रानुगा बुद्धिर्मा भूत्तस्य कदाचन ।
सत्यसंधः सतां श्रेष्ठो यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १४
प्रैष्यं पापीयसां यातु सूर्यं च प्रति मेहतु ।
हन्तु पादेन गां सुप्तां यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १५
कारयित्वा महत्कर्म भर्ता भृत्यमनर्थकम् ।
अधर्मो योऽस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १६
परिपालयमानस्य राज्ञो भूतानि पुत्रवत् ।
ततस्तु द्रुह्यतां पापं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १७
बलिषड्भागमुद्धृत्य नृपस्यारक्षतः प्रजाः ।
अधर्मो योऽस्य सोऽस्यास्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १८
संश्रुत्य च तपस्विभ्यः सत्रे वै यज्ञदक्षिणाम् ।
तां विप्रलपतां पापं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ १९

G 2 79 0
B 2 75 26
L 2 83 30

14 Ñ1 om 14^ab — ^a) Ñ2 B3 D1-6 7 भ्रात, B1 2 किं तु (B2 नु) B4 Dt1 Dd1 Dm1 T1 C1 कृत, C3 r m g k as in text (for कृता) —^b) G2 damaged for भूत्तस्य क V1 D1 दुरात्मन (for कदाचन) B1 (marg also as in text) हसा भूत्ये दे (B2 दि) हि सर्वश —^c) D2 सत्यधर्मेभृता (for °संध सतां) —^d) Ñ1 रामो मते, V1 B3 4 D6 (before corr) [आ] यानुमतो (for [आ]यार्योऽनुमते) —After 14 G2 reads 17

15 B1 M1 om (hapl) from 15 up to l 2 of 1,788* and 16 resp, —^a) Dg1 Dd1 Dm1 T1 M1 Cr m g प्रेष्य, D2 प्रेष्या, C3 k t as in text (for प्रैष्य) Ś1 Ñ B1-3 D2-6 7 प्रे (Ñ B1 2 प्रै) ष्या (D5 °ष्यी [sic]) पापीयसी यातु V1 प्रेष्य तूदयने सूर्यं, D1 प्रेष्याप्रेष्यतरो भूयात्, M2 प्रेष्यता पापिना यातु —^b) V1 D5 सूर्यं तु D1 स सूर्यं, D2 7 G2 सूर्यस्य (G2 °*) (for सूर्यं च) V1 मेहत (sic) D2 हेमतु (meth) (for मेहतु) —^c) M2 ह***न (for हन्तु पादेन) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D1 6 पादेन हन्या (B1 न्यो [sic]) द्वा (V1 °स्स) सुप्ता, Ñ2 D2-6 7 पादेन गा च (D5 न [sic]) स्पृशतु (D1 4 7 स्पृशतु वा) —^d) V1 B3 [ऽ]नुमतो (for ऽनुमते) D3 मत —After 15 Ś1 Ñ V1 B (B4 after 14 [owing to omission]) D1 7 ins

1,788* उच्छिष्ट स्पृशतु मामग्निं ब्राह्मणमेव च ।
स निन्दतु गुरुं चैव यस्यार्योऽनुमते गत ।
सत्त्विभार्यां गुरोर्भार्यां मनसा सोऽभिपद्यताम् ।
गच्छतु पापगतिं पापो यस्यार्योऽनुमते गत ।

[B4 om l 2 D4 6 7 om (hapl) l 1-2 —(l 1) Ś1 D6 स स्पृशतु V1 संस्पृशेच्चो (for स्पृशतु) B1 D1 उच्छिष्ट संस्पृशेद्राजन् (for the prior half) Ñ2 l a g (for च) —(l 2) Ñ2 illeg up to चै Ñ2 गुरून् (for गुरुं) Ñ2 [ऽ]नुमतो (for °ते) —(l 3) Ś1 D6 [ऽ भिपद्यतां, D2 [ऽ]भिपद्यतु (for ऽभिपद्यताम्) —(l 4) Ñ2 तनु (sic) (for गच्छतु) Ś1 D6 जातुपगमनि पापो (for the prior half)]

16 M1 om 16 (cf v l 15) Ś1 D2-7 transp 16 and 18 B1 repeats 16 after transp 16^ab and 16^cd D2 illeg for ^a —^b) Ś1 Ñ B1 (first time)-4 D1 4-6 भर्तुं (Ś1 °र्ता, Ñ2 D1 °तान्, D1 6 °र्ता [as above]) भृत्यानि (D1 °नन) र्थकान् (Ñ B1 [first time]-4 D1 °क) B1 (second time) भृत्यान्हृत्वा निरर्थकं D1 7 भृत्या मक्ता (D7 भ ता मृत्या) निरर्थका न —^c) V1 B2 (first time) D1 3 यस्य (D1 य स) तस्य, Dd1 Dm1 तस्य यस्य T2 G1 2 यस्तु सोस्य, C3 m g k t as in text (for योऽस्य सोऽस्य) Ś1 Ñ V1 B3 4 D1 7 किल्बिष समवाप्नोतु (D1 D5 °ति) B1 (second time) किल्बिष च समाप्नोतु —^d) B1 [ऽ]नुमतो (for °ते) —After 16 D1 ins 1799* and 1800*

17 V1 T2 om (hapl) 17-18 G1 reads 17 after 14 —^a) D1 7 प्रति (for परि) Ś1 Ñ2 B1-4 D1 7 M1 पालयमानाय (for °नस्य) —^b) Ś1 B1 3 D1 7 M1 राज्ञे B1 राज्ये (for राज्ञो) D5 पूर्ववत्, G1 पुत्रवत् (corrupt) (for पुत्रवत्) —^c) Dd1 Dm1 G1 Cg त C3 as in text Cr m तद् (for तु) Ś1 Ñ2 B1-4 D1 7 M1 तस्मै स (B1 तद्, D1 6 7 स, D1 हि) द्रुह्य (D6 °ह्य) तां पापो, M2 तत *** (damaged) ता पापो —^d) B1 [ऽ]नुमतो (for °ते) —After 17 D1 ins 1792* and 1798*

18 V1 T2 om 18 (cf v l 17) Ś1 D2-7 transp 16 and 18 —^a) B1 D1 बलि D2 बल (for बलि) D1 षड्भाग (for षड्भागम्) D3 illeg from मुद्धृत्य up to प्रजा in ^b Ś1 D2 3 6 7 भागाय, M1 उद्धृत्य (for उद्धृत्य) D1 बलषड्भागमादाय —^b) Ś1 Ñ B1 4 D1 2 6 7 राज्ञश्च (for नृपस्य) C1 [आ] रक्षितु (for [आ]रक्षत) —^c) T2 M1 4 यस्य G1 3 M1 यस्तु (for योऽस्य) G1 3 M1 तस्य (for सोऽस्य) Ś1 Ñ B1 4 D1 7 किल्बिष समवाप्नोतु (Ś1 °ति) —^d) B1 [ऽ]नुमतो D1 [ऽ]नुगते (for ऽनुमते) Dg1 मत —After 18 Dm1 ins राम, D1 ins 1801*

19 ^a) V1 अङ्गीकृत्य B1 प्रतिश्रुत्य (for संश्रुत्य च) B2 (marg also) च ब्राह्मणेभ्यो (for तपस्विभ्य) —^b) Ś1 D3 4 D6 यज्ञे वै, V1 B1 D1 3 7 यज्ञे (D4 °ज्ञि) यो (D1 °या) V1 D1-3 M1 यज्ञे (D1 °ये) ष्टां (for सत्रे वै) D1 गुरु- (for यज्ञ) —^c) Ś1 Ñ B1-4 D1 6 स, D7 स (for तां) Ś1 Ñ2 B1 3 D2-7 विप्र (Ś1 °प्र, D2 °प्रो) ल (Ś1 D2 °ल) मानं (D1 2 °त) V1 सरिप्रालुम्पता (sic) D1 स विप्रे लुंपते (sic) (for तां विप्रलपतां) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3 5 6 M1 पापो (for पापं) —^d) V1 B1 [ऽ]नुमतो (for ऽनुमते) —After 19, B1 D1 7 ins 1790*

G 2 79 7
B 2 75 27
L 2 83 11

हस्त्यश्वरथसंबाधे युद्धे शस्त्रसमाकुले ।
मा स्म कार्षीत्सतां धर्मं यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २०
उपदिष्टं सुसूक्ष्मार्थं शास्त्रं यत्नेन धीमता ।
स नाशयतु दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २१
पायसं कृसरं छागं वृथा सोऽश्नातु निर्घृणः ।
गुरूंश्चाप्यवजानातु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २२
पुत्रैर्दारैश्च भृत्यैश्च स्वगृहे परिवारितः ।
स एको मृष्टमश्नातु यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २३

---

20 B3 D5 om (hapl) 20–21, V1 D1 om (hapl) 20 G1 transp 20 and 21 —a) D2 -सबाध, D1 -सङ्कुले (for सबाधे) —b) B3 सूर्ये (sic) G1 शत्रु (for शस्त्र) —c) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D2 3 5 6 M4 कर्मं (for धर्मं) —d) B4 [ऽ]नुमतो

21 B3 D4 M4 om (hapl) 21 (for B3 D4 cf v l 20) G2 transp 20 and 21 —a) M3 उपविष्ट (sic) Cr m g उपदिष्ट (as in text) B4 D5 स, D6 G1 सु, Cr m g t as in text (for सु) —b) M3 damaged for शास्त्र यत्नेन D2 हित (for शास्त्र) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 6 तपेन D3 4 6 7 प्राशेन (for यत्नेन) B4 धीमता (for °मता) —c) M3 damaged Dg1 नाशयति, Cr m g k नाशयतु (as in text) Ś1 D4 सद्धर्मं, Ñ V1 B1 3 4 D1 3 4 7 दुर्मेधा, M3 पापात्मा (for दुष्टात्मा) —d) V1 B4 [ऽ]नुमतो —After 21, D3 ins

1789* निपाताध्ययनात्पापं वेदाज्ञानात्तु यद्भवेत् ।
द्विजस्य तेन युज्येऽहं यस्यार्योऽनुमते गतः ।

D5 cont Ś1 Ñ B1 3 4 D2 3 6 ins after 21 B3 D1 7 ins after 19 whereas D1 ins after 1801*

1790* कृत्ये विवदमानेषु पक्षमाश्रित्य जल्पताम् ।
पापं स समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) B1 कृषे (for कृत्ये) B1 2 D3 विवदमाने षु (D3 च) D1 विवादे समनुप्राप्त (for the prior half) Ś1 D2 6 कारात —(l 2) Ś1 Ñ2 B1 D2 6 स पापं (by transp) D1 तत्पाप (for पापं स) D3 समनुप्राप्तो Ñ1 स वै पापमवाप्नोतु D5 7 वार्ये समवाप्नोतु(D4 °ति) (for the prior half) B4 [ऽ]नुमतो]

—After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

1791* मा च त स्पृष्टवान्दास पञ्चाङ्कमत्तेन्धनम् ।
द्रावीद्राज्यस्यमासीन यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) T2 मा च राम स्पृष्टवान् (for the prior half) Dg1 Dt1 T1 2 G2 M3 भास्वर (for [अ]ङ्कम)]

—Thereafter, Dg1 T2 read 25

22 The sequence of st from 22–28 in Ś1 Ñ V1 B D1–7 is 27 22 (D5 om.), 28 24 (Ś1 V1 B D1 4 om.), 26 (Ś1 D2 om) 25 and 23 (om *b) —D1 om (hapl) 22 —a) D1–7 कृसरं (D1 °र) Ś1 Ñ V1 B D2 4 6–7 मांसं M2 3 च्छागं Cg t as in text (for छागं) —b) Ś1 B D5 6–7 M4 प्राश्नातु, T1 यो भु हि Cm g k t as in text (for सोऽश्नातु) M1 निर्घृणो, M3 om (for निर्घृण) —c) M4 अपि (for चापि) T2 M4 [अ]वजानाति, Cg as in text (for [अ]वजानातु) —d) B4 [ऽ]नुमतो —After 22, Ś1 D6 ins 1799* then cont, Ñ V1 B D2 6–7 ins while D1 ins after 17 whereas D5 ins after 27

1792* मातरं पितरं वृद्धमाचार्यं ब्राह्मणं गुरुम् ।
सोऽवमन्यतु दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) Ś1 D6 पितरं मातरं (by transp) V1 D1–6 अतिथि (for ब्राह्मण) V2 तथा —(l 2) B1 अवमन्यतु D2 4 °त (for सोऽवमन्यतु) Ś1 D6 दुष्टात्मा सेवमन्येत, M2 B1–4 अवमन्यता स दुरात्मा (hypm) (for the prior half)]

—Thereafter V1 D1 read 1798*

—After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins. M4 ins l 1–2 after l 2 of 1795* and l 3 6 after 1802*

1793* गाश्च स्पृशतु पादेन गुरून्परिवदेच्च सः ।
मित्रे द्रुह्येत सोऽत्यन्तं यस्यार्योऽनुमते गतः ।
विश्वासात्कथितं किंचित्परिवादं मिथः क्वचित् ।
विवृणोतु स दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ।
अकर्ता ह्यकृतज्ञश्च त्यक्तात्मा निरपत्रपः । [5]
लोके भवतु विद्विष्टो यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[G1 om (hapl) l 1–2 —(l 1) Dt1 Dd1 Ct गवां T2 G1 2 M1 गां च M3 गाः M4 गाव, Cv r m g as above (for गाश्च) G1 गुरुश्च (hypm) (for गुरून्) Dg1 Dt1 T2 M3 Ct परिवेश्य च T1 परिवेष्टि च (sic) M3 परि वदेत्तथा M4 अभिवेश्य च K(ed) Cg परिवदेत्स्वयं —(l 2) T2 M3 Ck मित्रे T2 M4 मित्र Cv r m g t as above (for मित्रे) Dt1 Dd1 Dm1 [ऽ]त्यर्थ (for ऽत्यन्तं) —After l 2 T2 ins 1794* while M4 reads st 27 and then reads l 21–22 of 1802* —(l 3) M3 damaged for वाद मिथः —(l 4) T1 2 G सु (for स) —T2 om (hapl) l 5–st 23 —(l 5) T1 2 हि (for च) Dt1 Ct त्यक्त M3 त्यक्तात्मा Cv r m g tp (for त्यक्तात्मा) M3 निरपत्र (sic) —(l 6) Dd1 Dm1 G1 विद्विष्टो, M4 च देव Ck t as above (for विद्विष्टो)]

23 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1–7 cf v l 22 M4 reads 23 (preceded by l 21–22 of 1802* and l 3–6 of 1793*) after 27 —T2 om 23 (cf v l 1793*) Ś1 Ñ V1 B D1–7 om 23*b —a) T1 2 G1 M1 2 Cg पुत्रदारैश्च —b) M3 स्वगृहे M4 स्वगृहे (for स्वगृहे) Dt1 परि°°°, T2 परिवारित —c) M4 स्वगृह (for स एको) Ś1 Ñ V1 B D1–7 एकाकी मिष्ट M4 D5 D2 4 मृ [ऽ]श्नातु (D5 °ति) —d) B4 [ऽ]नुमतो —After 23 V2 D2 3

राजस्त्रीबालवृद्धानां वधे यत्पापमुच्यते ।
भृत्यत्यागे च यत्पापं तत्पापं प्रतिपद्यताम् ॥ २४

उभे संध्ये शयानस्य यत्पापं परिकल्प्यते ।
तच्च पापं भवेत्तस्य यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २५

G 2 79 20
B 2 75 44
L 2 83 22

ins 1799* and then D5 alone cont while Dg1 D11 Dd1 Dm1 T1 2 G M ins after 23 T3 ins after l 2 of 1793*

1794* अप्राप्य सरशान्द्वाराननपाय प्रमीयताम् ।
अनवाप्य क्रिया धर्म्या यस्यायोऽनुमते गत ।
मा मन सतति द्वाक्षी रतेषु दारेषु दु रित ।
आयु समग्रमप्राप्य यस्यार्योऽनुमत गत ।

[M4 om (hapl) l 1-2 —(l 1) G3 अनपत्य (sic Cg अनपाय (as above) D5 अश्यपर्थेमयप्राप्त (for the post half) —(l 2) Dm1 अन्य वाप्य (sic) Cm अनवाप्य (as above) T1 3 G3 M1 Cm k क्रिया धर्म्या Cg t as above (for क्रियां धर्म्यां) —(l 3) M1 संततीन् M3 संतत (for संततिं) T2 रतौ G3 M1 रतेह (for रतेषु) —(l 4) M4 आप्राप्य (for अप्राप्य)]

—After 1794* M4 reads l 3 8 of 1795*

24 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 cf v l 22 Ś1 V1 B D1 6 om 24 —[a]) D1 2 3 राजस्त्रीराज (by transp) —D1 om 24[cd] —[c]) Ñ D2 2 3 भक्त M4 भर्तृ (for भृत्य) D3 illeg for त्यागे च यत्पाप G1 2 -त्यागेन (for त्यागे च) —[d]) D1 om (hapl) Dm1 marg (for तत्पाप) Dg1 G2 यस्यार्योऽनुमते गत —After 24 Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins M4 (om l 9-12) ins l 1-2 (followed by l 1-2 of 1793*) after 24 and l 3-8 after 1794*

1795* श्लाघया मधुमसन लोहेन च विषेण च ।
सदैव विभृयाद्भृत्यान्यस्यार्योऽनुमत गत ।
सग्रामे समुपोढे तु शत्रुपक्षभयकर ।
पलायमानो वध्येत यस्यार्योऽनुमत गत ।
कपालपाणि पृथिवीमटतां चीरसवृत । [5]
भिक्षमाणो यथोन्मत्तो यस्यार्योऽनुमत गत ।
मद्य प्रसक्तो भवतु स्त्रीष्वक्षेषु च नित्यश ।
कामक्रोधाभिभूतश्च यस्यार्योऽनुमत गत ।
मा स्म धर्मे मनो भूयादधर्मं स निषेवताम् ।
अपात्रवर्षी भवतु यस्यार्योऽनुमत गत । [10]
सचितान्यस्य वित्तानि विविधानि सहस्रश ।
दस्युभिर्विप्रलुप्यन्तां यस्यार्योऽनुमत गत ।

[(l 1) G1 damaged for मा स्तुता C1 लोहेन च M1 निहेतल (for लोहेन च) Dd1 निहत्य (sic) —(l 2) M4 सदैव —After l 2 Dm1 ins. गम —(l 3) Dg1 D11 T1 G1 M1 1 4 शत्रु T1 वश (for तु) Dd1 Dm1 G1 M1 शत्रुरे (for °पक्ष) —(l 4) M1 पलायन्ते (sic) Dg1 गुप्तेन (for वध्येत) —Dg1 om l 6-7 —(l 6) Dg1 भिक्षमाणो C1 M1 [अ]तुष्टो (for [उ]न्मत्तो) —(l 7)

T1 3 G1 Cg पाने (for मद्ये) G1 damaged for सक्तो भ M1 नित्यग —G1 M1 read l 8-9 after st 25 —(l 8) T1 3 G3 तु (for च) —(l 9) Dg1 D11 Dd1 Dm1 [अ]स्य, M1 मुन् Cg as above (for स्म) G1 damaged for मे मनो Dg1 सुनिषेवित, T1 G1 3 सं° (for स निषेवताम्) —(l 10) M1 आपी Cg t as above (for वर्षी) M1 [ऽ]नुमतो —T1 reads l 11-12 after l 6 —(l 11) G1 [अ]प (for [अ]स्य) —(l 12) M1 विप्रलुप्यन्ता Ct विप्रलुप्यन्तां (as above)]

—Thereafter M4 ins 1802*

—Ñ D1 after 24[ab], D1 3 5 7 after 24 ins 1801*

25 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 Dg1 T1 read 25 after 1791* —[a]) D1 2 उप, Cr m g k t as in text (for उभे) V1 सधे (sic) Cr m g k t as in text (for संध्ये) —[b]) Ś1 B D1 परिकल्पित Ñ1 D1 2 3 °कीर्तितं (D1 °र्तितं) Ñ2 °कथित D1 °कल्पते, T1 मति° (for परिकल्प्यते) M4 यत्पापं तद्वाप्नुयात् —[c]) B1 अवाप्नोतु (for भवेत्तस्य) Ś1 Ñ V1 B1 2 3 D2 3 तत्पाप समवाप्नोतु D1 स तत्पापमवाप्नोतु M1 तत्पाप प्रतिपद्येत M4 गुरोश्चालीकनिर्बन्धे —[d]) B1 [ऽ]नुमतो —After 25 Ś1 Ñ V1 B1 3 D1-7 M4 ins while B4 ins after 26

1796* प्रसादितं मन पाप यच्चैवानृतवादिन ।
सत्यप्रतिज्ञकृतघ्नो यस्यार्योऽनुमत गत ।
मित्रदेवकृतघ्नो यन्नास्ति प्रायश्चित्त च ।
कर्तव्यमतिभि सर्वं यस्यार्योऽनुमत गत ।
ग्रामे वसतु षण्मासान्स्त्रसुता चोपजीवतु । [5]

[(l 1) Ś1 D6 प्रसादिने Ñ2 V1 B2 D1 2 7 प्रसा(D2 3 °त्त)ति D3 प्रसादिते M4 अन्नमाने (for प्रसादिनि) B1 परे (for नरे) D1 2 (अ रि D1 7 या (for [ए]व) B4 D1 (अ)नृत (for [अ]नृत) —(l 2) B4 D1 2 2 M4 कृतघ्नत्व V1 B2 D1 कृतघ्नो (for [अ]कृत°) Ñ2 सत्यार्थो तु सत्यमय (sic) D1 2 सत्ये °ऽन्ते स न (for the prior half) B1 (ऽ नुमतो —Ś1 D6 om (hapl) l 3 4 D1 om l 3 5 —(l 3) D1 2 मित्रद्रुह Ñ2 V1 B अनुद्रोह D1 2 वत्स° (for मित्र°) —(l 4) D2 स पंचतिभि सर्वं (sic), D2 सर्वं च पतिभि सर्वं D1 2 कर्तव्यमतिभि सर्वं (for the prior half) B1 [ऽ]नुम त —(l 5) V1 षण्मासे Ś1 स दुर्वास, V2 B1 स्वसुता B1 स्त्रुतेन (for स्वसुता) T1 हि (for च)]

—Thereafter M4 cont (followed by 1799*)

1797* प्रजानां ब्रह्महत्यात् यस्यार्योऽनुमत गत ।
[Cf 23[cd]]

—After 25 G1 M1 ins. l 8-9 of 1795*

यदग्निदायके पापं यत्पापं गुरुतल्पगे ।
मित्रद्रोहे च यत्पापं तत्पापं प्रतिपद्यताम् ॥ २६
देवतानां पितॄणां च मातापित्रोस्तथैव च ।
मा स्म कार्षीत्स शुश्रूषां यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २७
सतां लोकात्सतां कीर्त्याः सज्जुष्टात्कर्मणस्तथा ।
भ्रश्यतु क्षिप्रमद्यैव यस्यार्योऽनुमते गतः ॥ २८

26 For sequence in Ś1 N V1 B D1 7 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 Ś1 D6 om 26 —a) D4 यद्रा (for यद्) D1 अग्निदायिके T2 अग्निदाहक —b) Ñ1 D3 6 1 यच्च स्त्रीघातक भवेत्, Ñ2 D यत्पापं ग्रामघातिनि (B4 °ना), V1 D1 पापं वा (D1 यद्) गुरुघातिनि, —c) V1 B D2 4 7 मित्रद्रोहे —After 26 B4 ins 1796*

27 For sequence in Ś1 N V1 B D1 7 cf v l 22 Dg1 D1 7 om 27 —a) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 देवतातिथि(D1 °नां च D2 °थ्य)भृत्यानां (B4 °र्थां) —b) D1 मातृ (for माता) —c) M4 करोतु (for स्म कार्षीत्) T2 तु (for स) Ś1 N V1 B D1-3 5 6 स्वयम(B1 °म्)आर्य(D2 °स्य)स्तथैव (Ñ V1 D1 3 5 निर्बाध्य) —d) B4 [ऽ]नुमतो (for °ते) —After 27 Ś1 N B D6 ins while V1 D1 cont after 1792*

1798* मा च शास्त्रानुगां बुद्धिं प्रयुञ्जीत कदाचन ।
सत्सु मा च प्रतिष्ठ स यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) Ñ1 B1 3 4 वाच (for बुद्धिं) Ś1 D6 नैव शास्त्रानुगां वाच (for the prior half) —(l 2) Ñ1 प्रयुञ्जीत तिष्ठतु (hypm) V1 प्रतिष्ठां च B1 4 D1 प्रतिष्ठेत G(ed) प्रतितिष्ठतु (for प्रतिष्ठत्स) Ś1 सत्सु च प्रतितिष्ठतु N2 स स मात प्रतिष्ठस (s c) B2 D6 सत्सु मा(D6 च) प्रतितिष्ठेत (for the prior half)]

—Ñ B cont Ś1 D6 ins after 22 V1 D2 3 5 ins after 23 D1 ins after 16 while M4 ins after 1797*

1799* आषाढीं कार्त्तिकीं माघीं तिथयः पुण्यसंमिताः ।
अप्रदानपरो यान्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[(l 1) M4 माघीं (for माघीं) V1 D3 M4 तीर्थे D2 तास्व (for पुण्य) N2 V1 B2 D1 °समता B4 D5 °संमताः D3 °संगताः (for °संमिताः) Ś1 D1 6 वैशाखी चैव पूर्णिमा(D1 6 च विशेषतः) (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 यातु (for यान्तु) D2 3 प्रमादेनैव गच्छेयुः(D4 °च्छतु) (for the prior half)]

—Thereafter Ś1 D6 read 1797* while D1 cont

1800* पूर्वमङ्गीकृतं विप्रे दानं मनसि तथा स्मृतिः ।
यस्तु सम्यातिपापस्तस्यार्योऽनुमते गतः ।
अस्यापि प्रदत्तं यस्तथा प्रविलुम्पति ।
तत्पापं समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गतः ।
वेदविक्रयकर्ता स्यात् स्वपुत्री चोपजीवतु ।	[5]
या(जा ?)मातृतो मृतिरस्तु यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[The prior half of l 3 subm l. 6 in marg]

—After 27 D3 ins 1792* M4 ins l 1 2 of 1802* while M4 reads st 23 (preceded by l 21 22 of 1802* and l 3 6 of 1793*)

28 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 7 cf v l 22 M4 transp 25 (including 1796*) and 26 and reads after 28 D4 7 G3 om (hapl) 28 —a) M1 स तॉल Cm g k t as in text (for first सतां) B1 Dn1 D1 लोकान् (for लोकात्) Ś1 N V1 B D3 6 T2 M4 कीर्तेः D1 कीर्ति Cg कीर्त्यात् Ck t as in text (for कीर्त्याः) —b) V1 सचेष्टात् Dg1 Cm g सज्जुष्टात् D2 5 च जुष्टात् G1 2 जुष्ट (for सज्जुष्टात्) V1 D3 5 6 M4 च स Dg1 M3 सतां (for तथा) Ś1 N B D6 सद्भिर्जुष्टाच्च कर्मण D1 सत्कर्म कारणस्य च —c) N B2 3 D2 3 5 M4 भ्रश्यतां V1 B4 भ्रश्य(B4 °श)ता B1 D पश्यता T2 भावतु (s c) M3 भ्रश्यतु (for भ्रश्यतु) Ś1 D6 स भ्रश(D6 °श्य)तु दुराचारो M3 भ्रश्यमद्यैव च क्षिप्रं —d) V1 B4 [ऽ]नुमतो D2 [ऽ]नुगते (for ऽनुमते) —After 28, Ś1 V1 B D6 ins N D1 ins. after 24ab and D2 3 5 after 24 while D1 ins. after 18

1801* यत्पापं ब्रह्महत्यायां यत्पापं कपिलावधे ।
तत्पापं समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गतः ।
विश्वासघातिनां पापं यत्पापं गुरुघातिनाम् ।
गुरोश्चालीकनिर्बन्धे तत्पापं प्रतिपद्यताम् ।
यत्पदा पावकं स्पृष्ट्वा कुरुते तस्करे च यत् ।	[5]
तत्पापं समवाप्नोतु यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[Ñ2 reads l 1 2 after 28 —(l 1) D2 ब्रह्मघ्नाय —(l 2) V1 D1 तत्प(V1 °स्त) पापमश्नोतु(V1 °नि) (for the prior half) G1 (s c) सुज्ञानां —D2 om (hapl) l 3 4 —(l 3) V1 (before corr as above) गुरुघातिन —Ś1 B1 D6 om l 5 6 —(l 5) D4 दृष्ट्वा (for स्पृष्ट्वा)]

—Thereafter D1 cont 1790*

—After 28 Dg1 Dt2 Dd Dn1 T G M1 3 ins M4 ins after 1795*

1802* अपास्य मातृशुश्रूषामनर्थे सोऽवतिष्ठताम् ।
दीर्घबाहुर्महाबाहुर्यस्यार्योऽनुमते गतः ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च ज्वररोगसमन्वितः ।
स भूयात्सततं क्लेशी यस्यार्योऽनुमते गतः ।
आशामाशंसमानानां दीनानामूर्ध्वचक्षुषाम् ।	[5]
अर्थिनां वितथां कुर्याद्यस्यार्योऽनुमते गतः ।
मायया रमतां नित्यं परुषः पिशुनोऽशुचिः ।
राज्ञो भीतस्त्वधर्मात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ।
ऋतुस्नातां सतीं भार्यामृतुकालानुरोधिनीम् ।
अतिवर्तेत दुष्टात्मा यस्यार्योऽनुमते गतः ।	[10]

विहीनां पतिपुत्राभ्यां कौसल्यां पार्थिवात्मजः ।
एवमाश्वासयन्नेव दुःखार्तो निपपात ह ॥ २९

तथा तु शपथैः कष्टैः शपमानमचेतनम् ।
भरतं शोकसंतप्तं कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥ ३०

मम दुःखमिदं पुत्र भूयः समुपजायते ।
शपथैः शपमानो हि प्राणानुपरुणत्सि मे ॥ ३१

दिष्ट्या न चलितो धर्मादात्मा ते सहलक्ष्मणः ।
वत्स सत्यप्रतिज्ञो मे सतां लोकानवाप्स्यसि ॥ ३२

G 2. 79. 27
B. 2. 75. 62
L. 2. 83. 28

धर्मदारान्परित्यज्य परदारान्निषेवताम् ।
त्यक्तधर्मरतिर्मूढो यस्यार्योऽनुमते गतः ।
विप्रलुप्तप्रजातस्य दुष्कृतं ब्राह्मणस्य यत् ।
तदेव प्रतिपद्येत यस्यार्योऽनुमते गतः ।
पानीयदूषके पापं तथैव विषदायके । [15]
यत्तदेकः स लभतां यस्यार्योऽनुमते गतः ।
ब्राह्मणायोद्यतां पूजां विहन्तु कलुषेन्द्रिय ।
बालवत्सां च गां दोग्धु यस्यार्योऽनुमते गतः ।
तृषार्तं सति पानीये विप्रलम्भेन योजयेत् ।
यत्पापं लभते तत्स्याद्यस्यार्योऽनुमते गतः । [20]
भक्त्या विवदमानेषु मार्गमाश्रित्य पश्यतः ।
तस्य पापेन युज्येत यस्यार्योऽनुमते गतः ।

[☞ Cv says that the change of sequences of lines found in different MSS is original and not due to scribal error. Dg1 om (hapl.). M1 reads l. 1-2 after st. 27. —(l. 2) Dm1 महारस्रो (sic). —G1 om (hapl.) l. 3-4. —(l. 3) Dg1 D1 Dd1 M1-4 बहुभृत्ये, Cg बहुभृत (as above). M3 बहु; M4 घोर (for भर). —(l. 4) Dt1 Ct सनाथाद्; T1-3 G1 M1-4 सार (for °र). Dt1 कं; Dm1 T2 G1 M1-4 कृत्ये (for कृशी). —T1-3 read l. 5-6 after l. 12. M1 transp. l. 5-10 and l. 11-12. —(l. 6) G1-3 M1 विषय; Cm g as above (for °र्थ). —T1-3 transp. l. 7-8 and l. 9-10 and read after l. 2. —(l. 7) Dd1 M1 पश्य. Dg1 M1 विद्वेषिन. Dm1 T2 G1 (भृग) द्युतो (by transp.). —(l. 8) Dg1 G1-3 विषय (G1 °श्रीत G1 °श्रीत ॰) श्लोका. —T2 om (hapl.) l. 9-12. —(l. 9) Dd1 Dm1 G1-3 (for हवि). M1 कृत. Cg k as above (for second कृत). G1 . . . . Cg k as above (for . . .). —(l. 10) M1 . . . (sub m.). —Dm1 reads l. 11-14 after l. 17. Dg1 reads l. 11-12 after l. 6, Dt1 after l. 18, G1 after l. 2 and M1 after l. 4. —(l. 12) M1 . . . (for भूमे). Dg1 . . . (for the prior half). —M1 om (hapl.) l. 13-14 and 17-18. —T1-3 transp. l. 13-14 and l. 15-16. —(l. 13) G1 damaged for विवृ. Dd1 Dm1 . . . (for . . .). —(l. 14) Dt1 Dd1 Dm1 . . . G1 . . . M1-4 C, as above (for . . .). —G1 M1 read l. 15-16 after l. 8. —(l. 15) Dd1 . . . —(l. 16) M1 . . . M1 . . . Cg as above (for . . .). —Dt1 reads l. 17-18 after l. 14. —(l. 17) G1 . . . G1 . . . M1 . . . Cr k t as above (for . . .). —(l. 18) Dm1 . . . G1 . . . Ct as above (for दोग्धुं). —M1 om (hapl.) l. 19-20. —M1 reads l. 19-20 after l. 16. —(l. 19) k (ed.) Cg . . . T2 M1 . . . Cg as above (for सति). Dt1 Dm1 T2 G1 M1 Ch t योजयत्, Cg योजयेत् (as above). —(l. 20) G1 M1 तस्य (for तत्स्याद्). Dg1 (अ)स्य यर्यो (sic). G1 damaged for °ऽनु. —T1-3 read l. 21-22 before l. 17; M1 reads l. 21-22 after st. 27. —(l. 21) G1 . . . M1 . . . (for भक्त्या). T3 (अ)शक्तमानेषु. M1 विवदमाने च (for विवदमानेषु). M1 . . . (for मार्गम्). —(l. 22) Cr m g t p as above, Ch t तेन (for तस्य). Cf. Ct: अत्र विवदतां मार्गमाश्रित्य . . . . . .]

—Thereafter M1 reads l. 3-6 of 1793*.

29 Dt1 transp. 29^ab and 29^cd. —^d) M1 दुःखितो. —For 29, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst.:

1803* एवमाश्वासयामास भरतो दुःखकर्शितः ।
कौसल्यां शोकसंतप्तां पतिपुत्रविनाकृताम् ।

[(l. 1) Ś1 D6 . . . , V3 B D2-4 . . . (B D1 °त) . . . V3 D5 . . . (for . . .). —(l. 2) V3 D1 दुःख, D3 M1 दुःख (for शोक). V1 D1 . . . , B3 . . . D5 . . .]

30 ^a) Dt1 T2-3 . . . (T2 °तं) (for तथा तु). Dg1 T2-3 . . . Ś1 V1 D1-3 D4 M1 . . . (D5 एवं च). V3 B4 D2 M1 . . . , D6 एवं स) शपथान्दुष्करान्. V1 D5 . . . , V3 . . . B1 D4-7 एवं तु (D5-6 तै) शपथान्दुष्करान्. —^b) V1 . . . , D3 . . . (for शपमानम्). Ś1 V1 V3 B D1-7 M1 . . . —^c) Ś1 Ñ2 V3 B D1-3 D5-6 M1 दुःख (for शोक). V1 D1 . . . T2 G1 . . . (for °संतप्तं). D1-2 कौसल्या दुःख-शोकार्ता. —^d) Ś1 Ñ B D1-6 दुःखं; V1 M1 दुःखम्; D4-5 (with hiatus) इदम् (for वाक्यम्). G1 damaged from . . . in ^c up to . . . in 31^a.

31 G1 damaged for मम in ^a (cf. v. l. 30). D4-5 om 31^cd. —For 31^cd Ś1 Ñ V1 B D1-4 D6 M1 subst.:

1804* . . . . . . ।

[V1 . . . D4 . . . (for . . .). M1 . . . (sic).] —^c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 . . . (Ś1 D6 . . . by transp.) . . . (B1-4 D6) —^d) V3 D1-3 (sup. lin. . . .) . . .

32 ^a) Dm1 (by corr.) च, G1 तु, Cr m g as in text (for न). —^b) T2-3 G1 . . . , Cr m g as in text

G. 2. 79. 35
B. 2. 75. 61
L. 2. 83. 36

एवं विलपमानस्य दुःखार्तस्य महात्मनः ।
मोहाच्च शोकसंरोधाद्बभूव लुलितं मनः ॥ ३३

लालप्यमानस्य विचेतनस्य
प्रनष्टबुद्धेः पतितस्य भूमौ ।
मुहुर्मुहुर्निःश्वसतश्च दीर्घं
सा तस्य शोकेन जगाम रात्रिः ॥ ३४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

(for सह-). Dg1 Dt1 Dd1 T2.3 G2 Ct -लक्ष्मः; Cr.m g as in text (for -लक्ष्मणः).—c) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1 हि (Dm1 [after corr.] T2 [ऽ]सि); G2 रुः; Cr.m g as in text (for मे).—d) Cr.m.g.t as in text; Ct लोकम् (for लोकान्).—For 32, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 subst.:

1805* तिष्ठामि रामसहितः पुत्रधर्माश्च पालितः ।
सह रामेण धर्मात्मन्दीर्घमायुरवाप्नुहि ।

[(l. 1) Ñ2 -धर्मानुचारितः.—(l. 2) M3 स हि (for सह).]
—Then all the above MSS. cont.:

1806* अपि त्वां सह रामेण पश्येयं लक्ष्मणेन च ।
तीर्णप्रतिज्ञमानृण्यं गतं पितुरकल्मषम् ।
पूर्वेषां पुण्यकीर्तीनां राजर्षीणां महात्मनाम् ।
प्राप्नुह्यायुश्च कीर्तिं च धर्मं चैवोचितं कुले ।
चतुर्दशसु वर्षेषु गतेष्वरिनिषूदन । [5]
रामं सीतां लक्ष्मणं च द्रक्ष्यामि पुनरागतान् ।
तैलद्रोण्यां शरीरं ते पितुस्तिष्ठति पुत्रक ।
त्वमतीर्थं महाबाहो संस्कर्तुमिहार्हसि ।
धर्मेणेमाः प्रजाः पुत्र यथा रक्षसि तत्कुरु ।
स्वर्गतोऽपि यथा राजा समुद्यति तथा कुरु । [10]
पितुर्वियोगजं दुःखं रामत्यागकृतं तथा ।
उत्सृज्य धुर्यवत्पुत्र गुर्वीं कुलधुरं वह ।

[(l. 1) B1 अथ. Ñ2 त्वा (for त्वां). D3 पश्यामि (for पश्येयं).—B3 reads l. 2 after l. 5.—(l. 2) B3 -प्रतिज्ञेन (for प्रतिज्ञम्). Ñ1 गतेन (by pm.) (for गतं). B1 अकल्मषः. Ñ2 B3.4 गतेन पितुरेव च (for the post. half).—(l. 3) Ñ1 V1 B3 राजर्षि.—(l. 4) D3 om. धर्मं. B3 [ई]प्सितं (for [उ]चितं). B1 पुत्र. D2.7 धर्मं च स्व (D3 स्व)कुलोचितं (for the post. half).—After l. 4, B3 ins.:

1806(A)* आनन्दं पुत्र लोकानां मौर्यां पुरवासिनाम् ।

—(l. 5) V1 चतुर्दशेषु (corrupt) (for °दशसु). B3 वर्षेषु (sic). D2-5.7 रिपुसूदन (for [अ]रिनिषूदन).—(l. 6) Ś1 D4 द्रक्ष्यसि, Ñ1 द्रक्ष्यन्ति (sic); B3 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यामि). Ś1 V1 D1.3 आगतं.—(l. 7) V1 तु (for ते). Ñ1 B3 पुत्र; B1 पुत्रक (sic) (for पुत्रक).—D3 om. l. 8-10.—(l. 8) V1 B3 तत् (for त्वम्). D1.4 -तीर्थे (for °र्थं). Ñ1 B D1 तस्य; V1 om. (subm.) (for इह).—M3 om. (hapl.) l. 10.—(l. 10) Ś1 D4 [ऽ]पि, D3.5.7 ते (for ऽपि). Ś1 D4.5 तुष्यतश्च; V1 D1-3.5 तुष्येत च (V1 D3 ते) (for समुद्यति).—(l. 12) V1 D1 M3 वत्स. Ś1 D2.5 तत्परिश्च ते पुत्र, D3 उद्वहस्व धर्मवत्पुत्र (for the prior half). Ś1 D3.4 राज (for कुल-). B1 -धुरां (for -धुरं).];

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1807* इत्युक्त्वा चाङ्कमानीय भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
परिष्वज्य महाबाहुं रुरोद भृशदुःखिता ।

[(l. 1) Dg1 आरोप्य (for आनीय).—(l. 2) G1 damaged for दुःखिता.]

33 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 आप्लाप्य (B1 °प्य)मानस्य.—b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 भरतस्य (for दुःखार्तस्य). Dt1 Dm1 पुनः पुनः (for महात्मनः).—c) Dt1 Ct -संरोधात् (for -संरोधाद्). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 शोकमा(समाका)(V1 °कीर्णं).—d) Ś1 D4 [आ]कुलितं; D2.4 D7 स(B3 स्त्र)स्तं. D1 सलिलं (for लुलितं). B1 वच; D2 मनुः (sic), D3 मन (for मनः).—After 33, G3 M1.2 read 2.70 1-2.—After 33, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 ins.:

1808* कौसल्याया विलपितं श्रुत्वा च करुणाक्षरम् ।
मोहमभ्यागमत्तीव्रो भरतो दुःखमोहितः ।
स शोचमानः पतितो धरण्यां शोककर्शितः ।
स तदार्तोऽतिकरुणं विललाप हतेन्द्रियः ।
पितरं भ्रातरं चैव स्मृत्वा व्यथितमानसः । [5]

[D1 om. l. 1-3.—(l. 1) D2 illeg. for the post half. Ś1 D4 [अ]पि (for च).—(l. 2) B1 D4 अति (for अभि-). V1 B3 D1.2.4.7 M3 [अ]गमत् (for [आ]गमत्). Ś1 Ñ1 D2.5-7 शोकपीडितः, D1 दुःखार्दितः, D4 illeg. (for दुःखमोहितः).—(l. 3) Ś1 D2.4 स (D5 नि)श्वस्य, Ñ1 B शोचमाना (B3 °नो); Ñ2 B1 अथ शोचन् (by transp.) स (for स शोचमानः).—(l. 4) D3 illeg. for स तदार्तोऽपि. Ñ B3.4 D2.4.5 तत्; V1 तं (for स). D2 illeg. from स up to the prior half of l. 5.—(l. 5) D1 [illegible] (for °रं). B3 स्मृत्वा, D1-4 श्रुत्वा (for स्मृत्वा). Ñ1 B3.4 व्यथितेन्द्रियः; D6 दुःखमानसः (sic).]

34 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 Cr प्रलप्य (G1 °प्य). Cm.g as in text (for लालप्य-).—b) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1 M1-3 निःश्वसतश्च; G2 निःश्वसितश्च; G3 निःश्वसितश्च.

७०

तमेवं शोकसंतप्तं भरतं केकयीसुतम् ।
उवाच वदतां श्रेष्ठो वसिष्ठः श्रेष्ठवागृषिः ॥ १
अलं शोकेन भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्राप्तकालं नरपतेः कुरु संयानमुत्तमम् ॥ २
वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा भरतो धारणां गतः ।
प्रेतकार्याणि सर्वाणि कारयामास धर्मवित् ॥ ३
उद्धृतं तैलसंक्लेदात्स तु भूमौ निवेशितम् ।
आपीतवर्णवदनं प्रसुप्तमिव भूमिपम् ॥ ४
निवेश्य शयने चाग्र्ये नानारत्नपरिष्कृते ।
ततो दशरथं पुत्रो विललाप सुदुःखितः ॥ ५
किं ते व्यवसितं राजन्प्रोषिते मय्यनागते ।
विवास्य रामं धर्मज्ञं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ ६
क्व यास्यसि महाराज हित्वेमं दुःखितं जनम् ।
हीनं पुरुषसिंहेन रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ७

G 2 83 9
B 2 76 9
L 2 87 9

—[d]) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1 2 C1, 1p धर्मं (for दीर्घं) —For 31 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1809* तस्य लालप्यमानस्य जगामास्तं दिवाकरः ।
श्वसतो दीर्घमुष्णं च दु रातीश्च मुहुर्मुहुः ।
तस्य सा पर्यवर्तत दुःखार्तस्य शर्वरी ।

[(l 1) D1 illeg from नस्य up to दि V1 D1 लालप्यतोथा (D1 °प्य)त्त, D4 5 लाल्पतो कस्य (for लालप्यमानस्य) V1 D1 3 5 7 M4 [श्र]स्तं(D5 °स्त [illeg])ये रवि (for [अ]स्तं दिवाकर) —(l 2) Ñ1 महात्मन (for मुहुर्मुहुः) —(l 3) Ñ B D2 4 5 व्यय(B1 °व्य, D4 7 °अ)वर्तत D1 संप्रावर्तत D2 उपावर्तत D3 अभ्यवर्तत M4 व्यवर्तत च (for व्यवर्तत) D2 4 7 यामिनी (for शर्वरी) V1 निशा स वर्तमानाद्दुःखवर्तेन दुःखित]

—Then all the above MSS cont

1810* ततश्च यौवन्तप्रधाना
द्विजातयो मन्त्रिगणाश्च सर्वे ।
नृपालयं ते विविशुः समेता
हीनं महेन्द्रप्रतिमेन राज्ञा ।
समार्तमश्रुप्रतिपूर्णनेत्रं [5]
शोकेन विमग्नं पतितं धरण्याम् ।
उपाविशन्मा परिवार्य सर्वे
द्विजाग्र्यवन्त्यं भरतं समीक्ष्य ।

[(l 1) D3 तस्य (sic) D4 7 तत (for तत्र) —(l 2) D3 illeg for द्विजातयो V1 T भ्रा D1 M4 °गणाश्च (for °गणाश्च) —(l 3) V1 D1 2 4 नृपालयं तु (D5 तं) D4 7 नृप लयं (for नृपालयं ते) —(l 4) V1 हीनप्रतिमेन —(l 5) V1 om मश्रु —(l 6) D3 शोकेन मग्नं —(l 7) D4 7 उपावि°शे (for उपाविशन्मा) Ś1 D5 समेता D1 समस्ता (for सर्वेषाम्) —(l 8) V1 समीक्ष्य (sic), B4 समीक्ष्य च (hyper) D4 5 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D5 भरतसंतापः Ñ B D1-3 (also) भरतविलापः D3 भरतपर्यवेक्षि भरतानुतपः D4 7 भरतविलापः —*Sarga no* (figures, words or both). Ñ1 B1 D4 6 om Ś1 83 Ñ2 B2 M1 79, V1 78, B3 69, B4 73 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 75, D2 135, D4 7 80 D1 7, D3 81 —After colophon D5 concludes with रामाय नमः. T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः

70

☞ For sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf note before 2 68 1 —For Sarga 70 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 have a different version which is given at the end Dm1 begins with ॐ, M2 with श्रीरामाय नमः —According to Kataka st 1 and 2 are read before 2 69 34 Varadaraja however, says that this is due to scribal error

1 G2 M1 2 read st 1 and 2 after 2 69 33 —[c]) T2 G3 (for पुत्र) —[d]) G2 भगवान्; M1 श्रेष्ठवान् (for श्रेष्ठवाग्)

2 [b]) Dm1 महायशा G2 M1 °यश (for °यशः) —[d]) Dm1 (before corr as in text) संयानम्, Cr m g t as in text (for संया°)

3 Before 3 M1 ins श्रीरामाय नमः —[b]) Dt1 Dm1 G1 Ct धारणीं, G1 Cv k धारणं, Cr m g kp tp as in text (for धारणां) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1-4 प्रतकार्याणि G2 प्रतकार्याणि (damaged) (for °कार्याणि)

4 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1 2 उद्धृत्य, Cg उद्धृतं (as in text) Dg1 T1 2 Cg तैलसंक्लेदात् M1 2 °संक्लेदात् (for तैलसंक्लेदात्) —[b]) Dd1 Dm1 निवद्य(sic) तं, G1 निवेशितः (for °शितम्) —[d]) T1 2 भूपतिं (for भूमिपम्)

5 [a]) Dg1 Dt1 T1 2 G1 M1 2 Cg संवेश्य M1 (S)च (for च) —[d]) G1 परिष्कृत (for परिष्कृते) —[c]) Dd1 [अ]तिदु खित (for सु°) —After 5 Dm1 ins राम

6 [c]) G1 (S)व्यवसितं, Cr g k t व्यवसितं (as in text) —[d]) Dt1 दितेः, G2 अत्रैः, Cm as in text

7 [a]) Dg1 Dt1 यास्यसे, G2 यास्यसि Ct as in text (for °सि) —[d]) Dg1 M1 [पु]नं, T2 G1 [पु]षं, Ct as in text (for [इ]मं) —[c]) T1 हीन

G 2 83 a
B 2 76 8
L 2 87 a

योगक्षेमं तु ते राजन्कोऽस्मिन्कल्पयिता पुरे ।
त्वयि प्रयाते स्वस्तात रामे च वनमाश्रिते ॥ ८
निर्धना पृथिवी राजंस्त्वया हीना न राजते ।
हीनचन्द्रेव रजनी नगरी प्रतिभाति माम् ॥ ९
एवं विलपमानं तं भरतं दीनमानसम् ।
अब्रवीद्वचनं भूयो वसिष्ठस्तु महानृषिः ॥ १०
प्रेतकार्याणि यान्यस्य कर्तव्यानि विशांपतेः ।
तान्यव्यग्रं महाबाहो क्रियतामविचारितम् ॥ ११
तथेति भरतो वाक्यं वसिष्ठस्याभिपूज्य तत् ।
ऋत्विक्पुरोहिताचार्यांस्त्वरयामास सर्वशः ॥ १२
ये त्वग्नयो नरेन्द्रस्य अग्न्यगाराद्बहिष्कृताः ।
ऋत्विग्भिर्याजकैश्चैव ते ह्रियन्ते यथाविधि ॥ १३
शिबिकायामथारोप्य राजानं गतचेतनम् ।
बाष्पकण्ठा विमनसस्तमूहुः परिचारकाः ॥ १४
हिरण्यं च सुवर्णं च वासांसि विविधानि च ।
प्रकिरन्तो जना मार्गं नृपतेरग्रतो ययुः ॥ १५
चन्दनागरुनिर्यासान्सरलं पद्मकं तथा ।
देवदारूणि चाहृत्य चितां चक्रुस्तथापरे ॥ १६
गन्धानुच्चावचांश्चान्यांस्तत्र दत्त्वाथ भूमिपम् ।
ततः संवेशयामासुश्चितामध्ये तमृत्विजः ॥ १७
तथा हुताशनं हुत्वा जेपुस्तस्य तदृत्विजः ।
जगुश्च ते यथाशास्त्रं तत्र सामानि सामगाः ॥ १८
शिबिकाभिश्च यानैश्च यथार्हं तस्य योषितः ।
नगरान्निर्ययुस्तत्र वृद्धैः परिवृतास्तदा ॥ १९
प्रसव्यं चापि तं चक्रुर्ऋत्विजोऽग्निचितं नृपम् ।
स्त्रियश्च शोकसंतप्ताः कौसल्याप्रमुखास्तदा ॥ २०
क्रौञ्चीनामिव नारीणां निनादस्तत्र शुश्रुवे ।
आर्तानां करुणं काले क्रोशन्तीनां सहस्रशः ॥ २१
ततो रुदन्त्यो विवशा विलप्य च पुनः पुनः ।
यानेभ्यः सरयूतीरमवतेरुर्वराङ्गनाः ॥ २२

---

8 [a]) T1 तु मे (for तु ते) Dt1 Dd1 Dm1 Ck t [ऽ]व्यग्र (for राजन्) —[d]) Dg1 को नु कल्पयिता पुरे —[d]) G1.2 M3 वचनम् (for च वनम्) G3 damaged for माश्रिते

9 M3 om 9[ab] —[b]) Dm1 विराजते, M2 न शोभते —[d]) M3 नगर (for °री) Dg1 Dm1 मे (for माम्)

10 [d]) Dg1 Dt1 T1.2 G2 (after corr as in text) 3 M2.3 महामुनि

11 [a]) G2 M1 [अ]व्य (for [अ व्य]) —[b]) T3 M3 विशापते —[c]) Dd1 Dm1 G1 [अ]व्य तु (for [अ]व्यग्रं) —[d]) G2 क्रियताम् T1 मविचिंतितम्, Ck t भविचारित (as in text)

12 [a]) C3 त-# Cg as in text (for तथेति)

13 Note hiatus between [a] and [b] —[b]) Dg1 अग्न्यागाराद्, Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1.3 ह्यग्न्या°, T1 G3 चा°, Cg k t अग्न्यगाराद् (as in text) M2 बहिष्कृतो (sic) —[d]) Dt1 Dm1 T3 G1.2 M3 Cr p t ह्रियेते Dd1 ह्रियते, T2 [ऽ]हियन, G3 M1 ह्रूयत (sic) Cv k as in text Cr (with hiatus) आह्रूयन्त, Cg (with hiatus) आह्रियन्त (for ह्रियन्ते)

14 [a]) Dd1 समारोप्य —[b]) Dd1 Dm1 G M1-3 गतचेतसम् —[d]) Dg1 Dm1 T3 परिचारिका

15 [a]) Dt1 प्रकिरते Dt1 Dd1 T1 G3 मार्गे

16 [a]) Dg1 Dt1 चन्दनागुरु, Cg °गरु (as in text) T3 (Gloss) गुग्गुल्वादि धूपद्रव्यविशेषान् —[b]) M3 **लं (for सरलं) —[c]) M3 विहृत्य (for चाहृत्य) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1.2 M1-3 Cr g k t क्षेपयंति (for चितां चक्रुस्)

17 [b]) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.2 M1 Cg t गत्वा (for दत्त्वा) —[c]) Dt1 Dd1 Ct तत्र, G3 ** Cg as in text (for ततः) —[d]) M3 तमृ युज (sic)

18 [a]) Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 तदा, Cm g as in text (for तथा) M3 Cg हुत्वा (for हुत्वा) —[b]) Dt1 Dd1 T1 G3 M1 Ct तद्, Dm1 G1 M3 [ह्]इम्, T3 M2 Cg तम् (for तदा) —[c]) G3 तथा शास्त्र (for यथा°) —[d]) Dg1 reads सामानि in marg

19 [d]) Dt1 Dd1 Dm1 T3 तथा (for तदा)

20 [a]) Dg1 प्रसव्यमपि, T3 G1 अपसव्यं च G3 M3 तथा प्रसव्य, Cr m g k t as in text (for प्रसव्य चापि) M3 ते (for तं) Dm1 [ऽ]ग्निरिते (sic) T2 [ऽ]ग्निना T1 [ऽ]ग्निहित, M3 [ऽ]ग्निचिता, Cr m g k t as in text (for ऽग्निचितं) —[c]) G3 *श्च —[d]) T3 तथा (for तदा) —After 20 T3 ins

181* रुरुदुः स्वसता चेष्टमाना नदीभिस्ते ।

21 T3 transp 21[ab] and 21[cd] —[a]) G3 कांचीनाम् (sic) —[b]) Dg1 निनादाम्, G1 निनदस् —[d]) T3 अनेकधा (for सहस्रश)

22 [a]) M3 विविधं (for विवशा) —[b]) T3 विलप्यंच (for °प्य च) T3 om (hapl) second पुन —[d]) T3 उपतेरु (for अव°) Dt1 नृपाङ्गना

कृत्वोदकं ते भरतेन सार्धं
नृपाङ्गना मन्त्रिपुरोहिताश्च ।
पुरं प्रविश्याश्रुपरीतनेत्रा
भूमौ दशाहं व्यनयन्त दुःखम् ॥ २३

G 2 83 0
B 2 76.33
L 2 87 0

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

---

23 [a]) Dg1 G2 कृत्वोदकास्ते G3 M2 सार्ध (for सार्धं) —[b]) G2 नृपा + श्चि Dg1 पुरोहिताश्च —[c]) G3 M2 पुरीं (for पुरं) Dd1 पुरीन (for ऽश्रुपरीत) —[d]) Dm1 व्यनयेषु (sic) G1 विनय॰ Gm g॰ as in text (for ॰य॰)

—For Sarga 70, Ś1 Ñ V1 B D1 2 M4 subst.

1812* (1) { समागते जने तस्मिन्नुदिते च दिवाकरे ।
वसिष्ठस्त्वमुवाचेदं भरतं स च मन्त्रिणः ।
एता प्रकृतयः सर्वा नागराश्च प्रधानतः ।
राजकार्याणि कृत्स्नानि प्रतिपालय सर्वथा ।

(2) { उत्तिष्ठ भरत शीघ्रं मा भूत्कालात्ययः प्रभो । [5]
पितुः कुरु यथान्यायं संस्कारं भूरिदक्षिणम् ।
होतारश्च पितुस्तेऽमी यज्ञशालाश्रिताश्च ये ।
अग्निहोत्रमुपादाय याजकाः प्रभृति स्थिताः ।
गन्धराशीनि सर्वाणि संस्कारार्थं पितुस्तव ।
उपस्थापयितुं प्रेष्या प्रतीक्षन्ते तवाज्ञया । 10]
सर्वे वैश्वामित्राः क्षुभ्यन्ति समिधश्चापि ते पितुः ।
सर्पिश्चन्दनकाष्ठानि गन्धवन्ति च पुष्कलम् ।
गन्धतैलानि गन्धाश्च धूपाश्चागुरुसंभवाः ।
सज्जिता शिबिका चैव पितुस्तव रत्नभूषिता ।
अनेन शिबिकायां त्वं सदेहस्य नराधिपम् । [15]
दिव्यालंकारभूषिताः वर्तन्ते परिचारकाः ।

(3) { एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतः प्रत्युवाच तम् ।
वसिष्ठ यदयं स्वेच्छं पितुर्मे प्रणतो गुरुम् ।
यदस्य यत्र प्राप्तं कर्तव्यं च तदुच्यताम् ।
दैवतं ज्ञाति गोत्रं च गुरोश्चापि गुरुर्मम । [20]
वचनं तेन तस्याथ भरतस्य महात्मनः ।
आत्मनाम परं हर्षं वसिष्ठो द्विजसत्तमः ।

(4) { शोकवेगसमायुक्तं पश्यन्भरतमात्मना ।
कर्तव्यं भूमिपस्य सर्वं समादिदेश ह ।
{ नानाप्रकारैर्वैश्च शोकस्य वेगं धारयितुं तदा । [25]
महार्णवस्थानगमं शोकवेगमिवोत्थितम् ।
(5[ab]) तदाभिमानैर्वचनैः स शिवम्बुः ।

(14) { शङ्खध्वनिरिव शिबिकामनहर्तृपम् ।
शिबिकार्थं महाराजस्य कृतं विधानतः ।
वाससा च महार्हेण समाच्छाद्य सुसंवृतम् । [30]
अवकीर्य च माल्येन दिव्यधूपेन धूपितम् ।
गन्धचूर्णैः सुरभिभिः परिकीर्य च सर्वशः ।
उवाहोत्क्षिप्य शिबिकां शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
हा राजन्क्वासि गन्तेति रुदंस्तं पुनः पुनः ।
ऋत्विजस्तदा प्रहृष्य वसिष्ठाद्यास्तपोधनाः । [35]
ऋत्विजः शीघ्रतरं प्राप्ताः शिबिकां प्रतिगृह्य ताम् ।
पुरतः पाण्डुरं छत्रं चामरव्यजनं च ।
अनयत्पृष्ठतः प्राप्ता रुदन्तः शोकविह्वलाः ।
दीप्यमानं हुतं पूर्वं आहिताग्निपुरोहितैः ।
अग्निहोत्रं नरपतेः प्रतस्थे तस्य चाग्रतः । 40]

(15) { शकटानि च पुण्यानि रत्नानि कनकस्य च ।
पांसुभिर्नरनाथार्थं दानानामयनस्य च ।
सर्वं धनमनन्तं च रत्नानि विविधानि च ।
श्रीमद्दक्षिणार्थं नृपतेर्नियतुं पुरः ।
समग्रं प्रययुश्चैव सम्भ्रमं नृपतिभिर्वृतम् । 45]
असिपत्रधरा मधुरं मूर्च्छमानाश्च वन्दिनः ।
सन्निधिर्हेमगे राजा प्रवृत्तः सुमहांस्तदा ।
प्राकारे तोरणे क्षीणे यथास्य मरणं तथा ।
तत पौरजनः सर्वं सस्त्रीवृद्धकुमारकः ।
अनुरागसहितः स सर्वशो नरशार्दूलः । [50]
तथा भरतशत्रुघ्नौ शिबिकां प्रतिगृह्य ताम् ।
दुःखशोकसमाविष्टा रुदन्त्यो ह्यनुगामिनः ।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च तथापराः ।

(19) { अपेतपरिवारा नार्यः प्रकीर्णासितमूर्धजाः ।
क्रोशन्त्यश्च रुदन्त्यश्च कुररी इव मध्यमाः । [55]
अनुजग्मुः शरीरं तद्राज्ञो राजीवलोचनाः ।
गतायुष महाशूरं शिबिके मृदुशाद्वले ।

(16) { चन्दनागुरुकाष्ठैस्तं रक्तचन्दनैस्ततस्तदा ।
करीषकर्पूरैश्च शाल्मलीसरलद्रुमैः ।

(17) तां चितां विधिवच्चक्रुर्विपुलामथ ते जनाः । [60]
तस्यां चितायां नृपतेः शरीरं तत्सुहृज्जनाः ।
आनाययुः समुत्क्षिप्य शोकव्याकुलचेतनाः ।
तां चितां पृथिवीपालमारोप्य क्षौमवाससम् ।
यज्ञपात्रचयं चक्रुस्तत्र तस्योपरि द्विजाः ।
(18) यथास्थानेषु विन्यस्य त्रीनग्नीन्विधिवद्धुतान् । [65]
मन्त्रानन्यैर्मनोभिश्च जपन्तोऽभ्युद्यतस्रुचः ।
होतारो यज्ञपात्राणि पवित्रैर्ममृजुस्तदा ।
प्रमृज्यानन्तरं तस्यां चितायां परिचिक्षिपुः ।
स्रुक्पात्राणि चषालानि मुसलोलूखलं तथा ।
अरणीसहितं चैव पवित्राणि च सर्वशः । [70]
विशस्य च पशुं मेध्यं मन्त्रसंस्कारसंस्कृतम् ।
अन्वास्तरणैश्च राज्ञः समन्तात्परिचिक्षिपुः ।
प्राक्शाखाग्रविसृष्टां च चिताभूमिं समन्ततः ।
कृत्वा विधानतो धन्यं सत्रसाममथावारुहन् ।
सर्पिर्भिस्त्ववसाभिश्च समन्तात्परिषिच्य ताम् । [75]
चितां प्रज्वालयच्चैव भरतः सह बन्धुभिः ।
प्रजज्वाल ततो वह्निः सहसैव समेधितः ।
सोऽग्निमानदहद्दाशु चितारूढं कलेवरम् ।
विधिवत्संस्कृतो राजा ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
जगाम परमं स्थानं यज्वनां पुण्यकर्मणाम् । [80]
ततः प्रजज्वाल महान्समिद्धो
हिरण्यरेता प्रदहन्सधूमम् ।
दृष्ट्वा च तं प्रज्वलितं चिताग्निं
मार्तस्वरं चक्रुरतीव नार्यः ।
पौराश्च सर्वे सहसा विनेदु- [85]
स्तथैव राज्ञः सुहृदः सुताश्च ।
हा नाथ हा भूमिपते किमर्थं
यासि त्वमस्मान्विवशान्विहाय ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 V2 B3 D1-4 6 7 M4 कृत्वाकृत्य M4 ततस्त (for जने) —D3 reads l 3-4 after l 6 —(l 3) V1 तता (for एता) M4 ****य (for प्रदहन) Ñ2 B3 त्रिधेश्वर°, D3 विधानत (for प्र°) —(l 4) Ś1 Ñ1 B2 शानन्यसंस्कारक V2 राज्ञान चारितु B2 3 D3 6 °संस्कारिक V1 D1 4 7 सर्वम् (for द्रव्यम्) —D1 7 om (hapl) l 5-6 —(l 5) M4 च (for भूय) V1 महान् (for प्रभो) —(l 6) Ś1 D6 यथान्याय्य D3 यस्यक्षिणो (for भूमि°) —(l 7) D1 च तिलि (for शिलुरिणो) —(l 9) V1 D1 4 7 M4 तैलानि, D5 निशानि (for चेमानि) D2 6 सञ्चाराये M4 संस्काराये V1 तदा D1 तथा (for तत्र) —(l 10) Ñ V1 B D2 3 M4 उपागयामन Ñ1 B3 प्रेष्या B1 प्रश्न, D3 प्रेक्षा (for प्रेष्या) D3 6 प्रतीक्षन Ñ1 प्रतीक्ष्य तदुपासते, Ñ2 B सम्प्रविश्य (B1 °द्य) ययुस्त (D6 °स्त)ने, V1 प्रतीक्षणु उपामने (for the post half) —(l 11) Ñ तैलपूर्णां, V1 तैलपूर्णं B1 3 4 D1 3 4 M4 तैल(D2 4 5 °क)क्षणां (for तैलस्य) Ś1 D6 संनिवेश्य स(D6 च)शयानं D4 7 संनिवेश्य च मौनैवं (for the prior half) B1 2 संनिवेश्य, B4 संनिकाश्य, D4 6 संनिपा(D5 °ता)य, D7 संनिवे (for संनिधाय) M4 [ए]व (for [अ]पि) —(l 12) D3 अग्नि B1 2 D1-4 7 सर्वेषनायपि, M4 सर्वेषनापीत्र (for सुनिश्चनापीय) B3 om. from गन्धमाल्य up to गन्धाश्च in l 13 D3 मन्त्राल्य (for गन्ध°) B3 च पुष्पत्र, D2 सुपुष्पित (for च पुष्पकम्) Ñ2 गन्धमाल्यं च पुष्पकं (for the post half) —(l 13) D1 गन्धाद्, M4 धूपाद्य (for गन्धाद्य) Ñ1 D4 7 गन्धैलत्वलिकाश्च (for the prior half) V1 D1 3 4 6 धूप(V2 °मा)श्चागरुसंमिश्रा D4 7 धूपाश्चागरुसंमिश्रा, M4 गन्धश्चागरुत्राव (for the post half) —(l 15) Ś1 D6 अथैव, Ñ B अथैव (for अथेन) Ñ2 शिबिका येय (hypm) (for शिबिकायां) V1 तु (for स) —(l 16) V2 शिबिकायां तम्, B1 शिबिकां गतम्, D1 शिबिकां च तम् (for शिबिकागतम्) D2 7 वै (for च) B1 कच्चिराज्ञक (for कच्चिद्तु च) M4 शिबिकां च समुत्क्षिप्य नयन्तो बहिराशु वै —(l 17) D2 5 6 ए (for तम्) —(l 18) Ñ1 D2 3 5 7 अथवा D1 तनयो (for यन्ता) D1 3 M4 येन (for येन) V1 मनुजे (for °जे) —(l 19) Ś1 Ñ B D1 6 यथाज्ञापयसि (D3 °से) V1 D1 M4 राज्ञः D2-5 7 महान् (for प्राज्ञ) Ś1 B3 D1 4 तथाहुन, Ñ1 B1 तथाहुन M4 परवाक्ष्यैस्त्वदेहिक (for the post half) —(l 20) B3 3 D1 7 श्च 7 D5 त्वसि (for यदि) M4 तानस्य (for शाद्य) V1 B1 3 D1 चासि (for चापि) Ñ B1 3 4 transp गुरोः and गुरः —(l 21) V2 D1-5 7 तेन B1 [अ]न्येन (for [अ]नेन) —(l 22) D1 7 तोय (for यूयं) Ñ1 D2-5 7 कृत्वितन —B1 om l 23 —(l 23) Ś1 V1 D1 3 4 8 (for तु) V1 B1 D1 तदा (for तत) M4 शोकसन्तप्तहृदयः सवर्णे भ्रमता —(l 24) Ñ1 D3 प्रन्त Ñ2 B ततस्ततः, V1 D1 ततः D2 प्रेतक, D4 7 प्रकृष्ट, D5 प्रशीर्णे, M4 स्नात (for समये) Ñ1 V1 D1 3 M4 समुद्दिश्य Ñ2 B1 3 तथ (Ñ2 °द) श्च B1 वैशुक्षन (sic), D5-6 7 समवेक्षत (sic) (for समुद्देश्य) —(l 25) Ñ2 V1 D4 6 7 गतस्मृतया Ñ2 B1 3 4 न चाग्नेयम B2 M4 गतस्मृत्वैव स D1 3 न इत्यात्म (D3 °वम) D5 नासाकृतस्य (for नासास्तोर्था) B3 पारेस्य (sic) वेगात् (for °स्य वेग) Ñ1 B1 वारस्थितं —D3 4 5 7 om l 26 —(l 26) Ñ B1 3 4 यत्रोदिन —(l 27) Ś1 Ñ B तम् (for तत्) D2-6 7 आरोह्य (for आनिनाय) Ś1 नीयमाने, B1 om (for नीयमानस्य) D6 तनावेयामियमाने (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D1 नरम, B3 ततश्च, D5 स तत्र (for तत्र स) D3 ययन्तन् Ñ2 D2 3 5 7 मुख, D2 3 बहु M4 नीयमानेन निर्गत्य तस्मिन्नित बहु —(l 28) Ś1 D6 श्रीमान् Ñ B दीन (for द्विधे) Ñ आनय B2 3 आनयन्, D1 M4 आनयत् (for आवहन्) Ś1 B2 4 D6 शिबिकायां नयन्तं च, D3 शिबिकास्वन्नाय (for the post half) —After l 28, D3 reads l 31 —(l 29) V1 D2 6 शिबिकायां रात्र्यानत्, D2 3 4 शिबिकायां तु (D3 5 8) रात्र्यानम् (hypm) D7 शिबिकायां तु रात्र्यानम्, M4 शिबिकां तु रात्र्यानम् (hypm) (for the prior half) D6 भस्मनि (sic) —D4 om l 30-35 —(l 30) Ś1 D6 तु (for च) Ñ2 B3 महान्तं M4 गुहास्य (for गुहाश्रमम्) Ñ1 D2 3 4 सनवधाय स(Ñ1 ते, D1 illeg up to ते) पूर्ण (for the post half) —(l 31) D6 अवकीर्णे, M4 अनुकीर्णे for

मवर्तये) Ñ₂ कृताव (sic) V₁ B₁ ₃ D₁ भूपाव D₂ भवेन (for भूवेन) B₁ प्रियपूर्वाभिर्ह्यर्षा M₄ प्रियपूर्वविभूषित (for the post half) —(1 32) Ś₁ D₆ मधुपुरे D₁ ₃ ₅ M₄ मधुपूरे, D₇ °पूरे (for मधुपुरे) —D₂ partially damaged for the post half N₂ D₂ ₃ ₇ सकृत (for च स च) —(1 33) V₃ भतोलि॰न N₁ V₁ M₄ तत (for तात) —(1 34) V₃ रजान कावि ४ तु (sic) (for the prior half) D₃ ₄ ₇ M₃ मदन D₅ कुञ्ज (for कुत्र) D₂ illeg for आदे पुन पुन Ś₁ शातु (sic) D₇ आर्त (for आर्ते) M₄ तत (for first पुन) —(1 35) M₄ तथा (for तात) D₂ तथा प्रहसनि (for the prior half) Ś₁ D₆ वन्हिवर देहिना N₁ V₁ D₃ वन्हिशाखा वो(V₁ °वे)रिता(N₁ °ते) N₂ B₃ ₄ वन्हिशाखर° D₃ वन्हिशाकारनोदिता D₇ वन्हिशरनोदिता (for the post half) —(1 36) Ś₁ V₁ D₆ वसु N₂ B₃ कृतु B₂ वज D₂ ₇ वसु M₄ वसु (for वसु) Ñ₁ D₁ ₃ ₇ द्विशाम Ñ₂ प्रेष्य (sic) (for प्रेक्षा) Ś₁ N₁ D₃ ₄ ₇ परिक्षुष्ट —M₄ om 1 37 40 —(1 37) D₁ सतत (for सुतरां) V₁ B₃ ₄ पोर D₂ पुत्र पाङुर॰ ध्व (sic) (for the prior half) D₃ ₄ ₇ शाप घनतावीरत (for the post half) —(1 38) Ś₁ D₆ आनाशय N₂ V₁ B₃ ₄ आनय्य (for अनयत्) N₁ B₃ ₄ D₇ पूरयति D₃ ₄ मूषये (for मूषये) N₂ V₁ B₃ ₄ प्रष्पा D₁ मेशा (for मेरा) N₂ हन्ते (for हन्त) Ś₁ D₆ स्फू मोऽसिकृत्य (for the post half) —(1 39) V₁ कुत (for कुत) B₄ D₃ सर्वे (for पूर्वे) D₂ भाषते (for °ति) N₁ मुगुर (for मगुरेर) —(1 41) B₂ कदुरी (sic) V₁ कुमुहनि D₃ मर्त्यानि M₄ महत्यानि (for न पूर्णानि) B₄ रक्षानि (for रक्षानि) D₃ ₄ ₇ न्द (lacuna) —(1 42) L (ed) मृत V₃ B₃ D₄ य (for यत्र) V₃ विमाणाय Ś₁ D₆ वदूषेन f सान्य दे तस्मातुरेषु च —(1 43) G (ed) प्रेयकाम V₂ चाय D₁ M₄ मय (for मम) Ś₁ D₆ मम मदुपत्ना(D₆ °मुहना)श्रम (for the prior half) B₄ पतति (for रक्षति) —(1 44) N₁ D₄ ₄ ₇ काश्य (for काश्य) N₁ B₃ D₃ ₄ नैरिक (for नैरिक) D₃ ₇ नानि (for नानि) D₆ विरुधेर (sic) N₁ नानि विरुकत्वी (sic) N₂ D₁ ₃ निःश्वासप्रवर्षणे V₁ D₃ ₄ M₄ पुरोविशमन्त्यां(D₃ M₄ °न्ती) B₃ ₄ रक्षनि नन्दयौ(B₄ °न्दयौ) D₂ वरिष्ठी मुकरी (for the post half) —D₃ ₄ om 1 45 48 —(1 45) D₃ ₄ M₄ नरकेशुर्णकृतिकृतं (for the post half) —(1 46) D₁ नष्टेर D₃ भूषितं (for नृपं) V₁ भविष्यको नष्टेति (for the prior half) —(1 47) B₃ भविष्यत् (for भविष्यत्) V₁ विसर्ग° L₁ भविष्यने B₁ D₆ विहत्ते (for विहृ°) D₁ M₄ वसत D₄ ₇ वस्तु (sic) (for वसते) V₁ वनात्मनि (sic) नतिरुत (for the post half) —(1 50) V₁ मनुदा भव्युत N₁ B₃ D₃ गु B₁ ते D₃ ब (for न) —(1 51) Ś₁ B₃ ₄ D₃ ₄ ₇ प्रि दृष्ट शी V₁ प दृष्ट शी M₄ प्रदृष्ट ते (for प्रदृष्ट नम्) —(1 53) N₁ V₁ L₁ D₃ ₄ ₇ M₄ दोरदुस (by transp) D₃ ₄ ₇ Ovar (for गुणोपे) D₂ partially illeg for the post half D₃ ₄ ₇ [अ]भिवमनु —(1 54) V₁ D₆ M₄ चतुरंगवर्णांत(D₆ °णांत) D₁ अनसूयतर्षां (for the prior half) N₁ सुत्ती क्षमिलमूर्धन्यं B₃ ₄ सर्पांत(B₃ °र्पां)सितमूर्धना (for the post half) —(1 55) V₁ D₁ ₃ ₇ M₄ दन्ता बोन(D₁ °सूथ बोन [hypm]) M₄ °सू बोन)मानाम पूर्व दा सबद —M₄ om 1 56 58 —(1 56) V₁ D₃ व D₃ त (for तद्) B₃ ₄ तारीबनेकन D₂ illeg (for °त) —(1 57) B₃ तथाय V₁ विघ्ने B₂ विवित (for विभिः) D₂ पुष (for षुद्) —(1 58) V₁ D₃ ₄ ₇ मनातर(D₃ °व°)यु V₁ B₃ D₃ ₄ ₇ D₃ ₇ नेषु (for ते) Ś₁ D₆ निवायनुद D₃ चनुशतत D₃ ₄ ₇ वक्रं नपश (for ततश्रवत्र) D₃ तत (for तत्र) —(1 59) V₁ D₃ ₄ वा(V₁ दा)रेषक D₃ ₄ वा(D₄ °ता)वक B₃ वाम्पारि D₂ illeg (for भुजगत्) M₄ वाचेदौसमनिदा (for the prior half) B₁ वाचके D₂ वाकुबे (for वाप्ये) N₁ B₃ ... वै V₁ वै (sic) D₃ वर्णे (sic) (for वर्णे) —V₁ D₃ ₄ ₇ M₄ om (1a|1) 1 60 –6? —(1 60) N B चिता ता (by transp) N₁ गिरिधा (for गिरिधर्) B₃ विलाप (for विपुलम्) —(1 61) B₃ बाहां N₁ मतिरा (sic) N B₃ ₄ D₁ पूर्णन —(1 62) Ś₁ D₆ कानायत N₁ आलयवद् Ñ₁ L₁ कपाय द B₃ ₄ ₄ गनायन्त् G(ed) आदीन्याव (for आनयत्) Ś₁ D₆ तात N₁ नोचन D₃ ₄ लोचना D₃ लोचने (for लोचना) —(1 63) N₁ चिता ता (by transp) —(1 64) V₁ यत्राव कव B₃ वनपाश च तत D₃ वन्नात्र क क (for यत्रावक) D₃ तत्र (for तत्र) V₁ D₁ M₄ तत्रा पविषेषु (for the post half) —(1 65) D₂ संपश D₃ ₇ वे सत (for विपस्य) B₃ वधानि सुविचार (for the prior half) V₁ तपति सिविदुवा D₇ तप्ति विविदता M₄ नलाद्विविपदुकाना (for the post half) —(1 66) N₁ B₃ ₄ तु (for च) V₁ नत्रमर स विषु C(ed) तवार स चिन्तु (for the prior half) Ś₁ [s]दुनि V₁ [s]न्याय न M₄ तत्रचन (for तनुदम) N₁ सस D₁ सुन B₃ सस D₄ त (sic) D₃ ₇ सुता (for सत) B₃ न्द विषुवान (for the post half) —(1 67) D₃ ₇ सु(D₇ °सु)गुप (for मन्युष) —(1 68) D₃ तत (for तते) M₄ विर्विग —M₄ om (hapl) 1 69–? —(1 69) N₁ B₃ सततानि N₁ B₃ ₄ धनानि V₁ गायानि D₂ वनानि D₃ ₄ वन्य(D₃ °वा) मेयु D₃ ₇ धनेयु (for धनानि) Ś₁ D₆ दूतर (for दूतर) N₁ (a)दूतर B₃ ₄ (a)दूतर D₃ (a) ... D₃ (a ... B₃ ... N₁ D₃ ₄ तुष्ट्रेन्द D₃ तु)नाकि (for the post half) —(1 71) N₁ [स]न[च] (for य) D₆ तत्र (sic) (for तत्र) D₃ वतृ —(1 72) Ś₁ तत्रानुरिद N₁ D₃ ₄ ₇ प्रदक्षिणं D₃ तात्ववार (sic) B₃ ₄ ₄ दानं D₃ ₄ ₄ पत्र्ये D₃ ₄ ₇ मुतु (sic) —(1 73) V₁ प्रया B₃ मात्वन् L₁ मुनि (sic) D₁ मय त (for मधुपे) Ś₁ D₆ विहरेत V₁ निषुमव D₃ विहरेत B₃ निषुर्ति B₃ विष्टे D₃ ती सुद्धा (for विह च) Ś₁ D₆ विगमदृतिं D₃ विदर्श (sic) D₃ ₄ विदर्थ प(D₃ °वि)

७१

G. 2. 80. 1 B. 2. 77. 1 L. 2. 80. 1

ततो दशाहेऽतिगते कृतशौचो नृपात्मजः ।
द्वादशेऽहनि संप्राप्ते श्राद्धकर्माण्यकारयत् ॥ १
ब्राह्मणेभ्यो ददौ रत्नं धनमन्नं च पुष्कलम् ।
वास्तिकं बहु शुक्लं च गाश्चापि शतशस्तथा ॥ २
दासीदासं च यानं च वेश्मानि सुमहान्ति च ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ पुत्रो राज्ञस्तस्यौर्ध्वदैहिकम् ॥ ३

V3 समीपतः.—(l. 74) D5 हत्वा (sic). D5 विपान्त्रं (for विपान्तो). D5 अवत्स्याम्; D7 सवत्सम् (for °स्याम्). Ś1 Ñ B2 D2.5-7 M4 अभ्यवासृजन्; V1 अभ्युपासृजत्; D1.2 समवासृजत्.—(l. 75) Ñ2 तैलवपामिश्र; V1 तैलरसामिश्र.—(l. 76) B4 D2.5 प्रजज्वल्याचक्रे, D6 प्रज्वलिता चक्रे, G(ed.) प्रज्वाल्यामास D2.4.5.7 M4 मन्त्रिभिः (for बन्धुभिः).—(l. 77) D3 सह प्रजज्वाल (hypm.). B4 समेहित: (for °षित:).—(l. 78) Ś1 D6 महार्हैर्भान्महाहार(D6 °रा)शय: Ñ1 D1-3.5 महा(D3 सह; D6 सह)चितादहदा(Ñ1 D3 °हा)शय; V2 B2 महार्हैर्पान्दहमरायद्, D4.7 महार्हैर्भौरुदत्रान्(D7 °*:)य; M4 महार्हैर्पन्दहराजा (for the prior half). V1 चिताल्ढ; B1 स्वेतारूढं (sic), M4 स्वर्यातस (for चितारूढ).—(l. 79) D3 संस्कृतो, D4.7 सत्कृतो (for संस्कृतो). Ñ2 V1 B D1 M4 गुर्वर्थ (for महार्ह).—D2.4.7 om. l. 80.—(l. 80) V1 परमस्थानं. V2 D1.4 M4 यज्विनां, B1 लोका*, B4 यज्ञानां (for यज्वनां). D5 पुष्पकाणिणां.—(l. 81) Ñ V1 B महा (for महान्). B4 -सर्पिषो (sic), D2 सर्भिषो (sic), D4 M4 समृद्धो (for मनिद्धो).—(l. 82) D7 om. हिरण्यरेता:. B4 D2.5.6 प्रदहन्. V1 D4 मथिद. D3 मुहुर.—(l. 83) B3 M4 तु (for च).—(l. 84) Ñ1 V3 B1 आर्तस्वर, Ñ2 B2.4 चार्तस्वर.—M4 om. from l. 85-88.—(l. 85) V1 D1 विनेशुरा (for विलेपुरा).—(l. 86) D5 om. च.—(l. 87) V1 om. second हा.—(l. 88) Ś1 Ñ1 D2.4.7 अ(Ś1 D2 न)वशान्, V2 वशगान्, D5 विविशान्, D5.1 अवशो(D5 °शो [sic]) (for विवशान्).]

Colophon: M4 om.—*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V1 D2-4 D1.2 दशरथसंस्कार: Ñ1 B1 D1.7 दशरथसत्कार: (D5.7 °रे); D2.8 भरतपर्वणि दशरथसंस्कार:.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D2.8 om., Ś1 87, Ñ2 83; V1 B2 D7 82; B2 71, B4 77, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 76, D1 138, D2.8 85, D1 81.—After colophon, Dm1 concludes with राम; D6 G2 श्री(D6 om.)रामाय नम: T2 श्रीरामचन्द्राय नम:.

71

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4, cf. note before 2.68.1. Dm1 begins with *Ś1* M1.2 with श्रीरामाय नम.—Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read 1813*, 1815* and 1816* before 2.73.1[ab].

1 [a]) T2 ततो *ऽदैवीने तु.—[b]) T2 ससाशौचो; C[g] k.t as in text (for कृत°).—[c]) G1.2 द्वादशेऽह्नि; Cr.m g as in text (for द्वादशेऽहनि).—For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1813* समतीते दशाहे तु कृतशौचो नृपात्मजः ।
चक्रे द्वादशिकं श्राद्धं त्रयोदशिकमेव च ।

[(l. 1) D2 च (for तु). V1 D7 -शौचे, D5 -शौनं (sic) (for -शौचो). V1 नराधिप; D2.4.5.7 विधानत: (for नृपात्मज:).—(l. 2) Ñ1 D2-5 त्रयोदशान्त्य(D4 °न्त्य) (for °दशिकम्).]

2 [a]) Dt1 धनं (for ददौ). T2 धनं दत्त्वा; G3 ददौ स (for ददौ रत्नं).—[b]) Dt1 ददाद; T2 रत्नम् (for धनम्).—After 2[ab], T1.2 ins.:

1814* वासांसि च महार्हाणि रत्नानि विविधानि च ।
[T1 चमहार्हाणि (for च महार्हाणि).]

—[c]) Dt1 Dd1 T1 शुक्लं; Cr.m k.t as in text (for शुक्लं). ※ Cg: बहुशुक्लमिति रथविशेषणं रजतं वा. पितृप्रियत्वात् ※—[d]) T2 गावस्था (sic) (for गाश्चापि). Dt1 बहुशः (for शतशस्). Dt1 T1.2 तदा (for तथा).—For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D5 om. [hapl.]) M4 subst.:

1815* ददौ चोद्दिश्य पितरं ब्राह्मणेभ्यो धनं तदा ।
महार्हाणि च वासांसि गाश्च बहुशतेन च ।

[M4 transp. l. 1 and l. 2.—(l. 1) D4 धनानि च.—(l. 2) D3 om. first च (subm.). Ñ V1 B1.3.4 D1 M4 वस्त्राणि, B3 रत्नानि (for वासांसि).—After l. 2, D7 erroneously repeats the prior half of l. 1.]

3 [a]) Dt1 दासीदासांश्च; T1 दासीदासं, C[g] as in text (for दासीदासं). Dt1 यानानि. G1 वेश्मानि (for यानं च).—[b]) G1 वाहनानि (for वेश्मानि). G3 सुमहान्ति.—[c]) Dt1 तत्र (for तस्य). Dg1 Dd1 [उ]र्ध्वदैहिकम्: C[g] as in text. Ck.t [औ]र्ध्वदैहिक (for [औ]र्ध्वदैहिकम्).—For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1816* यानानि दासीदासांश्च वेश्मानि च सुमहान्ति च ।
भूषणानि च मुख्यानि राजा तस्यौर्ध्वदैहिकम् ।

[D3 om. the prior half of l. 1.—(l. 1) Ś1 D1 दासीदासं, B1 om., D4 दासी दासं, B3 D2 दासीदासांश्च; B4 दासान्दासींश्च (for दासीदासांश्च). V1 D1 दत्त्वानि च वासी(D1 °सी)च (sic) (for the prior half). D5 वसनि (for वेश्मानि). V1 सुमहान्ति (for सुमहान्ति).—(l. 2) B3 गावो (for मुख्यानि). D2-5.7 धार(D3 °रा [sic])न्त(D5 °ना)श्च ददौ पुत्रस्तु (for the prior half). B1 देहि.]

ततः प्रभातसमये दिवसेऽथ त्रयोदशे ।
विललाप महाबाहुर्भरतः शोकमूर्छितः ॥ ४

शब्दापिहितकण्ठश्च शोधनार्थमुपागतः ।
चितामूले पितुर्वाक्यमिदमाह सुदुःखितः ॥ ५

तात यस्मिन्निसृष्टोऽहं त्वया भ्रातरि राघवे ।
तस्मिन्वनं प्रव्रजिते शून्ये त्यक्तोऽस्म्यहं त्वया ॥ ६

यस्या गतिरनाथायाः पुत्रः प्रव्राजितो वनम् ।
तामम्बां तात कौसल्यां त्यक्त्वा त्वं क्व गतो नृप ॥ ७

दृष्ट्वा भस्मारुणं तच्च दग्धास्थिस्थानमण्डलम् ।
पितुः शरीरनिर्वाणं निष्टनन्विषसाद ह ॥ ८

स तु दृष्ट्वा रुदन्दीनः पपात धरणीतले ।
उत्थाप्यमानः शक्रस्य यन्त्रध्वज इव च्युतः ॥ ९

G 2.84 8
B 2.77 9
L 2.86.9

4 For 4-12ab, Ś1 subst 1818* Ñ V1 B D1-7 M1 om Dg1 reads in marg 4ab —a) G1 प्रभात (for प्रभात) —b) T1 G2 M2 च (for ऽथ) —D1.4.2 read 4cd after 6 which is followed by l 2 of 1817* —c) Ñ V1 B D1-7 M1 [स]निस्वन (for महा°) —d) Ñ V1 B D1-7 M1 पारविह्वल Dd1 Dm1 T1 G1.2 M1.2 शोकपीडित (for °मूर्छित)

5 For Ś1 cf v l 4 and 12 —a) T1 शब्दावपिहित, Cm g k t शब्दापिहित (as in text) —b) G1 **+धन् (damaged) (for °नार्थम्) —For 5 Ñ V1 B D1-7 M1 subst and read after 1825* (D1.4.5.7 read l 2 after 6)

1817* शब्दापिहितकण्ठोऽसौ सबाष्पसलिलं भ्रमन् ।
शोकदुःखपरीतात्मा मदक्षीब इव स्खलन् ।

[(l 1) D1.2.3 शब्दापीडित D6 बाष्पोपहत (for शब्दापि हित) V1 B1 D1.3 V2 B2.3 D1.7 च (for °सौ) M1 अश्रुपूर्णमुख स्वलन् (hypm) (for the prior half) D1.7 प्रोत्तान (for सबाष्पम्) V1 सं D1.2.5 D4.7 [स]लिलं (for मलि) V1 B1.3 D1.4.5.7 लि(V1 (ति)भ्रमन् —V1 om l 2 —(l 2) D1.3.4 दुःखशोक (by transp) D1 °पीडि (for °परी°) V1 दुःखे D1 °क्षव (sic) D1 om D6 भ्रमन् (for स्खलन्)]

6 For Ś1 cf v l 4 and 12 D6 om 6 —a) Ñ V1 B D1.7 M1 यस्मिन्(V1 D1 यस्मै) शो(D6 म) परिदृष्टात्म(V1 °त्मा) —b) V1 D1.2 गतः D1.4.7 तात M1 गतो (for त्वया) Ñ B गोहि सास्मिन् गत —Ñ B om 6cd —cd) T1 यस्मिन् (for त°) Dd1 वन (for वनं) Cg k t प्रव्रजित (as in text) Ś Ch प्रव्रजित प्रव्राजित भ्रातरि इव G1 ? so also Cl V1 D1.7 M1 तु ते(D1.4 च D1.7 तु) प्रभा D1.4 गवित भ्रातरि मा परित V1 °पा [sic]] त्यति(V1 D1 °ति [sic]) —After 6 D1.4.5.7 ins l 2 of 1817*, see v l 4cd D7 after

7 For Ś1 cf v l 4 and 12 —a) T1 पुत्र पुत्र (ditto) M1 प्रव्रजितो (for प्रव्राजितो) V1 V2 B D1.4 M1 वनम् (for वनम्) —c) Ñ V1 B D1.4.7 M1 तम्भि (D1 °वि) ता D1 illeg (for मातरं) D1 त्वम् (for तात) —d) Ñ V1 B D1-7 M1 विहाय यासि(Ñ V1 D1 D1 °वा)गायसे(D1 °त [sic]) —After 7 Ñ V1 B D1-7 M1 ins while Ś1 subst for 4-12ab

1818* अथ राजेंद्र तु मात्येन चिताः बाष्पमप्यत ।
सगणो भरतश्चके विपरीत इव स्खलन् ।
विह्वलन्निव तु ऐन विभ्रमन्निव चातुर ।
प्रणेमे स पितुः पादौ निपत्य धरणीतले ।
तस्मादस्यं रुदितं विह्वलं समवेत्य तम् ।   [5]
उत्थापयामास पराक्रमिगृह्य सुदुःख्यन् ।

[Before l 1 D1 ins ३ —(l 1) B1 भार्गवे D1 अव्रीर्य (sic) Ś1 V1 B2 D1-4.7 M1 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1 तं पितरः (by transp) V1 अपि तान्त D6 अस्मनु —(l 2) D1 सम्य D1 सगुणो M1 तमो (for सगणो) D1 रव्ने D1.7 भ्रमन् (for स्खलन्) —(l 3) D1.4.5 विलपन् (for विह्वलन्) D1 विह्नल् (for विह्व इ) —(l 4) Ś1 D1 तात V1 प्रगमत् (sic) B1 प्रणमे (sic) (for प्रणेमे) D1.4.5 सुपाद भरतस्त (for the prior half) —(l 5) Ñ1 तम् (for तम्) Ś1 V1 D1-4 M1 पतित (for रुदितं) V1 V1 D1-4.5 विश्वरम् (for विह्वलम्) V1 D1.4.5 M1 अथवर्ती (for °तम्) B1 विश्वनिवेश (sic) (for the post half) —(l 6) D1-4.5.7 (for बलाद्) T1 च°गृह्य (sic) (for °गृह्य)]

8 For Ś1 cf v l 4 and 12 —a) G1 भस्म रक्त —b) C1.2 M1.2 Ch शरीर Cr m g t as in text (for शरीर) —d) D1.2 निष्टनन् Dt1 नि स्वनन् G1 निस्वनन् Cr m g k t as in text (for निष्टनन्) D1 T1 G1.2 M1.2 Ch विषसाद् Cm g t as in text (for विषसाद) T1.2 G1 M1.2 तु (for ह) —For 8 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1819* अथ सर्व स पितुर्दीर्घ सर्वगात्रेषु पाणिना ।
प्रगृह्य बाहू सुषोरा तु रोदास्वमास च ।

[(l 1) D1 illeg for तु in पितुः and तु in सर्व D1 बाहू (sic) (for सर्वम्) —(l 2) Ñ T1 D1 बाहू (for बाहू) D1.7 निवेश (for सुषोर्) D1 illeg for नात्र गा V1 [आ]शेष V1 निनाद (for [स]मास च) D1.2 D1.7 च (for च)]

—Thereafter Ñ V1 B D1-7 M1 read 1825*, 1820*

9 For Ś1 cf v l 4 and 12 D6 om 9 —a) Dg1 Dm1 Cr m as in text (for तु) T1 G1.2 M1 भरत, Cr m as in text (for दीन) —b) Dt1 Dd1 (तु पितुः)

G. 2 83 9
B 2 77 10
L. 2 80 9

अभिपेतुस्ततः सर्वे तस्यामात्याः शुचिव्रतम् ।
अन्तकाले निपतितं ययातिमृषयो यथा ॥ १०
शत्रुघ्नश्चापि भरतं दृष्ट्वा शोकपरिप्लुतम् ।
विसंज्ञो न्यपतद्भूमौ भूमिपालमनुस्मरन् ॥ ११
उन्मत्त इव निश्चेता विललाप सुदुःखितः ।
स्मृत्वा पितुर्गुणाङ्गानि तानि तानि तदा तदा ॥ १२
मन्थराप्रभवस्तीव्रः कैकेयीग्राहसंकुलः ।
वरदानमयोऽक्षोभ्योऽमज्जयच्छोकसागरः ॥ १३
सुकुमारं च बालं च सततं लालितं त्वया ।
क्व तात भरतं हित्वा विलपन्तं गतो भवान् ॥ १४
ननु भोज्येषु पानेषु वस्त्रेष्वाभरणेषु च ।
प्रवारयसि नः सर्वांस्तन्नः कोऽद्य करिष्यति ॥ १५

T3 [च्य]त, Cr m g as in text (for च्युत) —For 9 Ñ V1 B D1.4-7 M4 subst

1820* एवमापतितु स्वातो विलपन्नथ राघव ।
भूमौ पपात शक्रस्य यन्त्रच्युत इव ध्वज ।

[(l 1) V1 पपाति D1 आपतति (for आपति) V1 D1.4 एव B2 D2 पति D7 M4 इव (for अथ) —(l 2) D2 भूमौ पपात पपात (for the prior half) B3 भ्राता D4 मत्र (for यन्त्र) V1 -युक्त D1.4 M4 -युक्त (for -च्युत)]

10 For Ś1 cf v l 4 and 12 —b) M3 Cg तम् (for तस्य) G3 M2 शुचिव्रता, Cg as in text (for °तम्) —For 10cd Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1821* परिपेतु पतन्त तं पुरुषा परिचारका ।

[V1 D1 अभिपेतु (for परि°) D4.5 तु (for तं) M4 अनुपेतुस्त पतित (for the prior half)]

—c) T3 अंत्यकाले, Cr m g t अंतकाले (as in text) Ñ V1 B D1-7 M4 पुण्यक्षय(Ñ1 V1 D1.4.6.7 °ये, Ñ3 B1.3 D6 °याच्)च्युत स्वर्गात्

11 For Ś1 cf v l 4 and 12 —a) Dm1 शत्रुघ्न (sic) B4 भ र तं (sic) D1 पतित, G3 भ** (for भरतं) —b) G1 damaged for दृष्ट्वा G1 -परिप्लुत Ñ V1 B D1-7 पतित(D1 भरत) समवेक्ष्य त(D2 स, D6 ह), M4 पतित तु समीक्ष्य स —After 11ab, B3 ins

1822* शोकसागरसमग्नं विलपन्त मुहुर्मुहु ।

—For 11cd N V1 B D1-7 M4 subst

1823* विसंज्ञकल्पो न्यपतच्छोकोन्मिनमनसातुर ।

[Ñ1 B4 न्यपतत्, D1.4 (s)न्य° G (ed) तुरवि (for न्यपतत्)]

12 a) Ñ V1 B D1-7 विप्रेक्ष्य(D1 °क्ष्यन्), Dt1 निश्चिन्तो, T1 निश्चेष्टो, M4 समीक्ष्य (for निश्चेता) —b) D4.5 विपपात (for विललाप) Ñ V1 B D1.4.7 M4 विप(D3 °पा)त्य स, D2 पतासुपत्, T3 सुदु खित (sic) (for सुदु खित) —For 4-12ab, Ś1 subst 1816* —cd) T1.2 पितु (for पितु) Dt1 om (hapl) second तानि Dg1 T1.2 तथा तथा, Cv r m g k तदा तदा (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 गुणसंकीर्तनं कुर्वन्(Ñ1 कृत्वा) पितुर्वै पितृ वत्सल —After 12, Ś1 D1-7 ins

1824* इदमाह महातेजा शत्रुघ्न शत्रुसूदन ।

[D4.5.6 शत्रुक नि]

13 Ś1 om 13 G2 damaged from ह in प्रभव up to ह in ग्राह in b —a) Dd1 Dm1 G1.3 M1 कैकेयीह M3 °गाह (sic) (for °ग्राह) —d) Dg1 मज्जयन्, G2 मज्जयत् (sic), Cv r m g k t as in text (for ऽमज्जयत्) —For 13, Ñ V1 B D1-7 M4 subst and read after 1819*

1825* मन्थरावाक्यतोयौघ वरदानमहाह्रदम् ।
कैकेयीनिश्चयग्राहमपार शोकसागरम् ।

[(l 1) B4 मन्थरा (sic) D4 -ओघम (for -तोयौघ) V1 B transp the post half of l 1 and the prior half of l 2 —(l 2) D2 कैकेयी D4 चलित (sic), D4 M4 अपाय (for अपार)]

—Thereafter all the above MSS read 1817* (D4.6.7 read l 2 after 6)

14 a) D1 सुकुमारश्च बालश्च —b) V1 M4 भरते (for सतत) D1 लालितम्, D4.5 लाडित (for लालितं) —c) D6 च त्वं (for तात) Ñ1 1 त्यक्त्वा (for हित्वा) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 म(B3 त)मि यसि (for गतो भवान्) —After 14, D5 reads 1827*

15 a) T2 G2 न तु (sic) Cr m g t as in text (for ननु) M3 दानेषु (for पा°) —For 15ab, Ñ2 V1 B D1.2 M4 subst

1826* भोज्याभरणदानैश्च धान्यैर्निश्च ऋद्धिषि ।

[V1 D2.5 M4 धानैश्च, B3 -धनैश्च (for -दानैश्च)]

—c) Ñ2 B सन्तर्पयसि, Dm1 M1 Ck प्रचारयसि, D2.3 माना°, G1 Cr प्रसा°; Cv m g as in text (for प्रवारयसि) Dt1 सर्वान्, D2 अस्म° (for न सर्वान्) —d) Dg1 T1.2 M1 [s]न्य, T3 न, M3 damaged Ct as in text (for [s]द्य) G3 damaged from करिष्यति up to ण in कस्तात in 16a N2 B2.4 भरिष्यति —For 15, Ś1 Ñ1 D2.3 (reading after 14) 4-7 subst

1827* यथ पुरा शिष्टन्नाम्भोजनाच्छादनानि ।
सन्तर्पयसि न सर्वांस्तथा कोऽद्य करिष्यति ।

[(l 1) Ñ1 D1.4 यथा, D1 यानि (for यथ) Ś1 Ñ1 D2

अवदारणकाले तु पृथिवी नावदीर्यते ।
विहीना या त्वया राज्ञा धर्मज्ञेन महात्मना ॥ १६
पितरि स्वर्गमापन्ने रामे चारण्यमाश्रिते ।
किं मे जीवितसामर्थ्यं प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ॥ १७
हीनो भ्रात्रा च पित्रा च शून्यामिक्ष्वाकुपालिताम् ।
अयोध्यां न प्रवेक्ष्यामि प्रवेक्ष्यामि तपोवनम् ॥ १८
तयोर्विलपितं श्रुत्वा व्यसनं चान्ववेक्ष्य तत् ।
भृशमार्ततरा भूयः सर्व एवानुगामिनः ॥ १९
ततो विषण्णौ श्रान्तौ च शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
धरण्यां संव्यचेष्टेतां भग्नशृङ्गाविवर्षभौ ॥ २०
ततः प्रकृतिमान्वैद्यः पितुरेषां पुरोहितः ।
वसिष्ठो भरतं वाक्यमुत्थाप्य तमुवाच ह ॥ २१
त्रीणि द्वन्द्वानि भूतेषु प्रवृत्तान्यविशेषतः ।
तेषु चापरिहार्येषु नैवं भवितुमर्हति ॥ २२

G 2. 84. 20
B 2. 77. 23
L 2. 88. 21

[अ]°वि D [आ]श्रुते (for [आ]मके) —(l. 2) D2 सर्वं D3 राजन (for न स्वन्) D3.4 तस्य (for पुर)]

16 G3 damaged for अवदारण (cf. v. l. 15) —ᵇ) G1.2 M3 कालेषु C (ring) t. ns in text (for काले तु) —ᶜ) T2 G3 या विहीना (by transp.) Cg ns in text (for विहीना या) —For 16 Ś1 Ñ V1 B D1 + M4 subst.

1828* एवं तु लाभितहाना पृथिवी नो विदीर्यते ।
पित्रा गुणवतानेन लालितानां विशुष्यताम् ।

[(l. 1) Ñ B किं नु (Ñ1 B1 तु) V1 अतो D2 M4 अपि (for एव) V1 [अ]पि (for [अ]पि) V B कृत्य (B1 °देन् [sic] B3 °यान् [sic]) (for पृथिवी) Ñ B D3.5 न दीर्यते V1 [उ]पशिवते (for विदीर्यते) M4 हन्त भारनीयते (for the post. half) —(l. 2) B1 देन B2 D1.3.5 [इ]हन (for [अ]नेन) Ś1 D2 पित्रा गुणविहीनन् (Ś1 °हीन [sic]) V1 पित्रा च गुरुणा च D2 पित्रा गुणवतो न (sic) D4.5 पित्रा गुणवर्तिन (for the prior half) Ś1 D2 विशु(D1 °ष्व)ष्यता (for विशुष्यताम्) V B विशु(N2 B3.4 °शु)ष्याणां सहस्रधा (for the post. half)]

17 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 M4 त्वयि शत्रनाग स्वर्गं —ᵇ) Dd1 Dm1 G1.2 M1.2 वनम् (for [अ]रण्यम्) D2 illeg. for माश्रिते G(ed.) आस्थिते (for आश्रिते) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1.2 M4 न जी(D2 illeg.)वितुं शक्त(D1 विवत्)स्यामि (D2 चारस्यामि) —ᵈ) N2 B D1.5 प्रविशामि M2 प्रवेक्ष्या

18 D2 om. (hapl.) 18 —ᵃ) V1 D2.7 पित्रा हीनो तथा भ्रात्रा N1 M4 हीनो पित्रा च भ्रात्रा च N2 V2 B D2 हीनो(B4 °न) पित्रा तथा भ्रात्रा —ᵇ) G3 damaged from कु up to वयो in ᵈ. Ś1 D1-4 शून्यामिव महीमिमां N2 V2 B D1.2.7 M4 शून्यामिव पुरी(D om. मिव पुरी)मिमां —ᵈ) B1.3.4 प्रविशामि (for प्रवेक्ष्यामि) Ś1 V V1 B D1.3-7 T1 M1 हुताशने

19 ᵃ) Dt1 T1.2 G3 M1 चान्ववेक्ष्य —For 19 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

1829* एवमादि तयो श्रुत्वा भ्रात्रोर्विलपितं तदा ।
सर्वे परिजनो भूयो भृशमार्ततरोऽभवत् ।

[(l. 1) D3 missing for दि तयो in आदि तयो B तव (for तयो) Ś1 भ्रातु (for भ्रात्रो) D2.5.6 विलपितं (for °वि[sic]तं) D3 त्वा —(l. 2) D3 missing ए दी in पर परिजनो Ś1 D2 आर्तिवशो(Ś1 °र [sic])ऽभवत्]

20 ᵃ) T3 G1.2 M1 शोचन्तौ M3 श्रान्तौ(तु M3 C(p) m/p g t/p विश्रान्तौ C t. ns in text (for श्रान्तौ च) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तत शोकपरिश्रान्तौ —ᵇ) D1 om. शत्रु in शत्रुघ्न N2 B D3 तदा (for उभौ) —G3 mostly damaged for ᶜ —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1.2 M1.2 धरण्या M3 धारया (sic) (for धरण्या) Dd1 समचेष्टता (sic) Dm1 समचेष्टता T G2 M1.2 स(T3 M3 स्व)व्यचेष्टतां G1 M3 स(I1 स)प्रवेष्टता (for संव्यचेष्टेतां) —ᵈ) G3 damaged from षभौ up to मह in 21ᶜ —For 20ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.

1830* विलपित्वाविशरण ध्यानमेतान्यवत्यताम् ।

[Ñ B उभौ(Ñ1 तम) विलप्य D3.4 विलप्याथ तु (for °वि) D2 missing for शरण N2 ध्यानम् (for ध्यानम्) V B [अ]च (B1.4 [अ]नु)ध्यातां V1 [अ]नुपश्यतां D3 [आ]त्मपश्यतो (sic) D1 [अ]पश्यनाह (sic) D7 [अ]नपश्यतो (for [अ]नपश्यताम्)]

21 G3 damaged up to भर in ᶜ (cf. v. l. 20) —ᵃ) Ś1 D2 तौ तु दृष्ट्वा ध्यानगतौ N V1 B D1 M4 तौ ध्यानसंस्थितौ दृष्ट्वा D7.6 तौ ध्यानमागतौ (D2 erroneously repeats ध्यानमागतौ) दृष्ट्वा D4.7 तौ तु ध्यानगतौ दृष्ट्वा —ᵇ) Ś1 V V1 B D1.3.4.7 M4 पितुरिष्ट, D2 परिष्ट M3 पुरो —D5 reads 21ᶜᵈ in marg. —ᶜ) Ś1 भरतो (sic) (for °तं) —ᵈ) V1 V1 B D1.3.6 M4 [इ]दम्, D4.6.7 [इ]दम् (for तम्) —After 21, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins.:

1831* त्रयोदशोऽद्य दिवस पितुर्वृत्तस्य ते विभो ।
सावशेषास्थिनिचये किमिह त्वं विलम्बसे ।

[(l. 2) G1.2 M1 सावशेषस्थिनिचये (for the prior half) T1 अह, T3 M3 अह (sic) (for इह)]

22 ᵇ) M3 missing for विशेष in [अ]विशेषत —For 22 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1832* द्वन्द्वेषु सर्वसंसर्गसर्वभूतसमिदं सदा ।
भवस्यभाविन भाव न त्वं शोचितुमर्हसि ।

G 2 64 22 B 2 77 24 L 2 28 23

सुमन्त्रश्चापि शत्रुघ्नमुत्थाप्याभिप्रसाद्य च ।
श्रावयामास तत्त्वज्ञः सर्वभूतभवाभवौ ॥ २३
उत्थितौ तौ नरव्याघ्रौ प्रकाशेते यशस्विनौ ।
वर्षातपपरिक्लिन्नौ पृथगिन्द्रध्वजाविव ॥ २४
अश्रूणि परिमृद्नन्तौ रक्ताक्षौ दीनभाषिणौ ।
अमात्यास्त्वरयन्ति स्म तनयौ चापराः क्रियाः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

[(l 1) Ñ2 द्वद्दुखे Ñ3 B द्वंद्वैस Ś1 D4 6 सतितसम् V2 M4 अभिभूतम् (for अभितसम्) Ś1 D4 6 7 यथा (for सग) —(l 2) V1 M4 अपश्य D1 2 8 भाविनो (for °न) D1 भावान् D3 5 8 भावा (sic) (for भाव) Ś1 D6 त न (for न स्थ)]
—Ñ V1 B D6 (marg) 7 M4 cont

1833* जातस्य मृत्युर्नियतो ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ।

[Cf Bhagavadgita Adh 2 St 27 —(l 1) D6 : मृत्युर् (by transp) V1 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर् (for the first half) —(l 2) Ñ2 B3 अपरिहार्येषु D6 °हार्यर्थे (for °हार्येऽर्थे)].

Ñ2 B D3 cont after 1832*

1834* सिद्धैकत्र यथा रात्रौ प्रातर्यान्ति दिशो दश ।
पक्षिसंघास्तद्वदत्र पुत्रमित्रसमागमः ।
मार्गप्रपायां पान्था ये कृत्वालापं परस्परम् ।
प्रयान्ति विविधान्मार्गांस्तद्वद्बन्धुसमागमः ।

23 a) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 पतितं धरणीतलात् (Ñ °ले) —b) T1 कथयामास Ś1 D4 6 7 उत्थापयद्विधाता, V1 B D1 5 8 उत्थापयत् (V1 °न्तु) पाचातें (Ñ2 D3 5 8 ...) M4 उत्थाप्योवाच शोकार्तं —c) Ś1 D1–7 हिता ...-दया) व (D3 °प) हे Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 T M1–4 Cr m k °भवं, Cg t as in text (for भवाभवौ)

24 a) V1 Dg1 Dd1 T1 च (for तौ) —b) Ś1 Ñ2 V1 D1–7 M4 अश्रुक्लिन्नौ च (Ñ2 V1 B2–4 D1 M4 वि) रेजतुः
—Ś1 D4 6 7 om 24cd —c) Ñ B D3 5 8 M4 वर्षातोय (D1 °ये) V2 D1 वर्षातोय (for वर्षातप) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G1 M2 3 परिम्लानौ, D3 °क्लिष्टौ, D6 °क्लिष्टौ G3 °म्लानौ (for °क्लिन्नौ) —d) Dg2 एव (for इन्द्र)

25 a) Ñ2 अक्षिणि (sic) B3 अश्रुणी (sic) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 -मार्जन्तौ, Dd1 Dm1 मृज्यन्तौ G1 -मृज्यन्तौ (sic) M2 -मृज्यन्ता (sic) Cg k t as in text (for -मृद्नन्तौ) —b) G1 M2 राघवौ (for रक्ताक्षौ) Ś1 Ñ1 D1 4 7 बाष्पक्लिन्नेक्षणौ तु तौ Ñ1 V2 B D1 M4 बाष्पपर्याकुले (B4 °यें) क्षणौ तु (Ñ2 B3 च) तौ (D1 तदा) D2 3 8 बाष्पपर्याकुले (D3 °पूर्ण) क्षणावुभौ —c) B2 अमात्यास्त M3 [स]स्त, Cv as in text (for स्म) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 त्वरयामासुः (for त्वरयन्ति स्म) —d) Ś1 D6 परिकर्तुं जलक्रियां D2 पितुः प्रत्यनन्तरक्रियां
—After 25, V2 D1–5 8 ins a passage which is relegated to App I (No 22)

Colophon —*Sarga name*: Ś1 D6 भरतशत्रुघ्नविलापः Ñ B1 4 दशरथसंस्कारः, V1 उदकक्रियाविवरणं B1 D1 7 दशरथसंस्कारः, D1 दशरथभरतयोरुदकक्रियाकरणं, D1 5 भरतदशरथसंस्कार उदकक्रियाकरणं (D4 om करणं), D2 उदकक्रिया —*Sarga no* (figures words or both): Ñ1 B1 D4 6 om. Ś1 88 Ñ2 84, V1 B3 D3 83 B2 72 B4 78 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 77 D1 139 D2 5 86 D6 M4 81
—After colophon, D3 concludes with रामाय नमः, G with श्रीरामाय नमः

७२

अथ यात्रां समीहन्तं शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
भरतं शोकसंतप्तमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
गतिर्यः सर्वभूतानां दुःखे किं पुनरात्मनः ।
स रामः सत्त्वसंपन्नः स्त्रिया प्रव्राजितो वनम् ॥ २
बलवान्वीर्यसंपन्नो लक्ष्मणो नाम योऽप्यसौ ।
किं न मोचयते रामं कृत्वापि पितृनिग्रहम् ॥ ३
पूर्वमेव तु निग्राह्यः समवेक्ष्य नयानयौ ।
उत्पथं यः समारूढो नार्या राजा वशं गतः ॥ ४
इति संभाषमाणे तु शत्रुघ्ने लक्ष्मणानुजे ।
प्राग्द्वारेऽभूत्तदा कुब्जा सर्वाभरणभूषिता ॥ ५
लिप्ता चन्दनसारेण राजवस्त्राणि बिभ्रती ।
मेखलादामभिश्चित्रै रज्जुबद्धेव वानरी ॥ ६

G 2 81 7
B 2 78 7
L 2 81 7

72

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B Da-4 M4 cf. note before 2.68.1. —Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामचन्द्राय नमः । M5 with श्रीरामाय नमः

1 T3 repeats 1-5ab after 5cd. —c) M3 अरे (sic) Dg1 [illegible]. —For 1 Ś1 Ñ V1 B Da-4 M4 subst.

1*35* अथ [illegible] ।
स [illegible] भरतं तदा ।
[illegible] ।
[illegible] ॥

V1 Da-4 [illegible], Da [illegible], Da [illegible] (sic)) [illegible] M3 [illegible]) —cd) G2 राजा भार्या (for नार्या राजा) Ś1 Ñ V1 B Da-4 M4 [illegible] (V1 L2 [illegible]) [illegible]

5 a) Ś1 Ñ V1 B Da-4 M4 [illegible] Ś1 Da [illegible], Da [illegible]) D1 M3 इति [illegible] तु, T3 इति [illegible] —b) D2 [illegible] (for लक्ष्मणानुजे) —After 5ab, T3 repeats 1-5ab. —c) Ñ B1 Da Dm M5 [illegible] B2 [illegible], G2 L1 as in text (for प्राग्द्वारे) D1 [illegible], Dm [illegible] (for अभूत्तदा) B1 [illegible] —M3 om. (hapl.?) 5c-7a —c) Ñ V1 B Da-4 [illegible]

G 2 77 8
B 2 78 8
L 2.81 8

तां समीक्ष्य तदा द्वाःस्थो भृशं पापस्य कारिणीम् ।
गृहीत्वाकरुणं कुब्जां शत्रुघ्नाय न्यवेदयत् ॥ ७
यस्याः कृते वने रामो न्यस्तदेहश्च वः पिता ।
सेयं पापा नृशंसा च तस्याः कुरु यथामति ॥ ८
शत्रुघ्नश्च तदाज्ञाय वचनं भृशदुःखितः ।
अन्तःपुरचरान्सर्वानित्युवाच धृतव्रतः ॥ ९
तीव्रमुत्पादितं दुःखं भ्रातॄणां मे तथा पितुः ।
यया सेयं नृशंसस्य कर्मणः फलमश्नुताम् ॥ १०
एवमुक्ता च तेनाशु सखीजनसमावृता ।
गृहीता बलवत्कुब्जा सा तद्गृहमनादयत् ॥ ११
ततः सुभृशसंतप्तस्तस्याः सर्वः सखीजनः ।
क्रुद्धमाज्ञाय शत्रुघ्नं व्यपलायत सर्वशः ॥ १२
अमन्त्रयत कृत्स्नश्च तस्याः सर्वसखीजनः ।
यथायं समुपक्रान्तो निःशेषं नः करिष्यति ॥ १३

---

7 M4 om 7^{abc} (cf v.l 5) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D2–7 समीक्ष्य ता (by transp) Ś1 V1 B2 D1 3 6 ततो (for तदा) Ś1 Ñ2 B D2 3 4 G3 द्वार स्था, K(ed)द्वा स्था —^{b}) Ś1 Ñ2 B D5 भरत पापकारिणीं, D4 7 भृशमस्यापकारिणीं, T1 सुभृश पापकारिणीं —^{c}) V1 D1 3 त्वरित, T1 G3 Crp m g [अ]करुणा, Cr h t as in text (for [अ]करुण) Ś1 Ñ B D2 4 7 अंत पुरचरीं(D2 4 7 °रा) कुब्जा —^{d}) D2 निवेदयत्, D5 G3 न्यवेदयत्.

8 ^{a}) Dg1 M4 कस्या , Cr m g as in text (for यस्या) M3 om कृते Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 यातो (for वने) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 से(Ñ1 यो) गुरु , D1 3 M4 ते पिता, D2 5 यो (D5 वै) नृप , D4 7 भूमिप (for व पिता) V1 न्यस्तलोक पिता च त, G3 न्यस्तदेह पिता तव —^{c}) V1 पाप , D4 7 कुब्जा (*for* पापा) D5 wiped out च —Ñ1 illeg for 8^{d} —^{d}) Ñ2 V1 B D1 3 M4 कुरुष्वास्या(D3 °ष्व च) T3 स्वस्या कुरु (for तस्या कुरु) Ñ2 B यथाविधि(B1 °धि), Cl t यथा मति (as in text) Ś1 D6 कुरु चास्या यथोचित, D2 4 5 7 यथ्या पापा(D2 5 कुब्जा) न संशय —After 8 B3 ins

1840* न करोति यथा भक्तिकार्यमेतत्कदा चन ।

9 ^{a}) Dg1 ज्ञात्वा (for [आ]ज्ञाय) —^{b}) M3 भ्रातृ दु खित —^{d}) M3 प्रत्युवाच Dg1 दृढव्रत , Dt1 Ctp द्रुत वच , T1 M2 3 धृतं वच , G3 दृढ वच , Ct as in text (for धृतव्रत) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1–7 subst

1841* तामभ्यासगता दृष्ट्वा शत्रुघ्नो मन्यवीं सदा ।
चक्षुषाभिनिपातायां गतं गृह्य स्वान्वित ॥
क्रोधान्व्या वदन घास्या पूर्णमासप योत्थुना ।
अन्त पुरचरांस्तांस्तु प्रत्युवाच रुषान्वित ।

[(l 1) V1 तामभ्यासगतां, B2 °भ्यासगतां, D2 स तामभ्या°, D6 °गतां (for तामभ्यासगतां) Ñ2 अंतर्गतं च कुब्जां (by pm) —(l 2) B1 3 चक्षुर्भि , Ñ1 निरीक्ष्यन्तीं B3 निरीक्ष्य V1 D1 3 चक्षुर्भ्यां विनिदहंत्यां(D1 °हन्तीं) (for the prior half) Ñ1 illeg V1 D1 3 पुरे (for गते) Ś1 D2 4–7 चक्षुर्भ्यां विनिदहन्त्यां (D4 7 °ती) स रि(D2 पुरे, D4 7 वार) रुषान्वित —(l 3) D2 4 5 7 वक्त्रा (for भाषा) Ś1 D6 वीणुना —(l 4) Ś1 B1 D2 6 अंतःपुरचरां तां च(D1 °चरीं तु [sic] D2 °री तां तु) V1 D1 3 अंत (V1 पुर)पुरचरान्प्राह (for the prior half)]

10 ^{a}) G1 आपतित, M4 उत्पातित Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 6 यया(V1 B4 D3 6 °या) कृतं सहद्दु खं, B2 क्रोधात्वा च सहद्दु ख, D1 पापाकृत सहद्दु खं —^{b}) T1 वा (for से) Dd1 Dm1 (after corr as in text) T3 G1 यथा (for तथा) Ś1 Ñ2 B3 4 D1 4–7 पितुस्तथा (by transp) Ñ1 B1 4 पितुस्तदा —^{c}) Dg1 G1 3 यथा, Cv as in text (for यया) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

1842* तामिमां सन्धरामस्य नेष्यामि यमसादनम् ।

[Ñ1 D2 4 5 7 पापा, Ñ2 illeg V1 D1 3 दुष्टां (for मन्थ) M4 अद्यैतां नृशंसां वै (for the prior half) Ś1 Ñ2 B D6 नयामि (for नेष्यामि)]

11 For 11–13^{b}, Ś1 Ñ B D2 4–7 subst 1843* —^{a}) Dg1 T1 3 G M1–3 उक्त्वा T1 M2 तु (for च) V1 D1 3 M4 शत्रुघ्नेनैवमुक्ते(M4 °क्ता) तु —^{b}) M4 सखीजनवृता तदा —^{c}) V1 Dd1 M2 गृहीत्वा V1 D1 M1 [उ]त्स्थले(V1 °ले) D1 [उ]रस्थले (for बलवत्) —^{d}) V1 सर्वे, D1 सा तं (for सा तद्) D3 अरोदयत्

12 For subst in Ś1 Ñ B D2 4 7 cf v l 13 —^{a}) V1 D1 3 च भृश°, Dd1 Dm1 G1 3 M4 °संप्रहासस् Dm1 सुभृत° (for सुभृशसंतप्तस्) —^{b}) T2 3 अस्या (for तस्या) Dd1 Dm1 D1 3 T2 3 G M1 2 सर्व । M2 damaged (for सर्वे) G1 सुखी (for सखी) —^{d}) V1 ता पश्यंति D1 T1 Cg अ(T1 Cg इ)पलायत D3 पलायत (sic) D1 G1 M3 सर्वत

13 ^{a}) V1 अमंत्रयद् (subm) M2 Cm g आमंत्रयद् Ct अमंत्रयत (as in text) V1 चैवार्ता , D1 3 वै(D3 तै) वार्ता , G3 कृत्स्नं च M3 कृत्स्नस्तु —^{b}) Dt1 यथा । T1 सर्वे (for सर्व) G1 सुखी जन V1 D1 3 कुब्जापरिजनस्(V1 °श्च) तदा —For 11–13^{b}, Ś1 Ñ B D2 4–7 subst

1843* शत्रुघ्नेन तया कुब्जां तु गृहमाणां गृहीतवते ।
सहसा विनदन्तीं तां दृष्ट्वा कुब्जानुगो जन ।
क्रुद्धमाज्ञाय शत्रुघ्नं व्यपलायत सर्वशः ।
अमन्त्रयत चैवार्त्ता कुब्जापरिजनस्तदा ।

[(l 1) B2 reads तया कुब्जां in marg —(l 2) Ś1 D1 4 [अ]सौ (for [अ]नौ) Ñ2 B2 D2 4 5 7 सर्वे(Ś1 illeg., B3 गते, D2 पुरे) गृह्यमाणा(Ñ1 D4 7 °णां) क्रोशन्ती (for

सानुक्रोशां वदान्यां च धर्मज्ञां च यशस्विनीम् ।
कौसल्यां शरणं यामः सा हि नोऽस्तु ध्रुवा गतिः ॥ १४
स च रोषेण ताम्राक्षः शत्रुघ्नः शत्रुतापनः ।
विचकर्ष तदा कुब्जां क्रोशन्तीं पृथिवीतले ॥ १५
तस्या ह्याकृष्यमाणाया मन्थरायास्ततस्ततः ।
चित्रं बहुविधं भाण्डं पृथिव्यां तद्व्यशीर्यत ॥ १६
तेन भाण्डेन संकीर्णं श्रीमद्राजनिवेशनम् ।
अशोभत तदा भूयः शारदं गगनं यथा ॥ १७
स बली बलवत्क्रोधाद्गृहीत्वा पुरुषर्षभः ।
कैकेयीमभिनिर्भर्त्स्य बभाषे परुषं वचः ॥ १८

G 2. 77. 19
B 2. 78. 19
L 2. 81. 19

---

the prior half) Ñ1 B1. 3 D2. 4. 5. 7 कुब्जां (for कुब्जा) —After l. 2, Ñ1 D2. 4. 5 ins.:

1843(A)* सन्त्रा विलपमानां क्रोधे च हुदुरित ।

[Ñ1 D2 मृहदुरित (for च दु°)]

—(l. 4) B2. 4 आमन्त्र्य. Ś1 B1 चैवान. M1 दुखार्ते (for चैवार्ते)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अपि(Ś1 D1 °पि, B4 D4. 7 °ति)सङ्कुद्धौ, D11 G2 M3 समुपाक्रान्तौ, Ck. t. समुपक्रान्तौ (as in text) —d) Ñ2 V1 B D1 Cg निवेशनात्. Ñ2 V1 D3. 5. 7 न, B4 च (for न)

14 a) B1. 3 सानुक्रोश. Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 शरण्यां (for वदान्यां). M4 alleg. D3 तां (for च) —b) Ś1 Ñ1 D1. 7 M4 दानानाथा(D1 °मण्या)तीनाथवां(M4 °वीं). Ñ2 V1 B D1-8 दीनानां(V1 D2 °नां)नाथबान्धवां(V1 D1-3 °वत्सलां) —c) T2 शरणं, Cg. k. t. as in text (for श°). B1 D3 T3 G1 Cg याम. Ct. as in text (for यामः) —d) D11 M3 Ct. [ऽ]स्ति. Cg. as in text (for ऽस्तु). Ś1 Ñ V1 B D1. 7 M4 सा हि नोऽद्य (B4 °द्य) परायण

15 a) T1 damaged for स. Ś1 Ñ V1 B D1. 2. 3 M4 चापि रोष, D2. 4. 6. 7 चापि क्रोध (for च रोषेण). D11 सवीत. G1 महता (for ताम्राक्ष) —b) D11 शत्रुशासन —D5 om. 15c–16b —c) D11 सचकर्ष. Ś1 Ñ V1 B D1. 4. 6. 7 M4 भृश (for तदा). Ś1 D6 M4 कुब्जां (for कुब्जा) —d) Dg1 T1 G2 धरणीतले

16 D5 om. 16ab (cf. v. l. 15) —a) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G1. 2 M1. 3 तस्यां. Cr. g. तस्या (as in text). Ś1 Ñ V1 B D1. 4. 6. 7 T2 M4 त्वि(T2 °स्या)कृ(ह्य)माणायां(Ś1 °णाया) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G1. 2 M1. 3 तु(Dg1 स्या. D11 M3 ह्या. T2 M1 आ) कृष्यमाणायां —b) T1 मंथरा. Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G1. 3 M1. 3 मंथरायां. G2 कुब्जायाम्. Ś1 Ñ1 B Dg1 D1 G1. 2 M1. 3. 4 इतस्तत. D3 ततः स —d) V1 D1 समवर्धत. G1 व्यवशीर्यत. M3 तद्व्यशीर्यत. Cg. as in text. Cg. p. संव्यशीर्यत (for तद्व्यशीर्यत). M1 व्यवशीर्यत भूतले —For 16cd, Ś1 Ñ B D1. 7 (D1 reads after 15ab owing to omission of 15c–16b) subst.:

1844* भूषणान्यवशीर्याणि विचित्राणि महीतले ।

[Ñ1 B2 [अ]वशीर्णानि. D1. 4. 5. 7 [अ]वकीर्णानि, D2 व्यवकीर्णानि (for [अ]वशीर्याणि)]

17 a) M1 om. (hapl.) भाण्डेन. V1 D2 संस्तीर्णं. D11 T2 G2 M3 विस्तीर्णं. M4 सम्पूर्णं (for संकीर्णं) —b) V1 D1 M4 कृत्स्नं (for श्रीमद्) —For 17ab, Ś1 Ñ B D1-7 subst.:

1845* तस्यास्तैर्भूषणैश्चित्रैर्विनिकीर्णं महीतलम् ।

[Ñ1 महीतले. B2 विकीर्णं वसुधातलं, D3 कीर्णराजनिवेशनं (for the post. half)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 राजमार्गस्तदा —d) D3 तथा

18 a) D1. 3 बलवान्, G1 सत्वयन् (for बलवत्). V1 B1 D1. 2 कोपात् —c) V1 D2. 6 M4 अभि(V1 इति, D3 °*)निर्दिश्य, G2 अपि निर्भर्त्स्य, Cr. m. g. t. as in text (for अभिनिर्भर्त्स्य) —d) V1 D1. 3 प्रोवाच (for बभाषे) —For 18, Ś1 Ñ B1. 3. 4 D2. 4. 7 subst. while B2 ins. l. 1 after 18ab and subst. l. 2 for 18cd:

1846* तामाकृष्य च शत्रुघ्नः कैकेयीमभितो तदा ।
कोपसंरक्तनयनः प्रोवाच परुषं वचः ।

[(l. 1) B2 तथा (for तदा) —(l. 2) Ś1 B2 D2. 4 क्रोध (for कोप). D2. 7 तत्र (for वचः)]

—Ś1 Ñ B D2. 4. 7 cont., while V1 D1. 3 ins. after 18:

1847* ययेदमशुभं कर्म कुलक्षयकरं कृतम् ।
अनार्या साद्य कैकेयी कथं त्वां मोक्षयिष्यति ।
यया गार्येऽपि पुत्रो न राजा नाम्नो यश ।
सा प्राप्स्यत्यशुभस्थानं प्रेत्य पापपरोऽन्यम् ।
मूलं महत्यमनर्थस्य पुत्रक्षयकरस्य हि । [5]
तस्मात्कुब्जामहमद्य त्वां नेष्यामि यमसादनम् ।
इत्युक्त्वा महद्दुःखमद्य रामवियोगजम् ।
कुब्जं त्वामि विमोक्ष्यामि पापे पापानुसारिणि ।
इत्युक्त्वा भृशसंक्रुद्धः शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
विचकर्ष मन्थरां कुब्जां क्रोशन्तीं महीतले [10]

[(l. 1) V1 यदिदमशुभं. V1 यस्त्वशुभं. D1. 3 यया दे त्वशुभ. D3. 4 कृत (for करं) —(l. 2) D3 या (for सा). Ñ1 B1 अनार्येण. V1 D1 D3 सा. B3 वा (for सा). Ñ1 D2. 4. 5. 7 मानयिष्यति. Ñ2 B1. 3. 4 मानयिष्यति —(l. 3) D2. 3. 4 कथा (for यया). Ś1 Ñ1 D1. 7 गार्येऽपि. V1 गार्येऽपि. V1 D1. 3. 4 राजा न (V1 om.) पुत्रो (by transp.) (for पुत्रो न राजा) —(l. 4) D3. 4 प्राप्स्यति (for सा प्रा°). V1 [अ]शुभस्थानं. D1 [अ]शुभं (subm.). D3 [अ]विचिन्त्य (s. c.) (for [अ]शुभस्था°). V1 D1. 3 पापा (for प्रेत्य). Ś1 D6 पापा (for पाप) —(l. 5) B1 मूल (for मूलं). D1 त्वम् (for त्वद्यम्). V1 मानुषस्य

G 2.77 25 B 2.78 20 L 2.81 25

तैर्वाक्यैः परुषैर्दुःखैः कैकेयी भृशदुःखिता ।
शत्रुघ्नभयसंत्रस्ता पुत्रं शरणमागता ॥ १९
तां प्रेक्ष्य भरतः क्रुद्धं शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ।
अवध्याः सर्वभूतानां प्रमदाः क्षम्यतामिति ॥ २०
हन्यामहमिमां पापां कैकेयीं दुष्टचारिणीम् ।
यदि मां धार्मिको रामो नासूयेन्मातृघातकम् ॥ २१
इमामपि हतां कुब्जां यदि जानाति राघवः ।
त्वां च मां चैव धर्मात्मा नाभिभाषिष्यते ध्रुवम् ॥ २२
भरतस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नो लक्ष्मणानुजः ।
न्यवर्तत ततो रोषात्तां मुमोच च मन्थराम् ॥ २३
सा पादमूले कैकेय्या मन्थरा निपपात ह ।
निःश्वसन्ती सुदुःखार्ता कृपणं विललाप च ॥ २४

(sic) (for अनर्थस्य) Ñ1 शोक (for कुल) D3 -कृतस्य (for -कारस्य) Ñ1 V1 D3-6 7 च (for हि) B1 कुब्जाय करिष्ये हि (corrupt) (for the post half) —(l 6) Ś1 D6 [s]च हत्वा त्वां (D6 -भ्या [sic]) नयामि (for ऽहमद्य त्वां नेष्यामि) —(l 7) V1 D1 3 अपकृष्य महद्दुःखम् (D3 हाद्दुःखम्) (for the prior half) Ñ D3 5 राज (for राम) —(l 8) Ś1 D6 अहं हत्वा (for कुब्जे त्वयि) Ś1 D6 पापां, D4 पाप (for पापे) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D6 पापानुसारिणि (Ś1 D6 °णी) —V1 D1 3 4 7 om l 9 and 10 —(l 9) Ñ2 B3 स भृश क्रुद्ध, B1 एवमुक्त्वा (for भृशसंक्रुद्ध) D2 5 [s]तीव दुःखित (for लक्ष्मणानुज) —(l 10) Ñ1 निःश्वसन्ती (illeg) Ñ2 B1 D6 निश्वसन्ती, D2 5 तिष्ठन्तीं तां G (ed) क्रोशन्तीं पृथिवीतले (for the post half)]

19 D4 7 om 19 —[a]) V1 D1 3 इत्येव, T1 तैर्वाक्यैः (for तैर्वाक्यै) T1 ** पैर्, M4 कटुभैर् (for परुषैर्) Ś1 Ñ B D2 5 6 तेन, V1 D1 3 वाक्यै, M3 तस्य, Ck t as in text (for दुःखै) —[b]) Ś1 Ñ B D2 5 6 M4 भृशमार्द्र(Ñ1 °रोपि)ता V1 D1 3 तेन तर्जिता (for भृशदुःखिता) —[c]) Ś1 Ñ2 B D6 -सवीता D1 -सन्त्रिता, G3 सतसा Cg as in text Cl त्रिरस्ता (for -संत्रस्ता) V1 शत्रुघ्नभयमुद्विग्ना M4 शत्रुघ्नस्य भयत्रस्ता —[d]) Ś1 V1 B1 3 D2 5 अभ्ययात्, Ñ2 B2 3 (m also) 4 D1 3 5 अभ्यगात्, M4 आगमत्, Cg t as in text (for आगता)

20 [a]) Ś1 V1 B1-3 Dt2 D1-3 5 6 M2 ता, Cr m g as in text (for तां) D4 7 इत्युक्तवत् भरत —[b]) Ś1 Ñ V1 B D3 7 M2 वाक्यम्, Dg1 चेदम् (for इदम्) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 त्वया, Cv r m g t as in text (for इति)

21 D4 7 om 21-22 Ñ1 damaged up to कैकेयीं in 21[b] —[a]) V1 T3 निहन्या(V1 °न्या)हम्, Cg k t as in text (for हन्यामहम्) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 स्वयमेव हि M4 भर्तृघातिनीं (for दुष्टचारिणीम्) —[cd]) M4 वां (for मां) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 यदि रामो न धर्मात्मा त्यजेन्मां मातृ D3 °तृ ,यातिनं —After 21 Ñ B D2 5 ins

1848* रोषे सपत्न्या धर्मज्ञ हते येये स्वकर्मणा ।
यद्य चेय परमेष्या कुब्जा स्त्री च विशेषत ।

[(l 1) Ñ1 damaged for the prior half D2 5 क्रोध and इष्टा (for रोष and धर्मज्ञ respy) —Ñ1 D2 5 om l 2 —(l 2) G (ed) सतत (for यत्र) B3 प्रेष्या B4 पुरोष्या]

22 Ś1 D4 5 7 om 22 (for D4 7 cf v l 21) —[a]) V1 अपि हितां (sic) M3 अभिहता (for अपि हतां) —[c]) Ñ1 च हि, Ck as in text (for चैव) —[d]) Cr m g k t नाभिभाषिष्यते (as in text) V1 D1 3 नाभि(D3 न हि) सभाषयिष्यति, Dg1 नाभिभाषेत वै ध्रुव M4 न भाषिष्यति राघव —For 22 Ñ B D2 6 subst

1849* इमामपि च विज्ञाय हतां कुब्जामसंशयम् ।
त्यजेद्रामः स धर्मात्मा त्वां च मां चाप्यसंशयम् ।

23 [a]) M4 श्रेष्ठ (for श्रुत्वा) —[b]) M4 श्रुत्वाथो (for शत्रुघ्नो) Dg1 भरतानुज, G2 लक्ष्मणानुग —[c]) G1 त्रिदश Dm1 G2 M3 सदा, M2 बली (for ततो) Dt1 Dd1 रोषेण —[d]) G1 om (hapl) च Dt1 मूर्छितां (for स मन्थराम्) —For 23 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1850* इत्येतद्वचनं श्रुत्वा शत्रुघ्नो भरतेरितम् ।
सपत्न्युपागतो रोषं विविक्षेप स मन्थराम् ।

[(l 1) V1 तद्, B1 D1 (a o तद्) [ए]व (for [ए]तद्) —(l 2) Ś1 D1-7 -न्वा(Ś1 -न्व D3 -न्व)पत्न्य Ñ1 D1 3 न्यपतद्(Ñ1 °पतत्) (for संयत्न्य) Ñ1 D2 4 6 7 रोष (for रोषं) —Ñ1 mostly damaged for the post half Ś1 D6 चाक्षिपेद V1 D1 3 तां(V1 तो [sic]) मुमोच त B3 दक्षिपे स D2 5 विनिक्षिप्य, D4 7 प्रक्षिप्य स (for विचिक्षेप च)]

24 [a]) D1 पदमूले —[b]) V1 विनिपात (sic) D1 च (for ह) —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वसती(D1 °तो [sic]) Dg1 G2 M3 च G3 स, M2 तत्) दुःखार्ता (for सुदु °) V1 D1 3 M3 विनि (M3 °नि)श्वसती दुःखार्ता —[d]) V1 D1 3 M4 करुणं, M2 3 कृपणा (for कृपणं) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M3 ह (for च) —For 24 Ś1 Ñ B D2 5 6 subst

1851* सा शिला सहसोत्थाय मन्थरा भयविह्वला ।
कैकेयीमभिगम्याशु ययाचे शरणं तदा ।

[(l 1) D2 om from मन्थरा up to ययाचे in l 2 D2 5 भय(D1 मुखि)विह्वला —(l 2) B1 [आ]क्रम्याशु (for [आ]र्त ययाचे) D1 तदा, D1 7 तथा (for तदा)]

शत्रुघ्नविक्षेपविमूढसंज्ञां समीक्ष्य कुब्जां भरतस्य माता । शनैः समाश्वासयदार्तरूपां क्रौञ्चीं विलग्नामिव वीक्षमाणाम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

७३

ततः प्रभातसमये दिवसेऽथ चतुर्दशे । समेत्य राजकर्तारो भरतं वाक्यमब्रुवन् ॥ १

गतो दशरथः स्वर्गं यो नो गुरुतरो गुरुः । रामं प्रव्राज्य वै ज्येष्ठं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ २

त्वमद्य भव नो राजा राजपुत्र महायशः । संगत्या नापराध्नोति राज्यमेतदनायकम् ॥ ३

आभिषेचनिकं सर्वमिदमादाय राघव । प्रतीक्षते त्वां स्वजनः श्रेणयश्च नृपात्मज ॥ ४

G 2. 86. 7
B 2. 79. 4
L 2. 50. 7

25 °) G2 -सक्षेप (for विक्षेप). V1 -सत्त्वां, D2 विगाढां (hypm.). V3 -स्मृत्वा (for -संज्ञां). D2.4.6.7 विसृष्टकल्पां — °) D5 कृष्णाद् (for कुब्जां). — °) Ś1 D6 तदाश्वासयद्. — °) Ś1 D5 यथार्ताम्, Ñ V1 B D1-4.7 भयार्ताम्; M2.3 Cgp विविग्नाम्, M4 प्रविग्नाम्, Cv.r.m.g.t as in text (for विलग्नाम्). Ś1 Ñ1 D6 सारसीं. V3 D2 यात (D2 °त)चेतीं, V1 भारत्वीं. B1.3 रुत ह(B1 व)रतीं. B2 विषमतीं, B4 स्वारवर्ती. D2.4.5.7 शरदीं (for वीक्षमाणाम्).

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 Ñ1 V1 B D1.4.6 कुब्जा... V3 °च दंडं(V2 D3.4 °ण). N2 damaged. D4 भरतपर्यणि संधारकर्पण (D5 °ण). D5 मथारकर्पण, D7 मंथरासमाकर्षण.—*Sarga no.* (figures, words or both): N2 B1 D4.5 om. Ś1 61. N2 V1 D7 M1 77. B2 68. B3 D1 76. B4 71. D(g) D11 Ddb Dm1 T G M1-2 78. D3 133. D4.5 80.—After colophon, D2 concludes with रामाय नमः. G with श्रीरामाय नमः.

73

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 N V1 B D1-7 M1 cf. note before 2.68.1. Before 1, Ś1 N V1 B D1.7 M4 read: 1812* 1814* and 1815*. Dm1 begins with ॐ, M1.4 with श्रीरामाय नमः.

1 °) T2 अथ. Cm.g.k.t as in text (for ततः). G2 प्रभाते (for प्रभात). — °) T2 G3 M1 [s]ति (for थ). — °) Dd1 समेत (for समेत्य). — For 1, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1852* यथोद्दिसाहकरीर्ति तु कृत्वा व्यासनन्तरे प्रियौ ।
समेता मंत्रिण सर्वे भ्रातरं वाक्यमब्रुवन् ।

[(l. 1) D1 तथोद्दिसाहे. Ś1 D5 चातुर्दशे. B3 वेश्यारे (for व्यसनान्तरे). V1 D1 च वै (for प्रियौ). —(l. 2) D2.4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्).]

2 For 2, Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 subst.:

1853* नाम स नृपतिः स्वर्गं भर्तासीतो गुरुश्च नः ।
प्रव्राज्य ज्ञेष्ठं पुत्रं रामं लक्ष्मणमेव च ।

[(l. 1) Ñ1 तु. D1.7 M4 च (for नः). D1 भर्ता स्मेषो (sic). D1 भर्तासीतो (for °सीतो). —(l. 2) D5 transp. पुत्रं and राम. B1 om. from मेव u up to भव in 3°.]

—After 2, Dm1 ins. राम.

3 B1 om. up to भव (cf. v.l. 1853*). — °) D1 तदद्य. D2 भवत (sic) (for त्वमद्य). D2 भव ॰ (lacuna). D4.5 भरतो (for भव नो). — °) G1 महायशः. Ś1 N2 B D1.7 M4 धर्मज्ञो नृपात्मज, V2 धर्मेशो नो नृपात्मज. V1 तावत नृपात्मज. — °) G2 M1 राज्ये चैतदराजकं. — For 3°d, Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 subst.:

1854* प्राप्नोति नापदं यावदिदं राष्ट्रमनायकम् ।

[D1 नाय (sic) (for नापदं). D1 राष्ट्रमनायक. D4 lacuna.]

—Thereafter D1 reads 1855*.

4 °) V1 D4.5 T2 G1 अभिषेचनिकं. D1 आभिषेचनकं, Cm.g.k.t आभिषेचनिकं (as in text). Ś1 Ñ V1 D1.4.6.7 M4 द्रव्यम्. D4.5 ग्राह्यम् (for सर्वम्). — °) Ś1 N V1 B D1.7 M4 सर्वेषां. M3 राघवे (for राघव). — °d) Dg1 T2 प्रतीक्षन्ते. Dm1 तु स्वय. M3 स्वजने, Cr.g.k.t as in text (for स्वजनः). Dm1 T2 G2.3 M1 नृपात्मज (for नृपात्मजः). Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 राज्यमभिषेकं ... नृप. D2.5.7 मद्,मेदिनि

G. 2.86.8
B. 2.79.5
L. 2.80.6

राज्यं गृहाण भरत पितृपैतामहं महत् ।
अभिषेचय चात्मानं पाहि चास्मान्नरर्षभ ॥ ५
आभिषेचनिकं भाण्डं कृत्वा सर्वं प्रदक्षिणम् ।
भरतस्तं जनं सर्वं प्रत्युवाच धृतव्रतः ॥ ६
ज्येष्ठस्य राजता नित्यमुचिता हि कुलस्य नः ।
नैवं भवन्तो मां वक्तुमर्हन्ति कुशला जनाः ॥ ७
रामः पूर्वो हि नो भ्राता भविष्यति महीपतिः ।
अहं त्वरण्ये वत्स्यामि वर्षाणि नव पञ्च च ॥ ८
युज्यतां महती सेना चतुरङ्गमहाबला ।
आनयिष्याम्यहं ज्येष्ठं भ्रातरं राघवं वनात् ॥ ९
आभिषेचनिकं चैव सर्वमेतदुपस्कृतम् ।
पुरस्कृत्य गमिष्यामि रामहेतोर्वनं प्रति ॥ १०
तत्रैव तं नरव्याघ्रमभिषिच्य पुरस्कृतम् ।
आनेष्यामि तु वै रामं हव्यवाहमिवाध्वरात् ॥ ११

---

5 ᵃ) D1 D2 D3 Dm1 T1.2 G1 M2.3 शुभं (for महत्). —For 5ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1.3 (reads after 1854*) 2-7 M1 subst.:

1855* इदं राज्यं गृहाण त्वं कुलपर्यायमागतम् ।

[V1 इमं (for इदं). M1 तद् (for राज्यं). Ś1 Ñ2 B2-4 D2 [illegible] B1 [illegible] (for कु°[illegible]).]

—ᶜ) V1 अभिषेचय [illegible] D1 अभिषिञ्चय चात्मानं. —ᵈ) V1 D1-3 M1 त्राहि (for पाहि). B1 om. चास्मान्नरर्षभ. Ś1 Ñ B2-4 D2-7 [illegible] (B1 D2 °प). V1 D1 M1 [illegible] (for नरर्षभ). —After 5, Dm1 G1.2 M1 ins.:

1856* [illegible]

6 ᵃ) D1 Dm1 T1 G1 अभिषेचनिकं Cm आभिषेचनिकं (as in text). T1 सर्वं Cm p.l. as in text (for भाण्डं).

1857* [illegible]
[Ś1 [illegible] Ś1 D1 [illegible], Ñ1 B1 [illegible] (for [illegible])]

8 For 8, Ś1 Ñ V1 B D1-3 M1 subst.:

1858* [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[(l. 1)] V1 B1 D1-3 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible]. —(l. 2) V1 D1 [illegible] (for [illegible]). V1 B1 [illegible], B1 illeg. (for °[illegible]). V1 [illegible]. —(l. 3) B1 [illegible]. Ś1 D1 [illegible] (D1 °[illegible]) [illegible] (for the [illegible]). D1 [illegible] (for [illegible]). M1 [illegible] (for [illegible]) [illegible] from l. 4 on to st. 12 —[illegible]

न महात्मा तरिष्यामि स्वामिमां मातृगन्धिनीम् ।
वने वत्स्याम्यहं दुर्गे रामो राजा भविष्यति ॥ १२

निपतां शिल्पिभिः पन्थाः समानि विषमाणि च ।
रक्षिणश्चानुसंयान्तु पथि दुर्गविचारकाः ॥ १३

एवं संभाषमाणं तं रामहेतोर्नृपात्मजम् ।
प्रत्युवाच जनः सर्वः श्रीमद्वाक्यमनुत्तमम् ॥ १४

एवं ते भाषमाणस्य पद्मा श्रीरुपतिष्ठताम् ।
यस्त्वं ज्येष्ठे नृपसुते पृथिवीं दातुमिच्छसि ॥ १५

अनुत्तमं तद्वचनं नृपात्मज-
प्रभाषितं संश्रवणे निशम्य च ।
प्रहर्षजास्तं प्रति बाष्पबिन्दवो
निपेतुरार्यानननेत्रसंभवाः ॥ १६

ऊचुस्ते वचनमिदं निशम्य हृष्टाः
सामात्याः सपरिषदो वियातशोकाः ।
पन्थानं नरवर भक्तिमाञ्जनश्च
व्यादिष्टस्तव वचनाच्च शिल्पिवर्गः ॥ १७

C 2.76.21
B 2.79.17
L 2.90.21

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

संतार्य ; Ga Mr [इ]रि वै, Ga Ma प तां Ma प वे (for मु वै) Ś1 K V1 B1 4 D1-4 M1 मातरि पाश्य (B3 °म)है रानं D13 D11 D13 D14 मातामि°पाजि वै रानं —d) G3 इत्यातद्दृशम् ; M1 मत्वागतिम् ; Cl as in text (for इत्य°) Ś1 K V1 B1 4 D1 [अ] स्वरे

12 D1 om 12 (cf v. l. 1861*) —b) V1 हास्यगर्भिनी D13 मातृगर्भिनी D13 मातृगुर्विनी D1 Ga मातृगर्भिनी T1 Cl पुत्रगर्विनी M1 हास्यगर्भिनी Cv r m g t as in text (for मृतगर्भिनीम्) C1 Ct कतकस्तु—'पुत्रगृद्धिनीम्' इति पाठः पुत्रगर्धिनीमित्यर्थ इत्याह । K Ś1 V1 B1 4 D1 4 M1 पत्नीं हास्यगर्विनीं Ś1 D1 'गर्विनी' D1 'गर्विनीं D1 'गर्विनीं M1 'गृद्धिनीं) V1 पत्नीं हास्यगर्विनीं D1 ur T1 मातरं हास्यगर्विनीं D1 'गृध्नी' (sic) D1 गृद्धिनीं D1 'गृद्धिनी T1 'गर्विनी] —After 12ab B3 ins

183* यथा दशरथेन बालो सीतया सह निर्गतः ।

—D1 om 12c-13b —c) D1 राम (for राजा)

13 D1 om 13cd (cf v. l. 1 .) —a) Cv r m निपतताम् ; C k t निवन्नां (as in text D1 trans निवतां a. 1 निपिता —b) Ś1 K V1 B1 4 D1 4 M1 मनसा म ; V1 D1 'मे वा) विषमाणि T1 सुमनो also सदो वा) विषमाणि —c) D1 D1 दृतिरा C m in text (for रक्षिण) —d) Cv r k t as in text Cl दुर्गविचारकाः (for दुर्गविचारकाः) For 13cd Ś1 K V1 B1 D1 4 Ms subst

183* ... ...

[V1 D1 4 B1 ... V1 D1 ...] ... D1 M1 ... (for ...) V1 D1 ...

14 a) C m g Cr k t as in text (for ...) —b) Ś1 ... —d) Ś1 K V1 B1 D1 M1 ...

185* ... ...
... ... ।

[(1 2) V1 D1 पश्ये (for दृश्ये) D1 एवं (for कर्ते) D1 एवं (for तम) —(1 2) D1 ... M1 ... V1 D1 4 B1 M1 सौ ... (for the post half)]

15 a) B1 एवं M1 एवं ; Cv r g t as in text (for पद्मा) Ś1 V1 B1 4 D1 ... M1 Cr °... ; Cm g k t 'ता (as in text) D1 पद्मा ... —cd) G1 यस्त्वं Cl ... Cr as in text (for यस्त्वं) Ś1 K V1 B1 D1 4 M1 यस्त्वं भ्रात्रे ... (D1 'म)

16 a) D1 4 अनुत्तमं D1 अनुत्तमे (sic) (for अनुत्तमं) Ś1 K V1 B D1 4 M1 ... ; C n k t as in text (for तद्) D1 T1 2 Cl नृपात्मज (T1 'जे) Cm t as in text (for नृपात्मज) —b) Ś1 Ñ B D1 प्रभाषितं ; V1 निशम्य ; D1 ... प्रभाषितं (for प्रभाषितं) Ś1 D1 संश्रवणे B1 ... D1 संश्रवणे D1 ... T1 M1 संश्रवणे (for संश्रवणे) V1 Ñ B1 D1 D1 om V1 D1 ... B1 ... D1 ... (for च) —c) D1 om प्रहर्षजास् Ś1 Ñ V1 B D1 ... Ga ... प्रति (for तं प्रति) V1 बाष्पबिन्दवो —d) Ś1 K V1 B D1 ... (D1 '...) ... ; Ga निपेतुरार्यां ... M1 निपेतुरार्यानन (for निपेतुरार्यानन) M1 ... (for च)

17 D1 ... —a) Ś1 K V1 B1 4 M1 ... D1 ... D1 ... V1 ... (for ...) D1 ... V1 ... D1 D1 ... (for ...) V1 K ... Ś1 ... V1 D1 4 M1 ... D1 ... (for ...) D1 D1 D1 ... (for ...) —) Ś1 D1 ... D1 ... (for ...) ... V1 B1 D1 ... D1 ... D1 ... (for ...) —c) D1 ... V1 D1 ... (for ...) D1 ... (for च) D1 शिल्पिवर्गः

७४

G 2 87 1
B 2 80 1
L 2 91 1

अथ भूमिप्रदेशज्ञाः सूत्रकर्मविशारदाः ।
स्वकर्माभिरताः शूराः खनका यन्त्रकास्तथा ॥ १
कर्मान्तिकाः स्थपतयः पुरुषा यन्त्रकोविदाः ।
तथा वर्धकयश्चैव मार्गिणो वृक्षतक्षकाः ॥ २
कूपकाराः सुधाकारा वंशकर्मकृतस्तथा ।
समर्था ये च द्रष्टारः पुरतस्ते प्रतस्थिरे ॥ ३
स तु हर्षात्तमुद्देशं जनौघो विपुलः प्रयान् ।
अशोभत महावेगः सागरस्येव पर्वणि ॥ ४
ते स्ववारं समास्थाय वर्त्मकर्माणि कोविदाः ।
करणैर्विविधोपेतैः पुरस्तात्संप्रतस्थिरे ॥ ५

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D2 भरतमति, Ñ1 D1 3 भरतादेश, V1 D1 2 सेना(V1 समा)देश, D3 भरतपर्वणि यात्रिक, D6 भरतपर्वणि भरतवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2 4 om Ś1 90 Ñ2 B2 86 V1 D1 M1 83 B2 74 B4 80 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 79 D1 140 D1 5 87 D7 83 —After colophon D6 G conclude with श्री(D6 om)रामाय नम

74

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 cf note before 2 68 1 Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) D3 भूमिपदे राज्ञ —ᵇ) Ś1 सूत, D1 4 5 7 सत्र, Cr m g k t as in text (for सूत्र) —B4 om (hapl ?) 1ᶜ-2ᵇ —ᶜ) Ñ1 पौरा, Dg1 marg (for शूरा) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D1-7 M1 स्व(Ñ2 सु)कर्मणि(D3 °णि)रता पौरा —ᵈ) T2 जनका, Cv r m g t खनका (as in text) V1 D1 2 यान्त्रिकाश्च, B2 मन्त्रकास्, D7 om, M1 शिल्पिनश्च (for यन्त्रकास्)

2 B4 om 2ᵃᵈ (cf v l 1) —ᵃ) Ñ1 कर्मान्तिक, D7 °र्मान्तिक D3 स्थपयत (meta) —ᵇ) Ś1 D6 मन्त्रकोविदा, Ñ V1 B1-3 D1 3 5 7 M1 मार्गकोविदा, T2 पथि कोविदा, v r p m g t यन्त्रकोविदा (as in text) D2 पुरुषाश्चाल कोविदा, Cr t p पयदुर्गेषु कोविदा —ᶜ) Ś1 D2 3 5 वा(D2 5)र्धन(Ś1 °नि)कास्, Ñ B G3 M1 Ck वर्ध(B4 वध sic) क्रिस्, V1 D1 4 वार्धकिनस्, D4 वर्धकिकास्, D7 व]कि चकिनस्, M1 वर्धयतस्, Cv m g t as in text (for वर्धकयस्) D1 6 7 चापि (for चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 B1 2 (also) 4 D6 द्वारिणो, D1 7 मार्गि(D7 °र्गं)णवो (for मार्गिणो) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 वृक्षरोपका

3 M1 om 3ᵃᵈ —ᵃ) V2 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T1 2 सूपकारा, Cg कूपकारा (as in text) Ś1 Ñ1 B D6 (सु)धाकारा V1 सुधकारा (for सुधाकारा) —ᵇ) V2 वस्त्र B1 2, D1 3 वेद (for वंश) Ś1 Ñ2 B1 2 4 Dg1 D1 4 7 T2 G1 3 -कर्मकारास्, Dt1 Cr p k t -कर्मकृतस्, D2 -कर्मकृतस् D4 -कर्मकारास्, Cv r m g as in text (for -कर्मकृतस्) 3 Cr वंशकर्मकृत इक्षुकारा वैकटद्वैर्वेदैर्भूमिं निमिमते त इति कश्चित् । वंशदलैः कटपिञ्जशूर्पादिकर्मकरा वा । धमति पाठे पल्यपनादिकृत । ☙ —D3 reads 3ᶜᵈ twice —ᶜ) Ś1 D6 येऽत्र विद्वांस, Ñ B ये भविष्यति V1 D1 2 ये स्व(D1 °त्र) मुख्यास्तु, D4 5 ये भविष्यश्च, D5 ये च(G[ed]वि) शिल्पिन M1 ये च शिल्पवे (for ये च द्रष्टार) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 4 D1 2 4 पुर(B2 °रा)स्ते, B3 M1 पुरस्तात्, D1 3 सर्वत, M1 प्रभृतय (for पुरतस्) Ś1 Ñ2 V1 B Dt1 D1-7 M1 स(Dt1 च)प्रतस्थिरे(B4 °ते) —After 3 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 ins

1866* विषमाणि समीकर्तुं श्वभ्रच्छेदयश्च पथि द्रुमान् ।
सेनापतिनियुक्ताश्च भरतस्य प्रयास्यत ।

[(l 1) Ñ1 D2 4 5 7 विषमांश्च (for °माणि) Ś1 D6 विषमं सम कर्तुं (for the prior half) Ś1 D6 छिन्दंश्च V1 D1 4 छेदयश्च, M1 पातयश्च (for छेदयश्च) —(l 2) M1 प्रयान्ते (for प्रयास्यत) D3 विद्यान्त (for प्रयास्यत)]

while L(ed) ins after 3 within brackets

1867* कश्चिद्दुर्गं निवेशार्थं भक्ता चेदिविभूषिता ।
कश्चिद्रापणवण्यानि पथि दुर्गाश्रयाणि च ।
दर्शयाञ्चक्रुरत्यर्थं नरा कश्चिद्गुरुं यथा ।

4 ᵃ) M1 तोषात् (sic) Cr m g as in text (for हर्षात्) Ś1 समुत्थोदेशो, Ñ V1 B D4 5 7 M1 समुत्थोद्देशे(D1 समाक्षोदेशे, Cr m g as in text (for समुद्देशं) D2 3 हर्षाच्चैव समा(D3 °मु)द्योतान(D3 °ञ्चत्) —ᵇ) D3 वर्धते V1 D1 4 7 विपुल, B1 वपुर (sic) G1 °ल (for विपुल) Ś1 D6 M1 प्रियान्, Ñ1 स्वगान (sic) V1 द्रुम, D1 महद् D2 प्रयाक D1 7 -स्वन, Cr g k t प्रयान् (as in text) —ᶜ) D1 महोभयम् Dm1 महासेय —ᵈ) Dd1 Dm1 G समुद्र इव Cr k t as in text (for सागरस्येव) Ś1 Ñ1 B D6 पर्वणीव महार्णव V1 D1 2 7 पर्वणीव महोदधि V1 D1 M1 पर्वणीव महार्णव (M1 °द्र) —After 4 D1 7 ins 1868*

5 B1 D1 2 om 5 —ᵃ) T1 स्ववारं T2 °भार्या G1 M1 °वार्य, Cr m g k t as in text (for स्ववारं) ☙ Cr स्थपतकं स्वाधिकारं ☙ Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 4 M1 स्व(B1 सेना) सर्वं स्व(Ñ1 P2 स)मभिप्राय D6 M1 स इत्यादिमास्थाय D1 2 स स्वार्थं, D3 स्व) समधिष्ठा D1 °स्था)य —ᵇ) Ś1 V1 B2 D1 1 M1 कर्म कर्मसु Ñ1 D1 2

लता वल्लीश्च गुल्मांश्च स्थाणूनश्मन एव च ।
जनास्ते चक्रिरे मार्गं छिन्दन्तो विविधान्द्रुमान् ॥ ६
अवृक्षेषु च देशेषु केचिद्वृक्षानरोपयन् ।
केचित्कुठारैष्टङ्कैश्च दात्रैश्छिन्दन्क्वचित्क्वचित् ॥ ७
अपरे वीरणस्तम्बान्बलिनो बलवत्तराः ।
विधमन्ति स्म दुर्गाणि स्थलानि च ततस्ततः ॥ ८
अपरेऽपूरयन्कूपान्पांसुभिः श्वभ्रमायतम् ।
निम्नभागांस्तथा केचित्समांश्चक्रुः समन्ततः ॥ ९
बबन्धुर्बन्धनीयांश्च क्षोद्यान्संचुक्षुदुस्तदा ।
बिभिदुर्भेदनीयांश्च तांस्तांदेशान्नरास्तदा ॥ १०

C 2 87 0
B 2 80 10
L 2 91 13

सवकर्मसु T1 2 M2 कर्म कर्मणि M3 शिल्पक° (for यत्र कर्मणि) Ñ2 B1 3 कर्म (B2 [al 1] धर्मे) कर्मविशारदा D4 सर्वधर्मसुकोविदा (subm) —ᶜ) D1 om 5ᶜᵈ —ᵉ) V1 B3 कारणात्, Cm g k t यरणात् (as in text) V B1 3 D5 1 बहुभिर्युक्ता, V1 D1 3 M1 विविधैर्युक्ता, T1 G1 विविधोपेत Cv द्विविधोपेतैः, Cm g k t विविधोपेतैः (as in text) Ca Cv द्विविधोपेतैः वैविध्योपेतैः । भारप्रयासेऽधि निपुण । &c —ᵈ) V B1 3 पुरतश्च (V2 पुरतश्च, G [ed] परितश्च) ऋजुर्जना, V1 D1 3 4 M1 पुरश्च (D2 M1 °श्च, D5 °श्च) क्रमिरे जना —After 5 Ś1 V V1 B1-3 D1 7 M1 (Ś1 D1 after 5ᶜᵈ and D2 after 4 owing to omission) ins

1868* ससानिवेशाश्विविधानमुमार्गं विधानत ।
कुर्वन्त शोधयन्तश्च पन्थान गहन वने ।

[Ś1 D4 om l 1 —(l 1) D1 संस्थानविविधा (for the prior half) V1 B1 D3 अनुमार्ग Ñ1 एवे मार्गे B3 न वमार्गे D2 न(D5 म)व मार्गे D5 °मार्ग (for अनुमार्गं) —(l 2) D1 2 गोभयस्य (for शोध°) D1 प्रस्थान (for पन्थान) B1 (m also) पन्थानं वनगह्वरे (for the post half)]

6 ᵃ) G1 लताश्च बहुगुल्माश्च —ᵇ) Dg1 Dm1 T1 G1 M1 3 अश्मान (sic) T1 अश्मन (sic) (for अश्मन) —ᶜ) T1 damaged for जनास्ते च T1 M1 राघवार्थकिरे T1 G1 M1 नरमार्गकिरे T1 मार्गान् —For 6 Ś1 N V1 B D1 1 (all reading l 2 after 5ᵃᵇ) subst M1 transp l 1 and 2 and subst for 6 and reads after 7ᵃᵇ

1869* विविधान् पीलुसङ्घातान् कपित्थाम्राश्वत्थांस्तथा ।
लताविततगुल्मांश्च तरूनाश्वोत्पलांस्तथा ।

[(l 1) B1 विविध (for के°) D1 om the post half —(l 2) V1 B1 2 4 [°म]सार V1 D1 3 °लता- D1 °वितान्, D1 1 °तति, D1 प्रस्तान् (for वितत) V1 °तरु- B1 °तरू, D1 M1 °तरु (for °तरू°) V1 सीयमान् (for °स्तथा)]

7 ᵃ) B1 सवृक्षेषु G1 अवृक्षेषु Cm अवृक्षेषु (as in text) D1 om च (subm) —ᵇ) G1 M1 1 सरोपयन् Ct as in text (for अरोप°) —After 7ᵃᵇ Ś1 N V1 B D1 7 read l 2 of 1869*, while M1 reads 1869* —ᶜᵈ) B1 कठोर (sic) Cm g as in text (for °ष्टङ्क°)

V1 D1 1 transp टङ्कैः and दात्रैः T1 छिन्दन्, Cr g k t as in text (for छिन्दन्) Ś1 N V1 B D1 7 M1 दात्रैश्च प्रविविशुः G1 दात्रै सविविशु कचित (for °) —After 7 D1 2 3 ins 1870*

8 D1 2 3 om 8–9ᵇ —ᵃ) Ś1 D1 विविशुः सालान्, B1 वारणस्तम्भान्, Cv m g t as in text Cr वीरणस्तम्भान (for वीरणस्तम्बान्) —ᵇ) M1 बहुलान् (for बलिनो) N B T1 M1 बलवत्तरान् (T1 °रा) —ᶜ) B1 1 विदल्य, Cv r m g t विधमति (as in text) G1 स्म, Cv g as in text (for स्म) Ś1 N V1 B D1 1 M1 दुर्गाणि (for दुर्गाणि) —ᵈ) V1 स्थलानि च B1 वृक्षा(marg also स्थला)नीव B1 (sup lin as in text) वृक्षानि च (for स्थलानि च) Ś1 N V1 B Dg2 D1 1 समतत —After 8 Ś1 N V1 B D1 1 M1 ins D1 2 3 ins after 7 D1 ins l 1 of 1872* after 8 and then cont

1870* तथा कण्टकगुल्मांश्च पनसाश्च फलकण्टकान् ।

9 D1 2 3 om 9ᵃᵇ (cf v l 8) —ᵃ) T1 [s]पात्र यतः G1 [s]पूरयन्, Cg t as in text (for °पूरयन्) —ᵇ) Dg1 D1 Dm1 पांसुभि, Cg t पांसुभि (as in text) —For 9ᶜᵈ Ś1 N V1 B D1 1 M1 subst D1 subst for 9ᵃᵇ and reads after 9ᶜᵈ

1871* पांसुभि पूरयामासु जीर्णकूपांस्तथापरे ।

[N1 V1 B1 D1 पांसुभि M1 पूरयांचक्रु Ñ1 B1 2 पूरयामासु अपरे B1 अपरे पूरयन् (for the prior half) Ś1 N1 D1 अनुकूपान् N1 B1 2 4 कूपान् B1 M1 अनुकूपान् (for °कूपान्)]

—The editor D1 cont l 2 3 of 1872*

—ᶜ) T1 तत T1 तदा (for तथा) Dg1 भूमेः D1 [म]-भागान् (for वभि) Ś1 V1 D1 1 M1 निम्नादुच्चांस्तथा चान्ये (V1 D1 M1 चाप्यन्ये D1 2 3 चैवान्ये) N B निम्नानुच्चा तथा चान्ये, T1 निम्नानां च तथा भूमि —ᵈ) Ś1 D1 समांश्चक्रु, Cg समांश्चक्रुः (as in text) D1 Dm1 T1 G1 2 M1 2 ततस्तत (for समन्ततः) —After 9 N B D1 2 3 M1 ins 1872*

10 ᵃ) T1 बबन्धुर्बुबुधु Cv r m g t as in text (for °बन्धु) Ñ1 B D1 2 3 कोष्ठा (Ñ1 B1 °षा) स्वबुबुधु M1 कोष्ठास्तु सविविशुः Ñ B D1 D1 2 G M1 2 3 तथा (for तदा) D1 Dm1 क्षोद्यानक्षोद्यांश्च चुक्षुदुः D1 कोष्ठाश्चैव चुक्षुदुः —B1 2 3 om , while B1 reads in marg 10ᶜᵈ

G 2 87 14
B 2 80 11
L 2 91 13

अचिरेणैव कालेन परिवाहान्बहूदकान् ।
चक्रुर्बहुविधाकारान्सागरप्रतिमान्बहून् ।
उदपानान्बहुविधान्वेदिकापरिमण्डितान् ॥ ११
ससुधाकुट्टिमतलः प्रपुष्पितमहीरुहः ।
मत्तोद्घुष्टद्विजगणः पताकाभिरलंकृतः ॥ १२
चन्दनोदकसंसिक्तो नानाकुसुमभूषितः ।
बह्वशोभत सेनायाः पन्थाः स्वर्गपथोपमः ॥ १३

आज्ञाप्याथ यथाज्ञप्ति युक्तास्तेऽधिकृता नराः ।
रमणीयेषु देशेषु बहुस्वादुफलेषु च ॥ १४
यो निवेशस्त्वभिप्रेतो भरतस्य महात्मनः ।
भूयस्तं शोभयामासुर्भूषाभिर्भूषणोपमम् ॥ १५
नक्षत्रेषु प्रशस्तेषु मुहूर्तेषु च तद्विदः ।
निवेशं स्थापयामासुर्भरतस्य महात्मनः ॥ १६

—d) N1 B3 D1 3 M4 दुर्गान्, D5 दुर्गे (for तास्तान्) T1 देशे (for देशान्) Ñ1 B3 Dg1 D5 T3 G3 M° नरास्तथा Dd1 Dm1 ततस्तत Ś1 D1 6 7 दुर्गदेशानगास्तथा —For 10ab Ś1 D6 subst V1 D2 subst for 10 Ñ B D1 4 6 7 M4 ins after 9 while D5 ins l 1 after 8 and cont l 2-3 after 1871*

1872* सत्रमाश्चाप्यकुर्वंस्ते तीर्थानि च सहस्रश ।
नदीतीरतटोच्छ्रायाः प्रकुर्वन्त समास्तथा ।
मनुमार्गं यत्र पूर्वं खनका भरताज्ञया ।

[D5 om l 1 —(l 1) Ś1 D2 4 6 7 M4 चैव कुर्वंतस् V1 D1 गापि कुर्वंतस् (for चाप्यकुर्वंस्ते) D1 [अ]पि (for second च) D2-4 7 M4 समन्त (for सहस्रश) —(l 2) D5 नदीतीरे Ñ1 V1 D1-3 5 6 -तगेहाग्रान् Ñ3 °च्छ्रेयान् B3 M4 -तट(M4 °टे)द्वीपान् D4 7 -तटाकानि (for तटोच्छ्रायान्) N1 B3 कुर्वतश्च (for प्रकुर्वन्त°) V1 तत° (for तथा) —V1 D2 om l 3 —(l 3) B4 reads -भाग यत्र in marg Ś1 D6 अश्व(D6 °र्ध) मार्गं D5 6 यत्र सर्वे D2 7 तत्र मर्त्ये (for यत्र पूर्वं) D4 7 सेवका (for खनका)]

11 a) Dg1 Dt1 T2 G3 M3 4 तु (for [ए]व) —b) T1 G1 परीवाहान् Cr m g t परिवाहान् (as in text) —For 11abcd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1873* जलाशयास्तथा चक्रुश्चिरेण बहूदकान् ।
सागरप्रतिमान्सार्धं सुतीर्थान्विमलोदकान् ।
चक्रुर्देशेषु देशेषु यदृशा पद्म तोरणान् ।

[(l 1) B1 4 6 तत्र D2 यथा (for तथा) D3 4 7 [अ]कुर्वन् (for चक्रुर्) Ñ1 B3 D1 7 अचिरेण D1 निर्विशेष (for श्चिरेण) — I4 om (hapl) l 2 —(l 2) V1 दुर्गं D1 7 सतीर्थ (for सार्धं) Ñ2 B3 स्वतीर्थान् D1 7 तीर्थाश्च (for सुतीर्थान्) —(l 3) B3 सर्वेषु (for second देशेषु) Ś1 D6 पद्म V1 प्रेत्य (corrupt) B1 3 (m also) पत्तन (for पद्म) M4 सर्वे पादे च (for पद्म पद्म)]

—After 11cd Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1874* निवेशेषु च देशेषु स्नानयामासुरुत्तमान् ।

[M4 om (hapl) from the post half up to 14a G1 3 M3 स्नानयामासुर्, Ck t स्नापयामासुर् (as above)]

—c) D1 G1 कूपा(G1 °प [sic])शानान् ; Cr m g k t as in text (for उदपा°) —d) D2 वेदिका (sic) Ś1 D2 4 -परिचारितान्(Ś1 °रकान्, D5 °रका [sic]) N V1 B D1 3 M4 परिसारितान्(D2 °कान्)

12 M4 om 12 (cf v l 1874*) —a) V1 D1 सुसुधा B1 सबाधा B3(also) 4 D2 3 वसुधा, Dg1 स्वसुधा B1 -कायस (sic) (for -कुट्टिम) Ś1 रता (sic) V1 D4 7 तलान्, D3 -ताल (sic) D6 -तत (meta.) (for -तल) —b) Ś1 V1 D1 4 6 7 सु(D4 स)पुष्पित (for प्रपु°) V1 D3 4 7 महीधरान्(D2 °रुहान्) —c) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 म(D3 lacuna)त्तहृष्ट, D5 स तु हृष्ट (for मत्तोद्घुष्ट) Dg1 द्विजकुल, D1 3 द्विजगणान्; T2 M3 द्विजगण —d) D4 7 अलंकृतान्

13 M4 om 13 (cf v l 1874*) B1 om 11-14 —a) D1 नंदनोदक G(ed) चन्दनेन च D4 7 -सलिलाद्; T3 सस्तीर्णो Cg as in text (for संसिक्तो) —b) Dm1 भूषित (sic) D4 7 भूषितान् —D2 4 6 7 om 13c-17d —c) B1 Dt1 D6 बहु शोभत (sic) —d) B1 Dg1 Dt1 T1 2 G3 M3 सुर (for स्वर्ग)

14 M4 om 14abc B4 om 14cd D2 4 6 7 om 14 (for M4 cf v l 1874* for others cf v l 13) Ś1 D5 om 14-15b —ab) G2 आज्ञाप्य च Dm1 यथाज्ञप्तिः T3 M3 यथाज्ञप्ती(M2 °प्ति) N V1 B1 3 D1 3 आज्ञाप्य च(V1 B2 3 °ज्ञापयन्; D3 °ज्ञप्या च) यथाज्ञप्ते(Ñ2 °प्त V1 °प्ता) स्थापिताश्चि(N1 °श्च B3 °सि)कृता पथि(D1 °कृताम्यपि) —c) D2 om (hapl) देशेषु N1 B2 3 4 रमणीयप्रदेशेषु

15 D2 4 6 7 om 15 (cf v l 13) Ś1 D6 om 15ab (cf v l 14) —a) T2 निश्चयाय; Cr m g k t as in text (for निवे°) Dd1 Dm1 त्वभिमतो G3 त्वभिप्रेतो Cr m g as in text (for त्वभिप्रेतो) N1 संस्कारे परित्रु यत्नो (sic) N2 V1 B D1 3 M4 निवेशो यो हानि(V1 यदिम)प्रेतो(D1 °प्रासो) T1 निवेशं स्थापयामासुर् (= 16b) —V1 om 15cd —c) D1 भूयस्तु Ś1 B1 3 4 D6 शोधयामासुर् V1 D1 3 T3 G3 M3 Ct r m k भूषयामासुर्; Cg t शोभयामासुर् (as in text) —d) Ś1 V1 B D6 धान्यभूषणम्; V1 D1 धान्यशोभनम्; M3(sup lin as in text) 3 भूषणैर्विविधैर् धान्यशालनम्; Cr m g k t भूषणोपमम् (as in text)

16 D2 4 6 7 om 16 (cf v l 13) —a) V1 नक्षत्रेषु

बहुपांसुचयाश्चापि परिखापरिवारिताः ।
तत्रेन्द्रकीलप्रतिमाः प्रतोलीवरशोभिताः ॥ १७
प्रासादमालासंयुक्ताः सौधप्राकारसंवृताः ।
पताकाशोभिताः सर्वे सुनिर्मितमहापथाः ॥ १८
विसर्पद्भिरिवाकाशे विटङ्काग्रविमानकैः ।
समुच्छ्रितैर्निवेशास्ते बभुः शक्रपुरोपमाः ॥ १९
जाह्नवीं तु समासाद्य विविधद्रुमकाननाम् ।
शीतलामलपानीयां महामीनसमाकुलाम् ॥ २०
सचन्द्रतारागणमण्डितं यथा
नभः क्षपायाममलं विराजते ।
नरेन्द्रमार्गः स तथा व्यराजत
क्रमेण रम्यः शुभशिल्पिनिर्मितः ॥ २१

G 2 87 25
B 2 80 22
L 2 91 24

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

D5 प्रशस्ते च (for प्रशस्तेषु) Ś1 D2 नक्षत्रे सुप्रशस्ते च —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 6 मुहूर्ते चैव (for °र्तेषु च) B1 तद्विय (sic) D1 तद्विज (sic) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 3 M1 3 Cr m g t निवेशान् B2 स्थापयामास —After 16 G1 repeats 15ᶜ and 16ᵈ

17 D2 4 5 7 om 17ᵃᵇ (cf v l 13) —ᵃ) V1 B1 Dg1 D3 5 पांसु Cr m g t as in text (for पांसु) Ś1 V1 D1 4 M4 चयश्चासीत्(M4 °पि), B2 D2 -चयस्त्वा(D3 °स्या) सीत् —ᵇ) Dt1 Dd1 T1 Ck t परिखा, Dm1 T3 G1 M2 परिघा, T1 G1 M2 परिघा, Cv g as in text (for परिखा) Ś1 B1 D1 3 6 M1 परिवारित, V1 परिसस्थित, M1 -वारि पूरिता, M3 पर्यपूरयन्, Cv g परिवारिता (as in text) —For 17ᵃᵇ, Ñ B1 3 4 subst

1875* स देशो नीरजश्चासीत्पुरैः परिवारित ।
[B1 एरित (for पुरै)]

—Ś1 om, while D6 reads in marg 17ᵃ–18ᵇ

—ᶜ) T1 तद्, M1 यथा (for तत्र) Dg1 Dt1 T G M2 4 Crp k t [इ]न्द्रनील, Cv r m g tp as in text (For [इ]न्द्रकील) Dg1 T2 प्रतिमा(T2 °मा), M1 परिख, Cv m g k t प्रतिमा (as in text) Ñ B यत्रे(Ñ2 B3 यत्र B1 4 यत्रे) द्रुनील(Ñ2 B1 °नील)परिखा, V1 D1-3 5 6 यत्रे(V1 D1 यत्रे, D6 यत्रे)द्रुनील(D2 °नील D6 °नील)परिघ(V1 °घ, D5 °घा D6 °घ), D1 7 यत्रैव नीलपार्श्वे —ᵈ) Ñ B परिशोभित(Ñ1 °त), V1 D1 3 5 M4 द्वारशोभित(D3 °ता), D1 7 द्वारसदृपै, D6 परिदृष्टि

18 Ś1 om D6 reads in marg 18ᵃᵇ (cf v l 17) —ᵃ) Ñ1 B1 Dg1 D2 प्रसाद, Cv g प्रासाद (as in text) V1 B2 D1 3 7 -न(Ñ1 B1 न)रूमभिक (V1 °का) Ñ2 B1-3 -नाश संयुक्त V1 D1 3 M4 चयमयुक्त, Dg1 Cg मालाभिरिता, T1 3 G1 M1-3 Cv मालासमाकुला, G (ed) मालमयुक्त (for -मालासंयुक्ता) —ᵈ) B1 सौध D2 4 5 प्रासाद (for प्राकार) Ñ V1 B D1-3 7 M1 -संवृ(D2 °वृ)त D6 शोभनैश्च सुसहृत —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 शोभित श्रीमद्; Dd1 Dm1 G1 -शोभिता (Dd1 °त) सम्यक्, G1 M2 शोभिता (G1 °त) सर्वा —ᵈ) D1 7 सुविभक्त (for °निर्मित) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M1 महापथ,

19 ᵃ) M2 Ck t विसर्द्भिर्, Cv g tp as in text (for °सर्पद्भिर्) —ᵇ) T1 विटपाग्र, Cv r m g विटङ्काग्र (as in text) G1 विमानिनैः, Cv r m g k विमानकैः (as in text) —ᵈ) M1 बहु, Cv m g as in text (for बभु) T2 शक्रपुरोगमा —For 19 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 subst

1876* गृहैस्तत्र दिवेव ख सविटङ्कविमानकैः ।
समुच्छ्रितपताकैश्च शक्रसद्मोपमैर्वृत ॥

[(l 1) D1 3 स्तन° (for तत्र°) V1 खे च (hypm ?) (for ख) Ś1 खैरत्वचलश्चासीत् (for the prior half) M1 सविटङ्क (for सविटङ्क) Ñ2 B1 2(m also) 3 विमानकैः —(l 2) D1 समुच्छ्रित M1 विमानैश् (for पताकैश्) V1 °सद्मावमैर्वृत M1 बभौ शक्रपुरोपम (for the post half)]

20 D1 om 20 —ᵃ) Ś1 D1 6 7 च (for तु) —ᵇ) B3 4 विविधद् (for विविध) D1 2 द्रुमभूषणां —ᶜ) Dd1 शीतलामल —ᵈ) D2 -झषाकुलां (for -समाकुलाम्) —After 20, D3 ins

1877* भरतस्य कृतो वास पताकाभिरलंकृत ।

21 ᵃ) Dd1 D1 3 सुचन्द्र B1 om -गण Ś1 Ñ V1 B D1 7 -गाढितो (for मण्डितं) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 क्षपा(V1 D1 6 निशा)गमे वीतमलो विराजते —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 7 नक्षत्रमार्ग (B1 °र्गे [sic]) Dt1 D5 T1 तत्र (for तथा) B1 व्यराजते (sic) Dd1 Dm1 D1 6 7 विराजतो Cr t व्यराजत (as in text) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 5 7 यथा, D5 मार्गो (for रम्य) B1 शान (for शुभ) D1 कर्मो, D7 शिल्प (for शिल्पि) D6 निर्दित (sic)

Colophon —*Sarga name* Ś1 मार्गसंस्कार, Ñ B मार्गसंस्कार, V1 D1 3 भरतप्रयाण, D1 भरतपर्वणि पथिकरण निर्देश D1 7 पथि विधिकरण D5 भरतपर्वणि पन्थाकरण, D6 मार्गसंस्कार —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 2 D1 4 om, Ś1 91 Ñ2 87 V1 D1 M1 83 B1 D7 86 B1 Sr Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 80 D1 131, D2 3 88 —After colophon D6 concludes with रामाय नम ; T1 with श्रीरामचन्द्राय नम, G with श्रीरामाय नम

७५

G 2 82 1
B 2 81 1
L 2 86 1

ततो नान्दीमुखीं रात्रिं भरतं सूतमागधाः ।
तुष्टुवुर्वाग्विशेषज्ञाः स्तवैर्मङ्गलसंहितैः ॥ १
सुवर्णकोणाभिहतः प्राणदद्यामदुन्दुभिः ।
दध्मुः शङ्खांश्च शतशो वाद्यांश्चोच्चावचस्वरान् ॥ २
स तूर्यघोषः सुमहान्दिवमापूरयन्निव ।
भरतं शोकसंतप्तं भूयः शोकैररन्ध्रयत् ॥ ३
ततः प्रबुद्धो भरतस्तं घोषं संनिवर्त्य च ।
नाहं राजेति चाप्युक्त्वा शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ ४
पश्य शत्रुघ्न कैकेय्या लोकस्यापकृतं महत् ।
विसृज्य मयि दुःखानि राजा दशरथो गतः ॥ ५
तस्यैषा धर्मराजस्य धर्ममूला महात्मनः ।
परिभ्रमति राजश्रीर्नौरिवाकर्णिका जले ॥ ६

75

☞ For the sequence of Sargas in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf note before 2 68 1 —Before Sarga 75 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 ins two addl Sargas which are relegated to App I (No 23) —Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) M1 नंदीमुखीं Dg1 रात्री (for रात्रिं) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तस्या राज्यां व्यतीतायां —ᶜ) Dd1 Dm1 G2 3 M1 Cr k t सविशेषज्ञा, Cv as in text (for वाग्वि°) —ᵈ) Dt1 Ct स्तवैर् (for संहितैः) —For 1ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1878* प्रसुप्त बोधयिष्यन्तस्तुष्टुवुर्मधुरस्वरा ।

[V1 D1 सुप्त प्रबोधयिष्यन्त (for the prior half) Ś1 Ñ1 B2 D3 M4 मधुरस्वना]

2 ᵇ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 प्रणदद् (sic) M4 घर्मदुदुभि (for याम°) Dg1 पणवानकदुन्दुभि —ᶜ) Dt1 T1 M3 शङ्खाश् (for शङ्खांश्च) T1 बहुशो (for शतशो) —ᵈ) Dt1 M3 वाद्यान्, Dd1 M2 Cg नाद्यां(M2 Cg °दां)श्च, M1 हान्यांश्च, Cm साध्यांश्च, Ctp नाद्यांश्च (for वाद्यांश्च) ॐ Ct 'नान्द्यान्' इति पाठ मङ्गलार्थानित्यर्थ इति तीर्थ । ॐ Dd1 Dm1 T2 G1 M1 Ct घोच्चा(G1 °श्च)वचास्(M4 °चान्) Cg k as in text (for °वच) Dd1 Dm1 T3 स्तत, G1 तथा M2 स्वरा M1 बहून्, Cg t as in text (for स्वरान्) —For 2 Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1879* सहसा चाभ्यहन्यन्त दुन्दुभ्य सुमहास्वना ।
प्राध्माप्यन्त सुघोषाश्च शङ्खवेणुगणा पृथक् ।

[Ñ B om l 1 —(l 1) D1 7 च (for स) D2 सुमह स्वना ᶜ1 D6 तथा दुदुभय पृथक् (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 प्रवादन Ñ2 प्राव्द्य्यत (sic) V1 प्रध्याप्यत (hypm) B1 प्राध्माप्यन् B4 प्रध्याप्यन् D1 प्राध्मायन् D4 6 प्रा(D6 प्र)ध्माप्यत(D4 °त) (for प्राध्माप्यन्त) Ñ1 L6 सुघोषाद् V1 °षाश्च B1 4 D3 °षांश्च D2 महाघोषा (for सुघोषाश्च) B1 4 गणान् (for गणा) Ś1 D6 तथा (for पृथक्) D3 शतशोऽथ पृथक्पृथक् (for the post half)]

3 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 पूरयन्निव तां पुरीं(D2 3 5 सहस्रं) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 T3 M1 2 Cp t मर(T3 °र्द)यत्, Dm1 G1 2 मर्दयत्, Cv m g k as in text (for अरोदयत् (for अरन्ध्रयत्) —For 3ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1880* बोधयामास भरतं शोकव्याकुलचेतसम् ।
[V1 D1 मानसम् (for चेतसम्)]

4 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 प्रतिबि(V1 B1 °बु)ध्याथ (for ततः प्रबुद्धो) —ᵇ) M1 तं यत्र स्म M3 संनिपत्य (for संनिवर्त्य) Ś1 D6 स प्रबोधकरं स्वनं V1 V1 B2 4 D1 3 4 तं (D1 7 स) प्राबोधि(V1 °ध)करं(V1 D1 7 °रि)स्वनं V2 B1 3 तं च प्राबोधिकस्वनं, D1 तं प्राबोधनिकं स्वनं D2 तं प्रबोधकरं स्वनान् —ᶜ) V1 न हि (for नाहं) Ś1 Ñ B D1 2 वाग्(B4 °मु [sic])क्त्वा M2 चाप्युक्तो, B(ed) चोक्त्वा त (for चाप्युक्त्वा) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1 7 ततः शत्रुघ्नमब्रवीत्

5 ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 कुर्वत्या लोकगर्हितं D1 कुर्वत्या लोकगर्हितम् —For 5ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1881* अयशः पातितं मूर्ध्नि ममाद्यासमागमम् ।

[B2 अवशः Ñ2 पातितो (sic) B1 D7 पतितं (for पातितं) Ñ2 B1 3 ममासमम् B4 समागमम् (corrupt) (for ममासमम्) N1 D2 4 7 अनागसि (for °गम)]

6 For 6ᵃᵇ Ś1 Ñ V1 B D 7 M4 subst

1882* कुलधर्मागता राज्ञः पितुर्मे सद्गिनादृता ।

[D1 2 M4 राज (for कुल) B1 4 D2 7 आगता (for (आ)गता) V1 राज्ञामार्गगा V1 विनि श्रुता]

—ᶜ) D1 G2 परिभ्रमति G1 3 राज्यश्रीर्, Cv r g t as in text (for राजश्रीर्) —ᵈ) Cv r m g k t [स]कर्णिका (as in text) ॐ Ct cites 'अकर्णिका' इति पाठ । कर्णधारविरहितेत्यर्थ इति कतक । ॐ But this is not found in the transcript of the MS of Ck Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 वाक(V1 निर्वि)र्णा नौरिवार्णवे —After 6 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1883* यो हि न सुमहानाथ सोऽपि प्रव्राजितो वनम् ।
अनया धर्ममुत्सृज्य माता मे राघव स्वयम् ।

[(l 1) T1 स (for हि) Dt1 वने (for वनम्)]

G. 2. 82. 25
B. 2. 87. 16
L. 2. 86. 15

ह्रद इव तिमिनागसंवृतः
स्तिमितजलो मणिशङ्खशर्करः ।
दशरथसुतशोभिता सभा
सदशरथेव बभौ यथा पुरा ॥ १४ ॥

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

1891* तत्राय भरत दृष्ट्वा सभायां सपुरोहितम् ।

[D2 कनौशे, D3 त नाथ (for तत्राय). D1 सुपुरोहित.]

—c) V1 भरथनंदन; B3 प्रलर्सिदन् (sic), D4 प्रलानंदन्. —d) D2 सधा (for यथा). B4 D3 G3 M3 तदा; M4 नृपं (for सभा).

14 For 14cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst. :

1892* नृपजनगुरमन्त्रिमित्त्रधा
गणिदृचिरामनरसभूषिता ।

[(l. 1) D2 नृपनिजन; D4.7 सहृप· (subm.); D3 सन्नृपज, G(ed.) स्नृ° (for नृपजन). Ñ1 D2-4.7 तदा; V1 D1 सुता, M4 पुरा (for तथा). —(l. 2) B3 शुचि (for मणि-). B4 -नर; D1 -शदि- (for -नर).]

—c) Ś B1-3 सर्वा; B4 सत्री; G(ed.) च सभी (for सभा). —d) D1 दशरथ इव, T2 सद मद्दशरत (sic). Ch.t as in text (for सदशरथेव). Dh1 Dt1 T1.2 G2 M1-4 बभूव सा; Ch.t as in text (for बभौ यथा). Dg1 M2 पुरी, G1 पुरे; M4 तदा; Ch.t as in text (for पुरा). Ś1 Ñ B D1-4 रराज सा तदा (Ñ B तथा; D2 यथा). D2 पुरा विराजिता; D4 पुरी विराजिता; D4.7 पुरा रराज ह (for बभौ यथा पुरा). V1 दशरथेनेव रराज सा शुभा.

Colophon. —*Sarga name*. Ś1 Ñ1 D1.2.7 भरतसभाप्रवेश· (D3 °नम:). Ñ2 V1 B D4 सभाप्रवेश:; D3.4 भरतपर्वणि भरतसभाप्रवेश:. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D2 om., Ś1 80, Ñ2 82, V1 B2 B3 Dt1 Dd1 Dm1 D7 T G M1-3 81, B3 70, B4 76, D1 137, D2.4 84, D1 80; M4 86. —After colophon, D1 concludes with रामाय नमः; G with श्रीरामाय नमः.

७६

तामार्यगणसंपूर्णां भरतः प्रग्रहां सभाम् ।
ददर्श बुद्धिसंपन्नः पूर्णचन्द्रां निशामिव ॥ १
आसनानि यथान्यायमार्याणां विशतां तदा ।
अदृश्यत घनापाये पूर्णचन्द्रेव शर्वरी ॥ २
राज्ञस्तु प्रकृतीः सर्वाः समग्राः प्रेक्ष्य धर्मवित् ।
इदं पुरोहितो वाक्यं भरतं मृदु चाब्रवीत् ॥ ३
तात राजा दशरथः स्वर्गतो धर्ममाचरन् ।
धनधान्यवतीं स्फीतां प्रदाय पृथिवीं तव ॥ ४
रामस्तथा सत्यधृतिः सतां धर्ममनुस्मरन् ।
नाजहात्पितुरादेशं शशी ज्योत्स्नामिवोदितः ॥ ५
पित्रा भ्रात्रा च ते दत्तं राज्यं निहतकण्टकम् ।
तद्भुङ्क्ष्व मुदितामात्यः क्षिप्रमेवाभिषेचय ॥ ६
उदीच्याश्च प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च केवलाः ।
कोट्यापरान्ताः सामुद्रा रत्नान्यभिहरन्तु ते ॥ ७

G 2 88.7
B 2 82 8
L 2 91 7

76

Dm4 D6 begins with ॐ, M2 with श्रीरामाय नम

1 ab) Ś1 Ñ V1 B D2-7 आर्यजन, Dg1 Dm1 T2 °गुण, G2 °साण (sic) (for आर्यगण) D3 5 6 -संकीर्णां, T2 -समवा (for -संपूर्णां) Ś1 Ñ B1 2 4 D2 7 भरत Ñ2 -प्रसहां, B3 प्रगृह्य, T3 सुशुभां (for प्रग्रहां) G2 M1 शुभां (for सभाम्) D1 तमार्यजनसंपूर्णं भरतस्य सभागृहं —c) T3 बुद्धिसंपूर्णं —d) Dg1 Dd1 Dm1 (before corr) G2 3 M1 3 पूर्णचन्द्रौ (sic) T2 पूर्णचन्द्र Ś1 B2 D5 वासिष्ठो भगवानृषि, Ñ V1 B1 3 4 D1-6 7 V2 वसिष्ठ श्रेष्ठभा(B3 °भा)गृषि —After 1, D2-4 7 ins

1893* उवाच भरत धीमान्वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ।

[D2 भरतो D3 श्रीमान् (for धीमान्) D1 7 वाक्यमब्रवीत्]

2 a) D6 T1 यथान्यायम् —b) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 उपेता, G1 प्रविश (sic) (for विशता) Ś1 Ñ B D6 तत, M4 सता (for तदा) —After 2ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1894* चन्द्रार्कराजप्रभया द्योतिता सा सभोत्तमा ।
सा विद्वज्जनसंपूर्णा सभा सुरुचिरा तदा ।

[(l 1) G1 -राजप्रभया Dd1 [आ]गतोत्तमा (for सभो°) —(l 2) G1 सु (for सा) Dt1 तथा (for तदा)]

—For 2cd, Ś1 Ñ V1 B D2 7 M4 subst

1895* यथौ रूपं घनापाये द्योतता ज्योतिषामिव ।

[Ś1 D5 विभाति स (for यथौ रूप) Ñ1 B1 -वेती(Ñ1 °ति)नां (sic) Ñ1 B1 प्रयोति (for द्योतता) V1 D2 4 5 7 ज्योतिषां येन(D5 °ति)तामिव (by transp) (for the post half)]

3 a) M4 तत्र (for सर्वा) Ś1 D5 सर्वाश्च राजप्रकृती, Ñ V1 B D1-6 8 राजप्रकृत(D2 °क)य सर्वा, D4 7 स राज प्रकृती सर्वा, G(ed) ततश्च राजप्रकृती —b) Ś1 D5 समेताद्, V1 सामात्या, D3 स सया (for समग्रा) Dt1 Ct स सम्प्रेक्ष्य च धर्मवित् —c) V1 गुरुर्हितो (for पुरोहितो) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 प्रत्यभाषत (for मृदु चाब्रवीत्)

4 a) D6 ततो, Ct g as in text (for तात) —b) D3 4 5 7 राज्यम् (for धर्मम्) —c) V1 कैकेय्याया कृते चैव —d) Dd1 M1 प्रादाय

5 a) Ñ1 D2-6 7 G1 2 M1 सदा, T3 तदा, Cr m g as in text (for तथा) Dt1 D3 T1 सत्यवृत्ति, D1 सत्यनिधि, Cr m g as in text (for °धृति) —b) Ñ1 D1-6 8 वृत्तम्, V1 वृत्तिम्, Cr m g k t as in text (for धर्मम्) —c) V1 D2 T3 वहात् (sic) (for [अ]नहात्) —d) G1 [उ]दयात (for [उ]दित) Ś1 Ñ1 B D1 3 M4 लक्ष्मीं(D3 M4 लक्ष्म) शीतांशुमानिव, Ñ2 V1 लक्ष्मीं सीता शुभानि च

6 a) B1 पिता (sic) D5 पितुर् (for पित्रा) D2 3 7 मात्रा (for भ्रात्रा) D1 दत्त त्व, D6 ते वृत्तं (for ते दत्त) —After 6ab, B3 ins

1896* तद्राज्यं प्रतिगृह्य त्वलोकानां च हिताय च ।

—c) Ñ2 B2 स भुङ्क्ष्व, D7 त्व भुङ्क्ष्व Ś1 V1 D6 त्व सहामात्य, Ñ2 D2 4 M4 °मात्यम्, B1 °मात्यम् (sic) (for मुदितामात्य) —d) Ś1 V1 D1-7 [अ]भिषिञ्च(V1 °षेच्य) च(D7 इ) (for [अ]भिषेचय) Ñ2 B अभिषेकमवाप्नुहि

7 ab) B1 तु, D3 स (for च) V1 D3 4-7 वत्ता, T3 भूमिपा (for केवला) D3 प्राच्योदीच्या दाक्षिणात्या प्रतीच्याश्च सकला —c) Ś1 D5 कणधाराश्च, Ñ1 वसुधाराश्च, Ñ2 B2 दशधाराश्च, V1 B1 D1 3 4 कुशधाराश्च(D2 °राश्च, D3 °रा स) B2 हूणाश्चारा, B4 हूणास्तिलधारा, D4 7 कुशधारा स, G3 Ct, कोट्योपराता, M3 कोट्य परोता, Cr m g as in text (for कोट्यापरान्ता) ⊕ Cm कोट्यापरान्ता इत्यत्र परान्ता इति छेद । कोट्या उपलक्षिता परान्ता प्राचीदिगन्तवासिन । ⊕ B4 समुद्रा, D3-6 7 सा(D2 6 7 -सा)मता (for सामुद्रा) —d) Ś1 Ñ2 B3 D6 [उ]पहरन्ति, Ñ1 B1 2 4 Dt1 D3-6 7 M4 [उ]प°, Dg1 °हरति (for [अ]भिहरन्तु) Dt1 मे (for ते)

G 2 83 8
B 2 82 9
L 2 92 8

तच्छ्रुत्वा भरतो वाक्यं शोकेनाभिपरिप्लुतः ।
जगाम मनसा रामं धर्मज्ञो धर्मकाङ्क्षया ॥ ८
स बाष्पकलया वाचा कलहंसस्वरो युवा ।
विललाप सभामध्ये जगर्हे च पुरोहितम् ॥ ९
चरितब्रह्मचर्यस्य विद्यास्नातस्य धीमतः ।
धर्मे प्रयतमानस्य को राज्यं मद्विधो हरेत् ॥ १०
कथं दशरथाज्जातो भवेद्राज्यापहारकः ।
राज्यं चाहं च रामस्य धर्मं वक्तुमिहार्हसि ॥ ११
ज्येष्ठः श्रेष्ठश्च धर्मात्मा दिलीपनहुषोपमः ।
लब्धुमर्हति काकुत्स्थो राज्यं दशरथो यथा ॥ १२
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यं कुर्यां पापमहं यदि ।
इक्ष्वाकूणामहं लोके भवेयं कुलपांसनः ॥ १३
यद्धि मात्रा कृतं पापं नाहं तदभिरोचये ।
इहस्थो वनदुर्गस्थं नमस्यामि कृताञ्जलिः ॥ १४
राममेवानुगच्छामि स राजा द्विपदां वरः ।
त्रयाणामपि लोकानां राघवो राज्यमर्हति ॥ १५
तद्वाक्यं धर्मसंयुक्तं श्रुत्वा सर्वे सभासदः ।
हर्षान्मुमुचुरश्रूणि रामे निहितचेतसः ॥ १६

---

8 [b]) D7 [अ]पि (for [अ]भि) —B1 repeats (var) 8[c]–11 after 11 —[c]) D1 जगाद स मुनिश्रेष्ठम्. —[d]) V2 स सम्, D1 हृदे वै, Cr m g t as in text (for धर्मज्ञो) Ś1 D2.4.7 धर्मराम्यया, Cv r m g t धर्मकाङ्क्षया (as in text)

9 B1 repeats after 11, 9 (cf v l 8) —[a]) Ś1 Ñ B2.4 D6 सबाष्पया तदा, T2 G1.2 M [°]कलया G3 [°]गद्गदा, Cg as in text (for स बाष्पकलया) —[b]) T2 G M कलहंस Ś1 B1 (second time as in text) 2 D3.4 M4 -स्वनो (for -स्वरो) V1 D1 यथा (for युवा) —[c]) Ś1 Ñ B D2.4–7 निस (D6 [°]र्प)नाद (for विललाप) —[d]) V1 D5 जगर्ह, D3 जगार्ह (sic) (for जगर्हे)

10 B1 repeats after 11 10 (cf v l 8) —[b]) Ñ B1 (second time) 2 कान्तियात्कस्य (for विद्यास्नातस्य) —[c]) V2 D2.8 धर्मं, Cg as in text (for धर्मे) —[d]) D4 भवेत् (sic) (for हरेत्)

11 B1 repeats after 11 11 (cf v l 8) —[a]) B1 (first time) illeg for कथं दशरथात —[c]) Ś1 D6 चाहं च, D1 चाहं तु D3 चाहं च D5 चाहं हि (for चाहं च) V1 रामस्य चाहं च (by transp) M4 राज्यार्हस्य च रामस्य —[d]) M4 धर्म्यं (for धर्मं) V1 धर्मं कर्तुम्, B4 धर्मयुक्तम् (for धर्मं वक्तुम्) T2 [अ]र्हति (for [अ]र्हसि) Ś1 D2–7 माधर्मं (D2.5 [°]र्म्यं) वक्तु (D4 वक्तुं) मर्हसि

13 [a]) D2 अन्यायजुष्टम् —[c]) Ś1 Ñ B D4 कुले (Ñ1 B1 वंशे) जातो, V1 D7 हि लोकेस्मिन् (for अहं लोके) —[d]) V2 (after corr as in text) कुलपांसुल, Dg1 D1 (before corr as in text) 2 कुलपांसुन (sic)

14 V1 om 14–15[b] —[a]) Ś1 Ñ2 B D1–7 तु (for हि) G1 मातु (for मात्रा) —[b]) D1 अभिरोचये, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1.3 M3 अपि रोचये —[c]) Ś1 Ñ B D1–7 M4 [S]ह वसस्थ च, Dd1 (after corr as in text) वन दुर्गस्थो (for [°]दुर्गस्थं) —[d]) D1.6 नमिष्यामि D7 कृताञ्जलि

15 V1 om 15[cd] (cf v l 14) —[a]) D6 रामम् (for राममेवानुगच्छामि) D1 [अ]नुगच्छेय, G1 [अ]नुशोचामि (for [°]गच्छामि) —[b]) K(ed) राजा स (by transp) Cr g as in text —[d]) K(ed) राज्यमर्हति राघव (by transp) Cr m as in text (for [d])

16 Ś1 Ñ V1 B D1–7 transp 16 and 17 —[b]) श्रुत्वा (for श्रुत्वा) —[c]) D4 (after corr as in text) हर्षान्मुमुचुर् —[d]) Ś1 V2 B2 D2.3.5.7 M3 निभृत, N1 D1 निवृ (D1 [°]र्वृ) त, B3.4 Dt1 Dd1 G3 निहत, D6 निश्च (ल) त, L (ed) निर्दृत (for निहित) M1 चेतन —After 16 (transp) Ś1 Ñ V1 B D–7 ins M4 ins after 1898*

1897* ततः सभाया सविता सोपाख्याया विचुकुशुः ।
साधु साध्विति भूतार्थं शंसन्तो भरत गुणैः ।
वसिष्ठस्त्वब्रवीद्धृष्टो भरत बाष्पगद्गदम् ।
इदं परिषदो मध्ये परया स्वरसंपदा ।
शशाङ्कविमल पुत्रमनाश्चर्यमिदं त्वमि । [5]
पित्रा दशरथेनेह धर्मज्ञेन महात्मना ।
अभिजातोऽसि शूरेण राज्ञा दानवयोधिना ।
यस्त्वं वनगतं रामं निवर्तयितुमिच्छसि ।
अभिनानासि रामस्य दर्शं गुणवतो गुणान् ।
धन्या स्वल च धर्मिष्ठा धन्यो यशासि बान्धवः । [10]
ईदृशा हि सदा यागो यत्र स्यु प्रियबान्धवाः ।
देवो किमिव तत्र स्यात्कुलीन पीतकल्मषे ।
स्वया ह्यन्येन गुणैः कृतात्मना
गतो दिवं भूमिपतिः प्रतिष्ठितः ।
सभा समग्रा परितुष्यते धिये [15]
यदुद्यतो रामनिवासने हृदि ।

Colophon

एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो भ्रातृवत्सलः ।
गुरुं प्रणम्य शिरसा ततो वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) V1 D1.8 मनुवनु —(l 2) Ñ1 D4.1 सेवया V1 वाक्यं, D1 भूतानि, D3 भूयो D2.8 पुण्यं M4 [°]पेत (for भूतार्थं) Ñ1 सदसा, V1 D1 M4 स्तुवतो (for शंसन्तो) —(l 3) Ś1 वृद्धो, V1 D2.3 M4 वृद्धे (for हृष्टो) Ñ1 B1.2 बाष्पगद्गद°, Ñ1

यदि त्वार्यं न शक्ष्यामि विनिवर्तयितुं वनात् ।
वने तत्रैव वत्स्यामि यथार्यो लक्ष्मणस्तथा ॥ १७

सर्वोपायं तु वर्तिष्ये विनिवर्तयितुं बलात् ।
समक्षमार्यमिश्राणां साधूनां गुणवर्तिनाम् ॥ १८

G 2. 89. 7
B 2. 82. 19
L 2. 93. 2

वाक्यगद्दद; V1 D1 °विक्लव, D7 वाक्य°, M4 °वानरः (for वाग्गद्गदम्). —(l. 4) B1 परया त्वया (sic) (for परया). —(l. 5) Ñ1 D5-7 दुःखान्वृत (Ñ1 °शे), D2 °क्षान्दूर्ता (for दुःखाद्विगु°), Ś1 D6 विसम् (for वृत्तम्). B2 अनर्थेनम् (m. gloss नास्ति अर्थो यस्मात्), M1 समासजम् (for अनाशर्थम्). —(l. 6) Ś1 D2-7 रत, Ñ1 [र]व (for [र]ह). —(l. 7) D5.6.7 वीरेण (for सुवेण). —(l. 8) D2 त (for रवं). N2 D2-6.7 ज्येष्ठ (for रामं). V1 D1 वयस् ज्येष्ठ वनगत (for the prior half). B1 अर्हति —(l. 9) V1 D1-6.7 अभिजानेमि (V1 °नो हि). B2 मह् जानामि, M4 अभिजानामि (for °जानामि). D2 गुण बहुलो (for इह गुणवतो). D5.6 गुणै°. —(l. 10) Ś1 D6 भज्येयित स च, V1 मन्येमि वत्स, D1 मन्यस्य स च, D1-3.6 मन्या त्स सर्वे, D1.7 मन्यस्वयामि (for मन्या स स च). D1.7 धर्मात्मन् (for धर्मात्मा). D4 [अ]र्हति (for [अ]सि). —(l. 11) M4 सदृशा (for ईदृशा). V1 D1 M4 यत्र (for यत्र). —(l. 12) D2 अपि तस्य, M4 इव तस्य (for इव तत्र). M4 वीतरागकर. —(l. 13) Ñ1 om. हि. D1 [अ]यापेन (for [अ]पत्येन). B2 कृतात्मा (for °त्मना). —(l. 14) D2.3 दिव गतो (by transp) (for गतो दिव) —(l. 15) Ñ2 B2 परितुष्यति, Ñ2 B2.3 परितोषयेत्. Ñ1 [इ]व, V1 प्रिय, B1 त्वया, B3 त्विद, D1 M4 च ते, D3 च; D4 त्वयि (for स्विय). —(l. 16) Ś1 यदि (for यद्). V1 D1 M4 तच्यते (for उच्यते) Ñ1 D2 -निवर्तनाय, Ñ2 -निवर्तनेच्छसि (sic). V1 D1 निवर्तन प्रति, D4.5.7 निवर्तनाय च, M4 -निवर्तन बलात् (for निवर्तने द्वसि).

Colophon —*Sarga name* Ś1 (m) Ñ V1 B D1.4.5.7 भरतयाच्या, D2 भरतपर्वणि वसिष्ठवाक्य, D3 भरतनिश्चय, D6 भरत° पर्वणि भरतनिश्चयः —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D3.4 om. Ś1 92, Ñ2 88, V1 86, B2 75, B3 D7 M4 87, B4 82, D1 142, D2.5 89, D6 86 —After colophon, D6 concludes with रामाय नमः

—B om l. 17–18. Ñ1 illeg. D6 ins ॐ before l. 17. —(l. 17) V1 D1 M4 वसिष्ठवाक्य श्रुत्वा भरत सत्यभाषक. —Ñ2 D1 M4 om. l. 18 —(l. 18) Ñ1 (with hiatus) स्वमात्मने उवाचेदं गुरुरेव महायशा]

17 Ś1 Ñ V1 B D1-7 transp 16 and 17. —a) V1 यद्यपि D1.2 यदि च (for यदि तु). B1.2.4 शक्ष्यामि, G (ed.) शक्नोमि (for शक्ष्यामि). —b) V1 D1.2 सन्निवर्तयितुं (for वि°). —T3 om. 17c–18b. —c) Ś1 Ñ2 B D6 तत्रैव (for वने] —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1-6.7 यथार्यो. D1 स यथा (for यथार्यो]. —After 17, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins.:

1895* अयोध्यायामहं वत्स्ये कोसलेंद्र आगते पिता ।
सर्वश्रेष्ठगुणे रामे ज्येष्ठे कमललोचनम् ।
त्यक्त्वा सुभ्रा नृपश्रेष्ठ दायादं तस्य धीमतः ।
नाभिगन्तुं तथा शक्या सावित्री सूर्यजैरिव ।
पितर्युपरते तस्मिँल्लोकनाथे महात्मनि । [5]
शरणं च गतिश्चैव ज्येष्ठो भ्राता पितेव मे ।
तं निवर्तयितुं बुद्धिर्वनवासे कृता मया ।
न चैनमपि द्वयं शक्या प्रत्यावर्तयितुं प्रभो ।

[(l. 1) V1 M4 तथर (for अमर) —(l. 2) B3.4 D1.6 M4 सर्वश्रेष्ठ- (for °श्रेष्ठ). Ś1 D6 ज्येष्ठ राम (by transp); D2 राम गुणज्येष्ठ (hypm.) (for राम ज्येष्ठ). Ś1 D1.6 राजीवलोचन (for कमल°). —(l. 3) B1.2 हि (for मे). B2 (m. also) पिता दत्त नृपस्य मे (for the prior half). D2 M4 धर्मेण (for धीमत). —(l. 4) Ś1 D6 नाधिगन्तु, Ñ1 न हि गन्तु, Ñ2 B2-4 °गन्तुं. B1 नातिगन्तु (for नाभिगन्तु]. D6 यथा (for तथा). D1.2 शक्य (for शक्या). D2 सूर्यभिद् (sic) (for सूर्यजै]. —(l. 5) D2 महात्मने (for °त्मनि). —(l. 6) V1 अयन (for शरणं). M4 गुरुश् (for गतिश्). V1 श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो). D2 ज्येष्ठभ्राता. V1 D1 M4 गुरुश्च, D2 गुरुश्च (for पितेव). Ś1 D6 शरणं च गतिश्चैवो भ्राता नैव पिता च मे —(l. 7) Ñ2 V1 वनवासम्; B1 D1-6.7 M4 वनवासात् (for °वासे). V1 D2 मन, D1.7 [अ]नघ (for मया). —(l. 8) B2 (m. also as above) शुभया (for शक्या) V1 M4 प्रत्याहर्तुं मतीम्यह, B प्रत्यय मो (D2 मे) मतीम्यहं (B2 [*sup. lin.* also] °दत्त), D1 प्रत्याहर्तुं मतीम् च°] —Thereafter M4 cont 1897*.

18 T3 om 18ab (cf v l. 17). —a) Ś1 Ñ B D6 सर्वोपायान्; D1-4.7 G3 सर्वोपायैस् (D1 G3 °यैर्); T1 G1 सर्वोपायात्; Cr m g as in text (for °पायं) Ś1 D6 प्रयुंजेह, Ñ B प्रयोक्ष्येह. Dd1 च वर्तिष्ये; D1 G3 निवर्तिष्ये; T1 यतिष्येहं; Cr m g as in text (for तु वर्तिष्ये) V1 Dm1 सर्वोपायेन (Dm1 [before corr.] °ये त्रि) वर्तिष्ये. —b) Ś1 D4-7 तं; D6 स (for वि) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 गुरुं (D2 °रो); Ñ1 illeg., Dg1 Dd1 Dm1 T1 (after corr. as in text) G M1.2 Cm वनात् (for बलात्). D6 वनादर्थं आर्यं गुरुं. —c) Cm समक्षम् (as in text). V1 श्रेष्ठ, D1 मार्य, D6 मति (for मार्य). V1 D1 मित्राणां, B2.4 D4.5.7 -मित्राणां (for मिश्राणां). —d) Ś1 V1 B2 D1-7 M4 गुरूणां (D2 om. hapl ?) गुरुवर्तिनां (M4 °वत्सल), Ñ B1.2.4 एव प्रतिज्ञायोऽमि च. —After 18, Dg1 D12 Dd1 Dm1 S ins.:

1899* विदितं यन्मयैतत्ते सर्वं मार्गगतोपश्रम ।
प्रस्थानिका मया पूर्वं यात्रार्थं मम रोचते ।

[(l. 1) Dg1 -श्रमा (sic), D11 -श्रमा, T1 G M1.2 -श्रमा, M3 -श्रमा (sic), Cg as above (for -श्रमः). —(l. 2) Dg1 D12 Dd1 Dm1 T1.2 M4 (*sup. lin. sec. m.*) च (for [अ]पि).]

G 2 80 8
B 2 82 11
L 2 97 3

एवमुक्त्वा तु धर्मात्मा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
समीपस्थमुवाचेदं सुमन्त्रं मन्त्रकोविदम् ॥ १९
तूर्णमुत्थाय गच्छ त्वं सुमन्त्र मम शासनात् ।
यात्रामाज्ञापय क्षिप्रं बलं चैव समानय ॥ २०
एवमुक्तः सुमन्त्रस्तु भरतेन महात्मना ।
प्रहृष्टः सोऽदिशत्सर्वं यथासंदिष्टमिष्टवत् ॥ २१
ताः प्रहृष्टाः प्रकृतयो बलाध्यक्षा बलस्य च ।
श्रुत्वा यात्रां समाज्ञप्तां राघवस्य निवर्तने ॥ २२
ततो योधाङ्गनाः सर्वा भर्तॄन्सर्वान्गृहे गृहे ।
यात्रागमनमाज्ञाय त्वरयन्ति स्म हर्षिताः ॥ २३
ते हयैर्गोरथैः शीघ्रैः स्यन्दनैश्च मनोजवैः ।
सह योधैर्बलाध्यक्षा बलं सर्वमचोदयन् ॥ २४
सज्जं तु तद्बलं दृष्ट्वा भरतो गुरुसंनिधौ ।
रथं मे त्वरयस्वेति सुमन्त्रं पार्श्वतोऽब्रवीत् ॥ २५
भरतस्य तु तस्याज्ञां प्रतिगृह्य प्रहर्षितः ।
रथं गृहीत्वा प्रययौ युक्तं परमवाजिभिः ॥ २६
स राघवः सत्यधृतिः प्रतापवा-
न्ब्रुवन्सुयुक्तं दृढसत्यविक्रमः ।
गुरुं महारण्यगतं यशस्विनं
प्रसादयिष्यन्भरतोऽब्रवीत्तदा ॥ २७

---

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 स, M2 प (for तु) —ᶜᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 समीपस्थं तदा सूत भूय ण्वाभ्यभाषत(Ñ2 B D2 °द्वच, V2 °ष त)

20 ᵃ) Ñ2 गच्छत, V1 D1 गच्छस्व (for गच्छ त्व) —ᵇ) D4 7 सर्वत्र (for सुमन्त्र) —ᵈ) Dd1 G1 2 M1 समानय (for समा°) M2 बल च समुपानय

21 ᵃ) Ñ2 illeg., V1 इदम् (for एवम्) —ᶜ) B4 प्रविष्ट (for प्रहृष्ट) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 संदिदेशाथ (Ś1 D4 6 7 °श, B4 °र्थं) T3 सोथित° (sic) (for सोऽदिशत्सर्वं) K(ed) हृष्टस्तदादिश सर्वं —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 एव तत्(V1 च) (for इष्टवत्) Dt1 om (hapl ?) मिष्ट in संदिष्टमिष्टवत्

22 ᵃ) V1 D1 2 स (for ता) Dt1 संहृष्टा, T2 3 G2 3 प्रकृष्टा, Cv m g as in text (for प्रहृष्टा) —ᵇ) G3 तस्या ध्यक्षा, Cv m g t बलाध्यक्षा (as in text) V1 D1 M4 बल तथा T2 बलाद्य च (sic) Cm g t as in text (for बलस्य च) Ś1 Ñ B D2 3 बलाध्यक्ष(B2 3 °क्षे, D2 °क्षा)प्रचो(Ś1 D4 6 7 °पो)दिता —ᶜ) Ñ1 समादिष्टां (for °ज्ञप्तां) —ᵈ) Ś1 Ñ B D2 4-7 M4 का(D4 क)कुत्स्थविनिवर्तने, V1 काकुत्स्थस्य निवेशने, D1 काकुत्स्थस्य निवर्तने, D3 काकुत्स्थ विनिवृत्तये

23 ᵃ) V2 D1 यथा (for ततो) Ś1 V1 D2 5 6 [ऽ]योध्या(D5 °ध्यः)गताः B1 4 [ऽ]योध्यांगना, D2 योधगता, D4 7 योधा गता (for योधाङ्गना) Ś1 D3-7 सर्वे (for सर्वा) —ᵇ) Ñ1 B2 4 स्वांस्तु, Ñ2 B3 तांस्तु, B1 स्वान्स्वान् (for सर्वान्) Ś1 D6 हृष्टा स्वे स्वे गृहे तदा, V2 भ्रातॄन्सर्वान्गृहे गृहे, D3 5 प्रीता स्वे स्वे गृहे गृहे(D2 om [hapl] second गृहे) D1 भर्तृनथान् (sic) गृहे गृहे D4 7 हृष्टाः स्व स्व गृह तदा —ᶜ) Ś1 D4 6 7 समयमाज्ञाय, Ñ B1 3 गमनमुद्राय (for -गमन°) —ᵈ) G1 चोदित (for हर्षिता) Ś1 D6 4 7 रामस्य(D2 7 °स्या) गमन प्रति, Ñ V1 B D1-3 5 M4 रव(B3 [च])त्व(D3 °त्वा)रयन्(D3 °या) गमन प्रति

24 ᵃ) D4 7 तैर् (for ते) B4 गोरथ, Cr m g h t as in text (for गोरथैः) Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 T M4 शीघ्रं (for शीघ्रैः) D2 हयैश्चैव गजैः शीघ्रैः —ᵇ) V1 स्यंद मानैश्च (sic) (for स्यन्दनैश्च) Ś1 Ñ B D6 मनोहरै, G2 M1 महाजवै (for मनोजवैः) —ᶜ) D6 सेह (sic) (for सह) Dt1 योधिद् (for योधैर्) Dg1 बलाध्यक्षा (sic) D1 बला ध्यक्षो —ᵈ) T3 सर्वं बलम् (by transp) Ś1 Ñ V1 D1 7 M4 बल सज्जस(V1 D1 3 5 M4 °ज्जं न्य)वेदयन्(D1 2 °त्)

25 ᵃ) Dd1 स सज्जं, Cv r m g t as in text (for सज्जं तु) D5 स (for तद्) Ś1 Ñ B D6 ज्ञात्वा, D2 6 7 M4 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) V1 D1 तथा सज्जं बलं श्रुत्वा —ᶜ) V1 D1 M4 मे योजयस्व, D2 3 सत्वरयस्व, D4 7 संचारयस्व D6 सं त्वरयस्व (for मे त्वरयस्व)

26 ᵃᵇ) Dg1 Dt1 T2 परिगृह्य (for प्रति°) T1 च हर्षितः (for प्रह°) Ś1 N V1 B D1-7 M4 तत सुमन्त्रस्त्वाज्ञां श्रुत्वा शीघ्रपराक्रम —ᶜ) Ñ B Dg1 स (for प्र) V2 D3 5 M4 रथं गृह्य(V2 M4 °ह्या) ययौ शीघ्र, D1 ययौ शीघ्रं रथं गृह्य D4 7 रथ योज्य ययौ शीघ्रं —ᵈ) D2 om युक्तं —After 26 B3 ins

1900* लोकानां च महाहर्षो दृष्ट्वा प्रत्यागमं कृतम् ।

27 ᵃ) B2 सज्य (sic) D2 सत्- (for सत्य) —ᵇ) Ś1 B2 3 (m also) D2 वच तु, B4 M3 ** तु, D1 सुवेश D6 स्तुवन्सु, D7 स्वदेश, G1 रथे तु, Cv r m g as in text Ck सुवन्स (for सुवन्सु) Ñ1 वर्ष सुयुक्तमदृढसत्यविक्रम Ñ2 B2 3 (orig) वरस्य(B3 °ल च) सुहर्ष च (Ñ2 °सत्य) सुदृढवर्त च, V1 D1 3 धुव सदा(V1 °द)शोभितवीर्यविक्रम —ᶜ) V1 गुड (for गुरुं) V2 महाचित्वं D1 मनस्विनं (for यशस्विनं) —ᵈ) V1 हि सादयिष्यन् (for प्रसा°) T3 om from भरतो up to स in 29ᵃ, Ś1 D6 [ऽ]ब्रवीदिदं D2 4 7 [ऽ]वदत्तदा, D5 [ऽ]वदत्त (for ऽब्रवीत्तदा)

तूर्णं समुत्थाय सुमन्त्र गच्छ
बलस्य योगाय बलप्रधानान् ।
आनेतुमिच्छामि हि तं वनस्थं
प्रसाद्य रामं जगतो हिताय ॥ २८

स सूतपुत्रो भरतेन सम्य-
गाज्ञापितः संपरिपूर्णकामः ।
शशास सर्वान्प्रकृतिप्रधाना-
न्बलस्य मुख्यांश्च सुहृज्जनं च ॥ २९

ततः समुत्थाय कुले कुले ते
राजन्यवैश्या वृषलाश्च विप्राः ।
अयूयुजन्नुष्ट्ररथान्खरांश्च
नागान्हयांश्चैव कुलप्रसूतान् ॥ ३०

C 2 89 33
B 2 82 32
L 2 93 14

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

28 T1 om 28 (cf v l 27) —[a]) V1 समास्थाय, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T2 3 G2 स्वसु° (for समु°) B1 तूर्णंसमुत्थाय —[b]) G1 योगाश्च (for योगाय) G3 M1 3 Cv k दले Cm g t as in text (for बल) Dg1 Dd1 Dm1 प्रधानात् Cv m g k t प्रधानान् (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 योग समाज्ञापय (B1 °पादय, B3 4 °स्थापय) मे बलानां —[c]) B4 पुत्रम् (for इच्छामि) Ś1 Ñ V2 B D1 7 M4 गुर्द, Dg1 च स (for हि स) —[d]) D1 M4 प्रसाद्य (for हिताय)

29 T1 om up to स in [a] (cf v l 27) —[a]) D5 पुत्रो (sic) D3 4 पूर्व (for पुत्रो) D2 तद स सूतो (for स सूतपुत्रो) V1 illeg for भर in भरतेन D2 सम्यम् (for सम्यग्) —[b]) V1 सन् (for स) D2 -कामस, Ct as in text (for -काम) —[c]) B1 स चापि (for शशास) Ś1 D3 4 5 च (V1 स) बल (for प्रकृति) V2 D1 सदा प्रकृती प्रधाना —[d]) V2 बले च, D2 राजन्य, G2 बलस्य (for बलस्य) Ś1 D2 स्व। D2 M4 स (for first च) V2 B1 3 4 M1 सुहृज्जनांश्च

30 [a]) Dt1 om. (hapl.) second कुले Ś1 Ñ V1 B D1-7 काले (Ś1 कस्ये) समुत्थाय बत (Ñ1 बत। D5 °पश्चि) कुलीना (Ñ1 °नात्) —[b]) V1 -वैश्यान्, B1 -वैशा। B3 वैश्या D2 गुलास् (sic) (for वैश्या) T1 G3 M3 मगरे, G1 3 M1 2 Cr °ज्जाद्, Cm g as in text (for वृषलाश्च) Ś1 Ñ V2 B D1 6 M4 -नगरप्रधाना D2 4 5 च पर (D1 3 नृप) प्रधाना —[c]) Dm1 M5 आयूयुजन्, Cg अयूयुजन् (as in text) Dd1 Dm1 G1 2 M1 3 -खरास्तथा (by transp) —For 30[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1901* अयोध्यापुष्ट्ररथान्समन्ता
न्खरांश्च नागान्बहुलान्हयांश्च ।

[(l 1) M4 अयूयुजन्, D6 मुष्ट्र (for उष्ट्र) V1 D1 4 समन्तात् (for समन्तान्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 5 7 सेनाप्रस्थानिकः, Ñ1 सैनप्रस्थानम्, Ñ2 B सेनाप्रस्थानं V1 D1 सैन्यप्रस्थानिकः, D2 भरतस्यैव सेनाप्रस्थानिकः, D3 बलसमुद्योगः, D5 भरतपर्वणि बल[स]मुद्योग —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D3 6 om Ś1 93 Ñ2 89 V1 87 B1 76 (as in text) B2 D7 M4 88 B4 83 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 82 D1 143 D4 1 90 D5 86 —After colophon, D6 G conclude with श्री (D1 om) रामाय नमः

७७

2 90 1
2 83 1
2 91 1

ततः समुत्थितः काल्यमास्थाय स्यन्दनोत्तमम् ।
प्रययौ भरतः शीघ्रं रामदर्शनकाङ्क्षया ॥ १
अग्रतः प्रययुस्तस्य सर्वे मन्त्रिपुरोधसः ।
अधिरुह्य हयैर्युक्तान्रथान्सूर्यरथोपमान् ॥ २
नव नागसहस्राणि कल्पितानि यथाविधि ।
अन्वयुर्भरतं यान्तमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ॥ ३
षष्टी रथसहस्राणि धन्विनो विविधायुधाः ।
अन्वयुर्भरतं यान्तं राजपुत्रं यशस्विनम् ॥ ४
शतं सहस्राण्यश्वानां समारूढानि राघवम् ।
अन्वयुर्भरतं यान्तं राजपुत्रं यशस्विनम् ॥ ५
कैकेयी च सुमित्रा च कौसल्या च यशस्विनी ।
रामानयनसंहृष्टा ययुर्यानेन भास्वता ॥ ६
प्रयाताश्चार्यसंघाता रामं द्रष्टुं सलक्ष्मणम् ।
तस्यैव च कथाश्चित्राः कुर्वाणा हृष्टमानसाः ॥ ७
मेघश्यामं महाबाहुं स्थिरसत्त्वं दृढव्रतम् ।
कदा द्रक्ष्यामहे रामं जगतः शोकनाशनम् ॥ ८
दृष्ट एव हि नः शोकमपनेष्यति राघवः ।
तमः सर्वस्य लोकस्य समुद्यन्निव भास्करः ॥ ९
इत्येवं कथयन्तस्ते संप्रहृष्टाः कथाः शुभाः ।
परिष्वजानाश्चान्योन्यं ययुर्नागरिकास्तदा ॥ १०

77

Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामचन्द्राय नम, M3 with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 G1 2 Ct कल्यम्, Cr m g k as in text (for काल्यम्) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 स्त (D7 om) श्वेतैर्ह्(N श्वेतह्, D3 °श्व तैर्ह्)यैर्युक्तम् —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 श्रीमान् (for शीघ्रं) —^{d}) V1 M4 [आ]नयन, D2 [आ]गमन (for दर्शन) Ś1 Ñ2 Dg1 Dt1 D4 -काम्यया

2 ^{a}) D2-6 7 चास्य (for तस्य) —^{b}) D7 सर्वे (for सर्वे) Ś1 Ñ V1 B3 (orig) Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 M4 पुरोहिता, B1 2 3(*sup lin*) 4 पुरोगमा (for °धस)

3 ^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 D1-7 दश, Ñ2 B2 3(orig) त्रिंशन्, B3 (*sup lin*) त्रिंशत् (hypm) Cv r m g as in text (for नव) —^{b}) M3 कल्पितानि यथा युधि —B4 M3 om (hapl) 3^c-5^d D5 T3 om (hapl) 3^c-4^b, D3 om 3^c-4^a —^{d}) B3 D4 इक्ष्वाकुकुलवर्धन(B3 °नद्न [sic]) G3 M1 राजपुत्रं यशस्विन (=4^d)

4 B4 M3 om 4 D5 T3 om 4^{ab}, D3 om 4^a (for all, cf v l 3) —^{b}) Ś1 Ñ B1-3 D4 धन्विना सायुधानि वै, V1 D2-6 7 M4 धन्विनो(D4 7 °नां) विविधायुधा (D4 7 °धां) —D3 om (hapl) 4^c-5^b —^{d}) Ś1 N B1 3 D2 4-7 महाबल, V1 D1 महारथे (*for* यशस्विनम्) T1 सत्यसंधं जितेन्द्रिय

5 B1 D3 M3 om 5^{ab} (for D3 cf v l 4 and for the rest, cf v l 3) —^{a}) G3 सहस्रम् (for °स्राणि) Ś1 Ñ B1 3 D2 4-7 M4 शतं(M4 दश) चाश्व(D3 °तमश्व)सह स्राणां(Ś1 D4 6 7 M4 °णि) V1 D1 तथैवाश्वसहस्राणि —^{b}) Ñ2 B1-3 D2 3 समारूढा(B2 °ढे) हि (G[ed] °ढास्तु) V1 D7 धन्विभि (*for* राघवम्) —G3 om 5^{cd}, while T1 reads the same *inf lin* —^{c}) D2-6 7 तद (for यान्तं) —^{d}) Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1 2 सत्यसंध जितेन्द्रिय, D3 4 7 प्रयात(D4 7 °शात)मरिकर्शन(D3 °मर्दन); T2 M4 राजपुत्रं महाबल(T2 °नस्विन)

6 ^{ab}) Dg1 G3 M1 transp कैकेयी and कौसल्या —^{c}) Dg1 Dt1 T2 -संतुष्टा (for संहृष्टा) —^{d}) T3 Ct यथौ (for ययुर्) Ś1 Ñ2 B D1 6 M4 ययुर्याने प्र(Ñ2 B3 D1 सु)भास्वरे (B1 2 4 °सुरे , D1 °स्वरे) V1 ययुर्याने शुभस्वने —For 6^{cd} Ñ1 D2-6 7 subst

1902* राममानयितुं हृष्टा ययुर्याने सुसंवृते ।
[D2 रामस्य (for रामम्) Ñ1 सुसं[?] (sic)]

7 ^{a}) T3 -संघात M3 संघाश्च, Cm g k t as in text (for संघाता) Ś1 Ñ B D2 6 7 प्रययौ चार्यसंघातो V1 D1 3 4 प्रययुर्जैन(D1 °नैर, D3 °श्चार्य)संघाता D3 सुप्रहृष्टश्च संघातो —^{c}) Ś1 D2 6 7 तस्य चेष्टा कथाश्च(D4 7 °था सर्वे), Ñ V1 B D1-3 4 M4 तस्यैवेष्टा कथा सर्वे —^{d}) G1 D4 सर्वे स , Ñ V1 B D1-3 7 M1 कुर्वते (for कुर्वाणा) B4 हृष्टमानसान् , Dd1 Dm1 हृष्टचेतस

8 ^{b}) T3 G1 M1 दृढसत्त्वं Cg as in text Cvp स्थिरचित्तं (for स्थिरसत्त्वं) D2-6 7 मत्तमातंगगामिनं, G1 दृढसत्त्वं दृढव्रतं —^{c}) D6 द्रक्ष्यामहे, Cg as in text (for °महे) Ś1 Ñ B D4 द्रक्ष्यामस्तु कदा रामं

9 ^{a}) D3 D4 दृष्ट, Cg as in text (for दृष्ट) V1 दृष्ट्वैवं Ś1 Ñ2 B1 3 D2-6 7 मन -, Ñ1 V1 B2 4 D1 4 V1 सु म Ma सु म 3 M3 च म (for हि न) —^{b}) Ñ2 B3 नाशयिष्यति B1 4 नाशं नेष्यति (for मपने°) —^{c}) M1 राम Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कृत्स्नस्य (for सर्वस्य) D2-6 7 जगत , D3 महत् (*for* लोकस्य) M3 तमस सर्वलोकस्य —^{d}) D3 राघव (*for* भास्कर).

10 ^{a}) Dg1 इत्येव Ś1 D6 ते (for ते) —^{b}) D3 कथा श्चैव : G3 M1 शुभा कथा (by transp) Ñ2 B1 3 (*inf*

ये च तत्रापरे सर्वे संमता ये च नैगमाः ।
रामं प्रति ययुर्हृष्टाः सर्वाः प्रकृतयस्तदा ॥ ११
मणिकाराश्च ये केचित्कुम्भकाराश्च शोभनाः ।
सूत्रकर्मकृतश्चैव ये च शस्त्रोपजीविनः ॥ १२
मायूरकाः क्राकचिका रोचका वेधकास्तथा ।
दन्तकाराः सुधाकारास्तथा गन्धोपजीविनः ॥ १३
सुवर्णकाराः प्रख्यातास्तथा कम्बलधावकाः ।
स्नापकाच्छादका वैद्या धूपकाः शौण्डिकास्तथा ॥ १४
रजकास्तुन्नवायाश्च ग्रामघोषमहत्तराः ।
शैलूषाश्च सह स्त्रीभिर्यान्ति कैवर्तकास्तथा ॥ १५

G 2 90 28
B 2 83 15
L 2 91 27

km as in text) राम म्रष्टु सलक्ष्मण, D5 प्रहृष्टा रूपया शुभा —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 परिष्वजतस्तू, Cr m g k t परिष्वजानात् (as in text) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 M1 नगरशाम्, Cg k t as in text (for नागरिकास्) Ñ B3 D2 4 6 7 तत, B2 D3 T1 3 G3 M3 तथा Dg1 T1 M2 तथा (for तदा)

11 D3 transp 11 and 12 —^{a}) G3 M2 तु, Cr g as in text (for च) M3 तत्रापरा सर्वे (sic) M4 तत्र पुरे (by corr sec m परे) सर्वे Ś1 Ñ B D3–7 पुराच(D2 4 7 पौराश्च) निर्ययु सर्वे, V1 D1 प्रधानत (D1 °नेन) पुरा सर्वे, Dg1 ये पात्र नगरे सर्वे —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 समवायेन, Dd1 समता ये न, G3 सामता ये च, Cr m g k t as in text (for समता ये च) —^{cd}) Ś1 Ñ B D3–7 रामदर्शनसहृष्टा (for ^{c}) Dd1 Dm1 T2 G1 2 M1 सर्वा हृष्टा (by transp) T3 प्रतिययुर्, Cr m g k t as in text (for प्रययुस्) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 Dg1 D2 4 6 8 T1 3 G3 M2 4 तथा D12 शुभा (for तदा) —After 11 B4 reads 13^{cd} for the first time repeating it in its proper place

12 D3 transp 11 and 12 —^{a}) B1 (also) कावर काराश् (hypm) (for मणिकारास्) —^{b}) Ś1 D2 6 7 उष्ट्र°, V1 कतु° D1 पूर्व° (for कुम्भकारास्) B1 सौचिका, D3 शोभित (for शोभना) —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1 2 4 D1 3 7 यंत्र, B3 मंत्र D3 पत्र (for सूत्र) Ś1 -कृताश्चैव V1 D1–8 -कराश्चैव D11 Dd1 Ct विशेषज्ञा (for कृतश्चैव) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D1–7 तथा (V2 स्य) च (Ś1 D2 6 चा D3 श्रा)स्त्रोपजीविन, Ñ1 B3 4 तथैवास्त्रो(Ñ2 °चौद्रो)पजीविन, M4 ये च वस्त्रोपजीविन —After 12 D2 7 read l 2–3 of 1901*

13 D3 om 13^{cd} —^{a}) Ck मायूरका (for मा°) Dm1 क्रकचिका, T2 काकचीरा —^{b}) T2 रेचका (for रो°) D11 Dm1 G3 Ct वेधका रोचकास् (by transp) —For 13^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1–6 8 subst

1903* मायूरिकास्तैत्तिरिकास्तद्वन्मेदकास्तथा ।

[B1 मयूरिकाश्, B2 3 मायूराश् D2 7 तैत्ति(D2 °द)काश्च (for तैत्तिरिकास्) B3 चेलका, B4 चेदका D3 वेष्का (for मेदका) D3 वेधकास्, D4 om (hapl) (for मेदकास्) B4 D4 तदा, D1 4 7 च ये]

—B4 repeats 13^{cd} here (cf v l 11) —^{c}) V1 दंत कारास् (hypm) B1 दंतकार, D3 दंइकारा (meta) (for दन्तकारा) Ś1 Ñ1 B1 3 D6 सुधा° V1 B1 सुरा° B2 शाल°, D3 om (hapl) (for सुधाकारास्) —^{d}) D11 ये च (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 दुग्ध, T2 रसोप, Cr m g k t as in text (for गन्धोप) D3 दुग्धोदगोपजिविन (sic)

14 ^{a}) Ś1 D6 स्वर्णकाराश्च, M4 रसायनकारा (for सुवर्णकारा) Ś1 D4 6 7 विख्यातास् (for प्र°) T2 सुवर्णकारका 4 8 स्, G1 स्वर्णकारा प्रविख्यातास् —D2 om (hapl) from 14^{b} to the prior half of l 5 of 1905* —^{b}) D1 त: (lacuna) Ś1 Ñ V1 D1 2 कनकशोधका (Ñ1 °कारका, Ñ1 V1 °धारका) B1–3 D1 कनकधारका (B1 °क) D11 Dd1 Dm1 T2 M2 3 वंशल्का(Dd1 T2 °धा)रका, M4 कम्बलसाधका, Cg कम्बलधावका (as in text) —For 14^{c}–15^{a} D1 4 6 7 subst 1904* —^{c}) Ś1 D6 स्नापकास्तारका वैद्या, Ñ2 V1 B2 3 D3 T1 स्ना(V1 स्था)पकाच्छा(T1 °श्रो)दका वैद्या, Dg1 Dd1 Dm1 G M1 3 Cv r m g k स्नापको(Dg1 °श्रो)च्छादका वैद्या, D11 Ct स्नापकोष्णोदका वैद्या D3 T3 स्नापका स्थापका(T3 धारका) वैद्या —^{d}) G3 सचिरा, M3 4 धूपिका, Cr m g k t as in text (for धूपका) Ś1 Ñ B1–3 D3 8 शौडिका शौ(V2 धौ)ण्डि(Ś1 D6 °णि)का (D3 सुधिका)स्तथा V1 D1 शौणि(D1 शौटि का म(D1 पृ) पिकाश्च ये

15 B4 om 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) D11 रन्तुकास्, G1 रथकास् (for रजकास्) Ś1 B3 D1 3 तंतुवायास्, Ñ2 B1 3 D6 तन्त्र°, V1 पर्णकारास्, M4 °कायास् (for तुन्नवायास्) —For 14^{c}–15^{a} D1 4 6 7 subst

1904* ये चाभिषेचका अभिषेचनपण्डिता ।
घटा वेत्रकाराश्च सूर्पकारास्तथैव च ।
प्रख्याता वणिजश्चैव तथा पण्योपजीविन ।
कर्मोपजीविन सर्वे पुष्पसारोपजीविन ।
धान्यविक्रयिणश्चैव पानविक्रयिणस्तथा । [5]
दारुविक्रयिणश्चैव वस्त्रकारास्तथैव च ।
प्रसाधिकाश्चर्मकारा रोध्रकारास्तथैव च ।
भूतग्रामविधिज्ञाश्च भूतज्ञा पदिकास्तथा ।
कार्पूरकाश्चैव ताम्रकूटास्तथैव च ।
मूर्तिकारा स्वर्णकारास्तथा पात्रिकाश्च ये । [10]
श्रेणीमहत्तराश्चैव

[(l 1) = l 2 of 1905* D1 7 [अ]भिषेचका (for [अ]भिषे°) —D1 3 read l 2 and 3 after 12 —(l 2) D1 7 वस्त्रा (for घटा) D6 विकास्यास् (for वेत्र°) D1 4 सूत्रकारास्

(for पूर्वं°) —(l 3) $D_{1\,7}$ प्रसिणा, D_3 प्रख्यान (for °ख्याता). —(l 4) = l 8 of 1905* (var) $D_{4\,7}$ माल्य (for माला) —$D_{4\,5\,7}$ om (hapl) while D_2 reads in marg, the post half of l 5 and the prior half of l 6 —(l 6) $D_{1\,7}$ शस्त्र (for वस्त्र) —$D_{1\,7}$ om (hapl) l 7 —(l 7) = l 17 of 1905* (var) D_2 प्रशाविका कर्मकारा (for the prior half) —(l 8) D_5 ज्ञान (for -याम) $D_{2\,5}$ स्वज्ञा (for भू°) D_3 पक्षिणा (for °णम्) —(l 9) = l 20 of 1903* (var) $D_{4\,5\,7}$ -कृतश्च (for -कृताश्च) D_5 ताम्रकृत्स्, D_2 ताम्रकुम्भकारस्तथा (for the post half) —(l 10) D_5 तथा ये वणिजस्तथा (for the post half)]

—After 15*, Ś1 Ñ V1 B (B4 after 14* due to om) $D_{1\,2\,4}$ ins

1905* ये च रत्नोपजीविन ।
ये चाभिष्टवका केचित्सूतमागधवन्दिन ।
चरका चेलकाराश्च गान्धिका पानिकास्तथा ।
मात्रारिका सूपकारास्तथा शिल्पोपजीविन ।
हैरण्यकाश्च प्रख्यातास्तथा वृद्ध्युपजीविन । [5]
मूलत्राणा कांस्यकाराश्चित्रकाराश्च शोभना ।
धान्यविक्रायकाश्चैव यानविक्रयिणस्तथा ।
फलोपजीविन सर्वे पुष्पमूलोपजीविन ।
लेपका सस्यपतयस्तक्षाण कारपत्रिका ।
निर्वापकास्तथा सर्वे इष्टकाकारकास्तथा । [10]
दधिमोदककाराश्च माल्यकाराश्च शोभना ।
घार्तेरिविक्रयिणस्तथा मांसोपजीविन ।
पट्टिकावापकाश्चैव तथा चूर्णोपजीविन ।
कार्पासिका धनुष्कारा सूत्रविक्रयिणस्तथा ।
शस्त्रकर्मकृतश्चैव काण्डकारास्तथैव च । [15]
प्रावारिकास्तथा श्रेष्ठा ये च विप्रं भजन्ति वै ।
प्रख्याताश्चर्मकाराश्च लोहकारास्तथैव च ।
शरत्कागल्यकर्तारो निषादाश्च शोभना ।
मूलग्रहविधिज्ञाश्च बालानां च चिकित्सका ।
आरकूटकाश्चैव ताम्रकारास्तथैव च । [20]
स्वस्तिकारा वेशकारास्तथा भक्तोपसाधका ।
भृङ्गारकारा सक्तुकारास्तथा पादपिकाश्च ये ।
दण्डकारास्तथा गुल्मास्तथा वाणिजकाश्च ये ।
काचकाराश्चर्मकारास्तथा मेघकशोधका ।
खण्डसंस्थापकाश्चैव तथा लाक्षोपजीविन । [25]
धेनीमहत्तराश्चैव

[B4 om up to the prior half of l 5 (cf v l 14) —(l 1) Ś1 D4 रत्नाकराश्रिन, Ñ D3 ये च रत्नो(D1 °नो)पजीविन, D3 पुष्करास्तथैव च —After l 2, D4 ins

1905(A)* प्रख्याता वणिजश्चैव तथा दण्डोपजीविन ।
[cf l 3 of 1904*]

—D3 om l 2-6 Ś1 D4 om l 2 —(l 2) V1 B3 [च]निरचरा, D3 [च]मौष्टवका —(l 3) Ś1 D4 चारका (Ś1 °का) V1 चरका, B2 चरा, D1 चरवा (for चरका) Ś1 D4 पाणिकास्तथा, Ñ1 पाणिकाश्च, V1 D1 वणि(D1 °ण)जास्, B1 पान्यम् (for पानिकास्) —(l 4) B3 माकारिका Ñ1 B1 सूपकाराश्च (for सूप°) D1 कल्पोपजीविन —V1 om l 5 and 6 —(l 5) D1 हिरण्यकाश्च, G(ed) हिरण्यकारा —After l 5 Ś1 ins, D4 ins after l 6

1905(B)* मात्सिकास्तथा चैव तथा शाकोपजीविन ।

whereas Ñ B1 3 4 ins after l 5

1905(C)* मात्सिकाः शौकरिकास्तथा मत्स्योपजीविन ।

[Ñ2 मात्सिका, B3 4 शाकरिका (B3 [before corr] मात्सिसिका [hypm]) Ñ B1 शौकरिकाश्च Ñ1 मत्स्यजीविन (illeg)]

—B3 cont

1905(D)* केऽपि कार्यं विना यान्ति रामदर्शनलालसा ।

—D1 om l 6 —(l 6) Ś1 D4 स्थूलत्राणा, B2 सूत्रत्राण (for मूलत्राणा) Ñ कांस्यकाराश्च Ñ1 reads in marg चित्रकाराश्च Ś1 D4 योधिन (for शोभना) —After l 6 D1 ins 1905(B)* —D3 transp l 7 and 8 V1 D1 read l 7 after l 10 —(l 7) Ś1 D4 धान्यविक्रयिणश्च, Ñ1 V1 B3 4 D1 °विक्र(B4 sec m °क्रे)य(B4 °यि)काश्च D1 सर्वे (for चैव) Ś1 D4 गन्ध, Ñ1 पान, Ñ2 कान्त, B1 वस्त्र, D1 पर्ण, D3 ग्राम (for यान) Ñ2 विक्रयस्तथा, V1 B D1 °वि(V1 B2 D1 °क्र)य(B1 °यि)कास् (for °यिणस्) —V1 om l 8 —(l 8) B1 om (hapl) from सर्वे to the post half of l 8 Ñ B1 3 सर्वे पुष्पो(Ñ1 °ष्पो)पजीविन, D3 पुष्पमाल्योपजीविन (for the post half) —D3 om l 9-13 —(l 9) Ś1 D4 सूपकारा, Ñ2 V1 B1 3 D1 लेपकास्त (for लेपका स) Ñ2 B1-3 कार(B1 °क)पत्रिका (B1 m also कालपत्रिका) B4 कारपत्रिण (for °पत्रिका) —(l 10) Ś1 D4 क्षीरमेक्षास्, Ñ2 B3 निरा(B3 °र्वा)पकास्, V1 B3 D1 निर्वर्त (for निर्वापकास्) V1 इष्टकापकारका, D1 इष्टिकाश्च कारका (for the post half) —V1 D1 om l 11 —(l 11) Ś1 D4 स्निग्ध (for दधि) Ñ2 B3 माल्यकाराश्च —(l 12) V1 श्वपाचका- (for घार्तेरिका) Ñ2 निर्मितिकाश्च (sic) Ś1 D4 क्षीरविक्रयिणस्तथा सर्वे (for the prior half) —(l 13) B2 4 पट्टिका (for पट्टिका) Ñ2 B3 (sup lin as above) -वापकाश्च (for -वाप°) Ś1 D4 पांचिका लावकाश्चैव, Ñ1 पट्टिकारकाश्चैव, V1 पट्टिकारकाश्चैव, D1 पट्टिकावापकाश्चैव (for the prior half) Ś1 सूत्र-, V1 पूर्व (for चूर्ण) —(l 14) V1 सर्वार्थिका (for कार्पा°) V1 सूद्रा (for धनु) Ś1 Ñ1 विक्रयिण (Ñ2 °यम् [sic]) D2 च ये (for तथा) —(l 15) Ś1 D4 वस्त्र (for शस्त्र) V1 D1 3 शस्त्रविक्रयिणश्चैव (for the post half) V1 D1 मांसकाराश्च, D2 मद्यकाराश्च (for काण्ड°) —Ś1 D4 om l 16-17 D3 om l 16 —(l 16) V1 प्रसाविकाश्च, D1 प्रासादिकाश्च, G(ed) सौविदाश्च (for प्रावारि°) V1 B3 प्रावारिकास्तथा विप्रा (for the prior half) Ñ1 च ये, B3 चरेत्रं (for च विप्रं) V1 D1 यान्ति (for भजन्ति) —(l 17) Ñ2 B3 4 चर्मकाराश्च (for चर्म°) D1

समाहिता वेदविदो ब्राह्मणा वृत्तसंमताः ।
गोरथैर्भरतं यान्तमनुजग्मुः सहस्रशः ॥ १६

सर्वे ते विविधैर्यानैः शनैर्भरतमन्वयुः ॥ १७

सुवेषाः शुद्धवसनास्ताम्रमृष्टानुलेपनाः ।
प्रहृष्टमुदिता सेना सान्वयात्कैकयीसुतम् ।
व्यवतिष्ठत सा सेना भरतस्यानुयायिनी ॥ १८

G 2 90 34
B 2 83 21
L 2 94 31

भ्रातावित्थयैरता (for the prior half) —(l 18) Ś1 D1 °न्यस्तरि Ñ2 B3 गणक्र शस्त्र(B3 शैल)हतारो V1 शिलकारा शिलहर्तारो (hypm) D4 शल्यकाशल्यहर्तारो (for the prior half) Ś1 D4 विचैत्याश्च B3 विचकारश्च D1 विचर्ता च (for °धलाश्च) —(l 19) D3 भूतग्राम D1 विधानात् (for विधिज्ञास्) D3 रूपज्ञः पक्षिणां तथा (for the post half) —D1 om l 20-21 —(l 20) D1 आरकस्तनश्चैव (for the prior half) Ñ1 B1 ताम्रकूटाः, B1 ताम्रकूटाः, —(l 21) N1 ब्रह्मिकाश्च Ś1 D4 कोशाकाराश्च (for वैद्य°) Ś1 Ñ2 D4 भक्तोपजीविन (Ñ2 °कारका) V2 गमोप सामका —(l 22) Ś1 D1 3 भजकाश्च B3 भूमिष्ठाः G(ed) पूरका D3 शकुकाश्च (for सकुकाराश्च) Ñ1 धूपका इक्षकाराश्च (for the prior half) D4 reads in marg from the post half to पाचकाश्च in l 24 Ś1 D4 वाग्विकाश्च, N1 प्रादवि° V2 खादवि°, B2 हुडवि°, D2 पादविपकाश्च (sic) (for पादविकाश्) —B1 reads in marg l 23 —(l 23) V1 संस्करा (for तथा गुरुकाश) Ñ1 B1 3 4 वाणिज्यकाश् V1 D1 व्रजतापिकास्तथा (for the post half) D3 चूर्णकाश्च सत्त्वकास्तथा पाणविशश्च ये —(l 24) Ś1 वायकाश्च (for बाय°) Ñ2 B3 (sup lin as above) तक्षकाश्च, V2 B4 वक्र° (for छत्र°) Ś1 V1 D4 वोधक(V1 देवश [sic])शेषका —After l 24 V1 D1 3 ins

1905(L)* तथा शङ्कुकाश्चैव तथा रातिकराश्च ये ।
[V1 वीजकराश्च (for रीति°)]

—(l 25) V1 D1 शल (for खण्ड) —(l 26) B4 मस्तराष्ट्र]

—[b]) Dd1 Dm1 G3 Cm ग्रामघोषा Cv r g k t ग्रामघोष (as in text) —[c]) M4 तत (for सह) —[d]) M4 ययु (for याभि) Ctp कैवर्तकास्त्व (for कैवर्तकास्तथा) Ś1 N V1 B D1-7 मृतवैतनिकास्तथा (Ś1 D4 °काश्च ये) —After 15 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 7 ins D3 6 ins after 16^{cd}

1906* सश्रेणीनिगमं सर्वं नगरं सकुलीकृतम् ।
आतुरं वृद्धबालं च वर्जयित्वा पुरे जनम् ।

[(l 1) D3 अभिभिर् D1 3 सश्रेणि Ś1 D4 निवेश G(ed) नैगम B1 सश्रेणिगण सर्वं (subm) (for the prior half) D1 कुशलीकृत (for संकु°) —(l 2) Ñ1 वृद्धबालश्च Ñ1 B बालवृद्ध च D4 वृद्धबालैश्च]

16 The sequence of 16^{a}-17^{d} in D1 3 is 17^{cd} 16^{ab}, 17^{ab} and 16^{cd} —[a]) D4 7 सर्वे ते विविधैर्यानैर् (=17^{c}) —[b]) Ś1 Ñ B D4 युत, V1 D1 3 शाखा, D5-7 यात। M4 सत्सु (for वृत्त) Ś1 D4 -संगता B4 -संपन्ना, D3 5 -संयुताः D1 7 -संमिता (for -संमता) —D1 7 om 16^{c}-17^{b} —[c]) V1 D1 3 5 तैस्तैः स्थैर्, C r m g t as in text (for गो°) D3 6 यांतम् —M2 om (hapl) from 16^{d} to the prior half of l 1 of 1909* —[d]) B1 अन्वयुश्च (for अनुजग्मु) —After 16^{cd}, D3 6 ins 1906*

17 For the sequence in D1 3 cf v l 16 M2 om. 17, D1 7 om 17^{ab} (for both cf v l 16) —[a]) Ś1 B Dd1 D2 (before corr as in text) सुवेशा B1 M4 -वसना (for वसनास्) —[b]) Ś1 Ñ1 V2 B2 3 D1 2 4 सतो Ñ1 B1 D3 शाता T1 2 तथा M4 प्रायाः Cg as in text (for ताम्र) Dt1 Dd1 Dm1 D3 [अ]नुलेपिन, Cg k t [अ]नुलेपना (as in text) —[c]) B3 त्रिविधैर्, Dg1 Dt1 T2 G3 M3 विमलैर् (for विविधैर्) Ś1 D4 यात, B1 om (hapl ?) (for यानै) —[d]) Ś1 D4 यानैर (sic) Ñ V1 B D1 3 1 G1 M4 यात (for शनैर्) B4 om भरतम् —After 17 V1 D1 ins D3 ins l 3 4 only after 1908* M4 ins after l 1 of 1909*

1907* स यातो येन मार्गेण राघवः शत्रुतापन ।
तेनैवानुप्रकुर्वीत्स्तान्नरसानवलोकयन् ।
सर्वत्र बाष्प विसृजन सर्वत्र परिदेवयन् ।
सर्वत्र कृपणं जल्पमातृन्सर्वत्र मातरम् ।

[(l 2) M4 [अ]नुपयौ (for °प्ययु) V1 तेषामनुपयौ श्रीमीतारामावलोकयन् —(l 3) D1 3 परिदेवयन् (meta) —(l 4) M4 सह सर्वत्र गर्भिणि (for the post half)]

—Thereafter D3 ins 1909*

18 V1 D1 M3 om 18^{ab} (for M3 cf v l 16) —[a]) Ś1 Ñ B D4 M4 हृष्ट(Ś1 Ñ1 B3 D4 °ष्टा)प्रमुदिताः Dg1 G1 प्रहृष्टा मुदिता —[b]) B3 4 अन्वयात्, Dg1 अन्वगात् (for सान्वयात्) —After 18^{ab} Ś1 Ñ B D5-7 ins

1908* शास्त्रदृष्टेन मार्गेण बृहस्पतिनयेन च ।
कुशलैः समंतैर्योधैः शतशः परिवारिता ।
अमात्यैर्मन्त्रिमुख्यैश्च भैरवैश्च समाकुला ।
वसिष्ठेन पुरोगेन तथान्यैर्द्विजसत्तमैः ।

[(l 1) D4 विधिना (for मार्गेण) Ś1 D4 om from शतशः in l 1 up to पुरोगेन in l 4 D4 वा (for च) —(l 2) B1 योधैश्च (hypm) D4 रक्षता (for °तु) Ñ B3 4 D7 परिवारिता D3 5 6 परिरक्षिता (D2 °ता D5 °त) D1 परिता तथा, —(l 3) D1 7 मन्त्रिभ N2 B3 मुख्य, B2 3 दूत B4 मुख्य D4 मत्र (for मंत्रि) B2 मिलनैश्च N2 B3 समाकुला, D4 5 6 [अ]पि संकुला D4 7 [ए]व संकुला —(l 4) B3 4 पुरोगेन, N2 D5-7 पुरोधसा वसिष्ठेन (for the prior half) N2 तथैवान्यैर्द्विजोत्तमैः (for the post half)]

G 2.90.35 B 2.83.22 L 2.91.32

निरीक्ष्यानुगतां सेनां तां च गङ्गां शिवोदकाम् ।
भरतः सचिवान्सर्वानब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ १९

निवेशयत मे सैन्यमभिप्रायेण सर्वशः ।
विश्रान्ताः प्रतरिष्यामः श्व इदानीं महानदीम् ॥ २०

दातुं च तावदिच्छामि स्वर्गतस्य महीपतेः ।
और्ध्वदेहनिमित्तार्थमवतीर्योदकं नदीम् ॥ २१

तस्यैवं ब्रुवतोऽमात्यास्तथेत्युक्त्वा समाहिताः ।
न्यवेशयंस्तांश्छन्देन स्वेन स्वेन पृथक्पृथक् ॥ २२

निवेश्य गङ्गामनु तां महानदीं
चमूं विधानैः परिबर्हशोभिनीम् ।
उवास रामस्य तदा महात्मनो
विचिन्तयानो भरतो निवर्तनम् ॥ २३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७ ॥

—*Thereafter* D5 ins l 3–4 of 1907* —*After* 18^{ab}, Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 after 16^{a} owing to om) ins V1 D1 ins before 18^{cd}, B2 ins l 2–6 after 22 D5 cont after 1907*

1909* भ्रातुरानयने यान्तं भरतं भ्रातृवत्सलम् ।
ते गत्वा दूरमध्वानं रथयानाश्वकुञ्जरैः ।
समासेदुस्ततो गङ्गां शृङ्गवेरपुरं प्रति ।
यत्र रामसखो धीरो गुहो ज्ञातिगणैर्वृतः ।
निवसत्यप्रमादेन देशं तं परिपालयन् । [5]
उपेत्य तीरं गङ्गायाश्चक्रवाकैरलंकृतम् ।

[V1 D1.3 om l 1 M3 om up to यान्त (cf v l 16) —(l 1) B(ed) यान (for यान्त) M4 गच्छत रामभ्रातृ (for the prior half) T2.3 G1 M4 भ्रातरं (for भरत) —After l 1, M4 ins 1907* —(l 2) V1 B3 D1.3 रथ्याश्च(D5 °नर) G2 M1 रथनाग°, M4 रथयानेश्च —(l 3) Dt1 Dd1 Dm1 M2.3.4 Cr शृङ्गिवेर, T G M3 Cm g k शृङ्गि(G1 °ग)वेर Ct शृङ्गवेर (as above) —(l 4) V1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.3 T G1 रामसखा M2 °सुता M3 °सुखो (for रामसखो) V1 ज्ञातिगुणैर् (for °गणैर्) Dg1 सुत (for वृत) —(l 5) V1 Dd1 D2 [अ] प्रसादेन (for °मादेन) V1 D2 D5.3 transp देश and त Dd1 Dm1 परिपालयत् M3 परिपालक्ष —(l 6) V1 B2 D1.3 अवाप्य, M4 उपेत्य (for उपेत्य) Dt1 Dm1 तीरे (for तीरं)]

—B2 cont

1910* भरतानुमते व्यूह्य चक्रुः सेनानिवेशनम् ।

—^{a}) Dt1 Dd1 M2 Cg व्यवातिष्ठत, T2 व्यवतिष्ठति V1 D1.3 M4 व्यतिष्ठत तत सेना(M4 reads *inf lin* from सेना to तत in 19^{a}) —For 18^{cd}, Ś1 Ñ B D2.4–7 subst D3 ins after 18

1911* अतिष्ठत्सा तदा सेना गङ्गामासाद्य वै नदीम् ।

[Ñ1 D7 व्यतिष्ठत् D3.4 स (sic) (for सा) D3.4 तथा (for तदा)]

19 M4 reads *inf lin* up to तत in ^{a} (cf v l 18) D2 reads in marg 19 and 20 —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B1.3 D4 च(Ñ1 तु ; D1.3 तु) स्थितां, Ñ2 स्वेच्छितां, B2.4 तां स्थितां(B2 also मूलस्तमितां [hypm]) Dg1 Dt1 Dd1 T1.3 G2 M2.3 Ct [अ]नुस्थि(Dg1 M2.3 °स्थि)तां, D3 M4 च तत , D1.5.7 च महा (for [अ]नुगतां) —^{b}) Dd1 Dm1 T2 G1.3 M1 गंगां च (by transp) D2–5.7 च देवीं (for च गङ्गां) V1 D1–3.7 शिलोकां (for शिवोदकाम्) Ś1 Ñ B D6 गगां चैव महदम्भो —^{d}) D5 धारस्कोविद् (for वाक्य°)

20 B3 reads 20 in marg (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4.6.7 सेनाम् , G2 सर्वम् (for सैन्यम्) D3 निरीक्ष्य च तदा सेनाम् , D5 निवेश्य च महासेनाम् —^{b}) Ś1 D6 अभिप्रायेन, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1.3 M2.3 Cm सर्वेत —^{c}) Ś1 Ñ B D2–7 सन्तरिष्यामो, T1 प्रतरि** G2 प्रचरिष्याम —^{d}) Dg1 T2 M3 इमां नदीं G3 तु तां नदीं (for महानदीम्) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4–7 गङ्गामेतां महानदीं Dt1 श्व इमां सागरगमां, D5 गङ्गामेना महा**

21 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1–7 अस्यां तु(V1 D1.3 च) B4 अस्यास्तु (for दातुं च) D2.6.7 दातुम् (for तावद्) Dm1 इच्छामि (sic) D7 इ** —^{b}) D1 स्वर्गतश्च D1.3 °गंस्थस्य, G1 °र्गतस्य —^{c}) Ś1 V1 B D1.4 ऊर्ध्वदेह Ñ1 और्ध्वदेहे कुदानार्थम् , D2.6.7 ऊर्ध्वदे(D2 और्ध्वदे D5.7 ऊर्ध्वदे)हिक्कार्थम् —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1.3.4 अहं दातुं जलाञ्जलिं, D2.4.5.7 अहं दातो(D2 च सू , D5 सुतो)दकाञ्जलिं

22 ^{b}) B3 Dt1 Dd1 Dm1 G1 [उ]क्त्वा —^{c}) Ś1 न्यवेशयन्, Ñ V1 B D1–7 न्यवेशयत(D1.3.4 °न्) Dg1 निवेशयंस्तान् —^{d}) V1 D1 M4 स्वे स्वे स्थाने (for स्वेन स्वेन) —After 22 B2 ins, l 2 6 of 1909*

23 ^{a}) M3 (before corr as in text) न्यवेश्य Ś1 Ñ V1 B D1–5 M4 महाचमूं (for °नदीं) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 यथावि(Ś1 D6 °वि M3 °प्र)धानं, Dd1 T2 चमूविधानैः Ś1 Ñ B D6 T1 शोभितां V1 D1.3 भूषितां Cr m g as in text (for शोभिनीम्) D2.4.5.7 बहुर्द्धिशोभितां —^{c}) Dd1 उवाच (for °स) —^{d}) Dt1 Dd1 Ct विचिन्तयाने, T2 व्यचिन्तयानो —For 23^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst.

७८

ततो निविष्टां ध्वजिनीं गङ्गामन्वाश्रितां नदीम् ।
निषादराजो दृष्ट्वैव ज्ञातीन्संत्वरितोऽब्रवीत् ॥ १

महतीयमितः सेना सागराभा प्रदृश्यते ।
नास्यान्तमवगच्छामि मनसापि विचिन्तयन् ॥ २

स एष हि महाकायः कोविदारध्वजो रथे ।
बन्धयिष्यति वा दाशानथ वास्मान्वधिष्यति ॥ ३

अथ दाशरथिं रामं पित्रा राज्याद्विवासितम् ।
भरतः कैकेयीपुत्रो हन्तुं समधिगच्छति ॥ ४

1912* उवास वासं भरतो महात्मनः
प्रविस्तयंस्तस्य निवर्तनं तदा ।

[(l. 1) Ñ1 महायशा ; V3 महात्मा, B1 D1 M1 महात्मन. —(l. 2) Ś1 D6 विचिन्तयाम ; Ñ1 प्रवर्तयंस्तस्य, Ñ2 प्रचिन्तय तस्य, V3 D1.3 M4 प्रचिन्तयानोस्य, D2.4.5.7 पचिन्तयानाम, G(ed.) निवर्तने (for °न). D3(also सु°) सुरो ; D5 च, M4 पुन: (for तदा). D5 तदा निवर्तन (by transp.).]

Colophon. —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 B D1 भरतानुयानं ; Ñ1 D1.7 गङ्गातीरप्र(Ñ2 °नि)वास ; V1 D1 भरतनिर्गमन ; D2 भरतपर्वणि गङ्गाकूलनिवास ; D3 भरतप्रस्थान ; D5 भरतपर्वणि भरतप्रयाणे. —*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 B1 D2.6.7 om., Ś1 94, Ñ2 90; V2 88, B2 77 (as in text), B3 M3 80, B4 84, Dg1 80, Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 83; D1 144; D4.5 91, D4 87. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

78

Dm1 begins with ॐ; M1.3 with श्रीरामाय नमः.

1 In G3, original is damaged up to गङ्गा in ᵇ and is written again in marg. —ᵇ) Ś1 Ñ B D2-7 भास्त्र ता; V1 D1 आश्रित तां, Cm g t as in text (for मन्वाश्रिता). —ᶜ) Ñ2 B1 -राजा (for -राजो). B1 दृष्ट्वैवं, B4 दृष्ट्वेव —ᵈ) Ś1 Ñ B D2.4.6 ज्ञातिरिदम् ; V1 D3.4.7 ज्ञातिदम्, Dt1 स त्वरितो; Dd1 T1 स त्वरितो, D1 तदनु च, Cg as in text (for संत्वरितो). M4 ज्ञात्वाज्ञातीनिदमब्रवीत्.

2 ᶜ) G3 (आ)स्याहम् ; Cv.t as in text (for [अ]स्यान्तम्). Dg1 मनुगच्छामि, T1 M2 Cg मपि° (for मव°). T2 तस्या नांत हि गच्छामि. —For 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1913* इयं सेना सुमहती समन्तात्परिदृश्यते ।
मनसापि न पश्यामि विस्तृतायाः समन्ततः ॥

[(l. 1) M4 सर्वं हि सेना महती (for the prior half). D1.2.4.5.7 M4 प्रतिदृश्यते. —(l. 2) Ñ2 D2 मनस, D1.7 चास्य (for मनसा). D1 अंतस्तस्या, D5 अंतस्तस्या, Ñ B2-4 D5.7 M4 वि (M4 प्र)स्तारास्य(D1 °स्य), D6 विस्तारायाम् (for विस्तृतायाः). Ñ1 D1-4.7 स(D6 अ)ततस (for समन्तत).]

—Thereafter cont.:

1914* इक्ष्वाकूणामियं सेना संशयो नात्र कश्चन ।
[Ñ1 D2-5.7 नास्ति (for नात्र).]

—After 2, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1915* यथा तु खलु दुर्बुद्धिर्भरतः स्वयमागतः ।

[Dt1 M1 Ch.t यदा, Cv.r m g as above (for यथा). Dg1 खल्विति, Dt1 T1 न खलु; Cr m g as above, Ct तु खलु (for तु खलु).]

3 ᵃ) G3 एव, Cm.k as in text (for एष). M1 तु; Cv r m g as in text (for हि). Dg1 महावीर, T2 °राजो (sic), M3 °राज ; M1 °राजः; Ch.t as in text (for महाकायः) —ᵇ) Dd1 रथ. —ᶜᵈ) Dt1 पातैस्य वा; T1 राजा° (sic), T3 दासा°; M4 (also *suf. lin. sec. m.*) नाशा°, Cg as in text (for दाशानथ वा). —For 3, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst.:

1916* एष संदृश्यते दूरात्कोविदारध्वजो रथे ।
महीध्वजे हस्तिन किं मृगया नु चरिष्यति ।
हनिष्यति न खल्वस्मान्सैन्य भीतदमानुषम् ।

[(l. 1) V1 D1 स एष दृश्यते, D3 ध्वजे Ś1 D6 रथ (for रथे). —(l. 2) Ñ1 B1.2 महीपति D3.6 मृगया Ñ2 B3 D1.7 कि, V1 B1 न, B3 वा, D1 नु (for नु). V1 D2-5 करिष्यति. —(l. 3) D3 हनिष्यो Ñ2 B3 (before corr.) नु (for न). Ś1 D1.6 मत्वा (for भीत).]

4 ᵃ) Ś1 D1.6.7 अथो, Ñ V1 B D1-5 अहो, Dg1 अशी; Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 M Cm.k.t अनु, T1 अथ वा (hypm.), G2 नु, Cg as in text (for अथ) —ᵇ) G3 सितु (for पित्रा). Ś1 Ñ B D2-7 प्रव्रजितं वने (Ś1 D1.4-7 °वं); V1 D3 निर्वासितं वने, Cg as in text (for राज्याद्वि°). —After 4ᵃᵇ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.:

1917* संपन्नां श्रियमन्विच्छंस्तस्य राज्ञः सुदुर्लभाम् ।

[Dm1 संपूर्णां, Cg k t as above (for संपन्नां). M3 संपन्नां श्रियम्, Dd1 Dm1 G1.3 M1 इच्छन् (for अन्विच्छन्). T1 G2 राज्ञोऽसि- (for राज्ञः सु-).]

while M4 ins.:

1918* कलपत्नीं श्रियं काङ्क्षमाणः राज्यं सुदुर्लभम् ।

—ᵈ) Dt1 T2 G1.3 M1 समुपगच्छति. —For 4ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

G. 2.91.7 B. 2.84.6 L. 2.93.7

भर्ता चैव सखा चैव रामो दाशरथिर्मम ।
तस्यार्थकामाः संनद्धा गङ्गानूपेऽत्र तिष्ठत ॥ ५
तिष्ठन्तु सर्वदाशाश्च गङ्गामन्वाश्रिता नदीम् ।
बलयुक्ता नदीरक्षा मांसमूलफलाशनाः ॥ ६
नावां शतानां पञ्चानां कैवर्तानां शतं शतम् ।
संनद्धानां तथा यूनां तिष्ठन्त्वित्यभ्यचोदयत् ॥ ७
यदा तुष्टस्तु भरतो रामस्येह भविष्यति ।
सेयं स्वस्तिमती सेना गङ्गामद्य तरिष्यति ॥ ८

1919* सामात्यो राज्यलोभेन भरतो हन्तुमुद्यतः ।

[D2-5.7 हन्तु भरत (by transp.). B1 आगत°.]

—Thereafter cont.:

1920* समर्था राज्यलक्ष्मीर्हि सुश्लिष्टं भ्रातृसौहृदम् ।
क्षणेन विच्यावयितुं सर्वथास्मि विशङ्कितः ।

[(l. 1) Ñ1 B3 M4 राजलक्ष्मी°. B2 सुस्थिष्ट (marg. also सुश्लिष्ट); D1 सुस्निग्ध- (for सुश्लिष्ट) —(l. 2) V1 विच्छावयितु; B3 (marg. also) विद्रावयितु; D5 विघावयने; M4 हि व्यसयितु (for विच्यावयितु).]

5 For subst. in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4, cf. v.l. 6. —ᶜ) Dg1 सनद्धः (sic).—ᵈ) G1 M1.2 गंगाकूले (for °नूपे). T2.3 प्रतिष्ठिता; G2 [ऽ]नुतिष्ठत; Ck.t as in text (for ऽत्र तिष्ठत) Dg1 गंगामनूपतिष्ठत.

6 ᵃ) T1 M1 Cg k.t सर्वे; M3 सर्वा (sic) (for सर्व-). Cg as in text; Ck.t तु (for च).—ᵇ) Dm1 T1 G1 M2 अन्वाश्रिताः; Cg k.t as in text (for अन्वाश्रिता).—ᶜ) G2 M1 जाल-; Cg as in text (for बल).—For 5-6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1921* मम दाशरथी रामो भर्ता बन्धुः सखा गुरुः ।
अहं तस्य हितार्थाय गङ्गामन्वाश्रितो नदीम् ।
स मन्त्रयामास ततो मन्त्रज्ञैः सह मन्त्रिभिः ।
मन्त्रयित्वाब्रवीद्दासान्सर्वाननुचरांस्तदा ।
सुसंनद्धाः सुधनुषः सर्व एव समाहिताः । [5]
व्यूह्य सैन्यं नदीं प्राप्य तिष्ठध्वं मम शासनात् ।

[(l. 1) V1 D5 स मे (for मम). M4 बध° (for बन्धु°). B1 स*** (illeg.), D3 सुहृच्च मे (for सखा गुरुः).—(l. 2) V1 D3-5.7 M4 हितार्थं च (for °र्थाय). D1.2 अन्वासीतो (for °श्रितो).—(l. 3) B1 om. स (subm.). V1 D1 M4 तदा (for ततो). Ś1 D2-7 सं(D3.4 स)मन्त्रयामि य(D5 स)युक्त (for the prior half). V1 मन्त्रिकैः, B3 D6 मन्त्रज्ञ, D4 मन्त्रैस्तैर् (for मन्त्रज्ञैः). Ś1 D1.6.7 मन्त्रिभिः सह (by transp.).—(l. 4) Ś1 D4 सर्वान्; Ñ2 B1.3.4 पश्चाद् (for दासान्). Ñ1 वनचरांस्; B4 सान्वचन, D1.2-5.7 M4 स(D3 च) वचन; D2 आभाषते (sic) (for अनुचरांस्). D4 तथा (for तदा). Ś1 D6 वचो वनचरांस्तथा (D6 °दा), V1 वचो स वचन तदा (for the post. half).—(l. 5) Ñ2 स्वसंनद्धा, D6 स्वसंनद्धा; M4 ससंरम्भा (for सुसंनद्धा). Ñ2 B3 स्वधनुष, B1.4 D1-6 सधनुष (for सुध°).—(l. 6) Ś1 V1 D2.4 सेनां (for सैन्य). Ś1 Ñ1 B3 D1 व्याप्य, V1 D2.4.7 M4 गृह्य (for प्राप्य). D1 बहुसैन्य तदा गृह्य, D2 महासैन्य नदीं गृह्य (for the prior half). Ś1 B3.4 समवेक्ष्य शासनात्; Ñ B1.2 D5 मम तिष्ठ(Ñ2 D6 °त) शासनात् (for the post. half).]

7 ᵃ) Ś1 D6 नौकाशतानां; Ñ V1 B1.3.4 D1-3.7 M4 नौशतानां च; B2 निषादानां च (for नावां शतानां).—ᵇ) Ś1 D2.4.6.7 एकैकस्य; Ñ V1 B D1.3.5 M4 एकैकस्यां, M4 चैवर्तानां (for कैवर्तानां). T2 शताशतं.—ᶜ) D4 संनद्धानां Ñ1 B D3-5.7 सद्यः; V1 दाश-; D1.2 दास; M3 यथा (for तथा).—ᵈ) Dt Dm1 Cv तिष्ठन्तु; T2 M3 तिष्ठंति; Cr m g k t as in text (for तिष्ठन्तु). T2 [अ]भ्यभाषत; M1 [अ]भि चोदयत्; Cr.m.k.t as in text (for [अ]भ्यचोदयत्). Ś1 Ñ V1 B3.4 D2-7 तिष्ठंतु(Ś1 °ष्ठंत्यू; Ñ1 °ष्ठंत्व [sic], Ñ2 °ष्ठेद्, B3 D6 °ष्ठद्; B4 °ष्ठत्यु)शतधन्विनां; B1 तिष्ठत्स्वशतधन्विनः, B2 तिष्ठंत्वस्त्र शरस्विनां; D1 तिष्ठंत्वथ सधन्विनां.

8 ᵃ) Dt1 G1 Ck.t यदि, T2 G2.3 यथा; Cv r m g p.t p as in text (for यदा). Dd1 Dm1 T1.2 G2.3 M1.2 Cv r.m.g p.t p [अ]दुष्टस्तु; G1 [अ]दुष्टोस्तु, Cg k t as in text (for तुष्टस्तु).—ᵇ) Dd1 [इ]ति (for [इ]ह) —For 8ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst.:

1922* यदि यास्यति सन्दुष्टो रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।

[B4 (also) यदा (for यदि). Ś1 D6 सदुष्ट, V1 [अ]दुष्टो, B1 सदृष्ट, M4 स दुष्टा (for सन्दुष्टो). Ñ2 B1.3 [अ]क्लिष्ट (for [अ]क्लिष्ट-).]

—ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 T1 M4 नेयं; Dt1 Dd1 Dm1 Ck इयं (for सेयं) —After 8, V1 D1.2 ins.:

1923* अथैमां सगजां साश्वां पदातिध्वजसंकुलाम् ।
शरैर्विध्वंसयिष्यामि वज्रबर्हिणवाजितैः ।

[(l. 2) D1.2 बर्हिणवाजिनैः (D2 °भिः).]

—V1 D1.2 cont.; Ś1 Ñ B D3.4-7 M4 ins. after 8:

1924* रामावमानजं दुःखं क्रोधमद्य हृदि स्थितम् ।
सेनाघाते विमोक्ष्यामि निर्मोकं पन्नगो यथा ।
राम वने वासयता कैकेयीवचनेन यत् ।
कृतं पापं नरेन्द्रेण तन्मोक्ष्यामि समुगे ।
अद्य मे शरसंघाता मत्कार्मुकपरिच्युताः । [5]
निपतिष्यन्ति गात्रेषु नराश्वरथदन्तिनाम् ।
वाजिनां वर्मिताङ्गानां क्रुद्धस्य मम सायकाः ।
अद्य भित्त्वा प्रवेक्ष्यन्ति शरीराणि मयेरिताः ।
हतयोधां हतरथां विध्वस्तगजसादिनीम् ।
सेनामद्य करिष्यामि क्रव्यादगणभोजनाम् । [10]
निरिद्दा यत्र सैषा सखाजिरपङ्कजा ।
तत्र भूमिं करिष्यामि शरैः शोणितकर्दमाम् ।
अद्याहं तोषयिष्यामि गृध्रगोमायुवायसान् ।
सैनिकानां समस्तानां रुधिरैः क्षतजाशिनः ।

इत्युक्त्वोपायनं गृह्य मत्स्यमांसमधूनि च ।
अभिचक्राम भरतं निषादाधिपतिर्गुहः ॥ ९
तमायान्तं तु संप्रेक्ष्य सूतपुत्रः प्रतापवान् ।
भरतायाचचक्षेऽथ विनयज्ञो विनीतवत् ॥ १०
एष ज्ञातिसहस्रेण स्थपतिः परिवारितः ।
कुशलो दण्डकारण्ये वृद्धो भ्रातुश्च ते सखा ॥ ११
तस्मात्पश्यतु काकुत्स्थ त्वां निषादाधिपो गुहः ।
असंशयं विजानीते यत्र तौ रामलक्ष्मणौ ॥ १२

G 2.92.4
B 2.84.13
L 2.93.4

अद्य कर्म करिष्यामि रामस्यार्थे सुदुष्करम् । [15]
स्वस्त्ये याह विनिहृत सपांशुकवल शिवौ ।
निवारयिष्यामि तु वाहिनीमिमां
मह वजन्तीं बहुवाजिकुञ्जराम् ।
गुणैर्गृहीतो बहुभिर्महात्मन
प्रियस्य रामस्य हिते चिकीर्षयन् । [20]

Colophon

[(l 1) Ñ1 रामावमानसदीप्त, Ñ2 V1 D1.4 रामाव(V1 D1 °व)मानेन कृत, D3 रामावमानभक्त त, D7 रामावमानेन कृत (for the prior half) B3 मेघ (for अद्य) —(l 2) Ś1 D5 सेनामादे, D2 सेनापर्थे V2 प्रमोक्ष्यामि, D2 [ऽ]प मोक्ष्यामि (for वि°) M4 सेनापानेन मोक्ष्यामि (for the prior half) D2.3 M4 भुजगो (for पन्नगो) —(l 3) B1 वत्सया D3 वसयित्वा, D5 मासयित्वा (for वासयता) V1 D1.3 M4 कैकेय्या (for कैकेयी) D4.5 वचनेन (for वचसेन) D2.4.5.7 वै (for यद्) —(l 4) D2.5.7 यत्र कृत (by transp.) Ñ1 D3 तद्विमोक्ष्यामि, D2.4.5 तत्र मोक्ष्यामि, D3 तव मोक्षामि, D6 तत्र मोक्ष्यामि —(l 5) V1 D1 M4 मह्राण (for मे शर) D1.7 समाप्तो D3-5.7 विनि (D2 °नि)सृता (D4.5 °ता) (for परिप्लुता) —D5 om (hapl ?) l 6-8 —(l 6) V1 D3.7 नि व(V1 निग)मिष्यति D1 वराश्व (for नराश्व) D1.7 नागयोधिनु (for रथकुञ्जिनाम्) D2 रथध्वज व्निशत (for the post half) —(l 7) Ś1 D6 च सितागानां, V1 धूर्जुतागानां, D3 वरमतगानो (hypm) D5 धर्मितागाना (sic), M4 वासिकाशाना (for वसिता°) D4.7 ध्वजिन्या वसितागणां (for the prior half) —After the prior half of l 7 D5 ins

1924(A)* रथाश्वगजमेदिनं ।
ध्वजिन्यां रघुनन्दन

—(l 8) V1 D1.3 M4 प्रेरित(D1.3 °ति)ता D5 प्रज्ञोषिता (for मर्येरिता) D4.7 वल्मीकमिव पन्नगा (for the post half) —(l 9) D2.3 भक्षणां (for हत°) D5 हतयोधां भक्षणां D4.7 द्विषयोधां भक्षणां (for the prior half) B1 विश्वस्त (sic) (for विध्वस्त) Ñ1 ध्वजहस्तिनीं Ñ2 B ध्वजरथायुक्तां D5 गज वाजिनीं [for नागवाजिनीम्] M4 हतविध्वस्तनागवरां (for the post half) —(l 10) Ś1 om (hapl) from कल्याद up to करिष्यामि in l 12 Ñ V1 B D1 M4 इ(B1 त)न्तर्वा (for कल्याद) V1 नागभोजनां D2 नागभोजनीं, D3 नेगभोजना, D6 सत्भोजन —(l 11) Ñ1 तत्विशा (hypm) (for विविशा) B4 D4.7 सा, D2.3.5 [इ]व (for [प]वा) D2 नद्य (for रथ) —(l 12) Ñ1 ins (erroneously) नशिश in the beginning D2-4.7 तां च (for तत्) —D3.4.7 om l 13 —(l. 13) V1 च करिष्यामि D1.3 तपयिष्यामि (for तोषयि°) —(l 14) Ñ2 V1 B1-3 M4 निरस्तानि, B4 om (hapl ?) (for समस्तान्) Ñ1 D2.4.5.7 शुवराशिना —(l 15) Ñ2 B कार्यं, D2.5 वृत्तिं (for कर्म) D7 रामस्यार्थं D2.3 सुदुष्करां —(l 16) Ñ1 B3 च D1 [ऽ]थ (for वा) V2 अचेवाह, D2 स्वस्त्येवाह V2 B1.3 सपांशुकरण D1.2.5 °रुधिर (for सपांशुकवल) Ś1 D6 कथस्तेष विल क्षितौ, D2 पांश शुकवल क्षितो D1.7 सर्वे सहर्षे सह, M4 सरष्पानवल सिनौ (for the post half) —(l 17) V2 D1.2.4.7 M4 न मर्दयिष्यामि D3 तमप्यमिश्यामि (sic) D5 अमर्दयि° (for निवारयि°) Ś1 D6 हि, B1 [अ]थ D1 सु, D7 च (for तु) —(l 18) Ś1 V2 D1.4.6.7 M4 व्रज D2.3 तथा D5 बल (for सह) Ñ1 D1-5.7 सकुलां (for कुञ्जराम्) —(l 19) D1.7 गृहीतः, D6 अहतो (sic) (for गृहीतो) B3 M4 महात्मना (sic) —(l 20) Ś1 D2-4 चिकीर्षु, B4 D1 M4 चिकीर्षन्, D7 चिकीर्षता (for °र्षयन्)

—Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D1.4 गुहकोप, V1 गुहप्रलाप, D2.3 भरतपर्वाणि गुह(D2 °हा)गमन (D5 °न) D3 गुहतर्जनं D6 गुहवाक्य D7 भरतगुहसमागम —*Sarga no* Ñ1 B1 D2.3 om Ś1 95 Ñ2 91 V1 89 B2 78 B3 D7 M4 90 B4 85 D1 145 D2 92, D4 88 D6 92]

9 *) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D6 मयोपादानमादा(Ñ2 B1 °नी)य, V1 प्रागाय भरत गृह्य —*) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D2.3.4.5 मत्स्यान्मा(B1 D2 °न्मा)स(V1 °स, B3.4 °सान्) D1 मत्स्यस्य मांसे [hypm] D7 मत्स्यमास M4 मत्स्य मास (for मत्स्यमांस) —*) Ñ2 B1.3.4 समुपयान D5 अभि°, Cr t as in text (for अभिचक्राम) B3 फलमूलं मनोज्ञं च गुहस्तमुपसर्पत

10 *) Dd1 Dm1 समायात D2 समायात Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अभिप्रेक्ष्य(B3 °क्ष्य) (for तु संप्रेक्ष्य) —*) V1 D1.3.4 सुमन्त्रो मतिसत्तम D1.7 ततोऽस्य प्रियकृत्सखा —*) Ś1 D2.3 स, B1.2 स (for ऽथ) —*) Dg1 Dt1 Dd1 समयज्ञो, D2 विनयेन (for विन°) D7 विनीतवान् —After 10 D3 ins

1925* अथ वै रामसित्रश्च हिताय रघुनन्दन ।

11 *) Ś1 Ñ B D5 M4 वृतो, Cm as in text (for एष) D2.3.5 सहस्रैस्तु (for °स्रेण) —*) Ś1 Ñ V1 B D1.7 M4 गुहसखा(Ś1 °ह्रस्व, Ñ1 °ह स, D5 °हस्त्वा) भ्रातु (V2 D1 समु)पस्थित —M4 om (hapl) from 11ᶜ–14ᵈ —*) V2 D1.3 भ्रातो (for वृद्धो) B1 मे (for ते)

12 M4 om 12 (cf v l 11) —*) T3 मस्मात् (for तस्मात्) —For 12ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

एतत्तु वचनं श्रुत्वा सुमन्त्राद्भरतः शुभम् ।
उवाच वचनं शीघ्रं गुहः पश्यतु मामिति ॥ १३
लब्ध्वाभ्यनुज्ञां संहृष्टो ज्ञातिभिः परिवारितः ।
आगम्य भरतं प्रह्वो गुहो वचनमब्रवीत् ॥ १४
निष्कुटश्चैव देशोऽयं वञ्चिताश्चापि ते वयम् ।
निवेदयामस्ते सर्वे स्वके दाशकुले वस ॥ १५
अस्ति मूलं फलं चैव निषादैः समुपाहृतम् ।
आर्द्रं च मांसं शुष्कं च वन्यं चोच्चावचं महत् ॥ १६
आशंसे स्वाशिता सेना वत्स्यतीमां विभावरीम् ।
अर्चितो विविधैः कामैः श्वः ससैन्यो गमिष्यसि ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टसप्ततितमः सर्गः ॥ ७८ ॥

1926* तस्मादसौ पश्यतु त्वां समीक्ष्यर्षिमुपागत ।

[V1 त्वमी (for असौ) V3 प्राप्नुतां, D4 7 पश्यति (for पश्यतु) D3 त्वां Ś1 D4 त्वत्प्रीत्यर्थम्, Ñ1 B4 सुप्रीत्यर्थम् (for सं°) B4 उपागत V3 D1-3 5 M4 निषादाधिपतिर्गुह (for the post half)]

—After 1926*, Ñ1 reads 16ab for the first time, repeating it in its proper place —a) Ś1 Ñ1 B D3 अथ चेत्ति, V1 D1 5 7 M4 ह्येष(V1 D1 ह्यसौ) वेत्ति, G3 हि जानाति, Cg as in text (for विजानीते) —d) D4 7 पुरुषर्षभौ (for रामलक्ष्मणौ)

13 M3 om 13 (cf v l 11) —a) Ñ1 इत्येव V1 एतावद्, B4 एतद् (subm), D1 एतत्तद् ; D1 7 एव तु (for एतत्तु) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 तदा, D2 4 7 तत, M4 ह्वय (for शुभम्) D3 सुमन्त्रात्कैकयीसुत —c) Ś1 Ñ B D4 सारथिं, D3 6 भरत (for वचन) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 6 श्रीमान्, D4 7 M4 धीमान् (for शीघ्र) —d) D3 4 6 7 इह (for इति)

14 M3 om 14ab (cf v l 11) —a) V1 [अ]नुज्ञ च, D2 3 ह्यनुज्ञां, T3 [अ]भ्य° (for [अ]भ्य°) Ś1 N B1 3 4 D1 4-6 G1 लब्धाभ्यनुज्ञ (B1 D4 G1 °ज्ञं, D5 °ज्ञा) D2-5 7 धर्मिष्ठे (for संहृष्टो) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 लब्ध्वा (Dm1 °ब्धा)नु(Dg1 °ग्य [sic])ज्ञां समुद्ध(Dd1 Dm1 °वि)ष्टो, M3 लब्ध्वानुज्ञां सुसहृष्टो, M4 दृष्ट्वाभ्यनुज्ञां सहृष्टो (also in/ lin लब्ध्वाभ्यनुज्ञां संहृष्टो) —b) V1 D1 M4 दस्युभि (for ज्ञातिभि) —c) Ñ1 B G1 3 M3 आगत्य (for आगम्य) M4 वृद्धो (for प्रह्वो)

15 a) Ś1 V1 D3 4 6 निष्कण्टकश्च, Ñ1 B1-3 निष्कूट इव, G3 निष्कुटश्चापि, M3 विनिष्कुटश्च, Cr m as in text (for निष्कुटश्चैव) —b) G1 सचिवास्तु, M4 वनवासात् (for वञ्चितास्) Ś1 N V1 B D1-7 M4 स(B1 4 गु)स(M4 °भि)कीर्णोश्च राघव (V1 B4 D3 °व), T1 समर्कीर्णोश्च वंचिता —c) Dt1 Dd1 Dm1 T G1 M1 3 Ch t निवेदयाम Dm1 (before corr) M1 °यामि, Cv m g as in text (for निवेदयामस्) Dd1 Dm1 G1 3 M1 Ch t सर्वं, Cr m.g as in text (for सर्वे) Ś1 N V1 B D1 3 5-7 M4 इद च ते(B1 ते च [by transp]) दास(D7 देश)गृहं, D3 इदं तु ते श्व गृहं (sic) D4 इदं ते दाश स गृहं (sic) —d) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 4 दा(D5 वा)सगृहे, N1 Dt1 T1 Ct दाशगृहे, Dg1 Dd1 Dm1 T1 3 M1-3 Cv r m g दासकुले (for दाशकुले)

16 Ñ1 reads 16ab for the first time after 1926* —a) Ś1 Ñ1(both times) 3 V1 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-4 6 T2 M3 4 मूल (for मूलं) D7 om (hapl) फल Ś1 Ñ1(both times) V1 B3 4 D1-4 6 चेद् Dt1 चैतत् (for चैव) —b) G3 निषादैस (for निषादैः) Ś1 Ñ1 (both times) 2 V1 B Dg1 Dd1 Dm1 D1 T3 G M1 समुपार्जित, Dt1 D5-6 7 स्वयमर्जित D4 निषादसमुपार्जित —c) Ś1 B3 Dd1 Dm1 D1 6 T3 G M1 3 आर्द्र(D6 °र्द्रं) मास च(Ś1 om च (subm)) शुष्क च, B1 आर्द्रं मांसं च * * *, Dt1 आर्द्रं शुष्कं तथा मांस, D3 6 आर्द्रं शुष्कं च मांसं च —d) Ś1 Ñ B D1-4 6 7 भक्ष्य, V1 D5 भक्ष्यं, M4 भार्यं, Cg k t as in text (for वन्यं) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 बहु, D3 4 6 7 तथा (for महत्)

17 a) V1 स्वाशितं, D2 स्वाशितुं, G3 स्वाधिता M1 स्वदिता, M4 स्वदितां, Cr m g k t as in text (for स्वाशिता) D1 M4 सेनां (for सेना) Ś1 Ñ B D4 भासस्त्वा(Ñ1 B1-3 D5 त्वां) जितामित्र, D4 7 भरत भि त्वा(D7 त्वा)शिता सेना —b) Dg1 वसन्त्वेमां, Dt1 Dd1 D4 7 Cm p tp वत्स्यन्तेनां(D4 7 °तां), D5 वितानीनां, M4 वत्स्यन्ति Ck t as in text (for वत्स्यतीमां) ※ Ct 'वत्स्यन्तेनाम्' इति पाठान्तरम् । वत्स्याशंसे इति पुनरुक्तम् । ※ Ś1 Ñ B D4 सौहार्दादनघोत्तम, V1 D1 सुखं वत्स्य(D1 °त्स्यं)ति शर्वरी —c) D7 व्यर्चितो (for अर्चितो) V1 विविधैर्भोगै (for विविधै कामै) —d) Ñ1 स (for श्व) Ś1 N V1 B D1 7 M4 प्रभाते (for ससैन्यो) B3 4 D3 T1 M1 Cm गमिष्यथ

Colophon Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 om (cont the sarga) —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 84 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

७९

एवमुक्तस्तु भरतो निषादाधिपतिं गुहम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो वाक्यं हेत्वर्थसंहितम् ॥ १

ऊर्जितः खलु ते कामः कृतो मम गुरोः सखे ।
यो मे त्वमीदृशीं सेनामेकोऽभ्यर्चितुमिच्छसि ॥ २

इत्युक्त्वा तु महातेजा गुहं वचनमुत्तमम् ।
अब्रवीद्भरतः श्रीमान्निषादाधिपतिं पुनः ॥ ३

कतरेण गमिष्यामि भरद्वाजाश्रमं गुह ।
गहनोऽयं भृशं देशो गङ्गानूपो दुरत्ययः ॥ ४

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रस्य धीमतः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं गुहो गहनगोचरः ॥ ५

दाशास्त्वानुगमिष्यन्ति धन्विनः सुसमाहिताः ।
अहं चानुगमिष्यामि राजपुत्र महायशः ॥ ६

कच्चिन्न दुष्टो व्रजसि रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
इयं ते महती सेना शङ्कां जनयतीव मे ॥ ७

तमेवमभिभाषन्तमाकाश इव निर्मलः ।
भरतः श्लक्ष्णया वाचा गुहं वचनमब्रवीत् ॥ ८

मा भूत्स कालो यत्कष्टं न मां शङ्कितुमर्हसि ।
राघवः स हि मे भ्राता ज्येष्ठः पितृसमो मम ॥ ९

G 2 92 18
B 2 85 9
L 2 90 18

79

☞ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 continue the previous Sarga Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) Ñ1 महासत्त्वो, D5 महाप्राज्ञ —ᵈ) V1 हेतुमुसहित, D2 हेत्वर्थसयुत —After 1, Dm1 ins राम

2 ᵃ) Ñ1 सर्वेष्टु, G1 ऊर्जित Ñ1 T2 मे (for ते) Ś1 D6 सर्वे खलु कृता कामास, Ñ2 V2 B D1-3 M4 सर्वे तु (V1 D1-3 च) खलु मे (D2 चे, M4 ते) कामा, D4-7 सर्वे खलु त्वया कामा —ᵇ) Ś1 D6 त्वया Ñ2 V2 B D1-6 7 M4 कृता M1 कृतो (for कृतो) —ᶜ) Ñ1 यन्मे, D5 यो *, M1 यो हि (for यो मे) B1 ईदृशा —ᵈ) Ś1 V1 Dt1 D1-7 Ct अभ्यर्च्य D2 °र्थ)यितुम्, N B सम (B4 स मे)र्चयितुम्, G3 M3 4 Cm पूरो ह्यचितुम्, Cv g as in text (for एकोऽभ्यर्चितुम्) B1 4 D2 अर्हसि (for इच्छसि)

3 ᵃ) B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 इत्युक्त्वा (D5 °क्त) D3 प्रत्युक्त्वा Ś1 N V1 B Dt1 D4 6 7 T2 स, D3 5 6 तु, G1 [स]ति (for तु) —ᵇ) D6 गुहो (sic) T2 इद (for गुहं) Ś1 N B D1 4 M1 ईदृश, V1 D1 M1 अब्रवीत्, D4 7 अर्थवत् (D7 °वित्) (for उत्तमम्) D2 6 Ctp निषादाधिपति पुन (D6 गुह) (=3ᵈ) —ᶜ) D1 ईदृश, M1 उत्तम Ct as in text (for अब्रवीत्) —ᵈ) V1 गुरु D3 गुह (sic) (for पुन) Dt1 D2 6 T1 Ct प्रधान दर्शयस्व न (Dt1 Ct °न्पुन) ॐ Ct 'गुह वचनमुत्तमम्' 'निषादाधिपतिं पुन' इति द्वितीयचतुर्थपादौ पाठान्तरे । ॐ

4 ᵃ) D1 मार्गेण (for कतरेण) Ñ1 V1 B1 2 4 D1-4 6 7 गमिष्यामो —ᵇ) D1 भारद्वाजाश्रम Dg1 Dt1 Ct यथा T1 सर्वे (for गुह) G1 राजपुत्र महायश (=6ᵈ) —ᶜ) Ś1 V1 Dg1 D1 4 6 7 T2 गजानीको (V1 Dg1 D1 T1 °क, D1 °कर) N2 B1 3 महानूपो, B3 गजाक्रीडो, B1 गजानूपो, D6 गजातको, D3 दुरालोको (for गङ्गानूपो) Ñ2 B1 2 4 D3 दुरन्यय (for °त्यय)

5 ᶜ) D1 प्राब्रवीत् Ñ1 V1 Dt1 D1 4 6 7 T2 M1 भूत्वा (for वाक्य)

6 ᵃ) V1 B D1 4 6 दाशास् Ñ2 Dg1 Dt1 Dd1 D1 [G1 Cm t तु (for त्वा) V1 त्वामनुगमिष्यति (I v pm) B1 Dm1 त्वान्व (Dm1 त्वा नु)गमिष्यति (B1 m also °ष्यामि) G1 त्वनुगमिष्यतु —ᵇ) Dg1 Dt1 D4 6 7 T2 देशज्ञा (for धन्विन) Ś1 D6 त्वसमाहिता —ᶜ) Dd1 Dm1 T2 G3 M3 त्वा, D3 M4 वा (for त्वा) —ᵈ) B1 राजपुत्र Ś1 Ñ V1 B D (except Dm1) T1 M1 महाबल (Ñ2 B2 D6 °ल, D1 °ल)

7 ᵃ) V1 हृष्टो (for दुष्टो) B1 व्रजति —ᵇ) D4 6 7 T1 रामस्यामिततेजस —ᶜ) Ś1 Ñ B D2-7 T1 M1 अति (B1 °ति)भी (M4 °सी)मा हि सनैव (D2-6 7 ते सेना) V1 अतिसीमा च ते सेना (sic) D1 अतिसीमा इव सेना (with hiatus)

8 ᵃ) Ś1 N1 B D6 अभि (B1 °ति)भाषतम्, D1 °भाषितम् (sic) G1 °निःसृतम्, M1 समभाषतम् (for अभिभाषन्तम्) D1 7 तदैव (D7 °मेव)वाङ्मि त तु —ᵇ) V1 B1 1 D1 3 4 7 M1 आकाशम् (for आकाश) Ś1 D6 आकाशसम T1 M1 निर्मल —D1 om 8ᵃᵈ, —ᶜ) V1 B1 सुसूक्ष्मा (for श्लक्ष्णया)

9 ᵃ) M3 4 (after corr inf lin as in text) सकालो (for स कालो) Ś1 Ñ B D1-7 M1 धिक् (for यत्) B1 नष्टे (for कष्ट) V1 मा भू सकोप विग्रह —ᵇ) D3 मा (for मां) D1 यमा शङ्कितुम् (sic) —ᶜ) Ś1 N2 V1 B D1-7 M1 राघवार्थ (D3 4 1 M1 °र्थे) स हि भ्राता —ᵈ) D1 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Dt1 T1 3 G1 मत, T2 गुरु (for मम)

G 2 92 19
B 2 85 10
L 2 96 16

तं निवर्तयितुं यामि काकुत्स्थं वनवासिनम् ।
बुद्धिरन्या न ते कार्या गुह सत्यं ब्रवीमि ते ॥ १०
स तु संहृष्टवदनः श्रुत्वा भरतभाषितम् ।
पुनरेवाब्रवीद्वाक्यं भरतं प्रति हर्षितः ॥ ११
धन्यस्त्वं न त्वया तुल्यं पश्यामि जगतीतले ।
अयत्नादागतं राज्यं यस्त्वं त्यक्तुमिहेच्छसि ॥ १२
शाश्वती खलु ते कीर्तिर्लोकाननुचरिष्यति ।
यस्त्वं कृच्छ्रगतं रामं प्रत्यानयितुमिच्छसि ॥ १३
एवं संभाषमाणस्य गुहस्य भरतं तदा ।
बभौ नष्टप्रभः सूर्यो रजनी चाभ्यवर्तत ॥ १४
संनिवेश्य स तां सेनां गुहेन परितोषितः ।
शत्रुघ्नेन सह श्रीमाञ्शयनं पुनरागमत् ॥ १५
रामचिन्तामयः शोको भरतस्य महात्मनः ।
उपस्थितो ह्यनर्हस्य धर्मप्रेक्षस्य तादृशः ॥ १६
अन्तर्दाहेन दहनः संतापयति राघवम् ।
वनदाहाभिसंतप्तं गूढोऽग्निरिव पादपम् ॥ १७
प्रस्रुतः सर्वगात्रेभ्यः स्वेदः शोकाग्निसंभवः ।
यथा सूर्यांशुसंतप्तो हिमवान्प्रस्रुतो हिमम् ॥ १८

10 ᵃ) Ś1 Ñ B D5. 6. 7 M4 उपावर्तयितुं यामि, V1 D1 तमिहानयितुं यामि —ᶜ) Dt1 Ct से, Cg tp as in text (for ते) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1. 7 M4 सत्यमेतद्, G2 गुणहस्य (sic) (for गुह सत्य) Ś1 Ñ B D6 [श]ह (for ते)

11 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-4. 6. 7 M4 प्रहृष्ट (for संहृष्ट) T2 वचन, T3 -वदन, Cr g as in text (for -वदन) D6 स सम्प्रहृष्टवदन —M5 om 11ᵈ–12ᵃ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B1. 3. 4 D1. 3. 6 हर्षेण Ñ1 D3. 5 मानद (Ñ1 °य [sic]) B2 M4 हर्षयन्, D1. 7 मानद (for हर्षित)

12 M5 om 12ᵃ (cf v l 11) —ᵃ) D4–6. 7 धन्योऽसि V1 मनु(before corr शंय)त्त्वा(sic) (for न त्वया) —ᵇ) V1 D1 पश्यामो M4 धरणीतले (for जगती°) —V1 om 12ᶜ–13ᵇ —ᶜ) D1 अद्य क्रमागत, D5 इदं न्यायगत, M5 श्रयत्नोपनत (for अयत्नादागत) —ᵈ) B2 D1. 2 यस्त्व (for यस्त्व)

13 V1 om 13ᵃᵇ (cf v l 12) —ᵃ) D2 शश्वती (sic) B1 खलम (sic) (for खलु) —ᵇ) Ś1 D6 अनु भविष्यति, Ñ B Dg1 D1 T2 G2 M2. 4 अनु(Ñ2 °*)गमिष्यति, Ct अनुचरिष्यति (as in text) —ᶜ) B1 D2 कृच्छ्रागत Cr कृच्छ्रगतो, Cg as in text (for कृच्छ्र°) V1 स्वयं वनगत राम —ᵈ) D1 व्यावर्तयितुम्, Cr g प्रत्यानयितुम् (as in text) T1 प्रत्यानेतुमिहेच्छसि

14 ᵃ) Ñ2 समभाषमाणस्य, V1 D1 आभाष°, D2 संभाष्य° (for °माणस्य) —ᵇ) Ś1 Ñ B D2. 3. 4 गुहस्य भरतेन तु (Ñ2 B3 च) D4. 7 भरतस्य गुहेन तु —ᶜ) V1 D2. 3 अभूत् (for बभौ) Dd1 (before marg corr as in text) नष्ट भास (for °प्रभ) —ᵈ) Ñ2 B2. 4 D4. 7 चाभ्यवर्तत, D2 चाभ्यवर्तन (sic)

15 ᵃ) Ś1 D6 स निवेश्य, D3 संनिवेशी Ś1 N V1 B D1–7 M4 तत (for स तां) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 परिसान्त्वित, G2 M3 Ch tp परिरक्षित, Cg परितोषित (as in text) —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T2 सार्धं, D1 च स (for सह) D4–7 शत्रुघ्नसहितो धी(D5. 6 °त श्री)मान् —ᵈ) Ś1 Ñ B D1. 7 शयन (Ñ2 सशय [sic]) विवशोगमद्(D2 °सो गत) V1 शयन च विवेश तत्, Dd1 Dm1 T1. 3 G1. 3 M1. 4 Cg tp शयन समुपाविशत्(T2. 3 M4 Cgp °गमत्, G1 °विशत्)

16 ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 T2 M2 (after corr see m as in text) Ct धर्मप्रेक्ष्यस्य, Cm g °क्षस्य (as in text) —For 16 Ś1 N B D2–7 M4 subst while V1 D1 subst l 1 only for 16

1927* तत्र विनतापरीतः सन्न निद्रामभ्यपद्यत ।
रामसखादुभयाकाङ्क्षुस्तत्पदहृद्विचिन्तयन् ।

[(l 1) B2 om न Ñ B4 स न (for सन्न) B3 D1 सन्न पश्चत V1 स चिन्तया परतया न निद्रामभ्यगच्छत, D5–6. 7 M4 तत्र (D1 अथ D3 अप्य [sic] M4 तस्य) चिन्तापरतया न निद्राम(M4 °द्रा [sic] सा)भ्य(D2. 6 °भ्य)गच्छत —(l 2) B1 रामसमाज्य D7 रामसमागम्य (sic) D5 तत्कृते (for °हृद्) Ś1 D4 तत्सम्बद्ध चिन्तयन्, D3. 6 तत्पदं प्रविचिन्तयन् (D5 °यत्) D6. 7 तत्तत्कार्यं विचिन्तयन् (for the post half)]

—B2 cont

1928* भ्रात्रा सह महावीरो भरतश्च प्रतापवान् ।

—After 16 Dm1 ins राम

17 ᵃ) Dt1 Dd1 Dm1 G1. 3 M1 Ck t [अ]भिसंतप्तं Ct r g [अ]भिसंतप्तं (as in text) Cm वनदावाभिसंतप्तं —ᵈ) M3 इवोऽग्निः —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1. 7 M4 subst

1929* अन्तर्दाहेन घोरेण दह्यमानोऽभितस्तदा ।
दावाग्निपरिसंतप्तो महानाग इव श्वसन् ।

[(l 1) V1 D1. 3 घोर[ेण] D3 दिग्धं तथा G(ed.) दीप्तेन (for अभितस् तदा) —(l 2) V1 °नाहसंतप्तो, D1. 3 °संपदीप्तोऽसौ, D4. 7 °संवर्धमानो B4 दावाग्निनाभितप्तश्च (for the prior half)]

18 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1. 3 D4–7 सुप्तः(Ñ1 V1 B1 D4. 7 °प्त [sic]प्त) B2 सुप्तस (sic), B3 D5. 6 सुप्रस्य Dg1 Dt1 T2. 3 G M3 Cr m g t प्रसृत, T1 M4 प्रसुप्त Cv as in

ध्याननिर्दरशैलेन विनिःश्वसितधातुना ।
दैन्यपादपसंघेन शोकायासाधिशृङ्गिणा ॥ १९
प्रमोहानन्तसत्त्वेन संतापौषधिवेणुना ।
आक्रान्तो दुःखशैलेन महता कैकयीसुतः ॥ २०

गुहेन सार्धं भरतः समागतो
महानुभावः सजनः समाहितः ।
सुदुर्मनास्तं भरतं तदा पुन-
र्गुहः समाश्वासयदग्रजं प्रति ॥ २१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनाशीतितमः सर्गः ॥ ७९ ॥

G 2 92 28
B 2 85 22
L 2 96 31

text (for प्रसुत) V1 D1-3 सर्वगात्रेषु (D3 °*) —ᵇ) Ct स्वेद (for स्वेद) D1-3 शोकाग्नि (for शोक द्रि) Ś1 Ñ2 V3 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 (after corr as in text) D1.3.5 T2 M3.4 Cv r m g स्वेद शोकाग्निसंभव 🙞 Ct स्वेद शोक ग्निसंभवमिति सम्यक् पाठ, Cg स्वेद शोकाग्नि सभव इति पाठस्तु न दृष्टान्तानुरूप । 🙜 —ᶜ) Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M4 सूर्याति, I3 सूर्याभि (for सूर्यांशु) G3 -तप्तो हि (for -सन्तो) D3 भरत शोकसन्तो —ᵈ) D8 om हिम वान्प्रसुतो V1 हिमवान् V1 D1 सूतने, Dg1 T G M1.2 Cg k प्रसृतो (M2 °ते [sic]) (for प्रसुतो) —For 18ᶜᵈ, Ś1 Ñ B D2.4.5 subst

1930* हिमवानिव शैलेन्द्रो बहुधातुपरिप्लव ।
[Ñ B1.3 D7 -परिप्लु B2.3 °प्लुत [N1 B1 °र]]

19 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D6 (चिता (B4 °ता) [इव] (N2 °चा) रमूलेन, D1.3 चिंतानिर्झर (D5 °द्रुर) मूलेन, D7 चिंतानिरयशैलेन (sic) D1.5.7 चिताध्यानप्रपातेन (D5 °पातेन) —ᵇ) N2 V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.3 S C, विनिश्वसित, D2.3 श्रमोच्छ्वसित, Ct as in text Ś1 Ñ B D2.4.5 -धातुना, V1 -साल्वना (sic) —ᶜ) N2 B2.3 मन्यु, B1 सैन्य, B4 द्वैत, D1.6.7 लज्जा (for दैन्य) D1.6.7 शृंगेण, M3 सघे च (sic) (for -सघेन) V2 दैन्यपादपसंघेन —ᵈ) T3 तोक (sic) (for शोक) Dg1 T2 Cr [आ]यासादि, G1 °स्य, Cm g k t as in text (for °धि) Ś1 Ñ B D1.2 दुःखशृंगो च्छ्रयेण (Ś1 °न, N1 °श्रयेण) च, V1 दुःखशृंगोच्छ्रयेन च, D2.4.5.7 भीम (D6 दैन्य, D7 दैत्य) दुःखोच्छ्रयेण च, (D1.7 तु) D3 दुःखसंगोच्छ्रयेण च, G2 शोकयासधिशिशिणा (sic) M1 शोकसागरेण भूरिणा —After 19 Ś1 Ñ V1 B D1.2 ins

1931* ति श्वासायासधूमेन च क्रोधाग्निप्रसवेन च ।
प्रलापसंतापवता दैन्यरत्नाचितेन च ।
[(l 1) Ñ V1 B D1.2.3 नि(D1 वि)श्वास V1 D1 -लोपेन (for धूमेन) Ś1 B4 D2.4 प्रक्षेपेण (Ś1 °ने)न B2 प्रद्वेष D4 क्षोभेण (subst) V1 D1.2 श्लेष्म(D1 °*)श्रवणेन च (for the post half) —V1 om l 2 —(l 2) D2 दुर्विलापोधेन, D3.4.7 सत(D4 रव)ित्तार्तप्रगल्भेन(D4.7 °तापेन) (for the prior half) Ś1 D6 हीनरत्नोचितेन D3 भासरत्नाचितेन, D2.7 दैन्यरत्नाश्रितेन(D7 °रितेन) D8 सैन्यरत्नाश्रितेन (sic)] whereas M4 ins.*

1932* श्वासायासधूमवेगेन कुपितप्रचुरेण च ।
स्खलिताकाशरोषेण चिन्तासानुवनेन च ।

20 ᵃ) M4 शोकवायुरुत्सपेन —For 20ᵃᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst :

1933* मोहसंतापदुर्गेण कैकयीचाटुवादिना ।
[V1 D1.3 -दुर्गेन (for -दुर्गेण) B3 D1.3 -चाटुवादिना, D2.3 (also) -वाक्यवादिना]

—ᶜ) D2.3 दुःखशोकेन —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 भरत, Dt1 Dd1 Dm1 T2 G3 M3 Cv r m g p k t सहसा, T1 संक्षितो, Cr p m p g as in text (for महता) B3 कैकयीसुत —After 20 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

1934* त्रिति धरण्यां भूरादुर्मनास्तत
प्रमूढसंज्ञः परमापदं गतः ।
शमं न लेभे हृदयज्वरार्दितो
नरर्षभो यूथहतो यथर्षभः ।
[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 T G1.2 M निरिक्षण्यं G3 निरिक्षतं (sic) M3 क्षमामाविदुर्मना —(l 3) Dg1 शम न Dd1 शम न M3 न शर्म Cg as above (for शमं न) T3 हृदयक्षितो (sic) G2 हृदयज्वरान्वितो (sic) —(l 4) Dg1 T3 M3 Cv p r p m p यूथगतो, Cv r m g p k t as above Cg (5 यूथगो (for °हतो) 🙞 Cg अयूथगत यूथाद्भ्रष्ट यथर्षभ यूथहत इति पाठे हतयूथ इत्यर्थ । 🙜]

21 ᵇ) T2.3 सुमना, Cr m g t as in text (for सजनः) —ᶜ) T3 सदा Cr m as in text (for तदा) —ᵈ) Dt1 शने, Ct as in text (for गुह) —For 21 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1935* गुहेन सार्धं तु समागतस्तदा
महानुभावो भरत प्रतापवान् ।
सुखोचित च पुनश्च शोकदा
गुरुं समन्यागतधर्मवत्सल ।
[(l 1) Ś1 V1 D1 स D2 च (for तु) D1 स वै (for तु) D4 समागतस्तदा —(l 3) Ś1 V1 D1 दुःखित, Ñ1 B1.3.4 गुरोश्चित, D4 स दुःखितो(तो ?) D3 गुरो चैन B1 स (sic) (for च) —(l 4) D3 गुरु (sic) (for गुरुं) Ś1 N1 V1 D1 समागतो D1.4.5.7 -वत्सल गुरि (D4.7 °लस्तदा) (for धर्मवत्सल) B4 गुरु समभ्यागतधर्मवत्सल]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1-7, गुह समागम (D3 prefixes भरत पर्यंक्ति) —*Sarga no* (figures, words or both) N1 B1 D2.4 om Ś1 96 N2 92 V1 90 B3 D1 M4 91 B4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 85 D1 146 D2.3 93 D4 89 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः —After Sarga 79 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins. a passage relegated to App I (No 24).

८०

2 91 1
2 85 1
2 98 1

आचचक्षेऽथ सद्भावं लक्ष्मणस्य महात्मनः ।
भरतायाप्रमेयाय गुहो गहनगोचरः ॥ १
तं जाग्रतं गुणैर्युक्तं वरचापेषुधारिणम् ।
भ्रातृगुप्त्यर्थमत्यन्तमहं लक्ष्मणमब्रुवम् ॥ २
इयं तात सुखा शय्या त्वदर्थमुपकल्पिता ।
प्रत्याश्वसिहि शेष्वास्यां सुखं राघवनन्दन ॥ ३
उचितोऽयं जनः सर्वो दुःखानां त्वं सुखोचितः ।
धर्मात्मंस्तस्य गुप्त्यर्थं जागरिष्यामहे वयम् ॥ ४
न हि रामात्प्रियतरो ममास्ति भुवि कश्चन ।
मोत्सुको भूर्ब्रवीम्येतदप्यसत्यं तवाग्रतः ॥ ५
अस्य प्रसादादाशंसे लोकेऽस्मिन्सुमहद्यशः ।
धर्मावाप्तिं च विपुलामर्थावाप्तिं च केवलाम् ॥ ६
सोऽहं प्रियसखं रामं शयानं सह सीतया ।
रक्षिष्यामि धनुष्पाणिः सर्वैः स्वैर्ज्ञातिभिः सह ॥ ७

80

Ś1 Dm1 begin with ॐ, M2 3 with श्रीरामाय नमः —Before 1, B3 D2.5 ins

1936* रामलक्ष्मणयोस्तत्र यद्वृत्तं तदशेषतः ।

1 D2 om 1abc (cf v l App I [No 24] l 36) —a) Ñ2 V1 B2 4 च, D5 [ऽ]स्य (for ऽथ) B2 सद्भाव, G1 सभाव (for सद्भाव) —b) Ñ V2 B D1 ततस्तस्य D3 भ्रातुस्तस्य D4 5 7 वृत्तस्थस्य, M4 भरतस्य (for लक्ष्मणस्य) —V1 om 1c-3 —c) Ñ B D1 2 4 1 7 M4 भरत[M4 लक्ष्मण]स्याप्रमेयस्य —d) Ñ B M4 स वन (for गहन) D2 गुहो वक्षस्यवान्तदा (sic) D5-5 7 गुहो य कृतवाक्तदा —For 1 Ś1 D8 subst while Ñ B D2 5 7 ins after 1

1937* तत्र च पतिभ चाप प्रगृह्य स महाभुज ।
जजागार स ता रात्रिं लक्ष्मणो भ्रातृव त्सल ।

[(l 1) Ñ1 B1 • D1 4 6 7 स् Ñ2 स्व (for स) —(l 2) B2 D2 5 7 स्व (for स तां)]

2 V1 om 2 (cf v l 1) B4 om 2 2 —a) Ś1 Ñ B1 3 D2 5 भद्रसेन (for गुणैर्युक्त) —b) D5 दार (for वर) Dg1 चापासि (for चापेषु) T1 Cg शरचापासि —c) Ñ2 B1 3 D1 3 5 भ्रातृ D11 लक्ष्मणम्, Dd1 गुप्तार्थम् (sic) Ś1 Ñ2 B1 3 D2 4 7 M4 मत्यर्थम्, D8 ** (for मत्यन्तम्) —d) Ś1 Ñ B1 3 D T1 2 G1 2 M अब्रुव (sic) G2 अब्रवीत् (for अब्रुवम्)

3 V1 B4 om 3 (cf v l 1 and 2 respy) 3ab = 2 45 2ab —a) T1 शुभा M2 गुहा (sic) (for सुखा) —b) D2 परिकल्पिता (for उप°) —c) Ś1 Ñ2 B2 3 D5 6 प्र(Ś1 Ñ2 प्र [sic])त्याश्वसिहि B1 D5 1 समाश्वसि(B1 °सि [sic])हि, D2 प्रत्याश्वासहि (sic) (for प्रत्याश्वसिहि) Ś1 Ñ B1-3 D3 6 M4 सौख्यस्था Dd1 (after corr as in text) Dm1 (before corr as in text) शेष्वस्यां D5 शेष्वाद D6 सौम्य त्वं D7 शेष्व स्व D5 7 M4 शय्यायां G1 शय्यायां (for शेष्वास्यां)

4 4ab = 2 45 3cd —b) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 दुःखानां (for दुःखानां) V2 असुखोचित B2 त्वं सुखोचित D6 त्वं सखोचित —c) T1 धर्मार्थ (for धर्मात्मन्) Dg1 T1 2 G2 M2 Cv m p तव Cr m g as in text (for तस्य) V1 धर्मात्मनस्ते गुप्त्य॰ —For 4cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1938* गुप्त्यर्थं जागरिष्यामि रामस्याहमिमां निशाम् ।

[B3 निशामिमां (by transp) Ś1 D2 1-7 रामस्य सह सीतया V1 D1 3 M4 काकुत्स्थस्य(V1 °स्याथ) निशामिमां (for the post half)]

5 5ab = 2 45 4cd —a) Ś2 D7-7 च (for हि) B1 प्रियतमो (for °रो) —b) V1 विद्यते D2 5 6 7 मामन (for कश्चन) —c) Ś1 D1 7 स V1 D11 Dm1 (before corr as in text) D1 T3 न Cv r m g मा (as in text) Ś1 B1 D1 6 G1 3 M1 मृद् D7 [ऽ]सि, Cv r m g as in text (for मूर्) —d) Ś1 N V1 B D1 7 M4 अहं D11 T3 अद्य T1 नापि G1 अपा (sic) B(ed) अथ (for अपि) Ś1 N V1 B D11 D1 6 T2 G1 M2 सूनृ Cr m g as in text (for [अ]सत्य)

6 = 2 45 5 —a) V1 D2-6 7 यस्य M2 प्रशंमाद् (sic) (for प्रसादाद्) M4 आशंसे (for आशंसे) —b) D5 लोके ह्यस्मिन्, M4 जीवन्लोके (for लोकेऽस्मिन्सु) B1 सुमहद् —c) Ś1 Ñ1 D4 बहुलाम्, T2 सकलाम् (for विपुलाम्) V1 B3 धर्मांप्तिं च सुमहत्ताम् B4 धर्मावाप्तिश्च बहुलाम् (sic) —d) Ś1 N V1 B Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 6 T2 2 G2 1 M1 4 अर्थकामौ च (Ś1 N B D6 न) वचसी D5 6 अर्थसिद्धिं तथैव च D2 अर्थावाप्तिं च शाश्वतीं D1 7 अर्थसिद्धिं च केवलां

7 = 2 45 6 —a) T2 प्रियसुख M4 प्रियसख (for °सख) —b) T2 सीतया सह (by transp) —d) D1 सर्वैस्तैर्, G2 M1 सर्वैर्वो (for सर्वैः स्वैर्) Ś1 N B1 3 Dd1 Dm1 D1-7 G1 M2 यूथ V1 धन (for सह) B1 सर्वैर्ज्ञातिभि जैर्वृत

न हि मेऽविदितं किंचिद्वनेऽस्मिंश्चरतः सदा ।
चतुरङ्गं ह्यपि बलं प्रसहेम वयं युधि ॥ ८

एवमस्माभिरुक्तेन लक्ष्मणेन महात्मना ।
अनुनीता वयं सर्वे धर्ममेवानुपश्यता ॥ ९

कथं दाशरथौ भूमौ शयाने सह सीतया ।
शक्या निद्रा मया लब्धुं जीवितं वा सुखानि वा ॥ १०

यो न देवासुरैः सर्वैः शक्यः प्रसहितुं युधि ।
तं पश्य गुह संविष्टं तृणेषु सह सीतया ॥ ११

महता तपसा लब्धो विविधैश्च परिश्रमैः ।
एको दशरथस्यैष पुत्रः सदृशलक्षणः ॥ १२

अस्मिन्प्रव्राजिते राजा न चिरं वर्तयिष्यति ।
विधवा मेदिनी नूनं क्षिप्रमेव भविष्यति ॥ १३

विनद्य सुमहानादं श्रमेणोपरताः स्त्रियः ।
निर्घोषोपरतं नूनमद्य राजनिवेशनम् ॥ १४

कौसल्या चैव राजा च तथैव जननी मम ।
नाशंसे यदि ते सर्वे जीवेयुः शर्वरीमिमाम् ॥ १५

G 2. 94. 16
B 2. 8. 15
L 2. 58. 17

8 = 2. 45. 7 — [a]) D3 न हि मे यदविज्ञात — [b]) D3 वनेऽस्मिन्न (for वनेऽस्मिंश्च). D3 om. from चरत up to लक्ष्मणे in 9[b]. V1 D1 M1 वसत, G4 भरत (sic) (for चरत). T3 सह (for सदा). —After 8[ab], B3 ins.:

1939* भवताक्रमणिकारोऽयं मा ते शङ्का भवेदिति ।

— [c]) D3 [श]त्रि (for [ह्य]पि). — [d]) Ś1 Ñ V1 B D1.4.7 सुमहत्प्रसहाम्य (B4 °हे स्म)हे, G4 M1.4 सु(M1 स [sic])महत्प्रमहेवहि (G4 °योवहि [sic]).

9 D3 om. up to लक्ष्मणे in [b] (cf. v. l. 8). — [a]) V1 भाषन्, D3 सुतेन (for वत्तन). — [cd]) Ñ2 B3 [अ]भि पश्यता. D3 G1 [अ]नुपश्यत M4 (after corr. sec. m.) [अ]भिरक्षता (before corr. °हि)ता (for [अ]नुपश्यता). V1 सुकुमारी च वैदेही सवानवमानपश्यतान् (sic).

10 = 2. 45. 9 — [a]) V1 दाशरथिं, D3 दाशरथ (sic). — [b]) V1 शयान. D3 शयने (sic) (for शयाने). — [c]) T3 शय्या. M4 शक्य (for शक्या). D3 लब्धुं (for निद्रा). D3 निद्रा. M4 [आ]वाप्तुं (for लब्धुं). — [d]) Ś1 D4.5.7 T3 जीवितं च. Ñ1 D3.4 जीवितुं वा. Dg1 D12 Dd1 T3 जीवितानि (for जीवितं वा). Ś1 V1 Dm1 D1.7 च (for second वा).

11 = 2. 45. 10 — [ab]) Ś1 Ñ B शक्य (for सर्वैः). D3 योऽद्य न चैव दैत्यैश्च (sic). D4.6 यो न देवैर्न दैत्यैश्च. D1.7 यो न देवैर्न दैत्यैर्वा (for [a]). G3 M3 शक्य V1 D1 M1 शक्य सर्वैः (by transp.). Ś1 Ñ B सोढुं युधि समा(B2 °हा)गते (D3 °मै). D1.4.5.7 शक्यो योद्धुं समागतैः (D3 [after corr.] °मैः) (for [b]). D4 येन देव सुरैः शक्य सोढुं यदि समागतैः. — [c]) Ñ3 D1.4.5.7 भूमौ शयितं. D4.6 संस्थितं. G3 M1 सुखसंविष्ट (for गुह संविष्टं). — [d]) D3 M4 भार्यया (for सीतया).

12 = 2. 45. 11 G1 damaged up to विविध in [b]. — [a]) M3 महता (for महता). D4 तपसो (for °सा). D4 लब्धो (for लब्धो). — [b]) D1 om. (hapl.) वि in विविधैश्च. Ś1 V1 D1.3 विनयकैः. Ñ1 पुत्रः सर्वैः, Ñ2 B पराक्रमैः (for परिश्रमैः). — [c]) Ñ3 Dd1 T3 [इ]ह. V1 [इ]व. B1 D3 [ए]व (for [ए]ष). Dm1 एको दशरथस्येह. —G1 damaged from दशलक्षण in [d] up to अस्मि in 13[a]. — [d]) D3 सदृक् (for सदृश). B1.3.4 D3.5.6 M4 (before corr. sec. m.) लक्षण (for लक्षणः).

13 = 2. 45. 12 G1 damaged up to अस्मि (cf. v. l. 12). — [a]) Ś1 D5.1 Dd1 D1.3 T1 G1 प्रव्र(D1 °व)जिते (for प्रव्रा°). Ñ2 B3 [ऽ]रण्य (for राजा). —D3 om. (hapl.) 13[cd]. — [d]) Ś1 Ñ1 B1.2.4 D1 क्षयं (for एव). —After 13, Ñ2 repeats and brackets 12[b]-13.

14 = 2. 45. 13 — [a]) V1 D1 विरुद्य. D3 विनद्य (sic). D4 विनाद्य (for विनद्य). V1 सुमहान, B1 D5.7 सुमहत्. D4 स्वमहा (for सुमहा). — [b]) N B श्रमेण (for श्रमेण). Ś1 D4.6.7 च सुखा. N B स्त्रियः. D5.6 [अ]वरता. G1 [उ]पहता (for [उ]परताः). —After 14[ab], Ś1 V1 D3.7 ins.:

1940* सूतकस्य भविष्यन्ति विद्धया परिमोहिता ।

— [cd]) Ś1 V1 B1.3 D3.7 निर्घोषविनष्टो(V1 °द्रात्, B1.3 D3 °ष्टा). Ñ1 विघातो विरुग्य. Ñ2 B3.4 निर्घोषे विनष्टे. Dg1 D1 M1 (after corr. inf. lin. sec. m.) निर्घातह(M1 [before corr.] °स)हित. D12 Dd1 G1 M1.3 निर्घातो वि(M1 °प)रतो(Dd1 G1 °त). Dm1 G2.3 M1 निर्घोषहित(G3 °ता) (for °घोषोपरतं). B1 नूनं मन्ये. D1 नूनं मया. T1.2 गाद मन्ये, G(ed.) मन्ये नून (for नूनमद्य). T1.2 राम (for राज). Ś1 N B D12 D4.6.7 M3.4 निवसने. —After 14, Ś1 D3.7 ins.:

1941* भविष्यति महाघोरो रामे प्रव्रजिते वनात् ।
विलापविनदं श्रुत्वा पारे रामनिवर्तने ।

[(L. 1) D3 घोर (sic) (for घोरो). D3 सनिवर्ते. D3.7 प्रव्रा° (for प्रव्र°). —D3.5 om. L. 2. —(L. 2) D4 च. D7 लाप (for वाप).]

15 = 2. 45. 14 — [b]) B1 च (for [ए]व). D3 सत (for मम). —G1 damaged for 15[c]. — [c]) B3 (after corr. as in text) D3 ते सव. D1.3 सर्वे त (by transp.). T1.2 जीवेयु. G3 M1 जीवंत (for ते सर्वे). — [d]) T1.2 G3 M1 सवत स (for जीवेयु). D4.5 T1 रजनीम् (for शर्वरीम्). D3 जीवेयुरिति मे मतिः

G. 2. 94. 17
B. 2. 86. 16
L. 2. 98. 17

जीवेदपि हि मे माता शत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ।
दुःखिता या तु कौसल्या वीरसूर्विनशिष्यति ॥ १६
अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनवाप्य मनोरथम् ।
राज्ये राममनिक्षिप्य पिता मे विनशिष्यति ॥ १७
सिद्धार्थाः पितरं वृत्तं तस्मिन्काले ह्युपस्थिते ।
प्रेतकार्येषु सर्वेषु संस्करिष्यन्ति भूमिपम् ॥ १८
रम्यचत्वरसंस्थानां सुविभक्तमहापथाम् ।
हर्म्यप्रासादसंपन्नां सर्वरत्नविभूषिताम् ॥ १९
गजाश्वरथसंबाधां तूर्यनादविनादिताम् ।
सर्वकल्याणसंपूर्णां हृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २०
आरामोद्यानसंपूर्णां समाजोत्सवशालिनीम् ।
सुखिता विचरिष्यन्ति राजधानीं पितुर्मम ॥ २१
अपि सत्यप्रतिज्ञेन सार्धं कुशलिना वयम् ।
निवृत्ते समये ह्यस्मिन्सुखिताः प्रविशेमहि ॥ २२
परिदेवयमानस्य तस्यैवं सुमहात्मनः ।
तिष्ठतो राजपुत्रस्य शर्वरी सात्यवर्तत ॥ २३

16 =2.45.15.—a) T1.2 M2 च (for हि). D3 जीवितादपि (sic), D4.5.7 जीवे(D7 °वि)त्यापि हि (for जीवेदपि हि).—b) Ñ1 [अ]प्य वेक्षया; V1 D3 [अ]न्वये°; D2 [अ]नु वे°; D4 न्यवे° (sic) (for [अ]न्ववेक्षया).—c) Dg1 यदि; Dt1 T1 या हि; Dd1 Dm1 M2 सा तु; T2 यतः; G2 M1 Cg यत्तु; Cgp as in text (for या तु). Ś1 D4 एवं दुःखार्ता; Ñ1 B2 D2.4.1.7 M4 तद् दुःखे यत्तु (D5 °त्र). Ñ2 B1.3.4 एवं दुःखार्त् (Ñ2 B3 °खा) तु; V1 भृशं दुःखा तु; D1 एवं दुःखे तु; D3 तद् दुःखेन च; T2 दुःखतो यत्तु.—d) M1 विवत्सा (for वीरसूः). Ñ1 B न भविष्यति; D2 स हि रक्ष्यति.—After 16, Ñ V1 B D1-3.5.6 ins.:

1942* अनुरक्तजनाकीर्णा सुखदुःखसहा सदा ।
राजधानी कुलस्यास्य पुरी सा च विनङ्क्ष्यति ।

[(l. 1) D1 दुःखासहा. Ñ1 D2.3.5 प्रासादोद्यानशोभिता(D3 °ना); V1 D2 समदुःखसुखा तदा(D1 °था) (for the post. half).—(l. 2) D3.5 पितुर्मेव (for कुलस्यास्य). D6 माद्य नून (for पुरी सा च). V1 सर्वथा विनशिष्यति; D1-3.6 सा पुरी विनशिष्यति (for the post. half).]

17 =2.45.17. B1.4 om. (hapl., cf. B2.3 v.l. in d) 17.—ab) Ś1 D6 अतिकामाद्; Ñ B3 D4.7 अतिक्रमाद्; B2 अविक्रामद्; L(ed.) अतिक्रामाद् (for first °क्रान्तम्). M3 lacuna from first न्त up to second न्त. B3 illeg. for second क्रांतम.—c) Ś1 D6 रामे राज्यम्; Ñ1 रामे राज्ये (by transp.), D4.7 राज्यं रामे (for राज्ये रामम्). Ñ1 D4.7 [ऽ]विनिक्षिप्य; V1 स निक्षिप्य (for अनि°). M3 राज्ये राम ह्यनि° (sic).—d) Ñ B2.3 स विनंक्ष्यति; Dm1 D6 विनक्ष्यति; D2 न भविष्यति (for विनशि°).

18 =2.45.18.—a) Ś1 B D3.4.6.7 सिद्धा(D7 °द्ध)र्थः. Ś1 Ñ V1 B D3-7 M4 वृद्ध (for वृत्तं).—b) Ś1 Ñ B D1-7 विशेषतः; V1 [ऽ]प्युप° (for ह्युपस्थिते).—c) B3 illeg. for स in सर्वेषु. M3 प्रेतकार्याणि सर्वाणि.—D3 om. from 18d–21c.—d) Ś1 संस्करिष्यति; Ñ B D4.6.7 सत्करिष्य(Ñ1 D5 °ष्यं)ति; V1 D2.3.6 संस्मरिष्य(V1 °ष्यं)ति (for संस्करिष्यन्ति).—After 18, Dm1 ins. राम.

19 =2.45.19. D1 om. 19 (cf. v.l. 18). V1 om. 19ab.—a) D5.7 रथ्या- (for रम्य-). D1 -चतुर- (sic) (for -चत्वर-). D5 G2 -संस्थानं.—G2 om. 19c–21c.—b) D1 सुविभक्तं महापथं.—c) M3 -प्राकार- (for प्रासाद). Ś1 Ñ V1 B D1.3.5.6 T2.3 M4 -संबाधां(D5 °धा-), Dt1 -सत्र- D4.7 -सौधाढ्यां (for -संपन्नां).—Ś1 Ñ B D3.4.6.7 transp. 19d and 20b.—d) Dt1 सर्व- (for सर्व-). Ś1 Ñ V1 B D1.3-7 M4 सर्वरत्नोपशोभितां.

20 =2.45.20. D1 G2 om. 20 (cf. v.l. 18 and 19 respy.). V1 D1 om. (hapl.?) 20ab.—a) Ś1 Ñ B D4.6.7 रथाश्वगज- (by transp.) (for गजाश्वरथ-) D1.5 M3 -संपूर्णां (for संबाधां).—Ś1 Ñ B D3.4.6.7 transp. 19d and 20b.—b) Ñ B4 D3.4.7 T1 -निनादितां. Cg as in text (for -विना°).—D4.5.7 om. 20cd.—c) Ś1 B1 D1.4 -संपन्नां (for -संपूर्णां).—B4 om. (hapl.) 20c–21c.—d) Ś1 B2.3 D6 तुष्टपुष्ट-; Ñ2 तुष्टपुष्ट (sic), B2 तुष्टपुष्ट स्व (sic), D3 om. (hapl.?) °पुष्ट; M3 हृष्टतुष्ट- (for हृष्ट°). Ś1 D6 -जनायुतां; M4 -जनावृतां (for °कुलाम्).

21 =2.45.21. D2 om. up to 21c (cf. v.l. 18). B4 G1 om. 21ab (cf. v.l. 20 and 19 respy.).—a) D1 आरामोत्सव-. Ś1 D6 -संकीर्णां, V1 Dd1 Dm1 D1-3.7 M3 -संपन्ना; Cg as in text (for -संपूर्णां).—b) G1 समसो स्व (sic) (for समाजो°). G M1-3 -शालिनीं, M4 -मालिनीं. Cr.m g as in text (for -शालिनीम्).—c) Ś1 Ñ V1 B D1-3.7 M4 सुखिनो, Dm1 सुरितो (sic) (for सुखिता)

22 =2.45.22.—a) V1 अति (for अपि).—b) D1.5 सर्वे (for सार्धं) Ś1 Ñ2 V1 B D1-7 M4 कुशलिनो.—c) D6 निवृत्ते. Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 तस्मिन् (for ह्यस्मिन्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 अयोध्यां (for सुखिताः) Ñ2 प्रविशेमहि (sic), G1 प्रचरेमहि.

23 =2.45.23.—a) G2 परिदेवय- (metr.) (for °देवय-).—b) D3 [ए]व (for [ए]वं). Ś1 हि महात्मन: Dt1 हितमात्मनः (for सुमहा°).—d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 सा व्य(M4 °त्य)तीयाय शर्वरी(D3 यामिनी). G शर्वरीमत्यवर्तत.

प्रभाते विमले सूर्ये कारयित्वा जटा उभौ ।
अस्मिन्भागीरथीतीरे सुखं संतारितौ मया ॥ २४

जटाधरौ तौ द्रुमचीरवाससौ
महाबलौ कुञ्जरयूथपोपमौ ।
वरेषुचापासिधरौ परंतपौ
व्यवेक्षमाणौ सह सीतया गतौ ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अशीतितमः सर्गः ॥ ८० ॥

८१

गुहस्य वचनं श्रुत्वा भरतो भृशमप्रियम् ।
ध्यानं जगाम तत्रैव यत्र तच्छ्रुतमप्रियम् ॥ १
सुकुमारो महासत्त्वः सिंहस्कन्धो महाभुजः ।
पुण्डरीकविशालाक्षस्तरुणः प्रियदर्शनः ॥ २
प्रत्याश्वस्य मुहूर्तं तु कालं परमदुर्मनाः ।
पपात सहसा तोत्रैर्हृदि विद्ध इव द्विपः ॥ ३

G 2 95 2
B 2 87 3
L 2 99 2

24 a) Ś1 Ñ B D4 [ऽ]भ्युदिते (for विमले) —b) T1 धारयित्वा (for कार°) Ś1 D4 ? जटास्तत्र, V1 Dm1 (after corr as in text) जटामुभौ Dg1 Dt1 D1 ? T2 G1 M1 (after corr as in text) ? जटाभुभौ (sic), T1 जटे उभौ —c) Ñ2 D3 T2 M3 तस्मिन् —d) D2 सन्तरितो (sic), D6 सतारितौ, T1 संतारिता V1 स्वात्र सुखाविमौ मया (sic) —After 24 M4 ins

1943* गुहस्तु तस्मिन्सकलं तदादितो
निशानिवासं शरणं च सर्वशः ।
शशंस सूतस्य च तद्विसर्जनं
वने च वासं गुरुमाश्च्यकारिणः ।

25 a) Ñ V2 B D1-7 M4 कुशा (for द्रुम) —b) V2 D1 यथौ (for °बलौ) V1 तौ गज (for कुञ्जर) —c) Ñ1 V2 B2,3 D8 वरेषु D4 धीरेषु (for वरेषु) V2 बाणासि (for °चापासि) Dt1 Dd1 Dm1 वरेषुधौ (Dd1 °) चापधरौ V1 D1 शुभाननौ (for परंतपौ) —d) Ś1 D4,6,7 इत्यपेक्षमाणौ, Ñ V1 B1,3,4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1,3,5 T1,2 G2,3 M1,2 G1 न्यपेक्ष° B4 Dt1 D2,3,4 °क्ष्य)माणौ, T3 ह्यपेक्षमाणौ M3 ह्यवेक्षमाणौ, M4 ह्यवेक्षमाणौ, Cg व्यवेक्षमाणौ (as in text) Ñ2 reads सह सीतया in marg Ś1 D4 तत्र D2,4,7 तदा (for गतौ)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D1,2,6,7 गुहवाक्यं D2,3 भरतप्रस्थाने गुहवाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ2 B1 D2,6 om Ś1 98 Ñ2 D3 94 V1 D4 91, B2 81, B3 D7 93 B4 88 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 86 D1 147, D5 95 M4 92 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

81

Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामचन्द्राय नमः M4 with श्रीरामाय नमः

1 b) V1 श्रुतमात्रेण, D2,7 भृशदुःखित —V1 om 1cd —c) Ś1 Ñ B D1-7 जगाम मोहं M4 मौनं जगाम —d) D2,7 यस्मिन्, D4 तस्मिन् (for यत्र) D1 तच्छ्रुतम् (for तच्छ्रुतम्) D1,2 एव हि (D5 च) (for मप्रियम्) Ś1 V B D6 श्रुतवांस्तत्र D1,3 यत्राश्रौषीत्तदप्रियं —After 1 Ś1 Ñ V2 B D1-7 M4 read and Dg1 ins 1946*

2 For 2 Ñ1 V1 D1-5,7 subst and read after 1946*

1944* सुकुमार महासत्त्व सिंहस्कन्धं महाभुजम् ।
पुण्डरीकपलाशाक्ष तरुण प्रियदर्शनम् ।

[(L 1) D2 सुकुमार D3 सिंह (for सिंह) D2 स्कन्ध (for स्कन्धं)]

—Thereafter Ñ1 V1 D1,2,7 cont while Ś1 Ñ2 B Dg1 D4 M4 ins after 2 Dt1 G2 K (ed) (in brackets) ins after 3

1945* भरते मूर्छिते तत्र विषण्णवदनो गुहः ।
बभूव व्यथिताकार मूर्छितश्च इव द्रुमः ।

[(L 1) Ś1 Ñ B D6 मोहिते V1 transp भरते and मूर्छिते Ś1 D6 G2 विवर्णः D4 विशुष्यत् (for विषण्ण°) —(L 2) Ñ1 तस्थौ (for तत्र) D4 क्षितौ (for भूमि) Ś1 D1,2,6 च्यवाविव, V1 B2 नष्ट इव, Dg1 Dt1 D6,7 G2 न्यपे (D7 °पे) यथा (for न्ययः इव) Ñ1 [अ]पगत (for द्रुमः)]

3 a) M3 Cl. कालो —c) Dt1 G2,3 M1,2 Cp mp gp Ct सहसा Cr mg as in text (for पपात) T2 सह तोत्रेण

G 2 95 5
B 2 87 5
C 2 99 0

तदवस्थं तु भरतं शत्रुघ्नोऽनन्तरास्थितः ।
परिष्वज्य रुरोदोच्चैर्विमनाः शोककर्शितः ॥ ४
ततः सर्वाः समापेतुर्मातरो भरतस्य ताः ।
उपवासकृशा दीना भर्तृव्यसनकर्शिताः ॥ ५
ताश्च तं पतितं भूमौ रुदन्त्यः पर्यवारयन् ।
कौसल्या त्वनुसृत्यैनं दुर्मनाः परिषस्वजे ॥ ६
वत्सला स्वं यथा वत्समुपगूह्य तपस्विनी ।
परिपप्रच्छ भरतं रुदन्ती शोकलालसा ॥ ७
पुत्र व्याधिर्न ते कच्चिच्छरीरं परिबाधते ।
अद्य राजकुलस्यास्य त्वदधीनं हि जीवितम् ॥ ८
त्वां दृष्ट्वा पुत्र जीवामि रामे सभ्रातृके गते ।
वृत्ते दशरथे राज्ञि नाथ एकस्त्वमद्य नः ॥ ९
कच्चिन्न लक्ष्मणे पुत्र श्रुतं ते किंचिदप्रियम् ।
पुत्रे वा ह्येकपुत्रायाः सहभार्ये वनं गते ॥ १०

(for सहसा सोऽवैद्) —Dg1 reads 3[d] in marg —[d]) K(ed) ह्रति, Ct as in text (for हृदि) —For 3 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst, and read after 1, while Dg1 ins after 1

1946* स विह्वलितसर्वाङ्गो विदूयद्विपुलेक्षणः ।
पपात सहसा भूमौ कृत्तमूल इव द्रुमः ।

[(l 1) Dg1 विस्त (for विह्व) —(l 2) Ñ2 V1 B1 मूलच्छ° Dg1 D5 कृत्तच्छ° (for कृत्तमू°) B1 द्रुम D3 सहसाधिति दुर्मि (for the post half)]

—After 3 D1 G2 K(ed) (in brackets) ins 1945*

4 Ś1 D5 om 4 —[b]) Ñ V2 B D1 5 7 M4 नष्टचेतस (V1 D3 4 7 °न, D2 6 M1 °न) Dm1 G3 Ct [S]नन्तरस्थित Cm g k t [s नन्तरस्थित (as in text) —After 4[ab], B3 ins

1947* अकस्माद्दैन दुःखेन तथा करुणया गिरा ।

—[d]) B1 D2 3 5 विलक्ष Ñ1 B3 शोकमर्दित, D3 5 °कर्शित, D1 7 °विह्वल (for °कर्शित)

5 [b]) M3 मातर् G3 M1 2 या —V1 om 5[cd] —[c]) D1 7 उपवासात् (for उपवास) D1 2 परा, D3 वशा (for कृशा) —[d]) Ñ1 B3 Dd1 D6 7 T1 भर्तुर्, B3 भ्रातु (for भर्तृ) Ś1 Ñ2 D D3 -कर्षिता, D11 -कर्शित

6 [b]) Dm1 रुदर (sic) T3 परिवारयन् —[c]) Dd1 [अ]नुसृज्य, G3 [अ]नुसृत्वा (sic) (for [अ]नुसृत्य) M3 [ए]व (for [ए]नं) —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

1948* तास्ता निपतितं दृष्ट्वा भूमौ सुप्तमिव सुतम् ।
सम्भ्रान्तहृदयाक्रान्ता रुदन्त्यः पर्यवारयन् ।
कौसल्या त्वभिसृत्यैन स्वयमेव खेदविह्वला ।
संस्पृश्याश्वासयामास सुखस्पर्शेन पाणिना ।

[(l 1) D1 पतित (subm) (for निपतित) V1 पश्यन् (for दृष्ट्वा) D1 3 4 5 M4 सु(D1 3 अ)प्तं (for सुप्त) B3 शुभ (for सुतम्) —(l 2) Ś1 N B D3 हृदयाक्रान्त V1 -मनस शोकं M4 ह्लमनस्का B3 4 रुन्त्य Ś1 परिवारयन् —(l 3) V1 ह्यपि श्रुत्वा B1 [अ]प्यभिसृत्य D3 त्वभिसृत्य D3 त्वभिसृत्वा D4 व्यभिसृत्य (for त्वभिसृत्य) V1 [ए]व, B1 3 4 D1 [ए]व (for [ए]नं) Ś1 B1 2 3 D1 7 M1 अथैव Ñ2 D3 शोकविह्वला B1 °विक्लवा, D3–5 7 शोकविह्वला —(l 4) V1 सुख संस्पृश्य (for सुखस्पर्शेन)]

7 Ś1 D3–7 om 7[ab] D3 transp 7[ab] and 7[cd] —[a]) D3 M4 त (for स्व) Ñ B यथावत्सलया सा तम् —[b]) Ñ B1 4 Dg1 Dd1 Dm1 Ct उपगृह्य, V2 B1 3 D1 3 G1 उपगुह्य G(ed) उपागूह्य, Cg उपगूह्य (as in text) Dd1 Dm1 G1 M1 मनस्विनी —[cd]) Ś1 D1 पप्रच्छ चैव Ñ V1 B D3 M4 रुदती भरत, D3 4 7 T1 G2 M1 3 भरत रुदती (for भरत रुदन्ती) Ñ V1 B D1–5 7 M4 शोककर्शि(D1 6 7 M1 पि)ता (B3 °त) —After 7 D1 3 ins राम

8 [a]) Ś1 Ñ1 B1 D3 कच्चिद्, V2 D1–3 M1 अपि (for पुत्र) V1 बाधको (for व्याधिर्न ते) Ś1 Ñ1 B1 D1 पुत्र (for कच्चिच्) Ñ2 B2–4 D1 5 7 transp पुत्र and कच्चि —[b]) N B Dd1 Dm1 D1 4 5 7 शरीरं, Cg k शरीर (as in text) Ś1 Ñ2 B3 4 D4 6 7 समबाधते Ñ1 B1 3 समबाधत V2 D1 3 M4 पुत्र बाधते Dg1 D11 Dd1 Dm1 प्रति बाधते D3 समवाधते (for परिबाधते) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D G1 3 M1 अद्य Cg as in text (for अद्य) Ś1 Ñ V1 B1 2 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1–6 G M [अ]द्य, B3 [अ]द्य (sic) D11 [इ]ह (for [अ]स्य)

9 [a]) B3 त D3 त्वा (for त्वां) Dm1 पुत्र D11 जीवामो —[b]) G1 3 M1 भ्राता वने (for सभ्रातृके) —[cd]) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 त्वमिदानीं कुले नाथो वृत्त(Ś1 V1 D3 5 6 मृते) दशरथे नृपे

10 [a]) V1 om (subm) B3 तु D1 ते (for न) Ś1 Ñ B D1 2 4 लक्ष्मणात् Ś1 D3 पुत्रात्, T1 3 पुत्रे (for पुत्र) —[c]) G M1 3 [अ]पि (for हि) Ś1 N V1 B D1 2 4 7 M4 पुत्रात्वापि D3 पुत्र.. (lacuna) (for पुत्रे वा हि) —[d]) Ś1 N B1 2 सहभार्य कृताश्रय त्, V1 B1 D1 सभार्यस्यवना श्रयत, B3 सह यया त्वमाश्रयात्, D3 सह भार्यां वन श्रयत (sic) —After 10 Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 ins

1949* एवमुक्त्वा जलक्लिन्नैर्नेत्रैराश्वासयत्सदा ।
कौसल्या भरत दीनमिष्टं पुत्रमिवात्मनः ।

[(l 1) B1 नौ (for नै) D3 आश्वासयत —D3 (hapl) from l 2 up to 11[d] —(l 2) Ñ1 B3 (for इष्ट) D1 [आ]त्मन]

स मुहूर्तं समाश्वस्य रुदन्नेव महायशाः ।
कौसल्या परिसान्त्व्येदं गुहं वचनमब्रवीत् ॥ ११

भ्राता मे क्वावसद्रात्रिं क्व सीता क्व च लक्ष्मणः ।
अस्वपच्छयने कस्मिन्किं भुक्त्वा गुह शंस मे ॥ १२

सोऽब्रवीद्भरतं पृष्टो निषादाधिपतिर्गुहः ।
यद्विधं प्रतिपेदे च रामे प्रियहितेऽतिथौ ॥ १३

अन्नमुच्चावचं भक्ष्याः फलानि विविधानि च ।
रामायाभ्यवहारार्थं बहु चोपहृतं मया ॥ १४

तत्सर्वं प्रत्यनुज्ञासीद्रामः सत्यपराक्रमः ।
न हि तत्प्रत्यगृह्णात्स क्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥ १५

न ह्यस्माभिः प्रतिग्राह्यं सखे देयं तु सर्वदा ।
इति तेन वयं राजन्ननुनीता महात्मना ॥ १६

G 2 95 21
B 2 87 17
L 2 99 19

---

11 D3 om 11^{ab} (cf v l 1949*) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1.3.4 G M1.3.4 स मुहूर्तात् B4 मुहूर्तं स Dm1 सुमुहूर्तं Ś1 D6 समुत्तस्थौ Ñ V2 B D2.5.7 M4 समाश्वस्तो G3 (after corr) M1.3 °श्वस्य Cl t as in text (for समाश्वस्य) —^{b}) V1 पुनः (for एव) —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 B1 D1.4 M4 प्रतिपूज्यैव Ñ2 B2-4 प्रतगृह्याथ, T2 °सान्त्व्येव T3 °सान्त्व्येनो Cr m g k t as in text (for परिसान्त्व्येदं) —^{d}) D5 वचम् (subm) (for वचनम्)

12 ^{a}) T2 क्वावसद् (for क्वावसद्) K(ed)रात्रौ (for रात्रिं) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भुक्ता G1 भुक्त (for भुक्त्वा) —For 12 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1950* गुह पृच्छामि भूयस्त्वां यच्च यत्खलु नानृतम् ।
राघवः सह वैदेह्या तदा किमुपयुक्तवान् ।
लक्ष्मणो वा महातेजा कुललक्ष्मीविवर्धन ।
अनियुक्तोऽनुयातो यो वनवासाय राघवम् ।

[(l 1) Ñ1 B3 M4 प्रक्ष्यामि (M4 °मि) V1 D1.2.3 वक्ष्यामि (for पृच्छामि) N2 B2 मह त्वां (for भूयस्त्वां) —(l 2) V1 D 2 मैथिल्या (for वैदेह्या) N2 किमु युक्तवान् V1 D1.6.7 किमुत V1 °मित D1 °मपि भुक्तवान् —V1 om l 3 — l 3) D स लक्ष्मणो (for लक्ष्मणो वा) Ñ नीति D6 °लि (for °लक्ष्मी) D1.2 M4 कुलवृद्धिवर्धन (for the post half) —(l 4) V1 D1.2 अनुयु(D1 °यु)क्तो B2 अनुरक्तो D5 अनुयोगि (for अनियुक्तो) Ś1 D1.6 [s]नुयातो वा N1 [s]पि यो यातो N2 [s]नुयातो य V1 °यातो यो D3.4.7 °यातोया M4 नियुक्तो वा (for °नुयातो यो) D1.6 राघव (for राघवम्)]

—Thereafter M4 cont

1951* योऽनुग इति गच्छन्तं शुश्रूषन्भ्रातरं प्रियम् ।

13 ^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 Cm g k t पृष्टो D1 घृष्टो (for पृष्टो) —For 13^{cd} Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

1952* भूयसामिति वाक्यज्ञो गृहीत्वा वाक्यमागतम् ।

[D3.4.7 अभिधास्यामि M4 इति वाक्युक्ता (for इति वाक्यज्ञो) Ś1 D6 वाक्यमाहुः D1 °त्विद्वा M4 °मुत्तम् (for वाक्यमागतम्)]

14 ^{a}) D6 अमुत्तं Ś1 Ñ1 B1.3.4 D3-4.6 M4 भक्ष्य N2 V1 D5 भक्ष्य B2 लेह्य Dm1 T3 G1.3 M1.3 Cg भक्ष्या, D1 चोष्यं G1 भक्ष्य (for भक्ष्याः) —^{b}) Ś1 D1.7 लेह्य चोष्यं (D6 चोष्य लेह्य (by transp)) तथैव (D1.3.7 °फलानि) च N1 V B D1.3 M4 लेह्य (N B2.3 M4 लेह्य B2 भोज्य) मूलफलानि च —^{c}) D1 रामस्य —^{d}) Ś1 Dt1 D1.7 T G2 M1.3 बहुशो V2 D1-3 बहुधा Cg t as in text (for बहु च) Ś1 D4.7 दर्शितं Dt1 T G2 M1.3 [s]पहृतं D1 [उ]पाहृत G1 M4 Cg t [उ]पाहृत (for [उ]पहृतं) Ñ B बहू(N2 B2.4 स्त्रान् न्युपहृ(V2 °कृ)तानि मे

15 ^{a}) Dd1 Dm1 प्रत्यनुज्ञाप्य Cr m g k t as in text (for °ज्ञासीद्) —^{c}) T1.2 तु (for हि) G1 प्रतिग्रह्णात् (sic) G2 प्रतिगृह्णाद (sic) (for प्रत्यगृह्णात्) —^{d}) Dg1 क्षेत्रधर्मम् G1 क्षात्र धर्मम् Cg k t as in text (for क्षत्रधर्मम्) —For 15 Ś1 N V2 B D1-7 M4 subst

1953* सर्वस्या च मयानीत भक्त्येन च राघव ।
सर्वं न प्रतिजग्राह क्षात्रं व्रतमनुस्मरन् ।

[(l 1) D1.3.4.7 प्रीत्या च (D6 7 तु) तत् (for तत्प्रीत्या च) D2 M4 तन्मया प्रीयता किं च (M4 °नीत) (for the prior half) Ñ1 D1.3.4.7 राघवे N2 V2 B2 राघव —(l 2) V1 स तत्र B2 सर्वत्र (for सर्वं न) N D2.3.7 तत्(D2 न स)र्वं न स °गृह्णाद् (for the prior half) N1 V1 B2.4 क्षात्र D1.2 क्षत्र (for क्षात्रं) Ś1 V1 B1 (also) .4 D6 धर्मम् M4 वृत्तम् (for व्रतम्)]

—Thereafter all cont

1954* आह च सम स धर्मात्मा प्रीतिमान्मम भोगुहाम् ।

[D4 तु (for च) V1 D3.4.7 M4 राघव त्वह (for आह च सम स) B2 महात्मा (for धर्मात्मा) Ś1 D6 चरितं D1 पीडित M4 प्रीतिं (for प्रीतिमान्) D6 अधोमुखः]

—V1 D1.2 M4 further cont

1955* प्रणयाद्गुहमालिङ्गय प्रीतिपूर्वमिदं वच ।
गुह रोषो न कार्यः प्रणयात्तु मानये ।
यथापि विदितं तत्कारणं श्रूयतां च मे ।

[(l 1) V1 मां समालिङ्ग्य V1 प्रीतिं (for प्रीति) —(l 3) D पिवापि (for यथापि)]

16 ^{a}) D1 प्रतिग्राह्य —^{b}) M4 सुखे (for सखे) Dd1 Dm1 Cl t हि (for तु) —) Dg1 सवम् Dt1 सर्वं (with hiatus) (for राजन्) —For 16 Ś1 N V1 B D1-7 M4 subst

1956* अस्माभिरेव प्रतिग्राह्य दत्तमेव तु सर्वदा ।
चापि चोदन्य चोदयन्तेन क्षत्रधर्मवता व्रतम् ।

G 2 95 21
B 2 87 18
L 2 99 19

लक्ष्मणेन समानीतं पीत्वा वारि महायशाः ।
औपवास्यं तदाकार्षीद्राघवः सह सीतया ॥ १७
ततस्तु जलशेषेण लक्ष्मणोऽप्यकरोत्तदा ।
वाग्यतास्ते त्रयः संध्यामुपासत समाहिताः ॥ १८
सौमित्रिस्तु ततः पश्चादकरोत्स्वास्तरं शुभम् ।
स्वयमानीय बर्हींषि क्षिप्रं राघवकारणात् ॥ १९
तस्मिन्समाविशद्रामः स्वास्तरे सह सीतया ।
प्रक्षाल्य च तयोः पादावपचक्राम लक्ष्मणः ॥ २०
एतत्तदिङ्गुदीमूलमिदमेव च तत्तृणम् ।
यस्मिन्रामश्च सीता च रात्रिं तां शयितावुभौ ॥ २१

नियम्य पृष्ठे तु तलाङ्गुलित्रवा-
ञ्शरैः सुपूर्णाविषुधी परंतपः ।
महद्धनुः सज्यमुपोह्य लक्ष्मणो
निशामतिष्ठत्परितोऽस्य केवलम् ॥ २२

[(l. 1) M4 सवन (for °श) —(l. 2) B1 संध्या*म्, D1 2 M4 जवन्दस् (for संध्य°) Ñ2 B3 क्षत्रपुर V1 °मा, D5 6 7 °वर्ता M4 भूमिभृता (for क्षत्रपुर्ता) V1 पुन D4 वर (for मतम्) B1 क्षत्रकृतायुः]

17 T3 om 17^{ab} —^{a}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M3 4 यदानीत G2 सहा° (for समानीत) —^{b}) Dg1 Dt1 पीत्व (for पीत्वा) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M3 4 महामना —^{c}) M4 उपवास Cr p m b औपवस्त —For 17 Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

1957* लक्ष्मणेनाहृत वारि स्वयमेव महामना ।
तेनोपवासं काकुत्स्थश्चकार सह सीतया ।

[(l. 2) D1 7 तय (for तेन) V1 D2-5 [उ]पयोग Ś1 B1 4 D4 चचार (for चकार) B1 om सह सीतया D2 3 भार्यया (for सीतया)]

18 ^{a}) Ñ B2 4 Dd1 Dm1 D4 7 M1 तत्र, T2 स (for तु) —^{b}) T2 तथा —After 18^{ab} Ś1 Ñ V2 B D1-4 6 7 ins D5 ins l. 1 after 18^{ab} and l. 2 after 19

1958* औपवास्यस्थिता वृत्तिमथ संध्यामवन्दत ।
ततस्तवसौ यथान्याय रामो धर्मभृतां वर ।

[(l. 1) Ñ1 अवासनी (sic) Ś1 D5 उपवासस्थितस्यैव V2 D1 3 उपवासस्थिताः (D4 °ता)वृत्तिम् B1 4 औपवस्त (B4 °स्य) स्थितस्यैव D2 3 7 उपवस्ता (D5 औपवस्य D7 उपवासा) स्थितो वृत्तिम् (for the prior half) Ś1 D6 तस्य (for अथ) D2 °यवर्तत D4 7 प्रवर्तते (for [अ]भ्यवर्तत) —B2 om from l. 2 up to l. 1 of 1959* —(l. 2) V1 D1 2 सभ्य°, B4 तस्मै D1 5 7 तु ता (for स्वसौ) D5 चा या (for न्याय) V1 D1 2 रघवो धर्मवत्सल (for the post half)]

—V1 B2 4 D1 3 cont

1959* उपास्य मध्वकुशलो यथावद्विजने वने ।
ततस्तु देशकालज्ञो लक्ष्मणोऽपि महाबल ।

[B2 om l. 1 B1 reads first 1960* for l. 1 and then repeats it as subst for 18^{cd} —(l. 1) V1 उपास्य D1 उपास्ते —(l. 2) B1 स (for तु) V1 रामो रामीक्तायामो (for the prior half) B1 2 महायुत]

—Dg1 reads 18^{d} in marg —^{d}) G1 उपाहित Dg1 सुसहिता Dt1 Dd1 Dm1 T1 M3-4 Cg समुपास(Dt1 °स Dd1 Dm1 °सी)त सहि(T1 2 °प M1 °द)ता —For 18^{cd} Ś1 Ñ V1 B (B1 r) D1-7 subst

1960* उपास्य सध्या तत्रैव वाग्यत सुसमाहित ।

[B4 D1 3 उपास्य V1 प्रयत (for वाग्यत)]

19 Ś1 D4 om 19 —^{a}) B2 सौमित्रस् V1 B2 D1 3 6 अकरोत् (for तु तत) D5 शयना (for पश्चाद्) D4 सौमित्रि स च तस्याथ —^{b}) Ñ B रामस्य (for अकरोत्) Ñ1 B1 2 सस्तर Ñ2 M4 प्रस्तर D3 सुस्तर, B4 स्तर Dd1 स्वस्तर G2 M1 आस्तर, Cv r m g t as in text (for स्वास्तर) M4 सुख V1 D1 2 रामस्य सु(D2 सु)स्तर D4 7 रामस्य प्रस्तर शुभे D5 राघवस्य सुविस्तरा —After 19^{ab} V1 wrongly reads 21^{cd} within brackets repeating it in its proper place —^{c}) V1 D1 5 7 दर्भांश्च (for बर्हींषि) Ñ B चकार दर्भानानीय —^{d}) M1 रामस्य (for राघव) Ñ V1 B D1-5 7 पर्णानि च समाहित (V1 मृदूनि च D1 पर तत D2 4 परंतप) —After 19 D5 ins l. 2 of 1958*

20 ^{a}) Ś1 D5 6 अस्मिन् Ś1 Ñ B D1 7 उपाविशद्, Dt1 M3 समविशद्, T2 समाविशद्, M4 उपविशेद् (for समाविशद्) V1 राघवो निपसतस (sic) —^{b}) Ś1 V1 B1 D1 2 4 M4 सस्तर Ñ D4 5 7 प्रस्तरे B2 4 सस्तरे D5 संस्तरे (for स्वस्तरे) —^{c}) Ś1 Ñ B D4 7 G2 M1 4 तत (for तयो) Dg1 Dd1 G M1-3 पादान् —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B2 4 D2 3 5-7 उपचक्राम Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 Cht व्यपाक्रामत D5 शय चकाम T2 व्यपाक्रामत, G2 M1 व्यपक्रामत M3 अपाक्रामत M3 व्यपचक्राम Cm as in text (for अपचक्राम)

21 ^{a}) Ñ B2-4 transp एतत् and तद्, D1 तत्रैव (for एतत्तद्) Ś1 इङ्गुली (for इङ्गुदी) B1 -मूलम् G1 -मूले (for -मूलम्) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B Dm1 D1 3-7 G1 2 M1 4 एतद् (for इदम्) D2 एतदेतत्र तत्तृण —B1 om 21^{c} —^{c}) V1 M1 तस्मिन्, Dg1 Dt1 T1 अस्मिन् (for यस्मिन्) V1 om first च (sic) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 G1 M1 तां रात्रिं (L3 transp)

22 ^{a}) D4 निशम्य G2 पृष्ठेषु (for पृष्ठे तु) Ñ V1 B1 4 D5 G2 तदा B2 मत (for तल) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1

ततस्त्वहं चोत्तमबाणचापधृ-
स्थितोऽभवं तत्र स यत्र लक्ष्मणः ।
अतन्द्रिभिर्ज्ञातिभिरात्तकार्मुकै-
र्महेन्द्रकल्पं परिपालयंस्तदा ॥ २३

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकाशीतितमः सर्गः ॥ ८१ ॥

८२

तच्छ्रुत्वा निपुणं सर्वं भरतः सह मन्त्रिभिः ।
इङ्गुदीमूलमागम्य रामशय्यामवेक्ष्य ताम् ॥ १
अब्रवीज्जननीः सर्वा इह तेन महात्मना ।
शर्वरी शयिता भूमाविदमस्य विमर्दितम् ॥ २
महाभागकुलीनेन महाभागेन धीमता ।
जातो दशरथेनोर्व्यां न रामः स्वप्तुमर्हति ॥ ३

G. 2 96. 4
B. 2 88 3
L. 2 100. 4

महेप D1 ग स M4 परसु (for नरं सु) D5 परतप —[e]) D1 D11 T1 G1 C1 स्थाणु Ś1 Ñ V1 B D1 पनुश्च स्त्य(V1 D1 ... L1 ... B1 ...) परिगृह्य एकसो —[d]) ... M3 C1 ... Cm g t as in text (for ...) Ś1 Ñ V1 B D1 परिपालयस्तदा

23 Ś1 D1 (both hapl) M1 om 23 —[a]) Ñ V1 B D1 ततोऽहमपि (for ततस्त्वहं च) B1 [उ ... Ñ B1 D1 D1 D5 भृत् D1 om C1 धृग् (for धृक्) V1 D1 L1 G1 M1 बाणचाप(V1 °•• [om])धृग् (by transp) —[b]) Ñ B D1 सहायवत(M1 °वत्) V1 स्थितो ह्यह D1 C1 स्थितोऽभवम् G1 स्थितोऽभवत् M1 स्थितोऽभवन् C1 स्थितोऽभवं (as in text) L1 G1 यत्र (for तत्र) D1 लक्ष्मणोऽपि च G1 लक्ष्मणः स्थित —[c]) V1 D1 D1 T1 अतन्द्रितैः Ñ B D1 अतन्द्रितो V1 स्वय त्रिभिः D1 सुसंवृतैः C1 अतन्द्रिभिः (as in text) B1 damaged after ... up to ... in[d] Ñ B1 आत्तकार्मुको (for आत्तकार्मुकैर्) —[d]) V1 ... D1 महेन्द्रकल्पैः D1 T1 G1 परिरक्षयंस्तदा

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1 गुह(D1 भरतगुह)संवाद D1 गुहवचनं —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 L1 om Ñ 99 Ñ D1 95 V1 B1 D1 9 B1 D1 91 B1 89 D1 D1 D1 D1 T G M1 87 D1 148 D1 96 M1 93 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

82

D1 begins with ॐ M1 श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 M1 श्रुत्वा तु (for तच्छ्रुत्वा) V1 B1 D1 D5 भरत V1 निपुण D1 निपुण C1 as in text (for निपुणं) B1 पूर्वं M1 वाक्यं (for सर्वं) B1 भरतो वाक्यं —[b]) V1 D1 D1 D5 निपुणं (for भरत) M1 सानुजि (for मन्त्रि°) —[c]) D1 इङ्गुदीमूल(C1 °दीमूलम् (for इङ्गुदीमूलम्) Ś1 V1 D1 D1 आगत्य (for °म्य)

—[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 M1 भ्रातु (for राम) Ś1 Ñ B D1 D1 D1 D1 M1 शय्यां(V1 °य्यां)तत्र V1 D1 सह(D1 °हे)तत्र —After 1 Ś1 Ñ V1 B D1 M1 ins

1961* लीयमाणा ... शय्या ... कुशमयीमपि ।
बभूव भ्राता तु ... गोचरः ।

[(l. 1) B1 D1 ... (D1 D1 °...) V1 B1 D1 तु (for च) Ñ ... (for ...) V1 D1 M1 ... (V1 °त) (for ...) Ś1 ... B1 D1 °... L1 °... D1 °... D1 ... (for ...) —(l. 2) Ś1 B1 D1 ... (for ...) Ś1 D1 ... (L[ed] °...)... V1 D1 M1 °... (for °...]

2 [a]) D1 इह सत्य महात्मन —For 2[ab] Ś1 Ñ V1 B D1 M1 subst

19... * ... ।

(M1 ...)... (for ...) V1 V1 D1 ... (for ...) V1 D1 ... V1 °...) D1 ...

—[cd]) L1 ... (for ...) Ś1 Ñ B D1 ... D1 ... G1 ... ( ) Cm as in text (for ...) V1 D1 M1 ...(... M1 ...) Cm ... D1 ... T1 ... (for °...) Ś1 Ñ B D1 ... Ś1 D1 (...) ... D1 °...) M1 ... (for ...) D1 ... (sic) ...

3 [a]) Ś1 D1 ... Ñ B1 G1 M1 °भाग (D1 °गा) V1 D1 D1 M1 °राज Cm g as in text (for महाभाग) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 M1 राज(M1 महा) ...(D1 °...) (for महाभागेन) —[d]) D1 ... (sic) —For 3[cd], Ś1 ... V1 B D1 M1 subst

1963* ... जातो भूमौ स ...।

(B1 om ... D1 ... (sic) Ñ B1 [...] V1

C 2 96 5
B 2 88 4
L 2 100 5

अजिनोत्तरसंस्तीर्णे वरास्तरणसंचये ।
शयित्वा पुरुषव्याघ्रः कथं शेते महीतले ॥ ४

प्रासादाग्रविमानेषु वलभीषु च सर्वदा ।
हैमराजतभौमेषु वरास्तरणशालिषु ॥ ५

पुष्पसंचयचित्रेषु चन्दनागरुगन्धिषु ।
पाण्डुराभ्रप्रकाशेषु शुकसंघरुतेषु च ॥ ६

गीतवादित्रनिर्घोषैर्वराभरणनिःस्वनैः ।
मृदङ्गवरशब्दैश्च सततं प्रतिबोधितः ॥ ७

बन्दिभिर्वन्दितः काले बहुभिः सूतमागधैः ।
गाथाभिरनुरूपाभिः स्तुतिभिश्च परंतपः ॥ ८

अश्रद्धेयमिदं लोके न सत्यं प्रतिभाति मा ।
मुह्यते खलु मे भावः स्वप्नोऽयमिति मे मतिः ॥ ९

न नूनं दैवतं किंचित्कालेन बलवत्तरम् ।
यत्र दाशरथी रामो भूमावेवं शयीत सः ॥ १०

विदेहराजस्य सुता सीता च प्रियदर्शना ।
दयिता शयिता भूमौ स्नुषा दशरथस्य च ॥ ११

[आ]तु B2 [आ]त्मा B2 4 D1 3 6 M4 [अ]न (for [अ]ष) D2 भूमि Ś1 B3 D1 4 7 प्रभु(B3 प्रभु)मयात्]

4 M4 om 4–6 D1 transp 4 and 5 —a) V1 D2 3 G1 अजिनोत्तम Ñ2 V1 Cv -सकीर्णे D3 -सस्तीर्णे —b) G1 वराखरण (sic) G2 वरास्तर- (sic) Ś1 -सभृते Ñ1 D1 सवृते, Ñ2 B1 3 4 -सेविते, B2 D6 -सस्कृते, D5 -सस्ततोण (corrupt) D3 4 सस्तृते, G(ed) भूषिते (for -सचये) —d) Ś1 N B D6 स्म(N2 D1 स्त) भूतले (for महीतले)

5 M4 om 5 (cf v l 4) G3 om (hapl) from 5b up to the prior half of l 1 of 1964* D1 transp 4 and 5 Ś1 Ñ V1 B D1 3 transp 5 and 6 —a) Cr प्रासादाग्र्यविमानेषु —b) D3 lacuna for वलभीषु च Dg2 reads सर्वदा in marg Ś1 Ñ B D3 7 8(D8 सु)विरा तेषु सर्वदा (all except D3 with hiatus) V2 D1 सविमानेषु सर्वदा —c) V1 Dm1 D3 7 हैम B1 -वर्जित (for राजत) B2 भूमीषु D3 7 सौधेषु (for भौमेषु) —d) G1 वरास्तरण (sic) Ś1 N V1 B D1 7 शुद्धवा(V1 °ह्र) B4 D6 °हा D6 °सौ) मूमी स मु(Ś1 D6 प्रसु B3 सुषु D1 7 सु सु)मयात्

6 G2 M4 om 6 (cf v l 5 and 4 resp) Ś1 Ñ V1 B D1 3 transp 5 and 6 —a) D1 पुष्प (sic) (for पुष्प) D1 छिद्रेषु (for चित्रेषु) —b) Ś1 N V1 B Dg2 Dt1 D1 6 7 [आ]गुरु D3 -[अ]गरु Cm g as in text (for [आ]गरु) —Dd1 reads from 6b up to l 1 of 1964* in marg —c) V1 B1 Dm1 T G1 3 M1 3 Cg पांडुर B3 -[आ]भ (for [आ]भ्र) V1 D1 7 निकाशेषु D3 पांडुरप्रभवेषेषु —d) Ś1 N V1 B D1 7 कोकिलाभिर(Ñ2 °रुत V1 °भिरा D3 °विरु)तेषु च M1 शुकवीणारुतेषु च —After 6 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

1964* प्रासादवरवर्येषु शीतवत्सु सुगन्धिषु ।
उषित्वा मेरुकल्पेषु कृतकाञ्चनभित्तिषु ।

[G3 om the prior half of l 1 (cf v l 5) Dd1 reads l 1 in marg —(l 1) T2 वरम्य T3 -वर्येषु (for -वर्येषु) Dd1 Dm1 T2 G2 3 M1 सौवत्सु T2 शीतवत्सु Cg शीतवत्सु (as above) —(l 2) Dm1 मेव (sic) (for मेरु) G3 देह (for कृत)]

7 a) M3 मेघ (for गीत) N1 वादित्रवादितिर्घोषैर —b) D3 वरास्तरण G(ed) वेणुवादन (for वराभरण) B1 3 4 Dt1 Dd1 Dm1 D3 3 7 S Cm g निस्वनै Ct निःस्वनै (as in text) —c) Ś1 Ñ V1 B D1 7 G1 M1 वर (for वर) B3 (m also as in text) विचित्र (for -शब्दैश्च) —d) G2 सतत D1 भूयो बोधित D3 परि°, D3 °बोधितः M3 सत°

8 a) Ś1 D3 बोधिभि (D8 °त) V1 वन्दितै (sic) D1 वा स्तुत (for वन्दित) —c) Ś1 D1 7 T3 M3 कथाभिर T1 गताभिर (sic) Cg as in text (for गाथाभिर) Ś1 N1 V1 D1 3 7 M3 अनुकूलाभि Dm1 अनुरूपाभि D3 अनुरक्ताभि —d) Ś1 D1 4 7 समन्वत, D3 परंतपं (sic) —After 9 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 read 16 and 17 (including 1966*)

9 a) D1 7 च (1) pm) (for न) Ś1 N1 B D1 8 सम्यक् (for सत्य) D3 प्रतिभाविनि (sic) Ś1 N B Dg2 D1 7 T3 M3 Cr मे Dd1 Dm1 G1 मे Ct as in text (for मा) V1 न सत्य प्रति मे यदि —c) B3 मन्यु से D3 मे हतो (for खलु मे) V1 D1-3 चेत, B3 वात (for भाव) —d) V1 B1 3 4 सुशोभन (for स्वप्नोऽयम्) Dg1 Cr Ma3 Cr मे मत G2 M3 ममतं Cg k as in text Ck मे मत (for मे मति)

10 a) Ś1 N B D3-7 Cr M3 transp न and नून Ś1 D3 7 दैवत (for दैवतं) —c) Ś1 D3 3 दैवं हि Ñ V1 B M1 कालाे, D1 दैवतो (for कश्चित्) V1 बलवत्तर (sic) B3 4 वर्त —d) D1 भूमाव (sic) M1 3 (before राम) भूपाल Dg1 D1 3 3 T1 3 M1 Cg k एवा Cr as in text (for एवं) Ś1 Ñ B3-4 Dt1 Dd1 Dm1 D6 G1 3 M1 3 Cr शयीत स (Ś1 D6 तु B1 सह) V1 D1 M3 स्वपित्यसौ D1 शयीत स (illeg) D3 3 4 प्र(D6 च)सुप्तवान् D1 7 भूमौ तदा Cg k as in text (for शयीत स)

11 D1 om 11 Ś1 Ñ V1 B D3 2 transp 11 and 12 —a) D1 Ct वृत्तिर्विदेहराजस्य —b) Ś1 D3 वैदेही Ñ V1 B D3-7 दुहिता (and l also) D1 सुता च M3 सीता च B1 प्रियदर्शन (sic) Dd1 Dm1 प्रियदर्शिनी (Dd1 °ना (sic)) —c) V1 यदि तत्र M2 शये सा (for दयिता)

इयं शय्या मम भ्रातुरिदं हि परिवर्तितम् ।
स्थण्डिले कठिने सर्वं गात्रैर्विमृदितं तृणम् ॥ १२
मन्ये साभरणा सुप्ता सीतास्मिञ्शयने तदा ।
तत्र तत्र हि दृश्यन्ते सक्ताः कनकबिन्दवः ॥ १३
उत्तरीयमिहासक्तं सुव्यक्तं सीतया तदा ।
तथा ह्येते प्रकाशन्ते सक्ताः कौशेयतन्तवः ॥ १४
मन्ये भर्तुः सुखा शय्या येन बाला तपस्विनी ।
सुकुमारी सती दुःखं न विजानाति मैथिली ॥ १५
सार्वभौमकुले जातः सर्वलोकसुखावहः ।
सर्वलोकप्रियस्त्यक्त्वा राज्यं प्रियमनुत्तमम् ॥ १६
कथमिन्दीवरश्यामो रक्ताक्षः प्रियदर्शनः ।
सुखभागी न दुःखार्हः शयितो भुवि राघवः ॥ १७
सिद्धार्था खलु वैदेही पतिं यानुगता वनम् ।
वयं संशयिताः सर्वे हीनास्तेन महात्मना ॥ १८

G 2 86 19
B 2 88 21
L 2 107 19

12 Ś1 N V1 B D2-7 transp 11 and 12 —^{a}) Ś1 D4 तृण M3.4 इद (sic) (for इयं) D3 भ्रातुर (for भ्रातुर) —^{b}) Ś1 N B D1.7 नि(D1 वै D4.7 च)वर्तितं(D2 °तन) V1 विसृत्य तृण D13 आवर्तित सुप्त Dd1 हि परिवर्तितं M3.4 हि पर्यवर्तितं (sic) G2 हि परिवर्तितं (as in text) —^{c}) D 2.4.7 स्थण्डिल D4 स्थण्डिक (sic) Ś1 N2 B D1.6 कथयत्य(B4 °स्य ये)व B3 °थ)द्, N1 D2.5.7 T2 G2 कठिने सर्वं V1 कथमित्येतद् M4 कथमेतत्तद् —^{d}) Ś1 D3 गात्रै Dd1 Dm1 G2 M1 गात्र Dg1 क्षुब्धमिद T2 विमृदित (sic) (for विमृदितं) B3.4 सूर्णं Dd1 Dm1 G2.3 M1 तृणं

13 ^{a}) D7 सा भवने G1 समरणा (sic) Cg as in text (for साभरणा) V1 D1 सीता G3 सुता (sic) —^{b}) D11 शयने सुप्ता T1 Cg शयनोत्तमे (for शयने तदा) Ś1 N B D 2.6.7 यथा स्व(D2 स्वे)भवने तथा(Ś1 D2.6.7 सुप्ता) V1 D1 यथास्था शयने सुप्ता D3 यथा स्व भवने तथा —^{c}) D4.7 तत्रस्थनेह दृश्यत —D5 om (hapl ?) 13^d 14^c —^{d}) Ś1 N V1 B D2.4.6.7 शीर्णा (for सक्ता) D1 स्वेदजबिंदव

14 D5 om 14^{abc} (cf v l 13) Ś1 N V1 B D1.6 transp 14 and 15 —^{a}) M4 इवासत D2.4.7 उत्तरीय (D2 °ये)समासक्त —^{b}) Dg1 Dm1 T2.3 (before corr सह) G2.3 M1.3 तथा (for तदा) Ś1 D2-4.6.7 मन्ये तदुत्तर (D2 °या) यथा(Ś1 D4 तथा) N B व्यक्त पत्तन्तर तथा(B1 तद्वा B4 तथा) V1 निर्मलोत्तमपर्येश D1 विकुर्व तत्पाषया —^{c}) Ś1 D2.4.6.7 यथा D13 T3 यदा D3 om (for तथा) D2.3 प्रदृश्यते (for प्रकाशन्ते) V1 D1 यद्वते सम्प्रकाशते —^{d}) Ś1 सुक्ता B3 D2 रक्ता D6 शीर्णा (for सक्ता) Ś1 D6 कनकतंतव

15 Ś1 N V1 B D1.6 transp 14 and 15 —^{a}) D1 मध्ये N B D2.4.6.7 भर्तृ (for भर्तु) Ś1 V1 D1.6.7 सुख (D1 निला)च्छन्ना(D2.4 °न्ना [sic]) N B सुखे ऽङ्का D3 इव पलाया —^{b}) Ś1 D6 यत्र V1 D1.6.7 तेन Ś1 N V1 B D1.6 सीता D2-4.7 सा हि (for बाला) —^{c}) Ś1 N2 B2.4 D2.4 सुकुमारा (for °री) —^{d}) Ś1 D6 G1 नैव जानाति B1 पत्तनम्येति Dg1 न हि जानाति D2.4.7 न जानाति हि(D4 °हीद) Cr m न विजानाति (as in text) —After 15 Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins

1965* हा हतोऽस्मि नृशंसोऽहं यत्सभार्यः कृते मम ।
ईदृशीं राघवः शय्यामधिशेते ह्यनाथवत् ।

[(l 1) K(ed) Cg हतोऽस्मि (for हतो ऽस्मि) D11 M Cg [न]ृशं (for °शं) Dg1 य (for यत्) —(l 2) T1 अधि शेते (for अधि°)]

16 Ś1 N V1 B D1.7 M4 read 16 and 17 (including 1966*) after 8 —^{a}) Ś1 N B D4.7 सर्वश्रेष्ठ(N2 B1.4 D6 °ष्ठ B2.3 °ष्ठ) कुले D2 सर्वभूतकुले —^{b}) Ś1 N1 D4.7 सर्वलोक(D6 °के)नमस्कृत Dg1 T1 सर्वलोकस्य समत D3 °कनमस्तत (sic) G1 °कपितामह (sic) M1 सर्वभूतसुखा(inf lin sec m सुखा)वह —^{c}) Ś1 N1 V1 B3.4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-4.6.7 M4 सर्वलोकप्रियो(Dg1 Dd1 Dm1 °य) D11 T1 सर्वप्रियकरस् —^{d}) T1.3 सुखम् (for प्रियम्) Ś1 N V1 B D1.7 M4 राज(N1 V1 B1.2 D1.3 °ज्य)प्रियमनुत्तमा(D1 म [sic])

17 Ś1 N V1 B D1.7 M4 read 16 and 17 (including 1966*) after 8 —^{a}) B1 illeg for कथमिन्दी —^{b}) Ś1 रक्ताक्ष D2 रक्ताक्ष्य —For 17^{cd} Ś1 N V1 B D1.7 M4 subst

1966* व्यूढोरस्को महाबाहुः सुखवान् भुवि तादृशः ।

[N1 व्यूढोरस्को (sic) D4.7 देवि (for भुवि) V1 D1.5 M4 राघव (for तादृशः)]

—M4 cont Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1.3 ins after 17

1967* धन्य खलु महाभागो लक्ष्मण शुभलक्षण ।
भ्रातरं विषमे काले यो राममनुवर्तते ।

[(l 1) Dd1 Dm1 G2 M1 महाबाहुः (for °भागो) Dg1 शुभलक्षण]

18 ^{a}) D4 सिद्धार्थ (sic) D3 G1 वैदहि (sic) —^{b}) N2 B3 यानुगता V1 यातुं गता (for यानुगता) N2 V1 B1.3 D1.3 वन T2 वय (sic) —^{c}) B2 D7 ह्यसयिता (metri) —^{d}) Ś1 N B1.3.4 D2.4-7 विना, D2 दीना (sic) (for हीनास्)

G 2 96 20
B 2 88 22
L 2 100 20

अकर्णधारा पृथिवी शून्येव प्रतिभाति मा ।
गते दशरथे स्वर्गं रामे चारण्यमाश्रिते ॥ १९
न च प्रार्थयते कश्चिन्मनसापि वसुंधराम् ।
वनेऽपि वसतस्तस्य बाहुवीर्याभिरक्षिताम् ॥ २०
शून्यसंवरणारक्षामयन्त्रितहयद्विपाम् ।
अपावृतपुरद्वारां राजधानीमरक्षिताम् ॥ २१
अप्रहृष्टबलां न्यूनां विषमस्थामनावृताम् ।
शत्रवो नाभिमन्यन्ते भक्ष्यान्विषकृतानिव ॥ २२
अद्यप्रभृति भूमौ तु शयिष्येऽहं तृणेषु वा ।
फलमूलाशनो नित्यं जटाचीराणि धारयन् ॥ २३
तस्यार्थमुत्तरं कालं निवत्स्यामि सुखं वने ।
तं प्रतिश्रवमामुच्य नास्य मिथ्या भविष्यति ॥ २४
वसन्तं भ्रातुरर्थाय शत्रुघ्नो मानुवत्स्यति ।
लक्ष्मणेन सह त्वार्यो ह्ययोध्यां पालयिष्यति ॥ २५
अभिषेक्ष्यन्ति काकुत्स्थमयोध्यायां द्विजातयः ।
अपि मे देवताः कुर्युरिमं सत्यं मनोरथम् ॥ २६

19 ᵃ) D₆ अकर्णधाता Ś₁ D₅ [इ]व दि मौ (for पृथिवी) —ᵇ) Ś₁ D₆ पृथिवीः D₂ मौरिव, G₁ शून्येन (sic) (for शून्येव) Ś₁ Ñ V₁ B Dg₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₁ ₃ ₇ T₂ M₄ मे, D₂ धे (for मा)

20 ᵃ) B₂ Dt₁ G₁ कश्चिन्, C₃ k t as in text (for कश्चिद्) —ᶜ) Dg₁ D₁ ₃ ₇ T₂ वने निवसतस् —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ पादुवीर्याभि(Ñ₁ °र्यानु, Ñ₂ V₁ B₃ D₁ °र्येण, D₄ ₇ °र्याति)पालिता

21 ᵃ) M₃ lacuna for रक्षा Ñ₁ B₃ -स्रव(Ñ₁ °व)रणारक्ष्याम्, B₄ सद्वरणारक्षाम्, Dd₁ D₁₋₄ स्रव(D₂ °व)रणाध्यक्ष्याम्(Dd₁ D₅ °रक्षाम्, D₄ °ध्यक्षाम्) Ś₁ V₁ D₅ ₆ M₃ शून्याम(M₄ °स)रणसेताम्, B₁ शून्यासिंहासना रक्षाम् (sic) —ᵇ) Ś₁ V₁ D₂ ₃ ₄ M₃ ₄ अचिंति(D₃ ₆ °त)त, Ñ B D₂ ₄ ₇ अत्रि(Ñ₂ अपि, B₃ आवि)चित्र (D₇ °त) (B₄ gloss अधिष्ठातुविरहाद् अहीतुमिच्छति, नियलिप्सान्), D₆ अचिन्त्रि (sic) Cm g as in text (for अयन्त्रित) V₂ M₃ महाद्वीपो Dt₁ Dm₁ -ह्यद्विपे —ᶜ) V₂ B₃ D₁ अपावृत, Dt₁ Dd₁ Dm₁ T G₂ M₁ मनावृत, Cg as in text (for अपा°) —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ पितुर्नाम Dd₁ सरक्षिता (sic) G₁ महीक्षिता

22 ᵃ) T₁ यत्र, M₃-जनां (for -बलां) Dm₁ Ct शून्यां, G₃ M₄ दीनां, Cr m g as in text (for न्यूनां) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ अप्रहृष्टा(Ś₁ D₆ °विष्टां Ñ₂ B₄ °हृष्टां) परिम्लानां (D₄ ₇ °जनां) —ᵇ) Ñ₂ B₃ ₄ ₆ D₂ ₃ अवावृतां D₁ ₇ यवावृतां (for अना°) G₁ कृपमस्थानमावृता (sic) —ᶜ) Ś₁ D₆ शत्रवो Ś₁ नाभिदश्यन्ते, V₁ B₃ D₁ ₃ ₄ ₆ ₇ नाभिपद्यन्ते —ᵈ) V₁ D₂ ₃ Dg₁ D₁ ₇ T₃ G₂ M Cg भक्षान्, D₅ भिक्षां Ś₁ V₁ विषयु (V₁ °हृ)तानि, B₁ Dd₁ Dm₁ °कृतानि च D₆ °हृतानिव (for °कृतानिव) D₅ भक्ष्याक्‌‌--मिव (lacuna)

23 ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ M₃ हि (for तु) —ᵇ) Dm₁ M₃ च (for वा) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ M₃ स्वप्स्ये(Ś₁ Ñ₂ B₃ ₄ D₆ °स्वप्स्यामि Ñ₁ °स्ये च B₁ °स्यामि [sic]) कुशास्तरे —ᵈ) G₃ M₃ जटास् (for जटा) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ M₃ जटा(M₄ °टी)चीरा(B₄ °र)जिनाम्बर

24 ᵃ) V₁ D₃ तस्यार्थाय Dt₁ Ct तस्याहम्, M₃ °र्थं वा Cr m g k as in text (for °र्थम्) V₁ [त]तस्काले —ᵇ) V₁ D₂ व°त्स्यामि सु, Dt₁ निवत्स्याम, M₃ वत्स्यामि (for निवत्स्यामि) M₃ वने सुखे (by transp) —For 24ᶜᵈ Ś₁ Ñ B D₂ ₃ subst

1968* इम कालान्तर तस्य कृते वत्स्याम्यहं वने ।

[Ñ इमं, B₁ इद, B₃ इम, B₄ यामा (sic) D₃₋₅ ₇ तस D₆ इमे (sic) (for इमं) D₃₋₅ ₇ इदम् (for तस) D₁,₃,₄ कार्ये D₃ कुरु D₅ आर्ये (for कृते) D₃ ₅ ₆ वत्स्याम्य(D₆ °हे) B₂ इम काल तस्य कृते वने वत्स्याम्यह सुख]

—ᶜ) T₁ प्रार्थस्य (for भ्रातुस्य) Ś₁ Ñ V₁ B Dt₁ D₁ ₇ Ct तत्प्रतिश्रुत(B₂ °ति)मार्यस्य(B₃ om [hapl] from सं up to आर्य in l 2 of 1969*) —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B₁ ₄ Dg₁ Dt₁ D₂ ₃ ₅ ₆ T₁ ₃ नैव D₄ ₇ नैतत्, G₁ न स Cr m k as in text (for नास्य)

25 B₁ om 25 (cf v l 24) —ᵃ) D₃ भवद्यं (for वसन्तं) Ś₁ Ñ V₁ B₂₋₄ D₁₋₇ M₃ भ्रातुरर्थे मां —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B₂ ₄ D₁ ₇ M₃ [ऽ]प्यनुवत्स्यति(D₄ °त [sic]) B₃ [ऽ]प्यनुगच्छति —ᶜ) Ś₁ Ñ V₁ B₂₋₄ Dt₁ D₁ ₇ M₃ सहायोध्याम् (for सह त्वार्यो) —ᵈ) Ś₁ Ñ V₁ B₂ ₄ Dt₁ D₂ ₃ ₄ ₇ आर्यो मे Dg₁ Dd₁ Dm₁ T G M₁₋₂ ह्ययोध्यां (to avoid hiatus) M₄ रामो मे (for ह्ययोध्यां) D₁ आर्यं समुपभोक्ष्यति —After 25 Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₇ M₃ ins

1969* पर्णशालायां सुखं भोक्ष्ये वनेषु निवसन्मुनि ।
रामश्छायामयोध्यायामार्यं समुपभोक्ष्यत ।

[B₁ om up to आर्य in l 2 (cf v l 24) —(l 1) B₃ ₄ D₂,₃ पर्णेश्छाया, B₃ D₆ पृ(D₄ व)ण्यशालां V₁ D₁ M₃ अह (for सुखं) D₂ वत्स्ये (for भोक्ष्ये) D₁ चाहम् V₁ D₁ सुखं (for सुखे) —(l 2) M₃ वसुधामार्य्यो ऽयं तत् समुपभोक्ष्यति]

26 ᵃ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁ ₇ M₃ अभिषे(D₄ °षे)क्ष्यति —ᵇ) Ś₁ Ñ V₁ B D₁₋₄ ₆ ₇ मन्त्रिणः D₆ मन्त्रिणो T₁ द्विजर्षभा, M₃ राक्षसपो (for द्विजातयः) —ᶜ) C₁ देवता मे (for मे देवता) —ᵈ) Ñ₂ V₁ कुर्युः V₁ D₂,₃ T₃ सत्य (for सत्यं) D₁ मनोरथ

प्रसाद्यमानः शिरसा मया स्वयं
बहुप्रकारं यदि न प्रपत्स्यते ।
ततोऽनुवत्स्यामि चिराय राघवं
वने वसन्नार्हति मामुपेक्षितुम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्व्यशीतितमः सर्गः ॥ ८२ ॥

८३

व्युष्य रात्रिं तु तत्रैव गङ्गाकूले स राघवः ।
भरतः काल्यमुत्थाय शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ १
शत्रुघ्नोत्तिष्ठ किं शेषे निषादाधिपतिं गुहम् ।
शीघ्रमानय भद्रं ते तारयिष्यति वाहिनीम् ॥ २

G 2 97 3
B 2 89 2
L 2 101 3

27 [a]) B3 प्रमाद्यमान V1 D1 प्रभुर D3 स्वकं G1 श्रीं (for स्वय) —[b]) D1 बहुविकार Dg1 ना प्रपत्स्यते (sic) D5 न प्रपत्स्यति D3 न प्रपश्यसि D4 7 Cr न प्रवत्स्यत K(ed) Cg नाभिपत्स्यत Cv m 1 t न प्रपत्स्यत (as in text) —[c]) Ś1 [ऽ]नुवत्स्यामि V1 D1 3 निवत्स्यामि Dg1 [ऽ]नुगच्छामि Cg as in text (for °वत्स्यामि) G3 M4 राघवो Cg राघव (as in text) —[d]) Ś1 N V1 B Dt1 D1 7 T1 वनेश्वर (for वने वसन्) —After 27 Ś1 N V1 B D1 7 M4 ins

1970* सत प्रवृत्ता रजनी दिनक्षये
श्रयन्ति नीडानि खगा कृतालया ।
निरुत्सितश्चापि गुह स्वमालय
जगाम तु तेन सहानुयायिभि ।

[(l 2) V1 B2 3 गीतानि खगा D2 4 5 7 नीनान्विहगा D3 नीड विहगा (for नीडानि खगा) —(l 3) B1 यदु (for गुह) —(l 4) D2 5 7 दुःखासहस्र (for दुःखेन सह) Ś1 D5 [ऽ]नुजीविभि (for [अ]नुयायिभि)]

Colophon —Sarga name Ś1 D5 इङ्गुदीमूलवृत्तान्त (D5 °वृत्त) N1 D3 4 7 भरतविश्राम N2 B1 3 4 इङ्गुदीवृत्त V1 इङ्गुदाश्रयण B2 इङ्गुदीवृक्षवृत्त D1 भरतइङ्गुदाश्रयण D2 6 भरतयात्रायाम् भरतविश्राम —Sarga no (figures words or both) N1 B1 D3 6 om Ś1 100 N2 D2 96 V1 D4 93 B2 83 B3 D7 95 B4 90 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 88 D1 149 D5 9 M4 94 —After colophon G concludes v 11 श्रीरामाय नम

83

Ś1 Dm1 begin with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Dg1 व्युष्य रात्रीं Ś1 N B D6 उषित्वा रजनीमेका V1 D1 5 7 अथो (D5 इथो) ष्य रजनीमेका M4 अपास्य रजनी मेतां —[b]) Ś N V1 B D2 7 M4 गङ्गातीरे (for °कूले) Ś1 महात्मन N1 B D6 महात्मना N2 महा मना (sic) D1 7 M4 च राघव —B4 om 1[c] —[cd]) Ś1 D1 कल्य N1 V1 B1 3 Dm1 (before corr as in text) D1 3 5 7 कल्यम्
D2 प्रातर् D6 काल्य Cg k t as in text (for काल्यम्) Dg1 Dt1 का (Dg1 क) ल्यमुत्थाय शत्रुघ्नमिद वचनमब्रवीत्

2 B4 om 2[ab] (cf v l 1) —[ab]) M4 उत्तिष्ठ (for शत्रुघ्न) Dt1 [उ]त्थाय (for [उ]त्तिष्ठ) G3 क (for किं) Ś1 N V1 B1 3 D2 7 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ किं शेषे शत्रुघ्न (V1 शत्रुघ्न किं शेषे [by transp]) रात्री गता —After 2[ab] Ś1 N V1 B1 3 D1–7 1 5

1971* प्रबोधनमुद्यन्त पश्य सूर्यं तमोनुदम् ।

[D5 6 7 प्रकाशम् (for °बोधनम्) Ś1 D6 प्रबोध समुद्यन (for the prior half) D2 अशोभित (for तमोनुदम्)]

—[c]) Ś1 N B D3 6 आनायय (B1 °य च) गुह V1 D5 समा (D5 अत्रा) नय गुह D1 2 आज्ञापय गुहं (for आनय भद्रं ते) D4 7 त शीघ्रमानय गुह M4 शासनादानय क्षिप्रं —After 2[c] Ś1 N V1 B D1–7 ins

1972* शृङ्गवेरपुरेश्वरम् ।
स हि गङ्गामिमा वीर

[(l 1) Ś1 शृङ्गवेर —(l 2) D2 5 7 अपि (for स हि) V1 D1 श्लो (for इमां) D2–5 7 सेनां (for वीर)]

—[d]) G2 M1 तारयिष्यति D2 5 7 वीर्यवान् (for वाहिनीम्) —After 2 Ś1 N V1 B D1 7 ins

1973* शत्रुघ्नस्तमथो दूर भ्रातर प्रियबान्धवम् ।
भरत चोपचाराणामभिज्ञो वचसा प्रभु ।
शोकदुःखेन मनसा त्वयि स्वपिति राघव ।

[(l 1) Ś1 V1 वीर B4 धून (sic) (for दूर) N2 B3 अग्नि D2 वादिन (for बान्धवम्) —V1 D1 om l 2 —(l 2) Ś1 B4 D1 6 7 स (for च) D5 [उ]पचाराणाम् (for [उ]पचारा°) D1 4 7 वचन (for वचसा) N B1 3 4 प्रभु —(l 3) V2 त्वया B3 तत D2 स्वत्र (for त्वयि) Ś1 D3 6 स्वपति (sic) N1 [अ]स्वपिति N2 B2 D1 3 [अ]स्वपति (sic) D4 श्वसिति D4 स्वपते (sic) (for स्वपिति) D2 7 राघव]

V1 le M4 ins

1974* तेनैवमुक्त श्रमणो गुह शत्रुनिषूदन ।
कृताञ्जलिरुवाचेद भरत कैकयीसुतम् ।

G 2 97, 3
B 2 89 3
L 2, 107 5

जाग्रमि नाहं स्वपिमि तथैवार्यं विचिन्तयन् ।
इत्येनमब्रवीद्भ्राता शत्रुघ्नोऽपि प्रचोदितः ॥ ३
इति संवदतोरेवमन्योन्यं नरसिंहयोः ।
आगम्य प्राञ्जलिः काले गुहो भरतमब्रवीत् ॥ ४
कच्चित्सुखं नदीतीरेऽवात्सीः काकुत्स्थ शर्वरीम् ।
कच्चिच्च सहसैन्यस्य तव सर्वमनामयम् ॥ ५
गुहस्य तत्तु वचनं श्रुत्वा स्नेहादुदीरितम् ।
रामस्यानुवशो वाक्यं भरतोऽपीदमब्रवीत् ॥ ६
सुखा नः शर्वरी राजन्पूजिताश्चापि ते वयम् ।
गङ्गां तु नौभिर्बह्वीभिर्दाशाः संतारयन्तु नः ॥ ७

3 ^{a}) D5 जागृमि (sic) M3 जागर्मि Ś1 N1 D2 etc. च (Ñ1 D3 नाह) सुखोस्मि, Ñ2 V1 B D1 नास्ति मे निद्रा, D5 च सुखोस्मि न, G1 नाहं स्वप्स्यामि, M1 नाहं स्वपिमि (for नाहं स्वपिमि) G2 नाहं स्वपामि जागर्मि —^{b}) Ś1 V1 तथैवार्थं (V1 °र्थं), Ñ1 Dg1 D1 M4 Cg तमेवार्थं, D2 3 तमेवार्थं, M2 सर्वदाहं, Cg p k t as in text (for तथैवार्यं) Ñ2 B सर्वं धार्येय चिंतया —After 3^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 ins

1975* अपि राम प्रसाद न कुर्यादिह पुरुषर्षभ ।
प्रसादयामासो भक्त्या मया च सह मंत्रिभिः ।

[(1 1) B2 3 D1-5 6 राम (for राम) B1 4 D3 प्रसादात् (for °द) L(ed) व (for न) Ñ B2-4 स दुर्योद (by transp) D1 सुदुर्याद —(1 2) V1 भरत (for भक्त्या) V1 बलवामासा, D2 बलवासिता D5-7 नागरैश्च (for सह मंत्रिभिः)] —^{c}) G1 [पु]नम् (for [पु]वम्) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 2 M1 भ्राता, G2 पुत्र, Cg as in text (for भ्राता) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T M1 विप्रचोदित, G2 M1 (before corr as in text) [ऽ]मित्र°, Cg as in text (for ऽपि प्रचोदित) —For 3^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst.

1976* एवमुक्त्वा तु शत्रुघ्नो भरतस्याग्रजा तत ।
अब्रवीद्गुरुपं तत्र गुहमानाययेति स ।

[(1 1) D1 [अ]ध, D6 च (for तु) Ñ1 नवन (for शत्रुघ्नो) —(1 2) D1 2 प्राब्रवीद् Ś1 Ñ1 V1 D1-3 4 6 गुरुपाद्, B4 गुरुम् Ś1 Ñ1 V1 D1 3 आनयत, D3 4 आनाययत D6 आनाययत (for आनायय) Ñ1 D2 4 5 7 च (for स)]

4 ^{ab}) M1 समावदतोर् (for संवदतोर्) Ś1 Ñ V1 B D1-7 इति समाभाषमाणस्य शत्रुघ्नस्य महात्मन. —^{c}) Dd1 Dm1 G1 M1 आगत्य, G2 आगमन् (for °म्य) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सचिवात्प्राञ्जलिर् भूत्वा (Ś1 V1 D1 4 वद्ध्वा) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1-7 M1 वचनम् (for भरतम्)

5 M1 om (hapl) 5-6 V1 om from 5 up to 1 1 of 1977* —^{a}) Ś1 D1 यात्रा, D1 3 [ऽ]वस, D1 4 वसा D7 वसन्, M1 [ऽ]वासीद् Cl t as in text (for ऽवात्सी). Ś1 D1 4 7 शर्वरी, D5 6 यामिनी (for शर्वरीम्) —^{b}) D6 कच्चिद् (for कच्चिच्च) Ś1 D6 सदैवा D1 3 तव स; D1 7 च तव, T1 ते सह, Cg as in text (for च सह) G1 सैन्येन —^{c}) Dd1 Dm1 T1 G2 M1 2 तावद् Cg as in text (for तव) Dg1 Dt1 नियमं, Cg as in text (for सर्वम्) Ś1 Ñ B D1-7 सर्वोनामयं प्रभो (Ñ B D1 तव)
—After 5, Ś1 N V1 (after 4 owing to om) B D1-7 ins

1977* अथवा समुद्राचार प्रयुत्तोऽयं मया तव ।
कुतो हि सुखशय्या ते येनेह परिलप्यत ।
आतर्दं चिन्तयानस्य वृत्तं च जगतीपतिम् ।
शारीरमानसैर्दुःखैः खेदोऽस्ति न निवर्तते ।

[V1 om 1 1 —(1 1) Ñ1 संपृच्छेय (sic) (for प्रयुत्तोऽयं) —(1 2) V1 [ऽ]पि (for हि) Ñ2 दुःखशय्य V1 D1 3 शोचेन, B1 सुखेह (sic) (for येनेह) D1 om from तव up to न नि in 1 4 Ñ2 परितेषि V1 D1 2 4 5 7 परिविष्यन —(1 3) B2 भ्रातं (for भ्रा°) V1 D1 4 7 सुत च, B1 सुतं, B2 वृद्ध च, D2 राजं तत (for वृत्तं च) D5 बुद्धि च जगतीपते (for the post half) —(1 4) Ñ1 V1 शरीर (for शारीर) D1 शरीरमाना दुःखे (for the prior half) D1 3 निवर्तितो, D1 7 [ऽ]पि वर्तते D1 तत निवर्तितो हि ते (for the post half)]

6 M1 om 6 (cf 1 1 5) —^{a}) M1 (पु)त्रस्तु (for तत्तु) T1 transp तत्तु and वचनं —^{c}) T1 येहा[नि]यास्ति —^{c}) T1 [अ]नु वशो, G1 [अ]नुवशो, Cr [अ]नुवश, Cg k t as in text (for °वशो) M1 रामस्योपाक्रमिस्तत्तो —^{d}) T1 G2 M1 तम् (for [इ]दम्) —For 6, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

1978* ततोऽसौ भरतो दीन प्रत्युवाच गुहं वच ।
मानयन्सम्प्रदानार्थं हृदयेन गुहं गिरा ।

[(1 1) D1 4 ततोऽसौ, B1 D1 दीनं V1 D1 तत, G(ed) तत (for वच) —(1 2) D1 सम्भावाद, Ñ1 D1-3 सर्वं पालयन (for the prior half) Ś1 V1 D1 3 च(V1 D1 4) गुरोत, B1 हृदयेन]

7 ^{a}) Ś1 B1 D1 सुखं (for °खा) D1 3 रजनी (D1 शर्वरी) Dt1 श्रीमन्, Cg as in text (for राजन्) —^{b}) D1 पूजिताश्च (for पूजि°) Ś1 D1 वयं तथा (for [अ]पि ते वयम्) —^{c}) Ñ1 ते, Ñ2 D1 का D1 3 सु; G1 तु (for तु) V1 D1 4 7 G1 बहुभिर्ग्वैरि; G1 M1 नौभिर्बहुभिर् (for °र्बह्वीभिर्) D1 नौका नौभि सुमहीभिर्, D5 यांतु न पुरि नौभिर् —^{d}) Ś1 V1 B1 3 Dd1 (before corr as in text) दासा D1 दासा वयं तु D4 ते सारयेयु M1 संचार° °[ऽ]तरंतु (for संतारयन्तु) D1 D1 7 च, G1 ताम्रे (for न)

ततो गुहः संत्वरितः श्रुत्वा भरतशासनम् ।
प्रतिप्रविश्य नगरं तं ज्ञातिजनमब्रवीत् ॥ ८
उत्तिष्ठत प्रबुध्यध्वं भद्रमस्तु हि वः सदा ।
नावः समनुकर्षध्वं तारयिष्याम वाहिनीम् ॥ ९
ते तथोक्ताः समुत्थाय त्वरिताः राजशासनात् ।
पञ्च नावां शतान्येव समानिन्युः समन्ततः ॥ १०
अन्याः स्वस्तिकविज्ञेया महाघण्टाधरा वराः ।
शोभमानाः पताकिन्यो युक्तवाताः सुसंहताः ॥ ११

ततः स्वस्तिकविज्ञेयां पाण्डुकम्बलसंवृताम् ।
सनन्दिघोषां कल्याणीं गुहो नावमुपाहरत् ॥ १२
तामारुरोह भरतः शत्रुघ्नश्च महाबलः ।
कौसल्या च सुमित्रा च याश्चान्या राजयोषितः ॥ १३
पुरोहितश्च तत्पूर्वं गुरवो ब्राह्मणाश्च ये ।
अनन्तरं राजदारास्तथैव शकटापणाः ॥ १४
आवासमादीपयतां तीर्थं चाप्यवगाहताम् ।
भाण्डानि चाददानानां घोषस्त्रिदिवमस्पृशत् ॥ १५

G 2 97 21
B 2 89 15
L 2 105 21

---

8 a) Ś1 V1 D6 8 स त्वरित, N2 B1 3 4 स त्वरित, K(ed) सचरित —b) Ś1 Ñ1 B D6 [स]वैश्वर (for भरत) V1 D1 T3 M4 भाषितं (for -शासनम्) —c) Ś1 D6 नगरीं (for °र) —d) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 6 7 स्व(V1 D1 स्वान्)ज्ञातीनिदमब्रवीत्, B2 D4 5 स ज्ञातीनि(D5 °मि)दमब्रवीत्, Dd1 Dm1 G1 3 स ज्ञातिगणम°, D2 स्वजन मिदम°, M4 ज्ञातींस्तानिदम°

9 a) D1 प्रगच्छध्व G3 M4 (after corr inf lin sec m as in text) प्रबुध्यध्व, Cg as in text (for °ध्व) —V1 om (hapl ?) 9cd —b) T1 च थ, M3 च न (for हि व) Ś1 Ñ B D2-7 M4 ज्ञातयो भद्रमस्तु व —c) Ñ2 B1 3 नौका (for नाव) Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 D2 4 7 T1 G1 M4 समुपकर्षध्व G3 समनुकर्षता (sic) —d) Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1 2 4 5 7 T3 G1 3 M3 4 Cg/ तारयिष्यामि Cg तारयिष्याम(as in text) D2 भारत (sic) D6 जाह्नवीं (for वाहिनीम्)

10 a) D2 ततश्च (for ते तथा) —b) G3 M1 त्वरिते —c) Dm1 (before corr as in text) नाव (for नावा) T1 M4 [आ]शु (for [ए]व) —For 10cd Ś1 Ñ1 V1 B D1 7 M4 subst

1979* नावां शतानि पञ्चैव समन्तात्समुपानयन् ।

[M4 नौशतानि च (for नावां शतानि) —After the prior half D2 wrongly reads स्नातनाशतशतानिपञ्चैव (sic) M4 त्वरिता (for समन्तात्) N1 शतानि **(illeg) पञ्चानां नावां तत्रापचक्रमु (sic) D2 4 6 7 शतानि पञ्च स्नातानां नावां(D6 दासानां नावस्) तत्रोपनस्थिरे]

11 a) D6 काश्चित् (for अन्याः) —D5 om (hapl) from स्वस्तिक up to ता in 12a G1 विज्ञेय (for विज्ञेया) Ś1 Ñ V1 B D1 3 7 M4 याश्च(B1 D5 °श्चि)त्स्वस्तिकविज्ञाका(Ñ B1 3 4 °ख्याता B2 °भागा, M4 °लक्ष्मी) D2 काश्चित्सतिकविज्ञाका —b) Ñ2 B हद्द, V1 नद्द, L(ed) घंट (for घण्टा) Ś1 B1 D1 3 5 7 M4 धरा (Ś1 M4 °रा)परा Ñ2 पयोधरा, V1 धरापरा Dt1 Dd1 Dm1 Ck t धराधरा G1 3 न्वा च(G3 °प)रा, M3 धरावरा Cg धरावरा (as in text) —c) Dg1 T1 M4 पताकाभिर् (for °किन्यो) —d) Ś1 N V1 B D1 3 4 5 7 युक्ता(D1 युत D7 युक्तो [sic]) नाव T1 3 G1 Cr m t युक्तवाहा, Cv युक्तवाता, Cm p g k tp as in text (for युक्तवाता) Ś1 सुसमता, Ñ B D2 4 5 7 T2 G1 3 M3 Ck सुसंव(B1 D2 °यु T2 M3 °ग G1 3 °हि)ता Cv c m g t सुसंहता (as in text) D2 युक्तागत्सुखैसंहिता (hypm)

12 D6 om तत (cf v l 11) —a) Ñ2 स्वत, B1 तत्र (for ततः) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 7 विज्ञाता(V1 D1 6 7 °का B2 °णी), B3 M4 चिराणीं, T3 विज्ञेया (for विज्ञेयां) —b) V1 D1 3 रक्त (for पाण्डु) Ś1 -कायक T3 G M1 3 -कवळ Dd1 -संवृता —c) Ś1 Ñ V1 B D1 7 आनन्द (for सनन्दि) D2 G1 M3 कल्याणा (for °णीं) —d) Ś1 Ñ B D6 उपानयत्, D1 4 7 उदावहत्, G(ed) सनावयत्, Ck t उपाहरत् (as in text)

13 Ś1 om 13 14a —a) Ñ B D6 तत्र (for ताम्) —b) Ñ1 Dd1 Dm1 D4 7 G1 3 M1 4 महायशा, B2 महारथ

14 Ś1 om 14ab (cf v l 13) —a) Ñ1 D1 [ऽ]ग्रतः पूर्वं Ñ2 B1 4 D5 [ऽ]भवत्पूर्वं V1 D1 6 7 तत पूर्वं, T1 च पूर्वं तु G3 च सपूर्वं (for च तत्पूर्वं) —b) N1 D2-6 7 सह सर्वैर्द्विजातिभि N2 V1 B D1 6 ये(N2 से) चान्ये ब्राह्मणा पृथक, D3 सहसा ये द्विजातिभि —c) Ś1 Ñ1 B2 D6 अंत पुर राजस्त्रियास्, Ñ2 B1 3 4 अंत पुरचरा स्त्रियास् —d) B4 तथैव च (hypm) Ś1 शकाव्ययना, V1 शकटागणा, Dd1 श (before corr शा)कटापणा, Dm1 D4 6 शकटायना D5 शकटापरा, D7 शकटापण M3 शकटापणं Cm g शकटापणा (as in text) —After 14 Dm1 ins राम

15 a) B2 आसुवासम् (sic) G3 आयासम् (for आवा°) —b) Dm1 वा (for च) M4 [अ]पि (for [अ]पि) Ś1 Ñ V1 B D1 7 तीर्थानि च वि(V1 D1 3 5 परि)धावतां —c) N2 B तृणानि (for भाण्डानि) D3 M3 वा (for च) Ś1 ददानां च N2 D2 4 5 7 [अ]प्याददतां V1 D1 3 M4 [आ]रोपयतां B2 ददानानां B1 ददाचेन (sic) Dm1 [आ]ददानां च T1 [आ]दधानानां Cg [आ]ददानानां (as in text) —d) V1 D1 घोषो दिवमुपा(D1 °मिवा)स्पृशत्, Dt1 घोषस्तु दिवमास्पृशत्

G 2 97 22
B 2 89 16
L 2 101 22

पताकिन्यस्तु ता नावः स्वयं दाशैरधिष्ठिताः ।
वहन्त्यो जनमारूढं तदा संपेतुराशुगाः ॥ १६
नारीणामभिपूर्णास्तु काश्चित्काश्चित्तु वाजिनाम् ।
काश्चित्तत्र वहन्ति स्म यानयुग्यं महाधनम् ॥ १७
ताः स्म गत्वा परं तीरमवरोप्य च तं जनम् ।
निवृत्ताः काण्डचित्राणि क्रियन्ते दाशबन्धुभिः ॥ १८
सवैजयन्तास्तु गजा गजारोहैः प्रचोदिताः ।
तरन्तः स्म प्रकाशन्ते सध्वजा इव पर्वताः ॥ १९
नावश्चारुरुहुस्त्वन्ये प्लवैस्तेरुस्तथापरे ।
अन्ये कुम्भघटैस्तेरुरन्ये तेरुश्च बाहुभिः ॥ २०
सा पुण्या ध्वजिनी गङ्गां दाशैः संतारिता स्वयम् ।
मैत्रे मुहूर्ते प्रययौ प्रयागवनमुत्तमम् ॥ २१
आश्वासयित्वा च चमूं महात्मा
निवेशयित्वा च यथोपजोषम् ।
द्रष्टुं भरद्वाजमृषिप्रवर्यम्
ऋत्विग्वृतः सन्भरतः प्रतस्थे ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्र्यशीतितमः सर्गः ॥ ८३ ॥

---

16 ᵃ) D3 5 तथा (for तु ता) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 शास्तु समास्थिता नाव (V1 °च) —ᵇ) Ś1 D4 शीर्धिर्, Ñ B D5 5 7 शीघ्र, M4 सुरा (for स्वयं) Ś1 V1 B D1–6 M3 धारैर् (for दाशैर्) —ᶜᵈ) G3 वसन्त्यो (for वहन्त्यो) M3 मारूढास् (for ° ढं) M3 माशुभा, Cg t as in text (for °गा) —For 16ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

1980* वहन्त्यस्त जन सर्वं पार वाम्भु समाहिता ।

[D2 पर (for पार) B3 समास्थिता (for °हिता)]

17 ᵃ) Ś1 Ñ B D2 4 7 वा(B3 D2 5 भ, B3 भा)रिता (Ñ2 B1 3 °का) काश्चिद्, V1 D1 3 तु(D5 च) भृता काश्चिद्, G3 वाभिपूर्णास्तु, M4 वादि पू° (for वाभिपूर्णास्तु) —ᵇ) D4 काचित् (sic) (for first काश्चित्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 G1 परम्, M4 काश्चिच्च (for काश्चित्तु) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 7 M4 नारी, B3 वारी (sic) T1 M3 2 वत्र (for तत्र) D6 वहन्, G3 वसन्ति (for वहन्ति) —ᵈ) V1 यानपूर्णं, B1 3 यान युग्य, B2 4 Dd1 D3 4 7 यानयुग्म, D1 यानयुग्य, D3 यानु युग्म, D6 यानधुर्यं, L(ed) यानयुग्य, Cr m g यानयुग्य (as in text) Ś1 D4 6 7 महावरा (D4 5 °ह), M3 महद्धनं, Cr m g t as in text (for महाधनम्)

18 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D T1 M4 तास्तु, T1 तथाद्, Cm k t as in text (for ताः स्म) Ś1 Ñ V1 B1–4 D1–7 M4 पारम्, B1 पारपारम् (ditto) (for तीरम्) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1–7 समतार्थं (for °रोप्य) —ᶜ) V1 B1 D1 3–6 M4 निवृत्त (sic) B3 Dd1 वि°, Cr m k t as in text (for निवृत्ता) Ś1 D4 6 7 कर्ण गोश्च(D4 5 °त्रा) Ñ B काष्ठविचित्रा (B1 °त्रा)स्त, V1 D1 M4 भाड°, D3 5 काष्ठ(D5 °ष्ठ)पविचित्राम्, D3 °वच्छीघ्र, M1 °विचित्राणि (sic) (for काण्डचित्राणि) & Cm काण्डचित्रा इति पाठ । —ᵈ) Ñ V1 B1–3 D1 3 M4 तार्थेनो, D6 तर्थेनो (sic) D3 5 तार्थ यो (sic) (for क्रियन्ते) Ñ2 V2 B Dd1 (before corr as in text) D2 4 5 दासवंधुभि (B1 [before corr marg]°पुंगव) G3 M3 Cv दाशबन्धुभिः, Cr m g k t दासबंधुभि (as in text) Ś1 D4 6 7 धार्वन्त्यो रिपु(D4 5 °स)लोडुमि.

19 ᵃ) N B1 2 4 D1–3 6 M4 च (for तु) Ś1 V1 B3 D4 6 7 सवैजयन्त्या(Ś1 D4 °न्त्र)श्च गजा —ᵇ) V1 B D2 3 5 T1 2 गजारोह (for °रोहै) V1 D1–3 प्रचोदिता —ᶜ) Ś1 D1 6 आरूढा, Dd1 Dm1 G1 3 M4 तरति D1 तार D7 वालूर्य (sic) Cg as in text (for तरन्त) V1 B1–3 D1–7 T1 G3 M1 स्वप्रकाशते, B4 om (for स्म प्रका°) —ᵈ) D1 सपक्षा, Cg t as in text (for सध्वजा) V1 इव (for इव)

20 ᵃ) T2 तु (for च) D1 M3 च (for तु) —For 20ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

1981* नावमारुरुहु केचित्केचित्तेरुरुहु उनान् ।

[Ñ1 om (hapl) M4 त्वे (for first केचिद्) D4 5 प्लव]

—D4 5 7 om 20ᶜᵈ —D3 erroneously reads 20ᶜ twice —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 M4 केचित् (for अन्ये) V1 D1 3 कुम्भघटास्, B3 कुम्भैर्घटैस्, B4 कुम्भवरैस्, M4 कुम्भवरैस्, L(ed) गागाघटैस् —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 केचित् (for अन्ये) Ś1 Ñ B D6 स्व (for च) Ñ2 B3 बाहुभि (for बाहुभिः)

21 ᵃ) Ś1 Ñ B D5 7 M4 सा सना(D4 °वां D4 °वं) V1 D1 3 सवा सा (for सा पुण्या) V1 D3 D6 T1 M3 सेना —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B2 4 Dd1 (before corr as in text) D1–4 दाशै Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 तदा (for स्वयम्) —ᵈ) V1 प्रयान (sic) D4 प्रयाग —After ᶜᵈ Ñ1 erroneously repeats from मुहूर्ते in ᶜ up to वन —After 21, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4(Ś1 Ñ B D6 M4 preceded by an additional colophon) ins a passage relegated to App I (No 25)

22 ᵃ) Ś1 Ñ B D4 आश्वास्य तां(B4 °भिः) चमूं Dm1 चमूर् (for चमूं) D4 महात्मना (for महात्मा) —ᵇ) Ñ B निवेश्य सम्यग् (for निवेशयित्वा) Ñ2 B1 3 यथो(B1 यथो)पजोषं, V1 D4 6 7 यथोपयोगं, D1 यथेच्छया D3 यथोपदिष्टं T1 यथोपजोषं (for यथोपजोषम्) —Ñ1 om. 22ᶜᵈ

८४

भरद्वाजाश्रमं दृष्ट्वा क्रोशादेव नरर्षभः ।
बलं सर्वमवस्थाप्य जगाम सह मन्त्रिभिः ॥ १

पद्भ्यामेव हि धर्मज्ञो न्यस्तशस्त्रपरिच्छदः ।
वसानो वाससी क्षौमे पुरोधाय पुरोहितम् ॥ २

ततः संदर्शने तस्य भरद्वाजस्य राघवः ।
मन्त्रिणस्तानवस्थाप्य जगामानु पुरोहितम् ॥ ३

वसिष्ठमथ दृष्ट्वैव भरद्वाजो महातपाः ।
संचचालासनात्तूर्णं शिष्यानर्घ्यमिति ब्रुवन् ॥ ४

G 2 99 7
B 2 90 4
L 2 103 7

T1 illeg for 22cd —c) Ñ2 B3-4 D1-3.5 M3.4 ऋषि(D1 D1 °र्षि)प्रवर्हे, V2 ऋषि प्रवृषं, Dt1 D7 T2 ऋर्षि प्र°, Dm1 ऋर्षि प्रनीतम् (for ऋषिप्रवर्यम्) —d) Dt1 Dd1 Dm1 ऋत्विक्समद्दस्यैर् (for °वृत सन्) D3.6.7 सद्य(D7 °द्य)तवाक् (for सन्भरत) Ś1 Ñ1 V1 B D1.2.8 M4 गतु मति राजसुतश्च (B4 °त य)सार —After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D7 S (T1 illeg.) ins

1982* स ब्राह्मणस्याश्रममभ्युपेत्य
महात्मनो देवपुरोहितस्य ।
ददर्श रम्योटजवृक्षषण्डं
महद्वनं विप्रवरस्य रम्यम् ।

[(l 2) G2 वेद (for वृक्ष) —(l 3) Dt1 देश, Dd1 Dm1 खड, Cm g as in text (for षण्ड) —(l 4) G M1 प्रीत्स्वरे मुरम्य (for विप्रवरस्य रम्यम्)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D6 प्रयागवनगमन (Ñ1 °प्रवेश) Ñ2 B प्रयागप्रवेश, V1 D1.2 प्रयागदर्शन (D2 °न) D3 भरतप्रस्थाने प्रयागवनदर्शन, D4.7 भरद्वाजाश्रमगमन (D7 °न) D5 भरतप्रस्थाने प्रयागप्राप्तिर् —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D3.6 om Ś1 102 Ñ2 D1 98 V1 D2 94 B2 85 B3 D1 M4 96 B4 92 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 89 D1 150 D3 97 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

84

Dm1 begins with ॐ, M1.2 with श्रीरामाय नम Cv does not comment on this Sarga

1 T1 illeg for 1-3ab —a) Dt1 D5 T1.2 (before corr) G2 M1.2.4 गत्वा, Ck as in text (for दृष्ट्वा) —Dg1 reads 1bcd in margin —b) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 दूराद् (for क्रोशाद्) M4 इव (for एव) —After 1ab B3 ins

1983* मवस्था च विनयेनाथ गमनाय मनो दधे ।

—c) Dt1 T1 जनं (for बलं) Dg1 च सस्थाप्य, D7 अत स्थाप्य, Ck t as in text (for अवस्थाप्य) —M3 om (hapl) from 1d-3c —d) Dg1 सपुरोहित (for सह मन्त्रिभि)

2 M3 om T1 illeg for 2 (cf v l 1) —a) Ś1 om (subst) Ñ V1 B Dt1 D1-6.7 T1 M4 तु, Dg1 D3 स (for हि) Dg1 D3-6.7 धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —b) B1 partly illeg , B3 वर्णी स ह्युनदम —c) Ñ B D1.2 M4 निवस्य, V1 निवस्य (for वसानो) D3.5.7 सूक्ष्मे (for क्षौमे) —d) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.8 M4 पुरस्कृत्य (for पुरोधाय) h(cd) पुरोधस (for °हितम्) —After 2, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

1984* क्रोशमात्र ततो गत्वा स ददर्श तदाश्रमम् ।
सूपद्वारं सुसमृष्ट कदलीवनशोभितम् ।
शान्तव्यालमृगाकीर्णं वेदीमण्डलमण्डितम् ।
स्वर्गस्य विवृत द्वार आजमान वनश्रिया ।
तमभिद्याश्रमपद भरत सपुरोहित । [5]
ददर्श पावकोद्गारणि ज्वलनतेजसम् ।

[Ś1 Ñ2 B D4 read l 1 after l 4 —(l 1) Ś1 Ñ B D4 नातिदूर (for क्रोशमात्र) V1 D1.2 M4 transp स and ददर्श Ś1 B2.4 D6 M4 तमाश्रम D3 महाश्रम (for तदाश्रमम्) —(l 2) V1 सूपद्वार, B1.3 सुद्वार, B4 सद्द्वार, D3 तद्द्वार, M4 सद्द्वार (for सूपद्वार) V1 सुसमृष्ट, D6 तु संवृत (for सुसमृष्ट) D3 सुखप्रवेशसमृष्ट (for the prior half) —(l 3) Ś1 Ñ V1 D1-3.6 शान्तव्याल, B2 M4 शान्तव्याल, B4 शान्तव्याल, D4.7 शान्तव्याल, D5 तत्र व्याल (for शान्त व्याल) D3 वेदि, D4.7 मुनि (for वेदी) D4 मण्डित (for मण्डितम्) —D2 om l 4-6 —(l 4) V1 विवृत B2-4 D3.5.7 M4 विवृत (for विवृत) V1 वनाश्रयै (for वनश्रिया) D1 भ्राजन च श्रियाश्रिया, D3.6 M4 भ्राजमान (M4 °न)यथा श्रिया, D4.7 राजत परया श्रिया (for the post half) —(l 5) D2.3 M4 त (for तम्) D5 भरत (for भरत) —(l 6) Ñ B1.3 M4 ज्वलित (for ज्वलन्त) B1.3 सूर्यज्वलितवर्चसं (for the post half)]

3 M3 om 3abc and T1 illeg for ab (cf v l 1) —a) Dg1 द्वारं सन्दर्शने तस्य —b) Dd1 Dm1 G2 M1 महर्षे स हि (for भरद्वाजस्य) V1 D1.2 धीमत (for राघव) —c) Ś1 D5 तत्र विन्यस्य (for तानवस्थाप्य) D3 तत्रैव मन्त्रिण स्थाप्य, D4.7 मन्त्रिणस्तत्र तान्स्थाप्य —d) Ś1 Ñ V1 B D3-7 M4 स(D4 सु)पुरोहित , D2 [आ]सु पुरोहित (for [अ]नु पुरोहितम्)

4 Ñ1 reads 4ab in marg —a) Ś1 D4 ततो वसिष्ठ (for वसिष्ठमथ) D2 दृष्ट्वैक, M4 सद्दि(after corr sec m °ह)ष्य (for दृष्ट्वैव) —b) V1 D1.2 तपोनिधि (for महातपा) —c) D6 M4 स (for स) V1 [आ]श्रमात् (for [आ]सनात्) Ś1 D4-7 तत्क्षणात् (for तूर्णं) —d) Ś1 Ñ2 V1 B2 D2-4.6.7 M4 पाद्यम् , B1.4 अर्घम् (for अर्घ्यम्)

G. 2 99 8
B. 2 90 5
L. 2 103 8

समागम्य वसिष्ठेन भरतेनाभिवादितः ।
अबुध्यत महातेजाः सुतं दशरथस्य तम् ॥ ५
ताभ्यामर्घ्यं च पाद्यं च दत्त्वा पश्चात्फलानि च ।
आनुपूर्व्याच्च धर्मज्ञः पप्रच्छ कुशलं कुले ॥ ६
अयोध्यायां बले कोशे मित्रेष्वपि च मन्त्रिषु ।
जानन्दशरथं वृत्तं न राजानमुदाहरत् ॥ ७
वसिष्ठो भरतश्चैनं पप्रच्छतुरनामयम् ।
शरीरेऽग्निषु वृक्षेषु शिष्येषु मृगपक्षिषु ॥ ८

तथेति च प्रतिज्ञाय भरद्वाजो महातपाः ।
भरतं प्रत्युवाचेदं राघवस्नेहबन्धनात् ॥ ९
किमिहागमने कार्यं तव राज्यं प्रशासतः ।
एतदाचक्ष्व मे सर्वं न हि मे शुध्यते मनः ॥ १०
सुषुवे यममित्रघ्नं कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
भ्रात्रा सह सभार्यो यश्चिरं प्रव्राजितो वनम् ॥ ११
नियुक्तः स्त्रीनियुक्तेन पित्रा योऽसौ महायशाः ।
वनवासी भवेतीह समाः किल चतुर्दश ॥ १२

---

5 [b]) Ñ2 B3 [अ]भिवादित —[c]) Ñ1 अबुध्य —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 पुत्रौ दशरथस्य तौ

6 [ab]) B1 D1–3 अर्घं (D3 °र्घं) (for अर्घ्यं) D2 om पाद्यं च Ñ1 दत्त्वा मूलफलोदक, Ñ2 B दत्त्वा चापि (B4 चैव) फलोदक, V1 फल चैवाभ्युपान (before corr °ल)यन्, D1 फल चैवास्य आनयन् (sic), D2 फल चैवाभ्यवेदयत, D3 फल चैवोपपादयन् (for [b]) Ś1 D6 दत्त्वा च स ऋषिस्ताभ्यामपि मूल फलादिक, D4–7 तावप्यभ्यर्चयामास विधिदृष्टेन कर्मणा —[c]) Ñ V1 B2–4 Dm1 D1 2 4 7 आ (Dm1 अ)नुपूर्व्या, B1 M4 अ (M4 आ)नुपूज्य, Dd1 D2 M1 आ (D3 अ)नुपूर्वा, D5 T2 G2 अनुपूर्व्याच, Cg k t as in text (for आनुपूर्व्याच्च) Ś1 Ñ B D6 स, V1 D1 3 [अ]थ (for च) Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 M4 धर्मात्मा —[d]) Ś1 Ñ B D6 सर्वांश्चैवास्य (Ñ B °नु)यायिन, V1 D1–3 सर्वानप्यनुयायिन, D4 5 7 सर्वांस्तानपुयायिन

7 [b]) T3 राष्ट्रे मित्रेषु मन्त्रिषु, G3 मित्रेष्ववचन क्रियु —For 7[ab], Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 subst

1985* पप्रच्छ कुशलं चास्य राज्ये कोशे बले पुरे ।

[D4 5 7 [प]व (for [अ]स्य) V1 D1 M4 तथा B3 वने, D2 च तौ (for बले) Ś1 D6 पुरे तथा]

—[c]) Ś1 Ñ V1 B D1–7 ज्ञात्वा, T3 ज्ञात (for जानन्) D1 दाशरथ, B2 वृद्ध Ś1 B1 D6 मृत दशरथ —[d]) Ñ B1–3 स पृष्टवान्, V1 D1–4 7 अपृच्छत, Dt1 Dd1 Dm1 उपाहरत्, T3 उदीरयत्, M4 महामुनि, Cr m g k t as in text (for उदाहरत्) Ś1 D6 स राजानं न पृष्टवान्, B4 राजानं न स पृष्टवान्,

8 G3 M1 om 8–9 —[a]) T2 [ए]व (for [ए]नं) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 वसिष्ठभरतौ चैनं, Ñ1 वसिष्ठभरतावेन —[b]) T2 G1 पप्रच्छतु तरा(metr)मय —[c]) V1 वृक्षेषु Dt1 T3 शिष्येषु (for वृक्षेषु) Ś1 Ñ B D1–7 शरीरे चाग्निहोत्रे च —[d]) Dt1 वृक्षेषु (for शिष्येषु) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G1 2 M2 3 मृगेष्वपि च पक्षिषु

9 G3 M1 om 9 (cf 1 1 8) —[a]) T1 सर्वेव, T3 M2 स तथा, Cg k t as in text (for तथेति) Dg1 Dt1 T2 G2 Ck तु T1 तत्, T2 M4 [इ]ति Cg as in text (for च) —[b]) Dg1 Dt1 D4 7 T G1 M2 3 महायशा, M4 °मुनि (for °तपा) —[cd]) B4 राघव प्रत्युवाचेद (for [c]) V1 D1–3 M4 भरत राघवश्चेहाजि (M4 °इ नि)ज्ञासु (V1 D1 °सन्) पर्यपृच्छत

10 [ab]) T1 किन्विह (for किमिह) D3 किमागमनकार्यं ते (for [a]) D5 6 7 वने (for तव) Ś1 Ñ V1 B D1 2 6 M4 किमागमनकृत्य ते परि (M4 पुरी)रक्ष्य (Ñ2 रक्षय) नृपक्षिते —[c]) M3 एतद्वाचक्ष्व Dt1 T1 G1 सर्वं मे (by transp.) D1 सर्वं त्व (for मे सर्वं) —[d]) G1 ते (for मे) M3 om. शुध्यते Ś1 D6 तुष्यति मे, Ñ V1 B D3 M4 शु (D1 शु)ध्यति मे (for मे शुध्यते)

11 [a]) D3 तम् (for यम्) D4 अरिघ्नं (for मित्रघ्नं) —[b]) Ñ V1 B G1 2 M नन्दिवर्धनं, Dd1 Dm1 –नुवर्धनं (for [आ]नन्दवर्धनम्) —[c]) G2 M3 च सहभार्या (for सह सभार्यो) D1 2 [ऽ]सौ, T G1 M3 स, Cg as in text (for यश्) —[d]) D5 7 युवा, G1 धीर (for चिरं) D1 वने —For 11[cd], Ś1 Ñ V1 B D1–3 6 subst

1986* यो वनं चीरवसनः प्रयातः सह सीतया ।

[Ś1 युवा च D6 यौवन (sic) D1 3 भार्यया (for सीतया)] V1 D1–3 cont

1987* प्रयातश्च वने यस्तु पितुर्वचनकारिणम् ।
लक्ष्मणोऽनुगतो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।

[(l 1) V1 प्रयात, D2 प्रस्थान (for प्रयात) V1 अर्थं —(l 2) D3 सौहार्दम्]

12 [a]) D1 नियुत (sic), M2 नियुक्त (sic) B4 स्त्रीनिदेशेन, Dg1 Dt1 Dd2 Dm1 स्त्रीनिमित्तेन D3 G1 स्त्री नियुक्तेन, D4 5 7 स्त्रीप्रयुक्तेन (for स्त्रीनियुक्तेन) —[b]) D1 तव (for योऽसौ) Dm1 महायश (sic) M4 °यशा Ś1 Ñ B D6 पित्रा च सत्यवादिना V1 D2–4 पित्रा सत्याभिसंधिना —[c]) Dd1 वनवासे, D1 2 °वासो (for °वासी) V1 D1 3 M4 भवस्येति (for भवतीह) Ś1 Ñ B D6 भव त्वं वनवासीति —After 12, Ś1 Ñ V1 B D1 7 ins M4 ins l 2 only after 13[ab]

1988* कच्चिन्न तस्य रामस्य पापिकस्य कृताघ्नतः ।
तिष्ठतो राज्यलोभेन त्वं चिकीर्षसि दारुणम् ।

[(l 1) Ś1 D6 कच्चि D4 °(प)स्य, D1 3 कच्चित् D1 केलि

कच्चिन्न तस्यापापस्य पापं कर्तुमिहेच्छसि ।
अकण्टकं भोक्तुमना राज्यं तस्यानुजस्य च ॥ १३
एवमुक्तो भरद्वाजं भरतः प्रत्युवाच ह ।
पर्यश्रुनयनो दुःखाद्वाचा संसज्जमानया ॥ १४
हतोऽस्मि यदि मामेवं भगवानपि मन्यते ।
मत्तो न दोषमाशङ्केर्नैवं मामनुशाधि हि ॥ १५
न चैतदिष्टं माता मे यदवोचन्मदन्तरे ।
नाहमेतेन तुष्टश्च न तद्वचनमाददे ॥ १६

G 2 99 21
B 2 90 16
L 2 103 21

[(for कश्चित्) D6 किन्न (for तस्य) B2.4 धर्मज्ञस्य (for धार्मिकस्य) D1 शासनम् (sic) —(l 2) Ś1 B1 3 M1 निर्वीतो Ñ1 D3 5 7 त्वमस्या सह राज्यमेवाच (for the prior half) Ś1 विकल्पितुम्, Ñ2 B1 3 विकर्तुं त्वम् (by transp) B4 किं कर्तुं त्वम् D6 7 M4 न (D7 lac त) मिहेतुम् D8 न विकर्तुम् (for त्व विकर्तुम्) D3 om (hapl ?) from इहागत up to कर्तुम् in 13[a] B2.4 उपागत (for इहागत)]

13 D3 om up to कर्तुम् in [a] (cf v l 12) —[ab]) D7 कच्चिन्न V1 D1 2 M4 रामस्य (for [अ]पापस्य) G2 [अ]पाप (for पाप) D1 त्वमिच्छसि, D3 इहार्हसि (for इहेच्छसि) Ś1 N B D4 तस्यापापस्य पाप त्वं न कच्चित् (B1 यच्चित् B3 किंचित्, D4 कश्चित्)कर्तुमर्हसि —After 13[ab], M1 ins l 2 of 1988* —[c]) Ś2 राज्ये (for राज्य) Ś1 V1 D4 G M2 [अ]ग्रजस्य (for [अ]नुजस्य) Dd1 Dm1 G M3 वै Cm g k t च (as in text) Ñ B राज्य राजयशा मन D4 5 7 राज्य रामीवरोचन —After 13 Ś1 N V1 B D1 7 M4 ins

1989* न त्वपापे पाप ते कार्यं तस्मिन्महात्मनि ।
यदसौ त्वत्कृत पित्रा वनमेव विवासित ।

[(l 1) B4 om न (subm) V1 B4 पापे (for [अ]पापे) D3 5 7 [अ]कार्य (D3 °र्ये) कार्यं (for [अ]पापे पाप) D4 5 7 पाप (for कार्य) —V1 om l 2 —(l 2) B D1 5 M4 यत्नसौ N1 D3 4 7 वनवासे (for °मेव)]

14 [a]) D3 4 7 पर्यश्रुरति (D3 °ति)दु खेन —For 14 Ś1 N V1 B D1 4 5 M4 subst

1990* एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धीमता ।
विषण्णवदनो भूत्वा प्रत्युवाच कृताञ्जलि ।

15 [a]) Ś1 D4 भगवन् (for यदि माम्) V1 नामेवं B1 हा हतोऽस्मीति मामव —[b]) N B भवगच्छति V1 D1 5 भव गच्छसि D3 मामभिशङ्कसे D5 Ch मामभिमन्यते M4 मामवगच्छति (for यदि मन्यते) Ś1 D6 यदि मामवगच्छसि —[c]) M4 मा (for न) Dg1 Dt1 Dm1 T G1 3 M3 Cr m g k t मामाक Dd1 मामाकीद् (sic) M4 मामाशीद् (for माशङ्के) —[d]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G1 3 M3 4 Ct मा Cr m g k as in text (for न) Dd1 G2 3 M1 [ए]वं Cr m g k t as in text (for [ए]वं) T2 3 M3 मनुशासि Cr °शास्ति Cm °शास्तु Cg k t °शाधि (as in text) M4 मनुशास्त्विह —For 15[cd], Ś1 N V1 B D1 5 6 subst while D3 cont after 199 *

1991* मयि न वा विशङ्केय नाहं तां कर्तुमुत्सहे ।

[V1 D1 2 5 6 मत्त पित्रा वा (for the prior half) V2 D2 मातर B1 न चाह B1 न हि ता D1 तां चाह (by transp) (for नाह तां) D3 कथम् (for कर्तुम्) D5 नाह कर्तुमिहोत्सहे (for the post half)]

—while D3 4 7 subst for 15[cd]

1992* मत्तोऽस्मि दोषपङ्केऽस्मिन्यदनमनुशासि माम् ।

[D5 वा (for इति) D3 मत्तो व्यवग्नेन]

16 [a]) Ś1 N V1 B D1 3 4 मे तद् (for चैतद्) M4 तदेव दृष्ट्वा (for न चैतदिष्टं) D1 मे माता (by transp) D4 5 7 यन्माता मे कृत लोभाद् —[b]) B4 यदा (for यद्) —[c]) D4 5 7 तुष्टोऽस्मि, M4 दुष्टश्च (for तुष्टश्च) Ś1 V1 D1 3 6 नाहमेता समीक्षे (V1 °क्ष्यो D1 2 °क्ष्ये) यं N B नाह (B1 न हि) मे तद् (B2 4 °दु)पेक्षेय —[d]) Ś1 V1 D1 3 6 नैतद्, D4 7 न मा (for न तद्) N B न चैतद्वाक्य (B2 4 °द्वाक्य) माद्रि (B1 [before corr] कि) ये —After 16 Ś1 N V1 B D2 3 6 M4 ins

1993* पातित स्वयशो मूर्ध्नि मात्रा मे राज्यलुब्धया ।
तथाहमनुमन्येय न चैतद्विदित मम ।
को जातो भूमिपालाना शशाङ्कविमले कुले ।
ज्येष्ठस्य भ्रातुरिष्टस्य द्रुह्यदनघनिर्घृण ।
न मे राज्यश्रिया कार्यं न सुखेन न चासना । [5]
स विना राघव ज्येष्ठं भ्रातरं वनवासिनम् ।

[(l 1) Ś1 पातन (sic) D3 मत्तो (for मात्रा) —(l 2) M4 न च (for तथा) V2 D1 3 अनुमन्यामि B1 2 4 °मन्येह M4 °मस्यामि G(ed) °मन्ये च (for °मन्येय) V1 D1 3 M4 तद् (for [च]तद्) V1 विदित (for विदित) B1 मया (for मम) —(l 3) D3 भूमिपतीनां M4 प्रतिम (for विमले) —(l 4) M4 परम (for अनघ) Ś1 D2 3 4 द्रुहेद्वन D1 द्रुह्यन्त च (for °दनघ) B2 निर्गुण B3 ज्ञात कस्मान्मयैव कुलमाक्रोषि च —M4 om l 5 6 —(l 5) N B1 3 राज्यश्रिया न मे (by transp) B4 न मे न सुख चासना (for the post half) —(l 6) Ś1 V1 D6 च न (for विना) B1 राघव (sic) (for राघव) V1 ज्येष्ठभ्रातर V1 D1 3 transp राघव and भ्रातर D2 च निवासिन (for वनवासिनम्)]

M4 cont

1994* सपापश्च पतितस्तस्य न च तुष्टोऽस्मि तेन वै ।
धर्मज्ञमहितं राम तं गत्वा धर्मचारिणम् ।
धर्मेणानुनयिष्यामि वनवासाय राघवम् ।
धार्मिकाणामनुगतेन रोषेण गुरुतुल्यता ।
भविता च राघवः पश्चाल्लोकानुवर्तिना । [5]

G. 2 99 25
B 2 90 17
L. 2 103 25

अहं तु तं नरव्याघ्रमुपयातः प्रसादकः ।
प्रतिनेतुमयोध्यां च पादौ तस्याभिवन्दितुम् ॥ १७
त्वं मामेवंगतं मत्वा प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
शंस मे भगवन्रामः क्व संप्रति महीपतिः ॥ १८

उवाच तं भरद्वाजः प्रसादाद्भरतं वचः ।
त्वय्येतत्पुरुषव्याघ्र युक्तं राघवंशजे ।
गुरुवृत्तिर्दमश्चैव साधूनां चानुयायिता ॥ १९

आत्मानमनुतिष्ठामि स्वगायेन महामुने ।
नृशंसमशुभं वृत्त पितुर्दशरथस्य मे ।
येन सर्वगुणोपेत स्त्रीहेतो पापबुद्धिना ।
बल्यानुगुणसपन्नो राम प्राजितो वनम् ।

17 [b]) D2 उपायात, G2 उपपात, Ct as in text (for उपयात) Ś1 Ñ B D6 प्रसादयितुमागत, D5-7 इच्छाम्यानेतुमाश्रमात् —[c]) Ś1 D6 अभिनेतुम्, M4 प्रतिवातुम्. Ś1 D6 अयोध्या तु, Ñ2 V1 B2 4 Dt1 D1 4 T1 G1 3 अयोध्यायां (for अयोध्यां च) D3 4 अभिषेक्तु स्वराज्ये तु (D6 च) D4 7 अभिषेक्तु स्वय राज्ये —[d]) Dt1 T2 3 M2 चास्य (for तस्य) G3 [अ]भिनन्दितुं Ś1 Ñ1 B1 3 4 D6 पादौ चा(Ś1 D6 वा)-प्युपसेवितु, Ñ2 B3 पादौ च प्रतिसेवितुं, V1 D1-3 7 पादौ चा-(D4 7 त)स्योपसेविवतु, T3 पादौ च प्रतिवन्दितु, G1 पादौ चास्याभिवादितु, M4 पादौ चाभिप्रवदितु

18 [a]) Ś1 Ñ V1 B D4 6 7 M2 तन्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 5 T2 M3 त, Cg as in text (for त्व) Ś1 Ñ V1 B D1-7 गुण (for गतं) G1 एव त (damaged) Ñ2 ज्ञात्वा M4 तस्यमेतन्मम ज्ञात्वा —[b]) T2 प्रसादयितुमर्हति B1 प्रशास (hypm) (for शस) B4 D2 4 5 7 भगवान् Ñ2 B रामे (sic) V1 भ्रातु (for राम) —[d]) Ś1 D6 महामति, D4 5 7 महाबल (D3 °क) T1 महायशो, M3 महायशा, Cg as in text (for महीपति) V1 D1-3 क्व स संप्रति वर्तते —After 18 Ś1 Ñ B D6 ins V1 D1-3 ins l 7 only after 18[ab]

1995* एष तु वदतस्तस्य भरतस्य महात्मन ।
रामस्नेहाभिभूतस्य सहसा बाष्प आगत ।
बाष्पक्लिन्नमुख चैन भरद्वाजोऽब्रवीदिदम् ।
उपपन्नमिद पुत्र तवाद्य वचन मम ।
परितुष्ट च विज्ञाय तमाकारैर्महामुनिम् । [5]
प्रगृह्याश्रूणि भरत पुनर्वाक्यमुवाच ह ।
यद्यस्ति मयि विश्वासो यद्यपेक्ष्योऽहमस्मि त ।
शस मे भ्रातरं रामं क्व नु संप्रति वर्तते ।
तस्यैव भाषमाणस्य राघव परिपृच्छत ।
मनश्चक्रे भरद्वाजो भरतस्य महामुनि । [10]
प्रत्ययित्वा यथान्याय भरद्वाजस्तपोधन ।

[(l 1) Ś1 D6 सतश —(l 2) Ś1 बाष्पमागतम्, Ñ B1 3 D6 बाष्प आगता —(l 4) B4 तव यद् (for तवाद्य) Ś1 D6 शुभ (for मम) —(l 5) B4 विज्ञातम् (for विज्ञाय) Ñ1 B1 भावैरि (for आकारैर्) B1 महामुनि B3 आशीश्च महामुने (for the post half) —(l 6) Ñ B1 3 प्रगृह्य (for प्रगृह्य) —B4 ins l 7 for the first time after 18[ab] repeating it here —(l 7) Ś1 D6 [अ]पेक्ष्यो (for [अ]पेक्ष्यो) D1 यद्यनेक्ष्योऽस्म्यह तव, D6 यद्यपेक्ष्योऽस्मि ते (sic) (for the post half) —(l 8) cf 18[cd] Ś1 D6 स (for नु) —(l 9) Ś1 भाष्यमाणस्य, Ñ3 भाषमानस्य —(l 10) Ś1 D6 वक्तुमेन, Ñ1 वचनाय Ñ2 राम प्रति, B3 वक्तु तस्य, B3 वचस्तस्य B4 वचनस्य (for भरतस्य) —(l 11) D6 न्याय्य (for न्याय) Ñ1 महामुनि (for तपोधन)]

V1 D1 3 cont, while Dg1 Dt1 Dd1 D1 5 7 S ins. after 18

1996* वसिष्ठादिभिर्ऋत्विग्भिर्याचितो भ्रमयन्तव ।

[D4 7 स वसिष्ठैश्च D6 वसिष्ठाद्यैश्च (for वसिष्ठादिभिर्) G1 तत (for तव) V1 D1-3 7 भरद्वाजेनुमान्वित (D4 7 °मोदित) V1 भरतेनानुगामित (for the post half)]

19 D6 om 19 —[a]) M4 [इ]दं (for त) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 उवाचेद (V1 °न) महातेजा (V1 D1 3 °तमर्त), D2 4 1 भरत प्रत्युवाचेद —[b]) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 3 4 M1 प्रहसन् (for प्रसादाद्) V1 नेतर (for भरत) B4 भरतं प्रहसन्वच, D2 4 7 प्रहसन्निव स पुन (D3 मुनि) —[c]) G1 भायैतत् (for त्वय्येतत्) Ś1 Ñ V1 B D1-4 6 7 M4 एवं (V1 D1 3 M4 एतत्) त्वयि नरव्याघ्र (D4 7 °घ्र) —[d]) Ś1 D6 इक्ष्वाकु (for राघव) B वंशज D1 न युक्त रघुवशज (ज) D6 वृत्तमौपयिक शुभ, D4 7 वृत्त स्वाभाविक शुभं —After 19[cd] Ś1 Ñ V1 B D1-4 6 ins

1997* उपावर्तयितु यस्त्वं वनादिच्छसि राघवम् ।

[V1 D1 यस्त्व (for यस्त्व)]

—D4 om 19[ef]–20 —[ef]) B4 न्यूतेगामहा (sic) V1 गुरु वृत्तिर्महत्त्व च, M4 गुरुवृत्तिस्तपो °यथा (for [e]) V1 D1 ? M4 चानुवर्तन, T2 M3 Ck मनुयायिता, Cg as in text (for चानुयायिता) Ś1 Ñ B1-3 D6 सानुक्रोश (Ś1 D6 °क्रो)शुभ (Ś1 D6 °शा)क्षमा (Ñ1 D6 °मा) B4 सानुक्रोशगुणं क्षमा (for [f]) D7 अनुरूपे महाबाहो राघवस्य विशेषत —After 19 Ś1 Ñ V1 B1 3 D1-3 4 M1 ins B4 ins l 1-3 after 19 and l 4-5 after 20

1998* एतान्येव सुवर्णानि शरीरे भूषणानि ते ।
विशिष्टाश्चत्वतश्चैव तव शौचगुणा मम ।
तत्तद श्रोतुकामेन प्रियमेवमुदाहृतम् ।
श्रूयता तु महाबाहो भ्रातरं गुरुवत्सल ।
यत्र राजीवताम्राक्षो मन्दुरास्ते स राघव । [5]

[(l 1) Ñ1 एतानि वा V1 D1 3 आ(V1 D1 आ)हार्याणि M4 नाहार्याणि (for एतान्येव) Ñ V1 B4 [अ]सुवर्णानि B1 B3

जाने चैतन्मनःस्थं ते दृढीकरणमस्त्विति ।
अपृच्छं त्वां तवात्यर्थं कीर्तिं समभिवर्धयन् ॥ २०
असौ वसति ते भ्राता चित्रकूटे महागिरौ ।
श्वस्तु गन्तासि तं देशं वसाद्य सह मन्त्रिभिः ।
एतं मे कुरु सुप्राज्ञ कामं कामार्थकोविद ॥ २१

ततस्तथेत्येवमुदारदर्शनः
प्रतीतरूपो भरतोऽब्रवीद्वचः ।
चकार बुद्धिं च तदा महाश्रमे
निशानिवासाय नराधिपात्मजः ॥ २२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुरशीतितमः सर्गः ॥ ८४ ॥

G 2 99 40
B 2 90 24
L 2 103 39

भूषणानिति D4 भूषणान्विते V1 D1 शरीरभूष(D1 °भ)णानि ते (for the post half) —(1 2) Ś1 D6 विदित्वा Ñ1 B1 तद्वाद् B4 तद्गुताद् (for तत्त्वतः) V1 D1 3 M4 तपसा विन्ति सनस (for the prior half) Ś1 सद B1 मव (sic) D6 राज्य (for तव) Ñ2 B3 सौम्य B1 हौच्य B2 [अ]गोच्य B4 D3 गोच्य (D5 °च [sic]) (for गोत्र) Ś1 D6 गुण V1 D1-3 M4 -गुणे (for -गुणा) Ś1 D6 तव D3 M4 गया (for मम) —(1 3) Ś1 D6 भवन (D1 °ता) V1 ततत B3 त्वत्तस्तु B4 ततश्च —(1 4) B4 तत् (for तु) D1-3 वमन (sic) —(1 5) D3 om स (subm)]

20 D4 om 20 (cf v l 19) —For 20ab Ś1 N V1 B D1 3 5 7 M4 subst

1999* जाने चाप्यन्तरस्थं ते भाव चन्द्रांशुनिर्मलम् ।

[N B इत्ये (for जाने च) V1 [त]रस्थ B4 [अ]तरेष (for [अ]तरस्थ) N2 B3 शुभ्रांशु (for चन्द्रांशु) Ñ B शीतल (for निर्मलम्)]

—Ś1 D3 4 om 20cd —c) N1 B2 4 पृच्छामि Dg1 Dd1 आपृच्छ Cr अपृच्छत् Cg k अपृच्छं (as in text) N1 V1 B3 4 D3 M4 ततो K(ed) तथा (for तव) N3 B1 2 पृच्छामि जानतत्त्वर्थं D6 7 यथा यशोरथ(D7 °थ) प्रथमे(D7 °ते) —d) Dg1 Dd1 D5 1 कीर्ति(D5 7 °ति) Cr m g t as in text (for कीर्तिं) V1 D1 3 तव निवर्धयन् Dm1 समभि°, D6 समभिवर्तते D3 सपरिवर्धत M4 समभि°, Cg l t as in text (for समभि) —After 20 B4 ins 1 4 5 of 1998* while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 5 7 S ins

2000* जाने च रामं धर्मज्ञ ससीतं सहलक्ष्मणम् ।

[Dg1 D6 च स (for सह)]

21 a) Dt1 अथ D3 5 7 सुख (for असौ) D3 5 भ्रात्रा (for भ्राता) —b) D5 7 महावन —c) Dt1 श्वरित D3 5 श्वोभि, D4 5 श्वो तु M4 गत्तु (sic) (for श्वस्तु) —d) G1 [अ]त्र (for [आ]य) M4 वस साचिमा निशां —After 21cd D4 7 ins

2001* श्वोऽनुगन्तुं चित्रकूटे त्वमहसि महारथ ।

—ef) D3 एव T1 G2 M2 स(T1 स)प्राज्ञ D6 वाक्य वाक्यार्थकोविद् (for f) D5 7 एवमुक्त्वा तु स वाक्य प्राज्ञो वाक्यार्थकोविद —For 21 Ś1 N V1 B D1 3 6 subst D3 subst 1 4 only for 21ef

2002* समीपे चित्रकूटस्य राघव सह भार्यया ।
निवसत्याश्रमे रामो लक्ष्मणेनानुपालित ।
श्वो गन्तासि सहामात्यो वस त्व ससुहृज्जन ।
त्वामद्याचितुमिच्छामि काममेतं कुरुष्व मे ।

[D3 om 1 1 —(1 1) Ś1 D6 देशे न (for समीपे) B1 सीतया (for भार्यया) —(1 2) Ñ B1 2 रम्ये (for रामो) —(1 3) V1 श्वोभिगन्ता B4 आगत सि D1 2 श्वो(D3 का)भि गता V1 D1 2 वसेह सर्वभिच्छा (for the post half) —(1 4) Ś1 N1 एतत V1 एव (for एत)]

22 a) V1 M4 [इ]त्येतम् D3 [ए]वैनम् (for [इ]त्येवम्) V1 D 2 विक्रम D6 7 G2 M4 -दर्शन (for दर्शन) —b) B1 D3 प्रतीप (for प्रतीत) —c) Dd1 [आ]श्रमे निशा Dm1 G3 M1 Ct तदाश्रमे (for महाश्रमे) Ś1 N V1 Dt1 D1 7 महाश्रमे मुनेस(V1 Dt1 D1 2 मुने° D3 मुनेर्) M4 तदाश्रमे यदा (for तदा महाश्रमे) —d) Ś1 N B D4 7 वशा (for निशा) V1 निवसाय (for निवासाय) M4 नृपाधिपात्मज

Colophon —*Sarga name* Ś1 N B D6 भरद्वाजाश्रमनिवास V1 भरद्वाजाभिगमन D1 भरतभरद्वाजाश्रमाभिगमन, D3 भरद्वाजाश्रमाभिगमन D3 5 भरतप्रस्थाने भरद्वाजवाक्य D4 भरद्वाजदर्शन D7 भरद्वाजाश्रमगमन —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 D1 4 om Ś1 103 N2 D5 99 V1 D4 95 B2 86 B3 91 B4 93 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 90; D1 151 D3 98 D7 M4 97 —After colophon G1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with ॐ

८५

G 2 100 1
B 2 91 1
L 2 104 1

कृतबुद्धिं निवासाय तत्रैव स मुनिस्तदा ।
भरतं कैकयीपुत्रमातिथ्येन न्यमन्त्रयत् ॥ १
अब्रवीद्भरतस्त्वेनं नन्विदं भवता कृतम् ।
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं वने यदुपपद्यते ॥ २
अथोवाच भरद्वाजो भरतं प्रहसन्निव ।
जाने त्वां प्रीतिसंयुक्तं तुष्येस्त्वं येनकेनचित् ॥ ३
सेनायास्तु तवैतस्याः कर्तुमिच्छामि भोजनम् ।
मम प्रीतिर्यथारूपा त्वमर्हो मनुजर्षभ ॥ ४
किमर्थं चापि निक्षिप्य दूरे बलमिहागतः ।
कस्मान्नेहोपयातोऽसि सबलः पुरुषर्षभ ॥ ५
भरतः प्रत्युवाचेदं प्राञ्जलिस्तं तपोधनम् ।
ससैन्यो नोपयातोऽस्मि भगवन्भगवद्भयात् ॥ ६
वाजिमुख्या मनुष्याश्च मत्ताश्च वरवारणाः ।
प्रच्छाद्य महतीं भूमिं भगवन्ननुयान्ति माम् ॥ ७
ते वृक्षानुदकं भूमिमाश्रमेषूटजांस्तथा ।
न हिंस्युरिति तेनाहमेक एवागतस्ततः ॥ ८

85

Ś1 Dm1 begin with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 [a]) V1 कृतबुद्धिर् —[b]) Dg2 यत्र, Cg as in text (for तत्र) T3 मुनिभिस् (for स मुनिस्) V1 T3 तथा, M4 तत (for तदा) Ñ1 D5 ज्ञात्वा स (D5 तत्रैव) मुनिसत्तम, D1 7 भरतं कैकयीसुत —[c]) D1 7 तत्रैव स मुनि पश्चाद् (D7 om from पश्चाद् up to वने in 2[d]) —[d]) V1 आतिथ्येषु Ñ2 [आ]श्वमन्त्रयत्, B D1 [अ]भ्यमन्त्र(B4 °न्द)यद्, Dg2 निमन्त्रयत् (for न्यमन्त्रयत्)

2 D7 om up to वने in 2[d] (cf. v l. 1) —[a]) D1 2 [ए]तत्, D3 5 [ए]तत् (for [इ]दं) —[b]) Ś1 D5 यदिद्, Ñ1 D3-5 सर्वं हि(Ñ1 से) D3 4 विद् (for भविद्) —[c]) Ś1 Ñ2 B2 4 Dg1 Dt1 D1 2 4 T1 M3 4 अथ B1 कृत, T3 तदा (for तथा) D3-5 अर्घ्या(D5 °र्घा)दि फलमूलादि(D3 °लाद, D5 °लाश) —[d]) B3 मुने यद्, D4 यथावत् (for वने यद्) —For 2 V1 subst

2003* सुव्रतश्चैव धर्मात्मा भरताय महात्मने ।
पाद्यमर्घ्यमथातिथ्य कृत्वा या प्रदर्शे तत ।

3 [a]) Ś1 D5 महातेजा (for भरद्वाजो) V1 D1 3 भा(V1 भ)रद्वाजोऽप्यथोवाच, M4 भरद्वाजस्ततोवाच —[b]) Ś1 D4 प्रीतिमान्वच, Ñ B प्रीतिमद्वच, V1 D1 प्रहसन्वच, D5 प्राह सत्वर (for प्रहसन्निव) —[c]) B3 Dd1 D3 5 त्वा (for त्वां) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 मत्प्रिये यु(D4 6 7 M4 स)क्त, T3 प्रति°, M3 प्रतियुक्तं तु (for प्रीतिसंयुक्तं) —[d]) Ś1 D4 6 7 तुष्टस्त्वं V1 तुष्येः त्वा Dm1 तुष्य त्वं, D1 M3 तुष्यसे, T2 तुषस्व, T3 G1 2 तुष्ये त्वं Cg k t as in text (for तुष्येस्त्वं) —After 3 B3 ins

2004* अद्य तिष्ठ महाबाहो आश्रमे मे सुखाय च ।

4 [a]) V1 Dt1 Dd1 D6 त्वमर्थ्यस्या, Dg1 Dm1 D7 T3 त्वमैवस्या, D1 तथैतस्याः (for तवैतस्याः) —[b]) D3 दातुम् (for कर्तुम्) —[cd]) M4 यथा कर्तुं (for °रूपा) Dd1 Cr m यथार्हो, M1 4 5 मही Cg t as in text (for त्वमर्हो) Dg1 M3 मनुजाधिप (for मनुजर्षभ) D3 4 7 मम प्रीत्या त्वमेव तु समनुज्ञातुमर्हसि —For 4[cd] Ś1 Ñ V1 B D1 2 3 subst

2005* प्रीतिं कृत्वा ममाप्येव भविष्यति नरर्षभ ।

[D1 कृत्वा प्रीतिर् (by transp) Ñ B2 ममाप्येव V1 D1 मम श्रेव (for ममाप्येव)]

5 [a]) Ś1 चाद्य, Ñ V1 B1-3 D1 2 3 4 चापि, B4 D3 वापि (for चापि) V1 B4 D3 5 7 नि क्षिप्य G1 दूरे त्व (for निक्षिप्य) —[b]) G1 निक्षिप्य बलमागत, G1 M3 दूरे च बल मागत —[c]) B4 कस्मा भरो (sic) G1 M3 कस्मादिह (for कस्मान्नेह) V1 प्रयातो (for [उ]पयातो) —[d]) Ś1 Ñ1 B1 2 4 D6 सहवाहन, Ñ2 B3 सहबान्धव, Dt1 D1 2 °भ (for पुरुषर्षभ)

6 [ab]) V1 (also as in text) तं तपोनिधिं, Dm1 तु तपोधनः D4 6 7 प्रहसन्निव (for तं तपोधनम्) Ś1 D6 भरत प्रांजलिर्वीर्य प्रत्युवाच तपोधन —[c]) Ś1 Ñ V1 B D3 4 न बलेन, Dt1 T G1 न सैन्येन, D1 M3 सबलो न (for ससैन्यो न) —[d]) Ś1 Ñ1 V1 Dg1 D1 3 4 भवतो Ñ2 (marg) Cg k t as in text (for भगवद्) D3 भगवत्सन्निधाव —After 6, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (M3 after 8) ins

2006* राज्ञा हि भगवन्नित्य राजपुत्रेण वा सदा ।
यत्नत परिहर्तव्या विषयेषु तपस्विन ।

[(l 1) T1 च (for हि) Dt1 Dm1 तथा (for सदा) —(l 2) M4 परिहर्तव्य Dm1 विषये तु Cr m g k t as above (for विषयेषु) M3 तपस्विन M4 तपस्विनां]

7 [a]) Ś1 Ñ B D6 M4 मनुष्या वाजिमुख्या(Ś1 D6 °मुख्या)श्च, V1 D1 2 मनुष्या वाजिनो मुख्या —[b]) Ñ B M4 मत्ताश्चिवसुता(M4 °तो) गजा, V1 D1 2 मत्ताश्चापि महा(V1 °हा)गजा —[c]) Dg1 Dt1 T M3 भगवन् (for महतीं) —[d]) Dg1 Dt1 T M3 महतीम्, Dm1 यद्यपि (for भगवन्) Dd1 D5 उपयान्ति D4 6 7 मे (for माम्)

8 [a]) D3 वृक्षान् (for वृक्षान्) D1 2 3 उटजान् (for उदक) —[b]) D1 आश्रमेऽपि (for °षु) D3 4 [उ]टजान्

आनीयतामितः सेनेत्याज्ञप्तः परमर्षिणा ।
तथा तु चक्रे भरतः सेनायाः समुपागमम् ॥ ९
अग्निशालां प्रविश्याथ पीत्वापः परिमृज्य च ।
आतिथ्यस्य क्रियाहेतोर्विश्वकर्माणमाह्वयत् ॥ १०
आह्वये विश्वकर्माणमहं त्वष्टारमेव च ।
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि तत्र मे संविधीयताम् ॥ ११
प्राक्स्रोतसश्च या नद्यः प्रत्यक्स्रोतस एव च ।
पृथिव्यामन्तरिक्षे च समायान्त्वद्य सर्वशः ॥ १२
अन्याः स्रवन्तु मैरेयं सुरामन्याः सुनिष्ठिताम् ।
अपराश्चोदकं शीतमिक्षुकाण्डरसोपमम् ॥ १३
आह्वये देवगन्धर्वान्विश्वावसुहहाहुहून् ।
तथैवाप्सरसो देवीर्गन्धर्वीश्चापि सर्वशः ॥ १४

G 2.100.14
B 2.91.16
L 2.104.16

Cr g as in text (for [उ]टनाम्) M4 अथ (for तथा) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 मा (for च) D4 त म (for तेन) —ᵈ) T2 एकम् (for एक) T1.2 समागत, M4 [आ]गत सव (for [आ]गतस्तत) Ś1 Ñ V1 B D1-7 श्राया (V1 D2-4.5 °ग)तो गुरुमि सद् —After 8 M4 ins 2006*

9 ᵃ) G2 च ते, Cg as in text (for इत) —ᵇ) Dd1 Dm1 G M [आ]ज्ञते (M4 °प्तं) (for °प्त) —ᶜ) Dt1 T1 M3 तु (for तु) G3 तथेति भरतश्चक्रे M4 ततश्चक्रे भरद्वाज —ᵈ) Dd1 Ck समुपागत, M4 पूजनाविधि, Cr m g t as in text (for समुपागमम्) —For 9 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst.

2007* आनीयतामित सैन्यमित्यादिष्टो महर्षिणा ।
तथा चक्रे स भरतस्तत्र प्रीतोऽभवन्मुनि ।

[(l 1) D4.7 सैन्यमिति (with hiatus) (for इत सैन्यम्) D5.6.7 श्वाहृते (D5 °ह) तु (for इत्यादिष्टो) V1 D2.3 आज्ञते (V1 °प्तै) परमर्षिणा (for the post half) —(l 2) D1 om स (subm) Ś1 D4 तेन D5 तत्र (for तत्र)]

10 ᵇ) V1 D1.3 स्पृष्ट्वाप (for पीत्वाप) V2 परिसृज्य, B3 परिगृह्य, G3 परिसृज्य (for परिमृज्य) Ś1 D2 वारि स्पृष्ट्वा च सयत, Ñ1 D5-6.7 चाप्युपस्पृश्य सय (D7 °च)त —After 10ᵃᵇ, Ś1 D5-7 ins

2008* समाधिमवरुध्याथ भरतस्य च पूजने ।
दिव्येन योगेन तदा चिन्तयामास स मुनि ।
विशिष्टतामेवास्य कर्तोत्यातिथ्यमद्य वै ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सचामात्या मेऽस्य पार्थमम् ।
परमं पदमासाद्य दिव्यज्ञानान्वितो मुनि । [5]

[(l 1) D1.7 तु (for च) D5.3 [अ]भ्यहृतपूजने (for the post half) —(l 2) Ś1 D4 पे (for त) —(l 3) D5 [अ]पि (for [अ]स्य) D4.7 वसिष्ठभरतादीनां (D7 °नार्थं) (for the prior half) —(l 5) D5.6 परम पदमास्थाय पूजयाम्यत्र नैव हि]

—ᵇ) M3 आतिथ्येस्य, Ct आतिथ्यस्य (as in text) Ś1 Ñ V1 B D1-7 आतिथ्यार्थे (Ś1 D4 °र्थं, Ñ2 D1.3 °र्थं) भरद्वाजो (D2 °तस्य) G2 आतिथ्यसत्क्रियाहेतोर् —ᵈ) T1 आह्वयेत् G1 आह्वयत् (sic)

11 ᵃ) Ś1 D5-7 इत्याह, Ñ1 B आहूय, V1 D1.2 आह्वासी (D2 °स्मै) (for आह्वये) —ᵇ) Ś1 V1 D3-6 M4 मय (sic), Ñ B D2.7 स्वय, D1 इम (for अह) Ñ B अब्रवीत् (for एव च) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 repeat 11ᶜᵈ after 2009* —ᵈ) Ś1 B2.4 D7 M4 तन्तु, Ñ2 B1 D1 तत्र V1 यत्र, D4 त तु (for तत्र) V1 सद्विधीयता —After 11, Ñ1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-5.7 S ins

2009* आह्वये लोकपालांस्त्रीन्देवान्शक्रमुखास्तथा ।

[🙏 Ck आह्वये लोकपालानिति । अर्थं प्रक्षिप्त पदो व्यवरोध तदमत् । आहूयमानविश्वकर्मादीनामिव किंचित् कृत्ये महर्षिणा लोकपालत्रयस्यापि नियोजनात् । 🙏 Ñ1 V1 D1-5.7 च T1 तान् M3 तु (for त्रीन्) V1 D1.3 अपि (for शक्र) Ñ1 V1 Dt1 D1-5.7 G1 M4 पुरोगमान्, Cg as above (for -मुखास्तथा)]

M4 cont

2010* नद्यो दिव्याः समुद्राश्च पादपाः सर्वतोदिशम् ।
सांनिध्यमिह कुर्वन्तु मम राघवमर्चितुम् ।

12 ᵃ) T2 प्राक्स्रोतसस्तु (for °सश्च) Ñ2 B1.3 तु या, M4 तथा (for च या) Ñ1 illeg for नद्यः —B1 reads 12ᵇᶜ twice —ᵇ) Dt1 G1.3 तिर्यक्स्रोतस D4 पूर्वं (sic) (for एव) M1 वा (for च) V1 D1.2 प्रत्यक्स्रोतो (D2 °ता) महाश्च (D2 °श्च) या —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 ता (Ś1 D2 [also] त) तु (B4 सर्वा) आयान्तु, Dg1 T2 G M1-3 Cg सहायान्त्वद्य, D4.6.7 ता समायान्तु (for समायान्त्वद्य) —After 12 M4 ins

2011* गावश्च कामदुहो दिव्या नाकपृष्ठालयास्तथा ।
आह्वये महालोकाश्च महर्षीणां तथायुतम् ।

13 ᵃ) B2 (marg as in text) 4 सुवर्णं, M4 वहन्तु (for स्रवन्तु) —ᵈ) Ś1 V1 B1 Dd1 D1-7 M3.4 सु (D5 च) निष्ठिता, B3 सुनिश्चिता B4 प्रतिष्ठिता (for सुनिष्ठिताम्) M4 अन्या परमवारुणीं —ᶜ) Ñ2 B1-3 मधुर (for अपराश्) B4 हि (for च) —ᵈ) Ś1 D4.6.7 दृढ, M4 खण्ड (for -काण्ड) —After 13 D3 ins

2012* जम्बूनारिकेलखर्जूर सहकारफलं मधु ।
दधिदुग्धेक्षुरसजा नद्यः प्रकल्पयाभि इह ।

14 ᵃ) Ś1 Ñ2 B2.4 D1.5.7 -हाहाहुहून् (Ś1 D5 °हु), G1.3 -मुखान्बहून् (for हहाहुहून्) —ᶜ) B2.4 अथ (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 दिव्या, Dg1 Dd1 Dm1 G1.3 देवी, Dt1 देव, M3 सदा, Cg as in text (for देवीर्) —ᵈ) Ś1

G 2 100. 15
B 2 91. 17
L 2 104. 17

घृताचीमथ विश्वाचीं मिश्रकेशीमलम्बुसाम् ।
शक्रं याश्चोपतिष्ठन्ति ब्रह्माणं याश्च भामिनीः ।
सर्वास्तुम्बुरुणा सार्धमाह्वये सपरिच्छदाः ॥ १५
वनं कुरुषु यद्दिव्यं वासो भूषणपत्रवत् ।
दिव्यनारीफलं शश्वत्तत्कौबेरमिहैव तु ॥ १६
इह मे भगवान्सोमो विधत्तामन्नमुत्तमम् ।
भक्ष्यं भोज्यं च चोष्यं च लेह्यं च विविधं बहु ॥ १७
विचित्राणि च माल्यानि पादपप्रच्युतानि च ।
सुरादीनि च पेयानि मांसानि विविधानि च ॥ १८
एवं समाधिना युक्तस्तेजसाप्रतिमेन च ।
शिक्षास्वरसमायुक्तं तपसा चाब्रवीन्मुनिः ॥ १९
मनसा ध्यायतस्तस्य प्राङ्मुखस्य कृताञ्जलेः ।
आजग्मुस्तानि सर्वाणि दैवतानि पृथक्पृथक् ॥ २०

D6 किन्नरा(D8 °रा)श्च, Ñ B D4 6 7 गन्धर्वांश्(Ñ2 B3 4 °वांश्) Dt1 °वैश्, G2 गन्धर्वेश् (sic) Cg as in text (for गन्धर्वांश्) Ś1 Ñ2 B1-3 D4-7 चैव, Ñ1 च (subm) (for चापि) V1 D2 3 M4 सर्वाभरणभूषिता

15 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M4 मेनका रम्भा (for अथ विश्वाचीं) —^{b}) V1 मिश्र, D1 मञ्जु, D6 विश्व (for मिश्र) T3 -केचीम् (for केशीम्) Ñ B1 3 Dg1 Dt1 अलंबुषां, V1 अम्बुषां, B4 अलाम्बुषां, D3 अलम्बसां, D4 अलंबुषां, Cg as in text (for अलम्बुसाम्) —After 15^{ab}, Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-3 6 M4 ins.

2013* तिलोत्तमा च हेमां च मुक्तकेशीं वरूथिनीम् ।

[Ñ1 B4 स (for first च) Ñ1 illeg. from मां in हेमां up to पूर्णां (see var.) D6 तथा हेमा (for च हेमां च) Ś1 मुक्तकेशी, Ñ पूर्णां(Ñ1 illeg.)गौरीं, D3 पाटु गौरीं, B3 पुत्रीं गौरीं, B1 पुरु गौरीं (sic) D1 3 पुण्यां(D1 °सी)ता(D3 °ती), M4 मिद्व गौरीं (for मुक्तकेशीं) D2 हेमदर्शां कृतस्थली (for the post. half)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T G M1-3 ins.

2014* नागदन्ता च हेमां च भीमामद्रिकृतस्थलाम् ।

[Dt1 G3 M1 2 नागन्दां M3 नागां नदा (for नागदन्तां) T1 हेमांगां (हेमां च) T1 सोमामद्रि T2 Cg^{p} हेमामद्रि, T3 सोमाद्रिं च G1 M3 भीमामद्रिं M3 हेमां रम्भां M3 Cg^{p} also हिमामद्रि (for भीमामद्रि) Dt1 G1 -कृतस्थली D4 7 हेमचंद्रां मञ्जु(D7 °द्राकृत)स्थली D5 हेमचंद्राकृतस्थली (for the post. half)]

—B1 om. from 15^{c} up to 16^{d} —^{c}) Ñ V1 B2-4 D1 3 4 6 7 M4 इंद्रं(M4 °द्रु) याश्च, D5 इंद्रायाश्च (sic) (for शक्रं याश्च) D1 [उ]पतिष्ठेत् Ś1 D6 इन्द्रादीन्वितृपांश्चैव —^{d}) G1 Ct^{p} ब्राह्मणं Cg k as in text (for ब्रह्माणं) ※ Ct: 'ब्राह्मणम्' इति पाठे बृहस्पतिं या उपतिष्ठन्तीत्यनुकर्षः इति कतक । ※ Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-7 च(D7 स) महाद्युति, T1 G3 M3 याश्च योषित, Ct as in text (for याश्च भामिनी) —^{e}) D1 6 M3 सर्वांस् (for °र्वास्) Dm1 D1 3 6 तुंब(Dm1 °रु)रुणा Ñ1 आलये, D4 आहूये (for आह्वये) —^{f}) Ś1 Dg1 D1 6 सपरिच्छद(Dg1 °दं) G(ed.) सुपरिच्छदा, Cm g h k सपरिच्छदाः (as in text) M3 साह्वयेत्परिच्छदा

16 B1 om. 16^{ab} (cf. v. l. 15) —^{a}) Ś1 D6 यन्ये ऽपि पुरे D6 एवं (for वन) Ś1 Ñ V1 B2-4 D3 4 5 7 कुरुष्व, D1 करोतु, D3 5 कुरुत (for कुरुषु) Ś1 D1 5 6 ये (for यद्) Ñ2 B3 दिव्य (for दिव्यं) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D3 4 D1-7 वास(Ñ1 वाह, V1 वास, D4 5 वास, D6 नला) भूष्य(V1 B4 D2 7 °ष्य)-विलेपन —^{c}) Ñ1 B1 3 D6 M1 दिव्या, G(ed.) धनं (for दिव्य) Ś1 D6 -नाग, Ñ2 B1 3 नाना, D1 4 5 माला D13 -ताली (for -नारी) Ś1 D6 फलं चैव, V1 D1 D2 -युतं सर्वं D4 7 फलं श्रीमत्, G(ed.) फल भास्वत् (for फलं शश्वत्) —^{d}) Ñ2 B1 3 सत्कुरु स्वम्, B4 D5 यत्कौबेरम्, D4 7 कुबेरस्या(D7 स्य)म् (for तत्कौबेरम्) B1 D1 4 7 [ए]व च B1 [इ]त्य च (sic), Dg1 D1 T2 3 G2 3 M1 [ए]व च(G3 °ना (sic)) D3 [अ]स्तु तत्, Cv^{p} [ए]वि च, Ct^{p} [ए]तु वै (for [ए]व तु) Ś1 D6 कार्येदयमिहाद्य तु N1 तं चायमिहैव तु G2 M1 कौबेरमिह चाह्वये(G1 हैव तु)

17 ^{a}) T3 वा, Cm g as in text (for मे) M3 भगवन् —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1-3 विदधातु, B4 (marg. also) विदध्याद् (for विधत्ताम्) —^{c}) Dt1 भक्षं, Cg as in text (for भक्ष्य) Ñ1 V1 D1 3 लेह्य, Ñ2 B D4 5 M4 पेयं D5 पय (sic), T3 G M1 2 शोष्य (for चोष्य) —^{d}) V1 D1-3 चोष्य(D3 °ष्य) च, B1 M3 om. (for लेह्यं च) D1 कुरु (for बहु) Ñ1 पेयुयं च विधि बहु (sic)

18 ^{a}) B1 च माल्यानि, D1 वस्त्राणि, M1 च दिव्यानि (for च माल्यानि) —^{b}) Ś1 Ñ B D4 M4 पादपा(V1 °पा)श्च मधुच्युत (M4 °च्युता), V1 पादपाश्च महत्तम D1 स्वादुमूलफलानि च, D5-7 पादपा(D3 7 °पा)श्च मधुस्रवा (D4 7 °वान्) —^{c}) M4 om. च (subm.) —^{d}) Dt1 om. (hapl. ?) M4 पेयानि (for मांसानि)

19 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 युक्त (for एवं) Ñ B1 3 D4 5 7 युक्त (for युक्तस्) —^{b}) Ś1 Ñ2 B1 2 D6 तपसा विपुलेन च, Ñ2 B3 (marg. also as in text) विपुलेन च बलेन च —^{c}) Ñ2 V1 B D4 5 7 दिव्य(V1 B4 (also) स्वर)स्तव Dg1 शिक्ष्यास्वर, D1-3 शिक्ष्यास्वर Cr k as in text Cm g शीक्ष्यास्वर (for शिक्षास्वर) D6 -समायुत, M4 -समायुक्त (for -समायुक्तं) —^{d}) Dg1 मुनीश्वरः Dt1 मुखस्य (for तपसा)

20 ^{a}) Dm1 तपसा, Cg t as in text (for मनसा)

मलयं दर्दुरं चैव ततः स्वेदनुदोऽनिलः ।
उपस्पृश्य ववौ युक्त्या सुप्रियात्मा सुखः शिवः ॥ २१
ततोऽभ्यवर्तन्त घना दिव्याः कुसुमवृष्टयः ।
देवदुन्दुभिघोषश्च दिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २२
प्रववुश्चोत्तमा वाता ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
प्रजगुर्देवगन्धर्वा वीणा प्रमुमुचुः स्वरान् ॥ २३
स शब्दो द्यां च भूमिं च प्राणिनां श्रवणानि च ।
विवेशोच्चारितः श्लक्ष्णः समो लयगुणान्वितः ॥ २४
तस्मिन्नुपरते शब्दे दिव्ये श्रोत्रसुखे नृणाम् ।
ददर्श भारतं सैन्यं विधानं विश्वकर्मणः ॥ २५
बभूव हि समा भूमिः समन्तात्पञ्चयोजनम् ।
शाद्वलैर्बहुभिश्छन्ना नीलवैदूर्यसंनिभैः ॥ २६
तस्मिन्बिल्वाः कपित्थाश्च पनसा बीजपूरकाः ।
आमलक्यो बभूवुश्च चूताश्च फलभूषणाः ॥ २७

C 2 100 27
B 2 91 30
L 2 104 30

M3 [अ]भ्यासतस् (for भ्यायतस्) —ᵈ) G3 प्राग्मुखस्तु (sic) V2 B4 D3 5 7 कृताञ्जलि —ᵈ) D4 7 दै(D4 द)वताश्च (for दैवतानि)

21 ᵃ) B3(marg also) 4 D4 5 मलय, D5 चंदन, G1 3 M1 2 Ch दर्दर G2 दद्दर, Cm as in text (for दर्दुर) Ś1 V2 D1-3 6 M4 मलयागमद्(M4 °हर्द)राचैव —ᵇ) Ś1 V2 D1 2 6 सेव्य, T2 ततत् (for तत) V1 स्वनै, M4 [ऽ]मल (for ऽनिल) Ñ1 सवितां चदनोनिल, Ñ2 B3 सेवित्वा चंदनानिल B1 सेविमानस्वनानिल (sic) B2 4 सेवित्वा नदनोनिल, D3 सेव्यश्चन्द्रमुखोनिल (sic) D4 5 7 सेव्य(D4 [after corr] प्राप्य, D5 सैव्य)नन्दनगोऽनिल —ᶜ) Dm1 चभौ Cv g t as in text (for ववौ) Dg1 Dt1 Dm1 युक्ता (sic) T3 G1 युक्त (for युक्त्या) —ᵈ) Dd1 Dm1 सुप्रीतात्मा, T3 G2 सु(G2 सा)त्रिय सु, Cg k t as in text (for सुप्रियात्मा) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 M2 3 Ch t सुख (for सुख) T3 शिव (for शिव) G1 3 सुप्रिय सुसुख शिव, M2 सुप्रीत सुखद् शिव —For 21ᶜᵈ Ś1 Ñ V2 B D1 7 M3 subst

2015* सुगन्धि प्रववौ तत्र इषयन्सर्वशो जगत् ।

[D5 M3 प्रययौ (for प्रववौ) Ñ B2 D3 युक्त्या B1 युक्तं, B3 रक्त्या D4 7 M3 वायु (for ᵒत्र) Ñ सप्त(Ñ1 °प्रि)याम सुख शिव (sic) D1 संप्यायाम सुख शिव, B2 स यायाम सुख शिव, B3(marg also as in B4) सप्याम सुख शिव B4 सप्यार्थं सहुख शिव D4 7 स प्रयाणे शिव शुभ (D7 शुभ शिव [by transp]) D5 सप्रयोगे सुख शिव M3 सायामश्च शिव सुख (for the post half)]

22 ᵃ) Ś1 B4 Dt1 D1-3 4 6 [ऽ]भ्यवर्ष(D2 °र्ष)न्त Ñ2 B3(also) व्यवर्षत B1 [ऽ]भ्यवर्षत D4 [ऽ]भ्यवर्षत D7 [ऽ]थ वर्षत (for ऽभ्यवर्तन्त) D2 वना (sic) (for घना) —ᶜ) B1 M3 दिव्य (for देव) Ś1 Ñ B1-3 D1 6 7 गन्धर्वनिर्घोषो(D4 7 °षा) B4 D2 3 5 -दुन्दुभिनिर्घोषो Dd1 Dm1 G2 -दुन्दुभिघोषाश्च, T2 दुन्दुभिघोष च (for -दुन्दुभिघोषश्च) —ᵈ) D4 5 शुश्रुवु (for शुश्रुवे)

23 ᵃ) Ñ1 illeg for ववुश्चोत्त Ś1 Ñ B1-3 D1 7 M3 गेया (for वाता) V1 प्रवाद्यंते सतो वाद्यानि (hypm) D1 3 प्र(D3 प्रा)वाद्यतोत्तमान्वाद्यान्, D2 प्रवाद्यतोत्तमानाद्या (sic) —ᵇ) B1 [ऽ]प्सरसो गणा (hypm) —ᶜ) D1 4 5 7 आजग्मु(D1 °गु)र्, T1 जगुश्च (for प्रजगुर्) V2 B3 चैव G(ed) देवा (for देव) —ᵈ) G1 प्रत्यमुचु (for प्रमुमुचु) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M3 वीणाश्चैवाप्य(Ñ2 V1 D1 3 °स्य)वादयन्, D4 5 7 वीणाश्च प्रत्यवाद्यन्

24 ᵃ) G1 damaged from शब्दो up to प्रा in ᵇ M3 स्वशब्दो द्या (for स शब्दो द्यां) —ᵇ) Ñ V1 B D1 4 7 M3 श्रवणास्त(B2 M4 °ण त)था —ᶜ) Dd1 Dm1 D2 4 6 [उ]च्चरित, Dt1 G2 [उ]च्चारच (G3 °रित) D3 °रत, Cg as in text (for [उ]च्चारित) Ś1 Ñ B D1 7 सुश्लक्ष्ण, V1 सूक्ष्म, Dm1 श्लक्ष्ण, G2 श्लक्ष्णा, Cg as in text (for श्लक्ष्ण) —ᵈ) Dm1 -समन्वित, T3 G3 -गुणान्विता Ś1 D4 देवदिव्ये(D4 °व्यो)षु युक्तिमान्, Ñ V1 B D1 3 7 M3 सम (Ñ1 दिव्य V1 B4 D1 2 M3 सम D3 येद D1 4 7 देव) सघात(V1 °ति)युक्तिमान(D1 6 °वान्)

25 D4 om from 25ᵃ up to बहु in 26ᶜ —ᵃ) V1 नूपरते Dt1 [न]व गते G1 [उ]था(G1 [उ]च्चा)रिते (for [उ]परते) —ᵇ) D2 दिव्य (for दिव्ये) Ś1 Ñ3 B D4 पथानुगे G(ed) पथानुगे (for सुखे नृणाम्) —ᶜ) Ñ B ददर्शे (for ददर्श) Ś1 V1 D1 3 6 T3 G1 3 M3 Ch भरत, D1 T2 Cr भरत Ct as in text (for भारत) Ś1 V1 D1 3 6 T3 M3 सर्वं D2 °र्वं) G1 सैन्यैर्, Cr t as in text (for सैन्य) —ᵈ) M3 विश्वकर्मणा, Ct विश्वकर्मणा (as in text) Ś1 Ñ V2 B D1 3 6 M3 विहित विश्वकर्मणा —After 25 B3 ins

2016* आश्चर्यभूत लोकानां वने तस्मिन्महात्मन ।

26 D1 om up to बहु in ᶜ (cf v l 25) Dm1 बभूवे Ś1 D6 सु, Ñ B M3 सा V1 D1 2 T3 च (for हि) —ᵇ) Dg1 T G1 3 M1 2 Ch पञ्चयोजन (for °जना) —ᶜ) Ñ1 शाद्वलैर्, V2 D2 3 सद्(D1 °क)लैर् (for शाद्वलैर्) V1 B1 द्विजा (for छन्ना) D4 6 कलस्मिश्च (for बहुभिश्छन्ना) —ᵈ) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D1 4 7 T1 2 G M1 Cg k -वैदूर्य (for -वैदूर्य)

27 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M3 तत्र (for तस्मिन्) Dd1 कपित्थबिल्वाश्च, Dm1 कपित्था बिल्वास् (by transp) (for बिल्वा कपित्थास्) —ᵇ) B2 पनसा, D6 तपसा (for पनसा) G3 बीजदाडिमा D1 7 पुरषा करवीरका —ᶜ) B1

G 2 100 28
B 2 91 31
L 2 104 31

उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश्च वनं दिव्योपभोगवत् ।
आजगाम नदी दिव्या तीरजैर्बहुभिर्वृता ॥ २८

चतुःशालानि शुभ्राणि शालाश्च गजवाजिनाम् ।
हर्म्यप्रासादसंघातास्तोरणानि शुभानि च ॥ २९

सितमेघनिभं चापि राजवेश्म सुतोरणम् ।
शुक्लमाल्यकृताकारं दिव्यगन्धसमुक्षितम् ॥ ३०

चतुरस्रमसंबाधं शयनासनयानवत् ।
दिव्यैः सर्वरसैर्युक्तं दिव्यभोजनवस्त्रवत् ॥ ३१

उपकल्पितसर्वान्नं धौतनिर्मलभाजनम् ।
क्लृप्तसर्वासनं श्रीमत्स्वास्तीर्णशयनोत्तमम् ॥ ३२

प्रविवेश महाबाहुरनुज्ञातो महर्षिणा ।
वेश्म तद्रत्नसंपूर्णं भरतः कैकयीसुतः ॥ ३३

अनुजग्मुश्च तं सर्वे मन्त्रिणः सपुरोहिताः ।
बभूवुश्च मुदा युक्ता तं दृष्ट्वा वेश्मसंविधिम् ॥ ३४

तत्र राजासनं दिव्यं व्यजनं छत्रमेव च ।
भरतो मन्त्रिभिः सार्धमभ्यवर्तत राजवत् ॥ ३५

T3 आमस्कयाश्(T3 °क्य) Ś1 Ñ1 D6 च जवुश्च, Ñ2 B1 2 T2 G1 M3 च जैवश्च, V1 B3 4 D1 3 च जवूश्च, Dd1 [S]थ जपश्च, Dm1 [S]थ जैवश्च, D2 च जवंश्च, D4 5 7 तथा जंबूस् (for बभूवुश्च) M4 दाडिमाश्च मधूकाश्च —d) V1 भूताश्च, B1 रताश्च, Dd1 Dm1 बभूवु, D4 चैताश्च (for चूताश्च) B1 फलभक्षणा, Dt1 D4 Cl °भूषिता, Cv r m g k as in text (for °भूषणा) D2 फलानि च बहूनि च, M4 ये चान्ये फल जातय —After 27, D1 reads 30

28 a) Ñ1 illeg for रम्यश्च —T3 om (hapl) 28c–31 —c) D2 उदा (for नदी) Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 4 7 T2 G M Ck सौम्या V1 सौम्या (for दिव्या) —d) T1 G3 M3 4 कूलजैर्, Cr m g t as in text (for तीरजैर्) Ś1 Ñ V2 B D1 2 4–7 तत्र चापि (V1 चैव, D6 7 वापि) सरस्वती, D3 तत्रापि च सरस्वती, G1 3 M1 कूलजैस्त समिवृता —After 28 Ś1 Ñ V1 B D1–3 M4 ins

2017* अन्याश्च नद्यो बह्वोऽथ नानारसनदास्तथा ।
आजग्मुर्वचनात्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।

[(1 1) V1 D1 3 बहुल(V1 °धा) नद्यो D3 5 7 M4 विविधा नद्यो (for नद्यो बह्वोऽथ) Ñ2 B3 नद (for रस) Ñ2 B3 च या, V1 D1 3 शुभा, D4 7 सदा (for तथा) —(1 2) D4 5 7 पूर्णमानस (D4 [before corr] 5 °सा) (for भावितात्मन)]

29 T3 om 29 (cf v l 28) —a) Ñ2 B3 चतु शाला विशालाश्च —b) Ñ2 B3 रम्याश्च (for शालाश्च) —c) G3 M1 हर्म्या (for हर्म्य) D2 6 प्रसाद (for प्रासाद) Ś1 Ñ2 V1 B D2–7 M4 सबाश्च, Ñ1 Dt1 सयुक्त, T1 M3 सवाधार, T2 सघातस् (for संघातास्) —d) Ś1 D6 महान्ति Ñ B D2 5 7 M4 बहूनि (for शुभानि) V1 प्रतोलीतोरणानि च, D1 तत्र तत्र ददर्श स

30 T3 om 30 (cf v l 28) D1 reads 30 after 27 —a) B1 सिते (sic) (for सित) Ś1 Ñ B D1 3 7 M4 प्रभं (for निभं) Ñ2 B3 चारु D7 वापि M4 दिव्य (for चापि) V1 सितेषु प्रभवं चापि, D2 शतद्वाश्च मेघप्रभं —b) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 सतोरण —c) Cg दिव्यमाला (for शुक्लमाल्य) Ś1 D6 शुक्लमाल्याश्रयाकीर्णं, Ñ2 B D1 3 शुक्लमाल्यकृतास्तार(B1 °तास्तीर) V1 शुक्लमाल्यचया कीर्णं, D3 4 5 7 शुक्लमाल्योत्करधर, M4 शुक्लमाल्यवितानाढ्य Cv r m k t as in text (for °) —d) Ś1 Ñ B D6 गन्धतोय, V1 दिव्यगन्धर्व (hypm) D3 4 दिव्य गंध (D4 °धै) (for दिव्यगन्ध) Ñ2 समुन्नित, Dm1 समुषितं D2 समन्वित (for समुक्षितम्) D7 दिव्यगंधै समुद्धितं

31 T3 om 31 (cf v l 28) —a) Cg चतुरश्रम् (for °स्रम्) Ñ2 B चतुराश्रमसबाध, D6 चतुराश्रमसंबाध —c) D1 दिव्य (for दिव्यै) D7 सर्वे (sic) (for सर्व) V1 गुणैर् (for रसैर्) B1 युत, D2 युक्ते (sic) (for युक्त) —d) Ñ2 V1 B2–4 D7 M3 भाजन (for भोजन) D1 7 वाहनवत् (for वस्त्रवत्)

32 a) Ñ2 B1 2 -रत्नार्थं, B4 -सर्वाणं, G1 2 -गात्रं (for -सर्वान्नं) —c) B4 दीस, Dt1 क्लृस (sic) Dm1 कृसं (for क्लृप्त) Ś1 Ñ V1 B D1–7 M4 दिव्यासन(V1 °नं) (for सर्वासन) V1 धीमान् —d) Ś1 B4 D6 च स्तीर्ण (for स्वास्तीर्ण) Ñ B शयनासन, D3 शयनोत्तर (for °नोत्तमम्)

33 a) V1 D1 3 महाबुद्धिर् (for °बाहुर्) —c) D1 वेश्म तद्, D3 5 7 तद्वेश्म (by transp) (for वेश्म तद्) Ś1 Ñ1 B3 D4 रत्नसंपन्न, V1 रत्नसकीर्णं (for °संपूर्णं) Ñ2 वेश्म तत्र तु संपूर्णं

34 a) Ñ1 V1 B3 Dt1 D1 3 5 7 T2 M4 ते, D2 [अ]थ (for तं) B1 सर्व (sic) (for सर्वे) —b) M3 सुपुरोहिता M4 च पुरोहिता —c) B2 समायुक्तास्, D2 महायुक्तास् —d) Dt1 सा दृष्ट्वा (sic) D1 ता दृष्ट्वा (for तं दृष्ट्वा) V1 संविदं, B3 Dt1 संनिधिं, D1 G1 -संविध Cr m g k t as in text (for -संविधिम्) Ś1 Ñ1 D6 7 दृष्ट्वा वेश्मविधिं(D6 °धि) तत Ñ2 B1 3 दृष्ट्वा वेश्मसुसंविधा(B3 °धं)

35 b) D1 व्यजन (for व्यजनं) M3 चित्रम् (for छत्रम्) —c) Ñ2 B3 भरत (for °तो) —d) Ñ1 B1 4 मन्य(Ñ2 °स्व [sic])वर्तत, D1 अभ्ययर्थत Cr m g k as in text (for भ्यवर्तत) Ñ2 V1 B D1 4 M4 राघव (for राजवत्) —For 35cd, Ś1 Ñ1 D5–7 subst

2018* भरतस्याभवत्क्लृप्तमनुरूपं च मन्त्रिणाम् ।
[Ś1 D6 क्लृप्तम् (for क्लृप्तम्)]

आसनं पूजयामास रामायाभिप्रणम्य च ।
वालव्यजनमादाय न्यषीदत्सचिवासने ॥ ३६
आनुपूर्व्यान्निषेदुश्च सर्वे मन्त्रिपुरोहिताः ।
ततः सेनापतिः पश्चात्प्रशास्ता च निषेदतुः ॥ ३७
ततस्तत्र मुहूर्तेन नद्यः पायसकर्दमाः ।
उपातिष्ठन्त भरतं भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ३८
तासामुभयतःकूलं पाण्डुमृत्तिकलेपनाः ।
रम्याश्चावसथा दिव्या ब्रह्मणस्तु प्रसादजाः ॥ ३९
तेनैव च मुहूर्तेन दिव्याभरणभूषिताः ।
आगुर्विंशतिसाहस्राः ब्रह्मणा प्रहिताः स्त्रियः ॥ ४०
सुवर्णमणिमुक्तेन प्रवालेन च शोभिताः ।
आगुर्विंशतिसाहस्राः कुबेरप्रहिताः स्त्रियः ॥ ४१
याभिर्गृहीतः पुरुषः सोन्माद इव लक्ष्यते ।
आगुर्विंशतिसाहस्रा नन्दनादप्सरोगणाः ॥ ४२

G 2 100 44
B 2 91 45
L 2 104 47

36 a) Ś1 D6 पूजयामास (for पूज°) —b) Ś1 D6 [भ]िप, D1 [इ]ति (for [भ]भि) Ś1 Ñ B D6 स (for च) —c) Ch. तालव्यजनम् (for वाल°) —After 36c, Ś1 D5-7 ins

2019* वीजयन्भरत हस्तम् ।
वीजयित्वार्चयित्वा च

[(l. 1) D5 वीजयन् Ś1 D6 तदा (for स्वयम्) —Ś1 om from l. 2 up to 37^{b} —(l. 2) D6 च विविवत् (for [अ]र्चयित्वा च)]

—d) Ñ1 B D6 परमासने, G(ed.) परमासवान् (for सचिवासने) V3 निषीदत्स वरासने, D4-7 ऋषीभ्यस्कृत्य चासने

37 Ś1 om 37^{ab} (cf. v. l. 2019*) —a) Ñ1 V1 B3-4 D5-7 आनुपूर्व्या, B1 D1-5 आनुपूर्व्या D5-6-7 ते (for च) —b) V3 मन्त्रिपुरोगमा, B4 Dg1 मंत्रपुरोहिता —D4-7 om 37^{cd} —c) Ñ2 B1-2 सेनापती (for °ति) —d) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 न्यषीदत(Dm1 °तु) Dg1 न्यसेदतु, T2-3 G1 M3 निषीदतु, M4 न्यषीदता (for निषेदतु) Ñ2 B3-4 प्रशास्तावन्व(D6 °न्व)सीदता, V1 प्रासादाग्रे निषीदत, B1 प्रसतावन्वसीदता (sic) B2 पुरस्तादनुसीदता —After 37, Ś1 Ñ B D6 ins

2020* तत परममातिथ्य गन्धरूपरसान्वितम् ।
वसिष्ठपूर्वं काकुत्स्थ प्रतिजग्राह धर्मवित् ।

[(l. 1) Ñ1 B1 -रसान्वित (for -रसान्वितम्)]

38 a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ताश्च(D5 °स्तु) सर्वा (for ततस्तत्र) —After 38a, V1 ins

2021* दिव्याभरणभूषिता ।
आजग्मुर्बहुसाहस्यो

—c) B1 D5 T1-2 उपतिष्ठत, Dd1 उपातिष्ठंतु D5 lacuna for भरत —d) Dd1 Dm1 D4-7 G M1 तेजसा (for शासनात्)

39 a) Dt1 T3 आसाम् (for तासाम्) D4-6 कूला (for कूल) —b) Ñ B1-4 पाडुमृत्सो(Ñ2 B3 °त्सो)पलेपना, V1 M1 °पन, B4 पाडुमृत्स्नोपशोभितं, D2 पाडुर मृत्तिलेपन, D2 पाडुशर्करशोभन, G(ed.) पांडुमृत्तानुलेपन —c) Dg1 M1 चासन्, D3 रम्या (for दिव्या) D4-7 आसन्नानाविधा दिव्या, G(ed.) आसीन्नानाविध दिव्य —d) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 G3 M1-2-4 Ct ब्राह्मणस्य, T3 ब्रह्मणस्तद्, G3 ब्राह्मणास्तु (sic) Cr m. g. as in text (for ब्रह्मणस्तु) Ś1 D5-6 प्रसादत, Dm1 °जा (sic), G3 प्रसादका, G(ed.) प्रसादजं (for °जा)

40 D4-7 om 40 D3 reads 40 after 2023* —a) Ś1 D6 ततश्चैव, Ñ B1-4 तेन चैव (by transp.) (for तेनैव च) —b) Ñ2 B1-2 T3 भूषणा (for भूषिता) —D1 G3 om (hapl ?) 40^{c}–41^{d} Ś1 V1 D6 om 40^{cd} —c) Ñ B D2-3 आजग्मुर्बहु (B1 [also] °र्देश) (for आगुर्विंशति) —d) Dt1 G3 ब्राह्मणा (sic) Cg ब्रह्मणा (as in text) Dg1 श्रिय (for स्त्रिय) Ñ B1-4 सहिताप्सरसां गणा

41 D2 G1 om 41^{ab} (cf. v. l. 40) —a) Dm1 T1 M3 -मुक्तेन, G3 M1 मुक्ताभि, Cr m. g. t. as in text (for मुक्तेन) G1 सुवर्णेन च मुक्तेन —b) Dm1 G1-3 M1-2 वि(G1 M3 च)भूषिता (for च शोभिता) Dd1 जाबालेन विभूषिता —For 41^{ab} Ś1 Ñ V1 B D1-3-7 (Ś1 V1 D5-7 reading after 41^{cd}) M4 subst

2022* सुवर्णरीतिप्रतिमा पद्मकिञ्जल्कसप्रभा ।

[D6 स्वर्ण (for सुवर्ण) Ś1 D4-6-7 -तारा, Ñ2 B3 वीथि, B4 वीथि (for रीति) V1 सुवर्णकलिमस्रग्(for the prior half) Ś1 D6 transp. the post. half and 41^{d} V1 B4 D1-3 M4 -वर्चस(D1 °सा) D4-6 -प्र(D6 -सु)प्रभा (for -सप्रभा)]

—c) Ñ B1-2 D3-5-7 दिव्या (for आगुर्) Ś1 V1 B4 D1-3-6 आजग्मुर्बहु(D1-3 °र्देश)साहस्रा —d) B4 D4-7 सहिता D2 भुवनात्, D6 भवनात् (for प्रहिता)

42 a) B1 आभिर् (for याभिर्) M3 गृहीभि, Cg k. as in text (for °त) —b) Dg1 होच्यते, T3 M3 चोच्यते, G3 M1 दृश्यते (for लक्ष्यते) Ś1 V1 D4-7 भवत्युत्साचेतन, Ñ D1-3-6 M4 भवत्यु(Ñ B1-4 °र्वेद्भु)न्मत्तचेतन Cg Cg याभिर्गृहीता पुरुषा सोन्मादा इति होच्यते इति च पाठः । तदा उच्यते गुल्मेति शेषः । [illegible] —c) Dt1 -सहस्रा (for -स्रा°) —d) T3 M1 नन्दनाप्सरसा(M1 °सो) गणा —For 42^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-3 (reading after 39) 4-7 subst

G 2 100 45
B 2 91 46
L 2 104 48

नारदस्तुम्बुरुर्गोपः पर्वतः सूर्यवर्चसः ।
एते गन्धर्वराजानो भरतस्याग्रतो जगुः ॥ ४३
अलम्बुसा मिश्रकेशी पुण्डरीकाथ वामना ।
उपानृत्यंस्तु भरतं भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ४४
यानि माल्यानि देवेषु यानि चैत्ररथे वने ।
प्रयागे तान्यदृश्यन्त भरद्वाजस्य शासनात् ॥ ४५
बिल्वा मार्दङ्गिका आसन्शम्याग्राहा बिभीतकाः ।
अश्वत्था नर्तकाश्चासन्भरद्वाजस्य तेजसा ॥ ४६
ततः सरलतालाश्च तिलका नक्तमालकाः ।
प्रहृष्टास्तत्र संपेतुः कुब्जा भूत्वाथ वामनाः ॥ ४७
शिंशपामलकीजम्ब्वूर्याश्चान्याः कानने लताः ।
प्रमदाविग्रहं कृत्वा भरद्वाजाश्रमेऽवसन् ॥ ४८
सुरां सुरापाः पिबत पायसं च बुभुक्षिताः ।
मांसानि च सुमेध्यानि भक्ष्यन्तां यावदिच्छथ ॥ ४९

2023* भरतश्चित्रतिसाहस्रास्ता स्त्रियो नन्दनाद्वनात् ।

[V1 B1 D1 • तथा (for आस्म्) Ś1 Ñ1 D6 त्रिंशति (for विंशति) G(ed) आयातास्त्रिंशत्साहस्रा (for the prior half) Ś2 Ñ2 V1 D6 स्त्रियो वै, D7 &2 स्त्रियेच्या (for ता स्त्रियो) D1 वना (for वनात्)]

43 ª) Dg1 Dd1 D1-3 सुपदुर् , Cg as in text (for तुम्बुरुर्) B3 गार्ग्य (for गोप) —ᵇ) Ñ1 प्रवर्तं , Ñ2 B1 3 प्रदत्त , V1 B4 D1-3 सुतनु , B1 प्रवक्ष , Dt1 G2 M• प्रमथा, Dd1 Dm1 T2 G1 M1 प्रगायन् , D5 प्रघुर , T1 प्रमदा , T2 प्रघुरा G3 यहुल , M3 प्रहुरा , M4 प्रवयुर् (for पर्वत) Ś1 Ñ B1-3 D1 7 सूर्यमडल (B1 3 °ण , D7 °ला) M1 °लोचन (for सूर्यवर्चस) Dg1 प्रायुरासूर्यवर्चस —ᶜ) Ñ2 B2 गधर्वपतयो (for °राजानो)

44 ᵇ) Dt1 पुडलीका B4 [था]श , Dd1 Dm1 D3 च, D5 [थ] च (for [था]थ) Ś1 B1 वामना V1 B4 D1 8 शारदा , D3 पाशुना D7 वामम (for वामना) —ᶜ) Ś1 B4 Dt1 D1 3 7 M3 उपानृत्यत, Ñ B1-3 उपानृत्यश्च, V1 D2 उपा (V1 °प)नृत्यतु, Cr g as in text (for °स्तु) —ᵈ) D1 भारद्वाजस्य D5 तेजसा (for शासनात्)

45 Ś1 V1 B4 D1 8 om (hapl) 45 D3 reads 45 after 48 D1 repeats 45 after 47 D5 7 read 45 after 47 —ᵃ) Ñ B1 3 D4 6 देवानां, M3 देवेषु (for देवेषु) —ᶜ) Ñ2 B3 दृश्यते B1 [अ]दृश्यते (for [अ]दृश्यन्त) —ᵈ) Dg1 Dt1 D4(second time) 7 T2 3 G M1 3 तेजसा Cg as in text (for शासनात्) D4 भरद्वाजाश्रमेऽभवत् —After 45 D3 ins 2025*

46 ª) B1 वीणा (for बिल्वा) D5 मादविरादा (for मार्दङ्गिका) Ñ B D4 7 तत्र, V1 Dd1 Dm1 D1 3 M3 4 चासन् , D3 चैव, Cg as in text (for आसन्) Ś1 D6 दिव्यगंधरसास्तत्र, D1 बिल्वमामर्दंकास्तत्र —ᵇ) Ś1 G2 M2 शम्यप्राहा, Ñ1 शम्याश्रिहा Ñ2 B3 श्या(N• °शा)माग्राहा V1 घाव्यमादा B1 सम्याशाह , B3 श्यमामाहि , B4 श्यामग्राहा D1 4 8 सम्यगग्रा(D4 °श्याग्रा)हा D6 शम्यग्राह्या, G3 काश्य ग्राहा (for शम्याग्राहा) D7 बिभीतकं —ᶜ) Ś1 D6 रक्त माला(D6 °लया)श्च, Ñ V1 B1-3 D1-3 1 नर्तका(Ñ1 °ना) श्चापि D1 नर्तकाश्चैव, D4 7 भक्तमालाश्च G2 M1 2 नर्तका श्चासन् (for नर्तकाश्चासन्) —ᵈ) Dg1 T1 शासनात् (for तेजसा) Ś1 Ñ B D1-3 8 भरद्वाज(D2 °जा)नियोजिता V1 भरद्वाजेन योजिता , D4 8 1 तालकुद्दा(D5 °क्ष, D7 °ष)श्च यशुता

47 ª) D4 5 7 तथा (for ततः) G3 सरलश्चन्द्र M3 °तापाश्च (for °तालाश्च) Ś1 Ñ B D6 रसज्ञा(Ś1 D6 °साला)श्चैव तालाश्च, V1 चद्राख्या सरला:, D1 3 शालाम्लला स(D3 सु)मरलाम् , M4 सालातालातालकास —ᵇ) Ś1 D6 चैव यथुला , Ñ1 B M3 नागमाला(B4 °लि)का , Dt1 सतमालका Dm1 G1 नागमल्लिका T3 नागयष्टिका , G2 रक्तमालिका G3 M1 नक्तमालिका , Cg as in text (for नक्तमालका) Ñ2 तिलकामलकास्तथा —ᶜᵈ) Ś1 प्रकृष्टास् , D6 प्रहृष्टास् M2 प्रमुदास् (for प्रहृष्टास्) T2 स पेतु (for संपेतु) V1 सनाहृता , D5 तु वामना Dd1 च वाम(before corr ष) ना , D1-3 M3 सवाम(D2 °स)ना (for [अ]थ वामना) Ś1 D6 ककुभा(D6 कुकुभ)श्चैव वामना (for ᵈ) D4 5 7 अमृता(D5 प्रवृत्ता)स्तत्र दृश्यते भरद्वाजस्य शासनात् —After 47 D4 repeats and D5 7 read 45

48 D3 om 48 —ª) Dg1 D5 शिंशिप Dt1 शिंशप Dm1 विशुक , D1 शशिप , D2 शतप , T2 3 Cm g शिंशुप G2 शिवप Ck t as in text (for शिंशप) Ś1 D6 4 [आ]मलका (for [आ]मलकी) Ś1 -जंबस , Ñ1 -जातोर Ñ2 B2 4 Dg1 जबो (sic) (Ns Dg1 °था) (for जम्बू[ ]) —ᵇ) Ś1 D6 तथान्या T2 काननेषु था (for °ने लता) —After 48ᵃᵇ T3 ins

2024* मल्लिका मालती जातियौश्चान्या कानने लता ।

[K(ed) मालती मल्लिका (by transp)]

—ᵈ) N1 D4 7 [s]भवन् , G2 [s]वदन् (sic) (for sवसन्) —After 48 V1 B3 4 D1 3 M4 ins D3 ins after 45

2025* कश्चिन्मधुस्रवा वृक्षा केचिद्वस्त्रप्रदायिनः ।
फलपुष्पप्रदाः केचित्केचिदाभरणप्रदाः ।

[(l 2) D3 चैव (for केचित्) D1 वस्त्रा नैचितान् (for the prior half)]

—After 48, D3 reads 45

49 ª) B4 D3 G1 2 M3 Cg सुरा , Ct as in text (for सुरां) Ñ V1 B D1 2 3 M1 सुराप Ś1 D6 त्वपिबद् , N2 B

उत्साद्य स्नापयन्ति स्म नदीतीरेषु वल्गुषु ।
अप्येकमेकं पुरुषं प्रमदाः सप्त चाष्ट च ॥ ५०

संवाहन्त्यः समापेतुर्नार्यो रुचिरलोचनाः ।
परिमृज्य तथान्योन्यं पाययन्ति वराङ्गनाः ॥ ५१

हयान्गजान्खरानुष्ट्रांस्तथैव सुरभेः सुतान् ।
इक्षूंश्च मधुलाजांश्च भोजयन्ति स्म वाहनान् ।
इक्ष्वाकुवरयोधानां चोदयन्तो महाबलाः ॥ ५२

नाश्वबन्धोऽश्वमाजानान्न गजं कुञ्जरग्रहः ।
मत्तप्रमत्तमुदिता चमूः सा तत्र संबभौ ॥ ५३

G 2. 100. 54
B 2. 91. 57
L 2. 104. 59

D5.7 M1 विवृत, V1 D1.3 विवति, D2 विवृतु (for विवृत) —[b]) D5 तु (for च) B1.2.4 D6.7 M1 बुभुक्षित (for °क्षिता) V1 D1-3 भुक्तं ह्यत्र बुभुक्षित —[c]) Ś1 Ñ V2 B D1-7 M2 महार्हाणि (for सुमेध्यानि) —[d]) Ś1 D5 भक्ष्य या, Ñ2 B3 भक्षता, V1 D2 भक्ष्यते, D1.3 भक्ष्यते, D4.7 I2 भक्ष्यता, L(ed) भक्ष्य यै (for भक्ष्यताम्) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 यावदीप्सित, Ñ1 यो यदीप्सित D11 यो यदिच्छति, D5.7 M1 यावदिच्छति, T2 M2 यावदिच्छत

50 [a]) D11 C1 उत्सोद्य, C2 T m g as in text (for उत्साद्य) Ś1 D6 नारीस्तास्याम स्नातश्च, Ñ B D5 स्नान्त्वा(Ñ2 B3 D5 उत्सा)दयन्त्या(B4 °य स्ता)पयश्च, V2 कुरंस्वागतं पोक्त (sic) D1.2.4 उत्सा(D4 °त्था)द(D4 °प)यन्त्यापय(D5 °या)श्च, D3.7 उत्थाप्य स्नापयंत्यश्च, M1 उद्वर्तयस्नापयश्च —[b]) D1 नदीतीर्थेषु Ñ2 B3 सरःसु V2 D1-3 चारुषु B1 वल्गुसु (sic) (for वल्गुषु) —[cd]) D6 अप्राप्यम्, D2 अपि कम् (for अप्येकम्) V2 एवं, Dm1 एक, D2.7 मृगं (for एकं) Ñ B सम्येक(Ñ1 °क)पुरुषं प्राप्य (for °) Ś1 D6 प्रमदा पुरुष (by transp) Ś1 D3.7 पंच पच च(D6 चै) Ñ B1.2 पंच पट्तया, V1 पच पञ्चसे, B3.4 पंचपट्च वा D11 सप्त चाष्ट न (sic) D2.3 पच पञ्च चै

51 [a]) T2.3 G2.3 M1 संवह(T2 °ह)त्य, M2 संवाह्य, C1 m g 1 संवाहन्त्य (as in text) Ś1 Ñ B D5.7 M1 संवाहयंत्यु(D4 °यन्तु)पातीन्ता(D5 M1 °सते D1.6 °सत्वो, D7 °मतु) V1 D1 संवाहमाना स्त्रा(D1 स्त्र)याति Dg1 संवाहयंत न्योपेतुर (sic) —[b]) Ś1 D6 शुभा (for नार्यो) Dg1 D11 Dm1 विपुल, G1 रुधिर (for रुचिर) M1 भूषणा (for लोचना) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 परिगृह्य, T3 परित्यज्य (for °मृज्य) D11 तदा, D1.2 यथा, D3 तत, D4.5.7 च ता (for तथा) D1.3 पुन, D2.1 सर्वे (for [अ]न्योन्यं) —[d]) Ñ2 B1.3 प्राप्यंति, D5 पश्यति, D6 पायस तु M2 पालयंति (for पाययन्ति) D3-6.7 सुशमं (for वराङ्गना) —After 51 Dm1 ins. राम सीता च

52 [a]) Ś1 D6 अश्वान्त(D6 °न्)गाज, Ñ B1.4 D5.6.7 गजानश्वान् (by transp) V2 रथान्गजान्, T1 गजश्वान् (for गजान्खरान्) D1.3 हयान्गजान्अश्वान्. —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 सुरभीसुतान् (D1 [also] °पुत्रान्) —After 52[ab], V1 D1-3 ins

2026* भोजयन्ति च सैन्यं यस्य यस्य यथोपगम् ।

[V2 देशं जद देवत्, D2 देवदेशादं, D3 भोजयसायम् (for भोजयन्ति सैन्यं) V2 D1.3 यथेप्सितं (for यथोपगम्)].

while Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins :

2027* अभोजयन्वाहनपालास्तेषां भोज्यं यथाविधि ।

[M4 यथारुच (for यथाविधि)]

—[c]) V2 D1.3 M4 इक्षूनपि D1.7 इक्षुश्च (for इक्षूंश्च) Ś1 D6 मधुरान्वादान्, B1 मधुलाजांश्च, D2.7 मधुद्राक्षाश्च (for °लाजांश्च) T1 M2 इक्षून्मधूंश्च(T1 °धु च) लाजांश्च —[d]) M1 वाहयंति D5 सर्वदा, M2.4 वाहनं (for वाहनान्) Ś1 Ñ B D5 G(ed) भोजयामासुरेव च (G[ed] हि), V1 D2 भोजयन्त्यत्र वाहनान्(D2 °नं), D1.3 कदन्न(D1 °न्नं)मथ शाल्य, D4.7 भक्ष्य(D4 °क्ष)विविधशाल्य —[e]) Ś1 Ñ1 B3.4 D6 योधास्ते B1 योधानाम्, B2-योधाश्च, D1 योधाश्च (for योधानां) —[f]) B1 महाबलान् D1.4.6.7 भोजयंति स्म सर्वदा (D1 °दा) —After 52, B2-4 ins

2028* यस्य यस्य च यद्योग्यं वाहनस्य सुदुर्लभम् ।
सुरामैरेयमधुकं वरन्नमथ शाल्यम् ।
भोजयश्च नरा सम्यक्तद्भोज्यं च यथाविधि ।

[(l. 2) B3.4 अन्न (for अथ) —(l. 3) D1 योजयश्च (for भोजयश्च)]

53 [ab]) Ś1 Ñ B1.2 D1.6 आज्ञासीत्; Dg1 Dm1 G1 आजाने, D11 आज्ञानत्, D2.5 अभ्यासीत्, T1.2 G2 आजानन् C1 m g as in text (for आजानात्) B3 नाश्वबन्धश्च(also °बधाश्च न)ज्ञासीत्, B4 नाश्ववधाश्च साज्ञासीत्; D4.7 नाश्व बधश्च तथासीत्, G3 नाश्वं वधे कुर्यात् M1 नाश्वबन्धमज्ञासीत् (for °) B2 न गज, D1.3 नाकुश, D5 कुंजर (for न गजं) B3 -ग्रहे, Dm1 G3 ग्रहा, D4.7 ग्रहे C1 m as in text (for ग्रह) D1 नश्वानियन्तग्रही (for [b]) V1 नाश्वबन्धाश्वचारोश्च न कुंजरग्रह, D2 नानाश्वबधाश्च .. मण्यासीद्गजग्रही —[d]) D11 transp चमू and सा M1 शुशुभे सा तदा चमू —For 53[cd] Ś1 Ñ V1 B D2-7 subst

2029* सर्वोऽमत्तप्रमत्तश्च तत्रासीत्तदा चमूः ।

[Note hiatus between the halves D4.7 मत्तश्च, D1 मुदितश्च (for मत्तश्च) Ś1 V2 D1.3.4 स्थित (for तत्र) Ś1 V1 D2.6 सा (for तदा) D1.7 महा सा भवत् (for the post half)]

—B3.4 cont

2030* अन्ये च पुरवास्याश्च सुहृदोऽथ सहस्रशः ।
ब्राह्मणा भोजयन्ति स्म सर्वकामैश्च संस्थिताः ।
तर्पयन्ति इक्ष्वाकुवीरांश्च प्रिय सम्भाषिताः ।
परिचर्यां कुर्वन्ति तत्र तत्र महारथाः ।

G 2 100 54
B 2 91 58
L 2 104 59

तर्पिताः सर्वकामैस्ते रक्तचन्दनरूषिताः ।
अप्सरोगणसंयुक्ताः सैन्या वाचमुदैरयन् ॥ ५४
नैवायोध्यां गमिष्यामो न गमिष्याम दण्डकान् ।
कुशलं भरतस्यास्तु रामस्यास्तु तथा सुखम् ॥ ५५
इति पादातयोधाश्च हस्त्यश्वारोहबन्धकाः ।
अनाथास्तं विधिं लब्ध्वा वाचमेतामुदैरयन् ॥ ५६
संप्रहृष्टा विनेदुस्ते नरास्तत्र सहस्रशः ।
भरतस्यानुयातारः स्वर्गोऽयमिति चाब्रुवन् ॥ ५७
ततो भुक्तवतां तेषां तदन्नममृतोपमम् ।
दिव्यानुद्वीक्ष्य भक्ष्यांस्तानभवद्भक्षणे मतिः ॥ ५८
प्रेष्याश्चेट्यश्च वध्वश्च बलस्थाश्चापि सर्वशः ।
बभूवुस्ते भृशं तृप्ताः सर्वे चाहतवाससः ॥ ५९
कुञ्जराश्च खरोष्ट्राश्च गोश्वाश्च मृगपक्षिणः ।
बभूवुः सुभृतास्तत्र नान्यो ह्यन्यमकल्पयत् ॥ ६०

[(l 1) B4 सहृष्ट (for कुमृष्ट) —(l 3) B4 परमभासुरा]

54 ^{a}) B1 3 अर्पिता (for तर्पिता) V3 तु B1 2 4 Dg1 D3 T2 G1 M3 4 तै Dt1 Dd1 Dm1 च (for ते) —^{b}) Ś1 D2-7 दिव्य (for रक्त) Ś1 Ñ1 D1 2 4 7 भूषिता (for रूषिता) —^{c}) M4 -जन (for -गण) Ś1 D1 4 -सहुष्टा, Ñ V1 B D1 5 7 -सहृष्टा, D6 सन्तुष्टा, M4 -सकीर्णा (for -संयुक्ता) —^{d}) Ś1 Ñ B D6 सैन्या वाच V1 सज्ञावाचम्, D3 सैन्या वाप्यम् (for सैन्या वाचम्) Ś1 Ñ1 V1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-5 7 T2 3 G M Ck t उदीरयन्, Cg as in text (for उदैरयन्) —After 54 G3 reads 57

55 V1 B4 om 55^{ab} —^{a}) D1 न च (for नैव) D3 प्रविश्यामो (for गमिष्यामो) —^{b}) Dm1 D4 7 ना(D4 नो) गमिष्याम(D7 °मि) T3 दडक (for °कान्) Ś1 Ñ B1 2 D1 3 6 गमिष्यामो न दडक(B1 दारक D3 नदकान्) D3 न गमिष्यामि दडकान् —B1 om 55^c–56^b —^{d}) M4 च (for [अ]स्तु) G3 रामश्चास्तु N2 B2 3 Dg1 D1 5 7 G1 M3 यथा V1 B4 सदा (for तथा)

56 B1 om 56^{ab} (cf v l 55) —^{a}) T3 पादितयोधाश्च, G3 M1 2 पात्रातयोधाश्च G1 पादातयो योधा Ś1 D6 हस्त्यश्वोत्तम योधास्ते Ñ B2-4 D1-5 7 M4 इति हस्त्य(Ś1 D4 7 पत्त)श्वे(Ñ B2 3 D5 6 7 यो)धा(D2 7 °ध्या)स्ते (B4 [marg also] 4 D1 2 M4 °श्च) V1 हस्त्यश्वरथयोधाश्च —^{b}) Ś1 गधका B3 वंधक (for बन्धकाः) V1 B3 (marg also) 4 D1 4 M4 पशुपालास्तथापरे D3 हस्त्यारोहण बंधका —^{c}) B1 4 अथातिथि(B1 °थ्य) T3 'स्वे (for अनाथास्त) D6 दृष्ट्वा (for लब्ध्वा) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1 5 M4 पुण्यां वाचम्(Ś1 Ñ B2 3 D6 °ण्या वाच) Cg as in text Ck वाचमेनाम् (for वाचमेताम्) B1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 5 7 T2 3 G1 2 M3 Cr k उदीरयन् ; D1 उदीर्य च, Cg as in text (for उदैरयन्) G3 वाचतो मुदरैरयन् (sic)

57 D3 om 57 G3 reads 57 after 54 —^{a}) G(ed) अथ हृष्टा (for संप्र°) Ś1 D6 प्रतिनेदुर्, N2 B3 प्रमत्ताश्च V1 B1 D1 4 5 M4 विनादुस्ते(B1 °श्च) D7 विरेजुस्त (for विनेदुस्ते) B3 सहृष्टा प्रतिजह्रुश्च B4 सहृष्टा परिजग्मुश्च D1 सहृष्टाश्च विनेदुस्त —^{b}) N1 दास (for तत्र) —^{c}) D4 5 7 [अ]नुयातार (for °यातारः) —After 57 B3 ins

2031* पूर्वं तूर्णं भक्ष्यभोज्य न लब्धं सुभृवित् क्वा ।

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2032* नृत्यन्तश्च हसन्तश्च गायन्तश्चैव सैनिकाः ।
समन्तात्परिधावन्ति माल्योपेताः सहस्रशः ।

[(l 1) G3 सहसाश् (metr) (for नृत्यन्तश्च) T3 नृत्यति स्म हसति स्म (for the prior half) T1 2 M3 स्म (for [ए]व) Dg1 T3 G M1 3 4 गायति(G1 M4 °न्ति) स्म च (for गायन्तश्चैव) —(l 2) Dt1 Dm1 परिधावन्तो G1 3 माल्योपेता (for माल्यो°)]

58 ^{a}) M3 [अ]ह भुक्ता (for भुक्तवता) T3 नां (for तेषां) —^{c}) G2 M1 उदीक्ष्य (for उद्वीक्ष्य) T3 G2 च (for तान्) Ś1 D6 दिव्यानामपि भोगानाम्, N1 दिव्यानामथ भक्ष्या भोग (sic) Ñ2 B D1 3 दिव्यभक्ष्यो(D1 3 4 °भक्ष्यो D4 भक्ष्ये)पभोगाना(B4 °पभोगाना) V1 दिव्यभक्ष्योपभोगानाम् D4 5 7 दिव्यानामथ भक्ष्या(D7 °क्ष्य)णाम् —^{d}) Ñ1 B Dm1 D5 T2 G1 नाभवद्, D1 भाद्भवद्, Cg t as in text (for अभवद्)

59 ^{a}) M3 4 प्रेक्ष्याश्च T3 G2 3 M1 4 चेष्टाश्च M1 चक्षुश्च (sic) Cg k t as in text (for चेट्यश्च) M1 चैवाश्च (for वध्वश्च) —^{b}) T1 च सहस्रश (for चापि सर्वशः) —For 59^{ab}, Ś1 Ñ V1 B D1 7 subst

2033* प्रैष्यारचैवाश्वबन्धाश्च बलस्थाश्चैव सर्वशः ।

[Ś1 D6 मदकारिगृहस्थाश्च N1 प्रेष्याश्चैवाश्वबन्धाश्च V1 B1 3 प्रेष्याश्च B1 प्रेष्याश्चे(अ)श्वबन्धाश्च B2 4 प्रेष्या(B4 प्रेषा)श्चैव बन्धाश्च D1 प्रेष्याश्चेगाश्वबन्धाश्च D3 प्रेक्ष्या चेटाश्च बधाश्च (sic) D7 प्रैष्याश्चैवाश्वबन्धाश्च D4 7 प्रेष्या[अ]रा(D7 °श्वा) श्च हस्त्य D6 प्रेष्य चेटश्च सर्वेश्च (sic) (for the prior half) Ś1 D6 बालस्थाश्च N1 D4 7 बलस्थाश्चापि N1 बलस्थाश्चैव V1 D1 बलस्थाश्च D3 बलस्था येऽपि (for बलस्थाश्च)]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 7 तु(D3 तत्र D4 7 च) भूत्वे (for भृशं) V1 T1 हृष्टा Dt1 प्रीता M3 तुष्टा (for तृप्ता) —^{d}) B1 विरतास् D3 सुहृ D4 7 चाप्यपि D6 चार्थी (for चाहत)

60 ^{b}) Ś1 D6 गोगाति; Ñ V1 B D1 4 7 M4 गो(D3 गा)जाति G1 3 तथा च (for गोश्वाश्च) D3 भृगाप्ती (sic) —^{c}) Ś1 V1 D1 4 D6 सुभृतास्, N1 B3 सुभृताः, D6 सम्भृतास्, Cm g t as in text (for सुभृतास्) D1 7 सुभृता

नाशुक्लवासास्तत्रासीत्क्षुधितो मलिनोऽपि वा ।
रजसा ध्वस्तकेशो वा नरः कश्चिददृश्यत ॥ ६१
आजैश्चापि च वाराहैर्निष्ठानवरसंचयैः ।
फलनिर्यूहसंसिद्धैः सूपैर्गन्धरसान्वितैः ॥ ६२
पुष्पध्वजवतीः पूर्णाः शुक्लस्यान्नस्य चाभितः ।
ददृशुर्विस्मितास्तत्र नरा लौहीः सहस्रशः ॥ ६३
बभूवुर्वनपार्श्वेषु कूपाः पायसकर्दमाः ।
ताश्च कामदुघा गावो द्रुमाश्चासन्मधुश्च्युतः ॥ ६४
वाप्यो मैरेयपूर्णाश्च मृष्टमांसचयैर्वृताः ।
प्रतप्तपिठरैश्चापि मार्गमायूरकौक्कुटैः ॥ ६५
पात्रीणां च सहस्राणि शातकुम्भमयानि च ।
स्थाल्यः कुम्भ्यः करम्भ्यश्च दधिपूर्णाः सुसंस्कृताः ।
यौवनस्थस्य गौरस्य कपित्थस्य सुगन्धिनः ॥ ६६

G 2 100 16
B 2 91.73
L 2 101 71

D3 नेति (for तत्र). —d) D5 नात्रो; Cm g as in text (for नास्ये). D6 दृश्यत (for नर°) Ś1 Ñ B D1-7 मलविवर्णाश्च (Ñ B1 °ना). V1 नरा, दृश्यत; D1-3 [illegible]; M3 [illegible].

61 a) D1-3 नाशुक्ल- (for नाशुक्ल). V1 [illegible] (also [illegible]) [illegible]; B2 [illegible]; B1 [illegible] —b) V1 D1-3 मलिनः क्षुधि(V1 °धि)तोऽपि वा. —c) D1 ध्वस्तकेशो (for ध्वस्त°). —d) Ś1 D2 [illegible]; Ñ1 [illegible] (sic), Ñ2 V1 B1-3 D3 [illegible]; B2 [illegible] D1-3 [illegible]; D4 [illegible]; M3 [illegible] (for [illegible]). —After 61, B2,3 ins.:

2034* [illegible] च [illegible] च ।
[illegible] च [illegible] ।

62 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 read 62 after 65 —a) Ś1 D2 [illegible] Ñ V1 B D1-3 [illegible] (for चापि). B1 [illegible]; D3 G2,3 M1,2 [illegible]; Cg as in text (for च वाराहैः) —b) Ś1 Ñ1 B2,3 D1-7 [illegible] V1 [illegible] D2,3 D5-7 [illegible], G1 [illegible]; M3 [illegible]; Cr m g t as in text (for निष्ठान) Ñ2 B2,3 [illegible]; V1 [illegible] (for वर) M3 [illegible] (for संचयैः) D5 [illegible].
c) Ñ1 [illegible]; G2 [illegible]; M3 [illegible] (for फल) Ś1 D2 [illegible] (D4 °ह्) [illegible]; V1 D1-3 [illegible]; D1-7 [illegible]; Cm [illegible]. —d) Ñ1 D2,3 [illegible]; V1 D1-3 [illegible]; B2,3 [illegible]; B1 [illegible] D1 [illegible] (sic). M3 [illegible] (for सूपैर्गन्ध) Ś1 Ñ1 D2 [illegible] (Ñ1 °र) D1-7 [illegible] (D1 [illegible]) [illegible]; D5 [illegible] (sic)

63 P1 reads 63 twice —a) V1 D1-3 [illegible] D1-3 [illegible] (for पुष्प). D5 [illegible] Ñ2 P1 (first time) [illegible] [illegible] D1 (second time) [illegible] —b) (L 63) [illegible] Ñ1 D1-3 [illegible] Ñ2 B (D1 first time) [illegible] (second time) [illegible] M3 [illegible] (for [illegible]). V1 D1-3 [illegible] V1 [illegible] —c) Ñ1 B D1-3 [illegible] (for [illegible]). —d) V1 D1-3 [illegible] D1 [illegible] G1 [illegible]; T1 [illegible] M3 [illegible] (for [illegible]) —For 63, Ś1 D1-3 [illegible]

2035* [illegible] पायसानि सुशुभानि च [illegible] ।

64 a) G1 [illegible] (for बभूवुर). V1 [illegible] D1 °[illegible] B2 °[illegible] T1 °[illegible] (for वनपार्श्वेषु). —b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 [illegible] (for कूपाः). —c) Ñ1 D1-3 [illegible] (for ताश्च). Ś1 Ñ V1 B1-3 D5 [illegible]; M3 °[illegible] (for कामदुघा गावो). —d) Ś1 D2 M3 [illegible] V1 D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-3 Cm [illegible]; Ñ1 B1-3 D1-3 T1,2 G2,3 M1,2 °[illegible] (Ñ2 B1 D2,3 °[illegible]), V1 D1-3 G1 °[illegible]; D1 °[illegible]; Cg [illegible] (for मधुश्च्युतः).

65 a) D1-3 [illegible]; M3 [illegible] (for [illegible]). —b) Ś1 V1 D1-3 [illegible]; Ñ1 B1-3 D1-3 [illegible]- (for मृष्ट-). M3 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]). —c) Ś1 Ñ2 [illegible] (Ñ1 °[illegible]) [illegible], Ñ2 V1 B D1-3 [illegible] (B2 [illegible]) [illegible] (V1 D5 [illegible]) [illegible] D2,3 [illegible] D1 [illegible] D6 [illegible] D1 [illegible] D1-3 [illegible] (D1 °[illegible]) [illegible] G2 [illegible] M3 [illegible] °, Cr m g [illegible]° (as in text) —d) P1 [illegible] (for मार्ग) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M3 [illegible] (V1 B1 D1-3 [illegible]) [illegible] (D1 [illegible]) D1-3 T1 G1-3 M3 [illegible] D1-3 [illegible] (D1 °[illegible]) Cr m g as in text (for कौक्कुटैः). —After 65, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M3 read 62.

66 V1 om. 66a–67b —a) Ñ1 B1 D1-3 G1 [illegible] Cr m g k t as in text (for पात्रीणां). M3 [illegible] (for च). —After 66a, P1,2 D (except D1) S ins.

2036* [illegible] [illegible] च ।
[illegible] च [illegible]

[(L 1)] P1,2 D1-3 D1 [illegible] (D1 °[illegible]) [illegible] —(L 2) D1-3 [illegible] P1,2 D1-3 P1,2 [illegible] (M3 [illegible]) [illegible] —a) Ś1 Ñ B D1 [illegible], Ś1 Ñ1 D1 [illegible]; D1-3 M3 [illegible] D1 [illegible] D1-3 [illegible], —c) D1 [illegible] (sic) Ś1 Ñ B D1-3 [illegible] (for [illegible]) Ś1 P1,2 D1-3 [illegible] D1-3 [illegible] Ś1 [illegible] Ñ1 P1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (sic). P1 [illegible] (for [illegible]) —d) Ñ1 P1,2 D1-3 [illegible] D1 [illegible] G1 [illegible] (for [illegible]). Ś1 P1 [illegible] P1,2 T1 [illegible]; D1 [illegible]

G 2 100 67
B 2 91 73
L 2 104 72

ह्रदाः पूर्णा रसालस्य दध्नः श्वेतस्य चापरे ।
बभूवुः पायसस्यान्ये शर्करायाश्च संचयाः ॥ ६७
कल्कांश्चूर्णकषायांश्च स्नानानि विविधानि च ।
ददृशुर्भाजनस्थानि तीर्थेषु सरितां नराः ॥ ६८
शुक्लानंशुमतश्चापि दन्तधावनसंचयान् ।
शुक्लांश्चन्दनकल्कांश्च समुद्गेष्ववतिष्ठतः ॥ ६९
दर्पणान्परिमृष्टांश्च वाससां चापि संचयान् ।
पादुकोपानहं चैव युग्मान्यत्र सहस्रशः ॥ ७०
आञ्जनीः कङ्कतान्कूर्चांश्छत्राणि च धनूंषि च ।
मर्मत्राणानि चित्राणि शयनान्यासनानि च ॥ ७१
प्रतिपानह्रदान्पूर्णान्खरोष्ट्रगजवाजिनाम् ।
अवगाह्य सुतीर्थांश्च ह्रदान्सोत्पलपुष्करान् ॥ ७२

(sic) D4 7 सुसभृता, M4 सुसत्कृता (for सुसत्कृता) Ś1 D4 दध्न पूर्णाश्च सत्कृता —c) Ś1 D3-7 गोरसस्य च (for यौवनस्थस्य) Ś1 Ñ B D6 त(B2 तु)रुस्य, D1 2 M4 सादृस्य D2 6 7 सारस्य (for गौरस्य) —f) D4 7 दधिदुग्ध (for कपित्थस्य) Ś1 Ñ2 B D1 3 6 M4 दधि(Ś1 D2 3 6 M4 कपि)त्थसमगधिन, D6 कपित्थरसगंधिन

67 V1 om 67ab (cf v l 66) —a) Ñ2 तदा (for ह्रदा) Ś1 D6 [अ]वसालाश्च, Ñ B D1 6 7 M4 रसालाया (B1 3 4 °श्च) T3 रसालस्य (for रसालस्य) —D6 reads 67b-68a in marg —b) Dg1 चैत्रस्य (for श्वेतस्य) —c) D4 6 7 [अ]थ, M4 [अ]पि (for [अ]न्ये) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 प(B4 पा)यसश्चापि Ñ1 पयसा चाथ, Dg1 T1 M3 पायसाश्चान्ये, Dt1 Dd1 Dm1 T2 पयस(Dd1 °सा)श्चान्ये, T3 पयसान्यान्ये, Cg k as in text (for पायसस्यान्ये) —d) B1 सन्निभा (for संचया) Dg1 T2 G M1 2 Cv m g शर्करायाश्च (M1 °पूप)संचय (G2 M1 °यान्, Cv m g °या) Dt1 T1 Cr k t शर्कराणां च संचया M3 शर्कराश्चैव संचया

68 D6 reads 68a in marg (cf v l 67) —a) B1 कल्का पूर्ण, B4 गन्धाश्चूर्णं (for कल्काश्चूर्णं) Ś1 Ñ2 Dm1 D2 G1 3 M4 कल्काश्चू(Ś1 D6 G1 3 °ल्कच्)र्णकषायाश्च, V1 भक्ष्या न्नेह्यान्चोष्याश्च (subm) D1-3 श्लक्ष्णाश्चूर्णा कषायाश्च, D4 6 7 कल्काश्चूर्णा कषायाश्च —b) Ś1 D4-7 वासांसि, V1 स्थानानि, D3 मासाना (sic) (for स्नानानि) —c) Ñ1 भाजनस्थाश्च, V1 भाजनस्थानान् Ś1 D6 ददृशुर्भाजनसाश्चापि —d) Ñ1 B3 तीरेषु B4 lacuna (for तीर्थेषु) D1 2 सरितो, Ct as in text (for सरिता) Ś1 B1 Dm1 वरा, D4 6 7 तथा (for नरा) M3 तीर्थेषु ददृशुर्नरा

69 G3 M1 om (hapl) 69ab —a) Ś1 Ñ2 B3 D4 श्लक्ष्णान् (for शुक्लान्) Ś1 B3 D6 चैव (for चापि) Ñ1 शुक्लानंशुमतश्चापि, V1 शुक्लानसुमनसश्चापि (hyp m) B4 शुक्लानाशुमतश्चैव D1 3 शुण्डास(D3 °स) सुमनश्चापि D2 सुशानां सुमनश्चापि D4 6 7 शुक्लाश्च सुमन पुष्पं —b) D1 संचय, D3 °या (for संचयान्) —c) Ś1 Ñ2 B3 D4 7 श्लक्ष्ण(D3 °क्ष्णे) V1 शुक्लं B1 2 4 D2 शुद्ध, Dg1 शुक्लान् D1 M4 श्लक्ष्णान् (for शुक्लान्) Ś1 चन्दनान् V1 D2 चन्दनं D1 3 चन्दनार्, D6 चन्दनाश्च (for चन्दनान्) —d) V1 स स्वर्णेषु B3 समुद्गेषु Dt1 D4 6 समुद्रेषु D1 समुद्रपु (for समुद्गेषु) Ś1 Ñ2 B1 2 4 D6 च तिष्ठत Dm1 T2 [अ]व तिष्ठत, D3 7 [अ]वतिष्ठति, D1 [इ]व तिष्ठति (for [अ]व तिष्ठत)

70 a) D1 परिदृष्टांश्च (for °मृष्टांश्च) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 दर्पणा परिमृ(D2 °मि)ष्टाश्च, T3 दर्पणा परिमृष्टा स्यान —b) Ś1 Ñ V1 B D सान्यानि विविधानि च —c) D3 7 om 70c-71b G3 illeg from 70c up to first च in 71c —c) Ñ1 B1 Dg1 Dd1 Dm1 D4 6 T1 Ct M4 Cr m g [उ]पानद्दार, V2 [उ]पानहास्त्र, B3 4 Dt1 T2 Ct [उ]पानहं, D1 [उ]पानहौ Ck [उ]पानहान् (for [उ]पानहा) Dd1 Dm1 T3 G1 2 M1 [अ]पि (for [ए]व) B1 पादुकोपानहश्चैव —d) V2 B3 4 युगानि B2 युगान्, Dg1 युग्मान्, D6 युग्मानि, Ck as in text (for युग्मानि) B1 स्वर्गान्यत्र सहस्रश

71 Ś1 D3 7 om 71ab G3 illeg up to first च in c (for all cf v l 70) —a) Ñ1 अंजन्य कंकता कूर्चान् Ñ2 B1 अंजली (B1 °ल्य) कंकती कूर्चा V1 अंगुल्य कंकता कूर्चांश्च, B2 अंजनी कंकती कूर्चाश्च D1 2 आंजनी (D1 अंजनी) कंकती कूर्चांश्च, D1 अंजन्यै कंकता कूर्चान् D4 अंजन्य कंकता कूर्चा, D6 आजन्य कंकता कूर्चा, D3 कल्काः कंकता कूर्चा, T2 G3 M1 2 आ(G2 M1 अं)जनी कंकता (M2 °ता)न्कूर्चान्, G1 आंजन कंकतान्कूर्चांश्च M4 आञ्जनीश्च कङ्कूर्चांश्च —b) Ñ2 सुद्गाणि (sic) V1 चित्राणि Dg1 D1 4 T1 Cg शस्त्राणि G1 चित्रांणि (sic) (for छत्राणि) V1 B D1 2 4-6 M2 विविधानि च (for च धनूंषि च) —c) D1 4 M4 मर्मत्राणानि T1 °णि च T3 तनु° Cr मर्मत्राणादि Cm g as in text (for मर्मत्राणानि) M4 दिव्यानि (for चित्राणि) Ś1 Ñ B D6 G1 तनुत्राणि विचित्राणि D3 4 धनूंषि गात्रत्राणानि (D3 7 °त्राणानि) G2 M3 मनत्राणि विचित्राणि —d) D6 शयनान्यासनानि च —After 71 B4 ins

2037* शारयस्तत्र दृश्यन्ते ताम्बूलस्य सुगन्धिन ।

72 a) V1 प्रतिपूर्णं B3 °पानेर (for °पान) Ś1 V1 B1 2 4 D1 4 6 7 ह्रदा पूर्णा (for ह्रदान्पूर्णान्) D6 प्रतिसा ह्रदा संपूर्णा (sic) —b) B1 lacuna for गज G2 गजोष्ट्रखरवाजिनां —c) Ś1 V1 B1 4 D1-3 6 T3 वगाह्य (D6 °ह्र) Ñ2 B3 4 अवगाह्य (for °ह्य) Ñ2 स्वतीर्थांश्च V1 B1 Dt1 Dm1 D1-4 6 7 सुतीर्थाश्च Cr m g as in text Ck सुतीर्थानि (for सुतीर्थांश्च) —d) D4 7 G1 (after corr as in text) -पुष्पकान् M3 पुष्करान्

नीलवैदूर्यवर्णांश्च मृदून्यवससंचयान् ।
निर्वापार्थं पशूनां ते ददृशुस्तत्र सर्वशः ॥ ७३
व्यस्मयन्त मनुष्यास्ते स्वप्नकल्पं तदद्भुतम् ।
दृष्ट्वातिथ्यं कृतं तादृग्भरतस्य महर्षिणा ॥ ७४
इत्येवं रममाणानां देवानामिव नन्दने ।
भरद्वाजाश्रमे रम्ये सा रात्रिर्व्यत्यवर्तत ॥ ७५
प्रतिजग्मुश्च ता नद्यो गन्धर्वाश्च यथागतम् ।
भरद्वाजमनुज्ञाप्य ताश्च सर्वा वराङ्गनाः ॥ ७६
तथैव मत्ता मदिरोत्कटा नरास्
तथैव दिव्यागुरुचन्दनोक्षिताः ।
तथैव दिव्या विविधाः स्रगुत्तमाः
पृथक्प्रकीर्णा मनुजैः प्रमर्दिताः ॥ ७७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चाशीतितमः सर्गः ॥ ८५ ॥

G 2. 100 77
B. 2. 91 83
L. 2. 104 82

(for °रान्) Ś1 Ñ1 B1.4 D 2.4.6 द्रुमा सो पल (D2 °सुह) पुष्करा (D5 °ष्पका) —After 72 Ñ1 B2.4 Dg Dt1 Dd1 Dm1 D 2 S ins

2035* आगारवणवनिता स्वच्छतोयाः सुपल्लवाः ।

[Ñ1 B2.4 Dg1 Dd1 वर्णा (V1 B4 D2 °ण) प्रतिम (Dg1 °मान्) D2 प्रतिमावर्णा M2 -वर्णप्रतिम Cg h as above (for -वर्णप्रतिमान्) Dg1 अच्छतोयान् (for स्वच्छ°) Dt1 Dd1 Dm1 T2 Ct सुप्लाव (Dm1 °म) वान् G1 3 °प्लवान् (for सुपल्लवान्) B2.4 सुतोया महाविद्वा Ñ1 D1 2 स्व उ (D1 स्वादु D2 स्वच्छ) तोया स्वप्लवा (for the post half)]

73 a) Ś1 Dg1 D4.7 G M वैदूर्यं D4 पताश (for -वर्णांश्च) —b) Ś1 D5 मृद्वानवससंचयान् Ñ1 मृदूनवसंचयान् D4.7 मृद्वायावासंचयान् —Dg1 om 73cd —c) Ś1 D1.4.7 निर्वासार्थं Ñ2 तीरमत Ñ2 B1.3 चारयेत Ñ2 निर्वृषत D3 निर्वृत्त D2 निवहार्थे D5 निश्वासार्थं D3 प्रासार्थं त T1.3 C M2 Cr m g निर्वापार्थान् M1 निर्वापार्थं Ck t as in text (for निर्वापार्थं) Ś1 D1.4.7 च (for ते) —d) Ś1 D1.4.7 सम्यक् (for सर्वशः) Ñ Ñ1 B D2 3 भरत (B2 एवं) ददृशिरे तथा (Ñ1 D2 तदा D3 तत्र) —After 73 M1 ins

2039* विचित्रशालासु शिलासु गायन्त्यो-प्सरसो गणाः ।
नृत्यन्त्यश्च रमन्तीश्च यत्र शालेषु तत्र स्त्रियः ।
पुष्पसंस्तरसंस्तीर्णा गीतवादित्रनादिताः ।
पुंस्कोकिलशताकीर्णा मयूरवनान्विताः ।

74 a) Ñ1 D1.3 G1 विस्मयन्त (Ñ1 °ते) M1 धन त तु (for मनुष्यास्ते) —c) B3 तत्र Dt1 T2 G1 तादृक् (for तादृग्) —d) Ñ1 B1.4 M3 महात्मन (for महर्षिणा) Dt1 भरद्वाजमहर्षिणा —After 74 Ñ Ñ1 B D1.3 M1 ins

2040* न शक्यं विविधैः स्वप्नैर्दिग्धे मानसैः ।
स्पन्दो तु निभृतायासविवेद्य महाबलः ।

[(1 2) M1 दृष्टिता (for न शेकुः) Ñ1 Ñ1 B1 D1 स्वप्नम् M1 प्राप्त (for स्वप्नम्) B3 च M1 तु (for ते) Ñ1 D1 प्लव्य Ds D1.3 M1 कल्प्य (D1 °)नं (for महानल) —D1 om. 1. 2 —(1 2) D1 च (for हु) Ñ2 B1.2 स्वर्गेशाश्च Ñ1 D2.3 प्रभ नाशन् M1 भद्दलाशी (for निभृतायाम्) Ñ1 P1.2.4 d मन (B1 °मा) म Ñ1 ततन्धरा (for निभृतया) D2.3 न पीवस्तनातुला M1 निवासिनो (for the post half)]

75 a) Ś1 Dm1 D2 C1 (त) च G2.3 M1.2 (त च) (for [ए]वं) Ñ2 (also) भाषमाणास्त (for रममाणानां) —c) Ñ1 D2.3 M1 पुण्ये D2 [S] रम्य (for रम्ये) —d) Ñ1 निशा (for रात्रिर्) Ś1 व्यतिवर्तत D1 °वर्त° D1 वित्ति D3 व्यत्यवर्तत D3 व्यतिवर्तत C1 सत्यवर्तत M1 वाभिवर्तत (for व्यत्यवर्तत)

76 D1 om 76 —a) Ś1 D2.3 ता नद्यो D1.2 ता सर्वा D5 नद्यो वै (for ता नद्यो) —c) D1.2 T2 G1 अनुज्ञाप्य Cr m g t अनुज्ञाप्य (as in text) —d) Ñ1 तु (for च) D2 ताश्चैवाप्सरसस्तथा

77 D1 om (hapl.) 77ab —a) D2.3 मदिरा मदो (D3 °दो) त्कटास् (for मदिरोत्कटा नरास्) —D1 transp 77b and 77c —b) Ñ1 reads from गुरु up to दिव्या in marg. Dt1 Dd1 Dm1 D1.4 S [अ]गरु D5 [अ] गर (for [अ]गुरु) Ñ1 तथैव दिव्या विविधोसमाश्च (—) Ś Ñ B D1.3.4 विविधोत्तम B4 म)स्रज T2 M1 विविधस्र (for विविधाः स्रगुत्तमाः) —d) Ñ1 Dt1 T2 विकीर्णा Cg k t as in text (for प्र) M1 मनुजा (for मनुजैः) D2 समन्तात् M1 प्रयोजिता L (ed) प्रमार्जिता Cg k t as in text (for प्रमर्दिताः) —For 77cd Ñ1 subst

03* पृथक्प्रकीर्णा मनुजैः प्रकाशिता
समाश्च सर्वा विविधाश्च ता स्त्रियः ।
[1 2 = 77d]

Colophon —*Sarga name*: Ś1 Ñ Ñ1 B D1.4 भरद्वाजातिथ्ये D2.4.7 भरतपर्यैणि भरद्वाजातिथ्य (D2 °थ्यं) D3.4 भरतातिथ्यं —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1 D1.4 om Ñ1 D3 100 Ñ1 D4 96 B3 87 B3 D2 99 B1 94 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 91 D1 152 D7 M3 98 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः.

८६

G 2 101 1
B 2 91 1
L 2 105 1

ततस्तां रजनीमुष्य भरतः सपरिच्छदः ।
कृतातिथ्यो भरद्वाजं कामादभिजगाम ह ॥ १
तमृषिः पुरुषव्याघ्रं प्रेक्ष्य प्राञ्जलिमागतम् ।
हुताग्निहोत्रो भरतं भरद्वाजोऽभ्यभाषत ॥ २
कच्चिदत्र सुखा रात्रिस्तवास्मद्विषये गता ।
समग्रस्ते जनः कच्चिदातिथ्ये शंस मेऽनघ ॥ ३
तमुवाचाञ्जलिं कृत्वा भरतोऽभिप्रणम्य च ।
आश्रमादभिनिष्क्रान्तमृषिमुत्तमतेजसम् ॥ ४
सुखोषितोऽस्मि भगवन्समग्रबलवाहनः ।
तर्पितः सर्वकामैश्च सामात्यो बलवत्त्वया ॥ ५
अपेतक्लमसंतापाः सुभक्ष्याः सुप्रतिश्रयाः ।
अपि प्रेष्यानुपादाय सर्वे स्म सुसुखोषिताः ॥ ६
आमन्त्रयेऽहं भगवन्कामं त्वामृषिसत्तम ।
समीपं प्रस्थितं भ्रातुर्मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥ ७

86

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामचन्द्राय नम, M2 with श्रीरामाय नम

1 a) V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 3 M3 4 Cg t व्युष्य D4 7 व्युष्य Ck as in text (for उष्य) D2 राज निर्वृत्य Ś1 Ñ B D6 रजनीं तामुषित्वाथ —b) D2 समीपमासद (sic) G1 सपरिच्छद —c) Ñ2 B Dd1 Dm1 D4 6 Cv कृतातिथ्यो (for °तिथ्यो) —d) G2 M1 च (for ह) Ś1 D4 7 कल्ये(ॅ)भ्येत्याभ्य(Ś1 °भि)वादयत्, Ñ B D2 3 का(Ñ1 क)ल्येऽभ्येत्याभ्य(Ñ1 °भ्येत्याभि° Ñ2 °भ्येत्यास्व, B2 [also] 4 °तं चाभ्य D3 °प्रसाभ्य)वादयत्, D5 कल्प ग्त्याभ्य वादयत्

2 V1 om 2ab —a) D2 5 7 स (for तम्) —b) D1 आस्थित (for आगतम्) Ś1 Ñ B D6 स(D6 om [subm]) प्रेक्ष्य प्राञ्जलि(Ś1 Ñ2 B2 D6 °लिं)स्थित, D2 4 5 5 प्रेक्ष्य(D2 °क्ष) व प्राञ्जलि(D1 °लिं)स्थित D3 ते प्रेक्ष्य प्राञ्जलिं स्थितं T1 प्राञ्जलिं प्रेक्ष्य चागत M4 दृष्ट्वा वै प्राञ्जलिं स्थित —c) Ś1 D1 हुत्वा D6 कृत (for हुत) Ś1 V1 [अ]ग्निहोत्र M3 [अ]ग्निहोत्रे M4 भागवान् (for भरतं) —d) D3 भारद्वाजो

3 b) T1 [अ]स्मिन् (for [अ]स्माद्) —For 3cd, Ś1 Ñ V1 B D1 4 M1 subst

2042* कच्चित्सुख सुखेनेह तवात्र रजनी गता ।
[B1 [प]च (for [अ]च)]

while D2-4 7 subst

2043* कच्चिदत्र सुखा रात्रिरिहाश्रमपदे तव ।
[D2 कच्चिद् (for कच्चिद्)]

—c) V1 D1 समस्तश्च; D2-4 7 सुखी च (for समग्रस्) D2 नर (for जन) Ñ1 D1,2-7 T2 M1 कच्चिद्; Cg कच्चिद् (as in text) Ś1 D4 सशमभोजनं कच्चिद् —d) Ś1 D6 G1 आतिथ्यं M4 अर्चित; Cm g t as in text (for आतिथ्ये) V1 B4 D1 आतिथ्येन सुपूजित, D2-4 7 तस्मे मृदि नर्षभ

4 a) B1 बद्ध्वा, D1 कृत्य (for कृत्वा) —b) V1 B1 4 विप्रगम्य, D2-4 7 [ऽ]थ प्रणम्य (for ऽभिप्रणम्य) —c) Ś1 Ñ1 D6 अनतिक्रान्तम्, Ñ2 अप्यनिष्क्रान्तम्, Dg1 Dt1 T1 3 M1 3 Ck उपनिष्क्रान्तम्, D1 अधिनिष्क्रान्तम्, V1 आश्रमादभिनिष्क्रान्तम् —d) M4 ज्वलित (for उत्तम) —For 4cd D2 4 7 subst while D3 ins after 4

2044* परम इष्टवन्त स्म सर्वलोकमिहागतम् ।
[D3 इव (for इह) D2 4 7 [आ]गत (for [अ]गतम्)]

5 a) D5 सतोषितो (for सुखो°) B3 सद्ने (for भगवन्) —b) Ś1 Ñ V1 B D2 4 समेति, D1 सर्व च D2 4 5 7 सम्भृत्य (for समग्र) —c) B1 तर्पित, D1 तर्पित Dt1 Dd1 Dm1 Cv r m g t बलवत्तर्पितश्चाहं —d) G1 सामात्य Dd1 Dm1 T2 भगवन् (for बलवत्) Ś1 Ñ B D6 भगवन्सर्वश(Ñ1 °विविध, Ñ2 B1 2 °बहुत्र)स्त्वया V1 सामात्य सर्वशस्त्वया Dt1 Ct बलवा भगवन्त्वया D1 सबलः सर्वशस्त्वया, D2,4 5 7 विविधैः सर्वश(D2 5 °त)स्त्वया T1 M1 सामात्यस(M4 भगवन्स)र्वशस्त्वया

6 a) Ś1 D6 M3 क्लेशसन्तापा B1 क्लमसंतापा B2 श्रम° D1 2 क्लमसञ्चारा D2 7 क्लमसत्याप D5 क्लमसंश्रया T1 क्लमसपाता (sic) Cr k t as in text (for क्लमसंतापा) V1 व्यपेतक्लमसंतापा —b) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 5 T2 M1 Cg k t सुभिक्षा, Ñ2 स्वभक्ष्या; V1 सुभुक्ता; B2 om Dg1 D2 4 7 G2 3 M1-3 सुभक्ता D5 सुभक्षा (for सुभक्ष्या) Ś1 B2 3 4 (marg orig सुपरिच्छदा) B3 सुप्रतिष्ठिता Ñ2 स्वपरिच्छदा, V1 सुपरिश्रया D1 सुप्रतिश्रया (for सुप्रतिश्रया) —c) V1 अपि प्रेष्याश्; B1 4 अपि प्रेष्यान् (for अपि प्रेष्यान्) —d) Ś1 D6 मुनिना B1 (also as in text); G1 सर्वे च G1 सर्वेऽस्मि M1 सर्वे त (for सर्वे स्म) Ñ1 स(Ñ2 स्म)सुखोषिता; D6 स्म सुखो°; B1 4 सुसुखोषिता, G1 illeg from स्म in d up to भगव in 7a —For 6cd D2,4 5 7 subst

2045* सपानसुरमसारम्भा सुखं [illegible] ।
[D2 5 सुख(D6 °मा)[illegible] D2 4 [illegible](D1 °ते)पता (for the post half)]

7 a) Ś1 Ñ1 V1 B Dm1 D1 4 G1 M1 Cg तान् D2 Dd1 T1 M3-4 [illegible] G1 (ऽ)वं (for ऽहं) D2 4 5 7

आश्रमं तस्य धर्मज्ञ धार्मिकस्य महात्मनः ।
आचक्ष्व कतमो मार्गः कियानिति च शंस मे ॥ ८

इति पृष्टस्तु भरतं भ्रातृदर्शनलालसम् ।
प्रत्युवाच महातेजा भरद्वाजो महातपाः ॥ ९

भरतार्धतृतीयेषु योजनेष्वजने वने ।
चित्रकूटो गिरिस्तत्र रम्यनिर्दरकाननः ॥ १०

उत्तरं पार्श्वमासाद्य तस्य मन्दाकिनी नदी ।
पुष्पितद्रुमसंछन्ना रम्यपुष्पितकानना ॥ ११

अनन्तरं तत्सरितश्चित्रकूटश्च पर्वतः ।
तयोः पर्णकुटी तात तत्र तौ वसतो ध्रुवम् ॥ १२

दक्षिणेनैव मार्गेण सव्यदक्षिणमेव च ।
गजवाजिरथाकीर्णां वाहिनीं वाहिनीपते ।
वाहयस्व महाभाग ततो द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ १३

G 2 101 15
B 2 92 14
I 2 105 16

भ्रातृजायस्व —b) Dd1 Dm1 (after corr sec m as in text) T3 G3 M3 4 Cg त्वम् (for त्वाम्) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D6 मामनुज्ञातुमर्हसि, Ñ2 B3 अनुज्ञातु त्वमर्हसि, D1-6 7 अनुज्ञातः त्वया सुखी (D1 °ख) —c) T3 समीपस्थ (for °पं प्र) Ś1 Ñ B D1 7 भ्रातुः समीपं यास्यामि, B4 पद्भ्यां*) V1 D2 ससैन्यः गच्छमानं सः —d) Ś1 Ñ B D1 6 7 शुभेन, D3 5 8 शिवेन (for मैत्रेण)

8 a) D1 स समाचक्ष्व (for तस्य धर्मज्ञ) —b) Ś1 D1 4 राघवस्य (for धार्मिकस्य) —cd) T3 G M1 2 कतरो, Cm g t as in text (for °मो) G2 राम (sic) (for मार्गो) Dm1 कियानति G1 कियानीति, G3 क यातीति, Cu g t as in text (for कियानिति) Ś1 N B D5 7 आचक्ष्व मम मार्गेण गच्छेयं भगवन्नहं V2 D2 M4 कस्मिन्देशे कुतो मार्गो योजनानि च शंस मे —After 8 Ś1 N B D4 ins

2046* योजनानि कतीनश्च कस्मिन्देशे स आश्रमः ।
स सीतालक्ष्मणसखो धर्मात्मा यत्र वर्तते ।

[(l 1) B4 कि*** (illeg) Ś1 D4 योजने कतिनिर्भिन्न (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B3 4 ससीतो (for स सीता) Ś1 D4 तिष्ठति (for वर्तते)]
while M3 ins

2047* योजनानि महाभाग सर्वमेतन्नायानघ ।

9 b) Dg1 तस्य, Dt1 T1 G3 2 M1 भ्रातुर (for भ्रातृ) —G1 damaged after भ्रा in 9b up to प्रत्यु in 9c —For 9 Ś1 Ñ V1 B D5 7 M3 subst

2048* इति पृष्टस्तदा तत्र भरतेन महात्मना ।
तत स भरत धीमान्महर्षिरिदमब्रवीत् ।

[(l 1) B3 4 D5 6 तथा (for तदा) —(l 2) Ñ2 V1 B3 D2 श्रीमान् (for धी°)]

10 a) M3 [ध]र्धं (for [ध]र्धे) V2 -तृतीये तु —b) V1 B4 Dg1 योजने त्वि(Dg1 स्व)जने —c) Dt1 चित्रकूट Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 5 7 M1 तात (for तत्र) —c) Ś1 D1 4 7 रम्यो (for रम्य) Ś1 निर्जर, B Dd1 Dm1 D4 6 G3 1 निर्झ (D4 6 °र्ज)र, D7 निर्कर (sic), Ck t as in text (for निर्दर) B1 3 Ck -कंदर (for -कानन) Ñ2 रम्यनिर्वारकंदर, V1 D1 3 T3 रम्यकाननिर्दर D2 3 सुरम्य त्रि(D2 °म्यनि) झराननः (D4 °न)

11 a) V1 उत्तरे, D2 उत्तर (for उत्तर) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 आश्रित्य (for आसाद्य) —b) D2 4 6 7 T3 M3 तत्र (for तस्य) —G1 damaged from स in द्रुम up to क in 11d —d) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M1 नानापक्षिनिषेविता (Ñ2 B3 °समाकुला)

12 b) Dt1 T1 Cv k t चित्रकूटं च पर्वत —c) G1 M1 तत्र (for तात) — For 12 Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M1 subst

2049* तामन्तरा च सरितं चित्रकूटं च पर्वतम् ।
तयोः पर्णकुटीं तत्र द्रक्ष्यसि त्वं सुसंवृताम् ।

[(l 1) D5 तदन्तरा M4 अन्तरा ता (by transp) (for तामन्तरा) —(l 2) Ś1 D4 तत, M4 तत्र (for तयो) V1 पत्रकुटीं M4 तात (for तत्र) Ś1 Ñ द्रक्ष्यसि D6 द्रक्ष्यसि Ś1 सुसंवृतां M4 वसतस्तत्र तौ ध्रुवं (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D6 cont D2 4 5 1 subst for 12

2050* तदन्तरात्र सरितश्चित्रकूटस्य चैव हि ।
वाल्मीकेराश्रमो दिव्यो महयस्तत्र राघव ।
कृत्वाश्रमपदं रम्यमौकान्ते सहलक्ष्मण ।
सीतया भार्यया सार्धं वसतीति मया श्रुतम् ।

[Ś1 D6 om l 1 —(l 2) Ś1 D6 आश्रम दिव्य D4 7 आश्रमस्तस्य (D7 °त्र) वाल्मीकेर् (for the prior half) —(l 3) D4 तत्र (for कृत्वा) D7 आश्रमपदं (subm) (for कृत्वाश्रमप°) D5 दिव्य (for रम्य) —(l 4) D2 स (for [इ]ति) D1 श्रुतं मया (by transp)]

13 a) B2 तु Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 च Ck t as in text (for [ए]व) —b) Dd1 Dm1 T1 G1 2 M2 सव्य, Cm as in text (for सव्य) T1 G2 M2 वा Ck as in text (for च) M4 दक्षाद्दक्षिण नित्यदा —c) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 -समाकीर्णां (for -रथाकीर्णां) —d) M4 वाहिनी यातु राघव —f) G1 तव, M1 गतो (for ततो) Dd1 द्रक्ष्यामि (sic) G1 प्रेक्ष्यसि (for द्रक्ष्यसि) G1 2 राघवौ —For 13 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2051* दक्षिणेनैव मार्गेण दक्षिणाशां प्रदक्षिणम् ।
गजवाजिरथाकीर्णां वाहिनीं यातु राघव ।

G 2.101 16
B 2 92 14
L 2 105 16

प्रयाणामिति च श्रुत्वा राजराजस्य योषितः ।
हित्वा यानानि यानार्हा ब्राह्मणं पर्यवारयन् ॥ १४
वेपमाना कृशा दीना सह देव्या सुमित्रया ।
कौसल्या तत्र जग्राह कराभ्यां चरणौ मुनेः ॥ १५
असमृद्धेन कामेन सर्वलोकस्य गर्हिता ।
कैकेयी तस्य जग्राह चरणौ सव्यपत्रपा ॥ १६
तं प्रदक्षिणमागम्य भगवन्तं महामुनिम् ।
अदूराद्भरतस्यैव तस्थौ दीनमनास्तदा ॥ १७
ततः पप्रच्छ भरतं भरद्वाजो दृढव्रतः ।
विशेषं ज्ञातुमिच्छामि मातॄणां तव राघव ॥ १८
एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धार्मिकः ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा वाक्यं वचनकोविदः ॥ १९
यामिमां भगवन्दीनां शोकानशनकर्शिताम् ।
पितुर्हि महिषीं देवीं देवतामिव पश्यसि ॥ २०
एषा तं पुरुषव्याघ्रं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
कौसल्या सुषुवे रामं धातारमदितिर्यथा ॥ २१
अस्या वामभुजं श्लिष्टा यैषा तिष्ठति दुर्मनाः ।
कर्णिकारस्य शाखेव शीर्णपुष्पा वनान्तरे ॥ २२

[(l 1) B3 दक्षिणानां B4 दक्षिणां स (sic) (for °णानां) Ś1 Ñ1 D6 दक्षिणाशा प्रदक्षिणा V1 D3.5-6.7 सत्त्व दक्षिण यातु ते, D2 सैवेव तत्र यातु ते (for the post half) —(l 2) Ś1 D6 -गणाकीर्णा, D1 -समाकीर्णा (for रथा°) V1 D1-5.7 वाहिनीपते, B3 यातु राघव (for यातु राघव)]

—After 13 M4 ins

2052* प्रातिष्ठत तत श्रीतो भरतो भ्रातृतृष्णया।

14 a) G1 त, M3 तच (for च) Ñ1 श्रुत्वा रामस्य वृत्तान्त, D2.4.5.7 प्रयातः वाहिनीं श्रुत्वा, M4 प्रयातोयमिति श्रुत्वा —b) Ś1 D6 भारद्वाजस्य वै तदा —Ś1 D6 om 14cd —c) G(ed) मानार्हा (for यानार्हा) —d) Ñ2 B3 त मुनिं, D3 तमृषिं (for ब्राह्मणं) Ñ1 भरद्वाजमवारयन् —For 14cd, D2.4.5.7 subst

2053* भरद्वाजमृषिश्रेष्ठमभिवाद्य प्रणम्य च ।

[D4.7 अभिजग्मुरपूजयन् (for the post half)]

15 a) D2 वेपमान (for °माना) —b) Ñ2 दिव्या (for देव्या) B4 सुमित्रहा, D1 सुमग्रया (for सुमित्रया) —c) M3 कौसल्या (sic) Ś1 D6 प्रति, Ñ2 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2-6.7 G1.2 M तस्य (for तत्र) —d) D3 पाणिभ्यां (for कराभ्यां) Ś1 Ñ V1 B D1-3.5.6 उभौ, D4.7 शुभौ (for मुनेः)

16 b) Ś1 D6 -लोकेषु (for लोकस्य) B1 गर्हिता, T3 गर्हित (sic) G3 M3 सर्वलोकविगर्हिता —c) V1 D1-5.7 M4 चरणौ (for कैकेयी) Ś1 Ñ B D6 चापि, Dg1 Dt1 D3 T1 M3 तत्र (for तस्य) —d) Ñ B एतन्यापत्रिता, T1.3 G3 M3 सा व्यपत्रपा, T3 न व्यपत्रपा G1 सौ व्यपत्रपा, G2 धान्यपत्रपा, M1 या व्यपत्रपा Cm g t as in text (for सव्यपत्रपा) Ś1 D6 मद्रंपश्चरणौ तदा, V1 D1-5.7 M4 कैकेयी ह्यमयान्विता (D1 तत्र, D2 °न्विता; D4.5 तदा)

17 a) Ñ1 om त (sulin) G(ed) भागत्य (for आगम्य) Ś1 D6 प्रदक्षिणं समासाद्य, D3 सं प्रदक्षिणमागत (sic) L(ed) प्रदक्षिणं समागम्य —c) V3 भरतस्येव, D4.7 °स्तैव, D6 भरतस्यैव (for भरतस्यैव), Ś1 Ñ B2-4 D6 सुमित्रा भरताभ्यासे —d) T3 तथा (for तदा) Ś1 N V1 B D4 M4 तस्थौ दीना(Ś1 D6 हृदि) समाकुला D1.5.7 तस्थुर्दैन्य (D1 °दीना) समाकुला (D4.7 °हिता)

18 a) Dt1 तत्र (for तत) V1 पप्रच्छ भरतं तत्र —b) Dt1 महामुनि, Cg as in text (for दृढव्रत) —c) D3.4.5.7 मातृ(D5 °णि)गच्छामि (for ज्ञातुमिच्छामि) —d) Ś1 Ñ B Dt-7 G1 M4 तिसृणां तव, V1 तिसृणां तव (for तव राघव)

19 a) Ñ2 D3 च (for तु) D3-5.7 तत प्रणम्य (for एवमुक्तस्तु) —b) B1 धीमता (for धार्मिक) D4.5.7 भरद्वाजमुवाच ह —cd) Ś1 Ñ B D6 वाक्यमिदं(Ñ1 B2 °रय) (for भूत्वा वाक्यं) D2-5.7 विशेषं वाग्विशेषज्ञो द्विजातेर्ज्ञातुमिच्छत

20 a) V1 D2.3.5 साध्वीं (for दीनां) —b) T2 [स]नशन (sic) Ś1 Ñ V1 B D1-7 शोकोपहतचेतसं(V1 D3.4 °नां B3 D5.7 °सां) —c) Ś1 N V1 B2-4 D6 स्थितां वा (Ś1 V1 D6 चा)घ्रमुखीं साध्वीं(V1 D2 [also] दीनां) B1 D1-5.7 M4 स्थितामश्रुमुखीं दीनां(M4 देवीं) —d) M3 पश्यसे (for °सि)

21 a) B3 पुरुषव्याघ्रः D3 पुरुषं व्याघ्र —b) Dd1 Dm1 T G1.2 M3 Ck व्याघ्र(T2 व्याघ्र)विक्रान्तगामिनं, D2 मत्तमातङ्ग° D7 सिंहविक्रान्तगामिनं, G3 व्याघ्रमृषभ° (sic) M1 व्याघ्र विक्रम° Cg t as in text —c) D2-5.7 [अ]जनयत् (for सुषुवे) —After 21 Dm1 ins राम

22 Ś1 D6 om 22. —a) V1 Dd1 Dm1 D3.4 G1.2 M1 वाम, Cg as in text (for वाम) D2 भुजा। T2 भुज। Cg as in text V1 B3 M3 श्लिष्य, B3 T2 श्लिष्टा M1 पश्लिष्टा Cg as in text (for श्लिष्टा) —b) Dt1 या सा; Cg t (with hiatus) एषा (for यैषा) —After 22ab, Dt1 ins.

2054* इयं सुमित्रा दुःखार्ता देवी राज्ञश्च मध्यमा।

—d) Ñ V1 B2-4 D1.3 M4 शीर्णपर्णा, B3 °वर्णा, Dt1 G1 °पुष्प, Cg as in text (for °पुष्पा) —For 22, D4.5.7 subst while D3 ins after 22

एतस्यास्तौ सुतौ देव्याः कुमारौ देववर्णिनौ ।
उभौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ वीरौ सत्यपराक्रमौ ॥ २३

यस्याः कृते नरव्याघ्रौ जीवनाशमितो गतौ ।
राजा पुत्रविहीनश्च स्वर्गं दशरथो गतः ॥ २४

ऐश्वर्यकामां कैकेयीमनार्यामार्यरूपिणीम् ।
ममैतां मातरं विद्धि नृशंसां पापनिश्चयाम् ।
यतोमूलं हि पश्यामि व्यसनं महदात्मनः ॥ २५

इत्युक्त्वा नरशार्दूलो बाष्पगद्गदया गिरा ।
स निशश्वास ताम्राक्षो क्रुद्धो नाग इवासकृत् ॥ २६

भरद्वाजो महर्षिस्तं ब्रुवन्तं भरतं तदा ।
प्रत्युवाच महाबुद्धिरिदं वचनमर्थवत् ॥ २७

न दोषेणावगन्तव्या कैकेयी भरत त्वया ।
रामप्रव्राजनं ह्येतत्सुखोदर्कं भविष्यति ॥ २८

अभिवाद्य तु संसिद्धः कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
आमन्त्र्य भरतः सैन्यं युज्यतामित्यचोदयत् ॥ २९

G 2 101 33
B 2 92 32
L 2 105 33

2055* या चैता बाकसदृशा नि श्वसन्ती मुहुर्मुहुः ।
शुनेमीमिव दु खार्ता कौसल्यासहिता स्थिताम् ।

[(1 1) D3 तामिमां D5 या त्वेता D6 यामेतां (या चैता) D7 8 1 (मसली — (1 2) D3 गोत्रार्ता (for दु खार्ता)]

23 ^a) Dt1 तु G1 यौ (for तौ) Ś1 N V1 B D1 3 महात्म् (for देव्या) —^b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 -रूपिणौ Dm1 -वर्णिनौ (for वर्णिनौ) —^c) D2 4 तुल्यौ (for उभौ) —^d) Ś1 वीरसत्यपराक्रमौ D3 4 5 वीर्यसत्यपराक्रमौ (D3 1 °मै) —After 23 Ś1 N V1 B D1-7 M4 ins

2056* पश्यस्युद्दिमहृदयामद्धृष्टवदना स्थिताम् ।
सुमित्रां जन रीतीता लक्ष्मणस्यानधारय ।

[Ś1 D2 4-7 transp 1 1 and 2 —(1 1) D3 पश्यसि (for पश्यसि) Ś1 V1 D1-7 M4 अपहृष्टमुखीं D3 अपहृष्टमुख (sic) (for अहृष्टान्तां) —(1 2) Ś1 D1 2-7 M4 [उ]पधारय]

24 ^a) V1 अस्या (for यस्या) M3 नरव्याघ्रो —^b) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1-7 T2 M4 वनवासम् G M1 राज्यनाशम् Cg k t as in text (for जीवनाशम्) M3 गत (for गतौ) B1 वनवासगतौ च तौ —^c) Dm1 G हत (for राजा) Dg1 विहीनत्व (sic) (for °नश्च) Ś N V1 B D1-7 M4 रामपुत्रौ नर्दन्त्य (V1 D3 3 °स्य) —^d) Dg1 D3 ययौ (for गत) —After 24 V1 B3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 S ins

2057* श्रोधनामहाप्रज्ञां बद्धां सुभगमानिनीम् ।

[D1 M1 प्रज्ञा (M1 after corr see # as above) D3 वना D3 4 च शुभ (for सुभग) V1 M1 (before corr) -मानिनी Dd1 -मानि °नी Cg as above (for मानिनीम्)]

25 ^a) D3 5 धर्मकामां (for °कामां) —^b) Ś1 N L D1 पतिघातिनीं (for आर्यरूपिणीम्) —For 25^cd D3 4 7 subst while N B D3 ins after 25^cd

2058* सैषा तिष्ठति कैकेयी नृशंसा पापनिश्चया ।
[B3 4 चैषा D1 तिष्ठ]

—^c) V1 (म त) D3 1 (म म G M1-3 त) M4 (म म) (for (ए तां) D3 4 5 जननीं (for मातरं) —^d) D3 4 5 कैकेयीं (for नृ सां) Ś1 Ñ1 B1 3 D1-7 M4 क्रूरस्व (B3 4 D1 3 4 5 °स)नीं (D3 °स्वा) N5 V1 B1 3 क्रुद्धमुखीं (V1 °सीं D1 °सखीं B3 °मुखीं) (for पापनिश्चयाम्) —^e) V1 B1 3 (m also पतन्) D1 7 M4 यतो B3 पतन् (for यतो) V1 समिद्धि (sic) M3 मूलं हि (sic) (for मूलं हि) Dg1 पश्यामो (for पश्यामि) —^f) B1 सुमहात्मन (for महदा°)

26 ^a) Ś1 D3 स नरव्याघ्रो (for नरशार्दूलो) —^c) Dg1 हि (for स) Ñ V1 B Dg1 D1 2 4 7 M4 निशश्वास स (by transp) Ś1 D3 नि शश्वास सुताम्राक्ष D1 विनिश्वस्य स ताम्राक्ष T1 G1 विनिश्वास ताम्राक्ष —^d) G1 नत (for नाग) Dt1 T1 श्वसन् (for [इ]वासकृत्) Ś1 N V1 B D1 7 M4 क्रुद्धो (N1 D1 7 °द्धे) वनगजो यथा

27 B1 om 27^cd —^a) Ś1 Ñ B1-2 D2 4 5 T1 G1 1 M3 4 तु D3 स्वं (for तं) —^b) Ś1 D2 4 7 ब्रुवाणं B1 धर्मार्थं (for ब्रुवन्त) Ś1 N V1 D3 4 तथा D3 यथा (for तदा) —^c) V1 इत्युवाच (for प्रत्यु°) G1 -बुद्धिम् (for बुद्धिर्) —^d) Ś1 Dt1 T1 मथवित्, Ñ1 G1 समर्थयन् (for मर्थवत्)

28 ^a) D3 प्रद्वेषेण (for न दोषेण) Dd1 Dm1 D4 5 7 G1 M4 [इ]ह D3 (अ)पि G1 M3 [अ]व Cg as in text (for (अ)व) Ś1 D1 3 4 T1 M4 -गन्तव्या Cg k as in text (for गन्तव्या) —^b) D3 4 यद्यपि तदपि कैकेयी —^c) B1 प्रवासितं D4 5 6 तु (for हि) B1 अर्थात् (sic) —After 28 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G M1 2 3 ins

2059* सुराणां दानवानां च महर्षीणां भावितात्मनाम् ।
हितमेव भविष्यद्धि रामप्रव्राजनादिह ।

[(1 1) Dd1 Dm1 च महात्मनां (for भावित°) Dd1 Dm1 T1 om 1 2 —(1 2) D3 भविष्यं हि T2 भविष्येद्धि (for भविष्यद्धि)]

29 ^a) Ś1 तु सत्कृतो V1 महर्षिं तं N5 B1 3 D1 M4 तु तं सिद्धः V1 D3 G1 तु सत्कृतः D3 तु तं सिद्धः D4 वा सिद्धः Dd1 Dm1 (तु)अप्यसिद्ध, D3 4 ऋषिं सिद्धः D3 मुनिं सिद्धः Cr m g k t as in text (for तु संसिद्ध) —^b) D1 3 (for च) Ś1 V1 B1 D3 4 5 (अ)पि N5 B1-4 D1 7 M4 [अ]पि Dt1 T1 [अ]प M3 (अ) च (for [अ] च) —V1 repeats 29^cd after 35 —^d) V1 (first time) B1 चोदयत् (sic) Dt1 समचोदयत् D1 3 [स]मचोदयत् (for [स]चोदयत्)

G 2 101 31
B 2 97 33
L 2 105 33

ततो वाजिरथान्युक्त्वा दिव्यान्हेमपरिष्कृतान् ।
अध्यारोहन्प्रयाणार्थी बहून्बहुविधो जनः ॥ ३०
गजकन्या गजाश्चैव हेमकक्ष्याः पताकिनः ।
जीमूता इव घर्मान्ते सघोषाः संप्रतस्थिरे ॥ ३१
विविधान्यपि यानानि महान्ति च लघूनि च ।
प्रययुः सुमहार्हाणि पादैरेव पदातयः ॥ ३२
अथ यानप्रवेकैस्तु कौसल्याप्रमुखाः स्त्रियः ।
रामदर्शनकाङ्क्षिण्यः प्रययुर्मुदितास्तदा ॥ ३३
स चार्कतरुणाभासां नियुक्तां शिबिकां शुभाम् ।
आस्थाय प्रययौ श्रीमान्भरतः सपरिच्छदः ॥ ३४
सा प्रयाता महासेना गजवाजिरथाकुला ।
दक्षिणां दिशमावृत्य महामेघ इवोत्थितः ।
वनानि तु व्यतिक्रम्य जुष्टानि मृगपक्षिभिः ॥ ३५

30 a) Ś1 V1 Dd1 Dm1 D4 G M1-3 Cr m g pt युक्तान्, Ñ1 युक्ता (sic), B3 युक्त्वा, D3 युक्त्वा, D7 युक्तान्, Cg as in text —b) Ś1 Ñ1 V1 B D1 3 6 M4 दिव्य, T3 नागान् (for दिव्यान्) Ñ B1 3 परिच्छदान्, Dt1 विभूषितान्, D3 4 5 7 स्वर्णभाण्डपरिच्छदान् —c) D3 अभ्यरोहन्, D6 आभ्यरोहन्, M4 आरुरोह (for अध्यारोहन्) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 6 7 T1 3 G M1 3 प्रयाणार्थे (D3 °र्थं, D7 °र्था [sic]) Cg as in text —d) M4 बाह (for बहून्) D3 बहुविधा जना

31 a) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 गजयोधा, D4 7 अश्वयोधा, T1 G1 करिण्यश्च, Cr m g t as in text (for गजकन्या) D1 गजाश्च (for गजाश्च) M4 गजाश्चिरकुथाश्चैव —b) Ñ1 V1 B Dg1 Dm1 D3 4 7 -कक्षा, D1 -कक्षान्, Cg as in text (for -कक्ष्या) M4 हेमकक्ष्यातिशोभिन —c) T3 M4 जीमूत Dg1 reads 31[d] in marg —d) Ś1 D6 सहर्षा, Ñ1 B सघ(B1 4 °ह)र्षात्, V1 महौघा, D4 5 7 सुघोरा (for सघोषा) V1 lacuna for संप्रत Ñ1 संप्रहर्षाज्जग्मिरे

32 a) Ñ1 B त्रिविधानि (for विवि°) Ś1 Ñ B1 4 D6 [अ]थ, V1 B3 D1-3 5 M1 च (for [अ]पि) —b) Ś1 Ñ B D6 बृहति (for महान्ति) Dg1 T3 [अ]पि (for च) —c) D1 प्रयुज्य (for प्रययु) —d) Ś1 B D2-5 6 M4 पदस्थाश्च, Ñ1 D4 7 बलस्थाश्च Ñ1 पदस्थाने, V1 [अ]धि तिष्ठाय, D5 रथाश्चैव, Ck पदैरेव (for पादैरेव) D4 5 7 पताकिन

33 a) Ñ1 -प्रवेकैस् (for प्रवेकैस्) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1 3 4-7 सा (for तु) B1 प्रवेकस्था (m also °कित्रा) —b) D3 4 5 7 कौसल्याद्या नृपस्त्रिय —c) D6 मन्वयुर्भरते यातं —d) Ñ1 V1 B D1 सत, M3 स्त्रिय (for सदा) D3 4 5 7 पुत्रदर्शनलालसा (D4 7 °विह्वला)

34 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G1 M1 Cm g t चन्द्रार्कं, Cr as in text (for स चार्क) Ś1 Ñ B D1-7 स चापि (B1 4 चापि, B3 चापिस्) तरुणाकोशा —b) Ś1 Ñ V1 B D3 6 T2 M4 सु(Ñ1 सु, V1 B1 T1 M4 स)युक्तां, D2 3 4 5 7 प्रयुक्ता Cm g t as in text (for नियुक्तां) Ñ1 सदा (for शुभां) —c) Ś1 Ñ B1-3 D6 धीमान् (for श्रीमान्) —After 34 D4-7 ins. 2060*

35 a) Ñ1 B1-3 D4 7 सप्रयाता (for सा प्र°) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 वभौ सेना (for महासेना) —b) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D6 -समाकुला, G2 रथाकुला (for -रथाकुला) D1 श्रीमद्गजरथाकुला D2 रथवाजिपताकुला D4 7 श्रीमद्ध्वजसमाकुला, D5 श्रीमद्रथरथाकुला —c) T1 दक्षिण देशम् Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 आस्थाय, D2-5 7 आश्रित्य (for आवृत्य) —d) Ś1 Dm1 G2 M1 3 इवोत्थिता(Ś1 °तम्) V1 D3 -वरस्वना, D1 3 4 5 -रव(D2 °त)स्वना(D4 °रा) M4 इवाम्बभौ (for इवोत्थित) D6 महामेघौघवि स्वना —After 35[cd], Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 ins, while D2-5 7 ins. after 34

2060* सुमहत्स्यन्दनयात्रेण सहित स पताकिना ।
सन्नावरणवक्रेण धीरो भरतमन्वगात् ।

[(l 1) Ñ1 D2-4 7 शत्रुघ्न, Ñ2 शत्रुघ्न् (sic) (for सुमहत्) Ś1 D2 6 च (for तु) B2 3 M4 [आ]नुयात्रेण B1 [अ]नयत्रेण (for [अ]नुयात्रेण) V1 D1 सहेषा, D4 स हित (hypm) (for सहित) V1 D1 तु, D2 3 4 तु (for स) Ś1 पताकिनी Ñ1 पताकिभि, B3 पताकिन, D2 5 पताकिना (for पताकिना) —(l 2) Ś1 D6 सन्नवारण, B1 सन्नाभरण, D3 सन्नीवरुण, M4 सन्नीकरण D3 4 5 7 M4 मार्गेण (for वक्रेण) D1 धीरो (for धीरो) Ñ1 D2-5 7 भ्रातरम् (for भरतम्) V1 D1-4 7 M4 मन्व(D3 °न्वि)याद् B1 धीरोऽपि रामजगाम (for the post half)]

—e) Ś1 Ñ B Dt1 D2 3 4 5 7 च (for तु) V1 वना°पन (sic) (for वनानि तु) —f) D7 तुष्टानि (for जुष्टानि) —After 35 Ś1 Ñ B D1-3 M4 ins

2061* सरांसि नीलकलिला यमुनामतरन्नदीम् ।

[D1 3 प्रासादपूर्णं (for नीलकलिला) Ś1 Ñ1 D3 4-5 भाग्य भीमस(Ś1 Ñ1 D6 °क)लिला, M4 नागामपारेषां ता (for the prior half). B4 नतश्च यमुनां नदी, D5 अनतमुनां नदी (by transp) (for the post half)]

while V1 repeats 29[cd] Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins after 35

2062* गङ्गाया परवेलायां गिरिष्वपि नदीषु च ।

[G2 गङ्गायां T3 परिवेलायां Dt1 गिरिश्च नदीष्वपि (for the post half)]

सा संप्रहृष्टद्विपवाजियोधा
वित्रासयन्ती मृगपक्षिसंघान् ।
महद्वनं तत्प्रविगाहमाना
रराज सेना भरतस्य तत्र ॥ ३६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षडशीतितमः सर्गः ॥ ८६ ॥

८७

तया महत्या यायिन्या ध्वजिन्या वनवासिनः ।
अर्दिता यूथपा मत्ताः सयूथाः संप्रदुद्रुवुः ॥ १
ऋक्षाः पृषतसंघाश्च रुरवश्च समन्ततः ।
दृश्यन्ते वनराजीषु गिरिष्वपि नदीषु च ॥ २
स संप्रतस्थे धर्मात्मा प्रीतो दशरथात्मजः ।
वृतो महत्या नादिन्या सेनया चतुरङ्गया ॥ ३
सागरौघनिभा सेना भरतस्य महात्मनः ।
महीं संछादयामास प्रावृषि द्यामिवाम्बुदः ॥ ४

G 2 101 5
B 2 93 4
L 2 106 5

36 a) V1 सुसंप्रहृष्ट, B4 सा च प्रहृष्ट, D1 G1 सुसंप्रहृष्ट, D7 सा संप्रविष्ट, M3 सा संप्रहृष्टा (for सा स प्रहृष्ट) V1 B1 D3 T2 G3 द्विज, B2 विप (for द्विप) B2 वाजि (for वाजि) Dt2 -यूथान्, T1 3 -यूथा (for योधा) —b) Dm2 वित्रासयन्ती (for वित्रासयन्ती) V1 मृगवान्-, Dd1 Dm1 -यूथान् (for संघान्) —c) Ś1 Ñ V1 B Dd1 D1-7 M4 महावनं Ś1 B4 D6 परिगाहमाना, V1 Dd1 G3 प्रतिगाहमाना, D2 4 5 प्रतिधावमाना, D3 प्रतिधावमाना (for प्रविगाह°) —d) M3 4 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ B D1 6 नरेन्द्रपुत्रस्य रराज सेना, V1 ययौ तदा वै भरतस्य सेना

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 भरतानुयान, Ñ B1-3 भरतानुज्ञा, V1 भरद्वाजानुज्ञा, B4 यमुनावर्णनं, D1 1 भारद्वाजाभ्यनुज्ञा, D2 भरतपर्वणि भरतवनप्रवेश, D3 7 भरत प्रयाणं (D7 °ण) D5 भरतपर्वणि भरद्वाजानुज्ञा —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 4 D2 4 om Ñ2 D6 101 V1 D4 97 B2 D7 M4 99 B3 D5 100 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 92 D1 153 —After colophon Dm1 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

87

Dm1 begins with ॐ, M3 with श्रीरामाय नम

1 a) B4 तया (for तया) Ś1 यायिन्या, B4 M3 (after corr sec m as in text) यायिन्या D4 7 वाहिन्या D5 योधिन्या (for यायिन्या) —b) B1 om (hapl) ध्वजिन्या —c) Ś1 Ñ B मत्त, T2 दृप्ता (for मत्ता) V1 मर्दित यूथपोन्मत्तान्, D6 अर्दिता यूथपास्तत्र —d) B4 सयूथा, D5 सद्यो या (for सयूथा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 विप्रदुद्रुवु

2 a) D1 ऋक्षा Dt1 मृगयाथ Cm g as in text (for -संघाश्च) D3 ऋक्षा पृषतसमाश्च D7 ऋक्षा वराहसंघाश्च, G3 ऋक्षा पृषदसंघाश्च, M3 ऋक्षा पृषतसंघाश्च —b) Ñ2 रोहिता V2 वानराश्च B2 रुरवश्च, B4 दृश्यन्ते Dg1 गवया D1 तिर्यञ्चाश्च, D4 7 दुद्रुवुश्च, T2 गुरवश्च, Cr,m g t as in text (for रुरवश्च) —c) D7 G3 दृश्यन्ते Dt1 वनवाटेषु V2 D1 2 M3 भरद्वाज (M4 व्यशीर्यंत) वने दुर्गं —d) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 पर्वतेषु (for गिरिष्वपि) D2 6 वनेषु (for नदीषु)

3 a) V1 om स (subm) D1 G1 सप्रतस्थे स (by transp) —b) Ś1 Ñ B D1 3 धीमान् (for प्रीतो) —Ñ2 B1 2 read and D2 repeats 3cd after 7 —c) B1 महात्मन् (for महत्या) Ñ2 B1 3 4 नर्दन्त्या, B2 नर्दन्त्या Dd1 Dm1 G3 M3 यायिन्या, Cg k t as in text (for नादिन्या) —For 3cd Ś1 Ñ1 V1 D1-3 4 M3 subst D6 7 subst 1 1 only while N2 B ins after 3ab (B2 4 1 3 after 3) and D6 ins 1 2-3 after 6ab

2063* वृतो योधैर्महावीर्यैः शब्दवाणाप्रवेधिभि ।
भरतस्तु महाप्राज्ञो भ्रातृदर्शनलालसया ।
गृधव्याघ्रानुचरितं प्रविवेश महद्वनम् ।

[Ñ2 repeats 2063* (except the prior half of 1 2) wrongly after स तु त (see 4b var) in 4b —(1 1) Ñ1 महात्मा च (sic) B1 repeats (ditto) (for महावीर्यै) B1 सत D1 2 शूरै (for शब्द) N2 (both times) D1 2 4 6,7 M4 -वालेभ, D6 -वाणेष- (for वाणाप्र) N1 वीर्यैशब्दैरेवैविभि (sic) D6 शब्दानुप्रवेधिभि (for the post half) —Ñ1 om 1 2 —(1 3) V2 -व्याघ्र (for -व्याल) V1 D2 3 M4 महावनं]

4 D4 6 7 om 4ab —a) D1 G1 -समा (for निभा) B4 सागरौघा महात्मना —b) Ś1 V1 D6 भरतस्यानुगामिनी Ñ B D1-4 M3 सा तु स (after स Ñ2 repeats 2063* [cf v 1 2063*]) रामानुगामिनी —D6 repeats 4c-5 after 6ab —c) D2 (second time) स प्राच्छादयामास M3 प्रच्छादयामास —d) V2 प्रावृषी (sic) D2 (second time) 4 5 7 सैन्येन (for प्रावृषि) D2 (second time) द्यौरिवाम्बुदैः, D4 5 7 घामिवाम्बुदै, Cv g k as in text (for द्यामिवाम्बुदः).

G 2 102 6
D 2 93 5
L 2 105 6

तुरंगौघैरवतता वारणैश्च महाजवैः ।
अनालक्ष्या चिरं कालं तस्मिन्काले बभूव भूः ॥ ५

स यात्वा दूरमध्वानं सुपरिश्रान्तवाहनः ।
उवाच भरतः श्रीमान्वसिष्ठं मन्त्रिणां वरम् ॥ ६

यादृशं लक्ष्यते रूपं यथा चैव श्रुतं मया ।
व्यक्तं प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ॥ ७

अयं गिरिश्चित्रकूटस्तथा मन्दाकिनी नदी ।
एतत्प्रकाशते दूरान्नीलमेघनिभं वनम् ॥ ८

गिरेः सानूनि रम्याणि चित्रकूटस्य संप्रति ।
वारणैरवमृद्यन्ते मामकैः पर्वतोपमैः ॥ ९

मुञ्चन्ति कुसुमान्येते नगाः पर्वतसानुषु ।
नीला इवातपापाये तोयं तोयधरा घनाः ॥ १०

किंनराचरितोद्देशं पश्य शत्रुघ्न पर्वतम् ।
हयैः समन्तादाकीर्णं मकरैरिव सागरम् ॥ ११

एते मृगगणा भान्ति शीघ्रवेगाः प्रचोदिताः ।
वायुप्रविद्धाः शरदि मेघराज्य इवाम्बरे ॥ १२

---

5 D2 repeats 5 after 6ab (cf v l 4) —a) Ś1 V1 B2 3 D5 G2 M1 2 4 तुरगौघैर्, Ñ2 B1 4 D2(first time) 3 तुरगोघैर्, Cg as in text (for तुरगौघैर्) Ś1 अवयती (sic) B1 त्रिसर्पैस्तिर्, Dm1 अवदृता (sic), Cm g as in text (for अवतता) Ñ1 तुरगे रवतता, D2(second time) 6 7 तुरगौघेण महता D4 खुरघोषेण महता —b) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 M2 [अ]चलोपमैः, Dt1 Dd1 Dm1 महाघनैः, D2(second time) 4 6 7 घनोपमैः (for महाजवैः) —V1 om 5cd–6 —c) D2 (second time) असामाशल्क्या, D4 6 7 °लक्ष्या, T1 G2 °रक्ष्या (for अनालक्ष्या) —d) Ś1 Ñ B D2 3(both times)–7 M4 देशे (for काले) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D2(second time) 4 6 7 Ct सा, D2 (first time)च, D5 ह (for भू) —After 5, D5-6 ins, D2 ins after 5 (r) D2 after 6ab

2064* रामतीलाटवीं घोरां नदीस्तीर्वां महाबल ।

[D2 महाबला, D6 7 बहूदका (for महाबल)]

6 V1 om 6 (cf v l 5) —a) Ś1 Ñ1 Dt1 D1-7 स गत्वा, B1 असगत्वा (for स यात्वा) —b) Ś1 Ñ2 B1-3 D3 6 अपरिश्रान्त, B4 उपविश्रान्त, T3 G2 3 सुपरि° (for सुपरिश्रान्त) Dd1 वाहन (for वाहन) —After 6ab, D2 repeats 4c–5, D6 ins l 2–3 of 2063* and D7 reads 2064* —c) Dt1 राघवो (for भरत) Ś1 Ñ2 B D6 धीमान्, Ñ1 D2-6 7 वाक्य (for श्रीमान्) —d) Ś1 Ñ B D1 2 4-7 शत्रुघ्नं शिरसमतम्

7 a) V1 T1 तादृशं, Cg k t as in text (for यादृशं) T1 दूरं, Cg t as in text (for रूपं) —b) Ś1 Ñ B1 2 4 D2-7 यादृश च (for यथा चैव) B3 Dt1 मया श्रुतं (by transp) V1 यादृश वनमस्त —c) Ś1 D6 प्राप्तोस्मि —d) D2 3 भारद्वाजो Ś1 Ñ B1-4 D2 4-7 यथाब्रवीत्, B2 **ब्रवीत्, Ck [s]यमब्रवीत् —After 7, Ñ2 B1 3 read and B3 repeats 3cd

8 b) Ś1 Ñ V1 B D2 3 4 दृश्यं, D2 4 6 7 दृश्य, T3 तदा (for तथा) —c) V1 तथाकाशयते (for एतत्प्रकाशते). —d) Ñ2 नील (for नील) V1 निभस्वन, B4 ** वनं (for निभ वनम्)

9 b) M4 साम्प्रतम् —c) Dm1 (before corr) D3 वारणैर् (for वारणैर्) Ś1 एव दृश्यंते, B2 4 अवमृद्यते D1 3 6 अवमृज्यंते, D5 अवमृद्यत, G2 M1 अवमर्दित, Cg k t as in text (for °मृद्यन्ते)

10 a) Ś1 Ñ B D6 कुसुम चित्र, V1 D2 M1 (also sec m) कुसुम नीला, D3-6 7 कुसुम दिव्य M4 कुसुमानीलान् (for कुसुमान्येते) —b) Ś1 Ñ2 V1 D4 M3 4 नागा Ck t as in text (for नगा) —c) Ś1 V1 B2 D2 4 G2 तपापाये Cr g k t as in text (for [आ]तपापाये) —d) Ś1 M1 तोये, B1 तोय , Dm1 marg (for तोय) Ś1 D6 चन्द्रशाप Ñ B धूमोत्तम(B2 °स्तु (sic) B4 °मौघ)योनय V1 जलधरा इव, D1 3 जलधरा घना , D2 जलचरा यथा D4 7 जलधरा अथा , D6 जलधरा गिरौ, M4 ससलिला घना (for तोयधरा घना)

11 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 transp 11 and 12 —a) Ś1 D6 [आ]चरित चैव, Ñ1 V1 B1 Dg1 Dt1 D1 4 7 T3 M4 Cg [आ]चरित दृश (for [आ]चरितोद्देश) —b) V1 D1 M4 सर्वेश , Dg1 Dt1 पर्वते, D2 मर्दित Cg as in text (for पर्वतम्) —c) B1 T2 3 मृगै (for हयै) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 मदीयैर् (for समन्ताद्) —d) D2 4 7 सुपर्णैर् D5 सुवर्णैर् (for मकरैर्) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1 3 4 सागर मकरैरिव (by transp), B4 समुद्रं मकरैरिव

12 Ś1 Ñ V1 B D1 6 M3 transp 11 and 12 —b) Ś1 Ñ2 V1 B D3 4 G1 M4 प्रधाविता (for प्रचोदिता) D1 2 4 6 7 शीघ्रवेग(D4 6 7 °वेग)प्रधाविता —c) Ś1 D6 प्रणुन्ना , Ñ2 V1 B D2-4 7 G2 M1 प्रवृद्धा ; T3 अभ्रका ; Cg t as in text (for प्रविद्धा) —d) V1 D1 3 मेघसंघा B2 मेघयान (sic), B4 मेघवत्सा (sic) Dg1 Dt1 Ct मेघमाला D2 4 6 मेघराजा(D6 रा°), T3 G1 मेघराजिर् ; M1 मेघराजिर् Ctp as in text (for मेघराज्य)

कुर्वन्ति कुसुमापीडाञ्शिरःसु सुरभीनमी ।
मेघप्रकाशैः फलकैर्दाक्षिणात्या यथा नराः ॥ १३

निष्कूजमिव भूत्वेदं वनं घोरप्रदर्शनम् ।
अयोध्येव जनाकीर्णा संप्रति प्रतिभाति मा ॥ १४

खुरैरुदीरितो रेणुर्दिवं प्रच्छाद्य तिष्ठति ।
तं वहत्यनिलः शीघ्रं कुर्वन्निव मम प्रियम् ॥ १५

स्यन्दनांस्तुरगोपेतान्सूतमुख्यैरधिष्ठितान् ।
एतान्संपततः शीघ्रं पश्य शत्रुघ्न कानने ॥ १६

एतान्वित्रासितान्पश्य बर्हिणः प्रियदर्शनान् ।
एतमाविशतः शैलमधिवासं पतत्रिणाम् ॥ १७

अतिमात्रमयं देशो मनोज्ञः प्रतिभाति मा ।
तापसानां निवासोऽयं व्यक्तं स्वर्गपथो यथा ॥ १८

G 2. 102. 10
B 2. 93. 18
L 2. 106. 20

13 V1 D2 om. 13 and 14. —a) T2 कुर्वंति (for कुर्वन्ति). Dg1 D4.7 T2 M2 [आ]पीडा; D6 [आ]पीडा; L(ed.) पीड्या (for [आ]पीडान्). Ś1 कुसुमपीडा (sic). —b) Ś1 D6 शिरसि; B1 शिर स्व; B4 सरा स्तु; M4 किरतस् (for शिरःसु). Ś1 D6 सुरभीन्यपि; B2 स्वर्गन्दमिमी; T2 सुरभीनपि; M2 सुरभीं नवीं; G(ed.) सुरभीनिव (for सुरभीनमी). B3.4 read (repeat) 13cd after 21ab. —c) B3 (second time) मेघप्रकाशैः; T2 मेघश्यामच्छदा वृक्षा. —d) B3.4 (first time) दक्षिणाशा; D6 दक्षिणाशा (for दाक्षिणात्या). Ś1 Ñ B (B3 both times) D6 सुयोधिनः; Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.3 Cr (marg.) नरा यथा; M4 Ck शक्तिमान् (for यथा नराः). ※ Ck दाक्षिणात्या शक्तिमान् इति पाठ इति कतक । ※ D2.3 दक्षिणे(D2 °णै)र्योधयोधिनः; D1.7 दक्षिणैर्योधयोधिनः; M4 दाक्षिणात्या नियोधिनः.

14 V1 D1 om. 14 (cf. v.l. 13). —a) Cr निष्कूजम्; Ś1 D6 इव भात्येदं; Ñ1 प्रतिभात्येतद् (sic); Ñ2 B अवभात्येतद्; D2.3 M2 इव भात्येतद्; G(ed.) भाभवत्येव (for इव भूत्वेदं). —b) G(ed.) वद्धने घोरदर्शने. —c) Ś1 अयोध्या (subm.); D6 अयोध्येयं; M4 अयोध्याया (for अयोध्येव). D1.7 जना कीर्णा; D3 M4 Ct(p) जनाकीर्णं; Cm (gl.) as in text (for जनाकीर्णा). —d) D1 Dm1 G1.3 Ct सांप्रतं; Cr (m.g.) (p) as in text (for संप्रति). D7 om. (hapl.) प्रति. B4 पुरी संप्रति भाति. Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D1.7 G1.3 मे; Dg1 M1 Cg as in text (for मा). —After 14, Dm1 ins. तत्र.

15 D1 om. from 15 up to कानने in 2. 88. 4d. —a) T1 G3 खुरैर्; Dm1 उद्धितो; G1 उत्पतितो; C, as in text (for उदीरितो). G1 वेणुर् (sic) (for रेणुर्). Ñ1 खुरोद्धतैरेणुरु (sic). D2.3 खुरोद्भूते रेणुरोः; D6 °रत्. —b) Cm दिवं; Cm(p) (g.) दिवं (as in text). D1.7 दिवं प्रच्छाद्य वर्तते. —For 15ab, Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 subst.:

2065* खुरोद्धतो रेणुरयं दिवमावृत्य तिष्ठति ।

[Ñ1 B3.4 D1.3 खुरोद्भूतो (D1 °क्षे); V1 खुरेद्भूतो; B1 खुरद्भूतो (for खुरोद्धतो). Ñ2 V1 B D1.3.6 मे (for यं).]

—c) Ś1 D6 तं वहति; Ñ1 D1.3 तद्वहति; Ñ2 वहुहति (sic); V1 वहति, B3 तं वहति (sic) (for तं वहति). Ñ2 V1 B1.3 D6 शीघ्र (for शीघ्रं). —d) V1 कुर्वंति च मम प्रियं. —After 15, D1 reads 19ab.

16 D1 om. 16 (cf. v.l. 15). D1 om. from 16 up to 17b. —a) Dt1 Dm1 D1.3 स्यंदनान्; Cg स्यन्दनांस् (as in text). —b) V1 तन्मुख्या; D3 सूतमुर्यैर् (sic) (for °मुख्यैर्). —cd) Ñ1 एतान्संपश्यता; Ñ2 B एतानापतत; Dm1 एत सप्पत (sic); D2.3 दूरत्संपतेत; D1.7 द्रुता (D7 °तान्) सत्वर; G1 एतान्संपतितान् (for °संपततः). Ś1 Ñ B D6 पश्य शीघ्रं (by transp.). —After 16a, D3 erroneously repeats 15d and 16a. G2 repeats 15d–16a through oversight. Ś1 om. (hapl.) 16d 17a. Ñ1 शत्रुघ्न कानने.

17 D1 om. 17. D1 om. 17ab (cf. v.l. 15 and 16 resp.). Ś1 om. 17a (cf. v.l. 16). —a) Ñ2 V2 B M4 पुरैर् (for एतान्). V1 विनिद्रितान् (for वित्रासितान्). B3 om. पश्य. —b) V1 बर्हिणान्; M3 बृंहिण (for बर्हिणः). —After 17ab, Ś1 Ñ V1 B D1.6 M1 read 19. D3.7 om. 17c–19b. —D1 reads 17cd after 19ab. —c) Ś1 B2.4 D6 एत आ(B3.4 स; D6 आ)श्रमतः; Ñ B1.3 एता(Ñ1 आ)श्रमस्त; V1 एतमाविश्य मो; Dg1 Dt1 G1 Cg एत(Dt1 °ष; G1 °न)माश्रयता; D1.2 एत(D2 °न)माविशत; T1 G2 M1.2 एतमाविश्य; T2 एतदाविशत; T3 एवमाविशत; G3 एतमासाद्य; M3 एतमाविश वै (for एतमाविशतः). Cm शैलम् (for °लम्). —d) M3.4 °वासं (for अधिवासं). Dg1 G1 C पतत्रिणः; D1 सुपत्रिणाम् (for पतत्रिणाम्). —After 17, V1 B1 D1 ins.:

2066* इमान्सुमुनिवासांश्च साधयन्तपसोऽधुना ।
चित्रकूटस्य पश्येह भूषणानि शिवानि ।

[(l. 1) [illegible] —(l. 2) [illegible] (for the post. half).]

18 D2.3.6 om. 18 (cf. v.l. 15 and 17). —a) Ś1 Ñ V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1.7 T1.3 G3 M1.4 ... Dg1 M1 Cg as in text (for मा). —d) D1 स्वर्ग; T2 स्वर्गः; Cr सुखं; Ct as in text (for स्वर्ग). V1 यथा (for यथा). B1 सर्गपथे यथा (marg. also °पथोपमः). Dt1 Ct स्वर्गपथोपम; G(ed.) °पथोपम.

G 2 102 19
B 2 93 19
L 2 106 19

मृगा मृगीभिः सहिता बहवः पृषता वने ।
मनोज्ञरूपा लक्ष्यन्ते कुसुमैरिव चित्रिताः ॥ १९
साधु सैन्याः प्रतिष्ठन्तां विचिन्वन्तु च काननम् ।
यथा तौ पुरुषव्याघ्रौ दृश्येते रामलक्ष्मणौ ॥ २०
भरतस्य वचः श्रुत्वा पुरुषाः शस्त्रपाणयः ।
विविशुस्तद्वनं शूरा धूमं च ददृशुस्ततः ॥ २१
ते समालोक्य धूमाग्रमूचुर्भरतमागताः ।
नामनुष्ये भवत्यग्निर्व्यक्तमत्रैव राघवौ ॥ २२
अथ नात्र नरव्याघ्रौ राजपुत्रौ परंतपौ ।
अन्ये रामोपमाः सन्ति व्यक्तमत्र तपस्विनः ॥ २३
तच्छ्रुत्वा भरतस्तेषां वचनं साधुसंमतम् ।
सैन्यानुवाच सर्वांस्तानमित्रबलमर्दनः ॥ २४
यत्ता भवन्तस्तिष्ठन्तु नेतो गन्तव्यमग्रतः ।
अहमेव गमिष्यामि सुमन्त्रो गुरुरेव च ॥ २५
एवमुक्तास्ततः सर्वे तत्र तस्थुः समन्ततः ।
भरतो यत्र धूमाग्रं तत्र दृष्टिं समादधत् ॥ २६

---

19 D3 4 5 1 om 19 (cf v l 15 and 17) Ś1 N V1 B D1 6 transp 19ab and 19cd and read along with M4 after 17cd D1 reads 19ab after 15 —a) Ñ1 B1 3 मृगीभि सहिता एते —b) D1 बभूव (sic) (for बहव) Ś1 D1 G3 पृषतो, Ñ1 पृषतो, B3 पृच्छतो (sic) Dm1 पृषता Cv पृषिता, Cg as in text (for पृषता) —After 19ab, D1 reads 17cd —D1 om 19cd —c) V1 मनोनुरूपा (for °ज्ञरूपा) Ś1 Ñ1 V1 B D3 5 7 थे (Ñ1 B3 मे, D1 थैर्) भाति, Dd1 Dm1 T1 G M1 3 दृश्यंते, M3 वक्ष्यते (for लक्ष्यन्ते) —d) Ś1 Ñ V1 B D3 5 7 M1 चित्रिता इव (by transp)

20 D4 om 20 (cf v l 15) —a) T2 सैन्यां (sic) (for सैन्या) D2 प्रतिष्ठतु, D3 प्रगच्छतु D5 प्रतिष्ठन्ता, G2 M1 प्रवर्तता, M1 प्रतिष्ठ्य Cr m g k t as in text (for °ष्ठन्तां) —b) V1 विचिन्व तु G3 विचरतु, M1 विचिन्वत, Ct as in text (for °न्वन्तु) K(ed) कानने (for काननम्) —c) D3 1 तथा (for यथा) —d) T3 G1 दृश्यते, M4 पश्येय Cg as in text (for दृश्येते) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5-7 पश्येय तद्विधीयताम्

21 D4 om 21 (cf v l 15) —After 21ab B3 repeats while B4 reads 13cd —a) B3 वचन (hypm) (for वच) Ś1 B3 D8 वीरा, Ñ1 B1 3 4 वीरा, Dg1 दूरात् (for शूरा) —d) Dt1 Dd1 Dm1 D8 G2 M1 Cg t धूमाग्रे D1 4 धूम तु (for धूम च) Ś1 D8 G3 तदा (for तत)

22 D4 om 22 (cf v l 15) —a) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D3 4 तदालोक्य, Ñ1 B3 D5 M4 तमालोक्य D7 धूम्राग्रम् —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 7 M1 ईश्वर (for आगता) Dd1 भरतमागता —c) Ñ1 B1 3 नामानुषो, V1 B2 3 Dm1 (after corr) D1-3 5 7 नामनुष्यो, L(ed) नामात्रैव Cg t as in text (for नामनुष्ये) —d) Ś1 D8 नूनम्, Ñ B ध्रुवम् (for व्यक्तम्) Ś1 D3 5 8 राघव (for राघवौ)

23 D4 om 23 (cf v l 15) —a) Ś1 Dg1 Dd1 Dm1 D8 अथवा तौ, V1 D4 अथवात्र, G3 किंतु नात्र, Cr m g k t as in text (for अथ नात्र) —b) Ś1 Ñ B D1 महाबलौ, V1 D1 3 M4 महारथौ (for परंतपौ) —After 23ab, M4 ins

2067* कृतविद्यौ महात्मानावादित्यसमतेजसौ ।

—c) K(ed) सन्ये (for अन्ये) —For 23cd Ś1 Ñ V1 B D1 3 5-7 M4 subst

2068* अन्येऽप्यत्र भविष्यन्ति तापसा वनगोचरा ।

[B4 वने (for अन्ये) D8 अनुभविष्यन्ति Ś1 Ñ1 D8 वनवासिन (for वनगोचरा)]

24 D4 om 24 (cf v l 15) D1 reads 24 while Dg1 reads 24ab in marg —ab) G1 3 श्रीमान् (for तेषां) Ñ B1 3 Dd1 Dm1 D8 1 M4 3 transp भरतस् and वचनं D6 7 प्राज्ञ (for साधु) Ñ B1 3 D6 T3 M1-4 -समत (for संमतम्) —M3 om 24cd-26ab —c) Ñ1 B1 2 4 D2 5 6 7 तान्सर्वान् (by transp) B3 वीरस्थान् (for सर्वांस्तान्) —d) B3 -चर (for -बल) Dd1 Dm1 T3 -सूदन D8 -कर्शित, M1 कर्षन (for -मर्दन) —After 24 B3 ins

2069* न च पीडान कर्तव्या धनानि चापसस्य च ।

25 D4 M3 om 25 (cf v l 15 and 24 respy) Dg1 reads 25 in marg —a) Ś1 V1 येता (sic) D8 यता (sic) T2 युक्ता, Cg k t as in text (for यत्ता) D1 तिष्ठंति —b) Ś1 lacuna Ñ B3 Dd1 नातो D7 न वो (for नेतो) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 7 अन्यत्र D3 अंतर (for अग्रत) —D3 om 25c-26 —c) Ś1 N V1 B D1 3 6 7 G1 3 M4 एको (for गम) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 7 सुहृद्र Ñ1 B1 3 4 सुहृद्, V1 D6 सुहृद्, B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 Cv g p k t सुहृद्, Cg as in text (for गुरुर्) D1 इह एव च M4 प्रहृष्टौ भ्रातराकुभौ

26 D4 om 26 (cf v l 15) M3 om 26ab (cf v l 24) D3 om 26 (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ1 V1 B D1 उक्त्वा (for उक्तास्) Ś1 Ñ1 B D3 सेना Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 5 7 G M1 सैन्यास्, V1 D1 M1 3 सैन्य(M1 °न्यस्) (for सर्वे) —b) Dg1 समुपस्थु Ś1 D8 स प्रतस्थे

न्यवाशिता या भरतेन सा चमू-
निरीक्षमाणापि च धूममग्रतः ।
बभूव हृष्टा नचिरेण जानती
प्रियस्य रामस्य समागमं तदा ॥ २७

G 2 102 28
B 2 93 27
L 2 106 28

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्ताशीतितमः सर्गः ॥ ८७ ॥

महाबल N1 D2 4 7 तेव(D4 च)वसु परतपा N2 V1 B D1 M1 सप्रतस्थे परतप —V1 om 26cd —d) Ś1 दृष्टि तत्र (by transp) D6 दृष्ट तत्र (for तत्र दृष्टि) Dg1 T1 2 G1 समादधात् ; Dm1 समादर्दो T2 G3 M1 2 समादध (for समादधत्) D2 4 तद्(D4 त) दृष्ट्वा दृष्टिमादधत्(D1 °धात्)

27 D1 om 27 (cf 1 1 15) —a) K(ed) Cg या Ct as in text (for या) T1 भर** सा (for भरतेन सा) Ś1 N V1 B1 2 D1 3 1–7 M4 सा महती तदा(M4 महा) चमूर् B4 यथा तदा महाचमूर् ; G1 व्यवस्थिता सा भरत महाचमूर् —b) Dg1 Dm1 निरीक्ष्यमाणा Cv g t निरीक्ष° (as in text) Dt1 G Ct भूमिम् Cg as in text (for धूमम्) Ś1 D8 निरीक्ष्य दूरात्तु धूममग्रत N1 B1 2 निरीक्षमाण (B1 °णो) वनधूममग्रत N2 B3 M1 निरीक्षमाणेव च धूममग्रत V1 निरीक्ष्यमाणा च साधु समाग्रत (sic) B1 निरीक्ष्यमाणाग्रत धूममग्रत D2 3 5 निरीक्ष्यमाणा वनधूममग्रत ; D6 7 निरीक्ष्य (D7 °क्ष)माणाप्यथ धूम(D7 °म्र)मग्रत —c) B1 तूष्णीं D2 हृष्टा (for हृष्टा) Ś1 N B D2 3 6 7 पुनरेव (for नचिरेण) Ś1 D8 भारती N2 B वाहिनी V1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 G2 Cg/t M4 जानकी D8 सा चमू Cg as in text (for जानती) —d) Ś1 D8 निगम्य (for प्रियस्य) D3 धूमस्य (for रामस्य) T3 यथा Cg as in text (for तदा) N B1 2 4 D2 समागमे त्वया V1 D1 समागमे यथा B3 समागमे मया D2 3 6 समागमे ऽथवा M4 समागमे तदा (for समागमं तदा)

Colophon D4 0 (cf 1 1 15) —Sarga name Ś1 Ñ B रामाश्रमदर्शन V1 D1 चित्रकूटदर्शनं D2 भरतपर्वणि भरतवनविचय D3 भरतप्रस्थाने रामाश्रमदर्शन D5 भरतपर्वणि रामाश्रमप्राप्ति D6 रामदर्शन D7 मन्दाकिनीचित्रकूटदर्शनं —Sarga no (figures words or both) Ś1 N1 B1 D2 4 om N2 D3 102 V1 98 B2 69 B3 D5 101 B4 95 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 93 D1 154 D7 M4 100 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

८८

2 103 1
2 94 1
2 107 1

दीर्घकालोषितस्तस्मिन्गिरौ गिरिवनप्रियः ।
वैदेह्याः प्रियमाकाङ्क्षन्स्वं च चित्तं विलोभयन् ॥ १
अथ दाशरथिश्चित्रं चित्रकूटमदर्शयत् ।
भार्याममरसंकाशः शचीमिव पुरंदरः ॥ २
न राज्याद्भ्रंशनं भद्रे न सुहृद्भिर्विनाभवः ।
मनो मे बाधते दृष्ट्वा रमणीयमिमं गिरिम् ॥ ३
पश्येममचलं भद्रे नानाद्विजगणायुतम् ।
शिखरैः खमिवोद्विद्धैर्धातुमद्भिर्विभूषितम् ॥ ४
केचिद्रजतसंकाशाः केचित्क्षतजसंनिभाः ।
पीतमाञ्जिष्ठवर्णाश्च केचिन्मणिवरप्रभाः ॥ ५
पुष्यार्ककेतकाभाश्च केचिज्ज्योतीरसप्रभाः ।
विराजन्तेऽचलेन्द्रस्य देशा धातुविभूषिताः ॥ ६
नानामृगगणद्वीपितरक्ष्वृक्षगणैर्वृतः ।
अदुष्टैर्भात्ययं शैलो बहुपक्षिसमाकुलः ॥ ७

88

Dm1 begins with ॐ, M1 2 with श्रीरामाय नम

1 D4 om up to धातुम in 4ᵈ (cf 2 87 15) —ᵃ) M1 -कालोचितम्, Cg as in text (for -कालोषितः) Ñ B तत्र (for तस्मिन्) —ᵇ) Ñ V1 B1 2 (also m चर) 3 Dt1 D1-3 5 7 M4 -वर (for वन) —ᶜ) Ś1 D6 च प्रिय कुर्वन्, Ñ V2 B D1 3 M4 च (D1 तु) प्रिय वासन्, D3 5 7 च प्रियार्थाय (for प्रियमाकाङ्क्षन्) —ᵈ) V1 D2 स्वय चित्ते Ś1 D3 5 6 8 विनोदयन्, V1 M3 व्यलोभयन्, D1 व्यलोकयन्, D7 विनोदयत् (sic) Cr m g k as in text (for विलोभयन्)

2 D4 om 2 (cf v l 1) B1 om 2ᵃᵇ —ᵃᵇ) Dm1 चित्त, G1 तत्र, Cg as in text (for चित्र) D3 3 G2 अदर्शयन् Cr m g t अदर्शयत् (as in text) Ś1 D6 दर्शयश्चित्रकूट च रमणीय शिव प्रिय —ᶜ) B1 (also) ह्रदाम् (for भार्याम्) Ś1 D6 उवाच रामो वैदेहीं, D1-3 5 7 M4 भार्याया (D3 5 7 °र्याया) सुरसकाश (D5 °श) —Dg1 reads 2ᵈ in marg —ᵈ) V1 D1 3 M1 शच्या (for शचीम्) D1 पुरदर (sic) D3 7 शच्येव पत्यवृत्रहा, D4 शच्यास्य इव वृत्रहा

3 D6 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ V1 B1 3 Dt1 Dt राज्य (for राज्याद्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5-7 M4 सीते (for भद्रे) —ᵇ) Ñ V1 B1-3 D1-3 7 M4 विनासने (for विनाभव) Ś1 B4 D6 सुहृद्भिर्वा (B4 °र्नै) विवासने —ᶜ) B1 धावते (for बाधते) —ᵈ) V1 D1 गिर (sic) Ś1 D6 7 इदं वनं (D7 गिरिं [sic])

4 D1 om up to धातुम in ᵈ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5-7 M4 सीते (for भद्रे) —ᵇ) Ś1 D6 -गणा वृतं Ñ1 B1-3 D3 समा (B3 m also गणा) कुल (B2 युत) D1 -गुणायुतं —ᶜ) D4 नखरै, T2 शिखर (for शिखरै) G2 मूम् (metri causa) (for खम्) Ś1 Ñ1 D6 7 M4 इवाविद्धैर्, Ñ2 B2 इवोद्भिन्नैर् V1 उल्लिखद्भिर् B1 इवोच्छ्रितैर्, B3 D3 इवोद्वेर्, D4 4 इवोद्विद्धं (for इवोद्विद्धैर्) —ᵈ) M4 विराजित (for विभूषितम्)

5 ᵃ) V1 केचिज्जतसकाशा —ᵇ) V1 D1 विद्रुम, D1 वैदूर्य, M4 कनक (for क्षतज) —Ś1 B1 4 D1 om (hapl) 5ᶜᵈ B3 reads 5ᶜᵈ in marg —ᶜ) Ck माञ्जिष्ठ G1 -वर्णाश्च, Cr m k t as in text (for वर्णाश्च) —ᵈ) V1 B1 D1 कमलसनिभा, G2 मणिवरप्रद्रा, G(ed) मरकतप्रभा, Cr g मणिवरप्रभा (as in text) —For 5ᶜᵈ, Ñ B3 D5 5 7 subst

2070* शुकमाञ्जिष्ठवर्णाश्च केचित्कनकसंनिभाः ।
[D5 पीत, D4 7 शुक्ल- (for शुक)]

6 N1 T2 om (hapl) 6ᵃᵇ —ᵃ) B2 पुष्पिता, B4 शास्पार्का (sic) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cg t पुष्पार्क; Cv r m k पुष्यार्क- (as in text) Ñ2 B2 पुष्पिता केतका भाश्च, V1 दिव्यकर्केतनाभाश्च, D1 शस्यकेतनकामाश्च, D1 शस्यकाशिनिभा केचित्, D3 पुष्पकर्केतकाभा, D4 4 पुष्पिता केतकनिभा, D4 7 पुष्पवत्केतकिनिभा, M4 सस्यकर्केटकाभाश्च —ᵇ) V1 व्योम, B4 Dg1 Dt1 D1 2 M3 4 Cr ज्योति; Cv m g k t as in text (for ज्योती) V1 D1 -समप्रभा. —For 6ᵃᵇ, Ś1 D6 subst

2071* क्वचिदर्ककराभाश्च केचित्कनकसुप्रभाः ।
[L(ed) -समभा (for सुप्रभा)]

—ᶜ) Ñ2 B2 4 विभ्राजंति V1 D2 M4 विराजंति D3 4 5 7 व्यराजन्, G2 विराजते (for विराजन्ते) V1 [भ]वन्ते धास्य —ᵈ) Ś1 Ñ B3 D 4 M4 शतशश्च (N2 D2 °श सु) B4 4 सानवश्च, D1 5 7 प्रदेशा सु, M3 देशधातु (for देशा धातु) B2 सानवो धातुभूषिता

7 D1-3 7 transp 7ᵃᵇ and 7ᶜᵈ —ᵃ) Dg1 Dt1 -मृगगणैर्, T2 G1 2 M3 -मृगगणा G1 द्वीपी (for द्वीपि) M4 शाखामृगमृगद्वीपि —ᵇ) Dm1 -तरक्ष (for तरक्षु) —ᶜ) Dm1 T1 G1 2 M1 अदुष्टैर्, Cr m g k t अदुष्टैर् (as in text) M4 अतीव भात्येष गिरिर् —ᵈ) M4 -वृक्ष (for पक्षि) T -समायुत (for °कुल) —For 7 Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2072* शाखामृगमृगद्वीपितरक्षुगजसेवितैः ।
सानुभिर्भात्ययं शैलो नानावृक्षोपशोभितः ।

[(l 1) B4 -मृगद्वीपे (for -मृग°). Ñ1 D1-3 5 (शाखामृगगणैर्वृत (Ñ1 °तै) (for the prior half). Ś1 D6-7

आम्रजम्ब्वसनैर्लोध्रैः प्रियालैः पनसैर्धवैः ।
अङ्कोलैर्भव्यतिनिशैर्बिल्वतिन्दुकवेणुभिः ॥ ८
काश्मर्यरिष्टवरणैर्मधूकैस्तिलकैस्तथा ।
बदर्यामलकैर्नीपैर्वेत्रधन्वनबीजकैः ॥ ९
पुष्पवद्भिः फलोपेतैश्छायावद्भिर्मनोरमैः ।
एवमादिभिराकीर्णः श्रियं पुष्यत्ययं गिरिः ॥ १०
शैलप्रस्थेषु रम्येषु पश्येमान्कामहर्षणान् ।
किंनरान्द्वंद्वशो भद्रे रममाणान्मनस्विनः ॥ ११
शाखावसक्तान्खड्गांश्च प्रवराण्यम्बराणि च ।
पश्य विद्याधरस्त्रीणां क्रीडोद्देशान्मनोरमान् ॥ १२
जलप्रपातैरुद्भेदैर्निष्यन्दैश्च क्वचित्क्वचित् ।
स्रवद्भिर्भात्ययं शैलः स्रवन्मद इव द्विपः ॥ १३
गुहासमीरणो गन्धान्नानापुष्पभवान्वहन् ।
घ्राणतर्पणमभ्येत्य कं नरं न प्रहर्षयेत् ॥ १४

G 2 103
B 2 91
L 2 107

रोहित Ñ2 -वकुलाशमलैरित, V1 बदर्यैणसविरै (for the post half) —Ñ1 om 1 2 —(l 2) Ñ2 सनागुरु, V1 D1 नानापुष्पोपशोभितैः (for the post half)]

8 Dg1 reads 8^{ab} in marg —^a) V3 [आ]नसैर् (metri) (for [अ]सनैर्) Ś1 D5 रोध्रै (for लोध्रै) Ñ1 V1 D1 3 आम्रैराम्रातकै रो(V1 लो)ध्रै —^b) Ñ2 B1 3 4 पियालै Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 ककुभैर् (for पनसैर्) Ñ2 धौ, V2 B1 वैर् (B2 °रै), D11 कपि T2 द्रुमै, Ck t as in text (for धवै) —After 8^{ab} V1 D1 3 ins

2073* रोहितकैः पारिभद्रैः कोविदारैस्तथार्जुनैः ।
पारिजातैस्तथा कोलैः खदिरैः सप्तपर्णकैः ।
[(l 2) V1 (also) मलै (for कोलै)]

—^c) Ñ1 शंकोलैर्, Ñ2 B अं(B1 आ)कोटैर् Ñ2 B पनसैर् (Ñ2 B3 °सैश्च) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G2 M1 Ck तिमिशैर्, Cg t as in text (for तिनिशैर्) G1 इन्द्रनीभी शैर् (sic) —^d) Ś1 बिल्व, Ñ2 B3 चन्द्र (for बिल्व) D1 -तैदुक, G2 तिंदुक (for तिन्दुक) D2 वेणुभि —For 8 D4 5 7 subst

2074* आम्रैराम्रातकै रोध्रैः प्रियकैः ककुभैरपि ।
अशोकभव्यपनसैर्बिल्वतिन्दुकवेणुभिः ।

[(l 1) D4 लोध्रै D5 शैलै (for रोध्रै) D4 कुकुभैर् —(l 2) D2 -पनसे (for पनसै) D5 -बोहकरीकै, D4 तिंदुकवेणुभि (for तिन्दुक°)]

9 ^a) Ś1 D4 काश्मी(D5 °श्म)र्यरिष्ट, Ñ1 काश्मर्य° (sic) Ñ2 B3 काश्मर्यरिष्ट, B1 कास्मर्या°, D1 काश्मर्य°, D3 काश्मीर्या°, T1 2 G M1 2 काद्रमर्या° (for काश्मर्यरिष्ट) Ñ1 V1 B D1 3 -चरणैर्, M2 -[आ]चरणैर् (for -वरणैर्) —^b) V1 B3 Dg1 D4 मधुकै (B1 °रै) D2 5 मधू(D5 °धु)कै (for मधूकैस्) Dt1 कपि (for तथा) —^c) V2 नागैर् (for नीपैर्) D4 5 7 [आ]मलकीनीप (D7 °पैर्) —^d) D1 वेत्रैर् (for वेत्र) Ś1 B1 D1 3 4 चन्दनजीवकै (D1 3 °जीवके) Ñ2 B3 -चैधूकजीवकै, V1 D1 धन्वनतिंदुकै B1 वल्वजजीवकै, D2 दधनाजीवकै, D4 7 वकुलतिलकै —After 9 V2 D4-6 D7 2 ins.

2075* अशोकैः पारिजातैश्च न्यग्रोधाश्वत्थजम्बुभिः ।

[D1 कुरबकैर् (for पारिजातैश्च) B2 4 -वकुलै (for -जम्बुभि)]

10 ^b) Ñ2 B2 3(marg. also as in text) 4 छायावद्भिर् (for छायावद्भिर्) Ñ2 B1 2 मनोहरै (for °रमै) —^c) Ś1 Ñ B1 2 D1 2 6 अध्यास्त (Ñ B3 D2 °स्तै) B3 अध्यस्त, B4 अध्यस्त, D3 4 7 अन्यैश्च (for आकीर्ण) —^d) D4 7 श्रियं (for श्रिय) Ś1 B3(m also) 4 M1 (after corr inf lin sec m as in text) पुष्णाति (for पुष्यति) D1 7 तथा, D5 तथा (for गिरि) D3 श्रिय पुष्यत्य तथा

11 ^a) D5 साद्य (for शैल) G1 पृष्ठेषु, Cm g as in text (for प्रस्थेषु) Ñ1 om (hapl) रम्येषु —^b) T1 M4 [ए]तान् (for [इ]मान्) Dg1 रोम, T1 2 G M1 3 कामि, Ct as in text (for काम) T1 हर्षिण Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 पश्यैतान्देव(D1 °न्द्विश्य)रूपिण, D4 5 7 पश्यैतान्काम दर्शनान्(D5 °र्शितान्) —^c) B3 द्वन्द्वगौ, B4 बहुशो (for द्वद्वशो) —^d) D4 5 7 विहरतो (sic) (for रममाणान्)

12 Ś1 om 12^{ab} —^a) B1 शाखावसक्तान्खड्गान्, D4 7 शाखावसक्ता खड्गाश्च D5 शाखावसक्तखड्गांश्च, D6 पश्य शाखा वसक्तानि —^b) D1 प्रावराणि (for प्रव°)

13 ^a) Ś1 D1 3 4-7 बहुभिर्, B2 उद्भिदैर्, Cv g k (as in text) Cr उद्भूतैर्, Cm उद्भवैर् (for उद्भेदैर्) —^b) Ś1 D1 3 4 7 उद्दीप्तैर्, Ñ B3 Dt1 Dd1 T1 2 Ct निर्पदैश्च, B1 G1 M1 2 3 Cv निष्पन्दैश्च, B3 (also) Dm1 निर्पदैश्च, Cr k as in text (for निष्पन्दैश्च) D1 om (hapl) second क्वचित् M1 ततस्तत (for क्वचित्क्वचित्) —^c) B3(also) 4 सुरभिर् (for स्रवद्भिर्) —^d) D1 स्रवन् (for स्रवन्) V1 D1 3 मत्त (for मद) D5 नानापुष्पोपशोभित

14 ^a) M1 -समीरितो गंधो —^b) Dg1 पुष्पसारान्, G1 पुष्पोद्भवान्, G2 °फलान् (for पुष्पभवान्) Dg1 T1 2 M1 बहून्, Ck as in text (for वहन्) M1 नानापुष्पसमन्वित —For 14^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1-7 subst

2076* गुहाश्च सुरभिर्गन्धो नानापुष्पगुणान्वित ।

(D4 5 गुहाय D4 7 प्रगुह (for गुहाश्च) D1 3 5 गंधं (for गन्धो) Ś1 B1 D2 3 7 -गणान्वित, Ñ2 गुणान्वित, V2 D1 3 -समुद्भव, B1 -गणायुत]

2 103 15
2 94 15
3 107 14

यदीह शरदोऽनेकास्त्वया सार्धमनिन्दिते ।
लक्ष्मणेन च वत्स्यामि न मां शोकः प्रधक्ष्यति ॥ १५
बहुपुष्पफले रम्ये नानाद्विजगणायुते ।
विचित्रशिखरे ह्यस्मिन्रतवानस्मि भामिनि ॥ १६
अनेन वनवासेन मया प्राप्तं फलद्वयम् ।
पितुश्चानृणता धर्मे भरतस्य प्रियं तथा ॥ १७
वैदेहि रमसे कच्चिच्चित्रकूटे मया सह ।
पश्यन्ती विविधान्भावान्मनोवाक्कायसंयतान् ॥ १८

इदमेवामृतं प्राहू राज्ञां राजर्षयः परे ।
वनवासं भवार्थाय प्रेत्य मे प्रपितामहाः ॥ १९
शिलाः शैलस्य शोभन्ते विशालाः शतशोऽभितः ।
बहुला बहुलैर्वर्णैर्नीलपीतसितारुणैः ॥ २०
निशि भान्त्यचलेन्द्रस्य हुताशनशिखा इव ।
ओषध्यः स्वप्रभालक्ष्म्या भ्राजमानाः सहस्रशः ॥ २१
केचित्क्षयनिभा देशाः केचिदुद्यानसंनिभाः ।
केचिदेकशिला भान्ति पर्वतस्यास्य भामिनि ॥ २२

—[c]) M3 प्राग (for प्राण) V1 मन्वेष्य, D1 आसाद्य, D3 अन्वेष्य, D4 5 7 G3 अन्वेत्य (D4 G3 °ति), Cv k t as in text (for मन्वेत्य) Ś1 Ñ B D6 प्राणतर्पण उद्धृ (B3 4 °द्धृ)-त —[d]) V1 D3 कतर, B1 क जन, D5 किं नर (for क नर) T3 सम्प्रहर्षयेत्, M4 न प्रकर्षयेत्

15 [a]) Ś1 Dd1 Dm1 D6 यद्यह, D1 7 यदाहं, G3 वैदेहि, Cg as in text (for यदीह) V2 D4 7 शरद स्थिती (D4 °का, D7 °तौ) B2 Dm1 D6 G1 शरदोनेका (B1 °का) रा, D1 शरदानेतान्, D3 शरदस्त्वेक —[c]) D2 om च (subm) D4 पश्यामि (for वत्स्यामि) —[d]) Dd1 M2 मा (for मां) Ñ1 Dt1 प्रपर्षति, Ñ2 B3 D2 6 प्रबाधते, D1 7 प्रवर्त्स्यति, M4 प्रवेक्ष्यते, Cg प्रधक्ष्यति (as in text)

16 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1 4 नाना (for बहु) —[b]) Ñ1 G(ed) द्विजगणान्विते (G[ed] °वृते) D3 मृगगणायुते —[c]) D2 तस्मिन् (for ह्यस्मिन्) —[d]) Ñ1 कृतवानस्मि, Ñ2 B1 3 कृतकामोस्मि, V1 D1 3 5 वनवासोस्तु (D5 °स्ति) B1 (also) 3 4 D6 कृतवासोस्मि, Dg1 रविमानस्मि, D1 7 रममाणोस्मि, Cr g t as in text (for रतवानस्मि) Ñ2 V1 B Dg1 D4 भाविनि Cg भामिनि (as in text)

17 [b]) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G मम (for मया) Ś1 Ñ1 B D2 6 7 महत्फल, V1 D1 3 M4 फलत्रय Ñ2 महत्प्राप्त मया फल —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 [आ]नृण्यता Cg [अ]नृणता (as in text) Dg1 पितुरानृणता G3 धर्मा M2 [अ]शून्ये, Cg k t as in text (for धर्मे) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 6 7 M4 अनृणत्वं पितुर्धर्माद् (V1 D1 4 M4 °गा, B2 4 D1 7 °र्मे), D2 5 आनृण्यस्तु (D5 °स्व) पितुर्धर्मे —[d]) D5 om तथा —After 17, B2 ins

2077* वैरस्यास्य प्रीतिहेतुश्च वनमेवद्गतोपमम् ।

18 [a]) D5 T2 3 रमते (sic) —[c]) D2 कामान् (for भावान्) —[d]) Ñ V1 B2-4 Dt1 D1 3 5 7 M1 Ct -समतान्, B1 D1 4 -सभयान्, T1 सयुतान्, G1 -सहितान्, Cr m gp k tp सयता Cg as in text (for संयतान्). ❀ Ct1 'सयता' इति पाठे सम्यग्नियमितकरणप्रवेस्यर्थः । 'सयता' इति बहुवचनान्तपाठे भावानित्यस्य विशेषणम् । निग्रहण्यय धार्य इति सीय । वन न कैचिनुपपर्य पश्याम ।❀

19 [a]) B2 D7 इमम् (for इदम्) B1 4 इहैव हि (for इदमेव) V1 D3 M3 [अ]नृत (sic) G3 M2 [अ]मृतान्, M4 पर, Cg as in text (for [अ]मृत) B1 प्राप्ता, B4 प्राप्त, M4 (inf lin sec m also as in text) प्राप्य (for प्राहू) —[b]) Ś1 Ñ2 B1 3 D6 सौरे, Ñ1 धर्मे, B4 रान, Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 6 G2 3 M1 3 Cr राज्ञि, D1 राज्ञो, D4 7 राजा (D7 °ज्यं) (for राज्ञां) V1 B2 4 [ऽ]परे, D1 5 3 पुरा (for परे) —[c]) G2 वने वास, Ct वनवासे Ñ2 B2 3 तपोर्थाय, B1 तपोर्थे ते, B4 भरताय, D1 7 सुखार्थाय (for भवार्थाय) Ś1 D6 वनमेव तपोर्थाय, G(ed) वनवासस्थिता अपि —[d]) Ś1 D6 प्राप्ता, Ñ B1-4 प्रीत्या (for प्रेत्य) V1 D1 3 4 7 प्रेत्य चेह पितामहा (V1 °ह), D2 5 प्रेत्येह च पितामहा (D5 °ह)

20 [a]) B4 Ck शैला (for शिला) Ś1 Ñ1 V1 D1 4 6 7 राजते, Ñ2 B D2 3 5 राजेति (for शोभन्ते) —[b]) M4 शतदाश (for शतशो) Ś1 Ñ1 B D1 7 निमा Ñ1 निपा M4 विश (for ऽभित) —[c]) Ś1 Ñ B D1-7 G1 M3 4 बहुधा Dt1 बहुव (sic), Ct बहुला (as in text) Ś1 Ñ B D1 6 M1 बहुभिर्, Cg as in text (for बहुलैर्) B1 वर्ण्यैर्, D4 वर्शैर् (for वर्णैर्) V1 बहुधातुभिरावृता —[d]) B4 D2 3 6 7 M3 4 पीता (for पीत) D1 3 [अ]सितै (for [अ]रुणैः) —After 20, T1 2 ins

2078* स्वदर्थमेव विन्यस्तं शिलापट्टोऽयमग्रतः ।
यस्यायमभितः पुष्पैः प्रवृद्ध इव द्रुमः ।
[(l. 2) T1 वृद्धे (for पुष्पै)]

21 [a]) Ñ B1 2 विशा (for निशि) Dd1 भाति (sic) Ñ2 [अ]चले तस्य Ś1 D1 3 हुतभात्यचलेन्द्रोयं V2 निशि तान्यचलेन्द्रस्य B4 न चिरा भात्यगेन्द्रस्य T3 निशासिचलेन्द्रस्य (sic) —[b]) Ś1 D1-7 शिखा (D2 सम, D6 शिखि) प्रभे (for शिखा इव) —[c]) Ś1 V1 च प्रभालक्ष्म्या B1 2 (before corr as in text) 4 सुप्रभा° D2-4 5 च प्रकाशान्तो (D3 °न्ते) D4 च प्रभास्तो, D7 च प्रभारम्यो, Cg स्वप्रभालक्ष्या (for स्वप्रभालक्ष्म्या) —[d]) B4 भासमाना (for भ्राजमाना) V1 तापानस D1-4 7 दीपयन्ति (D1 °न्त्यो) गिरिं निशि

22 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M1 वेश्मप्रभा Dg1 गृहप्रभा, Dm1 (orig क्षय°, after marg corr) वेश्म°, Cm g as

भित्त्वेव वसुधां भाति चित्रकूटः समुत्थितः ।
चित्रकूटस्य कूटोऽसौ दृश्यते सर्वतः शिवः ॥ २३

कुष्ठपुंनागतगरभूर्जपत्रोत्तरच्छदान् ।
कामिनां स्वास्तरान्पश्य कुशेशयदलायुतान् ॥ २४

मृदिताश्चापविद्धाश्च दृश्यन्ते कमलस्रजः ।
कामिभिर्वनिते पश्य फलानि विविधानि च ॥ २५

वस्वौकसारां नलिनीमत्येतीवोत्तरान्कुरून् ।
पर्वतश्चित्रकूटोऽसौ बहुमूलफलोदकः ॥ २६

G 2 103 26
B 2 94 26
L 2 107 26

---

in text (for क्षपनिशा) D1 भाति (for देशा) —b) Ś1 Ñ B D2-7 सस्थिता (P1 °तान्) (for सनिभा) —c) Dd1 काश्चिद्, D6 कश्चिद् B1 एकत्र Dm1 D5 एव (for एव) —d) Ñ2 V1 B D4 भातिति

23 Dg1 om 23 —a) B2 भिन्ना (for भित्त्वा) B4 Dd1 Dm1 D2 [ए]व (for [इ]व) Ś1 Ñ1 D1 7 धरणीं, Ñ2 V1 B M4 गगन (for वसुधा) —b) Ś1 D6 M4 समुच्छ्रित Ñ2 समन्वित B3 समुन्नत (for समुत्थित) D4 चित्रकूटैरपस्थित —c) V3 कूटो (for कूटो) V1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 [ऽ]य (for ऽसौ) —T3 M3 om (hapl) from 23d-26c —d) Dt1 Dd1 Dm1 T1 शुभ (for शिव) V1 गुह्यकै शोभित शिव —For 23cd, Ś1 Ñ B D4 7 M4 subst

2079* चित्रकूट सुकूटोऽयं गुह्यकै सेवित शिव ।

[Ñ1 D4 5 7 रमणीय Ñ2 B3 स्वकूटो, B1 4 तत्कूटो (for सुकूटो) M4 चित्रकूटस्तिकूटोय (for the prior half) B3 (also) 4 गन्धर्वे (for गुह्यकै) D4 5 7 वि(D5 आ)वृत (for सेवित) Ś1 D4 शिवै M4 शुभे (for शिव)]

while D1 3 subst

2080* रमणीयश्चित्रकूटो गुहागारैर्वृत शिवै ।

[D2 सकूटोय (for चित्रकूटो) D3 रमणीयगुहीयाँय (for the prior half) D2 गुहाकारे शिलैर्वृत (sic) D3 गुह्यकैरपशोभित (for the post half)]

24 T3 M3 om 24 (cf v l 23) —a) Dg1 T1 G1 M2 Cm g कुष्ठपुंनागस्थगर (Dg1 °ल M2 °र-) Dt1 कूटस्थगरपुंनाग T2 M1 4 कुष्ठपुंनागसरल B(ed) Cr k t कुष्ठस्थगरपुंनाग —b) T1 पत्रोत्तरच्छदा M4 श्रियालागुरु सचितान् —c) Dd1 स्वास्तरामस्य (sic) M4 प्रस्तरान्पश्य (for °रान्पश्य) —d) G2 M1 -दशाद्गुतान Cg -दलायुतान् (as in text) —For 24 Ś1 Ñ V1 B D1-3 subst

2081* कुष्ठपुंनागबकुलभूर्जपत्रपरिच्छदान् ।
कामिनां सस्तरान्पश्य कौशेयजलजायुतान् ।

[(l 1) Ś1 V1 B4 D1 6 कुन्द, Ñ2 B1 3 कुब्ज (for कुष्ठ) D1 2 4 5 2 सरल (for बकुल-) D1 हिमवानिव पर्वत D2 4 5 7 हिमवत्सदृशाचलं (for the post half) —D1 om l 2-25ab —(l 2) Ñ2 V1 B3 प्रस्तरान्, D2 5 6 7 विशुभे (D2 °न) (for स्वस्तरान्) Ś1 D4 पस्यन्, D1 पश्य (for पश्य) Ś1 D4 वैदेहीव भामिनि V1 कुशेशयदलैर्युतान्, D2 5 6 7 पेक्षणीयतर शुभ (D5 °तर) D3 कुशेशयदलायुतान् (for the post half)]

25 T3 M3 om 25 (cf v l 23) D4 om 25ab (cf v l 2081*) —a) B3 मुदिताश्च, D1 बृंहिताश्च, B4 T1 [अ]पवृद्धाश्च, Dg1 D2 [उ]पविद्धाश्च Cg as in text (for [अ]पविद्धाश्च) —b) Ñ1 V1 B D1 3 5 7 M4 भान्त्येता (B2 °ते) (for दृश्यन्ते) V1 D1 2 5 7 कनक (for कमल) Ś1 D6 भान्त्येता कुलसगता —After 25ab, Ś1 D4 ins

2082* तथा भान्ति लताश्चमा वृक्षोत्पन्नश्च पृथक्पृथक ।

—c) Ś1 D4 कानने (for कामिभिर्) V1 B3 विततं (for वनिते) D1 कामिभिश्चावचीयते D5 6 7 कामिभि पश्य यावंति

26 T3 M3 om 26abc (cf v l 23) —a) Ś1 B1 Dg1 Dd1 D5 G1 3 वस्वोकसारा Ñ1 वस्योकसारा Ñ2 V1 वरयेक°, B2 रभोरु सारा (m also रस्वैक°) D2 वस्योक° (sic) D3 विश्वेक°, D4 7 विष्येक°, Cv r m g t as in text (for वस्वौकसारा) M4 पृथिवीम् (for नलिनीम्) D1 वर्वैव पद्मनलिनीम् —b) Ś1 D4 6 7 पश्यैताश्च Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M2 Ct सतीये (Dg1 °र्ये)व Ñ2 V1 B D1-3 5 अन्येताश्च, M3 सतीयेय Cr m g as in text (for अत्येतीव) M4 सतिरम्योत्तरान्कुरुन् —c) Dd1 सर्वतश् (for पर्वतश्) —d) T3 G1 2 M1 3 -मा(T3 मू)ल्य (for -मूल) —For 26cd Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

2083* पर्वत चित्रकूटेऽस्मिन्रम्ये भूतगणाश्रये ।

[Ś1 Ñ D1 3 6 7 रम्य (for रम्ये) D1 4 6 भूतान् (for भूत) B1 3 -गणाश्रये D1 गुणाश्रिय (sic) D2 4 6 गुणा(D2 °णान्)श्रियात् (sic)]

—After 26 V1 D3 ins

2084* नानाविहगसघुष्टो नानामृगगणाकुल ।
कर्णिकारवनोपेतो धातकीषण्डमण्डित ।
सद परमो मनसो नयनयोरसितेक्षणे ।
चित्रकूटो नगोऽत्यर्थमय कुसुमितद्रुम ।

[(l 1) D1 सघुष्ट —(l 2) D3 -वनोपेतो (for °रातो), D3 धातुरूपिस —(l 3) D3 सुद पर्वो मे मनसे (for the prior half) —(l 4) D3 सुमो (for नगो)]

2 103 27
2 94 27
2 107 27

इमं तु कालं वनिते विजह्रिवां-
स्त्वया च सीते सह लक्ष्मणेन च ।
रतिं प्रपत्स्ये कुलधर्मवर्धिनीं
सतां पथि स्वैर्नियमैः परैः स्थितः ॥ २७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टाशीतितमः सर्गः ॥ ८८ ॥

८९

अथ शैलाद्विनिष्क्रम्य मैथिलीं कोसलेश्वरः ।
अदर्शयच्छुभजलां रम्यां मन्दाकिनीं नदीम् ॥ १

अब्रवीच्च वरारोहां चारुचन्द्रनिभाननाम् ।
विदेहराजस्य सुतां रामो राजीवलोचनः ॥ २

विचित्रपुलिनां रम्यां हंससारससेविताम् ।
कुसुमैरुपसंपन्नां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥ ३

नानाविधैस्तीररुहैर्वृतां पुष्पफलद्रुमैः ।
राजन्तीं राजराजस्य नलिनीमिव सर्वतः ॥ ४

27 ᵃ) Dd2 एव (for इम) M4 हि (for तु) Dd1 Dm1 G2 M1 3 विजह्रिवा, G1 विहृत्य Cr m g k t as in text (for विजह्रिवान्) —ᵇ) Dt1 T2 3 G1 2 M3 om second च M4 सह त्वया भामिनि लक्ष्मणेन च —For 27ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst ।

2085* इमं हि कालं विहरन्वराणने
त्वया सहानेन च लक्ष्मणेन ।

[(l 1) D4 इद (for इम) D2-4 7 तु (for हि) B1 कामी, D4 कले (for काल) B3 वनांतरे, B4 वरांगने (for वरानने) V1 इम हि काल विजने वितृभवान् —(l 2) B4 मया (for त्वया) Ś1 Ñ1 D4 6 7 सहायेन (for °नेन) Ś1 D6 लक्ष्मणेन ह V1 D3 सह त्वया मानि(D3 °मि)नि लक्ष्मणेन च (D3 लक्ष्मणेन)]

—ᶜ) G1 तर्हि (for रतिं) Ñ2 B प्रलप्स्ये D2-4 7 प्रपश्ये G3 प्रपद्ये, Ck प्रवत्स्ये, Cm g t as in text (for प्रपत्स्ये) B1 2 D2 T G M3 4 Cr m g धर्मवर्धनीं Ck t धर्मवर्धिनीं (as in text) —ᵈ) T2 परि, T3 परे, Cg as in text (for परै) Ś1 D6 गिरिस्थितोऽह नियमे पितु स्थित, Ñ2 B D3 M4 सता पथिस्थो नियमे पार(Ñ2 D3 °रि, B2 4 °रे)स्थित (M4 °ष्ठित) V1 सता पदस्थो नियमे पदस्थिति। D1 2,4 5 7 अह गिरिस्थो नियमे स्थित पितु (D2 पितु स्थित [by transp])

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 6 7 चित्रकूटवर्णना(Ś1B4 D1 4 6 °न V1 D1 7 °नं) D2 भरत पर्वणि चित्रकूटवर्णनं D6 भरतपर्वणि चित्रकूटदर्शनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D4 6 om Ñ2 D5 103 V1 D4 99 B2 90 B3 D2 102 B4 97 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 94 D1 155 D7 M4 101 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

89

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामाय नम

1 ᵃ) V1 D3 विनिक्रम्य B1 °क्रास्य D1 2 °शम्य D4 6 7 °शैल (for विनिष्क्रम्य) —ᵇ) Ñ2 V2 B D2 M4 मैथिल्या, D3 मैथिला (sic) (for मैथिलीं) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 शुचिजला (for शुभजला) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D2 6 M4 रामो B3(also) ध्यात्वा (for रम्यां) G2 तदा (for नदीम्) —After 1, D2 reads 9

2 V1 B4 Dg1 om (hapl) 2-3 —Ś1 om 2ᵇ —ᵇ) Dt1 चंद्रचारु (by transp) Cg चारुचन्द्र (as in text) B3 निभेक्षणा (for निभाननाम्) —ᶜ) Ñ B1-3 D6 विदेह राजतनया —ᵈ) D6 om रामो

3 V1 B4 Dg1 om 3 (cf v l 2) —ᵃ) D1 पुलिनीं G1 नलिना G3 कुसुमा (for पुलिना) —D1 om 3ᶜ-4ᵃ —ᶜ) T2 3 कासरैर् Ch t as in text (for कुसुमैर्) Ñ1 M3 उपसछन्ना (for °पन्नां) Ś1 Ñ2 B3 D1 2,5-7 M4 कुसुमोत्कर(Ñ2 D3 °मोद्गम D1 3 6 7 °मोत्तम, M4 °सामोद) सछन्ना B1 2 D3 कुमुदोत्पल(B2 °त्कर)सछन्ना —After 3 Dm1 ins राम

4 D1 om 4ᵃᵇ (cf v l 3) —ᵃ) D1 2 6-7 नानावृक्षैस Dg1 वररुहैर् (for तीर°) —ᵇ) M3 युता (for वृता) Ś1 Ñ V1 B D2 3 6 7 समावृता(D3 °मृता) फलपुष्पद्रै (B4 D6 °कै) D1 समावृता मृगपक्षिभि, M4 सहिता फलपुष्पितै —D2 om 4ᶜ-8 —ᶜ) V1 स्रवन्तीं Dg1 Dd1 राजतीं, Dm1 D3 राजती, D4 6 राजती, Ct as in text (for राजन्तीं) D2 om (hapl) first राज B3 -मानस्य (for -राजस्य) —ᵈ) Ś1 D6 4-7 सर्वशः, T2 G3 पर्वते(G3 °ते) (for सर्वतः)

मृगयूथनिपीतानि कलुषाम्भांसि साम्प्रतम् ।
तीर्थानि रमणीयानि रतिं संजनयन्ति मे ॥ ५
जटाजिनधराः काले वल्कलोत्तरवाससः ।
ऋषयस्त्ववगाहन्ते नदीं मन्दाकिनीं प्रिये ॥ ६
आदित्यमुपतिष्ठन्ते नियमादूर्ध्वबाहवः ।
एतेऽपरे विशालाक्षि मुनयः संशितव्रताः ॥ ७
मारुतोद्धूतशिखरैः प्रनृत्त इव पर्वतः ।
पादपैः पत्रपुष्पाणि सृजद्भिरभितो नदीम् ॥ ८
क्वचिन्मणिनिकाशोदां क्वचित्पुलिनशालिनीम् ।
क्वचित्सिद्धजनाकीर्णां पश्य मन्दाकिनीं नदीम् ॥ ९
निर्धूतान्वायुना पश्य विततान्पुष्पसंचयान् ।
पोप्लूयमानानपरान्पश्य त्वं जलमध्यगान् ॥ १०
तांश्चातिवल्गुवचसो रथाङ्गाह्वयना द्विजाः ।
अधिरोहन्ति कल्याणि निष्कूजन्तः शुभा गिरः ॥ ११

G 2. 104. 11
B 2. 95. 11
L. 2. 108. 11

5 D1 om 5 (cf v. l. 4). — a) Ś1 Ñ V1 B D4.7 M4 मृगयूथानि (Ś1 °थ [sic]; Ñ D1.2.4 D7 °नु) पी (B1 °पी; M4 पा) तानि D2.3.5 M3 मृगयूथैन (D2 °थैर्; D5 °थै) प्र) पी (D5 °रुपे) तानि Cg k as in text. — b) D3.5 सुप्रसन्नानि D4.7 सप्रसन्नानि D5 प्रसन्नानि च G3 विपुलाम्भांसि Cg k as in text (for कलु°). Ś1 Ñ B D4.7 M4 सम्प्रति (for साम्प्रतम्). V1 कल्लयासुमानिति (sic). — d) Ś1 Ñ V1 B D4.7 M4 प्रीतिं (for रतिं). V1 सुजनयतु. Dg1 मे (for मे). T3 M3 मैथिलि प्रतिभाति मा (M3 मा).

6 D1 om 6 (cf v. l. 4). — a) Ñ2 V1 D1.3.4 चीर (for [जटा]जिन). Ś1 Ñ1 V1 B1.2.4 D.7 M4 सिद्धा Ñ2 B3 सर्वे (for काले). — b) Ś1 Ñ V1 B D4.7 वल्कलाजिनवाससः. — After 6ab, M4 ins. 2086* (followed by st. 10 and 9). — c) Ś1 Ñ1 D4.6.7 M4 [ऽ]पि Ñ2 B3 पा V1 मा (sic) B1.2.4 D2.5 [ऽ]मी D3 om. (for तु). Ñ V1 B D1.3.4 M4 विगाहन्ते (B2 °ति). Dm1 तत्र (before corr. °त्र) गा°त (for [अ]वगाहन्ते). — d) Ś1 Ñ V1 B D4.7 काले B3 (marg. also) M4 (m/ ... sec. m. as in text) पश्य (for नदीं). Ś1 Ñ V1 B (B3 marg.) D.7 नदीं M3 इमां M4 शुभां Cg as in text (for प्रिये).

7 D1 om. 7 (cf v. l. 4). — a) Ś1 V1 Dg1 D4.7 उपतिष्ठति Cg k t उपतिष्ठन्ते (as in text). — b) Ś1 V1 D4.7 नियता (for °माद्). Ś1 D2–7 ह्यूर्ध्वबाहव. B3 (also as in text) °बाहव (for °बाहवः). — c) Ś1 D.7 इमे (for एते). Cv g t पर (for ऽपरे). T3 M3 Ck t प्रशान्ते Cv as in text (for विशालाक्षि). Ñ B एव हि (B4 om. हि [sbm.]) वल्गुवचसो. — d) Ś1 संशितव्रता Ñ2 B D4.7 [सं]नियतव्रताः.

8 D1 om. 8 (cf v. l. 4). — a) V1 B2 D मारुतोद्धूत°. Ś1 Ñ V1 B D2 T3 शिखरा (T3 °रैः) D2–5.7 शिरसः (for शिखरैः). — b) Ś1 D4 पर्वतः Ñ2 D3.5 Ck प्रनृत्ता V1 B1.2 D1.5 T3 M3.4 प्रनृत्ता B4 प्रनृत्यन्ता G (ed.) प्रनृत्ता Cv m g t as in text. Cr प्रमत्त (for प्रनृत्त). V1 हार (for इव). Ś1 Ñ1 V1 D4.6 T3 M3.4 (after corr. sec. m.) पवता; Ñ1 B D5–7 पर्वते Dg1 G2 सर्वतः M3 पादप (for पर्वतः). — c) Dt1 Dd1 Dm1 T1 पुष्पपत्राणि T3 पत्रपुष्पाणि सर्वतः. — For 8cd Ś1 Ñ V1 B D4.7 subst. M4 ins. after 6ab:

2086* पादपाः पुष्पवर्षेण किरन्त्येते च मेदिनीम् ।

[D1.6.7 पुष्पकिरै. M4 °पुष्प° (for °वर्षेण). V1 हे नदी (sic) (for मेदिनीम्). V1 किरन्त्येव मेदिनी. D5–6.7 किरति सरित शुभो (for the post. half).]

9 D1.6.7 om. 9. Ś1 Ñ V1 B D2.6 M4 (M4 reading before 6ab) transp. 9 and 10. D1 reads 9 after 1. — a) Ś1 D6 निभासेना (D6 °ना) D1 निकाशोप T3 M3 निकाशोभा (M3 °भो). Cg t निकाशोदां (as in text). — b) D1 पुलिने (for पुलिन°). B1 मालिनीं (for °शालिनीम्). — c) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 जना (Ś1 D6 जन Ñ1 नव Ñ2 D5–7 जाल) पदाकीर्णां M4 हंससमाकीर्णां.

10 Ś1 Ñ V1 B D2.6 M4 (M4 reading before 6ab) transp. 9 and 10. — D1 om. 10. — a) Ś1 Ñ V1 B D4.7 वायुधूतान्. G1 उद्धू° M3 सधू° Cg as in text (for निर्धू°). B1 (before corr.) वायुना M3 वायुनो Cg as in text (for °ना). — b) Ś1 Ñ2 V1 D6 समताद्. Ñ1 B M4 संत (Ñ1 B3 °च) तान्. D5–6.7 सजन M3 विततान् Cg as in text (for विततान्). M3 -सायकान् Cg as in text (for संचयान्). — c) Ś1 D6 दोधूयमानान् V1 प्रोत्प्लुह्यमानान् B1.4 D5.7 G1 पोप्लु (D5 °धू; D7 °सू; G1 °प्ला) यमानान्. B3 (m. also as in B1) प्रोप्लूय°. Cr m g k t पोप्लूय° (as in text). Dg1 M3 विहगान् Cg as in text (for अपरान्). — d) V1 D3 पश्यैतान्. B4 पश्य त्वं G2 M1 संभ्रमन्. Cv g as in text. Cr पश्य तान् (for पश्य त्वं). V1 Dt1 D5 G M1 Cv तत्र (G1 Cv °त्र G2 M1 स्व) मध्यगे B1 वरशोचन (for °जलमध्यगान्). Ś1 D2.4.7 प्रसु (D2.7 °सू) सानि (D2 °त्ता इ) व पश्यत (Ś1 °तान्). Ñ D1–4 अंसमध्य (Ñ1 मध्य क) मलशोचन B3 (m. also) अमद्ध्य मल्लशोचने (sic). B4 पश्यास्य वरलोचन M3 पश्याम्भसि सुमध्यमे M4 मम सुनितमध्यमा Cv,t,p पश्येहाचरमध्यमे.

11 a) Ś1 Ñ V1 B D2.3.4 M4 एत हि Dg1 D4.5.7 T3 M3 तांश्चापि (Dg1 M3 °श्चां) Dt1 Dd1 Dm1 पश्यैतान् (Dt1 °तद्) G M1 पश्याशी M3 वानर Cg as in text

2 104 12
2 95 12
2 103 12

दर्शनं चित्रकूटस्य मन्दाकिन्याश्च शोभने ।
अधिकं पुरवासाच्च मन्ये च तव दर्शनात् ॥ १२
विधूतकलुषैः सिद्धैस्तपोदमशमान्वितैः ।
नित्यविक्षोभितजलां विगाहस्व मया सह ॥ १३
सखीवच्च विगाहस्व सीते मन्दाकिनीमिमाम् ।
कमलान्यवमज्जन्ती पुष्कराणि च भामिनि ॥ १४

त्वं पौरजनवद्व्यालानयोध्यामिव पर्वतम् ।
मन्यस्व वनिते नित्यं सरयूवदिमां नदीम् ॥ १५
लक्ष्मणश्चैव धर्मात्मा मन्निदेशे व्यवस्थितः ।
त्वं चानुकूला वैदेहि प्रीतिं जनयथो मम ॥ १६
उपस्पृशंस्त्रिषवणं मधुमूलफलाशनः ।
नायोध्यायै न राज्याय स्पृहयेऽद्य त्वया सह ॥ १७

(for रांक्षांति) —ᵇ) Ś1 D4 स्वकानाह्वयते B1.4 स्थां गास्वयना(B4 °ह्वयन) D2 °ह्वयतो D3 °ह्वयतनात् (sic) D1.5.7 वाग्याह्वायतो(D5 °ह्वयते) T2 °ह्वायको Cr g t as in text (for रयाह्वयनाः) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 अप्या(Ś1 D6 °व B4 D1.3 °स्या)रोहंति, D2 अधिरोहतु —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D2.6 Cg निकूजत (Ñ2 B2 °ति) Dg1 T1.2 G3 निकूजत (T2 °ति) D1 निगदत D2.5.7 कूजति च(D5 °तीव) M2.4 कूजतश्च(M4 °त सु) (for निष्कूजन्त) B1 शुभानि च G3 शुभां गिर, Cg as in text (for शुभा गिर)

12 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 दर्शनाद् (for °न) —ᵇ) D7 मदाकिन्या: Ś1 Ñ V1 B D1-7 सर्वदा (for शोभने) —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D2.7 पुर(V1 कुरु)वासेन D1 सुरवासात्तु (for पुरवासाच्च) —ᵈ) N2 B2 [ऽ]हं तव B2.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T3 G1.3 M1-3 Ct तव च (by transp) Cg as in text (for च तव) Ñ2 मन्ये तस्य तु सर्वश , V1 D1.3 मन्ये वास त्वया सह

13 V1 om (hapl) 13 D2.5.7 read 13 after 16 —ᵃ) Dg1 निर्धूत (for विधूत) Ś1 Ñ1 B2.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4 T2.3 G1 M3.4 °कल्मषै Cg as in text (for °कलुषै) D6 सत्त्वै (for सिद्धैस्) Ñ2 B3 जटाजिनधरैर्भीस्, B1 कुशाजिनधरैर् मुनिभिस् —ᵇ) Ś1 Ñ2 B3 D4 तपोवन (Ñ2 B3 °वह), M4 कृपा° (for तपोदम) Ś1 Ñ B Dt1 D1.7 M1-3(Dt1 श)मन्वितै G2 शतान्वितै Cg as in text (for शमा°) —ᶜ) B1 Dm1 D1-6 G1.3 M4 नित्य, Cg as in text (for °त्य) D2.5 स(D2 वृ [sic])क्षोभितजला —ᵈ) D6 विगाहसि (for °स्व)

14 ᵃ) Ś1 V1 B2.4 Dg1 D6 Ch सखि(Ś1 D4 यथा V1 Ch सुखी)वत्त Cr g t as in text (for सखी°) D1 सखीवत्त्ववगाहस्व D3 विहरस्व सखीवच्च D1.7 विगाहस्व सखीवच्च (by transp) D4 विगाहस्व सुखीवर्द —ᵇ) D2.5.7 नदीं (for सीते) Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 D1.6 G1.3 M4 नदीं (for इमाम्) D3 मदाकिनी नदीं —ᶜ) Dg1 T2 Cr [अ]वमज्जति G2 [उ]प म° M1(marg also) [अ]ति° Cm g k t as in text (for [अ]वमज्जन्ती) —ᵈ) T1 पुष्कराणीव G3 M1 पुष्कराण्यपि Cg पुष्कराणि च (as in text) G M2 भामिनी —For 14ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 subst

2087* प्रसन्नाम्बुवहां नित्य तरङ्गाङ्कदभूषणाम् ।

[Ś1 D6 प्रसन्नां सुवहां Ñ B4 D3 °वहा B2.3 °वहां (for प्रसन्नाम्बुवहां) B3 M4 नित्यां (for नित्य) Ś1 D4 तरङ्गां इदभूषणां, Ñ1 B4 °दभूषितां, Ñ2 B3 °विभूषणां, B2 सरोरुह° (for the post half)]

while D2.5.7 subst

2088* पद्मकेसरयुक्तेन जलेन क्रीडता सह ।

[D2 त्रिदशेन (for युक्तेन) D2.5 जलेनाक्रीडती (for °न क्रीडता)]

15 ᵃ) Ś1 D6 जनैरिव नरौ पूर्णाम् , Ñ B2.4 D1.3 M4 नौरिव नरौ पू(D1.3 M4 फी)र्णाम् V1 नौरत्नवतं फीर्णाम् , B2 नगैरिव नरैः पूर्णाम् , D2.5.7 पश्यिण पौरजनवद्(D7 °जानेन) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D6 M4 सर्वत (B2.4 °शा) Ñ1 पर्वत Dd1 पर्वते D1 पश्य च (for पर्वतम्) —ᶜ) V1 D1.3 इयिते (for वनिते) Ś1 D6 पश्यस्युत्फेनिला(D6 °ता) नित्यं, —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 B D1.3.6 M4 सरयूप्रतिमां D2.5.7 सरयू रामिमो

16 ᵃ) Ś1 N1 V1 B D1-7 M4 (अ)पि (for (च)व) T1 लक्ष्मणो धर्मसिद्धैव —ᵇ) B2.4 मन्नियोगे Dm1 मन्निदेशे, D4 परि° D7 परि° (for मन्निदेश) V1 ह्यस्मि देशे व्यवस्थिता, D2.5 सनि(D5 मन्नि)देशमवस्थित —ᶜ) M4(suf lin sec m as in text) स (for त्वं) D6 [अ]नुरक्तो (for [अ]नुकूला) —ᵈ) V1 D1.3 G3 M4 वर्ध(G3 जन)यसे, T2.3 M2.3 जायतो B(ed) °थो (for जनयथो) G2 M1 यथा (for मम) Ś1 Ñ B2.4 D2.4.7 प्रीतिं वर्ध(Ñ2 B3 जन)यसीव मे B1 प्रीतिं सजनयस्व —After 16 Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 M4 ins

2089* नलिनान्युपभुञ्जाना सलिलानि च भाविनि ।
पाणिभ्यां पद्मताम्राभ्यां विगाहस्व सरिद्वराम् ।

[(1 1) Ś1 D6 फलमूलानि भुञ्जाना Ñ1 नलिन्यामुप° V1 D1.3 न(V1 म)लिनानि विचिन्वती(V1 D3 °ति) B4 नलिन्यामुप°, M4 नलिनानथ मजती (for the prior half) V1 D1.3 M4 कमलानि (for नलि°) Ś1 D1.3.6 M4 भामिनि (for भाविनि) —(1 2) Ś1 V1 D6 पद्माभ्यां B3 ताम्राभ्यां (for ताम्राभ्यां)]

while D2.5.7 read 13 after 16

17 D2.4.5.7 om (hapl) 17 —ᵃ) Ñ B3 उपस्पृश्य D1 अप स्पृशन् (for उपस्पृशन्) Ñ2 B3 पुण्यजले D2

इमा हि रम्या गजयूथलोलितां
निपीततोया गजसिंहवानरैः ।
सुपुष्पितैः पुष्पधरैरलंकृतां
न सोऽस्ति यः स्यान्न गतक्लमः सुखी ॥ १८ ॥

इतीव रामो बहु संगतं वचः
प्रियासहायः सरितं प्रति ब्रुवन् ।
चचार रम्यं नयनाञ्जनप्रभं
स चित्रकूटं रघुवंशवर्धनः ॥ १९ ॥

G 2. 104. 22
B 2. 93. 19
L 2. 108. 20

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोननवतितमः सर्गः ॥ ८९ ॥

त्रिपथगा (for त्रिपथगा) V1 उपस्पृशासवारण (sic) —ᵇ) Ś1 B1.3.4 D6 M4 मासम N2 D3 D1 पा V1 D3 कर G(ed) वने (for मधु) Ś1 T3 फलानना Dm1 °लिन Cv as in text (for °शन) —ᶜ) V1 D3 [अ]योध्यायां B3 D1 °ध्या गे (D1 वा) (for [अ]योध्यायां) V1 D1.3 राज्यस्य (for राज्याय) —ᵈ) Ś1 N2 V1 B D1.3.6 M4 स्पृहयामि N1 Dt1 T3 स्पृहये च Dg1 स्पृहयेय (for स्पृहयेऽथ) —After 17 V1 B2.4 D1.3 ins

2090* कस्य चास्मिन्प्रतिने स्याद्गिरौ रम्येऽसितेक्षणे ।
मुनिकिंनरगन्धर्वविद्याधरनिषेविते ।
इमां च सरितं पुण्यां पश्यन्को न रमे प्रिये ।
येयं मालेव शैलस्य विभात्यमलपङ्कजा ।

[(l. 1) B4 कस्मिन्नस्मिन् D3 वस्य चास्मिन् (for कस्य चास्मिन्) D3 गिरि (for गिरौ) V1 रम्येऽसितेने (sic) (for रम्येऽसिते) —B4 om. l. 2. —(l. 2) V1 निषेविता (for °ते) —B1 om. (hapl.) l. 3. 4. —(l. 3) D1 न (for च) D3 रम्यां (for पुण्यां) V1 काननविप्रिये D1 को रमते प्रिये (for को न रमे प्रिये) B4 पश्य स्व कानन प्रिये (for the post. half) —(l. 4) D1 जय (for येय)]

18 ᵃ) Ś1 N V1 B D1.3 पश्यन् (for रम्या) Ś1 V B Dg1 Dt1 D1 मृग (for गज) M4 सिंह (for -यूथ) Ś1 D1.6 -लोहितां N1 -लोलितां V1 M1 -शालिता B2-3 D2-4 -लोहि(B2 °भि)ता B4 -सेविता Dg1 Dt1 D1 शालिनीं Cg(?) as in text (for -लोलिता) —ᵇ) D1.2 निपीत V1 गजयूथ D1.3 M4 मृगपक्षि (for गजसिंह) —ᶜ) B3 स्वपुष्पितैस्, B4 Dt1 Dd1 Ct सुपुष्पिता M4 उपेयिवान् (for सुपुष्पितैः) Ś1 N B D1.2 तीरद्रुमैर् Dt1 Dd1 Dm1 T1 M1 Cm पुष्पभरै(M4 °फलै)र् G1 वृक्षचयैर् Cr g as in text Ck °धरैर् (for पुष्पधरैर्) —ᵈ) B3 शास्ति (for सोऽस्ति) Ś1 V1 B D1.2.3 यो(D2 [also] शि)स्यां N2 M3 यस्यां D4 सोस्यां (for य स्यान्) B3(also) विगतक्लमो D3 विगत क्ल° Cv as in text Cm g k अगतक्लम (for न गतक्लम) Ś1 Ñ V2 B D1.2.3 भवेत् T1 सुख M3 पुमान् Cv m g k t as in text (for सुखी)

19 V1 om. 19. —ᵃ) Ś1 D6 इत्येव D3 om. (for इतीव) B4 चितत शुभ D1-3 बहु सद्गु(D3 °भ)त G2 बहु सागत Cg k as in text (for बहु सगत) —ᵇ) Ś1 N B D1.2 M4 प्रियाद्वितीय Dm1 प्रिय सहाय (for प्रियासहाय) D सरितं (for °तं) —ᶜ) G2.3 M1 रम्यां (for रम्यं) M4 नवकाञ्चनप्रभं —ᵈ) G2 M1(v.l. o) विचित्रकूटं (for स चित्रकूटं)

Colophon —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.4.6 मंदाकिनीवर्ण(B4 °र्ण)न(N2 B1.3 °ना V1 D1.4 °नं) N1 चित्रकूटवर्णन D2.6 भरतपर्वणि चित्रकूट(D6 मंदाकिनी)दर्शन D7 मंदाकिनीदर्शनं —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 V1 B1 D2.4 om. N2 D3 104 V1 D4 100 B2 97 B3 D7 M4 102 B4 98 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T C M1.3 95 D1 156 D2 103 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः —After Sarga 89 Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1-7 M4 ins. a passage relegated to App. I (No. 26)

९०

G 2 106 1
B 2 96 3
L 2 110 1

तथा तत्रासतस्तस्य भरतस्योपयायिनः ।
सैन्यरेणुश्च शब्दश्च प्रादुरास्तां नभःस्पृशौ ॥ १

एतस्मिन्नन्तरे त्रस्ताः शब्देन महता ततः ।
अर्दिता यूथपा मत्ताः सयूथा दुद्रुवुर्दिशः ॥ २

स तं सैन्यसमुद्भूतं शब्दं शुश्राव राघवः ।
तांश्च विप्रद्रुतान्सर्वान्यूथपानन्ववैक्षत ॥ ३

तांश्च विद्रवतो दृष्ट्वा तं च श्रुत्वा स निःस्वनम् ।
उवाच रामः सौमित्रिं लक्ष्मणं दीप्ततेजसम् ॥ ४

90

Dm1 begins with ॐ M1 with श्रीरामचंद्राय नम M3 with श्रीरामाय नम —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2091* ता तथा दर्शयित्वा तु मैथिलीं गिरिनिम्नगाम् ।
निषसाद गिरिप्रस्थे सीतां मांसेन छन्दयन् ।
इदं मेध्यमिदं स्वादु निष्टप्तमिदमग्निना ।
एवमास्ते स धर्मात्मा सीतया सह राघव ।

[(l 1) Dt1 तत्र (for तथा) —(l 2) G3 चिन्तयन् (for छन्दयन्)]

1 a) Dg1 तदा Cv r m g k तथा (as in text) T3 स त्रासतस् (for तत्रासतस्) —b) T1 2 [श]नुयायिन, Cm k t [उ]पयायिन (as in text) —c) G3 सर्वेश, Cm g k t as in text (for शब्दश्) —For 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2092* अथ रामे तथासीने भरते चाभिगच्छति ।
तस्य सैन्यस्य महतः प्रादुरासीन्महास्वन ।

[M4 om l 1 —(l 1) Ś1 D2 4-7 तत्र Ñ2 B3 समासीने, D1 3 5 तथासीते (for तथा°) V1 अथ रामस्तथा सीता (for the prior half) Ś1 D4 6 7 लक्ष्मणे Ñ1 B4 भरतस् (for भरते) D4 7 चाभिवीक्ष्य (D4 °क्ष)ति D5 चाभिगच्छति D6 चाभि गच्छति —(l 2) Ñ1 B4 तथा (for तस्य) D2 4 6 7 रौद्र आ(D2 °रूपा)सीत् (for प्रादुरासीन्)]

2 For subst in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf v l 4 —a) M3 त्रस्तौ (sic) (for त्रस्ता) —d) Dt1 स्वयूथात्, G3 lacuna (for सयूथा) Dd1 Dm1 विद्रुता (for दुद्रुवुर्) M1 सम्प्रदुद्रुवु (for दुद्रुवुर्दिश)

3 For subst in Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 cf v l 4 —a) T2 तु (for तं)

4 a) Dg1 Dt1 Dd1 T3 G3 विप्रद्रुतान्, Dm1 विप्रद्रुतो, G3 M1 प्रद्रवतो (for विद्रवतो) —b) Dg1 च (for स) Dt1 Dd1 Dm1 महास्वनं, T1 3 G3 M2 3 च निस्वनं, Ck t p स निस्वनं (for स निःस्वनम्) —For 2-4 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2093* तेन स्वनेन महता वर्धमानेन घोषिता ।
गुहा ससत्त्वजुष्टाभा निलिल्युर्वनवासिन ।
समुत्पेतु खगास्त्रस्ता मृगयूथाश्च दुद्रुवु ।
ऋक्षाश्चो संघशो वृक्षा प्रपेतुर्दर्यो गुहा ।
शाखामृगाश्च वित्रस्ता दुद्रुवुर्गजयूथपा । [5]
व्याघ्रकाश्च महासिंहा महिषाश्च व्यलोकयन् ।
विलानि विविशुर्व्याला स्वस्ति जेपुर्द्विजातय ।
विद्याधरा समुत्पेतु किंनरा भेजिरे दरी ।
तमभ्याशमनुप्राप्तं तस्योद्देशस्य लक्ष्मण ।
सैन्यस्यागच्छत शब्द इति रामे न्यवेदयत् । [10]

[(l 1) V1 D2-6 7 शब्देन (for स्वनेन) B4 वर्धमानेन (for वर्ध°) V2 D1 5 7 वध(D2 वद्ध D5 वर्धि)ता विप्र(D3 6 प्रति)-बो(V2 रो)धिता M4 वर्धताभिप्रबोधिता (for the post half) —(l 2) V1 B1 M4 गुदा (for गुहा) V1 B3(also as in text) 4 याला (for व्याघ्रा) Ñ2 विनिन्युर् B1 (also) विलिल्युर्, D2 3 D5 6 नि(D3 वि)लिन्युर् (for निलिल्युर्) D1 4 7 M4 बिल्वासिन (for वन°) V1 वनाच्छैलनिवासिन (for the post half) —Ś1 om l 3 4 D3 4 6 7 transp l 3 and 4 —(l 3) D2-6 7 खमुत्पेतु (for समुत्पेतु) B3 D4 6 7 त्रस्त (for त्रस्ता) V1 D2 3 6 7 M4 वि(D4 5 7 वि)दुद्रुवु D5 दुद्रुवुर्गजयूथपा (for the post half) —(l 4) D5 ससृजुर् (for [उ]त्ससृजुर्) D6 ऋक्षाश्चो सारदः क्षाम्यान् (for the prior half) Ñ1 B4 प्रपेतुर्, D1 3 मारुतुर (for प्रपेतुर्) D4 7 गुहां (for गुहा) —(l 5) Ś1 D4 दवानपेव V1 D1-6 7 M4 न(M4 द) शाखिभय D2 3 6 संत्रस्ता (for वित्रस्ता) V1 D1 6 7 M4 दा(M4 द)शाखिभयविह्वला (for the prior half) M4 बभ्रमुर् (for दुद्रुवुर्) Ñ1 गजयूथा (subm) D5 मृगयूथपा (for गज-यूथपा) —(l 6) V1 विनिभन D3 व्याघ्रमन (sic) D5 व्याघ्र मत D7 व्याघ्रमत (sic) D5 [अ]वलोकयन् (for व्यलो°) —V1 D1 M4 om l 7-10 D3 om l 7 —(l 8) Ñ1 जेपिरे (sic) (for भेजिरे) D1 2 7 गिरि (for दरी) —(l 9) B1 (also) तत्र (for तम्) Ñ1 B1 2 4 D5 आया(Ñ1 D5 °या)सम् (for अभ्याशम्) B1 3 अनुप्राप्त (for अनुप्राप्तं) Ñ1 B3 अभ्यासे प्रतिपाप (for the prior half) Ś1 Ñ1 D4 6 7 देशस्य B3 [उ]द्देशस्य (for [उ]द्देशस्य) —(l 10) Ś1 D4 6 7 शब्दम् (for शब्द°) Ś1 D5 सत्त्व (for इति) B3 रामं (for रामे)]

हन्त लक्ष्मण पश्येह सुमित्रा सुप्रजास्त्वया ।
भीमस्तनितगम्भीरस्तुमुलः श्रूयते स्वनः ॥ ५
राजा वा राजमात्रो वा मृगयामटते वने ।
अन्यद्वा श्वापदं किंचित्सौमित्रे ज्ञातुमर्हसि ।
सर्वमेतद्यथातत्त्वमचिराज्ज्ञातुमर्हसि ॥ ६
स लक्ष्मणः संत्वरितः सालमारुह्य पुष्पितम् ।
प्रेक्षमाणो दिशः सर्वाः पूर्वां दिशमवैक्षत ॥ ७
उदङ्मुखः प्रेक्षमाणो ददर्श महतीं चमूम् ।
रथाश्वगजसंबाधां यत्तैर्युक्तां पदातिभिः ॥ ८
तामश्वगजसंपूर्णां रथध्वजविभूषिताम् ।
शशंस सेनां रामाय वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ९
अग्निं संशमयत्वार्यः सीता च भजतां गुहाम् ।
सज्यं कुरुष्व चापं च शरांश्च कवचं तथा ॥ १०

G 2 106 11
B 2 96 14
L 2 110 11

5 For subst in Ś1 Ñ V3 B D1 7 M4 cf v l 6 —c) Ce k t भीम (as in text) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Ct -गम्भीर Cg k -गंभीर (as in text) T1 2 G2 M1 मही स्वनित गम्भीर(G2 °र) T3 G3 M2-4 Cg p मही(G3 °हाँ, M2 °हत्) स्तनितगभीर(G3 °रैस, Cg °र) G1 भद्रस्तनितगंभीर —d) Dd1 Dm1 T3 G2 3 M1 2 Ch तुमुल (for तुमुल) M1 स्वर —After 5 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2094* गजयूथानि वारण्ये महिषा वा महावने ।
विश्रासिता मृगा सिंहै सहसा प्रद्रुता दिश ।

[(l 1) Dd1 च (for वा) G1 गजयूथा स्वारण्ये (for the prior half) Dm1 महिषो, G2 महिष (for महिषा) —(l 2) M3 सहसा, Ct as above (for सहसा)]

6 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G2 M2 3 पुत्रो, Cg as in text (for -मात्रो) —c) G M1 अन्य, Ch t as in text (for अन्यद्) —After 6cd, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

2095* सुदुश्चरो गिरिश्चायं पक्षिणामपि लक्ष्मण ।

[G1 सुदुस्तरो (for °दुश्चरो)]

—e) G2 -वृत्तम् (for -तत्त्वम्) —f) Dt1 समभिज्ञातुमिहार्हसि —For 5-6 Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst and read l 3 4 after 2100*

2096* तमुवाचाग्रयो राम सुमित्रा सुप्रजास्त्वया ।
महास्वनोऽतिगम्भीर स त्वया ज्ञायतामिति ।
राजा वा राजपुत्रो वा वनेऽस्मिन्मृगया गत ।
मन्यसे वा यथातत्त्व तथा लक्ष्मण शास मे ।

[(l 1) Ś1 D4 ततो D1 [अ]ग्र्यो D3 M4 [अ]न्यो D4 [अ]मनो D7 [अ]क्षो (for [अ]ग्रयो) D3 तदा (for त्वया) —(l 2) Ñ B D1 4 5 7 महीं स्व(D1 स्त)नति गभीर V1 M4 मही(V1 °हा)स्तनितगभीर D3 महास्वरोऽतिगभीरं D5 महति स्वनगभीर (for the prior half) Ñ V1 B D1-3 5 M4 तत्त्व(D5 स्व च)विज्ञायतामिति (for the post half) —(l 3) M4 राजमात्रो V1 D1 M4 मृगयामटते(M4 °तो) वने (for the post half) —(l 4) D2 3 5 M4 च (for वा) V1 D1-5 7 M4 तथा शसत्व(V1 °साध, D3 °स च, D5 °सय) लक्ष्मण (for the post half)]

—B3 cont

2097* दृश्यते महती सेना हयवारणसंकुला ।

7 a) D3 om स (subm) Ś1 D6 च त्वरित, V1 सुत्वरित, D3 4 7 M4 सु(D4 स M4 तु)त्वरित, T तुत्वर (for संत्वरित) —b) V1 B Dg1 Dt1 Dm1 (before corr) शालमारुह्य Dm1 शीघ्रमा°, Ch t साल° (as in text) —c) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 दिश(V1 °श) क्रमेण सर्वे(D6 °र्वा)श्च(Ñ1 B3 °पश्यन्) —d) Ś1 Ñ V1 B D1-4 M4 प्राचीं (for पूर्वां) G M1 Cm g उदैक्षत (for अवै°)

8 a) B1 उदङ्मुख, B3 उदङ्मुखे Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 स(V1 सु) समेक्ष्य (for प्रेक्षमाणो) —T3 repeats 8cd after 11 —c) Ś1 Dt1 D4 6 G1 3 गजाश्वरथ (by transp) Ñ1 रथाश्वरथ (sic) Ś1 Ñ V1 B D1-3 5 6 M4 -सपू(B3 °की)र्णां(V1 °र्णा) D4 ससुखां, D7 -सगुखां, G3 -साभेश्च (for -संबाधां) —d) V1 यत्तो (sic) B4 यानैर्, D2 M3 यत्रै G3 यत्तो, Cr m g k t as in text (for यत्तैर्) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 युक्ता(V1 °क्त) D4 6 7 पूर्णां (for युक्तां) T3 पताकिभि

9 a) Dt1 M2 3 तामश्वरथ —b) G3 M3 रथयानि, M2 गजध्वज —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 subst

2098* स रामाय महाबाहो लक्ष्मण परवीरहा ।

[Ś1 D6 शशंसाशे (for स रामाय) B1 स रामोय नरयमो (sic) (for the prior half)]

—c) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 भ्रातरं (for रामाय)

10 a) B1 श(m also) शंते, B3 शिखि, D1-3 7 अग्नीन्, Cg k t as in text (for अग्निं) B1 3 4 संशमयन्, B3 संयेशयतु (also as in text) D1 संविषयतु (sic) M4 संशमयस्व Cg k t as in text (for संशमयतु) Ś1 [आ]र्या G(ed) [आ]र्य (for [आ]र्य) —b) B1 Dt1 D5 G2 सीतां (for सीता) Ś1 Ñ1 D4 6 7 चाविशतां Ñ1 B वि(B3 चा also)विशता, V1 D1 5 संविशता (for च भजतां) —c) Dt1 Dd1 Dm1 M3 सज्जं, Cv g सज्य (as in text) G1 कुरु च, Cv r g as in text (for कुरुष्व) —For 10cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2099* कुरु सज्ये च धनुषी कवचे धारयस्व च ।

[D5-6 7 सज्जे (for सज्ये) V1 D1 कुरुष्व सज्ये(D3 °ज्जे) धनुषी (for the prior half)]

G. 2 106 12
B 2 96 15
L 2 110 12

तं रामः पुरुषव्याघ्रो लक्ष्मणं प्रत्युवाच ह ।
अङ्गावेक्षस्व सौमित्रे कस्यैतां मन्यसे चमूम् ॥ ११
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
दिधक्षन्निव तां सेनां रुषितः पावको यथा ॥ १२
संपन्नं राज्यमिच्छंस्तु व्यक्तं प्राप्याभिषेचनम् ।
आवां हन्तुं समभ्येति कैकेय्या भरतः सुतः ॥ १३
एष वै सुमहाञ्श्रीमान्विटपी संप्रकाशते ।
विराजत्युद्गतस्कन्धः कोविदारध्वजो रथे ॥ १४
भजन्त्येते यथाकाममश्वानारुह्य शीघ्रगान् ।
एते भ्राजन्ति संहृष्टा गजानारुह्य सादिनः ॥ १५
गृहीतधनुषौ चावां गिरिं वीर श्रयावहे ।
अथवेहैव तिष्ठावः संनद्धावुद्यतायुधौ ।
अपि नौ वशमागच्छेत्कोविदारध्वजो रणे ॥ १६

---

11 ^{d}) Dg1 Dt1 T3 G1 M1 [ह]मा (for [मु]तां) M3 मन्यते —For 11, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2100* नागाश्वरथसंपूर्णां तां चमूं संनिशाम्य स ।
राम पप्रच्छ सौमित्रिं कस्येमां मन्यसे चमूम् ।

[(l 1) Ñ B स निशम्य, V1 संनिवेत्य (sic) D4 संनिपम्य (for संनिशाम्य) Ñ B च (for स) D5 संविशाम्यत —(l 2) Ś1 Ñ1 सौमित्र M4 [ए]तां (for [इ]मां) B4 मन्यते (sic) (for मन्यसे)]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read l 3 and 4 of 2096* —After 11 T3 repeats 8^{cd}

12 ^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 [ऽ]थ (for तु) —^{c}) B4 Dd1 दिधक्षुर् (for °क्षन्) Ñ V1 B D1-6 7 M4 कोपेन Dd1 Dm1 G M1 सेनां तां (by transp) Ś1 D8 दिधक्षुरिव कोपेन, D2 दिधक्षवेधकोपेन (sic) —^{d}) Ñ V1 B D1 3 ज्वलित (B3 °ल्त [sic]) (for रुषित) Ś1 D4 ज्वलितो हव्यवाहन

13 ^{c}) G1 स (for तु) —For 13^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D4 M4 subst

2101* सपत्नो राज्यकामोऽय व्यक्त राज्याभिषेचित ।

[V1 सदत्नो B2 4 M4 सापत्नो (B3 °त्नो) (for सपत्नो) Ñ1 B1 व्यक्त राज्येभिषेचिन, V1 M4 प्राप्य राज्याभिषेचन, D1 व्यक्त राज्याभि° (for the post half) Ś1 repeats from वै up to post half consecutively]
while D1-6 7 subst

2102* अकण्टकं राज्यमिच्छ प्राप्य मन्येऽभिषेचनम् ।

[D1 2 रु (for इच्छन्) D1 राज्य (for मन्ये)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 V1 B2 3 4 D1-6 7 M4 इहाभ्येति Ñ2 B1 D4 इहाभ्ये° —^{d}) D2 om (hapl ?) सुत Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 D1 भरत कैकयीसुत

14 T1 M2 read 14 twice —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 T1 M1 (T1 M1 second time) एषो हि (B1 M4 च) T1 (second time) य) Dt1 एतु वै, D1 6 7 एषोस्य Cv g t as in text (for एष वै) Ś1 Ñ V1 B D1 4 T1 M1 (T1 M1 second time) सुमहास्कन्धो (for सुमहाञ्श्रीमान्) Ñ1 B4 om (hapl ?) 14^{bc} —^{b}) D1 6 7 Ch विटप

Cv r m g as in text (for विटपी) Dm1 [इ]व (for स) Ś1 D4 T1 (second time) [इ]व महाद्रुम, Ñ2 V1 B2 4 D1 M2 (second time) एष महाद्रुम, B1 सुमहाद्रुम —^{c}) Dt1 T2 उज्ज्वल Cv r m g as in text (for उद्गत) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1 4 विराजति (Ś1 Ñ2 B3 D4 °ते) गजस्कन्धे (B1 °न्धो) D2 विद्वारयन्बलस्याय D3 विराजयन्बलस्याये, D1 6 7 विधा (D6 °दा) रयन्बलस्याग्र (D1 °ग्रे) T1 M1 (both second time) विराजति यथा (T1 M1 महा) सैन्ये —^{d}) B4 Dg1 D2 कोविदारो (Dg1 °र) Cg k t as in text (for कोविदार) Ś1 Ñ2 B D4 यथा Ñ1 D3 रणे, V1 D2 M1 महान् (for रथे) D1 6 7 कोविदारो (D1 °र) रथ (D7 °थे) ध्वज ‖ Cvp असौ हि सुमहास्कन्धो विटपीव महाद्रुम । विराजति महासैन्य (°न्ये ?) कोविदारध्वजो रथ । ‖ —After 14 Dm1 ins राम, सीता, लक्ष्मण

15 Ñ1 D3-5 7 om 15^{ab} —^{a}) B1 भवति, B3 T1 2 G M1 भ्रा (B3 also as in text) जति, M2 भ्राजते, Cr व्रजन्ति Cm g t as in text (for भजन्ति) Ś1 D4 च, M3 हि, Cg t as in text (for [ए]ते) V1 भजन्ते Ś1 V1 B1 2 D1 6 M1 4 [आ]कामम् (for °कामम्) D3 भजंत्येते म यथाकामे (sic) —^{b}) Ś1 D4 यथा वायुजवा द्रुता Ñ2 B यथाकामाञ्ज (B2 °मजा) वा द्रुता (B4 °ता), V1 भनु वै शीघ्रगामिन D1 थस्थाश्व शीघ्रगामिन, D4 मा वाश्व शीघ्रगामिन —^{c}) Ñ B राजन्ति (for भ्रा[जन्ति]) —^{d}) Ś1 Ñ V1 D1-7 M4 हयान् (for गजान्)

16 D2 om 16 —^{a}) Dg1 Dt1 Dm1 M3 4 भ्रातौ (for चावां) —^{b}) T2 [आ]श्रयावहे, K (ed) श्रयावहै —After 16^{ab}, Dd1 reads 17^{ab} —^{c}) G2 चेह (for [इ]हैव) —^{d}) G1 उद्यतायुधौ —For 16^{c-d}, Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 M4 subst and read before 15^{cd}

2103* गृहीतधनुषश्चावां योधा सज्जौ भवावहे ।
अथवा त्वं गिरिगुहां सभार्यं प्रविश राघव ।

[D1 6 7 om l 1 —(l 1) Ś1 D4 चापि V1 वीरा D1 2 योधा (D2 °धौ) M4 चापम् (for चावां) V1 D1 3 वीर (D1 °रा) जैर्न श्रयावहे (V1 °वहे), M4 भजाव गिरिमाश्रय (for the post half) —(l 2) D1 7 अथ वान्यं V1 प्रविशस्व च D2 3 6 7 सभार्यो वैद्रुम[ि]ति (for the post half)]

अपि द्रक्ष्यामि भरतं यत्कृते व्यसनं महत् ।
त्वया राघव संप्राप्तं सीतया च मया तथा ॥ १७

यन्निमित्तं भवान्राज्याच्च्युतो राघव शाश्वतात् ।
संप्राप्तोऽयमरिर्वीर भरतो वध्य एव मे ॥ १८

भरतस्य वधे दोषं नाहं पश्यामि राघव ।
पूर्वापकारिणां त्यागे न ह्यधर्मो विधीयते ।
एतस्मिन्निहते कृत्स्नामनुशाधि वसुंधराम् ॥ १९

अद्य पुत्रं हतं संख्ये कैकेयी राज्यकामुका ।
मया पश्येत्सुदुःखार्ता हस्तिभग्नमिव द्रुमम् ॥ २०

G. 2. 106. 23
B. 2. 96. 26
L. 2. 110. 26

—Thereafter Ñ2 B2.3 (in marg.) 4 cont., Ñ1 B1 subst. for 16[cd]:

2104* अस्मान्द्रष्टुं समायातः कोविदारध्वजो रणे ।

[B4 वने (for रणे).]

—Then B2.3 (marg.) 4 further cont., while V1 D1 cont. after 2103*:

2105* सुभ्रकं राघवी सेना नाग कार्या विचारणा ।
अथ स वारणो मत्तः पितुर्मे सततं प्रियः ।
एते चाश्वाः सुमन्त्रेण ये नीतास्ते वनात्पुरा ।
पितुर्दशरथस्यैते सततं मनसः प्रियाः ।
एतस्मै महत्सैन्यं भरतेन समाहृतम् । [5]

[(l. 2) V1 -[उ]न्मत्त (for मत्त) —(l. 4) V1 D1 [र]मा (D1 °मे) (for [ए]ते). D1 संतत]

—[b]) V1 B2–4 D1.2.4.5.7 M1 सो T2 नो (for नौ). Ś1 D6 अपि मेत्र समागच्छेत्. —[c]) B3 ध्वजे (sic) (for °जो). —After 16, Ś1 Ñ V1 B D1–7 M1 ins.:

2106* समन्तात्परियातोऽसि राम शैलमुपाश्रय ।

[Ś1 D6 परियातास्ते, V1 D1.3 प्रतिह (V1 °हृ)तास्त, B1.3.4 परियातोसि, D2 परियात्यरिस्न्, D4.7 परियातास्म, D5 परियातारस्मान्, M1 परियातो (for °यातोऽसि) D2.6 राजन्, D4.7 भ्रातन् (for राम) Ś1 D4.6.7 उपाश्रित, Ñ1 V1 B1 D3 अपाश्रय, B4 समाश्रय]

—Thereafter Ś1 D4.6.7 cont.:

2107* यद्वोपयेदुचितं सर्वं तत्करिष्यामि राघव ।
अहोकः करिष्यामि त्वत्प्रियस्योचितं यथा ।
अद्य मत्कार्मुकोत्सृष्टा शरा कनकभूषणा ।
पास्यन्ति रुधिरं नूणां हृदयाद्विवरादिव ।

17 Dd1 reads 17[ab] after 16[cd]. —[a]) Ñ2 D1.4.5.7 पश्येम; G1 M1 द्रक्ष्यार (sic), Cv.g.k as in text (for द्रक्ष्यामि). —[b]) D2.7 यत्कृतं (for यत्कृते) —For 17, Ś1 Ñ2 V1 B D3.6 M2 subst., while D1.2.4.5.7 subst. l. 2 for 16[cd].

2108* अपि पश्येयमद्याहं भरतं यत्कृते महत् ।
राघव त्वमिदं प्राप्तो दुःखं यै रहितो मया ।

[(l. 1) Ñ2 B3 अपि पश्येह सर्वे (B3 °मद्य)ह, V1 अपि वत्स्यनमाद (sic), B4 अपि पश्येयमथाद (sic) (for the prior half). D6 यत्कृतं (for यत्कृते). —(l. 2) Ś1 D6 इद (for इदं) D1 त्वं * राघव संप्राप्तो, D2–4.7 M1 इद (D2 द, D4.7 त्वं) राघवेह समाप्त (D2.7 °स). D5 त्व राम चेह समाप्तो (for the prior half) V1 D1 हि (for यै). D2 दुःख चोपहत मयि, D4.5.7 दु ख चोपहि (D5 °ह)त मयि (for the post. half).]

18 [a]) Ñ2 भयाद्; D2.3.6 च्युतो (for भवान्). V1 यन्निविष्टे भयाद्राज्यात्. —[b]) V1 सततात्; B1 शासनात् (for शाश्वतात्). D1 भवान्धर्मवतां वरः; D3 भवान्धर्मपरायण; D4.7 च्युतो धर्मभृतां वर; D6 भवान्धर्मभृतां वरः. —[c]) Ñ1 V1 B3.4 स प्राप्तो (for संप्राप्तो). Ñ V1 B D1–6.7 M1 पापो (for वीर). —[d]) D2.7 भवतो (for भरतो). Dg1 Dt1 हि; Ck as in text (for मे). Ñ V1 B D2.6.7 M1 बाणगोचरं (V1 B4 °रः) (for वध्य एव मे). —For 18, Ś1 D6 subst.:

2109* यत्कृते त्वमितो राज्यात् प्रच्युतो रघुनंदन ।
स संप्राप्तोऽयमत्र पापो भरतो बाणगोचरम् ।

19 [ab]) B1 तेन तस्य (for भरतस्य). Ñ1 नाहं दोषं (by transp.), V1 Dd1 Dm1 दोषं न हि (for दोषं नाहं). —Ñ2 B D2 om. 19[cd]. —For 19[cd], M4 reads 19[ef] repeating it in its proper place. —[c]) Ś1 -[अ]पहारिणं; Ñ1 V1 Dt1 D2–4.6.7 -[अ]पकारिणं, Ck -[अ]पकारिणां (as in text). Ś1 V1 D1–4.6.7 हन्यात्; Ñ1 त्यागे, Dt1 हत्वा; Cg.k as in text (for त्यागे). —[d]) Ś1 D6 धर्मोयं तु विधीयते; Ñ1 धर्मेर्थेविविनायते (sic), V1 D1.3 इति धर्मो विधीयते; Dt1 न ह्यधर्मेण युज्यते, D4.7 धर्मो ह्यपि (D4 °पि) विधीयते. —After 19[cd], Ś1 Ñ1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.3.4.6.7 S (M4 after the first occurrance of 19[ef]) ins.:

2110* पूर्वापकारी भरतस्त्यक्तधर्मश्च राघव ।

[G2 damaged from र्वा up to रा. V1 च तथा (for भरतः). Dt1 Ct त्यागे (for त्यक्त-). Ñ1 V1 D1.3 -धर्मो (for -धर्मश्च). Dt1 राघव.]

—D4 om. 19[e]–22[b]. —[e]) D2 निहिते, M3 अंतरे (for निहते). Ñ B1.2 M1 (first time) [ऽ]द्य त्वम्; B3 त्वां त्वम्; B4 ह्यद्य (for कृत्स्नाम्). Ś1 D6–7 तस्मिन्निपतितेऽद्य त्वं (D6.7 °त्वम्) —D2 om. from 19[f] up to 20[a]. —[f]) Ñ1 अनुशास (sic), D2 अनुशासि (sic) (for °शाधि).

20 D1 om. 20, D2 om. 20[c] (for both cf. v.l. 19). D3 om. from 20–25. —[a]) Ñ2 B3 अत्र (for अद्य). V1 B4 पुत्रहतं, D2 भर्तृ हत (for पुत्रं हतं). T2 यत्र सक्ते (sic), Cg.t as in text (for संख्ये). Ś1 D6 अथ पुत्रे (Ś1 °त्र) हते सति. —[b]) Ś1 Ñ B D6 राज्यकामिनी; V1 पुत्रकामिका, D7 राज्यवर्द्धिनी. —G3 illeg. from सु up to *.

G. 2. 106 24
B, 2, 96. 26
L 2. 110 27

कैकेयीं च वधिष्यामि सानुबन्धां सबान्धवाम् ।
कलुषेणाद्य महता मेदिनी परिमुच्यताम् ॥ २१
अद्येमं संयतं क्रोधमसत्कारं च मानद ।
मोक्ष्यामि शत्रुसैन्येषु कक्षेष्विव हुताशनम् ॥ २२
अद्यैतच्चित्रकूटस्य काननं निशितैः शरैः ।
भिन्दञ्शत्रुशरीराणि करिष्ये शोणितोक्षितम् ॥ २३
शरैर्निर्भिन्नहृदयान्कुञ्जरांस्तुरगांस्तथा ।
श्वापदाः परिकर्षन्तु नरांश्च निहतान्मया ॥ २४
शराणां धनुषश्चाहमनृणोऽस्मि महावने ।
ससैन्यं भरतं हत्वा भविष्यामि न संशयः ॥ २५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे नवतितमः सर्गः ॥ ९० ॥

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1-3 6 7 M4 मया (Ś1 D6 7 पुत्र, V1 इम) पश्यतु दुःखार्ता —^{d}) Dt1 T2 मिश्रम् (for भ्रमम्)

21 D4 5 om 21 (cf v l 19 and 20 respy) G2 damaged up to मि in वधिष्यामि —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B D1-3 6 7 M4 हनिष्यामि, T (cd) हरिष्यामि (for वधि°) —^{b}) D3 सानुबधीं (sic) (for °बन्धां) V1 सवाधवा, B4 om G2 सराघवा, M4 सहान्वया (for सबान्धवाम्) —^{c}) V2 B2 पौरुषेण, D1 Cv कल्मषेण, Cr m g k t as in text (for कलुषेण) —^{d}) Ś1 D1-3 6 7 M4 सम्प्रमुच्यता, B4 सम्प्र ली**, M3 परिमुच्यते V1 मेदिनीं सम्प्रदीयता

22 D4 om 22^{ab} (cf v l 19) D5 om 22 (cf v l 20) —^{a}) D7 [अ]ह, G1 2 M3 ते, M4 [इ]द (for [इ]म) Ś1 Dg1 D6 7 सचिव, V1 संयते (sic) B2 T1 सयत, T2 सयति, G1 3 सु(G3 स)भ्रम, G2 M1 सम्भृत, Cr m g as in text (for संयत) B1 अद्येमान्संयतक्रोधान् —^{b}) T1 असत्स्कार च T2 G3 मत्सर चैव, M4 अहंकार च, Cr g k t as in text (for असत्कार च) Ś1 V1 D1 D1-3 4 राघव, T3 मानव, Cg as in text (for मानद) D7 समरार्थेषु राघव —^{c}) Ś1 V1 D1-4 6 7 प्रतिमोक्ष्या(D2 °योरस्या)मि योधेषु, Ñ B मोक्ष्यामि बाणान् (B1 °ण)योधेषु M4 मोक्ष्यामि सैन्ये यौधेषु —^{d}) B4 Dg1 D3 4 हुताशम

23 D5 om 23 (cf v l 20) G2 damaged from ट in 23^a up to शरीराणि in ^{c} —^{a}) D3 3 अय (for अद्य) Ś1 [पृ]व, Ñ2 B D6 7 M4 [इ]द, V1 D1 2 6 [इ]मं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 M3 [पृ]व, D2 मे, Cg as in text (for [ए]तच्) —^{b}) B3 निश्चित शरैः (also निशितैः शरैः) —^{c}) Ś1 D1 3 4 D6 छिन्दन्, Ñ1 छिन्न्, Ñ2 छिद, V1 भान, B3 भिद (also छिन्दन्), Dt1 Dd1 Dm1 छिन्दन्, Cg as in text (for भिन्दञ्) Ñ2 B3 शरीरणा(B3 also as in text) (for °णि) —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1 4 6 7 M4 शोणितोदक(D4 °क) T2 शोभितोदितं(sic)

24 D5 om 24 (cf v l 20) —^{a}) V1 शरीर (for शरैर्) B1 D1-3 विभिन्न, G1 निपण्ण (for निर्भिन्न) Ñ2 V2 B D1 3 7 M4 हृदया (for °यान्) —^{b}) D2 युधि (for तथा) Ñ2 V1 B D1 3 7 M4 कुञ्जरास्तुरगास्त(Ñ2 °थ)था —D1 om 24^{cd} —^{c}) Ś1 D6 सूतादिराय भक्षता N V1 B D1 2 M4 श्वापदैः परि(V1 D1 3 °दैरप, D4 °दैरपि)कृ(B3 °हृ)ष्यता, D4 7 श्वापदैरार्य भक्ष्यतां —^{d}) D1 3 6 7 युधि (for मया) Ś1 D6 नराश्चवहिद्(D6 °हि)ता युधि, Ñ V1 B D1 3 M4 नरा(Ñ1 नरा, B3 [also] नागा)श्च निहता मया(V1 D1 3 युधि) —After 24, M4 ins 2111*

25 D5 M4 om 25 (For D5 cf v l 20) —^{a}) Ś1 D3 6 शाण(Ś1 °णा [sic]) B4 धनुषा (for °षश्) —^{b}) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 6 7 T G1 2 M3 [ऽ]स्मिन्, Ñ V1 B D1 2 [ऽ]द्य, D3 [ऽ]ह, Cg as in text (for ऽस्मि) Ñ2 B D3 M2 महाहवे, D2 °बल, T1 2 G 3 M3 Cr g °मृधे (for °वने) —^{c}) Ñ2 ससैन्य, D1 सगण, D4 सघन (sic) D7 सभृत (for ससैन्य) —^{d}) Ś1 Ñ B D6 भवेय नात्र, V1 D1-4 7 भविष्ये नात्र (for भविष्यामि न) —After 25, Ś1 Ñ V1 B D1 4 6 7 M4 (after 24 owing to om) ins

2111* प्रमथितहयनागा स्यन्दनोत्क्षिप्तचक्रा
निशितविनरगात्रा शोणितार्द्रा नरेश ।
भरतनृपचमूः स्व द्रव्यमीरच्छयानः
मृगगणनृपभक्ष्यामद्य मद्वाणभिन्नाम् ।

[(l 1) D1 प्रमय* (sic) V2 हन (for °हय) B4 नाग (for नागा) B4 चक्री D1 7 श्यान(D7 श्रन)नाद्भिन्नचक्रा(D7 °क्रे) (for स्यन्दनोत्क्षिप्तचक्रा) —(l 2) Ñ1 illeg Ñ2 V1 B2 प्रमथित Ñ2 नरगाणा (sic) Ñ2 नरगात्रा (for नरगात्रा) Ś1 शोणिताद्री Ñ1 B1 °तोर्द्रा (for °तार्द्रा) V2 शोणिताद्रमशा D1 7 विनिश्चितरथोर्घा महनार्थां सुघ्र —(l 3) V2 transp भरत and नृप M4 तो (for ह) Ś1 D1 6 7 भरतनृपसेना (for °चमू ह) Ś1 D6 पश्य भेमा (for द्रव्यमीरा) D2 द्रव्यगे संशयानां, D1 7 पश्य रामाणयानां (for द्रव्यमीरच्छयानां) —(l 4) B1 om नृप Ś1 Ñ B D6 भुक्ताम् D1 भोज्याम् (for भक्ष्याम्) V1 D1 गजगृहप(D1 om पृ)भो दग्, D6 मद्य बाणभोज्याम्, D1 7 समरवरभोग्याम

९१

सुसंरब्धं तु सौमित्रिं लक्ष्मणं क्रोधमूर्छितम् ।
रामस्तु परिसान्त्व्याथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १
किमत्र धनुषा कार्यमसिना वा सचर्मणा ।
महेष्वासे महाप्राज्ञे भरते स्वयमागते ॥ २
प्राप्तकालं यदेषोऽस्मान्भरतो द्रष्टुमिच्छति ।
अस्मासु मनसाप्येष नाहितं किंचिदाचरेत् ॥ ३

G 2 107 4
B 2 97 13
L 2 111 4

Colophon D5 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1.6 लक्ष्मणकोप (Ś1 °प), Ñ2 B लक्ष्मणक्रोध ; V1 शालारोहण, D4 भरतसैन्यशैलारोहण D5 लक्ष्मणशालारोहण, D1.7 लक्ष्मणगर्जन (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1.6 om Ñ2 106 V1 D6 102 B2 93 B3 D2.7 M4 104 D4 100 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1.2 M1-3 96 D1 158 G3 damaged —After colophon G1.2 conclude with श्रीरामाय नम

91

Dm1 begins with ॐ, M1.2 with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ś1 D6 सक्रोध, Ñ B1-3 D1 M4 असक्रु(Ñ1 °क्रो [sic])द्ध(D1 °द्ध) V1 B4 सुसहृद्ध (for सुसंरब्धं) Ś1 D6 च (for तु) B3 Dd1 सौमित्र, Dt1 Ct भरत, Cg as in text (for सौमित्रिं) D2.4.7 सौमित्रिमभिजल्पतम् —[b]) D2.3.4 अक्रुद्ध ; D1.7 सक्रोध (for लक्ष्मण) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D2.3.6 M4 राम सत्त्व(D5 °क्त)मयामास, D3.4.7 राम प्रतिषमायेदं —[d]) D5 वचने (sic) (for °नं) D2.4.7 धर्मसंहित (for चेदमब्रवीत्) —After 1 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 read 4[ab] (followed by 2113*)

2 [a]) B4 lacuna for कार्यं —[b]) Ś1 सासिना(for अ°) Ś1 D6 चर्मेरमणा Ñ1 सचर्मणा (subm) V1 D1 चर्मणापि वा Dm1 च सचर्मणा D2 G2 वाथ चर्मणा D3 चर्मणापि वा, D4 [अ]थ चर्मणा (subm), D6 वाथ चर्मणा D7 चाथ चर्मणा (for वा सच°) —[cd]) B1 D1 महाप्राज्ञे (for °प्राज्ञे) Dt1 महाबले महोत्साह Ś1 Ñ V1 B D1.6 M4 भ्रातरि (for भरते) Dg1 महेष्वासो महाप्राज्ञो भरत स्वयमागत , Cg as in text —After 2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2 ins M1 ins l 1-12 only

2112* पितु सत्य प्रतिश्रुत्य हत्वा भरतमागतम् ।
किं करिष्यामि राज्येन सापवादेन लक्ष्मण ।
यद्द्रव्यं बान्धवानां वा मित्राणां वा क्षये भवेत् ।
नाहं तत्प्रतिगृह्णीयां भक्ष्यान्विषकृतानिव ।
धर्ममर्थं च कामं च पृथिवीं चापि लक्ष्मण ।   [5]
इच्छामि भवतामर्थे एतत्प्रतिशृणोमि ते ।
भ्रातॄणां संग्रहार्थं च सुखार्थं चापि लक्ष्मण ।
राज्यमप्यहमिच्छामि सत्येनायुधमालभे ।
नेयं मम मही सौम्य दुर्लभा सागराम्बरा ।
न हीच्छेयमधर्मेण शक्रत्वमपि लक्ष्मण ।   [10]
यद्विना भरतं त्वां च शत्रुघ्नं चापि मानद ।
भवेन्मम सुखं किंचिद्भस्म तत्कुरुतां शिखी ।
मन्येऽहमागतोऽयोध्यां भरतो भ्रातृवत्सल ।
मम प्राणात्प्रियतर कुलधर्ममनुस्मरन् ।
श्रुत्वा प्रव्राजितं मां हि जटावल्कलधारिणम् ।   [15]
जानक्या सहितं वीर त्वया च पुरुषोत्तम ।
स्नेहेनाक्रान्तहृदय शोकेनाकुलितेन्द्रिय ।
द्रष्टुमभ्यागतो ह्येष भरतो नान्यथागत ।
अम्बां च कैकेयीं रुष्य परुषं चाप्रियं वदन् ।
प्रसाद्य पितरं श्रीमान्राज्यं मे दातुमागत ।   [20]

[(l 1) Dg1 Dt1 T2 M2.4 आगते (for आगतम्) —(l 3) G3 damaged for द्रव्य बान्धवानां G2 M1 ब्राह्मणानां (for बान्धवानां) Dt1 T1 च M3 हि (for वा) Dg1 विप्राणां (for मित्राणां) —(l 4) T2 G1.2 M3.4 Cg भक्षान्, Dd1 Dm1 T1.3 G2.3 M1.2 यथा, Cg as above (for इव) —(l 5) M3 वापि (for चा°) —(l 6) Note hiatus between the two halves Dg1 T2 अर्थम् Cg as above (for °र्थे) T1 होनत्, M4 एतद (for एतत्) —(l 7) Dm1 संग्रहार्थं Cm g t as above (for संग्रहार्थं च) Dg1 (marg) वा सुखार्थं (for च सु°) —(l 9) G2 M3 नेषा, Ck as above (for नेयं) —(l 10) T1.3 न कामये धर्मेण (for the prior half) —(l 11) Dt1 Dm1 T2.3 G2 वापि, G1 अपि, M4 चैव (for चापि) —(l 12) G2 M1 भस्मतत् (for भस्म तत्) —(l 13) G1[ऽ]हम् (for ऽहम्) M2 नागतो येद्य (for आगतोऽयोध्यां) —(l 14) Dt1 प्राणे (for प्राणात्) —(l 15) G2 श्रुत्वा (for श्रुत्वा) M2 (after corr see m as above) प्रव्रजित —T2 om l 16 —(l 16) G1.2 M2 पुरुषोत्तम K(ed) पुरुषर्षभ —(l 18) M2 [प]व (for [प]न) M3 (आ)गत (for °त) —(l 19) Dg1 Dt1 केकयीं Dm1 Ck कैकेयीं Dd1 अवां च रुष्य कैकेयीं (for the prior half) Dg1 Dt1 T2 भरतां G2 तिरं (for पत्र) G2 प्रिय (for [अ]प्रिय)]

3 [a]) Ś1 D2.6 प्राप्तकाले, B1 D4.7 प्राप्तकाल M4 प्राप्य कालं Dt1 Ct यदीषोऽस्मान्, Dd1 यदेष्यो° (sic) G2 हि यदेष (for यदेषोऽस्मान्) B1 प्राप्तकालेऽपदेशोऽस्मान् —[b]) B4 D2.3.7 इच्छसि (sic) Dt1 Dd1 Dm1 अर्हति Cr g इच्छति (as in text) —After 3[ab], D5 wrongly repeats from 2[a] up to वा in 2[b] —[c]) Ś1 अस्मासु, B2.3 अस्मासु , D1 अस्मासु , G2 अस्माके (for °सु) B1 अस्मानोऽप्येष —[d]) T2 [अ]शुभं, K(ed) [अ]हितं (for [अ]हितं) Ś1 Ñ2 L D1.6 कर्तुम् ; D7 कर्मेह (sic) (for किंचिद्) Ś1 इच्छति, Ñ2 B3 आचरेत् ; D1 आहरेत् ; D6 अर्हति (for आचरेत्)

G 2 107 2
B 2 97 24
L 2 111 2

विप्रियं कृतपूर्वं ते भरतेन कदा नु किम् ।
ईदृशं वा भयं तेऽद्य भरतं योऽत्र शङ्कसे ॥ ४
न हि ते निष्ठुरं वाच्यो भरतो नाप्रियं वचः ।
अहं ह्यप्रियमुक्तः स्यां भरतस्याप्रिये कृते ॥ ५
कथं नु पुत्राः पितरं हन्युः कस्यांचिदापदि ।
भ्राता वा भ्रातरं हन्यात्सौमित्रे प्राणमात्मनः ॥ ६
यदि राज्यस्य हेतोस्त्वमिमां वाचं प्रभाषसे ।
वक्ष्यामि भरतं दृष्ट्वा राज्यमस्मै प्रदीयताम् ॥ ७
उच्यमानो हि भरतो मया लक्ष्मण तत्त्वतः ।
राज्यमस्मै प्रयच्छेति बाढमित्येव वक्ष्यति ॥ ८
तथोक्तो धर्मशीलेन भ्रात्रा तस्य हिते रतः ।
लक्ष्मणः प्रविवेशेव स्वानि गात्राणि लज्जया ॥ ९
व्रीडितं लक्ष्मणं दृष्ट्वा राघवः प्रत्युवाच ह ।
एष मन्ये महाबाहुरिहास्मान्द्रष्टुमागतः ॥ १०

4 Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 read 4^ab (followed by 2113* [except in D3 4 5 7]) after 1 —^a) D3 4 7 G1 अप्रिय (for वि°) Ś1 D4 6 7 नौ (for ते) D3 प्रिय कृत पूर्वं नो (subm), D6 अप्रियं न कृत पूर्वं —^b) D3 कदाचन (for कदा नु किम्) Ś2 D6 कदा नु भरतन किं (by transp) —^cd) G2 [ऽ]त्र (for ऽद्य) Dt1 Dd1 यद्विशकसे, T3 योत्र शकते (sic), G1 3 M2 योध्य शकसे, G2 यो विशकसे, M1 यत्र शाकसे, Cm g योत्र शकसे (as in text) D3 4 5 7 को (D3 ई)दृश वा भय तुभ्य भरताद्यत्र शंससि —For 4^cd, Ś1 Ñ (Ñ1 om) V1 B D1 2 6 subst M4 ins after 4^ab

2113* अनिष्ट भरतास्कि ते येन त्व हन्तुमिच्छसि ।

[V1 D1 3 M4 भय वा (for अनिष्ट) Ś1 D6 कि G(ed) नु (for ते) Ś1 त्वा (sic) Ñ2 V1 B4 D3 M4 त (for त्व)]

5 ^a) Ś1 Ñ V1 B D1-7 च (for हि) D3 om (subm) M3 वे (for ते) D6 [ऽ]निष्ठुर (for निष्ठुर) Ś1 B3 (after corr as in text) वाचो, T3 वाचे (sic) G3 M1 वापि, Cm g k t as in text (for वाच्यो) —^b) G3 M1 भरते Ś1 D3 4 7 नाहित, Ñ2 नाप्रिय, V1 विप्रिय, B2 (m also) वाप्रिय (for नाप्रिय) —After 5^ab, B3 ins

2114* भरतोऽपि गुणैर्युक्तो मदेवान्वहिते रत ।

—^c) Ś1 तु प्रियमुक्त, Ñ1 V1 ह्यप्रियमुक्त, D1-7 त्वप्रियमुक्त, G2 M1 2 ह्यप्रियमुक्त, Cr m g k t ह्यप्रियमुक्त (as in text) D3 M4 स्यात् (for स्या) —^d) V1 न क्षेमस्याप्रिये कृते; Dd1 भातस्य प्रिये कृते (sic)

6 ^a) Ś1 Ñ B1-3 D6 7 M4 तु पुत्र, V1 D3 4 5 तु पुत्र, B4 सुपुत्र, D1 सुतास्तु, D2 तु पुत्र (for नु पुत्रा) T3 पितर पुत्रा (by transp) —^b) Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 हन्यात्, D3 4 5 7 अर्थपरायण (for कस्यांचिदापदि) —^c) Ñ2 पितर (for भ्रातर) —^d) Ś1 Ñ V1 B1 2 D1 3 4 M4 प्रिय मात्मन, B4 प्रियदर्शन; D4 7 प्रियवादिन (for प्राणमात्मन)

7 ^ab) Ś1 D6 वा राज्यहेतोस्, M4 वा राज्यकामस् (for राज्यस्य हेतोस्) V1 B3 4 D1 3 M4 इमा वाच (for इमां वाचं) D3 प्रभाषते D3 4 5 7 कथं भ्रातः प्रवीप्ये (D3 °मानयीदे) वं तृ (?) वाचमिमा प्रति —^d) Ñ2 प्रदीयत (sic) (for °ताम्) D3 4 5 7 तव राज्यस्य कारणात्

8 ^a) B1 [ऽ]पि (for हि) —^b) Dt1 तद्वच, Cg as in text (for तत्त्व) V1 मया सौमित्रिलक्ष्मण (sic) —^c) V1 त्व (for [इ]ति) —^d) B2 वक्षति (sic) Dt1 मस्यते, D3 वक्ष्यते, M4 लक्ष्यति, Cg as in text (for वक्ष्यति) —After 8 Dm1 ins राम

9 ^a) G3 अथ, Cg as in text (for तथा) —^b) Ñ1 V1 B D1 M4 तेन, Dg1 D3 5 T3 भ्राता (for भ्रात्रा) Ñ2 B1 3 सत, G1 वाक्यं; Cg as in text (for तस्य) B1 2 हितेन स, D3 हितेरित —^cd) Ś1 प्रविवेशेत, V1 D1 °शाथ, B3 (after corr as in text) T3 °शेह, B4 °शत, Dd1 D4 7 °शैव, D3 °श्चैव, D6 °श्याथ (for प्रविवेशेव) M4 प्रविवेशेव गात्राणि लक्ष्मण स्वानि लज्जया —After 9 Ś1 Ñ2 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S ins

2115* तद्वाक्य लक्ष्मण श्रुत्वा व्रीडित प्रत्युवाच ह ।
त्वा मन्ये द्रष्टुमायात पिता दशरथ स्वयम् ।

[(l 1) G3 transp लक्ष्मण and व्रीडित B4 T3 त, G1 3 हा (for ह) —(l 2) G3 ता Cr m g k as above (for त्वा) Ś1 D6 मन्ये त्वा (by transp) Dg1 आयात, Cg आयात (as above) Ś1 Ñ2 B D6 भ्राता ते भरत स्वय (for the post half)]

10 ^a) G3 व्रीडित (for व्रीडि°) —^b) Dd1 Dm1 भारत (for राघव) B1 T3 M2 त, G1 M1 (after corr sec m as in text) M4 (after corr pr m as in text) हा (for ह) —For 10^cd, Ñ1 D3-5 7 subst

2116* रामस्तु व्रीडित दृष्ट्वा लक्ष्मण पुनरब्रवीत् ।

[D3 रामस्थ (sic) Ñ1 प्रत्युरब्रवीत् (sic) D4 7 वाक्यमब्रवीत्] —^c) Ñ2 B1 2 D4 एवं (for एष) G1 त्व (for मन्ये) —^d) Ś1 V1 D1 4 अस्मान्द्रष्टुमिहागत (by transp); Ñ2 B अस्मान्द्रष्टुमुपागत —After 10 Ñ B1-3 D4 6 ins while V1 D1 subst l 2 only for 11^ab whereas M4 ins l 1 after 10 and subst l 2 for 11^ab

2117* अस्माकमनयं नेतुं वनाद्दृष्टुमुपागत ।
वनवासकृते दुःखं चिन्तयन्भ्रातृवत्सल ।

[D4 6 om (hapl) l 1 —(l 1) M4 transp नूनम् and नेतुं Ñ B3 M4 गृहावनम् (B4 °वनम्) (for वनाद्दृष्टुम्) —(l 2) B3 वने वासे, D3 भ्रातृवत्सल]

वनवासमनुध्याय गृहाय प्रतिनेष्यति ।
इमां नाप्येष वैदेहीमत्यन्तसुखसेविनीम् ॥ ११
एतौ तौ संप्रकाशेते गोत्रवन्तौ मनोरमौ ।
वायुवेगसमौ वीर जवनौ तुरगोत्तमौ ॥ १२
स एष सुमहाकायः कम्पते वाहिनीमुखे ।
नागः शत्रुंजयो नाम वृद्धस्तातस्य धीमतः ॥ १३
अवतीर्य तु सालाग्रात्तस्मात्स समितिंजयः ।
लक्ष्मणः प्राञ्जलिर्भूत्वा तस्थौ रामस्य पार्श्वतः ॥ १४
भरतेनाथ संदिष्टा संमर्दो न भवेदिति ।
समन्तात्तस्य शैलस्य सेना वासमकल्पयत् ॥ १५

G.2 107 17
B.2 97 29
L.2 111 15

—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2118* अथवा नौ ध्रुवं मन्ये मन्यमानः सुखोचितौ ।

11 Ś1 Ñ B D2-7 transp 11ab and 11cd. —a) D6 वने वासम् (for वन°) Ñ2 D6 अनुध्यायन्; B4 उपाध्याय, D1.3 °ध्यासथा, D4 इह ध्यात्वा (for °ध्याय) —b) Ś1 Ñ D2.4.6 गृहाशे(Ñ2 °हे नेे)तुमिहागत, B1.3 D2.4.7 गृहे मे (D7 *)तुमिहागत, B2.4 गृह नेतुमुपा(B4 marg also °मिहा)गत —For 11ab, V1 D1 M4 subst l 2 of 2117* —After 11ab, D4 erroneously reads वनवास —c) Ś1 समेक्ष्य, Ñ B अप्येष, V1 D1.3.5 M4 च प्रेक्ष्य, Dt1 Dm1 D2.4.6.7 चाप्येष, G3 चापीह, M3 लालप्य (for नाप्येष) —d) Ñ B मुक्ति, D4.7 भक्ता (for अत्यन्त) Ś1 D2.4.6.7 -सेविता, Ñ B -लालिता, V1 वर्जिता, D1.3 -र्चिता, M4 भागिनीं (for सेविनीम्) —After 11 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 S ins

2119* पिता मे राघवः श्रीमान्वनादादाय यास्यति ।

[V1 M4 स्तोत्र, D1 अतोथ (for पिता मे) V1 D1 भरत (for राघव) V1 D1 M4 गृहम् (for वनात्)]

12 a) M4 इमौ (for एतौ) V1 वै (for तौ) —b) Ś1 B4 D2-7 शोभयतौ, D2 Ct p गात्र°, Cr m g k t as in text (for गोत्रवन्तौ) Ś1 D2-7 महाभुजौ (D6 °ज) Ñ V1 B D1.3 M4 महाबलौ, D8 महायतौ M4 महाजवौ (for मनोरमौ) —c) Ś1 D2.4.7 वायुवेगोपमैर्, V1 D1 °गौ महा, D3.5.6 °गोपमौ (for °वेगसमौ) Ś1 D4 नीतार्, Ñ B D2.6 M4 घोरार्, V1 D7 -वीर्यौ Dt1 D2.7 T2.3 G3 M3 धीरौ (for वीर) —d) G1 सात्त्वत, G3 जये नौ, Ck t as in text (for जवनौ) Ś1 D2.4.7 भमतो अवनैर्हयै, Ñ1 भमतो यवनोर्हयै (sic) Ñ2 B3.4 D2.4 M4 भमतो (Ñ2 °तौ) (sic) B2.4 °जौ, B3 °गौ) जवनौ हयौ V1 तथा सीमतरौ हयौ, B1 भमरौ नृपतेर्हयौ, D1.3 तथानिलजवौ हयौ (D3 °वै)

13 a) Ś1 Ñ1 V1 B2.4 D2-7 M4 एष वै स (B4 D1 M4 सु) Ñ2 B1.3 एष वैव, Dd1 Dm1 G M3 स एव हि, Cr m g t as in text, Ck स एव सु (for स एष सु) Ñ2 महाकारो, M4 महावपु (for °काय) —b) Ś1 Ñ V1 B D2-7 राजते (for कम्पते) V1 -पति (for -मुखे) —c) D1.3 शत्रुमयो (for शत्रु°) G1 राम (for नाम) —d) V1 D2.3 पितरं (for वृद्धस्त) Ś1 D2-7 सत्व ; B2 मे पितु (for धीमत) —After 13, Ś1 Ñ V1 B D1.3 M4 (after l 2 of 2121*) ins

2120* इति संभाषमाणस्तु रामः सौमित्रिणा सह ।
तां चमूं हर्षसंपूर्णां ददर्श सीतया सह ।

[(l 1) B1 संभाष्यमाणस्तु —V1 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 2) B1 हर्षं, D1.3 हय (for हर्ष) B1.2.4 D3 -संपूर्णां, L(ed) -संपन्नां (for °र्णां)]

while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2121* न तु पश्यामि तच्छत्रं पाण्डुरं लोकसत्कृतम् ।
पितुर्दिव्यं महाभाग संशयो भवतीह मे ।
इतीव रामो धर्मात्मा सौमित्रिं तमुवाच ह ।
वृक्षाग्रादवरोह त्वं कुरु लक्ष्मण मद्वच ।

[(l 1) G3 तव (for न) G3 M4 हि (for तु) G1 स चित्र (for तच्छत्र) T2.3 G M1-3 पांडुर Dt1 -निर्मल, Cg as above (for -सत्कृतम्) —(l 2) T1 महाबाहो (for °भाग). —After l 2 M4 ins 2120* —Dg1 Dt1 Dd1 T1 G1 M3 Cv r, g k t transp l 3 and 4 —(l 3) Dt1 धर्मात्मा Dt1 G3 प्रत्युवाच, Dd1 -मुवाच (for तमु°) G1 हा (for ह) —(l 4) Dd1 Dm1 G M1.4 वृक्षादस्मादवरोह त्वं (for the prior half) [Cv इतीत्यादि । भरतादागमनार्थं द्रष्टव्यम् । प्रमादादस्य विपर्ययः ।, Cr इतीति—प्रथममुत्तरार्धं योजनीयम् ।]

14 a) Ś1 Dg1 T2 M3.4 स, Ñ B D1-7 च, V1 om (subm) (for तु) Ś1 D4 शैलाग्रात्, Ñ V1 Dg1 D1.3.4.5.7 शाला°, D2 शाखाग्रात् (for सालाग्रात्) —b) Ś1 Ñ B1-4 D6 M4 लक्ष्मणो लक्ष्मणान्वित ; V1 B1 D1.2.4.6.7 लक्ष्मणो लक्ष्मया(B2 °*)न्वित, D1 लक्ष्मणो वीर्यवान्वित —c) G1.2 प्रणतो (for प्राञ्जलिर्) —d) G3 धीमत, Cg k as in text (for पार्श्वत) —For 14cd, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2122* रामस्य पार्श्वमागम्य धीरमव्यग्रचोद्यत ।

[Ś1 Ñ1 D6 आगम्य, V1 D1-4.7 M4 अभ्येत्य (for आगम्य) B3 धीरस्, D4.7 वरि (for धीरम्) V1 D1 तस्थौ विविधाकृत, M4 तस्थौ प्रीतमनोगुण (for the post half)]

15 a) T1.2 M3 (भ)रि (for (भ)र) Ś1 B1 D4 T2 G1 संदिष्ट (sic) D2.3 Cr संदिष्टा, Cm g t संदिष्टा (as in text) —b) V1 D1 विमर्दो (for सं°) Ś1 Ñ B D1-6 मा D1 om (for न) —c) D1 समन्तात् (sic) Ś1 Ñ1 B D6 देशस्य (for शैलस्य) —d) D1-3.5 सैन्यस्य (D3 °न्य) (for सेना).

G 2 107 18
B 2 97 30
L 2 111 19

अभ्यर्धमिक्ष्वाकुचमूर्योजनं पर्वतस्य सा ।
पार्श्वे न्यविशदावृत्य गजवाजिरथाकुला ॥ १६

सा चित्रकूटे भरतेन सेना
धर्मं पुरस्कृत्य विधूय दर्पम् ।
प्रसादनार्थं रघुनन्दनस्य
विरोचते नीतिमता प्रणीता ॥ १७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकनवतितमः सर्गः ॥ ९१ ॥

९२

निवेश्य सेनां तु विभुः पद्भ्या पादवतां वरः ।
अभिगन्तुं स काकुत्स्थमियेष गुरुवर्तकम् ॥ १
निविष्टमात्रे सैन्ये तु यथोद्देशं विनीतवत् ।
भरतो भ्रातरं वाक्यं शत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ २
क्षिप्रं वनमिदं सौम्य नरसंघैः समन्ततः ।
लुब्धैश्च सहितैरेभिस्त्वमन्वेषितुमर्हसि ॥ ३

16 ᵃ) V1 अभ्यर्धम्, Dg1 T2 3 G3 अभ्यर्धम्, Cg k t as in text (for अभ्यर्ध°) —ᵇ) Ś1 V1 Dt1 D4 च, T इ (for सा) G1 2 पर्वते योजनस्य सा —ᶜ) Ś1 Ñ B D1 7 आवृत्य (B3 °स्य, B4 °त्य D6 °त्यां D7 °त्या) वासि (D1 वसि, D3 5 7 वसिथ) तारण्ये, V3 आवृत्य वसतारण्ये (sic) M1 आवृत्यवसदारण्ये —ᵈ) Dd1 Dm1 नर (for गज) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M4 -रथाकुला (V1 °ल), Dt1 T G1 3 M1 3 -नराकुला, Dd1 Dm1 -गजाकुला

17 ᵃ) D4 5 7 चित्रकूटात्, D6 चित्रकूटात् (for °कूटे) M4 भरतस्य (for °तेन) D2 शाला, D3 सेन, D4 5 7 साला (for सेना) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 M4 विहाय (for °धूय) —ᶜ) M3 प्रसाधनार्थं Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 प्रसादनार्थंय सदा (D5 °धा, D6 °द) गजस्य —ᵈ) Ś1 T1 M3 विराजते (for विरोचते) Ś1 D6 नीतिविदा, D1 नीतिरिव, B4 मातिमता (for °मता) Ś1 D6 प्रयुक्ता, B4 प्रणीत (sic) (for प्रणीता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 लक्ष्मणवाक्यं Ñ1 B1 2 शैला (B2 marg also सैन्या) रोहणं Ñ2 B3 सेनाधिरोहणं V1 D3 लक्ष्मणशत्रुघ्नयो, B4 चित्रकूटवर्णने, D5 भरतपर्वताधिरोहणं, D3 भरतप्रस्थाने लक्ष्मणानुनयो, D4 7 भरतप्रस्थाने लक्ष्मणवाक्य, D5 भरतपर्वताधि लक्ष्मणप्रतिबोध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B2 D1 6 om Ñ2 107 V1 D4 103 B3 95 B1 104 B4 101 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 97 D2 159 D3 7 M4 105 D5 106 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नमः

92

☞ D4 5 7 missing for Sarga 92

1 V1 D2 3 om 1 while Ś1 Ñ B D6 M1 read 1 after 2 91 16 —ᵃ) B1 सेनास् (for °नां) Ś1 D6 M1 इ (for तु) B2 (m also as in text) G2 तत T1 शुचि (for विभु) G(ed) भरत (for तु विभु) —ᵇ) G1 मतिमतां (for पादवतां) —ᵈ) Ś1 D6 M1 गुरुवत्सलं, Ñ B °वर्तिनं T1 °मात्मनः, T2 G2 °वर्तिनं Cv r m g k t °वर्तकं (as in text)

2 D2 om 2ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ B D6 निविष्टायां तु (Ñ1 च) सेनायां —ᵇ) Ś1 D6 यथादिष्टं Ñ B Dg1 यथोद्दिष्टं, V1 यथोद्देशे, G1 2 यथादेश, Ct as in text (for यथोद्देशं) D1 विनीतवान् —Before 2ᶜᵈ D3 reads 2 93 1

3 ᵃ) L(ed) इदं वनं (by transp) B1 lacuna for सौम्य —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 नरसिंह (Ś1 Ñ1 D6 °ह) T1 प्राणि° (for नरसंघै) Dg1 D1 समन्वितं (D1 °त) —ᶜ) G2 पर्वतस्य, Ck t as in text (for लुब्धैश्च) Ś1 Ñ V1 B D1-3 4 M1 लुब्धकै (V1 सलुब्धै) सहित (B1 2 4 °तै) सर्वैस —ᵈ) Ś1 D6 सम्, Ñ2 B2-4 D1 तम् (for त्वम्) D6 अर्हेति M3 damaged मर्हे in त्वमर्हसि —After 3 Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S ins V1 D1 4 ins 1 3-4 and D2 ins 1 3 only

यावन्न रामं द्रक्ष्यामि लक्ष्मणं वा महाबलम् ।
वैदेहीं वा महाभागां न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ४
यावन्न चन्द्रसंकाशं द्रक्ष्यामि शुभमाननम् ।
भ्रातुः पद्मपलाशाक्षं न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ५
यावन्न चरणौ भ्रातुः पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
शिरसा धारयिष्यामि न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ६
यावन्न राज्ये राज्यार्हः पितृपैतामहे स्थितः ।
अभिषेकजलक्लिन्नो न मे शान्तिर्भविष्यति ॥ ७
कृतकृत्या महाभागा वैदेही जनकात्मजा ।
भर्तारं सागरान्तायाः पृथिव्या यानुगच्छति ॥ ८
सुभगश्चित्रकूटोऽसौ गिरिराजोपमो गिरिः ।
यस्मिन्वसति काकुत्स्थः कुबेर इव नन्दने ॥ ९

G 2 0 6
B 2 98 12
L 2 112 10

2123* गुहो ज्ञातिसहस्रेण शरचापासिधारिणा ।
समन्वेषतु काकुत्स्थमस्मिन्परिवृतः स्वयम् ।
अमात्यैः सह पौरैश्च गुरुभिश्च द्विजातिभिः ।
सह सर्वं चरिष्यामि पद्भ्यां परिवृतः स्वयम् ।

[Dt1 reads twice] 1-2 —(l 1) Ñ B1-3 Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 T G1 M2 धारिता (for धारिणा) —(l 2) T2 अन्वेषयिष (sic) (for समन्वेषतु) Ś1 D5 वने वसंत काकुत्स्थम्, Ñ B वने मार्गतु(B2 [m also] °नेविष्य तु) काकुत्स्थम् (for the prior half) Ś1 Ñ B D5 तथा (for स्वयम्) —After l 2 Dm1 ins राम —Ś1 Ñ B1 D5 om B2 reads in marg whereas M3 reads twice l 3-4 —(l 4) V1 सहसा च, B2-4 D1 3 सह सैन्येः, K(ed) वन सर्वे (for सह सर्वं) D3 सह (for स्वयम्)]

4 a) Ś1 Ñ B D1 3 5 transp यावन्न and रामं Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 Dt 3 5 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) V2 राघवं वा न पश्यामि, D2 सोऽहं सर्वेश्वरं रामं, M3 यावद्रामं न(by transp) पश्यामि —D3 om (hapl) from 4b up to द्रक्ष्यामि in 5a —b) Ś1 Ñ B D3 5 M1 च (for वा) G M1 महारथं (for °बलम्) —c) Ś1 V2 V1 B D3 5 M1 च, M3 inf lin sec m (for वा)

5 D3 om up to द्रक्ष्यामि in a (cf 1 4) 1 3 4 D3 om (hapl) 5 Dg1 transp 5 and 6 L(ed) reads 5 for the first time here within brackets and repeats it after 2125* —a) M3 तु (for न) G1 न यावन्न (by transp) —b) Ś1 Ñ B1 3 D5 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) V1 भ्रातुराननं (for शुभमा°) Dg1 Dt1 T1 M2 3 Ch तत्र (Dt1 T1 तद्) द्रक्ष्यामि(M2 द्रक्ष्यामि च) शुभाननं —c) V1 भ्रातरं (for भ्रातुः) Dg1 Dt1 T1 विशालाक्षं (for °पलाशाक्षं) —After 5 Dg1(marg) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 3 M1 3 ins Ñ V1 B D1-3 T1 G2 M2 4 ins after 7

2124* सिद्धार्थं खलु सौमित्रिर्यश्चन्द्रविमलोपमम् ।
मुखं पश्यति रामस्य राजीवाक्षं महाद्युति ।

[(l 1) Ñ1 B2 4 T2 यत् (for यः)] Ñ V1 B D1 3 विमलं मुखं, M4 विमलाभम् (for विमलोपमम्) D3 पद्मदलप्रभं मुख (for the post half) —(l 2) Ñ V1 B D1 3 यत्र D3 यत्र (for मुख) D3 पश्येत (sic) (for पश्यति) B1 अवाक्षं च (for राजीवाक्षं) V1 D1 महाद्युते, B1 Dg1 Dd1 Dm1 T1 °द्युतिं, B4 D1 M3 °द्युति (for °द्युति) D3 राजीवाक्षमहाद्युते (sic) (for the post half)]

—After 2124*, D3 ins 2125* for the first time repeating it after 6

6 Dg1 transp 5 and 6 M3 om (hapl) 6-7 V1 om (hapl) 6 —a) B1 भ्रातुश्चरणौ (by transp) —c) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 5 T1 2 G M1 3 4 प्र(Ñ1 तु, Ñ2 B1 3 तु, B2 4 M4 न, D1 3 M3 स)ग्रहीष्यामि, Cg as in text (for धारयिष्यामि) —After 6 Ś1 Ñ B D1 3 (second time) 5 M3 ins while V1 ins after 5 (owing to om)

2125* परिष्वज्य भुजाभ्यां च यावन्न वदता वर ।
सत्करिष्यति धर्मात्मा न मे शान्तिर्भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 D5 परिष्वज्य, B1 परिसृज्य (for °ष्वज्य) Ś1 B1 D5 तु B2 D1 3 (both times) M1 मां B1 om (subst) (for च) V1 च जानुभ्यां (for भुजाभ्यां च) Ñ दन्तां, B2 भूभुजां (for वदता) —(l 2) Ś1 D5 स करिष्यति V2 तस्क° (for सत्क°) Ś1 lacuna for भविष्यति]

— After 2125* L(ed) repeats 5

7 M3 om 7 (cf 5 1 6) —a) B4 om राज्ये Ñ1 D1 3 राज्यार्हे, V1 °र्हं (for राज्यार्हः) —b) Ś1 D5 स्वर्गे, V2 हि स्थित (for स्थित) —c) V1 Dt1 अभिषिक्तो (for °षेक) Ñ1 -जलाक्लिन्नो, P1 -जले क्लिन्नो, Dm1 -जलैः क्लिन्नो (sic) D3 -जलाक्लिन्नो (for -जल°) Ś1 D5 न निवेक्ष्यति काकुत्स्थो राजीवाक्षो महाद्युति —After 7 Ñ V1 B D1 3 T1 G2 M2 4 ins 2124*

8 a) Ś1 Ñ2 V1 B D1 3 5 M3 कृतकार्या (for °कृत्या) —cd) V1 D1 3 पृथिव्याः सागरान्ताया (for c) V1 भर्तारं (for पृथिव्या) D1-3 M3 भर्तारमनुगच्छति (for d) Ś1 D5 भर्तारं च ससागरां पृथिवीं नाधिगच्छति

9 D3 om 9cd —a) Ś1 सुस्थिरश्च, Ñ V1 B D1 3 M1 सुलितश्च, Dt1 सुशुभश्च, D3 खलु महा, Cm g as in text (for सुभगश्च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 M1 [S]सौ (for [S]सौ) —b) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 गिरिराजो(Ñ1 °ज) महाद्युति (V1 D3 °गिरि) Dt1 T Ct गिरिराजसमो गिरि —D3 om 9cd —c) D3 वने (for यस्मिन्) —d) Ś1 B3 D5 सौंदिरे, Ñ2 B2 4 M3 मन्दिरे, Cr m g as in text (for नन्दने)

G 2. 0. 0
B. 2. 98. 13
L. 2. 112. 11

कृतकार्यमिदं दुर्गं वनं व्यालनिषेवितम् ।
यदध्यास्ते महातेजा रामः शस्त्रभृतां वरः ॥ १०

एवमुक्त्वा महातेजा भरतः पुरुषर्षभः ।
पद्भ्यामेव महातेजाः प्रविवेश महद्वनम् ॥ ११

स तानि द्रुमजालानि जातानि गिरिसानुषु ।
पुष्पिताग्राणि मध्येन जगाम वदतां वरः ॥ १२

स गिरेश्चित्रकूटस्य सालमासाद्य पुष्पितम् ।
रामाश्रमगतस्याग्नेर्ददर्श ध्वजमुच्छ्रितम् ॥ १३

तं दृष्ट्वा भरतः श्रीमान्मुमोद सहबान्धवः ।
अत्र राम इति ज्ञात्वा गतः पारमिवाम्भसः ॥ १४

स चित्रकूटे तु गिरौ निशाम्य
रामाश्रमं पुण्यजनोपपन्नम् ।
गुहेन सार्धं त्वरितो जगाम
पुनर्निवेश्यैव चमूं महात्मा ॥ १५

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्विनवतितमः सर्गः ॥ ९२ ॥

---

10 [a]) Ñ1 दुर्गं-; Ñ2 स्वर्गं (for दुर्गं). —[b]) D3 M3 वन-; M4 सुग- (for वनं). —[c]) T3 यम् (for यद्). Ś1 Ñ2 V1 B D1-3.4 M1 अध्यास्ते यत् (by transp.), Ñ1 अध्याध्यास्ते (sic), T3 यम° (for यदध्यास्ते). Ñ2 B1 महाबाहु; Dt1 °राशो; D1-3 °भागो; Cg as in text (for °तेजा). —[d]) B1 धर्मभृतां (for शस्त्र°).

11 [a]) M4 उक्तो (for उक्त्वा). Ś1 Ñ1 V1 B2.3.4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-3.5 T2.3 G M1.3 महाबाहुर्; Cg as in text (for °तेजा). —[c]) Ñ2 B3 M3 महाबाहुः (for °तेजाः). —[d]) V1 D1-3 चचार सु-; B4 विविवेश (for प्रवि°). Ñ1 B3 T3 महावनं (for महद्वनम्).

12 [a]) Ñ2 B1.4 शतानि (for स तानि). Ñ1 reads from द्रु up to नि in [b] in marg. B3 -जातानि (for -जातानि). —[c]) Ñ1 सुताले,(sic), B3 (sup. lin. also as in text) सुरपाला (sic), D3 मध्ये च (for मध्येन). —[d]) D3 नगमे (sic) (for जगाम). M3 वदतां; Cg as in text (for वदतां).

13 [a]) Ñ2 V1 B D1-3 M1 सानुम्; Dg1 शालम्; Ck as in text (for सालम्). Dg1 Dt1 आरुह्य; Ck as in text (for आसाद्य). Dt1 सर्वतः (for पुष्पितम्). Ś1 D4 सानून्यन्येषु (D5 °न्येष्य; L(ed.) °श्चिष्य) वेष्टितः. —D2 om. 13[cd]. —[c]) Ś1 रामाश्रमे (for °श्रम). Ś1 Ñ V1 B1.3 (marg. also -दुरस्य).4 D1-3 -कृतस्य (for -गतस्य). V1 [अ]ग्नि D1 Ck.p.tp [र्] ति (for [अ]ग्नेर्). —[d]) Ś1 Ñ B D1.3 M1 दृष्टवान् (D1 M1 ददर्श) धूममुच्छ्रितं, V1 D2 ददर्श (D1 °दर्श) धूममग्र°. ꣸ Ck.: एवं रामाश्रमगतस्याग्नेरिति पाठे पाठे योजना शक्या (!) रामाश्रमगतस्याग्नेरिति पठित्वा यथेष्टं योजयत्यन्यः ॥ Ct : रामाश्रमगतस्येति इति पाठे तदाश्रमगतस्य सालस्योपरि यदुच्छ्रितं ध्वजं कोविदारध्वजं दृष्टेत्यर्थः । धूमदर्शनस्य पूर्वमेव जातत्वेन तस्यानिर्णायकत्वादिति कतकः । ꣸

14 D2 mostly damaged for [a]. —[b]) D3 मुदितः; M3 मुमुदे; K(ed.) Cg मुमोद; Cgp as in text (for मुमोद). Dd1 Dm1 T1 G M1.3 -बान्धवैः (for -बान्धवः). —[c]) Ś1 D5 यत्र (for अत्र). —[d]) Ś1 B3 गत्वा, D2.3 गतः (for गतः). B3 इव (for इव). G1 [अ]म्भोभिः Ck [अ]म्भसः (for [अ]म्भसः).

15 V1 D1-3 om. 15. —[a]) Ś1 चित्रकूटेषु Ñ B D4 °कूटेषु (for °कूटे तु). Ś1 Ñ B1.3.4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 G3 M1.3 Cm g निशम्य; B2 निपद्यन्; Cr as in text (for निशाम्य). —[b]) Ś1 Ñ B D6 पुण्यजनो (Ñ1 °ना; Ñ2 °लो) प (B1 °नेन) सेवितं. —[d]) Ś1 D6 व्यवस्थाप्य (for निवेश्यैव). G1 चमूम् (for चमूं)

Colophon: V1 D1-3 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 भरतागमनं; Ñ1 भरतानुगमनं; Ñ2 B1 भरतप्रस्थानम्; B2 भरतागम; B4 रामान्वेषणं; D6 भरतगमनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1 D6 om., Ñ2 108, B2 96, B3 105, B4 102, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 98, M4 106. —After colophon, Dm1 concludes with राम, सीता, लक्ष्मण; G with श्रीरामाय नमः.

९३

निविष्टायां तु सेनायामुत्सुको भरतस्तदा ।
जगाम भ्रातरं द्रष्टुं शत्रुघ्नमनुदर्शयन् ॥ १
ऋषिं वसिष्ठं संदिश्य मातॄर्मे शीघ्रमानय ।
इति त्वरितमग्रे स जगाम गुरुवत्सलः ॥ २
सुमन्त्रस्त्वपि शत्रुघ्नमदूरादन्वपद्यत ।
रामदर्शनजस्तर्षो भरतस्येव तस्य च ॥ ३
गच्छन्नेवाथ भरतस्तापसालयसंस्थिताम् ।
भ्रातुः पर्णकुटीं श्रीमानुटजं च ददर्श ह ॥ ४
शालायास्त्वग्रतस्तस्या ददर्श भरतस्तदा ।
काष्ठानि चावभग्नानि पुष्पाण्यवचितानि च ॥ ५
ददर्श च वने तस्मिन्महतः संचयान्कृतान् ।
मृगाणां महिषाणां च करीषैः शीतकारणात् ॥ ६

G 2. 108. 5
B 2. 99. 7
L 2. 113. 5

93

Dm1 begins with श्री, M1 2 with श्रीरामाय नमः. V1 D1 3 cont. the previous Sarga.

1 V1 D1 3 om 1. —D2 reads st. 1 after 2. 92. 1[cd] —[a]) D3 6 निनिष्टाश (for निवि°) —[b]) B4 उत्सुकोथ (by pm.) D2 3 सोत्सुको, D4 7 सौत्सुक्यो (D7 °क्यौ) (sic) (for उत्सुको) Ñ1 D(1 D(1 D3 T3 G M1 3 4 तात (for तदा) —[c]) D7 ददर्श (for जगाम) —[d]) Ś1 Ñ B D2 4-7 M2 Cvp शत्रुघ्नसहितो विभु (D4 7 °भुः)

2 [a]) D3 गुरुं (for ऋषिं) —[c]) B4 सन्देश, D1 आज्ञाप (for अग्रे स) V1 D1 3 इति सत्वरमाणोसौ, M4 इति त्वरित मानोसौ —[d]) Dd1 Dm1 भ्रातृ (for गुरु) G2 -वर्तन (for -वत्सल) ❁ Ck. एवं त्वरितो गच्छन्नेव शत्रुघ्नादीनप्यनी दिश्येवमेव समीचीने पाङ्के क्रमे स्थिते सुमन्त्रस्त्वपीत्यादि पञ्च श्लोकानन्तरं गच्छन्नेवेत्यादि श्लोकद्वयम् । अस्य पूर्वं पाठ भ्रामादिक इत्यन्वयः । एवं क्रम एवासगत । करीषैः शीतकरणा दित्यनन्तरं पुनरप्याश्रमचिह्नस्यैव उर्वैरंक्तानि चीराणीत्यादेर्वक्त व्यत्वात् । ❁ —After 2 T3 M3 4 read 7. 8.

3 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 G1 2 [अ]थ (for [अ]पि) —[b]) Dt1 अन्ववर्तत, M2 अन्वपश्यत (sic) (for °पद्यत) Ś1 D6 त्वरादानन्वपद्यत, Ñ1 अनुवेगान्व°, Ñ2 स वेगादनु°, V1 अन्वमेवानु°, B1 स वेगेनान्व°, B3 4 D1-5 7 अन्ववेगान्व°, B2 स वेगादन्व° —G1 om. 3[c]–5[b] —[c]) Ś1 Ñ2 B1 3 D6 T3 M1 हर्षो, V1 D1-3 स्नेहो, D4 5 7 Cr तोषो, Cm g t as in text (for तर्षो) Ñ1 T3 G2 रामदर्शनसंतोषो (T3 °सद्दर्श, G2 °संतोषो) (sic) —[d]) V1 B1 D2 G2 M3 3 भरतस्यैव, T2 भरतस्य च (for °स्येव) Ś1 B2 3 D4 5 7 हि, Ñ2 V3 B3 4 D1 3 ह (for च)

4 G2 om. 4 (cf. v. l. 3) —[a]) Ś1 Ñ B D2-5 पृच्छन्, V1 पृथक् (for गच्छन्) D2 [अ]थ (for [अ]थ) D1 3 7 पृच्छते (sic) चाथ (D6 °पि) भरतम् —[b]) M3 -सश्रितां Ś1 D6 तापसानामपाश्रिताम्; Ñ V1 B D1-5 7 तापसानालय (B2 [after corr.] 4 °ये) स्थिताम्; M2 तापसाश्रमे संस्थितां (sic) —Ś1 Ñ B D2 4-7 om. from 4[c]–5[d] —[c]) D1 M3

5 Ś1 Ñ B D2 4-7 G1 om. 5[ab] (cf. v. l. 3 and 4) —[a]) V1 D1 M2 [अ]सितस्य (for [अ]ग्र°) T3 G1 तस्य (sic) (for तस्या) D2 शालायास्त्वरितस्तस्या —[b]) V1 स्थितो (sic) D1 3 स्थित, M4 तत (for तदा) —[c]) V1 D1 3 परिभग्नानि (for चाव°) —[d]) V1 D1 कुसुमानि चि (D1 °न्युचि)तानि च; Dt1 G2 पुष्पाण्यपि च (G2 चि) तानि च, D3 करीषाञ्शीतकारणात् (= 6[d] in D1) M4 कुसुमान्या चितानि च, Cm पुष्पाण्युप°, Ct पुष्पाण्यप° —For 5[cd], Ś1 Ñ B D2 4-7 subst. and read after 8 V1 D1 3 ins after 8

2126* इदं फलानि संक्लिष्ट पुष्पाण्यवचितानि च ।
काष्ठानि परिभग्नानि मूलान्यावेष्टितानि च ।

[(l. 1) V1 D1 2 3 इमे Ñ1 B2 3 संक्लिष्ट, Ñ2 B1 3 (marg. as in B2) संक्लिष्ट V1 D3 सह (D3 °च) र्षां, D1 निवया, D4 5 7 गुल्मि (for संक्लिष्ट) —D6 om. (hapl.) l. 2 —(l. 2) D4 5 7 परिभिन्नानि (for °भग्नानि) V1 कष्ठानि च विभग्नानि D1 3 काष्ठानि चावरुग्णानि (sic) [for the prior half] D2 3 लतानि (for मूलानि) D2 [आ]विष्टितानि (sic) (for [आ]वे°)]

—After 5, V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 S ins

2127* सलक्ष्मणस्य रामस्य ददर्शाश्रममेयुषः ।
कृतं वृक्षेष्वभिज्ञानं कुशचीरैः क्वचित्क्वचित् ।

[(l. 1) Dd1 Dm1 T3 G1 2 लक्ष्मणस्य च V1 Dg1 D3 Cm g ईयुष, D1 उत्तम, Cr as above (for एयुष) —(l. 2) V1 वृक्षेष्वभिज्ञान (for वृक्षेष्व°) and कुशं चीर (for कुशचीरैः)]

6 [a]) T1 2 स ददर्श Ñ1 Dg1 Dt1 भवने, B2 च वने, D1 3 वचने (meta.) (for च वने) —[b]) D1 सर्वशः (for संचयान्) —[c]) B3 केसरीणां, D3 महिषीणां (for महिषाणां) —[d]) V1 D1 करीषान्, Cm g t as in text (for करीषैः) Ś1 Ñ B1 3 4 D4 7 करीषा (D4 °षैस्तु) न्शीतकारणात्, B1 करीणामपि°

Ck. करी(Ms. °री) (for करीषैः) —[d]) V1 D1 3 स, V4 च (for ह)

☞ Ck. does not comment on the portion 2. 93. 5–38

G 2 108 5
B 2 99 8
L 2 113 6

गच्छन्नेव महाबाहुर्द्युतिमान्भरतस्तदा ।
शत्रुघ्नं चाब्रवीद्धृष्टस्तानमात्यांश्च सर्वशः ॥ ७
मन्ये प्राप्ताः स्म तं देशं भरद्वाजो यमब्रवीत् ।
नातिदूरे हि मन्येऽहं नदीं मन्दाकिनीमितः ॥ ८
उच्चैर्बद्धानि चीराणि लक्ष्मणेन भवेदयम् ।
अभिज्ञानकृतः पन्था विकाले गन्तुमिच्छता ॥ ९
इदं चोदात्तदन्तानां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
शैलपार्श्वे परिक्रान्तमन्योन्यमभिगर्जताम् ॥ १०
यमेवाधातुमिच्छन्ति तापसाः सततं वने ।
तस्यासौ दृश्यते धूमः संकुलः कृष्णवर्त्मनः ॥ ११
अत्राहं पुरुषव्याघ्रं गुरुसत्कारकारिणम् ।
आर्यं द्रक्ष्यामि संहृष्टो महर्षिमिव राघवम् ॥ १२
अथ गत्वा मुहूर्तं तु चित्रकूटं स राघवः ।
मन्दाकिनीमनुप्राप्तस्तं जनं चेदमब्रवीत् ॥ १३
जगत्यां पुरुषव्याघ्र आस्ते वीरासने रतः ।
जनेन्द्रो निर्जनं प्राप्य धिङ्मे जन्म सजीवितम् ॥ १४
मत्कृते व्यसनं प्राप्तो लोकनाथो महाद्युतिः ।
सर्वान्कामान्परित्यज्य वने वसति राघवः ॥ १५

---

7 T2 M3.4 read 7 8 after 2 ※ Cv महाबाहुरित्यादिश्लोकद्वयमुच्चैर्बद्धानि चीराणीत्यस्मात्प्रागद्रष्टव्यम् । अन्यत्र तु प्रमादाल्लिखितम् । ※ —^{b}) V1 D1.2 बुद्धिमान्, D2.3.7 मति° (for द्युति°) T2 M4 तत्र (for तदा) Ś1 Ñ V1 B D1-7 पुरुषर्षभ —^{c}) G1 अब्रवीद् (for चा°) —For 7^{cd}, Ś1 Ñ V1 B D1-7 subst

2118* अमात्यानब्रवीत्सर्वान्भरत सत्कृतान्पितु ।

[D1 इति (for पितु) Ś1 D6 सत्कृतानिर, V2 स कृत्वाप्रभु (hypm) D4.7 सक्रियापर]

8 ^{a}) B3 धन्ये (sic) D1 वय (for मन्ये) —^{b}) Ñ2 यद्, B1.4 D4.7 G2 यथा, Cg as in text (for यम्) —^{c}) Dt1 T2.3 नातिदूरेऽति, Dd1 G M3 नातिदूरे च (for नातिदूरे हि) Ś1 Ñ V1 B D1-7 नाति(V1 °ह)दूरम(Ś1 °राद्)ह मन्ये —^{d}) D1 अत्र (for इत) G1 नदीं मन्दाकिनीमिता (sic) —After 8 Ś1 Ñ B D1-7 read and V1 D1 ins 2126*

9 D3 om 9^{ab} —^{a}) D3 नद्धानि (for बद्धानि) —^{b}) Ś1 D6 तथैव च Ñ V1 B D1-4.7 य(Ñ2 B त)था ध्रुवं (for भवेदयम्) —^{c}) V2 स चाभिज्ञ, D1-3 साभिज्ञान (D2 °न, D3 °न) (for अभिज्ञान) Ś1 D6 कारि(D6 °भि) कृतादित्र पथा, Ñ B D4.5 अभिज्ञानाङ्कित पथा —^{d}) G1 त्रिशाले, Cv त्रिकाले, Cr m g t as in text (for विकाले) G1.2 इच्छता(G2 °त) Cv r m g t इच्छता, as in text) Ś1 D1.3 विशल्योजसमीयुषा, Ñ विकालश्रमभी(Ñ1 °भि)युषा, V1 D2 विकाले श्रमैषिणा(V1 °णा) B D5 विकाले श्र(B1 भ्र)मभीयुषा D4 विकाले मयुपेयुषा, D3 विघ्नकाले श्रमैषिण (sic)

10 ^{a}) Ś1 D1.6.7 अथ, Ñ1 इम, B(ed) Ct इदद, Cv r m g tp as in text (for इदं) Ś1 Ñ V1 B D1-7 चाद्भुत (for चोदात्त) T2 मत्ताना (for °दन्ताना) —^{b}) D1 तपस्विना —^{c}) Ś1 D2-7 समाक्रान्तम् (D2 °न्तम्) B3 पर्या° M3 परिक्षोतम्, Cv r m g t as in text (for °क्रान्तम्) —^{d}) D1 D3 मतिगर्जता, B3.4 Dd1 D3 अभिगर्जिता (D3 °ते), Dm1 °गर्जतां, G1 परि° Cg as in text (for अभिगर्जताम्) —After 10 Dm1 ins राम

11 D2.4.5.7 om 11^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D6 अप्यादातुम् Ñ2 B1.2.4 अप्याधातुम्, V1 चाप्या°, B3 अपाप्यातुम्, D1.3 वाप्या° (for एवाधातुम्) —^{b}) Ś1 D6 सतत (for स°) —^{c}) G2 ततोऽसौ, Cr m g as in text Ct तस्याय (for तस्यासौ) D2.4.5.7 त(D5 य)था सदृश्यते धूम —^{d}) V1 ससकुल (sic) B4 शाकुल, D2 सकल (for संकुल)

12 T3 om 12^a-14^b G3 om 12 —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B2.3.4 D1-7 अद्य त, Ñ2 B1 अद्य तु, Dg1 तत्राह, Cr अद्याह, Cg as in text (for अत्राह) —^{b}) Ś1 D6 पितु(D6 [before corr] °श्रो)रादेश, Dg1 गुरुसत्कार, D2.4.5.7 पितु सदेश (for गुरुसत्कार) B4 -कारण —^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1.4.5.7 अद्य (for आर्यं) D2 पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) Ś1 Ñ B D6 काकुत्स्थ, V1 D1-5.7 धर्मज्ञ, Dt1 सहृष्ट (for संहृष्टो) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 महर्षिसमदर्शि(B3 D1 °र्शि [sic])न

13 T2 om 13 (cf v l 12) —^{a}) D1 अद्य (for अथ) Ś1 V1 D1-7 स (for तु) —^{b}) Ś1 Ñ1 D6 समीपत, Ñ2 V1 B D1.2 समगत (for स राघव) D2.4.5.7 चित्रकूटसमीपत —^{c}) Ś1 D6 अनुप्राप्य, B2.4 D4.7 अनुप्राप्त (for °प्राप्तस्) —^{d}) D1 स्व (for त) Ś1 Ñ B D4-7 वाक्यम्, V1 D1.2 भरतो (for चेदम्)

14 T3 om 14^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ś1 V1 D1.2.6 अथ स(V1 तु) G2 अत्रार्थ, Cr g as in text (for जगत्यां) —^{b}) V1 आस्ते चीराम्बराजिनधर (hypm) D1.3 आस्ते चीराजिनाम्बर —M3 om 14^c-15^a —^{c}) Ś1 Ñ V1 B1.2.4 D1.3.4-7 नरेन्द्रो (for जनेन्द्रो) Ñ1 D4.7 निर्जन (D4.7 °नं) (for निर्जन) Ś1 Ñ B1.3 D2.4-7 प्राप्तो (for प्राप्य) —D4.7 om (hapl) 14^d-15^a —^{d}) Ñ1 D2.3.6 M3 च जीवितं, B3 सजीवितु (sic) Ś1 D6 लोकनाथो महाद्युति (=15^b)

15 M3 om 15 D2.3 om 15^a (for all cf v l 14) —^{a}) B3.4 यत्कृते, Dm1 मत्कृतं, Cg as in text (for मत्कृते) D2.4 निधनं (for व्यसनं) Ñ1 प्राप्तं (for प्राप्तो) —^{b}) Ś1 Ñ B D6 लोकपालोपमो यत (Ñ यती, B3 [marg, also] वती), V1 लोकपालसमो वती, D1.3 लोकपाल(D3

इति लोकसमाक्रुष्टः पादेष्वद्य प्रसादयन् ।
रामस्य निपतिष्यामि सीतायाश्च पुनः पुनः ॥ १६

एवं स विलपंस्तस्मिन्वने दशरथात्मजः ।
ददर्श महतीं पुण्यां पर्णशालां मनोरमाम् ॥ १७

सालतालाश्वकर्णानां पर्णैर्बहुभिरावृताम् ।
विशालां मृदुभिस्तीर्णां कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ॥ १८

शक्रायुधनिकाशैश्च कार्मुकैर्भारसाधनैः ।
रुक्मपृष्ठैर्महासारैः शोभितां शत्रुबाधकैः ॥ १९

अर्करश्मिप्रतीकाशैर्घोरैस्तूणीगतैः शरैः ।
शोभितां दीप्तवदनैः सर्पैर्भोगवतीमिव ॥ २०

महारजतवासोभ्यामसिभ्यां च विराजिताम् ।
रुक्मबिन्दुविचित्राभ्यां चर्मभ्यां चापि शोभिताम् ॥ २१

गोधाङ्गुलित्रैरासक्तैश्चित्रैः काञ्चनभूषितैः ।
अरिसंघैरनाधृष्यां मृगैः सिंहगुहामिव ॥ २२

प्रागुदक्स्रवणां वेदिं विशालां दीप्तपावकाम् ।
ददर्श भरतस्तत्र पुण्यां रामनिवेशने ॥ २३

G 2 108 22
B 2 99 24
L 2 113 23

°लो)समो वशी —^{d}) D2 सर्वकामान्, G1 सर्वनिव (for सर्वान्कामान्)

16 ^{a}) T2 लोके (for लोक) Ñ B -चरि(B1 °सि)ष्टस्य, T1 -समाक्रुष्टे, M1 °क्रुष्टे, Cr °क्रुष्ट , Cm g t as in text (for -समाक्रुष्ट) Ś1 D2.4-7 तस्याहं लोकनाथस्य, V1 D1.3 अतो ऽत्या सु(D3 स)दूराश्च, G2 इतीव लोकमाक्रुष्ट —^{b}) V1 D2.3 M1 पादावस्य, T3 पादेनाद्य (for पादेष्वद्य) Ś1 Ñ B D2.4-7 पादयो समसादयन् —T1 illeg for 16^{c} 17^{b} —^{c}) Dt1 Dd1 Ct राम तस्य पतिष्यामि —^{d}) Dg1 लक्ष्मणस्य, Cv g as in text (for सीतायाश्च) Dt1 Dd1 T2 M1 Cgp t सीताया लक्ष्मणस्य च ॥ Ct स्वापराधप्रसादनाय कनीयस्यपि प्रणामो लोकप्रसिद्ध इति कतक । अन्यस्तु श्रद्धाभाक्त्वात् 'सीतायाश्च पुनः पुनः' इति पाठं कल्पयति । ॥

17 T1 illeg for 17^{ab} (cf v l 16) —^{a}) M1 तत्र (for तस्मिन्) Ś1 Ñ B D1 एव लालप्यमान स(B1 °नस्य), V1 एव विलपमान तु, D1-5.7 एव विलपमानस्तु(D2 °स्य) —^{d}) D2.5.7 रम्या (for पुण्या)

18 T1 illeg for 18 19 —^{a}) Ñ V1 B Dg1 D1.5.7 शाल (for साल) D1 [श्वा]प्रकर्णाना (for [श्व]क°) —^{b}) B1 वृक्षैर् (for पर्णैर्) Ś1 Ñ B2-4 D1 आचिता —^{c}) Ś1 Ñ V1 B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.7 T2.3 G3 मृदु विस्तीर्णां B1.2.4 मूर्ध्नि(B1 °र्ध्न) विस्तीर्णां(B4 °स्तारां) M2 बहुविस्तीर्णां (for मृदुभिस्तीर्णां) G2 M1 विशाला मृदुभि कीर्णां —^{d}) Ś1 Ñ V1 B3 D1-3 दर्भैर्, B1.2.4 दर्भे (sic) (for कुशैर्) Ś1 V1 B2.3.4 Dg1 D1.4.7 वेदीम् (for वेदिम्) B1 [ऽ]ध्वरे (for [ऽ]ध्वरे)

19 T1 illeg for 19 (cf v l 18) D2.4.5.7 om 19 —^{a}) G2 M1 चक्रायुध Ś1 Ñ V1 B D1.3.4 निकाशाभ्यां (for निकाशैश्च) —^{b}) M1 हार, Cv r m g t as in text (for भार) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 कार्मुकाभ्यां विभूषितां —V1 om (hapl) 19^{c}–21^{d} —^{c}) Dd1 G1.2 M1 -साधनै, Dm1 T1 G1 M1.2.4 -बाधनै, T2 -बोधनै (for -बाधकै) —For 19^{cd}, Ś1 Ñ B D1.3.6 subst

2129* महारजतं रुक्मपृष्ठाभ्यां महाभ्यामिव चाञ्चिताम् ।

[D1.3 -गुहाभ्यां (for -पृष्ठाभ्यां) and अपि (for इव) Ś1 D6 चार्चितां, D1 चर्चितां (for चाञ्चिताम्)]

20 V1 om 20 (cf v l 19) —^{a}) G1 प्रकाशैश्च (for प्रतीकाशैर्) —^{b}) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 D1-7 T तूण (D3 तृण) Dm1 तूण्या (for तूणी) M1.2 शयैस्तु (for -गतै) —^{c}) D3 शोभित (sic) D3 वदनैर्दीप्तै (for दीप्तवदनै) —^{d}) Ś1 D1-7 नागैर्, B3 पुष्पैर् (for सर्पैर्) Dt1 इमां (for इव)

21 V1 om 21^{ab} (cf v l 19) Ś1 om 21^{c}–23^{b} B4 reads 21^{ab} in marg —^{ab}) Ñ1 B3 D2 G2 M1.2 Cv -रजत, Cvp r m g t as in text (for -रजत) Ñ B1-3 D3 -कक्षाभ्याम्, B4 M1 -कोश(M1 °शा)भ्याम्, D1.4.5.7 -वासिभ्याम्, D1 -कालाभ्याम् (for -वासोभ्याम्) —^{c}) Dg1 -श्याम, Cg as in text (for रुक्म) Ñ1 पुत्र, Ñ2 B3 -बिन्दु (for बिन्दु) —^{d}) M1 चर्मभ्यां Dg1 चात्रिभूषितां Ñ B1-4 सासक्त्या च शोभिता V1 D3 सत्स(V1 °त्व) क्या विभूषिता, D1 सरुम्यां च सुशोभितां, D2 धनुर्भ्यां च विभूषितां, D4.6-7 धनुर्भ्यामुपशोभिता, G1.2 चर्म(G1 °र्मा) भ्यामभिशोभिता, M1 चमाभ्यां चाभिशोभिता

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) B4 reads 22^{ab} in marg —^{a}) B1 आसितैरा, D3 आकीर्णै D2.4 आकीर्णां, D7 आनीर्णांश, M1 आसक्तान् (for आसक्तैश्च) —^{b}) Ñ1 Dt1 D7 चित्र, D5 शक्तै, D4 रुक्म, D6 कृता Ct as in text (for चित्रै) Ñ2 V1 B D1.3.4 T2 M1.2 कनक, Ct as in text (for काञ्चन) Ñ B1.3(marg also)-4 D4.5 भूषणै, T3 चित्रितै, G1 M1 शोभितै Ct as in text (for भूषितै) —^{c}) B3 अरिसहैर् (sic) D3 अभिसिंहैर् T1 चारुसर्पैर् (for अरिसंघैर्) D1 अनाहृया, G1 समाधृष्या Cr अन°, Cm g as in text (for अनाधृष्यां) —^{d}) Ñ2 B D1 मेरोः (for मृगैः)

23 Ś1 om 23^{ab} (cf v l 21) —^{a}) Ñ V1 B D1-3.5 -प्रवणे(Ñ1 °णां) देशे, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 Cr m g t -प्रवणे वेदिं(Dm1 °दीं) D4 -प्रवणोद्देशे (sic), D7 -प्रवणोद्देशे (for -स्रवणां वेदिं) D6 प्रागुद्दिष्टे प्रवोदते —^{b}) Ñ V1 B D1-7 वेदी स (for विशालां) D1-7 -पावके —^{c}) T1 तस्याः Cg as

G 2 108 23
B 2 99 25
L 2 113 24

निरीक्ष्य स मुहूर्तं तु ददर्श भरतो गुरुम् ।
उटजे राममासीनं जटामण्डलधारिणम् ॥ २४
तं तु कृष्णाजिनधरं चीरवल्कलवाससम् ।
ददर्श राममासीनमभितः पावकोपमम् ॥ २५
सिंहस्कन्धं महाबाहुं पुण्डरीकनिभेक्षणम् ।
पृथिव्याः सागरान्तायाः भर्तारं धर्मचारिणम् ॥ २६
उपविष्टं महाबाहुं ब्रह्माणमिव शाश्वतम् ।
स्थण्डिले दर्भसंस्तीर्णे सीतया लक्ष्मणेन च ॥ २७
तं दृष्ट्वा भरतः श्रीमान्दुःखमोहपरिप्लुतः ।
अभ्यधावत धर्मात्मा भरतः कैकयीसुतः ॥ २८

दृष्ट्वैव विललापार्तो बाष्पसंदिग्धया गिरा ।
अशक्नुवन्धारयितुं धैर्याद्वचनमब्रवीत् ॥ २९
यः संसदि प्रकृतिभिर्भवेद्युक्त उपासितुम् ।
वन्यैर्मृगैरुपासीनः सोऽयमास्ते ममाग्रजः ॥ ३०
वासोभिर्बहुसाहस्रैर्यो महात्मा पुरोचितः ।
मृगाजिने सोऽयमिह प्रवस्ते धर्ममाचरन् ॥ ३१
अधारयद्यो विविधाश्चित्राः सुमनसस्तदा ।
सोऽयं जटाभारमिमं सहते राघवः कथम् ॥ ३२
यस्य यज्ञैर्यथादिष्टैर्युक्तो धर्मस्य संचयः ।
शरीरक्लेशसंभूतं स धर्मं परिमार्गते ॥ ३३

---

in text (for तत्र) —ᵈ) D6.6.7 रम्ये (for पुण्ये) B1 illeg Dd1 निकेतने (for निवेशने)

24 ᵃ) Ś1 Ñ2 B D6 स विलोक्य, V1 स निरीक्ष्य (by transp) Dt1 G1 M3 निरीक्ष्य तु, D2.4.7 स वीक्षित्वा (sic) D1 समीक्ष्य वा, D5 समीक्षित्वा (sic) M1 निरीक्षित्वा (sic) (for निरीक्ष्य स) D3 च, T3 तद्, M4 स (for तु) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.7 वल्कल (for मण्डल)

25 ᵃ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 कृष्णाजिनधरं स तु (by transp) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1-7 जटिलं चीरवाससं, G1 °धारिणं, M4 °वाससं —B4 om 25ᶜᵈ–27ᵃᵇ Ś1 om 25ᶜᵈ. —ᵈ) Ñ1 B1 समितं, V1 B3 मसीनं, B2 मासीनं (sic) M4 भरतं (for अभितः)

26 B4 om 26 (cf v l 25) —ᵇ) Ś1 D6 पद्मपत्र (for पुण्डरीक) —After 26ᵃᵇ, B2 ins

2130* रामं दूर्वादलश्यामं ज्येष्ठं श्रेष्ठं गुणाकरम् ।

☞ D1 is lost from सागरान्तायाः in 26ᶜ up to मा in 2 94 15ᵈ on missing folios

—ᶜ) D4.7 पृथिव्यां सागरान्तायां —ᵈ) Ś1 Ñ B1-4 D2.4-7 गोप्तारं (for भर्तारं)

27 B4 om 27ᵃᵇ (cf v l 25) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1.2.4-7 महात्मानं महाभागं M4 उपविष्टं महाभागं —ᶜ) Dd1 धर्मे (for दर्भ) Ś1 Ñ B D1.2.4-7 सहो (D4.7 अथो) पविष्ट मासीनं V1 सहायमिव तमासीनं —ᵈ) T1 सहलक्ष्मणं

28 ᵇ) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4-7 T1 शोक (for मोह) —ᶜ) Ś1 D6 अभ्यधावत (sic) (for °धावत) Dg1 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1.4-7 M4 भ्रातरं (for भरतः) D2.4.5.7 भ्रातृवत्सल (for कैकयीसुत)

29 ᵃ) Ś1 Ñ B D6 दृष्ट्वा च, Dt1 Dd1 दृष्ट्वैवं, D2.4.5 स दृष्ट्वा, D7 स दृष्ट्वा (sic) Cg t as in text (for दृष्ट्वैव) —ᵇ) G1 संदिग्धया Cg t as in text (for संदिग्धया) —ᶜ) V1 स शक्नुवन् D1 अशक्नुवन् (for अशक्नुवन्) Ñ1 B1 Dt1 D2.4 Ct वारयितुं, Cg as in text (for धारयितुं) —ᵈ) Ś1 D4.5.7 शोकं, Ñ2 B धैर्यं (for धैर्याद्) Dt1 Dd1 Ct अब्रुवन्; Ct as in text (for अब्रवीत्)

30 ᵃ) Ś1 D4.7 सततं परिवार्यते D2 सततं परिवार्यते —For 30ᵃᵇ, Ñ V1 B D2 M4 subst

2131* यो हुत्यध्वरे पूर्वं सर्वतः परिवार्यते ।
लोकैरन्योन्यसंबाधैर्या द्रष्टुं च न शक्यते ।

[(l 1) V2 पूर्वं (for पूर्वं) B2 परिवार्यते —Ñ1 V1 B3 D2 M4 om l 2 —(l 2) B3 न च (by transp)] —ᶜ) B3 वनैर्, B4 वन्यैर्; G1 वने (for वन्यैर्) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4.7 M4 परिवृत (for उपासीन) —After 30, Ñ B read 33 and 34 while V1 D1 read 33 after 30

31 ᵇ) Ś1 D4.6-7 परिवृत, T3 सदोचित (for पुरोचित) Ñ B यो वै (D1 योऽपि) निवसित पुरा —ᶜ) Ñ B मृगाजिन, V2 D4.5.7 M4 मृगाजिने, D1 Cr p mp °जिनै, Cr m g t as in text (for मृगाजिने) D1.7 इति (for इह) V1 समासीनः, D1 य था सोथ (sic) (for सोऽयमिह) Ś1 D6 मृगाजिनधरः सोऽथ —ᵈ) D1 वसीते (sic) D4.7 सवीसो (for प्रवस्ते) Ś1 Ñ V1 B D1.6 प्रभुतो जानीते

32 ᵃ) Ś1 Ñ1 B4 Dt1 D7 T1.2 G M4 आधारयद्यो V1 अधारयेश्यो (sic) D1 अधारयत (for अधारयद्यो) —ᵇ) D6 चित्रं (for चित्राः) Ś1 D1.2.4.6.7 सुमनसं (for सुमनसस्) Ś1 Ñ V1 B1.2 D2.4.6.7 सदा; B2.4 Dg1 तथा Dt1 M4 सदा; D4.5 पुरा (for तदा) —ᶜ) D6 जटा (for जटा) D4.6.7 धारयितुं (for भारमिमं) —ᵈ) Ś1 Ñ2 B1.2.4 वहते (for सहते) D1 राघव सहते कथं (by transp) —After 32 V1 D1 read 34

33 Ś1 D6 om 33-34 Ñ B read 33 34 and V1 D1 read 33 after 30 —ᵃ) V1 D1 य स्तु D6 यद्दे (sic) (for यस्य) V1 B D1 C1 यथोद्दिष्टैः D2.4.7 T1 G1 M Cv rf mp gp °दिष्टैः; Cr m t as above (for यथादिष्टैः) —ᵈ) D1 पुरा (for पुरो) V1 D1 गृह्यं धर्मं (D1 °र्मे)

चन्दनेन महार्हेण यस्याङ्गमुपसेवितम् ।
मलेन तस्याङ्गमिदं कथमार्यस्य सेव्यते ॥ ३४
मन्निमित्तमिदं दुःखं प्राप्तो रामः सुखोचितः ।
धिग्जीवितं नृशंसस्य मम लोकविगर्हितम् ॥ ३५
इत्येवं विलपन्दीनः प्रस्विन्नमुखपङ्कजः ।
पादावप्राप्य रामस्य पपात भरतो रुदन् ॥ ३६
दुःखाभितप्तो भरतो राजपुत्रो महाबलः ।
उक्त्वार्येति सकृद्दीनं पुनर्नोवाच किंचन ॥ ३७
बाष्पापिहितकण्ठश्च प्रेक्ष्य रामं यशस्विनम् ।
आर्येत्येवाभिसंक्रुश्य व्याहर्तुं नाशकत्ततः ॥ ३८
शत्रुघ्नश्चापि रामस्य ववन्दे चरणौ रुदन् ।
तावुभौ स समालिङ्ग्य रामोऽप्यश्रूण्यवर्तयत् ॥ ३९
ततः सुमन्त्रेण गुहेन चैव
समीयतू राजसुतावरण्ये ।
दिवाकरश्चैव निशाकरश्च
यथाम्बरे शुक्रबृहस्पतिभ्याम् ॥ ४०
तान्पार्थिवान्वारणयूथपाभा-
न्समागतांस्तत्र महत्यरण्ये ।
वनौकसस्तेऽपि समीक्ष्य सर्वे-
ऽप्यश्रूण्यमुञ्चन्प्रविहाय हर्षम् ॥ ४१

G 2 108 40
B 2 99 42
L 2 113 39

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्रिनवतितमः सर्गः ॥ ९३ ॥

निषेवि(D2 °घ)ते —ᶜ) B4 सभूत (for °वे) —ᵈ) Ñ B2 3 D2 4 5 7 परिमार्गति, V1 D1 °वर्तते (for °मार्गते)

34 Ś1 D6 om 34 (cf v l 33) Ñ B read 34 after 30 V1 D1 read 34 after 32 —ᵃ) M3 यथार्हेण (for महा°) —ᵇ) Ñ B1 3 (marg also as above)-4 D2 4 5 7 उप(D4 7 अनु)लेपित, G3 उपसेवितु (sic) —ᶜ) B4 अनेन (for मलेन) —ᵈ) B4 सेवते (for सेव्यते) D3 कथमस्यास्य (sic) शोचते

35 ᵃᵇ) B4 D2 यत् (for मत्) Ñ2 B3 अय, M3 इम (for इद) Ś1 प्राप्तं दु खं राम, Ñ2 B3 रामो दु ख प्राप्त, V1 B1 D1 6 प्राप्तो दु ख राम, B2 राम प्राप्तो दु ख (for दु खं प्राप्तो राम) V1 दुरत्यय, B2 D1 4 5 7 सुखैधित (for सुखोचित) —ᶜ) B3 धिग्जीवितु, D3 धिजीवित (for धिग्जी°) Ñ1 नरेंद्रस्य (for नृशंसस्य) —ᵈ) B3 D4 7 लोके (for लोक) G3 मम लोकस्य गर्हित

36 ᵃ) Ñ2 B [अ]सौ, D7 [ए]व (for [ए]व) —ᵇ) B3 प्रभिन्न (for प्रस्विन्न) V1 प्रक्लिन्नमिव पंकजं —ᶜ) V1 पदाव (for पादाव) Ś1 Ñ V1 B1 3 D1 6 उपेत्य, B2 4 उप(B4 °त्पा)द्य (B3 [sup lin] °त्य) (for अप्राप्य) —ᵈ) Ś1 Ñ B D1 6 प्रापतद् (for पपात) Ś1 D6 भुवि, Ñ B2(marg) 3(marg as in text) यशी (for रुदन्)

37 V1 D1 om 37 —ᵃ) Ś1 D6 [अ]भिभूतो, B3 [अ]ति°, D2 [अ]नु° (for [अ]भितप्तो) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 उस्कार्य (sic) D4 7 हा भार्य (for उक्त्वार्य) Ś1 Ñ B D2 4-6 G1 3 M3 4 दीन (for दीनं) —ᵈ) D6 पतन् (for पुनर्)

38 ᵃ) Dt1 बाष्पे, Cv r g as in text (for बाष्प) Dt1 विहित, G1 [अ]भिहित, Cv g as in text (for -[अ]पिहित) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 7 हि, Ñ2 B1 3 [ऽ]पि, V1 B2 D1 [ऽ]सौ, D5 स (for च) —ᵇ) Ś1 D6 राम दृष्ट्वा, Ñ B राम प्रेक्ष्य (by transp) D6 वीक्ष्य राम (for प्रेक्ष्य राम) —ᶜ) Ś1 Ñ B3 4 D2 4-6 M3 हार्य (for आर्य) B1 2 4 D3 6 8 [ए]व (for [ए]व) Ś1 Ñ B D4 6 7 समाभाष्य, V1 D1 M4 [अ]भिसांत्विता, T1 2 M2 [अ]थ सकृश्य (for [अ]भिसक्रुश्य) —ᵈ) V1 B1 3 4 D1 4 7 तदा (for तत) Ś1 Ñ1 B3 D5 6 M4 न शशाक ह, Ñ1 नाशकत्तदा

39 ᵃ) D4 7 [अ]स्य (for [अ]पि) V1 missing from व्यवर्तयत् in 39ᵈ up to 2 94 31 on missing folios —ᶜ) Ś1 D6 तु, Ñ2 V1 B Dt1 Dd1 Dm1 D1-5 7 च, G1 तु (for स) Ñ1 स तावुभौ (by transp) —ᵈ) Ñ2 T1 3 रामश्च, B3 (marg as in text) बाष्पापि (sic) D3 रामोथ, M3 रामस्य (for रामोऽपि) Dm1 (G2 M1 [अ]वर्तयन्, D2 4 5 7 G1 M3 [अ]पातयत् (for [अ] वर्तयत्) —After 39 Dm1 ins श्रीराम

40 ᵃ) Ś1 Ñ B1 2 D1 3 4 7 M4 च तेन, B3 4 गतेन (for गुहेन) G3 [ए]व (for [ए]व) —ᵇ) Ś1 D6 समेयिवान् Ñ1 B1 2 D5 M3 4 समेयतु, D2 3 समेत्य तौ, G1 समीयतौ (for समीयतु) D1 सुतवरेण्यौ (sic) B3 om (hapl) 40ᶜ-41ᵇ —ᵈ) B4 काले यथा (for यथाम्बरे)

41 B3 om 41ᵃᵇ (cf v l 40) —ᵃ) D2 वारण (sic) D4 7 वानर, D5 करेणु (sic) (for वारण) Ś1 मुख्य कल्पान्, Ñ B1 2 4 -यूथकल्पान्, Dt1 -यूथपाहान्, D4 7 -यूप पार्श्वे D6 -कल्पमुख्यान् (for -यूथपाभान्) —ᵇ) D3 सनातनान् (for समागतांश्च) —ᶜ) D1 M4 च (for ते) Ś1 Ñ B D2 4-7 प्रेक्ष्य(B4 तत्र) समेत्य, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 2 M3 तेऽभिसमीक्ष्य, M2 ते हि समीक्ष्य (for तेऽपि समीक्ष्य) —ᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1 2 तु (for ऽपि) M3 प्रविवेश (for प्रविहाय) Ś1 Ñ B D1 4 7 हर्षापगृहीता (D3 °तो) हृष्टमुदाती D1 सदाश्रुनेत्रैर्मुमुचु सुदीना, M4 सबाष्पनेत्रैर्मुमुचुश्च दीना

९४

G 2 109 1
B. 2 100 3
L. 2 114 1

आघ्राय रामस्तं मूर्ध्नि परिष्वज्य च राघवः ।
अङ्के भरतमारोप्य पर्यपृच्छत्समाहितः ॥ १
क्व नु तेऽभूत्पिता तात यदरण्यं त्वमागतः ।
न हि त्वं जीवतस्तस्य वनमागन्तुमर्हसि ॥ २
चिरस्य बत पश्यामि दूराद्भरतमागतम् ।
दुष्प्रतीकमरण्येऽस्मिन्किं तात वनमागतः ॥ ३
कच्चिद्दशरथो राजा कुशली सत्यसंगरः ।
राजसूयाश्वमेधानामाहर्ता धर्मनिश्चयः ॥ ४
स कच्चिद्ब्राह्मणो विद्वान्धर्मनित्यो महाद्युतिः ।
इक्ष्वाकूणामुपाध्यायो यथावत्तात पूज्यते ॥ ५

Colophon —V1 om (Sarga cont) —*Sarga name* Ś1 D4.6.7 भरतदर्शनं, Ñ B1-3 D2.3.5 भरतसमागम, B4 भ्रातृसमागम —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B2 D6 om Ñ2 109 B1 96 B3 D1 106 B4 103 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.3 99 D1 160 D2 90 D4 104 D5 M4 107 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

94

☞ D3 missing up to वा in 15ᵈ V1 missing up to 31 (cf v l 2 93 26 and 2 93 37 respy) —Before 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2132* जटिलं चीरवसनं प्राञ्जलिं पतितं भुवि ।
ददर्श रामो दुर्दर्शं युगान्ते भास्करं यथा ।
कथंचिदभिविज्ञाय विवर्णवदनं कृशम् ।
भ्रातरं भरतं रामः परिजग्राह बाहुना ।

[Dm1 begins with ॐ M1.2 with श्रीरामाय नमः —(l 1) G1.3 प्रणतं M4 भरतं, C1 r g t as above (for पतितं) —(l 2) Dg1 reads the post half in marg Dd1 भास्करो —(l 3) G2.3 M1 अपि विनाय M3 अभिविरयाम Cg अभिविज्ञाय (as above) M4 त कथंचिदभिज्ञाय (for the prior half) Dg1 marg G2 कृतं (for कृशम्) —(l 4) Dt1 Dd1 Dm1 T पाणिना (for बाहुना)]

1 ᵃ) Ś1 Ñ2 B D6 G2 च (Ñ2 B तु) स तं (for रामस्तं) D2 मूर्धा D1 समाघ्राय ततो मूर्ध्नि —ᵇ) Ñ1 D2.4.5.7 पीडित (D2 °त) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M2-4 राघव —ᵈ) B2 प्रत्यपृच्छत् D5 पुरोहितं (for समाहित) Ñ1 पर्यपृच्छत साहितं Dt1 Dd1 पर्यपृच्छत सादरं, Ctp पर्यपृच्छत्समाहित (as in text)

2 V1 D3 missing (cf v l 1) —ᵃ) G1 भूप (for तेऽभूत्) Ś1 Ñ B D1.6 क नु तात पिता तेऽभूद् (B1 तेऽय) D2.4.5.7 क नु राजाभवत्तात —ᵇ) D1 येनारण्यं —After 2ᵃᵇ B1 ins in marg 2133* —ᵈ) Ś1 Ñ B D1.5.6 M4 गुरोर् (for वनम्) B1 (m after corr) अर्हसे (before corr °सि)

3 V1 D3 missing (cf v l 1) —ᵃ) B2.3 तदा D4.7 (त्व्)त्व तु (for बत) —ᵃ) Ś1 Ñ B D1 दुष्प्रणीतम्, G1 M3.4 °तीकम्, C1 m g t as in text (for °भीकम्) T1 G1 इवारण्ये (for अरण्येऽस्मिन्) —ᵈ) Ś1 वा त्वं Ñ1 त्वा है, B3 यावद् (for तात) —For 3ᶜᵈ D2.4.6.7 subst B1 (m) 2 ins after 3 while B3 ins (marg) after 2ᵃᵇ

2133* किं नु वीर महारण्ये तवागमनकारणम् ।

[D1.4.5.7 तु (for नु) D2 किं तु वीर महाबाहु युष्मागमनकारण] —After 3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. B2 D2 ins l 2 and 3 only after 6 whereas B4 ins l 2 only after 6

2134* कच्चिन्न भरते तात राजा यत्रामितद्युतिः ।
कच्चिन्न दीनः सहसा राजा लोकान्तरं गतः ।
कच्चित्सौम्य न ते राज्यं भ्रष्टं बालस्य शाश्वतम् ।
कच्चिच्छुश्रूषसे तात पितरं सत्यविक्रमम् ।

[(l 1) G2 किंचित् Dg1 Dt1 Dd1 M2 Ct तु Cr m g p as above (for न) k (ed) Cg भरतो Cv न सरे (for न भरते) G1 ताते and (आ)यत (for तत and (आ)गत respy) —(l 2) B4 Dd1 तु दीनः M4 तु जात (for न दीनः) —(l 3) B2 सम्येन (sic) D2 सनेन (for सौम्य न) M1 हृत Cr g k t as above (for भ्रष्टं) B2 D2 प्राप्त तुरलोकं (D2 °कृत) (for the post half) —After l 3 B4 ins 2135* —(l 4) G1.3 M4 शुश्रूष (M4 °ष)ते, Cg k t as above (for °षसे) Dg1 Dt1 Dd1 G M2.4 पितृ (G1.3 °ता) सत्यपराक्रम (Dg1 G1.3 M2.4 °म) (for the post half) —After l 4 Dm1 ins राम]

☞ In this Sarga D6 G3 read almost uniformly while some other MSS read at random कच्चित् for कच्चित् and so these variants are ignored below in the Crit App

4 V1 D3 missing (cf v l 1) —ᵃ) D1 कच्चिद् (for कच्चिद्) —ᵇ) T1 M4 कुलीन, Cg as in text (for कुशली) Dg1 सत्यसमह, Cg सत्यसंगर (as in text) —ᶜ) D1 T2 M4 -(अ)श्वमेधाभ्याम् —ᵈ) Ś1 Ñ B D5 M4 धर्म (D1 धर्म)तत्परो, Dg1 Dt1 T2 M1 Ct °निश्चितः, D1 तत्र धर्मवित्, Cr m g °निश्चय (as in text)

5 V1 D3 missing (cf v l 1) —ᵃ) G M1 कच्चित्स (by transp) Cg स कच्चिद् (as in text) —ᵇ) B1 धर्मनिष्ठ, B4 धर्मे निरत, G1 धर्मशीलो Cg धर्मनित्यो (as in text) Ś1 Ñ B D2.4.5.7 तपोधन (for महाद्युति)

तात कच्चिच्च कौसल्या सुमित्रा च प्रजावती ।
सुखिनी कच्चिदार्या च देवी नन्दति कैकयी ॥ ६
कच्चिद्विनयसंपन्नः कुलपुत्रो बहुश्रुतः ।
अनसूयुरनुद्रष्टा सत्कृतस्ते पुरोहितः ॥ ७
कच्चिदग्निषु ते युक्तो विधिज्ञो मतिमानृजुः ।
हुतं च होष्यमाणं च काले वेदयते सदा ॥ ८
इष्वस्त्रवरसंपन्नमर्थशास्त्रविशारदम् ।
सुधन्वानमुपाध्यायं कच्चित्त्वं तात मन्यसे ॥ ९
कच्चिदात्मसमाः शूराः श्रुतवन्तो जितेन्द्रियाः ।
कुलीनाश्चेङ्गितज्ञाश्च कृतास्ते तात मन्त्रिणः ॥ १०
मन्त्रो विजयमूलं हि राज्ञां भवति राघव ।
सुसंवृतो मन्त्रधरैरमात्यैः शास्त्रकोविदैः ॥ ११
कच्चिन्निद्रावशं नैषि कच्चित्काले विबुध्यसे ।
कच्चिच्चापररात्रेषु चिन्तयस्यर्थनैपुणम् ॥ १२

G 2 109 12
B 2 100 17
L 2 114 12

—ᵃ) D7 इक्ष्वाकूनाम्. T1 अयोध्याया, Cm g as in text (for उपाध्यायो) —ᵈ) B1 पृच्छते (for पूज्यते)

6 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) T2 सा च (for तात) K(ed) Cg सा तात कच्चिद्. D1 कौशिल्या —ᵇ) B1 च, T2 तु, Cg as in text (for च) Ś1 Ñ1 B1 (also यशस्विनी) D1 1 6 7 तपस्विनी, Ñ2 B1 3 4 यशस्विनी (for प्रजावती) —ᶜ) Ś1 Ñ B D1 3 4 6 7 सुखिता (for °नी) Ñ1 om (subm) D1 G1 सा (for च) —ᵈ) M3 नंदत (for नन्दति) —After 6 B2 D1 ins l 2-3 and 4 ins l 2 only of 2134* —Thereafter B2 cont while D1 cont after 2136*

2135* कच्चिद्देन च जीवन्तमैश्वर्यादनुरुन्धसि ।

[D1 न (for च)]

7 V1 D2 missing (cf v l 1) —B4 om (hapl) 7ᵃᵇ B2 transp 7ᵃᵇ and 7ᶜᵈ —ᵃ) D1 कच्चिद् (sic) D3 4 विनयसपन्न —ᶜ) Ś1 अनसूयुर्, B2 अनसूयर्, Dg1 D1 4 6 अनुसूयुर् (sic) Cg अनसूयुर् (as in text) Ś1 Ñ1 B2 4 D3 4 7 अनुद्र(B1 °स्र)ष्टा Ñ2 B2 °भाष D1 °श्रोत्री, D5 6 °दृष्टा (for °द्रष्टा) —ᵈ) Ñ2 म°कृतस्ते, D2 सत्कृतस्ते, G(ed) सत्कृतश्च D1 समाहिता (for पुरोहित) —After 7 D1 ins

2136* कच्चिच्छुश्रूषते माता पितुर्वाक्यं परंतप ।

—Thereafter D1 cont 2135* and further cont B2 3 (marg) 4 ins after 7

2137* कच्चिन्नापत्सु दैवीषु नित्ययुक्त पुरोहित ।
अप्यसक्तहोमैस्ते दैवानि प्रतिबाधते ।

[(l 2) D1 आप्य (for अप्य) B2 प्रतिधावते]

—Then B2 3 (marg) 4 D1 cont 2138*

8 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) D1 कच्चिद् D1 7 अग्निहिते, D2 अग्निषु स B1 युक्तो (for युक्तो) —ᵇ) Ś1 Ñ B D6 ब्राह्मणो M3 रतिमान्, Cg as in text (for मति°) D3 4 6 7 मतिमान्धृतिमान्. D1 द्विज (for ऋजु) —ᶜ) B1 हूयमान, D2 होम्यमाण (for होष्य°) —ᵈ) G2 देवयते Ñ1 D3 4 6 7 (s)तिषु (for सदा) —After 8 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins, while B2 3 (marg) 4 D1 cont after 2137*

2138* कच्चिद्देवान्पितॄन्भृत्यान्गुरून्पितृसमानपि ।
वृद्धांश्च तात वैद्यांश्च ब्राह्मणांश्चाभिमन्यसे ।

[(l 1) G2 गुरून् (for पितॄन्) G1 भ्रातॄन्, M3 भक्त्या K(ed) Cg मातॄंश्, Cgp as above (for भृत्यान्) G2 बन्धून्, Cg as above (for गुरून्) B2-4 कच्चिच्चापि गुरूंस्तात पितृवत्ता महानपि D1 कच्चिच्चापि गुरु नत्वा सदा त्व च ह्रुतापि (sic) —(l 2) B2 4 D1 मान्यांश् (for वैद्यांश्) Dg1 reads श्चाभिमन्यसे in marg B2 3 D1 M3 नमस्यसि (B2 D1 °ति) (for (अ)भिमन्यसे) D1 माह्यणानानमस्यति (for the post half)]

9 V1 D2 missing (cf v l 1) —ᵃ) G1 इष्वाकु, Cr m g t as in text (for इष्वस्त्र) Ś1 Ñ B1 3 4 D1 (marg al o) 4 6 इष्वस्त्रे (D1 °स्त्र) पराचार्यम् (B1 °र्यं) B2 इष्वस्त्रेषु पराचार्यम्, D1 (orig) इष्वस्त्राचार्यं मध्यर्थे —ᵇ) Ś1 Ñ B2 4 D2 M3 अस्त्रशास्त्र, B1 अर्थशास्त्रे, B2 मन्त्र°, D1 सर्व (marg also अति) शस्त्र, D2 6 नीति°, D4 7 अति° (for अर्थशास्त्र) —ᶜ) N1 सुधमानम् (sic) (for °न्वानम्) —ᵈ) D7 कच्चित् B2 om त्व Ś1 Ñ2 B Dg1 Dd1 Dm1 D1 5 3 6 T2 3 G2 M3 नावमन्यसे D1 7 नावबुध्यसे, Cg तात मन्यसे (as in text)

10 V1 D2 missing (cf v l 1) —D4 om (hapl) 10-12ᵇ —ᵇ) B1 (after m corr as in text) बहुश्रुता, Dm1 D7 जितेंद्रिय (sic) —ᶜ) Ś1 Ñ B D1 3 4 7 कुलजाश् (for कुलीनाश्) Ś1 D6 चोजितज्ञाश्च, B2 चेष्टितज्ञाश्च (sic) (for चेङ्गितज्ञाश्च) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 4 भजास्ते, B1 उपास्ते (with hiatus) B2 भजते, Dg1 सत्कृता (for कृतास्ते) Dg1 तव (for तात)

11 V1 D2 missing (cf v l 1) D4 om 11 (cf v l 10) —ᵃ) T1 मत्र M3 मत्र, Cm g मन्त्रो (as in text) Ś1 Ñ B D1 3 4-7 म(D2 य)त्रमूले हि विजयो —ᵇ) B1 3 4 राज्ञो (for राज्ञा) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B2 3 D2 4 T2 मंत्रिवरैर्, Ñ1 B4 Dg1 D7 मन्त्रवरैर्, Dt1 Dd1 T3 Ct मन्त्रि(T1 °त्र)धुरैर्, G1 मन्त्रसारैर्, M3 मन्त्रपरे (with hiatus) Cg मन्त्रधरैर् (as in text) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B D2 4 मन्त्र (Ñ2 B2 धर्म) कोविदैः, T2 शास्त्र सेदिभिः Cr g t शास्त्रकोविदैः (as in text)

12 V1 D2 missing (cf v l 1) —D4 om. 12ᵃᵇ (cf v l 10) —ᵃ) T1 3 G M1 3 नैषी B2 कच्चिन्निद्रावशा

G 2 109 13
B 2 100 18
L 2 111 13

कच्चिन्मन्त्रयसे नैकः कच्चिन्न बहुभिः सह ।
कच्चित्ते मन्त्रितो मन्त्रो राष्ट्रं न परिधावति ॥ १३
कच्चिदर्थं विनिश्चित्य लघुमूलं महोदयम् ।
क्षिप्रमारभसे कर्तुं न दीर्घयसि राघव ॥ १४
कच्चित्तु सुकृतान्येव कृतरूपाणि वा पुनः ।
विदुस्ते सर्वकार्याणि न कर्तव्यानि पार्थिवाः ॥ १५
कच्चिन्न तर्कैर्युक्त्या वा ये चाप्यपरिकीर्तिताः ।
त्वया वा तव वामात्यैर्बुध्यते तात मन्त्रितम् ॥ १६
कच्चित्सहस्रान्मूर्खाणामेकमिच्छसि पण्डितम् ।
पण्डितो ह्यर्थकृच्छ्रेषु कुर्यान्निःश्रेयसं महत् ॥ १७
सहस्राण्यपि मूर्खाणां यद्युपास्ते महीपतिः ।
अथ वाप्ययुतान्येव नास्ति तेषु सहायता ॥ १८
एकोऽप्यमात्यो मेधावी शूरो दक्षो विचक्षणः ।
राजानं राजमात्रं वा प्रापयेन्महतीं श्रियम् ॥ १९

काले —[b]) B4 नैष्ठिकश्च (for कच्चित्काले) B3 विबुध्यते, Dt1 D5 [ऽ]वबुध्यते (D5 °से) T1 3 प्रबुध्यसे (for °ध्यसे) —[c]) B3 (sup lin) वा (for च) B4 आपरराष्ट्रेषु, D2 4 च परराष्ट्रे (D4 °त्रे) षु (for चापरराष्ट्रेषु) —[d]) Ś1 Ñ2 B3–4 D1 2 4 7 [अ]र्थमर्थवित् (B3 [m also] D1 3 7 °वत्) B1 [अ]र्थसत्रवित्

13 V1 D3 missing (cf v l 1) —[c]) Ś1 D4 मन्त्रितो, B2 (sup lin) च मंत्रितो (for ते मन्त्रितो) —[d]) Ś1 Ñ B D1 3 6 7 न राष्ट्र (Ś1 D6 °ष्ट्र) मनु (D1 °मभि) धावति, M4 न राष्ट्र परिधावति

14 V1 D3 missing (cf v l 1) —[a]) D1 3 4 6 7 अर्थान् —[b]) B1 लघुमूल G1 (after corr as in text) गतोदय (for महो°) D1 2 4 5 7 लघुमूलान्महोदयान् —D4 om 14[cd] —[c]) G1 कच्चिद् (for क्षिप्रम्) B4 शावहते (for आरभसे) Dt1 T3 कर्म, M2 कच्चिन् (for कर्तुं) —[d]) Ś1 Ñ2 D1 3 6 7 विप्रयसि, Ñ2 B2 3 द्राघ (B3 °घ) यसि, B1 याथयसि, B4 नाशयसि (for दीर्घ°) D1 3 5 7 तादृशान्, T3 वा पुन (for राघव) —After 14 Ś1 reads 43[cd] (along with 2156* and 2158*) 32 and 33 (including 2150*)

15 V1 missing D3 missing up to वा in [b] (for both cf v l 1) Ś1 om 15–20 —[a]) Dt1 G1 2 न, B (ed) नु, Cg से (for तु) M2 सा कृतानि (sic) Cr m g t as in text (for सुकृ°) Ñ B D2 4–7 कच्चिन्न क्रियमाणानि, D1 कच्चिद्गत कृतान्येव —[b]) Ñ2 B D1 2 4 5 7 M3 कृतप्रायाणि M4 वै (for वा) D4 L (ed) कच्चित्प्रयाणानि च (L [ed] वा) —[c]) D4 धीर (for सर्वे) D3 वाहुस्ते सर्विकार्याणि (sic) —[d]) D1 3 G M1 कर्तव्यानि न (by transp) Dg1 पार्थिव, D1 3 ते विदु, T3 पार्थिव, Cr m g t as in text (for पार्थिवाः) Ñ B D2 4–7 कार्याणि नरेश्वरा (Ñ2 °र [sic]) Ñ2 D3 5 °र)

16 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 16 (cf v l 15) B3 reads 16[ab] in marg —[a]) Ñ1 B3 (after corr) 4 तर्कदूतैर्वा, Ñ2 B3 (before corr) दूतैस्तर्कैर्वा, B1 तर्कैर्गूलस्या, B2 कृपर्कैर्गूढ्रैः D2 3 तर्कैर्युक्त्या वा, D1 6 7 तर्कयुक्ता (D7 °क्त्या) वा, D6 राज्यहेतोर्वा (for तर्कैर्युक्त्या वा) —[b]) D1 4 5 7 वर्जिताः, M1 कुत्सिता (for कीर्तिताः) Ñ2 वामैवानयकारिभि, Ñ2 B1 3 ये चान्ये (B3 °मान्ये) परिशोकिता, B2 4 D1 2 ये वा न परि (D3 °र) शङ्किता, D6 चयापचयशंकिना —[c]) D1 3 6 च, D5 [अ]पि (for first वा) D1 [अ]थ सव, D2 तव च, D6 [अ]प्यथवा (for तव वा) D3 धामी कै (sic) (for वामात्यैर्) —[d]) D1 3 मा तथा (for मन्त्रितम्) Ñ B D6 बाध्यंते (B4 बोध्यते, D6 बध्यते) तात (Ñ1 तव) मानवा (Ñ1 °व) D2 4 5 7 बुध्यंते (D3 मिद्यते) बातु (D1 7 तात) मंत्रिण (D5 °ता)

17 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 17 (cf v l 15) —[a]) D3 किंचित् (for कच्चित्) Dt1 D1–5 7 T3 Ct सहस्रैर्, T3 G3 सहस्रं, G1 सहस्र, Cr m g सहस्रान् (as in text) Ñ B D4 कच्चिन्मूर्खसहस्रेण (all except D4 with hiatus) —[b]) Ñ B D1–7 एक (D6 [अ]प्येकं) मी (D3 मा [sic]) णासि (Ñ1 B2 °ति) पंडित —[c]) Ñ2 ह्यर्थकृत्येषु, B4 °कृत्स्नेषु, Dd1 °कृच्छ्रेषु (sic) D1 (before corr) [ऽ]प्यर्थकृच्छ्रेषु (for ह्यर्थकृच्छ्रेषु) —[d]) Ñ1 B D2 3 4 M4 मूयान् (for कुर्यान्) D3 M4 नैश्रेयसं Ñ1 D2 4 6 7 पर, Ñ2 B D1 3 4 M4 वच (for महत्)

18 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 18 (cf v l 15) —[ab]) Ñ B D2 3 4 M4 सहस्रैरपि मूर्खाणां यो नृप पर्युपास्यते (Ñ2 B2 °स्ते) —For 18[ab], D1 4 5 7 subst

2139* त्वमेवच्छतसहस्राणि मूर्खाणां पर्युपास्तताम् ।

[D1 वे त्वच्छत D4 यो चेवच्छत (for त्वमेवच्छत) D1 4 पर्युपास्ते]

—[c]) Ñ B1 3 D6 यद्येवापि, B4 यद्येवापि, D3 अथवा हि Ñ B D1 4 6 M3 (अ)युतैस्तस्य, D4 [अ]युतानेव (for °तान्येव) D7 अप**युतानेव

19 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 19 (cf v l 15) —[a]) D2 4 6 हि (for ऽपि) D1 (अ)निद्रो (for [अ]मात्यो) —[b]) Ñ1 B D1–7 दांतो (for दक्षो) —[c]) Ñ B D T G1 3 M3 राजपुत्र (G3 °मात्र) (for °मात्रं) —After 19 D2 4 5 7 ins.

2140* वसिष्ठो वामदेवश्च कच्चिन्मन्त्रिपुरोहितौ ।
वितर्कबुद्ध्या शास्त्राणि प्रयमन्द्रष्टुमर्हसि ।
कच्चित्तात सुमनस्यो नियुक्त स पुरोहित ।
कच्चस्तस्त्वनेभिस्ते दुष्कृतानि प्रबाधते ।

कच्चिन्मुख्या महत्स्वेव मध्यमेषु च मध्यमाः ।
जघन्याश्च जघन्येषु भृत्याः कर्मसु योजिताः ॥ २०
अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहाञ्शुचीन् ।
श्रेष्ठाञ्श्रेष्ठेषु कच्चित्त्वं नियोजयसि कर्मसु ॥ २१
कच्चित्त्वां नावजानन्ति याजकाः पतितं यथा ।
उग्रप्रतिग्रहीतारं कामयानमिव स्त्रियः ॥ २२
उपायकुशलं वैद्यं भृत्यसंदूषणे रतम् ।
शूरमैश्वर्यकामं च यो न हन्ति स वध्यते ॥ २३
कच्चिद्धृष्टश्च शूरश्च धृतिमान्मतिमाञ्शुचिः ।
कुलीनश्चानुरक्तश्च दक्षः सेनापतिः कृतः ॥ २४

G 2 109 40
B 2 100 30
L 2 114 43

[(l 2) D3 वसिष्ठ यान्वेव —(l 2) D3 वितर्कं D6 विधा (for कृत्वा) D2 कुरवाणि (for क°) D4 मानवप्रभुम् D2 एवासि (for अर्हसि) —For l 3-4 cf 2137* —(l 3) D3 [ऽ]विमुक्तके D6 नियुक्तके (for नियुक्त स) —(l 4) D1 तेऽ (for ते)]

20 V3 missing (cf v l 1) Ś1 om 20 (cf v l 15) —a) Dm1 D11 G3 मुख्यान् Ñc च मुख्येषु D2 महत्सुः D1 महत्त्वेषु(D2 °च) (for महत्स्वेव) —b) B1 मध्यमा मध्यमेषु च (by transp) D6 नियुक्तस्ते पुरोहित —Ñ1 om 20cd —c) K(ed) तु (for च) G1 M1 जघन्येषु जघन्याश्च (by transp) —d) Ñ2 B Dt1 D1 3 T1 G1 M1 4 ते तात, D1 तात ये G(ed) तात नि (for कर्मसु) D1 पूजिता (for योजिता) D2 कर्मस्था(D5 °स्था) योजिता नरा —After 20 Ñ1 B1-4 D6 read 37-43d (including star passages) while B1 reads 37-42 (including star passages) after 20

21 V3 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ1 B D1 read 21 (preceded by 2150*) after 33 —a) D1 उपाध्यान् (for अमात्यान्) B1 उपलभीतान् (sic?) B2 (m also as in text) D1 उपधानीतान् D1 उपधावीतान् —b) D1 पैतृ (for पितृ) —c) Dg1 ज्येष्ठाञ्ज्येष्ठेषु Ś1 Ñ1 B2-4 D1 कश्चित् D1 G1 च(G1 वै) कश्चित् (for कच्चित्त्वं) —After 21 Ś1 Ñ1 B D1 read 59 (including 2166*) whereas Dg1 D1 Dd1 Dm1 D1 S ins.

2141* कच्चिल्लोभेन दण्डेन भूयसुद्वेजितप्रजम् ।
राष्ट्रं तवानुजानन्ति मन्त्रिणः कैकयीसुत ।

[(l 1) Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1 G1 M1 Cg उद्वेजिता (D1 G1 °त) प्रजा D1 नातिवधप्रजा D1 भुशमुद्वेजप्रजा Cg as above (for the post half) —(l 2) Dt1 Dd1 D1 Ct राष्ट्रे T1 G1 M1 राष्ट्र Cg as above (for राष्ट्रं) D1 M1 [अ]नुजानाति, T1 [अ]जानन्ति, Cg as above (for [अ]नुजानन्ति) D1 मानव (for मन्त्रिणः) D1 सर्वेषैन (for कैकयीसुत)]

22 V1 missing (cf v l 1) —a) B1(sup lin also) न ते T1 त्वा (for त्वां) D1 नावमन्यंते —b) B1 याजकाः D1 या(D1 या)जका (for याजकाः) D1 यथा (for यथा) M1 कामयानमिव स्त्रिय (= d) —c) Ś1 Ñ1 B D1 उग्रः Cv r m g tp as in text Ct उग्रा (for उग्र) Ñ1 [अ]प्रतिग्रहीतारं —d) M1 वृषला यानके यथा (sic) —For 22 D1 subst

2142* वृषला इव भर्तारं क्षत्रिया इव याजका ।
कच्चित्त्वां नावमन्यन्ते युद्धं पतिमिव स्त्रिय ।

[(l 1) D1 वृषभा (for °ला) —(l 2) D1 नावजानन्ते (for °मन्यन्ते)]

—After 22 Ś1 Ñ B D1 ins V1 D1 cont after 2166*

2143* ये प्राज्ञा ये च दक्षा ये मूढा ये च पण्डिता ।
इष्टास्ते जीवित येषां कच्चित्ते सुरक्षिता ।

[(l 1) Ś1 D1 रक्षिता(Ś1 °तः) V1 श्र गिना, D1 प्राज्ञा (for प्राज्ञा) Ś1 च ये (by transp) (for second ये च) Ś1 D1 ये मूर्खा ये च Ś1 ये च मूढाः V1 D1 मूढा ये चैव(D1 ये च) (for ये मूढा ये च) —After l 1 V1 D1 ins

2143(A)* साधवश्चैव प्राज्ञा न शास्त्रविदुषस्तथा ।

—(l 2) Ś1 नित्य Ñ1 B1 नित्यं B1 (m also) नित्यं D1 दृष्टा (for इष्टास्) Ś1 V1 D1 तेषां (for येषां) Ñ1 B1 तान् V1 D1 येषि (for ते ते)]

—After 22 T1 ins

2144* उग्रप्रतिग्रहीतारं वृषल याजकं यथा ।
[cf 22cd in M1]

23 V1 missing (cf v l 1) —a) D1 उपायकुशलैर्वैद्य —b) Ś1 Ñ B1 D1 भृत्यं सत्यं(B1 °लो)षणे(D1 °णे) B1 Dt1 T1 M1 Ct भृत्यं सत्य(B1 °सु, m also °लो)षणे D1 भृत्यं सदूषणे, Cm g भृत्य° (as in text) —c) D1 ऐश्वर्ययुक्त —d) D1 नियुञ्ज, T1 हन्ति न (by transp) (for न हन्ति) Dt1 Ct हन्यन्ते Dd1 Dm1 वध्यते Cv r m g as in text (for वध्यते) Ś1 D1 योजु(D1 °नि)युञ्ज स वध्यते(D1 वाध्यते) Ñ B योजयत्नाति वध्यते —For 23 D1 subst

2145* उपायकुशला वैद्यास्त्वमं भृत्ये रतान् ।
शूराने वर्षकामांश्च यो न हन्याच्च हन्यते ।

24 V1 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ B D1 transp 24 and 25. —b) D1 धृतिमान् (for धृति°) Ñ1 धृति मान्धृतिमान् (second धृतिमान् in marg) B1 D3-5 T1 Cr m g t मतिमान्धृतिमान् (by transp) G1 धृति

G 2 109 39
B 2 100 31
C 2 114 42

बलवन्तश्च कच्चित्ते मुख्या युद्धविशारदाः ।
दृष्टापदाना विक्रान्तास्त्वया सत्कृत्य मानिताः ॥ २५
कच्चिद्बलस्य भक्तं च वेतनं च यथोचितम् ।
संप्राप्तकालं दातव्यं ददासि न विलम्बसे ॥ २६
कालातिक्रमणे ह्येव भक्तवेतनयोर्भृताः ।
भर्तुः कुप्यन्ति दुष्यन्ति सोऽनर्थः सुमहान्स्मृतः ॥ २७
कच्चित्सर्वेऽनुरक्तास्त्वां कुलपुत्राः प्रधानतः ।
कच्चित्प्राणांस्तवार्थेषु संत्यजन्ति समाहिताः ॥ २८
कच्चिज्जानपदो विद्वान्दक्षिणः प्रतिभानवान् ।
यथोक्तवादी दूतस्ते कृतो भरत पण्डितः ॥ २९
कच्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दश पञ्च च ।
त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सि तीर्थानि चारकैः ॥ ३०
कच्चिद्व्यपास्तानहितान्प्रतियातांश्च सर्वदा ।
दुर्बलाननवज्ञाय वर्तसे रिपुसूदन ॥ ३१

मान्यतिमाश —°) Ś1 Ñ B D6 [अ]प्रमत्तः (for [अ]कुरस्र) —ᵈ) B4 G1 दक्ष Ś1 Ñ B2-4 D1-7 M4 तव, B1 तथा, Dg1 reads in marg (for कृत)

25 V1 missing (cf v 1 1) Ś1 Ñ B D6 transp 24 and 25 —ᵃ) D1 3 ते कच्चित् (by transp) Ś1 Ñ B D2 1-7 कच्चिच्च (Ś1 D4-7 °त्ते) बलिनो मुख्या (Ñ1 illeg for मुख्या) —ᵇ) Ś1 Ñ2 B D1 2,4 सर्वे, D2 4 5 7 योधा (for मुख्या) Ñ1 युद्धविशारिदा (sic) G1 युधि विशारदा —ᶜ) Ñ2 B1 3 D2 दृष्टा(D6 °रि [sic])दाना, B2 D1 3 4 7 दृष्टा(D1 (m also) दृष्ट)पदाना(B1 D6 °ना) B4 दृष्ट्वा पदान्या Dt1 Dm1 दृष्टापदाना, D2 दृष्टवन्तश्च M1 दृष्टापदान, Cr दृष्टापदाना Cm ç t दृष्टापदाना (as in text) —ᵈ) Ñ B स्वयं (for त्वया) V1 (also) सानिस्य (sic) (for सत्कृत्य) B4 मानित, D6 सोदिता (for मानिता)

26 V1 missing (cf v 1 1) —ᵃ) B4 बल च, D6 भगस्य (for बलस्य) B1 भुक्त च, D2 भोक्तस्य, D4 सर्कं वै —ᵇ) Ñ2 reads वेतनं च in marg B4 D1 7 G2 M1 यथोचित, Cg as in text (for °चितम्) —ᶜ) Dm1 D1 7 G1 3 संप्राप्तकाले, Cg संप्राप्तकाल (as in text) —ᵈ) B4 ददाति न (sic) D4 7 ददस्व तथ(D2 °ष) Ś1 Ñ B2(m also विकर्षसे) 3 4 D6 विलम्बसे B1 D2 4 5 7 विकर्षसि(B1 °से) D1 3 [न] प्रकर्षसि (for विलम्बसे) T3 repeats ᵃ in place of ᵈ

27 V1 missing (cf v 1 1) —ᵃ) D2 हृते, T3 चैव (for ह्येन) Ś1 Ñ B D2-4 6 7 कालातिक्रमणादेव(D4 °द्वेते, D6 7 °देनेद्) Dd1 Dm1 G M1 °क्रमणेनेव, T1 M3 Cg °क्रमणे चैव —B2 damaged for ᵇ —ᵇ) B1 (m also) D4 3 भृता (for भृताः) Ś1 D6 भक्तप्रदानयोर्बिना; D1 3 भुक्त (D1 भक्ता)वेतनयोर्भृता (sic) —ᶜ) Ś1 Ñ B D2 4 भर्तुरप्यपकुप्यन्ति Dg1 Dt1 T2 M2-4 भर्तुरप्यतिकुप्यन्ति D1 3 कुप्यन्ते प्रकुप्यन्ति D4 7 भर्तारमवमन्यन्ते, D5 भर्तुरपि निरुन्धन्ति T1 भृगुरप्यतिकुप्यन्ति (s c) Cg as in text (for ᶜ) —ᵈ) T3 सोऽनर्थं B1 (m as in text) महान्तो (for सुमहान्) Ś1 Ñ B D2 4-7 G3 भवेद्; Dt1 T1 कृतः Cg स्मृतः (as in text)

28 V1 missing (cf v 1 1) —ᵃ) Ś1 D1 ते (for सर्वे) Ś1 Ñ1 B1 ((before corr) 4 D2 1-7 कच्चित्सर्वा (B1 (m after corr) °सर्वा)नुरक्तास्ते(D2 °त्र) T3 कच्चित्सर्वानुरक्तास्त्वां —ᵇ) D2 सत्कुलज, T2 प्रधानित (for प्रधानतः) —ᶜ) D1 3 युद्धे (for कच्चित्) D1 3 तवार्थाय Ś1 Ñ B D2 4-7 त्वादर्थेषु(B2 °र्थेषु) प्रियार्थमपि वा —ᵈ) Ñ1 न त्यजन्ति, D1 3 सत्यजेषु

29 V1 missing (cf v 1 1) —ᵃ) Ñ1 illeg for कच्चिज्जा Ś1 D6 दानवशो, D4 7 धानवशो (for जानपदो) D1 वृद्धान् (for विद्वान्) —ᵇ) Ñ B1 2 शक्तीय (Ñ1 °य) B3 सोगार; B1 धीरश्च D1 स्वरूप, D2 सुरूप, D3 T3 दृक्षिण (for दक्षिण) D2 स्वभावधान्, D4 7 प्रविभागवित् —ᶜ) Ś1 सुचरोर्थवादी (for यथोक्त°) D1 3 च (for ते) —ᵈ) G1 3 भवति (for भरत)

30 V1 missing (cf v 1 1) —ᵃ) B2 M1 कष्टादशा न्येव(M1 °शौ च) —T2 illeg for 30ᶜ–31 —ᶜ) B1 पृथिस् (for first त्रिभिस्) D2 3 T3 भव(T3 °नु)ज्ञातैः —ᵈ) Dt1 Dd1 धारकैः, Cg चारकैः (as in text)

31 V1 missing (cf v 1 1) T1 illeg for 31 (cf v 1 30) —ᵃ) Dd1 केचिद् T3 व्यपास्तान्(sic) G1 M1-4 स्वपास्तान्, M3 स्वपा° Cr m g t as in text (for व्यपास्तान्) T3 आहतान्; G1 विहितान्; Cr m g as in text (for अहि°) D1 3 कच्चिद्दोषो(D1 °दोषा) बलवता —ᵇ) G1 हि (for च) D1 3 सर्वेश —For 31ᶜᵈ, Ś1 Ñ B D6 subst

2146* कच्चिद्वै पुरुषव्याघ्रो प्रतिपाद्य सर्वेण ।

[(Ñ B1 Ś (B1 Ñ (s c)) व्याघ्रं(Ñ1 °घ्र), B2 द्विषत्पार्थे, B3 4 द्विषत्पार्थे(B3 [inf lin] °र्थे) (for पुरुषव्याघ्र) B1 प्रतिपद्य(inf lin °दक्ष)]

—B2 cont

2147* कच्चित् शत्रुषु शौर्यं करोषि परमं परम् ।

—After 31ᵃᵇ D1 3 ins while D4 5 7 subst for 31

2148* कच्चिद्वै द्विषतां मध्ये प्रतियाते च सर्वदा ।
दुर्बलं धारयन् वर्तसे रिपुसूदन ।

[(l 1) D1 भवे, D2 धी°, D7 भवे° (for मध्ये) D1 3 सर्वे —(l 2) D1 दुर्बलं D4 5 धारयन् (C t धार°)]

—D1 3 cont

कच्चिन्न लोकायतिकान्ब्राह्मणांस्तात सेवसे ।
अनर्थकुशला ह्येते बालाः पण्डितमानिनः ॥ ३२
धर्मशास्त्रेषु मुख्येषु विद्यमानेषु दुर्बुधाः ।
बुद्धिमान्वीक्षिकीं प्राप्य निरर्थं प्रवदन्ति ते ॥ ३३
वीरैरध्युषितां पूर्वमस्माकं तात पूर्वकैः ।
सत्यनामां दृढद्वारां हस्त्यश्वरथसंकुलाम् ॥ ३४
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः स्वकर्मनिरतैः सदा ।
जितेन्द्रियैर्महोत्साहैर्वृतामार्यैः सहस्रशः ॥ ३५
प्रासादैर्विविधाकारैर्वृतां वैद्यजनाकुलाम् ।
कच्चित्समुदितां स्फीतामयोध्यां परिरक्षसि ॥ ३६

G 2 109 49
B 2 100 42
L 2 114 52

2149* मन्त्री पुरोहितश्चैव सेनापतिकुमारकौ ।
द्वास्थो राजकुलीनश्च द्रव्यहर्ता प्रशासक ।
वीणापाल पुराध्यक्षो धनवान्पौरनायक ।
धर्मान्तिक प्राड्विवाको दण्डदुर्गस्य पालक ।
अष्टादशो द्वारविक्रो यथोऽथ प्रथमो मत । [5]
देशकालौ तथा कर्ता शक्ति साध्याश्च साधनम् ।
उपायाश्च सहायाश्च क्षयोऽथ व्यय एव च ।
लाभ पश्चात्प्रकोपश्च अनुबन्धो बलक्षय ।
बलाक्षा च सहिता स्वपक्षे दश पञ्च च ।

[(l 4) D3 कर्णान्तिक प्रार्थयेत् (for the prior half) —(l 6) D3 साध्यश्च (for साध्याश्च)]

—a) D1.2 अपताभूय (for अनर्थकुशल) Ś1 Ñ2 B D6 सु (Ñ2 reads सु in m B1.3 स)दुर्बलान्धा(B3.4 D6 °न्धा) स्पश्च, Ñ1 सुदुर्बल पालकश्च, G(ed) सुदुर्बलीश्च धारयन् —b) G1 M3 वर्धते, Cr m g वर्तसे (as in text) —After 31 D1 reads 37 39cd–43ab (including 2156*) whereas D2 reads 37–43ab (including 2154* and 2156*)

32 T1 illeg for 32 (cf v l 30) The sequence of sts 32–44 (including star passages) in V1 is as follows 2154* 39cd–43c 2156* 43d, 32 33 2159* l 3–6 of 2150*, 59 2166* 2143*, 34–36 2160* and 44 Ś1 Ñ2 B D1.6 read 32 and 33 preceded by 2158* after 43ab (D1.2 after 43ab) —a) Ś1 D5 M3 च, B1 तु; Cg as in text (for न) B1 D5 लौ (D5 [अ]लौ) कायतिकान्, B3 लोकशतयतिकान् (hypm) D1.2 लोकान्ये तिकान् —b) Ñ1 mostly illeg D1.2 ब्राह्मणे Ś1 Ñ2 B D2.4–7 उपसवसे (for तात से°) —After 32ab B1 repeats in marg l 1 of 2154* (cf v l 38) while B4 ins, l 1 only of 2154* —c) B1 मले बाकुशला —d) Ś1 D6 मूढ, Ñ B1.3.4 D1–6 मूढा, V1 मूर्खा, B2 (sup lin मूढा) लोका (for बाला)

33 For sequence in Ś1 Ñ2 V1 B D1.2 cf v l 32 D3 om 33–52 D2.4.7 om 33 —a) Ś1 Ñ V1 B D1.6 शास्त्रेष्वन्येषु (for धर्मशास्त्रेषु) —b) Dg1 वर्तमानेषु Cr g k विद्यमानेषु (as in text) M1 दुर्बला G(ed) दुर्विधा (for दुर्बुधा) V1 विज्ञानेषु निर्बुधा —c) V1 B3.4 मान्वीक्षिकीं V1 D1.2 गृह्य (for प्राप्य) —d) Ñ B निरर्थान् Ś1 D6 न निर्दोषार्थं (D6 कार)वदि ते —After 33 Ś1 Ñ B3.4 D5 ins V1 B1.3 D1.2 read 2159* and then cont l 3–6

2150* कच्चिद्दर्शयसे नित्य मनुष्यान्समलकृत ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे मुक्त्वा च विदित जनम् ।
कच्चित्कल्य च प्राय च तवासीनस्य चाग्रत ।
पिबन्ति मदिरा नाना भुञ्जते भोजनानि च ।
कच्चित्पितरि सद्वृत्ति वर्तसे पुरुषर्षभ । [5]
पितामहानपि वा वर्तसे तुल्यगौरव ।

[(l 1) Ś1 समलकृतान् (for °कृत) —(l 2) Ñ2 मुक्त्वा B3 वृत्ता((for मुक्त्वा) Ñ1 विनित (for विदित) Ñ1 —त्वा ***जन (illeg) B4 कृत्वा च विचिन्त यत (sic) (for the post half) —(l 3) B1 किंचिद् (for कच्चिद्) Ś1 D6 कल्ये, L(ed) काल्ये (for कल्य) V1 (with hiatus) चासीनस्य तवाग्र D1.2 (with hiatus) आसीनस्यैव तेऽग्र (for the post half) —After l 3 B3 ins शाले कर्म —(l 4) B4 om नाना —(l 5) V1 सद्वृत्त B1 D2 सद्वृत्त, D5 सुवृत्त, G(ed) सद्वृत्ति (for सद्वृत्ति) D6 पुरुषर्षभे —(l 6) Ś1 च (for अपि) Ñ2 B3 च (for वा) D1.2 कुलगौरव (for तुल्य°) V1 पितामहानपि वा वर्तसे कुलगोचर (subm)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 B D6 read 21 V1 D1.2 read 59 (including 2166* and 2143*)

34 For sequence in V1 cf v l 32 D3 om 34 (cf v l 33) —a) B3 धीरैर् (for वीरैर्) Ś1 चाप्युषितां, D1.2 अधिष्ठित Ś1 Ñ1 D2.4–7 नित्यम् (for पूर्वम्) —b) Ñ B1–3 D1.2 इह, V1 सह, B4 इव (for तात) Ś1 Ñ V1 B D1–6 पूर्वजै —After 34ab D2.7 ins

2151* सद्वृत्त वर्तसे यस्य यथासाक सदा पिता ।

—c) Ś1 Ñ B3 D6 सत्यनाम्नीं(Ñ1 °म्ना) B4 सद्युनाम्नो (for सत्यनामां)

35 For sequence in V1 cf v l 32 D3 om 35 (cf v l 33) —ab) M3 सत (for सदा) Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.6 पुत्रै(Ñ2 B3 अन्यै V1 यत (sic) B2 युद्धे, B3.4 D6 रतै)स्वाव स्व(Ś1 V1 सु) कर्मसु(D1 °र्मि) Ñ1 स्वकर्मनिरतकर्मसु (sic) (for b) D2.4.7 महाक्षत्रियविद्वद्भि स्थितैस्तात स्वकर्मसु —c) Ś1 D6 दान्तैर्वे, Ñ2 B3 शूरा धार्मि B1.3.4 शूरा धार्मि (B1 °र्मै) D2 वृताममर्यै, D4.7 वृतामन्यै, M3 वृतामेतै (for वृतामार्यै) Ś1 Ñ B1–3 D1.2.4.7 M3 सहस्रशै

36 For sequence in V1 cf v l 32 D3 om 36 (cf v l 33) —a) Ñ2 प्रसादै —b) Ś1 Ñ1 D6 भूतां (for

G 2.109.21
B. 2.100.43
L. 2.114.21

कच्चिच्चैत्यशतैर्जुष्टः सुनिविष्टजनाकुलः ।
देवस्थानैः प्रपाभिश्च तडागैश्चोपशोभितः ॥ ३७
प्रहृष्टनरनारीकः समाजोत्सवशोभितः ।
सुकृष्टसीमा पशुमान्हिंसाभिरभिवर्जितः ॥ ३८

अदेवमातृको रम्यः श्वापदैः परिवर्जितः ।
कच्चिज्जनपदः स्फीतः सुखं वसति राघव ॥ ३९
कच्चित्ते दयिताः सर्वे कृषिगोरक्षजीविनः ।
वार्तायां संश्रितस्तात लोको हि सुखमेधते ॥ ४०

वृतां) Dm1 चैत्य (sic) Cg as in text (for चैत्य) D2.4.7 [आ]वृतो (for [आ]कुलाम्) Ś1 Ñ V1 B D1.2.4 द्विपै (V1 D2 चैपै, D3 पैपै)रलङ्कृतो (Ñ1 B1-3 °है) —c) Ś1 V2 Dg1 D1-3.4 च(Dg1 तु)मुदितः, Ñ B प्रमु°, T2 समुन्दिता, G1.2 समुदित, Cg सुमुदितः Ck t as in text (for समुदितो) —d) Dt1 परिवृतः, Cm °सि (as in text) —For 36cd, D1.7 subst (reading it after 2153*):

2152* अयोध्या च पुरी तात पालयन्नधितिष्ठसि ।

—After 36 Ś1 Ñ1 B1.4 read 2159* while V1 D1.7 ins. 2160* —After 36, B1.3 read 2159* for the second time and thereafter cont 2160*

37 For the sequence in Ñ1 B D1, cf v l 20 and for D1.4, cf v l 31 D3 om 37 (cf v l 33) In V1, the portion of the text from 37 to 39b is missing Ś1 om 37-42 D1.7 om 37 —a) G1.2 M3 Cr g k चित्य, Cv चौत्य, Crp gp t as in text (for चैत्य) T2 रुद्र(for शतैर्) D3 जुष्टो, M3 जुष्ट Ñ B D4 कृषिवर् (Ñ1 B1.3 °ै; B4 °वरः D4 °र)नारा, D1.3 कृषिकैर्जुष्ट, M3 शिष्टजैर्जुष्ट (for चैत्यशतैर्जुष्ट) —b) Ñ1 B D3 T2 सु(D3 स)निविष्टो Ñ1 सुमाकुल, B3 स(sup lin ज)नाकुल (metr) D3 G2 जनाकुलो D5 सुनिविष्टजनाकुलः; M3 सुनिविष्ट समाकुल —c) D1 damaged for स्थानैः G1 देवालयै —d) Dg1 विमानैश्च; Dt1 Dd1 Dm1 S Cg तडागैश्च (for तडागैश्च) B2 चोपशोभित (L(ed) °ता) D3 उपशोभिता

38 For the sequence in Ñ2 B D3 cf v l 20 and for D1.4 cf v l 31 V1 missing (cf v l 37) Ś1 D3 om 38 (for Ś1 and D3 cf v l 37 and 33 resp) D3 om 38-39b M3 om (hapl) 38ab M3 reads 38ab after 39ab —a) D1 D2 प्रहृष्ट; Cip हृष्टित (for प्रहृष्ट) D1.2 नरनारीक; D2.3.4.7 T नरनारीभिः (D2 °रा; T °र) —b) Ñ B D4 भूषित (D4 °ता) D2.4.7 वर्जितो (for शोभित) —c) Ñ B1-3 D4 G1 सुकृष्ट (B1 D4 °कृष्ट)सीम (G1 °मा) B1 om D2 °सीम L(ed) °सीमा (for सुकृष्टसीमा) —d) Ñ1 B D2.4 विविधा (for हिंसाभिर्) Ñ2 B D2.3.7 T1.2 Cg परिवर्जित (for अभि°) —For 38cd, D1.7 subst

2153* सर्वसुखैः सुखवर्जितैः नित्यसदा परिवर्जितम् ।

—After 38ab, D4 ins. l 1 only of 2154* for the first time repeating it (see sequence) marg after 32ab. —D1.7 read 2152* after 2153*

39 For the sequence in Ñ2 B D4 cf v l 20 and for D1.4 cf v l 31 V1 missing 39ab (cf v l 37) Ś1 D3 om 39 (cf v l 37 and 33 resp) D2.4.7 om 39-50 D1 om 39ab (cf v l 38) B1.3 read 39ab in marg —a) Dt1 अदेवमातृका, D3 न देवमातृको, D5 अदेवदोहक, T2 G2.3 M1.2 अदेवमा°. Ñ B D4 कच्चिद् (for रम्य) —b) B2 च यदै Ñ B1.4 च विवर्जित; B2 D3 अपि (D2 °प)वर्जित (for परिव°) D3 श्वापदैश्चैव वर्जित. —After 39ab, M3 reads 38ab —After 39ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins Ñ1 B1.4 D4 ins. l 1 only after 39ab V1 ins. before 39cd, D2 ins l 1 only after 35 whereas D1 ins l 1 only after 32ab M3 ins l 1 before and l 2 after 35cd

2154* परित्यक्तो भयैः सर्वैः खनिभिश्चोपशोभितः ।
विवर्जितो नरैः पापैर्मम पूर्वैः सुरक्षितः ।

[(l. 1) V1 °वर्जितो B1.2.4 भयै, B3 (second time) [S]भये, D2 [S]पि वा (for भयै) Ñ1 B3 (first time) परित्यक्तभयैः Ñ2 V1 B1.2.3 (both times) खनिभिश्च D1 खनिभिः (alleg) [for खनिभिश्च] V1 B3 (in also) खनिभि V1 खनिभि, B1.3 (first time) खनिभि; B3 (second time) खनिभि (for खनिभि°) —(l 2) M3 नरै M3 पापै (for नरै)]

—c) T2 चतुष्पद (sic) —d) B3 (before corr as in text) Dt1 D3 T2 राघव —After 39 Ñ B D4 ins.

2155* प्रहृष्टनरनारीकः सुनित्यं क्रीडितोत्सवः ।

[B1.4 °नारीक. Ñ2 B3 °नरः (for °नारीकः) Ñ1 °नारी B3 सुनित्यं क्रीडितः (for the post half)]

40 For the sequence in Ñ2 B D4 cf v l 20 and for D1.4 and V1 cf v l 31 and 32 resp Ś1 D3 om 40 (cf v l 37 and 33 resp) D2.4.7 om 40 (cf v l 39) —a) Ñ V1 B D1.4 कच्चित्ते (for दयिता सर्वे) —b) Dg1 D5 M3 Ct कृषिगोरक्ष, Cr m g° रक्ष (as in text) Ñ B D4 वर्त्तयेत V1 D1.4 वर्तते (for जीविन) —D3 om. 40c-41a V1 reads it om from 40c to 41b —c) B1 वार्त्तायाम् (s) B1 D1.4 Ck संश्रितास् Dt1 Ct संश्रिता M3 संश्रितस् (s.c) Ct संश्रुताः Cm r as in text (for संश्रितस्) V1 तत्तात्प्रजा —d) B3 (before corr) लोकाः (after corr as in) लोके V1 B1 D1 D3 हि च (for हि) Ñ1 B1 D1.4 M3 कृषिकैर्वर्द्धते (D3 °वर्द्ध (s.c) M3 °वर्त्ते) D1.4.5 कृषिकैर्वर्धत (for सुखमेधते)

तेषां गुप्तिपरीहारैः कच्चित्ते भरणं कृतम् ।
रक्ष्या हि राज्ञा धर्मेण सर्वे विषयवासिनः ॥ ४१
कच्चित्स्त्रियः सान्त्वयसि कच्चित्ताश्च सुरक्षिताः ।
कच्चिन्न श्रद्दधास्यासां कच्चिद्गुह्यं न भाषसे ॥ ४२
कच्चिन्नागवनं गुप्तं कुञ्जराणं च तृप्यसि ।
कच्चिद्दर्शयसे नित्यं मनुष्याणां विभूषितम् ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे राजपुत्रो महापथे ॥ ४३
कच्चित्सर्वाणि दुर्गाणि धनधान्यायुधोदकैः ।
यन्त्रैश्च परिपूर्णानि तथा शिल्पिधनुर्धरैः ॥ ४४

G 2 109 52
B 2 100 53
L 2 114 54

---

41 For the sequence in Ñ2 B D6 cf v l 20 and for D1 3 and V2 cf v l 31 and 32 respy Ś1 D4 om 41 (cf v l 37 and 33 respy) D3 1 7 om 41 (cf v l 39) D6 om 41[ab] (cf v l 40) T3 om 41–43 —[a]) B3 सेन, M4 सस्मात् (for तेषां) B2 [श्चा]गुप्त, B4 गुप्त, D1 गुप्ति, D5 गुप्ते (for गुप्ति) V1 Dt1 Dd1 Cv r k -परिहारै, D1 3 परिवारै, Cm g t as in text (for -परीहारै) —[b]) Ñ V1 B M4 धा(Ñ1 V1 B3 वा)रणा कृता, D1 2 धरणी कृता (for भरणं कृतम्) —[c]) Ñ2 B4 रक्ष्या हि राज(B4 °ज्य) धर्मेण, V2 रक्ष्या हि राज्ञा धर्मेश, M3 रक्ष्या राज्ञा स्वधर्मेण

42 For the sequence in Ñ2 B D6 cf v l 20 and for D1 3 and V2 cf v l 31 and 32 respy Ś1 D4 om 42 (cf v l 37 and 33 respy) D3 1 7 om 42 (cf v l 39) T3 om 42 (cf v l 41) —[a]) D5 प्रिया (for स्त्रिय) Ñ1 Dt1 सान्त्वयसे, T2 सान्त्वयसि (sic) G1 साधुकृता, L(ed) शासयसि —[b]) Ñ1 Dg1 Dt1 T1 2 M3–4 कच्चित्तास्ते, D5 कच्चिश्च —[c]) B1–3 M3 (श्र)द्दध्यां, Cr m g k t as in text (for [श्र]द्धा) —[d]) B4 विकुप्यसे (for न भाषसे) —After 42 B4 ins 2158*

43 For the sequence in Ñ2 B1 3 D6 cf v l 20 and for D1 3 and V2 cf v l 31 and 32 respy D4 T3 om 43 (cf v l 33 and 41 respy) D3 4 7 om 43 (cf v l 39) B4 om (hapl) 43[ab] Ś1 reads 43[ab] (along with 2156* and 2158*) after 14 —[a]) Ś1 Ñ1 D1 4 5 नागबल, Ñ2 नागमत्तु (for °वनं) Ś1 B1 3 D6 गुह्यं (for गुप्तं) —After 43[a] Ś1 N V2 B1 3 D1 2 4 ins

2156* कैकेयी सुभगास्वया ।
कच्चिद्भुक्तदन्ताना

[(l 1) V1 B1 2 3 (m also as above) D1 3 दुस्त्यजै गुप्तमने (D1 3 सुभग) —(l 2) V1 D5 उपनदन्तानां, D1 उपत्र मन्धानां (with hiatus)]
whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G M ins

2157* कच्चित्ते सन्ति धेनुका ।
कच्चिच्च गणिकाश्वानां

[(l 1) M4 धेनव —(l 2) Dg1 गणिकानां, Cg °काश्वानां (as above)]
—[b]) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 3 4 T1 M4 Cm न(N2 D1 2 T1 च) तृप्यसे, Dd1 च तृप्यति (sic) Cr g न तृप्यसि —After 43[b], Ś1 Ñ B1–3 4 (after 42 owing to omission) D6 ins

2158* कच्चित्सभाया रमसे कच्चित्काले विबुध्यसे ।
कच्चिच्चापररात्रेषु धर्मार्थौ सम्प्रबुध्यसे ।
कच्चित्संग्रामभीतेषु शूरस्ते वाहिनीपतिः ।
असहायाऽनुरक्तश्च हिते नित्यं च तिष्ठति ।

[B4 om (hapl) l 1 —(l 1) Ñ1 illeg for चि in second कच्चित् and for वि in विबु° —Ś1 Ñ2 om (hapl) l 2 —(l 2) B1 3 D6 चापरात्रे च(D6 °त्रेषु (sic)) L(ed) च परात्रेषु Ñ1 B4 धर्मार्थौ B1 3 °रत्स B3 °र्थौ (sic) (for °र्थौ) D6 विप्रबुध्यसे —(l 3) B4 संग्रामे (sic) (for संग्राम) —(l 4) Ś1 B4 (m also as above) D6 असहायो (for असहायौ) Ś1 D6 हि (for first च) Ś1 D6 शोके (for नित्य)]

—[d]) Dg1 Dt1 T1 2 M1 3 4 मानुषाणां, Cg मनुष्याणां (as in text) T3 G3 M1 4 विभूषित —[e]) Dg1 पूर्वाह्ने, G1 पूर्वाह्ने —[f]) Dd1 Dm1 T3 G M1 3 4 महारथ Cg as in text (for °पथे) —For 43[cdef] Ś1 Ñ V1 B D1 2 4 subst Ś1 Ñ2 B3 4 D6 read after 36 and V2 B1 3 D1 4 read after 33

2159* कच्चिन्मनुजशार्दूल मनुष्यान्समलंकृतान् ।
उत्थायोत्थाय पूर्वाह्णे राजपुत्राभिवीक्षसे ।

[Cf l 1–2 of 2150* —(l 1) Ś1 D6 मनुष्यशार्दूल V2 B1 3 D1 3 4 कच्चिद्दर्शयसे नित्य (43[c]) (for the prior half) B1 3 D1 3 समलंकृत V2 मनुष्याणामलंकृत (for the post half) —(l 2) V1 B1 3 D1 3 4 मुखानि च विद्धि(B3 °जि)न जन(V1 °न) (for the post half)]
—N B cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 43 V2 D1 3 ins after 36

2160* कच्चित्त सर्वे कर्मान्ता प्रत्यक्षास्तऽविशङ्कया ।
सर्वे वा पुनरुत्सृष्टा मध्यमेवात्र कारणम् ।

[(l 1) Ñ B च सर्वे G1 सर्वे च G3 सर्वे न (by transp) (for न सर्वे) B4 कर्मान्त (for कर्मान्ता) V2 D3 4 परोक्षास्ते (V2 °क्षास्ते D6 °क्षे ते) Ñ V1 B D1 2 (स)विशङ्किता Cv m g t as above Cr (स)वशङ्कया (for °ङ्कया) —(l 2) M4 सर्वे G1 2 च (for first वा) D6 पुनरुत्सृष्टा Ñ1 संक्षिप्त वा, Ñ2 V1 B D1 3 श्वासित वा(V1 D1 2 वा B4 वसु) M4 मध्यम वात्र (for मध्यमेवात्र)]

44 For sequence in V1 cf v l 32 D4 om 44 (cf v l 33) D3 4 7 om 44 (cf v l 39) —[a]) Ś1 Ñ B D6 कच्चित्ते दुर्गाणि V1 सर्वाणि पूर्णानि, Dt1 Dd1 Dm1 T3 G M3 4

G. 2 100 53
B 2 100 54
L. 2 114 55

आयस्ते विपुलः कच्चित्कच्चिदल्पतरो व्ययः ।
अपात्रेषु न ते कच्चित्कोशो गच्छति राघव ॥ ४५
देवतार्थे च पित्रर्थे ब्राह्मणाभ्यागतेषु च ।
योधेषु मित्रवर्गेषु कच्चिद्गच्छति ते व्ययः ॥ ४६
कच्चिदार्यो विशुद्धात्मा क्षारितश्चोरकर्मणा ।
अपृष्टः शास्त्रकुशलैर्न लोभाद्बध्यते शुचिः ॥ ४७
गृहीतश्चैव पृष्टश्च काले दृष्टः सकारणः ।
कच्चिन्न मुच्यते चोरो धनलोभान्नरर्षभ ॥ ४८
व्यसने कच्चिदाढ्यस्य दुर्गतस्य च राघव ।
अर्थं विरागाः पश्यन्ति तवामात्या बहुश्रुताः ॥ ४९
यानि मिथ्याभिशस्तानां पतन्त्यस्राणि राघव ।
तानि पुत्रपशून्घ्नन्ति प्रीत्यर्थमनुशासतः ॥ ५०
कच्चिद्वृद्धांश्च बालांश्च वैद्यमुख्यांश्च राघव ।
दानेन मनसा वाचा त्रिभिरेतैर्बुभूषसे ॥ ५१

दुर्गाणि सर्वाणि (by transp), Cr m g सर्वाणि दुर्गाणि (as in text) —ᶜ) Ś1 D6 [आ]युधाद्दिकै, B2 (m also as in text) -[आ]युधाश्चैव, T2 G2 3 M1 2 -[उ]दकायुधै, Cr m g as in text (for [आ]युधोदकै) —ᵈ) T2 तु (for च) Dt1 Dm1 T M3–4 प्रतिपूर्णानि, Cr m g परि° (as in text) —ᵈ) B4 Dg1 यथा Ś1 V1 D6 शिल्पैर्, B4 शिल्प, G1 [आ]युध (for शिल्पि) Dg1 धनुर्हरै

45 D5 om 45 (cf v l 33) D2 4 7 om 45 (cf v l 39) V1 D1 3 om 45–47 —ᵃᵇ) M3 चेद् (for ते) B1 ***चिद् (illeg) D4 स्वल्पतरो(L[ed]°र) (for मल्प°) —ᶜ) B4 अगात्रेषु (sic) G1 किंचित् (for कच्चित्) G3 M1 कच्चित्ते न त्वपात्रेषु —ᵈ) Ś1 D6 त्यागो, N3 B कोषो, G1 दोको(meta) N2 B1 3 पार्थिव (for राघव) M3 कोशो गच्छतु सक्षय

46 D5 om 46 (cf v l 33) D2 4 7 om 46 (cf v l 39) V1 D1 3 om 46 (cf v l 45) —ᵃ) Ś1 N B D6 G1 M4 दे(D4 दै)वतार्थेषु पितृषु(B4 पि**, G2 M4 पित्रर्थे) —ᵇ) N1 B3 ब्राह्मणाभ्या(N3 °भ्या)गमेषु च, Dd1 Dm1 T2 G1 M3 °णेभ्या(T3 M3 °भ्या)गतेषु च —ᶜ) T2 1 मैत्रिवर्गेषु

47 D5 om 47 (cf v l 33) D2 4 7 om 47 (cf v l 39) V1 D1 3 om 47 (cf v l 45) —ᵃ) Ś1 आर्ये, B1 आर्य, G3 आर्यो (sic) (for आर्यो) N1 Dt1 T3 M1 Ct [s]पि शुद्धात्मा —ᵇ) B1 (also) दूषितश्च (for क्षारितश्च) N1 Dt1 Ct चाप, N2 B3 दस्यु, D1 2 Dg1 धीर, T1 2 धार, Cv r g as in text (for चोर) T3 M3 कारणात् Ś1 D6 क्षपितश्चोरकर्मणा —ᶜ) Ś1 अदृष्ट, N1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct अदृष्ट, N2 B2–4 Dg1 D1 अदृष्ट, T1 G1 2 अपृष्ट, M1 अपृष्ट्वा, Cr m g k as in text (for अपृष्ट) B4 शास्त्रै —ᵈ) Dd1 T2 G M Cr m g बध्यते, Cv वर्धते, Ct as in text (for वध्यते) Ś1 D6 नाय(D6 °ये) श्चयति मानव, N B नापध्या(B4 °ध्याप [meta])यति(N1 °सि) मानव

48 D1 om 48 (cf v l 33) D2 4 7 om 48 (cf v l 39) —ᵃᵇ) Dm1 दृष्ट् (for गृहदृ) Dm1 दृष्ट (for दृष्ट), T1 G1 सकारणे, Cr m g k t °ण (as in text) Ś1 D6 गृहीतश्चोक्त(L[ed] °क्त आ)रक्ष कुशलो दृष्टकारण, N B गृहीतदृष्ट(G[ed]°ष्ट)आरक्षै (B1 3 °ष्ट आरक्षै, B2 [m]°आरक्षै, B4 °पूर्व नारक्षै) कुशलै दृष्टकारण, V1 गृहात्प्रगतो रक्षै (क्षै ?) कुशलैर्दुष्टकारणो (subm) D1 2 गृहीत्व पृष्टो रक्षै कुशलैर्दृष्ट सकारण —ᶜ) D1 2 मुच्यते (for मुच्यते) Ś1 N2 V1 B D1 4 चोरो(B2 [m also] चैरो), D3 चोरैर् (for चोरो)

49 D5 om 49 (cf v l 33) D1 4 7 om 49 (cf v l 39) —ᵃ) M4 व्युत्पन्न (for व्यसने) —ᵇ) Dt1 Ct दुर्बलस्य, Cr m g k as in text (for दुर्गतस्य) —For 49 Ś1 N V1 B D1 3 6 subst

2161* कच्चिद्विवदतोर्थेषु बलिनो दुर्बलस्य च ।
अपक्षपातात्पश्यन्ति कार्येष्वधिकृता नराः ॥

[(l 1) Ś1 D6 चाविदितार्थेषु V2 विदितोर्थेषु (subm), B4 विवदतोर्थेषु (for विवद°) —(l 2) N1 B3 अपक्षपाता, D1 (before corr as above) पक्षपातान V1 D1 3 कार्याणि, B1 **षु (for कार्येषु) B3(orig as above marg) [अ]पि निरीक्ष्य (for °कृता नरा)]

50 D5 om 50 (cf v l 33) D2 4 7 om 50 (cf v l 39) Dg1 reads 50 and 51ᵃᵇ in marg —ᵃ) B1 मिथ्या***नां(illeg) B4 °भिशस्ताणि —ᵇ) B4 पश्यन् (for पतन्ति) Ś1 N V1 B1–3 Dg1 Dt1 Dm1(before corr as in text) D1 3 6 T Ct [अ]श्रूणि, B4 आश्रूणि, Cr g as in text (for [अ]स्राणि) Ck tp पादन्यासानि (for पतन्त्यस्राणि) Ś1 N V1 B D1 3 रोदतां, D6 शोचतां, G2 M3 भूतले (for राघव) —ᶜ) N2 B3 Dd1 Dm1 पुत्रान्, V1 पुत्रं, G2 तस्य (for पुत्र) N2 इति (sic) (for घ्नन्ति) —ᵈ) Ś1 N B D1 3 6 तेषां मिथ्याभिशस्तिनां(N1 °स्तां, D1 °स्ता) V2 तानि मिथ्याभिशापिनो

51 D5 om 51 (cf v l 33) Dg1 reads 51ᵃᵇ in marg —ᵃ) M4 बालांश्च वृद्धांश्च (by transp) —ᵇ) Dg1 Dt1 T2 3 G1 3 M3 वैद्यान्, Ck as in text (for वैद्य) Ś1 D2 4 6 7 M4 मुख्यान्वैद्यांश्च समयान्(M4 राघव), N B मुख्यान्वै(B3 m also मान्यान्वै)धान्यस्ससोमपान् (B1 3 °स्ससोपमान्) V1 D1 3 मुख्यान्विप्रांश्च सोमपान्(V1 D1 °पमान् [meta]) —ᶜ) Ś1 D6 वचसा चैव, N B वचसा हाज्ञा(N1 माना [sic]) (for मनसा वाचा) —ᵈ) D2 4 7 बुभूषसि(D2 °षसि [sic]) Ś1 D6 यथावद्धार्येसेनया N2 V1 B D1 3 त्रिभिर(V1 °श्चैना)र्थसेनया

कच्चिद्गुरूंश्च वृद्धांश्च तापसान्देवतातिथीन् ।
चैत्यांश्च सर्वान्सिद्धार्थान्ब्राह्मणांश्च नमस्यसि ॥ ५२
कच्चिदर्थेन वा धर्ममर्थं धर्मेण वा पुनः ।
उभौ वा प्रीतिलोभेन कामेन न विबाधसे ॥ ५३
कच्चिदर्थं च धर्मं च कामं च जयतां वर ।
विभज्य काले कालज्ञ सर्वान्भरत सेवसे ॥ ५४
कच्चित्ते ब्राह्मणाः शर्म सर्वशास्त्रार्थकोविदाः ।
आशंसन्ते महाप्राज्ञ पौरजानपदैः सह ॥ ५५
नास्तिक्यमनृतं क्रोधं प्रमादं दीर्घसूत्रताम् ।
अदर्शनं ज्ञानवतामालस्यं पञ्चवृत्तिताम् ॥ ५६
एकचिन्तनमर्थानामनर्थज्ञैश्च मन्त्रणम् ।
निश्चितानामनारम्भं मन्त्रस्यापरिरक्षणम् ॥ ५७
मङ्गलस्याप्रयोगं च प्रत्युत्थानं च सर्वशः ।
कच्चित्त्वं वर्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्दश ॥ ५८

G 2 109 66
B 2 100 67
L 2 114 68

52 D1 om 52 (cf v l 33) —a) Dg1 reads first च in marg while B2 reads second च sup lin Ñ2 om (hapl) वृद्धांश्च —b) B1 3 4 दैवतातिथीन् —c) Ś1 Ñ2 B D6 पूज्यांश्च सर्वान् (Ñ2 B2 °श्चे) Ñ1 पूज्यान्सर्वांश्च V1 D1-3 G1 3 चैत्यांश्च सर्वे (G1 3 °र्वान्) D2 3 दुमांश्च सर्वे (for चैत्यांश्च सर्वान्) T2 सिद्धांश्च (for सिद्धार्थान्) —d) B4 Dt1 D1 3 च नमस्यसि Dg1 मावमन्यसे, T2 M2 च न मन्यसे, G1 चाभिमन्यसे, G2 चानुमन्यसे, M4 च मनस्यसि (meta)

53 a) D2 धर्मं वा (by transp) —b) Ñ B2 क्वचित् (for पुन) D2 3 धर्मेणार्थेनयापि वा —M3 lacuna from b up to वि in d —c) V1 तौ Dd2 Dm1 Cr च Cg as in text (for वा) Ś1 Ñ B D2 4-7 G2 M1 श्री (D4 प्र)तिसार(B2 °का)रेण, V2 Dm1(before corr as in text) Cr °लाभेन Dg1 °योगेन, M4 प्रतिलोभेन, Cm g k t as in text (for प्रीतिलोभेन) —d) Dm1 reads कामेन in marg T3 Cm g k t च न बाधसे (for न विबा°) Ś1 V1 D4 4-7 न कामेन प्र(V1 वि)बाधसे

54 D5 repeats 54ab in place of 55ab which is omitted —ab) M3 om (hapl) काम च Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 (both times) G2 3 M1 transp धर्मं and काम Ś1 Ñ B D2 4-7 व(P3 [m] द)तां Vi जयता (for जयतां —c) G2 विहर्यं (sic) Ñ2 B काले (for काले) B1 काल तु G(ed) कालज्ञ —d) Ñ B D2 T2 3 M2 सर्वान्वरद, D1 3 सर्वे विर D2 3 तदा वरद Ñ2 B वर्तसे (for सेवसे)

55 D5 om 55ab and repeats 54ab in place of it —a) Dt1 Ct ब्राह्मण Ś1 Ñ V1 B D1 3 4-7 सर्वे, T2 धर्म, G1 सर्व (for शर्म) —b) Ś1 D4 4-7 धर्मकामार्थ, Ñ1 V1 B1 3 Dd1 Dm1 D1 T1 G1 3 M2 4 धर्मशास्त्रार्थ, G2 धर्म शास्त्रार्थ (for सर्व°) Dt1 -कोविद, T1 कोविद —c) Ś1 Ñ V1 B Dt 4-7 शोचति, Dt1 Ct आशसते D2 विमलति, D6 °सति (for आशंसन्ते) Ś1 D6 महाप्राज्ञ, D1 3 महाप्रज्ञ, D2 4 5 7 शुभे नित्यं —d) Ñ1 पौरजानपदे —After 55 D5 6 ins.

2162* कच्चिद्न्याश्च वृद्धाश्च बहुभ्यस्तथातुरान् ।
क्षिपो बालवनपाश्च पितेव परिरक्षसि ।

56 a) D1 3 नास्तिकामेत्रित Ś1 Ñ V1 B D1 6 क्रोध, D3 क्रुद्ध, G1 बोधं (for क्रोध) —b) Ś1 Ñ V1 B1 2 (m also) 3 4 D1 3 6 प्रमादो (B2 [orig] प्रमोदो) D1 दीर्घ सूत्र —d) Ś1 Ñ2 B D6 पापवृत्ति (Ñ2 B3 4 °त्त)ता, Ñ1 D5 क्षिप्रचित्तता, V1 क्षिप्रचित्तत D1-4 7 क्षिप्रचित्तता (D2 4 °ता) T1 3 G1 M1 पंचवाहि (T1 °वृत्त)ता

57 a) B3 4 एकस्य (for एक) Ś1 Ñ1 D1 3 6 G2 एक (Ś1 °क)चित्तमन (L [ed] °म*)र्थानाम्, T2 G2 एकचित्त मनर्थानाम(metr) —b) G1 अनर्थं चैव (for °र्थज्ञैश्च) Dd1 Dm1 D2 3 G M1 2 चिंतन (for मन्त्रणम्) Ś1 D6 अनर्थश्चो(D6 °श्चो)पमन्त्रण, Ñ B D1 3 बहुभिर्निश्चमन्त्रण (D2 °त्रिणा), V1 धर्माणामेकचिंतनं, D4 7 अनर्थंशोपसेवनं —c) D4 7 निश्चयानाम् (for निश्चिता°) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 म(Ś1 च)नारम्भो —d) Ñ V1 B D1 3 M2 [श]परिपालन, D6 परिरक्षण (sic)

58 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G1 Cm p g p k t मंगला दि, M2 Crp °लालि Cr m g as in text (for मङ्गलस्य) Ś1 D2 4 7 मङ्गलानामयोगश्च (D2 6 °ग च) T2 M2 श्चमंगलाना योग च G1 अमङ्गल्य प्रयोगश्च —b) Ś1 D1 3 7 प्रत्युत्सर्गश्च, D2 3 M4 प्रत्युत्सर्गं च Dt1 T2 Cm g t सर्वत, Cr सर्वश (as in text) —c) Dg1 G1 वर्जयसे तान् —d) Dd1 राजदोषात् (sic) (for °दोषाश्च) —For 58 Ñ V1 B D1 3 subst D1 3 7 ins after 58 while D2 ins 1 1 and Ś1 D6 ins 1 2 after 58

2163* कच्चित्ते मोपपद्यन्ते दोषा द्वादश राघव ।
वैराग्निद्रे मही मित्रे भारयेज्जगतीपते ।

[(1 1) Ñ1 चा, D2 4 5 त्वां D7 ता (for ते) D2 3 नोपविद्यते —(1 2) Ś1 वैराग्निद्र B4 वैराग्निद्रो Ś1 D1 6-7 मित्र (for मही) Ś1 V1 D1 3 6 पृथिवीपते D3 6 7 महीमिति (for जगती°)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 B D2 4 6 cont whereas Ñ2 cont after 2167* G(ed) ins 1 1-2 before 2 97 5 and 1 3-10 after 2 97 5

2164* तथा ते भ्रातृपृच्छन्ते राम स्वर्गिणयेतन ।
अज्ञापयत शोकार्तो भरतो मरणं पितु ।

G 2 109 33
B 2 100 73
L 2 114 36

कच्चित्स्वादुकृतं भोज्यमेको नाश्नासि राघव । | कच्चिदाशंसमानेभ्यो मित्रेभ्यः संप्रयच्छसि ॥ ५९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ ९४ ॥

त्वामेव शोचंस्तव दर्शनेप्सु
स्त्वय्येव सक्तामनिवार्य बुद्धिम् ।
त्वया विहीनस्तव शोकरुग्ण- [5]
स्त्वद्दुःखमेवास्तमितः पिता नः ।
पूर्वं च राजास्त्वमिहानुयुज्य
श्रुत्वा च वाक्यं भरतस्य तस्य ।
विक्रीर्यमाणो रघुनन्दनस्तदा
पितुः प्रतिज्ञां स बभूव तूष्णीम् ॥ [10]

[(l. 1) Ñ1 त्वेवानु, V1 त्वेव तु, B1 वेवानु, B3 (m as in Ñ1) त्वैनानु, B2 त्वेवानु B4 [अ]तिमति (for त चानु) Ñ2 तथात्वे मवापुच्छनं (sic) D1 3 यथा त्वेवमपृच्छत (for the prior half) Ś1 V1 D1 3 व्यथितचेतसं (Ś1 °स). — (l. 2) Ś1 D6 माज्ञापयत् Ñ B1 2 4 अ(Ñ1 B2 4 आ)ज्ञापयद्भ्रातॄन्सैः, V1 D1 3 वि(D3 व्य)ज्ञापयद्भ्रातॄन् B3 आ(before corr अ)ज्ञापयद्(before corr °दृ)ज्ञातीन्सो (for the prior half) — (l. 3) B4 दर्शने पुनस् (for °नेप्सुः) — (l. 4) Ś1 D6 तां तामविचार्य (for सक्तामनिवार्य) V1 त्वामेव मक्ता मनिवार्य बुद्धिं, D1 3 त्वमेव (D3 °य्येव) सक्तमेति या (D3 चा) सबुद्धि — (l. 5) Ś1 शोकवृद्धस् Ñ V1 B1 °मग्नस्, B3 °दग्धस्, B2 4 D1 3 °रुग्णस् (for °रुग्ण) — (l. 6) D6 [अ]स्तगत (for °मित) D3 om पिता न V1 D1 ते (for न) — After l. 6, B2 ins

2164(A)* श्रुत्वैव राज्ञो मरणं महात्मा
रामो महार्षिर्वचनं वरिष्ठः ।
पपात भूमौ स ततो मुहूर्तं
रसंभाव्य सर्वं पुनरुत्थितोऽभूत् ।

— (l. 7) D6 पूर्वे Ñ B D1 3 तु रामस्तम् (for च राजास्त्वम्) Ñ1 त्व (for इह) Ñ2 [अ]नुपृच्छ्य B2 (m after corr as above) [अ]नुपृच्छ्य, D6 [अ]नुयोज्य (for °युज्य) V1 पूर्वं तु रामस्तमिहानयन्त — (l. 8) V1 D1 3 तु (for च) D3 भरतस्य (illeg) — (l. 9) Ñ1 निक्रीर्यमाणो V1 D1 3 पुरुषसत्त्व (for रघुनन्दनस्) Ñ V1 B D1 3 तां (for तदा) — (l. 10) Ñ1 बभूतु (sic) (for बभूव)]

— After 2163*, D1 4 3 7 cont , Ñ1 cont l. 9–14 only after 2163*, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 58

2165* कृत्रा चत्र चतुर्वर्गानमात्यान्वा च तारवान् ।
अष्टवर्गं त्रिवर्गं च विद्यास्तिस्रश्च राघव ।
इन्द्रियाणां जयं बुद्ध्वा षाड्गुण्यं दैवमानुषम् ।
कृत्यं विंशतिवर्गं च तथा प्रकृतिमण्डलम् ।
यात्रादण्डविधानं च द्वियोनी संधिविग्रहौ । [5]
कच्चिदेता महाप्राज्ञ यथावदनुमन्यसे ।
मन्त्रिभिस्त्वं यथोद्दिष्टैश्चतुर्भिस्त्रिभिरेव वा ।
कच्चित्समस्तैर्व्यस्तैश्च मन्त्रं मन्त्रयसे प्रिय ।
कच्चित्ते सफला वेदाः कच्चित्ते सफलाः क्रियाः ।
कच्चित्ते सफला दाराः कच्चित्ते सफलं श्रुतम् । [10]
कच्चिदेषैव ते बुद्धिर्यथोक्ता मम राघव ।
आयुष्या च यशस्या च धर्मकामार्थसंहिता ।
या वृत्तिं वर्तते तातो या च नः प्रपितामहः ।
तां वृत्तिं वर्तसे कच्चिद्या च सत्पथगा शुभा ।

[D6 om l. 1–2 — (l. 1) D1 4 7 चतुर्वर्गं, Dd1 Dm1 T G1 3 M3 सप्तवर्गांश्च (Dm1 °र्गं च, M3 lacuna for श्च). — (l. 2) D1 7 चतुर्वर्गं (sic) (for त्रिवर्गं च) D4 अष्टवर्गं-चतुर्वर्गं (sic) (for the prior half) D1 विद्यास्, D4 7 नीत्यस् (sic) (for विद्यास्) M3 तिस्रो विद्याश्च (by transp) — (l. 3) Dm1 जये Dt1 D4 4 5 7 T M4 बुद्ध्या, G1 2 m k as above (for बुद्ध्वा) D5 षाड्गुण्ये D1 4 दैवमानुषे, T1 M5 चैव (M3 देव) मानुष — (l. 5) T2 यात्रा (for यात्रा) D1 4 4 7 द्वियोनि (D4 7 विधान) संधिविग्रह (D4 °ह) (for the post half) — (l. 6) D1 4 एतान् (for एतान्). Dm1 महाप्राज्ञ D1 4 अभिमन्यसे — (l. 7) G1 तैर् (for त्वं) Dt1 D1 4 4 7 T2 3 M1–4 Cg, k t च (Dt1 T2 3 M3 4 स, M1 तु) यथोद्दिष्ट (T2 °ष्ट). Cr m g t1 यथोद्दिष्टैः (as above) Dm1 D1 4 4 च (for वा) — (l. 8) D4 समग्रैर् (for °स्तैर्) Dd1 Dm1 T1 G2 वा (for च) Dt1 कुरु, D1 4 4 7 [ऽ]पि च (for प्रिय) — (l. 9) M3 देवा (meta), M4 दाराः (for वेदाः) Ñ1 D1 4 4 7 T2 M4 सफलं धनं (for °ला क्रियाः) — (l. 10) M3 वेदा (for दाराः) G1 सफल (for °ल) — (l. 11) Ñ1 Dd1 Dm1 D1 4 7 एषा च ते, D1 चैषा**, T2 M4 चैव (metr) ते, G2 M3 Cg, k t1 एषैव ते, Cr m g t as above (for °षैव ते) G1 यथोक्ते (sic) T2 तव (for मम) Ñ1 D1 4 4 7 या मीर कथिता मया (for the post half) — (l. 12) G1 1 यशस्य, Cg, k as above (for यशस्या) D1 संहृता (for °संहिता) — (l. 13) Ñ1 D1 4 वृत्ति (D1 °त्ति [sic]) वर्तन्ते (D1 °ते) D1 7 वृत्तिं च वर्तेते (for वृत्तिं वर्तते) Ñ1 तां च (for तातो) T2 वृत्ति (for च नः) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4 G1 2 Cg प्रपितामहाः — (l. 14) D1 वर्तयसे (hypm) D1 वर्तेत (for वर्तसे) M4 सत्पथगा (for सत्°) Ñ1 D1 4 4 7 यां (D1 यां) वै (Ñ1 च) सत्स (D1 7 °त्सत्र)तितिमा (D1 °त्तां), M3 यावत्सत्पथगा शुभा (for the post half)]

59 D1 4 7 om 59 Ś1 Ñ2 B D1 read 59 (including 2166*) after 21, while V1 D1 3 read 59 (including 2166* and 2143*) after 2150*.—*) Ś1 Ñ B1–4 D6 महार्घं (B3 m after corr , before corr. भक्ष्यं) तथा D1 3 भक्ष्यमन्यो, T2 साधुकृतं (for स्वादुकृतं) D1 सोदयम्

९५

रामस्य वचनं श्रुत्वा भरतः प्रत्युवाच ह ।
किं मे धर्माद्विहीनस्य राजधर्मः करिष्यति ॥ १

शाश्वतोऽयं सदा धर्मः स्थितोऽस्मासु नरर्षभ ।
ज्येष्ठपुत्रे स्थिते राजन्न कनीयान्भवेन्नृपः ॥ २

*G 2 131 2
B 2 102 2
L 2 116 2

(sic) V1 कच्चिद्विलतमोज्यास्र (sic) —⁶) V1 *कच्चो Ś1 D2 (क)दक्षि (archaic) B1 (before corr as in text) G1 (क)भानि (for (क)भाक्षि) —⁶) D1 कच्चिद्राग्यस्मानि (D1 °न्ते)स्मो —⁶) Ś1 Ñ V1 B D1 मृत्येभ्य D2 मृत्येभ्य L(ed) भातृभ्य (for मित्रेभ्य) —After 59 Ś1 Ñ V1 B D1 ins

2166* कच्चिद्धाधा न गाश्च भोजयन्ति यथाप्रतं ।
शास्त्रकर्मकृतो वैद्या दक्षा कुशलसमता ।
कच्चित्ते वाहनं गुर्तं सुता सप्रवहन्ति च ।
कच्चिन्न राष्ट्रे वर्तन्ते परवित्तापहारिण ।

[(l 2) Ś1 V1 B1 D1 नाम N B1 नाशे (for शास्त्र) V1 D1 धर्मकृतो Ñ1 D1 (before corr as above) वैद्या (for वैद्या) Ś1 Ñ1 D1 कुशलामृगिन (D1 °मानिन) —(l 3) B1 (also as above) युक्त (for गुर्त) Ñ1 प्रसूका B1 प्रसूता D1 गुरुता D1 प्रभुता (for सुता सं) N1 B1 प्रवहति D1 प्रमृतति (for प्रवहन्ति) B1 हे (for च) Ś1 D1 पशु Ś1 °श (sic)का न हरति ते V1 प्रभवा प्रसरति च (for the post half) —(l 4) N1 B1 वर्तेत (for वर्तन्ते) B1 परे (for पर) Ś1 D1 °रत्न V1 वित्त (for वित्त) Ñ1 पर****रिण (illeg) (for the post half)]

—Thereafter V1 D1 cont 2143*

—After 59 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 S ins N1 cont after 2166*

2167* राजा तु धर्मेण हि पालयित्वा
महामतिर्दण्डधरः प्रजानाम् ।
अवाप्य कृत्स्नां वसुधां यथावत्
इतश्च्युतः स्वर्गमुपैति विद्वान् ।

[(l 1) N1 D1 प्रजास्र (for राजा तु) M1 स्वधर्मेण D1 Dg1 D1 च (for हि) G M1 तथा प्रजा तु and हि —(l 2) N1 Dg1 Dt1 Dd1 D1 T1 M1 Ct महीपति: M1 महाद्युतिः Cg as above (for महामतिः) N1 D1 **स्त प्रदंख(N1 D1 °रक्ष D1 °रत्न) सम्यक् —(l 3) N1 D1 सर्वा (for कृत्स्नां) Ñ1 D1 पृथिवी D1 च सवत (for यथावत्) —(l 4) N1 corrupt Dm1 अभियुत D1 सतश्च्युत D1 स्वस्तुत Cg k t as above (for इतश्च्युत) Dg1 सर्गम् (sic) M1 स्वर्गम D1 भवेति M1 प्रवृद्ध (for विद्वान्)]

—Thereafter Ñ1 cont 2164*

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 कच्चित्सर्गः Ñ V1 B1 D1 कच्चित् B1 रामप्रश्न कच्चित् D1 भरतप्रश्नेति कच्चित् (D1 °श्ने) D1 कच्चित्सर्गे —*Sarga no* (figures words or both) D1 Ś1 Ñ1 B1 D1 om N1 110 V1 D1 105 B1 97 B1 106 B1 104 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 100 D1 161 D1 M1 108 D1 107 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम —After Sarga 94 Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1 (repeating Sarga 97 in its proper place) G1 M1 read Sarga 97

95

☞ Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T1 G1 M1 Cv m k t read 95 and 96 after 97 which is repeated in T1 after 96 ❀ Cg रामस्य वचनं श्रुत्वा भरत प्रत्युवाच ह इत्यादि अथ सर्गे पश्चात् लक्षणीय । त तु राम समाश्वास्य भ्रातर गुरुवत्सलम् इत्यादि सर्गस्य लेखके प्रमादा [illegible] । तस्योक्तप्रश्नोत्तरभावात् । अत्र भरतोऽयमसर्गेषु मरणश्रवणानन्तर रामस्य दु [illegible] अत्र महेश्वरतीर्थन सर्गपौर्वापर्यवैपरीत्यमवालोच्य [illegible] राम समाश्वास्य इत्यादिकं सर्गमेवैकोत्तरतत्तम [illegible] व्याख्यानात् [illegible] । ❀ Dm1 begins with ❀ M1 with श्रीरामाय नम

1 D1 om up to किं m नियतात्म m 6ᵇ (cf v 1 2 97 23) —⁶) Ś1 V1 B1 D1 M1 (V1 च) वच (for वचन) —For 1ᵃᵇ D1 subst

2168* तथा तम् पृच्छन्तं शत्रुघ्न स्वाभिर्तेन्द्रियम् ।
अब्रवीद् सशोकार्ता भरतो मरणे पितु ।

[(l 1) D1 राजन (for शत्रुघ्न) D1 स्वाभिर्तेन्द्रिय —(l 2) D1 अतीत (for अब्रवीद्) D1 शोकार्तौ (by transp)]

—⁶) B1 D1 M1 धर्मे (for धर्माद्) —⁶) N V1 B1 D1 राजवृत्त B1 D1 राज्यवृत्ते D1 राजवृत्ति: D1 रामो युत (sic) M1 राजकर्म (for राजधर्म) N B करिष्यति (for करिष्यति)

2 D1 om 2 (cf v 1 1) —⁶) V1 D1 स्थितो D1 **पतो M1 सदा C1 t as in text Ck t तथा (for सदा) D1 धर्म (for धर्मः) —⁶) Ś1 N B D1 स्थि(B1 स्थि)तोऽस्माक D1 पार्थिवानां M1 कुलस्माकं (for स्थितोऽस्मासु) V1 पुत्राणां च सुपृद्ध —⁶⁶) Ś1 N B D1 ज्येष्ठे (D1 ज्यैष्ठे) स्थिते Dd1 V1 Ck t ज्येष्ठ पुत्रे Ñ B राम(B1 °मे) Dg1 Dt1 T1 G1 M1 राजा Dd1 Dm1 राज्ञा G1 राज्ञ M1 प्रातु (for राजन्) B1 D1 कनीयाय (by transp) T1 M1 पूर्वो भवेत् (by transp.) V1 D1 न यवीयान्स्थिते ज्येष्ठे राजा भवितुमर्हति

G 2 111 3
B 2 103 3
L 2 116 3

स समृद्धां मया सार्धमयोध्यां गच्छ राघव ।
अभिषेचय चात्मानं कुलस्यास्य भवाय नः ॥ ३
राजानं मानुषं प्राहुर्देवत्वे संमतो मम ।
यस्य धर्मार्थसहितं वृत्तमाहुरमानुषम् ॥ ४
केकयस्थे च मयि तु त्वयि चारण्यमाश्रिते ।
दिवमार्यो गतो राजा यायजूकः सतां मतः ॥ ५
उत्तिष्ठ पुरुषव्याघ्र क्रियतामुदकं पितुः ।
अहं चायं च शत्रुघ्नः पूर्वमेव कृतोदकौ ॥ ६
प्रियेण किल दत्तं हि पितृलोकेषु राघव ।
अक्षय्यं भवतीत्याहुर्भवांश्चैव पितुः प्रियः ॥ ७

3 D5 om 3 (cf v l 1) B2 repeats 3–5 (including 2169*) after 2169* —ab) Dg1 G1 3 सुसमृद्धां, M3 स समृद्ध°, Cg t as in text (for स समृद्धां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4–7 सु(Ñ2 स्व, D1 स)समृद्ध(D4 1 °सद्भुद्ध, D6 °समृद्धा)जनां रम्याम्(B4 °क्षाम्) (for °) Dm1 ससमृद्धा मयोध्यायां सार्धमागच्छ राघव —c) B4 (with hiatus) आत्मानं (for चात्मानं) —d) D2 वल्स्यास्य (for कुलस्यास्य) Ñ1 भवाय्य B1 3 भवान्प्रभु B3 (m also) 4 भवान्नृप D4 5 5 भवाय च D1 (अ)भवाय च G3 भवाधन (for भवाय न)

4 D3 om 4 (cf v l 1) B2 repeats 4 (cf v l 3) —a) Ñ B D4 5 5 रवा(B1 चा)हुर् (for प्राहुर्) —b) Ś1 Ñ B D4 5 7 देवस्त्य Dg1 Cr k देवचे° Cm g t as in text (for देवत्वे) D2 5 7 मम समत (by transp) Cr g स मतो मम (for संमतो मम) V1 D1 देवस्य हि मतो मम T3 देवत्वैव मतो मम —c) Ś1 D1 परीत D2 4 5 7 –संयुत (for –सहित) —d) V1 D1 M3 वृत्तं राघव सर्व(M3 विश्व)दा

5 D3 om 5 (cf v l 1) B2 repeats 5 (including 2169*) (cf v l 3) —a) V1 D1 1 कैकयस्थे B1 3 Dm1 D3 3 T1 कैकेय(T1 °यि)स्थे Cm g k t केकयस्थे (as in text) Ś1 Ñ B D2 4 5 7 मयि श्रीमति(Ñ1 B1 4 D2 4 5 °मत्), V1 D1 5 M3 मयि विशे(D1 राम) Dd1 Dm1 T2 3 G1 3 तु च मयि (by transp) G2 M1 तु मयि च (by transp) (for च मयि तु) —b) V1 आश्रिते D d1 समाश्रिते (for माश्रिते) —c) Dg1 Dd1 Dm1 T1 G M1 दिवमार्यो D1 धीमान्स्वर्गं (for दिवमार्यो) —d) Dg1 गतिः Ck as in text (for मत) —For 5cd Ś1 Ñ B D4 7 subst

2169* दिवं यातो महाराज पिता ते समतं मताम् ।

while V1 D1 subst for 5cd

2170* स च दिष्टान्तमापन्नः पिता दशरथो नृप ।
[D1 रान (for स च)]

—Thereafter V1 B2 (after second time) D1 3 4 5 7 cont Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins after 5

2171* निष्कारणात्र भवति सद्धर्मिष्ठ सत्यप्रसाद ।
दु खशोकाभिभूतस्तु राजा त्रिदिवमभ्ययात् ।

[(l 1) B1 निष्कारणे D1 2 4 निष्कारणात्रे D1 7 निर्वासने (for निष्कारणात्र) V1 D1 3 4 5 7 G1 M2 रामो सरस्वती (for the post half) —(l 2) V1 B2 D1 2 4 7 दु खो (D2 4 दुःखाच्छो°, D5 दुःखाच्छो°)अभिभूतश्च D1 दुःखशोकाभिभूतश्च (for the prior half) V1 B2 D1 2 6 राज्ञो गत्वा(D2 3 स्वर्ग)मागम्य(V1 B2 °गत) D4 7 राज्ञोऽदिवमभ्युपेता (for the post half)]

6 D4 om up to क्रि in क्रियताम् in b (cf v l 1) Ñ B D2 4–7 repeat 6 after 2178* —a) V1 स्वं नरव्याघ्र (for पुरुषव्याघ्र) —b) Ñ1 B3 4 (all second time) दीयताम् (for क्रियताम्) —V1 D1 2 transp 6cd (including 2172*) and 7 —c) B4 D4 (both first time) अयं (for अहं) D1 तु चायं (first time चाहं च second time) (for चायं च) V1 (second time) अयह्यहं च (sic) Ñ2 (second time) भर्तुं चाहं च —d) B4 (first time) सार्धं सौमित्रिणा भवान् —After 6 V1 D1 3 ins.

2172* त्वं तु सौमित्रिसहित प्रदानं कर्तुमर्हसि ।
[D1 om तु (subm) V1 प्रदा° (for प्रदान)]

7 V1 D1 2 transp 6cd (including 2172*) and 7 —a) T खलु (for किल) —b) G3 यत्र (for पितृ) —c) Ñ V1 B D G1 3 M1 2 अक्षयं (for अक्षय्यं) —d) Ś1 D4 तस्याः Ñ1 V1 B1 चापि, M1 चैक (for चैव) Ś1 V1 B1 D1 3 4 5 7 प्रिय सुत, Ñ1 D1 3 प्रिय पितु (by transp) (for पितु प्रिय) V1 भवांश्चापि प्रिय पितु, B1–3 भवांश्चापि प्रिय पितु —After 7 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 6 7 S ins

2173* त्वमेव शोर्चेस्तरां दर्शनेषु
इत्यथ्येव सकामनिबद्धं बुद्धिम् ।
त्वया विहीनस्तव शोककर्शितः
स्तो समादिष्टमिव पिता ते ।
Colophon

[Cf l 3–6 of 2164* for this passage —(l 1) D5 6 7 त्वयि (for तव) D1 दर्शनेषु (sic) (for दर्शनेषु) —(l 2) D5 सक्तां परिवार्य T1 त्वय्येव इष्टनिवृष्य दृष्टे G1 त्वय्येव सक्तां चाभिदृष्टि G3 M1 त्वय्येव सक्तां निविशते दृष्टे —(l 3) D4 5 त्वयि (for तव) Dg1 T1 –आपतृ, D4 5 6 7 –शोकम्, Cg t as above (for –शोक) —(l 4) T1 रात् (for सो) Dg1 Dt1 संस्मरंस्त्वां नर, D4 5 7 च स° (for संस्मरंस्त्विव) Dg1 मे, D4 7 न (for ते) D5 (त्व)प्राणान्प्रजहौ पिता —Sarga name D1 दशरथविधि D5 राम विलाप —colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1 M1 2 102 D4 106 D1 109 D5 108 T2 G2 3 M1 101 M3 110 —After colophon G concludes with श्रीराम जय]

तां श्रुत्वा करुणां वाचं पितुर्मरणसंहिताम् ।
राघवो भरतेनोक्तां बभूव गतचेतनः ॥ ८

वाग्वज्रं भरतेनोक्तममनोज्ञं परंतपः ।
प्रगृह्य बाहू रामो वै पुष्पिताग्रो यथा द्रुमः ।
वने परशुना कृत्तस्तथा भुवि पपात ह ॥ ९

तथा हि पतितं रामं जगत्यां जगतीपतिम् ।
कूलघातपरिश्रान्तं प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥ १०

भ्रातरस्तं महेष्वासं सर्वतः शोककर्शितम् ।
रुदन्तः सह वैदेह्या सिषिचुः सलिलेन वै ॥ ११

स तु संज्ञां पुनर्लब्ध्वा नेत्राभ्यामास्रमुत्सृजन् ।
उपाक्रामत काकुत्स्थः कृपणं बहु भाषितुम् ॥ १२

G 2. 111. 13
B. 2. 103. 6
L. 2. 115. 13

8 [a]) V1 D1. 3 स (for तां) V1 तु दारुण (Typm.) D3 दारुणां Cr m. k. [अ]करुणां Cg. t. as in text (for करुणां). ※ Cg. करुणां शोकावहाम्। यद्वा अकरुणां करुणारहिताम्, क्रूरामिति यावत्। ※ D5 वार्ता (for वाचं) —[b]) V3 D3. 4 -सहित (s. c.) D5 -संयुता (for -संहिताम्) —[c]) T1 G3 राघवे (s. c.) Ś1 N2 V3 B1. 3 Dg1 D1-4. 8. 7 भरतेनोक्तो (Dg1 °क्त) (for भरतेनोक्तां) —[d]) D5 बभूवास्वस्थमानस. —After 8, N V3 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins.:

2174* तौ तु वज्रमिवोत्सृष्टमाहवे दानवारिणा ।

[N1 B1 तं तु. N2 B4 तं च. V1 स तु. Cr. t. g. t. as above (for तौ तु). V1 वज्रोत्सृष्टं. B3 समोत्सृष्टम्. T3 वज्रोत्सृष्टम् (for वज्रोत्सृष्टम्). T1 -वारिणो (s. c.). V1 -महेन्द्रेणारिणि (s. c.) (for the post. half).]

9 [a]) V1 वाक्शरं. B4 वाक्सारं (for वाग्वज्रं). B1 [उ]क्तो (for [उ]क्तम्) —[b]) B3. 4 स(B3 अ)मेत्त स (for अमनोज्ञं). B1. 3 (marg. also) निशम्य तु. D1 बभूव ह. M4 परं तत (for परंतप). V3 D5 स चा(D5 धमा [s. c.])श्वोन्ये बभूव ह. D6 अमनोज्ञोऽपरंतपः. T1 G3 मनोज्ञ परम(G3 प**) तप —[c]) T1 प्रसार्य. Cr. m. g. k. t. as in text (for प्रगृह्य). Ś D1. 2 रामो बाहुस्थौ. N1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 C M1. 3. 4 Ct रामो बाहू वै (by transp.). N2 V1 B D1. 4. 7 बाहू रामोऽथ (D1. 4. 7 °पि) (for बाहू रामो वै) —[d]) V3 प्रफुल्लाग्र. Dt1 Ct पुष्पिताग्र (for पुष्पिताग्रो). V1 Dt1 D3. 4 Ct इव. B1 स्फुट (for यथा). Ś1 N1 B1. 3 D1. 4. 6. 7 द्रुमो यथा (by transp.). D5 पुष्पिताग्रौ द्रुमो यथा —[e]) D6 वेतस्. D6 कृतस् (s. c.). T1 कृतस् (for कृत्तस्). V1 परशु पशुना कृत्त —[f]) Ś1 N (N1 reads from भूमौ up to तथा in 10[a] in marg.) B D3. 4. 7 भूमौ (for भुवि). Ś1 N1 B1. 3. 4 D6 स (for ह). V1 D1. 3 पपात धरणीतले.

10 N1 reads तथा in [a] in marg. (cf. v. l. 9). —[a]) Dg1 यन्तानी (for तथा हि). Ś1 V1 D1. 2 Cg हि(V1 तु D1. 3 तं)पतितं(D5 [after corr.] °त). N B3. 4 (अ)-भिपतितं C (ed.) हि पतितं (s. c.) (for हि पतितं). D3. 7 भूमौ (for रामं) —[b]) B3 राजवा(n. eta.)3 D3. 4 om. (for जगत्यां). D3 (before corr. as in text) जगतीपति —D5 om. (hapl.?) from 10[b] up to l. 1 of 2175* —[c]) Ś1 N B Dm1 D3. 4. 7 कूल(B1 °ल)घात. M4 कूलघात (for कूलघात). Ś1 D1. 3-7 परिभ्रष्ट(D1 °भ्रात). M1. 4 प्रति(M4 om.)भ्रान्तं (for परिश्रान्तं) —[d]) D1. 3 प्रभिन्नम् (for प्रसुप्तम्).

11 D1 om. 11 (cf. v. l. 10). For 11–12 V1 subst. l. 2, 3 of 2175* —[a]) Ś1 N B1. 3 D2. 4 M4 भ्रातरस्त(N1 °स्तु N2 °स्य B3 °स्या). B4 भ्रातर तं. D3 पितरस्ते (for भ्रातरस्तं). D1. 3. 4. 7 G1 महेष्वासा (for महेष्वासं) —[b]) Ś1 N B D1. 3. 4. 7 द्विगुण(N °णं) (for सर्वतः). Ś1 N2 B3. 4 Dg1 D6 -कर्षित. B1 Dd1 D1. 3. 4. 7 T1 G M1. 4 -कर्शिता. B1 Dm1 -कर्षिता (for -कर्शितम्) —[c]) B4 रुदतं (for रुदन्तः). M4 damaged from वैदेह्या up to सलिल in [d]. B3 वैदिशा (for वैदेह्या) —[d]) Dd1 Dm1 G3 M1 तु. D1. 3 T1 G1 ह. M4 च (for वै). Ś1 N B D3. 5-7 सिषिचुर्नेत्रवारिणा (B3 °वैर्ब्लैः).

12 [a]) D6 स च. G3 सर्वे. Cg as in text (for स तु). M1 स* *नट् (damaged) —[b]) Ś1 N B D6 बाष्पमुत्. Dg1 Dt1 Dm1 D1. 3. 4. 7 अश्रुम् (for भाष्पम्) —[cd]) Ś1 B1 D3. 7 M4 उपचरामि. Dd1 Dm1 उपाक्रमत. D6 उपजग्राह. T2. 3 G2. 3 M3 उपक्रामत (G1 °ति). Cg as in text (for उपाक्रामत). Dg1 D1. 4 T1 भाषित (for भाषितुम्). D1. 3 °रिकाक्रान्त समारभे करणं परिदेवितुं —After 12, B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1. 3. 4. 7 S ins. N B1. 3. 4 subst. l. 2, 3 for 12[cd]. V1 subst. l. 2, 3 for 11, 12, while D4 subst. l. 1, 2 for 12:

2175* स रामः स्वर्गतं श्रुत्वा पितरं पृथिवीपतिम् ।
उवाच भरतं वाक्यं धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
किं करिष्याम्ययोध्यायां ताते दिष्टां गतिं गते ।

[D4 om. l. 1 (cf. v. l. 10). —(l. 1) D6 पितर (for स्वर्गतं). D1 transp. स्वर्गतं and पितरं. D1. 3 स(D1. 4 *)शैलं —(l. 2) V3 भरतो (for भरतं). N B1. 3. 4 om. from धर्मात्मा up to [अ]योध्यायां in l. 3. V1 B1 Dd1 Dm1 D1. 3. 7 धर्मेण(V1 B1 D1. 3 °णं). D6 शक्तिं (for -संहितम्) —D1. 3. 4 om. l. 3. —(l. 3) G1 पित्रा. M4 पितृ. Ś V1 B D1. 4 T1 तातं पितु(D6 D1. 3 °स्या)न(D1 स)मागं (for the post. half).]

—Thereafter, N V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1. 4. 5 cont., while Ś1 D1 ins. after 12:

2176* कथं रामरहितामयोध्यां पालयिष्यति ।

2.111 14
2.103 9
2.116 14

किं नु तस्य मया कार्यं दुर्जातेन महात्मनः ।
यो मृतो मम शोकेन न मया चापि संस्कृतः ॥ १३
अहो भरत सिद्धार्थो येन राजा त्वयानघ ।
शत्रुघ्नेन च सर्वेषु प्रेतकृत्येषु सत्कृतः ॥ १४
निष्प्रधानामनेकाग्रां नरेन्द्रेण विनाकृताम् ।
निवृत्तवनवासोऽपि नायोध्यां गन्तुमुत्सहे ॥ १५
समाप्तवनवासं मामयोध्यायां परंतप ।
को नु शासिष्यति पुनस्ताते लोकान्तरं गते ॥ १६
पुरा प्रेक्ष्य सुवृत्तं मां पिता यान्याह सान्त्वयन् ।
वाक्यानि तानि श्रोष्यामि कुतः कर्णसुखान्यहम् ॥ १७
एवमुक्त्वा स भरतं भार्यामभ्येत्य राघवः ।
उवाच शोकसंतप्तः पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ १८
सीते मृतस्ते श्वशुरः पित्रा हीनोऽसि लक्ष्मण ।
भरतो दुःखमाचष्टे स्वर्गतं पृथिवीपतिम् ॥ १९

[Ś1 Ñ B D6 नृपतिना हीनाम्, V1 राजवरैर्हीनाम्, Cr m g as above Cap राजवराधीनाम् (for राजवरद्धीनाम्)]

—Dg1 further cont

2177* सत्कारानुपयोगित्वात्स्मात च विगर्हते ।

13 a) V1 नु (for नु) — b) Ś1 D4-7 दुर्जनेन, B4 °जातेन, M4 दुर्जितेन (for दुर्जातेन) —After दुर्जातेन, D3 repeats the post half of 2176* and 13a V1 दुरात्मन, B4 G1 3 महात्मना (for महात्मन) — c) D4 हतो (for मृतो) — d) V1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 3 G2 3 M1 मया चापि न Dt1 स मया न च (for न मया चापि) T1 M2 3 सत्कृत (for संस्कृत) Ś1 D4-7 त्वया चापि न सगत, Ñ B3-4 मया च न स सत्कृत, B1 मया चा यश संस्कृत, G3 मया चापि नमस्कृत

14 a) Ś1 D4-7 त्वं भरत, Ñ1 भरत (sic) (for भरत) V1 D1 3 धन्यस्त्वं (for सिद्धार्थो) — b) T1 3 त्वयानघ (for °नघ) D4 6 7 साक्षायेन नराधिप — d) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1 7 G3 M1 प्रेतकार्येषु D3 सत्यत, T6 M4 सत्कृत, Cg k t as in text (for सत्कृत)

15 a) Ñ1 Dg1 Dt1 Dm1 G3 नि (Dg1 G3 रि)-प्रधानाम्, D4 6 7 नि प्रभा(D5 °भा)ताम्, Cm g k t as in text (for निष्प्रधानाम्) B3 अनेकात्वा (sic), D4 अनेकार्थि (for अनेकाग्रां) V1 D1 3 नि (V1 श)प्रधाना निरानन्दा — b) Ś1 D5 हीनां नरवरेण ता, Ñ B D3 4 5 7 हीनां नृपवरेण ता (D3 4 5 7 तु) — c) T1 निवृत्त (for निवृत्त) — d) D1 अयोध्यां (with hiatus) (for नायोध्यां)

16 a) Ś1 Ñ B D3 5 6 सम्पूर्ण, V1 D1 3 7 निवृत्त(D1 °त्त) Dd1(before corr)T1 समास, M1 समासं (for समास) D7 °वनवासीन्, M4 वनवासान् (for °वनवास) D6 निवृत्तवनवासान् — b) G1 अयोध्यां च (for अयोध्यायां) Ś1 D4 पुनर्गत Ñ D1 G3 परतप (for परंतप) V1 B1 D1 3 अयोध्यां पुनरागत — c) V1 या शिष्यः D1 शाधिष्यति (sic) M3 शासिष्यति(metri) (for शासिष्यति) Ñ B क प्रशासिष्यति पुनस् — d) Ñ3 Dt1 Dd1 D1 3 लोकांतरे (for लोकान्तरं) V1 D1 3 ताते दिवंगमागते

17 a) Ñ1 पुर, M4 पुरात् (for पुरा) Ś1 Ñ1 B1 3 D4-7 M4 प्रोक्ष्य, Ñ2 प्राप्य B3 प्रेक्षः M3 [अ]भ्येक्ष्य (for प्रेक्ष्य) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 D3 5 6 M4 निवृत्त, B3 प्रवृत्तं D1 निमित्त, T3 सुवृत्ता, G3 सवृत्त, Cr m g t as in text (for सुवृत्त) D3 वा, D6 मा (for मां) D3 निवृत्तोसान्, D4 7 निवृत्तानर (for सुवृत्त मां) B4 पुनराप्रेक्षाति वृत्त मां (hypm) — b) G1 3 यानि (for पिता) D4 वान्याह Ñ V1 सात्वयन् (for सान्त्वयन्) Ś1 D4 यश्चा(D5 यान्था)ह परिसान्त्वयन्, B1 पिता स परिसान्त्वयेत्, B4 पिता यान्यहि सातयन् (sic) D3 पिता योन्याह सोचयन् — cd) V1 D1 3 श्रोष्यामि तानि वाक्यानि (for c) Dd1 कर्ण, T1 3 श्रोत्र (for कर्ण) V1 °सुखान्यह Dm1 सुखान्महं, D4 सुखावह (for °सुखान्यहम्) T3 कर्णामृतान्यह Ś1 Ñ B D6 कुत (B4 कृत) श्रोष्यामि वाक्यानि तानि (B3 **) कर्णसुखान्यह

18 a) Ś1 Ñ B1 2 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 5 6 G M1 3 4 [अ]थ, V1 B3 D1 3 4 7 T3 M3 तु (for स) — b) B4 कार्याम् (for भार्याम्) V1 D1 3 राघवो रघुनन्दन(V1 °न) — c) V1 D1 3 तु स्थित (V1 °ता) सीतां, D4 6 7 करुणं वाक्य (for शोकसंतप्त) — d) D4-6 7 भ्रातॄणां पश्यतां तदा

19 a) D1 मृतस्ये (sic) — b) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 पितृ (for पित्रा) Ś1 V1 D1 3 6 हीनश्च, Ñ B3 3 D3 5 7 हीनास्त्वं, B1 4 हीन स D1 हीनोसि, T3 हीनो हि (for हीनोऽसि) Ś1 V1 B1 4 D1 3 6 लक्ष्मण (for लक्ष्मण) — d) B3 स्वर्गतं, Dt1 Ct स्वर्गति (for स्वर्गतं) V1 D1 3 जगतीपतिं, B3 Dt1 पृथिवीपति (Dt1 °ते) (for पृथिवीपतिम्) —After 19 Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 4-7 S ins

2178* ततो बहुगुणं तेषां बाष्पं नेत्रेष्वजायत ।
तथा ब्रुवति काकुत्स्थे कुमाराणां यशस्विनाम् ।
ततस्ते भ्रातरः सर्वे भृशमाश्वास्य राघवम् ।
अब्रुवञ्जगतीभर्तुः क्रियतामुदकं पितुः ।

[(l 1) Ñ2 B1-3 बहुगुणम्, D3 4 7 °विध (for °गुण) Ñ1 B G3 M4 बाष्पो (for बाष्प) D3 4 6 7 चक्षुषु(D1 °षि) (for नेत्रेषु) Ś1 D4 अश्रु(Ś1 °श्रू) नेत्रेष्वजायत (for the post half) —(l 2) D3 4 5 7 तथा ब्रुवं काकुत्स्थ दीन करुणभाषिणं(D4 °ण) —(l 3) T3 तत्र (for ततस्) Ś1 Ñ B D6 भ्रातं(D4 °र्तं)म्, M4 वीरम् (for भृशम्) Dt1 दुर्गिनं (for राघवम्) D3 4 5 7 भरतो वैदेहान्यश्च समाश्वास्य च बुद्धिमान् —(l 4) M3 अब्रुत (for अब्रुवन्) Ś1 Ñ B अवदीयात D3 4 5 7 अवदीञ्जगतीपते (for the prior half) M3 जगताम् (for क्रियताम्) Ś1 Ñ B D3 4 5 7

सान्त्वयित्वा तु तां रामो रुदन्तीं जनकात्मजाम् ।
उवाच लक्ष्मणं तत्र दुःखितो दुःखितं वचः ॥ २०
आनयेङ्गुदिपिण्याकं चीरमाहर चोत्तरम् ।
जलक्रियार्थं तातस्य गमिष्यामि महात्मनः ॥ २१
सीता पुरस्ताद्व्रजतु त्वमेनामभितो व्रज ।
अहं पश्चाद्गमिष्यामि गतिर्ह्येषा सुदारुणा ॥ २२
ततो नित्यानुगस्तेषां विदितात्मा महामतिः ।
मृदुर्दान्तश्च शान्तश्च रामे च दृढभक्तिमान् ॥ २३
सुमन्त्रस्तैर्नृपसुतैः सार्धमाश्वास्य राघवम् ।
अवातारयदालम्ब्य नदीं मन्दाकिनीं शिवाम् ॥ २४
ते सुतीर्थां ततः कृच्छ्रादुपागम्य यशस्विनः ।
नदीं मन्दाकिनीं रम्यां सदा पुष्पितकाननाम् ॥ २५
शीघ्रस्रोतसमासाद्य तीर्थं शिवमकर्दमम् ।
सिषिचुस्तूदकं राज्ञे तत एतद्भवत्विति ॥ २६

G 2.111.31
B 2.103.25
L 2.116.31

वाष्पसंदिग्धया गिरा (for the post. half) —Thereafter Ñ B D1.4.7 repeat (var.) 6.]

—Thereafter Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 (after 6 repeated) S cont.; Ñ V1 B D1.3 ins. after 19 (Ñ B followed by 2178*):

2179* जानकी श्वशुरं श्रुत्वा सर्वलोकगुरुं मृतम् ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां न शशाकेक्षितुं पतिम् ॥

[(l. 1) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M2.3.4 सा सीता, M1 सीता च (for जानकी). Dt1 स्वर्गतं (for श्वशुरं). V1 सर्वलोकपरिप्लुता. Dg1 Dd1 Dm1 S सर्वलोकगतं नृप, Dt1 श्वशुरं स महान्नृप (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 नेत्रालम् (sic) (for नेत्राभ्याम्). B1 बाष्प (for अश्रु). B2 marg. T1.3 अशक्तश्च (for न शशाक). Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 निरीक्षितुं. Dt1 [ई]क्षितुं प्रिय (for [इ]क्षितुं पतिम्).]

—Thereafter B3 cont.:

2180* हा कष्टमिति चोक्त्वा च रोदमानाभवत्तदा ।

20 a) V1 om. तु (subm.). Ś1 Ñ B D1.4-7 स रामः (D1 °म) संपरिष्वज्य. —b) Ñ1 L1.2 Dg1 Dd1 Dm1 D3.5.6 T1 G2 M1.4 रुदतीं (for रुदन्तीं). —c) Ś1 D6 प्रोवाच (for उवाच). Ś1 Ñ V1 B D1.3.7 प्रेष्य, D4 प्रति. T3 ततः (for तत्र). —d) Ś1 D6 दुःखितं. Ñ2 B दुःखार्तो (Ñ2 °र्तं) (for दुःखितो). V1 D1.3.7 दुःखितं दुःखितो (by transp.). D4 [अ]दुःखितं दुःखितो.

21 a) Ñ1 V1 B D2.4 [इ]ङ्गुदं (for [इ]ङ्गुदि). Ś1 D6 आनयेङ्गुदं. Dg1 पिण्याकं. —b) Ś1 D1.7 चीरमानय (for चीरमाहर). Ś1 D1.3.6 T3 (sup. lin. as in text) G M1.2 चोत्तमं. D4.7 सोत्तरं, Cm g t as in text (for चोत्तरम्). V1 चीरमनुम (sic) चोत्तमं. Ñ2 V1 B चीरं च वसनोत्तरं (V2 °र) मे. D3 चीरमानय मे च च (sic). —cd) Ś1 Ñ B D6 परंतप (for महात्मनः). V1 D1.3 गमिष्याम्युदकं दातुं राज्ञो दशरथस्य धीमतः, D3.4.5.7 जलक्रियां हि तातस्य करिष्यामि परंतप.

22 a) Ś1 D6 त्वं चैनाम्, D2 Dd1 त्वमेनाम्, D3 तामनुम् (sic) (for त्वमेनाम्). T1 अभवो (for अभितो). V1 D1.3 त्वं तु (V1 च) तां समनुव्रज. —c) Ś1 V1 B1 D1-5.7 G3 Cr k t गतिरेषा (V1 °र्येषा). Cs m g as in text (for गतिर्ह्येषा). Ś1 D1-7 सनातनी (D1 °नो) (for सुदारुणा).

23 a) Ñ1 नित्यानुचर, T2 नित्यागतः, G1 °नुगाः (for नित्यानुगः). —b) Ś1 V1 D1-7 G3 M1 विजिता (V1 °त)त्मा, T3 M2 विदितो यो. Cr m g t as in text (for विदितात्मा). Ś1 Dg1 D6 T1.3 G1 M1 महाद्युतिः, Ñ B महीपते (for महामतिः). —c) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 T3 मृदुना(Ś1 °का, T3 °दा)न्तश्च, Ñ B D6 मृदु शान्तश्च (for मृदुर्दान्तश्च). Ś1 Ñ1 B Dg1 Dt1 D6 दा(Ñ1 Dt1 दा; Dg1 सा)न्तश्च, Ñ2 om. (for शान्तश्च). D1.4 transp. दान्तश्च and शान्तश्च.

24 a) Ś1 ससुमन्त्रैर् (for सुमन्त्रस्तैर्). B2 राजपुत्रैः (for नृपसुतैः). —c) Ś1 Ñ V1 D T G1.2 M Ct अवतारयद् (for अवा°). B4 आलक्ष्य, D4 आलिङ्ग्य, T3 आलेख्य (for आलम्ब्य). —d) D7 नदीं. Ś1 D6 अनु. Ñ D1-3 ततः, V1 D1-5.7 तदा. B4 द्रुमां (for शिवाम्).

25 a) T1 सु तीर्थं (for सुतीर्थां). Ś1 Ñ B1-3 D1.4.7 M4 नदीं (for ततः). B4 D3 सुतीर्थां नदीं, D5 सुतीर्थानिति. V1 G3 कृत्वा. T1 कृच्छ्राम्. T3 पश्चाद्, M3 प्राप्ता, Cg as in text (for कृच्छ्राद्). —b) Ś1 Ñ V1 B3.4 Dg1 Dt1 D1-7 T2.3 M1.3.4 Cg उपागत्य (for उपागम्य). G2 M1 यशस्विनी, Cg as in text (for यशस्विनः). —c) Ś1 Ñ D D1.7 M4 पुण्यां (D6 °ण्यं) (for नदीं). V1 D1.3 पुण्यां (for रम्यां). —d) Ñ B बहु (for सदा). Ś1 D1.4.7 नित्य(D3 °त्य)पुष्पितपादपां.

26 a) D3 शीघ्रं, T3 तीर्थं (for शीघ्र). Ś1 D2.4.7 G2.3 आगम्य (for आसाद्य). —b) Ś1 D6.7 शिवतीर्थम् (Ś1 °र्थं). T3 तीर्थं शुचिम्; Cg शिव तीर्थं (by transp.) (for तीर्थं शिवम्). D4.5 अकर्दमां (for अकर्दमम्). —For 26cd, Ñ V1 B D1.3 subst., while Ś1 D6 ins. after 26cd:

2181* शीतलतोयां समे दत्तो विधाद्य विमले शुभाम् ।

[V1 D1.3 शीतल(V1 °ला)र्णं (for शीतलतोयां). V1 D1.3 नी (for शुभाम्).]

—cd) Ś1 Ñ B D6 अ(D1 अ)सिञ्चन्, D3 अपिषिचन्, D2.4.7 अपिषिचन् (for सिषिचुस्). Dg1 सलिलं. G1 सूदकं, G2 M2.3 चोदकं (for तूदकं). Ś1 Ñ B D1-3 मर्दे. D2 दातार. T3 तस्यै. G3 राज्ञो (sic) (for राज्ञे). Ś1 D6 पितु(D6 °त्र)रिदं,

G 2 111 52
B 2 103 26
L 2 116 52

प्रगृह्य च महीपालो जलपूरितमञ्जलिम् ।
दिशं याम्यामभिमुखो रुदन्वचनमब्रवीत् ॥ २७
एतत्ते राजशार्दूल विमलं तोयमक्षयम् ।
पितृलोकगतस्याद्य मद्दत्तमुपतिष्ठतु ॥ २८
ततो मन्दाकिनीतीरात्प्रत्युत्तीर्य स राघवः ।
पितुश्चकार तेजस्वी निवापं भ्रातृभिः सह ॥ २९
ऐङ्गुदं बदरीमिश्रं पिण्याकं दर्भसंस्तरे ।
न्यस्य रामः सुदुःखार्तो रुदन्वचनमब्रवीत् ॥ ३०
इदं भुङ्क्ष्व महाराज प्रीतो यदशना वयम् ।
यदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः ॥ ३१
ततस्तेनैव मार्गेण प्रत्युत्तीर्य नदीतटात् ।
आरुरोह नरव्याघ्रो रम्यसानुं महीधरम् ॥ ३२
ततः पर्णकुटीद्वारमासाद्य जगतीपतिः ।
परिजग्राह पाणिभ्यामुभौ भरतलक्ष्मणौ ॥ ३३

Ñ1 M4 तस्मादेतद्, Ñ2 B तस्मै चै(B1 4 हो)द्, Dg1 ताते तत्ते, D3 अक्षय ते, D4 7 विभ्रुनेतद् D5 तस्मै तव Cr m k t as in text (for तव एतद्) B1 भवत्विति, G(ed) भवेदिति (for भवत्विति) V1 एतद्गच्छतु तस्येति पितुरर्थे न्यवेदयत् —For 26^{cd}, D1 3 subst , while V1 ins after 26 B3 ins after 27^{ab}

2182* तां चैवेङ्गुदिपिण्याकं विधिवल्लक्ष्मणाग्रजः ।
स्वयमेव कुशास्तीर्णे विधिवद्दक्षिणामुखः ।
मुमोचेङ्गुदिपिण्याकमपसव्यं चकार ह ॥

[D3 om (hapl) from the post half of l 1 up to the prior half of l 3 —(l 1) V1 B2 त्वैङ्गुदं (for तां चैवेङ्गुदि) —(l 2) V1 B2 निर्व(V1 °र्वि)पन् (for विधिवद्) D1 दक्षिणामुखः —(l 3) V1 नि(र्व)पेङ्गुद (sic), B2 निर्वपेङ्गुद (for मुमोचेङ्गुदि)]

27 ^{a}) Ś1 D6 परिगृह्य, Dg1 D1 3 T2 प्रतिगृह्य, Dt1 Ct प्रगृह्य तु, D3 प्रगृह्य स, Cg k as in text (for प्रगृह्य च) Ś1 Ñ B D2 रघुश्रेष्ठो, V2 D1 3 महाबाहुर्, D4 7 ततो रामो, M4 महीपाल (for महीपालो) —^{b}) Ñ V1 B D2 4 जल(D1 °ल)पूरितम् —After 27^{ab} B3 ins 2182* —B3 repeats 27^{c} consecutively —^{c}) G2 दिश (for दिशं) D4 4 7 अभिमुख(D3 4 °ख) (for अभिमुखो) —^{d}) D2 4 5 7 इदं (for रुदन्) B1 वचनमब्रवीत् (subm)

28 V1 T3 om (hapl) 28–30 —^{a}) D1–4 7 इदं ते (D4 तु) (for एतत्ते), Ś1 Ñ B D6 नृप, D1 3 5 नर (for राज) —^{b}) Ś1 D1–7 दिव्यम् (for तोयम्) Ñ B1 3 4 उत्तम, B2 अपि च (for अक्षयम्) —^{c}) T1 G1 पितृलोक Dd1 [भा]गतस्य (for गतस्य) Dg1 [अ]स्य, Dm1 [अ]- थ (for [अ]द्य) Ś1 Ñ B D1–7 पितृलोकेषु पानीय(B1 मद्दत्तम्) —^{d}) B2 अक्षयम्, D1 3 5 मद्दत्त(for मद्दत्तम्) Ś1 D1 4–7 उपतिष्ठतां (for °ष्ठतु)

29 V1 T3 om 29 (cf v l 28) —^{ab}) Ś1 Ñ B D6 नीरे शुभो देशे(D6 स च) Dt1 Ct तीरं प्रत्युत्तीर्य, D1 3 तीरमभ्युत्थाय D1 3 4 7 तीरं(D4 7 °र) प्रत्युद्गम्य Cr m g as in text (for तीरात्प्रत्युत्तीर्य) Ś1 Ñ B D1–7 महीपति (for स राघव) —^{c}) Ś1 D1 4 6 पितुर्नित्य(D3 °र्थे)तोयपक्षी- मान्, Ñ B1 पितुर्न्यवपत्श्रीमान्, B2 4 पितुर्न्यवपच्छ्रीमान्, B3 पितुर्निरवपच्छ्रीमान्, D1 7 पितुर्निवापपच्छ्रीमान्, D4 7 पितुर्न्यवपतत्पच्छ्रीमान्. —^{d}) B4 निवापद्, Dg1 Dt1 Dd1 Ct निर्वाप, D3 5 त्रिवाप Cr m g k as in text (for निवाप) D3 5 पितृभि (for भ्रातृभि)

30 V1 T3 om 30 (cf v l 28) D1 om 30^{ab} —^{a}) D2 इङ्गुद, D4 7 इङ्गुदी , D5 इदं तु (for ऐङ्गुदं) Ś1 Ñ B D4–7 बदरोन्मिश्र, Dt1 G1 2 M1 3 Ct बदरीमिश्रं, D3 बादरीमिश्र (for बदरीमिश्र) M4 ऐङ्गुदोदुम्बरोन्मिश्रं (for ^{a}) Dg1 पिनाक (for पिण्याक) D4 कुशसंस्तरे D3 तां चैवेङ्गुदिपिण्याकमपसव्यं चकार ह —^{c}) Ś1 Ñ B D4 7 M4 न्युप्य(D4 °प्य) राम , D1 3 ततो राम , D3 पिण्डान्कृत्वा D5 न्युप्तवान (for न्यस्य राम) B3 स दु खार्तो (for सुदु खार्तो) —^{d}) Ś1 Ñ B D1–7 T3 इदं (for रुदन्)

31 ^{a}) G3 महाभाग (for °राज) —^{b}) M4 यदशना (for यद°) Ś1 D6 पिब तोयं च निर्मलं, V1 प्रीतो यद्वसना वयं, D4 प्रीतो मद्दर्शनात्तथा, D5 प्रीता यद्दर्शनाद्वयं, D7 प्रीतो यदशना वयं —Dg1 reads 31^{cd} in marg —^{c}) Hypermetric Ñ1 यदन्नैव (hypm) D2 M4 यदन्नं, T2 यत्** (for यदन्न) Ś1 D4–7 राजन्, Ñ2 D1 4 नून, V1 ह्रियते , B1 D2 राजन्, D3 तात M4 भुङ्क्ते (for भवति) D3 पुरुषस्य (for पुरुषो भवति) —^{d}) D5 तदन्नं (for तदन्नास्) —After 31, V1 D1 3 ins

2183* पानीयपिण्डं दत्वा तु पितुरद्दिश्य राघवः ।

[D3 [अ]थ (for तु) V1 स्वर्गतो हि पिता (for the post half)]

32 V1 om. 32–33 —^{a}) Ñ2 B2 प्रत्युत्तीर्य, B4 G3 प्रत्युत्तीर्य, Ct as in text (for °त्तीर्य) Ś1 Ñ B D1–7 महीपतिः , Dt1 सरित्तटात् (for नदीतटात्) T1 प्रत्युत्तीर्य नदीतटात् (sic) —^{d}) D3 रम्य सानुं (for रम्यसानुं) Dg1 M4 महागिरिं (for महीधरम्)

33 V1 om 33 (cf v l 32) —^{a}) Ś1 B D1 4 7 आसाद्य, D1–3 5 आगम्य (for आसाद्य) —^{c}) Ś1 B3 D6 प्रतिजग्राह (for परि°) T1 M4 बाहुभ्याम् (for पाणिभ्याम्) —After 33 Ś1 D1 7 ins

2184* गृहीत्वा तौ महोदारौ राघवः सह सीतया ।
[D1 3 [अ]थ (for [आ]तौ)]

तेषां तु रुदतां शब्दात्प्रतिश्रुत्कोऽभवद्गिरौ ।
भ्रातॄणां सह वैदेह्या सिंहानां नर्दतामिव ॥ ३४
विज्ञाय तुमुलं शब्दं त्रस्ता भरतसैनिकाः ।
अब्रुवंश्चापि रामेण भरतः संगतो ध्रुवम् ।
तेषामेव महाञ्शब्दः शोचतां पितरं मृतम् ॥ ३५
अथ वासान्परित्यज्य तं सर्वेऽभिमुखाः स्वनम् ।
अप्येकमनसो जग्मुर्यथास्थानं प्रधाविताः ॥ ३६
हयैरन्ये गजैरन्ये रथैरन्ये स्वलंकृतैः ।
सुकुमारास्तथैवान्ये पद्भिरेव नरा ययुः ॥ ३७

अचिरप्रोषितं रामं चिरविप्रोषितं यथा ।
द्रष्टुकामो जनः सर्वो जगाम सहसाश्रमम् ॥ ३८
भ्रातॄणां त्वरितास्ते तु द्रष्टुकामाः समागमम् ।
ययुर्बहुविधैर्यानैः खुरनेमिसमाकुलैः ॥ ३९
सा भूमिर्बहुभिर्यानैः खुरनेमिसमाहता ।
मुमोच तुमुलं शब्दं द्यौरिवाभ्रसमागमे ॥ ४०
तेन वित्रासिता नागाः करेणुपरिवारिताः ।
आवासयन्तो गन्धेन जग्मुरन्यद्वनं ततः ॥ ४१

G 2. 112. 47
D. 2. 103. 42
L. 2. 116. 46

34 a) D1.1 एषां (for तेषां) Ś1 marg., B2 च, M3 सु (for तु) V1 प्ररुदतां, B4 तु रुदतां Ś1 Ñ V1 B D1-7 शब्द (Ś1 D2.4-7 °ब्द्) (for शब्दात्) —Ś1 D4.7 om. (hapl.) 34b–35a —b) Dg1 Cm g प्रतिश्रुत्को, Dt1 Dd1 Dm1 T3 M3.4 Ck t प्रतिशब्दो (Dm1 °श्रुत्का, T3 °श्रुत्को) Cr प्रतिश्रुत, Cg प्रतिश्रुत्का (for प्रतिश्रुत्को) ॐ Ct प्रतिशब्द प्रतिध्वनि । 'प्रतिश्रुत्का' इति पाठेऽप्ययमेवार्थः । ॐ Ñ V1 B समाकुल समन्तत, D1.3 भ्रातॄणां (D3 °भ्या) सह सीतया D1.4 प्रतिश्रुत्य नरास्तदा —c) V1 भ्रयाणां नरसिंहानां, D1.3 सधूपत महारण्ये —d) D1.3 इव गर्जतां T3 इव नर्दतां (by transp.) (for नर्दतामिव) Ñ सिंहानां दलमोभ (Ñ2 °तु)-वत् (sic) V3 B सिंहनादस्स (B1 °दोस) मोभवत् —After 34 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3 S ins.

2183* महाबलानां रुदतां कुर्वतामुदकं पितुः ।

[D1.3 क्रोश तद्रुक (for कुर्वतामुदक)]

35 Ś1 D4.7 om. 35a (cf. v. l. 34) —b) Ś1 D4.7 श्रुत्वा (for त्रस्ता) —cd) Ñ2 शत्रुघ्नश्च D2 अन्योन्यमपि (for अब्रुवंश्चापि) Ś1 D4.5 (S) ध्रुवा (for ध्रुवम्) V1 शत्रुघ्न संगतो भ्राता रामेण भरत सह —B2 repeats 35cd consecutively —e) Ś1 B4 D6 G3 M1.4 तथ (for एव) Ñ B1.2 (second time) 3.4 महात्मा (Ñ2 B3.4 °त्मा)द् M3 महास्पन्द (for महाञ्शब्द) V3 B2 (first time) D1.3 यथाय धूपते शब्दो —f) V3 B2 (first time) D1.3 रुदतां, M4 शो(शो)चत (for शोचतां) B4 सुत (for मृतम्)

36 B2 repeats 36ab consecutively —a) Ś1 Ñ1 B1.2 (second time) 3.4 D1-7 वासं (Ñ2 B3.4 °स) Dt1 Dd1 Dm1 वाहान् (for वासान्) V3 B2 (first time) D1.3 अथ ते (B2 सर्वे) समभिज्ञाय —b) T1 ते (for तं) Ś1 Ñ B1.2 (second time) 3.4 D1-7 सर्वे ते, D3 सर्वतो (for तं सर्वे) B4 (s) मुखाः । Dt1 Dd1 Dm1 सम्मुखा (for अभिमुखा) Ś1 Ñ B1.2 (second time) 3.4 D4-7 स्वयं (for स्वनम्) V1 सं विज्ञाय मुखं यतः B2 (first time) D1.3 तमेवाभिमुखा (B2 °खे) स्वयं (B2 °यं) —c) Ñ1 D4.5.6 अप्येकं समागमन् । Ñ B D2 अप्येकमनसो V3 अप्येकवचना° D1.3 अप्येकत समागम्य, M3 अप्येकवचना° —d) Ś1 Ñ1 D2.4-7 यथावास B1.2.4 यथास्थ (B4 °स्थ) B3 यथासत्र (for यथास्थान) B2 (marg. also) प्रधावत, T1 पृथग्विधा । Cr g k t as in text (for प्रधाविता)

37 Ś1 Ñ B D2 read 37 after 39 —ab) Ś1 Ñ B D2.4.7 अश्वैरन्ये (Ñ2 D2.7 °न्यै) T1 हयैरन्यै (for हयैरन्ये) Ñ2 D3.7 T2 गजैरन्यैः D3 T1 रथैरन्यैः (for रथैरन्ये) V1 B3.4 G1 रथैरन्ये गजैरन्ये (by transp.) V1 B2 स्वलङ्कृता, B2 स्वयंकृतैः, D1 सुलंकृतैः (for स्वलंकृतैः) —d) V3 D1.3 समुत्सुका (for नरा ययु) Ś1 Ñ B D2 पद्भ्यामेव प्रदुद्रुवुः, D2.4.5.7 दूराद्दासजनादपि

38 a) B2-4 D2 अचिर (B2 °रात्) (for अचिर) —b) B1 चिरप्रोषितं (subm.) D2 सुचिरं प्रोषितं T1 °प्रवितं, G1 स चिरप्रोषितं (for चिरविप्रोषितं) —c) D2 द्रष्टुकामो (for द्रष्टु°) V3 द्रष्टुकामा समाप्यत

39 a) V3 D1.3 सहितास्, D4 त्वरितास (for त्वरितास्) Dd1 ते तद् T1 तत्र T2 तेन, M3 तेषां (for ते तु) —b) D4 द्रष्टुं यान्ता B1 D3.7 समागमात् (for समागमम्) —c) D1.3 बहुविधा (B3 °धं) T2 च विविधैर् T2 M4 Cr m gp युक्तैः Cgp as in text (for यानैः) —d) T2 समाकुला Ś1 Ñ V3 B D1-7 त्वरिता समाहता T2 हयनेमिरजनाकुला ॐ Cg ययुर्बहुविधैर्यानैः खुरनेमिसमाकुलाः इति पाठः । ययुर्बहुविधैर्यानैरिति पाठे युक्तं सर्वे यानैरिति शेष । ॐ —After 39 Ś1 Ñ B D2 read 37

40 a) D1.3.5.7 बहुशाखैः (for बहुभिर्यानैः) —b) B2 Dt1 Dd1 Dm1 हयनेमि, Dg1 खुरनेमि (sic) (for खुरनेमि) Ñ B नयनेन च Cr समाकुला Cg, t as in text (for समाहता) —c) D2.5.7 रम्यं, M4 (after corr. as m as in text) शब्दे (for शब्दं) —d) B1 illeg. for द्यौरिवा B3.4 [अ]भूत् (for [अ]भ्र)

41 a) B4 करेण (for करेणु) D1-3 वनि (D1.3 °तैन)मकरेणव —b) Ś1 Ñ1 B1.2 D4 सामर्दिरंशुक ... Ñ2 B1.3 D2.5.6.7 समर्दितोद्धुतं (D2 गुग्गुलं (hypm.)) ...

G. 2 111 48
B 2 103 42
L 2 116 47

वराहमृगसिंहाश्च महिषाः सर्ववानराः ।
व्याघ्रगोकर्णगवया वित्रेसुः पृषतैः सह ॥ ४२
रथाङ्गसाह्वा नत्यूहा हंसाः कारण्डवाः प्लवाः ।
तथा पुंस्कोकिलाः क्रौञ्चा विसंज्ञा भेजिरे दिशः ॥ ४३
तेन शब्देन वित्रस्तैराकाशं पक्षिभिर्वृतम् ।
मनुष्यैरावृता भूमिरुभयं प्रबभौ तदा ॥ ४४
तान्नरान्बाष्पपूर्णाक्षान्समीक्ष्याथ सुदुःखितान् ।
पर्यष्वजत धर्मज्ञः पितृवन्मातृवच्च सः ॥ ४५
स तत्र कांश्चित्परिषस्वजे नरा-
न्नराश्च केचित्तु तमभ्यवादयन् ।
चकार सर्वान्सवयस्यबान्धवा-
न्यथार्हमासाद्य तदा नृपात्मजः ॥ ४६
ततः स तेषां रुदतां महात्मनां
भुवं च खं चानुविनादयन्स्वनः ।
गुहा गिरीणां च दिशश्च संततं
मृदङ्गघोषप्रतिमो विशुश्रुवे ॥ ४७

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चनवतितमः सर्गः ॥ ९५ ॥

V1 D2.3 तत्रैव सपरिष्वज्य —d) B3 Dd1 शब्द, G3 शब्दे (for शब्दद्) Ś1 Ñ1 D6 च ते, B1.3 तु ते, B2.4 प्रति, M4 गता (for तत) Ñ2 सर्वे तु ते, V1 D1.3 सहृद्गने, D2.4.6.7 सत(D5 °थ) भयात्

42 a) D1 वाराह (for वराह) B3 D1-3.5 T2 M3.4 -मृगसंघाश्च, T3 -शुकसघाश्च (for मृगसिंहाश्च) T1 वराहा शुकसघाश्च —D5 om (hapl ?) 42b-43c —b) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 च वनेचरा, Dg1 Dd1 D4 T G1.3 M1-3 सर्ववानरा, Dt1 सृमरास्तथा, Dm1 सर्ववानरा, G2 सर्पिवानरा (sic) M4 सहवानरा (for सर्ववानरा) —c) Ś1 V1 D1.3.6 गोमायु, Ñ1 गोवन्य (for -गोकर्ण) Ś2 D6 -सर्पाश्च V1 -सहा(घा)श्च (for -गवया) D6 व्याघ्रगोधा सगवया —d) B4 वत्रेसु, T2 तत्रसु (for वित्रेसु) Ś1 D4 यूथपैः (for पृषतैः)

43 D4 om 43a-b (cf v l 42) —a) Dg1 रथाङ्ग सिह, T1 रथाङ्गसान्वा, G2 M1.3 रथाङ्गाह्वाश्च, M3 रथाङ्गसञ्ज्ञा (घा) (for रथाङ्गसाह्वा) Ñ2 D1.3 दात्यूहा (for नत्यूहा) Ś1 B2 D4.6.7 रथाङ्ग(D4.7 °गा)साहैदात्यूह (D2 °हा) Ñ1 V1 B1.3.4 D5 रथाङ्गसंवा(B1 °कारा, B3.4 °सञ्ज्ञा D5 °सन्न) दात्यूहा Dt1 Ct रथाह्वहंसा दात्यूहा (Ct नत्यूहा) Dd1 रथाङ्गाह्वा सदात्यूहा, Dm1 रथाङ्गना सदात्यूहा —b) D7 कारण्डका (for °ण्डवा) Ś1 Ñ V1 B D4.7 G3 हंसकारण्डवप्लवा V1 हंसाश्च कारण्डवप्लवा (hypm) Dt1 प्लवा कारण्डवा परे, D1.3.6 G1.2 M1 हंसकारण्डवा प्लवा, M4 हंसा कारण्डवैः सह —c) G1 स (for पुस्) Dg1 T2 क्रौञ्च (for क्रौञ्चा) Ś1 D4-7 तथा(D4 अथ) कोकिलसंघा(D4 °गा)श्च —d) Ñ1 सविज्ञा (meta), D2 विसञ्ज्ञा (for विसंज्ञा)

44 ab) B4 (before corr) आवास (for आकाश) Ñ1 B नाद (for वृतम्) V1 D1.3 तच्छ्रुत्वा तु महानादं विलाप रुदितं महत् —c) D4.6.7 मानुषैर् (for मनुष्यैर्) G2 M1 चावृता (for आवृता) D5 मानुष्यैराकाश —d) T2 प्रबभौ (sic) Dg1 तथा (for तदा) Ñ1 B आकाश पक्षिसंकुलं, V1 D1.3 आकाशं(D3 भूमिरा) पक्षिभिर्वृत —After 44 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2186* ततस्तं पुरुषव्याघ्रं यशस्विनमकल्मषम् ।
आसीनं स्थण्डिले रामं ददर्श सहसा जनः ।
विगर्हमाणः कैकेयीं सहितो मन्थरामपि ।
अभिगम्य जनो रामं बाष्पपूर्णमुखोऽभवत् ।

[(1 2) T1 भरिंदम, M4 अकिल्बिष (for अकल्मषम्) —(1 3) Dg1 विगर्हमाण, Dm1 विगर्हमाणा, Cm g विगर्हमाण (as above) Dt1 कैकेयी (for कैकेयीं) Dm1 T1.3 G2 M1.4 सहिता(Dm1 G2 °ता) Dt1 मन्थरासहितामपि (for the post. half)]

45 a) Dg1 सर्वान् (for नरान्) Ś1 Ñ V1 B1-4 D1-7 बाष्पसंपूर्णान्, Dg1 °पूर्णाक्ष्यान् (for °पूर्णाक्षान्) T2 तान्नरान्स समीक्ष्याथ —b) T1 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) Ś1 Ñ2 V1 B D1.6.7 च (for [अ]थ) D1-4.6 समीक्ष्य भृशदुःखितान्, T2 दुःखितान्सहदुःखवान् —c) Ś1 D6 पर्यपृच्छत, D4.7 T1 G1 परिष्वजत, Ck t as in text (for पर्यष्वजत) V1 D1.3 M4 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) —d) V1 D1-3 भ्रातृवच् (for मातृवच्)

46 D5 om 46ab (except तत्र) —a) V1 D1 T2 कां(V1 कं)चित्, B1 कश्चित् (for कांश्चित्) Ś1 परीषस्वजे, Dg1 D1.3.6 परिषस्वजे, T1 पर्यष्वजे (for परिषस्वजे) M3 काकां चित्परिषस्वजे (sic) V1 जनं D2 नरांस् (for नरान्) —b) Ś1 Ñ B D4.6.7 नराश्च तं केचिदथाभ्यवादयन्, V1 D1 तमेव कश्चित्पुनरभ्यवादयत्, D2 नराश्च केचित्तु तथाभ्यवादयन्, M4 नराश्च कश्चित्तमथाभ्यवादयन् —c) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 चकार सर्वेषु(D6 °ष) सविद् तदा, D4.6.7 M4 चकार सर्वं समयं (D3 समयं, M4 ससम) प्रतापवान् —d) D2.6.7 G M1.2 तथा (for तदा) V1 B D1.3 यथार्ह(D1.3 °र्थं)मानं (B °नै) पुरस्सरैर् (for आसाद्य तदा) Dd1 नृपात्मजात्मजः (for तदा नृपात्मजः)

47 V1 om 47 —a) Ś1 Ñ B D4.6.7 ततस्तु (Ñ2 B च D2.6 स) D1.3 अथैव, T1.2 Cm g स तत्र (for तत स) D1.3 महावने (for महात्मनां) —b) Ś1 Ñ B D6 M4 दिवं च D4 बभूव (for भुवं च) G1.3 चैव

९६

वसिष्ठः पुरतः कृत्वा दारान्दशरथस्य च ।
अभिचक्राम तं देशं रामदर्शनतर्षितः ॥ १
राजपत्न्यश्च गच्छन्त्यो मन्दं मन्दाकिनीं प्रति ।
ददृशुस्तत्र तत्तीर्थं रामलक्ष्मणसेवितम् ॥ २
कौसल्या बाष्पपूर्णेन मुखेन परिशुष्यता ।
सुमित्रामब्रवीद्दीना याश्चान्या राजयोषितः ॥ ३
इदं तेषामनाथानां क्लिष्टमक्लिष्टकर्मणाम् ।
वने प्राक्केवलं तीर्थं ये ते निर्विषयीकृताः ॥ ४
इतः सुमित्रे पुत्रस्ते सदा जलमतन्द्रितः ।
स्वयं हरति सौमित्रिर्मम पुत्रस्य कारणात् ॥ ५

G 2 117 5
B 2 104 5
L 2 117 5

(for चातु) Ś1 Ñ B D6 [श]तु(D6 [श]पि)ननाद नि(Ñ B नि)स्वन, D1 8 [श]तुनदन्महास्वन D2 4 7 [श]-तुनदस्त(D2 °स्त) निस्वन, Ch t as in text (for [श]तु निनादयत्स्वन) —[c]) D1 महा, G2 गुहा (for गुहा) D2 4 7 सदिशश्च D5 प्रदिशश्च (for च दिशश्च) D1 3 M2 पूरयन्, D3 4 8 7 नादयन् (for स्वतन्) Ś1 Ñ B D6 यथा (Ś2 D6 गिरेर्, Ñ2 B2 तथा)गुहाश्चैव दिशश्च नादयन् —[d]) Ñ B D1 3 M4 महाभ्र(B1 °भ्र)नाद (for शृङ्गघोष) Ś1 Ñ B D6 स शुश्रुवे, D1 3 विषश्रये, D6 [s]थ शुश्रुवे (for विशुश्रुवे) T1 प्रतिभाति शुश्रुवे

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B D6 उदकदानं, Ñ1 पितुरुदके प्रदानं V1 D3 5 उदकक्रिया D2 भरतपर्यंणि रामउदकक्रिया D4 उदकप्रदानं, D7 भरतपर्वे उदकप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1, D5 6 om Ñ2 112 V1 D4 117 B3 D6 110 B4 106 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 103 D1 163 D2 M4 111 D1 109 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G with श्रीरामाय नम

96

☞ Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 4 T2 3 G2 M2-4 Cv m k t read Sargas 95 and 96 after Sarga 97 which is repeated in T2 after 96 Dm1 begins with ॐ, M2 3 with श्रीरामाय नम

1 [ab]) Ś1 D6 तु, Ñ2 B1(m also) 2-4 D1 3 तु M4 हि (for च) V1 D1 3 वसिष्ठश्च(V1 °ष्ठ) पुरस्कृत्य रामदारा न्महामुनि —[c]) Ñ2 अथ B3 3 अति (for अभि) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D2 3 -कांक्षया, T2 -तर्त (moth-eaten) T1 G1 हर्षित, G1 -तर्पितान्, G3 -तोषित, M3 -कांक्षिता (sic) Cm g t as in text (for -तर्षित)

2 [a]) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 G M1-4 तु (for च) D2 4 5 7 रामस्य मातरो(D5 मातरस्तो) याता —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 मनीं (for मन्दं) G2 M3 नदीं (for प्रति) —D5 om 2[c]-3[b] —[c]) Ś1 D6 रामतरा यथा Ñ2 B3-4 तत्र तास्तीर्थं V1 B2 तास्तत्र(B1 °तत्र) तीर्थं, D2 7 तत्र तीर्थं तां T2 M2 तत्र तं तीर्थं Ch t as in text (for तत्र तत्तीर्थं)

3 D5 om 3[ab] (cf v l 2) —[c]) B D1 7 वाक्यमीद् (for अब्रवीद्) Ś1 Ñ V1 B2-4 Dg1 Dd1 Dm1 D1-7 T2 M2 3 दीना —G3 damaged from चित in 3[d] up to इद ते in 4[a] —[d]) B2 D2 नृपयोषित (for राज°) —After 3 Dm1 ins. राम

4 G3 damaged up to इद ते in 4[a] (cf v l 3) —[a]) B4 इतस् (for इद) D5 अनाथानां (for अनाथानां) —[b]) Ś1 B3 3 D1-7 शुभम्, Ñ2 गुरुम्, B1 शुभम् (for क्लिष्टम्) D2 4 8 -कारिणा (for -कर्मणाम्) Ñ1 गुरुनिर्दिष्ट कारिणां, V1 अशुभ शुभकर्मणा —[c]) Ñ2 प्राङ्मतं, V1 प्राक्प्रवण, D1 Ch t प्राक्कलं Cv r m g as in text (for प्राक्वलं) ॐ Ct 'प्राक्केवलम्' इति पाठ आधुनिककल्पित । नापि तत्रार्थस्यामञ्जस्यमिति कतक । 'तत्रापि' पाठे प्राक्परिगृहीत मिति शेष , प्राक्परिगृहीतं तीर्थं जलानयनादिव्यवहारोपयोगी मार्गं । ददर्शेत्येति क्वचित् निश्चितमित्यर्थो वस्तु नास्य । ॐ D7 तीर्थे (for °र्थं) —[d]) D3 या ते Dg1 M4 ये तु, D5 यस्य, D7 ये ते, T1 G1 3 M1 गते, G1 ये च (for ये ते) Ñ2 V1 D1 3 7 निर्विषया कृता

5 [a]) D5 इति (for इत) Ś1 Ñ B D6 रामार्थं(Ñ1 °र्थे), G3 ते पुत्रस् (by transp) (for पुत्रस्ते) —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 8 जलमानाय वीर्यवान् —[cd]) Ś1 Ñ B1-3 D6 स(B1 य, B2 स)दा गच्छति, B4 सदा गच्छेति, M1 स्वय हरति (for स्वय ह°) M3 4 तव (for मम) V1 D1 3 आश्रमे मम पुत्रस्य कृते गच्छति नित्यश , D2 4 8 7 स्वय पुत्रस्य(D2 °स्य)-हाते कारणान्मम लक्ष्मण —After 5 V1 B2 D1-3 ins

2187* वने वै निर्जने घोरे नानामृगगणाकुले ।
[D2 -समाकुले, D3 -गणाकुले]

—Thereafter V1 D2 D1 3 cont D6 cont 1 r after 2187* and cont 1 6 after 2189* while Ś1 Ñ B1 3 4 D1 ins after 5

2188* दुष्करं कुरुते पुत्र सुमित्र तव धार्मिक ।
भ्रातृभक्त्यानुरागेण ज्येष्ठं यो भ्रातरं स्थित ।
धीरप्रधानेन स पिप्रत स्वभ्रातरं निरपराधवान् ।
दुष्प्रापदुःखेषु वनेषु सह भार्यया ।
रामेण पुत्रपपाञ्च पितुरादाय शासनम् ।   [5]
एवं विलपमाना सा कौसल्या बाष्पविक्लवा ।
ददर्शेङ्गुदिपिण्याकं निर्वापं पुत्रिके तृणम् ।

G 2 112 9
B 2 104 8
L 2 117 9

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु सा ददर्श महीतले ।
पितुरिङ्गुदिपिण्याकं न्यस्तमायतलोचना ॥ ६
तं भूमौ पितुरार्तेन न्यस्तं रामेण वीक्ष्य सा ।
उवाच देवी कौसल्या सर्वा दशरथस्त्रियः ॥ ७
इदमिक्ष्वाकुनाथस्य राघवस्य महात्मनः ।
राघवेण पितुर्दत्तं पश्यतैतद्यथाविधि ॥ ८
तस्य देवसमानस्य पार्थिवस्य महात्मनः ।
नैतदौपयिकं मन्ये भुक्तभोगस्य भोजनम् ॥ ९
चतुरन्तां महीं भुक्त्वा महेन्द्रसदृशो भुवि ।
कथमिङ्गुदिपिण्याकं स भुङ्क्ते वसुधाधिपः ॥ १०
अतो दुःखतरं लोके न किंचित्प्रतिभाति मा ।
यत्र रामः पितुर्दद्यादिङ्गुदीक्षोदमृद्धिमान् ॥ ११

[(l 1) D1 दुष्कर D2 3 सौमित्र (sic) D5 सुपुत्र (for सुमित्र) —(l 2) Ś1 Ñ B D6 शुश्रूषते (for °षति) Ś1 D6 गु धर्मेण (for [श्र]नुरागेण) Ś1 ज्येष्ठो य, Ñ1 यो ज्येष्ठः Ñ2 B यो ज्येष्ठ (by transp) (for ज्येष्ठ यो) Ś1 Ñ B D1 3 6 वने (for किल) —(l 4) Ñ1 B D1 3 -कुक्षु (for -कुलेषु) D5 om (hapl ?) वनेषु G(ed) सीतया (for भार्यया) Ś1 D6 भ्रष्टश्च सानुजो राज्यात्सीतया सह पार्थिव —Ś1 Ñ B1 3 4 D6 om l 5 —(l 6) Ś1 D6 शोककर्शिता B4 (sup lin also) 4 °विह्वला L(ed) शोकविह्वला (for बाष्पविक्लवा) —(l 7) Ś1 Ñ B D6 [इ]ङ्गुद (for [इ]ङ्गुदि°) D1 3 पिण्याक (for °कैः) B4 निर्वाप (for निवाप)]

—D2 cont after l 1 of 2188* Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 7 S ins after 5

2189* जघन्यमपि ते पुत्र कृतवान्न तु गर्हितं ।
भ्रातुर्यदर्थसहितं सर्वं तद्विहितं गुणैः ।
अद्यायमपि ते पुत्र क्लेशानामतथोचितः ।
नीचानर्थसमाचारं सज्जं कर्म प्रमुञ्चतु ।

[D1 3 5 7 om l 1 —(l 1) M4 कृतवानर्थगर्हितं (for the post half) —(l 2) Dt1 T1 Ct -हितं Cv r m g k as above (for -सहितं) G3 damaged from हि to गु Dt1 Ct गर्हितं, Cv r m p g as above (for विहितं) —(l 3) T2 पुत्र (for °त्र) M4 अथाहमपि पुत्रस्ते (for the prior half) D1 3 5 7 अथाद्य (D1 7 अस्याद्य) प्रियपुत्रस्ते कैकेय्या प्रियतो (D1 °चो)ऽसि —(l 4) Dg1 -समाचारात् M4 -समाचार Cg -समाचार (as above) D1 5 नीचमर्थसमाचारं D1 7 नीचकर्मसमाचार (for the prior half) D2 4 7 सत्त D5 सत्त (for सज्जं) D2 T2 प्रमुञ्चति, D1 मुमुञ्चति, M4 विमुञ्चति]

—Thereafter D1 cont l 6 of 2188*

6 ab) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 त(V1 सु)पुष्येषु(B4 °ष) निवेशि(Ś1 D6 °श्यापि)तं (for ab) D1 3 7 सा ददर्श नदीतीरे दक्षिणाग्रगतेषु (D5 पाल्लवेषु, D6 °प्रकरेषु) हि —c) V1 D1 3 सा तामिङ्गुदिं, D2 4 5 7 दर्भैरिङ्गुदि (D1 °द), T3 M2 4 पितुरिङ्गुद- Ś1 Ñ B D6 ज्यपहारं पितुर्दत्तं —V1 D1 3 om 6c–7a —d) Ś1 Ñ B D6 भर्तुर्द(D5 °तृ) D6 निहतम्, M4 सुसम् (for न्यस्तम्) B1 मादाय (for मायत) D5 -लोचने (for °ना)

7 V1 D1 3 om 7a (cf v l 6) —a) D2 4 7 तद्भूमौ M4 तद्दृष्ट्वा (for तं भूमौ) D2 4 5 7 पितुरर्थाय, M4 पितुराशेन (for °रार्तेन) Ś1 Ñ B D6 सा त(B4 °द्)मिङ्गुदिपिण्याक —b) D2 4 7 M4 न्युप्तं (for न्यस्तं) Dt1 धर्मेण (for रामेण) D2 3 दर्शयति (D6 °हि) (sic), D4 7 पश्य हि (for वीक्ष्य सा) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 दृष्ट्वा त्वि(D3 °य [before corr °पि])गुणदु खिता(B4 °ता) —c) V1 D1 मदुच (for देवी) —d) D2 7 सर्वाभरणभूषिता

8 a) V1 D1 3 अयम् (for इदम्) Ñ2 B D2 4 5 7 -नाथेन (for -नाथस्य) —b) V1 D1 3 स्वर्गतस्य (for राघवस्य) Ś1 Ñ B D2 4 7 राघवेण महात्मना —c) Dg2 पश्यस्व (sic) (for पश्यत) V1 D1 [इ]मे, D5 [इ]य, M3 [अ]द्य (for [ए]तद्) Dt1 यथि (for -विधि) —For 8cd, Ś1 Ñ B D2 5–7 subst :

2190* पितुरिक्ष्वाकुनाथस्य न्युप्त पश्यत यादृशम् ।

[Ś1 D6 पितुरिङ्गुदपिण्याक (for the prior half) B4 न्युप्तं, D4 प्रत्त, D7 भक्त (for न्युप्तं) B1 पश्यत या भृश (sic) D5 पश्य भयादृश (sic)]

9 a) D2 4 7 देव, D5 देवि (for तस्य) Ś1 Ñ V1 B D1 3 -समस्येदं, D2 5 -समस्यास्य, D4 7 -समस्यापि, M1 -सम स्याद्य (for -समानस्य) —b) V1 D1 3 भर्तुर्मे त्रिदिवात्मन —c) V1 भौपायिकं (for नौप°) —d) D1 भुक्त; D3 भुक्त्वा, G1 भर्तुर (for भुक्त) V1 D1 3 भोगवस्य (for भोगस्य) Ñ2 भवनं (for भोजनम्) B4 भक्तभोगस्य भाजने (sic)

10 a) D1 3 चतुर्णां (for °न्तां) Dd1 Dm1 G3 भुक्त्वा —b) D3 महेन्द्रस्य दशो (sic) Ś1 Ñ B D6 T3 M1 विभु- (for भुवि) —c) Ś1 Ñ2 B D1 3 T3 M1 इङ्गुद, M3 इङ्गुदि, M4 ऐङ्गुद (for इङ्गुदि) —d) B3 सम्भुक्त (for स भुङ्क्ते) V1 D1 3 पृथिवीपतिः

11 a) D1 T1 ततो; D5 अद्यो (for अतो) —b) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1–3 5–7 मे, Dg1 Dd1 Dm1 G1 मां; D6 वै (for मा) —D1 3 7 om (hapl) from 11c up to l 1 of 2191* —c) Ś1 Ñ1 दद्यो (sic) D6 दत्ते (sic) M1 दत्तम् (for दद्याद्) —d) Ś1 D6 तापसाचारमास्थितः Ñ B D1 3 तापसाचारमास्थितः V1 तापसान्नमश्नीयात् (sic) D5 माप- संतोषमीदृशं (sic) —After 11, Ś1 D6 ins. 2191*

रामेणेङ्गुदिपिण्याकं पितुर्दत्तं समीक्ष्य मे ।
कथं दुःखेन हृदयं न स्फोटति सहस्रधा ॥ १२
एवमार्तां सपत्न्यस्ता जग्मुराश्वास्य तां तदा ।
ददृशुश्चाश्रमे रामं स्वर्गाच्च्युतमिवामरम् ॥ १३
सर्वभोगैः परित्यक्तं रामं संप्रेक्ष्य मातरः ।
आर्ता मुमुचुरश्रूणि सस्वरं शोककर्शिताः ॥ १४

तासां रामः समुत्थाय जग्राह चरणाञ्शुभान् ।
मातॄणां मनुजव्याघ्रः सर्वासां सत्यसंगरः ॥ १५
ताः पाणिभिः सुखस्पर्शैर्मृद्वङ्गुलितलैः शुभैः ।
प्रममार्जू रजः पृष्ठाद्रामस्यायतलोचनाः ॥ १६
सौमित्रिरपि ताः सर्वा मातॄः संप्रेक्ष्य दुःखितः ।
अभ्यवादयतासक्तं शनै रामादनन्तरम् ॥ १७

C 2 117 २१
B 2 104 20
L 2 117 22

12 D3 5 7 om 12 (cf v l 11) N1 B1 om 12ᵃ–13ᵇ —ᵃ) Ś1 N2 B1 3 D1 3 6 M3 रामेणेङ्गुद (D2 3 °णाङ्गुदि) B2 यदेङ्गुद (for रामेणेङ्गुदि) —ᵇ) B2 पितुः Ś1 N2 Dg1 D6 वै, B1 तद्, B3 च D1 अपि (for मे) V1 समीक्षणि (sic) D2 समीपस्थे, T2 समीक्ष्यत, G2 (after corr as in text) समीक्ष्यते —ᶜ) Ś1 N1 V1 B2 3 D1 3 6 ममेदं B4 मारात्म (for दुःखेन) —ᵈ) Ś1 D6 विदीर्यत Ñ1 B1 G1 न दीर्यते V1 D1 न दीर्यति B1 न विदीर्य B3 न विदीर्णं D3 न दीर्यते (sic) D2 दीर्यते न (for न स्फोटति) —After 12 Ś1 V1 B1 D (D1 2 after 11ᵃᵇ) S ins

219* श्रुतिस्तु खल्वियं सत्या लौकिकी प्रतिभाति मा ।
यदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवता ।

[Before l 1 Dm1 ins °यं D1 2 om l 1 (cf v l 11) —(l 1) Ś1 B2 D2 3 च (for तु) Ś1 V1 B1 D1 3 6 लौकिकी (for लौकिकी) Ś1 V1 B1 Dg1 Dt1 D1 3 मे Dd1 Dm1 मां (for मा) —(l 2) = 2 95 31ᶜᵈ Prior half hyp m D1 M1 यत् D7 अन्न Ś1 V1 B1 D1 3 6 हि स्यात् D1 7 यदि D3 [अ]भवत् M1 भुङ्क्ते (for भवति) D6 भवत् D2 पितृ (for तस्य) Dg1 दैवत]

—After 12 N2 B1 3 ins. 219*

13 V B1 3 om 13ᵃᵇ (for V1 B1 cf v l 12) —ᵃ) Ś1 B2 D3 6 M3 मात्रा V1 मात्रा D1 T1 4 G1 मात्रा D1 7 आर्ते (for आर्तां) Ś1 V1 B2 D1 3 6 सपत्नीभिस्तु D2 3 सर्वाभिः D1 2 दुःखितां T1 सपत्न्यस्तां G1 2 M1 सपत्न्यस्तु —ᵇ) D1 दुःखिता (for तां तदा) Ś1 D6 आश्रिताश्रिता तदा V1 B1 D1 2 मनेनाश्रिता तदा D1 7 °श्रुत्वाश्वास्य (sic) दुःखिता —After 13ᵃᵇ Ś1 V1 B1 D1 3 6 ins while V1 B1 (owing to om) ins after 11 and N2 B1 ins after 2

219** सा भवामामपदं कौसल्या यत्र राघवः ।
इमां पश्चिमां दशा तस्य पृथिवी हि ।

[Before l 1 D6 wrongly ins. °रामः °संभ्रम (cf 13ᵈ v l) —(l 1) B1 D1 आश्रम (for °तत्र) —(l 2) N V1 B D1 ... (for ...) D1 7 ... (for °ता) B1 ... (for ...)]

—D1 om 13ᶜ–14 —ᶜ) Ś1 N V1 B1 2 D1 3 दृशुः D2 ददृशुश्चा° D1 आश्रमं —ᵈ) V1 B1 Dg1 Dt1 T1 3 स्वर्गाच्च्युतम्, D1 स्वर्गं च्युतम्, D2 स्वर्गाद्भ्रष्टम्, D3 4 स्वर्गात्पृष्टम् G1 स्वर्गागतम् D7 [अ]मरं (for [अ]मरम्)

14 D3 om 14 (cf v l 13) —ᵃᵇ) Ś1 D6 सभोगैः सु, Ś1 सुभोगैः N2 V1 B D Dg1 Dt1 D1 3 4 T2 M3 4 सर्वभोगैः स (Dt1 T2 म) D2 भोगैस्त्यक्तं स (for सर्वभोगैः) B1 illeg for रामं राम Ś1 V1 D1 4 दृष्ट्वैव Ñ1 B प्रदृष्य, D7 सप्रेक्ष्ये (sic) (for संप्रेक्ष्य) M3 om मातरः —ᶜ) V1 D1 हरदान् (for आर्ता) M3 मुमुचुस्तु मत्प्रेक्ष्य (sic) —ᵈ) Ś1 सस्वरा B1 सवात् B4 Dm1 सुस्वरं D1 M4 सस्वनं D6 सर्वास्ता D4 सुस्वरा, M1 4 सस्वरे (for सस्वरं) Ñ B D1 4 7 ...शल्पमा (for -कर्शिता)

15 ᵃ) G1 सदा तान् (for तासां) D1 om from शुभैः in ¹ (see var) up to तले in 16ᵇ —ᵇ) V1 D1 3 चरणौ शुभौ, Dt1 D1 D1 Dm1 चरणानुजान् (for °णाञ्शुभान्) —ᶜ) Ś1 N V2 I° D1 4 4 पुरुष T1 मनुज- (for मनुज°) —ᵈ) Ś1 N V1 B D1 4 सानुपूर्वेण T1 अभिगम्य (for सत्यसंगरः)

16 D1 om up to तले in 16ᵇ (cf v l 15) —ᵃ) D1 4 5 7 पाणिभिस्ता (by transp) T1 G1 M1 3 पा° (for ताः पाणिभिः) Ś1 N V1 B D1 4 पाणिभि सुखसंस्पर्शैर् —ᵇ) T1 तले (for -तलैः) —ᶜ) D1 4 प्र (D4 प्रा)मार्जयन, D1 प्र(before corr प्रा)मार्जत D7 प्रममार्ज G2 परिमार्जै (sic) (for प्रममार्जू) G1 तत्तु (for रजः) D 4 7 पृष्ठात् G1 पृष्ठे (for पृष्ठात्) M1 रजः प्रममार्जुः पृष्ठात् —ᵈ) D1 4 4 ... [आय]तेक्षणा (for [आय]तल) —For 16ᶜᵈ Ś1 N V1 B D1 4 5 subst while D1 ins after 16

219*** मृष्टस्वादाय ताः सर्वे रजः पार्थिवं हि ।

[N2 राघवस्य (for ...) V1 D1 3 ताः सर्वाः (by transp) B1 ते ता (for ताः सर्वाः) V1 D1 रजस्तु, D1 3 मृष्ट्वा (for रजः)]

17 ᵃ) D1 4 सद्य (for अपि) D1 3 G1 तासां (by transp) D1 ता सर्वाः D7 अभ्यवादयत् (sic) —ᵇ) D1 दृष्टात्मयुक्त (for मातॄः संप्रेक्ष्य) Dm1 T1 दुःखिता (for °तः) Ś1 N V1 B D1 4 अपि मातॄः (V1 D1 4 ...) शोकसंतप्त, D1 3 मातॄः सुमुखुःखितान् —ᶜ) V1 Dt1 Dd1 D1 4 T1 G M1 अभ्यवादयत् (for अभ्यवादयत) Ś1 N V1 B D1 अभ्यवदत् Dm1 G1 M1 3 अत्यर्थ (for [आ]सक्तं)

G 2.112.22
B 2.105.21
C 2.117.24

यथा रामे तथा तस्मिन्सर्वा ववृतिरे स्त्रियः ।
वृत्तिं दशरथाज्जाते लक्ष्मणे शुभलक्षणे ॥ १८
सीतापि चरणांस्तासामुपसंगृह्य दुःखिता ।
श्वश्रूणामश्रुपूर्णाक्षी सा बभूवाग्रतः स्थिता ॥ १९
तां परिष्वज्य दुःखार्तां माता दुहितरं यथा ।
वनवासकृशां दीनां कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥ २०
विदेहराजस्य सुता स्नुषा दशरथस्य च ।
रामपत्नी कथं दुःखं संप्राप्ता निर्जने वने ॥ २१
पद्ममातपसंतप्तं परिक्लिष्टमिवोत्पलम् ।
काञ्चनं रजसा ध्वस्तं क्लिष्टं चन्द्रमिवाम्बुदैः ॥ २२
मुखं ते प्रेक्ष्य मां शोको दहत्यग्निरिवाश्रयम् ।
भृशं मनसि वैदेहि व्यसनारणिसंभवः ॥ २३
ब्रुवन्त्यामेवमार्तायां जनन्यां भरताग्रजः ।
पादावासाद्य जग्राह वसिष्ठस्य स राघवः ॥ २४
पुरोहितस्याग्निसमस्य तस्य वै
बृहस्पतेरिन्द्र इवामराधिपः ।
प्रगृह्य पादौ सुसमृद्धतेजसः
सहैव तेनोपविवेश राघवः ॥ २५

—d) Ś1 Ñ B D5 दीनो, V2 प्रस्फो (sic) D1-3 प्रह्वो, D4 स वै, D7 सर्वे, M4 ततो (for शनै) —After 17, Ś1 Ñ V2 B D1-3 ins

2194* आशीर्वादैश्च रामस्य लक्ष्मणस्य राघैव च ।
देशकालानुरूपेण मातृभिः समयोजिते ।

[(l 1) Ñ2 B4 D5 आशीर्वादा(D2 °द)श्च V1 D1 आशीर्वादश्च D3 om second च (subm) —(l 2) Ñ B1 4 D5 [अ]नुरूपाश्च V1 D1 2 7 [अ]नुरूपाश्च, D6 [अ]नुरूपैश्च Ñ B2 3 (partially reads in marg) वेनुरूपाश्च मातृषु V1 D1-3 7 स्नुषाश्चापि मातृषु B1 अनुरूप च मातृषु (for the post half)],

—Thereafter Ñ2 cont

2195* ते सुपी सर्वेयामासु (sic) सर्वा दशरथस्त्रियः ।

18 a) Ś1 तथा (for यथा) —b) B3 सर्वान् (for सर्वा) B1 3 सुषुविरे, D5 स्वशृविरे (sic) (for ववृतिरे) V1 D1 सर्वास्ता दुद्रु(V1 °द्रु [sic])रुस्तदा, D3 सर्वास्ता रुरुदुस्तदा (sic) —V1 D1 3 om 18cd —c) B1 4 D5 वृत्त, B3 वृत्ताद् (for वृत्तिं) D1 7 जाते —d) D4 3 लक्ष्मण शुभलक्षण

19 a) Ś1 Ñ V1 B D1-3 4 रुदती (for चरणांस्) V1 D1-3 पादाद् (for तासाम्) —b) Dd1 Dm1 उपगृह्य सु. T3 उपगृह्य (subm) G1 M1 उपगृह्य सु (for °संगृह्य) Ś1 Ñ B D4 पादान्(Ñ1 °दं, B1 3 4 पद्) संगृह्य सुदुःखिता —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1 M3 स (for सा)

20 a) D4 स (for तां) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M4 कौसल्या, Dt1 Dd1 Dm1 T2 दुःखार्ता, D6 दुःखार्तं, M3 om (for दुःखार्तां) —b) D1 3 7 आर्ता (for माता) D3 मा * * * सर यथा —c) Ś1 Ñ Dt1 T1 2 Ct कृशां (for कृशां) V1 देवीम् (for दीनां) D3 4 3 7 कौसल्या वनवासातां —d) Ś1 Ñ V1 B D1-3 M4 इदं वचनमब्रवीत्.

21 D1 om 21ab —a) D6 वैदेह (for वि°) Ñ1 राजभवना Dd1 राजकपसुता (for राजस्य सुता) —b) D5 तु (for च) —c) Ñ B1 3 4 रामपुत्रि, Dg1 राम° (for रामपत्नी) Ś1 Ñ B D4 दुःखं (for दुःखं) —d) G1 सुमहत्तं (for सं°) Dt1 G1 2 M3 विजने (for निर्जने) Ś1 Ñ B D4 M4 वने प्राप्तासि जानकि, V1 D1-3 7 संप्राप्ता निर्जने वन.

22 a) D4 3 7 -संप्राप्तं, G2 M1 संतप्तं (for -संतप्तं) —b) Ś1 Ñ1 B3 D4 M4 परिक्लिष्टम्, V1 D1 3 °म्लानम्; B3 स विक्लिष्टम्, Ck as in text, Ct °क्लिष्टम् (for °क्लिष्टम्) V1 D1 2 [उ]त्पल (for [उ]त्पलम्) —c) D3 भ्रष्टं, D6 ध्वस्त (sic), M3 [उ]त्कृष्टं, Ct as in text (for ध्वस्तं) —d) Ś1 Ñ B D1 3 4 क्लिष्टं D1 4 क्लिष्ट, T2 क्लुष्टे (sic) (for क्लिष्टं) Ś1 Ñ B D1 3 4 [अ]भ्र, T2 [अ]म्बुदे (for [अ]म्बुदैः) V1 क्लिष्टं चन्द्रप्रभामिव, M4 परिक्लिष्टमिवाम्बुजं.

23 a) G2 तु खं (for मुखं) D6 तत् (for ते) V1 प्रेक्षते सीते, D1 3 4 प्रेक्ष्य मां (D1 मा D3 तां) सीते, D7 प्रेक्ष्य सीते मे (D7 मे सीते [by transp]) T2 M3 प्रेक्ष्य मां शोको, M4 प्रेक्ष्यमाणे मां —b) V1 B3 D1-3 7 M3 4 Ck tb [आ]शये, B4 [आ]श्रम, Ct m g as in text (for [आ]श्रयम्) —c) Ś1 Ñ1 B1 D4 दहद्, Ñ2 B2 3 स्तामिह, B3 सदैव (for मनसि) V1 D1 3 7 शोकानलोऽयं वैदेहि —Dg1 reads 23d in marg —d) V1 व्यसनाग्नय; G2 व्यसनारणि —After 23 Ś1 Ñ B D4 ins

2196* दृढवल्मिर्गुरुं कान्त मिवतोपयमिव पङ्कजम् ।
[Ś1 Ñ B1 D4 [अ]श्रिगुरे]

24 a) V1 रुदंत्याम्, B1 3 Dg1 D1 3 7 T2 G2 M1 3 सुवत्याम् (for °न्त्याम्) V1 B1 D1 4 एव चार्तायां, B3 Dd1 एव वा(B3 च [sic])र्तायां, G1 एवं सीतां च (for एवमार्तायां) —b) D2 जनन्या —c) D3 पादावासाद्य, M3 °वासाद्य (for °वासाद्य) V1 (which reads Sarga 98 after 96) missing from 24d up to 2.98.13 on a missing fol —d) Ñ B1 3 4 [स]त्य, B2 [अ]पि D6 1 2 G1 2 च (for स) Ś1 D1 3 4 महात्मन; D1 3 4 7 च बुद्धिमान्

25 V1 missing 25 (cf v l 24) —a) Ś1 B1 4 D1 3-6 G1 2 तस्य B1 राघवो, D2 राम; T1 M3 वै तदा (for तस्य वै) —c) Ś1 Ñ B D4 M4 निपीड्य (for प्रगृह्य) G1

ततो जघन्यं सहितैः स मन्त्रिभिः
पुरप्रधानैश्च तथैव सैनिकैः ।
जनेन धर्मज्ञतमेन धर्मवा-
नुपोपविष्टो भरतस्तदाग्रजम् ॥ २६
उपोपविष्टस्तु तदा स वीर्यवां-
स्तपस्विवेषेण समीक्ष्य राघवम् ।
श्रिया ज्वलन्तं भरतः कृताञ्जलि-
र्यथा महेन्द्रः प्रयतः प्रजापतिम् ॥ २७
किमेष वाक्यं भरतोऽद्य राघवं
प्रणम्य सत्कृत्य च साधु वक्ष्यति ।
इतीव तस्यार्यजनस्य तत्त्वतो
बभूव कौतूहलमुत्तमं तदा ॥ २८
स राघवः सत्यधृतिश्च लक्ष्मणो
महानुभावो भरतश्च धार्मिकः ।
वृताः सुहृद्भिश्च विरेजुरध्वरे
यथा सदस्यैः सहितास्त्रयोऽग्नयः ॥ २९

G 2 112 33
B 2 104 32
L 2 117 35

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षण्णवतितमः सर्गः ॥ ९६ ॥

Mı पार्श्वे (sic) (for पार्श्वे) Ś₁ B₄ D₆ स मन्त्रि(D₆ °न्त्रि) श्च Ñ₁ स समृद्ध, Ñ₂ B₃ G₁ सुसमिद्ध (for सुसमृद्ध) D₁₀ तेजसा G₃ तेज (sic) (for तेजस)

26 V₂ missing 26 (cf v l 24) D₃ om 26–28 Ś₁ D₅ om 26 —ᵃ) D₁ Dm₁ तथैव ; M₄ Ch नचैव, G₁ r m g t as m text (f r °स्ते) V₂ भरतश्च V₁ B₁ भरतोपि B₁ भरत स B₄ भरतस्य D₁₁ सहितैः स्व D h D m सहित स T₁ सहितैः स M₃ सचिवैः स (for सहितै स) D मन्त्रिभिः (for मन्त्रिभि) D₆ तथा प्रधान(D₆ °धान्य D₆ °नया) सहि(D₁₆ °ह)तस्तमन्वैः —N₂ om 2ᵇ —ᵇ) V₁ B₄ तत्प्रधानैर। B₃ D₂ पुर प्रधानैः D₁ पुरं प्र (f r पुरप्रधानैश्च) D₉₁ D₁₁ D h Dm₁ T₁ M₁ तथैव (for तथैव) M₁ सुवाक्यानैरपि च द्विजातिभिः —D₁ m (ᶜ—ᵈ) V₁ B D₆ M₄ गृहेण D₁ सनैन (for जनेन) V B D₆ M₁ धर्मपरिगृहोपविष्ट (for °वानु पोपविष्ट) D₉₁ G₁ M₁ तथा (f r तदा) V B D₆ समुपेत्य राघवं D₆ स म(D₆ स मन्त्रराघवं (for भरतस्तदाग्रजम्)

27 V₁ m ss ng 27 (cf v l 24) D₃ om 27 (cf v l 26) —ᵃ) Ś₁ तत उपविश्य D₅ D₆ विवेशु D₆ तपोवनाय गुरु Dm₁ °विश्य G m g k t as m text (for उपोपविष्टस्तु) Ś₁ V₁ B₃ D₆ तथैव वीरः B₄ तथैव वीरतमां D₉₁ G M₁ तथा स वीर्य D₁₁ तदाविशत् D₆ तद्वैव वीर्ये T₁ तदा सुवीर (for तदा स वीर्यवान्) N₁ तपोवनाय सहितैश्च D₁ उपोपविष्टं सहवैरं D₆ मुपविष्ट वीर्यवान् —ᶜ) Ś₁ D₁ तन त वरेण (for तपस्वि वेषेण) Ś₁ Ñ B D₆ तद्वैव D₆ च वीक्ष्य (f r समीक्ष्य —ᶜ) D₆ भरतं (s c) (for °त) —ᵈ) D₁₁ नयन (for प्रयत) D₆ विष्णुं (for प्रजापतिम्)

28 V₁ missing 28 (cf v l 24) D₃ om 28 (cf v l 26) —ᵃ) Ś₁ D₆ [ऽ]थ (for ऽद्य) —ᵃ) D₁ कमीष (for इ°) Ś₁ D₆ [आ]र्य जनस्य, B₁ [आ]र्य जनस्य G₁ [आ]र्य जनस्य (f r [आ]र्य°) D₉₁ तस्यते, D h Dm₁ D₁ सर्वतो D₆ तत्पते (for तत्त्वतो) —ᵈ) G₁ उभये M₁ सौमनं (for उत्तम) D₆ तत (for तदा)

29 V₁ missing 29 (cf v l 24) —ᵃ) D₁ सत्यधृति (for सत्य°) D₆ G₃ स (for च) —ᵇ) D₁ महात्म्य (sic) (for °त्म्य) Ś₁ V₁ B D₆ धर्मवित्, Ñ₁ तत्त्ववित् (for धार्मिक) —ᶜ) Ś₁ V₁ D₁ प्रतिविशुद्धोऽग्नय, Ñ₁ B प्रति (B₁ वरि B₄ विरेजुरेतया D₁₁ G₁ गु(D₁₁ च) विरेजिरे Dm₁ G₃ M₁ गु विरेजुरध्वरे D₆ प्रतिवहुरध्वरा (for च विरेजुरध्वरे) —ᵈ) G₁ यदा (for यथा) Ś₁ B₁ (m also सहितास्) D₁ स्वर्गिणः, V B₁ M₁ सहितास् D₁ विनिर्गतास् (for सहितास्)

Colophon V₁ m ssing (cf v l 24) —*Sarga name* Ś₁ V B पादुकागमन D₆ भरतागमन D₆ भरतसंगतिसमिहरण D₆ समिहरणं(D₆ °ण) D₆ पादुकागम D₁ समित्यागमनं —*Sarga no* (figures words or both) Ś₁ Ñ₁ B₁ D₆ om Ñ₂ 113 B₁ 98 T₁ D₁ 111 B₄ 97 D₁ D₁₁ D₁₁ Dm₁ T₁ G₁ M₁₁ 104 D₁ 164 D₁ M₁ 112 D₁ 105 D₁ 110 T₁ G₁ M₁ 103 —After colo, hon Dm₁ concludes with राम T₁ with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः —After the colophon of Sarga 96 T₁ repeats Sarga 97 (cf v l 2 94 colophon)

९७

S 2 110 0
B 2 101 1
L 2 115 1

तं तु रामः समाश्वास्य भ्रातरं गुरुवत्सलम् ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १
किमेतदिच्छेयमहं श्रोतुं प्रव्याहृतं त्वया ।
यस्मात्त्वमागतो देशमिमं चीरजटाजिनी ॥ २
यन्निमित्तमिमं देशं कृष्णाजिनजटाधरः ।
हित्वा राज्यं प्रविष्टस्त्वं तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ३
इत्युक्तः केकयीपुत्रः काकुत्स्थेन महात्मना ।
प्रगृह्य बलवद्भूयः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
आर्यं तातः परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
गतः स्वर्गं महाबाहुः पुत्रशोकाभिपीडितः ॥ ५
स्त्रिया नियुक्तः कैकेय्या मम मात्रा परंतप ।
चकार सुमहत्पापमिदमात्मयशोहरम् ॥ ६
सा राज्यफलमप्राप्य विधवा शोककर्शिता ।
पतिष्यति महाघोरे निरये जननी मम ॥ ७

97

☞ D2 5 6 7 missing for Sarga 97 Ś1 Ñ V1 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 6 T2(repeating Sarga 97 here) ; G3 M2–4 Cv m k t read Sarga 97 after Sarga 94. Dm1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नमः । शुभमस्तु, M2 with श्रीरामाय नम

1 G(ed.) om. 1–4 —ᵃ) Ñ2 B3(before corr.) तं च, Dm1 एव, Cm as in text (for तं तु) T1 2(second time) M3 Cr m g k t समाश्राय, Cv rp mp gp समाश्वास्य (as in text) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B Dd1 Dm2 D1 3 6 भरत (for भ्रातर) —ᶜ) T2(second time) स[ह] भ्रा (moth-eaten) —ᵈ) T3 द्रष्टु (sic) —For 1ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 subst

2197* उत्थाप्य मूर्ध्न्युपाघ्राय पाद्योः पतितं तदा ।

[V1 D1 उत्थाय Ś1 D6 मूर्ध्नि घ्राणाय, Ñ1 V1 B1(before corr. as above) ; D1 मूर्ध्नुपाघ्राय]

—B2 cont.

2198* उवाच दीनया वाचा बाष्पाकुलितलोचन ।

2 G(ed.) om. 2 (cf. v.l. 1) —ᵃᵇ) V1 एतदिच्छाम्यहं वीर, B3 किमेतमेतदिच्छेयं T1 (second time) किमेतमिच्छेयमहं, T3 किमिच्छेयमहं श्रोतुं (for ᵃ) T3 वच (for श्रोतु) Ś1 Ñ V1 B D6 य(D6 त)दाहृत (for प्रव्या°) T2 (first time) तदिच्छेयमहं श्रोतु प्राप्य वाषहृतं त्वया —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 कस्मात् (for यस्मात्) —ᵈ) Ś1 V1 Dg1 D6 T3 G1 3 M3 चीरजटाधर (Dg1° र), Ñ2 V1 Dm1 चीरजटाजिन (Dm2 °नी) B4 °टाभृता, T2 (first time) Cm °टाजिन, Cr g k t °जिनी (as in text)

3 G(ed.) om. 3 (cf. v.l. 1) Ś1 om. (hapl.) 3ᵃᵇ. M1 reads 3ᵃᵇ *inf. lin. sec. m.* —ᵃ) B4 मन्निमित्तम्, Dg1 T2(first time) Cg किंनिमित्तम् ; Cr t यन्निमित्तम् (as in text) V3 सुमहत्क्लेशं, D1 3 इमं क्लेशं, T2(first time) M1 इदं देस (for इमं देशं) —ᵇ) Ñ2 B3 (m. also as in text) इह वीर (for कृष्णाजिन) G1 जटाधर —ᶜ) T2 (first time) प्रविष्टस्त्व, G3 प्रविष्टोसि —ᵈ) D6 त्वं कृतम् (sic) T2 (first time) तत्तुम् (sic) (for वक्तुम्)]

4 G(ed.) om. 4 (cf. v.l. 1) —ᵃ) V1 B2 3 Dg1 Dd1 Dm1 D1 T2(both times) ; G M Cr m g कैक(Dg1 Cr कैके, B3 केके)यीपुत्र —ᶜ) Ś1 D6 प्रसृज्य बाष्पं बाहुभ्यां, Ñ V1 B D1 3 प्रगृह्य बाहू(Ñ B1 °हु, D1 3 बाष्प) बलवान्,

5 Before 5 G(ed.) ins. l. 1–2 of 2164* —ᵃ) Ś1 D6 आर्यो राज्य, Ñ B आर्य राज्य(B1 °न), V1 Dg1 Dt1 Dd1 T3 G1 3 M3 Ck t आर्य तात, Cv r g tp as in text (for °तात) D3 आर्यस्तव परित्याग —ᵇ) V1 श्रुत्वा (for कृत्वा) V3 Dg1 धर्मं, Cr m g t as in text (for कर्म) —ᶜ) Ś1 तत स्वर्गं, B1 ** ** (illeg.) D3 ** स्वर्गं Ñ2 B1 महाराज (for °बाहु) —ᵈ) D1 3 [अ]तिपीडित. —After 5, G(ed.) ins. l. 3–10 of 2164*

6 ᵃ) Dg1 निमित्त (sic), Dd1 [स]नियुक्त ; Ct as in text (for नियुक्त) —ᵇ) G M1 4 परतप (for °प) T2 (first time) मन्मात्रा परमतप (sic) —For 6ᵃᵇ, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 G(ed.) subst

2199* दुष्टा स्त्रीबुद्धिमास्थाय कैकेयी राज्यकामिनी ।

[G(ed.) ins. लक्ष्मण उवाच within brackets Ñ दुष्ट, V1 B3 D1 3 दुष्ट, B4 धृष्टा (for दुष्टा) V3 राज्यकामिका, D1 3 °कामुका(D1 [before corr.]°मया)]

—ᶜ) Ñ स, Dt1 G3 Ck t सा Cg as in text (for सु) —ᵈ) Ś1 D6 इद मम, Ñ1 इदं सदा Ñ2 B4 इदमस्या (sic) V1 इदमद्य, B1–3 इदमत्र, D3 इदमाद्य (for इदमात्म) G3 यशोभरं (sic)

7 ᵃ) G1 राज्य (for राज्य) —ᵇ) Ñ1 राज्य (for शोक) Ś1 Ñ1 V1 B Dg1 D6 °कर्षिता —ᶜ) B3 (m. after corr. as in text) पदपति स, M3 पतिं त्यक्त्वा (for पतिष्यति) Ñ2 B M4 महाघोरे —ᵈ) Ñ B निरय, V1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 नरके, M4 नरक —After 7, B3 ins.

2200* ममापि च पतितास्मि मातृदोषेण सुव्रत ।

तस्य मे दासभूतस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अभिषिञ्चस्व चाद्यैव राज्येन मघवानिव ॥ ८
इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः ।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९
तदानुपूर्व्या युक्तं च युक्तं चात्मनि मानद ।
राज्यं प्राप्नुहि धर्मेण सकामान्सुहृदः कुरु ॥ १०
भवत्वविधवा भूमिः समग्रा पतिना त्वया ।
शशिना विमलेनेव शारदी रजनी यथा ॥ ११
एभिश्च सचिवैः सार्धं शिरसा याचितो मया ।
भ्रातुः शिष्यस्य दासस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १२
तदिदं शाश्वतं पित्र्यं सर्वं सचिवमण्डलम् ।
पूजितं पुरुषव्याघ्र नातिक्रमितुमर्हसि ॥ १३
एवमुक्त्वा महाबाहुः सबाष्पः कैकयीसुतः ।
रामस्य शिरसा पादौ जग्राह भरतः पुनः ॥ १४
तं मत्तमिव मातङ्गं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
भ्रातरं भरतं रामः परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ १५
कुलीनः सत्त्वसंपन्नस्तेजस्वी चरितव्रतः ।
राज्यहेतोः कथं पापमाचरेत्त्वद्विधो जनः ॥ १६
न दोषं त्वयि पश्यामि सूक्ष्ममप्यरिसूदन ।
न चापि जननीं बाल्यात्त्वं विगर्हितुमर्हसि ॥ १७

G 2 110 16
D 2 101 17
L 2 115 17

8 a) M3 तस्य दासस्य भूतस्य — b) V1 B3 (m) 4 सकमपु, Ñ1 °र्त्तुं (sic) B3 [orig]प्रहर्त्तुं न) त्वम्, Ñ2 B3 मत्प्रसादं त्वम्, V1 D1 3 त्व प्रसी(V2 प्राप्य)दितुम्, M1 (before corr) त्वं प्रसत्तु(inf lin see in °तु)मिह (for प्रसादं कर्तुम्) — c) Ś1 V1 V1 B1 2 4 D1 M1 समभि षिञ्चस्व(V1 °षि, B4 °स) चा(Ñ1 V1 वा)वैव(B1 om चाद्येन) Ñ2 B3 अभिषिञ्चस्व(Ñ2 °स्व) राज्येन, D1 3 अभिषिञ्च(D1 °षिञ्च) स्वसामान्ते — d) V2 B3 माद्येन, T1 (second time) राज्येस्मिन् (for राज्येन)

9 b) Ñ2 विविधा (for विधवा) Ś1 Ñ V1 B D6 मे, D1 3 M1 ते (for या)

10 a) Ñ2 तस्माद्, Ñ1 B3 Ch 1 त्वम्, V1 B4 D3 त्वया, B1 3 M1 तत्र, D1 T2 (second time) तथा Cr as in text (for तद्) Dm1 T1 (second time) 3 G1 Cr भानु पूर्व्याद्, T2 (first time) G3 भानुपूर्व्याद् Ñ1 B1 4 D1 Ch 1 युक्तश्च V2 B2 भानुपूर्व्यात् V1 D1 3 यु(D1 पू)ज्येश्च T1 युक्त Cs r m g 1 as in text (for युक्तं च) Ś1 D6 त्व(Ś1 त्वा)मानुपूर्व्येणो युक्त — b) Ś1 Ñ B1 3 4 D6 युक्त कामेन, V1 शुभकामेन, B2 शुभकामेन, D1 3 युक्त(D1 °यु [sic])मानेन G1 3 M1 3 शुभकामानि M1 मा दर (for मानद) — c) G1 3 T1 (second time) प्राप्य हि (for प्राप्नुहि) — d) G1 3 सकामान् (for सकामान्) T1 (second time) सुहृदे

11 b) V1 समया (for समग्रा) Ś1 Ñ B D6 त्वया पत्या समन्विता — c) V1 G M1 3 [इ व B1 4 Cip इ इ (for [इ व) — d) Dm1 रजनी V1 शारदीव यथा निशा

12 a) Ś1 V1 D1 मातृभिः (for सचिवैः) Ś1 D6 सर्वे (for सार्धं) — b) G1 याचतो (sic) V1 मया (for मया) — c) Ś1 D6 शिष्य (for शिष्यस्य) V1 D1 3 भ्रातुस्त्व शिष्यस्य (by transp)

13 T2 om (hapl) 13 at the first occurrence — a) Ś1 Ñ B D6 सर्वं पित्र्यं V2 B °प्र] (by transp) D1 3 पित्र्यं सर्वं (for पित्र्यं सर्वं) T1 (second time) 3 Cg प्रकृतिमण्डलम्, Ck 1 सचिवमण्डलम् (as in text) — c) Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M1 मनुजव्याघ्र — d) Ś1 D6 [अ]तिक्रमितुम्, Dm1 T1 M1 [अ]तिक्रमितुम्, Cg 1 °क्रमितुम् (as in text)

14 a) Dg1 उक्तो, D1 Dd1 Dm1 T2 (second time) उक्त V1 महाबाहु (for °बाहु) — b) Ś1 D6 सबाष्पः, B1 M1 सबाष्पं (for सबाष्प) — c) Ś1 Dg1 D6 M1 transp शिरसा and पादौ — d) V1 जगृहे D1 3 भ्राता T1 2 (second time) 3 विधिवत् (for भरत) Ś1 Ñ B D6 तदा V1 D1 3 स्तव (for पुन)

15 a) Ś1 Ñ B D6 मातंगम् (for मत्तम्) — b) B1 D1 Dd1 Dm1 T1 2 (both times) 3 G M Ch निश्वसन्तं Ct निःश्वसन्तं (as in text) Ś1 Ñ B D6 मुहुर्मुहुः (for पुन पुन) — Ś1 D6 transp 15cd and 16ab — cd) V1 B1 4 भरतं भ्रातरं (by transp) Dg1 reads रामं in marg Ś1 D6 रामोऽप्यब्रवीद्वाक्यं भरतं कैकयीसुतं

16 Ś1 D6 transp 15cd and 16ab — a) B1 कुलीन, V1 D1 3 शील, B4 (m orig as in text) T1 सत्त्व (for सत्त्व) — c) D1 illeg for राज्य B1 पापम् (for पापम्) — d) Ś1 Ñ V1 B D1 Dd1 Dm1 D1 2 4 G1 M1 मद्विधो जन (B4 [before corr] °धोजन) D3 मद्विधो ** (illeg) Cs स्वादृशो जन

17 a) D1 न-र्त (illeg) G1 दोषं न (by transp) — b) I 4 बाल्ये (for बाल्यात्) V1 जननी बाल्या — d) V1 त्वं (for त्वं) D1 गर्हितुम् — After 17 V1 D1 3 D1 Dd1 Dm1 D1 3 T1 3 (both times) 3 G M ins while B1 ins after 7.

2101* कृतवानसि महाप्राज्ञ गुरूणां सर्वशासनम् ।
उपस्थेषु सर्वेषु प्रेष्येषु च विशेषतः ।
यदत्र दत्तो मे समस्तं मोक्षमापुरि ।
माता पुत्राय स्निग्धाय स्तनौ प्रस्नुतावपि ।
पुत्रं वा पीडयन्ते सौम्य सुत [अप्रजस्य] [5]
राज्ये वापि महाबाहो मां कामयितुमीश्वर ।

G. 2 110 17
B 2 107 21
L 2 115 18

यावत्पितरि धर्मज्ञे गौरवं लोकसत्कृते ।
तावद्धर्मभृतां श्रेष्ठ जनन्यामपि गौरवम् ॥ १८
एताभ्यां धर्मशीलाभ्यां वनं गच्छेति राघव ।
मातापितृभ्यामुक्तोऽहं कथमन्यत्समाचरे ॥ १९
त्वया राज्यमयोध्यायां प्राप्तव्यं लोकसत्कृतम् ।
वस्तव्यं दण्डकारण्ये मया वल्कलवाससा ॥ २०
एवं कृत्वा महाराजो विभागं लोकसंनिधौ ।
व्यादिश्य च महातेजा दिवं दशरथो गतः ॥ २१
स च प्रमाणं धर्मात्मा राजा लोकगुरुस्तव ।
पित्रा दत्तं यथाभागमुपभोक्तुं त्वमर्हसि ॥ २२
चतुर्दश समाः सौम्य दण्डकारण्यमाश्रितः ।
उपभोक्ष्ये त्वहं दत्तं भागं पित्रा महात्मना ॥ २३
यदब्रवीन्मां नरलोकसत्कृतः
पिता महात्मा विबुधाधिपोपमः ।
तदेव मन्ये परमात्मनो हितं
न सर्वलोकेश्वरभावमव्ययम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तनवतितमः सर्गः ॥ ९७ ॥

[(1 1) T3 (first time) गुरूणां (for गुरूणा) V1 B2 D1 3 स्ववशा सदा, T3 G1 3 M1 3 4 सर्वदा(T3 °तो)नव —(1 2) B3 उत्तरेषु च Dt1 repeats उत्तरेषु G1 3 विपीवन्तां, Cm k t विपीवन्ते (as above) —(1 3) V1 D1 3 न(V1 अ) स्ववशा, B3 अल्पवशा, M3 अपि तथा (for अथ तथा) V1 शारयाता (sic) (for शारयाना) V1 B2 D1 3 लोके (for सौम्य) —(1 4) V1 B3 D1 3 भार्या पुत्रश्च शिष्यश्च (for the prior half) B2 Dg1 त्वमनुज्ञातुम्, Cg k t त्वमपि ज्ञातुम् (as above) —(1 5) D1 3 °वसत (for °न) V1 वनेवासीन वसन (for the prior half) V1 B2 D1 3 कृष्णाजिनजटाधर(D1 3 °र) (for the post half) —(1 6) B2 राज्य (for राज्ये) V1 D1 3 G3 M3 महाबाहो B2 °राज्ये (for °राज्ञो) Dm1 मा (for मां) V1 B3 निवासयितुमर्हसि, D1 3 निवसे पितुराज्ञया (for the post half)]

18 [a]) Ñ1 B1 Dg1 Dt1 Dd2 Dm2 D2 3 T2(first time) 3 G2 3 M1 3 4 धर्मज्ञ(Dm1 °ज्ञ) —[b]) Dm1 गौरवे Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 मम मान्य(Ñ2 मान्यन [meta]) T1 2 (second time) 3 M1 लोकसत्कृत —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 धर्मकृता(Dd1 °त) (for °भृता) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 तावदेव जनन्यां मे —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 कैकेय्याम् (for जनन्याम्) G2 चापि (for अपि)

19 [a]) Ś1 D5 स द्वाभ्यां, Ñ V1 B D2 3 M4 स ताभ्यां (for एताभ्यां) —[b]) M3 वने (for वनं) —[c]) B2 (m also) मातृपितृभ्याम् Ś1 Ñ V1 B2 3 D1 3 5 उक्त सन्, B1 4 युक्त सन्, T2 (first time) युक्तेह, M4 युक्तस्तु (for उक्तोऽहं) —B2 reads [d] twice —[d]) T1 (first time) अन्यं (for अन्यत्) T1 (first time) G1 समाचरे, Cr g k t समाचरे (as in text) Ś1 Ñ B1 1(second occurrence see m) 3 4 D1 कथं कुर्यामतोऽन्यथा, V1 D2 3 M4 कथं कुर्यां तदन्यथा

20 [b]) V1 D2 3 कर्तव्य (for प्राप्तव्यं)

21 [a]) B2 Dg1 Dt1 D3 T2(first time) 3 M3 3 Ct उक्त्वा (for कृत्वा) Ś1 Ñ B1 3 4 D1 3 4 M3 महाभागो, V1 B3 °बाहो, T3 °बाहुर् (for °राजो) —[c]) G2 M1 व्यपदिश्य (for व्यादिश्य च) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 M4 [ए]व(D1 3 [ए]व) धर्मात्मा, Dt1 महाराजो, Dd1 Dm1 M2 महाभागो (for महातेजा)

22 [a]) Ś1 Ñ V1 B D1 3 5 M4 चेत् (for च) D1 प्रणाम (meta) Ś1 Ñ B D5 M4 राजे(B4 °ज्ये)न्द्रो (for धर्मात्मा) —[b]) B2 Dd1 राज, T3 पिता (for राजा) D5 लोके (for लोक) B1 T2(first time) G1 3 तदा M1 तथा (for तव) —[c]) B1 महाभागम्, T3 तदा भागम् (for यथाभागम्) —After 22, B1 ins 2201*

23 Dt1 om 23 B(ed) reads 23 within brackets —D3 om from ह्ये in 23[c] up to क्रि in क्रियताम् in 2 95 6[b] (read after 97) —[c]) Ś1 Ñ V1 B D1 5 M1 यथा, Dg1 च यद्, T2(first time) 3 G2 3 M1 3 तु तद् (for त्वह) G1 उपभोक्ष्यामि तद्वच

24 D3 om 24 (cf v l 23) —[a]) B1 यथाब्रवीन् Ś1 Ñ V1 B D1 5 M4 सुरलोक —[b]) Ś1 Ñ B D5 त्रिवुधोप (Ś1 Ñ2 B2 °त्त)मो नृप (D5 °पै) —[c]) G1 वरम्, Cr g as in text (for परं) Ś1 D1 4 परमात्महितं(D1 °नोहितं) —[d]) Dg1 Dd1 Dm1 T1 2(both times) 3 G1 3 M1-3 मव्ययं, Cr k t as in text (for मव्ययम्) Ś1 Ñ V1 B D1 5 M4 न सर्वलोकेश्वरताम(Ñ2 B1-3 °ता च) संस्कृता (Ñ2 B1 3 °तां, D1 °त)

Colophon D3 om (cf v l 23) —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 3 4 D1 रामवाक्य, Ñ1 D5 श्रीरामवाक्य, V1 D1 भरतवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D1 om Ñ2 M1 111 V1 B2 106 B4 98 B3 105, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2(first time) 3 G1 M1 101, T1 2 (second time) G2 3 M1 104 M4 109 —After colophon T1 (both times) concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः; G with श्रीरामाय नमः

९८

ततः पुरुषसिंहानां वृतानां तैः सुहृद्गणैः ।
शोचतामेव रजनी दुःखेन व्यत्यवर्तत ॥ १
रजन्यां सुप्रभातायां भ्रातरस्ते सुहृद्वृताः ।
मन्दाकिन्यां हुतं जप्यं कृत्वा राममुपागमन् ॥ २
तूष्णीं ते समुपासीना न कश्चित्किंचिदब्रवीत् ।
भरतस्तु सुहृन्मध्ये रामं वचनमब्रवीत् ॥ ३
सान्त्विता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।
तद्ददामि तवैवाहं भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥ ४
महतेवाम्बुवेगेन भिन्नः सेतुर्जलागमे ।
दुरावारं त्वदन्येन राज्यखण्डमिदं महत् ॥ ५

G 2 117 8
B 2 105 3
L 2 0 0

98

☞ V1 missing for st 1-13 (cf v l 2 96 24) It reads st 14 21ᵃ after Sarga 96 st 21ᵇ-56 are lost on missing fol Ś1 D1 om 1-13 Ñ B D1 3 M1 constitute a separate Sarga of st 1 13 and read it after Sarga 100 Dm1 begins with ॐ M1 3 with श्रीरामाय नम

1 Ñ om 1ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 B1 3 4 तया D1 क्षयो D1 3 सयो (for वृता] —ᵇ) D1 3 वृत्तानां (for °तानां) B1 4 D1 4 4 1 सुहृज्जनै D2 °वृतै —ᶜ) Ñ B D1 3 °ताम्नाम् (for शोचताम्) G2 M2 रजनीं (for °नी) —ᵈ) G1 व्यत्यपतत (for व्य°) Ñ B कल्ये सा सम(B1 °*)वतत D1 3 सुभा समभिरात(D1 °त) D1 पुण्या सा यत्यशात (sic) D1 2 सुपुण्या साभ्यवतत D1 सा पुण्या व्यत्यवर्तत

2 Ś1 D1 om २ (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B D1 3 सुप्रभातायां D1 सुप्रभायां (for °भातायां) —ᵇ) D1 1 दृता (for वृता) —ᶜ) G2 M2 3 मन्दाकिन्यास्तु Ch t गोदावर्यां (as in text) Ñ B कृत्वा 1 D1 4 7 यथा Cs M1 3 सदे Cr m g k t as in text (for हुतं) D1 1 जप्य D1 1 कृत्वा Ch t as in text (for जप्यं) —ᵈ) T1 द्वारम् (for रामम्) ☞ Ct द्वारम् इति पाठ उदपद्वार मिलाप इति कचित् । तत्र । उत्तरसर्गे मंदाकिनीतीर राममुपाच स्युप । तस्मात् रामम् इति पाठे रामाधिष्ठितकर्दमलोभरुचिः उचित । ☞ Dm 2 D1 3 G1 राममुपासितुम् D1 4 मुनिमुपासितुम् D1 2 भूय उपासितुम्

3 Ś1 D1 om 3 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B D1 4 3 तूष्णींभूता (for तूष्णीं ते) D1 समुपासन्ना (for °सीना) D1 1 तूष्णीं ते समुपासीने —ᵇ) D1 T1 M1 किंचित्कश्चित् (by transp) D1 3 नाभ्य(D1 °भ्य) भाषत तदा Cs कश्चिदप्यन्यत् प्रत्यभाषत (sic) —ᶜ) D1 4 3 (3 च (for तु) T1 सुहृज्जनं (for °न्मध्ये) —ᵈ) D1 4 3 वाक्यम् (for वचनम्) Ñ B D1 3 राजं भूयोऽब्रवीद्वच

4 Ś1 D1 om 4 (cf v l 1) —ᵃ) D1 Cs 1 सा दिव्या Cm g k t सान्त्विता as in text) D1 Cs मातृका D1 मामिका Ck k as in text (for °मिका) B मामकी महारमेः D1 4 3 मामकी महात्मा —T1 damaged from व्य in 4ᵇ up to इ in 4ᶜ —ᵇ) D1 4 4 दत्तो (for दत्तं) D1 3 राज्य दत्तम् (by transp) Ñ B यन्मे राज्यमदात्पिता —ᶜ) Ñ1 ददामि D1 प्रददामि (for ददामि) D1 1 तथा (for तव) B1 [स]हं (sic) (for [स]हं) —ᵈ) D1 7 राज (for भुङ्क्ष्व) D1 राज्य निहतकंटके —After 4 Ñ B D1 3 M1 ins

2202* आर्य प्रसादं कुरु मे शिरसा त्वां प्रसादये ।
न च तद्विदितं पापं जनन्या मम यत्कृतम् ।
तथापि शिष्यो दासश्च प्रेष्य प्रेष्यानुग परं ।
न कार्यं मम राज्येन यस्या नोपभुजत ।
प्यदामि यदिदं राज्यमप्रतीममनापया । [5]
भायां मम गृहाण त्वं तत्र निर्वासनावयशाम् ।

[(l 1) Ñ1 D1 सा (for त्वां) D1 प्रसादय (sic) —(l 2) D1 3 M1 न से (for न च) D1 विदितं (for विदितं) —(l 3) B1 दासानु (sic) Ñ B1 D1 M1 प्रेष्य (B1 °ष्ये) (for प्रेष्य) Ñ1 D1 4 D1 M1 प्रेष्यश्च (B1 च D1 ° र) च पर (for प्रेष्यानुग पर) D1 प्रेष्यस्तव च पर (for the post half) —(l 4) D1 3 M1 राज्ये च (by transp) (for राज्येन) Ñ1 B1 [उ]वाचो B1 °भु ता (sic) B1 °भुक्तो D1 3 °भुज्यते (for °भुजत) —(l 5) Ñ1 इदं B1 इदं B1 (in marg) इदं हि B1 यदिदं G(e t)मेतद्राज्य (for राज्य°) D1 3 M1 त्वया मे राज्यं निधे (for the post half) —(l 6) B1 त्वया (for त्वं) B1 दत्तो (for तत्र) M1 भार्याश्च च त्वनामपवहा]

5 Ś1 D1 om 5 (cf v l 1) —ᵃ) D1 समस्त (for महता) B1 4 D1 4 च (for इव) Ñ D1 4 4 D1 (स) वेगे D1 D1 वेगे (for (स)वेगे) D1 4 3 महतस्त्वम्बुवेगात —ᵇ) D1 4 D1 3 D1 D1 4 T भिन्न Ct as in text (for भिन्न) Ñ B D1 3 जलागमे (for जलागमे) D1 4 4 निम्नगुणैः (D1 °गुणा) यथा —ᶜ) Ñ1 1 1 D1 3 दुर्वारं Ś1 °वारं B1 D1 1 वार्य D1 G1 1 दुर्वार्यं T1 दुर्वारं Ñ1 वार्य Ct as in text (for °वारं) 1 1 न्यद् (for न्यद्) D1 4 3 दुर्वारं अन्यदात्मना D1 4 दुर्वारं त्वत्तरन्यस्य —ᵈ) D1 राज्य (for राज्य) D1 निधानम् D1 4 1 नीयम् (for महत्) Ñ1 राज्यमिदं भुवि (sic) 1 4 1 D1 4 निहतं शत्रु निदं (fr —After 5ᵈ D1 4 repeats) repeats राज्यखण्डमिदं महत् पुन

G 2 117 9
B 2 105 6
L 2 0 0

गतिं खर इवाश्वस्य तार्क्ष्यस्येव पतत्रिणः ।
अनुगन्तुं न शक्तिर्मे गतिं तव महीपते ॥ ६
सुजीवं नित्यशस्तस्य यः परैरुपजीव्यते ।
राम तेन तु दुर्जीवं यः परानुपजीवति ॥ ७
यथा तु रोपितो वृक्षः पुरुषेण विवर्धितः ।
ह्रस्वकेन दुरारोहो रूढस्कन्धो महाद्रुमः ॥ ८
स यदा पुष्पितो भूत्वा फलानि न विदर्शयेत् ।
स तां नानुभवेत्प्रीतिं यस्य हेतोः प्रभावितः ॥ ९
एषोपमा महाबाहो त्वमर्थं वेत्तुमर्हसि ।
यदि त्वमस्मानृषभो भर्ता भृत्यान्न शाधि हि ॥ १०
श्रेणयस्त्वां महाराज पश्यन्त्वग्र्याश्च सर्वशः ।
प्रतपन्तमिवादित्यं राज्ये स्थितमरिंदमम् ॥ ११
तवानुयाने काकुत्स्थ मत्ता नर्दन्तु कुञ्जराः ।
अन्तःपुरगता नार्यो नन्दन्तु सुसमाहिताः ॥ १२

---

6 Ś1 D6 om 6 (cf v l 1) —ᵃ) D2 वर (for खर) —ᵇ) Ñ1 B1 2 4 सुपर्णस्येव पक्षिण, Ñ2 B3 D1 सुपर्णस्येव वायस, D2 4 6 7 गरुडस्येव पक्षिण (D2 °वान्) D3 सुवर्णस्येव राघव —ᶜ) Ñ B D1 3 शक्तोऽस्मि (for शक्तिर्मे) D2 4 5 7 न चाहमुत्सहे राम —ᵈ) Ñ B D1 3 राज्य (for गतिं) —After 6 Ñ B D1 3 M4 ins

2203* पितृपैतामहं राज्यं यदिक्ष्वाकुसुपाहरत् ।
नैवद्योचयते मह्यं पारक्यमिव भूषणम् ।
अभिषिक्तस्त्वमद्यैव विधिवत्पार्थिवात्मज ।
सहास्माभिरतिस्निग्धैर्भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ।

[(l 1) B2 तदैव (for °दैव) D1 उपाकर (for °हरत्) D3 तवैवाहमपारक M4 तव नाहमपाहरे (for the post half) —(l 2) Ñ1 B3 3 [प]त्न (for [प]तत्) D1 3 विरोचते (for रोचयते) Ñ1 मम्यां (sic) Ñ2 B1 [ऽ]सम्य, M4 [ऽ]स्मात्र (for मह्यं) B4 पारक्यमदूष्यं (subm) (for the post half) —(l 3) D1 तु मद्यैव (sic) D3 मताघव (sic) (for त्वमद्यैव) B4 अभिषिक्तश्च धर्म(धर्म)स्य (for the prior half) Ñ1 B3 पार्थिवात्मज (for °त्मज) —(l 4) M4 अपि (for अति) Ñ1 B3 स्निग्धो (for °ग्धैः) D3 मत्पात्रमिव स्निग्धैः (for the prior half)]

7 Ś1 D6 om 7 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B2 4 सुजीवं, D1 सुजीव्य Ñ B D2 नित्यशस्तेन, T2 °शक्तस्य (for °शस्तस्य) D2 5 सुजीव्य जीवित तस्य, D3 5 7 सुजीव्य तेन सर्वत्र —ᶜ) Ñ B1 3 4 धीर तेन, B2 जीवितेन, Dg1 Dd1 Dm1 T2 G2 राम तस्य Cr k t as in text (for राम तेन) Ñ2 सद्, B4 * (for तु) Ñ1 रात्मान (sic) Ñ2 स्वात्मन (sic) D1 दुर्जीव्य T2 M3 Ck दुर्जीवो (for °वं) D1 जीवयति सुदुर्जीवो, D3 5 दुःखस्य जीवितं (D3 °यत) तस्य, D4 राम तेन सुदुर्जीव्य —ᵈ) D7 उपजीव्यति (for °जीवति)

8 Ś1 D6 om 8 (cf v l 1) Ñ1 om 8ᵃᵇ —ᵃ) B1 2 4 यदा (for यथा) D1 3 च D2 4 5 7 हि (for तु) G1 Cl (आ)रोपितो Cv g t रोपित (as in text) —ᵇ) Ñ2 B3 4 [इ]ह यत्र, B1 2 फलार्थिना D1 3 [इ]ह केनचित् D3 [इ]ह भावित D1 7 [इ]ह वर्धित, D2 [पु]र वर्धित (for विवर्धित) —ᶜᵈ) D1 7 ह्रस्वो तु D3 ह्रस्वरो (for ह्रस्वक) D3 4 5 दुरारोहो (for °रोहो) Ñ B D1 3 ह्रस्वको (B3 4 क्रमुको) धर्षणीय स्याद्धि(D2 °य)स्य सुदु(D1 3 स्याद्धु)रासद

9 Ś1 D6 om 9 (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B यदा तु (Ñ2 °पि) D4 6 7 T1 2 M3 Cv m g स यथा Ck t स यदा (as in text) —ᵇ) D1-3 5 न फलानि प्रदर्शयेत् —ᶜ) D3 सदा (for स तां) G2 प्रीतिर् (sic) (for °तिं) D 4 5 7 स तां नैवाहरे(D5 °रहे)त्प्रीतिं —ᵈ) B4 हेतु (for हेतो) Ñ B1-3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 प्ररोपित B4 प्रवारित (sic) D1 3 T3 G3 स रोपित, Cg k t as in text (for प्रभावित)

10 Ś1 D6 om 10 (cf v l 1) —ᵃ) D1 एषो मम (sic) (for °पमा) Ñ B D1 3 यथा प्रोक्ता (for महाबाहो) —ᵇ) Ñ B D1 तत् स्वयं, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 G1 M2 3 Cv r m g t तम(Dt1 Dd1 Ct °द)र्थं (for त्वमर्थं) Cv अर्हसि D2 3 5 तत् त्वं D2 तु) वेत्तुमिहार्हसि, D4 पश्यसुद्धोध सर्वेश, D3 न त्वं ह्यनुमिहार्हसि —D4 om 10ᶜ-11ᵇ Ñ B om 10ᶜᵈ —ᶜᵈ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G2 M1 2 Ct यत्र, D1 3 य, Cr m g यदि (as in text) D2 त्वमसि M3 स्मस्माद् (sic) (for त्वमस्मान्) D2 यदस्मानस्माकमृषभो, D7 यदत्वमस्माकृषते (for ᶜ) Dg1 यत्तौ भर्ता सुताभिता Dd1 Dm1 भृत्यान्भर्ता न शाधि हि D3 7 भ्राता भ्रातृन(D3 °तु) पोषसि, Cm g as in text (for ᵈ) D1 3 त्वं कुरु गुर्वी धुर्यवद्वोढुमर्हसि

11 Ś1 D6 om 11 (cf v l 1) D4 om 11ᵃᵇ (cf v l 10) —ᵃ) D1-3 महाबाहो (for °राज) —ᵇ) Ñ1 B2 4 [आ]र्यास्, D3 5 7 [उ]माश्, D2 [अ]र्दा, G1 [अ]ग्रास्, M3 [अ]ग्र्याश् Cr m g t as in text (for °ग्र्याश्) D5 om 11ᶜ-12ᵈ —ᶜ) B2 G2 प्रपतन्तम् (metr) (for प्रतपन्तम्) —ᵈ) Ñ B2 Dg1 Dt1 D1 7 T1 M2 3 राज्य (for राज्ये) B D1 अरिंदम

12 Ś1 D1 om 12 (cf v l 1) D2 om 12ᵃᵇ (cf v l 11) —ᵃ) Dt1 G1 3 तथा (for तव) G1 [अ]नु योगात् (for °याने) —ᵇ) Ñ B2 3 गर्जन्तु (B3 °न्ति) B1 3 नर्दन्तु Dd1 घ दंतु (sic) (for नर्दन्तु) B2-4 वारणा (for कुञ्जरा) D1 पुना गर्जन्तु कुञ्जरा D2 सर्वे गुर्जन्तु कुञ्जरा (sic) D3 कृतो योधु कुञ्जरा D4 7 कुपा (D7 °प्या [sic]) पर्वत कुञ्जरा —ᶜ) B3 Dd1 Dm1 D2 अंत पुरचरा D3

तस्य साध्वित्यमन्यन्त नागरा विविधा जनाः ।
भरतस्य वचः श्रुत्वा रामं प्रत्यनुयाचतः ॥ १३
तमेवं दुःखितं प्रेक्ष्य विलपन्तं यशस्विनम् ।
रामः कृतात्मा भरतं समाश्वासयदात्मवान् ॥ १४

नात्मनः कामकारोऽस्ति पुरुषोऽयमनीश्वरः ।
इतश्चेतरतश्चैनं कृतान्तः परिकर्षति ॥ १५
सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥ १६

G 2 114 3
D 2 105 16
L 2 119 3

थंव ‥ग —[d]) Ñ B यातु वैतालिकाश्च ते (B1 2 ये) D1 2 यातु वैतालिक तत्र, D3 यातु वैनामक तत्र (sic) D4 7 यातु नैयायिक च ते, D5 स्वा तु वै भावयतु च —After 12 Ñ B D1 3 M1 ins

2204* तत्र वक्ष्या वय सर्वे त्वं नो राजा परंतप ।
निमर्थं वा त्वमस्माकं वास्यामि कृव तव ।
यदि माता कृते पाप प्रोषिते मयि राघव ।
मम कोऽपराधोऽस्ति रघव तात्रद्विसृज्यताम् ।
यत्र शक्य पालयितुमप्रथ्य यदुच्यते । [5]
यस्य कोपाध्रुवो यस्यात्वमपराध्यति ।
जनोऽयं नागर सर्वो भूमिष्ठ भूशमागत ।
नेतु हि स्वामितो नाथ साधु यात्कुरुत्व मे ।
ज्ञातीनां बान्धवानां च भ्रातृणां सुहृदां तथा ।
पौराणां च द्विजानां च हृदय साधु नन्दय । [10]
साधु त्व मा शुच शोच्य लोकनाथ सुदु खितम् ।
पित्रा शून्यमधिष्ठान पाहि पालयता वर ।

[(l 1) N1 D1 परंतप —(l 2) D3 च (for वा) B1 वास्यमसि (sic) B4 वा त्वस्वामि (sic) (for °म्यास्यताम्) Ñ1 निरर्थकं वा वजस्यमात् (sic) M3 तदिमं त्वजस्वमाम् (for the prior half) B1 4 D5 नि भस्मानि, G(ed) विनस्यामि (for नि वास्यामि) —(l 4) D3 तात (for तावद्) —(l 5) B3 ननु शक्य (for यत्र शक्य) M1 चन्दितुम् D5 अवहय (for °थ्य) —(l 6) B1 शेषस्य (for शेषस्य) Ñ1 तदेवम् D3 त दवम्, D4 तदैवम् (for तद्देवम्) D1 3 M1 नैषमपराध्यते (D3 °ति) (for the post half) —(l 7) G(ed) भूविष्ठ (for भूयिष्ठ) Ñ1 D1 3 M1 वनमागत (for भृश°) —After l 7 D1 3 ins

2204(A)* स्वरूपदारिद्रयबद्ध सुग्रीवा‍रुणसंयुत ।
सदौत्सुक्यशून्यश्च तवैव गमागतम ।

[(l 1) D3 अनुबद्ध स्वली]

—(l 8) B1 4 इत्य (sic) (for इतो) D1 3 M1 स्वामिनो नयितु (D3 °ता) राजन् (for the prior half) D3 कुरु (for साधु) Ñ M1 यात्रां, B3–4 D3 यात्रा (B3 °त्रा) (for यात्कुरु) M1 तद् (for मे) —(l 9) B3 D3 सुहृ (D3 °दा) दा (for °दां) D1 तदा (for °था) —(l 10) M1 दे (for first च) B4 सुहृदां, M1 सौहृद (for हृदय) Ñ1 B1 4 नन्द (for नन्दय) —(l 11) D1 3 शोच (D1 °चा) त्वं मां (for त्व मा शुच) M1 साधु शोचाम मा शोचो (for the prior half) B3–4 D1 3 लोकनाथ (for °नाथ) M1 सुदुःखित (for °तम्) —(l 12) B3 D3 अधिष्ठानं (sic) M1 याहि (for पाहि)]

13 Ś1 D4 om 13 (cf v l 1) —[ab]) Dt1 Dd1 Dm1 Ct [प्र]त्यनुयाचत, G1 M1 [प्र]त्य° (for [इ]त्य°) D1 4 7 तस्य सत्यप्रतिज्ञस्य भ्राता (D3 च सो [sic]) देहस्य महात्मा, D5 सदृश सत्यभावस्य नानादेशासमाश्रिता —[d]) D3 G3 राम, G1 काम (for राम) D1 4 शापत (D3 °त) (for -वापत) —After 13 Dm1 ins राम —For 13 Ñ B D1 3 M1 subst and Ñ B M1 read after 14

2205* एवं तस्य वच श्रुत्वा नागरा बहुधा जना ।
मेनिरे च तदा सर्वे प्रसाद न करिष्यति ।

Colophon

[(l 1) D1 3 M1 भरतस्य (for एव तस्य) D1 M1 विविधा, D3 om (for बहुधा) M1 नरा (for जना) —(l 2) G(ed) के (for च) M1 अचिन्तयद् (for मेनिरे च) Ñ1 B1 D1 3 M1 न (for न) —Colophon Ñ B1 om —*Sarga name* B1 4 D1 3 भरतवाक्य, B3 लक्ष्मणभरतवचन —*Sarga no* (figures words or both) D3 om B1 103 B3 V1 116 B4 112 D1 168]

14 V1 resumes (cf v l 1) —[a]) G1 तद् (for तम्) B1 3 D1 G3 3 M1–3 एवं, Cg as in text (for °वं) —[b]) D1 4 5 7 तपस्विन (for यश°) —[cd]) B3 रामो B4 कृतार्थो (for °त्मा) B3 भरत Ñ B प्रत्याश्वासयद् (for समा°) D1 4 5 7 रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो भरत वाक्यमब्रवीत् —For 14 Ś1 V1 D1 3 4 subst Ñ B M1 ins before 15 and all read after 71

2206* स तथा भरतेनोक्तो रामो धर्मपथे स्थित ।
इदं वचनमक्लीबं मध्ये परिषदोऽब्रवीत् ।

[(l 1) D1 पथे (sic) (for पथे) D3 M1 धर्मभृतां वर]

15 Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M1 read from 15 (preceded by 2206*) up to 43 (V1 *missing* 21[c] onwards [cf v l 21]) after 71 and constitute a separate Sarga —D1 4 5 7 om 15 —[a]) D1 illeg for नात्मन D1 नात्मना हि, Ck t as in text for °कारोऽस्ति —[c]) Ś1 D4 [इ] तश्चातं तं, V1 D1 3 °श्च विवृत, B3–4 °श्च भरत, M1 °रतश्चेन (sic) (for °रतश्चैन) N1 भरतश्चेतरश्चैन, Ñ1 इतश्चेतश्च भरत, B4 G3 इतरश्चेतरश्चैन (G3 °श्चै [damaged]) M1 इतरश्चेतरैन —[d]) G3 damaged for कृतान्त

16 For sequence in Ś1 Ñ V1 B D1 3 4 M1, cf v l 15 = Mbh 12 27 29 —[a]) Ñ1 illeg for सर्वे क्षयान्ता —[b]) B3 समुच्छ्या, D3 समुछ्या (sic) M1 पतनात समुच्छ्र —[c]) B1 संयोगाश्च विप्रयोगा, D1 संयोगाश्च विप्रयोग —After 16, M1 ins

G 2 114 4
B 2 105 17
I 2 119 4

यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयम् ।
एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥ १७
यथागारं दृढस्थूणं जीर्णं भूत्वावसीदति ।
तथावसीदन्ति नरा जरामृत्युवशं गताः ॥ १८
अहोरात्राणि गच्छन्ति सर्वेषां प्राणिनामिह ।
आयूंषि क्षपयन्त्याशु ग्रीष्मे जलमिवांशवः ॥ १९
आत्मानमनुशोच त्वं किमन्यमनुशोचसि ।
आयुस्ते हीयते यस्य स्थितस्य च गतस्य च ॥ २०
सहैव मृत्युर्व्रजति सह मृत्युर्निषीदति ।
गत्वा सुदीर्घमध्वानं सह मृत्युर्निवर्तते ॥ २१
गात्रेषु वलयः प्राप्ताः श्वेताश्चैव शिरोरुहाः ।
जरया पुरुषो जीर्णः किं हि कृत्वा प्रभावयेत् ॥ २२
नन्दन्त्युदित आदित्ये नन्दन्त्यस्तमिते रवौ ।
आत्मनो नावबुध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥ २३

2207* उपैति रजनी चैषा न सांप्रति निवर्तते ।
गतैव सरिदापूर्णा समुद्रमुदकार्णवम् ।

17 For sequence in Ś1 Ñ V3 B D1 3 4, cf v l 15 M4 om 17–24ᵃ —ᵃ) M3 पंचानां (for पक्वानां) —ᵇ) D4 कालेन (for नान्यत्र) —D7 om (hapl) 17ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 D7 2–4 तथा (for एवं) Ś1 Ñ V2 B D1–4 नराणां जातानां (for नरस्य जातस्य) —ᵈ) G1 damaged for मरणाद्भयम्. B1 पतनाद् (for मरणाद्)

18 For sequence in Ś1 Ñ V2 B D3 4 cf v l 15 M4 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B1 Dm1 D3 4 7 दृढं, D2 सुदृढ़ (for दृढ) Ś1 Ñ V1 D3 6 3 स्थूलं, Ñ2 (also) भूत्वा (for स्थूणं) B1 यथा गारे दृढस्थानं —ᵇ) Ś1 D6 शीर्णं (for जीर्णं) D3 4 1 तद्, M3 भुक्त्वा (sic) (for भूत्वा) V1 D1 3 च सीदति, B2 विषीदति, Dt1 T1 (उ)पसी°, M3 न सी° (for [अ]वसीदति) —ᶜ) D5 तथा, M3 यथा (for तथा) Ś1 Ñ2 D6 T1 2 [ए]व सीदति, V1 D3 4 च सीदंति B1 विषीदंति (for [अ]वसी°) G1 जना (for नरा) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B D1–3 मृत्युवशं (for जरामृत्यु) — After 18 Ś1 Ñ2 B D6 read 21, whereas Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 ins

2208* अत्येति रजनी यातु सा न प्रतिनिवर्तते ।
यात्येव यमुना पूर्णा समुद्रमुदकार्णवम् ।

[cf 2207* (l 1) G1 3 M1 अत्ये(G1 °ते)तु Cm g अत्येति(as above) —(l 2) Dt1 पूर्णं (for पूर्णा) Dg1 T G3 M1 3 उदकार्णवं Cv m k t उदकार्णवे (as above) Cg उदकाप्लवं]

while D3 4 ins. after 18

2209* रात्र्यस्ति सरित पूर्णा समुद्रं सलिलं प्रति ।

19 For sequence in Ś1 Ñ B D3 4, cf v l 15 M4 om 19 (cf v l 17) V1 D3 4 3 om. 19–20 —ᵃ) Ś1 Ñ B D2 3 4 यांति (for गच्छन्ति) —ᵇ) V1 इह (for इह) —ᶜ) Ś1 D6 क्षपयंति B1 हरयन्त्याशु (for क्षपयन्त्याशु) D1 2 (य)व (for [आ]शु) Ñ1 यतन्त्विन्त यांत्याशु —ᵈ) Dm1 [ग्री]ष्मे (sic) D1 1 °मांशु Cr m g t as in text. Ck t(h) [आ]तपे (for [ग्री]ष्मे) G3 दीप्यति जलानि G1 ग्रीष्मे सूर्य°°° (damaged).

20 For sequence in Ś1 Ñ B D3 4, cf v l 15 V1 D3 4 7 M1 om 20 (for M1 cf v l 17 and for the rest 19) —ᵃ) G3 damaged for आत्मानं Dm1 T3 M3 मनुशोचस्व, D1 3 G3 M1 3 °शोचस्व, Cm k t as in text (for मनुशोच त्वं) —ᵇ) Ś1 D1 3 4 मन्यद् (for मन्यम्). —ᶜ) Dt1 Dd1 G2 M2 Ck t गु; D5 तद्, Cg as in text (for ते) Ś1 Ñ B D6 क्षीय(B1 °ये)ते, Dt1 क्षीयेते; Cg t as in text (for हीयते) D5 यस्मिन्, B3 यामात् (for यस्य) —ᵈ) T1 damaged M3 [आ]स्थितस्य (for स्थितस्य) T3 G M1 3 [अ]पि(G3 °प) (for first च) Ś1 D6 भवत्प्रभा, Ñ B D1 3 चरतस्तथा; Dt1 [अ]प्यागतस्य च (for च गतस्य च)

21 For sequence in Ś1 Ñ2 V2 B D3 4 cf v l 15. Ś1 Ñ2 B D6 read 21 after 18 M4 om 21 (cf v l 17)

☞ V1 lost from 21ᵇ–56 on missing fol Ñ1 om 21 —ᵃ) V2 स्तैव (for सहैव) D5 वसति (for व्रजति) —M3 om (hapl) 21ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 Ñ2 B D6 च तिष्ठति D1 3 प्रशाम्यते, D3 4 7 उपास्ते (for निषीदति) —ᶜ) Ś1 Ñ2 B D1–3 सु(Ñ2 तु)दूरम्(B3 gloss महत्त्वेन), Dd1 सुदीर्घम्, G1 सुशीघ्रम्, G2 3 M1 सु दीर्घम् (for सुदीर्घम्) —ᵈ) D3 4 3 स हि (for सह)

22 For sequence in Ś1 Ñ B D3 4 cf v l 15 M4 om 22 (cf v l 17) D3 4 7 om 22–30 —ᵃ) D1 3 गात्रेते Ś1 प्रस्य (sic) (for वलय) T1 damaged for प्राप्ता —ᵇ) D1 3 आशा श्वेता —ᶜ) Ś1 D6 शीर्णं (for [जी]र्णः) —ᵈ) Ś1 D6 दिवसेषु D1 3 तु कृत्वा (for हि कृत्वा) Ś1 Ñ B D1 2 सुदी भवत्; G1 स भावयेत् (for प्रभावयेत्)

23 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4, cf v.l 15 D3 4 7 M4 om 23 (for M4 cf v.l 17 and for the rest 22) —ᵃ) Ś1 D6 हृष्टे च Ñ B हृष्टे (Ñ2 °ष्टं; B3 also लोके)च (for नन्दति) —ᵇ) Ś1 D6 नन्देत् Ñ B तथा हि (for नन्दन्ति) Ś1 D6 हृष्टः Ñ B D1 M1 [उ]दितं D1 Dm1 D1 3 (उ)दिते च (for रवौ) —ᶜ) B1 नाभिबुध्यन्ते D1 3 नैव बुध्यन्ते G1 नैव जानन्ति (for नावबुध्यन्ते) —ᵈ) Ś1 Ñ B D6 पुरुषा (for मनुष्या)

हृष्यन्त्यृतुमुखं दृष्ट्वा नवं नवमिहागतम् ।
ऋतूनां परिवर्तेन प्राणिनां प्राणसंक्षयः ॥ २४
यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महार्णवे ।
समेत्य च व्यपेयातां कालमासाद्य कंचन ॥ २५
एवं भार्याश्च पुत्राश्च ज्ञातयश्च वसूनि च ।
समेत्य व्यवधावन्ति ध्रुवो ह्येषां विनाभवः ॥ २६
नात्र कश्चिद्यथाभावं प्राणी समभिवर्तते ।
तेन तस्मिन्न सामर्थ्यं प्रेतस्यास्त्यनुशोचतः ॥ २७
यथा हि सार्थं गच्छन्तं ब्रूयात्कश्चित्पथि स्थितः ।
अहमप्यागमिष्यामि पृष्ठतो भवतामिति ॥ २८
एवं पूर्वैर्गतो मार्गः पितृपैतामहो ध्रुवः ।
तमापन्नः कथं शोचेद्यस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ २९
वयसः पतमानस्य स्रोतसो वानिवर्तिनः ।
आत्मा सुखे नियोक्तव्यः सुखभाजः प्रजाः स्मृताः ॥ ३० G 2 115 27 D 2 105 31 L 2 119 27

24 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6, cf v l 15 D2 4 7 om 24 M1 om 21[cd] (for M4 cf v l 17 and for the rest 22) —[a]) Ś1 D6 हृष्यति G3 हृष्यन् (for °न्ति) Ś1 D6 ऋतुफल, Ñ B2 4 ऋतुफल (Ñ1 °वन) G3 सुहृत्सुखं Cm t as in text Ck tp [ऋ]त्व° (for °ऋतुमुखं) B1 दृष्ट्वा प्रसून हृष्यति, B3 (m also) कृष्यन्त्यृतुफलं दृष्ट्वा D1 3 हृष्यंसात्र सुख दृष्ट्वा —[b]) B1 (m also नर नवम्) नव नवम्, T2 3 वर्षे (T3 °र) नवम् (for नव नवम्) Ñ2 B1 3 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G M1 3 Ck t इव (for इह) D1 यत्र स समुपागतं, D3 यस्त्व समुपागत —[c]) Ś1 ऋतव Ś1 D6 परिवर्तते (for °वर्तेन) —[d]) B4 प्राणिन (for °नां) Ś1 Ñ1 B1 D6 सक्षये, B3 (also) सनाय (for संक्षय)

25 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 cf v l 15 = Mbh 12 28 36 D2 4 5 7 om 25 (cf v l 22) —[b]) T3 समेईता (for समेयातां) Ś1 Ñ B D1 3 6 T3 M4 महोदधौ —[c]) Dt1 T1 G1 तु (for च) D2 माता पिता च पुत्राश्च —[d]) Ś1 Ñ B D1 स्थित्वा किंचिच्छशाश्वतं, D1 3 M1 तद्वद्भूतसमागम

26 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 cf v l 15 D2 4 5 7 om 26 (cf v l 22) —[a]) B3 भोगाश्च, D1 पुत्र (for पुत्राश्च) —[b]) Ś1 Ñ B D6 सुहृदश्च (for ज्ञातयश्च) T धनानि (for वसूनि) —[c]) Ś1 Ñ4 (B4 D6 व्यवधीयते, Ñ1 damaged B1 gloss (व्यवधानं नाश) D1 3 प्रतिनश्यति M1 °धावतो (for °धावन्ति) —[d]) Dg1 (च)पि (for °षां) D1 3 M1 पराभवः Ś1 Ñ D6 ध्रुव शेषो पराभव, B ध्रुवस्त (B1 also °वं स)षां पराभव —After 26 Dm1 ins स्थान

27 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 cf v l 15 D2 4 5 7 om 27 (cf v l 22) —[a]) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 न कश्चिदन्यथाभावं (Ñ1 also for यथाभावं B3 [in marg gloss अन्यथाभावं मृत्युं]) —[b]) D1 प्राणाद्, G1 प्राणिद्द (sic) (for प्राणी) Ñ Dt1 Ck t समभिवर्तते Cv r m g समभिवर्तेत (as in text) Ś1 D6 प्राप्यागमभिवर्तते —[c]) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 तस्मिन् (for तस्मिन्न) G1 (also) तेषा मरणे नास्ति —[d]) Ñ1 प्रतस्य (sic) (for प्रेतस्य), Ś1 Ñ1 D1 3 D6 [illegible] G1 (अ)नु G3 तु (for [अ]स्ति) Ñ1 D1 3 [अ]नुशोचतो (Ñ1 °ते) M1 नानु शोचने

28 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 cf v l 15 D2 4 5 7 om 28 (cf v l 22) —[a]) Cr तथा हि Ś1 Dg1 D6 Cr सार्धं, Ñ2 पान्थं, Cm g t as in text Ck सार्थो (for सार्थं) —[b]) Ś1 D3 T2 कि (D3 कश्च)त्त्पथ्ये (T2 °थि) G3 स्थित (for स्थितः) —[c]) T3 मस्य (for अपि) Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 [अ]नुया (D3 °प्रा [sic])स्यामि (for [आ]गमिष्यामि) Ś1 इह, G1 सह (for इति)

29 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 cf v l 15 D2 4 5 7 om 29 (cf v l 22) —[a]) T3 Ck मार्गं (for मार्गो) Ś1 D6 यै (D6 by corr य) पूर्वं प्राकृ (D6 °वृ) तो मार्गं, Ñ B M1 य पूर्वं (Ñ1 °र्वं, B3 4 °र्वे)प्र (Ñ2 B1 4 प्रा)कृतो मार्गं, D1 3 यस्तु पूर्वं (D3 °र्वे) कृतो मार्ग —[b]) Dg1 Dt1 M2 पितृपैतामहैर्, Dd1 पैतृपितामहो, B (ed) Ck t पैतृपितामहैर् Cv r g tp as in text (for पितृपैतामहो) Ñ2 Ck ध्रुवं —M1 om from 29[c] up to 30[b] —[c]) D1 3 स्वश्रयेत् (for शोचेद्) —[d]) Dm1 यस्मिन्, D1 3 तस्य (for यस्य)

30 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 6 M1 cf v l 15 D2 4 5 7 om 30 (cf v l 22) M1 om 30[ab] (cf v l 29) —[a]) Ñ1 Dm1 G1 वयसः B1 4 वयस° Cm वयस (as in text) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 व्यवमानस्य Ñ1 B2 प्रयमाण (B2 °न स्य) Dm1 वत्समानस्य D1 3 च प्रयाणश्च (for पतमानस्य) —[b]) Ñ2 शोस्यो (sic) B1 स D1 3 [अ]स्य (for वा) B3 [अ]निवर्तिन, D1 3 [अ]निके D3 °व, स्त्रंत्र T3 [अ]नियतस्य Ck t as in text (for [अ]निवर्तिन) Ñ2 B3 तो संस्थानिव°तिनः —[c]) M1 मया (for आत्मा) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D6 धर्मे G3 मध्ये (for सुखे) Ś1 Ñ2 B1 4 D6 [s]- पि; Dg1 D1 T2 M1 प, Cg as in text (for नि) B1 न्योक्ते हि (for योक्तव्य) Ñ1 सहस्रा धर्मेण योक्तव्यो, B3 आत्मधर्मे नि° —[d]) Ñ1 सुयोग्या; Ñ2 B धर्मे ये (Ñ1 सा, B3 सो त्या (B3 °ता [sic])) (for सुखभाज) Dt1 om, Cv r m g t as in text (for प्रजा) Ś1 D6 धर्मेशु निश्चिता M1 सुखभाज प्रजास्मिता

G 2 114 18
B 2 105 38
C 2 119 18

धर्मात्मा स शुभैः कृत्स्नैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।
धूतपापो गतः स्वर्गं पिता नः पृथिवीपतिः ॥ ३१
भृत्यानां भरणात्सम्यक्प्रजानां परिपालनात् ।
अर्थादानाच्च धर्मेण पिता नस्त्रिदिवं गतः ॥ ३२
इष्ट्वा बहुविधैर्यज्ञैर्भोगांश्चावाप्य पुष्कलान् ।
उत्तमं चायुरासाद्य स्वर्गतः पृथिवीपतिः ॥ ३३
स जीर्णं मानुषं देहं परित्यज्य पिता हि नः ।
दैवीमृद्धिमनुप्राप्तो ब्रह्मलोकविहारिणीम् ॥ ३४
तं तु नैवंविधः कश्चित्प्राज्ञः शोचितुमर्हति ।
त्वद्विधो यद्विधश्चापि श्रुतवान्बुद्धिमत्तरः ॥ ३५
एते बहुविधाः शोका विलापरुदिते तथा ।
वर्जनीया हि धीरेण सर्वावस्थासु धीमता ॥ ३६
स स्वस्थो भव मा शोचो यात्वा चावस तां पुरीम् ।
तथा पित्रा नियुक्तोऽसि वशिना वदतां वर ॥ ३७

---

31 For sequence in Ś1 N B D1-3.8 M3 cf v l 15 —[a]) D1 T3 M3 Ck t सुशुभैः Dd1 Dm1 सर्वैः, G3 M1 कृत्यैः (for कृत्स्नैः) Ś1 N B D1-3.8 M3 धर्मात्मान शुभैर्वृत्तैः (D1.3 M3 °त्ता) D3.7 कर्मभिः स(D7 सु) महात्मा वै, D8 कर्मभिः सुमहात्मवत् यैः (sic) —D1.4.7 om 31[cd] —[c]) Ñ1 ***पा Ś1 D8 धर्मात्मनो गता स्वर्गं —[d]) Ś1 D8 पितृमातृनिषेवित

32 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.8 M3 cf v l 15 T3 M1 om 32 33 D1.4.7 om 32-33[b] —[a]) M4 भरणे (for °णात्) B3 कार्यैः, M4 कृत्वा (for सम्यक्) —[b]) M3 -पालने —[c]) Ś1 D1.3 M4 सत्यदानं च साधुस्य, Ñ1 सर्वप्रदानं च साधुस्य (hypm) Ñ3 B D1 अथदानं (D8 °नै) च साधुस्य —[d]) Ñ3 नास्ति (for नस्त्रि) —After 32 Dg1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1.3 Cg ins

2210* कर्मभिस्तु शुभैरिष्टैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।
स्वर्गं दशरथ प्राप्त पिता नः पृथिवीपतिः ।

[Cf 31 —(l 1) G M1.3 तु (for तु) —(l 2) T3 धूतपापो गत स्वर्गं (= 31[c]) (for the prior half) D1.4 (for न) D1.4.7 स महीपति (for पृथिवी°)]

33 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.8 M3 cf v l 15 D1.4.7 om 33[ab] (cf v l 32) G2 repeats 33[ab] after 33 T3 M1 om 33 (cf v l 32) —[a]) Ś1 N B D1-3.8 M3 यज्ञैर्बहुविधैर् (by transp) —[c]) T3 उत्तर (for °म) Ś1 N B1.3.4 D3 वयुद् (for चायुर्) M3 भायुरुत्तमतामाप्य —[d]) Ś1 N B D1-3.8 जगतीपति —For 33[cd], D1.4.7 subst T1.2 G1.3 (preceded by the repetition of 33[ab]), ins after 33

2211* आयुरुत्तममासाद्य भोगानपि स राघव ।

[For the prior half of 33[c] D1 आसद्य (for आसाद्य) D1.4 G1.3 राघव]

—D1.4.7 T1.2 G cont while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M ins. after 33

2212* मानुषोऽयं पिता तात स्वर्गं सम्प्रत्य सत्तम ।

[Dg1 G1 भ च Dt1 स न Dd1 भ स, Dm1 न तु D8 मात, G1 M1-4 न भ (for मानु) D1.4.7 रीमन् (for सम्प्र)]

34 For sequence in Ś1 N B D1-3.8 M3 cf v l 15 For 34-39 D1.4.7 subst 2214* —[a]) Ś1 D8 सजीर्णं, Ñ1 स जीर्ण, Ñ3 जीर्णं तु (for स जीर्णं) —[b]) Ś1 Ñ B D1-3.8 M3 मम (for हि न) —[c]) Ñ1 illeg B3 देवीम्; D1.3 दिव्याम् (for दैवीम्) Ś1 Ñ3 B D1.3.8 गतिम्; Ñ1 illeg Dg1 T3 G1.3 M3.1 सिद्धिम्, T3 M4 वृद्धिम्; Cr m g k t as in text (for ऋद्धिम्) —[d]) Ś1 N B1.4 D1.3.8 दिव्य, B2 दिवा, M4 देव (for ब्रह्म) Ś1 D8 विहारिणा T3 ब्रह्मलोकनिवासिनीं

35 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.8 M3 cf v l 15 For subst in D1.4.7 cf v l 39 —[a]) Ś1 Ñ B D1 M4 तम्, Dt1 ते तु (for तं तु) D1.4 Dg1 D1.3 M3 नैवविधे (M4 °धे [sic]) B3 विविधं (for कश्चित्) —[b]) B1 D8 M3 मर्हसि (sic) —[c]) D1 G2 M3 Cr m g tp त्वद्विधो, Cv त्वद्विधो (as in text) Ś1 Ñ1 B1.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.3.8 T G1.3 M1.4 मद्विधस्, Ñ3 °द्विधं, B4 om Cr m g tp as in text (for यद्वि°) Ñ3 B D1.3.8 M3 वापि Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 M1.3 Cr m g tp चापि (for चापि) & Ct 'तद्विधो यद्विधश्चापि' इति पाठे श्रुतवान्बुद्धिमत्तरश्च यद्विधोऽसि तद्विधो भवान् शोचितुमर्हतीत्यथ इति वीर्य । 88 —[d]) T श्रुतिमान् (for °तवान्) B3.4 D1.3 बुद्धिमत्तर (for °मत्तर) Ś1 N B1.3 D8 श्रुतिमान्बुद्धि(Ś1 D8 °मति)मान्नर —After 35 B3 ins

2213* यदि शोकं मन कार्यं कार्य धैर्यं मयपि च ।

36 For sequence in Ś1 Ñ B D1-3.8 M3 cf v l 15 For subst in D1.4.7 cf v l 39 —[a]) Dg1 शोका (sic) (for शोका) —[b]) D1 विलाप (for °प) Ś1 B D1 रुदितं Dg1 सुमित (sic) Dd1 Dm1 M3 रुदितास्; D1 रुदते Cr m g k t as in text (for रुदिते) Dt1 G1 यथा D1 यथा; Cr m as in text (for तथा) —[c]) Ś1 Ñ3 D8 वि(Ñ3 च (sic))सर्जनीया Ñ1 B1.3 D1.3 M3 विवर्जनीया G3 M3 वर्जनीया तु, G1 °यानि (for वर्जनीया हि) T3 धैर्येण (for धीरेण) G1 वर्जनीया प्रयत्नत

37 For sequence in Ś1 N B D1-3.8 M3 cf v l 15 For subst in D1.4.7 cf v l 39 —[a]) G1 स्व (sic) (for स) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G1 M1-4 Ck t मा शोचीः T3 कस्मात्तं (for मा शोचो) Ś1 D8 सर्वत्र

यत्राहमपि तेनैव नियुक्तः पुण्यकर्मणा ।
तत्रैवाहं करिष्यामि पितुरार्यस्य शासनम् ॥ ३८
न मया शासनं तस्य त्यक्तुं न्याय्यमरिंदम ।
तत्त्वयापि सदा मान्यं स वै बन्धुः स नः पिता ॥ ३९
एवमुक्त्वा तु विरते रामे वचनमर्थवत् ।
उवाच भरतश्चित्रं धार्मिको धार्मिकं वचः ॥ ४०

G 2 113 1
B 2 106 1
L 2 118 1

तत्र लोक, N B D1 3 सततमथ तत (D2 3 च वै) लोक M1 सततमथ च मा लोको —^b) D11 यथा (sic) च T2 यथा वा G1 यावी तु M1 गच्छ च Cr m g k t as in text (for यत्रा च) Dm1 यस च, Cm as in text (for यत्रास) Ś1 N B D2 मा शुचो वस त्वं पुरीं D3 3 गच्छ येनेन ता पुरीं —^c) Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 यथा (for तथा) D2 [म]खि, M1 °स्ति (sic) (for स्थि) —^d) Dg1 G2 वशितः, M1 वशिता (sic) M1 वसतां, Cl t as in text (for वशिता) T2 M1 दृढता (for वृद्धता) Ś1 Ñ B D2 तथा कुरु नरर्षभ

38 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 cf v l 15 For subst in D1 3 3 7, cf v l 39 —^a) B1 यत्र, D1 3 यथा —^b) D1 नियुक्त (for °क्तः) Ś1 D2 पुत्रकर्मणि —^c) Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 तद् (for तत्र) B1 हि (for [अ]हं) —^d) Dg1 पितुः कार्यं शासनं (sic)

39 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 cf v l 15 —^b) Dg1 G2 M1 कार्यम्, T2 मान्यम्, M2 मार्यम्, Cr as in text (for न्याय्यम्) Ś1 D2 वाक्यं त्यक्तुमरिंदम, D1 3 त्यक्तुं न्याय्यं महात्मन (D3 कथंचन) G1 3 त्यक्तुमयमरिंदम —Ś1 om 39^cd —^c) Dg1 D11 Dd1 M1 स (for तत्) Dg1 D11 Dd1 Dm1 T2 G2 M1 Ct मान्य, G1 कार्यं Cr as in text (for मान्यं) Ñ M1 न त्वया स हि ना (M1 नो) मान्य, B1 D1 3 न त्वया त्वहितो मान्य (B1 °ते); B2 4 D2 सम्यक् स हि नो (D2 त्वहितो) मान्यं (I 3 3 °न्य) —^d) B D1 3 M1 नो (for वै) G1 3 हि, Cr as in text (for second स) Ñ1 देव न हि परं पिता (sic) D1 दैवतं परमं पिता —For 38 39 D1 3 3 7 subst Dg1 D11 Dd1 Dm1 D1 3 T G M1 3 ins after 39 while B2 (marg) ins only l 1–4 after 39

2214*
तद्वच पितुरेवाहं भवतो धर्मचारिणाम् ।
वर्णाश्च पालयिष्यामि वनवासेन राघव ।
धार्मिकेणानृशंसेन नरेण गुरुवर्तिना ।
भवितव्यं नरव्याघ्र परलोकं जिगीषता ।
आत्मानमनुतिष्ठ त्वं स्वभावेन नरर्षभ । [5]
निशाम्य तु शुभं वृत्तं पितुर्दशरथस्य न ।
इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा
पितुर्निदेशप्रतिपालनार्थम् ।
यवीयसं भ्रातरमर्थवच्च
प्रभुर्मुहूर्ताद्विरराम रामः । [10]

Colophon

[(l 1) D2 °रथं (sic); M1 °चारिणः (for °णाम्) B1 D1 3 पुत्र (for पितुः) B2 वत्स, D3 3 त्वमपि, D2 3 4 न मे, D1 सोमं (for वर्णा) B1 Dg1 Dd1 D1 4 7 T G1 M1 3 धर्मचारिणः —(l 2) G2 वर्णेण (sic) D2 पालयिष्यामि D3 3 7 पाल°, M2 वर° (for पालयिष्यामि) —(l 3) ☉ Ct: नरेण 'गुरुणा' इति पाठः । गुरुवर्तिनेत्यर्थे इति वक्तुः ॥ ☉ G2 गुणवर्तिना (for गुरु°) —(l 4) D2 3 4 3 पितुः (for नर) Dm1 G1 3 M1 लोके (for लोकं) B2 D1 4 7 मनीषता, D2 मनीषया, T2 M1 जिगीषया G2 जिगीषता (for जिगीषता) —D1 om l 5–8 —(l 5) D1 3 3 7 उत्तिष्ठ (for अनु°) G2 M1 स्वानिलो, Cr m g as in text (for स्वभावेन) —(l 6) D1 3 3 7 T2 M1 निशम्य च (D1 T2 तु) G निशम्य तु Cr m g k t निशाम्य तु (as above) Dg1 D1 3 3 7 च G2 हि (for न) —D1 om l 7–8 —(l 8) Dg1 D2 G1 निदेश, D2 निदेश (for निदेश) D1 परिपालनार्थं (for प्रति°) —(l 9) D1 7 अर्थयुक्त T1 M1 °वत्स (hypm) (for अर्थवच्च) —(l 10) D1 3 ततो D1 3 वक्ता (for प्रभुः) T2 महात्मा (for मुहूर्तात्) —Sarga name D2 भरतवचनम् रामवाक्यं D1 3 रामवाक्यं D1 रामप्रार्थना —Sarga no (figures, words or both) D1 3 112 D1 109 D1 111 T G M1–3 105 —After colophon G concludes with श्रीरामार्पणमस्तु]

—After 39 Ś1 Ñ B1 2 (preceded by 2214*) 3 4 D1 3 4 M1 ins

2215* स एवमुक्तो भरतो रामं वचनमब्रवीत् ।

Thereafter Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 read 41–43

40 For sequence in Ś1 Ñ B D1 3 4 M1 cf v l 15 Dm1 begins 40 with अ M1 3 with श्रीरामाय नमः । Ch हरिः ओम् ☉ Cv एवमुक्त्वा तु विरते राम वचनमर्थवत् इति पाठ । अस्य वाक्यं ततो मन्दाकिन्यामिति इत्यादिश्लोको दृश्यते । कोशेष्वस्य (मत) पूर्वं लिखितं तथा हि रामो भरत नैष्कर्म्यं श्लोकद्वये तद्विरक्तौ वैराग्यपूर्वकं तथा इत्यादिश्लोकत्रयात् दृश्यते । एवं स्थानविपर्यासो लेखकप्रमादकृत । ☉ —^a) D11 उक्त (sic) Ct as in text (for उक्त्वा) Ñ B M1 स एवमुक्तो भरतो —^b) M1 रामं (for रामे) Ñ B T2 M1 समर्थम् (for अर्थवत्) —For 40^cd Ś1 D1 3 subst while Ñ B M1 ins after 40 (after colophon)

2216* अथोपविष्टे प्रयतं रामे मधुरनिस्वनः ।

[D1 3 3 7 र (for the prior half)]

—After 40^ab Dg1 D11 Dd1 Dm1 T G M1 3 ins

2217* ततो मन्दाकिनीतीरे रामे प्रकृतिवत्सलम् ।

—^c) B1 मत्त (for चित्रं) B1 हि (for चित्रं) —^d) Ñ1 G1 M1 3 धार्मिकं धार्मिको (by transp.) D3 3 7 गुरोः वचः, D1 धार्मिक (for धार्मिको)

G 2 113 D B 2 106 2 L 2 118 0

को हि स्यादीदृशो लोके यादृशस्त्वमरिंदम ।
न त्वां प्रव्यथयेद्दुःखं प्रीतिर्वा न प्रहर्षयेत् ॥ ४१

संमतश्चासि वृद्धानां तांश्च पृच्छसि संशयान् ।
यथा मृतस्तथा जीवन्यथासति तथा सति ॥ ४२

यस्यैष बुद्धिलाभः स्यात्परितप्येत केन सः ।
स एवं व्यसनं प्राप्य न विषीदितुमर्हति ॥ ४३

अमरोपमसत्त्वस्त्वं महात्मा सत्यसंगरः ।
सर्वज्ञः सर्वदर्शी च बुद्धिमांश्चासि राघव ॥ ४४

न त्वामेवं गुणैर्युक्तं प्रभवाभवकोविदम् ।
अविषह्यतमं दुःखमासादयितुमर्हति ॥ ४५

प्रोषिते मयि यत्पापं मात्रा मत्कारणात्कृतम् ।
क्षुद्रया तदनिष्टं मे प्रसीदतु भवान्मम ॥ ४६

---

41 For sequence in Ś1 Ñ B D1 . . M1 cf v l 15 D4 . . . om 41–45 Ś1 Ñ B D1 . . M1 read 41–43 after 39 preceded by 2215* —a) Ñ B D1 किमस्य D1 . M1 कश्चि च (M1 या) (for को हि स्याद्) Ñ B D1 त्वादृशा D1 . M1 [त]ादृशा, M1 तादृशे, Ct as in text (for ईदृशो) —b) B1 तं (sic) D1 [s]यम् (for त्वम्) —c) Ñ1 न च, D1 G1 न त्वा, M1 सत्वा (sic) (for न त्वां) Ñ1 त्वां धर्षयेद् B1 Dm1 प्रव्यथते (for प्रव्यथयेद्) —d) Ñ B D1 सुख वा (Ñ1 B1 . च) M1 प्रययो (for प्रीतिर्वा) Ñ B D1 [ब]पि (for न)

42 For sequence in Ś1 Ñ B D1 . . M1, cf v l 15 and 41 D1 . . . om 42 (cf v l 41) —a) B1 सम्मतश्च M1 सर्वसंमत (hyp m) Ñ B1 . D11 D1 . T G1 M1 Ct [श्चा]सि Dm1 °सिम (sic) (for [श्चा]सि) —b) G1 पृच्छसि Cr m g t as in text (for °सि) Ś1 Ñ B D1 . . M1 सर्वो नारीकामामिव —c) Ś1 Ñ B D1 . . M1 मृते (for मृतस्) B1 M1 यथा, Dm1 यथा (sic) Cm as in text (for यथा) Ś1 Ñ B D1 . . M1 जीवे (for जीवन्) —d) M1 यथा (for तथा) D1 . [s]सति (for सति) Ñ1 त्वया सति महायश

43 For sequence in Ś1 Ñ B D1 . . M1 cf v l 15 and 41 D1 . . . om 43 (cf v l 41) —a) B1 . तस्य, D1 . . यस्य Ñ1 यस्य B1 [स्त]व D1 [स्त]वा (sic) (for [स्तै]ष) D1 मात्रा (sic) (for ल्लाभ) —b) T1 M1 परितप्येन (sic) (for °त) M1 तेन मन (for केन स) Ñ B M1 यथा तं मनुजाधिप

—After 43ab, D5 D11 D11 Dm1 D1 . T G M1 . ins

2218* यदा त्वमेव सामर्थ्यं मनुजाधिप ।
[D5 न (for म)]

—c) Ś1 D1 तर्थ च Ñ D5 D11 D11 Dm1 T1 . G1 M1 . न तथा M1 न तथा Cm g न तर्थ (as in text) —d) B1 T1 . G1 . M1 . विषीदितुम् Cm g k t as in text (for °दितुम्) Ś1 . B D1 न दितु (Ñ1 B1 (before corr °च)) तुं नरम Ñ1 B1 °पुरितुं) हीति

44 D1 . . . om 44 (cf v l 41) —a) M1 अमरोपम (for °पम) D1 तात D1 अत्वं (for अत्वम्) Ñ B [s]पि (for त्वं) —b) G1 हिंसका Cm p as in text (for संगर) —c) Ñ1 D5 D11 D1 T1 G1 सर्वदि M1 सर्वदि (sic) (for च बुद्धि) Ñ1 सत्यवान् Ñ B D1 . M1 गतरव (for त्वम)

45 D1 . . . om 45 (cf v l 41) —a) M1 एवं (for त्वाम्) —b) D5 प्रभवान् T1 M1 प्रभाव , Cm g k t as in text (for प्रभव) Ñ B D1 M1 -[स]त्व (B1 °स्य, D1 °त्व)च , D5 T1 . G1 . M1 . भाव Cm g k t as in text (for [भ]भव) —c) Ñ B D1 . M1 -तम (Ñ1 B1 °मं, D1 °मे)शोक (B1 °क D1 °क) (for तमं दुःखम्) —d) Ñ B समा (B1 °मा)दयितुम् D1 . M1 न विषादि (M1 [also] विषादयि)तुम् (for मासाद°)

—For 44–45 Ś1 D1 sub Ñ B D1 . M1 ins after 45

2219* भामाय हि निर्वृत्तं संतापस्त्वामरिंदम ।
कश्मानमिव काकुत्स्थ परशुर्वीरसादिना ।
मद्दं तु रक्षितो धीमंस्त्वया दुर्मतेन च ।
न जीविष्यामि तु त्वा वा दर्शितेऽरिमदो यथा ।

[(l 1) M1 [भ]पि (for हि) Ś1 Ñ1 B1 D1 . निर्वृ D1 निर्वृते (for °र्वृत) Ś1 Ñ1 B1 D1 संतापस्; D1 सितप्त (for संताप) —(l 2) Ś1 D1 मरनानम्, M1 मरनानम् (sic) (for कश्मानम्) Ś1 D1 तु (for च) B1 मुनि (for वीर) D1 बीतपथि, B1 वसुगु विरसि D1 परणो निरसि (for the post half) —(l 3) D1 om for तु Ñ1 B1 . दितो (for रक्षि) Ś1 B1 धीमन्, D1 . M1 धीर (for धीमन्) —(l 4) Ñ1 B1 D1 . जीवितो (for जीवि°) M1 यद्युत्पन्ने यथा (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont

2220* यतस्त्वमनुग्रहं च समयेन [5]
समावर्तनपरस्तथा त्वतीहया ।
प्राणाय नाहं विना यथाहं
यदा पुरं तां तु पृथिवीं प्रशाधि ।

[(l 1) D1 भवेम् —(l 2) M1 विप्र —(l 3) Ñ1 तु (for ह) B1 om for यदि]

—Thereafter Ś1 D1 read 69 Ñ B D1 . M1 read 69–70

—After 45 T1 G1 . M1 ins

2221* यत्प्रयुक्ता तु भरते सर्वं प्रमत्तवदीदृ ।
[T1 g न (for य्व)]

46 ab) T1 मोक्षिते (.) Ñ1 Ñ B D1 . M1 प्रस्थाप्ये (by transp) Ś1 D1 तु D1 [न]षिते D1 . G1 . M1

धर्मबन्धेन बद्धोऽस्मि तेनेमां नेह मातरम् ।
हन्मि तीव्रेण दण्डेन दण्डार्हां पापकारिणीम् ॥ ४७
कथं दशरथाज्जातः शुद्धाभिजनकर्मणः ।
जानन्धर्ममधर्मिष्ठं कुर्यां कर्म जुगुप्सितम् ॥ ४८
गुरुः क्रियावान्वृद्धश्च राजा प्रेतः पितेति च ।
तातं न परिगर्हेयं दैवतं चेति संसदि ॥ ४९
को हि धर्मार्थयोर्हीनमीदृशं कर्म किल्बिषम् ।
स्त्रियाः प्रियचिकीर्षुः सन्कुर्याद्धर्मज्ञ धर्मवित् ॥ ५०
अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्तीति पुराश्रुतिः ।
राज्ञैवं कुर्वता लोके प्रत्यक्षा सा श्रुतिः कृता ॥ ५१
साध्वर्थमभिसंधाय क्रोधान्मोहाच्च साहसात् ।
तातस्य यदतिक्रान्तं प्रत्याहरतु तद्भवान् ॥ ५२

G 2 113 8
B 2 100, 14
L 2 118 8

°कारणे, Ct as in text (for °रणात्) —°) Dg1 क्षुद्र मे (sic) (for क्षुद्रता) Ś1 Ñ B D1 3 4 न तद्दिष्टं (for तद्दृष्टं)

47 °) D5 वध, T1 3 कर्म, Ct m g t as in text (for धर्म) Ś1 Ñ1 B D4 -बधात्तु, D1 3 पाशानि, D1 3 7 M4 बंधन (for -बन्धेन) —°) Ś2 D6 येन स्या, Ñ B येन न, D1 3 येनाहं, T1 2 M3 तेन मा, M4 येन मा (for तेनेमां) Ñ B [न]चेह, D1 3 M4 नाथ, M3 नैव (for नेह) —°) Dg1 वधार्हां (for दण्डार्हां) Ś2 D6 भयराधिनीं Ñ2 B D1-3 7 M4 अपकारिणीं (for पापकारिणीम्)

48 °) Dt1 शुभाभिजन, D4 शुचाभिजन, T1 शुद्धा--न, Ś1 Ñ B D1 3 7 -क(Ñ2 ध)र्मवान् (for -कर्मणः) D1 3 M4 शुद्धभावेन कर्मणा, D5 शुद्धाभिजनकामजात्, —°) Dt1 अधर्मं च, G2 अधर्मेह, Cm as in text (for °र्मिष्ठं) —°) G2 M1-3 कुर्यात् (for कुर्यां) —For 48°°, Ś1 Ñ B D1-7 M4 subst

2222* अहं भ्रातृन्यवज्ञातु कुर्यां कर्म विगर्हितम् ।

[D1 3 M4 अभ्रातृवज्ञातु (for भ्रातृन्य°) B1 D1 3 7 अहं भ्रातृ° पिपासाम (for the prior half) N2 लोक (for कर्म)]

49 D1 4 om from 49° 50° —°) B4 Dt1 M3 गुरु, Ct गुरु (as in text) D5 क्रियावत् (sic) G2 क्रिया- (sic) (for क्रियावान्) D5 गुरुश्च प्रियवान्वृद्धो —°) D3 M4 श्रीमान्, G1 प्रोक्त Ck t as in text (for प्रेत) D1 3 7 तथा (for पिता) B1 [ए]व न, D1 3 7 [ए]व च, M2 सच (for [इ]ति च) —°) Ñ B M4 त(M4 भ)तो, T2 भूतं (for तात) Ñ B D1 M4 परिगर्हामि, Dg1 Dt1 G1 3 M1 3 Ct °गर्हेऽहं Ck as in text (for °गर्हेय) Ś1 D1 3 7 तात येन न गर्हामि, D5 न तातं तव गर्हासि —°) Ś1 D4 च परं मम, Dg1 वत संसदि D5 च पिता मम D5 पितरं मम D7 चापि तन्मम T1 चेति संप्रति, G1 च तद्गतिके, G2 चेह संसदि G3 चैव संसदि (for चेति संसदि)

50 D1 4 om 50°° (cf v l 49) —°) M2 धर्मार्पेडं, M1 धर्मार्पेतो, Ct m g t as in text (for °र्थयोर्) Ś1 D1 3-7 धर्मार्थाभ्यां हि को हीनं —°) T1 M1 कर्तुं (sic) (for कर्म) Ś1 Ñ B D1 3 4-7 M2 वर्हितं (for किल्बिषम्) —°) Ś1 Ñ D2-7 T1 स्त्रिय: M1 स्त्रिया (sic) (for स्त्रियाः) Dd1 Dm1 D5 T1 M3 प्रियं (for प्रिय) Ś1 D1 3 4-7 चिकीर्षार्थं, Ñ B D1 3 M4 °र्षुन्नाव (for °र्षुः सन्) —°) Ś1 धर्मज्ञम्, Ñ2 M1 धर्मस्य, D1 4 3 3 धर्मविद् (for धर्मज्ञ) Ś1 D1 3 3 7 अर्थवित्, M1 तत्त्ववित् (for धर्म°) D1 4 कुर्याद्धर्मार्थतत्त्ववित्

51 °) G3 अंत्यकाले —°) Ś1 D4 6 7 परिश्रुत, Dd1 Dm1 D3 6 T2 Cm पराश्रुति, Cr g t as in text (for पुराश्रुति) —For 51°°, Ñ B D1 3 M4 subst while D5 ins. after 51

2223* अन्तकाले मतिभ्रंशः मर्त्यानां किल मुह्यति ।

[D1 3 M4 किल मति (for मतिभ्रंश) B3-4 मुह्य(B1 °ह्य)ते D1-3 M4 भूतानां परिहन्यते(M1 °मुह्यति) (for the post. half)]

—Thereafter B1 D1 3 3 (l 2 only) cont

2224* विपरीता च भवति कार्याकार्यं न बुध्यते ।
मूढश्च विचेष्टेत काले प्राप्ते नरस्त्विह ।

[(l 2) D1 न मूढश्च विदृत (sic) (for the prior half) B1 [अ]नवस्थिते (for नरस्त्विह)]

—After 51°° D5 ins. 2225* —°) Ś1 सो (sic) D4 यो (for [ए]वं) Ś1 D4 वाहिता Ñ B -वर्तिता(N2 °ता B1 °सो) D1 3 M4 वर्तेता (for कुर्वता) T1 काले (for लोके) —°) Ñ B1-4 T G1 3 M3 प्रत्यक्षं, Cr k t as in text (for °क्षा) D5 प्रत्यक्षास्य श्रुतिद्रुता (sic)

52 °°) D1 स रथाभ्यामिसधाने D1 7 सर्वमध्याभिस° D5 गृहदृष्टाभि° (for °) D1 कोपात्, D4 6 7 लोभात् (for क्रोधात्) D5 स (for च) M4 सत्याते मतिममोहादिनि कालसमुद्भव —°) T1 दातव्यं, Ct m g t as in text (for तातस्य) M4 सद् (for यद्) G3 यद्गति, Cr m k t as in text, Cg यदृति (for यदति) —°) M4 प्रत्याहरतु स्वमर्हसि —For 52 Ś1 Ñ B D1 3 4 subst, while D5 ins after 51°°

2225* तस्य ते मतिमन्मोहान्मृत्युकालसमुद्भवम् ।
तातस्य समतिक्रान्तं प्रत्याहर्तुं त्वमर्हसि ।

[(l 1) Ś1 D6 तस्यैव D5 मम (for मति) B1 मृत्युकाले (for मृत्युकाल-) D1 3 पितुर्मे कालमृत्युभय (for the post half) —(l 2) B4 प्रवर्तुं D1 3 °र्तुं (for प्रत्या°)]

G. 2 113 9
B 2 106 13
L. 2 118 9

पितुर्हि समतिक्रान्तं पुत्रो यः साधु मन्यते ।
तदपत्यं मतं लोके विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ५३
तदपत्यं भवानस्तु मा भवान्दुष्कृतं पितुः ।
अभिपत्तृकृतं कर्म लोके धीरविगर्हितम् ॥ ५४
कैकेयीं मां च तातं च सुहृदो बान्धवांश्च नः ।
पौरजानपदान्सर्वांस्त्रातु सर्वमिदं भवान् ॥ ५५
क्व चारण्यं क्व च क्षात्रं क्व जटाः क्व च पालनम् ।
ईदृशं व्याहतं कर्म न भवान्कर्तुमर्हति ॥ ५६
अथ क्लेशजमेव त्वं धर्मं चरितुमिच्छसि ।
धर्मेण चतुरो वर्णान्पालयन्क्लेशमाप्नुहि ॥ ५७
चतुर्णामाश्रमाणां हि गार्हस्थ्यं श्रेष्ठमाश्रमम् ।
आहुर्धर्मज्ञ धर्मज्ञास्तं कथं त्यक्तुमर्हसि ॥ ५८

---

53 ^{a}) G1 3 पितृभि, Cr m g t पितुर्(हि) (as in text) B2 Dg1 D1-3 7 G2 M1 4 यद्यपि, G3 समभि (for समति) —^{b}) Ś1 Ñ B D5 M4 य साधु कुरुते सुत, D1 3 य भत्याहृति चै सुत, D2 4 5 7 पुत्रास्तत्साधु कुर्वते —M4 damaged up to वदपत्य म —^{c}) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 इति प्रोक्तम्, Dd1 सृत लोके D2 4 5 7 य(D2 द, D6 स)दपत्यकृतं लोके —^{d}) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 अनपत्यम् (for विपरीतम्) D2 4 5 7 अन्यत्र (D2 [to avoid hiatus] त्वन्यतो) विपरीतवत्

54 ^{a}) D4 5 7 तदपत्य M3 महान् (sic) Cr m g k as in text (for भवान्) —^{b}) Ś1 D6 मा स्म भूद्, Ñ1 तमेव, Ñ2 न दत्ते (sic) B1 भेद्रे त्वं, D2 नैतु त्व, B3 तवैव, B4 तस्यैव, D1 3 नैव तु, D2 7 मा भवे, D6 मा वासन् (sic) M4 भातृत्वा (for मा भवान्) —^{c}) Dg1 अतिपत्ता, Dt1 Ct अतिपत्, Dd1 T G1 3 M3 Cr m g अभिपत्ता (T3 °त्तुं, G3 °त्त) G2 M1 परिवेत्रा, M5 अभिगता (for अभि पत्तृ) —^{d}) T3 लोको, Ct as in text (for लोके) T2 G1 3 M2 वीर, Cm as in text Ck t धीरैर् (for धीर) —For 54^{cd}, Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 subst

2226* अनुवर्तस्व काकुत्स्थ लोके साधुविगर्हितम् ।

[B1 नान्व (for अनु) Ś1 D6 मार्गे (for लोके) D2 3 साध्य (for साधु) Ś1 D6 मार्गं साधुनिषेवितम् (for the post half)]

while D2 4 5 7 subst for 54^{cd}

2227* अभियातु कृतं पाप लोके कर्म विगर्हितम् ।

[D2 अभियत्न, K (ed) °पत्ता (for अभियातु)]

55 ^{a}) Ś1 Ñ B D1 3 7 मातरं मा(D5 7 ता) (for मां च तातं) —^{b}) M4 damaged for सुहृदो बा B4 बन्धुसद्य (for बान्धवांश्च) —^{c}) Ś1 Ñ B D1-7 M4 भूत्यांस्तु, T2 M3 पुत्रांस्तु (for सर्वांस्) —^{d}) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4 5 7 G2 3 M1 4 Ct त्रातुं (for °तु) D1 3 M4 सर्वानिमान् (for सर्वमिदं) Ś1 Ñ B D6 त्रायस्व सकलानिमान्

56 D3 om (hapl) from 56^a up to भवान् in 56^d —^{a}) D1 वा (for first and second च) B1 D1 3 क्षात्रे D4 7 क्वार्थे (for क्षात्र) —^{b}) Ñ2 B2 4 D1 7 T1 जपा (for जटाः) D4 7 T1 यदि (for क्व च) —G1 om (hapl) from 56^c up to l 2 of 2228* —^{c}) D1 ईदृशं B1 D1 3 4 व्याहृतं G1 च दृष्टं (for व्याहतं) D1 धर्मं (for कर्म) Ś1 D6 इद शाश्वतकं कर्म —^{d}) Ś1 N2 B3 Dt1 D1 6 अर्हसि (sic)

—After 56, B3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T G (G1 om l 1-2) M1-3 ins

2228* एष हि प्रथमो धर्मः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।
येन शक्य महाप्राज्ञ प्रजाना परिपालनम् ।
कश्च प्रत्यक्षमुत्सृज्य संशयस्थमलक्षणम् ।
आयतिस्थं चरेद्धर्मं क्षत्रबन्धुरनिश्चितम् ।

[Before l 1 Dm1 ins राम For l 1-2 cf 2210* —(l 1) D1 7 एषो G3 M3 एव, Cr m g t एव (as above) D1 7 प्रथम (sic) (for °मो) D6 धर्मो ह्य एव श्रेष्ठ (for the prior half) —(l 2) Dg1 सत्य (for शक्य) B3 D1 3 यशो च महाप्राज्ञ (B3 °प्राज्ञ) D2 4 5 7 यजन च महाराज, D6 यो धर्मेण महाप्राज्ञ (for the prior half) B3 D1 3 6 प्रजाश्च (for प्रजाना) B3 D6 परिपालयेत्, D1 3 प्रतिपाल्येत, D2 5 चैव पालन, D1 7 चैव रक्षण —D6 om l 3 4 —(l 3) B3 D1 3 कथ Dm1 कश्चित्, D4 7 कश्चित्, T2 कश्चित, Cr m g t as above (for कश्च) B3 D1 3 संशयस्थं हि संश्रयेत्(B3 °थं) D4 7 अन्य तिष्ठेद्(D2 °ष्टु) लक्षणं D5 अन्यच्छिद्र लक्षणम् (sic) (for the post half) —(l 4) D5 मानसिक D1 3 अवहित (for आयतिस्थ) B3 च चेद् (for चरेद्) D1 3 अनिश्चित B3 क्षत्रविप्र च निश्चित, D6 क्षत्रबन्धुरिति स्थित (for the post half)]

while B3 ins after 56

2229* अयोध्यां गच्छ राम त्वं कुरु राज्यं यथासुखम् ।

57 V1 resumes (cf v l 21) —^{a}) B3 (after corr as in text) D1 एव (for एव) V1 अथ क्लेशकरैरेवं (sic) —^{b}) B4 चरितम् (for °तुम्) B3 (also) अर्हसि M4 धर्मं चर्तुमिहेच्छसि —^{c}) Ś1 N1 V1 B D1 3 6 M4 सगुण (for धर्मेण) —^{d}) D1 7 स्वर्गम् (for क्लेशम्) Ś1 D6 तेन क्लेशमवाप्नुहि, D2 पालयन्नेवमाप्स्यसि M4 पालन्क्लेशमवाप्नुहि

58 D3 om from णां हि up to श्रमम् in 58^b —^{a}) B3 च (for हि) D2 चतुर्वर्णाश्रमाणां हि —^{b}) M4 श्रैष्ठ्यम् (for श्रेष्ठम्) Ś1 Ñ2 उत्तम, V1 आश्रम (for आश्रमम्) —^{c}) K(ed) प्राहुर् (for आहुर्) Ś1 D6 धर्मं हि B3 धर्मं च, M4 धर्मस्य, L(ed) वेदे हि (for धर्मज्ञ) M4 तत्त्वज्ञास (for धर्म°) —^{d}) G1 त्वा M4 तत् (for तं) V1 D1-3 7 हा (D3 in marg) तुम् (for त्यक्तुम्) Ś1 B3(also) Dt1 D1-7 G2 M4 इच्छसि (for अर्हसि)

श्रुतेन बालः स्थानेन जन्मना भवतो ह्यहम् ।
स कथं पालयिष्यामि भूमिं भवति तिष्ठति ॥ ५९
हीनबुद्धिगुणो बालो हीनः स्थानेन चाप्यहम् ।
भवता च विनाभूतो न वर्तयितुमुत्सहे ॥ ६०
इदं निखिलमव्यग्रं पित्र्यं राज्यमकण्टकम् ।
अनुशाधि स्वधर्मेण धर्मज्ञ सह बान्धवैः ॥ ६१
इहैव त्वाभिषिञ्चन्तु सर्वाः प्रकृतयः सह ।
ऋत्विजः सवसिष्ठाश्च मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ॥ ६२
अभिषिक्तस्त्वमस्माभिरयोध्यां पालने व्रज ।
विजित्य तरसा लोकान्मरुद्भिरिव वासवः ॥ ६३
ऋणानि त्रीण्यपाकुर्वन्दुर्हृदः साधु निर्दहन् ।
सुहृदस्तर्पयन्कामैस्त्वमेवात्रानुशाधि माम् ॥ ६४
अद्यार्य मुदिताः सन्तु सुहृदस्तेऽभिषेचने ।
अद्य भीताः पलायन्तां दुर्हृदस्ते दिशो दश ॥ ६५
आक्रोशं मम मातुश्च प्रमृज्य पुरुषर्षभ ।
अद्य तत्रभवन्तं च पितरं रक्ष किल्बिषात् ॥ ६६

G 2. 113. 22
B. 2. 106. 30
L. 2. 118. 22

---

59 [a]) G2 श्रुते च (for श्रुतेन). T2 ऋतेन, Cr.m g k.t as in text (for स्था°). Ś1 Ñ B D5 स्वत्वश्च श्रुतया श्रतेन; V1 D1 3 M4 बलेन श्रुतया शीलेन. —[b]) M1 जनन्या (for जन्मना). Ś1 D5 [ऽ]प्यवरो, Ñ V1 B D2 3 M4 चाव(B4 °प)रो, D2 भवता (sic), D1 7 [ऽ]वरो (for भवतो). —After 59[ab], D2.3 ins.:

2230* अनुजेयो महाबाहो नानुजेयो मया भवान् ।
[D2 अनुयानी (sic)]

—D2 4 5 7 om. (hapl.?) from 59[c]–60[b]. —[c]) V1 राज्यं. Dg1 भूमीं. T2 भूमौ (for भूमिं). Ś1 D5 मेदिनीं त्वयि तिष्ठति.

60 D2 4 5 7 om. 60[ab] (cf. v.l. 59). —[a]) V1 °बुद्धिर्, Cm g.t as in text (for बुद्धि-). Ś1 D5 बलो, G3 °गुणैर् (for गुणो). B1 हीनबुद्धिर्हीनगुणो, G3 हीनबुद्धिगुणैर्हीनो. —[b]) G2 बाल, Ct हीन (for हीन). V1 D1 3 तातेन (for स्थानेन). B1 हीनः स्थाने तथाप्यहं, Ś1 D5 हीनज्ञानस्तथैव च. —[c]) Ś1 D5 भरत (for भवता). D2 तु (for च). Ś1 D5 भूपः Dg1 भूतो; D6 भूयो (for -भूतो). —[d]) B4 G3 [आ]वर्तयितुम् (for वर्त°). D2.4 5 7 नाहं जीवितुमुत्सहे.

61 [a]) B3 4 चा(B4 भ)खिलम् (for नि°). Dg1 Dt1 G1 अव्यायं(G1 °ग्र), D2 4 6 7 अव्ययो (for अव्यग्रं). —[b]) Dg1 Dt1 Dd2 Dm1 T1 2 M3 transp. पित्र्यं and राज्यम्. V1 D1-3 7 M4 राज्य निह(D1 °हि [sic])तकण्टकं. G3 damaged for स्वधर्मेण ध in [cd]. —[c]) G2 न तु (sic) (for अनु-). V1 B4 तु(B4 स)धर्मेण (for स्व°). —[d]) Ñ B4 Dt1 M4 धर्मिष्ठ., D2 4 °ज्ञै (for °ज्ञ). Ś1 Ñ B D5 सह बन्धुभि-, D4 7 सहबान्धव.

62 [a]) D2 तु (for त्वा). —[b]) Ś1 B3 D5 विप्राः; Ñ B1 3 4 D2 4 5 7 तथा(B1 °दा). V1 D1 3 M4 पृथक् (for सह). —[c]) M4 ते द्विजास् (for ऋत्विज). —[d]) Ś1 D5 ऋषयो; V1 सुमेत्र, B2 Dd1 Dm1 M3 Ct मंत्रविद्; B3 4 ब्राह्मणा (for मन्त्रवन्). Dt1 मंत्रवि***दा (damaged). D1 7 मन्त्रधर्मानुकोविदा. M4 मंत्रकर्मसु कोविदा.

63 [a]) M4 त्वतो (for स्वाम्). —[b]) B T1 G1 M2 अयोध्या- (for °ध्यां). V1 D1.3 पालयिष्यसि, D2 7 व्रज पालिरं, D4 7 व्रज रक्षितुं, M4 पालितो व्रज. Ś1 D5 अयोध्यागमनं कुरु. —[c]) Ś1 D5 निर्जित्य; T2 विजित्व. Cm g t as in text (for विजित्य). D2 7 विचिन्त्य मनसा लोकान्.

64 [a]) V1 रणात्र्रीण्य*कुर्वन् (sic), D2 4 6 7 चरणानिप-तृणु(D6 °न)पाकुर्वन्. —[b]) V1 B1 4-7 सुहृदः (for दुर्हृदः). Ś1 D6 धर्षयन्; Ñ B1 3 4 कर्षयन्(D2 3 °र्शयन्), V1 D4 6 7 दर्शयन्; B2 M4 कर्मण (M4 °णि.), D1 [अ]कर्षयन् (for निर्दहन्). —[c]) Ś1 D4,6-7 पूज(Ś1 D6 °र)यन् (for तर्प°). —[d]) Ñ1 च (for माम्). Ś1 Ñ2 B3 4 D6 यस्त्वत्र प्रशाधि नः(B4 च); V1 B2 3 D2 3 M4 वत्स(B2 व्रज) तत्र प्रशाधि च (V1 नः), D2 4 6.7 सर्वास्तथा(D6 °स्तान)नुशाधि नः (D2 3 च).

65 [a]) Ś1 D5 अर्थेन, D4-7 अद्य हि; G2 अद्यार्थं (for अद्यार्य). Ñ V1 B D1 3 अद्य दैन्य(V1 °न्य)मु(V1 तु)दस्यन्तु; M4 अद्य चैव हि मोदन्तु. —B4 om. (hapl.) from ऽभि in [b] up to स्ते in [d]. —[b]) Dd1 Dm1 [ऽ]भिषेचनात्. —D2 om. (hapl.) from 65[c]–66[b]. D4 D2 4 om. (hapl.) 65[cd]. —[c]) V1 अद्यातिष्ठा (for अद्य भीता.). B2 Dt1 D4.7 पलायंतु, D1 पालयंतु (for पलायन्ता). —[d]) V1 दु खदाह्य; Dt1 Ck t दुष्कदास; Dd1 Dm1 G2 अरयस् (for दुर्हृदस्). Ś1 D1 7 [ऽ]भिषेचने (for दिशो दश). D6 सुहृदस्तेऽभिषेचने (cf. [b]).

66 D2 om. 66[ab] (cf. v.l. 65). —[a]) Ś1 D6 किल्बिष, Ñ V1 B D2 M4 वस्तूनि, D2 7 अशात्रु; D4 अर्थ तु; D5 अधाई (for आक्रोशं). V1 चालेश्च (for मातुश्च). —[b]) Ś1 V1 D2 4 6 7 प्रमार्ज, B4 °गृह्य, D6 °मार्जे (sic), M4 °मृद्य (for °मृज्य). V1 M4 पुरुषोत्तम. D1 प्रमार्जय नरोत्तम. —[c]) Ś1 B1 D2 4-7 तत्रभवास्तं(B1 °वान्त्वं) च, V1 अद्य मा राम कृपया. —After 66, Ś1 Ñ V1 B D1 3 6 M4 ins.:

2231* धर्मो ह्येष परः प्रोक्तः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।
यद्यजेत महायज्ञैः प्रजाश्च परिपालयेत् ।

[Cf. l. 1–2 of 2228*. —(l. 1) Ñ2 B2-4 पर°, V1 पुरा, B4 नव (for पर). M4 [अ]भिषेचनात्. —D1 om. l. 2–67[b]. —(l. 2) Ñ1 तथजेत्वा, V1 यजेत च, B1 यजुन (sic) (for यजेत). Ś1 D6 यो धर्मेण महायज्ञः (for the prior half). M4 परिपालयन्.]

G 2 113 24
B 2 106 31
L 2 118 24

शिरसा त्वामियाचेऽहं कुरुष्व करुणां मयि ।
बान्धवेषु च सर्वेषु भूतेष्विव महेश्वरः ॥ ६७
अथ वा पृष्ठतः कृत्वा वनमेव भवानितः ।
गमिष्यति गमिष्यामि भवता सार्धमप्यहम् ॥ ६८
तथापि रामो भरतेन ताम्यता
प्रसाद्यमानः शिरसा महीपतिः ।
न चैव चक्रे गमनाय सत्त्ववा-
न्मतिं पितुस्तद्वचने प्रतिष्ठितः ॥ ६९
तदद्भुतं स्थैर्यमवेक्ष्य राघवे
समं जनो हर्षमवाप दुःखितः ।
न यात्ययोध्यामिति दुःखितोऽभव-
त्स्थिरप्रतिज्ञत्वमवेक्ष्य हर्षितः ॥ ७०
तमृत्विजो नैगमयूथवल्लभा-
स्तथा विसंज्ञाश्रुकलाश्च मातरः ।
तथा ब्रुवाणं भरतं प्रतुष्टुवुः
प्रणम्य रामं च ययाचिरे सह ॥ ७१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टनवतितमः सर्गः ॥ ९८ ॥

---

67 D5 om 67[ab] (cf v l 2231*) —[a]) B1 स्वामि, D2.4.7 त्वा तु, M3 त्वा हि (for स्वामि) V2 D1 M4 -याचामि, B1.3 -याचेय (for याचेऽहं) —[b]) D3.6 कुरुष्व वचनं मम —[c]) D3 om च —[d]) B2 [इ]ह (for [इ]व)

68 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B D1–7 M4 अथ (D2.3 °था) मा (B4 मां) T1 अथैतत्, T2 अद्यैवस् (for अथ वा) —[c]) G3 [मा]गमिष्यामि (for गमिष्यासि)

69 Ś1 D5 read 69 Ñ B D1.3 M4 read 69–70 after 45 (preceded by 2220*) Before 69 Dm1 ins राम —[b]) T2.3 तदा Ñ B D1.3.6 तु, Dd1 Dm1 T1.3 G1 M1.3 Cr m हि; M4 [अ]मि (for [अ]पि) M2 भरतो न (for °तेन) Ñ2 भाषिता, B1 D1 तप्यता, D3 ता**, D6 तेव (subm) (for ताम्यता) —[c]) Ñ B D1.3.6 मतिं न (D2 च) (for न चैव) B2 गमनाय (for गम°) Dg1 सत्यवान्, Dm1 तद्वने, M4 बुद्धिमान् (for सत्त्व°) —[d]) Ñ B D1.3.6 स्थित (for मतिं) Ñ B D1.3.6 M4 वचन (Ñ1 B1 D6 °न (sic)) (for °वने) Ñ2 B M4 प्रतीक्षया D1.3 प्रतिश्रुवे, D6 समीक्ष्य, G M1 व्यवस्थित (G3 °त) (for प्रतिष्ठित) Ś1 D5 read colophon (cf v l 70)

70 Ś1 D5 om 70 Ñ B D1.3 M4 read 70 after 45 (cf v l 69) —[a]) Dg2 तदद्भुत, Cg तदद्भुतं (as in text) Ñ1 दैन्यम्, Ñ2 B G1 M2 धैर्यम्, Ct as in text (for स्थैर्यम्) Ñ1 अविक्ष्य (sic) (for अवे°) G2 राघवौ (for °वे) —[b]) B2 सम्यग्जनो, D2 सभाजनो (for समं ज°) D3 T2 अवाप्य, G1 अवेक्ष्य, G2 अयाप (sic) (for अवाप) —[c]) Dd1 न यात (sic) T2 अति (for इति) D1.3 M4 अभूत् (for अभवद्) —[d]) Dt1 -प्रतिज्ञत्वम्, T2 °ज्ञैत्वम् (sic), G3 °ज्ञस्त्वम् (sic) (for °ज्ञत्वम्) —After 70, Ñ B D1.3 M4 read, Ś1 D5 read after 69 an addl colophon

[Sarga name M4 om Ś1 Ñ1 D5 राम(D5 om)-भरतसंवाद Ñ2 B1–3 D1.3 भरतप्रत्याश्वासन (B1.3 °न, D3 °त) B4 भरतसेना —Sarga no Ś1 Ñ1 B1 D3.5 om Ñ2 115 B2 100 B3 113 B4 110 D1 166 M4 114]

—After 70 Ñ B M4 ins 2216*

71 [a]) V1 तुष्टविजो D2 सहर्त्विजो D3.6 योगि (for -यूथ) Ś1 Ñ V1 B D1.3.6 भागधसूतवन्दिनस्, M4 °यूथ पल्लवास् (for नैगमयूथवल्लभास्) —[b]) T1 सदा (for तथा) G2 -नाकाश्च, M3 कलाश्च (for -कलाश्च) Ś1 Ñ V1 B D6 M4 सुतप्रियाबाष्पकलाश्च मातरः D1.3 सुतप्रिया साश्रुकणाश्च मातरः, D2.6.7 सभासदो बाष्पकलाश्च मातरः —[c]) D2 यथा, D3 अथ (for तथा) Ś1 Ñ V1 B D1–7 G1.3 M4 स्तु (D7 नु) वत (for ब्रुवाण) T2 G M1 च (for प्र) —[d]) V1 प्रशस्य, Dt1 प्रागम्य (for प्रणम्य) D4.7 ययोचिरे (for यया°) —After 71 Ś1 Ñ V1 (missing from 21[b] up to 56 [cf v l 21]) B D1.3.6 M4 read from 15 (preceded by 2206*) up to 43 constituting a separate Sarga

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V2 B D1.2.6 भरत वाक्य, D2.7 भरतपर्यंणि रामप्रसाद, D4 रामप्रसाद, D5 राम प्रत्यासनं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 om Ñ2 114 V1 B4 109 D2 99 B3 D7 112 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 106 D1 165 D2.3 M4 113 D4 110 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः

९९

पुनरेवं ब्रुवाणं तु भरतं लक्ष्मणाग्रजः ।
प्रत्युवाच ततः श्रीमाञ्ज्ञातिमध्येऽतिसत्कृतः ॥ १
उपपन्नमिदं वाक्यं यत्त्वमेवमभाषथाः ।
जातः पुत्रो दशरथात्कैकेय्यां राजसत्तमात् ॥ २
पुरा भ्रातः पिता नः स मातरं ते समुद्वहन् ।
मातामहे समाश्रौषीद्राज्यशुल्कमनुत्तमम् ॥ ३
देवासुरे च संग्रामे जनन्यै तव पार्थिवः ।
संप्रहृष्टो ददौ राजा वरमाराधितः प्रभुः ॥ ४
ततः सा संप्रतिश्राव्य तव माता यशस्विनी ।
अयाचत नरश्रेष्ठं द्वौ वरौ वरवर्णिनी ॥ ५
तव राज्यं नरव्याघ्र मम प्रव्राजनं तथा ।
तच्च राजा तथा तस्यै नियुक्तः प्रददौ वरम् ॥ ६
तेन पित्राहमप्यत्र नियुक्तः पुरुषर्षभ ।
चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वरदानिकम् ॥ ७
सोऽहं वनमिदं प्राप्तो निर्जनं लक्ष्मणान्वितः ।
सीतया चाप्रतिद्वन्द्वः सत्यवादे स्थितः पितुः ॥ ८

G 2 115 8
B 2 107 8
L 2 120 8

99

☞ V1 missing from Sarga 99 up to पुरुषे in 2 101 19ᵈ D1 3 M1 missing for Sarga 99 Ck does not comment on Sarga 99 and onwards up to the end of the Ayodhyākāṇḍa Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) D1 7 पुत्र (for एव) B1 ब्रुवाणम् (sic) Ñ1 Dg1 Dt1 T2 M1 3 त (for तु) —ᵇ) Ś1 D1 6 भ्रातर (for भरत) Ś1 Ñ B Dd1 Dm1 D4 6 7 भरताग्रज —ᶜ) Ñ1 B पुन, T1 वच (for तत) —ᵈ) Dt1 सुसत्कृत, G1 [ऽ]ति सत्कृतं, Cr as in text Cm g [ऽ]भि° (for ऽतिसत्कृत) Ñ B2-4 D1 6 जनमध्येति(D2 °पि, D5 °भि)सत्कृत(B2 D4 6 सत्कृत) B1 जनमध्ये च सत्कृत —For 1ᶜᵈ Ś1 D4 6 7 subst

2232* उवाच रामो धर्मात्मा भरत धर्मवत्सलम् ।
[D1 7 भ्रातृवत्सल]

2 ᵃ) Ś1 Ñ B D4-7 वीर, D3 सर्वे (for वाक्य) —ᵇ) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 6 7 यत्, Cr as in text (for यद्) Ñ2 B मयोच्यथा, Dm1 (before corr as in text) मभा‌षिथा (sic) D4 6 5 7 मयाच्यथा (for मभाषथा) Ś1 D6 त्वयि सर्वं नरर्षभ —ᶜ) Ś1 D6 यस्त्व जातो (for जात पुत्रो) —Dg1 reads ᵈ in marg —ᵈ) Dg1 D4 7 देव्यया (for °य्यां) D7 राजसत्तम Ś1 D4 6 कैकेय्यानंद(D6 °दि)वर्धन

3 ᵃ) Ś1 Ñ B D4 6 7 पुरा तात(Ñ B हि त, D5 जातु) महाराजो —ᵇ) D1 च (for ते) —Ś1 D1 om 3ᶜᵈ —ᶜ) T2 समश्रौषीद् (for समा°) Ñ B मातामहाय ते मह्यद्, D2 माआमहं समाश्रौषीद्, D4 7 मातामहान्दा(D4 °वा)श्रौषीद् —ᵈ) B1 3 4 T1 2 राज्यं शुल्कम्, Cr m g t as in text (for राज्यशुल्कम्) Ñ1 D4 6 7 राज्यशुल्क(Ñ1 °क) मम सतम(Ñ1 °म)

4 ᵃ) T1 2 Cm g देवासुरे, Cr k देवासुरे (as in text) B1 4 हि (for च) —ᵇ) Ś1 D4 6 जनन्यास्तु, D4 6 7 जनित्यास्, G1 M1 राघव, G(ed) पार्थिव (for पार्थिव) —ᶜ) Ś1 Ñ1 B D4 6 7 प्रहृष्ट प्र, Ñ2 प्रहृष्ट प्र (for संप्रहृष्टो) —ᵈ) D4 5 वराम् (for वरम्) D6 पुरा (for प्रभु) Ś1 D4 6 7 वरौ द्वौ याचित प्रभु

5 ᵃ) B1 om सा (subm) Ś1 D4 6 7 तौ(D4 7 त) प्रतिस्मृ(D6 °स्मृ)त्य, Ñ B1 3 4 समुपागम्य, B2 पुनरागम्य, Dg1 सपरिश्राव्य, D4 5 M2 °श्रुत्य, G1 °प्राश्य, Cr m g t as in text (for संप्रतिश्राव्य) —ᵇ) Dd1 मनु (for तव) D1 4 6 7 तपस्विनी (for यश°) —ᶜ) Ś1 D6 नृप सत्तम, Ñ B महाराज, D3 4 6 7 नृपं कृच्छ्रात्, G M1 नरव्याघ्र(G1 3 °घ्र), M1 3 °श्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठं) —ᵈ) D4 तौ वरौ

6 ᵃ) B1 यथा T1 तदा (for तथा) —ᶜ) Ś1 तद्वै, Ñ1 B1-3 तत्र, B4 तत्र, D2 यत्र D4 6 7 तद्धि, Ct as in text, K(ed) तौ च (for तच्च) Ś1 D6 तच्च तस्या Ñ B सर्वैस्तस्यै (B1 °सौ) D4 तद्वत् तस्यै (for तथा तस्यै) —ᵈ) Ś1 Ñ B1 3 D1 4 5 7 स्वयं T1 G1 वरौ (for वरम्) —After 6 Dm1 ins राम

7 ᵃ) G1 M1 मात्रा (for पित्रा) Ś1 D1 7 समाप्ति, D2 मम तु (for [अ]हमपि) D1 [ए]व (for [अ]त्र) —ᵇ) Ś1 D1 4 6 7 नियोग (for नियुक्त) G1 damaged for पर्षभ —ᶜ) Ś1 D1 4-7 वासम्, Ñ2 राम (sic) (for वासं) —ᵈ) Ñ1 वरद्वारिता, B1 G1 3 वरदानि किं B4 फलवत्पद, Cr m g t as in text (for वरदानिकम्) Ś1 D4 6-7 तत्र यथाणि भूतये(Ś1 D6 °ते)

8 ᵃ) Ś1 Ñ B Dt1 D4 6 7 दुर्ग (for प्राप्तो) —ᵇ) Dg1 निर्जने Dm1 विजने, D1 निर्जन, T2 om G1 M1 (before corr) निर्जने (for निर्जनं) M1 लक्ष्मणाग्रज —ᶜ) T1 G1 प्रतिद्वंद्व, Cr m g t as in text (for [अ]प्रति°) Ś1 Ñ B D4 6 7 सहितश्चा(D4 °स्मा)गतो वीर, Ñ B1 धीमन्, B1 3 4 धीमान्, D1 वीर) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4 6 7 सत्यवाक्यो G1 सत्यवादे G2 M1 सत्य वाक्ये(M1 °दे) G2 तद्वाक्येन G1 स्थित (for °त) T1 प्रभु (for पितु) Ñ B पितु स्थित (by transp), D7 स्थितस्तु

G 2 115 9
B 2 107.9
L 2 120 9

भवानपि तथेत्येव पितरं सत्यवादिनम् ।
कर्तुमर्हति राजेन्द्रं क्षिप्रमेवाभिषेचनात् ॥ ९

ऋणान्मोचय राजानं मत्कृते भरत प्रभुम् ।
पितरं त्राहि धर्मज्ञ मातरं चाभिनन्दय ॥ १०

श्रूयते हि पुरा तात श्रुतिर्गीता यशस्विना ।
गयेन यजमानेन गयेष्वेव पितॄन्प्रति ॥ ११

पुंनाम्नो नरकाद्यस्मात्पितरं त्रायते सुतः ।
तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः पितॄन्यत्पाति वा सुतः ॥ १२

एष्टव्या बहवः पुत्रा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
तेषां वै समवेतानामपि कश्चिद्गयां व्रजेत् ॥ १३

एवं राजर्षयः सर्वे प्रतीता राजनन्दन ।
तस्मात्त्राहि नरश्रेष्ठ पितरं नरकात्प्रभो ॥ १४

अयोध्यां गच्छ भरत प्रकृतीरनुरञ्जय ।
शत्रुघ्नसहितो वीर सह सर्वैर्द्विजातिभिः ॥ १५

प्रवेक्ष्ये दण्डकारण्यमहमप्यविलम्बयन् ।
आभ्यां तु सहितो राजन्वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥ १६

त्वं राजा भव भरत स्वयं नराणां
　　वन्यानामहमपि राजराण्मृगाणाम् ।
गच्छ त्वं पुरवरमद्य संप्रहृष्टः
　　संहृष्टस्त्वहमपि दण्डकान्प्रवेक्ष्ये ॥ १७

---

9 [a]) Ś1 Ñ B D5-7 तथा क्षिप्रं, G2 M2 तथैवेत्थ, M1 तथेत्येव —[b]) Ś1 Ñ1 B4 Dt1 Dm1 D2.4-5 T2 G2.3 M1.3 Ct अर्हसि; Ctp as in text (for °ति) Ś1 Ñ B1 Dt1 Dm1 D2.4.5.7 T G2.3 M3 Ct राजेंद्र —[d]) Dm1 [अ]भिषेचने, B(ed) [अ]भिषिचनात्, Cv [अ]भिषेचनात् (as in text) Ś1 Ñ B D5.6.7 शाधि राज्यमकंटक

10 [b]) T2 प्रभु (sic) Ś1 D6 वैदेह्यानंदवर्धन, Ñ2 कैकेयीप्रथितात्प्रभो, Ñ1 केकयेंद्रकृतात्प्रभो, B1 कैकेयी *** (lacuna) प्रभो, B3 D5.6.7 कैकेयीप्रकृतात्प्रभु(B3 °भो), B2.4 कैकेयीदुष्कृतात्प्रभो(B4 °भु) —B1 om 10[c] —[c]) Ñ B2-4 पाहि धर्मेण, T पाहि धर्मज्ञ, G2 पाहि धर्मज्ञो —[d]) B1 पितरं (for मातरं), Ś1 D5.6-7 पाहि (D6 परि)पालय, Ñ B T2.3 चापि नंदय

11 [a]) Ś1 D5-7 च पुरा, Dt1 Ct धीमता (for हि पुरा) —[b]) D5.7 स्तुतिर् (for श्रुतिर्) Ś1 D5.6-7 तपस्विभिः Ñ1 B1.3.4 G M1.3 यशस्विनी(Ñ1 °भि) —[c]) M3 भयेन, Cr m g t as in text (for गयेन) Ś1 Ñ D5.6-7 गय(Ś1 °त)स्य यजमानस्य —[d]) B1 गयेष्विव, B2.4 गयायां च (for गयेष्वेव) Ś1 D5.7 यज्ञा स्य(D5.7 °ज्ञ)पितृतस्ति M3 येष्वेव पितरं प्रति

12 [a]) D5 transp पितरं and त्रायते —[c]) Dg1 स्यात् (for प्रोक्त) —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 पितॄन्य, G1 पितृन (for पितॄन्यत्) Dg1 Dt1 Ct सर्वत (for वा सुत). Ś1 Ñ B D5.6-7 नर(D5.7 पूर्व)मेव स्वयंसुता

13 [a]) D5 इष्टव्या, G1 एषव्या (sic) —[c]) Ś1 Ñ1 B D5.6.7 हि Ñ2 तु (for वै) —[d]) Ñ1 B1.3.4 D5.6 यद्येकोपि, Ñ2 यद्यप्येकोपि (hypm) B2 यद्यप्येको, Dd1 Dm1 यदि कश्चिद् (for अपि कश्चिद्) T2 व्र** (for व्रजेत्) Ś1 D5.6.7 यद्येको गुणवान्भवेत्.—After 13, Ñ B2 D5 ins.

2233* यजेद्वा अश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ।

[Note hiatus between यजेद्वा and अश्वमेधेन D5 गौरीं वाप्युद्वहेत् वा (for the prior half)]

14 [a]) Ś1 D5.6.7 इक्ष्वाकुर्नृपवः सर्वे —[b]) Ś1 Ñ B Dg1 Dt1 D2.4-7 रघुनंदन, Dm1 राजनंदना —[c]) Ñ B स(B2.4 सत्) त्रायस्व, D2 तस्मात्प्राप्ति (for तस्मात्त्राहि) Ñ2 B1 नरव्याघ्र —[d]) T2 प्रभु (for प्रभो),

15 [b]) Ś1 D6 अनुपालय, Dt1 Ct उपरञ्जय —[c]) D3 om सह

16 [a]) Ś1 D5.6-7 प्रवेक्ष्यामि महारण्यम्. —[b]) Ś1 D6 अहं च मुनिभिः सह, Ñ B1-3 D5.6.7 अहमप्यृषिभिः सह; B4 अहमप्यृषिभिः सह (sic), D3 अहं*** सह —[c]) M3 अहं (for आभ्यां) Ś1 D5.6.7 च, D5 वै (for तु) Dt1 वीर (for राजन्) —[d]) D2 वैदेह्या लक्ष्मणेन यथ (sic) —For 16[cd], Ñ B subst

2234* आभ्यां हि राजन्वैदेह्या लक्ष्मणेन च धीमता ।

[Ñ1 B2.4 विराजन् (for हि रा°)]

17 [a]) G2 न त्वं (sic) Cr m as in text (for त्वं), G1 राजा त्वं (by transp) Dt1 M1 transp भव and भरत Ś1 Ñ B D5.6-7 त्वं राजा भरत भवास्व(Ñ B2-4 भव स्व, B1 भवस्तु) नाराणां —[b]) B1 पार्थिवानाम् (for वन्या°) Dt1 वन्यानामहमपि Ś1 D6 पै वने, Ñ2 D5 राट् वने; B1.4 M1 राजराज्(B1 °ष्य्) D6 च पडूने; D5.7 सहूने, L(ed) वने (for राजराण्) B2 मृगाणां B3 राजा वानराणां (for राजराण्मृगाणाम्) —[c]) D5.7 गच्छ (for अद्य) Dg1 reads वर in पुरवरम् in marg Ś1 D5.6.7 पुरवरमाशु D2.4 पुरवरमाशु —[d]) Ś1 D5.6-7 परिहृष्टः, Ñ1 सहृष्टः, B2.4 om (hapl.) G1 सप्रहृष्ट (for संहृष्ट) B1 त्वत्प्रहृष्टः Dg1 स्वयमपि (for त्वह°) D5 दंडकं प्रवेक्ष्ये B4 दंडकं वनं प्रवेक्ष्ये

छायां ते दिनकरभाः प्रबाधमानं
वर्षत्रं भरत करोतु मूर्ध्नि शीताम् ।
एतेषामहमपि काननद्रुमाणां
छायां तामतिशयिनीं सुखं श्रयिष्ये ॥ १८

शत्रुघ्नः कुशलमतिस्तु ते सहायः
सौमित्रिर्मम विदितः प्रधानमित्रम् ।
चत्वारस्तनयवरा वयं नरेन्द्रं
सत्यस्थं भरत चराम मा विषादम् ॥ १९

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकोनशततमः सर्गः ॥ ९९ ॥

१००

आश्वासयन्तं भरतं जाबालिर्ब्राह्मणोत्तमः ।
उवाच रामं धर्मज्ञं धर्मापेतमिदं वचः ॥ १

G 2 116.2
B 2 108 1
L 2 121 1

18 D2 G1 om 18 —[a]) N B छत्र (for छायां) T3 ता (for ते) T1 G3 दिनकरता Ś1 D4 प्रचोदमानं (D4 °नं) T1 2 G2 M1 प्रबाधमानो, T3 प्रभाधमाने, G3 प्रबाध्यमाने, M3 प्रयाममाने (sic) —[b]) Ś1 D4 6 7 G3 सपत्रं Ñ2 B3 4 वर्षतं (D4 °ते) B1 2 वर्षाते, Dg1 छत्रं त्वा, D5 मच्छत्र, G(ed) छत्र वै, Cr m g t as in text (for वर्षत्रं) Ś1 D4 6 7 शुभां Ñ B शीत (for शीताम्) —[c]) Ñ2 कानने द्रुमाणां, B1 का**माणा (illeg), —[d]) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T Ct श्रतिशयिनीं (Dd1 °शायिनीं) Dg1 Dt1 T1 M2 Ct शनैः, T1 2 Cg सुखी (for सुखं) Ś1 Ñ B D6 7 सरि (B3 नर) शिशिरा (Ś1 °रसा, D6 °रसा) समाश्रयिष्ये

19 [a]) Ś1 Ñ B D4-7 L(ed) कुशलश्च (Ñ °न)रोस्तु (L[ed] °स्ति) Dt1 Ct स्वनुकमनिस्तु, D2 कुशलश्चोस्तु —[b]) Ś1 B D4-7 विहित Dd1 Dm1 विदित, G2 च कृत, Cm g t as in text (for विदित) Ś1 Ñ2 D4 6 7 स्मय विधाता, Ñ2 B G1 M2 प्रधानसंज्ञ (G1 M2 °मित्र [sic]) (for प्रधानमित्रम्) —[c]) B3 प्रवरा (for वरा) B4 om वयं D5 प**रेन्द्रं —[d]) Dt1 Dd1 Ct विषीद, Cm g as in text (for °षादम्) Ś1 D4 6 7 सत्य तव(D4 चर, D7 चर) करवाम मा विषीद, Ñ B सत्यस्थं(Ñ2 B3 4 °स्थ)नृप(B4 नृपति) करवाम मा विषीद, D2 4 सत्ये तं नृपं कुरुष्व(D4 कराम [sic]) मा वि(D5 वि)षीद

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 2 4 D4-7 रामवाक्यं, Ñ2 B3 श्रीरामवाक्य D2 भरतपर्यन्ति रामवाक्यं —*Sarga no* (*figures words or both*) Ś1 Ñ1 B1 D2 om Ñ2 116 B3 101, B2 D4 5 114 B4 110 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 107, D6 111 D7 113 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः.

100

☞ V1 missing for Sarga 100 (cf v l 2 99 1) Dm1 begins with ॐ, M1 2 with रामाय नमः —Before 1, Ñ B ins D1 2 M4 ins before 2236*

2235* अथ राममभिगच्छन्त गत्वान्ते पुरं प्रति ।
राज्ञो मैथाश्चिकसेया समतो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 2) M4 धर्मज्ञो (for संज्ञो) Ñ B सर्वशास्त्रवित् (for वाक्यमब्रवीत्)]

1 [a]) N B आश्वासयन् B4 marg D4 भरत (for भरतं) —[b]) T3 जाबाली (for जाबालिर्) —[c]) Ñ2 B धर्मज्ञो (for धर्मज्ञं) —[d]) Ś1 B1 2 4 D4 5 7 M1 3 धर्मापेतम् —For 1 D1 2 M4 subst

2236* जाबालिः कुशलो वाग्मी सर्वशास्त्रविशारदः ।
इदं वाक्य तदा युक्तमवदीद्राघवं प्रति ।

[(l 2) M4 g°n (for तदा) M4 om (hapl) from अवदीद् up to युक्त in l 1 of 2237*]

—D1 2 M4 cont Ñ B ins after 2

2237* वाग्ब्राह्मणं पितुर्भ्युर्ण कर्तुं भरत त्वया ।
कृतं सर्वं समारभ्य यथा नान्युपस्यते ।
निर्विदारीसितो भूयः ऐश्वर्यं मा गन्तुमर्हसि ।
तपोधमाभिवादेय राज्ये च निवेशय ।
मनु स तात सैन्य पूर्वं दृशमिदं जगत् । [5]
यदिछन्दस्त च भात सोऽयं रामेव याचते ।
यद्यं च कृतं विश्रा तपेदं वरस्मात विभोः ।
कैकेयीर्य सपुत्रा सा राज्ये कुरु प्रयच्छति ।
लक्ष्मण तथा पाहि स्वयन मुपितं कुरु ।
सौमित्रे त्वं देव्याश्च वैदेहा मामनुव्रज । [10]

G 2.116 3
B 2.108 2
L 2.111 2

साधु राघव मा भूत्ते बुद्धिरेवं निरर्थका ।
प्राकृतस्य नरस्येव आर्यबुद्धेस्तपस्विनः ॥ २
कः कस्य पुरुषो बन्धुः किमाप्यं कस्य केनचित् ।
यदेको जायते जन्तुरेक एव विनश्यति ॥ ३
तस्मान्माता पिता चेति राम सज्जेत यो नरः ।
उन्मत्त इव स ज्ञेयो नास्ति कश्चिद्धि कस्यचित् ॥ ४
यथा ग्रामान्तरं गच्छन्नरः कश्चित्क्वचिद्वसेत् ।
उत्सृज्य च तमावासं प्रतिष्ठेतापरेऽहनि ॥ ५
एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं वसु ।
आवासमात्रं काकुत्स्थ सज्जन्ते नात्र सज्जनाः ॥ ६
पित्र्यं राज्यं समुत्सृज्य स नार्हसि नरोत्तम ।
आस्थातुं कापथं दुःखं विषमं बहुकण्टकम् ॥ ७

अत परमिमां प्रज्ञां प्राज्ञैरनुपसेविताम् ।
कामादात्मकृतां मिथ्या नाभिगन्तु त्वमर्हसि ।
त्यजन्ति गुरुवत्तात कामलोभवशागता ।
ऋचीक इव पुत्रं स्व शुन शेफं नरोत्तमम् ।
न हि त्वां स्वर्गतस्तात पितोपालब्धुमर्हति ।　　[15]
यस्मात्तेषु शरीरेषु शरीरान्तरसंस्थित ।

[M4 om up to युक्त in l 7 (cf 1 | 2236*) —(l 1) M4 सत्पुरुष (for नरवर) D3 5 राम पि(D3 भा)मा यदुक्तं ते तत्त्वत्य कर्तुमर्हसि —(l 2) Ñ1 illeg for मात्स्य D3 समारमकथा (sic) —(l 3) Ñ B1 4 निर्वेगोद्दीपितो, B4 निर्वेदाज्ज्ञापितो, D1 3 M4 न स्वि(D1 °न्वि)त्नीतितो (for निर्वेदाद्दीपितो) Ñ1 B1 3 4 नागन्तुम्, D1 3 M4 मागन्तुम् (sic) (for मा गन्तुम्) D2 भर्हसि (sic) —(l 4) M4 [अ]भियोगेन धर्मे (for [अ]भिरामेण राज्ये) —(l 5) D1 3 न तु तेनैव तातेन, M4 तत्ते तातेन तेनैव (for the prior half) B3 4 D1 M4 पूर्वदत्तम् (for पूर्वं दत्तम्) —(l 6) M4 उपयानति (for एव याचते) —(l 7) D3 तदेक, D3 M4 तदेव (for तदेव) B1 3(m also as above)–4 कल्मषं, G(ed) बत्तुम (for कल्मष) Ñ1 B1 प्रभो (for विभो) —(l 8) B4 च (for [इ]व) B3 सत्पुत्रा, D3 च सुमित्रा (for [इ]व सपुत्रा) Ñ B [अ]सौ (for सा) D1 3 M4 तुभ्य राज्यं (by transp) B3 प्रयच्छति (for प्रयच्छति) —(l 9) D1 3 गृहिणा (for गृहाण) M4 पुर याहि (for प्रजा पाहि) M4 स्वजनं (for स्वजनं) —(l 11) D1 3 M4 ना(D1 ता)त परमिमां प्रज्ञां (for the prior half) —(l 12) B3 4 भक्तानां (for आत्मकृतां) D1 3 M4 कस्मात्त्वया कृतां रेखा प्रतिज्ञां कर्तुमर्हसि —(l 13) D1 3 त्यजते, M4 त्यजसे (for त्यजन्ति) —(l 14) D1 3 M4 पुत्रेण (for पुत्रं स्व) Ñ1 शुनःशेफ D1 3 M4 शुनःशेफे(M4 °फ)न राघव (for the post half) —(l 15) D3 तु (for हि) M4 पित्रा वाच्यमुपलब्धुमर्हति (for the post half) —(l 16) Ñ1 तस्मात्तेषु D1 3 तेषु तेषु M4 यस्मात्तेषु (for यस्मात्तेषु) D2 om (hapl ?) शरीरेषु B1 M4 स्थापित (for स्थित)]

2 a) D1 4 राम च (for राघव) Ś1 Ñ B D1–3 M4 ते भूत् (by transp) (for भूत्ते) —b) G1 मतिरेव, Cg t as in text (for बुद्धिरेव) D1 4 एवं, D4 5 G1 3 M4 एव, Ct as in text (for एवं) B3 4 Dt1 Dd1 Ct निरर्थिका D1–4 5 निरर्थका G2 निरर्थका (for निरर्थका) —Note hiatus between c and d —c) Ś1 Ñ B D1–3 नरस्य प्राकृतस्य (by transp) D2 G1 [इ]व (for [इ]व) —d) Ś1 D1 धीरबुद्धेस्, Ñ B गर्वा(Ñ1 °र्व)बुद्धिस्, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 3 G M1 ह्यार्यबुद्धेस् (to avoid hiatus) D1 2 4 5 7 ह्या(D4 [इ]ह्या D3 का)र्यबुद्धेस्, D3 M4 ह्याल बुद्धेस्, M3 भार्याबुद्धेस् (for आर्यबुद्धेस्) T2 3 मनस्विन, M3 सत्स्विन, Ct t as in text (for तपस्विन) —After 2 Ñ B ins 2237*

3 a) D3 कि (for क) —b) Ś1 Ñ B D1 7 किं कार्यं G3 किमार्यं (for किमाप्यं) Ś1 D4 M4 केन कस्य (by transp) चित्(M4 चा) —c) Ś1 D1 2 M4 यद्ये(M4 °दे)को, Dt Ct एको हि (for यदेको) —d) B1 एवं (for एव) B1 विदंस्यति, D1 विनश्यति (for विनश्यति) —After 3 D1 ins

2238*　दिष्टार्थं हि परित्यज्य नान्यमभ्यगाति किंचन ।
　　　　यो ह्यदृष्टे मनो धत्ते पश्यन्नपि स मुह्यति ।

4 B1 om 4 —a) Ś1 B3 4 D1–7 [ए]व (for [इ]-ति) —b) Dd1 Dm1 G3 4 M1 3 सज्जेत, Ct as in text (for सज्जेत) Ś1 Ñ B3–4 D1 7 प्रति मत्तस्मातुभौ M4 सज्जेत विहिता विभो —c) D4 कुबुद्धिर् (for उन्मत्त) D3 4 एव T1 इति (for इव) B3 4 विज्ञेयो, Dg1 Dm1 D1 सज्ञेयो, M4 सज्ञेया (for स ज्ञेयो) Ś1 D4 उन्मत्तस्तु स विज्ञेयो —d) Ś1 D4 यो(Ś1 य)त्र जानाति ये नर, Ñ B1–4 D1–4 7 योत्र(Ñ1 B1 °तु) सज्जेत(D1–4 7 °जति) वै नर (B1 पुन)

5 a) B1 [आ]श्रमान्तरं —b) Dt1 Ct वसेत्क्वचित्, D4 वसेत्क्वचित् (by transp) (for क्वचिद्वसेत्) Ś1 D4 मन कस्मादपि क्वचित् —c) D3 तं (for च) Dm1 तथावासं, D1 निवासं च M1 तमावास (for तमावासं) —d) B3 प्रतिष्ठेत D1 5 7 प्रतिष्ठेत् D1 प्रतिष्ठेच्च (for प्रतिष्ठेत) G1 परे (for [अ]परे)

6 a) G1 4 देव (for माता) D3 पिता गृहमथापि (sic) —c) Ś1 आवासम (for आवास) —d) Ś1 D1 4 7 तत्र सज्जति(D1 सज्जति, D7 सज्जति) वै नर (D4 °रा) Ñ B D1 3 M4 तथा(B1 °था)ऽपि चान्य(D3 °न्ये)चिन्तया(D3 °दन्तया) D1 4 नात्र सज्जेत वै नर

7 ab) T M3 परित्यज्य (for समुत्सृज्य) Ś1 D1 2 निर्यं जनमुत्सृज्य(D3 °ज्य) (for a) D4 न मार्हसि D1 न चार्हसि D1 न नार्हसि (for स नार्हसि) Ñ B D1 3 M4 नीरजस्कं सर्वं हित्वा पैतामहमनुत्तमं —c) G1 M1 3 दुर्गं, Cr m g as in text (for दुःखं) Ś1 D4 भाविनं विषमं

समृद्धायामयोध्यायामात्मानमभिषेचय ।
एकवेणीधरा हि त्वां नगरी संप्रतीक्षते ॥ ८
राजभोगाननुभवन्महार्हान्पार्थिवात्मज ।
विहर त्वमयोध्यायां यथा शक्रस्त्रिविष्टपे ॥ ९
न ते कश्चिद्दशरथस्त्वं च तस्य न कश्चन ।
अन्यो राजा त्वमन्यश्च तस्मात्कुरु यदुच्यते ॥ १०
गतः स नृपतिस्तत्र गन्तव्यं यत्र तेन वै ।
प्रवृत्तिरेषा मर्त्यानां त्वं तु मिथ्या विहन्यसे ॥ ११
अर्थधर्मपरा ये ये तांस्ताञ्शोचामि नेतरान् ।
ते हि दुःखमिह प्राप्य विनाशं प्रेत्य भेजिरे ॥ १२
अष्टका पितृदैवत्यमित्ययं प्रसृतो जनः ।
अन्नस्योपद्रवं पश्य मृतो हि किमशिष्यति ॥ १३
यदि भुक्तमिहान्येन देहमन्यस्य गच्छति ।
दद्यात्प्रवसतः श्राद्धं न तत्पथ्यशनं भवेत् ॥ १४

G 2 116.24
B 2 108 15
L 2 111.14

शुभं, Ñ B D1 3 M4 भास्यातु माईसे वीर, D2.4-7 भास्यातु विषये किंचिद् —ᵈ) Ś1 D5 विषिने, Ñ B D1 M4 कार्पथे, D3 पथाने (for विषये) D4 बहुसकट

8 ᵇ) M4 सक्षिप्रम् (for आत्मानम्) —ᶜ) D1 यथा (for धरा) Dt1 Dd1 Dm1 D1 T G1 3 M Ct त्वा (for त्वां) —ᵈ) D1 नगरं (sic) B3 D1 त्वां (D1 सा) प्रतीक्षते, B4 Dg1 D4–6 सप्रतीक्ष्यते, Dt1 स प्रतीक्ष्यते (for संप्रतीक्षते)

9 ᵃ) D1 3 G1 M1 4 राम भोगान्, D6 राजयोगान् (for राजभोगान्) —ᵇ) D1 T3 M3 पार्थिवात्मन Ś1 D2 4–7 महात्मन्पार्थिवो भव —ᵈ) T2 त्रिविष्टप (for °पे) D2 यथा नाथस्त्रिपम्पे (sic)

10 ᵃ) G2 से कश्चिद् (for ते कश्चिद्) D1 दशरथे (sic) —ᵇ) B4 कश्चित्तस्य; M3 तस्य त्वं च (by transp.) (for त्वं च तस्य) D1 कंचन (for कश्चन) —ᶜ) Ś1 अतो, D2 अपि (for अन्यो) Ś2 Ñ B Dd1 Dm1 D4–7 G2 M1 4 अप्यन्यस्तु, Dt1 M3 Ct अन्यस्तु, D3 अन्यस्त्व, D1 अन्येतात् (for अन्यश्च) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B2 D1 4–7 यदुच्यसे, T1 3 यथोच्यते Cr g t as in text (for यदुच्यते) —After 10, Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 4–7 S ins.

2239* बीजमात्रं पिता जन्तोः शुक्रं रुधिरमेव च ।
संयुक्तमृतुमन्मात्रा पुरुषस्येह जन्म तत् ।

[(1)] D3 पितृ(, M3 गु (for पिता) M4 पितुः Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 D1 3 7 Ct पुत्रं Cv पुत्रं Cr m g as above (for शुक्र) Dt1 Dd1 Dm1 D1 3 7 Ct शोणितम् Cv r m g as above (for रुधिरम्) Ñ B रुधिरस्तु (D3 °रं) च M3 रुधिरस्तु —(l. 2) D4 M3 संयुतम् (for संयुक्तम्) Dg1 M3 ऋतुम् Cr m g t as above (for ऋतुमत्) Ñ B D1 3 M3 ऋतुना (D4 °नं) तु, Dm1 ऋतुमात्रस्य Ñ B [मा] त्र D1 3 M3 [मा]त्र M3 [त्र]स्य (for [त्र]या) B3 4 जन्मतः, T1 जन्मात् G2 जन्म च, M3 जन्मनि (for जन्म तत्) Dd1 Dm1 पुत्रे संभूत् (Dm1 °भू)तो° (for the post. half)]

11 ᵃ) M3 गन्तव्यम् (for गतः स) —ᵇ) Ś1 D3 4–7 M3 तेन यत्र (by transp.) D1 तेन तत्र Dg1 यत्र येन G1 यत्र मे च, Cr m g t as in text (for यत्र तेन) D2 ते वदे (sic) —ᶜ) D1 प्रकृतिर् (for प्रवृत्तिर्) G3 M3 एव (sic) (for एषा) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D3 7 G3 M4 भूतानां Cr m g t मर्त्यानां (as in text) —ᵈ) B1 विहन्यते, D4 वितन्यसे (for विहन्यसे) Ś1 D4 5 7 मिथ्यानुतप्यसे, D1 3 M4 मोहाद्विहन्यसे, D4.5 मोहाच्च शुष्यसे

12 ᵃ) Ś1 D4–7 परलोकगता, Ñ B D1 3 M4 अर्थे (B D4 °थ)धर्मविदो, Dm1 अथ धर्मपरा D3 पर लोकगता (for अर्थधर्मपरा) D1 वै, Ct as in text (for first ये) B1 ते, Dg1 त(, Dd1 Dm1 च Ct as in text (for second ये), —ᵇ) Ñ2 B2.3 D1 3 M4 पृच्छामि Ñ3 पृच्छसि, B1 इच्छामि G1 पश्यामि Ct as in text (for शोचामि). B3 D1 3 M4 ते न (D1 च)रान्, Dg1 तत्तरान् (sic) Cg as in text (for नेतरान्) Ś1 D4 6 7 तांस्ताञ्शोचयति को नर , B1 तानाशृच्छामि नेतरान् —ᶜ) D1 ते (for हि) Ś1 D4 6 7 परिप्राप्य, Ñ B D1 3 M4 इह प्राप्य, D3 5 परं प्राप्य G(ed) अनुप्राप्य (for इह प्राप्य) —ᵈ) D1 M3 प्रतिजज्ञिरे T3 प्रेत्य लभिरे, Cp प्रतिपेदिरे

13 ᵃ) Dg1 D1 3 अष्टका Cv r m g t अष्टका (as in text) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 3 Ct दैवतम्(Ñ2 B1 3 दे(B1 दै)वदि , B3 दैवत्य ; B4 दैवेभ्य , D2 3 4.5 दैवन्यात् D3 T3 M4 दुयत्वा Cv r m g as in text (for दैवत्यम्) T1 विज्ञानस्यम् (damaged) Ś1 D6 L(ed)मष्टकादि त्यत्(L(ed)मत , D6 वितृ) कथया —ᵇ) Ś1 Ñ1 D4.5 7 इत्येवं प्र(D4.5 प्र)सृतो, Ñ2 B कथयन्ति(Ñ3 °यन्ति, B4 °यति)प्रसृतो, D1 3 M4 इत्यभिप्रसितो (for इत्ययं प्रसृतो) —ᶜ) Ñ1 B3 कर्तव्यः B1 D4.5 कल्पस्य B3 अदत्य, D3 दत्तस्य (sic) (for अन्नस्य) B4 M3 अर्थो(B4 °र्थ) तोपद्रवे B4 D6 पश्यत् (for पश्य) —ᵈ) D1 मृते (for मृतो) Ś1 D1 2 किमशिष्यत D6 परिशुष्यति (for किमशिष्यति) Ñ1 B मृते किम(Ñ2 B1 °मि)शिष्यते D3 किं मृतो हि शिष्यति

14 ᵃ) B1 भुक्तात्(, M3 भक्तम् (for भुक्तम्) D1 [अत्र] न D1 [अ] येन D3 [अ] न्यस्य (for [अ]न्येन) —ᵇ) D1 3 5 D1 3 M3 कायम्; B1 कायम् (for देहम्) —ᶜ) Ñ2 Dt1 Ct दद्यात्, B1 मन्यत (meta) Cr m g as in text (for प्रवसतः) B3 वृथा प्रवसत श्राद्धं, D1 3 4.5 M3 श्राद्धं (D1 5 यत्) प्रवस(D1 °वस (meta) D1 °वस तो देयं.

G 2 111 25
B 2 108 36
L 2 121 15

दानसंवनना ह्येते ग्रन्था मेधाविभिः कृताः ।
यजस्व देहि दीक्षस्व तपस्तप्यस्व संत्यज ॥ १५

स नास्ति परमित्येतत् कुरु बुद्धिं महामते ।
प्रत्यक्षं यत्तदातिष्ठ परोक्षं पृष्ठतः कुरु ॥ १६

—d) Ñ1 B D1 2 5 M4 स, D3 om (subm) (for तत्) Ñ B D1 3 4 M4 पथ्यो(Ñ2 °थ्या, B4 °च्यो, D1 M4 °थ्य) दनं (for पथ्यशनं) Ñ2 B1 D1 M4 वहेत्, B4 भवेत्, D2 6 हरेत् (for भवेत्) Ś1 D4 6 7 नाहय पाथेयमाहरेत्

15 a) Ś1 D6 दानसंवपरा Ñ B2 D3-6 7 °सवर्धना B1 2 D1 °सवर्णना, B3 °ससहंवा, Dg1 °सवदना M1 °सव नसा M2 दान सवनना M3 °सत्रहना, M4 °सवर्तका Cg as in text (for दानसंवनना) —b) G2 श्रद्धा (for ग्रन्था) Ś1 M3 मेधावि(M3 °वि)भि, D4 मेधाविधि (for मेधाविभि) —c) D2 दिक्षस्व, Cv दिक्षि (sic) (for दीक्षस्व) —d) Ś1 तप्य च, B3 तप्य नु, D6 तप्यस्व (for तप्यस्व) Dm1 गच्छति, M4 नित्यश, Cm as in text (for संत्यज)

16 a) M4 स्व (for स) Ñ B पर (for परम्) Ñ1 B1 2 Dt1 Dd1 Dm1 M4 Ct [ए]तत्, Ñ2 [ए]व, B3 4 [ए]ता Cv as in text (for [ए]व) Ś1 D2 7 अ(D3 मा, D2 6 स)नास्तिक(D4 7 °क)परमेव(D2-6 °व) D1 नास्ति परमित्येता —b) D2 महावने (for महामते) —c) D6 यत्र तिष्ठन Ñ1 B1 परोक्षमान (Ñ1 °न)च कार्यं, Ñ2 परोक्षमायतं कार्यं, B2-4 D1 2 M4 परोक्ष(D1 2 M4 °क्षे)मा मत (B2-4 मत) कार्यं —d) Ñ B D1 3 M4 प्रत्यक्ष(M4 °क्षे) कुरु राघव (B1 missing for कुरु राघव) —After 16 D2 4 7 ins

2240* तस्मादभ्यागतां लक्ष्मीं मावमंस्था नरर्षभ ।
प्रपद्य विपुलं राज्य नि सपत्नमकण्टकम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य मन्दकोपोऽपि राघव ।
महर्षिं प्रति चुकोप नास्तिक्यमनुदर्शित ।

[(l 1) D2 मावमया (sic) D4 मानसस्या (sic) (for मावमंस्था) —(l 2) D7 निसपत्नम्(for नि सपत्नम्)]
—D2 4 7 cont Ś1 D6 ins after 16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 1-4 after 2 101 29 l 5-20 after 2 101 30 and l 21-26 after 2240* while D1 3 ins l 17-20 only after 2 101 29

2241* अमृष्यमाण पुनरप्रतेन
निशम्य तन्नास्तिकवाक्यहेतुम् ।
अथाब्रवीत्तन्नृपतेस्तनूजो
विगर्हमाणो वचनानि तस्य ।
हेतैवमानाय यथार्थदर्शं [5]
मेकोदयं सम्प्रतिपद्य विप्रा ।
धर्मं चरन्त सकल यथाव
त्काङ्क्षन्ति लोकागमसम्प्रयुक्ता ।
निन्दाम्यहं कर्म पितु कृत त
द्यस्त्वामगृह्णाद्विषमस्थबुद्धिम् । [10]
बुद्ध्यानयैवंविधया चरन्तं
सुनास्तिकं धर्मपथादपेतम् ।
यथा हि चोर स तथा हि बुद्ध
स्तथागत नास्तिकमत्र विद्धि ।
तस्माद्धि य शक्यतम प्रजाना [15]
स नास्तिकेनाभिमुखो बुध स्यात् ।
त्वत्तो जना पूर्वतरे वराश्च
शुभानि कर्माणि बहूनि चक्रु ।
जित्वा सदेमं च परं च लोकं
तस्माद्द्विजा स्वस्ति कृतं हुतं च । [20]
न नास्तिकानां वचनं ब्रवीम्यहं
न नास्तिकोऽहं न च नास्ति किंचन ।
स चापि कालोऽयमुपागत शनै
र्यया मया नास्तिकवागुदीरिता ।
निवर्तनार्थं तव राम कारणा [25]
त्प्रसादनार्थं च मयैतदीरितम् ।

[(l 1) D7 अमृष्यमाण (sic) G1 तेजसा —(l 2) Ś1 निशम्य (for निशम्य) —D2 om (hapl ?) after नास्ति up to स्वस्ति in l 20 Ś1 D4 7 नास्तिकवाक्यहेतुम्, M2 हेतुवाक्यम् (by transp) (for वाक्यहेतुम्) —(l 3) D3 अथो (sic) G2 तथा (for अथ) D3 नृपतिस्तनूजो G1 नृपति स्म भूपो (for नृपतेस्तनूजो) —(l 4) G1 विगर्हमाणो —Ś1 D6 om l 5-8 —(l 5) D4 7 तथा तदर्थम् D3 यथार्थदर्श —(l 6) D2 6 वन्दनाय, T2 प्रोदय D2 4 6 7 सम्प्रतिपाद (for °पद्य) —(l 7) D5 धर्मं चरत, T1 धर्मं च मत्त (for धर्मं चरन्त) —(l 8) D2 6 काङ्क्षन्ति लोकागमसम्प्रयुक्त, D4 6 7 क काङ्क्षन्ति लोकागमसं (D3 °म)प्रयुक्त (D7 °मत्त) —(l 9) Ś1 D4-7 पितु कृत Dt1 Dd1 Dm1 Ct कृत पितुः (by transp) D2 कथ पितुः (for पितु कृत) Ś1 त, D2 4 6 7 तु D6 तु (for तद्) —(l 10) Ś1 यस्त्वाम् (sic) M1 गतवान् (for यस्त्वाम्) Ś1 D2 4-7 गृहमर्थ (D3 °मद) Dg1 Dd1 विषमस्थ Cr m g t as above (for विषमस्थ) Dm1 -बुद्धिः Cm -बुद्धि (as above) —(l 11) Ś1 D4 7 तयैव D2 तयैवं, D4 6 तयैव, T1 [अ]नयैव (for [अ]नयैवं) Dg1 D5 T1 2 विषमाचरन्तं, G2 विषम(व)चरन्तं, Cr m g t as above (for विषमाचरन्तं) —(l 12) Ś1 D4 6 7 सुनास्तिकं, Dg1 सुनास्तिकं Cg as above (for सुनास्तिकं) T2 कर्म (for धर्म) Ś1 D4 7 पथा(D7 °थ)पेतं D3 पथादपेतं, D4 पथादपेतं (for पथादपेतम्) D1 धर्ममपेतं —Ś1 D6 om l 13-16 —(l 13) M4 यथाहि (for यथा हि) Dg1 D2 4 6 7 चोर, T1 चोर, Cg as above (for चोर) D2 4 6 7 तथा (D2 4 °ता) बुद्धस्य (for तथा हि बुद्ध) —(l 14) D2 तथं (for तथा) D2 अमुद्वि, D4 7 अत्र सिद्ध (for अत्र विद्धि) D5 तथागतस्तथा नास्तिकमत्र विद्धि, M4 तथागतं नास्तिकमत्रमिति —(l 15) D6 1 M4 या M4 यत् Cg as above (for य) Dg1 M4 Cm g शक्यतमं (M4 °मम्) Cr m p t शक्यतम (as above)

[Footnotes:] Cv [5]तवैवम इति सम्यक् पाठ । D2 तस्माद्धि यत्र शक्यतरं

सतां बुद्धिं पुरस्कृत्य सर्वलोकनिदर्शिनीम् । राज्यं त्वं प्रतिगृह्णीष्व भरतेन प्रसादितः ॥ १७

G 2 116 27
B 2 108 18
L 2 121 0

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे शततमः सर्गः ॥ १०० ॥

(l 15) D4 7 न स्यादि तत्कांततर, D5 तस्मान्न कांतस्तर D6 1 दिगानां (for मतानां) —(l 16) Dd1 Dm1 G2 3 M Cv r m g न, G1 ग Ct as above (for न) D3 5 नास्तिको यो(D5 ना)प्यमुखी, D6 7 नास्तिको नास्ति(D7 °थ) सुखी, G3 M3 नास्तिको नाभिमुखो, M4 नास्तिकस्याभिमुखो D6 7 सुखी, D6 om D4 नर (for ज्ञ) —After l 16, D3 4 6 7 ins, while Ś1 D1 ins after l 22 (owing to om)

2241(A)* ततस्तु जाबालिरुदीक्ष्य राम
मापस्तुत्य मृशमोहिताशुभ् ।
ज्वान वाक्य मृदु पूर्वमन्य
थमानुकूल परमार्थवच ।

[(l 4) D3 क्रियानुकूल, D4 6 7 कथानुकूल]

—D3 om l 17–20 Ś1 D6 read l 17–18 after l 4 —(l 17) Dd1 Dm1 सतो पर D1 M4 पितामहा°, D4 गुणा जना°, D7 जना जना (for च्यतो जना) Ś1 D1 3–7 पूर्वतरा (for पूर्वतरे) Ś1 D5–7 परे च Dg1 पुराश्च (sic) Dt1 Ct द्विजाश्च, Dd1 Dm1 Cm जनाश्च, D2 G1 Cv r पराश्च Cg as above M4 पूर्वतरेश्वराश्च —(l 18) Ś1 D5–7 बहूनि कर्माणि शुभानि कृत्वा —(l 19) Dt1 Ct दिवरा D3 M4 कृत्वा Cv r m g as above (for दिवा) Ś1 D1 यशेषु, D3 5 तपोषु, D4 5 सु°षु, D6 सदैव (for सदेव) ❀ Ct 'यदा' इति पाठे नाध्याहारापेक्षा तस्यैव पत्र इत्यर्थकत्वात् । ❀ Ś1 D4 6 7 परम (for च परे) —(l 20) D3 M4 प्रजा (for दिवा). Ś1 D1 3–7 क(D3 7 त)स्मात्स ना(Ś1 °स्मा)स्ति (for तस्माद्दिजा' सन्ति) Ś1 D1 3 4 6 7 T1 1 G1 3 M3 Cv r m,g इत कृत (by transp) च Ct as above —(l 21) D3 मतास्तिकानां —(l 22) G1 च न (by transp). T1 न * * ति (damaged) Ś1 D5 त्वं(Ś1 त्वं [sic])स्व धर्मे गुरुभि समस्तान्, D3 4 देव ता(स्त)धर्मे गुरुभि समाहित, D1 r समस्त धर्मे गुरुभि समागत —After l 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2241(B)* सतीक्ष्य काम पुनरासितरोऽब्रवीत्
नवैव मान्ये पुनरेव नास्तिक ।

[(l 2) G1 M3 मनाभि, Cr g as above (for नवैव)]

—(l 23) D5 सर्वोपि, T1 स चातु (for स चापि) —(l 24) M3 नास्तिकता**ना (damaged) Ś1 D3 4–7 यथा च तथा (D5 थ न ना D6 यथ ना)स्तिकवानयतीति —(l 25) Ś1 D3 4 6 7 पार्थिवाशय (for राम कारणात्) —(l 26) Ś1 D3 4–7 प्रसीद संपश्य(Ś1 D6 पश्य स्व)गुरूनिह स्थितान्]

17 Ś1 D3 4–7 om 17 —a) B1 om Cr m g स तां, Ct as in text (for सतां) M4 वृत्ति (for बुद्धिं) —b) Ñ1 B विदर्शि(B2 °र्शं)नीं, D3 प्र° M3 निदर्शनं (for निदर्शिनीम्). —c) B1 त्वं प्रतिगृह्णीष्व, Dt1 M3 Ct स(M3 त्वं) त्वं निगृह्णीष्व, G1 त्वमभिगृह्णीष्व —After 17 Ñ B D1 2 M4 ins a passage relegated to App I (No 27)

Colophon Ñ1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 B1 2 4 D1 3–7 जाबालिवाक्यं, B3 जाबालिभर्त्सनवचनं, D2 भरतपर्वणि जाबालिवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 om B2 102 B3 D1 3 M4 115 B1 111 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 108, D3 169 D4 112 D7 114 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with रामाय नमः

—After Sarga 100, Ñ B D1 2 M4 read 2 98 1–13 (including star passages) constituting a separate Sarga

१०१

G 2 118 1
B 2 109 1
L 2. 0 0

जाबालेस्तु वचः श्रुत्वा रामः सत्यात्मनां वरः ।
उवाच परया युक्त्या स्वबुद्ध्या चाविपन्नया ॥ १
भवान्मे प्रियकामार्थं वचनं यदिहोक्तवान् ।
अकार्यं कार्यसंकाशमपथ्यं पथ्यसंमितम् ॥ २
निर्मर्यादस्तु पुरुषः पापाचारसमन्वितः ।
मानं न लभते सत्सु भिन्नचारित्रदर्शनः ॥ ३
कुलीनमकुलीनं वा वीरं पुरुषमानिनम् ।
चारित्रमेव व्याख्याति शुचिं वा यदि वाशुचिम् ॥ ४
अनार्यस्त्वार्यसंकाशः शौचाद्धीनस्तथा शुचिः ।
लक्षण्यवदलक्षण्यो दुःशीलः शीलवानिव ॥ ५
अधर्मं धर्मवेषेण यदिमं लोकसंकरम् ।
अभिपत्स्ये शुभं हित्वा क्रियाविधिविवर्जितम् ॥ ६
कश्चेतयानः पुरुषः कार्याकार्यविचक्षणः ।
बहु मंस्यति मां लोके दुर्वृत्तं लोकदूषणम् ॥ ७
कस्य यास्याम्यहं वृत्तं केन वा स्वर्गमाप्नुयाम् ।
अनया वर्तमानोऽहं वृत्त्या हीनप्रतिज्ञया ॥ ८

101

☞ V1 missing up to पुरुषं in 22ᵇ on damaged fol (cf v l 2 99 1) Dm1 begins with ॐ, M1 5 with श्रीरामाय नमः

1 ᵃ) B2 च (for तु) —ᵇ) T1 3 M3 सत्यवता, G1 धर्मात्मता, Cr m g tp as in text (for सत्यात्मना) Ś1 D1 D5 6-7 M3 Ct राम सत्यपराक्रम, Ñ B D1 5 M4 भरतस्य च वीर्यवान् (Ñ पराक्रम) —ᶜᵈ) Ś1 D2 6 7 बुद्ध्या, Dg1 Cg भक्त्या, Dt1 Dd1 Dm1 Ct सूक्त्या, G2 M1 3 शक्त्या (for युक्त्या) Dg1 सुबुद्ध्या (for स्वबुद्ध्या) Ś1 D5 6-7 पुनः सत्याभिपन्नया, Dt1 Ct बुद्ध्या विप्रतिपन्नया (for ᵈ) Ñ B D1 5 M4 उवाच रामो जाबालिं सम्यग्बुद्ध्याभि(Ñ2 B4 °ति, B3 °धि, D1 5 M4 °वि)पन्नया

2 V1 missing (cf v l 1) —ᵃᵇ) Ñ B मां, D1 M4 मम् (for मे) B1 प्रियकार्यार्थं Ś1 D2 6 7 प्रियकामस्तु (Ś1 D6 °मेषु) मामेवमिद वचनमब्रवीत् —ᶜ) Ś1 D5-7 कार्यं सादृशम्, D4 सदृश कार्यम् (for कार्यसंकाशम्) —ᵈ) Ñ1 Dg1 Dt1 पथ्यसन्निभम्, Ñ2 B D5 M4 °सन्निभं, D4 6 °सन्निभं, G1 °सदृशं, Cv m g as in text Cr °समत (for पथ्यसमितम्) D2 * * * पथ्यसंश्रित

3 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B4 om स (subm) D2 यस्तु (for सत्सु) —ᵈ) D3 om D6 चारित्य (for -चारित्र) Ś1 D6 -सेवनात्, Cv -दर्शन (for -दर्शनः) —After 3, Dm1 ins श्रीरामसीतालक्ष्मण

4 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 Ñ1 B D1 3 4-7 नरं, D3 धीरं, T1 पर, M4 स्नीरं (for वीरं) —ᶜ) G(ed) चारित्यम् Ś1 Ñ B D1 3 4-7 वा(D1 5 चा)चष्टे(B2 °ष्ट) T1 व्याख्याति, M4 व्याचष्टे (for व्याख्याति) —ᵈ) T2 मति (for शुचिं) Ś1 Ñ B D1 3 4-7 G2 शुभं वा यदि वाशुभं

5 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B Dt1 Dd1 D1-4 3 T M3 Ct [वा]र्यसंस्थान (B4 °नः, D2 °नैद) Cv r m g as in text (for [आ]र्यसंकाश) Ś1 D6 मनार्य मानदर्शिषु: D4 7 मनार्य(D6 मनर्थ)स्वार्यदर्शिक्ष —ᵇ) Ś1 D6 शौ(D6 शो)चहीनस्, D4 7 M3 शौचाधीनस्, G2 शौचा द्धीनस्, Cr m g as in text (for शौचाद्धीनस्) G1 2 M1 सदा (for तथा) Ñ B D3 शौ(B1 4 शो)चान्वित इवाशुचि —ᶜ) Ś1 Ñ B2 D1 3 4 5 7 निर्लक्षणो लक्षणवान्; B1 4 निर्लक्षणो लक्षणवान्, B3 दुर्लक्षणो लक्ष्म(before °क्ष)णवान्, D2 निर्लक्षणोथ लक्षण्यो, D4 निर्लक्षणो लक्षणे वा (sic) G1 3 M3 लक्षिण्यवदलक्षिण्यो (sic) M3 लक्षणवद् लक्षिण्ये (sic) M4 लक्षण्य इव लक्षेण —ᵈ) Ś1 D5 दु(D6 सु)शीलस् (sic) B1 दु * *, Dm1 दु शील, D3 अशोलु (sic) D5 न * * (for दु शील) Ś1 Ñ1 B D1 4 7 अपि, D2 इह, G3 M1 इति, Cr m g as in text (for इव)

6 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B1 3 अधर्मात्; M4 अधमा (for °र्मं) Ś1 D6 धर्मलोभेन, D1 3 4 6 7 °रूपेण (for °वेषेण) —ᵇ) Ś1 D1 4-7 मलिन Ñ B Dt1 Ct यदहं, D1 मानितं G1 यदि मां, M4 यद्येव, Cr m यदीद, Cg as in text (for यदिम) Ñ B D3 लोकगर्हित T3 G2 °सगर, G2 °सकर (sic) Cr m g t as in text (for °सकरम्) —ᶜ) Ś1 D4 7 अभिपद्येत्, B2 4 D2 3 अभिपत्स्ये (for °पत्स्ये) Ś1 D6 विधि हित्वा B2 क्रिया हित्वा, Dd1 Dm1(before corr) शुभं भित्वा, D1 3 M4 शुचिर्मूत्वा, D5 शुभो हित्वा, Cr m g t as in text (for शुभं हित्वा) —ᵈ) Ñ B Dt1 Dd1 D5 Ct क्रियां, Cr m.g as in text (for क्रिया) D1 5 -लोप D3 -लोप (for विधि) Ñ2 B D3 विवर्जित, Dt1 M4 Ct विवर्जितो D6 विगर्हितां, Cr m g as in text (for विवर्जितम्) G1 क्रियाविधिषु वर्जिते

7 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 कश्चेतनवान् (for कश्चेतयान) B1 reads पुरुष in marg —ᵇ) D1 * * कार्यविचक्षण , D3 कार्य कार्य°) G1 कृत्याकृत्यविचक्षण —ᶜᵈ) Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 Ct मन्येत, Cr m g as in text (for मस्यति) Dg1 मन्ये इमे (for मंस्यति मां) B1 लोकवृत्तः B1 लोक निवृत्त, D7 G1 लोको दुर्वृत्ते (for लोके दुर्वृत्त) Ś1 Ñ B2-4 D1-7 M4 कुलपांसन, M1 कुलदूषण M3 °दूषणं (for °दूषणम्) B1 भिन्नचारित्रदर्शन (for ᵈ)

8 V1 missing (cf v l 1) —D3 om 8ᵃᵈ —ᵃ)

कामवृत्तस्त्वयं लोकः कृत्स्नः समुपवर्तते ।
यद्वृत्ताः सन्ति राजानस्तद्वृत्ताः सन्ति हि प्रजाः ॥ ९
सत्यमेवानृशंस्यं च राजवृत्तं सनातनम् ।
तस्मात्सत्यात्मकं राज्यं सत्ये लोकः प्रतिष्ठितः ॥ १०
ऋषयश्चैव देवाश्च सत्यमेव हि मेनिरे ।
सत्यवादी हि लोकेऽस्मिन्परमं गच्छति क्षयम् ॥ ११
उद्विजन्ते यथा सर्पान्नरादनृतवादिनः ।
धर्मः सत्यं परो लोके मूलं स्वर्गस्य चोच्यते ॥ १२
सत्यमेवेश्वरो लोके सत्यं पद्मा समाश्रिता ।
सत्यमूलानि सर्वाणि सत्यान्नास्ति परं पदम् ॥ १३

G 2. 118. 11
B 2. 109. 13
L 2. 0. 0

G3 M2 कस्या (sic) Cr as in text (for कस्य) Dg1 Dd1 T1 Cm g/b दास्यामि, G1 3 Cv g धास्यामि Cr t as in text (for धास्यामि) T2 वृत्ति, Cv r m g t as in text (for वृत्ते) M3 कस्य दास्याम्यह दृष्टो (sic) —°) G2 damaged from ह up to नृ in ᵈ T1 2 G1 M3 हि (for इह). —For 8 Ś1 Ñ B D1-4 6 7 M4 subst D5 subst l 2 only for 8ᶜᵈ

2212* कस्या याप्याम्यह तथा जलमुद्धृत्य पाणिना ।
मिथ्या वाक्यं पितुः कृत्वा तथा हीन प्रतिज्ञया ।

[(l 1) Ś1 Ñ2 कथ, D5 हस्तं (for कस्यां) Ñ1 B1 3 D1 3 पा(D3 या)स्याम् (for याम्यहि) B2 यस्याम Ś1 Ñ2 D4 6 7 उद्धृत्य (for उद्धृत्य) D1 2 दुर्वृत्त कुलपांसन, D3 दु च वा समुपेयिवान् (sic) (for the post half) M4 कथ मिथ्या वचो वदो नाथ व्ययगुणासुधी —(l 2) M4 वच (for वाक्यं) D4 7 कृत D5 भूत्वि (for तथा) D4 7 हीन D5 विहा (for हीन°) Ś1 D6 हीनश्चैव प्रतिज्ञया Ñ1 D3 तथा हीनप्रतिज्ञया, M4 तथा मिथ्याप्रतिज्ञता (for the post half)]

9 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ñ B D1 3 M4 राज (D1 3 °ज्ञा M4 °ज्ञो)वृत्ते (for कामवृत्तस्) Ñ2 तथा B1 D1 3 M4 सदा D11 Ct [त्व]न्वये, Dd1 Dm1 G1 स्वयं (for त्वयं) Ñ1 B1-4 किल जन (for त्वय लोक) Ś1 D4 6 7 राजवृत्तमिहैवैक (D6 °का [sic]) D1 3 राजवृत्त(D3 °पुत्र) मिह लोके —ᵇ) Ś1 D2 4-6 M3 कृत्स्ने, D7 कृत्ल (sic) Ct as in text (for कृत्स्न) Ñ2 B D1 3 G2 3 M1 2 समनु(G2 3 M1 °नि)वर्तते, D3 समुपचक्रमे Ct as in text (for समुप वर्तते) —ᶜᵈ) K1 सद् (for यद्) D1 om (hapl) from राजानस् up to सन्ति M3 सद् (for तद्) Ś1 D4 6 7 वै प्रजा, Ñ B D1 3 M4 मानवा, D2 3 वै जना (for हि प्रजा)

10 V1 missing (cf v l 1) Ñ1 B2 om 10ᵃᵇ —ᵃ) Ñ2 B1 3 4 D1 3 M4 चैव, D6 चर्य (for एव) Ś1 D6 भूतं सर्व, Ñ2 Dg1 D11 Dd1 Dm1 D7 T2 G1 2 M3 [आ]नृशस्य च, Cv r m g t as in text (for [आ]नृशंस्यं च) —ᵇ) Cv m g t as in text Cr राम (for राज) B1 -गुण (for -वृत्त) D1 3 M4 सत्ये धीनियता ध्रुवं —ᶜ) M3 यस्माद्, Cr m g t तस्मात् (as in text) —ᵈ) Ś1 Ñ2 B D1-3 T2 सत्ये लोका (Ñ2 °क) प्रतिष्ठिता (D2 °त [sic]) —After 10 Ñ B D1 3 M4 read 13ᶜᵈ and 11ᶜᵈ (transp) all except B3 repeating them in their proper place

11 V1 missing (cf v l 1) M4 om 11ᵃ-12ᵇ —ᵃ) D1 चापि, G1 3 M1 3 च हि (for चैव) Dg1 D4 6 7 वेदाश्च (for देवाश्च) Ñ B ऋषयो देवताश्चैव —ᵇ) D3 सत्याद् (for सत्यम्) Ś1 Ñ B D2 4-7 समाश्रिते, D1 3 नमस्यते (D3 °न्ता) (sic) M3 [इ]ह मेनिरे (for हि मेनिरे) —Dm1 om 11ᶜᵈ. —ᶜ) B1 [इ]ति, B3 4 हि, G1 च, G2 M1 [इ]ह (for हि) Ś1 D4 6 सत्यवानेव, D7 सत्यपुरुष, G3 सत्यमेव हि (for °वादी हि) D2 पुरुष (for लोकेऽस्मिन्) —ᵈ) Ś1 D6 प्रतिगच्छति सद्गति, Ñ B D2 4 6 7 प्रेत्य(Ñ1 प्रज्ञा, Ñ2 D3 प्रत्य) गच्छति सद्ग(Ñ D1 सम)तिं, D11 पर गच्छ च चाक्षय (sic), D1 परमां गच्छते गतिं, D3 परमां लभते गतिं, G3 M1 पर गच्छति सोऽक्षय Cr m g t as in text (for ᵈ)

12 V1 missing (cf v l 1) M4 om 12ᶜᵈ (cf v l 11) Dm1 transp 12 (reading in marg) and 13ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 D4 6 7 उद्विजंति, D1 उद्वर्जते (corrupt) D3 उद्विर्जते (corrupt) (for उद्विजन्ते) —ᵇ) Ñ B1 3 सर्पेभ्योऽनृत (B1 3 °ति [sic])कारणात्, B4 तथा चैवानृतात्म(B4 °श्च)रा, D1 3 तथा चानृतकारणात्(D3 °तिकारूता [corrupt]), M3 नरानानृतवादिन —B1 D3 om 12ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 Ñ1 B2 4 Dg1 D11 Dd1 D4 6 7 G1 M3 Ct सत्य, G3 M1 सत्ता (for सत्य) Ñ2 B3 Dm1 D1 6 G3 M1 परं, Ct as in text (for परो) D2 सत्यधर्मपरो लोक B3 om (hapl) 12ᵈ-13ᵃ —ᵈ) D11 Dd1 M3 Ct स्वर्ग(M3 °स्व)स्य (for स्वर्गस्य) Ś1 Ñ B3 4 D1-4 6 7 G3 M4 मूलं(D2 पूर्वं)धर्मस्य सत्यता

13 V1 missing (cf v l 1) B3 om 13ᵃ (cf v l 12) Dm1 transp 12 (reading in marg) and 13ᵃᵇ D3 reads 13ᶜᵈ in marg —ᵃ) Ś1 D6 सत्ये(D1 °त्य) सर्वं स्थितं, B3 सत्यमेव परं, B4 D1 3 M4 सत्यमेवेश्वरं, D4 7 सत्ये सर्वेश्वर (for सत्यमेवेश्वरो) G3 सत्यमेवेश्वरस्थानं —ᵇ) Dd1 सन्ये (for सत्ये) Ñ B1-4 D1 4-7 सत्ये धीर्नियता(Ñ B1-4 D1 6 °ता) स्थिता, B1 D11 Dm1 Ct सत्ये(B1 Dm1 Ct °त्ये) धर्मः सदाश्रित , D1 3 M4 राज(D1 3 °ज्ञा)हुर्वं सनातनं G3 सत्यं सदा सदाश्रितः M3 (after corr as in text) सत्ये पद्मा स्थिता सदा Ctp सत्ये पद्मा प्रतिष्ठिता —After 13ᵃᵇ, Ś1 D2 4-7 read 14 (ᵃᵇ and ᶜᵈ transp) —Ñ B1-4 D1 3 M4 repeat 13ᶜ-14ᵃ here B3 reads 13ᶜᵈ and 14ᵃᵇ (transp) after 10 (for al) cf v l 10) —ᶜ) D3 (first time) om सर्वाणि —ᵈ) M3 चारि (sic) (for नास्ति) Ñ1 B3 (both second time) 3 4 (both both times) [अ]परं (for परं) Ñ1 (second time) वरं Ñ2 B4 (both second time) धर्मं Ñ B

G 2 118 11
B 2 109 14
L 2 0 0

दत्तमिष्टं हुतं चैव तप्तानि च तपांसि च ।
वेदाः सत्यप्रतिष्ठानास्तस्मात्सत्यपरो भवेत् ॥ १४
एकः पालयते लोकमेकः पालयते कुलम् ।
मज्जत्येको हि निरय एकः स्वर्गे महीयते ॥ १५
सोऽहं पितुर्निदेशं तु किमर्थं नानुपालये ।
सत्यप्रतिश्रवः सत्यं सत्येन समयीकृतः ॥ १६
नैव लोभान्न मोहाद्वा न चाज्ञानात्तमोन्वितः ।
सेतुं सत्यस्य भेत्स्यामि गुरोः सत्यप्रतिश्रवः ॥ १७
असत्यसंधस्य सतश्चलस्यास्थिरचेतसः ।
नैव देवा न पितरः प्रतीच्छन्तीति नः श्रुतम् ॥ १८
प्रत्यगात्ममिमं धर्मं सत्यं पश्याम्यहं स्वयम् ।
भारः सत्पुरुषाचीर्णस्तदर्थमभिनन्द्यते ॥ १९
क्षात्रं धर्ममहं त्यक्ष्ये ह्यधर्मं धर्मसंहितम् ।
क्षुद्रैर्नृशंसैर्लुब्धैश्च सेवितं पापकर्मभिः ॥ २०

D1-3 7 G3 M3 (Ñ B2-4 D1 3 M4 first time) तप, B1 (second time) पर, B3 (second time) बले (for पदम्) Ś1 D6 होमानि मुनिसत्तम, D1 3 M4 (all second time) सत्यमेव(M4 °च) परायणं

14 V1 missing (cf v l 1) Ñ B2-4 D1 3 M4 repeat 14^{ab} here B1 reads 14^{ab} after 10 (cf v l 10) Ś1 D2,4-7 read 14 (^{ab} and ^{cd} transp) after 13^{ab} (cf v l 13) —^a) D6 च तप्त च, M4 (first time) अधीत च (for हुतं चैव) —^b) Ñ B2-4 (all second time) पतानि च G1 M4 (second time) प्र(M4 सु)तप्तानि (for तप्तानि च) Ś1 Ñ B D1 3 (Ñ B2 4 D3 first time) तपो (D5 हुत)यज्ञा(D4 °ज्ञ)श्च केवला (D4 °ल) D1 M4 (both first time) तपो यज्ञश्च केवल —^c) Ś1 Dg1 D2 4-7 देवा Ñ B2 4 सर्वे B1 धर्मे, C1 as in text (for वेदा) Ñ B D1 M3 प्रतिष्ठाने(D7 °ना , M3 °नो) D4 प्रतिष्ठितास् (for प्रतिष्ठानास्) M3 वेदा सत्ये प्रतिष्ठिते —^d) G1 M1 सत्य पर (for सत्यपरो) Ś1 Ñ1 D2 4 5 7 भव (for भवेत्)

15 V1 missing (cf v l 1) —^a) Ś1 Ñ1 B D1-4 5 7 M3 पाल(B2 3[after corr] 3 4 °र1 D5 °र)यते1 Ñ1 पापयते (corrupt) (for पालयते) Ś1 Ñ B D1 4 7 लोकान् (for °कम्) —^b) Ś1 Ñ1 D1-7 M3 पालयते, B1 पालयते (for पाल°) —^c) Ś1 Ñ (N2 marg) B D1 4 7 [ऽ]थ D3 T1 [ऽ]पि (for हि) Ś1 Ñ B Dg1 D2 3 4 7 न(D2 पि [sic])रक D4 नरक (for निरय) —^d) Ś1 D2 4 7 प्रमोदते(D2,7 °ति) D5 च मोदते, T2 (after corr sec m as in text) महीपत (for महीयते)

16 V1 missing (cf v l 1) —^a) Ś1 Dg1 D2 4 7 निर्दुर्ग तो(Dg1 च) Ñ1 सत्वस तु (sic) B नियोगे तो (for निदेशं तु) N2 M4 सोऽहं पितुर्नियोगं तं(M4 °गेन) D1 3 सोऽहं तं पितुर्निदुर्गं —^b) D1 का (for न) Ś1 D2 4 7 कथमुत्सृजे गुणम् —D4 om 16^{cd} —^c) B1 Dg1 G1 सत्ये(Dg1 °स्य 1 G1 °र्यो) C1 m g t as in text (for सत्य) D6 प्रतिश्रवं (for °व) Ñ1 B1 3 सत्य (for सत्यं) D1 3 सत्यपरि धर्मेण M4 सत्यपरिग्रहेण —^d) D1 1 C1 कृतं (for कृत) Ś1 Ñ B D2 4 7 सत्येनापि समीहितः D1 3 सत्येन समय कृत, M4 सत्यस्य समये कृतं

17 V1 missing (cf v l 1) —^a) Ś1 Ñ1 D2,4 7 न वै(D1 3 नैव) मोहान् (for न मोहाद्वा) —^b) Dg1 तमोवृत 1 C1 °न्वित (as in text) Ś1 Ñ B D2-7 M4 नाप्य (D2 4 न च)ज्ञानसमन्वित ; Dm1 न चाज्ञात(sic) तमोन्वित , T1 नैवाज्ञानात्तमोन्वित 1 T2 M3 न चाज्ञानात्तु मो(M3 °समा)हित —^c) D6 च सत्यं (for सत्यस्य) D1 सत्याभि स्यत्स्यामि (corrupt) (for सत्यस्य भेत्स्यामि) —^d) Ś1 Ñ B3 4 D2,4-7 गुरुं सत्य(B3 °त्ये)प्रतिश्रवं(Ñ1 °श्रव ; D6 °श्रुतं) B2 गुरुं सत्यश्रवं गुरु

18 V1 missing (cf v l 1) —^a) G2 M1 -सधान 1 C1 r m g t as in text (for सधस्य) B1 [श]सतश्च, B3 सतश्च, D5 सत्यश्च (for सतश्च) Ś1 D2,4,7 असत्यपरा (D2 °पर)स्य पुरुषस्य D1 असत्यस्य सत पुंसश्च, M3 असत्य सत्यस्य सतश्च —^b) G3 M1 चलान् (sic) (for चलस्य) Ś1 D5 [स]स्थित (for [अ]स्थिर) —^c) D1 देव (sic) (for देवा) —^d) C1 m g t न (as in text) Ś1 Ñ B D2 4-7 दीयेत इति(B3 °च) न श्रुत D1 3 प्रतिगृह्णन्ति न श्रुतं, M3 प्रतिगृह्णन्ति पार्थिवं

19 V1 missing (cf v l 1) Ś1 D2 7 om 19 20 Ñ B D1 3 M4 transp 19 and 20 —^a) G1 इदं, C1 t as in text (for इमं) N1 B2 प्रत्यगात्मस्य हि Ñ2 स्वप्रसेव धर्मं हि B1 मत्सखेव धर्मं हि, D1 3 प्रत्यगात्मनि धर्मो M3 प्रत्यगात्मानमुद्दिश्य —^d) D1 Dd1 Dm1 C1 तुष्टं C1 m g as in text (for स्वयम्) —After 19^{ab}, B1-4 ins.

2-43* येन सुरक्षितो यत्र स्थूणो रमते सदा ।

—N1 s leg for 19^{cd} —^c) N1 B1 D1 3 M1 भार (B1 °रा) M1 मार्गं (for भार) B2-4 सत्पुरुषाचीर्णम् ; D11 M1 C1 सत्पुरुषैश्चीर्णम् ; C1 सत्पुरुषाचीर्णम् ; C1 m g as in text (for सत्पुरुषा°) —^d) D1 त दर्शनम् (for तदर्थम्) B2-4 D1 M1 अभिनिर्दिश्य Dg1 T1 G2 3 M1 3 C1 r °मन्य° C1 m t as in text (for °न्द्यते) D1 नास्यमभिनिर्दिश्य

20 V1 missing (cf v l 1) Ś1 D2 7 om 20 (cf v l 19) Ñ B D1 3 M4 transp 19 and 20 —^a) T1 क्षात्रधर्मम् Ñ B D1 3 M4 त्यक्ष्ये धर्मं(M4 °र्मं) तत्रं (by transp) —^b) Ñ B D1 3 M4 ह्यधर्मं (with hiatus) (for ह्य°) B1 सत्य (for धर्मं) Ś1 D1 4 सहितं N1 संहितं G1 सहितं 1 C1 m g t as in text

कायेन कुरुते पापं मनसा संप्रधार्य च ।
अनृतं जिह्वया चाह त्रिविधं कर्म पातकम् ॥ २१
भूमिः कीर्तिर्यशो लक्ष्मीः पुरुषं प्रार्थयन्ति हि ।
स्वर्गस्थं चानुपश्यन्ति सत्यमेव भजेत तत् ॥ २२
श्रेष्ठं ह्यनार्यमेव स्याद्यद्भवानवधार्य माम् ।
आह युक्तिकरैर्वाक्यैरिदं भद्रं कुरुष्व ह ॥ २३

कथं ह्यहं प्रतिज्ञाय वनवासमिमं गुरोः ।
भरतस्य करिष्यामि वचो हित्वा गुरोर्वचः ॥ २४
स्थिरा मया प्रतिज्ञाता प्रतिज्ञा गुरुसंनिधौ ।
प्रहृष्टमानसा देवी कैकेयी चाभवत्तदा ॥ २५
वनवासं वसन्नेवं शुचिर्नियतभोजनः ।
मूलैः पुष्पैः फलैः पुण्यैः पितॄन्देवांश्च तर्पयन् ॥ २६

G 2. 118. 26
B. 2. 109. 26
L. 2. 0. 0

(for ॰सहितम्) —ᶜ) T3 क्षुद्र (for क्षुद्रैर्) —ᵈ) B4 सेवितुं M1 स एव (for सेवित) D5 पापकर्मिभि

21 V1 missing (cf v l 1) —ᵃ) B4 कायेते (for कायेन) —ᵇ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 M3 Ct सत् (for च) Ś1 D4-7 T2 समधारयन्, Ñ B G2 M1-4 समधार्यते (Ñ1 B4 ॰र्ये च) G1 M3 समसार्यते (G1 ॰र्ये च) Cr समसाध्यते (for संप्रधार्य च) —ᶜ) Ñ B वाचा (Ñ1 ॰चय) Dg1 G1-3 M1-4 चाहं (sic) D4-7 मया D5 सत्यम्, T2 G2 वक्ति M3 (before corr as in text) चाहुस्, Ct as in text (for चाह) Ś1 D5 अनृतं पापदेसाय —ᵈ) Ś1 D4-7 त्रिविधं, D4-5 त्रिघाते (for त्रिविधं) Ś1 D4-7 T2 पातकम् (sic) Dm1 D1 T1 G1-3 M1-4 पापक (G2 ॰जे) Ct as in text (for पातकम्) G1 M3 त्रिविध पापकर्मकं, M4 त्रिवृत कर्म पातक

22 V1 missing up to पुरुषं in ᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 B4 D4-7 लोक कीर्ति यशा (Ś1 D4 तथा, B4 D5 यशो) लक्ष्मीं, Ñ1 B1-3 D1-3 M4 भूमि कीर्ति यशो लक्ष्मीं —ᵇ) Ś1 Ñ B D1-7 M4 पुरुष (Ś1 D4-7 ॰षा) (for पुरुष) Ñ B D1-3 M4 प्रार्थयति (B1 ॰न्ति) हि V1 D4-7 प्राप्नुवन्ति हि (for प्रार्थयन्ति हि) —Dm1 reads 22ᶜᵈ twice —ᶜ) T3 स्वर्गस्था (sic) (for स्वर्गस्थ) Dg1 Dm1 (first time) T1-3 M3 Cr g अ (Dm1 T2-3 चा) नुपश्यन्ति, T2 G1 M1-3 अनु (G1 चापि) पश्यंति (for चानु॰) Dt1 Dd1 Dm1 (second time) Ct तस्य समनुवर्तते —ᵈ) Dm1 (first time) सत्यमेवं (for ॰मेव) Dt1 Dd1 M3 Ct भजेच्चत, T1 भजेत चेत्, T2 भजेत सत् (sic) G1-3 M1 भवत च G2 भवेदय (for भजेत तत्) —For 22ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 subst

2244* स्वर्गापवर्गयुक्तं च सत्यमेव वदेत्सदा ।

[M4 स्वर्गस्थम् (for स्वर्गापि॰) Ś1 D4-5 6 मपूर्वकं (D4-5 ॰र्ग) B1 ॰स्थम B3 ॰स्थम B4 ॰र्ग्य, D4-5 अपूर्णं (for ॰र्गं च) V1 स्वर्गयुक्त वदे (for the prior half) D2 वदेत् (for ॰देत्) Ś1 V1 D4-7 सत्यमेव (V1 ॰मि) वदे हि (Ś1 D4-6 च, V1 हि) (for the post half)]

—Thereafter B4 reads 25ᵃᵇ for the first time, repeating it in its proper place

23 ᵃ) D1-3 M4 कार्यमेतत्स्यात् G1 (अ) निन्द्यमेव स्यात् (for (ह्य)नार्यमेव स्यात्) —ᵇ) D4-7 भवतस्तु (for यद्भवान्) Dm1 D5 भवदेवेह M4 मत्करुण माम् Cm as in text (for मवधार्य माम्) —ᶜ) D1-3 युक्तिकृतैर्वाक्यैर्, M4 युक्तरं वाक्यम्, —ᵈ) M3 भद्र D1-3 कर्तोन्विति, M4 कुरुष्व च —For 23, Ś1 Ñ V1 B D4-7 subst

2245* श्रेयोऽनार्यमेतद्वै यन्मां बोधितवानसि ।
भरतार्थमहितैर्वाक्यैस्त्वमिदं भद्र कुर्विति ।

[(l 1) Ś1 V1 D4-7 श्रेयो (V1 श्रियो, D4 मूल) येनात्मा (D4-7 ॰ना) र्पणा (for the prior half) Ś1 V1 D5-7 यद् बोधा (D6-7 ॰धा) बधार्येते, Ñ1 B2 कथं (B2 ॰द) त्वयापार्थी मा (sic) D2 पद्मपात्रभाव वे (sic) (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ D4-7 भरतार्थं (Ñ1 ॰र्थम्, Ñ2 ॰र्थं) B2 भरत (for भरतार्थम्) B2 सर्हितैर् (for महितैर्) D2 सत्येन हितैर् D5 वाक्ये (for वाक्यैस्) B1 त्वमिद (for त्वमिद) Ñ1 B1-4 तत्र (for भद्र) Ś1 कुरु त्वमभिभाषसे, D4-5 कुरुष्वेति च भाषसे, D6-7 कुरुष्वेति (D7 ॰ष्वेति) भाषसे (sic) D2 कुरु त्वमभिधाय मे (sic) (for the post half) V1 अथर्मार्थेस्त्वदर्थैर्वाक्यैर्वा कुरुष्वेति (sic)]

—After 23 Dm1 ins श्रीराम

24 ᵃ) D4-5 ह्यम D2 कुर्वे (for ह्यहं) B3 प्रतिष्ठाय (for ॰ज्ञाय) —ᵇ) B3 वने वासम् Ñ2 इदं, Ñ2 V1 B1-4 G1-3 इदं (for इमं) T1-3 गुरौ —D5 om 24ᶜ-25ᵇ —ᶜ) V1 वचस्तस्य करिष्यामि —ᵈ) V1 गुरो B3 वाचा (for वचो)

25 B4 repeats 25ᵃᵇ here (cf v l 2244*) D5 om 25ᵃᵇ (cf v l 24) —ᵃ) Ś1 V1 D4-7 मया यदा प्रतिज्ञाता, Ñ1 B1-4 यदा स्थिरा (B1-4 ॰रा) मयारादौ (B1-4 ॰पा) धापि B3 reads यदा and धापि in marg —ᵇ) Ś1 कश्यपो गुरो, Ñ V1 B D1-3 M4 रिपु (B2 प्रति) संग (Ñ1 ॰ज्ञ) (for गुरुसंनिधौ) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 D4-7 प्रहृष्टयुना, D1 प्रहृष्टा मनसा T2 प्रहृष्यमाणा सा, T3 M2-3 ॰मनसा (for प्रहृष्टमानसा) —ᵈ) Ś1 V1 D4-7 हि (for च) B2 भवेत् (for (अ)भवत्)

26 ᵃ) V1 D5 वनवासे B2 वने वासं, D1-3 M4 वसतश्च (for वासमे) Ś1 Ñ V1 B D4-7 वसत वै (Ñ1 च, Ñ2 हि, V1 B D4-5 तु) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1-3 G1-3 M1 वसतम् D1-3 M3 वने वासे (for वसन्नेवं) —ᵇ) Ñ B M4 भ्रमन (for भोजन) —ᵃ) Ñ1 B Dg1 Dt1 Dm1 मू (B4 फ) लपुष्प D4-5 पत्रपुष्प, D1-3 M4 पुष्पपुष्प (for मूलैः पुष्पैः) Ñ1 पत्र (for फलैः) Ś1 D4-7 चैव V1 पुष्पै (sic) Ñ2 V1 B D1-3 फलैः (V1

G 2 118 27
B 2 109 27
L 2 0 0

संतुष्टपश्चवर्गोऽहं लोकयात्रां प्रवर्तये ।
अकुहः श्रद्दधानः सन्कार्याकार्यविचक्षणः ॥ २७
कर्मभूमिमिमां प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम् ।
अग्निर्वायुश्च सोमश्च कर्मणां फलभागिनः ॥ २८
शतं क्रतूनामाहृत्य देवराट् त्रिदिवं गतः ।
तपांस्युग्राणि चास्थाय दिवं याता महर्षयः ॥ २९

सत्यं च धर्मं च पराक्रमं च
भूतानुकम्पां प्रियवादितां च ।
द्विजातिदेवातिथिपूजनं च
पन्थानमाहुस्त्रिदिवस्य सन्तः ॥ ३०
धर्मे रताः सत्पुरुषैः समेता-
स्तेजस्विनो दानगुणप्रधानाः ।
अहिंसका वीतमलाश्च लोके
भवन्ति पूज्या मुनयः प्रधानाः ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकाधिकशततमः सर्गः ॥ १०१ ॥

वाणि, B4 रम्यै, D3 वनै (sic]) (for पुण्यै) —d) V1 D7 T3 G1 3 पितृ (for पितॄन्) B1 तु (for च)

27 a) Ś1 D4 6 7 प्रहृ(D7 °न)ष्ट, Ñ B D2 अन (D2 °नि)ष्ट, D3 सतुष्ट, D5 अनिष्ट (for संतुष्ट) B1 om ऽहं (subm) Ś1 Ñ D2 4–7 वर्गो हि B2 -वर्गोऽहं, B4 T3 M4 -वर्गाश्च, D1 3 वर्गोण (for -वर्गोऽहं) V1 अनिष्टपश्चवर्गो हि —b) B1 om लोक Ś1 Ñ2 B2 4 D4–7 लोकयात्रा (for °यात्रां) Ś1 Ñ B D4 6 7 प्रवर्तक, Dg1 Dt1 Ct प्रयास्ये, Dm1 D5 3 M2 4 प्र(M4 ण)वर्तयन्(M4 °येत्) Cm as in text (for प्रवर्तये) V1 लोके यात्रा प्रकीर्तिता —c) Ś1 V1 D4–6 अद्रोह Ñ B अक्रुद्ध, Dg1 अकुद्ध, D1 3 M4 अक्रुद्ध, Cv अन्वूह, Cr m g t as in text (for अकुहः) Ñ B G3 श्राद्ध(G3 धीर्दं)धानश्च, D7 श्रद्दधीनाश् (sic) (for श्रद्दधान) Ś1 Ñ V1 B D4 5 7 च (for सन्) D2 अद्रोहश्च दधानश्च —D3 om (hapl ?) 27d–28c —d) B2–4 D1 M4 कार्याकार्ये (for कार्याकार्य) Ś1 V1 D2 4–7 विचारद, Ñ1 B2–4 विचार्ये च, Ñ1 विचार्यंन् (sic) D1 विचारयन्, M4 विचार्य च (for विचक्षण) B1 कार्याकार्ये विचार्ये च

28 D3 om 28abc (cf v l 27) Dg1 reads कर्मभूमिमि in marg —a) T2 इह (sic) (for इमां) —b) V1 D4 अकुर्यात्(D5 °र्या) D1 M4 करिष्ये (for कर्तव्य) —c) Ś1 V1 D2 3 7 सूर्यश्च (for सोमश्च) —d) Ś1 V1 D5 4–7 कर्मभिर्, Ñ1 B D1 3 M4 कर्मण (D3 °णां) (for °णां) Ś1 D6 महिता(D6 °ता)स्तु ते, Ñ B D1 2 M4 फलमश्नुते, V1 D2 4 6 7 महदश्नुते, Dm1 °भोजन, T1 G3 °भोगिन; Cv r m g t as in text (for फलभागिन)

29 a) D3 शतमप्यस्समाहृत्य —b) Ś1 Ñ V1 B D4 6 7 देवराजो दिवं गत —c) Ñ1 तपां ह्युग्राणि Ś1 D1 चाश्रित्य, D3 समास्थाय (for चास्थाय) —d) Ś1 V1 D4 6 4 सिद्धा, D6 7 दिवा (for दिवं) Ś1 V1 D2 4–7 सर्वे, Ñ1 Dt1 M4 यान्ति, B4 याता (sic) (for याता) —After 29 V1 ins

2246* धर्मे रता सत्यधरा सत्यतेजस्विनो वने ।
सत्यप्रधाना हि गुणप्रधाना

—Thereafter V1 reads 31c and 31d transp, repeating them in their proper places —After 29 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 1–4 and D1 3 ins l 17–20 of 2241*

30 Ś1 Ñ B D1–7 transp 30 and 31 —a) Ś1 D2 4–7 च दान, V1 वदान्य, D1 च धर्मं (for च धर्मं) Ś1 V1 D1 2 4 6 7 पराक्रमम् (for °म) —b) Ś1 Ñ1 Dt1 D4–7 प्रियवादिता(Ñ1 °त, D1 °ताम्) (for °वादितां) —After 30c, V1 ins

2247* विप्रेषु दान विनयप्रधानम् ।

—d) B4 पथा यम् (for पन्थानम्) V1 D3 4 6 7 विप्रा, D6 om (for सन्त) —After 30 Ñ B ins

2248* पितामहा पूर्वतराश्च सर्वे
शुभानि कर्माणि बहूनि कृत्वा ।
त्रिवा तपोभि परमे च लोके
गता प्रजानां च हितानि कृत्वा ।

[(l 1) Ñ1 च **, B1 च ते, B2–4 वराश्च (for च सर्वे) —(l 2) B4 कार्याणि (for कर्माणि) —(l 3) Ñ1 द्विवा (sic) (for त्रिवा) —(l 4) B4 पति (sic) (for गता)] —while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins l 5–20 of 2241* after 30

31 Ś1 Ñ B D1–7 transp 30 and 31, V1 om 31ab. —a) M4 सत्पुरुषा (for °षै) D1 3 उपेतास्; V3 समेस्ते (sic) (for समेतास्) Ś1 D2 4–7 सत्यपरास्तु सेवास् (for सत्पुरुषै समेतास्) —b) D1 3 M4 तपस्विन (for तेजस्विनो)

१०२

क्रुद्धमाज्ञाय रामं तु वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
जाबालिरपि जानीते लोकस्यास्य गतागतिम् ।
निवर्तयितुकामस्तु त्वामेतद्वाक्यमब्रवीत् ॥ १

इमां लोकसमुत्पत्तिं लोकनाथ निबोध मे ।
सर्वं सलिलमेवासीत्पृथिवी यत्र निर्मिता ।
ततः समभवद्ब्रह्मा स्वयंभूर्दैवतैः सह ॥ २

स वराहस्ततो भूत्वा प्रोज्जहार वसुंधराम् ।
असृजच्च जगत्सर्वं सह पुत्रैः कृतात्मभिः ॥ ३

आकाशप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ ४

विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
स तु प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ ५

G 2 119 6
B 2 110 6
L 2 123 6

D1 M4 सत्य , D3 वेद , D3 स्वाद , D5 वाद (sic) (for दान) B4 -गुणै (for -गुण) Ś1 D4 6 7 [s]धामगुण- (for दानगुण) —V1 repeats 31cd here (cf v l 2246*) —e) Ñ2 महिरसया (for °का) Ñ2 V1 B1 D3 धीरामना (V1 °तमा, B1 °सद्मा D3 °तया)ख, M3 धीरतमाख (for धीत मलाख) —f) V2 भवंतु D1 3 M3 पुण्या (for पूज्या) Ñ1 B M4 प्रवाना (for प्रधाना) Ś1 D4 सुरेन तीर्णा भवसागर ते —After 31, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins

2249* इति ब्रुवन्तं वचनं सदोपं
रामं महात्मानमदीनसत्त्वम् ।
उवाच पथ्यं पुनरास्तिकं च
सत्यं वचः सानुनयं च विप्रः ।

[(l 3) Cr g तथ्य, Ct पथ्य (as above)]

—Thereafter all the above MSS cont l 21-26 of 2241*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 4 6 7 राम (D3 श्रीराम)वाक्य(D4 °वचे [sic]) Ñ2 B सत्यप्रशंसा, V1 भरतप्रशंसा D3 भरतपर्यंणि सत्यप्रशंसा D5 सत्यप्रतिज्ञा —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D3 4 om Ñ2 B1 117 V1 112 B1 D1 113 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S 109 D1 169 D2 3 116 D7 115 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः , G with श्रीरामाय नमः

102

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नमः

1 a) Ñ B D1 3 M4 रामस्य वचनं श्रुत्वा —b) Ś1 D2 3 प्रत्यभाषत —c) Ś1 मनि ; V1 पूर्वः Dt1 हृति; D1 पति ; G2 मप (for मति) Ś1 Ñ1 B D1-7 M1 जानाति —d) V1 विश्वस्य (for लोकस्य) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 Dg1 D2 3 4 7 T3 [स्य]स्य गतागतः D2 [स्य]स्यागताः; M4 [स्य]स्य महात्मनः Cr g t as in text (for [म]स्य गतागतिम्) —e) Ś1 V1 D2 3-7 त्वाम् ; B3 च (for तु) —f) M1 राम त्वां (for त्वामेतद्) Ñ2 B1 T उक्तवान् (for मब्रवीत्) Ś1 V1 D1 6-7 एतद्वाक्यमथाब्रवीत् ; Ñ1 B1-3 D1 3 त्वामेवं (D1 3 °मिदं) वाक्य(B2 4 सत्य)मुक्तवान् .

2 a) M4 तस्मात् (for इमां) D1 लोके (for लोक-) —b) V1 शृणुष्व (for निबोध) —After 2ab, Dm1 ins. राम श्री —c) Ś1 D4 6 7 पूर्वं, D1 3 तमो (for सर्वं) D1 3 M4 निखिलम् (for सलिलम्) —d) Ñ B D1 3 वसुधा, Dg1 reads in m , D4 पृथिव्या (for पृथिवी) Ñ1 B येन, Dg1 Dt1 Dd1 Cm t यत्र —After 2cd, B3 ins

2250* तत्सर्वं कथयिष्यामि शृणु च मम तत्त्वत ।,

whereas D1 3 ins

2251* एकार्णवं तदासीद्वै नष्टस्थावरजङ्गमम् ।

[D1 तत्र ज्ञात्वा नष्ट (for तदासीद्वै नष्ट)]

—e) Dg1 तस्मात् (for ततः) V1 स भगवान् ; D5 समुत्पन्नद् (for समभवद्) —B4 om (hapl) 2f-4a —f) Ś1 D2 4 7 परम सम (Ś1 D4 प्रभु) Ñ B1-3 विष्णुरव्यय , V1 सनातनश्च D1 M1 2 4 दे(M4 after corr sec m as in text)वतै सह (for दैवतैः सह)

3 B1 om 3 (cf v l 2) —a) Ś1 V1 D2 4 7 विष्णु र्वराहरूपेण Ñ B1 2 D1 3 स वराहोऽथ(D1 3 तथा वाराहो) भूत्वेमाम् , M4 वराहरूपो भूत्वेमाम् —b) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-3 7 M1 उज्जहार(Ś1 V1 D2 4 7 with hiatus) D6 समुद्धार —c) D5 6 स (for च) D1 M4 कृत्स्नं (for सर्वं) —d) V1 D1 3 महर्षिभि , Dg1 चराचर (for कृतात्मभि) Ś1 D4 7 पुत्रै सह महर्षिभिः . Ñ B1 2 D1 3 M4 सचराचर सम्यक्(Ñ2 °व्यक्त, B2 3 D1 M1 °क्षयं)

4 For 4-28 cf 1 69 17-30 and 1 1274* B4 om 4a (cf v l 2) —a) D1 ब्रह्म —b) D1 शाश्वतं Ś1 D4 6 [s]था(Ś1 D4 था)प्रयोगाय ; Ñ B D1 3 नित्यमव्यय , V1 नित्यमक्षय , D1 3 ब्रह्म चाव्ययं (for नित्य अव्यय) —c) D5 मरीच्यात् (for मरीचेः) D1 काश्यप

5 D3 om (hapl) 5 —a) T G M1 2 काश्यपात् , —b) Dg1 ततः Dt1 स्वयं K(ed)मनु (for स्मृत) —T3 om 5cd —c) T1 2 मनु (for स तु) G1 पूर्वं —d) T1 इक्ष्वाकोऽस्य (sic) (for इक्ष्वाकुस्तु) —For 5 Ś1 D4-7 subst.

G 2 110 7
B 2 110 7
L 2 123 7

यस्येयं प्रथमं दत्ता समृद्धा मनुना मही ।
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ॥ ६

इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्कुक्षिरेवेति विश्रुतः ।
कुक्षेरथात्मजो वीरो विकुक्षिरुदपद्यत ॥ ७

विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महाबाहुरनरण्यो महायशाः ॥ ८

नानावृष्टिर्बभूवास्मिन्न दुर्भिक्षं सतां वरे ।
अनरण्ये महाराजे तस्करो वापि कश्चन ॥ ९

अनरण्यान्महाबाहुः पृथू राजा बभूव ह ।
तस्मात्पृथोर्महाराजस्त्रिशङ्कुरुदपद्यत ।
स सत्यवचनाद्वीरः सशरीरो दिवं गतः ॥ १०

त्रिशङ्कोरभवत्सूनुर्धुन्धुमारो महायशाः ।
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो व्यजायत ॥ ११

2252* ससजाङ्गिरस ब्रह्मा प्रचेतसमथाङ्गिरा ।
मनु प्रचेतस पुत्र इक्ष्वाकुस्तु मनो सुत ।

[D₁ reads l 1 in marg —(l 1) D₄ ₅ ₁ प्राचेतसम् (for प्र°) —D₁ reads l 2 in marg]

while Ñ V₁ B D₁ ₃ M₄ subst for 5

2253* तत पर्यायसर्गेण विवस्वानसृजन्मनुम् ।
मनोर्वंशस्तु पुत्रेषु इक्ष्वाकुर्धर्मतो वर ।

((l 1) D₁ ₃ एव (for तत) Ñ₂ B₂ D₄ ₃ -मार्गेण, V₁ क्रमेन (for -सर्गेण) —(l 2) Note hiatus between the two halves]

6 ᵃᵈ) D₃ ₆ M₄ तस्यैव Ś₁ D₃ ₃ ₄ प्रथमा, G₃ पृथिवी (for प्रथम) Ś₁ D₄ वृत्ता (for दत्ता) Dg₁ transp प्रथम and मनुना —ᶜ) Ś₁ D₆ स इक्ष्वाकुर् (for तमिक्ष्वाकुम्) —ᵈ) Ś₁ D₆ राजाभूद् (for राजानं) Ś₁ V₁ D₁-₃ ₅ ₇ त्रिधि, G₃ विप्र (for विद्धि) Ñ B D₄ ₅ ₇ पूर्वजं (Ñ₂ D₄ ₂ °त)

7 ᵃ) Ñ V₁ B अथ पुत्रोभूत् ; D₁ ₃ M₄ समभवत्पुत्र (for तु सुत श्रीमान्)

☞ In V₁ the portion after इत्य in ᵈ (see variants) up to 2 103 18 is lost on missing fol —ᵇ) Ś₁ V₁ D₁ ₃ ₆ इत्यपि, Ñ B Dt₁ Dd₁ Dm₁ M₄ इत्येव L(ed) इत्यति (for एवेति) Ñ₁ B G₁ M₃ न श्रुतं, D₁ ₃ सश्रित ; T₁ M₃ न श्रुत, M₁ विश्रुतं —ᶜ) Ś₁ D₄ ₆ भवि (for अथ) Ś₁ Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₅ T₂ धीर, M₅ श्रीमान् (for वीरो) Ñ B D₁ ₃ M₄ कुक्षित (B₁ °ज)स्तु महाराजो (D₁ ₃ M₄ °भागो) —ᵈ) Ś₁ D₄ ₄ ₇ समपद्यत Dg₁ D₅ उपपद्यत, D₃ ₆ सत्यसारा —After 7 B₄ reads erroneously 10ᶜᶠ repeating it in its proper place

8 D₄ erroneously repeats 8ᵃᵇ after 9ᵃᵈ —ᵃ) D₂ विकुक्षितो —ᵈ) T₂ ₃ बाण (for बाण) Ñ B वेणु (Ñ₂ B₂ ₃ रेणु) पुत्रो व्य(B₁ °ध्य)जायत, D₁ ₃ M₄ वेणू राजा (D₃ विष्णुराजो) व्यजायत —ᶜ) Dt₁ Dd₁ Dm₁ T M₃ च (for तु) G₃ ₄ ₅ बाहुर् (damaged) —ᵈ) Dt₁ Dd₁ Dm₁ महाप्रभ (for °यशा) —For 8ᶜᵈ, Ś₁ D₄ ₄-₇ subst

2254* अनरण्यस्तु पुत्रोऽभूद्बाणस्यामिततेजस ॥

while Ñ B D₁ ₃ M₄ subst

2255* पेणो पुत्रोऽथ पुत्राय अनरण्यो व्यजायत ।

[Note hiatus between the two halves Ñ₂ B₂ ₃ रेणो B₁ D₁ ₃ M₄ पुत्रोथ पुत्राय, B₂ ₄ पुत्रो (B₃ °त्रो)थ पुत्रात् (B₄ °थ) D₁ ₃ [अ]प्यनरण्यो (to avoid hiatus) (for अन°) B₄ [ऽ]प्यजायत]

9 B₂ ₄ om 9ᵃᵈ —ᵃ) Dd₁ Dm₁ G₂ ₃ M₂ नाना (Dm₁ न चा)वृष्टिर्, D₆ ₇ नानाभूतिर् Ś₁ D₃-₇ अभूत्तस्मिन् (for बभूवा°) Ñ₂ B₁ ₃ D₁ M₄ नाना (M₄ नैव) वृष्टिभय तस्मिन् —ᵇ) Dg₁ Dt₁ Dm₁ Ct न दुर्भिक्ष, D₁ G₁ M₁ दुर्भिक्ष वा (D₁ च) Ś₁ D₃ ₄-₇ कथचन, Ñ₁ B₁ ₃ सता वर ; D₁ ₃ कुतोन्यत् (D₁ °न्यं), Ct as in text (for सतां वरे) —After 9ᵃᵈ, D₃ repeats 8ᵃᵇ —ᶜ) Ś₁ Ñ B D₃-₇ M₄ महाभागे (D₆ °गस [sic]) (for °राजे) —ᵈ) Ś₁ D₆ वै न, Dm₁ M₃ चा न, D₃ ₄ ₅ ₇ नैव, G₁ [ऽ]पि न (for वापि) Ñ B D₁ ₃ M₄ बभूवुर्नापि तस्करा

10 ᵃ) Ś₁ Dd₁ D₃ ₄-₇ M₃ महातेजा ; Ñ₂ D₁ ₄ Dg₁ Dt₁ M₂ °राज, Ñ₂ B₂ ₃ Dm₁ G₁ ₃ M₁ °राज ; T₃ G₂ °राजात् (for °बाहु) —ᵇ) Ś₁ D₆ पुत्र पृथुरजायत, Ñ B पृथुर्नाम व्यजायत, D₁ ₃ M₄ पृथू राजा व्यजायत ; D₄ ₄ ₅ ₇ पृथु समुपजायत —ᶜ) Ñ B D₁ ₃ M₄ पृथोरपि (for तस्मात्पृथोर्) Ś₁ D₆ महाप्राज्ञात् , Dt₁ Dd₁ Dm₁ D₅ ₃ M₄ °तेजस ; D₃ °प्राज्ञस ; D₆ °वीर्यात् (for °राजस्) —ᵈ) D₄ त्रिशंकुर् (for °शङ्कुर्) Dg₁ Dd₁ D₅ ₃ ₇ उपपद्यत —B₄ reads erroneously 10ᶜᶠ after 7 repeating it here —ᶠ) G₁ राजा L(ed) धीर (for वीर) Ñ₂ B₂ ₄ D₁ ₃ M₄ स सत्यवाक्यवाक्येन Ñ₂ स सत्यवाक्यतपसा, B₃ स सत्यवाक्य(G[ed] °क्या)भिहित

11 ᵃ) Dg₁ T₃ G M₁ ₃ त्व(G₁ ∗)भवत् (for अभवत्) D₅ पुत्रो (for सूनुर्) Ñ B D₂ ₃ M₄ त्रिशङ्कुतो महाराजो (D₁ [before corr] ₃ M₄ °राजा) —ᶜ) B₃ धुन्धुमारो, D₄ ₄ हरिश्चन्द्रो, T₂ G₂ धुन्धु(G₂ °धु)मारो Ñ B D₃ ₃ M₄ व्यजायत D₅ प्रतापवान् (for महायशा) —After 11ᵃᵈ, D₅ ins.

2256* हरिश्चन्द्रोऽभिवत्सम्रात्सर्वगुणान्वित ॥

while D₄ ins

2257* हरिश्चन्द्रोऽभवत्पुत्रो रोहितो रोहिताश्व ।
हरिताद्धुन्धुमारश्च महाबलपराक्रम ।

G 2 119 19
B 2 110 20
L 2 123 18

भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रितः ।
तमृषिं समुपागम्य कालिन्दी त्वभ्यवादयत् ॥ १६
स तामभ्यवदद्विप्रो वरेप्सुं पुत्रजन्मनि ।
ततः सा गृहमागम्य देवी पुत्रं व्यजायत ॥ १७
सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।
गरेण सह तेनैव जातः स सगरोऽभवत् ॥ १८
स राजा सगरो नाम यः समुद्रमखानयत् ।
इष्ट्वा पर्वणि वेगेन त्रासयन्तमिमाः प्रजाः ॥ १९
असमञ्जस्तु पुत्रोऽभूत्सगरस्येति नः श्रुतम् ।
जीवन्नेव स पित्रा तु निरस्तः पापकर्मकृत् ॥ २०
अंशुमानिति पुत्रोऽभूदसमञ्जस्य वीर्यवान् ।
दिलीपोऽंशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ॥ २१

—Thereafter Dt1 Dd1 Dm1 cont Dg1 T G3 M1-3 ins after 15 while G1 ins after 15^ab

2262* एका गर्भविनाशाय सपत्न्यै गरलं ददौ ।

[Dd1 पुत्र (for गर्भ) M3 विनाशार्थं T1 3 G2 M3 सा गरं T2 G3 M2 तु गरं(M3 रं [meta]) K(ed) सगर (for गरल)]

16 D1 M4 transp 16^ab and 16^cd —^ab) D1 M4 भार्गवं च्यवनं Ñ1 B1 D1 M4 °श्र(Ñ1 M4 °त)पाश्रितं (B1 M4 °त) D5 समा° (for उपाश्रित) D3 भार्गवच्यवनो राम भगवन्तमुपागमत् —After 16^ab G1 ins 2261* and then reads 15^cd —D1 reads 16^cd for the first time after 15^cd, repeating it here —^c) Ś1 B2-4 D1(first time) 3 4 6 चाप्युपागम्य, Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 G M1 3 साभ्यु°, B1 D1(second time) 2 3 7 चाभ्यु° (for समु°) —^d) Ñ B D1(first time) 2 M4 सा (for तु) Ś1 D5 गर्भं देवी न्यवेदयत्, D1(second time) 5 6 कालेऽभ्येत्याभ्यवादयत्, D4 7 काले चा(D7 या)सौ न्यवेदयत्

17 D3 om 17^ab —^a) Ś1 D6 T3 अभ्य(T1 °भ्य) वदद् Dt1 Dd1 Dm1 प्रीतो (for विप्रो) M4 तेन चैवाभ्यनु ज्ञाता —^b) Ś1 D6 वर दे, Ñ D4 7 वरेप्सु D3 वीरभू:, Dm1 धरे* (illeg) T1 2 पुत्रेप्सु M4 कालिन्दी Cg as in text (for वरेप्सुं) Ñ2 B2 M4 पुत्रजन्मने(M4 °न) G2 अवदन्मुनि —After 17^ab, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins.

2263* पुत्रस्ते भविता देवि महात्मा लोकविश्रुतः ।
धार्मिकश्च सुशीलश्च वंशकर्तारिसूदनः ।
कृत्वा प्रदक्षिणं हृष्टा मुनिं तमनुमान्य च ।
पद्मपत्रसमानाक्षं पद्मगर्भसमप्रभम् ।

[(l 2) K(ed) सुशीलश्च G3 सुगुणश्च (for सुशी°) —(l 3) Dt1 हृष्टा Cg as above (for कृत्वा) Dg1 तस्य Dt1 कृत्वा, Dd1 तुल्या Dm1 नत्वा G1 2 सा तु M3 3 दृष्ट्वा (for कृत्वा) T1 2 G3 अभिवाद्य च T3 M1 अनुज्ञाप्य च —(l 4) G1 °समानाक्षी G3 °पद्म (for °गर्भ) G1 पद्मसमगर्भा (for the post half)]

—^c) D3 तस्य (for सा) Ś1 D4 6 आगम्य (for °म्य) —^d) Dt1 T2 पत्नी (for देवी) Ñ B D3 M4 transp देवी and पुत्रं Dg1 Dt1 व्यजायत

18 ^b) Dd1 गर्भ (for गर्भ) —^c) T3 सगरेण सः G1 गरेण स हि —^d) Dg1 नाम्ना स Dt1 M3 तस्मात्स, T3 सत्र स (for जात स) —For 18 Ś1 Ñ B D1-7 M4 subst

2264* सह तेन गरेणैव ततोऽसौ सगरोऽभवत् ।

[D3 गरेणाथ (for °णैव) Ñ1 illeg B1 ततोयं, D1 3 4 5 तत स D6 ततासौ M4 तस्मात्स (for ततोऽसौ) Ś1 D4 सगर स ततोभवत् (for the post half)]

19 ^a) Ś1 D1 4-7 पु(D3 इ)क्ष्वाकु (for स राजा) Dt1 6 सागरो D1 राम (for नाम) Ñ B D3 M4 सगरश्चापि धर्मात्मा —^b) D3 स सागरम्, M4 स समुद्रम् (for य समुद्रम्) Ś1 उपानयत् D4 य समुद्रमुख मयत् (sic) —^c) Ś1 D6 तक्ष्णा Dt1 D1 3 5 G3 M4 दृष्ट्वा Cr m g t as in text (for इष्ट्वा) G3 सर्वाणि M4 नागेन (for वेगेन) —^d) Ś1 D6 भापयतम्, Dg1 T1 Cr त्रासयानम्, D1 3 5 भाव(D5 °प)यतम्(D6 °तीम्) D3 य असेयुर्, D4 7 व्यत्रासयद्, Dt1 Dd1 Dm1 T2 3 G M1-3 Ct त्रासयान, K(ed) Cm g as in text (for त्रासयन्तम्) M4 येनास्य तावद् हता —For 19 Ñ B subst

2265* दृष्ट्वा कपिलरूपेण यत्रास्य तनया हता ।
—After 19 D3 ins

2266* यस्याम्बीर्यसपत्नी हृदुत्थोपि सुदुर्मति ।
क्रूराचारसमाचार पितुरश्रयणे रत ।

20 ^a) Ñ B D1 असमंजा(Ñ1 °ज)श्च, Dt1 °संजसु; D1 2 3 5 7 °माञ्जस्तु T3 °मंते तु M3 अस***(moth eaten) (for °मञ्जस्तु) D1 तत्पुत्र —^b) B3 D1 सगरस्य च(D3 °स्यैव) M3 सगर** (damaged) T1 2 न श्रुत ; G1 3 M1 विश्रुत ; Cg न श्रुते (as in text) —Ñ2 reads 20^cd here for the first time repeating it after 21^ab —^c) Ñ1 जीवदेव तु (hypm) Ś1 D6 पितृत्यक्तु D3 सुपित्रा तु: G1 स्वपित्रा तु: M3 स पित्रे तु (for स पित्रा तु) —^d) D4 स पित्रा (for निरस्त) D3 पापकर्मा तत् Ś1 त पित्रा पापकर्मवित्

21 ^a) Ś1 D1 3 4-7 नाम, Dt1 T3 M3 वलि, Dd1 Dm1 M3 अस्य (for इति) Dg1 अंगुमाप (sic) —D1 om (hapl) 21^b-22^a —^b) Ś1 D6 धीर्यमतासमंजस (D6 °सर्) D1 असमंजस एव च —For 21^ab, Ñ B D3 M4 subst

2267* पुत्रोऽसमञ्जसस्यासीदंशुमानिति विश्रुतः ।

[D3 M4 असमंजस(M4 °सञ् [sic])पुत्रेषु (for the prior half) B3 न सुत (for वि°)]

भगीरथात्ककुत्स्थस्तु काकुत्स्था येन तु स्मृताः ।
ककुत्स्थस्य तु पुत्रोऽभूद्रघुर्येन तु राघवाः ॥ २२
रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादः सौदास इत्येवं प्रथितो भुवि ॥ २३
कल्माषपादपुत्रोऽभूच्छङ्खणस्त्विति विश्रुतः ।
यस्तु तद्वीर्यमासाद्य सहसेनो व्यनीनशत् ॥ २४
शङ्खणस्य तु पुत्रोऽभूच्छूरः श्रीमान्सुदर्शनः ।
सुदर्शनस्याग्निवर्ण अग्निवर्णस्य शीघ्रगः ॥ २५
शीघ्रगस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रशुश्रुवः ।
प्रशुश्रुवस्य पुत्रोऽभूदम्बरीषो महाद्युतिः ॥ २६
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः सत्यविक्रमः ।
नहुषस्य च नाभागः पुत्रः परमधार्मिकः ॥ २७
अजश्च सुव्रतश्चैव नाभागस्य सुतावुभौ ।
अजस्य चैव धर्मात्मा राजा दशरथः सुतः ॥ २८

C 2. 110. 31
B 2. 119. 31
L 2. 119. 30

—^{d}) N B D2 दिलीपाद (for °पस्य) —After 21 Ś1 D5 ins.:

2269* येन भागीरथी गङ्गा त्रिदिवादवतारिता ।
[D6 °वाप्य (for त्रि°तार°)]

22 D1 om. 22^{abc} (cf. v. l. 21) —^{a}) Ś1 D1 [illegible] काकुत्स्थ; Ś1 D1 [illegible] च काकुत्स्थ; Ś2 °त्स्थस्य (sic) B1 Dg1 D11 D13 Dm1 °त्स्थश्च (for ककुत्स्थस्तु) —M3 mostly damaged for ^{b} —^{b}) Dg1 राघवा (for तु स्मृता) Ś1 D1 [illegible] काकुत्स्थेऽत्युत्थत्वं यस्य; N D1 [illegible] M काकुत्स्थोऽपि यस्य स्मृता; B1 [illegible] विख्याता स्मृता; G1 [illegible] —^{c}) Ś1 Ś2 B D1 [illegible] T1 G1 काकुत्स्थ (T1 °त्स्थ स्य Ś1 Ś2 [illegible]) B1 G3 om. (s. [illegible]) D1 [अ य (for तु] [illegible] पुत्रोऽभूत् —^{d}) Ś1 N D1 [illegible] M1 [अ वि राघव D11 Dm1 G1 तु राघव; B2 रघुनाम स राघव

23 ^{a}) M3 पुत्रस्तु (by transp.) —^{d}) Ś1 D1 [illegible] सौदास; Ś2 [illegible] D1 सौदास T1 प्रथित (for प्रवृद्ध) D [illegible] —After 23^{ab} D1 ins. [illegible] —^{c}) N1 [illegible] (all [illegible]) —^{d}) G1 [illegible] N B M1 [illegible] —For 23^c D1 [illegible]

[illegible]

24 ^{a}) [illegible]

[illegible]

—For 23^e-24 Ś1 D1 [illegible] subst. while D1 ins. after 23^{ab}:

2271* योऽसौ शिविं महत् सङ्ग्रामे [illegible] ।
पुष्पमालो [illegible] ॥

[(l. 1) D1 [illegible] —(l. 2) Ś1 [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (D1 [illegible]) D1 [illegible]]

25 ^{a}) Ś1 B1 [illegible] D1 सविकाश M1 [illegible] B1 D1 om. (subst.) (for तु) Ś1 D1 [illegible] (Ś1 reads [illegible] in marg.) पुत्रोऽभूत् D1 [illegible] D1 [illegible] पुत्रोऽभूत् —B1 G1 om. (hapl.) 25^b-27^a —^{b}) Ś1 D1 [illegible] D1 M [illegible] (for [illegible]) —^{c}) N1 B1 [illegible] D1 [illegible] —^{d}) Ś1 D1 G1 [illegible] Ś1 B1 [illegible] D1 [illegible] M1 [illegible] (all to [illegible] wrong form)

26 B1 G1 om. 26 (cf. v. l. 25) —^{a}) Ś1 D1 [illegible] (s. c.) D1 [illegible] D1 [illegible] G1 M1 [illegible] (for [illegible]) —N1 om. (hapl.) from ^{a} to पुत्रो in ^{c} —^{b}) Ś1 [illegible] D1 [illegible] पुत्र D1 [illegible] पुत्र D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1 [illegible] N1 [illegible] D1 [illegible] —M1 om. [illegible] —^{c}) Ś1 D1 [illegible] D1 [illegible] —^{d}) D1 [illegible]

27 [illegible] 27^a (cf. v. l. 25) [illegible] (cf. v. l. 25) —^{b}) Ś1 D1 [illegible] —^{c}) [illegible] D1 [illegible] —^{d}) Ś1 [illegible]

28 ^{a}) [illegible] —For 28^{cd}, Ś1 D1 [illegible] subst.:

G 2 119 31 B 2 110 35 L 2 123 31

तस्य ज्येष्ठोऽसि दायादो राम इत्यभिविश्रुतः ।
तद्गृहाण स्वकं राज्यमवेक्षस्व जगन्नृप ॥ २९

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः ।
पूर्वजेनावरः पुत्रो ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते ॥ ३०

स राघवाणां कुलधर्ममात्मनः
सनातनं नाद्य विहातुमर्हसि ।
प्रभूतरत्नामनुशाधि मेदिनीं
प्रभूतराष्ट्रां पितृवन्महायशाः ॥ ३१

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे द्व्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०२ ॥

2272* यथानेहपि धर्मात्मा पुत्रोऽन्न समपद्यत ।

[D4 om (hapi) from the post half up to 28c Ś1 D4 समजायत (for °पद्यत)]

whereas N B D3 M4 subst for 28ab

2273* अनाश्च नाभागसुत पृथुश्री पृथिवीपति ।

[M4 तु (for च) Ñ2 नाभोगसुत]

—c) Ś1 (marg) D1 7 [अ]पि हि, Ñ B D3 [अ]पि च, D1 1 6 [अ]पि तु, G1 M2 [ए]व च (by transp) M1 चापि (for चैव) —d) M3 damaged for राजा T2 स्मृत (for सुत) —After 28, G1 ins

2274* यो जित्वा वसुधां कृत्स्नां दिव शासति च प्रभु ।
while G3 ins

2275* तत्सुतोऽभूद्दशरथ पिता ते सत्यसगर ।

29 a) Ñ1 illeg B1 4 [ऽ]पि (for ऽसि) B1 दायाद (sic) Ś1 D1 4 7 तस्य पुत्रोसि (D1 °सित) वै ज्येष्ठो D2 3 तस्य पुत्रोपि (D6 °स्तु) वै श्रेष्ठो —b) B2 इति (subm) (for इत्यभि) Ś1 D1 3 4-7 -सज्ञित (for विश्रुत) —D1 om 29cd —c) Dt1 तद्गृहाण (lacuna) Ś1 D3 6 प्रति गृहीत्व राज्य स्वम्, D2 प्रतिपद्य च राज्य स्वम्, D1 7 प्रति (D7 °ति)गृह्य स्वराज्यं त्वम् —d) Dm1 D5 अवेक्ष्य स्व D3 यतो, D7 T3 M3 जन (for जगन्) G1 अवेक्ष्य स्वर्गगो नृपं, G2 अवेक्ष्य स्वजनं नृप —For 29cd, Ñ B D3 M4 subst

2276* तुष्यस्व सर्वं वोदय्य राजपुत्र महायशा ।

[B4 तुदय Ms प्रत्यं (for वोदय्य) B2 4 महायशः, D3 °यशो, M4 °पुरे (for °पुत्र)]

30 a) Ś1 D1 3,4-6 तु Ñ2 च (for हि) —c) Ś1 D1 7 पूर्वजाद्यावर, D1 2 3 पूर्वजो नावर, G1 पूर्वजोऽवरज (for पूर्वजनावर) —d) M3 damaged up to ऽभिषि Dg1 Dt1 राजा Dd1 त्राता, Cg as in text (for राज्ये) Ś1 D1 3 4 7 राज्ये समभिषिच्यते —For 30cd, Ñ B D3 M4 subst

2277* स एव राज्येऽभिषिच्यस्व पूर्वजो हासि राघव ।

[M4 तद् (for स) B1 राज्याभि Ñ2 B2 [अ]भि (for [अ]भि)]

—Then Ñ1 cont

2278* तद्गानेयाव॰॰पुत्रो॰॰समभिषिच्य हि ।

31 a) N3 B3 M1 राघवेभ्य (M1 °वैर) (for °वाणा) Ś1 Ñ1 B1 3 4 D3 6 स (B1 तद्) राघवर्म कुल (Ś1 D1 यत)-यशमात्मन D2 3 स राघवेभ (D1 °व त) कुलमात्मन सदा, D7 स राघवीय कुलदक्षमात्मन D4 7 स राघवे वंशकुले स्वमात्मन —b) D4 स राघवराज्यं स D7 सनातनमाद्य G3 सनातन त्वं न Ś1 Dt1 D6 T3 Cg t विहंतुम्, M1 विमोक्तुम् (for विहातुम्) —c) B3 प्रभूतनागाम् (for °रत्नाम्) —d) Ś1 D1 6 ससमुद्रराज्यां Ñ B D1 2 4 5 7 M4 पितृवद्° (for प्रभूतराष्ट्रां) Dg1 reads रा ं पितृ in marg D6 पुत्रवान् (sic) M1 महती (for पितृवद्) B1 4 T M3 महायशा

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 2 4 6 7 व (D7 वा)सिष्ठवाक्य Ñ2 B1 3 4 D3 इक्ष्वाकु (Ñ2 °कू)वंशानुकीर्तनं B2 इक्ष्वाकुवंशकथनं, D4 वंशानुवर्णने वसिष्ठवाक्यं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 B1 3 D2 4 om, Ñ2 B3 M1 118 B4 D4 124, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 110, D1 170 D2 4 127 D7 116 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G with श्रीरामाय नमः.

१०३

वसिष्ठस्तु तदा राममुक्त्वा राजपुरोहितः ।
अब्रवीद्धर्मसंयुक्तं पुनरेवापरं वचः ॥ १
पुरुषस्येह जातस्य भवन्ति गुरवस्त्रयः ।
आचार्यश्चैव काकुत्स्थ पिता माता च राघव ॥ २
पिता ह्येनं जनयति पुरुषं पुरुषर्षभ ।
प्रज्ञां ददाति चाचार्यस्तस्मात्स गुरुरुच्यते ॥ ३
स तेऽहं पितुराचार्यस्तव चैव परंतप ।
मम त्वं वचनं कुर्वन्नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ४
इमा हि ते परिषदः श्रेणयश्च समागताः ।
एषु तात चरन्धर्मं नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ५
वृद्धाया धर्मशीलाया मातुर्नार्हस्यवर्तितुम् ।
अस्यास्तु वचनं कुर्वन्नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥ ६
भरतस्य वचः कुर्वन्याचमानस्य राघव ।
आत्मानं नातिवर्तेस्त्वं सत्यधर्मपराक्रम ॥ ७
एवं मधुरमुक्तस्तु गुरुणा राघवः स्वयम् ।
प्रत्युवाच समासीनं वसिष्ठं पुरुषर्षभः ॥ ८
यन्मातापितरौ वृत्तं तनये कुरुतः सदा ।
न सुप्रतिकरं तत्तु मात्रा पित्रा च यत्कृतम् ॥ ९

G 2 112 9
B 2 111 9
L 2 124 8

103

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नम

1 V3 missing up to 16 (cf v l 2 102 7) —ᵃ) Dt1 स, Cg as in text (for तु) D1 5 6 तथा (for तदा) M2 4 स वसिष्ठस्तदा (M2 °ष्ठस्तु त) राम —ᵈ) M4 [अ]ब्रवीद् (for [अ]पर)

2 V3 missing (cf v l 1) —ᵃ) B4 (इ)व, M4 हि (for [इ]ह) —ᵇ) M3 (inf B3 sec m) भवन्ति (for भवन्ति) B1 Dg1 Dt1 M3 सदा (for त्रय) —ᶜ) D1 आचार्यश्च D3 माता च (for काकुत्स्थ) —ᵈ) Ś1 Ñ B D4 सं त्रय (for राघव) D3 पिता च रघुनन्दन

3 V3 missing (cf v l 1) D1 4 5 7 om 3 —ᵃ) Ś1 D4 जनं, B1 देवं (for ह्येनं) —ᵇ) Ś1 Ñ B D1 3 6 M4 माता स्वर्थयत्यपि (B3 °यिष्यति) —T1 om (hapl) 3ᵈ–4ᶜ —ᵈ) Dg1 तस्मात्पूज्यो हि धर्मतः, G2 तस्माद्गुरुरिहोच्यते, Cr m g t as in text

4 V3 missing (cf v l 1) T1 om 4ᵃ (cf v l 3) —ᵃ) Ñ1 B1–4 चाहं, T2 (S हि ते (by transp) (for तेऽहं) B3 4 पुनर् (for पितुर्) —ᵇ) Ś1 B1 D1 2 3 4 M4 महाद्युते, N1 महामते (for परंतप) N1 B3 4 तथैव सुमहाद्युते, D3 तथैव च महामति, D1 7 पिता माता च राघव —ᶜ) Ś1 D1 3 4–7 राम (for कुर्वन्) —ᵈ) Ñ नातिक्रामेत् B1–4 नातिक्रामे, D4 alleg (for °वर्तेः) Ś1 D1 2 4–7 नातिक्र (D4 7 °मा)मितुमर्हसि

5 V3 missing (cf v l 1) Ś1 D3 4 7 om 5 —ᵃ) D1 2 इमे (for इमा) T4 om (sabin) M2 च (for हि) Ñ2 B1 2 3 ता, Ñ2 D3 त्वां (for ते) D1 पार्थिवाः D2 पार्षदाश्च (for परिषदः) M4 इमे हि पश्य ते रामा —ᵇ) Dt1 Ct ज्ञातयश्च Cr m g as in text (for श्रेणयश्च) Dg1 T G1 2 M1–4 Cr m g द्विजाश्चैव Dt1 Dd1 Ct नृपात्मजाः Dm1 परंतप, G2 द्विजाश्च (for समागताः) —ᶜ) Ñ B D1 2 एष पुत्र (D1 3 तात) सतां धर्मः T1 एषां स्वमाचरन्धर्मं, M4 एषां त्वं वचनं कुर्वन् —ᵈ) Ñ1 B नातिक्रामे (for °वर्तेः) G1 नातिवर्तस्व सतां गतिं

6 V1 missing (cf v l 1) Ñ1 B3 4 om 6–7 —ᵃ) Ś1 Ñ2 D1 4 6 7 मातुर्हंसि पूजितुं (Ñ2 °जनं D4 7 °तं) B1 2 D2 3 5 M4 मातुर (B3 °र्ना)र्हसि लङ्घितुं (B3 °तं) —ᶜ) Ñ2 तस्यास्त्व, B1 तस्यास्तद्, B3 तस्मात्वं, Dt1 Dd1 Dm1 D2 7 अस्या हि (D1 7 °स्य) D1 3 5 M4 अस्यास्त्वं, T1 ह्यस्यास्तु (for अस्यास्तु) —ᵈ) Ś1 Ñ2 D1 4 5–7 सतां धर्ममाप्नुहि, B1 2 नातिवर्तस्व तद्गतिं

7 V3 missing (cf v l 1) Ñ1 B3 4 om 7 (cf v l 6) —ᵃ) M4 सर्वं (for वच) —ᵇ) Ś1 D4 याचतो रघुनन्दन —ᶜ) M3 तु (for त्वं) Ś1 D1 4 7 ना(Ś1 न्या)त्मानमभि(D1 7 °ति, D4 °ति)वर्तें(D4 °र्थे)था , B1 2 आत्मानं ना(B3 मा)तिवर्तस्व —ᵈ) Ś1 Ñ2 B1 D1 4–7 पराक्रम (N2 °म) B1 D3 T1 2 °क्रम Dt1 Dd1 M3 °क्रम ; Cg as in text (for °क्रम)

8 V3 missing (cf v l 1) —ᵃ) M3 वचनम् (for मधुरम्) Dt1 स, Dm1 T1 2 G1 M3 सन् (for तु) Ñ B D3 M4 एवमुक्त स(B3 तु) मधुरं Dd1 एवं मधुरमुक्त मत् —ᵇ) D2 प्रिय (for स्वयम्) —ᶜ) Ś1 D1 2 4 6 7 समासीनः Ñ1 B समासीनं, N2 D3 M4 तदासीनं (for समा°) —ᵈ) B1 D3 पुरुषर्षभं

9 V3 missing (cf v l 1) —ᵇ) M3 मानवे (sic) (for तनये) —l or 9ᶜᵈ, Ś1 Ñ B D1 7 M4 subst

2 79* मातापितृभ्यां यो वृत्तिं तस्य कुर्वन्ति मानवाः ।

[D1 9 पूर्व D4 6 M4 वे(D4 6) वृत्तिं (for यो वृत्तिं) Ñ2 B मातापितृ सदृश(Ñ2 वे हु स्व [sic]) (for the prior half)] —ᵃ) B1 न स्व , D4 कुर्व T1 न स (for न सु) Ñ1 B1 D4 न सु(B1 2)शितिकर्तुं Ś1 Ñ1 B1 2 D1 4–7 M4 शक्यं Ñ2 तत: B2 शक्य B1 तस्यं D4 ज्ञेयो (for तत्तु) D1 न किंचित्

G. 2 110 10
B. 2 111 10
L. 2 124 9

यथाशक्ति प्रदानेन स्नापनाच्छादनेन च ।
नित्यं च प्रियवादेन तथा संवर्धनेन च ॥ १०
स हि राजा जनयिता पिता दशरथो मम ।
आज्ञातं यन्मया तस्य न तन्मिथ्या भविष्यति ॥ ११
एवमुक्तस्तु रामेण भरतः प्रत्यनन्तरम् ।
उवाच परमोदारः सूतं परमदुर्मनाः ॥ १२
इह मे स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे ।
आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे न प्रसीदति ॥ १३
अनाहारो निरालोको धनहीनो यथा द्विजः ।
शेष्ये पुरस्ताच्छालाया यावन्न प्रतियास्यति ॥ १४
स तु राममवेक्षन्तं सुमन्त्रं प्रेक्ष्य दुर्मनाः ।
कुशोत्तरमुपस्थाप्य भूमावेवास्तरत्स्वयम् ॥ १५
तमुवाच महातेजा रामो राजर्षिसत्तमः ।
किं मां भरत कुरुषे तात प्रत्युपवेक्ष्यसि ॥ १६

वर तेपा —[d]) Ś1 D2.4.7 T1 M4 पित्रा मात्रा (by transp), Cv r m g as in text (for मात्रा पित्रा) D3 सत्कृत, M3 सत्कृत (for यत्कृतम्)

10 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ B D2.4–6 त(D2 य)थाश(B D3 °स)न, T2 यद्वा शक्ते, M3 यथा शास्त्र, Cr m g t as in text (for यथाशक्ति) B1 प्रसादेन, D3 न दानेन (for प्रद°) M4 स्नातस्य परिपाल्येन —[b]) Ñ2 B1 शयन, B2.4 T2 M4 स्ना(B3 स्न)पन, D3 स्थापन (for स्नापन) Ś1 D6 शयनाच्छादनादिना, Ñ1 स्नाना-सनाच्छादनेन च (hypm) Dt1 Dd1 Dm1 T1 G1.3 M1.2 Cv r g स्ना(Dt1 Dd1 T1 स्ना)पनोच्छादनेन च —[c]) T2 नीत्या च, G3 सततं (for नित्यं च) M4 क्रियाणां लेमनाच्चापि —B2 lacuna for 10[d] —[d]) G1 सता (for तथा) G3 सवर्धितेन (for संवर्धनेन)

11 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ2 D1.2.4.7 राजा गुरुर् (for स हि राजा) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D1.2.4–7 दशरथ (for जनयिता) —[b]) Ś1 Ñ2 D6.7 तथा (for पिता) Ś1 Ñ B Dt1 Dd1 Dm1 D6.7 जनयिता (for दशरथो) D1.2.4.5 पिता (D4 तथा) जनयिता च मे —[c]) Ś1 D1.2.4–7 सम्श्रुत यन्, N B प्रतिज्ञात, D3 प्रतिज्ञाय, T2 आत्मा त यन् (sic) M3 प्रतिज्ञा या (for आज्ञातं यन्) Dt1 Ct आज्ञापयन्मा यत्तस्य —[d]) G3 om न Ñ1 B D3 न कार्यं वारयमन्यथा, M4 न युक्तं कर्तुमन्यथा —After 11, Dm1 ins राम

12 V1 missing (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 Dt1 उक्तेन, Ñ1 B2–4 Dg1 Dd1 Dm1 D3.4.6.7 T G1 M3.4 उक्ते तु (for उक्तस्तु) —[b]) Ś1 Ñ B D3.6 M3 तदनंतर (for प्रत्य°) —[c]) Ś1 D6.7 चन्दितोरस्क, B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1–3.5 T1.2 M3.4 विपुलोरस्क (D1 °स्क) D3 परमोरस्क, Cg as in text (for परमोदार) —[d]) D3 तत, D1 राम D7 स त, T2 सुत (sic) (for सूतं) B1 परमदु:खित (for °दुर्मना)

13 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om (hapl) 13–15[ab] —[a]) Dt1 तु (for मे) —[b]) D7 illeg for कुशानास्तर T1.2 कुशान् (for कुशान्) Ñ B1 सत्वर क्रियतां कुशैः, B2–4 D3 क्रियतां स(D3 स)त्वर (B4 °रं) कुशैः, M3 क्रियतां प्रस्तर कुशैः —[c]) D3 आर्ये (for आर्यं) —[d]) Ñ2 Dt1 D1 M1 मे स, D3 कार्यं (for मे न)

14 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 14 (cf v l 13) ※ Ct एतदुत्तर निराहार इत्यादि पद्यं प्रक्षिप्तमिति कतकाशयः । ※ —[a]) Dt1 D1–3.5.6 G1 निराहारो (Dt1 °री) Cg as in text (for अनाहारो) B1 D1.2.4–7 निरालोको, Dd1 यथा लोको (for निरालोको) —[b]) Ñ1 B1.3 D3 M4 यथालस, B2 यथालय, B4 यथावर (for यथा द्विज) Ñ1 हीनो धनहीनोऽस (sic) —[c]) Ñ2 B1.3 Dt1 Dd1 Ct शये, Dg1 शिष्ये (sic), D3 शैष्ये (sic) T1 G3 शेषे (sic) Cg as in text (for शेष्ये) G3 damaged from स्ता up to म in [d] Ñ2 B1–3 छायाया, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G1.3 M3 शालाया: (for शालाया) Ñ1 शापुर स्तस्तच्छालाया (sic) B4 शये पुरस्तच्छाया (sic) D1.2.3 पुर (D4.7 °स) शयिष्ये शय्यायां —[d]) B2 न, Dt1 Dd1 Dm1 Ct मा, D3 M3 मे (for न) B3 प्रतियास्यति, D3 M3 न प्रसीदति D3 यावन्मावत्त यास्यति

15 V1 missing (cf v l 1) Ś1 om 15[ab] (cf v l 13) G3 om up to तु in 15[b] —[a]) Ñ B अभिवीक्ष्य, Dm1 प्रपेक्षत, D3 M4 च समेक्ष्य, Cg t as in text (for अवेक्षन्त) —[b]) Ñ B भरत (B1 °तम्, B2 °तो) D3 M3 सुमंत्र (for सुमन्त्र) Ñ B1.2.4 च (B2 [s]/वि) सु, B3 चापि (for प्रेक्ष्य) D3 M4 लक्ष्मण च सुदुर्मना —Before सं in दुर्मना, G3 wrongly reads 17[ab] up to रा in ना for the first time, repeating it in its proper place —[c]) Ñ2 B2.3.4 D3 कुशास्तीर (for कुशोत्तरम्) B4 उपास्तीर्य, Dd1 Dm1 G3 M2 Ct अवस्थाप्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) Ś1 D6.7 कुशास्तीर्य्युपस्थाप्य Ñ1 कुशान्स्वमास्तरस्थाप्य (sic) B3 कुशानानीय सूत त, D1 कुशास्तर समुत्थाय, D2 कुशोस्तीर्यं रुपास्थाय (sic) D3 कुशांतीरेरुस्थाय, D4 कुशास्वत उपस्थाय, M4 कुशास्तरमुपस्थाप्य —[d]) Ś1 [अ]तरत्, N B M4 [अ]स्तृणो(B1.2 M4 °णो)त्, Dt1 Dd1 Ct [अ]दिशत्, D3 [आ]स्तिर्णोत् (sic) D7 [आ]स्तरन् (sic) Cr m g as in text (for [आ]स्तरत्)

16 V1 missing (cf v l 1) D3 reads 16[a] in marg —[a]) Ñ B D6.7 नंदन (for सत्तम) Ś1 D1–3.5 M3.4 रामो राजीवलोचन —[c]) B3 मा (for मां) B2 कुर्वाणस् (for कुरुषे) —D3 om (hapl) from क्ष्यसि up to प्रत्युपवे in 17[d] —[d]) Ś1 D1.2.4–7 इह, Ñ1 आर्त्त, G1 मम

ब्राह्मणो ह्येकपार्श्वेन नरान्रोद्धुमिहार्हति ।
न तु मूर्धाभिषिक्तानां विधिः प्रत्युपवेशने ॥ १७
उत्तिष्ठ नरशार्दूल हित्वैतद्दारुणं व्रतम् ।
पुरवर्यामितः क्षिप्रमयोध्यां याहि राघव ॥ १८
आसीनस्त्वेव भरतः पौरजानपदं जनम् ।
उवाच सर्वतः प्रेक्ष्य किमार्यं नानुशासथ ॥ १९
ते तमूचुर्महात्मानं पौरजानपदा जनाः ।
काकुत्स्थमभिजानीमः सम्यग्वदति राघवः ॥ २०
एषोऽपि हि महाभागः पितुर्वचसि तिष्ठति ।
अत एव न शक्ताः स्मो व्यावर्तयितुमञ्जसा ॥ २१

G 2 120, 24
B 2 112 23
L 2 111 20

(for तात) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 3 T1 प्रत्युपवेक्ष्यसे, Dg1 °क्ष्यसि (for °वेक्ष्यसि) G3 तातराज प्रत्युपेक्ष्यसि

17 V1 missing (cf v l 1) D2 om up to प्रत्युपवे in 17^{d} (cf v l 16) —^{a}) Dg1 [ऽ]प्येक, D1 ह्येव (for ह्येक) M3 पादेन (for पार्श्वेन) —^{b}) Dd1 राजन् (for नरान्) Ś1 D5 स्वपमास्तीर्य संविशेद्, Ñ B D2 4 शयान् नरान्(D2 4 शयमान) पुर दहेत्, D1 M3 परान्दहि(M3 °र्दृमि) तुमर्हसि(M3 °ति) D3 7 शयमान पुर दहेत् —Before में in 15^{ab} G3 wrongly reads 17^{ab} for the first time up to रा in नरा —^{c}) N3 B3 G1 Cm g मूर्ध्ना(G1 Cm g °र्ध्ना)भिषिक्तानां, Cr as in text (for मूर्धाभिषि°) —^{d}) M3 राज्ञः Cm as in text (for विधि) B2 4 प्रत्युपवेशनात्, D3 °तिष्ठते (for °वेशने)

18 V1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ B Dg1 D1-7 राज (for नर) —^{b}) D3 व्रत (for हित्वा) —After 18^{ab} B3 ins

2280* गच्छस्व कुरु सौमित्रे प्रीतिमं भरतस्य तत ।

—^{c}) Dt1 Dm1 D1 4 पुरवर्यम् (sic) Ś1 परिवारान्वित क्षिप्रम् —^{d}) Ś1 D1 3 4 7 गच्छ (for याहि) —For 18^{cd} N B D3 M3 subst

2281* अयोध्यां गच्छ शीघ्र त्वं कुरु कार्यं पितुर्वच ।

[D3 M3 पुरीमयोध्यां गत्वा त्व (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont

2282* गत्वा यथासि संदिष्टस्तथा भरत धर्मवान् ।
अनुपालय धर्मेण प्रजा स्विष्टा इव प्रजा ।

[(l 1) B3 4 यथा (for भरत) N1 संदिष्ट (for °ष्ट्स्) M3 कुरु च (for भरत) —(l 2) N2 अनुमानेद (sic) (for °पालय) N1 स्विष्टा B1 स्विष्ट (for स्विष्टा) D3 M3 प्रजास्त्व स्वा भजा स्व (for the post half)]

19 ^{a}) V1 स्वेव B1 स्वे* D3 स्वत्र (for स्त्वेव) B3 आसीनस्तेषु भरत —D3 om (hapl) from दं जनम् in ^{b} up to जानप in 20^{b} —^{b}) V1 D2 4 7 पदाञ्जनान् —After 19^{ab} D1 ins 2283* —^{c}) Ś1 V1 B2 3 D2 4 7 सर्वान्स, B1 सर्वानभि (hypm) D3 सानभि M3 वचन (for सर्वत) —^{d}) N3 Dm1 D7 किमर्थं D3 किमार्ये (for किमार्यं) N V1 B1 3 4 D1 4-7 [अ]नुशासथ(D1 °सथ) (for [अ]नुशासथ)

20 D1 om up to जानप in ^{b} (cf v l 19) —^{a}) Dg1 तथा, Dt1 M3 तदा, Cm g as in text (for तम्) —G2 om (hapl ?) from 20^{b} up to 22^{a} —After 20^{ab}, Ñ B D3 M3 ins while D2 ins after 19^{ab}

2283* भरतं बाष्परक्ताक्ष रामानुजमविक्लवम् ।

[B1 3 4 विह्व (for विक्लवम्)]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 B D1 7 M3 अभि(Ñ1 °नु)जानीम काकुत्स्थ (D1 4 5 3 °त्स्थ) —^{d}) D7 तिष्ठति (for वदति) Dt1 राघवः Ct राघव (as in text) Ś1 D4 5 सम्यक् तिष्ठति राघवः Ñ B D3 M3 सत्यधर्मपरायणं —After 20 Ñ B ins D7 ins after 2286*

2284* वक्तुं न शक्नुम भेदात् हि न श्रोष्यते वच ।

[B3 वद्वु (for वक्तु) D3 न शक्नमस्तेन वक्तुं (for the prior half)]

while M3 ins

2285* तेन वक्तुं न शक्ष्यामो न हि श्रोष्यति नो वच ।

21 G1 om 21 (cf v l 20) —B3 reads up to अत एव न in ^{d} in marg —^{a}) Ś1 V1 D1 3 4-7 पितुर्यथा, N B D3 M3 पितुर्वच(Ñ2 °च) G1 एकोऽपि हि (for एषोऽपि हि) V2 Dt1 महाभागो(Dt1 °ग) Ct as in text (for महाभाग) —^{b}) Ś1 V1 D1 4 7 वचने तिष्ठति ध्रुव, Ñ B D3 M3 वचन परि(D3 मति)पालयन् —After 21^{ab}, N B D3 M3 ins

2286* न गुरूणां न मातॄणां न तत् श्रोतुमिच्छति ।

[B3 न्यथ D2 न गुरु M3 नोत्सहत (for न तत्)]

—Thereafter D3 cont 2284*

—^{c}) D3 M3 एन (for एव) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3 T1 3 M2 3 सम T3 ते (for स्मो) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 स्त(Ś1 स्त) तो न(Ś1 D5 तु V1 ना B1 *)शक्नुमो हेन D1 तथा न शक्नुमो हेन —^{d}) V1 D1 4 7 M3 ओजसा (for अञ्जसा) Ś1 D5 नि(D4 वि)वर्तयितुमोजसा —After 21 Ñ B D3 M3 ins

2287* धृतिमन्त स्थित सत्ये रामं दयितबान्धवम् ।
नैव शक्नुम आलयितु सत्याभसत्यपरायण ।
हिमवानिव शैलेन्द्रो वायुना क्रमनैरिषा ।

[(l 1) M3 मति (for धृति) D3 धर्मे (for सत्ये) —(l 2) B3 D3 M3 [ए]व (for [ए]व) Ñ1 B1 शक्ये

G 2 111 1
B 2 111 21
L 2 124 21

तेषामाज्ञाय वचनं रामो वचनमब्रवीत् ।
एवं निबोध वचनं सुहृदां धर्मचक्षुषाम् ॥ २२
एतच्चैवोभयं श्रुत्वा सम्यक्संपश्य राघव ।
उत्तिष्ठ त्वं महाबाहो मां च स्पृश तथोदकम् ॥ २३
अथोत्थाय जलं स्पृष्ट्वा भरतो वाक्यमब्रवीत् ।
शृण्वन्तु मे परिषदो मन्त्रिणः श्रेणयस्तथा ॥ २४
न याचे पितरं राज्यं नानुशासामि मातरम् ।
आर्यं परमधर्मज्ञमभिजानामि राघवम् ॥ २५
यदि त्ववश्यं वस्तव्यं कर्तव्यं च पितुर्वचः ।
अहमेव निवत्स्यामि चतुर्दश वने समाः ॥ २६
धर्मात्मा तस्य तथ्येन भ्रातुर्वाक्येन विस्मितः ।
उवाच रामः संप्रेक्ष्य पौरजानपदं जनम् ॥ २७

(for °श्वश्रू) Ñ B1 सपराक्रम, B3 M4 °परायण (for °दश) —(l 3) Ñ B2 -वारिणा (sic) (for -वैरिणा)]

—Thereafter Ñ B ins an addl colophon

[*Sarga name* Ñ B भरतप्रत्युद्दे(Ñ1 B1 3 °वे)ः —*Sarga no* Ñ1 B2 ? om Ñ2 B3 119 B4 115]

—After 21, V1 ins

2287* कृत तु कैकेय्या वचन तथा मद्विप्रिय कृताम् ।
भ्रातृताभ्या च वचन पितर त महामतिम् ।

[(l 1) (hypm)]

—Thereafter V2 reads 1-11^{ab} of 2 104

22 G1 om 22^{a} (cf v l 20) —^{b}) D2 एषा (for तेषाम्) Ś1 V1 D5-7 वचनमाज्ञाय (by transp) D1 2 वचनमादाय (for आज्ञाय वचन) —G2 om (hapl) 22^{c}-24^{b} —^{c}) Ś1 V1 D2 5-7 एतत्, D1 एकम्, T1 एन (for एव) Ś1 निरोध, D1 पुरार्थं, T2 विबोध (for निबोध) —^{d}) Ś1 V1 D1 2 4-7 सर्वेषा (for सुहृदा) —For 22, Ñ B D3 M4 subst.

2288* पौराणा तु वच श्रुत्वा राघव पौरवत्सल ।
प्रहर्षमतुल लेभे प्रहृष्टश्चेदमब्रवीत् ।
वेदवेदाङ्गविदुषा ब्राह्मणानां तपस्विनाम् ।
उपपन्न च युक्त च वचन ज्ञानचक्षुषाम् ।

[(l 1) Ñ1 च (for तु) M4 वचन (for तु वच) M4 धर्मवत्सल —(l 2) M4 संप्रहृष्टमना भूत्वा (for the prior half) —M4 om l 3 —(l 3) D3 यशस्विनां (for तपस्विनाम्) —(l 4) B1 धर्मयुक्त विशेषत (for the post half)]

—After 22, all the above MSS ins (Ñ B1-3 ins. l 1-14 after 2288* and l 15-17 after 23^{ab}) a passage relegated to App 1 (No 28)

23 D1 G2 M1 om 23 (for G2 cf v l 22) —^{a}) D1 मम (for एतच्) D3 तत एतद्द्वय श्रुत्वा —^{b}) V1 पश्यामि, Dd1 D7 त पश्य (for संपश्य) —After 23^{ab}, Ñ B1-3 ins. l 15-17 of App 1 (No 28) —Ñ B om 23^{cd} —^{c}) T1 2 G1 महाभाग (for °बाहो) —^{d}) Ś1 D6 संस्पृशस्व, D1 मा न स्पृशः D3 मां स्पृशस्व, D4 7 स्पृश त्वं च (for मा च स्पृश) V1 यथा (for तथा)

24 G2 om 24^{ab} (cf v l 22) —^{a}) D2 स्पृष्ट्वा (for स्पृ°) —For 24^{ab}, Ñ B D3 M4 subst

2289* उपस्पृश्योदकं वीरो वाक्यमेतदुवाच ह ।

[M4 धीरो (for वीरो)]

—^{c}) M3 (*inf lin sec m*) न (for मे) D1 परिषद, M4 पारिषद्या (for °दो) —^{d}) Ñ B D3 M4 मातरम्, Dt1 शुश्रुषुम् (sic) D2 श्रेष्ठयस् (for श्रेणयस्) V2 सन्निपात्य द्विजातय —After 24, Ñ B D3 M4 ins

2290* अनुरक्ताश्च सुहृद पौरजानपदास्तथा ।
भवन्ति श्रोतुमिच्छामि सर्वेरेव विशेषत ।
विशुद्धिं दातुमिच्छामि गर्हितस्यास्य कर्मण ।

[(l 1) D3 तु (for च) D3 जना (for तथा) —(l 2) B1 2 M4 श्रुतम्, D3 श्रुतिम् (for श्रोतुम्) B3 [अ]विशेषत —(l 3) Ñ B2 4 ज्ञातुम् (for दातुम्)]

while D3 ins

2291* मया च पैतृक वाक्य कर्तव्यं सत्यमेव हि ।

25 B1 om 25-27^{b} D3 om 25^{ab} —^{a}) M4 शोचे (for याचे) Ś1 V1 D2 4 7 पैतृक (for पितर) Ñ2 द ययाचे च पितर, B2-4 न राज्य पितर याचे —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1 4-7 [अ]नुशोचामि, Ñ2 B2-4 M1 °शासिम च, Dg1 G2 M1 °शास्मि, Cr m g t as in text (for °शासामि) D3 नानुयाचाचेतरी (corrupt) —^{c}) Dt1 गुरु (for आर्यं) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-7 T2 M3 Cr *p* m g t नानुजानामि, Ñ2 B2-4 नात्र°, D1 अनु°; D2 °गच्छामि, D7 M4 नार्थयामि च (M4 न) Cr ns in text Cm *p* *t p* नाभि° (for अभिजानामि)

26 B1 om 26 (cf v l 25) —^{a}) Ś1 D4 6 7 गन्तव्यं (for वस्तव्यं) —^{b}) M4 वा (for च) Ś1 Ñ V1 D2-4 D1-7 कर्तव्य वचन पितु —^{c}) B2 4 D3 M4 एतानि वत्स्यामि —^{d}) D1 2 च ते (for वने) Ś1 D6 T2 2 transp वने and समा Ñ B2-4 D3 M4 वर्षाणीह (D3 °णि च) चतुर्दश

27 B1 om 27^{ab} (cf v l 25) —^{a}) B3 सर्वात्मा (for धर्मा°) Ñ B2-4 T2 M1 स तु (for तस्य) Ñ1 Dt2 Dd1 Dm1 M4 सत्येन (for तथ्ये°) Ś1 V1 D1 2 4-7 धर्मात्म (Ś1 °त्मा)न (D1 ना) स ते (V1 समे)नाथ (D3 °थ) D2 सत्यागा स तु सत्येन —^{c}) B3 राम (for °म) —^{d}) V1 -जानपदैः D3 -ग्रामपदा (sic) (for °पदं) D5 पौरजानपदाञ्जनान् .

विक्रीतमाहितं मौल्यं यत्पित्रा जीवता मम ।
न तल्लोपयितुं शक्यं मया वा भरतेन वा ॥ २८
उपधिर्न मया कार्यो वनवासे जुगुप्सितः ।
युक्तमुक्तं च कैकेय्या पित्रा मे सुकृतं कृतम् ॥ २९
जानामि भरतं क्षान्तं गुरुसत्कारकारिणम् ।
सर्वमेवात्र कल्याणं सत्यसंधे महात्मनि ॥ ३०
अनेन धर्मशीलेन वनात्प्रत्यागतः पुनः ।
भ्रात्रा सह भविष्यामि पृथिव्याः पतिरुत्तमः ॥ ३१
वृतो राजा हि कैकेय्या मया तद्वचनं कृतम् ।
अनृतान्मोचयानेन पितरं तं महीपतिम् ॥ ३२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे त्र्यधिकशततमः सर्गः ॥ १०३ ॥

---

28 ^a) Ś1 D6 विक्रीतम् [illegible] B1 विक्रीतम् (for विक्रीतम्) Ś1 D[illegible] M1 माहृतं G1 मां हितं (for माहितं) [illegible] B D[illegible] मूल्यं D3 मूल्यं (for मौल्यं) [illegible] —^b) B3 यस्त्विया Ś1 जीवितं D[illegible] M[illegible] जीविना (for जीवता) D3 मया (for मम) —^cd) D[illegible] न तु M[illegible] (for न तत्) Ś1 D[illegible] लोपयितुं B[illegible] (for [illegible]) [illegible] (for °) Ś1 B1(s. p. fin.) D[illegible] M[illegible] (for first वा) D[illegible] M[illegible] (for second वा) [illegible]

29 ^a) Ś1 [illegible] D[illegible] T[illegible] (before corr. as in text) [illegible] M1 (sup. lin.) [illegible] Ś1 Ñ1 D[illegible] (for न) —^b) Ś1 D1 G1 [illegible] as in text (for °) G1 जुगुप्सितं [illegible] B [illegible] M[illegible] —^cd) Ś1 [illegible] कैकेय्या [illegible] कैकेय्या (s.c.) B D[illegible] M[illegible] [illegible]

30 Tr om. (33, 1)=3 ^a —^a) [illegible] as in text [illegible] —^b) [illegible] —^c) [illegible] —^d) [illegible] (for सर्वम्)

31 Tr om. 31 (cf. v.l. 32) —^a) D[illegible] (for धर्म°) —^b) N1 प्रत्यागतो सहसा (s.c.) [illegible] °गतः पुनः B °गतोऽपि च D1 °गत [illegible] M1 °गतो [illegible] (for °गतः पुनः) —^d) G1 M1 पृथिव्यां (for °व्याः) Ś1 [illegible] D[illegible] पृथिव्यामहमीश्वर

32 Tr om. 32^ab (cf. v.l. 30) [illegible] —^a) M1 हि राजा (by transp.) —For 32^ab Ś1 [illegible] D[illegible] subst.:

^(1)* [illegible] कैकेय्या [illegible]

[Ś1 D[illegible] (for [illegible]) D[illegible] (for [illegible]) D[illegible] (for [illegible])]

while [illegible] B M[illegible] subst.:

^(2)* [illegible] कैकेय्या [illegible]

[D[illegible] (for [illegible])]

—^cd) [illegible] D[illegible] (for [illegible]) D[illegible] मोचयानेन D[illegible] (s.c.) (for मोचयानेन) [illegible] [illegible] —After 32 Ś1 [illegible]

[illegible]

Colophon [illegible]

१०४

G 2.122.1 B 2.112.1 L 2.125.1

तमप्रतिमतेजोभ्यां भ्रातृभ्यां रोमहर्षणम् ।
विस्मिताः संगमं प्रेक्ष्य समवेता महर्षयः ॥ १
अन्तर्हितास्त्वृषिगणाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
तौ भ्रातरौ महात्मानौ काकुत्स्थौ प्रशशंसिरे ॥ २
स धन्यो यस्य पुत्रौ द्वौ धर्मज्ञौ धर्मविक्रमौ ।
श्रुत्वा वयं हि संभाषामुभयोः स्पृहयामहे ॥ ३
ततस्त्वृषिगणाः क्षिप्रं दशग्रीववधैषिणः ।
भरतं राजशार्दूलमित्यूचुः संगता वचः ॥ ४
कुले जात महाप्राज्ञ महावृत्त महायशः ।
ग्राह्यं रामस्य वाक्यं ते पितरं यद्यवेक्षसे ॥ ५
सदानृणमिमं रामं वयमिच्छामहे पितुः ।
अनृणत्वाच्च कैकेय्याः स्वर्गं दशरथो गतः ॥ ६
एतावदुक्त्वा वचनं गन्धर्वाः समहर्षयः ।
राजर्षयश्चैव तथा सर्वे स्वां स्वां गतिं गताः ॥ ७

104

V1 D1.2.3 continue the previous Sarga Dm1 begins with ॐ, M1.2 with श्रीरामाय नमः

1 V1 reads 1-11ab after 2287cd — a) Ñ1 B अथ (for तम्) — b) B4 om (hapl) भ्रातृभ्यां B रोमहर्षणं, M3 रोमहर्षणं — c) Ñ Dt1 Dd1 Dm1 T3 Cr समुपेता, Dg1 reads in marg (for समवेता)

2 For sequence in V1 cf v l 1 B2 M3 om (hapl) 2ab — a) M2 अंतर्गीतास् (sic) (for °र्हितास्) Dt1 Dd1 D6 मुनिगणाः, Dm1 D3 T3 G2 Cr m g ऋषि° (for त्वृषि°) Ñ B1.3 गन्धर्वा समुनिगणा, B4 सगन्धर्वा मुनिगणा, M4 अत्यर्चिता महर्षिगणा — b) Dt1 D5 स्थितास्, Cr m g as in text (for सिद्धास्) B4 समहर्षय —For 1-2ab, Ś1 V1 D1.2.4.5.7 subst D3.4 subst for 1

2295* अथ त देशमागम्य गन्धर्वसहिता द्विजा ।

[D3.4 आगत्य (for °म्य) D3 तत (for द्विजा)]

— c) Ś1 Ñ V1 B Dg1 D1-7 transp तौ and भ्रातरौ Ś1 D6 महावीरौ; V1 D1.2.4.5.7 G2.3 M1 °वीर्यौ; D4 °सत्त्वौ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 M2.3 °भागौ (for °त्मानौ) — d) M4 राघवौ (for काकुत्स्थौ)

3 For sequence in V1 cf v l 1 — a) M2.3 यत्र (for यस्य) Ś1 Ñ B D1-7 M4 धन्य स (B4 om after स) यस्य (D3 तस्य, M4 यत्र) पुत्रौ वा (Ñ B1.3 M4 द्वौ) V1 धन्यात्मयस्य पुत्रौ वाम्; Dt1 सदार्यौ राजपुत्रौ द्वौ — b) Ś1 Ñ1 V1 B1.3.4 Dg1 D1-7 सत्यविक्रमौ, G1.2 धर्मवत्सलौ, Cv r m g t धर्मविक्रमौ (as in text) — cd) Ś1 Ñ V1 B2.3 D1.3-7 वां तात (V1 B3 D3 तत्र) B1.4 ताभ्यां च D1.4 च ततः, M4 च तात (for वयं हि) Ś1 V1 D1.2.4.7 संभाषम् Ś1 Ñ2 V1 B D1.2.5-7 G M1.4 उभाभ्यां Ñ1 भवतयां (for उभयो) D4 अन्वरतां तात संभाषसुभाभ्यां स्पृहयामहे

4 For sequence in V1, cf v l 1 — a) G1 स्वर्गिगणा V1 D1.4.7 सर्वे, M4 शीघ्रं (for क्षिप्रं) Ś1 Ñ B D1.2.4.5 ततो मुनि(Ś1 D4 देवा, D5 महर्षि)गणाः सर्वे — c) G3 M1 रघु (for राज) — d) N2 B2-4 G3 ऊचुस्ते (for इत्यूचु) Ś1 V1 D1.3.4-7 सगता मिथ (V1 इव), Ñ B1.3.4 M4 स्व(B3 [s]थ)गता वच, B2 [s]थागत वच, T3 G3 समागता (G3 °त) वच

5 For sequence in V1 cf v l 1 — a) D2.5 कुलजात V1 कुलज्ञात महाप्राज्ञ — b) V1 D1-3.5 धर्मवृत्त (V1 °त्त) T1 महाव्रत, M3 °वृत्त (for महावृत्त) V1 D5 महायशा, M4 °वृते — c) M4 श्राव्य (for ग्राह्य) Dg1 ग्राह्यरामस्य Ñ1 B वचन, Dm1 वाक्यं ते (sic) (for वाक्य ते) V1 रामस्य वाक्य ते कार्यं — d) B1 om पितरं B4 यद्यपेक्ष्यसे, Dg1 G1.3 यद्यपेक्ष(Dg1 °क्ष्य)से, Cr m g t यद्यवेक्षसे (as in text)

6 For sequence in V1 cf v l 1 — ab) Ñ B तेनानृणम्(B1 °ण्यम्) D3 आनानृतम्; M4 अनावृत्तम् (for सदानृणम्) Dg1 reads राम in marg Ñ2 इच्छाम वै (for °महे) V1 D1.2.4 अनृणावादिम राम(V1 प्राज्ञ)मर (D3 °पि)मच्छाम(V1 D1 [before corr] °मि) वै(V1 नौ)पितु — cd) D3 आनानृत तु M4 अनावृत च (for अनृणत्वाच्च) N V1 B D1.2.4 सत्यप्रतिज्ञ(V1 स तां प्रतिज्ञां) कैकेय(B3 °या)या स्वर्गस्थ पितर च ते

7 For sequence in V1 cf v l 1 — a) Dt1 एताञ्छ्रुत्वा, Dd1 Dm1 एवमुक्त्वा तु — b) D3 om गंधर्वा G3 M3 सुमह(G1 स्वम)र्षय (for समह°) G1.2 सगन्धर्वा महर्षय —For 5-7ab Ś1 D6.7 subst

2296* भो भो भरत सिद्धार्थं निवर्तस्व इतो स्पृ ।
देवकार्यमशेषेण कर्तव्यं राघवेण वै ।
रामोऽथ लक्ष्मण सीता सुरेन वनचारिण ।
ऋषिभिश्च स्वनुध्याता वने यास्यन्ति वै शम ।

[(l 1) D6 निवर्तस्व च (hypm) D6 स्वतो (for इतो) —(l 2) D6.7 देवकार्य हि सर्वेषि (for the prior half) Ś1 राघवेन —(l 3) D6.7 रामलक्ष्मणसीताश्च सुरेन विवर्धय —(l 4) D6.7 अनुध्याता (with hiatus) and वै (for स्वनु° and वै respy)]

— cd) Ñ1 B ते सर्वे; T1.2 [ए]व तदा (for [ए]व तथा) M3 तत्र सर्वे Ñ1 B स(B2.3.4 य)था स्वां(B1 °स्वां [sic]) (for

ह्लादितस्तेन वाक्येन शुभेन शुभदर्शनः ।
रामः संहृष्टवदनस्तानृषीनभ्यपूजयत् ॥ ८

स्रस्तगात्रस्तु भरतः स वाचा सज्जमानया ।
कृताञ्जलिरिदं वाक्यं राघवं पुनरब्रवीत् ॥ ९

राजधर्ममनुप्रेक्ष्य कुलधर्मानुसंततिम् ।
कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ मम मातुश्च याचनाम् ॥ १०

रक्षितुं सुमहद्राज्यमहमेकस्तु नोत्सहे ।
पौरजानपदांश्चापि रक्तान्रञ्जयितुं तथा ॥ ११

ज्ञातयश्च हि योधाश्च मित्राणि सुहृदश्च नः ।
त्वामेव प्रतिकाङ्क्षन्ते पर्जन्यमिव कर्षकाः ॥ १२

इदं राज्यं महाप्राज्ञ स्थापय प्रतिपद्य हि ।
शक्तिमानसि काकुत्स्थ लोकस्य परिपालने ॥ १३

इत्युक्त्वा न्यपतद्भ्रातुः पादयोर्भरतस्तदा ।
भृशं संप्रार्थयामास राममेवं प्रियंवदः ॥ १४

तमङ्के भ्रातरं कृत्वा रामो वचनमब्रवीत् ।
श्यामं नलिनपत्राक्षं मत्तहंसस्वरः स्वयम् ॥ १५

G 2. 112. 15
B 2. 112. 15
L 2. 113. 14

सर्वे हर्षं) Ś1 Ñ2 V1 D1-3.5-7 राजर्षयश्च धर्मज्ञा (D4 °ज्ञ) एवं हर्षं स्थाने सतो (V1 स्थानमितो) गताः

8 For sequence in V1 cf. v. l. 1 — a) Ś1 D6 ह्लादितस्(: V1 आह्लादि, B1 ह्लादित — b) V1 सूक्तेन, Dt1 Dd1 Dm1 D2 शुभूते D5 लक्ष्मणो (for शुभेन) Ś1 D4 शुभदर्शना, D1 शुभलक्षण —V1 om. 8cd. — c) B संहृष्टवदनो; D2 संहृष्टवदना. — d) Ś1 D1-3.4-7 अभ्य पाद्यन (D4 °यन्) B प्रत्यपू°; D6 °जयत् (for अभ्यपूजयत्)

9 For sequence in V1, cf. v. l. 1 — ab) Ś1 Ñ2 Dt1 Dd1 Dm1 D2-4.6 T G2 M1-3 Ct सस्त, Dg1 सत्त, G3 मत्त, Cm g lp as in text (for स्रस्त) M4 च (for तु) Ś1 Ñ B D2.3 D1-7 वाचा सगद्(D1 °स्म, D3 °सन्न) मानया (D2 °या [sic]) Cr m g t as in text (for b) V1 संहृष्टवदनस्त्र भरतस्सुमहामनाः — c) M4 कृत्वाञ्जलिरुवाचेदं

10 For sequence in V1 cf. v. l. 1 — a) Dt1 D1-4.6 Ct राज धर्मं (D1 °स्याम्) D6 राजपूजनम्, Cr m g as in text (for राजधर्मम्) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D2-4.7 M4 Ct इमं प्रेक्ष Dd1 Dm1 अस्य°; D2 इमां प्रेक्ष, D6 इदं प्रेक्ष, G2 M1-3 मम प्रेक्ष (for अनुप्रेक्ष्य) G1 M4 राज M5 °न [illegible] प्रेक्ष — b) D6 कुलकृत [illegible] Dt1 D1-4 M4 Ct [illegible] (V1 °हित, D4 °संयमं M4 °मता) Cm g as in text (for °संततिम्) B [illegible] [illegible] Ct [illegible] प्रेक्ष राजधर्मात्म सनातनम् इति पादं धर्मं [illegible] — c) B1 अर्हसि D2 राजन् (for काकुत्स्थ) — d) Ś1 D1-4 मातरो; V1 B1 D3 मातुरो; D2 D6 मातुश्च T1 मातुस्तु, Ct as in text (for याचनाम्)

11 For sequence in V1 cf. v. l. 1 — a) B1 D2 [illegible] (D2 °सुम्) (for °तुं) D3 M4 सु (M4 सु महदाज्यम्) D4 सु [illegible] D1 सु महदाज्यम्; D6 सुमहद्राज्यम् — b) D6 महीयु; G2 M3 इदम् (for अहम्) B1 एके (for एकस्) — c) Ñ B D3.4 [illegible] V1 तां च (for चापि) D6 ते [illegible] M3 [illegible] — d) Ś1 D1-7 [illegible] V1 B रक्ता (B1 °क्ते) V1 D1-4 तथा D1 रक्षो M3 रक्षान् (for रक्तान्) Ś1 D6 पुरा Ñ V1 B D1-4 M4 [illegible] Ñ2 D1-7 च हि, Dt1 तदा, D1 न च, D3 त्वयि (for तथा)

12 a) Ś1 Ñ2 V1 B1.2 D1-3 चैव, Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 चापि, D1 चैव च (hypm.) M4 नृप (for च हि) Dd1 M3 पौराश्च (for योधाश्च) — b) Dt1 [भ]मित्राणि (for मित्रा°) Ñ V1 B D2-3 M4 तथा (for च नः) — c) G1 गृहे (for एव) V1 B1 D1.2 M1 प्रतिकाङ्क्षन्ति, Dt1 Ct हि प्रतीक्षन्ते, D3 प्रतिकाङ्क्षिरि (sic) — d) Ś1 कार्षिका; D2-4.6 कर्षुका; D6 कार्षका (for कर्ष°)

13 a) D3 हि धर्मज्ञ, M4 च धर्मं च, L(ed.) महाराज (for महाप्राज्ञ) Ñ B इदं च राज्यं (V1 °ज्य, D6 om. राज्यं) धर्मेण — b) Ñ B D1.2 सर्वं हर्षं (D4 तं), V1 D1-3 M4 स्थापयं इदं (V1 om. इदं [subm.] D4 च, D3 M4 म) Dg1 Dd1 Dm1 M4 पालय, Ct as in text (for स्थापय) V1 D1.2 प्रतिपद्यसे (V1 °नि, D3 °ते) B2 M4 प्रतिपादि वै (M4 °द्यते) Ś1 D4 प्रतिपद्यस्व सर्वेश — c) B1 Dt1 Ct न (B1 न) हि B1 युधि Dm1 D3 असि Cp as in text (for असि) B1 काकुत्स्थो B2 om. (for °स्थ) — d) D5 प्रति पालने, M4.5 परिरक्षणे

14 M5 reads (var.) 14 twice — ab) D1.2 [न्य]पतद्भ्रातुः D5 (before corr.) प्रपतद्; D1 पतितो (for न्यपतद्) Dt1 Ct न्यपतद्भ्रातुस्तदा (for a) D3 D6 तदा (for तदा) Ś1 D1-3 M3 (second time) च [D4 प]- न्यपतद्भ्रातुः M4 °ता [illegible] (M3 °ति) प्रसादयन् — c) Ñ1 Ñ B D1-3 M4 [illegible] V1 [illegible] D1.2 M4 °तेऽपि रामम्, V1 M3 (second time) [illegible] V1 [illegible] (for संप्रार्थयाम्) — d) Ñ1 B1.2 D2-4 G2 M1.3 (second time) Ct रामोऽपि D1 राघवेति (for राममेवं) Dt1 Dd1 Dm1 D2-4.5 प्रियं वदन्; D1 प्रियंवदं

15 a) D1-3 [illegible] (for अङ्के) Ś1 V1 T1-3 D1-3 T1 G1 भक्तं B1 भ्रात (B1 भ्रातं) — b) D1 G1.2 M1.3 आनम् (for वचनम्) — c) [illegible] [illegible] T1 [illegible] — d) Ś1 D1-3.4 [illegible] [illegible] D6 M4 [illegible] V1 [illegible] स्वयं.

G 2 112 13
B 2 112 16
L 2 125 15

आगता त्वामियं बुद्धिः स्वजा वैनयिकी च या ।
भृशमुत्सहसे तात रक्षितुं पृथिवीमपि ॥ १६
अमात्यैश्च सुहृद्भिश्च बुद्धिमद्भिश्च मन्त्रिभिः ।
सर्वकार्याणि संमन्त्र्य सुमहान्त्यपि कारय ॥ १७
लक्ष्मीश्चन्द्रादपेयाद्वा हिमवान्वा हिमं त्यजेत् ।
अतीयात्सागरो वेलां न प्रतिज्ञामहं पितुः ॥ १८
कामाद्वा तात लोभाद्वा मात्रा तुभ्यमिदं कृतम् ।
न तन्मनसि कर्तव्यं वर्तितव्यं च मातृवत् ॥ १९
एवं ब्रुवाणं भरतः कौसल्यासुतमब्रवीत् ।
तेजसादित्यसंकाशं प्रतिपच्चन्द्रदर्शनम् ॥ २०
अधिरोहार्य पादाभ्यां पादुके हेमभूषिते ।
एते हि सर्वलोकस्य योगक्षेमं विधास्यतः ॥ २१
सोऽधिरुह्य नरव्याघ्रः पादुके ह्यवरुह्य च ।
प्रायच्छत्सुमहातेजा भरताय महात्मने ॥ २२

---

16 V1 om 16^{ab} —^{a}) M4 आगतोभिमनो वुद्धि (sic) —^{b}) T2 G1 स्वया, G2 M1 स्वच्छा, M2 स्वसा, Cv r m g t as in text (for स्वजा) Dg1 वैनयकी, Dd1 नैनयिकी, M3 damaged Cr m g as in text (for वैनयिकी) D5 M4 स्वभावाद्विनयात्तथा (M4 °च य) —For 16^{ab}, Ś1 Ñ B D1 2 4-7 subst

2297* इय ते यादृशी वुद्धि स्वभावाद्विनयाच्च या ।

[D4 इद (sic) (for इय) D6 यावती (for यादृशी) Ś1 D1 2 4 7 स्थिरा विनयसंभृता (D1 °जानय D2 °आ च या, D4 2 °स्नेहया D5 °जातया) Ñ2 B3 G(ed) स्वभावि(B3 °वादि)-नयान्विता (G[ed]°श्रया) (for the post half)]

—^{c}) Ñ B G1 2 Cv उत्सहसे, Cr m g उत्सहसे (as in text) Ś1 D1 2 4-7 कृत्स्नां, Ñ B सेय (for तात) —^{d}) D2 शासितुं (for रक्षितुं) Ś1 D2 4 2 G M1 इमां, T3 मति (for अपि) Ñ V1 B D3 M4 त्रैलोक्य(V1 °क)स्यापि रक्षणे (Ñ °ण) —After 16 Ñ B D3 M4 ins a passage relagated to App I (No 29) —After 16 T2 ins

2298* भरत त्वमयोध्यायां श्रुत्वा गच्छ वचो मम ।

17 ^{b}) B2-4 मन्त्रविद्भिश्च (for बुद्धिमद्भिश्च) Dt1 मन्त्रिण (sic) —^{c}) Ñ1 B1 4 पूर्वं, B3 2 पूर्वं (for सर्व) Ñ2 B सम्मन्त्र्य, D3 M4 °चिन्त्य (for °मन्त्र्य) Ñ2 पूर्वं कार्यार्थमामन्त्र्य —^{d}) Dt1 महात्यपि हि (for सुमहान्त्यपि) D2 कारयेत्, M4 कारयन् Ś1 Ñ2 V1 D1 2 4-7 कारयेस्त्व स (V1 त) दानघ Ñ2 सुसम्मन्त्र्य हि कारयेत्, B स्वय (B1 सुस) चिन्त्य हि कारयेत्.

18 ^{a}) M1 4 ह्रस्व (for लक्ष्मीश्च) Ś1 D2 6 सव (D1 °पि)श्रामेद्, D4 अपेयायाद्, G1 (after corr as in text) °यात, M3 °यात्, M4 अतिक्रामेद् (for अपेयाद्वा) Ñ B च (Ñ2 ई)द्रादपक्रमेल्लक्ष्मीर्, V1 क्षशी चन्द्रादपि यदा (sic) —^{b}) Ñ B D3 M4 हिमवांश्च, D2 °वत (for हिमवान्वा) Dd1 Dm1 शीतता (for वा हिम) Ś1 Ñ B1 3 4 D4 परिम जेत् B2 परित्यजेत् D1 4 1 7 मही च (D4 ख)जेत् (for हिमं त्य°) —V1 om 18^{cd} —^{c}) Ñ2 प्रतीयात्, D2 M4 उत्थगेत् (for अतीयात्) Ś1 D1 2 5 6 सागरो वा त्यजेद्वेला, D2 7 क्वापि चापि त्यजेन्मेरु. —^{d}) Ś1 D1 2 6-7 त्यजे (for पितु)

19 ^{a}) M4 यदि (for तात) D1 7 M4 मोहाद् (for लोभाद्) Ś1 N B D3 8 कामाद्वा यदि वा लोभात्, —^{b}) Ś1 Ñ B1 3 4 D1 2 4-7 M4 ते यदिद, V2 D3 ते त्वदिद, B2 ते यदि था (for तुभ्यमिद) —^{d}) D4 प्रवर्तव्य (for °तव्य) T2 हि, M4 तु (for च) B1 मातृषु (for मातृवत्) —After 19, Dm1 ins श्रीराम सीता श्री

20 ^{a}) Ś1 D6 इति (for एव) Ś1 V1 D1 2 4-7 रामं तु (for भरत) —^{b}) Ś1 V1 D1 2 4-7 वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत्, D3 M4 तथैवेवाह धर्मवित् —For 20^{ab}, Ñ B subst

2299* एवमस्त्विति वाक्ये तु भरतो राममब्रवीत् ।

—Ñ1 D1 repeat (var) 20^{cd} after App I (No 30) and before 2300* —^{c}) B4 अतीव (for तेजसा) D3 दिव्य (for [आ]दित्य) —M2 om 20^{d}–22^{b} —^{d}) Ś1 Ñ2 (second time) V1 D1 (second time) 2 4-7 प्रतिमानं धनुष्मता —After 20 Ñ B D1 2 M4 ins (Ñ2 D1 2 followed by 2300*) a passage relegated to App I (No 30) —After 20 Ñ1 V2 D1-4 6 ins

2300* योनौ कर्माणि वीजे वा यस्य माल्यत्र सक्त ।
तस्य कृच्छ्रगतस्यापि न पापे रमते मन ।
स त्व सुखानामुचितो महत्कृच्छ्रगतोऽपि सन् ।
इक्ष्वाकूणां कुले जातो धर्ममेव प्रपद्यसि ।

[(l 1) V2 योसो (for यो) V2 वीर्ये वा, D2 वीजेन, D3 वीर्ये न (for वीजे वा) D3 यश (for यस्य) —(l 2) D3 कृच्छ्रगतस्य, D5 कृच्छ्रग° (for कृच्छ्र°) —(l 3) Ñ2 गुण्यताम् (for सुखा°) V1 lacuna for गत्त्य]

—Thereafter V1 ins l 35-38 of App I (No 30)

21 M2 om 21 (cf v l 20) V1 om 21–22^{ab}. —^{a}) Ñ2 B अधि(B2 °भि)तोष्यार्थ, Dg1 °हाय, D3 °हयः M4 मवतोष्य (for अधिरोहार्य) —^{b}) Ñ1 B D3 M4 इमे गृहीत्व (D3 M4 त्वं गुरा) पादुके —For 21^{ab}, Ś1 Ñ2 D1 2 4-7 subst , while D3 ins after 21^{ab}

2301* प्रयच्छ पादुके पुत्र भरताय महात्मने ।

[D4 भरतस्य महात्मन (for the post half)]

—^{c}) D3 एता, D5 M4 इमे (for एते) D3 om हि —^{d}) Ś1 Ñ B D1-7 M4 करिष्यत (for विधास्यत)

22 M2 om 22^{abc} (cf v l 20) V1 om 22^{ab} (cf v l 21) —^{a}) Ñ1 B [ऽ]पितोष्य, M4 [ऽ]वरुह्य (for

स पादुके ते भरतः प्रतापवा
न्स्वलंकृते संपरिगृह्य धर्मवित् ।
प्रदक्षिणं चैव चकार राघवं
चकार चैवोत्तमनागमूर्धनि ॥ २३
अथानुपूर्व्यात्प्रतिपूज्य तं जनं
गुरूंश्च मन्त्रिप्रकृतीस्तथानुजौ ।
व्यसर्जयद्राघववंशवर्धनः
स्थितः स्वधर्मे हिमवानिवाचलः ॥ २४
तं मातरो बाष्पगृहीतकण्ठ्यो
दुःखेन नामन्त्रयितुं हि शेकुः ।
स त्वेव मातॄरभिवाद्य सर्वा
रुदन्कुटीं स्वां प्रविवेश रामः ॥ २५

G 2 123 24
B 2 112 31
L 2 125 24

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे चतुरधिकशततमः सर्गः ॥ १०४ ॥

प्रविश्य) Ñ1 L D3 M4 महातेजा (for नरव्याघ्र) —ᵈ) Ñ1 B1 M4 व्यवरोप्य च B2 [ऽ]व्यवरोप्य च, B3 4 M4 व्यवरोप्य च Dg1 Dt1 Ct स्वयमुग्य च, D1 [ऽ]भ्यवरोहत —For 22ᵃᵇ, Ś1 Ñ2 D2 2,4-7 subst

2302* तथोक्त्वा वसिष्ठेन राज्यस्थापाय पादुके ।

[Ś1 D4 इति (for तथा) Ś1 D4 राज्योपस्थानाय Ñ2 राज्यस्थाय स D1 4 7 राज° (for राज्यस्थापाय)]

—After 22ᶜᵈ M4 ins

2303* धृतिमान्बुद्धिसंपन्नः पितुर्निर्देशपारगः ।

—ᵃ) Ś1 Ñ2 D2 4 7 प्रीतिमान्धर्मात्मा, Dd1 Dm1 स महा° (for सुमहातेजा) Ñ2 B D3 प्रायच्छत्(B1 स प्रायच्छत्) तदा धीमान्, V1 M4 प्रायच्छत महातेजा (V1 प्रीतिमानो [sic])
—After 22, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2304* स पादुके संप्रणम्य रामं वचनमब्रवीत् ।
चतुर्दश हि वर्षाणि जटाचीरधरो ह्यहम् ।
फलमूलाशनो वीर भवेयं रघुनन्दन ।
तवागमनमाकाङ्क्षन्वसन्वै नगराद्बहिः ।
तव पादुकयोर्न्यस्तराज्यतन्त्रः परंतप । [5]
चतुर्दशे हि संपूर्णे वर्षेऽहनि रघूत्तम ।
न द्रक्ष्यामि यदि त्वां तु प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।
तथेति च प्रतिज्ञाय तं परिष्वज्य सादरम् ।
शत्रुघ्नं च परिष्वज्य भरतं चेदमब्रवीत् ।
मातरं रक्ष कैकेयीं मा रोषं कुरु तां प्रति । [10]
मया च सीतया चैव शप्तोऽसि रघुनन्दन ।
इत्युक्त्वाश्रुपरीताक्षो भ्रातरं विससर्ज ह ।

[(l 1) B(ed) सपादुके Dg1 प्रणम्याथ (for संप्रणम्य) —(l 3) G2 M1 विभो (for वीर) —T3 om (l 3ᵖ ⁱ 7) l 4 6 —(l 5) Dg1 Dt1 Dd1 M3 Ct न्यस्त T2 न्यस्तो, M1 न्यस्त Cm as above (for न्यस्त) Dt1 Dd1 M2 3 Ct राज्यस्य, T2 राज्यमात्, G2 राज्यतन्त्र M1 राज्य त, Cm न्यस्त राज्य° (as above) —(l 6) Dg1 T2 G2 वर्ष्ये Cm पूर्ण तु (as above) T2 all पूर्ण (for the post half) —(l 7) M1 प्रवेक्ष्ये —(l 8) T G2 M1 परिष्वज्य —(l 9) G2 परिरभ्य च (for °ष्वज्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 वचनं (for भरत) —(l 10) G2 गच्छ (for रक्ष) Dg1 M3 आगर (for मा रोषं) —(l 11) G1 2 M1 रघुनन्दन (for °नन्दन) —(l 12) G2 भरत (for भ्रातर)]

23 ᵃ) Ś1 च, V1 द्वे D5 om (for ते) Dt1 स्वलंकृते (for प्रतापवान्) —ᵇ) Dt1 महोज्ज्वले (for स्वलंकृते) G2 संप्रतिगृह्य, K(ed) संपरिपूज्य Dd1 Dm1 राघव G2 वीर्यवान् (for धर्मवित्) Ś1 Ñ2 V1 D1-3 सुचारु(Ś1 D4 तदा तु)-रूपे प्रतिगृह्य धर्मवित्, Ñ1 B M1 स्वयं गृहीत्वा तु(M1 तदा गृह्य) मुदा प्रतापवान् —ᶜ) B1 तथैव राघवं, D2 च राघवं स (for चकार राघवं) —ᵈ) D3 न्यास, D3 भाग (for नाग) B3 दधौ च मनाक् स्व, D1 चैत्रावेमना स (for चैवोत्तमनाग)

24 ᵃ) V1 D3 4 G1 तथा, D2 यथा (for अथ) Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1 3 4 6 7 T G2 (आ)नुपूर्व्या(D1 °र्वा, T2 °र्व्यां G2 °र्वीं) (for °पूर्व्यात्) D2 M4 ततोऽनुपूर्व्या Ś1 प्रति-पूजितो, T1 2 4 °पूज्य तं, K(ed) °येत तं (for °पूज्य तं) —ᵇ) M3 damaged for गुरूंश्च Dg1 Dt1 Dd1 T G2 3 M3 मन्त्रीन्, Dm1 मित्राद् (for मन्त्रि) G2 प्रकृतीन् (for प्रकृतीस्) Ś1 Ñ V1 B D1 2,4 6 गुरूंस्तथा मन्त्रिगणांश्च(Ñ B °मृतीन्) D3 M4 गुरूंश्च मन्त्रिप्रकृतीन्, D3 4 गुरून् पार्थिवप्रमुखांस्तु Ś1 D4 6 7 तथानुगान्, Ñ D1-4 तथानुजान्, V1 च काननान्, B1 तदनुगान्, D1-3 6 M1 °नुजं (for तथानुजौ) —ᶜ) V1 विसर्जयद्, B1 व्यसृजयद् (sic) D3 वर्धने —ᵈ) T1 रामः, B2 स्थितं (sic), K(ed) स्थिर (for स्थितः) D4 स धर्मे (for स्वधर्मे) Dd1 हि महान् (for हिमवान्)

25 Ś1 om 25 —ᵃ) Ñ B तिस्रः, V1 D1 4 7 पतित (for गृहीत) B1 कण्ठा, T1 D1 रुदो (sic) —ᵇ) B2 गुणेन (for दुःखेन) T2 न (for हि) V1 तथा व्यधितुं न B2 शेकुः, D1 7 M1 च, M1 न with hiatus) न्यधितुं न शेकुः —ᶜ) Ñ B D1 स तु, Dt1 स चैव, D1 M1 स चापि स तु D1 स त्वेव (sic) D1 स तत्र, D2 T1 स चैव (for स त्वेव) Ñ 1 तथा (for मातॄर्) Ñ B मातॄः M1 दुःखितो (for सर्वा) —ᵈ) D1 2 रुदन् (for रुदन्) V1 B D1-4 M1 स (for स्वां) B1-4 D1 V1 राघवः (for रामः)

१०५

G 2 124 1 B 2 113 1 L 2 126 1

ततः शिरसि कृत्वा तु पादुके भरतस्तदा ।
आरुरोह रथं हृष्टः शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ १
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिश्च दृढव्रतः ।
अग्रतः प्रययुः सर्वे मन्त्रिणो मन्त्रपूजिताः ॥ २
मन्दाकिनीं नदीं रम्यां प्राङ्मुखास्ते ययुस्तदा ।
प्रदक्षिणं च कुर्वाणाश्चित्रकूटं महागिरिम् ॥ ३
पश्यन्धातुसहस्राणि रम्याणि विविधानि च ।
प्रययौ तस्य पार्श्वेन ससैन्यो भरतस्तदा ॥ ४
अदूराच्चित्रकूटस्य ददर्श भरतस्तदा ।
आश्रमं यत्र स मुनिर्भरद्वाजः कृतालयः ॥ ५
स तमाश्रममागम्य भरद्वाजस्य बुद्धिमान् ।
अवतीर्य रथात्पादौ ववन्दे कुलनन्दनः ॥ ६
ततो हृष्टो भरद्वाजो भरतं वाक्यमब्रवीत् ।
अपि कृत्यं कृतं तात रामेण च समागतम् ॥ ७
एवमुक्तस्तु भरतो भरद्वाजेन धीमता ।
प्रत्युवाच भरद्वाजं भरतो धर्मवत्सलः ॥ ८
स याच्यमानो गुरुणा मया च दृढविक्रमः ।
राघवः परमप्रीतो वसिष्ठं वाक्यमब्रवीत् ॥ ९

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 भरतप्रतियान Ñ पादुकोपग्रहण (Ñ2 °हरण) V1 D3 भरतविसर्जन (D3 °न) B1 2 4 कुशपादुकोपग्रह (B1 °कामहण) B3 पादुकाग्रहण, D1 5 पादुकाप्रदानं (D1 °न) D2 भरतपर्वणि पादुकाप्रदानं D4 भरतप्रयाण, D7 भरतपर्वणि भरतप्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B2 3 D3 4 6 om Ñ2 B3 122 V1 111 B4 D2 5 7 118 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 112 D1 172 M4 121 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

105

Dm1 begins with ॐ M1 2 with श्रीरामाय नम

1 [a]) V1 D2 3 तथा (for ततः) V1 D1 3 4 संस्थाप्य (for कृत्वा तु) D4 7 रामस्य शिरसास्थाय (D7 °सा स्थाप्य) M3 ततस्तु शिरसा कृत्वा —[d]) D1 3 4 5 7 M3 4 समाहित (for समन्वित) Ñ1 शत्रुघ्नसमन्वित Dt1 शत्रुघ्नसहितस्तदा

2 [b]) M4 धृतव्रत K(ed) दृढव्रत (for दृढ°) —[c]) Ś1 D6 तस्य V1 D1 3 4 5 7 तत्र (for सर्वे) —D4 om from मन्त्र up to प्राङ्मुखा in 3[b] —[d]) Ś1 V1 D1 3 5 7 सर्व एव ते, D3 धातु° (for मन्त्रपूजिता)

3 D4 om up to प्राङ्मुखा in 3[b] (cf v l 2) —[a]) Ñ2 B3 4 M2 पुण्या B3 D6 प्राप्य (for रम्या) Ś1 V1 D1 2 4 7 नदीं मन्दाकिनीं प्राप्य, D3 मंदाकिनीं ता प्राप्य —[b]) D1 प्राङ्मुखा (for °खास्) Ś1 V1 D1 3 5 7 प्रययुस् (for ते ययुस्) Ś1 D6 7 तत (for तदा) B3 reads ययुस्तदा *sup lin* —[c]) D1 7 चक्राताश्च (for च कुर्वाणाश्)

4 [a]) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 7 तस्य Ñ2 B (B1 *sup lin* also orig, as in text) D3 M1 यस्य (for पश्यन्) —[b]) B3 reads *sup lin* D1 3 कुसुमानि (for रम्याणि) Ś1 Ñ B D1-7 M4 गिरिसानुषु (D3 °मूर्धनि) (for विविधानि च) V1 गिरिसानुषु पश्यति —D3 om 4[c]–8[d] —[c]) M3 तत्पथेन (for पार्श्वेन) —For 4[cd], Ś1 Ñ1 V1 D1 2-4 subst

2307* प्रययावनुपश्यन्सो भरतस्तानुयायिन ।

[Ś1 Ñ1 [अ]नुपश्यतु (sic) D1 2 [अ]नुपश्यते L(ed) [अ]नुपश्यन V1 यातो वै पश्यतो हु (for the prior half)]

5 D3 om 5 (cf v l 4) Ñ2 D3 om 5[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 B D1 4-7 अंतात V1 ततस्तु (for अदूराच्) —[b]) B स मुनेस् (for भरतस्) Ñ1 B1 3 D4 5 7 M4 तत (for तदा) —[c]) D3 M4 स मुनिर्यत्र (by transp) —[d]) D4 भारद्वाज M4 कृताश्रय (for °लय) Ñ2 भरद्वाजस्य धीमत —After 5 B1 G2 ins

2306* स तदाश्रममासाद्य भारद्वाजकृतालय ।

6 D3 om 6 (cf v l 4) —[a]) B2-4 तद् (for तम्) Ś1 Ñ V1 B D1 4 7 T1 M4 आसाद्य (for आगम्य) D7 समाश्रम समासाद्य —[b]) D1 भारद्वाजस्य Dt1 M4 धैर्यवान् (for बुद्धिमान्) Ñ2 भरत कैकयीसुत —[c]) M3 अवरुह्य (for °तीर्य) —[d]) Ś1 कुलवर्धन V1 Dg1 Dd1 Dm1 D1 5 M3 रघुनंदन D3 दृष्टमानस M1 चारुलोचन K(ed) भरतस्तदा (for कुलनन्दन)

7 D3 om 7 (cf v l 4) —[a]) Ś1 V1 D1 4 7 प्रहृष्टस्तु (for ततो हृष्टो) —[b]) Ś1 V1 D1 4 7 प्रत्युवाच ह (for वाक्यमब्रवीत्) —T2 3 om (hapl) 7[c]–9 —[c]) D3 om कृत्यं —[c]) Dg1 [अ]पि M3 [अ]पि (for च) Ś1 Ñ1 Dd1 Dm1 D1 2 4 5 7 G1 M2 4 समागत Ñ2 V1 B1 4 D6 °गम G3 (after corr as in text) °गम C0 as in text (for °गतम्)

8 D3 om 8[ab] T2 3 om 8 (cf v l 4 and 7 resp) —[a]) Dg1 Dt1 T1 G1 M1 3 स तु ततो Dd1 Dm1 स तु तदा (for तु भरतो) —[b]) D3 भारद्वाजन M3 damaged (for भरद्वाजेन) —[d]) Ś1 Ñ B D1 6 7 धर्मिष्ठो, V1 D1 5 धर्मिष्ठ Dt1 महात्मा (for भरतो) Ś1 Ñ2 B1 3 D4 5 7 धर्मवत्सलं T1 M3 भ्रातृ° (for धर्म°)

9 T2 3 om 9 (cf v l 7) —[a]) G3 [s]पि विभुद्रः M1 [s]पि गुरुद्र M4 गुरुभिर् (for गुरुणा) Ś1 Ñ B

पितुः प्रतिज्ञां तामेव पालयिष्यामि तत्त्वतः ।
चतुर्दश हि वर्षाणि या प्रतिज्ञा पितुर्मम ॥ १०
एवमुक्तो महाप्राज्ञो वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।
वाक्यज्ञो वाक्यकुशलं राघवं वचनं महत् ॥ ११
एते प्रयच्छ संहृष्टः पादुके हेमभूषिते ।
अयोध्यायां महाप्राज्ञ योगक्षेमकरे तव ॥ १२
एवमुक्तो वसिष्ठेन राघवः प्राङ्मुखः स्थितः ।
पादुके हेमविकृते मम राज्याय ते ददौ ॥ १३
निवृत्तोऽहमनुज्ञातो रामेण सुमहात्मना ।
अयोध्यामेव गच्छामि गृहीत्वा पादुके शुभे ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः ।
भरद्वाजः शुभतरं मुनिर्वाक्यमुदाहरत् ॥ १५
नैतच्चित्रं नरव्याघ्र शीलवृत्तवतां वर ।
यदार्यं त्वयि तिष्ठेत्तु निम्ने वृष्टिमिवोदकम् ॥ १६

G 2 124 16
B 2 113 16
L 2 126 16

D1-7 याच्यमानोपि (D5 °पि) गुरुभिर् (D2 च गुरुर्) V2 याच्यमानो गुरुभिर् (subm) —b) D2 स (for च) Ś1 Ñ1 V1 B2 3 D1-7 दृढनिश्चय, Ñ2 स दृढव्रत (for दृढविक्रम) —c) D1 G2 परम, Ct परम (as in text) Ñ2 कारयन्परमां प्रीतिं —d) Ś1 Ñ1 B1 3 D1 4 7 तत्रेदं, Ñ2 ततो मां, B2 वचेद, B4 तद्विद, M4 मा तदा (for वसिष्ठ) V1 तत्रेदं राम इत्यब्रवीत् (hypm)

10 a) Ñ1 V1 D1 4 7 धर्मेण, Ñ2 B M4 तत्त्वेन, Dg1 ता रणेय, D2 कृत्वेह D3 कृत्वाहं, G2 रथा देव (sic) Cr m g t वामेव (as in text) —D6 reads 10ab in marg —b) M3 damaged for यिष्यामि (in पालयिष्यामि) Ñ B D1 4 7 [स]त्यवित्, D3 4 धर्मेत, M4 धर्मवित् (for तत्त्वत) V1 पालयिष्यन्यतेंद्रिय —c) V1 D1 4 5 7 समा महान्, T3 च वर्षाणि (for हि वर्षाणि) —d) D3 6 प्रतिज्ञा या (by transp) D4 7 प्रतिज्ञा हि V1 D1 मया कृता, B2 (sup lin also as in text) पितुर्मया D2 3 7 कृता मया, D4 कृता पुरा (for पितुर्मम) Ñ1 धने चन्द्रानवर्मम (sic) —For 10 Ś1 subst while D6 ins 1 2 only after 10

2307* पितुः प्रतिज्ञां धर्मेण प्रतिज्ञा या कृता पुरा ।
सा पालनीया धर्मज्ञ पालनीया मया च वै ।

11 B1 om (hapl) 11 12 —a) Ś1 D1 (before corr as in text) एवमुक्ते (for °क्तो) Ś1 Ñ V1 B2-4 D1-7 M4 महातेजा (for °प्राज्ञो) —b) Ś1 D1 4 5 7 तं G1 हा (for ह) —c) Ś1 D6 वाक्यज्ञे (for °ज्ञो) Ś1 Ñ1 D1 4 5 वाक्यकुशले (for °लं) —d) B1 D1 राघवो (for °वं) D2 3 पुनरिदं (for वचन) V1 शुभं, D1 7 प्रभु, D4 पितु, D5 प्रभुं (for महत्)

12 B1 om 12 (cf v l 11) —a) D3 7 प्रयच्छत् (for प्रयच्छ) V3 सहृष्ट । B2-4 धर्मात्मन् (for संहृष्ट) —b) Ś1 V1 D1 4-7 स्वर्णभूषिते, Ñ B2 3 D2 3 त्व दृढव्रत (Ñ D3 °त) B4 illeg M3 4 भूषिते । M4 त्व दृढव्रत, G(ed) गुरुवत्सल (for हेमभूषिते) —c) Ś1 Ñ V1 B2 4 D1-7 M4 नरव्याघ्र (for महाप्राज्ञ) —T3 om (hapl) from 12c up to 16a —d) Ś1 V1 D1 4 5 योगक्षेमाय राघव (V1 D1 वै) Ñ B2 4 D2 3 M4 योगक्षेमं (Ñ2 °मं) कल्पिष्यत ; Dt1 Ct योगक्षेमकरो भव

13 B2 om 13 (cf v l 12) —a) Ś1 B2 एवमुक्तं B2 महातेजा (for वसिष्ठेन) —b) B2 वसिष्ठ (for राघव) V1 D4 5 7 प्रमुखे M3 प्राञ्जलि (for प्राङ्मुख) D3 राघवो धर्मदर्शन —c) Ś1 V1 D1 4 7 स्वर्णविकृते Ñ2 B3 सुकृते शुभे, Ñ2 च शुभशुभे (sic), B2 स्वकृते शुभे, B4 *** (illeg) शुभे D2 3 सुकृते शुभे, T अधिरश्मिते, M4 स तु ते शुभे (for हेमविकृते)

☞ Ś1 is lost from य in 13d up to भरते in 2 107 12b on missing folios

—d) V4 स मे (for मम) Ñ B3 4 सोदराय, V1 D1 4-7 T M4 वै ददौ (for ते ददौ) D2 3 स राज्याय समादरे (D3 °दरत्)

14 B2 om 14 (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —a) D1 [S]यम् (for ऽहम्) —b) Ñ1 V1 D1 4 निदितात्मना, D4 7 निदितात्मना —cd) V1 अयोध्यायाम् (hypm) (for अयोध्याम्) Ñ1 गमिष्यामि होत्वा (sic) (for गच्छामि गृहीत्वा) D2 3 रामपादुके, M4 पादु** (for पादुके शुभे)

15 B2 om 15 (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —a) Ñ2 V1 B1 4 Dg1 Dd1 Dm1 D1 2 4 7 M4 तु (D5 च) भरतं, B3 शुभसत्तं (for शुभतरं) —d) V1 D1 2 6 पुनर् (for मुनिर्) Ñ B1 3 4 D2 3 M4 वचनमब्रवीत् ; D1 7 वाक्यमुपाहरत्, D6 M3 वाक्यमभाषत ; T वाक्यमुवाच ह (T3 ह)

16 B2 om 16a (cf v l 12) Ś1 missing (cf v l 13) —a) Dm1 नैव, Cm नैतच्च (as in text) Ñ Dt1 Dd1 Dm1 नरव्याघ्रे (for °घ्र) V1 D1 4 7 रामस्योपगतेन्द्र (V1 °जेन्द्र) —b) Ñ2 शील (for शील) Ñ2 B2 वृत्तवतां, B4 D3 °वृत्ता, Dg1 Dd1 Dm1 T3 G M3 °विदां, Dt1 वृत्तविद्वां (for °वतां) Dt1 Dd1 Dm1 वरे V1 शीलवृत्ते वाताय —c) Ñ2 तद्वेदा V1 यतुले (sic) B2 यदिदं D6 यदार्यं D3 4 7 यत्तुभे D2 यदार्य, M4 यदर्थ (for यदार्यं) V1 B1 3 D1-7 M3 तिष्ठेत् (for तिष्ठेत्तु) B4 5 यदार्येण त्वयि तिष्ठेत् —d) Ñ1 Dt1 Dd1 T2 G1 M1 Ct निम्नेष्विवोदकम् ; V1 वृष्टिर्निवासम् ; B1 निम्ने वृष्टेन ; B2 निम्ने वृष्टिम् ; B4 निम्नवृष्टम् ; Dg1 निम्नेष्विदम् ; D1 वृष्टेनेदम् ; D5 निम्ने वृष्टम् (sic) D4 दृष्ट [illegible]

G. 2 124 17
B 2 113 17
L. 2 126 17

अमृतः स महाबाहुः पिता दशरथस्तव ।
यस्य त्वमीदृशः पुत्रो धर्मात्मा धर्मवत्सलः ॥ १७
तमृषिं तु महात्मानमुक्तवाक्यं कृताञ्जलिः ।
आमन्त्रयितुमारेभे चरणावुपगृह्य च ॥ १८
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा भरद्वाजं पुनः पुनः ।
भरतस्तु ययौ श्रीमानयोध्यां सह मन्त्रिभिः ॥ १९
यानैश्च शकटैश्चैव हयैर्नागैश्च सा चमूः ।
पुनर्निवृत्ता विस्तीर्णा भरतस्यानुयायिनी ॥ २०
ततस्ते यमुनां दिव्यां नदीं तीर्त्वोर्मिमालिनीम् ।
ददृशुस्तां पुनः सर्वे गङ्गां शिवजलां नदीम् ॥ २१
तां रम्यजलसंपूर्णां संतीर्य सहबान्धवः ।
शृङ्गवेरपुरं रम्यं प्रविवेश ससैनिकः ॥ २२
शृङ्गवेरपुराद्भूय अयोध्यां संददर्श ह ।
भरतो दुःखसंतप्तः सारथिं चेदमब्रवीत् ॥ २३

निघ्न. G1 निघ्ने दृढम्, M3 निघ्ने धृवम्, Cg निघ्ने सुदृढम् (for निघ्ने सुदृढम्) D4 6 7 हे राजपुत्र महाबल, M3 निघ्ने वृत्त्र- घोदर्क

17 Ś1 missing (cf v l 13) —^{a}) Ñ2 D1-3.5 6 M3 न मृत, V2 नामृत, Dg1 Dt1 अमृण, Dd1 अमृत, Cg as in text (for अमृत) D5 तु (for स) Ñ V1 B D1-7 M4 महाभाग (Ñ2 D2 3 °ग) (for °बाहु) —^{b}) B4 damaged for पिता दश D7 तदा (for तव) —^{c}) V1 रामोऽपि गुणवान्प्राज्ञ —^{d}) V1 सर्वदा, T1 2 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा) V1 M1 3 गुरुवत्सल (V1 °ल) D1 4 6 7 गुरुवर्तक, D5 गुरुशुश्रूषु (for धर्मवत्सल) Ñ B D2 3 M4 धर्मो विग्रहवानिव

18 Ś1 missing (cf v l 13). —^{a}) Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 G M1 2 4 महाप्राज्ञम् (D2 3 °ज्ञ) (for महात्मानम्) V1 D1 4 7 तमृषिं (V1 ततस्तु) भरतं धीमान्, —^{b}) V1 श्रुत्वा (for उक्त) —^{c}) D1 3 M4 आमन्त्रयित्वा भरतो (M4 चरणौ) —^{d}) D1 7 चरणान्, T2 3 चरणे (for चरणाव) D1 5 [उ]पगम्य हि, D6 7 °गृह्य ह (for °गृह्य च) Ñ B D2 3 ववन्दे चरणावपि, V1 तत्पादावुपसंगृह्य च M4 ववन्दे भरतस्तदा

19 Ś1 missing (cf v l 13) —B4 illeg up to म in 19^{c} —^{ab}) D1 4-7 प्रदक्षिणीकृत्य (for °णं कृत्वा) Dg1 कृताञ्जलि, D1 4-7 महामुनिं (for पुनः पुनः) V1 ववन्दे चरणौ तस्य कृत्वा चैव प्रदक्षिणं —^{c}) Ñ V2 B D1-3 5-7 M4 प्रययौ (D7 illeg for ययौ) G2 M1 स ययौ (for तु ययौ) D1 4 धीमान् (for श्री°) —^{d}) Ñ B transp सह and मन्त्रिभि

20 Ś1 missing (cf v l 13) V2 om 20-22^{b} —^{a}) D1 4-7 नागैश्च (for यानैश्च) B3 करटैश्चैव, D1 शकटैश्च (subm) —B4 illeg from 20^{b} up to त्रिपथगां in 2308* —^{b}) D1 4-7 हयैर्यानैश्च, M4 हयनागैश्च, D1 तथा (for च सा). —^{c}) D6 विस्तीर्णा, M4 तीर्णा च (for विस्तीर्णा)

21 Ś1 missing (cf v l 13) V1 om 21 (cf v l 20) D5 om 21^{cd} —^{a}) G1 3 तु, Cv g as in text (for ते) —For 21^{ab}, Ñ B D1 4 6 7 subst

2308* ततस्त्रिपथगां रम्यामतिशीघ्रोर्मिमालिनीम् ।

[B4 illeg up to त्रिपथगां (cf v l 20) B3 विविधद्रुमाम्, D1 4 6 °गां दिव्यां (for त्रिपथगां रम्याम्) Ñ2 अति (for अति) B2 अतिशीघ्रोर्मिमालिनीं, D1 4 6 7 पुण्यां वेगो (D1 देगो) र्मिमालिनीं (for the post half)]

—D1 om 21^{cd}, B4 illeg for 21^{cd} —^{c}) Ñ B1 2 Dg1 D1-7 ते (for ता) Ñ B1-3 यदा, D2 7 तत (for पुन) Dg1 दिव्यां (for सर्वे) M4 ददृशुस्तेन वै सर्वे —^{d}) Ñ2 शीतजला, Dg1 शुभजला M4 त्रिपथगां, Ct as in text (for शिवजला) D4 6 7 गङ्गां पुण्यजला (D6 °ला) वृतां, D5 गङ्गां हेमोर्मिमालिनीं —For 21, D6 3 subst

2309* ददृशुस्ते तत सर्वे पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
सेवितां मुनिसंघैश्च यतिभिस्तत्त्वदर्शिभि ।
कारण्डवगणोपेता चक्रवाकोपशोभिताम् ।
हंससारससंकीर्णां द्रुमैश्च विनाशिताम् ।

[(l 1) D3 पुण्यां सैन्याद (sic) (for सर्वे पुण्यां) —D3 om from the post half of l 3 up to 22^{a}]

22 Ś1 missing (cf v l 13) V1 om 22^{ab} (cf v l 20) D3 om 22^{a} (cf v l 2309*) —^{a}) T1 G M1 पुण्य, M3 काम्य, Ct as in text (for रम्य) G1 M4 -जन (for -जल) G1 संकीर्णां (for -संपूर्णां) Ñ B D1 4-7 तां नक्र (B1 तत्र) मकराकीर्णां —^{b}) B3 सकार्यं, D4 7 उत्तीर्य (for संतीर्य) Ñ2 D1 4 7 बन्धुभि B मन्त्रिभि, T3 M1 2 बान्धवै (for -बान्धव) D2 3 समुत्तीर्य महानदीं, M4 संतीर्य तु महानदीं B3 om (hapl) 22^{cd} —^{c}) Dd1 Dm1 T G M1-3 शृङ्गि (here and below) (for शृङ्ग) Ñ V1 B1 2 4 राजा (for रम्यं) —^{d}) Ñ प्रविश्य सहसैनिक °, B1 प्रविश्य च स°, B2 4 जगाम सहसैनिक, Dg1 विवेश सह सैनिकै —After 22 Ñ B1 2 4 ins, D2 3 M4 subst for 22^{cd}

2310* गुह विसर्जयामास प्रीतोऽस्मीति वचो ब्रुवन् ।

[Ñ2 वचोऽब्रवीत्, D2 3 M4 च सोऽब्रवीत् (for वचो ब्रुवन्)]

23 Ś1 missing (cf v l 13) D2 reads 23-25^{b} in marg B4 illeg for 23^{ab} —^{a}) Ñ V1 B1 D1 4 पुर, D5 पुरीं (for पुराद्) Cr शृङ्गिवेरपुराद् Ñ B1-3 D4-7 गत्वाऽथ V1 गत्वा, D2 3 M4 पुन (for भूय) —^{b}) T G M1 2 त्वयोध्यां V1 B1-3 D1 4-7 स ददर्श (for संद°) T2 स, G1 हा (for ह) D2 3 M4 सोऽयोध्यां (D3 ऽयोध्यां) ददर्श तत (M4 पुन) —After 23^{ab}, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

सारथे पश्य विध्वस्ता अयोध्या न प्रकाशते । | निराकारा निरानन्दा दीना प्रतिहतस्वना ॥ २४

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे पञ्चोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०५ ॥

2311* अयोध्या तु तदा दृष्ट्वा पित्रा भ्रात्रा च वर्जिताम् ।

[T M3 च (for तु) T1 2 ततो (for तदा) Dg1 Dt1 T1 2 विवर्जितां T3 विनाकृतां (for च वर्जिताम्)]

—^{d}) G M1 वाक्यम् (for चेदम्) Ñ B D1 4 7 सत (D1 4 7 सूत) सुतमथाब्रवीत् V1 सूतं स्वयमथाब्रवीत्

24 Ś1 missing (cf v l 13) D3 reads 24^{ab} in marg (cf v l 23) B1 om 24 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) N V1 B1 2 4 D1 4 5 7 नगरीम् (for विध्वस्ता) D2 3 M4 पुष्पा सौते (D3 सूत) सुविध्वस्ता —^{b}) Ñ V1 B1 2 4 D1 4–7 अयोध्या Dd1 Dm1 T3 (to avoid hiatus) सायोध्या D2 3 नगरी G1 (to avoid hiatus) स्वयोध्या (for अयोध्या) N V1 B1 2 4 D1 4 7 शून्य (D5 in marg शुभ) कानना D2 3 सम्प्रकाशते (for न प्रकाशते) —D6 om from 24^c up to l 1 of 2312* —^{c}) N B1 2 4 D1 3 4 5 7 निराकारा नि (N2 न) रानन्दां (D1 °न्दा) V1 निरानंदा निराकारा —^{d}) N2 V1 B1 2 4 D3 4 6 7 M3 दीना D1 शून्या (for दीना) Ñ V1 B1 2 4 D1 2 3 5 7 प्रतिहतस्वनां T1 2 प्रतिहतस्वरा (for °स्वना) —After 24 N V1 B (B3 after 23 owing to om) D1 4 5 (after 24^{ab} owing to om) 6 7 ins

2312* विमुक्तां पुरुषेन्द्रेण ससुतेन महात्मना ।
राज्ञा दशरथेनेमा नोत्सहे प्रतिवीक्षितुम् ।

☞ In V1 the portion from पेन्द्रेण up to the end of this Kanda is illegible

[D6 om l 1 —(l 1) Ñ2 B1 D6 विमुक्तां B2 निर्मुक्तां (for विमुक्तां)

Ñ1 B3 समेतेन Ñ2 B1 ससुतेन D1 ससुतेन (sic) (for ससुतेन) —(l 2) D1 4 7 [इ]ह (for [इ]मां) D5 [इ]च निरीक्षितु]

—Thereafter D1 5 cont

2313* तां दुराधिक्षमाकारा दृष्ट्वा शोकसमन्वित ।

—After 24 D2 3 ins

2314* गृहीतमौनां स्थिततूर्यनि स्वना
रजोभकीर्णां पवनोत्तरावराम् ।
नृपं विना तां विधवामिवाङ्गना
सुपरिथतोऽभूत्तत्र पुरीं तदा ।

Colophon Ś1 V1 missing —*Sarga name* N1 B4 भरतप्रतिप्रयाणं Ñ2 B1 भरतप्रयाणं B1 2 भरतप्रतियाने D1 भरतप्रत्यावर्तन D2 3 भरतागमनं D3 भरतापयानो D4 6 7 भरतनिवर्तनं (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) N1 B1 2 D2 om N2 B3 123 B4 D4 6 7 119 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1–3 113 D1 173 D5 116 M4 122 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G with श्रीरामाय नमः

१०६

G. 2 125 1
B. 2 114 1
L. 2 127 1

स्निग्धगम्भीरघोषेण स्यन्दनेनोपयान्प्रभुः ।
अयोध्यां भरतः क्षिप्रं प्रविवेश महायशाः ॥ १
बिडालोलूकचरितामालीननरवारणाम् ।
तिमिराभ्याहतां कालीमप्रकाशां निशामिव ॥ २
राहुशत्रोः प्रियां पत्नीं श्रिया प्रज्वलितप्रभाम् ।
ग्रहेणाभ्युत्थितेनैकां रोहिणीमिव पीडिताम् ॥ ३
अल्पोष्णक्षुब्धसलिलां घर्मोत्तप्तविहंगमाम् ।
लीनमीनझषग्राहां कृशां गिरिनदीमिव ॥ ४
विधूमामिव हेमाभामध्वराग्निसमुत्थिताम् ।
हविरभ्युक्षितां पश्चाच्छिखां विप्रलयं गताम् ॥ ५
विध्वस्तकवचां रुग्णगजवाजिरथध्वजाम् ।
हतप्रवीरामापन्नां चमूमिव महाहवे ॥ ६
सफेनां सस्वनां भूत्वा सागरस्य समुत्थिताम् ।
प्रशान्तमारुतोद्धूतां जलोर्मिमिव निःस्वनाम् ॥ ७
त्यक्तां यज्ञायुधैः सर्वैरभिरूपैश्च याजकैः ।
सुत्याकाले विनिर्वृत्ते वेदिं गतरवामिव ॥ ८

106

☞ Ś1 V1 missing for Sarga 106 (cf v l 2 105 13 and 2312* respy) Dm1 begins with ॐ, M1 3 with श्रीरामाय नमः

1 a) T1 3 स्निग्ध, Cm g as in text (for स्निग्ध) B2-4 D5 T2 निर्घोष, Cg as in text (for घोषेण) —b) B2 4 [उ]दयाद्, B3 [उ]त्थयन्, M4 [अ]पयाद् (for [उ]पयान्) —c) D5 2 तूर्णं (for क्षिप्रं) —d) D4 प्राविवेश M4 न्यविवेश महामना

2 a) Ñ B1-3 D1-7 M4 मार्जार, G M1-3 विडाल- (for विडाल) Ñ2 B2-4 -सपूर्णां, B1 D1 3 M4 सकीर्णां D5 रचितां (for -चरिताम्) —b) T2 कालिन्य, G1 मलीन (for आलीन) Dg1 Dd1 Dm1 M2 वर, Ct as in text (for नर) Ñ B सुदीननरवाहना D1 4-7 मलिनांबरधारिणीं, D5 मार्गीर्तविहगद्रुमा, D2 कालीनविहगद्रुमा —c) B2 [अ]भ्या हता, D2 [अ]भ्याहती (for [अ]भ्याहतां) D3 2 कृष्णाम्, G1 कालाम् (for कालीम्) D3 तिमिराब्धौ हता कालीम्, T2 तिमिरेणावृतां कालीम्, M4 तिमिराभ्यागतार्णीम् —d) M4 अप्रसन्नां (for अप्रकाशां)

3 G2 om (hapl) 3-4 B3 D2 om (hapl ?) 3ab D1 3 transp 3 and 4 —a) B1 (gloss) चन्द्रस्य, B2 4 बहुशत्रोर्, D5 बाहुशत्रोर् (for राहु°) Ñ B1 2 4 D1 3 5 M4 वरां (for प्रियां) D4 5 7 राहुग्रस्तां चन्द्रपत्नीं —b) M3 स्थिर्य (for श्रिया) Ñ B1 2 4 D1 3 7 श्रियां (Ñ B1 श्रिया, D3 श्रिये) प्रज्वलिताम् इव (D5 °तां दिवि) —c) Ñ B D1 4 6 G1 [अ]भ्युषि (Ñ2 D6 °द्दि) ताके (G1 °के) नां, D1 D2 3 T M4 Ct [अ]भ्युद्दितेनैकां (D2 3 M4 °नैव) Dd1 [अ]भ्युत्थितैनैकां, D4 [अ]भ्यर्दितानेकां D3 [अ]भ्युत्थितामेकां —d) D3 3 M4 परिपीडितां, D5 पीडितामिव (by transp.)

4 D1 G1 om 4 (for G2 cf v l 3) D1 3 transp 3 and 4 —a) D4 5 7 भ्युष्ण, M4 स्वल्पोष्णां (for अल्पोष्ण) D1 G1 क्षुद्र, D5 -स्वल्प (for क्षुब्ध) —b) Ñ B1 2 4 D1 M4 स्यन्दवत् (M4 °त्र) B2 बहुसत्त्व, Dt1 D1 3 4 (marg) घर्मोत्तप्त, D4 7 उष्मोपरि (for घर्मोत्तप्त) —D1-7 om 4cd-5 —c) B4 नील (for लीन) B3 D2 3 -सह्यग्राहां, Dg1 -[उ]रगग्राहां, G1 पृथुग्राहा, M4 -सहग्राह (for झषग्राहां) —d) B2 कृष्णा, D2 शुष्का, M4 हृदां (for कृशां)

5 D4 7 om 5 (cf v l 4) —a) M3 विधूताम् (for °माम्) —b) Dt1 Ct शिखामग्ने, Dm1 T2 3 M3 अध्वराग्ने Dg2 T3 G M1 3 अध्वराग्ने समुच्छ्रिता M4 अध्वराग्निमुपस्थितां ॐ Ct 'अध्वराग्ने समुत्थिताम्' इति पाठे बहुसमतस्तत्राप्यर्थं प्राग्वदेव, शिखामित्यस्य चावृत्तिः । ॐ —T3 om (hapl ?) 5cd —cd) Ñ2 B2 D1 3 समभ्युक्षितां (Ñ2 °क्षितां D2 °क्षितं) दृष्ट्वा D3 अभ्युच्छ्रिते दृष्ट्वा (for अभ्युक्षितां पश्चात्) Ñ3 B1 3 4 हविषो (B3 4 °षा) भ्युक्षितां यद्वत् (for °) Ñ2 B प्रविलयं, D1-3 इव लयं (for विप्रलयं) B3 गत (for गताम्) M4 शून्यां च हविषा शून्यां शिखां प्रज्वलितामिव

6 Ñ1 B1 2 4 om 6a-8b —a) Ñ2 B2 D2 3 7 M4 विन्यस्त (for विध्वस्त) Dd1 Dm1 D4 (marg) G1 3 M3 रुग्णां (for रुग्ण) Ñ2 B2 D1 M4 -कवच (Ñ2 °रथ) स्कंधां D2 मकरस्कंध, D4 5 6 7 -कवच (D6 °सक) स्तंभां (D3 °भं) (for °चां रुग्ण) —b) Ñ2 रथध्वजे, B2 D2 -महाध्वजां (D2 °जं) Dd1 Dm1 -रथाकुलां, D1-3 -महारथां D4 5 7 विचूर्णितां M4 समन्विताम् (for -रथध्वजाम्) —c) Ñ2 B3 D1 3 M4 आसीनां (for आपन्नां) D4-7 हतप्रवीर (D4 6 °रं)-विध्वस्तां —d) Ñ2 B2 D1 3 M4 सेनाम् (for चमूम्)

7 Ñ1 B1 2 4 om 7 (cf v l 6) —D2 om 7ab —a) B2 सफेना, G1 M2 ससेनां Ct as in text (for सफेनां) B2 सस्वना, Dg1 marg (for सस्वनां) D4 5 7 सस्वनोत्थितां D2 संवरोत्थितां (for °नां भूत्वा) —c) Dg1 Dd1 Dm1 D7 सा (Dd1 -सा) रुतोद्धूतां, D1 -मारुतोद्धूतां G1 3 M1 3 °तोद्धतां G2 °तोत्थितां (for °तोद्धूतां) Ñ B2 प्रशांतां मारुतोत्पातैः D5 प्रशांतं मारुताघातैः D2 प्रशांतं मारुते घोरैः M4 प्रशांते मारुतोद्याते —d) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 7 T1 3 G M निस्वनां D5 निस्वनां Ct as in text (for निःस्वनाम्)

8 Ñ1 B1 2 4 om 8ab (cf v l 6) —a) B2 त्यक्तां

गोष्ठमध्ये स्थितामार्तामचरन्तीं नवं तृणम् ।
गोवृषेण परित्यक्तां गवां पत्नीमिवोत्सुकाम् ॥ ९
प्रभाकरालैः सुस्निग्धैः प्रज्वलद्भिरिवोत्तमैः ।
वियुक्तां मणिभिर्जात्यैर्नवां मुक्तावलीमिव ॥ १०
सहसा चलितां स्थानान्महीं पुण्यक्षयाद्गताम् ।
संहृतद्युतिविस्तारां तारामिव दिवश्च्युताम् ॥ ११
पुष्पनद्धां वसन्तान्ते मत्तभ्रमरशालिनीम् ।
द्रुतदावाग्निविप्लुष्टां क्लान्तां वनलतामिव ॥ १२
संमूढनिगमां सर्वां संक्षिप्तविपणापणाम् ।
प्रच्छन्नशशिनक्षत्रां द्यामिवाम्बुधरैर्वृताम् ॥ १३
क्षीणपानोत्तमैर्भिन्नैः शरावैरभिसंवृताम् ।
हतशौण्डामिवाकाशे पानभूमिमसंस्कृताम् ॥ १४
वृक्णभूमितलां निम्नां वृक्णपात्रैः समावृताम् ।
उपयुक्तोदकां भग्नां प्रपां निपतितामिव ॥ १५

G. 2 125 1
B. 2 114 1
L. 2. 127 1

Dg1 त्यक्त (for त्यक्ता) T3 om सर्वेद, D2 त्यक्ता यज्ञयथे सर्व, D3 त्यक्तपत्ना युधे सर्वेद, D4 7 त्यक्तयज्ञो सर्वे सर्वे (D5 °र्थे) —ᵇ) B2 भातिरूपैस्तु, Dg1 अनु°, Ct as in text (for अभि°) D1 3 यात्रिकै, M3 सामगै (for याज्ञिकै) D2-7 सोमपैश्च सयज्ञि(D5 6 °यज्ञ)कै —ᶜ) Ñ1 सर्वकाले, Ñ2 B D1 3-7 M2 पर्वकाले, D2 पर्वकाल (for सुख्या°) Ñ1 D2 M2 [ऽ]भिनिर्वृत्ते, Ñ2 B2-4 M2 हि निर्वृत्ते; B1 तु निर्वृत्ते, Dg1 Dt1 T3 G1 Ct सुनिर्वृत्ते, Dd1 Dm1 च निर्वृत्ते, D1 (ऽ)विनिर्वृत्ते, D2 (अ)भिनिर्वृत्तां, D4 6 7 तु सवृत्ते, D5 तु समाप्ते (for विनिर्वृत्ते) —ᵈ) Dg1 D1-7 M2 वेदीं (for वेदिं) Dm1 गतमृगाम्, D2 °रमाम्, D4 °चराम्, D5 °स्वराम्, D6 °विक्षाम्, B2 °चराम्, T2 °स्वाम् (for गतरवाम्) Ñ B2 3 4 वेदा गतरया(Ñ1 °वरा, B3 °वया)मिव, B2 वेदा स्वगतामिव

9 ᵃ) Dg1 गोष्ठीमध्ये G2 सन्नाम् (for आर्ताम्) —ᵇ) Ñ1 B Dm1 G2 M Cr आचरन्तीं, Dg1 Dt1 D3 5 1 अचरन्ती, Cv m g t as in text D3 तृण नव (by transp) D5 वने तृण G2 आचर** ** तृण (damaged) —ᵈ) D1 3 G2 M2 3 Ctp पतिम्, Cr m g पत्निम्, Ct as in text (for पत्नीम्) Ñ B D4 7 गोकन्यामिव चो(B1 D5 तो)त्सुकां

10 D1 reads 10ᵃᵇ after 23 —ᵃ) Ñ B D6 प्रभा कराभै, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 2 Cv r m g t प्रभास्वराभै, D2 3 प्रभाका(D3 °क)रैश्च, D5 प्रभाकरोत्थै (for प्रभाकराले) ❁ Ct स्फटिकावैरिति कतकोन तु न युक्तम्। ❁ —ᵇ) Ñ B इवोत्थितै, D4 7 शिखोपमै, D5 इवार्चिभै, D6 महाशिखै (for इवोत्तमै) —ᶜ) Ñ B1-3 D2-4.7 विमुक्ता, M4 उत्सृष्टां (for वियुक्तां) D5 मणिभि सुदैर, B4 मुनिभि सिदैर —ᵈ) D4.6 7 मुक्ता, D6 नाना (for नवां) B1 illeg from मु up to स(in सहसा) in 11ᵃ B4 मुक्तामणीम् (for °वलीम्)

11 D2 M4 om (hapl) 11-12 —ᵃ) B1 illeg for स in सहसा Ñ2 स्थाविता, B1 Dt1 Dd1 T Ct चरिता, B2 चालिता; B3 सरिता, B4 च्यावितां (for चलितां) D2-4.7 चलितस्थाना —ᵇ) Ñ1 क्षणाच्छिन्ना Ñ2 B2.3 सर्वे गां(B4 °पत्र)तां, B1 -क्षयच्युतां, B2 -क्षयोद्धृतां, Dt1 Dm1 T1 2 -क्षयो द्धृतां, Dd1 क्षये गतां, D2 4.5.7 -क्षयाद्दिवा G2 दयागतां (for -क्षयाद्गताम्) —ᶜ) Dg1 सहृत, D1 सहृत, D2 सद्रुति, M3 सहृत, L(ed.)सहृत; Cm t as in text (for सहृत) T1 2 विस्तीर्णां, Cm t as in text (for विस्तारा) B1 स्वनामति विस्तारा —ᵈ) Ñ1 पुरम् (for ताराम्) D5 om (hapl) from दिवश्च्युताम् up to 12ᵈ. Ñ1 B1-3 D1 1-7 नमश्च्युता, D2 नमश्च्युता

12 D2.3 M4 om 12 (for D2 M4, cf v 1 11) G2 M1 transp 12 and 13 —ᵃ) Ñ2 B2 D2 3 पुष्पवद्धा, D7 M2 पुष्पनद्धा (for °नद्धां) D1 3 वसन्ताग्रे (for वसन्तान्ते) —ᵇ) Ñ B D1 2 7 T3 -नादिता, Dd1 Dm1 नादिता, T3 -लासिता (for शालिनीम्) —ᶜ) Ñ1 द्रुमे, B1 (marg as in text) रत, Dd1 Dm1 T3 M2 Cr द्रुत, D1 वन, D2 7 वन, D5 द्रुम, D6 घोर, G2 घृत, Cm g t as in text (for द्रुत) Dg1 द्रुत दावाग्निना दुष्टां —ᵈ) B D1 4 5.7 T3 G1 क्लान्ता (for क्लान्तां) B1.2.4 वन्य (for वन) Dm1 लतामिव च दुर्बला —After 12 Dm1 reads 18 for the first time repeating it in its proper place

13 ☞ D4 om from 13 up to 2 107. 2ᵇ
G2 M1 transp 12 and 13 —ᵃ) B2 Dg1 D1 2 समूढ, Cg as in text (for संमूढ) T स्वस्था (for सर्वां) D1 1 2 निगू(D6 समू)ढवाहयन्ता —Ñ2 reads 13ᶜᵈ in marg —ᵇ) Ñ2 B3 D1 विदिक्ष (for संक्षिप्त) D2 7 M3 वि(M3 स)क्षिप्तकनकापणा —ᶜ) G1 2 प्रच्छिन्न —ᵈ) B1 घना, Dt1 युता (for वृ°) D2 1 वारिवाह(D5 °दै)रावृतां

14 M4 om (hapl) 14ᵃ-15ᵈ —ᵃ) M3 हीनपानोत्तरैर (for °त्तमैर्) Ñ1 Dt1 D2.3 T3 Ct भग्नै (for भिन्नै) —Ñ2 reads 14ᶜ in marg —ᶜ) B D1-4 6 7 यत्र Cv.m g t as in text Cr वीत (for हत) B1 सौंडाम् (sic), D1 तुंडाम्, T2-काशम्; T3-कालाम् (for -शौण्डाम्) Ñ B Dt1 D1-4 6 7 T Cvp त्वस्मा Cv r m g as in text (for (आ)काशे) —ᵈ) B1 मसरिति, D1 अनावृता, G2 हसंस्कृतां (sic) (for असंस्कृताम्)

15 M4 om 15ᵃᵈ (cf v 1 14) —ᵃ) Ñ1 B2 4 D1 रुक्ष; B2 रक्ष; D2.3 सूक्ष्म (for वृक्ण) Ñ1 -तले, B2.4 D6 -स्थली G1 -तल (for -तलां) D2 3 G1 निम्ना, M3 (also as in text) रम्यां (for निम्नां) B1 भग्नभूमितलां निम्ना, D1.4 7 रहानिव कृतां निम्नां (D1 भग्नां) —ᵈ) Ñ B वृक्णपात्र; Dg1 वृक्णपात्रै, D1.7 वृक्णपुष्प Cr m g as in text (for

G 2 125 13
B 2 114 16
L 2 127 0

विपुलां विततां चैव युक्तपाशां तरस्विनाम् ।
भूमौ बाणैर्विनिष्कृत्तां पतितां ज्यामिवायुधात् ॥ १६
सहसा युद्धशौण्डेन हयारोहेण वाहिताम् ।
निक्षिप्तभाण्डामुत्सृष्टां किशोरीमिव दुर्बलाम् ॥ १७
प्रावृषि प्रविगाढायां प्रविष्टस्याभ्रमण्डलम् ।
प्रच्छन्नां नीलजीमूतैर्भास्करस्य प्रभामिव ॥ १८

भरतस्तु रथस्थः सन्श्रीमान्दशरथात्मजः ।
वाहयन्तं रथश्रेष्ठं सारथिं वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
किं नु खल्वद्य गम्भीरो मूर्छितो न निशम्यते ।
यथापुरमयोध्यायां गीतवादित्रनिःस्वनः ॥ २०
वारुणीमदगन्धश्च माल्यगन्धश्च मूर्छितः ।
धूपितागरुगन्धश्च न प्रवाति समन्ततः ॥ २१

युक्तपात्रे) T3 समावृता (for °वृताम्) D1-3 वृक्षपत्रसमावृता(D1 °मन्विता) D4 वृक्षगुल्मलतावृता —c) D1.4.5.7 भिन्ना (for भग्ना) —d) D4.7 निस्तारिताम्, T2 स्थपतिताम् (for निपतिताम्)

16 D6 om 16-17 —a) D3 om विततां चैव B विनता, M1 पतिता (for विततां) M4 वितता विपुला (by transp) —b) Ñ B मुक्तचापमहास्वना(B3 °र्नां) D1 मुक्तपाशा मनस्विनी, D2 मुक्तपाशां तपस्विनो, D3 M4 मुक्तचापां तप(M4 °र)स्विनीं, D4.7 मुक्तपाशा सुनिश्चला —B4 illeg for 16cd (except भूमौ बा) —c) Ñ B विनिष्व(Ñ1 °ध्वे, B1 illeg)स्तां, Dg1 विनिष्क्रान्ता, Dt1 Ct विनिकृत्ता, D1.4.7 M4 विनिर्धूता, M3 °र्वृत्ता Cr m g as in text (for °ष्कृत्ता) D2 भूमावपसु विधृति च, D5 भूमौ बाणविनिर्भिन्ना —d) Ñ B3.3 D2-4 श्याम् (for ज्याम्) B3 [अ]भरात्, D2 [अ]भवत्, D7 [आ]युधा (for [आ]युधात्) D1 पतिता विविधायुधै

17 D4 om 17 (cf v l 16) —a) T1 युद्धशौडिय, T2 °हृत्तेन, Cr m g as in text (for °शौण्डेन) —b) Dg1 M3 वाहिना, Dm1 वाहिता Ct as in text (for वाहिताम्) —cd) N2 B D2.3 T1.2 M4 विक्षिप्त, Cv r g as in text (for निक्षिप्त) B4 om D3 भारम्, T3 भाताम्, G3 माडम् (for भाण्डाम्) Ñ2 क्षिप्तभाडा समुत्सृष्टा (for °) D4 G1 दुर्लभा (for दुर्बलाम्) B4 दुर्बलामिव (by transp) M3 दुर्बला प्रिया (for इव दुर्बलाम्) Dt1 Dd1 Dm1 Ct निहतां प्रतिसैन्येन वडवामिव पातिता —After 17, Ñ B D1-4.7 T1.2 G1.2 M1.4 ins, D6 ins after 15 (owing to om) T3 ins after 18

2315* शुष्कतोया महाग्रस्यै घर्मेश्च बहुभिर्वृताम्।
प्रभिन्नामिव विस्तीर्णां वापीमिव हृतोत्पलाम्।
पुरुषस्याप्रहृष्टस्य प्रतिषिद्धानुलेपनाम्।
सतक्षामिव शोकेन गात्रयष्टिमभूषणाम्।

[(l 1) D4.7 शोकवेगैः B3 D6 महामत्स्यैः, D4 सदा मत्स्यै (for °मत्स्यै) Ñ2 B3-4 बहुसंवृता (for °भिर्वृताम्) —(l 2) D3 अभिन्ना° (for प्र°) B4 इव विस्तीर्णे, D2 अनिविस्तीर्णां, M4 अभिवि° (for इव विस्तीर्णां) D3 प्रभग्नापि च विस्तीर्णां T G1.2 M1 प्रभिन्न(T3 °हीन)तटविस्तीर्णां (for the prior half) B4 illeg for the post half, Ñ1 B2.3 D1 अपहृतोत्पला, Ñ2 B1 D3 इव हृ(D4 ह)तोत्पला, D2.3 अप(D4 °द)हृतोत्पलां, D7 अप हृतोत्पलां, G1 M1 इव हृतांबुजां (for इव हृतोत्पलाम्) —(l 3) B1.4 प्रहृष्टस्य, D2 [अ]प्रहृष्टस्य, M4 [अ]पहृष्टस्य, G(ed) प्रहृष्टस्य (for [अ]प्र°) D2.3 मीतकांता, D4 M1 प्रतिविद्ध (for °षिद्ध) B4 [अ]नुलेपनात्, D7 °नं (for [अ]नुलेपनाम्) —(l 4) Ñ2 सुनसाम् (for सं°) Ñ B D3 M4 दुःखेन (for शोकेन) D3 अंगयष्टिम् (for गात्र°) D4.7 अनुत्तमां (for °णाम्)]

18 Dt1 om 18 Dm1 repeats 18 (cf v l 12) —a) M3 damaged for ढायां Ñ B प्रावृषीव महारौद्रा(B3 °द्रीं) D1.2 प्रावृषि प्रविचीर्यत्री(D3 °त) D3 प्रावृषि प्रविचायद्भि, D4.7 प्रावृषीव महाभ्रौघै (D7 °भ्रौघे) M4 प्रावृषि प्रविकीर्णांते —b) B3 D2 M3 प्रदृष्टस्य, B4 प्रहृष्टस्य (for प्रवि°) Ñ B1.2.4 [अ]भ्रसंचय, B2 [आ]द्रेसघया, D3 °मंडले (sic) D4.7 [अ]विसद(D6 °च)रा (for °भ्रमण्डलम्) —B4 illeg for 18cd (except प्रच्छन्ना) —c) B1 प्रच्छन्न, D4.7 प्रसन्ना (for प्रच्छन्ना) —After 18, D1-3 ins

2316* महर्षिशापात्पतितां दिव्यैभोगैर्विवर्जिताम्।
शोच्यां मनुष्यसंसर्गाद्दीनामप्सरसं यथा।

[(l 1) D3 च वर्जितां (for वि°)]

—T3 ins 2315* after 18

19 a) T2 त (for तु) Ñ1 B1 D6 [S]थ, Ñ2 स, B2 [S]य, B3.4 य (for सन्) D1-3 ततस्तत्र, D4.7 M4 रथस्थं ते (for °स्थः सन्) —b) D1.3 मद्रे (for श्रीमान्) —c) B1.2.4 G2 नरश्रेष्ठ (B3 G2 °ष्ठं) D3 रथ श्रेष्ठ, G1 रथश्रेष्ठ (for रथ°)

20 ab) B1 न D4 हु (for नु) B [अ]त्र (for [अ]द्य) Ñ B1.4 Dt1 Dd1 Dm1 D1(before corr), G1.2 M1.2 Ct निशाम्यते(Dt1 °ति), B1.3 विशापति (B3 °ते) M4 नियम्यते (for निश°) —B4 illeg for 20cd(except यथापु) —c) B1.3 Dg1 D1-4.6.7 T3 यथापूर्वम्, Ct as in text (for °पुरम्) —d) B Dt1 Dd1 Dm1 D3.7 T G M1-3 निस्वन D3 M4 न वि(M4 नाभि)भाति महारथा; D4 नाभिभाति दिशो दश —After 20 Ñ B D2.3.5.6(om 23cd) read 23

21 B4 illeg for 21ab —ab) B2-4 D4 M4 -मदगंध(D4 °धा)श्च, D1.3.4.7 -मद(D4.7 °द)गंधाश्च (for -मदगन्धश्च) M4 तु (for च) D4 om माल्यगन्धश्च B1.2 माल्यगंधैश्च; D1.3.4 °गंधाश्च; D7 नागगंधाश्च (for माल्य

यानप्रवरघोषश्च स्निग्धश्च हयनिःस्वनः ।
प्रमत्तगजनादश्च महांश्च रथनिःस्वनः ।
नेदानीं श्रूयते पुर्यामस्यां रामे विवासिते ॥ २२
तरुणैश्चारुवेषैश्च नरैरुन्नतगामिभिः ।
संपतद्भिरयोध्याया न विभान्ति महापथाः ॥ २३
एवं बहुविधं जल्पन्विवेश वसतिं पितुः ।
तेन हीनां नरेन्द्रेण सिंहहीनां गुहामिव ॥ २४

G 2 125 23
B 2 114 28
L 2 127 22

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे षडधिकशततमः सर्गः ॥ १०६ ॥

गन्धम्) Ñ1 D1.3.4.6.7 मूर्छिता D2 मदान्धाश्च माल्य सपाश्च (reads up to सया in marg) परिमूर्छिता —c) Ñ B1 धूपेनागुरुगंधश्च, B1 G2 M2 धूपनागरुगंधश्च, B2 धूपानां गुरुगंधश्च, B4 Dg1 Dt1 G1 M1 चंदनागु(G1 M3 °ग)रुगंधश्च, Dd1 Dm1 D4.7 M2 धूपेनागरुसाध(D4.7 °धा)श्च, D6 धूपेनागुरुसघाश्च —d) B1 damaged B2 न पुनाति D2.4.7 भाश्च वा(D7 वा)ति (for प्रवाति) Ñ B(B3 illeg) यथा पुरा (for समन्ततः) M1 न प्रवाति यथापुरं —For 21cd D1-3 subst

2317* चन्दनागुरुगन्धश्च न प्रवाति यथा पुरा ।

[D3 चन्नागुरु- D1 transp यथा and पुरा]

—After 21 Dm1 ins राम

22 B4 illeg from 22a up to श्च in 2319* —a) G1 पेय (for यान) B3 प्रवाप D1 प्रपार, D2 प्रकार (for प्रवर) D2 घोरश्च (for घोषश्च) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 पुस्निग्ध (for स्निग्धश्च) D2 श्च (for हय) B(B4 illeg) Dt1 Dd1 Dm1 D4.6 S निस्वनः —After 22ab B3 ins

2318* प्रीडासस्तो नरोऽपीह पानासक्तश्च वक्षन ।

—T2 M3 om (hapl) 22cd Dg1 reads 22cd in marg —c) Dg1 -नादश्च (for -नादश्च) —G3 repeats 22ef after l 2 of 2320* —f) G2 (before corr as in text) रामविवासनात् —For 22cdef Ñ B(B3 cont after 2316*) D1-3.4.7 M1 subst

2319* मत्तनागनिनादश्च श्रूयते न यथा पुरा ।

[B4 illeg up to श्च D4.7 मत्तनाग (for मत्तनाग) D2 नागस्त्रगुणिर्निनद D3 महान (D3 [also] महाबा)गुणिर्निनद M1 न मृगेन्द्रनिर्निनद (for the post half)]

—After 22 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins

2320* चन्दनागुरुगन्धाश्च महाहाश्च मधस्रजः ।
गते रामे हि सदृशा सततं नोपभुञ्जते ।
वह्निप्राणां न सम्प्रान्ति विप्रमाल्यधरा नराः ।
नोत्सवाः संप्रवर्तन्ते रामशोकार्दिते पुरे ।
स हि नूनं मम भ्राता पुरस्यास्य धृतिर्गता । [5]
न हि राजत्ययोध्येय सासारेवार्जुनी क्षपा ।
कदा नु खलु मे भ्राता महोत्सव इवागतः ।
जनयिष्यत्ययोध्याया हर्षं ग्रीष्म इवाम्बुदः ।

[(l 1) Dg1 Dt1 [अ]गुरु (for [अ]गरु) Dd1 T3 G2.3 M1.2 -गन्धाश्च (for -गन्धाश्च) Dd1 G2 M1 महार्हाश्च (for °र्हाश्च) Dg1 M2 नवा स्रज Dd1 T2 M1 वनस्रज (for मध°) —(l 2) T3 स हि रामे (by transp) —After l 2 G3 repeats 22ef —(l 3) M3 damaged for श्च न Dg1 छत्रमाल्य G2.3 M1 विप्रमाल्य —(l 4) Dg1 शोकातुरे Dm1 °र्दिता (for °र्दिते) —(l 5) T1 सहि K(ed) सह (for स हि) T2 सद (for मम) G2.3 M2 इता M2 इता (for गता) G1 पुरी सधु विनाकृता (for the post half) —(l 6) G1 न विराजति (for न हि राजति) G2.3 [अ]योध्यावा (G2 °वा) (for °ध्येय) T3 [अ]जनि (for [अ]र्जुनी) —(l 7) G1 नु (for नु) Dm1 M2 भ्राता Cm g as above (for भ्राता) G3 यद (for इव) —(l 8) M2 प्रैष्म (for ग्रीष्म)]

23 D3.4 M1 om 23 Ñ B D1.4.6.7 (om 23cd) read 23 after 20 —a) G2 चारु (for चारु) D6.7 वारुणीपानमत्तैश्च —b) D1.6 उत्तम (for उन्नत) Ñ B नरैरुत्तमभूषणैः (B4 °षितैः) D6.7 नरैरुत्ता (D7 °रुत्ता)नरा धिपि —D7 om 23cd —D2 reads 23c in marg —c) D2 निपतद्भिः —D2 om 23c —d) Dg1 Dt1 D6 T2.3 M2 [अ]भि(T2 [अ]भि)भाति (for विभान्ति) Ñ B D1 द्विगो दशा Dg1 महापथ (sic) M3 °रथा, Cv r m g as in text (for °पथा) —After 23 B4 (illeg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 ins.

2321* इति मुधन्सावधिना दु निसो भरतस्तदा ।

[Dd1 Dm1 तथा (for तदा)]

—D2 reads 20cd after 23

24 a) M1 अयोध्यां च प्रविश्यैव —For 24ab, Ñ B Dg1 Dt1 D1-4.6.7 M1 subst, while Dd1 Dm1 ins after 24ab

2322* अयोध्यां च प्रविश्यैव जगाम भवनं पितुः ।

१०७

G 2 126 1
B 2 115 1
L 2 128 1

ततो निक्षिप्य मातॄः स अयोध्यायां दृढव्रतः ।
भरतः शोकसंतप्तो गुरूनिदमथाब्रवीत् ॥ १
नन्दिग्रामं गमिष्यामि सर्वानामन्त्रयेऽद्य वः ।
तत्र दुःखमिदं सर्वं सहिष्ये राघवं विना ॥ २
गतश्च हि दिवं राजा वनस्थश्च गुरुर्मम ।
रामं प्रतीक्षे राज्याय स हि राजा महायशाः ॥ ३
एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः ।
अब्रुवन्मन्त्रिणः सर्वे वसिष्ठश्च पुरोहितः ॥ ४
सुभृशं श्लाघनीयं च यदुक्तं भरत त्वया ।
वचनं भ्रातृवात्सल्यादनुरूपं तवैव तत् ॥ ५

[D3 अयोध्यायां, D4 6 7 °ध्या तु D1 प्रविष्ट (sic) (for प्रविश्य) M4 स्व (for स्व) Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 अयोध्या सम्प्रविश्यैव (for the prior half) Dd1 Dm1 D1 4 7 M4 विनेश (for नगरम्) Dg1 Dt1 विवेश वसति पितु (for the post half)]

—^c) B1 2 D3 4 6 M4 हीन (for हीना) —^d) D3 न्वीता (for -हीना) Dg1 गुहा यथा (for °हानिव) G2 सिंहहीना गुहानि च (sic) —After 24 (B4 illeg) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-3 S ins

2323* तदा तदन्त पुरमुज्झितप्रभं
 सुरैरिवोत्सृष्टप्रभास्वरं दिनम् ।
निरीक्ष्य सर्वत्र विभक्तमात्मना
 न्मुमोच बाष्पं भरत सुदु खित ।

[(l 1) M2 4 तथा (for तदा) M3 4 दय(M4 °द्र)त (for उज्झित) Dt1 प्रभु (for प्रभ) D1 3 म तद्गुरु दीनमना हत(D3 °पाहत)प्रभ, D2 स तद्गुरु प्राप्य हतप्रभ तदा —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 T1 2 रुज्झितम् (for उत्सृष्टम्) Dd1 अभास्कर मिव D1 3 अपेतभास्कर —(l 3) D1-3 सर्वं इदमस्थित् K(ed) सर्वं तु विविक्तम् (for सर्वत्र विभक्तम्)]

Colophon Ś1 V1 missing B4 illeg D5 om colophon —*Sarga name* Ñ1 B1 2 D1-3 अयोध्याप्रवेश, Ñ2 D6 भरतप्रवेश, B3 भरतपुरप्रवेशनं, D4 7 भरतपुरप्रवेश —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 2 D3 4 6 om Ñ2 B3 124 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 114 D1 174 D4 7 120 M4 123 —After colophon T1 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम G श्रीरामाय नम

107

☞ Ś1 missing up to भरतो in 12^a (cf v l 2 105 13^d) V1 missing for Sarga 107 (cf v l 2 105 24) D1 om up to 2^d (cf v l 2 106 13) Dm1 begins with ॐ, M3 4 with श्रीरामाय नम

1 B4 illeg for 1^ab —^a) D3 स तत (for ततो) Ñ1 B2 निक्षिप्य B1 3 निधाय, M4 निरीक्ष्य (for निक्षिप्य) Ñ B3-4 D1-3 M4 मातॄ, Dg1 Dt1 D1 मातृस्तत्र (for मातॄः स) D4 6 7 अयोध्यायां तु निक्षिप्य —^b) Ñ B1 2 D4 6 7 मातॄ स तु(D3 सर्वा) Dd1 Dm1 T1 2 G M1 3 ह्ययोध्यायां (for अयोध्यायां) Ñ2 दृढव्रत, D4 6 7 परंतप (for दृढव्रत) D1 3 M4 मातॄश्च(D1 मातॄ तु, D3 M4 मातॄ स) दृढविक्रम (M4 °विक्रम) —^cd) D4 6 7 गुरून्सर्वानुवाच ह (for ^d) Ñ B D1 3 M4 अब्रवीद्भरतो वाक्यं गुरून्सर्वानिदं वच

2 Ś1 missing D5 om 2^ab (cf v l 1) —^a) D3 नन्दिग्रामे —^b) Ñ B D1 3 4 6 7 M4 आमन्त्र्य यामि, Dt1 Dd1 Ct आमन्त्रयेय (for °येऽद्य) D3 सर्वमार्गात्प्रविव —^c) B3 तत्र, D3 तत्र (for तत्र) D3 दु खाद् (for दु खम्) Ñ B D1 3 M3 सर्वमिदं दु ख(B4 वाक्य) D4 illeg from एवे in ^c up to प्रतीक्ष in 3^c —^d) B3 गमिष्ये (for सहिष्ये) D3 राघवाद् (for °व)

3 Ś1 missing (cf v l 1) B4 illeg up to प्रतीक्षे in ^c (cf v l 2) —^a) Dg1 राजतश्च, Dt1 Ct गतश्चाहो, G3 °श्च त्रि (for गतश्च हि) Ñ B1 3 D1-7 M4 पिता मे (D1-7 M4 मे)तत्र से राजा D3 पिता मृतश्च राजासौ —^b) Ñ B1-3 D1-3 6 दिवि स, D4 7 दिविवासी, M4 स्वर्गस्थ स (for वनस्थश्च) D3 वनस्थश्च राघव —^c) Ñ B1 3 D1 राम प्रतीक्षे, B3 रामप्रतीक्ष्य, D3 राम प्रतीक्ष्यो (for राम प्रतीक्षे) G3 राज्याय (sic) M3 राज्यस्य (for राज्याय) D3 प्रतीक्ष्य राज्याय स हि, D4-7 रामागमप्रतीक्षे(D3 °क्ष्यो)ह —^d) Ñ B D4 7 पालयिष्ये(B3 °यामि) वसुंधरां D3 राजानमहा यशा (sic)

4 Ś1 missing (cf v l 1) —^a) D3 7 श्रुत्वा, G3 परं (for शुभं) —^c) B4 partly illeg D1-3 M4 अनुयुक्त (for अब्रुवन्) —^d) Ñ B D1-2 तं(D1-7 ते) वसिष्ठपुरोगमा, D3 वसिष्ठाद्या पुरोहिता

5 Ś1 missing (cf v l 1) —^a) Ñ B1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G3 M3 4 Cv m g सुभृशं B3 सुभृशं च Cr mp gp सदृशं(as in text) —^b) B4 illeg for यदुक्तं M4 राघव (for भरत) —^c) D3 वर्तनं (for वचनं) G3 मातृ (for भ्रातृ) D1 तत्र च भ्रातृवात्सल्यात् —Ñ2 om (l a;l) from 5^c-6^a (cf 6^a variants) B4 partially illeg for 5^c, —^d) B4 तवैव च, B3 Dd1 D3 G3 तवैव तत्, D5 तवैव च D1-3 इदं तव (for तवैव तत्) —After 5 Dm1 ins, राम

नित्यं ते बन्धुलुब्धस्य तिष्ठतो भ्रातृसौहृदे ।
आर्यमार्गं प्रपन्नस्य नानुमन्येत कः पुमान् ॥ ६
मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा यथाभिलषितं प्रियम् ।
अब्रवीत्सारथिं वाक्यं रथो मे युज्यतामिति ॥ ७
प्रहृष्टवदनः सर्वा मातॄः समभिवाद्य सः ।
आरुरोह रथं श्रीमाञ्शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥ ८
आरुह्य तु रथं शीघ्रं शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
ययतुः परमप्रीतौ वृतौ मन्त्रिपुरोहितैः ॥ ९
अग्रतो गुरवस्तत्र वसिष्ठप्रमुखा द्विजाः ।
प्रययुः प्राङ्मुखाः सर्वे नन्दिग्रामो यतोऽभवत् ॥ १०
बलं च तदनाहूतं गजाश्वरथसंकुलम् ।
प्रययौ भरते याते सर्वे च पुरवासिनः ॥ ११
रथस्थः स तु धर्मात्मा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
नन्दिग्रामं ययौ तूर्णं शिरस्याधाय पादुके ॥ १२

G 2 127 5
B. 2 115 12
L. 2 128 12

6 Ś1 missing (cf v l 1) Ñ1 om up to 6[a] (cf v l 5) —[a]) D1 एवं D4–7 धृतत् (for नित्यं) Ñ1 B D1 भ्रातृवात्सल्यात् (D1 °लिप्सस्य) D2 7 M4 भ्रातृ° (for बन्धुलुब्धस्य) —[b]) Ñ2 भ्रातृवात्सल्ये D3 7 भ्रातृवत्सल —G3 illeg from ° up to सारथिं in 7[c] —[c]) Ñ2 B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5 7 T3 M3 4 मार्गमार्यं (Ñ1 B D2 7 °र्यं) Ñ2 D8 आर्यं मार्गं D1 मार्गं मार्गं D5 मार्ग्यं मार्गं T1 2 Cm t आर्यं मार्गं (for आर्यमार्गं) Ñ B D1 2 7 प्रवृत्तस्य (for प्रपन्नस्य) D2 मार्गमाक्रमतस्य —[d]) D1 3 M4 [अ]नुमस्यति (for [अ]नुमन्येत) D4 7 क पुमाञ्जातु (D6 °ज्ञ प्र)शंसति (D3 मन्यते)

7 Ś1 missing (cf v l 1) G3 illeg up to सारथिं in 7[c] (cf v l 6) B3 illeg for 7 —[a]) D1 4 7 स्व (D1 6 [before corr] सु) मंत्रि (for मन्त्रिणां) —[b]) D4 यदा (for यथा) D3 वर D1 6 7 तदा M3 हितं (for प्रियम्) —[d]) D2 स रथो (for रथो मे) —After 7 Ñ B1 3 ins an addl colophon [Sarga name नंदिग्रामगमनश्रवणम् —Sarga 10 Ñ B1 2 om B3 125]

8 Ś1 missing (cf v l 1) —[a]) Ñ2 B2 प्रहृष्ट (for प्रहृष्ट) Ñ B D2 G1 M1 4 मनस (for वदन) D1 2 3 प्रहृष्टमनाश्चार्ये (D2 °ना सर्वा D6 °ना मातॄर्) D4 6 7 सम्प्रहृष्टमना मनीन् (D6 मातॄर्) —[b]) D1 4–7 गुरून् (for मातॄः) Ñ B ता सोऽभिवाद्य च Dt1 °भाष्य च Dd1 Dm1 °वाद्य च D जानभिवाद्य स D1 3 चाप्यभिवाद्य स T3 वद्य स (for समभिवाद्य स) D2 3 मातरं सोऽभिवाद्य च G1 मातॄभि समवाद्य स —[c]) Dd1 Dm1 T M3 शीघ्रं (for श्रीमाञ्) Ñ1 B D1 4 7 भरतो रथमारोहन् Ñ1 भरतस्तु समारोहन् D2 3 रथमारुह्य च श्रीमाञ् —B3 illeg up to 9[d] —[d]) M3 सहायवान् (for समन्वितः) Ñ B1 2 D2 3 शत्रुघ्नसहितस्तदा Ñ2 D2 3 °तो रथ) D1 4–7 शत्रुघ्नश्च परंतप

9 Ś1 missing (cf v l 1) B3 illeg for 9[ab] (cf v l 8) M3 om (hapl) 9[ab] —[a]) B1 3 D2 3 T1 2 च D3 3 ते (for तु) Ñ B1–3 D2 3 दिव्यं Dg1 D1 4 7 G1 2 M1–3 दीप्तं Dt1 शिघ्रं (for शीघ्रं) —[b]) M1 अपि (for उभौ) D1 4–7 भ्रातरौ सहितावुभौ —[c]) D1 3 जग्मतुः (for ययतुः) M4 ययौ स परमप्रीतो —[d]) B3 पात्र (s c) M3 वृतो (for वृतौ) B1 Dd1 T3 मैत्र (for मन्त्रि) D2 –पुरोहितौ D2 सुमंत्रे तु पुरोहितैः D3 मंत्रिभि सपुरोगमैः

10 Ś1 missing (cf v l 1) —[a]) Ñ B Dm1 D5 M3 4 तस्य Dg1 Dt1 Dd1 T3 G3 M1 सर्वे Cg as in text (for तत्र) D1 4 7 अग्रतस्तु (D5 °त प्र) ययुस्तस्य (D1 °प्र) —[b]) M3 तदा (for द्विजाः) —[c]) D1 मंत्रिण (for प्रययु) D1 7 ब्राह्मणा M3 प्रमुखा (for प्राङ्मुखाः) D2 सर्वे च मंत्रिप्रमुखा —[d]) D1 7 T3 M3 नंदिग्राम (for °मो) Ñ Dt1 Dd1 T3 Cr यतो भवेत् T3 M3 सम तत Cg as in text (for यतोऽभवत्)

11 Ś1 missing (cf v l 1) Ñ B transp 11[ab] and 11[cd] —[ab]) Ñ B D1 4 7 बलं चैव समाहूत (D1 समृद्धं च D4 5 7 समाहूय) D2 3 M3 सैनिकाश्च समाहूता T3 तद्बलं च यथाभूत (for [b]) Ñ2 नरोघ D3 चताश्च D1 7 नराश्चः M4 हयाश्च (for गजाश्व) —D3 om from रथ up to भरतो in 12[d] Ñ1 गजवाजिमत् ; D1 3 M4 °संकुला ; D1 7 गजवाजिन (for रथसंकुलम्) B D1 T3 रथाश्वगजवाजिना (B1 2 °न ; B4 °मत् T3 रथाश्वगजसंकुलं) (for [b]) D6 बलं च सर्वमाहूय रथनागाश्वसंकुलं —After 11[ab] D2 3 ins

*23 4[*] पदातिजनसंघाश्च दिव्यखड्गधनुर्धराः ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणा सहस्रशतसंमिताः ।

—D4 7 om 11[d] —[c]) T1 2 प्रययुर् (for प्रययौ) Ñ B अनुजग्मुश्च तं यान्तं D1 प्रययुर्भरतस्यानु D2 3 M4 अन्व(M4 °न्वी)युर्भरतं यान्तं D6 प्रययुर्भरतस्यापि —[d]) Ñ B भरत D1 illeg D6 येऽत्राश्च (for सर्वे च) D 3 सर्वे नगरवासिन

12 Ś1 missing up to भरतो in [b] (cf v l 1) D3 om up to भरतो in [d] (cf v l 11) —[a]) B1 4 स रथस्थस्तु (by transp) D1 रथस्तु स (s c) D2 प्रस्थित स D2 6 रथस्थस्तु D2 3 स K(ed)हि (for तु) D2 धर्मात्मा (for धर्मात्मा) —[b]) B1 om भरतो Ś1 D6 गुरु- (for भ्रातृ) —[c]) Dg1 Dt1 Dm1 T1 2 [आ]दाय Cg as in text —For 12[cd] Ś1 Ñ B D1 3 M4 subst

2385[*] गृहीत्वा पादुके ते तु नन्दिग्रामं जगाम ह ।

[Ś1 D1 7 पादुके शिरसि (D2 °सा) न्यस्य (D1 5 2 रथस्थः) D1 (marg also) 2 3 मूर्ध्नि ते पादुके कृत्वा M3 शिरसा पादुके गृह्य (for the prior half) Ś1 D1 7 जगाम स B3 प्रविवेश ह D2 तु गत्वर (for जगाम ह) D3 पादुके चासने कृत्वा प्रस्थानमकरोत् तदा]

G 2 127 6
B 2 115 13
L 2 128 13

ततस्तु भरतः क्षिप्रं नन्दिग्रामं प्रविश्य सः ।
अवतीर्य रथात्तूर्णं गुरूनिदमुवाच ह ॥ १३
एतद्राज्यं मम भ्रात्रा दत्तं सन्न्यासवत्स्वयम् ।
योगक्षेमवहे चेमे पादुके हेमभूषिते ।
तमिमं पालयिष्यामि राघवागमनं प्रति ॥ १४
क्षिप्रं संयोजयित्वा तु राघवस्य पुनः स्वयम् ।
चरणौ तौ तु रामस्य द्रक्ष्यामि सहपादुकौ ॥ १५
ततो निक्षिप्तभारोऽहं राघवेण समागतः ।
निवेद्य गुरवे राज्यं भजिष्ये गुरुवृत्तिताम् ॥ १६
राघवाय च सन्न्यासं दत्त्वेमे वरपादुके ।
राज्यं चेदमयोध्यां च धूतपापो भवामि च ॥ १७
अभिषिक्ते तु काकुत्स्थे प्रहृष्टमुदिते जने ।
प्रीतिर्मम यशश्चैव भवेद्राज्याच्चतुर्गुणम् ॥ १८

13 B4 illeg for 13[abc] —[a]) G3 भरतं (for °त) Ñ B1–3 M4 भरतस्तु तत (by transp) Ñ2 Dd1 Dm1 D1 शीघ्रं Cg as in text (for क्षिप्र) D4.5.7 ततस्तु तैः समासाद्य —[b]) Ś1 Ñ1 B1.3 D6 इ B4 D2.5.7 T2 च D1 वै D3 M4 तैः G(ed) हि (for सः) —[d]) Dt1 अभ्यायत G2 °च हा Cg as in text (for उवाच ह)

14 [b]) B4 om दत्तं B4 सपसवत् (sic) D2 सन्न्यासकि (sic) D4.5.7 मे न्यासवत् T1 M4 सन्न्यासवत् Cv r m g t as in text (for सन्न्यासवत्) Dt1 सन्न्यासमुत्तम D1 सन्न्यासवत्तया —[c]) Ś1 Ñ B D3–7 M4 -क्षेम (D6 °मै) करे (for क्षेमवहे) Ñ2 B1.3 D3 चोभे B3 न्यस्य B4 नृणा Dd1 Dm1 तस्य M4 चैते Cv m g as in text (for चेमे) D1 माधव(हृ)द्दि करो(रे) चेमे (m also भ्रातृवाक्यकरश्चेमे) —[d]) Ś1 D1.4–7 स्वर्णभूषिते Ñ2 B D2.3 M4 शुभ (Ñ2 शुद्ध) दर्शने (for हेमभूषिते) —After 14[cd] Ñ B Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1.2.4 ins while D2.3 M3 ins l 5 only after 14[cd]

2326* भरत शिरसा कृत्वा सन्न्यासं पादुके तत ।
अब्रवीद् दुःसमासः सर्वं प्रकृतिमण्डलम् ।
छत्रं धारयत क्षिप्रमार्यपादाविमौ मतौ ।
आभ्यां राज्ये स्थितो धर्मः पादुकाभ्यां गुरोर्मम ।
भ्रात्रा तु मयि सन्न्यासो निक्षिप्तः सौहृदादयम् । [5]

[(l 1) B1 illeg from कृ to स —M3 om (hapl ?) from सन्न्यासं in l 1 up to सन्न्यासो in l 5 Ñ2 B3–4 सैन्यम् (for दुःखमं) —B4 partially illeg from l 2 up to छत्रं in l 3 D1 illeg for the prior half of l 2 —(l 2) G3 damaged for संमार N1 सर्व° मां (sic) Ñ2 मऋते मे हुम (sic) (for प्रकृतिमण्डलम्) —(l 3) Ñ2 कि (for छत्रं) Ñ B अर्चित च पादौ (Ñ2 °हुरे) (for the post half) —(l 4) Ñ B एते राज्ये रक्षितेद पादुके रत्नभूषि (Ñ2 सुवर्णने) —(l 5) B1 भ्रात्र Dt1 भ्राता T3 मम G3 भ्रातुः; C6 as above (for भ्राता) Ñ B3–4 तु मम B1 मम च D6,7 च मयि D2 T2 के मम T1 [म]व मयि T3 मम हि (for तु मयि) G1 हि च) (for मम)) B3.4 निहित B1 मयि B4 D3 दृढं D4 दृढ (for मया) M3 (?) दे मया ((for the post half)]

—[c]) Ś1 D4.5.7 इदानीं Ñ B D3 तदा D1.4 इदानीं D7

मयर M4 तदेत (for तमिमं) —B4 damaged from यि up to 16[a] and illeg from 16[c] up to 17[d] B1 illeg from ष्या up to म

15 B4 damaged for 15 (cf v l 14) Ñ B1–3 om 15–16 —[a]) D2.3 च M2 [प्र]स (for तु) Ś1 D1.4.7 क्षिप्रमयैव (D4.5.7 °माभ्यां हि) सयोज्य —[b]) D2.3 राघवाय M4 राघवेण (for राघवस्य) Ś1 D4.5 च पादुके D1 हि पादुका D3 T3 G M1.2.4 पुनस्त्वहं, D5 समागत D7 सपादुके (for पुनः स्वयम्) —D5 om 15[c]–16[b] —[c]) Ś1 D6 पद्मसदृशौ, D1 रामसदृशौ D3–4.7 M4 पद्मसङ्काशौ (for तौ तु रामस्य) —[d]) Ś1 D4.5.7 गुरोर्द्रक्ष्याम्यहं च(D4.7 क)दा D1.3 गुरोर्द्रक्ष्यामि स(D1 चो)रमौ(D3 गुरवचौ) M4 पुनर्द्रक्ष्ये सपादुकौ

16 Ñ B1–3 om 16 (cf v l 15) B4 partly damaged and partly illeg for 16 (cf v l 14) D5 om 16[ab] (cf v l 15) —[a]) D2 नि क्षिप्त Ś1 D4.5 निक्षिप्याहं ततो (Ś1 D6 °दा) भार —[b]) D1.3 समाहित (for °गत) —M4 om 16[cd] —[cd]) Ś1 D6 निर्याप्य D1 निर्याप्य D4.7 दत्त्वा च (for निवेद्य) D1 निवाप्य भारं गुरवे (for [c]) Dt1 Dd1 Dm1 G2 M1 Ct -वर्तितां; Cv r m g as in text (for -वृत्तिताम्)) Ś1 D2.4–7 वर्तिष्ये रामशासने (for [d]) D3.5 प्रहृष्टमुदित (D5 मद्गत) क्षिप्रं भवेयं परया मुद

17 B1 illeg up to 17[d] (cf v l 14) —[a]) Ś1 Ñ B1.3 D3–7 राघवस्य (for °घाय) Ś1 Ñ1 D4.5.7 तु; D1 [तु]वा M4 स (for च) Ś1 D6 संन्यस्य B1 सन्न्यासौ D3 मूलस्य D4.7 सत्वाय D5 तैन्यस्य T3 G3 M3 सत्वासन G1.2 M3 सन्न्यासौ Cm as in text (for सन्न्यास) —B3 partially illeg for 17[b] —[b]) M2 [इ]मौ (for [इ]मे) D2 राम (for वर) M3 -पादुकौ Ś1 D4.7 पादुके रुचिरे त्विमे (D1 °रे शुभे D5 °रन्वित) B3 समर्प्य पुनरागत —[c]) D7 वा (for first च) Ś1 Ñ B3.4 D1–3 G3 मयोध्यायाः B1 M3 भयोध्यायाः D2 मयोध्यांतं (for मयोध्यां च) —[d]) D3 धूतपाप्मा M4 पूतपाप्मा (for धूतपापो) Dt1 Dd1 Dm1 D7 G1.2 M4 भवाम्यहं (for भवामि च) Ś1 D1.4.7 दत्वा भव्यामि निर्वृत ; Ñ B भवेयं गतकल्मष (B4 °ष) D3 पुनरागो भव ग्राहं —After 17 Dm1 ins राम ॥ सीता ॥ राम ॥

18 Dt1 om 18–19 —[a]) D3 च (for तु) Dm1 अभिषिक्ते काकुत्स्थ —[b]) Ñ B2 Dg1 Dd1 Dm1 T1.3

एवं तु विलपन्दीनो भरतः स महायशाः ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं दुःखितो मन्त्रिभिः सह ॥ १९
स वल्कलजटाधारी मुनिवेषधरः प्रभुः ।
नन्दिग्रामेऽवसद्वीरः ससैन्यो भरतस्तदा ॥ २०
रामागमनमाकाङ्क्षन्भरतो भ्रातृवत्सलः ।
भ्रातुर्वचनकारी च प्रतिज्ञापारगस्तदा ॥ २१
पादुके त्वभिषिच्याथ नन्दिग्रामेऽवसत्तदा ।
भरतः शासनं सर्वं पादुकाभ्यां न्यवेदयत् ॥ २२

G 2 122 17
B 2 115 22
L 2 128 23

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे सप्तोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०७ ॥

M1 महते, Cg as in text (for महत) D1 हृदयमुदिते जने —cd) D1 मतिर् (for प्रीतिर्) B1 illeg for यथाश्चैव भवे —B1 damaged from चतुर्गुणम् up to ससैन्यो in 20d Ś1 D6 चतुर्गुण, B1 चतुष्टय, D1-7 चतुर्गुणा D6 T3 भवेद्राज्यचतुर्गुणं (for d)

19 Dt1 om 19 B1 damaged for 19 (for both cf v l 18) B1 illeg up to विलपन् in 19a —a) Ñ1 पतत्तु, D3 स एव, M1 एवं स (for एवं तु) M2 चरन्वद् (for विलपन्) Ś1 Dg1 D1-7 T1 M3 धीरो, M4 धीरो (for दीनो) —b) Ś1 B1 2 D1 2 4 6 7 G3 M1 तु, B1 तु D4 स्व (for स) —c) D3 damaged for नंदिग्रा D1 नंदिग्रामे गतो राज्यम् —d) Ñ2 B1 2 दुःखितो D1 ब्राह्मणे (for दु खितो) Ñ1 मुनिभि (for मन्त्रिभि) Ś1 D4 7 राघवस्य गुणान्स्मरन्

20 B1 damaged up to ससैन्यो in d (cf v l 18) —a) B1 जटाधीर, B3 जटाचीरी (for जटाधारी) Ś1 Ñ1 D1 4 7 जट(D6 °टी)वल्कलधारी च B1 जटाचैव धारी —b) D4 रूप (for धर) Dt1 om प्रभु —After 20ab B3 ins

2327* द्विजा भव्यं विहारं च परिचितिमुपागम्य ।

—D3 partially damaged for 20c —c) Ñ2 B1 3 Dg1 Dm1 D1 13 T3 G1 3 M1 वसत् (for ऽवसत्) Ś1 Ñ1 Dd1 T3 G1 1 M1 3 Cr धीर Ñ2 B1-3 D1 2 6 M1 दीन D1 G3 वीर (sic) (for वीर) —d) Dm1 तथा M1 damaged (for तदा) —After 20, B3 ins

2328* राज्यं च व्यासवृद्धानामभिषिच्यादृत ।

—B3 cont, while Ñ D1 3,4 Dm1 M1 ins after 20

2329* पौरजानपदानां च कार्याणि भरतस्तदा ।
सर्वाण्येवाकरोत्तत्र सम्यक्संभालयद्वः ।

(Ñ1 om l 1 —(l 1) Ñ1 om from the post hall up to 21a, D1,3 च महात्मा (for भरतस्तदा) —(l 2) B1 धीरस्तेन (for सर्वेषेव) D3 damaged from च in सम up to सत्, B3 D3 M1 मतिः, B1 मते (for मतिष)]

—After 20, Dt1 ins 2330*

21 B1 damaged from 21 up to colophon Dt1 om 21-22b Ñ1 om 21a (cf v l 2329*) —a) D1 T G M1 काङ्क्षी (D1 °क्षा), Cg as in text (for माकाङ्क्षन्) Ñ2 रामागमनकाङ्क्षश्च B1-3 रामस्यागमनाकाङ्क्षी, Dm1 D3 M1-4 रामागमनकाङ्क्षी च, D1 रामागमनकाङ्क्षस्तु —b) D1 ससतो (for भरतो) Ś1 Ñ D1 2 Dg1 D1-7 M1 गुरुवत्सल (for भ्रातृ°) —c) B1 प्रमोद् (for भ्रातुर्) —d) Ñ1 B1-3 T1 2 M1 तथा, G1 सदा (for तदा) Ś1 Dg1 Dd1 D1 1-7 तस्य पादुकयोस्त(Dg1 Dd1 °यो स)दा, D1 प्रतिज्ञापारगस्तथा D1 प्रतिज्ञाया*** (damaged) —After 21, Ś1 Ñ Dg1 Dd1 D1-7 T1 M1 (Ñ1 D1 2 M1 after l 1 of 2333*) ins while Dt1 ins after 20 (owing to om)

2330* सवालव्यजनं छत्रं धारयामास स स्वयम् ।

[D1 छत्रं च (hypm) (for छत्रं) Ś1 D1 6 स्वयं Ñ1 D1 7 च स्वयं D1 2 विधिवत् M1 ह्रीमान् (for स स्वयम्)]

—Thereafter D1 7 cont

2331* रामस्य निखिलां नित्यं स्वयं विविधा प्रजा ।
विविधजनसमूहे मन्त्रिणो यस्य वासी
समर्पितविधि पूजा पादुकाभ्यां च कुर्वन् ।
विविधपुरजनौघैः राजकार्याणि कुर्वन्
निदर्शिपि परेभ्यो राजभागं करीषान् । [5]
[(l. 5) D1 अपि (for हि)])

while after 2330*, D1 M1 cont 2332*

—After 21 Ñ1 (om l 2) B1-3 ins 2333*.

22 B1 damaged D1 4,6 om 22 Dg1 Dt1 Dd1 om 22cd (for B1 Dt1 cf v l 21) —a) Ś1 Ñ B1 D1 च पादुक (for पादुके तु) T1 M1 [त्व] तु (for [त्व]ग) D1 1 T1 2 (all with hiatus) पादुके अभिषिच्याथ D1,3 ते पादुके गृहीत्वा तु, M1 तु पादुके गृहीत्वा तं —b) Ś1 Ñ B1 2 वसन् तदा, D1 वसत्तदा —d) Ñ1 T M1 2 निवेदयत् Dt1 G1 C1 निवेदयन्, G1 M1 न्यवेदयत्(as in text) —After 22, Ś1 Ñ B1-3 D1 ins while D1 cont. after 2335*, whereas D1 M1 cont. after 2330* :

2332* एव कालो व्यतिक्रामद्भरतस्य महात्मन ।
यावदागमन तस्य रामस्याक्लिष्टकर्मण ।

[(l 1) D3 M4 damaged partially for the prior half Ñ2 लोका (meta) Ś1 D5 [ऽ]तिचक्राम, Ñ1 *मिमनद (sic) B3 व्यतिक्रांतो (for व्यतिक्रमद्) Ñ2 समरस्य (for भरतस्य) —After l 1, B3 ins

2332(A)* भरत कैकयीपुत्रो राघवस्य महात्मन ।

—(l 2) B2 M4 आगमनात् (for °मन) D5 तत्र (for तस्य) Ś1 [आ]वृत्त-, D4 कृत (for [आ]क्लिष्ट)]

Ñ1 cont Ñ2 B1-4 ins after 21, while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.3 S ins after 22

2333* ततस्तु भरत श्रीमानभिषिच्यार्यपादुके ।
तदधीनस्तदा राज्य कारयामास सर्वदा ।

[(l 1) D2.3 च, M4 स (for तु) Ñ2 [अ]ग (for [आ]र्य) D1 निष्पक्षार्थस्य पादुके (for the post half) —After l 1 D2.3 M4 ins 2330* Ñ D2.3 M4 om l 2 —(l 2) T3 वै तदा (for सर्वदा) B1-3 सिंहासने तदा (B1 °धा) कृत्वा कारयामास स स्वय]

Thereafter Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 T G M1.2.4 cont

2334* तदा हि य कार्यमुपैति किंचि
दुपायन चोपहृत महार्हम् ।
स पादुकाभ्यां प्रथम निवेद्य
चकार पश्चाद्भरतो यथावत् ।

[(l 1) Dg1 T G M4 यत्र (Dg1 T3 °धा) हि, D2 यत्रैव Cv g as in text (for तदा हि) M4 कार्यमुपैति (sic) (for यत्कार्यमुपैति) —(l 2) D3 उपायन चोपहृत महात्मा —(l 3) M4 तद् (for स)

—For l 3-4 D3 subst.

2334(A)* न्यवेदयत्तु महानुभाव
स पादुकाभ्यां समुपेत्य पूर्वम् ।]

—Thereafter D3 cont D5 (owing to om) cont after 2330*

2335* इद पुराणमायुष्य राज्ञा च विजयावहम् ।
य शृणोति सता मध्ये नर पापात्प्रमुच्यते ।
सर्वार्थसिद्धो भवति य इमा शृणुयात्कथाम् ।
पुत्रार्थी लभते पुत्रान्धनकामो धनानि च ।
लभते पतिकामा च पतिश्रेष्ठ च कन्यका । [5]
आदिकाव्यमिद श्रुत्वा रामस्य प्रीतये शुभ ।
गुरु सपूजयेद्भक्त्या गोभिर्वस्त्रै सकाञ्चनै ।
य इद श्रावयेद्भक्त्या श्राद्धे पर्वणि पर्वणि ।
पितृणामक्षया तृप्तिस्तस्य तत्र सदा भवेत् ।

[(l 1) D3 अतिरम्य शत्रुघ्न (for आयुष्य राज्ञा च) —(l 3) D3 भक्त्या य (for य इमा) —(l 4) D3 धनार्थी च धनं लभेत् (for the post half) —(l 5) D3 लभेत पतिकामा या (for the prior half) D3 पतिं कन्या मनोरम (for the post half) —(l 6) D3 कृत्वा (sic) (for श्रुत्वा) —(l 7) D3 om from भक्त्या up to सशय in l 9]

—D5 further cont 2332*

Colophon B4 damaged —*Sarga name* Ś1 D4 भरतव्रतग्रहण, Ñ B1.3 D7 नन्दिग्रामनिवास, D1 नंदिग्राम प्रवेशन, D2 श्रीरामचरिते भरतनंदिग्रामगमन, D3 श्रीराम चन्द्रोदयवर्णने भरतस्य नंदिग्रामनिवेशन, D5 भरतपर्वणि भरतनंदिग्रामनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ B1.3 D5.6 om B2 126, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G3 115 D1 175 D2.3 121 D4 120 M4 124 —After colophon Ś1 ins समाप्तश्चायमयोध्याकाण्ड ॥ तत परमारण्यकाण्डो भविष्यति ॥ सवत् ३४ ॥ —After Sarga 107, D1 ins an additional Sarga relegated to App I (No 31) —After colophon, Ñ1 ins

अयोध्याकाण्ड समाप्तम् ॥ श्रीसीतारामचन्द्राय नम ॥ सवत् ७५१ श्रावणवदि लधकद् श्रीश्रीसुमतिजय जितामित्र मल्लदेवजन् रामायन पोथका मागिराम प्रधानाङ्गपचिलस अयोध्याकांड सपूर्णयाह त्रिनहुवा

—B1 ins

श्रीगणेशाय नम ॥ रामशरणदेवशर्मणो लिपिरियम् ॥ ० ॥

—B3 ins

समाप्त चेदमयोध्याकाण्डमिति ॥ अस्यानन्तरमारण्यककाण्ड भवति । यस्यायमाद्य श्लोक-

प्रतिप्रयाते भरते वसन्रामस्तपोवने ।
उद्वेग लक्षयामास तपस्विनां तपस्विनाम् ।

—B4 ins

समाप्त चेदमयोध्याकाण्डम् । अत परमारण्यक । श्रीरामो जयति ॥ श्रीराम

—D2 ins

समाप्तमिदमयोध्याकाण्डम् । श्रीरस्तु भवतु । श्रीरामचन्द्राय सीतापतये नम

—D5 ins

समाप्तमयोध्याकाण्डम् ॥ ० ॥ लिखितमिदं सवत् १७६७३ (sic) वर्षे शाके १६ फागुणमासे कृष्णपक्षे तथ(तिथी) बीज २ शनिवासरे शुभ भवतु ॥ ॥ ० ॥ ॥ ० ॥ कल्याणमस्तु ॥ ॥ ० ॥ ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ श्रीकल्याणमस्तु ॥ ॥ ० ॥ श्लोकसख्या ८९०० ॥ (पत्रसख्या १६० ॥)

—D1 ins

समाप्तोयं अयोध्याकांड द्वितीय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ रामचन्द्राय नमो नम ॥ ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ श्रीराम ॥ सवत् १९०५ वर्षे माघमासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां सौम्य वासरान्वितायां श्रीशुक्लतीर्थनिवासिना पाठकाटंकन पाठक दामजी सहपात्मज महादेवस्तस्य पुत्रो रवीदत्तस्तस्य सुतो लक्ष्मीधरस्तस्य पुत्रो देवशंकरस्तस्य सुतो बलभरामस्तस्य सुनुना गौरीशंकरेण लिखित इद रामायणं आत्मपठनार्थम् ॥ ॥ श्रीरामचन्द्राय नमो

१०८

प्रतिप्रयाते भरते वसन्रामस्तपोवने ।
लक्षयामास सोद्वेगमथौत्सुक्यं तपस्विनाम् ॥ १
ये तत्र चित्रकूटस्य पुरस्तात्तापसाश्रमे ।
राममाश्रित्य निरतास्तानलक्षयदुत्सुकान् ॥ २
नयनैर्भृकुटीभिश्च रामं निर्दिश्य शङ्किताः ।
अन्योन्यमुपजल्पन्तः शनैश्चक्रुर्मिथः कथाः ॥ ३
तेषामौत्सुक्यमालक्ष्य रामस्त्वात्मनि शङ्कितः ।
कृताञ्जलिरुवाचेदमृषिं कुलपतिं ततः ॥ ४
न कच्चिद्भगवन्किंचित्पूर्ववृत्तमिदं मयि ।
दृश्यते विकृतं येन विक्रियन्ते तपस्विनः ॥ ५

G 3 1 5
B 2 116 5
L 3 1 3

नम ॥ सीतापतये नम ॥ जानकीवल्लभाय नमो नम ॥ लक्ष्मणा प्रजाय नमो नम ॥ ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥ श्रीराम

यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया ॥
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥

॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥ श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम ॥श्रीराम

—D6 ins

समाप्तश्चायं अयोध्याकाण्ड

—D7 ins

भारतवर्षे अयोध्यापर्व समाप्तम् ॥ छ ॥ श्री ॥ सम्वत् १६९६ वर्षे मार्गसिरवदि १ दिने शुभवारे श्री ॥ श्रीवीकानेरमध्ये लिखु मध्ये नमदा ॥ छ ॥ श्री
—G ms श्रीरामाय नम

108

☞ In Ś1 Ñ B1–3 D1 2–4 Ayodhya Kanda ends with Sarga 107 and Sargas 108–111 form part of Aranya Kanda B4 and D1 (a Photostat Copy) are available for Ayodhya Kanda up to Sarga 107 only and so their variants are not given here D5 has only two Kandas Bala Kanda and Ayodhya Kanda (ending with Sarga 107) V1 a transcript from Darbhanga Palace Library has no Aranya Kanda Therefore V1 variants for Sargas 108–111 are given from a different MS taken in Crit App of Aranya Kanda as V1 D7 ends with Sarga 107 In Ś1 Ñ B1 3 D2 4 6 the Aranya Kanda begins with Sarga 108 —Ś1 B1 T1 2 begin with ॐ श्रीरामचन्द्राय नम Ñ1 B2 with ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, V1 with ॐ ससीताराम लक्ष्मणाभ्यां नम B3 with ॐ नमो रामचन्द्राय, Dm1 with ॐ D2 4 3 with श्रीगणेशाय नम, D1 with ॐ श्रीगणेशाय नम, M1 2 with श्रीरामाय नम

—Before 1, V1 ins

2336* (श्री)रामचन्द्र भुवि विस्तृतकीर्तिचन्द्र
सीतास्यचन्द्र रजनीचरचण्डचन्द्र ।
आनन्दचन्द्र रघुवंशसमुद्रचन्द्र
सीतामन कुमुदचन्द्र नमो नमस्ते ।

श्रीराम
जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबल ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणानुपालित ।

[=Vulg 5.42 33]

1 a) Ñ Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 T3 M4 प्रतियाते तु (D1 * [subm]) Cm g as in text (for °प्रयाते) —b) Dt1 तदा वने (for तपो°) —c) Ś1 Ñ1 D2 4 6 सोद्वेगास्, B1 सोद्विग्नास् (for सोद्वेगम्) Ñ2 V1 B2 3 उ(V1 त)द्विग्नं लक्षयामास —d) Ñ2 V1 B2 3 ततस्थाना (for मथौत्सुक्य) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 तत्रारण्यनि(D2 °नि)वासिन

2 a) D3 सद्य (for तत्र) —b) Ś1 Ñ V1 B1 (m also तापसौकस) 2 3 D2 1–4 M2 3 तापसाश्रमा (Ś1 °मा) (for °श्रमे) —c) Ś1 Ñ1 B1 D2 1–4 आसाद्य (for माश्रित्य) Ñ1 B1 निरतां, V1 D4 6 निरतांस्, G1 3 नियतास्, Cr m g t as in text (for निरतास्) —d) Ś1 Ñ1 B1 Dm1 D2 3 4 T1 2 तांश्चा(Ñ1 Dm1 T1 2 ताना)लक्षयद्, Cr m g t as in text (for तानलक्षयद्)

3 a) Ñ2 भ्रुविकारैश्, B1 2 Dg2 Dt1 D3 4 5 T G1 M2–4 भ्रुकुटीभिश्च (for भृकु°) —b) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 उद्वीक्ष्य, N2 आलक्ष्य, V1 B2 3 T उद्दिश्य, Cr m g t as in text (for निर्दिश्य) D3 राघवं वीक्ष्य शङ्किता —c) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 अभिजल्पंत, N2 V1 B2 3 अभिसंगम्य, D2 अभि कल्पंत (for °जल्पन्त) —d) Ś1 B1 D2 4 पृथक्पृथक (for मिथ कथा)

4 a) Ś1 D2 4–6 त्वौत्सुक्यम्, D1 चौत्सुक्यम् (for मौ°) V1 भार्लक्ष्य B2 3 D3 M3 आलोक्य (for आलक्ष्य) —b) Dt1 C1 t शङ्कत G1 शकया, M2 3 शङ्के, Cr m g as in text (for शङ्कित) Ś1 Ñ1 B1 D2 4–6 राम शङ्का(D2 °मक्षित)समन्वित, Ñ2 रामोपारि तदन्वितं V1 B2 3 रामो धाम(B3 °मु)विशङ्कया M2 रामस्त्वात्मविशङ्कया —d) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4–6 तदा (for तत) —After 4 Dm1 ins राम

5 a) Ś1 B1 D2–4 M2 कच्चिद (by transp.), Ñ1 किंचित्, Dd1 न किंचिद् Dm1 G1 3 क कच्चिद्, D1 कच्चिद् T1 न कच्चित् C1 r m g t as in text (for न कच्चिद्) T1 2

G 3 1 6
B 2 1166
L 3 1 6

प्रमादाच्चरितं कच्चित्किंचिन्नावरजस्य मे ।
लक्ष्मणस्यर्षिभिर्दृष्टं नानुरूपमिवात्मनः ॥ ६
कच्चिच्छुश्रूषमाणा वः शुश्रूषणपरा मयि ।
प्रमदाभ्युचितां वृत्तिं सीता युक्तं न वर्तते ॥ ७
अथर्षिर्जरया वृद्धस्तपसा च जरां गतः ।
वेपमान इवोवाच रामं भूतदयापरम् ॥ ८
कुतः कल्याणसत्त्वायाः कल्याणाभिरतेस्तथा ।
चलनं तात वैदेह्यास्तपस्विषु विशेषतः ॥ ९
त्वन्निमित्तमिदं तावत्तापसान्प्रति वर्तते ।
रक्षोभ्यस्तेन संविग्नाः कथयन्ति मिथः कथाः ॥ १०

भवन, Cr m g as in text (for भगवन्) Ñ2 V1 B2.3 मम कच्चिन्न (B3 °श्रु) भगवन् —b) Ś1 Ñ1 B1 D2-4 कृत, D5 मम, T2 त्वयि (for मयि) Ñ2 V1 B2.3 वृत्त (V2 °त्ति) माश्रित्य किंचन —c) Ś1 Ñ2 V1 B3 D6 वै कृत, G1 विदित (for विकृत) B2 दृश्यते वै तृतीयेन, D3 येन यूयमतिक्रुद्धा —d) B3 विकुर्वते (for विक्रियन्ते) D3 तपोधना (for तपस्विन)

6 a) Dg1 Dt1 Dd1 Dm2 T2 G M किंचिद्, Cm g t as in text (for कच्चित्) Ś1 N V1 B1.2 D2.4-6 प्रमदाननभासाय —b) Ś1 Ñ V1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4 कच्चिन्न (Ñ2 °वा [sic]) B2 कश्चिद्वा, D3.6 कश्चिन्न, G3 किं नाम, G(ed)कश्चिन्न, Cr g t as in text (for किंचिन्न) G2 [अ]वरदस्य (for °जस्य) —c) Ñ1 illeg for लक्ष्मणस्य Ś1 D1.6 विनिर्दिष्टं, D5 [ऋ]षिमाश्रित्य, G1 हि यद्दृष्ट (for [ऋ]षिभिर्दृष्ट) —d) D4 आतरूपम् (for नानु°) Dt1 T2 महात्मन (for इवा°)

7 a) Dt1 कच्चिच, Ct as in text (for कच्चिच) Dg1 से, T1 G2 M1.2 वा, G1 [अ]पि, G3 हि, Ct as in text (for व) Ñ2 शुश्रूषमहान (sic) V1 B2.3 शुश्रूषणार्हाणि (for °माणा व) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 गुरुशुश्रूषणाचारा —b) Ś1 B1 D2.4-6 नित्य भर्तृपरायणा Ñ2 B2 शुश्रूषणपरायणा, B3 °णपरा अपि (with hiatus) —c) Ś1 Dg1 G1 M3 प्रमाद, T2 G1 M1 प्रमादाद्, G3 प्रमदाद् (for प्रमदा) Ś1 D6 -[अ]भ्युदिता, B1 [अ]भ्युदिता, D2 भाविता D5 -[अ]नुचिता, T2 G2.3 M1 उचिता, M3 [आ]चरिता (for [अ]भ्युचिता) Ñ2 V1 B2.3 तपस्विभीनामुचिता —d) Dt1 T2 Ct युक्ता (for °क्त) Ś1 B1 D4-6 कच्चि(D1.6 °च्चि)च्च, Ñ2 V1 B2.3 वृत्तिं न, D2 कच्चिच्च (for युक्त न) Ñ1 कच्चित्सीता न वर्तते —After 7, Ñ2 V1 B1-3 D4 ins

2337* रामस्य वचनं श्रुत्वा तापसास्ते तपोधना ।
परस्परमथालोक्य प्रत्यूचुस्ते न किंचन ।

[(l 2) V1 न च, D1 त न (for ते न)]

—Thereafter B3 cont

2338* एवं ब्रुवति रामे तु प्रसन्नं मधुरं वच ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं कृतमति शुभम् ।

8 a) B3 (m also)महर्षिर् (for अथ°) Ñ2 V1 B2.3 M4 तपसा (for जरया) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 [आ]विद्ध, Dg1 युक्तस् (for वृद्धस्) —b) Ñ2 V1 B3 [ए]व (for च) Ś1 Ñ2 B1 D2.4.6 तपस्वी (B1 D6 °सा) नियतेंद्रिय, D6 तापसो नियतेंद्रिय —c) Ñ2 V1 B2-3 उवाचेद् (for इवोवाच) Ś1 Ñ1 D4.6 स (D6 सु) वेपमान उ(Ñ1 °हृ)त्थाय, D5 स वेपमानस्तूवाच —d) Ś1 D6 राम वाक्यमथाब्रवीत् —After 8 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 ins

2339* न भद्रमुख पश्यामि किंचिद्दुश्चरितं त्वयि ।
वर्तसे हि परां वृत्तिं तपस्विषु तपस्विवत् ।
नेह दीर्घायुष कश्चिदर्दितं परितुष्यति ।
सद्वृत्तस्य सुवृत्तेन भ्रातुर्वा लक्ष्मणस्य ते ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 चद्रमुख B2 भद्राय D2 [अ]भद्र खलु (for भद्रमुख) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 पश्यामो (for पश्यामि) B1 वृत्त (for किंचिद्) Ś1 Ñ2 D2.4-6 वृत्ति दुश्चरितां त्वयि V1 न किंचिदुरितं त्वयि (for the post half) —After l 1, B3 (marg) ins

2339(A)* कथं दुष्प्रसूतस्य सदा सद्गुणशालिन ।

—(l 2) B2 वर्तते (for °से) B1 D4 पुराहृति (for परां वृत्ति) —(l 3) Ñ2 illeg B3 (m also)दव D6 नाह (sic) (for नेह) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 दुरा न, D1 दूरं (for कश्चि) Ś1 D1.6 परितुष्यसि (for °ति) —B1 repeats l 4 consecutively —(l 4) V1 च वृत्तेन (for सुवृत्तेन) Ś1 Ñ1 B1 (second time) D2.4-6 स चेह (B1 चैव) गुरुसद्(B1 D1 °रोद् D3.5 °वद्)ष्ठी लक्ष्मणेन समन्वित, B1 (first time) रावृत्तस्य च वृत्तेन भ्रातुर्मे लक्ष्मणस्य च]

9 b) Dt1 G3 सदा, T2 यदा (for तथा) —For 9cd, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 subst

2340* कुत कल्याणवृत्ताया जाताया विपुले कुले ।
[V1 D3 विमले (for विपुले)]

—B3 (m) cont

2341* सीताया शीलयुक्ताया किंचित्सुचरितं भवेद् ।

—c) Ś1 D6 वचनं D3 चापल्यं, Dd1 Dm1 स्खलनं, M3 अचले, M4 चलितं (for चलनं) —d) D6 विशिष्यते (for विशेषत) —After 9 Ñ2 ins, while V1 B2.3 subst for 10ab

2342* राक्षसेभ्यस्तु सभातं भयमेषां तपस्विनाम् ।
[Ñ2 सर्वं भान राम (for तु संभ्रान्त भवम्)]

10 a) B3 D6 तद्, G1 यद्, Cr m g t as in text (for त्वद्) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 वयं, D6 G2 भयं (for इदं) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 G1.2 M2 तात (for तावद्) M4 त्वन्निमित्त

रावणावरजः कश्चित्खरो नामेह राक्षसः ।
उत्पाट्य तापसान्सर्वाञ्जनस्थाननिकेतनान् ॥ ११
धृष्टश्च जितकाशी च नृशंसः पुरुषादकः ।
अवलिप्तश्च पापश्च त्वां च तात न मृष्यते ॥ १२
त्वं यदा प्रभृति ह्यस्मिन्नाश्रमे तात वर्तसे ।
तदा प्रभृति रक्षांसि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ॥ १३

दर्शयन्ति हि बीभत्सैः क्रूरैर्भीषणकैरपि ।
नानारूपैर्विरूपैश्च रूपैरसुखदर्शनैः ॥ १४
अप्रशस्तैरशुचिभिः संप्रयोज्य च तापसान् ।
प्रतिघ्नन्त्यपरान्क्षिप्रमनार्याः पुरतः स्थिताः ॥ १५
तेषु तेष्वाश्रमस्थानेष्वबुद्धमवलीय च ।
रमन्ते तापसांस्तत्र नाशयन्तोऽल्पचेतसः ॥ १६

G 3 1 23
B 2 116 16
L 3 1 21

विय स्वापस् —b) Dm1 भति (for प्रति) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-8 वसाम (B1 नोत्सुका, D2 पश्यत्स) शुभदर्शना (B1 D2.4.8 °दर्शन, D6 °द××) —For 10cd V1 B2.3 subst 2342* —c) Ñ V1 B2.3 व्यथितास (for रक्षोभ्यस्) T2 तेषि (for तेन) Ś1 B1 D4-8 सवृता, Ñ2 V1 B2.3 सअाता (for सविग्ना) D2 रक्षोभयेन सवृता —d) Ś1 D6 कथयतो (for °यन्ति) —After 10, Ś1 B1 D2.4-6 ins

2343* रक्षांसि पुरुषादानि नानारूपाणि राघव ।

[= l. 3 of 2417* D2 पुरुषादीनि (for °दानि) D2.6 नानुरूपाणि (for नाना°)]

—Thereafter D2.5 cont

2344* वसन्त्यस्मिन्महारण्ये व्यालाश्च रुधिराशना ।
[= l. 4 of 2417*]

—D2 further cont, while Ś1 B1 D4.6 (l. 2 only) 8 ins after 11

2345* उच्छिष्ट वा प्रमत्त वा तापस धर्मचारिणम् ।
घ्नन्ति चास्मिन्महारण्ये तान्निवारय राघव ।

[= ll. 5-6 of 2417* —(l. 1) D2 मधुचारिण (for धर्म°)]

—Thereafter D2.5 ins the lines of 2. 111. 19 while Ś1 B1 D4.8 ins them after 2343* with var

—After the lines of 2. 111. 19 Ś1 B1 D4.8 cont

2346* त्वष्टीणा कदन कृत्वा जनस्थाननिवासिनाम् ।

11 Ś1 D6 repeat 11ab after 12ab —a) Ñ2 V1 B2.3 स(V1 B2 ना)म (for कश्चित्) —b) Ś1 B1 D4.8 [इ]ति N1 [इ]व, Dd1 Dm1 हि, D5 [ए]ष (for [इ]ह) Ś1 B1 D4.8 विश्रुत (for राक्षस) B3 (m also) G1 खरो नाम महाबल (G1 °रम) —c) Ś1 Ñ1 B1 D4-8 M1 उत्साद्य (for उत्पाट्य) Ñ2 V1 B2.3 (marg also अस्ति क्रूरतर पापो) उद्वेजयति न सर्वान्, D2 व्यपेतास्तापसा स्तेन —d) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.8 कृतालयान् (D2 °या) Ñ2 V1 B2.3 Dd1 Dm1 G1 M2 निकेतन (V1 °ना, Dd1 Dm1 M2 °नात्) Dg1 निवासिन (for निकेतनान्) —After 11, Ś1 B1 D4.8 ins. 2345* and D6 ins. l. 2 only of 2345*, while B1 ins

2347* न यशो वाञ्छते सिद्धे दूषयन्ति ह्यविघ्न ते ।

12 a) B3 Dd1 Dm1 D2 T1 दुष्टश् (for धृ°) G2 धृत, G3 m g t as in text (for जित) —b) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 च (D2 त) बलोत्कट, M1 पौरुषोत्कट (for पुरुषादक) —After 12ab, Ś1 D6 repeat 11ab —c) Ś1 B1 D4.8 महाकायस् (for च पापश्च) Ñ2 V1 B2.3 D5.8 अवलिप्त सहायश्च —d) T2 त्वा D6 स (for च) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D4-6 मृष्यति, B1 मन्यते (for मृष्यते)

13 a) T1 प्रदाद्य° (corrupt) (for यदा प्र°) Ś1 [अ]त्मद् (for [अ]स्मिन्) —b) B3 (m also) आश्रम समुपागत —cd) D2 राक्षसान् (sic) (for तापसान्) B3 (m also) तत प्रभृति दुष्टात्मा तत्र हिंसति तापसान्

14 a) D2.5 M2 [इ]ह (for हि) Ś1 B1 D4.8 दर्शनै रौद्रैरतिक्रूरैर्, Ñ2 V1 B2.3 दर्शयतोतिबीभत्स —b) Ś1 D4.8 महा (for क्रूरैर्) B1 भीमैर्भीमपराक्रमै —c) Ñ2 V1 B2.3 विरूपास्ते (for विरूपैश्च) —d) T1.2 विकृत (for असुख) Ś1 Ñ1 D2.4-6 मुखैरते भी(D2.5.6 °रैर्भी)मदर्शना (Ñ1 °नै) Ñ2 V1 B2.3 रूपैरशुभदर्शना, B1 मुखै रूपैर्भीमदर्शना

15 a) Ñ2 V1 B2.3 उपचारैर् (for अप्रशस्तैर्) D4 अशिविभि (for अशुचिभि) —b) Ś1 सत्युञ्यते, Ñ1 सप्रयुते, (sic) Ñ2 D2.3 T2.3 G1 M1 Cm t सप्रयुज्य, V1 सप्रयद, B1 त्रासयति, Dt1 D2.5 सयुज्यते, D4.6 सतर्पत, Cr g as in text (for सप्रयोज्य) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 D2.4-6 तपस्विन, Ct as in text (for च तापसान्) B3 (m also) खरैरपि स्वरैरपि. —c) M2 [अ]परा (for [अ]परान्) V1 हिस्युर (for क्षिप्रम्) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 दर्शयंति परा हिंसाम् (B3 [m also] दूषयति तपश्चर्या) —d) Dd1 Dm1 मायया (for अनार्या) Ñ2 V1 B2.3 पुरुषर्षभ, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2.3 M1-3 पुरत स्थितान् (for °त स्थिता)

16 b) G2.3 M1 तो, M2 स (for च) G1 अशुद्धमवली यस (sic) —For 16ab, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 subst

2348* गहनेष्वाश्रमान्तेषु लीना विकृतदर्शना ।

[D2 गगनेषु Ñ2 [आ]श्रमेषु (for [आ]श्रमान्तेषु) B3 गहने स्वाश्रमान्तेषु (for the prior half) B1 निहित (for विकृत)]

—c) G2 M2 रामते, Cr m g t as in text (for रमन्ते) D2 राक्षसान् (for तापसान्) Ñ2 B2.3 यात्र, D2 तात, D5 ते ते (for तत्र) —d) Ñ2 B1-2 D2.4.8 नाशयंतो (B1 °ते, B2

G. 3 1. 24
B. 2. 116. 17
L. 3 1. 22

अपक्षिपन्ति स्रुग्भाण्डानग्नीन्सिञ्चन्ति वारिणा ।
कलशांश्च प्रमृद्नन्ति हवने समुपस्थिते ॥ १७
तैर्दुरात्मभिराविष्टानाश्रमान्प्रजिहासवः ।
गमनायान्यदेशस्य चोदयन्त्यृषयोऽद्य माम् ॥ १८
तत्पुरा राम शारीरामुपहिंसां तपस्विषु ।
दर्शयन्ति हि दुष्टास्ते त्यक्ष्याम इममाश्रमम् ॥ १९
बहुमूलफलं चित्रमविदूरादितो वनम् ।
पुराणाश्रममेवाहं श्रयिष्ये सगणः पुनः ॥ २०

°ति) (for नाशयन्तो). Ñ2 B2.3 सुदारुणा:; D4.5 T1 [ऽ]-ल्पचेतना:; T2.3 G1 M3 [ऽ]ल्पतेजस:; Cr.g.t as in text (for ऽल्पचेतस:). Ś1 D6 वसंते (D4 °तो) ह्यल्पचेतन:; Dg1 नाशयंत्यविचेतस:. —For 16[cd], V1 subst.:

2349* वसन्ते तापसांस्तात श्रामयन्त: सुदारुणा: ।

—After 16, V1 wrongly reads 18[ab] for the first time, repeating it in its proper place.

—After 16, B3(m.) ins.:

2350* नित्यकृत्यप्रवृत्तेषु तपस्विषु महात्मसु ।

17 [a]) Ś1 B1 D4 अधिक्षिपंति; Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 T G1 M Cr t अवक्षिपंति; B3 (m. also) अध्याक्षिपंति; Dm1 D3.4 अविक्षिपंति; D5 आक्षिपंति (for अप°). Ś1 Ñ V1 B1-3 D4.6 स्रुग्भांडं; D3 स्रुवांडान्; D5 स्रुग्भांडानि; M3 [स]स्रुग्भांडान्; Cr.t as in text (for स्रुग्भाण्डान्). —[b]) D2.3 M4 चाग्नीं (for अग्नीन्). Ś1 D4.6 अग्निमेधांसि वारिणा; Ñ2 V1 B2.3 दूष(Ñ2 °r)यति श्वतं(B3 शुभं) हवि:; B1 चाग्निं नेहंति वारिणा; T3 अभिर्षिंचंति वारिणा. —After 17[ab], Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 ins.:

2351* शोणितैर्बैलिकर्माणि नाशयन्ति समन्तत: ।
विध्वस्तानामविध्वस्तास्तापसानां तपस्विनाम् ।
भैरवं कर्णमूलेषु विसृजन्ति महास्वनम् ।

[(l. 1) Ś1 B1 D4.6 ध्वंसयंति; Ñ1 क्षयिति (sic); B2 नाशयन; D2.5 दूषयंति (for नाशयन्ति). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 कुलानि च (for समन्तत:). —(l. 2) B3 D3 तपस्विन; B3 तरस्विन° (sic) (for तपस्विनाम्). —(l. 3) B3 महारव (for °स्वनम्).]

—[c]) Ś1 Ñ D4-6 M3 प्रमध्नानां; B1 D3 [अ]प्रमथानो; Dt1 प्रमर्दंति (for प्रमृद्नन्ति). —[d]) B2 हरणे; T3 Cm सवने; G3 हावने; M3 भवने; Cr.g.t as in text (for हवने). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 प्रत्युपस्थिते. —For 17[cd], Ñ2 V1 B2.3 subst., while Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 ins. l. 2 after 17:

2352* कलशांश्चाप्रमत्तानां पुष्पाणि समिधस्तथा ।
दर्भांश्चाहाय गच्छन्ति तर्जयन्ति च दारुणा: ।

[(l. 1) Ñ2 प्रमत्तानां (for [अ]प्र°). —(l. 2) Ñ2 सर्वान्; V1 स्वस्थ, B1 D2.4-6 दर्भेषु (for दर्भांश्च). Ñ2 V1 होमकार्येषु (for तर्जयन्ति च). B3 च दारुणा, B2.3 सुदारुणा.]

18 V1 repeats 18[ab] here (cf. v.l. 16). —[a]) Ś1 Ñ V1 (both times) B2.3 D2.5.6 आविष्टम्; B1 आदृष्टम्; D4 आदिश्टम् (sic), T1 आमृष्टान्; T2 आधृष्टान् (for आविष्टान्). —[b]) Ś1 Ñ V1 (both times) B1-3 D2.4-6 आश्रमं (for आश्रमान्). Ś1 B1 D4.6 त्यक्तुमिच्छया (B1 D4 °व:); Ñ1 B2 D2.5 प्रजिहीर्षव:; Ñ2 V1 (both times) B3 (m. also) 3 प्रेक्ष्य (V1 प्राप्य) तापसा:; Dg1 प्रजहासव:; Dt1 प्रजिघांसव:; G2 प्रतिहासव:; G3 प्रजिहास च; M3 प्रजिहांसव:; Cm.g.t प्रजिहासव: (as in text). —[c]) M4 [अ]स्य (for [अ]न्य-). —[d]) Ś1 D6 नोदयंति (for चो°). Ś1 Ñ1 D4 हि मां; Dd1 Dm1 मिथ: (for अद्य माम्). B1 D2.3 नो (B1 चो)दयन्मुनयो हि मां. D5 कृतवंतो वय मति. —For 18[cd], Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2353* मन्त्रयन्ति त्वया सार्धमन्यत्र गमनोत्सुका: ।
[B3 (m. also) गतुमन्यत्र राघव (for the post. half).]

19 B1 D4 om. 19[ab]. —[a]) Ñ2 D2.5 यत् (for तत्). Ñ1 D2.5 M2 शारीरम्; Dt1 Dd1 G2 M1.4 Cm.t शारीरीम् (for °राम्). —[b]) Ñ1 D2.5 ऋषीणां भावितात्मनां. —For 19[cd], Ś1 D4 subst.:

2354* यत्पुरा राम मारीचप्रमुखा राक्षसा हि वै ।
कौशिकाध्वरवादीनां मुनीनां भावितात्मनाम् ।

—[c]) M4 विदुष्टास् (for हि दुष्टास्). —[d]) Dd1 Dm1 त्विमम् (for इमम्). M3 त्यक्ष्या* *माश्रमं. —For 19[cd], Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 subst.:

2355* दु:खं कुर्वन्ति ते पापास्त्यक्ष्यामो वयमाश्रमम् ।
[B1 स्वयम् (for वयम्).].

—For 19, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2356* तद्राम यावदेतेषां भयं नैति तपस्विनाम् ।
तावदेवाश्रमस्थानमिदं त्यक्ष्यामहे वयम् ।

[(l. 1) B3 (m. also) तावद्राक्षससंभूत (for the prior half). —(l. 2) V1 इत (for इद).]

20 [a]) Dd1 बहुमूले (for °मूल-). —[b]) V1 B2.3 D4 नाति- (for अवि). Dd1 Dm1 [ऽ]त्पर्व (Dd1 °र्भ [sic]); D5 [ऽ]मयं; T2 G1.3 M2.3 वरं (for वनम्). G3 M1 अत: परं. —[c]) Dt1 Ct अथवस्य; Dd1 Dm1 T3 G M1.3 कण्वस्य; M2 तं पुरा (for पुराण-). B1 D4 [अ]श्रमसमाश्रयं (for °मेवाहं). Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D2.5.6 पुराणमाश्रमे चाहं (Ñ2 V1 B2.3 [m. also °मभिमे] °मे तात. D5 °मे पादु:). —After 20[c], B3(m.) ins.:

2357* श्रापदैरपरोक्षितम् ।
चिरात्कालसंस्थिते चाय.

—[d]) Ñ2 Dm1 शर्मिरये (for श्रयिष्ये). Dd1 सगणे (for °ण:). Ñ2 V1 B2.3 ऋषि (V1 ऋषि, B3 [m. also] मनि)-व्यासस्य (V1 °स्व [sic]) वा सह.

खरस्त्वय्यपि चायुक्तं पुरा तात प्रवर्तते ।
सहास्माभिरितो गच्छ यदि बुद्धिः प्रवर्तते ॥ २१

सकलत्रस्य संदेहो नित्यं यत्तस्य राघव ।
समर्थस्यापि हि सतो वासो दुःख इहाद्य ते ॥ २२

इत्युक्तवन्तं रामस्तं राजपुत्रस्तपस्विनम् ।
न शशाकोत्तरैर्वाक्यैरवरोद्धुं समुत्सुकम् ॥ २३

अभिनन्द्य समापृच्छ्य समाधाय च राघवम् ।
स जगामाश्रमं त्यक्त्वा कुलैः कुलपतिः सह ॥ २४

रामः संसाध्य त्वृषिगणमनुगमना-
देशात्तस्माच्चित्कुलपतिमभिवाद्यर्षिम् ।
सम्यक्प्रीतैस्तैरनुमत उपदिष्टार्थः
पुण्यं वासाय स्वनिलयमुपसंपेदे ॥ २५

G 3 1 0
B 2 116 25
L 3 1 32

21 a) M4 वा (for च) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 त्वय्यप्ययुक्त सदा —b) Ś1 Ñ1 B1 Dt1 Dd1 Dm1 D1-6 M2 राम (for तात) —Dd1 Dm1 M3 om 21cd Ñ1 B1 D2.4.6 transp 21cd and 22ab —c) Ñ1 B1 D1-4 सराघव इतो गच्छ —d) Ñ1 B1 D1-6 चित्त (for बुद्धि) —For 21 Ñ1 V1 B2.3 subst

2358* यावच्च न खरस्तात त्वयि दोषाय वर्तते ।
त्यक्त्वा वासमिमं तावत्सहास्माभिरितो व्रज ।

[(1 2) Ñ1 इद (for इम) V1 तात (for तावत्)]

—Ñ2 B2.3 cont Ś1 subst for 21c–22 Ñ1 B1 D2.4.6 subst for 22cd V1 subst for 22

2359* एकेन सकलत्रेण क्षमं नेह विलम्बितुम् ।
वसता रक्षसामेषां समीपे क्रूरकर्मणाम् ।
कामं राम समर्थस्त्वं राक्षसानां विनाशने ।
गन्तव्यस्तु न विश्वासश्चलचित्ता हि राक्षसाः ।

[Ś1 N2 B1 D2.4.6 om l 1 —(l 2) Ś1 Ñ1 D2.4.6 भक्तानं N2 वसतां D5 अथ रा (for वसता) V1 मध्ये (for एषां) D2 समीपात् (sic) (for समीपे) —(l 3) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 राम काम (by transp) B2 (sup lin also) शक्तो मया (for काम राम) B1 निवेशने (for विना°) —(l 4) Ś1 D6 कर्ता मे (for गन्तव्यस्तु) Ś1 D4.6 न हि B1 D2.5 न तु (by transp) B2 तुनि (sic) (for तु न) B3 कार्येष्वेषु न विश्वासः (for the prior half) Ś1 B1 D2.4.6 छलचित्ता N1 चलचित्ता N2 V1 छलयुता B3 छलद्रष्टा (for चलचित्ता)]

—Thereafter D1.2 cont 2360*

22 For subst in Ś1 cf v l 21 Ñ1 B1 D2.4.6 transp 21cd and 22ab —a) B1 D2.4.6 °चोद्वेग (D1.5 °गो, D6 °गो) (for संदेहो) —b) B1 Dd1 D2.4.6 G2.3 M1 Ct नित्य, G1 नित्यु (sic) (for नित्यं) V Dt1 Dd1 Dm1 D2.4 T1 G M1 Ct युक्तस्य B1 D2.4 युक्त (B1 युक्त) स्य स B2.3 दहस्य Cr m g as in text (for यतस्य) —c) G2 समर्थस्यापि (for °स्यापि) V2 B2 न शासितुम् Dg1 वसतो, T1 सहितो G1 हिंसतो (for हि सतो) —d) V1 B2 Dg1 Dt1 (before corr) T2 Cr m g दुःखम् (for दुःख) V2 B2.3 इवा (D2 °हा) धर्मे T1 G1 इवा (G1 °वो [sic]) च ते, M2 हि हात ते (for इहाद्य ते) —Ñ1 B1 D2.4.6 subst for 22cd, while V1 subst 2359* for 22

23 a) Dd1 Dm1 बहुधा T G1 M1 रामस्तु (for रामस्तं) —For 23cd Ś1 Ñ1 B1 D6 subst while D2.4.6 cont after 2359*

2360* इत्युक्त्वा ते तु मुनयो राम पद्मनिभेक्षणम् ।

[B1 मुनयो राम यते (for ते तु मुनयो राम) Ñ1 D1.2 पद्म दलेक्षण]

—After 23cd B3 ins

2361* तथेति प्रत्युवाचार्थं नत्वा कुलपतिं मुनिम् ।

—c) Ś1 D1-4 हेतुरुत्तरैर् B1 हेतुरभयैर् (for शशाको त्तरैर्) —d) B2 Dg1 D2.4 T1.2 M2 अवबोद्धुं Dt1 Dm1 G M2 Cm t नाववद्धुं Dd1 M1.3 अवबधु (sic) D6 उपरोद्धुं, Cr g as in text (for अवरोद्धुं) Ś1 V1 B1 D1-6 समुत्सुका (Ñ1 °कान्) V2 V1 B3 समुद्यतं B2 समुद्गत (for °त्सुकम्)

24 a) V2 V1 B2.3 समाश्वास्य D2.4 समापृच्छ्य (for समापृच्छ्य) —b) Ś1 B1 D2.4.6 समाधास्य, B2 °दाय (for °धाय) —c) D1 जगाम च (for स जगाम) G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा) —d) G2 om कुल° in कुलपति Ś1 Ñ1 D2.4.6 सकुल° कुलपते हि वै (Ñ1 हि स D2 °स्तत) B1 सकलं कुलपतिस्तथा (by pm)

25 a) Dg1 T2 G1.2 चि (for त्वृषि) —b) M4 कसाच्च (for तस्माच्च) Dd1 Dm1 तस्माद्देशात् (by transp) M1 तस्माद्य कुलपतिम् Dg1 ऋषिमभिवाद्य (by transp) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G1.3 Ct कुलपतिम (T2 °र)भिवाद्य ऋ (T2 G1.3 °*)षिं —c) Dg1 Ct M1.4 अनुगत (Dg1 °त) Dd1 °गमम् G1 M3.4 °मतम्, G2 °मातम्, Ct as in text (for °मत) —d) Dd1 Dm1 T2 अभि (T1 * *) सपेद् G1.3 अभिसमपेद G2 M1.3 अभिसमपे (G2 °*) द Cr m g t उपसंपेदे (as in text) —For 25 Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 subst

2362* ससाध्वर्षिगणं राम गुरुमनुगम्य च ।
प्रीतैस्तैर्षिगणैः सर्वैः समादिष्टो न्यवर्तत ।

[(l 1) L(ed) स (for सं) Ś1 Ñ1 D4 गुरुम् (sic) (for गु°) Ñ1 D2.6 अभिगम्य (for अनु°) —(l 2) D1 प्रीतैर् (sic) (for °तैर्) B1 ऋषिणो (for ऋषि°) Ś1 समादिष्टो, B1 °दिष्य (for °दिष्टो) Ñ1 समाश्रित्य निवर्तितः (for the post half)]

C 3 1 35
B 2 116 26
T 3 1 33

आश्रमं त्वृषिविरहितं प्रभुः
क्षणमपि न जहौ स राघवः ।
राघवं हि सततमनुगता-
स्तापसाश्चर्षिचरितधृतगुणाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे अष्टोत्तरशततमः सर्गः ॥ १०८ ॥

26 ^{a}) Dg1 Dt1 Cr m g t ऋषि (for त्वृषि) M1 त्रिभु (for प्रभु) Dm1 आश्रमत्वृषिगणविरहित प्रभु, M3 4 आश्रम त्वृषिविमिरभि(M4 °र)हित प्रभु —^{b}) Dm1 G1 2 M1 3 4 क्षणमपि न(M4 स) विनहौ स(M4 °+) राघव —^{d}) Dg1 आर्षचरिता Dt1 Dd1 Dm1 Cr m g t चार्षचरित (Dt1 Ct त) (for र्षिचरित) T3 धर्मगुणा G1 धृतगणा M4 °गुण Cr m g t as in text (for धृतगुणा) ※ Cg चूत सु श्लोकद्वयस्यापि चिन्त्यम् । ※ —For 26 Ś1 Ñ1 B1 D2 5 6 subst

2363* समाश्रम विरहित तापसैर्नियतेन्द्रियै ।
प्रविष्टं पश्यत दृष्ट्वा रामोऽपि गमनोत्सुक ।

[(l 1) D2 स चाश्रम D4 स त्वा° (for समा°) —After l 1 Ś1 B1 D2 6 ins.

2363(A)* संप्रीयमाणैर्मुरुष संयुक्तस्तिलुत्तम् ।

[Ś1 B1 D6 संप्रीयमाणो(B1 °ण) Ś1 B1 D6 संप्रयुक्त स निष्ठुर, D2 परिक्रम्यगिरु* (for the post half)]
—(l 2) Ñ1 प्रविष्ट (for प्रविष्टं) Ś1 B1 D6 विसृज्य(B1 °ज्य) पश्चं द्वा, D5 प्रदक्षपर्ण द्वा (for the prior half)]
—Thereafter D2 cont

2364* चिन्तयामास धर्मात्मा ससीत सहलक्ष्मण ।

—For 25–26 Ñ2 V1 B2 3 D4 subst

2365* स चाश्रमस्तैर्मुनिभि समं गतै
रतिं त्यक्त्वा शून्यतया हतप्रभ ।
बभूव मौनव्रतचारिभिस्तथा
समुत्सुकैर्व्यालमृगैर्निषेवित ।

[(l 1) V1 om च Ñ2 B3 [आ]श्रमैस्तैर् V1 B2 [आ]श्रमस्थैर् D4 समागतैर् (for सम ग°) —(l 2) V1 विनिवृत्त B3 अति * (for °त्यक्त) B3 (m also) रात्रिशरद्धुष्प क्लेशहोमित D4 अतिशयदूरतया हतप्रभा —(l 3) Ñ2 V1 बभौ स (for बभूव) B3 (m also) मनोरमै सहचारिभिस्तथा —(l 4) V1 वाक्संकुलैर् (for व्याल°)]

Colophon —Ś1 B3 D6 om —*Kāṇḍa name* Ñ2 B1 2 D1 4 5 आरण्यकाण्डे —*Sarga name* Ñ2 D1 ऋषिप्रयाण, Ñ2 B2 3 D4 तापसवाक्यं D2 ऋषिप्रयाणक —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 om, Ñ2 B2 3 D1 4 5 1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 116 M4 125 —After colophon G concludes with श्रीरामाय नम

१०९

राघवस्त्वपयातेषु तपस्विषु विचिन्तयन् ।
न तत्रारोचयद्वासं कारणैर्बहुभिस्तदा ॥ १

इह मे भरतो दृष्टो मातरश्च सनागराः ।
सा च मे स्मृतिरन्वेति तान्नित्यमनुशोचतः ॥ २

स्कन्धावारनिवेशेन तेन तस्य महात्मनः ।
हयहस्तिकरीषैश्च उपमर्दः कृतो भृशम् ॥ ३

तस्मादन्यत्र गच्छाम इति संचिन्त्य राघवः ।
प्रातिष्ठत स वैदेह्या लक्ष्मणेन च संगतः ॥ ४

सोऽत्रेराश्रममासाद्य तं ववन्दे महायशाः ।
तं चापि भगवानत्रिः पुत्रवत्प्रत्यपद्यत ॥ ५

स्वयमातिथ्यमादिश्य सर्वमस्य सुसत्कृतम् ।
सौमित्रिं च महाभागां सीतां च समसान्त्वयत् ॥ ६

G 3 2 6
B 2 117 6
L 3 1 37

109

☞ For Sarga 109 in Ś1 Ñ V1 B D1-7, see the note in the beginning of Sarga 108. Ś1 B1 D6 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः, M1 2 with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ñ1 D1 6 [ऽ]पि (for तु). V1 D5 प्रयातेषु, D2 [अ]थ यातेषु (for [अ]पया°). Ś1 B1 D6 स च (B1 सर्व) तेषु प्रयातेषु. — b) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 विशेषत:, Ñ2 B2 3 G M1 2 [अ]नुचिंतयन्, Dg1 [अ]विचिंतयन् (for विचिन्तयन्). V1 तपस्वि*****, Dt1 Ct सर्वेष्वनुविचिंतयन्. —After 1ab, D4 ins.

2366* स सार्ध्यषिगण राम सुदूरमनुगम्य च ।
प्रीतैर्ऋषिगणै सर्वै समादिश्य न्यवर्तत ।
तमाश्रम विरहित तापसैर्नियतेन्द्रियै ।
सम्रीयमाणो बहुश सम्रुष्य स निष्ठुरम् ।
विश्रुद्ध राक्षस दृष्ट्वा रामोऽपि गमनो मुक । [5]

— c) B1 [अ]रोचयेद् (sic), G3 रोचयद् (for [अ]रोचयद्). Ś1 Ñ1 D6 [अ]रोचयत्तत्र (by transp.). D1 3 रोचयत्तत्र. —B1 om. (hapl.) from 1d up to वास in l. 2 of 2367*. — d) D5 तथा (for तदा).

2 B1 om. 2 (cf. v. l. 1). — a) Ñ2 B2 4 मये (D2 [before corr.] °पै)ह (for इह मे). — b) N2 मातरश्च (sic) (for मातरश्च). Ś1 Ñ1 D1 4-6 समागता (for सनागरा). N2 V1 B2 3 मातरो नागरास्तथा. — c) Ś1 M3 स. Ñ1 Dg1 स (for सा). Dg1 स्मृतिरन्येति, D6 °न्वेति, Ct as in text (for °न्वेति). Ñ2 V1 B3 महान्तो हृदये तापस्, B2 महान्मे हृदये तापस्. — d) Ś1 D6 M4 स, M3 सा (for तान्). B3 अन्वशोचत, D6 °शोचत (for अनुशोचत).

3 B1 om. 3 (cf. v. l. 1). — a) Ś1 स्कन्धागार, D2 स्कंधावारे (for स्कन्धावार). Ñ2 V1 B2 3 (also as in text) निवेशे तु (for निवेशेन). — b) G2 M1 कृते, Ct as in text (for तेन). Ś1 D4 6 चैव महात्मना (Ś1 °नो), Ñ2 V1 B3 चैव निवेशिते, B2 चैव निवेशत (for तस्य महात्मन). — c) Ñ2 V1 पुरीषाख्यै B2 3 करीषाख्या (for करीषैश्च). Ś1 D6 करीषैश्चैव करिणाम्, Ñ1 D3 4 5 करीषेणाश्वकरिणाम्, — d) Ñ2 उपघात, B2 अपवर्गो, B3 अपमर्दे, Dm1 ह्युपमर्द, D5 उपसर्पो. B1 कृतो (for कृतो). Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D4-6 महान्, Ñ1 महात्मन् (hypm.) (for भृशम्). —After 3, Ś1 Ñ2 B1 D4-6 ins. Ñ1 ins. after 4.

2367* लक्ष्मणस्त्वपयातेषु तपस्विषु विशेषत ।
न तत्रारोचयद्वास वैदेही च सुमध्यमा ।

[B1 om. up to वास in l. 2 (cf. v. 1). —(l. 1) Ś1 Ñ2 D4 6 प्रयातेषु (for [अ]पयातेषु). —(l. 2) D5 तनुमध्यमा (for च सुमध्यमा).]

4 a) M3 अस्मात्. Ś1 B1 D4-6 अद्यैव (for अन्यत्र). Dd1 Dm1 G2 M1 गच्छामि. — b) D5 इव (for इति). D4 5 सचिन्त्य, G(ed.) विचिन्त्य (for संचिन्त्य). — c) Ś1 Ñ1 B1 D4 6 सतत सार्धं, M3 च वैदेह्या (for स वैदेह्या). Ñ2 स प्रतिष्ठत वैदेह्या, V1 प्रतिष्ठत सह वैदेह्या. — d) N2 V1 B2 3 धीमता, G1 सवृत, G3 सुवृत (for संगत). Ś1 Ñ1 B1 D4 6 सीतया लक्ष्मणेन च. —After 4, Ñ1 ins. 2367*.

5 a) Ś1 B1 Dg1 Dm1 D1 4 6 अत्रेर्, G1 सोत्रेर् (sic), Cm t as in text (for सोऽत्रेर्). V1 आगत्य (for आसाद्य). — b) Dd1 Dm1 ववंदे तं (by transp.). Ś1 Ñ1 B1 D4-6 ववंदाते महाभुजौ. Ñ2 V1 B2 3 ववंदे स तपोधन, G3 ववंदे सुमहायशा. — c) Ś1 B1 D4 6 स चास्मै, Ñ1 स चाभ्यां, Dg1 Dd1 Dm1 G1 3 M1 3 4 त च स, D5 स चापि, G2 त दृष्ट्वा, M2 स त च, Ct as in text (for तं चापि). — d) Ś1 Ñ V1 B1-3 D4-6 पितृवत् (for पुत्रवत्). Ś1 V2 T2 प्रतिपद्यत (V1 °ते). Dg1 प्रत्यनंदत, G(ed.) प्रत्यपूजयत्. Cm as in text (for प्रत्यपद्यत).

6 a) Ñ2 V1 B2 3 सत्कार, T2 आदिश्य, G1 आमन्त्र्य, Cr m g t as in text (for आदिश्य). Ś1 D6 आसाद्य चासीन, Ñ1 B1 D4 6 आदिश्य (B1 °दृत्य) चासीन (D6 °हीनं). — b) T1 पूर्वम्, Ct as in text (for सर्वम्). Ś1 Ñ1 B1 D4-6 सर्वं रामाय सत्कृत (Ñ1 °ति). Ñ2 V1 D2 3 कृत्वा रामाय सत्कृत, D1 पूर्वमर्ध्यमुपस्कृत. — cd) Ś1 B1 D4 6 स सौमित्रिं, D6 °त्र (for सौमित्रिं च). Ś1 B1 Dg1 Dt1 D1 4-6 G M1 3 4 महाभागौ, Ñ1 महाभाग (for °भागां). Ś1 B1 D4 6 परिसांत्वयत्, Ñ1 Dt1 समसांत्वयत्,

G 3 2 7
D 2 117 7
L 3 1 38

पत्नीं च तमनुप्राप्तां वृद्धामामन्त्र्य सत्कृताम् ।
सान्त्वयामास धर्मज्ञः सर्वभूतहिते रतः ॥ ७
अनसूयां महाभागां तापसीं धर्मचारिणीम् ।
प्रतिगृह्णीष्व वैदेहीमब्रवीदृषिसत्तमः ॥ ८
रामाय चाचचक्षे तां तापसीं धर्मचारिणीम् ।
दश वर्षाण्यनावृष्ट्या दग्धे लोके निरन्तरम् ॥ ९
यया मूलफले सृष्टे जाह्नवी च प्रवर्तिता ।
उग्रेण तपसा युक्ता नियमैश्चाप्यलंकृता ॥ १०
दश वर्षसहस्राणि यया तप्तं महत्तपः ।
अनसूयाव्रतैस्तात प्रत्यूहाश्च निबर्हिताः ॥ ११
देवकार्यनिमित्तं च यया संत्वरमाणया ।
दशरात्रं कृता रात्रिः सेयं मातेव तेऽनघ ॥ १२
तामिमां सर्वभूतानां नमस्कार्यां यशस्विनीम् ।
अभिगच्छतु वैदेही वृद्धामक्रोधनां सदा ॥ १३

Dm1 M3 [प]च स सान्त्वयन्, D3 8 जनकात्मजा, G3 M4 सह सान्त्वयन्, Ct as in text (for रामसान्त्वयत्) Ñ2 V1 B2 3 सौमित्रिमथ सीतां च यथावत्प्रत्य(B2 °परि, B3 °पर्य) सान्त्वयत्(B2 °न्)

7 D5 transp 7^{ab} (including 2368*) and 7^{cd} —^{a}) Ś1 B1 D4 6 च तपसा वृद्धा, Ñ1 V1 B2 3 D2 6 च स (G [ed] स च) महा(D3 8 तदा)वृद्धा, Ñ2 च स महाभागा, Dg1 Dd1 Dm1 T1 2 M3 4 च समनुप्राप्ता, Ct as in text (for च तमनुप्राप्तां) —^{b}) Ś1 Ñ V1 B1 2 D3 4-8 सिद्धा सु(Ñ1 V1 B2 D2 6 °द्धाम्)द्धा तपोधना(G[ed]तपस्विनीं) B3 सिद्धार्थेवा तपोधनां —After 7^{ab}, B2 reads 8^{ab}, 10^{cd} (first time) while D5 ins

2368* आजन्ममरणान्त च यस्य वाच्य न विद्यते ।
स भवेद्धि महाभाग पुराविद्धि प्रकीर्तित ।

—B3 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^{c}) Ñ1 सान्त्वया** Ś1 B1 D2 4-8 धर्मज्ञा, Ñ2 धर्मद्ु (sic) Dd1 Dm1 G3 सर्वज्ञ (for धर्मज्ञ) Ñ2 V1 B2 3 अब्रवीन्मधुर वाक्य —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2 4-8 रता (for रत)

8 B2 reads 8^{ab} (followed by 10^{cd} [first time]) after 7^{ab} B3 transp 7^{cd} and 8^{ab} —^{a}) B1 Dg1 D2 8 अनुसूया —^{b}) V1 B2 ब्रह्मचारिणीं, M3 धर्म** G(ed) सर्वभूतहिते रता —T2 reads 8^{c}–9^{b} after 14^{ab} —^{c}) Ñ2 परिगृह्णीष्व M3 *1 * * ष्व (for प्रति°) G2 M1 वैदेहि Ct as in text (for वैदेहीम्) —^{d}) G2 M1 [इ]त्यब्रवीद्, Ct as in text (for अब्रवीद्) Ś1 Ñ1 B1 D4 6 इत्याह मुनिपुंगव, Ñ2 V1 B2 3 रामपत्नीं यशस्विनीं —After 8 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4 8 ins

2369* छन्दयस्व च कामैस्त्व वैदेहीं धर्मचारिणीम् ।

[V1 D2 3 योजयस्व D4 पदयस्व (for छन्द°) Ñ1 छन्दयिष्यति कामैस्त्व, Ñ2 योजयस्वार्थकामैस्त्व, B1 D4 छन्दयस्व प्रकामैस्त्व, D5 नद्यस्व च मैथिलि (for the prior half) Ñ2 V1 D2 3] मयैना सत्कु(V1 °कृ)र्या परां G(ed) रामपत्नी यशस्विनी (for the post half)]

9 T2 reads 8^{c}–9^{ab} after 14^{ab} —^{a}) Dg1 स रामाय, D2 3 रामायाथ, T1 रामाय हि (for रामाय च) D2 [आ]-चचक्षेमां, D5 T2 °क्षेयां V1 राघवाय च पस्येता G2 रामा याचचक्षे ता (subm) —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 ब्राह्मणीं सशितव्रता, Ñ2 V1 B2 3 G M1 4 ब्राह्मणीं ब्रह्म(G2 M1 धर्म) चारिणीं(Ñ2 वादिनीं) —Ś1 om 9^{c}–10^{b} Ñ B1-3 D2 4 8 read 9^{c}–10^{b} after 11 —^{c}) V1 दशवर्षम्, Cv दशवर्षं हि (for °र्षाणि) K(ed) अनावृष्टयो (for °ष्ट्या) —^{d}) Ñ1 D5 निरन्तरे (for निरन्तरम्)

10 Ś1 om 10^{cd} (cf v l 9) —^{a}) Dg1 सृष्टेः, Cr m g as in text (for सृष्टे) Ñ2 V1 B1-3 D2 4-8 M4 य(V1 म)था मूल(Ñ2 °ल)फल सृष्टे —^{b}) B1 2 (before corr) [इ]व (for च) B2 प्रवर्तिता (for °र्तिता) —Ñ B1-3 D2 4-8 read 9^{c}–10^{b} after 11 B2 reads 10^{cd} for the first time after 8^{ab}, repeating it here —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 6 तीव्रेण, Ñ2 V1 B2(both times) 3 मौनेन (for उग्रेण) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4-8 युक्ता (for युक्ता) —^{d}) D6 वैराग्यैः(for नियमैश्च) Ś1 B1 D2 4-8 [अ]लंकृता, Ñ2 V1 B2 3 [अ]नुत्तमै (Ñ2 °मा) (for [अ]लंकृता)

11 ^{a}) Ś1 यथा, V1 Dd1 मया (for यया) M3 महावने, Cm g as in text (for महत्तप) —^{c}) B1 3 अनुसूया, D4 अनसूयया (hypm) (for अनसूया) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 पुरा तात, Ñ2 V1 D2 3 -मत नाम G2 3 M1 3 4 व्रतो(M3 °तै, M4 स) स्नाता, M2 -धृतैस्तात, K(ed) -व्रतै स्नाता (for -व्रतै स्तात) D2 अनुसूया पुरा तात —^{d}) V1 B2 3 Dg2 Dt1 Dd1 Dm1 Cm g निवर्तिता, M2 निराकृता, Cv as in text (for निबर्हिता) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-8 इ(Ñ1 D2 5 से)य माते(Ś1 °तै)व तेनघ. —After 11 Ñ B1-3 D2 4-8 read 9^{c}–10^{b}

12 Ś1 om 12 —^{a}) G1 3 निमित्तैश्च, Cm g as in text (for निमित्त) V1 तु (for च) —^{b}) V1 मया (for यया) V1 D2 सत्वरमाणया, G(ed) सघर° (for सत्वर°) —^{c}) Ñ2 B2 3 दशरात्री, Dt1 ++*त्र (for दशरात्र) B2 राम (for रात्रि) —^{d}) T2 वा (for ते) G2 [ऽ]नघे D2 तपोयोगेन राघव, T1 नियमादेव तेन मे

13 ^{a}) Ś1 B1 D4 6 पूर्वभूतानां (for सर्व°) —^{b}) V1 B3 हितमायां B1 नमस्कुर्यां, B2 दियतासायां (for नमस्कार्यां) Ñ V1 B2 3 Dt1 Dd1 Dm1 D2 3 G1 3 तपस्विनीं (for यश°) —After 13^{ab}, M3 reads 16^{cd}, repeating it in its proper place —^{c}) T2 Cm g अनुगच्छतु, Ct as in text (for अभि°). —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-8 सिद्धाम्

एवं ब्रुवाणं तमृषिं तथेत्युक्त्वा स राघवः ।
सीतामुवाच धर्मज्ञामिदं वचनमुत्तमम् ॥ १४

राजपुत्रि श्रुतं त्वेतन्मुनेरस्य समीरितम् ।
श्रेयोर्थमात्मनः शीघ्रमभिगच्छ तपस्विनीम् ॥ १५

अनसूयेति या लोके कर्मभिः ख्यातिमागता ।
तां शीघ्रमभिगच्छ त्वमभिगम्यां तपस्विनीम् ॥ १६

सीता त्वेतद्वचः श्रुत्वा राघवस्य हितैषिणी ।
तामत्रिपत्नीं धर्मज्ञामभिचक्राम मैथिली ॥ १७

शिथिलां वलितां वृद्धां जरापाण्डुरमूर्धजाम् ।
सततं वेपमानाङ्गीं प्रवाते कदली यथा ॥ १८

तां तु सीता महाभागामनसूयां पतिव्रताम् ।
अभ्यवादयदव्यग्रा स्वं नाम समुदाहरत् ॥ १९

अभिवाद्य च वैदेही तापसीं तामनिन्दिताम् ।
बद्धाञ्जलिपुटा हृष्टा पर्यपृच्छदनामयम् ॥ २०

ततः सीतां महाभागां दृष्ट्वा तां धर्मचारिणीम् ।
सान्त्वयन्त्यब्रवीद्वृद्धा दिष्ट्या धर्ममवेक्षसे ॥ २१

त्यक्त्वा ज्ञातिजनं सीते मानमृद्धिं च मानिनि ।
अवरुद्धं वने रामं दिष्ट्या त्वमनुगच्छसि ॥ २२

G. 3 2. 27
B 2. 117. 22
L. 3 1. 33

(for वृद्धाम्). M3 क्षरोधिरां (for °धजा). Ś1 Ñ V1 B1-4 Dd1 Dm1 D2.4-6 M3 सती (for सदा). —After 13, Dd1 Dm1 read 16.

14 After 14[ab], T2 reads 8[c]-9[b]. —[c]) B1 उदियाय; Dt1 आलोक्य (for उवाच). B1 D2.3 धर्मज्ञ; G2 M2 धर्मात्मा (for धर्मज्ञाम्). —[d]) B1 Dt1 D1 अब्रवीत्; M3 उत्तमां (for उत्तमम्).

15 [a]) G1 देवि (for त्वेतत्). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-7 सीते श्रुतं ते वचनं; Ñ2 V1 B2.3 श्रुतं (B3 श्रुतं) ते वचनं सीते. —[b]) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 प्रभाषितं; Ñ2 V1 B2.3 महात्मनः (for समीरितम्). —[c]) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-7 श्रियार्थम्; V1 श्रियोर्थिम् (sic) (for श्रेयोर्थम्)

16 Ś1 B1 T3 om. (hapl.) 16. Dd1 Dm1 read 16 after 13. M3 reads 16[cd] for the first time after 13[ab], repeating it here —[a]) V1 B2 D2.3 अनु(V1 °ध, sic])- सूयेति, Ct as in text (for अन°) —[b]) D2.4-7 कर्मणा (for कर्मभि) Ñ2 V1 B2.3 जराशं(V1 °शु [also])- स्पृष्टा. —[cd]) Ñ2 V1 B2.3 अभिवाद्य तां सौम्यां अभिगम्यां (V1 °म्यां) तपस्विनीं

17 [a]) B2 Dd1 Dm1 M3 च, T2 ते (for तु) Ñ2 B1 D2 तद् (for [तु]तद्). V1 B1 G1 तद्वचन (for त्वेतद्वच) —[b]) Ñ1 G1.3 हितैषिणी, V1 महात्मन । Dt1 वचस्विनी; Dd1 Dm1 T2 G2 M1.3 हितैषिण. (for °षिणी) —[d]) Ñ2 V1 B2.3 वीर्यिणी (for मैथिली) Ś1 Ñ1 B1 D2 धर्मज्ञा सा(B1 °ज्ञाम्,)भिचक्रमे; D4.5 धर्मज्ञा त्वभिचक्रमे; D6 धर्मे ज्ञात्वाभि चक्रमे. —After 17, Dm1 ins. राम.

18 Ñ2 V1 B2.3 transp. 18[ab] and 18[cd] —[a]) Ś1 Dm1 D2.4 T1.2 G2 वलितां, Ñ2 V1 B2.3 D2.4 M1 वलितां (M1 °तां), B1 वलितां G1 वलिता. Ct m g t वलितां (as in text). v Ct : वलितामिति छेदः । मात्रप्रयोग वकार पचाते लिखितः । —[c]) B1 T G M1-3 पाण्डुर (for °पाण्डुर). Ñ2 B2.3 अवरुध्य(Ñ2 °ता) वक्त्रोधरां —Ś1 D2.7 om. 18[c]-19[b]. —[c]) B1 वलितां B2.3 सततं

D2 प्रततं, D3 प्रकंप ; M1 सततं (for सतत). Dg1 Dt1 M1 वेपमानांगी; Ct as in text. —[d]) Ñ2 B2 Dt1 कदलीमिव; V1 B2 Dg1 T2 G2 M1.3 कदली यथा.

19 Ś1 D2.7 om. 19[ab] (cf. v.l. 18). —[a]) Dg1 च (for तु). G2 सीतां (sic). —[b]) V1 B1 D2.4 अनुसूयां (for अन°). Ñ2 V1 D2.3 स्वजनां; Ñ1 B2-4 D6 M1 धन° (for पति°). —[cd]) Dg1 Dd1 Dm1 T2 M1 अभ्यगम् (for °ग्रा) Ś1 Ñ V1 B2-4 D2.4-6 अभ्य(V1 D6 °भि)वादयत शिर्ष मुनेः(B2-4 °च)ली (V1 om. from मुनेर्मै up to 20[b]) मैथिली वाई(Ñ2 °लीति यात B2.3 °लीसाई).

20 V1 om. 20[b] (cf v l. 19) —[a]) Ś1 Ñ1 D2.4-7 [अ]भ; B1 om (subm) (for च). —[b]) Dm1 तापसी. Ś1 Ñ V1 D2-4 D6-7 धर्म(V1 B1 महा)चारिणी. Dg1 Dt1 M1.3 ता दमान्विता (for तामनिन्दिताम्) D3 तापसीधर्मचारिणी. —D2 om (hapl) 20[c]-21[d] V1 illeg. for 20[d]

21 D1 om 21[ab] (cf. v l. 20) G1 om. 21-22 Ś1 om. 21 D2 reads 21[cd] (followed by 2370[*]) in marg —[a]) V1 om , D2 तां तु (for तत) M1 महाभागा (for °गां) —[b]) B1 D3.6 ता दृष्ट्वा, D1 ता दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तां) Ś1 V1 B2.3 दृष्ट्वा ता महाचारिणी, V1 °णी) —[c]) Dg1 वृद्धा, Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 वृद्धा, T2 दृष्ट्वा (for वृद्धा) Ñ1 V1 B2.3 उवाच पुनरेव वृद्धा —[d]) Dm1 अपेक्षसे; T2 °क्षि Cm as in text (for °क्षसे). —For 21[cd], Ś1 Ñ1 D2.4-6 (reads in marg) subst

2370[*] वृद्धानां सान्त्वयित्वा पर्यपृच्छदनामयम् ।

[D1 (स)ता (for (त)तः). D2 बद्धाञ्जलिपुटा (for the prior half). D2 om. from बद्धाञ्जलि up to end in 2371[*].]

22 G1 om. 22 (cf v.l. 21) —[a]) V1 ज्ञातिकिं (sic) (for °जनं). Ś1 Ñ1 B1 D2 त्यक्त्वा सर्वे गृहे वैद. —[b]) Ś1 Ñ2 B1 D2 सर्वे वृद्धिं Dg1 D2 T G2 मानवृद्धिं (T2 °वृद्धे). Cm g t as in text (for मानमृद्धिं). Ñ2 D2.3 T2.3 M1 मानिनि; B1 मानिनि; G2 मानिनि (for मानिनि).

G 3 ²³ B 2 117 23 L 3 ¹ 54

नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा यदि वाशुभः ।
यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥ २३

दुःशीलः कामवृत्तो वा धनैर्वा परिवर्जितः ।
स्त्रीणामार्यस्वभावानां परमं दैवतं पतिः ॥ २४

नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं विमृशन्त्यहम् ।
सर्वत्र योग्यं वैदेहि तपः कृतमिवाव्ययम् ॥ २५

न त्वेवमवगच्छन्ति गुणदोषमसत्स्त्रियः ।
कामवक्तव्यहृदया भर्तृनाथाश्चरन्ति याः ॥ २६

प्राप्नुवन्त्ययशश्चैव धर्मभ्रंशं च मैथिलि ।
अकार्यवशमापन्नाः स्त्रियो याः खलु तद्विधाः ॥ २७

त्वद्विधास्तु गुणैर्युक्ता दृष्टलोकपरावराः ।
स्त्रियः स्वर्गे चरिष्यन्ति यथा पुण्यकृतस्तथा ॥ २८

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे नवाधिकशततमः सर्गः ॥ १०९ ॥

Ñ3 V1 B2.3 सुरत मान च मानिनि —ᶜ) Ñ2 D3.4 अनुरागाद्, T2 अविरुद्, G1 अवरुद्धा, Cm g t as in text (for अवरुद्) V1 अनुरागाद्गने वास (sic) —ᵈ) B2 अभिगच्छसि —For 22ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 B1 D5.6 subst

2371* त्रिष्ट्यास्त्वनुगता राम रोहिणीव निशाकरम् ।

[D2 om up to राम (cf v l 2370*) —Ś1 [अ]नुगन B1 त्रिष्टया त्व तु गता राम (for the prior half)]

23 ᵃ) Ñ3 V2 B2.3 समस्थो (V1 °स्तो) विषमस्थो (V1 °स्तो) वा —ᵇ) Ś1 Ñ1 B1 D2.6 पापवान्, D§1 Dm1 M3 पापी वा, Dt1 Dd1 G1 Ct शुभो वा (for पापो वा) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 M4 [अ]शुचि (for [अ]शुभ) —ᵈ) Ś1 B1 D3.4-6 तासां लोका सनातना, T1 तासां लोको महोदय

24 ᵃ) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D2.6 अशील, Ñ1 विशील; D2 सुशील (for दुःशील) Ñ2 कामचारी (for °वृत्तो) —ᵇ) B1 ऋणी, G(ed) धर्मैर् (for धनैर्) Ñ2 V1 B2.3 धनैर्विरहितोपि वा, G1 M2 धनवान्यदि वाधन —ᶜ) B1 नार्यं (for आर्य) —ᵈ) M1 दैवतं परम (by transp) —After 24 B1 ins

2372* पतिरेव गुरु स्त्रीणामिहलोके परत्र च ।

25 ᵃ) B1 ततो (for नातो) B1 D4 वरिष्ट (for विशिष्ट) Ś1 D6 जानामि (for पश्यामि) —ᵇ) M3 missing for बान्धवं Ś1 D4 सुस्पृश प्रिय, Ñ1 B1 D3 निमृशप्रिय (B1 °या) Ñ2 V1 B2.3 D2 वं (D3 धा) कुवप्रिया, G3 विमृशाम्यह (for विमृशन्त्यहम्) D4 धनैर्वा परिवर्जित —ᶜ) B1 G3 सर्वे योग्य हि (G3 च) वैदेहि —ᵈ) D4 सर्प (for तप) —For 25ᶜᵈ Ñ2 V1 B2.3 subst

2373* पतिर्धर्मगुणातिर्भर्ता दैवतं गुरुरेव च ।

[V1 पतिर्व -मिर्, G(ed) पतिर्धु- प्रभुर् (for पतिर्धर्मगुणातिर्)]

26 D3 om 26ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D4 न त्वेनम्, Ñ2 B2.3 न त्वेतद्, V1 न त्वेदृग् (for न त्वेवम्) Ś1 D3.4 अनुगच्छन्ति; G1 अभि° (for अव°) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D3.4 लोके गुणम्, Ñ2 V1 B2.3 शीलदोषाद् (for गुणदोषम्) B1 लोके गुणमसा स्त्रिय —ᶜ) Ñ2 B2 काम (for काम) Ś1 D4 -वृत्त त्व; Ñ1 -वत्सल; Ñ2 चञ्चल, B1 पुत्रस्य (sic) B3 (m as in text) वैकृत्य, D4 -संयुक्त; D6 [अ]विकृष्ट, T2 -धर्मस्य, Cm g t as in text (for वक्तव्य) V1 M4 कामवक्तव्यकहृदया —ᵈ) M3 भर्तृनाशाश्र (sic) Ś1 Ñ1 B1 D4-6 भर्तृ (B1 °र्तु) नाथा हि (Ñ1 °थाश्र) योषित Ñ2 B2.3 D2 भर्तारं स्युश (B3 दुश्च) रन्ति या, V1 भर्तारं स्युद्धरन्ति या

27 ᵃ) Dt1 प्राप्नुवंति Ñ2 पापं, B2.3 पापा (for चैव) V1 पापश्चैव पापात् —ᵇ) B1 भ्रशाद् (for भ्रंश) —ᶜ) Dd1 अ(स्व)कार्ये (for अकार्य) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 स्त्रियो न तु (D2 ननु) पतिव्रता, Ñ2 V1 B2.3 तादृश्य खलु ता (G[ed] या) स्त्रिय, Dg1 स्त्रिय खलु च तद्विधा —After 27 B2 ins B3 ins after 28

2374* नैर्गुण्येन च संयुक्ता भ्रष्टलोकपरावरा ।
असत्स्त्रियोऽन्यथाचारा ह्यनिष्टं लोकमाप्नुते ।

[(l 1) B3 समायुक्ता (for च संयुक्ता) B3 पराचरं —(l 2) B3 असत्स्त्रियशयो गत्वा (for the prior half) B3 च (for हि)]

28 D2 om 28 —ᵃ) Ś1 त्वद्विधा, G2 Ct तद्विधास् (for त्वद्विधास्) Ś1 B1 D1.4 स्वद्, Dg1 च; G2 स (for तु) Ñ2 B2.3 गुणोपेता (for गुणैर्युक्ता) V1 त्वद्विधा ... —ᵇ) V1 दृष्टदोष, B1 दृष्ट्वा लोक (for दृष्टलोक) D4 दृष्टलोक परावरे —ᶜᵈ) Ś1 D4 स्वर्गं (for स्वर्गे) Ś1 D4 प्रयेक्षयंति Ñ1 विरचयतश्च (hypm) B1 D4 प्रविश्यत D4 दृ रेक्ष्यते (for चरिष्यन्ति) Ś1 पुण्यकृतास्, B1 °युतस्; T1.2 धर्मकृतस्, G2 °कृतो (for पुण्यकृतस्) Ñ2 V1 B2.3 स्वर्गे वसति सु(B3 शु)भगे सत सुकृतिनो यथा —After 28 Ś1 B1 D4.6 ins D3 ins after 27 (due to om)

2375* त्वद्विधा कतिचित्सीते लोके सन्ति पतिव्रता ।

[B1 न कश्चिद् (for कतिचित्) B1 D4 परास्ता (for पतिव्रता)]

—After 28, B3 ins 2374* and then cont Ñ2 ins after 28

११०

सा त्वेवमुक्ता वैदेही अनसूयानसूयया ।
प्रतिपूज्य वचो मन्दं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १
नैतदाश्चर्यमार्याया यन्मां त्वमनुभाषसे ।
विदितं तु ममाप्येतद्यथा नार्याः पतिर्गुरुः ॥ २
यद्यप्येष भवेद्भर्ता ममार्यो वृत्तवर्जितः ।
अद्वैधमुपचर्तव्यस्तथाप्येष मया भवेत् ॥ ३
किं पुनर्यो गुणश्लाघ्यः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ।
स्थिरानुरागो धर्मात्मा मातृवत्पितृप्रियः ॥ ४
यां वृत्तिं वर्तते रामः कौसल्यायां महाबलः ।
तामेव नृपनारीणामन्यासामपि वर्तते ॥ ५

2376* इमं च लोकं विचरन्ति धन्या
परांश्च लोकान्भवता जयन्ति ।
लोके च कीर्तिस्तव सुखं च
पतिव्रते रक्ष भव स्म यशस्विनी ।

—Ñ2 B1 cont., V1 B2 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins. after 28

2377* त्वदेवमेतं स्वमनुव्रता सती
पतिव्रतानां स्वरूपानुवर्तिनी ।
भवस्व भर्तुः सहधर्मचारिणी
यशश्च धर्मं च ततः समाप्स्यसि ।

[(l. 1) V1 B2 (marg. also as above) त्वमेवम् (for त्वदेवम्). Ñ2 V1 B2.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 मत, T2 M1 मतं, G1.3 M2.4 एव (for एतं). Ñ2 V1 B2.3 स्वनुव्रता, Dt1 स्व*****ता (for स्वमनुव्रता). M1 स्व***** स्ती (damaged). —(l. 2) Dt1 पतिव्रताना (for °व्रतानां). Ñ2 V1 मनसानुरोधिनी, D2.3 °रोधिनी (for °वर्तिनी). —(l. 3) Ñ2 V1 B2.3 भवेह (for भवस्व). —(l. 4) Ñ2 B2 धर्मं यशश्च, M2 पुण्यं च यश (for धर्मं च ततः).]

Colophon. Ś1 B1 D2.3 om. —*Kāṇḍa name*: Ñ1 V2 आरण्यके; D3 D5 अरण्यकाण्डे. —*Sarga name*: Ñ1 अनसूया समागमः। Ñ2 V1 B2.3 अन(Ñ1 °नु)सूयावाक्ये। D2.3 अनसूयादर्शनं (D4 °ने). —*Sarga no.* (figures, words or both): V1 S1 om. Ñ1 B2.3 D2.3 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 117; M1 126. —After colophon, G1.3 conclude with श्रीरामाय नमः; G2 with श्रीमते नमः.

110

☞ For V1 cf. note before 2.105.1. B1 D2.3 om. Sarga 110 (cf. v. l. 2.109.1). Ś1 D4.5 continue the previous Sarga. Dm1 begins with श्रः, T1 M1 with श्रीरामचन्द्राय नमः; M2 with श्रीरामाय नमः.

1 ᵃ) M1 damaged for सा त्वेवमु. Ś1 B1 D2.3 इत्येवम्; V1 सा चैवम् (for सा त्वेवम्). —Note hiatus between ᵃ and ᵇ. —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.4 मानवमाः Dg1 M1 स्वनसूया (to avoid hiatus). Dt1 Dm1 T2.3 G M1.3 ह्यनसूया (to avoid hiatus) (for अनसूया). V1 B2.3 D2.3.4 (अ)नसूयया (for (अ)नसू॰). Dt1 स्वनसूय**यया (om. hapl.). —ᶜ) V1 B2.3 प्रतिपूज्य. B1 reads वचो mf. lin. Ś1 Ñ V1 B1 (mf. lin.) D2.3 मन्दा (for मन्दं). —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.4 वक्तुं समुपचक्रमे.

2 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.4 नैतत् (for नैतद्). Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 आर्ये त्वत् ; V1 (m. as in text) आयाया, Dt1 आयायां, D3 आर्येण (for आर्यायाः). D5 नैतदाश्चर्यमाश्चर्यं वा. —ᵇ) Ś1 Ñ1 D2.3 त्वमेवम्, D1 त्वयैवम्; D5 त्वमेवेद; M1 यन्मा त्वम् (for यन्मां त्वम्). Ś1 भविभाषसे, D6 T1 अभिभाषसे (for अनुभाषसे). Ñ2 V1 B2.3 यदेवमनुशासि (B2 °सि, B3 °सि) मां, T2 यन्मा त्वमभिभाषसे. —ᶜ) Ś1 B1.3 D5 हि, Ñ2 om. (sulam.) (for तु). Ñ2 B3 (sup. lin., orig. as in text) Dt1 Dm1 मया (for मम). —ᵈ) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 यथा स्त्रियो गुरुः पतिः, Ñ2 V1 B2.3 यथा स्त्रीणां पतिर्गतिः (V1 °तः). —After 2, Dm1 ins. राम.

3 ᵃ) B1 (न) को; D1 (न) वै (for (न) च). B1 पतिः (for भवेद्). —ᵇ) V1 T2 G2.3 M1.3 समार्यो; Dt1 Dd1 Dm1 Ct भवार्यो (for ममार्यो). Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 धनं, Ñ1 V1 वित्त, Dt1 G1 Cm1 वृत्ति, G(ed.) गुण (for वृत्त). —B1 om. 3ᶜᵈ. —ᶜ) अद्वैध्यम्, Cv1 m g.1 अद्वैधम् (as in text). Dt1 Ct भव वर्तव्यः; Dm1 °कर्तव्यः; D1 अनुवर्तव्यम्; G1.3 °वक्तव्यम्; M1.3 °वर्तव्यं, M2 °वर्तव्यं, K ed. °वर्तव्यः, Cr उपचरितव्यः; Cm g. उपचारयः (for उपचर्तव्यः). Ś1 D6 अपैर प्रभुवर्तव्यम्; Ñ1 B2.3 यद्वैधे(B2.3 sup. lin. °वै)नोपचर्तव्यः; V1 यद्यधीनोपचर्तव्यः. D1 अवैधमुपवर्तव्यम्. —ᵈ) Dm1 हि (for अपि). Ś1 D6 प्रतिगत्या, V1 भवेत्समं. D2.3 भवेन्मया (by transp.) (for मया भवेत्). Ñ2 V1 B2.3 तथापि नियते मया; B1 sup. lin. om. मया.

4 ᵃ) Ś1 पुनः राम; Ś1 B1 D2.3.4 पुनः श्लाघ्यः. —Ś1 om. (hapl.) 4ᵇ-5ᵃ. —ᵇ) G1.3 M1 स्थिरः; स्थिर; G2 as in text (for स्थिरानु). Ñ V1 B2.3 D2.3 मातरिस्थो स्थिर (V1 °रम; तद्दा; Ñ1 D5 गदा स्थिर (by transp.)). B1 D2.3 स्थिरो स्थिरता गत्वा. Dg1 Dt1 T2 G2 M1.3 Cg1 मातृवत्पितृप्रिय.

5. Ś1 om. 5ᵃ (cf. v. l. 4). —ᵇ) G2 कानसयायां (sic) (for कौसल्यायां). Ś1 D6 स्वजन; Ñ V1 B1-3 D2.3.4 T1 G M1.2.4 महायशा (for महाबल). —ᵈ) Ś1 D2.3 नृपतस्त्रीणाम् (for °नारीणाम्).

G. 3 3 6
B. 2 116. 6
L. 3 1. 66

सकृद्दृष्टास्वपि स्त्रीषु नृपेण नृपवत्सलः ।
मातृवद्वर्तते वीरो मानमुत्सृज्य धर्मवित् ॥ ६
आगच्छन्त्याश्च विजनं वनमेवं भयावहम् ।
समाहितं हि मे श्वश्वा हृदये यत्स्थितं मम ॥ ७
पाणिप्रदानकाले च यत्पुरा त्वग्निसंनिधौ ।
अनुशिष्टा जनन्यास्मि वाक्यं तदपि मे धृतम् ॥ ८
नवीकृतं तु तत्सर्वं वाक्यैस्ते धर्मचारिणि ।
पतिशुश्रूषणान्नार्यास्तपो नान्यद्विधीयते ॥ ९
सावित्री पतिशुश्रूषां कृत्वा स्वर्गे महीयते ।
तथावृत्तिश्च याता त्वं पतिशुश्रूषया दिवम् ॥ १०
वरिष्ठा सर्वनारीणामेषा च दिवि देवता ।
रोहिणी न विना चन्द्रं मुहूर्तमपि दृश्यते ॥ ११
एवंविधाश्च प्रवराः स्त्रियो भर्तृदृढव्रताः ।
देवलोके महीयन्ते पुण्येन स्वेन कर्मणा ॥ १२
ततोऽनसूयया संहृष्टा श्रुत्वोक्तं सीतया वचः ।
शिरस्याघ्राय चोवाच मैथिलीं हर्षयन्त्युत ॥ १३
नियमैर्विविधैराप्तं तपो हि महदस्ति मे ।
तत्संश्रित्य बलं सीते छन्दये त्वां शुचिव्रते ॥ १४

6 [a]) Dd1 दृष्टास्वपि (sic); G1 दृष्टावपि (for °दृष्टास्वपि). —[b]) D2 पितृवत्सलः. —[c]) M1 रामो (for वीरो). —[d]) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 मानदः (for धर्मवित्).

7 [a]) Ś1 D6 आगच्छन्त्या च; Ñ2 B1 D1.3 °च्छंतं च; G3 आगतेत्या स्म (for आगच्छन्त्याश्च). —[b]) Dg1 एवद्; G1.3 एव (for एव). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 भयावहमिदं वनं. —[c]) Ś1 Ñ1 B1 D4.6 समर्पितं (for समाहितं). Ś1 Ñ1 हि यच्छुश्रवा, B1 च यच्छुश्रवा, Dg1 भवेत्स्वश्रवा; D4 हि यद्दृष्टं, D6 हि यद्वाक्यं; T से श्वश्वा च (T3 °श्चापि), M2 तु मे स्वश्वा (for हि मे श्वश्वा). D2.6 अर्पितं तु (D5 च) हि मे (D5 om. [subm.]) श्वश्वा. —[d]) Ś1 D2.5.6 तत्स्थितं; Ñ1 B1 D4 तत्स्थिरं, Dt1 G1 M2 Ct यत्स्थिरं; T1.2 तद्धृतं; T3 स्वंतं, M1 [s]वस्थितं (for यत्स्थितं). T1.2 महत् (for मम). —For 7, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2378* आगच्छन्तीं च विजनं वनं श्वश्रूर्यदन्वशात् ।
समाहितवती पूर्वं तच्च मे हृदि वर्तते ।

8 [a]) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.6 G1.2 M1 -ग्रहण- (for -प्रदान). D4 स (sic) (for च). —[b]) Ñ1 मे (for तु) Ś1 B1 D2.4-6 यद् (D2 द्विजा, L[ed.]यद्वा) त्रिपुरसंनिधौ; Ñ2 V1 B2.3 यत्पुरा पावकांतरे. —[c]) Dt1 Dd1 Dm1 ह्यनुशिष्टं; M2 अतिशिष्टा (for अनुशिष्टा). Ñ2 V1 B2.3 [श्च]हं; Dg1 Dt2 Dd1 Dm1 मे; G2 [श्च]स्मि, G(ed.)हि (for [श्च]स्मि). —[d]) Dd1 ध्रुवं (for धृतम्). Ñ2 V1 B2.3 तच्च मे हृदि वर्तते. —For 8[cd], Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 subst.:

2379* अन्वशासस्थिता वाक्यं यन्मां तदपि मे हृदि ।

[D6 अत्रावद् (for यन्मां तद्).]

9 [a]) Ś1 V1 B1 D2.6 K(ed.) च तत्; Ñ B3 M1.4 तु मे, Dg1 च मे (for तु तत्). Dt1 Dd1 Dm1 M1 Ct न विस्मृत (M1 before corr. as in text) तु मे (M1 तत्) सर्वं. —[b]) Ñ1 Dt1 Dd1 Ct वाक्यैः स्वैर्; Ñ2 V1 B2.3 त्व (B2 त) द्वाक्यैर्; B1 D2.6 G1 °स्तैर्; Dm1 वाक्यैः, स्व (for वाक्यैस्ते). Ś1 D6 ब्रह्मचारिणि. —[cd]) B1 G2 पतिशुश्रूषणं (for °षणात्). Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 नान्यत् (for नार्यास्) and नार्या (for नान्यद्). Ś1 Ñ1 V1 B2.3 विशिष्यते (for विधीयते).

10 V1 om. (hapl.) 10[ab]. —[a]) M3 सावित्रीमपि शुश्रूषां —[b]) T2 कृता (for कृत्वा) —[c]) Dg1 तथावृत्तिः, M4 Cr यथावृत्तिश्; Cg.t तथावृत्तिर् (as in text). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 त्वमेवार्धवती याता; M3 (before corr. as in text) तथावृत्तितया त्वं हि. —[d]) M3 प्रति (for पति-). V1 D2.5 -शुश्रूषणाद् (for -शुश्रूषया). T3 परं (for दिवम्).

11 [a]) Ś1 G2 वसिष्ठा. —[b]) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 एपाप्य (D4 °मा)यं दिवं गता; Ñ2 V1 B2.3 तथैव पतिदेवता. —[d]) Ñ2 V1 B2.3 वर्तते (for दृश्यते).

12 [a]) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2.4-6 चाप्यथ (D5 °म)राः (for च प्रवराः) —[b]) B1 -धृत (for -दृढ-). —[c]) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 ताश्च (for देव-). —[d]) Ś1 B1 D4.6 शुभे पुण्येन; Ñ1 D2.5 स्वेन पुण्येन (by transp.). Ñ2 V1 B2.3 पुण्यैस्त्व (V1 [before corr.] सु)कर्मभिः. —After 12, D5 ins. an addl. colophon [*Kāṇḍa name*: आरण्य°. —*Sarga no*: 3].

13 [a]) G(ed.) तस्य (for ततो) Ñ2 V1 B1.3 Dg1 D2.4 [s]नुसूया. —[b]) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 श्रुत्वा वचनमुत्तमं. —[c]) M3 partly damaged. Ś1 शिरस्यादाय; Dm1 शिरसाघ्राय. —[d]) Ś1 Ñ V1 B1.3 D2.4-6 हर्षगद्गदा (Ñ2 V1 B3 °दं), B2 सत्यगद्गदां (for हर्षयन्त्युत)

14 B1 om. 14 Ś1 Ñ V1 B2.3 D2.4-6 transp. 14 and 15[abcd]. —[a]) V1 प्राप्तं; Dt1 आसं (sic) (for आप्तं). —[b]) Ś1 Ñ V1 B3 D2.4-6 तपो योगजम्; B2 तपो यत्किंचिद्; G(ed.) तपो योग्यं यद्. —[c]) Ś1 Ñ1 D4.6 M2 यद् (for तद्). Ś1 D2.5.6 सस्मृत्य; Ñ2 V1 B2.3 आश्रित्य; Dm1 °स्मृत्य; D5 °सृत्य; T3 G1.2 M2 °श्रुत्य; Ct as in text (for संश्रित्य). B3 om. सीते. —[d]) D5 त्वा. Ś1 Ñ1 D2.4-6 T1.2 शुचिस्मिते (for °व्रते). Ñ2 V1 B2.3 वरेण छंदयामि ते. —After 14, Ñ2 V1 B2.3 ins. 2380*.

उपपन्नं च युक्तं च वचनं तव मैथिलि ।
प्रीता चास्म्युचितं किं ते करवाणि ब्रवीहि मे ।
कृतमित्यब्रवीत्सीता तपोबलसमन्विताम् ॥ १५
सा त्वेवमुक्ता धर्मज्ञा तया प्रीततराभवत् ।
सफलं च प्रहर्षं ते हन्त सीते करोम्यहम् ॥ १६
इदं दिव्यं वरं माल्यं वस्त्रमाभरणानि च ।
अङ्गरागं च वैदेहि महार्हमनुलेपनम् ॥ १७
मया दत्तमिदं सीते तव गात्राणि शोभयेत् ।
अनुरूपमसंक्लिष्टं नित्यमेव भविष्यति ॥ १८
अङ्गरागेण दिव्येन लिप्ताङ्गी जनकात्मजे ।
शोभयिष्यसि भर्तारं यथा श्रीर्विष्णुमव्ययम् ॥ १९
सा वस्त्रमङ्गरागं च भूषणानि स्रजस्तथा ।
मैथिली प्रतिजग्राह प्रीतिदानमनुत्तमम् ॥ २०

G 3 3 21
B 2 118 1
L 3 1 81

15 Ś V1 B1 D2 3 transp 14 and 15[abcd] —[a]) Dg1 reads युक्तं च in marg T1 2 मनोज्ञं (for च युक्तं) —B1 om 15[c]–16[b] —[cd]) Ś1 D4 चास्म्यस्य ता N1 D11 D5 C2 M1 3 चास्म्युच्य (C2 °च)तां Dg1 चास्म्युच्यतां Dm1 चास्म्युचितं D2 चास्म्युच्यत D4 चास्मि ह्यत M2 [म]स्मि ह्युच्यतां M4 चास्मि प्रिय (for चास्म्युचितं) Ś1 D4 किं नु (D4 तु) D11 D5 T2 सीते (for किं ते) Dg2 त Dd1 Dm1 G2 M1 2 3 तत् (for मे) D11 प्रिय च किं (for ब्रवीहि मे) Ś1 N1 D2 4–6 वचनं करवाण्यहं (D5 °णि किं) (for [d]) N2 V2 B2 3 प्रीतास्म्यनया (?) ब्रूहि प्रियं किं करवाणि ते —After 15[cd] Dg1 D11 Dd1 Dm1 S ins whereas N2 V1 B2 3 ins after 14

2380* तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विस्मिता मन्दविस्मया ।

[N2 V1 D13 सैव तस्या वच श्रुत्वा (for the prior half) B2 मस्मिता T1 विस्मिता G1 विस्मिते (for विस्मिता) T2 वैदेही मन्दविस्मिता G(ed) विस्मितामनुविस्मिता (for the post half)]

—[a]) Ś1 D4 कृतकृत्यास्मि(?)सीता —) Ś1 V1 D4 -बल (for -बल) V1 समीरितां B2 D2 -समन्विता M2 समाश्रितां (for -समन्विताम्)

16 N1 B1 M3 om 16[ab] (for B1 cf v l 15) —[a]) Ś1 T1 तथवात् (for उक्ता) D4 धर्मिष्ठा T1 om (for धर्मज्ञा) N2 V1 B2 3 सैवमु(N2 °बु)क्ता(V1 B2 वचात्) सु धर्मज्ञा —[b]) N1 D2 तथा N2 V1 B 3 तस्य (for तया) V1 T1 प्रीतिम(T2 क)रा I3 D11 T1 प्रीतिमती C3 प्रीततरा as in text) M1 स)प्रीति(for प्रहर्ष) —) G(ed) सकले (for सफलं) N2 V1 B 2 3 च प्रमादं ते D 1 D च प्रहर्षं न G1 3 म(G1 मम्)प्रहर्षं न C ng t as in text (for च प्रहर्षं ते) N1 V1 B1 D 4–6 समर्थयामि तव(D4 °क)ते —[d]) N1 V1 B1 D2 3 4 इदं (for हन्त) Dg1 reads सीते in marg N2 V1 B2 3 पुत्रि सानुग्रहा द —After 16 N2 erroneously repeats 16

17 [a]) M2 त्वं (n eta) (for वरं) —[b]) N1 V1 B1 D2 3–6 M1 वस्त्राणि(V1 °ण) (for वस्त्रम्) —[c]) N1 D4 M1 अङ्गरागम् —[d]) D4 महार्ह (for महार्हम्) Ś1 B1 D2 3 4 विलेपनं N1 Dg1 D13 T1 2 चानु(V1 वा)लेपनं —For subst. in N2 V1 B2 3 see 2381*

18 [a]) D3 सहृद् (for मया) —[b]) Ś1 N1 B1 D2 3–4 भूषणैरपि(Ś1 D4 °मि) पजितां(N1 D2 3 °ता) —[c]) Ś1 D1 D2–4 तथा रूपम् D3 येन रूपम् M1 यदि रूपम् D2 Cr असंक्लिष्टं G M1 असंक्लिष्ट(G2 °स) C1 m g t as in text (for असंक्लिष्टं) —[d]) D2 3 भवद् (for भव) —For 17–18 N V1 B2 3 subst and read after 19[ab]

2381* मया दत्तं सुभगे भूषिता विचरिष्यसि ।
अद्य प्रभृति भद्रे त्वं सपत्ने रतु(?) शाश्वतम् ।
अनुलेपं च रुचिरं गात्रोत्सर्पणमिष्यति ।
त्वमनेनाङ्गरागेण मया दत्तेन मैथिलि ।

[(l 1) V1 पुष्पेण (for शुभगे) —After l 1 B2 ins

2381(A)* नायको स्वामी त्वं हृद्या यदा प्रीते गमिष्यसि ।

—(l 2) N V1 अन्य (for सपत्ने) — (l 3) V1 B2 गति (for रु°)]

19 [a]) N1 अनुरागेण (for अङ्ग°) —[b]) Ś1 D4 लिप्तम N2 V1 B2 3 M1 रुक्माङ्गी D5 लिप्ताङ्गी (for लिप्ताङ्गी) V1 जनकात्मजा (s c) —After 19[ab] N2 V1 B2 3 read 2381* —) N2 V1 B 2 3 रमयिष्यसि —[d]) N1 V1 B2 3 D4 M1 कान्तं N1 D4 विष्णुं V1 तं) श्रीरिव रुक्मिणी(M1 माधवं) V1 स्वर्गे श्रीरिव वासवं B1 D2 3 श्रीरिवशुभि(B1 °रिः D2 ज्योतिर् व रूपिणी

20 [a] Ś1 D 2 वासांसि (for वस्त्रम्) B1 अङ्गरागांश्च (for अङ्गरागं) V1 वासांसि चाङ्गरागं च —[c]) N1 आभरणानि (for भूषणानि) G1 सर्व (for स्रजस्) —[d]) Ś1 N V1 B 3 D2 1–4 प्रीतिदायम् (for °दानम्) —After 20 N2 V1 B2 3 ins

2382* तत्र शुभं सा वरदानमनिर्ध्यं
गात्रहुमा चन्द्रयुगं सशाश्वतम् ।
मनोऽङ्गरागं च विभूषणानि च
प्रतिगृह्य महत् च मैथिली ।

[(l 3) N2 V1 B2 om … second च —(l 4) B2 च G(ed.) तु (for 4)]

—Thereafter N2 V1 B2 3 ins an addl colophon while Ś1 N1 B1 D2 3–6 M1 ins the same after 20 [Kāṇḍa name Ś1 D1–4 अयोध्या°, N V1 B1 3 D2 अयोध्या°, B2 अयो° —Sarga name Ś1 B1 3 D2 3 वन(B1 3 D2 °नु)वास B1 reads अनुसूया in m…] N1

G 3 4 1
B 2 118 21
L 3 2 1

प्रतिगृह्य च तत्सीता प्रीतिदानं यशस्विनी ।
श्लिष्टाञ्जलिपुटा धीरा समुपास्त तपोधनाम् ॥ २१
तथा सीतामुपासीनामनसूया दृढव्रता ।
वचनं प्रष्टुमारेभे कथां कांचिदनुप्रियाम् ॥ २२
स्वयंवरे किल प्राप्ता त्वमनेन यशस्विना ।
राघवेणेति मे सीते कथा श्रुतिमुपागता ॥ २३
तां कथां श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण च मैथिलि ।
यथानुभूतं कार्त्स्न्येन तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २४
एवमुक्ता तु सा सीता तां ततो धर्मचारिणीम् ।
श्रूयतामिति चोक्त्वा वै कथयामास तां कथाम् ॥ २५
मिथिलाधिपतिर्वीरो जनको नाम धर्मवित् ।
क्षत्रधर्मण्यभिरतो न्यायतः शास्ति मेदिनीम् ॥ २६

मनसूयाश्रमगाश्रम (sic), Ñ2 प्रीतिदायत्रंश, V3 B2 प्रीतिदाय, D2 मनुसूयावाक्य —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D8 om Ñ2 V1 B2 3 D3 G(ed) 3 D1 2 D5 4 M2 118 M1 127 L(ed) 1]

21 Before 21, M3 ins श्रीरामाय नम —a) Ś1 Ñ1 B2 तु तां, Ñ2 B3 D4 4 तु त, V1 तत, B1 D2 4 तु तत, Dd1 Dm1 च त (for च तत्) —b) M1 प्रीतिदाय Dg1 मनुत्तम (for यशस्विनी) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 4-6 प्रीतिदायमनुत्तम —After 21ab, D2 4 ins

2383* शुशुभेऽभ्यधिकं लक्ष्म्या स्वर्णयष्टिरिवोज्ज्वला ।

—c) Ś1 Ñ1 V1 B1-3 D2 4 कृताञ्जलि, Dg1 M1 बद्धाञ्जलि, G2 श्लिष्टाञ्जलि, Ct श्लिष्टाञ्जलि (as in text) Ñ2 V1 B3 3 तदा, G2 M1 सीता (for धीरा) —d) Ś1 Ñ V1 B2 3 D2 5 6 तामुपास्त, B1 D4 तामुपास्य, T2 3 °स्ते (for समुपास्त) V1 Dd1 Dm1 तपस्विनीं (for तपोधनाम्)

22 B2 om 22ab —a) Ś1 B1 D4 5 ता तु सीताम्, Ñ V1 B2 D1 4 तां विनीताम् (Ñ2 °विश्रान्) (for तथा सीताम्) —b) V2 B1 D2 4 6 अनसूया Ñ2 V1 B3 तपोधना, M2 यतव्रता (for दृढव्रता) —c) Ś1 B1 D4 5 प्रष्टुम् (for प्रष्टुम्) —d) Ś1 Ñ1 B1 D2 4-6 सीता (Ś1 D4 शुभ) कमल-लोचना, Ñ2 B2 3 कथाज्ञा सा कथाप्रिया, V1 कथा शार्तुं कथाप्रिया

23 a) Ś1 स्वयवरं (for °वरे) M1 कथं (for किल) —b) Ś1 B1 D4 5 पुत्रेन (for त्वमनेन) Ś1 Dd1 Dm1 D4 5 यशस्विनि (Ś1 Dd1 Dm1 °नी) —c) Ś1 Ñ1 B1 D4 6 वै (for मे) —d) B1 D4 तथा (for कथा) Ś1 Ñ1 श्रोतुम्, B1 D2 4 6 श्रोत्रम्, Cg as in text (for श्रुतिम्) Ñ2 V1 B2 3 Dg1 कथा श्रुतिपथं (Dg1 °द) गता

24 a) B2 सद्द (for कथां) After कथां, Ñ2 erroneously ins कथयिष्यामि —b) Ś1 B1 D2 4 5 G M1 2 विस्तरेणाद, V1 B2 3 G(ed) विस्त (G[ed] °स्ता) रेणेह (B2 °ति) —c) V1 B3 यथानुवृत्तं B2 Dg1 Dt1 यथाभूतं च (B2 तु), D2 G3 यथानुभूता —d) Ñ1 तथा, Ñ2 सर्वं (for तन्मे) D2 त्वं वक्तुम्, G1 वक्तुमिह (for त्वं वक्तुम्) V1 B2 3 भर्वसात्वयानुमर्हसि

25 a) Ñ2 V1 B2 3 तथा Dd1 Dm1 तु तां (for तु सा) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 तापसीं, M2 तां तदा (for तां ततो) Ñ2 V1 B2 3 ता तपोमहाचारिणीं —c) Ñ2 B1 [अ]थामन्त्य, V1 समन्त्य, B3 [उ]पामन्त्य, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 चोक्ता वै, G1 सोत्साहा, M2 चोक्त्वाथ (for चोक्त्वा वै) —d) Ñ1 B2 3 वक्तु (B3 वक्ष्ये) मत्यक्रमे कथां, V1 ततो रम्यक्रमे —For 25 Ś1 Ñ1 (om l 3) B1 D2 4-6 subst

2384* एवमुक्त्वा तु ता सीता विरराम तपस्विनी ।
तामुवाच सत सीता श्रूयतामित्यथो वच ।
यथावृत्तमिदं सर्वं वक्ते वक्ष्यामि तापसि ।

[(l 1) D2 उक्ता Ś1 सीतां तां (by transp) Ñ1 D2 5 तपोधना (for तपस्विनी)]

26 a) B2 G2 मैथिलाधिपतिर् V1 B2 धीमान्, B3 श्रीमान् (for वीरो) —b) Ś1 D4 वीर्यवान्, D1 धार्मिक (for धर्मवित्) —c) M3 क्षेत्र (for क्षत्र) Ś1 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2 4-6 T -कर्मणि, Ñ2 V1 B2 3 धर्मसु, G1 3 M1 धर्मे हि (for धर्मणि) B3 निरतो, G(ed) [अ]नुरतो (for [अ]भि°) B1 क्षत्रधर्मरतो धीरो —d) V1 शास्त (sic) M2 शास्त (sic) (for शास्ति) —After 26, Ś1 Ñ V1 B1 3 D2 4 6 ins

2385* स गतो धर्मसवनं काले किल पिता मम ।
पत्नीभि सह धर्मात्मा ददर्श महदद्भुतम् ।
अन्तरिक्षेण गच्छन्तीं दिव्यरूपां मनस्विनीम् ।
मेनका वै ह्यप्सरस द्योतयन्तीं दिशो दश ।
तां दृष्ट्वा रूपसंपन्नां मन्मथस्य रतीमिव । [5]
बभूव मुदितो राजा दृष्ट्वा तां वामलोचनाम् ।
स मन्मथशराविष्ट पिता मम तदाभवत् ।
मनुष्यसदृशी बुद्धिस्तस्यासीद्धैर्यनाशिनी ।
अस्यां नाम समुत्पद्येदपत्यं कीर्तिवर्धनम् ।
ममापत्यविहीनस्य महान्हि स्यादनुग्रह । [10]
अन्तरिक्षाच्च वागुच्चैरपाचामानुषी किल ।
प्राप्स्यस्यपत्यमस्यास्त्वं सदृशं रूपवर्चसा ।

[(l 1) Ñ1 धर्म सेवतुं B1 धर्मे सेवितुं D2,4 5 धर्मं सवनं (for धर्मसवनं) Ñ2 V1 B2 3 स धीरसत्त्वेन वर्तुं (for the prior half) V1 B2 3 गत काले (for काले किल) —(l 2) D2 सह पत्न्या च (for पत्नीभि सह) Ñ2 V1 B2 धर्मांभि, G(ed) धर्माभि (for धर्मात्मा) Ś1 Ñ1 D4 अद्भुतां (for °तम्) Ñ2 V1 B2 3 स (Ñ2 marg) ददर्शाद्भुत महत् (for the post half) —(l 3) B1-3 अंतरीक्षेण D2 G(ed) अंतरि (G[ed] °री) क्षे च (for °रिक्षेण) B2 3 दिव्यकायां (B3 [inf lin. also]

तस्य लाङ्गलहस्तस्य कर्षतः क्षेत्रमण्डलम् ।
अहं किलोत्थिता भित्त्वा जगतीं नृपतेः सुता ॥ २७
स मां दृष्ट्वा नरपतिर्मुष्टिविक्षेपतत्परः ।
पांसुगुण्ठितसर्वाङ्गीं विस्मितो जनकोऽभवत् ॥ २८
अनपत्येन च स्नेहादङ्कमारोप्य च स्वयम् ।
ममेयं तनयेत्युक्त्वा स्नेहो मयि निपातितः ॥ २९
अन्तरिक्षे च वागुक्ताप्रतिमा मानुषी किल ।
एवमेतन्नरपते धर्मेण तनया तव ॥ ३०
ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा पिता मे मिथिलाधिपः ।
अवाप्तो विपुलामृद्धिं मामवाप्य नराधिपः ॥ ३१

G 3 4 18
U 2 116 31
L 3 2 20

°मां) मनोरमां(B1 °रां) (for the post half) Ñ2 V1 अन्तरिक्षु(V1 °क्षेण) गच्छती दिव्यरूपा(V1 °पां) मनोरमा —(l 4) Ś1 om वै(subm) Ñ2 वाक्यरस (for वै ह्यप्स°) D3 मेनकाप्सरस नाम D5 अप्सरा मेनका नाम (for the prior half) Ñ2 V1 B2.3 मेनकेत्यप्सरा(B2.3 °रा) नाम्ना योतस्वी(B2.3 °नी) दिव्यरूपिणा —(l 5) Ś1 D2 दृष्ट्वा तां (by transp) —Ñ2 V1 B2.3 om l 6–7 —(l 6) D2.3 बभूव राजा मुदितः स्थिता मे हृदयस्थिते —(l 7) Ś1 Ñ1 शरासिद्ध (for शरासिद्ध) —(l 8) Ñ1 D5.6 भरत (for तस्य) D2 वीर्ये, D5 धर्मे (for वैर्ये) Ñ2 V1 B2.3 सरस्वती मानसी बुद्धिस्तस्य वैदेविचारिणि(B3 [after corr]°चारि,णी(V1 वैदेविचारिणी [sic]) —B1 om l 9–10 —(l 9) Ś1 Ñ1 D5 समुत्पाद्य, Ñ2 V1 B2 समेत्यान्य B3 (before corr मनोत्साद) मनोत्पाद्य(for समुत्पन्न) Ś1 Ñ1 D5 दोषाय B3(m after corr as above) तापस्य (sic) (for अपाय) —Ś1 om l 10–12 —(l 10) Ñ1 मम च, Ñ2 B2.3 महात्म, D2 महात्म (for महाहि) V1 महाप्रसादेनुग्रह, D5 मनमोनुग्रह पर (for the post half) —(l 11) Ñ2 V1 B2.3 अथान्तरिक्षे, B1 D2.4 अन्तरि(B1 °री)क्षे च (for अन्तरिक्षम्) B1 मानुषी (for [अ]मा°) Ñ1 D2.4.6 उवाच मानुषी किल D5 उवाच तदा किल (for the post half) —(l 12) Ñ2 B1.3 D5 अस्यां स्व, V1 अस्या वै (for अस्यास्त्व) D1 D2.4.6 संभव (for वर्तन)]

27 a) Ś1 तस्यापत्यविहीनस्य —b) Ś1 Ñ1 P1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D2.4.6 T G M1.4 Cr1 कृषत, Cm g as in text (for कर्षत) Ñ2 V1 B2.3 यज्ञमण्डले Dg1 glosses (within brackets) कर्षत 'यज्ञार्थेन कृषतीति श्रुत्वा शोधनार्थं क्षेत्रमण्डले, यागोपयोगार्थं, यज्ञस्थानमित्यर्थः —c) M1 हित्वा (for भित्त्वा) —d) Ś1 V1 B1 D2.4.6 नृपसन्निधौ, Ñ1 V1 B2.3 जगतो म(V1 स)ति (for नृपतेः सुता)

28 a) M1 नरपतिर्दृष्ट्वा (by transp) —b) V1 दृष्टि, B2.3 (sup lin also orig मुष्टि) दृष्टि D1 मुष्टि (for मुष्टि) B1 D2 विक्षेप (for विक्षेप) Ñ2 V1 B1 -तत्परो (for °र) Ś1 B1 D4.6 मुष्टि वि(B1 वि)क्षिप्तं पुन (Ś1 D6 मुहु) —c) Ś1 Dt1 Dd1 Dm1 D1.6 S पांसु Ś1 वेष्टित, V2 V1 B2.3 रुषित, Dg1 S -गुण्ठित, D1 विष्टित (for गुण्ठित) —d) T1.2 G M1.4 जनको विस्मितो (by transp) V1 (S सर्वांग.—After 28, B3 ins

2390* सुवर्णप्रतिमाकारामर्चित सुमनोहराम् ।

29 a) Ś1 Ñ1 B1 D2.4 M1 मामारोप्यांकमङ्कं(M1 °म) स्वयं D1.2 मामारोप्यांके च मां स्वयं —c) Dg1 मामिति Cg as in text (for ममेय) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [उ]क्ता, D1 [उ]क्त, Cg as in text (for [उ]क्त्वा) —d) Ś1 Ñ1 B1 D2.4–6 स्नेहश्च मयि(D2.3 विनि) पातित —For 29 Ñ1 V1 B2.3 subst

2387* अभिपदेन च महाप्राज्ञस्योक्ष्योऽस्यर्थिनिह ।
ममेय तनया व्यक्तं स्नेहोऽस्ता येन मेऽभवत् ।

[(l 1) Ñ2 V1 B2 अभिपन्ने(V1 °दे)न —(l 2) V1 (after corr as above) ममेय (for ममेय)]

30 ab) D1 अंतरीक्षे च, D5 अंतरिक्षाच्च K(ed) [अ]मानुषी (for मानुषी) ✻ Cg मा प्रति मामुद्दिश्य 'एव मेतन्नरपते धर्मेण तनया तव ' इति अंतरिक्षे अमानुषी वागुक्ता । यद्वा वागुक्ताप्रतिमेत्यत्र अप्रतिमेति छित्वा वाग्विशेषणतया वा योज्यम् । ✻ Ś1 Ñ1 B1 D2.4–6 मानुषी किल मा(Ñ1 मा) प्रति (for b) Ñ2 V1 B2.3 तथोक्ता दिव्या चैव वागुवाचा शरीरिणी —c) G1.2 M2 पुत्रे (for नृतन्) —d) M1 सीतेया (for धर्मेण) G2 M1 दुहिता (for तनया) —For 30cd, Ś1 Ñ V1 B1.2 D2.4–6 subst

2388* सदुन्दुभिरिवाविस्ता दुष्पदृष्टिदुर सता ।
मेनकाया समुत्पन्ना कन्येय मानुषी तव ।

[(l 1) D2 सु, D5 स(for स) Ñ2 B2.3 सदुन्दुभिनिर्घोषा V1 B1 नाद(B1 नद, G(ed) नद)दुन्दुभिनिर्घोषा (for the prior half) Ñ1 पुनरुदितवाक्य (for the post half) —(l 2) D3 D2 मेनकाया Ñ2 V1 B1 मानसी (for मानुषी) D3 transp मानुषी and तव]

—Thereafter cont

2389* भविष्यति नृलोकेऽस्मिन्राजन्गुणनिदर्शनम् ।
विदार्य क्षेत्रवसुधां समासीतव योनिजा ।
तस्मादसीनेति नाम्ना ख्यातिं यास्यति भूतले ।

[(l 1) Ñ1 लोकेऽस्मिन् (subm) D2.5 हि(D1 हि) लोके- ऽस्मिन् (for नृलोके°) Ñ2 V1 B2.3 प्रथयति(V1 °ति) विश्रु तेषु यत्र कन्याशोभन(V1 B1 °ना) —(l 2) D1 कर्षितेव [illegible] (for the post half) Ñ2 V1 B2.3 D5 [illegible] कन्यापि सीतेव कैवल्य —(l 3) Ñ1 D2.3 नाम्ना वै, Ñ2 लोकेऽस्मिन् V1 B2.3 D5 लोकेषु (for नाम्नया) Ñ V1 B1.3 D2.3.4 सुता (for भूतले) G(ed) [illegible] इति ते सुता]

31 a) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 मिथिलेश्वर । Dg1 मिथिलाधिप —Ñ1 om (hapl) 31cd —c) T1 M1.4 (inf lin sec m also as in text) विविधाम् (for विपुलाम्) Ś1 D6

3 4 19
B 2 118 33
L 3 2 21

दत्ता चास्मीष्टवद्देव्यै ज्येष्ठायै पुण्यकर्मणा ।
तया संभाविता चास्मि स्निग्धया मातृसौहृदात् ॥ ३२

पतिसंयोगसुलभं वयो दृष्ट्वा तु मे पिता ।
चिन्तामभ्यगमद्दीनो वित्तनाशादिवाधनः ॥ ३३

सदृशाच्चापकृष्टाच्च लोके कन्यापिता जनात् ।
प्रधर्षणामवाप्नोति शक्रेणापि समो भुवि ॥ ३४

तां धर्षणामदूरस्थां संदृश्यात्मनि पार्थिवः ।
चिन्तार्णवगतः पारं नाससादाप्लवो यथा ॥ ३५

अयोनिजां हि मां ज्ञात्वा नाध्यगच्छत्स चिन्तयन् ।
सदृशं चानुरूपं च महीपालः पतिं मम ॥ ३६

तस्य बुद्धिरियं जाता चिन्तयानस्य संततम् ।
स्वयंवरं तनूजायाः करिष्यामीति धीमतः ॥ ३७

महायज्ञे तदा तस्य वरुणेन महात्मना ।
दत्तं धनुर्वरं प्रीत्या तूणी चाक्षय्यसायकौ ॥ ३८

असंचाल्यं मनुष्यैश्च यत्नेनापि च गौरवात् ।
तन्न शक्ता नमयितुं स्वप्नेष्वपि नराधिपाः ॥ ३९

वृद्धि चापाय परमा, Ñ1 V1 B1.3 D2.4.5 वृ(D5 ऋ)द्धि चाशय (B1 °प्य) विपुला, B2 बुद्धि चाधाय विपुला —d) B1 जना धिप (for नरा°)

32 a) Ś1 देवेन दत्ता चेष्टायै Ñ1 D2.4.6 देव्यै च(D2.6 प्र) दत्ता चेष्टायै(Ñ1 श्रेष्ठायै) —b) D13 Ct -कर्मणे, Cg tp as in text (for कर्मणा) —For 32ab, Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2390* ज्येष्ठायाश्चाददद्दन्या मामपत्यार्थकारणात् ।

[B3 येष्ठाया and द या for °याश्च and °न्या resp]

—c) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D2.4 संवर्धिता T3 [अ]हं भाविता (for संभाविता) V1 B2.3 D1 चाहं T2 चास्म (for चास्मि) —For 32 B1 subst.:

2391* दृढेति दत्ता ज्येष्ठाय श्रेष्ठायै पुण्यकर्मणा ।
यया च वर्धिता चास्मि मातृस्नेहेन सौहृदात् ।

33 a) D2.4 समोग (for संयोग) Ś1 D6 योग च Ñ1 B1 योग्य च V2 -सदृश, D2.5 योग्य तु (for सुलभं) —b) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D2.4 च(Ś1 D6 [स]च) मे पिता V1 पिता मम (for तु मे पिता) —c) V1 चिन्तया Ñ2 V1 B2.3 D4 ध्यानम् (for चिन्ताम्) V2 V1 G1 अभ्यागमद् —d) B2 चित्तलाभाद्, M1 वृत्ति(inf lin sec m also वित्त)नाशम् (for वित्तनाशाद्)

34 ab) Dm1 सादृश्याच्च Ś1 B1 D2.4.5 [अ]पकृष्टाच्च (for [अ]प°) D6 T3 सदृशाच्चाप(T3 °प)कृष्टश्च (for a) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 यतात् (for जनात्) Ñ2 V1 B3 सदृशाच्च(G[ed] °च)द्ध(B2 °कृ)ष्ट च(V1 सदृशादपकृष्ट च) प्राप्य कन्यापिता वर B3 सदृशा चापकृष्ट चाप्राप्य कन्यावर पिता —c) Ñ1 V1 B3 (after corr as in text) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D3.4.5 G1 M1.2 Ct प्रधर्षणम्, Cr m g प्रधर्षणाम् (as in text) —d) Ñ2 B3 D4 वज्रिणापि V1 B2 वज्रिणोपि (for शक्रेणापि) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 यदि (for भुवि)

35 a) Ś1 D6 त धर्षणाधि(D6 °णवि) दूरस्थे —b) Ñ1 D2.5 निरा(D2 °शा)म्य, Ñ2 B3 मयेत्य V1 D4 मवेक्ष्य, B2 भावेन, T दृष्ट्वा च M4 समीक्ष्य (for संदृश्य) Ś1 B1 D6 विज्ञाय स च(D1 परि) पार्थिव —Ś1 B3 D6 transp 35cd and 36ab —c) B3 चिन्तावर्णे (metr) Ś1 B1 D6 चिंतार्णवस्य पार स —d) B2 (orig as in text sup lin also) नाशाय्य (for नाससाद) B1 [अ]प्लुत D4 T3 प्लवो (for [अ]प्लवो)

36 Ś1 B1 D6 transp 35cd and 36ab —a) Ś1 B1 D2.4 च, B2 तु (for हि) M4 मा (for मां) Ś1 Ñ1 B1.2 D2.4.6 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) Ñ1 T1.2 विचिन्तयन्, D2.5 विनिश्चय (for स चिन्तयन्) Ś1 B1 D6 नाप्य(B1 °धि)गच्छति(D6 °त) निश्चय —c) Ñ2 V1 B3 D4 मेनुरूप, T Cm t चानि°, Cr g as in text (for चानु°) —d) D2 M4 महीपाल (for °पाल) Ś1 Ñ2 B1 Dd1 Dm1 D5.6 पिता G1 पितुर् (sic) (for पतिं) Ñ2 V1 B2.3 वसुधाधिपति पति, D4 वसुधाधा पति पिता

37 b) Ś1 V1 D5.6 धीमत (for संततम्) Ñ2 V1 B2.3 D1 दह्यमानस्य चिंतया B1 चिंतमानस्य धीमत —cd) Dg1 Dt1 धर्मित, D6 सुस्थिरा (for धीमत) Ś1 V1 B1 D6 करिष्य(D6 °ष्ये) इति च(B1 त [sic]) स्थिरा D3 करिष्यामि इति स्थिरा (with hiatus) (for d) V2 V1 B2.3 D4 स्वय वर कारयिष्ये सीताया इति धर्मत (V1 जातिधर्मत)

38 a) Ś1 B1 D6 यजमानस्य यज्ञे वै V1 D5 यजमानाय (D5 °नस्य) मे यज्ञ(D5 °ज्ञ) G2 M1 महति स्म यदा तस्य (M1 °स्य) M4 महायज्ञे यजानस्य —c) G1 न्यस्तं (for दत्तं) Ś1 वेपा M4 दिव्यं (for प्रीत्या) —d) Dg1 T1.2 G M1.3 चाक्षय (for °य्य) Ś1 B1 D1 तूणीरे चाक्षयौ तथा, Ñ1 D2 तूणीरे चाक्षये (D °यौ) शरै D6 तूणी सैनाक्षयौ शरौ M4 तूणीरे चा(inf lin sec m also चा)क्षये शरै —For 38 Ñ2 V1 B2.3 subst.:

2392* यस्य हि यजत पूर्वं शक्रेण महात्मना ।
न्यासो मम पितुर्दत्त धनुस्तूणी तथाक्षयौ ।

[(1 r) B3 om हि (subm) V1(sup lin as above) यजन (metr.) V2 तस्य (for पूर्वं) —(l 2) Ñ2 वार्त (for °र्त्त) B3 दत्तो (for °त्त)]

39 a) Ś1 B1 D6 न चाल्यत V1 D2 सचाल्यता D5 मचाल्यं न M4 असधार्य (for असंचाल्यं) —b) Dg1 G1 यत्ने षा(G2 च) (for यत्नेन) Ś1 D6 प्रमाणं गौरवाधिकं Ñ1 B1

तद्धनुः प्राप्य मे पित्रा व्याहृतं सत्यवादिना ।
समवाये नरेन्द्राणां पूर्वमामन्त्र्य पार्थिवान् ॥ ४०
इदं च धनुरुद्यम्य सज्यं यः कुरुते नरः ।
तस्य मे दुहिता भार्या भविष्यति न संशयः ॥ ४१
तच्च दृष्ट्वा धनुः श्रेष्ठं गौरवाद्गिरिसंनिभम् ।
अभिवाद्य नृपा जग्मुरशक्तास्तस्य तोलने ॥ ४२

G 3 4 35
B 2 118.43
L 3 3 5

D3 प्रमाणाद्वै(Ñ1 °णागा [sic])स्ताधिक, D5 प्रमाणे गौरवे श्रिक, M1 प्रयत्नेनापि गौरवात् —cd) D4.5 च न शक्ता G3 सदृशक्ता (for सह शक्ता) D2 नामयितु (for नम°) Ñ1 D4.5 समस्ता मनुजेश्वरा (for d) Ś1 B1 D6 च न शक्ताश्च स्यितु समस्ता (B1 °मवान्) मनुजाधिपा (B1 °जेश्वरा) —For 39 Ñ1 V1 B2.3 D1 subst

2393* पुरवाणा शत साम यत्तद्वहति गौरवात् ।
तपोयुताना बलिना तरुणाना च धीमताम् ।
यत्तन्मनोरथेनापि हीनसत्त्वबलान्वयै ।
न शक्य सहसा वोढुं कुत सधातुमोजसा ।
हठेन ह्यारोपयितु सर्वैरेव नराधिपै । [5]
अन्यैश्च पुरुषैर्लोके कृतार्थं भुविकथ्यते ।

[(l 1) B3 reads सम sup lin D1 यद्वहति (for यत्त°) —(l 2) B3 तेजस्वताना (sic) (for तेजोयुताना) B3 (sup lin also orig as above) मुनिना (for बलिना) V1 तरुणीना (sic) (for °णाना) — l 3) V1 कन्यार्थे (for कन्यान्वयै) D1 हितम्सत्त्वबन्धुरे (for the post half) —After l 3 Ñ2 B3 read l 6 B3 repeating it (var) below —(l 4) D1 शक्य न केनचा (for संधातुमोजसा) —(l 6) Ñ2 B3 (first time) नियपैलाक (for पुरुषैर्लोके) G(ed) स्व (for भु) D1 न शक्य सर्वैरिकथ्यते (for the post half)]

40 ab) T2 ते (sic) (for मे) Ś1 D6 स्थापयि वा तन्त्रा चाप पित्रा मे व्याहृत वच, Ñ1 इति मे प्राप्य ते चाप व्याहृत मे पिता पुरा B1 D2.3 इति(B1 °म) स(B1 sup lin also orig सु)स्थाप्य तच्चापं पित्रा मे व्याहृत तदा —c) B1 वैद्राणा (sic) (for नरेन्द्राणा) —d) D2.3 सर्वेश (for पार्थिवान्) —For 40 Ñ2 V1 B2.3 D1 subst

2394* तद्धनुर्मे पिता स्थाप्य सर्वानाहूय मन्त्रिण ।
तेषां मध्य उवाचेदं तदा वचनमूर्जितम् ।

[(l 2) D1 मध्येऽभ्युवाच]

41 a) M2 इद हि, M3 इम च (for इद च) —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M सज (for सज्य) —For 41, Ś1 Ñ1 B1 D3.5.6 subst

2395* य इद धनुरुद्यम्य राजा सज्य करिष्यति ।
सुताया मेऽद्य सीताया स वै भर्ता भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 सविस्तर D5 सज्य (for सज्य) B1 करोति च (for करिष्यति) —(l 2) Ñ1 च (for स्म)]

—Then Ś1 cont

2396* सुखे स्वपिति निश्चिन्त प्रसारितपदद्वय ।
मानभङ्गकरी कन्या कुले यस्य न जायते ।

On the other hand Ñ2 V1 B2.3 D1 M1 subst. for 41

2397* य इद धनुरुद्यम्य सज्यमेकेन पाणिना ।
करिष्यति स सीताया भुवि भर्ता भविष्यति ।

[(l 1) M1 इद च (for य इद) —(l 2) D1 च and तु (for स and भुवि respy) M1 तुलाशेषौ भोरसा (sic) (for स सीताया भुवि)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 B1.2 D2.4.6 read an addl colophon

[Colophon —Kanda name Ś1 D3.6 आरण्य Ñ1 B1.2 D2.4 आरण्यक —Sarga name Ś1 सीतानमस्थन Ñ1 B1 D2.3.6 सीताश्रमदर्शन (D2 °न) B2 सीतानमाख्यापन —Sarga no (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D6 om B2 D2 4 D4 3 D5 5 U(ed) 2]

—Thereafter Ś1 Ñ1 B1.2 D2-6 cont while Ñ2 V1 B3 cont after 2397*

2398* स्वयवरनिमित्त तु स्थापयित्वा तदायुधम् ।
पित्रा मे प्रेषिता दूता राज्ञां विक्रान्तयोधिनाम् ।
आहूतास्ते यथाकालमुपाजग्मुर्नराधिपा ।
वराही वरदा सर्वे सर्वे राजा च सत्कृता ।
स्वयवरगृह तत्र समस्तास्ते नराधिपा । [5]
विविशुर्वीक्षित लक्ष्म्या ददृशुस्तत्र कार्मुकम् ।
हस्तिहस्तपरीणाह तच्च दृष्ट्वा महद्धनु ।
निपेतुर्भूमिपा सर्वे समुद्वीक्ष्य परस्परम् ।

[(l 1) D1 सुतार्थ (for स्वयवर) Ñ2 V1 B3 D1 निमित्त च B2 निमित्तन Ś1 Ñ1 D2.5.6 तत्र(Ś1 D6 तस्मै)स्थाप्य महद्धनु B1 तस्मै सस्थाप्य तद्धनु (for the post half) —(l 2) D2 प्रदित (for प्रेषिता) Ś1 Ñ1 राज्य (for राज्ञां) Ñ2 V1 B2.3 D1 विक्रमशालिना (for विक्रान्त°) —(l 3) Ś1 B1 D6 आहूतामत्कृते (D1 सत्कृता) पित्रा यथाकालमुपस्थिता Ñ1 D2.3.5 आहूता सत्कृताश्चास्य (D5 °ना) यथाकाल(V1 °म)मुपस्थिता —B3 om l 4 —(l 4) Ñ2 V1 B2.3 वरवर (for वरदा) B3 सर्वे (for first सर्वे) Ñ2 V1 B2.3 D1 सर्व (for second सर्वे) Ś1 D6 राज्ञा चैव सुसम(D1 °सत्कृ)ता (for the post half) —(l 5) Ñ2 स्वयवरवराह (sic) B3 स्वयवर गृह Ś1 D6 समता मे (for समस्तास्ते) —(l 6) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.6 प्रविश्य (Ñ1 B1 °श्य)लोकवैलक्षण्यात् दृष्टु तद्द(D6 सद्ध) न कामुक —(l 7) B3 हस्ते हस्त (for हस्तिहस्त) Ñ2 V1 B2.3 D1 तच दृष्ट्वा B1 दृष्ट तद्न् (for तच्च दृष्ट्वा) —(l 8) Ś1 B1.2 (sup lin orig as above) D2.6 निपेतुर Ś1 B1 D6 भूमिपास्ते, Ñ1 D2.3 भूमिपालास्ते (for भूमिपा सर्वे)]

42 ab) Ñ1 स दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.4 दिव्य (for श्रेष्ठं) Ñ2 V1 B2.3 D1 तस्मे(Ñ2 तस्मै) धनुर्धर दृष्ट्वा दुर्धर गिरिसंनिभं(Ñ2 °गोचर) —c) Ś1 Ñ1 B1 D2.4 [स] स्युपाजग्मुर् (for नृपा जग्मुर्) —d) D6 G3 न शक्तास् (for अश°) Ś1 Ñ V1 B1-3 D1-4.6 धृतये (for तोलने) —After 42 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-6 ins ,

G. 3 4 37
B 2 118 44
L. 3 3 7

सुदीर्घस्य तु कालस्य राघवोऽयं महाद्युतिः ।
विश्वामित्रेण सहितो यज्ञं द्रष्टुं समागतः ॥ ४३

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा रामः सत्यपराक्रमः ।
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा मम पित्रा सुपूजितः ॥ ४४

प्रोवाच पितरं तत्र राघवौ रामलक्ष्मणौ ।
सुतौ दशरथस्येमौ धनुर्दर्शनकाङ्क्षिणौ ।
इत्युक्तस्तेन विप्रेण तद्धनुः समुपानयत् ॥ ४५

निमेषान्तरमात्रेण तदानम्य स वीर्यवान् ।
ज्यां समारोप्य झटिति पूरयामास वीर्यवान् ॥ ४६

2399* तत दशरथे भमे प्रतियातेषु राजसु ।
पिता वर मे सदृशं चिन्तयन्नाभ्यगच्छत ।

[(l 2) Ś1 Ñ1 B1 D3 4 6 पिता मे व्यथितो दीनस् (for the prior half) Ś1 B1 D6 चिन्तां मुमोच(B1 °च, D6 °च)गच्छत D2 चिन्तांत नाभ्यगच्छत, D4 चिन्तया नाभ्यगच्छत, D5 चिन्तां चैवाभ्यगच्छत (for the post half)]

43 a) Dd1 Dm1 M3 [अ]थ (for तु) Ś1 Ñ V1 B1 3 D3 4-6 अथ दीर्घस्य कालस्य, B3 अथ दीर्घेण कालेन, M3 सुदीर्घस्याथ कालेन —b) G1 सु (for ऽयं) V1 महामति —After 43ab, Ñ2 V1 B2 3 D1 ins

2400* काकपक्षधरो धन्वी पूर्णचन्द्र इवोदित ।
यज्ञतो मे पितुर्यज्ञ जनकस्य महात्मन ।
उपायाद्धनुष श्रुत्वा गौरवं वीर्यमेव च ।

[(l 3) D1 धनुष (for °ष)]

—c) B2 सहतो, M3 स (for सहितो) V1 लक्ष्मणेनैव सहितो —d) Ñ2 V1 B2 3 D1 गाधीपुत्रेण धीमता, M3 यज्ञं द्रष्टुमागत (subm) —For 43cd, Ś1 Ñ1 B1 (reads after l 1 of 2403*) D4 5 6 M4 subst

2401* मृगयामटते वीरो लक्ष्मणश्च महायशा ।
निवर्तमानेनैतेन यौरव धनुष शुभम् ।
जातकौतूहलो भर्ता तदा मे राघवोऽभवत् ।

[(l 1) D5 अग्ने (for अग्ते) M4 मृगयामगमद्वीरो (for the prior half) —(l 2) M4 ततो (for [ए]तेन) —(l 3) D5 कृत (for जात) M4 चैव (for भर्ता) Ś1 B1 D6 मम रामस्त्वभवत् (for the post half)]

44 For subst in Ś1 Ñ V1 B1-3 D3 4 6 M4 cf v l 46 —d) T2 G1 स पूजित (for सु°)

45 For subst in Ś1 Ñ V1 B1 3 D3 4 6 M4 cf v l 46 —b) Dd1 Dm1 T1 2 M3 भ्रातरौ (for राघवौ) —c) Dm1 पुत्रौ (for सुतौ) —After 45cd Dg1 Dd1 Dm1 T G M1 2 K(ed) (repeating as in Dt1 after 45 within brackets) ins whereas Dt1 ins after 45

2402* धनुर्दर्शय रामाय राजपुत्राय दैविकम् ।

[Dt1 K(ed) (second time) तद्धनुर्दर्शयामास (for the prior half)]

46 b) G1 आलम्ब्य (for तानम्य) Dt1 Dd1 महाबल, Dm1 T1 G1 2 M1 2 सुवीर्यवान् (T1 °वत्) (for स वीर्यवान्) —c) M2 च सरोप्य (for समा°) —d) T1 G1 m वीर्यवत् (for °वान्) Dm1 वीर्यवद्दृश्यवदनु —For 44-46 Ś1 Ñ V1 B1-3 D3 4-6 M4 subst

2403* ततोऽभिगम्य पितरं मम रामोऽभ्यभाषत ।
इदयावेक्षस्व पितुस्तस्य सयस्तो हि पिता मम ।
कुशलानामयं पृष्ट एवं रामेण धीमता ।
पिताऽपि च तथा रामस्ततो रामोऽब्रवीन्नृपम् ।
मनुष्यशतसंधार्यं धनुस्तद्ध किल प्रभो । [5]
तन्मे कौतूहलं द्रष्टुं साधु दर्शय तन्मम ।
अथ पाणौ गृहीत्वा तं पिता मे जगतीपति ।
जगाम तद्गृहं यत्र धनुर्दिव्यं च तिष्ठति ।
स पिता दर्शयामास तद्धनु प्रियदर्शनम् ।
लक्ष्मणं चैव रामं च दृश्यतामिति चाब्रवीत् । [10]
रामश्च तद्धनुर्दृष्ट्वा तोलयामास वीर्यवान् ।
विस्मितश्चाभवद्राजा पिता मे स महायशा ।

[V1 om (hapl) l 1-3 (cf v l 43d) —For l 1 Ñ2 B2 3 (reads in marg) D1 subst

2403(A)* अभिगम्य ततो रामः पितरं मेऽभ्यभाषत ।

[B3 अभिगम्य and नो (for °गम्य and मे resp)]]

—After l 1, B1 reads 2401* —D1 om l 2-3 —(l 2) D6 एवमावोस् Ś1 D6 हि Ñ1 D2 च (for तु) Ś1 B1 [स]पि (for हि) —For l 2 Ñ2 B2 3 (reads in marg) subst

2403(B)* पितुर्वयस्य इति ज्ञात्वा भुक्ता न तत्तन ।

while M4 subst for l 2

2403(C)* वयस्य स विलेह्वारो पितुस्तस्य भवेत च ।

—B3 reads l 3 in marg —(l 3) D2 5 M4 पृष्ट (for पृ°) M4 मे पिता (for धीमता) —(l 4) Ñ1 V1 ततो (for तथा) Ś1 D6 राम (for रामस्) B3 अभिगम्य (after corr पिता मे च) ततो राम D4 पितुर्मामाभ्यभाषत गत्वा (for the prior half) Ś1 B1 D6 वच (for नृपम्) Ñ2 V1 B2 3 D1 सायकास्तातो (V1 °या)ब्रवीत् (for the post half) —For l 4 M4 subst

2403(D)* उक्तो वाक्यान्तरे राजा प्रस्तावेन कथान्तरे ।

—After l 4 Ñ2 V1 B2 3 D1 ins

2403(E)* जनक मभिपर्ये मध्ये राघवोऽयं पथान्तरे ।

[B3 reads sup lin मध्ये D5 वचोवोमन्तरान्तरे (for the post half)]

तेन पूरयता वेगान्मध्ये भग्नं द्विधा धनुः ।
तस्य शब्दोऽभवद्भीमः पतितस्याशनेरिव ॥ ४७
ततोऽहं तत्र रामाय पित्रा सत्याभिसंधिना ।
उद्यता दातुमुद्यम्य जलभाजनमुत्तमम् ॥ ४८
दीयमानां न तु तदा प्रतिजग्राह राघवः ।
अविज्ञाय पितुश्छन्दमयोध्याधिपतेः प्रभोः ॥ ४९
ततः श्वशुरमामन्त्र्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
मम पित्रा *अहं दत्ता रामाय विदितात्मने ॥ ५०
मम चैवानुजा साध्वी ऊर्मिला प्रियदर्शना ।
भार्यार्थे लक्ष्मणस्यापि दत्ता पित्रा मम स्वयम् ॥ ५१

G 3 4 52
B 2 118 33
L 3 3 22

—(l 5) B1 धनुष (for मनुष्य) Ñ2 B2.3 संचार्य, V1 रक्षार्थ, D2.3 सनाक्ष D4 सवाय (for संधार्य) Ś1 B1 D6 तत्र च यत्र, Ñ2 कृत्र तत्र D2 °च कृते, M4 किल पर (for तत्र किल) Ñ1 मनुष्यस्यचलतत्रवार्य धनुस्तत्र प्रभो —Ś1 om l 6–7 —(l 6) M4 आमिति (for तन्मम) Ñ1 D2.6 तदनुदर्शयस्व ना (D2.3 °ते) B1 D3.6 तोलितु (D2 आगत) चापि पार्थिव (for the post half) —(l 7) Ñ1 तु B1 D4 [द]त, D2.3 तु (for त) D8 आपतीपति —(l 8) V2 V1 B2.3 D4 देशे न (for तद्दह) V1 तत्र (for यत्र) Ś1 D6 व्यतिष्ठत्(D6 °त) D2 स तिष्ठति (for च तिष्ठति) Ñ V1 B2.3 D4 दिव्य तिष्ठति तद्धनु (for the post half) —Ś1 Ñ1 B1 D2.3.6 om l 9 10 —(l 9) V1 स पितुः, D4 श्वशुर (for स पिता) D4 °नेन —For l 7–10 M4 subst

2403(F)* स इत्ते शुभ्र धर्मात्मा पिता मे जनकाधिप ।
जगाम देशं तं द्रष्टुं यत्र तत्सुमहद्धनु ।
न्दर्शयामास च विभुर्धनुस्तद्दिव्यमीश्वरम् ।
स लक्ष्मणश्च रामश्च दृष्टवानिति बुद्धिमान् ।

—Ś1 Ñ1 B1 D2.3.6 transp l 11 and 12 —(l 11) D4 सनाथ (for रामश्च) M4 तु (for च) —D4 om l 12 —(l 12) D2.6 M4 मम (for म स) —For l 11–12, V2 V1 B2.3 subst

2403(G)* इत्युक्तवति तद्वृत्तं लोभयामास राघव ।
तद्वृत्तं विदितो राजा बभूव सह मन्त्रिभि ।]

47 ᵃ) Ś1 D11 [आ]पूरयता V2 D1.3 D2.4-6 M4 [आ]रोपयता V1 रोपयता G1 कृष्ट तदा G2.3 M1 [आ]कृष्ट तदा (for पूरयता) Ñ2 B2.3 तस्य V1 तत्र (for वेगात्) —ᵇ) Ś1 V1 D6 च सद्य, V B1.3 Dd1 Dm1 D2.3 G2 M3 महद् (for द्विधा) —ᶜ) V2 महाघोर, V1 B2 [s]महाघोर B3 महद्घोर (sic) (for ऽभवद्भीम) —ᵈ) Ś1 V1 B1 D2.4-6 पतनस्य (for पतितस्य) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1 G M यथा (for इव) —After 47 Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3-6 ins

2404* सहवलस्य पुरुषा मोहिताश्च महीं गता ।
धनुषस्तस्य शब्देन घर्षयित्वा जनाश्रयम् ।
राघवं लक्ष्मणं चैव राजानं पितरं च मे ।
हताश्च जन सर्वो न धैर्यं कुरुते हरि ।
राघवस्य तु तं दृष्ट्वा पिता मे विस्मयं तदा । [5]
परितुष्टोऽभवद्राजा जनको नृपसत्तम ।

[(l 1) B1 रथिरास्य (for बहवस्य) V1 तत्र (for तत्र) Ñ V1 B2.3 D2.6 मोहिताश्च (for मोहिताश्च) V2 V1 B2.3 विमोहिता (for महीं गता) —(l 2) Ś1 D6 हर्षयित्वा (for घर्°) Ñ1 D2 श्वशो जना, D6 [अ]थ श्रीमान् (for जनाश्रयम्) B1 मोहयित्वा जनान् (for the post half) —(l 3) V1 B2 विश्वामित्रं लक्ष्मणं च (for the prior half) —(l 4) Ś1 B1 D2.6 च (for तु) B1 चैव (for सर्वो) Ñ2 V1 B2.3 कृतवान् (for कुरुते) Ñ1 यदा (for हरि) D2 निरीक्ष्य समवेक्ष्य (for the post half) —(l 5) V1 D2 च (for तु) —(l 6) V1 रामवारस्य विनुवान् (sic) (for the post half) V2 V1 B2.3 तुतोष गुणवत्त्वेन गुणार सह मन्त्रिभि]

48 ᵃ) V2 V1 B2.3 सत्य(B2 °त्य)चिरगिर्गुणा —ᶜᵈ) L(cd) निश्चिता (for उद्यता) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.3.6 M4 भार्यार्थमुद्य(B1 °द्य)ता तत्पुत्रमस्य(Ś1 D6 °मादाय) जलभाजनं

49 ᵃᵇ) Dg1 स (for न) Ś1 Ñ1 B1 D2.3.6 प्रदीयमानाम् च स(Ñ1 न च D6 च न) मां, M4 दीयमानामपि नं मां (for °) B1 दानत, G2 दानव (sic) (for राघव) V2 V1 B2.3 G(ed) प्रदीयमाना मां चैव न जग्राह(V1 marg orig जग्राह) रघूत्तम (G[ed] °द्वह) —ᶜᵈ) B1 अभिज्ञापयितुं छन्द (for °) V2 V1 B3 तदा B1 Dg1 T M1-4 प्रभु, B2 तथा (for प्रभो) Ś1 D6 श्रुत्वा चैवाथयौ तत्र ह्ययोध्याधिपतिं प्रभु, D2 पितुश्छन्दमविज्ञाय अयोध्याधिपतिप्रभो D4 अविज्ञापयितु छन्दमयोध्याधिपतिं प्रभु

50 ᵃ) B2 स गुरुम् (for श्वशुरम्) Ñ2 V1 B2.3 आहूय, M2 आनाय्य (for आमन्त्र्य) —ᵇ) Ś1 V1 D1 D2.4.6 मम त पृथिवीपति, V2 V1 B2.3 मम वृद्धं नराधिप(V1 पितामह) —ᶜ) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T1.2 G M1-3 त्वहं (to avoid hiatus) Cm t as in text (for *अहं) T3 मम पित्रापि रामाय M4 धर्मपत्नी त्वहं दत्ता —ᵈ) T1 दत्ताहं (for रामाय) —For 50ᶜᵈ Ś1 V1 B1 D2.3.6 (followed by 2408*) subst

2405* धर्मपत्नी नरेन्द्रेण दत्ता रामाय धीमते ।

[B1 धर्मपत्नीं and दत्ता (for °पत्नी and °त्ता resp.) D6 धीमता (for °ते)]

while V2 V1 B2.3 subst

2406* धर्मपत्नीं ददौ राजा मां रामाय महात्मने ।

51 D2 om 51–52 —ᵃ) Ñ1 B1 D2.4 M4 बाला (for साध्वी) Ś1 D6 ममैव चानुजा बाला. Note hiatus]

G 1 4 53
B 2 118 54
L 3 3 22

एवं दत्तास्मि रामाय तदा तस्मिन्स्वयंवरे । अनुरक्ता च धर्मेण पतिं वीर्यवतां वरम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे दशाधिकशततमः सर्गः ॥ ११० ॥

१११

अनसूया तु धर्मज्ञा श्रुत्वा तां महतीं कथाम् ।
पर्यष्वजत बाहुभ्यां शिरस्याघ्राय मैथिलीम् ॥ १

व्यक्ताक्षरपदं चित्रं भाषितं मधुरं त्वया ।
यथा स्वयंवरं वृत्तं तत्सर्वं हि श्रुतं मया ॥ २

रमेऽहं कथया ते तु दृढं मधुरभाषिणि ।
रविरस्तं गतः श्रीमानुपोह्य रजनीं शिवाम् ॥ ३

दिवसं प्रतिकीर्णानामाहारार्थं पतत्रिणाम् ।
संध्याकाले निलीनानां निद्रार्थं श्रूयते ध्वनिः ॥ ४

---

between a and b. —b) Dt1 Dd1 Dm1 D5 ऊर्मिला. Dt1 Dd1 Dm1 शुभ- (for प्रिय-). —c) Ś1 B1 Dg1 D2.4 भार्यार्थं. —d) Dd1 Dm1 T1.2 transp. दत्ता and पित्रा. Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 पित्रा दत्ता स्वयं मम. —For 51, Ñ2 V1 B2.3 subst :

2407* मम चैवानुजां बालामूर्मिलां प्रियदर्शनाम् ।
भार्यार्थं लक्ष्मणायापि ददौ मम पिता स्वयम् ।

[(l. 1) Ñ2 B2 [आ]त्मजा (sic) (for [अ]नुजा). Ñ2 ऊर्मिलां —(l. 2) Ñ2 भार्यार्थे (for °र्थं).]

52 D5 om. 52 (cf. v.l. 51). —b) Ś1 Ñ1 B1 D2.4.6 पित्रा; Dt1 तथा (for तदा). B1 तस्मै; Dd1 Dm1 T3 G M1.2 तत्र (for तस्मिन्). Ñ2 V1 B2.3 भग्ने धनुषि दुर्धरे. —c) Ñ1 तु; B1 Dg1 Dt1 D2 [अ]स्मि (for च). Ś1 Ñ1 B1 D2.4 M4 भावेन (for धर्मेण). Ñ2 V1 B2.3 भावेन चानुरक्तास्मि. —d) B2 वीर्यवतं (for वीर्य°). —After 52, Ś1 B1 D2.4 ins., whereas D5 cont. after 2405* (owing to omission):

2408* एवं चैवानुयातास्मि रामं मे हृदयस्थितम् ।

[D3 नर, D3 नाद (for चन). D3 रामे मे हृदय स्थित, D3 रामो मेऽपि हृदये स्थितः (hypm.). D5 रामश्च हृदय मम (for the post. half).]

Colophon. Ś1 B1 D2.4 om. (cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name*: Ñ1 अरण्यक°; Ñ2 V1 B2 D5 आरण्यके- (B2 °कं°), B3 D3 अ(D3 आ)रण्य°. —*Sarga name*: Ñ1 सीतात्मवर्णनं. Ñ2 V1 B2.3 D5 सीतावाक्यं; D3 सीतास्वयंवरकथनं. —*Sarga no.* (figures, words or both). Ñ1 om., Ñ2 V1 B3 4, B2 D3 5. Dg1 Dd1 Dm1 T G1.3 M1.3 118; Dt1 G2 108 (sic), D5 6, M2 115, M4 128. —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

111

Ś1 B1 D2.4 continue the previous Sarga. Dm1 begins with ॐ; T1 M1.2 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

1 B1 om. from 1a up to l. 1 of 2410*. —a) B2 D4.6 अनुसूया. Ñ2 V1 B2.3 तां (V1 ता) श्रुत्वा (for धर्मज्ञा). —b) D2.5 मधुरां (for महतीं). D5 गिरं (for कथाम्). Ñ2 V1 B2.3 वैदेह्या मधुरां कथां (V1 °रा: कथा:). —c) Ś1 T3 G3 परिष्वजत; Ñ2 V1 B2.3 परिष्वज्याथ (for पर्यष्वजत). M4 परिष्वज्याब्रवीद्वाक्यं. —d) G2 शिरसा (for शिरसि). Ś1 (before corr.) [आ]दाय (for [आ]घ्राय). —After 1, Ñ2 V1 B2.3 ins.:

2409* उवाचेदं वचः स्निग्धमत्रिपत्नी यशस्विनी ।

[Ñ2 तपस्विनी (for यशस्विनी).]

2 c) G1 स्वयंवरे, C1 स्वयंवरं (as in text). —d) Dt1 T3 च (for हि). M2 मया श्रुतं (by transp.). —For 2, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 M1 subst.

2410* व्यक्ताक्षरपदं दिव्यं सच्छब्दादिव भाषितम् ।
त्वया मम प्रीतिकरं कथितं श्रुतिपुष्कलम् ।

[B1 om. l. 1 (cf. v.l. 1). —(l. 1) G(ed.) रक्ताक्षर- (for व्यक्ता°). Ñ1 V1 व्यक्ताक्षरगिरं. Ñ V2 B2.3 M1 दिव्य (for दिव्यं). Ś1 Ñ2 D2.4 स्वच्छशब्द (for सच्छब्दाद्). D4 भाषिणी; M1 भणित (for भाषितम्). —(l. 2) Ñ2 V1 B2.3 त्वया भर्तुर्बलं सीते तथैव चरितं स्वकं, M4 अहो मृदु त्वया सीते निवृत्तं चरितं स्वकं.]

3 a) Ś1 B1 D4.6 रामं च; Ñ1 G3 रमे तु; Ñ2 V1 B2.3 रमामि; Dg1 Dt1 T2.3 G2 M1.2.4 रमेयं; D5 (after corr.) रमाय (for रमेऽहं). Dd1 Dm1 T3 देवि (for ते तु). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4.6 कथयंत्यास्ते. D5 कथितं त्वया (for कथया ते तु). —b) Dg1 शुभं; T1 कथं (for दृढं). —c) Ś1 D5 सीते; Ñ2 V1 B2.3 देवि (for श्रीमान्). —d) Ś1 Ñ1 B1 D2.4-6 प्राप्ता च. Ñ2 V1 B2.3 प्रवृत्ता; G(ed.) घृत्वा च (for उपोह्य). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2.4-6 रजनी शुभा; Dt1 Dd1 Dm1 T3 M2 °नीं शुभां (for °नीं शिवाम्). —After 3, Ñ2 V1 B2.3 ins.:

2411* मङ्गलश्रमसंकीर्णा विमला विमलानने ।

[G(ed.) अपूर्णं (for संकीर्णा).]

4 a) Ñ2 D4 G1 दिवसे. Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 दिव्य(Ś1 before corr. प्रति)कीर्णानाम्; Dt1 Dd1 Dm1 M3 C1

एते चाप्यभिषेकार्द्रा मुनयः कलशोद्यताः ।
सहिता उपवर्तन्ते सलिलाप्लुतवल्कलाः ॥ ५
ऋषीणामग्निहोत्रेषु हुतेषु विधिपूर्वकम् ।
कपोताङ्गारुणो धूमो दृश्यते पवनोद्धतः ॥ ६
अल्पपर्णा हि तरवो घनीभूताः समन्ततः ।
विप्रकृष्टेऽपि ये देशे न प्रकाशन्ति वै दिशः ॥ ७
रजनीचरसत्त्वानि प्रचरन्ति समन्ततः ।
तपोवनमृगा ह्येते वेदितीर्थेषु शेरते ॥ ८
संप्रवृत्ता निशा सीते नक्षत्रसमलंकृता ।
ज्योत्स्नाप्रावरणश्चन्द्रो दृश्यतेऽभ्युदितोऽम्बरे ॥ ९
गम्यतामनुजानामि रामस्यानुचरी भव ।
कथयन्त्या हि मधुरं त्वयाहं परितोषिता ॥ १०
अलंकुरु च तावत्त्वं प्रत्यक्षं मम मैथिलि ।
प्रीतिं जनय मे वत्से दिव्यालंकारशोभिनी ॥ ११

G 3. 5. 11
B. 2. 119. 11
L. 3. 9. 33

पर्विकीर्णानाम्; D1 प्रतिश्रान्तानाम्; D5 M4 प्रविकी(D5 °की)-र्णानाम् (for प्रविकीर्णानाम्). Dg1 दिव संप्रविकीर्णानाम्; D6 दिवि सविप्रकीर्णानाम्. —d) Ś1 Ñ V2 B1-3 D2-4 M4 च (M4 हि) मैथिलि; D5 च भामिनि (for पतत्रिणाम्). —c) Dd1 Dm1 विलीनानां (for निली°). —For 4cd, Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4 M4 subst.:

2412* समागतानां नीडेषु श्रूयते पक्षिणां स्वनः ।

[V1 नीपेषु, B1 D2 तीर्थेषु, B3 नीनेषु (sic) (for नीडेषु). V2 पक्षिणः. Ś1 Ñ2 D5 पक्षिणां श्रूयते (by transp.). B1 श्रूयते पक्षिनिस्वन (for the post. half).]

5 a) Ś1 B1 D2-4-6 ते, Ñ1 Dd1 Dm1 वै; M3 हि (for च). Ñ1 ह्यभिषेकार्द्रा; Dd1 Dm1 ह्यभिषेकाय; G3 ह्यभिषेकाथं; M3 ह्यभिषेकार्द्रा (for [अ]भ्यभिषेकार्द्रा). Ñ2 V1 B2 3(m) गत्वा सरोसि(B3 [before corr.] रामस्य)षेकार्थम्. —b) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 G3 m g1 कलशोद्य(G1 °द्द)ता (for कलशोधना). Ś1 Ñ V1 B1-3 D2-4 जिन (Ñ2 V1 B2 3 धर्मी) वल्कलाम्बराः. —c) Ś1 B1 D2-4 स्थापवर्तते. Dg1 उपसर्पन्ति (for उपवर्तन्ते). Ñ2 V1 B2 3 मुनयो हि(Ñ1 (5 सि, G1 ed.) हि) निवर्तते. T2 सहितायेव वर्तते

6 a) G2 अग्निकार्येषु (for °होत्रेषु). Ś1 Ñ V1 B2 3 D2-4-6 अग्निहोत्रेष्वृ(V1 °त्रे स्व, D1 °त्रे ह, sic)षीणां च (B2 तु). Dt1 M3 अग्निहोत्रे च ऋषिणा. M1 अग्निहोत्रेषु धर्मिणो —b) Ñ Dt1 Dm1 G1 हुते च (for °षु). B2 [अ]तिविस्तरम्. —d) Ñ2 V2 B2 3 निवर्त्य V1 °वर्तते. Dd1 Dm1 D2-4 पवनोत्थि(D2-4 °ध्दु)तः (for पवनोद्धतः). —After 6, Dm1 ins. रामसीता

7 V2 repeats 7ab after 9. —a) B1 D1 G1 C1 अल्पवर्णा. G2 अल्पपत्रा. C1 m g1 अल्पपर्णा (as in text). Ś1 V1 (both times) B2 3 च (for हि). V1 D2-4 अ पि नगा. B1 (अ पि) विनगा. D3 (अ पि भगा) (for तरवो). Ś1 D2 नगा. —b) Ś1 B1 D2-4 नीलीभूता (for घनीभूता). —Ś1 D2-4 om. (hapl.) 7c-8b. —c) Dt1 C1 विप्रकृष्टेऽपि च T2 3 विप्रकृष्टेन वै. G2 M1 विप्रकृष्टेऽपि च. C1 m g1 as in text (for विप्रकृष्टेऽपि ये). T1 G2 M3 विप्रकृष्टेऽपि (T2 °ष्टे हि) देशेऽस्मिन्. —d) M3 न तथा (for न वै दिशः).

8 Ś1 Dg1 D2-4 M4 om. 8ab (for Ś1 D2-4, cf. v. l. 7). —a) G M1-3 रजनीचराणि सत्त्वानि (M3 pm.). A C1: रजनीचरसत्त्वानीति सापक पाठः । ab —For 7c-8d, Ñ V1 B1-3 D2-4 subst.:

2413* विप्रकर्षाच्च देशस्य दृश्यन्ते मेघसंनिभाः ।
रजनीचारिणश्चापि प्रवर्तन्ते समन्ततः ।

[(l. 1) B1 विप्रकर्षाच्च (for विप्रकर्षाच्च). Ñ1 घन (for मेघ). Ñ2 V1 B2 3 विप्रकीर्णे शुभे देशे प्रकाशन्ते यथा नगाः. —(l. 2) Ñ2 V1 B2 3 निशाचराणि सत्त्वानि (V1 भूतानि) (for the prior half). Ñ1 प्रचरन्ते, V1 प्रचरन्ति. B2 3 प्रचरन्ते (for प्रवर्तन्ते).]

—c) B2 3 D2 3 तपोवने; G3 तपो वन (for तपोवन-). Ś1 D2-4 चापि; Ñ1 D2-4 चैव; Ñ2 B2 3 चैते; V1 चैते; B1 ह्येव (for ह्येते). —d) Ś1 वेदिस्थलेषु; Ñ1 B1 D2-4 M1 वेदीतीर्थेषु; Ñ2 V2 वेदीमध्येषु, B2 वेदीमध्ये तु; B3 वेदिमध्ये च (for वेदितीर्थेषु)

9 a) Ñ2 V1 B2 3 D2 सम्प्रवृत्ता (for संप्रवृत्ता). —b) Ñ2 B2 3 नक्षत्रगण(G ed.) °ग्रह)मंडिता; V1 नक्षत्रगणमान्तथा (sic). —c) D1 प्रचारणस्तु, T3 प्रावरणस्तु (for प्रावरणस्तु). Ñ2 B2 3 चंद्रश् (for चन्द्रो). —d) Ś1 D2 शोभितो(D2 °तो)म्बरे, Ñ2 V1 B2 3 विमल(V1 B2 3 °ले)म्बरे, D1 D2-4 G1 समुदितोऽम्बरे, Dg1 T2 3 'भ्युदितोम्बरे; Dd1 'भ्युदितः (for ऽभ्युदितोऽम्बरे). —After 9, V2 repeats 7ab

10 a) Ñ2 V1 B2 3 अनुयाने त्वां, B1 अनुना यस्य (for अनुजानामि). —b) Ś1 Ñ1 B1 D2-4 M1 [अ]नुगता; Dg1 [अ]नुचरा, C1 as in text (for [अ]नुचरी). G1 damaged for चरी भव. Ñ2 V1 B2 3 पार्श्वे रामस्य मैथिलि. —c) B1 [अ]स्मि; D3 अ पि, M1 अ पि (for हि). —d) Ś1 Ñ1 D2-4 अपि (for अहं). Ñ2 B2 3 मयं; B2 3 (हि) तोषिता; D2 3 Dd1 Dm1 अपि तोषिता (for परितोषिता).

11 a) Ś1 B1 3 अलंकुरु च —cd) D1 च जनयाशाम (for जनय मे वत्से). G M1 सर्वालंकार- (for दिव्या°). Ś1 Ñ1 B1 D2-4 -भूषिता. Dg1 Dt1 Dd1 G2 M1 शोभिनि; K (ed.) -शोभिता (for -शोभिनी). Ñ2 V1 B2 3 निर्जिताद् (V1 निर्जित हि) अलिष्यामि दृष्ट्वा त्वां समलंकृताम्

G 3 5 13
N 2 119 12
L 3 3 34

सा तदा समलंकृत्य सीता सुरसुतोपमा ।
प्रणम्य शिरसा तस्यै रामं त्वभिमुखी ययौ ॥ १२
तथा तु भूषितां सीतां ददर्श वदतां वरः ।
राघवः प्रीतिदानेन तपस्विन्या जहर्ष च ॥ १३
न्यवेदयत्ततः सर्वं सीता रामाय मैथिली ।
प्रीतिदानं तपस्विन्या वसनाभरणस्रजाम् ॥ १४
प्रहृष्टस्त्वभवद्रामो लक्ष्मणश्च महारथः ।
मैथिल्याः सत्क्रियां दृष्ट्वा मानुषेषु सुदुर्लभाम् ॥ १५
ततस्तां शर्वरीं प्रीतः पुण्यां शशिनिभाननः ।
अर्चितस्तापसैः सिद्धैरुवास रघुनन्दनः ॥ १६
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामभिषिच्य हुताग्निकान् ।
आपृच्छेतां नरव्याघ्रौ तापसान्वनगोचरान् ॥ १७
तावूचुस्ते वनचरास्तापसा धर्मचारिणः ।
वनस्य तस्य संचारं राक्षसैः समभिप्लुतम् ॥ १८

12 ᵃ) Ś1 V1 B1 D4.6 M4 सा तत, V B3 Dd1 Dm1 तत (Dd1 Dm1 °त्र) सा, K(ed) सा तथा (for सा तदा) V1 तत सायमलंकृत्य, G(ed) तत स्वयमलंकृत्य —ᶜ) D13 यद्यौ M4 तस्याः (for तस्यै) —ᵈ) M रामस्य (for रामं तु) Dg1 Dm1 T M4 [अ]भिमुखा (for °मुखी) —For 12ᶜᵈ Ś1 Ñ V1 B1-3 D4-6 subst

2414* अभिवाद्यपिपश्चीं ता राममभ्याजगाम ह ।

[V2 V1 B1 [अ]नुसृत्य, B3 [अ]नयत्र (for [अ]भिवर्श) Ś1 रामपार्श्वं जगाम ह Ñ2 V1 B1-3 ययौ राघवमीप्सितु (for the post half)]

13 ᵃ) Ñ V1 B1-3 ता तथा, Dg1 तथा सा G1 M1 तदा तु (for तथा तु) Dd1 Dm1 विभूषितां (for तु भूषितां) Dm1 reads सीता in marg G1 तथाभूता तु ता सीता, M3 तथा तु भूता सीता ता —ᵇ) B1 उवाच (for ददर्श) G M1.3 वदतां (for वदतां) —ᶜ) B3 राघव (sic) Ñ2 V1 B1.3 M3 प्रीतिदायेन (for °दानेन) —ᵈ) Ñ2 V1 B1.3 [अ]नु(B2.3 [अ]न)सूयया (for जहर्ष च) —For 13 Ś1 Ñ1 D2.6 subst

2415* दिव्याभरणसंयुक्ता वसाना पीतमम्बरम् ।
राघवं प्रेक्ष्य वैदेहीमनसूयामपूजयत् ।

[(l 1) Ś1 D4.6 सयुता V1 युक्ता सा (for संयुक्ता) Ś1 D4.6 वसाना —(l 2) D2.4 अनुयशाम्]

14 ᵃ) Cm g t न्यवेदयत् (as in text) Ś1 Dd1 Dm1 D3.4.6 T3 न्य(D3 नि)वेदयत तत्सर्वं Ñ2 V1 B1.2 निवेदयामास तदा(V1 B3 च सा) —ᵇ) Ś1 Ñ2 D2.6 रामस्य (for रामाय) Ś1 D3.4-6 मिलत(D° °रात्) N1 मिथुर(sic) Ñ2 V1 B2.3 तत्वत B1 सद्यश (for मैथिली) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D3.4.6 प्रसाद च(D2.4.6 वै) V2 B2.3 प्रीतिदाय V1 प्रतिदाय, T3 प्रतिदान, M3 प्रदान तत् (for प्रीतिदान) —ᵈ) D6 वसाना (for वसन) Ś1 Ñ2 D3.4.6 स्रज Dg1 Dd1 D5 M2.3 Cr m g स्रज Cr p m p g p as in text (for स्रजाम्) Ñ2 V1 B1.3 श्च(B1 [अ]न्वं)लंकारं(Ñ2 °र) सु(Ñ2 B3 स, V1 च)भूषण

15 ᵃ) V2 V1 B1.3 प्रहृष्टोऽयं (for °हृष्ट) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D1.6 महायशा Ñ1 M3 °बल (for °रथ) —ᶜ) B1.2 मैथिल्या D4 मैथिलत्या, D3 मैथिली (for मैथिल्या) M4 सत्कृत (for सत्क्रिया) V B1-3 लब्ध्वा (for दृष्ट्वा) —ᵈ) Ś1 V2 D3.4.6 मानुषैस्ता (for °षेषु) Dg1 T3 [अ]तिदुर्लभा M4 °लभं (for सुदुर्लभाम्) Ñ V2 B1-3 दृष्ट्वा(V1 लब्ध्वा) श्रीमि सुदुर्लभा T मानुषीषु सुदुर्लभं

16 ᵃ) Dg1 तु, Dt1 स (for ता) D3.6 यामिनीं (for शर्वरीं) Ś1 V1 D2.4.6 पुण्या Dm1 प्रीति G3 दृष्ट्वा (for प्रीत) —ᵇ) Dt1 Dd1 शशिनिभानना Ś1 Ñ2 D4.6 M3 प्रीत (M4 पुण्या) शशिविराजिते —ᶜᵈ) Ś1 Ñ1 Dt1 D2.4.6 सर्वेर् (for सिद्धैर्) Dg1 अवसद्, D4 तदा स D6 उवाच (for उवास) G1 सि[...]स (damaged) —For 16 Ñ2 V1 B1-3 subst

2416* ततस्तां शर्वरीं पुण्यां प्रियया सह राघवः ।
उवास परमप्रीतस्तस्मिन्मुनिवराश्रमे ।

17 ᵃ) G2.3 प्रभातायाम् (for व्यती°) Ñ1 उषितस्ताश्रमे सार्धं (sic) —ᵇ) G M1 अभिवाद्य, Cr g अभिषिच्य (as in text) Ñ1 हुताग्निभि T1 हुताग्निका, Cr g as in text (for °ग्निकान्) Ś1 D4.6 अभिषिच्य हुताग्नय —ᶜ) Ś1 D3.4.6 आ(D4.6 अ)पृच्छत V2 D3 अ(D3 आ)पृच्छत, M3 °च्छेतान् (for °च्छेतां) Ś1 V1 D4-6 तत सर्वे(Ñ1 सार्धं, D3.6 साक्षा) M3 शरण्यार्थ (for नरव्याघ्रौ) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D3.4.6 ते(Ś1 D4 त V1 D3 तान्) मनीषिण, M4 गमनैषिणौ (for वनगोचरान्) —After 17 Dm1 ins रामाय नम । सीतायै नम । लक्ष्मणाय नम ।

18 V1 om (hapl ?) 18ᵃᵇ —ᵃ) T3 नरचरास् (for वनचरास्) Ś1 D4.6 ऊचुस्ते वचन(Ś1 D6 सकल) रा(Ś1 का)म —ᵇ) Ś1 D2.4.6 G3 वनचारिण, D3 वनवासिन (for धर्मचारिण) —ᶜ) D° नवरय (meta) Ś1 D4.6 [अ]स्य च (for तस्य) —ᵈ) Ś1 V1 D4.6 समभिप्लुत (for °भिप्लुतम्) —For 17-18 Ñ2 V1 B1-3 subst while Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D° S ins l 3 6 after 18

2417* तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामुपापृच्छति राघवे ।
हुताग्निहोत्रो भगवानाश्रममत्रिरभाषत ।
रक्षांसि पुरुषादानि नानारूपाणि राघव ।
वसन्त्यस्मिन्महारण्ये व्यालाश्च रुधिराशना ।
उच्छिष्टं वा प्रमत्तं वा तापसं धर्मचारिणम् । [5]
अदन्त्यस्मिन्महारण्ये तान्निवारय राघव ।

एष पन्था महर्षीणां फलान्याहरतां वने ।
अनेन तु वनं दुर्गं गन्तुं राघव ते क्षमम् ॥ १९

इतीव तैः प्राञ्जलिभिस्तपस्विभि-
र्द्विजैः कृतस्वस्त्ययनः परंतपः ।
वनं सभार्यः प्रविवेश राघवः
सलक्ष्मणः सूर्य इवाभ्रमण्डलम् ॥ २०

G 3 5 B 2 119 L 3 3

इति श्रीरामायणे अयोध्याकाण्डे एकादशाधिकशततमः सर्गः ॥ १११ ॥

॥ समाप्तमयोध्याकाण्डम् ॥

[(l 1) B2 उपागच्छति (for °पृ च्छति) B1 पुण्य पृच्छति राघव (for the post half) —(l 2) B4 हुत्वा (for हुत) —D3 om l 3 —For lines 3 6 cf 2343* 2344* and 2345* —(l 5) Dt1 ब्रह्मचारिण M2 वनचारिण (for धर्म°) —(l 6) D4 M4 हितानि M3 अद्य (for अग्नि) D4 तानि स्व वोढुमें सि (for the post half) N2 V1 B1 3 हिंसादि राभसा रात(B1 °सास्पूर्ण) तास्त्व रोध(N4 B4 बोध) निरहसि]

19 Ś1 D4 6 om 19 here and Ś1 D4 6 read it after v 108 2343* and D5 after 2345* (cf v l 2343* and 2345*) B1 D4 repeat 19 [cf v l v 108 19) —a) G1 ग्व (for एष) —b) B1 4 D4 5 6 वनात् (for वने) —c) B4 अन्येन (for अनेन) N4 V1 B1 3 स्व D5 हि T1 न (for तु) V4 Dt1 वने दुर्गं M3 वर दुर्गं —d) G1 अर्हसि (for राघव) M3 क्षण Cr m t as in text (for क्षमम्) N4 V1 B1-3 इतोऽप्यद्रष्टुमर्हसि D2 पयान गन्तुमर्हसि —After 19 V3 V1 B1 3 ins

2418* स्वादुमूलफल स्थान तस्मिन् मुनिवराश्रमे ।
शिवन नो याहि यथप्सित वन
सुख निवासाय नरेश्वरात्मज ।
पुनर्निवृत्त कृतकृत्यमाश्रमा
द्दिष्ट्या पश्येम भवन्तमागतम् । [5]

[V3 V1 om l 1 —(l 1) B1 कि तु (for स्वादु) B2 ऋषिवराश्रमे (for मुनि°) —(l 2) B3 (m as above) वै (for नो) V2 सदा शर्मो मिन V1 मनोऽप्सित वन (for यथेप्सित वन) —(l 3) V1 निवेशाय (for निवासाय) B नरेश्वरात्मज]

20 a) Ś1 V2 D3 5 कृताय ते V1 B1 Dt1 Ct इतास्ति (V1 B1 ते) D4 अथो स ते Cr m g as in text (for इतीव तैः) N2 V1 B1 3 महात्मभिः (for तपस्वि°) —b) B1 D4 T2 G2 C1 स्वस्त्ययनं Dg1 स्वस्त्ययनै Cr m t as in text (for °यन) —c) V3 मन्त्रे M4 पत्तन् (for वन) —d) V2 Dt1 [म]भ्रमण्डल

Colophon —Kanda name Ś1 B3 D3 6 आरण्य° V1 1 2 आ(V3 अ)रण्यक° V2 V1 B1 D1 4 आरण्यक —Sarga name Ś1 V1 D2 6 मन्युसुरा(V1 °सुराग्नो) V4 B2 वन प्रवेश V1 D3 दण्डकारण्यप्रवेश D5 अनुज्ञा —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 B1 D6 om V4 V2 B3 5 Dm T G M1 3 119 D 6 D4 4 D5 7 M2 120 M4 129 —After colophon Dm1 ins

श्रीरघुनाथार्पणमस्तु । शुभं भवतु । शीरस्तु ।

—T1 ins

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः । शुभमस्तु ।

—T2 ins

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नमः । अलमेलुमङ्गासमेतश्रीवेङ्कटाचलपती सहायम् ।

—G1 ins

श्रीरामचन्द्रपरब्रह्मणे नमः । हरि ॐ शुभमस्तु । सीतालक्ष्मण भरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः ।

—G2 ins

श्रीरामचन्द्राय नमोनमः । अयोध्याकाण्ड सपूर्णम् ।

हरि ॐ । शुभमस्तु । द्वितीयकाण्डे ग्रन्थसंख्या मातृभाषा इति अयोध्याकाण्डग्रन्थसंख्या 4415 श्लोक ।

—G3 ins

श्रीमत रामानुजाय नमः । हरि ॐ शुभमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

—M1 ins

श्रीरामचन्द्राय नमः । अयोध्याकाण्ड सपूर्णम् । ग्रन्थसंख्या द्वितीये तु काण्डे मातृभाषा स्मृता । अयोध्याकाण्डे ग्रन्थसंख्या । कोल्ल ? कामर केडभाल कोन्नाट्टु रोहणी 5 पूर्वपक्षतृतीयेदु कृत्तिदिवस कण्णनूर नाकन् एकुलित्ती रघुमक काङ्गर मलेक वाल्मिकिरामायण । अयोध्याकाण्ड । कोदण्ड सनार ।

—M2 ins

श्रीरामाय नमः । अयोध्याकाण्ड समाप्तम् ।

—M3 ins

अक्षर स्वरविभ्रष्ट मात्राहीनं तु यद्भवेत् ।
क्षन्तुमर्हन्ति विद्वांस कस्य नास्ति व्यतिक्रमः ।

—M4 ins

श्रीरामाय नमः ।

विन्दुलिपिविचित्रमालिका
मन्त्रभद्रपदहानदूषणम् ।
हृतपाक्षरसुवृद्धिपूर्वक
क्षन्तुमर्हति समीक्ष्य सज्जनः ।

नारायणाय नमः ।

This Appendix comprises 31 additional passages found in some of the 29 MSS which have been cited in the *foot notes to the constituted text*. They are either too big or unimportant to be included in the foot notes below the text.

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot notes to these passages are the same as those of the foot notes to the constituted text.

1

After 7* Ñ2 B1 2 D6 M3 ins

समात्यैर्बहुमुख्यैश्च रथैश्च बहुभिर्युतम् ।
पादातेन प्रयुक्तेन बलेन महता वृतम् ।
सोऽभिवाद्य महात्मानं पितरं देववर्चसम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदमनुज्ञा दीयतामिति ।
स पिता मूर्ध्न्युपाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् । [5]
सिंहासने स्थितो वाक्यमुवाच जनसंसदि ।
गच्छ सौम्य शिवेन त्वं मातामहगृहं प्रति ।
संदेशं शृणु मे वत्स तं च कुर्याः समाहितः ।
इतो मातामहकुले शत्रुघ्नसहितो व्रज ।
शत्रुघ्नो ह्यनुरक्तस्त्वां भक्तिमांश्चाप्यनुव्रतः । [10]
तथापि च प्रियतरः प्राणेभ्योऽपि परंतप ।
आत्मवत्ते स्वया भ्राता द्रष्टव्यो रक्ष्य एव च ।
गुणपाशशतैर्बद्धस्त्वया हृदि परंतप ।
न जहाति यथा पुत्र शत्रुघ्नस्त्वां तथा कुरु ।
यथा प्रकृतयः सर्वा गुणैस्त्वां रघुनन्दन । [15]
अनुरज्यन्त्यशेषेण सर्वथा त्वं तथा कुरु ।
मातुलश्चाप्ययं पुत्र शुश्रूष्योऽहमिव त्वया ।
आर्यकं चापि मन्येथाः पूज्यं दैवतवत्सदा ।
विनीतः शीलवांश्चैव भवेः पुत्रानहंकृतः ।
ब्राह्मणाञ्श्रुतवृत्ताढ्यांस्तेषां च प्रयतवान् । [20]
प्रसाद्य चैतानयत्नेन पृच्छेथास्त्वं हितं सदा ।
तेषां च यच्च वक्ष्यन्ति त्वया तथा हितं वच ।
ब्राह्मणा हि महाभाग श्रियो मूलं भवस्य च ।
स्मृताश्च सर्वकार्येषु ब्राह्मणा मन्त्रवादिनः ।
देवा पुत्र भवार्थं हि प्रजानां विबुधोत्तमाः । [25]
अपि ता मानुषे लोके भूमिदेवा दिवालयाः ।
तेषां सकाशाद्गृह्णीष्व धर्मशास्त्रं तथाक्षयम् ।
नीतिशास्त्रं च विपुलं धनुर्वेदं च धारय ।
अश्वपृष्ठे रथे नागे व्यायामं कुरु नित्यशः ।
गान्धर्वस्य च विज्ञाने पुत्रो भवितुमर्हसि । [30]
अन्येष्वपि च शिल्पेषु यत्नः कार्यः सदा त्वया ।
नानाशिल्पकलाज्ञश्च भवसि परंतप ।
क्षणमप्यासितं तात वृथैव न हितं तव ।
कुशलवेदिनो दूता नित्यं प्रस्थाप्यास्ते मम ।
ह्लादितं हि मनो मे स्यात्कुशलश्रवणात्तव । [35]
एवमुक्त्वा तं नृपतिर्भरतं साश्रुलोचनः ।
बाष्पगद्गदया वाचा गच्छ पुत्रेत्यभाषत ।

1

D6 om (hapl ?) l 2 —(l 2) B3 सुयुक्तेन M3 च यत्नेन (for प्रयुक्तेन) —(l 3) B1 देवस्यान —(l 4) M3 [इ]ति विनीतवत् (for दीयतामिति) —(l 6) D6 सिंहासनगतो M3 सहयुक्तः तदा वाक्यमि भरतमब्रवीत् —(l 7) M3 गृहानिति (for गृहं प्रति) —(l 8) M3 तु निबोधेम (for शृणु मे वत्स) D6 तच्च (for तं) M3 वरतः मार्गेऽभिनायन्त्या (for the post half) —(l 9) M3 गृह (for कुल) —(l 10) M3 [s]पि (for हि) —(l 11) M3 तथा (for तव) D6 तव चापि (by transp) M3 प्राणेरपि तव सम्मो (for the post half) —(l 12) D1 आत्मेव (for आत्मवत्) M3 भ्राता —(l 13) D6 पाशैर्दृढैर् (for पाशशतैर्) —(l 14) D6 स्व (for त्वा) —B1 om (hapl) ll 15-16 —(l 15) Ñ2 D6 तथा (for यथा) M3 च ता (for सर्वा) Ñ2 D6 गुणैस्ते M3 गुणैर्मे (for गुणैस्त्वां) —(l 17) M3 त (for [अ]य) Ñ2 [s]हमिह —(l 19) Ñ2 D6 भव (for भवे) Ñ2 पुत्र (for पुत्र) —(l 20) B1 श्रुतशीलाढ्यान् D6 °वृत्तांस्त्व M3 च प्रयताढ्या (for श्रुतवृत्ताढ्यान्) M3 स प्रयतन् (for च प्रयतवान्) —(l 21) D6 [प]श्य सतत, M3 [प]नान्य° (for [प]तानयत्नेन) Ñ2 पृच्छ स्व, M3 पृच्छेथा

—(l 23) D6 महाभागा (for °भाग) B1 [illegible] (for श्रियो) Ñ2 B2 (m also) मुखस्य D6 मुखस्य (for [illegible]) —(l 24) D6 प्रख्याः (for स्मृताश्च ते) M3 [illegible] (for ब्राह्मणा) Ñ2 B1 (m also) मन्त्रवेदिनः —(l 25) B2 [illegible] (for देवा) D6 प्रजानां M3 पूज्यास्च (for [illegible]) Ñ2 विविधोत्तमा —(l 26) Ñ2 भवाश्च B1 (m also) [illegible] D6 शोचिता (for अपि ता) M3 मनुजे लोके D6 [illegible] (for [illegible]) —(l 27) M3 त्व (for च) M3 [illegible] (for [illegible]) D6 धर्मशास्त्राणि चैव हि (for the post half) —(l 28) M3 धर्म (for नीति) B1 [illegible], M3 [illegible] (for धारय) —(l 29) Ñ2 नागैः (for [illegible]) M3 [illegible] कुर्वंश्च पुत्रक (for the post half) —B1 om l [illegible] —(l 30) Ñ2 विज्ञान B2 गान्धर्वविद्यायां [illegible] —Ñ2 B1 D6 M3 om l 31 —(l 32) M3 [illegible] (for [illegible]) B1 परंतप —(l 33) B2 M3 [illegible] हितं (for हितं तव) —(l 34) D6 स [illegible] (for [illegible]) —(l 36) M3 om (hapl. ?) [illegible] (for स नृपतिर्) and साश्रुलोचनः

2

After 2 1 4 Ś1 (after the second occurrence) D1 5 7 10 S

अमात्यैर्बहुभिर्गुप्तो रथैश्च शुभगामिभि ।
पादातेन च मुख्येन वृत शतसहस्रश ।
स पित्रा समनुज्ञात परिष्वक्तश्च बाहुना ।
भरत सिद्धनिष्क्रान्त शत्रुघ्नश्च महामति ।
त तदा प्रस्थित वीर भरत वदता वरम् । [5]
राजा दशरथो वाक्यमुवाच जनससदि ।
प्रस्थितस्त्व नरवर मातामहकुल शुभम् ।
सदेश शृणु मे वत्स त च कुर्या समाहित ।
शत्रुघ्नसहितो गच्छ मातामहकुल विभो ।
स ते सहायो भविता स त्वा नित्यमनुव्रत । [10]
सदक्ष्यामि च त्वा भूय सदेश तव यद्धितम् ।
तव चैव महाबाहो शत्रुघ्नस्य च मानद ।
नित्यशश्च त्वया कार्या शुश्रूषा मातुलस्य वै ।
भार्यस्य च ते नित्य कार्य कालेऽभिवादनम् ।
मतयश्च च ते पुत्र कतव्या नियतात्मना । [15]
ब्राह्मणै सह धर्मात्मन्वास सञ्चिरदाहृत ।
काले काले यथोक्त च ब्राह्मणानभिवादये ।
ब्राह्मणा हि श्रियो मूल पुरुषस्य शुभार्थिन ।
सहायार्थे च कतव्या प्रणम्य नियतात्मना ।
सर्वविद्यान्तगा धन्या मङ्गल्या ब्राह्मणा सदा । [20]
देवा पुत्र भयार्थे वै प्रजाना सुरसत्तमै ।
प्रेषिता मानुष लोक भूमिदेवा इति श्रुति ।
तस्य सर्वाणि शास्त्राणि यत्नाश्च वदता वर ।
अस्त्र शस्त्र महास्त्र च विविध पुत्र धारय ।
अश्वपृष्ठ रथे चैव व्यायाम कुरु नित्यश । [25]
गान्धर्वविद्यासु तथा पारगो भव पुत्रक ।
अन्येष्वपि च शिल्पेषु यत्न कार्य परस्त्वया ।
क्षणमप्यासितु पुत्र वृथा नार्हसि सर्वथा ।
कुशलप्रेषण चापि दूतै कार्य सदैव मे ।
श्रुत्वा कुशलिन हि त्वा नन्दिष्यामि सबान्धव । [30]
एवमुक्त्वा स नृपतिर्भरत बाष्पगद्गदम् ।
व्याजहार महातेजा गम्यता मा विचारय ।
सोऽभिवाद्य जितक्रोधो राजान शिरसा तदा ।
मातर च महाभागा शत्रुघ्नसहितस्तदा ।
स ययौ नगर धीमान्बलेन परिवारित । [35]
तथानुगम्यमानश्च सर्वै पुरनिवासिभि ।
रामेण च महाभागो लक्ष्मणेन च वीर्यवान् ।
पुरस्कृतो ययौ धीमान्प्रीतिस्निग्धौ हि तस्य तौ ।
अभिवाद्य राम भरत परिष्वज्य च लक्ष्मणम् ।
न्यवर्तयत धर्मात्मा तत सर्व सुहृज्जनम् । [40]
सुहृद्भि कैश्चिदपेह सह विद्भिरात्मवान् ।
अनुगम्यमानो विविध प्रयात कृतमङ्गल ।
निवर्त्य स जन सर्व प्रययौ शीघ्रवाहन ।
पुर मातामहनित यदध्यास्ते स धर्मवित् ।

2

(1 1) D1 गुप्तो (for गुप्तो) D2 बहु (for शुभ) —(1 2) Ś1 मङ्गेन D1 2 पदातिना D5 पदा° (for पादातेन) D2 °सहस्रशे —(1 3) D1 4 5 समुपाघ्रात D2 समुपाघ्राय D7 समनुज्ञात (for समनुज्ञात) —For 1 6 Ś1 subst

उवाच राजा राजर्षि सस्नेह भरत प्रति ।

—(1 7) Ś1 कुल प्रति D1 2 गृह पुत्र (for कुल शुभम्) —D7 om 1 8–9 Ś1 om 1 8 —(1 8) D2 कुरु (for शृणु) D1 तत् (for त) D2 कुर्यात् (for कुर्या) —(1 9) Ś1 प्रति D1 शुभ (for विभो) —(1 10) D1 वश (for second स) —(1 11) D2 om च (subm) Ś1 तथापि D1 2 न भूय (for त्वा भूय) D1 7 सन्देशम् (for °श) Ś1 D1 7 शिक्षणा D1 य हित (for यद्धितम्) D2 सत्य च तव प्रिय (for the post half) —(1 12) D1 7 transp च and एव D1 3 5 धान (for बाहो) D7 शत्रुघ्न D5 missing (for शत्रुघ्नस्य) D5 महातेज (for च मान°) —(1 13) D1 नित्य शुश्रूषा (for नित्यशश्च) Ś1 तु (for वै) —(1 14) Ś1 अग्रजस्य (for आर्यकस्य) D2 [S] भिवादनम् (for °भिवादनम्) —(1 15) D1 5 जनन्यश्च तु D1 4 मातृ°, D2 कृतार्थश्च (for मतयश्च) Ś1 त्वया (for च ते) D2 नित्य (for पुत्र) Ś1 D5 6 °वे दमात्मना D1 नित्यमा° (for नियतात्मना) —(1 16) D2 हृदय समुत्पाद्य D2 3 वदे च मधुरोदत्ता, D5 श्रान्तो नैव सत्य स्वया (for the post half) —(1 17) Ś1 यथोक्त तु D1 2 यथोक्ते च (D7 °तु) (for यथोक्त च) —(1 18) D2 महाद्युते (for शुभार्थिन) —(1 19) D4 5 सहायार्थे (D6 °थि) D2 ब्राह्मणा (for प्रणम्य) —(1 20) Ś1 [अ]नुगा (for [अ]न्तगा) D2 मङ्गला (for मङ्गल्या) —(1 21) D4 भयार्थे —(1 22) Ś1 मानुषे लोके (for °ष लोक) —(1 23) D1 शस्त्राणि सर्वाणि D1 6 दत्तानि D2 दैवत च (hypm) D5 चैव (for वेदांश्च) —(1 24) D4 अस्त्रशास्त्र D5 अस्त्र व्याम (for अस्त्र शस्त्र) D1 om (subm) D5 वा (for च) Ś1 D4 7 विविध (for विविधम्) Ś1 धारये D2 3 धारय D2 4 पारय (for धारय) —(1 25) Ś1 D2 4 7 नियम (for नित्यश) —(1 26) D4 5 7 माधव (for गान्धर्व) Ś1 D4 तदा (for तथा) —(1 27) D1 दृश्येषु D7 शास्त्रेषु (for शिल्पेषु) D7 यत्न कार्य पर त्वया (for the post half) —D5 om 1 28–29 —(1 28) D1 स्थातु (for पुत्र) Ś1 D1 सर्वश D7 सर्वश (for सर्वथा) D1 पुत्र नार्हसि नान्यथा (for the post half) —(1 29) D1 प्रेष्य D2 प्रेषित (for प्रेषण) D1 2 दूतै (for चापि) D1 2 कुशलैश्च D4 7 दूतै कुशल (for दूतै च ते) —(1 30) D1 हर्षिष्यामि (for नन्दिष्यामि) D2 सन्द्रक्ष्यामि सबान्धव (for the post half) —(1 31) Ś1 D7 वाक्य (for बाष्प) —(1 32) D चाविचारय —(1 34) Ś1 D1 7 महाभाग (for महाभागा) —(1 35) D1 4 5 प्रययौ (for स ययौ) D1 3 4 नगरी (for नगर) —(1 36) D1 तथानुगम्य° —(1 37) D2 om first च (subm) Ś1 महाबाहु (for महाभागो) —(1 39) prior half hypm —(1 40) D1 2 निवर्तयन् (for न्य°) D7 तथा (for तत) —Ś1 D5 om 1 41 —(1 43) Ś1 D1 स्वजन D2 सज्जन (for स जन) —(1 44) D1 2 माता

यथायोगेन सुहृदा मनोज्ञेन सहानुग । [45]
दिवसै कैश्चिदेवाथ स श्रान्तबलवाहन ।
सरित पर्वताश्चैव व्यतिक्रम्य सहानुज ।
उपस्थितो वै नगर तदा राजगृह विभु ।
स दूत प्रेषयामास राज्ञो वृद्धस्य धीमत ।
आर्यकस्य महातेजा भरत प्रियदर्शन । [50]
श्रुत्वा दूतस्य वचन स राजा सह मन्त्रिभि ।
प्रवेशयामास तदा भरत नगरोत्तमम् ।
पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च सर्वत समलकृतम् ।
समुच्छ्रितपताक च तूर्योत्कृष्टनिनादितम् ।
राजमार्गमतिक्रान्तो जनैश्च समुच्छ्रित । [55]
वेश्याभिर्वारमुख्याभिर्वीणानुगतशोभित ।
पुरतो नृत्यमानाभिर्भरतश्च महात्मन ।
नामुख्यैश्च बहुभि सूतमागधवन्दिभि ।
स्तूयमानो यथान्याय भरत प्रविवेश ह ।
प्रविश्य च गृह रम्यमभिवाद्य च मातुलम् । [60]
वृद्ध मातामह चैव तथैव नृपसोषित ।
स वै मातामहगृहे सर्वकामै सुसत्कृत ।
उवास स सुखी धीमान्कचित्काल नृपात्मज ।

Colophon

कदाचिद्भरत श्रीमानपृच्छ्न्मातामह नृपम् ।
अभिवाद्य महात्मानमिद वचनमब्रवीत् । [65]
आचार्याननुगच्छेय भवतोऽनुमते प्रभो ।
लेख्यसस्थानशब्दज्ञान्नीतिशास्त्रार्थपारगान् ।
विविधासु च विद्यासु सुनिष्ठान्ब्राह्मणानपि ।
विनीतान्हस्तिशिक्षासु हयपृष्ठे तथैव च ।
गान्धर्वेषु च विद्यासु शिल्पजातिषु चापरान् । [70]
नरान्विनीतान्वृद्धांश्च वेत्तुमिच्छामि तत्त्वत ।
ब्राह्मणान्वेदविदुष शास्त्रान्परमपूजितान् ।
त्वादिष्टान्भवतेच्छामि शिक्षार्थं मम नित्यश ।
श्रुत्वा तु भरतस्यैतद्वच परमहृष्टवान् ।
आज्ञापयत्तदा राजा यदुक्त भरतेन वै । [75]
श्रुत्वा तु भरतो राज्ञा त्वादिष्टान्पुरुषास्तदा ।
सर्वविद्यासु कुशलान्पर हर्षमवाप ह ।
प्रदाय शिष्यमाचारान्तेभ्य स रघुनन्दन ।
आचार्येभ्यस्तदा विद्या धर्मेणाधिजगाम ह ।
सोऽनुपूर्वेण तान्सर्वान्परिजग्राह सुव्रत । [80]
सह भ्रात्रा महातेजा शत्रुघ्नेन यशस्विना ।
एवमाचार्यहस्तेषु वर्तमानो नरोत्तम ।
रममाणो नरव्याघ्र पर हर्षमवाप ह ।
शुश्रूषते यथान्यायमाचार्यान्विजितेन्द्रिय ।
अर्थमानप्रदानाभ्या यथाकालमतन्द्रित । [85]
ज्ञानाभ्यासप्रवृत्तस्य विज्ञानेऽभिरतस्य च ।
एव कालो व्यतिक्रान्तसुमहान्भरतस्य च ।
यदा ज्ञानेषु निष्ठा वै प्राप्तवान्रघुनन्दन ।
ततोऽस्य बुद्धि सजाता धर्म श्रोतु सनातनम् ।
ब्राह्मणेभ्योऽथ वृद्धेभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च धार्मिक । [90]
ये चान्येऽपि महाभागा धर्मेषु कुशला द्विजा ।

महर्षेन D3 °त्तुर, D5 तनो महातेजा (for महात्मद्यजि) Ś1 यस्याप्ते म D3 न यस्यस्क D7 दूर तस्मान (for यस्याप्तो म) —(l 45) D3 अन्योन्येन (for मनोज्ञेन) D1·4 महानुग (for °नुग) —(l 46) D4 [आ]प (for [अ]थ) D1 समित्र (for स श्रान्त) —(l 47) D3 सन्ती (for सरित) D3 व्यतिगम्य (for °क्रम्य) —(l 48) D3 नगरी (for नगर) D1 महाराज (for तदा राज) D3 विभु (for विभु) —(l 49) D1·2 सगत (for स दूत) —(l 52) D3 भरतो (for भरत) —(l 53) D3 transp गन्धैश्च and धूपैश्च —Ś1 D3·4·7 transp l 54 and 55 —(l 54) D3 समुच्छ्रित (for समुच्छ्रित) —(l 56) D1·3 तत्र, D3 नम्य (for वाद्य) Ś1 D3·4 शोभित (for शोभित) —(l 58) D1 स्तुतो (for सूत) —(l 59) D3 सूयमानो (for स्तूयमानो) —(l 60) Ś1 D4·7 गृहे रम्य (with hiatus) (for गृ रम्यम्) —(l 61) D3 गृ° (for वृद्ध) —(l 62) D1·2·3 सुसत्कृत, D3 पुरस्कृत (for सुसत्कृत°) —(l 63) Ś1 D3·4 सुपुत्रो (D1·2 °त्र) D3 सुखी (for स सुखी) D3 किंचित् (for कचित्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1–3 भरत (D3·5 °ता) मनने (Ś1 प्रवेशो, D3 गमनो, D4·7 प्रस्थानो) —*Sarga no* (figures words or both) D1 53 D3·4·7 1 D3 45 —For lines 64–124 cf No 4

—(l 64) D7 missing for पृच्छ मा —(l 66) D1 missing for भवतोऽनु D1·3 (before corr as in text) भरता (for भवतो) Ś1 s°नुमत D4 नृप (for प्रभो) —(l 67) D3 लेख्य D7 लिख्य (for लेख्य) Ś1 शब्दे च (for शब्दज्ञान्) Ś1 ज्योति शास्त्र (for नीतिशास्त्रार्थ) D2 पारग (for पारगान्) —(l 68) D3 missing for चासु सुनि D4·7 निष्णातान् (for सुनिष्ठान्) —D2 om l 69 —(l 69) Ś1 विविधान् (for विनीतान्) —(l 70) D3–4 गान्धर्वेषु (for °र्वेषु) —(l 71) D3 च (for वै) D1·3 तानविद्याविनीतान्सुबुद्धान् (D3 °विदुष) (for the prior half) —(l 72) Ś1 D3·4 हृष्टान् (for शास्त्रान्) D7 अमरपूजितान् —(l 73) D1·3 शिक्षार्थं (for शिक्षार्थं) —Ś1 om (hapl) l 74–75 —(l 74) D3 [अ]थ (for तु) D3 हृष्टवत् (for हृष्टवान्) —(l 75) D3 आज्ञापयत् (for °पयत्) —D1·4 om (hapl) l 76–83 —(l 79) D3 विद्वान् (for विद्या) D3 [अ]भिगतान ह —(l 80) Ś1 सोऽनुपूर्वेण D3 मातु° (for सोऽनुपूर्वेण) —(l 82) D3·5 वर्तमानु (D3 °नर)मतस (for the post half) —(l 84) Ś1 D3·4·7 शुश्रूषति (for शुश्रूषते) D3 यथाचोदितम्, D3 °न्यायवत् (for यथान्यायम्) Ś1 D3 आत्मवान् (for °न्द्रि°) —(l 85) D3 अथ (for अर्थ) D3 यथाकालम् (for °कालम्) —D3 om l 86–87 —(l 86) D1·3·5 ज्ञानाभ्यास Ś1 तु (for च) —(l 87) Ś1 D7 [s] प्यतिक्रान्त (for व्यति°), D3 तु (for च) —(l 88) D1·3·3 ज्ञान तु (for ज्ञानेषु) —(l 89) D3 धर्मे (for धर्म) —(l 90) D1·2 रविभ्यश्च, D4 [s]थ°, D3 भिक्षुकेभ्यो (for ऽथ वृद्धेभ्यो) Ś1 D1·3 भिक्षुकेभ्योऽथ, D3 वृद्धेभ्यो ऽथ (for भिक्षुकेभ्यश्च) —(l 91) D3 ये चान्य च, D3 ये चान्येषु

तान्सर्वान्स महातेजा सेवते धर्मकारणात् ।
अन्तरात्मनि धर्मोऽस्य सततं पर्यवर्तत ।
कथाया धर्मयुक्ताया रमते रघुनन्दन ।
तपोऽहिंसारता नित्यं ये च धर्मपरायणा । [95]
तान्सर्वान्स महातेजा उपास्ते नियत शुचि ।
शास्त्राणि च महाप्राज्ञो नित्यशो गुणवन्त्यपि ।
वेदविद्यासु चान्यासु कुशल सर्वशास्त्रवित् ।
कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यते धर्मसेवनात् ।
तस्य बुद्धि समभवच्चित्तु सप्रेषणं प्रति । [100]
सदिदेश तदा दूत ब्राह्मण शुभलक्षणम् ।
अयोध्यां गच्छ भद्रं ते दूत शीघ्रं नृपोत्तमम् ।
पितरं कुशल ब्रूहि मातृश्च भ्रातरौ तथा ।
पृष्ट्वा च कुशल तेभ्यो वाच्यो दशरथ प्रभु ।
मातामहगृहे तात वर्तते त्वदनुग्रहात् । [105]
यथाज्ञप्त कृत तात मदर्थं कृत शुभम् ।
स तु तेनाभ्यनुज्ञातो भरतेन यशस्विना ।
दूत परमसहृष्ट प्रयातो येन सा पुरी ।
अयोध्यां नगरीं रम्या प्रविवेश महायशा ।
यत्र च राजीवताम्राक्षो राजा दशरथोऽभवत् । [110]
प्राप्य राजानमथ स दूतो भरतस्यानुशासनात् ।
न्यवेदयत तद्राज्ञे मातृभ्योऽथ द्विजस्तथा ।
कृतकृत्योऽथ राजेन्द्र भरत सत्यविक्रम ।
धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारग ।
अर्थशास्त्रेषु कुशलो व्यायामे च तथैव च । [115]
हस्तिशिक्षासु निपुणो रथशिक्षाविशारद ।
आलेख्ये चैव लेख्ये च लङ्घने प्लवने तथा ।
ज्योतिर्गतिषु निष्णातस्तव वाक्येन नोदित ।
एवंविधानि कर्माणि कृतानि सुबहून्यपि ।
कृतार्थो भरतो राजस्त्वत्सकाशमुपैष्यति । [120]
श्रुत्वा राजा प्रहृष्टोऽभूत्तस्य वचन तदा ।
कौसल्याद्याश्च देव्यस्तास्तथोभौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रतिसश्रुत्य नृपतिस्त दूत भरतस्य वै ।
अभवन्मुदित श्रीमांस्तदा दशरथो नृप ।

Colophon

3

After 2 1 4, Ñ2 B1 3 D4 M3 ins

बलेन महता धीरश्चतुरङ्गेण सवृत ।
तथानुगम्यमानश्च सर्वै पुरनिवासिभि ।
भ्रातृस्नेहाच्च रामेण लक्ष्मणेन च वीर्यवान् ।
गत्वा पुरस्कृतो धीमांस्ततो गव्यूतिमात्रकम् ।
अवरुह्य स्वकाद्यानाद्भरत कैकयीसुत । [5]
शत्रुघ्नसहित पादौ रामस्य शिरसा ययौ ।
तौ पादयोर्निपतितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
ताभ्यामुत्थाप्य रामोऽपि परिष्वज्येदमब्रवीत् ।
कैकयीमातरिह मा स्मरेस्त्वं सहलक्ष्मणम् ।

(for °न्त्यपि) —(l 92) Ś1 सर्वे ते (for सेवते) D1 ये च धर्मपरायणा (for the post half) —(l 94) D1 °युक्तया (for °युक्ताया) —(l 95) D1 reads l 95 after l 92 D1 तपोऽहिंसानिरता नित्यं सेवते धर्मकारणात् —(l 96) D1 च भूयो, D2 4 7 नियत (for नियत) —(l 97) D1 [ए]व सहसा, D5 °भागा (for महाप्राज्ञो) Ś1 गुणवन्ति (for गुणवन्त्यपि) D1 महस्वी शास्त्रवान्ति ते D2 नित्य स गुणवानपि (for the post half) —(l 98) D7 वा (for च) —(l 99) D5 मन्यते (for मन्यत) —(l 100) D5 सुप्रेक्षण (for सप्रेषण) —(l 103) Ś1 D2 5 7 मातृश्च (for मातृश्च) —(l 104) D2 वाच्यो (for वाच्या) —(l 105) D1 5 वसता, D4 7 वर्तेत (for वर्तते) —(l 106) D1-3 5 शुभ प्रिय (for कृत शुभम्) —(l 107) D5 मुनेन (for तु तेन) —(l 108) D1 2 5 मनुना निर्मिता पुरा (for the post half) —(l 110) D2-4 7 म (for च) D2 5 [S]त्यजत् (for ऽभवत्) —For l 110 D1 subst

यत्र स च पौरजनाभ्यासो राजा दशरथात्मजात् ।

—(l 111) Ś1 च तथा, D2 अथवा (for अथ ता). D1 3 दूतो (for दूतो) —(l 112) D1 2 निवेदयत (for न्यवेद°) D1 3 राज्ञो (for राज्ञे) D5 न्यवेदयत्तत प्राज्ञो (for the prior half) D4 [S]पि (for ऽथ) D1-3 तदा (for तथा) —(l 114) D5 वेदेषु (for वदे च) Ś1 D4 7 शास्त्रेषु (for शास्त्रे च) —(l 115) D1-3 शास्त्रे च (for शास्त्रेषु) Ś1 व्यायामेषु (for व्यायामे च) —(l 116) D1-3 6 निष्णातो, D4 7 कुशलो (for निपुणो) D5 om (hapl) from the post half of l 116 up to the prior half of l 118 D2 6 सुनिष्ठित (for विशारद) D1 रथशिक्षास्त्रनिष्ठित (for the post half) —(l 117) D2 6 आलिख्ये (for आलेख्ये) —(l 119) D4 5 चोदित (for नोदित) —(l 120) D2 गमिष्यति, D4 5 अभ्ये° (for उपैष्यति) —(l 121) D6 subst l 121-124 for l 61-64 of App I (No 4) while B1 subst l 121 and 122 for l 61 and 62 and cont l 123-24 on the other hand B3 ins those lines after l 60 (for var, see App I [No 4]) Ś1 D2 4 7 प्रहृष्टात्मा (for प्रहृष्टोऽभूत्) D1 श्रुत्वा, D2 शुभ, D5 तथा (for तदा) —Ś1 om (hapl ?) l 122 and 123 —(l 122) D1 2 च देव्यश्च, D5 सुदेव्यस्तास् (for च देव्यस्तास्) —(l 123) D5 तु पतिस् (for नृपतिस्) D4 7 वचो दूतस्य वै तदा (for the post half) —(l 124) D2 बभवन् (for अभवन्) D5 च्युदित (for मु°). D1 2 5 तथा (for तदा) D1 [S]ब्रवीत्, D2 6 चिर (for नृप)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 7 दूताभिगमन (Ś1 °न) D1-2 4 भरत (D5 भरतस्य) दूतागमन (D2 °न), D2 भरतगमन —*Sarga no* (figures, words or both) D1 51 D2 4 5 7 2

3

(l 2) D1 (before corr as in text) [अ]नुगम्यमानश्च, D2 अनुगम्यमानोऽनुरक्तैर् (hypm) (for the prior half) and जन (for सर्वै) —For l 4 M3 subst

गत्वा गव्यूतिमात्र च रामेणानुगतस्तत ।

शत्रुघ्नसहित च त्वा स्मरिष्यामि सलक्ष्मण । [10]
इत्युक्तो भरतो राम प्रणिपत्याभिवाद्य च ।
लक्ष्मणं च परिष्वज्य शत्रुघ्नसहितो ययौ ।
अनुगम्यमानो बहुभि सुहृद्भि प्रियवादिभि ।
अनुरक्तैस्तथैवान्यैरपरिख्यातिभि प्रियै ।
निवर्त्य स्वजनान्सर्वान्ससैन्य शीघ्रतर ययौ । [15]
श्रीमन्मातामहपुर द्रष्टु त्वरितमानस ।
सुहृद्भि सह मार्गेषु विहरन्प्रियवादिभि ।
अहोभिर्गणितै कैश्चिदश्वै ग्लवाहन ।
वनानि सरित शैलानतीत्य सुमनोहरान् ।
आससाद पुर राज्ञो रम्य राजगृह विभु । [20]
अभ्याशस्थस्ततो राज्ञे दूत मातामहाय स ।
प्रेषयामास भरत मासोऽसीत्यागतकारिणम् ।
श्रुत्वा च दूतवचन स राजा भृशहर्षित ।
प्रवेशयामास पुर भरत परमार्चितम् ।
आहार्यसिकताकीर्णं पुष्पोत्करविभूषितम् । [25]
राजमार्गं कारयित्वा जलेन सुसमुक्षितम् ।
विन्यस्तपूर्णकलश वनमालाविभूषितम् ।
समुच्छ्रितपताक च धूपगन्धाधिवासितम् ।
तत प्रवेशयामासुर्भरत पुरवासिन ।
सर्वतूर्यस्वनैश्चारात्प्रयमानैश्च नन्दितम् । [30]
वेश्याभिर्वारमुख्याभिर्वाद्यानुगतसुस्वनम् ।
नृत्यन्तीभि पुरस्तात्तु पुरं तत्प्रविवेश स ।
वन्दिवादिभि स्तूयमान सूतमागधबन्दिभि ।
ब्राह्मणैश्च तप सिद्धै पूत स्नाता च यज्वभि ।
श्रीमन्मातामहगृहं क्रमेणैव प्रविश्य स । [35]
वृद्ध मातामह तत्र ददर्शाभिननाम च ।
राज्ञा तेन परिष्वक्त पृष्टश्चानामय तत ।
प्रविश्यान्त पुर तत्र प्रणमद्राजयोषित ।
श्रीमद्राजगृहं प्राप्य तद्बन्धुजनसंकुलम् ।
स वै मातामहगृहे सर्वकामै प्रपूजित । [40]
उवास सुसुख तत्र भरत श्रीमता वर ।

4

After 2 1 14 (after the colophon) Ñ2 B1 · D4 ins while M4 ins after 2 1 7

कदाचिद्भरत श्रीमान्वृद्ध मातामहं नृपम् ।
प्रातरुत्थाय वचनमभिवाद्यदमब्रवीत् ।
आचार्याननुपसेवेय प्रदिष्टा भवता हि तान् ।
धर्मार्थज्ञानकुशलाँल्लिप्स्यसस्त्याविदस्तथा ।
इष्वस्त्रकुशलांश्चैव नीतिशास्त्रविशारदान् । [5]
हस्त्यश्वरथयानेषु तथैव परिनिष्ठितान् ।
गान्धर्वविद्याकुशलान्नानाशिल्पविदस्तथा ।
तथान्यान्वेदवेदाङ्गपारगान्वित्तवान्वितान् ।
उपसेवितुमिच्छामि श्रेयोऽर्थी द्रुमसत्तम ।
भवतानुमतो राजन्प्रदेशु तान्ममार्हसि । [10]

—(l 7) B1 -सहिताव् (for भरताव) —(l 9) B2 M3 मा (for मां) B1 स्मरेसु M3 स्मरेश (for स्मरिष्ये) —(l 10) Ñ2 च त्वा M3 त्वां हि (for च त्वां) M3 स्मरिष्ये सहलक्ष्मण (for the post half) —(l 12) M3 लक्ष्मणश्च परिष्वक्त (for the prior half) —(l 13) Prior half hypm M3 [s]नैस्तु (for बहुभि) and -कारिभि (for -वादिभि) —M3 om (hapl) l 14 —(l 14) B1 2 च (for [प]र) —(l 15) B1 [आ]शु वनान् D4 स्वजन M3 [अ]न्याश्नरान् (for स्वजनान्) D4 [अ]ग्रतांश्च (for मार्गेषु) —(l 16) B1 2 M3 श्रीमान् (for श्रीमन्) M3 -कुल गतु (for पुर द्रष्टु) —(l 17) M3 प्रिय (for सह) B1 (m also as above) विचरन् (for विहरन्) —(l 18) B2 गतैते D4 च तत्र (for गणितै) —(l 20) M3 महत् (for विभु) —(l 21) D4 राज्ञे (for राज्ञे) —(l 22) Ñ2 D4 [आ]शु° (for [आ]त°) —(l 23) M3 तद् and मिथ (for च and भृश resp) —(l 24) D4 प्रावेशयामास —B1 om (hapl ?) l 25 —(l 25) M3 अराध्य (for आहार्य) —M3 om (hapl ?) l 26 30 —(l 26) B1 च्चैश्च (for च्चैन) —(l 27) D4 विन्यस्य (for विन्यस्त) —(l 28) B1 2 धूपाधिवासित —(l 30) D4 स तथूर (for सर्वतूर्य) and नन्दित (for नन्दितम्) —(l 31) M3 वाद्य (for वाद्य) B1 2 [अ]नुगमम् (for -[अ]नुगतम्) M3 स्वदितम् (for उत्स्वनम्) —(l 32) M3 पुरतो नृत्यमानाभि (for the prior half) B1 (m also) M3 ह (for स) —B1 om (hapl ?) l 33-35 —(l 33) B2 बहु (for वन्दि) D4 वादिभि स्तूयमानस्तु (for the prior half) —Ñ2 B1 D4 M3 om l 34 —(l 35) B2 M3 श्रीमान् (for श्रीमन्) M3 कुल (for गृह) and [प्र]क (for [प्र]व) B2 भरत प्रविवेश ह (for the post half) —D4 om l 36 —(l 36) M3 वृद्ध (for वृद्ध) Ñ2 [अ]भिननर्त B1 [अ]भिवन्द्य (for [अ]भिननाम) —For l 38 M3 subst

प्रविश्याभ्यन्तर पूज्या प्रणम राजयोषित ।

—(l 39) M3 श्रीमान् (for श्रीमद्) —M3 om l 40 —(l 40) B1 om गृहे and reads सुपूजित (for प्र°) —(L 41) D4 समुख (for सुसुख)

4

For this cf lines 64 124 of No 2 M4 begins with हरि श्रीगणपतये नम —(l 1) M4 भरतस्तु वसुमन्त्र (for the prior half) Ñ2 D4 तत्र M4 नित्य (for वृद्ध) —(l 3) M4 missing from तुप up to हैन्य in l 4 B2 प्राप्तो (for हि तान्) B1 प्रतिनिहानि ताभ्रमो (for the post half) —(l 4) B1 (inf lin also as above) नाना च्य (for हैन्य संस्था) —(l 5) M4 विनाषि च (for विशारदान्) —(l 6) M4 -योग्येषु (for यानेषु) —(l 7) D4 गन्धर्व (for गान्धर्व) M4 विद्या (for शिल्प) —(l 8) B1 2 वायुशास्त्रार्थपारगान् (for the post half) —(l 9) D4 श्रेयोर्थी (for °र्थी) M4 हितम् (for इदम्) —(l 10) B2 M4 भवतो (for भवता) B2 [s]नुमते (for [अ]नुमतो) Ñ2 त्वम् (for मम)

शुश्रूषन्नृपतिर्नित्य कैकेयो भरतस्य स ।
व्यादिदेश महाप्राज्ञा तस्याचार्यान्विपश्चित ।
तानुपास्य च यत्नेन भरत केकयीसुत ।
वेदवेदाङ्गशास्त्राणां ग्रहणे तत्परोऽभवत् ।
निवेश शिष्यमाम्नान गुरूणां विनयान्वित । [15]
जग्राह वेदपदाङ्गशास्त्राणि गुणवृद्धये ।
आनुपूर्व्या हि शास्त्राणामागमे भगमुद्यत ।
विद्यानां च महितानां शास्त्रार्थहितसंपदा ।
जगाम स महातेजा नानार्थपरपरम् ।
शिक्षमाण प्रयत्नेन विनयाचारयन्त्रित । [20]
मानदानपुरस्कारैराचार्यानभ्यपूजयत् ।
शुश्रूषापरमो भूत्वा विनय परमाप स ।
ज्ञानाभ्यासरतस्यैव भरतस्य महात्मन ।
जगाम सुमहान्कालो वसतस्तत्र धीमत ।
विविधेषु यदा विद्या प्राप्नोत्पारजगाम स । [25]
तदास्य बुद्धि समभूत्तत्राधिगते पुन ।
विद्याशीलवयोज्ञानवृद्धेभ्यो विदितात्मन ।
अन्येभ्यश्चापि तत्त्वार्थवेदिभ्य सन्निवर्तते ।
यो यो वेत्ति हि शास्त्रार्थं विधर्मार्थसंशय ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां विवेक स तमेव हि । [30]
नानाज्ञानकथाभिर्हि रेमे स विजहार च ।
भरतो ज्ञानतत्त्वाभ्यवेदने सततोद्यत ।
स यदा ज्ञानविज्ञानविषयेषु कृतागम ।
आत्मान भरतो मेने छिन्नधर्मार्थसंशयम् ।
तदास्य बुद्धि समभूद्द्रष्टु मनसि वै पितृ । [35]
अथाहूयाब्रवीद्दूतं सुहृदं ब्राह्मणादिनम् ।
अयोध्यां गच्छ भद्रं ते त्वरितो व्रज नैऋत ।
पितर तत्र कौसल्यां सुपास्य मातर च मे ।
मातामहगृहे चापि यथा वसामहे वयम् ।
तथा पूर्वं भयान्वासे पितुर्मातुश्च मेऽप्रत । [40]
रामश्चोपेत्य विज्ञाप्यो मामुद्दिश्य सगौरवम् ।
भृत्यस्ते भरत पादौ मूर्ध्नाभ्यर्च्य प्रणाम च ।
कुशलानामथ क्षिप्रं पृच्छतीति समागमे ।
लक्ष्मणश्च परिष्वज्य प्रष्टव्य कुशल त्वया ।
मूयाश्च मातरं मे त्वं कौसल्यामभिवादनम् । [45]
सुमित्रामपि च ब्रूया वैदेहीं चाभिवादनम् ।
स तेनैवं समादिष्टो भरतेन महात्मना ।
दूत शीघ्रहयो भूत्वा प्रत्यगो यत्र सा पुरी ।
अयोध्या सुभृशं रम्या मनुराजविनिर्मिता ।
यत्र स राजीवदलाक्षो राजा दशरथोऽवसत् । [50]
प्राप्य नातिचिरेणैव स ता भरतशासनात् ।
न्यवेदयत्तदा राज्ञे मातृभ्योऽथ द्विजस्तथा ।
कृतकृत्योऽथ रामेन्द्र भरत सत्यविक्रम ।
धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारग ।
अर्थशास्त्रे च कुशलो व्यायामेऽपि तथैव च । [55]
हस्तिशिक्षासु निष्णातो रथशिक्षासु निष्ठित ।
आलेख्ये चैव लेख्ये च लङ्घने प्लवने तथा ।
ज्योतिर्गतिषु निष्णातस्तव वाक्येन चोदित ।

—(l 11) B1 • [ए]व M4 तु (for [च]व) M4 तु (for स) —(l 12) N2 म D6 तु (for म) —(l 13) M4 प्रयत्न (for च श्र°) —(l 15) N2 विनयान्नत (for विनयान्वित) —(l 16) M1 [आ]नगुणप्रदे (for गुणवृद्धये) —(l 17) M4 हि समुद्यत (for भग°) —(l 18) M4 चैव विहितानां (for च म°) N2 तथा (for तदा) —(l 19) D6 परस्परम् (for परं परम्) —(l 21) B1 s नतसान (by transp) B2 पुरस्कार (for पुरस्का°) M4 समपूजयत् —M4 om l 22 —(l 23) B1 om from first त up to second त —M4 om (hapl) l 24–25 —(l 26) B1 illeg for सजज्ञे तत्त्वार्था N2 B [अ]धीतिगमे D6 [अ]धिगमने (for [अ]धिगमे) —(l 28) N2 अन्येऽश्च M4 येनाभ्यास हि कुर्वन (for the post half) —(l 29) M4 तत्त्वार (for °र्थ) B1 illeg for धर्मार्थसंशय —(l 30) M4 -रामा? (by transp) (for [अ]र्थकाम) M4 न त मोमेवतां भवान् (for the post half) (l 31) B1 illeg after कथा up to the end of the line M4 रराम (for रेमे स) —(l 32) D6 तत्त्वार्थी (for °र्थ) B1 स तथा B (m also as above) स तत्र (for सतत) —(l 35) N2 B1 s(after corr) D4 [आ]त्मम (for °म) —(l 34) L1 भरत (for °तो) —(l 35) M4 ततो (for तदा) M4 पुन (for पितृ) —(l 36) B1 • स आहूय M4 समाहूय (for अथा°) B1 illeg for द्रष्ट्वं गृह M4 विप्र (for वृद्ध) —(l 37) M4 damaged from त्व up to न —(l 39) M4 चापि भवन् (for चापि) and सर्वानस्य वसन् (for °महे वयम्) —(l 40) M4 सर्वं (for पूर्वं) and शम (for शमेत्) —L1 illeg from द्रमेत् up to विज्ञाप्यो in l 41 N2 D6 तथ दर पूर्वमागमे (for the prior half) —(l 41) M4 त्वया क्षिप्र (for सगौरवम्) —(l 42) B1 illeg after the prior half up to the end of l 43 M4 शिरसाभि (for मूर्ध्नाभ्य°) and तु (for च) —(l 43) M4 सम जने (for समागमे) D6 पृच्छसि त्वा भवेच्च (for the post half) —(l 44) B1 लक्ष्मण —B1 illeg for l 45 —(l 45) M4 [मे]च (for त्व) M4 अभिवादयन् —(l 46) N2 D6 मे (for first च) D1 ब्रुयाद् (for ब्रूया) M4 कैकेयीमभिवाद्ये (for the post half) —(l 48) M4 शीघ्रतरो B1 s त(B2 दू)त परमसवेग (for the prior half) N2 B1 s D6 येन (for यत्र) —(l 49) B1 reads acc sing for nom sing of all words M4 सा तु (for सुभृ) —(l 50) M4 सा (for स) N2 • रथो (for °दश°) N2 B1 [s]न्वयाद् (for ऽवसत्) —(l 51) B1 आप° (for प्राप्य°) —For l 51 D1 subst

प्राप्तवानथ ता दूतो भरतस्यानुशासनात् ।

—(l 52) N M4 कुशलिन B1 तद्राज्ञे (subst) (for तदा राज्ञे) D6 यत्नेन्यन तद्राज्ञे (for the prior half) N2 M4 राज्ञो (M4 तेषां) भरतानिर (for the post half) —N2 M4 om l 53–60 —(l 53) D6 हि (for च) —(l 54) B1 नायस्तु (for नावेन) —(l 55) B1 शास्त्रेषु (for शास्त्रे च) B2 D6 च (for चापि) D1 हि (for च) —(l 56) B1 s

एवंविधानि कर्माणि कुर्वन्नन्यबहून्यपि ।
कृतार्थो भरतो राजंस्त्वत्सकाशमुपैष्यति । [60]
तच्छ्रुत्वा मुमुदे राजा दूतस्य वचनं प्रियम् ।
कौसल्या च मकैकेयी सुमित्रा राम एव च ।
प्रतिसंदिश्य तं राजा दूतं सत्कृत्य चार्हतः ।
प्रेषयामास नृपतिर्भरतस्य पुनस्तदा ।

Colophon.

5

After l. 3 of 29*, D1 ins.; while D2 ins. (om. l. 2–3) before 2.3.1 :

(2.2.25cd) प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च तथा पृच्छन्त्यनामयम् ।
(2.2.26ab) अग्निहोत्रेषु दारेषु शिष्यप्रेष्यजनेषु च ।
(54*) अनुकम्पयन्निव सदा पृच्छत्यस्यानामयम् ।
(2.2.31cd) अभ्यन्तरे च बाह्ये च पौरजानपदा जनाः ।
(47(A)*) धर्मज्ञेन निर्दिष्टेन वदान्येन महात्मना । [5]
(47* l. 7) कृतो रामो धनुर्वेदे शिक्षास्त्रनिद्रसशायम् ।
(47* l. 8) असंबाध्यो दूरवेधी समोधश्च दृढायुधः ।
(2.2.24ab) यं यं व्रजति संग्रामं रामो राजंस्त्वदाज्ञया ।
(52*) तस्मात्ततो विजित्यारीन्विजयी विनिवर्तते ।
(53*) {निस्वापि वैरिमिन्दानि यहाय विनिवर्तते । [10]
{तद्यापि प्रजा(मित्र)सतमो भूत्वा स्थान्यप्रपत्स्यतः ।
(2.2.25ab) संग्रामात्पुनरागत्य कुञ्जरेण रथेन तु ।
(2.2.31cd) स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च देवतानां गृहे गृहे ।
(57*) अभिषेचयन्ति रामस्य यौवराज्याभिषेचनम् ।
(2.2.32cd) तावत्समयोचितं कामस्यतत्प्रसादान्नृपोत्तम । [15]
(2.2.33) {राममिन्दीवरश्यामं प्रजानामनुरञ्जकम् ।
{पश्येम युवराजानमभिषिक्तं त्वदाज्ञया ।

(55*) {स राजपर्यन्तसमाप्तरत्नं
गुणाभिरामं गुणलोककान्तम् ।
रामं नृदेवार्हसि लोकनाथ- [20]
मिहाभिषेक्तुं युवराजमुख्यम् ।

Colophon.

D1 Cont. :

ततः प्राञ्जलिमालाभ्यः प्रतिगृह्य समन्ततः ।
हृष्टो दशरथो राजा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
अहोऽस्म्यनुगृहीतोऽद्य भवद्भिः प्रियवादिभिः ।
यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं युवराजमभीप्सथ ।
इति राजा संभाष्यैवं पौरान्भूयोऽभ्यभाषितम् । [5]
वसिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वताम् ।
चैत्रः श्रीमानयं मासः पुण्यपुष्पितकाननः ।
रामस्य यौवराज्यं मे दातुमद्याभिरोचते ।
आभिषेचनकं द्रव्यं भवन्तो ज्ञापयन्तु माम् ।
यन्मयाद्योपकर्तव्यं रामराज्याभिषेचने । [10]
ते तथेति प्रतिज्ञाय नृपतेर्वचनं तदा ।
लेखयांचक्रतुर्द्रव्यं तं च प्रत्यभिनन्दतुः ।
कृतमित्येव चाभूतामधिगम्य नराधिपम् ।
सुप्रीतमनसौ प्रीतौ हर्षयन्तौ पुनर्नृपम् ।
ततः सुमन्त्रमाहूय राजा दशरथोऽब्रवीत् । [15]
रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ।
स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
रामं तत्रानयांचक्रे रथेन रथिनां वरम् ।
अथ तत्र समासीनास्तदा दशरथं नृपम् ।

[illegible].—(l. 57) B1 om. (hapl.). D1 चैव म्हे (for चैव तेनचे).—(l. 59) B1 कुर्वाणि. D1 कृत्वा च (for कृत्वा[illegible]).—For l. 61–64, D1 subst. l. 121–124 of App. I (No. 2), while B1 subst. l. 121–122 for l. 61–62 and cont. l. 123–24, on the other hand B2 ins. those 4 lines after l. 60 (cf. v.l. App. I, No. 2).—(l. 61) M1 transp. मुमुदे and वचन.—(l. 62) B2 कैकेयी च (for मकैकेयी) and कौसल्या रामलक्ष्मणौ (for the post. half).—(l. 64) M1 [illegible] (for [illegible]).

Colophon. *Sarga name* : Ñ1 B1, 2 D2 दूतप्रत्यागमनम्.—*Sarga no.* (figures, words or both): B1, 2 D1 om.; Ñ1 80, M1 1.

5

D1 variants.—reads l. 3 and 4 after l. 12.—(l. 1) [illegible].—(l. 4) [illegible].—(l. 5) transp. [illegible] and [illegible].—(l. 6) [illegible].—(l. 7) [illegible] (for [illegible]).—(l. 9) [illegible].—(l. 10) [illegible] (for [illegible]).—(l. 11) [illegible] (for [illegible]).—(l. 12) [illegible] (for [illegible]).—(l. 13) [illegible] (for [illegible]).—(l. 15) [illegible] (for [illegible]) and [illegible] (for [illegible]).—(l. 18) [illegible] (for [illegible]).—(l. 19) [illegible] (for second [illegible]).—*Sarga name* : D1 [illegible], D2 [illegible].—*Sarga no.* (figures, words or both) : D1 55; D2 6.

6

After 62*, Ś1 D1-5.7 ins Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins after 2.34 V1 B1 ins lines 6-18 25-27, and 30-31 only after l 2 of 63*

राज्ञस्तूपरते वाक्ये जनघोषो महानभूत् ।
शनैस्तस्मिन्प्रशान्ते च जनघोषे नराधिप ।
वसिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा वचनमब्रवीत् ।
अभिषेकाय रामस्य यत्कर्म सपरिच्छदम् ।
तदद्य भगवन्सर्वमाज्ञापयितुमर्हसि ।   [5]
तच्छ्रुत्वा भूमिपालस्य वसिष्ठो द्विजसत्तम ।
आदिदेशाग्रतो राज्ञः स्थितान्युक्तान्कृताञ्जलीन् ।
सुवर्णादीनि रत्नानि बलीन्सर्वौषधीरपि ।
शुक्लमाल्यानि लाजांश्च पृथक् च मधुसर्पिषी ।
अहतानि च वासांसि रथं सर्वायुधान्यपि ।   [10]
चतुरङ्गबलं चैव गजं च शुभलक्षणम् ।
चामरव्यजने श्वेते ध्वजं छत्रं च पाण्डुरम् ।
शतं च शातकुम्भानां कुम्भानामग्निवर्चसाम् ।
हिरण्यशृङ्गं वृषभं समग्रं व्याघ्रचर्म च ।
यच्चान्यत्किंचिदेष्टव्यं तत्सर्वमुपकल्प्यताम् ।   [15]
उपस्थापयत प्रातरस्यागारे महीपते ।
अन्तःपुरस्य द्वाराणि सर्वस्य नगरस्य च ।
चन्दनस्रग्भिरर्च्यन्तां धूपैश्च घ्राणहारिभि ।
प्रशस्तमन्नं गुणवद्दधिक्षीरोपसेचनम् ।
द्विजानां शतसाहस्रं यत्प्रकाममलं भवेत् ।   [20]
सत्कृत्य द्विजमुख्यानां श्व प्रभाते प्रदीयताम् ।
घृतं दधि च लाजाश्च दक्षिणाश्चापि पुष्कला ।
सूर्येऽभ्युदितमात्रे श्वो भविता स्वस्तिवाचनम् ।
ब्राह्मणाश्च निमन्त्र्यन्तां कल्प्यन्तामासनानि च ।
आबध्यन्तां पताकाश्च राजमार्गश्च सिच्यताम् ।   [25]
सर्वे च तालापचरा गणिकाश्च स्वलंकृता ।
कक्ष्यां द्वितीयामासाद्य तिष्ठन्तु नृपवेश्मन ।
देवायतनचैत्येषु सान्नभक्षा सदक्षिणा ।
उपस्थापयितव्या स्युर्माल्ययोग्या पृथक्पृथक् ।
दीर्घासिबद्धा योधाश्च संनद्धा मृष्टवासस ।   [30]
महाराजाङ्गनं शूरा प्रविशन्तु महोदयम् ।
एवं व्यादिश्य विप्रौ तौ क्रियास्तत्र विनिष्ठितौ ।
चक्रतुश्चैव यच्छेषं पार्थिवाय निवेद्य च ।

6

Ś1 D3-5.7 om l 1 —(l 2) Ś1 D1.3-5.7 G1 तु, D2 [s]पि (for च) M3 नर° (for जनघोषे) Dg1 Dt1 T1 G1 M1.3 जनाधिप (for नराधिप) —For l 3 Ś1 D1-5.7 subst

प्रणम्य गुरुमासीनमित्युवाच पुरोहितम् ।
[D2 प्रायुङ्क्त (for इत्युवाच)]

—(l 4) D3 तत् (for यत्) Ś1 D4 सपरिच्छद —(l 5) D2 अपि, D4.7 अस्य (for अद्य) T1.3 G3 M1 भगवान् T1.3 अर्हति —(l 6) Dt1 मुनिसत्तम, D5 भगवानृषि —(l 7) Ś1 D4.7 राज्ञो (for राज्ञ) D5 महीम् M2 यतान् (for युक्तान्) Ś1 D1.7 गण युक्त कृताञ्जलि (for the post half) —(l 8) Ś1 D3.4.7 T2 बलि, V1 B1 तथा, M2 बहिस् (for बलीन्) —D3 om (hapl) l 9-10 —(l 9) Ś1 V1 B1 D1.3-5.7 शुक्लं च माल्य(D3 माल्यं च [by transp]) T2 M1.3 °माल्यांश्च (for शुक्लमाल्यानि) Ś1 Dm1 D1.4.7 लजांश्च (for लाजांश्च) D1 पृथं च, D3 पृथग (for पृथक् च) —(l 10) B1 D5 (before corr.) आहतानि Ś1 V1 B1 D1.3-5.7 G1 च (for [अ]पि) —(l 11) Dd1 T3 G1 M2 चतुरंग (for चतुरङ्ग) Ś1 V1 B1 D1.3.4.6.7 सितवर्णं(Ś1 सितबल, D1 श्वेतवर्णं) च तुरगं(V1 B1 तुरगं च [by transp] D5 चतुर्दंत) (for the prior half) —For l 11, D3 subst

भवन्ति च तुरगं चैव गजं च गुणसंयुतम् ।

—(l 12) V1 D2 G1 चामरे, M3 चारम (by meta.) (for चामर) B1 °व्यजन (for °व्यजने). V1 G1 शुभे, Dt1 शोभे, G2 पेत (for श्वेते). D1 भ्रमशुभ्रे V1 B1 Dg1 T G M1-3 पाण्डरं (for पाण्डुरम्) —(l 13) Ś1 V1 D1.3.4.5.7 °कौमानां (for °कुम्भानां) V1 B1 धनानाम् (for second कुम्भानाम्). G1 अति (for अग्नि) —(l 14) D2 हिरण्य B1 पिङ्ग, D2 G1 शृङ्ग (for शृङ्ग) Dt1 T1.3 G1.2 M2.3 ऋषभ (for वृषभ) —After l 14, Dm1 ins हुम —Dd1 Dm1 T G2 Cv transp l 15 and 16 ✽ Cv यच्चान्यदिति अर्थमुपस्थापयतेत्या यथोचितस्तो द्रष्टव्य । पुरस्तात्तु लेखके प्रमादाल्लिखितम् । ✽ —(l 15) V1 D3 [अ]न्य (for [अ]न्यत्) Ś1 V1 B1 D1.3.4.5.7 तथ सर्वमनून(V1 °लून, B1 °मून)कं, D3 तच्च सर्वमर्हथ (for the post half) —(l 16) Ś1 उपस्थापय तद (for °यत) V1 B1 D1-3.6(marg).7 अस्यागारे Dd1 T G M2(inf lin) अस्य(T2 °स्या)गारे —(l 18) D1-3.4 चन्दने, D7 वदन, G2 चानन (for चन्दन) G2 [आ]घ्राणहारिभि Ś1 D1-5.7 सुगन्धोदामभिस्तथा (for the post half) —For l 18 V1 B1 subst

अलंक्रियन्तां सर्वत्र विविधैर्माल्यतोरणै ।

—(l 19) Ś1 D4.7 सर्वं प्रशस्त, D1-3.6 प्रशस्तवस्त्र(D3.6 °वस्त्रं) (for प्रशस्तमन्नं) Ś1 च गुण, Dg1 गुणवद्, T G1.2 M1.2 विविधवद्, G2 धनवद् (for गुणवद्) Ś1 D1.2.7 सेचन, T2 सेचित (for सेचनम्) D3 दधिक्षीरोपसेवन्न (for the post half) —M3 om (hapl) l 20-23 —(l 20) Dg1 T M2 °साहस्रे (M2 °स्रै) Ś1 D1-5.7 प्रकाम(Ś1 °म)स्तु (for °मलं) Ś1 D2.7 लभेत् (for भवेत्) —(l 21) Ś1 सिद्धिश्चापि तावत्, D1-3.4 सिद्धमन्ना(D2 °न्ना, D5 °न्ना)श्च तात(D3 चान्य)त्, D4.7 सिद्ध मन्नादिक तात(D4 तद्)त् (for the prior half) Ś1 D1-5.7 प्रमुखस्यैव(D3 °स्योप) कल्प(Ś1 D4 °ल्प)तां (for the post half) —Ś1 D1-5.7 om l 22 —(l 22) Dd1 Dm1 T3 G1.2 M1 च दधि (by transp) Dg1 Dd1 Dm1 T2 G M1.2 लाजांश्च —(l 23) Ś1 चोदिते, D1 [s]भ्युदिते, D2 मुदिते (for भ्युदिते) D1 हि, D5 [s]थ (for श्वो).

7

After 19 /ab Ś1 V2 V3 B (V2 V3 B1 1-9 only) D2 3 ins. But B1 alone ins this passage after 185* repeating there lines 1-9 while D2 3 ins after 160*

न हि तद्ग्रा य पाश न पन्रेतेण मोहिता।
कैकेयु हि मा चापे माकृग मूर्च्छिणम्।
सम्मृधिता मालग न जा सा महामना।
पराश्मसूत्र विन स्थूम्पन्स्थिता।
तम्माम्बुधा रमाप श्लोक प्राप्स्यसि दीमताम्। [5]
इति शापषमा उक्ता समथानमा ता।
कर्णर रुपा कैकेयी म यत परिगम्बन।
परित्यज्य रामा गा द कैकेयी हर्यरिक्रुता।
उवाच वचन घोरा वत्ता ता पापानलीम्।
सम्यगुक्त त्वया वत्त मया च प्रतिश्रुतिम्। [10]
मादृमतद्विमानासि पूर्व न यास्मसुमम्।
उपायश्चि ता समपाल्या वुद्धया सु पण्डिता।
भरतस्याभिषेक रामस्य च निवासन।
मृदु सभ्याता तस्य वाम स्वरयो र्न्या।
वाः न्यामुर सुख शवल्यागमनो नृप। [15]
सम मद्वगो राजा तदासीन्नसाज्ञि।
सगा च म सम्भयादिशिस्त मरदित।
न ग राजा न य ह्यभिरम्य शासमराज्।
सम विरात्र रा न ज्याहं दुःखपावन।
विवाससाम न च गृणु चम्यामस्य स्वयम्। [20]
घर रम्यमंदि दत्तुम्य मद्गवत।
भाग यवर्दिः धनवा वथयं रमीक्षिण।
न हि भवद्विधा गोर यायनिर शिरिणी।
सवा च हस्तितो या व भ्रगवशो द्विमान।
नीलमश्वरभिन्द्र इनशुलामूलभूषण। [25]
भस्मभूषितसवाद्गो कृष्णा दृश्यमरथ।
अविन्नावलम्बिता सृष्टाभिरतवमित।

D2 सद्विपु (for सविता) —(l. 24) Ch [25]पत्रवर्ण D3 D4 D5 D6 संपन्न(D3 °त्न)नाम् D5 कृत्वाङ्गु (for the post half) —(l. 25) Ś1 सायुध्ता (for सायुधा) D2 सध्यमाम (for ...) Ś1 D4 विस्थता V2 स्थिता B1 विश्वा D1 [सा] स्थिता D [l. 26] Ś1 V2 B1 D2 3 तनावस D3 G1 2 मुखमा D2 तु (for म) —(l. 27) V2 B1 D3 D1 ... V2 D2 3 पुर (D2 3 पूर्व) तर्व V2 B2 यमात्मा —(l. 28) D2 D2 स्थ D3 मना (for मा) V2 D2 ... D3 स्वपन (for स्वप्निा) —After l. 28 D2 reads l. 31 —(l. 29) V2 D2 3 (for सुद्) V2 D2 3 मान विश D2 3 G2 M2 मान विश (D2 °मा (sic) G2 °म) (for ...) —(l. 30) V2 V3 B1 D3 D5 G2 ... (V3 before corr.) D2 ... D3 ... V2 ... M2 ... (for ...) D2 ... (for the prior half) D2 मु [l. 31] Ś1 D2 ... मु युग (for ...) —(l. 31) Ś1 V2 B1 D2 ... D2 D3 ... D2 D3 T G M2 ... (T G M1 2 ...) (for the post half) M2 ... —After l. 31 V2 B1 D2 3 l. 34 of 63* —V2 V3 B1 D2 3 ... l. 33 —(l. 32) D3 ... (for ...) T2 G2 M2 transp ... and ... D2 ... D1 T G2 M2 ... M2 ... —(l. 33) M2 ... (for ...)

ध येदु[?] B1 तत् (for मा) V2 ... (for ...) —(l. 4) B1 ... (for ...) D2 ... (for ...) B1 (second time) ... (for ...) Ś1 B1 D2 ... (for ...) —(l. 5) ... (sub ...) D2 3 ... (for the prior half) B1 (second time) ... (for ...) —(l. 6) D2 ... —(l. 7) B1 (second time) ... D2 3 ... (for ...) B1 (second time) ... (for the post half) —(l. 8) B1 (both times) ... D2 3 विहा B1 (also विहा) विहा (for विहा) B1 ... —(l. 9) D2 ... (for ...) V2 B1 (both times) ... D2 3 transp ... and ... B1 (second time) ... (for ...) B1 ... (for ...) —For l. 9 D2 3 subst

मध्ये इहा कथं मायमा शास्त्मकृन्द्रि।

—(l. 10) B1 ... D2 3 ... (D2 °...) (for प्रतिशृतिम्) —(l. 11) B1 D2 3 ... (for ...) B1 ... (for ...) —(l. 12) D2 3 ... (for ...) B1 ... (for the post half) —All the above MSS (except B1) om l. 13 —(l. 14) B1 ... (for ...) —(l. 15) B1 ... Ś1 D2 3 ... (for ...) V2 ... D2 ... (for ...) B1 ... (for the post half) —(l. 16) B1 ... (for ...) —(l. 17) ... (for the prior half) —(l. 18) B1 ... (for the post half) —(l. 19) D2 ... (for ...) B1 ... (for ...) —(l. 20) B1 ... (for ...) —B1 om l. 21 22 —(l. 21) D2 ... (for ...) —(l. 24) V2 D2 ... D2 ... (for ...) Ś1 ... D2 ... (for ...) —(l. 25) D2 3 ... —(l. 26) Ś1 D2 ... D2 ... (for ...) B1 ...

7

(l. 1) D2 3 ... (for ...) B1 (second time) ... (for the prior half) D2 ... (for ...) —(l. 2) V2 ... V2 ... B1 (first time) ... D2 3 ... (D2 °...) ... D2 ... (for

पीतवाक्य किमप्युक्त न स्मरामि यदच्युत ।
पात्यमानेन तु मया प्रसाद सुचिरात्कृत ।
प्रससादाद मां प्रिय सस्मिता मधुरा गिरम् । [30]
प्रीतोऽस्मि नृपते कल्ये ब्रूहि किं करवाणि ते ।
स मया श्रद्धया भूयो बद्धा चाञ्जलिमुद्गतम् ।
उक्तो वाक्यमिदं कुब्जे लज्जया ग्रथिताक्षरम् ।
न किंचिदहमिच्छामि वृत्तमेतावता मम ।
यन्मे क्रोध परित्यज्य प्रसन्नस्त्व द्विजोत्तम । [35]
एवमुक्तेन तु मया तेन हर्षितचेतसा ।
ममाभिसृष्टा विप्रेण बहुमानागमया कृता ।
तदिद शृणु ते कुब्जे प्रणीत बुद्धिनिश्चयात् ।
निसृष्टाम्या स्वय बुद्ध्या ममापि रुचिर दृढम् ।
रामो यद्यपि धर्मात्मा गुणवाञ्श्रातृवत्सल । [40]
यौवराज्य महत्प्राप्य स्थापयति न सशय ।
राज्यश्रीर्हि मनुष्याणा बन्धुस्नेहापहारिणी ।
यया कार्यमकार्य वा ससृष्टो नावबुध्यते ।
रक्षणार्थं च पुत्रस्य भरतस्य महात्मन ।
अवश्यमेतत्कर्तव्य वचन मन्थरे तव । [45]
सा स्नेहमुक्ता कैकेय्या प्रहृष्टा मन्थराभवत् ।
प्रत्युवाचाथ कैकेयीमिद प्रीतिसमन्विता ।
विज्ञ्यावगतमसि हित विज्ञ्या मे सफल श्रम ।
दिष्ट्या पुत्रहित कर्म कर्तुमद्य व्यवस्यसि ।
इत्य वचो युक्तमुदाहृत मया [50]
त्वयानुरागेण सुमन्त्रयति क्षमम् ।
अल विसृष्टेन सुतप्रतीक्षया
शुरु न मूढा गणना प्रसादये ।

Colophon

8

D5-6 7 ins lines 7 8 4-5 9 12-14 and 17 18 after 182* B1 (preceded by 185*) 2 (lines 7-8 after 182*) 4 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 S (B1 4 D1 2 M4 ins lines 1-2, 6 and 7 only) ins before 2 10 1

निदर्शिता यदा देवी कुब्जया पापया भृशम् ।
अम्बुजस्येव साम्यभाव स्व रौद्रभाव समाश्रयत् ।
तदा शेते स्म सा भूमौ दिग्धविद्धेव किंनरी ।
निश्चित्य मनसा कृत्य सा सम्यगिति भामिनी ।
मन्थरायै शनै सर्वमाचचक्षे विचक्षणा । [5]

(for the post half) —(l 27) B1 अवज्ञान कथाभाषा, D5 अविज्ञातकथाभाषा D6 7 °कथामवश (for the prior half) B1 रमामिर (for चेष्टामिर) —All the above MSS (except B1) om l 28 and 29 —(l 30) Ś1 D6 प्रिय स (for मा प्रिय) B1 त्यक्त्वा तां प्राञ्जला गिरा (for the post half) —(l 31) B1 सुप्रीतोऽस्म्यद्य ते, D5-6 7 °स्म्यधुना (for प्रीतोऽस्मि नृपते) —(l 32) B1 स कृत्वा चैं कृताञ्जलि (for the post half) —(l 33) B1 उक्त वाक्य द्विज D5 लज्जावद् (for लज्जया) D5 ललिताक्षर * * (for the post half) —(l 34) D5 मया (for मम) —(l 35) B1 यस्त्व (for यन्मे) B1 भाग्योत्तम (for त्व द्विजोत्तम) —(l 36) D5 हर्षेण (for हर्षित) B1 हर्षव्याकुलात्मना (for the post half) —(l 37) B1 दत्तोऽभिसृष्ट D5 सूता D6 7 भूता (for कृता) B1 महिमानश्च भर्तेरि (for the post half) —(l 38) D5 वद् (for तद्) B1 शुश्रूषे लोक (for मद्य ते कुब्जे) B1 D6 7 गीत (B1 नीति) बुद्धिविनिश्चयात् D5 नीत विनिश्चय (for the post half) —(l 39) Ś1 निसृष्टा B1 निसृष्टामि D5 निसृष्टित्वा (for निसृष्टा ता) Ś1 D5 6 रुचिर (for रुचिर) —(l 41) D6 7 अनु (for महद्) —(l 42) B1 राज्यदर (for राज्यश्रीर्) B1 (sup lin also मनःपापहारिणी) कलेषु मार्ग दर्शन (for the post half) —(l 43) Ś1 D6 यथा (for यया) D6 7 सहसे (for ससृष्टो) B1 नावगच्छति —(l 44) B1 तु तस्याह, D5 हि पुत्रस्य (for च पुत्रस्य) —D5 om l 45-46 —(l 45) B1 एव (for एतद्) B1 D6-7 मथर वचन (by transp) —(l 46) Ś1 D6 स्नेहमुक्ता, B1 चैवमुक्ता (for स्नेह°) B1 प्रहर्षं मथराभजत् (for the post half) —(l 47) B1 च (for [अ]थ) B1 पुरस्कृता (for समन्विता) D5 इद वचनमब्रुवत् (for the post half) —For l 48, B1 subst.

दिष्ट्या च मन्ये सिद्धिस्ते दिष्ट्या मे न वृथा श्रम ।

—(l 49) D5 दिने कर्म, D6 दिन कार्य (for हित कर्म) B1 दिष्ट्या पुत्र न राजान (for the prior half) B1 त्व हि (for अद्य) —B1 om l 50-53 —(l 50) D5-6 7 कृतम् (for युक्तम्) D5 7 उदीरित (for उदाहृत) —(l 52) D6 5 विसृष्टेन (for विसृष्टेन) D5 सुतप्रतीक्षया —(l 53) D6 प्रणयात् (for प्रणता)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D6 कैकेयीवाक्य B1 वरानुशासन D5 6 7 कैकेय्या वार (D6 7 उपाय)दर्शन D5 रामप्रवासोपायदर्शन —*Sarga no* (figures words or both) D6 om Ś1 D6 7 11, D5 55 D5 13 —After colophon D5 concludes with रामाय नम ॥

8

B2 reads l 1-2 in marg —(l 1) G2 निदर्शिता B1 3 4 D1 2 M4 निर्भिन्नेव (M4 °न्न य) कैकयी (for the prior half) D5 पापनिश्चया (for पापया भृशम्) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 om l 2 —(l 2) B1 अतीव (for अम्बुजस्) B1 2 4 सा (for स्व) B4 स्वभाव रौद्रमाश्रयत्, D1 2 M4 रौद्रत्वं च व्यदधत् (M4 °धत्)तत् (for the post half) —(l 3) T3 तथा M3 damaged for विद्धेव किंनरी —(l 4) D5 5 गाढ D5 7 कार्यम् (for कृत्य) D6 6 कृत्वा तां (for भामिनी) D6 7 इतिकर्तव्यता सम (for the post half) —(l 5) D5-6 7 मथराया (for मन्थरायै) T1 वाक्यम्, T2 वाक्यान् (for सर्वम्) —B2 reads l 6 in marg —(l 6) B1 3 4 सु (B1 स) दीर्घमुष्ण नि (B4 नि) श्वस्य, M4 मा दीर्घमुच्छ्वसत्युष्ण (for the prior half). M4 दूषिता (for मोहिता) —(l 7) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 निश्वस्य (for निश्वस्य). B1

सा दाना निश्चय कृत्वा मन्त्राद्यानमोहिता।
नाग्न बन्दिवस्य दारमृता च मामिति।
मुहूर्तं निशमन मामामुक्तम्।
सा मुहूर्त्ताय कोपा च निशम्य निश्चयम्।
बभूव परमप्रीता निश्च प्राप्य मन्यता। [10]
अथ सा दयिता दृष्ट्या सम्ब्रह्म निश्चयम्।
सन्निवेशान्ता भूमौ निपत्य अस्तर सुरम्।
सर्वाणि माल्यानि च भाषणानि च।
अपविद्धानि वेश्म्या तद्वि भूमि प्रवर्ति।
यथा तारागणानि माध्याय भाषणानि च। [15]
धनौघत्र वसुधा चकाशे यथा नभ।
क्रोधागार च पतिता सा बभौ मन्यथा नृ।
नरनारी रत्न बन्धुरा नतमस्तक किन्नरी।

9

After 10 39 lns ins I 1 5 etc D, Dt Dd, Dn, Ds 3 7 T G M 1 3 ns after 2 10 40, whereas Ś1 V (for V1 see below) V1 B Ds 8 M4 ins 1 11 115 after 2 11 5[ed] (Ś1 Ds after 5) 147 150 151 after 1 3 (2 2* V V1 B Ds M4 ins 1 146-149 (followed by 2*) and 1 9 after 2 11 6[ed] and 2 11 6[ed] resp. V1 (m) chiefly are missing for Sargas up to 10) ins from धन्य in 1 169 and on ... rd after 10 40

[illegible] परमशरणम्।
अथ निनादस मा च भरतस्य प्रियप्रिय।
अस्त सत्या पूर स्थाइत रावन प्रति।
य म यदसुन भीमाभूमा यह इत्यर मे।
रसा निर्यम त्या सत्यं कथित भवत्। [5]
न उगा पोरमलमा सत्यायन सा भूरभ्।
धनुर्विनय ह भू [illegible]।
आविद्धानि नृ न म मा र परत्न गता।
इक्ष्वाकूणां कुले दधि सप्ताह सुमहायशम्।
अनयो नयसम्पन्न यत्र न विद्यते मति। [10]
न हि राविपुन्न वा विप्रिय वा कृत मम।
भरतोर न विनाशादि [illegible] न अदृष्टपूर्वम्।
रघु न रावस्तल्यो भरतन मह अन्ता।
वधनो हि सत्य वार र कथा कथयन्त मम।
तस्य धर्मात्मनो दृष्टि वन वास यमाविन। [15]
कथ रोचयसे भीरु नव वर्ष च चन्न च।
अत्य अमुक्मारस्य वसव धर्मे धृतात्मन।
कथ रोचयसे वासमरण्ये भृशदारुणे।
रोचयस्वाभिरामस्य रामस्य शुभलोचने।

वानि —(1 8) B2 D2 3 7 विनिविता तु (for विनयामान) B2 [illegible] वानि Ds 6 7 द वसुमत्ता Ds 7 चला गति (D1 °त्यति (1 3 pm) [illegible] (for the post half) —(1 9) Ds मा मुहूर्ताय वनाय D3 निश्चय मत्त्वा नाय (for the prior half) D4 7 मा (for न) D7 G2 M1 2 निशम्य (for निशाय) D3 8 सन्निशम्य Ds सन्निविष्टा T1 2 G2 शुश्रूष (for निश्चयम्) —(1 11) Dg अभिना (for दयिता) —(1 12) Ds 3 [अ]न्वा D3 7 अन्य स्तु (for [अ]न्वन्) Ds विन्ने य तु (1 spm) (for निवेश्य) Dg1 Dd1 Dm D4 5 7 T2 2 G2 सुवृत्ती (Ddi ° D4 6 7 °री) Ds सत्तुति (for शुद्ध) Ds सुदा (for सुसा) —(1 13) Ds 3 7 विभिन्नानि च(Ds 7 नु) T1 2 G2 तत्र सर्वाणि (for नाना[ष्ट]नि) —(1 14) G2 (also) भाषणानि (for वरम्या) D4 5 7 अपविद्धा धात्वेदी (for the prior half) D3 5 भूमै (for भूमि) —(1 15) G M1 तथा Dt [अ]पि (for [अ]थ) —B2 (m) M1 read 1 17 after 1 6 —(1 17) B2 (m also as above) क्रोधगारे B 2 6 D1 3 M1 तथा (D1 2 M1 °ता) भूमा D7 [°]वपतिता T1 3 G1 M1 3 निपतिता (for च पतिता) B2 6 रसा सा (B2 च) Dg D4 7 सा भूमौ D3 निपेदे हि Ds M3 निपेदे सा (M4 च) Ds भूमौ तु (for सा नर्दे) B1 कृशा मलिनवासिनी Ds सूमा सुमलिना वरा (for the post half) —After 1 17 M1 reads 1 2 of 166* —(1 18) T1 2 G2 वेणी (for वेणी) Ddi T2 3 G2 इव (for द्रुत) Ds 3 7 एकोपविष्टा भूत्वा (for the prior half) D4 भामा Ds °मली (for नतमस्तका)

T damaged up to धृत n 1 10 B2 reads 1 1 5 n marg —(1 1) Dt1 विभय (for किम्य) Dm1 पाप (for पदे) —(1) B2 Ds 3 7 ब्रतु (for अथ) B भार Ds 6 7 नायद (for मा च) B2 D3 3 7 भरत प्रति मे प्रिय (Ds या) (for the post half) —(1 3) B2 अन Ds 3 ब्रतु (for अस्त्र) B D3 8 M3 वत्त (D3 °ष) गया Ddi Dmi वत्त वया G2 वय तव (for गत्त वया) D3 अनुरुद्ध मया Dt1 स (for पुत्र) —(1 4) B2 D3 3 व (for य) D3 मन (for मे) D1 Ds येह (for येह) B2 Ds 6 7 प्र M3 धम (for धर्मे) T2 3 G2 M3 (इ)ह (for [इ]दं) B D3 6 7 च (for ते) Ds गुणश्चेतव्यम् च (for the post half) —B2 reads 1 5 n marg —(1 5) Dg1 reads from यानि प्रा up to सवेह n marg B2 D3 3 7 तत् (B2 तु)व प्रियम् (D3 कृत्येन) (for the prior half) B2 सेवार्धे D3 6 निजात Ds मया T2 तयोध (for तैवाय) B2 D3 6 7 कृतेन Ds कारेतो (for कथित) D3 [अ]भवत् (for भवेत्) —(1 6) Ds त (for तद्) G2 जेष्टता D3 M2 मा (for मा) —All the above MSS (except D3 5 7) om 1 —(1 6) D3 6 अपविद्या M3 आविद्धो (for आविद्या) Dg1 Dm1 T2 M3 गृ च य T3 G2 M 3 पूर्णे च्छे (for गृह) M3 साथ (for मा च) —(1 9) D1 च ना D3 3 भेद D3 सय्व T2 विये (for कुले) —(1 10) G1 M3 3 नयस्तस्य D3 3 7 ते विगता G2 M3 येषि बुवा (for ते विद्यते) —(1 11) T2 अदुकृत (for अकृत) —D3 om (hapl) 1 12 14 —(1 12) D3 ते (for न) Dt1 ते (for

तत शुश्रूषमाणस्य रिमर्थं विप्रवासनम्। [20]
रामो हि भरतात्त्वमतर शुश्रूषते सदा।
विशेष त्वयि तस्मात्तु भरतस्य न लक्षये।
शुश्रूषा गौरव चैव प्रमाण वचनक्रियाम्।
यस्ते भूयस्तर कुर्यादन्यत्र मनुजर्षभात्।
बहूना स्त्रीसहस्राणा बहूना चोपजीविनाम्। [25]
परिवादोऽपवादो वा राघवे नोपपद्यते।
सान्त्वयन्सर्वभूतानि राम शुद्धेन चेतसा।
गृह्णाति मनुजव्याघ्र प्रियैर्विषयवासिन।
सत्येन लोकाञ्जयति दीनान्दानेन राघव।
गुरूञ्शुश्रूषया वीरो धनुषा युधि शात्रवान्। [30]
सत्य दान तपस्त्यागो मित्रता शौचमार्जवम्।
विद्या च गुरुशुश्रूषा ध्रुवाण्येतानि राघवे।
तस्मिन्नार्जवसपन्ने देवि देवोपमे कथम्।
पापमाशससे रामे महर्षिसमतेजसि।
किमेतच्चिन्तित देवि कथमेतच्च भाषितम्। [35]
कथ ते हृदय तीक्ष्ण कथ ते न दया हृदि।
वनागमपरिक्लिष्ट मद्विनाशे दुरात्मना।
कि कृत तव रामेण का शङ्का वा प्रति प्रिये।
न स्मराम्यप्रिय वाक्य लोकस्य प्रियवादिन।
स कथ त्वत्कृते राम वक्ष्यामि प्रियमप्रियम्। [40]
क्षमा यस्मिन्दमस्त्याग सत्य धर्म कृतज्ञता।
अविहिंसा च भूताना तमृते का गतिर्मम।
मम वृद्धस्य कैकेयि गतान्तस्य तपस्विन।
दीन लालप्यमानस्य कारुण्य कर्तुमर्हसि।
पृथिव्या सागरान्ताया यत्किंचिदधिगम्यते। [45]
तत्सर्व तव दास्यामि मा च त्वा मन्युराविशेत्।
अञ्जलिं कुर्मि कैकेयि पादौ चापि स्पृशामि ते।
शरण भव रामस्य माधर्मो मामिह स्पृशेत्।
इति दु खाभिसतप्त विलपन्तमचेतनम्।
घूर्णमान महाराज शोकेन समभिप्लुतम्। [50]

[अ]हम्) —(l 13) T3 G3 म (for ते) D4 7 न तु मे भरतस्तुल्यो (for the prior half) D4 7 राघवेण (for भरतेन) —(l 14) Dg1 हि शुश्रू D5 6 7 [5]पि हि (for हि स) Dd1 Dm1 वाक्ये (for वाक्ये) Dg1 D5 6 7 यथा (for कथा) D4 कथयने —D4 om l 15-16 —(l 15) G4 वामे (for वाम) D5 6 7 T2 यशस्विनि —(l 16) D4 7 देवि, D6 वुर्गे (for भीरु) —(l 17) Dd1 Dm1 T3 भरत्वे, D5 6 भरत (D5 [before corr] °न्य)त (for अन्तत) Dg1 धर्म Dg1 G1 2 M1 3 स्तामन Dt1 M3 कृनात्मन (for धृता°) —D5-6 7 om l 18-19 —(l 18) Dm1 मृगदारुण —(l 19) Dg1 T3 M3 शुभ(T3 प्रिय)दर्शने —(l 20) D5 हि प्रवासन (for विप्रवासनम्) —(l 21) Dg1 D5 6 T2 G3 [ऽ]पि (for हि) Dg1 शुश्रूषते न वा D5 6 शुश्रूषते स्त (for शुश्रूषते सदा) —(l 22) G3 विशेषस् D5-6 7 नव तस्यास्तु (for त्वयि तस्मात्तु) G1 M1 लक्ष्यते (for लक्षये) D5 6 7 भरतेनो (D5 7 °तासो)पलक्ष्यते (for the post half) —(l 23) D5 6 7 T3 G3 प्रणाम (for प्रमाण) D5 6 7 वचन (for वचन) —(l 24) Dt1 Dd1 M1 3 करतु D4 काले (for कस्ते) Dm1 D7 T2 3 G M1 2 भूयस्तरा M1 अन्यत्तु (for अन्यत्र) Dg1 Dt1 D5 6 7 G3 पुरुषर्षभात् (for मनुज°) —(l 26) D5 6 7 उपपातो विद्यते(D5 6 °ता ते) वा (for the prior half) D5 6 7 राघवात् (for राघवे) —(l 27) D5 सत्वेन (for सान्त्वयन्) T3 तेजसा (for चेतसा) —(l 28) D5 6 7 पुरुष (for मनुज) D4 M3 वासिभि D6 (after corr m as above) मानस (for वासिन) —(l 29) Dg1 Dt1 Dm1 सत्त्वेन (for सत्येन) Dg1 Dt1 द्विजान्, G3 (m also) विप्रा (for दानान्) —(l 30) D4 7 धीरो (for वीरो) D5 6 7 धनुषा नि कृतापरान् (for the post half) —(l 31) Dm1 सत्य ज्ञान D5-6 7 दम सत्य(D4 °त्य) (for सत्य दान) D5 6 7 G1 मैत्रता शौचम्, D4 शौचता रूक्षम् (for मित्रता शौचम्) —(l 32) D5-6 7 विद्या, T3 G1 विद्यायाम् (for विद्या) D5-6 7 सर्वाणि (for ध्रुवाणि) D5 [अ]न्यानि (for [ए]तानि) —(l 33) D4 7 विनय (for आर्जव) D5 दयादोषम (for देवि दे°) —(l 34) D4 7 कि कुरुषे(D7 °ते) M1 आशसे (for आशससे) G1 देवि (for राम) —All the above MSS (except D5-6 7) om l 35-38 —(l 36) D5 6 दयामपि (for दया हृदि) —(l 39) D5 वाक्य D4 सुक D6 वाक (after corr sup lin वाक्य) D7 तस्य (for वाक्य) T2 राघस्य (for लोकस्य) D5 6 -वादिन (for -वादिन) D7 प्रियवाणी सत्य त्वयि (for the post half) —(l 40) T3 त्वप्रिय (for त्वत्कृते) —(l 41) Dt1 तपस् D7 शमस् (for दमस्) Dm1 D5 सत्य (for सत्य) T3 धर्म्य (for धर्म) —(l 42) Dt1 अप्यहिंसा च T2 M2 3 अहिंसा चव (M3 चापि) (for अविहिंसा च) —(l 43) D5 6 7 मयि (D5 यदि) कुरु च (for मम वृद्धस्य) G2 M1 कृतान्तस्य (for गतान्तस्य) D5-6 7 गतायुषि(D5 °प) तपस्विनि (for the post half) —(l 44) D5 6 7 दीने लालप्यमाने च (for the prior half) —(l 45) D5 6 7 पृथिव्या चतुरन्ताया D6 पृथिव्या चतुरन्ताया (for the prior half) D6 अत्र M1 अपि (for अपि) —(l 46) D5 त्वा G2 M1 2 त्व (for त्वा) G2 M1 आविशेत् Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T2 M3 मा न ते मन्यु(Dg1 मन्यु)माविश(T3 M3 °शे) (for the post half) —(l 47) D4 7 अञ्जलिं ते करोम्येष (for the prior half) —For the post half G3 wrongly repeats the post half of l 43 —(l 48) D7 न (for मा) —(l 49) M3 दुखाभिसतप्त —T1 resumes मान in l 50 —For lines 49-50 D5-6 7 subst

तत श्रयान दु खार्तं शोकेन पार्थिवर्षभम्।
ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकादिव च्युतम्।

[line 2 = 2 11 1[cd]]

पौर शोकार्णवस्यान्तु प्रार्थयन्त पुन पुन ।
प्रत्युवाचाथ कैकेयी रौद्रा रौद्रतर वच ।
यदि दत्त्वा वरौ राजन्पुन प्रत्यनुतप्यसे ।
धार्मिकत्व कथ वीर पृथिव्या कथयिष्यसि ।
यदा समेता बहवस्त्वया राजर्षय सह । [55]
कथयिष्यन्ति धर्मज्ञ तत्र कि प्रतिवक्ष्यसि ।
यस्या प्रसादे जीवामि या च माभ्यपालयत् ।
तस्या कृत मया मिथ्या कैकेय्या इति वक्ष्यसि ।
किल्बिष त्व नरेन्द्राणा करिष्यसि नराधिप ।
यो दत्त्वा वरमद्यैव पुनरन्यानि भाषसे । [60]
सोऽवश्य नरक याति पूर्वै सह न सशय ।
शैब्य श्येनकपोतीये स्वमास पक्षिणे ददौ ।
अलर्कश्चक्षुषी दत्त्वा जगाम गतिमुत्तमाम् ।
सागर समय कृत्वा न वेलामतिवर्तते ।
समय मानृत कार्षी पूर्ववृत्तमनुस्मरन् । [65]
सत्य धर्म परित्यज्य राम राज्येऽभिषिच्य च ।
सह कौसल्यया नित्य रन्तुमिच्छसि दुर्मते ।
भवत्वधर्मो धर्मो वा सत्य वा यदि वानृतम् ।
यत्त्वया सश्रुत मह्य तस्य नास्ति व्यतिक्रम ।
अह हि विषमद्यैव पीत्वा बहु तवाग्रत । [70]
पश्यतस्ते मरिष्यामि रामो यद्यभिषिच्यते ।
एकाहमपि पश्येय यद्यह राममातरम् ।
अञ्जलि प्रतिगृह्णन्तीं श्रेयो ननु मृतिर्मम ।
भरतेनात्मना चाह शपे ते मनुजाधिप ।
यथा नान्येन तुष्येयमृते रामविवासनात् । [75]
एतावदुक्त्वा वचन कैकेयी विरराम ह ।
विलपन्त च राजान न प्रतिव्याजहार सा ।
श्रुत्वा तु राजा कैकेय्या वृत्त परमशोभनम् ।
रामस्य च वने वासमैश्वर्य भरतस्य च ।
नाभ्यभाषत कैकेयीं मुहूर्त व्याकुलेन्द्रिय । [80]
प्रैक्षतानिमिषो देवीं प्रियामप्रियवादिनीम् ।
ता हि वज्रसमा वाचमाकर्ण्य हृदयाप्रियाम् ।
दु खशोकमयीं श्रुत्वा राजा न सुखितोऽभवत् ।
स देव्या व्यवसाय च घोर च शपथ कृतम् ।
ध्यात्वा रामेति नि श्वस्य छिन्नस्तरुरिवापतत् । [85]

—(l 51) Ddı [अ]थ Ms [अ]पि (for [आ]शु) Ds 6 7 शोकशिव पार्थे (for the prior half) Dt1 D2-6 7 T1 2 M3 प्र(Ds 5 7 M3 वि)लपन (for प्रार्थयन्त) Ds मुहुर्मुहु (for पुन पुन) —(l 52) Dm1 D4 6 रौद्राद् (for रौद्रा) —(l 53) Dt1 वरो D3 6 वर (for वरौ) —(l 54) D6 T2 धार्मिक(T2° कत्) त्व D3 6 प्रथयिष्यसि D4 7 त्व(D5 त्वा) प्रवक्ष्यसि(D7 °सि) —D6 om l 56 —(l 56) D5 धर्मज्ञस्त्व D4 धर्मकमर् T1 2 धर्मेण G2 M1 2 धर्मात्म (for धर्मज्ञ) Dg1 transp तत्र and किं T2 परिवक्ष्यसि T3 प्रतिवक्ष्यसे —D4 7 om l 57 58 —(l 57) Dg1 Dt1 प्रसादे D3 6 प्रदत्तात् (for प्रयत्न) —(l 58) D3 om for तस्या Dt1 Dd1 Dm1 M1 2 कृता T2 कृते (for कृत) —(l 59) Dg1 किल्बिषित्व D3 °ष तत् D4 6 7 °ष त्वा (for त्व) D4 6 7 नरेशेषु (for नरेन्द्राणा) G2 M3 करिष्य(M3 °ष)ति (for करिष्यसि) D3 सुमहद्विसमक्ष्यसि D4 6 7 सुमहन्ममुपेष्यति (D4 °एष्यसि D7 °वेष्यति) (for the post half) —(l 60) D3 यो नर यो दत्वा D4 6 7 यो वरौ वरने त्वत्वा (for the prior half) D3 6 7 न करोति न तत्तथा D4 न करोति धनस्तथा (for the post half) —All the above MSS (except D2-6 7 om l 61 —(l 62) D3 6 7 गिरि, T2 नेन (for शैब्य) D4 7 D4 स्व (for स्व) —(l 63) D4 [अ]नन्तम्, G2 मतिम् (for गतिम्) —(l 65) D3 6 पुरा(D3 पुनर्) त्व, D4 7 वरौ दत्वा (for पूर्ववृत्तम्) —(l 66) Dt1 Dd1 Dm1 D3 6 T2 M1 2 स त्व M3 सत्य (for सत्य) D5 [ऽ]भि षिच्यते —(l 67) D4 7 G2 सार्धं (for नित्य) G2 अर्हसि (for इच्छसि) —G2 om l 68–71 —(l 68) D4 वा मत्व (for धर्मो वा) D4 वाच (for सार्ध) T1 om (hapl ?) for यदि वा —(l 69) T2 त्वया यत् (by transp) M3 संश्रित —(l 71) D3 [अ]पि सिच्यते —D3 reads l 72–73 after l 77 —(l 72) M3 क्षणाह (for यद्य॰) —(l 73) D3 वाजली प्रतिगृह्णती (for the prior half) D3 6 7 मृत (for मृतिर्) Dt1 न किंचो मधुपात्रे (for the post half) —(l 74) D5 [आ]त्मना वा M3 [आ] मनान (for [आ]त्मना च) D2-6 7 T1 2 G3 नाथेय (for शपे ते) D3 6 7 मनुजाधिप —(l 76) G3 हा (for ह) —(l 77) D3 om for च (subm) T1 G2 (both after corr as above) हा (for सा) D4 नाभिमन्याजहार सा (for the post half) —After l 77 D3 reads an addl colophon as अयोध्याकाण्डे कैकेयीवाक्य नाम षोडश सर्ग —(l 78) T2 राजाथ (for तु राजा) Dt1 Dd1 Dm1 G3 दारुण (for वृत्त) T2 G3 परमदारुण (for °शोभनम्) D4 7 वचन तत्तोषित (for the post half) —(l 81) D2-6 7 ... T2 प्रक्षिप्ते (for प्रैक्षत) —(l 82) M3 च (for हि) D3 5 7 तद्धि वज्रसमं वाक्य (for the prior half) T2 G1 2 M3 अ(T3 आ)कर्ण (for आकर्ण्य) G1 3 M3 हृदयप्रिया M2 हृदयच्छिद्रा (for °याप्रियाम्) D3 6 आकर्ण्य(D5 °र्ण्य)सुखमप्रिय D4 7 न वचन मृत्युसमप्रिय (for the post half) —(l 83) D2-6 7 शोकपर (for °मयीं) T1 2 G3 श्रुत्वा G3 कृत्वा (for श्रुत्वा) Dg1 सुदुःखितो (for न सुखितो) —(l 84) D3 6 7 परं (for घोर) Dt1 श D4 नपथ (for शपथ) —(l 85) Dt1 Dd1 T G M नि श्वस्य, Dm1 निश्वास्य (for नि श्वस्य) G1 3 [अ]गमत् (for [अ]पतत्) —For l 85 D2-6 7 subst

ध्यात्वा दार्घ मधुसूदन वा रामेत्यथ तु वि ।

[D4 7 देव (for दीर्घ)]

—(l 86) Dd1 नहिवित्ता (for °चित्तो) T2 damaged for य on यथा —(l 87) D3 हतचेता (for °चेता) D2-6 7 वहिर् (for सर्वो) —Dg1 reads in marg from बधूत up to गिरा राजा in l 89 —All the above MSS (except

नष्टचित्तो यथोन्मत्तो विपरीतो यथातुरः ।
हृततेजा यथा सर्पो बभूव जगतीपतिः ।
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य राजा परमदुर्मनाः ।
दीनया तु गिरा राजा इति होवाच कैकयीम् ।
अनर्थमिममर्थाभं केन त्वमुपदर्शिता । [90]
भूतोपहतचित्तेव ब्रुवन्ती मां न लज्जसे ।
शीलव्यसनमेतत्ते नाभिजानाम्यहं पुरा ।
बालायास्तत्त्विदानीं ते लक्षये विपरीतवत् ।
कुतो वा ते भयं जातं या त्वमेवंविधं वरम् ।
राष्ट्रे भरतमासीनं वृणीषे राघवं वने । [95]
विरमैतेन भावेन त्वमेतेनानृतेन वा ।
यदि भर्तुः प्रियं कार्यं लोकस्य भरतस्य च ।
नृशंसे पापसंकल्पे क्षुद्रे दुष्कृतकारिणि ।
किं नु दुःखमलीकं वा मयि रामे च पश्यसि ।
न कथंचिदृते रामाद्भरतो राज्यमावसेत् । [100]
रामादपि हितं मन्ये धर्मतो बलवत्तरम् ।
कथं द्रक्ष्यामि रामस्य वनं गच्छेति भाषिते ।
मुखवर्णं विवर्णं तं यथैवेन्दुमुपप्लुतम् ।
रामस्य राज्यहरणं वने चैव निवासनम् ।
चिन्तयानोऽप्यसीदामि तमस्यन्ध इवापतन् । [105]
दिशः शून्याश्च पश्यामि पुरीं चेमां च कैकयि ।
चराह्रदमिवात्मानं लक्षये मुषितस्मृति ।
तां हि मे सुकृतां बुद्धिं सुहृद्भिः सह निश्चिताम् ।
कथं द्रक्ष्याम्यपावृत्तां परैरिव हतां चमूम् ।
किं मां वक्ष्यन्ति राजानो नानादिग्भ्यः समागताः । [110]
बालो बतायमैक्ष्वाकश्चिरं राज्यमकारयत् ।
यदा तु बहवो वृद्धा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
परिप्रक्ष्यन्ति काकुत्स्थं वक्ष्यामि किमहं तदा ।
(2 11 6a-d) {कैकेय्या क्लिश्यमानेन पुत्रः प्रव्राजितो मया ।
{यदि सत्यं ब्रवीम्येतत्तदसत्यं भविष्यति । [115]
किं मां वक्ष्यति कौसल्या राघवे वनमास्थिते ।
किं चैनां प्रतिवक्ष्यामि कृत्वा विप्रियमीदृशम् ।
यदा यदा हि कौसल्या दासीवच्च सखीव च ।
भार्यावद्भगिनीवच्च मातृवच्चोपतिष्ठति ।
सततं प्रियकामा मे प्रियपुत्रा प्रियंवदा । [120]

D3 5 7) om l 88 —(l 88) D4 7 मधुच्छुरग (for च निःश्वस्य) D4 7 दुःखित (for दुर्मना) —(l 89) G1 च (for तु) Dt1 Dd1 Dm1 दीनयातुरया वाचा D3-5 7 दीनयाथ (D5 °थ) गिरा दीन (for the prior half) D3-6 7 तां प्रिया (for कैकयीम्) —(l 90) Dg1 एवम्, D4 7 T2 G2 इदम् (for इमम्) Dg1 उपदर्शित, Dt1 उपदेशिता, D3-6 7 अनुदर्शिता (for उप°) —(l 91) T2 त्वं (for मां) —(l 92) D3-6 7 हि (for ते) D3-5 7 ते (for [अ]हं) —(l 93) G1 बालाया D3-5 7 G1 तदिदानीं (for तत्त्वि°) D3-6 7 च (for ते) D3 न क्षयेद् (for लक्षये) —(l 94) D3 जात (for जातं) T2 कृत (for वरम्) —(l 95) M3 राज्ये (for राष्ट्रे) Dm1 (before corr as above) राष्ट्रे (for राघवं) —(l 96) Dt1 च (for वा) —For l 96 D3-6 7 subst

विरम्यतामितो भावात्त्वमसत्याद्यदि वानृतात् ।

—(l 98) T2 पतितमानिनि (for दुष्कृतकारिणि) —(l 99) D4 7 हि (for नु) Dd1 अलीन D3-5 7 व्यलीकं M2 अनेक (for अलीक) —(l 100) Dg1 म (for न) D3-5 7 गते राम (for ऋते रामाद्) D3 रामम् (for राज्यम्) D3 6 7 आविशेत —(l 101) G1 2 M1 2 धर्मेण —(l 102) Dt1 वक्ष्यसि, D3 6 द्रक्ष्याम D7 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यामि) D4 7 वने (for वनं) D3 5 7 भाषितु D4 भाषित T2 3 M2 भाषते (for भाषिते) —(l 103) D4 न्नग (for वर्णं) Dt1 T2 तु G1 च (for तं) T2 M2 वृतं D3-5 7 उपप्लुतं (D5 °वं) —All the above Mss (except D3 5 7) om l 104-107 —(l 105) D7 [अ]पतत् —(l 106) D3 5 मत्स्वासं (for च पश्यामि) —(l 108) Dt1 Dd1 Dm1 तु (for हि) D3-5 7 अभिमत (D4 7 °ते) कृतं बुद्धिं (for the prior half) —(l 109) D3 4 [उ]पावृत्त (D3 °त्तां) (for [अ]पावृत्तां) D3 हतां चमूं —(l 110) D3 मा (for मां) —(l 111) D3 om from तु in इक्ष्वाकुश् up to तदा in वक्ष्यामि in l 113 D4 5 7 ए (D5 इ)क्ष्वाकुश् (for ऐक्ष्वाकश्) —(l 112) D यदि T2 G3 यथा T3 यदा (for यदा) Ś1 Ñ V1 B D1 6 M4 मा, Dt1 Dd1 Dm1 T1 हि D4 [इ]म (for तु) Ś1 Ñ V2 B D1 2 6 M4 गुरवो (for बहवो) —(l 113) V1 M3 परिप्रक्ष्यति, B2 Dg1 D2 परिपृच्छ(D4 °च्छ)न्ति, B1 परिपृच्छति T2 परिद्रक्ष्यन्ति (for °प्रक्ष्यन्ति) D3 6 7 प्रतिवक्ष्यन्ति मामेव (for the prior half) T3 इद (for अहं) D3-6 तत्र (for तदा) Dt1 वक्ष्यामीह कथं तदा (for the post half) —(l 114) Dd1 Dm1 D4 7 T1 3 G3 राम (for पुत्र) D4 7 T3 वने (for मया) —(l 115) D3 6 7 विधिं जन्म विस्मय (for the post half) —(l 116) D3 om (hapl) from राघवे up to कौसल्या in l 118 D4 10 आश्रिते T2 आस्थित (for आस्थिते) —(l 117) M2 वा (for च) D4 7 [इ]मां (for [ए]नां) D4 कृत्वाविप्रियदर्शिन (for the post half) —(l 118) D4 7 तत (for second यदा) Dt1 Dd1 Dm1 च (for हि) M2 3 सुखीव (for सखीव) D3-5 7 दासीवत्सखीवच्च ह (for the post half) —(l 119) T1 damaged up to वच्च in the post half T2 भार्यावच्च सखीव (for the prior half) T3 दासीवच्च (for मातृ°) Dd1 D4 7 T2 G3 [उ]प तिष्ठते —(l 120) D3 6 7 अतन्द्र (for सततं) D3 6 7 प्रियवासा प्रि° T3 प्रियवासिन (for °कामा मे) G1 प्रियव्रता —(l 121) T2 म (for न) —D3 om l 122-123 —(l 124) D4 5 7 तथा तत् (for सततं) —D4 om from the post half of l 122 up to the prior half of l 123 G1 मया वद् (by transp) (for वद मया) D3 कृतः (for कृते) T3 त्वया —(l 123) Dt1 D3 7 अदय (for अधम) D4 5 7 मुखेश पापम् (for मुखमसत्) Dm1 [आ]तुर, D4 5 7 [आ]तुर (for आतुरम्), —(l 124) D3 om for दिव —T1 damaged from the

न मया सत्कृता देवी सत्कारार्हा कृते तव ।
इत्थानीं तत्पति मा धन्मया सुहृत त्वयि ।
अपथ्यव्यञ्जनोपेतं भुक्तमन्नमिवातुरम् ।
विप्रकारं च रामस्य संप्रयाणं वनस्य च ।
सुमित्रा प्रेक्ष्य वै भीता कथं मे विश्वसिष्यति । [125]
कृपणं बत वैदेही श्रोष्यति द्वयमप्रियम् ।
मां च पञ्चत्वमापन्नं रामं च वनमाश्रितम् ।
वैदेही बत मे प्राणाञ्छोचन्ती क्षपयिष्यति ।
हीना हिमवतः पार्श्वे किंनरेणेव किंनरी ।
न हि राममहं दृष्ट्वा प्रवसन्तं महावने । [130]
चिरं जीवितुमाशंसे रुदन्तीं चापि मैथिलीम् ।
सा नूनं विधवा राज्यं सपुत्रा कारयिष्यसि ।
रामे प्रव्राजिते देवि नाहं जीवितुमुत्सहे ।
सतीं त्वामहमत्यन्तं व्यवस्याम्यसतीं सताम् ।
रूपिणीं विषसंयुक्तां पीत्वेव मदिरां नरः । [135]

अनृतैर्बत मां सान्त्वैः सान्त्वयन्तीव भाषसे ।
गीतशब्देन संरुध्य लुब्धो मृगमिवावधीः ।
अनार्य इति मामार्याः पुत्रविक्रायिकं ध्रुवम् ।
विकरिष्यन्ति रथ्यासु सुरापं ब्राह्मणं यथा ।
अहो दुःखमहो कृच्छ्रं यत्र वाचः क्षमे तव । [140]
दुःखमेवंविधं प्राप्तं पुराकृतमिवाशुभम् ।
चिरं खलु मया पापे त्वं पापेनाभिरक्षिता ।
अज्ञानादुपसंपन्ना रज्जुरुद्बन्धिनी यथा ।
रममाणस्त्वया सार्धं मृत्युं त्वां नाभिलक्षये ।
बाल्ये रहसि हस्तेन कृष्णसर्पमिवास्पृशम् । [145]
न तु मां जीवलोकोऽयं नूनमाक्रोष्टुमर्हति ।
मया ह्यपितृकः पुत्रः स महात्मा दुरात्मना ।
बालिशो बत कामात्मा राजा दशरथो भृशम् ।
स्त्रीकृते यः प्रियं पुत्रं वनं प्रस्थापयिष्यति ।
व्रतैश्च ब्रह्मचर्यैश्च गुरुभिश्चोपकर्शितः । [150]

post half of l 124 up to न in त्रेक्ष्य of l 125 —(l 125) M3 वेक्ष्य (for प्रेक्ष्य) D5 6 7 मीता(D5 तत D6 °ता) सुमित्रा पश्यती (for the prior half) D5 6 7 ते T2(before corr as above) मा (for मे) D5 विश्वसिष्यति —(l 126) D4 6 7 कृपणा (for °णं) G2 वै देवी (for वैदेही) D5 6 7 वत्स्यामिवक्ष्यमिव क्व (for the post half) —(l 127) D2 मां पञ्चत्वम् (for मां च पञ्चत्वम्) D6 6 राम वनम् (D5 (before corr) म)प्राश्रित (for the post half) —(l 128) D4 च वन D7 वन वै (for बत मे) D5 6 7 प्रा(D6 7 प)णमपिष्यति (for क्षप°) —(l 129) D4 7 हीना (for हीना) —(l 130) D2 रामहत (for °महं) D5 6 7 प्रविशंत T2 प्रव्रजन्त (for प्रवसन्तं) D5 6 7 महावन (for °वने) —(l 13) D2 चिर (for चिरं) M3 damaged from से up to म in रुदन्ती D5-8 प्रेक्ष्य (for चापि) —D5 6 7 om l 132 133 —(l 132) Dm1 सपुत्रा —(l 133) Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 न हि प्रव्राजिते राम (for the prior half) Dg1 T1 2 G1 2 M1 2 देवि (for नाहं) —(l 134) G1 न हि G2 चपि (for सतीं) —For l 134 D5-8 subst and read after l 136

स हि त्वामनुनयेनो नमस्याम्यहैनीं सतीम् ।

[D5 सा वदत्सका D6 सा वादत्स का (for त्वामनुनयेनो)] —(l 135) D5 6 7 रूपाणो (for रूपिणीं) D5 संयुक्तो (for संयुक्तां) D5 पीत्वेव M3 moth eaten for हो in पी वेव —(l 136) K(ed) बत (for बत) D5 6 सान्त्वैस्त D6 7 नाभेव T2 से सान्त्वैः G1 M3 6 मा सान्त्वे (for मां सान्त्वैः) D5 6 7 सा त्व(D6 7 त्वं)म् सान्त्व(D5 सान्त्वयन्ती)विद्यसि मां T G1 M1 2 मां प्रोती मां भाषसे (for the post half) —D5 6 7 read l 137 after l 139 —(l 137) D5 6 7 संरोध (for संरुध्य) M3 स्त्रा (for लुब्धो) T2 3 मृग (for मृगम्) G2 (अ वधी (for अवधीः) D5-8 वने व्याधो यथा मृग (for the post half) —(l 138) D5 6 7 T2 अनार्यम् (for अनार्य) D5 मार्ये, D6 आर्ये (for मार्यः) Dg1 D11 T1 G1 2 M1 2 विनायक D5 6 7 विक्रयिणं(D5 6 °क) (for विक्रायिकं) —(l 139) Dg1 D6 6 7 T1 G1 विकरिष्यन्ति Dm1 विकीरिष्यन्ति D5 विकिरिष्यति —D5 6 7 read l 140 after l 142 —(l 140) M3 अहा (for second अहो) D5 6 7 T2 कृच्छ्रमहो(D6 °ह) दुःख (by transp) Dm1 वाग G1 2 M3 वाच (for वाच) D5 6 7 वद वाचा कुतेन ह(D6 च D7 व) (for the post half) —(l 142) Dm1 G1 महापापे T2 मया चापि G2 मया पापे (for मया पापे) —For l 142 D5 6 7 subst

चिरं बत त्वां वैदेहि मोहादहमपालय(D5 °यन्) ।

—D5 6 7 read l 143 after l 145 —(l 143) D5 संपन्ना (for संपन्ना) D5 6 7 T2 रज्जुम् (for रज्जुः) Dg1 D11 Dd1 Dm1 D4 6 7 रुद्बन्धनी(D6 7 °नी) —(l 144) D5 त्वा D5 6 7 नोपलक्ष्ये(D5 °क्षये) —(l 145) D5 हरति (for रहसि) D4 7 मोहेन (for हस्तेन) D4 7 कृष्ण (for कृष्ण) D5 6 7 स्पृशन् —Dg1 transp l 146 and 147 —D5 6 7 reads l 146 after l 148 —(l 146) D5-8 यदि (for न तु) D4 7 नित्यम् (for नूनम्) —(l 147) S1 D5 विनाशित Ñ1 V1 B M3 च पितृघात् (for ह्यपितृकः) D5 8 अनन्तेन मया पित्रा D5 दत्ते महत्त्वात्पुत्र D6 8 दत्ते वाधिषु(D6 °धिय)वत्पुत्र (for the prior half) B D5 6 M3 मुमहात्मा (for महात्मा) Ś1 [अ]वात्मना D5 [भ]दुरात्मना (for दुरात्मना) —(l 148) M3 damaged for बालि in बालि शो D5 वत (for बत) Ñ1 कालात्मा (for कामात्मा) T2 राम (for राजा) Ñ Ñ1 B1 D11 M3 राज(Ñ1 °म) दशरथे स्वरः (for the post half) —(l 149) M3 वद (for यः) D5 6 7 तदा प्रतिवासयन(D5 °वासय D7 °वासन) (for the post half) —For l 14) Ñ Ñ1 B D1 2 M3 subst

स्त्रीभिर्ध्रुव लालनुदभवत्कारः ।

[Ñ1 B3 D1 2 M3 स्त्रैणत्व (for ध्रुव लाल्) Ñ1 B3 भावनृत्, [1 2 भवता]

मोगकाले महत्कृच्छ्रं पुनरेव प्रपत्स्यते ।
इति देशेषु देशेषु मामुद्दिश्य नृपाधमम् ।
नाना वाचश्चरिष्यन्ति रामे प्रव्राजिते वनम् ।
नाल द्वितीय वचन पुत्रो मा प्रतिभाषितुम् ।
स वन प्रव्रजेत्युक्तो बाढमित्येव वक्ष्यति । [155]
यदि मे राघव कुर्याद्वन गच्छेति चोदित ।
प्रतिकूल प्रिय मे स्यान्न तु वत्स करिष्यति ।
शुद्धभावो हि भाव मे न तु ज्ञास्यति राघव ।
स वन प्रव्रजेत्युक्तो बाढमित्येव वक्ष्यति ।
राघवे हि वन प्राप्ते सर्वलोकस्य धिक्कृतम् । [160]
मृत्युरक्षमणीय मा नयिष्यति यमक्षयम् ।
(2 11 5^ab)मृते मयि गते रामे वन मनुजपुंगवे ।
भरतेन च पुत्रेण हत्वा सर्वमिद कुलम् ।
दृष्टे मम जने शेषे कि पाप प्रतिपत्स्यसे ।
कौसल्या मा च राम च पुत्रौ यदि विहास्यति । [165]
दु खान्यसहती देवी मामेवानुमरिष्यति ।
कौसल्या च सुमित्रा च मा च पुत्रैस्त्रिभि सह ।
प्रक्षिप्य नरक सा त्व कैकेयि सुखिता भव ।
मया रामेण च त्यक्त शाश्वत सत्कृत गुणै ।
इक्ष्वाकुकुलमक्षोभ्यमाकुल पालयिष्यसि । [170]
प्रिय चेद्भरतस्यैतद्रामप्रव्राजन भवेत् ।
मा स्म ते भरत कार्षीत्प्रेतकृत्य गतायुष ।
(2 11 5^cd)हन्तानार्ये ममामित्रे सकामा भव कैकयि ।
त्यजामि भरत त्वा च जीवित चेष्टमात्मन ।
सेदानीं विधवा राज्य सपुत्रा कारयिष्यसि । [175]
कालरात्रिहि मे नून भव्यरूपा तिरस्कृता ।
त्व राजपुत्रि वादेन न्यवसो मम वेश्मनि ।
(2 11 6^ab)अकीर्तिश्चातुला लोके ध्रुव परिभवश्च मे ।
सर्वभूतेषु चावज्ञा यथा पापकृतस्तथा ।
कथ रथैर्विभुर्यात्वा गजाश्वैश्च मुहुर्मुहु । [180]

—(l 150) Dt1 वेदिश्च (for व्रीडा) Ś1 भारवैश (for व्रीडा°) Ś1 V1 B2 D6 चापि कंपित Ñ1 वा कंपित Ñ2 B1 4 चातिकंपित B3 चाभिकंपित D1 2 चेव कंपित D5 5 7 परिकंपित T2 चोपकंपित G3 चोन्नायत (for चोपकंपित) —(l 151) Ś1 Ñ V1 B D1 • 6 M4 सुराकालेय(N2 B2 °न) मे पुत्रो(D1 2 6 M4 पुत्रो मे [by transp]) (for the prior half) M3 damaged for पुनरेव D3 प्रपत्स्यन D7 प्रयास्यते T3 प्रपत्स्यसे (for प्रपत्स्यते) Ś1 D6 कथ वत्स्यति वै वने, N V1 B D1 • M4 वने कृच्छ्र(M4 दु ख)मवाप्स्यति (for the post half) —All the above MSS (except D5-6 7) om l 152 153 —(l 153) D5 6 7 प्रवसिते (for प्रवा°) —(l 154) D5 6 7 [प]र (for [अ]ल) D5-5 7 मे (for मां) M3 अभि (for प्रति) D5 6 7 वक्ष्यति(D5 °ते) (for भाषितुम्) —(l 155) D5 6 7 वन पुत्र व्रज (for स वन प्रव्रज) D6 गच्छाम्येवेति (for बाढमित्येव) —(l 156) D5 6 7 नोदित (for चोदित) —(l 157) D5 नन M3 स तु (for न तु) —Dt1 om l 158–159 —(l 158) D5 6 7 स शुद्ध(D5 7 आर्य)भावो भाव मे (for the prior half) D5 6 7 विज्ञास्यति (for तु ज्ञा°) —Dd1 Dm1 T M2 om l 159 —(l 159) D5-6 7 नैवान्य(D5 °न्या) प्रतिपत्स्यति (for the post half) —(160) M3 च (for हि) D6 वने (for वन) D5 7 याते (for प्राप्ते) D5 स्थिर (for धिक्कृतम्) —D5 om from the post half up to रामे in l 162 —(l 161) D5 6 7 अ मर्षितो M3 मारणीय (for अक्षमणीय) D5 मा D5 6 7 नेष्यत्यसु (for नयिष्यति) —(l 162) D5 6 7 रम स्व राज्य बान्धवे (for the post half) —All the above MSS (except D5 6 7) om l 163 —(l 163) D5 कृत्वा (for हत्वा) —D5-6 7 om l 164 —(l 164) G2 M3 इष्टे (for दृष्टे) Dd1 जने शेषे G2 M3 जन शेष (for जने शेषे) T2 प्रतिपत्स्यसे G1 2 M1 प्रतिपत्स्यते —(l 165) D5 6 7 न द्रक्ष्यति पुत्र यदि (for the post half) —(l 166) D5 6 7 [अ]नुमरमाणा तु (for [अ]सहती देवी) Dt1 [अ]नुगमिष्यति (for °मरिष्यति) —(l 168) D5 स्वमने (for नरके) D5 6 सुखान् (for सा त्व)
D5 7 त्रिदशा स्वमनसे सर्वान् (for the prior half) Dt1 Dm1 D5 T2 M3 कैकेयी D5 सुखिता (for °ता) —(l 169) G1 तथा (for मया) ☞ Ñ1 resumes from च त्यक्त in the prior half of l 169 T1 सत्कारं (for सत्कृत) Ñ1 D5 5 7 हृदे (for गुणै) —(l 170) D5-5 7 मोऽक्षमव्ययम् (for कुलमक्षोभ्यम्) G2 पालयिष्यति N1 D5 6 7 अखिल राज्य(D4 7 राष्ट्र) मासितु(D4 °न्वेतु D5 7 °वम) (for the post half) —(l 172) N1 [अ]स्माक (for स्म ते) M2 कुर्वात् (for कार्षीत्) M3 पितु (for प्रेत) D5 कार्य (for कृत्य) —Dt1 om l 173 174 —(l 173) Ñ1 पापे (for [अ]नार्ये) D5 om for ममामित्र D5-5 7 भव सवथा M2 सुखिता भव (for भव कैकयि) —After l 173 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S(except M4) repeat line 162 (var) पुरुषपुगवे in some MSS —All the above MSS except N1 D5-6 7 om l 174 —(l 174) Ñ1 त्यजामि त्वा (by p m) (for त्यजामि) N1 स्वम् (for चेष्टम्) —(l 175) N1 D5 5 7 मायुवार(Ñ1 वाल)य (for कारयिष्यसि) —Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S(except M4) om l 176 —(l 176) D4 7 रात्रीव (for रात्रिहि) N1 प्र भुता (for मे नून) D5 [अ]स्वपकृता (for तिरस्कृता) N1 भावरूपेण कैकयि (for the post half) —(l 177) Dt1 वेदेन D4 7 यानेन (for वादेन) N1 राक्षसी Dg1 Dm1 (after corr as in text) T3 G2 M1 • न्यवसेद् D5 4 वभासीर्, D4 1 ध्वसत् (for वसो) —(l 178) For l 178 D5 6 1 subst

अकीर्तिं चातुला लोके ध्रुव परिभव तथा ।

(l 179) N1 D5 6 7 मागते(Ñ1 °क्या) (for [अ]वज्ञा) Ñ1 D5 6 2 (with hiatus) त्यक्ता पापकृत्(N1 °कृ)शा (for the post half) —(l 180) D5 पुत्र रथैर् D4 7 देव रथैर् (for रथैर्विभुर्) Dm1 यांति D5 गत्वा (for यात्वा) —(l 181) N1 महाराज्ये D4 7 महारण्ये (for महाराज्ये) N1 D5 6 7 प्रपत्स्यति (for वि°) —(l 182) Dg1 T1 2 G3 M4 तु G1 2 M1 स्म, M3 Moth eaten (for च) D4 6 सम (for गुण) Ñ1

पद्भ्यां रामो महारण्ये कस्मो से विचरिष्यति ।
यस्य चाहारसमये सूदाः कुण्डलधारिणः ।
अहंपूर्वाः पचन्ति स्म प्रशस्तं पानभोजनम् ।
स कथं नु कषायाणि तिक्तानि कटुकानि च ।
भक्षयन्वन्यमाहारं सुतो मे वर्तयिष्यति । [185]
महार्हास्तरणसंवीतो भूत्वा चिरसुखोषितः ।
कथापरिधानस्तु कथं भूमौ निवत्स्यति ।
कस्यैतदारुणं वाक्यमेवंविधमचिन्तितम् ।
रामस्यारण्यगमनं भरतस्याभिषेचनम् ।
धिगस्तु योषितो नाम शठाः स्वार्थपराः सदा । [190]
न ब्रवीमि स्त्रियः सर्वा भरतस्यैव मातरम् ।
अनर्थभावेऽर्थपरे नृशंसे
ममानुतापाय निविष्टभावे ।
किमप्रियं पश्यसि मन्निमित्तं
हितानुकारिण्यथवापि रामे । [195]
परित्यजेयुः पितरो हि पुत्रा-
न्भार्याः पतींश्चापि कृतानुरागाः ।
कृत्स्नं हि सर्वं कुपितं जगत्स्या-
द्दृष्ट्वैव रामं व्यसने निमग्नम् ।
अहं पुनर्देवकुमाररूप [200]
मलंकृतं तं सुतमाव्रजन्तम् ।
नन्दामि पश्यन्नपि दर्शनेन
भवामि दृष्ट्वा च पुनर्युवेव ।
विना हि सूर्येण भवेत्प्रवृत्ति-
रवर्षता वज्रधरेण वापि । [205]
रामं तु गच्छन्तमितः समीक्ष्य
जीवेत कश्चिदिति चेतना मे ।
विनाशकामामहिताममित्रा-
मावासयं मृत्युमिवात्मनस्त्वाम् ।
चिरं बताङ्केन धृतासि सर्पी [210]
महाविषा तेन हतोऽस्मि मोहात् ।
मया च रामेण च लक्ष्मणेन
प्रशास्तु हीनो भरतस्त्वया सह ।
पुरं च राष्ट्रं च निहत्य बान्धवा-
न्ममाहितानां च भवाभिहर्षिणी । [215]
नृशंसवृत्ते व्यसनप्रहारिणि
प्रसह्य वाक्यं यदिहाद्य भाषसे ।
न नाम ते केन मुखात्पतन्त्यधो
विशीर्यमाणा दशनाः सहस्रधा ।
न किंचिदाहाहितमप्रियं वचो [220]

D3-5 7 कुटन्ति गृहे (for कुण्डलधारिणः) —(l. 183) T1 2 G1 पूर्वं (for -पूर्वा) Ñ1 D3-5 7 नित्य प्रहृ (Ñ1 स्वभाव) प्रयच्छति (for the prior half). Dt1 Dd1 महत्ता (for प्रशस्त) T3 पाप (for पान) —(l. 184) Dm1 D6 8 7 तु (for नु) T2 तिक्तानि (for तिक्तानि). D4 च कटूनि च (for कटुकानि च) —(l. 185) Ñ1 D3 8 फलानि सकृत (Ñ1 सुकृतौ, D3 मुनि) पूर्वे, D6 7 फलानि च कथं वने (for the prior half). Ñ1 D3-6 7 भक्षयिष्यति (for वर्त°).—Ñ1 D3-6 7 om (hapl ?) l 186–187 —(l 186) Dt1 -संवृतो (for संवीत) T2 चीर, T3 चीर-, M3 चीरम् (for चिर). T1 G -मपोषित (for °षित) —(l 187) M2 शयिष्यति (for निवत्स्यति) Dt1 कथं रामो भविष्यति (for the post. half) —(l 188) Ñ1 D3-6 7 स्वयंनद, Dt1 कस्येद (for कस्यैतद्) Dt1 अचीरित (for अचिन्तितम्) —(l 189) Dt1 गमने (for गमन) —(l 190) D5 सर्व° (for शठा) D4 चार्थे (for स्वार्थ) Dt1 Dd1 Dm1 G1 2 M1 परायणा (for परा सदा) —T2 om l 191.—(l. 191) T3 [स्त्रि]य (for [प्र]य) —For l 191, Ñ1 D3-6 7 subst.

न मन्ये त्वया नरा (Ñ1 °वो) कृते भरतमातरम् ।

—(l 192) Ñ1 अनर्थेऽर्थपरे, D3 अनर्थभर्थपरे, D4 5 7 अर्थकर्मणि (by pm), T3 अनर्थभावेष्वथ —(l. 193) Ñ1 D3-6 7 [अ] नुतापाय; G2 M1 [अ]नुभावाय (for [अ]नुतापाय) Dt1 निरस्तमित्र, D3 5 निविष्टभावे, D4 निविष्टबुद्धे (for निविष्टभावे). —(l. 194) D4 7 मां (for मत्) —(l. 195) Ñ1 D3-6 7 भासेऽपि (for -थवापि). Dg1 हि, D4 तु, D5 तु (for [अ]पि). —(l. 196) Ñ1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 त्यजेऽपि, D4 त्यजेयु, G1 M3 त्यजेयु हि, G2 त्यजेय (for त्यजेयु हि) —(l 197) Dt1 T2 पतिं (for पतीं). M3 [अ]नु (for [अ]पि) Ñ1 मया, D3 4 भाव (for क्रुद्ध). Ñ1 D3-5 7 -[अ]नुरागात् (Ñ1 D3 °त्), Dg1 G1 2 M1 2 -[अ]नुरागान् (M1 2 °गं) (for -[अ]नुरागाः). —(l. 198) M2 तु, M3 om (for हि). D5 कुपितं (for कुपितं) —(l. 199) Ñ1 तु, D3 च, G2 [इ]व (for [ए]व). M2 व्यसनात् (for व्यसने).—M3 damaged for line 200 —(l 202) Ñ1 D3 4 7 तस्यात्मजं (D4.7 °नं)-, Dt1 Dd1 Dm1 D5(m.) पश्यन्निव (for पश्यन्नपि).—(l. 203) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 [ए]व, T3 [इ]व (for च). Ñ1 नवेव, D3 युवेव (for युवेव) —(l. 204) T M3 [अ]पि (for हि). M1 सुरेण (for सूर्येण). Ñ D3-5 7 प्रयाणम् (for प्रवृत्तिर्). —(l 205) Ñ1 D3 8 वर्षं; D6 7 सत्य (for वापि). —(l. 206) D5 तु (for तु) —M3 damaged from तु in l. 206 up to मे in l. 207.—(l 207) Ñ D3-5 7 कश्चि (D3 4 °श्चि, D3 जीवे)च जीवेदिति (for जीवेत कश्चिदिति). —(l 208) D4 5.6 अमित्राम् (for अमित्राम्) —(l. 209) D3 मृत्युम् (for मृत्युम्).—(l. 210) D3 [अ]सि त्वं पूर्वो, T1 2 M3 [अ]-पेन पूता (M3 °र्ता), M2 [अ]हि निहिता (for [अ]ङ्केन धृता). Dd1 Dm1 T3 M2 हि (for [अ]सि). Ñ1 D3-5 7 भार्यो, M2 भार्या (for सर्पी).—(l. 211) Ñ1 D3-6 7 महाविषया, Dm1 M2 महाविषा (for महाविषा). D7 मोहात् (for मोहात्).—(l. 212) D4 T3 तु, D7 तु (for first च) —M3 damaged after रामे up to मे Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T3 G1 तु (for second च). M2 लक्ष्मणेन च (by transp). —(l. 213) Dg1 T3 G1.2 M1 2 transp. हीनो and सह.—M3 damaged from हि in l 214 up to च in l. 215 —(l. 215) D1 omitted Ñ1 D3 5 7 M3 मम च (M3 ममं [by transp.]). हि (Ñ1 M2 °हि)तान् (Ñ1 °त)°, Dt1 Dd1 Dm1 च भवाभि-भाषिणी, D3 मम हर्षाभिनी (for च भवाभिहर्षिणी).—Ñ1

न वेत्ति राम परपाणि भावितुम् ।
कथ नु रामे ह्यभिरामवादिनि
ब्रवीषि दोषान्गुणनित्यसमते ।
प्रताम्य वा प्रज्वल वा प्रणश्य वा
सहस्रशो वा स्फुटिता मही व्रज । [225]
न ते करिष्यामि वच सुदारुण
ममाहित केकयराजपासिनि ।
क्षुरोपमा नित्यमसत्प्रियंवदा
प्रदुष्टभावा स्वकुलोपघातिनीम् ।
न जीवितु त्वा विषहेऽमनोरमा [230]
दिधक्षमाणा हृदय सबन्धनम् ।
न जीवित मेऽस्ति कुत पुन सुख
विनात्मजेनात्मवता कुतो रति ।
ममाहित देवि न कर्तुमर्हसि
स्पृशामि पादावपि ते प्रसीद मे । [235]

10

After 2.12.16 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-3 ins while D5-7 ins l. 2-14 and l. 40-44 only after the repetition of l. 2 of 241* reading in sequence of lines 44 and 40-42 before line 2 and line 9 after line 6 and line 43 after line 14

तत प्रभाता रजनीमुदिते च दिवाकरे ।
पुष्ये नक्षत्रयोगे च मुहूर्ते च समागते ।
वसिष्ठो गुणसपन्न शिष्यै परिवृतस्तदा ।
उपगृह्याशु सभारान्प्रविवेश पुरोत्तमम् ।
सिक्तसमार्जितपथा पताकोत्तमभूषिताम् । [5]
विचित्रकुसुमाच्छन्ना नानास्रग्भिर्विभूषिताम् ।
सहृष्टमनुजोपेता समृद्धविपणापणाम् ।
महोत्सवसमाकीर्णां राघवार्थे समुत्सुकाम् ।
चन्दनागरुधूपैश्च सर्वत प्रतिधूपिताम् ।
ता पुरीं समतिक्रम्य पुरंदरपुरोपमाम् । [10]
ददर्शान्त पुर श्रेष्ठ नानाद्विजगणायुतम् ।
पौरजानपदाकीर्णं ब्राह्मणैरुपशोभितम् ।
यज्ञविद्भि सुसपूर्णं सदस्यै परमद्विजै ।
तदन्त पुरमासाद्य व्यतिचक्राम त जनम् ।
वसिष्ठ परमप्रीत परमर्षिर्विवेश ह । [15]

D5-7 om l. 216-231 —(l. 216) G3 स्माह (for प्रमक्ष) G1 [अ]स्य (for [अ]च) —(l. 218) Dt1 M1 2 तेन (for केन) T1 2 G1 पतनि —(l. 219) M3 damaged for णान् त्व T1 2 G2 3 त्स्वना (for श्शुना) —(l. 220) M2 अत्याहितम्, M3 आमाषितम् (for आह्राहितम्) —(l. 222) Dt1 Dd1 Dm1 T2 G2 तु (for नु) —(l. 223) M3 प्रवीषि —(l. 224) Dt1 प्रताम्य (for प्रताम्य) Dg1 प्रज्वलनाद् (for प्रज्वल वा) —(l. 225) Dt1 Dd1 G1 2 स्फुटिता (G2 °तो) —(l. 227) B(ed) स्माहित (for ममा°) Dg1 भाषुनि Dt1 भाषने, Dd1 Dm1 G1 3 M2 -भाषति (for पासिनि) —(l. 230) T1 G3 जीवता (for जीवितु) —(l. 231) Dg1 दिधक्षमाणा, T3 दिदृक्षमाना M3 हृदये —(l. 232) D5-7 T1 2 M3 transp कुत and पुन —(l. 233) Dg1 Dt1 D6 [आ]त्मवत (Dt1 °तो) D6 गति (for रति) —(l. 234) Ñ D5 6 7 [अ]मब, D5 [आ]त्मज (for [अ]हित) —(l. 235) T3 मूर्धानं (for पादाव्) N1 च (for ते)

10

In D5-7 the sequence is lines 44, 40-42, 2-6, 9, 7, 8, 10-14 and 43 —For l. 21 cf. l. 5 of 261*, for l. 22, 26 and 27 cf. 263*, for l. 28 and l. 30 cf. l. 3-4 of 270*, for l. 32-34 cf. 271*, for l. 48-55 and l. 60-66 cf. 282*, for l. 58-59 cf. 2.13.18, for l. 68 cf. l. 2 of 285*. l. 23 = 2.13.7[ab], l. 24 = 264* and l. 56-57 = 279* —(l. 1) M3 प्रभाते —(l. 2) D6 -योगेन Dg1 T3 G1 M2 3 समाहिते (T2 °ते) D5 6 7 सुपूजिते (for समागते) —(l. 3) Dt1 तथा (for तदा) —For l. 3, D5-7 subst

वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ब्राह्मणा सह मन्त्रिभि ।

—(l. 4) D5-7 सर्वा सभृत्य (for उपगृह्याशु) D5-7 राजमार्गमुपागमन् (D6 °तान्) (for the post half) —After l. 4 D5-7 ins

ददृशुस्ते पुरीं रम्यां सर्वत समलंकृताम् ।
[D6 पुरी रम्या]

—(l. 5) D5-7 पताकाध्वजशालिनी (D5 °नीं) (for the post half) —After l. 5 D5-7 ins

उच्चतोरणसंयुक्तां नरनारीगणाकुलाम् ।

—Dt1 Dd1 om (hapl.) l. 6 —(l. 6) Dg1 T1 2 G M1-3 -कुसुमाकीर्णां Dm1 °गोत्कीर्णां D5 6 कुसुम° T3 °स्तीर्णां (for -कुसुमाच्छन्नां) T1 2 G3 विराजितां (for विभू°) —(l. 7) D7 प्रहृष्ट D6 विचित्रकुसुमच्छन्नां (for the prior half) D7 पर्णां (for [आ]पणाम्) —(l. 8) Dt1 समायुक्तां D5 [उ]त्सुका स्वयम् D6 7 [उ]त्सवाकुलां (for समाकीर्णां) M3 महोत्सवमिवाकीर्णं (for the prior half) Dt1 lacuna for राघ in राघवार्थे —(l. 9) Dg1 Dt1 D5 7 G [अ]गुरु (for [अ]गरु) D5 6 -नरेशु (for धूपैश्च) Dg1 Dt1 Dm1 T2 M3 परिधूपितां, Dd1 G3 परि(G3 प्रति)भूषितां (for प्रतिधूपिताम्) D5-7 प्रधूपितमहापथां (for the post half) —(l. 10) T3 पुरीं तां (by transp.) D5-7 समुपागम्य (for समतिक्रम्य) —(l. 11) D6 जगाम (for ददर्श) G1 3 [अ]त पुर Dt1 Dd1 Dm1 श्रीमान् D5 6 7 राज्ञो (for श्रेष्ठ) M3 नाग (for नाना) Dt1 ध्वज (for द्विज) D6 7 -गणैर्युत, D5 -गणायुतं —(l. 12) D6 पराकीर्णां. D5-7 अभिसंवृत (for उपशोभितम्) —(l. 13) Dt1 यज्ञिद्भि, Dm1 M1 2 °यद्भि, M3 यज्ञविद् (subm.) (for यज्ञविद्भि) Dg1 समाकीर्णं (for सुसंपूर्णं) D5-7 यज्ञार्थैरिव संपूर्णं (D6 [before corr. as above] °र्णैं), T3 यज्ञविद्भिश्च संपूर्णं (for the prior half), Dt1 सदस्यै (for सदस्यै) Dt1 Dd1 Dm1

स स्वपद्भ्यद्विनिष्क्रान्त सुमन्त्र नाम सारथिम् ।
द्वारे मनुजसिंहस्य सचिव प्रियदर्शनम् ।
तमुवाच महातेजा सूतपुत्र विशारदम् ।
वसिष्ठ क्षिप्रमाचक्ष्व नृपतेराभिहागतम् ।
इमे गङ्गोदककटा सागरेभ्यश्च काञ्चना ।   [20]
औदुम्बर भद्रपीठमभिषेकार्थमाहृतम् ।
सर्वबीजानि गन्धाश्च रत्नानि विविधानि च ।
क्षौद्र दधि घृत लाजा दर्भा सुमनस पय ।
अष्टौ च कन्या रुचिरा मत्तश्च वरवारण ।
चतुरश्वो रथ श्रीमान्निस्त्रिंशो धनुरुत्तमम् ।   [25]
वाहन नरसयुक्त छत्र च शशिसनिभम् ।
श्वेते च वालव्यजने भृङ्गारश्च हिरण्मय ।
हेमदामपिनद्धश्च ककुद्मान्पाण्डरो वृष ।
केसरी च चतुर्दंष्ट्रो हरिश्रेष्ठो महाबल ।
सिंहासन व्याघ्रतनु समिधश्च हुताशन ।   [30]
सर्ववादित्रसघाश्च वेश्याश्चालंकृता स्त्रिय ।
आचार्या ब्राह्मणा गाव पुण्याश्च मृगपक्षिण ।
पौरजानपदश्रेष्ठा नैगमाश्च गणै सह ।
एते चान्ये च बहव प्रीयमाणा प्रियवदा ।
अभिषेकाय रामस्य सह तिष्ठन्ति पार्थिवै ।   [35]
त्वरयस्व महाराज यथा समुदितेऽहनि ।
पुण्ये नक्षत्रयोगे च रामो राज्यमवाप्नुयात् ।
इति तस्य वच श्रुत्वा सूतपुत्रो महात्मन ।
स्तुवन्नृपतिशार्दूल प्रविवेश निवेशनम् ।
त तु पूर्वोदित वृद्ध द्वारस्था राजसमता ।   [40]
न शेकुरभिसरोद्धु राज्ञ प्रियचिकीर्षव ।
स समीपस्थितो राज्ञस्तामवस्थामजज्ञिवान् ।
वाग्भि परमतुष्टाभिरभिष्टोतु प्रचक्रमे ।
तत सूतो यथाकाल पार्थिवस्य निवेशने ।
सुमन्त्र प्राञ्जलिर्भूत्वा तुष्टाव जगतीपतिम् ।   [45]

परमार्चितै, D3 5 7 य(D7 या)निय सद, D6 यज्ञमण्ड, T1 2 G3 °र्पणै (for परमद्विजै) —(l 14) D3-5 7 ततो (for तद्) D3 5 7 ध्वनिक्रम्य च (for ध्वनिष्क्राम) —After l 14 D3-6 7 ins

राजोपस्थानमागम्य राजसदर्शनार्थिन ।
अभिषेचनिक द्रव्य कृत्वा सज्ज नृपाज्ञया ।
वसिष्ठानुमता सर्वे प्रतीक्षन्ते समुत्सुका ।
कि नित्र कुरुते राजा यदोऽद्युरयमागत ।
कृतोपवासो रामश्च पुण्यकालोऽभिवर्तते ।   [5]
तत शोकातुर दीन विसज्ञ पृथिवीपतिम् ।
संसुप्तमिति विज्ञाय सुमन्त्र प्रत्यबोधयत् ।

[For l 1, D5 subst

राज्योपस्थानमागत्य राजसदर्शनार्थिनाम् ।

—(l 2) D4 सर्वं (for सज्ज) —(l 3) D5 6 वसिष्ठानुगता D3 6 प्रतीक्ष्य(D6 °क्ष्य)ते (for प्रतीक्षन्ते) —(l 5) D5 तु (for च) D4 7 पुण्य (for पुण्य) D3 निवर्तते D4 [5]भि वर्तते —(l 6) D4 त तु (for तत) D6 missing from शीपतिम् up to l 7 —(l 7) D4 इव (for इति)]

—(l 15) Dm1 T2 परम प्रीत Dg1 G1 2 M2 च (for इ) Dt1 Dd1 Dm1 परमर्षिभिर्युत, M2 परमर्षिद्विजै सह (for the post half) —(l 17) Dg1 तु राजसिंहस्य (for मनुजसिंहस्य) —(l 19) Dg1 वसिष्ठ —(l 21) Dt1 आदुंबर, Dd1 औद (before corr °दु)बर T1 2 (both after corr as above) औदुबर Dg1 G1 (after corr *inf lin* as above) M2 भागत (for आहृतम्) —(l 22) Dd1 गन्धा, T2 M1 गन्धांश्च (for गन्धाश्च) —(l 23) G1 मधु (for दधि) G1 फलं (for पयं) —(l 25) Dd1 begins with अत्र गायत्री T1 2 G M1 2 चतुरश्वो G2 M1 उत्तम —(l 26) T2 नरसयुक्त —(l 27) Dm1 M2 व्यजन T2 व्यजन (for वाल°) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 भृगार, M2 भृंगारश्च, K(ed) भृंगारश्च(for भृङ्गारश्च) Dt1 Dd1 Dm1 हिरण्मय —(l 28) Dt1 Dd1 Dm1 पाण्डुरो —(l 29) T2 हरिश्रेष्ठचतुर्दंष्ट्रो (by transp) —(l 30) K(ed) समिधश्च —(l 31) Dt1 Dd1 Dm1 M2 3 सर्वे (for सर्व) M3 [अ]लंकृता (for [अ]लंकृता) —(l 32) Dm1 आचार्य —(l 34) Dm1 G2 3 M1 2 प्रियमाणा —(l 35) G1 तिष्ठन्ति सह (by transp) G3 (before corr) रामे M1 पार्थिवा —(l 36) G2 महाभाग (for °राज) —(l 37) Dt1 Dd1 Dm1 G3 पुष्ये T2 नक्षत्रसंयोगे —(l 38) Dm1 (before corr as above) महात्मन (for °त्मन) —(l 40) D3-5 7 पूर्वोचित (for पूर्वोदित) Dd1 द्वारिस्था T G1 राजसंमत G1 M1 2 °सत्तमा (for राजसंमता) D3 5 7 द्वा(D5 द्वा)रस्थाश्च(D5 °स्थ)चिरसंमता (for the post half). —(l 41) D3-5 7 नोद(D5 ना)सेदिरे वारयितु (for the prior half) —(l 42) D3-6 7 समीप(D7 °प)गतो Dg1 अजज्ञिवान्, D3 7 न(D7 स) जज्ञिवान् —After l 42, D3 5 7 ins

तरिमन्नहनि पुण्येन नाम योगमुपागते ।

—D3 damaged for l 43 —(l 43) T1 परमोदारभि, T2 °हर्षाभि, T3 M1 °हर्षाभि, G1 2 °हर्षाभि (for परमतुष्टाभि). —For l 43 D4 5 7 subst

वाग्भिर्मङ्गल्ययुक्ताभिस्तुष्टाव जगतीपतिम् ।

[D3 स्तुवन्ति (for तुष्टाव)]

—Thereafter the above MSS ins l 5-12 of 259*. —(l 44) Dt1 यथापूर्व (for °काल) D3 श्रवण तो यथाकाले (for the prior half) D3-5 7 निवेशन —After l 44 D3-6 7 ins

प्रविवेश महाराजा सुमन्त्रो मन्त्रिसत्तम ।
स्वयोनिर्युक्तार दृष्ट्वा च नरेश्वरम् ।
पुरा सर्वेषामेव कर्णमुखेन्यद्यापरिविषि ।

[(l 2) D3 om °द्वारे D4 प्रविश्य (for °विशि). —(l 3) D4 सर्वेरेव (for °भेव) D4 कर्णे (for कर्ण)]

यथा नन्दति तेजस्वी सागरो भास्करोदये ।
प्रीत प्रीतेन मनसा तथा नन्दय नस्तत ।
इन्द्रमस्यां नु वेलायामभितुष्टाव मातलिः ।
सोऽजयद्दानवान्सर्वांस्तथा त्वा बोधयाम्यहम् ।
वेदाः सहाङ्गा विद्याश्च यथा ह्यात्मभुवं प्रभुम् । [50]
ब्रह्माणं बोधयन्त्यद्य तथा त्वा बोधयाम्यहम् ।
आदित्यः सह चन्द्रेण यथा भूतधरां शुभाम् ।
बोधयत्यद्य पृथिवीं तथा त्वा बोधयाम्यहम् ।
उत्तिष्ठाशु महाराज कृतकौतुकमङ्गल ।
विराजमानो वपुषा मेरोरिव दिवाकर । [55]
सोमसूर्यौ च काकुत्स्थ शिववैश्रवणावपि ।
वरुणश्चाग्निरिन्द्रश्च विजयं प्रदिशन्तु ते ।
गता भगवती रात्रिरहः शिवमुपस्थितम् ।
प्रतिबुध्यस्व राजर्षे कृतं कृत्यमिदं तव ।
उदतिष्ठत रामस्य समग्रमभिषेचनम् । [60]
पौरजानपदैश्चापि नैगमैश्च कृताञ्जलिः ।
अयं वसिष्ठो भगवान्ब्राह्मणैः सह तिष्ठति ।
क्षिप्रमाज्ञाप्यतां राजन्राघवस्याभिषेचनम् ।
यथा ह्यपालाः पशवो यथा सेना ह्यनायका ।
यथा चन्द्रं विना रात्रिर्यथा गावो विना वृषम् । [65]
एवं हि भविता राष्ट्रं यत्र राजा न दृश्यते ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा सान्त्वपूर्वमिवार्थवत् ।
अभ्यकीर्यत शोकेन भूय एव महीपतिः ।

11

After 482*, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 ins.

घोरं सधर्यंता मातर्हृद्ये साधु मा शुच ।
वनवासादिहैष्यामि पुनः कृत्वा पितुर्वचः ।
त्वया मया च वैदेह्या लक्ष्मणेन सुमित्रया ।
पितुर्नियोगे स्थातव्यमेष धर्मः सनातनः ।
अम्ब संहृत्य संभारान्दुःखं हृदि निगृह्य च । [5]
वनवासकृता बुद्धिर्मम धर्म्यानुवर्त्यताम् ।
एतद्वचस्तस्य निशम्य माता
सुधर्म्यमव्यग्रमविक्लवं च ।
मृतेव संज्ञां प्रतिलभ्य देवी
समीक्ष्य रामं पुनरित्युवाच । [10]
यथैव ते पुत्र पिता तथाहं
गुरुः स्वधर्मेण सुहृत्तया च ।
न त्वानुजानामि न मां विहाय
सुदुःखितामर्हसि गन्तुमेवम् ।
किं जीवितेनेह विना त्वया मे [15]
लोकेन वा किं स्वधयामृतेन ।
श्रेयो मुहूर्तं तव संनिधानं
ममेह कृत्स्नादपि जीवलोकात् ।
नरैरिवोल्काभिरपोह्यमानो
महागजोऽध्वानमभिप्रविष्टः । [20]

—(l 46) Dg1 तेजस्विन् (for तेजस्वी) —(l 47) Dg1 प्रात (for प्रीत) G2 नन्दयन (for नन्दय नस्) Dm1 तथा, T G3 सदा, G1.2 M1 सिध्र K(ed) स्वत (for तत) —(l 49) M3 यो (for सो) K(ed) त्वां (for त्वा) —T2 om (hapl) l 50–53 —(l 50) M3 देवा Dg1 सदाण Dm1 विद्या (for विद्याश्च). Dm1 च (for हि) Dt1 T2 M3 [आ]त्मभव (for °भुवं) T1.2 G3 विभु —(l 51) G3 ब्राह्मण M3 om (for ब्रह्माणं). Dm1 G3 [अ]त्र (for [अ]द्य) G3 पृथिवीपते (for बोधयाम्यहम्) —(l 52) Dm1 आदित्या —(l 53) Dm1 बोधयति (for °यति) —(l 54) Dt1 Dd1 सुमहाराज Dm1 त्वं महाराज (for [आ]शु महाराज) —(l 55) M3 विराजन्- —Dt1 om l 56–59 —(l 56) After the prior half, G2 reads the post half of l 61 and brackets it M2 शशि (for शिव) —(l 57) G3 प्रविशतु (for प्रदिशन्तु) G2 से (for ते) —(l 58) T2 उपस्थित K(ed) कृतं कृत्यमिदं तव (for the post half) —Dg1 repeats consecutively l 59 as in T2 —(l 59) T1.2 कुरु (for कृतं) T2 कुरुष्वस्व नृपशार्दूल (for the prior half) Dd1 Dm1 कृत्वा महदुपस्थित, T2 G1 कुरु कार्यमनन्तर (for the post half) —(l 60) Dg1 उत्तिष्ठ कुरु Dm1 (also as above) T2.3 G3 उपतिष्ठति (for उदतिष्ठत) —(l 61) Dt1 पत्राश्चापि, G1.2 M1.2 पदश्चापि M2 पन्थैश्च (for पदैश्चापि) Dt1 M1 (after corr see m, before corr as in M4) नैगमाश्च, G1.2 M2.3 नैगमस्तु (for नैगमैश्च) Dd1 Dm1 T2 कृताञ्जलि (for कृताञ्जलिः) —(l 62) T1.2 G3 स्वयं (for अयं) —(l 64) T2 यदा (for first यथा) —T2 lacuna from पाला up to रात्रि in l 65 M3 missing from second यथा up to सम्प्र in 2 13 21* on a damaged fol Dt1 Dd1 M2 अनाथाः —(l 66) K(ed) भवता (for भविता) T2 M2 एवं भवति राष्ट्रं हि (M3 तद्राज्यं) (for the prior half) —(l 67) Dt1 एवं (for इति) Dg1 पूर्वम् (for पूर्वम्). Dg1 इवाभवत्, T2 अथाब्रवीत् (for इवार्थवत्) —(l 68) T1.2 G2 अभ्यु(T1 °भ्य)दीर्यत (for अभ्यकीर्यत)

11

(l 1) M3 सहायंतां G1 माता (for मातर्) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 T G M1-4 इहैष्यामि T2 (before corr as above, after corr see m) पुर (for पुन) G1 पुनर् (for पितुर्) —(l 4) M3 स्थातव्य —(l 5) T1.2 संहृत्य, G2 M1 सङ्कृत्य (for °हृत्य). T3 यदि (for हृदि) —(l 6) G2 M1 गता (for कृता) Dm1 [अ]नुगम्यतां, T2.3 G3 M1 [अ]नुवर्त्यतां —(l 7) M3 तत्तु (for तस्य) —(l 8) Dm1 T1 M3 सुधर्मम् —(l 10) T1 समेत्य (for समीक्ष्य) —(l 11) Dt1 यथैव (for यथैव) G1 तथा ह्यहं (for तथाहं) —(l 12) T2 च (for स्व) T3 damaged for हृत्तया च T3 महत्तया (for सुहृ°) —(l 13) Dt1 न जानामि (for [अ]नुजा°) —(l 14) T1 damaged from ग up to l 18 Dt1 पुत्र गन्तुं Dm1 T2 गन्तुमेवं (T2 °मेव किं) —(l 15) T2 G2 [अ]पि (for [इ]ह) —(l 16) G1 M2 transp. वा and किं Dm1 (after corr as above)

धर्मात्मन श्रुतवत कृतज्ञस्य महात्मन ।
पितुरस्याप्रियं कर्तुं नेच्छामि मनसाप्यहम् ।
यदीच्छसि प्रियं कर्तुं मम नित्यमभीप्सितम् ।
ततो मयि गते भक्त्या शुश्रूष्यो नृपतिस्त्वया ।
निर्व्यलीकेन मनसा प्रत्यक्ष दैवतं यथा । [15]
एतन्मे परमं वाक्यं शक्तित कर्तुमर्हसि ।
यथा मां प्रति नोत्कण्ठां करोति वसुधाधिप ।
तथा शुश्रूषितव्योऽसौ त्वया मयि विनिर्गते ।
मातरश्च विशेषेण शुश्रूष्या सर्वथा त्वया ।
तथा यथा न तप्येयुर्वनवास गते मयि । [20]
भरतश्चापि धर्मात्मा द्रष्टव्योऽहमिव त्वया ।
परिपाल्यश्च यत्नेन मम प्रियचिकीर्षुणा ।
इमां धर्मधुरं गुर्वीमहं वक्ष्यामि लक्ष्मण ।
भरतेन सहेमां त्वं गुर्वीं राज्यधुरं वह ।
इत्युक्तवचनं रामं बभाषे लक्ष्मणस्तदा । [25]
अप्रकम्प्य स्थितं धर्मे पुरंदरमिवाच्युत ।
लोकनाथ गतिर्या ते सा ममापि भविष्यति ।
वने वत्स्याम्यहमपि शुश्रूषानिरतस्तव ।
त्वया त्यक्तामयोध्यां हि परित्यक्ष्ये पुरीमिमाम् ।
त्वदृते न हि वस्तु मे स्वर्गेऽपि रमते मन । [30]
यद्यस्ति मयि ते स्नेहो भक्तोऽस्य वीर मामिति ।
ततो मामनुगच्छ त्वं न निवर्तितुमर्हसि ।
वने निवसतस्तेऽहं नानावनविचारिण ।
आहरिष्यामि स्वादूनि मूलानि च फलानि च ।
सहायस्ते भविष्यामि दुर्गेषु विषमेषु च । [35]
आज्ञाकरस्ते भृत्योऽहं भविष्यामि महारणे ।
सर्वभावानुरक्तं मां न परित्यक्तुमर्हसि ।
पश्य मामार्यपुत्र त्वं पूज्यश्चापि गुरुश्च मे ।
पानीयमाहरिष्यामि पुष्पमूलफलानि च ।
साधयिष्यामि चाहारं वने निवसत प्रभो । [40]

---

half) Ś1 B2 D4-6 पार्श्वे, D4-7 ततो (for पार्श्वं) D3 स्वमीदृशीं (for समुत्थिताम्) —For l 10 D2 M4 subst

> ततो निवर्तयैनां पापां बुद्धिं त्वमीदृशीम् ।

—B2 reads from l 12 up to the prior half of l 18 in marg —(l 12) D4-7 अथ (for अस्य) Ś1 हि (for [अ]पि) D1-2 हि (for [अ]हम्) —(l 13) Ś1 D4-7 त्वं यद्, Ñ1 न त्वम्, Ñ2 तत्त्वम्, M4 तु त्वम् (for नित्यम्) —(l 14) D4 वन, D6-7 इतो, D5 इम (for ततो) D6-7 शुश्रूषस्व महीपतिं (for the post half) —V1 om l 15-18 —(l 15) D3 अव्यक्ष पितर (for मनसा प्रत्यक्ष) D1-2 दैवतं तथा, M4 इव दैवतं (for दैवतं यथा) —After l 15 B3 reads l 20 —D6 reads l 16-17 in marg —(l 16) B2 एवं (for एतन्) Ñ1 B3 D1-2 काम (for वाक्य) Ñ2 B1-4 एवमेव पर काम, M4 आराधयेद् मे काम (for the prior half) Ś1 D4-6 भक्तित, Ñ1 शक्तित, D7 भक्त्यात (for शक्तित) —(l 17) Ñ1 यथा च मा नोत्कण्ठां (subm) (for the prior half) —B4 om l 18 —(l 18) D1 त्वया D2 यथा (for तथा) Ś1 तथा शुश्रूषितव्यो (for the prior half) Ñ2 वनं गते —Ñ V1 B1-4 transp l 19 and 20 —(l 19) B1-4 M4 [अ]विशेषेण (for विशेषेण) Ñ1 D1-2-5 सततम्, Ñ2 V1 B सततम् (for सर्वथा) —B2 om l 20 —B3 reads l 20 after l 15 —(l 20) Ñ V1 B1 यथा यथा B2-4 D2 यथा तथा (by transp) (for तथा यथा) V1 तप्येत D4-7 शुष्येयुर् (for तप्येयुर्) D4-7 (before corr) वने (for वन) —(l 21) Ñ1 D1-5 M4 शुश्रूष्यो (for द्रष्टव्यो) M4 इह (for इव) —(l 22) D5 परिपाल्य (°पाल्य in marg) (for °पाल्यश्च) D6 स्व (for च) Ñ1 D5 मयि D6 राम (for मम) D5 प्रियचिकीर्षया —(l 23) B1-3 (after corr) D1-2 धर्मधुरां, D5 °भरां (for °धुरं) Ñ V1 B2-4 राघव —(l 24) M4 सहैनां (for सहेमां) D1-2 धुरं, D4-7 तथा, D5 M4 धुरे (for गुर्वीं) Ñ1 V1 राजधुरं, D2 राज्यधुरां, M4 धर्मधुरं (for राज्यधुरं) —After l 24, B3 ins

> मयि वनं गते चैव त्वां दृष्ट्वा जननी मम ।
> स्थैर्यं करिष्यति तदा शोकसागरमध्यगा ।

—(l 25) B2 त्वयुक्त (for इत्युक्त) D4-7 °वचने रामे (for °वचनं रामं) —(l 26) Ñ1 B1 अप्रकम्प्य, D3 अप्रकम्प (for अप्रकम्प्य) D6 स्थिर (for स्थितं) D4 अथ कथं स्थितो धर्मो (for the prior half) V1 B1-3 [आ]त्मज (for [अ]नुज) —(l 27) B2 लोकनाथ नाथ (ditto) M4 मम सापि (by transp) (for सा ममापि) —(l 28) M4 वनेऽहमपि वत्स्यामि (for the prior half) D1-2 तथा, D7 च च (for तव) —(l 29) V1 त्यक्तामहमपि (subm) B3 D4-6-7 त्यक्तोऽहमपि च (B3 चेत्) D3 त्यक्तोऽप्यहमपि M4 त्यक्त्वा महाबाहो (for त्यक्तामहमपि) Ñ2 परित्यक्ष्य (for °त्यक्ष्ये) B1 वसुधरां —(l 30) D1-2 मे वस्तु (by transp) (for वस्तु मे) —(l 31) D2 च मयि भक्तिर् (for मयि ते स्नेहो) V1 B3 [अ]हं (for ऽस्य) D1 वीर मामति, M4 इति राघव (for वीर मामिति) —(l 32) M4 न मानु (for मामनु) Ś1 निवर्तयितुम्, B2 न निवर्तयितुम् (hypm) D4-6-7 न वारयितुम् M4 निवारयितुम् (for न निवर्तितुम्) B1 न निषेद्धमिहार्हसि (for the post half) —(l 33) M4 ततो (for वने) D1-6 ते, M4 तेऽहम् (for तेऽहं) Ñ M4 विहारिण B1 निवर्तिन (for विचारिण) —(l 34) Ñ V1 B पुष्पाणि (for स्वादूनि) D1 om first च (subm) Ñ V1 B स्वादूनि च (B1 °न्यपि) फलानि च (V1 B2-4 °नि च) (for the post half) —After l 34 D5 reads l 40 —B1 D1-2 M4 om (hapl) l 35-39 —(l 35) Ñ1 दुर्गमे (for दुर्गेषु) V1 दुर्गेऽपि च विषमेषु च (hypm) (for the post half) —(l 36) B2 तु (for ते) B4 भृत्यो (for भृत्यो) D4-6-7 om l 37-38 —(l 38) Ñ2 V1 B2-4 [अ]सि (for [अ]पि) —(l 39) D4-7 आहरिष्ये ते —(l 40) D5 reads l 40 after l 34 B1 reads सदा before साधयिष्यामि Ś1 Ñ V1 B D4-7 वनेषु (D4-7 °ने ते) वसत —After l 40 N ins

> ज्येष्ठो भ्राता पितृसमस्त्वं हि पूज्य सदा मम ।
> त्वदर्था हि मम प्राणा धर्मेण कथितस्तथा ।

अनुजानीहि मामार्य निश्चितं धर्मवत्सल ।
अनुगन्तुं त्वमसि कृतज्ञ शरणागतम् ।
न निवर्तयितव्योऽहं सर्वथा रघुनन्दन ।
न हि राम त्वया त्यक्तो जीवेयमिति मे मतिः ।
न निवर्तयितुं शक्या बुद्धिरेषा मम स्थिरा । [45]
स भवाननुजानातु ममानुगमनं वने ।
सोऽनुनीतो बहुविधं लक्ष्मणेन यशस्विना ।
यावदित्थमशक्तोऽस्मि लक्ष्मण भ्रातृवत्सलम् ।
सह यास्यामि सौमित्रे त्वयाद्य गहनं वनम् ।
भवान्हि मे परो बन्धुः सखा भ्राता प्रियश्च मे । [50]
तथा तु रामे गमने कृतत्वरे
समीक्ष्य देवी रुदती भृशातुरा ।
उवाच पुत्रो हृदयेन तप्यता
सुरोपिता दुःखतराङ्गिरा भृशम् ।

Colophon

यदि धर्मं पुरस्कृत्य पुत्र वर्तितुमिच्छसि । [55]
ततो मे वचनं भव्यं शृणु धर्मभृतां वर ।
त्वं हि लब्धो मया कृच्छ्रैर्मनोभिर्नियमैस्तथा ।
वचनं मे त्वया कार्यमतः पुत्र विशेषतः ।
आराध्य परया राम शिशुस्त्वं परिपालितः ।
तत्समर्थोऽद्य मां दीनां परित्यक्तुमर्हसि । [60]
पश्य मामद्य पुत्र त्वं जीवितेन वियोजिताम् ।
न सकामा भवत्येषा मे कैकेयी वक्तुमर्हसि ।
न धारये राम वत्साहं विप्रवासं तवाग्रजम् ।
सोऽहं वशात्कैकेय्याः परिभूता विशेषतः ।
नित्यकालं सपत्नीभिर्भृशं निष्ठुरभाषिणीः । [65]
पुत्रच्छायां समाश्रित्य भवाम्याश्वस्तमानसा ।
साहमद्य न शक्ष्यामि जीवितुं त्वद्विनाकृता ।
कठिना पापदेवेन फलकाले वियोजिता ।
सा पुत्रक वचः कार्यं कोऽपि धर्मस्त्वया शुभे ।

(l. 41) Ṅ₂ मम स्थिता, Ṅ₂ स्थिरा in marg. (for स्थिरमम)]—(l. 41) D₅₋₇ मता (for निश्चित). Ś₁ ŃV₁ B₁₋₄ D₅ धर्मवत्सल, D₁₋₂ M₁ भ्रातृवत्सल (M₁ °ल), D₆₋₇ भक्तवत्सल, D₃ भक्तिवत्सल (for धर्मवत्सल).—(l. 42) D₁,₂,₄ कृतज्ञ (for °ज्ञ) D₅ शरण्य त (subm.) (for शरणागतम्) M₁ reads Nominative for Accusative.—D₁ om. (hapl.) l. 43–44.—(l. 44) D₂ कार्यो (for त्यक्तो).—M₁ om. l. 45.—(l. 45) D₆₋₇ मतिर् (for बुद्धिर्). Ṅ₁ स्थिरा मम (by transp.). Ṅ₂ B₃ D₆₋₇ मयि स्थिरा, D₂ मम स्थिरा (for मम स्थिरा).—D₆₋₇ om. l. 46.—(l. 46) M₁ तद् (for स) V₁ ममानद्(°म)नुजानातु, D₃ मम त्वनुजानातु (for the prior half). Ś₁ D₁ [अ]नु, D₃ [अ]नु (for [म]नु).—(l. 47) M₁ अनुनीतो D₆₋₇ बहुविधं (for °धं) M₁ इति तत (for लक्ष्मणेन). D₁₋₂ M₁ तदातस्मै.—(l. 48) Ś₁ रघुश्रेष्ठ, V₁ B₂ भ्रातृवत्सल (for भ्रातृवत्सलम्).—(l. 49) D₅ सहायस्यामि M₁ (after corr. only; for see ms as above) गमन (for गहन). Ś₁ D₆₋₇ तथा दुर्गं सहसा D₂ त्वया दुर्गमितो वन (for the post. half).—After l. 49, Ṅ ins

भक्तानां स्वानां त्वं भवानेव गुरुः (Ṅ₂ °रु) गुरुः ।

—(l. 50) V₁ हि परो (subm.) V₁ B₁₋₄ D₁₋₂ हि परो D₃ हि मे बन्धु D₃ हि (°न) परो (for हि मे परो) D₃ प्रियश्च (for °श्च).—(l. 51) D₂ न (for तु) B₂ (marg. also as above) गमने (for गमने).—(l. 52) Ś₁ D₁₋₄ वचन भृशातुरा, D₃ तु (for भृशं भृशातुरा).—(l. 53) D₆₋₇ पुत्र (for पुत्रो) D₁ दृष्टिं, D₄,₅,₁ M₁ दुःखा (for सुता).—(l. 54) M₁ गुरु (for भृशम्). Colophon.—Sarga name: Ś₁ Ṅ V₁ B D₁₋₇ M₁ वनगमनम्, D₃ वनगमनोद्यम.—Sarga no. (figures, words or both): Ṅ₁ B₁ D₁ om., Ś₁ D₁ 24, Ṅ₂ B₂ D₄ 20, V₁ 21, D₅ 77, D₆₋₇ 23, D₂ 27, M₁ 22.—After colophon, D₁ concludes with इति च ।

—(l. 55) Ṅ D₁ D₂₋₃ यदि (for यदि). D₁,₂ पुत्र वर्तितुमिच्छसि (for the post. half).—(l. 56) Ś₁ D₁ मद्वचः, V₁ B₁ धर्मवत्सल (for धर्मभृतां) D₁ वर.—(l. 57) V₁ तु (for हि). B₁ मातो (for लब्धो). Ṅ₁ मया (for मया), B₁ नियमैस्तथा (for नियमैस्तथा).—D₆₋₇ M₁ om. l. 58.—(l. 58) D₆₋₇ पुत्र मातुः.—B₁ illeg. l. 59–60.—(l. 59) Ś₁ Ṅ V₁ B₁ D₁ त्व, B₁ marg. (for त्वं)—(l. 60) B₂ (marg. also as above) M₁ तं (for तत्).—D₅ om. (hapl.) l. 61–62.—D₁ om. l. 61.—(l. 61) B₁ अद्य (for अद्य) Ś₁ D₁ पश्यन पुत्र मां पाप, Ṅ₁ D₆₋₇ पश्यामि (Ṅ₁ °श्ये) राम पुत्र त्वं, M₁ पश्यामि पाप पुत्र त्वं (for the prior half). Ṅ₁ D₆₋₇ वियोजित, M₁ वियोजित (for वियोजिताम्).—(l. 62) D₁ ना (for न). D₆₋₇ पुत्र (for कैकेयी).—After l. 62, M₁ ins

त्वत्कृते मम दीनाया लब्धवा तु कथं वनम् ।

—(l. 63) D₁,₄,₆,₇ M₁ [प] र (for [अ]हं). Ś₁ पति (for राम).—(l. 64) D₆₋₇ भवत्, D₅ सह (for भवत्).—Ṅ₂ परिभूते, B₁ परिभूते, B₁ परिभूत (for °भूता).—B₁ om. from विशेष in l. 64 up to पश्चात् in l. 68.—(l. 65) B₁ [illegible] Ṅ₂ भृश (for भृशं).—After the prior half of l. 65, B₁ reads post. half of l. 67. Thereafter it reads the lines 68, 65, 66 and 67.—(l. 66) B₁ (before corr. as above) पुत्रे (for पुत्र), B₁ [illegible] M₁ समाश्रित्य (for सम°). D₁ [illegible] (for [illegible]). Ś₁ D₆₋₇ [illegible] (D₆ °[illegible], V₁ B₁ (before corr. as above). D₁ [illegible], B₁ (marg. also as above) [illegible] (for the post. half).—(l. 67) D₁ om. up to [illegible]. V₁ [illegible] (for [illegible]).—(l. 68) Ś₁ [illegible], V₁ [illegible], D₁₋₄ [illegible] (for [illegible]). D₁ [ए]व (for [ए]व) D₁ [illegible] (for [illegible]). D₁₋₂ [illegible], M₁ [illegible] (for [illegible]).—(l.) Ś₁ D₁ न (for मा) and [illegible] (for [illegible]). V₁ [illegible] (for the prior half). D₁ [illegible] (for [illegible])—After l. 69, B₁ ins :

कामकारप्रवृत्तस्य दुष्कृतेरशुचेरिव । [70]
योऽनीत्य धर्मं पौराणमिक्ष्वाकूणां कुलोचितम् ।
त्वामतिक्रम्य भरतमभिषेक्तुमिहेच्छति ।
अपि चैव पुरा गीता गाथा सर्वत्र विश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण तां श्रुत्वा कुरु मे वच ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानत । [75]
कामकारप्रवृत्तस्य न कार्यं शुचतो वच ।
दश विप्रानुपाध्यायो सर्वेणातिरिच्यते ।
उपाध्यायान्दश पिता तथैव व्यतिरिच्यते ।
पितृन्दश च मातैका सर्वां वा पृथिवीमपि ।
गौरवेणाभिभवति योऽस्ति मातृसमो गुरु । [80]
पतिता गुरवस्त्याज्या न तु माता कथंचन ।
गर्भधारणपोषाभ्यां तेन माता गरीयसी ।
साह ते पितृतो राम धर्मतो गौरवाधिका ।
माननीया विशेषेण यथा धर्मविदो विदु ।
अतो ममापि ते कार्यं शासनं गुरुवत्सल । [85]
अभिषिच्य स्वधर्मेण राज्ये राजीवलोचन ।
यदि त्वमेतन्मम भाषितं हितं
कुलोचितं सत्पुरुषैर्निषेवितम् ।
यथार्थवत्त्व न करिष्यसे तत
स्थिराय यास्यामि यमक्षयं तत ॥ [90]

Colophon

अथानुनेतुं धर्मेऽसौ मातरं यत्नमास्थित ।
प्रश्रितैर्मधुरैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिश्च राघव ।
मम चैव भवत्याश्च राजा प्रभवति प्रभु ।
न प्रभुत्वमतस्तेऽस्ति मम देवि निवर्तने ।
दातुमर्हसि मेऽनुज्ञां यदि धर्मकृता वरे । [95]
वनवासाय वर्षाणि नव पञ्च च सुव्रते ।
भर्ता हि दैवतं स्त्रीणां भर्ता चेश्वर उच्यते ।
अतस्ते शासनं भर्तुर्न व्यावृत्तमपीड हि ।
पुनरागमाते मे स्वमम्ब शासितुमर्हसि ।
यत्नवता नित्यमेव भर्तुराराधने रता । [100]

कामकारप्रवर्तस्य(वृत्तस्य) कार्याकार्यमजानत ।

—(l 70) Ś1 B3 D6 कामचारप्रवृत्तस्य, B1 कामगारस्य वृत्तस्य, D4 5 7 कामे(D5 काम) प्रवृत्तस्य तथा (for the prior half) D4 7 इव (for इव) Ś1(before corr) Ñ1 V1 D6 दुष्कृतेष (Ñ1 V1 °तेन Ś1 D6(before corr) °तेषु)गुचेरिव (for the post half) —(l 71) D1 4 हि त्व, D2 7 हित्वा (for ऽतीत्य) Ñ B1 2 4 D5 7 पौराणम् (for पौराणं) D6 यो धर्मं हित्वा पौराणम् M4 धर्मं पुराणं हित्वा य (for the prior half) —(l 73) D2 3 चैता (for चैव) D4 7 गीता गाथा, D5 गाथा गीता (by transp). D4 3 विश्रुता —(l 74) D4 7 ता (for तां) M4 श्रुत्वा तां (by transp) M4 तद् (for मे) Ś1 Ñ V1 B D6 मे वच कुरु (by transp) —(l 75)= l 3 of 454* D2 विजानत (for अजानत) —After l 75 D2 ins

उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ।
गुरोरप्यवलिप्तस्य कामकारेण वर्तत ।

—(l 76) Ś2 B3(also as above) 4 D6 कामचार (for °कार) D2 वचनं तस्य न ग्राह्य (for the prior half) Ñ1 D2 M4 कुर्याद् (for कार्यं) M4 वदतो (for शुचतो) —(l 77) B2 3 विप्रान्, M4 शिष्यान् (for विप्रान्) D2 [अ]तिवर्तेते (for [अ]तिरिच्यते) —(l 78) Ś1 B3 (also as above) D3 4 7 M4 उपाध्यायान् D5 धर्मेण (for तथैव) B4 चातिरिच्यते Ś1 D4 6 7 गौरवेणातिरिच्यते (for the post half) —(l 79) D4 7 पितुर् (for पितॄन्) —After the prior half of l 79 D2 ins

गौरवेणातिरिच्यते ।
मातुर्धात्र्यधिका सा तु

Ś1 सर्वास्ते, B3 सर्वान्या D2 सर्वथा D6 सर्वां च (for सर्वां वा) Ñ V1 B M4 वि(B3 also न)भो (for अपि) D2 गौरवेणातिरिच्यते (for the post half) —(l 80) Ñ V1 B M4 गुरुत्वेन (for गौरवेण) D1 4 नास्ति (for कोऽस्ति) —D1 2 M4 om. l 81-82 —(l 81) Ñ B D5 माता तु न(B4 न तु) (by transp) V1 माता न (for न तु माता) Ñ B D4 5 7 कथंचन —(l 82) D7 गर्भधारण (for गर्भधारण) —(l 83) Ś2 हि (for ते) D1 2 M4 गौरवेषिका (for गौरवा°) —(l 84) D5 माननीया (for मा°). Ñ1 तथा, M4 अत्र (for यथा) —(l 85) Ñ1 V1 ततो (for अतो) B2 कार्यं ते (by transp) D1 गुरुवद् (for शासनं) —(l 86) M4 धर्मेण त्वभिषिच्यस्व (for the prior half) Ñ1 B3 राम (for राज्ये) —Ñ1 reads l 87 in marg —(l 87) D1 2 M4 एव (for एतन्) Ñ V1 B3 शासनं, B1 (marg also as above) शासितं, B4 भाषितं (for भाषितं) —Ñ2 om l 88 —(l 88) B2 अनुष्ठितं (for निषेवितम्) —Ñ1 illeg for l 89 —(l 89) B3 D1 4 5 7 M4 वचस्(D1 °स्, D4 5 7 °चो) (for ततस्) D2 वचनं करिष्यसे (for न करिष्यसे ततस्) —(l 90) B3 D4 5 7 [अ]चिराय (for स्थिराय) Ñ B1-4 सुता (for तत) V1 B1 M4 सुता यमक्षय (for यमक्षय तत) —For l 90 D1 2 subst

ततो गमिष्यामि यमक्षयं पुन ।
[D2 शमनाय केवल (for यमक्षयं पुन)]

Colophon

[*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B D4 7 कौसल्यावाक्य, D1 2 कौसि(D2 °श)ल्याविलापो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 om Ś1 D2 25 Ñ2 B 21 V1 22, D1 78 D4 7 27 D6 30 M4 23]

—After colophon D6 concludes with रामाय नम —(l 91) D1 3 4 5 7 अथानुनेतुं(D1 °नयन) चक्रे (for the prior half) M4 सततो (for मातर) D1 2 धर्मेन् (for यत्नम्) —(l 92) Ñ V1 B3 D1 3 8 प्रश्रितैर् —(l 93) D4 5 चैव (for चैव) Ñ B3 हि भवति (for प्रभवति) —(l 94) Ñ1 अतोऽपास्ति D4 7 अतो नास्ति, M4 अतस्तस्मिन् (for अतस्तेऽस्ति) D1 4 5 7 निवर्तने, M4 प्रवर्तने (for निवर्तने) —(l 95) D1 3 M4 [अ]तोऽनुज्ञां, D4 6 7 [अ]नुज्ञां हि (for मेऽनुज्ञां) D1 3 4 5 7 M4 मम (for देवि) —(l 97) D3 om

संप्रति न्यस्यामि त्वत्प्रसादादहं पुन ।
यदि वृत्तं चैव समासमाप्य मा शुच ।
शु नानासि विस्तरात् रामस्मितमम् ।
गुणान्या धर्मात्मा कोसलानां महा मनाम् ।
कुलशीलगुणाचारधर्मान्पासि यत्नत । [105]
सा कथं शाश्वतं भर्तुर्वक्तुमर्हसि ।
त्यक्त त गुर्वी भर्ता दरि प्रसाद मे ।
मत्सहायाद्दृश तस्य मद्गुरस्य वर्तितुम् ।
शिरसा गृहीता मया पापा महात्मन ।
श्रयो ज्ञान भरताश्च मम चैव विशाम्पत । [110]
कारण्याद्वात्मना वा ने कुर्यां प्रपितुमर्च ।
ततोऽहं प्रतिपेद्य स्यात् भरता त्रियतुपा ।
किं पुनरस्य म न्वि मभावनिया मति ।
भूयो विवर्धयिष्यामि मया नित्यशः ।
न स राजा किंचिदपि तत्पो महत्मया । [115]
प्रतीपमपि वाक्य न वाक्य प्रसीद म ।
कैकयी वा महाभागा भरतो वा महायश ।
स्वल्पमप्यप्रिय पाक्य न वक्ष्य प्रसाद म ।
यथाहमर रुदया भरत मयथा त्वया ।
कैकयी भगिनीयव द्रष्टव्या महात्मया । [120]
विज्ञ त न मातभिर्गुर्विमा ध्यव ।
सर्वहानिरपि यथा विरयात न महति ।
गच्छ मद विश्राइ विन्द्य मह्यतः ।
ज्ञात्वा वा भरताय ममानन्दकारिणि ।
धर्मात्मना विनीतेन प्राण नियमण च । [125]

(subm) Da भवा स्वर ३ वर (for the post half) —(l 98) B₁ तन्म् (for मम्) D₁ तु (for त) D₄₅ वर्त्तु (for भर्तु) B₁ च तत्म् N₂ चकार (hypm) (for त्व हि) D₁ न व्यानु रक्ष्यामि D₃ न तु ब्रह्मानुविशे D₆ न त्वान्येय वक्षाम (for the post half) —(l 99) B₁ D₂ गुणानमन्ये B₃ तत हि D₅₆ स्व मे (by transp) (for मे स्व) Ś₁ D₅ सदानाम्नितुम् N₂ अवा° N₁ आत्मनितुम् B₁ क्ष्या° B₂ ममा° B₃ प्रव तसुम् B₄ मया° D₅ प्रव गतिसुम् D₃ सर्व त्युितम् (with hiatus) D₆ ब्रह्मनुसितुम् (for सनुगितुम्) —(l 100) N₁ B₄ D₂ धर्मिष्ठा (for क्ष°) B₁ ष्ट्र (for ष्य) B₂ भावयन (for ब्रजावने) N₁ N₂ B₃ न तं B₁ दिसा D₃ कृता (for स्त) —(l 102) D₆ सगुणी (for गु) N₁ N₂ B D₅ M₁ B₃ M₃ (B₁ M₃) दु (N₁ B₁ D₅ इन) गधी चाट् (D₄ M₁ क्ष) D₆ सतिगुणान्न दैव (for the prior half) D₆ हस्य (D₁ सस्य) उम्° D₁ स्मा सही M₁ ससार सह (for समामाप्य) N₁ om मा शुच —D₁ transp l 103 a l 104 —(l 103) —For l 103 D₁₂₃₅ M₁ subst

वृत्ते न जाना विस्ते हे बहमा प्रसहतपत्र ।

D₁₂₃ M₁ वृत्ते नमा त (N₁ transp) (for वृत्ते नमा) —(l 104) N₁ D₁₂ वृत्तम् वर्ष N₁ तर मा ऽ कुल वर (B₃ वृत्त कुल (for वृत्तमान) B₂ reads —(in marg N₁ D₃ तो D₅ मनाम् (for मनामा) D₁ सर्वप्रियता चरित M₁ वाधिकाति वृत्तुम् (for the post half) —(l 105) D₂₅ गुण (for वर) N₂ reads for गुण Ś₁ D₅₁ शत्रुघ्न (D₁₂ °वार) D₁ गुरुजाम (for वृगाद) D₁ दसव्य Ś₁ D₁ च सदि (D₁ च°) शिवा (D₁₂ संस्)ता (for the post half) — N₁ N₂ D₃ om l 106 D₁ reads l 106 in marg —(l 106) N₁ प्रा हा D₁ भर्ति बृद्ध (for नित्य) D₄ M₁ तथ्यी D₁ अवि मार्ता (for the post half) —(l 107) D₂ देशा N₁ ता (for त) D₁ गुरुष्ण (for गुरु) —(l 108) N₁ हम् (for मद्) N₂ सहमे (unmetr ical) N₁ ता त (for न हि) N₂ (with hiatus) स्मात् (for मम्) —For l 108 D₁₂₃₅ b t

मयागाय न पाप्यां धर्मयुक्तवेदि

[D₁ M₁ P]

—(l 109) D₂₃ M₁ विचार Ś₁ D₅ transp पुरादात and मम चार्थी D₂ ममक D₁ सहायाय (for मदा यार्थी) —(l 110) D₂ म चे मम न(भ)रताम (for the prior half) D₁ [च]ल M₁[च]न (for [च]व) D₂₅ मपिवत् (for विश्रि) N₂ N₁ मिथ्या मैव भ N₂ B₁ (in marg also as in N₁) स्पाया शति सद (for the post half) —(l 111) Ś₁ N₁ D₁ शत्र वट D₁ सत्तवं D₁₂₃ पुत्र (for बाप्) N₁ ण (for वा) N₁ वा बन्धु (by transp) —(l 112) Ś₁ D₁ अप्रिय वर्त N₁ N₂ B₁₂ प्रतिष्य (B₁ ष्टि) पदं D₁ वर्धिय व D₃ प्रतिनिहृत्य M₁ प्रतिकूल यदि (for प्रतिकूल यदि) —Ś₁ om from गिरे वच्या in l 112 up to वचा in l 114 N₁ D₁₂₃ शितवसा N₁ B₁ शिवा B (°ह)पदत B₁₂ D₂₃ M₁ शित (B₁ °ष) वेष्ता (for विवदिवाल) —(l 113) D₂ भानी D₁ नामोद (for स्वमार) —(l 114) N₁ N₂ B D₁₂₃ भूमिस्वी (N₁ D₁₂ ति)यर्थान D₁ भूय विवर्धना (for the prior half) N₁ विरापेद B₁ D₂₃₅ विरज्यता (for विवक्ष्या) —(l 115) D₁ m₂ om from वय l 1 115 up to व च in l 130 N₁ हनु (for व°) —(l 116) Ś₁ N₂ B₁ D₁ भक्तिर (D₁ अत)) N₂ om त वा (for त्वा वा) N₂ N₂ D₁ moves D₁ वय व (for वय वे) D₄₅ स्वर्ग (D₂ त) वाक्य (for the post half) —(l 118) D₁ च (for first वा) N₁ स्वरान (for °वरा) — l 119) N₁ N₁ D₁₃₅ M₁ स्वर Ś₁ N₁ N₁ D₁ D₁ समेन D₁ M₁ सर्व दे (for सर्व दे) D₂₃ प्रदन (for भरते) —D₁ om (hap) l 119–122 N₁ om (l 1 11 ₄ —(l 119) Ś₁ D₂ D₁ रद (for ई) Ś₁ D₃ गम (for नरेन्) —(l 120) N₁ सा प्रगाम D₁ °रेण (for भ° °रेण) M₁ सयक्षा (for रह्य) Ś₁ D₁ प्रतेन (for त्वया) D₂₃ M₁ मम (for

कथ नाम विरुध्येय मद् तेन महात्मना ।
पितृ दत्तं चैतराज्यं भरतो यत्यन्नदति ।
नात्र दोषोऽस्ति कस्य भरतस्य महात्मनः ।
कस्मिंश्च पुरा राजा कैकेयी भर्तृतो वरम् ।
यदि गृह्णाति कन्मय गोपन्ता मर्षापि मे । [130]
राजा च प्रास्मति पुत्र कन्यादत्तं यदा परम् ।
भीतोऽनृतकाच दोष वो राम त्यवर्जितः ।
स्वयमेव पर धर्मं यथा ते दैवि मन्यते ।
यत्वेह धर्मज्ञान्तित्र स काले भविष्यति ।
गुरुधर्माधंसमो हि माधु मद्भ्रूलास्थित । [135]
धर्मेण सत्यमानान न हि पश्चाद्भविष्यति ।
स्त इव मद्भ्रातृ कुरुस्त्र निध्यन्नधर्मयत्पः ।
न धर्मज्ञ मद्यति दोषतो यन्नुतर्हसि ।
प्रसीदानुनयामि त्वां मानुतापि कथंचन ।
अनुग्रहीहि मा मात यन्नाय कीर्तिमम् । [140]

इति स रामो गत्युद्दिशायो
दर्शं प्रविष्टु सह लक्ष्मणेन ।
सूतो यत्र त्वानुनय यशारे
ना मानर धर्मभूतो वरिष्ठ ।
यतो यद् पैतृरानयनात्मा [145]
स पुत्र कौमना मनोरथम् ।
मद्वीपशोकं नरलोकवीरं
पुत्रे यलमाय सहीमवर्जं ।
प्रसादयन् त्वां शिरसा यावते
प्रसीद मे कर्णिनिरस्य मे । [150]
यां गर्भिन्यामपदनाश्या निवृ
प्रदेमनुमा शिरसा नाम्य से ।
इत्यादयवस्तूत्तम स आर्त
यद्भुण्यापि निम्निवेश्य दण्डवम् ।
यथा त्वं भूमपि रेभेऽतो तदा [155]
चकार मा प्रदि अपनीत पुनः पुनः ।

Colophon

[illegible]) —(l 121) B1 om स (subm) D2.3 M1 स [illegible] N2 B1 [illegible] (for [illegible]) D1.3 [illegible] —(l 122) Ś1 D1 om तत्र N1 D2 [illegible] (for [illegible]), —(l 123) D1 [illegible] (for [illegible]), D2.3 [illegible] (for the post half) —N1 om (hapl) from l 124–126. —(l 124) D1 [illegible] D2.3 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 125) D1 [illegible] (for [illegible]) Ś1 [illegible] D1 [illegible] (for the post half). —(l 126) [illegible] —For l 126 D1.3 subst

[illegible]

D2 [illegible] (for [illegible])]

—(l 127) D1 [illegible] —For l 127 D1 subst

[illegible]

—(l 128) M1 [illegible] —(l 129) D2.3 (as above) [illegible] D1 [illegible] D1 [illegible] (also) [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] (for the post half) —(l 130) Ś1 N1 D1 [illegible] (metri causa), N2 [illegible] D1 [illegible] (for [illegible]) —(l 131) D1 [illegible] —(l 132) [illegible] —(l 133) [illegible] —(l 133) D1 [illegible] (for the post half) [illegible]

—After l 134 D1 reads l 137–138 —Ś1 D1 om (hapl) l 135–136 —(l 135) D2.3 [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the post half) —(l 136) [illegible] (for the post half) —(l 137) Ś1 N1 D2.3 [illegible] —(l 138) D1 [illegible] (for the post half) —(l 140) Ś1 D1 [illegible] —(l 141) M1 [illegible] D2.3 [illegible] (for [illegible]) —(l 143) [illegible] —(l 144) [illegible] —For l 145–149, cf [illegible] —(l 145) D1 [illegible] —(l 147) D1 [illegible] —For l 151–152, cf [illegible] —(l 150) [illegible] —(l 153) [illegible] —(l 154) [illegible] —(l 155) [illegible]

13

Before 2 31 Ś1 Ñ V1 B D1-7 (D3 miss ng) M4 ins

प्रागच्छन्नागते रामे सभार्ये सहलक्ष्मणे ।
तदनन्तरमेवार्तो विलापाकुलो नृपः ।
हन्तासि ममामित्र सकामा भव कैकयि ।
मृते मयि गते रामे वनं मनुजपुंगवे ।
त्यजामि भरत त्वां च जीवितं चेदमात्मनः । [5]
प्रशाधि विधवा राज्यं निर्घृणे रहिता मया ।
अहं विहीनो रामेण त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
न भविष्यामि ते पापे भूयोऽप्येव वशानुगः ।
येन नश्यसे मूढे किं सार्थयसेऽशुभम् ।
मम जीवितनाशाय वरयेदं मतमीदृशम् । [10]
अरण्यं भजता रामो भरतश्चाभिषिच्यताम् ।
इति कस्मान्मतं पापे मोघाशस्य दुरात्मन ।
बालो ह्यसौ कथं राज्यं भरतः कारयिष्यति ।
ज्येष्ठे तिष्ठति राज्यार्हे रामे राजीवलोचने ।
अज्ञाता कालरात्रीव भार्यारूपेण कैकयि । [15]
कथं त्वं क्षीणपुण्येन मयोढा मन्दबुद्धिना ।
व्याली घोरविषेव त्वं मयाबुद्ध्या निषेविता ।
यया दग्धो वियुज्येऽहं प्राणैरिष्टैः सुतेन च ।
स्त्रीणां धिगस्त्वनार्याणां कृतघ्नानां विशेषतः ।
घ्नन्ति प्रसभं भर्तॄन् या लुब्धा धनतृष्णया । [20]
निर्घृणे निरनुक्रोशे कीदृशं हृदयं तव ।
शरणागतं याचमानं यन्मां त्वं त्यक्तुमिच्छसि ।
मा गमस्तेन लोकं त्वं परोऽप्येष सुखावहः ।
यन्मां प्रियेण पुत्रेण वियोजयसि दुःखितम् ।
उचितः शिबिकायाने रथयाने च मे सुतः । [25]
कान्तारवनदुर्गाणि कथं पद्भ्यां गमिष्यति ।
स्वादूनामन्नपानानामुचितोऽयं ममात्मजः ।
सुकुमारो विलासी च मृष्टाभरणभूषितः ।
कटुतिक्तकषायाणि मूलानि च फलानि च ।

13

(l 1) Ś1 D4-7 M4 प्रागेवा (D7 °व) गते V1 प्राप्यस्थानगते, D1 हास्थानागते D3 पाद्वारे च स्थिते (for प्रागच्छन्नागते) —(l 2) Ś1 D6 ततन्तरम्, V1 तदनंतरम् (hypm) (for तदनन्तरम्) V1 D1 2 4 6 7 M4 [आ]तुरो (for [आ]कुलो) —(l 3) D1 4 5 7 ममामित्रि (for °त्र) Ś1 D2 (before corr) 3 6 कैकयी, B1 4 केकयि B3 (inf lin also) तव कैकयि दोषज, M4 सकामा सुखिनी भव (for the post half) —(l 4) D4 6 7 transp गते and वन —(l 5) D3 त्वह (for त्वां च) B4 D4 7 [इ]दम् (for [इ]दम्) D3 आत्मन प्रियजीवित (for the post half) — Ś1 om (hapl) l 6-7 D2 reads l 6-7 in marg —(l 6) N1 B1 3 4 प्रशाधि, V1 D1 2 मुहूर्तेन (for प्रशाधि) V1 विधिय, B1 D6 विधवे D1 विधवाद्, D7 विधिवद् (for विधवा) N1 illeg from वि up to ध्य V1 निघृणा (for निर्घृणे) B1 निरपत्ये (for रहिता मया) —(l 7) N1 B1 D4 7 M4 हि हीनो (D2 हा) ये D3 हि हीनो, D4 हीनोऽपि (for विहीनो) D2 त्यक्त D4 त्यक्तो M4 त्यक्त (for त्यक्त्वा) D1 जीवितुम् (for °तम्) —(l 8) B2 भविष्यसि D4 6 7 भविष्यामि न (by transp) V1 B4 (before corr) D4 7 पापो (for पापे) V1 भूय एव B1 भूयोऽप्येव D5 °पोऽव (for भूयोऽप्येव) D2 वशानुगा —(l 9) D6 तेन (for येन) V1 संश्रयसे (for नश्यसे) Ñ1 V1 B1 3 D1 2 4 7 कि M4 के (for किं) V1 समर्थयसे B2 °यसे M4 °यसे G (ed) समर्थयसे (for सार्थयसे) N1 D1 4 5 7 [ऽ]शुभे (for °शुभम्) B1 कार्यमत्यर्थं मे शुभे (for the post half) —(l 10) V1 D1 1 मज्जीवित (D2 °त्त) विनाशाय (for the prior half) V1 D2 1 [ए]तद् (for [इ]दं) D2 मत्कृते (for मतम्) —(l 11) V1 अवश्य (for अरण्य) Ś1 V1 D2 5 6 M4 भजतां (for भजता) Ñ1 B वा, D4 7 तु (for च) —(l 12) D4 7 कृत (for मत) V1 D1 2 4 7 पापे (for पाप) Ś1 D6 महाशाय (for मोघाशस्य) D6 damaged from घा in मोघाशस्य up to ति in निष्ठन्ति in l 14 N1 illeg for दुरात्मन M4 मोहं वरय महामन (for the post half) —(l 13) B1 बाले (for बालो) Ś1 D6 [°]पि D4 6 7 तु, M3 तु (for हि) Ñ1 V1 D1 6 M4 पालयिष्यति (for कार°) —(l 14) B1 3 राज्यार्हे (for रा ज्या°) —(l 15) Ñ2 अनाते (for °ता) V1 D1 2 4 6 7 M4 कालरात्रीव विधि (D5 M4 °हि) ना (for the prior half) B1 4 कर्कशे —(l 16) B1 reads the post half in marg V1 पापबुद्धिना (for म °°) —(l 17) Ñ1 B1-3 D1 6 [अ]बुद्ध्या, B4 [अ]ज्ञानात् (for [अ]बुद्ध्या) Ñ1 V1 D2 4 तु सेविता V2 त्वरोविता D1 7 [अ]नुसेविता (for निषेविता) M4 मया समनुसेविता (for the post half) —(l 18) Ś1 D6 त्वया Ñ2 यस्य D2 मया (for यया) D4 5 7 दुष्टो (for दग्धो) N1 B1 3 D4 6 7 वियो (D4 °मो) क्ष्येद्, Ñ2 B4 वियोक्ष्येह V1 वियोक्ष्यामि D1 2 M4 वियो (M4 °मो) क्ष्यामि (for वियुज्येऽहं) —(l 19) D6 धिगस्तु (for धिगस्तु) Ñ B2-4 D2 M4 कृतघ्नीनां (for °घ्नानां) —(l 20) D5 यान्ति (subm) (for प्रसभं) Ś1 गुणान् B1 भ्रातॄन् (for भर्तॄन्) D2 बालार्थात्, D4 7 विलुब्धा, D5 reads लुब्धा in marg (for या लुब्धा) Ś1 D6 राज्यकाम्यया V1 D1 2 4 6 7 M4 धनतृष्णया (for °काङ्क्षया) —(l 21) Ś1 (before corr) D4 7 निर्घृणे निरनुक्रोशे (for the prior half) D6 7 कैकयि (for कीदृशं) —(l 22) Prior half hypm Ś1 B2 D6 यस्मात् D7 यन्मां त्वं M4 या मां त्वं (for यन्मां त्वं) V1 B4 अर्हसि (for इच्छसि) —(l 23) Ś1 D6 मास (for मा गम्) V1 D1 2 4 6 7 M4 नूनं ते मातृ (V1 नालि) ते लो (V1 गो) क (for the prior half) Ś1 D6 यातु V1 D2 3 याय D1 याम D4 7 M4 [ऽ]प्य (M4 पा) (for स्थेय) —(l 25) B4 उचित D4 7 शिबिकायाने (for °यान) V1 D1 1 गजयान, D4 7 रथयान (for °यान) —(l 26) V1 D2 दुर्गेषु (for °दुर्गाणि) D1 कान्तारे वनदुर्गेषु (for the prior half) V2 चरिष्यति (for गमि°)

14

Before 2 32, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S ins :

तते निर्धूय सहसा शिरो निःश्वस्य चासकृत् ।
पाणि पाणौ विनिष्पिष्य दन्तान्कटकटाय्य च ।
लोचने कोपसंरक्ते वर्णं पूर्वं चित जहत् ।
कोपाभिभूत सहसा संतापमशुभं गत ।
मन समीक्षमाणश्च सूतो दशरथस्य स ।   [5]
कम्पयन्निव कैकय्या हृदय वाक्शरै शितै ।
वाक्यवज्रैरनुपमैर्निर्भिन्दन्निव चाशुगै ।
कैकय्या सर्वमर्माणि सुमन्त्र प्रत्यभाषत ।
यस्यास्तव पतिस्त्यक्तो राजा दशरथ स्वयम् ।
भर्ता सर्वस्य जगत स्थावरस्य चरस्य च ।   [10]
न ह्यकार्यतम किंचित्तव देवीह विद्यते ।
पतिघ्नीं त्वामह मन्ये कुलघ्नीमपि चान्तत ।
यन्महेन्द्रमिवाजय्य दुष्प्रकम्प्यमिवाचलम् ।
महोदधिमिवाक्षोभ्य संतापयसि कर्मभि ।
मावमस्था दशरथ भर्तार वरद पतिम् ।   [15]
भर्तुरिच्छा हि नारीणा पुत्रकोट्या विशिष्यते ।
यथावयो हि राज्यानि प्राप्नुवन्ति नृपक्षये ।
इक्ष्वाकुकुलनाथेऽस्मिस्तल्लोपयितुमिच्छसि ।
राजा भवतु ते पुत्रो भरत शास्तु मेदिनीम् ।
वय तत्र गमिष्यामो यत्र रामो गमिष्यति ।   [20]
न हि ते विषये कश्चिद्ब्राह्मणो वस्तुमर्हति ।
तादृश त्वममर्यादमद्य कर्म चिकीर्षसि ।
नून सर्वे गमिष्यामो मार्गं रामनिषेवितम् ।
त्यक्ता या बान्धवै सर्वैर्ब्राह्मणै साधुभि सदा ।
का प्रीती राज्यलाभेन तव देवि भविष्यति ।   [25]
तादृश त्वममर्याद कर्म कर्तुं चिकीर्षसि ।
आश्चर्यमिव पश्यामि यस्यास्ते वृत्तमीदृशम् ।
आचरन्त्या न विवृता सद्यो भवति मेदिनी ।
महाब्रह्मर्षिसृष्टा वा ज्वलन्तो भीमदर्शना ।
धिग्वाग्दण्डा न हिंसन्ति रामप्रव्राजने स्थिताम् । [30]
आम्र छित्त्वा कुठारेण निम्ब परिचरेत्तु य ।
यश्चैन पयसा सिञ्चेन्नैवास्य मधुरो भवेत् ।

S1 B4 D6 मेत्य V1 D1 2 M1 श्रुय (for मेत्य) V2 भुजावंगाणन ND1 5 7 श्रीमा सुमन्त्रश्चमार्तरूप —(l 59) B4 D5 प्रविश्यमाणु M4 प्रवेश्यना राम (for प्रवेश्यतामातु) M4 स त (for स तदा) —(l 60) V1 D1 2 (all with hiatus) उवाच तु स्वन् (D5 दुहुन) D1 तदाभ्यवादगु (for तदाभ्यवादयत्) N1 सुमन्त्रोऽस्वय* त रू लन D4 5 2 M4 सुमन्त्रोऽस्यस्वस्तुदसि (D5 °दुहानि)नि (M4 °चे) Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 BD1 2 4-7 दशरथविलाप —*Sarga no* (figures words or both) V3 D6 om Ś1 D2 37 V2 B1 2 4 33 V1 35 B3 32 D1 90 D4 7 38 D5 41 M1 34 —After colophon D5 concludes with रामाय नमो नम

14

Dm1 begins with श्री —(l 1) Dd1 Dm1 S (except M4) निश्वस्य M4 transp निर्धूय and निश्वस्य —(l 2) Dg1 पाणिनाऽऽ, TG2 पाणौ पाणि (by transp) Dg1 T2 M1 निष्पीड्य (for निष्पिष्य) M4 पाणिना पाणिमाहत्य (for the prior half) TG M1-3 4 (*inf lin sec m* also) कटकटाय्य —(l 3) Dg1 -रायुक्ते (for -संरक्ते) M4 नेत्राभ्या कोपरक्ताभ्या (for the prior half) Dg1 T1 पूर्वोदित M2 पूर्वोचित (for पूर्वोचित) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 G2 जहत् M4 जहौ (for जहत्) —(l 5) M4 पुन (for मन) Dg1 T2 G2 समीक्ष्यमाणश्च (T2 °मीक्ष्य) G1 M4 °णस्तु G2 दूतो (for सूतो) Dg1 Dt1 T2 G1 च, M4 ह (for स) —(l 6) M4 शरै (for शितै) —(l 7) T2 अनुगैर् (for °पमैर्) G1 भिन्दन्. Dt1 T1 G2 [अ]तुलै (for [अ]नुपमै) —For l 7, M4 subst

वज्रोपमै सुमन्त्र्य कुठीरै परिपीड्यन् ।

—(l 8) M4 तत्र स (for कैकेय्या) Dm1 कर्माणि (for -म°) T2 damaged after त up to l 9 —(l 9) M4 यस्मात्त्वया परित्यक्त (for the prior half) —(l 10) Dd1 धर्ता (for भर्ता) M4 कुलस्य (for जगत) G2 [अ]चरस्य (for चरस्य) —(l 11) G1 [अ]कार्यमति, M4 [अ]कार्यमन (for [अ]कार्यतम) M4 न च कार्यतर देवि (for the prior half) M4 न च किंचन (for तव देवीह) —(l 12) Dg1 पतिघ्ने (for °घ्नीं) Dg1 कुलघ्नम् (for °घ्नीम्) —(l 13) Dg1 य M4 या (for यन्) Dg1 [अ]जेय M4 [अ]साध्य (for [अ]जय्य) Dg1 M4 दुष्प्रकम्प (M4 °प्य)म् G1 निष्पकम्पम् —(l 15) T1 2 G2 M3 परम M4 दयित (for वरद) —(l 16) M4 भर्तुरिच्छाला (for भर्तुरिच्छा) —(l 17) M4 यथान्योन्य (for यथाव°) M4 नृपोत्तमा (for नृपक्षये) —(l 18) M3 तु M4 त्व (for तत्) —(l 19) M4 राम (for राजा) M4 राजा शास्तु च (for भरत शास्तु) —(l 20) M4 सर्वे (for तत्र) —M4 reads l 21 after l 25 —(l 21) Dt1 T1 2 G1 च (*for* हि) G2 मे (*for* ते) G1 M4 कश्चिदपि (for कश्चिद्ब्रा°) —After l 21 Dm1 ins while M4 ins after l 20

अयोध्यावासिन पौरा ये च जानपदा जना ।

—Dm1 M4 om l 22 —(l 22) G1 ईदृश (for ता°) *Dt1 Dd1 करिष्यसि (for चिकीर्षसि)* —Dg1 Dt1 Dd1 S (except M4) om (hapl) l 23–26 —(l 23) M4 गमिष्यति —(l 25) M4 राज्यलोभेन —(l 26) M4 यादृशमनर्हत्वादि (for the prior half) —(l 28) Dm1 T(भवतु (for °ति) —(l 29) Dg1 T महर्षिशुष्मा वा D महर्षिभि सृष्टा (for °सृष्टा वा) —(l 30) M4 ये त्वा (for धिग्वाग्) Dg1 Dd1 विहिंसन्ति T2 निहिंसन्ति, G1 2 [अ]भिहिंसन्ति M4 न हिंसन्ति (for न हिंसन्ति) M4 धिग्वाग्दण्डा हिमा (for the prior half) T2 प्राव्राजने G2 गतां (for स्थिताम्) —(l 31) Dt1 क (for य) —(l 32) Dd1 य एन T M4 यश्चैन Dm1 नैवास्य M4 नैवात्मो (for °वास्य) —(l 33]

माभिजात्यं हि ते मन्ये यथा मातुस्तथैव च ।
न हि निम्बात्स्रवेत्क्षौद्रं लोके निगदितं वचः ।
तव मातुरसद्ग्राहं विद्म पूर्वं यथा श्रुतम् । [35]
पितुस्ते वरदः कश्चिद्ददौ वरमनुत्तमम् ।
सर्वभूतरुतं तस्मात्संजज्ञे वसुधाधिप ।
तेन तिर्यग्गतानां च भूतानां विदितं वचः ।
ततो जृम्भस्य शयने विरुताद्भूरिवर्चसः ।
पितुस्ते विदितो भावः स तत्र बहुधाहसत् । [40]
तत्र ते जननी क्रुद्धा मृत्युपाशमभीप्सती ।
हासं ते नृपते सौम्य जिज्ञासामीति चाब्रवीत् ।
नृपश्चोवाच तां देवीं देवि शंसामि ते यदि ।
ततो मे मरणं सद्यो भविष्यति न संशयः ।
माता ते पितरं देवि ततः केकयमब्रवीत् । [45]
शंस मे जीव वा मा वा न मामपहसिष्यसि ।
प्रियया च तथोक्तः सन्केकयः पृथिवीपतिः ।
तस्मै तं वरदायार्थं कथयामास तत्त्वतः ।
ततः स वरदः साधू राजानं प्रत्यभाषत ।
म्रियतां ध्वंसतां चेयं मा कृथास्त्वं महीपते । [50]
स तच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रसन्नमनसो नृपः ।
मातरं ते निरस्याशु विजहार कुबेरवत् ।
तथा त्वमपि राजानं दुर्जनाचरिते पथि ।
असद्ग्राहमिमं मोहात्कुरुषे पापदर्शिनी ।
सत्यश्चाद्य प्रवादोऽयं लौकिकः प्रतिभाति मा । [55]
पितॄन्समनुजायन्ते नरा मातरमङ्गनाः ।
नैवं भव गृहाणेदं यदाह वसुधाधिपः ।
भर्तुरिच्छामुपास्येह जनस्यास्य गतिर्भव ।
मा त्वं प्रोत्साहिता पापैर्देवराजसमप्रभम् ।
भर्तारं लोकभर्तारमसद्धर्ममुपाददाः । [60]

Dg1 आभिजात्, Dm1 T3 M3 अभिजात(Dm1 °त्य) M1 अभिजातिर् (for आभिजात्य) Dd1 तु (for च) M1 पुत्रो तव यथातथ (for the post half) —(l 34) M1 निवे (for निम्बात्) Dt1 M4 भवेत् (for स्रवेत्) G3 M1 न निबात्स्रवते क्षौद्रं (for the prior half) —(l 35) Dt1 Dm1 विद्मपूर्वं T1 चेन पूर्वं G3 इह पूर्वं M4 यथातथ (for °श्रुतम्) —(l 37) M1 जानाति (for संजज्ञे) —(l 38) M1 हि रुतानां (for च भूतानां) M4 मत (for वचः) —(l 39) M4 चमत्य M1 भूमि (for भूरि) M4 विकल भूरितेनमा (for the post half) —(l 40) M4 विश्व ते विदितं देवि (for the prior half) Dg1 Dm1 हसन् T3 [अ]हसत् (meta) (for [अ]हसत्) —(l 41) M1 अमत् (for तत्र) Dg1 G1 s शमीप्सति T2 s °प्सति (for °ती) M4 मृत्युरयं शयनोत्तम (for the post half) —(l 42) M1 स्त नन् (for हास ते) —After l 42 M1 also repeats the prior half of l 42 as above —(l 43) Dt1 हास (for देवि) T3 शंसयते (for शंसामि ते) —(l 44) T1 damaged for मे —For l 42–44 M4 subst

प्रकरोत्र भुक्तायस्त्वा पार्थिव चेत्यमब्रवीत् ।
किं मां दृष्ट्वा राजेन्द्र किं हास्य भवि विचो ।
अस्मादिद्विहासस्ते शङ्का जनयतीव मे ।
एवमुक्तस्तु कैकेय तां देवीमिदमब्रवीत् ।
न त्वं हसामि वचनाणि त्वत्त शोक वरानने । [5]
मन्ये(?) नानेन विरो य यहस्मितमङ्गने ।
सवसस्वरूतनोऽस्य हास्य चानन वै रतम् ।
एवमुक्ता तु सा देवी पुनराह नराधिपम् ।
स्वरसत्वरूतज्ञानं प्रयच्छ मम पार्थिव ।
एवमुक्त प्र युवाच नेदं वरानने । [10]
उक्तोऽस्मि परेणाह वर दत्त्वा मुनिर्मिते ।
मरभूतरुतज्ञानं यदा त्वं नृपसत्तम ।
शंकारयिष्यसि यत्ना तदा ते मरणं ध्रुवम् ।

—(l 45) Dg1 Dt1 Dm1 T देवी (for देवि) Dt1 पुन (for तत) M1 केकयम् —(l 46) T3 शसने (for शंस मे) G1 M3 यत् (for न) Dg1 अवहाय यमि T3 अपहरि° (meta) (for अपहसि°) Dt1 न मा त्वं प्रहसिष्यसि (for the post half) —After l 46 M4 ins

सत्यभूतरुतज्ञान यदि चापि न शंससि ।
परकाले नृपश्रेष्ठ प्राणांस्त्यक्ष्याम्यहं तदा ।
इत्येवमुक्तः परिभूतः राजा दुःखसमन्वितः ।
चिन्तयामास धर्मात्मा विविक्तेऽहो भवेदिह ।

—(l 47) Dg1 च तथोक्तः स्त्न् M3 स तथाक्रतु —(l 48) Dg1 तु (for तं) —(l 49) Dg1 तावद् Dd1 Dm1 सोऽपि (for साधु) G1 इदमब्रवीत् (for प्रत्यभाषत) —After l 49 G1 M1 K (ed) ins (K [ed] in bracket)

यदि त्वं शंससे राजन्मरणं ते भविष्यति ।

—(l 50) Dt1 Dm1 M3 चेव T° चैत्र (for चयं) Dt1 T शवीत् (for कृथास्त्वं) M1 शनीपते —(l 51) Dm1 एतत् (for स तत्) Dg1 प्रहसमनसा —(l 52) M1 [अ]र (for [आ]शु) —(l 54) G3 इम (for इमं) M1 (after corr inf lin pr m as above) लोभात् (for मोहात्) M4 असद्ग्राह गृहीत्वा त्वं (for the prior half) Dg1 T1 M3 पापदर्शिनि G1 पापदर्शने —M1 om l 55–56 —(l 55) Dg1 सत्य वाप Dt1 Dd1 Dm1 T3 सत्य सत्र M1 सत्यश्चायं (for सत्यश्चाद्य) Dg1 Dd1 Dm1 T3 G1 M1 मा T2 मे (for मा) —(l 56) G1 समनुवर्तन्ते —(l 57) Dd1 Dm1 G1 M1 नैवा भव T2 नैव° M1 वचन तद् (for नैवं भव) G3 यथाह (for यदाह) —(l 58) T2 G1 M3 उपास्य (for उपास्य) M4 भर्तुश्छायामुपागम्य (for the prior half) —(l 59) Dg1 Dt1 T M4 मा (for मा) M3 त्वं (for त्वं) M4 पापे (for पापैर्) and वने राम प्रवेशय (for the post half) —After l 59 M4 ins

सदृशोऽमनमस्त्वोंनो धर्मज्ञस्तमनुपालिता ।

—M4 om l 60 —(l 60) Dg1 Dd1 Dt1 लोकभर्तारम् (for °भर्तारम्) Dt1 उपाद्य —(l 61) M3 प्रतिज्ञान Dm1 [अ]नघा T1 [अ]नघ (for °घ) M4 वचनं कर्तुमिच्छति (for the post half) —(l 62) Dd1 reads राजा देवि in

न हि मिथ्या प्रतिज्ञातं करिष्यति तवानघ ।
श्रीमान्दशरथो राजा देवि राजीवलोचन ।
ज्येष्ठो वदान्य कर्मण्य स्वधर्मस्यापि रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य बली रामोऽभिषिच्यताम् ।
परिवादो हि ते देवि महाल्लोके चरिष्यति । [65]
यदि रामो वनं याति विहाय पितरं नृपम् ।
स राज्यं राघवः पातु भव त्वं विगतज्वरा ।
न हि ते राघवादन्यः क्षमः पुरवरे वसन् ।
रामे हि यौवराज्यस्थे राजा दशरथो वनम् ।
प्रवेक्ष्यति महेष्वासः पूर्ववृत्तमनुस्मरन् । [70]
इति सान्त्वैश्च तीक्ष्णैश्च कैकेयीं राजसंसदि ।
सुमन्त्रः क्षोभयामास भूय एव कृताञ्जलिः ।
नैव सा क्षुभ्यते देवी न च स्म परिदूयते ।
न चास्या मुखवर्णस्य लक्ष्यते विक्रिया तदा ।

Colophon

15

After 2 33 12 Ñ1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D1 2 3 7 S (M1 om 12^d) ins (N3 D1 4 6 7 om l 1-12 D5 missing up to वैजयिम in l 15)

तां प्रेक्ष्य तु सीतायाः बध्नन्त चीरमुत्तमम् ।
अन्तःपुरगता नार्यो मुमुचुर्वारि नेत्रजम् ।
ऊचुश्च परमायत्ता रामं ज्वलिततेजसम् ।
वत्स नैवं नियुक्तेयं वनवासं मनस्विनी ।
पितुर्वाक्यानुरोधेन गतस्य विजनं वनम् । [5]
तावद्दर्शनमस्या नः सफलं भवतु प्रभो ।
लक्ष्मणेन सहायेन वनं गच्छस्व पुत्रक ।
नेयमर्हति कल्याणी वस्तुं तापसवद्वने ।
कुरु नो याचनां पुत्र सीता तिष्ठतु भामिनी ।
धर्मनित्यः स्वयं स्थातुं न हीदानीं त्वमिच्छसि । [10]
तासामेवंविधा वाचः शृण्वन्दशरथात्मजः ।
बबन्धैव तदा चीरं सीतया तुल्यशीलया ।
चीरे गृहीते तु तया समीक्ष्य नृपतेर्गुरुः ।
निवार्य सीतां कैकेयीं वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ।
अतिप्रवृत्ते दुर्मेधे कैकेयि कुलपांसनि । [15]
वञ्चयित्वा तु राजानं न प्रमाणेऽवतिष्ठसे ।
न गन्तव्यं वनं देव्या सीतया शीलवर्जिते ।
अनुष्ठास्यति रामस्य सीता प्रकृतमासनम् ।
आत्मा हि दाराः सर्वेषां दारसंग्रहवर्तिनाम् ।
आत्मेयमिति रामस्य पालयिष्यति मेदिनीम् । [20]

---

marg G3 दता (for देवि) Dm1 राजीवलोचन —(l 63) M1 धमत (for कर्मण्य) T1 स्वजनस्य (for °धर्मस्य) T G M1 4 (before corr as above) [अ]भि k(ed) षि (for [अ]भि) —(l 64) M4 जीवलोकस्य कुरु (for the prior half) Dd1 Dm1 दरि T3 G2 M1 4 महि (for री) —M4 om l 65 68 —(l 65) G3 [ऽ]भि म T1 (before corr sec m) हि मे T1 [अ]हितो (for हि ते) T3 गमिष्यति (for चरि°) —(l 67) Dt1 Dd1 Dm1 G1 सार्व —(l 68) G1 क्षम (for क्षम) Dd1 Dm1 T G3 3 M1 3 वसेत् (for वसन्) —(l 70) G3 (before corr) प्रविष्यति (for प्रवेक्ष्य°) G1 महाराम —(l 71) G1 (before corr as above) -मेव —(l 72) Dt1 Dd1 Dm1 भूय सं (Dd1 स) G3 सुतम् (for कृता°) M3 यद्वमान (for धम°) Dt1 Dd1 Dm1 कृताञ्जलि तु (for भूय एव) —(l 73) M1 3 सौ (for सा) G1 3 M1 देवि (for देवी) Dg1 सं G1 3 स (for स्म) Dt1 परिदेवते T3 मुह्यते (for °दूयते) —(l 74) Dg1 विक्रिया (by tran p) G वदा (for तदा) T3 विवर्णिता (for विक्रिया तदा) —Colophon —Sarga no (figures words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 T G M1 3 35 M1 36 —After colophon T3 concludes with श्रीरामाय नमः G M1 3 with श्रीरामाय नमः

15

G1 illeg for l 1-3 —(l 1) M1 om (hapl) up to तां (cf v 1 2 33 12) G2 वीक्ष्य M1 निरीक्ष्य (for प्रेक्ष्य तु) —(l 2) Dt1 Dd1 Dm1 T1 M4 वा (for नः) —(l 3) T1 2 G1 3 M पतमात्मा M1 राजम् (for रामं) T3 ज्वलत (for ज्वलित°) —(l 4) G1 नो Dg1 Dd1 Dm1 (after corr as above) M2 4 मा (for न) Dm1 (after corr as above) M2 4 [प]ते (for [प]त्र) Dg1 नियुक्त —(l 5) Dg1 पितु (for पितुः) Dg1 गहस्य (for गतस्य) —(l 6) M1 तव (for तावद्) T3 G3 M1 अस्माकं (for अस्या) G1 सुफल भवति —(l 8) M1 एषा न (for नेयम्) Dt1 G1 कल्याणि —(l 9) T1 M1 याचनं T1 वचनं (for याचनां) Dd1 Dm1 राम (for पुत्र) —(l 10) Dg1 धर्मे नित्यं M4 °नित्य (for धर्मो स) Dg1 G1 अपि (for इदानीं) —(l 12) Dg1 Dt1 Dm1 T1 1 2 तथा (for तदा) G2 सीताया (for सीतया) —(l 13) D 4 6 7 चीरं गृहीतं (for चीरे गृहीते) N3 D1 2 3 7 कैकेयीं Dg1 तु तथा (for तु तया) D1 गुरो —(l 15) T3 अवृत्त तु G1 अतिवृत्ते N1 D1 4 6 7 दुर्मेधे (N1 °धा D1 °धे) पदम् (for the prior half) Dt1 D3 G1 M1 वैजयि M1 transp दुर्मे and केकयि D5 resumes from वञ्चयित्वा Dg1 वञ्चयित्वा Dt1 S °यित्वा D5 °त्वा D3 °तु (for वञ्चयित्वा) —(l 16) D1 4 6 7 वञ्चयित्वा N1 D1 4 6 7 प्रमाणे [d] Dg1 न (for तु) N1 D1 4 6 7 प्रमाणे न (N1 transp) D1 h D1 1 सप्रमाणं D1 D1 1 D3 T1 [ऽ]वतिष्ठसे D1 4 6 7 °ऽवरुषे M1 °ति (for अवतिष्ठसे) —(l 17) D1 4 6 7 M1 4 5 (l 2 6) —D1 om (l 18 20) —(l 18) D1 4 6 7 अनु D1 °ता गमिष्यति (for अनुष्ठा°) D1 4 6 7 (for सीता) N1 राघवे कुरुते (for रामस्य सीता) D1 4 6 7 प्रकृतिमासनम् G1 °मानं M1 °सनम् (for प्रकृत भासनम्) —(l 20) D1 4 6 7 आत्मदारान् (for आत्मा हि दाराः) —N1 om l 21-25 —(l 21) D1 आत्मेयमिति (for अन्वते) D1 4 6 7 वैदेही (for देव्या) D1 4 6 7 सह दृष्टे किम (for the post half) —(l 22) M1 वसन्,

अथ यास्यति वैदेही वनं रामेण संगता ।
वयमप्यनुयास्यामः पुरं चेदं गमिष्यति ।
अन्तपालाश्च यास्यन्ति सदारो यत्र राघवः ।
सहोपजीव्यं राष्ट्रं च पुरं च सपरिच्छदम् ।
भरतश्च सशत्रुघ्नश्चीरवासा वनेचरः । [25]
वने वसन्तं काकुत्स्थमनुवत्स्यति पूर्वजम् ।
ततः शून्यां गतजनां वसुधां पादपैः सह ।
त्वमेका शाधि दुर्वृत्ता प्रजानामहिते स्थिता ।
न हि तद्भविता राष्ट्रं यत्र रामो न भूपतिः ।
तद्वनं भविता राष्ट्रं यत्र रामो निवत्स्यति । [30]
न ह्यदत्तां महीं पित्रा भरतः शास्तुमर्हति ।
त्वयि वा पुत्रवद्वस्तु यदि जातो महीपतेः ।
यद्यपि त्वं क्षितितलाद्गगनं चोत्पतिष्यसि ।
पितृवंशचरित्रज्ञः सोऽन्यथा न करिष्यति ।
तत्त्वया पुत्रगर्धिन्या पुत्रस्य कृतमप्रियम् । [35]
लोके हि न स विद्येत यो न राममनुव्रतः ।
द्रक्ष्यस्यद्यैव कैकेयि पशुव्यालमृगद्विजान् ।
गच्छतः सह रामेण पादपांश्च तदुन्मुखान् ।
अथोत्तमान्याभरणानि देवि
देहि स्नुषायै व्यपनीय चीरम् । [40]
न चीरमस्याः प्रविधीयतेति
न्यवारयत्तद्वसनं वसिष्ठः ।
एकस्य रामस्य वने निवास-
स्त्वया वृतः केकयराजपुत्रि ।
विभूषितेयं प्रतिकर्मनित्या [45]
वसत्वरण्ये सह राघवेण ।
यानैश्च मुख्यैः परिचारकैश्च
सुसंवृता गच्छतु राजपुत्री ।
वस्त्रैश्च सर्वैः सहितैर्विधानै-
र्नेयं वृता ते वरसंप्रदाने । [50]
तस्मिंस्तथा जल्पति विप्रमुख्ये
गुरौ नृपस्याप्रतिमप्रभावे ।
नैव स्म सीता विनिवृत्तभावा
प्रियस्य भर्तुः प्रतिकारकामा ।

Colophon

(for वयम्). T1.3 G3 अपि, T3 नत्र (for अत्र). D1.3-5.7 वय सर्वे गमिष्याम (for the prior half). D3 repeats the post. half. D3 (first time) गमिष्याम (for °ष्यति) —(l. 23) Dg1 T3 अन्तपालाश्च, D1.3-5.7 अन्तपाला गमिष्यति (for the prior half). —(l. 24) M4 राज्य (for राष्ट्र). D1.3-5.7 उपजी(D3.7 °से)विजनश्चैव (for the prior half). D1.3-5.7 राष्ट्र (for पुर). Dg1 तस्य (for च स-). —(l. 25) D3 चैव शत्रुघ्न, M4 सहस° (for च सशत्रुघ्न). —(l. 26) Dg1 वसति, D3 M4 चरत (for वसन्त) Ñ1 D1.3-5.7 T3 M1.4 अनुसरस्यति (for °वत्स्यति). D1 राघव (for पूर्वजम्). —(l. 27) M3 तत्र (for तत) D1.3-5.7 -भवनां (for -जनां). —(l. 28) Ñ1 Dm1 D1.3-5.7 M4 दुष्टे (for दुर्वृत्ता). Dd1 G1 रता (for स्थिता). —(l. 29) T1.2 G3 राज्य (for राष्ट्र). D1 om. (hapl.) from यत्र रामो up to राष्ट्र in l. 30. Ñ1 D3-5.7 भूमिप (for भूपति). —Dg1 reads l. 30 in marg. —(l. 30) Ñ1 D1.4.5.7 M4 यत्र वत्स्य(Ñ1 वास्य)ति राघव, D3 यत्र ****: (for the post. half). —(l. 31) Ñ1 D1.3.5.7 न हि पित्रा विना भूमि (for the prior half) Ñ1 लब्धुम् (for शास्तुम्). Dt1 इच्छति (for अर्हति). —(l. 32) D1 अपि (for त्वयि). D1.7 वर्तु (for वस्तु). Ñ1 D1.3-5.7 पुत्रो, Dg1 (after corr. as above) रामो (for जातो). —(l. 33) Dd1 G3 [उ]त्पतिष्यसि —For l. 33, Ñ1 D1.3-5.7 subst.:

यद्यपीदं कृतं पापं त्वया पुत्रस्य कारणात् ।

[D1.3 त्वया पापं कृतं (by transp.).]

—(l. 34) T3 नृपवंश-, M3 °वंशे (for पितृवंश-). D1.3.5 -चरित्र च, D4.7 -[अ]भिरत च (for -चरित्रज्ञः). Dg1 सोऽन्यथा कर्तुमर्हति (for the post. half). —(l. 35) Dg1 D1.3-5 T3 G3 M3.4 पुत्रगृ(D4.5 G3 M3.4 द्धि)न्या. —(l. 36) Ñ1 T1.2 हि स, Dt1 Dd1 D3.7 स हि (by transp.), D3 हीन; M3 स हि (for हि न). Ñ1 T1.2 M2 न (for स) D3.5 अनुव्र (D3 °श्र)जेत्; D7 °त (for अनुव्रत°). —(l. 37) Dt1 D1.3 द्रक्ष्यसे (for द्रक्ष्यसि). Ñ1 D1.3 दुर्वृत्ते; Dm1 G1 °गी (for कैकेयि). D5 द्रक्ष्यसेव सुदुर्वृत्ते (for the prior half). Ñ1 D1.5 व्याघ्र; D3 om. (for पशु-). Dg1 -व्याघ्र (for -व्याल-). —For l. 37, D1.7 subst.:

पश्यसे नैव दुर्वृत्ते सीतया लक्ष्मणेन च ।

—(l. 38) D1.7 रामस्य (for रामेण). Ñ1 सदोन्मुखान्, D1 तथो°; D3 [अ]पि तन्मु°, M4 तनो मु° (for तदुन्मुखान्). —(l. 39) Ñ1 तदा, D1 तथा, D5.7 ततो (for अथ). D1.3-5.7 दे(D1 दि)व्ये, T3 देहि, G3 देवी, M4 तस्य (for देवि). —(l. 40) Ñ1 D1.3-5.7 दत्वा, T3 दे°ि (for देहि). D7 चीरे (for चीरम्) M4 देहि स्नुषायै विनयाशु चीर. —(l. 41) G3 M3 मा (for न). M4 प्रविधीयते तु —(l. 42) Dg1 वचन, M4 व्यसन (for वसन) —For l. 41-42, Ñ1 D1.3-5.7 subst.

चीरं न युक्तं परिधातुमस्या
निवारयामास तदा वसिष्ठ ।

[(l. 1) D5 चिरं नियुक्त. —(l. 2) D4 (before corr.) विशिष्ट (for वसि°).]

—(l. 44) Dt1 D3.4 कैक(D3 °के)यराजपुत्रि, D1.4 कैकेयि राजपुत्रि —D4 om. (hapl.) l. 45-48. —(l. 45) M3 रति (for प्रति-) D1.3.5.7 युक्ता (for नित्या). —(l. 47) G3 परिचारकैश्च —(l. 48) G3 राजपुत्रि (for °त्री). —(l. 49) D1.3 विहितैश्च, D4.5.7 विविधैश्च, M4 सहिता (for सहितैश्च). D5 विमानैश्च; T3 वितानैश्च (for विधानै°). —(l. 50) G3 न स- (for नेयं) Ñ1 कृता वै, G1 प्रदत्ते (for वृता ते). —(l. 51) D7 स्वथा, M4 तदा (for तथा). —(l. 54) D1.7 प्रिया हि (for प्रियस्य). Ñ1 D1.3-5.7 नित्य(D7 त्य) (for भर्तुः). D1.3-5.7 प्रतिकर्तुकामा (D3 °काम), T3 प्रिय°, M4 स्वनुवृत्ति° (for प्रतिकारकामा).

16

Ś1 D4-7 ins. after 1086*, Ñ2 V1 BD1 3 M4 ins after 1086*:

> तत्र सन्दिष्टस्तस्य रामस्य महात्मन ।
> लक्ष्मणोऽन्तरमासाद्य सूत वचनमब्रवीत् ।
> कैकेयीं प्रति संरब्धो निःश्वसन्भ्रुकुटीमुख ।
> समर्थितकथा [illegible] वसुधाम[illegible]कल्पयत् ।
> मत्सादि [illegible] वक्तव्यो भवता नृप । [5]
> प्रणाम शिरसा कृत्वा बहुमानात्पुनः पुनः ।
> केनायमपराधेन राघवो धर्मवत्सल ।
> गुणश्रेष्ठो मम ज्येष्ठस्त्वया भ्राता विवासित ।
> सर्वथा भवता कार्यं कैकेयीं परिरक्षता ।
> गुरुत्व च प्रशोभ्य च सुमहद्दुष्कृतं कृतम् । [10]
> कैकेय्या वचनं श्रुत्वा नृशंसाया सुदारुणम् ।
> पक्षीव बद्धं [illegible] पुन [illegible] राम [illegible]
> प्रशान्तश्चार्यशीलेन सर्वभूतप्रियवद ।
> राम [illegible] [illegible]ऽय मद्व मन्मथा ।
> पितृपैतामहं राज्यं प्रतिज्ञा परिरक्षता । [15]
> सीतेन चानुगाद[illegible] सर्वाः [illegible] ।
> न [illegible] सदा [illegible] विना सुखम् ।
> कीर्तिर्येन भवता गुणवन्त विशेषत ।
> यस्य येन [illegible] यशो धर्मं च रक्षता ।
> तदर्[illegible]म[illegible]थैदानीं[illegible]तम् । [20]
> पिता यदपि कर्तव्य यशो धर्मं च रक्षता ।
> अनुरूप च युक्त च न तथा तदनुष्ठितम् ।
> तदस्मा[illegible] सह पार्थिव ।
> [illegible] साधु [illegible] धारयेत् ।
> [illegible] हि महात्मानो महाभागा नरर्षभा । [25]
> परितापं [illegible] प्रेक्ष्य [illegible] हृदय [illegible] ।
> [illegible] मासमक्रुद्ध [illegible] ।
> विनिश्वसन्सदीनश्च [illegible] [illegible]ऽनुगम् ।
> लक्ष्मणोऽयमतिक्रुद्ध सुमन्त्र यदभाषत ।
> पश्य सत्र [illegible] भवता वसुधाधिप । [30]

Colophon Ś1 Ñ V1 B (V1 missing) D1-4 M4 om —*Kanda name* Dg1 om —*Sarga no* (figures, words or both) Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) 37 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G M1 2 with श्रीरामाय नम

16

Ś1 begins with ॐ ॐ —(l. 3) Ñ3 V3 B [illegible] (for संरब्धो) Ñ2 V2 B2 3 D2 5 7 M4 [illegible] Ñ2 V3 [illegible], B4 D3 4 5 7 [illegible] (for [illegible]) B2 (*inf lin*) [illegible] (for मुख) —(l. 4) Ñ2 V3 B D1 M4 [illegible] (B1 2 M4 °[illegible] B3 °[illegible] B4 °[illegible]) D3 °[illegible], D1 °[illegible] G(ed) °[illegible] (for [illegible]) —(l. 5) Ś1 [illegible] V1 D3 [illegible] (for भवता) —(l. 7) D1 [illegible] (*for* राघवो) —(l. 8) B1 4 [illegible] M4 [illegible] (*for* मम) D4 5 7 [illegible] (D4 °[illegible]) D1 [illegible] (for the prior half) Ś1 D4 5 7 [illegible] (for त्वया) D1 [illegible] (for भ्राता) D3 [illegible] (for [illegible]) —(l. 9) Ś1 D4 6 1 [illegible] Ñ1 [illegible] V1 D1 3 4 [illegible] (for कार्यं) B1 4 D1-5 M4 [illegible](D3 [illegible])[illegible] D4 5 7 [illegible] —(l. 10) B1 3 D3 [illegible] M4 [illegible] (for [illegible]) —(l. 11) B1 [illegible] (for the prior half) —(l. 12) B2 (m also as above) [illegible], D3 (before corr [illegible]) [illegible], D2 [illegible] (for [illegible]) Ś1 D1-4 M4 [illegible] (for the prior half) B1 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] (subrs) —(l. 13) D1 [illegible] (for [illegible]) Ñ2 B1 3 [illegible] (for [illegible]) D3 [illegible] D4 5 [illegible] (D4 [illegible]) [illegible] (for the post. half) —(l. 14) Ś1 V1 D1-4 [illegible] (for [illegible]).—After l. 14, B3 ins.:

> [illegible]

—(l. 15) D3 [illegible] B1 [illegible] (for राज्य). V1 [illegible] (for प्रतिज्ञा) V3 (before corr) B1 4 D7 [illegible], B3 D5 [illegible](D6 °[illegible])[illegible] D1 M4 [illegible](M4 °[illegible])[illegible] —Ś1 om l. 16–17 —(l. 16) D1 5 [illegible] M4 [illegible] (for [illegible]) V3 [illegible] D2 4-7 [illegible] (D4 7 [illegible]) [illegible] (for the prior half) B1 [illegible], D3 [illegible] (for [illegible]) V2 D1 3 M4 [illegible](V1 [illegible]) [illegible] (for the post half) —(l. 17) D4-7 [illegible] (for the prior half) —B1 om l. 18 —(l. 18) B2 (gloss) [illegible] (for [illegible]) M4 [illegible] (for भवता) Ś1 D4 6 [illegible] (D3 [illegible]) D4 7 [illegible] (for the prior half) Ś1 D4 6 om (l. 19) l. 20–21 —(l. 20) V2 B3 [illegible] B1 [illegible] (for [illegible]) D5 [illegible] —(l. 21) V1 [illegible] D3 [illegible] (for [illegible]) —(l. 22) B1 [illegible] (for [illegible]) V3 D1 M4 [illegible] (for [illegible]) D3 [illegible] (for the post half) —(l. 23) D3 [illegible] M4 [illegible] (*for* [illegible]) M4 [illegible] (for [illegible]) —(l. 24) V2 D1 3 M4 [illegible] (for the prior half) Ś1 D4-7 [illegible] B2 sec m [illegible] (gloss) [illegible] D3 [illegible] D4 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] D2 [illegible] (for [illegible]) —(l. 25) V1 D3 transp [illegible] and [illegible] Ś1 D4 6 7 D3 [illegible]) —(l. 26) B1 [illegible] (for the prior half) Ś1 V1 D4 6 [illegible], M4 [illegible] (for [illegible]) Ś1 V2 D1-3 6 M4 [illegible] (D3 °[illegible]), Ñ1 [illegible] (by transp) (for [illegible]) —(l. 27) Ś1 V1 D4-6 M4 [illegible], D3 [illegible], D4 7 °[illegible] (for [illegible]). M4 [illegible] (for [illegible]). D1 [illegible] (for [illegible]) —(l. 28) D4 (by corr) [illegible] (for [illegible]) D1 [illegible] —(l. 29) Ś1 V2 D1-3 5 6 M4 [illegible] (D4 °[illegible]. D3 [illegible] (for [illegible]). D4 5 7 [illegible] (D3 [illegible]) [illegible] (for the post. half).—(l. 30) B1 [illegible]

पुत्रः कालयैर्दे च मन्मथाय तु नित ।
सहसा पतितं पुत्रा त्वमद्य हि जीवितम् ।
मृगप्र पार्श्वे तस्माद वाक्यान महीतले ।
विविधान्यनुजीवय हि न वद्वान्यनुजीवित ।
न धान्यान्य तत्रावद्वलतलताप्रतर्पणदि । [35]
सत्यपाशेन संयद्ध महात्मा स सुव्रत ।
वैर यथा परद् नर विना स स तु मोहित ।
सो वा तत्त्वान्युद्भवन मत्यर्थित ।
विषण्णाहृत्यगतो महात्मनोऽपमर्दित ।
वाक्य जिह्निय न भूयः परिहार्य त्वया तु तत् । [40]
सर्वमेव प्रियं वाक्य क्रियतां मुनिभि सदा ।
अभिवादनदृष्ट्य च पाणे पुण्यो शति ।

Colophon

17

Śi Dr (–) ins after 2 46 77, Ñ V1 B Dr M ins before 1109*

चित्रमाल्याम्बरधरां दिवाई प्रमदिष्यति ।
अथ कोकमानो तु पुत्रो यत्र तां दिशम् ।
समागृह्य यत्नाशा तीर्थया सह लक्ष्मण् ।
अद्रष्टुं यातो गता या भ्रातरौ पार्थिवात्मजौ ।
गुह सुमन्त्र मय्यहो श्वयतश तत पुन । [5]
नानाविहगसंघुष्टे वने नद्यवगाहनात् ।
सुपुष्पितां दृश्यमिदं वाक्यममुत्तम् ।
मुहूर्तमथ गत्वा तौ भ्रातरौ हि महात्मनौ ।
अयोध्यमार्गेण वटमासाद तस्थतु ।
ता च तत्र समासीनौ नातिदूरे ऽभ्यपद्यताम् । [10]

(for तत्र) Dr [illegible] Dr [illegible] —After l 30 Dr ins

[illegible] निर्वर्त्य वर्त्य वत्[illegible] ।

—Dr om (l 31?) l 31 33 —(l 31) B1 वक्ष्यामि (for वैदी) B1 सर्वमात्मानम् M1 म[illegible] (for मद्रात्मान) Śi Dr [illegible] V1 Dr [illegible] —(l 32) B1 च B1 न (for हि) Śi Dr [illegible] V1 B1 Dr M1 [illegible] —(l 33) Dr ह (for न) Śi Dr [illegible] (for the post half) —(l 34) Śi Dr [illegible] V1 Dr [illegible] M1 [illegible] Śi V1 Dr [illegible] Dr [illegible] Dr [illegible] (for the post half) Dr [illegible] —(l 35) Śi V1 Dr M1 [illegible] (for the prior half) Dr [illegible] (for [illegible]) Ś1 V1 Dr M1 पृथिवीपति —(l 36) Śi V1 Dr [illegible] Śi Dr [illegible] B1 संरुध (for संरुद्ध) Śi Dr [illegible] (for तत्र) —After l 36 Dr ins

[illegible] विवरे सर्व राजा वै कि कथित ।

—(l 37) Śi Dr [illegible] B1 (m also) [illegible] (for तु तु) Dr [illegible] (for the post half) —(l 38) B1 [illegible] Dr [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible] Dr [illegible] Dr [illegible] M1 [illegible] (for the post half) —(l 39) V1 Dr M1 [illegible] (for [illegible]) Dr [illegible] Dr [illegible] (for [illegible]) Śi Dr [illegible] Dr [illegible] (for the prior half) V1 [illegible] (for [illegible]) —(l 40) Śi Dr [illegible] V1 [illegible] M1 [illegible] (for वाक्य) B1 [illegible] Dr [illegible] (for [illegible]) V1 M1 तु मुनिभि B1 [illegible] Dr तु मृते Dr त्वया न तत् (for त्वया तु तत्) —(l 41) Śi Dr [illegible] V1 Dr M1 [illegible] (M1 [illegible]) V1 [illegible] M1 [illegible] (for क्रिया) —(l 42) Dr M1 पूर्वं तु Dr शील तु (for पूर्वे च) —After l 42 Śi Dr ins

[illegible] विचार्य मृगापु [illegible] ।
[illegible] हि [illegible] ।

[(l 1) Dr [illegible] —(l 2) Dr [illegible] Dr [illegible] Dr तु (for हि)]

Colophon Dr om —Sarga name Śi Ñ V1 B Dr [illegible] —Sarga no (figures words or both) Śi 54 Ñ B1 49 V1 Dr 51 B1 39 B1 48 Dr 101 Dr 53 M1 50 —After colophon Dr concludes with राजा [illegible]

17

B1 Dr M1 om l 1 —(l 2) M1 (see m as above) [illegible] —For l 2 Śi Dr subst

[illegible] तु [illegible] ।

[Śi Dr [illegible] (Dr [illegible]) [illegible] (for the prior half) Dr [illegible] Dr [illegible] (for [illegible])] —(l 3) V1 Dr [illegible] (by transp) —(l 4) B1 Dr [illegible] Śi [illegible] B1 [illegible] M1 [illegible] (for [illegible]) G(ed) [illegible] (for the prior half) Śi Dr M1 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) Śi Dr [illegible] (Dr [illegible]) Dr [illegible] (for [illegible]) Dr [illegible] (for [illegible]) Śi [illegible] Ñ B1 [illegible] B1 [illegible] (by transp) (for [illegible]) —For l 5 V1 Dr M1 subst

[illegible] ।

—V1 Dr M1 transp l 6 and 7 —(l 6) Dr विहग (for विहग) Dr [illegible] Dr [illegible] (for [illegible]) Dr नानाविहग [illegible] (for the prior half) V1 [illegible] Dr M1 [illegible] (Dr [illegible]) Ñ B [illegible] (for the post half) —(l 7) Dr [illegible] Dr [illegible] (for the prior half) Ñ B1 Dr विहग (for [illegible]) —Śi om l 8 —(l 8) V1 B1 Dr M1 [illegible] Dr अपि (for अथ) Dr [illegible] (for [illegible]) —(l 9) Dr [illegible] (for [illegible]) Śi V1 Dr [illegible]

सुदर्शनामिति ख्यातां पद्मिनीं पद्मसंकुलाम् ।
हंसकारण्डवाकीर्णां चक्रवाकोपशोभिताम् ।
दर्शयामास काकुत्स्थो वैदेह्या लक्ष्मणस्य च ।
पश्य लक्ष्मण पद्मिन्या यथेदं शोभितं वनम् ।
दिव्यतोयाभिव्याप्त्या मन्दाकिन्या यथा दिवम् । [15]
इहैवाद्य निवत्स्याम परिश्रान्ता हि मैथिली ।
रम्ये पुष्करिणीतीरे पवन मितमारुते ।
अथ पुष्करिणीं शीघ्रमवतीर्य तु लक्ष्मण ।
पद्मानि समृणालानि सुगन्धीनि बहूनि च ।
उपाहृत्य नीत्वा सीतायै प्रीत्यर्थं समुपानयत् । [20]
आघ्राय तानि वैदेही सपद्मा श्रीरिवाभवत् ।
प्रयत्नं हि चिरात्तस्य मृणालैः प्राणधारणम् ।
कृत्वा यथोपधर्मं ते रात्रौ वासमकल्पयन् ।

18

After 1321*, Ś1 Ñ1 V1 B D1-7 ins

आवाहयित्वा विश्वस्तमनघात्रिमर्दनम् ।
प्रोहृतेनात्मजपुत्र कन्दर्पशरपीडित ।
को हि नाम प्रियं पुत्रं त्यजेदनपकारिणम् ।
प्रतिश्रुत्य सदा मह्यं यौवराज्याभिषेचनम् ।
यदि चानृतदातव्यं प्रियार्थं त वर प्रभो । [5]
किमर्थं ते प्रतिज्ञातं रामराज्याभिषेचनम् ।
अनृतावादि वा वीर प्रजानयसि मे सुतम् ।
प्रतिज्ञायाभिषेकार्थं वरयामिसुपसंस्थितम् ।
स्त्रीहेतोः काममुद्यच्छद्वृद्ध सम्प्रतिपद्य च ।
परस्परेभ्य रिचार्थिनराज्यानृतवादिनामसि । [10]

N2 समारीण (for समारीणे) D2-7 बिहारी D5 विहारी (for तत्र) —(l 10) B1 तत्र च (by transp) B2 तु तत्र B4 om च (subm) (for च तत्र) Ś1 V1 D1-3 6 M1 तौ तत्र समासीनौ (for the prior half) V1 प्रमदा B2-4 M2 प्रम° D5 [८]त्सवत्सं (for स्व°) —For l 10 D1-3 subst

कृत्वा ते सभा (D5 तुष्टा) सीता तत्र रम्यां बहूदकाम् ।

—(l 11) B1 सुशोभिताम् (for °तनाम्) Ś1 सुमनाभिरवाप्ता च D1-7 सुवर्णे नाम विख्याता (for the prior half) Ñ2 V1 B1-3 D2-3 M2 पद्मसंकुला B4 पद्मकला (for पद्मसंकुलाम्) —D1 reads l 13-15 after l 23 —(l 13) D1-3 रामस्ता वैदेह्यै (for काकुत्स्थो वैदेह्या) —N2 ins l 1 after l 13 and l 2 after l 15 B1-3 4 subst for l 14-15 D5 ins l 1 only after l 13

पश्यान्तर्दृशाद्वि हि शकुन्तनादितम् ।
दिव्यतोयमिवाद्रि वा पद्मिनि शोभनोभितम् ।

—(l 14) N2 तथेह D1-3 7 यथेम M1 महता (for यथेह) V1 सर (for वनम्) —(l 15) D1 [अ]भिव्यापितः D2-7 प्रभया (for [अ]भिव्याप्त्या) N2 reads गन्धर्व्या in marg —N2 V1 B M1 om lines 16-23 —(l 16) D2 विश्वराम (n eta) (for निवत्स्याम) —(l 16) D1-3 स (for हि) —(l 19) D2 समृणालानि D5 सुगन्धीनि —(l 20) D1-3 समेत्य (for उपाहृत्य) D1 [आ]नीय D2 ती तु (for नीत्वा) D1-3 प्रीत्यै सीतायै (by transp) D1 समुपानयत् D2 बहूनि समुपाहरत् (for the post half) —(l 21) D5 आघ्राय (for आघ्राय) —(l 22) D1-3 चिराय तु (for °स्य) D2-3 त D1 च)सौ हि चिराय तु (for the prior half) D1-3 प्राणधारणे —(l 23) D1-3 यथा D1-3 रात्रि (for रात्रौ) —After l 23 D5 ins

प्रसन्नार्थं तु तत्रोपवाहुपुष्प निर्दिश्य तौ ।

18

Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 M1 om l 1 and 2 —(l 1) D1 कालिन्दी D1 भाद्रतं वारि च D1 समुद्भवं नीत्वा (for the post half) —(l 2) D1-7 [आ]त्मजम् (for [आ]त्मजम्) —(l 4) M1 सदा (for सदा)

—For l 4 D1-3 subst

पूर्वं मह्यं राजाय यौवराज्य विहितं ते ।

D5 reads l 5-7 in marg —(l 5) B3 (m l o as above) D5 वा (for च) V1 M1 अनृतार्थं B1 ममार्थ वदि चास्य D2 यदि चास्य प्रमदाय (for the prior half) D1 प्रियार्थाय (for प्रियार्थं) M1 ता (for ते) Ñ2 वर V1 D1 M1 वरो B1 वरे (for वर) For l 5 D1-3 subst

अथ पश्चाद्वरो दत्त प्रियार्थं वरं त्वया ।

D1-3 om l 6 —(l 6) Ñ2 D5 om (subm) (for ते) V1 D1-3 [प्र]ति D2 [प्र]ति (for [प्र]ति) —After l 6 D1 ins

हादितं सर्वलोकस्य वसिष्ठं च महामुनिम् ।

—(l 7) V1 D1-3 M1 वा (for वा) D5 प्रतारयसि (for प्रजानयसि) Ś1 D5 मे सुतम् (for मे सुतम्) —For l 7 D1-3 subst

अथ रामानुजाग्नेयो वराने प्रसन्नसि ।

[D5 सत्वार् (for वत्°)]

—D1-3 om l 8 —(l 8) Ś1 B3 प्रतिज्ञा B4 प्रतिज्ञाय V1 D1-3 M1 [अ]भिषेके Ś1 Ñ2 V1 B1 D1-3 M1 [अ]भि (for [अ]र्थ) —(l 9) V1 B1 D1-3 M1 काम (D2 च काम)-मुद्यच्छ (for °मुद्यच्छ) —For l 9 Ś1 D1-3 subst

स्त्रियार्थं प्रथमं ममार्थं प्रियतमवचनम् ।

[Ś1 D2 स्त्रीहेतो (for स्त्रियार्थं) D5 प्रथम]

—(l 11) V1 D1-3 M1 अन्योन्य D2 समस्त (for परस्पर) Ś1 समातानृत M1 अनृतवादिन (for °नृतवादिनाम्) —For l 11 D1-3 subst

प्रजापते नरपते हे नृपतर न वस ।

—After l 11, D1-3 ins l 17 (subst) —D1-3 om l 12 —(l 13) D1-3 तु (for च) V1 D1-3

इक्ष्वाकूणामयं वंशः सत्येनास्त्यथितः क्षितौ ।
तत्र स्वयं यौवराज्यं प्रतिज्ञायाकृतं कृतम् ।
श्रोतव्याय महाराज पौर न प्रथितः क्षितौ ।
स च पुरा तुल्यया सत्यं धृतं स्वयंभुवा ।
अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् । [15]
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ।
जीवितेनापि तत्सत्यं भुवि रक्षन्ति साधवः ।
न हि सत्यात्परो धर्मस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
सत्यात्समभवत्सोमः सोमाद्ब्रह्म ततोऽमृतम् ।
चन्द्रोऽग्निरापः पृथिवी भूतेभूतानि जज्ञिरे । [20]
भूतेभ्यश्च त्रिसर्गः स पुनरावर्तकः स्मृतः ।
एवमेव त्रिसर्गोऽयं सत्यादेव प्रतिष्ठितः ।
सत्येनार्कः प्रतपति सत्येनाप्यायते शशी ।
सत्येनामृतमुद्भूतं सत्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ।
भूपक्षतृप्याक्षशान्धर्मः सत्ये प्रतिष्ठितः । [25]
द्यावान्तरिक्षं पृथिवी सत्येनैव ध्रियन्त्युत ।
सत्येनैकेन याल्लोकान्यान्ति सत्यपरा नराः ।
न यान्ति तानृतिनो दृप्ता मखशतैरपि ।
सत्यप्रतिज्ञा नृपते राजानः सत्यवादिनः ।
पथिभिस्तैरेव गन्तव्यं गता वै पितामहाः । [30]
द्वावेव कथितौ सद्भिः पन्थानौ गच्छतां वरः ।
अहिंसा चैव सत्यं च यत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ।
तदिदं रक्षितं सद्भिः सत्यं सान्त्वितरया ।
धर्मं चैतं समास्थाय स्व चैवोन्मथितः यशः ।
याति गन्धः सुमनसां प्रतिवातं कथंचन । [35]
धर्मस्तु मनुष्याणां याति गन्धः समन्ततः ।
चन्दनानां महाकाणामगाखणां तथा प्रभो ।
गात्रस्थायी चिरं गन्धो यथा कीर्तिमयो नृणाम् ।
शतधाम गुणहरो गन्धो लोके चरिष्यति ।
अशुभस्यास्य महतः यशेण शाश्वती समाः । [40]

M4 न त्वयापि श्रुतं श्रुत (for the prior half) V1 B3 D1-4 7 पुराण —(l 14) V1 श्रोत्रो D1 पुरा (for स्वयं) D5 गीत —(l 15) D1 तु (for first च) B3 हि (for second च) —(l 16) D4 न्तरस्य D5 सहस्राणि D4 7 °स्तु (for °स्राद्धि) B M4 तु (M4 तो) एषिता प्र (B1 तु B2 4 च) पश्यामि (for the prior half) —After the prior half, Ñ1 ins

सत्यं चैव विशिष्यते ।
तुलयित्वा पश्यामि

Ñ1 B3 चैव (for एव) M1 विशिष्यते (for [अ]ति°) —After l 16 D1 4 5 7 ins, while D3 ins after l 18

न सत्याद्विद्यते ह्यन्यत्सत्यं हि परमं पदम् ।
सत्यमेव परं लोके नराणां स्वर्गकाङ्क्षिणाम् ।
सत्यं विष्णुर्महा स च स च यज्ञे प्रतिष्ठितम् ।

[(l 2) D4 7 सत्यं हि परमं लोके (for the prior half) —(l 3) D1 सत्यं ब्रह्म (for ब्रह्म सत्य) D4 सत्ये यज्ञः प्रतिष्ठित (for the post half)]

—Thereafter D1 reads l 18 for the first time, repeating it in its proper place —(l 17) V2 वित्तेन (for जीवितेन) B1 4 रक्ष्यति (for रक्षन्ति) —For l 17, D4 5 7 subst and read after l 12

जीवितेनापि ते सर्वे सत्यमेवाभिरक्षिरे ।

—(l 19) V1 सोमात्र (for °द्ब्रह्म) —(l 20) D1 पृथिवी चापः (for आपः पृथिवी) B1 भूतानि (for भूतानि) —Ñ1 V1 L D2 M1 om l 21–22 —(l 21) D1 3 4 त्रिसर्गो D7 om स्मृत —(l 22) D1 3 एव (for एवं) D1 3 4 त्रिसर्गो D6 च (for स्व) Ś1 D1 सत्ये देव (for सत्यादेव) —(l 23) D2 प्रतपते (for °ति) V1 [आ]प्यायते D1 4 तपते (for [आ]प्यायते) —(l 24) Ñ1 B D2 M1 लोकः प्रतिष्ठित —D4 5 7 om l 25 —(l 25) M1 (after corr, *pr m* as above) भूप, also *inf lin sec m* °त)ह (for भूपः)

D2 सत्येन तुल्यो भगवान् (hypm) (for the prior half) V1 B2 D1 3 M4 सत्ये धर्मः (by transp) (for धर्मः सत्ये) —(l 26) Ñ1 V1 B धौनरी, V2 B1 3 धृता द्रुत B4 धृता यत् (for ध्रियन्त्युत) V1 सत्ये चैव ध्रियन्त्यत (for the post half) —(l 27) D2 हि तथा (for [न]ऽत्र थान) D1 सत्येन हि प (D7 प)था याति (for the prior half) D1 7 लोकान्, D1 प्रति (for यान्ति) B2 सत्यपरा (for °व्रता) —(l 28) D1 7 तानि (for तान्) —For l 28 D2 subst

सत्यं नयन्ति तान्लोकानश्वमेधशतैरपि ।

—D2 om l 29 —(l 29) V1 D1 3 5 7 M4 पुरा (for राजान) —After l 29 V1 B4 D1 3 M4 ins

स्वमन्ते दुर्गमालोकानश्वमेधशतैरपि ।

[V1 न स्वमन्ते (for स्वमन्त) B4 om the post half]
—Thereafter D2 cont while D4 5 7 subst for l 30

मधुभिः सत्यवचनैः पन्थानं ते पितामहाः ।
यं गता पुरुषव्याघ्र तं त्वं चैव गमिष्यसि ।

[(l 1) D5 मे (for ते) —(l 2) D5 ये (for यं) D5 पुरुषव्याघ्र]

—V1 D1–3 M4 om lines 30–68 —(l 30) Ś1 D2 तेष (for तैर) Ś1 D6 गता वैः (for गताऽस्ति) —(l 31) B4 द्वावेव (for द्वावेव) B4 दत्ता (for वन्तौ) D5 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 33 —(l 32) D1 तत्र (for यत्र) —(l 34) B2 D3 वा (for first च) B1 [प]a D4 7 [प]न (for [प]न्) Ś1 D6 स्वधा, D5 तप (for स्व च) D4 मथित D7 मथित (for [उ]न्मथित) —(l 35) B4 प्रतिवात (for °वातं) —(l 36) Ś1 धर्मयुक्त D5 कर्मस्तु D6 धर्मस्तु D7 कर्मणस्तु (for धर्मस्तु) D4 7 प्रतियाति (for याति गन्ध) —(l 37) D4 5 7 तथा विभो (D4 °भो) (for तथा प्रभो) —(l 38) Ś1 D6 नात्यस्था, Ñ1 B1 3 न च स्थायी (for नात्रस्थायी) D4 5 7 तथा (D5 यथा) कीर्तिः समास्थिता (for the post half) —(l 39) Ś1 Ñ1 B2 D6 8 त तवाये (for शतधाय), B2 (m also) गुणवहो (for °हरो) D4 7 स

इह मन्ये सुमहती भ्रूणहत्या वया कृता।
त्रिदायै वसुधा दत्ता राम प्रव्राजितो वनम्।
दृष्टा न याचित वत्साद्यो बध्यतामिति।
न ज्ञातदपि कैकेय्या दुर्लभ त्वयि धार्मिक।
अनुभूतमिद लोके यद्भ्या वनचरे। [45]
इर्ध्येर्दुवर कृत्य कृतौ पयुरवाचव।
इष्टा त हि नरा लोके बलवन्तो बलाधिके।
आरभ्यमाणा विगत संहरध महाद्विपा।
स मे सुतश्च शक्तो पि धम प्रति सुदृढ।
अत स रामानुसृत्य सा च यस्या वन गत। [50]
किं नु मे न सुखाल्भ्य शा परस्य गिरा।
परस्य कृत्वा क म युमानसाय नराधिप।
अनुनीतास्मि रामेण गच्छता वनमिस्वरम्।
न म वाच्य पिता किञ्चिच्छैरि पुन पुन।
न मदव स्वया मातृच्छ्वा रूक्ष पिता मम। [55]
याचिवदुत्तमयामितिरति मा राघवोऽब्रवीत्।

साहं तेनानुशिष्टापि पुत्रशब्दाश्रया।
धनञ्जा स्य गमीषयव सा शोकमहार्णव।
का हि नामप्रिय सर्वाङ्गनासीद् मद्विधा।
स्मरन्ता मानते न स विश्व याति जनता। [60]
लोके हि पुरुष स्त्री वा तथा स स्वल स्वयम्।
यथा मनुष्य वा शृणोति न्भव दिया।
नून हि मम भाग्याना वैन्हा राघवस्य च।
अचिन्त्य न तु नैचव वसन हृतनाप।
न स नद्द स्वा नृप दोषवो मती—
सनीश्वर हीधराणिके नगर। [65]
दत्ता हुताशापहसमाविता।
विमष्ट नक्ष पुरुषेण वशिनम्।
अतो नियोगाच्च स यथा
स सा प्रतिज्ञा नृप पालयस्व। [70]
इतो गता मा वनोय रामो
गत सुखा प्रपिमिति निया।

Col 310

स्यात्मुण स्त्री (for the prior half) D2 अ सप (by transp) (for न से रोकैः) B1 म॰ प्पिति —(1 41) B1 द (for इह) D2 महती (subm) (for सुमहती) —(1 42) B1 D3 यया दत्ता —(1 43) B2 व नित्य B1 [व]व (for [व]द्द) Ś1 D2 स धैय (D3 °धैन) (for सापा) —(1 45) Ś1 D3 नूनम् N2 महदुःखम् B2 अन्दुःखम् D3 वैतक्रिम् (for अनुभूतम्) B2 दद्य D1 बुद्धा (for वचा) —(1 46) B1 द्विग्ध D2 दुर्धेन D3 पुर्षेदु (for रूप) —(1 47) D2 दुषणे B2 तैथे D3 दुष्ये (for दुष्यते) Ś1 D3 तद्वत् (for the post half) —(1 48) D3 क नु यदत्ता (for कनान°) B2 मन्दितु —(1 49) Ś1 D2 त्त D2 म (for म) Ś D1 स दुर्ह (for स्हु°) —(1 50) D3 तत (for स) N2 सौ —After 1 50 D2 ins

वोषमुल्लिन दीनावस्था नाम मा
यत परिं यातेषु नरा मझा द्वीश्वरा।

[(1 51) D2 विम (for वि°) —(1) D2 पवित (for पतित) D3 तास्दि स्तातु (for the prior half)]

—(1 51) N2 म D2 राम B2 नाम D2 तु स (for तु म) D1 तु स —(1) D2 न तु Ś1 आयु (for आयुः) N2 D2 D3 तु —(1 53) D2 तु (for [म] सि) —After 1 53 D1 ins

मदर्थे न राम पुत्र शनय र।

—(1 55) B1 न त (for न) Ś D3 गस D2 वास (for स्य) Ś1 D3 न द D2 र यस (by transp) (for स्वय कृ) —(1 5) D2 न (for न) B1 [द (f) —(1 57) N2 D2 [स नि (for [स]ति) —(1 58) D2 स Ś1 D2 [व]नु (for [व]त) —(1 60) D1 (for मर)

B1 नित्यसा (for नित्य च) Ś D2 जनी B1 सी (for जानी) —D2 read ... 61 6 ... —(1 61) B1 ... D2 प्राप्यन्म (for तप्यन्म) —(1 6) B1 तथा (for यथा) B1 शप्य B1 (for वा) D2 शने (for शने) D2 च (for वा) —(1 63) B1 (m also s above) दैन्य (for द्) B1 म धना (for भग्या) N2 D2 धनुश्वा (for वैदेह्या) —(1 64) Ś1 D2 ... (for तु) B1 म श्य उ (for अचिन्त्य) N2 B1 D1 श्य D2 श्य (for श्य) —(1 65) B1 नन (for नन) Ś1 D2 स D2 (for नो) D2 नन (for नर) B1 निर्नि (for नर्दि) B1 नित्य (for स्थित) B1 [उ] तत्ते (for B1 [उ व नर निरा D1 [उ पनिर्नामिनि —(1 68) Ś1 ताईनु D2 D3 अहैर (for अहितम्) —(1 69) N2 म मद् N2 D1 र B2 ह B1 श नत B1 त नत् D1 ध्य N2 (for अन्य) B1 ह र D2 पुत्रेण (for पित्रेण) —(1 70) D3 त D2 —(1) 69-72 D1 om

स म भृत दर्शने न ग्राम
न भीषण गत
स त तदा प्यन तु
न स त्विदुषे त्वा

(1 3) D1 सम त (for स)

Col 310 — ... N2 Ś1 D1 ... N2 B1 D1 ... D1 ... D2 ... (for ... or half) D1 D2 Ś1 D3 ... D1 ... 61 D1 ... D1 D1 D3 ... D3 ... col 310 D1 ... ss with ...

19

After 1401*, D4 6 7 ins

एकपुत्रश्च वृद्धश्च चक्षुषा च विनाकृत ।
व्यक्तमस्यां हि वेलायां पिता मे पुत्रवत्सल ।
चिरायत्यद्य मे पुत्र कामादित्यभिभाष्यति ।
व्यक्त स रमतीयेव प्रोषमेष्यति मे पिता ।
अविज्ञाय हि मे पापामिमा दुर्बल्गीतनम् । [5]
व्यक्त ज्ञास्यति मे माता नूत्यनि सीदतीति वा ।
न श्रु स्वपति शयाने मा न हिनीरसमाहृतम् ।
बालस्यादिष्टता ज्ञात्वा दोषै प्रक्ष्यति मे गुर ।
न ज्ञास्यति स म मद्य हत शेते क्षिताविति ।
बालस्य व्रतनित्यस्य कौमारब्रह्मचारिण । [10]
विनाश क्षत्रसक्तो ममाय कथमागत ।
निर्वैरस्याप्रसक्तस्य तपस्याभिरतस्य च ।
कथं स्वमद्य प्राप्त मयैतन्निधन निशि ।
क्षत्रियैरप्रमद्धस्य विप्रकृष्टस्य सर्वश ।
केनेद निधन दृष्ट तापसस्य विशेषत । [15]
स शापप्यमिद प्राह्मन मे नास्ति सशय ।
इह पूर्वं कृत कर्म शुभाशुभमवाप्यते ।
उपाधास्यति सुधान कस्येदानीं पिता मम ।
कस्त्वग्निहोत्रकालेषु दारयत्याज्ञा पुन पुन ।
कस्य गात्र रजोध्वस्त स्नेहशीतन वारिणा । [20]
सप्रमार्क्ष्यति सहृष्ट परिष्वज्य पिता मम ।
स एवमार्तो विलपन्मुने सुत
शरेण गाढ हृदयेऽभिपीडित ।
क्षितौ निपन्नो व्यथितोऽभवत्तदा
विमूढचेताश्च्युतबाष्पलोचन । [25]

Colophon

स तु सज्ञा मुहूर्तेन प्रतिलभ्य तपोधन ।
सशल्य हृदय दृष्ट्वा विललापार्तवत्पुन ।
तपस्यभिरतो नित्य प्रथमे यौवने हत ।
मम कुमर्मियारण्ये नाद्य पश्यति मा पिता ।
को नु पानीयमाहृत्य पितुर्मम फलानि च । [0]
दास्यत्यन्धस्य वृद्धस्य जनन्याश्च हते मयि ।
मया कस्य स्वपकृ यतोऽस्म्येव निपातित ।
ताभ्या पापकृत कस्य यौ तौ मयि हते हतौ ।
एव पुरा कथ वृद्धौ हतपुत्रौ चरिष्यत ।
तयोर्मयि सुखाशा च पुत्राशा च तपस्विनो । [35]

20

After 1522*, Ś1 Ñ1 V1 B D1-3 6 M4 ins

हा महाराज धर्मज्ञ कृपणानाथवत्सल ।
महत्यगाधे पतिता पाहि मा शोकसागरे ।
सुखैधिता त्वया त्यक्ता त्वन्नाथा त्वत्परायणा ।
यस्मा मानुत्रिये चाद्य सपथैव निगत्तु माम् ।
न्याय्य धर्म्यं यशस्य च मार्ग सत्कीर्तिसेवितम् । [5]
अधिगन्तु न शक्यामि रामसदर्शनाशया ।
किं मया न कृत साधु भवद्रुच जनाधिप ।
यदि तेऽहं शरीरेण सह दाहमरं सुधाम् ।
गच्छन्त परलोकाय यदि त्वामनुयाम्यहम् ।
सुकृताना मया तेऽद्य राजन्प्रतिकृत भवेत् । [10]

19

D4 om (hapl) l 1-4 (cf l 3 of 1401*) —(l 5) D4 न ज्ञात्वा D7 विज्ञाप्यति (for अविज्ञाय) D5 पापम् (for पापाम) D6 7 -जीवितां(D7 °तां) —(l 6) D4 5 श्रुयते —(l 10) D5 व्रतनित्य च (for व्रतनित्यस्य) —(l 11) D5 मया (for मम) —D4 om (hapl) from the post half of l 12 up to the prior half of l 14 —(l 17) D4 इद पूर्व कृत —(l 19) D4 7 पिता मम(D7 °*) (for पुन पुन) —(l 21) D7 स्वह (for सह) D4 पाणिना (for वारिणा) —(l 21) D4 7 सप्रमार्क्ष्यति —(l 23) D5 निपीडित (for ऽभि°)

Colophon —*Sarga name* D4 6 7 शापवर्णनो (D7 °न) —*Sarga no* (figures words or both) D4 63 D5 67 D7 61

—(l 25) D5 [अ]भित D5 हत (for हत) —(l 29) D4 मद्गुमम् —(l 30) D4 आभाष्य D7 आनीय (for आहृत्य) —(l 32) D6 7 [अ]रि न कृत (for स्वपकृत) —(l 33) D4 पाप D5 पाप (for पाप) D4 हते मयि (by transp) —(l 34) D4 करिष्यत —(l 35) D5 भवेद् (for तयोर्)

20

(l 1) V1 D1-3 हा राम हा महाराज (for the prior half) —For l 1, Ś1 D6 subst

महाराज महाप्राज्ञ महाबल ।

—(l 2) D3 मज्जति (for महति) V2 M4 पतिता (for °ता) V1 D1-3 M4 त्राहि (for पाहि) —After l 2 B3 ins

अनाथां कृपणां दीनां पुत्रशोकेन कर्शिताम् ।

—(l 3) Ś1 D6 सुखोचिता M4 सुखाधुला (for सुखैधिता) V1 D1-3 त्यक्त (for त्यक्ता) —(l 4) B4 D1 3 M4 वा (for यस्मा) M4 त्वा (for त्वां) V1 D1 3 M4 [अ]नुप्रि(V1 °प्र) यामि (for °त्रिये च) Ś1 D6 त्वया त्वया प्रियेणाद्य (for the prior half) D3 मा (for माम्) —(l 5) Ś1 B1 धर्मे (for धर्म्यं) V1 सुखी (for सत्की) Ś1 D6 साध्विवानिषेवित —For l 5, M4 subst

नाव धर्म्ये यशस्यश्च मार्ग सुकीर्तिसेवित ।

—V1 D1-3 M4 om l 6-8 —(l 6) Ś1 B1 3 4 D6 अनुगन्तु (for अधि°) Ñ2 शक्नोमि (for शक्यामि) —B4 om l 10 11 —(l 10) Ś1 D6 सुकृत न (for सुकृताना) —For l 9-10 V1 D1-3 M4 subst

यद्यह त्वानुगच्छेयमेव प्रतिकृत भवेत् ।

—(l 11) V1 D1 3 M4 तु (D3 तु) न (for नैव) and मद्य (for पत्तु) —(l 12) Ś1 B1 3 4 विना (for विना) V1 त्वां

नूनं नैवाहमर्हामि पापा पत्यु सलोकताम्।
या त्वा विना समारूढं मान्धारोक्ष्यामि विकृता।
कालस्य वशगो जन्तुर्न मर्तुं स्वयमीश्वर ।
जीवितुं शाम्यतो न त्वा राघवादमनुव्रिये।
गते दशरथे स्वर्गे रामे चारण्यमाश्रिते। [15]
अहमेरा परिभ्रष्टा न्यग्रोधे रश्मिमालिव।
क्वासि राम महाबाहो क्व सि लक्ष्मण सुव्रत।
हा क्वासि साध्वि वैदेहि न मा जानीत दु खिताम्।

21

After 2 60 7, D1 2 7 ins

इदं कृतमचिन्त्य च पुत्रार्थे कर्म गर्हितम्।
न जातु भरतो विद्वान्प्रजयेत्यिति मे मति ।
स हि सद्वृत्तचारित्र स व्यसनो दृढमत ।
सा त्वमेवगते मातं कैकयि समवस्थिता।
भवि च श्रूयमाण च राम यास्यति शूद्रत । [5]
अपाय पापमन्ये भरतो दूषितस्त्वया।
अस्माकं मनुजेन्द्रस्य राघवप्रभृतीनपि।
शोचितव्ये समाने तु का नु शक्ष्यामि शोचितुम्।
महाराज महाबाहो महाभाग महावल।
मेहामगाधे पतिता पश्य मा शोकसागरे। [10]
त्वद्दर्शना स्वयं गुप्ता त्व सर्ता मानिता त्वया।
या त्वद्य नानुगच्छामि कदर्था किं तत परम्।
सायं परमधर्मिष्ठ मा सत्कीनिपेरितम्।
न शक्नोम्युपभोक्तु रामदर्शनलालसा।
किं मया न कृतं साधु मयैवानि तवानघ। [15]
इदं शरीरमालिङ्ग्य प्रविशेय हुताशनम्।
यदि त्वामनुगच्छेय लभेय पतिलोकताम्।
तवन्यैना मनानेन न स्याद्विपदृत मया।
न नूनमहमधीका भर्तुरहा सलोकताम्।
याह पतिव्रताचारा निता न त्वामनुयामि ते। [20]
न स्वमि केतु स्वपो वा पर्यङ्कशाधिरोहणम्।
आयु प्रमाण जीवन्ति न मर्त्य दधिधीश्वर ।
नाभिगच्छामि यन्मृत्यु जीवित धन्यतरम्।
गते दशरथे स्वर्गे रामे चारण्यमाश्रिते।
अहमेका परिभ्रष्टा न्यग्रोधे रश्मिमालिव। [25]
क्वासि राम महाबाहो क्वासि लक्ष्मण सुव्रत।
न पश्यतो मा दु खार्ता धर्मज्ञे क्वासि मैथिलि।
करुणाभि हि धर्मस्य धन्या क्वासि मैथिलि।
समानशीलया भर्तु पतिलोके निवीयते।
भर्ता प्रभवतो बन्धुर्भर्ता प्रभवतो गुरु । [30]
भर्तैव खलु नारीणां यशो भर्तैव पावन ।
इति सा सुतशोकार्ता पतिशोकार्त चोभयो ।
विलपन्ती स्थिता मध्ये क्रोशन्ती कुररी यथा।
सर्वदानाकुलज्ञानो वसिष्ठो गुरुसत्तम ।
तामुपलालयामास वाक्यैराभिवर्षणीम्। [35]

धेहितो स्नाह्य (for the prior half) Ś1 D6 नानुयास्यामि, Ñ1 न रता व्रजामि, V1 D1 3 न रता°, B1 न ना° D2 M1 नाना°. B4 नानु° (for मान्धारोक्ष्यामि) Ś1 D6 वै विना (for विकृता) —(l 13) D3 कित (for जन्तु) Ś1 स्थ V1 स्तु D1 lacuna (for मर्तुं) V1 D1-3 M1 वाञ्छन् (for स्वयम्) —(l 14) B1 4 D4 जीवितु; D1 जीवितो (for °तु) Ś1 D6 च (for न) V1 D1 वद (for first न) D3 जीवितु शाम्यतो यत्ता (for the prior half) Ś1 B2 D4 अनुव्र(D6 °व्रि)ये (for °व्रिये) V1 D1-3 M1 राजसानुयि(V1 D3 °यु)याम्यह (for the post half) —Ś1 V1 B2 D4 M1 om l 15-20 while B1 reads l 15-16 before 1522* —B3 reads l 15-16 in marg —(l 15) B1 4 स्वर्गे (for स्वर्गे) B1 आश्रिते (for आश्रिते) —(l 16) B1 अहमस्मिन्नेवाहं (for the prior half) B4 4 वैदेहमपि (for रश्मिमालिव) D5 क्व यास्यामि राघव (for the post half) —For l 17 V1 D1-3 M1 subst

क्वासि राम गत पुत्र मैथिलि क्वासि लक्ष्मण।

[M1 लक्ष्मण (for लक्ष्मण)]

—(l. 18) Ś1 D6 क्वासि सि (for हा क्वासि) Ś1 D6 क्वासि D3 क्वासि (for क्वासि) —For l 18 V1 D1-3 M1 subst.

क्वासि वैदेहि धर्मज्ञे न मां पश्यसि दु खिताम्।

[V1 पश्य तु (for पश्यसि) M1 न तु मां पश्य दु खिताम् (for the post half)]

21

(l 3) D1 सौम्य स्य (for सौम्यमतो) —(l 4) D1 स्व स्थिते (for °गते) —(l 5) D1 स्वयमागम्य (for भूयमाणं च) D1 रामो (for राम) D1 स्थितो (for शूद्रत) —(l 6) = l 6 of 1532* D1 पापमन्ये —(l 7) D1 2 मनुजेन्द्रस्य (for °वैनवि) —(l 8) D1 किं तु करिष्यामि (for का नु शक्ष्यामि) D1 जीवितु (for शोचितुम्) —(l 10) D1 2 शोकेन (for मेहामगा) —(l 11) D1 त्वमतो (for सुमता) D1 च त्व (for स्वयं) —(l 13) D1 सर्वे (for सायं) D1 धर्मधीमति (for सायं परम°) —(l 14) D1 [शक्नोमि] D1 2 रामदर्शनलालसा (for the prior half) D1 मम (for तव) —(l 16) = l 2 of 1534* —D1 om (hapl) l 15-19 —D1 om l 21 —(l 21) D1 न तु (for न च तु) —(l 22) D1 स्वर्गे (for जीवन्ति) D1 सतु (for स्व) —(l 23) D1 [भ]निवर्तत्येव (for [भ]वि°) D1 after corr marg as above) त्वया (for मृत्यु) D1 जी वन्तु (for जीवितं) —(l 24) D1 2 दत्त (for गते) —(l 27) D1 वसतो (for °तो) D1 पश्यन्ती (for दु खार्ता) —(l 31) D1 [भ]र्ता (for °ता) —(l 32) D1 2 चेतसो (for °चोभयो) —(l 34) D1 वशी (for सदा) —(l 35) D1 ताम्यहन्त (for तामुप°)

22

V1 D1-3 5 ins after 2 71.25 while Ś1 Ñ B D4 6 7 M4 ins after Sarga 71

एवं विधाय सत्कारं भरतः पृथिवीपते ।
जलक्रियां ततः सर्वां कर्तुं समुपचक्रमे ।
पुण्यां पुण्यजलाकीर्णां महर्षिगणसेविताम् ।
उदकं स पितुर्दातुं सरयूं सरितं ययौ ।
अवगाह्य ततः पुण्यां सरयूं ससुहृज्जनः । [5]
ददौ पितरमुद्दिश्य भरतः सलिलाञ्जलिम् ।
ददतः सलिलं तस्य भरतस्य महात्मनः ।
सांनिध्यं सरितः पुण्याः सरय्वाः प्रददुस्तदा ।
विपाशा च शतद्रुश्च गङ्गा च यमुना तथा ।
सरस्वती चन्द्रभागा तथान्याः सरितो वराः । [10]
तासां नदीनां पुण्यानां सलिलेन दिवंगतम् ।
पितरं तर्पयामास भरतः ससुहृज्जनः ।
स च पौरजनः सर्वः सामात्यः सपुरोहितः ।
तर्पयामास राजानं सलिलेन विधानतः ।
ततः कृत्वोदकं सर्वे पौरजानपदा जनाः । [15]
पृथगाश्वासयामासुर्भरतं शोकलालसम् ।
आश्वास्यमानस्तैश्चापि भरतः प्रययौ ततः ।
तैरेव सहितः सर्वैरयोध्यां नगरीं ततः ।
दूरादेव च तां दृष्ट्वा दीनातुरजनावृताम् ।
पुरीमयोध्यां भरतः पौरान्वचनमब्रवीत् । [20]
गते स्वर्गं नरपतौ रामे चारण्यमाश्रिते ।
भातीयं मे निरानन्दा श्मशानसदृशी पुरी ।
प्रमदा हतवीरेव विचन्द्रेव च शर्वरी ।
विहीना नरदेवेन पुरीयं न विराजते ।
नेच्छाम्येतामहं द्रष्टुं प्रवेष्टुं वा हतत्विषम् । [25]
इहैव प्रायमासिष्ये पितुर्दर्शनकाङ्क्षया ।
किं मे पित्रा विहीनस्य जीवितेन सुखेन वा ।
इच्छामि जीवितुं नाहमनुयास्यामि भूमिपम् ।
अथ राज्ञो महाभागो धर्मपाल इति श्रुतः ।
परिदेवयमानं स भरतं वाक्यमब्रवीत् । [30]

22

Before l 1, D3 5 ins.

अश्रुपूर्णेक्षणश्चैव शोकक्रान्तो निशम्य च ।

[D1 missing from पू to क्रा and then reads तौ D5 अश्रुपूर्णेक्षणौ तौ च (for the prior half) D5 शोकाक्रान्तौ (for शोकक्रान्तो) D5 हि (for च)]

—(l 1) Ñ1 B D2 5 6 सत्कारेण कृत्वा, V1 D1 M4 सत्क(V1 °स्का)रण कृत्वा, D6 7 सत्कारेण कृत्वा (for विधाय सत्कार) D1 3 पृथिवीपतिं, D4 समुपक्रम° —(l 2) Ñ B D4 5 7 M4 पितु, D3 om (for तत) Ñ2 V1 B D1 M4 धीमान्, D2 कर्तुं (for सर्वां) D1 धीमान् (for कर्तुं) —(l 3) D2 पुण्य Ś1 Ñ1 D2 4-7 -जलां प्राप्य, V1 M4 जनाकीर्णां B1 3 4 -जला(B4 °ल)पूर्णां (for जलाकीर्णां) D3 4 सेवित —(l 4) Ñ1 B1 3 4 D3 5 सरितं सरयू (by transp) Ñ1 B3 सरितं सरयू, D4 शरयूसरितं (for सरयू सरित) —(l 5) B3 पुण्या (for पुण्यां) —(l 6) Ś1 D4 6 7 स जलाञ्जलिं B3 स तिलाञ्जलिं —(l 7) B4 ददौ~ D3 repeats (for ददत) —(l 8) Ñ2 V1 B3-4 D1 सरय्वा, D2 सरय्वां (for सरय्वा) Ś1 D4 निदधुः B1 4 प्रययुः (for प्रददुः) Ñ1 V2 D2 4 7 तत (for तदा) —(l 9) V1 om D1-3 5 M4 [अ]थ (for third च) B4 तदा —(l 10) D3 नद्यस्ता (for तथान्या) Ñ2 B सरितो (for °ता) —(l 11) V1 स त (for तासां) D3 om (hapl) from दिवंगत up to सलिलेन in l 14 —(l 13) V1 स सामात्यसंयुक्त (for the prior half) D1 4 सामात्य (for सामात्य).—(l 14) D3 7 समन्तत (for विधानत) —(l 15) D3-6 7 कृत्वोदका (D1 7 °क) (for कृत्वोदक) Ś1 D4 ते तु (for सर्वे) Ś1 D4 विधानेन नृपस्य च (for the post half) —(l 16) Ś1 D4 आश्वासयामासु, Ñ1 आश्वासयामास V1 आश्वासयामासुर् —(l 17) V1 D1 3 [अ]थ (for [अ]पि) Ś1 V1 D1 3 6 प्रययौ भरतः (by transp) V1 D1 तदा (for तत) —(l 18) Ñ1 तैनैव (for तैरेव) V1 B1 4 अयोध्या (for °ध्यां) V1 स्वामत्र (for नगरीं) Ś1 D1 6 M4 तदा (for तत) —For l 18 D5-6 7 subst

तैरेव सहितोऽयोध्यां सीदमानो मुहुर्मुहुः ।

—(l 19) D3 5 6 7 तु (for च) —(l 21) D3 दशरथे (for नरपतौ) D1 M4 नरपतौ स्वर्गं (by transp) Ś1 Ñ B D4 वनम् (for [अ]रण्यम्) V1 गते च नृपतौ स्वर्गं (for the prior half) —(l 22) B1 3 4 न भातीव, D5 भातीव (for भातीयं मे) —D4 om l 23 —(l 23) B3 हतना (for प्रमदा) B1 विना चन्द्रेण, D3 5 6 गतचन्द्रेव (for विचन्द्रेव च) —(l 24) D2-6 7 चन्द्रेण (for देवेन) D1 मे (for [इ]यं) Ś1 च (for न) —(l 25) Ñ B [ए]नाम् M4 [अ]हम् (for [ए]ताम्) M4 इमां (for अहं) Ñ1 अपवेष्टुं V1 D2 4 D1-3 5 M4 न प्रवेष्टुं D1 * * वा (for प्रवेष्टुं वा) B3 D7 हतश्रियं, B4 M4 न(M4 ग)तत्विषं (for हतत्विषम्) —(l 26) M4 प्रायमावेक्ष्ये (for °सिष्ये) D2-6 7 पितुः (for पितुर्) Ś1 D4 6 7 काम्यया (for काङ्क्षया) —(l 27) Ñ2 B1 3 D7 च (for वा) D2 सुखेन वा (meta) —(l 28) D3 जीवितुं न (for जीवितुं न) Ñ2 B3 भूपतिं, D2 4 5 7 तं(D7 ते) प्रियं, D3 तं नृपं (for भूमिपम्) —(l 29) V1 D1 तत्र D2-6 7 ततो M4 सत्य (for अथ) Ñ1 V1 B1 D1-3 महामात्यो (for °भागो) D1 स्मृत —(l 30) Ś1 V1 D4 तं (for स) —D1 om (hapl ?) l 31–32 D3 om l 31 —(l 31) B3 शोक, D4 मोघ (for मोघ) —For l 31 Ś1 D4 subst

शोके विमृश्यमानं च प्राह भरतं वै ।

[D4 विमृश्यमानम् (for विमृश्य°).]

—(l 32) Ñ1 D1 M4 कुरुवरस्येव Ñ2 B2-4 कुरुवरस्ये(Ñ2 °स्ये)व, B1 अकुरवरस्येव, D4 7 कुरुस्य स्वस्य D3 दीनवीर्यस्य (for कुरुस्य स्वस्य) V1 कुरु वाक्यं मयोदितम्, D5 शोकमाहात्म्यं नैवेदम् (for

शोचतो मुह्यतश्चैव मोघं ते भरत श्रुतम् ।
कुलस्य स्वस्य तनेदमनुरूपं नृपात्मज ।
शोकं भरत मा यथं निर्बन्धात्कर्तुमर्हसि ।
सर्वस्वजनमनाशेऽपि न हि शोचन्ति पण्डिता ।
शोचतो रुदतश्चापि यदि नाम मृत पुन । [35]
सञ्जीवेत्स्वजन कश्चिन्नानुशोचेत सर्वश ।
यदा त्वरश्य मर्तव्यं सर्वैरस्माभिरागते ।
मृत्युकाले तदा शोके नास्ति सामर्थ्यमण्वपि ।
त्वमाशु रघ सहास्माभिरयोध्या प्रविश प्रभो ।
स्वजन शोकसंतप्तं समाश्वासय मानद । [40]
ततोऽनन्तरमेव त्वं स्वर्यातस्य महीपते ।
श्राद्धवर्गप्रदानानि विधिवत्कर्तुमर्हसि ।
त्वं ह्यद्य नाथ सर्वेषामस्माकं स्वजनस्य च ।
शोचितुं नार्हसि त्वं न प्रजाना नाथता गत ।
एवमुक्त स विप्रेण धर्मपालेन धार्मिक । [45]
प्रविवेश निरानन्दामयोध्या सपदानुग ।
विशून्यचत्वरपथां विध्वस्तविपणापणाम् ।
शोकातुरजनाकीर्णा दीनस्वजनसनादिताम् ।
ततो विवेश स्वजनेन संवृत
पितुर्निवेश भरतोऽतिदु खित । [50]
निरीक्षमाणेऽप्रधानमेन राज्ञा
गतो सभाकारमिवाभिनिष्प्रभम् ।
प्रविश्य तस्मिंश्च पितुर्निवेशने
तृणानि संस्तीर्य ददाहमातुर ।
तत स सुष्वाप तमेव चिन्तयन् [55]
पितुर्विनाश भरत प्रतापवान् ।

23

Before Sarga 75 Ś1 Ñ V1 B D1-7 M4 ins

सप्रासो व्यसन कृच्छ्रं हीनवर्णस्वरेन्द्रिय ।
भरतो न रराजार्तं शशीव समभिप्लुत ।
पितुश्च मरणाद्दीनो रामप्रव्राजनेन च ।
कैकेय्याश्चाथ लुब्धाया धर्मत्यागेन पीडित ।
सोऽपश्यत्तस्य तु तदा प्रासादस्येव संक्षयम् । [5]

the prior half) —(l 33) Ś1 D6 स्वमेव (for निर्बन्धात्) —For l 33 Ñ1 V1 D1 4 7 M4 subst

शोकं भरत निर्बन्धात्कर्तुमर्हसि ।

[D2 4 7 नात्मा (for °र्थ)]

—(l 34) D2 4 7 स्वस्वजन(D2 °धन)नाशे हि (for the prior half) Ś1 D1 [ह]न शोचति V1 D6 M4 शोचन्ति D2 4 5 7 शोचन्ति हि (by transp) (for हि शोचन्ति) —M4 om l 35 —(l 35) D5 भरत (for शोचतो) Ś1 भरतश्च, B2 पतन्तश्च D2 श्वनो (for रुदतश्च) V1 D1 2-6 7 रुदन् शोचन् (by transp) N2 B1 3 चैव V1 D1-4 7 चापि (for चापि) N1 (marg also as above) मृत कथ V1 D1 3 पुनस्(V1 °श्च)त B4 मृत पुन —(l 36) Ñ1 V1 B1 D1 3 4 7 स(D1 श) जीवेत् D2 जीवेत (for सञ्जीवेत्) Ś1 D6 तदा शोचाम, Ñ1 D2 3 ननु शोचे(D2 °चा)म N2 B D4 1 अनुशोचेम V1 D1 न स(D1 तु) शोचेम D6 नानुशोचेत (for नानुशोचेत) —For l 36 M4 subst

सजीव स्वजने सर्वे किंचिच्छोचेम सर्वश ।

—(l 37) D1 [श]श्च, D2 अवश्य (for °श्य) Ñ2 B यातव्य V1 श्रान्त°, D1 3 गन्त° (for मर्तं य) Ñ2 देहिभिर् (for अस्माभिर्) —(l 38) Ś1 शोको (for °के) —(l 40) N2 B3 तम् (for सम्) Ś1 आश्वस्य (for आश्वा°) Ś1 N2 B D6 मा शुच (for मानद) —(l 41) D3 एतद् (for एव) —(l 42) Ś1 D6 प्रयत्नेन N2 B1 3 विधानानि D2 6 प्रधानानि D4 7 प्रधानादि (for प्रदानानि) —(l 43) D6 तु (for हि) M4 स्वस्य V1 स्वनाथस्य, B1 D6 ह्यनाथ (for ह्यद्य नाथ) D2 त्वं ह्यद्य नाथ नाथं सर्वेषां (hypm) (for the prior half) B4 स्वजनस्य (for स्व°) D2 om च (subm) —(l 44) V1 D1-6 7 M4 नार्हसे, B4 नार्हस्व (for °सि) Ñ B2 D1 3 [अ]द्यत्व, V1 D2 6 सर्वे, B3 यतस्, B4 त्वं हि, D1 7 नस्त्व (by transp) M4 तु त्व (for त्वं न) B1 नार्हस्व शोचितुं (subm) (for the prior half) B2 (before corr as above) त्वं प्रजा (for प्रजाना) —(l 45) B4 D3 उक्त (for उक्त) D3 तु (for स) —(l 46) D3-6 7 गतानन्दाम्(D2 4 7 °न्दो) (for निरा°) D2 4 7 ह्ययोध्या (for अ°) —(l 47) B4 विपणापण्यं (for विपणापणाम्) —(l 48) Ś1 D6 दीना (for दीन) V1 B2 D1 3 4 6 7 स्वन(D4 7 °र)नि(V1 D1 3 °वि)नादिता D3 स्वजनविनादिता (hypm) M4 निस्वन° (for -स्वजननादिताम्) —(l 52) M4 [आ]लयम् (for [आ]लयम्) D4 7 M4 अतीव (for इवाति) Ñ1 D1 3 4 7 नि(D7 निर)प्रभ(D2 3 °भ) V1 दु खित (for निष्प्रभम्) —(l 53) Ś1 D1 M4 तु (for च) N1 D3 4 5 7 निवेशने पितु (by transp) V1 पितुर्निवेशन —(l 54) B3 संस्तूय (sic) (for संस्तीर्य) V1 D1 M4 आतुर (for आतुर) —(l 55) D6 सुष्वाप (for स सुष्वाप) —(l 56) B2 विनाशं (for विनाश) V1 D1 M4 [s]तिदु खित (for प्रतापवान्)

—Thereafter Ś1 Ñ B D1 6 7 M4 read an addl colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 B1 D6 स्वप्नदर्शन Ñ1 भरतागमन B1 2 4 अन्वहा(B1 °धा)न D4 7 उद्धकप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D6 om Ś1 89 Ñ2 63 B2 73 B3 74 B4 79 D4 M4 83 D7 84 —After Colophon D6 concludes with रामाय नम

23

(l 1) V1 D1 4 स प्राप्तो B4 प्राप्त (for व्यसन) Ñ B2 D2 3 6 7 कृष्ण M4 रूक्ष (for हीन) V1 -बुद्धीन्द्रिय M4 -स्वरेन्द्रिय (for स्वरेन्द्रिय) —(l 2) B1 शरीर (for शशीव) —(l 3) V1 मरणे (for °णाद्) D4 दीनो (for दीनो) Ñ1 प्रव्रजनेन V1 प्रव्राजितेन (for प्रव्राजनेन) —(l 4) B1 राजन्य B2 3 आप D2 त्वार्थे (for चार्थे) —(l 5) Ś1 Ñ2 B D6 अपश्यत्, V1 D1 2 M4 सोऽपश्यत् (for सोऽपश्यत्). D3 च (for [त]त)

अक्षीणदुःखवेगश्च शर्म नैवाभ्यगच्छत ।
पितृपैतामहं राज्यं शाश्वतं स विचिन्तयन् ।
आसीत्परमसंमूढः प्राश्य विप्रः सुरामिव ।
उत्क्रामन्त्या जनन्याहं धर्ममार्यैर्निषेवितम् ।
अगाधपारे महति पातितः शोकसागरे । [10]
अभिषिक्तः मृतो राजा रामश्चापि विवासितः ।
अपायं पापया नीतो मात्राहं राज्यलुब्धया ।
विहीनश्चन्द्रसूर्याभ्यां यथा व्योम न राजते ।
तथा भ्रात्रा च पित्रा च शून्यं पुरमिदं मम ।
अत्यन्तसुखसंवृद्धः पित्रा भ्रात्रा च लालितः । [15]
कथमेवंविधं दुःखं प्राप्य जीवामि दुःसहम् ।
सोऽहं पित्रा सहैष्यामि वनं रामेण वा सह ।
प्रविशामि विना ताभ्यां न हि जीवितुमुत्सहे ।
आश्लिष्य यदि रामस्य पादौ तौ शुभलक्षणौ ।
सत्राहये वनस्थस्य तस्मै राज्यं महत्तरम् । [20]
शुश्रूषमाणश्चरणौ वने वन्येन जीवतः ।
अहमार्यस्य वत्स्यामि तस्याथ मम जीवितम् ।
रामेण हि विना नाहमिच्छामि त्रिदशेष्वपि ।
राज्यं किमु मनुष्येषु मातृदूषितमध्रुवम् ।
आर्यरामस्य पूर्णेन्दुसदृशं चारुलोचनम् । [25]
मम शोको मुखं वीक्ष्य न स्यात्पितृवियोगजः ।
इति श्रुत्वा वचो धर्म्यं भरतस्य महात्मनः ।
अमात्याश्च द्विजाश्च दुःखादश्रूण्यवर्तयन् ।
तमवाक्शिरसं दीनं चरणाग्रेण राघवम् ।
जिज्ञासन्तं गुरोश्चार्तं वसिष्ठो भगवानृषिः । [30]
आपत्स्वमूढो धृतिमान्यः सम्यक्प्रतिपद्यते ।
कर्माण्यवश्यकार्याणि तमाहुः पण्डितं बुधाः ।
स त्वं धैर्यं समाश्रित्य विधूय हृदयज्वरम् ।

V1 D1 M4 न क्षय —(l 6) B3 प्रक्षीण V1 D1 3 5 वेगस्य (for °श्च) V1 शम (for शर्म) Ñ1 B3 D5 M4 [अ]भिगच्छत —(l 7) Ñ1 V1 BD1 M4 वृत (for राज्य) V1 शाश्वत (meta) D1 शाश्वरे (for शाश्वत) Ś1 D6 स च (D6 च स [by transp]) चिन्तयन्, Ñ1 D2-6 7 समचिन्तयत् (D2 4 °द) (for स वि°) —(l 8) V1 प्राप्य (for प्राश्य) M4 साधु (for विप्र) —(l 9) D2 उत्क्रान्त्या D2 5 धर्ममार्ग (for धर्ममार्य) —(l 10) Ś1 V1 D2 5 6 M4 पतित —D1 7 read l 11 after l 4 —(l 11) D2 illeg for मति Ñ1 गतो (for मृतो) D2 अभिषिच्य मृतो राजा (for the prior half) D1 राज्याद् (for चापि) M4 रामश्चारण्यमाश्रित (for the post half) —(l 12) Ñ2 B3 दीनो (for नीतो) V1 D1 5 7 M4 पापहृतया (D4 7 °कुमथा) (for राज्य°) —Ñ1 D2 illeg (Ñ1 except विहीनश्च) for l 13 —(l 13) V1 सैव D2 M4 रहितश्च (for विहीनश्च) B2 4 D4 7 सूर्येन्द्राभ्यां (by transp) V1 गगन च (for यथा व्योम) D1 शोभते D2 4 5 7 भाभते (for राजते) —D2 om l 14–15 —(l 14) D2 यथा (for तथा) Ñ1 मात्रा च, B3 च भ्रात्रा (by transp) (for भ्रात्रा च) V1 B2 D1 M4 transp भ्रात्रा and पित्रा D4 7 तथा च पित्रा भ्रात्रा च (for the prior half) —(l 15) D3 illeg from सुख up to लालित D4 दुःख (for सुख) B1 भ्रात्रा (for मात्रा) D4 7 लालित (for लालित) Ñ2 B3 पित्रा भ्रात्रा च पालित (for the post half) —(l 17) D1 illeg from सोऽ° up to ताभ्यां in l 18 Ś1 D6 पित्रा देव (for सोऽहं पित्रा) V1 D1 सहाप्ति या (for सहैष्यामि) Ś1 D6 transp वन and सह —For l 17 D2 4 5 7 subst

शक्नोम्यहं नैव पित्रा भ्रात्रा रामेण वर्जित ।

[D3 शक्नोम्यहं विना D2 om भ्रात्रा D3 भ्रात्रा च रहित स्वय (for the post half)]

—(l 18) V1 M4 गमिष्यामि D2 3 4 5 7 मरिष्यामि (for प्रविशामि) V1 D2-5 7 M4 नाह B3 नैव (for न हि) —(l 19) Ñ2 illeg from रामस्य up to संवाहये in l 20 D3 illeg for the post half D7 om तौ (subm) —(l 20) Ś1 D4 6 संवहेय B4 समवाये, D2 3 संवाहेय (for सवाहये). D3 वनस्थस्य तस्मै राज्य V1 D1 वनस्थोऽ D2 5 राज्याद (for राज्य) Ñ V1 B M4 तस्मै (B3 °स्मा) राज्याद्वर भवेत् (for the post half) —D2 4 7 om l 21–24 —(l 21) D3 शुश्रूषतश्च (for शुश्रूष°) V1 अवसानश्च पीरगो (for the prior half) B4 [S]रण्येन (for वन्येन) V1 B1 (before corr) 3–4 D2 M4 जीवित D3 जीवन (for जीवत) —(l 22) D2 illeg for मे मम जीवित Ñ1 तस्यार्थ च यमाहरन्, Ñ2 B1 3 4 G (ed) तस्यार्थपुष्पमाहरन् (B3 °माहन G [ed] °मावदन्), V1 B3 तस्यार्थमिनिमाहरन् D1 तस्यार्थेऽसाहरन् D5 तस्य वा मातु यापिनी M4 तस्यार्थे चोञ्छमाचरन् (for the post half) —(l 23) Ś1 M4 च (for हि) D5 न रामेण विना राज्यम् (for the prior half) D1 इच्छेय (for इच्छामि) Ś1 D6 [द]व त्रिविष्टपे —(l 24) Ñ1 किं च, V1 D1 3 M4 कुतो, B1 किं न (for किमु) V1 D1 3 M4 राज्यमिच्छेयम् (for मातृदूषितम्) V1 अध्रुव (for अध्रुवम्) —For l 24, D5 subst

कुतो राज्यं मनुष्येषु हीनमर्थैरमध्रुवम् ।

—(l 25) Ś1 Ñ1 D6 आर्ये Ñ2 B3 4 अथ, D2-5 7 तस्य (for आर्य) Ñ1 illeg for चारुलोचन —(l 26) V1 D1-5 7 M4 पश्यतो मे मुख शोको (for the prior half) V1 नश्येदिह D5 तस्यार्थेय D7 न स्यात्तस्य (for न स्यात्पितृ) Ñ1 D2 वियोगजं, B4 वनानुग (for वियोगज) —(l 28) D1 5 7 मंत्रि (for च तु) D7 M4 वर्गाश्च (for चार्थाश्च) D2 3 अमात्यमन्त्रिवर्गाश्च (for the prior half) Ñ2 B3 दुःखम्, V1 दुःखानि (for दुःखाद्) Ñ V1 B D1-7 [अ]वर्तयन् (D2 °त) (for [अ]वर्तयन्) —(l 29) Ñ V1 B D1 M4 भूमि (Ñ1 °गा) (for दीन) D3 4 5 7 तमथ क्षितौ भूमौ (for the prior half) Ś1 D6 चरण्या प्रेक्ष्य (for चरणाग्रेण) —(l 30) Ś1 D4 7 विज्ञाप्य Ñ1 V1 D3 4 M4 [इ]त्य, B1 [आ]र्यो, D2 [आ]र्ये (for [आ]र्त) —(l 31) D3 अतिसंमूढा (for आपत्स्व°) D3 धृतिमान् (for धृति°) V1 स D2 om (subm) (for य) Ñ1 अभिवर्तते —Ñ1 illeg from l 32 up to समाश्रित्य in l 33 —(l 32) Ñ2 V1 B1 2 4 D1 6 7 धर्माणि (for कर्माणि) V1 [अ]त्यय (for [अ]वश्य) D3 4 5 युक्तं (for पण्डितं)

कर्तुमर्हस्यसमुद क्रिया पितुरनन्तरा ।
पिता ते पुत्रशोकार्तो रामे प्रव्राजिते वनम् । [35]
त्वद्दर्शनागच्छति प्राणानिह त्यक्त्वा दिवं गतः ।
अनाथ इव भ्रमं मा शोकनाथ पिता तव ।
निक्षिप्येत कथं नाम मृतस्तात त्वया विना ।
इत्यस्माभिर्विचार्यैतत्तैलद्रोण्यां स शायितः ।
तस्य निर्हरणं तात पितुस्त्वं कर्तुमर्हसि । [40]
परित्यज्य मातृस्त्वं मा च शोकं मनः कृथाः ।
अवश्यभाविनो येऽर्था न ते शोच्या भवद्विधैः ।
पुरुषैरागमज्ञैस्तावद्विद्भिर्मेह समभि ।
तस्मात्सत्त्वमवष्टभ्य मा भूर्भरत बालिशः ।
कालुरस्य बलवान्कालः शक्यते नातिवर्तितुम् । [45]
सर्वैर्न भाव्यमस्माभिस्तस्य शोचितुमर्हसि ।
भृशं हि दुःखाभिहता विचेतस
क्षुधा च तन्द्रा च विवर्णता गता ।

इमां पितुस्त्वं महिपीरवेक्षितुं
न राजपुत्रार्हसि नाथवान् सतः । [50]
अपश्चिमस्ते पितुरन्त्ययो विधि
प्रदर्शितस्तत्र हि ते द्विजोत्तमैः ।
तमाशु संपादय धैर्यमास्थितो
विषादमस्मिन्नृप नार्हसि ।

Colophon

एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो धीमतां वरः । [55]
वसिष्ठमभिवीक्ष्येदमुवाच तरो वचः ।
त्वय्यप्येव गुरौ मे दीर्घतीव्र मनो मुने ।
लोकनाथे स्थिते रामे नाथ च मयि कीदृशम् ।
किं तु तत्र नयध्वं मां यत्र राजा पिता मम ।
करिष्ये तत्र संस्कारं भवद्भिः सहितोऽद्य वै । [60]
नेदानीं हृदयं चेन्मे स्फुटिष्यति सहस्रधा ।
दर्शयन्तु भवन्तस्तं पितरं क्षीणजीवितम् ।

—(l 33) Ñ4 त्स्य V1 सर्व (for त्व) D6 M4 धर्म (for धैर्य) Ñ2 B3 D2 अपा(Ñ2 °वा)श्रित्य, V1 आश्रित्य (sulm), B1 3 4 D1-6 7 उपाश्रित्य (for समा°) Ś1 D6 विहाय (for विपुल) Ñ2 भुव, B1 -हन (for व्वरम्) —(l 34) V2 D1 M4 आनन्तर्यक्रियां पितु, D2 6 7 आनन्तर्या (D4 °र्यात्, D1 °र्यां) पितु क्रिया (D4 7 °या) (for the post half) —(l 35) D2 6 7 दुःख (for पुत्र) D1 4 6 प्रव्राजिते (for प्रव्रा°) —(l 36) D1 त्यक्त्वा गतः (for त्वद्दर्शनात्) —(l 38) Ś1 D6 निर्दय स B1 निर्दयेन, B2 D1 3 4 7 M4 निर्दयेन (for निक्षि°) Ś1 चार्येद्, B3 नाथ D2 3 तात (for नाम) Ñ1 मृतस्तात, V1 मृतस्तातस्, B2 (with hiatus) हतस्तात —D6 om (hapl) from त्वया विना up to तात in l 40 D3 विना त्वया (by transp) —(l 39) Ñ2 B2-4 [ए]व D3 [ए]व (for [ए]तत्) D3 तैलद्रोण (for °द्रोण्या) —(l 40) D3 नृपस्य निर्हरणं तात (for the prior half) V1 पितुस्त्व (for पितुस्त्वं) B4 संस्कर्तुम्, M4 तावत्तुम् (for त्व क म्) —D2 4 5 7 om l 41 —(l 41) V1 परित्यज्य B4 परित्यजेय B1 D2 च (for त्व) —After l 41 B3 ins

धैर्यमालम्ब्यतां तात शोकस्य कार्यनाशकृत् ।

—(l 42) V1 B3 4 D1 4 7 अवश्य Ś1 D4 6 भावा (for येऽर्था) Ś1 D4 6 नैव V1 D1 3 ते न (by transp) (for न ते) B1 भवद्विधा —(l 43) Ś1 D6 स्व पुरुष् Ñ2 B3 सु(B3 सद्)पुरुषैः, B1 सपुरुषैः B3 सद्पुरुषैः B4 सपुरुषैः (for पुरुषैः) Ś1 D6 आगमज्ञान (for °ज्ञैः) Ś1 Ñ1 B3 D4 6 7 M4 तत्त्वविद्भिः (for तत्त्वविद्भिः) —(l 45) V1 कुलं नातिवर्तितु B4 शक्यते न शि°, D4 6 7 शक्य (D4 °क्यं) केनापि°, D3 शक्यते नापि° D6 शक्यते नापि° (for the post half) —(l 46) D1 सर्वैर्नैव नास्मादिर् (for the prior half) Ñ1 V1 D3 6 M4 नाम D2 नाथ, D3 नास्मान्, D4 न त, D7 न त्व (for तस्य) —(l 47) V1 D1 4 तु, D2 तु D4 हि (for हि) D6 हि स्वन (for विचेतस) Ś1 D6 दुःखाभिहतो विचेतनो —(l 48) Ś1 D3 4 6 7 क्षुत्पिपासेन विवर्णता गता (Ś1 D6 °ता) —(l 49) Ś1 D6 इमां पितुस्त्वं महिषीमवेक्षितुं

—(l 50) D6 नाथपुत्र —(l 51) Ñ1 illeg from पितु up to नृप in l 54 Ñ2 अस्य यो V1 B3 4 D1 3 M4 अन्त्य च B1 अन्त्ययो (for न्त्ययो) —(l 52) Ñ2 B D1 न तु (B4 न) कृतो (D1 कृतो) द्विजैः V1 D2-6 7 M4 च मम (M4 एवं तो द्विजैः) (for हि ते द्विजोत्तमैः) —(l 53) D2 वै यथार्थितो D3 यथास्थितो (for धैर्यमास्थितो) —(l 54) B1 विरासुम्, B3 विसतुम् (for विषाद्म्) B4 विषण्णरूपो (for °मस्मिन्) V1 D1-6 7 M4 न हि (M4 हा) पितु स्व नृपात्मजार्हसि ।

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ B D2-7 वसिष्ठवाक्य (Ñ1 illeg for वाक्य) V1 D1 भरतानुनयो —*Sarga no* Ñ1 B1 D3 6 om Ś1 Ñ2 M4 80 V1 D4 79 B3 64 B3 D7 79 B4 74 D1 135 D2 6 82 —After colophon D6 concludes with रामाय नम

—D3 om l 55 —Ś1 D6 begin l 55 with एवं —(l 55) Ñ1 illeg for भरतो धीम D4 6 7 द्विजो (for धीमतां) —(l 56) Ñ2 illeg from वसि up to l 57 Ś1 Ñ1 D6 अभिप्राय V2 M4 [इ]दम् (for [इ]दम्) V1 [आ] गु सतो D2 4 6 7 परम (for [आ]दरतो) —(l 57) Ñ1 V1 B D1 M4 भवति (for त्वय्यपि) D6 [इ]व (for [ए]व) D3 त्वयि च D1 7 न हुतनि D3 वर्ति मे (for गुरौ मे) D3 दीर्घैव दीर्घनीव (for दीर्घतीव) D4 7 विनो (for मनो) D3 दीर्घतीव मनस्तु मे (for the post half) —(l 58) B1 D2 6 7 M4 मम (for मयि) —(l 59) B3 नय त्व (for नयध्व) —(l 60) D4 6 7 तत्रार (for संस्कार) B3 मुने B1 (also) D2 चैव D6 तु ते (for वै) M4 अद्य (for ऽद्य) —(l 61) D3 चेद् D2 6 M4 स्फुटिष्यति D4 7 स्फु° (for स्फुटि°) —(l 62) V1 D1 6 7 M4 राजान (for पितर) —After l 62, D4 6 7 ins

एवमुक्त तु भरते धर्मिष्ठेन स राघवम् ।

—D2 transp l 63 and l 64 —(l 63) Ñ1 illeg from प्रमुखा up to आगदन् in l 64, M4 न हि (for ते चुर) —(l 64) B3 आनय D2 4 6 7 आहितु (for मानदन्)

ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ते नृपमन्त्रिणः ।
आनयन्भरतं तत्र यत्र राज्ञः कलेवरम् ।
अर्धसप्तशतास्ताश्च स्त्रियो राजपरिग्रहाः । [65]
भरतं पुरतः कृत्वा ययुर्द्रष्टुं मृतं नृपम् ।
ततः प्रविश्य भरतः सह राजपरिग्रहैः ।
ददर्श पितरं प्रेतं राममातुर्निवेशने ।
स तं गतासुं पितरं दृष्ट्वा शोकहतेन्द्रियः ।
हा राजर्षिरिति विक्रुश्य पपात धरणीतले । [70]
निःसंज्ञकल्पः संज्ञां तु पुनर्लब्ध्वा सुदुर्मनाः ।
जीवन्तमिव संप्रेक्ष्य पितरं सोऽभ्यभाषत ।
राजन्नुत्तिष्ठ किं शेषे भरतोऽहमुपागतः ।
त्वदाज्ञया महासत्त्व शत्रुघ्नसहितस्त्वरन् ।
मम मातामहस्तात कुशलं त्वानुपृच्छति । [75]
प्रणम्य शिरसा तद्वद्युधाजिन्मातुलो मम ।
यतः कुतश्चिदायातमङ्कमारोप्य मां नृप ।
ननु मूर्धन्युपाघ्राय प्रीत्या पूर्वमनन्दयः ।
स इदानीमनुप्राप्तं किमर्थं नाभिभाषसे ।
न तेऽपकृतवान्किंचिदहं तात प्रसीद मे । [80]
धन्यः स रामो येनाशु कृता ते वसुधाधिप ।
लक्ष्मणश्चापि धन्योऽसौ यो राममनुनिर्गतः ।
अधन्योऽहमपुण्यश्च यं मां प्रति स पुण्यवान् ।
दुःखेन महताविष्टः प्राणांस्त्यक्ष्यामि तेऽन्तिके ।
नूनं च तौ न जानीतो मृत्युं ते रामलक्ष्मणौ । [85]
यथा हि वनमुत्सृज्य नागताविह दुःखितौ ।
मातृदोषाद्द्विषितो यदि ताविह नृप ।
मामप्यपि तावत्त्वमभिभाषितुमर्हसि ।
निर्वास्य चीरवसनं रामं लक्ष्मणमेव च ।
स्त्रीहेतोरिममपि प्राणांस्त्यक्त्वा राजन्दिवं गतः । [90]
एवं विलपतस्तस्य भरतस्य महात्मनः ।
श्रुत्वा नृपतिपत्न्यस्ता रुरुदुर्भृशदुःखिताः ।
विलपन्तं तथा तं तु भरतं शोककर्शितम् ।
वसिष्ठो जपतां श्रेष्ठो जाबालिश्चेदमूचतुः ।
मा शुचो भरत प्राज्ञ नैव शोच्यो महीपतिः । [95]

—M4 om l 65–69 —(l 65) Ñ2 illeg for अर्धसप्त° D4 तत्र (for ताश्च) V1 चतुर्दशशतार्धानि, D4 चतुर्दशे शताश्च (subm) (for the prior half) D2 3 4 राज्ञ (for राज) Ś1 Ñ2 D1 3 5 6 परिग्रह —(l 66) Ñ1 D2 6 महीपतिं, V1 D1 3 7 मृत पतिं, B4 मृत नृपं (for मृतं नृपम्) —(l 67) D2 तत्र (for तत°) D7 राज्ञां (for राज) —Ñ1 illeg from l 69 up to लब्ध्वा in l 71 —(l 69) V1 च (for [ए]व) —(l 70) Ś1 Ñ1 D6 सक्रुश्य (for वि°) M4 चतुर्दिक्षमथापश्य (for the prior half) Ñ1 B1 3 4 पृथिवीतले, D3 5 7 वसुधातले —(l 71) D4 विसंज्ञ स तु M4 निःसंज्ञकल्प V1 D1 3–6 7 M4 लब्ध्वा भूय, B2 पुन प्राप्य (for पुनर्लब्ध्वा) —(l 73) M4 उत्तिष्ठ राजन् (by transp) B4 D5 (before corr) [s]य (for s हम्) D2 पुरागत, M4 ह्यागत —(l 74) V1 D1–3 7 तवाज्ञया (for त्वदा°) —Ñ1 illeg from सत्त्व up to l 76 Ñ2 B3 D4 5 7 M4 महात्म(M4 °भाग) (for °सत्त्व) —(l 75) D2 4 5 7 स मे (for मम) Ñ2 B तत्र (for तात), D3 तु (for [अ]तु) B4 त्वं तु पृच्छसि, D1 4 त्वां तु पृच्छति —(l 76) Ñ2 ते त्वां (for तद्वत्) V1 D2 3 च मे (for मम) —(l 77) D2 (with hiatus) संप्राप्य अंकम् V1 D1 M4 आदाय D2 4 5 3 आदाय (for आरोप्य) Ñ2 B2.3 D4 नृप —(l 78) Ñ2 B2–4 नते V1 यस्त्व, D1 7 पश्चात् (for ननु) Ś1 D6 आनर्त मूर्ध्न्युपाघ्राय (for the prior half) Ś1 V1 D2 4–7 M4 प्र(D3 4 M4 प्री)त्यनन्दत्व(Ñ1 D4 6 M4 °ति) भूमिप, V1 D1 3 प्रतिनन्दसि भूमिप(D4 पार्थिव) (for the post half) —(l 79) D4 समितानिह, D4 दर्शनं च (for स त्वमिह) V1 D1–5 7 M4 वक्ष्यामि(D4 °सि) (for किमर्थं) —Ñ1 illeg from निर्भाग्ये up to कृता in l 80 B4 D4 [अ]भिभाषसे —(l 80) V1 D1–3 M4 नापराध्यामि ते किंचित्, D4 5 न मेऽपराध्यामि (for the prior half) Ñ2 B1 3 तावत, V1 D1 3 M4 राजन् (for तात), D2 4 5 7 प्रसीद अभीप्सिते (for the post half) —Ñ1 illeg from l 81 up to स्मो in l 82 —(l 81) V1 [आ]त्मा (hypm) (for [आ]शु) M4 जगतीपते (for वसुधाधिप) V1 D1 तिस्रस्ते(D4 कृता ते) मत्वा वन(D2 °ने) D3–5 7 कृता तत्र(D3 तात) महीपते(D2 °तले) (for the post half) —(l 83) V1 D1 अधमो (for अधन्यो) D2 [s]ह (for च) Ñ B1–3 D1 तु (for स) Ñ1 illeg Ñ2 V1 D1–4 7 मन्दभाग् (for पुण्यवान्) —(l 84) D2 3 3 ससुहृत्वान् (for संत्यक्तु°) D7 7 प्रेक्षन्ते गतवानसि (for the post, half) —D2 4 5 om l 85–88 —(l 85) Ñ1 B3 तान्, V1 D1 ते (for तौ) Ś1 D6 नूनं तौ न विजानीतो (for the prior half) D6 7 तौ (for ते) —(l 86) D1 यतो (for यथा) D2 विहित्वम्(for हि वनम्) D5 यथा विलसन्निह (for the prior half) Ś1 स्व (for इह) —V1 D1 om l 87 —(l 87) Ñ B D3 5 M4 अ(Ñ B2.3 पि)प्रियस्य(D3 °स्) ते (for मत्प्रियौ) —(l 88) B1 om तावत्त्व D3 5 अभिभाष(D3 °भाष्टु)मिहार्हसि (for the post half) —After l 88 D3 M4 ins

सबकालस्तव देव गुणिनि सवगानभा ।
प्रयुर्त त्वां बाधयन्ति प्रतिबोद्धुं त्वमर्हसि ।

[(l 2) D3 बाधयन्ति महाराज (for the prior half)]
—(l 90) Ś1 B4 D3 अपि (for ऽपि) —(l 91) D4 विलपमानस्य —(l 92) M4 नार्यस्तु (for पत्न्यस्ता) V1 निशम्य स्वर स्वस्ता (for the prior half) —(l 93) D3 4 5 तम (for तं तु) D1 दैन्य (for भरत) Ś1 Ñ V1 B D4 शोककर्शितं D4 शापिहि —(l 94) Ñ1 B1 वत्सं, V1 D1 वचनं M4 विद्वान् (for श्रेष्ठो) V1 D1 अमरीत्, D4 5 कथितम् (for कातु) —(l 95) D1 5 मा शुच शुचामन्य (for the prior half) Ñ1 V1 B3 D1–6 7 [ए]व B1 [अ]पि (for [ए]व) —After l 95, D7 ins

धराधाशी दान्दस्ते कृतामिशो रणे ।
अमध्यो दाशरथिर सदा सम्यग्मदः ।

आनन्तर्यमसंमूढ कर्तुमस्य त्वमर्हसि ।
शोचन्तो ननु सस्नेहा बान्धवा सुहृदस्तथा ।
पातयन्ति गतं स्वर्गादश्रुपातेन राघव ।
श्रूयते हि नरव्याघ्र पुरा परमधार्मिक ।
भूरिद्युम्नो गत स्वर्गं राजा पुण्येन कर्मणा । [100]
स पुनर्बन्धुवर्गस्य शोकबाष्पेण राघव ।
कृत्स्ने वै क्षपिते पुण्ये पुन स्वर्गान्निपातित ।
तस्माच्छोक राजपुत्र पितृस्नेहसमुत्थितम् ।
त्यज त्वं नार्हसि स्वर्गात्पुनश्च्यावयितुं नृपम् ।
अतिशोकाग्निना दग्ध पिता ते स्वर्गतश्च्युत । [105]
शपेयं मन्युनाविष्टस्तस्मादुत्तिष्ठ मा शुच ।
नाय शोच्यस्तव पिता सम्प्राप्त सुरलोकभाक् ।
सुतो नाथ सुता यस्य यूय रामपुरोगमा ।
धर्मात्मानो महात्मानो लोके प्रथितपौरुषा ।
देवौजस सत्त्ववन्तो महेन्द्रवरुणोपमा । [110]
एवमुक्तो वसिष्ठेन भरतो धर्मकोविद ।
त्यज वा शोकमिद वाक्यमुवाच वदता वर ।
शुचन्ति यद्भवन्तो मा तथा तद्विद्धि मे मन ।
बलवांस्तु पितृस्नेहो भृशं मोहयतीव माम् ।
सस्नेहितो भवद्भिस्तु गुरुभिर्द्विजवादिभि । [115]
त्यक्त्वा शोक करिष्यामि पितुरस्यौर्ध्वदैहिकम् ।
आनयन्तु यथोद्दिष्टं भवद्भिर्नृपमन्त्रिण ।
सत्काराय पितुर्मह्य तदसंभारविस्तरम् ।
इति नृपतिसुतस्य तद्वचस्तत्
सह नृपमन्त्रिपुरोहितैरसंत । [120]
अधिरमिव विशुद्धयामिनी
दनयामेव बभूव शर्वरी ।

Colophon

—(l 96) B₁ इन् मूढ D₅ °मूढ (for असंमूढ) —(l 97) V₁ D₁₋₄ ₇ M₄ शोच्यमानास्तु (V₁ D₁ M₄ °ना हि) B₃ सस्नेहा (for सस्नेहा) —(l 98) B₁ स त (for गत) Ś₁ B D₅ M₁ स्वर्गम् (for स्वर्गाद्) Ś₁ राजान पुण्यकर्मणा (for the post half) —D₅ om l 99 —(l 99) D₃ illeg from हि up to परम D₂ यो (for हि) B₃ महाभाग (for नरव्याघ्र) —(l 100) D₂ स्वर्गं D₆ राजन् (for राजा) —(l 101) Ñ₁ illeg up to शोक M₁ गोत्रेन [illegible] राघव (for the post half) —For l 101 V₁ D₃ subst

शोचितेनैव स पुनर्बन्धुवर्गस्य राघव ।

—(l 102) D₃ illeg for वै क्षपिते V₁ D₂ न (for वै) Ñ₁ क्षपिते Ñ₂ B क्षपिते (for क्षपिते) D₁₋₄ ₇ धर्मे (for पुण्ये) Ñ₂ B₁ ₃ ₄ तत (for पुन) D₃ निराकृत —(l 103) D₃ illeg for the prior half D₃ त्व (for शोक) V₁ D₃ M₄ तस्मात् राजपुत्र च (for the prior half) D₁ M₄ पितु (for पितृ) M₄ स्नेहम् (for स्नेह) V₁ D₂ सर्वं तत D₄ समुत्थित M₁ उपस्थित (for समुत्थितम्) —For l 103 D₃ subst

तस्माच्छोको महाराज पितृस्नेहसमुत्थित

—(l 104) B₂ D₃ ₇ त्यज त्व D₅ ₆ त्यजसे (for त्यज त्व) Ñ₂ M₄ transp त्व and नार्हसि D₃ illeg for नार्हसि स्व Ñ₂ पुनरद्य (for पुनश्च) V₁ B₃ पातयितु B₁ भावयितु (for च्याव-यितु) B₁ नृप (for नृपम्) —For l 104 V₁ D₂ subst

गते नार्हसि त स्वर्गात्पुन पातयितु नृपम् ।

[D₃ पुनस् (for पुनश्च)]

—(l 105) B₃ अति D₁ अपि (for अति) —D₃ illeg from शोका up to ते V₁ B₃ [illegible] D₁ [illegible] M₄ [illegible] (for [illegible]) [illegible] (for the prior half) D₃ त त (for च्युत) —(l 107) Ñ₂ illeg from शो up to [illegible] V₁ B₁ ₄ D₁ ₂ ₃ M₄ [illegible] D₂ ₆ कर्मजिता (for °र्मजित) —(l 108) B₄ [illegible] (for राम) —(l 109) D₄ ₅ ₆ महात्मानो महाभागा (for the prior half) D₁₋₄ ₇ [S]पदिना (for प्रथित) —After l 109 B₃ ins

पुण्यात्मानो महाभाग सर्वेषां न हिते रता ।

—(l 110) D₃ दिव्य (for देव) —(l 113) V₁ illeg for शुचन्ति यद्भवन्तो D₆ शुचतो मा (for भवन्तो मा) —D₃ om l 114-115 —(l 114) D₅ हि (for तु) D₂ [illegible] (for भृशं) V₁ D₁ ₃ पीडयति (for मोह°) —(l 115) V₁ भवद्भिर्हि B₃ [S]स्तु गुणाधिक, B₁ D₁ °भ्र D₂ °द्वि° सन् (for भवद्भिस्तु) Ñ₁ पुन (for द्विज) —(l 116) D₃ अथ (for अस्य) —(l 117) V₁ B₁ ₄ D₃ यथा (D₃ °ो) [illegible] (for [illegible]) D₆ यथोद्दिष्टे (for यथोद्दिष्ट) V₁ D₃ ₄ ₇ [illegible] (for भवद्भि) D₁ भवतो नृपमन्त्रिण M₄ भर्तृनृपमन्त्रिण (for the post half) —(l 118) B₂ ₄ D₁ M₄ संभारान् (D₁ M₄ °रान्) D₃ ₄ ₇ सत्कारिक M₄ S तथ (for तद) V₁ [illegible] [illegible] (for the prior half) —(l 119) V₁ D₁₋₄ ₇ M₄ आयत (for तत्तत्) —(l 120) B₂ सहितं D₁ [illegible] (for सह) Ñ₁ B₃ सभा D₆ च [illegible] (for तै) M₄ सह नृपमन्त्रि [illegible] —(l 121) V₁ B₁ D₂ ₃ ₅ [illegible] (for [illegible]) B₁ [illegible] (for विशुद्ध यामिनी) —(l 122) M₄ [illegible] (for [illegible]) D₁ ₄ ₇ [illegible] शर्वरी)

Colophon D₃ cm —[illegible] V₁ B₁ ₂ D₅ [illegible] V₁ D₁ [illegible] [illegible] D₂ ₄ ₅ ₇ [illegible] —Sarga no (figures, words or both) [illegible] —After colophon D₅ [illegible]

24

After Sarga 79, Ś1 Ñ V1 B D1-7 M ins.

स तु शम्यसमाविष्टो गुहो ज्ञातिगणैर्वृतः।
भरतं वाक्यकुशलो बद्धाञ्जलिरभाषत।
इक्ष्वाकुवंशसदृशं व्याहृतं भरत त्वया।
अनुरूपं गुणानां च श्रुतस्य यशसश्च ते।
यस्य त्वं वृत्तशौण्डीरो गुणज्ञो बन्धुरीदृशः। [5]
धन्यश्चासौ मम सखा राघवः प्रियबान्धवः।
यस्त्वं लब्ध्वा श्रियं त्यक्त्वा निर्गुणामिव योषितम्।
वनादुपावर्तयितुं यासि भ्रातरमग्रजम्।
ईदृशं दुर्लभं लोके यादृशं त्वयि सौहृदम्।
राघवं प्रति धर्मज्ञ यत्र सत्यं प्रतिष्ठितम्। [10]
यः पितुर्वचनं कुर्वन्नरण्याश्च तव प्रभो।
सभार्यः सह च भ्रात्रा प्रविष्टो निर्जनं वनम्।
तस्य नियमयुक्तस्य शौर्ययुक्तस्य धीमतः।
अनुरूपो गुणानां त्वं भ्राता राजीवलोचनः।
एवमुक्तस्तु भरतो राजपुत्रो गुहेन सः। [15]
प्रत्युवाच गुहं धीमान्सान्त्वपूर्वमिदं वचः।
अनेनैवाभिधानेन स्निग्धेन च हितेन च।
पूजितश्चार्चितश्चास्मि परितुष्टश्च ते गुह।
किंचित्तु श्रोतुमिच्छामि वक्तव्यं खलु नानृतम्।
कस्मिन्देशे वन गच्छन्नुषितो मम बान्धवः। [20]
सुखानामुचितो नित्यमसुखानामकोविदः।
रामो राजीवपत्राक्षो मैथिल्या सह सीतया।
भ्रातृस्नेहादनुगतः पृष्ठतो यः स राघवम्।
सौमित्रिर्लक्ष्मणो नाम कच्चित्स परिवृत्तवान्।
क रामः शयितो रात्रौ क स्थितः क विलम्बितः। [25]
सीतया सह धर्मात्मा क चाप्यासीन्नरर्षभ।
काः कथाः कृतवान्वीर किमासीत्तस्य भोजनम्।
मत्पूर्वः शयितः कस्मिन्देशे क्षितिधरोपमः।

24

(l. 1) V1 D1 -समाविष्टौ (for समाविष्टो). Ś1 -गुणैर्वृत; Ñ1 B3 M4 समन्वित, V2 D1 समन्वित; B1.4 -गणावृत; B3 D2-5.7 -ग(D1.5 -गु)णान्वित.—(l. 2) V1 स्तत (for भरत). V2 D1 दुःसमात D2.3 वाक्यकुशल. V1 D1 M4 उवाच ह (D1 त) (for अभाषत).—(l. 3) B1 वर्य; B4 -वंश्य (for -वंश). D1 प्रभ (for सदृश). V1 व्याकृत, M4 भाषित (for व्याहृत). D2 भरत व्याहृत (by transp.).—(l. 4) B1 श्रुतेषु (for °तस्य) Ś1 D5 M4 तथा (for च ते). V1 रूपस्य यशस्य ते (for the post. half).—(l. 5) Ś1 D4 वृत्तमात्रो, Ñ B3.4 °शौण्डीरो, V1 मतशौण्डीरो, B1 °शौण्डीरो, B3 °निपुणो (for वृत्तशौण्डीरो) B4 om. the post. half.—(l. 6) D3 प्रियबान्धव.—After l. 6, B3 ins.:

धर्मात्मा सत्यसंधश्च यस्य भ्राता भवान्स्थितः।

—(l. 7) D5 यश्च D2-5.7 राज(D3 °ज्य) (or लब्ध्वा). V1 D1 यस्त्वं लब्ध्वा, V2 चापि (for त्यक्त्वा). D3.4.5.7 विगुणाम् (for निर्गुणाम्). Ś1 D5 योषिता.—(l. 8) B3 वनाद् (for वनाद).—(l. 9) Ś1 D5 ईदृशं दुर्लभं, V2 ईदृशं सौहृदं, D3 ईदृशं दुर्लभं. Ś1 D5 ते च, Ñ1 B3 तव (for त्वयि). D1.3 सौहृदं त्वयि (by transp.); M4 सौहृदं तव, V2 D1-5.7 सौहृद(V1 दुर्लभ) यादृशं त्वयि (for the post. half).—(l. 10) B3 D4.7 धर्मज्ञ (for °ज्ञ). V1 D1.3 M4 सत्यं यस्मिन्; D2.4.5.7 यस्मिन्सत्य(D3 °त्व) (for यत्र सत्य).—(l. 11) M4 स (for य) D3.5 पुनर् (for पितुर्) V1 तत (for तव).—(l. 12) D2-5.7 सहितो (for सह च) V1 D2 भ्राता च (by transp.) Ś1 D5 सह पत्न्या(D5 °भार्य) सह भ्राता (for the prior half) Ñ1 V1 B1-3 विजन B4 M4 दण्डक (for निर्जन).—Ś1 D5 om. ll. 13-14.—(l. 13) B1 यस्य (for तस्य).—D2 om. (hapl.) from शौर्युक्तस्य up to l. 14. B4 om. (hapl.) शौर्ययुक्तस्य. V1 D1.3 धैर्य (for शौर्य).—(l. 14) V1 D3.7 राजीवलोचन.—(l. 15) D3 शौर्ययुक्तस्तु (for एवमु°). B4 om. the post. half. Ñ1 B1.3 महायशा (for गुहेन स).—(l. 16) B1 श्रीमान् (for धी°) V1 सान्त्वपूर्वम्, D3 मधुयुक्तम्.—(l. 17) Ś1 D5 विधानेन, V1 [अ]भिवादेन, D1 M4 [अ]भिवादेन, D2-5.7 [अ]नुरागेण (for [अ]भिधानेन) V1 D1 अनुराग- (with hiatus) (for स्निग्धेन च) D4.7 स्निग्धेन (for च हितेन).—(l. 18) B1 च स्निग्ध; D3 चर्चितश्च, D5 चार्चितश्च (for चार्चितश्च). D2.5 चैव, D4.7 चापि (for चास्मि). D3.7 परितुष्टोऽस्मि, D5 हृष्टतुष्टश्च.—(l. 19) Ś1 D5 किंचित्, V1 D1-3.5 तस्य तु, D4.7 सत्य तु, M4 किं तु तव. D3 वक्तुम् (for श्रोतुम्).—After l. 19, D3.5.6 ins.:

राज्य त्यक्त्वेह संप्राप्तो राघव पितुराज्ञया।

—(l. 20) M4 (before corr. as above) तस्मिन् (for क°). D4 वने D4 (after corr. m. as above) धर्मबान्धव.—(l. 21) M4 [ऽ]सुखम् (for नित्यम्). V1 D1-5.7 न नो(D5 न चो)चित' (for अकोविद) M4 अनुस्वानुचितस्तथा (for the post. half).—(l. 22) Ś1 D5 राजीवपत्राक्षो D4 वैदेह्या (for मैथिल्या).—(l. 23) M4 चानुगत (for अनु°) D7 पृष्ठतो. Ñ1 पश्च, V1 यातु, D1.3 यस्य, D5 य स (for य स).—(l. 24) Ñ1 B1.3 (also as above) देशे, D2 राम, D7 M4 राम (for नाम) Ñ1 B1 D5 कश्चित्, V1 B3 (also).4 D1-5.7 M4 कस्मिन् (for कच्चित्). V1 D1.3 M4 तु (D1 नि, D3 स, M4 स) परिवृत्त(D5 °वर्त)वान्.—For l. 24, B3 subst.

सौमित्रिरपि देवोऽपि कस्मिस्तिष्ठदनुव्रत'।

—(l. 25) V1 कुमार. (for क राम). Ñ1 महितो, D4 प्रस्थितो. D2.4.5.7 भूमौ (for रात्रौ). D3 om. (hapl.?) क स्थित. V1 D1 सीतया सह, B3 क निलक्षित, B4 °नदित (for क विलम्बित).—(l. 26) D3 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा). V1 D1 धर्मज्ञो लक्ष्मण श्रीमान् (for the prior half) Ś1 D5 कुत्र चासीन्; Ñ1 B1.4 क वा चा(B4 स्था)सीत्, Ñ1 B3 D3.7 क चाप्या(Ñ1 B3 °पा)सीत्; V1 कुत्रोप्या°; B3 क चावासीन्; M4 क वापरा (for क चाप्यासीत्). Ñ1 B1.3.4 नराधिप', D3.4.7 नरर्षभ.—(l. 27) Ś1 D5 किं चात्र, Ñ1 B किं चात्र, V1 D1 कां कथां (for काः कथा'). B3 धीर; D3.7 धीर. Ś1 B3 D5.7 किं चा(B4 वा)सीत्तस्य

कस्मिन्किदेशे वृक्षमूले भ्राता मे सह सीतया ।
सुप्तवाञ्जगतीमेका शरीरेण न चक्षुषा । [30]
तथा कमलपत्राक्षो धनुष्पाणि सलक्ष्मण ।
या दिशा जगाम हितषान्सूतश्च रथसारथि ।
एतदाचक्ष्व मे सर्वं यथावत्परिपृच्छत ।
तस्य देशप्रमाणं च राघवस्य विचेष्टितम् ।
एतत्तु वचन श्रुत्वा भरतस्य महात्मन । [35]
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्य गुहो गहनगोचर ।

Colophon

25

After 2 83 21 Ś1 Ñ V1 B D1 2 M1 ins

Colophon

सतीर्थं भरतो गङ्गा ससैन्य सह मन्त्रिभि ।
पुरोहितस्यानुमत गुह वचनमब्रवीत् ।

कतमेन तु देशेन गन्तव्य मम राघव ।
गुह मार्गं समाचक्ष्व त्वं सदा वनगोचर ।
सोऽब्रवीद्भरतस्यैतद्वच श्रुत्वा गुहस्तदा । [5]
कस्मिंस्तस्य देशस्य यस्मिन्वसति राघव ।
इत प्रयाग काकुत्स्थ गच्छता वनमुत्तमम् ।
नानापक्षिगणाकीर्णमुपेत सलिलाशय ।
कमलप्रतिमालाभि सुतार्थकल्पवर्द्धने ।
सगपादकृते पर्णैश्छिद्र नीलकोमलै । [10]
मन प्राक्प्रदेशमात्रे तु प्रयागस्य भरतर्षभ ।
तत्रोषित्वा च गन्तव्य भरद्वाजाश्रम प्रति ।
तत्र गत्वा रामपुत्र मुनिं समभिवादय ।
धर्मेण तपसा सिद्ध त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
तस्मात्त्वमाशीर्वचन गिरश्च हृदयंगमा । [15]
श्रुत्वा यास्यसि संहृष्टो द्रष्टु भ्रातरमग्रजम् ।
उषित्वा रजनीं तत्र निविष्टस्तत्र पूजित ।

V1 किमायस्य तु D1 किमागच्छ (for किमाश्रितस्य) —(l 28) V1 D1 M3 तत्पूर्वं D2 4 7 अपूर्वे Ś1 Ñ2 D6 सुप्त V1 शयित (for शयित) D2 वस्विद् (for कस्मिन्) D1 3 क्षितिपरोक्ष —(l 29) Ñ2 B3 कस्मिन् D5 7 M4 वस्मिन् V1 D1-4 7 [वृ]क्षमूले —(l 30) B2 D6 शरीरेण B3 4 °रेण च —(l 31) V1 D1-6 7 M4 ca विगतस्याधिदूरस्थो (for the prior half) —(l 32) Ś1 D1 6 7 M4 सपत्न | D4 7 M4 सूतश्च) सप्रसारथि Ñ B तं च सूतश्च सारथि (for the post half) —(l 33) V1 D1 आगच्छ (for °चक्ष्व) M4 परिपृच्छते —D2 om from विचेष्टितम् in l 34 up to वाक्यं in l 36 —(l 35) Ñ2 एतत्स D2 एतत्तद् D4 7 M4 एत तु (for एतत्तु) B1 3 4 D4 6 7 राघवस्य (for भरतस्य) —(l 36) D1 om (hapl) from गुहो up to 2 80 1[a] M4 वनगोचर

Colophon V1 D1 3 4 M4 om —*Sarga name* Ś1 गुह(also भरत)वाक्य Ñ1 D4 7 गुहप्रश्न Ñ2 L गुहानुप्रश्न, D6 भरतवाक्य —*Sarga no* (figures words or both) D1 om Ś1 97 Ñ2 93 B4 80 D2 D4 92 B3 87 D6 90

25

V1 D1 3 7 om Colophon —*Sarga name* L1 om Ś1 Ñ B1 3 D6 गमनमंत्रण —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 B1 D1 om Ś1 101 Ñ2 7 B2 84 B3 M4 95 B4 91

—(l 1) Ś1 ससैन्ये Ñ B M4 सहैव D4 7 ससैन्य (for °न्य) D1 स पर्षदि D4 7 बहुपुत्र —(l 2) B2 [स]-गुहमाह D6 गुहं D6 भरतो वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —After l 2 B2 ins

वक्तव्यं मे महाप्राज्ञ गुह्य इत्यत्र बलात्तव ।

—(l 3) D2 4 तत (for तु) Ñ1 वेलमात्र D1 3 मम मम तत M4 कतमेन तु (for कतमेन तु) —(l 4) D6 महामार्ग D6 समाख्याय M4 त्व° —(l 5) Ś1 D4 6 7 [स्त्व]4 D1 [स]* (for [त] स्तु) B1 वचन् (for गुहस्) Ñ1 V1 D1-4 7 transp वच and गुहस् —B1 om l 6 —(l 6) B2 यत्र (for कस्मिन्) D1 राघव —(l 7) Ñ B प्रभृति (for प्रयाग) D2 च तत् (for वनम्) —(l 8) D1 मुनि (for नाना) —D2 4 5 7 om l 9-10 —(l 9) Ś1 D6 प्रतिमा लाभैं Ñ1 प्रतिमालसितै (hypm) Ñ2 B1 3 4 प्रतिमाभिश्च V1 D6 M4 पद्मप्रतिमा(M4 °मा)भरणै B2 (m also कल्हारा°णे स्वच्छे) कमलोत्पलसरणे D1 पद्मप्रतिमाभि (for the prior half) V1 सुतीर्थ M4 सतीर्थ —(l 10) Ś1 B1 D6 पूर्णैर् (for पर्णैर्) V1 D2 M4 नगा(M4 °गा)ग(V1 गा)तुल्यै पर्णैर् D2 घनपल्लवै च (for the prior half) Ñ2 B1 नितम्ब V1 विरतम् D2 3 निरुद्ध (for निरुद्ध) Ś1 D6 नीलकोमलै M4 दर्शनीयैश्च (for °कोमलै) —(l 11) Ñ2 V1 B1 प्राक्तोन M4 प्रदेशे Ś1 D4 6 क्रमप्रदेशमात्रे च D6 अथ प्राक्प्रदेशमात्रे D3 क्रमप्रदेशमात्रेण (for the prior half) V1 भरतर्षभ (hypm) D6 सर्वेश —V1 reads l 12 (var) twice —(l 12) B1 illeg from °त्वा up to भरद्वाज M1(second time) 4 * (illeg) भरद्वाजादि V1 D1 3 7 M4 गुरुभोज्ये(M4 °ज्ये वै)च(D6 °ज्येव D4 7 °रि वि) ताति (for the prior half) V1 (both times) D6 भारद्वाजाश्रम(V1 °म) D6 गुरु (for प्रति) —(l 13) D6 गत्वा तत्र (by transp) Ñ2 V1 B D1 M4 कुमार त्वं ([B2 [m also] भरत]) (for रामपुत्र) B4 मुनिश्रेष्ठ M4 मुनि त्वम् Ñ1 L1 2(after corr as above) अभिवाद्य —(l 14) V1 सर्वत्र (for धर्मेण) D2 सर्व (for त्रिषु) —(l 15) Ś1 D6 तस्य B4 श्री (for तस्मात्) B2 तम् (for त्वम्) M4 वाक्यम् (for गिरश्च) V1 हृष्टान (cult m) —l r l 15 D1 3 ins

तस्मात्त्वं विनयं वाक्यं हृदयंगमम् ।

—(l 16) L1 श्रुत्वा D6 °सि (for यास्य°) V1 D1-4 7 M4 संतुष्ट (for संहृष्ट) D4 7 तु (for द्रष्टु) —D2 transp l 17 and 18 —(l 17) V1 वर्सत्वा D1 2 M4 उषित्वा D4 7 उषितै (for उषित्वा) Ś1 तत्र रात्रि (by transp) V1 D1 M4 सत्कृत D1 3 4 पूजित (D4 4 °ता) (for पूजित)

दृष्ट्वा हि मोक्ष्यते न त्वामेकामनुषित निशाम् ।
ब्रुवाणमेव तु गुहं भरत प्रश्रयान्वित ।
एवमस्त्विति तद्वाक्य परिष्वज्येदमब्रवीत् । [20]
गच्छ सौम्य निवर्तस्व समस्तैर्ज्ञातिभि सह ।
स कृतश्चानुयात्रश्च प्रीतिमानस्मि ते गुह ।
भ्रातुर्मे पूजित सख्य त्वया रामस्य धीमत ।
अनुरागश्च भक्तिश्च सौहृद च प्रदर्शितम् ।
भरतेनाभ्यनुज्ञातो गुहस्तु ज्ञातिभि सह । [25]
ययौ सपूज्य भरत सोपाध्यायपुरोहितम् ।
तत प्रतिगते नौभिर्गुहे ज्ञातिगणै सह ।
जगाम सैन्यया सार्ध प्रयाग भरतो वनम् ।
सुमन्त्र दैशिक कृत्वा मन्त्रिण राघवप्रियम् ।
मन्त्रकर्मणि च प्राज्ञ देशे काले च कोविदम् । [30]
फलाढ्यान्पादपान्पश्यन्पुष्पाढ्याश्च समन्तत ।
वल्गु द्विजाना च रुत शृण्वञ्श्रोत्रमनोहरम् ।
गुणान्रामस्य कथयन्मैथिल्या लक्ष्मणस्य च ।
अगुणाश्चात्मनो मातु कैकेय्या समुदाहरन् ।
अभ्यर्धयोजन गत्वा ददर्श सुमहद्वनम् । [35]
प्रयागमिति विख्यात यथा चैत्ररथ तथा ।
स प्रविश्याश्रमपद सर्वकामफलद्रुमम् ।
शोभित पद्मषण्डैश्च सुतीर्थैर्बहुपुष्करै ।
अभिगम्य प्रयाग त देवस्थानमनुत्तमम् ।
प्रदक्षिण प्रणाम च चकार भरतस्तदा । [40]
ता सर्वा मातरस्तस्य शत्रुघ्नश्च महामति ।
प्रयताश्चाप्रमत्ताश्च चक्रुर्देव प्रदक्षिणम् ।
तेऽभिवाद्य विनिष्क्रम्य वनात्तस्मादनन्तरम् ।
आश्रम शोभमाने तु ददृशु पिण्डितद्रुमम् ।
भरद्वाजसगोत्रस्य महर्षेर्भावितात्मन । [45]
आश्रम भरतो दृष्ट्वा महर्षेरतुल ययौ ।

—V1 om l 18-19 —(l 18) D1 6 7 M4 (D1 3 5 M4 with hiatus) न हि त्वा (D3 4 त्वा M4 त्व) मोक्ष्यते दृष्ट्वा (for the prior half) D2 राकाम् D4 7 ह्यकाम् (for एकाम्) Ś1 D6 अनुगतो Ñ1 D3 5 7 अनुषिता Ñ2 अनुषितो —(l 19) Ñ B D5 सत्क्रियान्वि(Ñ1 °र् B2 4 °नु B3 D6 °त)त D1-3 सत्क्रियानत M4 साधु साध्विति (for प्रश्रया°) Ś1 D4 6 7 सत्कृत्य भरतस्तत (D7 °स्तु° D6 °दा) (for the post half) —(l 20) Ś1 Ñ2 B2 3 D6 त (for तद्) D1 3 M4 वाक्य (D1 °वचो) ते (M4 त) (for तद्वाक्य) D4 7 एवमादि वचो धर्म्य (for the prior half) M4 उक्त्वा स्वज्येन्म् (for परिष्व°) —For l 20 V1 subst

इत्येतद्वचन श्रुत्वा भरतो गुहमब्रवीत् ।

—(l 21) Ñ1 समग्रैर्, Ñ2 समस्त D4 7 सगणो (for समस्तैर्) D8 नातिभि (for ज्ञा°) N1 B3 D1 M4 युत (for सह) V1 D3 5 सयुग्मैर् (V1 °गतो D5 °गैर्) बधुभि सह (for the post half) —B1 om (hapl) l 22 25 —(l 22) D1 स (before corr स)बुधुरा D6 सङ्कृताश् (for सकृतश्) Ś1 D4 6 7 भृश प्रीतो (for प्रीतिमान्) —V1 reads l 24 after l 20 —(l 24) B3 अनुराग (for °रागश्) D4 7 ते भक्ति (for भक्तिश्च) M4 हृष्य (for सौहृद) N1 [अ]पि वर्णित N2 B M4 निदर्शित V1 D3 निदर्शित —D4 6 7 om l 25 26 —(l 25) D3 [अ]नुज्ञा (for [अ]भ्यनु) Ñ2 B3 च D1 तैर् (for तु) V1 बधुभि (for ज्ञातिभि) —For l 25 D4 6 7 subst

तत प्रतिगते नौभिर्गुहे ज्ञातिगणान्विते ।
[D5 बधु (for ज्ञाति)]

—(l 26) B4 सपूज्य (for सपूज्य) M4 जगाम भरत पूज्य( ) (for the prior half) Ś1 N1 B4 D6 पुरोगम (for °हितम्) —For l 26 V1 D1-3 subst

जगाम भरत श्रुत्वा सोपाध्याय प्रणम्य च ।

—(l 27) V1 D1 3 सरित्सु (for तत) B4 गुहो Ñ1 D2 4 6 7 ज्ञाति (D3 5 बधु)गणान्विते V1 D1 3 ज्ञातिभिरावृते (for °गणै सह) —For l 27 Ś1 D6 subst

तत प्रतिगतो नाव गुहो ज्ञातिसमन्वित ।

—After l 27 Ñ2 ins

परे पारे तु गङ्गाया नाव मस्थाय यत्नत ।
भरत पुनरायातु गुहो ज्ञातिसमन्वित ।
भरतो गुहमालोक्य जगादेतद्वच पुन ।
गुह ते मन्निदृष्टस्य पुनरागमन कथम् ।
गुरो(?) जगाद रामस्य द्रष्टव्य चरणद्वयम् । [5]

—(l 29) Ś1 B3 D4 6 7 नैशिक Ñ2 B3 4 D5 देशक D3 गृह्य (for कृत्वा) Ś1 राघव D4 राघव —(l 30) B3 राज कर्मणि N B2 4 D1 देशकाले V1 D1 M4 सारथि D4 7 पंडित (for कोविदम्) —(l 31) Ś1 V1 D6 सपन्नान् D4 फलयान् (for फलाढ्यान्) N1 B4 D2 4 7 गच्छन् Ñ2 B3 D5 भुञ्जन् D3 यस्य (for पश्यन्) Ś1 D6 पुष्पाणि च V1 मृगाश्चैवाथ D2 4 °चांश्च (for °ढ्याश्च) —(l 32) Ś1 D6 नाद (for नानु) B3 शृण्वञ्छोत्र B4 शृणु श्राव (for शृण्वञ्श्रोत्र) V1 D1 M4 स्वनावह D4 मनोरम —(l 33) D4 वैदेह्या (for मैथिल्या) Ñ2 लक्ष्मणेन च —(l 34) V1 गुण D2 अगुणास्त D5 om च D4 7 ततो (for [आ]त्मनो) V1 B1 समुदीरयन् —(l 35) Ś1 V1 D2 3 6 अभ्यर्थं B4 अध्यर्धे D4 आयर्धे D5 अर्धेऽपि (for °र्ध) —(l 36) V1 ख्यात (subm) (for विख्यात) G(ed) वन (for तथा) —(l 37) Ñ B वन चैव (for [आ]श्रम°) D2 D4 7 सर्वकाम D1 M4 फलप्रद —(l 38) Ś1 Ñ2 B D6 स(Ñ2 B सु)तीर्थै G(ed)सुतीर्थै (for सुतीर्थैर्) B3 पुष्करै B4 पादपै M4 पुष्पितै (for पुष्करै) —(l 39) Ś1 D6 तद् Ñ1 ते D5 M4 तु (for त) D1 दिव्य (for देव) —(l 40) B3 प्रयाग D5 प्रयाण (for प्रणाम) D6 प्रणाम भरतस्तथा M4 जगाम भरतस्तत (for the post half) —(l 41) V1 D1 3 M4 सारथ्य B4 चैव (for तस्य) Ñ1 D4 7 च महाबल B1 2 सु(B3 स G[ed] च) महाद्युति B3 स महामति M4 च महामना B4 D5 शत्रुघ्नस्य

26

After Sarga 89, Ś1 Ñ V1 B Dt1 D1-7 M4 ins.

रामस्तु नलिनीं रम्यां चित्रकूटं च पर्वतम् ।
पुण्यां जनकराजस्य दर्शयित्वा न्यवर्तत ।
उत्तरे तु गिरेः पादे चित्रकूटस्य राघवः ।
ददर्श कन्दरं रम्यं शिलाधातुसमाचितम् ।
सुसंप्रच्छन्नतरुभिः पुष्पभारावलम्बिभिः । [5]
संवृतं च रहस्यं च मत्तद्विजगणायुतम् ।
तं दृष्ट्वा सर्वभूतानां मनोदृष्टिहरं वनम् ।
उवाच राघवः सीतां वनदर्शनविस्मिताम् ।
वैदेहि रमते चक्षुस्तवास्मिन्गिरिकन्दरे ।
परिश्रमविघातार्थं साधु तावदिहास्यताम् । [10]
त्वदर्थमिव विन्यस्तः शिलापट्टोऽयमग्रतः ।
अस्य पार्श्वे तरुः पुष्पैः प्रवृष्ट इव केसरैः ।
राघवेणैवमुक्ता सा सीता प्रकृतिसुन्दरी ।
उवाच प्रणयस्निग्धमिदं श्लक्ष्णतरं वचः ।
अवश्यकार्यं वचनं तव मे रघुनन्दन । [15]
भूतार्थं चैव पश्यामि एनं पुष्पितपादपम् ।
एवमुक्तस्तया तस्मिन्नुपविष्टः शिलातले ।
सह पत्न्या विशालाक्ष्या वचनं चेदमब्रवीत् ।
गजदन्ताहतान्वृक्षान्पश्य निर्यासस्राविणः ।
झिल्लिकाभिरुतैर्दीर्घै रुदन्तीव समन्ततः । [20]

महात्मन (D5 °वरः) (for the post. half).—(l. 42) Ñ1 B1.3 M4 मयत्तात्, Ñ2 प्रयातश् (for [अ]प्रमत्तात्). D3 प्रयातश्च प्रयातश्च (for the prior half). B4 -तुर्; M4 जग्मुर् (for चक्रुर्). Ś1 D6 एव, B4 D4.7 एव (D4 °व) (for ते). V1 चक्रुर्विदर्शन (subm.) (for the post. half).—(l. 43) Ñ1 विनिःसृत्य, V2 [अ]भिनिःसृत्य, D1 [अ]भिनिःसृत्य, M4 विनिर्गम्य (for विनिष्क्रम्य). B1 ते चाभिवाद्य निष्क्रम्य, D2 ते विनम्याभिनिःसृत्य, D4.6 अभिवाद्य विनि(D6 °निः)क्रम्य, D4.7 अभिवाद्यैव निष्क्रम्य (for the prior half). D6 अनुत्तम (for अनन्तरम्).—(l. 44) Ñ1 V1 D2 M4 त, D2 om. (subm.) (for तु). D4.7 तु मोहाभात्(D7 °भात्). D6 कोचभात पे (for °भात तु). B1 (m. also as above, orig.) पर्णितद्रुम, B4 पुष्पित°; D4.6 पीडित°.—For l. 44, D3 subst.

आमोदभावे ददृशुराश्रम विपिनद्रुमम् ।

—After l. 44, Ñ1 D2-5.7 ins.

नैकपक्षिगणाकीर्णं द्रुहितान्त मनोरमम् ।

[Ñ1 त मनेक्ष (for नैकपक्षि). Ñ1 मनोहुत, D2 मनोहर.]

—D5.7 om. l. 45.—(l. 45) D1 भरद्वाजस्य. B3 D5 भार्गवाश्रम (for भावितात्°).—(l. 46) M4 राघवो (for भरतो). V1 स हर्षम् (for प्र°).

26

(l. 1) Dt1 चित्रकूटस्य (for °टं च). D3 reads from च पर्वतम् up to चित्रकू° in l. 3 in marg.—Dt1 D7 om. l. 2.—(l. 2) B3 पुत्रा, D1 M4 सुतां (for पुण्या). Ñ1 गतिम्, D2 न्यवर्तते, M4 [अ]पवर्तत (for न्यवर्तत). D3 दर्शयन्सन्यवर्तत (for the post. half).—(l. 3) Ś1 Ñ B D6 स तथा (for उत्तरे). B1 [अ]थ; B3 हि, B4 च (for तु). B4 पार्श्वे, D3 पार्श्वे (for पादे).—(l. 4) M4 कानन (for कन्दर). D2.4.6.7 ददर्श कन्दरमध्यात् (for the prior half). Ś1 B4 Dt1 समन्वितं, D2 -समन्वितान्, D5 -समाचिताम् (for -समाचितम्).—(l. 5) Ś1 V1 सुसंवृतैस्, Ñ B3 सुसंछन्नैस्, B1 भयानकैस्; Dt1 D4.7 °प्रच्छन्नैर्; D1 °भेरैः (for सुसंप्रच्छन्नैस्). D6 सुच्छेद्य तरुभिः पुष्प- (for the prior half). D7 पुष्पमाला; D5 पुष्पभारा-; D6 -फलभार- (for पुष्पभार-). M4 -विनिर्मिते.—After l. 5, B3 ins.:

आक्रान्तैर्भ्रमरैश्चैव मधुपानपरायणैः ।

—D3 om. l. 6–7.—(l. 6) D3 om. (hapl.) रहस्यं च. Ś1 D6 सघृतं सरहस्यं च, V1 D1.3 स(D1 सु)वृत्तं च सुरम्यं च, B2 (also) पक्षभारैः सभृतं च, D4.6.7 संवृताश्च रहस्यांश्च (for the prior half). Ñ2 -गणैर्युतं, B1 -गणान्वितं, D4.6.7 गणायुतान् (for -गणायुतम्).—(l. 7) Ś1 Ñ B3 D4.6 तद् (for तं). V1 D4 -दृष्टि (for दृष्टि-). B2 -कर, B4 पर (for -हर).—(l. 8) V1 D1.3 M4 उवाच रामो वैदेहीं, Dt1 D2.4.5.7 [उवाच सीतां D2 om. up to सीतां] काकुत्स्थो (for the prior half). V1 Dt1 D2-5.7 विस्मित; B4 -विस्मृता (for विस्मिताम्).—(l. 9) M4 तवेह (for तवास्मिन्). B4 गिरिकन्दरैः.—(l. 10) M4 अतिश्रम (for परिश्रम). D2 साधुभावाद्, D3 साधुना चेद् (for साधु तावद्). M4 उपास्य (for इहास्यताम्).—(l. 11) Ś1 Dt1 D3 इह (for इव). Dt1 D2.4.6.7 विन्यस्ता. Ñ2 B2.4 शीलापट्टो, V1 °पाटो, B2 °सुखो, D2 °पट्टो (for शिलापट्टो). Ś1 शिलायां श्लक्ष्णसंस्तरं, Dt1 D2.7 इ(D7 लि)व श्लक्ष्णसमा(D2 °तमा) शिला, D4.6 इ(D4 रि)व श्लक्ष्णा समा शिला (for the post. half).—M4 om. l. 12.—(l. 12) Ś1 Ñ1 B1.3 D3 यस्य, B4 पश्य, Dt1 D2.4-7 यस्या (for अस्य). B2.4 पार्श्वेनक. V1 D1 यस्यारत्नमय पुष्पैः (for the prior half). Ś1 D6 विभक्त V1 B2 Dt1 D1.3 प्रविष्ट, B2-4 प्रहृष्ट D1 स्पृष्ट (for प्रवृष्ट). V1 D1 केसर (for °रैः).—After l. 12, B2-4 ins.

अस्य पार्श्वे घनच्छाया पुष्पिता सन्ति पादपा ।

[B3 पश्य (for अस्य).]

—(l. 13) Ñ2 B3 (marg. also as above) सर्वेनैवमुक्ता, D1 राघवस्य वचः श्रुत्वा (for the prior half).—Ñ1 V1 Dt1 D2-5.7 M4 -दर्शना (for -सुन्दरी).—(l. 14) V1 अवद (for उवाच). Ś1 V1 D1-3 प्रणयात्, Ñ B3 प्रश्रय (for प्रणय). Ñ B3 शुभतरं, V1 शुद्ध° (for श्लक्ष्णतरं).—(l. 15) Ñ2 V1 B1 Dt1 D3.4 अवश्य. V1 B1 D3 transp. कार्यं and वचन. Ś1 तवैव, Ñ1 B4 करोमि, B3 तवैव, D1 M4 मया ते (for तव मे). D4.6.7 तव रघुनन्दनेति (for the post. half).—(l. 16) Ś1 D6 भृशं, V1 पूर्वार्थं (for भूतार्थं). Ñ2 चैव (for चैव). M4 चर मे दृष्टा (for चैव पश्यामि). Ś1 D6 एव, Ñ B1 एवं; V2 B3 M4 वने (for एनं). Ś1 B2 D6 -कानन (for -पादपम्).—(l. 17) Ś1 D6 उक्ते, Ñ2 उक्त्वा, M4 उक्ता (for

पुत्रमियोऽसौ शकुनि पुत्र पुत्रेति भाषते ।
मधुरा करुणा वाच पुरेव जननी मम ।
विहगो भृङ्गराजोऽय सालस्कन्धसमाश्रित ।
सगीतमिव कुर्वाण कोकिलस्यानुकूजति ।
अथ गोष्टिरिव शङ्के कोकिलाना विहगम । [25]
असबद्धमसबद्ध तथा ह्येष प्रभाषते ।
एषा कुसुमित वृक्ष पुष्पभारनता लता ।
दृश्यते मामिवात्यर्थं श्रमाद्देवि समाश्रिता ।
एवमुक्त्वा प्रियस्याङ्के मैथिली प्रियभाषिणी ।
भूयस्तराममनिन्द्याङ्गी समारोहत भामिनी । [30]
विवर्तमाना साङ्के तु सीता सुरसुतोपमा ।
हर्षयामास रामस्य हृदय प्रियदर्शना ।
स निर्धृष्याङ्गुलिं रामो धौते मान शिले गिरौ ।
चकार तिलक पत्न्या ललाटे रुचिर तदा ।
बालार्कसमवर्णेन तेन सा गिरिधातुना । [35]

उतसु) N1 M4 ततस्, B4 तथा (for तथा) V1 D1 एवमुक्त्वा वचस्त तु (D1 °स्तरिमन्) (for the prior half) Ñ1 V1 D1 M4 उ(V1 सो)पविश्य —(l 18) V1 D1 भर्त्रा, M4 [आ]दिता (for पश्य) Ś1 D4 विशालाक्षा B3 °लाक्षे (for °लाक्षी) V1 D1 M4 वन दृष्ट्वेदमब्रवीद् (for the post half) —For l 16 18 Dt1 D2 6 7 subst Ñ1 ins from the post half of l 3 up to l 6 after विशालाक्षी in l 18 while D1 ins l 1 only after l 15

बहुशो भ्रमितश्चाय नव चैव मनोरथ ।
एवमुक्ता वरारोहा शिलां तामुपसर्प ह ।
साह भर्त्रानवद्याङ्गी रघुराजा यशस्विनी ।
तामेव युवती सीता रामो वचनमब्रवीत् ।
रम्य पश्यसि भद्रार्थे वन पुष्पितपादपम् । [5]
पश्य देवि गिरौ रम्य रम्यपुष्पाद्रिकाननान् ।

[(l 1) D2 3 5 भामिनश् (for अगिनश्) D3 वा (for च) D1 चैव D2 5 6 चैव (for चैव) —(l 2) D5 7 उक्ता (for उक्ता) D3 उपविवेश च D6 उपससर्प ह (for तामुपसर्प ह) —(l 4) N1 illeg upto युवती D3 युवता —(l 5) D2 3 रामे (for रम्य) D3 पश्यसि N1 रामे पश्य प्रभूतार्थं (for the prior half) —(l 6) D5 दव (for देवि) Ñ1 अत्र (for रम्ये) D4 वृक्ष (for पुष्प) N1 रम्यवृक्ष विभासि गौ D3 रम्यवृक्षसमाकुले D3 7 रम्यवृक्षा शिलामिमा D4 रम्यवृक्ष लतामिमा (for the post half)]

—(l 19) Ś1 ल्तावितान् Ñ1 ल्तावृतान् V1 Dt1 D1 4 6 7 M4 ल्ताश्वान् D4 ल्तावितान् (for ल्ताहवान्) Ś1 Ñ2 Dt1 D2 4 6 7 वाणिण M4 तेपिन (for वाणिण) V1 पश्य निकुसितेविन B3 4 पश्यगिरिविरासन (for the post half) —(l 20) Ñ1 B3 4 चारिका B2 D1 5 ची(D3 ची)रिका (for शिरिका) N2 B2 दिश (for दीर्घे) V1 क्षीरिकादिकतैर्नातैं M4 चिरिकाकुलस्वर्धिं (for the prior half) D3 स्वती च (for °तीव) B2 ससकश (for समन्तत) —(l 21) M4 शकुन (for शकुनि) Ñ1 B3 रगति Ñ2 B3 (marg also) D2 3 5 वामने V1 D1 M4 [उ]पाहस् (V1 °स्त्) B2 चासहस् (for भाषते) —(l 22) M4 विधुर (for मधुरा) B1 करुण (for °णा) V1 D1 3 करुणा(D3 करुणा) वाहरवाच (for the prior half) Dt1 पुरे च (for पुरेव) V1 D1 3 M4 शोक जनयतीव मे (for the post half) —(l 23) Ś1 D2 विहगो (for विहगो) B1 भृग M4 भृग (for भृङ्ग) Ś1 N2 V1 B1 3 D1 4 6 M4 स्कन्ध (for स्कन्ध) Ś1 V1 B1 D1 6 M4 उपाश्रित Dt1 D2 6 7 समाश्रित (for समाश्रित) B1 शालस्कन्धसमाश्रित (for the post half) —(l 24) M4 समतामिव (for सगीतमिव) Ś1 B4 D1 6 कोकिलस्य(Ś1 °स्य D6 °स्य च) (for कोकिलस्य) D3 [अ]नुकूजति Dt1 D1 7 कोकिलैर्नायकूजति D2 कोकिलेन विकूजति D5 कोकिलेव निकूजति (for the post half) —(l 25) Ś1 Dt1 D1 6 7 च(Dt1 D3 वा) बालक Ñ1 वा निवाह V1 D1 6 M4 येन्तरम् (for गोष्टिरिव) D2 अथ वरेण येनाह D3 अथ च राक नवेद (for the prior half) V1 D1 3 M4 शकुनाना (for कोकिलाना) —(l 26) Dt1 मुखबद्धम् D4 सुम बद्धम् D5 7 गसंबद्धम् (for first असबद्धम्) B2 3 असंविद्ध B4 असदिग्ध (for second असबद्ध) Ñ2 तु (for हि) —For l 26 M4 subst

असबाधस्वमभारस्तनोऽप्येक प्रकूजति ।

—(l 27) Ñ2 B3 तथा (for एषा) Dt1 D3 6 कुसुमिता Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 4 7 M4 चूत Dt1 D3 मूल, D3 मूले (for वृक्ष) —(l 28) N2 V1 B2 3 4 दृश्यता B1 मयि च D2 तामिव (for मामिव) Ñ1 B3 दृश्यतामिवा(B3 °ता मामिवा)पश्य (for the prior half) Ś1 D6 यथा (for श्रमाद्) B4 त्वयाश्रिता —For l 28 V1 D1 3 M4 subst

दृश्यतां प्रणया तु ये तामिवाद समाश्रिता ।

[V1 एतैषा (for दृश्यता)]

—(l 29) Ś1 V1 B3 D1 5 7 उक्त्वा (for उक्त्वा) Dt1 D1 4 M4 [अ]के (for [अ]ङ्के) —(l 30) B3 (also) भूयस्तु स्वम् (for °स्तराम्) B1 अनिन्दाङ्गी B3 (also) अनिन्द्याक्षी Dt1 D2 7 त्वनिन्द्याक्षी (for अनिन्द्याङ्गी) Ś1 B D1 6 भूयस्तथा(B3 D6 °म) नरनारी Ñ2 भूयस्तराम वैदेही B4 भूयस्तु कमनीयाक्षी D1 मुदिश भा तु चार्वङ्गी D3 M4 पयसर्वत विश्वस्था (for the prior half) Ś1 D5 7 भामिनी D1 3 M4 तस्मिन्परिहिते वने D3 तस्यारोहत भामिनी (for the post half) —For l 30 V1 subst

पयवरिस्थता विश्वस्था तस्मिन्नन्तवने ।

—(l 31) Ś1 D6 चाम्मते B1 तां रि तु (for साङ्के तु) Ñ1 V1 B2 Dt1 D1 2 6 7 M4 अङ्के तु परिवर्तती D3 अङ्के उपरि वर्तती D4 अङ्के तु परिसर्पती (for the prior half) D1 M4 सा प्रियन्गना (for सुरसुतोपमा) —(l 32) N1 illeg Dt1 D2 6 7 मनो गतस्तिजापिन (D3 °पिता D5 °पिता) (for the post half) —For l 32 D1 M4 subst

हर्षयामास हृदय राघवस्य महात्मन ।

ललाटे तिलकविष्टेन समध्येव निशामयत् ।
मुखचन्द्रस्तु वैदेह्या रक्तेन गिरिधातुना ।
अङ्कितः सम्यया पूर्णो निशाकर इवाबभौ ।
मनःशिलातिलकं रक्तपङ्कजसंनिभम् ।
रक्तोत्पलपलाशाक्षं पुण्डरीकनिभाननौ । [40]
केसरस्य च पुष्पाणि करेणामृद्य राघवः ।
अलकान्पूरयामास मैथिल्याः प्रीतिमानसः ।
अभिरम्य तथा तस्यां शिलायां रघुनन्दनः ।
अन्वीयमानो वैदेह्या देशमन्यं जगाम सः ।
विचरन्ती तथा सीता ददर्श हरियूथपम् । [45]
वने बहुमृगाकीर्णे सा भयाद्राममाश्लिषत् ।
रामस्तां परिरम्भार्तां परिरभ्य महाभुजः ।
सान्त्वयामास बाहोत्सनिभरस्थं स वानरम् ।
मनःशिलायास्तिलकः सीतायाः सोऽथ वक्षसि ।
समदृश्यत संक्रान्तो रामस्य विपुलौजसः । [50]
प्रजहास ततः सीता गते वानरयूथपे ।
दृष्ट्वा भर्तुर्विसंक्रान्तमपाङ्गं समनःशिलम् ।
अविदूरे त्वशोकानां प्रदीप्तमिव काननम् ।
ददर्श पुष्पस्तबकैस्तर्जयद्भिरिवानतैः ।
दृष्ट्वा च साक्षवीक्षासमक्षोत्कुसुमार्थिनी । [55]

—(l. 33) Ś1 Ñ2 V1 B2.3 D6 स निश्चयाङ्गुली (Ś1 °लि, V1 B1 D2 °लिं), B3 स निश्चयाङ्गुलिं, B4 °ष्पाङ्गुली, D1 म विशुष्या°; D3 स विशुष्याङ्गुलिं, D4 म निश्चा°; D5 स विशुषा°; D7 स निर्धृष्या°; M4 स विसृष्याङ्गुली (for स निश्चयाङ्गुलिं). B1.3 मन शिले (for मनःशिले). Ś1 D6 गिरौ धौतमन शिले, V2 द्रुतमन शिले गिरौ, B2 D6 धौतमान शिले गिरौ, Dt1 D4.7 धौते मन (D4 मङ्ग)शिलोच्चये, D1.3 M4 स्वर्णवर्णतथाङ्गुना (for the post. half).—(l. 34) Dt1 D1.7 लक्ष्य (for पक्ष्य). Ñ2 हस्तिन (for हस्तेन).—For l. 34, D1.3 M4 subst. :

मन शिलायास्तिलक ललाटस्था न्यवेशयत् ।

—(l. 35) D1 -[अ]भवच्चैव. Ñ1 V1 तेनास्या, Dt1 तेजस्या, D4 स तेन (by transp.) (for तेन सा).—D2 om. (hapl.) l. 36–37.—(l. 36) Dt1 D4.5.7 चकासे (for ललाटे). M4 मतिविष्टेन, Ñ2 V1 B2 ललाटविनिविष्टेन (for the prior half). Ñ V1 B1.4 D2.4.5.1 M4 समध्येव (for °ध्येव). B1.4 निशा चैव, Dt1 D4.5.7 निशागिता, D2 निशा रक्ता (for निशामयत्) Ś1 D6 मृत्यवि निशागम (for the post half) —D2.4.5.7 om. l. 37–40.—(l. 37) V1 D1 M4 सीतायाः (for वैदेह्या). —(l. 38) D3 अङ्कित B2 सन्ध्याया, M4 [अ]भवत् (for [आ]बभौ).—Ś1 D3.6 om. (hapl.) l. 39–40.—(l. 39) Ñ1 illeg. for शिलातिलक रक्त. V1 D1 M4 मनःशिलातिल रक्त (D1 मनः) B3 मनःशिलाप्रतिलक (for the prior half) Ñ2 पद्म, V1 पुष्प B1 रक्त, D1 M4 पुष्प (for रक्त).—(l. 40) Ñ2 B3 पत्रपलाशाक्ष, B1 विशालाक्ष, B2.4 विशालाक्षं, M4 पत्रलाक्ष (for पलाशाक्ष) Ñ1 रक्तोत्पलविशालाक्ष (for the prior half) —(l. 41) D2 वकुलस्य (for केसरस्य) Ś1 Ñ2 B2.4 D6 तु (for च). Ś1 Ñ2 B2–4 D4.6 करेणामृज्य (Ś1 D6 °ज्य) V1 B1 D1.3 करेणोद्धृ (D1 °णास्र)त्य, D5 करेणोन्मृज्य (for करेणामृद्य) —(l. 42) V1 Dt1 D1–3.7 अलक, M4 तिलक (for अलकान्) V1 D1.3 M4 वैदेह्या (for मैथिल्या). Ś1 D6 प्रीतिमानहरन्, V1 D1.3 M4 प्रिय (M4 प्रीति)कारणात्, B2.4 Dt1 D4.5.7 प्रीत° (for प्रीतिमानसः).—(l. 43) Ś1 V1 B1 D3.5.6 अभिरम्य, M4 मध्यम्य (for अभिरम्य). Ñ1 Dt1 D2–5.7 M4 तदा (for तथा). D3 M4 तस्या (for तस्यां).—After the prior half of l. 43, D2 wrongly repeats the post. half of l. 42 and the prior half of l. 43 D2 तस्मिन् (for शिलायां). —(l. 44) Ñ V1 B M4 मैथिल्या (for वैदेह्या). Dt1 D4–7 ह (for स) —(l. 45) Ś1 Dt1 D4–7 तदा (for तथा) V1 D1.3 M4 तथा विचरती सीता (for the prior half). —(l. 46) D2 मृगसङ्घ° (for बहुमृग°). Ñ1 Dt1 D4–6.7 शि (Ñ1 D5 म)वसा (for सा भयात्). Ś1 D6 आश्लिषा (for आश्लिषत्).—(l. 47) Ś1 D6 अपि ताडुत्यां, Ñ1 V1 D1.3 परिरम्भाणा, Ñ2 B2 °रम्भस्ता, B1 °हस्ताभ्यां, Dt1 D4.7 °रभ्यार्तां, D5 °रैभार्तां (for परिरम्भार्तां). M4 तान परिरम्याथ तां (for the prior half).—(l. 48) M4 वैदेहीं (for वानरम्). Ś1 D6 अतिरक्षय, B1 अति° (for अभिसरस्थं). B4 च (for स). B2 वानराम् (for °रम्). Dt1 D4–6.7 अङ्कभस्थाँ (D4 °र्था) च वानर; D1.3 अभयासंस्थं (D1 °थं) वानराम्; M4 परिमलस्थोऽथ वानर (for the post. half).—(l. 49) D1.3 तिलक. Ś1 D6 सीतया (for सीतायाः). D2 न (for सो).—(l. 50) Ś1 समदृश्यत D2 सुखाने (for °क्रान्तो). Ñ2 B M4 विपुलो (D1 °लै)रसः.—(l. 51) Ś1 B2.4 Dt1 D4.5.6.7 तदा (for ततः). Dt1 D2.7 -पुङ्गवे (for -यूथपे) D4 गत वानरपुङ्गव (for the post half) —(l. 52) Ś1 Ñ1 V1 B3 Dt1 D1.3.4 भर्तुरि संक्रान्तम्, B1 D3 भर्तुवि°, B2 भर्तुरि माक्रान्तम्, D4.7 भर्तुर्विनिक्रान्तम्, M4 भर्तु समाक्रान्तम् (for भर्तुर्विसंक्रान्तम्) Ś1 V1 D1.3.4 तिलक, B1 अपाने (for अपाङ्ग) B3 illeg. for मनःशिलम्.—Ś1 Ñ B1.3 D6 transp. l. 53 and 54 —(l. 53) Ś1 D6 अविदूराद्. V1 Dt1 D4–5.7 अपि (V1 D3 °दि)दूरे, D1 न विदूरे (for अविदूरे) Ś1 D1 अशोकानां, D2.5 अशोकस्य (for त्वशोकानां). B4 अपि (for इव) —B2 reads l. 54 in marg. —(l. 54) B4 प्रफुल्ल (for ददर्श) B1.4 आहृतद्भिरिव (B4 °तवि त्व), M4 तर्जयन्निव (for तर्जयद्भिरिव) V3 मस्तकद्भिरिवानतै, Dt1 D4.7 तर्जद्भिरिव वानरै (for the post half).—For l. 54, Ś1 Ñ B1.3 D6 subst, B2.4 ins. after l. 52 :

अपश्यत्स वैदेही वने मनसिजोद्दरे ।

[Ś1 D6 मनोहरं.]

—(l. 55) Ñ1 illeg. for दृष्ट्वा च, Ñ2 B1.3 दृष्ट्वा सा च (by transp.), V1 Dt1 D1–3.7 M4 वैदेही तु (for दृष्ट्वा च सा). —After l. 55, B2 ins

दृष्ट्वा तत्र महावीर अशोकवनिकं तु ।

—(l. 56) Ś1 D6 सर्वं तद्; D2 पुष्पं तद्; Dt1 सर्व तद्; D7 मन्येतद् (for सर्वेतद्). Ś1 D6 मणिसंस्थाने, Ñ2 B2 अद्भुताश्चाने (B3 °नि); Ñ2 वेदुर्गेभ्याणि, B1.4 M4 मणि (B4 °प) स्थानि

साध्वेतदभिगच्छामो वनमिक्ष्वाकुनन्दन ।
तस्याः प्रियार्थं रामस्तु देव्या दिव्यानुरूपया ।
सहितस्तदशोकाख्यं विशोकः प्रययौ वनम् ।
तदशोकवनं रामः सभार्यो व्यचरत्तदा ।
गिरिपुत्र्या पिनाकीव सह हैमवतं वनम् । [60]
तावन्योन्यमशोकस्य पुष्पैः षट्पदधारिभिः ।
समलंचक्रतुरुभौ कामिनौ नीललोहितौ ।
आबद्धवनमालौ तौ कृतापीडावतंसकौ ।
भार्यापती शारदलं शोभयांचक्रतुर्भृशम् ।
एवं स विविधान्देशान्दर्शयित्वा प्रियां प्रियः । [65]
आजगामाश्रमपदं सुसंमृष्टमलंकृतम् ।
प्रत्युज्जगाम संक्रान्तो लक्ष्मणो गुरुवत्सलः ।
दर्शयन्विविधं कर्म सौमित्रिः स्वकृतं तदा ।
शुद्धबाणहतांस्तत्र मेध्यान्कृष्णमृगान्दश ।
पेशीकृतान्शुष्यमाणानामान्पक्वांश्च कांश्चन । [70]
तद्दृष्ट्वा कर्म सौमित्रेर्भ्राता प्रीतोऽभवत्तदा ।
क्रियन्तां बलयश्चेति रामः सीतामथान्वशात् ।
अग्रं प्रदाय भूतेभ्यः सीताथ वरवर्णिनी ।
तयोरभ्यवदद्भ्रात्रोर्मधु मांसं च संभृतम् ।
तयोस्तृप्तिमथोत्पाद्य वीरयोः कृतशौचयोः । [75]
विधिवज्जानकी पश्चाच्चक्रे सा प्राणधारणम् ।
शिष्टं मांसं निकृत्तं यच्छोषणायोपकल्पितम् ।
तद्रामवचनात्सीता काकेभ्यः पर्यरक्षत ।
तां ददर्श ततो भर्ता काकेनायासितां भृशम् ।
यः स धारान्तरचरः कामचारी विहंगमः । [80]
कार्ये नालोड्यमानां तां रामोऽभाह सदातुराम् ।
सा पुरोपानवद्याङ्गी भर्तुः प्रणयदर्पिता ।
इतश्चेतश्च तं काकं वारयन्ती पुनः पुनः ।
कोपयामास वैदेही पक्षतुण्डनखैस्तुदन् ।
तस्याः प्रस्फुरमाणौष्ठं भ्रुकुटीपुटसूचितम् । [85]

(Ms °व), D3 अभिगच्छामि (for अभिगच्छामो).—(l. 57) Dt2 D4.5.7 तस्याः प्रिये स्थितो रामो, D3 तस्याः प्रियस्थितो रामो (for the prior half). Ñ1 देव्यो; Ñ2 B3 सदा (for देव्या). Ñ2 दिव्यरूपया, Ñ2 B3 दिव्यानु°, V1 °व्यरूपया, Dt1 D4.6.7 दिव्यार्थरूपया (for दिव्यानुरूपया).—(l. 58) V1 D6 स(D3 त)त्सह, D2 प्रययौ वनं; Ms सानुजस्तत (for प्रययौ वनम्).—(l. 59) B2 Dt1 D2 तदा (for तत्). Ñ1 व्यचरत्; Ñ2 व्यचरन्, Ms विचरत् (for व्यचरत्).—For l. 60, Ms subst.:

गिरिपुत्र्या पिनाकीव सहैश्वर्यतो वशी ।

—(l. 61) Śi षट्पदधारिभिः.—(l. 62) B2 भूषा (for सम-). D1 नीललोहितै.—(l. 63) D1 प्रबद्ध- (for आबद्ध-). Śi D6 तौ, B1 तु, D7 om. (subm.) (for तौ). V1 तौ च प्रेङ्खुरुपान्त्य, D2 आबद्धवनमाल्यौ तौ, Ms आबद्धमाल्यौ तौ तत्र (for the prior half).—(l. 64) V1 D1 सम्यग् (for शारदलं). Śi D6 तदा, B2 वनं (for भृशम्).—(l. 65) V1 विविधान्; B1 D2 विधान्; D2 तदा (for प्रियः).—(l. 66) Ñ1 V1 B2 सुसंमृष्टं(D3 °मृष्ट)म्; Ñ2 सुसंस्कृतम्; B1 D2 सुसंमृष्टम्; Dt1 D4.7 सुसंस्कृतम् (for सुसंमृष्टम्).—(l. 67) V1 Dt1 D4.5.7 Ms तं भ्राता (for संक्रान्तो).—(l. 68) Ms विविधं (for विविधं). Dt1 पर्व (for कर्म). Śi Ñ V1 B1 Dt1 D1.4.7 स्वकृतं (for स्वकृतं).—(l. 69) V1 अपि (for तत्र).—(l. 70) Dt1 पाकीकृतान्, D4.7 पाकीकृतान्, D3 Ms पेशीकृतान् (for पेशीकृतान्). B1 शुष्यमाणान्; D2 शुष्यमाणान्. B1 अपि, B2 पक्वा- (for आमान्). D2 कांश्चन (for कांश्चन). Dt1 शुष्यमाणांश्च कांश्चन, D2 शोष्यमाणानपक्वांश्च कांश्चन, D4.7 शुष्यमाणांश्च कांश्चन (for the post. half).—For l. 70, Śi D6 subst.:

[illegible]

while Ñ1 D3 subst.:

[illegible]

(D3 [illegible] कांश्चन (hypm.)).

whereas V1 subst.:

[illegible]

—(l. 71) V1 D1.2.7 स (for तद्). Ñ2 सौमित्रेः, D3 रामः (for भ्राता).—(l. 72); Ñ2 V1 [अ]नुशात्; B2.4 [अ]न्वभाषत (for [अ]न्वशात्).—(l. 73) Ñ1 अग्रे, V1 अग्र्यं; D2 अर्घ्यं (for अग्रं).—(l. 74) Śi V1 B D6 अभ्यवदद्; Ñ1 अभ्यवदद्; Dt1 उपवदद्; D1 अभ्यददाद्; D2.6 ददतौ; D4.7 उपाददात् (for अभ्यवदद्). Śi D6 मधु (for मधु). Śi V1 संस्कृतं; Dt1 D5-4.7 संभृतं; D2 संस्कृतं (for संभृतम्).—V1 D2.7 Ms om. l. 75-76.—(l. 75) Śi B2 Dt1 D2.6 तृप्तिम् (for तृप्तिम्).—(l. 76) Śi D6 पश्चात् (for पश्चाच्). Śi सा, D6 स (for सा). Ñ1 B1 Dt1 D4.5.7 प्राणधारण°.—(l. 77) D4.5 शिष्ट- (for शिष्टं). Dt1 D1.7 शिष्टं; D2 शिष्टं (for निकृत्तं). V1 शेषं मांसं च विकृतं यत् (hypm.), D1 शेषं मांसं शिष्टं च (for the prior half). Dt1 D4.7 [उ]पकल्पितं (for [उ]पकल्पितम्). Ñ1 शोषणाय प्रकल्पितं; D1 शोषणायोपकल्पितं (for the post. half).—(l. 79) Dt1 D1.2.4.5.7 Ms ततः (for ततो). V1 ततः, Dt1 D4.5.7 दृढ़ (for भृशम्). Ms काकेनायासितां तदा (for the post. half).—(l. 80) Śi D6 य स धारान्तरचर (D6 °र); Ñ1 य स धारान्तरचरः; V1 यस्य गुप्तान्तरचरः; D2 य स धारान्तरचर, Dt1 D4.7 धारान्तरचरः (for the prior half). D4.7 Ms वायसो.—(l. 81) Ñ1 Dt1 D4.7 [illegible] (Ñ1 °त, D2 °त)मानां तां (Ñ1 °तां). V1 [illegible] (subm.), D1 [illegible] तां, D2 [illegible] तां, D3 [illegible] तां (for [illegible] तां). Śi [illegible], Ñ Ms [illegible], Dt1 D4.7 [illegible], B1 D1.7 [illegible] (for सदातुराम्). V1 [illegible], Dt1 D4.7 [illegible] (D2 °रं) (for the post. half).—(l. 82) Śi D6 [illegible] D2 [illegible], V1 [illegible], B1 [illegible], D2 [illegible] (for पुरोपानवद्याङ्गी). Śi V1 [illegible] Dt1 [illegible] D2 [illegible] (for the prior half). Dt1 [illegible] Śi V1 B1 D6 [illegible] Ñ1 Ms [illegible] (for [illegible]).—Dt1 om. l. 83-84.—(l. 83) V1 D2.7 Ms [illegible] D1 [illegible], B1 [illegible]

सुखमालोक्य काकस्थस्तान् प्रत्यवेधयत् ।
स दृष्टमानी विहगो राममप्यविचिन्तयन् ।
सावज्ञमिव पश्यैव तमक्षोभ्य राघव ।
सोऽभिमन्त्र्य दर्भपीठादिषीकास्त्रेण वीर्यवान् । [90]
काकं समभिसंधाय ससर्ज पुरुषर्षभ ।
स यथाविद्रुत धावंस्त्रिलोकान्पर्यधावत ।
दुर्गैर्दुस्तर पक्षी भयान्तरचरो लघु ।
यत्र यत्रागमत्काकस्तत्र तत्र ददर्श स ।
इषीकाभूतमायान्त स राम पुनरागमत् ।
स मूर्ध्ना न्यपतत्काको राघवस्य महात्मन । [95]
सीतायास्त्वग्रत पश्यन्त्या मानुषीमीरयन्गिरम् ।
प्रसाद कुरु मे राम प्राणै सामर्थ्यमस्तु मे ।
भयस्यास्य प्रभावेन शरणं न लभे क्वचित् ।
त वायसमथोवाच राम पादयो शिरसा गतम् ।
सानुक्रोशतया सत्यमिद वाक्यमुदीरयन् । [100]
मया रोषपरीतेन सीताप्रियचिकीर्षुणा ।
अस्त्रमेतत्समाधाय त्वद्वधायाभिमन्त्रितम् ।
यत्तु मे चरणौ मूर्ध्ना गतस्त्व जीवितस्तथा ।
अत्रास्त्यन्यच्च त्वयि मे रक्ष्यो हि शरणागत ।
अमोघ स्थितमस्त्र स्यादङ्गमेक परित्यज । [105]
किमङ्ग शातयतु ते शरीरान्महदिति तत् ।
एतावद्धि मया शक्य त्वत्कर्तुं प्रिय खग ।
एकाक्षहीनो जीव त्व जीवित मरणाद्वरम् ।
एवमुक्तस्तु रामेण सम्प्रधार्य स वायस ।
अव्ययस्य द्वयोरक्ष्णोस्त्यागमेकस्य पण्डित । [110]
सोऽब्रवीद्राघव काको नेत्रमेक त्यजाम्यहम् ।
एकनेत्रोऽपि जीवेय त्वत्प्रसादात्सराघव ।
रामानुज्ञामसौ तस्मात्काकनेत्रमथानयत् ।
वैदेही विस्मिता तत्र काकस्य नयने हृते ।
निपत्य शिरसा काको जगामाशु यथेप्सितम् । [115]

(for वारयन्ती) —(I 84) Ñ1 पभतुन्दे, M1 वृषभु° —For I 84 Ś1 D1 D[illegible] subst

पशुदुष्टनयोर्मध्ये कोशयानाम कोपनाम् ।

[D3 -सु°लिलेशामि]

—(I 85) Ñ2 Dt1 D7 प्रसुरमाणोऽथ B3 D[illegible] °ऽथ —(I 86) ... Ś1 D6 नोभिन M1 नमित (for ...) ... B1 transp स and वार Ñ2 प्रभावयद् ... —(I 87) Ś1 D7 स धृष्टमानी B3 अधृष्टमानी D3 प्रधृष्टमानो D1 ... (for स धृष्टमानी) M1 [अ]चिन्तयन् D[illegible] (for the post half) —(I 88) B1 तत्र (for यत्र) D1 ... Ñ2 D[illegible] सुरेशः —(I 89) D3 नरोत्तर (for नोपीठात्) ... —(I 90) B1 समभिसंधाय M1 पर्यात्वरेत Ñ1 पर्याहृतेन —(I 91) Ñ1 B1 स यथाविद्रुत Ñ2 B3 स यथाविद्रुत ... स तथा हि द्रुत Dt1 D[illegible] स नेताविद्रुत ... D1 मानेनविद्रुत (for स यथाविद्रुत) Ñ1 D[illegible] M1 अभ्यधावत D[illegible] ... (for पर्यधावत) —(I [illegible]) Ñ1 पुर (for ...) D[illegible] परीतेन ... B1 पारीत्य Dt1 D1 स(D6 ध)तस्य D[illegible] ... (for ...) —(I 93) B1 ... (for भागवत) Ś1 ... (for यतो) —(I 93) B1 ... Ś1 Dt1 D[illegible] ह (for स) [आ]गत्य (for [आ]गमत्) —(I 94) Ñ1 ऐषीकाद्भयात् Ś1 D6 राम स (by transp) —(I 95) Ś1 Ñ D[illegible] B M1 ... (for भागात्) ... Ñ1 B[illegible] ... (for the prior half) Ñ1 B1 (for महात्मन) —(I 96) D1 ... (for तत्र) Dt1 D[illegible] ... (for the prior half) Ś1 ... (for गिरम्) —(I 97) B1 देव (for राम) ... —(I 98) D1 ... (for the post half) —(I 99) Ś1 Ñ (for ...) Ñ1 ... (for तत्र) M1 ... (for [आ]गतम्) ... (for the post half) —(I 100) Ñ1 अनुक्रोशात् B1 ... Ś1 D1 D[illegible] ... (for सानुक्रोशतया) Ś1 ... (for सत्यम्) Ñ1 D1 transp इदम् and वाक्यम् Ś1 ... Ñ1 D[illegible] Ś1 Dt1 D[illegible] ... (Ś1 ...) ... D1 स ... (for the post half) —(I 101) D3 क्रिया (for मया) Ñ1 Dt1 D[illegible] M1 ... —(I 102) Ś1 B1 ... B1 चिकीर्षता (for चिकीर्षुणा) —(I 102) Ś1 B1 D[illegible] M1 ... B3 ... D1 समाधाय (for °धाय) Ś1 B1 ... (for the post half) ... Ś1 B3 ... —(I 103) Ś1 D6 यतो B6 ... D3 ... (for यत्तु) Ś1 D6 ... —(I 104) Ś1 ... (for ...) Ś1 Ñ B3 D1 ... Ñ B3 D3 ... D6 ... (D1 ...) Ñ B3 D3 ... B1 ... B[illegible] ... (B1 ...) D[illegible] ... M1 ... (for ...) —(I 105) D[illegible] ... (for ...) ... (for अमोघ) Ñ1 Dt1 D[illegible] M1 ... (by transp) —(I 106) Ñ1 B1 ... Ś1 D6 ... Ñ1 ... Ñ1 ... D1 ... M1 ... (for ...) Ñ1 B1 ... Ś1 Ñ1 B ... D1 ... Dt1 D[illegible] ... (for ...) —(I [illegible]) Ñ1 B1 D[illegible] ... Ñ1 ... (for ...) —(I 108) Dt1 ... Ñ1 D[illegible] M1 ... (D1 ...) —(I 109) Ñ1 ... (for तु) Ś1 D1 ... —(I 110) Ś1 B1 ... B1 ... (for ...) Ñ1 Ñ1 ... B1 ... Dt1 D[illegible] ... Ñ1 D[illegible] ... (D1 ...) ... D[illegible] ... (for ...) Ñ1 ... Dt1 ... —(I 111) D1 ... (for ...) ... Ñ1 om (hapl) from ... to ... in I 112 ... Ñ1 ... M1 (for ...) Dt1 —(I 112) ... D[illegible] ... (for ...) D1 M1 ... —(I 113) B D[illegible] ... (for ...) ... (for ...) Dt1 D[illegible] ... (for ...) ... (for the post half) —(I 114) B1 ... D[illegible] M1 ... (for ...) —(I 115) D1 ... (for ...) D1 ... Ñ1 D1 ... (for the post half) —After I 115 Ñ1 D[illegible] ...

[illegible]

लक्ष्मणानुचरो रामश्चचारानन्तरा: क्रिया: ।
अथ सैन्यस्य महतो गजवाजिरथोद्धतम् ।
शुश्रुवे तुमुल: शब्द: सागरस्येव पश्यत: ।
अथ स विबुधराजविक्रम:
कमलदलायतदृष्टिरब्रवीत् । [120]
किमिदमिति समीक्ष्य लक्ष्मणं
स गुरुवच: प्रतिपूज्य धीधन: ।

Colophon.

27

After 2 100 17, Ñ B D1.3 M4 ins. :

तस्मात्कुरु हितां बुद्धिं तिष्ठ राजन्स्वधर्मेति ।
ब्रह्मणो मानस: पुत्र: क्षुपो नाम महायशा: ।
इक्ष्वाकुश्च महाभाग: काकुत्स्थश्च परंतप: ।
रघुर्दिलीप: सगरो दुष्यन्तश्च नरर्षभ: ।
दौष्यन्तिर्भरत: श्रीमांश्चक्रवर्ती महायशा: । [5]
पुरुकुत्स: शिबि: श्रीमान्धुन्धुमारो भगीरथ: ।
विष्वक्सेनोऽनरण्यश्च राजा वज्रधरोपम: ।
अरिष्टनेमिर्धर्मात्मा युवनाश्वश्च वीर्यवान् ।
मान्धाता यौवनाश्वश्च राजा वैश्रवणोपम: ।
ययातिश्चैव राजर्षि: संभूतश्च महायशा: । [10]
बृहदश्वो मनुष्येन्द्र: सत्यवाँल्लोकविश्रुत: ।
एते चान्ये च बहवो नरलोकाधिपोत्तमा: ।
प्रियान्पुत्रांश्च दारांश्च हित्वा कालवशं गता: ।
तांस्तात नैव गन्धर्वांश्च यक्षांश्च च राक्षसान् ।
जानीम: क्व गतास्ते स्युरित्थं संमोहितं जगत् । [15]
एतेषां नामगोत्राणि श्रूयन्ते हि महीक्षिताम् ।
यश्चैतान्काङ्क्षते यत्र स च तांस्तत्र मन्यते ।
इति नास्ति व्यवस्थास्मिन्खेदं संतिष्ठते जगत् ।
अयमेव परो लोकस्तस्मात्त्वं सुखभाग्भव ।
न हि धर्मपर: सर्व: सुखायैवोपपद्यते । [20]
धर्मवन्तो हि काकुत्स्थ भवन्ति भृशदु:खिता: ।
अधर्मवन्त: सुखिनो दृश्यन्ते खलु मानवा: ।
एतदेव पुनर्व्यस्तं सर्वथा व्याकुलं जगत् ।
तस्मादभ्यागतां लक्ष्मीं मावमंस्था नरर्षभ ।
प्रतीच्छ विपुलं राज्यमसपत्नमकण्टकम् । [25]

—(l. 116) D3 लक्ष्मणानुगतो. V1 D1.5 [अ]नन्तरक्रिया; B2.4 D11 D5.7 [अ]नन्तरक्रिया, M4 [अ]नन्तर क्रियां. —D11 om. l. 117-122. —(l. 117) Ñ2 illeg. for गजवा°. Ś1 D4-7 -रथोद्धता:, D2 -रथोद्धत, M4 स्समुद्धता (for -रथोद्धतम्). —(l. 118) V1 B1.2.4 M4 शुश्राव (for शुश्रुवे) Ñ2 V1 B M4 तुमुल शब्द. Ñ1 D2.6-7 सस्वन°, Ñ2 B M4 वर्धत°, V1 D1 गर्जत, D3 गर्जन: (for पश्यत:). —(l. 119) V1 om. (hapl.) विबुधराज. —(l. 120) D3 -लोचनोऽब्रवीत् (for -दृष्टिर°). —(l. 121) D1 इह (for इति). D4-7 लक्ष्मण. —(l. 122) V1 D1 स तु वचन, D5 गुरुवचन, M4 स गुरुवचनं (for स गुरुवच°). V1 परिपूज्य, B2.4 प्रतिगृह्य D4-7 प्रसमीक्ष्य (for प्रतिपूज्य). D3 धीधिन°, M4 वाग्मित.

Colophon. —*Sarga name*. Ś1 Ñ B1.3 D4 इ(B1 ई)षीकास्त्रविसर्जन, V1 D3 ऐ(D3 इ)षीकास्त्रमोक्षण, B2 ईषीकास्त्रदर्शन, B4 काकाभिशेष°, D1 एषीकास्त्रमोक्ष, D2 काकनयनक्षेपण, D4 भर्तानुगमन, D5 भरतप्रवणि काकाक्ष्नशलन, D7 भरतागमन. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 B1 D3.4 om., Ñ2 D6 105, V1 D4 101, B2 92, B3 D2 104, B4 99, D1 157; D7 M4 103 —After colophon, Ś1 ins. श्रीरामचन्द्राय नम:

27

(l. 1) M4 त्यज पक्षा (for कुरु हितां). B2 सुधर्मेति, B4 स्वधर्मेति, D1.3 M4 तिष्ठ त्व नृपधर्मेति (for the post. half). —After l. 1, B3 ins.

सर्वेषामपि लोकानां आनन्द कुरु सर्वथा ।,

while D1.3 ins. :

यस्माच्छोच्य इहैव स्वर्गेऽश्रयहिक्त त्यज ।

[D3 पक्ष आदिष्टवां गत° (for the post. half).];

whereas M4 ins. :

तस्मात्सुखं इहैव त्वमेकाधिष्ठित त्यज ।

—(l. 2) B1 ब्राह्मणो. D3 क्षुपो. Ñ1 B राजा (for नाम). M4 महातपा (for °यशा°). —(l. 3) Ñ1 B2 पर नृप° (for परंतप). —(l. 4) D1.3 M4 दुष्य(D3 °ष्क, M4 °ष्य)न्तश्च; G(ed.) दुष्यतश्च (for दुष्यन्तश्च). Ñ1 B3 नरर्षभ; M4 परंतप: (for नरर्षभ°). —(l. 5) D1.3 M4 दौष्य(D3 °ष्क, M4 °ष्य)न्तिर्; G(ed.) दौष्वतिर्. —(l. 6) B4 पुरु कुत्स, D1.3 M4 पुरुकुत्स: (for पुरुकुत्स). D1.3 धीमान् (for श्रीमान्). D1 धंधुमारो. —(l. 7) Ñ B2.4 विश्वसेनो. Ñ2 B4 चक्रधरोपम (for वज्रधरो°). —D3 om. (hapl.) l. 8-9 —(l. 8) Ñ2 सुरानाश्च, B1 कुवलाश्च (for युवनाश्च). —(l. 9) B3 शैलनाशिश्च D1 M4 वज्रधरोपम (for वैश्रवणो°). —(l. 10) Ñ2 सम्भूतस्य, B2 संभूतश्च, B3 ततुश्च, B4 सत्यवतो, D1.3 M4 सम्भूतिश्च (for सम्भूश्च). —(l. 11) Ñ2 B2 स्वलवान्, D1.3 M4 सत्यवीर् (for सत्यवानो). B1 -पूजित: (for विश्रुत) —(l. 12) D1.3 नरा (for नर-). B2 -लोकाधिपोपमा. —(l. 13) B4 प्रिया (for प्रियान्) D1 सुताश् (for पुत्रांश्). —(l. 14) M4 ताश्च देव (for तात नैव). Ñ2 यक्षान्गुह्यकराक्षसान् (for the post. half) —(l. 16) B2 नामगोत्र हि, M4 नामगात्राणि (for °गोत्राणि). B2 श्रूयते, B4 श्रुवति (sic) (for श्रूयन्ते). B3 तु (for हि) —(l. 17) Ñ1 B2 M4 [ए]तान् (for [ए]तान्). D1 ईप्सते, D3 ईयते, M4 इच्छते (for काङ्क्षते). D1.3 स एनांस; M4 स चैनांस (for स च तांस्). —(l. 18) D1.3 M4 कार्ये स(M4 नष्ट्वा)तिष्ठते युगम् (for the post. half). —(l. 19) B1 एवं (for एव). D3 दु:खभाग्भव. —(l. 21) B2.4 D1.3 [ऽ]पि (for हि). B2 भिरति (for भवन्ति). D3 भृशं. —(l. 22) B2 च सुखिता (hypm.), D3 M4 सुखिता (for सुखिनो). Ñ1 दृश्यते सुखिन (by transp.).

इति श्रुत्वा वचस्तस्य मन्दकोपोऽपि राघव ।
क्षणं परत्युवाच मान्त्रिक्यमनुमानत ।
उवाच च वचः किंचित्प्रश्रयो लक्ष्मणाग्रज ।
पितुर्वचनमतस प्रविश इव वत्सर ।
माह पितृप्रसादाद्धि चान्य समाहित । [30]
मामाश्रित्य विनीतोऽस्य क्षीरं भर्तु यथाश्रया ।
यथाह जीवता कृत्या वच कुर्यां मृत यथा ।
ननु मनस्य गौरवस्य धीरमहत्त्वमाश्रयाम् ।
न ह्यद हनुवचैरसिरव निरर्थक ।
वया चाश्रित नरश्री वर्णिति महीश्वर । [35]
क्रमेण मयि दत्त स यत्न अ बहुगर्हितम् ।
तत्सत्यपथविद्विष्ट भोग दत्तमिहार्हसि ।

यथा क्रतुर्नैतरिक्त प्राह स्थान सुरेश्वर ।
प्रमाण तत्कृत चैव वस्मात्तद्वितथ कृत ।
त्वत्पार्श्वसुतश्चापि मम मित्र स कैकय । [40]
तथोऽभि स्थानमाहात्म्य प्रापय्य स्यात्र ।
भर्तावि कर्तामहाद्य निष्फल
यथा तथा वाक्य यथा स्वर्मि ऊर्मि ।
पितुर्वियोगात्त चरेयमाहृता
कृता महर्षि परमानन्दादतार ।
यथा प्राप्ता भरत प्रणामतु ग
न शक्यमि ज्ञात्रा नृपस वर्तिनम् ।
तथोक्तवा राघवमात्रधन
स्ततोऽभ्युत्थेन्स्र हनती तनभय ।

D 3 M4 p सर्वथापि तु हि तिता (for the post half) —(l 23) B1 पुनश्च D1 3 पत वसनु (D3 °नुम [meta]) चक्र (for the prior half) M4 मया (for मया) —For l 24 27 cf 2 100 22 0* —(l 24) B1 अथ गतो (for अ गतो) —(l 25) D 3 M4 य च (for प्रती उ) D1 3 किं प्रत्यय (for अथ ए) —(l 26) N1 B इ (for इति) N2 D1 3 M1 तत्र च —(l 27) N2 आश्रित D1 3 ह ही (D1 ह) द M4 अर्ता द (for अपय) B 4 परिपुष्टेन —(l 28) N D1 वयर (for च वच) —(l 29) N2 पितुर्व (for पितृ वचन) —(l 30) N3 पितु (for पितृ) D1 3 गुरोर्य (for पितृन्य D1 M4 समाहिता (for हित) —(l 31) B1 विनीत च M4 मम नतिविनीत च (for the prior half) N3 B3 नीत च तु वै (N3 °स्य) पार्श्व द D1 M4 नीत्वा (M4 °थ स) मृत्यनातुरा D3 नीत तु मृत्यन्तुरा (for post half) —(l 32) D3 यथाह (for यथाह) B3 जीवन B2 M4 नीति (for जीवन) N1 कृत्यता (for कृते यथा) D1 3 M4 म (D3 M4 मा) य कृत्य (D3 °नोह) पितु च (for the post half) —(l 33) B3 पूर्व प (for मद व) M4 पितृ गौरव स्वस्य (for the prior half) B1 च सत्यमाश्रया (for the post half) —(l 34) M4 नाहि (for न हि) N B1 D3 M4 एव (for एव) —(l 36) D1 3 M4 वैराग्य (for वैराग्य) N3 स्वाश्रय (l 3 l m) (for व त्व) N1 B3 मयि (for बहु) B2 बहुगर्हित D1 गुणगर्हित (for बहुगर्हितम्) B3 यत्र तथि विनिहित D3 य तु मुद्रितगर्हित M4 यथा मुखनिर्गत (for the post half) —(l 37) M4 स्वम् (for मम) D3 त्वया विनिहतामि (for the post half) —(l 38) B4 यत्र (for यत्र) N1 Bi lacuna B3 4 स्वय (for स्वयं) N1 B1 D1 M4 प्राप N3 प्राप्त B3 प्राप्य D3 प्राप्त (for प्राप्त) N1 B1 D1 नरेश्वर (B4 °र) B सत्यपि (for नरेश्वर) —(l 39) B1 कृत (for कृत) D1 प्रमाण च तत्कृत D3 प्रमाण तथा तत (for the prior half) N1 1 2 3 तस्माद (for वस्मात्) B3 तद (for तद) N B3 तु D1 3 न (for तु) B1 तस्मात्कृतिथ न ते (for post half) M4 प्रमाण तत्र तु न च तत्र त नाकृतित न ते —(l 40) N D1 3 4 वानरस्य (B1 °स्य) D1 अत्र D3 त्वत्त (for त्वत्पार्श्व) D1 3 त्वत्सख्य (for त्वत्सुत) M4 त्वाहं अपि भगवान् (for the prior half) D1 3 M4 विशास्थित (M4 त्रेथ) (for मम मित्र स) —(l 41) N1 भाइर N2 भ्रातर (for भ्रातु) 1 2 3 म वय (for तथ°) D1 M4 प्राप भ्रातर (for भ्रातृ) 1 2 3 म त्वय (for तथ°) D1 M4 प्राप्य (M4 यु) रखेमि सर्वथ (for the post half) —(l 4) B3 मयि (for मयि) N3 कर्म मत्र च B1 वतुर्विव D1 3 B3 सर्वविश्व (for मत्विन) N3 कर्म मत्र च B1 वतुर्विध D1 3 M4 वा मम कर्म (for वतुर्विधम) —(l 43) M4 तथा यथा (by transp) D तथा तथा चातु D3 अहमि (for इत्यहमि) —(l 44) B1 अहुना D 3 आज्ञे (for आदिशाद) D4 वचने समादिताद (for न वचेयम तिाद) —(l 45) M4 प्रवान् (for प्रवान्) —(l 46) B3 प्रति D3 प्रतिष्ठो (for °ष्ठो) M4 तु मातु (for प्रत तु) N गी B1 न (for गी) —(l 4) D1 3 M4 गुरोर्निव रित (for गुरोन व निम्न) —After l 4 D 3 ins.

अद्य कश्चित्मिति पितुरि नामनम् ।

—N3 om from l 48 up to 2 98 1[ab] which is read after Sarga 100 —(l 48) N1 B2 3 D1 3 M4 यथा (for तथा) G(ed) भास्वर (for राघव) —D 3 om l 49 —(l 49) B1 प्रसादा B1 (e) प्युत्थेन (for °भ्यु°) —For l 49 M4 subst

तथा कश्चिद्यापि न मे रिम मद्य ।

28

Before 2 103 23 Ñ B (Ñ B1 3 । 15 17 after 23^cd) D3 M1 ins

सर्वज्ञानां कृतज्ञानां पूज्यानामनुवर्तताम् ।
सत्ययुक्तं च युक्तं च धर्मयुक्तं विशेषत ।
पित्रा न पुत्रवधात रक्षितेना प्रयत्नत ।
पौराणां सुषभ रामामेतत्सुसदृशं वच ।
पुनरुक्तं ब्रवीमि त्वां भरत प्रतिगम्यताम् । [5]
इक्ष्वाकुरथ तु यत्तत्वं भरत प्रतिगम्यताम् ।
इक्ष्वाकुर्यं हि यत्रास्य प्रतिज्ञा रक्षता मया ।
नापितं तत्त्ववशे मया किमर्थमवलम्बसे ।
तदनुगुरुरिते सर्वं सुहृदो नो हितैषिण ।
किमस्यास्ते परिक्लिश्य भरत प्रतिगम्यताम् । [10]
महार्णवं शोषयितुं मर्येयत्स्यो नदीपते ।
विन्ध्यो वा वसुधारिणे शक्यश्चालयितुं क्षिते ।
अहं तु शासनं वीर न करिष्येऽनृतं पितु ।
एतच्च प्रतिजानामि सत्येन च शपाम्यहम् ।
एतत्तु वचनं श्रुत्वा भरत पार्थिवात्मज । [15]
विवर्णवदनो भूत्वा परं दैन्यमुपागत ।
स दर्भशयनात्तस्मादुद्दंनीलकसमुत्थित ।

29

After 2 104 16 Ñ B D3 M1 ins

इन्द्रस्यार्कस्य वायोश्च यमस्य वरुणस्य च ।
सोमस्य च पृथिव्याश्च राजवृत्तमिदं शृणु ।
चतुरो वार्षिकान्मासान्यथा शक्रोऽभिवर्षति ।
परिहारैस्तथा राष्ट्रमभिवर्षेज्जनाधिप ।
अष्टौ मासान्यथादित्यस्तोयं हरति रश्मिभि । [5]
एवं धर्मेण सचिव तद्वादित्यव्रतं स्मृतम् ।
प्रविश्य सर्वभूतानि यथा चरति मारुत ।
चारैर्नैवं चरेद्राजा स्मृतं तन्मारुतं व्रतम् ।
यथा यम प्राप्तकाले प्रियद्वेष्यौ नियच्छति ।
एवं राजा विनिश्चित्य समो हि स्यात्प्रियाप्रिये । [10]
वरुणेन यथा पाशैर्बद्ध एव हि दृश्यते ।
एवं राज्ञा नियन्तव्या दस्यवो वारुणैर्व्रतै ।
परिपूर्णं यथा सोमो हृष्टो ह्लाद्यते मन ।
एवं यस्मिन्प्रजा सर्वा निर्वृतास्तच्छशिव्रतम् ।
पृथिवी सर्वभूतानि समं धारयतेऽनिशम् । [15]
स तथैव प्रजा सर्वा धारयेत्पृथिवीपति ।

28

B3 om l 1 and 2 —(l 1) M1 प्रज्ञानाम् (for पूज्यानाम्) —(l 2) B1 सत्ययुक्तं D3 तथ्य युक्तं (for सत्ययुक्तं) Ñ1 धर्मं च युक्तं च विशेषत (hyper) (for the post half) —(l 3) B1 पूर्ववद् (for पुत्रवद्) B4 ता M1 राजा (for रात्र) B1 रक्षितव्यो M1 विशेषत (for प्रयत्नत) —(l 4) D3 पितु M1 पुर (for नृप) B1 तु (for, तु) —(l 5) D3 M1 त्वा (for त्वां) —B4 om (hapl) l 6–10 Ñ B1 3 D3 om l 6 B3 reads l 7 10 in marg —(l 7) B1 हि, D3 M1 तु (for हि) D3 वक्ष्य (for वत्स्य) M1 परिरक्षता (for रक्ष°) —(l 9) Ñ1 सुहृद् B1 नौ D3 मे (for नो) —(l 10) Ñ2 B3 D3 M1 परिक्लिश्य B4 भरत प्रतिमृज्यतां D3 भरतस्तु प्रगम्यतां (for the post half) —(l 11) M1 महीपते (for नदीपते) —(l 12) B4 D3 वसुधारिणि Ñ2 चालयितुं (for चाल°) Ñ2 D3 M1 गिरि —(l 13) D3 हि (for तु) M1 धीर (for वीर) Ñ1 om न B3 चानृतं वच (l 3 pm) (for नृतं पितु) Ñ2 D3 करिष्ये चानृतं पितु (for the post half) —(l 14) Ñ1 तथ (subm) B4 प्रतिजानामि M1 [च]व (for च) B4 om l 15–17 —(l 15) Ñ1 om the prior half Ñ2 B1 एव तद् (for एतत्तु) Ñ1 पार्थिव * —(l 16) Ñ1 उपागमत् —(l 17) Ñ1 B2 3 विपुल (for स दर्भ°) Ñ B1 श्वसन्निव B2 प्रसादिव D3 वहिनीलात् (for °नीलात्) B1 उत्थाय भवनस्तथा (for the post half)

29

(l 1) M1 [अ]कस्य (for [अ]र्कस्य) —(l 2) B1 राजन् (for राज°) B3 3 D3 M1 इम (for इ°) —(l 4) B3 4 प्रति(B3 °ती)हारैर्, B3 प्रहार°, M1 वाग्भिनेस् (for परिहारैस्) B3 वर्षम् (for राष्ट्रम्) D3 राजा समभिवर्षति (for the post half) —(l 5) B3 4 तेजो, B3 तेभ्यो (for तोयं) —(l 6) B1 (sup lin as above) कर्मेण (for धर्मेण) B3 4 सर्वेषां D3 नित्यशस् (for सचिव) —(l 7) Ñ1 D3 प्रविश्य B3 4 प्रविष्ट (for °िश्य) B1 प्रकृष्ट स्वकार्याणि (for the prior half) B3 रमति (for चरति) —(l 8) B3 चरेण B3 4 [ए]व (for [ए]वं) D3 तथा चरेद् (for चारैर्नैवं) B3 4 मारुत —(l 9) B1 प्राप्तकाल D3 M1 प्रियद्वेष्य प्राप्तकाले (for प्राप्तकाले प्रियद्वेष्यौ) —For l 10 D3 subst

तथा राज्ञा नियन्तव्या प्रजास्तद्धि यमव्रतम् ।

—(l 11) G(ed) वरुणेव D3 तु (for हि) —(l 12) B4 दस्यवो (for दस्यवो) Ñ1 M1 वारुणै(Ñ1 °ण)व्रत Ñ2 °णैस्त B3 °णव्रतै (for वारुणैर्व्रतै) —(l 13) D3 परिपूर्णं, M1 प्रतिपूर्ण (for °पूर्णं) B3 4 सोमो दृ(B3 दृ)ष्टो D3 M1 सोम दृष्ट्वा B4 ह्लाद्य* —(l 14) M1 एकितास् (for निर्वृतास्) B3 मन यान्ति तद्वृत्तं (for the post half) —(l 15) B1 धरा सर्वाणि (for पृथिवी सर्व°) D3 यथा धार्य इव (for the post half) —D3 om l 16 —(l 16) M1 भवेत् (for स तथैव)

30

After 2.104.20, Ñ B D2.3 M1 ins. (Ñ2 D1.3 follow ed by 2300*) V1 ins. 1. 35-39 only after 2300*

ततोऽथ रामस्य पुनः कृताञ्जलिः
सबाष्पकण्ठो भरतो महात्मनः ।
प्रसन्नकामः स बभूव दुःखितः
प्रगृह्य पादौ शिरसा महीं गतः ।

Colophon

रामस्तु भरतं दृष्ट्वा शिरसा पादयोर्गतम् । [5]
भ्रात्स्नेहकृतं किंचिद्बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
तस्य पादौ हि संगृह्य भरतो न्यपतच्छिरः ।
रुरुदतिरामार्तं मृगराज इव च्युतः ।
स तदं दृश्य मेदिन्यां लोकान्तपरिप्लुतः ।
प्रचेष्टत मुहूर्तेन सर्वेत सस्वर रुदन् । [10]
मातरश्चास्य ताः सर्वाः सीता च जनकात्मजा ।
भरतस्य कारणाद्दुःखपरायणैर्मुखैः ।
सर्वोऽपश्यन्निति विषादमसौख्यापयुक्तः ।
तस्मिन्मुहूर्ते तु ततः सर्वे प्रहृष्टो जनः ।
यदि पुत्रस्नेहेन सर्वाः प्रहृष्टाः इमाः । [15]
नराणां किं पुनः स्नेहात्मनो येषां हि मानुषम् ।
भ्रातरं बाष्पपूर्णाक्षं स्नेहाद्गतजीवितम् ।
पाठप्राञ्जलिं दृष्ट्वा तं रामो वचनमब्रवीत् ।
तातु यथाक्लिष्टेन स्नेहात्तु शान्तो निगृह्यताम् ।
शोकाग्निनाम्य देहनाम भ्रान्त विहत प्रतिगच्छ ताम् । [20]
न त्वां न रोचयते दृष्टुं मम भूरं दुःखात्मकम् ।
शोकभारसमाक्रान्तं सीदतीव हि मे मनः ।
शापितोऽसि मया वीर रावणेन लक्ष्मणेन च ।
न च स्वामभिप्रायेयं प्रजयोध्या न गच्छसि ।
एवमुक्तस्तु भरतः प्रगृह्याञ्जलिं सुत्वम् । [25]
एवमुक्त्वा प्रसीदति राघवं स ततोऽब्रवीत् ।
अलं शोकेन यास्यामि यथैव परिरक्ष्यसे ।
यथाहं जीवितेनापि प्रियं कुर्यां तव प्रभो ।
गमिष्ये सर्वथायोध्यां मातृभिः सह राघव ।
प्रकर्षं महतीं सेनां किं तु विज्ञापयामि ते । [30]
भवि भरिष्यसीत्याकोऽन्यत्सपणं नृपतिदम् ।
पारपर्येण धर्मज्ञ समय न खलु प्रभो ।
तं प्रहृष्टवो रामो भरतं गमनोन्मुखम् ।

सान्त्वयित्वा शुभैर्वाक्यैस्तथेत्यभिदधे पुनः ।
एतस्मिन्नन्तरे शिष्या शरभङ्गस्य धीमतः । [35]
उपायनमुपादाय गृहीत्वा कुशपादुके ।
मुनेस्तु कुशलं पृष्ट्वा निवेद्य च महात्मनः ।
राघवः प्रतिजग्राह ते उभे कुशपादुके ।
ते गृहीत्वा तु भरतः पादुके मुनिनाहृते ।
राघवस्याशु पादाभ्यामस्पृशत्कुशपादुके [40]
अभ्यषिञ्चत्तदा पाद्य वर्णाये परिवारित ।
वसिष्ठो वाक्यकुशलो हैन्द्र इदं च वचनम् ।

31

After the colophon of Sarga 107, D1 ins

नन्दिग्रामस्थितो राजा वसिष्ठेन महात्मना ।
निर्गाय शोकदु सार्धं शान्तचित्ता प्रबोधित ।
राजन्तं पादुका पूज्या स्थापनायास्तु पूर्वकम् ।
वेदोक्तविधिना चैव शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
विश्वकर्माणमाहूय वेदीमण्डपमण्डनम् । [5]
कृत्वा कुण्डानि दिव्यानि दिशासु विदिशासु च ।
सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं योगक्षेमार्थसिद्धये ।
हृपद्वादशहस्तं च कारयेन्मण्डपं शुभम् ।
षोडशध्वजसिंयुक्तं महाध्वजसमन्वितम् ।
तोरणानि च रम्याणि पूर्वादिक्रमेण तु [10]
श्रौतस्मार्तविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगा ।
शान्ता दान्ता जितक्रोधा पूर्णसागरसंनिभा ।
अक्षोभाविता सप्रा स्वमग्ना नयनिश्चला ।
तैरेव हि प्रकर्तव्य गृह ** प्रयत्नत ।
ब्रह्माणं यज्ञपुरुष चक्रुर्द्विजाश्च पृथक्पृथक् । [15]
न प्रधानादिकं कश्चिद्वह्नि सपूजयेद्द्विजम् ।
आसाद्य कुण्डसांनिध्य स्थाप्य वेदाश्च स्थण्डिले ।
चतु षष्टिपत्रो वास्तु मातृणा मण्डलं परम् ।
प्राचीक्रमेण चत्वारो यष्टकुम्भेषु ब्राह्मणा ।
जपस्विष्टेन अव्यग्रा प्राणायामपुर सरं । [20]
रुद्रकल्पानुस्तु च जपेत शतरुद्रियम् ।
शान्तिं कृत्वा विधानेन दिशापतिं च पूजयेत् ।
जलान्यानीय सर्वेभ्य सरित्सु सागरादिषु ।
गङ्गाद्यासहृदाद्यानीय मृदमुत्तमाम् ।
पञ्चगव्य कषायांश्च ओषध्यो देवसमता [25]
सूर्यमण्डलवादित्रे शङ्खदुन्दुभिनिस्वनैः ।
पूर्णां निवेदनीधार्य प्रभुपादाभिषेचनम् ।
दद्याद्यज्ञसु कुर्याद्दृष्टोभिश्च वार्तैः ।
वेदसिद्धान्तपारगा ज्ञानध्यानरता मता ।
अभिषिच्य च तं सार्धं रामराज्यार्थपेशल । [30]
ज्ञात्वा देवपद राम सर्वकर्मार्थसाधनम् ।
स्थापयेत्पादुके द्वे तु वाद्याश्च सर्वदेवता ।
ऋषयो मुनयश्चैव सरितो पर्वतास्तथा ।
दीनानाथांश्च सपूज्य स्त्रियो मूर्खांश्च पङ्गव ।
भरादित तु वर्त्मस्यसपानादिभोजनैः । [35]
गजाश्वरथदासीश्च गोभूहिरण्यपुष्पकै ।
सपूज्य गुरवस्तेन रामनिर्योतकार्थे ।
एवं कृते तु राजेन्द्र गुरुवाक्याच्च कृता ।

Colophon

[अयोध्याकाण्डे पादुकाभिषेको नाम सर्ग ॥ १०६ ॥]

वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु भरतो भ्रातृवत्सल ।
यत्तु गुरुणा वाक्यं याजमिलेति निश्चयम् । [40]
कृत्वा तु स्थण्डिले राम सौध रत्नादिभूषितम् ।
आमन्त्र्य मातर सर्वा मन्त्रिणस्ते द्विजातय ।
प्रकृतिनागरो लोकानुपमापममभ्यगा ।
सपूज्य च नरा सर्वा प्राकारातोरभूषणा ।
सतोष्य च प्रजा सर्वा राममङ्गलहेतुना । [45]
कृतो सार्द्धा पुरी रम्या स्थे स्थे स्थाने सुशोभित ।
चन्दनागरुकर्पूरै सर्वतो धूपधूपितम् ।
हरिचन्दनसतानपारिजाताद्विपादपैः ।
मेने मानसम दृष्ट्वा सौध यासु मनोहरम् ।
इति कृत्वा ततो रम्यमानीय यागमण्डपम् । [50]
जगाव रघवस्त्वे नियम भूमिशायनम् ।
कन्दमूलफलाहार करिष्ये रामसेवनम् ।
गजाश्वाश्च रथाश्चैव सैन्यसांनिध्यमानयेत् ।
धर्मोस्थितमप्रणयेन आभास्ये स्थितो यती ।
अध्यक्षाश्चैव सर्वेश्च कुमारे तत्र सर्वत । [55]
प्रातर्मध्य अयाह्नो प्रेक्षणीयदिवानिशम् ।
अहोरात्र स धर्मात्मा न निद्रामुपलेभिरे ।

[(l 1) D1 प्रतिशान्तन् —(l 2) D1 [अ]नेनाश्रि (for [आ]विशाचिर्न)]

—D1 3 om l 31 —(l 31) Ñ2 B2 अपि सारथि मामुक्त्वा M4 अस्तु राघव मे सुखा (for the prior half) —(l 32) Ñ1 B3 धारयिष्यति, M4 °विष्यामि (for °धर्मेति) B1 D1 3 समग D1 3 खलु न (for म खलु) —(l 33) B1 स, G(ed) स (for त) Ñ1 B2 4 त प्रहृष्टन Ñ2 °हृष्टो D1 M4 राम(M4 स म)हृष्टो D2 म सपृष्टवो (for त प्रहृष्टाते) B4 om रामो —(l 34) B3 4 विद्धे D1 3 [अ]भ्यवदद् (for [अ]भिद्धे) —(l 35) D1 3 M4 शिष्य V1 धर्मेत (for धीम°) —(l 36) D1 3 M4 अनुमतो (for °प्राप्ता) —(l 37) V1 मुनेस्तद, M4 रामाय (for मुनेस्तु) B1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D3 कुवे सकुशल पृष्ट (for the prior half) V1 विदेश (for निवेद्य) B1 तु (for च) V4 विनिवेद्य महात्मने (for the post half) —(l 38) V1 सत्यवन D3 तात, M4 राघव (for राजन) V1 उभे ते (by transp) B3 4 उभे च —(l 39) Ñ1 B2 4 कृते (for [आ]हृते) —(l 40) D1 [अ]श D3 om M4 [अ]प्र (for [आ]शु) D1 3 M4 प्रीतमानस (for कुशपा°) —D1 om l 41-42 —(l 41) D3 M4 राम (for पाद्य) M4 परिवारित —(l 42) B3 सौम्य (for °न्द्र) Ñ2 हि यद्यर्थमपर्थयत्, M4 देशेन न तु पादय (for the post half) —Thereafter Ñ2 D1 repeat (var) 2 104 20[cd]

CRITICAL NOTES

[These Critical Notes cover observations and explanations on the Constituted Text. Exegetical notes figure but occasionally as the constituted Text of the Rāmāyana is quite smooth and easy, and the object of such notes is to help the reader They are generally put at places where he may regard the Text rather out of the way in adopting a particular reading Additions to and corrections in the Text and Critical Apparatus are put in square brackets SR and NR represent the two major recensions generally but sometimes include allied versions]

1

1–14—The question of the transpositions of some of these stanazas in SR has been fully discussed in the Introduction (p xx) There are two explanations possible for this transposition one is that both Bala and Ayodhyā at one time formed one Kanda as is evidenced by some MSS like D1 that we have actually used, and the other is that a folio of a small MS might have been inadvertantly misplaced in very early times That is why some stanzas were transposed, viz, sts 1–4 or 5 and sts 11–14 in Dg1 T1 3 G and M1-3

9[cd]) Note that there is an attempt in D6 and some MSS, of Ñ V B group to make Rama an amśāvatāra of Viṣṇu

10, 10* lines 1–2. It is here that the poem foretells the purpose of the Ramavatara Note also that these two lines have no support from NR

29 20* *Note how the different lines of this* passage are distributed in different MSS The contents relate to the qualities of Rama which are all covered by our text Compare in this context the contents of 14*, 15* and 19*

34 27* Note the complex character of this passage which must have been first introduced in SR and then penetrated into NW The three lines of 27* which are found in some MSS of NR merely expand the idea on account of its contact with SR

35 29* and 29(A)* These two passages are peculiar to NW version and have no support of SR

36, 31* Note that this passage also is found exclusively in NW version without any support from SR

2

4 पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता, *i e*, पूर्वेषां पन्थानमनुगच्छता The use of the Instrumental case is peculiar here, and might be due to the influence of the same expression in st 3 above The variant पूर्वं which is not well supported, is an attempt to improve the phrase grammatically

12, 35* अन्या मध्यस्थचिन्ता तु विमर्दाभ्यधिकोदया, is a pure S insertion. What Daśaratha wants to say is that his own view on the coronation of Rama may be due to his own partiality for his son while members of the assembly may think dispassionately in the matter, and, after deliberations may even suggest a still better course Note Cg and Ct on the passage विमर्देन पूर्वापरपक्षसंघर्षेण हेतुना अभ्यधिकोदया अधिकार्थप्रादुर्भावा

It appears to me that the argument in the phrase is so loaded that it surely is of late origin influenced by Magha's Śiśupalavadha, canto 2 and as such abnormal in the Ādikāvya

3

1, (App I No 5) This additional passage is peculiar and found in D1 and D3 only and is an expansion of ideas already detailed The passage has no support from the rest of the MSS Of these two MSS *D2 has only 20 lines common with D1*

11–13 71*, 72* and 73* Note that these passages are found only in D1–4 7 and have no support of the rest of the MSS

27 परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा—Note Ct परोक्षया चारमुखेन परोक्षानुभवसिद्धया वृत्त्या स्वपरराष्ट्रवृत्तान्तविचारेण । प्रत्यक्षया सदा सभायां स्थित्वा प्रजाकार्यादिविचारेण, Cg अप्रत्यक्षया वृत्त्या राष्ट्रप्रभृतिकार्यान्तिकानां परोक्षे भूत्वा अविकृतमुखेन यत्कार्याणि तानि धत्ते, सा परोक्षवृत्ति । अ यथाधीनेन अमात्यद्वीन् यथा वृत्त्यानुगृह्णाति, सा प्रत्यक्षवृत्ति ।

4

19-20 The reason for immediate coronation of Rāma as indicated here is that stars do not seem to be favourable to Daśaratha, and even suggest calamities like death or change of mind. The good and auspicious idea in the mind of Daśaratha, therefore, requires to be put into action immediately.

25-27 These stanzas indicate that Daśaratha desired Rāma's coronation even in the absence of Bharata, even though, as he knew, Bharata was well disposed to Rāma

5

3, 94* —This passage is found in all our MSS. except D1-4 (N1 T3 missing), and being a repetition, is excluded from the Constituted Text.

6

15, 105* गाथा or गाथा are compositions or recitation of songs

18 दीपवृक्षान्, lamps hanging on trees.

22 इङ्गितज्ञ:—Cg इङ्गिते लोके परान्ते [illegible] देव, Ct: [illegible], one who knows the ins and outs of people.

7

4 अर्थपरा,—Ct स्वेष्टार्थपरा. Cg construes the phrase differently as an adjective, not of Mantharā, but of Kausalyā [illegible] It appears that Mantharā regarded Kausalyā, compared with her mistress Kaikeyī, to be miserly or greedy and not bent on spending She would not mention the name Kausalyā as she hated her, being Kaikeyī's co-wife

6 कुब्जा is the name of a class of maid servants, and does not necessarily relate to the personal deformity so much of Mantharā, though she had a lump of flesh on her chest Compare 2 9 25 and 30 and the description of her person there

10 [illegible] Ct [illegible]

23 [illegible], an enemy in reality, and husband in name. Cg [illegible]

8

5 [illegible] Much has been made in some quarters of the plural [illegible], which is interpreted by them that Rāma had more than one wife. The correct interpretation of the passage is that it refers to ladies in general, and not necessarily wives, that were dear to Rāma such as Kausalyā, Sumitrā and even Kaikeyī.

26 दर्पनिराकृता पूर्वं ...[illegible] It appears that Kaikeyī in her youth insulted Kausalyā who, as soon as Rāma becomes king, would take revenge on Kaikeyī. Compare in this context 2 17 22-25, and particularly न दृष्टपूर्वं कल्याणं सुखं वा पतिपौरुषे and [illegible]

9

4 रामाभिषेचनम् Cg: [illegible]. Compare st. 8 below.

9 देवासुरे समागमे. The word [illegible] means [illegible]. The word is grammatically incorrect, but may be explained as समागम, association

10 दक्षिणां दिशमास्थाय The acquaintance that Kaikeyī had of the southern region of the Daṇḍaka forest on this occasion seems to have suggested to her that Rāma should be exiled there. The period of exile, viz, 14 years, instead of 12 years as in the MBh may be a matter of accident. At any rate, I have no explanation to offer why Kaikeyī should mention this figure. Perhaps she thought that after all Rāma might not return to Ayodhyā or survive this period

29 [illegible]. Ct notes here an additional passage not recorded by any of our MSS., and it runs as follows

न हि [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।

All this is clearly an after thought which is [illegible] perhaps found in later recensions of the [illegible] story

10

16 The first half of this stanza has been taken from [illegible] The [illegible] are suggested by [illegible]

21 The [illegible] is suggested by [illegible] means [illegible]

27–28 These two stanzas state the objective of Kaikeyi in clear terms and st 29 its immediate fulfilment

11

1 यथातिमिव पुण्यान्ते देवलोकात्परिच्युतम् The reference seems to be to the latter life of Yayati as recorded in the MBh 1 81–88 and more particularly to 1 81 3

समन्ते मुक्तवास स निवस मुदित सुखम्।
कालेस्म नातिमहता पुन शक्रेण पातित ॥

12

4 This refers to the well known story recorded in Hindu and Buddhist works of Śibi Auśinara who after promising protection to a pigeon had to offer his flesh to a hawk The next stanza refers to a similar story of Alarka who offered his eyes to a learned Brahmin The reason of quoting these stories is to remind Daśaratha that he must also honour his word

13

10 औपवाह्य, Cg राजवाह्य

24 आत्माधिकारा, relating to his own self compare आत्मसंपूजनी in 2 15 9

15

6 वक्तानृतमिव A sage never tells a lie, but if he does, he becomes perturbed as king Daśaratha was

16

19 रामो द्विर्नाभिभाषते, Rama does not vary his word or promise in other words Rama is एकवचन or सत्यवाक

33 Here Rama declares his firm resolve to sacrifice everything dear to him for Bharata to please his father or mother Compare

स्नेह दया च सौख्य च यदि वा जानकीमपि ।
आराधनाय लोकस्य मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा ।

URC 1 12

In this book we meet similar expressions several times

17

26 दश सप्त च वर्षाणि तव जातस्य राघव The passage states that Rama was just 17 years of age when he was to be crowned or exiled

18

11 454* lines 3 and 4 This is a citation occurring in the MBh and even in some Smrtis The expression अकार्यस्य does not suit the context here though कार्याकार्यमजानत does

25 अहं प्रायमिहासिष्ये Kausalya threatens to go on a sort of hunger strike in case Rama leaves for forest The practice of prāyopaveśana or hunger-strike to achieve ones objectives seems to be common from very early times We have in this very book another instance of such a hunger strike in 2 103 13–15 where Bharata administers to Rama a similar threat to persuade him to return to Ayodhya to rule Rama points out to Bharata there that only the Brahmin class was permitted to resort to this practice and not the warrior class न तु मूर्धावसिक्तानां विधि प्रत्युपवेशने । in 2 103 17

29 नास्ति शक्ति पितुर्वाक्य समतिक्रमितु मम Rama says here that he cannot disobey his father s command even though it might be improper In support he quotes the cases of a sage Kandu Sagara s sons and also of Jamadagnya Rama

19

3 484* lines 3 and 4 The entire * passage is inserted as an explanation of st 3 which states that Rama desires to dispense with the paraphernalia of coronation, as otherwise Kaikeyi may not take his word seriously This * passage is found only in SR and according to Udali this text should be changed like this The lines 1–4 of 484* should be followed by st 3 The MSS of SR that have come down to us do not support Udali s view विपर्यस्तु वेदास्तमादृत

22

Pages 143 and 144 give a conspectus of sequence of the stanzas as found in NR This indicates that the text tradition in NR differs widely from that in SR which maintains the order uniformly This is a clear proof that the versions of NR have not preserved the genuine order of the text tradition here Note also that D1 here supports SR

14 पुष्परथ is a chariot drawn by eight horses and bedecked with gold and gems This type of chariot is used in processions as an embellishment Cg पुष्परथ उत्सवाय कल्पितो रथ Ct reads पुष्परथ and explains the term लीलायमनयोग्यो रथ , न तु युद्धार्थ इत्यर्थ । ताडृशो निमित्तेषि राज्ञोत्र गच्छति । तस्मिन् मत्यागिच्छायायादेर वै, नो पैदयत्नो गच्छति

24

5 अग्रतस्ते गमिष्यामि मृद्नन्ती कुशकण्टकान् Sita offers to go in front of Rama, crushing the prickly ends of kuśa grass (with her tender feet) so that her husbands feet may not be hurt What she wants to convey to Rama is that she is not afraid of the difficulties of forest life, on the contrary, she would be of great help to him in relieving him of many a hardship he would be subjected to

7 सर्वावस्थागता भर्तुः पादच्छाया विशिष्यते Ct ' विष्णोरपि सावस्था सर्वावस्थेति नीयते ' इत्यभिधानात्। तां गतस्य आ ईषत्तु। भर्तुरिहलन्तसेक एन्त्। अथवा पूर्वपदे। सुख्युक्तगर्भानुष्ठानरूपां तां गतानीति योजना। सकलमनुष्यैरविनस्यापि यस्तु पादच्छाया पादसेवनमेव हम्र्यपर्यङ्कस्था स्त्रियः विशिष्यते अधिक भवति। मुनिस्मृत्यो मतपरित्यागेन भर्तृसेवाया एव स्त्रीणां निःश्रेयसोधनादिति भाव'।

8 Sita goes further and tells Rama that she had been well instructed by her parents how she should conduct herself in various situations

28

4 अधरते कुमार = कैकेयी

7 यस्या सहस्र ग्रामाणां सम्प्राप्तमुपजीवनम् Kausalya was given an allowance of the income from a thousand villages for her maintenance by Daśaratha on his marriage with Kaikeyi as she was अधिविन्ना

29

22-27 This is a short interlude of Trijata Gargya a funny ascetic who desired to have a share in Rama s distribution of his property and is probably introduced here by the poet to relieve the mental tension of his readers

30

10 ग्रहगृहीत इव आर्ते Dasaratha is speaking to-day as if he is possessed by a ghost The use of आविश does not strictly conform to rules of Pāṇini The subst * passages 785* or 786* seem to rectify the language by stating अर्थेन तेनैवाविष्टचेताः or यदि हि स्यात्तथाहि संप्रोत्तः येन

31

25 न मे स्वर्गे बहुमतस्त्वया I should not turn you into a liar

35

33-34 These two stanzas raise an interesting ethical question The situation is that Rāma sat in the chariot and is about to leave for the forest Daśaratha to have a last look as it were of Rāma, orders Sumantra the charioteer to stop the chariot and not to proceed while Rama asks him not to stop *i e*, not to obey Daśarathas command to stop Sumantra naturally, was in a fix whether he should obey the king or Rama Secondly, Rama tells Sumantra that he should tell a lie to Daśaratha that he did not hear his word if on his return the king took him to task The reason for this advice to Sumantra as given by Rama is that *in case Dasaratha remains in that sad plight longer*, it would be more painful to him and to all and hence disobedience and consequent lie is justifiable under the circumstances.

The question to be now considered is whether Rama who is traditionally known as the champion *of absolute truth* should or can advise Sumantra to tell a deliberate lie The problem of Truth and Falsehood is discussed in a number or places in the MBh *e g* 12 110 4-20 and the conclusion arrived at seems to be that falsehood is not falsehood under certain circumstances

चक्रयोरिव चान्तरा—Cg चक्रयोरन्तरेव रथचक्रयोर्मध्यस्थितो लोष्ट इव Ct चक्रयोर्युगपत्प्रेरणयोरन्तरा स्थित उदासीन पुरुष इव सुमन्त्रस्याप्यदासीनो बभूव Cg राजवचनातिक्रमे भयं ऐपो भविष्यतीत्याशङ्क्याह—नाश्रौषमिति। पुनरागमनानन्तरं राजा किमर्थं मद्वचने न स्थितोऽसीति निर्भर्त्सयेत् नाश्रौषं वचनमिति वक्ष्यसि। किमर्थमेवमसत्यवचनं तत्राह—चिरमिति। दुःखस्य इत्यादि मनुभूयमानदुःखस्य चिरं स्थितिः पापिष्ठमिति संप्रमिनत्ये

37

19 आसक्तात Ct शिशुबालकाल Cg शरीरसनुमक्

40

20-22 वाजपेयसमुत्थानि छत्राणि and वाजपेयिकैः The priests taking part in the *performance* of Vajapeya are allowed to wear white umbrellas which normally, are permitted for kings only Rāma having resigned his claim to kingship is being offered white umbrellas by Brahmins following him which they had acquired on their performing Vājapeya Cg वाजपेयसमुत्थानि वाजपेयानुष्ठानसंभृतानि। वाजपेयिकैः वाजपेययाजिभिः। "वाजपेयेन न कश्चन प्रत्यवरोहेत्। प्रत्यभिमर्शेन वा प्रत्यवरोहेदेव। श्वेतच्छत्री भवतीति विज्ञायते" इति याज्ञिकाः अनुग्राहिताः तिष्ठतात् Ct वाजपेययाजिनो राजच्छत्राणि भवन्ति (cf कात्य श्रौ सू १८ ७ १८, लाट्यायन श्रौ सू ११ २ ४२)

41

24 मेऽनर्थं न चिराय This is another instance of Rāma practising a sort of trick. This type of behaviour is justifiable and is justified by Rāma himself in st 21 above

पौरा ह्यात्मकृताद् दुःखाद् विप्रमोक्ष्या नृपात्मजैः ।
न तु खल्वात्मना योज्या दुःखेन पुरवासिनः ॥

42

8-16 Note that SR maintains a uniform order of stanzas, which differs considerably in NW, NE and W versions Mi has its sequence disturbed, but it relates to only three stanzas

44

8 The course of Rāma's journey, after the crossing of the river Tamasā was, first northwards, and after crossing the river Vedaśruti towards the south The river Gomatī was crossed next and then the Syandikā *It is at Śṛṅgavera that he first saw the swift current of the waters of the Gaṅgā*

9 स्वपिति = निद्रापियति

19 न हि वर्ते प्रतिग्रहे I cannot accept gifts or presents, and I live on fruits and roots

66 स्फ्यस्वरूपेणाभिहिता. Sphya is found in ritualistic literature as the name of an implement to scrape the sacrificial ground As the shape of an oar is similar to that implement, the oar is also called sphya.

79 Our text states that Rāma and Lakṣmaṇa killed four animals while some MSS of NR say that they killed only one spotted deer

48

25 दशक्रोश इत्यस्मात् गिरि The mount Citrakūṭa is here stated to be about 10 krośas or 20 miles to the south-east of Prayāga

49

11 अंशुमती, i e यमुना Probably because the river in our mythology was the daughter of अंशुमत्, the sun The form अंशुमती is somewhat ungrammatical, अंशुमनी is still more so

50

12, 1200*. This passage is found only in SR The reference to Vālmīki therein is certainly absurd, and the passage 1200(A)* is still more so.

13 1201* and 1202*. These passages indicate that two separate huts were constructed, one for Rāma and Sītā and the other for Lakṣmaṇa SR seems to suggest that they constructed only one hut (पर्णकुटम्)

15 शालां वयमहे, let us perform a sacrifice for warming the house.

22 माल्यवती is otherwise called मन्दाकिनी

56

2 This refers to the episode detailed in the next Sarga

57

8 लब्धशब्देन कुमारेण etc. When I was young and already earned reputation that I hit an object merely on hearing its sound

11 प्रेतानुचरितां दिशम्, i e, south.

19 उदाहारो i e, to fetch water.

25 सर्वे, all the three, i e, himself and his blind parents

33 अशक्तिपरिक्रमा, weak and unable to walk.

35 एकपदी Cg एकपदन्यासमात्रयुक्ता सरणि, a track so narrow that one can cover it with one step only

37 न द्विजातिरह etc The young ascetic hit by the arrow of Daśaratha states that he is not a Brahmin He was the son of the mother belonging to the Śudra caste and of the father belonging to the merchant caste The old couple blind on account of age, retired to a forest, built a sort of hermitage, and, with the help of their son led a quiet life of ascetics

58

15 दिशुद्देशस्थिते व्यसृजम् I discharged my arrow in the direction of water Note the unusual use of locative case to indicate direction

21 अपि वज्रभृतो न स्थानच्युतस्य कुर्यान्नराम्. As stated in st 20 above, that if a Kṣatriya consciously attempts to kill an ascetic, the act would remove Indra from his heavenly kingdom This act of Daśaratha would have ruined the entire race of Raghus, not to speak of a single member like Daśaratha

60

13 अस्थनं or अस्थनम् means [illegible] according to Ct or [illegible] according to Cr Elsewhere the term [illegible] figures associated with [illegible] when it means collection of bones of the dead This meaning of course, is not applicable in the present context

61

1 राजकर्तारः, Officers of the King, courtiers

7 अराजके हि नो राष्ट्रम् The condition of a kingless state is described here in sts 8-23 Similar description of a kingless state is found also in the MBh 12-67

18 एकचरो जितात्मा मुनिः A wandering ascetic does not build a hermitage and halts for the night anywhere at nightfall. In a kingless state, this sort of practice is unsafe and impossible

21 मत्स्या इव नरा नित्यं भक्षयन्ति परस्परम् The MBh expression in 12 67 16 is शूले मत्स्यानिवापक्ष्यन् which is identical with Manu 7 20 This is usually known as मत्स्यन्याय, where the weak are overpowered by the strong Cf Kautilya Artha 1 4 and 1 13

62

7 आत्ययिकम्, urgent Cg अत्यय कालातिपात, न भवति आत्ययिकम् । विनाशादिभ्यष्ठक् । Ct अत्यय कृच्छ्रम् । तत्रभवमात्ययिकम्

13 अभिकाले ततः प्राप्य तेजोऽभिभवनाच्च्युतः Here SR does not give a uniform text We have a reading from Ct which explains अभिकालस्तेजोऽभिभवनो ग्रामो Cg, however, adopts a different reading for [b] and explains अभिकालं ततः प्राप्य । कुलिङ्गाख्यादनन्तरं तेजोऽभिभवनाच्च्युतः । नदीमुत्तस्थिते

63

2 व्युष्टामेव तु तां रात्रिम् Bharata saw a dream when the night was about to be turned into dawn There is a general belief that dreams seen at dawn come out to be true

14 प्रयान् दक्षिणामुखः King Daśaratha was seen in the dream to proceed south wards indicating his death

64

9 आत्मकामा सदा चण्डी This is Bharata s view about his mother which is quite pertinent in the present context

20 ऐन्द्रशिराः, belonging to the region इन्द्रशिरः, a mount which was a famous source of good elephants. It appears that the Kekaya country was rich in elephants, horses, camels mules and dogs of excellent breed as these animals are included in the gifts to Bharata.

65

1 Bharata's return journey has been fully detailed in the Introduction, p XXVI It seems now somewhat difficult to identify the places mentioned The commentators, particularly those from the South, are unable to present a uniform text, and explain names differently, particularly the expression शिलामाकुर्वतीम्, which is explained by a majority of them as शिलामामन्त्रात्कुर्वतीम्, शिलावर्षेण स्वयावाम्, while Ck says आकुर्वतीमाश्रितां नद्यन्तरम्, which, from the context, seems to be a more reasonable explanation

10 पार्वतीयैस्तुरगैः, horses from hills They are both swift and sturdy, and swim the streams comfortably

14 सप्तरात्रोषितः पथि The journey of Bharata from Rajagrha to Ayodhyā required seven nightly halts.

66

2 उत्पपात, jumped from her golden seat to welcome her son She, however, does not reveal to Bharata the news of Daśaratha's death but talks on other matters

14 अजानन्तं प्रजानन्ती To Bharata who was ignorant of his father's death which Kaikeyī knew so well

67

Note the sequence of stanzas in NR which does not appear to me to be natural

7 मातृरूपे ममामित्रे You are my enemy in the form of a mother

13 कौसल्यायाससंभवम् = कौसल्याया आयससंभवम्, a case of double saṃdhi after elision of visarga All southern commentators explain this feature in a similar way There are hundreds of such instances in the language of the Epics Gs among our MSS, changes the above reading to कौसल्यायासमुद्भवम् to bring it in line with Pāṇini s rules

14 Compare महान्ताङ्गानि हरतानि क्षयहतानि

15 24 Śatapatha Br 14 9.4.8 A short episode on a mother s love to a son

29 इन्द्रध्वजमिवोत्सृष्टम् The Indradhvaja is honoured during the festival, but when it is over, it is thrown on the ground and even insulted by boys

69

1, 1771*, 1772* These two * passages found in the MSS. of NR and SR, do not agree in contents and hence are relegated to the Crit App

14 कृता शास्त्रानुगा बुद्धि etc. Cg: कौसल्यया स्वस्मिन्नारोपित दोषं परिहर्तुं शपथवाक्यान्याह—कृतेत्यादिना। आर्यः रामः। यस्यानुमते संमतौ सत्यां गतः, तस्य शास्त्रानुगा कृता बुद्धिः गुरुणा विधिनिषेधबोधक-शास्त्रानुसारित्वेन सुशिक्षिता बुद्धिः। कदाचन मा भूदिति सम्बन्धः। यद्यहं गार्यप्रवासनेऽनुगन्तास्मि, तर्हि श्रुतिस्मृतिज्ञानात्प्रच्युतो भूयासमित्यर्थः।... अत्र शपथव्याजेन धर्मविशेषाश्च शिक्ष्यन्ते मुनिनेति बोध्यम्। अत्र च सत्पुरुषविषयापराधे शास्त्रज्ञानभ्रंशो भवतीति सूचितम्।

22 पायसं कृसरं छागं वृथा सोऽश्नातु. Cg: वृथाश्नातु देवतापितृ-तिथिनिवेदनमन्तरेण भुङ्क्तामित्यर्थः।

70

2 संयानम्. Cg: सम्यग्यानम्। स्वर्गप्रापककियाजातमित्यर्थः।

71

2 वारितक वस्त्राणां छागानां समूह

5 शोधनार्थमुपागत Bharata who had gone to the burning ground to pick up the bones of Daśaratha (and thereby to clear the burning ground). Cg: शोधनार्थं स्थलशोधनार्थम्। अस्थिसंचयनार्थमित्यर्थः।

15 प्रवारयसि. Cg: एष्वाभरणादिषु किं तवेष्ट (तद्) गृहाण प्रकर्षेण स्वयं प्रापयसि तत्प्रापणम्.

22 त्रीणि द्वन्द्वानि Cg: अशनायापिपासे शोकमोहौ जरामृत्यू इति त्रीणि द्वन्द्वानि.

72

5–23 The episode of Manthara chastised by Śatrughna is narrated here Bharata's view is that he should have punished not only *Mantharā*, but Kaikeyī also If he would do so, Rāma would not even speak to him Hence he advises Śatrughna to let her off.

73

3 सभाग्या नापराध्नोति Even though there is no king, it is our good luck (सभाग्यानि = दैवयोगः) that there is no disorder in the country Cg नापराध्नोति राज्यस्थजन-जानमन्योन्यं न द्रुह्यति

12 मातृगन्धिनीम्. Cg. केवलमातृव्यपदेशाम्, लेशमात्रमातृ मात्रामिति वा

74

5 स्ववारं समास्थाय, in their turn.

75

1 नान्दीमुखीं रात्रिम्, the night which marked Bharata's effort to start on a journey to bring Rāma back to Ayodhyā Cg रामानयनाभ्युदयसूचनात् रात्रिः। लोकविगमाय रात्र्याभ्युदयाम्.

6 नौरिवाकर्णिका, a boat without a pilot or कर्णधार.

76

1 प्रमदाम्, well controlled. Cg: नियमवतीम्। यद्वा। शुकशुद्धस्थलादिभिर्वृत्तमभ्युत्थाम्। तदा निशाविशेषणमेतत्. Ct. प्रकृष्टे-वंसिष्ठादिभिर्मदः परिमदोऽधिष्ठान यस्याम्। निशापक्षे शुक्लादिग्रहवतीम्.

77

6 रामानयनसंहृष्टा Note that among Rāma's mothers who join the party there is also Kaikeyī, as she has now realised her mistake

12–15 We get here a list of trades and professions known to the age of Vālmīki. A Buddhist counterpart will be found in Dīgha Nikāya 2. The list in NR is enlarged still further in 1905*.

20 अभिप्रायेण सर्वशः. Bharata, on his arrival on the bank of the Gangā, asks his ministers to camp there, according to the wish of each group Compare ' छन्देन स्वेन स्वेन पृथक्पृथक्.

78

3 कोविदारध्वज The flag or banner of Bharata had an emblem of Kovidāra tree. The commentators do not seem to be kindly to Bharata, and they seem to put into the mouth of Guha that this tree is an emblem of wickedness. In fact, Guha thought that Bharata had come there to punish the fishermen or that he was pursuing Rāma to kill him So he asked his men to be ready to fight *with Bharata and his army, if necessary.*

15 निष्कुटश्चैव देशोऽयम्, this region under my command is like a garden around your own home. Guha asks Bharata to stay there and be at home comfortably at night, and then to cross the river next morning.

79

7 कच्चिन्न दुष्टो व्रजसि रामस्याक्लिष्टकर्मणः. Guha hopes that Bharata is not marching against Rāma with evil intentions as the army accompanying him appears to indicate.

9 मा भूत्स कालो etc Bharata assures Guha of his good intentions, saying that his elder brother is like his father.

81

17 औपवास्य = उपवासम्. Rāma observed a sort of fast that day and lived on water that night.

84

7 न राजानमुदाहरत्. Note here that the object of Bharadvāja, not purposely mentioning Daśaratha's

death, is to ascertain Bharata's intention in moving with his army in the direction of Rāma

85

11-18 Bharadvāja invoked the aid of Viśvakarman for according hospitality to Bharata. The objects provided include food and drink, wines and amusements, and entertainments of all kind.

35-36 Bharata was provided with a royal seat, but he did not use it, on the contrary, he offered his homage to the seat as if Rāma was occupying it, and himself occupied the seat meant for a minister or an associate. Note the Dative case रामाय which is to be construed with अभिप्रणम्य

62 निष्ठानरससंचयैः, with plentiful and excellent condiments (निष्ठान)

86

10 अर्धतृतीयेषु योजनेषु चित्रकूटः. This gives exactly the same distance mentioned before, viz, ten Krośas or about 20 miles from Prayāga. To the north of the mount flowed the river Mandākinī. The direction of the mount is mentioned as south (दक्षिणेन) and south east (सव्यदक्षिण)

28 Bharadvāja advises Bharata not to accuse Kaikeyī as her behaviour in putting Rāma into exile would end well, probably suggesting the death of Rāvaṇa

33 यानप्रवेके = यानोत्तमे

88

This Sarga describes the beauties of Citrakūṭa Rāma points them out to Sītā and concludes that he would spend happily the entire period of exile in her and Lakṣmaṇa's company, observing duties of a pious life as led by good men

89

15 Rama asks Sītā to regard the wild animals as citizens, the mount Citrakūṭa as the city of Ayodhyā, and the river Mandākinī as the Sarayū, so that she should not feel that she is staying in the forest.

19 App I (No 26).—After this stanza, the MSS. of NR including M3 insert a long passage of 122 lines, impropriety of which has been fully discussed in the Introduction. It has been pointed out there that the passage consists of two parts, part one of 66 lines and part two of the remaining lines Both these parts seem to be very old, the first going back to the age of Bhavabhūti (8th century A D) and the second to the age of Kālidāsa (5th century). Bhavabhūti actually quotes a stanza or two from part one of this passage, and Kālidāsa in his poem Raghuvaṁśa (12 21-23) refers to the Kāka episode Though there is no trace of the Kāka episode in Ayodhyā in T G M1-3, which I consider to be the purest SR, the story is referred to in the Vulgate, 5 67, in the Lahore edition in 5 66 and in Gorresio's edition in 5 68, and is used as an abhijñāna by Sītā in her message to Rāma Thus, all the printed editions agree in retaining the incident in the Sundarakāṇḍa What would be the position of this episode in our critical text is yet to be seen I, however, do not see any reason to change my views as expressed in the Introduction The reason why I eschewed it from the Ayodhyākāṇḍa is that it is not found in SR in the Ayodhyākāṇḍa If our MSS have this incident in the Sundarakāṇḍa, my explanation is that NR referred to it in the Ayodhyākāṇḍa in anticipation The exclusion of this passage is justified from the point of view of textual criticism.

90

14, 16 The kovidāradhvaja was a special and exclusive banner of Bharata, having the emblem of an exhuberent (विटपिन्) Kovidāra tree If Rāma and Lakṣmaṇa fight with Bharata's army and capture the banner, it would be regarded as the defeat of Bharata

18 अरिर्भरत Lakṣmaṇa calls Bharata to be an enemy and regards him as worthy of being killed

21 वधेनास्य महता मेदिनी परिमुच्यताम्, Let the earth be cleared of a great evil, viz, Kaikeyī and her son Bharata

91

5 कं नु विप्रियमुक्तः स्यां भरतस्याप्रिये कृते Rāma is trying to pacify Lakṣmaṇa, pointing out to him to mention a single occasion on which Bharata ever displeased him, and concluding he says that if Lakṣmaṇa speaks a single unpleasant word to Bharata, Rāma would regard it as an offence against himself After this argument, Lakṣmaṇa was put to shame and looked small (प्रविवेश स्वानि गात्राणि लज्जया)

16 Read after गमयिष्य in the Critical Apparatus: —After 16, Ś1 Ñ B D4 M1 read 2 97 1.

93

9 अभिज्ञानकृत पथा विकाले गन्तुमिच्छता Lakṣmaṇa seems to have placed marks by fastening some pieces of cloth or bark on tree-tops by way of indication of the path leading to their huts by night

36 पादावप्राप्य On seeing Rāma Bharata was so overpowered with grief that he ran to touch the feet of Rāma but the force of his grief was so great that he actually fell down before reaching Rāma s feet

94

3 दुष्प्रतीकम् Cg वैवर्ण्यादिना दुर्विज्ञेयावयवम्, Ct दुष्प्रतीकमिति व्यक्तविशेषेण ग्रहविनिर्गत वा। अथ कार्श्यवैवर्ण्याभ्यां दुर्विज्ञेयाकारम्, धनमपि गीर्वाणतया।

2134* SR first puts into the mouth of Rama a question suspecting Daśaratha s death and without waiting for Bharata s reply to that question goes on firing question after question how he is ruling his newly acquired state whether he observes rules laid down for the guidance of a good king To me, the entire set of stanzas beginning with कच्चित् except the first, is out of place and introduced to show that Valmiki knew well the science of polity Compare in this context, Mbh 2 5 7-99 where the questions put to newly enthroned Yudhisthira by Narada who visited him have a sense of propriety in the context These questions there cover some 93 stanzas in the constituted text and about 100 or more in the Vulgate Our Critical Text contains just 56 stanzas against 73 in the Vulgate and a few less in Gorresio Professor Edgerton has given a note in his *Addenda et corrigenda* to Sabhaparvan pp 489-491 He says there that about 37 stanzas of Ramayana have their parallels in the MBh 2 5 I think there is clearly an imitation here of the MBh where the questions are justified on more than one ground while there is a good deal of absurdity in them in the Ramayana on emotional ground The question put in stanza 3 is just the question to be put to Bharata and had Rama waited for a few moments before he put the other questions the situation would have become clear to Rama that Bharata had not accepted the kingship But *without waiting for a reply to the first question* Rama fires on his questions making Bharata a silent and bewildered listener We may have been justified in ignoring them altogether, but our MSS authorities are uniform in keeping at least 56 of the stanzas

95

This sarga and the following 96th sarga are read in a number of MSS after sarga 97 of the Critical Text That order of the text is not correct and does not correctly represent the chronology of events as has been pointed out by Govindaraja Maheśvaratīrtha seems to be the champion of that order of sargas and Govindaraja has criticised his views A part of Cg is given in the Critical Apparatus I am citing here the remaining part

नतु आर्यं तात परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम्।
गतः स्वर्गं महाबाहुः पुत्रशोकाभिपीडितः ॥ इति,
इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ता

इति च भरतेनोक्ते रामस्तच्छ्रुत्वा पितुर्मरणं तदुत्तरं अभिषेकप्रत्याख्यानमेव किमिति कृतवान्। नैष दोषः। तस्मिन् भरतवाक्यप्रबन्धे पितृमरणमानुषङ्गिकत्वेनोक्तम्, राज्यस्वीकारणमेव प्राधान्येनोक्तम्। अतो रामस्तेन मन्यते—पिता पुत्रशोकेन मृतकल्पः, न पुनर्मृतस्तथापि मृत इत्युच्यते।—मातरश्च विधवाकल्पा इति विधवा इत्युच्यन्ते। अनेन ममाभिषेचनमेव प्राधान्येनोच्यत इति। अतोऽभिषेकप्रत्याख्यानं कृतवान्। स्ववाक्ये पितृमरणानुवादस्तु चाप्यमेवास्य इति। अतएव परिहारो न युज्यते। यदि च पिता मृतकल्पत्वेन मृत इत्युच्यते इति रामो गृह्णीयात्, तदा

स्वर्गं च महातेजा दिवं दशरथो गतः।

इति नानुवदेत्। यस्तु स्वाशय स्वयमेव यत्परमिति वदति, तस्य अनेन ग्रन्थान्तरे सति तद्विरुद्धाभिप्रायकल्पनं कथं कर्तुं शक्यम्। अतोऽनेनैवानुवादेन रामेण पिता मृत इत्येव गृहीतमिति भाति। किं च, प्रकृतीनां मातॄणां च समागमस्य पूर्वम्—

इमाः प्रकृतयः सर्वा विधवा मातरश्च याः।
त्वत्सकाशमनुप्राप्ताः प्रसादं कर्तुमर्हसि।

इत्युक्त्यापि निर्वाहानुपपत्तेश्च। अतः 'स तु रामं समाश्वास्य' इत्यादि 'वसिष्ठं पुरतः कृत्वा' इति स्तुत्युपात्तसर्गानन्तरं चतुरुत्तरशततमसर्गस्थैव कैश्चन पठितव्यश्च। तथा चेत् संगतं स्यात्।

2 शाश्वतोऽयं सदा धर्मः स्थितोऽस्मासु नरर्षभ Bharata points out to Rama that it is an eternal law with the race of Ikṣvāku that so long as the eldest son is living he should succeed his father and no younger son should be made a king Compare in this context what Vasiṣṭha says in 2 102 30

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः।
पूर्वजे नावरः पुत्रो ज्येष्ठो राज्येऽभिषिच्यते।

26 तत = हे तात Some MSS and even printed editions put figure 3 after तत to indicate that the second vowel of the word is a *pluta* The word तत

is misunderstood and hence a wide variety of readings has come in.

31 यदन्नः पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः, gives Rāma's explanation why he offers इङ्गुदपिण्याक as a पिण्ड to his father.

97

21 एवं कृत्वा महाराजो विभागं लोकसंनिधौ Rāma points out to Bharata, "our father divided patrimony in the manner that you should rule in Ayodhyā and I should live in the forest." This division of patrimony, once made, cannot be undone, following the well-known legal maxim: सकृदंशो निपतति (Manu 9.47).

98

4 ददामि तेऽवार्त Bharata says to Rāma that the kingdom was no doubt given to him by their father, but now he gives it to Rāma which he should accept

99

3-4 Rāma points out to Bharata that Daśaratha made a promise to Kaikeyī's father at the time of marriage that kingdom to her son would be the dowry. Daśaratha also gave to Kaikeyī two boons, Kingdom to Bharata and exile to Rāma. He further says to Bharata that they both should honour the pledges of their parents

100

1 धर्मापेतम्, far away from the accepted law. Jābāli here takes the stand of an athiest or Lankāyatika and argues that Rāma should go to Ayodhyā and rule there. Jābāli is made here the champion of the Lokāyata school, and advocates the philosophy of that school the object being to persuade Rāma to go back to Ayodhyā

yata school are as old as humanity itself; but Buddhism has a *history* and came into existence in the 6th century B.C. To make any reference to Buddha and his *philosophy is an anachronism* because Jābāli, Rāma's senior, uses his name, further, Vālmīki also is *chronologically older* than Buddha. To call Buddha a thief indicates only a hatred on the part of the composer in a composition characterised by literary chastity. The spurious character of this passage requires no further comments. It is clearly smuggled into Vālmīki's text by one who disliked and misunderstood Buddha's teachings. *The NE version has no trace of this passage.*

102

The genealogy of Ikṣvāku Kings which appears here may be compared with one which appears in the Bālakāṇḍa, 1.69.17-30 and also with that in 1.1274*. *If we examine the Rāmāyana genealogy of the solar race, we find some discrepancies.* The chronology as given in the Constituted Text of the Bālakāṇḍa and that given in the Ayodhyākāṇḍa do not show complete agreement. *Here I may point out particularly the name of Yayāti which figures in Bāla but not in Ayodhyā. In fact, this* name of Yayāti among kings of the solar race *looks strange as has been pointed out by Dr.* A. D. Pusalkar in his article *"Genealogy of the Solar Dynasty in the Purāṇas and the Rāmāyana A study"* appearing in Purāṇa IV. pp. 23-33

103

15 Bharata wanted to go on hunger strike or Prayopaveśana, and asked Sumantra to spread the darbha grass on the ground, and as Sumantra was hesitating, himself started to spread it on the ground. Rāma then tells him that as a Kṣatriya he cannot go on hunger strike. Bharata then appeals to the public to prevail upon Rāma to go back to Ayodhyā but they declined to do so, as in their opinion Rāma's stand to obey his father was right

104

21-22 Bharata now asks Rama to do him a favour to put his feet on the sandals bedecked with gold, and give them to him Rāma does this, and thereupon Bharata tells the people that these sandals of Rāma would henceforth look to the welfare of the world After receiving these sandals from Rama, Bharata places them on the head of an elephant, and asks his party to return to Ayodhyā

105

12 This stanza states that Vasistha suggested to Rama to give his sandals to Bharata, while in 2 104 20 it is Bharata who made that proposal to Rama *Perhaps Vasistha might have suggested* that course to Bharata

107

In NR, the Ayodhyakanda ends with this sarga D1, in fact, has an additional passage given in App I (No 31) and covering two sargas narrating the abhiseka of the sandals followed by a phalaśruti Note that this additional passage is exclusive to this MS, and is not traced to any other MS so far discovered

108

This sarga and the three following are found as part of the Aranyakanda in NR. I have explained in my Introduction, p XX the reasons for taking these over here in Ayodhyā

25 The phrase राम ससाध्य स्वपिणमनुगमनादेशात्समात् is very clumsy in construction and means that Rāma agreed that the sages wanted to leave Citrakūṭa and go elsewhere for a right reason, *viz*, the region was being infested by demons सम्यकीर्तितैरनुमत is another difficult and clumsy phrase NR uses the right word ह्यादिष्ट while अनुमत is awkward

26 This stanza also is somewhat uncouth The meaning is that after the departure of ascetics, Rama did not leave his hut *even for a moment, for*, these ascetics who were busy in observing the saintly vows, were always close associates of Rama.

109

9-12 Anasūyā, the wife of Atri was a lady who had acquired miraculous powers by penance When for ten years the world suffered from the effects of a severe famine, *she produced fruits and* roots, and made the river Gangā to flow, she also prolonged a night for ten days for the benefit of gods

110

15 किं ते करवाणि, what shall I do for you? To this question, Sita replies by saying that all is done by her grace, and nothing remains to be done (कृतमित्यब्रवीत्)

18 अक्लिष्ट नित्यमेव भविष्यति The cosmetic preparations and clothes which Anasuyā gave to Sītā had the property of their being always fresh and *that they would never be worne out* (अक्लिष्ट and नित्यम्)

26-50 These stanzas contain a narration of Sita's svayamvara The only point to be noted is that the bow, according to SR, belonged to Varuna, *while according to some* MSS. of the NE version, it belonged to Śamkara (cf 2392*)

111

17 अभिनिविष्य is to be construed with इच्छसि, the construction is somewhat irregular

19 The ascetics pointed out to Rama two paths, one leading to the safer portion of the forest by which they used to go to bring fruits while the other led to a difficult and uncomfortable part of Dandakāranya

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and Critical Apparatus are shown below

TEXT

Sarga	St	For	Read
6	27^{b}	निस्वन	नि स्वन
	27^{d}		
17	4^{b}	तृतायाश	तृतीयाश्च
19	19^{b}	योद्दु°	योद्धु°
43	7^{c}	नति यशौ	जनियशौ
47	3^{b}	अथप्रभृति	अथ प्रभृति
58	28^{d}	°भाव°	°भया°
76	28^{a}	तूण	तूर्णं
82	23^{a}	अथप्रभृति	अथ प्रभृति
83	6^{d}	°भनीद	°भनीय्
85	40^{cd}	°सा भद्रगा	°सा भद्रगा
94	43^{b}	°राण	°राणां
	31^{a}	°द्दाश्च	°द्दाश्च
95	23^{a}	तो	ततो
	46^{b}	वेचि	वैचित्र्य
97	10^{a}	शुफ	शुक
98	67^{a}	बान्धषु	बान्धवेषु
101	12^{c}	धम	धर्मे
102	30^{c}	°नावर°	°ने नावर°

CRITICAL APPARATUS

	For	Read
P 22 col 1 l 9	—After 19	—After 17.
P 3 col 1 l 25	Before G1 add D1 s 7 °समीरित	
P 40 col 2 l 30	Remove semicolon	
P 46 col 1 l 24	Add Ś2 N2 V1 B D1 7 M1 om 10^{ef} in the beginning of the line	
P 50 col 2 l 30	याचि तो	याचितो
P 52 col 1 l 30	दु:समन्वित	दु:सहान्वित
P 52 col 1 l 31	प्रसान्यिष्यति छिन्न	प्रसान्यिष्यति छिन्न
P 52 col 1 l 36	(for छिन्न)	(for छिन्न)
P 66 col 2 l 15	अथभूतो°	अथ भूतो°
P 71 col 1 l 29	मद्दे	मद्दे
P 103 col 1 l 4	विमथ	विमथ
P 103 col 1 l 30	ग्राम	नाम
P 104 col 1 l 29	At the end of the line add —°) Ś1 D2 4 6 7 प्रस्थाने महत्सी Ñ2 V1 B D1 अवस्थाना प्रस्थाने	
P 118 col 2, l 38	नि सङ्ग	नि सङ्ग
P 147 col 2 l 29	चेन°	चैन°
P 147 col 2 l 40	विविना	विधिना
P 154 col 1 l 36	तूर्णमा	तूर्णिमा
P 197 col 2 l 1	१ द°	पीत°

Errata

P. 200, col. 2, l. 1	याक्य	वाक्य
P. 200, col. 2, l. 9	°महीं	°मर्हति
P. 202, col. 1, l. 24	लिच्छेय	रिच्छेय
P. 212, col. 1, l. 3	46 lines	54 lines
P. 219, col. 2, l. 38	धन्या	धन्या
P. 227, col. 1, l. 1	मरिवृ'	परिवृ'
P. 241, col. 2, l. 25	लोक	लोके
P. 253, col. 1, l. 24	वक्ष्यमो	वक्ष्यामो
P. 264, col. 2, l. 30	नि:स्वनाम्	नि:स्वनाम्
P. 267, col. 1, l. 29	स्तु	चतु
P. 290, col. 2, l. 3	ततस्तु	ततस्तु
P. 295, col. 1, l. 9	°मानि°	°भानि°
P. 298, col. 2, l. 23	सहु°	पञ्च°

P. 303, col. 2, After l. 36, add.—After 10, Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 S (except M4) ins.:

1196(*)* समभूमितले रम्ये द्रुमैर्बहुभिरावृते ।
पुण्ये रस्यामहे तात चित्रकूटस्य कानने ।

[(l. 1) M2.3 पुण्ये (for रम्ये). —(l. 2) M2.4 रम्ये (for पुण्ये). Dd1 रस्यावहे.]

P. 327, col. 2, l. 6	no	No
P. 330, col. 2, l. 6	वराहश्च	वराहंश्च
P. 332, col. 1, l. 7	Remove from while up to after 16 in l. 8.	
P. 332, col. 2, l. 2	Remove from Dg1 up to prior half }. in l. 4.	
P. 335, col. 2, l. 22	$2.58.6^b$	$2.58.7^b$
P. 337, col. 1, l. 3	read Sarga 38	M4 read Sarga 39
P. 366, col. 2, l. 29	°शस्त्रा°	°शत्रुघ्ना°
P. 427, col. 2, l. 11	°क्षपते:	°भूपते:
P. 434, col. 2, l. 23	After colophon, add, Ś1 Ñ B D4.6.7 M4 ins. App. I (No. 22);	
P. 457, col. 2, l. 17	शत्°	शत्रु°
P. 484, col. 1, l. 30	°वन्मु°	°कोमयसु°
P. 497, col. 1, l. 33	(D3 °)	(D3 °ष्)
P. 497, col. 2, l. 14	मदिरा मदो	मदिरामदो
P. 505, col. 1, l. 7	B3.4 read (repeats)	B3 (repeats).4 read.
P. 546, col. 2, l. 17	भ्रातृणां	भ्रातॄणां
,, ,, l. 28	°भर्तु	°भर्तु:
P. 567, col. 2, l. 9	°र्व्यक्त	°र्व्यक्त
P. 600, col. 2, l. 27	निसर्ग°	निसर्ग°
P. 621, col. 2, l. 19	Sअर्घ्यम्	S अर्घ्यम्
P. 627, col. 1, l. 39	निश्चिन्त'	निश्चिन्त:

CORRIGENDA

After 2.95.19, 2179* and 2178* are to be read above in the Crit. Text as 2.95.20 and 21 and 22 respy. with the changes सा सीता (for जानकी) and स्वर्गलोकगत नृपम् for ^{b} in st. 20.

Crit. App.

20. D4-7 om. 20. Ś1 Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D6 S read 20 after 22. —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.6 जानकी (for सा सीता). —^{b}) Ś1 Ñ V1 B D1.2.3 स्वर्गलोकगतं नृप.

21. V1 D1.3 om. 21–22.

22. V1 D1.3 om. 22 (cf. v. l. 21).